Digitized by Google

BIBLIOTHECA S. J.
Maison Saint-Augustin
ENGHIEN
E 218
326/3

A. Mig

2 D

Digitized by Google

Ex Libr. [illegible]
Constantiensis Auoniani.

87 B
II 91

Digitized by Google

Digitized by Google

FRANCISCI TOLETI

E SOCIETATE IESV

S. R. E. PRESBYTERI CARD.

Franciſcanorum Tit. S. Mariæ Tranſpuntinæ Friburgi Briſgoiæ 1648

COMMENTARII

In prima XII. Capita Sacroſancti Ieſu Chriſti D. N. Euangelij ſecundum Lucam.

Iuxta exemplar Romæ impreſſus, & à mendis expurgatus.

AD SANCTISS. D. N. CLEMENTEM VIII. PONT. MAX.

A·A·19

COLLEGIUM ANGIENSE SOCIETATIS JESU
IHS

VENETIIS, M D C.

Apud Ioannem Baptiſtam Ciottum Senenſem, & Socios.

Superiorum permiſſu.

Digitized by Google

S. D. N.[mo]

CLEMENTI VIII. PONT. MAX.

Michael Vaſquez è Societate Iesv Felicitatem.

Debentur, Beatissime Pater, quicumque ex arbore fructus proueniunt, ſatori ſuo, a quo perſępe non minus huiuſmodi partus, quàm parens ipſa diligitur. Etenim nemo eſt, qui labores ſuos germinare non gaudeat. Quare non dubito, quin hi Franciſci Toleti fœtus, quos ætate ſane matura pulcherrimos tulit, Sanctitati Tuæ periucundi futuri ſint: quandoquidem a Te ille tum ſemper in oculis, ac plane in manibus habitus eſt; tum vero maxime ſupremis annis; cum, vt in Eccleſiæ regimine vſui foret magis, in cœtum eiuſdem Eccleſiæ Cardinalium tranſcriptum arctiore Tibi vinculo coniunxiſti. Et ille quidem, cuius volucre ingenium non in præſentium modo, ſed in poſteriorum etiam bonum ferebatur, nihil ſibi iamdiu non ſubtraxerat, quo ſuos in Lucam Commentarios, opus per annos plurimos conceptum, natum tandem

a 2 apud

apud ſe proxima fœtura, proferendo meritis Tuis, id eſt votis ſuis aliqua ratione ſatisfaceret. Atque vtinam talem virum a Deo impetrare in æuum diuturnius potuiſſemus: haberet Sanctitas Tua ſapientem ęque, ac peramantem filium, in quem paternæ ſolicitudinis non parum oneris declinares; haberet Chriſtiana res pulcherrima monumenta, quæ animus ille ceſſationis impatiens meditabatur; ego vero fruerer ſingulari patrocinio, ac beneuolentia, cuius vel ipſa me recordatio vehementer oblectat. Sed quando illud non licuit, his ſaltem nos egregijs lucubrationibus, expreſſis perilluſtris ingenij notis oblectemur: ac Tu in primis, Beatissime Pater, qui tanto quam cæteri magis auctorem in opere quaſi ſpirantem agnoſces, atque amabis, quanto olim plus operæ in illum tuæ collocatæ reperies. Ego interim pręclaram nactus occaſionem debitum Sanctitati Tuæ ſtudium meum declarandi (quo & priuata in me merita Tua, & hoc ipſum opus, quod Te iubente imprimēdum curaui, volentem ducunt) in ſpem veni poſſe à me, Tibi quidem non nihil ſatisfieri; ipſi vero Toleto plurimum: quando melius de eius opere mereri non potui, quàm ſi illud in manus iſtas Tuas plane cęleſtes traderem, a quibus eam lucem acciperet, quam orbi terrarum referet vniuerſo. Vale.

MICHAEL

MICHAEL VASQVEZ E SOCIETATE IESV THEOLOGVS LECTORIS.

ETSI Franciſci Toleti nomen & dignitate, & doctrina tantum ſit, quantum eius monumenta teſtantur; quia tamen in illorum lucem acrius intueri eruditorum, id eſt non omniũ, oculorum eſt, ideo hoc loco viri laudes & numero, & delectu temperatas in conſpectum dare commodum duxi: non quidem meo præconio, quod male de ſuſcepta cauſa mererer, ſed eorum à quibus laudari glorioſum eſt, luculento principum virorum, laudatorumque teſtimonio. Accipe igitur, Lector, quæ de Franciſci Toleti virtute, atq; doctrina Summorum Pontificum inter cætera extant oracula, in quibus multo poſſit æquius gloriari, quam qui olim hominum ſapientiſſimus Delphico reſponſo ferebatur. Et Gregorius quidem huius nominis XIII. in quodam Breui Romæ dato XVI. Kal. Decemb. anno Domini 1584. Toletum ipſum alloquens, hæc habet: Tanta eſt doctrina, prudentia, fides, & diligentia tua, quæ grauiſſimis in muneribus longo, & intimo vſu nobis cognita ſunt, ac perſpecta, vt tua ſcripta, ſicut cæterorum, aliorum iudicio, & examini ſubijci æquum non ſit. Itaque Commentariá illa cum annotationibus in D. Ioannem, quæ ſummo cum labore, ac vigilantia abs te lucubrata eſſe ſcimus, ſine alterius cuiuſquam approbatione, aut licentia, quandocunque tibi videbitur in lucem edendi ac imprimi faciendi, harum auctoritate plenam ac liberam tibi damus & concedimus facultatem. Quid illuſtrius, quam tanti Pontificis ſuffragio à communi hominum conditione ſecerni? Sed neque illud prætereundum, quod idem Gregor. in litteris ad Gerardum Card. Leodien. datis XIV. Kalend. Februar. 1580. Harum, inquit, rerum ſolicitudo facit, vt mittamus dilectum filium Franci-

Digitized by Google

ſtum Toletum Concionatorem noſtrum, virum excellenti doctrina, pietate, prudentia præditum, atque omni laude cumulatum. Nec alia fuit Sixti Pontif. Max. de eodem ſententia, quam, tum alias ſæpe, tum in litteris ad eundem Toletum miſſis ſub Annulo Piſcatoris VIII. Kal. Maias 1590. declarat in hæc verba. Spectata tua in nos, & Apoſtolicam ſedem merita ab eminenti doctrina profecta, qua in verbo Dei Romanis Pontificibus prædeceſſoribus noſtris, & nobis in ſpiritu, & veritate, & ſumma cum eloquentia per viginti vnum & amplius annos prædicando, incredibili omnium Theologorum admiratione, & eorundem prædeceſſorum noſtrorum, ac noſtra, totiuſque S.R.E. Cardinalium Collegij approbatione præcellis, à nobis ſuo quaſi iure requirere videntur, vt tuis commoditatibus, ijs præſertim, quibus ſpiritualis animæ conſolatio augeatur, benigne, ac fauorabiliter annuamus. Sane cumulatius quicquam, aut ſpecioſius, quamuis laudis amantiſſimus, exoptare potuit nemo. Verum his omnibus longe adhuc præſtat Sanctiſſ. D.N. Clementis VIII. teſtimonium: is enim in litteris ad eundem Card. V. Non. April. 1596. datis: Cum tu, inquit, antequam fel. rec. Pij Papæ V. Prædeceſſoris noſtri mandato Apoſtolici prædicatoris officio fungereris (in quo poſtea ſumma cum laude diu es verſatus) in ſocietate Ieſu religioſam vitam duxeris, & in Collegio Romano Philoſophiam, & Theologiam publice tanta cum auditorum vtilitate docueris, vt permulti, te magiſtro, in eiſdem facultatibus excelluerint, ac deinde ſtudiorum ipſius collegij Romani præfecturam ita geſſeris, vt omnes tibi, non doctrinæ ſolum, ſed auctoritatis etiam præcipuum locum merito tribuendum cenſuerint. Videas quam diligenter, & quaſi per otium huius res geſtæ à Pontifice celebrentur. Quare mirum non eſt, ſi ex his maximis capitibus tantum laudis in Toletum deriuatum ſit, vt ex illo in Patriam domum, ac gentem plurimum redundarit. Natus eſt Cordubæ, in vrbe prouinciæ Bæticæ illuſtrium virorum frequentia nobili, ſiue armorum, ſiue doctrinæ laude præſtantium: quam tamen vrbem non minus ipſe doctrina, prudentia, eloquentia, religione, morum integritate illuſtraſſe, quam ab ea ſplendoris accepiſſe iure optimo videri poteſt. Adijt, vbi per ætatem licuit, inſignem Salmanticæ Academiam, in qua ita docentes audijt, quaſi breui docturus audientes: ita non totus ſtudia dilexit in ſtudijs, vt alio mentem, aurem alio ſine vtriuſque

detri-

detrimento diuideret; ſuam nimirum tutante cauſam Deo, largiuſque in eius animum influente, vbi vberior ſibi ſeges exiſteret. In ipſo enim philoſophiæ curriculo, quam ille tanta Academia plaudente docebat, ad Societatem noſtram diuino impulſus numine properauit: atque in ipſo Religionis tyrocinio Romam miſſus qualem ſe virum præſtiterit, ex relatis paulo ante ſummorum Pontificum litteris peti poteſt. Illud, omiſſis alijs, non omittam. Nunquam Cardinalium creandorum expectatio imminebat, quin Toleti nomen in primis cõmuni omnium voce Romæ exaudiretur, & tantũ non acclamaretur; dum interim ille plus adeo honorem ſubſequentem fugeret, quam alij fugientem ſubſequuntur. Quin etiam, vbi præcluſum ſibi vndecumque aditum ab honore vidit, impetrari ab eo non potuit, vt hilari fronte Cardinalatus inſignia, quæ iamdiu Toleti complexum, expetere videbantur, admitteret: nec admiſſurus erat, niſi coactus obedientia illius, qui ei præcipere poterat, peccati lege propoſita. vſque adeo auidior Toleti viſus eſt honor, quam honoris cæteri. Hoc ad quotidianos labores onere ſuperaddito, & grauiſſimorum cura negotiorum diſtractus, præſertim verò ieiunio quadraginta dierum, quod ſibi ante Aſſumptæ Virginis feſtum diem ſeuere quotannis indixerat, male acceptus, in grauem ſane morbum ſub id tempus incidit, in quo non tam medicorum monitu, qui huiuſmodi viris ægre iſta denunciant, quam incremento morbi, & familiarium, amicorumque aſpectu (qua in re me non infitior illi fidum extitiſſe) inſtantem ſibi mortem cognouit, ſeque continuo comparauit ad vitam. Et quidem qua pietate, & cultu accerſita Eccleſiæ ſacramenta ſuſceperit: quo animi ſui ſenſu modo Deum, modo Dei Matrem, quibuſcum vſque ad extremum Spiritum ſuauiſſime collocutus eſt, vt ſibi adeſſent, in ſupremo vitæ periculo precaretur, nec locus referri, nec abortæ iam mihi in ſola rei memoria lacrymæ patiuntur. Enimuero quantum ille ab huius vitæ rebus emineret, argumento vel in primis fuit, quod cum quidam ei ex religioſis, qui illic aderant, viris ſuggereret, vt cum S. Martino oraret: Domine, ſi adhuc populo tuo ſum neceſſarius, non recuſo laborem, ijs ſibi minime opus eſſe reſpondit. ad quæ alter cum Pauli votum propoſuiſſet, Cupio diſſolui, & eſſe cum Chriſto; hoc vero, inquit, ad me: atque illud inter-

 mor-

mortuis vocibus identidem repetens obdormiuit in Domino, relicto vna cum placlariſſimarum virtutum exemplis ſui etiam deſiderio incredibili. Bibliothecam Collegio Romano delegauit; corpus, & quæ ſupererant bona in Baſilica B. Mariæ maioris deponi voluit, quo in loco magnificum ſane ſepulchrum e regione Ioannis Patricij, atque vxoris eiuſdem Eccleſiæ fundatorum à Capitulo, gratæ in tantum virum voluntatis ergo, conſtructum eſt. Hæc de auctore. De opere illud auſim dicere, Toletum in cæteris videri poſſe ſui ſimilem, hic vero ſeipſo ſuperiorem exiſtimandum, non ſolum quia poſteriora conſilia meliora ſunt, ſed præcipue, quod in hunc Euangeliſtam, vt amores ſuos, ſic vires, conatus, operam omnem iamdiu contulerat: credo quia in eo frequentior incideret mentio de Sanctiſſima Dei Matre, cuius erat ſtudioſiſſimus diſſerendi; vt vel hinc B. Virgini addicti hæc perlegendi cupiditas excitetur. Porro in hoc opere non aliud eius inſtitutum fuit, quam quod in Ioanne exponendo erat: primum enim à commentatione textus exordiens, breuem ac perſpicuam verborum explicationem proponit: addit deinde notas, quibus difficultatum capita, & varietatem, quam in textus interpretatione SS. Patres, Scriptoreſq; antiquiores docuere, complectitur. dum interim, & quæ textui quadrent magis, mirabili ingenij perſpicacitate dijudicat; & morales ſententias, quibus conciones aſpergere prima cum laude ſolitus erat, ſuo loco reponit. atque hæc inter ſe omnia ita connectit, vt dum intimos quoſque doctrinæ receſſus accurata diſquiſitione rimatur, tum maxime per ſumma rerum cacumina, moralium flores ſenſuum non ſine fructu lecturus, ſpatiari videatur. plane vt inter Theologos oratorem Dei habeas, inter Oratores theologum. Atque vtinam inchoatum opus potuiſſet abſoluere: vt enim mihi dicere ſolebat, non erat quod alij à ſe in Marcum, & Matthæum commentarij expectarentur; cum in hunc vnum illorum interpretationem conferre meditaretur. Sed quando hoc factum optare, eſt dolere non factum, hiſce tu Lector duodecim capitibus, quanta maxima à me potuit cura in iuſtum volumen redactis fruere.

INDEX LOCORVM SACRÆ SCRIPTVRAE,

Qui vel explicantur, vel citantur.

Geneſis.

Cap. 1. FActum eſt veſpere et mane dies vnus 472. annot. 31. col. 1.
Benedixit eis dicens: Creſcite & multiplicamini. 759. com. 2.
2 Aſcendebat fons de terra. 655. an. 68. col. 2
3 In ſudore vultus tui veſceris pane tuo. 889. an. 10. col. 1.
Maledicta terra in opere tuo, tribulos & ſpinas germinabit tibi. 596. an. 84. col. 1.
Maledixitq; terræ, & ſerpenti. 556 an. 44. col. 1.
Aperti ſunt oculi eorum. 402. ann. 34. col. 1.
Adam vbi es? Et: Vbi eſt Abel frater tuus? 731. an. 93. in fi. c. 1.
4 Vltio dabitur de Cain, de Lamech vero ſeptuageſies ſepties. 366. com. col. 2.
8 Senſus & cogitatio cordis humani in malum prona ſunt ab adoleſcentia ſua. 492. an. 29. col. 2
9 De manu hominis, & de manu viri, & de manu fratris requiram animã hominis. 972. an. 98. co. 1
Maledictus Chanaan, ſeruus ſeruorum eris. 556. ann. 44. col. 1
13 Homines Sodomitæ peſſimi erant, &c.
14 Da mihi animas, cætera tolle tibi. 826. an. 124. col. 2
17 Delebitur anima illa de populo. 826. ann. 124. col. 2
24 Pone manum tuam ſuper femur meum. 713. an. 62. col. 2
Bibe Domine. 608. an. 10. col. 1
28 Cunctorum, quæ dederis mihi decimas offeram tibi. 963. anno. 89. col. 2
42 Peccauimus in fratrem, videntes anguſtias illius, cum deprecaretur nos, & non audiuimus. 971. an. 96. col. 1.
49 Lauabit in vino ſtolam ſuam, & in ſanguine vuæ pallium ſuum. 1065. com. col. 2
50 Loquimini ad aures Pharaonis, &c. ann. 62. col. 2.

Exodus.

Cap. 2. VOcate eum, ut comedat panem. 899. ann. 10. col. 1.

Digitized by Google

2 Quid proximum tuum percutis. 1022.an.27.col.1.
3 Ego mittam te ad Pharaonem.971. an.97.col.2.
12 Renes veſtros præcingetis. 1051. ann.62.col.2.
12 Sexcenta fere millia virorum abſq; paruulis, &c.758. annotat.28. col.1.
15 Magnificatus eſt in nobis, equum, & aſcenſorem proiecit in mare. 895.an.6.col.2.
19 Eritis mihi in peculiũ de cunctis populis.899.ann.11.col.2.
20 Nō loquatur nobis Deus, &c.785. annot.64.col.2.
21 Qui percuſſerit ſeruum ſuum, vel ancillam virga. 743.annotat.6. col.2.
23 Si videris aſinum inimici tui iacentem, ne prætereas, niſi prius alleues illum.512.an.40.col.2.
32 Orabat Moyſes, dicens: Cur Domine iraſcitur furor tuus cōtra populum, quẽ eduxiſti de terra Aegypti in fortitudine magna, & manu robuſta? 910.annotat.24. col.2.
32 Aut dimitte noxam populo huic, aut dele me de libro vitæ. 1013. annot.20.col.2.

Leuiticus.

Cap.1. Oportebat ergo vt conſpectui Sacerdotis ſe leproſus offerret.466.com.2.
14 Hic eſt ritus leproſi quando mundãdus eſt adducetur ad Sacerdotẽ. 468.an.27.col.1.
18 Turpitudinem patris tui non reuelabis.363.an.159. col.2.
Turpitudinem ſororis tuæ ex patre, ſiue ex matre, &c. 364.ann.59. col.1.
19 Diliges amicũ tuum, ſicut teipſum. 876.annot.52.col.1.& 878.annot.55.col.1.
Poſtquam meſſueritis ſegetem terre, non ſecabitis eam vſque ad ſolum, &c. ſed pauperibus, & peregr.&c.dimittetis eas.510.an. 2.col.1.
24 Educ blaſphemum extra caſtra, & lapidet eum omnis populus.415. ann.49.col.2.
27 Omnes decimæ terræ, ſiue de pomis arborum, ſiue de frugibus, Domini ſunt.965.annot.90.col.1.

Numeri.

1 Accipite ſummam omnis cognationis filiorum Iſrael per cognationes ſuas, & per domos familiarum ſuarum, &c.858.ann. 28.col.1.
5 Adiurabit eam ſacerdos dicens: ſi declinaſti à viro tuo, &c. 713. anno.62.col.2.
11 Deſcendit Dominus per nubem, & & locutus eſt ad eum, &c.821. ann.115.col.1.
22 Veni, & maledic Iacob. 556. annotat.44.col.1.
30 Si vouerit, vt per ieiunium, vel aliarum rerum abſtinentiam affligat animam ſuam. 505.anno. 70.col.1.
36 Quia vnuſquiſque in hæreditate Tribus ſuæ patriæ adhærebunt filii Iſrael, &c.359.annotat.58. col.2.

Deu-

Deuteronomium.

Cap.5. *INterfectis viris, mulieribus, & paruulis.* 758. annotat. 28. col. 1.

6 *Non tẽtabis Dominum Deum tuũ.* 391. com. col. 1.

6 *Dominus Deus ſolus adorandus eſt, eique ſoli eſt ſeruiendum.* 389. com col. 1.

14 *Vt ſitis ei in populum peculiarem.* 899. an. 11. col. 2.

Decimam partem ſeparabis de cunctis frugibus tuis, quæ naſcuntur in terra per cunctos annos. 965. an. 90. col. 1.

18 *Prophetam de gente tua, &c.* 785. annotat. 64 col. 2.

Bene omnia ſunt locuti. Prophetam ſuſcitabo, &c. 799. com.

Prophetam ſuſcitabo eis de medio. 793. com. 1.

Qui non audierit verba, quæ loquetur in nomine meo vltor exiſtam. 863. annotatione 35. colum. 2.

Prophetam ſuſcitabit Dominus, &c. 624. ann. 31. col. 2. & 752. annotat. 18. col. 1. & 763. annot. 36. col. 1.

19 *In tribus teſtibus ſtat omne verbũ.* 779. an. 54. col. 1.

22 *Non arabis in boue, & aſino ſimul, &c.* 509. com. 2.

24 *Non occidentur patres pro filijs, neque filij pro patribus, ſed vnuſquiſq; pro peccato ſuo morietur.* 972. an. 98. col. 1.

25 *Pondus habebis iuſtum, & verũ, &c. modius æqualis et verus erit tibi.* 585. com. 2.

Si habitauerint fratres ſimul, & vnus ex eis abſque liberis, &c. 357. annot. 56. col. 2.

27 *Non dedit vobis Dominus cor intelligens, & oculos videntes, &c.* 680. annot. 18. col. 2.

31 *Congregato omni populo, tam viris, &c.* 758. annotatione 28. colum. 1.

32 *Seruierunt Dæmonijs, & non Deo.* 1034. ann. 42. col. 1.

Ioſue.

2 *INnoxij erimus à iuramento quo adiuraſti nos.* 713. annota. 62. col. 2.

10 *Sol contra Gabaonem ne moueare, & Luna contra vallem Aialon.* 484. ann. 44. col. 2

Ite & inuocate Deos veſtros, quos elegiſtis, &c. 497. annotat. 64. col. 2.

Iudicum.

6 *SI inueni gratiam coram te da mihi ſignum quod tu ſis.* 944. annotat. 67. col. 1.

Lib. 1. Regum.

1 *NOmen eius Helcana filius Ieroboam, &c.* 360. ann. 57. col. 1

Sicque faciebat per ſingulos annos, &c. 655. annotatione 68. colum. 2.

2 *Veniebat puer ſacerdotis.* 602. ann. 1. col. 2.

Si delinquendo peccet vir aduerſus virum, orabunt pro eo dominum;

Digitized by Google

num; ſi autem in Deum peccet homo, quis orabit pro eo? 1001. an. 17. col. 2.

Si peccauerit vir in virum, placari ei poteſt Deus; ſi autem in Dominum peccauerit vir, quis orabit pro eo? ibid. & 1016. ann. 22. col. 2.

3 *Dominus eſt, quod bonum eſt ante oculos ſuos faciat. 860. anno. 31. col. 2.*

8 *Non te abiecerunt, ſed me. 857. an. 27. col. 1.*

Greges veſtros addecimabit. 964. annot. 89. col. 1.

14 *Adiurauit Saul populum dicens: Maledictus qui comederit panẽ, &c. 713. annot. 62. col. 2.*

17 *Tulit lapides, & miſit illos in perã ſuam. 745. an. 8. col. 1.*

18 *Spiritus Domini irruebat in Saul. 392. an. 25. col. 1.*

21 *Fugiens enim Dauid a Saul venit in Niobe ad ſacerdotem Aichmelech, & cum eſuriret Dauid, &c. 519. com. 2.*

Lib. 2. Regum.

Cap. 1. *Vocauit Dauid vnum de pueris ſuis. 603. an. 1. col. 1.*

8 *Filij Dauid ſacerdotes erant, 362. an. 58. col. 2.*

12 *Mortuo puero ſurrexiſti. 603. an. 1. col. 1.*

13 *Noli frater mi, noli opprimere me, quin potius loquere ad Regẽ, &c. 363. an. 59. col. 2.*

14 *Deleamus heredem, et quærunt ſcintillam meam, &c. 621. com. 1.*

16 *Sinite illum, Dominus enim præcepit illi, &c. 573. an. 59. col. 1. & 583. an. 70. col 2.*

22 *Miſit fulgura, & conſumpſit eos. 855. an. 25. col. 2.*

25 *Dixit Dauid, Benedictus Deus, qui iudicauit cauſam opprobrij mei de manu Nabal. 863. anno. 35. col. 2.*

Lib. 3. Regum.

2 *Acceſsit enim Berſabee petens Salomonem, vt Adoniæ fratri Abiſai Sunamitem in uxorem daret, &c. 454. an. 14. col. 2.*

5 *Non eſt Satan, neque occurſus malus. 920. an. 39. col. 2.*

14 *Nõ fuiſti ſicut ſeruus meus Dauid, qui cuſtodiuit mandata mea, & ſecutus eſt me in toto corde ſuo. 785. ann. 50. col. 1.*

Dormiuitque Roboam cum patribus ſuis. 734. an. 106. col. 1.

17 *Cum veniſſet Elias ad portam ciuitatis, apparuit ei mulier vidua, &c. 413. an. 46. col. 1.*

Ingreſſus es ad me, vt remorarentur peccata mea. 450. an. 11. col. 2.

18 *Exaudi me Deus, vt diſcat populus iſte, quia tu es Dominus Deus, & cecidit ignis, &c. 485. an. 44. col. 1.*

19 *Domine prophetas tuos occiderunt, & altaria tua ſuffoderunt. 970. annot. 96. col. 2.*

Lib 4. Regum.

1 *Si homo Dei ſum, ignis deſcendat de cęlo, & deuoret te, &c. 556. ann. 44. col. 1. 485. an. 44. col. 1.*

4 *Eliſæus Sunamitidi hoſpitæ ſuæ ſterili filium impetrauit, &c. 448. com. 1*

Si

Si occurrerit tibi homo, non ſalutes eum, &c. 841. an. 8. col. 1.

Venit vir de Baalſaliſa, deferens viro Dei panes, &c. 744. anno. 8. col. 2.

Aperi oculos pueri. 402. an. 34. c. 1.

17 *Coluerunt immunditias, de quibus præceperat Deus ne facerent verbum hoc.* 733. an. 100. col. 2

Ioſias conuerſus eſt ad Deum in omni corde ſuo, & in tota anima ſua, & in vniuerſa virtute ſua, iuxta omnem legem Moyſis. 875. an. 50. col. 1.

23 *Ioſias contaminauit Tophet, quod eſt in valle filiorum Ennon, vt nemo conſecraret filium ſuum, aut filiam ſuam per ignem Moloch.* 990. ann. 8. col. 2.

Lib. 1. Paralipomenon.

Ca. 21 *Conſurrexit Satan aduerſus Iſrael.* ann. 39. col. 2

Tobias.

Cap. 2. *Filij ſanctorum ſumus, & vitam illam expectamus, quã Deus daturus eſt illis, qui fidem ſuam numquam mutant ab eo.* 873. annot. 48. col. 2.

4 *Eleemoſyna ab omni peccato, & à morte liberat, & non patietur animam ire in tenebras.* 962. an. 88. col. 2.

5 *Inuenit Tobias Iuuenem ſplendidũ ſtantem præcinctum, quaſi paratum ad ambulandum.* 1051. an. 62. col. 1

10 *Miſimus baculum ſenectutis noſtræ.* 743. an. 6. col. 2

12 *Eleemoſyna à morte liberat, & ipſa eſt, quæ purgat peccata, & facit inuenire miſericordiam, et vitam æternam.* 873. an. 48. col. 1.

Iudith.

4 *Vt offerrent Deo ſacrificia præcincti cilicijs.* 1051. annot. 62. col. 1.

8 *Iudith uidua filia Merarij, filij Idox, filij Ioſeph, &c.* 361. an. 58. col. 2

13 *Iuſſit vt mitteret caput Holofernis in peram ſuam.* 745. an. 8. col. 1.

Iob.

8 *Donec impleat os ſuum riſu, & labia ſua iubilo.* 558. com.

14 *Non dedi ad peccandum guttur meum, vt expeterem maledicens animam eius.* 556. an. 44. col. 1.

15 *Condemnabit te os tuum, non ego.* 950. an. 74. col. 2.

24 *Ad nimium calorem tranſiet ab aquis niuiũ, & vſque ad infernum peccatum illius.* 980. an. 8. col. 2.

34 *Qui regnare facit hominem hypocritam propter peccata populi.* 387. an. 18. col. 2.

38 *Accinge ſicut vir lumbos tuos.* 1061. an. 62. col. 1.

39 *Qui præparat coruo eſcam ſuam, &c.* 1039. an. 48. col. 1.

Liber Pſalmorum.

1 *In lege Domini voluntas eius, & in lege Domini meditabitur die, ac nocte.* 874. an. 49. col. 1.

2 *Reges eos in virga ferrea.* 743. ann. 6. col. 2.

3 *Poſtula à me, & dabo tibi gentes in hæreditatem tuam; & poſſeſſionem*

nem tuam terminos terræ. 865. an.38.col.2
4 Filij hominum vſquequo graui corde.486.an.45.col.2.
A fructu vini & olei ſui.403.anno. 35.col.2
6 Diſcedite à me omnes, qui operamini iniquitatem, quoniam exaudiuit Dominus vocem fletus mei. 651.an.64.col.1.
7 In eo parauit vaſa mortis. 428.an. 51.col.2.
8 Domine Dominus noſter quam admirabile eſt nomen tuum, &c. 597.com.col.2
9 Deſiderium pauperũ exaudiuit Dominus.475.an.30.col.2.
10 Qui diligit iniquitatem, odit animã ſuam.548.an.37.col.1
13 Dixit inſipiens in corde ſuo, non eſt Deus.479.an.39.col.1.
15 Prouidebam Deum in conſpectu meo ſemper.891.com.2.
Non derelinques animam meam in inferno,&c.626.an.34.col.2.
16 Vt non loquatur os meum opera hominum.674.an.38.col.1.
17 In die, qua eripuit eum de manu omnium inimicorum eius, & de manu Saul.1010.an.19 col.1.
Miſit fulgura, & conturbauit eos. 855.an.25.col.2.
Populum humilem ſaluum facies. 630.an.38.col.2
Præcinxiſti me virtute ad bellum. 1051.an.61.col.1.
21 Deus Deus meus reſpice in me.803 commen.
22 Virga tua, & baculus tuus ipſa me conſolata ſunt. 743.ann.6.col.1.
Paraſti in conſpectu meo menſam aduerſus eos, qui tribulant me, &c.630.an.63.col.2
23 Dominus fortis, & potens, Dominus potens in prælio. 929.annot. 53.col.1.
26 Diriget manſuetos in iudicio, &c. 630.an 38.col.2
28 Vox Domini præparantis ceruos. 816.ann.26.col.1.
29 Conuertiſti gaudium meum in planctum.644.ann.56.col.1.
30 Quoniam reſpexiſti humilitatem meam,&c.805.com.
31 Firmabo ſuper te oculos meos.822. annot.118.col.1.
32 Confitebor aduerſum me iniuſtitiã meam Domino. 859. annot.30. col.1.
33 Accedite ad eum, & illuminamini. 604.ann.3.col.1.
34 Humiliabam in ieiunio animam meam.874.ann.49.col.2.
37 Qui tribuunt mala pro bonis, detrahebant mihi. 554.ann 42.col.1.
39 Sacrificium, & oblationem noluiſti, aures autem, &c.499.annot. 64 col.1.
42 Quare triſtis es anima mea, & quare conturbas me. 1030. an.37. col.2.
43 Humiliata eſt in puluere anima mea.874.ann.49.col 2
44 Diffuſa eſt gratia in labijs tuis. 407.an.40.col.1
Virga æquitatis, virga regni tui. 744.annot.6 col.1
Obliuiſcere populum tuũ, &c.832. an.132.col.2.
48 Cõfitebitur tibi cum benefeceris ei. 859.an 30.col.1.
50 Cor contritum, & humiliatũ Deus non deſpicies.400.com.
54 Si inimicus meus male dixiſſet mihi, ſuſtinuiſſem vtique, & ſi is, qui oderat me maligna locutus

fuiſſet

fuiſſet aduerſus me,&c.554.anno.43.col.2.
55 *Lætabitur iuſtus cum viderit vindictam.*864.an.36 col.1.
58 *Conuertentur ad veſperam.*733.annot.100.col.1
61 *Diuitiæ ſi affluant,nolite cor apponere.*1034.anno.42.col.2. 535.ann.27.col.1.
67 *Aethiopia præueniet manus eius Deo.*373.an.100 col.1
68 *Tempus beneplaciti Deus.* 790.annot.81.col.1.403.an.36. col.2.
*Fiat menſa eorum ipſis in ſcandalũ, obſcurentur oculi eorum, ne uideant.*939.ann.61.col.2
*Obſcurentur oculi eorum ne videãt, &c.*556.ann.44.col.2.684.an.23.col.2.
71 *Orietur in diebus eius iuſtitia, & abundantia pacis.* 1066 annot.81.col.1.
*Reges Arabum, & Sabba dona adducent.*950.an.74.col.1.
75 *Factus eſt in pace locus eius.* 732.an.99.col.2
77 *Non crediderunt mirabilibus eius.* 943.an.65.col.2.
78 *Effuderunt ſanguinem tanquam aquam in circuitu Hieruſalẽ.*470 ann.96.col.2
*Redde inimicis noſtris ſeptuplum in ſinu ſuo.*585.com.2.in fine.
79 *Domine virtutum conuerte nos, oſtẽde faciem tuam,& ſalui erimus.* 896.ann.7.col.2
81 *Imple facies eorum ignominia, & quærent nomen tuum.* 411.ann.44.col.2
84 *Ponet in via greßus ſuos.*674.ann.12.col.2
85 *Reſpice in me, & miſerere mei.* 803.com.
88 *In beneplacito tuo exaltabitur cornu noſtrum.*403.an.36.col.2.
Viſitabo in virga iniquitates. 743.an.6.col 2
90 *Angelis ſuis mandauit Deus de te, &c.*391.com.1
*Super aſpidem,& baſiliſcum ambulabis,&c.*391.an.23.col.1.
96 *Nubes, & caligo in circuitu eius.* 793.an.73.col.2
102 *Benedic anima mea Domino.* 1030.an.37.col.2
103 *Ponis nubẽ aſcenſum tuum.*793.ann 73.col.2
105 *Memento noſtri Domine in beneplacito tuo.*799.ann.81.col.1.
*Dominati ſunt eorum, qui oderunt eos, & tribulauerunt eos inimici eorum.*554.an.43.col.1
106 *Confitemini Domino,quoniam bonus.*859.an.30.col.2
Errare fecit in inuio,&c. 1034.an.42.col.1
111 *In memoria æterna erit iuſtus, ab auditione mala nõ timebit.* 858.an.28.col.1.
Diſperſit dedit pauperibus, iuſtitia eius manet in ſæculum ſæculi. 1048.com.2
117 *Bonum eſt confidere in Domino, quam confidere in homine.* 888.an.72.col.1.
Bonum eſt ſperare in Domino, quam ſperare in principibus.ibid.
*Confitebor tibi Domine, quoniam exaudiſti me.*859.an.30.col.1.
118 *Beati immaculati in via.*674.annot.12.col.2.
*Confitebor tibi in directione cordis mei, & deprecatus ſum faciem tuam in toto corde meo, & exquiſiui te in toto corde meo.*875.annot.50.col.1.

Lætum

Latum mãdatum tuum nimis. 551. annot. 39. col. 1.
Ignitum eloquium tuum vehementer. 1064. an. 78. col. 1.
Redime me à calumnijs hominum vt cuſtodiam mandata tua. 557. an. 45. col. 2.
122 *Propter proximos meos loquebar pacem de te.* 655. an. 68. col. 2.
124 *Non relinquet Dominus virgam peccatorum ſuper ſortem iuſtorũ.* 743. an. 6. col. 2.
131 *De fructu ventris tui ponam ſuper ſedem tuam.* 361. an. 58. col. 2. & 364. an. 56. col. 2.
138 *Nimis honorificati ſunt amici tui Deus, nimis confortatus eſt principatus eorum.* 1055. com. col. 2.
144 *Iuſtitia tua exultabunt.* 864. an. 36. col. 1.
146 *Qui ſanat contritos corde, & alligat contritiones eorum.* 401. commen. 1.
Qui alligat cõtritiones eorum. 401. annot. 33. col. 1.
Qui dat iumentis eſcam ipſorum, & pullis coruorum inuocãtibus eũ. 1039. an. 48. col. 1.
Non in tibijs viri beneplacitum eſt Domino. 403. an. 36. col. 2.
148 *Laudate Dominum ligna fructifera, & omnes cedri.* 1042. annot. 51. col. 2.
149 *Beneplacitum eſt Domino in populo ſuo.* 353. an. 51. col. 1. & 403. annot. 36. col. 2.

Prouerbiorum.

Ca. 11 *Qui parcit baculo odit filium ſuum.* 742. an. 6. col. 2.
14 *Putre do oſſium inuidia.* 412. annot. 44. col. 1.
15 *Non amat peſtilens eum, qui ſe corripit.* 414. com. 2.
Cor gaudẽs exhilarat faciem. 545. annot. 35 col. 2.
19 *Feneratur Deo, qui miſeretur pauperis.* 1035. an. 42. col. 1.
22 *Diues, & pauper obuiauerunt ſibi, vtriuſque operator eſt Dominus.* 1030. an. 36. col. 1.
24 *Septies in die cadit iuſtus.* 670. an. 6. col. 2
25 *Si eſurierit inimicus tuus, ciba illũ, ſi ſitit da ei aquam bibere.* 552. an. 40. col. 2.
30 *Diuitias, & paupertatem ne dederis mihi, ſed victui meo tantum tribue neceſſaria.* 899. annot. 10. col. 1.
31 *Ridebit in die nouiſſimo.* 538. com.

Eccleſiaſtes.

2 *Riſum reputaui errorem.* 546. an. 35. col. 1.
3 *Tempus flendi, & tempus ridendi.* ibid.
5 *Qui amat diuitias, fructum non capiet ex eis, & hoc ergo vanitas.* 1031. com.
7 *Sicut ſonitus ſpinarum ardentium ſub olla, ſic riſus ſtulti.* 546. ann. 35. col. 1.
Noli eſſe ſtultus, ne moriaris in tempore non tuo. 1057. annot. 69. col. 1.

Cantica.

2 *Adiuro vos filiæ Hieruſalem per capreas, &c.* 714. annot. 62. col. 1.

Sa-

Sapientia.

2 INuidia diaboli mors intrauit in orbem terrarum. 711.an.57. col.1.
4 Cōdemnat iuſtus mortuus impios viuos, & iuuentus celerius conſummata longam vitam iniuſti. 950. an.74.col.2
5 Quid nobis profuit ſuperbia, aut diuitiarum iactantia quid contulit nobis? tranſierunt omnia illa tamquam vmbra & tamquam nuncius &c. 1032.an.39.col.1.
9 Per ſapientiam ſancti ſunt, quicunque tibi placuerunt, &c. 799.an. 81.col.2.
11 Misereris omnium Domine, & nihil odiſti eorum, quæ feciſti, diſſimulans peccata hominum propter pœnitentiam. 1012.an.20.col.2
14 Creaturæ Dei in odium factæ ſunt, & in tentationem animabus hominum, & in muſcipulam pedibus inſipientium. 927.an.48.c.2

Eccleſiaſticus.

2 FIli accedens ad ſeruitutem Dei, præpara animam tuã ad tentationem. 905.an.16.col.1
12 Da bono, & noli recipere peccatorē. 564.an.51.col.1.
18 Ecce verbum ſuper datum bonum. 414 an.46.col.1.
Ne verearis vſque ad mortem iuſtificari. 878.an.55.col.1.
19 Corripe amicum, ne forte non intellexerit. 684.an.23.col.1.
20 Quam bonum eſt arguere, quam iraſci. 888.an.72.col.1.
22 Super mortuum plora; defecit enim lux eius. 622.com.2.
23 Aufer à me concupiſcentias ventris, &c. 904.an.15.col.2.
24 Qui elucidant me, vitam æternam habebunt. 873.an.48.col.2.
28 Memorare teſtamenti altiſſimi, & deſpice ignorantiã proximi. 583. annot.70.col.2.
29 Qui facit miſericordiam fœneratur proximo ſuo. 571.an.57.col.2
Abſconde eleemoſynã in corde pauperis, & hæc pro te exorabit ab omni malo, &c. 1028. & 1049. com.
30 Zelus, & iracundia minuunt dies. 412.an.44.col.1.
35 Septies reddet tibi, &c. 670.an.6. col.2.
36 Sicut in conſpectu eorum ſanctificatus es in nobis, ſic in conſpectu noſtro magnificaberis ab eis. 895. an.6.col.2.
38 In mortuum produc lachrymas. 622.com.2
41 Sapientia abſcondita, & theſaurus occultus. 841. an.9.col.2

Iſaias.

1 DErelinquetur filia Sion vt vmbraculum in vinea, & ſicut tugurium in cucumerario, & ciuitas, quæ deuaſtatur. 979.anno. 101.col.1
Audite verbum Domini principes ſacerdotum, &c. 847.com.1
Erunt vt terebinthus decidentibus folijs. 591.an.79.col.2
2 Repleta eſt terra eorum auro, & argento. 536.an.27.col.2.
Incuruauit ſe homo, & humiliatus eſt vir, ne ergo dimittas eis. 1013.an.20.col.1.
5 Cantabo dilecto meo canticũ patruelis mei, &c. 972.
Quid eſt quod debui facere vineæ meæ, & non feci? 577.com.

Digitized by

Diruam maceriē eius, & erit in conculcationem, auferā ſepem eius, & erit in direptionem, &c. 939. an.61.col.1.

6 *Audite audientes, & nolite intelligere, & videte viſionē, & nolite cognoſcere, &c.* 683.a.22.col.2.

7 *Si non credideritis, non intelligetis.* 687.an.25.col.2

Pete tibi ſignū à Domino Deo tuo, & dixit Achaz: Non petam. dictum eſt ei: Non ſatis vobis eſt moleſtos eſſe hominib⁹, & c. 944. an.67.col.1. 918.an.35.col.1

Vocabitur nomen eius fortis. 929. ann.53.col.1.

8 *Adhibui mihi teſtes fideles, Vriā, & Zachariam filium Barachiæ.* 976 ann.100.col.2

Vocabitur princeps pacis, multiplicabitur eius imperium, & pacis non erit finis 1066.an.81.col.1

11 *Egredietur virga de radice Ieſſe.* 365.an.59.col.1

11 *Requieſcet ſuper eum ſpiritus Domini.* 799.an.81.col.1.

14 *Contriuit Dominus baculū impiorum, & virgam dominantium.* 743.an.6.col.2.

Quomodo cecidiſti Lucifer. 854.annot.25.col.1.

15 *Lumbis Moabitidis clamat.* 1050. ann.62.col.2.

17 *Viuificat ſpiritum humilium.* 630. an.38.col.2.

23 *Mulieres opulentæ ſurgite, & audite vocem meam, filiæ confidentes percipite auribus eloquium meū.* 669.ann.4.col.2.

26 *Viuent mortui, & interfecti mei reſurgent.* 630.an.37.col.1.

In alÿs linguis, & in alÿs labÿs loquar populo huic, etc. 684.a.23.1

29 *Erit vobis viſio omniū, ſicut uerba libri ſignati, &c.* 939.an.61.c.2

30 *Væ filÿ deſertores, dicit Dominus.* 533.an.33.col.1

Cum alligauerit Dominus vulnera populi ſui. 401.an.33.col.1.

Præparata eſt ab heri Tophet; à rege præparata, profunda, & dilatata, nutrimentum eius ignis eſt. 990.an.8.col.1.

31 *Væ qui deſcendunt in Aegyptum ad auxilium.* 533.an.33.col.1

35 *Ipſi videbunt gloriam Dei, & decorem Dei noſtri, confortate manus diſſolutas, &c. & nolite timere.* 488.an.48.col.1

Ecce Dominus veniet, & ſaluabit vos, tunc aperiētur, &c. 629.an. 79.col.1. & 864.an.37.col.2

Aperientur oculi cęcorum. 402.an. 34.col.1.

42 *Dedi ſpiritum meū ſuper eum.* 397 ann.30.col.1

Poſui te in fœdus, & in lucem Gentium, &c. 402.an 34.col.1

43 *Ego ſum q deleo iniquitates tuas.* 479.an 41.col.2

45 *Mihi flectetur omne genu, et omnis lingua confitebitur Deo.* 952.annot.77.col.1.

48 *Deus redemptor tuus, ſanctus Iſrael.* 864.an.37.col.2.

49 *Tempore placito exaudiui tè, &c.* 403.an.36.col.2

52 *Ecce q loquebar, adſum.* 672.cō.2

Recede à me, noli me tangere, quia mundus ſum. 653.an.66.col.2.

53 *Brachium Domini cui reuelatum eſt?* 923.an.43.col.2.

Abſconditus vultus eius, & non erat ei ſpecies, neque decor. 776. an.51.col.2

Nos autem putauimus eum quaſi lepro-

Digitized by Google

leproſum,&c.798.an.80.col.1.
Oblatus eſt,quia ipſe voluit . 787. com.1.813.an.105.col.1.
55 Ecce teſtem populis dedi eum, ducem , & præceptorem Gentibus. 865.an.37.col.1
58 Omnes debitores veſtros repetitis. 566.ann.53.col.2.
59 Timebunt,qui ab occidente,nomen Domini.623.com.5.
61 Spiritus Domini ſuper me,eo quod vnxerit me,&c.370.an.1.col.1. 396.com.3.
Ad annunciandum manſuetis miſit me.630.an.38.col.2.

Hieremias .

1 TV ergo accinge lumbos tuos,& ſurge,& loquere ad eos omnia,quæ ego præcipio tibi.1051. an 62.col.2
2 Maculata es in iniquitate coram me. 733.an.100.col.2
4 Væ nobis,qui vaſtati ſumus. 533. an.33.col.1.
5 Prophetæ prophetabant mendaciũ, & ſacerdotes applaudebant manibus ſuis,& populus meus dilexit talia.547.com.1.
7 Miſi ad vos omnes ſeruos meos prophetas per diem, conſurgens dilu culo,& mittens,&c.970.an.96. col.2.
10 A ſignis cęli nolite metuere, quę timẽt Gẽtes ab eis.1044.an.54.2
14 Noli orare pro populo iſto.1015. an.21.col.1.
15 Si Moſes,et Elias ſteterint corã me, non exaudiam. 551.an 39.col.2
22 Non plangent eum, væ frater, væ ſoror.533.an.33.col.1.
23 In nouiſſimis diebus intelligetis cõſilium eius.733.an.100.col.1.
25 Iudicium Domini cum gentibus . 952.an.77.col.2.
31 Redemit Dominus Iacob,et eripuit eum de manu fortioris eius.926. an.47.col.2.
43 Tollens viros,mulieres,et paruulos. 758.an.28.col.1.

Thren.

1 VIde Domine quoniam tribulor. 803.com.1.
2 Occidiſti,nec peperciſti.1013.annot. 20.col.2.
4 Maior effecta eſt iniqtas filię populi mei peccato Sodomorũ.847.cõ.1
5 Væ nobis,quia peccauimus.533.an. 33.col.1.

Ezechiel.

2 Scriptę erant in eo lamentationes, & carmẽ,et væ.533.a.33.1
16 Cinxi te byſſo.etc.1050.an.62.c.2
Iuſtificaſti ſorores tuas in omnibus peccatis tuis 646.an.58.col.2.
18 Anima,quæ peccauerit ipſa morietur; filius non portabit iniquitatem patris.972.an.98.col.1
Nunquid voluntatis meæ eſt mors impij,& non magis vt conuertatur,& viuat?1012.an.20.col.2
Via Domini non eſt æqua: patres.n. peccauerunt,& dentes filiorũ obſtupuerunt.1045 an.98.col.1
33 Sanguinem eius de manu tua requiram.972.an.98.col.1.
34 Væ paſtoribus Iſrael qui paſcebãt ſemetipſos, &c.533.an.33.col.1
39 Comburent arma, clypeum, & haſtam,arcum,& ſagittas,baculos manuũ,et contos.743.an.6.col.2

Digitized by Google

Daniel.

2 OMnia in quibus habitant filij hominum dedit in manu tua.486.an.45.col.1.
4 Septem tempora mutabuntur ſuper te, donec ſcias qđ dominetur Altiſſimus.1072.an.90.col.2.
Cognoſcant viuentes,quoniam excelſus dominatur,&c.387.an 18.2
Peccata tua eleemoſynis redime. 962.an.88.col.2.
7 Ecce in nubibus cęli,quaſi filius hominis veniebat.486.an.45.col.2
9 Non erit populus eius, qui cum negaturus eſt.937.an.60.col.1
12 Euigilabunt, alij in vitam æternã, alij in opprobrium.874.ann.48. col.2.

Oſee.

1 VOca non populum meum,quia vos non populus meus, & ego non ero veſter Deus. 937.an. 60.col.1.& 939.an.61.col.1
2 Vocabo non plebem meam, plebem meam, ſeu non populum meum, populũ meũ.733.an.100.col.2.
3 Multos dies expectabis me, non fornicaberis, & non eris viro. 937. an.61.col.2
Dies multos ſedebunt filij Iſrael ſine Rege, & ſine principe, & ſine ſacrificio,et ſine altari, & ſine Ephod.&c.979.an.101.col.2
Reuertẽtur ad Dominum Deum ſuũ in nouiſſimo dierum. 733.annot. 100.col.1.
6 Miſericordiam volo, & non ſacrificium.521.an.8.col.1.
13 Perditio tua Iſrael.774.com.

Ioel.

2 DEus benignus & præſtabilis ſuper malitia. 1012.an.20. col.2
Filiæ Sion exultate, & lætamini in Domino Deo veſtro;quia dedit vobis doctorem iuſtitiæ.668.com.2
Dedit vobis doctorem iuſtitiæ. 865. an.37.col.1.
3 In tempore tribulationis peccata dimittis.1013.an.20.col.2.

Habacuch.

1 OPus fiet ĩ diebus veſtris,quod nemo credet, cum narrabitur.489.an.49.col.1
3 In medio duorũ animalium cognoſceris.784.an.61.col.1
Cornua in manibus eius,ibi abſcondita eſt fortitudo eius, ante faciẽ eius ibit mors, & egredietur diabolus ante pedes eius. 929.anno. 53.col.1.

Zacharias.

3 SAtan ſtabat aduerſus eum,vt aduerſaretur ei.920.an.39.c.2
4 Duæ oliuæ ſuper illud,&c. 784.an. 61.col.1.
8 Apprehendunt fimbriam viri Iudæi.730.an.91.col.2
9 Tu quoque in ſanguine teſtamenti tui.626.an.34.col.2.& ſeq.
13 Et erit in die illa, diſperdet Dominus nomina Idolorum de terra, &c.715.an.63.col.2.
Spiritum immundũ auferam de terra.420.an.53.col.1.

Malachias.

1 SI pater ego ſum, vbi eſt honor meus? dicit Dominus. Si ego Do-

Digitized by Google

Dominus, vbi timor meus? 892. com. 3.
3 *Sedebit quaſi ignis conflans.* 1064. an. 78. col. 1.
4 *Mittam vobis Eliam Thesbytem, &c.* 786. an. 64. col. 1.

1. Machabæorum.

Cap. 2. *DEcreuerunt pugnare ſabbato contra aduerſarios irruentes, ne dum ociarentur, ab illis occiderẽtur.* 520. an. 8. col. 1.
10 *Deprecabantur Deo præcincti cilicijs.* 1051. an. 62. col. 1.

2. Machabæorum.

Ca. 11 *MAchabæus, & qui cum ipſo erant, rogabant Deum, &c.* 611. an. 15. col. 1.

Matthęus.

Cap. 1. *QVod enim in ea natum eſt de Spiritu ſancto eſt.* 1009. ann. 18. colum. 1.
Non cognouit eam, donec peperit filium. 1072. an. 90. col. 1.
2 *Ioſeph audiens quod Archelaus regnaret pro patre ſuo, timuit illuc ire.* 980. an. 7. col. 1.
3 *Appropinquabit regnum cęlorum.* 924. ann. 43. col. 2. & 669. ann. 2. col. 1.
Eſca autem eius erat locuſtæ, et mel ſilueſtre. 533. com. 1.
Baptizabantur in Iordane, confitentes peccata ſua. 859. an. 30. col. 2.
Qui poſt me veniet fortior me eſt. 635. ann. 44. col. 1
Hic eſt filius meus 351. an. 50. col. 1. & 800. an. 82. col. 1
4 *Ductus eſt ſpiritu in deſertũ.* 371. ann. 2. col. 1.
Cum ieiunaſſet 40. diebus, & 40. noctibus, poſtea eſuriјt. 537. an. 28. col. 1.
Relicta ciuitate Nazareth, venit, et habitauit in Capharnaum. 471. an. 30. col. 2.
Cępit Ieſus prædicare, & dicere: pęnitentiam agite. 496. com. 1.
Circuibat Galilæã, docens in Synagogis eorum, &c. 395. com. 1.
Obtulerunt ei omnes male babentes, &c. 851. an. 89. col. 1.
5 *Videns turbas aſcendit in montem.* 465. com. 1.
Beati mites, quoniam ipſi poſſidebũt terram. 630. an. 38. col. 2.
Cũ dixerint oẽ malũ aduerſum vos mentientes, &c. 557. com.
Merces veſtra coploſa eſt, & c. 530. ann. 31. col. 2.
Vos eſtis lux mũdi. 1054. an. 66. c. 1
Si offers munus tuum ad altare, & ibi recordatus fueris, &c. 498. ann. 64. col. 2.
Qui petit à te, da ei, et volẽti mutuare à te ne auertaris. 566. a. 53. 1
Dictũ eſt antiquis, diliges amicum tuũ, odio habebis inimicũ tuum. 549. an. 38. c. 1. et 878. an. 55. 1
Diligite inimicos veſtros, & benefacite ijs, qui oderunt vos, vt ſitis filij patris veſtri. 552. an. 40. col. 1
Publicani hoc faciunt. 569. a. 58. 2
Si ſalutaueritis fratres veſtros tantum, quid amplius facitis, nonne & Ethnici hoc faciunt? 649. an. 38. col. 2. & 1045. an. 55. col. 1.
Eſtote perfecti, ſicut pater veſter, &c. 549. an. 37. col. 1. & 575. ann. 63. col. 2.
6 *Amen amen dico vobis receperunt mercedẽ ſuam.* 532. an. 32. col. 2
Nolite multum orare, ſicut Ethnici faciunt. 1045. an. 55. col. 2.

Digitized by Google

Dimitte nobis debita noſtra, ſicut et nos dimittimus, &c. 580. an. 68. col. 1.
Si dimiſeritis hominibus peccata eorum, dimittet vobis pater veſter cęleſtis, &c. 581. com.
Cum ieiunatis, nolite fieri ſicut hypocritæ triſtes, &c. 502. an. 67. col. 1.
Nolite theſaurizare vobis theſauros in terra. 1035. an. 42. col. 2.
Theſaurizate vobis theſauros in cęlo, vbi nec ærugo, nec tinea demolitur, &c. 531. ann. 31. col. 2
Si lumẽ, quod in te eſt, tenebræ ſunt, tenebræ quantæ erunt? 956. ann. 80. col. 1.
Non poteſtis Deo ſeruire, & Mammonæ. 1034. an. 42. col. 2.
Nolite eſſe ſoliciti in craſtinum: & nolite. &c. 745. an. 8. col. 1.
7 Quam menſuram menſi fueritis, remetietur vobis. 586. an. 73. c. 2.
Nolite condemnare, & non condemnabimini 950. an. 74. col. 2.
A fructibus eorum cognoſcetis eos. 577. ann. 65. col. 2
Non omnis qui mihi dicit domine domine intrabit in regnum cælorũ, ſed q facit, &c. 598. a. 86. c. 1
Multi dicent in illa die, Domine nonne in nomine tuo virtutes multas fecimus? &c. 557. com.
Deſcendit pluuia, & venerunt flumina, & flauerunt venti, &c. 599. ann. 88. col. 1.
Admirabantur turbæ ſuper doctrina; erat enim docẽs eos, &c. 418. ann. 52. col. 1.
8 Iacet paralyticus, & male torquetur. 602. com. 2.
Veſpere autem facto obtulerunt ei multos dæmonia habentes. 433. annot. 72. col. 2.
Salua nos, perimus. 615. an. 21. c. 1
Imperauit ventis, & mari. 432. an. 70. col. 1.
Homines mirati ſunt, dicentes, Qualis eſt hic, quia venti, &c. 417. ann. 51. col. 1. & an. 18. col. 1.
9 Impone manum ſuper illam. 615. an. 21. col. 2.
In principe dæmoniorum eijcit dæmonia. 917. ann. 34. col. 2.
Meſſis quidem multa, operarij autẽ pauci. 837. an. 4. col. 1.
10 Dedit eis poteſtatem ſpirituum immundorum, ut eijcerent eos. 739. an. 2. col. 2.
In viam gentium nõ abieritis, &c. 725. ann. 81. col. 2.
Euntes prædicate dicentes, appropinquauit regnũ cęlorum. 740. ann. 3. col. 2.
Nolite cogitare quomodo, aut quid loquamini. 857. an. 27. col. 1.
Non eſtis vos, qui loquimini, ſed ſpiritus patris veſtri. 857. ann. 27. col. 1.
Non eſt diſcipulus ſuper magiſtrũ, &c. 588. ann. 76. col. 2.
Si patremfamilias Beelzebub vocauerunt, quanto magis domeſticos eius? 923. ann. 42. col. 1.
Nihil eſt opertum, quod non reueletur, & occultum, quod non ſciatur. 986. an. 4. col. 2
Veſtri autẽ & capilli capitis omnes numerati ſunt. 994. ann. 12. c. 2.
Qui amat patrem pluſquam me, nõ eſt me dignus. 1066. an. 81. c. 2.
11 Cæci vident, claudi ambulant, leproſi mũdãtur, etc. 408. a. 41. c. 2
Pauperes euangelizantur. 630. an. 38. col. 2. & 399. com. 1.
A diebus Ioannis Baptiſtæ vſque

nunc

nunc regnum cęlorum vim patitur, & violēti rapiunt illud, &c. 640.ann.52.col.2.
Cui ſimilem æſtimabo generationē iſtam.643.an.55.col.1.
Venit Ioannes, neque manducans, neque bibens.645.an.57.c.2.
Venit filius hominis manducans, et bibens.505.an.70.col.1.
Væ tibi Bethzaida, væ tibi Corozaim.533.an.33.col.1.
Si ſigna, & virtutes, quæ facta ſunt in te, facta erant in Tyro, & Sidone, &c.an.16.col.2.
Diſcite à me, quia mitis ſum, & humilis corde.630.an.38.col.2.
Onus meū ſuaue eſt.575.an.62.c.1
12 Eſurientes cęperunt vellere ſpicas. 516.ann.2.col.1.
Nō legiſtis quid fecerit Dauid quādo eſuriit.497.an.64.col.2.
Non legiſtis in Lege, quia ſabbatis ſacerdotes, &c.497.an.64.col.2
Exeuntes Phariſæi conſilium faciebant aduerſus eum, quomodo perderent eum.523.an.15.col.1
Ecce puer meus, quē elegi, dilectus meus, &c.352.an.51.col.2.
Oblatus eſt ei dæmonium habens cęcus, & mut⁹, &c.417.an.51.c.1
Omnis ciuitas, uel domus aduerſum ſe diuiſa non ſtabit. 919.annot. 38.col.2.
Si ego in nomine Beelzebub eiicio dæmonia, &c.820.com.
In Spiritu Dei eiicio dæmonia. 1008.an.18.col.2.
Qui non eſt mecum, contra me eſt. 821.an.116.col.2.
Aut facite arborem bonam, & fructum eius, aut facite arborē malam, &c.597.an.86.col.2
Quomodo poteſtis loqui bona, cum ſitis mali? ex abundantia enim cordis os loquitur.590.com.1.
Magiſter volumus a te ſignum videre.918.ann.35.col.1.
Sicut Ionas fuit in ventre ceti tribus diebus, & tribus noctibus, &c.947.an.71.col.1.
Sic erit generationi huic peſsimæ. 643.ann.55.col.1.
13 Exiens Ieſus de domo ſedebat ſecus mare, & congregatæ ſunt ad eū turbæ multæ, &c.672.an.9.c.1.
Alia ceciderunt in petroſa, vbi non habebant terram multam, &c. 675.an.13.col.2
Alia ceciderunt in terram bonam, & dabant fructum, aliud centeſimum, &c.679.an.17.col.1.
Quare ī parabolis loqueris eis? 681. an.19.col.1
Quia vobis datum eſt noſſe myſteria regni cęlorum, illis autem nō eſt datum.681.ann.20.col.2.
Auditu audietis, & non intelligetis, & videntes, videbitis, & non videbitis.683.ann.22.col.1.
Veſtri oculi beati, quia vidēt, & aures, quia audiunt.870.an.44.c.1
Solicitudo ſeculi iſtius, & fallacia diuitiarū ſuffocat verbū, & ſine fructu efficitur.1027.an.33.c.2
Nonne bonū ſemen ſeminaſti.677. ann.15.col.1
Ediſſere nobis parabolam zizaniorum.681.an.18.col.1.
Meſsis conſummatio ſeculi eſt, meſſores aūt Angeli sūt.837.a.4.c.2
Nonne fratres eius ſunt, nonne ſorores? 699.an.40.col.2
14 Audiuit Herodes Tetrarcha famā Ieſu, &c.751.an.20.col.2
Quod cum audiſſet, ſeceſsit inde in nauicula, &c.754.an.22.col.2

Digitized by Google

Modicæ fidei quare dubitaſti? 705. an.50.col.2.
Obtulerunt ei oēs male habētes,&c. ſalui facti ſunt.731.an.96.col.4
Multi rogabant Chriſtū, vt vel fimbriam veſtimēti tangerent.730. an.91.1
15 Acceſſerunt Scribæ, & Phariſæi, dicētes: Quare diſcipuli tui trāſgrediuntur,&c.957.an.83.c.2.
Irritum feciſtis mandatum Dei propter traditiones veſtras.498.annot.64.col.2
Quod intrat per os non coinquinat hominem.461.an.21.col.2.
Omnis plantatio,quam non plantauit pater meus eradicabitur. 959.an.84.col.1.
Cæci ſunt,& duces cæcorum, audite & intelligite, non quod intrat per os,coinquinat hominem,&c. 959.an.84.col.1.
E diſſere nobis parabolam iſtā.681 an.18.col.1.
Non ſum miſſus niſi ad oues,quę perierunt domus Iſrael.725.a.81. col.2.439.com.4.741.an.5.c.2
O Mulier magna eſt fides tua.615. an.21.col.1.
Vnde nobis in deſerto panes tantos, &c.755.an.25.col.2.
16 Acceſſerunt ad eū Phariſæi, & Saducæi tentantes; & rogauerunt eum, vt ſignum de cęlo oſtēderet eis.946.an.70.col.2.
Veſpere facto dicitis,ſerenum erit: rubicundū enim eſt cęlum.1066 an.81.col.2.
Caro & ſanguis non reuelauit tibi, ſed Pater meus. 86 .an.33.c.2
17 Surgite,nolite timere. 793.a.73.2
Increpauit illum, & exijt ab eo dæmonium.933.an.57.col.2.
Hoc genus Dæmoniorum non ejcitur niſi ī ieiunio,etc.505.a.70.1
Magiſter veſter non ſoluit didrachma,&c.817.an.110.col.1.
Petrus hamo traxit piſcem illum,in cuius ore,&c.inuentus eſt nūmus ille.ſol.&c.453.an.12.col.1
18 Quis putas maior erit in regno cęlorum.817.an.110.col.1.
Bonum eſt tibi ad vitam ingredi debilem, aut claudum, quam duas manus,aut duos pedes habentem mitti in ignem æternū,&c.888. ann.72.col.1.
Non dico tibi ſepties,ſed ſeptuageſies ſepties.366.com.2.
Omne debitum dimiſi tibi, quia rogaſti me.901.an.13.col.2.
Si non remiſeritis vnuſquiſque fratri ſuo de cordibus veſtris. 580. an.68.col.1.
19 Si vis ad vitam ingredi, ſerua mandata.897.an.8.col.1.
Si vis perfectus eſſe,vende quæ habes,& veni ſequere me.535.an. 27.col.2.
Diues difficile intrabit in regnum cęlorum.ibid.
20 Quod iuſtū fuerit dabo vobis.532. an.31.col.1.
Amice non facio tibi iniuriā. 732. an.98.col.3.
Filius hōis tradetur principib. ſacerdotū,et Scribis.813.an.105.c.2
21 Inuenietis aſinam alligatam.722. an.76.col.2
Nunq̄ legiſtis,quia ex ore infantiū, & lactentiū,&c.497.an.64.c.2
Venit ad vos Ioānes in via iuſtitię, et nō credidiſtis ei,etc.642.a.54
Auferetur à vobis regnū Dei.924. ann.45.col.2
22 In his duobus mandatis vniuerſa

ſa

ſa lex pendet.876.ann.53.col.2.
Chriſtus quando venerit, cuius filius eſt? 435.ann.74.col.2.
23 Omnia opera ſua faciunt, vt ab hominibus videantur. 546.annot. 36.col.1.
Secundum opera eorum nolite facere.596.com.1.
Alligant onera grauia, & importabilia, & imponunt in humeris hominum, digito autem ſuo nolunt ea mouere.966.an 93.col.2.
Omnia opera ſua faciunt, vt videantur ab hominibus 591.anno.79. col.1.
Clauditis regnum cęlorum ante homines, vos enim non intratis, nec introeuntes ſinitis intrare. 917. an.33.col.1.
Mundatis quod deforis eſt calicis, & paropſidis, intus autem pleni eſtis rapina, & immūditia.958. an.84. col.2.
Cæce munda prius quod intus eſt calicis, & paropſidis, vt fiat, id, quod deforis eſt mundum.962. ann.87.col.1.
Væ vobis Scribæ, & Phariſæi hypocritæ, quia ſimiles eſtis ſepulchris dealbatis, &c. 596.com.2. & 965.an.91.col.2.
Vt veniat ſuper vos omnis ſanguis iuſtus, &c.404 an.37.col.2.
Relinquetur domus veſtra deſerta. 939.an.61.col.1.
24 Prædicabitur Euangelium in vniuerſo mundo. 469.ann.28.col.2.
Videbunt filium hominis venietem, &c.775.an.50.col.2.
25 Ecce ſponſus venit, & quæ paratæ erant intrauerunt cum eo ad nuptias.1054.an.65.col.2.
Ne forte nō ſufficiat nobis, & vobis ite ad vendentes, & emite vobis. 679.ann.17.col.2.
Neſcio vos.731.an.93.col.1.
Vigilate, quia neſcitis diem, neque horam.1042.com.
Venite benedicti patris mei, poſſidete vobis paratum regnum a conſtitutione mundi.1046.ann.57. col.2.
26 Quid vultis mihi dare, & ego eum vobis tradam. 813.annot.105. col.2.
Bonum erat illi, ſi natus non fuiſſet homo ille.411.an.43.col.1.
Pater mi, ſi non poteſt calix hic trāſire.894.an.5.col.1.
Orate ne intretis in tentationem. 904.ann.15.col.1.
Filius hominis tradetur in manus peccatorum.813.com.
Amice ad quid veniſti? 732.annot. 98.col.2.
Adiuro te per Deum viuum, vt dicas nobis, &c.714.annotat.62. col.1.
Videns Iudas, qui tradidit eum, quod damnatus eſſet, &c. 813. annot.105.col.2.
Prætereuntes blaſphemabant eum. 478.an.39.col.2.
Quæ luceſcit in prima ſabbati.472. annot.31.col.1.
28 Qui audientes à militibus Chriſtum reſurrexiſſe, pecuniam dederunt eis ſuadentes, vt dicerent Diſcipulos veniſſe, & furatos eſſe corpus.946. annot.70. col.2.
Docete omnes gentes, baptizantes eos in nomine patris, &c.352.annot.50.col.1.& 1054.annot.64. col.1.

Marcus.

Marcus.

Cap.1. Expulit eum ſpiritus in deſertũ. 371.ann.2. col.1.
Erat in deſerto quadraginta diebus, & quadraginta noctibus, &c. 374.ann.3.col.1.
Auditum eſt, quod in domo eſſet, & confeſtim conuenerunt tunc multi, &c.472.ann.32.col.1.
Venerunt ad eum ferentes paralyticum.475.ann.35. col.2.
Erant quidam de Scribis ſedentes, & cogitãtes in cordibus ſuis, &c. 478.an.39.col.1.
Egreſſus eſt rurſus ſecus mare.489. ann.50.col.1.
Cœperunt progredi, & uellere ſpicas. 516.an.2.col.1.
Nũquid legiſtis quid fecerit Dauid, quando habuit neceſſitatem, & eſurijt? 517.ann.4.col.2.
Sabbatum propter hominem factũ eſt, non autem homo propter ſabbatum.519.an.7.col.2.
3 Exeuntes Phariſæi ſtatim cum Herodianis conſilium faciebant aduerſus eum, &c. 523.annot.15. col.1.
Vocauit ad ſe quos voluit ipſe. 525. ann.18.col.1.
Fecit vt eſſent duodecim cum illo, &c.526.an.19.col.1.
Dedit poteſtatem curandi infirmos, & eijciendi dæmonia.739.anno. 2.col.2.
Conuenit ad eum turba, ita vt ne poſſet manducare panem. 465.com. 1.& 899. annot.10.col.1.744. com.1.
Beelzebub habet, & quia in principe dæmoniorum eijcit dæmonia. 916.annot.33.col.2.
Conuocatis eis in parabolis dicebat illis.919.an.37.col.1.
Si domus ſuper ſemetipſam diſpartiatur, nõ poteſt domus illa ſtare. 919.an.38.col.2.
Qui blaſphemauerit in Spiritũ ſanctum, &c.479.an.40.col.1.
Ecce mater tua, & fratres tui foris quærunt te 697.ann.38.col.2.
Qui fecerit volũtatem Dei, hic meus frater eſt.897.an.8.col.1.
4 Iterum cœpit docere ad mare, & congregata eſt ad eum turba multa, &c.672.ann.9.col.2.
Vobis datum eſt noſſe myſterium regni Dei, illis autem, qui foris ſunt in parabolis omnia fiunt. 681.an.20.col.2.
Vt videntes videant, & nõ uideant, & audientes audiant, & non intelligant, &c.683.an.23.col.2.
Non eſt aliquid abſconditum, quod non manifeſtetur, nec factum eſt ocultum, quod non ueniat in palã. 989.an.4.col 2.
Magiſter non ad te pertinet, quod perimus? 886.an.69.col.1.
5 Legio mihi nomen eſt, quia multi ſumus. 568.an.68.col.1
6 Admirabantur in doctrina eius. 407.ann.40 col.1. & 417.ann. 51.col.2.
Exeuntes prædicabant, ut pœnitentiam agerent.740.an.3.col.2.
Quem ego decollaui Ioannem, ipſe à mortuis ſurrexit. 752.annot.20. col.2.
Ait illis: Venite ſeorſum in deſertũ locum, &c.754.ann.22.col.1.
Erant, qui ueniebãt, & redibãt multi, & nec ſpatium manducandi habebant.647.a.37.col.2.

7 Con-

7 *Conueniunt ad eum Phariſæi,& qui dam de Scribis venientes à Hieroſolymis, & cum vidiſſent quoſdam ex Diſcipulis eius communibus, manibus, &c.*957.annot.83.col.2.

*In vanum me colunt, docentes doctrinas, & præcepta hominum.*959.an.84.col 1.

8 *Qui perdiderit animam ſuam propter me, &c. ſaluum faciet eam.*530.an.30.col.1.

9 *Si quid potes adiuua nos.*615.ann.21.col.2.

10 *Qui reliquerit domum, aut fratres, aut ſorores, aut agros propter me, &c.*530.an.30.col.1.

*Venit Filius hominis, vt miniſtraret, & daret animam ſuam in redemptionem pro multis.*864.an.37.col.2.

12 *Nec Scripturam hanc legiſtis: lapidem quem reprobauerunt, &c.*497.an 64.col.2.

16 *Maria Magdalene, de qua eiecerat ſeptem dæmonia.*670.com.2.

*Dicite diſcipulis eius, & Petro.*1010.an.19.col.1.

Lucas.

Cap.1. *Spiritus ſanctus ſuperueniet in te, & quod naſcetur ex te ſanctum.*1009.ann.18.col.1.

*Salutẽ ex inimicis noſtris, & de manu omnium, qui oderũt nos.*554.an.43.col.2.

2 *Vt profiteretur cum Maria deſponſata ſibi vxore.*364.annot.59.col.2.

4 *Agebatur ſpiritu in deſertum.*370.annot.2.col.2.

*Reuerſus eſt in Galilæam in virtute ſpiritus.*1008.an.18.col.2.

*Euangelizare pauperibus miſit me.*630.ann.38.col.2.

5 *Quis eſt hic, qui loquitur blaſphemias.*664.an.78.col.2.

6 *Virtus de illo exibat, & ſanabat omnes.*732.ann.96.col.1.

*Beati pauperes, quoniam veſtrũ eſt regnum Dei.*630.an.38.col.2.

7 *Cum appropinquaret portæ Ciuitatis.*710.com.2.

*Remittuntur tibi peccata tua.*910.an.24.col.2.1013.an.20.col.2.& 1021.an.26.col.2.

8 *Exierunt ab eo dæmonia, & intrauerunt in porcos.*933.annot.57.col.2.

*Noli vexare Magiſtrum, mortua eſt puella.*615.ann.21.col.1.

*Ad tempus credunt, & tempore tẽtationis recedunt.*615.ann.21.col.2.

9 *Sanauit puerum, & reddidit matri ſuæ.*602.an.1.col.2.

10 *In quamcumque ciuitatem intraueritis, &c.*725.an.81.col.2.

*Qui vos audit, me audit.*794.com.1

*Dedi vobis poteſtatem calcandi ſerpentes, & ſcorpiones, & omnem virtutem inimici.*1054.ann.64.col.1.

*Multi reges, &c. voluerunt audire, quæ vos auditis, & non audierunt, &c.*680.an.18.col.2.

11 *Cum eieciſſet dæmonium, locutus eſt mutus.*629.an.36.col.1.

*Peruenit in vos regnum Dei.*669.an.2.col.1.

*Mulier extollens vocẽ dixit: Beatus vẽter, q̃ te portauit.*418.a.52.2.

*Beatus venter, qui te portauit, & vbera, quæ ſuxiſti.*871.ann.44.col.1.

Cum

Cum loqueretur rogauit illum quidam Phariſæus.801. annot.83. col.1.

12 *Præcinget ſe, & tranſiens miniſtrabit illis.1051.an.62.col.2.*

Quis putas eſt fidelis ſeruus, & prudẽs, quem conſtituit dominus ſuper familiam ſuam? 526.anno. 19.col.1.

13 *Quam alligauerat Satanas ecce decem & octo annis.402.com.1.*

14 *Cum introiſſet Ieſus manducare panem.744.com.1.*

Beatus qui manducabit panem in regno.ibid.

Qui non odit patrem, & matrem, &c.409.an.42.col.2.& 675.annot.13.col.2.

15 *Gaudium eſt ſuper uno peccatore pœnitentiam agente,&c.497. ann. 63.col.1.*

16 *Facite vobis amicos de mammona iniquitatis, vt cum defeceritis,recipiant vos in æterna tabernacula.1049.com.1.*

Recipient vos in æterna tabernacula.585.an.72.col.2.

Vos eſtis, qui iuſtificatis uos coram hominibus.877.an.55.col.2.

Recepiſti bona in vita tua, Lazarus vero mala, nunc autem hic cõſolatur, tu vero cruciaris. 557. com.2.& 532.col.2.

17 *Si ſepties in die peccauerit in te. 670.ann.6.col.2.*

Si habueritis fidem ſicut granum ſinapis,dicetis huic arbori moro, &c.611.ann.16.col.2. & 476. an.36.col.1.

Præcinge te,et miniſtra mihi.1051. annot.62.col.2.

Numquid gratiam habet ſeruo illi, &c.568.an.56.col.1.

Regnum Dei intra vos eſt,quia medius veſtrum ſtetit, quem vos neſcitis.924.an.45.col.2.

18 *Decimas do omnium,quæ poſſideo. 964.an.89.col.1.*

Deſcendit iuſtificatus ab illo. 646. an.58 col.2.

Gaudium eſt in cęlo ſuper vno peccatore,&c.497.ann.63.col.2.& 498.an.64.col.1.

Cum audiret turbam prætereuntẽ. 619.com.2.

19 *Non poterat prę turba, quia ſtatura puſillus erat.ibid.*

Nunc autem abſcondita ſunt ab oculis tuis 862.ann.33.col.1.

Non relinquent in te lapidem ſuper lapidem,&c.404.an.37.col.2.

21 *Non præteribit generatio hæc, donec omnia fiant. 939.annot.61. col.1.*

22 *Euntibus vobis in ciuitatem,occurreret vobis homo, &c.648.ann. 61.col.1.*

Væ hominis illi, per quem filius hominis tradetur.533.an.32.col.1

Ecce ſatanas expetiuit cribrare vos ſicut triticum.931.an.54.col.1.

Quando miſi vos ſine ſacculo,& pera.&c. 747.ann.9. col.1.

Orate,ne intretis in tentationẽ.904. annot.16.col.2.

Hæc eſt hora veſtra, & poteſtas tenebrarum.391.com.2.& 931.an. 54.col.2.

Mulier non noui illum, &c.477.an. 37.col.1.

23 *Hunc inuenimus ſubuertentem gentem noſtram.4 6.an.74.col.1.*

Vere hic filius Dei erat. 946. ann. 70.col.2.

24 *Vna ſabbati valde diluculo, &c. 472.ann.31.col.1.*

Opor-

Oportebat Chriſtum pati, &c. 786. com. 1.
Conturbati, & conterriti, exiſtimabant ſe viſum videre. 706. anno. 50. col. 1.

Ioannes.

Cap. 1. FVit homo miſſus à Deo. 634. commen. 3.
Quotquot receperunt eum, &c. 797. an. 78. col. 2. 860. an. 31. col. 1.
Dedit eis poteſtatem filios Dei fieri. 636. com. 2.
Nemo Deum vidit vnquam, Vnigenitus, qui eſt in ſinu Patris, ipſe reuelauit. 867. com. 2.
Ipſe eſt, qui poſt me venturus eſt. 635. an. 44. col. 1.
Super quem videris ſpiritum deſcendentem, &c. 626. annotatio. 34. col. 1.
Ecce qui tollit peccata mundi. 663. com.
Tu vocaberis Cephas. 765. annot. 38. col. 1.
2 Quod ſignum oſtẽdis nobis quia hæc facis? ſoluite templum hoc, & tribus diebus excitabo illud. 946. anno. 70. col. 2.
3 Quomodo poteſt homo naſci denuo, cum ſit ſenex? 418. an. 52. col. 1.
Quomodo poſſunt hęc fieri? &c. 674 an. 12. col. 2.
Quod ſcimus loquimur, & quod vidimus teſtamur. 868. an. 41. col. 1. & 869. an. 42. col. 1.
Sic Deus dilexit mundum vt filium ſuum vnigenitum daret. 352. com. 1.
Non enim miſit Deus filium ſuum in mundum vt iudicet mũdum, &c. 576. an. 64. col. 2.
Miſit Deus filium ſuum, vt mundus ſaluetur per ipſum. 864. annot. 37. col. 2.
Lux venit in mundum, & dilexerũt homines magis tenebras, &c. 675. an. 12. col. 1.
Qui facit veritatem, venit ad lucem. 843. an. 10. col. 1.
Non ſum ego Chriſtus ſed quia miſſus ſum ante illũ, &c. 503. com. 1
Pater diligit filium, & omnia dedit in manu eius. 865. annotat. 38. col. 2. 390. com. 2.
4 Ieſus fatigatus ex itinere, ſedebat ſic ſupra fontem. 608. annot. 11. col. 1.
Diſcipuli in uia acceſſerunt ciuitati, vt cibos emerẽt. 746. an. 9. col. 1.
Alius eſt, qui ſeminat, alius, qui metit, &c. 837. an. 4. col. 2.
Cum veniſſet in Galilęam, exceperunt eum Galilæi. 390. com. 1.
Niſi ſigna, & prodigia videritis, nõ creditis, operibus credite. 615. anno. 21. col. 1. & 944. an. 67. col. 2
Domine deſcende prius quam moriatur filius meus. 608. an. 10. col. 1. 615. an. 21. col. 1.
5 Domine hominem non habeo. 608. anno. 10. col. 1.
Ieſus declinauit à turba conſtituta in loco, &c. 602. com. 2.
Pater meus vſque modo operatur, et ego operor. 1008. an. 18. col. 2.
Sicut pater habet vitam in ſemetipſo, ſic & filio dedit, &c. 418. an. 52. col. 1.
Qui non honorificat filium, non honorificat patrem. 410. annot. 43. col. 1.
Qui verba mea audit, & credit ei, qui me miſit, habet vitam æternam. 475. an. 27. col. 1.

Veniet hora, in qua mortui audient vocem,&c.623.com.2.

Scrutamini Scripturas, illæ teſtimonium,&c.785.an.64.col.2.911 an.25.col.2.

Quomodo poteſtis credere,qui gloriã abinuicem accipitis,& gloriam, quæ à ſolo Deo eſt. non quæritis? 546.an.36.col.2.& 596.com.2.

Si crederetis Moyſi,crederetis & mihi,&c.785.an.64.col.2

6 Vnde ememus panes, ut manducent iſti.746.an.9.col.1.

Diſcubuerunt viri quaſi quinq; millia.757.an.28.col.2.

Hic eſt propheta,qui venturus eſt in mundum.624.an.31.col.1.

Cum cognouiſſet,quod uenturi eſſēt, vt raperent eum, &c. 464.com.

Deſcendi de cęlo, vt non faciam voluntatem meam, ſed uoluntatem eius,qui miſit me. 697.annot.8. col.1.

Ego ſum panis uiuus,qui de cęlo deſcendi.899.an.10. col.2.

Nemo poteſt uenire ad me, niſi pater meus traxerit illum. 654.an. 66. col.1.770. ann.44.col.2. & 862.an.31.col.2.

Erunt omnes docibiles Dei.674.an. 12.col.2.& 685.com.2.

Qui credit in me,habet uitam æternam.410.an.43.col.2.

Sciebat Ieſus ab initio, qui eſſent nō credentes.678.an.16.col.1.

Verba uitæ æternæ habes. 685. com.2.

7 Ambulabat Ieſus in Galilæã. 440. ann.75.c.2.

Nondum credebant in eum fratres eius.697.an.37.col.1.

Mirabantur Iudęi,dicentes: Quomodo hic literas ſcit.417.an.51.c.1. 408.annot.41.col.2.

Hic eſt uere propheta.624.ann.31. col.1

8 Ego teſtimonium perhibeo de meipſo.1008..an.18.col.2.

Quæretis me,et in peccato ueſtro moriemini.684.an.23.col.2.

Vos de deorſum eſtis,ego de ſupernis ſum.390.com.1.

Niſi credideritis,quia ego ſum, moriemini in peccato ueſtro.410.anno.43.col.2.

Cum exaltaueritis Filium hominis, tunc cognoſcetis, quia ego ſum. 946.an.70.col.2.

Quæ placita ſunt ei facio ſemper. 798.annot.81.col.2.

Hæc eo loquente, multi crediderunt in eum.820.an.114.col.2.

Vos ex patre diabolo eſtis,&c.391. & com.2.789.an.68.col.2.

Qui ex Deo eſt, uerba Dei audit. 799.com.

Nōne bene dicimus nos, quia Samaritanus es tu,& dæmoniũ habes? 970.an.96.col.2.

Ego non quæro gloriam meam; eſt qui quærat,& iudicet.863.ann. 35.col.2.

Abraham exultauit, ut uideret diē meum,uidit, & gauiſus eſt.872. an.45.col.1.

9 Non eſt hic homo à Deo,qui ſabbatum non cuſtodit.980.ann. 102. col.2.

Maledixerūt ei,tu ex diſcipulis eius ſis.557.an.44.col.1.

In hoc enim mirabile eſt, quod uos neſcitis unde ſit, & aperuit oculos meos, ſcimus autē,quia Deus peccatores non exaudit. 402.an. 34.col.1. & 1008.an.18.col.1.

In iudicium ego in hunc mundum ueni,

veni, vt qui non vident, videant, & qui uident, cæci fiant. 862. an. 32. col. 1.

10 Veni, ut uitam habeant, & abundã tius habeant. 497. an. 63. col. 2.

Nemo tollit animam meam à me, ego pono eam. 813. an. 105. col. 1

Poteſtatem habeo ponendi animam meam, &c. 787. com.

Ego uitam æternam do eis, & non peribunt in æternum, & nemo rapiet eas de manu mea. 6 7 com.

Multa bona opera oſtendi uobis à patre meo, propter quod horum uultis me lapidare? 554. annot 42. col. 1.

Homo cum ſis, facis teipſum Deum. 615. an. 21. col. 2.

Si autem facio & ſi mihi non uultis credere, operibus credite, &c. 410. an. 43. col. 1. & 465. anno. 24. col. 2. & 475. ann. 18. col. 1. & 615. an. 21. col. 1.

Multi crediderunt in eum. 820. ann. 114. col. 2.

11 Infirmitas hæc non eſt ad mortem, ſed pro gloria Dei, &c. 410. ann. 43. col. 2.

Nunc quærebant te Iudæi lapidare, &c. 839. an. 6. col. 2.

Lazarus dormit, uado ut a ſomno excitem illum. 734. an 106. col. 2.

Domine, ſi fuiſſes hic, nõ fuiſſet mortuus frater meus. 615. ann. 21. col. 2.

Quæcunque popoſceris à Deo, dabit tibi Deus. 460. annot. 19. col. 2. § ult.

Ecce quomodo amabat eum. 1065. an. 80. col. 2.

Nonne dixi tibi, quod ſi credideris, uidebis gloriam Dei. 971. an. 96. col. 2. & 435. annot. 74. col. 2.

Hęc dixi propter populum, qui circũ ſtat, ut credant, &c. 410. an. 43. col. 1.

Si dimittimus eum ſic, uenient Romani, & tollent gentem noſtrã, &c. 535. an. 27. col. 2.

12 Iudas loculos habebat, & ea quæ mittebantur portabat. 746. an. 9. col. 1.

Nunc iudicium eſt mũdi, nunc princeps huius mundi eijcietur foras. 931. an. 53. col. 1. & 404. an. 37 col. 2.

Si exaltatus fuero à terra, omnia trahã ad meipſum. 946. an. 70. col. 2

Adhuc modicum in uobis lumẽ eſt, ambulate dum lucem habetis, ne tenebræ uos comprehẽdant. 1071. an. 89. col. 2.

Non poterant credere, quia Iſaias dixerat. 687. an. 25. col. 1.

Propter metum Iudæorum multi ex principibus non confitebantur, et dilexerunt magis gloriam hominum. 535. an. 27. col. 2. 546. an. 36. col. 2.

13 Cum diabolus miſiſſet in cor, ut traderet eum Iudas 391. com. 2. & 687. ann. 26. col. 2.

Sciens, quia omnia dedit Pater in manus. 865. an. 38. col. 2.

Quod ego facio, tu neſcis modo, ſcies autem poſtea. 681. com. 3.

Vos uocatis me Magiſter, & bene dicitis. 865. an. 37. col. 1.

14 Creditis in Deum, & in me credite. 475 an. 39. col. 1.

Ego ſum uia, ueritas, & uita: nemo uenit ad Patrem, niſi per me. 868. an. 41. col. 1.

Pater in me manens ipſe facit opera. 1008. an. 18. col. 2.

Qui

Digitized by Google

Qui credit in me, opera, quæ ego facio, & ipſe faciet, & maiora horum faciet. 484.annot.44.col.2.
Qui ſeruat mandata mea, ille eſt, qui diligit me. 875.an.50.col.2.
Venit princeps huius mundi, & in me non habet quicquam. 931.anno.54.col.2. & 376.an.7.col.2.
Vt cognoſcat mũdus, quia diligo patrem, &c. 813.an.105.col.1.
15 *Sine me nihil poteſtis facere.* 897.an.8.col.1. & 686.an.24.col.1.
Diligetis inuicem, ſicut dilexi vos. 548.ann.37.col.1.
Maiorem dilectionem nemo habet, quam vt ponat quis animam ſuã pro amicis ſuis. 551.an.39.col.2 & 988.annot.6.col.2.
Vos dixi amicos, quia quæcumque audiui à Patre meo, nota feci vobis. 988.an.6.col.2.
Si mundus vos odit ſcitote quoniam me priorem vobis odio habuit, &c. 539 an.29.col.1.
Si non ueniſſem, & locutus fuiſſem, peccatum non haberent. 938.an.61.col.2.
Si opera nõ feciſſem, quæ nemo alius fecit, &c. 410.an.43.col.2.
Odio habuerunt me gratis. 554.an.42.col.1.
Quem ego mittã uobis à patre. 400.annot.32.col.1.
16 *Abſq; Synagogis facient vos, &c.* 539.com.2. & 540.an.30.col.1
Sed venit hora, vt omnis, qui interficit vos, arbitretur ſe obſequium præſtare Deo. 994 an.12.col.1.
Multa habeo vobis dicere. 815.an.107.col.2.
Non dico vobis quod ego rogabo Patrem. 1016 an.21.col.1.
Exiui à patre, & veni in mundum, &c. 822.ann.117.col.1.
17 *Dediſti ei poteſtatem omnis carnis, vt omne, quod dediſti ei, det ei uitam æternam.* 866.an.38.col.1.
Hæc eſt uita æterna, vt cognoſcant te verum Deum, &c. 465.an.24.col.2. & 410.an.43.col.2.
Pater ego te clarificaui ſuper terrã. 410.a.43.col.2. & 695.an.6.2.
Rogo pro iis, quos dediſti mihi quia tui ſunt: mea omnia tua ſunt: & tua mea ſunt: & clarificatus ſum in eis. 863.an.35.col.2.
18 *Sinite hos abire.* 722.an.76.col.2.
Ego palam locutus ſum mundo, &c. 395.com.3.
Gens tua, & Pontifices tui tradiderunt te mihi. 813.an.105.col.2.
Ego veni ut teſtimonium perhibeã veritati. 865.ann.37.col.1.
19 *Tradidit eum illis, ut crucifigeretur.* 813.an.105.col.2.
20 *Vna autem ſabbathi Maria Magdalene.* 472.an.31.col.1.
Domine, ſi tu ſuſtuliſti eum. 608.an.10.col.1.
Vade ad fratres meos, & dic eis; aſcendo ad Patrem meum, &c. 699.an.40.col.2.
Aſcendo ad Patrem meum, & Patrem ueſtrum. 894.an.5.col.1.
Accipite Spiritum ſanctum, quorũ remiſeritis peccata, &c. 480.an.41.col.1. & 1063.a.78.co.2
Dominus meus, & Deus meus. 608.annot.10.col.1.
Beati, qui non uiderunt, & crediderunt. 871.ann.44.col.1. & 733.an.100.col.4.
21 *Paſce oues meas paſce agnos meos.* 765.an.38.col.1.
Sic eum uolo manere donec veniam. 778.an.52.col.1.

Actorum.

Actorum.

1 Illis præcepit Hieroſolymis ne diſcederent, ſed expectarent, &c.769.an.42.col.1.
Accipietis virtutem ſuperuenientis in vos Spiritus ſancti, &c.769.an.42.col.1. 1008.an.18.col.2.
Nubes ſuſcepit eum ab oculis corũ. 793.an.73.col.1.
3 Hic Ieſus, qui aſſumptus eſt à vobis, &c.822.com.1.
Quemadmodum vidiſtis eum aſcendentem in cęlum, &c. 777.ann.52.col.2.
Omni tempore, quo intrauit, & exiuit ad nos Dominus Ieſus, &c. 354.annot.54.col.2.
3 Argentum, & aurum non eſt mihi. 745.an.9.col.2.
4 Fideles illi, qui poſſeſſores erãt agrorum, aut domorum, ea vendentes afferebant pretia, & ponebant ante pedes Apoſtolorum. 1049.an.60.col.1.
5 Præcipiẽdo præcepimus vobis ne doceretis in nomine iſto, &c.846.an.15.col.2.
Ibant Apoſtoli gaudentes a conſpectu concilij, quoniam digni habiti ſunt, &c. 541.annot.31.col.2. in fi.
6 Non eſt æquum nos relinquere verbum Dei, & miniſtrare menſis. 1023.anno.27.col.2.& 888.annot.72.col.2.
7 Dura ceruice, & incircumciſi cordibus, &c.807.com.1.
Vos Spiritu ſancto reſtituiſtis.1006 an.18.col.2.943. an.65.col.1.
Factum eſt, quando prædicante Stephano Iudæi aures continuerunt. 938.annot.61.col.2.
8 Pecunia tua tecum ſit in perditionẽ. 556.ann.44.col.2.
Spiritus Domini rapuit Philippum, & inuentus eſt in Azoto. 383.an.15.col.2.
13 Habebatur autem lectio prophetarum, &c.395.com.1.
Poſt lectionem autem legis, & prophetarum miſerunt principes Iudæi, &c.396.anno.29.col.1.
Crediderant quotquot erant præordinati ad vitam æternam. 843.an.10. col.1.
Excuſſo puluere pedum in eos, venerunt Iconium. 749.annotat.14.col.1.
14 Per multas tribulationes oportet nos, &c.772.com.
15 Quid tentabis Deum? imponere iugum ſuper ceruices, &c.510.commen.2.
19 Adiuro vos per Ieſum quem Paulus prædicat.714. an.62.col.1.
20 Non ſubterfugi, quo minus annunciarem vobis omne cõſilium Dei. 642.an.54.col.2.
Oportet meminiſſe verbi Ieſu, quoniam ipſe dixit: Beatius eſt dare, quam accipere.584.com.& 971 an.96.col.1.
23 Percutiet te Deus paries dealbate. 556.an.44.col.2.
24 Docebat eos Paulus de continentia, de iuſtitia, & ſpe vitæ æternæ. 1053.an.64.col.2.
28 Vade ad populum illum, & dic: Aure audietis, & non intelligetis, &c.680.an.18.col.2.

Ad Romanos.

1 Qui factus eſt ei ex ſemine Dauid ſecundum carnem 364.

Digitized

annot. 59. col. 2.

Non erubeſco Euangelium. 776. anno. 50. col. 1.

Tradidit illos Deus in deſideria cordis eorum. 721. com.

Non ſolum qui agunt, ſed etiam qui conſentiunt facientibus. 968. an. 95. col. 1.

2 *In quo alium iudicas, teipſum condemnas, &c. 578. com. 579. ann. 67. col. 2.*

Reddet vnicuique iuxta opera ſua. 541. an. 31. col. 2.

Iis, qui ſunt ex cõtentione, &c. 843: ann. 10. col. 2.

3 *Eſt Deus verax, ſicut ſcriptum eſt, vt iuſtificeris in ſermonibus tuis. 641. an. 53. col. 2.*

Arbitramur hominē iuſtificari per fidem, ſine operibus legis. 860. anno. 31. col. 2.

5 *Gloriamur in ſpe filiorum Dei. 892. com. 3.*

Gloriamur in tribulationibus, ſcientes, quod tribulatio patientiam operatur, patientia autem probationem.

Commendat Deus charitatem ſuam in nobis, &c. 551. an. 39. col. 2.

Delictum ex vno in condemnationē, gratia autem ex multis delictis in iuſtificationem. 659. ann. 72. col. 1.

Sicut regnauit peccatum in mortem, ita & gratia regnet per iuſtitiam in vitam æternam. 896. anno. 7. col. 2.

6 *Exiſtimate vos mortuos eſſe peccato. 452. an. 12. col. 2.*

Non regnet peccatum in veſtro mortali corpore, vt obediatis concupiſcentijs eius. 896 ann. 7. col. 2. & 875. an. 50. col. 1.

Neq; exhibeatis membra veſtra arma iniquitatis peccato. 927. an. 48. col. 2.

Exhibete membra veſtra arma iuſtitiæ Deo. 874. an. 49. col. 2.

Gratia Deo, quod ſerui fuiſtis peccati, nunc autem obediſtis in eam formam doctrinæ. 862. anno. 35. col. 2.

7 *Seruiamus in nouitate Spiritus, & non vetuſtate literæ. 511. an. 78. col. 2. in fi.*

Mente ſeruio legi Dei, carne autem legi peccati. 875. an. 50. col. 1.

8 *Qui ſpiritu Dei aguntur, filij Dei ſunt. 371. an. 2. col. 2.*

Non accepiſtis ſpiritum ſeruitutis iterum in timore. 636. com. & 798. an. 80. col. 1. & 351. an. 50. col. 2. & 892. com. 3.

Si filij, & hæredes: hæredes quidem Dei, cohæredes autem Christi. 894. ann. 5. col. 1. & com.

Intra nos gemimus, adoptionem filiorum expectantes redemptionem corporis noſtri. 896. com. & an. 7. col. 2.

Spe enim ſalui facti ſumus. 1053. com.

Quid oremus, ſicut oportet, neſcimus. 906. an. 18. col. 2. & 724. com. 2. & 892. com. 1.

Qui proprio filio non pepercit, &c. 813. an. 105. col. 1.

Neque mors, neque vita, nec Angeli, neque principatus poterunt nos ſeparare à charitate Dei, quæ eſt in Chriſto. 998. an. 16. col. 1.

Non eſt volentis, neque currentis, ſed Dei miſerentis. 497. ann. 63. col. 1.

9 *Numquid dicet figmentum ei, qui ſe finxit, Cur ſic me feciſti? numquid*

Digitized by Google

quid non habet figulus poteſtatem luti, ex eadem maſſa facere aliud vas in honorem, aliud in contumeliam? 860.an.31.col.2.
10 *Quis deſcendet in abyſſum.* 718. annot.69.col.2.
Corde creditur ad iuſtitiam, ore autem confeſſio fit ad ſalutem. 997. an.15.col.2.& 859.annot. 30. col.1.
Deus diues in omnes. 1035.an.43. col.2.
Quomodo inuocabunt eum, in quem non crediderunt,&c. 686.an.16. col.1.
Quomodo enim credent, niſi audierint, quomodo audient ſine prædicante. 678.an.16.col.1.
Quomodo prædicabunt niſi mittantur. 838.com.
11 *Diminutio eorum diuitiæ ſunt gentium, amiſſio eorum reconciliatio eſt mundi,&c.* 684.an.23.col.1.
Vide ſeueritatem, et bonitatem Dei: ſeueritatem in ijs, qui ceciderunt; bonitatem autem in te. 863.an. 35.col.1.
Cum intrauerit plenitudo gentium, tunc Iſrael ſaluus fiet. 733.anno. 100.col.2.
O altitudo diuitiarum ſapientiæ, & ſcientiæ Dei. 863.an.35.col.1.
12 *Benedicite, & nolite maledicere.* 555.an.44.col.2.
Gaudete cum gaudentibus, flete cum flentibus. 546.an.35.col.1.
Non vos defendentes, ſed date locũ iræ. 561.an.48.col.1.
Si inimicus tuus eſurierit, ciba illũ. 554.an.43.col.2.
Vince in bono malum, hoc enim faciens carbones congeres in caput eius. 584.an.70.col.1.
13 *Qui poteſtati reſiſtit, Dei ordinationi reſiſtit.* 740.an.2.col.1.
Reddite omnibus debita, cui tributum, tributum; &c. 566. commen.2.
Nemini quicquam debeatis, niſi vt inuicem diligatis. 581.anno.68. col.1.
Qui diligit proximum, legem impleuit. 572.ann.59.col.2.876.ann. 53.col.2.
Nox præceſſit, dies autem appropinquauit. 526.com.
Curam carnis non feceritis in deſiderijs. 771.an.45.col.2.
14 *Qui non manducat, manducantem non iudicet.* 578.an.65.col.1.
Omnes ſtabimus ante tribunal Chriſti. 952.ann.77.col.1.
Regnum Dei non eſt eſca & potus, ſed iuſtitia, & pax, & gaudium in Spiritu ſancto. 896.annota.7. col.2.

1.Corinth.

1 *PErdam ſapientiam ſapientium, & prudentiam prudentium reprobabo.* 674. annotat. 12. col.2.
Non multi ſapientes ſecundum carnem, non multi potentes,&c. 400 ann.32.col.2.
Infirma mundi elegit Deus, vt confundat fortia. 500.an.65.col.1.
Quam nemo principum huius ſeculi cognouit,&c. 382.an.13.col.1.
2 *Oculus non vidit, nec auris audiuit, &c. quæ præparauit Deus ijs, qui diligunt illum.* 542.ann.31. col.1.
Nemo nouit, quæ ſunt Dei, niſi ſpiritus Dei. 867.an.40.col.1.

Digitized by Google

Animalis homo non pepercit ea, quæ ſunt ſpiritus Dei: ſtultitia enim eſt illi,&c.674.an.12.co.2.

3 *Non enim qui plantat, neque qui rigat, aliquid facit, ſed qui incrementum dat Deus.* 1040.anno. 49.col.2.

Si qui ſuperædificat ſuper fundamentum hoc. 598.an.87.col.2.

*Si,cuius opus arſerit, detrimentum patietur, ipſe ſaluus erit; ſic tamen,quaſi per ignem.*775.anno. 49.col.1.& 1014.an.21.col.2.

Si quis eſt inter vos ſapiens in hoc ſeculo,ſtultus fiat, vt ſit ſapiens. 861.an.32.col.2.

*Mercedem accipient ſecundum laborem ſuum.*541.an.31.col.1.

4 *Sic nos exiſtimet homo, quaſi miniſtros, & diſpenſatores.* 1059.an. 72.col.1.

*Mihi pro minimo eſt,vt a uobis iudicer.*578.an.66.col.2.

Nolite ante tempus iudicare. 578. an.65.col.1.

Illuminabit Dominus abſcondita tenebrarum, & conſilia cordium. 986.an.3.col.2.

*Maledicimur,& benedicimus.*555. com.1.

*Blaſphemamur,& obſecramus.*478 an.40.col.2.

Etſi decem millia pædagogorum habeatis, ſed non multos patres: nam in Chriſto,&c. 699.an.40. col.2.

In virga veniam ad vos, an in charitate & ſpiritu manſuetudinis? 742.an.6.col.1.

5 *Ego quidem abſens corpore, præſens autem ſpiritu iam iudicaui vt præſens eum.* 577.annota.65. col.2.

*Si is,qui frater nominatur inter vos, eſt fornicator, &c.*495.ann.62. col.2.

6 *Sic non eſt inter vos quiſquam ſapiens,qui poſſit inter fratrem ſuũ iudicare.*1024.an.28.col.1.

Maledici, & rapaces regnum Dei non poſſidebunt. 555.annot.44. col.2.

7 *Dico non nuptis, & viduis,bonum eſt,ſi ſic permanſerint.* 888.ann. 72.col.1.

*Qui habent vxores, tamquam non habentes, & qui flent, tamquam non flentes,&c.*1051.annot.62. col.2.

*Volo autem vos ſine ſolicitudine eſſe.*1036.an.44.col.2.

8 *Abundatis fide,ſermone,& ſciẽtia.* 615.an.21.col.1.

Qui ſine vxore eſt, ſolicitus eſt, quæ Dei ſunt quomodo placeat Deo. 690.an.29.col.2.

9 *Nunquid non habemus poteſtatem mulieres,ſorores circumducendi, ſicut & cęteri Apoſtoli faciunt?* 669.an.4.col.2.

Si nos ſpiritualia noſtra ſeminauimus, magnum eſt, ſi nos carnalia veſtra metamus. 843.com.2. & 1043.an.53.col.2.

*Væ mihi,ſi nõ euangelizauero.*833 an.132.col.2.

Qui in ſtadio currunt, omnes quidẽ currunt,ſed vnus accipit brauiũ. 541.an.31.col.1.

*Petra erat Chriſtus.*685.com.

*Non in pluribus beneplacitum eſt Domino.*353.an.51.col.1.

Fidelis Deus, qui non patietur vos tentari ſupra id, quod poteſtis. 930.an.54.col.1.& 392.an.25 col.1.& 903.an.15.col.2.

11 Qui

Digitized by Google

Qui manducauerit panem hunc, & biberit calicem,&c.609.an.13. col.2.
Dormiunt multi. 735.annot.106. col.1.
Si noſiipſos iudicaremus,non vtique iudicaremur. 577. annot. 65. col.2.
12 *Nemo poteſt dicere, Dominus Ieſus,niſi in Spiritu ſancto.*686.an not.24.col.1. & 858. annot.29. col.2.
13 *Charitas benigna eſt, patiens eſt, &c.* 572.an.59.col.2.
14 *Quoniam æmulatores eſtis ſpirituũ ad ædificationem Eccleſiæ, quæri te vt abundetis.* 541.annot.31. col.1.
Nolite pueri effici ſenſibus, &c. 818.an.11.col.2.
Occulta cordis eius manifeſta fiunt. 481.an 42.col.1.
Quidam dormierunt. 735.an.106. col.1.
Gratia eius in me vacua non fuit. 603.an.31.col.1.
Abundantius omnibus laboraui, non ego, ſed gratia Dei mecum. 680.an.24.col.1.& 498.an.64. col.1.
Non ego, ſed gratia Dei mecum. 668.com.
*Sicut in Adam omnes moriuntur, ſic in Chriſto omnes viuificabuntur.*735.ann.106.col.1.& 952. an.77.col.1.
*Hæc eſt mortis victoria, & mors mortis.*735.an.106.col.1.

2.Corinth.

3 *SI miniſtratio damnationis in gloria eſt,&c.*734.an.63.col.2.
*Non ſicut Moyſes ponebat velamen ſuper faciem ſuam, &c.*794.an. 74.col.1.
Nos autem reuelata facie gloriam domini ſpeculantes. 794.an.74. col.1.
4 *Habemus theſaurum iſtum in vaſis fictilibus,&c.* 851.annot.21. col.
5 *Scimus, quoniam ſi terreſtris domus noſtra huius habitationis diſſoluatur, quod ædificationem ex Deo habemus, domum non manu factam æternam in cęlis.*860. an.31.col.2.
Omnes nos oportet manifeſtari ante tribunal Chriſti, vt recipiat vnuſquiſque,&c. 541.ann.31.col.2. & 679.an.17.col.2.& 952.an. 77.col.2.
6 *Exhortamur ne gratia Dei in vacuũ recipiatis.*686.an.24.col.1. & 693.an.31.col.1.
Quæ participatio iuſtitiæ cum iniquitate? &c. 422.annotat.56. col.2.
7 *Triſtitia huius ſeculi mortem operatur.*538.an.29.col.2.
8 *Abundatis fid, ſermone,& ſcictia.* 615.an.21.col.1.
9 *Qui parce ſeminat, parce & metet, &c.*586. an.73. col.2. & 685. an.24.col.2.
10 *Arma militiæ noſtræ non carnalia ſunt,&c.*840an.6.col.2.
12 *Parco autem, ne quis me exiſtimet ſupra id, quod videt in me, aut audit aliquid ex me.* 1045. ann. 53.col.1.
Non quæro, quæ veſtra ſunt,ſed vos. 1043.an.53.col.2.
*Et lugeam multos ex ijs, qui ante peccauerunt.*538.an.29.col.1.

Galatas.

Cap.1. SI hominibus placerem, ſeruus Chriſti non eſſem. 546.com.2.
Cũ placuit ei, qui me ſegregauit ab vtero matris meæ, &c.490.anno. 54.col.1.
Vt reuelaret filium ſuum in me.862 an.33.col.1.
2 Per legem legi mortuus ſum, vt Deo viuam.511.com.1.
Dilexit me, & tradidit, &c.813.anno.105.col.1.
Si per legem eſſet iuſtitia; ergo Chriſtus gratis mortuus eſt.512.anno.79.col.2.
3 O inſenſati Galatæ, quis vos, &c. 960.an.85.col.1.
Lex pædagogus noſter fuit in Chriſto, vt ex fide iuſtificaremur.512 an.79.col.1.
Non eſt Iudæus, neque Græcus, non eſt ſeruus, neque liber, &c.603. com.1.
4 Quanto tempore hæres paruulus eſt, nihil differt à ſeruo, cum ſit dominus omnium, &c.512.an.79.colum.1. & 892.an.4.col.2.
Cum venit plenitudo temporis, miſit Deus filium ſuum, factum ex muliere, factum ſub lege, &c. 351. an.50.col.2. & 860.an.31.col.1 & 892.an.4.col.2.
5 Si circumcidamini Chriſtus uobis nihil proderit.511.com.1.
Deſideria carnis non perfeceritis. 771.an.45.col.2.
Caro concupiſcit aduerſus ſpiritum, & Spiritus aduerſus carnem. 541.an.31.col.1.
Qui ſunt Chriſti, carnem ſuam crucifixerunt cum vitijs, & concupiſcentijs.771.annot.45.col.2.
Si ſpiritu viuimus, ſpiritu ambulemus.1053.an.63.col.1.
6 Bonum facientes non deficiamus: tempore enim ſuo metemus, &c. 1052.com.
Quæ ſeminauerit homo, hæc & metet.685.an.24.col.2.

Epheſios.

1 IN laudem gloriæ gratiæ ſuæ. 352.com.2.
Vt notum faceret nobis ſacramentum volũtatis ſuæ, &c.332.com. 2. & 866.ann.38.col.1.
Secundum beneplacitum eius, quod poſuit in eo.403.an.36.col.2.
Chriſtus omnia inſtaurauit, quæ in cęlis, & quæ in terris. 865.ann. 38.col.2.
Deus det vobis ſpiritum ſapientiæ, & reuelationis in agnitionẽ eius, &c. 89.an.28.col.2.
2 Ipſe eſt pax noſtra. 1066.ann.81. col.2.
3 Chriſtum habitare per fidem in cordibus veſtris radicati in charitate, &c.689.a.28.col.2.
4 Et ipſe quoſdam dedit Apoſtolos, quoſdam prophetas.971.an.97. col.2.
Omnis amaritudo ira, &c. blaſphemia tollatur a vobis.478. annot. 40.col.2.
5 Eſtote imitatores Dei, ſicut filij chariſſimi, & ambulate, &c.575.cõmen.1. & 552.an.40.col.1.
Tradidit ſemetipſum pro nobis oblationem, &c. 813.annotat.105. col.1.
Fructus lucis eſt in omni bonitate, iuſtitia, & veritate. 685.com.2.

Redi-

Redimentes tempus, quoniam dies mali ſunt. 914.annot.28.col.1.
6 *Non eſt nobis colluctatio aduerſus carnem, & c. ſed aduerſus principes, & poteſtates.* 541.annot.31.col.1.
Accipite armaturam Dei, vt poſſitis reſiſtere in die malo, & in omnibus perfecti ſtare; ſtate ergo ſuccincti lumbos veſtros in veritate. 1051.an.62.col.2.

Philipp.

2 *QVi ſyncera affectione pro vobis ſolicitus ſit.* 1037.ann.44.col.1.
3 *Factus obediens patri vſque ad mortem* 813.annot.105.col.2.
Ad deſtinatum proſequor, ad ſupernę vocationis brauium. 540.an.31.col.2.
Multi ambulant, &c. & flens dico, inimicos Crucis Chriſti, quorum finis interitus, quorum Deus venter eſt, qui terrena, &c.annot. 12.col.2.
Quorum Deus vēter eſt, & gloria in confuſionem ipſorum, qui terrena ſapiunt. 1031.com.1.
Conuerſatio noſtra in cęlis eſt. 666.an.5.col.2.894.anno.5.col.2.& 1050.com.3.
4 *Nihil ſoliciti ſitis.* 1036.ann.44.col.2.
7 *Deſiderium habens diſſolui, & eſſe cum Chriſto.* 896.com.

Coloſſenſes.

1 *POſtulantes ut impleamini agnitione uoluntatis in omni ſapiētia, &c.* 689.an.28.col.2.
In omni uirtute confortati ſecundum potentiam claritatis eius, in omni patientia, &c. 689.ann.28.col.2.
3 *Quæ ſurſum ſunt quærite, ubi Chriſtus eſt in dextera Dei ſedens, &c.* 1043.an.53.col.1.& 894.ann.4.col.2.
Mortui eſtis, & uita ueſtra abſcondita eſt cum Chriſto in Deo. 453.ann.12.col.1.
Mortificate mēbra ueſtra, quæ ſunt ſuper terram, immunditiam, libidinem, &c. 1051.annotat.62.col.2.
Expoliantes ueterem hominem cum operibus ſuis. 771.annotat.45.col.2.
Supportantes inuicem, et condonantes uobiſmetipſis, &c. 580.commen.2.
Verbum Chriſti habitet in uobis abundans. 693.annot.31.col.2.
4 *Sit ſermo ueſter ſemper in gratia, ſale conditus.* 407.an.40.col.2.et 79.ann.66.col.2.

1. Theſſalonic.

2 *CVm audiſſetis uerbum auditus Dei, accepiſtis illud, non ut uerbum hominum, ſed uerbum Dei.* 687.an.25.col.1.
4 *Nolumus uos ignorare fratres de dormientibus, ut non contriſtemini, etc.* 735.annot.106.col.1.et 1045.an.55.col.2.
5 *Adueniet dies Domini, ut fur.* 1056 ann.68.col.2.
Spiritum nolite extinguere. 1064.an.78.col.2.

2. Theſſalonic.

1 *SVpercreſcit fides veſtra; & abundat charitas, &c.*615.an.21. col.1.
3 *Qui non vult operari non mãducet.* 1036.ann.44.col.2.
*Si quis non obedit verbo noſtro per epiſtolam.*495.an.62.col.2.

1. Tim.

1 *BLaſphemus fui, & contumelioſus, ſed ignorans feci in incredulitate.*1010. an.19.col.2.
Ideo miſericordiam conſecutus ſum, quia ignorans feci. 1013. annot. 20.col.1.
4 *Reddat illi Dominus ſecundum opera eius.*556.an.44.col.2.
5 *Nemini cito manus impoſueris.*526 an.17.col.2.
6 *Qui volunt diuites fieri, incidunt in tẽtationem et laqueũ diaboli, etc.* 543.ann.32.col.1. & 1034.an. 42.col.2.
Radix omnium malorum cupiditas. 536.an.27.col.2.

2. Tim.

1 *CVpio te videre memor lachrymarum tuarum.* 651.anno. 64.col.2.
2 *Nemo militans regno Dei implicat ſe negotijs ſecularibus.* 1023.an. 27.col.1.
Non coronabitur, niſi qui legitime certauerit 541.an.31.col.1.
Si ſuſtinebimus, & conregnabimus, præterea cum patrem habeamus Deum, ipſius faciẽ deſideramus. 896.commen.
*Erit vas in honorem ſanctificatum, & vtile Domino ad omne opus bonum paratũ.*1051.an.62.co.2
*Seruum Dei oportet eſſe manſuetum, ad omnes docibilem, patientem, &c.*684.an.23.col.1.
3 *Omnes, qui pie viuere volũt in Chriſto perſecutionem patientur.*772. com.
*Ad ſua deſideria coaceruabunt ſibi magiſtros, prurientes auribus, &c.*694.an.32.col.1.
Tu vero vigila, in omnibus labora. 1059.an.72.col.1.
*Fidem ſeruaui, &c.*1059.col.1.
Repoſita eſt mihi corona iuſtitiæ. 568.an.56.c.1.540.an.31.c.2.
*Penulam quã reliqui Troade apud Carpum, &c.*an.10.col.1.
*Alexander aerarius multa mala mihi oſtendit, reddet illi Dominus ſecundum opera eius, quem & tu deuita, &c.*1002.an.17.col.1.

Tit.

1 *SEcundum ſpem vitæ æternæ, quã promiſit, qui non mentitur, &c.*541.an.31.col.2.

Ad Hebræos.

1 *MVltifariam, multiſque modis Deus olim loquens, &c.* 797.an.79.col.2.
Nouiſſime locutus eſt nobis in Filio. 868.an.41.col.1.
*Tanto melior Angelis effectus, quãto differentius præ illis nomen hæreditauit.*351.com.
5 *Nec quiſquã ſibi honorẽ aſſumit niſi qui vocatur à Deo.*527.com.2

Digitized by Google

6 *Impoſſibile eſt eos, qui ſemel ſunt illuminati,&c.* 1003.*an.*17.*col.*2

9 *Noui teſtamenti mediator eſt,&c.* 787.*an.*65.*col.*2.

10 *Patientia vobis neceſſaria eſt,vt uoluntatem Dei facientes reportetis &c.*691.*com.*

11 *Quibus mundus non erat dignus.* 748.*an.*13.*col.*1.

13 *Non habemus hic ciuitatem permanentem,ſed futurã,&c.*1053.*com.*

*Talibus hoſtijs promeretur Deus, &c.*498.*an.*64.*col.*2

Obedite præpoſitis veſtris, &c. 1063.*com.*1.

Iacob.

1 *POſtulet in fide, nihil hæſitans.* 475.*an.*36. *col.* 1

Vnuſquiſq;,cum tentatur,à propria concupiſcentia tentatur. 903.*an.*15.*col.*1

*Eſtote factores verbi,& non auditores tantum, nam ſi quis eſt auditor,&c.*676.*an.*14.*col.*2

*Si quis auditor eſt verbi,& non factor comparabitur uiro,&c.*600.*com.*1.

2 *Quid prodeſt fratres, ſi fidem quis dicat ſe habere, opera autem non habeat, &c.* 676.*annotatio.*14.*col.*2.

*Ego oſtendam tibi meam fidem ex operibus.*475.*an.*36.*col.*2

Dæmones credunt,& contremiſcũt. 382.*an.*13.*col.*1.

5 *Patientes eſtote fratres vſq; ad aduentum Domini.*693.*annot.*30.*col.* 1

*Multum valet deprecatio iuſti aſſidua.*909.*an.*22.*col.*1.

1. Petri.

1 *SVccincti lumbos mentis veſtræ, ſobrij perfecte ſperate, &c.* 1051.*an.*62.*col.*2

Regenerauit nos in ſpem uiuam,&c. 894.*an.*5.*col.*2

2 *Obſecro vos, abſtinete à carnalibus deſiderijs, quæ militant, &c.* 1053.*an.*64.*col.*2.

*Hæc eſt gratia, ſi propter Dei conſcientiam ſuſtinet,&c.*568.*ann.*56.*col.*1.

Si beneſacientes patienter ſuſtinetis, hæc eſt gratia apud Deum. 568.*an.*56.*col.*1.

Chriſtus paſſus eſt pro nobis, nobis relinquens exemplum,&c. 583.*an.*70.*col.*1

*Qui peccatum nõ fecit,nec inuentus eſt dolus in ore eius.*859.*an.*30.*col.*2.

*Qui cum malediceretur non maledicebat.*555.*an.*44.*col.*2.

3 *Non reddentes maledictum pro maledicto.ibid.*

5 *Neque vt dominantes in Cleris.* 1059.*an.*72.*col.*1

Omnem ſolicitudinem proijcientes in ipſum,quoniam ipſi eſt cura de vobis. 1036. *annotatio.* 44.*colum.*2.

Sobrij eſtote, & vigilate, & reſiſtite fortes,&c. 1053.*annot.*64.*col.*2

*Aduerſarius veſter diabolus circuit quærens quem deuoret.*920.*ann.*39.*col.*2.& 1070.*annotatio.*87.*col.*2.

Reſiſtite fortes in fide. 689.*an.*28.*col.*2.

Digitized by Google

2. Petri.

2 MElius enim erat illis non cognoſcere, viam iuſtitiæ, quam poſt agnit.&c. 678.a.16. col.2.& 411.an.43.col.1.

1. Ioan.

1 SI dixerimus quod peccatum non habemus, ipſi nos ſeducimus, & veritas in nobis non eſt. 874. an.50.col.2

2 Si quis peccauerit, aduocatum habemus apud Patrem, &c.1012.an not.20.col 1.

Ipſe eſt propitiatio pro peccatis noſtris.663.com.

Qui diligit fratrem Deus in illo manet.548.an.37.col.1

Qui odit fratrem ſuum, in tenebris eſt.549.an.38.col.2.

Quicquid eſt in mundo, aut eſt concupiſcentia oculorũ, aut concupiſcentia carnis, aut ſuperbia vitæ. 539.an.29.col.1.

3 Videte qualem charitatem dedit nobis Pater, vt filij Dei nominemur, & ſimus.860.an.31.col.1. & 892.an.4.col.2

Omnis qui odit fratrem ſuum, homicida eſt.549.an 38.col.2

Qui viderit fratrem ſuum neceſsitatem habere & clauſerit viſcera ſua ab eo, quomodo charitas Dei manet in ill ?963.com.

4 In hoc apparuit charitas Dei, in nobis, &c 352.com.1.

Quiſquis confeſſus fuerit, quoniam Ieſus eſt filius Dei, Deus in eo manet.859.an.30.col.1.

5 Hæc eſt charitas, ſi mandata eius cuſtodiamus.875.an.50.col.2

Qui non accipit teſtimonium eius, mendacem facit Deum. 1009.an not.18.col.1

Eſt peccatum ad mortem, non pro eo dico vt roget quis. 1013.ann. 21.col.2.

Mundus totus in maligno poſitus eſt.906.an.17.col.1.

Apocalypſis.

12 VAE ſecundum abijt, & venit væ tertium.543.annot.33. col.2.

14 Vt requieſcãt à laboribus ſuis.541. an.31.col.1.

16 Vidi de ore Draconis, & de ore beſtiæ, & de ore pſeudoprophetæ exire, &c.420.an.53.col.1

Sunt Spiritus dæmoniorum faciẽtes ſigna.419.an.53.col.1.

Vidi Angelum deſcendentem de cælo habentem clauem abyſsi, & catenam magnam in manu ſua, & apprehendit draconem, &c.929. ann.54.col.2

20 Diabolus, qui ſeducebat eos, miſſus eſt in ſtagnum ignis, & ſulphuris, &c.906 an.17.col.1.

Qui non eſt inuentus in libro vitæ ſcriptus, miſſus eſt in ſtagnum ignis.857.com.

22 Qui iuſtus eſt, iuſtificetur adhuc. 878.ann.55.col.1.

INDEX RERVM, ET VERBORVM COPIOSISSIMVS.

ABel quomodo Propheta dictus, & cur e iuſdem mentio facta ſit Luc.11. 976. ann.99.col.1.
Abia princeps fuit octauę familiæ īter 24. in quas diuiſi fuere ſacerdotes, 14.an.4.col.2.
Abnegare ſeipſum ex Patrū ſentētia quid ſit.771.an.45.col.1.
Abortus ſexto menſe non contingit à cauſa intrinſeca 146.com.2
Abrahæ, non autem omnibus, conceſſum eſt noſſe præciſum diem aduentus Chriſti.872 an.45.col.1
Abraham duplicem habuit poſteritatem. 115.an 90.col.1
Abraham vidiſſe diem Domini, quid ſignificet.872.an 45.col.1
Abſcondere quid ſit; quid vero reuelare, in illo Euangelii (Cōfiteor tibi Pater, &c.) 862 an.33.col.1
Abſconditum ad quid referatur; ad quid vero apertum. Luc.12.986.ann.3.col.2
Abyſſus quid ſit, & pro quo in ſcriptura accipiatur.718 an.69.col.2
Actionum peccatricis mulieris ſpiritualis interpretatio, & ſignificatio. 653.an.66. col.2
Adam primus ſicut exterius tentatus fuit, ſic & ſecundus Adam.376.an.7.col.2
Adam accommodatur parabola hominis deſcendentis de Hieruſalem in Hierico, qui incidit in latrones. 882.annot.63. col.2.
(Ad Virginem) verbum Euangeliſtæ eſt, & magna myſteria continet.63.ann.52. col 1
Adiurare quid ſit, & quomodo in ſacra ſcriptura accipiatur.713.an.62.col.2
Admiratio non ſemper eſt eorum, quæ ignorantur, ſed eorum etiam, quæ captum noſtrum excedunt, etiam ſi nobis notificata ſint 267.an.51.col.4
Admiratio dupliciter fit.ibid.col.2
Admirationis origo quę ſit, & cur Chriſtus admiratus dicatur.613.an.19.col.2
Adoratio quid in Scriptura ſignificet.389. an.21.col.1
Aduentus Magorum quando fuerit. 276. an.64.col.2
Aduētus duo Chriſti, & quam diuerſi.775 an.50.col.2
Aduentus ſui diem cur aduentui furis cōparauerit Dominus.1056.com.
Aduētus Chriſti quis ſignificetur illis verbis: qua hora non putatis Filius hominis veniet.1057.an.69 col.1
Aduerbium, donec, quomodo in ſcriptura accipiatur.1071.an.90.col.2
Aduerſarius quis dicatur Luc.12.ibi. Cum autem vadis cum aduerſario tuo, &c. 1070.an.87.col.2
Adulator inuido contrarius. 411.ann.44. col.2
Adulterium illud inceſtuoſum ab Herode admiſſum quale fuerit.342.an.41.col.2
Aedificator bonus quomodo a malo differat.599.an.89 col.2
Aegyptiacæ ſeruitutis liberatio figura fuit liberationis generis humani. 47.anno 38.col 1
(Aequalia) vox explicatur.571.an.57.col.1
Aequitas, bonitas, & liberalitas Dei, quibus

bus orationis dominicæ verbis manifeſtetur.902.an.14.col.2
Aequitatem præcepti dimittendi quatuor commendant.583.an.70.col.1
Aetas Ioſephi, quando B.Virgini ſponſus factus eſt, quæ fuerit.72.an.59.col.1
Aetatis nomine quid hic ſignificetur.295. an.87.col.2
Affectio compaſſionis in Maria Virgine dolorem corporeę longe exceſſit.273.an not.57.col.1
Affectuū animi philoſophicus diſcurſus inſignis.90.an.74 col 1
Agnum Paſchalem extra Hieruſalem edere nulli licebat.278.an.68.col.1
Agnus, ſeu in pauperibus turtur, vel pullus vnus columbarum, in holocauſtum offerebatur.261.an.38.col.3
Alabaſtrum quale fuerit, & vnde confectum.650.an.63.col.1
Alberti Magni explicatio de particula (ex hoc) reiicitur.175.an.127.col.2
Alligatio, ſeu ligatio Dæmonis, de qua Lucæ 11. quomodo differat ab illa, de qua in Apocalypſi.931.an.54.col.2
Almaph cum emphatica littera ה puram virginem ſignificans, ter ſolum in Scriptura reperitur.151.an.11.col.2
Altare thymiamatis extra velum erat.23. com.2
Altiſſimi nomine quænam Trinitatis perſona intelligatur.206.157.col.1
Altiſſimus ſæpe in Scripturis vocaẗ Deus, & quare.108.an.88.col.2
Ambitioni non eſt tribuendum Chriſti, quod miracula fecerit.410.an.43.col.1
Ambroſij de gladio ſententia magis eſt ſpiritualis, quam litteralis.272.ann.56. col.1
Ambroſij de Centurione verba ſane intelligenda.606.an.8.col.2
Ambroſius notat quoſdam hamo, quoſdā verò reti ad Eccleſiam trahi.453.an.12. col.1
Amentia Phariſæorum 525.an.15.col.1
Amici, parentes, familiares, ſecundum carnem non raro nos à Chriſto auertunt. 282.an.72.col.3
Amici nomine quid oſtendatur ibi Amice commoda mihi tres panes.907.comment.1
Amici plus ſunt diligendi quam inimici. 551.ann.39.col.1
Amicorum eſt in neceſſitatibus mutuo ſe iuuare.907.com.
Amicos cur vocet Chriſtus ſuos Diſcipulos.988.com.& 988.an.6.col.2
Amicum cur appellet ille, de quo Lucas in illis verbis (Amice, commoda mihi tres panes) 907.com.
Amicum, an inimicum diligere vtrum maius ſit.552 an.40.col.1
Amicitia plus eſt, quam dilectio.988.ann. 6.col.2
Amoris & gratiæ differentia.79.anno.66. col.2
(Ancilla) humilitatem Deiparæ profundā declarat.156.an.113 col.1
Andronici, & Seueriani hæretici fœminam ſatanæ opus eſſe aſtruebant.64.ann.53. col.2
Angeli quomodo Deo fruantur, & maieſtatem eius conſiderent, & bonitate eius delectentur.172.com.
Angeli quomodo locum mutent.243.an. 22.col.2
Angeli claritas quid ſignificauerit.234.an not 17.col.1
Angeli boni poteſtate à Deo data bene vtuntur, mali male.25.an.15 col.1
Angeli boni apparitio quomodo a mali angeli apparitione dignoſcatur.26.an. 17.col.2
Angeli duplici modo cum hominibus locuti ſunt.77.an.64 col.2
Angeli multis modis corporali viſione ſe manifeſtant.75.an.62.col.2
Angeli corpus illud, in quo apparent ex materia externa cōſtant, condenſatis humoribus &c.76.an.62.col 2
Angeli tribus modis hominibus manifeſtant, quæ Deo præcipiente eis reuelāt. 75.an.62.col.1
Angeli, quando hominibus apparent, non habent, ſed ſumunt corpus.77.ann.62. col.1
Angeli & ſpiritus, & flamma ignis ob diuerſa genera officiorum vocantur.525 an.42.col 1
Angeli verba filii incarnationem ſignificant.132.an.100.col.1
Angeli ab officio, cui deſeruiunt, nomē ſortiti ſunt.55.an.46.col.2
Angeli in hominum iudicio Dei ſunt exactores.1032.com.
Angelorum trium Michaelis, Gabrielis, & Raphaelis Explicatio.55.an.46.col.2
Angelorum ſanctorum propriū eſt, quando nun-

Digitized by Google

do nunciant, quę lętitiæ ſunt, vti verbo, Noli timere. 95. com. 1
Angelis inferioribus Deus manifeſtat per ſuperiores ſuam voluntatem. 56. an. 47. col. 1.
Angelum ſalutantem vtrum B. Virgo nouerit, necne, & affirmatiue ſoluitur. 90. an. 73. col. 1
Angelus, qui paſtoribus apparuit, Gabriel fuit. 223. an. 15. col. 1
Angelus quatuor aſſignat cauſas, quare paſtores non debeant timere. 234. com. 4
Angelus bonus, & malus, Domini Angelus vocatur triplicem ob cauſam. 24. an. 15. col. 2
Angelus, & Eliſabeth eadē prorſus B. Virgini annunciarunt. 170. an. 123. col. 1
Angelus, & Iſaias quomodo conueniant, cum hic Emmanuelem, ille vero Ieſum dicat Dominum appellandum. 105. an. 86. col. 1.
Angelus, eſt idem quod nuncius. 52. ann. 42. col. 1
Angelus quatuor cauſas, cur paſtores gaudere debeant, adfert. 235. com. 2
Angelus Domini in Scriptura, tā pro malo, quam pro bono accipitur. 24. a. 15. c. 2
Angelus non vtitur exemplo Eliſabeth, vt Mariam inducat ad credendum. 140. anno. 107. col. 1
Angelus ter locutus eſt B. Virgini. 157. an. 113. col. 1
Angelus vſus eſt exēplo Eliſabeth ad maiorem confirmationem eorum, quę dicebantur. 143. an. 107. col. 1
Angelus qua hora diei B. Virgini apparuerit, ex ſcriptura non poteſt cognoſci, ſed doctorum auctoritate, & rationibus probatur. 77. an. 63. col. 1
Angelus cur in ſalutatione B. Virginem proprio nomine compellauerit. 95. ann. 78. col. 2
Angelus in annunciatione B. Virginis quatuor præſtitit. 78. com.
Angelus ſe B. Virgini per ſpecies viſibiles præſentauit. 75. an. 62 col. 2
Angelus multis de cauſis adiunxit verbū illud, (in vtero) 98. an. 81. col. 1
Angelus quatuor de cauſis non ſolam filii conceptionem, ſed etiam partum nunciat. 99. com. 1
Angelus cur non dixerit, Deus tecum, ſed Dominus tecum. 87. an. 70. col. 2
Angelus cur dixerit (vocabitur Altiſſimi filius) & cur non dixerit (erit Altiſſimi filius.) 109. an. 88. col. 1
Angelica natura circumſcripta eſt. 40. an. 31. col. 2
Anima mea) nemo, præter Chriſtum, ita perfecte dicere potuit, ac B. Virgo. 172. an. 124. col. 1
Anima per id, quod intus eſt; corpus vero per id, quod deforis eſt, ſignificatur Luc. 11. 962. an. 87. col. 1
Anima quomodo, & à quibus peccatis per eleemoſynas mundetur. 962. an. 88. col. 1
Anima Chriſti eodem temporis inſtanti, quo caro Chriſti organizata eſt, creata, & infuſa, & illi carni vnita fuit. 129. comment.
Anima quomodo magnificare dicatur, ſpiritus autem exultare. 175. an. 125. col. 1
Anima, & ſpiritus in quo differant. 172. an. 125. col. 2
Anima quid ſignificet in illo loco Luc. 12. Nolite ſoliciti eſſe animæ veſtrę quid manducetis, &c. 1038. an. 46. col. 1
Anima quid ſignificet Luc. 12 ibi: Anima habes multa bona poſita in annos plurimos &c. 1030. an. 37. col. 2
Anima quietis, ac perturbationis pręcipua eſt cauſa. 1030. com.
Anima diuitis Luc. 12. cur nocte repetatur. 1032. an. 40. col. 2
Animæ cur cibus attribuatur Luc. 12. dum dicitur: Nolite ſoliciti eſſe animę veſtrę quid manducetis. 1038. an. 46. col. 1
Animæ impiorū ante corporum reaſſumptionem cur in inferno torquētur. 991. an. 9. col. 1
Animam perdere propter Chriſtum quid ſit. 774. an 48. col. 1
Animam a Deo factam putant Manichęi, non autem corpus. 960. an. 85. col. 1
Animam noſtram incorpoream, ac ſpiritualem eſſe certa fide tenēdum. 991. an. 9. col. 1
Animam rationalem corpoream eſſe, ſubtiliorem tamen quis ſenſerit. ibid. col. 1. & 2.
Animi paſſiones quid in homine efficiāt, & quomodo generentur. 90. annot. 74. col. 2
Animus oratione, corpus ieiunio Deo ſeruit. 285. com. 4
Animus, & intentio meledicentis in maledictionibus obſeruanda. 557. annot. 44. col. 1.

Animalia multa naſcuntur ſine ſexus admixtione. 149.an.111.col.2
Annas & Caiphas num eodem tempore fuerint Pontifices.302.an.5.col.2
Anna, quæ prius propheriſſa erat, nato iã Chriſto facta eſt eius Apoſtola. 275. com.6.
Anna per excellentiam vocata eſt propheriſſa.274.an.59.col.2
(Ante faciem præire) Gregorius ſpiritualiter videtur explicare.207.an.158.col.1
ἀντὶ particula viciſſitudinem ſignificat. 275 com.5
Anxietas auari quanta ſit. 1027.anno.33. col.2
Apocryphis libris quæ cõtinentur nõ ſemper ſunt falſa.979.an.100.col.1
ἀπογράφεσθαι idem quod deſcribere. 222. an.3.col.1
Apoſtoli quales, & quomodo ſerui fuerint 1058.com.1
Apoſtoli quomodo à Chriſto inſtructi ſint ante profectionẽ ad prædicandum. 941.an.5.col.1
Apoſtoli quomodo omnia vidiſſe dicantur, quæ de Chriſto tradiderunt. 7.ann. 6 col.2
Apoſtoli quinam dicti ſint.971.com.& anno 97.col.2
Apoſtoli, & Prophetæ, etiam in Veteri Teſtamento, quidã dicti ſunt.971.a.97.c.2
Apoſtoli omnes fuerunt Prophetę, non cõtra.ibid.com.1
Apoſtoli cur multas legis obſeruantias cum doctrina Euangelij obſeruẽt. 510. ann 76.col 1
Apoſtolus quid ſit.529.an.20.col.1
Apoſtolus quid ſignificet.971.an.97.col.2
Appetitus vindictæ quando, & quomodo non ſit contra præceptum diligendi inimicos.550.an.39.col.1
(Apud Deum & homines) explicatur.296. comm.2
Aquæ diluuij vndecim menſes durarunt. 47.an.38.col.1
Aquæ diluuij menſe Martio intra ſuos antiquos terminos concluſæ fuerunt. 47. an.38.col.1
Arbitrij vſus an in Ioanne perſeuerauerit etiam poſtquã natus fuit. vbi affirmatiue aſſeritur.163.an.118.col 2
Arbitrium hominis terræ cõparatur. 692. an.31.col.1
Arborem bonam malos fructus non poſſe facere, nec malam bonos quomodo verum ſit.595.an.82.col.1
Archiſynagogus Chriſtum Deum eſſe nõ credebat, quamuis in ipſo diuinam virtutem agnoſcebat.728.an.87.col.2
Areæ nomine quid intelligatur. 340.cõ.1.
Argumentatio ex impoſſibili efficax eſt, & vna ex elẽchis Ariſtotelis. 523.a.12.c.1
Argumenta quinque, quibus Chriſtus Phariſæorum calumniam repellit.520.a.8.2
Argumenti, quo hominum timor nobis prohibetur, efficacia ex quibus ſumatur. 995.an.13.col.1
Argumenti, quod ex illis Chriſti verbis (ſi in digito Dei eijcio Dæmonia &c.) oriri poteſt, ſolutio.925.an.46.col.1
Argumentis quinque demonſtratur, Eliſabeth non commemoraſſe exultationem infantis in vtero, vt Beatam Virginem ad firmius Angelo credendum induceret. 167.an.121.col 2
Argumentis quatuor Ioannes Baptiſta Iudæos ad pœnitentiam adducere conatur. 328.com.1
Argumento quo vtatur Chriſtus ad probandum ſe in Beelzebub non eijcere dæmonia. 919.com.2
Argumentum Philoſophicum Paganorũ contra Virginitatem matris Dei, eiuſq; philoſophica ſolutio. 148.an.111.col.2
Argumentum à ſtatura corporis augenda ad eſcas prouidendas, quo Chriſtus vſus eſt Luc.12.an valeat à minori ad maius. 1040.an.49.col.1
Argumentum quodnam ſcripturæ ſacræ familiare.1045 an.55.col.2
Argumentum quadruplex, quo ſibi panes amicus ab amico impetrare conatur Lucæ 11. 907.com.3
Argumentum à minori, probans Deum orantibus tantum quæ bona ſunt concedere, eſt illud Luc.11 (Si ergo vos cum ſitis mali, &c.) 913.com.& 914.a.28.col.1.
Argumentum probans omnes homines eſſe proximos.881.col.2.& com.4
Ariani, & Neſtoriani refutantur.292.ann. 86.col.1
Ariani reprehenduntur, qui ex illis verbis (Et erat ſubditus illis) Chriſtum ſecundum diuinam naturam Patre inferiorẽ dicebant.290.an.84.col.1
Ariani verbis D. Pauli abutentes filium patre minorem dicunt, eorumque confutatio. 110.an.91.col.1

Ariani,

ized by Google

Ariani, quo Scripturæ loco abuſi ſint; ad probãdum Filium eſſe minorem Patre. 865.an.38.col.1
Arianorum argumentum optime ab Auguſtino ſolutum.290.an.64.col.2
Arius Filium Patris inſtrumentum in rerum creatione eſſe dicebat, quod impiũ eſt.128.an.98.col.1
Ariſtotelis, & aliorum Philoſophorum de vipera opinio.321.an.22.col.2
Ariſtoteles columbam fel habere dicit, ſed exiguum admodum.34?.an.48.col.2
Arma Diaboli quæ ſint. 926.com.& 927. ann 48.col.1
Arma fortis quomodo Chriſtus abſtulit, vaſa diripuit, & ſpolia diuiſit.932.a.55.1
Armatus, & fortis cur dicatur Dæmon, ibi (Cum fortis armatus, &c.) 926.com.& 927.an.48.col.1
Artificium Euangeliſtæ in deſcribenda paſtorum vigilia oſtenditur.231.an. 1.c.1
A ſeculo, quid ſit, explicatur.196.a.148.c.2
Aſini, & bouis noĩe, qui in ſtabulo erant, quid intelligatur.228.an.10.col.2
Aſſarium quid ſit.992.an.11.col.2
Aſſertiones ad explicandam difficultatem de blaſphemia in Spiritum ſanctum. 1005.an.18.col.2
Aſſumptionis nomine quid hoc loco intelligatur.822.an.117.col.2
Athanaſii, & Hieronymi de blaſphemia in Spiritum ſanctum ſententiæ eædẽ ſunt. 1006.an.17.col.1
Athanaſii Symboli ſententia declaratur. 134.an.102 col.2
Atria fuerunt tria in templo.978.a 100.c.1
Atrium dæmonis quod ſit.928.an.50.co.1
Atrium quid ſit.ibid.
Auctoritas prælatorum quanta ſit, & quãta debeãt pollere ſanctitate.851.a.21.c.1
Auctoris ſententia de blaſphemia, quæ à venia excluditur. 1008.an.18.col.1
Auctoris expoſitio illorum verborum, Nolite in ſublime tolli, Lucæ 12. vnde optima eſſe probetur.1046.an.56.col.1
Auctor quidam deceptus, arbitrans Auguſtinum ſenſiſſe Lucam B. Mariæ generationem texuiſſe.359.an.56.col.1
Auctores, qui his verbis (q̃d eſt, &c.) Chriſtum parentes reprehẽdiſſe arbitrantur, reijciuntur.285.an.80.col.2
Auaritia quomodo ab omni ſit cauẽdum. 1025.an.30.col.1
Auaritia, de qua Chriſtus Luc.12. quomodo Græce exprimatur, & ratio nominis. 1025.an.30.col.2
Auari diuitiis quanta ſit miſeria. 1027.an. 33.col.2
Auarus quis dicatur.1025.an.30 col.2
(Aue) verbum gaudij, & congratulationis eſt 78.an.65.col.1
Auguſtinus, quod ſentiat dici peccatum ad mortem, & quod alii Doctores.1015. ann 21.col.1
Auguſtinus quatuor diſtinguit modos ꝓductionis hominis.122.an.95.col.2
Auguſtinus contra hæreticos huius tẽporis explicatus.875.an.50.col.1
Auguſtinus quam cenſuerit blaſphemiam in Spiritum ſanctum dici.1002.a.17.c.2
Auguſtinus cuiuſnam quæſtionis difficultatem fateatur ſe in concionibus ſemper vitaſſe.999.an.17.col.2
Auguſtinus quomodo limitet illa Dominicæ orationis verba (Dimitte nobis, &c.)903.an.14.col.1
Auguſtus Cæſar ſecundus Romanorũ Imperator fuit, cuius ab interfectione Iulii Cæſaris an.42. natus eſt Chriſtus. 219. comm.3
Auxilia diuina.849.an.18.col.1
Azymorum dies ſeptem erant.278.com.3

B

Balaam cur loco maledictionis benedictionem impertitus ſit populo Dei. 1020.an.24.col.1
Bactroperitæ philoſophi dicto Euangelico quomodo reprehẽdantur.745.a.8.c.1
Baptiſmi forma cur ſub ijs verbis (In nomine Patris, &c.) inſtituta ſit.893.an.4.c.1
Baptiſmum pœnitẽtiæ prædicare quid ſit. 306.an.9.col.2
Baptizatũ variæ differentiæ. 338.a.37 2
Baptiſmum Ioannis quomodo conſilium Dei ĩterpretetur Euthym. 642.a.54.c.2
Baptiſmum cur appellet Chriſtus mortẽ ſuam.165.com.1
Baptiſmus Chriſti, & Ioannis in quibus conueniant.336.an.35.col.1
Baptiſmus Ioannis quare baptiſmus pœnitentiæ ſit dictus 307.an.10.col.1
Baſilius quid theſauri nomine intelligat. 597.an.85.col.1
Beatiſſima Virgo an fidem verbis Angeli habuerit, quadruplex doctorum ſententia.141.an.107.col.2
Beata Virgo duplici beneficio à Deo affecta ſuper omnes homines.176.com 2

B.Vir-

Digitized by

B.Virgo cur non dixerit, cuius nomen ſanctum eſt.176.com.
B.Virgo cur ſe ancillam Domini vocet, cũ Eliſabeth appellet eam matrem Domini.166.an.120.col.2
B.Virgo,cũ altiora myſteria nouerit,quomodo filij ſermonem non intellexerit. 288.an.82.col.2
B.Virgo quid à paſtoribus didicerit. 246. ann.27.col.2
B.Virgo ſicut in reliquis virtutibus quotidie creſcebat, ita etiam creſcebat in fide,& quomodo.288.an.82.col.2
B.Virgo cur feſtinanter dicatur iuiſſe in montana,plures dantur cauſæ.161.com.
B.Virgo, & Ioſeph num negligentiæ ſint reprehendendi, quod Chriſtum quæſiuerint.287.an.81.col.2
B.Virgo ſciuit filium, vel ſponte à via aberraſſe, vel à ſe,& Ioſeph receſſiſſe. 279. an.71.col 4
B.Virgo quomodo per diem integrum nõ viderit filium.279.an.70.col.1
B. Virgo vtrum Chriſtum tamquam mater corripuerit.284.an.78.col.1
B.Virgo quando cum infante in Aegyptum fugerit.276.an.64.col.1
B.Virgo de quo doluerit.285.an.79.col.1
B.Virgo recte cum Chriſto ſola locuta eſt, & quare ... com.
B.Virgo quando viſitauerit Eliſabeth.159. an.115.col.1
B.Virgo ſine dolore peperit.226 an.9.c.1
B.Virgo integritate ſeruata per eum locũ, quo cæteræ fœminæ,emiſit filium.224. an.7.col.2
B.Virgo vtrum aſino vecta fuit, dum iret, vt deſcriberetur incertum eſt. ibid.a.6.2
B.Virgo in die iudicij nihil patietur. 272. an.56 col.1
B. Virgo in ſingulis virtutibus excelluit. 83.an.67.col.1
B.Virgo in paſſione filij vt in dilectione vehementiſſima, ita fuit & cõſtantiſſima. 272.an.56.col.2
B.Virgo non habuit Ioſeph viæ ſocium, quando in montana abijt.161.a.115.c.1
B. Virgo quare præ cunctis mulieribus benedicatur.88.an.71.col.1
B.Virgo multis de cauſis gratia plena vocata eſt 80.an.67 col.2
B.Virgo cur non ſtatim Angelo ſalutanti reſponderit.94.an.77.col.2
B.Virgo miraculorum virtute in hoc ſæculo vſa non eſt. 80.an.67.col 2
B.Virgo præ omnibus Deo grata fuit.84. an.67.col 2
B.Virgo & Ioſeph vterque de ſtirpe Dauid erant.224.com.1
B. Virgo cur matrimonium voluerit contrahere,cum virginitatem cõſeruare decreuiſſet.69.an.57.col.2
Beata ex hoc ſolo dici potuit Maria Virgo, quod Dei mater effecta ſit. 941. & ſeq. an.64.col.2
B.Virginis in itinere ſedulitas.161.com.1. & 279.com.3
B. Virginis turbatio vnde orta fuerit, & Doctorum de ea opinio. 91.an.74.col.2
B.Virginis in reſpondendo prudentia cõmendatur.117.com.1
B.Virginis integritatem negantes hæretici reprehenduntur.148.an 111.col.2
B.Virginem etiam poſt partum conſeruaſſe virginitatẽ, aliquot rationes congruẽtes ſuadent.123.an.96.col.2
B.Virginem diem, & horam partus præſciuiſſe,probabile eſt.224.com.3.
B.Virginem eſſe matrem Dei, quo fundamento Neſtorius negauerit. 97.an.80.2
B.Virginem vouiſſe virginitatem ex eius verbis tripliciter deducitur.120.an.94.1.
Beati,in Scriptura, varijs de cauſis appellãtur.871 an 44.col.1
Beatos,cur ſuos diſcipulos vocet Chriſtus. 870.com.
Beatitudo quare in Euangelio vocata ſit merces,brauium,corona,hæreditas. 540 an.31 col.2
Beatitudo electorum quibus verbis ſignificetur. 1055.com.3
Beatitudines illæ (Beati pauperes, quia veſtrum,&c.) diuerſæ ſunt ab illis,quas Matthæus refert. 536.a.27.col.1.& ibid. Patrum ſententiæ.col.2
Beatitudinis magnitudo, quam boni prælati habituri ſunt,oſtẽditur. 1059.com.
Beelzebub quid ſit.917.an.33.col.1
Benedictio non ad ſolos ſacerdotes pertinet, ſed maiores etiam non ſacerdotes. 1268.an. 52.col.1
Benedictio Chriſti ſuper quinque panibus qualis fuerit.759.an.32.col.2
Benedictionem loco maledictionis cur populo Dei impertitus ſit Balaam. 1020. an.24.col.2
Beneficia non ſunt dãda,vt ea recipiamus. 573.an.60.col.2

Bene.

Beneficentia proprie, & perfecta, quæ ſit. 570.com.

Beneficio duplici ſuper omnes homines B. Virgo à Deo affecta eſt. 176.com.2

Beneficiorum commemorationem à Beata Virgine factam ad communia beneficia referentes refelluntur. 177. annot. 129. col.2

Beneficiorum libera collatio vſque ad Dei ſimilitudinē nos extollit. 575.an.63.c.2

Beneficiū nemo perfecte agnoſcit, niſi qui ſuam indigentiam nouit. 908.com.1

Benignitas, ac clementia Chriſti. 654.an. 66. col. 1

Benignitas in quo conſiſtat. 575.anno.62. col.1

Bernardi ſententia de verbis B. Virginis, Quomodo fiet iſtud, probatur. 120.an. 93.col.1

Bethlehem non ſolum ciuitas Dauid vocata eſt. ſed etiam arx Sion, quia ibi habitabat Dauid, ciuitas Dauid vocata eſt. 223.com.1

Bernardi ſententia de tempore natiuitatis Ioannis Baptiſtæ expenditur. 43.an. 36. col.2

Blaſphemia in Spiritum ſanctum cur ita dicatur. 1008.an. 18.col.2

Blaſphemia in Spiritum ſanctum, quæ ſit. Item quid verbum in filium hominis, variæ ſententiæ. 999.an. 17.col.1

Blaſphemia in Spiritum ſanctum, ex Auguſtini ſententia, quæ ſit. 1002.an.17. col.1

Blaſphemia omnis in Chriſtum hominem an ſit verbū in filium hominis, de quo Luc.12. 1009.an.19. col 2

Blaſphemia in Spiritum ſanctum, de qua agitur Luc.12. quæ ſit proprie. 1008 an. 18.col 1

Blaſphemia in Spiritum ſanctum, & peccatum in Spiritum ſanctum, ſunt longe diuerſa. 1006.an.18.col.1

Blaſphemia in Spiritum ſanctum, etiam ante baptiſmum committi poteſt. 1006. an.18.col. 1

Blaſphemia hæreticorum Spiritus ſancti diuinitatem negantium, cur non ſit blaſphemia, de qua agitur Lucæ 12. 1007. an 18.col.2

Blaſphemia in Spiritū S. quare, & quomodo difficulter dici poſſit remitti. 1013. an.20.col.1

Blaſphemia cum non remittenda dicitur, de qua remiſſione agatur. 1013.a.20.1

Blaſphemia in Spiritum ſanctum non eſt negare ipſum eſſe Deum. 1018.an.23.c.1

Blaſphemia in Spiritum ſanctum, & peccatum ad mortem, num idem ſint. 1016. an.21.col. 2

Blaſphemia in Spiritum ſanctum, & peccatum in Deum, num idem ſint. 1018.an. 22.col 1

Blaſphemiam in Spiritum ſanctum, neq; in hoc, neque in futuro ſeculo remittendam: peccatum vero in Filium hominis remittēdum eſſe, quomodo intelligatur. 1014.an.20 col. 1

Blaſphemiam hāc Luc.11. (In Beelzebub principe Dæmoniorum, &c.) quinā protulerint. 917.an. 33.col.2

Blaſphemantes ipſum in Beelzebub eijcere dæmonia cur minus acriter reprehenderit Chriſtus, quàm petētes ſigna. 944. an.68.col.2

Blaſphemare quid ſignificet, & quibus modis Deus blaſphemetur an.40.col.1

Bona minora quandoque ob maiora prætermittenda 832.com.1

Bona quænam appellabat diues, Luc.12. 1029.com. & an 36.col.2

Bona temporalia cur malis, & reprobis cōcedantur in hoc ſeculo. 1026.an.32 col 2

Bona temporalia Regnum Dei quærentibus cur adijcienda, non autem danda dicantur in Euangelio. 1047.com.2

Bonitas, liberalitas, & æquitas Dei, cur his verbis (Sicut & nos dimittimus debitoribus noſtris, &c.) manifeſtentur. 902.an. 13.col.2

Bonauentura triplicem horum verborum, Diſperſit ſuperbos, adfert ſignificationē 178.an.130.col.2

Bouis, & aſini nomine, qui in ſtabulo erāt, quid ſignificetur. 228.an.10.col.2

C

CAELI, & terrę nominibus, in illo Euāgelij loco (Confiteor tibi Pater, &c.) tria myſteria ſignificantur. 859.a.31.c.2

Cæli nomine quid intelligatur, cum Luc. 11. petunt ſigna de cęlo. 978.an.35.col.1

Cęlum, dum Chriſtus baptizaretur, cur, & quomodo apertum fuerit. 348.a.47.c.2

Cęſaris edictum nato Ioanne Baptiſta promulgatum eſt. 219.com.2

Cain cur ſeptuplum tantum; Lamech vero ſeptuageſies ſepties puniri, aut puniēdi dicantur. 973.an.58.col.1

Digitized by Google

Cainam quomodo à Luca enumeretur, cũ nec in Hebræo textu, nec apud Lxx. reperiatur.366.an.61.col.2
Caiphas, & Annas num eodem tempore fuerint Pontifices 302.an.5.col.2
Calcei à ſandaliis differunt, & quomodo. 747.an.11.col.1
Calumnia Phariſæorum. 502. annota.67. col. 1
Calumnia Marcionis contra Euangelium exploditur.564.an.51.col.2
Calumnia graue malum eſt.558.anno.45. col 1
Calumniæ Iudæorum reſpõdentes Patres, quomodo intelligi debeant. 113.an.89. col.2
Capharnaum cur vſque ad cęlum dicatur exaltata.850.an.20.col.2
Carnem de Virgine quinq; de cauſis Chriſtus ſumere voluit. 65. annotatio 54. col.1
Carnem de muliere quatuor ob cauſas conueniens fuit Chriſtum aſſumere. 64.an.53.col.1
Caro omnis quomodo Chriſtum ſit viſura, explicatur.318.an.20.col.1
Caſtellum, de quo agitur apud Lucam illis verbis (factum eſt autem dum irent, & ipſe intrauit in quoddam caſtellum) quidnam fuerit. 883.com.1.& anno.64. col.2
Caſui inſtrumenti quando præpoſitio additur Hebraiſmus eſt.167.com.
Cauſa timoris diſcipulorum triplex ob vocem in monte auditam. 801. annot.84. col.1
Cauſa quadruplex, cur pueris in circunciſione ſoleret nomen imponi. 186.ann. 139.col.1
Cauſa quænam ſit, quod quædam terræ pars trigeſimum, alia ſexageſimum, alia centeſimum fructum profert. 692.ann. 31.col.2
Cauſæ quatuor dantur ab Angelo, quare non debeant timere paſtores. 234.comment.4
Cauſæ adducuntur, ob quas Chriſtus in montem aſcenderit, & qualis mons iſte fuerit.779.an.55.col.2
Cauſæ ob quas Chriſtus ſæpe Petrum, Ioãnem, & Iacobum aſſumpſerit. 734.ann. 104 col 3
Cauſæ variæ dantur, cur Romani nomen infantibus nono die ſolerent imponere. 185.annot.138.col.2
Cauſæ dantur, ob quas homo ille Euangelicus prohibetur ire ad ſepeliendum patrem ſuum.831.an.129.col 1
Cauſas varias aſſignant Doctores, cur Chriſtus de Virgine deſponſata naſci voluerit.65.an.55.col.2
Cauſis naturalibus aliquando infantes contingit in vtero moueri.167.ann.121. col.2
Catholica doctrina ex verbis Angeli (ideo quod) traditur.138.an.106.col.2
Catholica & notatu digna doctrina de anima, & corpore Chriſti. 158. annota.114. col.1
Centeſimi, ſexageſimi, & trigeſimi fructus nomine quid intelligatur.679.anno.17. col.2
Centurio quo ſenſu dixerit Chriſtum ſolo verbo poſſe ſanare,611.an.15.col.1
Centurio vtrum fide leproſum ſuperauerit.618.an 23 col.1
Centurio Iudæus ne, an Gentilis fuerit. 602.an.1.col.1
Centurio credidit Chriſtum eſſe Deum. 611.an.16.col.2
Centurio quomodo Chriſtum roget, vt veniat, ſi iam venientem precetur, vt non accedat.604.an.4.col.2
Centurionis hiſtoria à Matthæo copioſius tractata quam a Luca. 618.annota. 24. col.1
Centurionis fides quatuor modis magna fuit,614.an.21.col.2
Centurionis comparatio de ſuorum ſubditorum obedientia qualis ſit, & quare ea vſus,612.an.18.col.2
Centurionis modeſtia, & prudentia.611.anno.15.col 2
Centurionis fides, quare cæterorum Iſraelitarum fidei ſit præpoſita.616.anno.22. col. 1
Centurionis virtutes à ſanctis patribus cõmendatæ,608.an.12.col.2
Centurioni puer ille, pro quo Chriſtum orabat, aliquot de cauſis carus erat. 603. an.2.col.2
Chriſti clementia, ac benignitas. 654.ann. 66.col.1
Chriſti, & Ioannis baptiſmus, in quibus conueniant.336.an.35.col.1
Chriſti patria ſecundum Matthæum, quæ fuerit.471.an.30.col.2
Chriſti, ac parentũ eius paupertas.260.cõ.

Chriſti

Chriſti regnum optime cornu comparatur.195.an.147.col.2
Chriſti paſſiones naturales, & ſupernaturales fuere.375.an.6.col.1
Chriſti conceptio cur toti Trinitati non tribuatur, ſed Spiritui ſancto. 129.ann 99. col. 1
Chriſti matrem, non Chriſtum, beatificant illa verba: Beatus venter, &c. 941.comment.1
Chriſti anima eodem temporis inſtanti, quo caro Chriſti organizata eſt, creata, & infuſa, & illius carni vnita. 129.com.
Chriſti duo officia fuerunt, Redemptoris nimirum, ſeu Saluatoris, & Doctoris, ſeu Magiſtri. 864.com.& ann.37.col.1.
Chriſtus aduentus quis ſignificetur illis verbis: Qua hora non putatis filius hominis veniet.1057.an.69.col.1
Chriſti munus, ad quod venit, proprium. 1065.com.2
Chriſto, Elia, & Moyſe in nubem intrantibus, cur diſcipuli timuerint. 795.an.76. col.2
Chriſto quare nunciatum fuerit matrem, & fratres adeſſe, 698.an.38.col.1
Chriſto vt homini, reuelatio de ipſo facta cur fuit beneficium. 893.annotatio.35. col.2
Chriſtum fuiſſe baptizatum initio anni trigeſimi, quomodo probetur.357.ann. 55.col. 1
Chriſtum vix inuenit, qui parentum affectui indulget.280.an.72.col.3
Chriſtum demiſſis oculis ſolitum concionari aſſerentes refelluntur.534.ann.26. col.1
Chriſtũ ſequi quo modo intelligatur. 773. an.47.col 1
Chriſtum veram matrem, & veram carnem habuiſſe cur probetur etiam illis verbis: Quinimmo beati, qui audiunt verbum Dei, &c. 942.annotatio.64.col. 1.& 2
Chriſtum negare ore, dummodo non corde licitum eſſe, qui aſſeruerint.998.ann. 16.col.1
Chriſtum cur alij Ioannem putauerit, alij vnum ex prophetis.763.an.36.col.1
Chriſtum quare ore, & corde teneamur cõfiteri.998.an.16.col.1
Chriſtum opere etiam confiteri quomodo teneamur.ibid.
Chriſtum non ſequentes, ſed ipſi aduerſarij, in nomine tamen Chriſti quinam dęmonia eiecerint.922. annot.41.col.1
Chriſtum quo pacto anxia reddebat mors futura.1065.com.& an 80.col.2
Chriſtum cur interrogauerit Petrus Luc. 12.his verbis: Domine, ad nos dicis hãc parabolam, &c.1057.an.70.col.2
Chriſtum quando negauit Petrus, an blaſphemauerit, ſeu dixerit verbum in Filiũ hominis.1018.an.24.col.2
Chriſtus quoties illam ſententiam: Qui dixerit verbum in filium hominis, &c. protulerit & eiuſdem cum ſuperioribus verbis connexio.ibid.
Chriſtus quomodo veniſſe dicatur non pacem, ſed ſeparationem miſſurus. 1066. an.81.col.1
Chriſtus quomodo, & cur in ſuo ſecundo aduentu ſponſo comparetur.1054.com. & an.65.col 2
Chriſtus cur caput ſit Eccleſiæ triumphantis, & militantis, quam ad vtramque rationem habeat.ibid.
Chriſtus cur aliquando interrogatione vſus ſit. 1058. com.2. & 1059. an.73.col.1
Chriſtus cur in Euãgelio dicitur tranſiens miniſtraturus; & cur ſe præcinctutus. 1055.com.3.& an.66.col.2
Chriſtus cur Luc.12. quem prius diſpenſatorem, poſtea ſeruum appellat. 1059. comment.
Chriſtus cur aduẽtus ſui diem furis aduentui comparet.1057.com.1
Chriſtus an verbis illis: Nolite ſoliciti eſſe animæ veſtræ quid manducetis, &c. prohibuerit curam victus ac veſtitus, aut aſſeruari cibos in poſterũ.1036.an.44.c.2
Chriſtus cur parabolis fuerit vſus, 1026. commen.
Chriſtus, cum, quia Deus erat, poteſtatem ſuper omnes haberet, quomodo poteſtatem ſuam in hæreditate diuidenda negauit? 1022.an.26.col.1. & an.27. col.1
Chriſtus cur de diuiſione hæreditatis inter fratres rogatus interrogatiue reſponderit.1021.com.& an.26.col.2
Chriſtus vitæ puritatem in Ioanne commendat.633.an.43.col.2
Chriſtus qualiter manus Nazaræorum euaſerit.416.an.50.col.1
Chriſtus quare incõſultis Maria, & Ioſeph remanſerit in templo.278.an.69.col.4
Chriſtus in ſtabulo animalium natus eſt. 227.an. 10.col.2

Chriſtus cur noluerit de lapidibus panes facere.381.an.13.col.2
Chriſtus quos iuſtos vocare non venerit. 496.an.63.col.2.& de eo Patrum ſententiæ.ibid.
Chriſtus merito famis mentionem facit, quæ tẽpore Eliſęi fuit. 413 an.46.col.2
Chriſtus quare prius animæ peccata remiſerit,quam corpori ſanitatem cõtulerit. 477.an 38.col.2
Chriſtus cur ſemetipſum filium hominis vocauerit.486.an.45.col.1
Chriſtus cur rogauerit nauem à terra reduci,qui nõ rogauit, vt eam ingrederetur. 444.an.3.col.2
Chriſtus quibus de cauſis orauerit.525.anno.16.col.2
Chriſtus dum cordiũ cogitationes cognouit,diuinam in ſe habere virtutem inſinuauit.481.an.42.col.1
Chriſtus interrogans,quis me tetigit, vtrũ ex ignoratione hoc dixerit. 731.a.93.c.1
Chriſtus quare leproſo præceperit,ne miraculum factũ manifeſtaret. 465.a.24.c.1
Chriſtus cur leproſo præceperit,vt ſe ſacerdoti oſtenderet.466.an.25.col.2
Chriſtus baptizatus aqua a Ioanne, Ioannem baptizauit in Spiritu ſancto. 353. an. 52.col.2
Chriſtus non neceſſitate,ſed voluntate parentibus obediebat in rebus communibus.279.an.69.col.1
Chriſtus quorſum poſt baptiſmum orauit 347.an.46.col.2
Chriſtus quare leproſum tetigerit,cum id lege prohiberetur.461.an.21.col.1
Chriſtus pluribus de cauſis paupertatem commendat.536.an.27.col.2
Chriſtus puer cum inter doctores ſederet, cur interrogatione vſus ſit.282.a.75.c.1
Chriſtus cur circũcidi voluerit.248.a.30.2
Chriſtus cur paſtoribus,nõ autem Scribis, aut Phariſæis, alijs ſiue nobilibus natiuitatem ſuam annunciari voluerit. 231. an.14.col.2
Chriſtus cur Spirituſancto plenus dicatur. 371.an.2.col.2
Chriſtus cur non indiguerit circumciſione, nec ſub circumciſionis ſigno fuerit comprehenſus.249.an.30.col.2
Chriſtus cur reliquarum beatitudinũ,quarum apud Matthæum meminit, hic nullam mentionẽ faciat.538.an.29.col.2
Chriſtus quare mercedis nomine vſus ſit. 541.annot.31.col.1
Chriſtus ratione humanitatis benedictus dicitur.165.an.119.col.2
Chriſtus varijs de cauſis Spiritu ſancto agi,& duci dicitur.371.an.2.col.2
Chriſtus fructus ventris vocatur,vt vera eius caro indicetur contra blaſphemiam Phariſæorum, & reliquorum hæreticorum.166.an.119.col.1
Chriſtus, vt alios inſtrueret, propriam deſeruit matrem.279.an.69.col.2
Chriſtus mirabilis in verbis, & operibus. 417 an. 51.col.1
Chriſtus dicendo paralytico (Surge) an ſe Deũ eſſe voluerit probare. 484.an.44.c.1
Chriſtus multoties ſanitatẽ contulit ægrotis ob petentium fidem.475.an.36.col.2
Chriſtus homo obedientiam patri debebat,non matri,nec legi,& quare.290.anno.84.col.2
Chriſtus cur inter Iudæos paſtoribus, inter Gentes Regibus primum annunciatur.232.an.14.col.2
Chriſtus cur opera patris ea vocet, q̃ ipſe vt Redemptor exercebat.287.an.81.c.1
Chriſtus quare præcipiat inimicos diligere,& odientibus benefacere. 554.an.41. col.2
Chriſtus perfectiſſimam dilectionem inſinuat.567.an.54.col.1
Chriſtus cur ieiunare voluerit. 375.a.6.c.1
Chriſtus an fuerit primogenitorum lege comprehenſus.258.an.36.col. 1
Chriſtus riſiſſe nuſquam legitur in Euangelio.546.an.35.col.1
Chriſtus nomine Saluatoris intelligitur. 266.an.48.col.1
Chriſtus cur quem a legione dæmonum liberauerat,ſecum ire non permiſerit.726 an.83.col.2
Chriſtus qua ętate baptizatus fuerit,tripliciter Patres ſentiunt.355.an.55.col.1
Chriſtus ſine opera matris, ac obſtetricis egreſſus eſt.225.an.8.col.2
Chriſtus quare Gentiũ lumen, & Hebręorum gloria dicatur.266.an 50.col.3
Chriſtus cur hominibus paucis,& nõ plurimis ſtatim innoteſcere voluerit. 230. com.1
Chriſtus variis de cauſis à ſexto menſe natiuitatis Ioannis conceptus eſt.49.ann. 40.col.1
Chriſtus cur dæmoni ſilentium impoſuerit.4:5.an.60.col.1

Chriſtus ſecundum carnem ex ſola matre ſubſtantiam accepit. 273. annotio. 57. col.2
Chriſtus quare panes multiplicandos propriis manibus acceperit. 758. annot. 30. col.2
Chriſtus cur non dicatur regnaturus in domo Abraham, aut Iſaac, ſed in domo Iacob 114. an. 90. col.2
Chriſtus cur voluerit baptizari, varias dant rationes ſancti Patres. 345. an. 45. col.2
Chriſtus cur primo dæmonem permiſerit loqui, quem poſtea prohibuit. 426. ann. 60. col. 1
Chriſtus quo anno Auguſti natus ſit. 219. com. 3
Chriſtus cur menſem Martium ad ſuam conceptionem elegerit. 46. annotatio. 38 col. 2
Chriſtus cur quid de ſe diſcipuli ſentiunt, exquirat. 763. an. 37. col. 2
Chriſtus cur tres tantum diſcipulos ſecum aſſumpſerit in montem. 779. annot. 54. col. 1
Chriſtus paſtor vocatur. 47. annotatio. 38. col.2
Chriſtus iuſtus, & iuſtificans. 47. ann. 38. col.2
Chriſtus diſcipulos ſuos defendens, Ioannis non damnat. 502. an. 68. col. 1
Chriſtus quare à Spiritu ſancto vnctus dicatur, & non à Patre, & Filio. 399. ann. 31. col 1
Chriſtus vt homo, & vt Deus eſt, poteſt cõſiderari. 138. an. 105 col. 1
Chriſtus longe aliter, quam homines magnus eſt. 107. an. 87. col. 2
Chriſtus ſolus Eccleſiæ Rex eſt, Pontifices, & prælati vicarij ſolum ſunt. 115. an. 90. col. 2
Chriſtus quomodo dicatur conceptus de Spiritu ſancto, vnde ſenius articuli fidei intelligitur. 127 an. 98. col. 1
Chriſtus quamuis nunc in Eccleſia regnet, tamen poſt ſeculi finem perfectius regnaturus eſt. 116. an. 91. col. 1
Chriſtus quomodo, & de Bethlehem, & de Nazareth fuerit. 61. annota. 51. colum. 2
Chriſtus vt Deus, quatuor ob cauſas filius Dei eſt. 38. an. 105. col. 1
Chriſtus quinque de cauſis carnem de virgine ſumere voluit. 65. an. 54. col. 1
Chriſtus omnibus modis ſãctiſſimus fuit. 137. an 104. col. 2
Chriſtus tribus modis legem impleuit. 58. an. 49. col. 1
Chriſtus cur vermis ſit dictus. 152. an. 111. col. 2
Chriſtus cur in Abraham non ſit decimatus. 122. an. 95. col. 1
Chriſtus cur de Virgine deſponſata naſci voluerit, varias Doctores cauſas aſſignant. 65. an. 55. col. 2
Chriſtus e Virgine ſponſata naſci voluit, vt dæmonibus cælaretur. 66. annot. 55. col. 1
Chriſtus, quomodo ſeminator vocetur. 673. an. 10. col. 2
Chriſtus conceptus fuit in æquinoctio verno, & Ioannes in æquinoctio hiemali. 45. an. 36. col. 2
Chriſtus vt homo, & vt Deus eſt, filius Dei eſt. 138. an. 105 col. 1
Chriſtus quare ex rationibus allatis inimicorum, & non amicorum dilectionem commendet. 571. an. 58. col. 2
Chriſtus a quo dicatur in manus hominum tradendus. 813. an. 105. col. 1
Chriſtus vt homo habuit dominium, & poteſtatem ſupremam in omnes creaturas 722. an. 76. col. 1
Chriſtus cur ſine viri copula conceptus ſit. 121. an. 95. col. 1
Chriſtus num de corporis an vero de mentis auribus loquatur. 680. annota. 18. col. 1
Chriſtus tribus de cauſis loculum tetigit. 622. an. 30. col 2
Chriſtus cur etiam Euangelium prædicare voluerit non parituris. 678. ann. 16. col. 1
Chriſti ſanctitas ſuperexcellens. 137. anno. 104. col 1
Chriſtus Ioannis ſtabilitatem, conſtantiamque commendat. 633. annot. 42. col. 1
Chriſtus cur voluerit Moyſen, & Eliam adeſſe in ſua transfiguratione. 784. ann. 64. col. 2
Chriſtus quomodo in parabolis locutus ſit Iudæis, vt videntes non videant. 682. an. 21 col. 1
Chriſtus quare abſentibus diſcipulis Ioannem laudauerit. 631 an. 40. col. 2
Chriſtus ſuſcitaturus puellam, cur manu eius tenuerit. 735. an. 107. col 4

Digitized by Google

Chriſtus cur præceperit myſterium Transfigurationis celari vſq; poſt reſurrectionem.802.an.85.col.1

Chriſtus cur non miſerit Apoſtolos in Iudæam.840.an.6.col.1

Chriſtus quorſum illis verbis vſus eſt,(Inter natos mulierum.)638.annotatio.49.col.1

Chriſtus quare Apoſtolis virgã prohibuerit.744.an.7.col.1

Chriſtus futuræ tempeſtatis præſcius quare obdormiuit.701.an.43.col.2

Chriſtus vere dormiebat inter nauigandũ, ſed aliter quam nos. 701.annotatio.43.col.2

Chriſtus cur eos,qui verbo obediunt, non patrem, ſed matrem & fratres appellet. 699.an.40.col.1

Chriſtus cur multiplicaturus panes in cęlum ſuſpexerit.759.an 31.col.1

Chriſtus cur tempeſtatem maris permiſerit.702.an.46.col.2

Chriſtus cur,cũ puellam ſuſcitaret, omnes inde,præter quinque,eiecerit.735.anno.107.col.3

Chriſtus per cucurbitæ radicem areſactam ſignificatur, qui veterem legem aboleuit.152.an.111.col.2

Chriſtus vnica perſona diuinam,& humanam habens naturam,modo ratione vnius loquitur, modo ratione alterius. 869.an.42.col.1

Chriſtus, præterquam quod ratione vnionis ad Verbum peccati expers fuerit, etiam plane ſanctam habuit conceptionem.125.an.97.col.2

Chriſtus in Eccleſia,quæ eſt domus Iacob, regnat modo particulari. quod comparatione oſtenditur.114.an.90.col.2

Chriſtus quos coram Patre confiteatur. 997.an.15.col.2

Chriſtus cur diſcipulos præmiſerit. 836. an.3.col.2

Chriſtus à Scribis, & Phariſæis legis tranſgreſſor reputabatur.872.com.2

Chriſtus quo argumento probet Luc.11. Deum petentibus tantum bona concedere. 913.com.& 914.ann.28.col.1

Chriſtus cur cum Apoſtolos mitteret, ipſis non diceret(ecce ego mitto vos,&c.) ſed diſcipulis reliquis ſolum dixerit.839.anno.6.col.2

Chriſtus quamobrem à Geraſenis diſceſſerit,725. an.81.col.1

Chriſtus varias ob cauſas voluit à dæmone tentari.373.an.5.col.2

Chriſtus etiam ante aſcẽſionem Dei filius vocatus eſt,109.an.88.col.2

Chriſtus quando, & quibus verba hæc dixerit:Beatius eſt dare,quam accipere,nõ inuenitur.971.an 96.col.1

Chriſtus quomodo fortior dicatur,& quid fecerit aduerſus Dæmonẽ fortem. 929. an.53.col.1

Chriſtus cur Nazaræis infidelibus miracula negauerit, qui Capharnaitis non credituris ea conceſſit. 410.annotatio.43.colum.2

Chriſtus vtrum ſolam paralytici fidem, an portantium reſpexerit. 474.ann.36.col.2

Chriſtus quomodo hic Apoſtolis pecuniã prohibeat,quam alias conceſſit.746.an.9 col.1

Chriſtus cur ſexto menſe à conceptione Ioannis concipi voluerit. 49.annot.40.col.1

Chriſtus duas ob cauſas de Spiritu ſancto ſecundum carnem dicitur conceptus. 127.an.98.col.1

Chriſtus quorſum Samaritanis miſerit nũcios,823.an.119.col.1

Chriſtus pluresob cauſas huius viduæ miſertus eſt.621.ann.29.col.1

Chriſtus quare mulierem hæmorrhoiſſam vocet filiam, & quantum eius fides apud Chriſtum valuerit. 732.annot.98.col.4

Chriſtus Regiam poteſtatem habuit ab inſtanti incarnationis. 110.annotatio.89.col.1

Chriſtus lumine Euangelij vmbras legis, & tenebras gentium diſpulit. 48.anno.38.col.1

Chriſtus ter hac ſimilitudine vſus eſt in Euangelio(non eſt arbor bona, &c.) 593.an.81.col.2

Chuſę vxor Ioãna de cõſenſu mariti Chriſtum ſequuta.671.an.7.col.1

Chryſoſtomus cur hunc paralyticum Lucæ contendat non eſſe eundem cum illo Ioan.5. 473.an.34.col.2

Ciborum multitudo taxatur illis verbis (Porro vnum eſt neceſſarium)887.commen.1

Cibos multiplices prouidere cum maius ſit,quam corpus augere, cur tamen hominum reſpectu minus appareat illud opus,

opus, quam iſtud. 1040.annotatio.49. colum.1
Cingulorum, ſeu præcinctorum genera quot legantur in Scriptura.1051.an.62. col.1
Cingulum quodnam præcipue intelligatur in illis Domini verbis: ſint lumbi veſtri præcincti.1052.an.62.col.1
Circumciſio antiquitus non in Synagoga, ſed in domibus, vbi natus erat infans, ſolebat fieri 184.an.137.col.2
Circumciſio cur octaua die fieret.185.ann.138.col.1
Ciuitas Iuda, in quam abijt B. Virgo quæ ſit, varie Doctores ſentiunt. 161.an.116 col.1
Ciuitas illa, in qua mulier peccatrix, cum alabaſtro ad Chriſtum acceſſit, quęnam fuerit.647.an.61.col 2
Ciuitatis nomine non metropolis Tribus, ſed illa ſignificatur, in qua alicuius familiæ caput habitabat. 222. annota.2. col.2
Clamor in puero illo Lunatico, & ad dæmonem, & ad puerũ poteſt referri.805. an.90.col.2
Clauis ſcientiæ quæ ſit Luc. 11. 979.com. & 980.an.102.col.1
Clementia, & manſuetudine ſumma cur reſponderit Chriſtus calumniantibus, ipſum in Beelzebub eijcere dæmonia. 919.an.37.col.1
Clementia, ac benignitas Chriſti.654.ann. 66.col.1
Cœnæ in qua miniſtrabit Dominus Beatis triplex qualitas.1055.com.3
Cogitatio quid ſignificet. 816.annot.109. col.2
Cognatio inter B. Virginem, & Eliſabeth multis modis à Catholicis Doctoribus explicatur.144.an.108.col.1
(Cognoſco) omne tẽpus complectitur.120. an.94.col.1
Columba, quę Spiritus ſancti ſignum erat, quare ſuper Chriſtum deſcenderit.349. commen.
Columba ex doctrina Ariſtotelis fel exiguum habet.ibid.an.43.col.2
Commendatio, qua apud Lucam Chriſtus legiſperito dixit (Recte reſpondiſti) quid effecerit,878.an.55.col.1
Commodandi verbum ad quæ proprie referatur,907.an.19.col.1
Communicatio cum peccatoribus quomodo, & quando licita. 495.annot.62. colum.1
Compaſſio aliquando virtus eſt, aliquãdo non.209.an.161.col.2
Compaſſionis affectio B. Virginis dolorem corporeum longe exceſſit. 273.ann. 57.col.2
Conceptio fętus in generatione naturali quot diebus communiter perficiatur. 126.an.97. col.2
Conceptio, ac Natiuitas Chriſti commendantur verbis illis: Beatus venter, &c. 940.com.2
Conceptio Ioannis Baptiſtæ mirabilior fuit conceptione Iſaac. 22. annota. 12. col.2
Conceptio Chriſti in æquinoctio verno fuit, Ioannis vero in hiemali, 44.an.36. col.2
Conceptio Chriſti quid ex ſuperuentione Spiritus ſancti, & ex Altiſſimi obumbratione habuerit.138.an.106.col.2
Conceptio Ioannis Zachariæ nunciata antequam fieret: Chriſti vero Ioſepho, poſtquam facta eſſet, & quare.102.ann. 84.col.2
Conceptio Chriſti quomodo differat à cõceptione B. Virginis, & Ioannis Baptiſtæ.136.an.103.col.1
Conceptio Chriſti cur Spiritui ſancto tribuatur, cum ſit opus totius Trinitatis. 127.an.98.col.2
(Concipies) quam vim habeat, 97.ann.80. col.1
(Concipies) quatuor hæreſes confutantur. ibid.an.80.col.2
Concluſa, & ſterilis in quo differant. 147. an.109.col.1
Concordia Euangeliſtarũ de ſpiritu, à quo Chriſtus in deſerto ductus eſt,371.an.2. col.1
Concordia Euangeliſtarum de morte filię Archiſynagogi. 728.annotatio.89.colum.2
Concordia Euangelij cum hiſtoria libri 1. Reg. de comeſtione panum propoſitionis Dauidis,518.an.5.col.1
Concordia ſcripturæ de præcepto Diligendi Deum,875.an.51.col.2
Concupiſcentiæ motu prorſus carere homo non poteſt, non conſentire vero, nec ſecundum eam ambulare poteſt per gratiam,875.an.50.col.2
Condemnatio quot modis fieri poſſit.

-956.annot.74.col.2
Condonatio qualis debeat eſſe, & quid à debitoribus repetendum.580.annot.68. col.2
Confeſſio Chriſti, quo modo, & quid ſit. 859.com.& an.30.col.2
Confeſſio in Scripturis quotuplex legatur. ibid.col.1
Confidentia quædam erga Chriſtum,quę in Martha fuit,perfectis quibuſdam ſanctæ Eccleſiæ operarijs quare conueniat. 886.an 69.col.1
Confitēdi triplex modus in Scriptura.275. an.62.col.3
Confiteri Chriſtum quomodo ore, & corde teneamur. 998. annotatio. 16. colum.1
Conformitas humanæ voluntatis Chriſti cum Diuina in quo exprimatur.864.anno.36 col.1
Cōfortari, & creſcere ſpiritu quomodo differant.215.an.166.col.2
Confutatio errorum variorum circa illa Domini verba. Nam ſicut fuit Ionas ſignum Niniuitis &c. 947.an.71
Congratulari alicui quid ſit. 184.ann.136. col.1
Connexio,& ordo tempeſtatis,qua diſcipuli iactati fuere,oſtenditur.706.anno.51. col.2
Conſenſum B. Virginis quare requiſiuerit Deus.156.an.112.col.2
Conſideratio duplex columbæ, & paternæ vocis.350.an.49 col.1
Conſolatio Iſrael à Simeone prædicta quęnam fuerit.262.an 40.col.4
Conſuetudo vetus lauandi pedes hoſpitū. 657.an.70.col.2
Conſuetudo ſcripturæ cur ſit poſt generale explicare particulare.1010.annot.19. col.1
Continentium vita cur plerumque (vt ait Greg.) ſæcularium actione confundatur.880.an.60.col.1
Contumelia quid ſit, & quomodo a conuicio differat. 966. annotatio. 92. colum.1
Contemplatio Dei,quæ in altera etiam vita perdurat, fuit pars Mariæ.888.anno. 73.col.2
Conuerſio gentium, & repulſa Iudæorum mahaxaiaz.229.an.71.col.2
Conuerſio mulieris peccatricis plurima continet admiratione digna. 631.annot. 64.colum.1
Conuicium, & contumelia qui differant. 966.an.92.col.1
Copula non eſt de ſubſtantia matrimonij. 68.an 56 col.1
(Coram Domino adſtare) quid ſit.40.an. 31.col.2
Coram Domino,variè explicatur. 29.ann. 20.col.2
Cor terræ quid dicatur apud Matthæum. 949.an.72.col.1
Cor aliquando pro mente,aliquando pro voluntate accipitur in ſcriptura.875.an. 51.col 2
(Corda patrum conuertere ad filios) quid ſignificet. 37. annotatio.26. colum 2
Corde bono & optimo verbum retinentes qui dicantur. 692. annotatio.30. col.1
Corde, voce, & opere Deus magnificatur. 171.an.124.col.2
Cornu ſalutis cur Deus erexerit, plures dantur cauſæ. 199. comment. 2. & 200. comment.
Cornu ſalutis eccleſiaſticam poteſt ſignificare poteſtatem. 196 annotatio.147. col.1
Cornu ſalutis quid dicatur. 195.ann.147. col.2
Cornu aliquando pro interitu ponitur. ibid.
Cornu in ſcriptura pro potentia & robore ſumitur. 195. annotatio.147.colum.1
Cornu pro Regia poteſtate cur vſurpetur. ibid.
Cornu illud modicum à Daniele viſum Antichriſti poteſtatem denotat.195.an. 147.col 2
Corporis ablutio animam non lauat, vt malè putant Iudæi. 959. comment.
Corpus pro quo accipiatur ibi: ſi ergo corpus tuum lucidum fuerit,&c.11.956 an.81.col.2
Corpus,quod ab Angelis aſſumitur, quale ſit, & quomodo fiat. 75. annot. 62. col.2
Corpus ieiunio, anima oratione Deo ſeruit.275.com.4
Corpus Luc.11.ſignificatur per id,quod de foris eſt, anima uero per id, quod intus eſt.962.an 87.col.1

Cor-

ed by Google

Corpus augere cũ minus ſit reſpectu Dei, quam nutrire, cui tamen maius illud appareat, quam iſtud 1040.an 49.col.2.
Correctio quomodo differat a cõtumelia, & conuicio.966.an.92.col.2.
Correlatiua ſimul eſſe neceſſarium eſt.882 an.62 col.1.
Corui quomodo Eliam pauerint tempore famis.1039.an.48.col.1.
Corui natura ex Ariſtotele.1039.anno.48. col.1.
à Coruis cur exemplum ſumpſerit Dominus Luc.12.vt Diſcipulos a cibi ſolicitudine amoueret.ibid.col.2.
Coruorum cur potius, quam aliorum altilium mentio fiat Luc. 12. dum dicitur: Conſiderate coruos, &c. 1038.anno.48. col.1.
Creatio Patri, ſanctificacio Spiritui ſancto tribui ſolet, licet opus ſit totius Trinitatis.132 an.100.col.2.
Creſcere, & cõfortari ſpiritu quomodo differant.215.an.166.col.2.
Crimen incredulitatis admiſit Zacharias, quærendo ab Angelo modum, & ſignũ, quo ſibi filius naſceretur. 39.annot.29. col.2.
Crucem tollere quid ſit. 772. annotat.46. col.1.
Crudelitatem prætereuntis, in illo Lucæ (Homo quidam deſcendebat de Hieruſalẽ &c.) quomodo exprimat Chriſtus. 879 com.2.
Cubiti cur meminerit Dominus ibi Luc. 12. quis autem veſtrum cogitando &c. 1040 an.59.col.1.
Cucurbitæ radice areſacta ſignificat Chriſtus, qui veterem legem aboleuit.152.annot.111.col.2.
Culpam originalẽ quomodo homines contrahunt, & Chriſtus quomodo eam non contraxerit.121.an.95.col.2.
Culpæ grauitas eorum, qui non ſuſcipiunt Euangelium.750.an.15.col.2
Culpæ reus efficitur nemo peccato alterius.974.an.98.col.1.
Culpæ, & peccati ratio vnde magis attenditur.938.an.61.col.2.
Cura cũ prouidẽtia, & ſolicitudo quomodo differant.1036 an.44.col.2.
Cyrinus Syriæ Præſes Iudæam cum Syria deſcripſit.221.com.

D

Dæmon quomodo, & vbi ligatus dicatur à Chriſto, & qualis fuerit hæc alligatio variæ ſententię.920.an.54.col.2
Dæmon qui vni peccato præeſt, cur in tentando adiuuetur ab alio, qui alteri præſit peccato.936.an.59.col.2.
Dæmon quomodo armatus dicatur, & fortis, ibi (cum fortis armatus, &c.) 926.cõmen. & 927.an.48.col 1.
Dęmon vbi dicatur non inuenire requiẽ. 934.an.57.col.1.
Dæmon vnus alterum expellere quot modis poſſit.917.an.34.col.1.
Dæmon qua ratione tentauerit obſcurare Virginitatem Deiparæ.148.annot.111. col.2.
Dæmon quando hominem dicatur arripere.716.an.65.col.2.
Dæmon pluribus de cauſis dicit Chriſto, (ſine).422.& 423.com.2.
Dæmon quid ſignificet. 419. annotat.53. col.2.
Dæmon quomodo tentet. 375.annota.6. col.1.
Dæmon cur in corpora humana ſæuiat. 421.an.54.col.1.
Dæmonis domus quæ dicatur.927.an.49. col.2.
Dæmonis vaſa quæ ſint. 928 an.51.col.1. Quæ eiuſdem ſpolia. p.eadem. ann.52. col 2.
Dæmonis regnum quomodo adhuc duret, nec omnino ſublatum ſit per Chriſti regnum.925.an.46.col.2.
Dæmonis confeſſio de Chriſto qualis 712. an.60.col.2.
Dæmonis mendacium detegitur. 387.an. 18.col.2.
Dæmoni nomen Satan, quod aduerſarium ſignificat quomodo approprietur. 920. an.39.col.1.
Dæmone vexati nõ ſemper ſunt in peccato.935.an 59.col.2.
Dæmone poſſideri quot modis poſſit aliquis.936.an.59.col.2
Dæmones occultis de cauſis delectantur magis in vno, quam in alio loco. 719. an.71 col.2.
Dęmones primo ſpoliant hominem virtutibus, deinde peccatorum ſauciant vulneribus.879.an.57.col.1.
Dæmones non omnes ęqualiter peccarũt. 936.annot.59.col.2.

Dæmo-

Dæmones humana corpora ingredi certũ eſt. 420.an.54.col. 2. vbi reprehenditur eorum error, qui humoribus melancholicis id tribuunt. ibid.
Dæmones vtrum nouerunt Chriſtum eſſe Meſſiam. 436.ann.75.col.1.
Dæmones ſinguli, qui multos ſub ſe inferiores habent, ſingulis pręſunt peccatis. 936.an.59.col.2.
Dæmones alij alijs potentiores, ſceleratiores, & nequiores ſunt. 939. anno.59. col.1.
Dæmones cum mutuo ſe odio habeant, quomodo tamen ſint concordes. 936.anno.59.col.1.
Dęmones non omnes ad omnia peccata tẽtant. 936.ann.59 col.1.
Dæmones ter Ieſum confeſſi numquam Chriſtum vocarunt. 435.an.74.col.1.
Dæmones multipliciter cruciantur. 713. an.6.col.1.
Dæmones an nouerint Chriſtum eſſe Filium Dei. 436.ann.75.col.2.
Dæmones poteſtate in rectum finem à Deo ſibi data abutuntur. 721.annot.74. col.1.
Dæmones nouiſſe Chriſtum eſſe Filium Dei, ratione probatur. 436.annotat.75. col.2.
Dæmones plures in vno homine eſſe poſſunt, & quare id Deus permittat. 718. com.1.
Dæmones cur duos illos homines à ſe poſſeſſos in ſepulcris derinerent. 710.anno. 57.col. 2.
Dæmones cur in porcos ingredi petierint, & cur Chriſtus id niſi petentibus permiſerit. 719.ann.72 col.2.& 720.anno. 73. col. 2.
Dęmones habent ſuperiores, & inferiores, vt inter ſe homines; neq; omnes habent æqualem virtutem. 916.com.3.
Dæmonia ſeptem verè à Maria eiecta. 670 ann.6.col.2.
Dæmonia eijci à Chriſto in principe dæmoniorum, cur fieri non poterat. 921. an.40.col.1.
Dæmonia eiecta raro in infernũ detruduntur. 934.an.57.col.1.
Dęmonia nomen plurale, cur ponatur ibi: (In Beelzebub principe Dæmoniorum, &c.) 921.an.40.col.1.
Dæmonia in inferno magis torquentur: 934.an.57.col.2.
Dæmonia eijcere in principe Dæmoniorũ an quiſquam poſſit. 917.an.34.col.1.
Dæmonio aliquem corporaliter, & ſpiritualiter vexari quomodo cõtingat. 935. an.59.col.2.
Dæmonium quomodo dicatur mutum. 914.an.30.col.2.
Dæmonium vnum ab altero expelli non poteſt ſine diuiſione, & ruina illorum regni. 921.an.40.col.1.
Dæmonium, Luc.11. quando eiecerit Chriſtus, & an illud idem fuerit cum eo, de quo Matt.9.914.an.29.col.2.
Dęmoniorum, cum ſint in ſtatu damnationis, quæ ſit requies. 934 an.57 col.2.
Damnatis quænam maius inferant tormẽtum, quam ignis. 1032.an.39.col.1.
Damnatorum planctus, ac quærimoniæ, ibid.
(Daturum ſe nobis) difficulter explicatur ob varias Doctorum opiniones. 202.annot.153.col.1.
Dauid an ſolus, vel cum ſocijs fuerit, quando comedit panes propoſitionis. 518.annot.6.col.2.
Dauid quomodo ab Irenęo ſacerdos dicatur. 517.ann.4.col.2.
Dauid duas ob cauſas puer vocatur. 194. comm.
Debita noſtris debitoribus à nobis dimitti cur velit Deus, prius quam ipſe nobis dimittat, & vbi alias idem præceperit. 902.an.14.col.2.
Debita, id eſt, peccata in orat. dom. cur nõ prius nobis dimitti, quam victum quotidianum petamus. 901.an.13.col.1.
Debitis quinam maioribus Deo obligentur. 1062.com.& ann.77.col.2.
Debitorum dimiſſionis petitionem, qua lege Dominus coarctauerit. 902.com. & ann.14.col.1.
Debitorum nomine in orat. dom. quid ſignificetur. 901.com.& an.13.col.1.
Decimę minutorum, vt mentę, rutę, &c. an fuerint lege præceptæ. 964.annotat.90. col.2.
Decimarum mentionem, in minimis quidem, ſed bene volẽtibus, cur fecerit Chriſtus Luc.11.964.an.89.col.2.
Decimare quid ſignificet ibi: Qui decimatis mentam, & rutam, &c. Luc. 11. 963. com.& ann.89.col.2.
Dei miracula, quibus mundum regit, cur homines nõ mirentur. 1040.an.49.col.2

Dei miſericordia erga diuitem illũ Luc. 12. vnde appareat. 1033. an. 41. col. 1
Dei exactores in hominum iudicio ſunt Angeli. 1032. com.
Dei nomen ſanctificare quid ſit. 894. com.
Dei voluntas quęnam ſemper impleatur; quę vero non ſemper. 897. an. 9. col. 2
Dei largitas erga iuſtos peccantes. 28. an. 19. col. 2
Deipara, nec ante conceptionem filii, nec poſt partum eius, menſtrua paſſa eſt. 257. an. 35. col. 3
Deipara non fuit comprehenſa lege purificationis. 255. ann. 35. col. 2
Deipara cur pluſquam martyr fuerit. 273 ann. 57. col. 1
Deipara inter cruciatus Chriſti ſemper integra ſenſibus permanſit. 272. anno. 57. col. 2.
Deipara quid crediderit, & quid ab Angelo interrogauerit. 118. ann. 93. col. 1
Deipara quando in montana abierit. 159. ann. 115. col. 1
Deiparę reſponſum uarie exponũt patres. 155. an. 112. col. 2
Deiparam, moriente Chriſto, in fide dubitaſſe aſſerentes reijciuntur. 271 ann. 56. col. 4
Deiparam dolore mortuam reuixiſſe non eſt temere ſine auctoritate aſſerendum. 272 ann. 57. col. 4
Deo in lege Euangelica coram ipſo ſeruimus 202. com.
Deo, cum ſit omnium dominus, facere licet quodcumque vult abſque vlla iniuſtitia. 860. an. 31. col. 2
Deo diues quis dicatur, & quid ſint diuitię in Deum. 1035. ann. 42. col. 1
Deos duos Hęretici quidã finxerunt. 975. ann. 98. col. 1
Deum alium noui, alium veteris teſtamẽti eſſe qua Euangelii ſententia probauerit Marcion hęreticus. 1022 col. 1
Deum tentare quid ſit. 391. com. 2
Deum, & verbis, & factis magnificamus. 171. an. 124. col. 2
Deum carnem de muliere aſſumere quatuor de cauſis conuenientiſſimum fuit. 64. annot. 53. col 1
Deum diligere corde, anima, viribus, & mente, quid ſit. 864. an. 49 col. 1
Deum quis ſanctificet. 895. an. 6. col. 2
Deum accedẽtibus, vt oremus, quid nobis faciendum. 907. com. 2
Deum Patrem Chriſti non eſſe Deum veteris teſtamenti, ſed alium, quomodo probabat Marcion. 868. an. 42. col. 1
Deus cur Deus Iſrael voluerit appellari. 192. an. 145. col. 1
Deus quomodo hominem magnificet. 171 an. 124. col. 2
Deus inducere in tentationem quomodo dicatur. 902. an. 15. col. 1
Deus cur dicatur pater in cęlo, & de cęlo. 913. an. 28. col. 2.
Deus qua ratione a Iudęis; qua vero a Gẽtibus ſanctificabatur. 895. an. 6. col. 2
Deus tribus modis reſpicere dicitur. 173. an 126 col. 2
Deus quando caſtiget in quartam generationem. 967. ann. 94 col. 2
Deus ſi ſacrificijs honoretur, cur miſericordiam proximis exhibitam illis pręferat. 499. an. 64. col. 1
Deus quare miſericordiam ſacrificio præferat. ibid.
Deus corde, voce, & opere magnificatur. 171. an. 124. col. 1
Deus merito viſitaſſe, & redemptionẽ plebis ſuæ feciſſe dicitur 192. com. 2
Deus quando maxime nos exaudiat; & ſi nobis exaudiri nõ videmur. 907. com. 1. & 912 an. 26. col. 1
Deus quantam vim contulerit verbis matris ſuæ. 162. ann. 117. col 2.
Deus quando etiam per malos & infideles operatur miracula. 820. an. 114. col. 2
Deus quomodo viſitauerit plebem ſuam. 624. ann. 32. col. 2
Deus variis de cauſis per veram generationem factus eſt homo. 100. annotat. 83. col. 2
Deus quomodo Angelis loquatur. 53. an. 42. col. 1
Deus cur in ſcripturis ſæpiſſime Altiſſimus vocetur. 109. an. 88 col. 1
Deus quia nobis beneficia pręſtat, docemur & proximis benefacere. 576. an. 64. col. 2
Deus cum hominibus eſſe tripliciter dicitur in Scriptura. 87. anno. 70. col. 1
Deus quatuor de cauſis noluit nouam carnem, quam aſſumeret, creare ex nihilo, ſed iam creatam aſſumere. 63. anno. 52. col. 2
Deus quare Virginis conſenſum requiſierit. 156. ann 112. col. 2
Deus quę, & quando in oratione petita neget.

Digitized by Google

get.911.com.& an.26.
Deus cur non per hominem, ſed per Angelum Beatæ Virgini annunciationem miſerit.54.an.44.col.1
Deus aliter quam homines nomina impoſuit.102.an.84.col.2
Deus cur potius virilem ſexum,quam muliebrem aſſumpſerit multæ cauſæ aſſignantur.99.an.82.col.2
Deus cur dæmones in humana corpora permittat intrare.421.an.54.col.2
Deus inferioribus Angelis per ſuperiores manifeſtat voluntatem ſuam.56.anno.47.col.1.
Deus quo fine det alicui diuitias.1030.anno.36.col.2
Demenſum quid dicatur.1059.anno.72.col.1
Deſcriptio miſericordiæ.208.annot.161.col.1.
Deſcriptio orbis quando facta fuerit.219.an.1.col.2.& com.
Deſcriptio hæc prima dicitur, quia nulla alia præceſſerat.221.an.2.col.1.
Deſertum, in quo ad Ioãnem factum fuit verbum, quodnam fuerit.304.annot.7.col.1
Diabolus quomodo hac tentatione Chriſti diuinitatem explorauerit. 379 anno.10.col.1
Diabolus in his tentationibus hominem, Angelum Lucis,& denique Satanam ſe oſtendit.379.an 11.col.2.
Diabolus quo fine Chriſtum tentauerit.378.an.9.col.1
Diabolus quomodo potuerit regna orbis terrę oſtendere.384.an.16.col.2
Diabolus tribus hoc loco nominibus nuncupatus.686.an.25.col.2.
Diabolus cur in homine ſęuiat.688.anno.27.col.2
Diabolus qua ratione tollere dicatur verbum de cordibus audientium. 687.ann.26.col.1
Diabolus vnde ſuſpicatus ſit Chriſtum Deum eſſe.377.an.8.col.2
Diaconos olim electos,qui pauperum miniſterio incumberent patet Act. 6. 888.an.72 col.1
Dicta Sanctorum Patrum de reſponſione ſancti Petri.764.an.38 col.1
Dicta Patrum de hypocritis.591.anno.79.col.2
Dictum grauiſſimum Hilarii de ſacrę ſcripturæ lectoribus.208.an.160.col.1
Diem Domini vidiſſe,& vidiſſe Dominũ multum differunt.172.an.45. col.1
Diem aduentus ſui cur aduentui furis cõparet Chriſtus.1056.com.2.
Dies purgationis quot fuerint.254.an.34.col.2
Dies azymorum ſeptem erant.278.com.3
Diebus Herodis,pro tempore Herodis Hebraiſmus eſt.12.an.1.col.1
Differentia multiplex inter baptiſmum Ioannis & Chriſti.336.an.35.col.1
Differentia inter ſuperbos,& humiles.156 an.113.col.2
Differentia inter Chriſti, & cęterorum hominum gratiam.296.an.88.col.1
Differentia multiplex eſt inter ſex illa miſſionum genera, quę in Scriptura cõmemorantur.50.ann.41 col.1.
Differentię variæ baptiſmatum.339.com.
Difficultas duplex circa hęc verba (In quãcumque ciuitatem &c.)& reſolutio.845 an.14 col.1
Difficultas enata ex verbis Domini apud Lucam(Quis horum trium videtur tibi proximus fuiſſe illi,&c.) ſoluitur. 881.an.62.col.2.
Difficultas horum verborum(Quia Dominus &c.)ex verbis Marci ſoluitur. 519.an.7.col.1
Difficultates duę circa verba(Et dicebant, nonne hic eſt filius fabri?) tractantur.407.an.41.col.2
Digitus Dei,quis intelligatur,ibi(ſi in digito Dei eiicio Dęmonia.)924.ann.44.col.1
Dignitas duplex poteſt in Euchariſtiam ſuſcipiente conſiderari. 610.annotat.13.col.1
Dilectio inimici latior, purior, & perfectior eſt dilectione amici.551.annot.39.col.1.
Dilectio amicorum num ſit meritoria.568 ann.57.col.2.
Dilectio mulieris peccatricis quomodo intelligenda.662.an.75.col.1
Dilectio inimicorum quomodo ſub pręcepto ſit.574.an.61. col.2
Dilectio inimicorum partim ſub pręcepto,partim ſub conſilio cadit. 549.ann.38.col.2
Dilectio a Deo pręcepta omnibus excellẽtior.548.an.37.col.2
Dilectio, quę in martyribus dolorem mi-

Dile-

Digitized by Google

nuebat in B. Virgine agebat. 273. anno. 57. col. 3.
Dilectio nõ ſolo affectu, ſed etiam effectu eſt exhibenda 552. ann. 40. col. 1
Dilectionis genus triplex. 568. annot. 57. col. 2
Dilectionum genera quatuor ſunt. 548. annot. 37. col. 1
Diligere Deũ toto corde, tota anima, &c. quid ſit. 874. an. 50. col. 2
Diluuij aquæ vndecim menſibus durarũt. 47. an. 38. col. 1
Diluuij aquæ menſe martio intra ſuos antiquos terminos concluſæ fuerunt. 47. an. 38 col. 1
Diluuium cur ſecundo menſe anni, id eſt, in Aprili factum ſit, pulchra ratio. 47. an. 38. col. 1
(Dimittere confractos in remiſſionem) vnde ſumptum ſit, cum in Hebręo non habeatur. 402. an. 35. col. 1
Dioſcori impius error de duabus Chriſti naturis. 135. an. 102. col. 2
Dipondium quid ſit. 992. an. 11. col. 2
Diſceſſus Dæmonis à puero, qui Lunaticus erat, quomodo intelligẽdus. 806. an. 92. col. 1
Diſcipuli cur timuerint interrogare de verbo à Chriſto prolato. 816. annot. 108. col. 1
Diſcipuli quomodo ignorauerint verba Chriſti de ſua morte loquentis. 814. an. 106. col. 1
Diſcipuli vellẽtes ſpicas immerito arguuntur tranſgreſſionis legis. 516. annot. 2. col. 1
Diſcipuli cur audita voce (Tu es filius, &c.) in monte, timuerint, & non quando eandem in baptiſmo audierunt. 801. an. 84. col. 1.
Diſcipuli quales ſerui fuerint. 1058. com 2
Diſcipuli quare in faciem dicantur cecidiſſe. 801. an. 84 col. 1
Diſcipuli tempeſtate perterriti quomodo ad Chriſtum acceſſerint. 703. annot. 46. col. 2
Diſcipuli quomodo modicæ fidei à Chriſto arguantur. 704. an. 49. col. 2
Diſcipulis cur potiſſimum (licet omnibus fidelibus communia ſint) tradiderit Chriſtus tria præcepta ad Regnũ Dei, ſeu aduentum ſuum expectandum. 1053 an. 64. col. 2.
Diſcipulorum fides quare ob Chriſti præſentiam non fuerit minor. 871. ann. 44. col. 2.
Diſcipulos volentes igne cęleſti ciuitatem Samaritanorum comburi, Chriſtus increpat. 825. an. 123. col. 1
Diſcipulos cur amicos vocauerit Chriſtus. 988. com. 1. & anno. 6. col. 2
Diſcipulos ſuos Chriſtus quo maxime beneficio volebat gaudere. 856. an. 25. col. 1 & 856. com. 3
Diſcipulos vt à cibi corporalis ſolicitudine amoueret, cur coruorũ exemplo vſus ſit Dominus. 1038. an. 48. col. 2
Diſcipulus quis fuerit, de quo cap. 11. agitur, ibi (Vt ceſſauit, dixit vnus ex Diſcipulis, &c.) 892. an. 2. col. 2.
Diſcuſſio in iudicio quotuplex ſit. 952. an. 77. col. 2
Diſpenſatorem quem prius vocauit Chriſtus Luc. 12. cur poſtea ſeruum appellat. 1059. com.
Diſpenſatoris mali pœna. 1060 commento 3.
Diſpenſatoris mali vita, & mores. 1060. com. 2.
Diſpenſatoris munus, quod fuerit. 1058. com. 2. & annot. 72
(Diſperſit ſuperbos) triplicem B. Bonauentura adfert ſignificationem 178. an. 130. col. 2
Diſſidia ſeminare diabolicum. 494. annot. 59. col. 1
Diuerſitas odientium quadruplex. 554. an. 42. col. 1
Diuerſorium quid ſignificet. 229. ann. 11. col. 1
Diuinitas humanitati Chriſti non ex meritis, ſed ex dono gratiæ fuit vnita 139. an. 106. col 1
Diuiſio quæ, & quotuplex ſignificetur Luc. 12. ibi. & diuidet eum, &c. 1061. ann. 74. col. 1
Diuiſionem hæreditatis, quam à Chriſto frater aduerſus fratrem poſtulabat, ſolus narrat Lucas. 1020. an. 25. col 2
Diues ille Luc 12. cur peccauerit fructus in futurum reſeruando. 1030. annotat. 37. col. 2
Diues ſuperflua in eleemoſynam non erogando quomodo peccet. 1030. annot. 36 col. 1
Diuitem eſſe in Deum quid ſit, & quæ in Deum diuitiæ dicantur. 1033. com. 2. & 1035. an. 43. col. 1.

Diuitis illius Luc.12.plura vitia.1032.an 39.col.1.
Diuitis auari miſeria,& anxietas quāta ſit. 1027.an 33.col.2
Diuitiæ quam ſint periculoſæ.543.annot. 32.col.1
Diuitiæ in Deum quæ dicantur, & quid ſit diuitem eſſe in Deum. 1033.com.2. 1035.an.43 col.1
Diuitias quo fine det alicui Deus.1030.anno.36.col.1
Diuitiis ac theſauris accumulandis incumbere an abſolute ſit malum.1034.an.42. col.2
(Docere in poteſtate) quid ſit patres diuerſimode declarant 417.anno.62.col.2
Doctrina Ioannis non ſolum militibus cōuenit,ſed etiam omnis generis ſtatibus. 332.ann.32 col.2
Doctrina præclara Gregorij Prælatis neceſſaria.334.ann.33.col.1
Doctrina Catholica,& notatu digna de anima,& corpore Chriſti. 158.ann.114. col.1
Doctrina moralis notanda. 811.anno.102. col.2
Doctrina moralis Gregorij de non portando ſacculo,calceamentis,&c. 841.ann.9. col.2
Doctrinam Chriſti multis de cauſis admirabantur Iudæi. 418. annotat. 52. colum.1
Doctrina Catholica ex verbis Angeli (ideo quod traditur. 138. annotatione 106. col.2
Doctores,& cōcionatores aliquando locos quoſdam pro ſe allegant, qui contextui Scripturæ,illiuſque ſenſui litterali non cōueniunt.274 an.58.col 1
Doctores varie explicant verba illa (datu-rum ſe nobis) eiuſq; difficilis explicatio. 201.an.153.col.2
Doctores ſubſtantias ſpirituales in tres diuidunt hierarchias. 54.an.45.col.2
Doctores aliter de gratiæ,quam ſapientiæ profectu loquuntur. 296.an.8?.col.1
Doctores,qui B.Virginem,& Ioſeph Chriſtum quæſiſſe dicunt,tamquam alio migraſſet,refelluntur.279.an.71 col.4
Doctores quidnam eo tempore,quo puer Ieſus inter ipſos ſedit, egerint.281.ann. 75.col.2
Doctores alioqui antiqui, Spiritum ſanctum velut ſemen ex quo Chriſtus eſt conceptus,dicentes explicantur.117.an. 98.col.2
Doctorum antiquorum varia opinio cur Eliſabeth quinque menſibus ſe occultarit.45.an.37.col.2
Doctorū varia opinio,de præſentia B.Virginis in natiuitate Baptiſtæ.181 anno. 134.col.2
Doctorum varia explicatio circa hæc verba (rectas facite ſemitas eius) 313.an.17 col.2
Documenta ad mores ſpectantia. 392.an. 25.col.1
Documentum morale ex interrogatione Chriſti inter Doctores ſedentis deſumptum ad prædicatores ſpectans.282.an. 75 col.1
Documentum morale Origenis. 291.ann. 84.col.1
Documentum triplex morale.280.ann.71. col.3
Dolor in partu ex duplici cauſa prouenit. 226.an.9.col.2
Dolor, quem B.Virgo in paſſione Chriſti ſuſtinuit, cur vehementiſſimus fuerit. 273 an.57.col.2
Dominus cur in Euangelio dicitur tranſiens miniſtraturus,& cur ſe præcinctu-rus.1055.com 3.& an.96.col.2
Dominus cur in præſepe ſit reclinatus. 228.an.10.col.2
Dominus Deus,cur ſæpius dicatur in veteri,quam in nouo teſtamento.35.ann. 24.col.2
(Dominus tecum) duo caute notanda continet. 86.an.69.col.1
Dominus quare permiſerit mulieres cum ſequi.669.an.4.col.1
Dominus cur binos miſit Diſcipulos ſimul 836.ann.2.col 2
Domus Iacob omnes tribus complectebatur.113.com.
Domus in Scriptura aliquando familiam, aliquando Tribum ſignificat.223 an.4. col.2
Domus Simonis, de qua Euangeliſta loquitur,quare Capharnaum fuerit. 430. ann.67.col.2
Domus ornata Dæmoniorum reſpectu, quæ dicatur.935.an 58 col 1
Domus Diaboli quæ dicatur. 927.an.49. col.2. Et eiuſdem atrium.928.anno.50. col.1
Domus ſcopis mundata Luc. 11. quid ſignificet.

gnificet.935.annot.58. col.1
Druthmari interpretatio horum verborum (Ne nos inducas in tentationem, &c.) cur reiecta. 904.annotat. 16. colum.1
Dubitatio. cur Euangeliſta ſermonem de Chriſti profectu repetat,cum ante dixerit,creſcebat,& confortabatur.297.ann. 90.col.2
Dubitatio duplex de timore, de quo Zacharias loquitur,& quid Doctores de eo ſentiant.203.an.154 col.2
Dubitatio B.Virginis nõ infirmitas fidei, ſed rerum viſarum admiratio, ſtuporq; fuit.272.an.56. col.1
Dubitatio, quomodo B.Virgo fuerit cognata Eliſabeth.114.ann.108.col.1
Dubium,& eius ſolutio, vtrum præſente Angelo, Verbum caro factum ſit. 157. an.114.col.1
Dubium,vtrum B.Virgo Angelum ſalutãtem nouerit,affirmatiue ſoluitur 90.an. 73.col.1.
Duodenarius numerus Apoſtolorum multis figuris præſignatus. 528.annota.19. col 2
Duplici via poteſt agi contra paganos pro virginitate Deiparæ. 149.annot. 111. col.2

E.

EBionitæ Chriſtum de viro,& muliere, vt cæteros homines,natum aſſerũt. 270.an. 55.col.4
(Ecce)particula explicatur. 96.annota.80. col.2.
Eccleſia per domum Iacob deſignatur. 115.an.90.col.1
Eccleſia cur domus vocetur.114.annot.90. col.1
Eccleſia quomodo verba Centurionis in Euchariſtiæ diſtributione vſurpet.109. annot 13.col.2
Eccleſiæ prælatis quãtus ſit habendus honor.467 an.26.col.1
Eccleſiæ Rex ſolus Chriſtus eſt:Pontifices vero,& prælati ſolum Vicarij ſunt.115. an.90 col.2
Eccleſiæ miniſtri quales eſſe debeant. 526. an.17 col.2
Eccleſiæ,tam triumphantis,quam militãtis cum ſit caput Chriſtus, quã ad vtrãque rationem habeat.1054.an.65.col.2
Eder,gregem ſonat,aut collectionem pecorum.230 annot.12. col.2
Edictum Cęſaris promulgatum eſt nato Ioanne Baptiſta.219.com.2
Effectus diuerſi in animis Iudæorum ex eiſdem Chriſti miraculis. 917.anno.35. col.2
Effectus inuidiæ tres ſunt 412.annotat.44. col.1
Electorum beatitudo, quibus verbis ſignificetur in Euangelio. 1055.com.3
Eleemoſyna arbori comparatur.1050.commen.2
Eleemoſyna quomodo,& a quibus peccatis animam mundet. 962. annotat. 88. col.1
Eleemoſynæ bonum quintuplex deductũ ex illis Domini verbis Luc.12.facite vobis ſacculos, &c. 1048.com.1.& ſequentibus.
Eleemoſynam ſuperfluam, & abundantẽ cũ non dant diuites,quomodo peccent. 1030.an.36.col.1
Eleemoſynam cur præ cæteris operibus cõmendauerit Chriſtus Diſcipulis. 1040. com.& an.60.col.2
Eliam quomodo pauerint corui. 1039.an. 48.col.1
Eliſabeth,& Zachariam tria impediebãt, quo minus filium poſſent habere. 22. an.12.col.1
Eliſabeth à Spiritu ſancto potius,quam à Zacharia fuiſſe de filij nomine edoctã, probabilius eſt.187.an.140.col.2
Eliſabeth idem ſonat,quod Dei iuramentum.15.an.6.col.1
Eliſabeth, & Angelus eadẽ prorſus B.Virgini nunciauerunt. 170.annotatio.123. col.1
Eliſabeth non exultatione pueri in vtero, ſed reuelatione Spiritus ſancti cognouit B.Virginem eſſe Dei matrem. 167.ann. 121.col.1
Eliſabeth cur ſe occultari quinque menſibus, varie Doctores antiqui docent. 45. an.37.col.2
Emendationis difficultas non ſemper ſupponit grauius eſſe peccatum.938 anno. 61.col.2
Energia verborum illorum Luc.12. Quia complacuit patri veſtro dare vobis regnum.1048.com.1
Energumeni qui dicantur,& cur ſic dicantur.935.an. 59.col.2

Eois

gitized by Goo

Eὼς particula, quam vim Græcis habeat. 275.an 60 col.1

Epiphanii de matrimonio B. Virginis verba explicantur.68.an.56.col.2

Epiphanii opinio arbitrantis Ioſeph, quãdo cum B.Virgine nuptias celebrauit, viduum fuiſſe, & ex alia muliere filios generaſſe, qui fratres Domini ſunt appellati refellitur. 71.an.59.col.2

Epiſcopi ſucceſſores ſunt Apoſtolorũ,ceteri autem ſacerdotes aliorum diſcipulorum.836 an.1.col.1

Error Macedonianorum refutatur.867.anno.40.col.1

Error ſcriptorum legentium Melchi pro Mathat demonſtratur.358.annotat. 56. col.1

Error quorundam, qui cum reuera male agant, & Chriſtum infenſum habeant, bene tamen ſe agere arbitrantur.280.annot.72.col.3

Error Iudæorum de aduentu,& temporali Meſſię Regno.113.an.89.col.1

Error eorum,qui Deiparam moriẽte Chriſto in fide dubitaſſe dicũt, reiicitur.271 an.56.col.4

Error Pelagii de gratia 140.annotat.107. col.2

Error Origenis de creatione animarum cauendus.158.an.114.col.1

Error Neſtorii damnatus duas in Chriſto naturas,& perſonas ponens. 135.anno. 102.col.2

Error quorundam hæreticorum natiuitatem Chriſti negantium confutatur.131 an.100.col.2

Error Timothei presbyteri Conſtantinopolitani, B.Virginem martyrio affectã aſſerentis exploditur. 271.annotat. 56. col.3

Error Ioſephi in conſtituendo duas deſcriptiones. 221.an.2.col.2

Error Iuliani Pelagiani damnabilis,negãtis verum matrimonium fuiſſe inter B. Virginem,& Ioſeph. 68 annotatio.56. col.1

Error impius Priſcillianiſtarum exploditur, aſſerentium Chriſtum neceſſitati ſtellarum,& fato ſubditũ fuiſſe. 47.an. 38.col.2

Error quorundam hæreticorum, ſolos viros a Chriſto redemptos aſſerentium. 65.an.53.col.2

Error Manichæorum dicentium aliquas animas natura eſſe malas. 594.ann.82. col.1

Errores varii circa hæc Domini verba.Nã ſicut fuit Ionas ſignũ Niniuitis,&c.947 an.71.col.1

Eſuries corporalis apud Lucam,apud Matthæum vero Spiritualis laudatur. 537. an.28.col.1

(Et ipſe Ieſus erat incipiens,&c.)quomodo Patres legant.268.an.53 col.3

(Et diem retributionis)diuerſis modis Patres explicant.404.an.37.col.2

(Et ſubductis in terram,&c.)vtrum eadem ſit hiſtoria cum illa Matthæi 4.& Marci 1.370.an.15.col.2

(Et agebatur Spiritu,&c.) Spiritus nomine vtrum Spiritus ſanctus ſit intelligẽdus.370.an 2 col.2

(Et Mater eius conſeruabat,&c.)quidnam ſit intelligendum.291.an.85.col.1

(Et erat pater eius, &c.) diuerſimode ab aliis legitur,& quot hæretici in eo errarint.267.an.51.col.1

(Et in ſignum,&c.)varie legunt Doctores. 270.an.55.col.1.item diuerſimode exponunt. ibid.

(Et videbit omnis caro,&c.)quomodo explicetur.318.an.20.col.1

(Et erunt praua in directa,&c.)explicatur. 317.an.19.col.2

Etymologia Sãctiſſimi nominis Ieſu,quatuor diuerſę ſententiæ,& explicationes reiiciuntur.103.an 85.col.1

Etymologia Nazareni. 59 annotat.50.colum.1

Etymologiæ tres ſacroſancti nominis Mariæ.73.an.61.col.2

Euangelii duo effectus. 1066.annotat.81. col.2

Euangelii locum quem aſſumant hæretici noſtri temporis vt probent Prælatos eccleſiaſticos non debere ſe negotiis ſecularibus immiſcere. 1023. annotat.28. col.2

Euangelii lumine Chriſtus vmbras legis, & tenebras gentium depulit.48. annot. 38.col.1

Euangeliſta cur principatus Gentium, & Iudæorum meminerit.303.an.5.col.1

Euangeliſta cur in prædicatione Ioannis meminerit Imperatoris Romani. 300. an.1.col 1

Euangeliſta cur regni Herodis meminerit in principio Euangelii 12.an.1.col.1

Euan-

Euangeliſta cur non dixerit menſe primo anni, ſed ſexto a conceptione pręcurſoris.48.an.39.col.1
Euangeliſtę artificium in perſcribenda paſtorum vigilia oſtenditur.231.anno.13. col.1
Euangeliſtę non omnia ſemper narrant. 278.ann 68.col.2
Euangeliſtę cur non B.Marię genealogiā ſcripſerint, ſed Ioſeph. & quomodo illa ad Chriſtum pertineat.360.an.58.col.1.
Euangeliſtarum in hoc textu (Quia nemo commiſſuram,&c.)oſtenditur. 507.an. 73.col.1
Euangeliſtarum concordia in illis verbis (at illi dixerunt ad eum.) 500.anno.66. col.2
Euangeliſtarum concordia de homine obſeſſo, qui Chriſto egredienti e naui occurrit.709.an.55.col.2
Euangeliſtarū concordia de Spiritu,à quo Chriſtus in deſertum ductus eſt.371.anno 2 col.1
Euangeliſtarum concordia in narratione hiſtorię de aduentu Matris, & fratrum Chriſti.697.an.38 col.2
Euangelium quomodo ignis,& quomodo gladius dici poſſit. 1066. annotat. 81. col.2
Euangelium quomodo lege ſit antiquius. 512 ann.79.col 2
Euangelium quomodo Iudęis fuerit, & Gentibus via ad conſequendam pacem. 214 ann.165.col.2
Euangelium cur inuitis etiam ſit prędicādum, cum tamen nemo debeat cogi ad credendum Euangelium. 846.anno 15. col.2
Euangelium cur non ſit annunciatum omnibus non credituris, ſed quibuſdam tātum.678.an.16.col.1
Euangelium cur non prędicetur multis, qui ſi audirent crederent. 678.annot.16. col.2
Euangelium non ſuſcipiētium quomodo ſit maius peccatum, quam Sodomorū. 847.an.16.col.2
Euangelium cur in Iuſtis mediū ſit inter ſtatum legis, & ſtatum glorię.893.an.4 col.1
Eunomii error impius. 639 an.51.col.2
Euthymii ſententia de cordium reuelatione reprobata.274.an.58 col.1
Euthymius quomodo iuſtitiam,& ſanctitatem interpretetur. 204.ann.155.col.2
Euthymius quomodo ſit intelligendus, quędam peccata hic, & in futuro mundo puniri aſſerens.847 an.16.col.1
Eurychetis, & Dioſcori impius error de duabus Chriſti naturis. 135.annot.102. col 2
(Ex hoc)explicatur.175.an.127.col.2
Exemplo coruorum cur vſus ſit Dominus Luc.12.vt Diſcipulos à cibi ſolicitudine amoueret.1039.an.48.col.1.
Exorciſtę apud Iudęos,quomodo eiecerūt dęmonia.921.com.an.41.col.2
Exorciſtę ante Chriſti aduentum fuerunt in populo Iudaico.922.an.41.col.1
Exorciſtas futuros Iudices calumniatorū Chriſti quomodo intelligatur,ibi(Ideo ipſi Iudices veſtri erunt) 922.commen. & an 42
Explicatio loci illius Luc.12. Non in abundantia cuiuſquā vita cuius eſt,&c 1026 an.31.col.1
Explicatio ſententię illius 1.Reg.2. (Si peccauerit vir in virū,placari poteſt Deus; ſi autem in Dominum peccauerit, quis orabit pro eo?).1016.an.22.col.2
Explicatio loci illius(ſuſcepit Iſrael puerū ſuum) vbi recenſentur aliquot diuerſę expoſitiones.180.an.131.col.1
Explicatio myſtica, & litteralis de tempore pariendi Eliſabeth. 183.annota.135. col.1
Explicatio verborum Chriſti de viſione cadentis de cęlo Satanę. 854. annotat 25. col.1
Explicationes varię horum verborum(hic eſt filius meus adducuntur. 797.an.79. col.1
Expoſitio loci, (Sicut locutus eſt ad Patres noſtros,)& reiectio aliarum explicationum 181.an.133 col.1
Exultatio Ioānis in vtero fuit prę gaudio pręſentię Saluatoris,& matris eius.167. an.121.col.2
Exultatio Chriſti,quę oſtenditur illis verbis (In ipſa hora exultauit in Spiritu ſancto,&c.) qualis, & quibus de cauſis fuerit.858.com.& an.29.col.2
Exultandi verbum quid ſignificet.173.an. 125.col.1
Ε'υδοκίας ſignificatio. 242.an.21.col.2

F.

Facies Chriſti quomodo dicatur altera facta in transfiguratione. 780.an.57 col.2
Facta Hebræis verba ſolent vocari. 190. com.1
Familia de quibus proprie dicatur. 1059. an.72.col.1
Famis mentionem tempore Eliſæi factæ merito Chriſtus mentionem facit.413. ann 46. col 1
(Fecit redemptionem plebis ſuæ)& nō ple bi ſuæ, cur dicat Scriptura.194.an.146 col.1
Femina, & vir quidnam in naturali generatione præbeant.126.an.97.col. 1
Feminæ non minus quam vti deſcriptæ ſunt.224.an.5.col.1
Feminæ plures inter mulieres benedictæ pronunciatæ ſunt,& quomodo ſint illæ benedictiones inferiores benedictione B.Virginis.88.an.71.col.1
Fermentum, de quo Luc.12.diuerſum eſt ab eo,de quo Matth.16.& Mar.3.Loquitur Dominus.985.an.2.col.1
Feruorem, & perſeuerantiam in oratione vbi doceamur.908.an.19.col.1
Feſtuca quid ſit,& trabs. 589.an.79. col.2
Fidei noſtræ a fide illorum veteris teſtamenti diſcrimen.873.an.48.col 2
Fidelium congregatio cur à Domino puſillus grex appelletur.1048.annotat.59. col.1
Fidem Chriſti non abiecit Petrus,cum ipſum negauit.1019.an.23.col.1
Fides quomodo accipiatur ibi Luc.11. Puſillæ fidei,&c 1042.an 52.col.2
Fides æque illis teſtamenti veteris neceſſaria fuit,ac nobis.873 an.48.col 2
Fides Naaman in multis oſtenditur. 414. an.47.col.1
Fides nec ſine operibus nec opera ſine fide ſufficiunt ad ſalutem,ſed vtraq; neceſſaria.877.an.54.col.1
Fides Centuriones quatuor modis magna fuit.614.an.21.col.2
Fides Centurionis cur cæterorum Iſraelitarum ſit præpoſita. 616.annot.22.col. 1.& 2.
Fides dupliciter dicitur, & vtroque modo eam habuerunt portatores paralytici. 475.an.37.col.1
Fides, ob cuius modicitatem diſcipuli reprehenduntur. 705.an.50.col.2.
Fides aliorum corporis, & animæ ſalutem impetrauit aliis,ſed non eodem modo. 476.an.36.col.1
Fiduciam,vt in aliquo habeamus, quæ in eo requirantur.1046. com.1
Fœnum Luc.12.ibi ſi autem fœnum,quod hodie eſt,&c.quid ſignificet. 1042.ann. 51.col.2
Filiationes duæ in Chriſto ſunt. 138.ann. 105.col.1
Filij hominis nomine Chriſtus in Euangelio ſignificatur.1010.an.19.col.1
Filii ſpōſi,vel nuptiarum, vel thalami qui dicantur.553.an.69.col.2
Filiorum nomine quid intelligantur ibi (filij veſtri in quo eijciunt.) 921.an.41. col.2
Filius pacis quis dicatur. 842.annotat.10. col.2
Fimbria quid ſit,& cur mulier fluxum ſanguinis patiens ſolam fimbriam tetigerit.730.an.91 col.1
Fimbriæ tactum mirabilis effectus ſequutus.730.an.92.col.3
Firmare faciem in aliquem iocum quid ſignificet.822.an.118.col.2
Fœtus conceptio in naturali generatione, aut quadraginta, aut octoginta diebus perficitur.126.an.97.col.2
Fomes peccati varijs modis excitat carnis appetitum contra mentem, & ea,quę legis Dei ſunt.82. an.67.col.1
Fomes peccati etiam ante conceptionem filij in B.Virgine extinctus fuit.ibid.
Fortis,& armatus cur dicatur Dæmon ibi (Cum fortis armatus,&c.) 926.com. & an.48.
Fragilitate quinam peccent,qui vero ignorantia,& qui malitia 1006.annotat.18. col.2
Fructus pœnitentiæ qui dicantur.324 an. 25.col.2
Fructus nomine quid hic intelligatur.594 an.82.col.2
(Fructus ventris) filii ſolent vocari. 165. com.4
Furis aduentui cur Chriſtus aduentus ſui diem comparet.1057.com.1
Furtum,cum reſtitutio ſit neceſſaria, quomodo eleemoſynis mūdari dicatur.963. ann.88.col.1
Futurum pro præterito, ſine perfecto vſurpat Hebræa phraſis.656.an.69.col.2

Digitized by Google

G.

GAbriel Paſtoribus apparuit in natiuitate Chriſti.233.an.15.col.1
Gabriel cur potius quam alius Angelus ad nuncium B. Virgini deferendum ſit electus.55.ann.46.col.1
Gabriel Latine dicitur fortitudo Dei. 41. ann.31.col.1
Gabriel angelus ex infimæ hierarchiæ ſecundo ordine eſt. 54.an.45.col.2
Galilæa pars eſt Palæſtinæ,quæ ſorte obtigit duabus tribubus Zabulon,& Nephtalim. 57.an.48.col.1
Galilæa tranſmigratio vocatur,& myſtica eius interpretatio. 57.ann.49.col.2
Galilæa duplex eſt. 57.an.48.col.1
Galilæa in Hieruſalem euntes,cur aſcendere dicantur,& contra. 878.com.2
Galilæa quaſi reuolutio dicitur,& de mirabilibus reuolutionibus a Chriſto patratis. 58.an.49.col.2
Galilææ populus cur in tenebris dicatur ſedere 213 ann.164.col.1
Galilææ nomine myſteria aliquot deſignata fuerunt. 57.an.49.col.2
Gaſtrimargia reprehenditur. 544.com. 2.
Gaudium quod prohibeatur à Chriſto ſuis Diſcipulis. 856.com.3.& an.27.col.1
Gaudium diſcipulorũ ob eiectionem Dæmonũ. 852.an.23.col.2.& an fuerit laudabile.ibid.an.24.col.1
Gedeone contra Madianitas pugnante milites in manibus lampades tenebant. 1054 an.64. col.1
Gehenna quid ſit. 989.ann.8.col.2
Gehennæ nominis interpretatio. 988.an.8 col.2
Gehennæ duæ vna ignis, altera frigoris. 990.an.38.col.2
Gehennon vbi,& quid fuerit. 990.anno.8. col.1
Genera præcinctorum,ſeu cingulorũ quot in ſcriptura legantur. 1051.annotat.62. col.1
Genera miſſionum a Chriſto facta ſex in Scriptura leguntur. 50.annotat.41.colum.1
Generatio,itemq; generatio mala,& adultera cur Scribæ, & Phariſæi dicantur a Chriſto. 942.com.2. & annotat.65.colum.2
Generationis nomine hoc loco quid intelligatur. 643.an.55.col.1
Gentes olim verba Chriſti de percuſſione maxillæ,& de ablatione tunicæ legibus cõtraria eſſe,& moribus aſſerebant. 563 an.50.col.2
Gentes, & Iudæi diuerſimode in tenebris ſedebant. 212.com.
Gentium conuerſio, & repulſa Iudæorum indicatur. 229.ann 11.col.2
Gentiles, & Hæretici refutantur, falſa de Chriſto ſentientes, quia filius hominis diceretur. 485.ann.45.col.2
Gentilis ignorantia,quæ ſit,& quę Iudæi. 93?.an. 61.col.1
Geraſenorum,& Gerſenorum regio eadẽ. 709.an.54.col.1
Gladii,& ignis nomina quomodo Euangelio aptentur. 1066.an. 81.col.2
Gladius quid ſignificet hoc loco ex patrũ ſententia. 271. an.56.col.4
Gladius, qui B.Virginis animam pertranſiuit,idem fuit,qui Chriſti fuit ex patrũ conſenſu. 271.an.56.col.3
Gladius potius eſt, id quod eſt cauſa doloris,& cruciatus quam ipſe dolor. 272. ann.56.col.2
Gladius à Simeone pręnunciatus, varie accipitur à Patribus. 272. annotat.56. col. 2
Gladius à Simeone pro cruce poſitus eſt, in qua Chriſtus erat moriturus. 271. com.
(Gloria in excelſis Deo, & in terra, &c.) quomodo intelligatur. 242.annotat.21. col.1
Gratia opus fuit Chriſto ad munus ſuum obeundum, & quale id munus fuerit. 277.com.
Gratia Dei qua ratione in Chriſto eſſe dicatur. 277.an.67.col.2
Gratia Dei in homine, cum homine,& ſuper hominem eſſe dicitur. 277.ann.68. col.4
Gratia tria ſignificat. 79.an.66. col.1
Gratię aguntur pro beneficiis acceptis. 863 an.35.col.2
Gratię nomine quid ſignificetur in iſtis verbis(& in verbis gratię.) 407.ann.40. col.1
Gratię partes in duplici ſunt differentia. 81.an.67.col.1
Gratię & amoris differentia. 79.annot.66. col.1
Gratię hoc loco ſignificatio. 568.anno.56. col.1

Digitized by Google

(Gratiam inuenire) quid ſit explicatur. 95. an. 79. col. 2
Gregorij pulchra in illa verba (Dignus eſt enim operarius, &c.) expoſitio. 844 an. 13. col. 1
Gregorii, & Hieronymi ſententia de tentationibus Chriſti cæteris præferẽda. 384 an. 15. col. 1
Gregorii præclara doctrina, prælatus neceſſaria 334. an. 33. col. 1
Gregorius, qui videtur ſentire, Marthã nõ ſediſſe ad pedes Domini, docentis, explicatur. 885. an. 68. col. 1
ישוע Hebræum nomen appellatiuum, & proprium eſſe ſolet. 104. an. 85. col. 1

H.

Hæreditatis diuiſionem, quam a Chriſto frater aduerſus fratrẽ poſtulabat, Lucas ſolus narrat. 1020. annot. 25. col. 2
Hæreditatis diuidendæ poteſtatem ſe habere quomodo negauerit Chriſtus. 1023. an 26. col. 2 & an. 27. col. 1
Hæretici noſtri temporis quo Euangelii loco abutantur, vt probent prælatos eccleſiaſticos non debere ſe negotiis temporalibus immiſcere. 1023. annotat. 28. col. 1
Hæreſes quorundam circa Chriſti conceptionem Lucæ teſtimonio conuincuntur. 138. ann. 106. col. 2
Hæreſis Marcionis verbis Euangeliſtæ cõuincitur. 48. an. 39 col. 2
Hęreſis illa triplex, quę ſe virginitati Deiparæ oppoſuit, vnico Angeli verbo conuincitur. 154 an. 111. col. 1
Hæreſis eorum, qui non aqua, ſed igne baptizabant, refellitur. 337. annota. 36. columa. 2
Hæretici B. Virginis Virginitatem poſt partum permanſiſſe negantes refutantur. 152. an. 111. col. 2
Hæretici negantes B. Virginem in partu permanſiſſe Virginem, refutantur. ibidem.
Hæretici votum virginitatis reiicientes cõuincuntur. 121. an. 94 col. 1
Hæretici aliqui ſolos viros fuiſſe redemptos aſſeruerunt, & non fœminas. 64. an. 53. col. 2
Hæretici hoc loco (fides tua ſaluam te fecit) ad ſuam impietatem abutentes confutantur. 665. an. 79. col. 1
Hæretici, & Gentiles falſo de Chriſto ſentientes, quia filius hominis diceretur, refutantur. 485. an. 45. col. 2
Hæretici negantes Chriſtum veram ſumpſiſſe carnem, refutantur. 699 ann. 99. col. 1
Hæretici prius ſuos confingunt errores & poſtea conantur verba Scripturæ ad eos detorquere. 208. annotatione 160. columm. 1
Hæretici noſtri temporis in quo condemnentur a Legiſperito, de quo Lucas. 879 an. 48. col. 2
Hæretici quidam duos Deos finxerũt. 975 an. 98. col. 1
Hæretici cur peioris ſint conditionis, quã gentiles. 938. an. 61. col. 1
Hæretici reprehenduntur ob negatam B. Virginis integritatem. 153. annot. 111. col. 1
Hęreticorum Spiritus ſancti diuinitatem negantium blaſphemia cur non ſit blaphemia, de qua agitur Luc. 12. 1007. an. 18. col. 1
de Hæreticis, & Schiſmaticis quinam interpretati ſint locum illum Luc. 11. (Qui non eſt mecum cõtra me eſt, &c.) 932. an. 56. col. 2
Hæreticorum de ieiunio praua perſuaſio. 275. an. 61. col. 2
Hęreticorum veſania, & impugnatio contra ſalutationem Angelicam. 88. an. 71. col. 2
Hęreticorum expoſitio ſuper hæc verba (Et aliud cecidit in terram bonam, &c.) exploditur. 679. an. 17 col. 1
Hęreticorum ſectę circa Virginitatẽ Deiparę tres ſunt. 153. an. 111. col. 1
Hęreticorum aliquorum verbis illis (quod in ea natum eſt) ſuum errorem defendentium confutatio. 136. annotat. 103. col. 1.
Hæreticorum quorundam error, natiuitatem Chriſti negantium, explicatur, & confutatur. 131. annotatione 100. col. 2
Hebręa phraſis futurũ pro pręterito, ſiue perfecto ponit. 656. an. 69. col. 1
Hebręi, cum perſonam familiarem, ac cõmunem compellant, qua voce vtantur. 1021. an. 26. col. 2
Hebræi in quot vigilias noctẽ diuidebant. 1056. colum. 1

Hebręi

Hebræi quomodo vocem, Nazar, explicent. 59.an. 50.col.2
Hebraiſmus eſt, quando caſui inſtrumenti apponitur præpoſitio. 167.com.
Hebron ciuitas fuit ſacerdotum. 162.ann. 116.col.1
Helcheſitarum hæreticorum error. 998.an. 16.col.1
Heluidii error. 68. an. 56. col.2
Hermiani, & Seleuciani igne baptizantes refelluntur. 337.an.36.col.2
Herodes & puella Herodias puniti ob necē Ioannis, & quænam fuerit ea punitio. 343.an.42.col.2
Herodes cur dictus ſit Tetrarcha. 750.an. 17.col.2
Herodes tres fuerunt, & de quo Lucas loquatur. 12.an.2.col.2
Herodes cur Ioannem in carcerem coniecerit. 344.an.43 col.1
Herodes non adulterii ſolum, ſed aliorum etiam ſcelerum a Ioanne arguebatur. 341. an.40.col.2
Herodes quomodo dicatur a Luca, Rex à Matthæo, & Marco Tetrarcha. 750.an. 17.col.2
Herodes, quia precario regnum ab Auguſto acceperat, ideo iudæos cenſeri paſſus eſt. 221.an.2.col.1
Herode mortuo, Regnum eius in prouincias fuit à Romanis, diuiſum 301.an.2. col.1
Herodis de Chriſto opinio. 752. annot. 20. col.2
Herodis ſtultitia, & obſtinatio. 753.an.20. col.2
Hieronymi verba contra Heluidium explicantur. 256.an.35.col.1
Hieronymi, & Gregorii ſententia de tentationibus Chriſti cæteris præferēda. 384 an.15.col.1
Hieronymi, & Athanaſij de Blaſphemia in Spiritum ſanctum ſententiæ eædem ſunt. 1003 an. 7.col.2
Hieruſalem ciuitas eſt Iudææ, Hierico vero Galilææ. 878 com 2
Hilarij dictum grauiſſimum de ſacræ Scripturæ lectoribus. 208 an. 160.col.1
Hilarii, Epiphanii, & Theophylacti verba de matrimonio B. Virginis explicantur. 6 an 56 col 2
Hippolyti ſententia de cognatione inter B. Virginem, & Eliſabeth ab Auctore probatur. 145.an.108.col.2
Hiſtoria hæc de orando Lucæ 11. ſit ne eadem cum illa Matth. 6. 891.an.2.
Hiſtoriæ ſeries ex tribus Euangeliſtis de paralytico. 471.an.30.col.1
Hiſtoriæ ſeries de baptiſmo Chriſti a Ioāne in Iordane ſuſcepto. 345. annot 45. col 1
Hiſtoriam & aduentus Matris, & fratrum ad Chriſtum Matthæus, & Marcus ordine, Lucas vero non deſcripſit. 696.ann. 36.col.2
עלמה virginem ſignificans quam à Iudæis explicetur malitioſe. 150.ann. 111. col.2
חרה varie ſeptuaginta interpretes verterunt. 97.an. 80.col.1
נערה Naara adoleſcentulam ſignificat, ſiue virgo ſit, ſiue corrupta. 15 .ann. 111. col.1
Hodie, in orat. Dom. cur dicatur, variæ expoſitiones 900.com. & ann. 12.
Homicida, licet grauius peccet, tamen facilius conuerti poteſt, quam carnalis. 938 ann.61.col.2
Hominis verbum multis modis fallax. 148 ann.110.col.1
Hominis arbitrium terræ comparatur. 693.anno.31.col.1
Hominis partes quot, & quæ ſint. 874.an. 49. col.1
Homines illi, quos Matthæus miratos dicit ex timore, quinam ſint. 707.ann 52. col.1
Homines quomodo culpam originalē contrahunt, & Chriſtus eam non contraxerit. 121.an.95.col.2
Homins illi, qui in nomine Chriſti dæmonia eiiciebant, vtrum eſſent ex numero credentium. 820.annotat.114 column.1. & 2.
Homines cur mali generaliter dicantur à Chriſto. 913 an.28.col.2
Homines quo pacto rerum temporalium agendarum prudentiam ad ſpirituales conferre debeant. 1070.com. 1. & an.87. col.1. & 1071.an.89.col.1
Homines Dei miracula, quibus totum vniuerſum regit, cur non admirētur. 1040. ann.49.col.2
Homines ſeculi huius quam valde decipiātur. 1033.an.41 col.2
Homini deſcendenti de Hieruſalem, & in Hiericho quatuor mala intulerūt latrones. 879. com.

Hominum vocatio quorſum capturæ piſcium comparata.452.an.12.col.1.
Hominum duplex genus ſemini ſecus viã lapſo comparatur. 674.annotat. 12.columm.2
Hominem dæmones cur primum virtutibus ſpolient. 879.an.57.col.1
Homo liberatus à peccato recidit, grauius recidit.936.an.59.col. 2
Homo infidelis quotupliciter poſſit eſſe peioris cõditionis, quam alter, etiam infidelis 938.an.61.col.1
Homo ille, qui ſe offert Chriſtum ſequi, quis fuerit, & quare ſpretus, & alter vocatus.828.an.120.col.2
Homo, qua ratione Deum iuſtificare dicatur.641.anno 53.col.1. ibidem Patrum ſententiæ.
Homo per gratiam à peccato liberatus quidnam præſtare debeat. 736 an.109. col.2
Homo, quantumcumque iuſtus, non eſt, qui ſine peccato viuat. 874. an. 50.col.2
Homo ille non vocatus à Chriſto, & tamẽ accedens quis fuerit. 832.annota.131. col.1
Hora mortis incerta innuitur. 1055.commen.3
Hoſpitalitas magna virtus. 883. commen.2
Hoſpitio Marthæ ad quid vſus ſit Dominus 888.an.73.col.2
Hoſpitium pedes lauandi vetus conſuetudo.657.an.70.col.2
Hoſtes quatuor acerrimi virginitatem matris Dei impugnare conati ſunt. 148.anno.111.col.2
Humanitas Chriſti eſt velut inſtrumentũ coniunctum, nos vero velut inſtrumentum ſeparatum Dei ſecundum Theologos.277.an.67.col.4
Humanitati Chriſti diuinitas quomõdo vnita fuerit.139 an.106 col.1
Humilitas, vt eſt virtus animi, Græce ſemper ταπεινοφροσύνη vocatur quando afflictionem, aut abiectionem ſignificat, ταπείνωσις.174.an.126.col.2
Humilitatis verbum triplicem habet in Scriptura ſignificationem.174.ann.126. col.1
Humilitatem B.Virginis varie Doctores interpretantur.ibid.co.2
Humilium, & ſuperborum differentia.156 annot.113.col.1
Hypocrita quis dicatur. 965. an.91.col.2
Hypocritæ ſignificatio quæ.590.anno.79. col. 2
Hypocritarum mos.986.com.
Hypocritas cur turbas Chriſtus appellet Luc.10.ibi: Hypocritæ faciem cęli, &c. 1068.com.2

I.

IAcob cur vaſa iniquitatis vocauerit Simeon, & Leui.Geneſ. 49. 928.annot. 51.col.2
Iacobus, & Ioannes an fuerint miſſi nuncij ad Samaritanos.824.annotatio.122. col.2
Idolo Moloch vbinam immolabãt filios, filiaſque ſuas Iudæi. 990.an.8.col.1
Ieiunij tempus nullum veteri lege indictũ fuit, quamuis fuerit frequens vſus.504. anno.70.col 2
IESVS adhuc puer inter Doctores conſedit diuino conſilio. 281. annotat. 74. col.1
IESVS apud Hebræos idem ſonat, quod Latinis ſalus. 102.com.& 103.ann.85. col.1.
Ignem, quo Chriſtus venturus baptizaturus dicebatur multis modis explicãt Doctores 337.an.36.col.2
Ignis quomodo animas, & dæmones cruciet.991.an.9 col.1
Ignis corporei proprietates.1063.com.2
Ignis quid ſignificet.Luc.12.ibi. Ignem veni mittere in terram, &c.1063.com.2.& an.78.col.2
Ignis poſt Chriſti paſſionem in terrã mittendi efficacia.1065.com.1
Ignis ſimilitudinem quænam habeant ſpiritualiter.1064.an.78.col.1
Ignis ſpiritualis, qui Spiritus ſanctus eſt cum corpore collatio.1063. com.2
Ignis & gladii nomina quomodo Euangelio aptari poſſint.166.an.81.col.2
Ignorantia Iudæi quæ ſit, & quę Gentilis. 938.an 61.col.2
Ignorantia quinam peccent, qui vero fragilitate, & qui malitia. 1006.annot.18. col.2
(Illuminare) dubios reddit auctores. 212. an.163.col.1
Immunditia legalis qua lepræ ſpecie contraheretur.457.an.16.col.2
Impænitentia finalis non eſt blaſphemia in

Digitized by Google

In Spiritum ſanctum. 1008 annotat.23. col 2
Impenitentia, ſiue finalis, ſiue non finalis, non eſt blaſphemia in Spiritum ſanctũ. 1006.an.18.col.1
Impiorum animæ ante reaſſumptionem corporum in Inferno cur torquentur. 991.an.9.col.2
Improbitas quid ſignificet in parabola. Luc.11.909.an.22.col.1
Improbitas effectus eſt impudentiæ. ibidem.
Imprudentia, ac incuria turbarum cur reprehendatur.1068 com 1.& 1069.com. 1.& an.85.col.1
Impudentia, vt non ſemper eſt vitium, ita pudor aliquando eſt vitioſus 909 ann. 22.col.1
(In brachio) Hebraiſmus eſt.178.com.
In myſterio Incarnationis tria ſponſaliorum genera celebrata fuerunt.53 anno. 43.col 2
In, præpoſitio loco propter, ſeu, per, in Scriptura vſitata.210. an.162.col.2
(In remiſſionem) variè legunt, & explicant Doctores.208.an.160.col.1
(In ſpiritu, & virtute) quid ſit, & vtrum idem ſit.36.an.25 col.1
(In te complacui mihi) diuerſimodè legũt Patres, ſed idem eſt ſenſus. 352.ann.51. col.2
(In teſtimonium illis) quę de his verbis ſit Patrum ſententia. 468. annotatio.28. col.2
(In vtero) multis de cauſis Angelus adi n xit. 98.an.81.col.1
Incarnatio Verbi ſummum Dei beneficiũ eſt.179.com.3
Incarnationis myſterium tribus modis potuit manifeſtari.52.an.42.col.2
Incarnationis myſterium per Angelũ cur ſit B.Virgini annunciatum. 53.ann.43. col.2
Incarnationis myſterium prius Angelis, quam hominibus innotuit, 52.ann.42. col.2
(Incedere ſine querela) quid ſit.21.ann.11. col.1
Incredulitas Zachariæ in quo conſiſtat. 40.an.30.col.2
Incredulitas Zachariæ vtrum peccatum mortale fuerit.42.an.33.col.2
Incredulitas Phariſæorum, & Scribarum omnino damnanda.642.an.54.col.1
Incredulitatis crimen admiſit Zacharias, ab Angelo modum, & ſignum quærendo, quo ſibi filius naſceretur. 39 annot. 29.col.2
Increduli qui dicantur, & qui prudentes. 38.an.27.col.1
Increpare mare quid ſit. 704. annot.38. col.1
Increpare quid ſit 810.an.100.col.1
Infantes aliquando in vtero cõtingit moueri cauſis naturalibus. 167.annot.121. col.2
Infantes etiam nonnulli a Dæmonio vexantur.935.an.59.col.2
Infantes quomodo intelligãtur aliquando puniti pro parentum delictis. 974. an.98.col.2
Infantium vita in magno ver atur periculo vſque ad octauum diem, tum ob cauſas particulares, tum ob impreſſionem orbium cæleſtium. 185. an.138. col.2
Infideles, & impii quomodo reſurrecturi ſint.952.an.77.col.1
Infidelis vnus quotupliciter poſſit eſſe peioris conditionis, quàm alter. 938.ann. 61.col.1
Ingrati qui ſint.575 an.62.col.1
Inimicis, quæ bona ſint optanda, & qua de cauſa diligendi. 547.an 37.col.1
Inimicis quomodo mala optare liceat. 550.an.39.col.2
Inimicos diligendi præceptum partim naturale, partim ſupernaturale. 550. ann. 38 col.1
Inimicos diligere maxime eſt rationi cõſonum, & facile. 572.anno. 59.col.1.& 523 an.eadem. col.1
Inimicorum dilectio partim ſub præcepto, partim ſub conſilio cadit.549.ann. 38.col.2
Inimicorum dilectionis vtilitas.572.ann. 59.col.2
Inimicum an amicum diligere vtrũ maius ſit.551.ann. 39 col.1
Inimicus, & odio habens quo differant. 544.ann.43.col.1
Iniuſtitiæ in Deo cur nihil eſſe poſſit, faciendo quicquid vult. 860.annotat.31. col.2
Inſidiantes Chriſto cur Iudæi.Luc.11. 981. com.2.& ann.105.col.2
Intellectus operatio duplex ad fidem requiritur.140.an.107.col.1

Digitized by Google

Intellectus vtraque operatio ad fidem donum Dei eſt, & gratia. 140. annot. 107. col.2
Interceſſor à tribus circumſtantiis ſolet commendari;quibus B. Virginem prædictam fuiſſe oſtenditur. 101.anno.83. col.2
Interpretatio myſtica horum verborum, (ſurge,& tolle lectum tuum)486. ann. 46.col.2
Interpretatio nominis trium Angelorum Michaelis, Gabrielis,& Raphaelis. 55. an.46.col.2
Interpretatio Tertulliani de Domino Sabbati probatur. 520.an.7 col.1
Interpretatio varia vocis huius partem, Luc.12.ibi: Partemque eius ponet,&c. 1061.an.74.& 75.col.1
Interpretatio quam auctor attulit illorum verborum:Nolite in ſublime tolli.Luc. 12.vnde optima omniũ probetur.1046. an.36.col.1
Interpretatio varia verborũ illorum: ſint lumbi veſtri præcincti. 1050.com.3. & 62.col.2
Interpretationes variæ Patrum ſuper his verbis (Quia nemo commiſſuram &c.) 907.an 73 col.1
Interrogatio ſapiens aliquando fortiſſimũ eſt argumentum veritatis.281.com.2
Interrogatio quænam ſit commendabilis. 873.com.2
Interrogatio diſcipulorum an ſtatim poſt parabolam ſit facta.681 an.19.col.1
Interrogatione cur nonnunquam Dominus vtatur. 1059.an.73.col.1
Interrogationem, qua Legiſperitus apud Lucam Chriſtũ interrogat (Et quis eſt meus proximus)quidam in bonam;quidam vero in malam partem interpretãtur.877.an.55.col 2.
Interrogationes diuerſis modis in Scripturis fieri conſueuerunt. 284. annot. 78. col.2
Inuidiæ natura quæ ſit. 411. annotat. 44. col.1
Inuidiæ effectus tres ſunt. 412.annota.44. col 1
Inuidus adulatori contrarius. 412.an.44. col.1
Ioanna vxor Chuſa Chriſtum de conſenſu mariti ſequebatur.671.an 7.col.1
Ioãnnes multis de cauſis Angelus dictus. 304 an.16.col.2.
Ioannes quomodo vox dictus ſit. 309.an. 13.col.2
Ioannes Baptiſta Iudęis grauitatem,& antiquitatem peccatorum obiicit. 319. com.2
Ioannes cur baptizaret ſi per eum baptiſmum non remittebantur peccata. 308. an.12.col.2
Ioannes optimè ſic vocatus fuit ab euentu.188.com.4
Ioannes merito lucerna appellatus eſt.311 an.16.col.1
Ioannes quomodo eos increpauerit quorũ vitam,& mores ignoraret. 332.ann.23. col.2.
Ioannes cur prænuncietur magnus futurus.29.an.20.col.2
Ioannes Baptiſta paucis verbis miſericordiam proximo exhibendam comprehendit.328.com.5
Ioannes vocatus eſt Angelus, lucerna, & vox ob tria munera,quibus functus eſt. 311.an.16.col.1.
Ioannes quomodo maior cæteris dicatur. 636.ann.47.col.2
Ioannes cur in deſerto prædicare cęperit. 310.an.15 col.2
Ioannes quid voluerit clamans indicare. 310.an.14.col.1
Ioannes quomodo baptiſmum pœnitẽtię prædicauerit in remiſſionem peccatorum.307.an.11.col.2
Ioannes ſemper ſe negans Chriſtum eſſe, ſuum baptiſmum Chriſti baptiſmo cur poſtponat 334.ann.34.col 2
Ioannes ſingulari modo propheta Altiſſimi dictus eſt,& quare. 206.an.156.col.1
Ioannes vtrum ab infantia in deſertũ seceſſerit.216.an.167 col.1
Ioannes Baptiſta cur pluſquam propheta dicatur.635 ann.44 col.1
Ioãnes tametſi à Chriſto baptizatus fuit, tamen ſtatum, & conditionem filii non fuit adeptus.639.an.50.col.2
Ioannes Baptiſta fuit etiam Apoſtolus. 971.an.97 col.2
Ioannes Baptiſta cur non filius ſponſi, ſed amicus dictus ſit.505.an.71.col.2
Ioannes cur loco filij B Virgini fuerit, moriente Chriſto.272.an.57 col.4
Ioannes quomodo pararet Domino plebẽ perfectam.38.an.28.col.2
Ioannes cur à vino,& ſicera abſtinuerit.32 ann.22.col.1

Ioannes

Ioannes cum exultauit in vtero, vtrum acceperit gratiam, reliquaſque virtutes, & vſum arbitrii, & nouerit Saluatorem. 163.an.118 col.2
Ioannes gratia Dei dicitur. 188 com.4
Ioannes varijs de cauſis magnus erat corā hominibus.30.an.21.col.2
Ioannes quomodo Chriſtum venturū prę nunciauerit.635.an.44.col.1
Ioannes quibus rebus cęteros ſuperauerit, ita vt illis maior dici meruerit. 637.an. 48.col 1
Ioannes qua ratione propheta, & pluſquam propheta dicatur. 634.annot.44. colum.2
Ioannes Baptiſta quorſum (quaſi dubius de Chriſto) quærat quod nouerat. 626. an.34.col.1
Ioannes ob triplex munus triplici à Chriſto nomine inſignitus fuit. 38.com.1
Ioannes cur nullum miraculum fecerit. 37.an.25.col.1
Ioannes Baptiſta cur pluſquam propheta dictus ſit.49 an.39.col.1
Ioannis, & Chriſti baptiſmus in quibus conueniant.336.an.35.col.1
Ioannis Baptiſtæ ſtabilitatem, & conſtantiam laudat Chriſtus. 633. annota.42. colum.1
Ioannis conceptio cur Zachariæ reuelata ſit, antequam fieret: cōceptio verò Chriſti, Ioſeph, poſtquam iam facta eſſet.102 an.84.col.1
Ioannis Baptiſtæ interfectionis cur non meminerit Chriſtus. 979. annot. 100. colum.1
Ioannis in vtero exultatio quare facta. 167.an.121.col.2
Ioannis Baptiſtæ perſonā, & munus plurima commendant.303.an.6.col.2
Ioanne Baptiſta nato promulgatum eſt edictum Cæſaris 219. com.2
Iob fuit ſacerdos.262.an.39.col.2
Ionas quomodo fuerit figura Chriſti.947. an.71.col.2
Iſaia locus cap.61.explicatur. 399.an.32. colum.2
Iordanis è duobus fontibus oritur, & a mari mortuo abſorbetur. 305.annotatio.8. colum 1
Ioſeph, & B.Virgo vterque de ſtirpe Dauid erant.223.com.2
Ioſeph idem quod auctus, ſeu accreſcens. 71 an.51.col.1
Ioſeph non ſenex, ſed maturæ ętatis fuit, quando B. Virginis ſponſus factus eſt. 72.an.59.col.1
Ioſeph erat de domo Dauid. ibid. ann.60. col.2
Ioſeph cur a pictoribus ſenex pingatur.72. an 59.col 2
Ioſeph ſemper virgo permanſit.71.an.59. colum.2
Ioſeph quomodo Chriſti pater ſit dictus. 267.an 51.col 1
Ioſephi error in conſtituendo duas deſcriptiones.220.an.1.col.2
Ioſias Rex Iudę cur contaminauerit Tophet.990.an.8 col.1
Irruere hoc loco quid ſignificet.413.an.1. colum.1
Iſaias, & Angelus, quomodo conueniant, cum ille Emanuelem; hic vero IESVM Dominum appellandum dicat. 105.an. 86 col.1
Iſai Dauidis pater Bethlehemita erat, 223 com.3
Itineris ratio apud Iudæos. 278.anno.58. col. 1
Iudęi, niſi crebro lauerint manus, non mā ducant.957.an.83 col.2
Iudęi multis de cauſis doctrinam Chriſti admirabantur,418.an.52.col.1
Iudæi quare Chriſtum extra ciuitatē eiecerint, dum volebant ipſum pręcipitare. 415.an 49.col 1
Iudæi cur Chriſto fuerint irati.414.an.48. col.2
Iudæi, quod ſigna petant, cur a Chriſto reprehendantur, 944. annotatio. 67.colum.1
Iudæi quot modis Chriſto contradixerint. 270.com.
Iudæi quare ſurrexiſſe dicātur, qui in Chriſtum crediderunt.269.an.54 col.2
Iudęi mixtim habitare poterunt, prout libuit, ſed poſſeſſiones mutare non poterant,57.an.48.col.1
Iudęi quare viperarum ſint genimina vocati.320.an.22 col.2
Iudęi nomen (עלמות) virginem ſignificās, malitioſe interpretantur, 150.ann.111. colum.2
Iudęi, & gentes diuerſimode in tenebris ſedebant, 2 2.com.
Iudęi virginitatem B. Virginis negantes, ſeptuaginta interpretum auctoritate refelluntur,151.an.111.col.2

Iudęi

Iudæi virginitatem Deiparæ negantes ſacrarum ſcripturarum teſtimonijs, & auctoritate conuincuntur.150. annot.111. colum.2
Iudæi tribus anni ſolemnitatibus in Hieruſalem aſcendebant ex Dei præcepto. 278.an.68.col.1
Iudæi immerito Chriſtum reijciunt, quia Nazaræus eſt.61.an.51.col.1
Iudæi virginitatem Beatæ Virginis negantes quomodo conuincantur.150.an.111. colum.2
Iudæi vbinam filios filiaſque ſuas immolabant.990 an.8.col 1
Iudæis grauitas,& antiquitas peccatorum a Ioanne Baptiſta obiecta. 319. comment.2
Iudæi menſem Martium primum anni habebant.46.com.
Iudæi, in veteri teſtamento, vitæ æternæ notitiam,promiſſionem,& ſpem habuerunt.873.an.48.col.1
Iudæi ignorantia quæ ſit,& quæ Gentilis. 937.an.61.col.2
Iudæi quamobrem puniendi dicantur pro omnibus homicidiis, quorum plurima non commiſerunt,variæ ſententiæ.972. an.98.col 2
Iudæi,c & dixerint, & cogitauerint Chriſtum in Beelzebub eijcere dæmonia, cur ipſe ad cogitationes eorum tantum reſponderit. 918. commen. & annot.36. col.2
Iudæi etiam, & alij increduli, qui Chriſtum viſu corporeo,& aure viderunt, & audierunt, cur comprehendantur illis verbis (Beati qui vident,&c.)870.an.44. colum.1
Iudæi quoties à Chriſto petierint ſignum. 946.an.70.col.2
Iudæi increduli quomodo nunc in peiori ſtatu eſſe dicantur,quàm fuerint in idololatriæ ſtatu.937.an.61.col.2
Iudæis cur vere dictum ſit (Erunt nouiſſima hominis illius peiora prioribus.940 an.60.col.2
Iudæis mos fuit populos per familias deſcribere.222.an.3.col 1
Iudæis cur ſignum Ionæ ſolum promittat Chriſtus; cum tamē multa alia ediderit. 945.an.69.col.2.& ann.70.col.2.& 947. com.& an.71.& 949.an.63.
de Iudæis quomodo explicentur verba illa Luc.11. (Tunc vadit, & aſſumit ſeptem alios ſpiritus,&c.)937.an 60.col.1
Iudæorum ſtulta opinio de Dæmonibus. 917.an.33.col.1
Iudæorum error de temporali Meſſiæ Regno. 113.an.89
Iudæorum, & Gentium in Dei ſanctificatione diſcrimen.895.an.6.col 2
Iudæorum ruina diuerſis vocibus in ſcriptura notatur.268.com.2
Iudæorum calumniæ reſpōdentes Patres. quomodo intelligendi. 113.annot.89. col.2
Iudæorum incredulitatem Chriſtum non recipientium,quia Nazaræus erat, nullo modo poſſe excuſari, multis rationibus probatur,62.an.51.col.2
Iudæorum conuerſionis difficultas ex ſcripturis oſtenditur.938.an.61.col.1
Iudæorum,qui Chriſtum non receperunt. duo genera.951 an.76.col.2
Iudæorum malignitas in quo lōgè maior oſtendatur,quam Magorum Pharaonis. 916.com.2
Iudæorum malitiam reprehendens Chriſtus cur patrum eorundem meminerit. 943.an.66.col.2
Iudæorum graue peccatum quod fuerit. 1068.an.85.col.2
Iudæus legem veteris teſtamenti non obſeruans cur peccet, cum tamen ea ſit ipſi mortifera,939.an.61.col.2
Iudaici populi ſtatus quadruplex. 937.an. 60.col.1
Iudam cur Chriſtus elegerit, quem proditorem nouerat,530.an.23.col.1
Iudas vnde ſit dictus Iſcariotes. 530.an.23 col.1
Iudas,& cæteri Apoſtoli quare non ſint ob vnam vnctionem indignati, vt ob aliā, 654.an.67.col 2
Iudex quis intelligatur,quis vero Prīceps, Luc.12.ibi: Cum autem vadis cum aduerſario tuo,&c.1071.an.88.col.2
Iudices calumniatorum Chriſti quomodo futuri intelligantur ipſorum filij,ibi (Ideo ipſi iudices veſtri erunt)922.com. & an.42
Iudicia, iuſtitiæ, mandata,& teſtimonia quomodo in ſcriptura differant.19 ann. 10.col.2
Iudicij tempore omnes etiam infideles, cōparebunt.952.an.77 col.1
Iudicium duplex, vnum diſcuſſionis,alterum ſententiæ.ibid.

Iuliani Pelagiani error damnabilis, negantis verum matrimonium inter B. Virginem, & Ioſeph fuiſſe. 68. an. 56. col. 1.
Iulianus, & Porphyrius Matthæi vocationem irridentes refelluntur. 491. ann. 55. col. 1
Iuramẽtum Abrahæ præſtitum quodnam fuerit. 201. an. 152. col. 2
Iuramentum quomodo à teſtamẽto diſtinguatur. 200. com.
(Iuſiurandum) ſine verbo poſitum varias inuexit explicationes recentiorum. 200. an. 152. col. 2
Iuſtificandi verbum in ſcriptura quomodo ſæpe accipiatur. 877. annotatio. 55. col. 2
Iuſtificare in illo Lucæ (volens iuſtificare ſeipſum, &c.) quid ſignificet. 877. an. 55. col. 2
Iuſtinus Spiritum ſanctum ipſum filium Dei vocat. 124. an. 97. col. 1
Iuſtitia, & ſanctitas parẽtum quatuor modis filijs prodeſt. 17. an. 9 col. 1
Iuſtitia Regni Dei cur bona opera dicantur. 1047. com. 1. & an. 58.
Iuſtitia eſt triplex. 19. com.
Iuſtitia duplex eſt, alia ex lege, alia ex fide Chriſti. 6. an. 8. col. 1
Iuſtitiæ eſt, quod vni Deus lumen ſuum neget; quod verò alteri infundat, miſericordiæ. 863. an. 35. col. 1
Iuſtitiæ, & ſanctitatis nomine quid intelligatur. 204. com.
Iuſtitiæ mandata, iudicia, & teſtimonia in Scriptura quomodo differant. 19. an. 10 col. 2
Iuſtitiam moralem, aut legalem nemo poteſt perfectè ſine fidei iuſtitia aſſequi. 19. com.
Iuſti ante Euangelium in ſtatu ſeruorum erant. 893. an. 4. col. 1
Iuſti cur vtribus comparentur. 511. an. 29. al. col. 1. & 2
Iuſtorum opera quomodo alijs proſint. 54. an. 31. col. 2

L.

Labor improbus quid ſit. 909. anno. 22. col. 1
Lampades in manibus tenebant milites, Gedeone aduerſus Madianitas pugnante. 1054. an. 64. col. 1
Lancea, quæ Chriſti aperuit latus, ille eſt gladius, qui B. Virginis animã pertranſiuit. 272. an. 56. col. 5
Lapis offenſionis, & petra ſcandali quomodo inter ſe differant. 269. annotatio. 53. colum. 1
Lapidis, Serpentis, & Scorpionis nominibus quid ſignificetur. Luc. 11. 911. & 912. com. & an. 27. col. 2
Lapidum nomine quidnam intelligatur. 326. an. 27. col. 1
Largitas Dei erga iuſtos peccantes. 28. an. 19. col. 2
Latrones ſunt, qui in vijs deprędãtur. 878. com. 5
Laudare, gratias agere, benedicere quomodo differant. 264. an. 46. col. 4
Laus, & benedictio hominum quęnam improbetur. 546. an. 36. col. 1
Laus eſt manifeſtatio quædam virtutis. 863. an 35 col. 2
Lazari cur mentio non fiat apud Lucam, ibi (Et mulier quædam Martha nomine excepit eum, &c. 884. an. 65. col. 1
Lectio varia ſentẽtię illius. Luc. 12. Et quid volo, niſi vt accendatur 1064. anno. 79. col. 2
Lectio, & interpretatio varia illius loci (ſi in digito Dei eijcio dæmonia, &c.) 923. an 43. col. 2
Lectio varia Euangeliſtarum circa verba (Patris, & ſanctorum Angelorum. 776. an. 51. col. 2. eorumque verborum explicatio. 777. an. 52. col. 2
Lectio varia in textu Græco de annis viduitatis Annæ propheteſſæ. 275. an. 60. col. 1
Lectio varia huius loci (Imperauit febri.) 432. an. 77. col. 1
Lectiones variæ de iſtis verbis (quem dicunt eſſe turbæ) citantur 762. annot. 35. colum. 1
Lege purificationis non fuit comprehenſa Deipara. 255. an. 35. col. 2
Legem veteris teſtamenti non noſſe cur Iudæo melius eſſet. 939. annotatio. 61. colum. 2
Legis tranſgreſſor à Scribis, & Phariſæis Chriſtus reputabatur. 872. com. 2
Legio quid ſit, & quid per eam hoc loco ſignificetur. 717. an. 67. col. 1
Legiſperiti reſponſio apud Lucam cur à Chriſto commendetur. 876. comment. 2. Idem quomodo recte reſponderit. anu. 53. col. 2

Digitized by Go

Legiſperiti hiſtoria, quam Lucas refert, an ſit eadem cum ea, quam Matthæus, & Marcus referunt de Legis doctore. 872. an.46.col 1
Legiſperitus, de quo Lucas, quo animo ad Chriſtum acceſſerit. 872.com.2.& ann. 47.col.1
Legiſperitus, apud Lucam, ſapienter poſt primum legis præceptum, ſecundum ex poſuit. 876.com.1
Legiſperitus, apud Lucam, quos putabat ſolum proximos eſſe. 881.annotatio.62. colum.2
Lepra aliquis duplici modo eſſe poteſt ple nus. 457.an.16.col.2
Leproſi reuerentia fuit vera adoratio. 458. an.18.col.1
Leproſi prudentia multis circunſtantijs de claratur. 460.an.20.col.1
Leproſi verborum duplex ſenſus, & vter te xtui accommodatus. 459. annotat. 19. colum.1
Leproſum, cur Iudæis fuerit prohibitum tangere, donec lepra totum corpus non occupaſſet, naturalis ratio datur. 185.an not.138 col.2
Leproſum cur tetigerit Chriſtus, cum id lege prohibitum eſſet. 461.annotat.21. col.1
Leproſus iſte Chriſti diuinitatem credidit. 458.an 19.col.2
Leproſus quomodo non violauerit Chriſti præceptum, eius miraculum reuelando. 470.an.29.col.2
Leproſus vtrum ſolo Chriſti verbo, vel ſo lo tactu, an vtroque ſimul ſanus ſit fa ctus. 464.an.23.col.1
Leproſus cur miraculum manifeſtauerit, quod Chriſtus manifeſtare prohibuerat 469.an.29.col.2
Leuitica tribus nullam certam poſſeſſio nem in diuiſione terræ promiſſionis ob tinuit. 162.an.116.col.1
Leui, & Iuda tribus nobiliſſimæ fuerunt. 14 com.2
Lex vetus cur ceſſauerit adueniente Euan gelio. 511.an.79.col.2
Lex non prohibuit tangere leproſum, ſed tangentibus indixit immunditia pœnã. 461.an.21.col.2
Lex, & Euangelium ab eodem ſpiritu pro fecta, ſed diuerſo fine, & effectu. 825.an. 123.col.2
Lex vetus numero quinario cur fuerit cõ prehenſa. 49.an.40.col.1
Lex Deuteron.24.quid prohibeat. 972.an. 98.col.1
Lex naturalis, & eorum, quæ facere opor tet, notior eſt Iudæo, quam Gẽtili. 939. an.61 col.2
Lex veteris teſtamenti cur Iudæo ſit mor tifera, cum tamen ſi non obſeruet, pec cet.ibid.
Liberatio à ſeruitute Aegyptiaca figura fuit liberationis generis humani. 47.an. 38.col.1
Ligatio, ſeu obligatio, qua Luc.11.dicitur à Chriſto ligatus Dęmon, quomodo dif ferat ab illa, de qua in Apocalypſi. 931. an.54.col.1
Ligatus Dæmon quomodo, & vbi dicatur à Chriſto, & qualis fuerit eius alligatio, variæ ſententiæ. 929.an.54.col.1
Liliorum exemplo ad amouendam veſti mentorum à Diſcipulis ſolicitudinem cur vſus ſit Dominus. 1041.annot.50. colum.2
Littera T. myſterium crucis indicat. 105. an 85.col.1
Loca inaquoſa Luc.11. ſiue arida, vt eſt a pud Matth. quid ſignificent. 933.an 57. col.2
Loci illius Luc.12. Nolite in ſublime tolli, varia interpretatio. 1046.an.54.col.1
Loci illius (Videbam Satanam, &c.) varia expoſitio. 854 an.25.col.1
Loci illius: Veruntamen quod ſupereſt da te eleemoſynam, &c. Luc.11. varia expo ſitio. 960.com.& an.87.col.2
Loci illius Luc.11.(Cum immundus ſpiri tus exierit, &c.) expoſitio. 633.com.& an no.57.col.2
Locus Iſaiæ 61. exponitur. 399.annot.32. col.2
Locus Pauli de regno Chriſti explicatur. 116.an.91.col.1
Locus Marci de vnctione infirmorum ex plicatur. 750.an.16.col.1
Locutio Chriſti comparatiua eſt in his ver bis (non veni vocare iuſtos) 496.an.63. colum.1
Locus Matthæi 11. (Inter natos mulierũ) explicatur. 270.an.54.col.1
Locus Lucæ (veniſti perdere nos) explica tur. 423.an.57.col.1
Locus Numer 11. explicatur. 821. an.115. colum.1
Locus 2.Petri 1. de voce, explicatur. 796. anno-

annot.77.colum.1
Locus Iſaiæ ſeptimo explicatur. 687.ann. 25.col.1
Locus ille (Porro vnum eſt neceſſarium) variè interpretatus, & quæ interpretatio optima ſit, 887.an.71.col.1
Locus ille Luc.11.(qui nō eſt mecum,&c.) explicatus.932.com.
Locus ille (& cum proieciſſet,&c.) quomodo Doctores exponant. 427.an.62.col.1
Loculum tribus de cauſis tetigit Chriſtus, 427.an.30.col.2
Locutiones Patrum de vnitate perſonę Chriſti cum limitatione legendæ. 135. an.102.col.2
Lotiones varias cur ſpreuerit, ac reprehenderit Chriſtus in Phariſæis.958.annot. 84.col.2
Lotiones ante cibos facientes Iudæos quoties reprehenderit Chriſtus.ibid.
Lucas cur ſeriem generationis Chriſti vſque ad Adam produxerit.367.anno.62. colum.2
Lucas cur dæmonium vocauerit immundum.419.an.53.col.2
Lucas multa dicitur à Beata Virgine didiciſſe de infantia Saluatoris.7.anno.6. colum.2
Lucas quam particulam omiſerit orationis dominicæ.893.an.5.col.2
Lucas multa ſcripſit, quæ alij Euangeliſtę reliquerant,& quænam ea ſint. 9.an. 9.colum.1
Lucas cur vnius tantum Gentium Imperatoris, & quatuor Principum Iudęorū meminerit.302.an.4.col.1
Lucas cur non, vt Matthæus, dicit Mathat genuit Heli, ſed tantum aſſerat, qui fuit Heli,&c.359.an.57.col.2
Lucas his verbis (Anno quintodecimo Imperi,&c.) tres prophetias de Chriſti aduentu eſſe completas indicat. 300.ann. 1.col.1
Lucas cur poſt baptiſmum Chriſti eius genealogiam recenſuerit: Matthæus vero ante natiuitatem, 360.an.57.col.1
Lucas cur aſcendendo, Matthæus vero deſcendendo Chriſti ſcripſerint genealogiam.360.an.57.col.1
Lucas ſolus cur præfatione vtatur. 4.col.1
Lucas cur ſuum Euangelium a Ioānis Baptiſtæ conceptione, & natiuitate exordiatur, 12.com.
Lucas cur dicat multos conatos eſſe Euangelium ſcribere, & de hac re Doctorum opiniones.4.col.2
Lucas ſolus narrat hiſtoriam diuiſionis hęreditatis, quam a Chriſto frater aduerſus fratrem poſtulabat. 1020.annot.25. colum.2
Lucernæ accenſę, de qua in Euangelio, varia interpretatio.953.an.79.col.2
Lucernæ parabolam quoties, & cur protulerit Chriſtus.ibid.
Lucernas ardentes in manibus quid ſit. 1052.com.& an.63. col.2
Luctus, de quo Lucas loquitur, diuerſus ab eo, quem Matthæus refert. 538.ann.29. colum.1
Lumen quid ſignificet ibi: Vide ergo ne lumen, quod in te eſt,&c. Luc.11. 956.anno.80.col.1
Lumine Euangelij Chriſtus vmbras legis, & Gentium tenebras depulit.48.anno. 38.col.1
Lunaticum eſſe,& ſpiritum malum habere vtrum idem ſit. 804. annotatio. 89. col.2
Lyſanias, cuius Euangeliſta facit mentionem, quis fuerit, non conſtat. 302.ann. 4.colum.1

M.

Macedoniani hæretici quo ſcripturę loco abuſi ſint, ad probandum Spiritum ſanctum minorem eſſe Patre, nec eiuſdem ſubſtantiæ cum eo. 867.an.40. colum.1
Machabęos, qui mortem elegerunt potius, quam porcinis veſcerentur, cur inter Martyres reponit Eccleſia. 898.ann.16. colum.1
Magi Pharaonis quid intellexerint per digitum Dei 924.an.44.col.2
Magiſtratus, Poteſtas, & Synagoga quomodo differant.1020.com.1
Magorum aduentus quādo factus ſit.276. an.64.col.2
Magna quomodo quædam dicantur, cum ſint parua.927.an.48.col.1
Magnificandi modus triplex eſt.171.anno. 124.col.2
(Magnificauit Dominus miſericordiam ſuam cum illa) phraſis Hebræa eſt, eiuſque ſignificatio.183.com.2
Magnus tribus modis aliquis dici poteſt. 30.an.21.col.1

Mala ſine gratia,& ex nobis facimus; bona vero in gratia, & virtute Chriſti, 993. an.14 col.2
Maledicere quot modis contingat. 555.an. 44 col.2
Maledicere quando alicui liceat. 556.ann. 44.col.1
Maledicere quid ſignificet, 555.com.
Maledictionis loco cur benedictionem populo Dei impertitus ſit Balaam. 1020. an.24.col.1
Mali cur homines vniuerſaliter dicantur à Chriſto.913.an.28.col.2
Malis, & reprobis cur in hoc ſeculo bona temporalia concedantur, 1026.ann.32. colum.2
Malitia quinam peccent, qui vero fragilitate,& qui ignorantia.1006.an.18.col.2
Malitiam Iudæorum reprehendens Chriſtus cur patrum eorundem meminerit. 943.an.66.col.2
Malum omne tentatio eſt.906.an.17.col.1
Malum in petitione ſeptima orationis dominicæ quid ſignificet. 906.an.17.col.1
Mandata, iuſtitiæ, iudicia, & teſtimonia quomodo in ſcriptura differant. 9.ann. 10.col.2
Manichæi,Valentinus,& alij hæretici falſo ſuum errorẽ loco illo Matthæi(quod in ea natum eſt) defendunt, eorumque confutatio.136.an.103.col.2
Manichæorum error.960.an.85 col.2
Manichæorum error,dicentium aliquas animas eſſe natura malas. 594.an.82.c.1
Manſuetudo,ac clementia Chriſti ſumma, reſpondendo calumniantibus, ipſum in Beelzebub eijcere dæmonia,quid ſibi velit.919.an.37.col.1
Manus,ideſt,virtus Domini,multis modis in Scriptura vſurpatur. 190.anno.143. colum.2
Manus cur non abluerit Chriſtus ante prādium, cum eſſet inuitatus à Phariſæo, 958.com.2 & an.84.col.2
Manuum, aliaſque lotiones cur ſpreuerit, ac reprehenderit Chriſtus in Iudæis. 959.an.84.col.1
de Manuum, alijſq; lotionibus ante cibos quoties Phariſęos reprehenderit Dominus. 958.an.84.col.2
Marcion hæreſis conuincitur. 860.ann.31. colum.1
Marcion Euangeliſtæ auctoritate conuictus, 467.an.26.col.1
Marcion alium Deum noui,alium veteris teſtamenti aſſerens exploditur, 510.an. 76.col.1
Marcion hæreticus qua Euangelij ſententia probabat alium Deum eſſe noui, alium veteris teſtamenti, 1022.ann.27. colum.1
Marcion Hæreticus quæ Euangelij verba eraſerit,& cur, 975.an.99.col.2
Marcion hæreticus, probans Chriſtum Veteri Teſtamento cōtrarium, confutatur, 463.an.22.col.1
Marcionis calumnia contra Euangelium exploditur, 564.an.51.col.1
Marcionis error verbis Lucæ conuincitur. 48.an.39.col.2
Marcionis hæretici ſtolidiſſimus error varie confutatus, 868.an.4?.col.1
Marcionitæ Chriſtum omnino de muliere generatum negant,270.an.55.col 4
Marci verba ex Iſaia ſumpta cap.6.quomodo ſint intelligenda.683.an.23.col.2
Marcus,Matthæo,& Lucę de virga loquentibus concordatur,742.an.6.col.1
Marcus,& Lucas,quomodo conueniant,cū hic dicat dæmonem diſcerpſiſſe hominem,ille vero ei nihil nocuiſſe. 428.an. 63.col.1
Maria Magdalena ſoror fuit Lazari,& peccatrix, 670.an.5.col.1
Maria,& Ioſeph vterq; erant de domo Dauid, 72.an.60 col.2
Mariam Virginem toto vitæ tempore nullum actuale peccatum habuiſſe, dogma eſt fidei, 902.an.13.col.1
Martha cur prudenter ad Chriſtum, non ad ſororem ſermonem conuertit. 886. comment.1
Martha, cur ſola dicatur recepiſſe Chriſtū in domum,non autē Maria. 883.com.2
Martha Martha, vox hæc ſic geminata q̃d ſignificet, 886.com.2.& an.70 col.2
Martha ſuum præferens officium petebat Mariam à propoſito remoueri, 887.an. 72.col 2
Martha non incuſat Chriſtum, ſed ſorores illis verbis (Domine non eſt tibi curæ,) 885.com.2.& an.69
Marthæ conquerentis verba vnde proceſſerint,886 an.69.col.1
Marthæ cur præparandi conuiuij cura magis incumbebat.884.com.2
Martham ob quid reprehenderit Chriſtus, ibi(Martha,Martha,&c.)varię ſentētiæ, 886.

Digitized by Google

886.annot.70.colum.2
Martham diſcurrendo,& tranſeundo vidiſſe Dominum, nõ legitur in Euangelio, quod autem ſederit inſinuatum habemus, 885.an.68.col.1
Martham etiam cum Maria ad pedes Domini docentis conſediſſe vnde colligatur,884.com.1.& an.66
Martius menſis cur a Domino electus ſit ad conceptionem ſuam ſecundum carnem.46.an.38.col.2
Martius primus fuit menſis anni ſecundum computationem Iudæorum. 46. comment.
Martyrium Beatæ Virginis quomodo contrarium fuerit martyrio Sanctorum. 273.an.57.col.1
Martyrium baptiſmus ſanguinis appellatur à Patribus,997.an.15.c.2
Mater Dei ſine peccato cõcepta fuit ex priuilegio,non autem natura propagationis, 166.an.119.col.1
Mater Chriſti, non autem Chriſtus ipſe, beatificatur illis verbis, Beatus venter, &c.941.com.1
Matris fęlicitatem, quod eum genuerit,vtrum neget Chriſtus verbis illis : Quinimmo beati,qui audiunt verbum Dei, &c.941.an.64.col.2
Matthæi locus (inter natos mulierum)exponitur,270 an.54.col.2
Matthæo conuiuium exhibente cur tot Publicani cõcõuenerunt, 492.an.57.col.2
Matthæus cur maxillæ dexteræ mentionẽ faciat,non vero Lucas, 562.an.49.col.1
Matthæus,& Lucas quomodo conciliandi in hac Chriſti ſententia (vt videntes nõ videant,)682.an.21.col.1
Matthæus,& Marcus circa prohibitionem calceorumconcordantur, 747.an.11.c.1
Matthæus ſi omnia reliquerit, quomodo Chriſto conuiuium facere potuerit,492 an.56.col.1
Matthæus cur Chriſto conuiuium fecerit, 491.an.56 col.2
Matthæus tentationes Chriſti eo ordine, quo factę ſunt deſcribit,382.an.15 col.2
Matthæus cur deſcendendo, Lucas vero aſcendendo Chriſti ſcripſerint genealogiam,360.an.57.col.1
Matthæus,& Lucas, quomodo in Ioannis Baptiſtæ verbis conueniant,320.anno. 2.col.1
Matthæus cur non ſimul cum alijs Apoſtolis vocatus ſit, 490.an.54.col.1
Matthæus cur ante natiuitatem Chriſti, Lucas verò poſt Baptiſmum eius geneologiam recenſuerit,360.an.57.col.2
Matthæus,& Lucas,quomodo in proxima ſententia conueniant, (& ſtetit in loco campeſtri,) 531.an.24.col.1
Memoria Dei eorum,quos in ciues cęlorũ elegit, cur liber dicatur, in quo illi ſcripti ſunt, 858.an.18.col.1
Mendacium dæmonis detegitur, 387.ann. 18 colum.1
Mercenarius dignus eſt mercede &c.)quomodo ſit intelligendum, 844.a.13.col.1
Meſſiam Iudæi quomodo ſoliti erant appellare,916.an.32.col.1
Meſſias appellatur à Iacob,deſiderium collium æternorum,871.an.45.col.1
Metaphora meſſis cur Chriſtus ſit vſus, & quæ ſit hæc meſſis,837.an.4.col.1
Milites, Gedeone contra Madianitas pugnante,lampades in manibus habebãt: 1054. an.64.col.1
Milites tribus plerunque peccatis obnoxij ſunt,& quæ nam illa ſint, 332.com.2
Militiæ cęleſtis in Scriptura duplex acceptio,239.an.19.col.1
Miniſtri Eccleſiæ quales debeant eſſe, 526. an.17.col.1
Minor in regno cęlorum quomodo maior Ioanne dictus ſit,638.an.50. col.1
Minutum quid ſit, 1071.com.2
Mirabilia tria menſe Martio acciderunt, 46.an.38.col.2
Miracula eadem Chriſti quàm diuerſos in Iudęorum animis effectus produxerint, 917.an.35.col.2
Miracula cur ſigna appellet Chriſtus,945 an.69.col.2
Miraculorum virtute cur in hoc ſæculo nõ ſit vſa B.Virgo, 80.a.67.col 1
Miſeria diuitis auari quanta ſit, 1027.an 33.col.2
Miſericordia Dei erga diuitem illum Luc. 12.in quo appareat.1033. an.41.col.1
Miſericordia Chriſti in tactu leproſi elucet 461.an.21.col.1
Miſericordia Samaritani in eum, qui inciderat in latrones,licet conditionem Samaritani longe ſuperet, nomini tamen optime reſpondet.880.com.2
(Miſericordiã volo non ſacrificium,) quid ſit, 497.an.64.col.1.& 2
Miſericordiæ eſt, quòd vni Deus lumen ſuum

ſuum infundat; quod autem alteri neget, Iuſtitiæ.863.an.35.col.1
Miſericordię mentionem, & non dilectionis potius, cur Scriptura ſępe taciat. 210.an.161 col.1
Miſericordię deſcriptio.209.an ead.
Miſſionum genera a Deo facta ſex in Scriptura referuntur.50.an.41.col.1
Modeſtia, & prudentia Centurionis. 611. an 15.col.1
Modeſtię cauſa non dixit Chriſtus, qui me videtis, ſed, qui vident, quæ vos videtis. 870.com.1
Modum ſeſe mundandi quem doceat Chriſtus Phariſæos.960.com.
Montana Iudææ quænam illa fuerint, in quæ abijt B Virgo.160.an.115.col.2
Montani hęretici quadrageſima exploditur.506.an.72.col.1
Mors in Scriptura ſomnus, & mori dormire vocatur.735.an 106.col.1
Mors futura quomodo anxium reddebat Chriſtum.1065.com.& an.80
Mortem ſuam cur baptiſmū appellet Chriſtus.ibid.
Mortis hominum hora incerta vbinam in Euangelio ſignificetur.1055.com.4
Mortis nomine regio ſignificatur à gentibus idolatris habitata. 213.an.164.col 1
Mortui mortuos ſepelientes qui ſint.830. an.129.col.1
Mortui illi tres à Chriſto ſuſcitati quid ſignificent.620.an.27 col.1
Mortuorum ſuſcitatio quomodo fuerit ſignum aduentus Meſſiæ.629 an 37.c.2
Mos fuit Iudæis populos per familias deſcribere.222.an.3.col.1
Mos Scripturæ cur ſit poſt generale explicare particulare.1010 an.19.col.1
Moyſes, & Elias an locuti ſint cum Chriſto de eius exceſſu.787.an.65.col.2
Moyſes, & Elias quomodo in transfiguratione Domini dicti ſint viſi à Diſcipulis.784 an.62.col.1
Moyſes fuit Propheta, & Apoſtolus. 971. an.97.col.2
Moyſes, & Elias à quibus ſint viſi, & quomodo in transfiguratione apparuerint. 782.an.61 col.2
Moyſes, & Elias quare loquerētur de morte cum Chriſto.787.an.65.col.1
Moyſis præceptum de oblatione pro Leproſi emundatione quomodo intelligēdum.468.an.27.col.1
Mulier alabaſtrum habens, vt Chriſtum vngeret, quomodo peccatrix fuerit. 648 an.61.col.2
Mulier poſt partum cur diceretur immunda.254.an.34.col.2
Mulier peccatrix, quomodo multum dilexerit, antequam ſciuerit peccata ſibi remiſſa.661.an.74.col.1
Mulieri peccatrici quando ſua peccata fuerint remiſſa.663.an.76.col.1
Mulieres Chriſtum ſequentes, Chriſto & Apoſtolis inſeruiebant. 671 an.8.col.1
Mulieris hemorrhoiſſæ gratitudo.733.an. 99 col.2
Mundus in Martio creatus fuit. 46.an.38. colum.2
Munus, & perſonam Ioannis Baptiſtę plurima commendant.303.an.6.col.2
Muti omnes naturaliter ſurdi ſunt.41. an. 32.col.1
Muti num ſemper etiam ſurdi.915.an.30. colum.1
Mutum cur dicatur Dæmonium. 914.ann. 30.col.2
Mutus Luc 11. an ad ſolam expulſionem Dęmonis locutus ſit.915.an.31.col.2
Myſteria, quæ ſub hoc Patris teſtimonio, (Tu es filius meus) continentur. 351. an. 50.col 1
Myſteria plurima in nomine IESV includuntur.103.an.85.col.1
Myſteria Diuina quibuſdam reuelari; aliis vero abſcondi: quodque hi credant; illi autem non, vnde procedit. 862.ann.35. colum.2
Myſteria aliquot Galilęæ nomine inſinuata fuerunt, & quænam ſint. 57.ann.49. colum.2
Myſteria quatuor præcipua, ob quæ Chriſtus in Martio concipi voluit.47 an.38. colum.2
Myſterium incarnationis tribus modis potuit manifeſtari.52.an 42.col.2
Myſterium miraculo ſanationis hæmorrhoiſſę incluſum quodnam ſit. 733.an. 100.col.2
Myſterium incarnationis prius angelis, quā hominibus innotuit. 52.an.42.c.2
Myſterium incarnationis cur per Angelū Deus B.Virgini nunciauerit, & non per ſe.53.an.43.col.1
Myſtica ſignificatio nauis Petri.444.ann. 2.col.1

Naaman

Digitized by Google

N.

NAaman fides in multis oſtenditur. 414.an.47.col.1
Naſcendi verbum apud Philoſophos neceſſario ſignificat.136.an.103.col.2
Naſci duplici modo in Scriptura accipitur 135.an.ead.
Natiuitas dupliciter accipitur. 34.ann 23. colum.2
Natiuitas Ioannis cur timorem hominib. incuſſerit; Natiuitas autem Saluatoris gaudium, 189.com.1
Natiuitas Chriſti cur paſtorib⁹, & nō Phariſæis annunciata ſit, 231.an.14.col.2
Natura Angelica circumſcripta eſt.40.an. 31.col.2
Natura inuidiæ quæ ſit, 411 an 44 col.1
Naturalis via conceptionis ſecundum philoſophos, 45.an.36.col.1
Nauis Petri myſtica ſignificatio, 444 an. 2.col.1
Nauis reductio à terra quid ſignificet.444. an.3.col.2
Nauis in altum myſtica reductio. 446.an. 5.col.1
Nauium ſubmerſio quid indicet, 449. an. 10 col.2
Nazar explicatio Hebræorum, 59 an. 50 colum.1
Nazareni etymologia.ibid.
Nazarenorum manus qualiter Chriſtus euaſerit, 416.an.50.col.1
Neſtorij error damnatus, duas in Chriſto naturas, & perſonas ponens, 135.ann. 102.col.2
Neſtorius, quo fundamento nixus, negauerit B.Virginem matrem Dei eſſe, 97. an.80.col.2
Neſtoriani, & Ariani refutantur.292.ann. 86.col.1
Nocte cur repetatur anima diuitis Luc.12. 132,an.40.col 2
Noctem in quot vigilias diuiderent Hebræi, 1050.com.1
Noctis vigiliæ cum ſint quattuor, cur quartæ non meminerit Chriſtus. 1056.ann. 67.col 1
Noctis in quatuor vigilias diuiſio, & quot horas ſingulæ vigiliæ haberent, 230. com.2.& 1056.com.1
(Noli timere) propria locutio Angelorum bonorum, quando læti aliquid nunciaturi ſunt, 95.com.1
Nomen cur pueris in circumciſione imponeretur, cauſa quadruplex datur. 186.anno.139.col.1
Nomen quid hoc loco ſignificet. 540.ann. 30.col.1
Nomen ſanctum eius, Hebraiſmus eſt 176. commen.
Nomen Græcum [illegible] tripliciter ſumitur, 743.an.6.col.2
Nomen ſacroſanctum Mariæ tres etymologias, 73. an.61.col.2
Nomen vxoris non aufert virginitatem. 224.com.1
Nomen, IESVS, quomodo nouum dici poſſit.106.an.86.col.1
Nomina hęc, panem, piſcem, & ouū, Luc. 11.quid ſignificent, 912.an.27.col.2
Nomina veſtra ſcripta ſunt, & nō potius, vos ſcripti eſtis, cur dicat Chriſtus. 858. an.28.col.1
Nominis illius (ſtulte) quo Deus Luc.12. Diuitem compellat, energia. 1031.commen.2
Nominis ſanctiſſimi IESV etymologia: quatuor de ea diuerſæ ſententiæ reijciūtur.103.an 85.col 1
Nominis Tophet interpretatio, 990.ann. 8.col.1
Nominis Gehennæ interpretatio. 989.an. 8.col.2
Nominibus his, Pater, & Domine cęli, & terræ, cur Chriſtus vſus ſit, eorumq; varia interpretatio, & diſcrimen. 859.ann. 31.col.2
Nominibus lapidis, ſerpentis, & Scorpionis Luc.11.quid ſignificetur, 911.com. & an.27
(Non in ſolo pane,) diuerſis modis explicant.381.an 12.col.1
Non maledicere pręceptum eſt, benedicere verò maledicentibus conſilium. 555. an.44.col.2
Non omnes virgines ſtuprum admittentes comburi ſolebant, ſed ſolæ ſacerdotum filiæ, 66.an.55.col.1
Nouatianus veniam petentibus dari negabat, 998.an.16.col.1
Nubes illa in monte Tabor, an à terra fuerit eleuata 795.an.76.col.1
Nubes, quæ Chriſtum, Moyſem, & Eliam circundedit, cur ſit facta lucida, 793.anno.74.col.1
Nubes illa, quę Chriſtum Moyſem, & Eliā circumdedit, cur, & ex qua materia ſit facta,

f

facta,793.an.73.col.2
Nubes ab occaſu ſurgẽs cur pluuiæ ſignū eſſet Iudæis.1068.com.2.& an.84.col.1
Numeri imparis cur ponat exemplū Chriſtus,ſeparationem explicans ob Euangelium futuram.1067.an.82.col.1
Numero quinario cur lex vetus fuerit cōprehenſa.49.an.40.col 1
Numerus quadragenarius in ſcriptura myſterijs refertus eſt.372.an.3.col.1
Numerus ſenarius primus numerus perfectus eſt.49.an.40.col.1
Numerus duodenarius Apoſtolorum multis figuris præſignatus, 528.an.19.col.2
Nutritio pueri,dum eſt in vtero,per vmbilicum ſit.185.an.138.col.2

O

OBediētia puerorum duodecimo anno perfecta eſt.279.an.69.col.2
Obiectio duplex,quod non fuerit opus ſine virili copula Chriſtum concipi,earūque ſolutio.122.an.95.col.1
Obiectio triplex ex ſcriptura contra hanc ſententiam (orate pro calumniantibus vos.) 559.an.47.col.1
Obiurgatio Chriſti dæmonem increpantis qualis fuerit.424.an.59.col.2
Obligationem erga Deum quinā habeant maiorem.1062.com.3.& an.77.col.2
(Obumbrabit tibi) diuerſimode Patres exponunt, 130.an.100.col.1
Obumbrare hoc loco idem quod fęcundare.132.an.100.col.2
Oculi corporei, & aures corporeæ intelliguntur illis verbis(Beati qui vidēt,&c.) non autem ſpirituales. 870.an.44.col.1
Oculus,quid ſignificet, ibi, ſi oculus tuus fuerit ſimplex;& variæ ſententiæ. 594.com.& an.79.col.1
Odio habere quid ſit.553.an.42.col.2
Odientium diuerſitas quadruplex.554.an.42.col.1
Odientibus benefacere an præceptum ſit, vel conſilium.555.an.43 col.1
Officium Chriſti,ad quod venit,propriū.1063.com.2
(Omnia petenti à te tribue) vtrum abſolutè, vel cum limitatione accipiendum.564.an.51.col.1
(Omni petenti a te)vtrum Eccleſiaſticarū rerum œconomos etiam comprehēdat, 565.an.52.col.1
(Omnis vallis implebitur,&c.) varie explicant Patres,315.an.18.col.2
Onera,ſiue ſarcinæ,de quibus Luc.11.quę ſint.967.an.93.col.1
ὠφελέω viuo,emolumentum capio. 774.an.49.col.2
Opinio eorum, qui B.Virginem præ dolore mortuam dicunt,reijcitur. 272.ann.57.col.4
Opinio dicentium Chriſtum demiſſis oculis ſolitum concionari,refellitur.534.anno.26.col.1
Opinio varia Doctorum de præſentia B. Virginis in natiuitate Baptiſtæ.181.an.134.col.2
Opinio eorum, qui Zachariam ex ſtupore mutum euaſiſſe arbitrantur, refutatur. 42.an.33.col.1
Opinio Epiphanij de vita Ioſeph,quando cum B.Virgine nuptias celebrauit. 71.an.59.col.2
Opinio recētiorum de occultatione B.Eliſabeth refellitur.45.an.37.col.2
Opiniones variæ Patrum de Ioſeph , quē Matthæus filium Iacob, Lucas filiū Heli appellat.357 an.56 col.2
Opiniones aliquot Patrum de ruina à Simeone prædicta reijciuntur.268.an.53.colum 3
Opera bona,& fructus, & ſemen dicuntur. 685.an.24.col.2
Opera quæ, quando, & quo animo facere liceat , etiamſi nobis inde tentationem incutiendam ſciamus. 905.an.16.col.2
Opera iuſtorum quomodo alijs proſint. 541.an.31.col.2
Opere,corde, & voce Deus magnificatur, 171.an.124.col.2
Opere etiām Chriſtum confiteri quomodo teneamur,998.an.19.col.1
Operatio vtraque intellectus ad fidem neceſſaria donum,& gratia Dei eſt.140.anno.107.col.2
Operatio duplex intellectus ad fidē requiritur.ibid.col.2
Operationum Chriſti quædam cum alijs hominibus erant communes, quædam propriæ Redemptoris. 279.an.69.col.1
Opertum ad quid referatur; ad quid vero abſconditum.Luc.12.986 an.3.col.1
Oppoſitio trium, quæ in malorum perpeſſione ſunt,tribus, quæ in mercede reperiuntur,540.com.2
Opus bonum ex ſe, quando ſit vitioſum.

955.annot.79.col.2
Opus præcipuum ad iuſtitiam regni pertinens quod ſit,1050.com.3
Opus augendi corporis quomodo ſit minimum ipſi Deo,1041.an.49.col.1
Orandi qualitas,& modus,911.com.& anno.26
Orans ſi quæcunque petit,accipit,ad quid quærendum,& pulſandum ſit,911.ann.25 col.1
Oranti pro calumniantibus quid ſit petẽdum, 558.an.46.col.2
Orare pro peccatoribus impœnitentibus quomodo liceat.1016.an.21.col.2
Orare quomodo intermiſerit aliquando Chriſtus, cũ in perpetua fuerit Dei contemplatione.891.com.1
Orare pro calumniatoribus an ex præcepto,vel conſilio teneamur, 558.ann.45.colum.2
Orare pro calumniatoribus multis modis iubemur ibid.col.1
Oratio Zachariæ quænam fuerit,quando Angelus ei apparuit.27.an.18.col.2
Oratio duo obſeruanda continet.906.comment.1
Oratio,quæ,& quando petita à Deo non obtinet,911.com.& an.26
Oratio,quã Ioannes Baptiſta docuit,quænam fuerit,cur ſcriptura non dicat 892.annot.3
Orandum pro reprobis,& quomodo, 559.an.46.col.1
Orationis dominicæ verbis (Sicut & nos dimittimus, &c.) quid manifeſtetur, 902.an.14.col.2
Orationis neceſſitas, efficacia, & antiquitas.892.an.3.col.1
Orationis aſſiduitas tãti fructus eſt,vt,qui petit,maiora quam petat obtineat. 908.comm.4
Orationis Chriſti vis.891.com.1
Orationis vehementer conſtantis,ac perſeuerantis, eiuſque efficaciæ exempla ex Scriptura,910.an.24.col.2
Orauerit cur frequenter Chriſtus,891.cõment.1
Orbis totus in hac deſcriptione ſynecdochicè accipitur pro orbe Romano. 219.com 4
Orbis deſcriptio quando facta fuerit.220.an.1.col.2
Ordo narrationis diuerſus non mutat veritatem.940.an.62.col.1
Ordo duplex ſcientijs eſt, doctrinæ,& rei, ſeu naturæ, 10.an.10.col.2
(Oriens) varie doctores interpretãtur, 210.an.162.col.2
Origenes explicans illud (ſine timore) refellitur,203 an.154 col.1
Origenes, arbitrans Ioannem Baptiſtam more cæterorum infantiũ non eſſe nutritum lacte,reiicitur. 183.an.134.col.2
Origenes fuit deceptus, arbitrans Leui nõ eſſe Matthæum,489.an.52.col.2
Origenes Beatiſſimã Virginem in paſſione Domini non fuiſſe conſtantem aſſerens refutatur.271.an.56 col.4
Origenis ſentẽtia de oblatione turturum, & pullorum columbarum refutatur, & quod aues à B. Virgine oblatæ non fuerint alterius naturæ 261 an.38.col.3
Origenis error de creatione animarum cauendus eſt.158.an.114.col.1
Origo admirationis quæ ſit; & cur Chriſtus admiratus eſſe dicatur. 613.an.19.colum.2
Ornata domus reſpectu dæmoniorũ, quæ dicatur.935.an. 58.col.2
Os opprimere Luc 11.quid ſignificet, 981.an.104.col.1
Os Zachariæ cur non in natiuitate Ioannis,ſed in circunciſione apertum fuerit, plures dantur cauſæ, 189.an.141.col.1
Oſcæ verborum a Chriſto prolatorũ ſenſus,497.an.64.col.2

P

PAcem non miſſurus, ſed ſeparationẽ, quomodo veniſſe dicatur Chriſtus, 1066.an.81.col.1
Pacem quam non miſſurus veniſſe dicatur Chriſtus.1066.ann.81.col.2.
Pacis cuiuſnam princeps dicatur Chriſtus. ibid.col.2
Pœnitentiæ ſacramentum peccantib. poſt baptiſmum dari, de fide eſt tenendum. 1003.ann.17.col.2
Pœnitentiæ fructus qui dicantur. 324.ann.25.col.2
Pœnitentibus veniam dari negabat Nouatianus.998.an.16. col.2
Pagani impoſſibilitatem Virginitati Deiparæ oppoſuerunt 149.ann.111.col.2.
Paganorum argumentum Philoſophicum contra Virginitatem Deiparæ, eiuſque Philoſophica ſolutio.149.an.111. col 2.

Panes tres in parab. Luc. 11. quomodo quidam interpretentur, 909. an. 23
Panes amicus ab amico, Luc. 11. quibus argumentis impetrare conetur. 907. com. 2
Panis nomine in orat. dominica, & paſſim in Scriptura quid intelligatur, 899. an. 10. col. 1
Panis, piſcis, & oui nominibus, quid ſignificetur. Luc. 11. 912. an. 27. col. 2
Παρά, præpoſitio dandi caſui iuncta, Latinis, iuxta, ſeu prope ſignificat. 96. ann. 79 col. 1
Parabola de miſſione manus ad aratrum ex Patrum doctrina declaratur. 833. an. 132. col. 1
Parabolæ Luc. 11. ſcopus quis ſit. 908. cõment. 3
Parabolæ hominis deſcendentis de Hieruſalem in Hierico, qui incidit in Latrones variæ expoſitiones. 882. an. 63. col. 2
Parabolis, ſeu ſimilitudinibus cur vſus fuerit Chriſtus. 1026. com. 2
Paradiſus quid dicatur. 948. ann. 71. col. 2
Paralytico ſalus animæ, & corporis data propter portantium fidem. 477. ann. 38. colum. 2
(Parate viam Domini) & (rectas facite ſemitas eius) pro eodem accipienda, 813. an. 17. col. 2
Parentes quid in Chriſto admirati fuerint. 283. an. 77. col. 1
Parentes, amici, familiares ſecundum carnem non raro à Chriſto nos auertunt, 280. an. 72. col. 2
Parentes honorandi, ſed Deo poſtponendi, 831. an. 129. col. 1
Parentes Chriſti quomodo aſcendere auſi ſint in Hieruſalem viuente Archelao: & num aſcenderint iſtis annis, quibus in Aegypto morati ſunt, 278. ann. 68. colum. 2
Pariendi tempus a natura præſcriptum non eſt ſemper nouem menſium completorum, 182. an. 134. col. 2
Pars Mariæ, quam dominus ab ea non auferendam dicit, quæ ſit, 888. comm. & ann. 73
Pars quid ſignificet Luc. 12. ibi; Partemq; eius ponet cum infidelibus, 1061. an. 75. colum. 1
Partes gratiæ in duplici ſunt differentia, 81. an. 67. col 1
Partes illæ tres terræ Euangelicæ conuenienti ordine ſunt poſitæ, 677. ann. 14. colum. 1
Particula (intra ſe) quo ſenſu intelligenda, 478. an. 39. col. 2
Particula (Sanctificetur nomen tuum) varie expoſita, 895. an. 6
Particula (&) aliquando loco (etiam) ponitur, 146. com. 1
Particula, (Noſter) in oratione dominica, quid ſignificet, 893. an. 5. col. 2
Particula, (donec,) quomodo accipiatur in Scriptura, 1071. an. 90. col. 2
Particula (ex te) confutantur nonnulli errores cum B. Virginis maternitate pugnantes, 135. an. 103. col. 2
Particula (ſolicite) explicatur, 605. a. 5. c. 2
Particula (væ) quatuor modis in Scriptura ſumpta, 543. an. 33. col. 2
Particula (quaſi) explicatio, 182. ann. 134. colum. 2
Particulæ (Sicut & nos) in orat. dom. varia lectio. 902. an. 14. col. 2
Particulæ (Qui es in Cęlis) Varia expoſitio 894 an. 5 col. 2
Particulæ (Sicut in cęlo, & in terra) expoſitio varia. 898. an. 9. col. 1
Particulam orationis dom. (Fiat voluntas tua) Lucas omiſit, ibid. & an. 8. col. 1
Paruulos quos appellet Chriſtus; quos vero ſapientes, & prudentes. 861. comm. & an. 32. col. 2
Paſſeres duos aſſe vendi quomodo dixerit Dominus apud Matth. apud Lucam vero quinque duobus aſſibus. 992. an. 11. colum. 2
Paſſionem ſuam cur baptiſmum appellet Chriſtus. 1065. com. 1
Paſſiones animi quid in homine efficiant, & quomodo generentur. 90. annot. 74. colum. 2
Paſſiones Chriſti naturales, & ſupernaturales fuere. 375. an. 6. col. 1
Paſtores quomodo Chriſti præſepe inuenerint. 237. an. 18. col. 2
Paſtores quatuor de cauſis iubentur gaudere. 235 com. 2
Paſtores quid cognouerint de Verbo ipſis nunciato. 245. an. 26. col. 2
Paſtores vbi vigilarint. 230. annot. 12. colum. 1
Paſtoribus Angelus, Magis vero ſtella cur apparuerit. 233. an. 15 col. 2
Pater in cęlo, & de cęlo cur dicatur Deus. 913. an. 28. col. 2

Pater quis vere dicatur. 128. an. 99. col. 2
Pater mi dicere Chriſti eſt, noſtrum autē, pater noſter. 893. an. 5. col. 2
Pater, & Domine, in illo Euangelij (Confiteor tibi, &c.) ad quid referantur & quomodo legenda ſint. 859. an. 31. col. 2
Pater à Filio, & Filius à Patre aliter cognoſcuntur, quam à nobis. 868. an. 42. col. 2
Pater quādo proprie dicatur tradidiſſe omnia filio 865. an. 38 col. 2
(Patrem habemus Abraham, &c.) quomodo intelligatur. 325. an. 26 col. 2
Patrem de quibus laudet, & commendet Chriſtus, illis Euangelij verbis (Confiteor tibi pater, &c.) 861. com. & 862. an. 35. col. 2
Patrem eſſe, aut filium, in Deo, cur ſit maius, quam eſſe Dominum. 860. an. 31. & colum. 2
Patres, Iudæorū calumniæ de regno Chriſti reſpondentes, quomodo ſint intelligendi, 113. an. 89 col. 2
Patres Ioannem in limbo etiam præcurſoris officio functum eſſe aſſerentes, quomodo intelligendi. 626. an. 34. col. 2
Patres, qui Chriſtū ex duabus naturis cōpoſitum appellant, quomodo ſint explicandi, 135 an. 102. col. 2
Patres multis modis verba illa Simeonis (Tuam ipſius animam &c.) exponunt, quorum aliqui reijciuntur. 271. a. 56. c. 4
Patres, quibus Deus locutus eſt, ſunt Abraham, Iſaac, Iacob, & Dauid 180. cō. 2
Patres ruinā à Simeone prædictam diuerſimode interpretantur, 268. an. 53. col. 3
Patri creatio, Spiritui ſancto ſanctificatio tribui ſolet, licet opus totius ſit Trinitati. 127. an. 98. col. 2
Patris nomine vt Deum appellemus cur iubeat Chriſtus. 893. an. 4. col 2
Patris nomen in oratione Dom. cur optimum ſit orandi principium, & quæ ex eo bona colligamus. 892. com. 3
Patria Chriſti ſecundum Matthæum quæ fuerit. 471. an. 30. col. 1
Patrum peccatis conſentire cur dicantur Phariſæi Luc. 11, quod Prophetarum ſepulchra ædificarent. 967. comment. 2 & annot. 95
Patrum aliquot opiniones de ruina a Simeone prædicta reijciuntur. 268. an. 53. colum. 2
Patrum diuerſa interpretatio horum verborum, (Et iuſtificata eſt ſapiētia, &c) [illegible]
645. annot. 58. colum 2
Patrum ſententiæ de progreſſu Chriſti in ſapientia referūtur, & explicantur, 292. ann. 86. col. 1
Patrum ſententia de homine promptum ſe ad ſequendum Chriſtum offerente. 826. an. 125. col. 2
Patrum diuerſa horum verborum (Et dimittemini) explicatio. 581. an. 69. col. 2
Pauli locus de regno Chriſti explicatur. 116. an. 91. col. 2
Pauli verba ad Rom. 8. (Quid oremus, ſicut oportet, neſcimus) quomodo explicentur, 906. an. 18. col. 2
Pauli locus Corinth. 9. explicatus. 993. an. 11. col. 2
Paulus cur vas electionis dicatur Actor. 9. 928. an 51. col. 2
Paulus quid vocet Spiritualia nequitiæ, 936. an. 59. col. 2
Paupertas Chriſti ac parentum eius. 261. commen.
Paupertatem pluribus de cauſis commendat Chriſtus, 536 an. 27. col. 2
Pauperum nomine quid intelligatur. 400. an. 32. col. 2
Pauor ſuper timorem addit admirationē. 428. an. 64 col. 2
Pax multiplex eſt. 1066. an. 81. col. 2
Pecuniæ nomine quid Apoſtolis ſit prohibitum. 745. an. 9. col. 1
Peccantem vtrum ille, qui in peccato eſt, debeat corrigere. 592. an. 56. al. 80. col. 1
Peccantium ad mortem duo genera. 101. an. 21. col. 2
Peccata cur debita dicantur in orat. Dom. 901. an. 13. col. 1
Peccata aliorum puniuntur ſæpe in aliis, qui non ſunt illa imitati, immo & quibus ignota fuerunt, 973. an. 98. col. 1
Peccata qui habet occulta, & bona opera facit manifeſta, quando peccet, & quando non. 965. an. 91. col. 2
Peccata, quæ ſignificentur per verba in orat. Dom. 901. an. 13. col. 2
Peccata etiam ea, quæ non ſunt blaſphemia in Spiritum ſanctum, non ſemper dimitti hominibus vnde conſtet. 1011. an. 20. col. 2
Peccata licet omnia ſint contra totam Trinitatem, diuerſimode tamen attribuuntur perſonis. 1006. & 1008. annotatio. 18.
Peccata quædam ... bent excuſationem, &

quaſi cauſam impetrandi veniam.1013. an.20 col.1
Peccata quænam in Deũ dicantur, & quæ in hominem.1017.an.22.col.1
Peccati, & culpæ ratio vnde præcipue attẽdatur.938.an.61.col.2
Peccati grauitas maior non ſemper eſt ex maiori difficultate emendationis. 938. an.61.col.2
Peccati fomes carnem ad malum irritat. 82.an.67.col.1
Peccati fomes etiam ante conceptionem filij Dei in Beata Virgine extinctus fuit. ibidem
Peccatis patrum cur dicantur Phariſei cõſentire, quod Prophetarum ſepulchra ędificarent.967.com 2.& an.95
Peccatis ſingulis ſinguli dæmones pręſunt, qui multos ſub ſe inferiores habẽt 936.an.59.col.1
A peccato liberatus, ſi recidit, grauius recidit.ibid.& col.2
Peccato vni præſidens Dæmon cur ab alio Dæmone, qui alteri peccato præſidet, plerumque in tentando adiuuetur. ibid.
Peccator, ſeu culpæ reus peccato alterius nemo efficitur.974. an.98.col.1
Peccatores quos exaudiat Deus. 909.ann. 22.col.1
Peccatores, non ſolum iuſtos, à Deo etiam exaudiri, quibus Euangelij verbis oſtendatur.ibid.& an.23
Peccatoribus impęnitentibus, & perſeuerantibus in peccato quomodo pro eis orare liceat.1016.an.21.col.2
Peccatorum remiſſionis petitio quibus neceſſaria ſit. 901.an.13.col.2
Peccatorum grauitatem, & antiquitatem Iudæis obijcit Joannes Baptiſta. 319. comm.2
Peccatorum remiſſio num ex dilectione, an dilectio ex peccatorum remiſſione prouenerit. 659.an.73.col.1.ibid. Patrũ ſententiæ.
Peccatorum nomine qui accipiantur: & quomodo difficultas huius ſentẽtię ſoluenda. 569. an. 56.col.2
Peccatorum duo genera ſunt, ſicut & præceptorum.1017.an.22.col.1
Peccatum in Filium hominis remittendũ; Blaſphemiam vero in Spiritum ſanctũ, nequaquam, neque in hoc ſeculo, neq; in futuro quomodo intelligatur. 1013. an.20.col.2
Peccatum ad mortem quod dicatur à Sancto Ioan.1.ep.3. 1014.an.21.col.2
Peccatum graue Iudæorum quod fuerit. 1068.an.85.col.2
Peccatum ad mortẽ, & blaſphemia in Spiritum ſanctum num ſint idem. 1016.anno.21.col.2
Peccatum in Deum, & blaſphemia in Spiritum ſanctum, num idem ſint. 1018. an.22.col.1
Peccatum, pro quo pullus columbarum offerebatur, quodnam fuerit.261.ann.38. colum.1
Peccatum nullum actuale B.Virginem habuiſſe toto vitæ tempore, dogma eſt fidei.902.an.13.col.1
Peccatum in Spiritum ſanctum, & blaſphemia in Spiritum ſanctum ſunt longe diuerſa.1006.an.18.col.2
Peccatum omnino nullum a venia excludi in hac vita ꝓbatur varijs rationibus. 1011.an.20.col.2
Peccatum rapinæ, cum reddenda ſit res aliena, quomodo eleemoſyna mundetur. 963.an.88.col.1
Peccatum vnius quot modis in altero vindicari poſſit.973.an.98.col.2
Peccatum quomodo in omnibus iuſtis dicatur habitare, non tamen regnare. 81. ann.66.col.2
Peccatricis mulieris conuerſio plurima admiratione digna continet. 651. ann.64. colum.1
Peccatricis nomen conſuetudinem peccati indicat.648.an.61.col.1
Pedes hoſpitum lauandi vetus cõſuetudo. 657.an.70.col.2
Pelagij error de gratia.140.an.107 col.2
Pera quid ſit, & quomodo eam Chriſtus Apoſtolis prohibuerit.744.an 8.col.2
Perſonæ publicæ maxime ab alijs inquirere debent, quæ de ſe ſpes ſit.762.an.35.1
Perſonam, & munus Ioannis Baptiſtę plurima commendant.303.an.6.col.2
Perſonarum tria genera in Scriptura commendãtur.630.an.38.col.1
Perſeuerantia non ſolum vti in oratione, ſed etiam contentione, & feruore maiori vbi doceamur.907.an.19.col.2
Perſeuerantiæ ac conſtantiæ vehementis in orando, eiuſque efficaciæ exempla ex ſcriptura.910.an.24.col.2
Perſonas ſex quomodo nominet Chriſtus de diuiſione ob Euangelium futura loquens,

quens; cum paulo ante quinque tantũ meminerit. 1067.com.2.& an.83
Perſuaſio praua hæreticorum de ieiunio. 275.an 61.col.2
Petere cur non ſufficiat, ſed quærẽdum,& pulſandum ſit in oratione; ſi,quicunq; petit,accipit.911.an.25.col.1
Petite,quærite,& pulſate,Luc.11.num eadem,an vero diſtincta ſint.ibid.
Petitio ſeptima orationis Dominicæ, cur non perfecte in hoc ſæculo compleatur 905.an.17.col.2
Petitio ſeptima orat.Dom.(Sed libera nos à malo,&c) a Luca omiſſa, & eius expoſitio. ibid.
Petitio quinta(Dimitte nobis &c.)in orat. Dom.quibus neceſſaria ſit. 901.a.13.c.2
Petitionis ſextæ orat. Dom. (& ne nos inducas,&c.) multiplex expoſitio. 903.an. 15.col. 1
Petitionis, inquiſitionis, & pulſationis in orando fructus.910.com.2
Petra ſcandali, & lapis offenſionis quomodo differant 269 an.25.col.3
Petri verba de ædificando in monte tabernaculo quo ſenſu ſint prolata. 789.ann. 68.colum.1
Petri confeſſio de Chriſto multa dogmata complectitur.765.an.39.col.2
Petri nauis myſtica ſignificatio.444.a.2. 1
Petro ſoli cur ſit dictum (eris homines capiens.)453.an.13.col.1
Petro ſoli cur dicatur (duc in altum) & nõ ſoli,ſed cæteris etiam(laxate retia)446. an.6 col.2
Petrus quare Dominum recedere precetur.450.an.11.col.1
Petrus timore magis quam reuerentia pręſentiam Domini recuſat. 450.an. 11.c.2
Petrus cum ſuo ſocio cur ſocios nutibus, non vocibus vocarit.448.an.8.col.2
Petrus quomodo dicatur neſciuiſſe quid loqueretur.791.an.71.col.1.& an.72
Petrus quomodo illos viros, qui Chriſto adſtabant in transfiguratione, nouerit fuiſſe Moyſen,& Eliam. ibid.& an.70.1
Petrus a Doctoribus arguitur ob uerba in monte prolata.790.an.69.col.2
Petrus cur in receſendis Apoſtolis ſemper prior ab Euangeliſtis numeretur, in cæteris autem ordo varietur.529.an.21.c.2
Petrus quomodo exauditus ſit rogans Dominum vt a ſe exiret.453.an.14.col.2
Petrus, cum Chriſtum negauit, an dixerit verbum in Filiũ hominis, ſeu blaſphemauerit,1019.an.23.col.1
Petrus cur Dominum interrogauerit Luc. 12.his verbis: Domine ad nos dicis hãc parabolã,an & ad omnes? 1057.ann.70. colum.2
Phariſæi, & magiſtrum, & diſcipulos reprehendere conantur,968 an.an.col.1
Phariſæi,quod Prophetarum ſepulchra ędificarent, cur patrum peccatis conſentire dicantur. 967.com.2.& an.95
Phariſæorum amentia,525.an.15.col.1
Phariſæorum calumnia, 501.an.67.col.2
Phariſæorum, & Scribarũ incredulitas omnino damnanda.642.an.54.col.1
Phariſæos quoties reprehenderit Chriſtus de lotionibus in cibis capiendis.958.anno.84.col.2
Phariſæus multis modis peccat,dum Chriſtum,& peccatricẽ temere iudicat, 653. an.66.col.1
Phariſæus Luc.11. quo animo Chriſtũ ad prandium inuitauerit, 957.an.82.col.1
Philoſophi in affectibus animi duo diſtinguunt.91.an.74.col.1
Philoſophorum opinio de vipera, 331.an. 22 col.2
Philoſophicus diſcurſus ĩſignis de affectionibus animi,90.an.74.col.2
Phraſis Hebræa (magnificauit Dominus miſericordiam cum illa) eiuſque ſignificatio,183.com.2
Phraſis eſt Scripturæ vſitata,ponere(in)loco(propter)ſeu(per)210.an.162.col.2
Pictores cur Ioſephum ſenem pingant,72 an.59 col.2
Pilatus cur Chriſtum Iudæis oſtenderit. 273.an.57.col.2
Plebs Domini quinam ſint vocati. 207.anno.159.col.2
Πληρουμενον vox quomodo exponenda. 277.an.66.col.1
Πληροφορέω duplicem in Scriptura ſignificationem habet,6.an.3.col.1
Plures ſunt hæretici, qui Chriſtum penitus à prophetis non prædicatum aſſerunt,270.an.55.col.4
Pęna dæmonum triplex, 715.an.63.col.2
Pęna alterius quo pacto gaudere liceat. 864.an.36 col.1
Pęna mali diſpenſatoris,1060.com.3
Pęnam timere malum non eſſe quomodo probetur.991.com.
Pęnarũ inferni diuerſitas, ex quibus Euan

Digitized b

geli: verbis deducatur. 1062. an. 76. col. 1
Ponere in corde quid ſignificet, 190. anno. 142. col. 1
(Ponere in corde) Hebræorum more dicitur, ibid.
Populi Iudaici ſtatus quatuor, 937. an. 60. colum. 1
Populi nomine tam Gentes, quam Iudæi intelliguntur, 235. an. 17. col. 1
Populus Galilææ cur dicatur in tenebris ſedere, 213. an. 164 col. 1
Populus Gentium plures ob ſimilitudines mulieri Hemorroiſſæ comparatur. 733. an. 100. col. 4
Populus Iudaicus menſe Martio à ſeruitu te Aegyptiaca liberatus fuit. 47. an. 38. colum. 1
Populus Iudaicus quomodo nunc in peiori ſtatu eſſe dicatur, quam fuit in idololatriæ ſtatu. 937. an. 61. col. 2
Porphyrius, & Iulianus Matthæi vocationem irridentes, refelluntur, 491. an. 55. colum. 1
Poſitiuum pro comparatiuo ſępe ſumi in Scriptura patet variis auctoritatibus, 487. an. 72. col. 2
Poſſeſſionem nullam in diuiſione terræ promiſſionis obtinuit Leuitica tribus, 162. an. 116. col. 1
Poteſtas, Magiſtratus, & Synagoga quomodo differant, 1020. com. 1
Poteſtas faciendi miracula duplex eſt, 479 an. 41. col. 1
Poteſtas regia multo pfectius fuit in Chriſto, quam in Dauide, 111. an 89. col. 1
Poteſtas ſpiritualis, & temporalis ad eam ordinata, eſt in Romano Pontifice. 113. an. 89. col. 1
Poteſtatem Regiā habuit Chriſtus ab inſtanti generationis, 112. an. 89. col. 2
Poteſtatem ſe habere in hæreditate diuidenda quomodo negauerit Chriſtus, 1022. an. 26 col. 2
Portio quæ ſeruis aſſignari ſolita ſit apud antiquos, 1059. an 72. col. 1
Præcepta diligēdi Deum, & diligendi proximum quomodo inter ſe differāt. 876. an. 52 col. 2
Præcepta tria, ſeu triplicem præparationē ad regnum Dei, & aduentum ſuum expectandum, quibus potiſſimum tradiderit Chriſtus, 1053. an. 64. col. 2
Præceptorū vt duo genera ſunt, ita & peccatorum, 1017. an. 22. col. 1
Præceptum diligendi inimicos partim naturale, partim ſupernaturale. 550. anno. 38. col. 1
Præceptumne ſit, an conſilium Chriſti ſententia de percuſſione maxillæ. 562. ann. 49. col. 2
Pręceptum de diligendis inimicis quomodo implendum. 549. an. 28. al. 38. col. 1
Præceptum diligendi inimicos quænam ſub ſe comprehendat. 552. annot. 41. colum. 2
Pręceptum Chriſti, qui etiam irrationalibus imperabat, quale fuerit. 426. an. 61. col. 2
Præceptū Moyſis de oblatione pro leproſi emundatione quomodo intelligendum. 468. an. 27. col. 1
Pręceptū Chriſti de dilectione Dei, de impoſſibili eſſe intellexerunt noſtri temporis hęretici. 875. an. 50. col 1
Præceptum quotuplex in Euangelio tradatur ad Chriſti aduentum, ſeu Dei regnum expectandum, 1053. com. & ann. 64. col. 1
Præcinctorum, ſeu cingulorū genera quot in Scriptura legantur. 1051. annotat. 62. colum. 1
Prędicatores verbi Dei ab humana laude maxime debent abhorrere. 546. ann. 36. colum. 2
Prælati quales eſſe debeāt. 1059. an. 72. col. 1. & an. 73. col. 2
Prælati boni quantam beatitudinem habituri ſint oſtenditur, 1058. com. 2
In pręlatis quæ requirantur. 1062. ann. 77. col. 1. & com. ſeq.
Pręlatis Eccleſiæ quantus ſit honor habendus, 467. an. 26. col. 1
Pręlatos eccleſiaſticos adminiſtrare tēporalia, nec Chriſtus, nec Apoſtolus vetuerunt. 1023. an. 28. col. 2
Præmij ac beatitudinis bonorum pręlatorum futura excellentia oſtenditur. 1060. com. 1
Prępa ratio ad Dei regnum quotuplex in Euangelio tradatur, 1053. com. & ann. 64. col. 2
Præparationis triplicem modum, ad Regnum Dei, ſeu aduentum ſuum expectandum, quibus potiſſimum tradiderit Chriſtus. ibid.
Præſepij nomen quid ſignificet. 225. comment. 2
Prandium Phariſæi cur Dominus acceptauerit.

tauerit.956.commen.3

Præputium Saluatoris noſtri, vbi,& quando fuerit inuentum,& quæ miracula ediderit.250 an.31.col.2

Primogenita quare in veteri lege offerebãtur. 257.com.2

Primogeniti omnium tribuum primo præſentabantur Deo, poſtmodum quinque ſiclis redimebantur.264.an.44.col.2

Primogenitus quis dicatur.224.com.3

Primogenitis omnibus, excepto Chriſto, commune eſt vuluam matris aperire. 258.an.36.col.1

Princeps quis intelligatur,quis vero Iudex Luc.12.ibi: Cum autem vadis cum aduerſario tuo,&c.1071.an.88.col.1

Princeps ſacerdotum non eſt idem qui Põtifex,vel Summus Sacerdos. 13.anno.3. colum.2

Principis nomine reliqui, qui ſub eo militant,aut militarunt,intelliguntur, 855. an.25.col.2

Priſcillianiſtarũ impius error exploditur, qui Chriſtum fato, aut ſtellarum neceſſitati ſubditum arbitrabantur.47.anno. 38.col.2

Priuilegio, non natura propagationis Mater Dei ſine peccato concepta fuit. 166. an.119.col.1

Productionis hominis quatuor modi ex Auguſtino.121.an.95.col.2

Prohibitio, qua Chriſtus Apoſtolis prohibuit,ne cui dicerent, ſe eſſe Chriſtũ Dei, qualis ſit.766.an.41.col.1

Prohibitiuane ſint, an vero inſtructiua verba illa(Veruntamen in hoc nolite,&c.) opin.variæ.857.an.27.col.1

Promiſſio diaboli qualis.385.com.2

Pronomina hic, & meus, quid ſignificent. 796.an.78.col 2

Propheta hic magnus, de quo populus Iudaicus dicebat,quis fuerit.624.ann.31. colum.1

Propheta quare non ſit acceptus in patria ſua.412.an.44.col.2

Prophetæ non fuerunt Apoſtoli, Apoſtoli vero omnes fuerunt prophetæ, 971. com.1

Prophetæ & Apoſtoli, etiam in veteri teſtamento,quidam dicti ſunt. ibid. ann. 97.col.1

Prophetæ,& iuſti multi,qui Chriſtum ſm carnem anteceſſerunt,fide, & viſu ſpirituali ipſum viderunt. 871.an.43.col.1

Prophetæ quinam dicti ſint. 971.com.1

Prophetarum occiſorum ſanguis quo pacto à Iudæis exquirendus, varij modi. 979.an.101.col.1

Prophetia Zachariæ omnes temporis differentias complexa eſt. 192.an.144.col 1

Proprietas ac virtus eleemoſynæ quintuplex deducta ex illis Domini verbis: Facite vobis ſacculos,&c.Luc.12. 1048.cõmen.2.& 1049.com.1.2.3

(Propter quod vnxit me)diuerſimode legitur.397.an.31.col.2

Προσδοκῶ quas habeat ſignificationes. 333.ann.33.col.1

Prouerbio illo (Non eſt diſcipulus ſuper &c.) duplici, & diuerſo modo vſus eſt Chriſtus,588.an.76.col.2

Prouidentia Dei probatur.992.com.

Prouidentiæ,ſeu curæ, & ſolicitudinis diſcrimen.1036.an.43.col.2

Proximi nomine qui comprehendantur, 876.an.52.col.1

Proximi nomen multipliciter in Scriptura accipitur.877.an.55.col.2

Proximos eſſe omnes homines, etiam extraneos,& aduerſarios,qua ratione oſtẽdit Chriſtus.881.com.4.& an.62

Proximus quis magis iudicandus ſit. ibid.

Proximus non tantum quoad effectũ, ſed etiam quando opus eſt,quoad effectum diligendus.882.an.62.col.1

Prudentia in ſecularibus negotijs quomodo ad ſpiritualia conferenda ſit, 1070. com.1.& an.87.col.1. & 1071.a.89.col.1

Prudentia, & modeſtia Centurionis. 611. an.15.col.1

Prudentia B.Virginis in reſpondendo cõmendatur,117.com.2

Prudentia in ſacra Scriptura pro ſapientia ponitur, 277.com.col.3

Pſalmus XC.non de Chriſto, ſed de iuſtis intelligendus,390.an.23.col.2

Publicani nũ Iudæi,an ex Gentilibus fuerint, 330.an.30.col.1

Pudor vt aliquando eſt vitioſus, ita impudentia non ſemper eſt uitium, 909.an. 22.col.1

Puella Herodias,& Herodes puniti ob necem Ioannis, & quæ ea punitio fuerit. 343 an.42 col.1

Puella Archiſynagogi quomodo Iudaicã legem ſignificauerit, 736.an.112.col.3

Puer autem creſcebat,&c. varie legunt Doctores, 276.an.65.col.3

Digitized by Google

Puer, dum eſt in vtero, per vmbilicum nutritur. 185. an. 138. col. 2
Puerorum perfecta obedientia eſt duodecimo ætatis anno. 279. an. 69. col. 2
Puerorum nomine in parabola illa Luc. 11. quid intelligatur. 908. an. 21. col. 1
Pueris olim ob euentu, vel re ipſa nomina imponebantur, 186. an. 139. col 1
Pullus columbarum pro quo peccato ſoleat offerri, 261. an. 38. col. 2
Pulſatio cur vocibus addita in parab. Luc. 11. 907. an. 17. col. 2
Pulueris excuſſio à Chriſto præcepta quid ſignificet. 749. an. 14. col. 1
Puniti pro aliis multi quomodo intelligantur, 974. an. 98. col. 1
Purgationis dies quot fuerint, 254. anno. 34. colum. 2
Puritatem vitæ in Ioanne cõmendat Chriſtus, 633. an. 43. col. 2

Q.

QVadragenarius numerus in Scriptura myſterijs plenus eſt, 372. an. 3. c. 1
Quadrageſima Montani hæretici exploditur, 506. an. 72. col. 1
(Quæ cum audiſſet) varie expenditur, 89. an. 72. col. 2
(Quæ Patris ſunt) quomodo intelligenda, 288 an. 82. col. 1
Quænã ſint ea, quæ B. Virgo cum Ioſeph ſit admirata, 267. an. 51. col. 2
Quæſtio, cur rete piſcium multitudine ante Chriſti reſurrectionem rumperetur, poſtea vero non, 448. an. 7. col. 1
Quæſtio, vtrum eadem ſit Maria, cuius Euangeliſtæ meminerunt, 648. an. 62. c. 1
Quæſtio proponitur, vtrum miraculũ maius ſit paralyticum ſanare, an peccata dimittere, 487. an. 47. col. 1
Quæſtio eſt, vtrum generale fuerit præceptum de celebrandis matrimonijs cũ fœminis eiuſdem Tribus, 363 an. 59 col 1
Quæſtio, vtrum maius ſit donum Dei, peccata dimittere, an præſeruare, ne committantur, 662. an. 75. col 2
Quæſtio quomodo verum ſit minus diligere, cui minus dimittitur, & cui magis, magis diligere, ibi. 1 col 1
Quæſtio, vtrum ſola Chriſti facies, an vero totum corpus fuerit transfiguratum, 781. an. 58. col. 2
Quæſtione nunquam difficillimam cenſeat Auguſtinus, 999 an. 17. col. 2
Qualitas triplex cœnæ, in qua beatis miniſtrabit Dominus, 1055. com. 3
(Quaſi) particula exponitur, 182. ann. 134. colum. 2
Quatuor acerrimi hoſtes virginitatem matris Dei impugnare conati ſunt, 148. an. 111. col. 2
Quatuor ſunt, quæ æquitatem præcepti dimittendi commendant, 583 an. 70 col. 1
Quatuor ex parte noſtra ſunt, quæ nos ad dimittendum ſuadent, 884. an. 70. col. 1
Quatuor in conceptione Chriſti ſunt ſimul facta, 129. com.
(Quia impleta eſt hodie ſcriptura, &c.) latius explicatur, 405. an. 38. col. 2
(Qui expectabant redemptionem Iſrael) varie legitur, 275. an. 63. col. 4
(Quid eſt quod me quærebatis, &c.) tria inſinuant, 285. an. 79. & com. 2
Quid per inimicos, & eos, qui nos oderũt, ſignificetur, 197. com.
Quinarii numeri cur potius meminerit Chriſtus, quam vnius, ſeparationem explicans ob Euangelium futuram, 1067. an. 82. col. 1
Quinque argumentis demonſtratur Eliſabeth non commemoraſſe exultationem infantis, vt Beatam Virginẽ ad firmius Angelo credendum induceret, 167. ann. 121. col. 2
(Quis oſtendit vobis fugere, &c.) diuerſimode Patres explicant, 323. an. 24. c. 2
(Quod naſcetur ex te) & cur nõ dicatur (quod naſcetur ex te) copioſe explicantur, 134. an. 102. col. 2
(Quomodo fiet iſtud) varie doctores antiqui interpretantur, 117. an. 92. col. 1
(Quotidianum in orat. Dom. quot, & quã varias habeat interpretationes, 899. an. 11. col 2

R.

RAdices, quarum defectu verbum Dei non fert fructum, quæ ſunt, 689. an. 28. col. 2
Radix ſolicitudinis bonorum temporaliũ quæ ſit. 147. com. 3
Rapinæ peccatum, cum reſtitutio faciẽda ſit, quomodo eleemoſynis mundetur, 963. an. 83. col. 2
Ratio naturalis iſtius præcepti diuini de non tãgendo leproſũ, donec lepra totũ

corpus

corpus occupaſſet.185.an.138.col.2
Ratio triplex,ob quam angelus bonus, & malus Angelus Domini vocentur. 24. an.15.col.2
Ratio itineris apud Iudæos.278.an.58.c.2
Ratio pulchra,cur diluuium ſecundo menſe anni, id eſt in Aprili eſt factum. 47. an.38.col.1
Ratione humanitatis Chriſtus benedictus dicitur.165.an.119.col.2
Rationes aliquot a Doctoribus aſſignatæ, cur Chriſtus baptizari voluerit. 345.an. 45.col.1
Rationes dantur nonnullæ, ob quas Ioannes puerulus in deſertum abijt.304.an. 7.col.2
Rationes, ob quas Ioannes baptizaturus in Iordanem deſcenderit.306.an.8.col.1
Rationes adducuntur, ob quas Dominus noluit a dæmonibus Chriſtus nuncupari.435.an.74.col.2
Rationes diuerſæ ob quas Chriſtus à dæmone voluit tentari.375.an.5 col.1
Recentiores reprehenduntur, qui illud(ex te)legendũ eſſe negant.134.an.101.c.1.
Recentiores refelluntur aliqui,qui commemorationem beneficiorum à B. Virgine factam ad communia beneficia referũt. 177.an.129.col.2
Recentiorum opinio de occultatione Eliſabeth refellitur.45.an.37.col.2
Recentiorum opinio(ſignum)pro portento interpretantium refellitur. 270. ann. 55.col.3
Redimere in Scriptura duo ſignificat.193. an.146.col.2
Reductio myſtica nauis in altum.446.an. 5.col.1
Reductio nauis à terra quid denotet.444. an.3.col.2
Reges,Chriſti Domini vocantur. 263.an. 42.col.2
Regina Auſtri,de qua Luc.11.quæ fuerit. 950.an.74.col.1
Reginam Auſtri ſaluam eſſe cur deducendum non ſit ex illis Chriſti verbis Regina Auſtri ſurget in iudicio,&c.951.an. 75.col.1
Regio vmbræ mortis Iudæorum eſt eorũ, qui proxime habitabant Gentibus.213 an. 164.col 2
Regio à Gentibus habitata mortis nomine ſignificatur. ibidem
Regni huius ſeculi tempus ob breuitatem dies vocatur.12.an.1.col.1
Regna orbis terræ quęnam intelligantur. 384 an.16 col.2
Regnum Herodis poſt mortem eius à Romanis in prouincias diuiſum.301.ann. 2.col.1
Regnum Dei quid hoc loco ſignificet. 668.an.2.col.2
Regnum de quo in orat. Dom. agitur,cur non bene de regno ſpirituali Dei in nobis interpretetur.896.an.40.col.2
Regnum Satanæ quid ſit.920.an 40.col.2
Regnum Dei quid ſignificet eo loco (Peruenit in vos regnũ Dei.)924.an.45.co.2
Regnum Dæmonis quomodo adhuc duret,nec ſublatum ſit per Chriſti regnũ. 925.an.46.col.2
Regnum quod ſit, quod petitur in orat. Dom.variæ ſententiæ. 896.an.7.col.1
Regnum cęleſte cur merito petatur in Euãgelico ſtatu.ibid.com.
Regnum Dei adipiſcendi quod ſit mediũ. 897 an 8.col 2
Regnum Chriſti optime cornu vocatur. 195 an.148.col.2
Regnum cęleſte cur petere nos voluerit Chriſtus.896.an.7.col.2
Regnum Dei in Scriptura plures habet ſignificationes.746.an.57.col.2
Remiſſio peccatorum ex dilectione,an dilectio ex remiſſione peccatorum prouenerit.659 an.73.col.1. ibid Patrum ſententiæ.
Renunciare quid ſignificet. 832 a.31.col.2
Reprehenſio Chriſti (O generatio infidelis,&c.)ad quos ſit referenda 807.anno. 94.col.2.& an.95
Reprehenſione digni qui non vocati ad dignitates Eccleſiaſticas accurrũt.527.an. 19.col.1
Requies dæmoniorum quæ ſint, cum ſint in ſtatu damnationis.934.an.57 col.2
Requiem non inuenire vbi dicatur dæmõ. ibid.
Reſpicere tribus modis dicitur Deus.173. an.126 col.2
Reſponſum Deiparæ varie a partibus exponitur.155.an.112.col.1
Reſponſum frequenter in Scriptura pro quocũq; ſermone vſurpat.282.a.36.c.2
Reſurrectio omnium erit,tam infidelium, quam fidelium; non autem ſic immutatio. 952.an.77.col.2
Reſurrectione in vltima non reſurgent ſuperbi

perflua capillorum, & vnguium reſcata.994.an.12.col.2
Reſurrectionem à Simeone dictam varie doctores accipiunt.269.an.54.col.3
Rete piſcium multitudine refertum ante Chriſti Reſurrectionē, cur rumperetur, poſtea vero non.448.an.7.col.1
Reuerentia leproſi vera fuit adoratio.458.an.18.col.1
Rex Iuda aliud eſt, quam Rex Iudææ. 9. an 2.col.1
Riſus qualis a Chriſto damnetur.545.ann.35.col.2
Rogari, ac peti à nobis cur Deus velit.909.an.22.col.1
Romani cur nono die ſolerent imponere nomen infantibus, plures dantur cauſæ.185.an.138.col.2
Ruſticus ignoranter errans melioris eſt cōditionis, quā vir doctus ſimiliter errans, etiamſi in paucioribus.938.an.61 col.1
Ruina Iudæorum diuerſis vocibus in Scriptura ſignificatur.268.com.2
Ruinam à Simeone prædictam Patres explicant.268.an.53. col.1

S.

SAba quotuplex, & quę fuerit Regina Saba, de qua in ſcriptura.950.a.74.col.1
Sabbatum ſecundo primum quid.514.anno.1.col.1
Sabellij Gregales ab Athanaſio refutati.867.an.40.col.1
Sacerdos, & Leuita cur deflexerint a via in uento illo, qui in latrones inciderat, ſemiuiuo, de quo Lucas.879. anno.58.& an.59
Sacerdotibus valde neceſſaria abdicatio amoris erga cognationem, & amicos ſecundum carnem. 280.an.72 col.1
Sacrificium turturum, aut pullorum colūbarum non pro filio, ſed pro matris parientis purgatione offerebatur.260.an.37.col.3
Salathiel, & Zorobabel à Matthæo, & Luca numerati vtrum ijdem ſint.365.ann.60.col.2
Saluatoris præputium vbi, & quando inuentum fuerit, & quæ miracula ediderit.250.ann.31. col.2
Salus animæ & corporis paralytico data propter fidem portantium.477.annot.38.col.2
Salutatione peracta, tria in B.Virgine facta ſunt 89.com.
Samaritani cum Deo Iſrael vero, falſos Deos colebant.880.com.2
Samaritanus vinum, & oleum, in plagas infundens, quid moraliter ſignificet, ex Greg.880 an.61.col.2
Samaritanus in parabola illa (Homo quidam deſcendebat de Hieruſalem in Hiericho, &c.) In cuius rei ſignum ponatur. ibidem.
Samaritanus, cuſtos interpretatur. 881. com.1
Idem cur Chriſtum ſignificet. 882.ann.63.col.2
Samſon figura Chriſti fuit.59.an.50.col.2
Sanctificatio Dei cur primo petatur in oratione Dominica.894.com.
Sanctitas Chriſti ſuperexcellens. 137.ann.104.col.1
Sanctitas cultus, ac religionis nomen eſt. 895.an.6.col.2
Sanctitas, & iuſtitia parentū quatuor modis prodeſt filiis.17.ann.9.col.1
Sanctitatis, & iuſtitię nomine quid intelligatur, 204.com.
Sanctorum beatitudo, quibus verbis ſignificetur in Euangelio.1055.com.3
Sanguinem alicuius requirere, vel inquirere ab altero quid ſit in ſcriptura. 972. an 98 col 1
Sanguis Abel quare à Iudæis exquirendus dicatur.976. an 99.col.1
Sanguis occiſorum Prophetarum, quo pacto a Iudæis exquirendus.979. annota. 101.col.1
Sapientes quos appellet Chriſtus; quos vero paruulos 861 com.& an.32.col.2
Sapientia Dei ſumma in quo eluceat. 863. an.35.col.1
Sapientia admirabilis Saluatoris in illius hominis vocatione, quem Lucas refert, elucet.829.an.128. col.2
Sapientia in Chriſto nunquam creuit, etſi corpus eius creſceret.276.com.3
Sapientia Dei in illis verbis: Propterea & ſapientia Dei dixit Luc.11.quid ſignificet.970.com.& an.96
Sarcinæ, ſiue onera, de quibus Luc.11.quę ſint.966.an.93.col.2
Satan, quod ſignificat aduerſarium, quomodo appropri etur Dæmoni. 1061.an.39.col.1
Satan cur fulguri à Chriſto comparetur, variæ ſententiæ. 855. annotatione 25. col.1

Satanæ

Digitized by Google

Satanæ nomine cur cęteri Angeli praui intelligantur in illis verbis (Videbam Satanam ſicut fulgur,&c.)ibid.
Satanæ regnum quid ſit.920.an.40.col.2
Satanæ nomen varie interpretatum. ibid. an.39.col.1
Satanam,& omnes eius milites,cur ſerpentum , & ſcorpionum nomine appellet Chriſtus 856.com.1
Saturitas quęnam damnatur.544.a.34.c.2
(Scientiam ſalutis)phraſis Hebraica eſt ꝓ ſcientia ſalutari.207.an.159.col.1
Scelus graue eſt in homines ſanctos ſæuire.344.an 44.col.1
Scopis mundata domus Luc.11.quid ſignificet.935.com.& an.58
Scribæ,& Phariſæi cur à Chriſto dicantur generatio, itemque generatio mala, & adultera.992.annot.65.col.2
Scribarum error circa verba (Quis poteſt dimittere peccata)oſtenditur. 480 ann. 41.col.1
Scriptura ſacra multa refert,quaſi ante dicta, quæ tamen ſcripta non ſunt. 970. an.96.col.2
Scriptura ſacra quo argumento plerunque vtatur.1045.an.55.col.2
Scriptura cur dicat (Fecit redemptionem plebi ſuæ)& nō plebis ſuæ.194 an.146. col 1
Scriptura,quæ gratiæ ſunt,Spiritui ſancto tribuit.129.an.90.col.1
Scripturę mos cur ſit poſt generale explicare particulare.1010.an.19.col.1
Scripturæ ſacræ, quomodo impedimento ſint Iudæis ne conuertantur.939.an.61. col.2
Scripturæ concordia de præcepto dilectionis Dei.875.an.51.col.2
Sectæ hæreticorum circa uirginitatē Deiparæ tres ſunt.153.an.111.col.1
Sedulitas B.Virginis in itinere.279.com.3
Seleuciani,& Hermiani,igne non aqua baptizantes refutantur.337.an.36.col.1
Sēmen naturale tria habet 127.an.98.col.2
Semen ſecus viam lapſum quod intelligatur 673.an.11.col.2
Semen ſuper petram lapſum , quos homines ſignificet.675.ann.13.col.2
Semen materiale tria requirit , vt fructificet.693.an.31.col.1
Semiuiuo legatur,ſiue,Semimortuo in illo Luca (Et plagis impoſitis,&c)idem ſenſus eſt.879.an.57.col.2
Senarius numerus primus numerus perfectus eſt.49.an.40.col.1
Seniorum ratio expenditur.606.an.7.col.1
Senſus ſententiæ illius 1. Reg.2.(Si peccauerit vir in virū, placari ei poteſt Deus ; ſi autem in Dominum peccauerit, quis orabit pro eo?)1018.an.22.col.1
Senſus verborū Chriſti(Et qui aufert quę tua,&c.) tripliciter poteſt exponi. 566. an.53.col.1
Senſus verborum Oſeæ à Chriſto prolatorum.498.an.64.col.2
Senſus ſpiritualis horum verborum (exi à me Domine.)450.an.11.col.2
Senſus articuli fidei explicatur in illis verbis(Cōceptus de Spiritu ſancto.) 127.an not.98.col.1
Senſus eorum uerborum,(Si quis vult venire poſt me) latius explicatur.770.an. 44.col.2
Senſus duplex horum uerborum(quia magno timore tenebantur)exponitur.724. ann.80.col.2
Senſus litteralis, & ſpiritualis horum verborum(Nemo autem Lucernam accendens,&c.)eruitur.694.an.32.col.1
Senſus literalis quando ex propria verborum ſignificatione haberi poteſt, non eſt ad figuratum recurrendum. 855.an. 25.col.2
Senſus ſententiæ illius Luc.12.Et quid volo,niſi vt accendatur.1064.an.79 col.2
Senſus illorum verborum,Nolite in ſublime tolli,ab Auctore allatus,vnde veriſſimus appareat.1046.an.56.col.1
Sententia Patrum triplex de Chriſti ætate quando baptizatus fuit.355.an.65 co 2
Sentētia Patrū de filiis ſponſi . 504 a 70 1
Sententia illa 1 Reg.2.(Si peccauerit vir in virum , placari ei poteſt Deus ; ſi autem in Dominū peccauerit , quis orabit pro eo?) varie explicata 1016 an 22 col.2
Sententia illa.Qui dixerit verbum in Filiū hominis, &c. quoties a Domino prolata,& connexio eiuſdem cum ſuperioribus 1018 an.23.col.2
Sententia D Bernardi de tempore natiuitatis Ioannis Baptiſtæ expenditur. 45 an. 36 col.1
Sententia Patrum de non ſalutando quempiam per viam 841 an 8 col.1
Sententia illa(ſcio te quis ſis, &c)varie interpretata 424 an 58.col 1. auctoris vero de ea opinio.ibid.col.2

Sententia

Sententia Ambroſij de gladio, ſpiritualis potius, quam litteralis.272.an.56.col.1
Sententia Bernardi de verbis B.Virg.(quõ fiet iſtud) probatur.120.an. 93.col.1
Sẽtentia eorum, qui Chriſtum per quadraginta dies variis tentationibus vexatũ fuiſſe à Dæmone dicunt reijcitur. 372. an.4.col.2
Sententia Patrum dicentium Chriſtũ matris vuluam non aperuiſſe, probatur. 258.an.36.col 1
Sententia Hieronymi, & Gregorii de tentationibus Chriſti cæteris præferenda. 384.an.15.col.1
Sententia illa Luc.12. Quia complacuit Patri veſtro dare vobis regnũ. verbotenus explicata.1048.com.1
Sententiæ Patrum de progreſſu Chriſti in ſapientia explicantur, & referuntur.292 an.86.col.2
Sententiæ illius Luc.12. Nolite in ſublime tolli. varia expoſitio.1044.an.54.col.1
Sententiæ illius (ſint lumbi veſtri præcincti) varia expoſitio.1050.com.1.& ann. 62.col.2
Sententię illius, Et quid volo, niſi vt accendatur Luc 12.varia lectio.1064.a.79.c.2
Sententiæ illius Luc. 12. Non in abundantia cuiuſquam vita eius eſt, &c.explicatio.1026.an 31.col 1
Sententiæ illius, Nolite ſoliciti eſſe, animę veſtræ quid manducetis, & Luc. 12.explicatio. 1035.com.2.& an.44
Sententiam eorum verborum (quod in ſpinas cecidit, hi ſunt, &c.) Patres quomodo explicent.690.an.29.col.1
Sententiam de quinque panibus quomodo Euangeliſtæ tenuerint.756.an.37.c.1
Separatio qualis futura ob Euangelium. 1067.com.1
Separationem, non pacem miſſurus quomodo veniſſe dicatur Chriſtus.1066.an not.81.col.1
Separationem ob Chriſti Euangelium futuram explicãs Chriſtus, cur numeri im paris exemplũ adferat.1067.an.82.col.1
Sepulchra Prophetarum ædificare cũ laudabile ſit, cur id Chriſtus in Phariſæis reprehendat 967.com.2. & an.95.
Series hiſtoriæ de baptiſmo Chriſti a Ioanne in Iordane ſuſcepto.345.an.45.col.1
Sermonis nomine non Chriſtus, ſed prędicatio intelligitur. 8.an.7.col.1
Sermones iſti quos Dominus præcipit diſcipulis mente retinere, qui ſint.812.anno.104.col.2
Serpentũ, & ſcorpionũ nomine quid ſignificet Chriſtus, cũ dicit (Ecce dedi vobis poteſtatẽ calcandi, &c.) 856.an.26.col.1
Serui mali diuiſio quæ, & quotuplex ſignificetur Luc.12.ibi. Et diuidet eum. 1061 an 74.col.1
Seruis, quę portio aſſignari ſolita apud antiquos.1059.an.72.col.2
Seruorum infidelium quot genera, & quæ cuiuſque pœna futura ſit. 1061.com.2
Seruus infidelis quis ſit.ibid.ann.75.col.2
Seueriani, & Andromici hęretici feminam Satanæ opus eſſe aſſerebant.64.a.53.c.2
Sex ſunt in regno Chriſti completa, quę de Regno Dauid erant prænunciata. 110. ann 89 col.1
Sexageſimi, centeſimi, & trigeſimi fructus nomine quid intelligatur. 679.a.18.co.2
Sexum virilem, cur potius Deus aſſumpſerit, quam femininum multæ dãtur cauſæ.99.an.82.col.1
Sexus vterque de Chriſto in templo teſtificatus eſt, quia ſexum vtrumq; venerat liberare.274.com.1
Sicera nomen Hebræum omne illud, quod inebriare poteſt, ſignificat. 32.a.22.col.1
Signa in ſcriptura alia ſunt cognitionis, alia pro ationis.237.an.18.col.1
Signa petentes cur à Chriſto reprehendantur.944.an.67.col.1
Significatio duplex militię cęleſtis in Scriptura.239 an.19.col.1
Significatio triplex verborum (diſperſit ſuperbos) à Bonauentura adfertur. 178. ann 130.col.2
Significatio myſtica nauis Petri.444.an.1. col.1
Signum Ionę ſolum cur Iudęis promittat Chriſtus; cum tamen multa alia ediderit.945.an.69.col.1. & an.70.& 947.cõmen.& 949.an.73.col.1
Signum quoties à Chriſto petierint Iudęi. 946.an.70.col.2
Signum Ionę quod fuerit 947 an.70.col.1
Signũ de cęlo cur petant à Chriſto Iudæi. 917.com.& an.35.col.2
Simeon, & Leui vaſa iniquitatis dicantur Gen.49.928. an.51.col.2
Simeon quia ſacerdos erat, B Virgini, & Ioſeph benedixit.267.an. 52.col.4
Simeon ſacerdos fuit. 264 an. 5.col.3
Simeon multiplici pace donatũs fuit. 265. annot.

Digitized by Google

annot.47. col.3
Simeonem fuiſſe ſacerdotem valde probabile eſt.261.an.39.col.4
Simeonis prophetia per patres explicatur. 268.com.2
Similitudinibus, ſeu parabolis cur vſus fuerit Chriſtus.1026.com.2
(Sine querela incedere) explicatur.21.ann. 11.col.1
Sociorum nomine quid myſtice ſignificetur.449.an.9.col.1
Sodomi quomodo dicantur in vltimo iudicio remiſſius puniendi, quam illi, qui Euãgelio nõ crediderũt.848.an.16.col.2
Sol cur non ſit pater multorum animaliũ è terra productorum.128.an.99.col.2
Sol in ſigno Arietis creatus eſt. 47.an.38. col.1
Solicitudo rerum temporalium quantum noceat.691.an.29.col.1
Solicitudo quid ſit.1036.an.44.col.1
Solicitudo quomodo differat a cura & ꝓuidentia.ibid.
Solicitudo quotuplex, & quænam prohibita ſit.ibid.col.2
Solicitudo licet non in corporali, in ſpirituali tamen cibo eſſe debet.1037.col.1
Solicitudinem victus, & veſtitus cur ad ſolos Diſcipulos, non autem ad turbas cõuerſus prohibuerit Dominus.1035.commen.2.& an.44
Solicitum eſſe, & quęrere an ſint idẽ.1043 an.53.col.1
Somnus diſcipulorum in transfiguratione qualis fuerit.788.an.66.col.1
Spes aliquid recipiendi in mutuo vtrum inducat vſuram.573.an.60.col.2
Spelunca, in qua Chriſtus natus eſt, intra vrbem, non extra fuit. vbi obiectiones refelluntur.228.ann.10.col.1
Spinæ cur ſemen, & non potius ſemen ſpinas ſuffocet.691.an.29.col.1
Spiritualia nequitię quid vocet Paulus. 936.an.59 col.2
Spiritui ſancto cur Chriſti conceptio tribuatur, cum ſit opus totius Trinitatis. 127.an.58.col.2
Spiritum ſanctum negare eſſe Deum, non eſt blaſphemia in ſpiritum ſanctũ.1019 an.23.col.2
(Spiritus Domini ſuper me) auctor late explicat.396.an.30.col.1
Spiritus ſanctus quot modis in aliquo eſſe dicatur.263.an.41.col.1
Spiritus quomodo exultare, anima vero magnificare dicatur.173 ann.125.col.1
Spiritus ſanctus in B. Virginẽ ſuperuenit, & quantum ad gratiam & quantum ad naturæ opera.124.an 97.col.1
Spiritus ſanctus ſuperuenit, vt ſine mora incarnationis opus perficeret.125.ann. 97.col.2
Spiritus malus vtrum a Chriſto fuerit increpatus, an puer Lunaticus.810.annot. 101.col.2
Spiritus ſolet pro dono iſto Spiritus ſancti accipi.36.ann.25.col.1
Spiritus ſanctus ſuperueniẽs viri vices ſuppleuit.125.an.97.col.1
Spiritus boni nomine quid intelligatur Luc.11.(Quanto magis Pater veſter dabit, &c.)913.an.28. col.2
Spiritus ſanctus vnus eſt, ob cuius donorũ multitudinem multi dicuntur ſpiritus. 825.an.123.col.1
Spiritus ſanctus non eſt dicendus pater Chriſti ſecũdum carnẽ.128.an 99.col.1
(Spiritus ſanctus ſuperueniet in te,) explicatur.124.ann 97.col.1
Spiritus, & animæ differentia.172.an.125. col.2
Spiritus ſanctus in ſcriptura digitus Dei cur appelletur. 924.an.44.col.1.& 2.
Spiritus ſanctus aliter in B. Virginẽ, aliter in Apoſtolos ſuperuenit.125.an.97.co.1
Spolia Dæmonis qũo Chriſtus diuiſit, arma abſtulit, & vaſa diripuit. 932.an.55
Spolia Dęmonis quæ ſint 928.an.52 col.1
Sponſo, quomodo, & cur comparetur Chriſtus in ſuo ſecundo aduẽtu.1054.com. & ann.65.col.2
Status quatuor populi Iudaici.937.an.69. col.1
Sterilis & concluſa in quo differant. 147. an.109.col.1
Stultitia diuitis Luc.12.ac aliorum diuitũ. 1033.com.& an.41.col.1
Stultos quomodo Phariſęos appellet Chriſtus.1068.an.85.col.2
Submerſio nauium quid ſignificet. 449. an.10.col.2
Subſtantiæ ſpirituales in tres diuiduntur hierarchias a Doctoribus.54.a.45.col.2
Suffocandi verbo merito vtitur Chriſtus. 676.an.14.col.2
Superborum & humilium differentia.156. an.113.col.1
Superiores, & inferiores ſunt inter dæmones,

nes, ſicut inter homines. 916. com. 2
Superuentio Spiritus ſancti in B. Virginē quatuor continet. 125 an. 97. col. 1
Supplicia diuerſa inter peccatores, pro peccatorum grauitate. 847. an. 16. col. 1
Suſcitatio mortuorum quomodo fuerit ſignum aduentus Meſſiæ. 629. an. 37. co. 2
Syllogiſmus, ſeu argumētum quo refutat Chriſtus calūniantes ipſum in Beelzebub eiicere Dæmonia, quomodo ſupplēdus. 920. com.
Symboli Athanaſij ſententia explicatur. 134. an. 102. col. 1
Synagoga, Magiſtratus, & Poteſtas quomodo differant. 1020. com. 1

T.

T Littera myſterium Crucis deſignat. 104. an. 85. col. 2
Tactum fimbriæ mirabilis effectus ſequutus eſt. 730. an. 92. col. 3
Tactus triplex inſinuatur hoc Chriſti verbo (quis me tetigit) 731. an. 95. col 2
Talitha cumi vox Hebræa quid ſignificet. 735. an. 108. col. 4
Telonium quid ſit. 490. an. 53. col. 1
Tēperantia, & frugalitas panis ſolius mentione in orat. dom. comendatur. 899. com. & an 10. col. 1
Templi reædificatio quando completa ſit. 978. an. 100 col. 2
Templum tria habuit atria. ibid col. 1
Temporalia adminiſtrare Prælatis Eccleſiaſticis, nec à Chriſto, nec ab Apoſtolo eſt vetitum. 1023. ann. 28. col. 1
Temporalia cur Regnum Dei quærentibus adiicienda, non autē danda Luc. 12. Chriſtus dixerit. 1047 com. 2
Tempore præſenti cur vtatur Dominus, ibi; Beatus ille ſeruus quem cū venerit Dn̄s, inuenerit ita faciētem. 1059 com.
Tempus ieiunii in veteri lege nullū fuit indictum, quamuis frequens fuerit vſus. 504. an. 70. col. 2
Tempus regni huius ſæculi dies vocatur ob breuitatem eius. 12. an. 1. col. 1
Tempus pariendi à natura præſcriptum non eſt ſemper nouem menſium cōpletorum. 182 an. 134. col. 2
Tempus præſens pro præterito poſitum 65 . an. 72. col. 2
Tempus pariendi Eliſabeth cur impletum dicatur, myſtica, & litteralis explicatio. 183. an. 135 col. 1
Tentandi verbum aud Euangeliſtas quādo in malam partem accipiatur. 873. anno. 47. col. 1
Tentandi munera Dæmonibus eſſe diuiſa, nec omnes ad omnia tentare peccata. 936. ann. 59. col. 1
Tentatio non omnis a Diabolo eſt. 903. an. 15. col. 2
Tentatio quænā intelligatur in orat. dom. 904. an. 15. col. 2
Tentationū genus duplex. ibid an. 16. col. 2
Tētationis effectus varii. 903. com. & quid per eam intelligatur. an. 15. col 1
Tentationem vt aggrediatur homo rariſſimum eſt: eam autem pati, & inferri, frequentiſſimum. ibid. col. 2
Tētationem aliquam a nobis auferri, aut, ne proueniat quando liceat petere à Deo. 904. an. 16. col. 2
Tentationem inducere quomodo dicatur Deus. 903. an. 15. col. 2
Tentationem vt omnem impediat, & vt nullam permittat cur neutrum à Deo petendum ſit. 905. an. 16. col. 1
Tentationes Chriſti eo o dine quo factæ ſunt, à Matthæo deſcribuntur. 382. ann. 15. col. 2
Tentat aliquis aliquando vt diſcat nō vt calumnietur. 873. an 47. col. 1
Tentator cur præcipue diabolus dicatur. 903. an. 15. col. 2
Terræ triplici triplicis hominum generis comparantur inimici. 677. an. 15. col. 2
Tertulliani interpretatio de Domino Sabbati probatur auctori. 519 col. 2
Tertullianus trac. in orat. dom. legēs prius (Fiat voluntas tua) quam (adueniat regnum tuum) quam rationem adducere poſſit, & quomodo illi reſpondendum. 898. an. 8 col. 2
Tertullianus, aiens B. Virginem in partu virginem non manſiſſe, refutatur. 259. an. 36. col. 2
Teſtamenti veteris legem nō noſſe cur Iudæis melius foret. 939. an 61. col. 2
Teſtamenti noui, & veteris diſcrimen, quo ad filiorum adoptionem. 892. an. 4. co. 2
Teſtamenti, & iuramenti differentia. 199. com. 2
Teſtamentum ſanctum quid ſit. 200. ann. 151. col. 1
Teſtimonia, iuſtitiæ, mandata, & iudicia quō in Scriptura differāt. 19. an. 10 col. 2.

Tetrar-

Digitized by Google

Tetrarcha, & Tetrarchia quid ſignificent explicatur. 301. an. 3. col. 1
Theologorum recentiorum doctrina de triplici Chriſti ſcientia explicatur. 293. an. 86. col. 2
Thomas, cur eo quod viderit, poſtponitur iis, qui non viderunt, & crediderunt. 871 an. 44. col. 1
Theophilus ille, cui ſuum Euangelium dedicauit Lucas, quis fuerit, varia eſt Doctorum opinio. 10. an. 11. col. 2
Theophylacti verba de matrimonio B. Virginis elucidantur, 68. an. 56. col. 2
Theophylacti error circa paradiſum. 948. an. 71. col. 1
Theſauri verbo duo ſignificant. 596. com. 2
Theſauri nomine quid intelligat Baſilius. 597. an. 85. col. 1
Theſauris ac diuitiis accumulandis incumbere an abſolute reprobet. 1034. a. 42. c. 1
Theſaurizare ſibi quid ſignificet. Luc 12. ibid. an. 42. col. 2
Tibicines qui dicerentur. 734 an. 105. col. 4
Timor vtrum cauſa incredulitatis, vel incredulitas fuerit Diſcipulis cauſa timoris. 705. an. 50 col. 2
Timor quis & quando malus non ſit. 992. an. 10. col. 1
Timor cur inuáſerit homines ī natiuitate Ioannis, in ortu autem Saluatoris gaudium. 189. com.
Timorem an prohibeat Chriſtus, cum dicit, *ne terreamini ab his, qui occidunt*, &c. & de quo timore hic agatur. 988. commen. & an. 7. col. 2
Timothei presbyteri Hieroſolymitani error, qui B Virginem martyrio affectam eſſe aſſerebat, exploditur 271. a. 56. col. 3
Tophet pro inferno in ſcriptura accipitur. 990. an. 8. col. 2
Tophet cur à Ioſia Rege ſit contaminatū. ibidem.
Tophet in ſacra ſcriptura quid ſit. ibidem
Tunicæ duplicis prohibitio quomodo intelligenda. 746746. an. 10. col. 2
Traditionis verbum, ibi (omnia Mihi tradita ſunt, &c.) quomodo intelligendum. 865. an. 38 col. 1
Tranſgreſſorem legis ſe non eſſe quomodo oſtendat Chriſtus 874 com. 1
Tres dies, & tres noctes, quibus Chriſtus in corde terræ, fuiſſe dicit, quomodo interpretentur Doctores. 949. an. 73 col. 1
Tria interceſſorem commendant, & quod B. Virgo *tribus illis* prædita ſit, oſtenditur, 101. an. 83. col. 2
Tria ſunt ex parte proximi, quæ nos ad dimittendum inuitant. 383. an. 70. col. 1
Tria ſunt ex parte Dei, quibus admonemur, vt dimittamus. 382. an 70. col. 1
Tria *impediebāt* Zachariam, & Eliſabeth, quo minus filiū poſſent hīc. 22. a. 12 c. 1
Tria ſolēt impedire, quo minus dicenti credamus. 142. an. 107 col. 2
Tribus Iuda, & Leui nobiliſſimæ fuerunt. 14 com. 2
Tribus Leuitica nullam certam poſſeſſionem in diuiſione terræ promiſſionis obtinuit. 162. an. 116. col. 2
Tribus, à Patribus, & non a matribus ſumebantur. 145. an. 108. col. 1
Tribus Iuda, & Aaron ſolitæ fuerunt commiſceri, nō autem tribuum hæreditates. ibidem
Tributum Iudæorum in ſingula capita, quod Romanis pendebatur, quantum fuerit. 220. an. 1. col 2
Triduum quomodo intelligendum. 281. an. 73. col. 2
Trigeſimi, ſexageſimi, & centeſimi fructus nomine quid intelligatur. 679. a. 17. c. 2
Triticum, de quo Luc 12 vt det illis in tēpore tritici menſuram, &c. quid ſignificet. 1059. an 72. col. 2
Turbarum imprudentia, ac incuria cur reprehenſa. 106 . com. 3. & an. 86
Turbatio B. Virginis vnde orta fuerit: & Doctorum de ea opinio. 93. an. 75. col. 1
Turbatio B. Virginis qualis fuerit. 91. an. 74 col. 2
Turbationes, quibus Zacharias, Deipara, & Chriſtus turbati fuerunt, in quibus conueniant, & differant. ibidem
Turbationes tres in Sacra Scriptura commemorantur, ibidem
Turbationes tres in Sacra Scriptura commemorantur. ibidem.

V.

VAde in pace, varie explicatur. 665. ann. 80 col. 2
Væ particula quatuor modis in ſcriptura ſumpta. 543. an. 33. col 2
Vaſa Dæmonis quæ ſint. 928. an. 51. col. 1. & quæ ſpolia. pag. ead. an. 2
Vaſa Dæmonis quō Chriſtus diripuit, arma abſtulit, & ſpolia diuiſit. 932. a 55. c. 1
Ventus, & mare quomodo Chriſto obedire dicuntur. 708. an. 53. col. 2

Vent-

Ventilabrum quid ſignificet.339.com.
Verba ſingula prophetiæ Simeonis explicantur.26 .com.2
Verba illa: Capilli capitis veſtri omnes numerati ſunt. Luc 11 quomodo intelligantur 994.com.& an.12.col.1
Verba illa Luc.11.(Domus ſupra domum cadet) quo intelligenda.919.an.38.col.2
Verba de Domino meſſis Euangelicæ latius explicantur.858.an.5.col.1
Verba ſenſus (quia filius Dei es tu) explicātur.434.an 73.col.1
Verbi incarnatio ſummum Dei beneficiū eſt.180.com.1
Verba illa (Qui nō eſt aduerſum vos,&c.) explicantur.821.an.116.col.2
Verba illa, Nihil opertum eſt, quod non reueletur, neque abſcōditum, &c quoties à Chriſto prolata ſint, & quis eorū ſenſus.986.an.4.col.2
Verba Chriſti (Et te percutit in maxillam vnam , &c.) quomodo Patres interpretentur.560.an.48.col.1
Verba illa (Et nō iudicabimini) diuerſimode à Doctorib. explicātur. 578.a.66.c.2
Verba Chriſti (Beatus q nō fuerit ſcādalizatus in me) quorsū dicta. 631.a.39.c.1
Verba Lucę de pcipitatione porcorū in ſtagnū clarius explicantur.521.an.75.col.2
Verba Matthæi (veniſti ante tempus torquere nos) explicantur.715.an.63.col.1
Verba Chriſti, (Nam noui virtutē de me exiſſe) latius explicantur. 731.an 96.c.2
Verba hæc: Nolite ſolicit eſſe animæ veſtræ quid manducetis, &c. cur ad ſolos Diſcipulos cōuerſus pronūciauerit Dominus.1036.com. & an.44.col.2
Verba illa (quod enim habet , dabitur illi, &c. bis in huius parabolæ explicatione vſurpantur.695.an.35 col.2
Verba illa (Et Iuſtitiā eius) Luc.12. quinā legant, qui vero non.1047.ann.58.col.1
Verba ſingula ſentētię illius Luc.12. Quia complacuit Patri veſtro dare vobis regnum explicata.1048.com.1
Verba Chriſti (quæ eſt Mater mea,&c.) nō ſunt increpationis, vt Chryſoſtomus, & Tertullianus opinantur.699.an.39.co.1
Verbi (expectandi) duplex ſignificatio. 275 an.63.col.4
Verbi Dei prædicatores maxime ab humana laude debēt abhorrere. 546.a.36.c.2
Verbis, Quærite, & Pulſate Luc.11. quid ſignificetur varia expoſitio.910.a.24.c.1
Verbis illis: Nolite ſoliciti eſſe animæ veſtræ quid manducetis, &c. an prohibuerit Dominus curā victus, ac veſtitus, aut cibos in poſterū aſſeruari.1036.a.44.c.2
Verbis, & factis Deum magnificamus.171. an.124.col.2
Verbis illis (Nolite iudicare) quid prohibeatur.576.an 65.col.2
Verbo pſenti cur vtatur Chriſtus ibi: Beatus ille ſeruus, quem, cum venerit Dominus inuenerit ita facientē.1059.com.
Verborum illorum Luc.11.(Qui non eſt mecum, contra me eſt, &c.) ſenſus.932. com & an.56.
Verborum illorum (Cum immundus ſpiritus exierit de homine, &c.) Luc.11. ſenſus.933.com.& an.57.
Verborum Leproſi duplex ſenſus , & vter textui accommodatus.459.ann.19.col.1
Verborum eorum difficultas (Quia Dominus eſt , &c.) ex verbis Marci ſoluitur. 519.an.7.col.1
Verborū illorū Lu.12.& quid volo, niſi vt accendatur, varia lectio 1064.a.79.col.2
Verborum illorum: Nolite ſoliciti eſſe animæ veſtrę quid manducetis, &c Luc.12. ſenſus.1036.com.& an.4 .col.1
Verborum illorū: Nolite in ſublime tolli. Luc.12. Varia expoſitio 1044.a.5 .co.2
Verborum illorum Luc.12. Non in abundantia cuiuſquam vita eius eſt, &c. explicatio.1026 an.31 col.1
Verborum illorum Luc.12.(Sint lumbi veſtri præcincti) varia interpretatio. 1050. com.4.& an.62.col.2
Verbū hoc loco qd ſignificet.429.a.66.c 2
Verbū humilitatis triplicem habet in Scriptura ſignificationem.174.an.126.col.1
Verbum fructum non faciens vnde impediatur.677.an.15.col 1
Verbum illud iuſiurandum) cum ſine verbo ſit poſitum, a quo regatur, varias interpretationes recētiorum inuexit. 200 an.152.col.2
Verbū [illegible] ambiguū eſt.331.a.31.c.2
Verbū in filiū hoīs qđ ſit.1009.an.19.co.2
Verbū an præſente Angelo caro factū ſit, dubitatur, & ſoluitur. 157.an.114.col.1
Verbum illud (Ancilla) inſignem Deiparæ humilitatem declarat. 156.an.113.col.2
Verbum Dei quid ſit in illis verbis: Beati, qui audiunt verbū Dei, &c.951.a.64.c.2
Verbum Dei cur ſemen vocatum ſit. 675. an.24.col.2

Verbum

Verbũ auditũ q̃dnã intelligaĩ.687.a.25.c.1
Verbum hominis multis modis fallax.148 an.110.col.1
Verbũ duob. modis accipiĩ.147.a.110.c.2
Verbũ hoc de morte Xp̃i diuina ꝓuidẽtia Diſcipulis fuit occultatũ.815.an.107 c.2
Verbũ (Virũ nõ cognoſco) perpetuã B. Virginis virginitatẽ indicat.123.a.96.col.1
Verbum commodandi ad quæ proprie referatur.907.an.19.col.1
Verbum in Filium hominis remitti, Blaſphemiam vero in Spiritum ſanctũ nõ remitti quid ſit, aut quomodo intelligatur.1011.an.20.col.1
Veritatem non mutat ordo narrationis diuerſus.940.an.62.col.1
Veritas rei ex intẽtione pẽdet.969.a.95.c.1
Veſania hæreticorum in oppugnando ſalutationem Angelicam.888.a.71.col.2
Via naturalis conceptionis ſecundum philoſophos.45 an.36 col.1
Victũ corporis in ora Dom. cur prius petamꝰ, q̃ peccatorũ remiſſionẽ.901.a.13.c.1
Videbã, nõ, video, cur dictũ ſit ibi (Videbã ſatanã ſicut fulgur, &c.855.an.65.col.2
Videndi verbum generale eſt cognitioni auditus.7.an.6.col.2
Vigiliæ noctis cum quatuor ſint, cur Chriſtus quartę nõ meminerit 1056.a.67.c.1
Vigilias quotuplices innuant illa Chriſti verba: Et ſi in ſecunda vigilia, & in tertia vigilia venerit. &c. ibid. an.67.col.1
Vigilias quot habuerit nox apud Hebræos, ibid. com.1
Vim vi repellere licitum, 553.an.41.col.1
Vim maximam contulit Deus verbis matris ſuæ.162.an.117.col.2
Vincere poſſe, & vincere longe diſtincta ſunt.904 an.15.col.1
Vindicta quomodo beneficium eſſe poſſit, & pro ea gratiæ agi.363 an.35.col.2
Vindictã ſumi in tertiã, & quartã generationem qũo intelligatur, 974.a.98.col.1
Vindictam à Deo contra calũniantes exorare non licet, 558.an.45.col.2
Vir, & femina quid in naturali generatione conferant, 126.an.97.col.1
Virgines non quæuis ſtuprum admittentes ſolebant comburi, ſed ſolæ filię ſacerdotum 66.ann.55.col.1
Virginitatem matris Dei quatuor acerrimi hoſtes impugnare conati ſunt. 148. an.111.col.1
Virginitatis votum reijcientes hæretici cõfutantur.121.an.94.col.1
Virginitatis vox tria ſignificat, 275.com.1
Virgo B. cur, etſi nullũ habuit actuale peccatum, vſa ſit tamẽ hac oratione (Dimitte nobis, &c.) 902.an.13.col.1
Virgo B. quomodo mater, & ancilla fuerit, 156.an.113.col.1
Virtus naturalis eſt finita, & in tempore agit; virtus vero Spiritus ſancti infinita, & in momento agit, 126.an.97.col.2
Virtutem quomodo interpretentur Doctores, ibi (Ecce dedi vobis poteſtatem calcandi, &c) 856.an.26.col.2
Virtutem de Chriſto exire quid ſit, 732.anno.96.col.1
Virtutis nomine quid hic intelligatur, 132 an.100.col.1
Virtutis, & poteſtatis hoc loco quę ſit differentia, 739.an.2.col.1
Vis illius vocabuli (dilectus) elucidatur, 798.an. 80.col.1
Vis ac proprietas eleemoſynæ quintuplex deducta ex Domini uerbis Luc. 12. Facite uobis ſacculos, &c. 1049 com. 1.2.3.4
Viſcera miſericordiæ Dei, cur memorentĩ, & nõ ipſa miſericordia, 208.a.161.col.2
Viſitare in bonam, & malam partem accipitur, 192.com.2.& an.46.col.1
Vita hæc terrena, cum abſq; peccatis, ſaltẽ venialibus, eſſe non poſſit, quæ ſunt pręter voluntatem Dei, qũo intelligitur illud: Sicut in cęlo, & in terra, 898.a.9.c.1
Vita infantium uſq; ad octauum diem in magno uerſatur periculo, tũ ob cauſas particulares; tum ob cęleſtium orbium impreſſiones, 185.an.138 col.2
Vita, ac mores mali diſpenſatoris. 1060. com.2
Vitę generum quodnam perfectiſſimũ ſit, 888.an.73.col.2
Vitę genera duo in Martha, & Maria ſignificantur, & quæ. ibidem
Vitæ puritatem commendat Chriſtus in Ioanne, 633.an.43.col.1
Vitam ęternã cõſequẽdi inter nos, & illos ueteris teſtamẽti diſcrimẽ. 873.a 48.c.1
Vmbra mortis q̃d ſignificet, 213.a.164.c.1
(Vna dierũ) quid intelligaĩ, 472.a.31.col.1
Vnicus, & unigenitus quomodo differant. 621.an.28.col.2
Vocabitur Altiſſimi filius) cur dixerit Angelus, & non, (erit Altiſſimi filius.) 109. an.88.col.1
Vocatio hominum quorſum capturæ piſcium

ſcium comparata 452.an.12.col. 1
Vocatio quorundam Apoſtolorum cur de ſcripta ſit, aliorum non. 500.an.65.col.1
Voce illa (concipies) quatuor hæreſes confutantur.97.an.80.col.2
Voce, corde, & opere Deus magnificatur. 171.an.124.col.2
Vocis huius, partem, Luc.12.ibi. (Partemque eius ponet cum infidelibus) varia interpretatio.1061.an.75.col 1
Vocis illius (Stulte) qua Deus Luc.12. Diuitem compellat, emphaſis.1031.com.2
Vocis iſtius, Donec, ſignificatio in Scriptura.1071.an.90 col.2
Voluntas Dei cum ſemper fiat, tam ſi mala fiant, quam bona, cur petatur eius voluntatem fieri. 897.an.9.col.2
Volũtatem Dei fieri cur iuſtius, & melius petamus, quam vt noſtra fiat. ibidem
(Vox clamãtis in deſerto, &c.) duobus modis explicatur.309.an.13.col.2
Vox (magnificat) explicatur. 170.com 2
Vox illa in monte Tabor facta eſt a tota Trinitate, & quomodo Patri tribuatur. 796.an.77 col.1
Vox illa (ſanctum) quomodo cum antecedentibus, & conſequentibus connectatur.136.ann.104.col 2
Vox illa (crede) quomodo hic intelligenda.734.an 103 col.2
Vſus arbitrii an perſeuerauerit in Ioanne, etiam poſtquam natus fuit, affirmatiue aſſeritur.164.an.118.col.2
Vtilitas dilectionis inimicorum. 572. an. 59.col.2
Vultures ſolent aliquando ſine ſexus commixtione concipere, & prolificare. 150. an 111.col 1
Vxoris nomen non aufert Virginitatem. 224.com.1

Z.

ZAchæus cur gaudẽs Chriſtum recipiat; Centurio vero Chriſti ingreſſum prohibeat. 609.an.12.col.2
Zachariæ prophetia omnes temporis differentia complexa eſt.192.an.144.col.1
Zachariæ os cur nõ in natiuitate Ioannis, ſed in circũciſione apertũ fuerit, plures cauſæ aſſignantur.189 an.131.1
Zachariæ temporibus mos erat nomina parentum filiis imponere. 187.an.139. col.1
Zachariæ quot nominentur in Scriptura. 976.an.100.col.1
Zacharię nominis interpretatio.977.ann. 100.col.2
Zachariæ incredulitas In quo conſiſtat. 40.an.30.col.1
Zachariam non fuiſſe ſummum ſacerdotem probatur ex tempore conceptionis Ioannis Baptiſtæ.45.ann 36.col.1
Zachariam ex ſtupore mutum fuiſſe arbitrantes refelluntur.42.an.33.col.1
Zachariam non ſolum mutum, ſed & ſurdum fuiſſe probabile eſt ex pluribus argumentis.41.an 32.col.2
Zachariam, & Eliſabeth ætas impediebant, quo minus filium poſſent habere. 22. an.12.col.1
Zachariam filij nomen ſcripſiſſe negandũ non eſt.188 an.141.col.2
Zacharias de quo timore loquatur, dubitatur, & quid de eo Doctores ſentiant.203 ann.154.col.2
Zacharias, de quo Luc.11. quis fuerit. 976. an.100 Idẽ cur, & a quo occiſus fuerit, variæ ſententiæ ibidem
Zacharias quare ſermonem ad filium conuerterit.205.an.156.col.1
Zacharias vtrum ad aliquem Iſaiæ locum alludat.213.an.164.col.2
Zacharias idem quod memoria Dei eſt. 15.an.6 col.1
Zacharias vtrum pro filio obtinendo orauit, quando Angelus ei apparuit.27.an. no.18.col.1
Zacharias in pœnam, non in ſignum mutus factus eſt.41 an.32.col 2
Zacharias quærendo modum, & ſignũ ab Angelo, quo ſibi filius naſceretur, incredulitatis crimen admiſit.39.an.29.col.2
Zorobabel, & Salathiel a Matthęo & Luca enumerati vtrum iidem ſint.365 an 60. col.2

FINIS.

FRANCISCI CARDINALIS Toleti

IN SACROSANCTVM LVCAE EVANGELIVM Commentarij.

CAPVT PRIMVM.

QVONIAM quidem mu..i conati ſunt ordinare narrationem, quæ in nobis completæ ſunt rerum: ſicut tradiderunt nobis, qui ab initio ipſi viderunt, & miniſtri fuerunt ſermonis: viſum eſt & mihi, aſſecuto omnia à principio diligenter, ex ordine tibi ſcribere, optime Theophile, vt cognoſcas eorum verborum, de quibus eruditus es, veritatem. Fuit in diebus Herodis, regis Iudææ ſacerdos quidam nomine Zacharias de vice Abia, & vxor illius de filiabus Aaron, & nomẽ eius Eliſabeth. Erant autem iuſti ambo ante Deum, incedentes in omnibus mandatis, & iuſtificationibus Domini ſine querela, & non erat illis filius, eo quod eſſet Eliſabeth ſterilis, & ambo proceſſiſſent in diebus ſuis. Factum eſt autem, cum ſacerdotio fungeretur, in ordine vicis ſuæ ante Deum, ſecundum conſuetudinem ſacerdotij, ſorte exijt vt incenſum poneret, ingreſſus in templum Domini: & omnis multitudo populi erat orans foris hora incenſi. Apparuit autem illi angelus Domini, ſtans a dextris altaris incenſi. Et Zacharias turbatus eſt videns, & timor

irruit ſuper eum. Ait autē ad illum Angelus: Ne timeas Zacharia, quoniam exaudita eſt deprecatio tua: & vxor tua Eliſabeth pariet tibi filium, & vocabis nomen eius Ioannem: & erit gaudium tibi, & exultatio, & multi in natiuitate eius gaudebunt: erit enim magnus coram Domino: & vinum, & ſiceram non bibet, & Spiritu ſancto replebitur adhuc ex vtero matris ſuæ: & multos filiorum Iſrael conuertet ad Dominum Deum ipſorum: & ipſe præcedet ante illum in ſpiritu, & virtute Eliæ: vt conuertat corda patrum in filios, & incredulos ad prudentiam iuſtorum, parare Domino plebem perfectam. Et dixit Zacharias ad angelum: Vnde hoc ſciam? ego enim ſum ſenex, & vxor mea proceſſit in diebus ſuis. Et reſpondens angelus dixit ei: Ego ſum Gabriel, qui aſto ante Deum: & miſſus ſum loqui ad te, & hæc tibi euangelizare. Et ecce eris tacens, & non poteris loqui vſque in diem, quo hæc fiant, pro eo quòd non credidiſti verbis meis, quæ implebuntur in tempore ſuo. Et erat plebs expectans Zachariam: & mirabantur quod tardaret ipſe in templo. Egreſſus autem non poterat loqui ad illos, & cognouerunt quòd viſionem vidiſſet in templo. Et ipſe erat innuens illis, & permanſit mutus. Et factum eſt, vt impleti ſunt dies officij eius abijt in domum ſuam: poſt hos autem dies concepit Eliſabeth vxor eius, & occultabat ſe menſibus quinque, dicens: Quia ſic fecit mihi Dominus in diebus, quibus reſpexit auferre opprobrium meum inter homines. In menſe autem ſexto, miſſus eſt angelus Gabriel a Deo in ciuitatem Galilææ, cui nomen Nazareth, ad Virginem deſponſatam viro, cui nomen erat Ioſeph, de domo Dauid, & nomen virginis Maria. Et ingreſſus angelus ad eam dixit: Aue gratia plena, Dominus tecum: Benedicta tu in mulieribus. Quæ cum audiſſet, turbata eſt in ſermone eius, & cogitabat qualis eſſet iſta ſalutatio. Et ait Angelus ei: Ne timeas Maria, inueniſti enim gratiam apud Deum: ecce concipies in vtero, & paries filium, & vocabis nomen eius IESVM. hic erit magnus, & Filius Altiſſimi vocabitur, & dabit illi Dominus Deus ſedem Dauid patris eius: & regnabit in domo Iacob in æternum, & regni eius non erit finis. Dixit autem Maria ad angelum: Quomodo fiet iſtud, quoniam virum non cognoſco? Et reſpondens angelus dixit ei: Spiritus ſanctus ſuperueniet in te, & virtus Altiſſimi obumbrabit tibi. Ideoq; & quod naſcetur ex te Sanctum, vocabitur filius Dei. Et ecce Eliſabeth cognata tua, & ipſa concepit filium in ſenectute ſua & hic menſis ſextus eſt illi, quæ vocatur ſterilis: quia non erit impoſſibile apud Deū omne verbum. Dixit autem Maria: Ecce ancilla Domini, fiat mihi ſecundum verbum tuum. Et diſceſſit ab illa angelus. Exurgens autem Maria in diebus illis abijt in montana cum feſtinatione, in ciuitatem Iuda: Et intrauit in domū Zachariæ, & ſalutauit Eliſabeth. Et factum eſt, vt audiuit ſalutationem Mariæ Eliſabeth, exultauit infans in vtero eius: & repleta eſt Spiritu ſancto Eliſabeth: & exclamauit voce magna, & dixit: Benedicta tu inter mulieres, & benedictus fructus ventris tui. Et unde hoc mihi, ut ueniat mater Domini mei ad me? Ecce enim ut facta eſt uox ſalutationis tuæ in auribus meis, exultauit in gaudio infans in utero meo. & beata, quæ credidiſti, quoniam perficientur ea, quæ dicta ſunt tibi a Domino. Et ait Maria:

Magni-

Magnificat anima mea Dominum: & exultauit ſpiritus meus in Deo ſalutari meo.

Quia reſpexit humilitatem ancillę ſuæ: ecce enim ex hoc beatam me dicent omnes generationes.

Quia fecit mihi magna qui potens eſt: & ſanctum nomen eius.

Et miſericordia eius a progenie in progenies timentibus eum.

Fecit potentiam in brachio ſuo, diſperſit ſuperbos mente cordis ſui.

Depoſuit potentes de ſede, & exaltauit humiles.

Eſurientes impleuit bonis: & diuites dimiſit inanes.

Suſcepit Iſrael puerum ſuum, recordatus miſericordiæ ſuæ.

Sicut locutus eſt ad patres noſtros, Abraham, & ſemini eius in ſæcula.

Manſit autem Maria cum illa quaſi menſibus tribus, & reuerſa eſt in domum ſuam. Eliſabeth autem impletus eſt tempus pariendi, & peperit filium. Et audierunt vicini, & cognati eius, quia magnificauit Dominus miſericordiam ſuam cum illa, & congratulabantur ei. Et factum eſt in die octauo, venerunt circumcidere puerum, & uocabant eum nomine patris ſui Zachariam. Et reſpondens mater eius, dixit: Nequaquam, ſed vocabitur Ioannes. Et dixerunt ad illam: Quia nemo eſt in cognatione tua qui uocetur hoc nomine. Innuebant autem patri eius, quem uellet uocari eum. Et poſtulans pugillarē ſcripſit, dicens. Ioannes eſt nomen eius Et mirati ſunt uniuerſi. Apertum eſt autem illico os eius, & lingua eius, & loquebatur benedicens Deum. Et factus eſt timor ſuper omnes vicinos, & ſuper omnia montana Iudæę diuulgabantur omnia verba hæc, & poſuerunt omnes, qui audierant in corde ſuo, dicentes: Quis putas, puer iſte erit? Etenim manus Domini erat cum illo. Et Zacharias pater eius repletus eſt Spiritu ſancto, & prophetauit dicens.

Benedictus Dominus Deus Iſrael quia uiſitauit, & fecit redemptionem plebis ſuæ:

Et erexit cornu ſalutis nobis, in domo Dauid pueri ſui.

Sicut locutus eſt per os ſanctorum, qui a ſæculo ſunt prophetarum eius.

Salutem ex inimicis noſtris, & de manu omnium, qui oderunt nos.

Ad faciendam miſericordiam cum patribus noſtris: & memorati teſtamenti ſui ſancti.

Iuſiurandū, quod iurauit ad Abraham patrē noſtrum, daturum ſe nobis:

Vt ſine timore de manu inimicorum noſtrorum liberati, ſeruiamus illi.

In ſanctitate, & iuſtitia coram ipſo, omnibus diebus noſtris.

Et tu puer, propheta Altiſſimi vocaberis, præibis enim ante faciem Domini parare vias eius.

Ad dandā ſcientiam ſalutis plebis eius, in remiſſionem peccatorum eorum.

Per viſcera miſericordiæ Dei noſtri, in quibus viſitabit nos, oriens ex alto.

Illuminare his, qui in tenebris, & in umbra mortis ſedent, ad dirigendos pedes noſtros in uiam pacis.

Puer autem creſcebat, & confortabatur ſpiritu, & erat in deſertis uſque in diem oſtenſionis ſuæ ad Iſrael.

PRAEFATIO Euangeliſtæ.

Quoniam quidem multi conati ſunt.

COMMENTARIA.

CAuſam, cur Euangelicam hiſtoriam texendi munus ſuſceperit, reddit; ea autem eſt, quia multi aggreſſi ſunt eam ſcribere, quos tacitè ſugillat, quaſi imperfecte, & non ad ueritatis normam ſcripſerint, ſi enim perfecte ſcripſiſſent, non erat, cur laborem hunc Lucas aſſumeret.

ANNOTATIO I.

AVGVSTINVS li. 4. de conſen. Euang. capit. 8. hanc præfationem non ad Euāgelij narrationē pertinere cenſet, idque uerum eſt. Poſſet autem quiſpiam interrogare, cur ſolus Lucas inter ceteros Euangeliſtas præfatione vtatur. Cui interrogationi Titus Boſtrenus tacite reſpondere uidetur. Ceteri, inquit, Euangeliſtæ ab ipſis ſtatim rebus initium faciunt, Lucas uero tamquam grandia quædam expoſiturus breui exordio præmiſſo aggreditur. Hæc cauſa ſi quid probaret, Ioannes etiam præfatione uti debuit, qui à maioribus ſumpſit exordiū, & Marcus, qui non à minoribus exorſus eſt. Quidam recentiores alias comminiſcuntur cauſas. Mihi tres uidentur præcipuæ, quæ ex ipſius præfationis uerbis deducuntur. Vna eſt, ut rationem redderet, cur poſt multos, qui Euangelium ſcribere conati erant, ipſe ēt idem efficeret, cū Dominum nō audierit: altera ut ſibi fidē ſcribendorum cōciliaret, explicando ſe licèt Dominū non uiderit, tamen omnia diligentiſſime inueſtigaſſe ab ijs, qui uiderunt, & audierunt: tertia, ut eā narrationē ſe Theophilo dedicare declararet.

Cur Lucas ſolus præfatione vtatur inter alios Euangeliſtas.

Auctoris ſententia.

Fateor potuiſſe Lucam præfatione non vti, ſicut potuerunt ceteri tres eā præmittere, hoc. n. eſt ex genere eorum, q̄ ſi fiāt, benè fiunt; ſi uerò prætermittantur, non ob id malum aliquod committitur.

Maior tamen eſt difficultas in explicatione huius uerbi (*conati ſunt*) quod græce dicitur ἐπιχείρησαν concors. n. Doctorum ſententia in malam partem accipit, quaſi eos Euangeliſta ſugillet, & eorum conatum accuſet, licèt non omnes Doctores eodem modo explicent. Quidam enim dicunt eos dici conatos eſſe, quia ſine diuinę gratiæ adminiculo quaſi temerè id fecerunt, ac proprio iudicio ducti id aggreſſi fuerunt, ſic interpretantur Origenes hom. 1. in Lucam, & Titus Boſtrenus, & Epiphanius hære. 51. Quidā alij interpretantur eos dici conatos, q̄a non potuerunt complere, ac perficere, q̄ adorti ſunt, ſicque Aug. lib. 4. de cōſen. Euang. c. 8. exponit. Ambroſius aūt utrūque complectitur, ſcilicet non potuiſſe complere, utpote diuinæ gratiæ præſidio deſtitutos. Euthymius explicat, quomodo non potuerunt perficere, ac complere, nempe, quia à ueritate permiſtis erroribus longe aberrarunt. Sic Doctores hi in malam partem interpretantur hūc conatum, eaq; ratione excipiunt Matthęū, & Marcum, qui etiam ſi iam ſcripſerant Euangelium ante Lucam, tamen non dicuntur conati; tum quia Spiritu ſancto afflati ſcripſerunt, tum quia compleverunt, & eorum conatus opere ipſo perfectus eſt.

Quomodo multi conati Euangeliū ſcribere dicantur à Luca.

Quòd ſi petas, qui ſunt hi multi, quos Lucas ſignificauit? Non una eſt prædictorum doctorū reſponſio. nā Origenes quidem hoc eſſe dictum cenſet propter Euangelia conſcripta à multis, quorum unum dicebatur ſecundum Aegyptios, alterum ſecūdum Baſilidem ab ipſomet conſcriptum, tertium ſecundum duodecim Apoſtolos, quartum ſecūdum Thomam, quintum ſecundum Matthiam, aliaque multa quæ ſe legiſſe affirmat. Ambroſius eorundem meminit præter Aegyptiorum Euangelium. Epiphanius uerò propter Euangelium Cerinthi, & Euangelium Merinthi, & aliorum dictū interpretatur. Titus Boſtrenus autem & Theo-

Qui ſint illi multi quos Lucas ſignificat conatos Euāgeliū ſcrībere.

& Theophylactus de Euangelio ſecundum Aegyptios, & ſecundũ duodecim Apoſtolos intelligunt. Beda idem dicit, quod Ambroſius, addens etiam dictum hoc propter Euangelium ſecundũ Apellem. Auguſtinus demum nihil in particulari dicit, ſed ſolum eos intelligi cenſet, qui ſcripſerunt, & nulla eorum in Eccleſia extat auctoritas. Hæc ſunt, quę Doctores antiqui in hac parte ſentiunt.

Auctoris ſentẽtia.

Quid autem in hac difficultate mihi ſit viſum, ſequẽtibus dictis aperiam. Primò quidem probabilius, & accommodatius eſt contextui, verbum non accipi in malam partem, tum quia ſignificatio verbi, tam Græci, quam Latini indifferenter accipitur, ſiue in bonam, ſiue in malam partem, idem enim ſignificat, ac aliquod aggredi, aut opus aliquod faciendũ ſuſcipere: tum quia illa particula (*&*) quã poſtea Euangeliſta adhibet, nẽpe (*viſum eſt & mihi*) ſignificat ſe etiam pariter velle conari, & opus aggredi: ſi igitur in malam partem acceptum illud eſſet, non debuiſſet ſe illis coniungere, dicendo ſe etiam id opus adoriri. quod argumentum me multum mouet, vt ſentiam verbum hoc accipi generaliter, tam in bonam, quàm in malã partem, vt vtramq; complectatur. Secundò, vera eſt communis, & concors Patrum ſententia, hic ſugillari eos, qui non, vt par erat, ſcripſerant, tamen id non verbo (conati ſunt) ſignificatur, ſed alio modo tacitè inſinuatur à Luca, dum dicit propterea ſe ſcribere, quia ipſe aſſecutus eſſet omnia, adhibita diligentia, igitur illi non erant omnia aſſecuti, quæ geſta fuerant, nec diligentiam debitam adhibuerant in ijs perquirendis, quam Lucas ſe feciſſe teſtatur; aliter enim ſi illi ea præſtitiſſent, non erat, cur ipſe ſcriberet. Tertiò, horum numero non comprehendit Matthæum, nec Marcum, quia hi non ſcripſerant Græce, & ad Græcos ſcribens, de his ſcriptoribus loquebatur, qui eodem ſcripſerunt idiomate. Quartò, per hos multos non potuit intelligi Baſilides, vt putat Origenes, nec etiam Apelles, vt exiſtimat Beda; ratio manifeſta eſt: nam hi duo fuerunt tempore poſteriores Luca, & conſequenter nondum conſcripſerant Euangelia, nam Lucas de his loquebatur, qui ſuo tempore ſcribere conati erant. Fuiſſe autem Baſilidem poſteriorem Luca, conſtat ex Euſebio lib. 4. hiſt. Eccl. cap. 7. Apellem verò Baſilide poſteriorem ex eodem manifeſtum eſt lib. 5. cap. 13. idem etiam ſentiendum eſt de Cerintho, & Merintho: nã etiam hi poſteriores fuere, vt deducitur ex eodem Euſebio lib. 3. cap. 22. Quintò, de alijs predictis incertum eſt, qui ante Lucam ſcripſerint, hoc verò certum eſt, non nullos Grecè ſcripſiſſe, quorum Euangelia cum alijs, quæ poſtea ſcripta fuerunt, vtpote vana, & falſa continentia, ac imperfecta, Eccleſia reiecit, retentis ac probatis Quattuor, quæ hucuſque conſeruantur, & diuino Spiritu cõſcripta confitemur, & fide credimus, quæ in eis contenta ſunt.

Ordinare narrationem.

COMMENTARIA.

EXponit, quid illi multi conati ſint, ordinare, inquit, narrationem, ideſt texere hiſtoriam, & ea, quæ geſta ſunt, diſtinctè, & ordinatè deſcribere. Euangelium enim Lucę, ac ceterorum, hiſtoria quædam eſt ordinata, ac diſtincta narratio geſtorum, ac doctrinæ Chriſti.

ANNOTATIO II.

VErbum ordinare non ſignificat omnia, quæ geſta ſunt ordine recenſere, hoc enim non ſemper effecerũt Euangeliſtæ, nam quædam præpoſuerũt, quędam verò alia poſtpoſuerunt, non ſecundum temporis ordinem, quo facta ſunt; at verò in præcipuis, ac plurimis id obſeruarunt, nempè temporum ordinem ſequentes, omnia verò inter ſe conuenienti ratione diſpoſuerunt, etiam in ijs, in quibus temporis ordo nõ tenebatur.

Quę in nobis completæ ſunt, rerum.

COMMENTARIA.

EXplicat, quæ ſint hæc, quorum narrationẽ ordinare multi conati ſunt, ea nempe, quorum nobis

certa fides facta eſt, & quæ explorata, ac certa fide tenemus; illa ſcilicet, quæ Chriſtus geſſit, ac docuit, hęc Lucas ipſe Act. 1. explicuit, dicens: Sermonē feci de omnibus, quæ cœpit Ieſus facere, & docere. res autem appellat, quia nō fabulæ, aut figmenta, ſed res veriſſimæ ſunt. In nobis autem dicit completas; quia ea omnia facta, & geſta eſſe, fide indubita credimus.

ANNOTATIO III.

Duplex in Scripturis ſignificatio verbi. πληροφορεω.

VErbum græcum πεπληροφορημένον, quod interpres vulgatus vertit (cōpletæ) participium paſſiuum eſt à verbo πληροφορέω, quod in ſcriptura duas habet ſignificationes. Significat enim idem, quod perficio, ſeu compleo; & idem etiā, quod certam fidem facio de aliqua re. In priori ſignificatione accipitur. 2. Timot. 4. Miniſterium tuum imple, ideſt perfice, nihil prætermittas ex ijs, quæ tuū officium poſtulat. in poſteriori vero vſurpatur in eodem capite: Dominus, inquit, confortauit me, vt per me prædicatio impleatur, ideſt perſuadeā hominibus ea, quæ prædico, & eorum plenam, ac exploratā, ac exploratam fidem faciam. Eadem ſignificatio etiam eſt Rom. 4. Pleniſſime ſciens, quòd qui promiſit potēs eſt facere; ideſt perſuaſus, certamque fidem tenēs Deum poſſe facere, quæ promiſit, & Rom. 14. Vnuſquiſque in ſuo ſenſu abundet, ideſt de eo, quod iudicat, ac ſentit, ſit plene pſuaſus, loco enim illius verbi (abundet) Græce habetur hoc idem verbum. Iuxta hanc duplicem ſignificationem, duplex eſt ſenſus huius ſentētiæ. Prior eſt ſecundum priorem ſignificationē, nempe, res dici in nobis completas, quia in Euangelio per Chriſtum perfecta ſunt, quæ in lege fuerāt promiſſa. quā ſignificationem Ambroſius amplexus eſt, & ei magis accedit vetus interpres. Poſterior eſt iuxta alteram ſignificationem, nempe res has completas dici in nobis, quia de earū veritate fides perfecta, ac firma facta nobis eſt per Apoſtolos, certique ſumus de eis, non quaſi ex humano auditu, & opinione, aut cum dubietate aliqua. Hic ſenſus eſt communiſſimus apud interpretes, quē ſequuntur Orig. hom. 1. in Lucam, Athanaſius in Epiſt. ad Ammum monachum, Titus Boſtrenus, Euſebius lib. 3. hiſt. Eccleſ. cap. 8. Theophylactus, & Euthymius; & idcirco eum nos amplexi ſumus, & verbum latinum (completæ) in eā traximus ſignificationem, ſicut trahi etiā debet in alijs locis Pauli citatis. Notat autē Titus Boſtrenus appoſitè dictū eſſe (rerum) neque enim, inquit, Dominus Ieſus imaginaria, vt hæreticis nugari lubet, ſed vera naturalique carne indutus in mundum hunc venit. nā vt ipſe veritas eſt, ita quæcunque patrauit, aut pertulit, verè patrauit, ac pertulit. Hæc ille.

ANNOTATIO IIII.

ALtera difficultas in eiſdem occurrit verbis, nimirum, quid illud (nobis) indicet. Origenes enim hom. 1. in Lucā, & Titus Boſtrenus interpretātur de ipſo Luca ſolo, quaſi dicat, ſe certa fide, & indubitata perſuaſum eſſe de his, quæ ſcribere aggreditur. Hæc tamē expoſitio nō videtur accommodata, nam nondum de ſeipſo loquitur vſq; ad illa verba (viſum eſt & mihi) tūcq; numero ſingulari vtitur. Verius dicunt Ambroſius, & Euthymuis, nēpe de omnibus fidelibus loqui, qui non viderunt, nec audierunt Chriſtum, ſed fidem ex audito conceperunt, certique erāt de ijs rebus, quas Chriſtus geſſit, & docuit. Quod autem quidam recentiores ad Lucam, & Theophilum referunt, nullo probabili nititur fundamēto, nam in ceteris fidelibus erant etiam completæ res, ac earum fides erat illis perſpecta.

Sicut tradiderunt nobis, qui ab initio ipſi viderunt.

COMMENTARIA.

REfertur hęc ſentētia ad primā, in hunc ſenſum: Multi conati ſunt ordinare narrationem rerū, ſicut ab ijs, qui viderunt, traditę nobis ſunt; non quòd eas ipſi viderint, ſed quòd ab alijs audierint, & tāquam traditas ſcribere conati ſint. Iſti porro qui tradidiſſe dicuntur, ſunt Apoſtoli, & ceteri Diſcipuli, qui a principio prædicationis, & manifeſtatio-

nis

nis Chriſti, eum ſunt comitati iuxta illud Ioann. 15. Vos teſtimoniũ perhibebitis, qui ab initio mecum eſtis.

ANNOTATIO V.

ORigenes hom. 1. in Lucam, & Titus Boſtrenus, ceterique fere expoſitores hanc ſententiam connectũt cum proxima præcedenti, in hunc ſenſum (nobis completæ ſunt res, ſicut tradiderunt, qui ab initio viderunt) ideſt credimus, ac certa fide perſuaſi ſumus de rebus, ſicut ab Apoſtolis traditæ fuerunt; ſiue de Luca ſit ſermo, ſiue de omnibus fidelibus, vt in præcedenti annotatione diſcuſſimus. Significat ergo Lucas ea, quæ vel ipſa credit, vel ceteri etiam fideles credunt, ab ijs, qui Chriſtum viderunt, fuiſſe quaſi per manus accepta; vt ex hoc eorum veritatem confirmet, aut ſuam in ſcribendo auctoritatem comprobet. Mihi multo facilior, & accommodatior explicatio viſa eſt, ſi ad illos multos referatur hæc ſententia in eum ſenſum, quem in commentario expoſui, nimirum, quoniam multi conati ſunt texere hiſtoriam rerum fidei noſtræ, ſicut ab Apoſtolis traditæ ſunt, idcirco mihi etiam viſum eſt idipſum aggredi, quia diligentiſſime omnia ab eis perquiſiui, & didici, ex quo veritatem narrare certo potero, quaſi nõ omnes illi, aut ab ijs audierint omnia, aut non ita diligentes in perſcrutandis, & conſeruandis fuerint. Hunc exiſtimo ſenſum eſſe legitimum. Hic facile ſoluitur altera difficultas, ad quid nempe referatur verbum illud (viderunt) nam Doctores allegati referũt ad illud, quod ſequitur (ſermonis,) quaſi diceret, qui viderunt ſermonem, & miniſtri fuerunt ipſius ſermonis; at mihi probabilius viſum eſt referre ad præcedentem ſententiam, nempe illud (rerum) in hunc ſenſum: quidam conati ſunt ordinare narrationem rerum, quæ fide nobis perſpectæ ſunt, ſicut tradiderunt qui ab initio eas viderunt, teſteſque ex viſu fuerunt, hoc tamen in ſequenti annotatione magis manifeſtabitur.

ANNOTATIO VI.

POſſet quiſpiã opponere Apoſtolos, & diſcipulos non vidiſſe omnia, quæ tradiderunt. nam Natiuitatem Domini non viderunt, nec Angelum annunciantem Zachariæ, ac Beatæ Virgini, nec alia multa. Reſpondeo vidiſſe oculis proprijs maiorem partem rerum, nam & viderũt Chriſtum, & miracula ipſius, doctrinam eius audierunt, reſurrectionis ipſius, paſſionis, & mortis teſtes oculati fuerunt, cetera ab ore ipſius perceperunt, & hoc ſatis eſt, vt dicantur vidiſſe. Eſt enim verbum videndi generale cognitioni etiam auditus, non enim viderunt ſermonem, ſed audierunt vocem eius; nam & Exo. 20. dicitur Populus vidiſſe voces. Quidam dicunt Lucam à Beata Virgine multa didiciſſe de Annunciatione, & infantia Saluatoris, quæ poſtea ſcripſit, quod quidem verum exiſtimo, nam eius imaginem vt ſupra diximus depinxit, quod argumento eſt, illum eam vidiſſe. tamen hoc non ſatisfacit difficultati, nam nec Zachariam vidit, de quo tamen ſcripſit, nec hæc ſentẽtia de Luca prolata eſt, ſed de ijs, à quibus Lucas accepit, nempe ab Apoſtolis, vt dicit Irenæus lib. 3. cap. 14. nec etiam hoc conſonat ſequenti ſententiæ, nam ij, qui viderunt, dicuntur miniſtri ſermonis, nempe miſſi ad prædicandum, idcirco probabilius eſt, quod dictum eſt prius.

Quomodo Apoſtoli dicãtur vidiſſe omnia, quæ de Chriſto tradiderunt.

Lucas à B. Virgine multa didiciſſe fertur de infãtia Saluatoris.

Et miniſtri fuerunt ſermonis.

COMMENTARIA.

COnnectitur hęc ſententia prędenti, tradiderunt enim res fidei noſtræ, qui viderunt eas, & qui conſtituti, & deſtinati fuerunt ad prædicandum, & eas mundo manifeſtandum. Hos enim miniſtros eſſe ſermonis, non enim omnes, qui Chriſtũ, & miracula eius viderunt, ac doctrinam audierunt, facti ſunt miniſtri ſermonis, ac prędicationis, ſed Apoſtoli præcipuè, ac Diſcipuli ipſius; quod quidem veritatem narratarum rerũ maximè commendat, maior enim fides exhibetur narranti, qui vidit, & ſimul inſtitutus eſt à Domino miniſter doctrinæ.

ANNOTATIO VII.

ORigenes hom. 1. in Lucam, Ambroſ. & Euthymi. in commentarijs ſuis, & Hieron. in pręfatione in Matth. hunc ſermonem, Chriſtum ipſum interpretantur, & ad eum referunt vtrũq; verbum, nempe viderunt Chriſtũ ipſiq; miniſtrarunt, qui Verbum, & ſermo Patris eſt. Titus Boſtrenus ambiguum cenſet, nempe aut Chriſtum, aut doctrinam Chriſti. At verò prior interpretatio, non videtur mihi ſatis accommodata, nam maior captatur auctoritas in ijs, à quibus res fidei traditæ ſunt per hoc, quòd miniſtri ſunt prædicationis facti, & Doctores a Deo conſtituti, quàm per hoc, quòd Chriſto miniſtrarunt ipſi inſeruientes, & adhærentes. mulieres enim multæ miniſtrarunt ipſi, quæ non fuerunt miniſtræ ſermonis, & prædicationis à Chriſto deſtinatæ. Non igitur ſermo hoc in loco pro Chriſto, ſed pro eius prædicatione, ſeu doctrina accipitur, cuius miniſterio Apoſtoli ab ipſo Chriſto ſunt deſtinati. Vnde conuenientius illud (viderunt) ad res ipſas, de quibus ante dictum erat, hoc autem (miniſtrarunt) ad ſermonem referimus, quaſi Apoſtoli dicti ſint, & res vidiſſe, earumq; oculatos fuiſſe teſtes, & ad prædicandum, ac annunciandum eas mundo, prædicatores eſſe inſtitutos. His adiunge, quamuis verum ſit Chriſtum eſſe ſermonem, ſeu Verbum Patris, Græcè enim dicitur λόγος, tamen peculiaris eſt hic modus loquẽdi Ioanni, nec enim in ceteris Euangeliſtis id vocabulum pro Chriſto ſumptum legimus.

Sermonis nomine quid ſignificet Lucas ĩ præcedenti ſẽtẽtia.

Viſum eſt mihi.

COMMENTARIA.

COncluſio eſt præcedentium, nempe, cum multi conati ſint ordinare, & texere hiſtoriã rerum, quarum fides nobis perſpecta eſt, quaſque tradiderunt, qui Chriſtum viderunt, viſum etiam mihi eſt ea ordinare, ſicut & illis viſum eſt. Particula (&) hunc indicat ſenſum, ſcilicet, multis viſum eſt ordinare narrationẽ, ideo etiam mihi idẽ viſum eſt, cur ſibi viſũ ſit, ſtatim exponit.

ANNOTATIO VIII.

APparet hic probabilitate carere, quę nonnulli dicunt, nempe, Lucam ſcripſiſſe Paulo dictante, ſiue quod alij affirmant, ipſo hortante, ſiue quod Euthymius aſſerit, illius permiſſu; ſiue etiã, quod alij ſcribunt, iuſſu Petri. Si enim hæc ita eſſent, Lucas tam inſignem auctorem, cuius ductu ſcribebat, non tacuiſſet, nec abſolutè dixiſſet, viſum eſt mihi. Non tamen per hoc conſilium Spiritus ſancti excluditur, qui eum ad ſcribendum ſuo inſtinctu induxit, vt rectè affirmauit Epiphanius hære. 51. Cum enim inquit, poſt Matthæi, & Marci Euãgelium hęretici generationem Chriſti diuinam negarent, non legentes Spiritus ſancti deſcenſum in eum, niſi poſt Baptiſmum: Spiritus ſanctus impulit Lucam, vt Euangelium enarraret, & diuinam eius Conceptionem deſcriberet, vt illum conceptum, & natum Deum omnes intelligerent. Quia verò Spiritus ſanctus inſpirans conſilium hominis requirit, dicitur enim Act. 15. Viſum eſt Spiritui ſancto, & nobis, idcirco Lucas dicit, viſum eſt mihi.

Non videtur probabile Lucã dictante, aut hortãte Paulo, ſiue iubente Petro ſcripſiſſe Euangeliũ, vt aliqui dicunt.

Aſſecuto omnia à principio diligẽter.

COMMENTARIA.

ECce cauſa, cur ipſi viſũ ſit ſcribere Euangelium, quia aſſecutus eſt omnia à principio diligentia magna, & inquiſitione facta ab ijs, qui viderant, & miniſtri ſermonis fuerant, à quibus accuratè perueſtigauit, & intellexit cuncta, quæ geſta ſunt, ex quo fideliſſimè, & pleniſſimè narrare ea potuit. Inſinuat illos, qui conati ſunt ſcribere non omnia perfectè aſſecutos fuiſſe. A principio vocat à Ioannis conceptione, & miſſione Angeli ad Zachariam. Hinc enim videtur quaſi incœpiſſe Chriſti aduentus, & eius hiſtoria, nempe à Præcurſore illius. His etiã verbis ſibi legentium fidem cõciliat, quippe qui ab ipſis Apoſtolis ea omnia perceperit, quæ ſcrpſit, vt ait Irenæus lib. 3. cap. 14.

AN-

ANNOTATIO IX.

Lucam multa ſcripſit, quæ alij Euangeliſtæ tacuerũt, & quæ ea ſint.

REcte Ambroſius notauit Lucam omnia nouiſſe, non tamen ea omnia ſcripſiſſe, ſed ex omnibus elegiſſe, ſed ex omnibus elegiſſe, quæ ſcribenda iudicauit, ut etiam dicit Auguſt. lib. 4. de conſen. Euang. cap. 8. nam multa, quæ Mattheus, & Marcus ſcripſerant, prætermiſit, multa etiam, quæ poſtea Ioannes narrauit, & ipſe etiam nouerat, diuino conſilio ſiluit. At uero plurima, quæ ceteri tacuerunt, & quidem admiranda exarauit. exorſus enim eſt à Ioannis Baptiſtæ conceptione, & natiuitate, deinde conceptionem & Natiuitatem Saluatoris nobis manifeſtauit. Quæ autem ſint ea, quę à ſolo Luca ſcripta habemus, Irenæus notauit lib. 3. cap. 14. cuius verba referre libet, ut ea ante oculos legentium proponamus, ſic enim inquit: Plurima, & magis neceſſaria Euangelij per Lucam cognouimus, ſicut Ioannis generationem, & Zachariæ hiſtoriam, & aduentum Angeli ad Mariam, & exclamationem Eliſabeth, & Angelorum ad Paſtores deſcenſum, ea, quæ ab illis dicta ſunt, & Annę, & Simeonis de Chriſto teſtimonium; & quòd duodecim annorum in Hieruſalẽ relictus ſit: & Baptiſmũ Ioannis; & quot annorum Dominus baptizatus ſit, & qa in quintodecimo anno Tiberij Cæſaris; & in Magiſterio illud, quod ad diuites dictum eſt; Væ vobis diuites, quoniã percipitis conſolationem veſtram; & væ vobis, qui ſatiati eſtis, quoniam eſurietis, & qui ridetis nunc, quoniam plorabitis; & væ vobis, cum benedixerint vos homines omnes. Secundum hæc enim faciebant, & pſeudoprophetis Patres veſtri: omnia huiuſmodi per ſolum Lucam cognouimus; & plurimos actus Domini per hunc didicimus, quibus & omnes vtuntur: & multitudinem piſcium, quam concluſerunt hi, qui cum Petro erant iubente Domino, vt mitterent retia. Et illa, quæ per octodecim annos paſſa curata fuerat mulier die Sabbatorum. Et de hydropico, quem curauit Dominus die Sabbatorum, & quemadmodum diſputauit quòd curauit in hac die. & quemadmodum docuit Diſcipulos primos diſcubitus non appetere. Et quoniam pauperes, ac debiles vocare oportet, qui non habent retribuere. Et qui pulſauit nocte ſumere panes, & propter inſtantiam importunitatis ſumit. Et quomodo apud Phariſæum recumbente eo peccatrix mulier oſculabatur pedes eius, & vnguento vngebat, & quæcumque propter ea dixit ad Simonem de duobus debitoribus. Et de parabola diuitis illius, qui recluſit, quæ ei nata fuerant, cui & dictum eſt: In hac nocte expoſtulabunt animam tuam à te, quæ autem præparaſti cuius erunt? Similiter autem & Diuitis illius, qui veſtiebatur purpura, & iocundabatur nitidè, & egeni Lazari. Et eam quam ad diſcentes ſuos dixit reſponſionem, quando dixerunt ei: Adijce nobis fidem, & eam quæ ad Zachæum publicanum facta eſt, confabulationem: & de Phariſæo, & Publicano, qui ſimul adorabãt in templo: & decem leproſis, quos ſimul emundauit in via; & quoniam de vicis & plateis claudos, & cæcos iuſſit colligi ad Nuptias. Et parabolam iudicis, qui Deum non timebat, quem inſtantia Viduæ fecit, vt vindicaret eam. Et de arbore fici, quæ erat in vinea, quæ non faciebat fructum. Et ſuper hæc omnia poſt reſurrectionem in via ad diſcipulos quæ locutus eſt, & quemadmodũ cognouerunt eum in fractione panis, & alia multa quæ inueniri poſſunt à ſolo Luca dicta eſſe. hæc Irenæus. Quæ omnia profecto oſtendunt exquiſitam Lucę diligentiam in perueſtigandis ijs, quæ ſcripſit, & quam vtiliter ac plenè ſcripſit. Recte autem dixit Irenæus alia multa vltra narrata Lucam ſolum ſcripſiſſe, nam & ſudorem Chriſti, & ab Angelo factam confortationem ab eo nouimus, ſimiliter & illud, Beatus venter, qui te portauit, & vbera, quæ ſuxiſti, quinimmo beati qui audiunt uerbum Dei, & cuſtodiunt illud; & totum illud: Lucerna corporis tui eſt oculus tuus; & copioſum illum ſermonem in loco campeſtri poſt electionem Apoſtolorum. Sunt etiã alia, quæ facile vnuſquiſque inueniet, quamuis nonnulla prætermiſerit, quia ab alijs ſcripta nouit. Vt autem ceteris Euangeliſtis conſentire videretur, multa communia illis enarrauit, ſic enim vnicum eſſe Euangelium cum Matthæo, & Marco oſtendebatur.

Ex ordine tibi ſcribere.

COMMENTARIA.

EXplicat, quid ſibi viſum ſit, ſcribere, nempe ea, quæ ab Apoſtolis prædicata ſunt, ac dicta, ex ordine, ideſt diſtinctè, & ordinatè, non quòd omnia eo ordine relata ſint, quo geſta ſunt, ſed quòd multa quidem eo ordine ſint exarata: in aliquibus verò ijs maximè, quę de Chriſti doctrina ſcripta ſunt, connexio quędam, & diſtinctio accommodata ad docendum, ſeruata ſit, ut ſupra in Annot. 2. dictum eſt.

ANNOTATIO X.

Lucas an ſeruauerit in omnibus ordinem tēporis, quo geſta res fuerant.

QVidam recentiores ex hoc loco colligunt Lucam ſeruaſſe in omnibus ordinem temporum, quibus geſta ſunt, quorum tamen opinio facile conuinci poteſt à veritate aberrare, cum conſtet nonnulla per anticipationem quandam narrata ab eo eſſe. ſeruauit quidem ordinem temporis in præcipuis, in nōnullis autem prætermiſit, & alio loco nonnulla conſtituit. qui quidem ordo, magis narrationi, & doctrinæ elucidationi accomodatus erat, cum non inſtituiſſet omnia ſimpliciter ſcribere, vti ſupra diximus. Ex ordine igitur ſcripſit omnia, ſed non in omnibus eundem ordinem ſeruauit. nam & in humanis ſcientijs tradendis non idem ordo tenetur, quamuis omnia ex ordine tradantur; eſt enim & ordo doctrinæ, & ordo rei, ſeu naturæ, cum autem Euangelium non tantum ſit hiſtoria geſtorum, ſed etiam doctrina, & inſtructio fidelium, vterque ordo ſeruatus eſt in eo ſcribendo.

Optime Theophile.

COMMENTARIA.

FIdelis quidam eſt, nō mediocris conditionis, ac pietatis, cui Euāgeliſta ſuum volumen deſtinauit; ſic appellatus, cui etiam Acta Apoſtolorum poſt hoc nuncupauit, ut conſtat ex cap. 1. eundem enim hunc & illū non ex ſolo nomine colligimus, ſed etiam ex eo, quod Euangelium illi eſſe prius dedicatū Lucas in eodem capite inſinuauit.

ANNOTATIO. XI.

Theophilus, cui nūcupat Lucas volumē ſuū, qs fuerit.

MVltiplex eſt Doctorùm opinio de hoc Theophilo, primo quidem nō nulli putāt non eſſe nomen propriū, nec certum aliquem virum ſignificari, ſed omnem fidelem, ac pietatis cultorem, ad quem hoc dirigitur Euangelium, ita ſentiunt Origenes hom. 1. in Lucam, Ambroſius in commentarijs & Epiphan. hæreſ. 51. dicitur autem fidelis Theophilus, quaſi à Deo dilectus, ut dicit Orig. ſiue quaſi diligens Deum, & dilectus à Deo, vt inquit Ambroſius. Secundo, quidam alij certum virum ſignari, & nomē proprium affirmant. in qua ſentētia ſunt Chryſoſtomus hom. 1. in Acta, Oecumenius Act. 1. & Auguſti. lib. 4. de conſen. Euang. cap. 8. & Euthymius. Tertio, alij virum certum indicari exiſtimant, tamē ambiguum relinquunt, an id fuerit proprium eius nomen, an verò ſic ſit appellatus, eo quòd pietatis cultor eſſet, ac fidelis. huius opinionis eſt Titus Boſtrenus. Harum opinionum prima non videtur probabilis, tum quia ſermo eſt in ſingulari, tibi, inquit, optime Theophile, & iterum (vt cognoſcas,) tum quia ſubiungitur, de quibus eruditus es, quod non cuilibet fideli accommodatur, cū ſit ſermo præteriti temporis: tum etiam ex epitheto (optime) quod vnum certū indicat. Igitur quidam particularis vir deſignatur. Tertia verò opinio non videtur etiā probabilis, illud enim epithetum (optimè) nomen proprium indicat eſſe, quod ſequitur, aliter enim vtrumque eſſet epithetum ſine nomine. Secunda igitur opinio legitima eſt, ſcilicet nomē Theophili eſſe proprium viri cuiuſdam.

Quis autem is fuerit, incertum eſt. Oecumenius exiſtimat fuiſſe præfectum alicuius prouincię, ſimiliter Euthymius. addens eum, vel fuiſſe ordinis Senatorij, vel alicuius prouinciæ præfectum, idq; probat ex epitheto (optimè) quod Præfectis, aut Primatibus dabatur, ut conſtat

ſtat

ſtat Act.23.& 24.vbi dicitur optimus Felix,qui erat præfectus,& Act.26.Feſtus, qui præfectus erat. De hac,vt dixi, re nihil certi ſtatui poteſt,nec argumentū ab epithetis efficax eſt, cum ſæpe honoris cauſa ea impartiamur etiam ijs,qui officio & munere carent.

Inquirunt Chryſoſtomus hom. 1. in Acta,& ibi Oecumenius,cūr vni viro totum Euangelium conſcripſerit, ac propter vnum tantam diligentiam adhibuerit. Reſpondent id Lucæ humanitati apoſtolo dignæ adſcribendū,audierat enim Chriſtum dicentem. Non eſt uoluntas Patris mei, vt vel vnus pereat ex puſillis his.Hęc reſponſio, qua parte dicitur Lucas Chriſtū audiſſe, ſuperius reiecta eſt, quoad alteram vero partem vera eſt.licet fortaſſe,facilius dicere poſſimus,etiam ſi vni ſcripſerit, non tamen pro illo ſolo ſcripſiſſe,ſed pro omnibus,ſicut & Paulus multas epiſtolas, aut hominibus particularibus, aut Prouincijs ſcripſit, quæ tamen in vtilitatem totius Eccleſiæ ordinabantur. fortaſſe hic Theophilus erat homo publicus, & eius auctoritas multis vtilitatem adferre poterat,ideoque inſcribitur ei Euangelium,vt inſtructus veritate alios ad eandem pertraheret. Auguſt.lib.4.de conſen.Euang.cap.8. videtur exiſtimare incertum,an iſte Theophilus ſit is,cui Acta Apoſtolorum etiā nuncupauerit;an alius eiuſdem nominis. At verò id non in dubium reuocandum uidetur, cum in principio Actorum mentio fiat Euangelij, quod prius illi fuerat inſcriptum,ſicque Chryſoſtomus, Oecumenius,& alij tenent.

Ut cognoſcas eorum verborum, de quibus eruditus es, ueritatem.

COMMENTARIA.

Ecce cauſa,& finis, cur inſcribat hoc volumen Theophilo,vt nēpe ò Theophile hęc legens,cognoſcas veritatem, ac firmitatem earū rerum de quibus ante fuiſti eruditus,ſeu cathechizatus, ideſt viua voce inſtructus, cum enim legeris eadem,quæ ſermone concepiſti, multū in fide firmaberis,eorumq; certitudo, & firmitas magis tibi innoteſcet Hebraiſmus eſt,verborum,ideſt rerum.

ANNOTATIO. XII.

Theophilus an fuerit Lucæ diſcipulus.

Theophylactus exiſtimat Theophilū Lucæ Diſcipulum fuiſſe,ab eoq; viua uoce prius Euangelium accepiſſe,nūc autem ad eum ſcribere, ut ſcripto magis firmetur in illorum,quæ audiuit, fide.ſolent enim,ut inquit,homines liberius loqui,quàm ſcribere, & ſcripta magis conſiderare, quàm verba, idcirco illa maiorem fidem conciliant, quàm hæc. Qua de cauſa Lucas dicit ſe ſcribere Theophilo,ut agnoſcat veritatem eorum,de quibus verbo inſtructus fuerat. Hæc Theophylacti ſententia, qua parte Theophilum affirmat Diſcipulum fuiſſe Lucæ, ab eoque viua uoce inſtructum,incerta eſt, immo potius ex textu deducitur contrarium. indicat enim Theophilum ab alijs inſtructum fuiſſe de rebus fidei,ad quē, ut eum magis in fide ſuſcepta confirmaret, ueritatemque rerum, de quibus inſtructus erat, oſtenderet, decreuit uolumen ſcribere præmiſſa diligentiſſima inueſtigatione omnium eorum, quæ ille nec ita plenè, nec ita ordinate audierat, ſicque fidei ueritatem recognoſceret. iam enim ante ueritatem multorum nouerat, cum fidelis eſſet, nunc tamen recognouit, & in fide auctus, & roboratus eſt.

CAPVT PRIMVM.

Fuit in diebus Herodis Regis Iudæ.

COMMENTARIA.

Quibus de cauſis Lucas exorditur a Ioannis Baptiſtæ cõceptione & natiuitate.

EXorditur Euangelium Lucas a Ioannis Baptiſtæ conceptione, & natiuitate; tum quia Chriſti, cuius doctrinam, & opera deſcribit, ille præcurſor erat; tùm, vt quàm dignus fide teſtis ſit Ioannes, omnibus pateſaciat. Venit enim Ioãnes, vt teſtimoniũ perhiberet de Chriſto. tùm demum, vt ex ipſius Ioannis aduentu, quem ante faciẽ Chriſti venturum Prophetæ prædixerãt, Chriſtum verè veniſſe apud incredulos comprobaret. Tempus ergo conceptionis, & natiuitatis, quod etiam commune fuit Chriſto, indicat, vt facti veritas magis innoteſcat; & propterea regni Herodis primi meminit, nam id Iudæis, & gentibus erat manifeſtius. Dicitur autem Herodes rex Iudææ, quia in tota terra Iudæorum ſuper Iudam, & ceterarum tribuum reliquias dominabatur. Hic fuit primus ille Herodes alienigena.

ANNOTATIO PRIMA.

Quare Euangeliſta meminerit Herodis regnantis.

DIebus Herodis. Hebraiſmus eſt pro eo, quod dicimus tempore Herodis. Eſt autem appoſita locutio, vt tempus regni huius ſæculi, dies appelletur, ad breuitatẽ eius indicandam. Cur autem regni Herodis mentionem fecerit, duas alias cauſas adfert Theophylactus. Vna eſt, vt morem Prophetarum ſeruaret, qui prophetias ſuas a tempore tunc dominantiũ regum exordiebantur, quod Lucas nunc fecit, quia de Zacharia, & Eliſabeth, qui Prophetæ erãt, loquebatur. Altera eſt, vt inſinuaret diem aduẽtus Chriſti appropinquaſſe, ablato iam regno a Iuda, & ad alienigenam Herodem tranſlato iuxta Prophetiam Iacob Gen. 49. Non auferetur ſceptrum de Iuda, nec Dux de femore eius, donec veniat, qui mittendus eſt. Huic doctrinæ addendum, quidam recẽtiores exiſtimant, non ſolum regnum a Iuda ablatum, & in alienigenam tranſlatum eſſe, ſed etiam omnem poteſtatẽ iudicandi, quæ reſidebat in Septuaginta iudicibus de tribu Iuda appellatis Sanhedrim, ceſſaſſe, quos Herodes in principio regni occidit, vt refert Ioſeph. li. 14. Antiq. c. 17. nam ſi ſolum regnum ablatum eſſet, non erat ſufficiens ſignũ aduẽtus Chriſti; cum in captiuitate Babylonica regnum Iuda abſciſſum eſſet, ſed oportebat etiam cum regno de Iuda auferri omnem iudicandi poteſtatem, cum Iacob & regnum, & ducem, ſeu ſcribam debere tolli in aduentu Chriſti prænunciauerit. Hęc adnotaſſe ſufficiat, nam de vero ſenſu prophetiæ Iacob alibi plura dicendi dabitur occaſio.

ANNOTATIO II.

Quot fuerint Herodes dicti, & quis eorũ hic, de quo Lucas loquitur.

TRes extiterunt dicti Herodes, primus fuit filius Antipatri alienigena, vt auctor eſt Ioſeph. li. 14. antiq. cap. 17. dictus Aſcalonita, quem Cæſar Auguſtus regem Iudææ inſtituit. Habuit autem hic ex diuerſis vxoribus multos filios, quorum duos Ariſtobolũ natu maiorem, & Alexandrum incolumis ipſe occidit, tertium verò Antipatrum appellatũ morti proximus interfici fecit, tres verò ſuperſtites fuerunt, Archelaus, & Herodes dictus Antipa, & Philippus. Hic ſecundus Herodes, filius nempe primi a Romanis factus eſt Tetrarcha Galilææ. Tertius Herodes fuit filius Ariſtoboli, qui filius fuit Herodis primi, quem Pater occidit, ſuperſtite filio hoc dicto Herode Agrippa, cum ſorore Herodiade. Hic in maiorem euectus eſt dignitatẽ, quam patruus eius Herodes Antipa, nam fuit rex, id quod ægreferens Herodias ſoror eius, & vxor Herodis Antipę, maritum impulit Romam adire regiæ dignitatis obtinendę cauſa, ſed contra euenit, nam ab Herode Agrippa per litteras apud Caium Cæſarem accuſatus, priuatus eſt Tetrarchatu, & in exilium perpetuum, Lugdunum eſt relegatus, & Tetrarchatꝰ Galilęæ regno Herodis Agrip

pæ

pæ accuſatoris accreuit, vt auctor eſt Ioſeph. lib. 18. antiq. c. 9. Primus ergo Herodes magnus dictus eſt, de quo nunc meminit Lucas, qui occidit etiam infantes innocentes. Huius trigeſimo primo regni anno conceptus eſt, & natus Ioannes, ſimiliter & Chriſtus; regnauit enim annis triginta ſeptem, a tempore, quo a Romanis rex eſt creatus, vt refert Ioſeph. lib. 17. antiq. c. 10. Secundus Herodes huius filius Tetrarcha Galilçæ fuit tempore paſſionis Domini, qui & occidit Ioannem Baptiſtam. Tertius vero Herodes filius Ariſtoboli occidit Iacobum fratrem Ioannis, cuius fit mentio Act. 12. hic vermibus perijt diuino iudicio, vt refertur eodem c. 12. relicto filio in eadem dignitate regia, qui vocatus eſt Agrippa, & hic eſt, quo cum locutus eſt Paulus Act. 26. Lucas ergo ſermoné de primo Herode faciés a reliquis duobus, filio, & nepote diſtinxit, regem enim appellans ab Herode ſecundo diſcernit, qui fuit, non rex, ſed Tetrarcha, dicens autem regem Iudçæ, diſtinguit a tertio, qui rex fuit, ſed non Iudçæ, ſed Trachonitidis, & Galilçæ.

Regis Iuda, & regis Iudææ diſcrimé. Attende autem eſſe diuerſa hæc duo (rex Iuda, & rex Iudçæ) Reges Iuda dicti ſunt, qui duarum tribuum tantũ reges erant, Iuda, & Beniamin, diuiſis, & ſeparatis decem tribubus ſub alijs regibus, qui dicti ſunt reges Iſrael. At rex Iudçæ omnibus tribubus, & in tota terra promiſſionis dominabatur; tota enim illa regio dicta eſt Iudça, cuius rex Herodes ille fuit, quo tempore facta ſunt, quç nunc Lucas noſter enarrare incipit.

Sacerdos quidam, nomine Zacharias.

COMMENTARIA.

PArentes deſcribit, certior enim eſt conceptio, & natiuitas, cuius patétes certi ſunt, vt eam nemo inficiari poſſit, eaque de cauſa, & nomen, & dignitatem refert. Sacerdos erat Zacharias nomine. eſt etiã huius deſcriptionis altera cauſa, quia nempe de eis multa & præclara narranda erãt. Conſulto aũt Euãgeliſta dignitatem nomini præmittit, nõ enim dicit, Fuit quidã vir nomine Zacharias Sacerdos; q̃ enim geſta nunc narrabat, ad dignitatem ſpectabant, ſ. adolere incenſum in altari; dum enim hoc geritur, conceptio Ioannis ab Angelo prædicitur, idcirco, fuit, inquit, Sacerdos quidã. Si ſummus Sacerdos fuiſſet, vtique Euangeliſta id indicaſſet, nec noĩe ſimplicis Sacerdotis vſus eſſet, id ꝙ etiam, quæ ſequuntur, confirmant.

ANNOTATIO III.

Zacharias non fuit ſũmus Sacerdos. AMbro. in præſenti, & Aug. tractat. 49. in Ioan. Zachariam ſummũ Sacerdotem fuiſſe exiſtimãt, & eiuſdẽ ſententiæ fuit Chryſoſt. hom. 2. de incomprehenſibili Dei natura. cui adhæſerunt Theophyl. & Euthym. eo argumento ad hoc affirmandum moti, quòd adolere incenſum ſolius eſſet ſummi ſacerdotis, idque ſemel in anno, quando Sancta Sãctorum ingrediebatur. quod quidé argumentum innititur fundamento non vero, exiſtimarunt enim præfati doctores altare thymiamatis, ſeu incenſi fuiſſe intra Sancta Sanctorum, quod ſi verum eſſet, vtique argumétum eſſet firmiſſimũ. at ita non eſt. erat enim altare hoc iuxta velum, quod diuidebat Sancta Sanctorum a reliqua parte templi, ſed nõ intra, ſed extra Sancta, ſicque alijs ẽt ſacerdotibus licebat adolere thymiama, ſeu incenſum. Zachariam auté non fuiſſe ſummum Sacerdotem efficacius oſtendunt verba Lucæ, cum enim omni ex parte hiſtoriam hanc deſcriberet, vt teſtimoniũ Ioannis commendaret, non diſſimulaſſet aperte narrare Zachariam ſummum fuiſſe Sacerdotem, ſi reuera eſſet. Adde ſi ſummus eſſet Sacerdos, non diceretur de vice Abiæ, nec ſorte exiſſe, vt incenſum adoleret. quod enim dicitur fuiſſe tunc temporis duos ſummos Sacerdotes contra legem, non probatur vlla ratione. hoc enim longe poſt factum eſt, vt conſtat ex hiſtoria Ioſephi. Diximus de hac re ſuper Ioann. capit. 18. Annot. 1. idcirco nil aliud in hac parte adiũgendum, aut repetendum duximus. Quidam recentiores aſſerunt fuiſſe principem Sacerdotum, erant enim inter

Sacer-

Sacerdotes quidam velut capita familia rum, nam lib. 1. Paralip. c. 24. cum diſtinxiſſet Dauid Sacerdotes in viginti quattuor familias, ſingulis ſingulos pręfecit, qui tamen omnes ſummo ac ſupra ſupremo Sacerdoti ſuberant, qui etiam Pontifex dicebatur. probabile eſt autem perdu raſſe ſemper hos præfectos ſecundũ generationes, & dicebantur hi Principes ſacerdotes, ſeu etiam ſacerdotum principes, quorum vnus Zacharias fuiſſe creditur, non eſt tamen omnino certum.

De vice Abiæ.

COMMENTARIA.

AVcto numero Sacerdotũ ab Aaron per Eleazarũ, & Ithamar progenitorum, diuiſit eos Dauid in viginti quattuor familias, ſingulis Principes, & capita præficiens ſub vno tamẽ ſummo Sacerdote, eaſque diſpoſuit, vt ordine, & alternatione quadam ſuis temporibus templo inſeruirent, ne aliquis inueniretur otioſus, neve multitudo confuſionem generaret, aut occaſionem diſſenſionum, aut ambitionum præberet. Sorte autem ordinem in eis conſtituit. Octauum ergo locũ ſortita eſt familia, quæ erat Abiæ, qui tunc fuit Princeps familiæ, habentur omnia hæc 1. Paralip. ca. 24. ex hac familia ortus erat Zacharias, ideoque de vicæ Abiæ dictus eſt, Græcè ἐφημερία dicitur, quia ſecundum dierum alternationem, vnaquæque familia ſuis ſtatutis diebus in templo viciſſim miniſtrabat. Hoc quoque verbum indicat Zachariam nõ fuiſſe ſummum Sacerdotem, ſed vnum ex multis, quorum erat viciſſitudo, & alternatio in miniſterio, vt habetur 1. Paralip. cap. 24.

ANNOTATIO. IIII.

Abia Priceps fuit e' unaſa milia in-

THeophylactus, Euthymius, & Titus Boſtrenus Zachariam & Abiam duos collegas in Sacerdotio, & Symmiſtas extitiſſe exiſtimãt, qui alternis vicibus miniſtrabant, interpretãtur ergo poſita uerba ſic, de vice Abiæ, ideſt poſt vicẽ Abiæ qui ei in miniſterio tẽpli ſuccedebat. quam violenta ſit hæc interpretatio nemo non videt. Probabilius multo & verius cum Ambroſio dicimus Abiã hunc fuiſſe vnum ex Principibus illis, quos Dauid in viginti quattuor familias ſorte diuiſit, vt ex ordine, viciſſimq; miniſtrarent, cui octaua ſors contigit, vt habetur 1. Paralip. cap. 24. Erat aũt Zacharias de poſteris huius Abiæ, idcirco nunc dicitur de vice eius, quia ſecundũ ordinẽ ſtabilitum a Dauid eo tpe miniſtrabat, quod deputatum erat poſteritati Abiæ. Illud autẽ (vice) Grçce ἐφημερία non tantum ſignificat alternationem in miniſterio, ſed ẽt numerum præſcriptũ dierũ, quibus ſingulæ familiæ miniſtrabant. Theophylactus hebdomadam exiſtimat & ante eum Ioſephus lib. 7. antiqui. c. 11. quaſi ſingulæ per hebdomadã miniſtrarent, ſicq; inuicẽ ſibi ſuccederent. quod probabile eſt, quamuis non omnino ſit certum, parum tamen refert, quot diebus ſinguli miniſtrarent, cũ teneamus hanc alternationem multorum Sacerdotum ſecundum ordines per familias deſcendentes ab illis primis.

ter 24. i quas diuiſi fuere Sacerdotes.

Et vxor illius de filiabus Aaron.

COMMENTARIA.

ZAchariã fuiſſe de tribu Aaron ex ipſo Sacerdotio manifeſtũ erat, nemo enim inter Iudęos Sacerdos eſſe poterat, niſi qui originem ab Aaron trahebat, idcirco Euangeliſta tribum Zachariæ non alijs verbis expreſſit; at vxorẽ de Aarõ eſſe non cõſtabat, tùm quia poterat eſſe de tribu Leuitica, ẽt ſi non eſſet de familia Aarõ, tùm quia qui erãt de Aaron, coniungebãtur cum alijs tribubus, maxime cum tribu Iuda, vt dicemus inferius, ea igitur de cauſa vxorem eſſe de Aaron, Euangeliſta verbis apertis indicauit, vt eo etiam ſignificaret Ioannem Baptiſtã fuiſſe nobiliſſimæ, & honeſtiſſimæ familiæ. erant enim tribus Iuda ob regiã poteſtatẽ, & tribus Leui ob miniſte-

niſterium templi Dei omnium tribuum præſtātiſſimæ. Inter familias autem Leuiticas, quæ erat ex Aarō eminebat ceteris, quia nemo ad ſūmum Pontificatum, nec ad Sacerdotium admittebatur ex Dei inſtituto, niſi qui erat ab Aaron; miniſtri enim inferiores a familijs ceteris Leuiticæ tribus deſumebantur. Familiæ autem claritatem Euangeliſta recenſet, vt Ioannis teſtimoniū de Christo, eo magis commendaretur. nobilioris enim conditionis, & originis homines, ceteris paribus, fide digniores ſunt. Filias Aaron appellat poſteritatem fęmineam eius.

ANNOTATIO. V.

EXiſtimo cauſam vnam ex potiſſimis, ob quam Euangeliſta tribum, ſeu familiam matris adnotauit, eam fuiſſe, vt omnem falſam ſuſpitionē depelleret ab animis Iudæorum; vt enim ipſemet Lucas c. 3. refert, cogitabat populus, an forte Ioannes eſſet Chriſtus. Huic dubitationi obuians ea de Ioāne proponit, quibus ex Scripturis plane conſtat eū non potuiſſe eſſe Chriſtū. erat enim futurus Chriſtus de tribu Iuda, at Ioannes & ex patre, & ex matre erat de Aaron, ſi enim mater eſſet de Iuda, potuiſſent forte Iudæi ſuſpicari eo ipſo impletam eſſe prophetiam, quæ de Iuda futurū eſſe Chriſtum prædixerat.

Et nomen eius Eliſabeth.

COMMENTARIA.

NOmen etiam matris deſcribitur, vt eo certior, & manifeſtior ſit Ioannis conceptio, & natiuitas, vtriuſque enim parentis notitia diſtincta, filij natiuitatem illuſtrat, præſertim propter ea, quæ in ipſa diuinitus geſta ſunt.

ANNOTATIO VI.

Quid nomina, Zacharias, & Eliſabeth indicent.

NOn inutiliter adnotandā exiſtimo vtriuſque nominis ſignificationē, cum enim ſit conceptio, & natiuitas Ioānis plena myſterijs, nomina etiam parentum myſterio vacare non eſt credendū. Zacharias apud Hebræos idē ſignificat, quod latine, memoria Dei. Eliſabeth aūt idem, quod Dei iuramētum. Vtrumque quadrat Ioannis conceptioni, & natiuitati, præcurſor enim futurus Chriſti, eius aduentum proximum indicabat, in quo quidem Chriſti aduētu, Deus & recordatus dicitur eorū, quæ promiſerat, & impleuit, q̄ iurauerat. De priori Beatiſſima Virgo dixit; Suſcepit Iſrael puerū ſuum recordatus miſericordię ſuę. quod etiam prædixit Dauid Pſal. 97. Notum fecit Dominus ſalutare ſuum, in conſpectu gentium reuelauit iuſtitiam ſuam, recordatus miſericordiæ ſuæ. De poſteriori locutus eſt ipſemet Hacharias, Iuſiurādum, quod iurauit ad Abraham patrem noſtrum, daturum ſe nobis. Zachariæ ergo, & Eliſabeth præcurſoris parentes, ipſis ſuis nominibus indicabant futuram ex ſe prolem, quæ Domini aduentū ſuo præconio proxime præcurreret. Eſt & aliud in eiſdem nominibus adnotandum, nempe nomen Dei virtutem ad Ioannis conceptionem in vtroque parēte miraculum perpetraſſe, nam & pater grandæuus, per ætatē generationi ineptus erat, & Eliſabeth ſterilitatis, & ſenectutis vitio laborans concipere non valebat, in vtroque igitur parēte Altiſſimi virtus, & potētia effecit, vt & ille gigneret, & hæc conciperet ſupra naturam.

Erant autem iuſti ambo ante Deum.

COMMENTARIA.

NOn ſola parentum nobilitate, ſed etiam eorū iuſtitia & ſanctitate celebratur Ioannes. erant enim parentes eius ſecundū carnem quidem generis dignitate illuſtres: ſecūdum uero animum, iuſtitia inſignes, ea autem iuſtitia, quæ vera eſt iuſtitia, & quæ hominē apud Deū ipſum iuſtum facit. de qua Paulus Rom. 4. dicit, Si Abraham ex operibus iuſtificatus eſt, habet gloriam, ſed non apud Deum. Quid enim dicit Scriptura? Credidit Abraham Deo, & reputatum eſt illi ad iuſtitiam. quaſi diceret Abraham viua ac perfecta promiſſionum Dei, & venturi Chriſti fide iuſtificatus eſt

apud

apud Deum, peccatorum remiſſionem, & recõciliationem cum Deo obtinuit, eiuſque amicus factus eſt. Hac iuſtitia iuſti erãt Zacharias & Eliſabeth. Nec iuſtitia parentum minus prodeſt filijs, immo multo magis, quàm nobilitas corporis, quod in Annotationibus ſequentibus expoſitum inuenies.

ANNOTATIO VII.

Cur iuſtitia parẽtũ Præcurſoris cõmendetur.

TRia diſcutiẽda ſunt in proxima ſententia. Vnum eſt quare iuſtitiæ amborum parentum Euangeliſta meminerit. Alterum, quæ ſit hæc iuſtitia, tertiũ, quo pacto cedat in laudem, & vtilitatẽ filij. Quod ad primum ſpectat, ratio vna in textus explanatione propoſita eſt, nẽpe vt Ioannis commendatione firmius eius conſtet teſtimonium de Chriſto, qui claritatem generis, & parentum ſanctitatem habuit coniuncta. Altera eſt, vt ipſorum parentum prophetia narranda maiorem conciliaret fidem; multa enim & Zacharias, & Eliſabeth Spiritu ſancto inſpirante pronunciarunt. Tertia eſt, ut Euangeliſta obuiaret hominum ſiniſtræ de illis opinioni. Vna enim ex pœnis cõtra legis illius tranſgreſſores a Deo fulminatis videbatur ſterilitas. nam Exod. 23. & Deuteron. 7. obſeruatoribus legis promiſſum erat: Non erit ſterilis in te. a contrario ergo ſenſu tranſgreſſoribus cõminari videbatur Deus ſterilitatem, ne igitur propria ipſorũ culpa caruiſſe prole viderentur, iuſti pronunciantur, vt diuinum in hoc myſterium, non autem eorum vitium agnoſcatur.

ANNOTATIO. VIII.

Quæ fuerit iuſtitia in parentibus Ioãnis cõmẽdata.

SEcundo loco diſcutiendum eſt, quæ ſit hæc iuſtitia, qua hi ambo iuſti eſſe dicti ſunt. Auguſt. lib. 2. de peccat. meri. cap. 13. diſtinguit iuſtitiam duplicem; vnam quæ ex fide Chriſti eſt, qua vere homo iuſtus eſt, & Deo gratus: alterã, quæ ex lege eſt, nempe quæ tunc temporis poſita erat in obſeruantia mandatorum exteriorum legis. quæ quidem iuſtitia perfecta per ſe nõ erat, nemo enim per legem iuſtificari a peccato potuit, erat tamen quædam iuſtitiæ ſpecies, de qua Paulus Philip. 3. dicit, vt inueniar in illo non habens meam iuſtitiam, quæ ex lege eſt, ſed illam, quæ ex fide eſt Ieſu Chriſti. Dicit ergo Auguſtinus de hac poſteriori iuſtitia eſſe hanc ſententiam intelligendam, quæ non facit hominem immunem a peccato. Quòd ſi obijcias verbum illud (ante Deum) quo vera & interior iuſtitia indicatur, reſpondet id non aliud ſignificare, quàm quidquid in illis ambobus erat iuſtitię huius, nõ eſſe ſimulatum, & ad homines, ſed verum, quia legem illam verè obſeruabant, non ſimulatè. Cenſet ergo Doctor hic egregius, ac primarius hanc iuſtitiam eſſe, de qua Paulus loco allegato teſtatur, quæ mihi fuerunt lucra, hęc propter Chriſtũ arbitratus ſum detrimenta, & arbitror, vt ſtercora. In hanc ſententiam inductus eſt Auguſtinus argumento Pelagianorum, hi enim docentes hominẽ ſine peccato eſſe poſſe, vtebantur inter alia hoc loco Euangelij, Erant iuſti ante Deum, quaſi ſine vllo peccato eſsẽt. quibus Auguſtinus reſpondens affirmat hanc iuſtitiam eſſe intelligendam de iuſtitia legali, & exteriori, quæ non excludit peccatum, nec verè iuſtũ efficit. Huic expoſitioni videtur, ſiue acceſſiſſe, ſiue eã prius excogitaſſe Hier. epiſt. ad Algaſi. q. 8. hũc enim locum ad idem propoſitum adferens, de iuſtitia exteriori interpretatur.

At verò Origen. hom. 2. in Lucam, & Ambroſius hoc in loco de iuſtitia vera, quæ hominem iuſtum facit coram Deo, & peccatum excludit, hanc interpretantur ſententiam; & verè ſic eſt intelligenda. hoc enim eſt, quod commendat Euãgeliſta in his parentibus, nempe iuſtos, & Deo charos fuiſſe, nõ enim ſolum dictum eſt, incedentes in omnibus mandatis, & iuſtificationibus, quod ad exteriorem iuſtitiam pertinet, ſed præmiſſum illud etiam eſt, iuſtos eſſe corã Deo, quod præcipuum & primum eſt, & vt id etiã argumento comprobemus, fieri non potuiſset, vt in omnibus mandatis & iuſtitijs incederent niſi iuſtitia vera, quæ per fidem, & dilectionem eſt, præceſſiſſet interius. Docte igitur Grego. lib. 35. Moral. cap. 6. de cordis etiam iuſtitia hunc locum intellexit, & Chryſoſt. hom. 4 in Matthæum, hanc iuſtitiam omnem virtutem

tutem complecti affirmat, qui ſi dictum eſſet, erant omni virtute perfecti. Nec erat, cur Sanctus Auguſtinus ad hanc iuſtitiam confugeret, vt Pelagianis reſponderet, nam iuſtitia hæc, quæ ex fide eſt, & amicum ac iuſtum ante Deū facit, in hoc ſæculo non ita perfecta eſt, vt nullum peccatum admittat, cum iuſti, etiam Apoſtoli, ſine veniali peccato non vixerint; augetur quidem iuſtitia hæc, magis, ac magis, non tamen ad terminum vllum peruenit, in quo ſine peccato vllo reperiatur, iuſtus enim ita viuit, vt ſine mortali peccato eſſe valeat gratia, & iuſtitia ad illa omnia ſuperanda miniſtrantem uirtutem, ſine veniali non item. Errabant ergo Pelagiani ex iuſtitia horum parentum deducentes nullum habuiſſe peccatum, cū huic iuſtitiæ non repugnent multa leuia peccata, ſolum deducendum erat, nullum habuiſſe peccatum mortale, quod iuſtitiæ Dei repugnat perfecta enim iuſtitia, quæ ſine vlla ruga, & ſine vlla culpa eſt, illa eſt quā in futuro ſęculo expectam⁹. eſt intelligendus Ambroſius, quem ipſe Auguſtinus libro 1. de gratia Chriſti contra Pelagianos capit. 48. interpretari ſtudet, & neſcio an ad eius mentem, cum ille de peccato mortali loqueretur, quod hominem à Dei iuſtitia auertit. In hāc ēt ſententiam, ſeu expoſitionem ipſe Hieronymus inclinauit Epiſtol. ad Ruſticum, dicit enim hos ambos iuſtos fuiſſe, quales illos, de quibus dictum eſt, Septies in die cadit iuſtus, quæ iuſtitia profecto eſt etiam cordis, & vera, quæ ſecum admittit venialia, & quæ non ita conſtans eſt, ut amitti non poſſit, nam qui iuſtus eſt in hoc ſæculo, cadere ab ea iuſtitia poteſt. Cōcludo hos dictos iuſtos vera iuſtitia, quæ per fidem & dilectionem erat, quæ tamen quantumuis magna augeri poteſt, & cum peccatis uenialibus eſt, & adhuc conſtans non eſt, per peccatum enim, quod voluntarium eſt homini, amitti poteſt.

ANNOTATIO IX.

Parentū iuſtitia cedit in laudē filiorum.

TErtio loco conſiderandum eſt, quo pacto iuſtitia parentum cedat in laudem filiorum. Ambroſius enim parentes iuſtitiæ laudari affirmat, quia eam in filios tranſmittunt. Sic enim, inquit: Scriptura docet parentes oportere laudari, vt veluti tranſmiſſæ immaculatæ puritatis hęreditas in ijs, quos volumus laudare, præcellat. Et rurſus: Iſaac a parentibus nobilitatem pietatis accepit, quam poſteris dereliquit. Rurſus etiam: Tales maiores habere debuit prænuntius Chriſti, vt non repente conceptam, ſed à maioribus acceptam, & in ipſo infuſam iure naturæ prædicare fidem Dominici uideretur aduentus. Hæc omnia habet Ambroſius.

Iuſtitia parentū quo modo tranſfūdatur in filios.

Inquirendum igitur eſt, quomodo parentes iuſti in filios iuſtitiam transfundant, & qua ratione eorum iuſtitia filijs proſit. In primis illud certum eſt, & in confeſſo apud omnes, iuſtitiam parentum non ita tranſmitti in filios, vt parentes iuſti iuſtos filios generent, cum ſiue iuſti, ſiue peccatores parentes ſint, generent filios peccatores, omnes enim naſcimur filij iræ, & in peccato concepti. nec iuſtitia Zachariæ, & Eliſabeth efficere potuit, quo minus Ioannes Baptiſta in peccato originali conciperetur. Id enim ſolis primis parentibus conceſſum erat, ſi non peccaſſent, vt ipſi iuſti filios in originali iuſtitia genuiſſent. Præterea illud etiam pro certo habendum eſt, nec ſic prodeſſe iuſtitiam parentum filijs, vt minus peccatores concipiantur. In cuius declarationem aduertendū, quoſdā exiſtimaſſe patres peccatores generare filios non ſolo originali peccato, quod ab Adæ peccato trahitur infectos, ſed etiam maculatos peccato originali, quod ab eorum peccatis deriuatur, vnde filij peccatorum hominum in grauiori, & multipliciori originali concipiuntur quia non ſolum Adæ, ſed & eorundem peccata in illos tranſmittuntur originaliter, quam ſententiam Auguſtinus Enchiri. capit. 46. 47. & Leo primus Epiſt. 86. non improbabilem eſſe cenſuerunt, iuxta quam iuſtitia parentum dici poſſet prodeſſe filijs, & in eos tranſmitti quantum ad hoc, quod minori labe peccati concipiuntur. At hoc non eſt probandum, vt recte Anſelmus ſentit l.b. de concep. Virg. cap. 23. cuius ratio ea eſt, quia iuſti

non tranſmittunt iuſtitiam in filios, nõ enim filij iuſtorum iuſti naſcuntur, aut concipiuntur nõ igitur peccatores propria tranſmittent peccata, vt eorum rei efficiantur filij. Multis alijs ea doctrina impugnari poſſet, quæ cum non ſint præſentis inſtituti, libens prætermitto. Supereſt ergo, vt iuſtitia parentum multis alijs modis filijs proſit, quorum quattuor proponam. Primus eſt inclinatio, quod ſic explico, in peccato reperiũtur ſæpe duo, nempe & culpa, & pœna quędam cõſuetudo, dicimus enim hominẽ ebrium, ab actu ipſo ebrietatis, in quo eſt culpa, & ebrioſum, qui multis ebrietatibus aſſuetus prauum habitum ad nouas ebrietates inclinantem acquiſiuit, ſic etiam in ceteris vitijs euenit. Non ſemper autem remiſſa culpa hæ prauæ conſuetudines auferuntur, ſed manent etiam poſt culpę veniam expellendę per actus plures contrarios, quæ quidem etſi culpæ nõ ſint, ad culpã, & peccatũ perpetrandum inclinant, dicunturque plagæ peccatorum, quę remanent etiam ipſis non remanẽtibus, ſicut excuſſa ſpina remanet plaga. Huiuſmodi igitur malos habitus, & prauos mores, ſeu cõſuetudines in filios transferri ſępe experientia docet, ex ebrioſis enim non raro filij ebrioſi, & in id uitium inclinati naſcuntur. Similiter ex furibus & aſſuetis ad alia uitia naſcuntur filij ad eadem propenſi, quę res argumento fuit quibuſdã antiquis exiſtimandi animas fieri ex traduce, vt refert Auguſt. lib. 2. de origine animę cap. 6. quod autem in uitijs euenit, id etiam in uirtutibus conſpicimus, nam parentes dediti exercitijs quibuſdã bonis, filios in eadem inclinatos generant. quamuis autem hæc non ſemper, plerunque tamen fiunt, iuxta quem modum dicimus iuſtitiam parẽtum immitti in filios, eiſque prodeſſe. Secundus modus eſt educatio. prodeſt enim iuſtitia parentum filijs educatione, & hoc mirũ in modum, boni enim patres educant filios in ſanctitate, vt à primis annis diſcant timere Deum. quantum autem hoc proſit, ſentere Gentiles, quorũ quidam dixit: Quo ſemel eſt imbuta recens ſeruabit odorem teſta diu. Experimur etiam nos, quot enim nunc Chriſtiani ſi parentes habuiſſent infideles, in eadem nunc infidelitate inuenti eſſent? quotque nunc ſunt inter infideles, qui fideles eſſent, ſi tales obtinuiſſe parentes eis datum eſſet. donum enim & magnũ Dei eſt parentes fideles, & inter fideles habere bonos propter educationẽ. quod Paulus nos docens 2. Tim. 1. dicit: Gratias ago Deo meo, cui ſeruio à primogenitoribus meis. Tertius modus eſt imitatio, nam quales patres filij experiuntur, tales, & ipſi ſępe ſunt, plurimum enim refert exemplaria recta, & bona habere quotidie ante oculos. nam conuerſatio filiorum, & parentum continua, & diuturna eſſe ſolet, & eorum memoria retinetur, iuſtitia ergo parentum imitatione quodam modo tranſmittitur in poſteros, ſicut etiam malitia, de qua act. 7. dicitur, Spiritui ſancto vos ſemper reſtitiſtis, ſicut & patres veſtri.

Quattuor modis Parẽtum ſanctitas filijs adeſſe ſolet.

Quartus eſt impetratio. iuſti enim parentes multa bona filijs impetrant, & tẽporalia, & ſpiritualia, de temporalibus habemus 3. Reg. 11. Peccantibus filijs Dauid, Salomone, Roboam propter iuſtitiam Dauid Salomoni non abſtulit Deus regnum, Roboamo autem reliquit duas tribus Iudam & Beniamin, quod etiam ſępiſſime Deum facere dubitandũ non eſt. Contra autem malitia parentum nocet filijs, quatenus ſæpe puniuntur propter pecata patrum, temporaliter, ſicque Gregor. lib. 15. Moral. cap. 31. filios portare iniquitatem patrum interpretatur. De ſpiritualibus vero multa ſunt exempla, illud tamen efficax eſt, vt Auguſtinus ab infidelitate liberaretur matris ſanctitas à Deo impetrauit. nocere autem malitiam parentum filijs ſpiritualiter, affirmat Anſel. libro de concep. Virg. cap. 24. ob malos etiam patres ſæpe Deus negat auxilia, & beneficia multa ſpiritualia filijs, quibus acceptis boni efficerentur, quamuis neceſſaria, quibus poſſint boni eſſe, ſi uelint, impartiatur, quod etiam ſcriptura docet, nam 2. Regum 12. ob Dauid peccatum permiſit Deus ipſi Abſalom bellum in patrem gerere, & concubinis eius abuti, quod peccatum impeditum eſſet, ſi Dauid nõ peccaſſet, quamuis Abſalom non excuſatus ſit à culpa, quia ſponte & libere fecit, quod ſi noluiſſet, non feciſſet, auxilio Dei non denegato, quo peccatum tale

le

le enitare potuiſſet, non tamen datum eſt illud, quo omnino id peccatum non perpetraſſet propter culpam patris. Propter peccata etiam, & incredulitatem Iudęorum, poſteris etiam eſt regnum Dei ablatum. Matth. 21. Quamuis & poſteri non omnino priuentur omni auxilio, vt ualeant in regnum ingredi, ſi velint. De hoc detrimento tam temporali, quam ſpirituali proueniente filijs ob peccata patrum illud. Pſal. 108. intelligendum eſt: In memoriam redeat iniquitas patris eius, & peccatum matris eius non deleatur. Iuſtitia ergo parentum prodeſt, & quia bona impetrat, & quia mala multa auertit à filijs tam temporalia, quàm ſpiritualia. Ecce quibus modis iuſtitia parentum filijs proſit, & quanto conſilio in laudandis filijs parentum iuſtitia commendetur.

Incedentes in omnibus mandatis, & iuſtificationibus Domini ſine querelà.

COMMENTARIA.

PErgit parentum iuſtitiam explicare. eſt autem triplex iuſtitia. Prima eſt interior, quæ in fide, & dilectione, quibus homo gratus, & amicus Deo efficitur, conſiſtit. Altera eſt moralis; quę in exercitio bonorum operum, & virtutũm ſita eſt qualis obſeruantia Decalogi, & eorum quę ad ipſum ſpectant, quę externas actiones complectitur. Tertia eſt legalis, quæ in illius ueteris legis obſeruatione cõſiſtebat, & ad Dei cultum & religionem ſpectabat, quæ etiam exterior erat. Hæ duæ ab illa prima deriuabãtur, propter quam multum proderant, & ſine qua ad iuſtitiam coram Deo pertingere nec poterant, immo nec ipſę omnino conſiſtere valebant iuſtitiam enim moralem, aut legalem peſecte nemo poteſt aſſequi ſine fidei iuſtitia, per quam habetur Dei gratia, quæ ſola facit, vt ceteræ iuſtitiæ perfectè habeantur. Iuſtitia ergo moralis illo exprimitur verbo (incedentes in omnibus mandatis) legalis vero, & cærimonialis, quæ ad religionem Dei pertinebat, illo (in iuſtificationibus Domini) quaſi clarioribus verbis diceretur; omnibus virtutum operibus, & cultui, ac religioni erga Deum incumbebant, adeo vt irreprehenſibiles eſſent ab hominibus, qui uix parcunt cuiuis etiam ſancto, quin oblatrent, & detrahant ei. horum autẽ iuſtitia erat ita perfecta, & accepta ac nota, vt nemo occaſionem habuerit reprehẽdendi eos in aliquo. Illud autem verbum (incedentes) continuum, & indefeſſum operum bonorum ſtudium indicat, quo in via Dei ſemper maiores progreſſus fieri debent, nec vnquam ſtandum, aut indulgendum eſt otio, & pigritiæ, vt enim inquit Gregorius vita iuſti eſt velut cimba uecta contra aquæ fluxũ, cui ſtare eſt regredi.

ANNOTATIO X.

DVo cõſideratione digna ſunt in verbis proximè explanatis. Vnum eſt, quæ ſint mandata, & quæ iuſtificationes, in quibus ambo parentes inceſſiſſe dicũtur. Irenæus li. 3. cap. 11. legit (in iuſtitijs) quod idem eſt. quę aũt ſit iuſtitia hęc, non explicat. Origenes hom. 2. in Lucam, & Ambroſius eum ſequens, mandata interpretantur Dei pręcepta, qui enim diuinis pręceptis obtemperat, in Domini mandatis incedere dicitur, per iuſtificationes vero intelligunt iudicia, quibus de alijs iudicamus, qui ergo de alijs iudicat congrue, & vt par eſt, in iuſtificationibus Domini incedit. Euthymius autem mandata ad pręcepta morũ iuſtificationes vero ad legalia refert. Reſtrictius autem loquẽs Titus Boſtrenus iuſtificationes cæremonias interpretatur, quæ ad Dei cultum pertinent. At vero, vt hæc res perfectius dilucidetur, adnotandum eſt, in lege illa, quattuor hęc maxime fuiſſe contenta, mandata, iuſtitias, ſeu iuſtificationes, iudicia, & teſtimonia. Mandatũ quod in Hebræo dicitur מצוה ad mores pertinebat, qualia erant Decalogi præcepta, & quæ ad eius obſeruantiam ordinabantur, quibus homo ad virtutum opera inducebatur.

Quę diſſerũ. in Scriptura mandata, iuſtitia, iudicia, & teſtimonia.

batur. Iuſtitia, ſeu iuſtificatio dicta in Hebræo חקה ad cærimonias, & religionem ac cultum Dei ſpectabat, qualia erant ſacrificia, & ſacri ritus, aliaque ad cultum diuinum pertinentia. Iudicium in Hebræo dictum משפט ad politiam humanam inſtitutum erat, quales ſunt apud nos ciuiles leges. Deus enim clementiſſimus hæc omnia populo illi tradidit, & legem ei omni ex parte completam præbuit, nimirum ea, quæ ad rectos mores, & quæ ad religionem, & quæ ad humanã cõuerſationem neceſſaria erãt. Horum trium diſtinctionem habemus Pſal. 89. Si in iudicijs, inquit, meis non ambulauerint, ſi iuſtitias meas profanauerint, & mandata mea non cuſtodierint. Teſtimonia verò ad diuinas promiſſiones ſpectabant, Deus enim illi populo, multa, ac præclara, & maxime Filij ſui de illius ſemine ſecundum carnem aduentum promiſit, quæ dicta ſunt teſtimonia, in Hebræo, aũt עדות de quibus dictum eſt Pſal. 118. Teſtimonia tua credibilia facta ſunt nimis. Mirandis .n. operibus fidẽ ſuis promiſſionibus Deus conciliauit, vt quamuis res futuras, non autem præſentes continerent, omni eſſent dignæ fide.

Horum quatuor proprietates docuit nos Dauid Pſ. 18. Teſtimonium, inquit, Domini fidele, ſapientiam præſtans paruulis. Fidele appellat propter certitudinem euentus, quæ .n. promittit Deus, infallibiliter efficiet. Ro. 3. Nunquid incredulitas illorum fidem Dei euacuabit? abſit. eſt Deꝰ verax, omnis homo mẽdax. Sapientiam dicitur dare paruulis, quia teſtimonia, & promiſſiones Dei Chriſtũ venturum redemptorem & Saluatorem ignorantibus indicarunt, quod noſſe sũma ſapientia eſt. Proſequitur Dauid: Iuſtitiæ, inquit, Domini rectę, lætificantes corda. Religio & cultus veri Dei rectus dicitur, quia in verũ Deum dirigit, qui finis eſt, & principiũ verum, qui .n. Deos falſos colit, obliquam ambulat viã, quia à ſuo uero principio, & fine deuertit. Lætificat aũt corda uera religio iuxta illud Pſal. 104. Lætetur cor quęrentiũ Dominũ, quia in vero fine quies eſt, & lætitia. Pergit. Præceptum Domini lucidum, illuminans oculos. Prҫceptum, & mandatum idem ſunt, & ad mores ſpectant, quod lucidũ dicitur, & illuminans, illuminãs quidẽ, quia ea docet, quę facienda, & ea prohibet, quæ fugiẽda ſunt. Lucidũ aũt, quia in ſe eſt adeo manifeſtum, ut lumine naturali facile, maiori ex parte agnoſci queat, quod ex eo liquet, quod gentibus ab externo magiſterio innotuerit. Rom. 2. Gentes, quæ legem non habent, naturaliter quæ legis ſunt faciunt. Poſtremo iudicia Domini uera iuſtificata in ſemetipſis; leges .n. à Deo latę ad politicam illam gubernationem, veræ dictæ ſunt, quia nihil iniquum, aut uitioſum in eis reperiri aut eſſe potuit. in ſemet autem iuſtificatæ, quia vel ex ipſiſmet ſtatĩ agnoſcit homo, quàm iuſtę ſint, vt enim lex ſit perfecta, iuſta debet eſſe, tanto autem perfectior eſt, quanto magis eius iuſtitia eſt manifeſta, in Diuina autem hac lege eſt adeo clara, vt vel ex ipſarum legũ notitia, ſtatim earũ iuſtitiã agnoſcas.

His igitur ſuppoſitis Lucas ait hos parentes Ioannis inceſſiſſe in omnibus quidem mandatis Domini, quia in omni bono; & ſtudioſo opere uerſabantur, diuinaque mandata ad mores ſpectantia diligenter ſeruabãt: in iuſtificationibus verò, quia ijs, quæ ad diuinum cultum, & religionẽ erant inſtituta, ſummo ſtudio incumbebant. Dices, cur non dicti ſunt in iudicio etiam ambulaſſe? Reſpondeo, quia potius hoc ad Principes ſpectabat, quorum eſt leges iuſtas edere, & ſecundum eas iuſte iudicare. Vnde de filijs Dauid in regno ſuccedentibus dictũ eſt Pſ. 89. Si cuſtodierint filij tui legem meam, ſi in iudicijs meis ambulauerint, vel quia etiam hoc nomine vtrãque partem concluſit Euangeliſta, tam legalia, quæ ad politiam, quàm quæ ad cærimonias pertinebant. nam in Scriptura hęc nomina incertè confunduntur, & vnũ pro alio, aut pluribus accipitur. Prior reſpõſio mag s placet. Poſtremo addo Euthymiũ reddidiſſe cauſam, cur legalia dicti ſint iuſtificationes, nimirũ, quia plena erant iuſtitiæ, & quia incedentes in ipſis iuſtificarent, quæ quidem doctrina non eſt abſolute recipienda, nam nec legaliũ, nec cæremonialium, immo nec moralium virtute vlli data eſt iuſtitia coram Deo, quæ remittit peccata, & ei recõciliat, ſed uirtute fidei viuæ, & formatę Chriſti. hac iuſtitia ex gratia à Deo obten-

Quomodo parentes Ioannis inceſſiſſe dicuntur.

obtenta, obſeruantes iuſtificationes iuſtificabantur, quia augebant iuſtitiam, quatenus ex prima illa radice procedebant. Sed hoc non eſt peculiare legalibus, ſed commune eſt etiam moralibus. Legitima cauſa cur dictæ ſint iuſtificationes, illa eſt, quoniam religio eſt quędam iuſtitia, per quam exhibemus Deo quod ipſius eſt proprium nimirum cultum, & reuerentiam, ac latriam, ſicut per iuſtitiam uirtutem moralē exhibemus proximo, quod eius eſt. In religione autem reperitur maius debitum, quā in iuſtitia particulari. ſumus enim magis debitores Dei quàm hominibus, idcirco præcepra religionis dicuntur iuſtitia, ſeu iuſtificatio, quia ea implentes facimus quod maxime iuſtum, & debitum eſt. Hactenus de primo.

ANNOTATIO XI.

Quid ſit ſine querela incedere.

SEcundo loco conſiderandū eſt, quid ſit ſine querela incedere in eadē ſententia illud verbū (ſine querela.) Quidam hæretici, vt refert Auguſt. Epiſt. 95. hoc loco abutebantur in ſui erroris confirmationem. contendebant enim hominem omni poſſe carere peccato, cuius erroris paulo ſuperius meminimus. Auguſtinus autem illis confutatis ſenſum huius verbi ita explicat, vt dicat non quodcunque peccatum venire in querelam, ſed graue, quod aliàs dicimus mortale, ſine quo certum eſt iuſtos viuere poſſe. quæ autem ſit iſta querela, non explanat, tamen uidetur ſignificare eſſe reprehenſionem, & querimoniā, qua homo alterius hominis factum aut opus reprehendit. nam apud Deum omne peccatum etiam leue reprehenſibile eſt. Origenes hom. 2. interpretatur de reprehenſione, & querela apud Deum, dicit tamen tunc nos mandata, & iuſtificationes Domini ſine querela facere, quando quæ bona ſunt, bene, & iuſte facimus. contingit enim bona non bene facere, quando opus in ſe bonum quidem eſt, tamen ex vana aliqua gloria procedit, aut aliqua circumſtantia uitiosa inficitur. Cum autem bonum bene fit, ſine querela efficitur, propter quod dictum eſt Deuter. 16. quod iuſtum eſt, iuſte exequeris. At profecto hoc difficile accommodatur, quis enim eſt, qui in omnibus mandatis, & iuſtificationibus Domini ita incedat, vt omnia iuſte, & bene coram Deo peragat. Ambroſius de utraque querela interpretatur, erant enim ſine querela apud Deum, & homines. iuxta illud Rom. 12. Prouidētes bona coram Deo, & hominibus. Mihi certe placet prima opinio, ſi eam ſenſit Auguſtinus, ſin minus, hác legitimam exiſtimo, vt dicti ſint inceſſiſſe ſine querela, quia nemo hominum, apud quos verſati ſunt, quidquam habuit, quod iure in eis reprehendere poſſet. de iuſtitia. n. coram Deo iam dixerat fuiſſe eos iuſtos ante Deum, quo uerbo uſus eſt Paulus in eodem ſenſu Philip. 2. Vt ſitis inquit ſine querela, & ſimplices filij Dei, ſine reprehēſione in medio nationis prauę & peruerſæ. & Philip. 3. Secundum. inquit, iuſtitiam, quæ ex lege eſt, conuerſatus ſine querela, nempe hominum. Idem enim eſt ſine querela, ac ſine reprehenſione, nam Græce idem ſignificat, ac ſi dictum eſſet, erant incedentes in mandatis, & iuſtificationibus irreprehenſi, nimirum, vt eorū vita nequeat reprehendi ab vllo hominum. & Tit. 2. Verbum ſanum irreprehenſibile, ut is, cui ex aduerſo ſtat, vereatur, nihil habēs malum dicere de nobis. non imperat ibi Paulus, vt Epiſcopus nullum peccatum habeat, nec etiam leue ſed ab ijs abſtineat, quæ iure ab hominibus reprehendi ſolent, qualia ſunt grauia, ſine quibus iuſti viuunt.

Et non erat illis filius.

COMMENTARIA.

PRoſequitur hiſtoriā. Senſus eſt prole, & ſpe eam habendi priuati erant, illud enim uerbū (erat) omnem differentiam temporis, prę teriti, præſentis, & futuri complectitur, nempe nec fuerat illis filius, nec de præſenti erat, nec futurum ſperabant. quem ſenſum ſequentia verba indicant, eſtque phraſis ſcripturæ Ro. 3. Eſt Deus verax, nēpe fuit, de præſenti eſt, & erit, Iſai. 48. Nō eſt pax impijs. Sunt multa huiuſmodi teſtimonia, in quibus verbum actū, & poteſtatem, omnēque differentiam temporis ſignificat.

Non erat igitur his filius, quia nec vnquam habuerant, nec habere naturali virtute poterant, ſed priuati actu, & poteſtate ſecundum naturam erant. quo quidem Ioannis cōceptio, & natiuitas valde commendatur, & teſtimonio eius futuro de Chriſto, multum roboris accedit.

Eo quòd eſſet Eliſabeth ſterilis, & ambo proceſſiſſent in diebus ſuis.

COMMENTARIA.

DVas cauſas, cur filius illis non erat, refert. Vna eſt, quia Eliſabet ſterilis erat, quæ quidem cauſa, generalis eſt, omne tempus amplectens, vt nec habuerit, nec haberet, nec habere poſſet filium. ſterilitas enim priuat omni ex parte, & omni tēpore filiorū generatione. Altera eſt, quia etiamſi illa ſterilis non fuiſſet, tamen tā ipſa, quam Zacharias coniux erant in eam ætatē prouecti; in qua virtus naturalis gignendi deficere ſolet, hoc eſt proceſsiſſe in diebus ſuis. Hæc poſterior cauſa confirmat eum ſenſum, in quem ſumus interpretati verba præcedentia. ſi enim tantum ſignificatum eſſet, non eſſe illis filium, non erat accommodata hæc cauſa, quia ambo proceſſerant in diebus ſuis. nam antequam proceſſiſſent, potuerunt habere. illa igitur ſentētia ſignificat non ſolū non habuiſſe filium, ſed etiam ſpe habendi vnquam priuatos eſſe, cum Eliſabeth ſterilis eſſet, & ambo ætate proceſſiſſent, & vel hoc ſolo nomine apti non eſſent generationi.

ANNOTATIO XII.

Tria impedimenta quo min⁹ parētes Ioānis filios haberēt.

ADuerte tria impedimenta, quo minus filius illis eſſet. Duo erant ex parte fęminæ, ſterilitas, & ætas prouecta quorum vtrumque per ſe potens erat generationem impedire. Tertium ex parte uiri nempe ætas, quæ eò iam peruenerat vt generare non poſſet. Si tamen aliquis inquirat, an Zacharias ita fuerit ætate prouectus, vt non ſolum de vetula, quãuis ſterilis non eſſet, ſed nec de iuuene gignere potuerit, ſicut de Abrahā emortuo inquirit Auguſtinus li. 16. de Ciuit. c. 28. huic, nihil habeo certi, quod ſine dubitatione reſpondeam. Exiſtimo tamen vtrumque parentem ad eam ætatē perueniſſe, ut neuter omnino naturali virtute generare, aut cōcipere potuiſſet, Vnde Eliſabeth, licet ſterilis non fuiſſet, in ea ætate erat, vt nec de iuuēne viro cōcipere poſſet, emortua eius vulua, & muliebrib⁹ deficiētibus ſicut de Sara dictū eſt Gen. 18. Simili etiā modo Zacharias nec de vetula, nec de iuuene etiam non ſterili, poterat generare. hoc enim verba Euangeliſtę ſignificare videntur, ambos nempe proceſſiſſe in diebus ſuis, idque in cauſa eſſe, quòd filium habendi ſpe priuati eſſent. quod etiam in Abraham, & Sara euenit, vt diximus in commētarijs epiſt. ad Rom. ca. 4. Vnum tamen nō prętermittendum exiſtimo generationē ſeu conceptionem Ioannis Baptiſtæ mirabiliorem extitiſſe, quam Iſaac ex Abraham, & Sara. In hac enim Ioannis tria impedimenta conuenerunt, vti diximus at in ea quę fuit Iſaac duo tantum. non enim ex Scriptura habemus Saram naturaliter ſterilem fuiſſe, quamuis id affirmet Auguſtinus lib. 16. de Ciu. cap. 28. nam Gen. 13. ſolum dicitur muliebria ei defuiſſe, quo quidem tempore non poterat naturaliter concipere, at quod ante ſterilis eſſet, Scriptura non refert, immo cōtrarium indicat, cum cauſam aliā non exprimat, cur concipere non poſſet quàm prædictam. quod etiam ex Paulo Rom. 4. confirmatur, dicit enim corpus Abrahæ emortuum, & vuluam Sara emortuam, non tamen ſterilem dicit, ſicut Abraham emortuus erat, non tamē naturaliter ſterilis. quod etiam comprobatur Gen. 17. audiens enim Abraham promiſſionem filij dixit: Putaſne centenario naſcetur filius? & Sara nonagenaria pariet? nihil de ſterilitate oppoſuit, quæ ſi fuiſſet, vtique meminiſſet, quia ea rem creditu difficiliorem faciebat. Origen. in Epiſt. ad Rom. cap. 4. vuluam Sara emortuam dicit propter mortificationem, quam Sancti in ſuis corporibus exercent, de qua dictum eſt: Mortificate membra veſtra. Nec obſtat, quod Gen. 16. ipſa Sara dixit, nempe: Concluſit me Dominus, ne parerem. non

enim inde infertur ſterilitas naturalis, ſicut etiam Gen. 20. dictũ eſt: Concluſerat Dominus omnem vuluam domus Abimelech propter Sarã. non tamen inde ſequitur illas fuiſſe naturali conſtitutione ſteriles, ſed impediſſe eas Dominũ ne conciperent. Dices, cur ergo non concepit ex Abraham iuuene, ſi ſterilis non erat? Reſpondeo, hoc diuino myſterio adſcribẽdum eſſe, quod ſi rationem aliquam naturalem quæras, ſcito nõ ſatis eſſe ad generationẽ filiorum, vt vterque parens ſit fecundus, ſed oportere vtriuſque qualitates non diſſidere inter ſe ſe, ut Philoſophi docent, & præcipue Stoici, fieri enim poteſt, vt duo ſimul cõiuncti generare nõ poſſint, qui tamẽ ſeiuncti ex alijs, & generarent, & conciperent. In Abraham vero potius ad diuina myſteria recurrendũ eſt, quia Deus filiũ naſci non permiſit, niſi quando diuina myſteria ſignificanda erant. Adde etiã, non ſemper generationem filiorũ fieri, quamuis neuter parentum ſit ſterilis, vt ipſa experientia docet. multa enim neceſſaria ſunt ad generationẽ, etiam vbi ſterilitas non eſt. Cauſas autem naturales ſterilitatis perſcrutari alienum valde eſt ab inſtituto noſtro.

Factum eſt autem, cũ Sacerdotio fungeretur Zacharias in ordine vicis ſuæ ante Deum.

COMMENTARIA.

QVo tempore filij promiſſio facta ſit Zachariæ, narrat Euangeliſta, nẽpe, quando munus ſacerdotis exercebat. Senſus ergo eſt, cũ Zacharias ſacerdotij munus exequeretur in tẽplo, ordine vicis ſuæ id exigente, cum alternantibus vicibus ſacerdotum, miniſterium perueniſſet tunc ad poſteros Abiæ, inter quos erat Zacharias, quo miniſtrante, & ſacerdotis munere fungente factum eſt, quod ſtatim narratur. illud (ante Deum) templum, in quo ſacerdotes miniſtrabant ſignificat.

Secundum conſuetudinem Sacerdotij ſorte exijt, ut incenſum poneret ingreſſus in templum Domini.

COMMENTARIA.

QVid factum ſit fungente ſacerdotio Zacharia ſecundũ uicem ſuam, exponit, uidelicet, ut ſortiretur, ſeu ſorte obtineret templi miniſterium ad adolendum incenſum, iuxta conſuetudinem ſacerdotũ, quorũ erat ſingulis diebus in altari thymiamatis mane & ueſpere adolere incenſum, ſeu thymiama. Exo. 30. cum enim multi ſacerdotes de uice Abiæ ſimul inſeruirent, diuerſa ſacerdotij munera ſorte inuicem diuidebant, adolẽdi igitur incenſum ſors Zachariæ contigit. Templum Domini appellat eam templi partem, in qua erat altare thymiamatis, quod erat poſitũ ante uelamen, quod diuidebat Sanctum Sanctorum, ubi erat arca, & quo ſolus ſummus Sacerdos ſemel in anno ingrediebatur, ut partim indicauimus ſupra, partim dicemus infra. Altare uero hoc erat exterius iuxta uelamẽ, dicitur autem ingreſſus in templũ, quia ante eam templi partem erat alia, ubi erat altare holocauſtorũ, & alia pars, quæ dicitur foris, in qua multitudo populi conueniebat, non enim licebat ad illam templi partem accedere, niſi ſolis ſacerdotibus.

ANNOTATIO XIII.

ILlud (ſorte exijt) Græce habetur ſortitus eſt, quidã vertunt, ſorte illi obuenit, ſermo autẽ hic indicat plures Sacerdotes ſimul conueniſſe ex eadẽ familia, & vice, ſortitionemque fieri, quis eorũ ingrederetur in templum ad adolendum incenſum. Quod genus ſortis hoc eſſet, ignoratur. quidam ex verbo illo (exijt) occaſionem accipientes affirmarunt, factã fuiſſe ſortibus in vrnã immiſſis, ſic enim ſors dicitur exire, aut ſorte exire is, cui ſorte obuenit, idque ita fieri potuit, tamen certum non eſt, cũ vo-

Quo genere ſortiũ uterẽtur Hebræi.

cabulum Græcum non aliud ſignificet, quàm latine ſortiri, ſeu ſorte aliquid obuenire. illud aũt verbum (exijt) poſitum eſt imperſonaliter, quaſi diceretur, ſorte accidit, aut ſorte obuenit. Hęc ſors probat, Zachariam non fuiſſe ſummum Sacerdoté, qui illo tunc temporis, vnus cum eſſet, non cligebatur ſorte, de eoque incenſo, & thymiamate ſermo eſt, quod ſingulis diebus adolebatur, vt in textu diximus a ſacerdotibus.

Et omnis multitudo populi erat orans foris hora incenſi.

COMMENTARIA.

PAratum erat teſtimonium futuri miraculi, vt tãto illuſtrior efficeretur conceptio, & natiuitas Pręcurſoris. dum igitur ſacerdos in ea parte templi, vbi erat altare incenſi, illud adolebat corã Domino, populi multitudo foris erat, népe in parte anteriori templi, vbi eodé tempore preces ad Deum fundebat, communis enim erat oblatio, & quæ pro toto populo offerebat.

Apparuit autem illi Angelus Domini ſtans a dextris Altaris incenſi.

COMMENTARIA.

DVm Zacharias incéſum adolet, Angelum Domini videt ſtantem in dextra parte altaris, vbi adolebatur incéſum. Viſio hæc corporea fuit, oculis em̃ corporis Angelum, non quidem in ſuamet ſubſtantia, ſed in figura corporea, qua ſæpe Angeli vſi erant, aſpexit. Stabat aũt Angelus, non auté ſedebat, tum, vt miniſtrũ ſe eſſe Dei, & quę dicturus erat, tanquam nunciũ Domini referre, ſignificaret, tum ét vt ſe illuc tunc veniſſe Zachariæ cauſa, moxque reuerſurum indicaret. A dextris auté altaris ſtetit, vt qui proſpera, & bona nunciaturus venerat. Additum eſt illud (incenſi) vt altare thymiamatis, vbi hoc geſtum eſt, ab altari holocauſtorum, quod extra erat, Euangeliſta diſtingueret. Attende autem, cum dicitur Angelus Domini viſus a Zacharia, ſignificari ita viſum Angelum a Zacharia, vt nouerit eũ eſſe Angelum Domini bonum, quamuis quis Angelus eſſet, tunc ignorauerit. quod autem videretur, & vt Dñi Angelus agnoſceretur non facultate naturali oculis Zachariæ, ſed Dei gratia, ac munere ſingulari effectum eſt, vt recte dicit Orig. hom. 3. in Lucam.

Angelus quomodo a Zacharia viſus dicatur.

ANNOTATIO XIIII.

NOn eſt hoc in loco Græce idé verbum, quo vſus eſt Matthæus ca. 2. dicens; Apparuit Angelus Domini in ſomnis Ioſeph. hic enim verbũ eſt ὤφθη, quod ad viſionem exteriorem refertur, & non ad eam, quæ imaginatione ſola efficitur. rem enim creditur valde difficilem perſuaſurus, exteriori, & ſenſibili vſus eſt locutione, hæc enim efficacius mouet mentem. Factum etiam hoc eſt aliam ob cauſam, nempe, vt ſua viſibili præſentia Angelus ſignificaret verum, & ſenſibilem filium a Zacharia eſſe generandum. Poſſet aũt aliquis interrogare, cur nõ apparuit etiam Eliſabeth, nõ enim minus difficile erat ipſi Eliſabeth credere ſe ſterilem & vetulam cõcepturam. Reſpondeo, quod factum eſt cum Zacharia per Angelum accedente nouo miraculo, quia mutus euaſit, ſignũ fuiſſe ſufficiens Eliſabeth ad credendã promiſſionem. Adde non fuiſſe neceſſarium, nam mulier ſubdita viro eſt, viro autem perſuaſo ad mutuum obſequiũ inter ſe exhibendum, amplius nõ requirebatur, quamuis interius a Spiritu ſancto Eliſabeth motam fuiſſe ad credendum, nemini dubium eſſe debet.

Zacharias corporeis oculis vidit Angelum.

ANNOTATIO XV.

ADnotãdum eſt in Scriptura, & bonum, & malum Angelum appellari Angelum Domini. De bono habetur Pſal. 33. Immittet Angelus Dñi in circuitu timentium eum. Act. 5. Angelus Dñi per nocté aperuit ianuas carceris. De malo verò dicitur Pſal. 34. Fiant tãquam puluis ante faciem venti, & Angelus Domini coarctans eos. & iterum: Fiant viæ illorum tenebræ, & lubricũ, & Angelus Domini perſequens eos. Vtrumque locum Hieronymus ibidem de

Angelus Domini in Scriptura, tã bonus q̃ mal⁹ dici cõſueuit.

de malo Angelo interpretatur.

Sunt autem tres cauſæ cõmunes, propter quas vterq; Angelus dictus eſt Domini. Prima eſt Hieronymi loco allegato ratione dominij, & creationis; Deus enim & bonum & malum Angelũ creauit, & vtriuſque eſt Dominus, nõ quòd malitiam fecerit, aut malum creauerit. nam vt Baſilius homilia, quòd non ſit Deus creator malorũ, inquit, Deus creauit naturam Angeli, & bonũ fecit; ipſe tamen ſua electione malus factus eſt, ſicut & hominem creauit bonum, ipſe tamen ſua voluntate ſe efficit malum, & peccatorem, non tamen propterea deſinit eſſe creatura Dei, ſub eius dominio poſita, eaque de cauſa Angelus Domini etiam dicitur.

Altera cauſa eſt ratione miniſterij, nõ ſolum enim in miniſterio erga homines Deus vtitur Angelis bonis, de quibus dicitur Heb. 1. Omnes ſunt adminiſtratorij ſpiritus, miſſi propter eos, qui hereditatem capient ſalutis, ſed etiam malis, tum ad punitionem malorum hominũ vt docet Baſil. Iſai. 13. reddens rationẽ cur opera Dæmonum vtatur Deus ad infligendas pœnas. nimirum, inquit, quia ſæui ſunt, & nulla compaſſione mouentur, idcirco ad hoc opus ſunt apti. De hoc miniſterio dicitur Pſal. 77. immiſſiones per Angelos malos, tum etiam ad correctionem eorundem hominũ malorum, vt reſipiſcant, & emendentur. 1. Cor. 5. Iudicaui, inquit, tradere huiuſmodi hominem Satanæ, in interitũ carnis, vt ſpiritus ſaluus fiat. tum demũ ad probationem, & exercitium iuſtorum, vt eorum iuſtitia cõſeruetur, augeatur, notificetur, & amplius coronetur. 2. Cor. 12. Datus eſt mihi ſtimulus carnis Angelus Satanæ, quem locũ graues Doctores de malo Angelo interpretantur. Hoc docet Ambroſ. lib. 1. de pœnit. cap. 13. vbi Dei potentiam commendat, qui dæmonis opera vtitur contra eundem dæmonum, nam & malos conuertit, & afflictione per dæmones inflicta, cum ipſi nihil magis auerſentur, quàm bonũ hominem, & exemplo vtitur medici, qui vtitur vipera contra venenum viperæ.

Tertia cauſa eſt ratione poteſtatis, nihil enim Angeli tam boni, quàm mali, erga homines faciunt, niſi poteſtate à Deo accepta, quod Auguſt. docet Pſal. 77. & probat illo Iob. cap. 1. Dominus dedit, Dominus abſtulit. cum ruina illa dæmonis opera fuerit facta, Dominus abſtuliſſe dictus eſt, quia poteſtas data eſt a Deo. hoc idem docet liber de natura boni, contra Manichæos cap. 31. adducens illud Rom. 13. Omnis poteſtas à Deo eſt, affirmans id verum eſſe etiam in malis Angelis. Longe enim differunt poteſtas, & uſus poteſtatis, poteſtas bona quidem eſt, ſed ipſi dæmones abutuntur bona poteſtate, boni verò ea bene vtuntur. nam intentione nocendi nobis, & odio contra nos poteſtatem mali Angeli exercent, boni verò charitate, & obedientia erga Deum. Poteſtas ergo malorum bona eſt, uoluntas uerò, ſeu intentio mala, ſicut in miniſtro iuſtitiæ, qui reum ſibi traditum puniendũ, odio & volũtate nocendi punit, ſic dicit Gregor. lib. 2. Moral. cap. 3. & lib. 8. cap. 6. adducens illud 1. Reg. 18. Spiritus Domini malus irruebat in Saul. Quomodo, inquit, ſi malus ſpiritus, Domini dicitur? Domini, inquit, propter poteſtatem; malus, propter eius voluntatem. Sicut in exemplo poſito illum dicere licet miniſtrum iuſtitiæ malum, iuſtitiæ, propter legitimam poteſtatem; malum, propter intentionem, & uoluntatem ſiniſtram. tam ergo bonus, quàm malus Angelus dicitur Domini propter creationem, & dominium, & propter miniſterium, & ꝓpter poteſtatem; Angelus vero bonus vltra has cauſas dicitur Domini, propter voluntatem bonam, qua Domino inſeruire intendit, & eius voluntatem exequi conatur, & propter Dei dilectionem, quia ei charus, & gratus eſt, Sic in pręſenti loco uſurpatur hęc enim opera per ſolos Angelos bonos Deus efficit, & paulo inferius ipſe ſe Gabrielem eſſe manifeſtat.

Et Zacharias turbatus eſt videns, & timor irruit ſuper eum.

COMMENTARIA.

Affectus actus quidã ſunt animæ, & cum quadã corporis alteratione fiunt,

fiunt, ſanguis enim, & bilis, ceterique humores cū ſpiritus cōmouentur, cū timemus, triſtamur, ſimilibuſq; affectibus agitamur. hæc duo Euangeliſta ex viſione Angeli Zachariæ accidiſſe narrat, cum enim mortem ſibi imminere exiſtimaret, corporis eius humores exagitātur, & animo horret, ac refugit, idcirco turbatur, & timet. Dicitur autem timor irruiſſe ſuper eum, tum quia timor hic inuoluntarius erat, naturali quadā neceſſitate conceptus, tum etiā, quia magnus, & vehemēs fuit, quaſi ſuperans vires eius, quippe propterea impediri non potuit.

ANNOTATIO XVI.

Zacharias cur timuerit

NOn immerito poſſet aliquis interrogare, quare Zacharias timuerit, præſertim cū ſciuerit Angelum eſſe Domini, qui ei apparuerat; non enim credere debemus Zachariam exiſtimaſſe fuiſſe Angelum malum, ut dictum eſt in ſuperiorum verborum explanatione, cur ergo timuit, ſi illum eſſe Angelum Domini nouerat? Reſpondeo cum Exo. 20. dictum eſſet, Non videbit me homo, & viuet, fuiſſe opinionem inter Iudæos diuulgatam, qui Angelum Domini videbat, ſtatim eum eſſe moriturū. hinc eſt, quod Exod. 20. dicebant Iudæi: Non loquatur nobis Deus, ne forte moriamur, & Iudic. 6. de Gedeone habetur ſic: Videns Gedeon, quòd eſſet Angelus Domini, ait, Heu mihi Domine Deus, quia vidi Angelum Domini facie ad faciem. Dixitque Dominus: Pax tecum, ne timeas, non morieris. Præterea Iudic. 13. dicitur: Statim intellexit Manue Angelum Domini eſſe, & dixit ad vxorem ſuam: Morte moriemur, quia vidimus Dominum. & Tob. 12. Tobias pater, & Tobias filius audientes eſſe Angelum Domini, qui loquebatur eis, turbati ſunt, & tremētes ceciderunt ſuper terram in faciem ſuam. Eodem modo turbatur nunc Zacharias, & eius turbatio, & timor argumento ſunt eum crediſſe, quem videbat, Angelum eſſe Domini.

Ait autem ad illum Angelus: Ne timeas Zacharia.

COMMENTARIA.

TVrbatum, & timentē Angelus confortat. Ne timeas, inquit, verbo hoc, virtute Domini per ſuū Angelum operante, animum Zachariæ ſerenat, timoremque expellit, ut animus tāto nūcio percipiendo uacare attentius valeat; hac de cauſa nomine ꝓprio utitur, quo q̃dam beneuolentiam captat, & familiaritatem indicat. Potuit Angelus impedire timorem, ne inſurgeret, ſicut & inſurgentem amouit; tamen id non effecit, & ut nunciantis maieſtas repræſentaretur, & vt eo ipſo ad credendū ei, animus Zachariæ præpararetur. timor enim ille ad concipiendam magnam opinionem illius, qui loquebatur, inducebat, facilius autem credimus ijs, quos plurimi facimus, & quos multum ueremur.

ANNOTATIO XVII.

ATHanaſius in uita S. Antonij tradit commune eſſe Angelo, tam bono, quàm malo a principio, quando apparent, timorem incutere; hoc tamen eſt inter utrumque diſcriminis, quod bonus poſt timorem conſolationem adhibet; malus uero non item, ſed eius timor permanet. Idem etiam Theophyl. hoc in loco adnotat. Quod quidem nunc obſeruatū inuenimus, bonus enim Angelus timentem Zachariam confortat, & conſolatur. Non eſt autem verbum reprehenſionis, Noli timere, quaſi Zacharias male fecerit timendo, cū timor naturalis non ſit uitioſus, & timor voluntarius erga Angelum, reuerētia quædam debita, & honeſta ſit: ſicut etiam nec fuit uerbum reprehenſionis, quod idem Angelus dixit poſtea Beatiſſimæ Virgini: Ne timeas Maria. Bonus ergo timor erat, ſed in eo non oportebat perſeuerare, ut animus myſterio tanto nunciando attentius, & deuotius incumberet, idcirco bonum expellitur, vt quod melius eſt introducatur, nam & perfecta charitas foras mittit timorem, qui tamen initium eſt ſapientiæ.

Quo differāt boni et mali Angeli appartitiones.

Quo-

Quoniã exaudita eſt deprecatio tua.

COMMENTARIA.

NOn ſolo vocis imperio timorẽ depellit, ſed etiã ratione, & argumento; nam, inquit, tua deprecatio, quã ad Deũ fudiſti, exaudita eſt, ſi igitur quod petebas, & deſiderabas, cõſecutus es, ad idque annũciandũ venio, non eſt cur turberis, & timeas, ſed quod læteris, & exultes. Loquebatur Angelus Zachariæ ſcienti, quid deprecatus eſſet, propterea nõ explicat, quod petierat, ſe tamen Dei Angelũ declarat, qui Zacharię petitionẽ, & Dei exauditionẽ, priuſquã opere eſſet manifeſtata, noſſet. Quantũ autẽ ex colloquij tenore conijci poteſt, aduentũ Meſſiæ in populi ſalutẽ Zacharias precabatur; hęc enim oratio cõmunis erat iuſtis illis, ac Prophetis, oratio profectò digna Sacerdote, cuius eſt, & ſuæ & populi ſaluti conſulere.

ANNOTATIO XIX.

Zacharias qd dum orabat, petierit.

AVguſtinus lib. 2. quæſt. Euangel. cap. 1. de hac Zachariæ deprecatione duo dicit. Vnum eſt non ſic eſſe intelligendam, quaſi Zacharias pro obtinenda prole deprecaretur. Hoc duobus argumentis comprobat. prius eſt, quia deſperauerat ſe iam filium habere poſſe, nemo autem petit quod deſperat, eo autem proceſſit deſperatio, inquit, vt Angelo nuncianti, & promittenti, non crediderit. Poſterius argumentum eſt, quia æquum non videbatur, vt Sacerdos offerens incenſum pro populo, qui tunc orabat foris ſtans, relictis publicis votis incumberet proprijs, & filium peteret. Alterum dictum Auguſtini eſt, deprecationem hanc fuiſſe pro totius populi ſalute, & peccatorũ remiſſione, quæ erat facienda per Chriſtum. Huic ſecundo dicto conſentiunt Chryſoſt. hom. de natiui. Ioan. Bapt. quæ habetur tom. 2. & hom. 2. de incomrephenſibili Dei eſſentia, quæ habetur tom. 1. Ambroſius etiã in præſentia, Theophyl. & Euthym. Quidam autem recentiores deprecationem Zachariæ de prole conſequenda fuiſſe affirmant. idque ſequentibus Angeli verbis cõfirmant; proſequitur enim ſic: Et vxor tua Eliſabeth pariet tibi filium. illud [Et] more Hebræorum loco [nam] poſitum eſſe affirmant, quaſi diceret, nam vxor tua pariet tibi filium. Et certe ſi ſic dictum eſſet ab Angelo, argumentum erat probabile quidem, ſed non neceſſarium, Zachariæ orationem fuiſſe pro filio. at id ſibi recentiores aſſumunt ſine auctoritate aliqua, nam particula [Et] quamuis loco cauſalis aliquãdo ſit poſita, id tamen non diſcernitur, niſi quando ratio contextus ad eam interpretationem nos compellit, frequens enim vſus eius eſt, vt copulatiue teneatur. Cum igitur in præſenti non ſit vrgens ratio interpretandi caſualiter, debet potius ſecundum communem vſum intelligi, ſicut & antiqui Doctores intellexerunt, idque probat deprecationem Zachariæ non fuiſſe pro prole, quandoquidem vltra exauditionem adiungitur [Et vxor tua pariet tibi filium.] Quaſi dictum eſſet, vltra id, quod deprecatus es, obtinebis filium, quem non petebas. Expoſitio igitur Patrum eſt retinenda, & ſequenda; Zachariæ nempe orationem fuiſſe pro Chriſti aduentu, in quo ſalus populi, & remiſſio peccatorum poſita erat, quemque illi Patriarchæ, & Prophetæ ſummopere deſiderarunt, iuxta illud Gen. 49. donec veniat deſiderium collium æternorum. Hoc tamen addendum exiſtimo argumẽta Auguſt. probabilia quidem eſſe, non autem neceſſaria. Reſponderi enim ad primum poſſet, Zachariam tunc temporis non deprecatum eſſe pro habendo filio, quẽ iam ſe habiturum non ſperabat, ſuperiori vero tempore antequam ſenuerat, & quando ſterilitas coniugis nondum experientia perſpecta erat, id ipſum ſummopere fuiſſe deprecatum, quod etiam antiqui Patres fecerunt. Illa ergo deprecatio videbatur quidem illi non exaudita, quæ vere exaudita, ſed dilata erat, donec opportuno tempore compleretur; ſæpe enim id Deus facit, ut ipſemet Auguſt. tract. 102. in Ioan. docet; quędam, inquit, petuntur, quæ differuntur, vt congruo tempore à Deo exaudiantur. hoc igitur Angelus nunciat temporis congruitate aduenientie. depreca-

precatio inquit, tua exaudita eſt, & ut Zacharias, qui multis deprecationibus vſus fuerat, multaque alia petierat, intelligeret, Angelus declarans deprecationem ſubiungit, Vxor tua pariet filium, illudque (Et) aut declaratiue, aut cauſaliter teneri poteſt, iuxta vſum ſcripturarum. Ad ſecundum idem reſpondere poſſumus, tunc non oraſſe pro filio obtinendo, ſed ante, quamuis etiam ſi tũc deprecatus fuiſſet pro prole, nihil iniquum cõmiſiſſet, ſi non propterea vota publica reliquiſſet votis.n. publicis coniungi etiam priuata poſſunt, certum tamen eſt tunc non id petijſſe, quia id conſequendi ſpem iam depoſuerat.

Et vxor tua Eliſabeth pariet tibi filium.

COMMENTARIA.

Signum exauditæ orationis Angel⁹ exhibet, quaſi diceret exauditam eſſe deprecationem tuam, Chriſtumque, pro cuius aduentu otabas, iamiam aduentare, ex hoc agnoſces, quod mirandam quandã rem experieris, nempe uxoris tuæ puerperium, quo pariet tibi filium. Ne uerò putaret Zacharias filium ſibi promitti ex alia uxore futura, additum eſt nomen, uxor, inquit, tua, quam nunc habes Eliſabeth. Ne autem hęc ex alio uiro, Zacharia mortuo conceptura crederetur, additum eſt [tibi] quaſi diceret, tu ipſe ex hac eadem ſterili tua uxore filium generabis. Ne denique exiſtimaret concepturam Eliſabeth filiũ fœtum tamen conceptum non edituram in lucem, quod ſoleant aliquando ſenes concipere quidẽ, ſed uirium imbecillitate ad perfectionem prolem non perducant, adiecit uerbum pariet, nam quæ parit, concepit, non autem quæ concipit ſemper parit. Promiſsio igitur diſtinctiſſima eſt.

Quorſũ ſuperiora uerba dicta ſit.

ANNOTATIO XIX.

Chryſoſt. hom. 2. de incomprehenſibili Dei eſſentia, fatetur quidẽ hęc hęc dicta eſſe ab Angelo, tamquam indicium exauditæ deprecationis, tamen in hunc modum interpretatur: Cum deprecaretur Zacharias pro peccatorum populi remiſſione, Angelus dixit, Oratio tua exaudita eſt, & hoc erit indiciũ, quod vxor tua pariet filium, qui oſtendet eum, qui peccata remiſſurus eſt, dicendo, Ecce qui tollit peccata mundi. Ita connectit Chryſoſtom. & conſentiunt Euthym. & Titus Boſtrenus. at mihi accommodatior connexio viſa eſt, ut conceptio ex ſterili, & ſene in ſignum, & argumentum ſit data Zachariæ aduenientis Chriſti, pro quo ille deprecabitur, hoc enim eſt, quod repetẽs idem Angelus Beatiſſimę Virgini dixit nam poſt annunciatam filij Dei conceptionem addidit ſignũ, Et ecce, inquit, Eliſabeth cognata tua, & ipſa concepit filium in ſenectute ſua, Illud non eſt ſilentio prætereũdum, quod adnotauit Ambroſius, quàm largus ſit Dominus in exaudiendis orationibus ſuorum, concedit enim, quæ petunt, & adijcit plura, quam petunt. deprecabatur Zacharias pro Chriſti aduentu. Deus autẽ non ſolùm exaudit eum, quia Filium ſuum mittere dignatur ſed etiam adijcit, quod ille non petebat, immo nec petere auſus eſſet, ideſt filij, & tanti filij generationem. Eandem doctrinam adnotauit Hiero. Iſai. 38. alio exemplo Ezechiæ, qui ægrotus petijt ſanitatem, Dominus autem non tantum eam conceſſit, ſed etiam quindecim annos vitæ, & victoriam contra inimicos, quæ ille non petebat, promiſit.

Et uocabis nomen eius Ioannem.

COMMENTARIA.

Dei largitas erga deprecãtes ſuos.

Non tantum eſt prædictio futuri nominis, ſed etiam præceptum nomine Dei factum, conuenit autem nomen officio, qui .n. futurus erat pręcurſor auctoris gratiæ, nomen accipit ab ipſa gratia, nam Ioannes gratiam Dei ſignificat, quam non lex, ſed Chriſti fides dabat, nomine igitur ipſo Chriſtũ iamiam uenturum indicabat, per quem gratia, & ueritas factæ ſunt.

Et

Et erit gaudium tibi, & exultatio.

COMMENTARIA.

SAepe euenit filios nondũ natos in ſummis votis eſſe parẽtibus, natos verò moleſtiã, & dolorẽ adferre, nõ ſic fiet in Ioãne, ſed erit tibi cauſa gaudij, & exultationis, ideſt lętitię animi, & corporis. Exultatio enim eſt lætitia, quæ prę magnitudine intra animũ detineri non poteſt, ſed quibuſdã corporis geſticulationibus, & motibus foras erũpit. illud [erit] refertur ad Ioannem, quaſi dictũ eſſet, erit tibi gaudio, & exultationi, ſeu erit gaudiũ, & exultatio, id eſt cauſa gaudij, & exultationis.

Et multi in natiuitate eius gaudebũt.

COMMENTARIA.

NOn priuatũ tãtũ, ſed publicũ erit gaudiũ. multi enim eius natiuitate, ſeu propter eius natiuitatẽ gaudebunt. Hebraiſmus eſt frequens caſui inſtrumẽti præponere particulã [in] gauiſi ſunt quidẽ multi, cognati nẽpe, & vicini, vt dicetur inferius, at nemo patris lętitiã ęquauit. idcirco patri gaudio, & exultationi, cęteris gaudio futurus p̃dicit̃.

Erit enim magnus coram Domino.

COMMENTARIA.

CAuſam gaudij cõmunis parentibus, & alijs multis explicat, ſimulque prænunciat, qualis filius hic futurus ſit; erit enim, inquit, magnus coram Domino. magnus, inquit; ſanctitate, & officio; ſanctitate quidem, quia Spiritu ſancto replebitur adhuc ab utero matris, & accepta ſanctitate miros perfectionis progreſſus faciet. Officio, quia præcedet in ſpiritu, & virtute Eliæ parare Domino plebem perfectã. Dicitur autẽ magnus corã Domino, ſeu in conſpectu Domini, vt Græce habetur, quia pręibit ante faciẽ Christi, ut præcurſor, illũ populo oſtenſurus. Hæc enim verba Angelus ipſe ſequentibus verbis exponit, & interpretatur.

ANNOTATIO XX.

QVod ad litteralem ſenſum ſpectat, quidam recentiores reddi rationẽ, ſeu cauſam nominis exiſtimant, nempe, cur Ioannes ſit appellandus, quaſi gratia, ſeu donum Dei, nimirum, quia erit magnus corã Domino, accommodatius tamen ad gaudiũ patri, & multis cõmune refertur. Tunc autem poſſet dubitare aliquis, non enim videtur hæc cauſa gaudij ex Ioannis natiuitate concepti, quia magnus futurus erat coram Domino, nam hæc magnitudo fuit poſt natiuitatem, quando adultus, ſuæ ſanctitatis ſpecimen magnum exhibuit, & officium præcurſoris exercuit, hoc autem loco cauſa adfertur eius lætitiæ, quam parentes, & cognati, ac amici eius natiuitatis cauſa perceperunt. Reſpondeo, ex mirabili natiuitate Ioannis, omnibus manifeſta eius futura magnitudo perſpecta eſt. præterea reuelante Spiritu ſancto nouit Zacharias in natiuitate Ioannis, quantus ille erat futurus, idque publice omnibus manifeſtauit, quando prophetans, dixit; Benedictus Dominus Deus Iſrael, &c. magnitudo igitur hæc Ioannis futura etiam a natiuitate innotuit multis. Hæc duo indicat Euangeliſta inferius, Super omnia inquit montana Iudeæ diuulgabantur omnia verba hæc, & poſuerant omnes, qui audierant in corde ſuo dicentes, Quis putas puer iſte erit? etenim manus Domini erat cum illo. merito ergo dictum eſt, multos eius natiuitate eſſe gauiſuros; quia magnus coram Domino futurus erat. Illud autem [coram Domino] multipliciter explicatur. Primo Ambroſius poſitum putat, ut diſtingueret Angelus hanc magnitudinem ab ea, quæ eſt corporis, & potentię ſæcularis; magnitudo enim Ioannis ſanctimoniæ, virtutis, & officij futura erat. Secundo Theophyl. dictum interpretatur, ut diſtingueret ab hypocritis, qui coram hominibus magni ſunt. Tertio, quidam recentiores phraſim Hebręam exiſtimant, ad denotandam ſingularem quandã præſtantiã, ſicut Gen. 10. di-

Quare ſit Angelus pranunciet Ioãnẽ futurum magnum.

Quid eſt corã Domino magnũ eſſe.

10. dictum eſt: Nembrot robuſtiſſimus venator coram Domino.

Mihi dicendum videtur hanc locutionem ſæpe in ſcriptura vſurpatã eſſe, non tamen in omnibus locis idem ſignificare. Supra enim dicti ſunt Zacharias, & Eliſabeth iuſti ante Dominũ, ſeu in conſpectu Domini, vt veritas iuſtitiæ illorum ſignificaretur. Dictus etiam eſt Zacharias fungi Sacerdotio ante Dominũ, quia in templo Domini. Dictus etiã eſt Nẽbrot robuſtiſſimus venator ante Dominum, ſeu coram Domino, non propter excellentiam, & præſtantiam, nam verbum illud [robuſtiſſimus] id ſignificauerat, ſed quia id munus nõ erat Deo ingratum. In omnibus his locis eadem eſt phraſis, non tamẽ ſignificatio eadẽ. in præſenti autem nihil horum ſignificat, ſed indicat præſentiã Chriſti, coram quo Ioãnes officio, & magnitudine ſua inſignis & clarus futurus erat ipſum indicando, baptizando, de eoque teſtimonium perhibendo, & ad eum recipiendum vt verum Meſſiam, populũ exhortando, quem ſenſum, & Angelus expoſuit dicens: Præibit ante faciem Domini, & pater etiam ipſius: Præibis ante faciem Domini. hoc idem eſt, quod nunc dicitur [coram Domino] Chriſtus enim Deus, & homo eſt, quem nunc Dominũ appellat. & articulus Græcus hoc loco emphaſim habet, coram illo Domino. Nec erat opus, cur Angelus hoc verbũ apponeret ad diſtinctionem prædictam, nam qualis eſſet iſta magnitudo verbis ſequentibus ipſe Angelus apertiſſime declarat.

Auctoris expoſitio

ANNOTATIO XXI.

QVod vero ad doctrinam quandam moralẽ ſpectat, aduerte tribus modis contingere aliquem dici magnum, coram ſeipſo, coram hominibus, coram Domino. Ille magnus dicitur coram ſeipſo, qui ſe magnum putat. de hac magnitudine Baſil. interpretatur illud Iſai. 10. inducit ſuper mentem magnam. qui autem ſic magnus dicitur, non eſt vere magnus, immo hoc ipſo, quo aliquis ſe magnũ exiſtimat, efficitur vere paruus. hæc enim eſt ſuperbi conditio, qui ſe magnum putat, vt eo ipſo ſit paruus. quod recte docet Grego. lib. 3. Paſtor. c. 1. admoni. 18. Quanto, inquit, magis ſe eleuat, tanto magis cadit, & tanto eſt inferior, quãto maior ſibi videtur. Ioannes noſter non ſic magnus futurus dicitur, nam huic magnitudini contradicit humilitas, quæ tanta fuit in eo, vt cũ habitus eſſet à populo Chriſtus, & vt dicit Auguſt. tract. 4. in Ioan. potuiſſet homines fallere, & perſuadere ſe eſſe Chriſtum, reſpondit, nõ ſum ego dignus ſoluere corrigiam calceamenti eius.

Magnus trib⁹ modis aliquis dici poteſt.

Ille magnus eſt coram hominibus, q̃ hominum opinione magnus habetur. Hæc magnitudo, quæ in hominum opinione poſita eſt, in Ioanne inuenitur, & quidem mira. Primo, quia vti diximus paulo ante, tantæ fuit ſanctitatis habitus, vt Chriſtus, & Meſſias crederetur a multis, vt habetur Luc. 3. etiam ſi de tribu Aaron extiterit, certumque eſſet apud Iudæos Chriſtum futurũ de Iuda. Secundo, quia eius teſtimonium cõpellebat Iudæos credere Chriſto; de quo ille teſtimonium perhibebat, quod nõ poſſet fieri, niſi eſſet ſingularis & mirandę opinionis apud illos. Tertio, quia omnes Euangeliſtæ eius teſtimonio vſi ſunt cõtra incredulos ad veritatẽ Chriſti confirmandã, quòd eum maximum fuiſſe in hominum opinione oſtendit. Quarto, quia ad hanc magnitudinẽ peruenit ſine miraculis, quæ nulla fecit, ſed vitæ ſanctitate, & ſplendore, quod fieri non poſſet, niſi eius viuendi ratio præſtantiſſima planeque admirabilis omnibus viſa eſſet. Ergo magnus etiam coram hominibus videri poteſt. fuit autẽ hæc magnitudo neceſſaria ad officium, & munus Ioãnis, quo teſtimonium perhibebat populo de Chriſto. ſiquidem tantæ rei pręconem magna apud omnes auctoritatis, ac ſanctitatis opinione valere oportebat, ut myſterio fidem ſibi &, aſſenſum conciliaret.

Ioannes fuit magn⁹ etiã corã hominibus

Hęc magnitudo, quę in opinione hominum ſita eſt, ſi per ſe cõſideretur, non eſt abſoluta magnitudo, nec facit hominẽ vere, & abſolute magnum, ſed comparatione quadam, ſcilicet ratione eorũ, qui illum exiſtimant magnum, & hoc multis de cauſis. Primo quidem, quia ſępe homines collocant magnitudinẽ in ijs, quæ magna nõ ſunt, vt in diuitijs, honoribus, dignitatibus, & potentia, ceteriſq;

Non eſt vere magnus qui apud homines talis eſt.

riſq; ſimilibus huius ſæculi bonis. Secundo, quia etiamſi aliquando collocent in ijs, quæ vere magna ſunt, qualia ſunt, quæ ad ſanctitatem vitæ, hoc eſt virtutes, & gratiam Dei, & morum innocentiam ſpectant, falluntur ſæpe, dū quempiam exiſtimant talem eſſe qui reuera non eſt. Tertio, quia etiamſi non omnino fallantur, iudicio tamen eorum nonnihil à veritate receditur, dum magnum aliquid exiſtimant, quod non eſt reuera tantum quantum ipſis apparet. quo fit vt plerunque iuſtorum hominum virtus, & probitas ſparſam apud reges ſanctitatis famam, atque opinionem non aſſequatur. infirmis enim conualeſcens ſanus, & cæcis, vt dicitur, monoculus acri proſpectu, & oculorum acie prçſtare videtur. hoc accidit nobis in hoc ſæculo conſtitutis, quibus ſanctitas hominum maior apparet, quam ſit iudicāda, & ſæpe minus malus, bonus cenſetur, non ergo magnitudo hçc quæ ab hominū iudicio pēdet abſolute magnū facit.

Ille demum eſt magnus coram Domino, qui vere, & abſolute magnus eſt, qui ea habet, in quibus magnitudo cōſiſtit, & tantus in eis eſt, vt apud eum, qui falli non poteſt, & qui infinitæ, & illimitatæ perfectionis, & magnitudinis eſt, magnus iudicetur. talis & tantus fuit, & futurus nunc prædicitur Ioannes noſter, quod facile intelliges, ſi & virtutem, & officium eius conſideres, in his enim eius magnitudo abſoluta conſiſtit. Officio quidē omnes ſuperauit Prophetas, qui ante ipſum extiterunt. Luc. 7. Chriſtus de eo loquens ait, Maior inter natos mulierum Propheta Ioanne Baptiſta nemo eſt. Et rurſus: Vtique dico vobis, pluſquam Prophetā. Virtus autem, & ſanctitas vitæ ex nonnullis apparet. Primo ex admirabili eius pœnitentia, cum enim, vt inquit Athanaſius ſerm. 4. contra Arrian. nullum habuerit vnquā mortale peccatum, tanta carnis mortificatione ſe domuit, vt Dominus Matth. 11. dixerit de eo, Venit Ioannes neque manducans, neque bibens. Secundo ex eius caſtitate, & puritate, vt enim, inquit Hieronym. Epiſt. ad Ruſticum, de viuendi forma, à teneris annis fugit in deſertum, matremq; propriam reliquit, ne ex eius aſpectu, aut alterius fœminæ, vel minimum aliquid inhoneſti conciperet. ſeruare enim voluit mentem, & oculos puros, vt Chriſtum uideret, & indicaret. Tertio ex eius humilitate, qui vt diximus ex Auguſt. tract. 4. in Ioan. cum facile pro Chriſto haberi poſſet, & ad Chriſti nomen, ac munus admittendum inuitaretur, reſpondit: Nō ſum ego Chriſtus. Quarto ex eius zelo, qui ne ad teſtimonium de Chriſto reddēdum, aliqua ex parte minus idoneus videretur, irreprehenſibilem vitam inſtituit, de quo Cyril. lib. 2. theſau. cap. 4. vnum dignum adnotatione docuit, nēpe cum Iudęi Chriſtum legis tranſgreſſorem appellarent, Ioannem ne teſtimoniū ſuum minueretur, propter legem mori voluiſſe, & eam contra Herodem defendendo morti ſe expoſuiſſe, vt teſtimonium de Chriſto exhibitum firmum maneret, & obuiaret falſæ exiſtimationi cōtra Chriſtum, quaſi ſignificare vellet, non eſſe legis tranſgreſſorem eum, de quo qui teſtimonium perhibebat pro lege mori non recuſaret. Quinto ex eius conuerſatione, qui triginta annorū ex deſerto egreditur, in quod ſe puerulus receperat, & per tot annos conuerſatione angelica, & mentis eleuatione in Deum uixerat. Poſtremo ex eius ſanctitatis antiquitate qui in utero matris exiſtens, gratia Spiritus ſancti repletus eſt, & Chriſtum uenientem in utero matris agnouit, & adorauit, in qua uitæ ſanctitate ſemper creuit vſque ad mortem, eamque vitā martyrio cōſummauit. Vere igitur magnus coram Domino. Multa alia dici poſſent, ſed ex his paucis facile ea agnoſcet, qui meditatus fuerit. Nos vero ſequentibus commentarijs, & annotationibus aliqua referemus.

Vere magnus Ioannes, q apud Deū talis eſt.

Et vinum, & ſiceram non bibet.

COMMENTARIA.

Exponit Angelus, quæ ad magnitudinem ſanctitatis, & officij ſpectant, incipit autem à ſanctitate, & duo prænunciat. Vnum eſt abſtinentia mira Ioannis. Vinum, inquit, & ſicerā non bibet, quaſi diceret, à vino, & omni eo, quod inebriare poteſt (hoc enim ſicera ſignificat) abſtinebit. fuit quidem Ioannes

nes temperatiſſimi, & parciſſimi cibi, melle enim ſyluestri, & locuſtis vtebatur, vt dicetur inferius. tamen potus facta eſt mentio, tum quia difficilius eſt à potu, quàm à cibo abſtinere; tùm vt hac abſtinentia vitam Ioannis totam Deo conſecratā fore indicaret. erat enim hæc abſtinentia Nazaręorum, de quibus habetur Num. 6. & quod hi ad tempus faciebant, Ioannes toto vitæ tempore efficit, quaſi Domino perpetuo conſecratus. Hoc idem de Samſone illo fortiſſimo Angelus prænunciauit. Iud. 13. Vinū & ſicerā nō bibet.

ANNOTATIO XXII.

Ioannes à vino, & ſicera cur abſtinuerat.

SIcera nomen eſt Hebræorum à verbo שכר quod ſignificat inebriari, inde nomen ſicera ſignificans potū quemcūque, qui inebriare poteſt, ſiue ex vuis ſiue ex palmarum fructu, ſiue ex quauis alia materia ſit confectus. Vſus eſt autē Ioannes abſtinentia hac, tum ob carnis puritatem, Epheſ. 5. Nolite inebriari vino, in quo eſt luxuria, tum etiā ob mentis aciem, vt aptior contemplationi fieret, Eccleſ. 2. Cogitaui, inquit, in corde meo abſtrahere à vino carnem meam, vt animum meum transferrē ad ſapientiam, & deuitarem ſtultitiam. His de cauſis, cum ſacerdotes in templo miniſtrabant, à vino abſtinere tenebantur, vt habetur Leuit. 10 & Ezech. 44. Ioannes autem ſummæ puritati, & contemplationi deditus etiā à ſicera abſtinebat. tum maxime, vt ſe teſtem Chriſti exhiberet dignum fide, & populi opinionem magnam ſibi conciliaret, non in propriam gloriam, ſed vt hac via ad Chriſti fidem Iudęos cōuerteret ſuo teſtimonio, quod reuera euenit. nā in eam admirationem ſui homines ita excitauit, vt perſecutores, qui numquam deſunt Sanctis, non humanis viribus, ſed dæmonis virtuti eius abſtinentiam tribuerent, dicit enim Dominus de eo: Venit Ioannes neque manducans, & bibens, & dicunt: Dęmonium habet. Iuſti uerò, & fideles diuinę virtuti maxime in eo elucenti adſcribebant, ideoque fide digniſſimum reputabant: atque hæc cauſa eſt, cur eius abſtinentiæ Angelus meminit.

Et Spiritu ſancto replebitur adhuc ex vtero matris ſuæ.

COMMENTARIA.

PRoſequitur Angelus magnitudinē ſanctitatis Ioannis explicare, & poſt abſtinentiā, quæ ad corpus maxime pertinet, quod ad animam ſpectat, prænūciat, nec ſingularū virtutū ordinē, & diſtinctionē enumerat, ſed ad omniū virtutum, donorū, gratiarūq; fontē recurrit, replebitur, inquit, Spiritu ſancto. nemo plenus eſt Spiritu ſācto, qui non eminenti gratia, inſignibus donis, ac virtutibus pręcellat. Nec tēpus incertū relinquit Angelus, quādo hoc futurū erat; adhuc, inquit, ab utero matris. ſunt quidam pleni Spiritu ſancto, nam & mater eius Eliſabeth paulo inferius repleta dicitur Spiritu ſancto. & Act. v. Apoſtoli repleti ſunt Spiritu ſancto, & Stephanus Act. 7. plenus eodē Spiritu fuit, ſed adulti hāc Spiritus ſancti plenitudinē acceperunt, at Ioannes ab utero ipſo incipiet repleri, et extra vterū, & per totū uitæ tēpus perſeuerabit, & maius, ac maius cōtinuo cōplementū accipiet, indieſque in ſanctitate, & magnitudine gratiæ, ac Spiritus proficiet. Appoſite autē Angelus abſtinentię à vino, & ſicera cōnectit hāc Spiritus ſancti plenitudinē: abſtinētia enim, & ſobrietas corporis multū diſponit animū ad Spiritus ſancti receptionē, vt quo magis euacuatur corpus cibo, & potu, propter Deum, eo magis anima Dei gratia impleatur. propter quod Paulus Epheſ. 5. Nolite, inquit, inebriari uino, in quo eſt luxuria, ſed implemini Spiritu ſācto. Ioannes autē ab vtero ꝓdicit̄ implēdus Spiritu ſancto, nō ſolū propter gratiā, & virtutes, ſed etiā propter Prophetię munus, ꝙ in matris utero exercuit, nō loquēdo, ſed exultādo, vt dicemus inferius, extra vterū verò perfectiſſime executus eſt.

A N-

ANNOTATIO XXIII.

Qualis fuerit hæc Spūs ſācti plenitudo, Ioāni cō munica ta.

QVod ad litterā ſpectat, Ambroſius legiſſe videtur[in vtero]cum tamē & Græci codices, & Latina exemplaria habeāt [ab vtero] qđ lōge diuerſum eſt. nam illud [in vtero] ſignificat terminū plenitudinis, quaſi intra vterum accepe rit plenitudinem:at illud[ab vtero]indi cat exordium, nimirum incipiet impleri, & cōtinuabitur plenitudo vſq; ad vl timum uitæ tp̄s. quod verum eſt, nā ſem per Ioannes augmentum habuit in ſan ctitate, & gratia, ac donis Spūs ſancti, & in ipſa Prophetia. Quod aūt ad ſenſū ſpectat, dubitatio eſt, quid hæc Spūs ſan cti plenitudo ſignificet? cui dubitationi facile eſſet reſpondere, niſi Auguſt. nobis difficultatem ingeſſiſſet, nam epiſt. 57. ad Dardan. ſanctificationem Hieremiæ, quæ i vtero facta eſt, ut dicitur c. 1. Priuſquam te formarem in vtero noui te, & antequam exires de vulua ſanctificaui te. & hanc ſanctificationem Ioannis ēt in vtero factam ediſſerens, docet, non eſſe ſic intelligendas, quaſi in utero gratiam acceperint, per quam homines renaſcuntur in Chriſto, & efficiuntur templum Dei. Cui ſententię uidetur ēt fauere Hierony. Hierem. 1. qui utriuſq; ſanctificationis Hieremiæ, ſ. & Ioannis mentionem faciens, cenſet eſſe intelligēdas ſecūdum eundem ſenſum, quo Paulus Gala. 1. de ſe pronunciat, dicens. Tū placuit ei, qui me ſegregauit ab utero matris, non φ ſancti Spūs gratiam acceperit Paulus in utero matris, ſed φ ab utero ſit deſtinatus, ut eſſet Apoſt. Chriſti fnturus. quem ſenſum ſequens Theo doret. Hierem. 1. interpretatur illud uer bum, antequā exires de uulua ſanctifica ui te, i. ſeparaui te. Auguſt. unico argumento ſibi hanc ſuam ſententiam perſuadet, quia qui gratiam iuſtificantē accipiunt, & membra uiua Chriſti efficiū tur, dicuntur, & ſunt renati, at nemo dicitur renatus, niſi ſit prius natus, cū igitur, qui intra matris uterum ſunt, nondum ſint nati, non poſſunt eſſe renati. Conceptio. n. quæ intra uterum eſt, non eſt natiuitas, aliter bis naſcereť homo, nempe cum in utero concipitur, & cum ex utero egreditur. quidquid ſit de Hieremia, de quo non eſt noſtrum præſens inſtitutum, mirum eſt profecto Sāctum Auguſtinum in eam ueniſſe opinionē, quæ uix ſcripturæ accommodari poteſt, & cui patres etiam antiquiores aduerſati ſunt. Vt autem ab his incipiam Athanaſ. Ser. 4. contra Arian. Permulti, inqt, fuerunt Sancti puri omnis criminis, ſiquidem Hieremias ex utero ſanctificatus fuit: & Ioannes dum adhuc à grauida matre geſtaretur, exultauit ī gaudio ad uocem Deiparæ Virginis. Cyprianus Epiſt. 73. quæ eſt ad Iubaianum de Ioanne loquens, gratia, inquit, diuina in utero matris eſt impletus. Ambroſius etiā in pręſenti dicit, prius in Ioanne fuiſſe Spiritum gratiæ, quàm uitæ. Appellat ſpiritum uitæ aerem, quē continua reſpiratione accipimus, quaſi diceret in utero nōdum reſpirabat corpore, & habebat Spūm gratiæ, idem tenet li. 5. de fid. cap. 4. Cyril. Hieroſolym. Catecheſi 3. multa dicit de Ioanne, quæ inferius referemus; ad rem uero noſtram id facit, qui in utero, inquit, matris cum geſtaretur, a Spiritu ſancto ſāctificatus eſt. Gregorius etiam, qui poſt Auguſtinū fuit, non ſolum id affirmat, ſed & Auguſtini argumentum tacitè refellit. nam lib. 3. Moral. ca. 5. inquit, de Ioanne loquens, prius ut ita dixerim renatus, quā naſceretur. Illud autem uerbum Grego. (ut ita dixerim) adiecit, ne quis exiſtimaret, ante conceptionem renatum fuiſſe, nam conceptio eſt principium natiuitatis, q̄ complet, quando emittitur ex utero, ut ſtatim dicam. Bernardus ēt in ſermone de ſancto Ioanne Baptiſta ſic habet: Neminem unquam mortaliū intra materna uiſcera ſanctificatum legimus p̄ter Hieremiam, & Ioannem Baptiſtam. ſed longe minor Hieremiæ ſanctificatio, q̄ Ioannis. ille quidē in utero matris ſanctificatus eſt, hic repletus Spiritu ſancto fuiſſe cognoſcit. multo quippe excellentius eſt Spū ſancto repleri, q̄ ſanctificari, ibi. n. ſanctificatio emūdationem, hic repletio inūdationem ſignat. deniq; & Apoſtoli, qui manibus ſuis tractauerūt de verbo, vitæ, cum Spūm ſanctum accepiſſent de Saluatoris afflatu, uix quinquageſimo à reſurrectionis die ad illū gradum potuerunt peruenire, ut diceret de eis, repleti sūt omnes Spiritu ſancto. & licet Spūs ſanctus largiore tunc munere credentium corda repleuerit,

Ioannes utero fuit ſanctificat' ī utero.

C hoc

hoc tamen Ioannes legitur in vtero aſſecutus,quod Apoſtolica celſitudo tãdem longiori permiſſione meruit obtinere. Hæc Bernardus & rurſus:Hieremiæ,inquit,admiranda ſanctificatio, qua etiam in peccato conceptus eſt, naſcitur tamẽ ſine peccato, antequam.n.exiret de ventre ſanctificatus eſt, nec poterat naſci, non ſanctus, qui in vtero matris ſanctificatus. Mira res,etiam à tranſactis ſæculis non audita, hominem conceptum in peccatis, naſci ſine peccato, Ioannem vero longe glorioſior virtus impleuit,qui & ſanctificatus eſt à peccato, & ita dominante Spiritu ſuperfuſus,ut & purgatus exeat,& repletus. Hæc Bernard. Scriptura ẽt hoc ipſum manifeſtat. Quis.n. audebit dicere plenum Spiritu ſancto eſſe eum qui eſt in peccato,& filius irę, & Deo inimicus? talis.n.eſt, qui eſt in originali peccato. Profecto nemo. aliàs Apoſtolorum ſtatus, & Stephani,qui dicuntur pleni Spiritu ſancto, eſſet nobis incertus pro illo tempore, ſi hæc plenitudo non excludit peccatum. Præterea dicitur ab vtero replẽdus,atqui ea, quæ ſubſecuta eſt plenitudo extra vterũ fuit gratię veri Dei,quę hominem iuſtificat, & nõ ſola prophetiæ, igitur hæc incœpit eſſe in Ioanne ẽt in vtero exiſtente. Adde credidiſſe in vtero in Chriſtũ,adoraſſe eũ, & dilexiſſe ut iferius dicemus, quando de exultatione illius agemus.idque ſenſit communis conſenſus Patrũ, quos illic proferemus, ergo gratiam iuſtificantem accepit intra vterũ,per quã ab originali,in quo erat conceptus, liberatus fuit.quod factum eſt, quãdo habitus eſt dignus,qui à Chriſto intra vterum matris ſuæ exiſtente uiſitaretur, ut dicendum erit poſtea. Argumentum autem Auguſtini non uidetur tale,ac tantum ut dimoueat nos ab hac veritate. In primis ſi argumentum hoc firmum eſſet, non poſſent baptizari infantes intra vterum matris, quando parte aliquã corporis,manum uidelicet, aut pedem, aut aliam quampiam emittunt, periculumque mortis imminet, cuius contrarium vſus Eccleſiæ recepit.ſolent.n.baptizari, & ẽt ſi poſtea manum retrahãt, & nunquam naſcantur,ſed moriãtur in vtero, ſunt baptizati, & renati. Simile huic eſt,ſi prægnãs moriatur, & ſtatim apetiatur vterus, ſi fętus viuus inuenitur, baptizatur,ecce renaſcitur, & tamẽ nondum natus eſt, nec naſcetur. Et hæc praxis ſolida eſt, & uera, quã obſeruat Eccleſia. Vt autem ad argumentũ reſpõdeamus, aduerte natiuitatem dupliciter accipi. Vno modo pro generatione ipſa, qua homo gigni dicitur, & hæc eſt uera, propria, & ſubſtantialis natiuitas, à qua homo dicitur genitus ẽt intra vterum,& dicitur filius Adæ,& per eã contrahit peccatum originale. huius natiuitatis ẽt ſcriptura meminit. Matth.2. qđ in ea natũ eſt de Spiritu ſancto eſt. hæc ſufficit, ut poſſit homo renaſci in Chriſto.nam non ſolum renati,ſed regenerati dicuntur in Chriſto, & dicitur regeneratio ſecundum Spiritum. ſic genitus erat Ioannes, quando regeneratus eſt ꝑ gratiam Spiritus ſancti. Altero modo accipitur natiuitas pro egreſſu ab utero, q̃ quidem eſt complementum quoddam generationis,& prioris natiuitatis, qua non fit de nouo homo, quia iam factus eſt,ſed mutat ſtatum quendam vitæ, vt viuat extra vterum.hæc non eſt neceſſaria,nec ad naſcendum in Adam, & contrahendum peccatum, nec ad renaſcendum in Chriſto, cum per gratiam datã in vtero ante egreſſum ſit homo regeneratus,& iterũ genitus in Chriſto, ſicut per generationem naturalem in vtero erat genitus in Adam, præſertim cum hoc non ordinaria lege, ſed priuilegio Spiritus ſancti factum ſit in Ioanne, & in Hieremia. Natiuitas ergo ſubſtantialiter accepta, quæ eſt generatio viuẽtis, eſt ante egreſſum ab vtero, & hæc neceſſaria eſt,ut homo renatus, & regeneratus dicatur. Vnde Io.3. cum dictũ eſt Nicodemo, Oportet naſci denuo, vſus eſt Euangelium uerbo Græco, quod ſignificat gigni, ſeu generari. non ergo quia Ioannes non erat ab utero matris egreſſus, ob id non potuit gratiam Spiritus ſancti regenerationis accipere,cum iam genitus eſſet carnali generatione,& peccatum contraxiſſet ex Adam. Ratio etiã vltra hæc omnia hoc ipſum comprobat, non enim inficiandum eſt tam miram Chriſti, & matris viſitationem attuliſſe Ioanni peccati medicinam.

Natiuitas duplex, in utero, & ab utero.

Et

Et multos filiorũ Iſrael conuertet ad Dominum Deum ipſorum.

COMMENTARIA.

QVæ ad officium futurũ Ioãnis ſpectãt, prænunciat Angelus. in duob. aũt præcipue munus Ioãnis poſitum erat. Primum eſt, cuius nũc Angelus meminit: multos, inquit, ex Iudęis pertrahet ad fidem Meſſiæ, vt credant in eum, & recipiant eum, Dicit aũt (filiorũ Iſrael) quia Ioannes non ad gentes, ſed ad ſolos Iudæos fuit à Deo miſsus. Hoc fecit Ioannes digito cum populis, quos baptizabat, demõſtrando, Ecce Agnus Dei, ecce qui tollit peccata mundi. Hic eſt, qui poſt me venit, cuius ego non ſum dignus ſoluere corigiam calceaméti eius. Propter teſtimonium aũt Ioãnis omni fide digniſſimum multi crediderũt in Chriſtum, de quorũ numero fuerũt ipſius Ioãnis diſcipuli, quos ad Chriſtum conuertit, e quibus nonnulli diſcipuli Chriſti, & Apoſtoli facti ſunt, ſicut Petrus, & Andreas. Meſſiam, & Chriſtum appellat Dominum Deum ipſorum, tùm q a de Iudęorum ſemine carnem accepit, tùm quia illi ante aduentum ipſius in eum ſperabant: & credebãt, tum etiã, quia veri Dei cultus, & religio apud ſolos Iudęos tũc vigebat mũdo erroribus, & idolatrijs obſcurato. Pſal. 75. Notus in Iudæa Deus, in Iſrael magnum nomen eius: tũ demum ꝓpter particularem curã, & prouidentiã, quam Deus habuit de illo populo, iuxta illud Pſal. 94. Ipſe eſt Dominus Deus noſter, nos aũt populus eius, & oues paſcuę eius. Inſigne ꝓfecto munus hoc fuit Ioannis, & cum Apoſtolis commune, propter quod pluſquã Propheta dictus eſt à Domino.

ANNOTATIO XXIIII.

Domin⁹ De⁹, frequentius in ueteri quam in noua ſcriptura reperitur.

NOn eſt abſque conſideratione prętereundum in veteri ſcriptura frequentiſſime dictum eſſe, Dominũ Deũ: & dominium copulatum eſſe cũ diuinitate, eaq; de cauſa ét nunc ab Angelo repetitur. Quod idcirco factum exiſtimo, ut admonerentur filij Iſrael ſtatus legis, ſub qua tenebantur, erat.n. ſtatus ſeruitutis quod Paulus ad Gala. 4. docens, inquit, Cũ eſſemus paruuli, ſub elementis mundi huius eramus ſeruientes; at ubi uenit plenitudo téporis, miſit Deus filium ſuum, factum ex muliere, factũ ſub lege, ut eos, qui ſub lege erant, redimeret, ut adoptioné filiorum reciperemus. & ad Rom. 8. Non accepiſtis ſpiritũ ſeruitutis iterum in timore, ſed accepiſtis ſpiritum adoptionis filiorum. Status.n. euãgelicus eſt filiorũ adoptionis Dei, idcirco Matth. 6. docés nos Chriſtus orare, præcepit, ut Deum Patrem inuocarémus, quod nomé maioris dilectionis, & prouidétię Dei erga nos eſt, & quod ét nos magis ad Deum amãdum, & colendum obligat, & inducit. Plura de hac re diximus in Commentarijs ſuper Ioannem. Hæc aũt ſic intelligas, non ꝙ Deus deſierit eſſe Dominus, aut nos ſerui non ſimus, cum hæc perpetuo maneant, ſed quòd Deus, qui ſemper Dominus eſt, nobiſcũ egerit, ut Pater, & nos in filios eius etiam adoptati ſimus, qui ſerui tantum natura eramus.

Et ipſe præcedet ante illum in ſpiritu, & virtute Elię.

COMMENTARIA.

ALterum, in quo Ioãnis officiũ poſitũ erat, Angelus declarat. Pręcedet, inquit, in ſpiritu Elię, ideſt, idé officiũ præſtabit, qđ Elias, quãdo ueniet, nam præcurret ante Dominũ, & erit Præcurſor eius in priori aduétu, ſicut ét Elias futurus eſt ꝑcurſor in ſecũdo, de quo ſciebat Zacharias ꝑdictum eſſe Malachię 4. Ecce ego mittã vobis Eliam Thesbité, anteq̃ veniat dies Domini magnus, & horribilis. Nec ſolũ erit ꝑcurſor, ſicut Elias, habebitque ſimilé ſpiritũ, & officiũ, ſed ét erit ſimilis in virtute ad mun⁹ tale exequédum, i. zelo, & veheméti quodã ſtudio diuinæ legis, qđ in Elia ap-

 paruit.

paruit.3.Reg.19.quãdo dixit: Zelo zelat⁹ ſum pro Domino Deo exercituum, quia dereliquerũt pactum tuum filij Iſrael.dicitur aũt p̃ceſſurus ante illum, ſeu corã illo, quia ſic p̃cedet, vt ſit ei proximus tp̃e, nõ vt Prophetæ, qui p̃ceſſerunt, ſed multo ante. at Ioannes incępit p̃dicare prius q̃ Chriſtus, ſed attigit tp̃s p̃dicationis ipſius. cũ audis ſimilitudiné, nõ inferas paritaté Eliæ, & Ioãnis, hic.n.maior fuit, quia pluſquã Propheta. Relatiuũ [illũ] refertur ad antecedẽs [Dominum Deũ ipſorum] ex quo irrefragabile ſumitur argumẽtum Chriſti diuinitatis. ſi.n. Ioãnes p̃curſor fuit, & p̃ceſſit ante Chriſtũ, Chriſtus aũt eſt Dñs Deus filiorum Iſrael. Chriſtus igitur verus, & ſempiternus eſt Deus; filij.n. Iſrael verum Deũ colebãt, & credebãt. Pręterea, ſi Chriſtus Deus ille eſt, qui erat filiorũ Iſrael, & qué Iudęi colebãt, ergo idé Deus eſt, qui dedit legé, & qui auctor eſt Euangelij cõtra Marcioné, & quoſdã alios impios cõtrarium aſſerentes. Non eſt aũt idem cõuertere filios Iſrael ad Chriſtũ, & pręcedere ante Chriſtum. Illud.n.fecit Ioãnes, quando Chriſtũ præſentem populis demõſtrabat, ut diximus in præcedẽti Cõmentario; hoc aũt anteq̃ Chriſtum oſtẽderet, cum populos inſtruebat, & ad pœnitẽtiam hortabatur, eoſq; præparabat, ut ipſis præparatis, & per penitẽtiam diſpoſitis Chriſtum prędicaret, ne ſi impræparati eſſẽt, a fide in eum concipiẽda retraherẽtur. Erat.n. fides vẽturi mutanda, & transferenda in nouũ ſtatum, videlicet in fidem præſentis, idcirco ut capaces fierẽt tantę translationis, diſpoſitio pręceſſit, ut in ſequẽtibus verbis explicabitur. Arduũ.n.erat credere dicenti, hic ipſe, qué uidetis, eſt Chriſtus, & Meſſias, qué ſperabatis, & in quem venturum ante credidiſtis. Propter prius dictus eſt Ioãnes pluſquam Propheta, ꝓpter poſterius Propheta, Angelus autẽ incœpit narrare, quod poſterius tẽpore fuit, quia id erat præcipuum munus Ioannis, & cauſa prioris.

ANNOTATIO XXV.

An Spũs & uirtus ꝑ eodẽ uſurpentur hoc loco.

QVod ad uerba ſpectat illud [in ſpiritu & virtute] poſitum eſt loco [cum ſpiritu & uirtute] ſicut Luc.21.dictum eſt, Videbũt filiũ hominis uenientem cum poteſtate magna, & maieſtate. Sic nũc dicitur uẽturus Ioannes cũ ſpiritu, & uirtute Eliæ. Aduertẽdum ẽt eſt quoſdam neotericos illud [&] interpretari, quia, quaſi iſta ſentẽtia ſit cauſa p̃cedẽtis, quam ſignificationé fateor aliquãdo in ſcriptura talem particulã habere, ut notauimus ſup Ioãnem. tamé hoc in loco non pro [quia] poſita eſt, ſed copulãdi uirtutem hẽt, cum ſint diſtincta opera, nec ĩter ſe neceſſario cõnexa hæc duo, populũ diſponere ad Chriſtũ ſuſcipiendum, & eum populo demonſtrare, quę Ioannes exercuit, ut diximus in Cõmẽtario. Quod uero ad ſenſum ptinet, non conuenit inter oẽs in explicandis his duobus [ſpiritu & virtute] Titus Boſtrenus ſpiritum gratiam Spiritus ſancti interpretatur: virtutem vero munus, & miniſterium; & in priori conuenit ẽt Euthymius, ſecus in poſteriori, nam virtutem interpretatur efficaciam, quam Ioãnes habuit in ſui muneris exercitio. Nõnulli recentiores virtutem eam intelligunt, quæ ad mores ſpectat, quomodo dicimus virtutem temperantiam, iuſtitiam, reliquaſque ſimiles, quod non uidetur accommodatè dictum. nam vocabulum Græcum δύναμις potẽtiam, & facultaté ſignificat, quę interdũ minus latine virtus dr̃. Mihi igr̃ cũ Greg. hom. 7. in Euãg. viſum eſt ſentire, vt ſpũs ad munus, & officiũ Ioãnis referat. ſolet.n.ſpiritus pro dono ipſo, & munere Spũs ſancti accipi, ſic dicimus ſpũm prophetiæ, ſpũm ſcientiæ, ſpiritum euangelizandi, & Paulus Apoſtolatum ſibi conceſſum uocat ſpiritum ſuum. habuit ergo Ioannes eundem, ſpiritum cum Elia; quia præcurſor Saluatoris vterque eſt, licèt non in vno, eodemq; aduentu. Elias.n. præcurret poſteriorem, Ioannes uero

præ-

præcurſor annunciatur prioris. Virtus aũt non ad virtutes morum, ſed ad efficaciam, & zelum, vehementemq; animi ardorem ſpectat, in quo conſentio cum Euthymio. Fuit.n. Ioannes maximo animi robore in annuntiãdo Chriſto, ſicut erit Elias quando ueniet. Nec intelligas de virtute miraculorũ, nam Ioãnes nullum miraculum fecit, idq; ex diuina prouidentia, ne homines fallerẽtur putãtes Meſſiam eſſe, cum præſertim multi id exiſtimarent ẽt ſine miraculo. Fuit ergo uirtus, & potentia eius in admirãda uitæ ſanctitate, & prædicationis efficacia, ac libertate collocata. Illud tamen dubitationem facit, nam quidam ẽt Patres antiqui uirtutem, & ſpiritum Eliæ ad ea, quæ prætererunt, referũt. nam Elias etiam ſi uenturus ſit, tamen multo ante uixit, & adhuc uiuit. comparãt ergo ad uirtutẽ, & ſpiritũ, quæ in Elia apparuerunt ſic uidetur Ambroſius ſentire, & conſentiunt quidam recentiores multas ſimilitudines proponẽtes inter Eliã & Ioãnem, ut.n. ille Achab regẽ impiũ reprehẽdit, ſic hic Herodem, ut ille zelator legis, ita & hic, ut ille zona pellicea præcinctus erat, ita & hic, & ſunt alia huiuſmodi. At profecto difficile accommodatur hoc, nam Elias nondum præcurſor Domini factus eſt, hoc autẽ in loco confert Angelus vtrunque in officio præcurrendi, & populum diſponẽdi, & præparandi, ut uerba ſequentia comprobant, ideinque poſtea Dominus ſignificauit Matth. 11. loquens de Ioanne. Ipſe, inquit, eſt Elias, qui uenturus eſt, i. ipſe eſt præcurſor, qui nunc uenire debuit, ſicut Elias poſtea uenturus eſt. Oportet ergo ſpiritum, & virtutem Ioannis conferre ſpiritui, & uirtuti, quæ apparebunt in aduentu futuro Eliæ, quando præcurſor erit Domini. Aliàs profecto, nec uerba Angeli aptari poterunt, nec ſimilitudo procedit perfecta, nã alij multi Prophetæ extiterunt ſimiles Eliæ in ijs, quæ geſta per ipſum ſunt.

Et conuertat corda Patrum in filios.

COMMENTARIA.

CVm Ioannes precurſor ſit futurus ſicut Elias, idẽ efficiet, quod & Elias faciet in aduẽtu poſteriori, hic.n. præcedet, ut duo munera præſtet. Vnum eſt cõuertere cor patrum ad filios, ut ſcriptũ eſt Malach. 4. Id ipſum ẽt Ioãnes in aduentu priori facturus prænuntiatur, reſtituet.n. ſua prędicatione, & renouabit illã fidem, & deuotionem patrũ, Patriarcharum nempe, ac Prophetarum antiquorum erga uenturũ Meſſiã in filijs, & poſteris, ut & ipſi viua fide, & deuotione, ac cordis puritate Meſſiam proſequãtur, illudque ardentiſſimũ deſideriũ patrũ iam multis uitijs refrigeratũ, accendet in filijs. hæc.n. diſpoſitio debuit præcedere in ijs, quibus paulo poſt demonſtrandus, & ad oculum oſtendendus erat Chriſtus, eaque de cauſa Ioannes prius tpe, quàm Chriſtus apparuit prædicans populis pœnitentiam, & annuntians imminentem Chriſti aduentum.

ANNOTATIO. XXVI.

HIeronymus Malach. 4. hanc ſententiam explicat, ſicut & in textu dictum eſt, hoc.n. eſt corda patrũ conuertere ad filios, illorum mẽtem, fidem, deſiderium, & deuotionẽ erga uenturum Chriſtum excitare in poſteris, ut & filij imitentur patres illos, de quibus dictũ eſt Ioan. 8. Abraham pater ueſter exultauit, ut uideret diẽ meum. Et Luc. 10. Multi Reges, & Prophetæ deſiderauerũt uidere, quę uos uidetis, & audire, quę uos auditis, Eundẽ ſenſum amplexus eſt Auguſt. lib. 20. de ciu. c. 29. & Greg. lib. 11. moral. cap. 9.

Et incredulos ad prudentiam iuſtorũ.

COMMENTARIA.

ALterum Eliæ in poſteriori aduentu munus eſt conuertere cor filiorum ad patres, vti ſcriptum eſt. Malach. 4. id ipſum etiam Ioannes in priori aduentu præſtiturus prædicitur. Angelus aũt nõ ſecutus eſt uerba Malachiæ, ſed ſenſum. qđ enim Malachias dixerat, cõuertet cor filiorum ad Patres, Angelus de Ioãne dixit: cõuertet incredulos ad prudentiam iuſtorum. Tria efficit

Tria Ioānis munera, ob q̃ tribus nominibus à Christo fuit inſignitus.

Ioannes ordine hoc geſta. Primo quidem prædicauit Iudæis pœnitentiam, & mandatorum Dei obſeruātiam, ut peccatis abiectis, quæ ſunt opera tenebrarum, clariori fidei luce Chriſtum agnoſcerent, & reciperent, quem iam adeſſe anuntiabat. Secundo quia multi increduli erant, nec Chriſtum adeſſe credebant, eos reuincebat per ſigna, quæ Deus per Prophetas de aduentu Chriſti dederat, vt vel ex his crederent iam tempus Chriſti eſſe impletum. Tertio Chriſtum ipſum digito oſtendit affirmans illum ipſum eſſe, quem prius annuntiauerat. ratione primi lucerna ardens appellatus eſt, rōne ſecundi Propheta, rōne tertij pluſquā Propheta. propter primum ergo, & ſecundum dicitur conuerſurus corda patrum in filios. propter ſecundum uero conuerſurus incredulos, non ſolū quidem ad fidem, ſed ad prudentiam iuſtorum, nempe ut ſigna a Deo data aduertant, & diligenter cōſiderent, eaque conſiderantes credant, id.n. prudentiæ opus eſt, & hoc idē eſt cōuertere cor filiorū ad patres, nimirum contemplari, & meditari ſigna aduentus Chriſti à Deo per patres reuelata. Appellat iuſtos, vel illos ſanctos patres, uel hoīes pios, & ſanctos illius temporis, quorum erat diligenter attendere, & obſeruare omnia ſigna, quibus aduētus Chriſti ſignificabatur.

ANNOTATIO. XVXII.

Qui increduli, & imprudentes dicantur.

GRæce legitur ἀπειθεῖς, quod quidā rebelles, quidam alij inobedientes vertunt, vulgata habet incredulos, vel quia legit ἀπίστους, vel quia rebellio, & inobediētia illa ex īfidelitate proficiſcebatur, vnde vnū nomen pro altero vſurpatur. Illud aūt ad prudentiam, græce habetur ἐν φρονήσει, i. in prudentia iuſtorum. ſenſus non mutatur, idem.n. eſt cōuertere incredulos in prudentia, & in prudentiam iuſtorum. Quidam vertunt ad frugalitatem iuſtorum, ſed parum accommodate. Hæc quo ad verba annotata ſint, quod verò ad ſenſum ſpectat, aduerte Dominum Deum, cū præuideret aduentum Filij ſui in carne futurum in humilitate ad ſaluandum nos morte, & paſſione ſua, ne homines eum non agnoſcerent, & in ea ignoratione, & infidelitate perirent, per ſuos Prophetas multa documēta, & ſigna dediſſe, & prænuntiaſſe, quibus eum agnoſcerēt. nam & huius humilitatis eos præmonuit, locum etiam, patriam, tribum, tempus, miracula, & multas alias circunſtātias pręſignauit, iniungens illis, vt attenti, & vigilantes eſſent, ne incuria, & inconſideratione in infidelitatē laberentur. ſic.n. dictum eſt Prouer. 8. Beatus vir, qui obſeruat ad poſtes oſtij mei, & vigilat ad fores meas quotidie, qui inuenerit me, inueniet vitam. Chriſtus etiam ipſe adueniens ad hanc conſiderationem inducebat eos dicēs Ioan. 5. Scrutamini Scripturas, illæ.n. ſunt, quæ teſtimoniū perhibēt de me. Hæc obſeruantia, & attentio ad quandam prudentiam pertinebat. prudētiæ.n. ſpūalis erat, prouide, & caute agere ſemper in ijs inſpiciēdis, quibus agnitio Chriſti venientis habenda erat. Nō ſolum Dominus Iudæos de ijs omnibus præmonuit, ſed eorum imprudentiam, & inconſiderationem, vnde orta eſt infidelitas, per eoſdem Prophetas prænuntiat, & incuſat obijciens eis animaliū irrationalium prudētiam naturalem Hierem. 8. Miluus, inquit, in cœlo cognouit tempus ſuum; turtur, & hirundo, & ciconia cuſtodierunt tempus aduentus ſui, populus aūt meus nō cognouit iudicium Domini. Iſa. 1. Cognouit bos poſſeſſorem ſuum, & aſinus præſepe Domini ſui, Iſrael autem me non cognouit, & populus meus non intellexit. Qui igitur prudentes erant, & obſeruarunt tempus cum omni fide, deuotione, & diligentia, agnouerunt Chriſtum, & hi iuſti dicuntur, ad quorum prudentiā Ioannes præcurſor reducere incredulos vehementer conatus eſt.

Parare Domino plebem perfectam.

COMMENTARIA.

SCopus Ioānis in his duobus p̄dictis erat parare Domino, &

Chriſto

Chriſto venienti populum bene diſpoſitum,& inſtructum ad ſuſcipiendam Chriſti doctrinam & prædicationem. Ioannes quidé non perficiebat populum, quia baptiſmus eius, gratiam non cõferebat, nec ipſe auctor erat ſalutis, & iuſtitiæ, eũ tamen ornabat & præparabat, ut p Chriſtum aduenientem perficeretur. inſtructus.n.populus ſcripturarũ notitia,& bonis moribus diſpoſitus, facilius poterat Chriſtũ agnoſcere, & doctrinam eius amplecti. Hæc ſunt, quæ Angelus Zachariæ de promiſſo filio pręnuntiat.

ANNOTATIO XXVIII.

ILlud (parare) græciſmus eſt, latine autem, paret Domino. Illud aũt (Domino) Chriſtum ſignificat, de quo paulo ante dixerat, multos filiorum Iſrael conuertet ad Dominum Deum ipſorum. Illud (perfectã) græce κατεσκευασμένον, quod quidam vertunt, inſtructam, quidam ornatam, aut paratam, & reuera vtrunque complectitur, nam Ioannes inſtruxit doctrina, & ornauit, ſeu parauit populum pœnitentia, & mandatorum obſeruantia, ad quam ipſe inducebat, & exhortabatur; quod quidem ad quandã populi perfectionem pertinebat, non ꝙ perficeret gratia, & iuſtitia, qua Chriſtus ſua prædicatione, & uirtute effecit, ſed quòd ad ea diſpoſuerit diſpoſitione perfecta, nam quod recte diſpoſitũ eſt, dicitur etiam perfectum in ratione diſpoſitionis.

Et dixit Zacharias ad Angelum; Vnde hoc ſciam?

COMMENTARIA.

Quomodo Ioannes pararet Domino plebem perfectam.

INtellexit Zacharias Angeli verba, tamen ad eis fidem præſtandam ſignum, & argumentum petit. Vnde, inquit, ſciã hoc? id eſt quod mihi ſignum, & argumentum erit, ut hoc credam, & dictis tuis aſſentiar. Culpabilis eſt hæc incredulitas, cum Angelum Dei eſſe nouerit, eius promiſſioni fidem non adhibere, ſed argumẽtum, & ſignum ad credendum petere.

ANNOTATIO XXIX.

Superioris ſententia ſenſus expẽditur.

GRæce habetur, per quid, ſeu ſecundum quid ſciam? Senſus idem eſt. Chryſoſtomus hom. 2. de incõprehenſibili natura Dei, iterpretatur ſic, ut modum ſcire petierit, quo hæc futura erãt, ex hæſitatione tamen, & incredulitate. accommodatior aũt ſenſus eſt, ut intelligamus de ſigno, & argumento, hoc.n. ſignificat illud (per quid) præterea etiã, quia de re ipſa hæſitabat, ideo argumentum credendi petijt, ſimilibus fere uerbis uſus eſt Abraham erga Deum promittentem terræ illius hæreditatem. Geneſ. 15. Quomodo, inquit, ſciam, qd poſſeſſurus ſim eam? at non fuit ſimilis ſenſus. verbum enim Abrahę non ex infidelitate proceſſit, de quo dictum eſt, credidit Abrahã Deo, & reputatum eſt ei in iuſtitiam. neque ſignum, aut argumentum petijt, vt crederet, ſed modum, quo illam terrã eſſet poſſeſſurus, ſcire, & intelligere poſtulauit, ut dicit Ambroſius lib. 2. de Abraham c. 8. quem modũ ſtatim Deus illi reuelauit, at Zacharias nõ modum ſcire quærit, ſed argumentum, & ſignum credendi poſtulat, idcirco infidelitatis crimen incurrit.

Ego enim ſum ſenex, & uxor mea pręceſſit in diebus ſuis.

COMMENTARIA.

CAuſam ſuę incredulitatis, & cur ſignũ petat, affert Zacharias. nã ego, inquit, ſum ſenex, qui generare non poſſum, uxor ẽt mea eſt ætatis prouectæ, quę concipere non valet, cum igitur utriuſque ætas uerbis tuis contradicat, reſque, quam annuntias, ſit ſupra naturæ ordinem, argumentum, & ſignum, ut tibi credam me petere non mireris. Incredulitas Zachariæ, in eo fuit, quòd non credidit Angeli uerba uera eſſe, huius tamen ſententię in ſequenti annotatione perfectiorem explicationem inuenies.

ANNOTATIO XXX.

SImilia fere verba dixit Abrahã Deo promittenti filium Gen.17. Putaſne, inquit, centenario naſcetur filius, & Sara nonagenaria pariet? at hæc non dubitantis fuerunt, ſed præ miraculi, & fidei magnitudine admirantis, ut docet Auguſt. lib. 16. de ciu. c. 16. Verba autem Zachariæ dubitãtis, & non credentis fuere, ut ex Angeli reprehenſione deducitur. eam. n. incredulitatẽ exprobrauit, & propter eã pœnam taciturnitatis inflixit. Quæ aũt fuerit iſta incredulitas, explicatione indiget. Attẽde igitur Zachariam credidiſſe quidẽ Deũ poſſe facere, vt quãuis ſenex eſſet, filiũ ex vxore ætate prouecta generaret, nec in hoc incredulus fuit, quãuis Chryſoſt. vt mihi quidem videtur minus probabiliter ho. 2. de incomprehenſibili Dei natura, id affirmauerit. ſciebat. n. Zacharias ſacerdos ex Scriptura Abraham ſenem ex Sara, cui per ſenectutẽ muliebria defecerãt, Dei virtute filium genuiſſe, nouerat ẽt Rachelem, & Annam, quæ ſteriles erãt, concepiſſe, Deum ẽt omnia verbo ex nihilo creaſſe, & nihil illi impoſſibile eſſe didicerat, non igitur de uirtute Dei dubitauit. ſi. n. Zacharias non credidiſſet Deũ poſſe id facere, non petijſſet ſignũ, ſed abſolutè reſpondiſſet nulla rõne id fieri poſſe. Incredulitas ergo Zachariæ ea fuit, quia nõ credidit Angelum uera narrare, nec eius dictis fidẽ habuit, ſicut inter nos accidit, qui ſępe difficilia narrantibus non credimus. ſic Zacharias, quamuis non dubitaret poſſe Deum facere, quæ promittebantur, de Angeli tamen dictorum veritate dubitauit, an uera pręnuntiaret. magnitudo. n. promiſſionis excedẽtis ordinem, & poteſtatẽ naturæ eum in hanc dubitationem, & incredulitatem impulit. Huic explicationi verba Angeli ualde accommodãtur, uti in eorum expoſitione liquidũ erit.

Et reſpondens Angelus dixit ei, ego ſum Gabriel, qui aſto ante Deum, & miſſus ſum loqui ad te, & hæc tibi euangelizare.

COMMENTARIA.

QVia Zachariæ incredulitas in eo poſita erat, quod de veracitate perſonæ annuntiantis dubitauit, Angelus perſonæ ſuæ excellentiam, & cuius nomine loquatur aperte denũtiat, ut ſe omni exceptione ſuperiorem, & omni dignum fide declaret. Ego, inquit, ſum Gabriel, qui non ſum de Angelorum qualiumcunque numero, ſed aſto ante Deũ, ideſt de primis, qui aſtãt ante Deum, iuſſa eius executuri. Alludit ad illud Tob. 12. Ego ſum Raphael, vnus ex ſeptem, qui aſtamus ante Deum. Præterea nõ mea auctoritate tecum locutus ſum, ſed miſſus a Deo, verba ergo Dei ſunt, quę dixi tibi. Præterea non infauſta tibi prænuntiaui, ut timore futuri mali occaſionem aliquam non credendi arriperes, ſed euangelizaui, & bona annuntiaui; igitur nulla te ratio compulit, ut de meis dictis dubitares, quãuis magna, & ſupra naturam annũtiauerim. Nouerat Zacharias Gabrielẽ ex Scriptura. Dã. 8. & 9. ubi ei⁹ facta eſt mentio. Sciebat etiam à principio Zacharias bonum Angelum Dei illum eſse, Gabrielem tamen eũ eſse ignorabat, donec Angelus id ei manifeſtauit. Attende nõ ſuiſse hæc uerba nuda, nam nec eis fidem Zacharias dediſſet, ſed cõiuncta diuinę virtuti, quæ intellectum Zachariæ illuſtrauit, ut agnoſceret vera eſſe, quæ nunc proferebãtur, quod quidem paulo poſt magis explicabitur.

ANNOTATIO XXXI.

GRæce illud (aſto) habetur in præterito παρεστηκώς, qđ ſignificat ſe tũc primum de cęlo deſcẽdiſſe, ut prædicta nuntiaret. eſt aũt natura angelica circũſcripta, ut cum uno eſt in loco, nõ ſit in alio, & cum eſt in terra, non ſit ſimul in cœlo, ut recte dicit Damaſcenus lib. 2. de fide cap. 3. quamuis enim ubicunque ſint Angeli boni, beati ſint, & Deum uideant, tamẽ non ſunt ubicumq; ſimul. Quidam recentiores Hebraiſmũ exiſtimant,

mant, præteritum enim pro præſenti poſitum eſt, quod etiamſi verum ſit in multis alijs locis, tamen in hoc peculiarem habet rationem, cur in prætento dictũ ſit, vt explicui. Adſtare autẽ ante Deũ, non tantum ſignificat eſſe in cœlis, ꝙ eſt commune omnibus Angelis bonis, ſed indicat in miniſterio quandam principalitatem, vt diximus in commẽtario iuxta illud Tob. 12. Ego ſum vnus de ſeptẽ ſpiritibus, qui adſtamus ante Deũ. Habet autem quandam emphaſim, & argumentum ſimul illud nomen Gabriel. idem enim ſignificat, quod latine fortitudo Dei, vt vel ipſo ſuo nomine reſpõdeat Angelus rationi, quam attulerat Zacharias ſuæ dubitationis, nimirum quia ſenex erat, & eius vxor proceſſerat in diebus ſuis. Ego, inquit, ſum Gabriel, ideſt Dei fortitudo, quia per me magna, & ardua, & quæ naturæ virtutem ſuperant, ſolent operari, nihil ergo meo nomini contrarium annuntio. Cuius autem ordinis fuerit inter angelicos ſpiritus, & ad quam Hierarchiam pertineat Gabriel, & de nomine ipſo Angeli, dicemus paulo inferius, cũ de eo iterum loquemur, hic enim miſſus eſt ad Beatiſſimam Virginem.

Et ecce eris tacens, & non poteris loqui vſque in diem, quo hæc fient pro eo, quòd non credidiſti uerbis meis, quæ implebuntur in tpe ſuo.

COMMENTARIA.

POſtquã Angelus veritatẽ ſuorum dictorum confirmauit, Zachariã pœna eius incredulitati conuenienti corripit, ecce inquit, quia meis verbis fidem non habuiſti loquendi facultate priuaberis, & eris mutus, nec verbũ facere poteris vſque ad illud tempus, quando fient quæ tibi nuntiaui, & quæ tu nõ credidiſti. tu enim non credidiſti Eliſabeth pariturã tibi filium, eris ergo tacens vſque ad illud tẽpus, meaq; verba implebuntur tẽpore ſuo deſtinato, & decreto a Deo, quaſi diceret, tu quidem pęna afficeris, tamen incredulitas tua veritatẽ uerborũ Dei non euacuabit, nec protrahet, ſed ſuo ſtatuto tpe implebũtur, quo erant implenda, ẽt ſi tu credidiſſes. Ordo accõmodatus eſt correctionis, vt prius conuincatur errati ſui, qui deliquit, poſtea corripietur, ſic enim prodeſt correctio. illud (ecce) admonentis eſt, vt ex inflicta pœna, delictum agnoſcat, & illius pœniteat.

ANNOTATIO XXXII.

Probabile eſt, ꝙ Zacharias non ſolũ mutus, ſed etiã ſurdus mãſerit.

ADuertendum eſt illud (tacens) grecè σιωπῶν, Theophylactum interpretari, eris ſurdus, quaſi pœna Zachariæ fuerit, vt ſimul & mutus, & ſurdus eſſet. fuitque accõmodata pęna delicto, q. n. audiẽs verba Angeli nõ credidit, priuatur auditu, & quia verba protulit incredulitatis, priuat loquela, pro qua interpretatione multa faciũt. Primo q. dẽ nomen ipſum. nã σιωπή, ſilentiũ ſignificat, & σιωπάω ſileo, quaſi ſilentiũ patiens, quia oĩa illi ſilent, ꝙ ſurdis maxime conuenit. Secundo quia ſuperfluũ vr̃, eris tacens, & non poteris loqui, niſi illud ad auditum, hoc ad loquelã referatur. Tertio, quia Zacharias vtrãque paſſus vr̃ pœnam ex ijs quæ dicuntur inferius. Innuebant, inquit, patri eius. Nam ſi audiret, vtique nõ erat opus nutibus, ſed ſermone. Et ibi Amb. adnotat eũ, & mutum fuiſſe ſimul, & ſurdum, quod ẽt cenſet Euthym. in illo verbo (& permã ſit mutus) vnde nõ eſt improbabilis interpretatio Theophylacti, maxime quia muti omnes naturaliter ſurdi ſunt.

Non in ſignũ ſed in pœnã mut⁹ ꝑmanſit.

Et ſecundo aduertendum nonnullos recentiores exiſtimare pęnã hanc inflictã eſſe Zachariæ in ſignũ, ut crederet, quaſi dictũ eſſet, tu petijſti ſignũ vt ſcires, & crederes uerbis meis. Ecce ſignũ, eris mutus, vſque ad tp̃s, qñ hæc fiant, vt experientia agnoſcas potentiã Dei ea facientis. Hanc tñ ſententiam non probo, qñ enim pœna hæc infligebatur, iã Zacharias fidẽ adhibuerat, audiens em̃, ego ſum Gabriel &c. credidit. punitus autem eſt propter præcedentem incredulitatem, quod verba Angeli confirmant. non enim dictum eſt, eris tacens, quia non credis, ſed quia non credidiſti; quaſi iam crederet, & propter præcedentem incredulitatem corriperetur. nec eſt veriſimile Zachariam audientem verba

verba mirifica Angeli dicentis ſe eſſe Gabrielem, & a Deo miſſum, adhuc perſeueraſſe in ſua incredulitate.

Eſt tertio aduertendum illud, vſque in diem quando hæc fiant nõ referri ad omnia per Angelum prænunciata, quę que impleta ſunt, cum Ioannes peregit officium ſuum, ſed ad ea quæ præcipue a Zacharia non fuerunt credita, nempe quod ex Eliſabeth habiturus eſſet filiũ, hoc enim eſt, quod animum Zachariæ a credẽdo auertit, quo impleto perfecte, quia non eſt locutus vſque ad octauum diem, quando Ioanni adhibita eſt circuncifio, & nomen impoſitum, nam eo tempore iam partus confirmatus eſt, & ſpes vitę eius cõcepta, idcirco ante octauum diem non circuncidebatur, quamuis hoc factum ſit propter ſignificationem myſterij.

Eſt quarto aduertendum illud verbũ (nõ credidiſti verbis meis) indicare Zachariæ incredulitatem nõ eam fuiſſe, vt negaret Deum poſſe facere, vt ex Eliſabeth filium gigneret, quamuis ſenex, ſic enim dictum eſſet, quia non credidiſti Deo, ſed dictis Angeli non credidit, putans non ſibi narrari vera, nec futura, quę dicebãtur, eſt enim a fide difficultate deterritus, vti diximus paulo ſuperi⁹.

ANNOTATIO XXXIII.

Contra dicentes Zachariam ex admiratione mutum euaſiſſe.

De hac Zachariæ taciturnitate adnotãdum eſt Iſidorũ Peluſiotã lib. 1. epiſt. 131. referre quendam nomine Timotheũ exiſtimaſſe eam ex ſtupore ab Angeli viſione concepto proueniſſe, quam ſententiam merito ipſe reijcit, argumento tamen, non admodum firmo. ait enim Zachariã diuinos proſpectus, atque angelicas viſiones habuiſſe familiares, quaſi dicere vellet, nõ obſtupuiſſe angelica illa apparitione. Hoc tamen textui nõ eſt conſentaneum, ſiue enim aſſuetus fuerit Angelorum viſionibus; ſiue non, certum eſt iſto Angelo vehementer eſſe conturbatum, & timorem irruiſſe ſuper eum, quod dictũ nõ eſſet, niſi magno quodam horrore eſſet correptus. Efficacius illa ſententia refutatur duobus alijs argumentis. Vnũ eſt, quod poſt illum timorem, & ſtuporem locutus eſt, & dixit, vnde ſciam hoc, &c. nõ igitur ſtupor uocem abſtulit. Alterũ eſt, quod Angelus adiunxit, quia non credidiſti verbis meis, non poteris loqui, ex quo apparet taciturnitatem fuiſſe incredulitatis pœnam, non autem ſtuporis effectum, ſi enim credidiſſet, non fuiſſet profecto tãto ſupplicio affectus. Nec etiam eſt ſimpliciter probanda ratio, quam ipſe Peluſiota affert, illud ſilentium typum fuiſſe ſilentij legis, quæ ceſſatura erat; id, quod repetit eodẽ libro Epiſt. 257. nam ſi intelligatur, quaſi ea ſit integra cauſa ſilentij, non eſt recipiẽda, cum ſilentium non typus tantum, ſed pœna fuit incredulitatis, quòd ſi velit dicere eam pœnam fuiſſe typum legis ſilentij, non eſt reijcienda eius ſententia, cum ſit valde probabilis. quam Ambroſius, & Euthymius ſequuntur. hoc tamen difficultatis in hac ſententia ineſt, quòd ſimilitudo claudicare videtur, nam Zacharias mutus poſtea locutus eſt, lex autem ablata, non reſtituetur amplius, niſi quod dicere poſſumus nõ eſſe in omnibus ſimilitudinem quærendam. Hæc igitur ſunt ex lectione euangelica certa, Zachariã peccaſſe, & eius peccatum incredulitatis fuiſſe, & propter id ad tempus eſſe mulctatum, quæ Doctores etiam Catholici affirmauerunt, ex quibus aliquot teſtimonia proferam. Irenæus libro tertio cap. 11. Zacharias, inquit, deſinens mutus eſſe, quod propter infidelitatem paſſus fuerat nouello ſpiritu adimpletus noue benedicebat Deum. Gregorius Nazianzenus oratione prima de pace ſic habet. Vinctam Zachariæ linguam Ioannes in lucem editus ſoluit, neque enim vocis parentem prodeunte voce ſilere conueniebat, ſed quemadmodum illa non credita linguam conſtrinxerat, ita etiam æquum erat, vt in lucem prodiens patrẽ, cui fauſte prænunciata fuerat, in libertatem aſſereret. Hæc Gregorius. Accedat Ambroſius, Zacharias, inquit, qui non credidit, & ſtatim ſilentio condemnatur. Auguſtinus homil. 44. quia, inquit, non credidit, tacuit. Sunt etiam alij multi in eadem ſententia.

Zacharia incredulitas quale peccatũ fuerit.

Quòd ſi quis interroget, quale, & quantũ peccatum hoc fuerit? Reſpõdeo me relinquere iudicium hoc Deo, qui nouit omniũ cordia, & optime ſcit opera metiri. Valde probabiliter mihi ui-

detur

detur dicendum non fuiſſe mortale peccatum, neque enim Deus iuſtum hominem, qui in omnibus mandatis, & iuſtificationibus ſine querela vſque ad illam horam inceſſerat, cuiuſque orationem exaudierat, & cui tantam promiſſionem prænunciari fecerat, permittet in tale peccatum ruere, vt gratiam, & iuſtitiam amitteret, crederem ergo fuiſſe veniale, licet graue, quamuis enim neſciret tunc fuiſſe Gabrielem, nouerat tamen Angelum eſſe Domini bonum, pęna autem inflicta eſt propter peccatum, vt natiuitas Ioannis clarior, atque illuſtrior redderetur.

Et erat plebs expectans Zachariam; & mirabatur, quod tardaret ipſe in templo.

COMMENTARIA.

PLus temporis inſumptum eſt in ijs, quæ geſta ſunt, quàm ſolerent Sacerdotes in adolendo incenſo impendere, ideo plebs, quę in oratione foris ſtabat, longiori expectatione, quaſi laſſata, mirabatur, quòd in templo tamdiu moraretur. Templum appellatur ea pars templi, in qua erat altare thymiamatis prope velum, vt ſupra diximus.

Egreſſus autem non poterat loqui ad illos, & cognouerunt quòd viſionem vidiſſet in templo.

COMMENTARIA.

EX mora, & carentia vocis collegerant ij, qui foris ſtabant, eũ in templo viſionem vidiſſe, tribueruntque ſilẽtium illud ſtupori, quẽ ex viſione conceperat. ſolet enim ſtupor, & vehemens pauor vocis prolationẽ impedire, neque enim cognoſcere potuerũt Zachariæ incredulitatem hac iuſta pęna diuinitus fuiſſe mulctatã. Viſionẽ appellat externã Angelorũ apparitionẽ.

Et ipſe erat innuens illis.

COMMENTARIA.

CVm Zacharias illis tunc diebus in templo miniſtraret, & cũ populo loqui multa oporteret, voce deficiẽte nutibus, & ſignis vtebatur. Illud (erat) quandam continuationẽ temporis ſignificat, quaſi diceret illis diebus, quibus cum populo agebat, vtebatur ſignis loco vocum.

ANNOTATIO XXXIIII.

QVidam recentiores illud (&) cauſaliter interpretantur quaſi loco (nam) poſitum ſit iuxta, quam interpretationem, hæc ſententia connecti deberet præcedenti in hunc modum, cognouerunt quòd viſionem vidiſſet, quia innuebat eis, id eſt ex hoc nouerunt eum loqui non poſſe, quia nutibus, & ſignis vtebatur loco vocum; non enim ſtatim, ac egreſſus eſt, & loqui non potuit, nouerunt eum priuatum voce, niſi poſtquam viderunt illum vti nutibus. Hæc tamen expoſitio non videtur accommodata; nã populus ex ſolo ſilẽtio, quando egreſſus eſt, maxime aliqua mora intercedente, nouit eum loqui non poſſe, indeque eum viſionem vidiſſe deduxit. Quid ſi autem innueret, explicat Titus Boſtrenus hunc in modum, nimirum populum cauſam ſilentij interrogaſſe, illam vero nutibus indicaſſe, idque probabile eſt, non quòd de filij promiſſione, neque de ſua incredulitate aliquid reuelarit, ſed quòd ſignificauerit ſe viſionem vidiſſe, quam popul' ex eius taciturnitate, & ſilẽtio agnouerat: mihi tamen probabilius eſt, Euangeliſtam nõ hoc narrare voluiſſe, ſed ab eo die, quo Angelũ vidit in poſterũ apud populum nutibus vſum eſſe Zachariã loco vocum, nam permanſit in miniſterio templi aliquot diebus vt ſuum miniſterium expleret.

Quid innuebat Zacharias egreſſus de templo.

Et permanſit mutus.

COMMENTARIA.

CAuſa eſt præcedentis ſententiæ, quia permanſit mutus, ẽt poſt illud tempus, quando egreſſus eſt, idcirco innuebat, ſeu ſignis vtebatur apud populũ. Permanſit aũt

mutus

mutus iuxta verbum Angeli vſque ad tempus ab eo præſcriptũ. Hoc populum confirmauit in ea opinio ne, quòd viſionem vidiſſet, immo credibile eſt, omnes aliquod magnum cõcepiſſe myſterium, cum facile intelligerent ſtuporem ſolum non efficere potuiſſe tam longum ſilentium, niſi myſterium aliquod eſſet, præcipue verò quia illis iã tẽ-poribus uiſiones Angelorum rariſſimæ eſſent, ſicut & Prophetiæ.

ANNOTATIO XXXV.

GRæcæ illud (mutus) habetur κωφός. quod verbum Euthymius ſignificare affirmat, & mutum, & ſurdum, ex eoque deducit Zachariam vtrãque pœnam ſuſtinuiſſe, quod etiam ſupra diximus ex Ambroſio, & Theophylacto, idque eſt probabiliſſimum. Illud autẽ, Et, cauſaliter poſitum eſt, iuxta frequẽtiſſimum Hebraiſmum in ſcriptura, eaque mihi accommodatiſſima expoſitio viſa eſt, quam in commentario poſui.

Et factum eſt, vt impleti ſunt dies officij eius, abijt in domum ſuam.

COMMENTARIA.

SIlentium non impediuit Zachariã a miniſterio templi, ſed in eo peragendo manſit vſque ad præfinitos dies, quibus ſecundum vicẽ ſuã miniſtrabat, proprerea dictũ eſt ſupra, quòd erat innuens illis, nempe populo loquebatur toto illo tempore, non uocibus, ſed ſignis, & nutibus, quibus muti vti ſolent, vt mentis ſuæ ſenſa explicent. Completis aũt diebus miniſterij, & functionis ſuæ in domum ſuã abijt, non enim habitabat in Hieruſalẽ, ſed in montanis Iudæ, venerat autem in Hieruſalem gratia miniſtrandi in templo. Commendanda eſt Zachariæ religio, tanto enim promiſſo accepto non prius profectus eſt in domum ſuam, ubi erat Eliſabeth, ex qua filium erat ſuſcepturus, quàm diuinum miniſterium impleret.

Poſt hos autem dies concepit Eliſabeth uxor eius, & occultabat ſe menſibus quinque.

COMMENTARIA.

MVlta prætermittit Euangeliſta, quæ poſtquam domũ redijt Zacharias, geſta ſunt, nam & Eliſabeth admiratã fuiſſe ſilentium viri, & Zachariam nutibus indicaſſe omnia probabiliſſimum eſt, copulæ etiam maritali operã dediſſe certum eſt, at Euãgeliſta ea omnia inſinuans, ad narranda, quæ Angelus prænũtiauit, præparat, poſt hos igitur dies miniſterij, Eliſabeth ex Zacharia concepit. Inſinuat Euangeliſta dicens, (poſt hos dies) parũ interceſſiſſe temporis. Hæc autem agnoſcens ſe concepiſſe, vt ſolent fœminæ ſignis proprijs comprehẽdere, occultauit conceptionis miraculum ſpatio menſiũ quinque ob cauſam, quam Euangeliſta ex verbis ipſius Eliſabeth in ſententia ſequenti refert.

ANNOTATIO XXXII.

Menſes hi quinque, a quo tpe cõputandi.

HI quinque menſes computantur a die conceptionis Ioãnis Baptiſtæ, quãdo animatus eſt fœtus, & mẽſtruus ſanguis conuerti incipit in alimentum conceptæ prolis, ſic efficitur, vt Ioannis conceptio præceſſerit Chriſti ſecũdum carnem conceptionem ſex menſibus. nã vt ſtatim dicitur ſexto menſe miſſus eſt Angelus ad Beatã Virginem. Cum igitur Chriſtus conceptus ſit in æquinoctio verno, quod tũc erat vigeſimaquinta die menſis Martij, vt aſſerit Aug. lib. 4. de Trinitate c. 5. dicens Eccleſiam tenere Chriſtum conceptum octauo Kalẽdas Aprilis, conſequitur Ioannis conceptionem fuiſſe in æquinoctio hyemali menſe Septembri, vt teſtatur Chryſoſtomus ſermone de natiuitate Ioannis Baptiſtæ tom. 2. Sic enim potuerunt computari hi quinque menſes, quibus ſe Eliſabeth occultauit ante menſem ſextum, quando Saluatoris annunciatio facta eſt, & eius conceptio peracta.

Sentẽtia Bernardi expẽditur.

Quod quidem cum verum ſit, ſequitur vix poſſe ſuſtineri ſententiam Bernardi

nardi in ſermone de Natiuit. Ioan. Baptiſtæ affirmantis promiſſionem Angeli ad Zachariam factã fuiſſe in feſto expiationis, quãdo ſummus Sacerdos ingreditur in Sancta Sanctorũ. exiſtimat etiam Zachariam fuiſſe ſummum Sacerdotem, & dum ingrederetur in Sancta ad adolendum incenſum, qui ingreſſus illo ſolo die licebat, vt habetur Leuitic. 16. & ad Hebr. 9. tunc Angelum ei apparuiſſe, & prænũtiaſſe, quæ dicta prius ſunt. Hæc autem cõſiſtere non poſſunt, nam ſi Ioannis conceptio facta eſt in æquinoctio hyemali, vt probatum eſt, neceſſe fuit præceſſiſſe dies quadraginta formationis fœtus, naturalis enim via conceptionis ſecundum omnes Philoſophos eſt, vt in maribus quadraginta dierum ſpatio formetur fœtus, priuſquam animam recipiat, & dicatur conceptus, non ergo in feſto expiationis facta eſt annũciatio, nam hoc feſtum agebatur die decima Septembris, vt cõſtat Leuit. 16. quando Zacharias erat in Hieruſalem, immo aliquot diebus ibi Zacharias permanſit, antequam rediret in domum, ſi igitur poſt reditum numeremus quadraginta dies, fiet ut ab vltimo qñ eſt conceptus animatus, & cõceptio dicitur facta, nõ poſſint numerari quinque mẽſes ante menſem Martij, qui fuit ſextus, quando conceptus eſt Saluator, & hoc probat etiam Zachariam nõ fuiſſe ſummum ſacerdotem.

Adde cũ dictũ ſit ſuperius impletos eſſe dies functionis, & officij eius, non poſſe nos de feſto expiationis id intelligere, quod vno ſolo die peragebatur. Facta eſt ergo Angeli apparitio, & prænũtiatio menſe Auguſti, ſic conceptio perfecta eſt menſe Septembri, & Eliſabeth potuit ſe quinque menſibus integris occultare, vſque ad ſextum, qñ miſſus eſt Angelus ad Beatã Virginẽ, & vnico inſtãti, vt dicemus, formatio, & cõceptio Saluatoris effecta. Ex hoc ſumit argũ efficaciſſimum altare thymiamatis non fuiſſe collocatũ intra Sãcta, quò ſemel in anno licebat ingredi, idque ſoli ſummo ſacerdoti, & in expiationis feſto, ſi igĩ Zacharias in eo adolet incẽſũ extra diẽ expiationis, qñ Angel⁹ apparuit, nõ erat ꝑfecto, intra Sctã, nec ipſe erat ſũmus ſacerdos, uti ſuperius diximus.

Dicẽs, quia ſic fecit mihi Dominus in diebus, quibus reſpexit auferre opprobrium meum inter homines.

COMMENTARIA.

Cauſam, cur ſe occultaret, Eliſabeth ipſa exponit, quia, inquit, qñ placuit Dño auferre opprobrium meum inter homines, i. ſterilitatis infamiã a me tollere, id non effecit, cum eram iuuenis, facileque mihi narranti concepiſſe me vel primo mẽſe crederetur, at nũc cum ſim ætatis nimis prouectæ, nemo aſſerenti fidem habebit, quouſque vterus ita intumeſcat, vt ſi nõ verbis, ſaltem factis credatur. Sterilitatẽ appellat opprobrium, & infamię notam apud homines, non aũt apud Deum, nam populus ſterilitatem adſcribebat peccato, & vitio, at Deus etiam iuſtiſſimos fecit eſſe multo tempore ſteriles, idque magno myſterio, & beneficio. Attẽde Eliſabeth grati animi ſignificationem, fidem, & prudentiam, gratam quidem volũtatem, quia opus hoc Deo auctori tribuit. inquit enim reſpexit Dominus, & mecũ benigne egit. fidem autem, quia natiuitatẽ, & felicem partum credebat, & expectabat. ſic enim opprobriũ inter homines erat auferendum; prudentiã vero, quia cõceptum non euulgauit, quandiu apud auditores fidẽ ſe non inuenturam exiſtimauit.

ANNOTATIO XXXVII.

Obſcura eſt ſuperior ſententia, quã primo loco nonnulli antiqui Doctores interpretantur. Eliſabeth erubeſcentia quadam, & pudore ſe occultaſſe, pudebat enim eam apud homines ſignificare ſe liberis in ętate nimium prouecta operã dediſſe, ita dicunt Ambroſius, Euthymius, & Titus Boſtren⁹. Eliſabeth, inquit, mulier erat grauis, & pudica, ea ꝑp rubore quodãmodo ſuffundebaĩ. ꝙ in ſenectute concepiſſet. Hæc expoſitio mihi difficilis viſa eſt, cum. n. fidelis, & iuſta Eliſabeth, in hoc diuinam virtutẽ agnoſceret, veriſimile non eſt

Quæ Eliſabeth per tot mẽſes ſe occultarit.

eſt rubore, & verecundia quadam humana tantum Dei opus occultare tanto tempore voluiſſe. is profecto rubor non videtur laudi, ſed vitio potius tribuendus. crediderim magis occultaſſe ſe toto hoc tempore, vt virtus diuina cognoſceretur, & commendaretur, ſi enim a principio, quando ipſa primum nouit, tunc id manifeſtaſſet, Dei opus hominum ludibrio expoſuiſſet, nemo enim crediſſet; quin potius ei omnes illuſiſſent. Quocirca eo potius tempore aperiendum, & declarandum cenſuit, cum iam negari nō poſſet, quod prudentię, & religionis erga Deum, non autem verecundiæ humanæ fuit, quæ ſuæ potius famæ, quàm diuinę gloriæ rationem habuiſſet. Prudenter autem non vſque ad ipſum partum occultauit, ne ſi inexpectatus, & pręter omnium opinionē, partus adueniret, ſuppoſitus non autē proprius eius filius ab omnibus crederetur eius ſane calumnię ſemina vel hac maxime ratione extincta ſunt, cum ante nonnullos menſes multis prægnans palam viſa eſt. Tunc enim euulgari cępit, vt dicit Ambroſius, quādo in ſexto mēſe a Virgine viſitata eſt, & Ioannes in vtero eius exultauit. quod eo argumento probatur, quia Beata Virgo ex Angeli reuelatione Eliſabeth grauidam eſſe primum nouit, quod ſi iam ante diuulgatum id eſſet, vtique Beata Virgo ſciuiſſet. Prętermiſſa ergo ſententia hac antiqua nonnullorum patrum, ſecundo loco Gregorius in lib. 1. Regum. lib. 4. c. 4. ſpiritualiter hanc occultationem interpretatur. Occultabat ſe, inquit, mēſibus quinque, qui enim ſpirituales, ac fortes eſſe nequeunt adhuc per quinarium numerum deſignantur, quæ autem recens concipit, quinq; ſe menſibus celat: quia per ſenſus corporis bona agit, ſed quia ſpiritualis, ac fortis in hoc bono opere nondum eſt, ea, quæ agit, ſapienter abſcondit. Hæc Greg. quæ ad moralem potius, quàm ad literalē ſenſum ſpectant. Tertio loco recentiores quidam parum conſiderate ſic interpretantur, cauſam occultationis eam fuiſſe, ne argueretur ab alijs, ſi minus res ipſa eueniſſet. nā ſi ad maturitatem conceptus non perueniſſet, vitio datum fuiſſet Eliſabeth, ꝙ ſe grauidam euulgaſſet. Hæc autem expoſitio omnino eſt improbabilis, & reijcienda. præſupponit enim Eliſabeth non crediſſe perfecte diuinæ promiſſioni factæ marito, cuius contrariū verba ipſius indicant. nam opprobriū eius ablatum eſſe a Deo confeſſa eſt credēs, & certo ſperans filium ſe parituram. Vera igitur cauſa, & legitima expoſitio ea eſt, quam diximus, & in commentario explanauimus. 24.

In menſe autem ſexto.

COMMENTARIA.

INterrupta Ioannis hiſtoria ordinem temporis proſequēs, quæ geſta ante natiuitatem illius ſunt, Euangeliſta deſcribit, intertexit autem narrationem annunciationis Beatiſſimæ Virginis per Angelum factæ, & Chriſti Saluatoris conceptionis, quam narrationem ſoli Lucæ inter Euangeliſtas debemus, vt adnotat Irenæus libro tertio, capite quarto. Hiſtoriam ergo ſecundū temporis ordinem continuans, tēpus annunciationis tradit. In ſexto, inquit, menſe a conceptione Ioānis poſt quinque illos, quibus ſe Eliſabeth occultabat, qui fuit menſis Martius, primus anni ſecundū Iudæorum computationem. Nemo vitio dabit, ſi in hiſtoria tam admirabili, in qua noſtri Redēptionis conceptio deſcribitur, aliquanto diffuſius eam per annotationes explicādo immorabitur, ſunt enim ſingula verba plena myſterijs.

ANNOTATIO XXXVIII.

Menſis Martiꝰ cur à Domino electus ad cōceptionem ſuā ſecundū carnem.

NOnnulla digna adnotatione hoc in loco ſe offerunt. Primū eſt, quare Dominus hunc menſem elegit conceptioni ſuæ ſecundū carnem, ſi enim, vt inquit Gregorius libro ſecundo Moralium cap. 2. Quando in Scriptura notantur tempora, myſteria indicantur, multo magis in hoc ſummo myſterio id factum eſſe credendū eſt. Huius rei poſſumus tres cauſas adferre ex tribus mirandis operibus in hoc menſe geſtis.

Primo quidem in hoc menſe mūdus creatus eſt, vt enim affirmant Athanaſ. quæſt.

quæſt.ad Antioch.9.& q.17. Aug.in q. ex veter.teſtament.c.8.& quæſt.ex vtroque miſtis quæſt.106. & Anſelmus lib. 2.de fide,c,7. Sol in ſigno Arietis creatus eſt, quod eſt æquinoctium vernum, & menſis Martius, quamuis quidam aſſerant menſe Septembri in æquinoctio hyemali creatum eſſe, illud tamen longe probabilioribus rationibus nititur. Chriſtus igitur Verbum Dei, quo omnia creata ſunt, veniens ſecundum carnem, vt quæ creauerat repararet, conuenienter eo menſe concipitur, quo illa creauerat, vt idem creator, & reparator ſignificetur. Hac ratione vſus eſt Athanaſius loco citato.

Alterum opus mirabile factum eſt in hoc menſe, in eo enim aquæ diluuij, quæ totam terram inundauerunt, intra proprios, & antiquos terminos concluſæ ſunt, ſic enim habetur Gen.8. Incœpit enim inundatio menſe Aprili, vt recte adnotat Ambroſ.lib.de Noe, & arca c.17. & per vndecim menſes perdurauit, vſque ad Martium, qui erat primus, quando imminutæ ſunt. Conuenienter autem ſecundo menſe diluuium accepit exordium, quia peccatum poſt creationē hominis fuit, creauit enim Deus hominem rectum, ipſe poſtea peccatorem ſe conſtituit, reparādus tamen erat per eum, qui eum rectum a principio creauit, idcirco Filius Dei carnem induit, vt hominem reparet in eo menſe, in quo homo creatus eſt rectus, & bonus, quia per Chriſtum ad rectitudinē & bonitatem reſtituendus erat.

Tertium inſigne opus Dei in hoc mēſe geſtū fuit liberatio populi Iudaici a captiuitate illa Aegyptiaca, vt habetur Exod.12. quæ quidem liberatio figura fuit admirandæ liberationis generis humani a captiuitate dæmonis, & peccati, & mortis per Chriſtum efficiendæ, idcirco conuenienter carnem in qua, & per quam liberaturus erat mundum, ſumit eodem menſe, vt figuræ adaptetur veritas, qua etiam de cauſa in eodem menſe paſſus eſt, & redemptionem noſtram perfecit.

Senſibilibus ad ſalutem noſtram efficiēdā cur Deus frequentiſſime vſus eſt.

His cauſis connectuntur, & aliæ a ſignificatione ſumptæ. Deus enim in noſtra ſalute efficienda frequentiſſime rebus ſenſibilibus vſus eſt, & vtitur, tum quia nobiſcū agit, qui ſenſibus ſumus præditi, tū ēt ut ſe auctorē & factorē ēt rerū ſenſibilium oſtēdat, tum demum, vt per eas ſpiritualia, & intelligibilia myſteria ſignificet His de cauſis in lege veteri ſacrificia ſenſibiliū creaturarum inſtituit, & in nouo ſacramenta gratiæ in ſenſibilibus collocauit. Eandē ēt rationem in tpe aſſumendæ carnis tenere dignatus eſt, elegit enim hunc mēſem, vt in eo multa ſignificaret myſteria eius, qui carnem induebat, ſunt autem præcipue quattuor ſignificata.

Primo quidē in hoc menſe Sol materialis ingreditur ſignum, quod appellatur Aries, quo quidem ſignificauit, quæ in hoc mūdo facere veniebat, ipſe enim Sol eſt iuſtitiæ, qui illuminet mundū luce fidei, & gratiæ, vt poſtea illuminet lumine gloriæ. coniungitur Sol, & accedit Arieti, quia ſe hoſtiam, & ſacrificiū facturus erat pro nobis. Aries enim erat vnum ex ſacrificijs, quod maxime offerebatur ꝓ peccatis, vnde & ipſe Agnus dictus eſt. Io.1. Ecce Agnus Dei, qui tollit peccata mundi, quia futurus erat hoſtia pro peccato, & vt adnotant Cyril. li.2.in Io.c.2.& Orig.hom.2.in Num. eadem de cauſa Gen.22. ſignificatus eſt illo ariete, quē Abrahā inter vepres cornibus hærentē reperit & obtulit holocauſtum Deo.

Chriſtus paſtor noſter.

Secundo, vt hoc ipſo indicaret ſe futurū Paſtorem noſtrum, qui ſuo corpore, & ſanguine, & donis ſpiritualibus nos erat paſturus, ſicut paſtor paſcit arietes; implendumq; fore illud, quod per Ezechielē c.34. dictū erat: Suſcitabo ſuper eas Paſtorē vnū, q paſcat eas. & Io. 10. Ego ſum Paſtor bonus. Non ꝙ Chriſtus fato, aut ſtellarum neceſſitati ſubditus eſſet, vt impie, & falſo aſſeruerūt Priſcillaniſtæ referentibus Aug. tract.8.in Io. & Greg.hom.10.in Euāg. ſed quòd ſua ſpontanea voluntate, tamquā oīum Dominus elegerit conceptionis tēpora apta ad ſignificanda ea, q̄ facturus erat.

Chriſtus iuſtus, & iuſtificans.

Tertio in hoc menſe fit æqualitas q̄dā dierū, ac noctium, qua de cauſa Ambroſ.lib.de Noe c.17. affirmat hoc mēſe ſignificari natalem hominis iuſti, nā iuſtitia æqualitatis cauſa, & cuſtos eſt, cū igitur Chriſtus & iuſtus ſit & iuſtificās, quia in ſe plenus iuſtitia fuit, & nobis.

Digitized by Google

bis eſt iuſtitiam impertitus, cõuenienter hunc menſem elegit, in quo carnem indueret, vt eam iuſtitiam nobis indicaret, de qua dictum eſt Iere. 23. Suſcitabo Dauid germen iuſtum, & faciet iudicium, & iuſtitiam in terra.

Chriſtus lumine Euangelij, vmbras legis, & tenebras gẽtiũ expulit.

Quarto in hoc menſe incipiunt augeri dies, & noctes decreſcere, electus igitur hic menſis eſt, vt ſignificaretur futurũ eſſe per Chriſtum, vt diminutis vmbris legis, & tenebris gentium, lumen Euãgelicum inciperet creſcere in Chriſto, & per Apoſtolos eius mirum in modum augeri, & expandi in æſtatis tempus, qñ ſegetes metuntur, & congregãtur. ea propter non in ęquinoctio autũnali concipi voluit, quando dies decreſcunt. Ob quam cauſam Ambroſ. lib. 4. Hexam. c. 5. tempus legis diebus autũni cõparat, tp̃s vero Euangelij diebus æſtiuis, qñ lux, & calor multũ vigent, quæ fidem auctiorem, & charitatem perfectiorem ſignificat. His igitur ſeptem de cauſis in menſe hoc ſexto concipi filius Dei decreuit.

ANNOTATIO XXXIX.

Cur Euangeliſta nõ dixerit mẽſe primo anni, ſed ſexto a cõceptione Præcurſoris.

SEcundo adnotandum eſt, hunc menſem fuiſſe primum, & anni exordiũ, Iudæi enim ab hoc menſe initium ſui anni ſumebãt, præcipiẽte Domino Exo. 12. a principio etiam mũdi ab eo numerus menſium anni computabatur, nam in Geneſis hiſtoria, qñ dicitur menſis decimus, aut vndecimus, aut ſeptimus, cõputatio fiebat a primo Martio. Cum igitur hæc ita ſunt, cur Euangeliſta nõ dixit, menſe autem primo, maxime cum hiſtoriã Chriſti deſcribere incipiebat, ſed dictum eſt, menſe ſexto a præcedentis anni initio computationis accepto, nam quinque menſes ad annum præcedentem ſpectabant; Nemo ſibi perſuadeat hæc inconſiderate, aut leui de cauſa, humanitus facta eſſe; ſunt enim ea omnino plena altiſſimis myſterijs, nec enim ſatis eſt, ſi quis dixerit, id eſſe ſic dictum, vt menſis proximus quinque præcedentibus indicaretur, ſi enim diceret, primo menſe, non ſignificaret, an anni proximi, an ſequentis. ſed hæc cauſa non euacuat difficultatem, nã potuiſſet dicere, primo menſe proximo, maiora igitur & profundiora nobis ſignificauit Spiritus ſanctus per ſuum Euangeliſtam. Proponam quędam, quæ mihi videntur accommodatiora.

Vnus & idẽ Deus auctor veteris & noui teſtamẽti, cõtra Marcionem.

Primũ eſt, vt ſignificetur idem Deus auctor veteris, & noui teſtamenti, qui veteribus noua contexuit, & quæ imperfecta præceſſerant, perfecit, nam cũ dicitur ſexto menſe annus poſterior cũ priori coniungitur, quinque enim menſes ad anteriorem, ſextus ad præſentem ſpectant, ſic vnus Deus indicatur, qui veterem inſtituit legem, & Euangeliũ condidit, idcirco Matth. 13. regnum cœlorum ſimile perhibetur patrifamilias, qui de ſuo theſauro profert noua, & vetera. Quo quidem facto hęreſis antiqua reprobatur Marcionis, qui vt refert Tertull. in libris contra ipſum, & Epiph. hær. 42. alium Deum dicebat, Creatorẽ cœli, & terrę, auctoremq; veteris teſtamenti, alium autem auctorẽ Euangelij, & Patrẽ Saluatoris noſtri Chriſti, cum ſit vnus, & idem, qui prius creauit omnia, poſtea legem dedit, & per Prophetas futura nunciauit, & poſtremo Chriſtum Filium ſuum miſit in mũdum, noua ſemper veteribus adiungens, quod & Aggæus Propheta c. 2. vnico verbo ſignificans dixit: Adhuc ego mouebo cœlum, & terram, & veniet deſideratus cunctis gẽtibus. Illud [Adhuc] hãc vnitatem Dei opera operibus contexentis indicat, vt notat Chryſoſt. homil. 32. in Epiſt. ad Hebræos. Iſaias etiam c. 44. id ipſum alijs verbis indicans, dicit: Ego primus, & ego nouiſſimus. Conuenienti ergo ratione annus nouus veteri coniungitur, dum dicitur, ſexto menſe.

Chriſtus Domin' qui venit, idẽ qui per Prophetas prædictus, et promiſſus.

Secundum eſt, vt ſignificaretur idem Chriſtus, qui venit, & qui per Prophetas prænũtiatus, & promiſſus fuit, quique in vmbris, & figuris legis illius cõtinebatur. quam ob cauſam a Paulo ad Hebræos 13. dicitur, Ieſus Chriſtus heri, & hodie, ipſe & in ſæcula. qui enim prius promiſſus, & figuris ſignificatus eſt, ipſe poſtea venit, & Euangeliũ inſtituit, & veniet poſtremo iudicare, & vitam æternam corporibus reſumptis dare, & Apocal. c. 22. Ego ſum Alpha, & Omega, principium, & finis. Hac igitur de cauſa præſens annus veteri connectitur ſexto menſe.

Chriſtus Saluator omnium.

Tertium eſt, vt hoc eodem ſignificetur Chriſtus Saluator omnium, non

tantum

Chriſtus Saluator omniũ. tantũ eorũ, qui poſt eũ ſed etiam eorum qui ante eũ ſecundum carnem fuerunt. quod Paulus Rom. 3. alijs uerbis ſignificat dicens, Quẽ propoſuit Deus propitiatorẽ in ſanguine ipſius, &c. propter remiſſionẽ præcedentiũ delictorum. Ea propter paulo inferius Euangeliſta noſter generationẽ ſecundum carnẽ Chriſti deſcribens ad Adã vſque perducit. Cuius etiam figura præceſſit Num. 13. *Numer. 13.* in palmite illo uuæ, quẽ duo homines ligno pendentẽ portabant, qui populum priorẽ, & poſteriorẽ ſignificabant, quos Chriſtus ſuo ſanguine redemit, vt interpretantur Ambroſ. ſerm. 72. & Auguſt. ſerm. 100. de tempore. Hoc idẽ ſignificatur nunc tẽporis computatione facta, ab anno ſuperiori, & ſequẽti, cum dicitur, ſexto menſe.

Ioanne Baptiſta cur plus quã Propheta dictus. Quartum eſt, quia Ioannes quodam modo ad Euãgeliũ pertinebat, quia præcurſor Chriſti fuit, eaque de cauſa dicitur plus quam Propheta, terminuſque legis, & initiũ quoddã Euãgelij, Luc. 16. Lex, & Prophetæ uſque ad Ioannẽ, ex eo regnũ Dei euangelizatur, & Matth. 11. A diebus Ioannis Baptiſtæ regnum cęlorũ vim patitur. ipſe enim incœpit prædicare aduentum Chriſti præſentem & demum, quia Ioannis conceptio facta eſt propter Chriſtum ipſum, ideo recte tempus vtriuſque coniungitur.

ANNOTATIO XL.

Quare Chriſtus ſexto mẽſe à cõceptione Præcurſoris concipi voluerit. TErtio adnotandum eſt nõ ſeptimo, aut octauo, aut quarto, aliove menſe, ſed ſexto conceptionem Domini factam fuiſſe poſt Ioannis cõceptionem. non eſt hoc ſilentio prætereundũ, nam vt aduertit Auguſt. lib. quæſt. in Geneſ. cap. 152. numeri in ſcriptura ſunt ſacratiſſimi, & magna indicant myſteria. Attende igitur ſenarum eſſe primum numerũ perfectum, qui conſtat ex omnibus ſuis partibus, quas Arithmetici aliquotas appellant, quinarius autem proximus eſt perfecto, ſed à perfectione recedit, nec eam attingit, eapropter lex numero quinario exprimitur, ut aſſerit Auguſtinus tract. 17. in Ioan. Lex enim illa proxima erat ſenario perfecto, quia pædagogus erat in Chriſto, ut dicitur Galat. 3. & ad fidem eius perducebat, *Senarius prim⁹ numer⁹ perfectus.* tamen ipſa per ſe non iuſtificabat, quia vt habetur Hebr. 7. nihil ad perfectum adduxit lex. Chriſtus verus, & perfectus ſenarius iuſtitiam efficit, & uirtute ſua per fidem nos iuſtificauit, & in illa lege iuſtificabat per fidem eandem, non autem per legem. Abac. 2. Iuſtus meus ex fide viuit. Hinc lex illa quinque libris concluſa erat, vt eius imperfectio quinario ſignificaretur, erat igitur Ioannes legis figura, ut idem Auguſtinus dicit ſerm. 20. de ſanctis, idcirco quinque menſibus præcedit eius conceptio, ſexto autem concipitur Chriſtus, qui Euangelium perfectionis inſtituit.

Cur à ſexto menſe natiuitatis Ioãnis Chriſtus Domin⁹ cõcept⁹ ſit. Adhuc tamen vnũ deſideratur, quod quarto loco adnotandum eſt, nimirum cur hi ſex menſes nõ à natiuitate ſumũtur, nempe vt ſexto à natiuitate Ioannis menſe Chriſtus Dominus cõceptus ſit. nec enim hoc uacat myſterio, quod nonnullis de cauſis factũ eſſe exiſtimo. Primo quidem, ut uerus & perfectus præcurſor ſignificaretur, ſcriptum namque erat de eo Malach. 4. Ecce ego mittam Angelum meum, qui præparabit viam tuam ante te, debuit ergo conceptio conceptionem, & natiuitas natiuitatem præuenire. Secundo ut eius teſtimonium eſſet plenius, ſic enim, & intra uentrem & extra uentrem matris potuit teſtimonium perhibere de Chriſto. Tertio ut intelligeremus omnes indigere Chriſto in uentre, & extra uentrẽ. cõcepti enim ſumus in peccato, in quo & naſcimur. Ioannes ergo in uentre matris viſitatus à Chriſto purgatur à peccato, ut ſanctus naſcatur, nos uero in uentre non ſanctificati naſcimur in peccato, ſed indigemus Chriſto non ſolum propter peccata, quæ extra uentrem adulti commiſimus, ſed etiam propter peccatum, quod in uentre contraximus. His omnibus de cauſis conſtat, quanto cum myſterio dictum ſit, in menſe ſexto.

Miſſus eſt Angelus Gabriel à Deo.

COMMENTARIA.

QVod factum ſit ſexto menſe narrare incipit, deſcribit autẽ

D miſſio-

miſſionem quandam, perſonã miſſam, perſonam mittentem, perſonam, ad quam miſſio facta eſt, & demum quæ per miſſionem effecta ſunt. Verbis autem propoſitis, tria prima comprehēſa ſunt, miſſionē, verbum, miſſus, ſignificat, miſſa perſona Angelus Gabriel, mittēs Deus ipſe eſt.

ANNOTATIO XLI.

Sex miſſionũ genera à Deo facta referũtur in Scriptura.

MVlta in proximis verbis notatu digna occurrunt, quorum primum eſt in illo uerbo (miſſus eſt) ſex enim miſſionum genera à Deo facta legimus in Scripturis ſacris. Prima eſt, per quam Filius Dei miſſus eſt à Patre homo factus, de qua dicitur. Galat. 4. Miſit Deus Filium ſuum factum ex muliere. eius enim incarnatio miſſio dicta eſt. Altera eſt per quam Spiritus ſanctus miſſus eſt ſub uiſibili ſpecie in diſcipulos poſt Chriſti in Cœlos aſcenſionem, de qua dicitur Ioan. 16. Si abiero, mittam eum ad uos. Vtramque exiſtimo prænuntiatam à Dauid Pſ. 42. illis uerbis. Emitte lucem tuam, & veritatem tuam. Veritas Filium, lux Spiritum Sanctum ſignificat. Tertia eſt, per quam Spiritus Sanctus idem mittitur inuiſibiliter per gratiam, & dona ſua in corda hominum, ad ea ſanctificanda, purificanda, & perficienda, de qua dicitur Rom. 8. Miſit Deus Spiritum Filij ſui in corda veſtra. Quarta eſt, per quam Deus mittit Angelos ad aliquid annuntiandum, vel ad aliquod opus in hoc mundo peragendum, de qua ſcriptum eſt Act. 1. Miſit Deus Angelum ſuum, & eripuit me de manu Herodis. Quinta eſt, per quam mittit etiam Deus hominem ad aliquid etiam annunciandum, aut faciendum, de qua dicitur Ioan. 1. Fuit homo miſſus a Deo. Sexta eſt per quam creaturas irrationales mittit Deus ad aliquid efficiendum, de qua ſcriptum eſt Ionæ 1. Miſit uẽtum magnum in mare, & facta eſt tēpeſtas magna in mari. Et Pſal. 77. Miſit in eos cœnomyã, & comedit eos, ranam, & diſperdidit eos. Sunt harum ſex miſſionum plurima teſtimonia, à quibus breuitatis cauſa, & quia res notiſſima eſt, ſuperſedeo. Si ordo temporis conſideretur, ultima miſſio eſt Spiritus ſancti in Apoſtolos & penultima Filij miſſio in carnem, non quòd reliqua miſſionum genera non fiant poſt has duas, ſæpe enim fiunt, & factæ ſunt, ſed quòd ante illas duas in veteri Scriptura legamus factas ceteras quattuor. nam Spiritus Sanctus inuiſibiliter miſſus eſt in corda illorum iuſtorum, qui ſecundum carnem Chriſtum præceſſerunt, & in Prophetas, per quos locutus eſt. miſſi etiam ſunt Angeli, & hic idem Gabriel prius ad Zachariam miſſus erat, miſſi ſunt etiam homines, nam Deus miſit Prophetas, miſſæ ſunt etiam creaturæ irrationales, vt conſtat ex locis allegatis. ſi igitur tempus ſpectetur, antiquiora ſunt quattuor miſſionum genera duobus primis. at ſi ordo cauſalitatis & efficientiæ ſpectetur, omnium prima eſt miſſio Filij, nam ceterarum cauſa eſt. miſſus enim eſt Spiritus ſanctus viſibiliter in homines, quia miſſus erat Filius. Ioan. 7. Nondum erat Spiritus datus, quia nondum erat Ieſus glorificatus. Quotquot autem ante Chriſtum ſecundum carnem Spiritum ſanctum acceperunt, propter Chriſtum acceperunt, niſi enim vẽturus fuiſſet, & futurus homo, nemo unquam iuſtificatus eſſet. Angeli, & Prophetæ propter hoc idem miſſi ſunt ad homines, & creaturę etiam irrationales magna ex parte miſſæ ſunt ad corrigendum homines, ob hoc myſterium, quod futurum erat. omnis enim gratia, & beneficium ſpirituale Dei erga homines factum, originem, & cauſam habuit, quia Filius Dei carnem pro hominibus ſuſcepturus erat. Si etiam ordo dignitatis conſideretur, hæc miſſio eſt omnium prima, non ſolum earũ in quibus creaturæ mittuntur, ſed etiã eius, quæ fuit Spiritus ſancti, nã quamuis quantum ad perſonam miſſam ſit eadem dignitas, quia æqualis, & conſubſtantialis eſt Filio Spiritus ſanctus; tamē ex parte termini maior eſt, & dignior miſſio Filij, quia Spiritus ſanctus nõ eſt vnitus creaturis illis viſibilibus, in quibus apparuit, nec eſt unitus donis ſuis, at Dei filius vnitus eſt naturæ humanæ, & factus eſt homo, idcirco ex parte termini dignior eſt, & excellentior hæc miſſio, quàm ſit miſſio Spiritus ſancti.

Conſideranda etiam eſt inter has miſ-

Multiplex inter has miſſiones differentia.

ſiones differentia multiplex. Prima quidem eſt inter tres priores, & tres poſteriores, iſtæ enim communes ſunt toti Trinitati, nam Pater, Filius, & Spiritus ſanctus, vnica, & indiuidua miſſione mittunt Angelos, homines, & creaturas irrationales, at tres illæ priores nō ſunt communes toti Trinitati, quātum ad principium ipſum miſſionis, nam ſolus Pater miſit Filium, Pater, & Filius miſerunt, & mittūt Spiritum ſanctum, vt enim docet Auguſtinus lib. 4. de Trini. cap. 19. miſſio duo habet, vnum ex parte mittentis, & hoc eſt producere; alterum ex parte termini, & hoc eſt effectus ipſe exterior, qui reſultat ex miſſione, miſſio ergo Filij a Patre, eſt produci a Patre quantum ad primum, & carnem indui: quantum ad ſecundum miſſio Spiritus ſancti eſt produci à Patre, & Filio, & per gratiam vniri mentibus, ſeu cordibus hominum, ſeu per formas uiſibiles apparere, & ſignificari. quantum igitur ad principium ſolus Pater mittit Filium, quia ſolus Pater producit eum, ſolus Pater, & Filius mittunt Spiritum ſanctum, quia à ſolis eis duobus procedit, at uero quantum ad terminum miſſionis, tota Trinitas eſt cauſa, nam Pater, Filius, & Spiritus ſanctus produxerunt, & crearunt illam humanitatem, quæ Chriſto eſt unita, tres etiam eędem perſonę producūt gratiā, per quam Spiritus ſanctus vnitur cordibus fidelium. in miſſionibus uero tribus poſterioribus non ſic eſt, ſed totæ tres perſonæ etiam quantum ad principium miſſionis mittunt Angelos, homines, ceteraſque creaturas. Hac de cauſa Ambroſ. lib. 2. de fid. cap. 4. & Auguſt. tract. 63. de uerb. Dom. illud Galat. 4. Miſit Deus Filium ſuum, de ſolo Patre mittenti interpretati ſunt.

Hinc ſequitur ſecūda differentia, tres enim emiſſiones priores non ſunt ex imperio, & dominio, non enim Pater miſit Filium imperando ei, ut homo fieret nec Pater & Filius mittunt Spiritū ſanctū imperando, & præcipiendo, ſed mittunt ex uirtute productiua. quia enim Pater generat Filium. dicitur mittere Filium, quia Pater, & Filius producunt Spiritum ſanctum, dicuntur mittere Spiritum ſanctum, quamuis non ex hoc ſolo fit miſſio, niſi ex parte termini accedat effectus exterior, ut quod fiat homo aut per gratiam vniatur homini. hi effectus fiunt à tota Trinitate ex imperio, & dominio, quo cuncta creant, ceteræ vero miſſiones ex ſolo imperio, poteſtate, & dominio fiunt, quo Deus Angelos, homines, & creaturas mittit tamquam earum Dominus, & poteſtatem in omnia habens.

Hinc eſt tertia differentia, ſolus Deus eſt, qui mittit Filium, & Spiritum ſanctum, at reliquæ tres miſſiones à creaturis fiunt, nam & Angelus Angelum, & hominem mittit. de Angelo Zach. 2. Ecce inquit, Angelus, qui loquebatur in me, egrediebatur, & ecce Angelus alius egrediebatur in occurſum eius, & dixit ei: Curre, & loquere ad puerum iſtum vt enim dicit Greg. hom. in Euang. Angelus ſuperior mittit inferiorem. Quod Angelus mittat hominem habetur 4. Reg. 1. dixit Angelus ad Eliam, Surge, & aſcende in occurſum nuntiorum Regis. Homo etiam hominem mittit, quod probatione non indiget, cum ſit res maniſeſtiſſima. etiam Angelus, ac homo mittunt creaturas diuina virtute, vt conſtat in multis miraculis, denique tres poſteriores cōmunes ſunt Deo, & creaturis, quamuis non æqualiter, at tres priores ſoli Deo propriæ.

Poſtrema differētia eſt inter vltimam & quintam ac quartam. nam quando homo, aut Angelus mittitur, cum ſint creaturæ rationales agnoſcūt imperium eius, à quo mittuntur, creatura verò irrationalis non ſic mittitur, quaſi agnoſcat imperium, ſed eam mitti non aliud eſt, quàm à Deo excitari, & per eas effectus illos efficere, quos intendit. Vnde Hieron. in illud Matth. 8. Imperauit ventis, & mari, inquit, imperauit, non errore illorum, qui putant omnia eſſe animata, ſed maieſtate conditoris. Hæc Hieronym. vti enim poteſtate erga creaturas, hoc eſt mittere, & imperare eis. Cū igitur tot ſint miſſionum genera, in præſenti ſermo eſt de ea, per quā Deus miſit Angelū notificando ei, quod per eū fieri uolebat, & iubēdo, vt faceret, & ad locū, in quo id facturus erat, deſtinādo. Fuit ergo miſſio ex dominio, & imperio, quo De⁹ utit̄ erga Angelos. Fuit

D 2 etiam

etiam miſſio hæc à tota Trinitate, vt paulo poſt dicimus. Pater enim, Filius & Spiritus ſanctus miſerunt Angelum vti dictum eſt, non ſicut in miſſione Filij, aut Spiritus ſancti.

ANNOTATIO XLII.

Quid nomẽ Angelus ſignificet, & quibus modis ĩ Scriptura uſurpetur

Secundo adnotandum eſt Angelũ nomẽ eſſe Græcum idem ſignificans, quod apud Latinos nuntiũ, id eſt, vnius voluntatis apud alterum expoſitorem, & interpretantur, in ſcriptura autẽ Angeli dicuntur, qui voluntatem Dei alijs explicãt Tripliciter autẽ uſurpatur hoc nomen in eadem Scriptura. Vno modo vt eſt nomen officij tantum, ſic autem quicunque nuntius, & interpres diuinæ uoluntatis ad eã explicandã ordinatus dicitur Angelus, quamuis homo ſit quãtũ ad naturã. iuxta quã ſignificationẽ Chriſtus dictus eſt Angelus. Malach. 3. Angelus teſtamẽti, quem uos vultis, Epiſcopi etiam dicuntur Angeli. Apoc. 2. Angelo Epheſi ſcribe. Sacerdotes etiã qui uerbum Dei prædicant, Angeli appellantur Malach. 2. Legem de ore eius requirunt, quia Angelus Dei eſt.

Secundo modo uſurpatur, vt eſt nomen officij, & naturæ, pro ſubſtantijs illis ſpiritualibus, & incorporeis, quę Dei voluntatem annuntiant, iuxta quã ſignificationem appellamus omnes illas ſubſtantias Angelos, ut enim, inquit, Dionyſius lib. de cœleſti Hierarch. cap. 5. omnes illæ ſunt nuntij uoluntatis diuinæ. non quidem omnes reſpectu hominum, ſed quædam nũtiant hominibus, quædam uero inuicem inter ſe ſuperiores inferioribus, vt paulo inferius dicemus. Sic uſurpatur ad Hebr. 2 Nuſquã Angelos apprehendit. Et ad Hebr. 1. Tanto Angelis melior effectus. Nec putes officium Angelorum ſolum eſſe nuntiare, nam per eos multa alia facit Deus, vt dicit Greg. hom. 34. in Euãg. Caſtigat enim homines, & per eoſdem beneficia confert. Hinc Baſilius, & Theodoret. exponunt illud Pſal. 103. qui facit Angelos ſuos ſpiritus, & miniſtros ſuos flammam ignis, dicunt Angelos dici ſpiritus, quãdo benefacit Deus per eos, quando uero caſtigat, flammam ignis. Sunt etiam multi ex his hominũ cuſtodes, & magiſtri. Matth. 18. Angeli eorũ ſemper uident faciem Patris. Ab illa operatione, quæ notior, & communior eſt, ſumptum eſt nomen.

Tertio vſurpatur, vt eſt nomẽ officij, naturæ, & ordinis, iuxta quam ſignificationem, cum ſint tres Hierarchiæ, & in ſingulis tres ordines, vltimum ordinem dicimus eſſe Angelorum. hi enim frequentius ad nos ſolent mitti, & ſic diſtinguimus Angelos ab Archangelis, principatibus, ceteriſque ordinibus. in qua ſignificatione accipitur ad Rom. 8. Neque Angeli, inquit, neque Principatus. Cum igitur in ſcriptura hoc nomẽ tripliciter vſurpetur, ſcito hoc in loco accipi ſecũdo modo, nẽpe generaliter ꝓ omni ſubſtãtia illa ſpirituali, & incorporea cęleſti, nã Gabriel, nõ erat de ordine Angelorum, ſed de ſuperiori ordine, vt paulo inferius dicemus. dictus tamẽ eſt Angelus communi ſignificatione, qua omnes ordines illi dicuntur Angeli, & ſic etiã accipitur ſuperius, quãdo dicitur Angelus apparuiſſe Zachariæ, & ad ipsũ loqui, nã idẽ eſt ille Angelus, qui nunc etiã miſſus eſt ad beatiſſimã Virginem.

Myſterium Incarnationis innotuit priꝰ Angelis quã hominibꝰ.

Hinc deducimus myſterium incarnationis prius notũ fuiſſe Angelis, quàm hominibus, pro cuius rei intelligentia aduerte, myſterium incarnationis tribus modis potuiſſe manifeſtari. Vno modo quantum ad factum ipſum, nempe Deum carnem ſumpturum eſſe, & ſic ab exordio mundi, & Angelis & hominibus innotuit, & à Deo eſt eis reuelatum, ſic tamen, vt Deus per Angelos hominibus indicauerit, ita docet Auguſt. lib. 7. de ciui. c. 32. ex quo fit prius Angelos nouiſſe, cum per eos homines nouerint. Altero modo, quantum ad temporis circunſtantiam, nempe quando hæc caro erat ſumẽda, & quo tẽpore Filius Dei futurus homo eſſet, quod etiã prius Angelis reuelatũ eſt, & per ipſos hominibus, Danieli enim reuelatum eſt tempus, ſed per Angelum. Tertio modo quantum ad præſentiam facti, nempe quantum ad horam determinatam, qua etiam ratione prius reuelatum eſt Angelis, nam Gabriel, qui nuntium portabat beatæ Virgini, nouit id myſterium prius, quàm nuntiaret. Deus enim reuelauit antea Gabrieli, quod futurum erat, & omnia, quæ nunciauit, prius nouit, ut recte dixit Chryſoſtom. hom. 2

in Matthæum. Deus enim loquitur Angelis, quãdo mittit eos, ſignificans quę facturi, aut dicturi ſunt. loqui autem Deum Angelis, nihil aliud eſt, vt notat Gregor. lib. 2. moral. c. 5. quàm manifeſtare, & reuelare eis occulta, quæ fieri per illos vult, prius ergo quantum ad determinatum tempus, & præſentiam Angelus myſterium nouit, & per eum homines, nempe beatiſſima Virgo, ita affirmat Dionyſius de cęleſti Hierarchi cap. 4. hunc locum Lucæ explicans, poſt beatam autem Virginem primus nouit celebratum myſterium Ioannes Baptiſta in vtero matris, & tertio loco Eliſabeth, quando exultante in vtero Ioanne exclamauit: Vnde hoc mihi, ut ueniat Mater Domini ad me, & poſt eam Ioſeph, quando uolens dimittere ſponſam ab Angelo audiuit, Quod in ea natum eſt, de Spiritu ſancto eſt. Hæc eſt communis doctrina Patrum, quamuis non ſit omnino certum, an Gabriel nouerit horã prçciſam incarnationis prius quàm beata Virgo, nam licet myſterij nuntiũ detulerit, nõ conſequitur ipſum ſciuiſſe ſtatim poſt Virginis beatiſſimæ conſenſum, celebrandũ eſſe myſterium, tamen tenendum eſt cum Dionyſio nouiſſe, idq; eſt pluſquam probabile. Ne autem exiſtimes, quando dicimus Angelis prius innotuiſſe, me velle dicere omnibus Angelis fuiſſe id manifeſtatũ, non enim ita eſt, ſed quibuſdam.

ANNOTATIO XLIII.

Quare De⁹ non p ſe, ſed per Angelum reuelauerit Mariæ myſterium Incarnationis.

TErtio loco poſſet non immerito aliquis interrogare, cur Deus in hoc myſterio vti nuntio dignatus eſt, cum potuerit per ſe ipſum reuelare beatiſſimæ Virgini? fateor, ſi id Deo placuiſſet, fieri potuiſſe, & quidem conuenienter, tamen multo conuenientius, & congruentius fuit nuntio uti, cuius cõgruẽtiæ aliquot cauſas adferre non eſt inutile. Prima quidem eſt, quia hac via fides beatiſſimæ Virginis magis exercebatur, & perficiebatur, quo enim difficilius fuit tantum myſterium credere Angelo nuncianti, quàm Deo ipſi per ſe reuelanti, tanto maior, & robuſtior fides credentis apparet, & efficitur. Huius fidei magnitudo commendatur poſtea a beata Eliſabeth dicente, Beata, quæ credidiſti; cũ enim beatiſſima Virgo prius debuiſſet Filium ſuum mente, quàm ventre concipere, congruentiſſime fidei eius exercendæ, & roborandæ per nuntiũ præbetur occaſio. Hanc cauſam inſinuat Tertul. in lib. de carne Chriſti, dicens: Crediderat Eua ſerpenti, credidit Maria Gabrieli, quod illa credendo deliquit, iſta credendo deleuit.

Secunda cauſa ea eſt, in hoc enim myſterio celebranda erant tria ſponſaliorum genera. Primum eſt inter Deum Patrem, & beatiſſimam Virginem; deſponſauit enim eam ſibi, & qui Filium generauit ab æterno Deum, ex ea in tẽpore genuit hominem, dicitur namque paulo poſt, Virtus altiſſimi obumbrabit tibi. Vnde Auguſtinus ſerm. 14. de natali Domini, beatam Virginem appellat ſponſam Dei. Alterum inter Filiũ Dei & naturam humanam; vnio enim verbi ęterni cum humanitate ſpõſaliorum ſpeciem quandam refert, & uterus Virginis ea de cauſa thalamus dictus eſt. Pſalm. 18. Ipſe tamquã ſponſus de thalamo ſuo. De his nuptijs ſcriptum eſt Cant. 3. Videte filiæ Sion regem Salomoné cũ diademate, quo coronauit illũ mater ſua in die deſponſationis illius.

Tertium fuit inter Chriſtum & Eccleſiam Euangelicam, quam ſibi in fide, & charitate ſpondebat; beatiſſima ergo Virgo in his ſponſalijs conſenſum præbuit, nomine proprio, tanquam ſponſa Patris, & nomine humanæ naturæ de ſua carne aſſumendæ, nomine etiam Eccleſiæ, vt præcipuum, & primum membrũ eius. Solet autem in nuptijs intercedere nuntius, & paranymphus quidam, qui & conſenſum mittentis defert, & conſenſum eius, ad quam mittitur, recipit, debuit ergo interuenire nuntius hic in tot ac tantis ſponſalitijs. Vnde Auguſt. ſerm. 14. de natali, hunc nũcium paranymphum appellat.

Tertia cauſa congruentiæ traditur ab Auguſtino eodem ſermone, nempe, vt eadem via reſtitueretur homo, quã perditus erat. Dæmon enim per ſerpentem aggreſſus eſt Euam, vt eam perderet, Deus igitur per Angelum beatiſſimæ Virgini loquitur, vt mundum in ea reuocet. Hãc cauſam adfert Bernard.

ſerm. 2. de Pentecoſte dicens: Miſſus eſt coluber tortuoſus a diabolo, vt venenum per aures mulieris in ipſius mentē transfunderet, & ſic refunderet in totius poſteritatis originem, miſſus eſt interim Angelus a Deo, vt verbum Patris per aurem Virginis in mentem, & ventrem ipſius eructaret, ut eadem via intraret antidotum, qua venenum intrauerat. Hæc Bernardus.

ANNOTATIO XLIIII.

Quare nō per hominē ſed per Angelum facta fuerit hac annūciatio.

QVarto loco inquirendum eſt, quādoquidem nuntio Deus uti voluit cur Angelo non homine vſus eſt, aut cur aliquem Prophetam ad id munus non legit? Multæ rationes huius rei eſſe poſſunt. quarum Prima eſt ex parte Dei mittentis, cum enim ipſe Deus eſſet carnem ſumpturus, conueniens fuit aliquem ex ſuis curialibus deſtinare nūtium, non ex ijs, qui in terra degunt, Angelus autem ex ijs erat, qui ſemper vident faciem Dei. Secunda cauſa eſt ex parte perſonæ ad quā mittitur, erat.n. Virgo puriſſima ſine ulla labe peccati, debuit ergo mitti Angelus, qui nulla labe culpæ infectus fuit. hanc rationem adfert Chryſoſt. in orat. de annuntiatione. Tertia cauſa eſt ex parte perſonæ mittendę, ut enim vnus ex Angelis fuit cauſa ruinæ hominum, nempe Angelus malus, ita congruum erat, vt unus etiam ex Angelis in eorundem reparatione operam poneret. Hanc cauſam adfert Iren. libro 5. cap. 19. Quemadmodum, inquit, Eua per angelicum ſermonem seducta eſt, ut effugeret Deum præuaricata uerbum eius: ita & hæc nēpe beata Virgo per angelicum ſermonē euangelizata eſt, vt portaret Deum obediens eius verbo. Quarta ex parte eiuſdem perſonæ mittendæ, cū enim Deus angelicam naturam nollet aſſumere. ſed humanam, fuit congruum eos non omnino excludere a participatione tanti myſter j idcirco nuncios effecit, maxime cum & hoc myſterium etiam ad eos ſpectaret, nam illorum ruinæ implendę erant. Quinta cauſa eſt ex parte myſterij, quod agebatur, erat enim Deus ex vna parte, ex altera homo, natura namque humana diuinę erat copulanda, nuntius igitur medius eligitur inter vtrumque, cuius natura inferior eſt diuina, & ſuperior humana. Sexta cauſa ex parte ipſius Chriſti Dei, & hominis, cum enim ipſe ſit non tantum hominū, ſed etiam Angelorum caput, rex, & Dominus, congruum erat uti Angelorum miniſterio. Poſtrema ex parte diſpoſitionum præcedentium aduentum Chriſti; a principio enim mundi uſus eſt Deus erga hominum ſalutem, Angelorum opera. per eos enim reuelauit multa hominibus, per eos dedit legem, per eos eduxit populum de Aegypto; per eos introduxit in terram promiſſionis; per eos victorias perfecit multas contra inimicos, multaq; mirabilia patrauit, quæ omnia gratia huius aduentus facta ſunt, congruebat igitur uti eis in hoc peragendo. His igitur de cauſis apparet, quam rationabiliter Deus uti Angelo tamquam internuntio in tanti myſterij celebratione uoluerit.

ANNOTATIO XLV.

Qualis Angelus ſit Gabriel.

QVinto loco adnotandum eſt, qualis Angelus ſit Gabriel. Aduerte ſacros Doctores ſecutos Dionyſium lib. de cœleſti Hierarchia, ſubſtantias ſpirituales in tres Hierarchias diuidere, ſupremam, mediam, & infimam, & ſingulas Hierarchias in tres ordines partiri, Supremum medium, & infimum. In prima quidem, & ſuprema ſunt hi ordines, Seraphim, Cherubim, & Throni, eo ordine diſtribuit, quo numerātur. In media ſunt Dominationes, Virtutes, Poteſtates. In ultima ſunt principatus, Archangeli, Angeli. Hic eſt ordo ſecundum Dionyſium, quem Gregor. hom. 34. in Euang. aliqua ex parte narrando immutauit tamen Dionyſij potius amplectenda eſt doctrina, cui acceſſit Athanaſ. in hom. de Deipara De vltima Hierarchia affirmat Dionyſius eſſe omnes, quotquot in huius inferioris mundi operibus, & gubernatione Deo inſeruiunt. Principatus quidem ſunt, qui curam habent, & præſunt Regnis, & Prouincijs, & his ſubduntur in hoc miniſterio ordines inferiores eiuſdem Hierarchię, nempe Archangeli, & Angeli. De ijs Principatibus eſt illud Dan. 10.

Prin-

Princeps Perſarum reſtitit mihi viginti vno diebus, & ecce Michael vnus de Principibus primis uenit in adiutoriũ meum. In hoc ordine conſtituunt Michaelem Dionyſ. capit. 9. & Athanaſ. hom. de Deipara. De eiſdem Principipus eſt illud Deuteron. 32. Conſtituit terminos populorum ſecundum numerum filiorum Iſrael. Septuaginta legunt ſecundum numerum Angelorum. & Baſil. lib. 3. contra Eunomi. ita legit. Similiter Damaſ. lib. 2. de fid. c. 3. vbi nomen Angelorum uſurpant, ut commune eſt toti Hierarchiæ ultimæ, ſicut etiã Dionyſius. Principatus enim ſunt qui prouincijs præſunt. De ordine vero Archangelorũ ſunt, ut dicit Greg. hom. 34. in Euang. qui magna & inſignia nuntiant. ex Angelis vero, ſeu ex ultimo ordine, qui minora nuntiant, & qui ſunt cuſtodes ſingulorum hominũ priuatorum. His ſuppoſitis dico ſecundum Doctorum communem opinionẽ Gabrielem eſſe de ordine Archangelorum, qui ſunt ſupra Angelos, & ſub Principatibus. Hæc eſt ſententia Ambroſ. lib. 1. de Spiritu ſancto c. 7. Iren. lib. 5. c. 21. Aug. ſerm. 14. de natali Domini, & Gregor. hom. 34. in Euangelia. Non autem eſſe de Principatibus videtur ex ſcriptura deduci, nam Daniel. 8. legitur vir quidam dixiſſe Gabrieli, Gabriel fac intelligere iſtam uiſionem. Hieronymus ibi affirmat virum hunc eſſe Michaelem, igitur Michael eſt ſuperioris ordinis, uti enim diximus ante, ſolus ſuperior Angelus mittit inferiorem, cũ igitur Michael ſit de principatibus, conſequitur Gabrielem eſſe ordinis inferioris, cum mittatur à Michaele, non tamen de ordine Angelorũ vltimo, ſed de medio, qui enim myſterium ſupremum annuntiaturus erat, de numero ſupremorum nuntiorum aſſumendus, erat, quales ſunt Archangeli.

ANNOTATIO XLVI.

Quare Gabriel pra alijs ad hoc munus fuerit electus.

SExto, nomen ipſum Gabrielis eſt cõſiderandum, ex eo enim deducitur cauſa, & ratio, propter quam inter Archangelos hic eſt in nuntium tanti myſterij electus. Aduerte igitur nomina Angelorum, quorum in ſcriptura fit mentio ſumpta eſſe ab ijs officijs præcipuis, ad quæ peragenda ſunt miſſi. Hinc eſt, quod Origen. lib. 1. periarch. cap. 8. & Hieron. Daniel. 8. tria illa nomina celeberrima Gabrielis, Michaelis, & Raphaelis ſic interpretantur. Dicunt enim Michaelem eſſe præpoſitum precibus, ſupplicationibus, & oblationibus fidelium, ob idq. appellatur Michael, quod idem ſignificat, ac Latine, quis ſicut Deus? quaſi diceretur, ut inquit Hieron. nullius eſt propitiari peccatis, nec preces exaudire niſi Dei. Raphael autẽ præeſt ſanitati corporum, idcirco ad illuminandum Tobiam miſſus eſt, & nomen idem ſignificat, ac medicina Dei Gabriel vero præeſt prælijs, ac bellis hominum idemq. ſignificat, ac fortitudo Dei, ſeu robuſtus Dei. quam etiã Etymologiam tradit Gregor. hom. 34. in Euangelia, ex qua Hieronymus, & idẽ Gregorius cauſam inferunt, cur ad hoc myſterium annuntiandum Gabriel ſit miſſus, nempe quia Chriſtus, qui annũtiabatur, bellum geſturus erat contra Diabolum, & de eo uictoriam reportaturus. Pſal. 22. Quis eſt iſte rex gloriæ? Dominus fortis, & potens in prælio, & Luc. 11. Cum fortis armatus cuſtodit atrium ſuum, in pace ſunt, quæ poſſidet at ſi fortior eo ſuperuenerit, vniuerſa arma eius auferet. Veniebat etiam Chriſtus bellum illud inferre inter homines de quo dictum eſt Matth. 10. Non veni pacem mittere in terram, ſed gladium. ea de cauſa Iſai. 9. inter alia nomina Chriſtus ſortitur illud. quo appellatus eſt, fortis in Hebræo גבר ea propter nũcius præmittitur nominis eiuſdem particeps, Gabriel, qui prælis, & bellis præeſſe ſolet recte autem fortitudo Dei dicitur, quia Chriſtus uirtute diuinitatis victoriam conſecutus eſt. Matth. 12. in digito Dei eijcio dęmonia. Hæc eſt nominis ſignificatio, & una cauſa, cur Angelus hic miſſus ſit nuntius. Eſt etiã alia ratio, & etymologia ſpernẽda apud Hebræos גבר idem ſignificat, quod apud Latinos vir, quod quidem nomen eſt ætatis, & ſexus, nec enim fœmina, nec maſculus paruæ ætatis dicuntur vir ſed ſolus maſculus ætatis perfectę à verbo גבר quod eſt præualere, cõfortari, ſeu confirmari, inde nomen quaſi robu-

Michaelis, Raphaelis, & Gabrielis etymologia.

ſtus corporis viribus, quod fit in ætate matura. Sunt multa loca ſcripturæ, in quibus hoc nomen eam retinet ſignificationem. Iob. 38. Accinge ſicut uir lũbos tuos. Threno. 3. Bonum eſt viro, cũ portauerit iugũ ab adoleſcẽtia ſua. Sunt alia etiam teſtimonia huiuſmodi. Ab hoc nomine trahitur nomen Gabriel, adiuncto nomine אל quod ſignificat Deum, quaſi Latine dictum eſſet, Vir Deus quod ſoli conuenit Chriſto, hic enim eſt homo Deus ſeu vir Deus. Eſt autem ex myſterio huic Angelo nomen id inditum, quia annunciaturus erat eum qui futurus erat vir Deus, & Verbum caro, quamuis enim multo ante hoc nomen ſortitus ſit, tamen ex præuiſione eius, quod futurum erat, illud accepit à Deo cui futura ſunt præſentia.

Itaque quando placuit Altiſſimo reuelare præciſe tempus huius aduentus, Danieli numerum hebdomadarum præſcribens, tunc Gabrielem ad hoc annũciandum miſit, utpote quem deſtinauerat ſuo tempore tanti myſterij nuntium futurum. Hanc nominis etymologiam tradiderunt Proculus in hom. de natiuit. quæ habetur in Actis Concil. Ephe. tom. 6. ca. 7. & Theophylat. in præſenti, Gabrielem inquiunt, miſſum eſſe nuntium, quia nomen idem ſignificat, quod homo Deus. His adiungo, non tantum ſignificare idem, quod homo Deus, ſed etiam, quod uir Deus, ut ſignificaretur Chriſtus futurus homo, quãtum ad naturam, & ætatis, ac corporis progreſſus facturus, tamẽ quantum ad animam atque intelligentiam ſemper futurus vir, quia in ventre matris adhuc exiſtens ſumma ſcientia, & charitate etiam quãtum ad actum, & rationis vſum fuit plenus. De quo graues Doctores interpretantur illud Hierem. 31. Mulier circumdabit virum quo in loco eſt nomen hoc גבר. Denique quia annunciandus futurus erat bellator fortis, & vir Deus, Gabriel Angelus mittitur nuntius, cuius nomine vtrumque myſterium ſignificabatur.

ANNOTATIO XLVII.

Deus inferiorib⁹ Angelis ſuperio-

POſtremo adnotandum eſt illud (à Deo) quo ſignificatur perſona mittens, vt diximus quidẽ ſuperius hoc in loco totam Trinitatem ſignificare, non enim miſſus eſt Angelus, ſicut Filius, & Spiritus ſanctus, Filius enim quia à ſolo Patre eſt, ideo à ſolo eo mittitur Spiritus ſanctus vero, quia à Patre, & Filio eſt, à ſolis Patre, & filio mittitur, non aũt à ſe ipſo, quia à ſeipſo nõ procedit. Angelus vero qa creatura eſt, a tota Trinitate mittiẽ, ſicut à tota Trinitate creatus eſt. Vnde non naturali proceſſione, ſed ex imperio Dei mittitur. Vt aũt quo modo à Deo miſſus dictus ſit, magis exprimatur, aduertẽda eſt doctriua Dionyſij de cœleſti Hierarch. cap. 9. nempe Deum ea, quæ ultimę Hierarchię committit facienda in in terris, non immediate illi manifeſtare, ſed per ſuperiorẽ, in his enim rebus per ſuperiores illuminat inferiores, & ſuam eis explicat uoluntatem. Hac de cauſa Daniel. 8. per Michaelem mittitur Gabriel ad Danielem, & per illum Dei voluntas ei reuelatur, iuxta quam doctrinam ita miſſus dicitur Gabriel à Deo, qui non à Deo immediate accepit præceptum, nec quæ dicturus erat, ſed per ſuperiores ſpiritus medios, quos elegit Deus ad hoc munus præſtandum, ſic etiam Deus hominibus ſæpe dicitur loqui, & præcipere per Prophetas, per Apoſtolos, & denique per alios medios, ad Hebr. 1. Locutus eſt Deus olim Patribus in Prophetis, nouiſſime locutus eſt nobis in Filio. Hac ratione interpretanda eſt doctrina Chryſoſt. hom. 2. in Matth. dicentis, Deum locutum eſſe Gabrieli, Vade in ciuitatem Galilææ, &c. Quamuis enim Deus poſſit cuncta per ſe operari ſine creaturis tamen id non vult ſemper facere, ſed ordinem ſeruat, & utitur creaturis, nã id in honorem & dignitatem cedit creatoris. Ex hoc conſequitur myſterium hoc prius innotuiſſe quibuſdã, aut vni, aut pluribus primæ Hierarchiæ & per hos manifeſtatum eſſe ordinate per inferiores ordines uni, aut pluribus vltimę, nempe principatibus, & per hos ordini medio ultimæ Hierarchiæ Archangelorum, nempe Gabrieli, qui iuſſa Dei intelligens promptiſſimo, & gratiſſimo animo excepit, & de cœlis ad terras deſcendens venit in ciuitatẽ Nazareth, & qui prius Zachariæ prænuntiauit prçcurſorẽ, idẽ nũc ſexto mẽſe annuntiat beatiſſimæ Virgini Saluatorẽ.

res manifeſtat uoluntatē ſuam.

Lu

In ciuitatem Galilęæ.

COMMENTARIA.

DEſcribitur locus, quò à Deo miſſus eſt Angelus, in ciuitatem quandam, inquit, Galilææ, ibi enim commorabatur tunc beatiſsima Virgo, quæ conceptura, ac paritura erat Mundi Saluatorem. Huius rei myſterium, & loci declarationem in adnotatione inuenies.

ANNOTATIO XLVIII.

De dupli ci Galilæa, & vtra earum hæc fuerit.

PAlæſtinæ, quam poſt captiuitatem Aegyptiacam duodecim tribus incolebant, Galilæa pars quædam eſt: in diuiſione autem per Ioſue facta, hæc Galilæa ſors fuit duarum tribuum, nempe Zabulon, & Nephtalim. Iudæam vero, in qua erat Hieruſalem habitabant tribus Iuda, & Beniamin. Partitio autē hæc inter duodecim tribus facta fuit, quātum ad agros, & poſſeſsiones, quas ſinguli habebant ſecundum proprias ſortes, licebat tamen commorari ubi vnicuique placebat, nā qui erant ex Iuda, in Galilęa, & qui erant ex Galilæa, in Iuda habitare poterant, ſortes tamē ſemper ſingulorū in ea erāt parte terrę quæ proprię tribui obuenerat. beata ergo Virgo, & Ioſeph, cum eſſent de tribu Iuda, partem ſuam habebant in regione Bethlehem, quę erat de ſorte Iuda, tamen habitandi gratia venerant in Galilęam, & ibi commorabantur, quando miſſus eſt Angelus. Huius Galilęę duæ ſunt partes quas Hieronym. lib. de locis Hebraicis appellat duas Galilæas, inferiorem, & ſuperiorem. Inferior erat verſus meridiem, quæ habitabatur à tribu Zabulon, vbi erat mare Tiberiadis, & ciuitas Nazareth. Superior vergebat ad Septentrionem, & incolebatur à tribu Nephtalim, & hanc Hieronymus appellat Galilæam gentium. In ea Salomō aſſignauit Hiram regi Tyri viginti oppida in pretium eorum, quæ contulerat pro templi ędificatione, 3 Reg. 9. & erat coniuncta Tyro, & Sidoni, eaq. de cauſa quidam affirmant Galilæam gentium dictam eſſe, quia gentibus, erat confinis, & à gentibus multis habitabatur, maxime poſtquam à Salomone tradita ſunt oppida Regi Tyri. Quidam uero totam Galilæam appellant gentium, quia totam multæ gentes habitabant, ita affirmant Ioſeph. lib. 3. de bello Iudaico cap. 4. & Strabo cap. 16. vbi de Galilæa agit. Angelus ergo miſſus eſt in partem inferiorem Galilæę, ibi enim ſita erat ciuitas Nazareth.

ANNOTATIO XLIX.

Galilęa nomine myſteria aliqua deſignata.

COnſideranda ſunt myſteria aliquot hoc nomine ſignificata, non enim caſu, ſed diuino conſilio ac prouidentia factum eſt, vt Chriſtus, qui de tribu Iuda futurus erat ſecundum carnem, in Galilæa, in alienaq. tribu conciperetur. Nonnullas huius tanti myſterij cauſas ex nominis etymologia inueſtigare conabimur, ſunt enim variæ nominis huius rationes, & deriuationes, ex quibus aliqua, quæ ad rem faciunt deducemus. Primo quidem apud Hebræos גל idem ſignificat, quod apud Latinos, tumulꝰ, inde גליל id eſt terminus, ſeu confiniū, nam tumulus, ſeu aceruus lapidum frequenter ſtatui pro confinio ſolet. Galilæa ergo confinium, ſeu terminum ſignificat. Vnde illud Iſai. 9. Via maris trans Ioardanem Galilææ gentiū. Quidam uertunt loco Galilææ, terminum, & Hieronym. ibi vertit tumulum, quia tumulus lapidum ſolet poni loco confinij, & termini. Iuxta hanc ſignificationem ſumimus cauſam, cur Dominus in Galilęa homo factus eſt, nimirum, quia ipſe futurus erat terminus legis, & initium Euangelij. Ro. 10. Finis legis Chriſtus ad iuſtitiam omni credenti. illud (finis) non ſolam finalem cauſam, propter quam res eſt, ſignificat, ſed etiā terminum, & complementum, quoniam Chriſtus utrumque habuit. ipſe enim ſcopus eſt, & finis, propter quem lex illa inſtituta eſt, & quem lex ſignificabat, & in quem omnia illa, quæ in lege erant, tendebant. Galat. 3. Lex pædagogus noſter fuit in Chriſto, idem etiam fuit terminus legis, propterea ſubiunxit Paulus: Vbi venit fides, iam non ſumus ſub pædagogo.

Tribus

Chriſtus tribus modis legem impleuit.

Tribus ergo modis Chriſtus legem impleuit. Primo quidem quia præceptis illius vltro obtemperauit. circunciſus enim eſt, & feſta legis, ceteroſq; ritus diligenter obſeruauit. Altero modo, quia quę in lege prædicta erant, ac ſigni ficata de illo, re ipſa præſtitit. horũ duorum meminit Auguſt. lib. 17. contra Fauſt. cap. 6. Tertio uero modo, quoniam ſacrificijs illis, ac cæremonijs anti quis finem impoſuit, propter hoc ergo in Galilæa, & confinio homo factus eſt.

Galilæa quaſi trãſmigratio dicta, trãſlationẽ Eccleſiæ a Iudæis ad Gentes denotat.

Secundo nomen hoc Galilæa, poteſt trahi à uerbo גלה quod idem ſignificat, quod apud Latinos tranſmigrare, inde Galilæa, quaſi tranſmigratio, quam etymologiam ſecutus eſt Gregor. hom. 21. in Euang. iuxta quam ſignificationem aliud myſterium indicatur, fit enim homo in Galilæa, id eſt, tranſmigratione, vt ſignificet religionem, ac fidem abiectis maxima ex parte Iudæis, populoq; illo repudiato migraturam in gentes, quod ipſe Chriſtus Matth. 21. comminatus eſt Iudæis. Auferetur, inquit, à vobis regnum Dei, & dabitur genti facienti fructus eius, & Rom. 11. Nolo vos ignorare myſterium, quia cæcitas ex parte contigit in Iſrael, ut plenitudo gentium intraret. Quod Hieremias cap. 14. prædixit, de Chriſto enim loquens ait: Quare quaſi colonus futurus es in terra, & quaſi vir declinans ad manendum. ibi Hieronym. exponit, cur dictus ſit, vir declinans, quia translaturus inquit, erat religionem ad gentes, quam migrationem Apoſtoli fecerunt Act. 13 dicentes: Quia repellitis illud, & indignos uos facitis æternæ uitæ, ecce conuertimur ad gentes. In huius ergo rei ſignificationem carnẽ ſumit in Galilęa.

Galilæa quaſi reuolutio Latine, q Chriſtus mirabiles reuolutiões ad uẽtu ſuo eſſet patraturꝰ.

Tertio hoc idẽ nomẽ deriuari etiam poteſt à uerbo גלל quod idem ſignificat, quod Latine voluere, ſeu portare vnde גלגל id eſt rota, & Galilæus, quaſi rotator, ſeu reuoluens, & Galilæa, quaſi reuolutio. Hanc etymologiam ſecutus eſt Gregor. Nyſſen. orat. 2. de Reſurrectione, ex qua deriuatione, & ſignificatione ſumimus cauſam aliam, cur Chriſtus homo factus eſt in Galileæ, & Galilæus eſſe, & dici voluerit, multiplicem enim, & admirabilẽ reuolutionem & ut ita dicam rotationem ſuo aduentu effecturus erat in mundo. Prima fuit, qua populum Iudæorum, qui erat prius populus, & dilectus Dei, factus eſt vitio ſuo non populus, & non dilectus, contra vero gentiles qui erant non populus & non dilecti, effecti ſunt Dei miſericordia populus dilectiſſimus. mirabilis rota hæc eſt, ille erectus deprimitur, hic depreſſus erigitur. Hanc reuolutionẽ prædixit Oſeas cap. 1. Voca, inquit, nomen eius. Non populus meus, quia uos non populus meus, & ego non ero veſter Deus. & cap. 2. Dicam nõ populo meo, populus meus es tu. quem locum interpretans, & citans Paulus Rom. 9. Vocabo, inquit, non plebem meam, plebem meam, & non dilectam, dilectam, & nõ miſericordiam conſecutam, miſericordiam conſecutam, & erit in loco, vbi dictum eſt, Non plebs mea uos. Poſtremo autem mundi tempore, poſtquam intrauit plenitudo gentium, tum populus Iudæorum depreſſus, iterum erigetur, & accedet Eccleſiæ Chriſti, vt habetur Rom. 11. mira ergo reuolutio hæc eſt, meritoq; in Galilæa homo fit, Galilæuſque dictus eſt. Altera reuolutio eſt, qua totam gentium religionem falſam euertit, & idola omnia, ac eorum cultum deiecit, penituſque deleuit, ac ueram fidẽ, religionem, & cultum erexit, & confirmauit. De qua 1. Theſſal. 1. dictum eſt. Quomodo conuerſi eſtis ad Deum à ſimulachris ſeruire Deo viuo, & vero. Hac ratione utitur Gregor. Nyſſen. loco citato ad oſtendendum, quare Chriſtus in Galilæa conceptus, & educatus eſt, prædicauit, ac diſcipulos congregauit. Ad quam forſan etymologiam, & rationem Angelus alluſit, quando Chriſto aſcendente in Cęlum Act. 1. Diſcipulis admirantibus dixit: Viri Galilæi, quid ſtatis aſpicientes in Cęlum? quaſi diceret, ò viri, qui debetis mundum reuoluere, & per quos gentes à falſis dijs, ad uerum Deum, ſunt cõuertendæ, quid hic ſtatis? non enim hęc eſt ueſtra manſio. Tertia reuolutio eſt, quæ etiam nũc fit, & fiet uſq; ad finem ſæculi, qua corda hominum reuoluit, & conuertit mira, & diuina conuerſione, & ex lupis agnos manſuetos, & ex leonibus oues facit, ac terrenis cupiditatibus obſtrictos, ſenſiquſque deditos, & uoluptatibus

tibus ſæculi immerſos extrahit, & commutat in homines ſpirituales, puriſſimos, & ſanctiſſimos, & contrarijs vitijs depulſis in mores Angelicos euehit. Epheſ. 5. Eratis tenebræ, nunc autem lux in Domino. Et Col. 1. Eripuit nos de poteſtate tenebrarum, & tranſtulit in regnum filij dilectionis ſuæ. Poſtrema reuolutio eſt inimicorum. victorem enim dæmonem, qui de homine triumphabat, vicit, & ſuperauit. & qui in ligno vincebat, in ligno uictus eſt, & vincitur, carnem, & mundum, & mortem, quorum imperio ſubdebamur, redegit in noſtram ſeruitutem, victores ſubegit, ac ſuperauit, & victis victoriam dedit. Rom. 5. Sicut regnauit peccatum in mortem, ita & gratia regnet per iuſtitiam in uitam æternam per Chriſtum. & 1. Cor. 15. Gratias Deo, qui dedit nobis victoriam per Ieſum Chriſtum. Propter has igitur quattuor inſignes reuolutiones ſignificandas merito in Galilæa, id eſt in reuolutionis, & couerſionis prouincia homo fieri elegit.

Cui nomen Nazareth.

COMMENTARIA.

NOmen ciuitatis indicat. digna enim nominis claritate erat ciuitas, in qua tantum myſterium celebratum eſt, & in qua mater futura Dei commorabatur & à qua nomenclaturam Chriſtus accepit. Dictus enim eſt Nazarenus à patria, vt habetur Matth. 2. eamque in cruce ſignari voluit. Ioan. 19. Erat autem ſcriptum, Ieſus Nazarenus rex Iudęorum. Eſt autem Nazareth ciuitas parua in Galilæa inferiori in monte vndata, & prope montem Thabor ſita.

ANNOTATIO I.

Chriſtus qua ratione Nazaræ⁹ dictus ſit.

HIeronymus Iſa. 11. tractans qua ratione Chriſtus ſit dictus Nazarenus, refert duas huius nominis etymologias. Vna eſt, quam ipſe probat nempe, vt ſcribatur cum ז zain, & tunc deriuatur à uerbo נזר nazar, quod idem ſignificat, ac latine ſeparo, ſanctifico, conſecro. Nazarenus ergo idē eſt, quod latine ſeparatus, ſanctificatus, conſecratus, quod nomen Chriſto Domino optime conuenit. ipſe enim fuit ſeparatus ab hominibus, quia hi omnes peccatores ſunt, ipſe uero ſolus ſine peccato eſt vere ſanctificatus, & conſecratus, qui diuinitatē ipſam habuit vnitam ſuæ humanitati, de quo Paulus Hebr. 7. ſic didicit: Talis decebat, ut nobis eſſet Pontifex, ſanctus, innocens, impollutus, ſegregatus à peccatoribus. Iuxta hanc etymologiam clare liquet optimo conſilio elegiſſe ciuitatem Nazareth, à qua dictus eſt Nazarenus, ut ex nominis ſignificatione, qualis eſſet, qui in ea conceptus eſt, ſignificaretur. Et hanc cauſam, cur in Nazareth concipi voluerit, ſumptam ab hac ſignificatione, & etymologiam adfert Euſeb. libr. 7. demonſtr. Euang. cap. 5. iuxta hanc etiam etymologiam in veteri lege quidam ſe vel ad tempus, vel perpetuo Deo dedicabant, & ſe à communi viuendi modo ſeparabant iuxta præſcripta Num. 6. & dicebantur Nazaræi, quaſi ſeparati ab alijs, & Deo conſecrati, de quorum numero fuit Sampſon Iudi. 13. qui fuit Chriſti figura. Hac eadem ſignificatione vſus Gregor. Nazianzenus orat. de funere patris ſui, appellat religioſos Nazaræos, quia modo quodam peculiari ſe dedicant Deo, & à communi vita ceterorū Chriſtianorū ſegregantur.

Alia Hebræorum etymologia, quæ contemnēda nō eſt.

Altera etymologia eſt, quam Hieronymus dicit eſſe ſapiētum Hebræorum, qui aſſerunt nomen hoc Nazareni ſcribendum eſſe cum littera צ tſade, cui apud Hiſpanos reſpondet c, cum puncto inferiori, quam ipſi appellant, cētilla, tunc autem deriuatur à uerbo נצר quod idem ſignificat, quod latine cuſtodio, præſeruo, obſeruo, ſeu à nomine נצר quod ſignificat florem. Hæc etymologia nō placet Hieronymo, quia literæ tſade non reſpondet latine litera z, zain, ſed s, at Nazarenus ſcribitur cum zain. At profecto etymologia hæc non videtur ſpernenda, nec tam facili argumento repellenda, quæ efficacioribus argumentis nititur. Primo quidem in titulo crucis vero, qui Romæ aſſeruatur maxima veneratione, habetur ſcriptum

eſt Chriſtum tunc appellatum ſic eſſe. Nec eſt alicuius momenti quorundam recentiorum euaſio, illum nempe titulum ſcriptum eſſe à Romanis militibus, qui ignari idiomatis Hebræi ſic ſcripſerunt. hæc inquam euaſio eſt valde incõſiderate prolata, tũ quia titulus ille maxima diligentia fuit confectus, quod vel ex eo liquet quod tribus idiomatis fuit conſcriptus, Hebraice, Græce, & Latine. tum quia non caſu, aut hominum conſilio id factum eſt, ſed diuina plane prouidentia, neque ſine myſterio, ut omnes Doctores ſacri fatentur. nec eſt facile admittendum errorem tanti momẽti fuiſſe permiſſum à Deo in re tanta. tum ẽt quod eſt valde notandum, quia ſi ignorantia militum aliquid in hoc peccaſſet, potius quod ſcribẽdum erat cum tſade ſcripſiſſent illi cum littera notiori qualis eſt Zain, non autem cum tſade, quæ eſt Latinis plane ignota, quippe qui nullam habent literam ipſi correſpondentem, habent autem, quæ reſpõdet Zain. porro ignari ſolent ſcribere literis ſibi notis, non aũt literis ignotis, cum igitur ſcripſerint cum tſade, quæ eſt propria Hebræis, non aũt Latinis, nec Græcis, profecto argumẽto eſt illos ſcripſiſſe, ut Hebraice ſcribendum erat. Demũ, quia nomen illud notiſſimum, & vulgatiſſimum tũc temporis apud omnes. Chriſtus enim Nazarenus omnibus tũc notus dicebatur Nazareus, non ergo in eo errarunt. Secundo hæc etymologia confirmatur, quia nomen Nazareus cum zain, quo appellabantur illi q̃ ſecundum legem erant Nazarei, ſemp̃ Græce ſcriptum eſt cum Alpha, at Chriſtus Nazareus, ſeu Nazarenus cum omega, ut conſtat Ioan. 18. & Luc. 18. quod ea rõne credimus factum, quia cũ Græci non haberent literam tſade, & loco eius vtendum eſſet litera zain, ne quis exiſtimaret Chriſtum dictum Nazareũ, ſicut illos, qui ſecundum legem erãt Nazarei, Euangeliſtę dixerunt litera proxima, & Chriſtum appellarunt, Nazarenum, ſeu Nazareum, præter Marcum, qui Romæ ſcribẽs propter Latinos vſus eſt littera Alpha. nuuquam tamen inuenimus illos, qui ſecundum legem erant Nazareni, dictos fuiſſe Nazareos, cum omega. Adde Epiphanium hęreſ. 29. affirmantem Chriſtum dictum Nazoreũ, & Chriſtianos Nazoreos, non autẽ Nazarenos, ſicut illos legis. Tertio comprobatur hoc idem ex Euãgelio, quod Mathæo adſcribitur Hebraicè ſcriptũ ca. 2. Scriptum enim eſt nomen hoc tſade, Venit, inquit, in ciuitatem Nazareth, ut impleretur, quod ſcriptum eſt per Prophetas, qui Nazareus uocabitur. Nec argumentum Hieronymi multum roboris habet. nam incumbit illi probare literam tſade non habere latine reſpondentem zita, hoc enim negamus, immo maxime reſpõdet, quia tſade fortiorem habet pronũtiationem, quam litteras, ſimplex, & eſt maxime uicinus ſonus eius ſono literæ zain, ſeu zitæ, quãuis i principio dictionis aliquãdo Latini, & Gręci loco illius vtantur, Sigma. vt in nomine Sion. Non eſt igitur ſpernenda etymologia hæc, ſecundum quam apparẽt diuina myſteria, cur in Nazaret ſi carnẽ ſumpſerit, & ab ea appellationẽ ſumere dignatus ſit. Primo quidem, ſi a uerbo נצר deriuetur, tunc idem eſt, ac ciuitas cuſtodiæ, quo quidem ſignificabatur ex ea proditurus uerus cuſtos Chriſtus, talis enim appellatus eſt Iob 7. Quid faciã tibi, ò cuſtos hominum. qui homines ſeruauit, præſeruat, & conſeruat à dæmonis poteſtate, à peccatis, & à morte, ne pereant. Hic eſt bonus ille Paſtor, q̃ ſuas oues ſic cuſtodit, vt dicere uere poſſit; Ioan. 10. Ego cognoſco oues meas, & ſequuntur me, & vitam æternam do eis, & non peribunt in æternum, & nemo rapiet eas de manu mea. Hic eſt ille uineæ, & Eccleſiæ fideliſſimus cuſtos, qui animam propriam poſuit, ut illam cuſtodiret, ut vere diceret Cant. 1. Poſuerunt me cuſtodem in uineis: vineam meã nõ cuſtodiui, quia proprię animæ, ſeu uitæ non pepercit, ut nos ſaluaret. Secundo ſi deriuetur à nomine נצר quod ſignificat florem, tunc Nazareth erit quaſi ciuitas floris, ſeu florida, quia in ea conceptus eſt flos ille, de quo Cantic. ſecundo dictum eſt, Ego flos campi, verus, & perfectus flos, præcurrens fructum uenturum, ſic Chriſtus flos iuſtitiæ, ſanctificationis, & gloriæ fructum prænuntiauit, & effecit. Roman. 6. Habetis fructum ueſtrum in ſanctificationem, finem uerò uitam ęternam. Quadrat

drat

drat autem ſimilitudo floris, nam flos, vt fructum adferat, ipſe deſtruitur, & quandiu integer manet, fructus nõ apparet, ſic Chriſtus Dominus morte ſua fructum animarum noſtrarum ſanctificationis attulit non allaturus, niſi moreretur, Iſa. 53. Si poſuerit pro peccato animam ſuam videbit ſemen longæuũ. Ioan. 12. Niſi granum frumenti cadens in terram mortuum fuerit, nullum fructum adfert, ſi autem mortuum fuerit, multum fructum adfert. Et rurſus: Ego ſi exaltatus fuero à terra, omnia traham ad meipſum. Tertio, eſt etiam aliud myſterium, nam nomen hoc etiam ſignificat, idem, quod germen, ſeu ſurculus, ciuitas ergo ſurculis, & germinis eſt Nazareth, in qua productum eſt illud mirabile germen, de quo dicitur Hierem. 23. Suſcitabo Dauid germen iuſtum, ſeu germen iuſtitiæ in terra peccatorum, & tranſgreſſorum, ubi nulla erat iuſtitia, quæ hominem iuſtum efficeret coram Deo, producitur Chriſtus, qui factus eſt nobis iuſtitia, & ſanctificatio, 1. Corinth. 1. Hæc omnia, & plura myſteria ſignificata credimus hac electione diuina, ſecundum quã in Nazareth homo factus eſt Filius Dei.

ANNOTATIO LI.

Immerito Iudæi verum Chriſtũ non admittũt, quia Galilæus, et Nazareus eſt.

ADnotãdum etiam eſt, vnum ex iis, quę Iudæos maxime remouerunt à credendo in Chriſtum, & quo ſuę incredulitatis excuſationem prætexebãt, illud fuiſſe quod Chriſtum Galilæum, & Nazareum exiſtimarunt, cum tamẽ per Prophetas ſcirent futurum de Bethlehem, quæ erat in Iuda. cũ enim Herodes, vt refertur Mat. 2. in aduentu Magorũ noſſe uellet, ubi Chriſtus naſceretur, ſapiẽtes Iudæorũ reſpõderũt in Bethlehẽ naſciturũ, ſic enim ſcriptum eſſe per Prophetã Michæã c. 5. Et tu Bethlehem terra Iuda, nequaquã minima es in principibus Iuda, ex te enim exiet Dux. Hac ratione, ſeu excuſatione moti Chriſtum repellebant tanquam Nazarenum & Galilæum. Legimus enim Ioan. 1. Nathanaelem audientem à Philippo: Quem ſcripſit Moyſes in lege & Prophetæ inuenimus Ieſum filium Ioſeph à Nazareth, admiratum eſſe, & obieciſſe patriam, A Nazareth inquit, poteſt aliquid boni eſſe? quod uerbum, non affirmantis, ut Auguſtinus exiſtimauit, ſed opponentis eſt, vt interpretatus eſt Cyrillus, & ibi nos explicuimus. Præterea Ioan. 7. diſſenſione facta inter maiores Iudæorum, quibuſdam dicentibus, hic eſt Chriſtus, quibuſdam negantibus, oppoſitio ea facta eſt, Numquid a Galilæa uenit Chriſtus? Nonne Scriptura dicit, quia de ſemine Dauid, & de Bethlehem caſtello, ubi erat Dauid, uenit Chriſtus. Præterea, ut ibidem refertur, Nicodemo partes Chriſti agenti Phariſæi obiecerunt dicentes: Numquid tu Galilæus es, ſcrutare Scripturas, & uide quia à Galilæa Propheta non ſurgit.

Huic Iudęorum excuſationi, & oppoſitioni reſpõdendum eſſe exiſtimo quibuſdam aſſertionibus ſequentibus. Prima eſt, Chriſtus, & de Bethlehem fuit ſimul & de Nazareth, neque vnum alteri repugnat. In hoc quidem errarunt Iudæi, quia erat Nazareus, inferentes non eſſe Betlehemitam, cum vtrumque ſit complexus, conceptus quidem in Nazareth, & educatus, tamen natus in Bethlehem, ut conſtat ex hiſtoria Euangelica.

Chriſtus & de Bethlehem & Nazareth fuit, & vtriuſq; à prophetis prædictus.

Secunda aſſertio. Vtrumque prædictum fuit per Prophetas, & Nazareum futurum, & Bethlehemitam. De poſteriori apertum eſt teſtimonium Michææ, cuius paulo ante meminimus, & refert Matthæus c. 2. Et tu Bethlehem terra Iuda, nequaquam minima es in principibus Iuda, ex te enim exiet Dux. De priori vero certum eſt ex Euangelio per Phrophetas illud eſſe prædictum. Nam Matthæus inquit, Venit in ciuitatem Nazareth, ut impleretur, quod dictum eſt, per Prophetas, quoniam Nazareus uocabitur, at apud quem Prophetam reperiatur hoc teſtimonium, certant ſacri Doctores. Chryſ. hom. 9. in Matth. affirmat multa monimenta Prophetarum eſſe deperdita, nec eorum integra haberi à nobis uolumina, in illiſq; hoc teſtimonium contineri. Auctor imperfecti homil. 2. aſſerit allegari à Matthæo Prophetas alios, non hos, quos nunc habemus, illorum autem ſcripta non extare. Secundum hos Doctores in libris, quos nunc habemus, teſtimonium

monium

monium hoc non continetur. Hæc tamen ſolutio parum ſatiſfacit, non enim eorum aſſertio firmo nititur fundamento nempe probandum erat, quod ſupponunt. At Hieronymus Matth. 2. recurrit ad ſignificationẽ nominis, nam Nazareus ſignificat Sanctum, ſi ſcribatur cum zain, vt ipſe Hieronymus ſcribendum cenſuit, Sanctum autem futurum Chriſtum multi Prophetæ prænuntiarunt. Hæc tamen reſponſio non uidetur accommodari poſſe Euangelio, nã Matthæus dicit prædictum eſſe per prophetas Chriſtum Nazareum vocandũ eſſe quia de patria Nazareth, non autem quia Sanctus futurus erat. nam Sanctus dici poterat, etiam ſi non eſſet de Nazareth, at Chriſtus vocatus Nazareus à patria immo Matthæus id adnotaſſe videtur, vt occurreret obiectioni Iudæorum Chriſtum non recipientiũ, quia Nazareus erat, quibus Euangeliſta opponit id etiam per Prophetas prænuntiatum fuiſſe. Quidam recentiores ſcribentes nomen cum zain affirmãt teſtimonium hoc haberi Iudic. 13. vbi de Samſone in figura dicitur, Erit Nazareus Dei ab infantia ſua. Simile etiã Gen. 49. dicitur de Ioſeph qui fuit etiã figura Chriſti. Fiant, inquit, in capite Ioſeph, & in vertice Nazarei inter fratres ſuos. At quia Chriſtus non dictus eſt Nazareus, ut illi qui ſecundum legẽ erant, ſed Nazareus à patria, & cum littera tſade ſcribitur, vt dixi ſupra, aliter exiſtimo reſpondendum, Euangeliſtam videlicet allegaſſe illud Iſa. 11. ſecundum litteram Hebraicam, ubi enim nos legimus, flos de radice eius aſcendent, in hebræo eſt נציר ſeu נצר quod ſapientes hebræorum, & Hiero. ibi, & Matth. 2. refert, nomẽ eſſe appellatiuum affirmant, quaſi dictum eſſet, & Nazareus de radice eius aſcendet, & connectitur cum præcedenti, Egredietur virga de radice Ieſſe, qui fuit pater Dauid, & Bethlehemita, de hac autem radice aſcendet Chriſtus, qui Nazareus erit. Hieronymo non placet hæc etymologia, quia ſcriptum putat Nazàreth cũ zain: at vt ſupra diximus, multo probabilius eſt, ſcriptum eſſe cum tſade. Vulgata autem ſignificationem interpretãs uertit flos aſcendet, quia nomen נצר ſignificat florem, ſi tamen ibi ſit nomẽ appellatiuum, vt eſſe poteſt, tunc eſt teſtimonium expreſſum, quod à Matthæo citatur, nec eſt inconueniens quod vtitur numero plurali, per Prophetas ſcriptum eſt, nam apud Hebræos ſæpe pluralis numerus pro ſingulari, & è contrario uſurpatur firma ergo manet aſſertio, per Prophetas, prædictũ fuiſſe Chriſtum futurum, & de Bethlehem, & de Nazareth.

Tertia aſſertio, Iudæi non potuerũt ſui erroris, ignorantiæve excuſationẽ vllam prætexere, nec grauiſſima culpa vacarunt, quod Chriſtum, ut Nazarenum, & Galilæum repulerunt. Hęc aſſertio multis probatur rationibus. Primo quidem Scripturas non obſeruarunt diligenter, in quibus prænunciatum erat Chriſtum fuiſſe Nazarenum, nec aduerterunt verba Michææ, vt enim recte adnotat Chryſoſtomus hom. 7. in Matth. Michęas dixit. Ex Bethlehem egreſſurum Ducem Chriſtum non autem dixit ibi permanſurum, aut commoraturum, ac vere egreſſus eſt, quia ibi natus eſt, & in Aegyptum profectus, & in Nazareth reuerſus. Secundo eius Natiuitas in Bethlehem fuit manifeſtata aduentu Magorum, quando uenerunt in Hieruſalem, publice annunciãtes Chriſti natiuitatem, & proficiſcentes in Bethlehem inuenerunt Chriſtum, quis excuſare poterit Iudæos, qui tunc nullam diligentiam fecerunt, nec miſerunt Bethlehem ad ueritatem indagandã. Tertio, hiſtoria paſtorum, quibus Angelus apparuit, & qui feſtinantes venerũt Bethlehem, & inuenerunt Chriſtũ ignorari nõ potuit; ſi ſolliciti fuiſſent Iudęi, vt par erat, habuerunt, vnde noſſe potuiſſent, natũ in Bethlehẽ. Quarto facinus illud Herodis horrendũ, cõtra infantes, mũdo manifeſtauit Chriſtum in Bethlehem natum, & inde diſceſſiſſe, cum non fuerit inuentus ab Herode. Scire enim poterat in Scriptura Herodem nõ potuiſſe tũc occidere Chriſtũ, nec impedire, quæ prædicta erãt a Dẽo p Prophetas. Quinto quãdo tot, ac tãta miracula Chriſti viderunt, & doctrinã eius audierunt, cur non diligenter inueſtigarunt eius natiuitatem, cum Virgo Beatiſſima adeſſet, cum teſtimonia habere poterãt, modo

modo enim quando inquiſitio aliqua fit ad dignoſcendam hominis alicuius proſapiam, occultiſſima, & difficillima ſcitu, clareſcunt & in lucem prodeunt, potuerunt ergo, & debuerunt tanti hominis, quantus Chriſtus etiam illis videbatur, inueſtigare natiuitatẽ, & educationem, & omnia minutiſſima, ſi ſic vtique feciſſent, inueniſſent & Bethlehemitam fuiſſe, & nõ tantum Galilæũ. Sexto opera, ac miracula Chriſti fuerũt talia, ac tanta, vt quamuis ignoraſſent in Bethlehem natum, debuiſſent potius interpretari Scripturam, & exiſtimare dictum Chriſtum futurum de Bethlehem, quia oriundus erat ſecundum carnem de Bethlehem. nam notum omnibus erat Beatam Virginem, & beatum Ioſeph eſſe de familia Dauid, & a Bethlehem oriundos eſſe. nam in deſcriptione illa a Cæſare indicta vterque in Bethlehem profectus eſt, quia oriundi erant ab illa, non igitur excuſationem iuſtam ſuæ incredulitatis, nec cauſam æquam repellendi Chriſtum, quia Nazareus erat, habuerunt.

Ad Virginem.

COMMENTARIA.

DEſcribit Euangeliſta perſonã, ad quam Angelus miſſus eſt, Virgo erat mente, & corpore; talẽ enim matrem decebat Chriſtũ habere, vt nouus homo, nouo modo conciperetur, & naſceretur; & puriſſimus corpore, & anima, de puriſſima ex omni parte Virgine procederet. Cetera in annotatione perlege.

ANNOTATIO LII.

Quatuor aſſiguantur rationes ob quas noluit Deus nouam carnem quã

VErbum hoc (ad Virginem) multa & magna continet myſteria, è quibus nonnulla conſiderabimus. Primo quidem, quare Deus volens fieri homo non ſibi creauit de nihilo carnem, ſed de ea, quæ facta erat, aſſumpſit. Secundo, quando ſic voluit carnem aſſumere non nouam ſibi creando, quare de muliere eam accepit. Tertio, quare de Virgine. Quantum igitur ad primum attinet, potuiſſet quidem Dei Filius ſicut animam de nihilo creauit, etiam de nihilo corpus creare, & ſibi vnire, homoque fieri, aut ſaltem carnem ſeu corpus de terra formare, ſicut fecit corpus Adæ, noluit tamen, ſed de carne humana carnem accepit. Huius myſterij aliquot rationes, & cauſas inueſtigabimus.

aſſumeret ex nihilo creare, ſed iã creatam aſſumere.

Prima eſt Tertul. lib. de carne Chriſti, quia id in Chriſti gloriam cedebat, venerat enim vt in carne euacuaret hominum peccata; glorioſum igitur illi erat id in ea carne peragere, in qua erat peccatum. nempe magnum eſt in carne noua non peccatrice peccatum deſtruere, at maius fuit in carne eadem, quæ infirmabatur peccato, peccatum delere, non quòd ipſe peccauerit, aut peccatum acceperit, ſed quòd de carne, in qua erat peccatum, carnem ſumpſit, qua deſtruxit peccatum. Hanc huius myſterij cauſam etiam Chryſoſt. ſerm. 13. in epiſt. ad Rom. adfert, & inſinuatur a Paulo Rom. 8. Deus inquit mittẽs Filium ſuũ in ſimilitudinem carnis peccati, & de peccato damnauit peccatum in carne, vt iuſtificatio legis impleret in nobis, qui non ſecundũ carnem ambulamus.

Secunda cauſa eſt, vt perfectius, multoque clarius diuina iuſtitia appareret. Obſeruandum eſt enim Deum humanam carnem aſſumpſiſſe, non tantum vt hominem a peccato liberaret, & in ſalutis ſtatum reuocaret, id enim facere potuit etiam carne non aſſumpta. Nec etiam tantum, vt pretium redemptionis noſtræ redderet Patri, nam id potuit etiam facere ſumpta natura Angelica, in qua mereretur noſtram liberationẽ, & offerret Patri merita ſua pro nobis, ac ſpirituali ſacrificio nos redimeret. Nec etiam, vt in eadem natura fieret ſatisfactio, in qua facta erat iniuria, id enim fieri poterat ſumpta carne de nouo creata, aut de terra formata, quæ proculdubio fuiſſet eiuſdem ſubſtantiæ. Non hæc inquam ſolum intendit Deus, cum homo fieri decreuit, ſed etiã vnum aliud quidpiam vltra prędicta, nimirum vt in illa ipſa peccatrice carne, in qua facta fuerat iniuria, fieret ſatiſfactio, & homo qui debitor erat, ſolueret; hanc. n. Dei Filius purificans ab omni la-

ni labe ſibi aſſumpſit, & ſic in natura, in qua erat debitum, fit ſolutio, quod perfectiorem iuſtitiæ rationem complectitur, hanc cauſam tradit Iren. lib. 3. cap. 31. & latius lib. 5. cap. 21.

Tertia cauſa ut oſtéderet Deus ſe eſſe eundem Deum, qui noſtram naturam creauerat. ſi enim aliam carnẽ, ſeu aliũde eam ſibi aſſumeret, non defuiſſent, qui cogitarent alium fuiſſe auctoré carnis huius peccatricis, & alium, qui in alia carne reparauit. quãdoquidem etiã ſi eandem carnem ſumpſerit, fuerunt impij Marcioniſtæ, qui alium creatoré, alium redemptorem finxerunt, contra quos efficax militat argumétum, quòd de ea carne, quæ creata erat, caro ſumpta eſt, in qua illa eſt reparata; ſic enim oſtenditur vnus, & idem creator, & redemptor hominum qui plaſma, quod creauerat, & ſe peccati macula infecerat, reſtituit, & ſanctificauit. Hæc ratio eſt Iren. lib. 5. c. 59. quo eodem facto cõuincuntur Manichæi, qui naturam ex ſe malam eſſe affirmarunt, & à malo principio conditam, at ſi natura ex ſe mala eſſet, malitia ab ea ſeparari non potuiſſet, Chriſtus uero de eadẽ maſſa carnẽ ſibi purificatã accepit, igitur malitia ſeparabilis eſt à carne noſtra, hác rationẽ attulit Chryſoſt. ſer. 13. ad Rom.

Quarta cauſa eſt, vt illa natura, quæ ceciderat, in Chriſto exaltaretur, & qui eò mali deuenerat, ut eſſet filius iræ, & perditionis, & ſeruus peccati, in tantam eueheretur dignitatem, ut in Chriſto vniretur diuinitati, & eſſet homo, qui ſimul eſſet Filius conſubſtantialis æterno patri. His igitur de cauſis congruum admodum uidetur Filium Dei hominẽ fieri uolentem carnem accipere de eadẽ carne, quam uenerat reparare.

ANNOTATIO LIII.

Quatuor de cauſis cõueniens fuit non aliter quã de muliere Deũ carnẽ aſſumere.

QVod ſpectat ad ſecundum, quare de muliere carnem hanc accepit, aduerte potuiſſe Dei Filium de carne peccatrice carnem ſibi etiam aſſumere, & non de muliere, ſed de uiro eam ſibi formando, ſicut de Adæ coſta corpus Euæ conſtruxit, & illa ſic aſſumpta effeciſſet omnia, quæ in præcedenti annotatione dicta ſunt, at non de uiro carnem uoluit aſſumere, ſed de fœmina. Hoc enim congruentiſſimis cauſis etiã effectum eſt, quarum nonnullas proponemus.

Prima eſt, ut ab ea initium reparationis fieret, à qua ruina ſumpſit exordiũ. Orſus eſt enim Dæmon hominem deſtruere, ac perdere à fęmina, incipit etiam Filius Dei à fęmina hominem reparare, ut ſicut Eua initium fuit mortis, ita altera felix Eua exordiũ fieret uitæ, quod comminatus eſt Deus tunc ipſi ſerpenti dicens Gen. 3. Inimicitias ponam inter te & mulierem, inter ſemen tuum, & ſemen illius, ipſa conteret caput tuum. Hæc cauſa ſimul cum teſtimonio ſcripturæ allegato eſt Iren. lib. 3. cap. 21. & Auguſt. in qq. ex uete. teſtam. cap. 8. Quomodo, inquit, peccatum factum eſt, ſic emendatum eſt: per mulierem ſublatum eſt, regnum per ligni guſtum amiſſum eſt, per lignum quæſitum eſt.

Secunda cauſa, ut ſic ſexus vterque honoraretur: erat enim per peccatum multum abiectus, & depreſſus. ſexus quidem uirilis clarificatus eſt eo, quòd carnem uirilem aſſumpſit, clarificanda ergo erat fęmina, ut ex ea caro acciperetur, Hæc cauſa eſt Aug. lib. de fide, & ſymb. cap. 4.

Tertia cauſa, ut eo facto ſignificaret ſe eſſe fęminæ plaſmatorem: nouerat enim Dei filius impios hæreticos dicturos fęminam non eſſe Dei, ſed Satanæ opus, quales extiterunt Seueriani, & Andronici, ut refert Epiph. hęreſi 45. itẽ impios quoſdam alios affirmaturos aliquando ſolos uiros fuiſſe redemptos, non autem fęminas, qui omnes hoc facto confunduntur, & conuincuntur, quòd caro, in qua ſumus redempti, de fęmina ſumpta eſt, igitur fęmina opus Dei eſt, nec is ſexus à redemptione repulſus eſt, qui carnem exhibuit, in qua redemptio perficeretur.

Quarta cauſa eſt, ut ſic Dei Filius ſignificaret, qualis ad nos accedebat, veniebat enim non ut iudex, ſed ut Saluator, non ad damnãdum, ſed ad cõpatiẽdum, & ad miſerẽdum, idcirco carnem de fęmina accepit. Sexus enim fęmineus eſt multũ procliuis ad compatiendũ & ſubueniendum, & miſerendum,

tali enim epitheto ſcriptura hunc ſexū exornat. Threno. 4. Manus mulierum miſericordium coxerunt filios ſuos. Baſil. in homil. in aliquot ſcripturæ locos, affirmat Deum teneritudinem quandā mulieribus dediſsē propter filiorū educationem, ob eamque cauſam fuiſse a Deo hunc ſexum dulciorem, & humaniorem creatum. merito ergo de fœmina carnem aſsumpſit, qui miſereri veniebat, quique ad filios ſibi faciendos, & educandos deſcendebat, vt affectum ſuum erga eos eo facto indicaret. De quo affectu Matth. 24. ipſemet pronuntiauit: Quoties volui congregare filios tuos, ſicut gallina cōgregat pullos ſuos ſub alis, & noluiſti. eſt enim gallina feruentiſſima, & affectuoſiſſima erga pullos ſuos. & Hebr. 4. Non habemus Pontificem, qui non poſſit compati infirmitatibus noſtris. His igitur de cauſis congruū maxime videbatur, vt carnem de fœmina Chriſtus Dominus aſsumeret.

ANNOTATIO LIIII.

Quinq; de cauſis fuit cōueniēs vt è Virgine carnem ſumeret.

QVod ad tertium attinet, nimirum, quare de virgine caro ſumpta eſt? non eſt dubitandum illam potuiſse de corrupta, ſeu de non virgine ſumi, etiā per modum conceptionis, & natiuitatis, ſicut de virgine ſumpta eſt, vt inferius dicemus; at id noluit Deus ſed puriſſimam Virginem elegit, vt in ea, & ex ea homo fieret, idque non ſine congruentiſſimis rationibus.

Prima quidem, vt medicinæ ordo reſponderet morbi progreſsui. Incœpit enim peccatum a muliere virgine, quia nondum Eua cognita erat, quando peccauit, & peccato ſuo traxit ad ſe Adam, in quo tota eſt natura humana infecta, debuit ergo ſalus a muliere virgine incipere. Hanc cauſam adferunt Iuſtin. in dialog. cum Trypho. & Irene. li. 3. c. 33. & Tertul. lib. de carne Chriſti.

Secunda, cum Chriſtus eſset ſecūdus Adam reparaturus quod primus perdidit, debuit quandam cum eo ſimilitudinis proportionem habere: primus autem de terra virgine nondum hominū manibus tractata ſeu culta fuit formatus: ſecundus ergo de intacta virgine ſibi etiam carnem formatam induit. Hanc cauſam proferunt Iren. lib. 3. cap. 31. Ambroſ. ſermo. 37. & Auguſtin. ſermo. 5. de natiuit. Domini.

Tertia cauſa eſt propter ſignificationem, Deus enim factus homo eſt, vt hominem ad integritatem quandam, & ſpiritualem virginitatem reuocaret, iuxta illud 2. Cor. 11. Deſpondi vos vni viro, virginem caſtam exhibere Chriſto, ea propter de Virgine puriſſima carnē ſibi formauit. hanc cauſam adducit Gregor. Nyſſ. orat. de Natiu. Dom. Decebat, inquit, eum, qui propter integritatem, & incorruptibilitatem vniuerſitatis in humana carne verſatus eſt; initium facere ab ea, quæ natiuitati eius inſeruiret integritate, & incorruptibilitate.

Quarta cauſa, quia ſine opera virili concipiendus erat, vt paulo inferius dicemus, debuit ergo Virginem intactam eligere, ne eius conceptio vlla via poſſet tribui copulæ præcedenti.

Quinta eſt, vt quantum ſibi virginitas, & caſtitas placeret, indicaret, hæc eſt Auguſt. ſerm. 7. de natiu. Dom. Diligamus, inquit, caſtitatem, quia vt hanc ſibi placere Deus indicaret, pudicitiam vteri virginalis elegit. Plura de hac virginitate in ſequentibus dicturi ſumus. Iam verò inquirendum erat, quare per modum conceptionis, & natiuitatis de Virgine caro ſumpta eſt; præterea qualis, & quanta fuerit hæc virginitas: hæc tamen & alia ſuis in locis explicanda reſeruamus, cum de verbis Angeli, & reſponſione Beatiſſimæ Virginis ſcribendi occaſio dabitur.

Deſponſatam viro.

COMMENTARIA.

VIrgo erat, ſed viro deſpōſata. decuit enim Filium Dei matris honori conſulere, & ſcandalū hominū præcauere. Si enim deſpōſata viro nō eſſet, eius partus vitio, & peccato matris ab ijs, qui myſterium ignorabant, tribueretur. Cetera in annotationibus perlege.

ANNOTATIO LV.

Aſſignātur rōnes ob quas de deſponſata naſci voluit.

CVr Dei filius naſciturus ex Virgine, eam deſpōſatam elegerit, Sacri Doctores varias proferunt cauſas. In primis Origen. homil. 1. in diuerſos locos. & Hierony. Matth. 1. cauſam hanc afferūt, cur de deſpōſata naſci Chriſtus voluerit, nimirū ne Beata Virgo a Iu-

dæis lapidaretur, quaſi quæ ſtuprum cõmiſiſſe putaretur. Hæc doctrina difficile ſuſtineri poteſt, nam in ſcriptura veteri non inuenitur tale ſupplicium latum contra ſtuprum. Nam Leuit. 21. virgo quidem ſtuprum committens flammis comburebatur, non tamen omnis, ſed quæ ſacerdotis erat filia, vt ſignificaretur, quanta debeat in domo ſacerdotis caſtitas eſſe, at Beata Virgo non erat filia ſacerdotis quippe quæ non de tribu Leui, vt ſacerdotes, ſed de tribu Iuda erat, in quo lapſus eſt, vt inferius copioſius docebimus. Fauſtus hęreticus, vt refert Auguſt. lib. 23. contra eundem cap. 4. qui affirmans Beatam Virginem filiã fuiſſe Ioachim ſacerdotis, conſequenter aſseruit eam eſse de Tribu Leui, quod eſt falſum. Nec credibile eſt Hieronymum, & Origenem exiſtimaſse Beatam Virginem filiam fuiſse ſacerdotis, non ergo hoc Leuitici præcepto comprehendebatur. Adde hanc non lapidari, ſed iuſsam eſse comburi. Deuteronomij autem 22. nõ lapidabatur quæcunque virgo ſtuprum cõmittens, ſed illa quæ erat deſponſata, ſi vero deſponſata non erat, non puniebatur, ſed tantum vir ſtuprãs cogebatur dare patri puellæ quinquaginta ſiclos argẽti, & illam ducere, nec toto vitæ tempore dimittere eam poterat. Præterea Exod. 22. habetur, ſi ſeduxerit quis virginem necdum deſponſatam, dormieritque cum ea, dotabit eã, & habebit eam in vxorem. Non igitur lapidabatur, quæ ſtuprum perpetrabat, ſi deſponſata non erat. Hęc igitur cauſa deſponſationis non videtur firma. Quapropter ea dimiſsa, alias inueſtigabimus probabiliores. Quarum quæ iam ex parte Chriſti, quædam ex parte Virginis; quæ iã vero ex parte matrimonij; quędam demum ex parte credentium ſumuntur.

Prima, vt myſterium celaretur dæmonibus. Prima ergo eſt ex parte Chriſti, qua multi Doctores vtuntur, vt dęmonibus hoc myſterium occultaretur, vt enim Baſil. homil. de humana Chriſti generatione: & Damaſc. lib. 4. de Fid. c. 15. aſſerunt, dæmon ex illo Iſai. 7. teſtimonio, Ecce Virgo concipiet, nouerat Chriſtũ de virgine naſciturum, eapropter diligentiſſime virgines obſeruabat, vt eius aduẽtum agnoſceret, vt ergo Dominus illum eluderet, & in ſua aſtutia comprehenderet, elegit Virginem viro deſponſatam, vt partum nõ virginitati, ſed matrimonio dæmon adſcriberet. Hęc cauſa aſſignatur ab Ignatio epiſt. ad Epheſ. Origen. homil. 16. in Lucam, & hom. 1. in diuerſos locos. Baſil. loco citato, Ambroſ. Luc. 1. & Hieronym. Matth. 1. ob quorum Doctorum auctoritatem cauſa hæc declarãda eſt. Prima enim facie nõ videtur efficax, cum dęmon cognoſcere poſſit virginitatem fęminæ, ſicut & homo, quòd ſi impeditus eſt a Deo, potuit etiam impediri, ne cognoſceret, quamuis coniugata non eſſet. In primis illud certum eſt Dominum voluiſſe aduentum ſuum celare dæmonibus, tum, vt dicit Ambroſ. ne impedirent mortẽ eius, qua mundum redempturus erat, 1. Cor. 2. Nemo Principum cognouit, ſi enim cognouiſſent, numquam Dominũ gloriæ crucifixiſſent; tum, vt inquit Bernard. hom. 2. de beata Virgine, vt eodem ordine, quo homo ceciderat, repararetur: cecidit autem ſic, nam dæmon ſeduxit fęminam, & poſtea virum cadere fecit, nunc autem factum eſt, vt in fęmina prius ſeduceretur dæmon, ac poſtea a viro Chriſto caperetur, & deſtruetur. Præterea certum etiam illud eſt, dęmonẽ ſui intellectus ſubtilitate, & acumine naturali potuiſſe cognoſcere beatam Virginẽ poſt partum manſiſse virginem, & incorruptam. nam ſi homini nota, & manifeſta eſse põt fęminæ virginitas, multo magis dæmoni, Deo tamen permittente, & volente dęmon nõ animaduertit cernens. n. illam eſse cõiugatam, cetera ſpeculari contempſit, matrimonio omnẽ illi impediente ſuſpicionem, crediditq; partum eſse ex viro, cui ſciebat fęminã deſponſatam, ſicque deceptus eſt per deſpõſationem, nõ quòd non poſset virtute naturæ ſuæ dæmon agnoſcere virginitatem, ſed quòd inueſtigare in coniugata nõ curauerit, eaq; de cauſa non prius cõceptio Chriſti annunciatur, quam Virgo eſse viro deſpõſata. Dæmõ enim ijs, quæ rectè, & iuſtè fiunt, parum intendit. Cauſa igitur a tot, tantiſque Doctoribus tradita, hac via, & modo intelligenda eſt. Huius rei figurã Rupertus lib. 11. de victoria Verbi Dei capit. 19. aſserit præceſſiſse in

Saule.

Saule. 1.Reg.16. quo ignorante vnctus eſt Dauid in regem à Samuele.

Secũda cauſa ex parte Chriſti eſt Hieronymi Matth.1.& lib. aduerſus Heluidium, ut generationis ordo texeretur, & Chriſtus de ſemine Dauid, ſicut promiſſum erat, eſſe ſignificaretur. non.n.erat conſuetudo Iudæorum generationis ordinẽ a fœminis ſumere, ſed a ſolis viris. Si autem beata Virgo deſponſata non eſſet, Chriſtus habitus eſſet, ut ex incerto, & obſcuro patre genitus, accepiſſentq; Iudæi apparentem occaſionem negandi eum eſſe Meſſiam, quippe quem de ſemine Dauid eſſe non conſtaret, at putantibus eum eſſe ex Ioſeph, ablata eſt occaſio contradicendi; myſterio autem detecto apparuit eſſe de ſola matre, quæ erat de ſemine Dauid: ut igitur Iudæis ſcandalum, & impedimentum tolleretur, ne Chriſtum de ſemine Dauid eſſe negarent, idcirco de deſponſata naſci voluit. Hæc ratio Hieronymi ſic eſt explicanda.

Tertia, ut maior fides haberetur Maria.

Tertiam, quæ eſt ex parte B. Virginis, cauſam profert Ambroſius, in præſenti; nimirum ut teſtimonio B. Virginis maior accreſceret fides, dum ſuam tueẽ virginitatem: ſi enim deſponſata nõ eſſet, impij homines opponerent eam ſuam virginitatem defendere, ut peccatum ſuum occultaret, & ne ex fornicatione concepiſſe putaretur, at cum ſit deſponſata, id opponi non poteſt, cum abſque vllo peccato, & dedecore fœmina cõiugata filios habeat. Quando igitur apud homines eius teſtimonium profertur, de Spiritu ſancto, non de uiro concepiſſe, non eſt, vnde calumniam pati poſſit.

Quarta ut Virginis fama conſuleretur.

Quarta cauſa ex parte Virginis eſt eiuſdem Ambr. & Bernar. Serm.2. ſuper Miſſus eſt, ut ea rõne bonę opinioni, & exiſtimationi B. Virginis apud homines cõſuleretur. homines.n.ignari myſterij, Filium peperiſſe uidentes, de ſtupro cõcepiſſe cenſerent, quam notam infamiæ matri puriſſimæ Filius inuri ab hominibus non eſt paſſus. quin potius, ut Ambroſ. hic, & lib. de inſtit. Virgi. cap.6. Rectè, inquit, maluit Chriſtus ad tẽpus putari de viro natus, quàm Virginem matrem tali vitio in hominum opinione denigrari. Non ſolum autem matris honori hac via conſultum fuit, ſed ẽt aliorum ſcandalo obuiatum eſt. nam graue ſcandalum patiuntur homines, quando ab ijs, quos ſanctos ac iuſtos ipſi putabant, ſcelus aliquod committi intelligunt. Vnde Origen. homil. 7. in Ezech. affirmat dæmonem maximè incumbere pertrahendis viris iuſtis ad aliquod malum perpetrandum, vt in eis multos homines ſcandalizet, & perdat. Cum igitur B. Virgo deuotiſſima, ac puriſſima haberetur, vt vere erat ex religioſis parentibus orta, in templo educata, Sanctorum hominum ſecundum carnem cognata, profecto ſi de ſtupro concepiſſe arbitrarentur, maximum ſcandalum in ea paterentur, præſertim cum per tot annos Filius eius apud eam manſurus eſſet, omnia hęc impedita ſunt per deſponſationem.

Quinta, ut cuſtodem, & ſocium Maria haberet.

Quinta cauſa etiam ex parte Beatæ Virginis eſt, Damaſ. lib.4. de fid. cap.15. qui præter primam ſuperius allatam, hanc etiam adiungit, vt cuſtos eſſet B. Virginis. tenerę enim ętatis Beata Virgo, & honeſtiſſima multis miniſterijs indigebat, quæ per ſolum uirum decenter fiunt. nam in peregrinatione in Aegyptum, & in quotidianis miniſterijs, quę ad uictum pertinent, uiri opera neceſſaria erat, datus eſt igitur matri Dei fideliſſimus, & diligentiſſimus miniſter, potius ſic appellandus, quàm cuſtos, ut autem omnis ſiniſtra hominum ſuſpicio repelleretur, ſponſus eius factus eſt.

Sexta cauſa etiam ex parte Beatæ Virginis eſt Ambroſ. in præſenti propter ſignificationem. Beata enim Virgo figura erat Eccleſiæ, hæc autem virgo, & ſponſa Chriſti eſt, congruum igitur erat etiam Dei matrem Virginem, & ſponſam eſſe: Adnotat autem Ambr. in hac ſimilitudine, & figura, ſicut Beata Virgo vni fuit nupta, tamen ab altero repleta, ſcilicet à Spiritu ſancto, ſic Eccleſiam exterius nuptam eſſe Sacerdoti viſibili, tamen à Spiritu ſancto repleri, ut filios adoptionis faciat, iuxta illud 1. Corinth. 3. Ego plantaui, Apollo rigauit, Deus autem incrementum dedit, ſed neque qui rigat, neque qui plantat eſt aliquid, ſed qui incrementum dat, Deus.

Septima cauſa eſt ex parte matrimonij,

Septima ut ſtatus matrimonij honoraretur.

nij, ut vterque ſtatus virginum, & coniugatorum honoraretur, & probaretur. Quidam hæretici ſtatum virginitatis, quidam alij nuptias improbarunt, at dũ virgo, & nupta eligitur in Dei matrem, vterque ſtatus approbatur, & à Deo eſſe conuincitur.

Octaua ut medicina morbo conformaretur.

Octauam huius deſponſationis cauſam, quæ eſt ex parte matrimonij affert. Iren. lib. 3. cap. 33. vt eſſet quædam proportio inter morbum, & medicinam. Vna enim Virgo viro deſponſata per uirum ruinæ humanæ cauſa fuit, Eua uidelicet, quæ Adæ matrimonio copulata nondum tamẽ cognita, principium fuit peccati; congruum ergo fuit vnam virginem uiro deſponſatam per virum filium ſcilicet ſuum, principium fieri reparationis, vt ſalus à matrimonio proficiſceretur, a quo etiam infirmitas prodierat.

Nona, ut oſtẽderetur Mariã eiuſdem naturæ nobiſcũ eſſe.

Poſtrema cauſa quæ ex parte credentium, eſt Athanaſ. epiſt. ad Epictetum, vt ex ſponſo cognoſceremus Beatam Virginem eiuſdem ſubſtantiæ nobiſcũ fuiſſe, ſicut erat etiam ſponſus eius, quo efficeretur, ut corpus Chriſti eiuſdem eſſe etiam nobiſcum ſubſtantiæ manifeſtaretur, de illa ſumptum eſſe, non enim defuerunt hæretici, qui beatam Virginem alterius ſubſtantiæ a noſtra fingerent, Deumque eam fuiſſe dogmatizarent, ut refert Epiphan. hęreſ. 78. de qua re infra dicemus. His igitur de cauſis ualde congruum fuit Dei filio, de virgine deſponſata, & matrimonio copulata carnem accipere.

ANNOTATIO. LVI.

Verum fuit matrimoniũ inter Mariam, & Ioſeph.

QValis autem hæc deſponſatio ſit, inquirendum eſt, nam in hac parte errarunt hæretici multi, quidam autẽ Catholici Doctores non ut oportet, loquuti videntur. In primis Iulianus Pelagianus, vt refert Auguſt. lib. 5. cõtra eũdem cap. 9. inter Beatam Virginem, & Ioſeph non verum matrimonium, ſed tantum hominum opinione extitiſſe dixit: eo autem argumẽto motus eſt, quia non fuit copula, nec futura erat, non igitur potuit verum eſſe matrimonium, exiſtimabat enim hic hæreticus copulam eſſe de ſubſtantia matrimonij.

Iuliani Pelagiani error.

Heluidij error.

Secundo loco Heluidius, ut refert Hieronymus aduerſum eum, in principio affirmauit quidem verum fuiſſe matrimonium, eodem tamen, quo Iulianus, argumento deceptus, in contrariam partem declinauit aſſerens copulam fuiſſe inter Beatam Virginem, & Ioſeph, poſt natum Dominum. contra quam hæreſim diſputandum eſt paulo inferius. Cum autem hi duo hæretici in Euangelio legerent deſponſatam eſſe Beatam Virginem uiro, & Ioſeph dictam eſſe coniugem, ſimulque de ſubſtantia matrimonij copulam eſſe arbitrarentur, partes contrarias elegerunt, ille tamen ne copulam admitteret, maluit detorquere uerba ſcripturæ, & affirmare dictam eſſe deſponſationem, quãtùm ad opinionem, non autem quantum ad ueritatem. Hic uero ne detorqueret verbum Euangelij, copulam induxit, & tam hic, quàm ille ignorantiam ſuam prodiderunt, cum & uerum matrimonium, & ſimul copula nulla intercesserit, ut modo declarabimus.

Tertio loco, Catholici quidã, & granes Doctores, ut utrunque errorem vitarent, medium quiddam inuenerunt, aſſeruerunt enim fuiſſe ſponſalia, & deſponſationem ueram, quæ ſine copula eſt, negarunt tamen matrimonium, aut nuptias fuiſſe. Ita cenſuere Hilarius Math. 1. & ibidem Theophylact. atq; Epiphanius hæreſ. 78. hi tamen ſacri Doctores explicandi ſunt, quod paulo poſt fiet.

Quarto loco Auguſtinus lib. 1. de nupti. & concupiſc. c. 14. & lib. 23. contra Fauſt. c. 8. & lib. 2. de conſen. Euang. c. 1. ac alibi ſæpe uerum fuiſſe matrimonium cenſet, etiam ſine ulla omnino copula, lib. autem 5. contra Iulian. c. 9. eam ſententiam probat, & confirmat illo teſtimonio Matth. 2. Noli timere accipere Mariam coniugem tuam, coniux enim non diceretur, niſi uerum matrimoniũ eſſet. Addit etiam ſecundum argumentum, quia ſi uerum matrimoniũ nõ fuit non erat, cur genealogia Ioſeph deſcriberetur ab Euangeliſtis. Id ipſum comprobatur, nam ſi matrimonium nõ fuit, ſed tantum ſponſalia, non celabatur, partus diabolo, nec cõſulebatur honori Beatæ Virginis, nec obuiabatur ſcãdalo; nec

alia

alia procedebant, quæ diximus paulo ante, quando cauſas adduximus, propter quas Virgo deſponſata electa eſt. Adiungenda etiam ſunt verba Euangelij. Matth. 2. vbi Beata Virgo vxor, & Ioſeph vir eius dicitur, quæ verum matrimonium indicant, & hæc eſt ſententia vera, & legitima. Hilarius autem, & ceteri citati, non ſic intelligendi ſunt, vt dicere velint deſponſationem ſolã, quæ eſt promiſſio de futuro matrimonio interfuiſſe inter Beatam Virginem, & Ioſeph, hoc enim reijciẽdum eſt, ſed deſponſationem appellarunt matrimonium de præſenti, in quo copula nõ eſt: Solet enim nomine ſponſaliorum etiã tale matrimonium appellari, non tamẽ propterea negandum eſt veras nuptias, & verum matrimonium fuiſſe, & in hoc loquendum, & ſentiendum eſt cũ Auguſtino. Falluntur autem hæretici exiſtimantes copulam eſſe de ſubſtantia matrimonij, vt enim recte dicit Auguſtin. lib. de bono viduit. cap. 8. non ſemper matrimonia celebrantur propter copulam, ſed aliquando etiam propter humanitatis ſolatium, & mutua obſequia inter coniugatos. & lib. 1. de nupt. & concupiſcen. cap. 11. matrimonia fide mutua perfici tradit. & idem Auguſt. lib. de inſtitut. virgin. cap. 6. affirmat verũ poſſe eſſe matrimonium inter eos, qui copulam carnis non intendunt, quod intellige, quando naturalis potentia non deeſt. Ea propter licet coniugibus ex voto communi a copula abſtinere, nec tamen ob id deſinunt eſſe cõiuges, aut ſeparandi inter ſe ſunt, cum præter copulam multa obſequia ſint, propter quæ matrimonium & celebrare, & continuare liceat. Fuit ergo verũ matrimonium inter Beatam Virginem, & Ioſeph, quamuis nulla vmquam intercesſerit copula. Hac de cauſa Chriſtus eſt dictus filius Ioſeph multo verius, & perfectius, quàm per adoptionem; vt docte adnotat Auguſtin. lib. 1. de nupt. & concupiſc. capit. 11. non quòd genuerit Chriſtum, ſed quòd verus, & legitimus vir fuerit eius, quæ genuit eum, & in hunc finem Deus inſtituit, & præordinauit hoc matrimoniũ, vt proles talis naſceretur, & etiam ſi daremus prolem eſſe neceſſariam in matrimonio (copula enim non per ſe, ſed propter prolem inſtituta eſt) huic matrimonio non defuit, cum ex vno coniugum, nempe Beatiſſima Virgine Spiritus ſancti opera proles tanta concepta, & genita eſt.

Copula nõ eſt de ſubſtantia matrimonij.

ANNOTATIO LVII.

NOn minus grauis difficultas ſe offert, cum Beata Virgo non intenderit copulã, ſed in ſua virginitate perſeuerare, quare, aut qua ratione matrimonio ſe coniungere voluit, quoque animo id celebrauit? Auguſtinus libro de ſancta Virginitate cap. 4. reſpondet, Beatam Virginem etiam ſi non intendiſſet copulam, matrimonio tamen ſe copulaſſe, quia mores illius temporis id poſtulabant. quibus verbis ſignificat Auguſtinus tunc matrimonium fuiſſe in legis præcepto. nam & lib. de bono viduit. c. 8. aſſerit, tunc temporis matrimonium fuiſſe obſequium legis, nunc vero infirmitatis remedium. Accedit auctoritas Hieronym. aduerſus Heluidi. prope finem, vbi affirmat, illo tempore lege fuiſſe obligatas tam fœminas, quam viros ad matrimonium contrahẽdum. Nec diſſentit Epiphanius hæreſ. 78. dicens Beatam Virginem traditam fuiſſe Ioſeph propter legem; indicatque matrimonium tunc in præcepto legis fuiſſe, quam doctrinam quidam Scholaſtici Doctores magni nominis recepe runt, confirmantes eam illo Deuteron. 7. & Exod. 23. Non erit apud te ſterilis vtriuſque ſexus. Aduerſus hanc tamẽ doctrinam hoc maxime facit, quòd in tota veteri ſcriptura tale præceptum non reperitur, fuerat quidem a principio, quando pauci homines erant, illis tamen poſtea multiplicatis ceſsauit in ſingulis, nemo enim obligabatur contrahere in particulari, manſit tamen præceptum in communi, ſicut & modo in Euangelio, neceſse eſt matrimoniũ con trahere, nemo tamen in particulari abſolute obligatᷣ. Illa aũt teſtimonia Deuter. & Exod. allegata ad rem nullatenus faciunt, non enim ſunt verba præcipientia, ſed potius promittentia, ijs enim, qui legem obſeruarent, inter alia bona terræ, hoc quoque promiſit Deus, inter eos ne in pecoribus quidem non

Cũ Maria decreuiſſet Virginitatẽ ſeruare, quorſum voluerit matrimonium contrahere.

futuram ſterilitatem. Inde autem non licet inferre matrimonium fuiſſe ſingulis præceptum. Contra eandem doctrinam etiam vrget multos tempore legis extitiſſe aut virgines, aut ſaltem ſine vllo matrimonio, quos nemo audebit damnare, quaſi legis transgreſſores. Hieronymus ipſe lib. 1. contra Iouinian. refert virginitatem ſeruaſſe Ioſue, Eliam, & Eliſeum. idem dicendum eſt de Ioanne Baptiſta, & alijs, quorum meminit Ignatius Epiſt. ad Epheſ. Ioſephus etiam lib. 18. Antiquitatum, refert ſectam extitiſſe Eſſenorum, qui vitam Anachoriticã agebant in deſerto Iudeæ virginitati vacantes. Facit etiam aduerſus eam doctrinam, nam ſi Beata Virgo propter legis præceptum matrimonio ſe iunxit, debuit etiam in copulam conſenſum habere, ea enim ratione matrimoniũ præcipiebatur, ne eſſet ſterilis in Iſrael, oportebat ergo indulgere copulæ, ſi ea verba præceptum continent.

Aliam viam ſequuntur Damaſcenus lib. 4. de fid. c. 15. & Epiphan. hæreſ. 78. & Gregor. Nyſſenus orat. de Natiuitate Chriſti. Hi Doctores affirmant Beatam Virginem a pueritia fuiſſe in templo præter ſententiam, id quod etiam Aug. probat Serm. 14. de natiuit. Domini, traditamque fuiſſe Sacerdotũ curę, ac cuſtodiæ, qui eam adultam, & nubilẽ matrimonio copulare decreuerunt, ijs ergo Beata Virgo obſecuta eſt. Addit tamen Gregorius, Sacerdotes propter legis præceptum id feciſse. Iuxta doctrinam hanc reſpondere poſsumus Beatã Virginem conſenſiſse matrimonio, vt Sacerdotibus obediret, quorum poteſtati, & curæ tradita erat. Quòd ſi interroget aliquis, qua ratione non conſenſit in copulam, ſi in matrimonium conſenſit, etiam ſi id ex obedientia acceptauerit? Reſpondent Doctores allegati eam traditam fuiſse a Sacerdotibus Ioſeph ad ſolam cuſtodiam, & deſpõſationem ſine vlla copula, ſicque celebratum fuiſſe matrimonium ſine copulæ voluntate, aut conſenſu ex parte Beatæ Virginis, & ex parte Ioſeph. Huic doctrinæ cõſonat illud Hieronym. aduerſus Heluidium in fine, dicentis Ioſeph fuiſse cuſtodem, nõ maritum Beatæ Virginis Aduerſus autem hanc doctrinam illud militat, ſi tale matrimonium eo modo celebratum eſset, aut omnibus, aut Sacerdotibus manifeſtum fuiſset nullam inter eos copulam futuram eſse, quãdo igitur Chriſtus natus eſt, profecto ignorantes myſterium exiſtimaſsent Ioſeph infidelem, aut Beatam Virginem adulteram, neutro autem modo conſulebatur honori Beatæ Virginis, nec probanda eſſent multa ex ijs, quæ diximus, pp quæ voluit Chriſtus naſci de deſpõſata.

Probabile eſt matrimonium hoc diuina reuelatione fuiſſe contractũ.

Difficile eſt profecto inuenire viam, per quam omnis in hac parte euacuetur difficultas, vt ſimul in matrimoniũ conſenſerit, & animum a copula alienum habuerit. Exiſtimo tamen probabiliter dici poſse, Beatã Virginem, ſiue a Sacerdotibus, ſiue a parentibus tradita matrimonio fuerit, diuina inſpiratione, & reuelatione in matrimonium conſenſiſse, certam, ſuam ſemper virginitatem a Deo conſeruandam; non enim dubitandum eſt eam, quæ mater Dei futura erat, ſicut ex priuilegio omni caruit peccato, ita in omnibus ſuis actionibus directam & gubernatam eſse a Spiritu ſancto, & maxime in ijs, quæ ad huius myſterij celebrationem ſpectabant, quapropter & matrimonium acceptauit, & ſimul copulæ nõ conſenſit, nec matrimonium eius puriſſimæ corporis, & animæ virginitati quicquam detraxit. Vnum hoc in loco inquirendũ videbatur, nempe, an voto virginitatis Beatiſſima Virgo ſe obligauerit, id tamẽ remittimus examinandum in verborũ illorum explanatione [quoniam virum non cognoſco.]

Cui nomen Ioſeph.

COMMENTARIA.

NOmen viri manifeſtatur, nõ ſolum vt quis fuerit ſponſus beatæ Virginis, diſtincte cognoſcatur, ſed etiam vt virtus, & excellentia eius ipſo nomine ſignificetur. quod quidem in annotatione explicatũ inuenies. Hebraiſmus autem eſt ab ijs, quæ vltimo dicta ſunt, incipere; erat enim dictum ad Virginẽ deſpõſatã viro, idcirco a viri nomine exorditur. quamuis etiam huius rei ratio ſit, vt veritatem matrimonij

indi-

indicet, caput enim vxoris vir eſt, etiamſi enim ſponſæ ſanctitas abſque vlla proportione maior fuerit, tamen quod ad deſpõſationem, & matrimoniũ ſpectat, vir præcedit. eaque de cauſa & Angelus Matth. 2. ad Ioſeph loquitur, Tolle, inquit, puerum, & matrem eius.

ANNOTATIO LVIII.

Commẽdatur magnitudo beatiſſimi Spõſi Mariæ Virginis.

QVod attinet ad nomen Ioſeph idẽ ſignificat apud Hebræos, quod apud Latinos auctus, ſeu accreſcens. Ad hanc ſignificationem alludens Iacob Gen. 49. quando filio ſuo Ioſeph benedixit, ſic locutus eſt: Filius accreſcẽs Ioſeph, filius accreſcens. quaſi diceret; vere ò fili Ioſeph auctus es, & accreuiſti, ſicut nomen tuum ſignificat, nam excelluiſti, & in dignitatem prouectus es tantam, vt omnium fratrum tuorum ſis ſupremus, & qui natu penultimus eras effectus, ſis primus honore. Hoc idem nomen ſponſus beatæ Virginis ex diuino cõſilio ſortitus eſt, vt potiori iure de eo dicere poſſimus, vir accreſcens Ioſeph, vir accreſcens. in tantam enim euectus eſt dignitatem, vt matris Dei, cui inter puras creaturas ſanctitate, & dignitate nihil eſt æquale, meruerit eſſe verus ſpõſus, & vnigeniti Filij Dei pater nuncupatus. Quibus duobus priuilegijs, & titulis auctus eſt ſuper oẽs Patriarchas, & Prophetas, qui ante eum fuerunt, quibus ſi adiungas, quòd quem Reges, & Prophetæ deſiderauerunt videre, & nõ viderunt, & audire, & non audierunt, ipſe eum non ſolum vidit, & audiuit, ſed in vlnis ſæpe portauit, frequenter amplexus, & exoſculatus eſt, per plures annos cibauit, veſtiuit, & paternis officijs ipſi miniſtrauit, iure profecto hoc nomen adeptus videbitur. Si vero virtutem animi ſpectes, non inferiorem, aut æqualem illi Patriarchæ filio Iacob, ſed longe ſuperiorẽ inuenies. In Ioſeph enim illo caſtitas mirifice commendatur, qui vt refertur Geneſ. 39. dominæ ſollicitanti ad peccandum, non ſolum non acquieuit, ſed etiam elegit potius iram Domini ſui pati, & peccatorem reputari, quàm crimen cõtra Deum committere. Vere magna caſtitas hæc eſt, at quis non admiretur ſupra modum noſtrum Ioſeph, qui per plures annos cũ Virgine pulcherrima ſponſa ſua ita conuerſatus eſt, vt tamen nec vllo verbo, nec cogitatione, nec motu interiori, quæ minus cum ſumma puritate conuenirent, quæque ſolent in ſanctiſſimis viris, vel ex aliqua leui cauſa ſubrepere, fuerit inquinatus. Talem profecto ſponſum, & conſortem habere decebat illã, in qua ſumma puritas erat, Deique Filium matri ſuæ ſi non parem, ſaltem nõ degenerem ſponſum eligere æquũ erat. nam quibus Deus munus iniungit, pro muneris qualitate ſolet communicare perfectionem. Multa dici poſſent de viri tanti ſanctitate, quæ ad conciones reſeruamus. Hoc vnum adnotaſſe contenti, Si qui in terris deuoti ſunt Matris Dei mirabiles in ſanctitate progreſſus faciunt, quantos putabimus feciſſe eũ, qui per multos annos cum ipſa uiuere ac familiariter agere meruit? ſi quibus ad horam Chriſtum uidere aliquando licet, ij ſpiritus feruorem ardentiſſimũ concipiunt: quantam charitatis flammã exiſtimabimus in illo fuiſſe, qui illum educauit, quem Filium Dei, & mundi Saluatorem non ſolum perfectiſſime credebat, ſed ſuis obſequijs præſens venerabatur? Hæc de nomine.

ANNOTATIO LIX.

Ioſeph ſemper permanſit.

NOn ſunt duo quædam ſilentio prętereunda. Vnum eſt Epiphanium hæreſ. 78. affirmaſſe, Ioſeph, quando cum beata Virgine nuptias celebrauit, fuiſſe viduum, ex alteraque vxore filios genuiſſe, qui fratres Domini dicti ſunt. Huius etiam ſententiæ mentionem fecimus in commentarijs ſupra Ioannem, quæ nullo argumento probabili, aut teſtimonio efficaci fulcitur. Probabilius, & certius eſt, quod Hieronymus aduerſus Heluid. & Auguſtinus ſerm. 18. de tempore, aſſeruerunt, Ioſephum fuiſſe Virginem. quam quidem ſententiam vel ipſius doctrina Epiphanij confirmat, ipſe enim Epiphanius ibidẽ tradit paſſionis tempore Ioanni Euangeliſtę beatam Virginem fuiſſe commendatam, quia ille virgo erat, decebatque vir-

ginem virgini commendare, quam etiã cauſam attulerant Hieronymus lib. 1. contra Iouinian. & Ambroſ. lib. de inſtitut. virgin. cap. 7. Si ergo virgo commendata eſt Ioannis, propter eius virginitatem; profecto non minus decebat virgini tradi Virginem in matrimoniũ, immo magis congruum id videbatur, nam Ioanni data eſt in matrem, qui titulus aufert omnem ſuſpitionem inhoneſtatis, at Ioſeph data eſt in ſponſam, qui titulus copulæ coniecturam admittit, maxime cum matrimonij tempore beata Virgo fuerit adoleſcens, non autem paſſionis tempore, vt igitur caſtitas omnino comprobaretur, virgini Virgo tradenda erat, & ita tenendum eſt.

Non grãdæuº ſed maturæ ætatis erat Ioſeph cũ Virgini nupſit.

Alterum quod ſilentio prætereundũ non eſt, eundem Epiphanium exiſtimaſſe Ioſeph prouectæ ætatis extitiſſe, octuageſimum enim exceſſiſſe annum, quando beatæ Virginis ſponſus factus eſt, quæ quidem ſententia pugnare videtur cum cauſis deſponſationis ſuperius adductis. Nec enim bonæ Virginis apud homines opinioni conſulebatur, quæ ex tam prouecto ſene concepiſſe, nequaquam facile crederetur, ex quo etiam calumnia contra Chriſtum ab incredulis Iudæis ſequebatur, opponerent enim eum de ſemine Dauid non fuiſse, nec etiam ſic partus celebratur Diabolo. Præterea miniſterio, ad quod fuit electus, vt beatæ Virgini, & ipſi Chriſto in ijs, quæ ad corpus ſpectant, miniſtraret, tam prouecta ætas inepta erat, indigebat enim potius ipſe alieno obſequio, quàm ille alteri id poſset exhibere. Hoc etiam virtutis ac caſtitatis excellentiæ ipſius detrahit, vt enim inquit Baſilius oratione 8. de temperantia & incontinentia. temperantia, quæ eſt in ſenectute, non tam temperãtia, quàm libidinis, & incontinentiæ quædam eſt imbecillitas. Non igitur Ioſeph ita grandæuum credimus, ſed eius fuiſse ętatis, quæ omnem falſam ſuſpitionem copulæ vitioſæ impediret, & in qua facultas miniſteria, & obſequia Filio, ac matri neceſsaria ſuppeditandi vigeret. Nec eſt, quod aliquis obijcere audeat, propter periculum incontinentiæ ſenem fuiſse electum, cum id affirmare eſſet diuinæ gratiæ iniuriam inferre. qui enim eum elegit in tantam dignitatẽ, eam potuit illi gratiam impartiri, & vere impartitus eſt, vt puritatem omnimodam conſequeretur. plus enim poteſt gratia, quàm ætas, caſtiorque euadet, quem gratia adiuuat etiam in viridi ætate, quàm quem ætas longa ſine gratia corporis viribus extenuat, vt enim Auguſtin. lib. 14. de ciuit. ca. 16. recte dicit aliquando deficiente corpore animi libido non deeſt. contra vero dicere poſſumus gratia Dei iuuante, etiam corpore vigente, & animi, & corporis puritatem adeſse. Nec obſtat a Pictoribus Ioſeph in ætate ſenili depingi, id enim ad repræſentandam nobis eius caſtitatem factum eſt. Quantum autem temporis Ioſeph cum beata Virgine vixerit, ignotum eſt, ſcimus vſque ad duodecimum ætatis Chriſti annum vixiſſe, vt inferius dicetur, an vero plures annos ſuperuixerit, incertum eſt. Ambroſius exiſtimauit eum ſuperſtitem fuiſſe tempore paſſionis Chriſti, quod non videtur probabile. De hac autem re, & ſuper Ioannem ſcripſimus, & illo etiam loco ſuper Lucam repetemus.

De domo Dauid.

COMMENTARIA.

Non tantum nomen, ſed etiã proſapia, ſeu progenies viri deſcribitur. Erat, inquit, de domo Dauid, id eſt de ſtirpe, & progenie Dauid. Origo Ioſeph notatur, tum vt beatæ Virginis. ex qua Chriſtus ſecundum carnem natus eſt, generatio agnoſcatur, & conſtet impletum eſſe, quod prius fuerat Dauidi promiſſum. De fructu ventris tui ponam ſuper ſedem tuam Pſalm. 131. erat enim ipſa beata Virgo de eadem domo cum Ioſeph, tum etiã vt eiuſdem promiſſionis omni ex parte veritas conſtet. quandoquidẽ etiam ex parte eius, qui pater Chriſti habitus, & ſponſus matris Chriſti electus eſt. Prophetia cõpletur.

ANNOTATIO LX.

Maria et Ioſeph erant de Domo Dauid.

Chryſoſtomus hom. 2. in Matthæũ, hunc locum Lucæ interpretans, ſic legit, erat de domo & familia Dauid, & non

non ſolum ad Ioſeph, ſed etiam ad beatam Virginem refert. Quod autem ad primum dictum ſpectat, fere omnia exẽplaria Latina, & Græca habẽt in hoc loco, vnum tantum, nempe (de domo Dauid) quamuis in quodã exemplari Græco vtrumque legitur. lectio tamen communis eſt probanda, ſcriptum quidem eſt vtrumque inferius. cap. 2. eo, inquit, quod eſset de domo, & familia Dauid. hoc tamen in loco vnum tantum reperitur, quia ſola cognatio, & proſapia ſignificabatur. Quare autem inferius additum ſit de familia, dicemus, cum ad illud exponendum perueniemus. Quod ad ſecundum dictum Chriſoſtomi ſpectat, interpretatione opus eſt, ſi enim velit quantum ad verborum contextũ, hoc referri ad beatam Virginem, durũ eſt, & difficulter accommodatur, nã de ſolo Ioſeph videtur Euangeliſta locutus, ſicut etiam quando nomen eius narrat, dicit enim, cui nomen erat Ioſeph, de domo Dauid. Sicut igitur nomen ad Ioſeph ipſum, ita domus ad eundem refertur, maxime quia conſequitur (& nomen Virginis Maria) ſi eam de Domo Dauid verbis exprimere intendebat, dicendum erat ſic, cui nomẽ erat Ioſeph, & nomen Virginis Maria, de domo Dauid; hoc modo ſecundum literam ad utrumque referri poterat. Non igitur ſic eſt intelligendus Chryſoſtomus, ſed aliter, nempe hoc ad beatam Virginem referri per conſecutionem, nam ſi Ioſeph de domo Dauid erat, conſequebatur ẽt beatam Virginem de Domo eadem eſſe. qualis autem ſit iſta conſecutio, ipſe explicat Chryſoſtomus, nempe quia viro non licebat, nec fęminæ accipere in coniugium aliquem, niſi de eadem tribu, & cognatione. viri ergo ſtirpe, & proſapia expoſita etiam ſponſæ progenies explicatur. Hoc autem diligenter examinare differimus in proprium locum, nempe c. 3. quãdo genealogia Saluatoris ab eodem Euangeliſta deſcribitur, hoc nunc adnotaſſe ſufficiat beatã Virginem abſque vllo dubio fuiſſe de ſemine & progenie Dauid. Qua autem ratione Ioſeph origo deſcribatur, cum non fuerit pater verus Chriſti, & quare non a beata Virgine genealogia narretur, & an conſequatur, ſi Ioſeph fuit de domo Dauid, etiam beatam Virginem de eadem Domo extitiſſe, in eo loco, quem diximus, inquirendum eſt, & ibi qui ſcire volet ſcriptum inueniet.

Et nomen erat Virginis Maria.

COMMENTARIA.

QVæ dicta ſunt de Ioſeph, occaſione quadam narrantur, nempe ad beatam Virginem deſcribendã, idcirco poſtquã eam deſponſatam viro dictum eſt, nomen eius explicatur, vt hiſtoria, quæ de ipſa ſequitur, accommodatius texatur, quod non ita fieret, ſi a principio ſic ſcriptum eſſet, Miſſus eſt Angelus ad Virginem, cui nomen Maria, deſponſatam viro, cui nomen erat Ioſeph. Quale autem, & quantum nomen Mariæ ſit in annotatione lege.

ANNOTATIO LXI.

HVius ſacratiſſimi nominis tres ſũt etymologiæ, quarum prima hæc eſt, apud Hebræos מר ſignificat amaritudinem, & ים mare, inde מרים quaſi mare amaritudinis, ſeu amaritudo maris. Ambroſius lib. de inſtitut. Virgin. cap. 5. admittit hanc etymologiam, negat tamen ab hac ſignificatione ſumptum eſſe nomen Beatæ Virginis, ſed conuenire dicit Mariæ ſorori Moyſis, cui idem nomen erat, quod & Beatæ Virgini. Non tamen omnino reijcienda eſt, nam & in Beatiſſima Virgine aliquando cõpletum eſt, vt mare amaritudinis eſſet nempe in paſſione Filij ſui, quando gladius pertranſiuit animam eius, iuxta figuram Noemi; Ruth. 1. vbi legitur Elimelech, & Noemi Bethlehemitas famis vitandæ cauſa receſſiſſe in regionẽ Moabitarum, ibique marito mortuo fęminam viduam in patriam reuerſam, cumque audiſſet vocari ſe Noemi, quod nomen ſignificat pulchram, nolite vocare me Noemi idest pulchrã, ſed Marah, idest amaram, quia amaritudine repleuit me Omnipotens. Profecto incomparabiliter maior, & acerbior fuit dolor compaſſionis Beatiſſimæ Virginis, vt vere dicere poſſet, vocate me Mariã, id eſt mare amaritudinis, nec eſt opus

Sacroſãctum nomen Maria tria ſignificat.

vt

vt etymologiæ ſignificatio ſemper conueniat ei, cui nomen eſt impoſitum, nam & lapis dicitur à lædēdo pede, non tamen ſemper lædit, ſatis eſt, ſi aliquando læſerit. Illa autem etymologia, quam adfert Ambroſius, vt idem ſignificet Maria, quod Deus ex genere meo, non inuenio, qua ratione trahi poſſit ab idiomate Hebræo, aut Græco.

Secunda etymologia nominis huius eſt ab idiomate Syro, ſimul & Hebræo, apud Syros enim מר ſignificat mare, inde maria, quaſi Domina maris. Hanc etymologiam ſecutus eſt Damaſcenus libro 4. de fide capit. 15. vbi affirmat nomen Mariæ idem ſignificare, quod domina, ratione autem huius ſignificationis vere Beatæ Virgini nomen cōuenit, vt enim recte ibi dicit Damaſcenus, q̄a Dei mater eſt, dominiū habet ſuper omnes creaturas, & domina merito appellatur, nemo quippe Sanctorū dominus eſt, quod ſi interdum eos dominos appellamus, id eis potius honoris gratia quam propter dominium tribuitur. at Beatiſſima Virgo domina eſt ex dominio, nō ſolum inferiorum creaturarum, ſed & cœleſtium, hocque epitheto ab Eccleſia nuncupatur, O glorioſa domina. & Aue domina Angelorum, Aue regina cęlorum. Hanc doctrinam docte tradidit Athanaſ. ſermo. in Euangelium Deiparæ prope finē. vbi ſic inquit, Quia ipſe eſt rex, qui natus eſt ex Virgine, idemq; & dominus, & Deus, ea propter & mater, quæ eum genuit, & regina, & domina, & Deipara propriè, & verè cenſetur, licebitq; nobis illa congruenter dicere, dum ad ipſam, & ad eum, qui ex ipſa genitus eſt, carnificum filium reſpicimus. Hæc Athana. Nec abs re dicitur domina maris, quamuis enim omnium ſit domina, hominum tamen, qui in hoc mundo, velut in periculoſo, & turbulēto mari, nauigant, peculiarem habet prouidentiam, & affectū, vbi continenter inuocatur eius auxilium, & perpetuis laudibus celebratur iuxta ipſius Prophetiam Luc. 2. Beatam me dicent omnes generationes.

Tertia huius nominis etymologia eſt à nomine Hebræo מאור ideſt luminare Gen. 1. Fecit Deus luminare maius, & luminare minus, in Hebræo hoc nomen legitur. Maria ergo idem eſt quaſi luminare, vel illuminatrix in ſancta enim Eccleſia, quæ cęlo comparatur, Chriſtus eſt ſol iuſtitię, luminareq; maius illuminans omnem hominem venientem in hunc mundum; Sancti autem uelut ſtellę, qui ſuo exēplo, & doctrina illuſtrant hominum mentes; Beatiſſima uero Virgo luminare minus, & luna eſt, minor Filio, Sanctis vero longe maior, in qua virtutes omnes ſuper omnium Sanctorum virtutes ſplendent, & iure illuminatrix dicitur, quæ ſolem vitæ nobis peperit, iuxta has tres etymologias nomen hoc accōmodari poteſt Beatæ Virgini.

Et ingreſſus Angelus ad eam.

COMMENTARIA.

PRoſequitur Hiſtoriam ingreſſus Angeli indicat eam non in plateis, aut in vijs, vt quidā recētiores Hæretici fabulantur, ſed domi tunc fuiſſe, vt recte adnotat Euſebi. homi. de annunti. & quidem in cubiculo clauſam, & in domus penetralibus ſolam ſine comite, vt aſſerit Ambroſi. lib. 2. de Virgini. lib. 1. offic. cap. 18. immo orans inuēta eſt ab Angelo ingrediente, & oſtium clauſum penetrāte, vt dicit Bernar. hom. 3. de Beata Virgi. credendum enim eſt, Deum, qui eam formauerat, & elegerat in matrē, cunctaſq; illius actiones mirabili prouidētia diſponebat, mentē eius in perfectiſſimā, & altiſſimā cōtemplationem excitaſſe tunc temporis, quādo conceptura erat Dei filium, & efficienda Dei mater; & valde conſentaneū videtur rationi eā diuinū hoc myſteriū aduentus Dei tunc conſideraſſe, nihil tamen de ſe tale præ profundiſſima ſua humilitate cogitaſſe, aut ſuſpicatam eſſe.

ANNOTATIO LXII.

Angeli trib⁹ modis manifeſtāt hominibus quæ Deo præcipiente, eis reuelant.

INgreſſum hunc Angeli ad Beatam Virginem prænuntiatum fuiſſe ab Eſaia, teſtatur Epiphanius hære 78. inquit enim Eſaias cap. 8. Acceſſi ad Propheti ſſam & concepit & peperit filium. Prophetiſſa Beata Virgo eſt, acceſſus eſt

Ange-

Angeli nunciatis, ingreſſus conceptio, & partus, filij eſt conceptio, & natiuitas Chriſti opera Spiritus Sancti facta. pro intelligentia autem huius angelicæ apparitionis ſunt nonnulla adnotanda.

Primo quidem, quantum ex ſcripturis ſacris licet deducere, Angeli tribus modis manifeſtant hominibus, quæ ſuo miniſterio illis Deo ſignificari vult vt docet Auguſtinus lib. 12. ſuper Geneſ. ad liter. cap. 7. & ſequentibus. Vno modo intellectualiter, nimirum producendo in intellectu hominis ſpecies, & lumen, quibus intelligant, & ſciant ea, quæ eis intendunt reuelare hoc modo vſus eſt Angelus, quando Matth. 2. Ioſeph reuertenti ex Aegypo indicauit, ne rediret in Iudæam. Admonitus, inquit, ceſſit in partes Galilææ. Illa admonitio fuit vere intellectualis per ſpecies in intellectu ab Angelo productas. Altero modo ſpiritualiter, quãdo non tantum intellectum hominum excitant per ſpecies, & lumen, ſed etiam imaginationem, & ſenſus exteriores mouent per aliquam ſpeciem corpoream, qua apprehendunt vocem aut figurã aliquam, ſicut nobis accidit in ſomnis, quam viſionem, ſeu locutionem appellat Auguſtinus ſpiritualem, quia non fit ad ſenſus exteriores, ſed ad ſolos interiores. ſic Angelus locutus eſt Ioſeph. Matth. 2. quando ei dixit, vt fugeret in Aegyptum. Angelus, inquit, Domini apparuit in ſomnis Ioſeph, dicens: Tolle puerum, & matrem. dicitur apparuiſſe, & dixiſſe, quia imaginatiuam, ſeu phantaſiam Ioſeph mouit, vt apprehenderet figuram corpoream, & voces ſimiles exterioribus Angeli ſignificãtis, quę illum facere uolebat. Tertio modo, corporaliter, & ſenſibiliter, quando non ſolum hominis interiora excitant, ſed etiam ſenſibus exterioribus apparent imprimendo ſpecies vel vocum, vel figurarum exteriorum, vt paulo poſt dicemus. Hanc reuelationem, ſeu modum ſignificandi appellat Auguſtinus viſionem, quamuis enim fiat aliquando ſenſibus alijs præter viſum, nempe per uoces, tamen à principali ſenſu omnis reuelatio ſenſualis viſio denominatur. ſic apparuit Angelus Zachariæ, quando à dextra altaris viſus eſt in forma corporea, & voces eius exteriori auditu percepit. Sunt multa exempla harum reuelationum Angelicarum in ſcriptura veteri, ad intelligentiam vero ſufficiunt, quæ poſita ſunt. Hæc Angeli apparitio fuit tertij generis, quia in figura corporea, & per voces exteriores facta eſt.

Angeli multis modis corporali viſione ſe manifeſtant.

Secundo adnotandum eſt huiuſmodi apparitionem, quæ dicitur uiſio, & fit ſenſibus exterioribus, multipliciter fieri. Primo quidem per ſolas uoces in aere formatas, ſic Angelus apparuit Abrahæ Gen. 22. quando clamauit, Abraham, Abraham, ne extendas manus ſuper puerum. Secundo, quando pars aliqua corporis apparet, vt Daniel. 5. accidit Balthaſari, quando vidit extrema digitorum humanorum ſcribẽtium in pariete. Mane, Thecel, Phares, Tertio, quando apparet in figura humana integra, ſic Tob. 5. Angelus multis diebus apparuit Tobiæ, & locutus eſt cum illo in uia. Quarto, quando apparet non in humana figura, ſed in ſpecie alterius corporis aut animalis, ſic Ezech. 1. apparuit in ſpecie leonis, uituli, & aquilæ, & Exo. 3. apparuit in ſpecie ignis. Multa harum apparitionum exteriorum exẽpla in ſcriptura inueniuntur. Apparitio autem quæ facta nunc eſt Beatiſſimæ Virgini, viſio fuit, nam Angelus viſui exteriori ipſius per ſpecies viſibiles ſe præſentauit, & uocibus exterioribus aures eius excitauit, & in figura humana, non ſeminea, ſed virili viſus eſt. talem apparitionem indicant verba Euangeliſtæ. dicitur enim ingreſſus, & locutus, quæ duo ſignificant humanam figuram, & uoces. Idem affirmãt ſacri Doctores, inter quos ſunt Hierony. Epiſt. ad Euſtochi. & Aug. ſer. 14. de Nat. Domi. vbi affirmat apparuiſſe tanquam iuuenem facie rutilante, veſte coruſcante, ingreſſu mirabili. Ambroſ. lib. 1. offic. cap. 18. aſſerit apparuiſſe in forma peregrina quaſi de re noua, & peregrina nũtium portantem. Congruum autem valde fuit Angelum ſic apparere, cum enim annuntiaret Deum carnem humanã iam iam aſſumpturum, debuit nuntius in humana, & viſibili forma apparere, vt & dictis, & factis nuntium quod deferebat, exprimeret; ſi enim in lege, & ante legem Angeli

geli viſibili, & humana ſpecie ſæpe viſi ſunt, vt indicarent Angelorum Dominum aliquando carnem humanam ſumpturum, profectò quando tale myſteriũ celebrandum erat, conueniebat nũtium in humana ſpecie viſibili apparere, quã exiſtimo fuiſſe pulcherrimã viſu, & auditu ſuauiſſimam, quia annuntiabat ſpecioſum forma ſuper filios hominum, & eum, qui locuturus erat verba vitæ æternæ, qualiter nemo ante locutus erat. Præterea cum quæ ſignificanda, & reuelanda erant, eſſent difficillima creditu, & maximi momenti, debuerunt reuelatione efficaciſſima manifeſtari, qualis eſt, quæ non intellectu ſolo, & ſenſu interiori, ſed quæ etiam ſenſibus exterioribus fit. Præterea, cum Beatiſſima Virgo mente, ſenſu exteriori, & interiori tunc Deo ſeruiret, & in diuinas laudes inuigilaret, decuit, ut nuntium acciperet mente, & ſenſu tam interiori, quàm exteriori. An autem tunc Beata Virgo eum nouerit, dicemus inferius.

Tertio adnotandum eſt Angelos huiuſmodi corpora non habere ex ſe, quaſi eorum ſubſtantia ex his ſit compoſita, ſicut conflata eſt hominum natura ex corpore & anima. Extitit olim inter ſactos Doctores non vulgaris controuerſia, an Angeli corpora connaturalia haberent, eorumque ſubſtantia ex corpore & ſpiritu conſtaret. multi enim & grauiſſimi Doctores affirmarunt, inter quos ſunt Orig. lib. 2. Periarch. c. 2. & 3. Tertul. lib. de carne Chriſti. & lib. de velan. Virgin. Baſil. lib. de Spiritu Sancto, cap. 16. Lactant. lib. 2. diuin. inſtit. c. 15. cum alijs, quos prætermitto. Auguſt. autem fuit in hac re dubius, & uarius, nã in nõnullis locis affirmauit eos eſſe corporeos, ut in Epiſt. 115. ad Nebridi. At lib. de fid. & ſymb. c. 59. & lib. 15. de ciu. c. 23. difficultatem excitauit, & inſolutã reliquit. Communior tamen Doctorum ſententia eſt Angelos eſſe incorporeos, & immateriales, ſicut animas ſecũdum ſe, ita habent Iuſtin. in quæſtion. de incorporeo. reſpon. 4. & ante illum Dionyſius Areopag. lib. de cœleſti Hierarch. c. 2. ubi Angelos appellat eſſentias omnino immateriales. Idem Athanaſ. lib. de communi eſſentia patr. fil. & Spi. Sãcti. vbi definit Angelum viuentem, rationalem, materiæ expertem. Cõſentiunt his Cyril. lib. 4. in Ioan. c. 10. Damaſc. lib. 2. de fid. cap. 3. & Grego. lib. 4. moral. ca. 9. cum alijs. Quorum ſententia eſt omnino amplectenda, quam etiam probauit Concil. Lateranen. Vnde deſumptum eſt cap. firmiter, de ſumma Trin. & fid. catholi. vbi creaturarum diuiſio fit in incorpoream, & corpoream, & hominem ex utraque compoſitum, quod etiã ſcriptura confirmat, nam Angelos appellat ſpũs, quaſi materiæ expertes. Id autem eſt aduertendum Doctores illos, qui Angelos corporeos eſſe exiſtimarunt, non ſic eos corporeos ſenſiſſe, quaſi figuram humanam haberent, aut aliquam aliam, ex ijs in quibus apparuiſſe leguntur, ex quo fit, nemine diſſentiẽte hoc corpus, in quo Angelus Beatę Virgini apparuit, non fuiſſe proprium, aut de ſubſtantia Angeli, ſed aſſumptum eo modo, quem ſequentibus uerbis explicamus.

Quarto igitur aduertendum eſt Angelos huiuſmodi corpora, in quibus apparent, ex materia externa conflare, & conficere, ex vaporibus condenſatis, & varijs coloribus, non tam qualitatum miſtione, quàm luce, ſeu lumine illuſtratis, ſicut accidit in nubium coloribus ex varia luminis reflexione prouenientib. diuina enim virtute boni Angeli id efficiunt, mali vero naturales creaturarum virtutes applicando. Quibus quidẽ corporibus Angeli non vniuntur, ſicut anima corpori, ſed in ipſis ſunt præſentes, & eis tanquam inſtrumentis vtuntur ad opera corporea, nec enim per ea opera uitæ exercẽt, quaſi uideant, audiãt, aliave ſimilia vitæ opera exerceant, ſed apparent cum hiſce membris, & per ea uoces proferũt, aut motus corporeos exercẽt, vnde Tob. 12. inquit Angelus, videbar uobiſcum manducare, & bibere, ſed ego cibo inuiſibili, & potu vtor, qui ab hominibus videri non poteſt. accipiebat quidem Angelus cibos, & conterebat corporis aſſumpti dentibus, ſed in ſubſtantiam ſuam non conuertebat, quaſi illis nutriretur, ideo non dicitur uere manducare. ſonos etiam proferebat formatos in modum vocum, tamen nõ procedebant à Spiritu exhalato, ut in nobis, corpus denique verum erat, ſed nõ pars Angelicæ ſubſtantiæ, nec animatum,

tum, aut viuificatum ipſo Angelo, ſed vt inſtrumentum motum ab illo, poſt vſum vero corpora hæc dimittuntur, & diſſoluuntur, ſicut nubes, aut vapores diſſolui ſolent. Vtuntur autem Angeli his corporibus propter nos; tum vt nobis ſe adaptent, & ea quæ dicunt aut faciunt, vehementius noſtris mētibus imprimant; tum vt ſuas ſpirituales virtutes per ſigna corporea quodammodo nobis ſignificent. Sic ſolent Angeli depingi, & vt adnotat Chriſoſt. hom. de incomprehenſibili natura Dei, Gabriel aliger depingitur ad ſignificandas eius ſublimes uirtutes, & ut eum de Cœlo ad terras deſcendiſſe exprimamus. In huiuſmodi ergo eleganti, & ſpecioſo corpore non proprio, ſed aſſumpto Virgini Beatiſſimæ ſe nunc præſentat nuntiaturus exteriori ſono, & voce ſummum incarnationis Filij Dei myſterium.

ANNOTATIO XLIII.

Conſideratione dignũ videtur, quo diei tempore Angelus nuntium detulerit, & myſterium hoc celebratũ fuerit, vt enim inferius dicem⁹, ſtatim poſt Angeli diſceſſum Verbum caro factum eſt. In hac re non habemus ſcripturę teſtimonium ſed ſolam Doctorum auctoritatem, non omnium quidem, ſed paucorum, & rationes aliquot probabiles, & congruentes. In primis *Athanaſij, in ſermo de Deipara.* prope finem, in exordio diei dicit Angelum ſalutaſſe Beatã Virginem, appellat diei exordium, quãtum exiſtimo poſt mediam noctē, quando ſolent horę matutinę decãtari. Dies enim Eccleſiaſticus à media nocte in mediam noctem cõputatur. ratio etiam idem probat, nam cum Chriſtus Dominus natus ſit noctu, vt ex Euangelio cõſtat, conſequens eſt conceptum fuiſſe noctu, ſic enim nouem menſes perfecte numerantur à conceptionis hora vſq; ad partum, conceptionis enim, & natiuitatis Chriſti tempus fuit ordinatiſſimũ, ſicut autem vigeſima quinta Decembris natus eſt noctu, ita vigeſima quinta Martij conceptus eſt noctu. Præterea quemadmodum noctu natus eſt ad ſignificandas tenebras ignorantiæ Dei, quibus mundus premebatur quaſq; ipſe expulſurus naſcebatur, ſic eadē ratione eodem tempore conceptus eſt. Pręterea, vt ueritati conueniat, Angelus enim miſſus ad occidenda primogenita Aegyptorum; & liberandos Iudæos de captiuitate figura fuit aduentus Saluatoris in carne ad liberandos homines de captiuitate Dæmonis, & delenda peccata eorum, venit autem ille media nocte. Sap. 18. Cum quietum ſilentium tenerent omnia, & nox in ſuo curſu mediũ iter haberet, omnipotēs ſermo tuus exiliens de cœlo a regalibus ſedibus durus debellator in mediam exterminij terrã proſiliuit. ergo Chriſtus etiam nocturno tempore conceptus eſt nam conceptio aduentus quidam eſt; tunc enim Deus factus eſt homo, & deſcendiſſe de cœlis vere dicitur per incarnationem ſuam, ut dicere ſimilia verba de ea conceptione liceat, cum quietum ſilentium tenerent omnia &c.

Dixit.

COMMENTARIA.

Non tantum in humana ſpecie ingreſſus Angelus apparuit, ſed humanis etiã vocibus vſus eſt, ea verba proferens, quæ à ſummo Deo, à quo mittebatur, proferēda acceperat.

ANNOTATIO LXIV.

Angeli quandoque Dei perſonã, quandoque vero propriã repreſẽtãt.

Angeli in humana forma bifariam locuti ſunt cum hominibus, priori quidem modo agentes perſonam Dei, cuius nomine loquebantur; ſic Gen. 18. tres uiri apparuerunt Abrahæ, & locuti ſunt quaſi Deus, cũ Angeli eſſent, quia perſonam Dei repręſentabant; ſic etiam Abrahæ, & Prophetis ſæpe apparuiſſe, & locutos eſſe legimus. Poſteriori modo Angeli apparuerunt propriam perſonã agentes & tanquam Dei miniſtri, & nuntij loquentes; ſic Gabriel apparuit, & locutus eſt Danieli c. 10. & Raphael cum Tobia cap. 12. Hoc igitur modo loquitur nunc Angelus cum Beata Virgine, non quidem Dei perſonam repræſentans, ſed propriam, quaſi nuntius Altiſſimi: unde uerba omnia, quæ pronuntiat, ſunt à Deo mittente ordinata, & ea loquitur, quę in mandatis accepit. Dixit autem de re nouiſſima, altiſſima, honeſtiſſima, utiliſſima, & delectabiliſſima. Quid enim æque nouum, ac Deum fieri hominem, & virginem pati-

pati-

Digitized by

parituram, ac matrem ſimul futuram? quid ita excellens,& altum, ac hominē Deum eſſe, & humanitatem vniri diuinitati? Quid ſic honeſtum, & ſanctum; velut conceptio, Spiritu Sancto ſuperueniente,& virtute Altiſſimi obumbrāte facta? Nihil æque vtile, ac redemptionis,& ſalutis æternæ opus, nec ſic delectabile, vt concipi Saluatorem hominū, victorem mortis, Diaboli, & inferni,ac peccatorum. Dixit breuiſſimo compendio, quæ ſi ſcribenda, & calamo exaranda eſſent, mundus libros capere non poſſet.

Aue.

COMMENTARIA.

Gabriel Angelus quatuor præſtitit in annūciatione B. Virg.

QVattuor Angelus facit. Primo quidem Beatam Virginē ſalutat. Secundo nūtium explicat. Tertio modum perficiendi rem annuntiatam indicat. Quarto difficultatem, quæ de re ipſa concipi poterat, euacuat. A ſalutatione incipit, tum ut ſuum ingreſſum pacificum,& eximij cuiuſdam boni cauſa, factum eſſe ſignificet; tum, ut ipſa ſalutatione ad magnitudinem myſterij attendendam, animum excitet; tum etiā ut perſonam eius, quæ iamiam futura erat Dei mater, veneretur; tū demum, ut ad conſenſum rei nuntiatæ B. Virginem quodam modo inducat. Verbum autem Aue, exhortantis eſt ad gaudium, & congratulātis B. Virgini ipſius priuatam ac propriam & communem omnium ſalutem. Eſt autem ſalutationis initium ualde accommodatum, nam, & ſalutem, & gaudium annuntiat ei, quæ conceptura,& paritura erat auctorem ſalutis, & gaudij, primū ipſius Virginis, deinde totius generationis humanæ.

ANNOTATIO XLV.

Aue Verbum eſt gaudij & cōgratulationis.

NOuam, & inſolitam ſalutationem hāc eſſe adnotāt Orig. ho. 6. in Lucam,& Ambroſius in præſenti;& recte. nemo. n. hominū audiuit ab Angelo, & quidē verba Dei referēte, Gratia plena, benedicta tu in mulieribus. Hierony. in ſerm. de aſſumptio. Beatæ Virg. affirmat, Angelum ipſum admiratum fuiſſe Beatæ Virginis excellentiam, quæ tanta erat, ut merito dicere ei poſſet, gratia plena, &c. Verbum eius primum explicatione indiget χαῖρε, apud Græcos idem eſt, quod apud Latinos Salue, & gaude. Sacri Doctores poſteriorem amplectuntur ſignificationem, ut Baſilius hom. de Chriſti humana generatione. Maria, inquit, edocta,& iuſſa eſt ab Angelo gaudere. Gregorius Niſſe. orat de nat. Dom.& Euthymius in præſenti, & Titus Boſtren. ad gaudium referunt, id quod Auguſtinus etiam inſinuat ſer. 15. de natiu. Dom. Non eſt autem hoc loco vox imprecantis, ſed annūciantis,& exhortantis ad gaudium & lætitiam, tum de proprio, tum de communi bono: proprio quidem, quia ſuper omnes creaturas etiam cœleſtes exaltanda erat, mater futura Dei, de quo gaudio ipſa paulo poſt protulit illud. Exultauit ſpūs meus in Deo ſalutari meo: quia fecit mihi magna, qui potens eſt: De communi uero, quia fructus ventris eius totius mundi ſalus,& redemptio erat. Eſt etiam altera huius uerbi ratio, quam adferunt Auguſtinus,& Gregorius Niſſe. locis allegatis, nempe ut Angelus Beatam Virginē Aeuæ illi primæ opponeret, indicans illam principium futurum ſalutis, ſicut Aeua initium mortis, & miſeriæ. Primum enim verbum contra Aeuam prolatum Gen. 3. illud fuit: Multiplicabo ærumnas tuas: primum igitur B. Virgini verbum allatum contrarium eſt, gaude, quaſi diceret, primæ mulieri triſtitia primo annunciata eſt, quia initiū fuit mortis, at tibi annunciatur primo gaudium, quia futura es mater uitæ. De cauſis gaudij in Saluatoris aduentu dicēdum erit inferius c. 2. in explicatione illius ſententiæ [gaudium euangelizo vobis.] Poſſumus etiam hoc idem ſalutationis verbū interpretari ſimul, vt etiā ſignificet idē. quod, Salue. non quod Angelus imprecetur ſalutem ei, quam ſciebat matrē ſalutis futuram, ſed quod ſalutem per eā annuntiat futuram quaſi diceret, Salue, quia ſalus mundo per te adueniet, & in te medicina vitæ, ac ſanitatis conficiet. Præterea eſt verbum congratulationis, quo Angelus B. Virgini congratulaī, & lætitiam præ ſe fert de maximis donis,

quibus

quibus a Deo illa erat affecta, & proxime afficienda, qua ratione Eccleſia nūc decātat: Salue Sācta parens, enixa puerpera Regem. Verbum igitur hoc & ſalutis, & gaudij eſt, atque exhortantis, annuntiantis, & congratulantis, ut declaratum eſt.

Gratia plena.

COMMENTARIA.

SAlutatio hæc tacite myſterij annuntiationem continet, quam à B. Virgine nondum perceptam dilucidioribus poſtea verbis explicat. Connectuntur autem omnia tria ſalutationis verba, nempe gratia plena, Dominus tecum, benedicta tu in mulieribus, verbo, Aue, quaſi tres cauſæ gaudendi. Primum eſt, gratia plena, quaſi dicat, gaudere te, & ſaluere iubeo, quia gratia plena. Tu præ tua humilitate profundiſſima, talem te non reputas; at à ſummo Deo, à quo mittor, qui falli non poteſt, hoc nomine digna iudicaris, & ab eo te hoc nomine ſalutandi mādatum accepi, tu vere gratia plena es, quæ ſupra omnes Deo ſic placuiſti, & grata, & accepta facta es, ut filium ſuū de te carnē aſſumere decreuerit. Aue ergo gratia plena. Plura habes in annotatione.

ANNOTATIO LXVI.

Gratia tria ſignificat. GRatia plena, Græce eſt vnum verbū, κεχαριτωμένη quod eſt participium à verbo χαριτόω, quod trahitur à nomine χάρις. Oportet ergo explicare, quid χάρις, quod latine gratia dicitur, ſignificet. Aduerte igitur & in ſacra ſcriptura, & apud prophanos ēt ſcriptores nomen hoc tripliciter vſurpari. Primo quidem pro quadam complacētia affectus, ſecundum quam dicitur homo homini placere: ſic Gen. 39. dicitur: Inuenit Ioſeph gratiam coram domino ſuo, i. placuit, & acceptus eſt dño ſuo, & Eſther 2. Inueniebat Eſther gratiam apud oēs, qui videbant eā, i. placebat, & grata erat oculis videntium, & omnibus complacebat. Illa igitur complacentia, quam ui dentes erga Eſther, aut dñs erga Ioſeph concipiebant, dr̄ χάρις, & gratia. Nō eſt aūt idem gratia, & amor: nā amor eſt affectus quidā, quo alteri bonū uolumus; gratia uero affectus, quo aliquis nobis placet & gratus, ac acceptus eſt: ideo nomina diſtincta ſunt apud græcos χάρις, & Ἀγάπη. Amamus ēt ſæpe eos, qui nobis non placent, nec accepti ſunt, quales ſunt inimici, ideo gentes idolatræ finxerunt aliam Deam amoris, aliam gratiæ. *Gratia & amor differāt.*

Secūdo hoc nomē ſignificat id, quod eſt in illo, qui nobis placet, & acceptus eſt, cauſaq; eſt, ut nobis placeat, hinc eſt gratiā ſignificare lepo:ē, venuſtatē, elegantiā, deniq; quidquid illud eſt, in quo complacemus. Dan. 1. Dedit Deus gratiā in conſpectu Principis Eunuchorū. Eccle. 26. Gratia ſuper gratiā mulier sācta, & pudorata. Colos 4. Sermo veſter ſit in gratia ſemper ſale cōditus. Sicut aūt in priori ſignificatione diſtinguebatur ab amore, ita ēt in hac poſteriori diſtinctio eſt, nam quod amorem conciliat aliorū, dicitur Philtron, quod vero gratiam, & acceptationem, & complacentiam, gratia ſeu χάρις.

Tertio ſignificat beneficium, quod ex gratia & complacentia procedit, ijs. n. q. nobis placēt, ſolemus beneficia cōferre, ideo ipſum beneficium gratia dr̄, Eccle. 29. Gratiā fideiuſſoris ne obliuiſcaris. Gen. 12. Viuat anima mea ob gratiā tui. Nō aūt quodcunq; beneficiū gratia dr̄, ſed quod gratis, & ſine vllo pretio, aut merito, ſpōte, & libēter confert. Ro. 11. Si gratia iā non ex operibus. In præſenti ergo accipit in ſecunda ſignificatione, vt gr̄a ſit illud, quod eſt in aliquo, quod gratū, & acceptum facit alteri, ſiue quo vnus placet alteri, ſiue Deo, ſiue homini, nam ēt Deo placēt homines, & accepti ſunt. Ab hoc nomine χάρις, iuxta ſecundam ſignificationem trahit uerbum χαριτόω, ſignificans idem, quod latine gratū facere, ſeu efficere, vt aliqs placeat alteri. ſic Eph. 1. dictū eſt. In laudē gratiæ ipſius, in qua gratificauit nos in dilecto Filio ſuo, ibi eſt uerbū hoc. Deus. n. per Chriſtū fecit nos gratos ſibi donans ea quæ ipſi placēt, & q̄ ei nos acceptos, & gratos efficiunt. inde deriuatū eſt participium paſſiuum in fœminina terminatione κεχαριτωμένη, quaſi grata facta

Deo,

Deo, in qua ea ſunt, quę Deo maxime placent, & accepta ſunt. erat talis Beata Virgo, gratioſa in oculis Dei, ita tamen vt eam gratiam à Deo ipſo obtinuerit. poteſt enim participium locum nominis verbalis tenere, vti fieri ſolet. Attende autem participia, ſiue verbalia nomina, quæ deriuantur à verbis terminatis in [όω.] ſignificare quandam abundantiam, & plenitudinem, ut non quouis modo gratam, ſed abundantiſſime, & pleniſſime gratã fuiſſe indicet, quod Latinus interpres ſapienter conſiderans vertit, gratia plena. Illud enim participium nominaliter accepit, ideo non vertit, gratia repleta, ſed plena gratia, vt maiorem in hoc abundantiam ſignificaret, certum enim erat Deo eſſe acceptã. Fuit autem illa vere plena gratia, quæ ita accepta, & placuit Deo, vt in matrem vnigeniti Filij ſibi conſubſtantialis electa eſſet ab æterno Patre. Hinc patet, quantum errent Neoterici quidam, qui hanc vocem reijciunt, quaſi græco vocabulo minus accommodatam, & vertendum cenſent, Aue gratia dilecta, aut gratioſa, alijſve modis, contra receptiſſimam, & ab Eccleſia receptam verſionem, Aue gratia plena, quæ ſupra omnes eorum interpretationes perfectius explicat vim vocis græcæ, & gratiam Beatæ Virginis verius magnificat. Cui accedit auctoritas grauiſſimorum Patrum, Ambroſius enim in pręſenti, & lib. 1. de Spiritu Sãcto c. 7. & Auguſtinus ſerm. 14. & 15. de Nat. Domi ita legunt & interpretantur. quibus ne quis falſo opponat, nõ fuiſſe in Grȩco idiomate multum verſatos, adiũgo Græcos Patres doctiſſimos. Athanaſius in hom. de Deipara hoc participium cecharitomeni interpretans dicit, Beatam Virginem ea de cauſa ſic eſſe appellatam, quia adimpletione Spũs Sancti omnibus gratijs abundaret, quid apertius dici potuit, quo verbum noſtrũ probaret, Gratia plena? Accedat Epiphanius hęre. 78. prope finem, vbi, vt ſignificationem participij cecharitomeni explicaret, addidit uerbum expreſſum [ſecundum omnia] cecharitomeni quo plenitudinem, & abundantiam exprimeret, quæ eo nomine inſinuata erat. Hieronymus etiam, qui etſi Latinus ſit, propter ſermonis tamen Græci inſignem peritiam inter Græcos eſt computandus, in ſerm. de Aſſumpt. Beatæ Virg. vertit (gratia plena) ſicque exponit, vt paulo inferius dicemus. Hæc de voce hac dicta ſint.

ANNOTATIO LXVII.

VT merito iureque optimo Beatam Virginem gratia plenam dici intelligamus, quę ſit hæc abundantia, & plenitudo indagandum eſt. Multiplici de cauſa Beata Virgo gratia plena appellata eſt, multoſq; gratiæ plenitudinis modos obtinuit. quorum primus eſt quantum ad partes, ſeu diuiſiones gratiæ, ut enim à Paulo docemur 1. Cor. 12. diuiſiones gratiarum ſunt, quas Deus non ſingulis omnes confert, ſed pro ſua uoluntate diſtribuit. Alij, inquit, datur ſermo ſapientiæ, alteri gratia ſanitatum, alteri opera virtutum, alij ſermo prophetiæ. Denique Spũs Sanctus non omnes vni, ſed ſingulis partem pro ſuo beneplacito donat. At Beatæ Virgini gratiam quoad omnes ſuas partes contulit, & in ea omnium diuiſionum membra cumulauit, ut ſupra omnes Sanctos gratia plena ſit. Hanc plenitudinẽ tradidit Athanaſius hom. de Deipara, ubi ſic inquit: Ita quoque Spũs Sanctus deſcendit in Virginem cum omnibus ſuis eſſentialibus uirtutibus, quæ illi per rationẽ principatus diuini adſunt, imbuens eam in gratia, ut in omnibus gratioſa eſſet, atq; idcirco gratia plena cognominata eſt, eo quod adimpletione Spũs Sancti omnibus gratijs abundaret. Hæc Athanaſius. Accedit Hieronymus ſerm. de Aſſumpt. B. Virginis, Bene, inquit, plena, quia cæteris per partes præſtatur Mariæ uero ſe tota infudit plenitudo gratię. Et paulo inferius inquit: In Mariam totius gratiæ plenitudo, quæ in Chriſto eſt, uenit, quamuis aliter, quia etiamſi in ſanctis Patribus, & Prophetis gratia fuiſſe creditur, non tamen eatenus plena. Docte igitur Sanctus Thomas de Aquino 3. p. q. 27. art. 5. dicit, Beatam Virginem, quamuis omnes gratias habuerit, non tamen omnium uſum habuiſſe, nam miraculorum uirtute in hoc ſęculo non eſt uſa, licet eam obtinuerit.

Hanc plenitudinem gratiarũ in Beata

Plenitudo gratiarũ an fuerit B. Virgini collata ante, vel poſt incarnationẽ Filij.

ta Virgine fuiſſe non eſt dubitandum, an vero hæc plenitudo fuerit ei collata ante Filij incarnationem, an uero poſt, id eſt in controuerſia. nam Athanaſius, & Hieronymus locis allegatis affirmãt eam gratiam Spiritu Sancto ſuperueniente, quando filium concepit, conſecutam fuiſſe. At S. Thomas aſſerit, etiã ante conceptionem Filij illi fuiſſe datã: mihi probabilius uidetur, quod Athanaſius, & Hieronymus tradunt non tamen propter hoc excludenda eſt plenitudo hæc à uerbo Angeli, nam ut hi patres dicunt gratia plena ſalutatur, non à ſola gratia pręſenti, ſed ab ea etiam, quę iamiam implenda erat. quod enim proximum eſt præſenti, pro præſenti habetur, maxime ab Angelo, qui, quæ futura in hoc myſterio erant, nouerat; & hunc Spiritus Sancti aduentum prænũtiaturus uenerat.

Gratiæ partes in duplici ſunt differẽtia.

In cuius rei declarationem, & ut certa ab incertis diſtinguamus, aduerte, gratiæ partes in duplici eſſe differentia, quædam enim perficiunt hominem abſolute, quæ nimirum ad rectitudinem, & ſanctitatem, & innocentiam habẽtis pertinent, qualia ſunt donum gratiæ iuſtificãtis, fides, charitas, ſpes, cetereque virtutes, dona Spiritus Sancti, fructus, & beatitudines. Quædam aliæ perficiũt hominem in ordine ad alium, nec homini dantur propter vtilitatem præcipue propriam, ſed propter alios, qualia ſunt donum linguarum, donũ prophetiæ, uirtus miraculorum, & gratia ſanitatum, ceteraque ſimilia quæ dicuntur gratiæ gratis datæ. De prioribus non eſt in controuerſiam uertẽdum Beatã Virginem habuiſſe plenitudinẽ ante Filij conceptionem, ijs enim gratijs diſpoſita, & præparata eſt à Deo, ut dignum Filij habitaculum effici mereretur, eratq; perfectiſſima, & ſanctiſſima, Deoq; acceptiſſima ſuper omnes creaturas, ut uere dicta ſit ab Angelo gratia plena, & gratioſiſſima apud Deũ. De poſterioribus controuerſia eſt, uti diximus, & ſententiæ Athanaſij, ac Hieronymi adhæſimus, uti iam dictum eſt, nimirũ hãc plenitudinem poſt Filij cõceptionẽ cõſecutam fuiſſe, cum primũ mater Dei effecta eſt. Hæc igitur eſt prima plenitudo.

Beata Virgo & ex parte ſubiecti gratia plena.

Secũda plenitudo fuit ex parte ſubiecti recipientis gratiã. Sũt enim in homine plures partes, ſcilicet, anima, & corpus, ſeu ſpiritus, & caro, ſeu intellectus, & ſenſus, ratio, & appetitus, quæ quidẽ partes in hominibus iuſtis nõ replẽtur gratia, Etenim iuſti, & ſancti in hoc ſæculo non eã gratiam acceperunt in anima, quę à carnis appetitu auferret illam legẽ peccati aduerſantẽ ſpiritui, de qua Rom. 7. dicit Paulus: Video legẽ in mẽbris meis repugnantẽ legi mentis meæ, & captiuantẽ me legi peccati, & paulo poſt. Menti ſeruio legi Dei, carne autem legi, peccati, quamuis enim gratia efficiat, ut mens, & ſpiritus nõ ſuccumbat carni, & appetitus impulſibus, præbeatq; victoriã, nõ tamẽ ſubijcit carnẽ, ne contra ſpiritum inſurgat, eũq; impugnet, licet non expugnet, Vnde in omnibus iuſtis dicitur inhabitare peccatum, longe enim aliud eſt regnare peccatum in corpore, ſeu carne, & inhabitare: regnat quidem, quando ratio, menſq; cedunt, & conſentiũt carnis impulſui cõtra legem Dei, vincitq; caro ſpiritum; at inhabitat tantum, quando caro quidem impellit, & luctatur contra ſpiritum, tamen nõ vincit, ſed uincitur, & reprimitur. Dicitur autẽ peccatum inhabitare tunc, non quòd impulſus ille ſit peccatum, non accedente rationis conſenſu, vt recte dicit Auguſtinus lib. 1. de ciui. cap. 25. ſed quòd inclinet, & inſtiget ad peccatum, & ſit etiã effectus peccati, nã ex originali culpa ſolutus eſt appetitus à rationis imperio perfecto. Hanc differentiã nos docuit Paulus, qui Rom. 7. dicit: Nõ ego illud operor, ſed quod inhabitat in me peccatum, & Rom. 6. Nõ, inquit, regnet peccatũ in ueſtro mortali corpore, in carne igit Pauli inhabitabat peccatũ, ſed nõ regnabat. Hũc appetitũ effrænem, & rebellem contra ſpiritum pugnantem appellat Auguſt. concupiſcẽtiã 1. de ciu. c. 25. & legẽ peccati lib. 2. de peccat. mer. cap. 28. & fomitem peccati Epiſt. 29. ad Hierony. quo vocabulo Theologi vſi ſunt, & recte, propter ſimilitudinem. vt enim fomes facile inflammatur, & ignem accẽdit, ſic appetitus iſte ſolutus & rebellis qui à peccato proceſſit, in peccatum trahit, niſi ſpiritus per Chriſti gratiam eum comprimat. Hic autem fomes non uno mo-

Qũo peccatũ in oĩbus iuſtis dicitur inhabitare, nõ tamẽ regnare.

Fomes peccati varijs modis excitat carnis appetitũ contra mentem, & ea quæ legis Dei ſunt.

do carnis appetitum excitat contra mẽtem, & ea quæ legis Dei ſunt, ſed multis. Nam aliquando delectatione carnalium, aliquando timore rerum difficilium, aliquando tædio, & torpore ſpiritualium, idque multis modis, & inducendo in malo, & retrahẽdo à bonis, Iam. Nemo Sanctorum eam plenitudinem gratiæ accepit, ut caro eius ſubdita omnino ſpiritui eſſet, ſed contra cũ pugnaret, & reluctaretur, hoc eſt Beatæ Virgini priuilegiũ conceſſum, ut anima & corpore, ſpiritu & carne, ſubdita eſſet omnino Deo, nec quicquã in ea eſſet quod reluctaretur diuinæ uolũtati, & legi, ablatus enim eſt fomes ille, id eſt appetitus carnis ſubiectus eſt ſpiritui. decuit enim illam carnem ſacratiſſimam, de qua Verbũ caro factum eſt, purgatiſſimam, & puriſſimam eſſe ab omni eo, quod legi Dei aduerſatur. Eapropter gratia plena dicta eſt ex parte ſubiecti. Hanc gratiam conceſſam Beatæ Virgini affirmat Leo ſerm. 2. de Nat. Immaculata, inquit, uirginitas concupiſcentiam neſciuit, quo uerbo Leo inſinuat etiam ante Filij conceptionem fomitem hunc ablatũ ei fuiſse, dũ enim dicit, Virginitas neſciuit concupiſcentiam, ſignificat, quàm antiqua uirginitas fuit, fuiſse etiã concupiſcentiæ ignorationem, ideſt fomitis ablationem, à ſua ergo conceptione caruit fomite, & cum gratia accepit priuilegium iſtud. Quamuis autem Richardus de Sancto Victore lib. 2. de Emmanue. cap. 28. aſſerat ablatum eſse illi fomitem, quando Filium cõcepit. tamen certius eſt & verius, quod Leo affirmauit: ſi enim ante conceptionem Filij habuiſſet fomitẽ à veniali peccato ante hanc conceptionem uix fuiſſet immunis, quod Catholico iam poſt Concilium Tridẽtinum dicere non licet, ut paulo inferius explicabitur. Semper ergo fuit plena gratia ex parte ſubiecti, & à uentre matris.

Fomes ẽt ante Filij conceptionẽ extinct° fuit ĩ B. Virgine.

Gratia oĩa ſibi cõtraria expulit a Maria.

Tertia plenitudo gratiæ fuit ex parte eorum, quæ aduerſantur ipſi gratiæ, & charitati, aut diſponunt ad illa, qualia ſunt peccata, nempe originale, mortale, & ueniale. nemo enim iuſtus in hoc ſæculo ſine aliquo peccato fuit, omnes quidem in originali concepti ſunt, & quamuis quidam adulti per gratiam à mortali præſeruati fuerunt, uenialia tamen habuerũt, à quibus per gratiam ordinariam nemo eſt immunis. ex quo factum eſt, ut nullus merus homo ab omni peccato fuerit purus: at Beata Virgo eã ſortita eſt gratiã à Filio, quæ omne peccatũ impediuit, nec enim originale contraxit, nec ullum actuale, nõ ſolum mortale, ſed nec ueniale admiſit, quæ gratia ex priuilegio diuino illi conceſſa eſt & quidem quantum ad actuale Concilium Tridentinum ſes. 6. cap. 23. credendum ſtatuit tanquam firmam Eccleſiæ confeſſionem B. Virginem nullum actuale, nec veniale quidẽ peccatũ perpetraſſe in uita. Vere ergo gratia plena fuit, & inter omnes ſola hanc conſecuta eſt plenitudinem, quam Auguſtinus non eſt auſus inficiari; nam lib. de natura, & gratia cap. 36. habet hæc verba: Excepta Sancta Virgine, de qua propter honorem Filij nullam prorſus, cum de peccatis agitur, habere uolo quæſtionem. inde enim ſcimus, quod ei plus gratiæ collatum fuerit ad vincendum omni ex parte peccatum, quæ concipere, ac parere meruit eum, quem conſtat nullum habuiſſe peccatum. Hæc Auguſtinus. Sunt autem ponderanda uerba Sancti, & egregij Doctoris; propter honorem, inquit, Filij, igitur ſpectabat ad honorem Filij matrem omni carere peccato. Rurſus nota cauſam (meruit concipere, & parere) igitur ante conceptionem Filij omni carebat peccato, ſi quia meruit concipere, inde eſt nullum habuiſſe peccatum. Nota illud omni ex parte igitur loquitur de omni peccato actuali, atque originali, & ſi honor fuit Filij matrem non habere ueniale, igitur nec originale, nam hoc grauius eſt, cum priuet Dei gratia, & efficiat filium iræ, & inimicum Deo. Præterea ibi Auguſtinus de omni peccato agit etiã originali, nam generaliter probat omnes habuiſſe peccatum etiam infantes, & utitur illo teſtimonio Pauli Rom. 5. Omnes peccauerũt, igitur Beatam Virginem ab omni peccato immunem fuiſſe aſſeuerat, & hæc eſt gratiæ plenitudo ex parte contrariorum, de qua nunc loquimur. Hæc autem plenitudo non ſolum aduerſantia, peccata remouet, ſed, etiam ea, quæ diſponunt ad peccatum,

catum, qualia ſunt, hebetudo mentis, repugnantia affectus, ignorantia rerum ſpiritualium, & alia huiuſmodi, quæ in Beata Vergine non fuerunt, in qua nullum omnino nec veniale peccatum fuit.

Concordabant ergo Maria cum gratia, & Donis quibus ditata fuit.

Quarta plenitudo eſt ex parte actuũ, & operationum; ad cuius declarationem attende, quamuis gratia iuſtis conceſſa eos Deo gratos, & acceptos faciat, non tamen per eam poſſunt omnia opera, & actus ſuos rectos, vt oportet facere. hinc eſt, quòd labuntur in uenialia ſaltem peccata: quotus enim quiſque eſt qui nullum verbum vnquam ocioſum, nullam imaginationem inutilem, nullum vel oculi intuitum, aliquemve actũ minus rectum proferat, ſed in omnibus & ſingulis ſanctum, & iuſtum ſe exhibeat? nemo profecto. At Virgo Beatiſſima nullum actum, nullam cogitationem, nullam operationem habuit, quæ non eſſet ſancta, iuſta, Deoque accepta: ſi enim aliter ſe habuiſſet, ſine peccato vitam non egiſſet, quod tamen nunquã commiſiſſe certum eſt. Præterea, quis eſt, qui nihil omittat, vel leue ſaltem ex ijs, quæ omittenda non erant? at in Beatiſſima Virgine nulla omiſſio, uel minima reprehenſione digna reperta eſt. Prę terea, non quæuis gratia eſt ſufficiens, ſed requiritur abũdans ad actus & operationes heroicas, & excellentes virtutum. Virgo autem ſanctiſſima eam habuit gratiam, per quam ad quoſcumq; virtutum actus eminentes, & arduos exercendos erat præparata. Actus enim eminentiſſimus fidei erat, verbis Angeli enunciantis ea, quæ omnem ſuperabant captum, credere, & tamen per gratiam acceptam aſſenſit. De qua fidei magnitudine dicendum eſt poſtea; quòd auté de fide dicitur, idem de alijs omnibus virtutibus eſt ſentiendum, vt in progreſſu manifeſtabimus. Vere ergo fuit gratia plena.

Quinta plenitudo gratiæ fuit ex parte eminẽtium virtutum, quas Dominus Deus Sanctis ſuis diſtribuit. Quamuis enim Deus iuſtis ſuis virtutes omnes ſingulis conceſſerit, tamen non datum eſt ſingulis in omnibus eminere, ſed ꝓ ſuo beneplacito partitus eſt excellentias virtutum. quidam enim Sancti eminuerunt temperantia, quidam caſtitate, quidam humilitate, quidam fortitudine, quidam contemplatione, quidam charitatis feruore, denique diuerſis ſunt diuerſa dona huiuſmodi præſtita, & Sanctorum Eccleſia etiam in hac parte circundata eſt varietate. in Beatiſſima vero Virgine omnes virtutum excellentiæ collectæ ſunt. idcirco in multis fœminis egregijs, quæ diuerſis donis eminuerũt, fuit figurata in Abigail propter prudentiam, in Iudith propter fortitudinem, in Ruth propter honeſtatem, in Anna propter religionem, in Iahel propter ſapientiam, in Eſther propter charitatem proximi, & alijs, quas facile eſt inuenire in ſcriptura veteri. Quod autem hanc plenitudinem mirum in modum explet, illud eſt, quòd non ſolum eminẽtiæ virtutum, & donorum alijs diuiſim conceſſæ in Beatiſſima Virgine conuenerunt, ſed incomparabiliter maiores, & ſuperiores, quàm in ſingulis Sanctis etiam noui teſtaméti extiterunt. Magna profecto fortitudo S. Laurentij, inſignis charitas S. Ignatij, mirabilis humilitas S. Franciſci, impenetrabilis ſapiẽtia Pauli, denique quotquot in Apoſtolis, Martyribus, Confeſſoribus, Virginibus, Patriarchis, & Prophetis, omnibuſque iuſtis, immo & Angelis ipſis eminuerunt virtutes, & dona, ſuperatæ ſunt pluſquam dici poſſit à Beata Virgine. Mira eſt hæc plenitudo, quam ille Magnus Gregorius nos docuit in Commentar. ſuper lib. Reg. fere in principio, ubi inter alia, quæ paulo poſt referemus, ſic inquit: Mons ſublimis Maria, quæ vt ad cõceptionem æterni Verbi pertingeret, meritorum verticem ſupra omnes Angelorum choros, uſque ad ſolium deitatis erexit. Huius enim montis præexcellentiſſimam dignitatem Eſaias vaticinans ait: Erit in nouiſſimis præparatus mons Domini in uertice montiũ. mons quippe in uertice montium fuit, quia altitudo Mariæ ſupra omnes Sanctos refulſit. Hæc Gregorius, qui hanc plenitudinem ante Filij conceptionem fuiſſe docet. Hieronymus etiam ætate prior in Serm. de Aſſumpt. Beatæ Virginis ſic inquit: Patribus per partes eſt gratia diſtributa, at in Beata Virgine totius gratiæ plenitudo fuit. Vere igitur de Bea-

F 2 tiſſima

tiſſima Virgine illud Pſalm. 86. poſſumus affirmare: Fundamenta eius in mõtibus ſanctis. Montes ſancti ſunt eminentiæ, & culmina virtutum, & donorum Sanctis conceſſa, quæ fundamenta ſunt, quia ſupra eas, ſicut ſuper fondamenta erigitur ædificium, ita altitudo ſanctitatis Beatiſſimæ Virginis ſe extulit. Hæc eſt plenitudo quinta.

Maria quomodo digna fuit, q̃ Dei mater eligeretur.

Sexta plenitudo fuit ſufficientiæ, & dignitatis, hæc autem eſt, qua ad eum gradum ſanctitatis aſcendit, ut digna eſſet, quæ Filium Dei conciperet, & mater efficeretur eius, qui conſubſtantialis eſt ęterno Patri. Huius plenitudinis magnitudo ex ipſa dignitate cognoſci poteſt, eſſe enim Dei matrem omnem ſuperat dignitatem, & excellentiam puræ creaturæ, poſt illud enim quod ſupra omnia creata eſt, nempe eſſe hominem Deum, proximum eſt Virginem eſſe matrem Dei. tantæ igitur, & tàm admirandæ dignitatis mater digna effecta eſt per gratiam. Hanc dignitatis plenitudinem confitetur Eccleſia, ſic Deũ orans: Omnipotens ſempiterne Deus, qui glorioſæ Virginis matris corpus, & animam, ut dignum Filij tui habitaculum effici mereretur, Spiritu ſancto cooperante, præparaſti. Et in quodam hymno decantat: Quem meruiſti portare, reſurrexit, ſicut dixit. Auguſtinus etiam lib. de natura & gratia cap. 36. & Serm. 14. de Nata. meritum hoc confirmat, non quòd vllus mereri potuerit vt Deus homo fieret, ſed poſtquam gratis voluit Deus noſtram carnem ſumere, ſic diſpoſuit Beatam Virginem, vt digne ex ea conciperetur, adeoque ipſa quadã ratione meriti ſupra omnes mereretur effici Dei mater. Hoc idem Gregorius in lib. Regum prope principium affirmat, ſic dicens: Beatiſſima Dei genitrix mons fuit, quæ omnem electæ creaturæ altitudinem electionis ſuæ dignitate tranſcendit, quæ vt ad cõceptionem æterni Verbi pertingeret, meritorum verticem ſupra omnes choros Angelorum vſque ad ſolium Deitatis erexit. Ante Auguſtinum etiam & Gregorium Ambroſius lib. 1. de Spiritu ſancto cap. 7. non ſolum hanc plenitudinem dignitatis, & ſufficientię docet, ſed etiam affirmat in verbis Angeli eam eſſe ſignificatam. Verba Ambroſij ſunt: Aue, inquit, gratia plena, ſpiritualẽ utique in ea declarans gratiam, quòd in ea Spiritus ſanctus ſuperueniret, & plenũ gratiæ vterum, verbo eſſet habitura cęleſtis. Quæ verba intellige de gratia, qua obtinuit, vt Spiritu ſancto ſuperueniente Dei Filium conciperet.

Maria pra omnib' fuit grata Deo.

Septima plenitudo eſt acceptionis, p gratiã enim Deo ſumus accepti, & grati, Beata autem Virgo eam gratiæ plenitudinem accepit, ut ſuper omnes homines, & Angelos ſit dilecta, & accepta Deo. poſt Chriſtum enim Dei Filium & hominem neminem diligit æque Deus, ac matrem, cuius gratia longo interuallo ſuperat Sanctorum gratiam & acceptationẽ, qui hac dignitate matris multo ſunt inferiores.

Ecce quibus modis Beatiſſima Virgo gratia plena dicta ſit. in quibus aduerte, non ſic nunc dici plenam, quaſi plus gratiæ poſtea non acceperit: non enim hoc ita eſt; nam poſt ſalutationem hãc, magnam adhuc copiam gratiæ accepit à Spiritu ſancto ſuperueniente, quam etiam eminentiſſimis meritis operum, & virtutum per totum uitæ tempus in hoc ſæculo auxit. Plenitudo ergo hæc abundantiam quandam & copiam ſignificat, non autem talem perfectionem, ut nequeat plus accipere, nam de facto accepit. ſola enim humanitas Chriſti eam gratiæ plenitudinem ab inſtanti incarnationis habuit, quæ augeri non poſſet. Solet autem ſcriptura copiam & abundantiam nomine plenitudinis ſignificare, Act. 6. Stephanus plenus gratia & fortitudine dicitur, & in hoc eodem capite Eliſabeth repleta Spiritu ſancto dicta eſt. Sic Beata Virgo plena nunc dicitur, quamuis hæc plenitudo & abundantia omnem cõceſſam hominibus lõge ſuperauerit, vti diximus. Hinc deduces, quanta ſit nunc Beatiſſima Virgo in cœlis, quæ ante Verbi conceptionem gratia plena fuit, & in conceptione referta eſt gratia, & poſt conceptionem, & partum merita à nobis immenſurabilia, & indicibilia cumulauit. Omnis autẽ hęc plenitudo matris à Filij merito, & gratia proceſſit, quia de plenitudine eius omnes accepertũt. Ioã. 1. Erit ergo plenitudo hæc matris ab illã perfe-

perfectiſſima, & abſolutiſſima plenitudine Chriſti, impletumq; eſt illud Pſal. 46. Sanctificauit tabernaculum ſuũ Altiſſimus, hoc enim tabernaculũ de Beata Virgine interpretatur Athanaſ. ſerm. de Deipara, quamuis Baſilius hom. in eundem Pſal. de Chriſti humanitate, quæ fuit tabernaculum diuinitatis, explicet: vnus tamen ſenſus alteri non aduerſatur, ſed ſimul ſtat uterq;, nam Dei Filius ſuam humanitatem, & matrem, quãuis non eodem modo, ſanctificauit. Attende etiam hoc loco ab Angelo gratia plenam dictam non ſolum propter ſanctitatis acceptationem apud Deum, ſed etiam quòd ad eam gratiam euecta erat, vt Filium Dei, cõciperet, ſicq; Deo grata foret, ut in matrem Filij eius eſſet electa, hoc enim inſinuat Angelus hoc verbo, quod poſtea ipſemet explicatius enuntiauit.

ANNOTATIO LXVIII.

Conueniẽs fuit Deũ nõ peccatricem, ſed Sanctiſſimam matrem eligere.

CVm igitur Virgo Deo grata, & omni virtute referta electa ſit in matrẽ inquirendum eſt, quare Dei Filius fęminam ſanctam, & gratia plenam elegit matrem. Hoc quidẽ non ex neceſſitate factum eſt, nã potuit Dei Filius de peccatrice fœmina carnem ſibi ſumere, & homo fieri ſine ulla labi peccati inde cõtracta, ut recte affirmauit, & docuit Anſelmus lib. de concep. Virg. cap. 18. cũ enim eadem ſit peccatricis, & ſanctæ fęminæ ſubſtãtia, & caro, potuit ex utraq; corpus ſibi Filius Dei formare, & ſibi unire, nec ob id contagione peccati inficeretur, quia non per commiſtionem viri & fœminæ ex Adam concipiebatur, nec erat merus homo, ſed homo ſimul & Deus, cui repugnat peccatũ. Caute ergo legendus eſt Richardus de S. Vict. lib. 2. de Eman. c. 26. dicens, Si virgo Beata ab omni peccatorum cõtagio purgata non fuiſſet, Dei filium generare nõ poſſet, vt ergo Virgo conciperet, Virgo pareret, ſumma puritate opus habebat. Hæc interpretari debemus non quidem abſolute, ſed ſuppoſita diuina ordinatione, per quã ſanctã eligere decreuit. Inueſtigandę igitur ſunt cauſæ congruentes, propter quas ita factum eſt. Quattuor autẽ ſunt huius myſterij cauſæ. Vna ex parte totius Trinitatis, quę ad Filium carne induendum cooperata eſt; ſecunda ex parte Chriſti concepti, & carne induti; tertia ex parte ipſius Virginis matris; quarta ex parte finis incarnationis hui⁹.

Prima ergo ex parte ſanctiſſimæ Trinitatis traditur ab Anſelmo loco proxime citato, ea autem eſt, Pater diligit Filium ſuum ſibi cõſubſtantialem, decuit ergo Patrem non peccatrici, & inimicę, ſed ſibi dilectiſſimę Virgini talem Filiũ dare. Prętera per incarnationem Filius Dei factus eſt Filius Beatæ Virginis, & ipſa Virgo eius mater, decuit ergo Filiũ diligere matrẽ, quod non fieret, niſi eſſet ſancta & gratioſa. Præterea Spiritus Sanctus ſua opera interuenturus erat in Chriſti conceptione, ut naſceretur Sanctus, decuit ergo Spiritum ſanctũ ipſam Virginẽ ſanctificare, adeoq; totam Trinitatem Virginem ſanctam in Dei matrem aſſumere.

Ex parte Chriſti etiam id fuit valde congruum, cum enim ipſe conceptus ſit Sanctus, & immaculatus, congruũ fuit eligere matrẽ conceptură ſibi valde ſimilẽ, vt ſcilicet eſſet Sancta, & immaculata non ſolũ tunc, quando cõcepit, ſed etiã ante, & poſt. Præterea cũ ipſe Filius auctor ſit matris, ipſeq; ſuum ſibi fecerit tabernaculum, condecens fuit, vt dignũ ſe illud efficeret, cumque filiorũ ſit benefacere parẽtibus, cum poſſunt, eum, qui erat omnipotens multo magis benefacere matri cõueniebat, beneficium autem gratiæ, & ſanctificationis eſt potiſſimum & ſupra omnia naturalia. Adde ſi Euam ſeruam fecit Sanctam, & creauit in gratia multo magis Virginem matrem.

Ex parte etiam Virginis id congruũ fuit, cum enim mater Dei, & domina omnium creaturarum futura eſſet, non debuit vnquam filia & ſerua peccati, & dæmonis eſſe. Præterea, qui accedit maxime Soli, maxime illuminatur, cum ergo Beatiſſima Virgo maxime acceſſerit Deo, cũ eius mater vera ſit effecta, & ſupra omnes illuminata eſt lumine gratię debuit ſanctitas eius eſſe ſupra omnium Sanctorum ſanctitatem, nempe vt nullius peccati fuerit particeps, ſed ſancta vndequaque.

Ex parte etiam finis congruitas eſt, venit enim Chriſtus, vt nos ſanctificaret Rom. 6. Habetis fructum in ſanctificationem, conueniens ergo fuit, ut in matre hoc maxime exerceret, ſupraque omnes eam ſanctificaret: Ecce cur ſanctam Virginem elegerit Deus.

Dominus tecum.

COMMENTARIA.

ALteram cauſam gaudij, ſimul etiã mysterij partẽ Angelus prænuntiat, Dominus, inquit, tecũ id eſt autere te oportet, quia iamiam fiet, vt Dominus ſit tecũ ad perficiẽdũ in te, & per te myſterium altiſſimũ, & opus admirabile, nam Pater tecũ, quia eius virtus tibi obumbrabit; Spiritus Sanctus, quia in te ſuperueniet, Filius autem, quia in utero tuo, & de ſubſtantia tua fiet homo. Hoc ſecundũ cũ primo connectitur tanquã eius cauſa quædam, quaſi dictũ eſſet, gratia plenã te ſaluto, & prædico, quia obtinuiſti, ut Dominus tecum ſit.

ANNOTATIO LXIX.

Circa hæc verba, Domin' tecũ, duo caute attẽdẽda.

CAuere hoc loco duo debemus, primum quidem hæreſim quorundã affirmantium hanc ſalutationis vocem, Aue gratia plena, Dominus tecum, eſſe ipſam Filij Dei, & æterni Verbi hypoſtaſim, & ſubſtantiam, hancque ingreſſam fuiſſe in Virginis uterum, & carne indutam. huius meminit Athanaſius, eamq; reijcit in Sermo. de Deipara, quæ quidẽ aſſertio impia eſt, & blaſphema, nã uox hæc fuit ſonus quidem in aere formatus & articulatus ab Angelo, ſicut humanæ uoces ab homine formantur, quæ ad aures audientium pertingunt, & pereunt cum ſono ipſo, manente ſpecie in ſenſibus interioribus, & ſignificatę rei in mẽte: at Verbi æterni hypoſtaſis & ſubſtantia inſenſibilis eſt, & permanẽs ſemper, ab illa voce Angeli differens, ſicut creator à creatura, multo magis quàm homo à ſua propria uoce, ſiue uerbo. Secundo quorumdam aſſertionem dicentium ad huius vocis Angelicæ prolationem, Dominus tecum, fuiſſe Verbum æternum hominem factũ, carneque in utero Virginis indutum. ita uidetur ſenſiſſe Petrus Epiſcopus Alexandriæ & martyr, cuius ſit mentio in Concil. Epheſi. tom. 2. cap. 7. & Concil. Chalced. Sect. 1. cuius verba hæc ſunt: Vera Euangeliſta prædicat, dum ait: Et Verbum caro factum eſt. Tunc videlicet, cum Angelus ſacram Virginem eiuſmodi oratione ſalutauit, Aue gratia plena, Dominus tecum, hoc eſt Dei Verbum nunc tecum eſt, nam illa Gabrielis ſalutatio Deum Verbum in vtero Virginis natũ, & carnem factum ſignificat. Hæc Petrus Alexandrinus, cui ſententiæ acceſſit Nicephorus lib. 1. Hiſtori. cap. 8. affirmans præſente Angelo, & cũ ipſius uoce Verbum Dei æternum intranſibiliter deſcẽdiſſe, & naturam noſtram induiſſe. Hęc vero doctrina reijcienda eſt, nec vlla ratione probanda, quæ & verbis Euangelicis, & Patrum communi ſententię aduerſatur, nam poſt ſalutationem, reſpondet ſacra Virgo: Quomodo fiet iſtud? quaſi nondum ſit factum. Angelus etiã verba de futuro profert: Ecce concipies, & Spiritus ſanctus ſuperueniet in te, & virtus Altiſſimi obumbrabit. demum eſt reſponſum ſacræ Virginis: Fiat mihi ſecundum uerbum tuum. Igitur ad ſalutationis illius prolationem Verbum caro nõ eſt factum, expectabatur enim ſacræ Virginis conſenſus, quod etiam Patres confirmant. Athanaſius loco citato affirmat conceptionem Verbi ſecundum carnem peractam fuiſſe poſt Angeli diſceſſum, tantum abeſt, ut ſit facta ad prolationem illius verbi: Dominus tecum. Auguſt. Serm. 18. de Sanctis, Noli, inquit, morari Virgo, nuntio reſponde feſtinanter uerbum, & ſuſcipe Filium: da fidem, & ſenti virtutem. Hæc Auguſtinus. Damaſcenus etiam l b. 3. de Fid. c. 2. docet poſt ſacræ Virginis conſenſum Verbum eſſe carne indutum. Gregorius lib. 18. Moral. cap. 27. & poſt conſenſum, & poſt superuentionem Spiritus ſancti Verbum carnem factum docet. Non igitur illud Angeli verbum: Dominus tecum, ita interpretari debemus, quaſi tunc, cum proferebatur,

Verbum

Verbum caro fieret, ſed cum iamiam immineret myſterij complementum, annuntiat quaſi præſens, quod proximum eſt. præſertim cum vox [Dominus tecũ] careat uerbo præſentis temporis, abſoluteque ſit prolatum, quod ad futurum etiam trahi poteſt.

ANNOTATIO LXX.

Tribus modis Deus dicitur eſſe cũ hominibus

ADuerte Deum dici eſſe cum hominibus in ſcriptura tripliciter. Primo quidem per auxilium, protectionẽ, aut defenſionem. Iudi. 6. Dixit Angelus Gedeoni, Dominus tecum virorum fortiſſime, ideſt Dominus auxiliator, & protector tuus eſt. Iſai. 41. Ne timeas, quia ego tecum ſum. Hierem. 1. Ne timeas à facie eorum, quia ego tecũ ſum, vt eruam te. Secundo per gratiam, ratione cuius dicitur Deus eſſe in homine, & cum homine, quia per eam unitur cũ ipſo, & in eo habitat. Sap. 9. Mitte ſapientiam de Cœlis Sanctis tuis, vt mecum ſit, & mecum laboret. Tertio per quandam coniunctionem ratione naturæ humanæ aſſumptæ, ſecundum quam in terris viſus, & cum hominibus conuerſatus eſt. Matth. 1. Vocabitur nomen eius Emmanuel, quod eſt nobiſcum Deus. Fuit autem cum Beata Virgine Dominus non tantum per auxilium, & protectionem, nec etiam per ſolam gratiam, ſed per quandam particularem cõiunctionem: quia ex ea genitus eſt, & in eius uentre fuit, qua ratione ſolus Filius Dei cũ ea fuit. At uero ad hoc operãdum myſterium tota Trinitas cum ea erat, uti in commentario diximus, quẽmodum Angelus precipue ſignificauit. quod enim iam inſtabat, quaſi præſens annuntiat, ſic Bernardus Sermo. 3. ſuper [Miſſus eſt] interpretatur, dicens: Tota Trinitas tecum, Pater, cuius virtus obumbrabit; Spiritus ſanctus, qui ſuperueniet; Filius, qui carne induetur à te, ideſt de tua ſubſtantia, & in te. Auguſtinus Sermo. 18. de Sanctis idem alijs verbis dicit: Dominus, inquit, tecum, tecum in mente, tecum in auxilio, tecũ in uentre. Aduerte præterea Athanaſiũ in Epiſt. ad Marcellinum, de interpretatione Pſalmorũ, interpretari illud Pſal. 44. Audi filia, & uide, quia concupiuit &c. de Beata Virgine predictum eſſe, illudque [quia concupiuit rex ſpeciẽ tuam] idẽ ſignificare, quod [Gratia plena] illud autem [Quoniam ipſe eſt Dominus Deus tuus] eſſe idem, quod [Dominus tecum.] Optat ergo Dauid conſenſum Beatæ Virginis ad nũtium Angeli, ex quo pendebat Verbi conceptio, ob id dicit, Audi filia, & inclina aurem tuam.

Quare Angelus non dixerit, De⁹. ſed Domin⁹ tecum.

Non eſt autem ſine conſideratione pretereundum, cur Angelus non dixit, Deus tecum, ſed Dominus tecum. Athanaſius in Sermo. contra omnes hereſes, aſſerit Angelum appellaſſe Dominum, vt ſignificaret ſe communem Dominũ habere cũ Beata Virgine, Deus enim & Angelorum, & hominũ Dominus eſt. Cauſa autem accommodata mihi ea uidetur, ſcilicet, cum Angelus intenderet Beatam Virginem ad conſentiendum tanto nuntio inducere, nomine Domini tamquam argumento quodam vſus eſt. Si enim Dominus eſt, eius dicto obediendum eſt, & imperio ipſius conſentiendum, quaſi diceret, o Virgo ſacra attende me præcepta Domini tibi annuntiare, Dominumque eſſe, quem tecum futurum annuntio; oportet igitur te nõ diſſentire ei, cui ſumma debetur obediẽtia. Huic ſenſui reſpondet verbum ſacræ Virginis, Ecce ancilla Domini, fiat mihi ſecundum uerbum tuum, quaſi diceret, cum Dominus ſit, qui eius uoluntati, & iuſſui refragetur. Sic habemus 1. Reg. 3. Dominus eſt, quod bonum eſt in oculis ſuis faciat, & Exod. 20. Legem daturus dicebat Deus: Ego Dominus Deus tuus. Hoc igitur dominium proponit Angelus, ut ijs, quæ annuntianda erant, Beata Virgo præberet cõſenſum, ſimul etiam ut indicaret, ſe nõ proprio arbitrio accedere, ſed iuſſum, & miſſum à Domino.

Benedicta tu in mulieribus.

COMMENTARIA.

TErtiam cauſam gaudij, & myſterij partem prænuntiat, Benedicta, inquit, tu in mulieribus, fiet enim ex hoc, quòd Dominus ſit tecum, ut Filium cõcipias, & pa-

rias, quo cũctas benedictiones prolificas feminis factas exuperes, & antecellas. Concipies enim & paries hominem, qui ſit Filius ſimul Dei, virginitatem etiam maternitati ſine dolore cõiũges, ut & prole, & concipiendi ac pariendi modo ſis inter omnes ſingularis. Hanc benedictionem beata Eliſabeth paulo poſt explicuit, repleta Spiritu Sancto clamans, Benedicta tu in mulieribus, & benedictus fructus uentris tuis, ideſt benedicta tu in mulieribus, quia fructum benedictum cõcepiſti, & paries. Hoc uerbum Angelus non expreſſit, ſed tacite inſinuauit expreſſurus ſalutatione perfecta. Aduerte igitur hãc Angeli ſalutationem, tacitam quandam fuiſſe myſterij annuntiationé, quam Beatæ Virgini non aſſequéti explicuit uerbis diſertioribus. Gratia dicitur, quia inuenerat gratiam apud Deum, ut in matrem eligeretur, Dominus tecum, quia tota Trinitas cum ea futura erat, Pater quidem obumbrans, Spiritus vero Sanctus ſuperueniens, Filius denique carnem induens. Benedicta uero pronuntiatur, quia conceptura, & paritura erat Filium talem ac tãtum. Sunt autem tres hæ cauſæ gaudendi, & una alterius cauſa, Aue, & gaude, quia gratia plena, quia Dominus tecum, quia benedicta in mulieribus. Præterea, quia gratia plena eſt, ideo Dominus tecum, & quia Dominus tecũ, benedicta tu in mulieribus.

ANNOTATIO LXXI.

Quare Maria præ cunctis mulieribus benedicta dicatur.

QVod ad uerba ſpectat, illud [in mulieribus] Aug. Serm. 10. & 11. de Natali Domini, & Ambroſius legunt [inter mulieres.] Hieronymus vero in Serm. de Aſſũpt. legit ut nos, In mulieribus, & interpretatur, ſcilicet, plus benedicta, quàm omnes mulieres. ſenſus idem eſt, vtrouis modo legas, ad uerbum in Greço eſt: In mulieribus. Quod vero ad ſenſum pertinet, quidam recentiores benedictam interpretantur, quia digna eſt, ut omnes de ea bene loquantur, parum tamen accommodata eſt expoſitio, licet uera ſit doctrina. Aduerte igitur inter multas benedictionum ſpecies, quas Deus confert, vnam eſſe fęcũditatem ad multiplicandam prolem, de qua dicitur Geneſ. 1. Benedixit illis Deus, & ait, Creſcite, & multiplicamini, & replete terrã. Gen. 49. Omnipotés benedicet tibi benedictionibus vberũ, & vuluæ. Tob. 7. Deus Abraham, Iſaac, & Iacob coniũgat uos, impleatque benedictionem ſuam in uobis. Hanc benedictionem nunc Angelus ſignificat, idcirco benedictam in mulieribus pronũtiauit. Quamuis in alijs benedictionibus abſolute, in omnibus etiam viris benedicta fuerit, ſic exponit Auguſtinus Sermo. 11. de Natali Dom. cum dixit, inquit, benedicta tu in mulieribus, uirginitatis eius benedictum fructũ expreſſit, & Serm. 10. Benedicta, inquit, tu inter mulieres, quia ecce concipies, & paries Filium. Fuit autem ſacratiſſima Virgo ſupra omnes fœminas benedicta, eius fęcunditas tãta fuit, ut Filiũ Dei cõciperet, & pareret, tamque mirabilis, ut ſine grauamine grauidã, ſine corruptione mater, ſine dolore puerpera eſſet. Sũt quidem in Scriptura quædam mulieres benedictæ ſuper alias pronuntiatę, Iudi 15. Benedicta inter mulieres Iahel. Iudith. 13. Benedicta es tu filia à Domino præ omnibus mulieribus; at nulla talem ac tantam cõſecuta eſt benedictionem, qualis ac quanta ab Angelo nunc profertur. Fuit etiam multis alijs modis nõ ſuper mulieres ſolas, ſed & ſuper omnes uiros, immo & Angelos benedicta, de quibus dicemus, cũ inferius hæc eadem uerba ab Eliſabeth repetita explanabimus.

Contra impugnantes Angelicæ ſalutationis vſum.

Hic aduertendum eſt Eccleſiam, & fideles hac uti ſalutatione quotidie, adiũctis uerbis Eliſabeth, Benedictus fructus uentris tui, & quibuſdam, quæ pro ſtatu præſenti noſtro faciunt, Ora pro nobis peccatoribus, Amen. Quam ſalutationem hæretici noſtri temporis ferre non poſſunt, uano argumento decepti, quod iam Annũtiatio peracta eſt, & res ipſa, quam talis ſalutatio prænuntiabat;

tiabat; quaſi non eſsent modi, & ſenſus multi alij, in quibus eadem verba frequenter repeti poſsent. Athanaſius ille magnus in Sermone de Deipara, Angelicas Hierarchias in cœlis hiſce eiſdem verbis Beatiſſimam Virginem laudare perpetuo affirmat, clamãt enim omnes: Aue gratia plena, Dominus tecum, benedicta tu in mulieribus, & benedictus fructus vẽtris tui, ab hiſque Hierarchijs cœleſtibus noſtram terreſtrem hierarchiam didiciſſe aſserit. Quid ergo nobis vitio id dant hęretici, quod nouem Angelorum chori etiam nunc decantant, & quod ab eiſdem didicimus decantare? Non autem hæc verba proferimus, quaſi annuntiare velimus, quod futurum eſt, ſed multis alijs modis. Primo quidem in memoriam tanti beneficij, quantum per ſacram Virginem recepimus, cuius fide, & conſenſu effectum eſt, vt myſterium ſalutis noſtræ impleretur. Secundo, in gratiarum actionem, dum enim hanc repetimus ſalutationẽ, Deo immenſo, qui Filium ſuum carnẽ indui de noſtra ſubſtantia voluit, ipſique ſacræ Virgini, quæ ſe Ancillam prõptam exhibuit, gratias agimus. Tertio, quadam ſancta, & ſpirituali congratulatione, congratulamur ipſi ſacræ Virgini, quòd tot ac tanta a Deo beneficia acceperit, vt mater Dei digniſſima ſit facta. Quarto ob quandam laudis acclamationem, qua eam magnificamus, & implemus, quod ipſa prædixit, Beatam me dicent omnes generationes. Quinto propter cultum & reuerentiam, quam ipſi præſtamus, vt ſerui Dominæ, & reginæ noſtræ, ac matri Dei. Hac de cauſa ſolemus Pſalmos cãtare Domino, quãuis ſint de rebus iam tranſactis. Sexto ad contemplationem, qua eius mirabilem perfectionem, gratiam, ſanctitatem, ac dignitatẽ intuemur. Septimo in inuocationem, & petitionem, qua eius auxilium, opem, & interceſſionem imploramus, reducentes velut in memoriam verba Angelica, quando prouecta eſt in tantam celſitudinem, vt pro nobis poſſet apud Filium, magna ſane cum fiducia intercedere. Non ergo eſt, cur ab hac ſalutatione repetenda retrahamur, ſed quòd intimo cordis affectu, & mentis attentione, cum gaudio, & humilitate deuotiſſime, & frequentiſſime eam recitemus, & ſacratiſſimæ Virgini offeramus.

Quæ cum audiſſet.

COMMENTARIA.

DEſcribit Euangeliſta, quæ ſalutatione peracta, in Beata Virgine facta ſunt; hæc autem tria fuere. Primum, audiuit ſalutationis verba. Secundum turbata eſt. Tertium, cogitauit, qualis eſſet iſta ſalutatio. Primũ verbis propoſitis exprimitur, audiuit Beata Virgo ſalutationis verba auditu exteriori, & verborum ſignificationem mente apprehendit.

ANNOTATIO LXXII.

ADnotandum eſt exemplaria Grȩca habere [quæ cum vidiſset] & ita legit Ambroſius, & interpretatur, propterea que exiſtimat ad viſum Angeli in viri ſpecie turbatam fuiſse Beatam Virginem, vt paulo poſt explicabimus. Communis tamen lectio eſt [cum audiſset] & ſic legit Bernardus homil. 3. ſuper [Miſsus eſt] & hæc lectio accommodatior eſt, nam ſtatim ſequitur, cum audiſset, turbata eſt in ſermone eius. Sermo autem non ad viſum, ſed ad auditum pertinet; ſi autem dictum eſset [cum vidiſset] oporrebat dicere, turbata eſt in viſu eius. Quam verborum connexionem perpendit Ambroſius, & propterea legendum putauit, Turbata eſt in introitu eius, quæ lectio, vt inferius dicemus, aduerſatur exemplaribus Grȩcis, & Latinis. Legendum igitur eſt [cũ audiſset.] etiam ſi autem Græcus codex haberet [cum vidiſset] interpretari oportet; cum audiſset. eſt enim verbum vidẽdi in Scriptura omnibus ſenſibus commune, vt adnotauit recte Auguſtinus tractatu 121. in Ioann. nam Exod. 20. dicitur, Cunctus populus videbat voces. & Marc. 15. Vide in quantis te accuſent; quibus in locis vſurpatur pro auditu. & Io. 21. Affer digitum tuum huc, & vide manus meas. vbi pro tactu accipitur. Sunt multa huiuſmodi teſtimonia: ita nunc dicendum eſt, cum

Loci huius lectio expenditur.

cum vidiſſet, ideſt cum audiſſet, nam verbum ſequens, turbata eſt in ſermone eius, indicat non pro viſu, ſed pro auditu accipi debere.

ANNOTATIO LXXIII.

An Maria ab initio ſalutationis Angelũ nouerit.

DVbitatio eſt, an Beata Virgo nouerit Angelum ſalutantem? dico ſalutantem, nam nouiſſe eum poſtea, quando myſterium annuntiauit, certum eſt, & ſine controuerſia; difficultas autem eſt, an a principio agnouerit, quando ingreſſus eam ſalutauit. Ambroſius lib. 2. de Virginit. affirmat, Gabrielé ſolitũ eſſe apparere Beatæ Virgini, tamen quãdo ingreſſus eſt ad ſalutandum, in viri forma viſum eſſe, & ideo non agnitum fuiſſe; poſtea vero nomen ipſum Virginis pronuntiantem, Ne timeas Maria, agnitum eſſe. Hieronymus epiſt. ad Euſtochium, de cuſtodia virginitatis, aſſerit adeo conſternatam fuiſſe Beatã Virginem, quia Gabriel in forma viri apparuit, vt reſpondere continuo non potuerit, tamen audito nuntio, quæ hominẽ formidabat, cum Angelo fabulatur intrepida. Bernardus Serm. 3. ſuper [Miſſus eſt] affirmat Beatam Virginem ſciuiſſe, Angelum Satanæ ſolitum ſe transformare in Angelum lucis, idcirco cogitaſse, qualis eſset ſalutatio, maxime quia præ ſua humilitate ab Angelo lucis tantam ſalutationem non ſperabat. Conueniunt hi tres Doctores a principio non nouiſse Angelum. diſcrimen autem eſt inter eos, nam Ambroſius, & Hieronymus ſentire videntur Beatam Virginem exiſtimaſse hominem eſse, qui ſalutabat. Bernardus vero, nouiſse non hominem, ſed Angelum eſse; dubitaſse vero, an eſset Angelus bonus, an malus. Athanaſius in qq. ad Antioch. q. 12. dicit Beatam Virginem mente vidiſse nudam Angeli ſubſtantiam, & ei ſoli in hoc ſæculo id priuilegium fuiſſe conceſsum, at non diſtinguit tempora Athanaſius, an a principio, an poſtea, ex quo tamen abſolute loquitur, ſentire videtur etiam a principio, nouiſſe, vtpote quæ nudam eſsentiam intellectu aſpiciebat.

In hac parte quædam mihi videntur probabiliora. Primũ eſt, Beatã Virginẽ nõ exiſtimaſſe hoĩem eſse, quẽ videbat, tùm quia clauſa cum eſset in cubiculo, nocturnoque & intempeſtiuo tempore ẽt domus fores clauſæ eſsent, non erat, cur arbitrata eſset hominem eũ, qui tũc repente illic apparebat, maxime cũ ſolita eſset Angelorum colloquijs uti, vt idẽ teſtatur Ambroſ. Præterea, vt Aug. Serm. 14. de Natiuit. Dominĩ dicit, corporis ab Angelo aſsumpti effigies adeo lucida, & pulchra erat, vt hominũ pulchritudinẽ naturalem ſuperaret. Præterea, quia tunc non in ſermone, ſed in viſu eius turbata diceretur. Demum, quia verba ſalutationis, non ab homine profecta eſſe videbantur, ſed ab Angelo. Secundum eſt Beatam Virginem non dubitaſse, an Angelus eſset bonus, an malus, ſed certam fuiſse bonum Angelum eſſe, ẽt a principio. Hoc mihi probabilius eſt, ſi. n. dubia de hoc eſſet, potiꝰ cogitaſſet, quis is eſſet, quàm qualis eſſet eius ſalutatio. Rurſus, veriſimile non eſt in tanto, ac tã ad credendũ arduo myſterio Dominũ permiſiſſe, vt nuntius incertus videretur. Adde Beatam Virginẽ inter gratias tunc a Deo acceptas conſecutam fuiſſe ſpirituum perfectam diſcretionẽ, nouit ergo bonum fuiſſe Angelũ. Poſtremo ſi Zacharias Angelũ nouit a principio, non vr̃, cur Beata Virgo eundem non agnouerit, quæ Zachariã multis partibus antecellebat. Nouit ergo a principio, an autem viderit eſſentiam Angeli diſtincte, vt Athanaſius dicit, argumenta efficacia id affirmandi non inuenio, ſicut nec negandi.

Turbata eſt.

COMMENTARIA.

HOc eſt ſecundum, audiẽs Beata virgo Angeli ſalutationẽ, turbata eſt, id eſt timuit cũ quadam corporis cõmotione, quæ ſolet animi timorem comitari præcipue, cũ magnus eſt, vti diximus ſuperius de turbatione Zachariæ.

ANNOTATIO LXXIIII.

Quid animi paſſiones ſint, & efficiãt.

ADuerte animi affectus, nempe timorẽ, triſtitiam, gaudiũ, irã, ceteroſq; ſimiles appellari turbationes, vt affirmat Aug. tract. 60. in Io. cauſa aũt, cur hoc nomine vocentur, ea eſt, quia fiunt cum quadã corporis commotione, & alteratione. bilis cum, ſanguis, cæterique humores commouentur, & alterant

cor,

cor, parteſque corporis vitales interiores,& aliquando ad exteriores peruenit turbatio, nam palleſcunt, qui timent, rubeſcunt, quos pudet, aliaſque mutationes patiuntur. Propterea à Philoſophis hi affectus etiam paſſiones appellari ſolent. Non quidem, quòd timere, iraſci, ſperare,& cætera ſint omnino paſſiones corporeæ, cum ſint actus animi, & appetitus, ſed quòd coniuncti ſint corporis paſſionibus,& alterationibus huiuſmodi. Hinc Philoſophi i ſcholis diſtinguũt duo in affectibus iſtis; formale, quod uocant, nempe actum animi, & naturale, corporis ſcilicet alterationem. Ex apprehenſione enim obiecti fit primo in animo, & appetitu actus ipſe timendi, uel deſiderandi, uel amandi, uel alius ſimilis,& hic commotionis in corpore cauſa eſt, quæ quidem commotio maior, aut minor eſt pro uarietate affectuũ, & pro magnitudine ſingulorum. Solẽt hæ turbationes & animo, & corpori nocere: corpori quidem, quia ægritudinis cauſa aliquando ſunt; animo uero, quia multum immutant ipſum, dum obiecta faciunt aliter apparere, quàm ſunt, ut.n. linguæ & oculo extraneis humoribus affectis, obiecta ſolent aliter repræſentari, quàm ſint, & apparent iuxta humorum qualitatem, ita hæ perturbationes intellectui obiecta immutant, corporis enim miniſterio intellectus vtitur ad intelligendum. Vnde Ambroſ. in Pſa. 118. Ser. 6. ver. 3. dicit mentem non uidere perfecte ſua obiecta his turbationibus exiſtentibus, ſicut nec oculus, quando humoribus extraneis eſt alteratus. quod quidem intellige, non quòd mens uidere nequeat, ſed quòd difficile id ſit. Hinc eſt turbatos affectibus male iudicare de rebus frequentiſſime, ſed non ſemper. nõ.n. eſt mẽs, ſicut oculus, nã hic diſcurſu, & ratione caret, illa uero pollet. Hi autem affectus,& commotiones, ſi ratione temperentur, ſolent multum acuere, & excitare animum ad opera uirtutis exequenda: turbatio.n. fortem animoſiorem facit. Attende demum, quamuis affectus hi quantum ad actus animi, liberi ſint, & in poteſtate hominis, ut recte docet Gregor. Nyſſen. libro quinto de Philoſophia, cap. 3. tamen ſæpe ſunt neceſſarij, inſurguntque ex obiecti apprehenſione etiam nolentibus nobis, præueniuntque rationem, & dicuntur naturales affectus, ideſt non à libero animo procedentes: turbationes uero corporeæ, ex actu animi ſiue libero, ſiue neceſſario conſequuntur ex neceſſitate, etiamſi enim aliquãdo liberum ſit nobis excitare animum ad timendum, poſito tamen timore liberum non eſt efficere, ſeu impedire, quominus timor hic turbet corpus. Hæc breuiter dicta ſint de his affectibus pro intelligentia huius loci, quem nunc explicamus.

Qualis fuerit Mariæ turbatio

Eſt igitur inquirendum, quæ,& qualis fuerit turbatio B. Virg. & de primo nulla eſt difficultas; turbationem enim hanc fuiſſe timorem Doctores ſine controuerſia aſſerunt, idque Angelus ipſe confirmauit, nam ſubiunxit, Ne timeas Maria, quaſi diceret, turbata es timore, Ne timeas. Dicta autẽ eſt turbata, quia non ſolum animo concepit timorẽ, ſed ex timore ſacratiſſimum corpus ipſius commotum,& alteratum eſt, ut ſolet timentibus accidere: id autem conuenientiſſime factum eſt ex diuina prouidentia: timor enim initium eſt ſapientiæ, & diſpoſitio quędam ad gratiam, quæ igitur corpore receptura erat Filium Dei, & nouo modo eius anima replẽda erat gratia ex ſuperuentione Spiritus ſancti, timorem animo,& corpore concipit.

Quibus conueniãt & differãt turbationes, quę de Zacharia, Deipara, & Chriſto ĩ Euãg. leguntur.

Qualis autem fuerit turbatio hæc, difficilius eſt inueſtigare. Aduerte igit tres extitiſſe turbationes. Prima fuit Zachariç, de qua ſupra dictum eſt, Turbatus eſt Zacharias. Secunda hęc eſt B. Virg. Tertia eſt ipſius Chriſti Domini. Io. 12. Nunc anima mea turbata eſt. & Ioan. 13. Turbatus eſt ſpiritu. & Ioan. 11. Turbauit ſeipſum, & dixi. Omnes hæ turbationes conueniunt in uno, ſed differunt in multis. Conueniunt quidem, nam cum quadam corporis commotione factę ſunt: in Chriſto enim corporis motionem agnoſcimus ex Ioan. 11. dicitur enim turbauit ſemetipſum, & paulo poſt lachrymatus eſt, quæ lachrymatio interiorem commotionem corporis indicabat. De Zacharia autem, & Beata Virgine non eſt dubitandi cauſa: non enim dicuntur timuiſſe, ſed eſſe turbati. Non quidem fuit æqualis turbatio, ſeu commotio in omnibus, nec eadem

dem animi affectio, nam in Beata Virgine, & Zacharia timor erat, in Chriſto uero non omnes tres allegatæ affectiones fuerunt timoris, ut in Commentarijs ſupra Ioannem explicuimus. Hoc tamen commune eſt fuiſſe cum quadã corporis motione tam in Chriſto, quàm Beata Virgine, & Zacharia. Eſt tamen diſcrimen. Primo quidem affectus in Zacharia potuerunt eo peruenire, ut rationem perturbarent, & a recto abducerent, immo illa perturbatio, & timor ſic excreuit, ut mentem illius ad incredulitatem reprehẽſione dignam inclinaret: at in Beata Virgine ita affectus hi omnes erant ordinati, ut rationem a recto nunquam abducere poſſent. Secundo in Beata Virgine non ſolum affectus eo peruenire non poterant, ut rationem abducerent, ſed neque contra rationem inſurgere; in Sanctis enim hominibus affectus inuenti ſunt, qui contra rationem reſilirent, quamuis diuina gratia ratio contra eos preualeret, nec illis ſuccũberet, de quibus dicitur Rom. 7. Sentio in membris meis legem repugnantem legi mentis meç. Beatæ vero Virgini ex diuino priuilegio conceſſum eſt, vt nullos tales affectus, aut motus pateretur, qui non ſolum non expugnarẽt mentem ac rationem, ſed nec etiam oppugnarent; in Chriſto autem non ſolum hoc fuit, ſed etiam omnes eius affectus erant uoluntarij, & liberi; non enim timebat, nec iraſcebatur, nec triſtabatur, nec ex reliquis aliquem affectũ habebat, niſi quando uolebat, & quomodo volebat. idcirco affectus eius nõ paſſiones, ſed propaſſiones à Theologis appellantur, idque ſumptum eſt à Hieronymo Matth. 26. in illud: Cœpit contriſtari, hoc enim nomine Chriſti affectus appellat, nobis autem ex neceſſitate, & nolentibus ſæpe accidunt, ut hæc tria in noſtris affectibus patiamur, & quòd nolentibus in nobis ſæpe fiant, & quòd contra rationem inſurgant, eamque impugnent, & quòd eis aliquando, quamuis id libere faciãmus, ſuccũbat ratio. nihil horũ in Chriſto fuit, in Beata autem Virgine duo poſteriora certum eſt non fuiſſe, an tamen tertium ſit ei conceſſum, ut omnes eius affectus in ipſius fuerint poteſtate, & liberi, non ita certum eſt, nec habemus expreſſam in hoc Patrum doctrinam, eſt tamen probabile, & rationi conſentaneum id etiam habuiſſe, ut qualis Filius, talis etiam & mater, licet non in æquali excellentia, & perfectione extiterit, nec eadem cauſa, Chriſtus enim id habuit ratione perſonæ, quia Deus erat, Beata vero Virgo ex priuilegio, ſicut & quod vterque nullum peccatum habuit, non quidem pari cauſa. Ad hoc aſſirmãdum maxime inducor, quia quòd affectus in nobis rationem præueniant, & inuoluntarij ſint ex originali peccato prouenit, quo omnes ſumus affecti, cum autẽ Beata Virgo tali peccato infecta nõ fuerit, conſequitur nec habuiſſe tales affectus. Si igitur nunc turbata eſt, voluntarie turbata eſt, & affectus timoris hic non paſſio, ſed propaſſio dicenda eſt.

In ſermone eius.

COMMENTARIA.

HOc eſt tertium, nempe cauſa timoris, & turbationis, hæc autem fuit ſermo Angeli ſalutatorius; ex uerbis enim illius ſuſpicata eſt aliquid ad conceptionem ſpectans, quodque minus cum virginitate conſtaret, dubitabatque ne forte Dominus vellet eam maritali copulæ indulgere, ut uirum aliquẽ inſignẽ cõciperet, & pareret, & ignara myſterij, virginitati ſuæ, quæ in ſummis ei votis erat, timuit, & turbata eſt; uerba. n. Angeli, vti diximus, conceptionem, & partum inſinuabant. Eximius igitur amor virginitatis, ac puritatis, cauſa fuit timoris ex uerbis ſalutantis Angeli concepti, quaſi aliquid, quod uirginitati non conueniret, annuntiantis, maximè cùm ſe matrimonio copulatam cerneret, & cum ex ſcriptura didiciſſet Angelos conceptionem, & partum hominibus aliquãdo prenuntiaſſe. Eſt autem Hebraiſmus [in ſermone] pro [ſermone.]

ANNO-

ANNOTATIO. LXXV.

Vnde orta fuerit Mariæ turbatio

QVod ad litterã ſpectat, Ambroſius hic, & lib. 1. Offici. cap. 18. & lib. 2. de Abraham cap. 9. legit [in introitu eius] lectio tamen ſingularis eſt, cum cæteri omnes, fauentibus Græcis, & Latinis exemplaribus, legant [in ſermone eius.] Quod uero ad ſenſum attinet, non caret difficultate ſcire, quæ fuerit cauſa timoris, & turbationis huius proxima. In qua re multæ Patrum extitere ſententiæ. Primo loco Origenes hom. 6. in Lucam, cauſam timoris aſſerit fuiſſe excellentiam, & magnitudinem ſalutationis; ſolemus enim timere rerum excellentium, & inſolitarum præſentiã, ut enim inquit Athanaſius in vita S. Antonij: Timor non ſolum ex imminentis mali conſideratione, ſed etiam ex rerum magnarum aſpectu incutitur. Huic doctrinæ obſtat, quod ſequitur: Cogitabat, qualis eſſet iſta ſalutatio. dicendum enim erat, iuxta Origenis ſententiã, quãta eſſet iſta ſalutatio. Præterea, quia cogitatio hæc, qualis eſſet iſta ſalutatio, indicat timorem ex rei futuræ meditatione ortum eſſe; cogitabat enim, quò tenderet iſta ſalutatio. Præterea, quia Angelus, ut timorem remoueret, dixit, Ne timeas, quia inueniſti gratiam apud Deũ. Si rei magnitudo timoris cauſa erat, potius hæc uerba timorem auxiſſent, quibus rei magnitudo amplificabatur.

Secundo loco Ambr. lib. 2. de Abraham c. 9. & li. 1. Offici. c. 18. timoris cauſam affirmat fuiſſe Angeli viſionem, qui in forma viri inſolita, & peregrina apparuit, quæ cauſa non accommodatur verbo [in ſermone eius] dicendum. n. erat in viſione eius, nec etiam uerbo ſequenti [cogitabat qualis eſſet ſalutatio.]

Tertio loco Hierony. in Epiſt. ad Euſtochium, de cuſtodia uirginitatis, nõ ſolum inſolitam uiri faciem, ſed etiam ſalutationem; quia nunquam à viro ſalutata erat, timorem incuſſiſſe dixit. Huic tamen obſtat, quod dicitur [in ſermone eius, & qualis eſſet iſta ſalutatio] nõ igitur perſona, ſed ſermo illius cauſam timoris attulit.

Quarto loco Euthymius, timoris & turbationis cauſam eam aſſerit extitiſſe, quia dubitabat, an eſſet Angelus lucis, an Satanæ, & doloſus idem dicit Bernard. Serm. 3. in Miſſus eſt. Huic repugnat, quod ſequitur [in ſermone eius, & qualis eſſet iſta ſalutatio] cogitaſſe etiã potius quis eſſet, & ex eo timuiſſe, diceretur.

Quinto loco idem Bernardus Serm. 3. ſuper Miſſus eſt, virginalem verecundiam cauſam timoris fuiſſe dicit, quæ etiam tuta timere ſolet, ſed nec hoc accommodatur ſequentibus verbis. non enim uerecundia hæc faceret cogitare, qualis eſſet iſta ſalutatio; cogitatio enim indicat nondum percepiſſe ſalutationis ſenſum.

Pro rei huius explicatione illud ante oculos proponendum eſt, cum Beatiſſima Virgo plena eſſet tunc gratia, & Spiritu ſancto in omnibus ſuis actionibus duceretur, maximiſq; & heroicis eſſet ornata virtutibus, non eſt veriſimile illam concepiſſe timorẽ huiuſmodi, qui imperfectioni alicui eſſet coniunctus, minuſque ſtatui tam eminenti congrueret. Hinc ſequitur non ſatis accommodatam videri ſententiam Hieronymi, & Ambroſij, timere enim ad viri faciem pugnat cum fortitudine, & roboris magnitudine, quæ erant in Beata Virgine, potius dicenda eſſet timiditas, quæ imperfectorum eſt, quàm timor. Eadem de cauſa Euthymij ſententia non videtur probabilis; timor enim ille imperfectionem indicat, cum ſpiritus diſcernere non ualeret. Nec etiam ſententia Bernardi, verecundia enim illa naturalis quædam paſſio eſt, rationem præueniens. Quod autem dicit Origenes, uti diximus, contextui non accommodatur. Mihi igitur probabilius viſum eſt timorem Beatæ Virginis à ratione incœpiſſe, & ad partem ſenſitiuam perueniſſe, cuius cauſa fuit inſignis amor uirginitatis, cum enim in Angeli verbis aliquid, quod prolem, & conceptionem redoleret apprehendiſſet, & modum adhuc ignoraſſet, timuit dubitans virginitatem ſe conſeruare non poſſe, quamuis enim Angelum Dei agnoſceret, & quod futurum erat, Dei uoluntatem eſſe non dubitaret, ipſique ſe in omnibus conformem exhiberet, virginitatem tamen conſeruare ſummopere optabat. ſciebat enim

Auctoris ſententia.

enim Dñi ita quæ præcipit velle nos facere, vt non diſpliceat, in eiſdem nos dolorem concipere. nam cum iuſſit Abraham filium ſuum occidere, non diſplicebat Deo dolor Abrahæ de filio occidendo; ita nunc Beata Virgo Dei volũtati obedire paratiſſima, virginitatem amittere timebat, qui timor perfectiſſimus, & honeſtiſſimus fuit, dignuſque tanta Virgine. Hanc cauſam inſinuat Auguſtinus Serm. 2. de Annunciat. Domini. Ne timeas, inquit, inueniſti gratiam apud Deum, ne a conſpectu meo terrearis mater Domini mei, ego conceptionis tuæ miniſter adueni, non vt virginitatem amitteres, interueni. Hæc Auguſtinus, & Gregorius Nyſſenus orat. de Chriſti natiuitate. Angelus, inquit, partum denuntiat, illa virginitatem cõplectitur, caſtitatem præferens Angelicæ apparitioni, non quòd non eſſet obediens diuinæ voluntati, sed quòd vellet, ſi poſset virginitatem conſeruare.

Et cogitabat, qualis eſset iſta ſalutatio.

COMMENTARIA.

HOc eſt quartum, cũ enim nõdum percepiſſet plene Angelicæ ſalutationis ſenſum, cogitauit, qualis eſſet iſta ſalutatio, nẽpe quo tenderet, & quis finis, quæue cauſa eius eſſet. Sicut autem timere fuit eximię caſtitatis, ita cogitare, & ſecum inueſtigare ſalutationis cauſam, inſignis prudentiæ erat, vtrũque autem tam timor, quàm cogitatio, quæ effectus erat timoris, voluntarium fuit.

ANNOTATIO LXXVI.

EVthymius in præſenti, & Bernardus Serm. 3. in [Miſus eſt] ſuam interpretationem proſequentes, hanc ſententiam ſic explicant, nimirum cogitabat, qualis eſset iſta ſalutatio, an a Deo, an a Dæmone, an ab Angelo lucis, an ab Angelo Satanæ. Origenes iuxta ſuam etiã interpretationem exponit, qualis, ideſt quanta eſset ſalutatio iſta. Legitima tñ explicatio eſt, quam in cõmẽtario adhibuimus. Suſpicata. n. eſt Beata Virgo ex ſalutationis verbis aliquid, q̃ ad prolẽ, & generationem ſpectabat; idcirco timuit caſtitati ſuæ, nondumque de ea re certior facta, diligenter cogitabat, quo tenderet ſalutatio, an ſcilicet eſſet id quod timebat, verbum etiam Græcum ποταπὸς, hũc ſenſum admittit, ſicut & Latinum illi reſpondens [qualis.] inueſtigabat enim qualis eſset ſalutatio, nimirum an eius eſset generis, quæ fieri ſolet ad prolem aliquam annuntiandã, an ad aliud quidpiam ſignificandum.

Et ait Angelus ei.

COMMENTARIA.

NOuit Angelus diuino lumine illuſtratus Beatę Virginis timorem, & cogitationem, quæ eã detinebat, ne reſponderet, idcirco iterum affatur, ait, inquit, non autẽ dicitur reſpondiſſe, ſed dixiſſe, quia Beata Virgo nondum verbum aliquod protulerat, vt Angelus ei reſponderet. Prudentiſſime autẽ reſponſum detinuit Beata Virgo, quouſq; ſecũ examinaret, & inueſtigaret, quo ſalutatio tenderet.

ANNOTATIO LXXVII.

CVr Beata Virgo Angelo ſalutanti non ſtatim reſponderit, nec eum reſalutauerit, cauſam Hieronymus Epiſt. ad Euſtochium, de cuſtodia Virgini. exiſtimat eam fuiſſe, quia perterrefacta Angeli viſione reſpondere nõ potuit. Huic tamen terrori aduerſatur fortitudo perfecta, quæ erat in Beata Virgine, idcirco non videtur cauſa legitima, maxime vti diximus, cum timor ille fuiſset voluntarius. Ambroſius verò lib. 1. Offic. ca. 18. aliter ſentit, nimirum præ verecundia non reſalutaſse, ac cum hæc verecũdia non ſit cum perfectione virtutis, quod enim impedit, & retrahit ab officio debito, nimirum ſalutantem reſalutare, imperfectum eſt, idcirco nec cauſa hæc probanda videtur. Potius igitur ad prudentiam referendum id eſt, quam etiã prudentiam ipſe Ambroſius in commẽtarijs Lucæ cõmendat. verbi enim nondum ſenſu percepto reſpondere imprudentiæ eſt, quæ a Beata Virgine longe aberat. ſciebat enim illud Eccleſiaſt. 11. Priuſquam audias, non reſpondeas verbum, quod non ad auditum exteriorem tantum,

Cur non ſtatim Maria reſpondit Angelo.

tantum, ſed etiam ad intelligẽtiam pertinet, reſpondendũ enim non eſt, priuſquam intellectum ſit, quid dicatur. Beata ergo Virgo cogitare, & intelligere prius voluit, quàm reſponderet, dumq; cogitaret, præuenta eſt ab Angelo verbis ſequentibus. noluit enim Angelus Deo ſic iubente permittere Beatam Virginem diu cogitare, & inueſtigare ſenſum, & intelligentiam, quam non erat aſsecutura, niſi eodem Angelo manifeſtante.

Ne timeas Maria.

COMMENTARIA.

ANgeli ſalutatio duo effecerat, timendi, & cogitãdi cauſam Beatę Virgini præbuerat, idcirco vtrique ſatisfacit duo item explicans, nempe cauſam nullam timoris eſſe, illamque Filium Dei concepturam, ac parituram, Meſſiæq; matrem futurã. Eſt autem integer ſenſus hic, non eſt, quòd timeas ò Beata Virgo, inueniſti enim gratiã apud Deum, quòd non timẽdi, ſed gaudendi cauſa eſt. Nec etiam fatigeris cogitãdo, qualis ſit, quòue tẽdat mea ſalutatio, Ecce enim concipies, & paries filium, & vocabis nomẽ eius &c. depone igitur timorem Maria. Proprium eſt Angelorum Sanctorum, quando nuntiãt, quæ lætitiæ, & ſalutis ſunt, vti verbo, Noli timere, ſic Zachariæ dictũ eſt, ſic etiam alijs in veteri teſtamẽto, vt ſupra dictum eſt. Merito autẽ Angelus eam, vt timorẽ remoueat exhortatur, non ſolum quia cauſa non erat timendi, ſed etiam quia altiſſima reuelaturus erat myſteria; vt enim recte Hieronymus Matth. 28. in illud [Nolite timere] adnotat, quando auguſtior apparet uiſio, timor expellitur, ut mente pacata poſſint, quę dicuntur, audiri. Nomine autem proprio eam alloquitur vocando Mariam, ut quanta beneuolentia eam Deus proſequatur, quàmque illi ſit chara ſignificet, qui enim nobis chari ſunt, eos nomine proprio nominamus, iuxta illud Exod. 33. Noui te ex nomine, & inueniſti gratiam coram me.

ANNOTATIO LXXVIII.

ATHanaſius, epiſt. ad Marcellinum, de interpretatione Pſalmorũ, adnotat Angelum vocaſse Mariam, quaſi a ſuo genere diuerſam, cũ Angelus incorporeus, & ſpiritualis, illa verò corporea ſubſtantia eſset, Dauidem vero vtpote hominem, & de cuius ſemine erat procreanda, appellaſse filiam. Pſal. 44. Audi, inquit, filia, & vide. Præter cauſam autem in commentario aſſignatam, cur proprio nomine vſus ſit; ea etiã eſt, vt gratiæ Dei magnitudinem commendet, & ad eam contemplandam animum audientis euehat, quaſi diceret, cũ ſis Maria, & fęmina quędam de filiabus hominum, in tantam es prouecta maieſtatem, & altitudinem, vt gratiam inueneris apud Deum, qua efficieris mater Filij æterni Dei. S. Bonauentura exiſtimat nominis meminiſse, vt inſinuaret illud ſcriptum eſse in Cœlo, iuxta illud Luc. 10. Gaudete, quia nomina veſtra ſcripta ſunt in cœlo.

Cur Angelus in ſalutatione nomine proprio Mariam vocat.

Inueniſti enim gratiam apud Deum.

COMMENTARIA.

CAuſam adhibet timoris deponendi, & quia Beata Virgo ex verbis ſalutationis illius nondum plane perceptis timorem conceperat, incipit exponere, & eſt ſenſus, timuiſti Beata Virgo, quia te gratia plenam dixi, inde aliquid humanum, ſeu opera humana efficiendũ ſuſpicaris, at ne timeas, quia gratia plena es apud Deum, inueniſti gratiam apud eum, & illi facta es gratioſa, quod in te fiet, non hominis opus, ſed ſolius Dei erit, apud quem gratiam obtinuiſti.

ANNOTATIO LXXIX.

GRæcum verbum εὗρες, idem ſignificat, quod Latine inueniſti, quod aliquando de eo dicitur, quod nihil tale cogitanti, aut ſperanti obtingit, ad ſignificandam magnitudinẽ, & ſingularitatem gratiæ, quam Beata Virgo nacta eſt, vt mater Dei efficeretur, quam ipſa nec opina-

Quid ſit gratiam inuenire.

opinabatur, nec ſperabat. Eſt autē phraſis ſcripturæ inuenire gratiam apud aliquem, tam Deum, quàm hominem pro eo, quod eſt valde ei placere. Eſther. 2. Inuenit, inquit, gratiam in conſpectu illius, ſcilicet Aſsueri. & cap. 7. Si inueni gratiam in oculis tuis ò Rex. Iudith. 12. Inueniſti gratiam coram me. Sunt verba Holophernis. Apud Deum autem ét dicitur gratia inueniri. Gen. 6. Noe inuenit gratiam coram Domino. Gen. 18. Si inueni gratiam coram oculis tuis. Act. 7. Dauid inuenit gratiam ante Deum. Sunt multa huiuſmodi teſtimonia, Angelus ergo Beatam Virginem inueniſſe gratiam dicit, non quidem apud hominem, ſed apud Deum, quo quidem ſuſpicionem de Virginitate non conſeruāda extenuat. Gratia enim, inquit, qua te plenam annuntiaui, non eſt vt hominibus, ſed vt Deo placeas, grataque illi ſis, non igitur virginitati tuæ timeas. Eſt autem aduertendum multo excellentius, & ſingularius dictum eſſe de Beata Virgine inueniſſe gratiam, quàm de ceteris omnibus, quorum ſcriptura meminit, hi namque inueniſſe gratiam pronuntiantur coram Domino, aut ante Dominum, aut in conſpectu Domini, aut in oculis Domini, his enim quatuor locutionum modis ſcriptura de alijs locuta eſt; at noua eſt hæc forma loquendi [apud Deum] vt enim Græci auctores recte tradunt Præpoſitio παρὰ caſui dādi iuncta, vti nunc legitur, idem ſignificat, quod Latine, iuxta, ſeu prope, quaſi dictū ſit, inueniſti gratiam prope Deū. Latinus autē interpres vertit apud Deū, gratia enim hac effectum eſt, vt Deum ipſum in ſuo ventre reciperet, ipſumq; gigneret per carnem, quod nemini præter ipſam conceſſum eſt. Recteque dicitur apud Deum, & non apud Dominū, quia cum omnes ſimus ſerui, Deumque Dominum habeamus, ipſa conſecuta eſt, vt mater etiam eſſet, idcirco inueniſſe gratiam apud Deum dicta eſt, quamuis enim natura ſit ſerua, & ancilla, in tantam tamen electa eſt gratiam, vt etiam mater Dei ſit, & relatione ſeruitutis, ac maternitatis ad Deum referatur.

Ecce concipies in vtero.

COMMENTARIA.

EXplicitis verbis exponit nuntium Angelus, & cogitationis ambiguitatem tollit: Ecce, inquit, concipies in vtero. particula [Ecce] hoc in loco temporis, quo, quæ annuntiantur, futura ſunt, propinquitatem, & inſtantiam ſignificat, vt recte Athanaſius Serm. de Deipara interpretatur, quaſi diceret, iamiam adeſt tempus, quādo concipies in vtero &c. verbo cōcipiendi adijcitur particula [in vtero] vt propriam, realem, & corporalem conceptionem ſignificet, qua fœminæ concipiunt filios, vt diſtinguat a cōceptione metaphorica, & ſpirituali, qua mente dicimur concipere, quæ poſtea facturi ſumus. Cetera in annotatione perlege.

ANNOTATIO LXXX.

Quid particula, Ecce, indicet.

IN primis illa particula [Ecce] conſideranda eſt, præter id enim, quod dictū eſt in commentario, duo quædam alia indicat. Vnum eſt alluſio quædam tacita ad prophetiam illam Iſai. 7. vbi hoc ipſum, quod Angelus annuntiat, prædictum eſt, Ecce, inquit Virgo concipiet, & pariet filium, &c. Vtitur ergo Angelus hac eadem particula [Ecce] quaſi diceret, ecce tu es illa Virgo prænuntiata ab Iſaia, conceptura, & paritura Filium. Nec præter Angeli intentionem hoc videtur, cum idemmet cum Ioſeph alloquens, & myſterium ſignificare volens eandem prophetiam expreſſe allegauerit Matth. 1. Hoc, inquit, totum factum eſt, vt adimpleretur quod dictum eſt a Domino per prophetam dicentem: Ecce virgo in vtero habebit, & pariet filium, quæ quidem verba non ab Euangeliſta tamquam ſua, ſed quaſi ab Angelo pronuntiata referri teſtantur Tertullianus lib. 4. contra Marci. & Iren. li. 4. c. 40. Alterum eſt, hanc eandem particulā indicare magnitudinem, & excellentiā myſterij, quod annuntiatur, ſolet enim hæc particula in Scriptura in ea ſignificatione accipi, quàm habet in illo loco Iſai. 7. allegato: Ecce Virgo concipiet. & Ierem. 1. Ecce ego cōſtitui te ho

die

dic ſuper gentes, & ſuper regna. Sunt multa loca huiuſmodi.

De Energia uerbi illius (concipies.)

Eſt etiam conſiderandũ uerbum (cõcipies) Grçce haberi συλλαμβανω. quod compoſitum eſt, ſicut & verbum latinum, ſimplex uero eſt λαμβάνω in hæbræo autem eſt verbum הרה. Eſt autem aduertendum Septuaginta interpretes verbum hoc non eodem modo ſemper uertiſſe, nam aliquando per uerbum συλλαμβάνω, vt Gen. 4. Eua concepit Cain. concepit, & peperit Enoch, & aliàs ſæpe, aliquando aliter nempe ἐν γαστρὶ ἕξεις, id eſt in utero habebis ut Iud. 13. de matre Samſonis dicitur; Ecce in utero habebis & Gen. 38. de Thamar dicitur, De uiro, cuius hæc ſunt, cõcepi. Septuaginta habẽt: In utero habeo At uero Iſai. 7. de Beata Virgine prophetia eſt: Ecce Virgo concipiet, vertũt modo diſtincto, nempe ſimplici uerbo: In utero accipiet, quod Ambroſius lib. de incarn. Domin. ſacram. cap. 6. ad uirtutem Spiritus Sancti refert, quaſi dictum eſſet, accipiet uirtutem Spiritus Sancti, & pariet Filium. Significare enim uoluerunt virginitatem illius, quç conceptura erat, & paritura filium, idcirco non ſunt vſi verbo compoſito, nam συλλαμβάνω, id eſt, concipio, quaſi ſimul capio, ſeu accipio ſignificat, uidebanturque non ſic exprimere virginitatem. Mattheus autem cap. 1. locũ Iſaiæ citans, uertit, Ecce Virgo in utero habebit, quaſi non de viro proles eſſet, ideoque abſtinuit à verbo compoſito. At Lucas noſter vſus eſt uerbo compoſito cõcipiendi, quia explicaturus ſtatim erat illam coniunctionem duorum ſignificatam uerbo compoſito non hominis, & fęminę, ſed uirtutis Dei, & Spiritus ſancti, ac fęminæ futuram. Magis autem exprimitur ueritas myſterij uerbo cõcipiendi, quàm verbo accipiendi, aut in vtero habendi, nam illud ſignificat Beatam Virginem miniſtraſſe materiam, & ſubſtantiam, ex qua cõceptus eſt Filius, hoc enim eſt concipere, nempe accipere virtutem in ſe ab alio, & ſimul miniſtrare ex ſe, ſuaque ſubſtantia, unde generetur, ſeu gignatur proles, non enim vas dicitur concipere liquorem in ſe exiſtentem, quia non ex ſe illum habet, nec ignis concipit ignem, ſed fœmina cõcipit uere filium, ſeu prolem, quia ex ſua ſubſtantia, & intra ſe gignit, accipiẽdo uirtutem etiam ab alio ob id concipit, & ſimul accipit. Ceteræ quidem fœminę de uiro, Beatiſſima uero Virgo de Spiritu Sancto.

Voce illa (concipies) quattuor expugnantur hæreſes.

Hoc igitur uerbo confutantur quattuor hæreſes, & dogmata fidei quattuor ſtabiliuntur. Prima hæreſis fuit Manichæorum negantiũ Chriſti carnẽ fuiſſe veram, contra quos uerbum hoc irrefragabiliter pugnat. ſi enim uera Chriſti caro non eſſet, nulla ratione Beata Virgo Chriſtum concepiſſe dici poſſet, vnde docte Athanaſius lib. de Aſſumpt. hominis, hoc Angeli verbo talem hæreſim euertit. Altera hæreſis fuit Valentini, & quorundam aliorum, qui ut referunt Tertullianus lib. de carne Chriſti, & Iren. lib. 3. cap. 32. affirmabant Chriſti carnem alterius eſſe ſubſtantiæ à noſtra, & non de Beata Virgine ſumptam, ſed aliunde in eius utero poſitam. conuincuntur autem hi hæretici uerbo eodem, non enim cõcepiſſe diceretur, niſi de eius ſubſtantia caro illa ſumpta eſſet, hoc enim eſt gignere, ſeu cõcipere. Tertia hæreſis fuit eorundem Hæreticorum, qui, uel quia carnem Chriſti veram non eſſe, uel quia alterius eſſe ſubſtantiæ exiſtimarunt, negarunt Beatam Virginem matrem fuiſſe Chriſti, ut refert Auguſtinus lib. de fid. & ſymb. cap. 4. Hæc autem hæreſis eodem verbo refutatur, ſi enim concepit, genuit, ſi autem genuit, mater uera fuit, nec enim ſtant ſimul hæc, concepiſſe filium, & matrem non eſſe. Quarta hæreſis fuit Neſtorij, & quorundam aliorum, admittebant quidem matrem eſſe Chriſti, negabant tamen matrem eſſe Dei, meminit huius Damaſcen. lib. 3. c. 12. & Hiſtor. tripart. lib. 12. cap. 4. Vtuntur autem hæretici iſti hoc argumento, non genuit diuinitatem, igitur non eſt mater Dei. Soluitur autem à Cyrillo in Concil. Epheſi congregato contra hanc hæreſim tom. 1. cap. 1. inter homines enim meros fœmina dicitur mater hominis, & tamen nõ genuit animã, cũ ſit à ſolo Deo creata, nam ut mater hominis dicatur, ſatis eſt ſi materiã corporis præſtet, cui anima uniatur, & fiat homo: ſic Beata Virgo carnis materiam

G exhi-

exhibuit, cui diuinitas eſt unita, ſi ergo argumentum illorum efficax eſſet, contra eoſdem procederet, nam nec mater Chriſti dicenda eſſet, cum nec animam genuerit, uere ergo & mater Chriſti, & mater Dei, Chriſtotocos, & Theotocos eſſe definitur, idq; uerbum concipiendi demõſtrat. Error autem Neſtorij ex alia radice procedebat, negabat enim unionem Verbi cum natura humana, duaſq; perſonas in Chriſto diuidebat, idcirco negabat Beatam Virginem eſſe Dei matrem, hic autem error illis Ioan. 1. verbis euertitur, Verbum caro factum eſt, vt in eorum expoſitione diximus, poſita ergo vnione Verbi in vnitate perſonæ diuinæ cum natura humana, conſequitur Beatam Virginem eſſe matrem Verbi, ſeu Dei, quamuis non fuerit cauſa Verbi, ſicut, & fœmina mater eſt hominis, quamuis animam non fecerit, vti diximus. Hæc occaſione uerbi huius dicta ſunt, inferius etiam nouis occurrentibus occaſionibus explicabuntur, & fuſius tractabuntur.

ANNOTATIO LXXXI.

Multis de cauſis Angelus addidit verbũ illud (in utero.)

SVpereſt illud tertium verbum conſideratione & expoſitione dignũ (in vtero) hoc autem poſitum eſt nonnullis de cauſis. Primo quidem vt diſtinctio fiat à conceptionibus ſpiritualibus, & ſecundum animam, quarum ſcriptura meminit Iſa. 26. A facie tua concepimus, & quaſi parturiuimus, & peperimus ſpiritum ſalutis. Pſal. 7. Concepit dolorem, peperit iniquitatem. Iacob. 1. Concupiſcentia cum conceperit, pariet peccatum. Cum autem conceptio, quæ annunciabatur, futura eſſet ſecundum carnem, & corporaliter, idcirco additum eſt (in utero). Secundo eſt quædam tacita alluſio ad æternam generationem, ſecundum quam Filius Dei erat ab æterno ex vtero Patris genitus, eiq; conſubſtantialis, quaſi dictum eſſet, concipies in utero, efficieturq; tibi conſubſtantialis ſecundum carnem, ille idem, qui ex utero Patris ab æterno proceſſit, eſtq; Patri conſubſtãtialis, ac Filius Dei æternus fiet Filius tuus uerus, & realis in tẽpore. De æterno autẽ illo utero dictum eſt in Pſal. 109. In ſplendoribus Sanctorũ ex utero ante luciferũ genui te. Ambroſius lib. 4. de fide. cap. 4. interpretatur Filium dici ex utero Patris genitum vt oſtendatur vera, & realis generatio Filij à Patre, ita vt ſit in ipſomet Patre eiuſdem prorſus cum ipſo ſubſtantiæ. Tertio hoc idem verbum eſt quædam confirmatio promiſſionis factę Dauid à Deo Pſal. 130. De fructu, inquit, ventris tui ponam ſuper ſedem tuam. Adnotat autem Ire. li. 3. c. 27. ventrem ſeu uterũ hunc non eſſe ipſius Dauid, non enim vir dicitur ex utero, aut uentre generare, ſed ſignificari Beatiſſimam Virginem, quæ erat de ſemine Dauid, quaſi dictum eſſet, de vtero cuiuſdam fœminæ, quæ erit de tuo ſemine, ego concipi & gigni faciam virum, qui ſedebit ſuper ſedẽ tuam. Hic eſt uterus, de quo nunc dicit Angelus, Ecce concipies in vtero, nempe illo promiſſo, & prænuntiatio à Deo, ſicque implebitur in te promiſſio illa. Sacratiſſimus eſt, & admirabilis vterus hic, in quo mira geſta ſunt ſcilicet caro Chriſti futura hoſtia pro omnium peccatis fabricata eſt ex puriſſimo Beatæ Virginis ſanguine, anima Chriſti plena gratia, & veritate creata eſt, & carni copulata: ſubſtantiaq; ex anima & corpore compoſita æterni Filij Dei hypoſtaſi vnita; & Filius Dei factus eſt homo, perq; nouem menſes habitauit, & nutritus eſt. Hic eſt thalamus, à quo egreſſus eſt ſponſus ad perambulandam viam redemptionis noſtræ. ratione huius dicta eſt Beata Virgo domus Dei, ciuitas, templum, ſanctuarium, multaq; alia hujuſmodi ſortita eſt encomia. Bernardus in ſermone inſcripto, de Beata Maria affirmat figuratum fuiſſe hunc uterum per Arcam illã teſtamenti, & profecto id uerum eſt. Arca enim illa urnã habẽtẽ mana, tabulas legis, & virgã Aaron continebat, vt teſtatur Paulus ad Hebr. 9. hæc omnia Chriſtum ſignificãt, erat enim Chriſtus mana cœleſte in urna terræ, nempe diuinitas in humanitate, erat etiã Rex, & legifer, qui præcepta & leges uitæ daturus venerat, idque tabulæ legis ſignificabant: erat etiam ſummus Sacerdos, & Pontifex, oblationem nouam, & mirandi fructus efficacẽ oblaturus, quod virga Aaronis indicabat, recte ergo uterus qui eũ continebat, Arcæ cõfertur, tanto dignior,

dignior, & excellentior illa, quãto figuratum maius eſt quàm figura, & creator Chriſtus, quàm creatura. Nec eſt contrarium Paulo, quod legitur 3. Reg. 6. nimirum, in Arca nihil aliud fuiſſe niſi tabulas legis. ſenſus enim eſt ex lege nihil aliud in Arca fuiſſe reſeruatum, niſi tabulas lapideas decalogi, non autem excluduntur virga, & vrna quæ etiam intra Arcam erant, vt dicit Paulus.

Et paries.

COMMENTARIA.

Quattuor de cauſis non ſolũ Filij conceptionẽ ſed etiã partum Angelus nũtiat.

NOn ſolam conceptionem, ſed etiã partũ Angelus prænuntiat nonnullis de cauſis. Primo quidẽ ad perfectionẽ fœtus concipiendi ſignificandã, nã non omnes fœminę, quę concipiunt pariunt, abortũ enim multæ faciunt, multæ etiã in partu pereunt, nec partum edũt, de quibus dicitur Iſa. 37. Venerunt filij vſq; ad partum, & virtus non erat pariẽdi: at tecũ, ò Beata Virgo nõ ſic fiet, cõcipies enim, & paries. Secundo ad indicandũ modũ, quo conceptus in lucẽ proditurus erat, refert enim Damaſ. lib. 4. de fide c. 15. errorẽ quorundã dicentiũ Chriſtũ de uentre matris per eius latus exiſſe, contra quos Angeli verbum facit, paries, inquit, ſicut & fęminæ parere dicuntur. Tertio ad indicandũ partũ ſingularẽ futurũ, ſicut & conceptionẽ, cõcipies ſine uiro, & paries ſine dolore, quod tibi erit ſingulare. Vnde Bernardus ſermo. de Beata Maria, ſicut inquit in conceptione non fuit uoluptas vlla, ita nec in partu dolor, aut triſtitia, impletũq; eſt illud Iſa. 66. Antequam parturiret, peperit, antequã veniret partus eius, peperit maſculum. quis audiuit vnquam tale? aut quis uidebit huic ſimile? quæ uerba Damaſce. lib. 4. fid. c. 15. de Beata Virgine interpretatur, quę ſine dolore peperit, hoc eſt enim parere, antequam parturiret. Quarto ad oſtẽdendam permanentẽ virginitatẽ in conceptione, & in partu, quaſi dictũ eſſet concipies integra, & Virgo, & talis permanens paries. Fuerunt hæretici, qui etſi virginitatẽ in conceptione affirmarent, in partu tamẽ negarunt, ut refert Ambroſius epiſt. 81. ad Syritiũ, contra quos ipſe Ambroſius ab Iſaia utrumq; coniunctũ aſſerit, Ecce Virgo cõcipiet, & pariet, idẽ in uerbis Angeli dicendũ eſt, idipſum prænuntiauit Dauid Pſal. 21 Quoniam inquit, tu es, qui extraxiſti me de uentre, quod Auguſtinus Epiſt. 120. ad Honorat. cap. 12. de Chriſto interpretatur, qui de uẽtre ſeruata uirginitate extractus eſt. quid enim, inquit, propriũ eſt Chriſto, ut dicatur à Deo extractus à uẽtre, niſi quia ſic de uentre egreſſus eſt, nã & Iob. 10. dicitur, Quare de uulua eduxiſti me? ſi igitur illud eſt Chriſto ſingulare, matris integritatẽ in partu confiteri oportet.

Filium.

COMMENTARIA.

PRoſequitur Angelus pręnũtiare myſteriũ, Filiũ, inquit, cõcipies & paries, eritq; partus etiã ex hac parte perfectus, ut non filiam, ſed filium gignas, filiorum enim procreatio maiori, quàm filiarum, gaudio & honore afficit parentes. Ioan. 16. Cum autem peperit puerum, iam non meminit preſſuræ propter gaudium, quia natus eſt homo in mundum.

ANNOTATIO LXXXII.

Magis cõueniẽs fuit Deũ virilẽ ſexũ, quã fœmineum aſſumere.

POtuiſſet Dei Filius naturam humanam in ſexu fœmineo aſſumere, in eoque liberare hominem ſi voluiſſet; tamen conuenientiſſimè effectum eſt, ut naturam noſtram in virili ſexu indueret. In primis maſculus, & fœmina nõ ſubſtantia, aut natura, ſed accidenti differunt; in cuius rei argumentum dicit Ambroſ. lib. de Paradi. cap. 10. Deum non ex terra, ſed ex ipſius Adæ coſta fę-

minam formaſſe. Hunc ſexum fœmineũ honorauit in matre, dum eam in tãtam prouexit dignitatem, ut Deum concipere, & parere, & mater eius fierj mereretur, ipſe uero ſexum uirilem aſſumpſit, & in eo utrumque reparauit. cuius conuenientiſſimæ diſpoſitionis prima cauſa ea eſſe poteſt, nimirum, quia à uiro totius generis hominum corruptio magis quàm à fęmina permanauit, ſi enim ſola Eua peccaſſet, peccatum eius in omnes nos nõ pertranſiſſet, ut docet Anſelmus lib. de concept. virgin. c. 9. Adam vero peccãte tota poſteritas infecta eſt. Rom. 5. Per unum hominem peccatum in hunc mundum introiuit, & per peccatum mors & ita in omnes homines mors, in quo omnes peccauerunt. conueniens ergo fuit, vt ab eo ſexu exiret reparatio, à quo ruina emanauit, quod & Paulus Rom. 5. inſinuans, inquit, ſicut per unius delictum in omnes homines in condemnationem, ſic per unius iuſtitiam in omnes homines in iuſtificationẽ uitæ. Secunda cauſa eſt, nã Chriſtus caput eſt Eccleſiæ, ad Coloſ. 1. Ipſe eſt caput corporis Eccleſię, expediebat ergo viri ſexũ ſumere, uir enim eſt caput mulieris. Tertia cauſa, quia opera Chriſtus geſſit, quæ uirũ magis, quã fęminã decent, vt docere, diſcipulos congregare, & præeſſe. Quarta, quia Sacerdos futurus erat, & quidẽ ſummus Pontifex, ſeipſum in cœna, & in cruce Patri oblaturus, & in Eccleſia per Sacerdotes miniſtros celebraturus, hoc autẽ munus non fęminæ, ſed uiro magis cõuenit, igitur conueniens fuit ſexũ uirilẽ aſſumere. Poſtremo, ut qui Filius erat Patris ſecundũ diuinitatẽ, Filius etiã eſſet matris ſecundũ humanitatẽ. Paries ergo Filiũ. Attende autẽ Filiũ dici non per ſolã relationẽ ad æternũ Patrẽ, quaſi ſenſus ſit, paries eũ, qui Filius eſt Dei ſecundũ diuinitatẽ, ſed etiã per relationem ratione humanæ naturæ ad Beatã Virginẽ, nempe paries, & habebis prolẽ, quæ vere ſit Filius tuus. ex quo etiã conſequitur, Beatã Virginẽ matrẽ verã, & realem fuiſſe Chriſti, non enim filiatio ſine maternitate, aut paternitate, & ubi filius eſt, mater, vel pater eſt, cum autem ſecundum humanam naturam nemo fuerit Pater Chriſti, erit igitur mater.

ANNOTATIO LXXXIIII.

Multis de cauſis Deus nõ aliter quam p verã generationẽ fact⁹ eſt homo

EX præcedenti ſententia (concipies, nempe, & paries Filium) conſtat Dei Filium nõ tantum carnem noſtram induiſſe, ſed etiam modo quodam noſtro, nempe per conceptionem, & partum, ut vere conceptus & genitus dici poſſit, & ſit. potuiſſet quidem, vt recte adnotat Auguſtinus lib. 9. ſuper Geneſ. ad liter. cap. 16. de coſta Beatæ Virginis ſibi carnem aſſumere, ſicut de coſta Adæ Eua facta eſt, & in ea ſic aſſumpta ſalutem noſtram operari: at noluit ſic homo fieri, ſed conceptione, & generatione, idque multis rationabilibus de cauſis. Prima quidem Tertulliani lib. de carne Chriſti, nimirum, vt ſic oſtenderet veram noſtram carnem aſſumpſiſſe, id enim multo magis elucet, cum ex fœmina conceptus, & genitus dicitur, quàm ſi de eius coſta eſſet producta caro, quandoquidẽ ex vno vnius ſpeciei, poteſt fieri aliquid alterius ſpeciei, & naturæ, quod autem genitum eſt, eiuſdem eſt ſpeciei, & ſubſtantiæ cum eo, ex quo genitum eſt. Secunda cauſa eſt, vt ſic magis nobis coniungeretur, & vniretur, recte enim dicũt Irenæus lib. 3. cap. 21. & Cyrillus lib. de recta fide ad Reginas. Si Dei Filius carnem ſumpſiſſet non naſcendo, ſed modo quouis alio carnem ſibi uniendo & producendo, fuiſſet quidem homo, ſed non Filius hominis, ſicut Eua quãuis de coſta Adæ procreata, non tamen fuit, nec dici potuit eius filia, ſi autem non eſſet Chriſtus Filius hominis, conſequenter nec eſſet Filius Dauid, nec de eius ſemine dicendus; dum autem concipitur, & gignitur; Filius hominis, & homo eſt, de ſemine Dauid, & frater noſter efficitur, nobiſque multo maiorem propinquitatem ſecundum carnem habet. Tertia cauſa ea eſt, vt omnia, quę Adam peccando infecerat, ſui præſentia repararet, & ſanctificaret, Adam autem noſtram corrupit, & infecit conceptionem, partum, infantiam, & adoleſcentiam, ſeu uitæ augmentum, quia in peccato concipimur, & naſcimur, & in miſerijs infantia noſtra uerſatur, ac in peccatis adoleſcimus, Chriſtus ergo reparator noſter hæc omnia debuit tranſcurrere, & ſua præſentia ſanctificare, dũ

con-

concipitur, naſcitur, & extra vterum adoleſcit. Hæc cauſa inſinuatur ab Hilario lib. 2. de Trinit. vbi ſic inquit: Dei imago inuiſibilis pudorē humani exordij nō recuſauit, & per cōceptionē, partū, uagitū, & omnes naturæ noſtræ contumelias trāſcurrit. Quarta cauſa eſt, ut ſe Dei Filiū eſſe ſignificaret; cum enim vt Deus à patre naſcēdo diuinā naturā acceperit, ſecūdū quā eſt Deus Patri cōſubſtātialis, cōueniens fuit, ut naturam humanā, quā ſibi uniebat, & per quam homo efficiebatur, ēt naſcēdo aſſumeret, ut natiuitas ſenſibilis, & tēporalis ſignū eſſet natiuitatis inuiſibilis, & æternæ, ac qui erat Fili⁹ Dei, nō tātū homo, ſed Filius ēt eſſet hominis, Quinta cauſa eſt, ut indicaret id, quod in nobis facturus uenerat, uenit enim nouā nobis daturus natiuitatē, ut filij Dei adoptione efficeremur Ioan. 1. Dedit eis poteſtatē filios Dei fieri, cōgruum ergo erat, ut ipſe fieret filius hominis, & ipſe naſceretur ex homine, ut nos naſceremur ex Deo. Hæc cauſa affertur à Leone Ser. 5. de natiu. Originē, inquit, quā ſumpſit in utero Virginis, poſuit in fonte baptiſmatis. Eſt ēt eadē cauſa inſinuata à Paulo Gala. 4. Miſit, inquit, Deus Filiū ſuum factū ex muliere, ut adoptionē filiorum reciperemus, quaſi diceret filiatio eius, quā habuit, ut homo, noſtrā protulit filiationē, qua filij Dei nominamur, & ſumus. Sexta cauſa eſt, ut uel ſic magnitudo diuini erga nos amoris manifeſtaretur, qui ſe ſic pro nobis, & ut nos exaltaret, humiliauit, ac depreſſit, ut non tātū homo fieret, ſed conceptionē natiuitatēq; ſuſtineret, & in vētre fœminæ per nouē menſes incrementa carnis ſuſciperet, & infantiam, ac pueritiā noſtrā deguſtaret, quę adeo uilia uiſa ſunt peruerſis hominibus, ut ueritatē eius carnis negādi inde occaſionē arripuerint, unde maioris beneficij accepti uinculo tenebātur, & efficacius argumētū diuini erga eos amoris acceperāt. Quod quidem Gregorius lib. 29. morali c. 1. deteſtans, inquit: Natiuitas carnis deſpecta uiſa eſt ſapiētibus mūdi. cōtempſerunt enim infirma humanitatis, indigna Deo iudicantes; cui tanto magis homo debitor fuit, quo magis pro illo indigna ſuſcepit. Hæc Gregorius, & ante eum Hilarius lib. 2. de Trinit. enumeratis conceptione, natiuitate, partu, infantia, & reliquis, ait: Hæc ſi quis indigna Deo recolet, tanto ſe maioris beneficij obnoxiū confitebitur, quanto minus hæc Dei cōuenerint maieſtati. Septima cauſa eſt ut Beatam Virginem in maternitatis dignitatem eueheret, niſi enim illa concipiendo & pariēdo carnem miniſtraret, mater Dei, aut Chriſti dici non poſſet, titulus autē hic, & ipſi Beatæ Virgini, ac nobis eximium honorem, & copioſam cumulauit vtilitatem Fuit ſane titulus hic honori, & utilitati Beatæ Virgini; honori quidem, quia omnem puræ creaturæ dignitatem titulus maternitatis antecellit, cuius cauſa cultus quidam debetur Beatæ Virgini ſupra omnes creaturas, & poſt Deum, eiuſque Filium primum locum ſupra choros omnes Angelorum, & Sanctorum omnium tenet, Regina, & Domina omnium effecta. Vtilitas autem, quia inde in gratiam, & gloriam multo ſuperiorem ea, quæ ceteris eſt conceſſa, elata eſt. Nobis etiam honori eſt, & vtilitati, honori quidem, dum ea, quæ ex noſtro genere eſt, in reginam, & Dominam omnium etiam Angelorum promouetur. multum enim familiæ hominum nobilitantur, quando quidam eorum in altam dignitatem euehuntur, præcipue autem à ſexu fœmineo dedecus aufertur, à quo initium ſumpſerat peccatum. Vtilitati uero cumulatiſſime nobis titulus eſt, nam eius interceſſio plurimum ualet apud Deū, preces enim matris à Filio plura, & maiora impetrant, quàm ſeruorum à Domino, immo filiorum adoptionis à Patre, idcirco enim Deus uoluit ſibi matrem aſſumere, vt plurima, ac maxima beneficia nobis impartiendi, & peccatoribus ueniam concedendi cauſam, & argumentum haberet ex parte noſtra. Quantum autem eius interceſſio apud Deum poſſit, ex his intelliges. tria enim interceſſorem maxime commendant, nempe, ut is poſſit plurimum apud eum, apud quem intercedit, quod fit ſi ei eſt gratiſſimus. Quid autem eſt, quod nequeat impetrare mater à filio, & dilectiſſima ſuper omnes à dilectiſſimo. Præterea, ut etiam

ſapiat, & prudenter agat ea, quib. opus nobis eſt, & quomodo ſubueniẽdũ eſt. Beata autem Virgo prudentiſſima eſt, & ſapientiſſima, nihil ignorat eorum, quibus indigemus. Præterea, ut uelit, quid enim prodeſt, ſi poſſit, & ſapiat, ſi nolit intercedere; at Beata Virgo maxime cupit noſtram ſalutem, utpote, cuius charitas erga nos omnem Sanctorum charitatem longo interuallo ſuperat. nemo enim ita nos diligit poſt Filium, ſicut mater ipſa; ſumus enim pretioſiſſimo ſanguine dilectiſſimi Filij eius redẽpti, ſumus eius ſerui, & Filij, & ipſam matrem adoptionis habemus in ipſo Ioanne prope crucem adoptati, eius ergo interceſſio efficaciſſima eſt, & inter beneficia inenarrabilia à Deo accepta magnum locum tenet hoc, quòd matrem Dei habemus intercedẽtem, in quo ſtatus Euangelicus ſupra legis illius, ſtatũ plurimum inter cetera eminet. Ecce igitur quibus de cauſis conceptus, & genitus Filius eſt.

Et uocabis nomen eius Ieſum.

COMMENTARIA.

POſt conceptionis, & partus nũtiũ, Filio nomen imponẽdum prædicit, quod quidẽ ab eo, quod facturus uenerat, acceptũ eſt. Filius enim hic humani generis ſalutem operaturus erat, eaque de cauſa cõcipi, & naſci dignatus eſt, idcirco Ieſu nomenclaturam ſibi aſſumit, & per Angelum manifeſtat, Ieſus enim apud Hebræos idem ſignificat, quod apud Latinos ſalus, aut Saluator, quaſi ipſe ſit, qui hominibus ſalutem conferret.

ANNOTATIO LXXXIV.

DAmaſcenus lib. 3. de fide cap. 2. & Gregorius Nyſſen. orat. de Chriſti Natiuitate & ante eos Iuſtin. Apolog. 2. ad Anton. imperat. legunt ſic: Vocabis nomẽ eius Ieſum, ipſe enim ſaluum faciet populum ſuum à peccatis eorum, at hæc adiunctio non habetur apud Lucã, ſed eſt deſumpta à Matthæo, vbi Angelus loquens cum Ioſeph talem protulit ſententiam, modo autem Beatæ Virgini verba propoſita tãtum dixit. Quod igitur ad rẽ attinet, nomina filijs imponenda, quandoq; Deũ præſcripſiſſe, parentibuſq; per Angelos manifeſtaſſe, idque modo patrib⁹; modo matribus, ſcriptura cõmemorat, nã Geneſ. 16. Agar dictũ eſt: Paries Filium, & uocabis nomẽ eius Iſmael. & Geneſ. 17. dictũ eſt Abrahæ, Sara vxor tua pariet tibi filiũ, uocabiſq; nomen eius Iſaac. In nouo autẽ teſtamẽto Luc. 1. legimus Zachariæ Angelũ præcepiſſe; Vocabis nomen eius Ioannẽ. Quãuis enim nomẽ filijs imponere mun⁹ ſit pcipuæ patrũ, cũ pater ſit caput tamẽ quando à Deo ipſo præſcribitur, modo vni, modo alteri fit reuelatio.

Quare Ioannis cõceptio antequã fiat, Zachariæ reuelatur; Cõceptio uero X ſi Ioſeph manifeſtatur iam facta.

Non vacat autem myſterio, quòd cõceptio Ioãnis ſoli Zachariæ reuelata eſt, antequã fieret, & per ipſum Eliſabeth; at cõceptio hæc prius Beatæ Virgini manifeſtata eſt, non autem Ioſeph, niſi poſtquam eſt completa. Zacharias enim futurus erat pater prolis concipiendæ, idcirco Angelus ei locutus eſt, at non Ioſeph, ſed ſola Virgo Beata genitura erat Filium Dei, eaque de cauſa ipſi primum conceptio, partus, & nomen annuntiãtur antequã fiant, Ioſeph vero cõceptio iã peracta reuelatur, & partus & nomẽ prædicuntur, quia uerus pater nõ erat, occaſione autẽ quadã ne prolẽ ex adulterio eſſe exiſtimaret, quod factum erat, per Angelum ſignificatum eſt, Matth. 2. Quod in ea natum eſt, de Spiritu Sãcto, eſt, pariet autẽ Filium, & uocabis nomẽ eius Ieſum. Erat enim ſponſus, & habitus pater Chriſto, ideo nomen imponẽdum ei etiam prænuntiatur.

Aliter De⁹ quã homo nomina imponit.

Quod autem ad nominis impoſitionem ſpectat, aduerte eam, quæ ab hominibus fit, longe ab illa, quã Deus facit, differre: quæ enim ab hominibus fit, aliquando caſu quodam, aliquando cõſulto facta eſt; caſu quidem quando homo filio nomen imponit nihil aliud intendens, quàm propria quadam nomenclatura eum ab alijs hominibus ſecernere. conſulto uero, quando ultra nomenclaturæ diſtinctionem aliud quippiã ex tali nomenclatura prætendit, nimirum cũ nomen aui, aut proprium pater filio imponit, ut eorum memoria in filio conſeruetur, aut imponitur nomen uiri cuiuſdam excellentis, vt filius ex nomine ad illum

illum imitandum excitetur, aut alijs de cauſis, ut fieri ſolet. Eſt autem impoſitio hominum ſæpe fallax, & mendax, fallax quidem, quia non ſemper euenit, quod in impoſitione prætēdebatur, multotieſque homines in contraria diuertūt his, propter quæ nomina cōſulto ſortiti erāt mendax uero, quia ſæpe nominū ſignificatio aduerſatur moribus ſortientium talia nomina. filius ille Dauid dicebatur Abſalom, quod idē ſignificat, quod Latine patris pax, at re ipſa fuit bellum patris. Appellabatur ille Ananias act. 5. ideſt gratia Dei, mores autem eius contra Dei gratiam fuere. Sunt multa exempla huiuſmodi, & in ſcriptura, & apud nos. At uero impoſitio nominum, quę à Deo fit, non caſu, ſed conſilio fit, ſemperque eſt certa, & uera. prætermiſſis autē exemplis, quæ in ſcriptura ſunt ſatis manifeſta, in hoc filio aperte demōſtratur, qui quam nomine ſalutem præ ſe ferebat, re ipſa cumulatiſſime efficit, in cuius nominis ſignificatione, & ueritate explicandis ſequens verſatur annotatio.

ANNOTATIO LXXXV.

Nomen Ies⁹ unde dictū. MVlta diximus de hoc nomine in commentarijs ſuper Ioannē cap. 1. his autem addenda nonnulla ſunt. In primis certa res eſt nomen hoc hebræū eſſe, quod ſignificat ſalutem, ſeu Saluatorem, deriuatum à uerbo ישע ſignificante ſaluum facere, reperitur enim in ſcriptura in tertia cōiugatione Hebræa, quam etymologiā Angelus nos docuit Matth. 2. Vocabis, inquit, nomen eius Ieſum, ipſe enim ſaluum faciet populū ſuum a peccatis eorum. Vbi notanda eſt cauſa nominis, nempe dicitur ſalus, ſeu ſaluator, quia ſaluum faciet populū, ergo nomen trahitur ab effectu, & operatione ſaluum faciendi, & à uerbo eam actionem ſignificante, quaſi Latine dictum eſſet, vocabitur Saluator, quia ſaluabit populum ſuum.

Ex dictis falſi tatis arguuntur quatuor diuerſæ ſentētiæ. Hinc nonnulla conſequuntur. Primo quidem error, & blaſphemia quorundā Iudæorum, qui nomen Ieſu faciunt triū literarum ישו Ieſu, auferunturque literarum ain ע ne à uerbo ישע deriuetur, quod ſignificat ſaluum facere. nolunt enim admittere nomen Chriſti ſignificare Saluatorē, at Euangelij ueritas eos condemnat. Secundo reijcitur etymologia quorundam Catholicorum. qui nomen hoc trahi exiſtimant à uerbo ישה quod ſignificat eſſe, à quo eſt celebre illud nomē Dei tetragrammatō יהוה id eſt, qui eſt, huic nomini interponendū exiſtimāt literā ſin ש poſt Iod faciuntq; nomen quinque literarum יהשוע Ieſhouah, illam enim literam additam putant vt ſignificetur qui eſt, ideſt Deus, carne aſſumpta factus homo, & uiſibilis. Contra hos autem facit locus allegatus ex Matthæo. Angelus enim ab operatione ſaluandi nomini etymologiam accipit, non igitur a uerbo illo deriuatur, nec cum illis literis ſcribitur nomē Ieſus. Tertio loco quidam alij catholici rectius ſentientes a uerbo ſaluandi ישע deriuet nomē Ieſu, ſcribēdū tamē cenſent quinq; literis nempe iod, ſchin, uau, ain, & in ultimo ה quaſi ישועה qui quantum ad deriuationem, & quattuor literas priores, uere dicunt: quantum autem ad illud additamentum literæ ה in ultimo, non uidentur probandi, nam in titulo crucis, qui maxima reuerentia, & cuſtodia nunc Romę aſſeruatur, ſcriptum reperimus ſine illo ה cū quattuor ſolis prioribus literis ישוע. Nec dubitare rationabiliter ullus poteſt tunc temporis nomē Chriſti ignoratū, aut non recte ſcriptum eſſe, cum titulus ille non ſolum accuratiſſime ab illis túc fuerit conſcriptus, ſed diuino myſterio, & prouidentia diſpoſitus. Quarto eodem argumento reijcitur quorundā recentiorum opinio exiſtimantium Chriſtum non Ieſum, ſed Iehoſuah appellatum, ſicut & illum Ducem magnum; addunt enim literam ה poſt iod, dicentes hoc eſſe nomen concretum ſignificans idem, quod Latine Saluator ſignificat, at ישוע idem eſſe, quod ſalus, nec videri nomen viri. At aduerſus horum ſententiam non ſolum pugnat argumentum ex titulo acceptum, ſed etiam ſcriptura, nā in ea legim⁹ multos uiros hoc nomine appellatos cum quattuor literis prædictis, vt conſtat 1. Paralip. c. 31. & 1. Eſdr. 3. & Nehem. 12. pugnat etiam myſterium ipſum, nam ut recte Dionyſius nos docet, nomina abſtracta magis proprie de Deo prædicantur, quàm concreta

creta, ut dicatur ſapientia potius, quàm ſapiens, iuſtitia, quàm iuſtus, vt ſignificemus eum non participatione, ſed ſubſtantia eſſe talem. Sic nunc factum eſt, nam meri quidam homines particularem ſalutem attulerunt, nimirum vi, & armis liberando populum quempiam ab hoſtibus, idcirco non ſalutis, ſed Saluatoris nomen merito ſunt conſecuti, at Chriſtus noſter mundo perfectam ſalutem attulit, idcirco ſalutis nomen verius ſortitus eſt, quàm omnes alij, qui eiuſdem nominis participes aliquando fuerant. Ex his omnibus concludimus nomen eſſe quattuor literarum à uerbo ישע originem trahens, quaſi Saluator, ſeu ſalus Latine diceretur, idque conuenientiſſimè factum eſt, duo enim opera inſignia fecit Deus, prius fuit mundi creatio, & ab hac dictus eſt iehouah, id eſt, qui eſt, quia dedit eſſe mundo, qui ab ipſo, & in ipſo eſt. Poſterius eſt reparatio, & recreatio mundi in homine deperdito, & opus hoc carne aſſumpta perfecit. ab illo igitur nomine tetragrammaton iure optimo appellatur, ab hoc uero Ieſus ideſt ſalus, ſeu Saluator, quod eſt proprium verbi incarnati, tunc enim impoſitum eſt illi quando ſibi carnem copulauit vt opus reparationis humani perficeret. Aduerte autem pro exactiori huius rei intelligentia nomen ישוע eſſe appellatiuum, ſeu commune, & eſſe proprium, ſicut nomen Latinum Saluator poteſt eſſe commune multis, proprium alicuius viri; priori modo toti conuenit Trinitati, ſicque in ſcriptura frequẽter dicitur Deus Saluator, & ſalus noſtra, in quibus locis habetur nomen hoc ישוע poſteriori modo ſoli verbo incarnato conuenit, ipſum enim eſt, quod nomine proprio vocatum eſt Ieſus, vt ab Angelo pronuntiatur, quia etiam ſi ſalus à tota Trinitate ſit, per Verbum tamen in carne facta eſt, quatenus Chriſtus Dei Filius, & homo ſatisfecit pro peccatis noſtris, paſſione, & morte ſua, & meruit nobis remiſſionem, & reconciliationem cum Deo, cum cæteris bonis omnibus, quæ ad plenam pertinent animæ, & corporis redemptionem.

Hebraũ nomẽ & appellatiuum, & propriũ eſſe ſolet.

Aduerte etiam in hoc nomine multa myſteria ſignificari, ut enim inquit Hierony. Epheſ. 3. in diuina Scriptura, dictiones, ſyllabæ, puncta, & apices myſteria indicant diuina. quod etiam Baſil. lib. de Spiritu ſancto cap. 1. docuit. cum igitur hoc uerum ſit, in tanto nomine, quantum hoc eſt, ipſas literas magna, & multa ſignificare myſteria, non eſt dubitandum, è quibus duo tantum conſideranda proponam. Primum eſt nomen hoc duas continere literas nominis illius ineffabilis Dei tetragrammaton יהוה nempe Iod, & Vau, Iod enim Patrem, Vau autem Spiritum ſanctum ſignificat, ſicut ה Filium, in hoc autem nomine litera Patris, & litera Spiritus ſancti, poſitæ ſunt ad indicandum Chriſtum Deum & hominem uirtute Patris, & opera Spiritus ſancti conceptum eſſe ſecundum carnem. Alterũ eſt in ueteri ſcriptura, quando Chriſti mentio fit, nomẽ ישוע quattuor modis ſcriptum inueniri, primo quidem abſque vlla additione, ſed ſolis quattuor literis expreſſum, tuncque aduentus eius in carnem ad ſaluandũ ſignificatur Pſal. 84. Oſtende nobis Domine miſericordiam tuam, & ſalutare tuum da nobis. Secundo inuenitur cum additione literæ ה in fine, ut ſit nomen quinque literarum. Sic legitur Pſal. 117. vbi nemini dubiũ eſt de Chriſto ſermonem fieri. Factus eſt mihi Dominus in ſalutem, terq; reperitur. Similiter Iſa. 12. Laus mea Dominus, & factus eſt mihi Dominus in ſalutem, & paulo inferius, Haurietis aquas de fontibus Saluatoris. In his locis habetur ישועה cum quinque literis, hoc autem myſterium ſignificat, ſalutem effecturum Deum per Filium, & verbum incarnatum quod ſignificat litera ה vti diximus. Tertio inuenitur cum litera tau ת in principio iod, quaſi תשוע teſuac pſal. 33. Salus autem iuſtorum à Domino. indicatque ſalutem hanc efficiendam per crucem, ut enim inquit Hieronymus Ezech. 13. litera Tau myſterium crucis ſignificat, ſicque interpretatur locum illum Prophetæ, vbi legimus eos ſaluos factos, qui in fronte literam Tau ſcriptam habebant, adnotatque Samaritanos etiam uſque ad eius tempora litteram Tau ſigno, ſeu charactere crucis ſcripſiſſe. Quarto inuenitur

Plura myſteria in nomine Ieſu includũtur.

uenitur

uenitur hoc idem nomen cum eadem litera ת tau in fine, quod ſignificat in fine etiam mundi Chriſtum uenturum, tuncque ſignum crucis appariturum, iuxta illud Matth. 24. Tunc apparebit ſignũ Filij hominis in cęlo, quod Chryſoſt. hom. 77 crucis ſignum interpretatur. Habemus locum inſignem Geneſ. 49. vbi de vltimo aduentu loquens, qui poſt Antichriſtum fiet, vt recte exponit Gregorius lib. 31. mora. cap. 10. ſic prophetat Iacob. Fiat Dan, coluber in uia, & ceraſtes in ſemita mordens vngulam equi, ut cadat aſcenſor eius retro, ſalutare tuum expectabo Domine. illud ſalutare cum tau in ultimo ſcriptum eſt. Similiter Iſa. 52. Viderunt omnes fines terræ ſalutare Dei noſtri, quod de ultimis mundi diebus Hieronymus exponit. Multa alia dici poſſent, hæc ſufficiant, in hac parte.

ANNOTATIO LXXXVI.

Quõ conueniat Angelus & Iſaias, cũ ille Ieſum hic uero Emmanuelem dicat Dominũ appellãdũ.

DVæ ſuperſunt breues dubitationes de hoc nomine, Prior eſt, videtur enim diſſonantia quædam inter uerba Angeli, & prophetiam Iſaiæ. Hic enim cap. 7. prædixit, Ecce Virgo concipiet, & pariet filium, & vocabatur nomen eius Emmanel. Angelus uero nuntiat, vocabis nomen eius Ieſum. Eſſe autem diuerſa nomina Ieſus, & Emmanuel, nemo non uidet, qua igitur ratione hæc conſona ſibi erunt? Hanc apparentem diſcrepantiam nobis obiecerunt Pagani, ut refert Iuſtinus qq. adu. genti. reſp. 135. eandem oppoſuerunt Iudæi, ut meminit Theophylactus Matth. 1. nec eam tacuerunt hæretici, inter quos eſt Marciõ, ut ſcribit Tertullianus lib. 3. contra eundem. Ad hæc reſpõdet Iuſtinus loco allegato duo, alterum eſt Chriſtum dici etiam Emmanuelem, ac vtrunq; nomen habere. Alterum uero Chriſtum multa alia nomina ſortitum eſſe, relicta uero fuiſſe cætera, & Chriſti nomen retentum eſſe, quia in eo illa omnia continebantur. Accommodatior tamen uidetur reſponſio Chryſoſtomi hom. 5. Matth. Theophyl. Euthym. Matth. 1. & Tertulliani loco prædicto. nimirum Iſaiam non prædixiſſe nomen Emmanuelis perinde quaſi futurum eſſet proprium & ex impoſitione, ſed appellatiuum, & quantum ad ſignificationem, & re ipſa Chriſtum futurum Emmanuelẽ, ſcilicet Deum, & hominẽ, hoc enim ſignificat nomen Emmanuel, ideſt nobiſcũ Deus, vnde Cyrillus exponens illud Iſa. 7. inquit Dabit uobis ſignum Deus ipſe, Ecce Virgo concipiet, & pariet Filiũ, quod tale erit, ut uocetis, ideſt confiteamini ipſum eſſe Deum & hominẽ, ſeu Deũ hominẽ factum, hoc autem eſt Emmanuel; idque repetit Cyrill. lib. 12. theſau. cap. 14. & affirmat etiam Ambroſius lib. de incarnat. Domini. ſacram. cap. 6. quod autem ita ſit confirmatur primo ex Matth. cap. 1. qui prophetiam referens, inquit, Ecce Virgo concipiet, & pariet filium, & vocabitur nomen eius Emmanuel, quod eſt nobiſcum Deus, quid enim cauſæ eſſe dicemus, quod interpretatur Matthæus nomen Emmanuelis dicens, quod eſt nobiſcum Deus, Lucas autem non interpretatur nomen Ieſu, qui eſt Saluator? nimirum, quia illud non erat nomẽ propriũ, nec ex impoſitione, ſicut hoc, ſed nomen appellatiuum, & quantũ ad ſignificationem in Chriſto implẽdum. Confirmatur ſecundo ex phraſi ſcripturæ frequenti, ubi non nomina ex impoſitione, aut propria, ſed quantum ad ſignificationem, & rem ipſam ſignificantur Iſa. 8. dicitur. Voca nomen eius, accelera, ſpolia detrahere, feſtina prædari. Ecce dicitur, uoca nomen eius, ſcilicet Chriſti, accelera ſpolia, &c. & tamen nemo cenſet hoc eſſe nomen proprium, quaſi vocandus eſſet, accelera ſpolia detrahere, feſtina prædari, ſed eſſe nomina appellatiua, quæ de eo prædicanda erant. Iterum Iſa. 9. Vocabitur nomen eius admirabilis, conſiliarius, Deus, fortis, princeps pacis, pater futuri ſæculi. hæc autem non propria, ſed appellatiua ſunt. Præterea Zach. 6. Ecce uir oriens nomen eius, quod Iudæi de Zerobabele interpretantur, qui tamen nunquam ſic uocatus eſt proprio nomine, nomen autem oriens, eſt in Hebręo צמח & nos vere de Chriſto exponens, nec tamen nomen proprium eius dicimus, ſed appellatiuũ, & ſecũdũ rem ſignificatã. Obmuteſcãt igitur Iudęi, & oẽs impij contrarias exiſtimantes ſcripturas Spiritus ſancti, quæ ualde cõſonæ ſunt, Emmanuel enim dicitur nomine

mine appellatiuo, quia uere Deus & homo eſt, at nomine proprio Ieſus, quod Angelus prædixit, quodque ipſe Euangeliſta poſtea declarauit dicens: Poſtquam impleti ſunt dies octo, ut circunc[i]deretur puer, vocatum eſt nomẽ eius Ieſus, quod dictum eſt ab Angelo prius quàm in utero conciperetur; ſignificãs Angelum de nomine proprio, & ex impoſitione locutum eſſe, hoc enim infantibus tunc temporis imponebatur in circuncisione, ſicut nunc in baptiſmo, ut conſtat Gen. 21. Impoſuit nomen Iſaac & circuncidit illum octauo die.

Qua ratione nomen Ieſus nouũ dici poſſit.

Poſterioris dubitationis eſt Cauſa Cyrillus lib. 5. de Trin. qui illud Iſaiæ vaticiniũ cap. 62. Vocabitur tibi nomen nouum, quod os Domini nominauit, interpretatur de hoc nomine Ieſu, quod quidem ſi ita eſt, locus interrogationi, & inquiſitioni datur, qua ratione nomen hoc nouum dici poſſet, cum ſiue Ieſus, ſiue Iehoſuah dicatur, inueniantur multi in ſcriptura ante aduentum eius in carnem, ea nomina ſortiti. In primis non omnes Doctores ſacri illud vaticinium eodem modo interpretantur, nam primo loco Athanaſius in diſputa. contra Arium coram Probo, in ſymbolo; nomen id explicat, quo fideles in Euangelio Chriſtiani appellantur, ut enim conſtat Act. 11. Apoſtoli fideles, qui ante diſcipuli dicebantur appellandos decreuerunt Chriſtianos, cui expoſitioni adheſerũt Chryſoſtomus hom. 19. in Ioan. & Euſebius lib. 2. demonſt. Euang. cap. 49. nomen autem hoc inuidens Chriſtianis Iulianus Apoſtata non Chriſtianos, ſed Galilæos uocabat, vt refert Gregor. Nazian. orat. 1. contra eundem. Secundo loco Hieronymus in illum locum Iſaiæ extendit hoc non ad ſolum nomen Chriſtianorum, ſed etiam ad nomen Eccleſiæ, quæ non iam Hieruſalem, aut Sion, ut ante, ſed Eccleſia Chriſti appellatur ſic Domino appellante Matth. 16. Super hanc petram ædificabo Eccleſiam meam.

Tertio loco idémet Cyrillus lib. 12. theſauri cap. 14. ad nomen Emmanuelis refert, quod Chriſtus habuit. Eſt igitur inter has ſententias diſcrimen. quidam enim ad Eccleſiam, ſeu fideles, quidam ad Chriſtum referũt hoc nomẽ nouũ. Et reuera ſi attendamus contextum, & ſeriem uerborum, illa prior opinio accommodatior eſt, nam ibi Propheta cum Hieruſalem, quæ Eccleſiam repræſentabat, loquitur non tamen propter hoc probabilitate caret interpretatio Cyrilli, nam dicere poſſumus, factam eſſe apoſtrophen ad Chriſtum, cuius mentionem fecerat, eſt autem familiaris Prophetis in ſermonibus mutatio perſonarum. Eſt igitur difficultas, quomodo nomen Ieſus ſit dicendum nouũ; ſi enim de Eccleſia, aut de Emmanuele, aut de Chriſtianorum nomine interpretaremur, facilis eſſet reſponſio, quia nomina illa noua erant, at de nomine Ieſus non eſt ita facilis propter cauſam dictam. Ea autem mihi videtur, quam Cyrillus utroque loco allegato, exponit, & communis eſt nomini Ieſu, & Emmanuelis, nimirum nouum nomen dici, quia Dei Filius antequam carnem ſumeret, nunquam nomen habuit Emmanuelis, ideſt Dei hominis, ſeu nobiſcum Dei, nec nomen Ieſus, quaſi proprium, quod eſt nomen diuinitatis in carne, & per carnem operantis ſalutem, vti enim nouum fuit Deo carni vniri, ita & nouum fuit nomen id habere, quod eum carni vnitum ſignificat, Non igitur nomen Ieſus nouum dicitur, quaſi nemo ante eo nomine nuncupatus fuerit, ſed quod Dei Filius numquam ſic fuerit proprio nomine prius nominatus, & propterea dicitur. Vocabitur tibi nomẽ nouum, tibi, inquit nouum, quia non ſic ante uocabaris, ut ſit ſermo cum Dei Filio. Hæc eſt legitima interpretatio, cui adiungere poſſumus duo alia, nempe nouum dici propter uerbum, quod ſequitur, nempe quod os Domini nominauit, impoſuerat quidẽ Deus ante quibuſdam nomina, nam filium Abrahæ ex Agar iuſſerat Iſmaelem appellari, & filium ex Sara Iſaac, & qui prius Abrã dicebatur, uoluit Abraham nominari, & quæ prius dicebatur Sarai, præcepit dici Sara, at neminem Ieſum appellari iuſſit, niſi ſolũ Chriſtũ, nouum ergo nomen eſt inter ea, quæ os Domini nominauit. Alterum eſt, quoſdam hoc Ieſu nomine appellatos quantum ad uocem, & quoſdam quantum ad aliquam particulam ſignificationis,

at nominis ſignificatio plena ſoli Chriſto competit, ipſe enim uere eſt, qui ſaluat, & ſalutis ex omni parte cauſa eſt, quantum ergo ad ſignificationem plenam nouum eſt nomē hoc, quod Chriſto imponendum prænuntiatur, quod copioſe tradit Bernar. ſer. 15. in cantica.

Hic erit magnus.

COMMENTARIA.

Multis modis magn⁹ fuit Chriſtus

QValis, quãtuſque futurus hic Filius eſſet, Angelus pręnũtiat, Hic, inquit, erit magnus. Loquitur aũt Angelus de hoc Filio, ut homine, & ratione humanæ naturæ, ſecundum quam concipiendus, & in lucem edendus erat. Dũ autem nõ determinat Angelus magnitudinis materiam, ſed abſolute magnum futurũ prędicit, perfectiſſimam, & omni ex parte completiſſimã excellentiam eius indicat futuram, quam, vtcumque explicare nobis ex ſcriptura licet, erit enim magnus virtute, ſermone, opere, officio, obſequio. Virtute quidem, nimirũ ſanctitate & iuſtitia, de quo dictũ eſt Iſa. 12. Magnus in medio tui Sanctus Iſrael, & Act. 3. Sãctũ, & iuſtũ negaſtis, & Ioan. 10. Quẽ Pater ſanctificauit, & miſit in mundũ, ſermone, ideſt doctrina, & prædicatione, de quo dictum eſt Ioan. 6. Verba uitæ æternæ habes & Ioã. 7. Numquam ſic locutus eſt homo. & Ioan. 8. Si quis ſermonem meũ ſeruauerit, nõ guſtabit mortem in æternum. Opere, & miraculis, de quo dictũ eſt. Ioan. 15. Si opera nõ in eis feciſsem, quæ nemo alius fecit. & Ioan. 9. A ſæculo non eſt auditum, quòd quis aperuit oculos cęci nati, & Ioan. 3. Nemo poteſt facere opera, quæ tu facis, niſi eſſet Deus cum eo, & Ioan. 5. Pater omnia demonſtrat ei, quæ ipſe facit, & maiora demonſtrabit, ut uos miremini, & Luc. 24. Vir potens opere, & ſermone. Officio, quia redẽptor eſt, & Saluator mundi, de quo ſcriptũ eſt Ioan. 4. Hic eſt uere Saluator mũdi, quia etiã Paſtor, Ioan. 10. Ego ſum Paſtor bonus, & animam meã pono pro ouibus meis. Et quia ſummus Sacerdos, qui ſuo ſacrificio Patri mundum erat reconciliaturus, de quo Hebr. 7. ſcriptum eſt: Hic manet in æternum, ſempiternum habens ſacerdotium, unde & ſaluare in perpetuũ poteſt, qui nõ habet neceſſitatem quotidie offerre hoſtiã pro peccatis populi, hoc enim ſemel fecit. Prętereà quia Propheta, de quo dicitur Luc. 7. Propheta magnus ſurrexit in nobis, & Ioan. 6. Hic eſt uere Propheta, qui uenturus eſt in mundum. Demum quia Rex, de quo ſcriptũ eſt Apoc. 19. Rex regum, & Matth. 28. Data eſt mihi omnis poteſtas in cœlo, & in terra, magnus ergo eſt officio. Obſequio autem, quia eius Euangelium, & religionem mundus amplexurus erat, & ei cultus toto orbe exhibendus iuxta illud Dani. 2. lapis paruus creuit in montem magnum, & repleuit uniuerſam terrã, & Matth. 12. Granum ſinapis creuit in arborem magnam, & Pſal. 71. Adorabunt eum omnes reges terræ, omnes gentes ſeruient ei. Hic igitur erit magnus virtute, ſermone, opere, officio, & obſequio.

ANNOTATIO LXXXVII.

Chriſtus longe aliter magnus eſt quã homines.

AMbroſius in præſenti, & Cyrillus lib. 12. in Leuiti. ſeu Orige. hom. 12. in Leuiti. hanc magnitudinem ab Angelo prædictam, eam eſſe interpretantur, quæ primo loco expoſita eſt, nẽpe uirtute, ſeu ſanctitate, idque uerum eſt, non tamen excludendæ ſunt cæteræ magnitudines, quæ inſignes ſunt, & verè ab Angelo prænuntiatæ. Adnotãt autem prędicti Doctores tria, Vnũ eſt Ambroſij, nimirum Angelum de Ioanne prænuntiaſſe eum futurum magnũ, ſed adieciſſe, coram Domino, quia ille homo merus, erat, nõ Deus, nec Dominus, ſed Domini ſeruus, ac miniſter Ioan. 1. Non erat ille lux, ſed ut teſtimonium.

nium perhiberet de lumine, at Chriſtus lux uera, ſimpliciter prænunciatur magnus, non autem coram Domino quia ipſe eſt Deus, & Dominus, uti ipſemet Angelus verbis prox mis explicat. Alterum eſt Cyrilli, ſeu Origenis, nempe in ſcriptura quoſdam appellatos magnos Exo. 11. Fuit Moyſes magnus in terra 4. Reg. 18. Ezechias factus eſt magnus ualde 1. Reg 15. Nabal erat homo magnus diues. Sunt alia huius rei teſtimonia. Dicunt tamen Cyrillus, & Origenes has magnitudines fuiſſe relatiuas ſeu comparatiuas, nam collatione minorum illi magni dicebantur, qua ratione granum milij dicimus magnum relatione minimorum. at Chriſtus abſolutam, & perfectam habuit magnitudinē, quā tam nemo unquam conſecutus eſt, aut conſequetur. Adde nonnullos illorum magnos dictos exiſtimatione hominū, non autem re ipſa, quia diuitijs, potentiaue temporali eminebant, quæ mundus magna putat: at Chriſtus magnus eſt in his, quæ uere magna ſunt, de qua duplici magnitudine diximus ſupra, cum de Ioanne locuti ſumus. Tertium eſt eorundem ſcilicet, peccatores non poſſe abſolute magnos eſſe, deeſt enim uerum & proprium bonum, in quo perfecta magnitudo eſt quamuis enim reges, & diuites, & nobiles ſint, ſi gratia Dei careant, non habent, quod uerū bonū eſt, quodq; abſolute magnos facit.

Et Filius Altiſſimi uocabitur.

COMMENTARIA.

PRoſequitur Angelus explicare quis, & qualis ſit Filius cōcipiēdus, & naſciturus, & cū, quæ humanitatis eius erāt, expoſuerit, nēpe cōcipies, & paries, uocabitur Ieſus, eritq; magnus; quæ ad eius diuinitatē ſpectāt, nunc declarat. Vocabitur, inquit, Filius Dei; quaſi diceret: Dixi te ò Beata Virgo, cōceptură, & paritură Filiū, ne propterea tuū tātū Filiū futurū arbitreris uocabitur enim Filius Dei, nō ſolā naturā, ſeu ſubſtātiā, quā abs te naſcendo accipiet, habebit, ſed ſimul naturā aliā lōge ſuperiorē, ſecūdū quā natus eſt Filius Dei, naſcetur quidem ex te homo, eritq; uere Filius tuus, ſed idem ab æterno natus eſt ex Patre ei conſubſtātialis. Deū appellat altiſſimū, tum quia in ſcriptura frequēter ſic eſt appellatus, tum ut myſterij profunditatem magis exprimat, quaſi diceret, cum ſit Filius Altiſſimi, ſic humiliabitur, ut fiat homo, & naſcatur de fœmina. qua de cauſa etiā Ioānes dixit; Verbum caro factum eſt. Sapienter autē dictū eſt (uocabitur) & nō (erit) ne quis Filiū Dei adoptionis intelligeret, qui de nouo fieret, & ante nō eſſet, propterea dixit (uocabitur) nā Filius Altiſſimi ab æterno eſt, neq; propterea, quòd nouā accipit natiuitatē, de nouo eſt, aut incipit eſſe. Vſus ēt eſt Angelus eo uerbo, ut ſimul indicaret fidem populorum, qui Filium Dei, non hominem tantum, ſed etiam, ut uere eſt, Filium Dei in carne, & credituri corde, & ore prædicaturi erant.

ANNOTATIO LXXXVIII.

NOnnulla obſeruanda ſunt in præcedenti ſententia. Primo quidem tacite Angelum Beatæ Virginis dubitationi occurriſſe; dubia enim erat, an uirginitati, quod annuntiabatur, aduerſaretur, præcipue cum ſalutationis uerbis conceptionem, & partum Filij Angelus adiungeret, idcirco dubitationi occurrens dicit, Filius Altiſſimi uocabitur, quaſi diceret: ò Beata Virgo, cum audis te concepturam Filium, ne cogites de Patre terreno, ſicque timeas uirginitati tuæ, non ſic erit, non enim alium habebit patrem, quàm Altiſſimum ipſum, eriſque mater ſine uiro, & Filius hic ſine terreno patre habebit te matrem. Neque huic ſoli dubitationi occurrit Angelus, ſed etiam alteri, quæ ex uerbis prophetiæ oriri poterat, ſcilicet, quomodo Angele dicis vocandum Ieſum, cum Iſaias eum appellandum Emmanuelem prædixerit? huic tacite reſpondet, erit etiam, Emmanuel: nam Filius Altiſſimi uocabitur, hoc eſt Emmanuel, id eſt nobiſcum Deus. Hæc tunc Beata Virgo nondum percepit, idcirco interrogauit modum con-

Angelus ijs verbis ſubindicat Maria ꝙ Dei Filiū paritura, & virgo ſit permāſura.

conceptionis quem Angelus verbis apertioribus explicuit.

Quare Deus in ſcripturis frequenter Altiſſimus dicatur.

Secundo in Scriptura Deus ſæpe Altiſſimus ſine ſubſtantiuo appellatus eſt. Deutero.32. Quando diuidebat Altiſſimus gentes. Pſal.38. Tu ſolus Altiſſimus ſuper omnem terram. Pſal.90. Qui habitat in adiutorio Altiſſimi. Eccl.24. Ego ex ore Altiſſimi prodiui. Iſa.14. Ero ſimilis Altiſſimo. Quod ea ratione factum exiſtimo, vt a falſis dijs diſtingueretur; adorabant enim Iudæi verum Deum, quem Altiſſimum dicentes, profitebantur eum ſolum eſſe verū, ceteros falſos, qui de terra erant, & altiſſima non fecerant. Pſalm.112. Quis ſicut Dominus Deus noſter, qui in altis habitat. & Pſal.123. Adiutorium noſtrū in nomine Domini, qui fecit cœlum & terram & Pſal.95. Omnes dij gentium dæmonia, Dominus autem cęlos fecit. Vſus autem eſt Angelus hac voce, vti diximus in commentario, vt Chriſtum Filium Dei verum, & naturalem ſignificaret, & vt humiliationis magnitudiné exprimeret, qui cū Altiſſimi Filius eſſet, in infimis naſci voluit.

Tertio, verbum hoc (vocabitur) non appellationé nōinis ſolā ſine exiſtentia ſignificat, quaſi non ſit vere filius Dei, ſed hominum opinione, & acclamatione tantum appellandus, ſed reuera vnico verbo, vtrumque cōplectitur, eſt.n. ſenſus, vocabitur Filius Dei, & re ipſa erit, qui ſane loquendi modus in ſcriptura frequens eſt: nam paulo inferius dicitur de Eliſabeth, quæ vocatur ſterilis, & tamen re vera erat. Iſa.26. Domus mea, domus orationis vocabitur, quæ etiā erat. & Iſa.61. Vos Sacerdotes Dei vocabimini. & Gen.21. In Iſaac vocabitur tibi ſemen. Suntque alia multa teſtimonia. Potuiſſet quidem Angelus dicere: Erit Filius Dei, nam qui naſciturus erat homo, vniendus erat diuinitati, & futurus ſimul Filius Dei, non quod initiū acciperet Filius Dei in ſe, ſed quod homo de nouo fieret Filius Dei: tñ vt magis exprimeretur Filij Dei ęternitas, & immutabilitas, dictum eſt, qui ex te naſcetur, vocabitur Filius Dei. Præterea vt diximus in commentario, vt fides copioſa credentium exprimeretur, quæ non ſignificabatur verbo (erit) at dum

Quare Angelus nō dixit erit, ſed vocabitur Altiſſimi Filius.

dicitur (vocabitur) indicatur non ſolum eſſe Filium Dei, ſed vt talem recipiendum, & colendum.

Chriſtus et ante Aſcēſionem ſuā vocatus eſt Filius Dei.

Quarto Chriſtus adhuc in terris exiſtens, vocatus eſt Filius Dei, & non tantum poſt ſuam aſcenſionem, idque ab ipſo Patre, ab hominibus, & a dæmonibus; a Patre quidem Matth.17. Hic eſt Filius meus dilectus. Ab hominibus Io.11. Ego credidi, quia tu es Chriſtus Filius Dei viui. Matt.16. Tu es Chriſtus Filius Dei viui. Ioan.9. Tu credis in Filiū Dei? credo Domine. A dæmonibus Mar.5. Quid mihi & tibi Ieſu, Fili Dei Altiſſimi? Poſt Aſcenſionem vero perfecte impleta eſt hæc appellatio, & confeſſio, quæ eſt, & erit in Eccleſia per fidé vſque ad ſęculi conſummationé, & erit in cœlis in æternū per claram viſioné.

Et dabit illi Dominus Deus ſedem Dauid Patris eius.

COMMENTARIA.

QVæ ſpectabant ad naturā diuinā huius Filij prænuntiati, Angelus expoſuit, nūc explicat quæ ad humanā pertinent. Senſus eſt, ſedem, ſeu regnum Dauid hactenus deperditum, & abſciſſum, Dominus Deus in eo reſtaurabit, ac reſtituet; ſedebit enim in ſolio Dauid, a quo ſecundum carnem deſcendet, quique propterea pater eius erit, quod de te, quæ filia es Dauid, naſcetur. Notanda ſunt verba: non enim dicit, reſtituet ſedem Dauid, ſed dabit illi Dominus Deus ſedem Dauid. Primo quidé, ne iure hæreditatis humanæ, quaſi filius ſecundum carnem Dauid ſicut ceteri, ſedem hanc obtenturus exiſtimaretur, cum alijs nobilioribus titulis eam ſedem habiturus eſſet, & præcipue ex vnione diuinæ naturæ, quia Filius Dei homo ille erat. Secundo, ne quis ſedem illam Dauid, qualis fuit in Dauid ipſo, in Chriſto futuram putaret; cum tamen hæc ſit multo amplior, & excellentior. Dicit autem Dominum Deum, vt indicaret ſedé hāc Chri-

ſtum

ſtum accepturum ratione humanę naturæ, qua minor eſt Patre, & Dominum, Deum habet, ac Filius eſt Dauid. Meminit autem Dauid, vt inſinuaret promiſſionem in eo implendam, quam Deus per Prophetas factã Dauid, per ipſummet prępnuntiauit. Pſal. 131. Iurauit Dominus Dauid, & non fruſtrabitur eũ, de fructu ventris tui ponam ſuper ſedem tuam. Iſa. 9. Super ſoliũ Dauid, & ſuper regnum eius ſedebit. Hiſce verbis Angelus ſignificat Filium hunc eſſe Chriſtum, & Meſſiam promiſſum in lege, & Prophetis. Hic enim eſt, in quo ſolo regnũ ablatum erat reſtituendum, quaſi clarioribus verbis diceret: ô Beata Virgo, hic, quem te concepturã, & parituram prænuntio, erit Meſſias ille per Prophetas promiſſus, & a cuncto populo expectatus.

ANNOTATIO LXXXIX.

In Chriſti regno completa ſunt ſex quæ de Regno Dauid i ſcriptu-ra prænũciata.

HOc eſt vnum ex multis, quæ perfidi Iudæi nobis obijciunt contra Chriſti veritatem: ſic enim diſputant. Cum per Prophetas prænunciatum ſit Chriſtum futurum eſſe regem, ac ſeſſurum ſuper ſolium Dauid, in eoque reparandum regnum illius deperditũ; Chriſtus verò non videatur regnaſſe in ſuo aduentu, nec ſediſſe ſuper ſolium Dauid, non eſt verus Meſſias credẽdus. At quantum iſti errent, & in media luce cęcutiant non intelligẽtes ſcripturas, nec facti veritatem percipientes, explicandũ eſt breuiter. Ante omnia igitur aduertendum eſt, de hoc regno prænunciata fuiſſe ſex. Primo, antequam regnũ inſtitutum eſſet in tribu Iuda, fuit prædictum futurum: nam Geneſ. 49. Iacob benedicens filijs, quando peruenit ad Iudam dixit: Iuda te laudabunt fratres tui, manus tua in ceruicibus inimicorũ tuorum, adorabunt te filij matris tuæ. Hæc adoratio ſignificabat regnum, & regiam poteſtatem futuram poſtea in Tribu, & ſemine Iuda, vnde ſubiunxit: Non auferetur ſceptrum de Iuda; igitur ſceptrum erat futurũ in Iuda, quod impletum eſt in Dauid, & multis de poſteritate eius. Secundo poſtquam hoc regnum erectũ eſt in Dauid, & filijs eius, prędictum fuit abſcindendum, & poſteritatem regiã in familiam priuatam reuocandam eſſe. Sic Hieremias prædixit de Iechonia rege c. 22. Pone virũ iſtum ſterilem, virum qui in diebus ſuis non proſperabitur, nec enim erit de ſemine eius vir, qui ſedeat ſuper ſolium Dauid, & poteſtatem habeat vltra in Iuda. Durauit enim regnum a Dauid vſque ad Sedechiam, qui vltimo regnauit. Tertio prædictum erat hoc regnum abſciſſum, & deperditum, reſtituendum aliquando, & reparandum in eadem tribu Iuda; Amos vlt. In illa die ſuſcitabo tabernaculum Dauid, quod cecidit, & reædificabo aperturas murorum eius, & ea, quę corruerant, inſtaurabo. Quarto prędictum eſt hoc regnum abſciſſum, non ante inſtaurandum, quàm Chriſtus veniret, & eo ipſo reparandum, & renouãdum. Hæc duo prophetauit Ezechiel c. 21. Aufer, inquit, cydarim, & tolle coronam, & paulo poſt: donec veniat, cuius eſt iudicium, & tradã ei, nota illud (donec veniat) & illud (tradam ei). Hæc eadem prædixit Iſaias ca. 11. Egredietur, inquit, virga de radice Ieſſe, in Hebræo illud (radice) eſt גזע id eſt trũcus, de trũco Ieſſe egredietur virga, id eſt ſceptrũ, & regia poteſtas; trũcum appellat, quia abſcindendi erant rami, id eſt regia poteſtas auferenda a familia, & poſteritate Dauid, manſuruſque erat truncus vſque ad virgam hanc, quæ Chriſtus eſt. Hieremias etiã c. 23. Suſcitabo, inquit, Dauid germen iuſtum, & regnabit rex, & erit ſapiens, & faciet iudicium, & iuſtitiam in terra, & hoc eſt nomen, quod vocabunt eum, Dominus iuſtus noſter. quam prophetiã eſſe de Chriſto nemo dubitat. Quinto prædictum eſt non tantum regnum hoc in Chriſto renouandum, & reparãdum, ſed amplificandũ, multoque latius, ac maius futurũ, quã in ipſo Dauid, aut poſteritate eius præceſſerat, ſub eiuſque dominio non modo Iudæos ſed etiam gentes eſſe futuras. Pſal. 71. Dominabitur a mari vſque ad mare, & a flumine vſq; ad terminos orbis terrarum; coram illo procident Aethiopes, & adorabunt eum omnes reges terræ, omnes gentes ſeruient ei. Iſa. 11. In illa die radix Ieſse, qui ſtat in ſignum

gnum omnium populorum, ipſum gentes deprecabuntur. quod etiam Iacob Gen. 49. prænunciauit: Non auferetur, inquit, ſceptrum de Iuda, & Dux de femore eius, donec veniat, qui mittendus eſt, & ipſe erit expectatio gentium. Sexto prædictum eſt, non ſolum amplificandum, & multiplicandum, ſed etiam non habiturum finem, nec amplius abſcindendum, ſed futurum perpetuũ, & æternum. Iſa. 9. Multiplicabitur eius imperium, & pacis non erit finis: vbi notant ipſi Iudæi cum Catholicis multis, illud verbum (multiplicabitur) quòd in Hebræo eſt lemarbe, habere, m, clauſum in principio, quod ſolet ſemper eſſe apertum, ad inſinuandam perpetuitatem ipſius regni, quam apertioribus verbis idem Propheta prædixit ſubiungens: ſuper ſolium Dauid, & ſuper regnum eius ſedebit, vt confirmet illud, & corroboret in iudicio, & iuſtitia, amodo, & vſque in ſempiternum. Hæc ſunt ſex, quæ de regno hoc inter alia prædixerunt prophetæ.

Poteſtas regia perfectiꝰ in Christo fuit q̃ in Dauid.

Aduertendum eſt ſecundo, Chriſtũ vt hominem habuiſſe regiam hanc poteſtatem multo perfectiorem, quam fuerit in Dauid, Salomone, vllove rege homine ex omnibus, qui regnant, aut regnarunt in terra, quæ quidem perfectio ex multis conſtat. Primo quidem ratione tituli, & iuris, quo hoc obtinet dominium; homines quidem regiam poteſtatem ab hominibus accipiunt, quatenus humanæ reipublicæ ſibi vnum præeſſe ſtatuunt, & ei poteſtatem ſupra ceteros omnes conferunt, eius dominio ſponte ſe ſubdentes. At Chriſtus pluribus, & nobilioribus titulis regiam conſecutus eſt poteſtatem, qui quinque præcipue ſunt. Primus eſt iure vnionis hypoſtaticæ: ex quo enim ille homo Deus eſt, & humanitas diuinitatem ſibi coniunctam habet, omnium creaturarum ſpiritualium, & corporalium, cœleſtiũ, & terreſtrium dominium, & poteſtatẽ habet. Huius tituli meminit Athanaſius in ſerm. de Deipara, & Cyrillus lib. 3. in Ioan. cap. 2. & lib. 11. cap. 15. vbi docet Chriſtum vt hominem accepiſſe a Patre poteſtatem ſuper omnia, ex quo nimirum homo ille diuinitatem accepit, quam filius habet a Patre. De quo titulo illud eſt Matth. 11. Omnia tradita ſũt mihi a Patre meo. idem Damaſcenus orat. 1. de Nat. B. Virg. Secundus eſt iure redemptionis: ex quo enim ſuo ſanguine nos redemit, Dominus eſt abſolutus noſter multo magis, quam Dominus ſerui empititij. quod ius habuit ab inſtanti incarnationis; quamuis enim tũc nondum ſanguinem effudiſſet, tamen effundere decreuit, & eius efficacem voluntatem Pater acceptauit, & noſtram Chriſtus promeruit redẽptionẽ, quod dominium etiam eſt vniuerſale omniũ creaturarum, nõ ſolum terreſtrium, ſed etiam cœleſtium. terreſtrium quidem, nam harum homo Dominus eſt; cum autem ipſe ad plenum dominium Chriſti iure redemptionis pertineat, etiam quæ ipſius ſunt, pertinebunt; cœleſtiũ vero, quia fructus redemptionis etiam in illorum vtilitatem redundauit: ciuitas enim illa cœleſtium ſpirituum perfecta eſt hominum redemptione. De quo titulo, eſt illud Matth. 28. Data eſt mihi omnis poteſtas in cœlo, & in terra, nimirum poſtquam completa eſt redemptio, hoc enim dictum eſt poſt reſurrectionem: datam autem ſibi dicit poteſtatem quantum ad exercitiũ, & vſum, nam quantum ad facultatem, obtinuit eam ab inſtanti incarnationis, vt diximus. Meminit huius & præcedentis tituli Bernardus lib. 3. ad Eugeni. Chriſtus inquit poſſeſſionem ſibi vindicat iure creationis, & merito redemptionis, & dono Patris. Hæc Bernardus. Ius creationis habet, vt Deus, meritum redemptionis, & donum Patris, vt homo. donum Patris appellat, vnionem diuinitatis: nam vnire diuinitatem humanitati, donum fuit Patris, conceſſum humanitati illi. Tertius eſt iure hæreditatis; ex quo enim ille homo filius erat, & eſt Dei, Paternam obtinet hæreditatem, quæ eſt Dominium plenũ omnium rerum: ſi enim filius eſt, & hæres Rom. 8. de quo titulo eſt illud Pſalm. 2. Poſtula a me, & dabo tibi gentes hæreditatem tuam. & Matth. 21. Hic eſt hæres & ad Hebr. 1. Locutus eſt nobis in filio, quẽ conſtituit hæredem vniuerſorum. Quartus eſt iure donationis; data enim ſunt a Deo omnia Chriſto homini in dominiũ, & regnũ, de quo Io. 13.

dictum

dictũ eſt, Sciẽs, q̃a tradidit ei oĩa Pater in manus. & Ioan. 17. Dediſti ei poteſtatem omnis carnis. Quintus eſt iure meriti, ex quo enim homo ille Patri ſatisfecit, & honorem peccatis hominum læſum propria morte reparauit, meruit ab ipſo ipatre omnem honorem, & dignitatem. cuius tituli meminit Paulus Philip. 3. Humiliauit ſemetipſum vſque ad mortem, mortem autẽ crucis: propter quod exaltauit illum Deus, & dedit ei nomen ſuper omne nomen, vt in nomine eius omne genu flectatur, cœleſtium, terreſtrium, & infernorum, & omnis lingua confiteatur, quia Dominus Ieſus Chriſtus in gloria eſt Dei patris, His igitur modis regnum Chriſti perfectius eſt omni poteſtate, & dominio humano ex parte tituli, & iuris. Secundo perfectus etiam eſt ex parte plenitudinis poteſtatis, & dominij: reges enim inter homines non habent plenam poteſtatem in ipſos, nec poſſunt imperare quæcunque velint, nec ſubditi regum ſunt eorũ ſerui: at Chriſtus plenum dominium, & poteſtatem habet ſupra homines, poteſtque præcipere quæcunque, & obligare nos ad ea omnia, quæ uelit, vitæque, ac mortis noſtræ habet integrum imperium. vnde poteſtas eius non tantum eſt temporalis, ſed etiam ſpiritualis, nimirum regia, & ſacerdotalis. Tertio perfectius eſt ex parte eorum, quibus dominatur; eſt enim uti diximus omnium rerum Dominus; imperat enim Angelis, dæmonibus, ac creaturis inſenſibilibus, & obediunt ei omnia etiam, quæ ſenſu carẽt. Si autem loquimur de dominio, quod habet in homines, regnum eius, & poteſtas ſupra omnes gentes eſt, nec ſolum uiuos, ſed etiam mortuos complectitur: ex his autem non eos ſolos, qui ſunt in cœlo, ſed etiam eos, qui in purgatorio, & in inferno ſunt: dominatur enim etiam in his per iuſtitiam ſuam. Quarto ex parte ſuperioris, neminem enim habet ſupra ſe, ſed illa humanitas ſoli eſt diuinitati ſubdita, ſub ſe habens omnes poteſtates, inde rex eſt regum, & Dominus dominantium. Quinto ex parte durationis, hominum enim principatus morte complentur, poſtquam non iam reges, aut principes ſunt, aut ullam in alios habent poteſtatem. Pſal. 48. Cum interierit, nõ ſumet omnia, neque deſcendet cũ eo gloria eius. at Chriſtus morte nõ amiſit poteſtatem, ſed permanſit eius imperium, & manebit in æternum, neque unquam diſſoluetur, aut ei alius ſuccedet. Daniel. 2. In diebus regnorum illorum ſuſcitabit Deus cœli regnum, quod in æternum non diſſipabitur, & regnũ eius alteri populo non tradetur: comminuet autem, & cõſumet vniuerſa regna hæc, & ipſum ſtabit in æternum; quod ideo dictum eſt, quia ſæculo hoc conſummato ceſſabunt omnes principatus, regna hominum: at regnum Chriſti, eiusque dominium, & poteſtas permanebit etiã in futuro ſęculo ſine fine. Aduertendũ eſt tertio, habuiſſe quidem Chriſtum hanc regiam poteſtatem, uti diximus, ab inſtanti incarnationis, cum ex unione uerbi præcipue emanauerit, unde & à Magis tãquã rex quæritur, & in cunabulis adoratur, & muneribus afficitur. Matt. 2. Vbi eſt qui natus eſt rex Iudæorũ. & ingreſſus Hieruſalem cũ põpa regium nomen non refutat ſed acceptat. Luc. 19. Benedictus qui uenit in nomine Domini rex Iſrael. Et Iudæorũ principibus id ægrè ferentibus reſpondit: Si iſti tacebũt, lapides clamabũt. Et paſſionis tẽpore regem ſe eſſe nõ negauit. Io. 19. Tu dicis, quia rex ſum ego. & in titulo crucis nomen regis deleri non permiſit; illa enim Pilati uox, quod ſcripſi, ſcripſi, ex diuina diſpoſitione emanabat. Fuit igitur uerus rex etiã dũ in hoc mũdo uiſibiliter cõuerſabatur; tamẽ nõ exercuit poteſtatẽ hanc, ſed repreſſit, obediens factus etiam hominibus vſque ad mortem: non enim venerat iudicare, ſed ſaluare, non miniſtrari, ſed miniſtrare, & animã ſuã dare in redemptionem pro multis. quod tãto magis eius humilitatem commẽdat, quod cum rex regũ eſſet, & Dominus omnium, ſubditũ ſe fecit etiam peſſimis hominibus propter nos. Præceſſerat figura huius rei in Dauid, qui multo ante fuit vnctus rex à Samuele, quàm regnaret, & poteſtatem exerceret Saule regnante, à quo multa paſſus eſt. Non tamen ita ſe huius ſuæ poteſtatis exercitio ſpoliauit, quin etiam ante mortẽ exigentibus cauſis

ſis quibuſdam eam exercuit, ut exterioribus operibus eius, quæ latebat, ſignificationem aliquam præberet. nam Luc. 8 legionem eorum dæmoniorum in porcorum multitudinem magnam ire permiſit, & occidi fecit, tanquã rex, & Dominus omnium: eo enim opere placuit vti ad ſuæ diuinitatis oſtenſionem, & Luc. 22. eadem poteſtate aſinam, & pullum ſolui, & ſibi adferri iuſſit dicens: dicite, Dominus his opus habet. & Ioan. 2. Eiecit de templo oues, boues, & vendentes; & effudit æs nummulariorum, & menſas ſubuertit, quod inſignis fuit poteſtatis, & dominij. & Marc. 2. ficum exiccauit. & Io. 8. Adulteram à pœna legis Moſaicæ liberauit, & à Magis adorari voluit, & acclamationes regias, uti diximus, admiſit. Et paſſione imminente militibus præcepit, vt diſcipulos ſuos liberos abire permitterẽt. Hæc omnia poteſtatis ſunt regiæ, non qualiſcumque, ſed abſolutæ, & perfectæ, qualis erat in homine veri Dei filio. Poſt reſurrectionem vero plenum poteſtatis exercitium aſſumpſit. Matth. 28. Data eſt mihi omnis poteſtas in cœlo, & in terra. quod quidem ipſo opere ſignificauit, mittens diſcipulos in uniuerſum orbem prædicare Euangelium, & legem omnibus imponens, nulla regum, aut principum facultate requiſita tanquam verus Dominus dominantium, & rex regum, & modo in cęlis regit, & gubernat inuiſibiliter. Vt enim rex in una ciuitate reſidẽs, ceteras regni partes regit: ſic Chriſtus reſidens in cœlis, quæ mundi huius ſunt, gubernat per ſcientiam, & potentiam omnia attingens; illinc punit delinquentes in hoc ſæculo; illic Eccleſiã ſuam defendit, dirigit, & protegit, cum hoc tamẽ Vicarios viſibiles in hoc mũdo habet, quibus magnam ſuæ poteſtatis partem communicauit, & communicat, vt regant, & gubernent, & dirigant homines ad uitam æternam, & ea, quæ ad ſalutem ſpiritualem pertinent; reliquit enim Petrum, & eius ſucceſſores Pontifices Romanos, in quibus eſt poteſtas ſpiritualis, & temporalis ad illam ordinata, per quos in Epiſcopos, & alios miniſtros poteſtas deriuatur plus, aut minus ſecundum gradus ſingulorum; omnes autem miniſtri ſunt illius regis regum, qui & regiam, & ſacerdotalem, ſpirituale, & temporalẽ habet poteſtatẽ. Ecce igitur, quo pacto ſedem Dauid regiam habet Chriſtus, ampliorem tamen, perfectiorem, & durabiliorem, vti explicatum eſt.

Ex his error, & ignorantia Iudæorũ detegitur, & cõuincitur; errabant enim iſti, exiſtimantes regnum Dauid ſic excitandum in Chriſto, quaſi futurus eſſet rex temporalem habens poteſtatem, ſicut Dauid, aut Salomon, aut ceteri reges habuere; qui quidem error ex parte, diſcipulorũ mentes tũc tẽporis tenebat. inde enim factũ eſt, ut illic duo per matrẽ ſibi dexterã, & ſiniſtrã dari peterent, Matth. 20. illi etiã alij duo ante reſurrectionẽ dicerent: Nos ſperabamus, quod ipſe redẽpturus eſſet Iſrael. Luc. 24. Poſt reſurrectionẽ etiã interrogarẽt, ſi in tẽpore hoc reſtitues regnũ Iſrael. inde etiã Iudæi occaſionẽ acceperunt dicẽdi, Io. 19. Omnis, qui ſe regẽ facit, contradicit Cæſari: putabant enim Chriſtũ ſic fore regẽ Iudæorũ tẽporalẽ, vt ceteris omnibus regnũ adimeret, neq; vlli⁹ hominis dominatũ pateretur. Decepti ſunt autẽ valde, nã Chriſtus quidẽ rex eſt poteſtatẽ habens in omnibus, ſed ſupra, nõ cõtra tẽporales reges, & gubernatio eius ampliſſima eſt, & perfectiſſima, & æterna atq; ab humana dominatione longe diuerſa. vnde ueriſſime de Tribu Iuda, & de ſtirpe Dauid iuxta antiqua vaticinia egreſſus eſt vnus, in quo ſoliũ Dauid reuocaretur ſed amplificatum, corroboratum, & omni ex parte perfectum multo enim excellentius eſt regnum, & poteſtas Eccleſiæ, quàm quæ erat in Dauid, quippe dominium Chriſti eſt, cuius poteſtas extenditur etiam in cœlum, & in infernum, & durabit in æternum.

Errabãt Iudæi intelligentes Meſſiã futurũ tẽporalẽ Regem.

Ex hix etiam facile eſt intelligere, quæ Doctores ſacri in hac parte, vt Iudæorum calumniam reprimerent, docuerunt. Athanaſius in ſermo. de Deipara, huic obiectioni ſic reſpõdet, nimirũ Chriſtum habuiſſe ſedem Dauid, ſed tranſtuliſſe à Iudæis in gentes, quibus Eccleſiam dedit, & in qua regnant Chriſtiani; ponderatque illum uerbum Angeli (dabit ei ſedem Dauid) dicens eſſe ſimile illi Matth. 21. auferetur

Qualiter intelligendi ſint Patres, Iudæorum calũnia de Chriſti regno reſpondẽtes.

Digitized by Google

tur à vobis regnum Dei, & dabitur genti facienti fructũ eius. Bernardus hom. 4. in (miſſus eſt) reſpondet, regnum hoc Chriſti eſſe ſpiritualem poteſtatem, quę eſt in Eccleſia, quæ uere eſt regnũ Chriſti, & ſedes Dauid promiſſa. Epiphanius autem hære. 29. dicit, Chriſtum duas poteſtates comprehendiſſe, regiam, & ſacerdotalem, & utramque communicaſſe Eccleſiæ, & reſidere in Pontificibus, quæ quia Chriſti eſt, qui eſt de ſemine Dauid, idcirco dictum eſt ſolium Dauid in Chriſto reſtauratum. Hæc omnia vere dicuntur, ſed non plene. veritas eſt, quam explicauimus, nempe Chriſtũ de ſemine Dauid fuiſſe & eſſe Regem gentium, & Iudæorum multo perfectius, quàm fuit Dauid; nam poteſtas Chriſti extenditur ad omnes gentes, & ad viuos ac mortuos, & regnat in cœlo, & in terra, & in abyſſis ſummo & potentiſſimo dominio, & pars huius poteſtatis eſt in Eccleſia, in qua regnat per Vicarium viſibilem, in multis operibus; tamen ipſę etiã inuiſibilter regit & gubernat, multaq. ac mirãda opera & ſpiritualia & tẽporalia facit, tanquam abſolutus & uerus Dominus, cuius poteſtas manet in æternum, etiam ceſſante hac Eccleſię poteſtate miniſteriali. Dicitur autem reſtauratum ſolium Dauid, quia de eius ſtirpe à qua regia poteſtas erat ablata, ſurrexit Chriſtus, qui eſt Rex regum, & Dominus dominantium, qui à principio incarnationis Rex fuit, quamuis non ſtatim eam poteſtatem exercuerit, uti poſtea factum eſt.

Et regnabit in domo Iacob in ęternũ.

COMMENTARIA.

Solium Dauid in principio non fuit perfectum; nam ſeptem primis annis regnauit ſuper Iudã, poſtea uero ſuper alias etiã tribus in poſteritate autem eius, nempe Roboam, & ſucceſſoribus eius diminutum eſt ſolium: nam regnarunt tantum ſuper Iudã & Beniamin, quo tempore abſciſſum eſt regnũ à domo Dauid. ne quis igitur ſoliũ Dauid in Chriſto reſtituendum arbitraretur, ſicut erat in diebus, quibus abſciſſum eſt, cum re uera perfectiſſimum futurum eſſet in Chriſto, idcirco adiũxit Angelus, Dabit Deus illi ſolium Dauid perfectum, & plenum, vt regnet in domo Iacob. domus enim Iacob omnes Tribus cõplectebatur, quæ à duodecim filijs eius deriuatæ ſunt. Ne autem quis putaret, iterum hoc Regnũ abſcindendum, & in alterius poteſtatem deuolutum iri, addidit in æternum. Regnum enim Chriſti perpetuum erit, nec unquam abſcindetur, ut eo abſciſſo populus eius alteri⁹ ſit. Dani. 2. in æternum non diſſipabitur; & eius Regnum alteri populo non tradetur. Hiſce uerbis ſignificat Angelus Eccleſię Euangelicę regnum, quod ampliſſimum eſt ex omni gẽte, tribu, & natione, & nunquã antiquandum, ſicut antiquata eſt Synagoga. Cetera in Annotatione perlege.

ANNOTATIO XC.

Haec Angeli ſententia Regnum Eccleſiæ ſignificat, in qua modo quodam particulari Chriſtus regnat: ut enim Deus, cum in toto mundo per potentiam, & generalẽ gubernationẽ ſemper regnet, peculiariter in ſynagoga illa regnare dicebatur, quia ibi cultus, religio, & lex Dei obſeruabatur, ideoq; populus Dei peculiaris appellatus eſt: ita & Chriſtus Deus, & homo poteſtatem habet regiam in omnibus, & Rex eſt ſupernorum, & infernorum, fidelium, ac infidelium; tamen in Eccleſia regnare dicitur, in qua fides, religio, ſacramenta, ſacrificium, gratia, remiſſio peccatorum ius ad gloriam, quorum ipſe cauſa eſt, vigent. Hoc autem eſt regnare in domo Iacob, in qua dicitur in æternum regnare, quia Euangelium non eſt, ut ſynagoga, ſeu lex illa vet⁹, vt recte adnotat Cyrillus lib. 10. Ioan. cap. 25. Lex enim illa & ſynagoga abolita eſt & euacuata per Euãgeliũ: at Euãgeliũ nõ abolebitur vnquã, aut euacuabitur per aliud Euangelium, aut legem, ſed manebit uſque ad ſæculi conſummationem, quod Paulus

Regnat Chriſtus in Eccleſia quæ dom⁹ Iacob dicitur.

lus Hebr. 13. docuit, dicens Ieſus Chriſtus heri: & hodie, ipſe, & in ſæcula; doctrinis varijs, & peregrinis nolite abduci. Ex hoc facile ſoluetur dubitatio, quæ ſuboriri poterat, cur nempe nón dicitur regnaturus in Domo Abrahæ, aut in Domo Iſaac, cum etiam hi ſit Chriſtus promiſſus, ſed in domo Iacob. Reſpondeo, Abraham duplicem habuiſſe poſteritatem, vnam ex Iſaac, in qua facta eſt promiſſio, & cui data eſt circuncíſio, & lex, & prophetia, & ſacrificia: Alteram ex Iſmael, quæ ab his bonis repulſa eſt: in illa autem ſignificabatur Eccleſia, non in hac, vt docet Paulus, Gala. 4. Non ſumus, inquit, filij ancillæ, ſed liberæ, qua libertate Chriſtus nos liberauit. Non ergo tota domus Abrahæ Eccleſiam repræſentabat. Hoc idem in Iſaac factum eſt; habuit enim duos filios, à quibus duo populi effluxerunt, Eſau, & Iacob; ille à bonis prædictis excluſus eſt: hic vero ea obtinuit, iuxta illud: Iacob dilexi, Eſau odio habui. Non igitur in tota domo Iſaac Eccleſia ſignificabatur. Iacob vero duodecim habuit filios, & omnes hi legem, & circuncíſioné, & cetera acceperunt à Deo, & popul' eius peculiaris facti ſút, idcirco tota domus Iacob Eccleſiam repræſentabat, eaque eſt cauſa cur nunc Chriſtus in domo Iacob regnaturus dicatur; peculiare enim eius regnum ſignificatur, quo in fidelibus, & in Eccleſia ſua regnat, quæ non ex materialibus tribubus illis conficitur, ſed ex tribubus ſecundum ſpiritum, ſiue Iudæi, ſiue gentiles ſecundum carnem ſint; omnis enim natio, & gens, ac populus credens, & Chriſto adhęrens dicitur de domo Iacob, iuxta illud Rom. 9. Non omnes qui ex Iſrael ſunt, Iſraelitæ ſunt, ſed qui ſecundum repromiſſionem.

Quare nō dicitur Chriſt' regnaturus in domo Abraham & Iſaac ſed i domo Iacob.

Sunt autem aduertenda duo uerba (Domo Iacob) & (regnabit) Domus Iacob dicitur, quia Iacob non fuit Rex; regnum enim, Saul expulſo, incępit in Dauid, propterea regnum, ſeu ſoliú Dauid, Iacob uero domus dicitur. In hac ergo domo Chriſtus regnaturus pręnūtiatur, quia Eccleſia per domum Iacob repræſentata euehenda, & extollenda erat in dignitatem ampliſſimam, & ſupremam, ut fieret regnum Chriſti, & haberet Chriſtum in regem, & caput: quaſi diceret, ex domo fiet regnum. Præterea ſolus Chriſtus regnaturus dicitur; Eccleſiæ enim nemo hominum Rex eſt, ſed ille ſolus, qui ædificauit eam Chriſtus: Pontifices enim, & Prælati eius, non domini nec reges, ſed Vicarij ſunt illius, qui è Cœlo regnat in Eccleſia 1. Cor. 4. Sic nos exiſtimet homo tãquam miniſtros, & diſpenſatores.

Chriſtus ſol' Eccleſ. Rex eſt, Pontifices & Prælati Vicarij ſolū ſūt.

Conuenienter autem dicitur Eccleſia domus propter multa. Primo quidem, ad indicandam prouidentiam peculiarem, quam habet Chriſtus de ſua Eccleſia, ſicut Rex de domo ſua. Secundo, ſicut homines in domibus proprijs habẽt ſuam ſupellectilem, & pretioſa quæque recondita, ſic Chriſtus noſter in Eccleſia repoſitos habet theſauros ſuos, ſacramẽta, ſacrificium, religionem, dona Spiritus ſancti, & reliqua ſalutis inſtrumenta. Tertio propter habitationẽ; proprie enim homo domi habitat; ſic Chriſtus quandam habet in Eccleſia habitationẽ particularem: præterquam enim quod habitat in cordibus fidelium ſpiritualiter præſentiam quandam habet in Eccleſiam etiam corporalem: nam in Sacramento Euchariſtiæ adeſt, ut impleatur illud Matth. 28. Ego vobiſcum ſum vſq; ad conſummationem ſæculi. Quarto, ad ſignificandam familiaritatem quandam & dilectionem, & vnionem, quam nobiſcum habet, & nos cú eo, & inter nos habere debemus, ſicut ij, qui eiuſdẽ domus ſunt. hac de cauſa Paulus, Eph. 2. appellat fideles, & domeſticos Dei: licet enim in Eccleſia variæ, & diuerſæ ſunt hominū nationes; tamẽ charitas, fides, ſacramenta, & religio eadẽ ſunt, & fratres in Chriſto omnes ſumus. His de cauſis Eccleſia, domus dicta eſt, etiã ante Angeli nuntium Pſal. 25. Dilexi decorem domus tuæ, & locum habitationis tuæ. Prouerb. 9. Sapientia ædificauit ſibi domum. qua uoce etiam Paulus vſus eſt 1. Timoth. 3. Vt ſcias quomodo oporteat te ambulare in domo Dei, quæ eſt Eccleſia Dei uiui.

Eccleſia Dei merito Domus appellatur.

Et regni eius non erit finis.

COMMENTARIA.

NOn ſolum regnabit Chriſtus in domo, & Eccleſia in æter-

num, quia eius regnum non euacuabitur per aliud, ſicut Synagoga euacuata eſt per Eccleſiam, & lex per Euangelium, quod durabit vſque in ſæculi conſummationē, ſed etiam regnum Chriſti in æternum manebit: nam etiam conſummato ſæculo præſenti, & Eccleſiæ ſtatu completo, permanebit regnū Chriſti in cœlis ſine fine. Præcedens igitur ſententia hoc indicat, regnum Eccleſiæ non abolendum vnquam per aduentum alterius Eccleſiæ, aut Euangelij. Hæc verò ſententia ſignificat regnaturum Chriſtū ſine fine, etiam conſummato ſæculo.

ANNOTATIO XCI.

Chriſtus regnat nunc in Eccleſia ſed perfectius poſt finē ſæculi regnaturus eſt.

ADuerte, Chriſtum regnare nunc in hoc ſæculo, & in Eccleſia, tamē nondum, vt ita dicamus regnum obtinet pacificum: nam nondum omnes inimici expulſi & deleti ſunt; ſuperati ſunt quidem & deuicti, tamen non dum extirpati & euulſi; nam permanent dæmonis tentatio, peccatum, mors; Sunt multi etiam rebelles præceptis ac legibus Chriſti, & contra ipſius miſericordiam libero pugnant arbitrio, hæc vſque ad finem ſæculi erunt, poſt quem regnum erit pacatum, regnabitque Chriſtus fugatis inimicis, & rebellibus eradicatis: nam mors euacuabitur per reſurrectionem, nec iam vltra erit. Dæmon in æternum carcerem neminem iam tentaturus detrudetur, peccatum amplius non erit, quia peccatoribus licentia peccandi auferetur, nec amplius de nouo peccabunt: iuſti autem perpetuam munditiem, & puritatem obtinebunt in gloria, carne omnino ſubiecta ſpiritui, túc erit perfecta redemptio, & regnabit pacifice Chriſtus in æternum, eius inimicis perpetuas luentibus pœnas; amicis autem, ſine fine gloria fruentibus. In hac ergo domo Iacob, vbi lucta eſt, & ſupplantatio, regnabit quidem in ſempiternum, id eſt, Eccleſia & Euangeliū vſque ad finem ſæculi perdurabunt: at conſumato ſæculo regnum Chriſti omnino pacificum erit, cuius non erit finis. Hæc Paulus docuit 1. Cor. 15. ſic

1. Co. 15

dicens: Deinde finis, cum tradiderit regnum Deo, & Patri, cū euacuauerit omnem principatum & poteſtatem, & virtutem. Oportet aūt illum regnare, donec ponat omnes inimicos ſuos ſub pedibus eius; nouiſſime autē inimica deſtruetur mors: omnia enim ſubiecit ſub pedibus eius: cum autem illi ſubiecta fuerint omnia, tunc & ipſe Filius ſubiectus erit ei, qui ſubiecit ſibi omnia, vt ſit Deus omnia in omnibus. Hęc Paulus. In qua ſententia nonnulla aduertenda ſunt. Primo, illud (oportet regnare, donec ponat inimicos ſuos) ſignificat Regnum Chriſti præſens, quod habet in hoc ſæculo, & dicitur regnare in domo Iacob in æternum, quando inimicos quidem ſuperauit, & vicit, tamē nondum depulit, ac aboleuit. Illud autem (cum fuerint ei ſubiecta omnia) indicat regnum alterius ſæculi, de quo dicitur. Regni eius non erit finis, quando inimici euacuabuntur, & abolebuntur, vti diximus. Secundo, illud (donec) non indicat, non regnaturū, poſtquam inimicos poſuerit, ſed tantùm quòd regnabit quouſque ſubiecerit ſibi inimicos; eſt enim phraſis hæc ſcripturæ, vt adnotat Hieronymus in illud, Matth. 1. Non cognouit eam donec peperit filium: nō enim inde deduci poteſt, ergo cognouit eam poſtquam peperit. ita & nunc regnabit, donec ponat inimicos, nō recte colliges: ergo poſt depoſitionē inimicorū non regnabit: nā ēt poſtea regnabit: addit enim, (cū ſubiecta ei fuerint omnia) tunc autem regnum erit omni ex parte pacatum per obedientiam omniū; nam inimici luent pœnas ſecundū eius iuſtitiam ſtatutas; amici autem & iuſti in æterna pace, & conformitate cum ipſo erunt. Tertio; hoc teſtimonio Ariani abutebantur, dicentes filium minorem Patre, quia dicitur futurus ei ſubiectus. Decipiuntur autem & errant, nam vt recte Athanaſius lib. de incarnatione Chriſti prope finem dicit, Paulus loquitur hic de Chriſto ratione corporis myſtici, quod quidem in hoc ſæculo nō eſt oī ex parte ſubiectū Deo, cum multi fideles, qui membra ſunt eius, & ad corpus Chriſti pertinent, peccent, & diuina trāſgrediantur mādata; in ſæculo vero futuro totū Chriſti corpus myſticū

erit

erit ſubiectum Deo, quando tota Eccleſia triumphans erit ſine macula, & ruga, & mali, ac peccatores ab hoc corpore erunt abſciſſi, reſecti, & abiecti. Quãuis autem Paulus de Chriſto loqueretur in ſe, nihil inde Arianus contra veritatem haberet, cũ Chriſtus ratione humanitatis minor ſit Patre, & ipſi ſubijciatur.

Dixit autem Maria ad Angelum.

COMMENTARIA.

VErba ſunt hæc Euãgeliſtæ, hiſtoriam connectentis & referentis, quid Beata Virgo ad Angeli nuntium reſponderit. Notãdum eſt autem verbum illud [ad Angelum] non enim dictum eſt tantum [dixit Maria] ſed etiã [ad Angelũ] vt eo verbo ſignificaret Euangeliſta, Beatam Virginem nouiſſe Angelum eſſe, qui ſecum loquebatur. Commendanda eſt profecto prudentia reſpondentis, quæ Angeli ſermonem non interrupit, ſed totum attenta audiuit: ſunt enim qui, antequam perfectus ſit ſermo loquentium, reſpondent, quod imprudentiæ adſcripſit Sapiens Prouerb. 18. Qui prius, inquit, quã audiat, reſpondet, ſtultum ſe eſſe demonſtrat.

Quomodo fiet iſtud.

COMMENTARIA.

MEnte percepit Beata Virgo Angeli nuntium, eique fidẽ adhibuit, quo tamen modo conceptura talem Filium eſſet, nõ eſt omnino aſſecuta, idcirco interrogat, quo modo fiet iſtud? quaſi diceret, intelligo, & credo beneficium inſigne, quo me Deus proſequitur, dũ me tanti filij matrem facere dignatur; quo autem modo id futurũ ſit, non aſſequor, ſcire tamen cupio, ideo qui rem mihi nuntias, modũ quæſo rei perficiendæ expone.

ANNOTATIO XCII.

Diuerſa expoſitiones ſuperioris ſententiæ.

MVltiplex eſt antiquorum doctorũ huius interrogationis interpretatio. Primo loco Origenes hom. 1. in Geneſ. affirmat, huiuſmodi interrogationẽ ex incredulitate proceſſiſſe; ſolet enim in Scriptura hæc particula in ea ſignificatione aliquando vſurpari, vt non credentis animum indicet. Ioan. 6. Quomodo poteſt hic carnẽ ſuam nobis dare? Cõſentit huic opinioni Euthymius in præſenti loco, & Greg. Nyſſ. orat. de Chriſti Natiuitate. Secũdo, Athanaſius in ſerm. de Deipara, & Chryſoſtomus, hom. 49. in Geneſ. temperatius loquentes, dicunt eſſe verbum hæſitantis, & dubitantis: conſiderabat enim Beata Virgo, (vt ipſi affirmant) quod naturæ erat, non autem quod diuinæ virtutis, idcirco hæſitabat, & dubitabat admirata, & obſtupefacta, vt dicit Chryſoſtomus. Tertio Ambroſius lib. 2. de Abraham cap. 8. & in præſenti loco, dicit nõ eſſe verbum incredulitatis, aut hæſitationis, ſeu diffidentiæ, ſed interrogationis, & percunctationis: modum enim ignorabat, quo myſterium perficiendũ eſſet, idcirco interrogat, vt ſciat. vtitur exemplo Ambroſius ex Gen. 15. vbi Abraham audiens promiſſionem Dei magnificam, non incredulus myſterij, ſed cupidus ſciendi modum, quem ignorabat, dixit: Vnde ſcire potero, quod poſſeſſurus ſum terram hanc? quem modũ ſtatim Angelus ei aperuit; ita nunc factum eſſe exiſtimat. Huic ſententiæ acceſſit Auguſtinus lib. 16. Ciuit. c. 24. & Bernardus hom. 4. in Miſſus eſt. & eandem probare viſus eſt Damaſcenus, lib. 3. de fide cap. 2. & re vera hæc ſententia eſt legitima & amplectenda, quam multa perſuadent, & demonſtrant. Primo quidem, quia incredulitas hęc uix a culpa excuſari poteſt, quam longe a Beata Virgine abfuiſse non eſt dubitandum.

Superiora verba nõ dubitãtis ſed interrogantis ſunt.

Habemus exemplum Zachariæ, qui dictis Angeli non credẽs peccauit, & peccati pœnam ſuſtinuit. Cum igitur Beata Virgo multis partibus illum ſuperauerit, perfectioriſque virtutis fuerit, ſi hæſitaſset, aut non credidiſset, eius incredulitas grauioris culpæ notam induceret, reprehenſibiliorque eſset, nec excuſari poſset ea ratione, quam Athanaſius, & Chryſoſtomus adferunt, nẽpe ꝙ cõſiderauerit virtutem naturæ, nõ Dei. At profecto hæc inconſideratio, reprehenſibilis eſset; vbi enim de myſterio

& nuncio Dei agebatur, quamuis propriam virtutem conſiderare ad humilitatem exercendam eſſet laudabile, tamé ad dubitandum de veritate, multum eſſet reprehenſibile. Nec etiam excuſaretur eo, quod dicit Euthymius, nimirum Zachariam admonitum eſſe per pœnã, quia non credidit ea, quorum in ſcriptura legerat exempla, nempe in Sara, Rebecca, & Rachel: at Beata Virgo non habuerat exemplum vllum, Virginem ſcilicet aliquando concepiſſe. Idcirco inquit, quamuis incredula fuerit ſicut Zacharias, per pœnam tamen admonita non eſt, hæc, inquam excuſatio non eſt efficax: nondum Angelus expreſſerat, illam ſalua virginitate concepturam. Præterea, etiam ſi expreſſiſſet, incredulitas a culpa non vacaſſet; nam ſciebat Beata Virgo maiora Deum feciſſe, & facere adhuc poſſe, cum nihil illi impoſſibile eſſe etiam ex ſcriptura didiciſset. Adde etiam, quòd a culpa omni Beata Virgo vacabat: ſi autem incredula fuiſset, non eſset a culpa immunis. Rectius ergo Ambroſius in præſenti dicit, cuius verba ſunt: Videtur hic non credidiſse Maria, niſi diligenter aduertas, neque enim fas eſt, vt electa ad generandum vnigenitum Dei filium, fuiſse videatur incredula. Quo autem fieri modo poſset, (licet ſalua ſit prærogatiua matris, cui profecto fuit amplius defendendum, & vt prærogatiua maior, maior etiam fides ei debuit reſeruari,) vt Zacharias, qui non crediderat, ſilentio condemnaretur, Maria autem, ſi non credidiſset, Spiritus Sancti infuſione exaltaretur? Hæc Ambroſius. Eadem ſententia confirmatur ſecundò: nam videtur incredulitas, quam hi Doctores affirmant, aduerſari verbis a Spiritu Sancto per Eliſabeth prolatis. Beata, quæ credidiſti, quoniam perficientur quæ dicta ſunt tibi a Domino. qua ratione tanto encomio fides Beatæ Virginis commendari poſſet? quave ratione fructus tantus ei fidei adſcriberetur, quoniam inquit perficientur quæ dicta ſunt tibi a Domino, ſi incredula extitiſset a principio? Tertio hoc idem comprobatur, quia Beata Virgo nouerat eſse Angelũ Dei: ſi autem incredula fuiſset, oportebat de veritate Angeli dubitare, quod profecto abſonum eſt a tantæ Virginis perfectione, cum quilibet de Populo ſciret, Angelum Dei Sanctum non mentiri, ſed verba eius eſse vera. Poſtremo, quia ſi non crediciſset, aut dubitaſset, dixiſset, vt recte Bernardus adnotauit, An fiet illud? aut, Quomodo poteſt fieri hoc? ſicut illi increduli dixerunt, Ioan. 6. Quomodo poteſt hic dare nobis carnem ſuam? Non igitur dubitauit, aut incredula fuit, ſed certa de nuntio; modum perficiendi myſterij ignorabat, idcirco interrogauit, & reſponſum audire meruit. vt enim rectiſſime Ambroſius dicit, non vſurpauit ſibi diuina, quaſi diceret, noluit ſuo ingenio credere, & a ſeipſa modum excogitare, quem maxime probaret, ſed præ humilitate ſibi diffidens ſcire modum, quæſijt ab eo, a quo tantũ nuntiũ acceperat. Supereſt aũt vt explicemus quis ſit modus hic, quem ignorabat, & ſcire cupiebat, quod in ſequenti annotatione fiet.

ANNOTATIO XCIII.

IN Annotatione præcedenti oſtendimus Beatam Virginem modum perficiendæ eius rei, quæ annunciabatur, interrogaſse, non autem incredulam fuiſse, aut de re ipſa hæſitaſse, ſeu dubitaſse, & cum Ambroſio, & Auguſtino diſceſſimus ab eorum ſententia, qui contrarium exiſtimabant. nunc inquirendum videtur, quid ſit illud, in quo illi Doctores affirmarunt Beatam Virginem hæſitaſse, ſeu incredulam fuiſse, & quod nos diximus, crediſiſse; nõ enim ſunt Doctores conſentientes in eo explicando, nec eſt facile illorum ſententias diſtinguere, & explicare fideliter. Primo igitur loco Euthymius, qui affirmauit Beatam Virginem incredulã fuiſſe, ſicut & Zachariam, ſic ſentit, nimirũ intellexiſse ex verbis Angeli, ſe ſalua virginitate concepturam. hoc autem, quippe præter naturæ ordinem, ne dũ nouum, & nunquam viſum, non crediſiſse. hoc idem ſentire videtur Chryſoſtomus hom. 49. in Geneſ. & Greg. Nyſſen. orat. de Chriſti natiuitate. Origenes vero hom. 1. in Geneſ. quamuis aſſerat incredulam extitiſse, nõ declarat, quid ſit id quod non credidit. Hæc ſententia non poteſt ſuſtineri; præterquam enim

Quid Deipara crediderit, & quid ab Angelo interrogauerit.

enim quod non eſt admittendum, Beatam Virginem fuiſſe incredulã, vt oſtenſum eſt in præcedenti Annotatione, tamen etiam ſi id admitteremus, adhuc non poteſt accommodari verbis: nam quæ ſequuntur verba, eſſent ſuperflua, & inconſona. quod manifeſtum eſt, ſi verba Angeli ſic componamus. Ecce cõcipies & paries ſalua virginitate tua; ſi ipſa Beata Virgo id non credidiſſet, dixiſſet tantum, Quomodo fiet hoc? non autem addidiſset, Quoniam virum nõ cognoſco, vt quiſque facile intelliget; diceret enim Angelus: immo hoc eſt ꝙ annuntio; fiet enim hoc, quia virum nõ cognoſcis. Non ergo dici poteſt, incredulam fuiſse in eo, quod virginitate ſalua ſe concepturam audiuit.

Secundo loco Athanaſius ſerm. de Deipara affirmat quidem hæſitaſse Beatam Virginem, & in eo hæſitaſse, quod ſine viro concepturam ſe intellexit: at vero ex quibus verbis Angeli id nouerit, explicat, quod Euthymius non fecit. dicit ergo Athanaſius, Angelum annuntiaſse conceptionem iamiam, & ſine mora futuram. cum autem Beata Virgo ſciret ſe Virginem eſse, & numquam virum nouiſse, exiſtimauit conceptionem hanc ſine viro futuram, ideo hæſitauit. quod clarius ſic exponi poteſt, ſi Beata Virgo virũ nouiſset, quãdo Angelus conceptionem, & partum annunciabat, exiſtimaſset conceptum, & partum futurum ex copula præcedenti. Si etiam Angelus annunciaſset conceptionem, nõ quidem inſtanté, ſed poſt moram temporis cogitaſset de viro futuram, quem poſtea noſset: at dum ei, quæ non nouerat virum, inſtantem nunciat conceptionem, ſignificauit ſine viro futuram; ideoque Beata Virgo hæſitauit. Hæc eſt ſententia Athanaſij fideliter explicata, cui etiam aduerſatur idem verbum (virum non cognoſco) dicendum enim erat, quoniam nõ noui virum. Hæ ſunt ſententiæ eorum, qui incredulitati adſcripſerunt verbum Beatæ Virginis, Quomodo fiet iſtud?

Tertio loco, Greg. Nyſ. orat. de Chriſti natiuitate, aliter ſentit, nimirũ, eam exiſtimaſse Angelum ſibi annunciare conceptionem virginitate non permanente; cumque votum ipſa virginitatis haberet, auerſata eſt eum, etiam ſi ſciret Angelum de Cœlo, nec credidit dictis eius. Hoc tamen ſuſtineri non poteſt, vt ex præcedenti Annotatione conſtat.

Quarto loco, Ambroſius in præſenti negat incredulam fuiſse, & verbum illud interrogantis fuiſse affirmat. conuenit cum Doctoribus primæ, & ſecundæ ſententiæ in hoc, quod intellexit ſe virginitate ſalua concepturam, & parituram; dicit tamen, illam modum interrogaſse, qui nempe modus tenendus eſſet in conceptione perficienda cum virginitate, quem Angelus explicuit, dicens. Spiritus Sanctus ſuperueniet in te, &c. Addit Ambroſius, modum hũc non fuiſse reuelatum Iſaiæ Prophetæ; nouit quidem virginem concepturam, & parituram, quando prædixit: Ecce Virgo concipiet; tamen quo modo virgo erat conceptura, ignorabat, immo inquit ſuperioribus poteſtatibus erat modus hic abſconditus. Virgo igitur nouit ſe Virginem concepturam, & credidit, tamen quo modo futurum hoc eſset, ignorauit, & interrogauit, ac ab Angelo didicit. Huic ſententiæ plurimum aduerſatur verbum idem (quoniã virum non cognoſco) nec video, qua ratione poſſit accommodari; ſi enim Angelus annunciaſset, ſalua virginitate eam concepturam, idque credidiſset, & modum interrogaſset, ſolum dicendum erat, Quo modo fiet iſtud? nam cauſa interrogationis adiuncta non cohæret, immo nec vera cauſa eſse poteſt; non enim erat cauſa interrogandi, quia virum non cognoſcebat, ſed ignorantia altitudinis myſterij: dicendum enim erat, Quomodo fiet iſtud, ſi virum non ſum cognitura? Adiunge vnum, quod tribus recitatis ſententijs contrariũ eſt, Angelum nondum aperte ſignificaſse Virgini Beatæ, eam ſalua virginitate cõcepturam, ſed inſinuaſse tantum, vti dictum eſt: at Beata Virgo non fuerat id tunc aſsecuta. percepit quidem conceptionem, & partum filij tanti, quo auté modo futurum id erat, an nempe ſalua virginitate, an copula viri ſuperueniente, ignorabat, quamuis crederet potuiſſe Deum omnia facere. Nec obſtat, Iſaiã prædixiſse, Virginem concepturam, & parituram, præterquam enim quod tex-

tus hic non erat omnibus plane intellectus, nondum Beata Virgo perfecte intellexerat id in ſe eſſe implendum; paulatim enim & per incrementa illuminabatur a Deo in hoc myſterio, vt eius fides exerceretur, & liberum arbitrium, a quo pendebat conſenſus, maturius deliberaret. Quinto igitur loco eſt ſententia Bernardi ſerm. 4. in Miſſus eſt. quam exiſtimo veram & legitimam eſſe, qui tenet, quod paulo ante dicebam, nimirum intellexiſſe myſterium conceptionis, ignoraſſe tamen modum, an ſalua virginitate (quod poſſe Deum facere credebat) an alio modo Deo placeret id perfici. Huic expoſitioni conſonat verbum ſequens, Quoniam virum non cognoſco, vt in eius interpretatione magis innoteſcet. Hæſitabat ergo & dubitabat, non in verbis Angeli, nec in conceptione, ſed an viri coniunctione, an modo alio diuino, futura eſſet Mater tanti Filij. Hanc Bernardi ſententiam multo ante Auguſtinus docuiſſe viſus eſt lib. de Sancta virgini. cap. 4. ſi verba eius diligenter perpendantur.

Quoniam virum non cognoſco.

COMMENTARIA.

PRudentiſſima Virgo non tantum interrogat, ſed etiam cauſam interrogationis exhibet, quaſi diceret: O Angele Dei, ex vna parte conceptum, & partum mihi annuncias, ex altera ego virum non cognoſco, id eſt, meam virginitatẽ Deo dicaui, nec mihi iam viro accedere fas eſt, explica modum, quo hæc fieri debeant, an nempe Deo placeat me virginitati renunciare, an modum alium tenere velit, qui omnia poteſt.

ANNOTATIO XCIV.

Hæc Virginis Verba indicant ꝗ Virginitatẽ vouiſſet.

CVm hæc ſententia ſit antecedentis cauſa, nimirum, quo modo concipiam, dum virum non cognoſcam, conſequuntur tria. Primum eſt, Beatam Virginem nondum ex verbis Angeli percepiſſe, ſe virginitate ſalua concepturã; ſi enim id aſſecuta fuiſſet, non adieciſſet hanc cauſam, vti ſuperius etiam diximus: at quia dubia erat, & ignorabat modum, idcirco interrogauit, cauſam dubitationis exhibens, ſcilicet quia copulæ vacare ei fas non erat: ſi autem cõceptura erat, modus alius, quo Virgo permanens conciperet, futurus videbatur. Alterum eſt, hoc verbũ (cognoſco) tempus omne complecti, quaſi diceret, non cognoui, & me non cognituram eſſe decreui, meque Deo aſtrinxi; ſi enim tantum ſignificaret, ſe non virum nouiſſe, nec futuræ copulæ facultatem auferre, non erat congruens cauſa interrogationis, ſicut ſi modo cuidã virgini ſpem copulæ habenti diceretur: concipies filium, non eſſet apta reſponſio, dicere. Non cognoſco virum, nam ſi non nouit, poterit cognoſcere. Beata ergo Virgo cauſam hanc, cur modum interroget, exhibens, ſignificat omnino ſe copulæ facultate priuatam, vt nec nouerit, nec noſſe vnquã illi ſit liberũ. Ex quo recte Auguſtinus lib. de Sancta Virginitat. 4. & Gregor. Nyſſen. orat. de Chriſti natiuit. & Bernardus hom. 4. in Miſſus eſt. deducunt, votum habuiſſe virginitatis, quo ſe Deo aſtrinxerat; ſic enim conueniens eſt cauſa interrogationis, Quomodo fiet iſtud? quia virum non cognoſco. Addit Auguſtinus, etiã ſi hæc verba non protuliſſet Beata Virgo, ſed ſola illa dixiſſet, Quomodo fiet iſtud? indicabat ſe votum habere virginitatis, nec copulam illi liberam fuiſſe; ſi enim hoc non eſſet, non erat cur modum inquireret. Nec efficax eſt reſponſio, iuxta ſententiam Athanaſij in Annotatione præcedenti citati, nimirum Angelum ſignificaſſe iam iam ſine mora illam concepturam, ita vt non eſſet tempus futuræ copulæ. Nam re vera nõ apparet in verbis Angeli tãta celeritas, vt non poſſet Beata Virgo exiſtimare copulam futuram, maxime quia erat coniugata viro, nec multum temporis interceſſiſſet, ſi viri copula neceſſaria fuiſſet: nam & Iſaias eadem protulit verba. Ecce Virgo concipiet, & tamen nõ ita celeriter impleta ſunt, & Iud. 13. Vxori Manue dixit Angelus: Ecce concipies & paries filium: & tamen nõ indicatur tanta celeritas, vt non intercederet viri copula. Nec etiam efficax eſt reſpon-

ſponſio ex doctrina eorum, qui aſſerūt, Angelum ſignificaſſe, illam virginitate ſalua concepturam, nam nec id apparet in verbis Angeli, ſicut nec in ijs, quæ dicta ſunt vxori Manue. Præterea, quia ſuperflua & incōſona tunc eſſent hæc uerba, Quoniam uirum non cognoſco. Oportet ergo confiteri hæc uerba indicare uotum virginitatis, quo ſe Beata Virgo aſtrinxerat: Hæretici.n. noſtri temporis vota huiuſmodi reſpuentes, conuincuntur hoc teſtimonio, nec quicquam accommodate reſpondent. Tertium eſt, in his verbis ſplendere admirandam caſtitatem & puritatem Beatæ Virginis, cuius conſeruandæ deſiderio flagrans, etiam cùm tanti filij conceptio nunciaretur, non eſt voti oblita, ſed eam conſeruare cupiebat, ſimulque certare videbatur, gaudium concipiendi Filiū Dei, & timor amittendi virginitatem, ideoque obtinuit vtrumque.

ANNOTATIO CXV.

Quare Chriſtus ſine uiri copulæ cōceptus ſit.

NON eſt ſine conſideratione prætermittendum, cur ſine viri copula Chriſtus conceptus ſit. diximus quidem ſuperius aliquot cauſas, cur Virginem in matrem elegerit, hunc tamen in locum, peculiarem hanc conſiderationem reſeruauimus, quæ communis eſt: nam etiam de non Virgine potuit ſine copula viri naſci; quod autem Virgo ſit electa, ut de ea ſine copula naſceretur; & quod Virgo etiam poſt partum permanſerit, argumento ſunt ſine copula fuiſſe conceptum; ſi enim ante aut poſt corrupta fuiſſet, opponerent increduli, ſine virili copula nō fuiſſe conceptum. Virginitas ergo perpetua probat ſine copula Chriſtum conceptum fuiſſe, nō autem, quod non poſſet ſine copula concipi, niſi Virgo præfuiſſet, aut Virgo poſt partum permanſiſſet; vnde verba Baſilij ſunt ſano modo intelligenda: in homilia.n. de humana Chriſti generatione, ſic inquit. Donec diſpenſabatur Chriſti generatio: neceſſaria erat Virginitas. quid vero poſtea ſit factum, ad myſterij huius doctrinam non anxie coniungendum eſt Hæc Baſilius. Intellige autem, neceſſariam fuiſſe virginitatem, donec diſpenſabatur Chriſti generatio, nō quidem abſolute, quia de non Virgine, & iam ante corrupta, potuit ſine copula viri Chriſtus concipi: ſed neceſſaria dr̄ virginitas ad diſpēſationem ex ſuppoſitione, quia non ſolum ſine uiro conceptura prænunciata erat per Prophetas, ſed etiam uirgo integra & pura, idque conuenientiſſimis rationibus factum eſſe, ſupra oſtēdimus. Conſideratione igitur peculiari opus eſt, cur ſine copula cōceptus ſit. Aug. lib. 1. de nupt. & concupiſcē. c. 12. huius rei unam adfert cauſam: nimirum quia ſine peccato Chriſtus cōcipiendus erat: Ea igitur de cauſa uiri commiſtio non debuit intercedere, ad cuius rōnis declarationem aduerte, eos peccatum originale contraxiſſe & contrahere, qui in Adam fuerunt, & ipſo peccante peccarunt, non autem in Adā fuiſſe dicuntur, niſi qui uirtute in illo continebantur, nimirum qui naturali propagatione ab eo originem trahunt, & procreantur; in cauſa.n. illi effectus præexiſtūt, quos uirtute ſua producere cauſa ipſa pt̄, ſicq; Adam uirtute oēs homines cōtinebat, q̄ uirtute naturali ab eo geniti ſunt, ſiue per ſe, ſiue per filios naturaliter propagatos: pater.n. uirtutē naturalē p̄ducendi cōmunicat filijs, & hi rurſus alijs, unde a primo illo oīs uirtus deriuat̄, ac propterea in eo oēs p̄fuerūt, qui naturali uirtute ab ipſo p̄creantur. Hinc cōſequitur (quod docte adnotauit Anſelmus lib. de cōcep. uirgin. c. 11. & lib. 2. cur Deus homo c. 16.) ſi q̄s homo purus de ſola fœmina per miraculum abſq; uiri cōiunctione & ſemine naſceret̄, eum nō contracturum peccatum originale, ſed ſine ullo peccato naſciturum, cùm ſecundū uirtutē actiuam non fuerit in Adā, ſicut & ſi de coſta alicuius hoīs aut fœminæ Deus uirtute ſua hominē quempiam produceret, is utiq; peccatum non cōtraheret, quia naturali p̄pagatione ab Adam nō deſcendit, nec in uirtute illius præfuit. Cum igit̄ Chriſtus non ſit ex uiri ſemine, nec naturali propagatione conceptus, non poteſt dici fuiſſe in Adam, aut in Dauid, aut in ullo alio ex Patribus, quamuis de eorum ſemine & ſubſtantia ſit progenitus, ut docuit Athanaſ. in orat. q̄d unicus ſit Chriſtus: ſunt.n. hæc lōge diuerſa, eſſe in aliquo, & eſſe de aliquo. fuit Chri-

Qua ratione homines cōtrahant, & Chriſtus non cōtraxerit culpā originalem.

Chri-

Chriſtus de Adam, Abraham, & cæteris Patribus, quia carnem, quæ de ipſis erat, induit; tamen in eis non fuit, quia virtute naturali actiua ab ipſis deriuata nō eſt propagatus, ſed virtute Dei. Hæc eſt cauſa, cur Chriſtus non dicitur decimatus in Abraham, quando decimas ſoluit Melchiſedech, quia Chriſtus non erat in lumbis eius, ſicut fuerunt omnes, qui naturaliter propagati ſunt ab illo; & per hoc probat Paul. Hebr. 7. Sacerdotium Chriſti fuiſſe & eſſe nobilius ſacerdotio legis, quia legis ſacerdotes in Abraham decimati ſunt, non aūt Chriſtus. Cū igitur hæc ita ſint, conſequitur, etiamſi Chriſtus merus homo eſſet, & non Deus, non contraxiſſe tamen peccatum Originale ex Adam, quia non de viro, nec naturali propagatione ab illo genitus eſt.

Obijciet aliquis duo, quæ ad maiorē declarationem huius myſterij tendunt: Primo quidem ſic. Chriſtus erat Dei Filius, & ſic non erat capax peccati, etiam in natura aſſumpta propter vnionē: igitur non erat opus naſci ſine viri copula, vt a peccato eſſet immunis. Reſpondeo, etiam ſi id ita eſſet, quòd Chriſtus propter vnionem nō poſſet naſci peccator, ſi tamen de viro genitus eſſet, propagationem habuiſſet infectam, & quantum eſt ex parte illius propagationis, nō fuiſſet à peccato immunis, quamuis aliunde, nempe propter vnionem illud non contraxiſſet: at dum ſine viro concipitur, non ſolum ex parte vnionis, ſed etiā ex parte propagationis liber eſt a peccato, & macula; talem enim oportebat concipi eū, qui venerat tollere peccata mundi, ut & propagatione, & unione à peccato eſſet alienus. Poteſt ſecundo obijci, ex his .n. quæ dicta ſunt, conſequi uidetur, Beatam Virginem peccatum contraxiſſe ab Adam, à quo naturali propagatione deſcendit. Reſpondeo, ex vi propagationis contracturam fuiſſe peccatum: at præſeruatā fuiſſe à gratia, ne macularetur. & hac ratione B. Virgo dicitur ſine peccato concepta, non quidem quod ex natura propagationis ſuæ immunis eſſet à labe, cum Adæ filia eſſet, & in lumbis eius extitiſſet, ſed quia ne peccato inficeretur, præſeruata eſt Dei gratia. At Chriſtus non ſic, ſed etiam ex parte propagationis peccato inquinari non poterat. & hic eſt ſenſus, & explicatio argumenti Auguſtini, Chriſtū nempe ſine viri commiſtione fuiſſe conceptum, quia ſine peccato concipi debuit, non ſolum ex parte perſonæ conceptæ, ſed etiam ex parte propagationis.

Altera etiā huius myſterij cauſa eſt, cum enim Chriſtus, qui concipiebatur, Deus eſſet & homo, conueniens erat, vt vtrumque in conceptione innoteſceret; conceptio enim ipſa hominem eſſe declarabat, non enim cōciperetur, niſi homo eſſet, ac conceptionis modus oſtēdit eſſe etiam Deum; concipi enim de virgine ſine viro, indicabat, qui concipiebatur plus eſſe, quam hominem. Hanc cauſam conuenientię adfert Origenes, homil. 1. in diuerſos. & Maximus hom. 3. de natiuitate, quæ ſic eſt intelligenda, non quidem quod id ſit argumentum, aut ſignum neceſſarium; nā poſſet Deus merūm hominem de virgine producere, etiam per viam conceptionis, & natiuitatis, ſed quod cū Chriſtus ſit Deus & homo, debuit nouum conceptionis modum habere, qualem non habent cæteri homines. Tertia cauſa eſt Ambroſij epiſt. 81. vt qui in Cęlo erat filius Dei ſine matre, eſſet homo in terris ſine Patre. quam & cauſam Lactantius lib. 4. de vera ſapientia adfert, ut eſſet inquit in terra apator, qui erat in Cœlo amitor. Quarta eſt Auguſtini ſerm. 20. de natiui. nouum aſſerit conceptionis eſſe modum, quia nouus erat fœtus concipiendus. diſtinguit autem modos quatuor productionis hominis. Primus fuit ſine viro, & ſine fęmina, quo Deus Adā de limo terrę produxit. Secundus, de uiro ſine fęmina, Eua de coſta Adæ formata eſt. Tertius de viro, & fęmina, & quo omnes nos naturali propagatione concipimur. Quartus ſupererat, de fęmina ſine viro, quo conceptus eſt hominum Saluator. Quinta eſt Damaſceni li. 4. de fide. c. 15. & Cyrilli Hieroſolym. catech. 12. id factum dicunt, vt ſic ſolueret fęmina debitum quoddam viro; nam quædam fęmina de ſolo viro formata eſt: at nunc inuenta eſt fęmina, Beata ſcilicet Virgo, de qua ſola vir quidam conceptus eſt. Sexta eſt Tertulliani lib. de carne Chriſti. Conceptum aſſerit de

ſola fœmina; quia cum Pater æternus potens eſſet ſua virtute de fœmina ſola producere filium ſuum Chriſtum, ſuperfluum quodam modo videbatur, virtutem viri admiſceri, & patrem nouum inducere. Has huius myſterij cauſas, ſeu congruentias, Doctore docuere.

ANNOTATIO XCVI.

Ex ſuperioribus Mariæ Verbis, oſtēditur perpetua eius Virginitas.

VErbum hoc (virum non cognoſco) non tantum probat virginitatē matris ante conceptionem filij, ſed ēt virginitatis perpetuitatem; quia Virgo etiam permanſit. Et quamuis de hac virginitate ante partum, in partu, & poſt partum contra paganos, & hæreticos plura dicemus in illorum verborum explanatione [non erit impoſſibile apud Deū omne verbum] & quædam ad explicationem, & congruentiam huius myſterij iam diximus; tamen non pigebit in præſentia pauca commemorare. Dico igit̄, hæc uerba B. Virginis, Virum non cognoſco, eſſe argumētum efficaciſſimum virginitatis eius perpetuæ; ut non tantum virgo in partu, ſed etiam poſt partum permanſerit, nec vmquam viri copula fuerit maculata. Eſt autem argumētum tale. Si ad Chriſti filij Dei conceptionem annunciatam per Angelum, Beata Virgo ſe virum non cognoſcere oppoſuit, & audiens modum concipiēdi per Spiritum Sanctum, & virtutem Altiſſimi, non aliter acceptauit, niſi dicendo: Fiat mihi ſecundum uerbum tuum; qua ratione potuit poſtea viro copulari, ad filios, meros homines, immo peccatores procreandos, de quibus Angelicam non habuit annuntiationem? profecto vaniſſimum eſt id aſſerere, & qui id confinxerunt, vel hoc vnico argumento omiſſis alijs multis, quæ poſtea dicentur, facile conuincuntur. Verum quidem eſt, quod dicit Baſilius homil. de humana Chriſti generatione. ad myſterij diſpenſationem magis referre, quod Virgo præfuerit, quam quod permanſerit poſt partum; niſi enim illud eſſet, Virgo non concepiſſet, & peperiſſet: at etiam ſine hoc, ſcilicet quod Virgo permanſerit, potuit virgo concipere, & parere. Magis ergo ad diſpenſationem myſterij facit, quod Virgo fuit ante conceptionem filij, quam quod Virgo permanſit poſt partum: tamen vtrumque fuit verum, & vtrumque Catholica fides confitetur.

Decuit Mariā ēt poſt partum Virginē permanere.

Sunt autem nonnullæ rationes congruentes, quod Virgo permanſerit. Primò quidem, quia ſic myſterium magis confirmabatur apud hominum mentes; ſuſpectum enim viſum eſſet incredulis, Virginem concepiſſe, & peperiſſe Chriſtum, ſi poſt eius partum, de viro alios concepiſſet filios. Secundò, decebat in eo ventre neminem concipi peccatorē, in quo Chriſtus filius Dei, & homo genitus erat; ſi enim in ſepulchro, vbi conditum fuit corpus eius triduo, nemo ante nec poſt iacuit, propter maieſtatis reuerentiam; quanto magis id fieri debuit in utero uirginali? Vnde rectè Auguſtinus lib. 4. Trin. cap. 5. confert in hoc uterum virginis illi ſepulchro. Tertiò, cum ſecundum diuinam naturam Chriſtus primogenitus, & unigenitus ſit Patris, debuit ſecundum humanam pariter primogenitus, & unigenitus fieri matris. Quartò, id etiam ad Beatæ Virginis dignitatem maxime pertinebat. quæ enim mater erat effecta Regis Regum, & Domini omnium, non debuit fieri mater naturalis ſeruorum; & quæ conceperat ſanctum de Spiritu Sancto, non erat cōſentaneum, eam concipere de peccatore peccatorem. Quintò, quia cum ipſa ſit perfectiſſima inter omnes, debuit ſtatū perfectiſſimum conſequi, talis eſt virginum ſtatus, coniugatorum, & continentium ſtatum longe ſuperās. Sextò, quia qualis filius, talis & mater futura erat; Chriſtus perpetuā virginitatem coluit; congruum igitur erat, ut & mater virgo eſſet perpetua. Poſtremo, quia in B. Virg. Eccleſia Sancta repræſentatur; hæc aūt Virgo eſt perpetua. ita Greg. in pſal. 4 pœn. affirmat, dicēs: Sicut, inquit, Dei Mater Chriſtum peperit Virgo, & poſt partum Virgo permanſit incorrupta; ita & Mater Eccleſia filios Dei ſine dolore generat, & Virgo ſemper illibata perſeuerat. Hæc Gregor. plura dicemus inferius, quando pro hoc argumento in paganos, & hæreticos inuehemur.

Et Reſpondens Angelus dixit ei.

COMMENTARIA.

NOn incredula,ſed de virginitate,atque integritate ſua ſolicita, modum concipiendi, & pariendi inquiſiuerat,idcirco Deo ſic diſponente ab Angelo reſponſum, quo plane modum edoceretur, meruit audire; quæ.n. Angelus reſpondit,prius ipſe Deo reuelãte cognouit, & B. Virgini interrogaturæ reſpondenda in mandatis habuit.

Spiritus Sanctus ſuperueniet in te.

COMMENTARIA.

EXponit Angelus modum cóceptionis huius,& ad id,quod B. Virgo ſcire primo cupiebat,nempe cum nõ cognoſceret virũ,quo modo cóceptura eſſet,reſpondet: Spũs Sanctus ſuperueniet in te, i. quod viri virtus in concipiendo fœtu pręſtat, ipſe Spiritus Sanctus efficiet; & ideo etiam ſi virum non cognoſces,ſalua virginitate concipies, & fœcundaberis. Nec hoc ſolum Spũs Sãctus operabitur, ſed ſuperueniet in te per eam gratiam, qua concipias filium Sanctum, & omni gratia plenum; hoc enim vir non facit; nam quæ fœcundatur à viro. non ſolum virginitatem deperdit, ſed etiã filium concipit peccatorem. At tu hac ſuperuentione Spiritus Sancti ſine corruptione vlla filium ſanctũ concipies.

ANNOTATIO. XCVII.

Quid ſit Spũm Sãctũ ſuperuenire. ADuerte, Iuſtinum in Apolog. 2. ad Antonin. Imperat. per Spũm Sanctum interpretari ipſum filium Dei,immo eundem intelligi dicit per virtutem Altiſſimi,q ſuperueniſſe, & obumbraſſe dr̃ Beatam Virginem per ſuum aduentum, & carnis aſſumptionem ex ea. At vero communis Doctorum cõſenſus ꝑ Spũm Sanctum, perſonam tertiam exponit,& ita eſt;ex hac.n.ſuperuentione dr̃ Chriſtus cóceptus de Spiritu Sãcto, nõ aũt de ſe ipſo. Aduerte p̃terea,Spũm Sãctum in aliquẽ hominẽ venire dici rõne effect⁹,quem in eo operat̃,Io. 14. Ad eũ veniemus, & mãſionem apud eũ faciemus. Superuenire aũt,vltra effectum aliquid aliud indicat, nimirum effectum illum eſſe ſupra naturæ humanæ poteſtatem,& cęleſtis eſſe virtutis; quaſi idẽ ſit ſuperuenire,quod deſuper venire: immo Hilarius lib. 2. Trini. ſic legit: Spũs Sãctus deſuper ueniet in te. qua ratione Paulus Rom. 3. de iuſtitia fidei loquens, quam nec lex,nec humanæ vires attigerunt,inquit: Iuſtitia Dei in oẽs,& ſuper oẽs. Ruffinus in ſuo ſymbolo legit. Spũs Sanctus veniet ſuper te. Solet ẽt verbũ hoc ſignificare, aduentum præcedẽtem eiuſdem Spũs Sancti: cum.n.aliquid operatus eſt in homine, & iterum operatur, dr̃ ſuperuenire. ſic act. 1. Accipietis virtutem Spũs ſancti ſuperuenientis in vobis;acceperant.n. Apoſtoli Spũm Sanctum primo die reſurrectionis, quando Io. 20. dictum eſt: Accipite Spũm Sanctum. promittit̃ iterum nouus aduẽtus, ad alios eiuſdem Spũs Sãcti effectus: idcirco dr̃ ſuperuẽturus. quin ẽt tertio ſignificat, efficaciam, & energiam Spũs Sãcti ad inſignia, & excellẽtia quædam opera,ideo.n.Spũs Sanctus ſuperuenturus promittit̃ Apoſtolis,quia efficaciter in eis operaturus erat miros,& inſolitos effectus, vti factũ eſt in die Pentecoſtes. His tribus de cauſis dr̃ nunc ab Angelo Spũs Sanctus ſuperuenturus in Beatam Virginem, tum quia quæ facturus in ea erat,omnẽ creatam facultatem ſuperabant;tum quia multa iã ipſius Spũs Sancti dona B. Virgo acceperat, ut merito in ea,non quidẽ uenturus, quaſi pri⁹ non ueniſſet,ſed ſuperuẽturus dict⁹ ſit: tum demum quia inſolita,& nunquam ante viſa mira quadam planeq; diuina facultate effecturus erat in ea.

Quamuis autem ob eadem hæc tria in Apoſtolos ſuperueniſſe dici poſſet: tamen multo aliter in Beatam Virginem nunc promittit̃ ſuperuenturus, ut recte adnotauit Athanaſius ſerm. de Deipara. In Apoſtolos.n.ſuperuenit quantum ad abun-

Aliter i Mariā quā in Apoſtolos ſuper uenit Spiritus Sanctus.

abundantiam donorum, gratiarum, & virtutum, quibus perficiendi erant, vt Euangelium mundo digne annúciarent: at ſuperuentio hæc longe ſuperior eſt, & illius principium, & origo; niſi enim hæc præceſſiſſet, núquā illa facta eſſet. Superuētio igitur iſta quattuor cōtinet, quorū duo ad gratiā Beatæ Virgini conceſſam, duo ad cóceptionem pertinent: quæ quidem quattuor Doctores ſacri nó quidem omnia omnes, ſed alij aliud tradiderunt; ex omnib. tamen colligitur perfecta doctrina, & legitima huius uerbi intelligentia. Primo igitur ſuperuentutus promittitur quantum ad Spiritus Sancti donorum, & gratiarum abundantiam, & copiam ſingularem: quamuis enim tunc, quando Angelus ei loquebatur, & ante eſſet ſanctiſſima, & doni Spiritus Sancti refertiſſima, uti diximus in expoſitione illius (gratia plena) tamen ſuperuenit in ea Spiritus Sanctus poſt annuntiationem abundantiſſime, ut eam diſponeret, ac perficeret, vt digna prorſus eſſet, quæ Filium Dei conciperet, & ut ſanctificaret illud corpus, de cuius ſubſtantia caro Chriſti vnienda uerbo Dei, erat, formanda. de qua ſanctificatione corporis, & animæ eſt illud quod Eccleſia canit. Omnipoten s Deus, qui glorioſę Virginis corpus & animam, ut dignum filij tui habitacul um effici mereretur, Spiritu Sancto, cooperante præparaſti. Eandem magnificat Gregorius Nyſſ. orat. de Chriſti natiuit. ſic dicens: In cæteris omnib. uix anima pura Spiritus Sancti præſentiam capit: hic uero corpus Spiritus Sācti receptaculū fit. De hac ſuperuentione húc locum interpretatur Athana. ſer. de Deipara, & comparat eam ſuperuentioni Apoſtolis factæ, quamuis multo copioſior ſit ea; quæ Beatæ Virgini facta eſt, quod intellige de animæ ſanctificatione: nam Beata Virgo accepit etiam eam quæ eſt corporis, uti diximus, quæ Apoſtolis non fuit conceſſa de qua Auguſt. li. qq. nou. & vet. teſta. c. 49. inquit. Spiritus Sāctus purificauit, ꝙ de Virgine in corpꝰ Saluatoris ꝓfecit. Sācta ergo et anima, & corpore Beata Virgo effecta ē.

Spiritus Sanctus ſuperue-

Secundò, ſuperuenit Spiritus Sāctus in Beatam Virginem, ut conceptionem etiam ſanctificaret, quem effectum ut intelligas, aduerte doctrinā Ambroſij Epiſt. 71. ad Irenæum, & Anſelmi de cōcep. Virg. c. 2. ſi enim Adam non peccaſſet, non ſolum ipſe ſanctus fuiſſet, ſed ſanctitatem, & gratiam acceptam communicaſſet filijs, & poſteritati ſuæ; procreaſſet enim filios ſanctos, & gratiam Dei habentes. quo caſu duo cōtigiſſent. nam & fœtus, ſeu filius conceptus fuiſſet, & productus cū gratia, & ſanctus, & ipſa etiam conceptio fuiſſet ſancta, quia per eam, ut per quoddam medium gratia deriuabatur, & cōmunicabatur filio, quatenus filius gratiam cōſequebatur, ex eo quod ab Adamo Sancto deſcēdebat, & filius eius erat: illo autem peccante duo hæc in contrarium ſunt conuerſa: nam & proles in peccato concipitur, & conceptio infecta eſt, quia per eā peccatum tranſit, quatenus proles peccatum contrahit, quia de Adam genita eſt. Aduerte præterea, Chriſtum præterquam quod ratione vnionis ad uerbū, omnis peccati expers, omniq; gratia plenus erat, cóceptioné habuiſſe plane ſanctā, atq; innocenté, quatenus Beatæ Virgini ea gratia data eſt, & Spiritus ita in eam ſuperuenit, ut ex illa conceptione, nō niſi ſanctus cōcipi poſſet. Quam aūt hæc duo diſtincta ſint, ſuperius expoſui, & iterum explico. Si Deus in inſtāti conceptionis, quando homo merus cōcipitur, & quādo Deus animā creat, & vnit corpori, gratiā illi infunderet ita, vt peccatum non contraheret, is homo ſanctus & iuſtus eſſet, ſine peccato, & in gratia conceptus; tamen eius conceptio ſancta non eſſet, ſed infecta, quia filius eſt Adæ, naturaliter ab eo deſcendens, & ex ui conceptionis, & propagationis, peccatū erat cōtracturus, ſicut diximus de Beatæ Virginis conceptione. Præterea, ſi Adam in puris naturalibus creatus eſſet, & ante peccatū gigneret filiū; tunc filius hic ſine peccato eſſet, tamē nō haberet gratiā, & conceptio non infecta quidem, non tamen ſancta eſſet. At in Chriſto non ſic factum eſt; ipſe enim gratiam habuit ex unione, qua in ſe sāctus eſt, & eius cōceptio ſancta fuit quia de Sācta Virgine, & de Spiritu Sācto conceptus eſt, nec exiſtimes, gratiam Beatæ Virginis cauſam fuiſſe gratiæ Chriſti; neq; enim res ita habet, ſed Chri-

nit i Mariam ut èt ex ui cōceptionis proles Sācta eſſet.

Chriſtus filius Dei etiam antequam cōciperetur, meruit & obtinuit matri hāc Spiritus Sancti ſuperuentionem,ut ſancta ſanctè & ſanctum conciperet. Atq; hoc eſt, quod ſecundo loco, in hac ſuperuentione diximus contineri; quod quidem paucis, ſed doctiſſimis uerbis expoſuit Auctor operis imperfecti in Matthæum hom. 1. cum dixit Spiritum Sanctum ſuperueniſſe in Beatam Virginem,ut conceptio eſſet ſancta, & immaculata.

Spiritus Sanctus ſuperueniēs Viri uices ſuppleuit.

Tertiò, ſuperuenit Spiritus Sanctus quantum ad efficaciam & energiam cōceptionis,ut Beata Virgo ſine viro conciperet, Spiritu Sancto, quod virtutis viri eſt, ſupplente; hanc ſuperuentionem explicat Damaſcenus lib. 3. cap. 2. Pro quo aduerte,in naturali generatione fœminam præbere materiam ,ex qua formanda eſt caro fœtus,neq; id ſolum ſed ad locum concipiendi emittere,concoquere præparare, quæ non efficit per ſolam uirtutem ſuā,ſed uirtute uiri accedente,quæ organizat,& format materiam illam, ut capax ſit & receptiua animæ inducendæ,ſeu infundendæ, & infuſam vnit, & copulat materiæ illi, ut fiat uiuens & animatus fœtus. in hac autem generatione, & cōceptione hæc facta ſūt,ſed nō à uiro,aut uirtute eius, ſed à Spiritu Sancto, cooperante Beata Virgine in his,quæ fœminæ ſunt;exhibuit quidem materiam, id eſt ſanguinē puriſſimum;ex hoc enim,ut rectè adnotat Damaſcenus lib. 4. cap. 15. formata eſt Chriſti caro: at non ſola ad locum conceptionis produxit, ſed Spiritu Sancto adiuuāte,nec ſola diſpoſuit, ſed Spiritus Sanctus ſua infinita efficacia perfecit, organizauit, & præparauit, & animam infuſam carni vniuit, & ad hæc omnia perficienda ſuperuenit.Hæc doctrina eſt non ſolius Damaſceni, ſed & Ambroſij lib. de inſtitu. uirg. cap. 16. ubi dicit, opera Spiritus Sancti corpus Chriſti eſſe formatum:& Auguſtini lib. qq. vete. & nou. teſtam. cap. 51. vbi docet, Spiritum Sanctum ſuperueniſſe, & Beatam Virginem ſanctificaſſe,atque effeciſſe corpus ſanctum ex ea, in quo filius Dei naſceretur.

Spiritus Sanctus ſuperuenit ut ſine temporis mora incarnationis opus fieret.

Quartò, ſuperuenit,ut mira celeritate conceptio illa perficeretur, & ſine mora ulla Deus homo fieret, & Beata Virgo Mater Dei ictu oculi fieret;in generatione enim naturali, ſpacio multorum dierum, nempe quadraginta, aut octuaginta cōceptio fœtus completur; totum enim hoc tempus conſumitur in præparanda,diſponenda,& organizanda materia, & corpuſculo hominis, ut animę capax fiat,& eam recipiat.nec fit fœmina mater ſtatim,ac uirtutē recipit viri; uirtus enim naturalis eſt & finita, & agit in tempore:at cum uirtus Spiritus Sancti infinita ſit, ſine mora, ſine temporis ſpacijs,illum puriſſimum ſanguinem de ſacratiſſimis uenis Beatæ Virginis exciſum concoxit, diſpoſuit, organizauit, ſuiſq; membris omnibus, quamuis in parua quantitate,diſtinxit, animamque illam Chriſti benedictam, creatā, & infuſam vniuit,ac copulauit corpori diſpoſito, & conceptio peracta eſt,& filius Dei homo factus eſt,ac Beata Virgo Mater tanti Dei effecta. Hæc non humanæ, aut creatæ uirtutis fuere opera, ſed omnipotentis Spiritus Dei. Hæc doctrina eſt Baſilij homi. de humana Chriſti generatione, & Damaſceni lib. 3. de fid. cap. 2. aſſerentium, corpus illud Chriſti ſine tēporis mora,& abſq. dierum ſpacijs formatum, & membris ſingulis,quamuis in exigua quantitate, opera Spiritus Sācti fuiſſe diſpoſitum. hæc duo ſunt, quæ Spiritus Sanctus in Beata Virgine effecit,quantum ad cōceptionem Chriſti ſecundum carnem, & in quibus non ſolum uiri operam ſuppleuit,ſed ſuperauit: propter quæ Hilarius lib. 2. de Trinit. dixit,Spiritum Sanctum ſe humanę naturæ immiſcuiſſe,& quod alienum à ſe erat,ui ſua operatum eſſe.Hæc dicta ſunt ab Hilario,ut Significaret,Spiritum Sanctum, quæ ad naturalem generationem ſpectant, in hāc mirabili conceptione effeciſſe, uti dictum eſt.vt igitur in epilogum reducamus omnia hæc,Spiritus Sanctus ſuperueniſſe dicitur,& quātum ad gratiam, & quantum ad naturæ opera: nam primo quidem corpus Beatæ Virginis ſanctificauit nouo ſanctificationis modo, vt de eius ſubſtātia digne ſumeretur caro illa diuinitati vnienda. Secundò, ut conceptionem ipſam ſanctam faceret. Tertiò, vt quæ naturalis virtutis viri erant,

erant,ſuppleret, & quod virginis naturale erat,perficeret, & adiuuaret. Quartò,vt celeriter, & ſine mora ſupra curſum naturalium agentium conceptioné Chriſti perficeret. In his adhuc nonnulla alia explicáda deſiderantur, quorum explicationem ſequentes duæ Adnotationes continet.

ANNOTATIO XCVIII.

Qua ratione Chriſtus dicatur conceptus de Spiritu Sancto.

EX ijs facile intelliges ſenſum articuli fidei; dr̃ enim Chriſtus cóceptus de Spiritu Sácto, juxta illud Matt. 1. Quod in ea natum eſt, de Spiritu Sácto eſt. vbi diligéter attéde, Chriſtum ſecundũ carnem dici conceptum de Spiritu Sancto duas ob cauſas. Vna eſt ipſius Spũs Sancti virtus, qua effecit quod viri erat, formando, & organizando, ac animando carnem Chriſti, quod Auguſt. Enchi. c. 37. docet interpretans illud Matthæi: Quod in ea natum eſt, de Spiritu Sácto eſt, quaſi Angelus diceret. Ioſeph tu exiſtimas coniugem tuam de viro concepiſſe, non ſic eſt, ſed quod in ea natũ eſt, de Spiritu Sancto eſt, qui eam fœcundã fecit, & lib. 3. cótra Maxim. c. 17. his verbis Matthæi probat Spũm Sanctum non ſolum ad ſanctificandam Virginem ſuperueniſſe, ſed etiam ad carnem Chriſti fab ricandam; non enim aliter diceretur Ch riſtus de Spiritu Sancto conceptus. vnde caute intelligendus eſt Athanaſ. qui in ſerm. de Deipara, inquit, Spũm ſuperueniſſe ad ſanctificandam Beatã Virginem: conceptionem autem perfectam fuiſse per virtutem Altiſſimi Athanaſ. uero per Altiſſimum, Spũm Sanctũ eundem ſignificari credidit, ut ſit ſenſus. Spũs Sáctus ſuperueniet, & eius virtus obumbrabit; non. n. negare licet, Spũm operatum eſſe, quod viri eſt, & formaſſe carnẽ Chriſti; aliter. n. nõ poſſet Chriſtus dici conceptus de Spiritu Sancto, nec locus Matthæi (de Spiritu Sancto eſt) intelligi poteſt de ſola ſanctificatione, ſed de operatione etiam ad concipiendum; aliter enim uerba Angeli non eſſent ad rem, nec reſpondiſſet Angelus Ioſeph putanti de uiro concepiſſe, cui falſæ opinioni obuiauit dicens, non de uiro, ſed de Spiritu Sancto concepit. quæ antitheſis probat Spiritum Sanctum cóceptionem Chriſti operatum fuiſſe, ut doctè annotauit Auguſtinus. Altera cauſa, ꝓpter quam dicitur, de Spiritu Sancto cõceptus, eſt ſanctificatio conceptionis, quia ſanctam effecit generationẽ Chriſti, vt explicuimus in Annotatione præcedenti in ſecundo effectu ſuperuentionis, atq; hæc eſt cauſa, vt paulo inferius repetemus, cui conceptio tribuatur Spiritui Sancto, cum ſit opus totius Trinitatis nimirum, ut ſignificetur ſanctitas conceptionis: ſi. n. ad conceptionẽ, quãtum ad formationem tantum, & alia, quæ naturæ ſunt, ſupplenda concurriſſet, non eſſet cur magis Spiritui Sancto quam Patri tribueretur conceptio: at quia ad ſanctificandam etiam cóceptionem, & corpus illud B. Virginis, à quo caro ſumenda erat, ſuperuentio hæc facta eſt, idcirco Spiritui Sancto attribuitur. Hæc igitur duo articulus ille fidei ſignificat, qui quidem articulus eũdem habet ſenſum, quem, & hæc verba. Spũs Sanctus ſuperueniet in te, ut recte adnotat Chryſoſtomus hom. 2. in Symbolũ: quia enim ex ſuperuentione Spũs Sancti conceptus eſt, ideo de Spiritu Sancto conceptus dicitur.

Quare Spiritui Sácto tribuatur Chriſti cõceptio.

Ex his etiam facile interpretaberis, quod quidam antiqui Doctores parum proprie loquentes affirmarũt, Spiritum Sanctum fuiſſe uelut ſemen, quo Chriſtus eſt conceptus. Ita dixerunt Tertullianus lib. 3. de fide cap. 2. quod quidem ſic intelliges, ſemen enim naturale tria habet. Primo quidem continet materiam, ex qua conficitur fœtus, & ſic impium eſſet exiſtimare Spũm Sanctũ fuiſſe ſemen carnis Chriſti conceptæ. Secũdo habet uirtutem effectiuam, quę organizat, diſponit, & animat fœtum. Tertio eſt inſtrumentum agentis principalis, nempe Patris; non enim uirtus ſeminis efficax eſt per ſe, ſed ut inſtrumentum quoddam ſeparatum agentis præcipui, qui eſt pater. Spiritus Sanctus ergo ſemen dicitur tantum, quia effecit quod virtus naturalis efficere ſolet, non autem propter tertium, quaſi ipſe Spiritus Sanctus id fecerit, ut inſtrumentum alterius, cum ipſe Spiritus Sanctus fuerit ipſum agens principale, qui locum patris ſupplet modo eminentiſſimo, & altiſſimo. Sic iſti Doctores interpretandi.

Quidã antiqui Doctores quo pacto explicentur. Semẽ naturale tria hẽt.

di ſunt, non autem in eũ ſenſum, quem obtrudunt quidam recentiores, dicentes, Spiritum Sáctum fuiſſe uelut quoddam ſemen diuinum, Patrem autem, ut generantem: quorum ſententia omnino eſt reijcienda, ex qua conſequitur, Chriſtum non de Spiritu Sancto, ſed de Patre eſſe conceptum contra verbum Angeli, Quod in ea natum eſt, de Spiritũ Sancto eſt, & contra articulũ fidei, Qui conceptus eſt de Spiritu Sancto: non.n. dicimus conceptum hominem, ſeu generatum à ſemine, ſed à patre, à quo ſemen eſt. Angelus autem, vti diximus ex Auguſtino Enchi.cap.37. loquens cum Ioſeph, hoc voluit ſignificare non de viro, ſed de Spiritu Sácto conceptũ Chriſtum eſſe: viro autem Spiritum Sáctum contrapoſuit, quaſi generantem, ſeu cõceptionis cauſam agẽtem principalem. Adde abſurdum eſſe Spiritum Sanctum æqualem, & conſubſtantialem Patri, inſtrumentum Patris facere, quod Arianum quid ſonat; Filium enim Patris inſtrumentum in rerum creatione Arius aſſerebat, quod eſt impium, ac ſæpius ab Eccleſia dánatum: nõ eſt autem diſſimile ſi quis in filij ſecundum carnem conceptione Patrem locum generãtis; Spiritum Sanctum autem locum ſeminis tenuiſſe, affirmet: vnde merito reprobatur hęc aſſertio à Damaſo in ſymbolo, ubi ſic hẽt. Non vt quidam ſceleratiſſime opinantur, Spũm Sanctum dicimus fuiſſe pro ſemine, ſed poteſtate ac virtute Creatoris operatum. Præterea, ſicut Spiritus Sanctus ſuperuenit ad ſanctificationem, ut cauſa principalis: ita etiam dicendum eſt ſuperueniſſe ad cõceptionem. Demum, ſi loco ſeminis fuit, Pater autem loco generantis, dicendum erat, Virtus Altiſſimi obumbrabit tibi, & Spiritus Sáctus ſuperueniet in te: ſic enim ordo conſeruaretur, nam prior eſt generans, quam ſemen ipſius. His igitur reiectis tenenda eſt doctrina Patrum expoſita, & ſi qui impropriè locuti ſunt, interpretatione recta & ꝓpria declarãdi.

ANNOTATIO XCIX.

Spiritus Sanctus nõ eſt di SVpereſt autem tribus dubiolis ſatisfacere, quæ Auguſtinus propoſuit, quorum reſpõſione, intelligentia huius ſententiæ perficitur. Primum eſt, an Spũs Sanctus dicendus ſit pater Chriſti ſecũdum carnem, cum viri opus ſuppleuerit? hanc dubitationem excitauit Auguſtinus Ench.cap.38.& 39.& concludit, nullo modo dicendum eſſe, nec fuiſſe Patrem. Satis auté obſcure inſinuat huius cauſam, quæ quidem apertioribus verbis ſic exponitur, non.n. Pater dr̃ qui ſolum uirtutem actiuam, ſeu effectiuã confert agendo, organizando, & formãdo; ſed qui etiam de ſua ſubſtantia confert aliquid, ex quo fœtus conceptus cõſiſtit, & conſtituitur. Hæc cauſa eſt, cur Philoſophi cenſent; Solem non eſſe patrem murium, & ranarum, & multorũ animaliũ, quę uirtute eius ex terra, aut elementis producuntur: non enim Sol particulam aliquam ſuæ ſubſtantiæ confert, ſed ſolam exhibet efficientiã. Cum igitur Spũs Sanctus, uti Sol immenſi ſplendoris, & uirtutis effecerit, & operatus fuerit conceptionem iſtam; non aũt aliquid de ſua ſubſtantia miniſtrauerit, ex qua caro illa ſit conflata, non poteſt dici Pater Chriſti ſecundum carnẽ. Adde, non ſatis eſſe aliquid de ſubſtantia præbere, ſed ut productum ſit ſimile in ſpecie producenti: nec enim pulices, aut vermes generati ex corporum noſtrorum ſubſtantia, dicuntur filij noſtri, nec nos patres eorum, aut matres; non enim eiuſdem nobiſcum ſpeciei ſunt. *cẽdus Pater Chriſti.* Quamuis igitur Spũs Sanctus suppleuerit, quod uiri eſt, quantum ad efficientiam, Pater non eſt Chriſti dicẽdus, tum quia non eſt eiuſdem ſpeciei cum Chriſto ſecũdum carnem, tum, uti diximus, quia non contulit aliquid ex ſua ſubſtãtia: quod enim ad illius carnis conſtitutionem opus fuit, totum de B. Virgine ſumptum eſt: quæ tanto magis eſt mater Chriſti ſecundum carnem ſupra cæteras omnes matres: quanto plus miniſtrauit ex ſua ſubſtantia, quam cæteræ matres: hæ enim partem exhibent uiro etiam concurrente, & partem miniſtrãte, ut ex utroque caro fœtus conſiſtat: at B. Virgo totam materiam contulit, ex qua Chriſti corpus conſtitutum eſt. Vere ergo Chriſtus ſecundum carnem, ſolam matrem habuit ſine Patre, qui ut Deus ſolum Patrem habet ſine matre. Hæc differentia inter Spiritum Sáctum, & Bea-

Digitized by Google

& Beatam Virginem; quod ille efficientiam, & virtutem, hæc ſubſtantiam exhibuerit in filij conceptione ſignificata in ſymbolo, quãdo dicitur. Qui conceptus eſt de Spiritu Sancto, natus ex Maria Virgine. In illa præpoſitione. de. ſignificatur efficientia Spiritus Sancti. In illa autem. Ex. ſignificata eſt materia, & ſubſtantia exhibita a Beata Virgine, ex qua per Spiritum Sanctum formata eſt caro Chriſti. vnde docte Ambroſius lib. 2. de Spiritu Sancto cap. 5. interpretans illud Matthæi (de Spiritu Sancto eſt) dicit, præpoſitionem, de, poteſtatem, non autem ſubſtantiam ſignificare.

Ambroſ.

Quare Trinitati nõ tribuatur Chriſti cõceptio ſed Spiritui Sancto.

Alterum dubium eſt. Cum omnia opera, quæ extra ſe Deus operatur, communia ſint quantum ad efficientiam toti Trinitati, conſequitur, illam carnem, non a Spiritu Sancto ſolo, ſed etiam a Patre, & Filio, indiuiſa actione fuiſſe formatam; vt enim ſanctificatio, ita & conceptio quantum ad virtutem, opus eſt totius Trinitatis. Quid ergo cauſæ eſt, quod ſoli Spiritui Sancto tribuitur? hoc etiam dubium excitauit Auguſtinus Enchir. cap. 38. & ſoluit cap. 40. ſic. Commune quidem fuiſſe toti Trinitati carnem illam formaſſe, & conceptionem perfeciſſe, tamen Spiritui Sancto tribui, ad ſignificandam conceptionem hanc, Deumque hominem fieri, gratuitum quid eſse, & ex puro Dei dono, nõ vllis præcedentibus hominum meritis; ſolet enim ſcriptura, quæ gratiæ ſunt, Spiritui Sancto tribuere, quia per voluntatem a Patre, & Filio procedit. Huic adiungenda eſt illa potiſſima ratio ad inſinuandum conceptionem Chriſti, nõ ſolum non fuiſse infectam, ſed etiam ſanctam; & eum qui concipiebatur, non ſolum ſine peccato, ſed Sanctum Sanctorum eſse; ad inſinuandum etiam finem aduentus, & conceptionis illius, nempe vt per eum, qui concipiebatur, mundus ſanctificaretur. Ex his ſoluitur dubiolum tertium, quod idem Auguſtinus libro quæſtionum veteris, & noui teſtamenti cap. 59. etiam excitat, nempe quo modo Spiritus Sanctus carnem Chriſti formaſse dictus ſit, cum ſcriptura id tribuat Filio ipſi. nam Prou. 9. dictum eſt: Sapientia ædificauit ſibi domum. reſpondet. Cum totius Trinitatis ſit opus, vti diximus, tribui poteſt ſingulis perſonis, ideo etiam filius dicitur ſibi carnem formaſse. nec hoc vetat quo minus peculiaribus de cauſis Spiritui Sancto tribuatur. adde. ſicut Spiritui Sancto tribuitur, quia hæc efficientia coniuncta eſt ſanctificationi, ita etiam tribuitur Filio, quia opus fuit ſapientiæ Dei; ſapientia autem Filio tribuitur, qui ex intellectu paterno procedit. Hæc omnia manifeſtant ſententiam propoſitam: Spiritus Sanctus ſuperueniet in te.

Scriptura quæ gratiæ ſunt, ſolet Spiritui Sancto tribuere.

Et virtus Altiſsimi obumbrabit tibi.

COMMENTARIA.

Tex.

Proſequitur Angelus explicare modum. Cum autem expoſuerit quod ſpectabat ad humanitatem illius, qui concipiebatur, narrat, quæ diuinitatis ſunt. Et ſenſus eſt, ſuperueniente Spiritu Sancto in te, vt ex tua ſubſtantia carnem, & corpus prolis concipiendæ ſalua virginitate tua, formet, & animet, in eodem temporis momento virtus Patris obũbrabit tibi, id eſt, illi carni per Spiritum Sanctũ formatæ, & animatæ Pater Altiſſimus ſua virtute, & potentia immenſa filium ſuũ vniet, & copulabit, vt qui conceptus eſt, non tantum homo, aut filius hominis, ſed etiam filius Dei Altiſſimi ſit, & tu nõ hominis ſolius, ſed ſimul etiam filij Dei mater efficiaris. Aduertendum eſt eodem temporis inſtanti, quo caro illa Chriſti organizata eſt, animam Chriſti creatam, & ſimul infuſam, & vnitam eſſe carni illi, ſimulque naturam ex anima, & carne compoſitam vnitam fuiſſe diuinitati in perſona filij Dei, ita vt ſimul omnia hæc facta ſint, formatio carnis, creatio animæ, & copulatio cum carne, vnio cum diuinitate in vnitate perſonæ filij: non ergo illa natura humana ſubſiſtẽtiam, aut perſonalitatem, quam vocant, propriã habuit, ſed eam, quę eſt filij Dei, quæ ſimul ac ꝓducta eſt natura illa hominis, ſibi eã vniuit, coniungendo

ſuæ diuinitati in vnitate perſonæ, quod opus ſummæ uirtutis, & potentiæ fuit. idcirco quamuis à tota Trinitate ſit, quantum ad efficientiam, & actionem; tamen Patri attribuitur. Dicitur autē Pater obumbrare Beatam Virginem, id eſt, grauidam, & fœcundam facere Filio ſuo, ut uere concipiat, & ſit mater non hominis meri, ſed filij conſubſtantialis æterno Patri, quod in annotatione perfectius explicatū inuenies.

ANNOTATIO. C.

Patre diuerſimode exponunt illud, obūbrabit tibi.

QVod ad litteram ſpectat (obumbrabit tibi) locutio eſt Græca, Latine obumbrauit te, & ſic legit Irenæus lib. 3. cap. 26. & lib. 5. cap. 1. Quod vero attinet ad ſenſum. In hac explananda ſententia antiqui patres multum ſunt inter ſe, & ſibi etiam quidam diſcordes, quorum interpretationes proponam, & explicabo. Primo loco Hilarius lib. 2. de

Hilari⁹. Trinitate, ſic inquit: Ne quid per humani corporis imbecillitatem diffideret, virtus Altiſſimi Virginem obumbrat, infirmitatem eius veluti per circumfuſam vmbram confirmans, ut ad ſementinam ineuntis ſpiritus efficaciam corporalem diuinæ uirtutis obumbratio tēperaret. Hæc Hilarius, quorum uerborū ſenſus hic eſſe uidetur, cum Spiritus Sāctus ſuperuenerit, locum viri ſua infinita actiuitate ſupplens, & Virginem fœcundam faciens, ut ipſa Virgo tantam poſſet corporalem actiuitatem ſuſtinere, virtute altiſſimi roboratur, & confirmatur, quæ cōfirmatio obumbratio per quandā metaphorā dicitur: ſicut enim corpus umbra protectū caloris, ſeu lucis radios facilius ſuſtinet; ſic B. Virgo virtute Altiſſimi protecta Spiritus Sācti actiuitatem in concipiendo filio tanto ſuſtinuit. Hæc expoſitio & contextui parum accommodatur, & ueritati doctrinæ minus inſeruit. non aptatur quidem contextui, quia quod ſequitur uerbum (ideo quod ex te naſcetur ſanctum vocabitur filius Dei) nō poteſt deduci, nec connecti ſententiæ huic ſic explicatæ. Non ſatis autē ueræ doctrinę fauet, quia Spiritus Sanctus eſt agens liberū, & agit quātū opus eſt ad effectū producendū, nec indiget alio temperamento. Quod aūt Hilarius dicit, procedit, & locū habet in agētib. neceſſarijs, qui agūt ſecūdū ultimū ſuæ potētię, & uirtutis, nec liberū ē eis ſuā tēperare actiuitatē.

Ambroſius, & Auguſtinus. Secūdo igitur loco Ambroſius libro de ijs, qui myſterijs initiātur, c. 3. interpretatur hāc obumbrationem Spiritus Sācti, eiuſdē gratiam, qua Beata Virgo protecta eſt, ne in hac cōceptione ęſtū aliquē libidinis, aut cōcupiſcētię perſētiret; ideo enim obūbrata dicitur ex eadē metaphora; calorē enim, & æſtū vmbra temperat. Acceſſit huic expoſitioni Auguſtinus lib. 50. homiliarum, homilia 44. & Epiſtola 57. ad Dardanū, qui alijs in locis aliter explicuit: hoc tamen diſcriminis eſt inter Ambroſium, & Auguſtinum, ꝙ ille per altiſſimi virtutem Spiritum Sanctum intelligit, hic vero nō explicat an Spiritum Sāctum an Patrem intelligat. Hæc autē expoſitio præterquā quod difficile ſequentib. accommodatur, ut in eorum explicatione apparebit, non uidetur doctrinæ veritati ſatisfacere. nam B. Virgo multo ante cōceptionē filij ab omni libidinis motu libera erat per gratiam conceſſam, qua præuenta eſt, ne originale peccatum cōtraheret. Et quamuis ſic præuenta non fuiſſet, nō tamen videtur obumbratio hæc neceſſaria, cum non uiri, ſed Spiritus Sancti opera conceptio iſta ſit effecta. Hæ duæ ſententiæ cōueniūt in duobus, nimirum quod ſuperuētioni Spiritus Sancti tribuunt conceptionē Chriſti, quantum ad carnis formationem. & quantum ad unionem cum diuinitate in perſona Filij: ac etiam quòd per virtutem Dei, gratiam, ſeu auxilium interpretantur, quo Virgo Beata confirmabatur, aut protegebatur, vt aut ferret Spiritus Sancti efficaciā in cōceptione, aut ne libidinis alicuius motu agitaretᷣ.

Athanaſius. Tertio loco Athanaſius in ſermone de Deipara, virtutē hanc Dei filium intelligit, qui carnē formatā per Spiritum Sanctū induit, & homo factus eſt: incarnationē aūt hanc affirmat obūbrationē Virginis dictam quia effecit, ut Beata Virgo agnoſceret ſe concepiſſe Filium Dei, non quidem eum in eſſentia videndo, ſed ex ſignis quibuſdam velut lineamen-

neamentis, & vmbris, ſicut qui animam habet, agnoſcit ſe eam habere ex ſignis; ita Filius Dei carnem ſibi vniens Virginem illuminauit ad eius agnitionem vmbris, & ſignis. Hęc eſt ſentẽtia Athanaſij, quæ non cohæret ſequẽtibus verbis Angeli, & ſenſum habet parum ad myſterij explicationem, cui exponendo Angelus incumbebat, facientem.

Origen. Quarto loco Origenes homil. 3. in librum Ioſue virtutem interpretatur Dei Filium, & obumbrationem, eius incarnationem, & in his duobus cum Athanaſio conuenit; tamen cauſam, cur incarnatio obũbratio dicta ſit, diuerſam profert, nimirum, quia Chriſti aduẽtus prior, obſcurus, & obumbratus erat in humilitate, & paſſione, idcirco obumbratio dicitur: cui expoſitioni illud aduerſatur, quod ſi is eſſet ſenſus, dicendũ potius erat, virtus Altiſſimi obumbrabitur in te, non autem obumbrabit te, ſeu tibi.

Ambroſ. Quinto loco Ambroſius ſermone 5. in Pſal. 118. verſu 5. in eiſdem duobus conuenit cum Athanaſio, & Origene, tamen cauſam aliam aſſignat, cur virtutis, ſeu Filij incarnatio dicatur obumbratio, nimirum quia Dei Filius carnẽ induebat mortalem; eſt enim vita hæc noſtra velut vmbra quædam: cui expoſitioni illud idem repugnat, quod non dicitur, Virtus Altiſſimi obumbrabitur in te, ſed obumbrabit te.

Auguſt. Sexto loco Auguſtinus lib. quæſtionum veteris & noui Teſtamenti ca. 51. in eiſdem duobus conuenit; ſed cur obumbratio dicta ſit incarnatio, aliter interpretatur, nimirũ, quia Dei Filius, & virtus velut temperata eſt, & accõmodata per carnem, ut a B. Virgine concipi poſſet; non. n. illa aliter concipere potuiſſet Dei virtutem, & filium, niſi carni fuiſſet contemperatus. Huic expoſitioni acceſſit Bernardus ſer. 4. in Miſſus eſt. hoc autem, ſi ſermonis proprietatem conſideremus, non eſt obumbrare B. Virginem, ſed ſeipſum. Bernar.

Gregor. Nyſſ. Septimo loco Gregorius Nyſſenus oratione de Chriſti Natiuitate conſentit prædictis doctoribus, filium eſſe virtutẽ, qui per incarnationẽ obumbratus eſt; cauſam aũt adfert diſtinctam, nẽpe, quia ſicut vmbra effigies quædam eſt corporis, in qua corpus ipſum quodãmodo agnoſcitur: nã vtrum arbor, animal, aut homo ſit ex vmbra diſcernitur; ſic Filius Dei in illa aſſũpta natura humana ſic latebat, vt ex illa, & operibus quæ per eam efficiebat, agnoſci poſſet filius Dei, vnde natura aſſumpta uelut vmbra erat diuinitatis eius. Hoc verum eſt, tamen ſententiæ non accommodatur eadem de cauſa; dicendũ enim erat, Virtus obumbrabitur in te.

Gregor. Papa. Poſtremo loco Gregorius lib. 13. Moral. c. 12. cum eiſdem conuenit, virtutis nempe obumbrationem eſſe filij incarnationem; cauſam tamen omnis accommodatiorem exhibet: vt enim lux interpoſito opaco, vmbram facit in corpore obiecto, ſic Filius Dei carnẽ ſuſcipiens, uelut Virginem matrem obumbrauit per carnem interpoſitam inter ipſum, & matrem. Hæc ſunt, quæ Patres antiqui ſenſerunt, qui omnes, præter eos, qui primo, & ſecundo loco ſunt numerati, in hoc cõueniunt, quod uirtus Altiſſimi ſit ipſe Filius Dei, cuius incarnatio obumbratio quædam dicta eſt.

Quid autem mihi dici poſſe uideatur, paucis aperiam: in primis reijciẽda eſt hæreſis, cuius meminit Athanaſius in ſermone de Deipara, eorũ, qui Chriſti natiuitatem negantes, dicebant hãc virtutem Altiſſimi eſſe quandam energiam, & virtutem Spiritus Sancti creatam, quæ illi carni indita eſt, vt poſſet opera miranda facere, quæ Chriſtus poſtea fecit, hancque dicebant incarnatã, & obumbratam, non autem quod ipſa diuinitas illi carni vnita ſit. Vt enim Act. 1. cũ dictum eſt Apoſtolis: Donec induamini virtute Spiritus Sancti ſuperuenientis in vobis, hanc virtutem, non diuinitatem interpretamur, quæ vniatur Apoſtolis, ſed Spiritus Sancti donum infuſum, quo effecerunt mira opera; ſic iſti interpretabantur ſuperuẽtionem, & virtutem iſtam. Quæ doctrina impia eſt, & contra ſcripturas, & aduerſatur verbis ipſis Angeli: dicit enim: Ideo, quod naſcetur ex te ſanctum, vocabitur Filius Dei. Apoſtoli autem etiã virtute accepta, numquam effecti ſunt filij Dei, ſed homines manſerũt puri: at homo conceptus de Spiritu Sancto, obumbrante virtute Altiſſimi, verus

erat Filius Dei. non igitur donum accepit, ſed ipſa eſſentia diuinitatis vnita eſt in Filij Dei hypoſtaſi, ſeu perſona, quod Ioannes cap. 1. explicans dixit: Verbũ caro factũ eſt. Sunt innumera teſtimonia, quib⁹ hereſis hęc refutatur, & Chriſti vera diuinitas cõprobatur, ſed a noſtro inſtituto præſenti id alienũ eſt. Miſſa igitur facta blaſphemia, & hęreſi iſta.

Quid hac loco eo nomine virtutis ſignificetur.

Dico ſecundo, Virtutem hoc in loco non ſignificare filium Dei, ſed potentiã & virtutẽ Patris, qua facit quæcunque vult, & quæ nulla naturali virtute fieri poſſunt & propter quam dictũ eſt inferius: Non erit impoſſibile apud Deum omne verbũ. quæ cõmunis eſt Trinitati tamẽ Patri tribuitur, vt principio à quo eſt Filius, & Spiritus Sanctus, ſicut & creatio ipſi Patri adſcribitˉ, licet totius ſit Trinitatis. Et in hoc conuenio cum Hilario, Ambroſio, & Auguſtino citatis, nempe virtutẽ hoc in loco nõ ſignificare Dei filiũ; ſi enim Angelus indicare vellet filium, non erat, cur eũ appellaret virtutẽ, & non filium: præterea quia ab hoc myſterio non erat excludenda actio attributa Patri; nã Filius erat, qui carne induebatur, & concipiebatur. igitur obũbratio hæc ad Patrem refertur.

Angeli verba Filij incarnationẽ ſignificant.

Dico tertio, hac ſententia exprimi incarnationem Filij, & aſſumptionẽ naturæ humanæ in vnitate perſonæ verbi. In cuius declarationẽ, aduerte, duo interceſſiſſe opera in hoc myſterio, vnico, & eodẽ momento temporis facta. Vnũ eſt, quod ad humanitatẽ ſpectabat, nempe de puriſſimis ſanguinibus Beatæ Virginis formare, & organizare carnem & corpus Chriſti, atq; animã illã tũc à ſolo Deo creatam, & infuſam vnire carni & corpori illi, quod opus in hominib⁹ efficit viri virtus concurrente fœmina; in Beata autem Virgine effecit Spiritus Sanctus ſine opera viri, ſed non ſine opera ipſius Beatæ Virginis. & ratione huius operis Virgo Beata, mater hominis eſt facta. Alterum opus ad diuinitatem Chriſti pertinebat, nẽpe hanc humanitatem ſic conſtitutã eodẽ momento temporis vnire diuinitati in perſona Filij, ſeu hypoſtaſim Filij communicare & copulare humanitati, ita vt in vna pſona eſſet in duabus naturis, diuina, & humana, & hoc opus eſt Filij incarnatio, opus profecto ſummæ potentię, & hoc efficit Pater ſine opera Beatæ Virginis, vt docte dixit Ambroſius lib. de Inſtitut. Virg. c. 16. vt enim ſolus Deus ſine opera hominis creat animã, quæ corpori inditur; ita ſolus Deus ſine opera Virginis Filij hypoſtaſim vniuit naturæ illi humanæ, & effecta eſt Beata Virgo mater Dei; ſicut per primũ opus mater eſt hominis; Hoc opus tribuitur Patri, & hoc eſt, quod dicitur: Virtus Altiſſimi obumbrabit tibi, id eſt, Pater æternus ſua virtute infinita cõceptæ carni communicabit Filij perſonã, ac vniet eidem carni diuinitatem, & faciet te fęcundam Filio ſuo, vt ſis Mater Filij Dei.

Dico quarto: Vtrumque totius eſſe Trinitatis, quantum ad efficientiã, tamen tribui Spiritui Sancto, & Patri, ſicut ſanctificatio, & creatio tribui ſolẽt: illud quia opus eſt bonitatis; hoc quia opus eſt potẽtię: tres ergo perſonę vnica, & indiuiſa actione humanam carnẽ ſine viri opera formarunt, & animarũt, & huic carni diuinatem in perſona Filij coniunxerunt; ſolus tamen Filius homo factus eſt, quia hypoſtaſis eius, non Patris, nec Spiritus Sancti communicata fuit illi carni. Tota ergo Trinitas incarnauit, ut ita dicam, Filium, ſolus autem Filius incarnatus eſt.

Obũbrare hoc loco ſignificat fœcũdare.

Dico quinto obumbrare idem eſſe, quod fœcundare, & grauidam facere. Pater enim æternus fœcundã fecit Beatam Virginem Filio Dei, & effecit, ut eſſet Mater Dei præcedente prius natura opere Spiritus Sancti, quo conceptio carnis perfecta eſt: eſt enim uerbum honeſtum, ſumptum à metaphora; vir enim obumbrat fœminam in opere generationis, quaſi diceret. Pater amplexabitur te, & ſua uirtute te fœcundam efficiet.

Ideoque, & quod naſcetur ex te Sanctum vocabitur Filius Dei.

COMMENTARIA.

Ex duobus præcedentibus Angelus dubitationi, ſeu interrogationi Beatæ Virginis ſatisfacit, & ea, quæ annuntiauerat confirmat. Eſt autem ſenſus, quia Spiritus Sanctus ſuperueniet in te, ideo

ex te ſola naſcetur ſine viri mixtio ne, & non ſolum ex te naſcetur, ſed quod naſcetur etiam, Sanctum naſcetur; hoc enim illa particula (&) indicat, nimirum, naſcetur ex te ſine viro, & Sãctum etiam naſcetur, ſeu concipies ſine copula, & concipies etiam ſanctum, non ſolum Sãctum poſt conceptionem, ſed ex ipſa, & ab ipſa conceptione Sanctũ, eaque de cauſa non dicitur Sanctũ erit, ſed naſcetur Sanctum, quia cũ conceptione, & ex conceptione Sãctitatem habebit. Quia vero virtus Altiſſimi obumbrabit tibi, ideo quod naſcetur ex te non tantũ Sanctum, ſed etiam Filius Dei vocabitur, & erit; clarioribus verbis ſenſus eſt, naſcetur ex te ſola, & quidẽ Filius Dei, & homo, non quidem homo peccator, ſed homo in ſe habens ſanctitatem ipſam, vtpote de Spiritu Sancto conceptus. Verba ſunt adnotanda: non enim dicitur, qui naſcetur, ſed, quod naſcetur, vt neutro genere inſinuet non hominem merum, nec ſolum Deum, ſed vnum, qui vtramque naturam complectatur, diuinam, & humanam. Dicitur etiam, naſcetur ex te, ad ſignificandam Chriſti naturam humanam, quæ accipiebatur ex ſola Virgine ſine viro, & ſecundũ quã Chriſtus concipiendus erat de Spiritu Sancto, & quæ per eundẽ Spiritum Sanctum ſanctificatur. Hoc autem loco naſci dicitur non tantum; quando ab utero progreditur id etiam quando in vtero concipitur, iuxta illud Matthæi 1. Quod in ea natum eſt de Spiritu Sancto eſt. Additur particula (&) id eſt (etiam) in hunc ſenſum, quod naſcetur ex te, erit etiam Sanctum, ſicut principium de quo eſt, Sanctum eſt. Nõ autem dicitur ſic de Ioanne; Replebitur Spiritu Sancto, ſed Sanctum naſcetur, vt recte adnotat Cyrillus lib. 2. in Ioan. cap. 3. quia ille donum Spiritus Sancti accepit; hic vero ipſam Spiritus Sancti diuinitatem, quæ unita eſt humanitati in perſona Filij. Præterea uocabitur Filius Dei; non autem dicitur (erit Filius Dei) quamuis vere futurus eſſet Filius Dei: ſed ne putaretur Filius Dei incipere in ſe, cum ab æterno eſſet, etiam in humana natura tunc appareret, ob id dicitur, Vocabitur Filius Dei, vt annotat Cyrillus lib. 2. in Io. c. 3. Poſtremo, non dicitur. Erit Sanctum; & vocabitur Filius Dei, ſed unico uerbo utrumque cõnectitur. Quòd naſcetur Sãctũ, uocabitur Filius Dei quia unica erat perſona, q̃ ſimul hõ, & Deus, ſimul Sãctus, & Fili⁹ Dei erat. Hac ſententia confirmat Angelus præcedẽtem, qua dixerat, erit magnus, & Filius Altiſſimi uocabitur, quaſi diceret, ſuperueniet in te Spiritus Sanctus, uirtus Altiſſimi obumbrabit tibi, ideo implebitur quod dixi, Erit magnus, & Filius Altiſſimi vocabitur. Cetera in Annotatione require.

ANNOTATIO CI.

IN primis quædam, quę ad verba attinent, annotanda occurrũt. Irenæus lib. 3. cap. 26. Cyprianus lib. 2. contra Iudæos cap. 9. legunt in loco illius (ideo) (quapropter) Auguſtinus autem lib. 3. contra Maximin. capit. 17. legit (propterea) & ad ſenſum nihil facit legere, ideo, quapropter, aut propterea, quamuis ſi legamus (ideo) ſuperflua eſt particula (quæ) cum nec Græce habeatur, nec ad ſenſum neceſſaria ſit; ſufficit enim particula ſequens (&) Prętere idem Cyprianus legit in maſculino genere (qui naſcetur ex te Sanctus) & verum continet ſenſum, tamen Græce habetur in neutro, & ſic Doctores Græci, & Latini legunt, eaq; lectio multo eſt ſignificantior, vt in Commẽtario annotatum eſt, & in ſequenti annotatione explanabitur. Illud autem ferendum non eſt, quod quidam recentiores parum in Doctorum ſacrorum lectione

uerſati, temere annotant, nempe illud (ex te) non eſſe legendum, vtpote nō repertum in Græcis codicibus, aut apud veteres Patres, legendumq; cenſent. Qđ naſcetur Sanctum vocabit Filius Dei. Quantum aūt iſti errent, & temere reijciant duo hæc verba, facile ex antiquiſſimorum Patrum tam Græcorum, quā Latinorum communi conſenſu demonſtrabo, præterquam quod in Græcis exẽplaribus antiquis habetur, nec ab his Patribus legeretur, & perpenderetur, niſi in eorum exemplaribus paſſim eſſet repertum. In primis Athanaſius oratione illa contra Arianos, quod ex Deo Deus eſt verbum, & ſermone contra oẽs hæreſes, & Epiſt. ad Epictetum, non ſolum legit, naſcetur ex te, ſed perpendit, & animaduertit illud (ex te) inde deducẽs ueritatem carnis Chriſti, ſumptæ de Virgine Beata. Epiphanius etiam Hæreſi 76. hanc totam Epiſtolam Athanaſij refert, & illud idem (ex te) ab Angelo pronunciatum perpendit, & Hæreſi 30. eandem habet lectionem Cyrillus ẽt li. 2. in Ioannem c. 3. Ter repetit hoc verbum Angeli, naſcetur ex te Sanctum. Greg. Nazianzenus oratione de Fide, quę eſt quadrageſima nona numero, eandem tenet lectionem, & explicat natum Deum eſſe hominem Chriſtum, quia dictum eſt, Spūs Sanctus ſuperueniet, & virtus Altiſſimi obumbrabit, & rurſus, ex te; illud enim (ex te) humanam probat naturam. Eandem lectionem ſeruat Chryſoſt. ho. 2. in ſymbolum Apoſtolorum. Inter Latinos aūt, Irenæus li. 3. c. 26. & Cyprian. li. 2. contra Iudæos cap. 11. & Auguſt. li. 3. contra Max. c. 17. ita legunt. Ambroſ. etiam libro de Incarnatione Domini ſacram. c. 6. non ſolum legit, ſed vtitur his verbis: (ex te) cōtra hæreticos. Accedat his doctoribus Greg. lib. 18. Moralium cap. 27. Omnes hi, cum alijs, quos lubẽs prætermitto, hanc ſequūtur & obſeruāt lectionem: nemo igitur iure negabit, ita eſſe legendum, & uerba hæc eſſe ab Angelo prolata. Quod etiam ratio pſuadet; nam Angelus non explicaret modū concipiendi, niſi ea verba exprimeret, quibus vere Beata Virgo concepiſſe diceba tur, quia ex ea, & de eius ſubſtantia caro Chriſti formanda erat. Præterea, hoc (ex te) correſpondet illi (ſuperueniet in te) nimirum, Spiritus Sanctus ſuperueniet in te, ut ex te naſcatur, & concipiatur Sanctum. Hæc de ijs, quæ ad literam ſpectant.

ANNOTATIO CII.

Quis ſenſus ſit, quod naſcetur ex te.

EA uero quæ ad ſenſum attinent, conſideranda nunc ſunt. Primo igitur, dicitur (quod) non autem (qui), ſi enim dictum eſſet (qui) vnam perſonam cum vnica natura eſſe eum, qui naſcebatur, nempe, aut ſolum Deum, aut ſolum hominem, facile aliquis conijceret, at illud (quod) magis explicat rei ueritatẽ: erat enim Deus, & homo, & unica perſona cum duplici natura: propter unitatem ergo perſonæ dicitur ĩ ſingulari (quod) non autem (qui) propter duarum naturarum coniunctionem in genere neutro ponitur. Eſt enim Chriſtus perſona diuina in duplici natura perfecta ſubſiſtẽs, diuina, & humana, propterea Athanaſius ſermone de Deipara, Chriſtū dicit eſſe unum quid, & duo. Vnum quidẽ ratione perſonę, Duo uero ratione naturarum, quia una perſona in duabus ſubſiſtit naturis. Hinc licet veram intelligẽtiam illius ſimilitudinis in Symbolo Athanaſij traditæ aſſequi. Sicut, inquit, anima rationalis, & caro vnus eſt homo, ita Deus, & homo vnus eſt Chriſtus. qua ſimilitudine ante Athanaſium uſus eſt Iuſtinus in libro de recta fidei expoſitione, imo non ut ſua, ſed tanquam ab alijs tradita: declarat autem qua ratione ſit intelligenda. Eſt autẽ ſimilitudo hæc in duobus poſita. vnum eſt, ſicut eſt vna hominis perſona, quæ tamen duas continet diſtinctas naturas, animam, & corpus: ſic Chriſtus unica eſt perſona, continens duas naturas diuerſas, diuinam, & humanam, ſicque idem Athan. hāc ſimilitudinem interpretatĩ lib. de Incar. Chriſti, & Auguſtinus Epiſtola 3. ad Voluſianum. Alterum, in quo ſimilitudo hæc poſita eſt, ſecundum Iuſtinum, eſt, ſicut anima eſt, quæ operatur, ipſa enim cogitat, diſcurrit, decernit, amat, &c. corpus uero eſt inſtrumentum, per quod quæ cogitat, & uult, exequitur; ſic natura diuina eſt, quæ miracula principaliter facit, humana vero eſt velut quoddam inſtrumentum, & in qua naſcitur, moritur,

Sentẽtia Symboli Athanaſii exponitur.

tur, reſurgit, ceteraque fiunt, quæ per diuinam ſunt diſpoſita. In his ſimilitudo iſta eſt, quamuis præcipue poſita ſit ad explicandã unitatem perſonæ Chriſti in duabus naturis. Cauendum autẽ eſt, ne ſimilitudo plus iuſto & vero extendatur; ſunt enim multa in quibus diſſimilitudo conſiſtit. Primo quidem ex anima, & corpore vnita conflatur natura, quæ dicitur humanitas, ſeu humana ſubſtantia, in Chriſto autem natura diuina, & humana non conficiunt vnam tertiam naturam ab vtraque diſtinctam. Secundo, anima, & corpus ſunt naturæ imperfectæ, quæ per ſe non faciunt perſonam, nec per ſe aptæ ſunt ſubſiſtere ſubſiſtentia perſonali: at in Chriſto ſunt duæ naturæ perfectæ, aptæ ſubſiſtere per ſe; nam Filius Dei in ſua natura diuina ſubſiſtebat etiam ante incarnationem; humana autem natura, quamuis non aliam haberet ſubſiſtentiam, quam illam, quæ eſt Filij Dei, per quam vnio facta eſt, tamen apta eſt ſubſiſtere propria ſubſtantia, vt videre eſt in ceteris hominibus. Tertio ex anima, & corpore vnitis inuicem, & unicam componentibus naturam perſona conſequitur, & ex illa unione reſultat, unione uero ablata, factaque partium ſeparatione inter ſe, non permanet: at in Chriſto non ſic, nam perſona diuina præceſſit in natura, ſicque copulat humanam ſibi, vt etiam ſi deponeret talẽ naturam, permaneret eadem perſona. Poſtremo, ſic homo animam, & corpus habet, quod non ſubſiſtit in vtroque, id eſt, anima non ſubſiſtit immediate, nec corpus, ſed natura compoſita ex vtroq; eſt, quæ ſubſiſtit immediate, & ex humana natura, & ſubſiſtentia fit perſona: at Chriſtus non ſic ſe habet, ſed ſubſiſtentiam, qua ſubſiſtit diuina natura, communicat humanæ naturæ, ut uere natura humana ſubſiſtat, non propria quidem ſubſiſtentia, ſed diuina. vnde confitemur de Chriſto, eum ſubſiſtere in natura utraque, & duas habere naturas ſubſiſtentes, diuinam quidem ſubſiſtentia propria, humanam eadem, ſed cõmunicata ſubſiſtentia, ideo unica eſt perſona in duplici natura, Deus, & homo. Hinc facile quilibet intelliget, qua ratione, quoue ſenſu accipienda ſit doctrina a multis Patribus tradita, & antiquis Concilijs ſtabilita, docuerunt.n. Chriſtum eſse compoſitum ex duabus naturis, & unionem hanc eſse ſecundũ compoſitionem factam. Ita affirmauit Damaſcenus, inter alios, libro 3. de fide c.7. Gregorius autem Nazianzenus ſermone de Paſchate, de hoc myſterio loquens inquit: O miſtura noua, o temperamentum mirandum. Et Auguſtinus Epiſt. 3. ad Voluſianum, myſterium hoc appellat, miſturã Dei, & hominis. Quæ, & ſimilia nõ ſic dicta accipias, quaſi ex diuina, & humana natura unica tertia conflata reſultauerit, vt Euthyches, & Dioſcorus impie dogmatizarunt, ut refert Damaſcenus lib. 3. capit. 3. ſic enim Chriſtus nec Deus eſſet, nec homo; ſed quod ſic ut in compoſitione, & miſtione reperiuntur multa, & unum, ſic in Chriſto eſt unitas, & multitudo: unitas quidem perſonæ, multitudo uerò naturarum. Hanc enim compoſitionis uocẽ induxerunt Patres antiqui, ut Neſtorij errorem, & hęreſim damnarent, qui ita diuidebat Chriſtum, ut duas naturas, & duas perſonas in eo eſſe dognatizaret. At Patres, ut unitam perſonam in duabus ſubſiſtentem naturis eum eſse indicarent, appellarunt perſonam compoſitam, ceteriſque locutionibus uſi ſunt, quæ tamen ſano modo, & cum limitatione ſunt accipiendæ. Hinc intelligere etiam licet uerba, quæ in Pontificali cõtinentur in Epiſcoporum conſecratione, quæ ex Concilijs & Patribus ſunt deſumpta; interrogatur enim ſic Epiſcopus: Credis in unicum Filium Dei in duabus, & ex duabus naturis? & reſpondetur, Credo. Dicitur Chriſtus in duabus naturis propter pluritatem naturarum inconfuſarum, impermiſtarum cõtra errorem Eutychetis, & Dioſcori. Dicitur autem ex duabus, propter unitatẽ perſonæ, qua in utraque ſubſiſtit contra hæreſim Neſtorij. Quæ cũ ita ſint, recte dictum eſt: (Quod naſcetur.)

Patres, & Chriſtum ex duabus naturis cõpoſitũ appellãt qua rõne explicandi.

Eutychetis, & Dioſcori error impius.

Neſtorij hæreſis.

Patrum locutiones d' unitate pſonæ Chriſti cũ limitatione accipienda.

ANNOTATIO CIII.

Secundo loco conſiderandum eſt illud (naſcetur ex te), quod autem ad uerbũ ſpectat, naſci in Scriptura aliquãdo dicitur illud; quod in ventre cõcipi-

Naſci & natiuitate in utero, et ex-

tra vte-rũ, vſur patur.

tur, etiam priuſquam foras egrediatur, id enim eſt vere naſci, vt ſuperius diximus. iuxta quam ſignificationem Matthæi. 1. dictum eſt; Quod in ea natũ eſt, de Spiritu Sancto eſt. Aliquando dicit naſci, quod de ventre matris egreditur. Matthæi 2. Cũ natus eſſet Ieſus in Bethleem. Hoc loco, non poſteriori ſolũmodo, ſed priori ẽt accipitur; nam non tantum quando de matris ventre Chriſtus egreſſus eſt, ſanctus fuit, ſed ẽt in vẽtre conceptus, ut non prius conceptus, quã ſanctus, quin ẽt ipſa conceptio ſancta, quippe de Spiritu Sancto fuit, nõ de viro vti paulo ante explicuimus. quod ſi conceptio, & natiuitas hæc prior ſancta eſt, neceſſario ſequit̃, vt & poſterior ſancta ſit; ſanctus ergo cõceptus eſt in matris vẽtre, ſanctus ẽt eſt egreſſus. In quo differt à Ioanne Baptiſta: hic. n. de vẽtre matris ſanctus natus eſt, at non eſt in vẽtre matris natus ſanctus, ſed peccator, & Dei gratia poſtea in uentre matris ſanctificatus. Differt ẽt à B. Virgine, quæ nata eſt ſancta de utero matris ſuæ, & in eodem vtero ſãcta concepta, ſine peccati macula, & gratia ſanctificata; ſed conceptio eius non fuit ſancta, quia de viro, & fœmina proceſſit, & niſi gratia præuẽta fuiſſet, ſancta non eſſet concepta: at Chriſtus natus ſanctus de vẽtre matris, & in eodem ſanctus conceptus, & cõceptio ſancta, ita ut etiamſi gratiã ex vnione non habuiſſet, eam obtinuiſſet ex vi conceptionis; quia nõ de viro, ſed de Spiritu Sancto conceptus eſt, ut ſupra diximus, & paulo inferius planius dicemus.

Quod uero attinet ad illud (ex te) aduerte particulam hanc explicare modũ cõceptionis, quem Beata Virgo ſcire cupiebat, nimirum eam ſine viri copula cõcepturam. Eſt enim ſenſus. Spũs Sanctus ſuperueniet in te, ideo naſcetur ex te, nẽpe ſola: nam ſicut ſuperuentio promittit̃ futura in eam ſolam, ita & conceptio ex ea ſola futura prenuntiatur, vnde particula hæc eſt valde neceſſaria ad ſenſum, ſine qua non explicabatur, ſine uiro prolem hanc conceptum iri.

Hæc etiam particula probat B. Virginem de ſua ſubſtantia miniſtraſſe partẽ, ex qua corpus, & caro Chriſti formaretur, propter quod mater Chriſti dicitur. Quod verbum multos hæreticos cõuincit. Primo quidem Manichęos, qui verã Chriſti carnem negabant, quæ ſi vera non eſſet, vtique non eſſet uerum, quod ex Virg. Beata natus eſt. Secundo Valẽtinum, & quoſdam alios, qui carnem Chriſti ueram dicentes, negabant eſſe eiuſdem ſubſtantiæ cum noſtra: affirmabant aũt eſſe ſpũalem & cęleſtem, de cęlo allatam, non de noſtra formatam, ut referunt Tertul. libro de carne Chriſti, & Irenęus li. 3. c. 32. hinc dicebãt Chriſtum natum in ea, non ex ea. Similiter, tranſiſſe per eam, quaſi per canalẽ, nihil tamen ſumpſiſſe ex ea. Hoc autem uerbum Angeli eorum cõfutat uanitates, & errores (Naſcetur,) inquit, (ex te) qđ verbum Paulus cõfirmans Gal. 4. dixit: Chriſtum factum ex muliere ſecundum carnem, & Ro. 1. ex ſemine Dauid. Nec obſtat illud Matth. 1. Quod in ea natum eſt. quo loco hi hæretici ſuam tuebantur hęreſim, non, inquam, obſtat, ut enim recte Tertullianus reſpõdet, in ea, & ex ea natus eſt Chriſtus, nec unum alteri aduerſatur, immo in ea natus eſt, ſi ex ea natus eſt. Angelus autem illud Ioſeph, hoc Beatæ Virgini annuntiauit. Adde quod ueriſſimum, eſt & apud eos qui uel mediocriter verſati ſunt in Philoſophia, dubitationem nullam habere ipſum verbum naſcendi, ſed neceſſario ſignificare; quod enim naſcitur, neceſſe eſt, ut ex principio coniuncto naſcatur; non enim naſci dicuntur homines, niſi quia de matrum ſubſtantia formantur, hoc enim eſt fœminam concipere, & filium naſci: ſi ergo Beata Virgo cõcepit, & Chriſtus natus eſt, profecto ex ea natus eſt, & de eius ſubſtantia caro illius formata eſt. unde vel hoc ſolo verbo errores prædicti cõfutãtur, & euertũtur.

ANNOTATIO CIV.

Qua ratio. uox illa Sanctũ, cum antecedentibus & ſequẽtibus cõnectatur

TErtio loco conſiderandũ eſt illud (ſanctũ.) Quod aũt ſpectat ad connexionem verborum, Cyrillus lib. 2. in Ioan. c. 3. connexit cum ſequenti uerbo in hunc ſenſum: ſanctum, quod ex te naſcetur, uocabitur Filius Dei. Cui expoſitioni adhęret Euthymius, ſic explicãs: Ideo ſanctus infans, qui ex te naſcetur, uocabitur Filius Dei. Refert tamen alios, aliter connectentes, nempe:

Ideo

Ideo quia Spiritus Sanctus ſuperueniet in te, quod naſcetur ex te, ſãctũ erit. Cyprianus vero lib. 2. contra Iudæos c. 9. & Auguſtin. lib. 3. contra Maximin. ca. 17. connectunt cum verbo (naſcetur) nempe, quod naſcetur ſanctum; & hæc eſt legitima lectio, & ſenſus, quo ſignificatur conceptio Chriſti ſancta. Si enim diuideremus, ſanctũ erit, poſſet aliquis intelligere, poſt conceptionem habuiſſe ſanctitatem; Si autem connectitur cum verbo ſequenti, ſanctum, quod ex te naſcetur, vocabitur Filius Dei, poſſet de ſãctitate, ut Deus eſt, exponi: at dum dicitur, quod naſcetur ex te ſanctum, ſignificatur ſanctitas Chriſti, ut homo eſt, quam habuit in conceptione, & per cõceptioné, quia de Spiritu Sancto eſt, vt ſuperius interpretati ſumus, per talé em cõceptioné nõ potuit naſci niſi ſãctus.

Super excellens Christi Sãctitas

Quod vero ſpectat ad ſenſum. Aduerte Chriſtum, vt Deum, ſanctum eſſe æterna ſanctitate, & innocentia, qua diuinitas longe abeſt ab omni labe ac ſorde peccati. de qua dictum eſt Iſa. 6. Sãctus, Sanctus, Sanctus, nempe Sãctus Pater, Sanctus Filius, Sãctus Spiritus Sãctus; vt hominem uero ſanctum fuiſſe ab incarnationis, & conceptionis initio, per excellentiã, ſeu antonomaſiam quandã iure appellatum teſtatur Iſa. 54. Redemptor tuus Sanctus Iſrael. & Pſal. 15. Nõ dabis ſanctum tuum videre corruptionem. Fuit autem Chriſtus, vt homo, ſanctus, noua, & numquam ante conceſſa vlli ſanctitate; nempe diuinitate ipſa; humanitas enim illa vnione diuinitatis in perſona Filij Dei ſanctificata eſt ſupra omnes Sanctos, quam alijs verbis Apoſtoli unctionem appellarunt. Act. 10. Quomodo unxerit eum Spiritu Sancto, id eſt, ipſa diuinitate Spiritus Sancti; propter hanc enim vnionem ille homo erat ſanctiſſimus, ab omni macula ſegregatus, & Deo acceptiſſim⁹. Coloſ. 2. In quo omnis plenitudo diuinitatis habitat corporaliter. de qua ſanctitate ſcriptum eſt, Pſ. 45. Sanctificauit tabernaculum ſuũ Altiſſimus. Baſilius in homilia eiuſdem Pſalmi interpretatur de ſanctificatione illius humanitatis Chriſti per immediatã diuinitatis vnionem. Damaſcenus etiam lib. 4. de fide ca. 6. illud Pſalmi 44. Vnxit te Deus oleo lætitiæ præ conſortibus tuis, interpretatur hanc humanitatis ſanctificationem per vnionem diuinitatis, ſupra omnes homines, ſoli illi conceſſam, de qua inferius plura dicendi dabitur occaſio. Præter hanc habuit illa humanitas plenitudinem gratiarum, infuſorumque donorum ſpiritus Sancti. Etenim, inquit Damaſcenus lib. 3. de fide c. 22. propter vnionem ad Verbum ditata eſt illa humanitas Chriſti omni ſapientia, & gratia, Spiritus Sancti, de qua in annotatione 106. plura, ad loci huius declarationem neceſſaria dicemus. Vtramq; ſanctitatem Chriſtus habuit ab ipſo cõceptionis inſtanti; natus enim eſt, & cõceptus ſanctus.

Omnib⁹ modis Christus Sanctiſſimus eſt.

Hinc facile conijcere licet, quãta fuerit, quamque ſublimis Chriſti ſanctitas ſi enim ſanctum accipias pro eo, quod Deo dicatum eſt, quid ſanctius inueniri poteſt eo, quod inſeparabiliter diuinitati in vnitate perſonæ Dei copulatum eſt? ſi autem ſanctum appelles, quod Deo acceptum eſt, ac gratũ, quid dabis ita acceptum, ac gratum illi, atq; eum, in quo diuinitas habitat corporaliter? de quo dictum eſt Matthæi 17. Hic eſt Filius meus dilectus, in quo mihi bene complacui. Si denique ſanctum dicas, quod purum ac ſincerum eſt, & ab omni malitiæ macula ſegregatum, quid excogitabis eo purius, in quo nõ tantum peccati macula reperta non eſt, ſed etiam nec reperiri potuit: Chriſtus enim etiã ut homo, non tantum quia Filius Dei erat, & actiones ſuppoſitorum ſunt, peccare non potuit; ſed etiã quia illa humanitas ſanctificabatur, & grata erat à diuinitate unita ſibi, cũ qua multo minus poterat eſſe macula peccati, quã cũ gratia infuſa: ſtante ergo vnione diuinitatis, ille homo non poterat peccare. Quam impeccabilitatem nobis tradidere Patres antiqui. Athanaſius enim libro de Incarnatione Verbi multis eam confirmat. Idem Cyrillus li. 12. in Io. c. 11. Damaſcenus lib. 3. de fide c. 21. & Anſelmus libro 2. Cur Deus homo c. 10. & 16. cum alijs multis docuere. De qua re diximus in Commentarijs in Ioannem cap. 8. merito ergo Danielis 9. Chriſtus Sanctus ſanctorum appellatus eſt, & nunc ab Angelo prænuntiatur,

tiatur(,Naſcetur ex te ſanctum).

ANNOTATIO CV.

QVarto loco conſiderandũ eſt illud (Filius Dei) in primiſque adnotã dum eſt, de Chriſto loqui nos poſſe dupliciter, aut ut homo eſt, aut ut Deus eſt. ut Deus eſt, tunc eſt Filius Dei, ut inquit Hilarius libro 7. de Trinitate. nomine, natura poteſtate. profeſſione; Nomine quidem, quia Filius Dei appellatus eſt. Natura uero, quia eiuſdẽ eſt ſubſtantiæ cum Patre, à quo naſcendo eandem cum ipſo accepit naturam. Ioa. 10. Ego, & Pater unum ſumus. Poteſtate, quia eiuſdem eſt uirtutis, & potentiæ cum ipſo. Ioan. 5 Quæcunque ille facit, hæc ſimiliter & Filius facit. Profeſſione, quia ſe eſſe Dei Filium & docendo, & operando monſtrauit. Ioan. 10. Si mihi non creditis, operibus credite, ut credatis, quia ego in Patre, & Pater in me eſt: profeſſione item, quia à fidelibus, vt Dei Filius uerus creditur, colitur, & adoratur. Si uero de Chriſto, ut homo eſt, loquamur, ſicut filius Dei eſt, vnione, non natura, id eſt, quia illa humanitas vnita eſt diuinitati in perſona Filij Dei, inde ille homo Filius Dei eſt, & humanitas ſortita eſt filiationẽ Dei naturalem, non natura, ſed unione, quia Deo placuit hypoſtaſim æternam Filij ſui illi communicare, & in ea ſuam diuinitatẽ illi copulare. Ita docet recte Bernardus ſermone 4. in Miſſus eſt. Vna igitur eſt filiatio Dei, qua Chriſtus, ut Deus, & ut homo filius Dei dicitur, & eſt, ſed eam ratione diuinæ naturæ habet ab æterno, & naſcẽdo de Patre, hãc vero, ut homo, habet ex unione facta in tempore.

Aduertendum eſt præterea, Chriſtũ vnicam quidẽ eſſe perſonam, tamẽ propter duas natiuitates, & naturas (natus enim eſt ab æterno Deus; natus eſt etiã in tẽpore homo) duas habuiſſe filiationes, æternam ad Patrem, ſecundũ quam erat Filius Dei; temporalem ad matrem ſecundum quam erat Filius hominis. Angelus autem illam expreſſit: Vocabitur inquit, Filius Dei. hanc autem inſinuauit (Naſcetur, inquit, ex te) ſi enim naſciturus dicebatur ex ea, conſequens erat illum eius Filium futurũ: qui enim ex fœmina naſcitur, filius eius eſt, & ipſa illius mater. Et quia hæc ſuperuẽtiõ, & obũbratio ad id præcipue à Deo conceſſæ erant, ut qui concipiebatur, Filius eſſet Dei, idq; erat creditu difficilius, propterea apertius debuit explicari.

Filiationes duæ in Chriſto qua ratione dicendæ.

ANNOTATIO CVI.

QVinto, & poſtremo loco annotanda eſt illa particula (ideo) quæ quandam deductionem, & illationẽ indicat; quia enim ex ſuperuentione Spiritus Sancti, & obumbratione virtutis Altiſſimi Chriſtus conceptus eſt, idcirco Sanctus, & Filius Dei eſt; illud quidem ad ſuperuẽtionem, hoc ad obumbrationem refertur. Aduerte Chriſtum nõ ſolum, ſine viri copula, ſed etiam ex ipſa conceptione Sanctum conceptum eſſe; tametſi enim potuit, uti ſuperius diximus, Deus & de fœmina ſola merũ hominem formare, etiam per conceptionẽ ſine ullo peccato, ſine gratia, & ſanctitate; quia tamen Chriſtus vtrumque habuit, qui ſine uiro, & ſanctus cõcipitur, idcirco eius conceptio Spiritui Sancto tribuitur, recteque deducitur, quia Spiritus Sanctus ſuperueniet in te, non ſolum ſine uiro, ſed etiã ſanctũ cõcipies.

Chriſti cõceptio quid ex ſuperuẽtione Spiritus Sã cti, et ex Altiſſimi obũbratione habuerit

Aduerte præterea Auguſtinum li. de correp. & gratia c. 11. ex hac particula collegiſſe doctrinam quandam catholicam, continentem duas partes. Vna eſt, Chriſtum non ſic eſſe Filium Dei, quaſi prius natus ſit merus homo de Virgine, & poſtea per liberum arbitrium bene viuendo, & ſine peccato, bonaque opera faciẽdo, meruerit fieri Filius Dei. Altera eſt, in utero Virginis Verbum carnem factum eſſe, nec prius fuiſſe hominem merum, poſtea Filium Dei, ſed ſimul hominẽ, & Filiũ Dei eſſe; hoc enim Chriſtus eſt, unica nẽpe perſona in duab⁹ naturis, diuina & humana ſubſiſtẽs. Cõfirmat aũt Auguſtinus hãc doctrinã hiſce Angeli verbis: Spiritus Sãctus ſuperueniet in te, & uirtus Altiſſimi obũbrabit tibi, quapropter ꝙ naſcetur ex te ſanctũ, vocabitur Filius Dei. Si ideo, inquit, ꝙ naſcetur ex te sãctũ, uocabitur Filius Dei, quia Spiritus Sãctus ſuperueniet, & uirtus Altiſſimi obumbrabit: ergo nõ præcedentibus meritis liberi arbitrij, nec poſt cõceptionẽ ex Virgine, ſed ſimul in conceptione, & non præcedentibus meritis natus eſt Filius Dei.

Doctrina Catholica ex hoc Lucæ loco ab Angelo tradita.

Quam-

Hæreſis quorundã circa Chriſti cõceptionẽ Lucæ teſtimonio conuincuntur.

Quamuis autẽ Auguſtinus dicat neminem tanta huius rei,& fidei catholicæ ignorantia cęcũ eſſe,vt audeat oppoſitum dicere;poſt eum tamen nõ deſuerunt hęretici,qui in eam prolaberentur cæcitatem.nam Gregorius lib. 18. Moralium cap. 27.& libro nono Epiſtola 61 refert Hæreſiarcham quendam id affirmaſſe, nempe conceptum prius fuiſſe hominem, & per merita operum poſtea obtinuiſſe vt Filius Dei eſſet. aduerſus quem Gregorius hoc etiam Angeli teſtimonio vtitur; multum enim efficaciæ habet illud (ideo) ex ſuperuentione enim, & obumbratione deducit cõceptum de Virgine ſanctum, ſimulque Filium Dei eſſe. Eadam particula conuincitur hæreſis Ebionis, cuius meminit Epiphanius hæreſi 30. & Fauſti, quam refert Auguſtinus lib. 23.contra eundem. Hi etiamſi de meritis nihil dixerint, affirmarunt tamen non in vtero Virginis hominem Filium Dei factum, ſed longo poſt tempore,nimirum quando baptizatus eſt, & Spiritus Sanctus deſcendit ſuper eum, & vox Patris audita eſt. at eiſdem verbis eademq; particula conuincuntur; ex ſuperuentione enim Spiritus Sancti in Beatam Virginem, & ex obumbratione eius factum eſt,vt quod ex ea naſceretur,Filius Dei eſſet.

Non ex meritis, ſed ex dono gratiæ Diuinitas vnita fuit humanitati Chriſti.

Aduerte præterea Auguſtinum lib. 2. de peccat. meri.cap.17.quantum ad illud, quod dictum eſt de merito vnionis cum diuinitate, vnum aliud ſuperaddere;nam in loco prius allegato ſolũ affirmare videtur, Chriſtum nõ meruiſſe Filium Dei fieri per opera arbitrij humani,ſed in vtero Virginis ab ipſa conceptione fuiſſe Deum,& hominẽ, quo inſinuabat ſe agere de operibus,& meritis ſequentibus conceptionem. At in hoc loco apertius ſignificat etiam ipſo conceptionis inſtanti non fuiſſe unitã diuinitatẽ illi humanitati propter merita aliqua uoluntatis humanæ,ſed ex dono gratuito Dei, ex quo conſequitur, gratiam, charitatem, ceteraque dona, & virtutes,quæ illi humanitati ab ipſo, & in ipſo conceptionis inſtanti infuſa ſunt,non præceſſiſſe ipſam unionem diuinitatis cum humanitate, ſed eſſe effectus ipſius,ſicut quando ſol creatus eſt, lumen in eodem inſtanti fuit, non quaſi diſpoſitio creationis ipſius ſolis, ſed quaſi effectus conſequens ipſum ſolem. vnde non fuit prius natura lumẽ quam ſol, ſed contra potius ſol prior natura, & origine, quam lumen:ita gratia illa, & charitas, ac dona Chriſti non fuerũt infuſa hnmanitati, quaſi diſpoſitio præcedens natura, & origine vnionem cũ verbo, ſed quaſi effectus ipſius, quãuis totum in eodem inſtanti tẽporis fuerit peractum.Si enim præceſſit charitas,& gratia unionem,confiteri debemus,meritũ fuiſſe in humanitate,vt verbo vniretur,quod negat Auguſtinus maxime quia in inſtanti illo non quantũ ad habitum ſolum,ſed etiam quantũ ad actũ fuit charitas,& virtutes ceterę.Ex vnione igitur humanitatis ad uerbum effluxit omnis perfectio humanitatis illius. quod clarioribus verbis docet Damaſcenus lib.3.de fide c.22.vbi ſic inquit; Si caro Dei verbo in ipſo ortu unita extitit,ac perſonalem cum ea identitatem habuit;quid tandem afferri poteſt,quin omnibus potius ſapientiæ,gratiæq; opibus affluxerit? non ipſam gratiam more noſtro percipiens, nec in partem eorum,quę uerbi erant,per gratiã ueniẽs, quin potius ob perſonalem vnionẽ tũ diuinarum,tum humanarum rerũ,quæ vnius Chriſti factæ erant (quandoquidem idem ſimul Deus, & homo erat) gratiam, & ſapientiam, ac deniq; omnium bonorum cumulum, mundo fontis inſtar effundens. Hæc Damaſcenus. Hinc conſequitur, Spiritum Sanctum ſuperueniſſe in Beatam Virginem,& in Chriſti humanitatem, ſed illa ſuperuentio prior natura, & origine fuit, quam obumbratio virtutis Altiſſimi, nã prius debuit formari caro ſũpta de Beata Virgine,quam uerbo uniretur.at hæc quæ eſt in Chriſti humanitatem, quantum ad dona & uirtutes ipſi infuſas, poſterior eſt origine quam obumbratio; nam ob unionem cum Verbo illa humanitas plenitudinem donorum, & gratiarum Spiritus Sancti accepit, omnia tamen hęc eodem temporis momento facta ſunt. Atque hæc dicta ſint de huius ſententiæ explicatione.

Et ecce Eliſabeth .

COMMENTARIA.

MIrabilis conceptionis futuræ annunciationē Angelus cō firmat, nō, ut Beatæ Virgini, quaſi dubię, & nō credēti perſuadeat; nihil enim in tanta promiſſione, & myſterio hæſitabat, ſed ut rem in ſe difficillimā, & arduā, ac inſolitā argumento corroboret; hoc enim in ſcriptura legimus factū. nā 1. Regū 10. vncto Sauli in regē, nec de ea re dubitanti, Samuel ſignum adiecit, Hoc, inquit, tibi ſignū, quod vnxerit te Deus in regē. ita nunc Angelus de annuntiato myſterio, nō Beatæ Virgini hæſitanti argumentum ueritatis confirmādæ appoſuit; Ecco, inquit, Eliſabeth, quæ cū ſenex, & ſterilis eſſet, filiū iā concepit; qui autē potuit efficere, ut ſenex, & ſterilis conciperet; poterit etiā, ut Virgo concipiat, facere. Particula (&) continuat, & cōnectit ſententiam cum præcedentibus.

ANNOTATIO CVII.

Ad fidē duæ operationes ītellect⁹ requirūtur.

GRauis hoc loco occurrit dubitatio, qua ratione, quave de cauſa Angelus hoc factum Eliſabeth in mediū produxerit, ſcilicet, an ad perſuadendū Beatæ Virgini nuntij ſui veritatē, quia forſan dubia erat, nec fidem dictis prioribus adhibuerat, indigebatq; probatione, & argumento ad fidem concipiendam? in cuius rei explicationem aduertere oportet, ad fidem duas operationes intellectus eſſe neceſſarias. Vna eſt, qua percipimus ea, quæ credenda ſunt; nemo enim credit, niſi prius intelligat, & apprehendat ea, quæ crediturus eſt, & hæc operatio dicitur intelligentia, ſiue intellectus, de qua eſt illud Lucæ 2. & 18. Ipſi vero non intellexerunt. & Matthęi 15. Adhuc uos ſine intellectu eſtis? Altera operatio eſt, qua rebus apprehēſis aſſentimur, & eas ita eſſe iudicamus quæ dicitur credulitas, ſiue aſſenſus, in quo fides conſiſtit: idque eſt omnino credere. Ioan. 10. Credis in Filiū Dei? credo Domine, id eſt, aſſentior, & iudico, & mente probo te eſſe Filiū Dei. Eſt autem magnum diſcrimen inter vtramque operationem, prior enim ſine poſteriori eſſe poteſt; multis namq; prædicata eſt ueritas Euangelica, & audierunt, ac perceperunt, quæ dicebantur, tamen auditis, atque perceptis non prębuerunt aſſenſum. Ioannis 10. Loquor vobis, & non creditis. Act. 2. Qui receperunt ſermonē eius, baptizati ſunt, prædicante enim Petro multis, eorum quidam aſſenſerunt prædicationi, quidam non, & illi dicti ſunt recepiſſe ſermonem, hi vero non. Poſterior autem operatio ſine priori eſſe non poteſt. nemo enim poteſt aſſentiri, niſi prius percipiat, & apprehendat ea, quibus aſſentiendum eſt. Rom. 10. Quomodo credent in eum, quem non audierunt? Vtraque operatio, donum & gratia Dei eſt, nempe ut reuelentur ea, quæ credenda ſunt, & vt credantur. de priori dicitur Ioannis 1. Vnigenitus, qui eſt ſinu Patris, ipſe enarrauit. & Matthæi 13. Vobis datum eſt noſſe myſteria regni cœlorum. de poſteriori Epheſ. 2. Gratia eſtis ſaluati per fidem: In quo errauit Pelagius, qui priorem, non poſteriorem gratiā fatebatur. Dicebat enim gratiæ eſſe Dei, quod reuelentur, & manifeſtentur homini, quę credenda ſunt, quod vero credat, virtus, & poteſtas eſt ſolius arbitrij humani ſine gratia, quod æque impium, ac falſum eſt. nam credere eſt auxilij gratiæ, ſine quo arbitriū hominis non eſt ſufficiēs. de qua re plura dicere non eſt præſentis inſtituti. Pręterea prior illa operatio aliquando per Angelos fit, per quos Deus nonnunquam reuelat fidei myſteria, & ea quæ credi debent, vt docet Cyrill. lib. 1. in Ioann. cap. 9. idque Scripturarum teſtimonio confirmat. Aliquādo (& hoc commune eſt) per homines. ſic per Apoſtolos mundo fidei ueritatem Deus manifeſtauit, ut homines apprehenderent, & intelligerent, quę occulta erāt fidei. Rom. 10. In omnem terram exiuit ſonus eorum; ſic enim ſæculis ſuccedentibus per homines, & verbi prædicatores id effectum eſt, quorum munus eſt, docere, & aperire ea, quæ credi debent, & inducere homines in notitiam Euan-

Pelagij error de gratia.

Euangelij, quæ ad prioré operationem pertinent. quod autem aſſentiantur, & ea credant, hoc non eſt munus hominis prædicantis, ſed uirtutis, Dei hominis intellectũ, & affectum illuſtrantis, & inducentis, ſeu mouentis, aut excitantis. 1. Cor. 3. Ego plantaui, Apollo rigauit, Deus autem incrementum dedit. Sunt quidem concionatores, ut ſeminatores, qui ſemen ſpargunt in terram; quod autem terra cõcipiat, & germinet, hoc eſt virtutis cęli, & aſtrorum, terræ uirtuté excitãtis, & adiuuãtis, ac promouentis. hoc Apoſtoli docebãt Lucæ 10. dicebãt namque non credentibus: Extergimus puluerem, qui de ciuitate veſtra adhæſit nobis; verumtamen hoc ſcitote, quoniam appropinquauit Regnum Dei. & Act. 20. Non ſubterfugi quominus annuntiarem uobis omne conſilium Dei.

Cum igitur in fide hæc duo ſint, certum eſt Beatam Virginem percepiſſe, & intellexiſſe modum cõcipiendi per Angelum, ſignificatum, ſeu reuelatũ, quod clarius explico: audiẽs Beata Virgo Spiritus Sãctus ſuperueniet in te, & virtus Altiſſimi obumbrabit tibi, & cetera, penetrauit intellectu quid iſta ſignificarent, & quid Angelus per ea dicere uellet, idque perfecte, & ſine ambiguitate, nõ ut nos, qui in uarios ſenſus diſtrahimur, & ſenſum proprium non ſtatim attingimus. quo fit, ut varias adducamus interpretationes. At non ſic cum Beata Virgine factum eſt, quæ ſenſum eundé percepit, quem Angelus indicare præté debat, id quod multa perſuadẽt. Primo, quia Angelus non confirmaſſet, quod dixerat, facto Eliſabeth, niſi Beata Virgo iam percepiſſet, quod dictum erat: nemo enim dictum ſuum cõfirmare argumentis conatur, prius quam ſciat intellectum & apprehẽſum eſſe ab eo, cui illud perſuadet; vſus eſſet potius Angelus verbis clarioribus ad idem explanãdum, ſi nũdum Beata Virgo intellexiſſet. Secundò ex uerbis ab ipſa Virgine prolatis idem apparet: ait enim: Fiat mihi ſecũdũ uerbũ tuũ igitur intellexerat verbũ Angeli, idque antequam factum Eliſabeth narraret. hoc enim ad intelligentiam prædictorum uerborũ nihil cõducebat. Tertiò, quia Deus erat, qui per Angelum nuntiabat, & Beatam Virginem docebat. quando autem Deus doctor eſt, facile qui audit penetrat, & percipit, quæ traduntur: nõ enim Deus perinde atque homo docet, & manifeſtat, quæ vult. nam homo audienti non poteſt lumen infundere intellectus, ut capiat, quæ dicuntur; atque idcirco qui ab homine diſcit, non ſemper capit, nec penetrat, quæ audit, quando non pollet ingenio, vnus etenim alio melius, & perfectius intelligit, ut cũ Deus ipſe illuſtrare poſſit hominum intellectus, & incapaces ac rudes facere capaciſſimos, quãdo docet, etiamſi profunda nimis ſint, & verbis breuiſſimis ſignificentur, homo autem rudis, & habes ſit, perfecte tamen percipit, dat enim Deus intellectum, & lumen perfectius multò, quam natura; cum autem Angelum miſerit Deus, ut manifeſtaret Beatę Virgini modum conceptionis huius, dubitandum non eſt, lumen infudiſſe Beatæ Virgini, quo dicta Angeli optime perciperet, & ſine obſcuritate intelligeret, non ergo difficultas eſt in hac operatione priori, ſed in poſteriori, nimirũ, An verbis Angeli intellectis, & eorum ſenſu cõprehẽſo, ſtatim fidem adhibuerit, an potius remorata fuerit in credendo, ita vt facto Eliſabeth opus fuerit, ut fidé præberet.

An Virgo Beatiſſima fidẽ habuerit verbis Angeli.

In qua re ſunt quattuor Doctorum ſententiæ; Prima eſt Chryſoſtomi homilia 49. in Geneſim, vbi affirmat, Angelum vſum eſſe facto Eliſabeth, ut Beatam Virginem ad fidé prouocaret, induceretque ad credendum dictis; quibus uerbis indicat Beatam Virginé nondum crediḋiſſe dictis Angeli, donec Eliſabeth factum intellexit.

Altera ſentẽtia eſt in altero extremo, Bernardi ſermo. 4. in Miſſus eſt, qui aſſerit Beatam Virginé crediḋiſſe dictis Angeli abſque alia confirmatione, factum autem Eliſabeth nõ eſſe ab Angelo propoſitum ad fidem Beatæ Virgini conciliãdam, ſed ut ei reuelaret factum hoc, & ipſa audito, gauderet, ac gaudiũ gaudio cumularet.

Teria ſententia eſt media, Euthymij dicentis, Angelum propoſuiſſe exẽplũ Eliſabeth Beatæ Virgini, ut eam certiorem redderet, quaſi Angelus diceret, qui vẽtri anus ſterilis fructu carenti dedit fructum, ipſe quoque in te faciet, quod

quod per me tibi locutus eſt.

Quarta ſententia eſt Ambroſij, quæ legitima eſt, nempe in veritatis ipſius maiorem confirmationem, exemplum propoſitum fuiſſe: Morale, inquit, eſt, ut qui fidem exigũt, fidem aſtruãt; & ideo cum Angelus abſcondita nuntiaret, ut fides aſtrueretur, exẽplo ſenioris fœmi næ ſterilisque cõceptum Virgini Mariæ nuntiauit, ut poſſibile Deo omne, quod ei placuerat, aſſereret. Hæc Ambroſius. cuius ſententia nõ multum differt à tertia. Hæ ſunt ſententiæ Patrum.

In huius difficultatis dilucidationem tres ſunt ſtabiliendæ aſſertiones.

Angel⁹ non vtitur exẽplo Eliſabeth, vt Mariam inducat ad credẽdum.

Prima eſt, Angelum non propoſuiſſe hoc exemplum Eliſabeth, ut induceret Beatam Virginem ſimpliciter ad credẽdum, quaſi ipſi opus eſſet hoc adminiculo, aliter non crediture. Hanc aſſertionem multa confirmant. Primò, quia hoc miraculum inferius eſt eo, quod an nuntiabat; minus enim eſt ſterilem con cepiſſe, quàm Virginem concipere, & parere. non autem ſufficiens eſt probatio, quæ utitur minus difficili ad perſua dendum difficillimum creditu ei, qui non credit. Secundò, quia hoc exemplum non erat manifeſtum Beatæ Virgini, ſed ex ſolo Angeli teſtimonio notum erat tunc, quando proferebatur; quæ autem aſſumũtur ad probanda difficilia, debẽt eſſe manifeſta, & nota per ſe credituro. Nec dici poteſt, Angelum retuliſſe exemplum, ut poſtea, quando Beata Virgo uiſitaret Eliſabeth, & illud experta eſſet, crederet myſterio nuntiato, hoc, inquam, dici non poteſt. nã Angelus fidem præſentem poſcebat, cum ſtatim myſterium nunciatum peragendum eſſet, & ipſa Beata Virgo Angelo præſente crediderit. Tertiò, quia Beata Virgo nuntio crediderat dicenti: Ecce concipies, & paries, & cetera. modum autem interrogauit. Cum igitur crediderit rem nuntiatam, abſque dubio dignum creditu iudicauit nũtiantem Angelum: conſequitur ergo credidiſſe ei nuntianti modum, præſertim cum ipſa Beata Virgo ab ea petierit; & ipſa petitione ſe ei fidem adhibituram ſignificauerit. Quartò, quia non erat cauſa, quæ fidem eius impediret. Ex tribus enim cauſis prouenire ſolet, ne quis alterius dictis fidem adhibeat.

Tria obſtare ſolẽt quo minus dicentĩ credamꝰ.

Vna eſt ex parte audientis, quando male diſpoſitus eſt, aut praue affectus erga dicentem; quos enim odio habemus, eorum dictis non facile credimus, qui etiam malis eſt moribus, & vitijs deditus, ſæpe non recipit quæ fidei ſunt, utpote contraria ijs, quæ ille amplectitur, & quæ intellectum eius excæcant. cum enim dogmata fidei nõ ſine manifeſta, nec demonſtrationibus confirmẽtur, neceſſarius eſt affectus inclinans intellectum ad aſſenſum, quem quidem affectum perturbant uitia & praui mores. Habemus exempla in Scriptura huius cauſæ. Ioan. 5. Quomodo uos poteſtis credere, qui gloriam ab inuicem accipitis? ecce uana gloria, & ambitio impediens homines à credendo prædicationi Domini. & Lucæ 16. Audiebant hæc Phariſæi, qui erant auari, & deridebant eum. ecce auaritia impedimentum eſt fidei.

Secunda cauſa eſt ex parte dicentis, quando enim qui loquitur, prauis eſt moribus, aut mẽdax reputatus aut ignarus, fidem audientium non conciliat in ijs, quæ ſola dicentis auctoritate firmantur. Hæc etiam cauſa ex Scriptura habetur. Rom. 2. Propter uos blaſphematur nomen Dei, id eſt, ueſtris malis moribus efficitis, ut gentes non credãt fidei, quam profitemini, & 2. Cor. 6. Nemini dantes vllam offenſionem, ut non uituperetur miniſterium noſtrum, id eſt, ne ſitis malo exemplo alijs, ne teſtimonium noſtrum, quo fidem prædicamus, debilitetur, efficiaturque minus fide dignum.

Tertia cauſa eſt ex parte eorum, quæ dicuntur; quando enim ſunt ardua, & ſupra communem hominum rationem, fit, ut homines aliquando auertantur a credendo, quod etiam Scriptura docet Ioan. 6. Quo modo poteſt hic nobis dare carnem ſuam ad manducandum? Ioan. 3. Quomodo ſi dixero nobis cœleſtia, credetis? Hæc cauſa Zachariæ incredulitatis fuit; Angelo enim non credidit de ſterili, & ſene ſe ſenem, filium generaturum.

Applicemus hæc noſtro inſtituto. Nulla cauſa ex his tribus intercesſit

in

in hac annutiatione, quæ ſola ſunt impedimenta fidei: igitur Beata Virgo credidit abſque argumento, & exemplo, nam qui annũtiabat, Angelus erat Dei, idque Beata Virgo, vt ante diximus, credebat; ipſa Beata etiam Virgo omni virtute, & dono erat cumulata, nullumque affectum ſiniſtrum habebat, cumque ſciret ea quæ dicebantur. ab Angelo bono eſſe, qui mentiri non poterat, conſequens erat ipſum credere, omnia illa à Deo eſſe: quamuis ergo ardua, & difficilia eſſent, non deterrebatur à credendo, cum certa eſſet, Deo nihil eſſe impoſſibile. quod ut perfectius explicẽ, attende miracula, quæ ad fidẽ cõfirmandam fiunt, ad hoc præcipue inſtitui, vt ſciant homines, quæ prædicantur eſſe à Deo: nemo enim eſt ita demens, qui ſi ſibi perſuadeat Euangelium eſſe à Deo, & Dei verbum eſſe quod prædicatur, non credat verum. difficultas credendi ea eſt, an ſit verbum Dei, quod prædicatur, Euangelium & hoc eſt quod miracula indicant, & probant, non autem quod Deus ſit verax; hoc enim per ſe notum eſt. Si igitur innoteſcat homini aliqua ratione abſque miraculo & argumento, à Deo eſſe quod dicitur, ſine dubio credit. Cum igitur Beata Virgo lumine ſupernaturali nouerit Angelum eſſe Dei, nec hæſitauerit à Deo eſſe, quæ dicebantur, non indigebat probatione ſimpliciter ad credendum, ſed declaratione & manifeſtatione eorum, quæ nuntiabantur. His omnibus ſatis liquet aſſertum primum, nempe hoc exemplum Eliſabeth non fuiſſe propoſitum, quaſi aliter Beata Virgo nõ fuiſſet creditura.

Angelus vſus eſt exemplo Eliſabeth ad maiorẽ cõfirmationẽ eorũ, quæ dicebantur.

Secunda aſſertio eſt. Exemplum Eliſabeth propoſitum eſt ad maiorem confirmationem, & corroborationem eorum, quæ dicebantur. Habemus, ut in Commentario diximus, exempla in Scriptura. illis enim, quæ promittuntur, etiam ſi credantur ab ijs, quibus dicta ſunt; tamen in maiorem confirmationem, & ſtabilimentum veritatis ſigna adiunguntur. & præter exẽplum adductum in commentario, eſt etiam aliud 4. Regum 19. & Iſaiæ 37. vbi Iſaias promiſit Ezechiæ liberationem ab exercitu Sennacherib, & credenti, nec de promiſſione dubitanti, ſignum adiecit. & Lucæ 2. Angelus annuntiãs paſtoribus Saluatoris natiuitatem, & ſtatim credentibus ſignum etiam adhibuit. ita etiam nunc factum eſt cũ Beata Virgine; exemplum enim Eliſabeth nuntiato myſterio angelus addidit, nõ vt crederet, quaſi aliter non creditura, ſed vt myſterium altiſſimum confirmaret, & veritatem magis corroboraret. Hac de cauſa fideles multis fidei veritatibus rationes naturales adhibent, quæ ſimplici fide credebantur. Solemus etiã in diſciplinis tradendis aut dum aliqua perſuademus, multas rationes cumulare, & neceſſarijs probabiles annectere, non vt rei fides ſimpliciter adhibeatur, ſed, ut veritatem dictorum magis, ac perfectius ſtabiliamus. Eadem etiam de cauſa ſigna etiam multiplicantur, quod Geneſis 41. probatur, vbi ſic dictum eſt: Quod vidiſti ſecundò, ad eandem rem pertinens ſomnium, firmitatis indicium eſt, eo quod fiat ſermo Dei & velocitas impleatur. Quod autẽ hoc exemplum ſit propoſitum ad fidem dictorum confirmandam, & non tantùm ad annuntiandum factum Eliſabeth, eo argumento conuincitur: nam poſt narrationem adiungit Angelus. Quia nõ erit impoſſibile apud Deum omne verbum, quaſi concludens ex exemplo veritatem myſterij annũtiati, vt fides Beatæ Virginis magis ac magis confirmaretur: vti enim diximus ſupra, quamuis eſſet perfectiſſima, omnique virtute refertiſſima; tamen proficiebat, & augumentum in acceptis virtutibus accipiebat, quod etiam inferius magis declarabitur.

Alias etiam ob cauſas Angelus vſitur exemplo Eliſabeth.

Tertia Aſſertio. Hoc exemplum Eliſabeth non in ſolam veritatis annuntiatæ confirmationem propoſitum eſt, ſed etiam alias ob cauſas: ſi enim propter illud ſolum eſſet in medium productum, vtique Angelus ex ſcripturis protuliſſet teſtimonia maiora, quibus Deũ Virginem fœcundam ſine viro poſſe facere oſtenderet, quæ teſtimonia erãt iam Beatę Virgini manifeſta, nec ex dictis Angeli dependebant; aliud ergo etiam prætendebat hoc exemplo, nimirum factum illud reuelare Beatæ Virgini, vt ipſa eo cognito ad viſitandũ Eliſabeth

ſabeth excitaretur, & ſua uiſitatione & Ioānes a peccato originali præſentia Saluatoris purgaretur, & Eliſabeth a Spiritu ſancto repleretur. Præterea, ut indicaret eum, qui ex Eliſabeth cōceptus erat, præcurſorem eſſe Filij, qui ex ea concipiendus annuntiabatur, quaſi diceret, naſcetur ex te Chriſtus, & ecce iam eius præcurſor cōceptus eſt, & præuenit eū; decebat.n. matrem Chriſti noſſe eius p̄curſorem. Præterea etiam ne tantum miraculum, quod propter Chriſtum factū erat, Beata Virgo ignoraret, aut cū euulgaretur, ab hominibus diſceret, quin potius quando ab alijs ignorabatur, ipſa diuina reuelatione agnoſceret. Exemplū igitur hoc & ad ueritatis annunciatæ confirmationem, & ad myſterij alterius reuelationem pertinet.

Cognata tua.

COMMENTARIA.

CVM mirabile factum narraturus eſſet de Eliſabeth Angelus, ne B. Virgo quampiam aliā exiſtimaret, multæ.n. eo nomine appellabantur, adiecit (cognata tua) vt p̄ſonam diſtingueret; ſenectus.n. & ſterilitas huius omnibus nota, facile mētem B. Virginis ad cogitandū de alia inclinaſsēt, niſi diſtinctè Angelus illam ſignificaſſet. Vt etiam fidem promiſſionis factæ confirmaret, cognationis appellatione vſus eſt, quaſi diceret, incępit iam Deus mira tecum operari; nam & cognata tua, quæ & ſpe, & poteſtate concipiendi carebat, filium diuina virtute cōcepit. Erat autem Eliſabeth cognata B. Virgini ex parte matris.

ANNOTATIO CVIII.

Qualis cognatio fuerit inter Deiparā & Eliſabeth.

DVbitatio occurrit, quo modo B. Virgo, quæ erat de Tribu Iuda, potuit eſſe cognata Eliſabeth, quæ erat de Tribu Leui, & familia Aaron. cum tribus mutuis matrimonijs inter ſe non miſcerenť, iuxta p̄ceptum Domini. Num. 27. 36. Epipha. hæreſi 78. multos refert hæreticos ignoraſſe genealogiam Saluatoris; idq; oppoſuiſſe, dicentes: Quomodo ea quæ eſt de Tribu Iuda, & Dauidis, cognata eſſe poteſt Eliſabeth, quæ eſt a Leui? Multis modis Catholici Doctores hanc cognationem interpretantur.

Cognatio inter B. Virg. & Eliſabeth multis modis a Catholicis doctoribus explicatur.

Primo. Quidam recentiores dicunt, hanc cognationem eſſe generalem, qua omnes Iudæi, quia una gēs ſunt, cognati ſibi dicuntur. quod Paulus ad Rom. 9. confirmat, dicens de omnibus illis: cognati mei ſunt ſecundum carnem. Hæc interpretatio parum habet probabilitatis: nam ſi non arctior quædam alia cognatio interceſiſſet inter B. Virginem, & Eliſabeth, niſi generalis, non diceret Angelus ei, Ecce Eliſabeth cognata tua; loquebatur enim de perſona coniūcta, & nota, ac familiari ipſi; ſecundum autem cognationem generalē, multę aliæ erant Eliſabeth nomine appellatæ. Nec etiam B. Virgo eam viſitaſſet, niſi propinquitate ſanguinis eſſet ſibi coniūcta; propter quod & tribus menſibus māſit apud illam.

Secūdo loco Beda, & Theophilactus cognationem hāc interpretātur minus large, dicunt.n. Aarō fratrem Moyſis, q̃ erat de Leui, duxiſſe uxorē Eliſabeth ſororē Naaſſon, filiamque Aminadab, qui erat de Tribu Iuda, ex qua quatuor ſuos illos filios ſuſcepit, à quib. familia Aaronica emanauit. hinc factum eſt, ut familia Dauid, quę deſcendebat de Naſſon, fuerit coniuncta ſanguine cū familia ſacerdotali, quę erat de Aaron, ſicq; B. Virgo, quæ erat de Iuda, & Dauid, cognatā habuit Eliſabeth de Aaron. Hæc aūt interpretatio nimis ēt larga eſt, & cōtra eā procedunt illa, quæ cōtra præcedentem obiecimus. Hoc tamē hēt utraq; iſta interpretatio, q̃d ratio dubitādi in principio poſita cōtra eā nō militat, nēpe de pręcepto Domini, quod Tribus inuicē matrimonio nō miſcerenť; in prima.n. interpretatione dr̃, nō fuiſſe talē cognationem, in qua Tribus miſcerenť; in ſecūda uero illam mixtionem Tribus Leui cū Iuda fuiſſe ante illud præceptum, quod poſtea datum fuit.

Tertio loco Aug. li. 83. quæſtio. quęſt. 63. propinquiorem cognationem aſſignat, Nathan filium Dauid duxiſſe uxorem ex Tribu Sacerdotali, unde Beata Virgo,

Virgo, quæ erat ex Nathan, vtramque Tribum complectebatur, hinc Eliſabeth cognata dicta eſt. Contra quam interpretationem militant eadem argumenta, & illud etiam, quod ex Scriptura non conſtat, Nathan duxiſſe vxorem ex Aaron, ſeu familia ſacerdotali.

Quarto loco. Idem Auguſt. lib. 7. Quæſt. in lib. Iudic. q. 47. dicit fęminas ſolitas fuiſſe nubere viris de quacumque Tribu, ſicque vnam de Aaron nupſiſſe viro de Iuda, & ex hac parte erant cognatæ B. Virgo, & Eliſabeth; quo autem gradu & quomodo non explicat, ſed hoc ſolum, quod vna de Aaron nupſit viro de Iuda, & inde origo emanauit B. Virginis.

Quinto loco Ambroſ. lib. 3. in Luc. c. de genealogia Saluatoris, dicit ambas, tam B. Virginem, quam Eliſabeth fuiſſe de Tribu Iuda; quod ſi eſſet, facile intelligi poſset, eas eſſe cognatas, non tantum generaliter, ſed ſpeciali etiam quadam cõiunctione ac propinquitate; probat autem Ambroſ. Eliſabeth fuiſſe de Iuda; nam de B. Virgine tanquam res indubitata probatione non indigebat, argumentum autem eius eſt, quia Eliſabeth habitabat in Ciuitate Iuda; aſcẽdit enim B. Virgo in Ciuitatem Iuda, & viſitauit Eliſabeth. Hæc ſententia difficile ſuſtineri poteſt; nam ex Euangelio Luc. 1. habemus Eliſabeth fuiſſe de filiabus Aaron; argumentum autẽ Ambroſ. ſi valeret, conſequeretur etiam Zachariam de Tribu Iuda fuiſſe, dicit enim B. Virgo aſcendiſſe in Ciuitatem Iudæ, & intraſſe in domum Zachariæ. Præterea quia cum Leuitica Tribus non eſset ſortita partem ſeparatam in terra promiſſionis, permiſſa erat cęteris Tribubus, ſicque habitare potuit in ciuitatibus Iuda. Forſan Ambroſ. dicere voluit, Eliſabeth aliquid habuiſſe de Tribu Iuda ex parte matris, aut auiæ; id vero non ſatis erat ad affirmandum, fuiſse de Tribu Iuda; nam a patribus Tribus ſumebantur, vnde filij Aaron erant de Leui propter patrem, etiamſi mater fuiſſet de Iuda.

A patribus & nõ a matribus Tribus ſumebantur.

Sexto loco Epiphan. hæreſ. 78. affirmat Tribus illas duas Iuda, & Aaron mutuis matrimonijs coniungi ſolitas, indeque factũ, vt B. Virgo, & Eliſabeth cognatæ ſibi eſsent. Quo autẽ modo, an vnus de Iuda duxerit vxorem de Aarõ, an vnus de Aaron duxerit vnam de Iuda, quoue gradu cognationis coniunctæ fuerint, non explicat Epiphanius. Conſentit Theodoretus lib. quæſt. in Num. q. vltima, vbi affirmat illas Tribus Regiam, & Sacerdotalem, inuicem coniungi ſolitas propter Chriſtum, qui Rex, & Sacerdos futurus ſignificabatur.

Septimo loco, quidam gradum hunc cognationis diſtinctius explicantes referunt, Annam matrem B. Virginis, & matrem Eliſabeth dictam Iſmeriam, fuiſse ſorores, & ambas de tribu Iuda, filias cuiuſdam dictæ Emerentianæ de Tribu Iuda, quæ nupſit viro eiuſdem Tribus. iuxta quam ſententiam Eliſabeth erat de Iuda, ex parte matris, & cognata B. Virginis, quæ ſententia placet recentioribus quibuſdam non paruæ auctoritatis, atque doctrinæ viris.

Hippolyti ſñia de cognatione inter Mariã & Eliſabeth, magis probatur ab authore.

Octauo loco Hippolytus referẽte Niceph. lib. 2. Hiſt. c. 3. affirmat Annam, & matrem Eliſabeth ſorores fuiſse, aliter tamen texit hiſtoriam. refert enim quendam dictum Mathan Sacerdotem de Aaron, ex vxore nomine Maria tres genuiſse filias, Mariam, Sobam, & Annã. prima nupſit viro, & peperit Salomen obſtetricem, ſecunda nupſit, & genuit Eliſabeth, tertia, quæ Anna eſt, genuit B. Virginem. Erant ergo Eliſabeth, & Beata Virgo ex parte matrum de Aaron filiæ duarum ſororum, ſed Beata Virgo ad Tribum Iuda, & familiam Dauid pertinebat, quia patrem habuit Ioachim, qui fuit de Iuda, ut tradit Auguſt. lib. 23. contra Fauſtum capit. 9. at vero Eliſabeth erat de Aaron, quia patrem etiã habuit de eadem familia. Hæc ſententia propter antiquitatem, & auctoritatem Hippolyti a multis recipitur, & mihi placet, vti omnium probatiſſima, nihil tamen certi conſtituere in hac parte poſsumus, ſed id ſolum, quod licet B. Virgo de Iuda, & Eliſabeth de Aaron eſsent, cognationem tamen habere potuerunt, & habuerunt ex parte matris, aut alicuius auiæ propinquæ, ac præcedentis. Nec argumentum illud ex præcepto Num. 27. & 36. efficax eſt, de quo plenius dicemus inferius c. 3. vbi de Genealogia Saluatoris

K tra-

tractabimus: nunc autem illud tantũ reſpondemus, Tribus has duas ſolitas fuiſſe commiſceri, Tribum nempe Iuda, & Aaron, vt ex Epiphanio, & Theodoreto notauimus, & Scripturæ teſtimonijs cõprobatur, non ſolum ante præceptum illud, ſed etiam poſt: nam Iudic. 19. dicitur Leuita de ſorte Ephraim duxit vxorem de Tribu Iuda, & lib. 2. Par. c. 22. Ioſabet filia Regis Ioram de Iuda, nupſit Ioiadæ Pontifici. & Deut. 21. præcipitur Pontifici, vt ducat uxorem virginẽ, non tamen præſcribitur vt ſit de eadem familia, vnde accipiebat aliquando ex Iuda, quæ erat tribus nobiliſſima; non enim hoc præcepto continebatur Leuitica tribus à principio, quando conditum illud fuit, ne enim hæreditates Tribuũ cõfunderentur, & ex una ad aliam tranſirent, præceptum fuit à Domino, ne matrimonijs permiſcerentur, ſed unuſquiſq; intra Tribum propriam contraheret: cum autem Leuitica non haberet determinatam hæreditatem terræ, nulla confuſio ex ipſius permixtione ſequebatur, idcirco illo præcepto non fuit comprehenſa: miſcebatur ergo Tribui Iuda propter nobilitatem eius, & propter myſterium Chriſti venturi, ut diximus ex Theodoreto.

Hoc vnum poſtremo loco notandum eſt, ex hac cognatione non certo deduci, B. Virginem habuiſſe aliquid de origine ſacerdotali, licet id deducat Auguſtinus lib. 2. de conſen. Euang. c. 4. & lib. 83. Quæſt. q. 61. nam vti ex relatis conſtat potuit Eliſabeth aliquid habere de Iuda, ſicq; cognatio inter eas conſiſtere vt nonnulli dixerunt. Habuit quidem Chriſtus, & ex Iuda, & ex Aaronica ſtirpe originem, regiamq; ac ſacerdotalem coniunxit; præcipue tamen, & abſolute ex Iuda, id tamen non ex hac cognatione neceſſario concluditur, de hoc tamẽ inferius cum de genealogia Chriſti agemus, plura tractabimus.

Et ipſa concepit filiũ in ſenectute ſua.

COMMENTARIA.

MAgnitudinem miraculi expo nit: concepit, inquit filiũ, & in ſenectute, & ſua. Filium quidem, quia maioris eſt virtutis, ſeu roboris filium, quam filiam concipere: in ſenectute. ſenem enim concipere difficile eſt. Adiunxit (ſua) non enim in quacũq; ſenectute, ſed ſua; proceſſerat enim illa in diebus ſuis, & nimis prouectæ ætatis erat. Nota illud (ipſa) nã facilius eſt iuuenẽ de viro ſene concipere, quàm ſenẽ fœminam de viro iuuene; ipſa autẽ ſenex, & de viro ſene concepit. magnum profecto hoc opus eſt, & ſolius virtutis Dei. Nota etiam particulam (&) quæ eſt loco (etiam) poſita, quaſi diceret, etiam ipſa cõcepit filium, ſicut tu concipies. eiuſdem eſt potentiæ hoc, & illud facere, & tam certum eſt factum eſſe hoc cũ Eliſabeth, quam certum, & infallibile hoc tecum efficiendum.

Et hic eſt ſextus menſis illi.

COMMENTARIA.

AMplificat miraculum. Nõ ſolum, inquit, concepit filium, ſed iam eſt ſextus à cõceptione mẽſis; eſt enim ſextus menſis argumẽtum vigoris cõcipientis; nã poſt ſextũ menſem non contingit aborſus à cauſa intrinſeca, ſed ab accidenti extrinſeco: quę enim fęmina ad ſextũ menſem perduxit fœtum, perfectæ virtutis eſt in concipiẽdo, & generando: nam ſi contingat, vt vetula concipiat, tamen non nutrit fœtum, nec ad ſextũ perducit menſem ſed aborſum patitur: at huic iã ſextus eſt menſis, vnde nõ virtutis propriæ, & naturalis, ſed Dei opus hoc eſt. tacite inſinuat Angelus partum futurum.

Quæ vocatur ſterilis.

COMMENTARIA.

PRoſequitur Angelus. Non ſenex tantum, ſed ſterilis erat Eliſabeth, & naturali potentia, etiam ſi iuuenis eſſet, ad generandum, ſeu concipiendum, deſtituta, adeoque ſterilis, ut omnibus manifeſta eſſet eius ſterilitas, eoq; nomine nota eſſet

ſet apud omnes. Connectitur hæc ſententia præcedenti ſic: illa, quæ ſterilis erat, quamque omnes hoc nomine appellabant, tantam uirtu tem à Deo eſt conſecuta, ut fœtum ad ſextum iam mēſem perduxerit, quod eſt ſignum perfectæ cōceptio nis, & partus futuri. Diximus de hoc miraculo, & facto Eliſabeth in præcedentibus.

ANNOTATIO CIX.

Quo differat ſterilis à cōclusa.

ADuerte, in Scriptura differre ſterilem, & concluſam. concluſa eſt, quæ potentia concipiendi naturali non eſt priuata, ſed eſt impedita ne concipiat. ſicut 1. Regum 1. dicitur de Anna: Concluſerat Dominus vuluam eius. & Geneſ. 20. Concluſit Dominus omnem vuluam domus Abimelech. Sterilis eſt, quæ priuatur potentia proxima naturali, eo quod corporis partes non ſunt aptum inſtrumentum ad cōcipiendum, etiamſi cognita ſit a uiro, quod accidit aliquando ex obſtructione venarum, & pororum matricis, quæ naturali arte, aut virtute remoueri non poteſt; tunc enim vere ſterilis eſt; & hæc erat olim oppobrio in lege, talis erat Eliſabeth. Hæc autem ſterilitas nō agnoſcitur, niſi lōgo tempore, & vſu. nam quædam fœminæ poſt multum temporis cōcipiūt, vnde non ſtatim ſterilitas certa eſſe poteſt, niſi poſt longam experientiam: idcirco dictum eſt, quæ uocatur ſterilis, quaſi temporis longitudine talis ab omnibus iudicata.

Quia non erit impoſſibile apud Deum omne uerbum.

COMMENTARIA.

COnfirmat Angelus vtrūque opus, nempe & quod annunciauerat Beatæ Virgini de conceptione, & partu futuro, & quod reuelauerat de Eliſabeth; quia, inquit, non eſt impoſſibile apud Deū omne verbū, quaſi diceret, nihil habent incredulitatis quæ dico, & annuntio, & quod tu Virgo cōcipies, & quod ſenex, & ſterilis cōceperit, quia apud Deum, qui auctor eſt vtriuſque, non eſt impoſſibile uerbū ullum, id eſt, potens eſt facere quęcunque dicit, quantumuis magna, & ardua illa ſint. Et bene apud Deū dicitur; quia hæc facultatem creatam ſuperant. Inſinuat Angelus omnia quæ nuntiauit, uerba eſſe Dei, & ſe nomine, & iuſſu Dei loqui. Non eſt autem Deus, ut homo; hic enim promittit ſæpe facere quę non poteſt, & narrat feciſſe, quæ nondum fecit, nec efficere valet: at Deus non ſic ſe habet; potēs enim eſt quæcunque dicit facere, & opere complere. Alludit Angelus ad illud Ieremiæ 32. Domine Deus, tu feciſti cœlum, & terram, & non eſt tibi difficile omne uerbum. Verbum appellat opus, ſeu rē verbo, uel uoce ſignificatam.

ANNOTATIO CX.

Verbum pro uoce & pro re ipſa vſurpatur

ADuerte, Verbum duobus modis accipi. Vno quidem pro voce ipſa ſignificante rem, ſiue ſit promiſſionis vox, ſiue narrationis, aſſertionis, aut negationis. Plena eſt ſcriptura huius ſignificationis. Matth. 15. Audito uerbo hoc ſcandalizati ſunt. & Matth. 12. Qui dixerit verbum contra filium hominis, remittetur ei. Lucæ 2. Nunc dimittis ſeruum tuum Domine, ſecundum uerbum tuum in pace. Pſal. 118. Memor eſto uerbi tui ſeruo tuo. Altero modo accipitur pro re ipſa, uerbo, ſeu voce ſignificata. Lucæ 2. Videamus hoc uerbum, quod factum eſt, id eſt, hoc opus nobis annuntiatum. Exodi 9. Cras faciet vobis Dominus hoc uerbum in terra, id eſt rē hāc, quæ dicta, & manifeſtata eſt. frequens eſt Scriptura in huiuſmodi locutionibus. Vbi annotandum eſt (verbum) non ſignificare opus ſeu rem abſolutè, ſed rem, quæ dicta, aut uoce ſignificata eſt. Hoc poſteriori modo accipitur in hoc loco Verbum. Hinc facile eſt intelligere huius ſententiæ ſenſum. Non eſt impoſſibile apud Deū omne uerbū. id eſt, nihil eorum, quæ Deus dicit, quouis modo id dicat, ſiue promittēdo, ſiue comminando, ſiue annuntiando, impoſſibile illi eſt; omnia enim quæcunque dicit facere poteſt. Sic exponunt Euthy-

nius in hoc loco, & Bernardus homilia quarta in Miſſus eſt. quamuis enim plura ſint poſſibilia Deo, quam ea, quæ loquitur, & locutus eſt, tamen hoc loco eum ſenſum ſententia habet; de illis.n. quæ dicta erant, Angelus loquebatur. Quidam, verbum, interpretantur rem: nam in ea ſignificatione accipitur aliquando, ut ſit ſenſus, omnis res poſſibilis eſt Deo. Sed facilior, & accomodatior eſt ſenſus prior. Aſſerit autem Bernardus dictum eſſe verbum, non autem opus, ut ſignificaret Angelus tam facile eſſe Deo facere opus, quam homini dicere verbum.

Verbum hominis multis modis fallax.

Ad maiorem autem declarationẽ aduerte, verbum hominis multas pati diſcordantias, vt ibidem etiam Bernardus annotat. Primò quidem diſcordat, & diſſentit à mente loquentis. nam homo ſæpe loquitur aliter, ac ſentit, promittit, quæ implendi non habet animum; affirmat, & negat, quę aliter ſe habere putat, quam pronunciat. & hoc mendaciũ eſt: cui opponitur virtus, quę dicitur veritas, ſeu veracitas, quæ conformitas eſt mentis cũ verbis, & vocibus. Hęc diſcordia longè eſt à Deo. Rom. 3. Deus verax eſt, omnis autem homo mendax. Secundò diſcordat uerbum hominis à facto, etiam ſi conſentiat menti: euenit enim, vt homo promittat, quæ implendi animũ habet; tamen poſtea mutat animũ, & non facit, quę promiſit, & implere decreuit. quod vitium infidelitas appellatur, eique aduerſatur virtus fidelitatis, quæ dicta, & facta concordat, & in Scriptura aliquando veritas, ſeu veracitas ẽt vocatur; magis tamen propriè Fidelitas dicitur, nam qui promiſit animo implendi, ſi poſtea non impleuerit, non dr̃ mendacium dixiſſe proprie, ſi.n. mendacium eſſet, numquam liceret non implere promiſſa, quod tamen licet. Vt.n. rectè dicit Seneca lib. 4. de beneficijs, c. 36. ſine vitio poteſt aliquis nouis cauſis rationalibus emergentibus promiſſa non implere, immo aliquando eſt virtus non implere, & vitium potius implere. quando ergo non impletur promiſſum, quod ſine uitio impleri poteſt, infidelitas eſt, a quo remotiſſimus eſt Deus, qui immutabilis eſt. Pſalm. 144. Fidelis Deus in omnibus verbis ſuis. Propter primam, & ſecundã perfectionem dictum eſt Num. 23. Non eſt Deus quaſi homo, ut mentiatur, neque ſicut filius hominis ut mutetur. Tertio diſcordat verbum hominis ab eiuſdem poteſtate, ea enim ſæpe facturum ſe pollicetur, quæ implendi non habet poteſtatem. quod ad imprudentiam, iactantiam, malitiam, aliaque vitia, aut ignorationem, ſeu errorem pertinet. huius radix eſt infirmitas, quia ualde limitatæ ſunt humanæ vires: in Deo autem talis diſcordantia non eſt; quęcunque.n. loquitur, & promittit, poteſt per omnipotentiam implere. Pſalm. 136. Omnia quæcunque voluit Dominus, fecit in cęlo, & in terra. de hac nunc dicitur: Non eſt impoſſibile apud Deum omne verbum. Hæc enim conſenſio uerbi ad poteſtatem maxime nunc erat neceſſaria, ubi de facto ſupra omnẽ poteſtatẽ creaturæ agebatur, nimirum, vt virgo conciperet Filium Dei, & quod ſterilis, ac vetula filium concepiſſet.

Veracitatis definitio.

ANNOTATIO. CXI.

DVO ſunt, quæ maxime Angelus Deo eſſe poſſibilia affirmauit, nempe, & quod Virgo cõcipiat, ac pariat, & quod Filius hic non hominis tãtum, ſed Dei etiam ſit, quod eſt, Filium Dei carnẽ aſſumere, ac hominem fieri. Hæc.n. duo, vtpote in ſe ardua, & inſolita, tali ſentẽtia confirmauit. De utroque aũt nonnulla dicere inſtituti noſtri eſſe uidet̃. Prius ergo de virginitate Matris agẽdum eſt, quam quatuor acerrimi hoſtes impugnare, & labefactare conati ſunt, euertere autem, aut expugnare non valuerunt. Hi ſunt Dęmon, Pagani, Iudæi, Hæretici. De quorum ſingulis agendum ſub breuitate eſt.

Quatuor acerrimi hoſtes uirginitatẽ Matris Dei impugnare conati sũt.

Primus omnium Dæmon eſt, primus quidem tempore, malitia, & aſtutia; tempore, quia ante Chriſti aduentũ, priuſque Virgo conciperet, hoc myſterium tentauit obſcurare, ut modo explicabimus. malitia autem, quia cæteri tres hoſtes huic uirginitati Matris contradixerunt ignoranter, non enim ſibi perſuaſerunt uirginem peperiſſe, licèt ignorantia eorum non fuerit excuſabilis, ſed omni potius digna reprehenſione. Pagani enim, Iudæi, & Hæretici non credentes virgi-

Qua ratione dæmõ tẽtauerit Deipara virginitatẽ obſcurare.

virginem concepiſſe, aggreſſi ſunt oppugnare veritatem, quam reuera, ſi voluiſſent, Deo adiuuante, cuius auxilium nemini defuit, agnouiſſent. At dæmon non ſic, ſed ſciens virginem concepturam, ac parituram, poſteaque concepiſſe, ac peperiſſe, veritatem euertere curauit. Aſtutia verò, quia præuenit veritatem, idque medio peracuto, ac ſubtili. Quæ omnia declarantur ex doctrina quadam tradita a Iuſtino Martyre in Apologia ad Antoninum Imperatorem. Dæmon enim ex ſcripturis Prophetarum intelligens multa futuri Euangelij myſteria, quæ ſuo erant tempore complenda, & populis in ſalutem credentium prædicanda, multo ante induxit gentes in opiniones quaſdã rerum fictarum, & fabuloſarum, quæ quandam ſimilitudinem haberent cum veritatibus futuris, vt quando hæ aduenirent, & annuntiarentur, gentes aut exiſtimarent eas eſſe fabuloſas, ſicut illas, quas audiuerant, aut eſſe ſimiles illis, minoriſque fieret diuina veritas, ſicque a fide Euangelij auerterentur. Hinc eſt, quod cum ex ſcripturis cognoſceret Chriſtum Filium Dei futurum, & de Virgine naſciturum, multoſque a languoribus curaturum, & in cœlos aſcenſurum, præoccupauit mentes hominum fictionibus, fabuliſque, quandam veri ſimilitudinem habentibus, nam finxit, multiſque perſuaſit quendam dictum Perſeum de Virgine natum, quendam alium Bellerophontem cœlum aſcendiſſe, Deum filios genuiſſe, & in humana forma apparuiſſe, Aeſculapium morbos curaſse, ceteraque ſimilia. Hinc Pilatus audiens Chriſtum Dei Filium, timuit, non quidem, vt recte annotat Cyrillus lib. 12. in Io. c. 20. ex vera fide, ſed ex errore illo diabolico, qui multos deos, & filios deorum arbitrabatur. Hac arte dæmon myſterium uirginitatis uerę euertere, & ab hominum mentibus propellere conatus eſt, nec in uanum omnino eius conatus ceſſit; multos enim a principio naſcentis Euangelij decepit, non tamen efficere potuit, quin Euangelica ueritas agnoſceretur, & ab infinita credentium multitudine reciperetur. Hæc fuit oppugnatio dæmonis.

Secundo loco, Pagani aduerſus hoc myſterium inſurrexerunt, ei contradicentes eo capite, & prætextu, quod rem impoſſibilem iudicarent, Virginem ſine uiro concipere, & parere, ut refert Auguſt. Epiſt. 3. ad Voluſianum; fides autẽ noſtra non ſolum poſſibile, ſed factum prædicat, & quamuis articuli fidei demonſtrari non poſſint a nobis, tamen contra Paganos eos negantes, duabus uijs agere poſſumus, quarum altera eſt, ut eorum fundamenta, & argumenta ſoluamus, cum ſint falſa, quia uerũ uero contrarium eſſe non poteſt. Altera ut quibuſdam manuductionibus utamur, quæ ad fidem conciliandam multum poſſunt. Quod autem ad priorem viam ſpectat, duo nobis maxime Pagani opponere potuerunt contra uirginitatem hanc, ad probandum, eſse de numero eorum, quæ fieri nõ potuerunt. Vnũ eſt, quia principium paſſiuum ſine actiuo nullo modo poteſt effectum producere; cum igitur fœmina ſit principium paſſiuum, uir autem effectiuum, ſiue actiuum, non poteſt ſola filium concipere. Cui argumento nos obijcimus, dato quod fœmina ſit principium paſſiuum, multa animalia naſci ſine ſexus admixtione, etiam ex ijs, quæ ſolent ex utriuſque ſexus coniunctione generari, nam ex terra, quæ eſt uelut mater, multa talia producuntur, & in aere etiã ex uaporibus ſæpe gignuntur. Reſpondent illi in huiuſmodi generationibus non deeſse principium actiuum; nam ſol, & aſtra ſupplent uirtutem cauſæ efficientis particularis & ſexus vnius. Ex hac reſponſione nos euertimus argumẽta eorum; nam non dicimus ſolam uirginem ſine principio actiuo concepiſſe, ſed ſine uiro, intercedente tamen uirtute Altiſſimi, & Spiritus Sancti ſuperuẽtione ſupplente viri efficaciam: non ergo negamus actiuum principium, ſed quoddã principium, nempe uirũ. Obijciẽt illi: in animalibus imperfectis, Sol, & aſtra ſupplent uirtutem ſexus, tamen non in perfectis, qualis eſt homo: at nos reſpondemus, ſaltem illud principium illorum non eſſe uerũ, ex cõmiſtione ſexus debere animal produci, quia paſſiuũ principiũ non eſt ſine actiuo: quod uero in animalibus imperfectis, non atq;

Quid Pagani opponãt Virginitati Deipara.

Duplici via contra Paganos pro Virginitate Deipara agi põt.

in perfectis ſol ſuppleat virtuté ſexus, fatemur, ſed nos non dicimus ſolem locum viri ſuppleuiſſe, ſed Deum ipſum, qui auctor eſt ſolis: & ſi Sol potuit animal imperfectum de terra gignere, cur nó Deus ipſe in viſceribus Virginis potuit perfectum animal, nempe hominé generare, & Virginem fœcundare? Alterum quod Pagani opponere potuere, eſt, inſolitum eſt Virginem ſine viro generare, cui nos reſpondemus. Primo cũ Auguſtino lib. 10. Ciuitatis ca. 29. cum is qui concipiebatur ſit ſingularis, nec ſimilis homo ante viſus, non mirum ſi eius conceptio ſingularis eſt. Secundo: Si agens naturale huius conceptionis principium eſſet, profecto inſolita res non eſſet, ſed plures huiuſmodi experiremur cóceptiones: at cum ſit ipſe Deus ſolus, qui quando vult, & quæ vult, operatur, non eſt argumentum contra veritatem ex eo, quod res inſolita eſt.

Altera via contra Paganos eſt manuductio ex quibuſdam exemplis, & ſimilitudinibus, in cuius rei gratiam notanda eſt Baſilij doctrina hom. 8. Hexameron, & Iſa. 7. vbi de hoc eodem myſterio loquens dicit Deum prouidum omnium, cum præſciſſet fidei noſtrę articulos multa continere ſupra naturæ virtutem, & communem curſum cauſarum, effeciſſe quoſdam effectus naturales, in quibus quædam ſimilitudo licet imperfecta, inueniretur, ut per eos, velut quadam manuductione inducerétur homines in aſſenſum illarum ſupernarũ ueritatum, ne omnino incredibiles, aut ridiculæ quædam crederentur. Cótra Paganos autem pro virginitatis huius myſterio opponit Baſilius vultures, quos eorundem Paganorum naturales hiſtoriæ narrant, ſæpe ſine ſexus commiſtione concipere, & prolificare. Hoc eodem exemplo vulturum vtitur Ambroſius lib. 5. Hexam. c. 6. Lactan. etiam lib. 4. de vera ſepientia cap. 11. pro hoc eodé myſterio contra Paganos, profert multa animalia ſine coniunctione concipere, ſed ſolo vento fęcũdari, & refert equas Hiſpanas quaſdam ſine maſculis uento grauidari. quod & Poeta 3. Georg. fatetur, & graues auctores confirmant, ut Ambroſ. lib. 4. Hexam. cap. 21. & Auguſt. lib. de bono coniug. cap. 2. Vtuntur etiã pro hoc myſterio, exéplo apũ, quas prolificare ſine commiſtione: ffirmant, non ſolum ipſi, ſed multi alij Doctores, & idem Vergilius loco allegato. Ariſto. etiam lib. 4. hiſtoriæ animalium cap. 11. tradit, nonnulla aquatilia ſine coitu generare: non igitur ſimpliciter impoſſibile eſt fęminã ſine commiſtione concipere. Quod ſi id inter homines naturaliter non fit, at non eſſe in ſe rem repugnantem exempla producta cóprobant, nec nos uirtuti naturali id tribuimus, ſed Deo ipſi, qui eſt ſupra naturã, & ipſius naturæ auctor. *Iſaia 7.*

Tertio loco Iudæi hunc articulũ impugnant, contra quos efficacius, quam contra Paganos procedere poſſumus: cum Paganis enim nó habemus ullum commune fidei principium, quo eos reuincamus; habemus autem cũ Iudęis: nam & hi admittunt ſanctarum ueterũ Scripturarum ueritatem, earundem igitur teſtimonijs efficaciſſimis reuincendi ſunt. *Iudæi ĩpugnãt Maria Virg.*

In primis hi non poſſunt confugere ad Paganorum fundamenta, nimirum id impoſſibile eſſe; nam Scriptura eos falſitatis huius cóuincet. Ier. 32. Domine Deus tu feciſti cęlum, & terrã, & non eſt tibi difficile omne uerbum. Pręterea ex Geneſ. 1. Si enim fecit Deus de coſta uiri fęminam, cur non & uirũ de ſubſtantia fęminæ efficere poterit? Iudæi ergo non poſſunt negare potentiã, id ſolum ſibi negare poſſe uidentur, nẽpe factum, quia Deus nihil tale unquã fecit, aut faciet. contra quos Scripturæ teſtimonia pugnant, quibus id futurũ eſſe, pręd:ctũ, & promiſſum eſt. ex quibus nonnulla proferemus, idq; ſub breuitate.

Eſt igitur illud inſigne teſtimonium, quod Matthęus refert ex Iſaia cap. 7. Ecce Virgo concipiet, & pariet filium, quod Iudæi ſentientes illo ſe conuinci, quærunt infirmare, & efficaciam eius minuere, ut referunt Origenes lib. 1. contra Celſum, & Tertullianus contra Iudæos cap. de probatione Natiuitatis Chriſti. Obijciunt ergo Iudæi, in Hebræo nomen עלמה Almah non ſignificare uirginem, ſed adoleſcentulam, ſiue ſit uirgo, ſiue corrupta. Contra hanc autem calumniam Iudæorum,

dæorum, multa faciunt. Primo quidẽ in hoc loco non eſt nomen ſimpliciter poſitum, ſed cum litera ה emphatica ha Almah. quo modo ter tantum in tota Scriptura reperitur poſitum. Primo Geneſ. 24. vbi de Rebecca dictum eſt; Puella decora nimis, & pulcherrima virgo, & incognita viro. ſtatim adiungitur de eadem; puella quæ egredietur ad hauriendam aquam. Quo loco habetur ha Almah. ex præcedentibus autem conſtat virginem, & viro incognitam fuiſſe; non igitur adoleſcentulam ſolum, ſed uirginem ſimul ſignificat. Secundo Exod. 2. de Maria ſorore Moyſis dicitur: Puella perrexit, & vocauit matrem. ibi ſcriptum eſt ha Almah, erat autem tunc illa duorum annorum, vnde virginem fuiſſe certiſſimum eſt. Tertio, hoc in loco Iſaiæ reperitur, non autem alibi præter hæc loca. Cum igitur in duobus præcedentibus, hoc nomen virginem ſignificet, non eſt dubitandũ, in hoc loco etiam idem ſignificare.

Secundo. Contra Iudęos facit ipſum nomen etiam ſine litera, ſeu articulo poſitum, virginem adoleſcentulam ſignificare in Scriptura, quod Baſilius Iſa. 7. probat ex illo loco Scripturæ Deut. 22. Si quis inuenerit in agro puellam deſponſatam, & vim intulerit ei, interficite eum, puellæ autem nihil faciatis. ibi legitur Almah. certum eſt autem ibi uirginem nondum cognitam ſignificare. Similiter ex illo 3. Regum 1. ubi Sunamitis illa, quæ Dauid ſenem calefaciebat, Almah dicitur, & tamẽ uirgo erat. Sunt etiam loca Scripturæ alia, in quibus nomẽ hoc ſemper pro uirgine uſurpatur.

Tertio facit contra Iudæos etymologia nominis, nã trahitur a uerbo עלם quod ſignificat Latine abſcondo, inde nomen Almach, quaſi fęmina abſcondita, & adhuc hominum aſpectibus occulta, ut notat Hieronymus Iſaiæ 7. Hinc eſt quod ſignificat virginem adoleſcentulam parentum domibus reſeratam, & clauſam, nondumque viro traditam. Sunt enim tria nomina, ut Hieronymus linguæ Hebrææ peritiſſimus lib. 1. contra Iouin. annotat נערה Naara quod ſignificat adoleſcentulam, ſiue ſit uirgo, ſiue corrupta בתולה Betulah, ꝙ ſignificat uirginem, ſiue adoleſcentula ſit, ſiue ętate prouecta, & עלמה Almah quod utrumque comprehendit, nimirũ uirginem adoleſcẽtulam, & tenerę ætatis, talis erat Beata Virgo, quando concepit Filium Dei, idcirco hoc nomine uſus eſt Iſaias, myſterium futurum prænuntians. Nec hoc tãtum ſignificat, ſed uirginẽ abſconditã, & ab hominũ conſpectu ſemotã, quo quidẽ Hieronymus in quæſtionibus Hebraicis ſuper Geneſim ſignificari dicit uirginitatem ẽt, ac puritatem mẽtis Beatæ Virginis, quæ & mente, & corpore Virgo erat puriſſima.

Facit quarto contra Iudæos auctoritas 70. Interpretum, qui Chriſtũ ſecundum carnem prçceſſerunt; cumque Hebræi idiomatis eſſent peritiſſimi, uerterunt nomen illud Græce παρθένος, ideſt virgo. Notat autem Baſilius Iſa. 7. illos maluiſſe dicere παρθένος, quamuis non exprimeret nomen hoc ætatem; nam ẽt virgo ætate prouecta dicitur παρθένος, quam uertere νεᾶνις, quod ſignificat iuuenem, ſeu adoleſcentulam, ſiue Virgo ſit, ſiue corrupta, nam illo nomine myſterium ſignificarunt, quod virgo conciperet, non autem exprimebatur, ſi dictum eſſet, adoleſcentula concipiet. Chryſoſtomus hom. 5. in Matth. vtitur hoc argumento, nimirum, auctoritate 70. Interpretum, qui virginem ſignificari per prophetam ſua uerſione teſtati ſunt. Hinc optimo iure reprehendit Irenæus lib. 3. c. 24. illos, qui hunc locum uertentes dixerunt. Ecce adoleſcentula concipiet, cum Virginitatis myſterium hoc nomen non ſignificet.

Facit quinto contra Iudæos id, quod annotant Origenes lib. 1. contra Celſũ. & Baſilius, & Cyrillus Iſaiæ 7. Iſaiã ea uerba protuliſſe tãquam quoddã ſignũ mirabile Regi Achaz, renuẽti accipere, ſeu petere ſignum. Ecce, inquit, Dominus ipſe dabit uobis ſignum, Virgo concipiet, &c. Si autem non Virgo, ſed fęmina corrupta conceptura prænuntiatur, nihil mirabile prędicebat, nec ſignũ erat ita admirandum, ut ceteris ſignis, ꝙ obtulerat, præponeretur: nouũ ergo, & efficaciſſimũ eſt teſtimoniũ uirginitatis cum maternitate. Aduerte aũt in Hebræo uerba habere expreſſiorẽ ſignificationẽ: non. n. eſt uerbum, Virgo concipiet,

piet,ideſt,quę uirgo eſt,cōcipiet poſtea uiri coniunctione,at in Hebręo nomen eſt,quaſi Latine dictū eſſet,Ecce Virgo grauida,ſeu,Ecce Virgo habens in utero,quod magis explicat myſteriū, quàuis etiam idem ſignificatur,quando dicitur: Ecce Virgo concipiet. Aduerte ēt Prophetam non ſolum ſignificaſſe uirginitatem in concipiendo, ſed etiam in pariendo : Ecce, inquit, Virgo concipiet,& pariet. Quod annotauit Ambroſius Epiſt.81.ad Siricium.De hoc tamē poſtea dicemus.Hæc de hoc teſtimonia dicta ſint. Eſt etiam teſtimonium Iſaiæ. 53. Aſcendet ſicut virgultum coram eo, & ſicut radix de terra ſitienti, quod teſtimonium copioſus explicabitur paulo inferius.

Nunc vero illud eſt annotandum de terra ſitienti, i.ſicca, & ſine humore aquæ non receptæ,ad ſignificandam Beatam Virginem, de qua naſciturus erat Chriſtus,qui & virgultum,& radix dr̄. Verè erat illa terra ſitiens, quæ ſine viri ſemine concepit.aliter enim terræ ſiccę conferri non poſſet, ſicque ibi Hieronymus aduertit,& perpēdit uerbum hoc. Concilium etiam Conſtantinopolitanum ſextum act. 8. idipſum annotauit. Extant etiam ante Iſaiam teſtimonia veritatis huius:nam Gen.3.à mūdi principio,idipſum indicauit Deus: diabolo enim comminatus dixit:Inimicitias ponam inter te,& mulierem, inter ſemen tuum, & ſemen illius. Proferant Iudæi cauſam,cur dictum eſt,ſemen mulieris; ſi enim de viro conceptus eſt Chriſtus, potius viri ſemen,quàm fęminæ dicendus eſſet. ſi igitur ſemen mulieris dictū eſt,futura ergo erat mulier, quæ ſine uiro conciperet. hanc nos dicimus Beatā Virginem Chriſti matrem. Vnde merito Cyprian.hoc teſtimonio vſus eſt lib. 2.contra Iudæos c.8.ad hanc uirginitatem confirmandam.

Poſt hoc eſt teſtimonium Leuit. 12. in quo ſignificatum eſt idem myſteriū ab ipſo Deo:Mulier, inquit, ſi ſuſcepto ſemine pepererit,immunda erit.Reſpōdeat Iudæus, cum non ſit in ſacra Scriptura uerbum ſuperfluum, & ſine myſterio poſitum, quid eſt, quod lex illa à Deo limitata eſt, ſi ſuſcepto ſemine, immunda erit, cum ſatis eſſet dicere, ſi pepererit. profecto ratio & cauſa alia non eſt, niſi quia futura erat mulier nō ſuſcepto ſemine paritura, quæ lege immunditiæ non eſſet comprehenſa. quo teſtimonio vſi ſunt ad Virginitatē hanc defendendam, Origenes homilia 8. in Leuiticum, ſeu Cyrillus lib. 8. in Leuit. & Theophylactus Lucæ 2. de hoc autem teſtimonio plura dicemus cap. 2. annot.35.cui teſtimonio conſonāt,quę præcepit Deus Exod.13.& Num.8.Sanctifica mihi omne primogenitum,quod aperit uuluam:futurus enim erat primogenitus,qui matris uulnam non aperiret,ſed matre integra naſceretur.de hoc autem loco plura dicemus in ſequenti capite ſecundo,ibique perfectius explanabitur. Perſeuerauit etiam Deus in hoc myſterio indicando. nam etiam Dauid 2.Regum 7. dixit: Suſcitabo ſemen tuum poſt te, quod egredietur de utero tuo.

Quis eſt iſte uterus Dauid? nā filius non eſt de utero,ſed de lumbis uiri, uterus enim non uiri,ſed fęminæ eſt;& filius de fęminæ utero naſcitur. certe uterus eſt hic uirginis matris,de qua egreſſus eſt Chriſtus ſemen Dauid promiſſum,ſine lumbis,aut ſemine uiri. Intellexit myſterium ipſe Dauid ſibi ſignificatum.nam Pſalm.131.repetens promiſſionem ſibi a Deo factam dixit. Iurauit Dominus Dauid: De fructu uentris tui ponam ſuper ſedem tuam.fructus enim hic Chriſtus eſt, qui non uiri lumbos, ſed matris uētrem ſolum nouit.Quo teſtimonio utitur rectè Irenæus ad Virginitatem hanc comprobandam lib.3. ca. 27. & Tertullianus lib.3. contra Marcion.Hac de cauſa Chriſtus ipſe uermi comparatus eſt, qui de terra ſine ſexus commiſtione naſcitur. Ionæ 3. uermis ille rodit cucurbitæ radicem,& arefacta eſt. ibi ſignificatur Chriſtus,qui de Virgine natus legem ueterem aboleuit, & ceſſare fecit: non enim propter natiuitatem Chriſtus uermi confertur, ut annotauit Ambroſius ſermone 3. & Auguſt. Epiſt. 49. ad Deogratias quæſtione 6. & ante eos Origenes homilia 14. in Lucam, & poſt hos Maximus in ſermone de Dominica Palmarum,& Bernardus in ſermone de paſſione Domini, interpretantes, omnes hi illud

Pſal-

Pſalmi 21. Ego ſum vermis, & non homo, affirmant Chriſtum vermem dictũ eſſe ſimilitudine quadã natiuitatis, vermis enim intra terram, aut intra lignũ, concipitur & naſcitur virtute ſolis, ſine ſexus commiſtione: ſic Chriſtus ſine viro intra viſcera Beatæ Virginis virtute Spiritus ſancti ſuperuenientis, & Dei obumbrantis genitus eſt. Sunt multa teſtimonia huiuſmodi. ſed hæc pro breuitate inſtituti præſentis ſufficiant. Quæ ſi non omnia, incredulos conuincunt, oſtendunt tamen virginitatem cum prole eſſe inſinuatam in Scriptura.

Hæretici Mariæ Virginitatẽ negantes, refutantur. *Tres hæreticicorũ ſectæ circa Deiparæ virginitatem.* Quarto loco huic myſterio contradixerunt Hæretici, negantes Virginis integritatem, non quaſi rem Deo impoſſibilem, ſed quaſi rem non factam, qui profecto ſunt maiori reprehenſione digni, quia Euangelium profitentur, & media in luce cæcutiunt. Sunt autem in tres ſectas diuiſi. Quidam enim virginitatem negarunt ante partum, dicẽtes Beatam Virginem concepiſſe de viro, & Chriſtum filium eſſe Ioſeph, ſicut cæteri homines filij ſunt propriorum parẽtum. Hanc hæreſim dogmatizauit Cherintus, vt refert Irenæus lib. 1. cap. 25. quam aliqui ſecuti ſunt, quos libens omitto. ea tamẽ facile euertitur Matthæi *Matth. 1.* verbis c. 1. generatione enim Chriſti ſecundum carnem enarrata, dixit: Iacob genuit Ioſeph virum Mariæ, de qua natus eſt Ieſus, qui dicitur Chriſtus. Perpende de ceteris dictum eſſe: Dauid genuit Salomonem; Salomon genuit Roboam, & ſic continuãdo dictum eſt, Iacob genuit Ioſeph: at quando ad Chriſtum peruẽtum eſt, mutata eſt forma dicendi. non enim dictum eſt: Ioſeph genuit Chriſtum, ſed, Ioſeph virum Mariæ; ne quis etiam ſuſpicaretur nomine viri ſignificaſſe coniũctionem, adiũxit: De qua natus eſt Chriſtus. nõ autem dixit: De quibus. Teſtimoniũ igitur apertum non de uiro, ſed de ſola matre natũ eſſe Chriſtum. Hac de cauſa fuit figurata Beata virgo Exodi 3. in Rubo arden- *Exod. 3.* ti ſine combuſtione, ut dicit Gregor. Nyſſenus oratione de Chriſti natiuitate: Chriſtus autem in uellere Gedeonis *Iudic. 6* Iudicum 6. quod de carne natum, ſine carnis læſione tondetur, ut dicit Bernardus ſermone ſecundo in Miſſus eſt.

Contra hæreticos negãtes B. Virginẽ in ipſo partu Virginẽ permanſiſſe. Quidam alij hæretici cõfitẽtes Chriſtum non de viro, ſed ſine commiſtione de ſola fœmina conceptum, dixerunt Virginem fuiſſe in conceptione, ſed nõ in ipſo partu, nec integritatem cõſeruaſſe dum peperit. fuit ergo ſecundum horum dogma Virgo ante partum, ſed nõ in partu, quia Virginitatis clauſtrum in partu apertum exiſtimarunt. Refert Ambroſius hanc hæreſim Epiſtola 81. ad Siricium. Auguſtinus autem lib. 1. contra Iulianum cap. 2. tribuit eam Iouiniano. Quam hæreſim multo ante refellit Dauid Pſalm. 21. ubi in perſona Chriſti loquens, ait. Tu es, qui extraxiſti me de vẽtre, ab vberibus matris meæ in te proiectus ſum ex utero. quod teſtimonium perpendit Auguſtinus Epiſtola 120. ca. 12. ſic. Dum nemo ſit, qui de uentre matris egrediatur, niſi Deo opitulante, quid eſt, quod de Chriſto peculiariter dicitur, Tu es, qui extraxiſti me de uentre matris? concludit, ea de cauſſa dictum eſſe, quia ſolus Chriſtus, integra, & incorrupta matre perſeuerante, per Dei virtutem de ventre egreſſus eſt. Ambroſius contra hanc hæreſim adfert illud Iſaiæ 7. Ecce Virgo concipiet, & pariet. in vtroque enim Virgo futura prænuntiatur.

Contra hæreticos negantes Deiparã Virginẽ poſt partũ permanſiſſe Quidam alij confeſſi ſunt virginitatem ante partum, nimirum in cõceptione, & etiam in partu; negarunt tamen eam poſt partum, aſſerentes poſt filij, ſeu Chriſti, partum, copulæ indulſiſſe, & filios de Ioſeph genuiſſe. Huius hæreſis meminit Epiphan. Hæreſi 78. & Auguſtinus lib. de hæreſibus cap. 56. referuntque huius hæreſis dogmatizatores dictos eſſe Antidicomaritas, quaſi impugnatores, & aduerſarios Mariæ. Hanc hæreſim amplexus eſt Heluidius, contra quem ſcripſit Hieronymus. Quam etiam Spiritus Sanctus multo ante refutauit per Ezechielem cap. 44. dicentem: Conuerti me ad viam portæ Sanctuarij exterioris, quæ reſpiciebat ad Orientem; & erat clauſa, & dixit Dominus ad me, porta hęc clauſa erit, & non aperietur, & vir non trãſiet per eam, quoniam Dominus Deus Iſrael ingreſſus eſt per eam, eritque clauſa Principi. Hæc verba non poſſumus

ſumus

ſumus accommodare illi Templo materiali; nulla enim talis porta in eo erat, quæ principi eſſet clauſa; per quam Dominus Deus ingreſſus eſt: neceſſe eſt igitur eam eſſe Beatam Virginem, per quã Chriſtus ingreſſus eſt in hunc mundũ. quæ ſi verba cõſideres, ter dicta eſt clauſa, quia ante partum, in partu, & poſt partum Virgo permanſit: immo cauſa adfertur, quare poſt partum Virgo fuit: quia, inquit, Dominus ingreſſus eſt per eam: non enim decebat hominem peccatorem per eam ingredi portã, per quã ingreſſus fuit Saluator hominum. Hoc teſtimonio vtuntur Patres antiqui ad probandum myſterium hoc, inter quos ſunt, Ambroſius lib. de inſtitu. Virginũ. ca. 7. & 12. & Epiſtola 81. Hieronymus in commentarijs illius loci, Chryſoſt. homilia de Ioãne Baptiſta, Auguſtinus ſermone 14. de Natiuitate Domini, & Damaſcenus lib. 4. de Fide cap. 15.

Tres hæreſes ſupradicta vnico Angeli verbo cõuincuntur.

Omnes hæ tres hæreſes uerbis huius lectionis noſtræ confutantur, & euertũtur. Primo quidem Beatæ Virgini dicenti: Quomodo fiet illud, quoniam virum non cognoſco, Angelus reſpõdet, Spiritus Sãctus ſuperueniet in te, quaſi diceret, non concipies hunc filium viri cognitione, ſed Spiritu ſancto ſuperueniente; ſic enim reſponſio accommodatur interrogationi: Si autem viri copula intercederet, non ſic reſpondendum erat. Prima igitur hæreſis refutatur, & Virginitas ante partum cõprobatur. Secundo. Hæc ſuperuentio Spiritus ſancti non ad concipiendum ſolum, ſed etiam ad pariendum facta eſt, & ab Angelo promittitur: nam dixerat: Ecce concipies, & paries; inquirẽti autem, quomodo fiet illud, nempe, ut cõcipiam, & pariam, dicitur, Spiritus ſanctus ſuperueniet: igitur Virgo eſt etiam in partu, & ſecunda hæreſis repellitur, vtramque etiam verbum ſequens improbat. Non erit impoſſibile apud Deum omne uerbum, quaſi diceret, natura quidem hũc partum efficere non poteſt, efficiet autẽ is, apud quem nihil eſt impoſſibile; igitur, & partus, & conceptus ſupernaturales ſunt, & virtuti naturæ non conceſſi, quod non eſſet, niſi Virgo in partu, & ante partum extitiſſet. Tertio, illud (virum non cognoſco) hæreſim tertiam refutat; uti enim in eius expoſitione diximus, non ſolum dicit, ſe de præſenti virum non noſſe, ſed omne tempus concludit, ſcilicet, nõ noui, nec noſcere vnquam licet. Ratio etiam ipſa id confirmat: nam ſi reuelanti Angelo Filij Dei cõceptionem, oppoſuit Beata Virgo, ſe non cognoſcere uirum, qua ratione induci potuit poſtea eum cognoſcere propria uoluntate, Angelo non reuelante, & ad cõcipiendum hominem merum, & peccatorem? profecto alienũ ab omni intellectu id eſt. Multa de hac materia dici poſſent, quæ ad librum potius particularẽ, quã ad Commẽtariũ pertinent. Satis videtur hęc eſſe pro inſtituto pręsẽti, & huius lectionis explicatione.

Dixit autem Maria.

COMMENTARIA.

VErba ſunt Euangeliſtæ continuantis hiſtoriam, & connectentis, quę Beata Virgo reſpõdit. Verbum autem (Dixit) indicat perfectam intelligentiam, qua Beata Virgo diuino lumine illuſtrata cõprehendit totum id, quod Angelus de modo myſterij peragendi reſpõderat; ſimul etiam & fidẽ, qua his, quæ intellexerat, credidit; plena igitur interius dono, intellectus, & fidei, profert exterius reſponſum. Quique animam illuſtrauerat ad intelligẽdum, Deus ipſe etiam vocem excitat, & dirigit, ut loquatur verba digna Deo.

Ecce Ancilla Domini, fiat mihi ſecundum verbum tuum.

COMMENTARIA.

COnſenſum præbet Beata Virgo ijs, quæ Angelus annũtiauerat, non qualemcumque, ſed plenum obedientia, humilitate, fide, & prudentia. Obedientiam quidem particula (Ecce) indicat, ecce inquit, quaſi diceret, prõtiſſima & parata ſum, non repugno, non contradico, non detrecto: Humilitatem, verba (ancilla Domini) oſtendunt: cum

cum enim futura mater filij Dei annunciaretur, ipſa ancillam ſe, Dominum, autem filium, & Deũ, qué cóceptura erat, appellat, & cõcipere ac parere, ancillari, ac miniſtrare, & ſeruire Domino vocat. Quo etiam verbo ſuã obedientiam magis cómédat; paratã enim in ſe, & obedientem offert, vt par eſt ancillis obedire Dominis ſuis, maximè auté tanto Domino. Fidé uero, verbũ (fiat mihi) commendat. credidit enim omnia, quæ Angelus locutus ei erat, & Deũ ipſum auctorem huius myſterij confitetur; nõ enim inquit, faciã quod dicis, ſed fiat mihi, id eſt, operetur Deus in me, quæ tu eũ facturũ annuntias, non hoc opus mihi arrogo, aut uſurpo, ſed virtuté omnipotentis agnoſco. Prudentiã demũ verbũ illud (ſecundũ verbũ tuũ) manifeſtat, non enim cóſenſum ſuũ generaliter exhibebat, niſi ad concipiendũ ſine uiri copula, iuxta formã ab Angelo præſcriptã, idcirco prudenter adiunxit ſecundũ uerbũ tuũ. quod etiã plenitudiné conſenſus ſignificauit, vt fierent in ſe omnia, quæ Deus per Angelũ indicabat. quod uerbũ caſtitaté mirã ipſius, & profundã humilitaté ſignificat; puritatis enim, & caſtitatis ardentiſſimus amor induxit eã, vt quãuis ſciret, non aliter ſe cócepturã, quã annuntiabatur, verbis etiã exprimeret, cũ hac conditione ſe præbere conſenſum. Humilitas auté effecit, ne expreſſe verba Angeli magnifica, & glorioſa repeteret, dicendo, fiat mihi ita, ut ſuperueniat Spiritus ſanctus in me, & virtus Altiſſimi obũbret mihi, ſed tacite indicauit. ſecundum; inquit verbum tuum.

Deiparæ reſpõſũ varie exponitur à Patribus.

ANNOTATIO CXII.

QVod ad verba attinet, Ambroſius in hoc loco legit (cõtingat mihi) qđ nos dicimus (fiat mihi) accommodatior eſt autem lectio noſtra. Quod vero ad ſenſum ſpectat, variãt doctores in eo interpretando. Primo quidem Athanaſius ſermone de Deipara ſic interpretatur, vt ſint verba optantis, & hæſitantis in hunc ſenſum. Vtinam fieret quod dicis, de quo hæſito. Hæc tamen expoſitio omnino recipi non debet, quę multum perfectioni Beatæ Virginis detrahit, & ſententiam ipſam detorquet: crediderat enim Beata Virgo Angelo nuntianti. Secundo. Ambroſius aſſerit illud verbum, fiat mihi, ſeu, contigat mihi, eſſe voti, & deſiderij, coniuncti tamen cum fide; credebat enim, & ſimul deſiderabat. idemq; ſentit Euthymius, quaſi diceret, credo quod dicis, & deſidero, ac opto vt mihi fiat. quæ quidem expoſitio videtur nonnihil detrahere humilitati Beatæ Virginis, quæ ita de ſe depreſſe ſentiebat, vt non eſſet auſa deſiderare, ſed ſolum id præſtitit quod Dominus exigebat, nempe conſenſum. Tertio loco Bernardus homilia 4. in Miſſus eſt, negat eſſe verbum optantis, dicit tamen eſſe uerbum orantis, & deprecantis, quaſi deprecata eſſet, vt tale myſterium in ea perageretur. quæ expoſitio eadem de cauſa, qua præcedens non uidetur accommodata. Quarta igitur eſt ſententia Auguſtini, quæ legitima videtur ſermone 17. de Sanctis, nimirum eſſe verba conſentientis, & aſſenſum præſtantis diuinæ voluntati; hunc enim conſenſum Angelus expectabat, & hic ſolum quærebatur. ſolet auté Scriptura eo uerbo vti in ea ſignificatione. Danielis 14. Dixit Daniel Regi, fiat iuxta verbum tuum, id eſt, aſſentior, vt fiat, ſicut dicis. Ioſue 2. Dixit Raab ad exploratores, ſicut locuti eſtis, ita fiat. ita nunc in præſenti dictum eſt; Fiat mihi ſecundum verbum tuum. Eſt autem verbum ſolius conſenſus expreſſiuum, non autem rei effectiuum, nec ſicut illud Chriſti Matth. 15. Fiat tibi ſicut vis, hoc enim non ſolum ſignificatiuum conſenſus, ſed factiuum rei fuit: at verbum Beatæ Virginis ſolum ſignificatiuum, quo ſe conſentire ſignificauit, efficere autem quod annuntiatum erat, Deo ipſi proprium erat. Solet etiam Scriptura, eo uti uerbo in ſignificatione optandi, & deprecandi, vt ex multis locis conſtat: tamen in hac

ſen-

ſententia verbum eſt aſſentientis & acceptantis. Dubitatio autem ſe offert, cum potuiſſet Deus concipi, & naſci de Beata Virgine, eius conſenſu non requiſito; ſicuti etiam de Adam dormiente Euam formauit, cur ipſius conſenſum habere voluit? Reſpondeo conuenientiſſime id eſſe factum. Primo quidem, quia in hoc myſterio ſponſalitia celebrabantur Dei Patris cum Beata Virgine, & Filij Dei cum humana natura, & Chriſti cum Eccleſia, vt ſupra explicuimus: decuit ergo interuenire conſenſum eius, quæ ſponſa Patris erat, & naturam humanam, ipſamque Eccleſiam repræſentabat: in ſponſalitijs enim conſenſus vtriuſque partis eſt. Secundo, vt ſicut per conſenſum fœminę ruina hominum ſumpſit exordium; ita etiam ſalus, ac reparatio, per fœmine conſenſum progrederetur. Tertio, vt ſignificaret Deus aliter in creatione noſtra, aliter in reparatione ſe habere voluiſſe: creauit enim nos, deditque eſſe ſine noſtro conſenſu, at ſalutem non impartitur niſi uolentibus: idcirco Euam dormiente Adam; Chriſti uero carnem, Virgine beata vigilante, & conſentiente, formauit. Quarto, ut nos omnes obligaret Beatæ Virginis ſtrictiſſimo uinculo charitatis. magno quippe affectu eſt à nobis proſequenda ea, cuius arbitrio ſalus hominum eſt commendata; non enim aliter voluit Deus homo fieri pro nobis, quam Beata Virgine libere conſentiente. Multum profecto illi debemus, & quod caro Chriſti de ea ſumpta eſt, & quod conſenſum liberum exhibuit. Quinto vt non ſolum efficeretur mater filij Dei, ſed digne eum conciperet: fuit autem multum dignificata, quando vltra gratiam habitualem receptam, eximiam fidem, obedientiam, humilitatem, charitatem in eo concipiendo exercuit. quod factum eſt quando nuntio Angelico conſentiens dixit: Ecce ancilla Domini, fiat mihi ſecundum verbum tuum.

Quare De⁹ Virginis cõſenſũ requiſierit.

ANNOTATIO CXIII.

Verbum illud (ancilla) profundæ humilitatis Beatæ Virginis eſt argumentum. vt enim Ambroſius annotat, quæ mater Dei eligitur, ancillam ſe appellat, quod humilitatis eſt tanto profecto maioris, quanto inferius eſt eſſe ancillam, quam eſſe matrem; eſſe ſeruam, quam eſſe Dominam. Vt autẽ hęc humilitatis profunditas intelligatur, notanda eſt Gregorij doctrina lib. 34. Moralium cap. 7. hoc nempe inter ſuperbos, & humiles intereſſe diſcriminis ſuperbi enim ſi quid boni aut recte facti habent, in eo oculos mentis infigũt, & à multis, quę minus recta ſunt in eis, auertunt. humiles vero contrario ſe gerũt modo; ea in ſe, quæ minus recta, aut digna ſunt, conſiderant, nec mentẽ ijs conſiderandis, quæ laudabilia ſunt, applicant, ſicque in humilitate poſiti depreſſe de ſe ſentiũt; quod enim in ſe bonum, perfectum, & magnũ eſt, in Deũ referunt, quod vero imperfectum, aut minus eſt, ſibi tribuunt. Hoc nũc impletum cernimus in Beata Virgine; nã Angelus eam futurã eſſe matrem filij Dei, concepturamque, ac parituram filium, qui regnaturus eſſet in ęternum, prænũtiauit; ipſa vero, id tribuens Deo, mentem in id quod humilius videbatur, cõuertit, nẽpe quod ancilla ſit, ſeq; in hoc opere, ex parte ſua ancillari, & ſeruire Domino confitetur; quod quidem verũ eſt: vt enim inquit Auguſtinus libro de Natura & gratia contra Pelagianos c. 34. Humilitas virtus tunc eſt, quando eſt cum veritate coniuncta; in mẽdacio enim non nititur virtus: erat autem veriſſimum Beatam Virginem eſſe ancillam, & matrem, concipere, & ancillari, quamuis diuerſis rationibus, ut docte tradit Gregorius lib. 9. epiſtola 61. Mater enim erat, & filiũ concipiebat, quatenus de eius ſubſtantia caro Chriſti opera Spiritus ſancti formata eſt. Ancilla autem quatenus is, cui caro formabatur, Deus erat: vnde eius opera & concipere, & ancillari, & famulari fuit. Conuertit igitur oculum mentis in id, quod depreſſius videbatur, & ſe, quæ mater eligebatur, ancillam appellat, & concipere, ac parere, famulatum, ac miniſterium vocat, & filium Dominum confitetur. quod profundæ eius humilitatis inſigne eſt argumentum. Fuit autem humilitas hæc cum fide coniuncta; non enim ancil-

Inſignis Mariæ humilitas ĩ hoc verbo reſplẽduit.

Differentia inter ſuperbos et humiles.

Beata Virgo et mater, & ancilla quomodo fuerit.

ſiam filij, nec conceptionem appellaſſet famulatum, niſi Deum eſſe crederet, quem erat conceptura. Aduerte autem aliud mirandæ humilitatis argumentũ. Prænunciatur conceptura, & paritura filium Dei ſuperueniente Spiritu ſancto in eam, & obumbrante virtute Altiſſimi: ipſa vero non magnitudine promiſſionis illecta, ſed obedientia iubentis Domini tracta conſentit, quaſi diceret: O Angele Dei magna mihi, & admirabilia promittis, ſed ſcito me conſentire, non tam ob excellentiã promiſſionis, quam ut uoci Dei obediam, eo quod ancilla ſum Domini, non quod mater futura ſum Dei. pl⁹ apud me ualet, quod Deus hoc vult, quã quod magna ſunt, quæ mihi promittuntur. miræ humilitatis, & obedientiæ profecto verbum eſt hoc. Non minoris autem fidei argumentum eſt illud verbum (ſecundum verbum tuum) ſi enim conſentit, vt fiat ſecundum verbum Angeli; credidit ergo omnia, quæ ei Angelus dixerat; ea autem profecto magna ſunt. nam etiam Trinitatis myſterum, & filij incarnationem, opus redemptionis, & regnum Eccleſiæ, & ſalutem æternam continent; hæc enim omnia nobis iam illuminatis verba ipſa ſignificant, quæ ſine hæſitatione vlla credidit Beata Virgo. Vnde merito Ambroſius hanc fidei magnitudinem commendans, inquit; Sacerdos Zacharias non credidit ſenem concepturam hominem, & puella ſanctiſſima credidit Virginem conceptură Deum, & hominem. meritò audiuit: Beata quæ credidiſti. Hæc Ambroſius. Poſtremo aduerte, ter locutum eſſe Angelum, nempe quando magnificis verbis ſalutauit, quando mira annuntiauit quando modum occultiſſimum reuelauit. His tribus ſententijs Beata Virgo perceptis, & toto myſterio iam cognito ſatisfacit tribus verbis; Ecce, inquit, ancilla, quam tu Angele gratia plenam, & benedictam ſupra omnes mulieres ſalutaſti. Fiat mihi id quod annuntias, nẽpe; Ecce concipies in utero, & paries filium, &c. Secundum uerbum tuum, nimirum Spiritu ſancto ſuperueniente, & virtute Altiſſimi obumbrante.

Aliud Aſunda humilitatis argumẽtũ B. Virginis.

Angelus ter locutus eſt B. Virgini.

Et diſceſſit ab illa Angelus.

COMMENTARIA.

NE quis Angelum cooperatũ eſſe aliquid in hac cõceptione arbitraretur, cum ſolã nuntiãtis perſonã egerit, Euangeliſta, præſtito Beatæ Virginis conſenſu, illum diſceſſiſſe commemorat. Nõ enim Angelorum opera, ſed Spiritus ſancti, & Altiſſimi uirtute formata eſt caro illa Chriſti, & myſteriũ incarnationis confectũ. Eſt etiã hui⁹ rei altera cauſa, nimirũ ut p hoc Euãgeliſta ſignificaret Angelũ nõ tãtũ ad nũtiandũ, ſed etiã ad requirẽdũ Virginis Beatæ cõſensũ fuiſſe miſſum: hinc eñ eſt, qđ nõ poſt ſuorũ verborũ prolationẽ, ſed poſt ſacræ Virginis reſpõsũ diſceſſiſſe narrat.

ANNOTATIO CXIV.

AT thanaſius ſermone de Deipara duo in his uerbis annotat. Vnũ eſt Euãgeliſtã huius diſceſſus meminiſſe, ne quis Angelũ, aut eius uerbũ carnem aſſumpſiſſe arbitraretur, cũ non ille, ſed filius Patri conſubſtantialis, verbumq; ſubſiſtens, & æternũ, carnẽ induerit. Alterũ eſt Angelo recedente cõtinuo Verbũ factũ hominẽ eſſe, non quidẽ Angelo præſente, nec poſt eius diſceſsũ mora tẽporis intercedente. Hoc autẽ ſecundũ aſſertũ non oẽs receperunt; uti enim diximus ſupra in annotatione 69. quidã exiſtimarũt præſente Angelo, & ad prima ſalutationis verba, Dei filium induiſſe carnẽ, quã opinionẽ taquã falsã, & verbis Euangeliſtæ diſſonã ibi reieci mus; non enim Verbũ caro factũ eſt, niſi poſtquã Beata Virgo conſenſum præſtitit. Duo autẽ ſunt, quæ poteſt aliquis merito in dubitationẽ reuocare. Vnum eſt, an ſaltẽ Angelo præſente poſt Virginis Beatæ conſensũ, Verbũ caro factũ ſit, in quo non eſt tanta certitudo, quanta in eo, quod non ſit factũ ante cõſenſũ. Euthymius id affirmat; inquit enim diſceſſiſſe Angelũ ſimul ac Beata Virgo conceperat. Athanaſij autẽ auctoritas plurimi facienda eſt in hoc, idque Euãgeliſtæ uerbis conſentaneum videtur; ſi enim Angelo præſente celebratum eſſet incarnationis myſteriũ, præmiſiſ-

Poſt Angeli diſceſſum Verbum caro factũ fuit.

Dubiũ duplex de incarnatione Verbi.

ſet utiq; Euãgeliſta quod factum erat, antequam Angelus diſcederet. Fauet etiam huic ſententiæ ratio: nam cũ Angelus ſolam Nuntij perſonam ſuſtinuerit, & conſenſum Beatæ Virginis explorauerit, his peractis non erat cur amplius moraretur.

Secundum uero eſt, an cõtinuo Angelo recedente Filius Dei carnem ſuſceperit, uti Athanaſius dicit. Hoc autem certius eſt, & à pluribus Patribus comprobatum. Sic enim docuerunt, Auguſtinus ſermone 18 de Sanctis. Damaſcenus libro 3. de fide cap. 2. & Gregorius libro 18. Moralium cap. 27. ac Bernardus homilia 4. in Miſſus eſt: Reſponde, inquit, uerbum, & ſuſcipe uerbum, profer tuum, & ſuſcipe diuinũ, emitte trãſitorium, & amplectere ſempiternũ: quæ verba nonnulla ex parte ſunt Auguſtini. Gregorius autem ſic habet: Nuntiante Angelo, & adueniente Spiritu mox Verbum in utero, mox Verbum carnẽ, manente incommutabili eſſentia, quæ ei eſt cum Patre, & cum ſancto Spiritu coæterna, aſſumpſit intra Virginea uiſcera. Hæc Gregorius. Eſt autem hoc loco cauendum ab hæretico quodam dogmate, quod Origenes ſcripſit libro 2. Periarch. cap. 6. quodque Damaſcenus libro 4. de Fide, cap. 6. damnat, & deliramentum Origenis appellat, & habetur in quodam libro 2. de Incarnatione, inſcripto Auguſtini nomine, cum reuera non Auguſtini, ſed Origenis ſit talis doctrina. Hoc autem eſt, Verbum vnitum fuiſſe animæ ſoli à principio creaturæ; aſſerebat enim animas ſolas multo ante corpora creatas, tuncque animam Chriſti aſſumptã à Verbo, corpus uero ſumptum eſſe, quando facta eſt per Angelũ annuntiatio: immo dicebat Origenes aliter Verbum uniri carni, ſeu corpori non potuiſſe, niſi prius animæ unitum eſſet. Hæc autem doctrina, quantum ad utramque partem, Catholicæ fidei aduerſaria eſt: fide enim tenere, & confiteri debemus animam Chriſti non extitiſſe ante corpus, ſed tunc cum formata eſt caro, eſſe creatam, ſimulque corpori ſeu carni infuſam, ipſique copulatã. Verbumque eodem tempore, & inſtanti cõpoſitam ex anima & corpore naturam aſſumpſiſſe, ſuæque copulaſſe perſonæ;

Cauendus Origenis error.

ſicque uerbum æternum, naturam humanam induiſſe, vt & animam & carnem ſibi etiam immediate copulauerit. cui ſententiæ argumento eſt mors ipſius Saluatoris, in qua ſic anima eſt ſeparata à corpore, ut utrumque permanſerit diuinitati vnitum, & uerbi perſona in utroque ſubſtiterit, quod non eſſet, niſi quia ſic naturam compoſitam ex anima, & corpore induerit, ut vtramque partem ſibi immediate copulauerit. Quod ſi Auguſtinus lib. 10. Ciuit. Cap. 29. affirmauit Verbum Dei per animam aſſumpſiſſe corpus, non ſic intelligendus eſt, quaſi prius animam poſtea ſumpſerit corpus, aut quod immediate animam, mediate uero corpus ſibi copulauerit, cum ſimul utramque partem immediate ſuæ vniuerit diuinitati, ſed id voluit docere, Verbum non ſumpſiſſe carnem, niſi quia animæ rationali erat vnita: niſi enim corpus animatũ eſſet, & quidẽ rationali anima, à Verbo ſumptum non eſſet, eo quod quamuis corporis, & animæ Saluator ſit, animæ tamen ſalutem præcipue allaturus ueniebat. & hoc Catholici Doctores indicãt, quando dicunt ſumptum corpus mediante anima, tamen re uera immediate vtrumque diuinitati copulatum eſt, idque ſimul, fallitur ergo Origenes multum in ijs, quod ſcripſit, & in eo etiam quod tradidit, non poſſe Verbum uniri carni, niſi uniatur animæ, cum certum ſit, in triduo mortis, etiam corpori ſine anima, quæ corpus informarat, unitum permanſiſſe. Hæc fuſius proſequi non eſt præſentis inſtituti: quæ autem dicta ſunt ad ſententiæ propoſitæ intelligentiam ſufficere uidentur.

Exurgens autem Maria in diebus illis abijt in montana.

COMMENTARIA.

POſt Angeli annuntiationem, & filij Dei conceptionẽ, quid proxime Beata Virgo fecerit, enarrat Euangeliſta; audito enim nuntio de Eliſabeth conceptione, continuo à Galilæa profecta eſt in Iudęam, ut illam uiſitaret. Dicit ergo, illis

illis diebus, nimirum conceptioni proximis, atque nondum menſe illo ſexto completo, exurgens Maria abijt in montana, loca montuoſa Iudææ, in quibus erat ciuitas, ubi habitabat Eliſabeth. Dicitur auté exurgens abijſſe, primum ad ſignificandum ſitum loci; erat enim ciuitas Nazareth, à qua proficiſcebatur humilior, atque depreſſior montanis Iudææ. qua de cauſa, quando Chriſtus è Galilæa in Iudæam proficiſcebatur, aſcendere dicebatur. Matth. 20. Et aſcendens Ieſus Hieroſolymam dixit: Ecce aſcendimus Hieroſolymam. deinde etiam ad inſinuandam continuam Beatę Virginis quietem, qua ſolita erat intra domus ſuæ parietes incluſa manere: nunc autem Spiritu Sancto ducta, imò impulſa ſurgens egreditur in montana. demum ad indicandā alacritatem animi, qua hoc iter ſuſceperat. Cætera in Annotatione perlege.

ANNOTATIO CXV.

TRia ſunt in hac ſententia inquiſitione digna. Primo quidem, quando Beata Virgo iter illud ſuſceperit. Secundo qua de cauſa Eliſabeth viſitauerit. Tertio, quæ ſint hæc montana, in quæ abijſſe dicta eſt.

Maria quando abijt in mōtana Iudea.

Quod ad primum ſpectat, S. Bonauétura, diluculo illius diei, ſeu noctis, in qua concepit, profectam eſſe exiſtimat. Hoc tamen dictum ex Euangelica lectione deduci non poteſt, immo contrarium verba ipſa oſtendunt. dicit enim illis verbis abijſſe, non igitur tanta celeritas fuit in itinere ſuſcipiendo, ut intra paucas horas ſit profecta: ſi enim ita factum eſſet, non ſic Euangeliſta ſcripſiſſet. dum igitur dictum legimus, in illis diebus, non continuo, nec eodem die iter ſuſceptum eſſe ſignificatur, ſed vno, aut altero die intercedente, idque eſt multum veriſimile; non enim credibile eſt vicinis inſalutatis repente receſſiſſe, ne quid ſiniſtrum cogitandi populo occaſionem daret. Quamuis auté certus numerus dierum ignotus ſit, hoc tamen certum eſt, non multo poſt eſſe profectam.

Quare Maria viſitauerit Eliſabeth.

Quod vero ad ſecundum attinet, varia eſt Doctorum reſponſio. Primo quidem reſpondet Theophylactus Beatam Virginem tamquam prudentiſſimam viſitaſſe cognatam, ut maiori certitudine certior fieret, num uera dixiſſet Angelus de Eliſabeth conceptu, vt ex hoc de ſuo magis confirmaretur. Bonauentura autem huic ſententiæ conſentiens inquit, illam abijſſe ad explorandam ueritatem. Secundo loco reſpondet Euthymius abijſſe, ut infante in utero exultāte, & illa prophetante maiorem conciperet celſitudinem. Tertio loco, Ambroſius aliter reſpondet. uerba eius ſunt: Vbi hoc audiuit Maria, non quaſi incredula de oraculo, nec quaſi incerta de nuntio, nec quaſi dubitans de exemplo; ſed quaſi læta pro uoto, religioſa pro officio, feſtina præ gaudio, in montana perrexit. Hæc Ambroſius.

In huius difficultatis reſolutionem nonnulla dico. Primo quidem, ſi principium efficiens quærimus, certum eſt Spiritu Sancto inſpirante, & excitante Virginem Beatam iter hoc ſuſcepiſſe. Et in hoc non eſt controuerſia, non quod Spiritus ſanctus reuelauerit ei, vt abiret, quandoquidem id Euangeliſta expreſſiſſet, ſi factū fuiſſet, ſed quod animū eius impulerit ad tale iter, quod Ambroſius ſentit, dicens: Neſcit tarda molimina Spiritus ſancti gratia Hoc dictum cōſtat tum ex ipſius Virginis Beatæ excellentia, & gratiæ plenitudine, quæ in ſuis actionibus peculiari quadā prouidentia à Spiritu Sancto dirigebatur, tum ex ipſius itineris effectu conſecuto; Ioannes enim ab originali mundatus peccato, una cum matre Eliſabeth aduentum Chriſti diuina reuelatione cognouit, ipſaque adeo Beata Virgo mira quædam diuino inſtinctu prophetauit. Cum igitur hæc effecturus eſſet Spiritus Sanctus, per hanc Virginis profectionem, nemini dubium eſſe debet, excitaſſe Beatam Virginem, ipſique inſpiraſſe iter illud ſuſcipiendum. Secundo mihi eſt ualde probabile, Beatam Virginem ex ipſius Angeli uerbis cognouiſſe

gnouiſſe Dei voluntatem, vt Eliſabeth inuiſeret, idemq; Angelum inſinuaſse, quando dixit: Ecce Eliſabeth cognata tua. cum enim diuino lumine eſſet illuſtrata, plura ex uerbis Angeli cõprehendit, quam nos, & quicumque alij, qui eam luminis claritatem non habẽt. Deo igitur inſpirante, & Angelo inſinuante profecta eſt mater Dei; non enim credibile eſt, proprio conſilio ſolo dictam huiuſmodi peregrinationem ſuſcepiſſe. Tertio. Alius fuit Spiritus ſancti, excitantis Beatam Virginem ad iter peragẽdum, alius ipſius Beatæ Virginis finis. Explico. Spiritus ſanctus intendebat per hoc iter ea efficere, quæ facta ſunt, quæque in primo dicto expoſuimus, nẽpe Ioannem ſanctificare, aduentũ Chriſti in carne præſentem reuelare, & cetera, quæ in eo myſterio explicando narrabimus, at Beata Virgo cum hæc neſciret, non immediate intendebat, niſi eo ipſo, quo voluntatem Dei exequi & in hoc, & in omnibus ſtudebat. dico neſciſſe hæc à principio, quia non habemus certitudinem ullam, neque ex Scriptura, nec ex Eccleſiæ traditione, nec ex Patrum doctrina, Beatam Virginem hæc omnia nouiſſe tunc cum profecta eſt. Quarto. Cauſa quam Theophylactus adfert, nullatenus eſt recipiẽda: nam ei Euangelica uerba aduerſantur. ſi enim id locum haberet, fatendum eſſet Beatã Virginem non credidiſſe Angeli teſtimonio, cuius oppoſitum ex Euangelio cõſtat; Ecce, inquit, ancilla Domini; fiat mihi ſecundum uerbum tuum, Quomodo diceret, fiat mihi ſecundum verbum tuum, ſi non credidiſſet? Quod ſi dicas, credidiſſe id, quod de ea annuntiatum erat; non autem quod de Eliſabeth, hoc profecto nemo rationabiliter dicere poteſt: nã ſi credidit, quod difficilius erat, certe quod facilius fuit, etiam credidit: & à contrario, ſi non credidit facilius, & quod in confirmatione prioris adferebatur, conſequitur, vt nec hoc crediderit. Præterea inquit Theophylactus hoc iter ſuſcepiſſe, ut de ſuo conceptu magis cõfirmaretur. Quod dictum etiã veritati aduerſatur: nam ſciebat ſe iam concepiſſe filium Dei: non ergo erat, cur confirmationem quæreret. Tenendum ergo eſt cum Ambroſio, Beatam Virginem, quæ omnia Angeli dicta perfectiſſime crediderat, & ſe concepiſſe iam erat experta, hoc iter non ſuſcepiſſe propter fidem. Quinto. Non etiam eſt probanda cauſa Euthymij, nempe abijſſe, ut maiorem reciperet celſitudinem. quamuis enim id Spiritus ſanctus intẽderit, tamen Beata Virgo nondum ſciebat, quod futurum erat, nec quid Deus in hac uiſitatione facere uellet. Vnde nõ potuit ea de cauſa iter ſuſcipere. Sexto. Exiſtimo Beatam Virginẽ iter ſuſcepiſſe, ut voluntatem Dei exequeretur, quam ex Angeli uerbis, Deo ipſo inſpirante, & excitãte aſſecuta eſt: & quãuis congratulatura cognatæ ſuæ, & ſeni officium exhibitura venerit ex charitate, & deſiderio mirabile opus Dei proprijs oculis cernendi, ut dicit Ambroſius; tamen hæc non fuiſſent talia, ut iter hoc ſuſciperet, cum ſciret ſe filium Dei habere in utero, niſi acceſſiſſent illa duo, quæ dicta ſunt, nimirum, uerbum Angeli Dei voluntatem inſinuantis, & Spiritus ſancti inſtinctus & excitatio; Virgo enim iuuencula, & filium Dei in utero habens, Spiritus ſancti, & Altiſſimi virtute operantibus, numquam aliter ad tale iter ſuſcipiendum ſe accinxiſſet.

Quæ fuerint hæc mõtana Iudææ.

Quod uero ad tertium ſpectat, nempe, quæ ſint montana hæc. Aduertendum Græce eſſe in ſingulari numero ὀρεινῇ. Euthymius autem eſſe putat proprium nomen ciuitatis illius, in qua Eliſabeth habitabat. cui expoſitioni aduerſantur uerba ipſa: nam ſequitur: in ciuitatem Iudæ. Si autem illud eſset nomen proprium ciuitatis, dicendum erat in ciuitatem, quæ uocatur Montana, ſicut dictum eſt ſupra de Nazareth, aut in Montana ciuitatem Iuda, ut hoc ſecũdum eſset expoſitio prioris: at non ſic dicitur, ſed appoſita eſt præpoſitio (in) quaſi aliud ſit hoc à priori. Probat hoc ipſum, quod inferius dicitur: In omnia montana diuulgabantur uerba hæc: etiãſi enim ſit in ſingulari (in omni montana) tamen conſtat non eſse nomẽ proprium vnius ciuitatis, ſed commune loci, ſeu regionis; pars enim illa Iudææ, quæ mõtibus plena erat, & in qua multæ ciuitates, ſeu oppida ſita erant, dicebatur, Mõtana, & in hac inter alias erat ciuitas, in qua erat Eliſabeth. Euangeliſta

geliſta

gelista autem non ſolum narrauit Ciuitatem, ſed etiam Regionis qualitatẽ, vt iter magis commẽdaret, & ex myſterio factum eſſe indicaret, erat enim difficile, & arduum, vt eſſe ſolet iter. quod per talia loca conficitur. Inquirũt quidam recentiores, an cum ſponſo Ioſeph fuerit profecta, & reſpondent affirmatiue, quorum reſponſio non eſt ulla ratione recipienda: ſi enim cum ſponſo abijſſet, nouiſſet vtique Ioſeph myſterium conceptionis, Eliſabeth clamante, & ad ſalutationem Beatæ Virginis dicente: Vnde hoc mihi, vt veniat mater Domini mei ad me? & ipſa Virgine reſpondente Magnificat anima mea Dominum, &c. Conſtat autem ex Euangelio, Ioſeph multo poſt nouiſſe myſterium, quando voluit dimittere eam, & ab Angelo didicit quod geſtum erat. non ergo profecta eſt cum Ioſeph. Credibile autem eſt pro communi honeſtate, & decẽtia, aliquã fęminã comitẽ habuiſſe vię, nec ſolam iter hoc longum ſuſcepiſſe.

Maria non habuit Ioſeph ſocium itineris quando abijt in montana.

Cum festinatione.

COMMENTARIA.

FEſtinanter, & properanter iter conficit, quippe quæ voluntatẽ Dei exequebatur, quem mira quædam ad ſuam gloriam declarãdam hac Mariæ viſitatione perfecturũ ſperabat. ſtimulabat etiam illã charitas erga proximum, feruenſque & ardens deſiderium maximæ vtilitatis, quam Eliſabeth, & Ioanni iampridem concepto, hoc iter diuina voluntate ſuſceptum allaturum non dubitabat. His accedat, feſtinatione hac effeciſſe, ut à locis publicis, & hominum aſpectibus cito euaderet, & in dom⁹ Eliſabeth penetrale ſe abſconderet. Hoc verbo diuinum eſſe conceptum Beatę Virginis Euangeliſta oſtendit; duobus enim tẽporibus grauidis mot⁹ interdicitur, & in principio videlicet conceptionis; cũ cõceptus mollis, & tenerrimus eſt, ac facile à matrice ſolubilis; atque etiam prope finem, poſt ſextum ſaltem menſem, quando grauis eſt fœtus, & pondere ſuo per motum matris ſeipſum ſua grauitate abrumpit: at conceptus hic diuinus eſt, qui nec motu matris in principio cõceptionis ſoluitur, quamuis iter longum, & aſperum, ac cum feſtinatione ſuſceptum ſit, quod etiam poſtea cõfirmatum eſt, quando vicina etiam partui, iter ſimile confecit.

In ciuitatem Iuda.

COMMENTARIA.

IN regione mõtana oppida multa ſita erant in ſorte, ſeu poſſeſſione Tribus Iuda, in quorum uno habitabat Eliſabeth, in quod peruenit Beata Virgo de Galilæa. Quæ autem ciuitas ſit hæc, in annotatione require.

ANNOTATIO CVI.

ALbertus Magnus, & Bonauentura, quibus recentiores quidam cõſentiunt, ciuitatẽ hanc exiſtimant eſſe Hieruſalem. quibus ſi objcias, eam non ad Iuda, ſed ad Tribum Beniamin pertinere, reſpondent dictam eſſe ciuitatem Iuda, quia Dauid de manu Iebuſæorum eam accepit, vt habetur 2. Regum 5. idcirco eius tribui fuit adſcripta. Huic ſẽtentiæ obſtat, quod nunc in Scriptura legimus, Hieruſalem eo nomine eſſe appellatam, nec credibile eſt Euangeliſtã nouum nomen inducere voluiſſe, cum multo potius, & apertius diceret in Hieruſalem. Quidam alij affirmant eſſe Betheleem, eo quod in quodam exemplari Græco ſe legiſſe teſtantur (in ciuitatem Dauid) quæ lectio ſi vera eſſet, dubitationi locus non daretur, cum eo nomine Bethleem dictam legamus Ioan. 7. Nonne Scriptura dicit, quia de ſemine Dauid, & de Caſtello vbi erat Dauid? Cum vero exemplaria fere omnia & Græca, & Latina habeant (ciuitatẽ Iuda) ſicque etiam antiqui Doctores interpretentur, nec eo nomine appellata ſit Bethleem, non videtur ea ſignificari. Dicendum ergo eſt Euangeliſtam non explicuiſſe in particulari nomẽ oppidi huius, ſed tantum regionem montanam, & vnam quandam ciuitatem illius. Quod ſi hiſce verbis aliqua in par-

Quæ fuerit hæc ciuitas Iuda.

ticulari ſignificata eſt, forſan nõ improbabiliter dici vnum poteſt. In cuius declarationem annotanda ſunt, quę ſcribuntur Ioſue 21. cum enim duodecim Tribubus tota terra promiſſionis diuiſa, & diſpertita eſſet, in ſingulis portionibus Tribuum oppida aſſignata ſunt pro Leuitis, quæ nullam certam ſeu ſeparatam partem obtinebant, ſed per ſingulas erant diuiſi, vt ſuo miniſterio inſeruirent omnibus; ijs autem, qui erant de Aarõ, vtpote ſacerdotibus, in tribus Tribubus, quæ ſibi erant confines, aſſignata fuerunt tredecim oppida, nempe in Tribu Iuda, Simeon, & Beniamin, ea de cauſa, vt ſacerdotes eſſent vicini Templo ædificando in Hieruſalem. Inter ciuitates autem de Tribu Iuda, & Simeon aſſignatas pro ſacerdotibus, prima numerata eſt Hebron, quæ in monte ſita eſſe ibi narratur; hæc enim erat præcipua pro ſacerdotibus. forſan ergo Euangeliſta hanc ſignificare uoluit, quando dixit: in Montana in ciuitatem Iuda, uolens indicare Hebron, quæ in monte ſita, vna erat ex ciuitatibus aſſignatis in Tribu Iuda pro Sacerdotibus qualis erat Zacharias. Quod ſi hoc non placet, ſaltem ſic intelligendus eſt Euangeliſta, ut ſignificare uoluerit tantum, vnam fuiſſe ciuitatẽ ex ijs, quæ aſſignatæ erant pro habitatione Sacerdotum in portione Iuda. nam alię etiã aſſignatæ ſunt pro eiſdem in Tribu Simeon, & in Tribu Beniamin. Ex hoc tamen conſtare poteſt, non eſſe Hieruſalem, nã hæc non eſt computata inter tredecim illas aſſignatas, ſicut nec Bethleem.

In intrauit in domum Zachariæ.

COMMENTARIA.

CVm eſſet Eliſabeth cognata Beatæ Virgini, ea familiaritate vſa eſt, qua ſolẽt homines vti cũ cognatis; in eorum enim domos diuertunt etiam non inuitati, hoc etiam Beata Virgo præſtitit; & maxime cum Dei inſtinctu duceretur, & ignara non eſſet, ſuam præſentiã, & hoſpitiũ magnũ cõmodũ allatura ipſi Eliſabeth. Dom⁹ autẽ à ſexu principaliori appellata eſt, nẽpe à viro, q erat Zacharias, quãuis non propter eũ pręcipue venerit.

Et ſalutabit Eliſabeth.

COMMENTARIA.

BEata Virgo præuenit ipsã Eliſabeth ſalutatione, hic enim mos cõmunis eſt, vt q ad alios accedũt, ipſi primi eos ſalutẽt. fecit etiã hoc ſeruẽs caritas, & profunda humilitas ipſius Beatæ Virginis, q̃ in huiuſmodi officijs non permiſit ſe præueniri. Zachariã autẽ ſalutaſſe nõ narratur, vel quia abſens tunc erat, vel quia prima ei occurrit, diſponẽte ſic Deo, Eliſabeth ꝙ certũ eſſe nõ dubito. Pręterea quia mut⁹ & ſurdus & cũ adhuc eſſet, verbis ſalutari nõ potuit. quod ſi poſtea ſignis id factũ eſt, ad hiſtoriã eorũ, q̃ narranda erãt ab Euãgeliſta, id deſcribere nihil faciebat, idcirco prætermiſſũ eſt. Quib⁹ autẽ verbis vſa ſit B. Virgo in ſalutãdo, neſcimus. Quanta vero ſalutationis ei⁹ fuerit virtus, hoc ex Euãgeliſta didicim⁹.

Et factum eſt, vt audiuit ſalutationẽ Mariæ Eliſabeth.

COMMENTARIA.

QVantæ efficaciæ & virtutis ſalutatio B. Virginis fuerit, ex ij, quæ ꝑ eã Deus effecit, Euangeliſta deſcribit; Factũ eſt, inquit, audita ſalutatione Mariæ ad Eliſabeth. Verbũ illud (factũ eſt) op⁹ inſigne, & mirabile, & à cõſilio, nõ caſu factũ indicat. nõ enim dictũ eſt, vt audiuit ſalutationẽ Eliſabeth, ſed factũ eſt, quaſi op⁹ diuina prouidẽtia diſpoſitũ, ac quid excellens, ꝙ ad cõmunes hominũ ſalutationes nõ fit. quid autẽ factũ ſit, ſtatim exponit. perfectiorem explicationem in annotatione perlege.

ANNOTATIO CXVII.

ATtende ſalutationem Beatæ Virginis, verbaq; ipſa non tantũ ſignificatiua, ſed etiã effectiua fuiſſe, velut inſtrumenta quædã, per quæ diuina Omnipotentis virtus operata eſt in Ioanne, & Eliſabeth, quæ ſequentibus uerbis narran- *Quãtã vim Dei cõtulerit verbis Matris ſua.*

narrantur. Sicut enim verba hominis, per quos Deus mira operatus eſt, erant ſignificatiua, & efficacia, quale fuit illud verbum Ioſue 10. Sol cōtra Gabaonem ne mouearis, & Luna contra vallē Aialon, quod Solē ſtare fecit Deo operante per hominis verbū. Et ſicut verbū Petri Act. 3. Surge, & Ambula, claudū ambulare fecit, fuitq; inſtrumentum virtutis Dei: Et ſicut verbū ſacerdotis: Ego te abſoluo, aut, Ego te baptizo, nō tantū ſignificant, ſed etiā efficiunt; ita etiā verbum ſalutationis Beatæ Virginis ſignificatiuum fuit, & effectiuū, per quod Deus & Ioannem purgauit à peccato, & ipſum, & matrem Spirito Sancto ad fidem veram Chriſti incarnati profitendam, & ad mira prophetanda, impleuit. cum enim Chriſtus Beatę Virginis Spiritu ſancto plenæ, vterū quaſi nouus hoſpes incoleret, voce matri vti voluit loco vocis propriæ, ad ſalutē efficiendam in Ioanne, & Eliſabeth, quod ſignificat Euangeliſta dicens: Factū eſt, vt audiuit ſalutationē Marię Eliſabeth, quaſi diceret: Salutatio aures Eliſabeth exteriores ſono vocis attigit, ſed intra eam diuina uirtus per illas uoces operata eſt. Hæc doctrina ante me tradita eſt à Cyrillo libro de recta fide, ad Reginas, capite ex Euangelio ſecundum Lucā, ubi recitatis his verbis, & illis, quæ Eliſabeth protulit (Vt facta eſt vox ſalutationis tuæ in auribus meis) ſic inquit: Salutatio ſanctæ Virginis Mariæ adhuc ſecum Ieſum ferentis in utero, mouit Ioannem ad prophetiam quomodo nō Deus Chriſtus etiam in vtero Virginis diuino more Baptiſtā ad prophetię virtutem moueret? Hęc Cyrillus; probat enim Chriſtum in vtero Deū eſſe, quia per matris vocem Ioanni in vtero matris ſuæ donū prophetię infudit. quod enim uoce, & ſalutatione ſua Chriſtus effeciſſet, ſi extra vterū eſſet, hoc ipſum per matris ſalutationem effecit. confirmat hoc idē Ambroſ. lib. Inſtitut. Virg. c. 7. vbi ſic habet: Tanta gratia Mariæ, vt non ſolum in ſe Virginitatis gratiam reſeruaret, ſed etiam ijs, quos viſeret, integritatis inſigne conferret. Viſitauit Ioānem Baptiſtā, & in uterò matris, priuſquam naſceretur exultauit. Ad uocem Marię exultauit infantulus, obſecutus, antequam genitus. Nec immerito manſit interger corpore, quem tribus menſibus oleo quodam ſuę pręſentię, & integritatis vnguēto Domini mater exercuit. Hęc ille.

Exultauit infans in vtero eius.

COMMENTARIA.

Ecce vnum ex ijs, quæ diuina Chriſti virtus p matris ſalutationē effecit, nimirū, ut Ioannes intra uterū exultaret, Sicut enim per os matris locutus eſt Chriſtus, ita p aures Eliſabeth Ioannes perſenſit. Hoc enim ipſa mater ſtatim explicat. propterea Euangeliſta nō omnia verba refert, reſeruās narrationi verborū matris, in quibus adiectū eſt uerbū (in gaudio) ꝙ cauſam exultationis explicat. gauiſus eſt enim infans in anima, & gaudiū prę magnitudine in corpuſculū ſe dilatauit, motuq; corporeo matri ſignificauit gaudiū, ꝙ mente cōceperat. Si gauiſus eſt Ioannes in utero, neceſſe eſt, mēte obiectū aliquod gaudij præſenſiſſe; non enim uoluntas ſine mentis cognitione mouetur. gauiſus eſt autē, quia nouit præſentiā Chriſti, Virginis, & matris, quā motu exultationis loco uocis ſignificauit, gauiſus eſt etiam donis ſibi collatis, purgationis à culpa, prophetiæ, ac gratiæ fidei, ceterarūque virtutum.

ANNOTATIO CXVIII.

An cum Ioānnes exultauit in vtero acceperit gratiam reliquas virtutes & vſum arbitrij.

Superius in annotatione 23. diſputauimus de ſanctificatione Ioannis in vtero, propter Auguſtinum, qui id negabat in Epiſt. 57. ad Dardanum. Nūc conſiderandum eſt, an quando in utero exultauit, nouerit Saluatorem, donū que prophetię acceperit, cum gratia, cęteriſque infuſis virtutibus, (loquor autem non de ſolo habitu, ſed etiam de actu ipſo) ita ut uſum rationis liberiq; arbitrij acceperit. Fatetur Auguſtinus hanc exultationem in gaudio, fieri non potuiſſe, niſi operatione Spiritus ſancti. Confitetur etiam accelleratū eſſe vſum rationis & in uentre nouiſſe Saluatorē,

idque ex gratia, ſeu beneficia ſingulari. Cum vero Auguſtinus ipſe neget ſanctificatum fuiſſe Ioãnem intra uterum, difficile ſuſtineri poterit quod affirmat, nempe habuiſſe Ioannem donum prophetiæ actuale, vſumq; arbitrij; ſi enim tunc credidit, nouitque Saluatorem, profecto vix poteſt negari fidem illam viuam fuiſſe, & conſequenter ſanctificatum eſſe. At vero communis Patrũ conſenſus eſt, non ſolum in utero ſanctificatum, ſicut per baptiſmum ſanctificantur infantes, vſu arbitrij, & rationis carentes: ſed etiam nouiſſe actu Saluatorem, teſtimoniumque motu exultationis reddidiſſe, & prophetam ab vtero extitiſſe, liberique arbitrij vſum obtinuiſſe, mutuoque infantes ſe agnouiſſe, ſicut & matres. quam ſententiam communem profecto verbum illud (in gaudio) quod mater ipſa expreſſit, ſignificat; exultatio enim non ſolum motum corporis, ſed gaudium animæ ſignificat: quod tam vehemens eſt, ut intra mentem ſe continere non valens, ad corpus ipſum etiam ſe dilatet. hoc autem gaudium nemo non videt eſſe non poſſe ſine uſu rationis, & mentis notitia. Idipſum ratio ipſa ex Euangelica hiſtoria deſumpta comprobat. Si enim mater Eliſabeth ad Virginis ſalutationem, & Chriſti præſentiam impleta eſt Spiritu ſancto, quomodo non eſt impletus & filius, qui cauſa præcipua erat viſitationis, à Spiritu ſancto ſuggeſtæ, & ab Angelo inſinuatæ? Hoc etiam ipſa eius mater ſignificauit; Ecce, inquit, vt facta eſt vox ſalutationis tuæ in auribus meis, exultauit infans in gaudio. Repleta erat mater Spiritu ſancto, & prophetabat, & ſalutante Beata Virgine id effectum erat, non tamen hoc refert Eliſabeth, ſed in id quod filij erat intendens, quaſi per eum ipſa recipiens, exultationis eius meminit. Accedat his auctoritas communis Patrum. Irenæus lib. 3. cap. 18. de Ioanne loquens, inquit: Cognouit Dominus in utero, & ſalutauit exultans. Ambroſ. lib. 5. de fide cap. 4. Exulatione, inquit, cognouit. Et Sermone 63. in utero prophetaſſe dicit. Cyrillus etiam, libro de recta fide ad Reginas cap. de Euangelio ſecundum Lucam, quod paulo ante citauimus, probat Chriſtum in utero Deum fuiſſe, quia Ioannem ad prophetandum mouit; ſolius autem eſt Dei inſpirare prophetas. Cyrillus etiã Hieroſolymitanus Catecheſi 3. de Ioanne ſic inquit; Qui cum geſtaretur in utero, à Spiritu ſancto ſanctificatus eſt. erat quidem Ieremias ſanctificatus in utero, ſed non prophetauit in vtero; ſolus Ioannes in utero exiſtens exultauit in gaudio, & corporeis oculis nihil uidens, Spiritu Dominum cognouit. Chryſoſtomus in homilijs aliquot in Ioannem, homil. 2. Tomo 3. Nouit, inquit, Chriſtum ab infantia, immo in utero matris nouit, & eum ſalutauit. Leo ſer. 4. in Ephipa. nondum natus, inquit Ioannes prophetica exultatione commotus eſt, quaſi etiam intra matris viſcera iam clamaret: ecce agnus Dei. hęc ille. Gregorius etiam lib. 3. Moralium cap. 5. intra matris, inquit, vterum ſpiritu prophetæ repletus eſt. Accedat his Eccleſiæ auctoritas, quæ hoc ipſum in officio canonico feſtiuitatis Ioannis confitetur, ſic enim inquit. Ventris abſtruſo recubans cubili, ſenſeras regem thalamo manentem. Hinc parens nati meritis uterque abdita pandit. Interrogabit aliquis. An uſus hic arbitrij, & rationis perſeuerauerit in Ioanne, an ſolo illo tempore, quo viſitatio facta eſt, perdurauerit. Non deſunt, recentiores, quid id ſentiunt, exiſtimantes non permanſiſſe uſum illum rationis in Ioanne, ſed receſſiſſe vſque ad tẽpus, quando cæteris infantibus aduenire ſolet, ſicut ſpiritus prophetiæ datus alicui non ſemper perſeuerat. Sed contraria eſt ſententia Ambroſij, nempe vſum arbitrij perſeueraſſe in Ioanne: dicit enim manſiſſe Beatam Virginem tribus menſibus ad profectũ Ioannis; nõ autẽ ꝓficere potuiſſet niſi arbitrio vſus eſſet, idque ratio ipſa conuincit; ſi enim ad Saluatoris, & matris Virginis præſentiam vſum recipit arbitrij, cum eadẽ præſentia perſeuerauerit vſque ad eius natiuitatem, profecto etiam perdurauit rationis uſus. Non eſt etiam veriſimile dono, quod habuit in utero, fuiſſe priuatum extra uterum.

Vſus arbitrij an perſeuerauit in Ioãne etiã poſtquã natus fuit.

Et

Et repleta eſt ſpiritu ſancto Eliſabeth.

COMMENTARIA.

Ecce alterum, quod per ſalutationem Beatæ Virginis virtus Chriſti exiſtentis in vtero effecit: repleuit enim Eliſabeth Spiritu ſancto, nempe fide, vt agnoſceret Saluatorem, & prophetia, vt occulta, & quæ futura erat, myſteria prænũciaret; prius tamen impletur filius, poſtea impletur & mater. reuelato enim Chriſto Ioanni, reuelatur ét ipſi Eliſabeth, audiuit vocis ſonum prior mater, ſed vocis virtuté prior recepit filius; vterque tamé a Chriſto per verbum Virginis, in cuius vtero geſtabatur. Verbum replendi abundantiã donorum Spiritus ſignificat, quæ Eliſabeth ſunt infuſa.

Et exclamauit voce magna, & dixit.

COMMENTARIA.

Cum repleta eſſet Spiritu ſancto Eliſabeth, voce magna clamat, non quod Beata Virgo ad audiendum clamore vocis indigeret, ſed quod magna, & admiranda, ac inſperata, quæ ſibi reuelabantur, erant, & ad quæ propalanda vehemẽtia Spiritus ſancti impellabatur, quæque non pro ſe ſola, ſed etiam pro filio ad matrem, & ad filium loquebatur. duas ergo, & propriam, & filij perſonas agens, ad duoſque, nempe Chriſtum, & matrem ſermonem dirigens, clamat.

Benedicta tu inter mulieres.

COMMENTARIA.

Salutat Eliſabeth matrem, & filium: prius quidem matrem, cuius vocem audierat; poſterius filium, cuius virtutem ſenſerat. Salutat autem per verbum non optantis, ſed aſſerentis, & confitentis, ac congratulantis: Benedicta, inquit, tu es inter mulieres, talé te credo, & confiteor, tibique toto cordis affectu congratulor, quæ tanto beneficio a Deo affecta es, vt filium Dei Virgo cõceperis, qua benedictione cunctas fęminas excellis. Nimirũ Spiritu ſancto reuelãte nouerat Eliſabeth omnia, quæ facta fuerãt Angelo nũtiãte, & diuina potentia operãte; idcirco Angeli ſalutatione vſa eſt, & Beatã Virginé a tãti filij cõceptione cõmendat. hæc.n.eſt bñdictio, propter quam maxime prædicat eã ſuper omnes fęminas benedictam.

Et benedictus fructus uentris tui.

COMMENTARIA.

Cauſa eſt, explicans, cur benedictã inter mulieres eã confeſſa fuerit: Benedictus, inquit, fruct⁹ ventris tui. ea de cã, o Virgo beata, te benedictã prædico, quia fructum benedictũ in tuo ventre concepiſti, & portas, benedicta es tu, & benedictus eſt fructus ventris tui, ſed iõ tu benedicta, qa ille benedictus eſt. Eſt aũt fructus conceptus benedictus, qa filius Dei eſt, illaque caro de te cõcepta diuinitate ipſa ſanctificata eſt, vt non homo merus, ſed Deus, & homo ſit, indeque omniũ benedictionum ſons, & origo. Particula (&) cauſalis eſt, ut alijs in locis Scripturæ vſurpari ſolet. Fruct⁹ aũt uentris filij dici ſolent. Pſ. 126. Filij merces fructus uẽtris. Alludit aũt ad prophetiã Pſ. 131. De fructu uẽtris tui ponã ſup ſedẽ tuã. Apertis uerbis ſenſus totus eſt, Bñdicta mater ſuper cũctas fęminas, q̃ cõcepiſti filiũ benedictũ ſuper omnes.

ANNOTATIO. CXIX.

Auguſt. Epiſt. 57. ad Dardanũ legit: Beata tu inter mulieres, & beatus fructus uẽtris ſui. Græca tñ magis ſonãt benedictã, & benedictũ, nec eſt idẽ uocabulũ cũ eo, quod inferius dr̄, Beata, q̃ credidiſti. Quod aũt ad ſenſum ſpectat, Chriſtus rõne humanitatis, ſecundũ q̃ conceptus erat de Virgine, benedictus dr̄, tum pp ſe, tũ propter nos: pp ſe quidẽ, qa humanitas illa ſummis eſt beneficijs a Deo affecta, quippe quę diuinitati eſt unita in pſona filij Dei, & ab ea, vt a *Qua rõne Chriſtus dicatur benedict⁹.*

ſonte inexhauſto omnibus donis, gratijs, ac virtutibus eſt referta, & cumulata. Ioãnis 1. Vidimus gloriam eius quaſi vnigeniti a Patre, plenum gratiæ, & veritatis. Propter nos autem, quia omnis noſtra benedictio ſpiritualis ab ipſo, & propter ipſum eſt. Epheſ. 1. qui benedixit nos in omni benedictione ſpirituali in Chriſto. & 1. Corinth. 1. Ipſe factus eſt nobis ſapientia, & iuſtitia, & ſanctificatio, & redemptio. Vtrumque autem coniungitur Coloſ. 1. In ipſo, inquit, cõplacuit omnem plenitudinem diuinitatis habitare, & per eum recõciliare omnia in ipſum, pacificans per ſanguinem Crucis eius, ſiue quæ in terris, ſiue quæ in cœlis ſunt. Aduerte autem omnem fructum mulierum fuiſſe, & eſſe maledictum, quia omnes in peccato concipimur; ſolus Chriſtus benedictus fuit, quia ſanctus, & de Spiritu ſancto conceptus, quæ benedictio propria, & ſingularis eſt Chriſto; quamuis enim, vti ſæpe diximus, Mater Dei fuerit ſine peccato concepta, id tamen fuit ex priuilegio, & non ex natura propagationis. merito ergo Eliſabeth vtramque benedictionem commendat, & admiratur: numquam enim fœmina extiterat, quæ talem filium concepiſſet, neque filius vllius fœminæ; qui de Spiritu ſancto eſſet. Vtraque benedictio noua, & ſingularis erat, nec ante, nec poſt habitura ſimilem, aut æqualem. Aduerte præterea, dum fructum ventris, Chriſtum appellat, veram Chriſti carnem, non apparentem tantum, vt Phariſæi blaſphemant, de Virgine etiam aſſumptam, & eiuſdem cum ipſa ſubſtantiæ, non, vt Valentinus, alijque ſimiles dogmatizarunt, confitetur, & vere quidem, vtpote Spiritu Sancto repleta. Attende etiam Eliſabeth vocaſſe Chriſtum fructum; hoc enim nomine confitebatur Eliſabeth, in noſtrã vtilitatem & ſalutem Chriſtum carnẽ ſumpſiſſe; ſicut fructus eſt in cibum, & nutrimentum, ac vtilitatem comedentium. ſic enim Iſaiæ 7. dictum eſt: Paruulus natus eſt nobis, & filius datus eſt nobis. Et Ioan. 3. Vt filium ſuum daret, vt omnis, qui credit in eum non pereat, ſed habeat vitam æternam.

Quorſũ Eliſabet fructum ventris Chriſtũ appellat.

Et vnde hoc mihi, vt veniat mater Domini ad me?

COMMENTARIA.

QVę matrem, & filium cõmẽdauerat, ſuam nunc indignitatem prædicat, ſeque indignam confitetur, quæ a matre Dei viſitetur, & ſicut poſtea filius eius Ioannes, cum Chriſtus ad eum accederet; indignum ſe vocauit: ecce, inquit, debeo baptizari a te, & tu venis ad me: ita nunc & mater ſimili vtitur confeſſione. Vnde, inquit, hoc mihi, vt veniat mater eius, qui Dominus meus eſt, ad me. Illud (Vnde hoc mihi) non eſt ignorãtis, ſciebat enim Eliſabeth, non proprijs meritis, ſed ſumma Dei benignitate, & largitate ſe id obtinuiſſe, ſed admirantis eſt, ac omne meritum ac dignitatem propriam negantis, quaſi diceret: Nihil eſt in me meriti, propter quod debuerim tanto honore affici, ſed ex ſummã, & admirabili Dei beneficẽtia hoc eſt. Dominum ſuum appellat, quia Chriſtus Deus erat, ac Dominus. & vt Angeli verbis conformetur, qui dixerat, Dominus tecum. Perpende quantam confitetur matrẽ, vt ea, quæ tantum filium, quantus Ioãnes erat; tantoque miraculo cõceperat, indignam ſe cenſeat, quæ ab illa viſitaretur. Matrem autem appellat etiam ante partum, iam enim conceperat filium.

ANNOTATIO CXX.

CYprianus lib. 2. contra Iudæos nu. 8. legit, vnde hoc mihi contingit? ſenſum potius ſecutus quam verba; nã ſupplendum eſt illud, aut ſimile uerbũ. Interrogabit autẽ aliquis. cur Beata Virgo ſe ancillã Domini, Eliſabeth autem matrem Domini appellauit? Vtrumque quidem verum eſt, nã & ancilla, & mater erat, vt ante diximus; ſed hæc ratio non ſatisfacit interrogationi. Si enim vtrumque uerum erat, cur Beata Virgo non vocauit ſe matrẽ, aut cur Eliſabeth non dixit Ancillam? Reſpõdeo. Quãdo

Quare Maria ancillã ſe nominet, & Eliſabet matrem Domini eam appellet.

Beata Virgo illud protulit, nõdum erat mater, quia nondum cõceperat, idcirco ancillam ſe dixit; at nunc quando uiſitauit Eliſabeth, cõceperat filium, ideo ab ea mater appellatur; ut enim Eliſabeth myſterium iam celebratum eſſe ſignificaret, matrem uocauit, quod non ſignificabat, ſi ancillam dixiſſet. Pręterea cur ſe indignam iudicaret, ut ab ea uiſitaretur, cauſam proferebat; hæc autem non erat, quia ab ancilla Domini, ſed quia a matre Domini uiſitabatur. Huc accedit quod uerba magnifica, quæ in ore proprio non probantur, in alieno commendantur, iuxta illud Prouerb. 27. Laudet te alienum, & nõ os tuum. Attende maximam fuiſſe uirtutum excellentiã Beatæ Virginis, tamen Eliſabeth hoc in ea magnificat, eiuſque cauſa ſe indignam appellat, quod mater Dei erat, quẽ Dominum uocat, ut magis ſuam indignitatem confiteatur. Dicitur enim Dominus reſpectu ſerui; ſeruam igitur ſe fatetur, tantoque indignior, quanto magis eſse matrem, & eſse Dominum excedit conditionem ſeruorum. Suum autẽ dicit, cum ſit omnium Dominus, & uehementia, & magnitudine affectus, quo erga eum ferebatur, ſicut & Thomas Ioannis 20. Dominus, inquit, meus, & Deus meus.

Ecce enim, vt facta eſt vox ſalutationis tuæ in auribus meis, exultauit in gaudio infans in vtero meo.

SEntentia hæc cauſa eſt præcedẽtis, idque particula (enim) indicat. Eſt autem ſenſus: Matrem Domini mei te appellaui, hoc enim ipſe effectus oſtendit, nimirum, quod mater Domini ſis. Ecce, inquit, ſimul ac vox ſalutationis tuæ ad aures meas peruenit, infans, qui in utero meo eſt, præ gaudio exultauit, Domini præſentiam, & eius aduentum ſentiens. Illud (in gaudio) Hebraiſmus eſt, quo caſui inſtrumenti apponitur præpoſitio. Latine ſenſus eſt, præ gaudio, ſeu gaudij magnitudine exultauit, quodque voce corporis non potuit efficere, quia infans, & in vtero clauſus erat, id motu, exultationeque corporis ſignificauit, impletumque eſt verbũ Angeli ad Zachariam, ante pronũtiatũ: Spiritu ſancto replebitur adhuc ab vtero matris ſuæ. Particula (Ecce) magnitudinem miraculi indicat, & effectus celeritatem, quaſi diceret, ſimul ac facta eſt uox ſalutationis tuę in auribus meis, infans exultauit. Res profecto admirãda, & præſentiæ Domini matris efficax argumentum.

ANNOTATIO CXXI.

NOuit, Spiritu ſancto reuelante Eliſabeth, motum Ioannis in utero, fuiſse præ gaudio mentis de præſentia matris, ipſiuſque Saluatoris concepto. nam contingit aliquando moueri infantes in utero cauſis alijs naturalibus, & maxime ad uehemẽtem aliquam matrũ turbationẽ. Quid uero Ioãnes præ gaudio illo mentis in utero exultauerit, id mater Eliſabeth ex Spiritus ſancti reuelatione cognouit, ut tradit Auguſtinus epiſt. 57. ad Dardanum. Sicut etiam eodem Spiritu ſancto reuelante, nouit Beatam Virginem concepiſse Saluatorem. Diximus paulo ſuperius de hac exultatione, quando uerba Euangeliſtæ eam narrantis expoſuimus. Nunc autem dubitatio quædã occurrit explicanda. Cauſam autem dubitationis adfert particula (enim:) indicat namque exultationẽ infantis proponi ab Eliſabeth tãquam cauſam, & argumentum, cur confeſsa ſit Beatam Virginem matrem eſse Domini, quaſi argumentum faceret ab effectu: exultauit infans in utero meo: ergo tu es mater Domini mei. Argumentum autẽ hoc non uidetur efficax: quãuis enim illa exultatio fuerit non ſine miraculo, & ſine uirtute Dei facta, tamen potuit alijs de cauſis fieri. Si enim Eliſabeth grauida uiſitaſset aliam fęminam quandam in utero habentem, effici potuit, ut ad præſentiam Præcurſoris infans illius fęminæ exultaſset, non tamen propterea colligebatur, Eliſabeth eſse matrem Domini. Sunt pro reſolutione aliquot annotanda. Primo, Eliſabeth non cognouit ex exultatione infantis Beatam Virginẽ eſse Dei matrẽ, ſed ex Spiritus ſancti reuelatione: di-

Vnde orta ſit Ioannis exultatio ĩ vtero matris.

ctum enim eſt: Repleta eſt Spiritu ſancto Eliſabeth, & exclamauit. Secundo: Eadem Spiritus ſancti reuelatione cognouit exultationem infantis in vtero eſſe præ gaudio præſentiæ Saluatoris, & Beatæ Virginis matris eius: niſi enim reuelaſſet Spiritus ſanctus, exultaſſet quidem infans, tamen non nouiſſet Eliſabeth illum exultaſſe præ gaudio illo, nec cauſam intellexiſſet, ſicut nec Rebecca habens in vtero Eſau, & Iacob colluctantes, agnouit inditium eſſe duorum populorum inuicem aduerſantiũ, niſi Deo reuelante. Tertio: Beata Virgo non indigebat eo argumento ad credẽdum ſe eſse matrem Domini: crediderat enim iam Angelo nuntianti, ac Deo ipſo manifeſtante nouerat Verbum carnem factum eodem momento, quo ipſa conſenſit. Quarto: Sciebat Eliſabeth ex eadem Spiritus ſancti reuelatione, Beatam Virginem nouiſse ſe cõcepiſse Saluatorem, nec indigere probatione, aut argumento vllo ad credendum illud. ſtatim enim dixit Eliſabeth: Beata quæ credidiſti. Ex his conſequitur quinto, Eliſabeth non hoc dixiſse, vt Beatam Virginem induceret ad firmius credendum verbis Angeli, vt affirmat Euthymius dicens, Eliſabeth ſuis verbis effeciſse, vt Beata Virgo Angeli uerbis firmius crederet. Quod non videtur dicẽdum. crediderat enim iam, vt ipſa Eliſabeth teſtatur. Beata, inquit, quæ credidiſti, & firmiſſime crediderat, quippe quæ experta erat ſe concepiſse filium Dei, cuius præſentia illuſtrabatur ſuper omnes Prophetas, multoque perfectius, quã Ioannes, & Eliſabeth. Sexto. Exultatio infantis præ gaudio, & repletio Spiritus ſancti facta Eliſabeth effectus fuit Chriſti operantis per verba ſalutationis matris ſuæ hoc enim confeſsa eſt Eliſabeth. Ecce, inquit, vt facta eſt vox ſalutationis tuæ. &c. Poſtremo. Non effectus tantum, ſed etiam argumentum, & inditium fuerant, non quidem neceſſarium, quaſi ſola exultatio infantis inducere potuiſset Eliſabeth in agnitionẽ, ſed ſimul accedente reuelatione Spiritus ſancti, qui & lumine infuſo, & infantis exultatione ſignificauit illi matrẽ Dei adeſse. Potuit quidẽ Eliſabeth ſolo lumine nouiſse matris Dei præſentiã, ſed Spiritus ſanctus etiam filij exultationem adiecit. Eliſabeth autem profert Beatæ Virgini factum hoc, non vt eam confirmet in fide, ſed vt narret, quod geſtum eſt, & vt cauſam explicet, cur matrem Dei appellauerit, quæ cauſa ipſi Beatæ Virgini, ſcienti ſe eſse Dei matrem, ſufficientiſſima erat.

Et beata quæ credidiſti.

COMMENTARIA.

Commendat fidem Beatæ Virginis, quam Angelo nuntianti adhibuerat. Beata, inquit, quæ credidiſti. Miranda profecto fides fuit credere Angelo prænuntianti, Virginem concepturam Filium Dei cõſubſtantialem Patri, Spiritu Sancto ſuperueniente, & virtute Altiſſimi obumbrante. Eſt autem quædam tacita incredulitatis ſui viri reprehenſio, quaſi diceret, credidiſti, non vt vir meus Zacharias, qui eidem Angelo multo faciliora nuntianti non credidit, & incredulitatis pœnam adhuc mutus, & ſurdus ſuſtinet. Hoc etiam Eliſabeth Spiritus Sancti reuelatione nouit, nimirum Beatam Virginem Angelo nuntianti crediddiſſe.

ANNOTATIO CXXII.

Qvod ad litterã ſpectat, Græca quædam exemplaria, & quædam manuſcripta Latina, legunt in tertia perſona, Beata quæ credidit: communis tamẽ lectio cum Ambroſio eſt, quã nos ſequimur, vt in ſecunda perſona accipiatur, Beata, quæ credidiſti. Quod uero ad ſenſum attinet, Hæretici noſtri temporis ſe ualidum argumentum habere putãt ex his uerbis: Ecce, inquiunt, beata prædicatur, quia credidit; ſola igitur fides eſt, quæ iuſtificat. Ex hoc tamen loco nihil omnino deduci poteſt ad eorum errorẽ vlla ratione perſuadendum, quod multis rationibus conſtat. Primo quidem non hic de iuſtificatione a peccato agitur; quando enim Beata uirgo Angeli uerbis fidem adhibuit, iam erat iuſtificata, & ſanctificata, & ab ipſo Angelo gratia plena prædicata. non ergo per fidem hanc, quæ poſt Angeli annuntiantis uerba conſecuta eſt, fuit a peccato iuſtifica- *Haretici, falſo ex ijs verbis deducũt ſolã ſidẽ iuſtificare.*

ſtifica-

ſtificata, maxime cum nullum peccatum habuerit. Secundo. Etiam ſi de iuſtificatione ſermo eſſet, nihil haberent hæretici contra nos: hæc enim credulitas non excludit charitatem, ſpem, humilitatem, cæteraſque virtutes, quas B. Virgo exercuit, quando dixit, Ecce ancilla Domini. non. n. de fide ſola, ac mera, ſed de perfecta, qualem Beata Virgo exhibuit, ſermo eſt. Tertio. Etiam ſi de ſola fide ſermo eſſet, adhuc nihil deduceſt pro hæreticis; immo potius eſt hoc verbum contra illos. non enim dictum eſt, Beata, quia crediditi, ſed quæ crediditi, quia perficientur, quæ dicta ſunt tibi. Si igitur credidiſſet, & quæ dicta ſunt, perfecta non fuiſſent, ſic beata nō diceretur. Quarto. Senſus eſt omnino diuerſus ab eo, quem illi ſomniāt: nam beatitudo hæc non ſignificat iuſtitiam illam, qua homo iuſtificatur corā Deo, ſed prærogatiuam, & excellentiā, quam Beata Virgo à Deo ſuper omnes creaturas obtinuit, quam quidem niſi credidiſſet Angelo nuntianti, non obtinuiſſet: non enim Filium Dei concepiſſet, non quod Deus non potuiſſet ſine fide illa carnem de ea aſſumere ſed quod ſic diſpoſuit, ac voluit. Beata ergo, quæ credidit.

Quoniam perficientur ea, quæ dicta ſunt tibi à Domino.

COMMENTARIA.

CVr Beatam prædicauerit, cauſam explicat, quia, inqt, quæ tibi dicta ſunt à Domino, complebuntur, & fient. Multa Dominus p Angelum annuntiauit B. Virgini, quorum nonnulla erant tunc impleta; filium enim conceperat Spiritu Sancto ſuperueniente, & uirtute Altiſſimi obumbrante; quædam alia tunc implenda ſupererāt. nam nondum pepererat, nondum vocatus erat Ieſus, nondum in domo Iacob regnauerat, nondum ſalutem hominum operatus erat, quæ ipſo nomine, & regno ſignificabātur, & promittebantur. Hæc perficienda, & complenda erant, quę omnia ad inſignem beatitudinem Virginis faciunt, ut ipſamet in ſuo cantico cōfitetur. Illud (à Domino) idem ſignificat, quod nomine Domini, ſeu ex parte Domini. quæ. n. Angelus nuntiauit, nō proprio nomine, ſed Dei ipſius nomine, & ex ipſo, ſeu ex parte ipſius, ut dici ſolet, dicta ſunt. Admirāda profecto eſt notitia prophetica, quam Eliſabeth à Spiritu Sancto conſecuta eſt. totam. n. annūtiationem factam nouit, & intellexit tam quæ facta, quam quæ adhuc futura & perficienda erant, omnemq; partem prophetiæ complexa eſt; vt enim, inquit Greg. ho. 5. in Ezechielem, Prophetia omne complectitur tempus, præteritum, præſens, & futurum. Eliſabeth ergo præterita prophetat: Beata, quę crediditi; præſentia uerū occulta indicat; mater, inquit Domini mei. futura pręnūtiat; perficientur, ait, quę dicta ſunt tibi, ut merito Spiritu Sancto repleta dicta ſit. Quod quidem totum nobis ad confirmationem myſterij annūtiati per Angelum efficaciſſimum eſt argumentum.

Eliſabeth vera propheteſſa.

Prophetia omne cōplectitur tēpus.

ANNOTATIO CXXIII.

QVI verba præcedentia in tertia perſona legunt, conſequenter etiam legunt hęc, Quoniam perficientur ea, quę dicta ſunt ei à Domino. Vti autem diximus, lectio legitima eſt in ſecunda perſona. Illud autem (à Domino) quidam cōiungunt verbo (perficientur) quaſi Dominus ſit, qui ea perfecturus ſit; conuenientius autem connectitur cum verbo (dicta ſunt) non quod à Domino immediate dicta ſint, ſed vti in commentario diximus, idem ſignificat quod, dicta ſūt nomine Domini. Verbum autem (perficientur) indicat integrum complementum omnium promiſſionum factarum, ac certitudinem earum. Num. 23. Nō eſt Deus, quaſi homo, ut mentiatur, nec ut filius hominis, ut mutetur, dixit, & non faciet; locutus eſt, & non implebit. Lucæ

cæ 21. Cęlum, & terra tranſibunt, verba autem mea non pręteribunt. Aduerte aũt Eliſabeth Spiritu Sancto repletã, ſeu potius Spiritum Sanctum per Eliſabeth omnia confirmaſſe, quæ Angelus Beatæ Virgini nuntiauerat, ſeu Dominus per Angelum ſignificauerat: nam Angelus primo loco eam ſalutauerat, benedictam in mulieribus prædicando: hoc idem Eliſabeth repetijt. Secundo. Angelus conceptionem prænuntiauit; Eliſabeth eam concepiſſe confitetur: Benedictus, inquit, fructus ventris tui, &, Mater Domini mei veniat ad me. Angelus dixit, Paries filium, & vocabis nomen eius Ieſum, & dabit illi Deus ſedem. Hæc omnia Eliſabeth perficienda nuntiat. Poſtremo. Beata Virgo credidit, & conſenſit, hoc Eliſabeth pręedicat dicens, Beata quę credidiſti, quæ omnia facta ſunt, vt veritas tanti myſterij confirmaretur magis, & Beata Virgo tãtum teſtimonium audiens in ea fide, quam adhibuit, nouo gaudio perfrueretur. mirum enim in modum ſe credidiſſe gauiſa eſt, quando rei, quam crediderat, tantum argumentum audiuit, eiuſque fidei adminiculum fuit quoddam nõ quidẽ neceſſarium ad fidem, cum perfecte credidiſſet, ſed ad fructum abundantiorem fidei, & gaudium in Spiritu ſancto, ut ex Cantico eius deducitur. atque hæc eſt una cauſa, cur Spiritus ſanctus eam ad viſitandam Eliſabeth excitauit, Angelo id inſinuante, vti diximus ſupra.

Et ait Maria.

COMMENTARIA.

ELiſabeth repleta Spiritu Sãcto clamare dicitur, Beata autem Virgo ſimpliciter dixiſſe refertur, ne tunc primum, quando hæc proferebat, repleri Spiritu Sancto crederetur. ait igitur Maria, ſed tamen illo Spiritu Sancto, quo iam plena erat, excitãte, & Dei filio, quo erat fęcunda, dictante. Admirandũ profecto colloquium Spũs Sancti, per Eliſabeth ſterilem, ac fęcundã exclamantis, & verbi incarnati p Virginem, & Matrem reſpõdentis, inuicem laudãtium, inuicẽ prophetãtium. Beata igitur Virgo Dei beneficia & propria, & communia commemorat, ſua ſcilicet, & populi, tã ea, quę ante aduẽtum Chriſti facta ſunt, quã quæ in ipſo aduentu. quo quidem ſe ad Dei ipſius laudẽ excitat, ac audiẽtis Eliſabeth animũ ad eiuſdem Dei magnitudinem, & bonitatem cõtemplandam euehit. In prima ergo parte Cãtici à proprijs beneficijs acceptis exordiẽns ait.

Magnificat anima mea Dominum.

COMMENTARIA.

EXperta erat B. Virgo incõprehẽſibilem Dei virtutẽ, ac eius ineffabilem bonitatem. Virtutẽ quidẽ, quia Deum hominẽ fieri, & de fęmina Virgine cõcipi, ſolius omnipotẽtis eſt opus; Bonitatẽ uero, qa ad hoc tam admirabile opus, eã inter oẽs Adę filias eligere, ſingularis gratiæ, & bonitatis diuinæ fuit. Horum primum cõtemplans, Dei magnitudinem confitetur. ſecundum conſiderans, in eius benignitate exultat. illud eximiæ fidei, hoc ardẽtiſſimæ dilectionis efficaciſſimũ eſt argumẽtũ. Magnificat anima mea Dominum. Cõfiteor, & palã ꝓdico ineffãbilem Dei virtutẽ, ac magnitudinẽ, quam ex ipſo opere in me facto experta ſum. Magna in me agnoſco, ſed ea nõ in me, ſed in Dominum, qui magnus eſt, & ea fecit, refero. Verba hęc ſunt credẽtis, laudãtis, & gratias agẽtis. Notãda ſunt ſingula. Magnificat, inquit, non qđ magnum faciat, ſed qđ eius magnitudinẽ confiteatur. Vt autem hanc confeſſionem non ore ſolo, ſed ẽt intimis ꝓcordijs fieri indicaret, anima, inqt, mea, quaſi diceret, qđ ore profero, tota mẽte cõfirmo. Vſa eſt ẽt hoc verbo ad ſignificãdã Dei magnitudinẽ, quam os exprimere non põt; plus. n. anima cogitatione aſſequi,

qui, quā os voce exprimere ualet. Mater auté cum eſſet, filium appellat Dominum, ut reſpódeat ipſi Eliſabeth, quæ eam matrem Domini vocauerat, & ut ſuā retineat ac prę ſeferat humilitatem, quæ ſe ancillā Domini exhibuerat, & demum, ut perſonā indicet Patris, cui uirtus, & potentia, qua fuerat obumbrata, tribuitur.

ANNOTATIO CXXIV.

Deipara Deo refert quæ accepit dona.

FAmiliare eſt ijs, qui humilitatis virtute præditi ſunt, quādo laudari ſe ſentiunt, laudū cauſam ſubtrahere, aut propriam occultando excellentiam, ſi poſſunt, aut in Deum, quæ in ſe ſunt laude digna, referédo, ſi illud facere nequeūt. Magna profecto encomia à Beata Eliſabeth audierat ſacra Virgo, quorū cauſas occultare nec ſuū erat, nec debebat, nō quidem ſuum erat, quia illa Spū Sancto repleta loquebat̄. non aūt debebat, quia quę ad fidei teſtimonium, & Dei gloriā confirmādam ſpectāt, quādo temporis occaſio, & perſonarum ratio poſtulat, ſilétio non ſunt inuoluēda, ēt ſi ad laudem propriam faciāt, dummodo ex illorum manifeſtatione gloria propria non quærat̄: nam & Chriſtus ſe Dei Filiū palam cōfiteri non recuſabat, qui gloriam propriam non quęrés, ſciebat uitā æternam in eo poſitam, ut agnoſcerēt hoīes verum Deū, & quem miſit Ieſum Chriſtum. Cum igit̄ B. Virgo tātum myſteriū occultari nō debere animaduertiſſet, ob ſuam humilitatem alteram partē elegit, nempe totum, quod in ſe laude dignū erat, in Deum auctoré referre. Magnificat, inqt, anima mea Dominū, quaſi diceret. Cōfiteor me magna habere, & matrem Domini eſſe, ſed hoc nō mihi tribuo, ſed in eum refero, qui magnus eſt, & à quo magna hæc profecta ſunt. Aduerte pro huius ſententię maiori declaratione, poſſe quempiam alterū duobus modis magnificare; Verbis videlicet, & factis. Verbis quidem, quando alterius excellentia prędicat̄, ſiue id fiat verbis, aut ſignis exterioribus, ſiue interiorib⁹ cordis; magna. n. ſentire, aut enunciare de aliquo, eſt ipſum uerbis magnificare; factis autem, quādo alicui ea conferunt̄, quæ eum magnum, & commédabilem faciūt, ut idem ſit magnificare, ac magnum facere. Inuenimus aūt Deum magnificari ab homine, & hominé magnificari à Deo, hominé deniq; magnificari ab homine, cū diſcrimine tamen: nā Deus magnificat hominé, eū magnū faciédo; confert. n. homini ea, quæ eum magnū, & ſpectabilē, & corā ipſo Deo, & corā cæteris hominib⁹ efficiūt. 1. Paralipom. 29. Magnificauit Dominus Salomonem ſuper omne Iſrael, & dedit illi gloriam regni, qualem nullus habuit ante eum Rex Iſrael. Rom. 8. Quos autē ſanctificauit, hos & magnificauit. Homo aūt Deum magnificat, nō quidē eū magnū faciédo, nihil. n. homo Deo conferre, pōt, quo maior fiat, ſed magnificat laudādo, p̄dicando magnitudinē, quæ in illo eſt, cæteriſq; hominibus annuntiādo, & declarādo. Pſ. 33. Magnificate Dominum mecum, & exaltemus nomé eius in idipſum. Ro. 15. Magnificate eū omnes populi. Homo autem hominem vtroque modo magnificat, & laudādo, & prædicando magnitudinem alterius. Act. 5. Magnificabat eos populus, Eccleſiaſt. 10. Nō magnifices virum peccatorem diuitem. Atq; ēt magna cōferendo. 1. Machab. 10. Miſit Demetrius Epiſtolā verbis pacificis ad Ionathiam, vt magnificaret eū, i. cōtulit magnā poteſtatē ei. Hoc igit̄ in loco homo Deū magnificat, nempe B. Virgo magnificat Dominum, Dominus quidem prius ipſam magnificauerat, magna ei dona cōferendo, de quibus ipſa dicit. Quia fecit mihi magna, qui potens eſt. poſtea uero illa magnificat Dominum, p̄dicando eū auctoré magnitudinis, ſibi ab eo collatæ. Magnificat̄ ēt Deus ab homine corde, ore, & opere. Corde quidem, quādo mente, & affectu ipſius immenſam magnitudinem, perfectionem, & excellétiam contemplamur, recognoſcimus, & veneramur. Voce, quando uerbo, aut ſigno exteriori p̄dicamus, & pronūtiamus. Opere uero, quādo ſtudioſis operib⁹ ipſi inſeruimus; bona. n. opera noſtra voces ſunt, quibus alijs declaramus Dei noſtri ſanctitatem, & magnitudinem iuxta illud Matth. 5. Vt videntes opera ueſtra bona, glorificent patrem ueſtrum, qui

De⁹ quo modo hominem magnificet.

Magnificamus Deū corde, voce, & opere.

qui in cęlis eſt. Beata ergo Virgo corde & voce Deum magnificat, dum anima hęc exhibet: etiā magnificat opere; hęc enim magnificatio opus quoddam eſt inſigne fidei, dilectionis, religionis, & humilitatis. Eſt igitur perfecta magnificatio, quam homo Deo exhibere poteſt. Aduerte autem neminem præter Christum ipſum, ita vere ac perfecte dicere potuiſſe, aut poſſe, (anima mea) ſicut B. Virgo, idque propter tria maxime. Primo quidem integram ſuæ uoluntatis habebat poteſtatem: ſi enim uerum eſt, vti re uera eſt, hominem eius eſſe quodammodo ſeruum, cui extra modum afficit, eſt.n. auarus ſeruus pecunię, & carnalis ſeruus voluptatis, cæterique ſimiles ſerui ſunt eorum, in quibus male collocant affectum, nemoque eſt, qui vel paſſionibus proprijs modo aliquo non ſubijciat aut affectum, uel leuiter ſaltem male collocet, conſequitur neminem dicere poſſe perfecte, animam ſuam eſſe ſuam, cū pars eius ſit cui inſeruit, ſi multum, multum, ſi parum, parum, cum nemo ſine peccato, aut ſine paſſionibus intemperatis uiuat. Beata igitur Virgo, quæ ab omni peccato, & inordinato affectu libera omnino erat, nulliq; rei creatæ vllo modo ſeruiebat, ipſa potuit perfecte dicere (anima mea.) Secundo. Quia cum ipſa omni ex parte Deo placeret, totaque anima illi inſeruiret, procul dubio animam ſuam Deo ipſi integram tradiderat. cum igitur Deum animæ ſuæ filium habuerit, quæ filij erant, ipſius etiam erant, vnde animā eius filio tradita, in eius poteſtatem integra reuertebatur, perfecteq; dicit, anima mea; tota.n. ipſius erat, quæ tota à filio, quantum ad omnes eius partes poſſidebatur. Tertio propter affectū dilectionis: quo enim Deum aliquis magis diligit, eo magis diligit animam ſuam. Cum igitur B. Virgo Deum maxime ſuper omnes homines dilexerit, nullumq; peccatum commiſerit, ſuam profecto animam maxime diligebat. Quod autem diligimus, præ dilectione noſtrum appellamus quæ igitur animam ſuam ſic dilexit, eam uere ſuam uocauit.

Nemo ut Deipara, dicere potuit, anima mea

Et exultauit ſpiritus meus in Deo ſalutari meo.

COMMENTARIA.

CVius commendauerat potentiam, eius nunc bonitatem in ea exultādo manifeſtat: exultaui, inquit, in Deo Saluatore, ideſt, Verbo carne de meis viſceribus accepta pro omnium ſalute induto. Hæc eſt illa inenarrabilis lætitia, & exultatio, qua perfuſa eſt in filij conceptione, quādo Verbum caro factum eſt. Deum Saluatorem appellat filium Dei factum hominem ad nos ſaluādos. Suum autē, quia de ipſius ſubſtantia carne ueſtitus, ipſiuſque filius factus erat. Illud (ſalutari meo) Græce eſt Saluatori meo, apud Hebræos, Ieſu meo. Sumptum.n. videtur hoc ex illo Abac. 3. Ego autē in Domino gaudebo, & exultabo in Deo Ieſu meo. Quamuis non eodē ſenſu vterq; verbum pronuntiauit. Abacuc.n. ſuum Saluatorem appellabat, quia de eius gente carnē erat ſumpturus; at B. Virgo, quia de ſuis viſceribus proprijs carnem iam acceperat; ideoq; vſa eſt præteriti temporis verbo, exultauit, quia Verbū iam conceperat, quando hic loquebatur. Spiritus autem, inquit, meus exultauit, quia gaudium hoc à plenitudine Spiritus ſancti, qua repleta erat, procedebat, vt in annotatione perfectius explicabitur. Angeli, qui Deo fruuntur, ut inquit Auguſtinus, in expoſitione huius Cantici, hæc duo præſtant, nimirum contemplantur maieſtatem, & eius dulcedine, ac bonitate delectantur.

ANNOTATIO CXXV.

TRia ſunt, quæ difficultatem faciunt. Primum. Quod ſit diſcrimen inter animam, & ſpiritum. deinde. Cur B. Virgo anima magnificare, ſpiritu autem exultare ſe dicat. demum, quid ſit exultare in Deo ſalutari ſuo. Quod ad primum ſpectat, recte Auguſtinus in huius cantici expoſitione dicit, in homine animam

Quo diſferāt anima & Spiritus.

mam,& ſpiritum non re ipſa,ſed ſola ratione differre; eadem enim res eſt, anima dicitur,quia corpus viuificat; ſpiritus autem,quia in ſe ſubſtantia quędam ſpiritualis eſt, per ſe habens eſſe, etiam à corpore ſeparata. iuxta quã ſignificationem dictũ eſt, 1. Corinth. 15. Factus eſt homo in animam viuificantẽ.& Lucæ 23.In manus tuas commẽdo ſpiritũ meum. hinc eſt ut vegetare, & ſentire ad animam,vti vero ratione,& contemplari ad ſpiritũ referamus.In hac ſignificatione hæc duo non accipiũtur in præſenti.Habent autem hæc in ſcriptura peculiarem aliam quãdam ſignificationẽ. Anima enim dicitur, quæ in his, quæ terrena ſunt,& naturalia, occupatur,etiã ſi ratione, & diſcurſu vtatur; Spiritus vero quatenus gratia perficitur, & ijs,quæ Dei,ſunt,attendit,& incumbit. quam ſignificationem animaduertens Paulus Hebr. 4. dixit: Viuus eſt ſermo Dei,pertingens vſq; ad diuiſionem animæ,& ſpiritus.Fit autem diuiſio animę & ſpiritus, quando ita viuit homo ſecũdum carnem, vt ea,quæ Dei ſunt perfecte exequatur,& ijs, quæ caro aduerſus Deum concupiſcit,reſiſtat. Eandem ſignificationem Paulus proſequẽs 1. Corint.3.dixit: Animalis homo non percipit quæ ſunt ſpiritus. Animalem appellat eum,qui ijs quæ ad corpus, & mundum ſpectant,totus incumbit, quæ Dei ſunt,oblitus:anima ergo quãtum ad naturalia,ſpiritus,quãtum ad ea, quæ gratiæ ſunt,dicitur. Hanc ſignificationem nunc Beata Virgo ſecuta eſt, & anima Dei magnitudinem confitetur, & ſpiritu in Verbo incarnato exultat. Occurrit ſtatim ſecunda difficultas. Quare anima magnificat,& ſpiritu exultat? Reſpondeo quia tunc magnitudo Dei,virtuſque ipſius magis agnoſcitur,cum naturæ humanæ imbecillitas cõſideratur. Animaduertebat enim Beata Virgo, quæ propriæ naturæ erant, & tũc immẽſam potentiam Dei,quæ tam admirabile opus in ea effecerat, apprehendens dicebat:Magnificat anima mea Dominũ. At dum ſe Spiritus ſancti gratia plenã contemplabatur, & per hãc Filium Dei concepiſſe cognoſcebat,eius ſpiritus exultabat,& gaudebat.Ex ijs tertiæ difficultati ſatisfacere facile eſt. Exultat in Deo ſalutari ſuo, quia quod Deum concepiſſet,qui ad ſaluandum venerat,gaudij materiam miniſtrabat; exultabat & in aduentu Saluatoris, & in eo, quod venientem conceperat. Eſt autem verbum exultãdi, vti alias diximus, gaudij concepti magnitudinem, & vehementiam exprimens.

Qua ratione anima magnificet, & Spiritus exultet.

Quia reſpexit humilitatẽ ancillę ſuę.

COMMENTARIA.

Cauſam,cur Dominum magnificet,& exultet,adiũgit,quia, inquit,paruitatẽ,& vtilitatem meã non eſt auerſatus;ſed ancillã abiectæ conditionis fauoribus, & beneficijs admirãdis eſt proſecutus, quibus ſuam ipſe Deus potentiam & uirtutem oſtendit, & ſpiritus meus cauſam exultationis habuit. Antitheſis quædã eſt uerborũ. Magnificat anima mea Dominũ,& humilitatem reſpexit meã tanto enim magis Dei potentia elucet,qnanto abiectior,& inferior eſt perſona, quæ ſublimatur,& euehitur. Humilitatis eximiæ, & religionis ſingularis fuit Virgini Beatæ, ſuam paruitatẽ conſiderare, & confiteri, ut in ea etiam cõfeſſione Deus exaltaretur & eius gloria manifeſtaretur. Cõſiderauit Beata Virgo exiguitatẽ naturæ ſuæ, quia homo erat; ſexus etiam, quia fœmina, conditionis, quia pauper,& humanis opibus,& fauoribus deſtituta,vt eo magis diuina uirtus,& bonitas eluceſceret, quæ talẽ in tãtã gloriam extulit,ut eſſet digna Dei mater; ancillam autem ſe appellat, quia loquitur de tẽpore, quando nondum erat mater Dei, hæc enim fuit uirtus ſumma, & bonitas Domini, ex ancilla matrem,& ex abiecta, & parua,beatã ſuper omnes creaturas effeciſſe. Cætera in annotatione perlege.

ANNOTATIO. CXXVI.

De tribus modis reſpicere dicitur.

INn ſacra Scriptura, ut recte annotat Auguſt. in expoſitione huius Cantici,Deus tripliciter reſpicere dicitur, nimirum ſecundum contemplationem,

gra-

gratiam, & iudiciũ, Reſpicit enim Deus omnia, quia omnia cognoſcit, nihilque eum latet. Pſal. 112. Humilia reſpicit in cælo, & in terra. Reſpicit etiam quando fauet, & beneficio proſequitur, & complacet ſibi in aliquo. Geneſ. 4. Reſpexit Dominus ad Abel, & ad munera eius; ad Cain autem non reſpexit. Exodi 2. Reſpexit Dominus filios Iſrael. Reſpicit demum quando caſtigat, & punit. Abac. 1. Quare non reſpicit ad iniquitatem Pſal. 103. Qui reſpicit terram, & facit eam tremere. Hoc in loco vſurpatur in ſecũda ſignificatione. Reſpexit enim Dominus eam, quia complacuit ſibi in ea, quia ſummis eam eſt proſecutus beneficijs, & ab humilitate, & paruitate in ſummam gloriam eam euexit. Reſpicit ergo Deus, ſiue quando conſolatur, ſiue quando complacet in aliquo, ſiue quando beneficijs proſequitur, metaphora ſumpta ab ijs, qui auertũt oculos ab ijs, quæ ſibi diſplicent. Quid autem per humilitatem intelligendum ſit, nõ ita facile eſt iudicare, non enim antiqui Doctores in eius verbi ſignificatione conueniunt. In cuius rei explanatione aduertendum, hoc verbum Latinum Humilitatis tripliciter in Scriptura vſurpari. Primo quidem ſignificat abiectionem, depreſſionem, paruitatem, & vilem conditionem. Deuteron. 26. dixerunt Iudæi in Aegypto: Reſpexit Dominus humilitatem noſtram, & laborem, & anguſtiam. Iacobi 1. Glorietur diues in humilitate ſua, quia ſicut flos feni pertranſibit. Sunt enim verba dicta per Ironiã. Philippen 3. Reformabit corpus humilitatis noſtræ. Prouerb. 19. Superbum ſequitur humilitas, humilem ſpiritu ſuſcipiet gloria. Secundo ſignificat afflictionem, ſeu tribulationem. Pſal. 24. Vide humilitatem meam, & laborem meum. Eccl. 20. In humilitate patiẽtiam habe. Tertio. Significat animi virtutem, quæ opponitur ſuperbiæ, & elationi. Epheſ. 4. Ambuletis in omni humilitate, & mãſuetudine. Philip. 2. Nihil per contentionem, neque inanem gloriam, ſed in omni humilitate. Coloſſ. 3. Induite viſcera miſericordię, benignitatem, humilitatẽ. Dixi autem hoc uerbum Latinum, nam Græcum ei reſpõdens non ſic ſe habet: quando enim in prima, & ſecũda ſignificatione accipitur, nomen eſt ταπείνωσις, at quando pro virtute animi, frequentiſſimum eſt ταπεινοφροσύνη, ut in locis allegatis pro tertia ſignificatione habetur, vixque nomen ταπείνωσις pro animi uirtute oppoſita elationi accipitur, ſed pro abiectione, paruitate, aut afflictione. His igitur ſic ſuppoſitis, quidam hanc humilitatem eam interpretãtur: quæ eſt uirtus animi, in qua Beata Virgo ſupra omnes Sanctos eminuit. Huius ſententię ſunt, Origenes hom. 8. in Lucam, Auguſtinus in expoſitione huius Cantici, & ſerm. 2. de Aſſumptione Beatæ Virginis; Beda in huius loci commentario, & Bernardus ſermo. 42. & 45. in Cantica. Hæc enim humilitatis virtute gratiſſima fuit Beata Virgo Deo & per eam effecta eſt digna, ut Dei Filium conciperet, vt ſupra dictũ eſt. Quidam alij humilitatem hanc intelligunt paruitatem, & depreſſam conditionem, ſeu vilem, qualis eſt homo Deo comparatus, & quales ſunt homines pauperes, & contemptibiles mundo. Hanc expoſitionem ſequuntur Theophylactus, & Euthymius, quibus nonnulli recentiores conſentiunt, & mihi accommodatior viſa eſt, propter eas rationes, quas proponam. Primo quidem, quia vix in ſcriptura Græcum vocabulum, quo Euangeliſta eſt vſus, ταπείνωσις, pro uirtute animi accipitur, ſed in prima, aut ſecunda ſignificatione, uti diximus. Secũdo, quia hæc ſentẽtia cauſa eſt illius, Magnificat anima mea Dominum, cui magis cohæret iſta ſignificatio; nam magnitudo Dei non virtuti, ſed paruitati, & depreſſæ noſtræ conditioni opponitur, tantoque ipſe magis ſuam oſtendit virtutem ac potentiam, quanto magis paruos, & abiectos euehit. Tertio, quia ipſa humilitatis virtus, qua Beata Virgo prædita erat, accepta fuit ab ipſo Deo, & in ipſum referẽda erat, & propter eã Beata Virgo Dominum magnificabat, ſicut etiam propter alia multa beneficia accepta. Quarto, quia cũ his verbis Dominũ magnificaret, & eius potentiam, bonitatemque ac gratiam commendare intenderet, non debuit humilitatis huius meminiſſe quaſi ob eã fuerit à Deo reſpecta, cum, & humilitatem, & omnem virtutem, & excellentiam habuerit,

Quid humilitas hoc loco ſignificet.

rit,quia reſpecta eſt a Deo. Adde,quæ tanta humilitatis virtute pollebat, non eſt probabile eam commẽdare voluiſſe ſuam virtutem,ſed potius ſuam confiteri indignitatem ac paruitatẽ; quod quidem magis humilitatis virtuti cõuenit. id quod illud verbum adiunctum comprobat(ancillæ ſuæ)hoc enim ad paruitatem pertinet,non ad virtutem animi: humilem ergo ſe exhibuit,non quidem virtutem humilitatis verbis profitendo, ſed utilitatem ſuam & abiectionem cõfitendo,qua ſe abiectam, & ancillã prædicabat.Simile locutionis genus in Scriptura reperitur Iudith.6.Intuere Domine ſuperbiam eorum,& reſpice humilitatem noſtram, id eſt, abiectionem & imbecillitatem.& Gen.29.Vidit Dominus humilitatem meam, nunc amabit me vir meus.

Ecce enim ex hoc Beatam me dicent omnes generationes.

COMMENTARIA.

PArticula(enim) cauſã indicat, & hanc ſententiam cum præcedentibus cõnectit. Diceret enim aliquis, cur magnificas Deum, & exultas in eo, quia reſpexit te.cauſam explicans,inquit: Quia ex hoc ſcilicet tempore, quo me reſpexit Deus,beatam me dicent omnes generationes: magna ergo mihi cauſa magnificãdi Deũ & exultãdi in eo eſt, ꝙ me reſpexerit,quia effectum eſt,vt tantis me cumulauerit beneficijs, & tam ſingularibus donis me ſit proſecutus, vt cum humilis, & abiecta ancilla fuerim, omnib. ſim anteponenda generationibus; prędicabunt enim me omnes beatam, & felicem,quia non ſolum beatam & felicem me fecit Deus, ſed omnium beatiſſimam; agnoſcẽt enim omnes me maioribus affectam bonis ac muneribus diuinis, ideo omnes beatam me dicent, ac confitebuntur. Illud(ecce) poſitum eſt propter duo. Primum ut magnitudinẽ virtutis Dei commendaret, quaſi diceret: Perpende incomprehenſibilem Dei potentiam, quantoque iure Deum magnificem, quia cum humilis ancilla eſſem, in eam me euexit dignitatem, ut omnibus anteponar. Deinde, ut verbo Eliſabeth reſponderet, hoc enim dixerat(beata, quæ credidiſti) at Beata Virgo in cauſam altiorem beatitudinem refert,quaſi diceret: ô Eliſabeth non quia credidi beata ſum, quaſi ea ſit cauſa præcipua, ecce prior,& maior cauſa, quia nempe reſpexit me Dominus,fiet enim,ut poſthac non tu ſola beatam me dicas, ſed omnes venturæ generationes.Prophetat Beata Virgo repleta Spiritu ſancto,quo excitante,& inſpirãte Dei beneficia accepta cõmendat, quod non eſt laudem propriam quærere,ſed Dei auctoris beneficam potentiam commendare. omnes cum audis generationes,nõ non ad ſingulos homines referas, ſed ad credentes in Chriſtum, quorũ ore perpetuo beata prædicatur & in cęlo,& in terra, ut annotauit Origenes hom. 8.& Euthymius.

ANNOTATIO CXXVII.

Quid verbum (ex hoc), ſignificet.

ILlud (ex hoc) Albertus Magnus ad humilitatis meritum refert, quaſi dicat,ex hoc meæ humilitatis merito fiet, vt me beatam prædicent omnes generationes; Hæc autem expoſitio legitimo ſenſui,quem ſecuti ſumus, aduerſatur; non enim Beata Virgo in opus aliquod ſuum,ſed in magnitudinem virtutis, & bonitatis Dei refert ſuam exaltationẽ. Accommodatius Auguſtinus ſerm. 2. de Aſſumptione Beatæ Virginis, & in expoſitione hujus Cantici,& Beda referunt ad verbum præcedens:Quia reſpexit Deus humilitatem meam.ex hoc beatam me dicent omnes generationes. Et reuera Beata Virgo in hoc referebat beatitudinem hãc, quia à Deo reſpecta eſt. quantum tamen ad literam, non refertur illũd(ex hoc)ad verbum,ſed ad tempus,ut ſit ſẽſus,poſthac,de cætero, ſeu, ex hoc tempore quo me reſpexit Deus, prædicabor beata;ſignificans non fidei, aut virtuti vlli ſuæ tribuendam eſſe exaltatio-

tatio-

Digitized by Google

tationem, ſed Deo ipſi, qui potẽter, gratis & benigne eam reſpexit. quem ſenſum verbum Græcum confirmat: additum enim eſt (ex hoc nũc) id eſt ex hoc tempore preſenti ἀπὸ τοῦ νῦν, quo enim tempore fides in Chriſtum incepit, Beata Virgo beata eſt prędicata, nam & Eliſabeth beatam acclamauit, & mulier illa, quę Lucæ 11. extollens vocem dixit, Beatus venter, qui te portauit, & vbera, quæ ſuxiſti? id quod in Euangelio omnes credentes implent. Hanc ſententiã a Beata Virgine ſpiritu prophetico pronunciatam affirmat Baſilius Iſai. 8. illud verbũ (acceſſi ad prophetiſſam) de Beata Virgine interpretans, quam etiam interpretationem ſecuti ſunt Cyrillus in eodem loco, & Epiphanius hæreſi 78. Verba autem Baſilij ſunt hęc: Quod Maria prophetiſſa fuerit, ad quam proxime acceſſit Iſaias per prænotionem ſpiritus nemo contradixerit, qui ſit memor uerborum Mariæ, quæ prophetico afflata ſpiritu eloquuta eſt. Quid enim ait, Magnificat anima mea Dominum. Et exultauit ſpiritus meus in Deo ſalutari meo. Quia reſpexit humilitatem ancillæ ſuę ecce enim ex hoc beatam me dicent omnes generationes. Quod ſi animum accõmodaueris vniuerſis eius verbis, non vtique per diſſidiũ negaueris eam fuiſſe prophetiſſam, quod Domini ſpiritus in eam ſuperuenerit, & virtus Altiſſimi obumbrauerit ei. Hac Baſilius. Cur aũt beata dicta ſit & vere fuerit, ipſamet ſequenti ſententia enarrat, & explicat.

Quia fecit mihi magna qui potens eſt, & ſanctum nomen eius.

COMMENTARIA.

PArticula (quia) cauſam indicat cur ſit beata prædicãda ab omnibus generationibus, quia, inquit, magna in me operatus eſt ille, qui potens eſt, & cuius nomen ſanctũ eſt. Græce eſt, magna fecit mihi ille potens. Illud autem (nomẽ ſanctũ eius) Hebraiſmus eſt. Pſalmo 10. Dominus in cælo ſedes eius, id eſt, cuius ſedes eſt in cælo. ita nunc dicitur: Fecit mihi magna, qui potẽs eſt, & nomen ſanctum eius, id eſt, cuius nomen ſanctum eſt. Quibus verbis Beata Virgo ſignificat duplicia beneficia magna ſe accepiſſe a Deo ſuper omnes homines, propter quæ beata ab omnib. erat prędicanda. Priora quidem fuerunt beneficia potentiæ, & virtutis Dei; cõcepit enim non hominem merum, ſed filium Dei, effectaque eſt fœmina mater filij Dei ſine opera viri, Virginitate permanente, in eã elata dignitatẽ, vt omniũ cęleſtium, & terreſtriũ ſit facta Regina, & domina. Hæc opera ſunt diuinæ potẽtiæ, & propterea dicit: Fecit mihi magna ille potẽs, ſiue qui potẽs eſt. Poſteriora sũt beneficia ſãctitatis, & bonitatis: repleta enim eſt Spiritus ſãcti gratijs, & omni benedictione ſpirituali benedicta, & ſãctificata, vt nullius peccati macula vnquam infecta fuerit, & in eum ſanctitatis gradum ſit promota, & euecta, quo nullus vnquam homo perueniet, imo omnes etiam Angelici ſpiritus lõge ſint inferiores. Hæc beneficia ſunt ſanctitatis, & bonitatis, de quibus dicit. Fecit mihi magna is, cuius nomẽ ſanctum eſt. Propter hæc igitur, inquit, vere omnes generationes me beatam cõfitebuntur, & prædicabũt, non enim fecit taliter omni nationi: merito ergo magnificat anima mea Dominum, & ſpiritus meus exultauit in Deo ſalutari meo. Aduertẽdũ autẽ eſt, non dixiſſe, qui potẽs eſt, & qui ſanctus eſt, ſed cuius nomẽ ſãctũ eſt, vt ſignificaret perſonã Spiritus ſãcti, cui tribuitur effectus ſãctitatis, & ſãctus per quãdã appropriationẽ appellatur. nã Beata Virgo his duobus uerbis alluſit ad duo verba illa Angeli. Virtus Altiſſimi obũbrabit tibi, &, Spiritꝰ ſãctus ſuperueniet in te. Propter illud dixit (fecit mihi magna qui potẽs eſt) propter hoc vero (& nomẽ ſãctũ eius) quaſi apertioribus uerbis diceremus. Quia obũbrauit me uirtus Altiſſimi, & Spiritus

Quibus beneficijs Maria cumulata ſit à Deo potenti & Deo Sãcto.

Quare Maria dixerit, cuius nomẽ Sãctũ eſt.

tus ſăctus ſuperuenit in me, beatā me dicēt omnes; illa enim duo me talem fecerunt.

ANNOTATIO CXXVIII.

QVod ad connexionem huius ſentētię ſpectat, Beda eā ad primā illam refert, nimirum, Magnificat anima mea Dominū, quia fecit mihi magna, &c. quod quidē uerum eſt, ſi tamen fateamur immediate referri ad præcedentem, nēpe Beatā me dicent, quia magna mihi fecit: ſunt enim cauſæ in his ſententijs cōtentæ, inuicē ſubordinatæ, ſcilicet, Magnificat anima mea Dominum, quia reſpexit humilitatē meā, quia hinc factū eſt, vt beata ſim, & prædicer, beata autē quia fecit mihi magna qui potens eſt. Referuntur ergo omnia ad illam ſentētiam, Magnificat anima mea Dominum ſed ordine quodam. Illud autem (& ſanctum nomen eius) recentiores quidam ad ſententiam ſequentem referunt, & disiungūt ab illa: Fecit mihi magna qui potens eſt, quaſi incipiat Beata Virgo commendare ſanctitatem Dei, & miſericordiam Dei, vt ſtatim dicit. Et miſericordia eius à progenie, &c. Hæc tamen connexio non eſt accommodata, & qui ſic connectunt, non videntur aſſecuti ſenſum huius partis, quem in Commentario explicuimus: Beata enim Virgo magna accepit à potēte, & ſancto, quia cumulata eſt ſuper omnes beneficijs ſingularibus potentiæ, & ſanctitatis Dei, propter ea beata vere eſt, & prædicatur. Auguſtinus in expoſitione huius Cantici, connectit quidem cum præcedēti, ſed in hunc ſenſum, nimirum, Fecit mihi magna qui potens eſt, & idcirco nomen eius ſanctum eſt. id eſt, quia verbū in me caro factum eſt, quod eſt magna mihi facere; hinc enim prouenit, vt nomen, id eſt fama, & notitia Dei ſit ſancta, quia per verbum carnem factū gloria Dei manifeſtata eſt in mundo. Vera quidem eſt doctrina, ſed contextui parum accommodata, vt apparet ex ijs, quæ in Commentario dicta ſunt.

Quomodo hæc cū ſuperioribus ſint connectēda.

Et miſericordia eius à progenie in progenies timentibus eum.

COMMENTARIA.

HAec eſt pars Cātici ſecunda, in qua beneficia cōmunia populo ante aduentū Dei in carnem, collata decantat, incipitque à miſericordia, qua ſemper vſus eſt Deus cum primis illis Patribus Iudæorū, qui eum coluerunt, Abrahā, Iſaac, Iacob, & cæteris, quos ſumma, & perpetua miſericordia proſecutus eſt, & cū eorū poſteritate, quę Deū timuit, & coluit; nō ſolum enim promiſit illis, de eorū ſemine carnē ſe ſumpturum, ſed à periculis multis liberauit, & multis fauoribus miſericordiæ ſuæ cumulauit. de qua miſericordia dictum eſt Pſal. 102. Et miſericordia ei⁹ ab æterno in æternum ſuper timētes eum, & ijs, qui ſperant in miſericordia eius. vt eruat à morte animas eorum, & alat eos in fame. Quod autē dicit, (a progenie in progenies) ſignificat continuā, & perſeuerantē Dei miſericordiā erga Patres, & poſteros. Addit (timentes eū) nēpe pios, & cultores, & fideles, qui eius verbo obedierunt: nā incredulos, & præuaricatores ſeuere puniuit.

ANNOTATIO CXXIX.

NOn me latet, recentiores hanc & ſequentes ſententias interpretari generaliter de communibus beneficijs, quæ generi humano Deus confert, & de ijs, quos propter ſuperbiam deprimit, & nonnulla horum ad dæmones referunt, quorum ſuperba mens depreſſa eſt, multaque ſimilia adferunt, quæ ſi doctrinam reſcipias, vera ſunt, ſi autem contextui applicare velis, profecto mihi videntur parum accommodari, cum Beata Virgo in hoc Cantico, de illo populo Iudaico, qui erat tunc electus, & fidelis, ac colens Deum, loquatur, progreſſum miſericordię, quo vſus eſt cum illo, enarrans vſque ad aduentum in carnem, qui fuit complementum, & perfectio omnium miſericordiarum, & beneficiorum. quæ expoſitio ex ipſarum ſententiarum explicatione cōfirmabitur.

Quorundā recentiorū expoſitio refellitur.

Fecit potentiam in brachio ſuo, diſperſit ſuperbos mente cordis ſui.

COMMENTARIA.

PRoſequitur hanc perſeuerantẽ miſericordiã, & beneficia populo illi collata enarrare: poſt miſericordiã enim illã, qua vſus eſt multorũ annorũ curriculo cũ Patribus illis, ante ingreſſum in Aegyptũ, & dum ibi diu perſeuerarent, exponit quo pacto populũ ab illa captiuitate eripuerit, & à iugo duræ ſeruitutis in libertatẽ eũ vindicauerit. Fecit, inquit, potentiã in brachio ſuo id eſt, manu potenti eos extraxit ab Aegypto. Hebraiſmus eſt, in brachio, pro brachio. feciſſe autẽ potẽtiam brachio dicit, quia mira virtutis opera in eis liberandis vſus eſt. nam per Moyſen miracula effecit, quibus Magi Pharaonis ſuperati ſunt, mare diuiſit, & iter ſiccũ prębuit, aliaque multa inſignia opera præſtitit, nec ſolum hoc, ſed ſuperbos diſperſit mẽte cordis ſui, id eſt, cogitationes, & voluntates ſuperborum Aegyptiorum, Pharaonis, & populi eius, qui populum ſeruitute premebant, & eum inſequentes, comprehendere ſe poſſe exiſtimabant, & cupiebant, diſperſit, & irritas fecit, ſubmergẽdo aquis omnes eos. Diſpergere mente cordis ſui, idẽ eſt, ac cogitationes, quæ ex iniquó corde procedebant, irritas, & inanes efficere, vt ad effectũ nequaquã producerentur. quod factũ eſt, quando Pharaonẽ, & exercitũ eius proiecit in mare, & ſaluũ cuſtodiuit populũ timentẽ ſe. De hac potenti liberatione dicitur Deuteron. 5. Memento quod ſeruireis in Aegypto, & eduxerit te Dominus Deus tu⁹ inde in manu forti, & brachio extẽto. & Deuter. 7. Recordare quæ fecerit Dominus De⁹ tuus Pharaoni & cunctis Aegyptijs, plagas maximas, quas viderunt oculi tui, & ſigna atq; portenta, manũq; robuſtam, & extentũ brachium, vt educeret te Dominus Deus tuus. De hac autẽ diſperſione Aegyptiorum eſt illud Pſal. 77. Excuſſit Pharaonem, & virtutẽ eius in mari rubro. Merito autẽ Aegyptios ſuperbos appellat, q̃ ſuis opib⁹, & virib⁹, vero Deo contẽpto cõfidebant, & populũ, quẽ Deus omnipotens defendebat, & protegebat, ſubijcere, & ſuperare ſe poſſe exiſtimabant.

ANNOTATIO CXXX.

BOnauentura huius ſentẽtiæ: Diſperſit ſuperbos mente cordis ſui. tres adfert expoſitiones prima eſt, qua connectit illud (mente cordis ſui) cum illo (ſuperbos) interpretatur autem ſuperbos mente cordis, id eſt mente per præſumptionem, corde per ambitionem. at hæc expoſitio non videtur ſatis accommodata: ſi enim is eſſet ſenſus, dicendũ erat (mente, & corde ſuo) Secunda expoſitio eſt, qua illud (mẽte cordis ſui) connectit cum verbo, (diſperſit) interpretaturq;, ſuperbos dici diſperge mente cordis ſui, quia Deus definitione cõſilij ſui diuini, quæ dicitur mens cordis Dei, ſuperbos diſpergit, ac iſta expoſitio nullo modo ſuſtineri poteſt: nã mẽs cordis ſui ad ſuperbos refertur, non autem ad Deum, ut cõſtat ex textu Græco vbi legitur: ac ſi Latine dicas (mẽte cordis eorũ). Tertia expoſitio eſt, qua connectit cum verbo, & mentem cordis ad ſuperbos refert, vt vere connecti, ac referri debet, tamen ſic interpretatur, quaſi id ſit diſpergere mente cordis eorum ac diuino iudicio cor ſuperborum tenebricoſo obliuionis velamento diſpergi. quæ expoſitio non videtur accõmodata. Ea autem eſt legitima, ſcilicet ſuperbos mente cordis eorum diſpergi, cum Deus conſilia ac cogitationes, quæ prauitate ſui cordis ſibi propoſuerunt, diſſipat, ac irritas facit, ne exitũ ſuũ conſequãtur. iuxta illud Iob. 5. diſſipat cogitationes malignorũ, ne poſſint implere manus eorũ, q̃ cęperãt. & Iſa. 3. Inite cõſiliũ, & diſſipabitur; loquimini verbũ & non fiet. & illud 2. Reg. 15. Diſſipa Domine conſiliũ Achitophel. hæc expoſitio eſt accommodatiſſima, quam in Cõmentario explicuimus.

De-

Depoſuit potentes de ſede, & exultauit humiles.

COMMENTARIA.

QVæ in egreſſu de Aegypto De⁹ mira cũ populo illo geſſit, explicuit; nũc quæ in in ingreſſu in terrã promiſſionis fecit, exponit. Depoſuit, inquit, potentes de ſede; multas enim gẽtiũ nationes potentes, & Reges multos euertit, & ſuis regnis, poſſeſſionib⁹, ac ſedib⁹, ſeu thronis, vel regalibus ſolijs eiecit, & Iudęos humiles, ac abiectos introduxit, & in illorũ ſedib⁹ collocauit. Ex ſacra Scriptura nemo eſt qui ignoret, quot populos, nationũ Principes, ac Reges potentiſſimos Deus debellauerit, & regnis ſpoliauerit, vt Iudæos introduceret, & in eorũ ſedibus collocaret. Totus liber Ioſue in his ennarrandis verſatur. Magnũ profectò opus diuinæ miſericordiæ erga populũ illũ. De hac depoſitione potentiũ, & humiliũ exaltatione eſt illud Deut. 7. Cũ deleuerit gẽtes multas corã te, Hethæũ, Gergezæũ, & Amorrhæum, Chananæũ, & Pherezæum, & Heuæũ, & Iebuſæũ, ſeptẽ gentes multò maioris numeri, quã tu es, & robuſtiores, &c. & illud Pſal. 34. Percuſſit reges magnos, & occidit reges fortes, Seon regẽ Amorrhæum & Og regẽ Baſan, & dedit terram eorũ hæreditatẽ, hæreditatẽ Iſrael ſeruo ſuo. Quia in humilitate noſtra memor fuit noſtri.

Eſurientes impleuit bonis, & diuites dimiſit inanes.

COMMENTARIA.

QValitatẽ terræ, in quam introductus eſt populus, indicat; terra enim erat fertiliſſima, lactis, ac mellis copia, & omnib⁹ diuitijs affluens, & terrę fructibus abũdãs. His affluentis bonorũ homines illos incolas priuauit, à proprij locis ablegãdo. Et hoc eſt: Diuites dimiſit inanes, & vacuos populũ autẽ Iudeorũ afflictũ, & eſurientẽ, qui pauperi cibo alebatur, vixq; dabatur ei tẽpus eũ ſumendi præ nimia vexatione, & oppreſſione, quiq; in Aegypto, & ĩ deſerto per quadragĩta annos ducebatur, de quo dicitur Pſal. 106. Eſurientes, & ſitiẽtes, anima eorũ in ipſis defecit; in hoc abundãtiſſimo loco collocauit. honorẽ ergo, & abundãtiã populo humili, & abiecto, ac pauperi cõtulit, eũ exaltãdo, & bonis replendo, depoſitis potẽtib⁹, & eiectis diuitib⁹. De hac abundãtia eſt illud Deut. 8 Dñs Deus tuus introducit te in terrã bonã, terrã riuorũ, aquarũq;, & fontiũ, in cuius cãpis, & mõtib⁹ erũpunt fluuiorũ abyſſi, terrã frumẽti atq; hordei, & vinearũ, in qua fic⁹, & melogranata, & oliueta naſcuntur, terra olei, & mellis, vbi abſque penuria vlla comedes panẽ tuũ, & rerũ omniũ abundãtia pfrueris; cuius lapides ferrũ ſunt, & de mõtib⁹ eius æris metalla fodiuntur. Hæc Deus cũ populo illo fideli geſſit. Et hæc eſt ſecunda pars Cãtici, in qua breuiſſimo, ac perfectiſſimo epilogo B. Virgo beneficia ante aduẽtũ collata populo deſcripſit.

Suſcepit Iſrael puerum ſuum, recordatus miſericordiæ ſuæ.

COMMENTARIA.

HAec eſt tertia pars Cantici, in qua narrat, quo poſt tot beneficia illi populo facta, tandẽ carnẽ induit Deus ex illo, ſicut miſericorditer promiſerat. Suſcepit, inquit, Iſrael puerũ ſuũ, id eſt, carnẽ ſumpſit de populo illo ſeruo ſuo, ſcilicet, in quo cultus, & religio ei⁹ perſeuerabat. Recordatus, inquit, miſericordiæ ſuæ. miſericordia hęc eſt qua humanã naturã ſumere decreuit. Verbi enim incarnatio ſummũ miſericordiæ Dei beneficiũ eſt & argumentũ, de qua dictũ eſt Pſal. 88. Miſericordiã meã nõ diſpergã *Pſal. 88.* ab eo. & Pſal. 50. Miſereri mei De⁹

ſecundũ magnã miſericordiã tuã. per quandã enim antonomaſiã, dicta eſt miſericordia, quia Verbum carnẽ fieri pro nobis ſummum fuit miſericordiæ opus, & quod de Iudaica gẽte caro ſumpta eſt, eximię clemẽtiæ erga populũ illũ argumẽtum, nõ ex ullis illius gentis, aut cæterorũ hominũ præcedentibus meritis. Dicitur autẽ Deus recordatꝰ huius miſericordiæ, non ꝙ unquã oblitus fuerit, ſed quod multum tẽporis interceſſerit ab eo, quando Deus miſericordiã hãc faciendam ſignificauit; vſque ad illud, quando facta eſt.

ANNOTATIO CXXXI.

Nõnulla expoſitiones refelluntur.

QVidam ſic interpretantur: Suſcepit Iſrael ſeruum ſuum, vt memor eſſet miſericordiæ ſuæ. Quæ interpretatio non videtur probanda: nam ſi particula (vt) ſignificat finalem cauſam, apertum eſt, Deum non ſuſcepiſſe Iſrael eo fine, & cauſa vt recordaretur miſericordiæ ſuæ: ſi autem ſignificet conſecutionem, nec ſic accommodabitur, quia nõ eo quod ſuſceperit, conſequitur eum recordatum eſſe, ſed potius ex eo quod recordatus eſt, conſequitur ſuſcepiſſe. Legitima eſt ergo expoſitio, Deum recordatum promiſſionis antiquæ, quam ex miſericordia fecerat, ſuſcepiſſe carnem ex Iſrael, vt hæc duo concomitantiam, & coniunctionem quadam ſignificent. Quidam hanc ſuſceptionem ad auxiliũ quod illi populo depreſſo præſtitit, referunt. Hoc tamen minus apte dici verba ſequentia indicant: Sicut, inquit, locutus eſt ad Patres. quæ oſtendunt hãc ſuſceptionem eſſe aduentũ Verbi in carnẽ, quam de illo populo ſuſcepit, ſicut multo ante promiſerat. Hic ſenſus quadrat inſtituto pręſẽti; cum enim Eliſabeth meminerit aduentus, & incarnationis huius, æquum videbatur, Beatã Virginem eũ comprobare, ſicut cætera verba ad Eliſabeth dicta cõprobauerat, eo maxime quod Chriſti mater eſt prędicata, ac ipſa in hoc Cantico Deũ magnificat, beneficiaque populo Iudaico a Deo collata referebat. Quæ omnia ad hoc vltimum, & omnium maximum, nempe carnis ſuſceptionem tendebant.

Sicut locutus eſt ad patres noſtros.

COMMENTARIA.

ANtiquã, & perfectam miſericordiæ huius recordationẽ declarat, quaſi diceret: Multo ante locutus erat, & promiſerat Deus patribus Iudæorum hanc ſuſceptionem carnis, quam quidẽ ſicut promiſerat, impleuit. Locutus, idem ſignificat ac promiſit. Recordatus ergo eſt, ſicut locutus fuit, id eſt, fecit ſicut promiſerat. Poſſumus etiam illud (ſicut) interpretari loco relatiui, nẽpe Recordatus miſericordiæ, quã locutus eſt, & promiſit ad Patres noſtros. Hi autẽ Patres ſunt, Abraham, Iſaac, Iacob, & Dauid, quibus promiſſio facta eſt de venturo Chriſto ex eorũ genere. Cõmunes Patres hos, Eliſabeth, & Beata Virgo habebant; ideo, noſtros, appellat.

ANNOTATIO CXXXII.

QVidam per parentheſim hanc ſententiam dictam cenſent. Accõmodatior lectio, & expoſitio eſt, vt continua ſit pręcedenti, reddens cauſam verbi illius (recordatus) & explicans perfectam Dei veritatem in implendis, quæ prædixit, & promiſit. Recordatus eſt ergo, quia multo ante promiſit, & fideliter impleuit, quia ſicut promiſit, ita fecit. Poteſt etiã per parentheſim non inepte explicari.

Abraham, & ſemini eius in ſæcula.

COMMENTARIA.

HAec particula non pręcedentibus cõnectitur, ſed illis: Recordatus miſericordiæ ſuæ, quę ſcilicet facta eſt Abrahamo, & poſteritati eius in ſæcula, ſeu in perpetuum. Hæc enim miſericordia in vtilitatem ceſſit ipſius Abrahæ, & poſteritatis eius, non ſolum præcedentis, ſed futuræ vſq; in ſæculum, & in mundi finẽ. Verbi enim incarnatio non tantũ præcedentibus fidelibus, ſed futuris uſq; in ſæculũ attulit benedictionem. Semen appellat

pellat poſteritatem Abrahæ, quam ut ſignificet comprehendere futurã in finem, addidit, in ſęcula. Hanc autem poſteritatem, non carnalem illam, ſed ſpiritualem, quę ſecũdum fidem eſt, intelligere oportet, iuxta illud Rom. 8. In Iſaac vocabitur tibi ſemen, non qui filij carnis, hi filij Dei, ſed qui filij ſunt promiſſionis, ęſtimantur in ſemine. His verbis B. Virgo fructum aduentus, & miſericordiæ huius explicuit. Cætera in annotatione perlege.

ANNOTATIO CXXXIII.

Aliorũ expoſitio refellitur.

OMnes interpretes, quot vidi, verba hęc cum præcedentibus cõnectũt, quaſi ſint eorum expoſitio, nimirum locutus eſt ad Patres noſtros, qui ſunt Abraham, & eius poſteritas. quam expoſitionem non poſſe accommodari cõtextui, vel illud ſatis manifeſte comprobat, quod Euangeliſta caſum nominũ commutauit; cum.n. diceret: Locutus eſt ad Patres noſtros in accuſandi caſu, poſteà adiunxit, Ipſi Abraham, & ſemini eius. quod profectò non alia de cauſa factum eſt, niſi ut hæc poſteriora non ad ea, quę immediate præceſſerant, referrentur. Eſt etiam aliud huius noſtræ interpretationis argumentum: nam non uidetur uerum Deum locutum Abraham, & poſteritati eius; qui enim abſolute poſteritatẽ dicit, vniuerſaliter loquitur, & totã, aut maiorem indicat partem: at promiſſio illa diuina paucis fuit facta, nempe duob. filijs Iſaac, & Iacob, & multo poſt Dauid. Præterea, quia ſi ad illa referatur, ſolum declarat, quia ſint Patres illi, quibus locutus eſt De⁹, nec explicatur quod maxime explicãdum erat, nempe huius miſericordiæ magnitudo, & vtilitas ac fructus. Præterea, quia ſi coniungamus cũ illis (Recordatus miſericordiæ Abrahã ipſi, & poſteritati) ſenſus eſt accommodatiſſimus, & eſt phraſis Hebręa, & prophetia Dauid, Pſal. 97. Recordatus eſt miſericordiæ ſuæ, & ueritatis ſuę Domui Iſrael. ita nũc: Recordatus eſt miſericordiæ ſuę ipſi Abrahã, & eius poſteritati. Sic fiet, ut recedamus ab illis, qui omnia hęc verba nimirũ (Sicut locutus eſt ad Patres noſtros, Abraham, & ſemini eius in ſæcula) per parentheſim dicta cẽſent. ab illis etiam, qui à dicta parẽtheſi excipiunt illud (in ſęcula) & cõnectunt cum (recordatus eſt miſericordiæ in ſęcula) quæ omnia uiolẽta ſunt, & alienæ à uero ſenſu. Connecti ergo debẽt uerbo illi (recordatus miſericordiæ) id qđ ſæpe in Scriptura fit. Matth. 5. Dixerint omne malum aduerſum vos, mẽtientes, propter me. illud (propter me) non illi (mẽtientes) ſed verbo (dixerint.) copulãt. Ioa. 11. Lazarus mortuus eſt, & gaudeo propter vos, quia non erã ibi. hoc (quia non eram ibi) connectitur verbo (gaudeo ſic nũc recordatus) miſericordię (connecti) debet (Abraham) & ſemini eius in ſęcula, ſenſus enim, & ratio uerborum ſæpe poſtulat interpoſitionẽ quandam fieri.

Manſit autem Maria cum illa, quaſi menſibus tribus, & reuerſa eſt in domum ſuam.

COMMENTARIA.

TEmpus, quo B. Virgo cum Eliſabeth commorata eſt, Euãgeliſta indicauit, ut eam partui, Ioanniſq; natiuitati interfuiſſe ſignificaret; mẽſium.n. trium ſpatiũ deerat, ut ad nonum mẽſem conceptionis Ioannis Eliſabeth peruniret, quando ſolent fęminæ parere: ſextus.n. à conceptione mẽſis agebatur, quando B. Virgo uenit ad Eliſabeth. cui ſi addas hos tres, tempus nouẽ mẽſium efficit, quando natus eſt Ioannes. nec eſt neceſſarium nouem integros impleri menſes, dummodo in nono fiat partus; hoc.n. tempus eſt à natura præſcriptum, quamuis & illud (quaſi) nõ ſemper minuat, ſed certum, & integrum tempus oſtendat, ut in annotatione explicabitur. toto hoc tempore, de conſenſu etiam Ioſeph B. Virginem cum cognata manſiſſe non eſt dubitandum, ut Euthymius dicit.

ANNOTATIO. CXXXIV.

Num. deipara natiuitati Ioãnis interfuerit.

AN Beata Virgo natiuitati Ioannis interfuerit, controuertunt Doctores. quidam negant, quidam affirmant, negant quidem Theophylactus, Euthymius,

mius, & Nicephorus lib. 1. hiſtor. cap. 8. eo arguméto ducti, quia moris erat, Virgines, quæ etiam in eadem domo erant, recedere, quando prægnantes pariturae erant, propter cõcurſum eorum, qui gratulandi cauſa aduenire ſolebant. Beata ergo Virgo deuitans eos, qui ob natum infantem in domum Zachariæ concurrere debebant, ante partum receſſit. Adfuiſſe autem B. Virginem etiã nato Ioanne aſſerunt Orig. homil. 10. Ambroſius, & Beda, quorũ ſententia probanda videtur. Primo quidem ratio moralis id confirmat; ijs enim qui norant toto illo tempore Beatam Virginem permãſiſſe cum prægnante, inciuile videri poſſet, ſi eam deſereret proximam iam partui, quando ſolent amicæ, & cognatæ accurrere auxilij præſtandi cauſa. Secundo, quia non videtur ratio vlla aſſignari poſſe, cur tribus menſibus manſiſſet, niſi quod natiuitatis, & partus tempus expectabat, & idcirco hoc tempus ab Euãgeliſta deſcriptum eſt, ut eo indicaret, partum expectaſſe. Tertio, quia cum Angelo indicante, Beata Virgo acceſſerit ad Eliſabeth, vt tantum miraculum oculis ipſis cerneret, non eſt credibile non expectaſſe conſummationem, & partum. Quarto, quia ſciebat illum eſſe filij ſui precurſorem. quæ autem ratio potuit perſuadere, ut poſt breuiſſimum tempus naſciturũ, oculis, & brachijs amplecti nollet? Quinto, quia non erat priuandus Ioannes Baptiſta, qui in utero Beatam Virginem exultatione ſalutauerat, tanto aſpectu; ut liceret oculis corporis Dei matrem cernere. Nec argumentum illorum doctorum obſtat. Ad quod dici poteſt in primis, de more illo inter Iudæos obſeruato non omnino conſtare. Rurſus, turbam concurrentium vitari potuiſſe, ſi ſtatim poſt natum Ioannem Beata Virgo diſceſſiſſet, id quod Euthymius dicere videtur, non quod partui non interfuerit, ſed qđ cito poſt natum Ioannem diſceſſerit. Rurſus, quia Beata Virgo erat deſponſata, & iam apud vulgus non inter virgines omnino computata, vnde non erat, cur cæterarum morem obſeruaret. Poſſet autem aliquis huic ſententiæ duo alia ex Euangeliſtæ verbis obijcere. Vnũ eſt, quod dicitur (quaſi menſibus tribus.) non igitur completi erant tres mẽſes. ex quo fit, quod cum nec eſſet completus ſextus, quando annunciatio facta fuit Beatæ Virgini, Eliſabeth nondum nonum menſem compleuerit, quando reuerſa eſt Beata Virgo. Hoc argumentum nullum faceſſit negotium. nam vti diximus in commentario, tempus à natura pariendi præſcriptum non ſemper eſt nouem menſium completorum; quędam enim citius pariunt, quædam tardius, quędam nono completo. Præterea quando dicitur (quaſi) non per hoc ſignificatur, quod non fuerint tres integri menſes: nam ea particula aliquando numerum integrum ſignificat. nam Matth. 14. dicitur: Fuit numerus manducantium quinque millia virorum. cum tamen Ioan. 6. dictum ſit: quaſi quinque millia. immo poteſt etiã ſignificare numerum maiorem. nã ſi tres menſes ſunt, & pauci aliquot dies, dicimus, quaſi tres menſes. Alterum, quod obijci poteſt, illud eſt. Euangeliſtam poſt verba illa (reuerſa eſt in domum ſuam) dixiſſe, (impletum eſt tempus pariendi.) Videtur ergo, quando reuerſa eſt Beata Virgo, nondum peperiſſe. Hoc autem facile ſoluitur: non enim reuerſam in domum narrat, quaſi antequam Eliſabeth pareret, diſceſſiſſet, ſed vt hiſtoriam Beatæ Virginis compleret, & totam Eliſabeth hiſtoriã coniungeret, propterea vtrumque diuiſit. Tenendum ergo eſt, Beatam Virginẽ vſque ad natum Ioannem manſiſſe cum Eliſabeth. Quamuis non negem ſententiam contrariam eſſe valde probabilem. Hoc autem mirabile eſt, quod nihil eorum, quæ his tribus menſibus beatæ matres collocutę ſint, & geſſerint, narratum eſt, ſed ſilentio occultarunt Euangeliſtæ. facile tamen nonnulla ingenio inueſtigamus, quæ Origenes optime cõſiderans hom. 9. ſic inquit: Si enim eo, quod tantum uenit Maria ad Eliſabeth, & ſalutauit eam, exultauit infans in gaudio, & Spiritu ſancto plena prophetauit Eliſabeth ea, quæ in Euangelio ſcripta ſunt, & in vna hora tantos profectus habuit, noſtræ coniecturæ relinquitur, quid in tribus menſibus Ioannes profecit, aſſiſtente Maria Eliſabeth. Valde quippe indignum eſt in puncto horæ atque momento exultare infantem, & quodammodo laſciuiſſe, repletamque eſſe Spiritu.

tu ſancto Eliſabeth, per tres vero mẽſes, nec Ioannem, nec Eliſabeth ex vicina Matris Domini, & ipſius Saluatoris præſentia profeciſſe. Exercebatur ergo, & quodammodo in athletico à ſancta matre, & per tres menſes vngebatur Ioannes, & præparabatur in matris vtero, vt mirabiliter natus, mirabilius nutrirerẽ; quod enim extra conſuetudinem nutritus eſt, non refertur ſcriptum, quomodo matris fuerit lactatus vberibus, quomodo in ſinu gerulæ conſtitutus, ſed ſtatim ſequitur: Et erat in deſertis vſq; ad diem oſtenſionis ſuę ad Iſrael. Hæc Origenes. Cuius vltima verba non ſunt ſuſcipienda, vt Ioannes non ſit lacte nutritus more infantum, ſed quod nihil horum narretur, ad ſignificandum miram Ioannis ſupra ceteros homines infantiam; vſu enim rationis pollens, vt inquit Ambroſius, cito membra tenera vſibus adultorum accommodauit.

Eliſabeth autẽ impletum eſt tempus pariendi, & peperit filium.

COMMENTARIA.

Hiſtoriam proſequitur Euãgeliſta; impletum autem fuiſſe tẽpus ipſi Eliſabeth, refert, non ſolũ, vt ſecundum naturæ ordinem, natum Ioannem ſignificet, ſed etiam, ut qđ Angelus promiſerat Zachariæ, nempe uxorem eius filium illi parituram, adimpletum eſſe confirmaret.

ANNOTATIO. CXXXV.

Quorſũ dicatur, tẽpus pariendi fuiſſe cõpletum.

Origenes homil. 9. in præſenti refert multos exiſtimaſſe ſuperflue dici, Eliſabeth impletum eſt tempus ut pareret. Quæ. n. mulier poteſt parere, niſi tẽpus pariendi compleuerit? ipſe uero nõ ſuperflue dictum eſſe cenſet, dicitq; tam in ueteri, quam in nouo teſtamento, ſicubi ſcriptum eſt, de ortu peccatoris, numquam repertum eſſe dictum, impletum eſt tempus pariendi, ſed vbicũque iuſtus naſcitur, ibi completi dicuntur dies; ortus. n. iuſti plenitudinem habet, peccatoris natiuitas, ut ita dicam, vacuitatem, & inanitatem. Idem annotat Ambroſ. Hęc ſpiritualis eſt ratio; ad literam aũt illud facit, quod in Cõmmẽtario dictum eſt, vt ſcilicet Euangeliſta diuinam promiſſionem per Angelum factam completã ſignificaret, & Ioannem licet diuina gratia, ac potentia conceptum, tempus tamen à natura præſcriptum in ortu ſuo non mutaſſe oſtenderet.

Et audierunt vicini, & cognati eius, quia magnificauit Dominus miſericordiam ſuam cum illa.

COMMENTARIA.

Audierant iam ante vicini, & cognati, Eliſabeth grauidam: poſt quintum enim menſem illa nõ ſe amplius occultabat; partus tamẽ maiorem admirationem, & notitiã fecit. nam non ſemper quę apparet, eſt vere grauida; nec quæ vere eſt, fœtum ad partum perducit. Partus igitur certitudinem, & perfectionẽ attulit: idcirco tunc vicini, & cognati diuinam virtutẽ, & miſericordiã agnouerunt. Eſt autem phraſis Hebræa (magnificauit Dominus miſericordiam ſuam cum illa) pro eo qđ dicitur, magna quadam, & ſingulari miſericordia vſus eſt Deus cum illa, qui ſterili & ſeni filium conceſſit. tanta euentus nouitas celeriter, & longe, partum euulgauit.

Et congratulabantur ei.

COMMENTARIA.

Gauiſi ſunt vicini & cognati, & commune gaudium verbis ei ſignificabant; hoc autem eſt congratulari ei. Quod quidem Euangeliſta refert, vt verbum Angeli impletum eſſe oſtẽdat, quod ſuperius dixerat: Et multi in natiuitate eius gaudebunt. Quibus. n. ante dolorẽ attulit Eliſabeth ſterilitas deplorata, ijs gaudio fuit, quod ex Dei miſericordia proles maſcula illi contigiſſet, ideoq; commune cũ illa gaudium exterius teſtabantur.

ANNOTATIO CXXVI.

GRæce illud (congratulabant) ad verbum eſt (congaudebant) à uerbo συγχαίρω, quod eſt cõgaudeo. Latin⁹ tamen interpres recte vertit (congratulabantur.) nam congaudere alicui idem eſt, ac gratulari, id eſt, gaudium conceptum verbis, aut ſignis teſtari. Fieri autem poteſt, vt quidam congaudeant, & non gratulentur, qui nimirum gaudiũ, & lætitiam animo concipiunt, ſed eam exterius non exprimunt. Quidam vero gratulantur, ſed non gaudent, qui quã animi lætitiam non habent, verbis erga alios ficte oſtendunt. quorum gratulatio nec perfecta, nec vera eſt: qui enim vere gratulãt, & gaudet animo, & gaudium animi alteri, de cuius bono gaudet, exteriori ſigno teſtatur. Sic congratulabantur vicini, & cognati Eliſabeth; vere.n.gaudebant. Verbum autem compoſitum congratulandi, commune multorum gaudentium teſtimonium indicat. Quod autem hoc in loco non gaudendi ſolum, ſed etiam gratulandi verbum ſit legendum, ratio ipſa ex textus verbis deducta probat. nam nõ uidetur alia cauſa efficax dari poſſe, cur magis Eliſabet, quã Zachariæ congratulati fuerint, niſi quia gratulatio maxime verbis fieri ſolet: cum autem Zacharias & mutus, & ſurdus tunc eſſet, gratulatio non ei, ſed Eliſabeth exhibebatur, quamuis gaudium animi fuerit & cum Zacharia commune. Poſſumus autem alteram huius rei adferre cauſam, (nam & credibile eſt ſignis, & nutibus multos cum Zacharia fuiſſe cõgratulatos) nimirũ quia maior erat cauſa gratulandi Eliſabeth, quæ præterquam, quod ſine filijs erat, quod malum commune erat cum Zacharia, ipſa ſola ſterilitatis opprobrium patiebatur, ob idque dictum eſt prius, Dominum magnificaſſe miſericordiã ſuam cum illa.

Et factum eſt in die octauo venerunt circumcidere puerum.

COMMENTARIA.

PRoſequitur hiſtoriam, & quid temporis ſucceſſu geſtũ ſit, narrat: Octauo, inquit, die uenerũt circumcidere puerũ. uenerunt, inquit, ij nempe, quorũ erat circumcidendi munus, quique etiam celebritatis cauſa conuenerant; uenerunt autẽ in domum Zachariæ, ubi Ioannes natus erat, & pater, ac mater manebant; domi.n.ubi erat puer., fiebat circumciſio; die autem octauo a natiuitate circumcidebatur puer, ſecũdum legis pceptum. Gen.17. Filius octo dierum circũcidatur inter vos. & Leuit.12. Die octauo circumcidetur caro præputij uiri. circumciſio enim figura quædam erat, & ſignaculum fidei, Chriſti aduentum, & ſanguinem ſignificãs, quo uitia, & peccata erant abſcindẽda, ideo die octauo fiebat, qui eſt poſt hebdomadam completam, indicans poſt legem Euangelium futurum. qua etiam de cauſa die octauo Chriſtus reſurrexit.

ANNOTATIO CXXVII.

NOn in Synagogis circumciſionem fuiſſe celebratam olim, ſed in domibus proprijs, aut locis, vbi erant infantes, ex hac lectione ſatis efficaciter deduci poteſt. Si.n.in Synagoga celebrata eſſet, dicendum erat: Tulerunt puerũ vt circumciderent eum, ſicut inferius capite 2. dictum eſt: Tulerunt puerum, ut ſiſterent eum Domino, quia in Templũ vt præſentaretur, portabatur. at dum dicitur, hic, venerunt, vt circumciderent, deducitur, ad locum, in quo puer manebat, ventum eſſe, vt circumcideretur. Quod etiam in eo magis confirmatur, quod hoc uerbum (venerunt) non ad parentes Ioannis referendum eſt, ſed ad illos, qui foris erant, qui venerant circũciſionis cauſa. nam de his ſtatim dicitur: Et vocabant nomine patris eius Zachariam. quod verbum manifeſte cõſtat, nõ eſſe dictum de parentibus Ioannis: nam Pater mutus erat, & mater renuit ſic vocari. Qui igitur foris erant miniſtri, & amici, ac cognati, veniſſe dicuntur in domum Zachariæ. Hoc ipſum alio etiam argumento efficaci corroboratur: nam matrem interfuiſſe circumciſioni Euange-

liſta indicat; refert enim matrem audientem, velle vocare illos puerum Zachariā, dixiſse: Nequaquam, ſed uocabitur Ioānes. ſi igitur mater aderat, conſequitur domi circumciſionem eſse factam; non enim eſt uerifimile, puerperā octo dierum domo egreſsam fuiſse, & maxime quod præcepto Domini Leui. 4. quadraginta diebus manebat in ſanguine purificationis, cui non licebat ſanctum ullum tangere, nec ſanctuarium ingredi. idē confirmatur teſtimonio Epipha. qui hæreſ. 20. contra Herodianos, ca. de præſentia Chriſti, Chriſtum circumciſum eſse in ea ſpelunca, in qua natus eſt, affirmat. Hæc dixerim propter quoſdā, qui in Synagoga factam exiſtimant, eo ducti argumento, quod Iudæi nunc in Synagogis circūcidūt. quibus profecto, ſi id facere ſe dicant, quia olim ita factū eſt, nulla fides eſt adhibenda, utpote tenebris infidelitatis obcæcatis, cum Scriptura ſacra circumciſionem non in Synagogis, ſed domibus, aut locis alijs extra Synagogas factam eſse commemoret. ſic Geneſis 17. legimus Abrahā uno die ſe, & Iſmahel, vernaculos, & cunctos domeſticos circumcidiſse, quæ circumciſio non in Synagoga, quæ tunc non erat, ſed domi facta eſt. Præterea Exodi 4. Sephora in diuerſorio dum iter faceret, circumcidit filium ſuum petra, ne ab Angelo interficeretur. Et Ioſue 5. ipſe Ioſue circūcidit filios Iſrael in ualle præputiorum. non ergo locus à lege fuit præſcriptus, in quo circumciſio celebraretur. vnde, et domi, & in agro, & in quouis loco, vbi parentes pueri erāt, circumcidi licebat. an aliqui in Synagogis circumcidi voluerint, non conſtat. Hoc certum tamen eſt, tunc non fuiſse id neceſsarium, nec in conſuetudine, aut vſu communi, cum compertum ſit, Ioannē domi fuiſse circumciſum.

ANNOTATIO CXXXVIII.

Quare octauo die fiebat circunciſio.

INquirendum nunc eſt, quare octauo die circumciſio infantis fieret; non autem cauſas hic morales, aut ſpirituales inueſtigamus, quæ multæ ſunt, & à ſacris Doctoribus traditæ, quaſque alio in loco enarrabimus; ſola nunc cauſa naturalis quæritur: multa enim ex diuinis illis præceptis præter ſpirituales ſignificationes, naturales etiam cauſas cōtinebant; cumque multa poſſint in medium exempla proponi, unum producā Leuit. 13. vbi Dominus præcepit Iudæis leproſum non tangere, dum aliqua particula carnis uiuida, & non infecta manebat; cum uero tota caro lepra erat affecta, non amplius tangi prohibebatur. miræ ſunt huius rei ſignificationes, tamen cauſa naturalis ea eſt, quia quando tota caro lepra eſt conſperſa, tunc putrefactio eſt in ſuo termino, & eſt completa, iamque euaporatio, quæ alios inficit, ceſsat; experimur enim canes, uel alias carnes mortuas, dum putreſiunt, peſſimum generare odorem, & inficere circumſtantes; cum uero putrefactio eſt terminata, ceſsare illam euaporationem nociuam, & moleſtam. hac de cā, dū caro leproſi adhuc uiuida erat, ni tandum præcepit Dominus; tunc enim putrefactio peragitur, & euaporationes contagioſæ ſunt; cum uero tota iam caro exterior infecta eſt, argumento eſt cōpletam eſse putrefactionem, & euaporationem ceſsaſse. Vides igitur quanta doctrina naturalis præcepto Domini continetur. Hoc idem in circunciſione inuenies; infantium enim maſculorum uita, uſq; ad ſeptimum diem incluſiue in magno verſatur periculo, tum propter cauſas particulares, tum propter cœleſtium orbium impreſſiones, quæ in corpora plurimum poſsunt. Hāc cauſam habemus in Ariſtotele, qui lib. 7. Hiſtoriar. animal. cap. 12. de infantibus loquens, ſic inquit: Plurimi ante ſeptimum diem intereunt, unde fit, ut nomina ſeptimo die imponantur, tamquam ſaluti iam pueri magis credamus. Eandem cauſam apud Romanos attulit Plutarchus in libro Quæſtionum centuriatarum Romanorum, nempe cur nono die nomen maſculis imponeretur: Dies. n. ſeptimus, inquit, anceps erat, octauus autē, quia fœminis numerus par adſcribebatur, relinquebatur, & ad nonum differebatur. addit etiam umbilicū die ſeptimo reſolui in plurimum, & uſque ad diem illum ancipitem eſse uitā, & quaſi plantam hominem reputari, cum maneat umbilicus, per quem moræ plantæ nutriebatur. Deus igitur noluit

ante

Digitized by Google

ante octauum circuncisionem fieri, ne periculo periculum adderet. adde quod cum nondum vita hominis certa eſſet, non de numero populi computari. His igitur de cauſis dies octauus electus, quando vita infantium periculum illud euaſit, & in ceterorum hominum numero magis potuit conſcribi.

Et vocabant eum nomine patris ſui Zachariam.

COMMENTARIA.

Circumciſo puero nomen cõtinuo imponebatur. Qui ergo uenerãt ut circumciderent puerũ, nomen patris Zachariæ illi imponere uolebant, hoc enim ſignificat uerbum imperfectum (uocabant) id eſt, de nomine patris illi imponendo agebant. Hanc tunc temporis fuiſſe cõſuetudinem, ut nomina parentum pueris imponerentur, præſens factum indicat, non enim alia ratione Ioannem nomine patris Zachariam uocare uoluerunt.

ANNOTATIO CXXIV.

Quare in circuncisione nomen imponebatur infantib⁹.

Nonnulla annotanda occurrunt. Primo quidem, nomen apud Iudæos in circuncisione pueris imponi ſolitum, ſicut apud nos in baptiſmo, quod non ante, ſed poſt circumciſionem fieri Theophylactus aſſerit, & ex textu deducitur; poſt circumciſionis enim verbum conſequitur nominis impoſitio, quod etiam inferius ſignificatur cap. 2. Poſtquã, inquit, impleti ſunt dies, vt circũcideretur puer, vocatum eſt nomen eius Ieſus. Cauſa autem cur illo tempore nomen imponeretur, hæc potiſſimum a Theophylacto adfertur, quia per circũciſionem puer de populo Dei efficiebatur, & vere inter Iudæos computabatur, quã cauſam diffuſius explicat Chryſoſtomus hom. 9. de laudibus Pauli, exponens cur Sauli nomine mutato vocatus ſit Paulus. vbi docet in ſignum poteſtatis herilis, & dominij nomina ſolita fuiſſe mutari, & imponi; ſolent enim Domini emptis ſeruis, noua, inquit, nomina imponere. hac etiam de cauſa dicit Adam nomina impoſuiſſe rebus, quippe qui earum dominiũ accepiſſet, id quod etiam teſtatur Damaſcenus lib. 3. de Fide cap. 30. Eadem de cauſa refert Chryſoſtomus regem Babyloniorũ abductis in captiuitatẽ Ananiæ, Azariæ, & Miſaeli nomina mutaſſe. Cum igitur per circumciſionem de populo Dei efficeretur, & in nouum ſtatum tranſiret, merito nomen tunc imponebatur, quæ eadem cauſa cur in baptiſmo nomen Chriſtianis imponatur, aſſignari poteſt. Eſt etiam altera huius rei cauſa, quam Cyprianus in tract. de circumciſione adfert, vbi affirmat, eodem octauo die quo celebrabatur circumciſio, nomen etiam puero imponi conſueuiſſe. verba eius ſunt hæc. Hoc cũ octaua die iuſſum ſit celebrari, & nomen circumciſo aptari, intimatum eſt his, qui digni conſortio ſanctorum cenſebãtur, quod eorum nomina ſcriberentur in cœlis, & æternæ beatitudinis, qui poſt vitę huius ſeptimanam octaua conſequitur, hæredes fierent & conſortes, quicumque vitæ innocentia, & cælibatus ſanctimonia ſeſe Domino conſecraſſent. Hæc Cyprianus. Eſt etiam tertia cauſa, quam in annotatione præcedenti ſignificauimus: nam ante octauum diem puer nondum eſt in vita cõfirmatus, & quaſi nondum homo reputatus vſque ad octauum, qua de cauſa, vt diximus, refert Plutarchus in quæſtionibus centuriatis Romanorum, Romanos ſolitos die nono maſculis nomen imponere, quod die octauo non faciebant, quia cum ſit numerus par, fęminæ potius, quam maſculo inani ſuperſtitione aptabatur; idcirco in nonum transferebant, ſicut è contrario fęminis octauo die nomen imponebatur, cum vſque ad ſextum vitæ illarum non ſit confirmata; vnde ſeptimo eis nomen imponendum erat. at quia hic ſexui maſculo eadem ratione tribuebatur, in octauum transferebatur, qui fęminis conueniens erat, cum ſit par. Romani ergo etiam ſi circumciſione non vterentur; tamen recenter natis nondum imponebant, vſque ad octauum, vel nonum diem. Quarta cauſa eſt Bedæ Lucæ 2. cum de Chriſti circumciſione loquitur, dicit: Eo die, quo pueri circumcidebantur, nomen imponi ſolitum, quia quo die Abraham accepit mãdatum circumciſionis, eodem ei, & vxori nomina mutata ſunt: hic enim

ex Sarai, Sara, ille vero ex Abram, Abraham appellati ſunt.

Temporibus Zachariæ mos erat filijs nomina parētū imponere.

Secundo annotandum eſt eius ætatis, in qua natus eſt Ioãnes, morem fuiſſe, parentum nomina imponere filijs, id quod indicant, non ſolum verba illa: vocabant eum nomine Patris ſui Zachariam; ſed etiam quæ ſequuntur: Audientes enim nomen Ioannis, dixerunt: Nemo eſt in cognatione tua, qui vocetur hoc nomine, quaſi ſolitum tunc eſſet talia nomina pueris imponere. Antiquus tamẽ mos, qui veteri Scriptura legitur, non is erat: nam nec Adam vlli filio nomen ſuum impoſuit, nec ceteri Patres ante diluuium, nec Abraham, nec Iſaac, nec Iacob nec Dauid; nam cum nondũ illis maxime temporibus homines, & populi multiplicati eſſent, ideo noua ſingulis imponebantur nomina; cum autem maxima hominum multitudo excreſceret, noua fabricari fortaſſe pertæſum eſt, & recepta parentum nomina ſumpſerunt.

Olim filijs nomina impo nebãtur a rebus ipſis, & euẽtibus ſumpta.

Tertio aduertendum eſt, primis illis ſæculis quando nomina noua imponebantur, ex euentu aliquo plerumque nomina ſumpta eſſe: ſic Geneſis 4. Eua filio primogenito Cain nomẽ impoſuit, dicens: Poſſedi hominem per Deum: & tertium vocauit Seth dicens: Poſuit mihi Deus ſemen aliud pro Abel. Et Lamech, Geneſis 5. filium ſuum vocauit Noe, dicens, quia iſte conſolabitur nos ab operibus, & laboribus manuum noſtrarum in terra, cui maledixit Dominus. Abraham etiam vocauit nomen filij Iſaac. Geneſ. 25. quia dixerat Sara: Riſum fecit mihi Dominus. Et Iacob dictus eſt, quia ſupplantauerat fratrem, & Eſau, quia rufus. Geneſ. 26. & Phares, quia maceriam vteri diuiſerat. Gen. 33. & Moyſes vocauit filium ſuum Gerſan, dicens: Aduena fui in terra aliena. Sunt huius materiæ multa teſtimonia; veterem ergo morem parentes Ioannis Spiritu ſancto dictante ſequentes, ab ipſo euentu nomen filio indiderunt, vt paulo inferius explicabimus.

Et reſpondens mater eius, & dixit.

COMMENTARIA.

Cognouit mater voluntatẽ eorum, qui nomine Patris puerum vocabant, ſiue quia interrogata eſt, ſiue quia cum adeſſet, uoces colloquentium audiuit, & illorum uoluntati obſiſtens, reſpondit, dicens q̃ ſequuntur. Aduerte in Scriptura aliquãdo reſpondere dici eũ, qui aggreditur loqui etiam non interrogatus; & quamuis nemo ante locutus ſit. Matth. 11. Et reſpondẽs dixit, Confiteor tibi pater. Dicitur autem reſpondere etiamſi non ſit interrogatus, quoties præceſſit aliquod dictum, aut factum, cuius occaſione loquitur.

Nequaquam, ſed vocabitur Ioannes.

COMMENTARIA.

Prohibet puero nomen Patris, & Ioannẽ uocari iubet; repleta enim Spiritu ſancto, ſicut ſalutãte Beata Virgine nouit myſteriũ Verbi incarnati, & ita q́d q́d de filio ſuo Zachariæ ab Angelo dictũ fuerat, intellexit, & Spiritu ſcõ illuminata puero nomẽ Ioãnis imponi vult.

ANNOTATIO. CXXXIX.

Probabilius eſt, Eliſabet a Spiritu ſancto, quam a Zacharia fuiſſe edoctã de filij nomine.

Eliſabeth ab Angelo, qui Zachariæ in templo apparuit, edoctam non legimus; a marito autem ſurdo, & muto nomen, quod ei ab Angelo ſignificatũ fuerat, accepiſſe vix eſt credibile, quamuis & id non ſit omnino improbabile; nam ſcripto potuit vxori indicare omnia, quæ cum illo geſta fuerant; cum vero Spiritu ſancto repletam nouerimus, & prophetica intelligentia myſterium annunciationis factæ Virgini aſſecutam eſſe ſciamus, multo probabilius aſſerimus, per eundem Spiritum ſanctum nouiſſe Eliſabeth filij nomen, & omnia, quæ cum marito in Templo geſta erãt. idque affirmant Origenes homil. 9. Ambroſius, Theophyl. Euthymius, & Beda. Verba Ambroſij ſunt hæc: Ille mutus intimare vocabulum filij nequiuit vxori, ſed per prophetiam Eliſabeth didicit, quod non didicerat a marito.

Et dixerũt ad illã, quia nemo eſt in cognatione tua, qui vocetur hoc nõie.

COMMENTARIA.

Morem illius ętatis opponũt, ut a nomine Ioannis puero impo-

imponendo matrem auertant. Hoc autem de præſentibus, aut qui non ita pridem defuncti ex illa familia fuerunt, intelligendum eſt: idcirco dicitur (qui vocetur) nō autem (qui vocatus ſit) nam inter maiores eius plerique nomine Ioānis vocati fuerant. Aduerte cognatos, & vicinos ſcđm carnē, q̄ carnis, & mūdi ſunt conſiderantes, ab ijs quæ ſpūs ſunt retrahere, quātum in ipſis eſt; potētiorem tn̄ eſſe veritatē Spūs ſancti.

Innuebant autem patri eius quem vellet vocari eum.

COMMENTARIA.

MAtris voluntati cognati, & vicini non acquieuerunt, ſed Patris voluntatem exquirunt, cūque mutus eſſet, & ſurdus, nutibus & ſignis id ſignificant; ſic enim ſurdis loqui, ſeu eos rogare ſolemus. hoc eſt autem innuere.

Et poſtulans pugillarem ſcripſit.

COMMENTARIA.

EIſdem nutibus, & ſignis, quibus interrogatus fuerat, vt inquit Euthymius, pugillarem poſtulauit, vt ſcriberet nomen, quod voce proferre non poterat; ſunt autē pugillares tabellę cereę, aut ligneę, aut alterius materiæ, in quibus ſtylo ſcribimus, quorum antiquiſſimū vſum ēt profani auctores teſtātur.

Ioannes eſt nomen eius.

COMMENTARIA.

NOmen indicat, quaſi iam impoſitum a Spiritu ſancto per Angelum, non quaſi id ipſe de nouo tunc imponeret, vt tali aſſertione contradicentium ora cōcludat. Vnde recte Ambroſius inquit: Ioānes eſt nomen eius, hoc eſt, nō nos ēi nomen imponimus, qui iā a Deo nomen accepit. Habet nomen ſuū, quod agnouimus, non quod elegimus. Habent hoc merita Sanctorū, vt a Deo nomē accipiant. Hæc Ambroſius. Recte aūt nomē hoc ſortitus eſt ab euentu; cū.n. præcurſor eſſet Chriſti, p̄ quē gratia facta eſt, Ioānis nomē accipit, quod Dei gratiā ſignificat, nō q̄ ipſe daturus, ſed quā oſtēſurus populo mittebatur.

Et mirati ſunt vniuerſi.

COMMENTARIA.

ADmirantur nominis nouitatem, quod non erat in cognatione illorum; admirantur patrem, qui nihil de his, quæ Eliſabeth reſponderat, vtpote ſurdus audierat, eidem conſenſiſſe; admirantur nominis ſignificationē in puero diuinitus nato; admirātur demū verbū Zacharię nomē quaſi a Deo poſitū ſignificātis, a quo tot cognati, & amici illum remouere nō potuerūt.

Apertū eſt autē illico os eius, & lingua eius ſoluta eſt, & loquebatur benedicēs Deū.

COMMENTARIA.

PRotinus ac nomen ſcripſit, os, & lingua muti ſoluta ſunt a ſilentio, quo ne loqui poſſent, tenebantur; merito autē Zacharias poſt tantum ſilentium, verba ad Deum benedicendum, ipſumque laudandum profert, vt auctorē ſuæ uocis profiteatur, ipſiq; gratias repēdat. Manifeſtum eſt autem, vt dicit Euthymius, auditum pariter ſolutum eſſe; ſicut.n. pariter erat ablatus, ita quoque pariter eſt reſtitutus.

ANNOTATIO CXL.

AVguſtinus, ſiue quiſquis eſt auctor illorū librorū, lib. 3. de mirabilib⁹ ſacræ Scripturæ, c. 1. exiſtimat Zachariā non ſcripſiſſe nomen, ſed dum ſcribere tentaſſet, verbo pronunciaſſe, Ioannes eſt nomen eius, ſic.n. inquit: Nomē filij ſcribere tentans dixit: Ioānes eſt nomē eius. id quod etiam Iuuēcus ſcriptor antiquus ſenſiſſe videtur, ſic canens. *Negādū non eſt q Zacharias filij nomen ſcripſerit.*

Sed proh mira fides, tabulis cū ſcribere tētat.
Implicitā ſoluit p verba ſonātia linguam.

Hæc tn̄ ſnīa nullo modo eſt recipienda, utpote Euangelicis uerbis aduerſa; nā dicitur, ſcripſit: Ioannes eſt nomē eius. non autem dicitur (dixit) & adiungitur: Illico apertum eſt os eius, nimirū, poſtquam ſcripſit. Sicque interpretati

ſunt

ſunt Patres omnes, inter quos Tertul. lib. de Idolatria, ſic inquit: Zacharias tẽporali vocis orbatione mulctatus; tamẽ animo collocutus, linguam irritam trãſit, manibus ſuis à corde dictat, & nomen filij ſine ore pronunciat. loquitur in ſtylo, auditur in cera, manet omni ſono clarior, littera omni ore vocalior. Hæc Tertul. Non tamen eſt ſine conſideratione prætereundum, quod in natiuitate pueri, ſed poſt octo dies, & dum nomen imponitur, Zachariæ ſilentium ſoluitur. Euthymius hanc dubitationẽ excitauit, & reſpondet, id ea ratione factum, vt verbum Angeli adimpleretur, quo dixerat: Mutus eris donec hæc fiãt. Illud (hæc) ad natiuitatem, & nomen referuntur, quorum Angelus fecerat mentionem. Hoc quidem verum eſt, ſed in eo animus non quieſcit: nam adhuc interrogare poſſumus, animuſque ſcire auet, cur Deus id ſic diſpoſuerit, quod per Angelum etiam manifeſtauit. Beda huic dubitationi ſatisfacit, quandamq; rationem adfert: Pulchre, inquit, Zacharias octauo die editæ prolis loquitur, quia per Domini reſurrectionem, quæ octauo die, hoc eſt, poſt ſeptimam Sabbati facta eſt, occulta ſacerdotij legalis arcana patuerunt, linguaque Pontificũ Iudæorum, quam diffidentiæ vincula ſtrinxerant, intelligentiæ rationabilis eſt uoce ſoluta. Hæc Beda. Quibus alias poſſumus adiungere cauſas. Prima eſt, ut noua nominis futura impoſitio (nemo enim in eius cognatione Ioãnes uocabatur) nouo quodam miraculo confirmaretur, ob idque non dum circunciditur, ſed dum nomẽ imponitur, lingua aperta eſt; nomen enim hoc magni myſterij ſignum eſſe eo facto oſtẽdebatur, vt vere erat; Ioannis enim nomen aduẽtum gratiæ per Chriſtum imminentem ſignificabat. Secunda eſt, quia natiuitas Ioannis celebrata erat miraculo magno & lætitia; ſterilis enim mater filium pepererat; eius circũciſio altero erat celebrãda opere, & gaudio, nimirum muti loquela; ſic enim Ioannis primordia mirabiliora efficiebantur. Tertia, quia Zacharias magna erat myſteria prolaturus; debuit ergo diem expectarem celebriorem, & quando copioſior ſit hominum conuentus, nẽpe quãdo infans circunciditur. Quarta, quia cum ad infantem ſermonem conuerſurus eſſet, tẽpus expectatur, quo infantis vita confirmata eſt, & inter homines, uti diximus, incipit computari. Demum ne Ioannis naſcentis virtuti loquela patris adſcriberetur, ſed illi, quem Zacharias adueniſſe ſignificauit.

Quare non in natiuitate id est circunciſione infantis, os Zacharia apertum fuerit.

Et factus eſt timor ſuper omnes vicinos eorum.

COMMENTARIA.

HOmines mortales, & Deo lõge inferiores, quando eũ potentiam ſuam exerere animaduertunt, timent, non ſolum, illius maieſtatem reuerentes, quod etiam cęleſtes poteſtates faciunt; ſed etiam ne eã contra peccatores, cõuertat, magnopere formidant. Hinc prodigia, & portenta, quæ certo Dei potentiam referunt, terrere homines ſolent. Hic timor factus eſt in omnes vicinos Zacharię, & Eliſabeth, qui Dei potentiam in tot, ac tantis geſtis clare animaduerterunt, idcirco non in natiuitate timuerũt, quia non ita clare Dei potẽtia ac virtus in ea exerebatur. De hoc timoris genere ſcriptũ eſt, Marci 4. Timuerunt timore magno, & dicebant alterutrum, Quis putas eſt iſte, quia venti, & mare obediunt ei? & ca. 5. Venerunt ad Ieſum, & vident illũ, qui à dæmonio vexabatur, ſedentẽ, & veſtitũ, & ſanę mentis, & timuerunt. Merito autem in Ioannis natiuitate timor, in ortu autem Saluatoris gaudium interceſſere; nam venerat Ioannes ad arguenda peccata, & inducendos homines in pęnitentiam, & timorem iræ Dei cõtra peccantes: Quis, inquit, oſtendit vobis fugere à uentura ira? Luce 3. & iã ſecuris ad radicẽ arboris poſita eſt. Saluator aũt ad dãdã remiſſionẽ, & recõciliãdos homines naſcebatur. Luce 19. Venit filius hominis quærere, & saluũ facere, quod perierat. Ioan. 10. Veni vt vitam habeant, & abundantius habeant.

In natiuitate Ioannis timor, in natiuitate Chriſti gaudium inuenitur.

Et

Et ſuper omnia montana Iudeæ diuul gabantur verba hæc.

COMMENTARIA.

FAma non in vicinos ſolos, ſed in totam illam regionem, in qua ſita erat Ciuitas Zachariæ, per uagata eſt. Aduerte Iudæam totam in loca plana, quæ campeſtria dicebantur, & in loca montibus eminētia, quæ appellabātur Montana, diuiſam eſſe. in his erat Ciuitas vbi commorabātur Zacharias & Eliſabeth, & in qua natus eſt Ioannes. In huius ergo regionis Ciuitates omnes euulgata ſunt verba hæc, id eſt, quæ geſta ſunt, nēpe partus ſterilis, ſilentium Zachariæ, loquelæ reſtitutio, nominis noui impoſitio. Facta enim ſolent vocare Hebræi verba, quia facta verbis exprimuntur. In Græco (omnia montana) in numero eſt ſingulari, ut ſupra annotauimus. Hæc omnia magnam populorum fidem futuræ prædicationi Ioannis concili abant.

Et poſuerunt omnes, qui audierunt in corde ſuo.

COMMENTARIA.

OMnes, qui hæc geſta mira audierunt, in corde ſuo poſuerunt, id eſt, cogitarunt apud ſe, & animo reputarunt, quid ea ſibi vellent, & quid portenderent; magnā enim opinionem, ac ſpem euentus alicuius admirandi conceperant, vti re uera euenit. Prudentis animi eſt, ac religioſi, quæ præter communem ordinem veniunt cogitatione peruoluere, & quid ſibi uelint, animo inueſtigare, ut ſi quid inde ſibi faciendū ſit, opportune exequatur.

ANNOTATIO CXLII.

POnere in corde, more Hebræorum dictum eſt aliquando quidem pro cogitare rem aliquam apud ſe, & mente reputare, quid ſibi uelit, quoue tendat; ſicut, ponere in auribus ſermones aliquos, pro audire diligenter. ſic Lucæ 9. dicitur: Ponite vos in cordibus veſtris ſermones iſtos. Aliquando pro memoria tenere, & animo infigere rem aliquam. ſic Lucæ 21. ſcriptum eſt: Ponite in cordibus veſtris non præmeditari, quemadmodum reſpondeatis. Dicitur etiam ponere cor ad aliquid, quod quidem idē ſignificat, quod ponere in corde. Deutero. 32. Ponite corda ueſtra in omnia uerba mea 1. Regum 25. Ne ponat Dominus meus Rex cor ſuū ſuper virum iſtum iniquum id eſt ne recorderis, nec rationē habeas huius uiri. Pſal. 47. Ponite corda ueſtra in virtute eius, id eſt, tenete memoria opera mirabilia eius. Sunt multa alia huius locutionis teſtimonia.

Quid ſit ponere ī corde.

Dicentes, quis putas puer iſte erit?

COMMENTARIA.

QVod animo conceperunt, verbo expreſſerunt, inuicem dicentes, Quis putas Puer iſte erit? id eſt, magna profecto, & illuſtria noua hęc, & ſingularis pueri natiuitas portēdit, inſignis eſt, & egregius vir euaſurus, cuius in ortu talia, ac tāta diuinæ potentiæ argumenta præcedunt, quanta in nullo ante propheta facta ſunt.

Etenim manus Domini erat cum illo.

COMMENTARIA.

VErba ſunt Euangeliſtæ, reddētis cauſam, quare omnes tā magnifice ſenſerint de puero, atq; in cordibus ſuis poſuerint, & dixerint: Quis putas puer iſte erit? Ea autem eſt, quia Dei uirtus, & potentia, quę manus Domini dicitur, ex circumſtantijs, & ijs, quæ geſta ſunt in eo apparebat, quod magna eum ac inaudita patraturum ex tā præclaris, & ſingularibus prælu-dijs, animis omnium certam ſpem ingenerabat.

ANNOTATIO CXLIII.

MAnus Domini in Scriptura ſacra Dei virtutem, ac potentiam, quæ ſupra vires hominum operatur ſignificat. Hæc ex varijs circūſtantijs varios indi-

Manus, id eſt uirtus Domini

indicat effectus; aliquando enim eſt ad opera mirabilia patranda, aliquando ad auxilium ferendum, & protegendum, 1. Paralip. 4. Si fuerit manus tua mecũ Ezechiel. 3. Manus Domini erat mecũ. aliquando ad miſerendũ. Pſal. 37. Confirmaſti ſuper me manum tuam. Pſal. 118. Fiat manus tua, vt ſaluet me. aliquando ad puniendum & flagellandũ 1. Reg. 7. Facta eſt manus Domini ſuper Philiſthæos. Exo. 9. Ecce manus mea erit ſuper agros tuos. aliquando ad prophetandum. 4. Reg. 7. Facta eſt manus Domini ſuper eum. aliquando ad fortitudinem conferendam, 3. Reg. 18. Facta eſt manus Domini ſuper Eliã & accinctis lumbis currebat. aliquando ad Euangelium, fructuoſe prędicandum. Act. 11. Et manus Domini erat cum eis. aliquando ad miracula facienda. Et, ut uno uerbo dicam, cũ ex Dei virtute innumeri effectus ſiue gratiæ, ſiue iuſtitiæ, ſiue potentiæ, ſiue miſericordiæ procedant, varijs modis in Scriptura vſurpatur, & ex circumſtantijs ſignificatio eſt explicanda. Quod autem ad locum præſentem ſpectat, aduertendũ eſt, Gręce non eſſe particulam cauſalem ſed copulatam (καὶ) Latine (&) vnde quidam hanc ſententiam non præcedentis cauſam interpretantur, ſed continuantem, quaſi connectat hiſtoriam Euangeliſta, ut poſtquam de parẽtibus, & vicinis, ac cognatis dixerat, ad Ioannem, & Zachariam particulariter conuertatur. De Ionna autem inquit: Et manus Domini erat cum illo. Sic explicat Euthymius, & per manum Domini virtutem, & gratiam interpretatur, quæ erat in Ioanne. Virtus quidem dicitur, ſi licet eius expoſitioni adiungere, quia multa ſupra ętatem operabatur, vtpote vſum rationis habens; gratia uero, quia plenus erat Spiritu ſancto, & in dies implebatur magis, ac magis; nõ enim hæc verba de uno die dicta eſſe intelligendum eſt, ſed de Ioannis indole, & ætatis ſeu infantiæ incremento. Et re vera particula (&) ſenſum habere cauſalem ſolet, quod ſæpe annotauimus, idque vetus interpres animaduertẽs, cauſalem particulam vertit, & accommodate quidem, eunq; ſenſum proſequentes, manũ Domini interpretati ſumus virtutem, & potentiam Dei, quæ dicta eſt eſſe cum Ioanne, quia ex admirandis operibus, quæ in eius natiuitate effecta erant, apparebat, & agnoſcebatur virtus Dei in illo eſſe, & per eũ magna Deus operaturus credebatur; eaq; de cauſa dicebant: Quis putas puer iſte erit?

Et Zacharias Pater eius repletus eſt Spiritu ſanctus & prophetauit dicens.

COMMENTARIA.

PRimo impletus eſt Ioannes in vtero, ſalutante Virgine beata Matrem, poſt eum repleta eſt tunc Eliſabeth; nunc autem repletus eſt Zacharias, nõ quod non ante Spiritum ſanctum habuerit; vt enim recte annotat Origenes homil. 10. Beata Virgo tribus menſibus in domo Zachariæ commorata eſt, non, vt ſolus Ioannes Saluatoris præſentia proficeret, ſed & ipſa Eliſabeth, ac Zacharias; nec enim eſt credendum, infidelitatis ſuæ Zachariam ante natiuitatem filij non pænituiſſe, nec Spiritus ſancti gratia profeciſſe. pænituit quidẽ eum, & Saluatoris, Beatæque Virginis præſentia, in myſterij agnitione, & Spiritus ſancti gratia progreſſum magnum fecit; nunc autem repleri dicitur Spiritu ſancto, quia nouum donum accepit, ac gratiæ gradum; vehementi enim ſpiritus ardore inflammatus, & præclaro prophetiæ lumine illuſtratus palam Canticũ myſterijs refertum pronunciat. Repletur ergo Spiritu ſancto, ut actu prophetet. Illud enim (prophetauit) effectus eſt Spiritus ſancti in illum ſuperuenientis, & cauſa, cur repletus Spiritu ſancto dictus ſit. Perpende largitatem diuinę miſericordiæ. Qui prius mutus erat, & vocem, & donum, ac verbum prophetiæ ſingulare recepit.

ANNOTATIO CXLIV.

PRophetat Zacharias, & de Chriſto, & de filio ſuo Ioanne. Continet autem

tem Prophetia partim præterita, ſeu pręſentia, partim futura: nam aduenisse in carne Dei filium annunciat, & redemptionem per eum futuram prædicit. Ioānis etiam officium, quod futurum erat, vaticinatur: ut enim, inquit, Greg. hom. 1. in Ezechiel. Prophetia non ſolum eſt de futuris, ſed etiā de præteritis, ac præſentibus, quæ occulta ſunt, omneq; tempus prophetia complectitur. Zacharias igitur à prophetia de Chriſto exordit.

Prophetia Zachariæ omnes tēporis differētias cōplexa eſt.

Benedictus Dominus Deus Iſdrael.

COMMENTARIA.

A Laude, & gratiarum actione de Chriſto incipit prophetare; vbi enim de beneficijs acceptis agitur, tale exordium cōuenienter ſumitur. Benedicere autem Deum non aliud eſt, quam eum laudare, eiuſque beneficia gratiarum actione prędicare. Appellat autem Deū Iſrael, cum ſit omnium Deus, tum quia religio Dei, & cultus vigebat in illo populo, gētibus idolatriæ deditis. Pſal. 75. Notus in Iudęa Deus in Iſrael magnum nomen eius; tū propter promiſſiones illi populo factas, inter quas illa erat, quod de eius ſemine carnem Dei filius ſumpturus erat. Rom. 9. Quorum eſt adeptio, & legiſlatio, & promiſſa, quorum patres, ex quibus eſt Chriſtus ſecundum carnem. Merito ergo Deum Iſrael nunc appellat, quaſi impleuiſſet illud, quod promiſerat, cuius cauſa Deus Iſrael diceba tur. iuxta illud Pſal. 40. Benedictus Dominus Deus Iſrael à ſæculo, & vſq; in ſæculū. fiat, fiat. Hæc benedictio Zachariæ prophetica eſt, quia laudat Deum, & gratias agit pro beneficio aduētus, quem per prophetiam nouerat.

ANNOTATIO. CXLV.

DEus & Iudæorum, & gentium omnium Deus, & Dominus eſt, ut dicitur Rom. 3. tamen voluit olim ſic appellari, non ſolum ob prædictas cauſas, quia in Iſrael colebatur, ut inquit Euthymius, & quia de Iſrael carnem erat ſumpturus, ſecundum promiſſiones illi populo factas; ſed etiam, ut à falſis d'js gentium ſecerneretur, ipſeq; ſolus Deus verus agnoſceretur. Pſal. 71. Benedictus Dominus Deus Iſrael, qui facit mirabilia magna ſolus. Deuteron. 32. Nō enim eſt Deus noſter, ut dij eorum, & inimici noſtri ſunt iudices. Daniel. 6. Paueant Deum Danielis, ipſe enim eſt Deus viuens, & æternus in ſæcula. Supra anno tauimus hominem homini benedicere, & Deum homini, hominemque Deo; multo tamen differentius. Benedicit Deus homini benefaciendo; homo uero Deo, beneficia ab eo accepta recognoſcendo, confitendo, prædicando, ac gratias pro eis agendo; homo vero homini vtroque modo.

Quare Deus Iſrael ſit appellatus.

Quia viſitauit, & fecit redemptionem plebis ſuæ.

COMMENTARIA.

CAuſam explicat benedictionis: Quia viſitauit, inquit, & fecit redemptionem plebis ſuæ, id eſt, carnē ſumpſit, ut plebē ſuā redimeret, & ſaluaret. Miro artificio vtrumque coniunctum eſt uerbum. nā viſitare dicitur aliquando Deus quādo punit, & flagellat. Viſitat ēt quando miſeretur, & benefacit. Viſitatio autem hæc miſericordiæ eſt, non iuſtitiæ; potuiſſet enim Deus carne ſumpta plebem uiſitare ad iudicandum, & damnandum. at non miſit Deus filium ſuum, ut iudicet mundū, ſed ut ſaluetur mūdus per eū; idcirco, uiſitaſſe, & feciſſe redēptionē dicitur, quaſi diceret, homo factus eſt, ut nos redimeret, & ſaluaret. Fecit quidē Deus aliquādo redēptionē, & liberationē populi, ſed nō ut uiſitando, nimirum, quando carne nondum ſumpta, populū à temporalibus miſerijs liberauit. nunc autē homo factus uenit ad redimēdum hominem, etiam à malis ſpiritualibus, ideo uiſitaſſe, & feciſſe ſimul redemptionem dicitur. Viſitatio ad carnis aſſumptionem, redemptio ad paſſionem, & mortē refertur, per quam redempti ſumus.

Merito De⁹ viſitaſſe, & redēptionē plebis ſuæ feciſſe dicitur.

Nec

Nec miteris, quod redem ptionẽ ſeciſſe dicitur, cũ nõdũ eſſet mortuꝰ quia Prophetarũ mos eſt, pręterito loco futuri vti ad rei certitudinem ſignificandã, quãuis hoc in loco peculiaris quædã ratio & cauſa ſit, nimirũ, quia redẽptio iã tunc inchoata erat ſumpta carne. Nõ autem redẽptio hæc carnalis eſt, ſed ſpiritualis, p̃ quã à dæmonis poteſtate, & peccatorum iugo liberauit Deus in carne plebẽ ſuã, de qua ſcriptũ eſt Pſalmo 129. Copioſa apud Deum redemptio: Et ipſe redimet Iſrael ex omnibus iniquitatibus eius. Fuit quidẽ generalis hominũ redẽptio, & viſitatio; tamen quia Chriſtꝰ inter Iudæos natus eſt, & cũ eis conuerſatus, & apud eos mortuus, & ipſis promiſſio facta eſt, & ſalus illis prius erat annuntianda, propterea dicitur, facere redemptionẽ plebi ſuæ, nempe, quã promiſit plebi ſuę. De hac viſitatione, & plebe illud eſt Lucæ 7. Quia Propheta magnus ſurrexit in nobis, & quia viſitauit Deus plebẽ ſuã. Et Luc. 2. Gloriam plebis tuæ Iſrael. Cętera in annotatione perlege.

ANNOTATIO CXLVI.

Deꝰ viſitat vt miſereatur, & vt puniat.

CYprianus lib. 2. contra Iudæos nu. 7 ſic legit; Benedictus Dominꝰ Deus Iſrael, qui proſpexit redemptionem Populo ſuo. Vetus tamen interpres verba Græga magis expreſſit & diſtinxit. Aduerte autem verbum viſitandi in Scriptura in bonam, & in malam aliquãdo partem accipi. Certum quidẽ eſt Deum ſemper adeſſe nobis, omniaque noſtra proſpicere, tamen quando aliquo exteriori opere ſe præſentem demonſtrat, tunc viſitare dicitur. Viſitat autem vno modo quando damnat, punit, flagellat, aut vlciſcitur, ſicque aliquando dicitur viſitare homines, quos punit, & aliquãdo exprimitur cauſa, propter quam caſtigat, & punit, & dicitur viſitare peccata, aut ſuper peccata, ſeu ſuper idola. Et aliquando explicatur flagellum in plaga, virga, egeſtate, & his ſimilibus, quibus caſtigat. Sunt huiuſmodi multa teſtimonia, è quibus vnum, aut alterum producam. Iſa. 26. Viſitaſti & cõtriuiſti eos; & perdidiſti omnẽ memoriam eorum. Num. 14. Viſitas peccata patrum in filios. Thren. 4. Viſitabit iniquitatem tuam filia Edon. Pſal. 88. Viſitabo in virga iniquitates eorum, & in verberibus peccata eorum: Ierem. 27. In gladio, & in fame, & in peſte uiſitabo ſuper gentem illam Ierem. 21. Viſitabo ſculptilia Babylonis. His omnibus modis exprimitur hæc viſitatio, quæ eſt ad pœnam, & punitionem. Altero modo dicitur viſitare, quando miſericordia vtitur conſolando, liberando, defendendo, beneficiando; Exodi. 4. Audierunt, quod viſitaſſet Dominus filios Iſrael. Pſal. 64. Viſitaſti terram, & inebriaſti eam. Vtroque modo accipitur nomen viſitationis. In malam quidem partem Iſa. 10. Quid facietis in die viſitationis? Ierem. 23. Afferram ſuper eos mala annum viſitationis eorum, ait Dominus. Ezechielis 9. Appropinquauerunt viſitationis vrbis. In bonam vero Iſaiæ 60. Ponam viſitationem tuam pacem. Hinc eſt quando Dominus ueniet iudicare orbem, dicitur viſitans, & actus viſitatio, quia tunc & malos puniet, & bonis mercedem tribuet. 1. Petri 5. Vt nos exaltet in die viſitationis. Dicitur autem Deus peculiari, & præcipuo quodam modo uiſitaſſe, quando carne aſſumpta uenit ad liberandũ nos, & actus ipſe viſitatio appellatur. Ezechiel. 34. Requiram oues meas, & viſitabo eas, ſicut viſitat paſtor gregem ſuum. Et Luc. 19. Eo quod non cognoueris tempus viſitationis ſuæ. Sic accipitur in præſenti; viſitaſſe enim dicitur Deus plebem, quia carnem ſumpſit, & homo factus eſt inter nos, vt nos ſaluet.

Redimerei Scriptura duo ſignificat.

Verbum autem redimendi, & redemptionis in Scriptura, quãuis in bonam partem ſemper accipiatur, tamen dupliciter uſurpatur. Vno modo, p̃ eo quod eſt liberare, ſeu eripere à captiuitate, ſeu ab inimicis, ſeu à malis aliquibus. Sic dicitur Deus redemiſſe populũ ab Aegypto. Exo. 6. Ego Dominus, qui educã vos de ergaſtulo Aegyptiorũ, & eruã

de ſeruitute, & redimam in brachio excelſo. Pſal. 100. Redemptionẽ miſit Dominus populo ſuo. Pſal. etiam 118. Redime me à calumnijs hominũ. Pſal. 101 Redemit eos de manu inimici. Altero modo accipitur proprie pro eo, quod eſt pretio, ſeu æquiualente ſoluto emere. Exo. 13. Omne primogenitũ pretio redimes. Leui. 27. Nõ redimetur, ſed morietur. Hoc modo redemit nos Chriſtus de poteſtate dæmonis, & à peccatis noſtris, ſoluto ſcilicet pretio ſanguinis ſui de qua redemptione dictum eſt Iſa. 43. Noli timere, quoniam redemi te. Iere. 31. Redimet Dominus Iacob. Gala. 3. Chriſtus redemit nos de maledicto legis; Apocalyp. 5. Redemiſti nos Deus in ſanguine tuo. Et de hac redẽptione dicitur 1. Tim. 1. Qui dedit redemptionẽ ſemetipſum. Chriſtus etiam dicitur Redemptor Iob. 19. Scio, quia Redemptor meus viuit. Iſaiæ 44. Redẽptor eius Dominus exercituum. Maior fuit hæc redemptio, quã cum populus fuit ab Aegypto redemptus, non ſolum ex parte effectus, quia illa a temporali ſeruitute, ac captiuitate, hac vero à ſpirituali liberatus fuit; ſed etiam ex parte modi redimendi: illic enim populus reptus eſt potentia, & virtute liberatoris Dei, at hic carne ſumpta, & ſoluto pretio, & facta ſatisfactione pro omnium peccatis, propter quæ debitor homo ſub poteſtate dæmonis tenebatur, & mortis æternæ reus erat. idcirco hæc redemptio dicitur copioſa apud Deum. Pſal. 129. Erat enim Deus creditor, homo vero debitor, nec vnde ſolueret habebat: factus eſt igitur Deus homo, & in natura humana habuit pretiũ, quod ſolueret, nempe ſanguinem, paſſionem, & mortẽ ſuã in carne, & per eam Deo creditori ſoluit, & ſoluto pretio hominem debitorẽ liberauit, & a vinculis æternis ſoluit, & a dæmonis poteſtate eripuit, & à peccato mundans Patri recõciliauit. De hac redemptione nunc dictum eſt: Fecit redemptionem plebi ſuæ. Attendendum eſt autem non eſſe dictum: Fecit redemptionem plebis, ſed plebi. Plebs hæc Iudaicus populus erat, de cuius ſemine ſecundum carnem venit Redemptor, & cui ſoli redemptio, & aduentus promiſſa fuerunt; redemptio autem non illius ſolius, ſed etiam populi gentium facta eſt; nam per Chriſtum uterque populus redemptus eſt, & in vnam Eccleſiam, & populum Dei congregatus, ſoluta lege illa, quæ erat quaſi maceries diuidẽs vt habetur Epheſ. 2. idcirco dicitur feciſſe redemptionem plebi ſuæ, nempe quam plebi promiſerat, & ad quã adimplendam præſentiam ſuam illi populo exhibuit, non tamen plebis ſuæ ſolius, ſed & omnium gentium redemptio facta eſt, quod valde annotandũ eſt; hoc enim Zacharias Spiritu ſancto illuſtratus ſignificauit, & Euangeliſta ea locutione indicare nobis voluit.

Quare dixerit plebi & non plebis.

Et erexit cornu ſalutis nobis, in domo Dauid pueri ſui.

COMMENTARIA.

Altera cauſa benedicẽdi Deũ hæc eſt, qa erexit nobis cornu ſalutis, id eſt, regẽ excitauit, & Saluatorẽ, ꝙ Petr⁹ Act. 5. ſignificanit dicẽs: Hũc Principẽ, & Saluatorẽ De⁹ exaltauit dextera ſua ad dãdã pœnitentiã Iſraeli & remiſſionẽ peccatorũ; cornu enim regiã poteſtatẽ, ac potentiã ſignificat, quæ quidẽ erat olim apud Iudæos in Dauid & eius poſteris, per multa annorũ curricula; erat autem iã deiecta, & velut extincta, at in Chriſto reparata eſt, & mirum in modum extenſa, & aucta. Fuit autem hæc regia poteſtas, & regnũ ſalutis, quia ad nos ſaluandum venit, & à iugo peccati, mortis, & dæmonis eripiendũ & ad id præſtãdũ erexit hoc regnũ; iſtud igitur eſt ꝙ dixit; Erexit cornu ſalutis, id eſt, regiã poteſtatem, & virtutem reparauit, & reſtituit nobis Iudæis, à quibus hæc poteſtas regia iamdiu ceciderat. Erexit autem hanc regiam poteſtatem in domo Dauid, quia de eius ſemine caro Chriſti regis ſumpta eſt, & de eius familia rex natus eſt, ut ſicut ab illo regnum ceciderat, ita in eo repararetur, & erigeretur. Appellat autem Dauidem puerũ ſuũ, id eſt, ſeruum Dei, non ſolũ, quia

Deo

Deo gratus extitit, eiuſque uoluntatem fecit, ſed quia Rex fuit, & miniſter Dei. Pſal. 77. Elegit Dauid ſeruũ ſuum. Videtur alludere Zacharias ad prophetiam Pſalmi 131 Illuc producam cornu Dauid, id eſt, florere ſeu germinare faciam regiam poteſtatem Dauid, quę iam abiecta erat, & ceciderat. Diximus multa in exolicatione verborũ Angeli de hoc Chriſti regno.

ANNOTATIO CXLVI.

Cornu pro potẽtia, & robore ſumitur.

CОrnu in Scriptura potentiam, ac robur, ſeu fortitudinem ſignificat, ſumpta metaphora ab animalibus cornigeris, quorum fortitudo in cornu eſt. Deutero. 33. Cornua Rhinocerotis cornua illius. Pſal. 43. In te inimicos noſtros ventilabimus cornu. Accipitur autem in vtramque partem, & bonam, & malam. Pſal. 74. Omnia cornua peccatorum confringam, & exaltabuntur cornua iuſti. Dicitur autem cornu ſalutis, quando robur datur ad ſaluandũ, & ad victoriam 2. Regum 22. Scutum meum, & cornu ſalutis meæ. & Pſal. 17. Protector meus, & cornu ſalutis meæ. Cum autem potentia, & robur maxime in Regibus, & Principibus vigeat, hinc eſt, quod cornu regiam poteſtatem, & dignitatem ſignificat, vt conſtat ex multis locis, præcipue autem Danielis 8. vbi deſcribuntur beſtiæ multæ habentes cornua, quæ poſtea ibidẽ explicantur ſignificare reges futuros. Euthymius affirmat cornu ſignificare regnũ, quia reges vngebantur oleo, quod erat in cornu. Quod quidem etiam ſi in Regibus Iudaicis verum habeat aliquãdo, non tamen certum eſt reges cæteros ſic ungi conſueuiſſe, qui tamen omnes ſignificantur per cornu; accommodatius dicitur cornu ſignificare regnũ, eo quod robur, & potentia maxime in Regibus reperitur. Vtramque ſignificationem, nempe fortitudinem, & regnum huic cornu applicat Euthymius nam in Chriſto erecta eſt fortitudo ſalutis; ipſe enim vicit, & ſuperauit inimicos noſtros, nobiſque virtutem ad eos diuincendos ſuppeditat. Ipſe etiam regnum inſtituit æternum, qui Rex regum eſt, & Dominus dominantium, & regnare facit ſuos & in hoc ſæculo per gratiam, & in æterna vita per gloriam conſummatam. Sicque de ſemine Dauid ſurrexit Chriſtus, in quo regnum deperditum renouatum eſt; multo tamen auctius, perfectius, & durabilius, quam illud fuit. Hanc autem poſteriorem ſignificationem credimus accommodatiorem eſſe his uerbis Zachariæ; alludit enim ad cornu illud, de quo 1. Regum 2. dictum eſt: Dominus iudicabit fines terræ; & dabit imperium Regi ſuo, & ſublimabit cornu Chriſti ſui. Et illud Pſal. 88. In nomine meo exaltabitur cornu eius. Et illud Pſal. 131. Illic producam cornu Dauid id eſt, germinare, & refloreſcere faciã regnũ ipſi Dauid, quod erat deiectum, & ablatum. Dicitur autem cornu ſalutis, quia non venit Chriſtus ad damnãdum, ſed ad ſaluandum. Lucæ 9. Filius hominis non uenit animas perdere, ſed ſaluas facere. Legimus in Scriptura cornua ad ruinam, & mortem, de quibus dictum eſt Zachar. 1. Hæc ſunt cornua, quæ uentilauerunt Iudam per ſingulos viros, & nemo eorum leuauit caput ſuum, & uenerunt iſti deterrere ea, vt deijciant cornua gentium, quæ leuauerunt cornu ſuper terram Iuda, ut diſpergerent eam. & Daniel. 8. Egreſſu eſt cornu vnum modicum, & factum eſt grande contra Meridiem, contra Orientem, & contra fortitudinem. Hoc cornu eſt Antichriſti poteſtas, quæ erit ad nocendum; cornu vero Chriſti ſalutis eſt. Regnum autem Chriſti merito per cornu ſignificatur, nam & cornu percutit animal, ſicq; percutit, vt procul abijciat inimicum; Chriſtus enim percuſſit diabolum, & peccata noſtra procul abiecit, ne regnent in nobis. Ioan. 12. Princeps huius mundi eijcietur foras. Micheæ 7. Deponet iniquitates noſtras, & proijciet in profundũ maris omnia peccata noſtra. Illud autem (erexit) Cyprianus lib. 2. contra Iudæos num. 7. legit (excitauit) magis autem accedit verbo Grẹco (erexit) ſeu (exultaui) quod Gregorius lib. 1. Expoſitionis lib. Regũ c. 2. egregie interpretatur, dicens: In Deo ſalutari noſtro exaltatum eſt cornu noſtrum, quia ſublimitas Eccleſiaſti-

Cornu pro regia poteſtate.

æ poteſtatis in humanitate nobis erecta eſt Redemptoris. vnde & de eodem redemptore per Zachariam dicitur: Erexit cornu ſalutis nobis in domo Dauid pueri ſui. Sicut locutus eſt per os Sanctorum prophetarum ſuorum. Et quia exaltatum cornu ſuum refert, latenter indicat, quia ante cornu habuerat, ꝙ exaltatum non erat. Sancta quippe Eccleſia ante Redemptoris aduentum cornu habuit, quia in Patriarchis, & Prophetis, tam recte viuendi ordinem, quã delinquentes corrigentes poteſtatẽ diuinitus accepit; ſed tamen cornu exaltatum non habuit, quia etſi uiuere iuſte poterat, tamen ad paradiſi gaudia ſine Redemptoris præſentia redire non poterat: nunc autem Sanctæ Eccleſiæ cornu exaltatum eſt, quia iam mundi Redemptorem recepimus uenientem, per cuius gratiam non ſolum recte poſſumus viuere, ſed ad Paradiſi gaudia tranſire. Hæc, & alia Greg. ibi, & lib. 6. eiuſdem expoſitionis cap. 3. ſic inquit: Sublimauit cornu Chriſti ſui. Hinc namq; per Zachariam dicitur: Erexit cornu ſalutis nobis in domo Dauid pueri ſuoi. Cornu quippe ſalutis quid eſt, niſi ſublimitas Eccleſiaſticæ poteſtatis? nam quod antiquis nuſquam dicitur, modo vniuerſali Eccleſię dicitur: Quodcumq; ligaueris ſuper terrã, erit ligatum & in cœlis: & quodcũque ſolueris ſuper terram, erit ſolutum & in cęlis. Hæc ibi.

Sicut locutus eſt per os Sanctorum, qui à ſæculo ſunt Prophetarũ eius.

COMMENTARIA.

TErtia cauſa benedicendi Deũ hæc eſt, nempe impleuiſſe, ꝙ per Prophetas promiſerat. Erexit, inquit, cornu ſalutis in Domo Dauid, ſicut prius locutus eſt, & promiſit per Prophetas antiquos. Eſt autem cauſa magna Deum laudandi impleuiſſe promiſſa, quod ad fidelitatem pertinet. Rom. 3. Numquid incredulitas illorum, fidem (id eſt fidelitatem) Dei euacabit? Significat Zacharias hoc cornu ſalutis eſſe Chriſtum, eiuſque regnum prænunciatum, & promiſſum per Prophetas. Prophetæ Sancti dicũtur in deſtinctionẽ pſeudoprophetarum, quorum ſæpe Scriptura meminit. Illi quidem non proprio ſpiritu, ſed Dei ipſius locuti ſunt, idcirco Deus per eos loqui dictus eſt. 2. Petri. 2. Non humana voluntate allata eſt aliquando prophetia, ſed Spiritu ſancto inſpirati locuti ſunt ſancti Dei homines. Hinc eſt, quod in Symbolo fidei confitemur Spiritum ſanctũ, qui locutus eſt per Prophetas. Per os promiſit Deᵘ Chriſtum ſulutis auctorem, & de familia Dauid venturum, in quo regnũ erat ſuſcitandum, & exaltandum. Sunt tot, ac tam aperta utriuſque veritatis teſtimonia Scripturarum, vt ſuperfluum ſit aliqua producere. ſufficiant quæ Chriſtus in Euangelio teſtatus eſt, dicens: Lucæ 24. O ſtulti, & tardi corde ad credendum in omnibus, quæ locuti ſunt Prophetæ. nonne hæc oportuit pati Chriſtum, & ita intrare in gloriã ſuam? & incipiens à Moyſe, & omnibus Prophetis, interpretabatur illis in omnibᵘ ſcripturis, quæ de ipſo erant. Et Ioan. 5. Scrutamini ſcripturas, in quibus vos putatis vitã æternam habere; illæ ſunt quæ teſtimonium perhibent de me. Dicũtur autem Prophetæ à ſæculo fuiſſe, id eſt, olim, & ab antiquo. Phraſis enim eſt Hebræa. Geneſis 6. Iſti potentes, qui à ſæculo fuerunt. Et Pſal. 24. Reminiſcere miſerationũ tuarum, & miſericordiarũ tuarum quę à ſæculo ſunt, id eſt antiquarũ; iuxta illud. Pſal 88. Vbi ſunt miſericordiæ tuæ antiquæ. ita nunc etiã ductum eſt, qui à ſęculo ſunt. cui eſt ſimile illud Pauli ad Hebr. 1. Multifariã, multiſq; modis olim Deus loquens Patribᵘ in Prophetis, nouiſſime locutus eſt nobis in filio.

ANNOTATIO CXLVIII.

ILlud (à ſæculo) quidam recentiores intelligunt quaſi dictum eſſet, ab orbe condito, ſeu à mundi exordio, accõmoda-

Quid verbum illud (a ſeculo) ſignificet.

modatius tamen intelligitur locus hic de Prophetis, quorum teſtimonia ſacra Scriptura continet, qui fuerunt miſſi ad populum illum Iudaicum, cui facta eſt promiſſio Saluatoris, qui a ſæculo dicũtur, quia ab antiquo fuerunt, quãdo populus Iudæorum initium ſumpſit. Hoc autem (Sicut locutus eſt per os Prophetarum) refertur ad cornu ſalutis, & ad id, quod in domo Dauid ſit erectum. Vtrumque in priori ſententia affirmatũ eſt, & utrumque Prophetæ prædixerũt, nẽpe Chriſtum ſalutis auctorem, & de domo Dauid uenturum. Quamuis Beda referat ad ſecundum tantum, nempe quia in domo Dauid ſit cornu hoc ſalutis erectum. Per Prophetas autem Deũ locutum eſſe, & promiſiſſe cornu ſalutis, non aliud eſt, quam promiſiſſe Chriſti Regnum, eiuſque aduentum ſaluaturum homines, quod ab antiquo prænũciatum eſt. Iſa. 25. Ecce Deus iſte, expectauimus eum, & ſaluabit nos. Ierem. 23. In diebus illis ſaluabitur Iuda, & Iſrael habitabit confidenter, & hoc eſt nomen, quod uocabunt eum, Dominus iuſtus noſter. Oſee. 1. Saluabo eos in Domino Deo ſuo. Soph. 3. Dominus Deus in medio tui fortis, & ipſe ſaluabit nos. Sunt multa huiuſmodi teſtimonia.

Salutem ex inimicis noſtris, & de manu omnium, qui oderunt nos.

COMMENTARIA.

EXponit quid ſit hoc cornu ſalutis: Salutem, inquit, ex inimicis, id eſt, eum, qui ſaluabit, & liberabit nos ab inimicis noſtris, & de manu, ac poteſtate eorum, qui nos oderunt. ſicque connectenda eſt tota hæc ſententia, quaſi quædam appoſitio, & explicatio illius, quod dixerat cornu ſalutis. Similis locutio habetur inferius c. 2. Viderunt oculi mei ſalutare tuum. Quod paraſti ante faciem omnium populorum. Lumen ad reuelationem gentium, & gloriam plebis tuæ Iſrael. Sicut lumen, & gloria per quandam appoſitionem dicta ſunt illius (ſalutare tuum) ita nunc per appoſitionẽ illius (cornu ſalutis) dicitur, Salutẽ ex inimicis noſtris. Salutem dicit, id eſt, cauſam ſalutis, aut loco Saluatoris. Sic enim ſæpe in Scriptura uſurpatur. Pſal. 26. Dominus illuminatio mea, & ſalus mea, Pſal. 34. Dic animæ meæ, ſalus tua ego ſum. Ioan. 4. Salus ex Iudæis eſt. Diſtinguit autem Zacharias inimicos, & odio habentes, à quibus liberandi ſumus, iuxta illud Pſal. 105. Saluauit eos de manu odientium, & redemit eos de manu inimici. Inimicos, & odio habentes habet homo; inimicos quidem, qui ei nocent ſpiritualiter, carnem, & mundum, à quibus multis modis patimur, ab his liberati ſumus per Chriſtum, dum tanta nobis uirtus, & gratia eius uiſitatione, & redẽptione collata eſt, ut eorum nocumentum uitare poſſimus, & eis uti ad iuſtitiæ, & præmij augmentum ualeamus. Rom. 7. Quis me liberabit de corpore mortis huius? gratia Dei per Ieſũ Chriſtum. Galat. 1. Qui dedit ſemetipſum pro peccatis noſtris, ut eriperet nos de præſẽti ſæculo nequã. Qui uero oderũt, dęmones, ſunt & hoĩes, ſæpe ab illis inſtigati, qui noſtrã ſalutẽ impedire conanť, à quib. per Chriſtũ eodẽ modo liberati, ſum⁹, nõ ꝙ illi nõ tẽtẽt nocere, ſed ꝙ nõ noceãt; nõ ꝙ nõ impugnẽt, ſed ꝙ nõ expugnent nos. Gal. 6. Induite uos armaturã Dei, ut poſſitis ſtare aduerſus inſidias diaboli; quoniã non eſt nobis colluctatio aduerſus carnẽ, & ſanguinem, ſed aduerſus principes, & poteſtates tenebrarũ harum. Liberauit ab his nos Chriſtus, non ut non inſurgant contra nos, ſed ne uincãt, ſi nolumus. Hoc eſt de manu odientium ſaluare, nẽpe, ne præualeant aduerſus nos. Hæc in hoc ſæculo fiunt; nam in futuro, & æterno perfecta eſt ſalus, ubi nullus aderit inimicus, nec aduerſarius, nec qui nos odio habeat, quãdo ponet fines pacem, & adipe frumenti nos ſatiabit.

Quid ꝑ inimicos & quid per eos ꝗ nos oderunt ſignificetur.

ANNOTATIO CLXVIIII.

Superioris ſnīa expoſitio cōfirmatur.

EVthymius, Theophyl. & Beda interpretantur hanc ſentētiam per appoſitionem quandam dictam, connectentes cum illa: Erexit cornu ſalutis, nempe, Salutem ex inimicis noſtris, quorū interpretationi nos in Cōmentario adhæſimus. Quidam vero recentiores connectunt cum verbo (locutus eſt) vt ſit ſenſus: Erexit cornu ſalutis, ſicut locutus eſt, & promiſit per Prophetas, ſalutem ab inimicis, & de manu odientiū. Immo & multa, quæ ſequuntur, cum eodem verbo connectunt. Quorum expoſitio licet probabilitate non careat; multo tamen accommodatior viſa eſt illa, quam antiqui ſequuntur, eamque in Commentario & probauimus, & explicauimus. cui locutioni præter id, quod in Commentario protulimus, ſimile illud etiam eſt 1. Corinth. 1. Chriſtū prædicamus crucifixum, Iudæis quidē ſcandalum, Gentibus autem ſtultitiam, ipſis autem vocatis Iudæis, atque Græcis Chriſtum, Dei virtutem, & Dei ſapientiam. Illud autem (de manu eorum, qui oderunt nos) quidam repetitionem quandam Hebræis viſitatam exiſtimāt, vt idem ſit. ex inimicis & de manu eorum qui oderunt. At quia hæc duo non vt idem ſignificantia in Euangelio legimus. Matth. 5. Diligite inimicos veſtros, benefacite ijs, qui oderunt vos, & re vera idem non ſint: inimicorū enim nomine non ſemper comprehēduntur, qui oderunt. nā, & caro, & mundus inimici noſtri ſunt; non tamen dicuntur odio nos habere, & inter homines ipſos, non ſemper qui odio habent, inimici ſunt. nam inimicus eſt, qui ſigno exteriori conceptum contra nos odiū oſtendit. Et ſunt qui odio habent; ſigna tamē amicorum, & opera ſæpe præbent; idcirco in hoc loco diſtincta reputamus, vt in Commentario explicuimus. Vtroq; tamen nomine omne genus inimici cōprehenditur; ſunt enim inimici viſibiles, & inuiſibiles, occulti, & manifeſti, homines, & dæmones creaturæ rationales, & irrationales, & omne vitium inimicum nobis eſt, a quibus omnibus per gratiam Saluatoris liberati ſumus, in hoc quidem ſæculo, ne nobis nolentibus noceant, in futuro vero, quando inimica occidetur mors, ne etiam nocere attentent. In Scriptura autem ſacra ſæpe hęc duo coniunguntur. Pſalm. 17. Eripuit me de inimicis meis fortiſſimis, & ab ijs, qui oderunt me. Et ibidem: Inimicos meos dediſti mihi dorſum, & odientes me diſperdidiſti. Et Pſalm. 20. Inueniatur manus omnibus inimicis tuis, dextera tua inueniat omnes qui te oderunt, id eſt, contra inimicos occultos & manifeſtos, qui oderunt occulti, qui manifeſti inimici dicuntur. Sunt multa alia huiuſmodi loca.

Ad faciendam miſericordiam cum Patribus noſtris.

COMMENTARIA.

CAuſas cur cornu hoc ſalutis erexerit Deus, eiuſq; fructus, & vtilitates enarrat; illi enim ſentētiæ connectitur iſta, quæ ſequitur nūc. Prima igitur cauſa eſt, vt miſericordiā faceret cū Patrib⁹ noſtris. Non aūt cū ſolis illis Patriarchis, & Prophetis, ſed ēt cum omnibus iuſtis, qui præceſſerant, Deus carne aſſumpta fecit miſericordiam. Primo quidem, quia illis peccata remiſſa fuerūt in fide, & ſpe huius aduentus, & futuri cornu ſalutis; pretio enim veluti credito remittebantur illis peccata. Facta eſt igitur miſericordia cum illis, dum mittitur pretium peccatorum illorum, ſeu dū miſericordia inchoata ante aduentum, in ipſo aduentu perficitur, & completur, ſicut qui captiuū de poteſtate inimici liberat, pretio nondum ſoluto, ſed credito miſericordiam inchoat, quā conſummat quando illud exhibet. Rom. 3. Quē propoſuit Deus propitiatorem per fidem in ſanguine ipſius, ad oſtenſionem iuſtitiæ ſuæ, propter remiſſionem præcedentium delictorū in ſuſtentatione Dei. Secundo, quia detinebantur iuſti illi, cum è viuis diſceſſerant, etiam purgati in carcere, *Rom. 3.*

re, ſeu limbo, ne viderent Deum, & gloria fruerētur, donec per hoc cornu ſalutis liberarentur. Zachar. 9. Tu quoque in ſanguine teſtamenti tui emiſiſti vinctos tuos de lacu, in quo nō eſt aqua. Vnde Chriſtus reſurgens, & in infernum deſcendēs eos illinc extraxit, & ſecum in Paradiſum introduxit. Vtrumq; opus miſericordiæ fuit; remiſſio enim peccatorum non iuſtitiæ hominū, ſed gratiæ, & miſericordiæ eſt per Chriſtum. Liberatio etiam illorum a carcere, & introductio in gloriā, licet opus ſit iuſtitię, qua Deus mercedem promiſſam iuſtis præbet tamē à radice miſericordiæ procedit, per quam gratiam dare, qua iuſti cōſtituerētur & promittere dignatus eſt. idcirco etiam miſericordia dicitur. Matth. 5. Beati miſericordes, quoniam ipſi miſericordiam conſequentur. Hanc igitur miſericordiā Chriſtus adueniēs fecit cum Patribus illis. Patres. n. appellat priores tempore, qui iam mortui fuerant.

ANNOTATIO CL.

Magis expendũtur verba hæc.

ILlud (ad faciendā) Græce infinitiuus eſt, (facere miſericordiam) ſicut etiā quod ſequitur (memorari) quamuis Interpres vnum verterit per gerundium, alterum per infinitiuum, vti ſermo Græcus habet. Latine dicim⁹, Vt faceret miſericordiam, & vt recordaretur teſtamēti ſui. Sicque clarior efficitur ſententia, licet ſenſus nō mutet in lectione Interpretis. Erexit ergo cornu ſalutis Deus, vt faceret miſericordiā, ſeu, ad faciendā miſericordiā. Origenes hom. 10. Theophylactus, Euthymius, Beda, cæterique antiqui Patres connectunt illi ſententiæ (Erexit cornu ſalutis) vt diximus in Commentario. Quidam vero recentiores coniungunt, verbo (locutus eſt) ſicut & præcedentem verſiculum, in hūc ſenſum: Sicut locutus eſt fore, vt ſaluaret nos ab inimicis noſtris, & faceret miſericordiam cum Patribus noſtris, & memoraretur teſtamenti ſui ſancti. Dura tamen, & parum accommodata eſt connexio, vt intuenti facile eſt videre. Potius verba hæc ratio ſunt, cur cornu ſalutis erexit, vti diximus. Quæ autem ſit hæc miſericordia, quam fecit Deus per hoc cornu ſalutis, Origenes explicat generaliter, nimirum, quia aduētus, & præſentia Chriſti illis profuit, & vtilis fuit. Quæ autem fuerit hæc vtilitas non exponit; nos autem in Commentario explicuimus, nec eſt quod repetam⁹.

Et memorari teſtamenti ſui ſancti.

COMMENTARIA.

SEcunda cauſa, cur cornu ſalutis erexerit Deus, annectitur, nempe vt recordaretur teſtamenti, pacti, ſeu promiſſionis ſuæ, quam fecerat olim Patribus, quaſi diceret, vt re ipſa oſtenderet ſe memorem eſſe. Recordari enim Deum promiſſionis, non aliud eſt, quam implere quod promiſerat: vt igitur miſericordem, & fidelem ſe exhiberet erga Patres, carnem ſumpſit, & cornu ſalutis erexit. Quomodo miſericordem Patribus ſe præbuit Deus ſuo aduentu, in Commentario præcedenti diximus: fidelem autem ſe exhibuit implendo, quod promiſerat. Fuit namque miſericordiæ promiſiſſe; at impleſſe, fidelitatis. Teſtamentum appellat fœdus, & promiſſionem, ſeu pactum, quod fecit Deus cum maioribus illis Iudæorū de aduētu ſuo, & carnis aſſumptione ad ſaluandum, & redimendum hominem, quod appellat Sanctū, vt diſtinguat ab alijs pactis, quæ fecit Deus de rebus tēporalibus: hoc autem eſt Chriſto venturo, qui Sanctus ſanctorum eſt, & ad nos ſanctificandum datus.

ANNOTATIO CLI.

ADuerte quoſdam recentiores, vt in præcedenti annotatione diximus, copulare etiam hæc cum verbo (locutus eſt) accommodatior tamen eſt connexio, vt ſit cauſa quædam, cur cornu ſalutis Deus erexerit, vt Euthymius, Theophylactus, & antiqui ſentiunt. Aduerte etiam ex his verbis, Deum in

Hæc ſententia magis explicatur.

 ſuſci-

ſuſcipienda carne habuiſſe rationē ſtatuum, qui præceſſerunt; uenit enim vt illorum miſereretur, & quod eis promiſerat adimpleret. Hæc duo prædixit, & promiſit Deus Dauid Pſalmo 88. Miſericordia, inquit, mea, & ueritas mea cũ ipſo, & in nomine meo exaltabitur cornu eius. Perpende (cornu eius) nimirũ Chriſtum de domo Dauid, eiuſque ſemine: præterea illud (miſericordia mea cum ipſo) quod nunc dicitur (ad faciendam miſericordiam) (& ueritas mea cũ ipſo) id eſt (memorari teſtamenti ſui ſancti) quaſi dicat: Erigam cornu in domo Dauid, vt factam miſericordiam cum ipſo, & fidelem me exhibeam, implendo quod promiſi. Statim explicat ibi ſanctitatem, & ſtabilitatem promiſſionis huius. In æternum, inquit, ſeruabo illi miſericordiam meam, & teſtimoniũ meũ fidele ipſi. Si dereliquerint filij eius legem meam, & in iudicijs meis non ambulauerint. Si iuſtitias meas profanauerint, & mandata mea non cuſtodierint. Viſitabo in uirga iniquitates eorum, & in uerberibus peccata eorum. Miſericordiam autem meam non auferam ab eo, neque nocebo in ueritate mea: Neque profanabo teſtamentum meum, & quæ procedunt de labijs meis, non faciam irrita. Hæc omnia præſentem Zachariæ ſententiam explicant. Teſtamentum autem ſanctum dici quidam recentiores putant, quia inuiolabile ſit, & firmum; ſed accommodatius dicitur ſic appellatum, ut indicet illud pactum de Chriſto uenturo, ad diſtinctionem pacti de rebus temporalibus, & terra promiſſionis Iudæis tunc danda.

Pſal. 88.

Iuſiurandum, quod iurauit ad Abraham patrem noſtrum.

COMMENTARIA.

CAuſa tertia hæc eſt, cur cornu ſalutis erexerit: Iuſiurandum, inquit, quod iurauit ad Abraham; id eſt, vt ſeruaret, & compleret iuſiurandum, quod iurauit. Eſt autē in accuſandi caſu, & connectitur eidem verbo, Erexit cornu ſalutis; iuſiurandum nempe quod iurauit. Eſt enim phraſis Hebræa ſimilis illi Abacuc 3. Suſcitabis arcum tuũ, iuramenta Tribubus, quæ locutus es, id eſt, vt impleres iuramēta, quæ iuraſti, & locutus es. ita nunc, Erexit cornu ſalutis, iuſiurandũ, quod iurauit, ſcilicet, vt redderet iuramētum quod iurauit. Diſtinguit iuramentum a teſtamento, ſeu promiſſione, non ſolum quia diſtincta hęc ſunt; iuramentum enim promiſſioni maiorem firmitatem, & immutabilitatem adiungit, ſed etiam quia hoc iuramentũ peculiare eſt, quod Deus præſtitit Abrahæ Gen. 22. vt in annotatione explicabitur; Abraham patrem appellat noſtrũ, quia eſt Iudæorum primus parens, cuius fidem, & circumciſionem amplectebantur, & in quo acceperāt promiſſiones. Ioan. 8. Scio quia Abrahæ filij eſtis, & Pater noſter Abraham eſt. Refert autem Abraham; nam etiamſi ad Dauid etiam iurauit Deus. Pſalmo 131. Iurauit Dominus Dauid veritatem, & non fruſtrabitur eum; non fuit tamen iuramentum tale, quale hoc, quod fecit ad Abraham, quodque ſequēti ſententia explicatur.

Abac. 3.

ANNOTATIO CLII.

ACcuſatiuus ille (iuſiurandum) cũ non appareat uerbum, a quo regatur, uarias induxit interpretationes recentiorum. Quidam enim legendum cēſent (iuſiurandi) facile enim potuit error Græce incidere propter ſimilitudinem litterę ypſilon cum ni ὅρκου ὅρκον. Si autem legamus in gignendi caſu, tũc facilis eſt ſenſus: connectitur enim cũ uerbo (memorari) quaſi expoſitio illius (teſtamenti ſui ſancti) nempe, iuſiurandi, &c. Cum autem omnes codices Latini, & Græci legant in accuſandi caſu, & antiqui expoſitores ſic exponant, & legendum annotent, ut paulo poſt dicemus, non eſt admittenda recentiorum iſtorum emendatio. Quidam alij ſupplendam præpoſitionem Κατὰ, ſeu Latine (ſecundum) exiſtimant, ut ſit ſenſus: Secundum iuſiurandum, quod iurauit ad Abraham. Oportebat autem Scripturarum teſtimonijs hanc ſimilem additio-

Sēſus ſuperioris ſnīa magis explicatur.

ditionem ſolitam probare, quod non ſit idcirco, nec probanda eſt horũ interpretatio. Quidam alij connectunt cum verbo ſequenti (daturum) quod Græcis eſt infinitiuus (dare nobis) vt ſit ſenſus: Vt daret nobis iuſiurandum, quod iurauit ad Abraham. Violenta autẽ hæc eſt tranſpoſitio, præterquam, quod improprie dicimus, dare iuramentum, pro eo quod eſt implere quod iuratum eſt, idque tam Græce, quam Latine. Quidam alij connectũt cum illo verbo (locutus eſt) cui etiam, ut diximus, connectunt illud (ſalutem, & reliqua) ſed dura nimis efficitur locutio. Poſtremo inter antiquos, Euthymius, Theophylactus, & Beda connectunt cum verbo præcedenti (memorari) quod vtrumque caſum etiam Græce regit, nempe gignendi, & accuſandi, & ab vno caſu trãſit in aliũ, ſicut ſupra retulimus multos interpretatos eſſe illud: Sicut locutus eſt ad patres noſtros Abraham, & ſemini eius. Hanc interpretationem non poſſum mihi facile perſuadere. Si.n. Euangeliſta verbũ præcedens exponere uoluiſſet, numquã caſum mutaſſet, ſed aut vtrumque in gignendi, aut in accuſandi caſu poſuiſſet: idcirco potius arbitror Euangeliſtã caſum mutaſſe, ne ad uerbum præcedens (memorari) referri exiſtimarem, ſicut ſupra etiam annotauimus in illis uerbis (Abraham, & ſemini eius.) Separãdum ergo eſt iuſiurandum à præcedenti ſententia, & referendum ad illam primam (Erexit cornu ſalutis) quaſi ſit noua q̃dam cauſa illius, ſicut cæteræ præcedentes, vti in commentario explicatum eſt. Quod autem ad hoc iuſiurandum ſpectat, recte Theophylactus annotat illud eſſe, quod Dominus Abrahæ, filium ad Dei vocem ſacrificare volenti præſtitit, dicens: Per memetipſum iuraui, quia feciſti hanc rem, & non pepercisti filio vnigenito propter me, benedicam tibi, & multiplicabo ſemen tuum ſicut ſtellas cœli, & velut arenam, quæ eſt in littore maris. Poſſidebit ſemẽ tuum portas inimicorum ſuorum, & benedicẽtur in ſemine tuo omnes gentes terræ, quia obediſti voci meæ.

Quod fuerit iuramentũ Abrahæ præſtitũ.

Huius iuramenti tamquam inſignis cuiuſdam facti meminit nunc Zacharias, diſtinguens a teſtamento, ſeu promiſſione de Chriſto venturo, quam fecerat eidem Abrahæ ſine iuramento ca. 12. & 18. & quam ſine iuramento fecerat Iſaac Gen. 27. & Iacob Gen. 28. Iuramentum autem Abrahæ factum eſt tunc, cum Iſaac filium ad Dei vocem ſacrificare uoluit, idcirco huius nunc particularis mentio facta eſt. Iuramentum autem Dei, promiſſionis immobilitatẽ, & firmitatem auget.

Quamuis enim ſimplex Dei promiſſio firma ſit, quia Deus verax eſt, & mẽtiri non poteſt, iuramentum tamen auget, quaſi geminata firmitate, ut docet Paulus Hebr. 6. huius iuramenti mẽtionem faciens: Homines, inquit, per maiorem ſe iurant, & omnis controuerſiæ eorum finis ad confirmationem eſt iuramentum, in quo abundantius uolens Deus oſtendere pollicitationis hæredibus immobilitatem conſilij ſui, interpoſuit iuſiurandum, ut per duas res immobiles, quibus eſt impoſſibile mentiri Deum, fortiſſimum ſolatiũ habeamus. Homo quidem, cuius promiſſio fallax eſt, firmitatem accipit à iuramẽto, quod Deo ſit tanquam maiori: Deus autem non habẽs maiorem, per ſeipſum iurat.

Daturum ſe nobis.

COMMENTARIA.

EXplicat quid hoc iuſiurandum contineret, quidque iurauerit Deus patri noſtro Abraham, hoc nempe, ſe, ideſt, Deum daturum nobis ea, quæ ſequenti ſentẽtia enarrantur. Illud (ſe) refert Deum: Iurauit, inquit, Deus ſe daturum nobis. nec eſt loco appoſiti, quaſi diceret; Iurauit Deus, quod daturus eſſet ſe ipſum nobis, ſed eſt loco ſuppoſiti; Iurauit ſe daturum, ſeu, quod ipſe daturus eſſet nobis, quæ ſequuntur.

ANNOTATIO CLIII.

Quid de ſuperiori ſentẽtia Doctores ſenſerint.

NON modica diffi cultas eſt in ſenſu præcedentium uerborum aſſequendo. Communis ſententia eſt, connecti debere cum præcedenti ſententia, quaſi

quaſi ſit quædam explicatio iuriſiurandi, quod iurauit Deus: Iurauit, inquit, ſe daturum nobis, vt ſine timore de manu inimicorum liberati ſeruiamus illi. ita Origenes homilia 10. Euthymius, Beda, & multi ex recétioribus affirmát. Et reuera hunc ſenſum amplexus eſt vetus iterpres noſter. Cui expoſitioni verba Græca obſtare videntur, eſt.n. infinitiuus cum articulo τοῦ δοῦναι ἡμῖν; periti autem huius linguæ annotant, articulũ illum indicare cauſam, ſupplédumque eſſe ἕνεκα, vt ſit ſenſus, ut daret nobis, ſeu ad dandum nobis. ſimilis.n.locutio habetur Matt.2. Herodes, inquit, quærat animam pueri ad perdendum eã. illud (ad perdendum eam) eſt infinitiuus cũ eodé articulo. Si igitur ſic legamus, non poteſt connecti cum præcedenti verbo, nec ad iuramenti explicationem pertinet, ſed eſt noua ſententia, ſicut illę præcedentes (ad faciendam miſericordiam cum Patribus) & (vt memoretur teſtamenti ſui ſancti) ita etiam dictum eſt, ut daret nobis, quo ſine timore inimicorũ liberati ſeruiamus illi. Eritque quædam alia cauſa, cur Deus hoc cornu ſalutis erexerit, nec negari poteſt eam eſſe congruentem expoſitionem, & valde accõmodatam, ſi verba Gręca, quæ nunc legimus, conſideremus quam lectioné inueni apud Irenæum lib.3.c.11. vbi ſic legit: Iuſiurandum quod iurauit ad Abraham patrem noſtrum, vti det nobis ſine timore ex manu inimicorum ereptis, ſeruire ſibi in ſanctitate. Hæc Iren. illud (vti) loco (vt) poſitum eſt. Vetus autem interpres videtur infinitiuum ſine articulo legiſſe, quaſi dictum eſſet. Iuſiurandum, quod iurauit dare nobis. Vt ſine timore inimicorum liberati ſeruiamus illi. Ac cum omnes hanc recipiant lectionem, & Græci ipſi auctores, qui idiomatis proprij peritiſſimi erant, eam ſequantur, & inter recétiores etiam linguę huius valde peritos nonnulli Græcis uerbis accommodari poſſe affirment, exiſtimauimus conſultius eſſe ſic interpetari, ideoque in commentario cum præcedenti uerbo coniunximus, nẽpe Deum iuſiurandum iuraſſe ſe daturum nobis, quæ ſequenti ſentẽtia dicuntur. Nõ deſunt autem graues Doctores, qui illud (ſe) appoſitum exiſtimãt, nempe, Deus iurauit quod daret ſeipſum nobis. Deus enim ſeipſum nobis dedit, quando carnem pro noſtra ſalute accepit. Ita interpretati ſunt S.Bonauétura, & Albertus Magnus, immo ante eos Auguſtinus, ſiue is, cui tribuitur liber de diligendo Deo, cap.17. Cum autem in nullo codice Græco habeatur illud (ſe) credédum eſt ab interprete poſitum elucidãdi cauſa, debetque non ut appoſitum, ſed, ut ſuppoſitũ intelligi, ſicut antiqui legunt.

Vt ſine timore de manu inimicorum liberati ſeruiamus illi.

COMMENTARIA.

HOC eſt quod iurauit Deus Abrahamo, ſe nobis daturum, nẽpe vt liberati de manu, & poteſtate inimicorum, ſine timore ſeruiamus illi. Connectitur auté illud (ſine timore) verbo illi (ſeruiamus) Eſt.n.quædam Hyperbaton. Sũt autem in his verbis tria, quæ iurauit dare nobis Deus, quæq; per Chriſtum veræ ſalutis cornu accepim⁹. Primum eſt quod de manu, ideſt, de poteſtate peccatorum, diaboli, carnis, & mundi liberati ſumus, quod ſupra declarauimus. Alterũ eſt, ſeruire Deo facile poſſumus, quod maximè ſtatui Euangelico peculiare eſt: qui.n.erant in legis ſtatu, nõ ita pure Deo ſeruiebãt, de quibus Galat.4. dicitur. Quomodo cõuertimini ad infirma, & egena eleméta, quibus denuo ſeruire vultis? Porro illi Moyſi diſcipuli erant Ioan. 10. & quodammodo ei ſeruiebant, legem Moyſis obſeruãtes: at nos Deo ipſi abſq; vmbris, & figuris ſeruimus, ipſius ſumus diſcipuli. Ioan.6. Erũt omnes docibiles Dei legem, & præcepta Chriſti, qui verus eſt Deus, obſeruamus. Dicimur etiam ſeruire Deo ipſi per Euangelium; per ipſum enim efficitur, ut non iam peccato, nec affectibus ſeruiamus, de quibus dictum eſt Rom.6. ut ultra

non

non ſeruiamus peccato. & iterum; Sicut exhibuiſtis mébra veſtra ſeruire immunditiæ. Luc. 16. Non poteſtis ſeruire Deo, & Mammonæ. Tertium eſt, quod Timor excludit, non tamen omnis, ſed ſeruilis, & quo præcipue pœna timetur. quo verbo Zacharias ſignificat Chriſtũ ſuo aduentu ſpiritum illum legalẽ timoris, & ſeruitutis abiecturum, & ſpiritum dilectionis, & filiorum inducturum. Hæc ttia egregie Paulus nos docuit; duo quidem priora ad Roman. 6. Gratia, inquit, Deo, quod fuiſtis ſerui peccati; obediſtis autem ex corde in eam formam doctrinæ, in quam traditi eſtis, liberati autem à peccato, ſerui facti eſtis iuſtitiæ, liberati, inquit, à peccato. ecce quod nunc dicitur, (de manu inimicorum liberati,) nã per peccatum regnat diabolus in nobis: Serui, inquit, facti eſtis iuſtitiæ. ecce, quod nunc dicitur (ſeruiamus illi.) ſequenti autem verſiculo huius ſeruitutis, quæ uera libertas eſt, qualitas explicatur. Iterũ adiungit ibidem Paulus: Cum ſerui eſſetis peccati, liberi fuiſtis iuſtitiæ. Eadẽ duo repetit capite ſeptimo eiuſdem Epiſtolę: Cum, inquit, eſſemus in carne, paſſiones peccatorũ, quę per legem erant, operabantur in membris noſtris, ut fructificarent morti: nunc autem ſoluti ſumus à lege mortis, a qua detinebamur, ita ut ſeruiamus in nouitate ſpiritus. De tertio autem eidem Paulus eiuſdem Epiſtolæ Cap. 8. inquit: Non accepiſtis ſpiritum ſeruitutis iterum in timore, ſed accepiſtis ſpiritum adoptionis filiorum, in quo clamamus Abba, Pater, hoc eſt, qđ nunc dicitur (ſine timore) nempe ſeruorum, quia Euangelium à ſeruitutis ſtatu in ſtatum filiorum Dei nos transtulit.

ANNOTATIO. CLIV.

Origen. homil. 10. illud (ſine timore) verbo (liberati) copulat, vt dicamur per Chriſtũ ſine timore liberati de manu inimicorum: Crebro, inquit, de manu hoſtium aliqui liberantur, ſed non abſque timore; cum enim metus, & diſcrimen ante pręceſſerunt, & ita de inimicorum manu quis fuerit erutus, liberatur quidem, ſed non ſine timore. Porro aduentus Domini I E S V de manu inimicorum abſque timore nos eruit: non enim ſenſimus inimicos noſtros, nec eos uidimus repugnantes, ſed neſcimus, quomodo repente de faucibus eorum, & inſidijs erepti ſumus, in puncto, atque momento, tranſtulit nos in hæreditatem, partemque iuſtorum. Hæc Origenes. Quæ expoſitio non explicat ſpiritum Euangelij, quem nobis attulit Chriſtus, qui ſpiritu timoris, & ſeruitutis, qui illius legis erat, reiecto, induxit ſpiritum dilectionis, & libertatis filiorum Dei. *Orig. expoſitio refellitur.*

Hoc enim eſt, quod Zacharias nunc ſignificat. Præterea illa doctrina non eſt omni ex parte uera; timor enim inimicorum præceſſit: nam peccatum per legem agnoſcebatur. Roman. 7. Per legem, inquit, cognitio peccati. Nouerat homo etiam carnis pugnam contra ſpiritum, & lex ipſa vetus timorem incutiebat: non igitur ſine timore liberati dici poſſumus.

Verius ergo eſt, & accommodatius, quod dicit Euthymius, nempe eſſe quandam hyperbaton, & connecti ſic debere: ſine timore ſeruiamus: quæ connexio ſenſum accommodatiſſimum facit, quem in Commentario ſecuti ſumus.

Duplex hic occurrit dubitatio, vna eſt, quis ſit hic timor, ſine quo ſeruiendum eſt Deo in Chriſti aduentu, & Euangelij ſtatu. Quidam de timore inimicorum interpretantur, qui per gratiam modo quodam expellitur, nimirum, ut non timeantur inimici, quaſi ſuperari nequeant, cum per gratiam effecti ſimus illis ſuperiores, ſi uelimus. Talis igitur timor excluditur per Chriſtũ, & fiducia nobis datur, de qua dr̃ Io. 14. Confidite, ego vici mundum. Quidam *De quo timore loquatur Zacharias.*

alij

alij de timore ſeruili intelligunt, quo timetur præcipue pœna, qui proprius eſt ſeruorum, quique in ſtatu legis erat, vtpote quæ ex vi ſua à peccato non liberabat, nec gratiam conferebat; ideo qui ſub lege erant, in ſtatu ſeruitutis erant, à quo Chriſtus nos liberans, & in ſtatũ filiorum transferens, ſeruitutis illius timorem abiecit, & ſpiritum dilectionis, & libertatis filiorum attulit, quod Lucæ 12. ſignificans, dixit: Nolite timere pusillus grex, quia complacuit Patri veſtro dare vobis regnum. quaſi diceret, abijcite timorem ſeruilem, quia iam filij eſtis, & patrem habetis Deum, qui vos in regnum aduocauit, in quo regnetis, & non iam amplius, vt olim ſeruiatis. Hic eſt timor, de quo nunc dicitur: Sine timore ſeruiamus illi. Verum eſt, hoc timore excluſo, etiam illum remoueri, qui eſt inimicorum, de quo illi hunc locum interpretabantur; tamen præcipuum intentum Zachariæ eſt, ſignificare timorem legis expulſum eſſe per Chriſtum, & gratiam dilectionis, & filiationis datam.

Dubitatio altera eſt, cum dictum ſit, Deum iuraſſe ad Abraham daturũ nobis, & hoc iuramentum ſit illud, quod ſcriptum eſt Gen. 22. Quæret aliquis, quibus illic verbis tale iuramentum ſit contentum? Reſpondeo, illis verbis (Poſſidebit ſemen tuum portas inimicorum ſuorum: & in ſemine tuo benedicentur omnes Gentes) hoc, & quod ſequitur comprehenſum, & ſignificatum eſſe: nam poſſeſſio portarum inimicorum ſignificat hanc liberationem de manu inimicorum, quam Chriſtus facturus erat ſemini Abrahæ, nempe his, qui Euangelio credituri erant. Benedictio autem illa in ſemine, ſcilicet Chriſto, reliqua omnia complectitur.

In ſanctitate, & iuſtitia.

COMMENTARIA.

EXponit, quæ ad Euangeliũ pertinent. Venit.n. Chriſtus non ſolũ, vt liberaremur ab inimicorũ poteſtate, & ſine timore ſeruiremus ipſi, non autem mundi huius elementis, aut peccatis, vel affectibus, & paſſionibus carnis: ſed etiã, vt ſeruiremus in ſanctitate, & iuſtitia. Sanctitatem appellat eã, quam Paulus Chriſtianis ſępe tribuit. Roman. 1. Dilectis Dei vocatis Sãctis. Eph. 5. Nec nominetur in uobis ſicut decet ſanctos. 1. Co. 3. Tẽplum Dei ſanctum eſt, quod eſtis vos. Sãctitas autem hæc, eſt non tantũ immunitas à peccato, ſed quædam diuinitatis participatio, quæ eſt p gratiã, qua homo extollitur, ut ſit Dei filius, & cõſors diuinæ naturæ. 1. Petri 1. Magna, inquit, & pretioſa promiſſa donauit, ut per hoc efficiamini conſortes diuinæ naturæ. 1. Ioãnis 3. Videte qualem charitatẽ dedit nobis pater, ut filij Dei nominemur, & ſimus. Abiecto ergo ſeruorum timore efficit, ut ſeruiamus quaſi filij Dei, & conſortes eius naturæ facti, hoc eſt, in ſanctitate. Iuſtitiam autem appellat eam, quæ iuſtos facit apud Deũ, quæ uera eſt, & ſupra legis illius iuſtitiam, & in fide, dilectione, quibus Deo reconciliamur, & perfecta mandatorum Dei obediẽtia, quæ ex illis duobus procedit, conſiſtit. 1. Corinth. 1. Factus eſt nobis iuſtitia, ſanctificatio, & redemptio. De hac Paulus Philipp. 3. ait: Et inueniar in illo nõ habens meam iuſtitiã, quæ ex lege eſt, ſed illã, quæ ex fide eſt Chriſti, quæ ex Deo eſt.

Quid nomẽ sãctitatis & iuſtitia intelligatur.

ANNOTATIO CLV.

SAnctitatem, quæ Græce ὁσιότης, dicitur, Euthymius cultum Dei interpretatur; iuſtitiam autem eam, quę eſt ad proximum, ut hæ duæ partem vtrãque uirtutis amplectantur; ſanctitas quidẽ illam, quæ eſt ad Deum; iuſtitia uero illam, quę eſt ad proximum. Mihi tamen accommodatius uiſum eſt, ſi dicamus, iuſtitiam ſignificare eam, quæ vere iuſtum facit apud Deum, quę eſt in fide, & dilectione, ex qua omnis mandatorum obedientia procedit, & tam ea, quæ ad Deum, quam quæ ad proximum

Qua ratione Euthymius ſanctitatẽ & iuſtitiã diſtinguat

ximum ſunt, cōplectitur, quæ perfecta eſt, nec per legem eſt data, ſed per fidem Chriſti, & Euangelium. Sanctitatem autem non ſignificare hic pietatē ad Deū, quæ ſub iuſtitia continetur, ſed id, quod nos facit naturæ diuinæ conſortes, & Dei filios, & in eſſe quoddam diuinum prouehit; ſanctū enim eſt, quod cōſecratum eſt, & Deo dicatum. de quo dicitur Epheſ. 1. Vt eſſemus ſancti, & immaculati in conſpectu eius in charitate. quod Zacharias dixit, in iuſtitia, Paulus dicit, in charitate; hac enim iuſtificamur, hac mandata Dei perficimus. Immaculatos autem appellat, propter peccatorū ablationē; ſanctos uero, quia conſecratos, & in diuinum eſſe promotos, & euectos.

Coram ipſo omnibus diebus noſtris.

COMMENTARIA.

In lege Euangelica Deo ſeruim⁹ corā ipſo

ALias duas circumſtantias adhibet, præter quinq; præcedentes; nō ſolum per Chriſtum liberati ſumus de manu inimicorū, ac ſine timore, & Deo ipſi ſeruim⁹ in ſanctitate, & iuſtitia; ſed etiā corā ipſo, & omnibus diebus noſtris. Coram ipſo, poteſt referri ad iuſtitiā, & ſanctitatem, ut hæ dicantur coram ipſo, quia iuſti efficimur, & ſancti uere, & in cōſpectu Dei, non ſimulate, aut apud homines ſolos. Accōmodatius autem refertur ad uerbum ſeruiendi; nos enim nō ſeruimus Chriſto, ſicuti Patres illi, qui fide ſola eum præſentem habebant, carne nōdum ſumpta; at nos corā ipſo, quia homo factus eſt, & in conſpectu eius ſumus. Præterea quia ét inter nos eſt, & nobiſcū eſt quotidie in Sacramento Euchariſtiæ. Matth. 28. Ego vobiſcum ſum vſque ad conſummationem ſæculi. Dicitur autem (omnibus diebus noſtris) quod non ſolum perſeuerantiam ſignificat, ſed etiam ſtatus Euangelici à legis ſtatu differētiam; lex enim per Chriſtum ceſſatura erat: vnde cum Chriſtus expectaretur, nemo illorum poterat certus eſſe ſe ſub lege ſeruiturum Deo omnibus diebus uitæ ſuæ: at Euāgeliū durabit uſq; ad finē mundi, nec per legem, aut Euangelium aliud euacuabitur, ſicut euacuata eſt lex: idcirco ſeruimus Deo omnibus diebus noſtris. Hæc ſunt, quæ Euangelium præſtat, & Zacharias Spiritu ſancto illuminatus prophetauit, quæque Geneſ. 22. illa benedictio, qua gentes erant benedicendæ per Chriſtum indicauit.

Et tu puer Propheta Altiſſimi vocaberis.

COMMENTARIA.

HÆc eſt ſecunda pars Cantici. Eſt autem quædam apoſtrophe, ſeu conuerſio Zachariæ ad filium ſuum Ioannem, quæ accommodatiſſime præcedentibus connectitur; à cæteris enim omnibus illū ſecernit, quaſi diceret cęteri omnes ſeruiemus in ſanctitate, & iuſtitia omnibus diebus noſtris corā ipſo; tu uero Puer non ſolum ſeruies in ſanctitate & iuſtitia corā ipſo, ſed etiam eris Propheta Altiſſimi, qui ad filium, Altiſſimi uirtute conceptum, & ei conſubſtantialē annunciandū mitteris, hocq; nomine celebraberis, & uoce publica nominaberis. Græce Puer diminutiuū eſt: Tu puerule, & leporē habet ſermo, & energiam prophetæ indicat, qui nūc es paruulus, & infans, propheta eris ſingularis Altiſſimi.

ANNOTATIO CLVI.

Quare Zacharias ſermonem ſuū ad filiū conuertit.

POſſet quiſquā interrogare, qua ratione Zacharias ad puerū recēter natū qui intelligētiæ capax nō uidebatur, ſermonē cōuertit. Ad quod duo reſpōdemus. vnū eſt, nō eſſe nouū in Scriptura ſermonem haberi ad res inanimitas, & quæ intelligere nequeunt. nam & Dauid 2. Regū 1. mōtibus loquens, inquit: Montes Gelboe nec ros, nec pluuia ueniant ſuper uos. & Luce 23. Tunc incipient dicere montibus, cadite ſuper nos, & collibus, operite nos. & eſt apoſtrophe valde vſitata, non tantum in Scripturis ſacris, ſed etiam apud profanos

ſanos

Digitized by Google

ſanos auctores, exprimens affectũ vehementem loquentium. Alterum eſt, Ioannem rationis vſum tũc habuiſſe, & qui potuit in ventre matris vocem ſalutantis audire, ac percipere; intellexit etiam extra ventrem vocem patris prophetantis. Hoc affirmant, & annotant Origenes hom. 10. Amb. Theophyl. & Beda. quem enim rationis vſum in ventre diuino dono obtinuit, ſemper conſeruauit. quod Zacharias eodem ſpiritu prophetico agnouit, & vt id ſignificaret, ad puerum ſermonem conuertit, vt qualis futurus eſſet puer ille, circumſtantes agnoſcerent. illud autem (Propheta Altiſſimi) nõ qualemcumque prophetam ſignificat. Erant quippe omnes, qui præceſſerãt; Altiſſimi propheta, quia à Deo miſſi ſunt, & quidem ad prænunciandũ filium Dei venturum. Ioannes vero ſingulari quodam modo Altiſſimi dicitur propheta, quia nimirum ad filium Dei aduenientem oſtendendum, & ad populos, vt eum agnoſcerent, diſponendum, miſſus eſt. quod ipſe Chriſtus Mat. 15. declarans dixit: Quid exiſtis videre prophetam? etiam dico vobis, & plus quã prophetam. Illud autem (vocaberis) vt ſupra annotauimus, Hebræa quædam eſt praſis, id eſt, eris. quamuis etiam hoc in loco amplius aliquid ſignificet nimirum, celebrandum à populis eſſe nomine Præcurſoris, & prophetæ prænũcij Chriſti, quod quidem etiam ſi non ſit perfecte impletum quamdiu vixit, propter Iudęorum incredulitatem, qui nec Chriſtum, nec eum receperũt; adimpletum eſt tamen poſtea perfectiſſime in Eccleſia, in qua uoce fidelium communi Propheta Dei, præcurſor, & pluſquã propheta vocatur.

Ioannes ſingulari modo Propheta Altiſſimi dictus.

ANNOTATIO CLVII.

CHryſoſt. hom. 2. in Matt. Beda in pręſenti, & Idatius Clarus lib. 3. contra Varimantum Arianum, Altiſſimum interpretantur Dei filium. Hocque loco probant. Idatius quidem, filium Dei in Scriptura appellari Altiſſimum; Chryſoſtomus uero, Filium Dei habere prophetas. Eſtque ſatis accommodata expoſitio: accommodatior tamen mihi viſa eſt, ſi Altiſſimum interpretemur Patrem ipſum. ſic verbum Zachariæ reſpondet ſermoni Angeli; Virtus Altiſſimi obumbrabit tibi, conuenitque cum prophetiã illa Malachiæ 3. ubi Pater loquens Filio inquit: Ecce ego mitto Angelum meũ, ante faciem tuam, vt præparet uiam tuã ante te. quo teſtimonio vſus eſt Dominus Matth. 11. Quadrat etiam ſequentibus, Altiſſimi propheta uocaberis; parabis enim vias Domini, id eſt, Chriſti, qui filius eſt Altiſſimi. ad hoc enim ſolũ Ioannes miſſus eſt: priores quidem Prophetæ ad alia etiam munera miſſi ſunt, Ioannes vero ad Chriſtum oſtendẽdũ. Fateor quidem in Scriptura Dei Filium vocari etiam Altiſſimum. Pſal. 86. Homo natus eſt in ea, & ipſe fundauit eam Altiſſimus. quem locum Hieronymus de filio explicat, & Beda citat in præſenti, applicatque ſententiæ propoſitæ. at expoſitio prædicta aptior uidetur.

Quæ Trinitatis perſonæ nomine Altiſſimi ſit intelligenda.

Præibis enim ante faciem Domini parare uias eius.

COMMENTARIA.

CAuſam explicat, cur Altiſſimi Propheta futurus eſſet: Præibis enim ante faciem Domini, nempe Chriſti, vt vias eius præpares. Præiuit Ioannes, & ante faciem Chriſti præiuit quidem, quia prior incepit annunciare, & prædicaræ. ante faciem autem, quia ipſum præſentẽ oſtendit, & populis manifeſtauit. Parauit etiam uias Chriſti, quia populos diſpoſuit per pœnitentiam, & doctrinam ad fidem Chriſti aduenientis, ut eum reciperent, & cõfiterẽtur; viæ enim Chriſti fides, dilectio, & cultus eius ſunt, quibus in corda noſtra recipitur, ad quas parandas Ioannes per quandam metaphoram præiturus dicitur, quia viarum impedimenta, id eſt, peccata per pęnitentiam, & ignorationẽ per doctrinam remouebat. Iſa. 40. Vox clamantis in deſerto, parate viam Domini. Hæc ſunt quæ ſupra Angelus prædixerat Zacharię, ipſe vero tunc incredulus non recepit: nunc autem Spiritu ſancto afflatus, quæ non crediderat, palam cõfitetur, & ſuæ incredulitatis palino-

diam

diam can tat. Prępotens eſt profe-ctò virtus Spiritus ſancti, quæ hominum corda emollit, & illuſtrat, ac miranda mutatione conuertit.

ANNOTATO CLVIII.

Gregori⁹ aliter ex ponit. GRegorius lib. 2. in libros Regum c. 8. ſpiritualiter interpretari videtur hoc, quod ante faciem præire dicitur; ſic enim inquit: Præcurſori Redemptoris paterni oraculi laude promittitur: Tu puer propheta Altiſſimi vocaberis, præibis enim ante faciem Domini parare vias eius. Ante faciem quidem Domini præire deſcribitur, qui in miniſterio ſuo non erat ſecuturus arbitrium ſuperioris hominis, ſed inſpirationem diuinitatis. Hæc Gregorius. Vbi ante faciem alicuius præire, ſeu miniſtrare, interpretatur, ſecūdum arbitrium eius facere. Idem autem Gregorius libro 19. Moralium cap. 3. optime explicat, quid ſit uiam hanc, per quam uenit Dominus parare, vbi hunc locum allegans, inquit: Quiſquis prædicādo à ſordibus vitiorum corda audientium mūdat, uenienti ſapientiæ uiam præparat. Habet ergo uiam ſapiētia, habet & locum. Venire ſapientiæ eſt, per illuminationem mentis indicare præſentiam, maieſtatis ſuæ. Hæc Gregorius.

Ad dandam ſcientiam ſalutis plebi eius.

COMMENTARIA.

QVam ob cauſam puer paraturus eſſet vias Domini exponit, nempe, vt indicaret, & oſtenderet Iudæis Chriſtū: hūc enim agnoſcere, & in eum credere ſalus illorum ſpiritualis, & vita æterna erat. Ioan. 17. Hæc eſt vita æterna, vt cognoſcant te verum Deū, & quem miſiſti Ieſum Chriſtum.

ANNOTATIO CLVIIII.

Superior expoſitio magis confirmatur. GRæce infinitiuus eſt cum articulo ſicut illud (daturum ſe nobis) τοῦ δοῦναι, quod, ut ibi annotauimus, cauſam indicat, quaſi diceret, parabit viam cauſa dandi ſcientiam, ſeu ea de cauſa, vt ſcientiam det ſalutis, & inſtruat populum Iudæorum fide Chriſti, à qua ſalus eorum pendebat. Hinc conſequitur, non eſſe accommodatam expoſitionem illorum, qui exiſtimant hanc ſententiā eſſe explicationē illius (parare vias Domini) cum non explicatio, ſed finis, & cauſa ſit, propter quam parabat viā Domini: nec etiam interpretationem Theophylacti, qui ſalutem ipſum Chriſtum intelligi dicit, cum ſalus non ſit hoc in loco dictus Chriſtus, ſed quā ipſe Chriſtus in nobis per ſcientiam, ſeu fidē ſui perfectam, ac viuam operatur. Attende autem non ſolum ſalutem ſpiritualem Iudæorum, & æternam uitam, ſed etiā uitam, & regnum temporale poſita eſſe in credendo in Chriſtum. Si enim Chriſtum nō negaſſent, nec occidiſſent, à Romanis nunquam deuaſtati eſſent, ut explicauimus in commentarijs in Ioannē c. 11. Fides ergo Chriſti, ſcientia ſalutis erat. Hebraiſmus eſt, pro eo, quod dicimus, ſcientiam ſalutarem. Plebem Domini uocat illum populum Iudæorum, cui ſoli miſſus, eſt Ioannes Baptiſta, ut baptizaret, & annunciaret, & prædicaret.

In remiſſionem peccatorum eorum.

COMMENTARIA.

QVæ ſit iſta ſalus explicat. eſt enim remiſſio peccatorum eorum, id eſt, Iudæorum, ſeu plebis; cum enim ſit collectiuū, non tam uocem, quam ſignificatū reſpexit Zacharias, dicēs (eorum.) Eſt autem contextus talis: Ad dandam ſcientiam ſalutis, quæ quidem ſalus eſt per remiſſionem peccatorum, ſeu in remiſſione peccatorū. hæc enim ſunt ſicut morbus grauiſſimus, & lethalis infirmitas, qua mūdus tenebatur oppreſſus. Chriſtus autem ſalutem, ab hac infirmitate nos liberans, attulit per ſui agnitionem, ſcientiam, ſeu fidem. non ergo Ioānes ſalutem dedit, ſed induxit ad agnitionem illius, per quam ſalus, & remiſſio peccatorū erat. Matth. 3. Ecce agnus Dei, ecce qui tollit peccata mundi.

ANNOTATIO CLX.

GRæce (in remiſſione) legitur. Eſtq; præpoſitio ἐν, Latine (per) vel (in.) Quidam autem interpretantur, connectentes. *Diuerſa Doctorū expoſitiones.*

Digitized by

ſcentes eum (ſcientiam ſalutis) ſic; agnitus eſt Chriſtus per remiſſionem peccatorum, ſeu, quia peccata remittebat. Præterea Ioannes etiam dedit ſcientiam ſalutis, id eſt, agnoſci fecit Chriſtum: Ecce, inquit, qui tollit peccata mundi. ita Theophylactus interpretatur. Quidam alij Latinam ſequentes interpretationẽ, exponunt: Ad dandam ſciẽtiam ſalutis in remiſſionem, vt per ſcientiam hanc ſalutis conſequantur remiſſionem peccatorum. Euthymius vero, & Beda, quibus nos conſentimus, hoc coniungunt cum verbo (ſalutis) quaſi ſit eius explicatio, nempe ad dandam ſcientiam ſalutis, quæ ſalus eſt in remiſſione, aut per remiſſionem peccatorum, eorum, id eſt, credentium, & aſſequentium hanc ſciẽtiam, ſeu agnitionem, & fidem Chriſti. quæ expoſitio Græco ſermoni reſpondet, nec à Latino diſſentit. nam præpoſitio (in) loco (per) aliquando ponitur; illa vero recentium quorundam hæreticorum interpretatio ſanæ mentis lectori ridicula cenſebitur, nimirum hanc eſſe ſcientiam ſalutis, cognoſcere peccata ſibi eſſe remiſſa. qui ſẽſus ab omni prorſus verborum proprietate alienus eſt: non enim dictum eſt, cognitionem remiſſionis peccatorum, ſed ad dandam ſcientiam ſalutis per remiſſionem peccatorum, quibus uerbis ille ſenſus accõmodari, nec ex huiuſmodi verbis concipi poteſt. Hæretici uero prius ſuos confingunt errores, & poſtea conantur verba Scripturæ ad eos ſignificandos detorquere. contra quos recte, & vere dixit Hilar. lib. 1. de Trin. Optimus inquit, lector eſt, qui dictorum intelligentiam expectet ex dictis potius, quam imponat, & retulerit magis, quam attulerit, neq; cogat id uideri dictis contineri, quod ante lectionem præſumpſerit intelligendum. Hæc Hilarius.

Per viſcera miſericordiæ Dei noſtri.

COMMENTARIA.

Coniungenda ſunt hæc præcedenti verbo, in remiſſionem peccatorum, quę non ex operibus, aut meritis, noſtris eſt, ſed propter ardẽtiſſimam Dei noſtri miſericordiam. Tit. 3. Non ex operibus iuſtitiæ, quę fecimus nos, ſed ſecundum miſericordiam ſuam ſaluos nos fecit. Salus igitur noſtra, quæ eſt per remiſſionem peccatorum, à viſceribus miſericordiæ Dei procedit, nõ ex operibus, aut meritis noſtris; nõ autem per miſericordiam tantum, ſed etiam per viſcera miſericordiæ dicit, quia Deus non tantum nobis ſubuenire uoluit, quod miſericordiæ nomen explicat, ſed etiam nobis condolere, & miſeriam noſtram in ſe ſuſcipere per carnẽ aſſumptã, in qua ſe exinaniuit, egenus factus eſt, & vir dolorum, & infirmitatũ. Hoc uiſcera miſericordię indicant. & per hæc uiſcera remiſſionẽ peccatorum, & ſalutẽ nobis dedit, qui potuit per ſolam miſericordiam ſiue his uiſceribus ſaluare. Illud autẽ perfectiſſimæ miſericordiæ opus eſt, ex nimia dilectione erga nos procedentis. Cætera in annotatione lege. Deum noſtrum appellat Zacharias, qui peculiari quadã ratione, vt ſupra diximus, Deus dicebatur Iudęorum, quia nimirũ ipſi à Deo peculiaria quædam, & inſignia beneficia acceperant, & Deus ab eis agnoſcebatur accolebatur, gentibus fere omnibus Idololatriæ deditis.

ANNOTATIO CLXI.

Ambroſius lib. 1. Voca. gent. cap. 7. legit (propter viſcera miſericordiæ) & Græca præpoſitio διὰ, id etiam ſignificat; immo ipſe vulgatus interpres ita alijs in locis uertit. Epheſ. 2. Propter nimiam charitatẽ ſuam, qua dilexit nos, conuiuificauit nos. Vbi eſt eadem Græca præpoſitio, in eoque ſenſu explicanda eſt præpoſitio (per.) Illud autẽ (Dei noſtri) Ambroſius legit (Domini) nempe, (Propter viſcera miſericordiæ Domini.) Videtur tamen magis ſecutus ſenſum, quam uerba; codices enim etiam Græci habent (Dei noſtri) & ita legendum videtur. Sunt autem duo conſideratione digna. Vnum eſt, quare non dictum eſt, propter miſericordiam, ſed pro pter viſcera miſericordiæ, cum etiam illud vere dici potuiſſet. Quidam exiſtimant *Quare viſcera miſericordiæ Dei memorẽtur*

mant dici viſcera miſericordię, ad ſignificandam ueram, & ex intimo corde miſericordiã: ſunt enim qui effectu miſerẽtur, quia miſerijs indigentium ſubueniunt, tamen non ex affectu, & cordis miſericordia, ſed humanis rationib⁹ ducti, hi miſericordiã præſtant; ſed nõ miſericordię viſcera habent: Deus aũt noſter non effectu ſolum, ſed ẽt affectu nõ quidem paſſionis, ſed ſimplicis uoluntatis miſertus eſt noſtri, noſtramq; ſalutẽ operatus eſt. Quidam alij id dictum putant, ad ſignificandum affectum paternum Dei erga nos in quẽ ſenſum Chryſoſt. & Oecũ. illud Coloſ. 3. Induite uiſcera miſericordiæ, interpretantur, ut Paulus exhortetur ad habendum affectum paternũ erga proximos, quali patres proſequũtur filios, quos ex ſuis generant viſceribus, ſic Deus, quia paterno nos eſt proſecutus affectu, viſcera miſericordiæ habere dicitur. Hęc oĩa recte dicuntur, & vere; tamen perfectum, & legitimum ſenſum nondum explicant. Aduertendum igitur eſt diligenter, miſericordiam eſſe voluntatem ſubueniendi alterius calamitatibus, & miſerijs, quæ tunc uera, & perfecta eſt, quando ex dilectione erga eum, cui ſubuenimus, procedit; ſolet tamen non ſemper ex dilectione alterius procedere, ſed ex quodam compaſſionis affectu, quo pars inferior ac ſenſitiua afficitur in alterius calamitatibus, quam quidem mirabili prouidentia Deus dedit hominibus, ut alijs compatiantur, non quod hęc ſit per ſe uirtus miſericordię, ſed ut ea nos impellat ad ſubueniendũ; quia non ſemper diligimus eos, quorũ miſeremur. ſi enim diligeremus uehementer, vt oportet, non eſſet opus appetitus compaſſione. qui ergo compaſſione moti ſubueniunt indigenti, magna ex parte ſibi ſubueniunt, dum alteri ſubuenientes propriam minuunt compaſſionem. hac de cauſa huic virtuti miſericordiæ coniungimus viſcerum nomen: nõ enim dicimus viſcera caſtitatis, iuſtitiæ, aut humilitatis, ſed miſericoridiæ, quia hæc particulari quodã corporeo, & viſcerum affectu excitatur. ſicq; intelligẽdum eſt illud Philip. 2. Si qua uiſcera miſericordię in uobis. id eſt: Si qua compaſſio. Deus aũt noſter non habet hunc compaſſionis affectum, quia impaſſibilis eſt, nec eo indiget, quia uehementiſſime amat nos: amor aũt eſt præcipua cauſa miſerendi, ac ſubueniendi, quod igitur in homine facit compaſſio cordis, & viſcerum, hoc in Deo ipſo fecit amor, & dilectio eius ardẽtiſſima erga nos. Ioan. 3. Sic enim Deus dilexit mundum, ut filium ſuum vnigenitum daret. Aduertendum eſt rurſus, hanc cõpaſſionem, quando præcedit actum miſericordiæ, nempe voluntatem ſubueniendi, virtutem non eſſe, ſed ad uirtutem impellere: at quando ſequitur actum miſericordiæ, nimirum quia uoluntaria eſt, & qui miſeretur non tantum vult ſubuenire, ſed etiam condolere, tunc eſt uirtutis effectus, & ex magna, & perfectiſſima miſericordia procedit: alterius enim calamitates non tantum auferre volumus, ſed etiam in nos per compaſſionem quandam transferre. De hac compaſſione locutus eſt Gregorius lib. 20. Moral. cap. 26. & ad hæc viſcera nos exhortatur Paulus Epheſ. 2. Induite uiſcera miſericordiæ. Hæc viſcera miſericordiæ Deus ſuſcipere voluit; tanta enim eius fuit miſericordia, ut non ſolũ ſubuenire, quod Dei in ſe ipſo erat, voluerit, ſed etiam noſtram calamitatem magna ex parte ſuſcipere, quod fieri non poterat niſi carne ſuſcepta. Hæc explicuit Paulus mirabilibus verbis Epheſ. 2. Deus, inquit, qui diues eſt in miſericordia, propter nimiam charitatem ſuam, qua dilexit nos, conuiuificauit nos in Chriſto. Nota, diues eſt in miſericordia, abundans, & ſuperabundans; nam qui per ſolam uoluntatem potuit ſubuenire, quod miſericordiæ ſolius eſt, voluit etiam per compaſſionem carne ſuſcepta; procedebat hoc ex nimia charitate, qui dilexit, quæ dicitur nimia, quia plus, quam neceſſarium erat, contulit ad ſalutem. Hęc ſunt uiſcera miſericordiæ, de quibus nunc loquitur *Zacharias*. O nimia, & admiranda Dei charitas, quæ induit uiſcera miſericordiæ propter nos, quibus ſine his ſubuenire poterat, ne ad hæc viſceribus, ſeu compaſſione præcedenti motus eſt, ſed dilectio eum indui uiſceribus fecit.

Coloſ. 3.

Compaſſio quando ſit uirtus.

Philip. 2

Alterum conſideratione dignum eſt

Quare miſericordia, & nõ dilectionis diuinæ mentio fiat.

cur ſæpe Scriptura miſericordiæ mentionem faciat in redemptione, & ſalute noſtra, cum radix, & primum principium fuerit amor; miſertus eſt enim Deus noſtri, quia dilexit nos. Reſpondeo. Verbum miſericordiæ diſtinctius exprimere beneficij magnitudinẽ: nam dilectio non indicat duo, quæ in hoc opere obſeruanda ſunt. nam primũ quidem erat miſeria extrema hominum, in qua poſiti eramus: qui enim dilectionẽ dicit, non ſemper ſignificat miſeriam dilecti; nam diligere poſſumus eos, qui non indigent, nec miſeria premuntur: at qui verbum miſerendi profert, miſeriam, ac calamitatẽ indicat. Deinde vero, verbũ dilectionis non excludit ſemper meritum: nam diligimus aliquando qui digni ſunt, vt diligantur: at miſericordia magis excludit meritum, quia ſolam miſeriam, & calamitatem reſpicit. atqui nullum meritum in homine præceſſerat, quo ſalute dignus eſſet; immo multa, & magna demerita, idque inter eius miſerias annumerabatur. idcirco frequentius miſericordiæ Dei mentio fit in noſtra efficiẽda ſalute. De hac miſericordiæ virtute multa dicemus in ſequentium capitum expoſitione, pauca hæc nunc ſufficiant.

In quibus viſitauit nos oriẽs ex alto.

COMMENTARIA.

Connectũtur hæc p̄cedẽtibus per viſcera miſericordię Dei, quæ per carnem induens, ſiue quibus per carnem indutus is, qui oriens dicitur, nẽpe Chriſtus, viſitauit nos ex alto diuinitatis ſuæ. cum viſceribus ergo miſericordiæ venit Chriſtus, quaſi oriens, illuminaturus omnes, qui in tenebris ſedent. & qui in diuinitate miſericors eſt, miſericordiæ viſcera per humanitatem induit, & in his ad nos venit. Hic eſt ſenſus. Metaphorice Chriſtus oriens dicitur: Vt enim ſol ab Oriente ſurgit paulatim mundum illuſtans; ita Chriſtus ſol verus iuſtitiæ quodã p̃greſſu ætatis, & prędicationis, ac operũ ſuorũ, vitæ ſpiritualis lumen ſparſit. (Oriens) autẽ non participiũ, ſed nomẽ eſt ſubſtantiuũ, quo Chriſtus appellãdus prædictus erat Zach. 6. Ecce vir, Oriens nomen eius. Illud autẽ (ex alto) verbo coniungitur. Viſitauit nos ex alto, quo diuinitas Chriſti ſignificatur; propter nos enim homines deſcendit de cœlis, & incarnatus eſt. Cętera in annotatione inquire.

ANNOTATIO CXLXII.

Superiora uerba expẽdũtur.

Qvędam annotanda præcedenti ſententia ſe offerũt. Primum eſt illud (in viſceribus) ab Euthymio ſic explicari, propter quæ viſcera viſitauit nos. Phraſis eſt in Scriptura vſitata, vt (in) ponatur loco (propter, ſeu, per) Pſal. 30 Saluũ me fac in miſericordia tua. Pſal. 20. In virtute tua lætabitur rex. Ezech. 18. Hic non morietur in iniquitate patris. Secundo annotandum eſt illud (ex alto) quoſdam connectere illi nomini (oriens) vt diſtinguant orientem, qui de alto oritur, nempe de ſinu Patris, à Sole materiali, qui de terreno horizõte oriri videtur; at cum non participium, ſed nomen ſit illud (oriens) nõ videtur accommodate illi connecti poſſe illud (ex alto) ſed potius verbo (viſitauit) de cęlis enim venit ad nos, id eſt, cũ Deus eſſet, homo factus eſt, propter nos. Io. 3. nemo aſcendit in cęlum, niſi, qui deſcẽdit de cœlo filius hominis, qui eſt in cęlo. Difficilius eſt quod tertio loco annotandum eſt, nempe de nomine (oriẽs) quod Græce ἀνατολὴ dicitur. Quidam enim recentiores exiſtimantes hoc eſſe illud nomen, quod Zachariæ 3. dicitur: Ducam ſeruum meum orientem. & Zach. 6. Ecce vir, nomen eius Oriens. vertunt hoc in loco, germen, ea moti ratione, ꝙ in locis illis in Hebræo eſt צמח, quod germen ſignificat à verbo צמח, quod eſt germinare. reijciunt autem nomen Orientis, quia hoc ortũ Solis, aut Lunæ, aut ſtellarum ſignificat, ſicque in illis Zachariæ locis vertendum cenſent. Quantum autem hi à veritate aberrent ex ipſo Euangeliſta conſtat. nam vſus eſt nomine Græco ἀνατολὴ, quod ortum ſyderũ proprie, immo Solis & Lunæ tantum ſignificat; non autem herbarum, aut arborum, niſi per quandam ſimi-

Oriens hoc loco nomẽ proprium eſt, non participiũ.

ſimilitudinem. Verbum etiam quod ſequitur idipſum conuincit: Illuminare, inquit, ijs, qui in tenebris ſedent. Hoc profecto non eſt germinis, ſed orientis Solis, aut ſyderis. Quidam alij recentiores arbitrantur quidem non (germen) ſed (oriens) uertendum eſſe, ſignificareque ortum ſyderis, ſiue Solis, eaq; ratione Chriſto applicari. exiſtimant tamen noſtrum Zachariam non alludere ad illam prophetiam ex Zacharia allegatam, quia ibi habetur nomẽ צמח quod non ſyderum ortum, ſed germen ſignificat; putant autem ad alias prophetias fieri alluſionem, nempe Malach. 4. Orietur vobis timentibus nomen meũ, Sol iuſtitiæ. Iſa. 60. Illuminare Hieruſalem, quia venit lumen tuũ. Hi iudicio meo reprehenſione digni ſunt: nam Septuaginta interpretes *illis locis* Zachariæ 3. & 6. vbi habetur nomen, Oriens, verterunt ἀνατολή, quod vti dixi, proprie ortum Solis, aut ſtellarum ſignificat. Quis autem audeat dicere, illos ignoraſſe nominis ſignificationem? Ne autem aliquis forſan reſpondeat, illos nomen ἀνατολή, applicuiſſe ortui herbarum, & germinationi per quandam ſimilitudinem, vti forſan fecerunt, vertentes illud Ierem. 23. Suſcitabo Dauid germẽ iuſtum; vbi idem eſt nomen Hebræum, & illi interpretati ſunt ἀνατολή, loco illius (germen) audiat teſtimonium eorundem Septuaginta, quod eam omnino reijcit reſponſionem. Iſaiæ 4. Erit, inq̃t, germẽ Domini in magnificentia, ibi eſt nomen eius צמח & illi uſi ſunt verbo ἐπιλάμψει, id eſt, lucebit Dominus, quo aperte ſignificarunt, ſe de ortu ſyderum intellexiſſe. Illud etiam Ierem. 33. vbi nos habemus, ſuſcitare faciam Dauid germen iuſtitię. eſtq; idem nomen Hebræum, illi verterũt βλαστόν, quaſi germen, ſeu ramum; intelligebant enim illi uiri, proprij idiomatis eruditiſſimi, nomen illud Hebræum vtramque habere ſignificationem. quod Hieronymus confirmat; cum enim Zacha. 3. illud צמח interpretatus eſſet per oriens, poſtea Zach. 6. interpretatus eſt per germen, & reuera ratio ipſa perſuadet: nã multa ſunt nomina apud nos, quæ geminam habent ſignificationem, unam propriam, alteram per quandam ſimilitudinem; ridet enim homo, rident & prata, per quandam ſimilitudinem: ſic etiã צמח dicitur germen propria ſignificatione, tamen ſol etiam oriens dicitur, per ſimilitudinem quandam צמח. vt enim germen incipit paulatim, & ex minima quantitate exurgere de terra, ſic Sol egreditur ab horizonte, quando oritur, vnde eodem nomine appellatur, quod etiam Chriſto conuenire ipſemet nos in Euangelio parabola quadã Matth. 13. docet. Simile eſt regnum cœlorum grano ſinapis, quod minimum eſt omnibus ſeminibus; cum autem creuerit, maius eſt omnibus. ea de cauſa tempus illud aduenientis Saluatoris auroræ confertur; quæ paulatim in diem clarum, & lucidum excreſcit. non ergo eſt cur cum primis recentioribus, nec cum poſterioribus ſentiamus; dicimus enim non germen hoc in loco, ſed (oriens) eſſe legendum, quod Soli competit, & Chriſtum Solem iuſtitiæ ſignificat, recteque Zachariam noſtrum hoc uſum eſſe vocabulo, ut primordia Chriſti aduenientis ſignificaret. Affirmamus etiã alluſiſſe ad locum Zachariæ 3. & 6. vt indicaret illum aduenisse, cuius nomen Oriens erat, nempe Meſſiam illuminaturum mundum, cui argumento eſt, Euãgeliſtam illo uſum vocabulo, quo Septuaginta verterunt illa loca Zachariæ, nempe ἀνατολή, quod nec Malachiæ 4. nec Iſaiæ 60. habetur. Confirmat hoc Hieronymus, qui Zach. 3. illlam prophetiam: Ducam ſeruum meum orientem, cum hic *Zachariæ* verbis concordat: Viſitauit nos oriens ex alto. Non ergo recentiores hi debuerunt auctoritati Septuaginta, Hieronymi, immo & Euangeliſtæ ſe opponere.

Illuminare ijs, qui in tenebris, & in vmbra mortis ſedent.

COMMENTARIA.

ACcommodate ſatis connectitur verbũ hoc præcedenti. Viſitauit nos oriens, vt illuceſcat, & lumen adferat ijs, qui ſedent in tenebris, & in umbra mortis. Per tenebras ignorationem, per umbrã mortis peccata ſignificat; his enim

Iudæi & gẽtes in tenebris, & umbra mortis ſedebant, ſed diuerſimode.

mundus præmebatur. Vtrumque autem commune gentibus, & Iudæis erat, licet non eodem modo; in tenebris quidem erant gentes, quia ignorationem veri Dei habebant, & in erroribus innumeris cõtra diuinitatem uerſabantur, ſimiles ijs, qui lumen oculorum nõ habent. Iudæi vero Dei veri notitiam habebant, tamen uenturum Chriſtum expectãtes, nec ſignis eius aduentus agnoſcendis intendebant, nec intelligentiæ Prophetarum incumbebant, nec legis intelligentiã exquirebant, ſimiles dormiẽtibus, qui cum lumen habeant, ut videre poſſint, oculis clauſis non vident. multis etiam præter hæc erroribus detinebantur, ut ex Euangelio conſtat. Vtriſque igitur, Iudæis, & Gentibus, qui in tenebris ſedebant uenit Chriſtus, ut lumen ueritatis ſuę infunderet. Vmbra etiam mortis communis erat vtriſque, licet non eodem modo, nam gentes Idololatriæ maximè deditæ erant, & multis alijs ſceleribus, & criminibus; Iudæis vero ab idololatria, quando venit Chriſtus, abhorrebant, vitijs tamen, & peccatis grauiſſimis immerſi erãt. Venit ergo Chriſtus ut his, & illis lumen iuſtitiæ ſuæ communicaret. Sediſſe autem tam hi, quam illi dicti ſunt, propter conſuetudinem longam; nam & ſedendi verbum apud Hebræos ſignificat habitare, ſeu commorari. Pſal. 136. Super flumina Babylonis illic ſedimus. dicitur autem in malam partẽ iacere, & eſſe proſtratum ad modũ infirmorum, ſeu mortuorum, qui ſe erigere nequeunt. Thren. 1. Quomodo ſedet ſola ciuitas, id eſt, quomodo iacet deſolata.

Pſa. 136

ANNOTATIO CLXIII.

Multiplex huius lectionis diuerſæ peperit expoſitiones.

ILluminare, Gręce ἐπιφάναι poteſt eſſe modus imperatiuus actiuæ uocis, nẽpe appare, ſeu illuceſce. poteſt etiam eſſe infinitiuus, nempe apparere, ſeu illuceſcere. Verbum autem Latinum poteſt etiam eſſe imperatiuus uocis paſſiuę, & infinitiuus actiuæ. Hinc ſumpta eſt occaſio à nonnullis recentioribus interpretandi hanc ſententiam in hunc modũ, vt ſit quædam deprecatio Zachariæ facta Chriſto Domino, connectaturque cum ſuperioribus ſic: Oriẽs ex alto, per viſcera miſericordiæ appare, ſeu illuceſce ijs, qui in tenebris, & in vmbra mortis ſedent. Illud ergo (illuminare) quaſi imperatiuum vocis paſſiuæ interpretantur, id eſt, eſto illuminatus, ſeu illuceſce. Quidam alij eodem modo uerbum hoc interpretantur, non tamen coniungunt præcedentibus, ſed hanc ſententiam ſolam, quaſi deprecationem quandam exponunt, ut ſit apoſtrophe ad Chriſtum: Appare, inquit, & illuceſce ijs, qui in tenebris ſedent. Hæ interpretationes præter quam quod ſunt cõtra communem antiquorum interpretationem, ſunt impropriæ, & uiolentæ; ſi enim vox Latina vulgati interpretis conſideretur, non dicitur proprie, illuminare, id eſt, eſto illuminatus: nam Chriſtus eſt, qui illuminaturus omnem hominem uenit, (illuminare) autem paſſiuæ uocis eſt lumen recipere, iuxta illud Iſai. 60. Illuminare Hieruſalem. Vnde inepte, & improprie adiungitur caſus tranſitiuus (ijs, qui in tenebris ſedent) in Græco ſermone accommodatius id fieri poſſet, ſicut ſi Latine diceretur, appare ſeu illuceſce. Vulgatus ergo interpres ipſo verbo illuminandi indicauit, ſe infinitiuo vti uoluiſſe, nec mirum, quod non dixerit, illuminare eos, ſicut phraſis Latina poſtulabat. ſecutus eſt enim caſum verbi Gręci. Quod autem priores recentiores dicũt, connectentes hanc ſententiam cum pręcedentibus, nemo non uidet eſſe ualde violentum: legẽdum eſt igitur verbum infinitiui modi, ſicut in præcedentibus, vt ſit ſenſus: Viſitauit nos oriens, ut illuminaret eos, qui ſedebant in tenebris.

tia lectio diuerſas peperit expoſitiones.

ANNOTATIO CLXIIII.

Exponitur locus Iſa. c. 9.

DVbitatio quædam poſſet alicui ſuboriri non ſpernenda, an Zacharias noſter alludat hac ſententia ad illud Iſa. 9. Populus, qui ſedebat in tenebris,

vidit

vidit lucem magnam, habitantibus in regione vmbræ mortis lux orta eſt eis. quidam enim id affirmant. In cuius de clarationem aduertendum eſt, quãtum ego exiſtimo, prophetiam Iſaiæ intelligendam eſſe de Galilæis, apud quos nu tritus eſt Chriſtus, & primo incępit miracula edere, & frequentiſſime prædica uit, & ex eis Apoſtolos euocauit, & elegit. Quod quidem mihi perſuadet teſtimonium Matth. 4. Venit, inquit, & habitauit in Capharnaum ciuitate maritima in finibus Zabulon, & Nephtalin via maris trans Iordanem Galilæę gentium. populus qui ambulabat in te nebris, vidit lucem magnam, & ſedentibus in regione vmbræ mortis, lux orta eſt eis. Hæc verba indicat impletam illam prophetiam Chriſti præſentia, & prædicatione in illa Galilæę regione. quocirca ſtatim Matthæus vocationem Apoſtolorum quatuor enarrat ibi factam. Dicitur autẽ populus ille in tene bris ambulare, quia ibi habitabãt mul ti Gentiles; poſtquam enim decem Tribus ductæ fuerunt in captiuitatem, mã ſerunt quidem Iudæi ex illis Tribubus tamen non multi, vt ante eſſe ſolebant, & Gentes habitarunt, illam regionem, etiam à temporibus Salomonis, qui Re gi Tyri dederat viginti oppida pretium eorum, quæ ille in templi ædificium erogauerat. Populus ergo, qui ſedebat in tenebris ignorationis Dei, & fidei, vidit lucem magnam, nimirum, Chriſtum Dominũ, radios ſuæ lucis per ope ra miranda, & per prædicationem ſalutis ſpargentẽ. Poteſt etiam non de Gen tilibus ibi habitantibus, ſed de Iudæis ipſis intelligi, qui multis erant terroribus, vti in Cõmentario diximus, inuoluti: magis tamẽ probo intelligi de Gẽtilibus inter Iudæos cõmorantibus. hi enim dicũtur ambulare in tenebris; Iudæi uero dicuntur habitare in regione vmbræ mortis. Galilæa enim, & præcipue eius ſuperior pars erat populis gen tium idolatrarum coniuncta, unde con finium gentium dictũ eſt. eaque de cau ſa nũc appellatur regio vmbrę mortis. Mors regionem ſignificat, quam habita bant Idolatræ gentes. Regio autem um bræ mortis erat Iudæorũ regio, quę pro xima erat populis gentilibus. Vmbra enim proxima eſt corpori, cuius eſt vm bra; ad has enim partes Chriſtus peruenit prædicationi, & operibus mirabilibus ſuis, vt ex Euangelica hiſtoria conſtat. Recte autem Iſaias huius rei memi nit; erat enim maxima dignum conſide ratione, quod partem abiectiſſimam po puli Iudæorum Chriſtus honorificare, & glorificare, tot, ac tantis priuilegijs voluerit. Ex his deduco, Si Zacharias noſter ad hanc prophetiam Iſaię alluſit verba eius in eodem eſſe interpretãda ſenſu, quem explicuimus. At uero quia verba noſtri Zacharię generaliora ſunt, & de fructu in uniuerſũ, quẽ Chriſtus attulit mundo ſuo aduentu, procedunt tamque gentibus, quam Iudæis conueniunt, quos Chriſtus & per ſe, & per Apoſtolos, & per Eccleſiam illuminauit, & illuminat; idcirco aliter interpretanda ſunt verba eius, vti in commentario factum eſt. nec ad illa uerba Iſaiæ alluſiſſe Zacharias noſter uidetur, ſed ad alias multas Scripturæ prophetias, de huiuſmodi illuminatione prænunciatas. Iſa. 60. Surge illuminare Hieruſalem, quia uenit lumen tuum, ec ce tenebræ operient terram, & caligo populos; ſuper te autem orietur Dominus, & gloria eius in te videbitur, & ambulabunt gentes in lumine tuo, & Reges in ſplendore ortus tui. Sunt mul tæ aliæ huiuſmodi prophetiæ, iuxta quas dicebat ipſe Dominus. Ioann. 8. Ego lux ſum mũdi, qui ſequitur me, nõ ambulabat in tenebris. Ioan. 3. Lux venit in mundum, & dilexerunt homi nes magis tenebras, quam lucem. & Io. 1. Erat lux vera, quæ illuminat omnem hominem uenientem in hunc mundũ. Ita nunc Zacharias dicit; Oriens viſitauit nos, ut illuminaret eos, qui in tenebris, & in umbra mortis ſedent. Quæ autem tenebræ ſint, in Commentario explicuimus: quæ vero ſit umbra mortis, paulo diffuſius explanare oportet. Quid autem apud Iſaiam regio vmbræ mortis ſignificet, expoſuimus iam. Præter hanc autem ſignificationem in Scriptura hæc phraſis alias ſignificationes habet. Primo quidem grauia, & imminentia periculo mortis, dicuntur vmbra mortis, quaſi mors ſit vicina, & proxima; umbra enim præ-

An Zacharias superiorẽ ſententia aliquem Iſaia locũ ſub indicauerit.

Iſa. 60.

Quid ũbra mortis ſignificet.

ſentiam corporis indicat. iuxta hoc dicitur Pſalmo 22. Si ambulauero in medio vmbræ mortis, non timebo mala, quoniam tu mecum es. Secundo, triſtiſſima rerum facies, tempuſque calamitoſum, & luctuoſum captiuitatis, carcerationis, infirmitatis, aut cęterarum miſeriarum ſignificari ſolet per vmbrã mortis, ſumpta metaphora ex obſcuris, & vmbroſis mortuorũ ſepulchris, quibus nihil triſtius videri poteſt. iuxta hoc dictum eſt Pſal. 106. Eduxit eos de tenebris, & vmbra mortis. Tertio longa obliuio dicitur etiam vmbra mortis. Iob. 16. Obſcurent eum tenebræ; & umbra mortis. Hanc ſecutus ſignificationem Gregorius lib. 4. Moral. c. 20. ſic inquit In vmbra mortis ſedere, eſt à diuini amoris notitia in obliuione lateſcere. Poſtremo, peccatum mortale vmbra mortis dicitur: ſic in hoc loco vſurpatur, & Hieron. illud Iſaiæ 9. expoſitum ſuperius, in eadem accipit ſignificatione, quam ſignificationem optime explicat; mortem enim dicit ſignificare damnationem æternam, vmbram vero mortis peccatũ ipſum ante iudiciũ, & damnationem. Vere profecto dictum, vmbram mortis, quia proximũ damnationi æternæ. immo ſi diligenter conſideres, ſignificationem omnium cauſæ peccato conueniunt. Qui enim in eo eſt ſtatu, in ſummo periculo verſatur, maxima premitur calamitate, ac miſeria, & vt dicebat Gregorius, obliuioni traditus eſt, quia à diuino amore ſeparatus, & demum proximus damnationi æternæ.

Pſal. 22 · *Pſ. 106.* · *Iob. 16.* · *Iſai. 9.*

Ad dirigendos pedes noſtros in viam pacis.

COMMENTARIA.

Quæ ſit pacis uia

APpoſite connectuntur verba hæc verbo præcedẽti, illuminandi; ſolemus enim vti lumine, ne offendamus in via, aut ne aberremus ab ea. Pſal. 118. Lucerna pedibus meis verbum tuum, & lumẽ ſemitis meis. Venit ergo Chriſtus vt illuminaret nos, vt in via pacis ambularemus, & pedes noſtri nec offenderent, nec aberrarent, ſed in eam dirigerentur. Via pacis eſt, per quam conſequimur veram pacem, quæ cũ Deo eſt, ſolutis inimicitijs peccati, & conſequimur æternã requiẽ, mortis vinculis ruptis, & inimicorũ impugnationib⁹ ablatis. vtrãq; pacẽ nobis Chriſt⁹ exhibuit, in p̃ſenti per gratiã, in futuro p gloriã. Eph. 2. Ipſe eſt pax noſtra, qui fecit vtraq; vnũ & mediũ parietẽ maceriæ, inimicitias in carne ſua, legẽ mandatorũ decretis euacuãs, vt duos concederet in ſemetipſo in vnum nouum hominem, faciẽs pacem, vt reconciliet ambos in vno corpore Deo, per crucẽ interficiẽs inimicitias in ipſo, & veniens euãgelizare pacẽ vobis, qui longe fuiſtis, & ijs, qui prope; quoniam per ipſum habemus acceſſum ambo in vno ſpiritu ad Deum. Hæc Paulus. Viam conſequendi hanc pacẽ Euãgelium eſt, quo vera fides, & Chriſti agnitio, Dei dilectio, & charitas, mandatorũ eius obedientia, ſacramenta, & ſacrificium, quibus hanc pacem aſſequimur, continentur. In hanc viam pedes noſtros aberrãtes conuertit Chriſtus, & in ea direxit & dirigit, vt ad pacem perfectã perueniamus. De via hac illud eſt ex Pſalmo 13. & Iſai. 59. à Paulo allegato: Viã pacis non cognouerunt. Qui ergo ſedebant in mortis vmbra, & in tenebris illuſtrati p Chriſtum verum Orientem, viam ſalutis ac pacis agnouerunt, perambulauerunt, & ad pacem conſequendam peruenerũt. Dicitur etiã Euãgelium via pacis, quia cõmune eſt Iudæo, & Gentili, & illorum diuiſionibus, ac differentijs reſectis, p fidem in vnum populum ſunt conuocati, vt loco citato Epheſ. 2. docuit Paulus.

Epheſ. 2.

ANNOTATIO CLXV.

Qua ratione Euãgeliũ Iudæis, & gentibus uia fuerit ad pacẽ cõſequẽdã.

ERant Gẽtes ante Chriſti aduentum extra viam Dei, errantes in infidelitate; Iudæi vero erant quidem in via, quia venturi Chriſti fidem habebant, tamen ipſo adueniente commutanda erat

erat fides hæc, vt quem venturum credebant, aduenisse crederent; ſecus enim qui erant in via, manebant extra viam, & qui erant populus Dei, conuertebantur in non populum. Christus uenit, vt vtroſque illuminaret; Gentes quidem, vt à via aberrantes reduceret in viã veram ſalutis, de quibus dictum eſt Iſaiæ 42. Educam cæcos in viam, quam neſciunt, & in ſemitis, quas ignorauerũt, ambulare eos faciam: ponam tenebras eorũ in lucẽ, & praua in recta, Iudæos vero, ne offenderent, & caderent, & à via pacis & vitæ, in viam mortis declinarent. Ioan. 10. Veni vt vitã habeãt, & abũdãtius habeãt. Hinc eſt, vt nõ credẽtibus in eũ dict' ſit lapis offenſionis, & petra ſcandali. Iſa. 8. & 22. Offenderũt enim in eum, & ceciderunt. Rom. 9. illuxit ergo Chriſtus omnibus, ut pedes eorũ dirigeret in viam pacis.

Puer autem creſcebat, & confortabatur ſpiritu.

COMMENTARIA.

PRoſequitur hiſtoriam Euãgeliſta, & ad Ioannem reuertitur Creſcebat, inquit, corpore, id eſt, ſecundum corporis incrementũ, & confortabatur ſpiritu, quo ad animam; augebatur enim in dies in eo ſpiritus gratiæ, dum progreſſus in gratia, & virtute cõtinuos faceret. Quo verbo Euangeliſta, quod etiã ſupra annotauimus, indicat etiam ab infantia vſum rationis habuiſſe, aliter enim non poterat confortari ſpiritu, ſicut creſcebat in corpore; infantium enim gratia data nõ augetur niſi vſu liberi arbitrij, & humano ſtudio. Spiritus gratiã ipſam Spiritus ſancti ſignificat. Dictũ eſt etiam inferius de Chriſto, creuiſſe ætate, & gratia, non tamen eodem modo; gratia enim Chriſti fuit à principio ſumma, nec augumentũ in eo habuit, ſed in operibus exterioribus maior ac maior apparebat & demonſtrabatur, ut illic explicabimus: at Ioannis gratia in ſe ipſa ſuſcipiebat augumentum, ſicut in ipſis operibus, quæ perfectiora in dies erant. Non autem dictum eſt, creſcebat ſpiritu, ſed cõfortabatur, vt indicaret Euangeliſta Ioannem maiora, & perfectiora opera feciſſe, quam ætas, & vires corporis poſtulabant, quod ſequens ſententia magis explicat.

ANNOTATIO. CLXVI.

Quo differãt creſcere, & confortari Spiritu.

ORigenes hom. 11. ad ſpiritũ vtrũq; refert: Creſcebat, inquit, & ſpiritu confortabatur. incrementũ ad augmentum gratiæ, & virtutis pertinet; cõfortatio vero ad robur ſpirituale cõtra carnis infirmitatem: ſpiritus enim prõptus eſt, caro autẽ infirma. Euthymius conſentire videtur, & dubium non eſt, verbum creſcendi etiam ad ſpiritum aliquando referri. Epheſ. 4. Veritatem facientes in charitate, creſcamus in illo. 2. Petri. 1. Creſcite in gratia. Sicut etiã confortari aliquando pertinet ad corpus. Gen. 48. Confortatus ſedit in lecto. Act. 9. Cum accepiſſet cibum, confortatus eſt. At cum idem uerbum creſcendi etiam ad corpus referatur, Gen. 21. Creuit puer, & ablactatus eſt, & verbum confortandi etiam ad ſpiritum. Rom. 4. Confortatus eſt in fide. Coloſ. 1. In omni virtute confortari; ſatis accommodate exponunt quidam, quibus conſentimus, vt vnum ad corpus, alterum ad animum referatur.

Et erat in deſertis vſq; in diem oſtenſionis ſuæ ad Iſrael.

COMMENTARIA.

DEſcribitur conuerſatio, & vita Ioannis à pueritia vſq; ad tẽpus prædicationis eius, vnico verbo; Erat, inquit, in deſertis, id eſt, latuit in deſerto, uſq; ad tempus, quo cœpit prædicare populo, & diſponere ad meſſiæ aduentum celebrãdum, ſeque præcurſorem declarare, quod ipſe Euangeliſta deſcribit cap. 3. is fuit annus ætatis ſuæ trigeſimus. Indicat Euãgeliſta Ioannem à prima pueritia in ſolitudinẽ ſeceſſiſſe. Verbum autem (oſtẽſionis ſuæ) denotat, Ioannem latuiſſe in deſerto, & ab hominum conuerſatione ſemotum, toto hoc tempo-

Digitized by Google

re vixiſſe, pœnitentiæ, & diuinæ cõtẽplationi vacantẽ perpetuo, ut ex alijs locis Euãgeliſtarũ deducitur.

ANNOTATIO CLXVII.

Num ab infantia Ioannes in deſertũ ſeceſſerit.

ORigenes homil. 11. exiſtimat Ioannem ab infantia ipſa in deſertum ſeceſſiſſe, nec more cæterorum infantiũ nutritum fuiſſe, quod etiam hom. 9. affirmauit. Eius verba hom. 11. ſunt hęc: Conceptus Ioannis ſtupendum quid habuit, quando exultauit infans in vtero, & ſuum, necdum genitus, Dominum recognouit, & natiuitaa non impar miraculum, quando ad eum velut audientem Zachariæ prophetantis ſermo conuertitur, dicens: Et tu puer propheta Altiſſimi vocaberis. digne igitur qui ſic conceptus fuerat, & natus, non expectauit vt à patre nutriretur vſque ad diem oſtenſionis ſuæ ad Iſrael, ſed receſſit fugiens tumultum vrbium, populi frequentiam, viciniam Ciuitatis, & abijt in deſerta, vbi purior aer erat, & cœlum apertius, & familiarior Deus, vt quia nondum baptiſmi, nec prædicationis tempus aduenerat, vacaret orationibus; & cum Angelis conuerſaretur, appellaretque Dominum, & illum audiret reſpondentẽ: Ecce adſum. Hęc, & alia Orig. in homil. autem 9. ſic, inquit; Per tres menſes vngebatur Ioannes, & præparabatur in matris utero ut mirabiliter natus mirabiliter nutriretur nam extra conſuetudinem nutritus eſt; non enim refertur ſcriptum, quo modo fuerit matris lactatus vberibus, quo modo in ſinu gerulæ conſtitutus, ſed ſtatim ſequitur: Et erat in deſerto uſq; ad diem oſtenſionis ſuæ in Iſrael. Hæc Origenes. Quibus uidetur affirmaſſe tẽpora infantiæ in deſerto peregiſſe à primis annis, quod difficile eſt creditu. Quando cæteris uſus rationis illueeſcere incipit, Ioannem in deſertum ſeceſſiſſe mihi probabile eſt, idque Eccleſia recipere uidetur, quando canit. Antra deſerti tenebris ſub annis, Ciuium turmas fugiens petiſti: Ne leui ſaltem maculare uitam, Famine poſſes. ergo eo tempore receſſit, quo loqui poterat. Quod autem ab infantiæ ipſius tempore, lacte matris neglecto, receſſerit, non uidetur probabile: eſſet enim nouum miraculum, & quidem inſigne, cuius nullus Euangeliſta meminit, cum tamẽ fere omnes Ioannis hiſtoriã texuerint. Apud populum autem, cui eius natiuitas nota erat, ſuſpicionem magnam ingeneraſſet, fuiſſe quid fictitium, & arte magica factũ, ſi per paucos apparuiſſet dies, & nunquam amplius uiſus eſſet.

Finis Capitis Primi.

FRAN-

FRANCISCI CARDINALIS Toleti

IN SACROSANCTVM LVCAE EVANGELIVM Commentarij.

CAPVT SECVNDVM.

FActum eſt autem in diebus illis, exijt edictum à Cęſare Auguſto, vt deſcriberetur vniuerſus orbis. Hæc deſcriptio prima facta eſt à præſide Syriæ Cyrino: & ibant omnes, vt profiterentur ſinguli in ſuam ciuitatem. Aſcendit autem & Ioſeph à Galilæa de ciuitate Nazareth in Iudæam in ciuitatem Dauid, quę vocatur Bethlehem: eo quod eſſet de domo, & familia Dauid, ut profiteretur cum Maria deſponſata ſibi vxore prægnante. Factum eſt autem, cum eßent ibi, impleti ſunt dies ut pareret. Et peperit Filium ſuum primogenitum, & pannis eum inuoluit, & reclinauit eum in præſepio: quia non erat eis locus in diuerſorio. Et paſtores erant in regione eadem uigilantes, & cuſtodiētes uigilias noctis ſuper gregem ſuum. Et ecce angelus Domini ſtetit iuxta illos, & claritas Dei circūfulſit illos, & timuerunt timore magno. Et dixit illis angelus: Nolite timere: ecce enim euangelizo uobis gaudium magnum, quod erit omni populo: quia natus eſt uobis hodie Saluator, qui eſt Chriſtus Dominus in ciuitate Dauid. Et hoc uobis ſignum: Inuenietis infantem pannis inuolutum, & poſitū in præſepio. Et ſubito facta eſt cum angelo multitudo militiæ cęleſtis laudātiū Deū, & dicentium: Gloria in altiſſimis Deo, & in terra pax hominibus bonæ uoluntatis. Et factum eſt, ut diſceſſerunt ab eis angeli in cęlum: paſtores loquebantur ad inuicem: Tranſeamus uſque Bethlehem, & uideamus hoc uerbum quod factum eſt, quod Dominus oſtendit nobis. Et uenerunt feſtinantes: & inuenerūt Mariam, & Ioſeph, & infantem poſitum in præſepio. Vidētes autem cognouerunt de uerbo, quod dictum erat illis de puero hoc. Et omnes, qui audierunt, mirati ſunt: & de his quæ dicta erant à paſtoribus ad ipſos. Maria autē conſeruabat omnia uerba hæc, conferens in corde ſuo. Et reuerſi ſunt paſtores glorificantes, & laudantes Deum in omnibus, quæ audierant, & uiderant, ſicut dictum

ctum eſt ad illos. Et poſtquam conſummati ſunt dies octo ut circumcideretur puer: uocatum eſt nomen eius Ieſus, quod uocatum eſt ab angelo priusquam in utero conciperetur. Et poſtquam impleti ſunt dies purgationis eius ſecundum legem Moyſi, tulerunt illum in Ieruſalem, ut ſiſterent eum Domino, ſicut ſcriptum eſt in lege Domini: quia omne maſculinum adaperiens vuluam, ſanctũ Domino uocabitur. & ut darent hoſtiam ſecundum quod dictum eſt in lege Domini, par turturum, aut duos pullos columbarum. Et ecce homo erat in Jeruſalem, cui nomen Simeon, & homo iſte iuſtus, & timoratus, expectans conſolationem Iſrael, & Spiritus ſanctus erat in eo. Et reſponſum acceperat à Spiritu ſancto, non uiſurum ſe mortem, niſi prius uideret Chriſtum Domini. Et uenit in ſpiritu in templum. Et cum inducerent puerum Ieſum parentes eius, ut facerent ſecundum conſuetudinem legis pro eo: & ipſe accepit eum in vlnas ſuas, & benedixit Deum, & dixit.

Nunc dimittis ſeruum tuum Domine, ſecundum uerbum tuum in pace:
Quia uiderunt oculi mei ſalutare tuum,
Quod paraſti ante faciem omnium populorum.
Lumen ad reuelationem gentium, & gloriam plebis tuæ Iſrael.

Et erat pater eius & mater mirantes ſuper his, quæ dicebantur de illo. Et benedixit illis Simeon: & dixit ad Mariam matrem eius: Ecce poſitus eſt hic in ruinã, & in reſurrectionem multorum in Iſrael: & in ſignum, cui contradicetur: & tuam ipſius animam pertranſibit gladius, ut reuelentur ex multis cordibus cogitationes. Et erat Anna propheti ſſa filia Phanuel, de tribu Aſer: hæc proceſſerat in diebus multis, & vixerat cũ uiro ſuo annis ſeptẽ à uirginitate ſua. Et hæc uidua uſq; ad annos octoginta quatuor, quæ nõ diſcedebat de tẽplo, ieiunijs, & obſecrationibus ſeruiẽs nocte, ac die. Et hæc ipſa hora ſuperueniẽs, cõfitebatur Domino: & loquebatur de illo omnibus, qui expectabãt redẽptionẽ Iſrael. Et ut perfecerũt omnia ſecũdũ legẽ Domini, reuerſi ſunt in Galilæam in ciuitatẽ ſuam Nazareth. Puer aũt creſcebat, & cõfortabatur plenus ſapientia: & gratia Dei erat cum illo. Et ibant parẽtes eius per omnes annos in Ieruſalem, in die ſollemni Paſchæ. Et cum factus eſſet annorum duodecim, aſcẽdentibus illis Ieroſolimam ſecundum conſuetudinem diei feſti, conſummatiſq; diebus, cum redirent, remanſit puer Ieſus in Ieruſalẽ, & non cognouerũt parẽtes eius. Exiſtimantes autem illum eſſe in comitatu, uenerunt iter diei, & requirebant eum inter cognatos, & notos. Et non inuenientes, reuerſi ſunt in Ieruſalem, requirentes eum. Et factum eſt, poſt triduum inuenerunt illum in tẽplo, ſedentem in medio doctorũ, audientem illos, & interrogantem eos. Stupebant autẽ omnes, qui eum audiebant, ſuper prudẽtia, & reſponſis eius. Et uidẽtes admirati ſunt. Et dixit mater eius ad illum: Fili, quid feciſti nobis ſic? ecce pater tuus, & ego dolẽtes quærebamus te. Et ait ad illos: Quid eſt ꝙ me quærebatis? neſciebatis, quia in his, quæ patris mei sũt, oportet me eſſe? Et ipſi nõ intellexerũt uerbũ, ꝙ locutus eſt ad eos. Et deſcẽdit cũ eis, & uenit Nazareth, et erat ſubditus illis. Et mater eius conſeruabat omnia uerba hæc in corde ſuo. Et Ieſus proficiebat ſapientia, & ætate, & gratia apud Deum, & homines.

CAPVT

CAPVT SECVNDVM.

Factum eſt autem.

COMMENTARIA.

HISTORIAM Natiuitatis Chriſti à Matthæo prętermiſſam refert Lucas. Deſignat autem locum, vbi natus eſt, tempus item, quãdo natus, & quid eo nato acciderit. Edicti autem Cæſaris ideo meminit, ne quis obijceret; Quį fieri poteſt, ut Chriſtus natus ſit in Bethlehem, cũ paulo ante idem Euangeliſta dixerit, Beatam Virginem cõcepiſſe in Nazareth? Cauſa fuit, quod oportuerit eam uenire ad cenſum perſoluẽdum, ut edicto Imperatoris obſequeretur. Factum, inquit, eſt. Non quidẽ caſu accidit, ſed diuina prouidentia effectum eſt, ut eo potiſſimum tempore Auguſtus Imperator vniuerſum orbem deſcribi decerneret, & ea occaſione Beata Virgo in Bethlehẽ uenire, ibiq; pareret, ubi ꝑdictũ erat à Prophetis Chriſtum naſciturũ. Mich. 5. atque vt Imperatore orbem in familias diſtribuente, eodem tempore beata Virgo & Ioſeph publice coram tota Tribu Iuda profiterentur, ſe eſſe de familia Dauid, cęteris ex eodem genere præſentibus, & conſentientibus, eorũq; nomina, & numerus in publicos libros redigerentur, ita vt & ad Auguſtum deportari poſſent, Cæſareaq; auctoritate cõfirmaretur, fœtum, quo Beata Virgo grauida tunc erat, eſſe ex familia Dauid; Diuinis enim conſilijs omnia, etiam humana inſeruiunt.

Illis diebus.

COMMENTARIA.

NAto ſcilicet Ioanne Baptiſta: tunc enim tẽporis promulgatum eſt edictum Cæſaris, poſt cuius publicationem facta eſt deſcriptio, quo tempore B. Virgo proxima erat partui. Factum igitur eſt, ut in Bethlehẽ, quo edicti cauſa profecta erat, impleretur tempus, ibiq; pareret Chriſtum.

Exijt edictum à Cæſare Auguſto.

COMMENTARIA.

HIs igitur diebus in publicum emanauit edictum à Cęſare Auguſto Romanorum ſecũdo Imperatore, cuius Imperij anno à Iulij Cæſaris interfectione quadrageſimo ſecundo natus eſt Chriſtus. Fuit hic Octauius Cæſar, qui poſt Iuliũ Imperatorẽ nomen Auguſti primꝰ à Populo Romano accepit.

Vt deſcriberetur uniuerſus orbis.

COMMENTARIA.

HOc eſt, quod edictum continebat, deſcriptio nempe eorũ, qui Romano ſubiecti erant Imperio, quæ quidem fiebat per capita ſingula. Eſt autem Synecdoche in Scripturis uſitata; neque enim totus orbis Romani Imperatoris imperio parebat, unde nec totus orbis deſcribi potuit, ſed maior eius pars quæ ſub Romanis erat. Tale illud etiã eſt Matth. 2. Turbatus eſt Herodes, & omnis Hieroſolima cum illo, & Matth. 21. Commota eſt uniuerſa ciuitas. multaque ſunt huius teſtimonia.

ANNOTATIO I.

Quare Chriſtus naſci uoluerit quando deſcribebatur orbis.

NOnnullæ ſe offerunt difficultates, quarũ prima eſt. Quanta fuerit hæc deſcriptio; recẽtiores enim quidam ſolam Syriam deſcriptam affirmant. quo autem efficaci argumento, id ſibi perſuadeant, non inuenio, cum uerba Euangeliſtæ contrariũ ſignificent, & communis doctorum opinio illis aduerſetur. idcirco ea reiecta ſententia, opinio recepta pluribus retinenda eſt, nimirum, orbem Romano Imperio ſubiectum eſſe deſcriptum. Magno aũt myſterio effectũ eſt tũc natũ eſſe Chriſtũ, quãdo orbis deſcribebat̃, Primo quidẽ, ut inquit, Ambroſius, ut per hanc orbis ſæcularem profeſſionẽ, & cen-

& cenſum ſignificaretur ſpiritualis futura profeſſio p fidem, & Euangelium. Secundo, vt dicit Gregor. Hom. 6. Euang. Naſcituro Domino mũdus deſcrib tur, quia ille apparebat, qui electos ſuos deſcriberet in æternitate. Tertio, ut tempus aduentus Chriſti promiſſum manifeſtaretur, quando iam Iudæi ſub alieno Principe erant, qui etiã ipſis, & Gentibus imperaret tunc enim venturus promiſſus eſt. Geneſ. 49. quando ſceptrum Iudæorum deficeret, & ſub aliegenæ eſſent poteſtate. Quarto, qui ille naſcebatur, qui pro ſingulis Iudæis, & Gentibus paſſurus veniebat, omnes quantum ex ſe eſt à tributo peccatorum, & ſubiectione diaboli liberaturus. Poſtremo, ut ſignificaret ſuo aduentu non eſſe regna temporalia euertenda, ſed perficienda, & confirmanda, non enim eripit mortalia, qui regna dat cœleſtia. Accedat, quod ſupra dictum eſt, ea occaſione natum eſſe in Bethlehem, ſicut prædictum erat, ut eũ de Tribu eſſe Dauid euidentius declararetur, & confirmaretur.

Quorſũ hæc orbis deſcriptio facta fuerit.

Secunda difficultas eſt, qualis fuerit ipſa deſcriptio; duabus.n. de cauſis Principes faciũt populos deſcribi. vna eſt, ut ſciant quot ſint ſub eorũ poteſtate, quãtumque virium habeant ad bellicos caſus Hac de cauſa Dauid 2. Regũ 24. populum numerari iuſſit. Altera eſt, ut ſciant quantum pecuniæ extrahere poſſint ac vectigal aliquod in ſingula capita imponãt. Quidam igitur exiſtimant priori de cauſa hanc deſcriptionem eſſe factam, nempe ut conſtaret numerus omnium, qui ſub Romano eſſent Imperio; pace enim generali orbi præſtita decreuit Imperator orbem deſcribi, ut cognoſceret quam late eius pateret imperium. Communis autem opinio eſt Ambroſij, Euthymij, Bedæ, & aliorum, qui poſteriori de cauſa cenſent eſſe factam quam quidem ſententiam amplectendã eſſe nonnulla probant. Primo, teſtimonium Ioſephi lib. 18. Antiqui c. 1. vbi huius meminit deſcriptionis, refert que Cyrinum Conſularem uirum miſſum fuiſſe ab Auguſto in Syriam Præſidem, & Cenſorem, quod non fieret niſi imponendi vectigalis cauſa, refert præterea Iudam Galeonitem, de quo Act. 5. fit mentio ea de cauſa populum commouiſſe. quaſi Iudæis non liceret profanis regibus tributum ſoluere. Hinc orta eſt illa contentio Phariſæorum, & occaſio tentandi Chriſtum, de qua dicemus inferius, & habetur Matth. 22. Licetne tributum dare Cæſari? Secundo, hoc ipſum probat, quod refert Tertullianus lib. 4. aduerſus Marcionem, nempe hanc deſcriptionem in Romanorum Archiuijs ſuo tempore eſſe ſeruatam. Quid autem attinebat eam aſſeruari in Archiuijs, niſi cenſus cauſa? Tertio. quia cum nulla tunc temporis belli eſſet ſuſpitio, non potuit hæc deſcriptio fieri, ut numerus tãtum ſubditorũ ſciretur. erat igitur cenſus cauſa, non enim ob ſolam numerationem deſcriptio tanta fieret. Quantum autem tributi Iudæi tunc in ſingula capita ſoluerent (de Gentibus enim minor eſt coniectura) non omnino conſtat. Quidam exiſtimant tantum eis impoſitum fuiſſe, quãtum ipſi Deo, Temploque ſoluere ſolebant, mediam ſcilicet partem Sicli, duas nimirum drachmas, ut habetur Matth. 17. Tradit enim Ioſephus de bello Iudaico lib. 7. cap. 26. Veſpaſianum cenſũ impoſuiſſe Iudæis, iuſſiſſeq; ſingulis annis binas drachmas in Capitoliũ diſferre. Eſt autem veriſimile hunc cum primo cenſu Auguſti congruum fuiſſe, certum tamen non eſt.

De tributo à Iudæis cũ deſcribebantur, ſoluẽdo.

Quo tẽpore facta fuerit hæc deſcriptio.

Tertia difficultas eſt, quo tempore ſit facta: Ioſephus lib. 18. Antiqu. cap. 1. ait eſſe factam, poſtquam Archelaus, qui Herodi patri ſucceſſerat, priuatus regno Viennam in exilium miſſus eſt, & Coponius factus eſt Præſes Iudææ. Hoc tamen eſſe non poteſt; nam Archelai priuatio, & miſſio Coponij factæ ſũt anno 51. Imperij, hæc uero deſcriptio anno 42. quando natus eſt Chriſtus, ut refert Euangeliſta. Quidã hanc Ioſephi deſcriptionem aliam ab ea, cuius Lucas meminit, exiſtimant, illa particularis Syriæ, hæc generalis Orbis, & tempore prior fuit. Quidam alij probabilioribus innitẽtes fundamentis, eandem exiſtimant, affirmantq; erraſſe Ioſephum in computatione, idque verius eſt. Quod vero ad deſcriptionem attinet, ſunt, qui exiſtiment multo ante decretum emanaſſe, quam deſcriptio fieret, propter

Iudæo-

Iudæorum contradictionem. cum autẽ ex Ioſepho conſtet, nullam talem cõtradictionem Iudæorum, decretum retardaſſe; haud enim difficile receperunt decretum; ideo probabilius eſt, decretum publicatum nato Ioanne Baptiſta, vt ſupra diximus, idque Euangeliſta ſignificare viſus eſt: In illis, inquit, diebus exijt edictum, nimirum Ioanne nato, cuius natiuitatem deſcripſerat capite præcedenti.

Quarta difficultas eſt, quomodo uiuente Herode Rege Romani cenſere potuerunt Iudæos, illiſque vectigal imponere. Hæc autem facile ſoluitur. Herodes enim ab Auguſto regnum precario acceperat, vnde ad ipſius nutum populũ regebat, & ipſe regebatur Herodes, vt ex hiſtoria Ioſephi conſtat.

Hæc deſcriptio prima facta eſt à Prę ſide Syriæ Cyrino.

COMMENTARIA.

HAEC deſcriptio prima dicitur, quia nulla talis vmquam antea eſt facta. peracta autem fuit per Cyrinũ Syriæ (cui Iudæa adiuncta erat) Præſidem anno XLII. imperij Auguſti. Nec eſt mirum, deſcriptionem nõ eſſe per Herodem Regem tunc factam, ſed per Præſidem Syriæ, quia non Iudæa ſola, ſed Syria tota, cui Herodes non imperabat, deſcribebatur. Vnde Iudęa pars prouinciæ per totius prouinciæ Præſidem cenſenda erat.

ANNOTATIO II.

Vulgata lectio retinẽda i hac ſententia.

IN Cyrini nomine diſſentiunt auctores. Quidam Cyrenium, quidam Cyrinum, quidam Quirinum legendũ exiſtimant; parum hoc videtur ad ſenſum facere. Difficiliora ſunt duo, quorũ vnũ eſt, quod Gręce non habetur prępoſitio illa (à) ſed dicitur Cyrino præſide, quod ſignificat non ipſo auctore, aut per ipſum, ſed ipſius tẽpore, dum is Syrię prę ſidebat, eſſe peractã deſcriptionem; ſicque legunt, & interpretantur Ambr. & Euthymius, & Beda cum alijs multis. At vero cum vulgatus interpres legat (à Cyrino) non video, quod inconueniens ſit dicere, per hunc factam eſſe deſcriptionem Cæſaris auctoritate, & Senatus conſulto, nec n. hiſtorijs antiquis aliquid proferri poteſt, quod huic lectioni, & veritati aduerſetur. Alterum eſt illud (Prima) quod multipliciter explicatur. Quidam n. primam, dictam exiſtimant, non quidem reſpectu aliorũ, quæ factæ ſunt poſtea, ſed quia nulla talis prius facta eſt ab orbe condito. Huiuſmodi expoſitionis meminit Beda, qui refert aliam: nempe dictam primam, id eſt, primo inceptam, quaſi edictũ ante publicatum eſſet, nec fuerat incępta deſcriptio, niſi tunc primum, quãdo Cyrinus miſſus eſt præſes. Quidam alij (primam) appellatam affirmant reſpectu alterius, quę ab eodem Auguſto facta eſt, licet nõ generalis, vt ante diximus. Quidam alij primam interpretantur etiam reſpectu Præſidis Cyrenij. nam per eundem ab eodem Auguſto poſtea altera deſcriptio facta eſt, quamuis non totius orbis. Mihi prima expoſitio, quã refert Beda, & eſt Oroſij, vera videtur, nec vlla apparet ratio, cur duæ illæ deſcriptiones afferãtur, quas quidam recentiores inducunt, cum ſit multo certius, vnam eſſe deſcriptionem, & hãc, quam refert Lucas, & cuius etiã meminit Ioſephus. Ioſephus autem fuit deceptus in tempore, quando facta eſt: exiſtimauit enim factam anno 51. quæ vere facta eſt anno 42. Hoc certe mirum eſt, quoſdam interpretes affirmare eandem eſſe deſcriptionem, quam tradit Ioſephus, cum hac, quam refert Euangeliſta, licet ille erret in tempore, & tamen exiſtimet concedi debere legendum (Cyrino præſide) non autem (à Cyrino præſide) cũ ex ipſo Ioſepho conſtet Cyrinum tunc miſſum præſidẽ, & cenſorem, nempe, ut per ipſum fieret deſcriptio. Maiorem tamen ingerit difficultatem id quod alij proferunt, nimirum tempore naſcentis Chriſti, quando deſcriptio generalis facta eſt, non Cyrenium, ſed Varũ aut Saturninũ præſidẽ fuiſſe Syriæ, ſi Ioſepho credimus. cui difficultati non male quidam reſpõdet, vt Ioſephi auctoritas conſeruetur, Cyrenium tunc temporis adiunctum fuiſſe collegam Varo ad hoc munus obeundũ: non enim hoc inſolitum Romanis erat, vnde vterque Præſes appellabatur: meminit autem Cyrini Euangeliſta, quia per hunc deſcriptio effecta eſt.

Quare hæc deſcriptio prima dicatur.

Num Cyrin⁹ Præſes fuerit Syriæ, quando Chriſtus natus fuit.

Et

Digitized by

Et ibant omnes, ut profiterentur ſinguli in ſuam ciuitatem.

COMMENTARIA.

PArticula (&) cōſecutionem ex præcedentibus indicat. Cum enim edictum exiſſet, vt omnes deſcriberentur, factum eſt, ut proficiſcerentur ad profitendum, id eſt, vt ſe deſcribi facerent: ibant autem vnuſquiſque in ciuitatem ſuam, non in qua ortus, ſed in eam, quæ erat caput familiæ; non enim Iudæi omnes habitabant, aut nati erant in ijs locis, vbi qui capita familiarum ſuarum erant, nati ſunt. Erat enim Iudęorum habitatio permiſta, & multi ex vna Tribu, & familia habitabant in locis alterius; erat tamē nota vnicuique habitatio propria, & Metropolis, ex qua oriundus erat. Cum igitur nunc ſinguli per familias eſſent deſcribendi, qui aliena loca habitabant, proficiſcebātur in eam ciuitatem, & locum, vbi familiæ caput erat, hacque de cauſa Beata Virgo cum ſponſo venit Bethlehem, à qua erant oriundi, cum eſſent de familia Dauid, qui Bethlehemita cum patribus ſuis fuit.

ANNOTATO III.

Quæ fuerit iſta ſingulorū profeſſio. VErbum Græcum ἀπογραφέσθαι. idē eſt cum illo, quod ſuperius habetur (Deſcriberetur vniuerſus orbis. vnde potuit hic locus ſic verti (vt deſcriberentur) ſenſus autem per hoc non mutatur, & verbum ipſum vtrumque ſignificat. Profiteri ergo eſt ex parte illorum, qui deſcribebantur; nomina enim ſua, vt deſcriberentur cēſoribus proferebāt: deſcribere autem eſt ex parte eorū, qui cenſebant; ſenſui ergo nihil detrahitur, ſiue hoc, ſiue illo modo legas; proprius tamen locutus eſt vulgatus Interpres. Ibant autem omnes ut profiterētur, hoc enim ipſorum erat, nomina ſua nempe exprimere Cenſoribus, ſuamque ſubiectionem Imperatori Romano reipſa cōfiteri. Aduerte morem fuiſſe Iudæis populum deſcribere per familias, vt cōſtat Ioſue 7. & 1. Regum 10. & 2. Reg. 24. ideoque à Romanis ſeruatus eſt. Quo aūt modo Gētium deſcriptio facta ſit, non conſtat. Quæſtio autem hoc in loco eſt, in quam quiſque Ciuitatem ire debuerit? In qua re ſunt variæ opiniones. Prima eſt Euthymij, affirmantis vnumquemque iuiſſe in eam Ciuitatem, quæ erat Metropolis Tribus. ſic Hieruſalem erat Metropolis Tribus Beniamin, Bethlehē, autē Tribus Iuda. Huic ſentētiæ quidam recentiores conſentiunt. Secunda opinio eſt affirmantium vnūquēque iuiſſe, vbi domum, & bona ſua haberet, ideoque Beatam Virginem, & Ioſephum in Bethlehē profectos eſſe, quia ibi domum, licet pauperem habebant. Huic recentiores quidam adhærent, cōfirmantque ex Cypriano, qui ſermone de Natiuitate Chriſti ſic habet: Veniunt in Bethlehem, quam prædixit Gabriel inuenitur Emmanuel. ciuitas parua, domus paupercula, ſupellex exigua, nulla domus ambitio, niſi reclinatorium in ſtabulo, mater in fœno, filius in præſepio. Hæc Cypria. Huic rei conſentit Nicephorus lib. 1. hiſto. c. 13. ubi exiſtimat & in Bethlehem, & in Nazareth domicilium ac poſſeſſiones habuiſſe. Quidā alij putant, iuiſſe vnumquemque in ciuitatem vbi natus erat; alij demum in ciuitatem à qua oriundus erat. Mihi autē probabiliora uidentur quę ſubiungam. Primo quidem, per Ciuitatem non intelligitur Metropolis Tribus. Hoc eſt contra primam opinionem, & ſatis confirmari uidetur hoc dictum ex Euangeliſtę verbis, dicit enim: Eo quod eſſet de domo, & familia Dauid: ubi non ad ſolam Tribum, ſed ad familiam refert profectionem in Bethlehem. Secundo. Nō eſt neceſſariū recurrere ad poſſeſſiones, & domos habitas in Bethlehem, ut dicit ſecunda opinio; hoc enim tributum non reale, ſed perſonale erat. Tertio, nō eſt certum habuiſſe domum in Bethlehem; nam ſi ita eſſet, non iuiſſent in diuerſorium, & in præſepium, nec Cyprianus id affirmat; vt enim ex ſubiunctis verbis ipſius apparet domum exiguam appellauit eā, in qua natus eſt Chriſtus. Quarto, ciuitas, hic non eſt ea, in qua quiſque natus erat; nam, ut dicitur ex Marco Cap. 6. in Nazareth nati ſunt beata Virgo, & Ioſeph, ſi quidem ciues illius vrbis affirmarunt ibi eſſe fratres, & ſorores,

Quæ ciuitas vniuſcuiuſq; propria cenſeretur ut in illam iret profeſſurus.

ſorores,& totam eorum cognationem. Conſequitur ergo ex his, ciuitatem, in quam ſinguli ibant, eã eſſe, in qua erat familiæ caput, vt in Commentario dictum eſt.

Aſcendit autem & Ioſeph à Galilæa de Ciuitate Nazareth in Iudæam in Ciuitatem Dauid, quæ vocatur Bethlehem.

COMMENTARIA.

PRoſequitur hiſtoriam. Cũ autem omnes irent in Ciuitatẽ ſuam ad profitendum, aſcendit etiã Ioſeph, qui unus erat ex illis, qui edicto comprehendebantur: aſcẽdit autem in Bethlehem. Caput enim familiæ eorum erat Iſai. pater Dauid, qui fuerat Bethlehemita. 1. Regum 16. Notat autem Euangeliſta prouinciam, ciuitatem prouinciæ, à qua profectus eſt, prouinciam ẽt, & locum prouinciæ, in quam profectus eſt. Aſcendit enim à prouincia Galilæa, & de ciuitate quadam Galilææ dicta Nazareth. Aſcendit autem in prouinciam dictam Iudæam, quæ erat Tribuum duarum Iudæ, & Beniamin, aſcenditq; in ciuitatem Iudææ quandam nomine Bethlehem, quæ appellatur ciuitas Dauid, non ſolũ quia ibi natus erat cum patribus ſuis, ſed etiam, quia eam primus nobilitauerat, quãuis in ueteri teſtamento ciuitas Dauid ſit etiam arx Sionis, quia à Dauid ædificata eſt. Dicitur autem aſcendiſſe de Galilæa in Iudæam ratione ſitus terræ; erat enim in ſublimiori loco ſita Iudæa, unde qui à Iudæa in Galilæam proficiſcebantur, dicebantur deſcendere, qui vero à Galilæa in Iudæam, aſcendere. Perpende quam diſtincta enarratione Euangeliſta utatur, ut Chriſti ortum ſingulis manifeſtet.

Non ſola Bethlehem dicebatur Ciuitas Dauid.

Eo ꝙ eſſet de domo, et familia Dauid.

COMMENTARIA.

CAuſam annectit, cur in Bethlehem ciuitatem Dauid aſcẽderet, nimirum, quia erat de Domo, & familia Dauid. de domo quidem, id eſt, de Tribu Iuda, de qua fuit Dauid: de familia vero, id eſt de ſtirpe, & proſapia Dauid; nõ enim omnes, qui erant de Tribu Iuda, à Dauid originem ducebant: habuit enim multos filios Iuda, à quibus multæ emanabant familiæ: Ioſeph autem de Tribu ac ſtirpe Dauid cum Beata Virgine ſponſa ſua erat. Vtrumque autem neceſſariũ erat ad aſcendendum in Bethlehẽ; ſi enim ſolum de domo & Tribu Dauid eſſent, poterant non aſcendere in Bethlehem; nam erant multæ aliæ ciuitates Iudæ Tribus. at quia & de Tribu & ſtirpe Dauid erant, idcirco aſcẽdunt in Bethlehem, quæ erat ciuitas Dauid.

ANNOTATIO IIII.

Domus & familiam & tribũ ſignificat.

DOmus in Scriptura aliquando familiam, aliquando Tribum ſignificat, idque fuit cauſa, cur Euangeliſta vtrumque coniungeret, ne dum domũ ſolum diceret, Tribum ſolam ſignificare uideretur. Domus autẽ Dauid accipitur pro Tribu Iuda, in qua erat regnum quod à Dauid ortum habuit. Ita Hieronymus interpretatur illud Iſai. 7. Audite domus Dauid, id eſt, Tribus Regia. & paulo ſuperius: Nunciauerũt domui Dauid. Eadẽ eſt ſignificatio illius Pſal. 121. Sedes ſuper domum Dauid. Illi enim iudices, qui ſedebant in Hieruſalẽ, erant de Tribu Iuda. Vt igitur cauſa explicaretur, cur in Bethlehem aſcendiſſet Ioſeph, dictum eſt eum non eſſe ſolum de Iuda, ſed etiam de ſtirpe Dauid, qui erat de Bethlehem.

Iſai. 7.

Vt profiteretur cum Maria deſponſata ſibi vxore prægnante.

COMMENTARIA.

CAuſa cur aſcenderet, communis fuit cum alijs, nempe ut profiteretur, ſeu deſcriberetur cũ deſponſata ſibi uxore, quę tũc quãdo aſcendebat, erat grauida. Meminit Euangeliſta eam eſſe tunc grauidam, ut cõnecteret hiſtoriã partus.

Sin-

Singuli autem tam viri, quam fœminæ deſcribebantur. Nomen vero Vxoris non aufert Virginitatem, ſed verum Matrimoniũ ſignificat. Clare ex his verbis deducitur, B. Virginem eiuſdem familiæ fuiſſe, cuius & Ioſeph.

ANNOTATIO V.

Viri & vxores deſcribebantur. QVIdam recentiores, viros ſolos, & hos nõ omnes, ſed qui erãt patres familias, deſcriptos exiſtimãt. Iuxta horũ autẽ ſententiã nõ poteſt reddi ratio, & cauſa, cur B. Virgo, & præcipue grauida cũ Ioſeph aſcenderit, ſi edictũ deſcriptionis eã nõ arctabat. Veritas tamẽ eſt, tã viros, quã fœminas deſcriptos fuiſſe; ideoq; B. Virginẽ aſcendiſſe cum Ioſeph. Illud autem (cum Maria deſponſata ſibi vxore prægnãte,) quidam connectunt cũ verbo præcedenti (aſcendit.) Quidã alij, ꝙ probabilius eſt, cũ verbo (profiteretur) Illud vero (cũ deſponſata ſibi vxore prægnãte) non facit ſenſum, fuiſſe prægnantẽ, quãdo deſpõſata eſt, ſed prius deſponſatã, tẽpore autẽ, quando profitebantur, fuiſſe prægnantem, vt in Commentario expoſitum eſt.

Factum eſt autem, cum eſſent ibi, impleti ſunt dies vt pareret.

COMMENTARIA.

NOn caſu, ſed diuina prouidentia factũ eſt, ut cũ in Bethlehẽ eſſent, tẽpus pariẽdi impleretur vt ſupra diximus. Illud aũt verbũ Euangeliſtæ (cũ ibi eſſent) indicat nõ ſtatim, aut eo die, quo peruenit, ſed dum ibi aliquot diebus morarentur, peperiſſe. An autẽ B. Virgo diẽ, & horam partus præſciſſet, certum omnino non eſt: probabiliter tamẽ, & rationabiliter creditur; vt enim non ignara myſterij ad viſitandam Eliſabeth à Spiritu sãcto ducta eſt, ſic quę futura erant in Bethlehem, eodem ſpiritu præſciens, eò uenit.

ANNOTATIO VI.

Vterus Virginis nullo modo grauis, aut moleſtus ei fuit. VVlgo creditur B. Virgo aſino vecta id tamen incertum eſt, nec auctoritate vlla probatur. hoc autem conſtat, vterum ei grauem, aut moleſtum non fuiſſe, ſicut ſolet cæteris mulierib. eſſe, vt recte annotauit Aug. ſerm. 11. de Natali Domini: Cum eſſet, inquit, grauida ſalubri leuitate gaudebat; lumen enim, quod intra ſe habebat, pondus habere non poterat. Hæc illæ. Quin potius ab illo, quem portabat, portabatur. Quãuis igitur à Nazareth in Bethlehem iter eſſet quatuor fere dierum, & ipſa proxima partui, potuit facile pedes iter conficere, ſicut confecit, quãdo viſitauit Beatam Eliſabeth. Improbabile tamen non eſt, aſino vectam eſſe, nec id paupertati ejus repugnat; parum enim ad diuitias facit aſellus, quo etiam vectam fuiſſe in Aegyptum, credibile eſt. Vtrumque tamen affirmare certo non poſſumus.

Et peperit filium ſuum primogenitũ.

COMMENTARIA.

IMpleto igitur tempore filiũ ſuũ peperit, qui recte ſuus dicitur, quem nõ ex Ioſeph, ſed ex ſola ſua ſubſtantia ſine viri commiſtione cõceperat. Appellatur autem Primogenitus, non quod poſt eum alium peperit. (vt impius Heluidius affirmabat) ſed quod ante eũ, neminẽ alium peperit, vt ſupra annotauimus contra Hæreticos perpetuæ Virginitatis aduerſarios. Vt enim Chriſtus ratione diuinitatis Vnigenitus, & Primogenitus dicitur Patris, vt conſtat ex Ioanne cap. 1. & Paulo ad Hebr. 1. ita etiam ratione humanitatis Vnigenitus, & Primogenitus appellatur Matris. De quibus duobus nominibus plura diximus in Commentarijs in Ioannẽ in illud (quaſi vnigeniti à Patre.)

ANNOTATIO VII.

Quõ Deipara filiũ peperit. ADuertendum eſt, verbum pariendi ſignificat, B. Virginem, quamuis integritate ſeruata, per genitalia tamen emiſiſſe filium, ſicut cæteras mulieres; aliter enim non diceretur peperiſſe. Quod Hieron. cõfirmat libro aduerſus Heluidium, idque Hilarius lib. 2. de Trinit. ſignificauit, dicẽs, Chriſtum humani partus lege prolatum; quod intellige quantum ad egreſſionem per genitalia, non quantum ad aperitionem. Qui enim in vulua fœminæ carnem ſume-

re,

re, & in ea nouem menſes coaleſcere dignatus eſt, per genitalia eius naſci non abhorruit, quod Eccleſia confitetur, dicens: Beata cœli nuncio, Fœcunda ſancto ſpiritu, Deſideratus Gentibus, Cuius per aluum fuſus eſt. Conſtat ergo errasse eos, qui per latus B. Virginis Chriſtũ de utero egreſſum eſſe fabulati ſunt, vt refert Damaſcen. lib. 4. c. 15. de qua re ſupra etiam diximus. Aduerte etiam Cyrillum lib. de recta fide, dubitationé mouere, quomodo vnigenitus Dei filius dicatur Primogenitus. Reſpondet, ratione humanitatis dici primogenitũ ſic enim eſt factus in multis fratribus; multos enim habuit eiuſdem naturæ participes. noſtram enim naturam ſuſcepit. Hæc autem reſponſio non euacuat difficultatem: nam Chriſtus dicitur hoc in loco Primogenitus reſpectu Beatę Virginis, quæ non peperit alium, nec fideles naſcimur de ea. Præterea etiam ratione diuinitatis dicitur Primogenitus, ut cõſtat ex Paulo ad Hebr. Legitima ergo reſpõſio eſt, dici Primogenitum, quia ante eum nemo alius genitus eſt; non autem quod poſt eum alij nati ſint, vt in Commentario diximus. Verba porro Cyrilli ſunt hæc: Vnum & ſolum peperit filiũ ſuum primogenitum, cum non pepererit ſecundum poſt illum, ſed manſerit Virgo. Nominatus eſt primogenitus Vnigenitus Dei Verbum; nam particeps fuit carnis, & ſanguinis, & ſocietaté nobiſcum habuit; ſicque factus eſt in multis fratribus primogenitus, & nihilominus adoratur, tum à nobis, tum à ſupernis ſpiritibus.

Quare Primogenitus dicatur.

Et pannis eum inuoluit.

COMMENTARIA.

PRæparauerat Beata Virgo faſcias, quibus ſolét infantes recenter nati inuolui, ut filio nato id officium exhiberet, non quòd eo indigeret, ut cæteri infantes indigét, qui ne eorum membra enormiter diffluant, panno obligãtur; ſed qui veritatem carnis noſtræ aſſumpſerat, verum ſe eſſe hominem demõſtrare volebat. non autem ſericos aut pretioſos pannos fuiſſe exiſtimare debemus, ſed uiles, quales pauperi conueniebant; non tamen ſordidos, ſed puros, ac mũdos, quales præſtare matris puritatem, & diligentiã decebat. Is ergo, qui nos à peccatorum vinculis ſoluere veniebat, eaque in ſe punienda accipiebat, vt id ſignificaret, faſcijs conſtringi dignatus eſt, ut recte Greg. Nyſſenus Oratione de Natiuitate Domini, & Ambroſius annotarũt.

ANNOTATIO VIII.

PAnnis inuoluit.) Græce ad verbum (infaſciauit) Prætermiſit Euangeliſta miniſteria quædam præcedentia, contentus ea inſinuaſſe: nam cum Chriſtus in utero matris ſanctiſſime coaluerit ad modum communem hominum, nempe cohærens matri, & per neruum vmbilicarem ſanguinis nutrimentum accipiens, ut Annotatione ſequenti dicemus, neceſſaria fuit nerui huius præciſio: præterea cum in vtero eſſet membranis obtectus, vt cæteri infantes, opus erat lotione, poſt quas actiones inuolutus eſt pannis. Solent hæc obſtetrices præſtare: cum autem nulla ibi fuerit, B. Virginem exhibuiſſe hæc omnia miniſteria credendum eſt; non enim probo quod quidam recentiores affirmant, népe Angelorum miniſterium in his interfuiſſe, eademq; opera ablutum eſſe corpuſculum Chriſti. potius manibus puriſſimis B. Virginis ea ſunt tribuenda. Chriſtus ergo ſine opera matris egreſſus eſt, ſeparat⁹ ab utero, illa integra permanente; nato uero, vmbilicaris abſciſſus eſt neruus, & ablutus ille eſt à Beata Virgine, & poſtea pannis inuolutus.

Referuntur alia obſequia infanti præſtita antequã pãnis inuolueretur.

Et reclinauit eum in præſepio.

COMMENTARIA.

BEata Virgo infanté recés natũ & faſcijs inuolutũ loco cunarũ, pręſepio, quo pabulũ beſtiarũ reponi ſolet, reclinauit. Latét in hoc diuina myſteria, multaq; præſepiũ hoc indicat. Primo quidé abiectiſſimũ ſtatũ, ĩ qué propter peccatũ homo deciderat; cũ.n. in honore eſſet creatus, peccando cõparatus eſt iumẽtis inſipiẽtib⁹, & ſimilis fact⁹ eſt illis. Secũdo, admirãdã humilitaté

Quatuor myſteria in Chriſti præſepio ſubindicata.

Chriſti naſcentis, per quam iacentem mundũ erigere veniebat. Tertio infantem ipſum futurum cibũ, & pabulum, quo homo ſimilis irrationalib. effectus, mortuuſq; peccato, ſpiritum, & vitam cœleſtium adipiſceretur. Quarto, gentium conuerſionem; quæ maxime per Idololatriam beſtiarum conditioni proximæ erant, de quibus inquit Paul. 1. Corinth. 12. Cum gentes eſſetis, ad ſimulachra muta prout ducebamini euntes.

ANNOTATIO IX.

Deipara ſine dolore peperit, nec obſtetrice indiguit.

EX hoc præcedenti miniſterio per B. Virginem exhibito, nẽpe q̃ pannis inuoluit infantẽ, & quod ĩ prẹſepio reclinauit, adiunctis ẽt illis, quẹ in Annotatione octaua diximus, non leue ſumitur argumentum, B. Virginem ſine dolore peperiſſe; talia namque aliter præſtare non potuiſſet, q̃ in ijs, quæ cũ dolore pariunt, experientia docet, in quibus ea munera exhibẽt obſtetrices, quarũ nullã in hoc interfuiſſe partu Euãgeliſta verbis enarratis ſatis aperte indicauit, cui Hieronymus adhærens aduerſus Heluidiũ ĩquit: Nulla ibi obſtetrix, nulla muliercularũ ſedulitas interceſſit, ipſa pannis inuoluit infantẽ, ipſa mater, & obſtetrix fuit. Cypran. ẽt Orat. de Natiu. Chriſti: Panniculi, inquit, pro purpura, pro byſſo in ornatu Regio laciniæ congeruntur, genitrix eſt, & obſtetrix, & deuotam dilectæ ſoboli exhibet clientelã, attrectat, amplectitur iungit oſcula, porrigit mammam, totũ negotium plenum gaudio, nullus dolor, nulla naturæ contumelia in puerperio. Hæc Cyprianus, qui poſt miniſteria enarrata adiunxit, nullus dolor, nulla naturæ contumelia, quaſi diceret, quæ talia potuit prẹſtare, abſque dubio, ſine dolore, imò cum gaudio magno peperit. & in Oratione eadem paulo inferius reddens rationem, inquit: Quoniã ſine tormento peperit, quæ in conceptione caruit voluptate. quod ẽt Aug. ſerm. 14. de Natiuitate confirmans in perſona B. Virginis, inquit: Nec in conceptione inuenta ſum ſine pudore, nec in parturitione inuenta ſum cum dolore. Damaſc. ẽt lib. 2. de Fide, c. 15. ſic ait: Quam voluptas non anteiuit, nec dolor partus ſecutus eſt. Quo ſpectat illud Prophetæ Iſa. 14. Antequam parturiret, peperit. & illud: Antequam pariẽdi tempus veniſſet, effugit, ac maſculum peperit. Hæc Damaſcenus. Greg. etiam Nyſſenus Orat. de Nati. Chriſti: Ad mulierem, inquit, prima uox edita eſt, nũc ad Virginem ſermo fit; illa in dolores in partu tolerandos propter peccatum cõdemnata eſt, in hac per gaudiũ eijcitur dolor; in illa dolores partũ præceſſerunt in hac vero gaudium partui obſtetricauit. Hæc Greg. Ex his habes B. Virginẽ, non ſolum ſine dolore vllo, immo cum ſummo gaudio peperiſſe, nec illa lege comprehenſam fuiſſe contra mulierem lata. In dolore paries: quæ eas ſolas complectebatur, quæ de viro concepturæ erant: non autem Virginem, quæ de Spiritu ſancto conceperat. Vt autẽ hoc perfectius explicetur, attende, ex cauſa duplici dolorem in partu procedere. Vna eſt auulſio infantis, à vulua matris, cui per umblicarem neruum, & ſecũdas ei velut inſertus, & infixus eſt. Altera eſt apertio vuluæ, & membrorum genitalium, per quæ egreditur infans. Quod ad hanc cauſam poſteriorem ſpectat, nullus inde dolor prouenire potuit, quia B. Virgo abſque ulla ruptura, integritate ſeruata peperit, vt dicemus inferius, quando illud explicabimus (omne primogenitum aperiens vuluam ſanctũ Domino uocabitur.) Quod uero ad priorem cauſam attinet, fuit quidem Chriſtus in utero ſicut cæteri infantes, matris vuluæ cohærens: aliter enim nõ potuiſſet de matris ſanguinibus ali, qui namque de ſanguinibus illius ſecundũ carnem cõceptus erat, eiſdem nutriebatur, & augebatur, vnde debuit matri cohærere. quod Hilar. lib. 2. de Trinit. conuenienti uocabulo explicuit: Inenarrabilis, inquit, à Deo originis unus Vnigenitus Deus in corpuſculi humani formam ſanctæ Virginis utero inſertus accreſcit. Hæc Hilar. Perpẽde uerbum: Inſertum enim utero Virginis accreuiſſe corpuſculum Chriſti dicit; quãdo ergo natus eſt auelli debuit: ſed hæc auulſio nullum intulit B. Virgini matri dolorẽ

Vnde part⁹ dolores proueniant.

quia

quia virtute Chriſti naſcẽtis id factum eſt, quod Cyprianus egregia ſimilitudi ne annotauit Orat. de Natiu. Chri. Vltro, inquit, maturus ab arbore baiula fructus elapſus eſt, nec oportuit vellicari quod ſponte prodibat. Hæc Cyprianus. Hoc idem Dauid in perſona Chri-

Pſal. 21 ſti loquens prædixit: Tu, inquit, es, qui extraxiſti me de uentre. Singulare hoc eſt Chriſto, ut diuina uirtute extrahatur, & auellatur à uentre, ſeu vtero matris, quia ſine ullo dolore, vt fructus maturus ab arbore ſpõte ſe ſeparans, ſegregatus eſt; noluit enim, qui ſine carnali delectatione adhæſerat Matri, cum dolore ſeparari ab ea; ut enim pulchre, & uere dixit Leo ſerm. 2. de Natiu. nõ hic cogitetur parientis conditio, ſed naſcẽtis arbitrium, qui ſic homo natus eſt, ut uolebat, & poterat. Hæc Leo De hac inhæſione, & euulſione locutus eſt Tertullia. lib. de carne Chriſti, cuius uerba ſunt: Accipe, inquit, Dauid Domino Patri eloquentem, Quia tu es, qui auulſiſti me ab utero matris meæ. auulſiſti, inquit, ex utero. quid auellitur niſi ꝙ inhęret, quod infixũ, innexũ eſt ei, à quo ut auferatur auellitur? ſi non adhæſit utero, quomodo auulſus eſt? ſi adhæſit, qui auulſus eſt, quomodo adhęſiſſet, niſi dũ ex utero eſt, per illum neruum umbilicarem quaſi folliculi ſui traducem annexus origini vuluæ? etiam cum quid extraneum extraneo adglutinatur, ita concarnatur, & conuiſceratur cum eo, cui adglutinatur, ut cum auellitur, rapiat ſecum ex corpore aliquid à quo auellitur, quaſi ſequelam quandam corruptæ unitatis. Hæc Tertullianus. Ex quibus ne inferas auulſionem hanc dolorem intuliſſe, quaſi violentam (nam Tertul. ibi agebat contra hæreticos, qui negabant Chriſtum natum de Virgine, aut aliquid ab ea ſumpſiſſe, contra quos vehementer inſurgit, vnionem, & connexionem Chriſti cum Matre deducendo ex auulſione, quam Dauid cõfitetur; per eam enim probat de Virgine natum eſſe, & de ea carnem ſumpſiſſe) idcirco acrius loquitur de auulſione, quaſi violenter ſit facta. at uero non ita auulſus eſt Chriſtus, ut carnem matris ſecũ auelleret, aut dolorẽ incuteret, uti diximus. Cætera autem, quæ de inhæſione per neruum vmbilicarem, & ſeparationem dicit, uera ſunt. Conſtat igitur Virginẽ in partu nullum paſſam fuiſſe dolorem.

ANNOTATIO X.

SVnt non nulla aduertẽda. Primo quidem, Chriſtum natum eſſe in ſtabulo, poſtea uero in præſepio, quod in eodem ſtabulo erat, reclinatum. Eſt autẽ ſtabulum locus beſtiarum, in quem B. Virgo, & Ioſeph, excluſi à diuerſorio, ſe receperant; hoc enim uocabulo vtũtur Latini Patres. Cypria. in Oratio. de Natiu. Domini: Nulla, inquit, domus ambitio, niſi reclinatorium in ſtabulo, Mater in fœno, Filius in præſepio. Aug. etiam ſerm. 2. de Epiphania: Abſcondebatur, inquit, in ſtabulo, & agnoſcebatur in cœlo, ut agnitus in cœlo, manifeſtaretur in ſtabulo. Quod autem Latini Patres ſtabulum dixere, Græci diſtinctius loquentes affirmarunt ſpelũcam; immo quidam illorum excauatam in petra dixerunt. Inter hos eſt Iuſtinus in Dialogo cum Tryphone, ubi dicit Ioſephum cum non haberet in uico locum, in quo diuerſaretur, in ſpelunca diuerſatum eſſe. Addit autem Iuſtinus hanc ſpeluncam prædictã fuiſſe Iſa. 33. Ille, inquit, in excelſis habitabit, munimenta ſaxorum ſublimitas eius erit. Quem locum Septuaginta ſic legunt: Hic in excelſæ petræ fortis ſpelunca habitabit. Epiphanius etiam hæreſi 51. ſic inquit: Lucas dicit faſcijs inuolutum eſſe puerum recens natum, & iacuiſſe in pręſepi, & in ſpelunca, eo quod non eſſet locus in diuerſorio. Grego. Nyſſenus Orat. de Natiuitate Domini: Quid, inquit, ſibi vult, quod Dominus in ſpelunca diuerſatur? quod in ſpelunca decumbit? cum ſpelũcam uideris, in qua naſcitur Dominus, ſubterraneam, ac lucis expertem hominum cogita uitam, in qua verſatur is, qui illuceſcit, & apparet ijs, qui in tenebris, & in umbra mortis ſedent. Hæc Grego. Theodoretus etiam lib. 8. de curan. Græc. affecti. ſic inquit: Tophaceũ ſpecum vident in quo præſepe, in quo pauperculam Virginem, in quo tenui faſcia obuolutum infantem ipſo in præſepis ſinu humiliter reclinatum. Hi omnes Doctores ſtabulum ſpeluncam fuiſſe affirmant in petra, ſeu topho excıſam

De ſpelũca et præſepio.

Iſaia 33

in qua erat præſepe, ubi natus, & reclinatus eſt Dominus.

Spelūca non extra, ſed intra Bethlehem erat.

Secundo aduertēdum eſt, eundem Iuſtinum in eodem dialogo affirmaſſe ſpeluncam hanc non fuiſſe intra Bethlehem, ſed prope: quoniam, inquit, Ioſeph non habebat in loco illo, ubi diuerſaretur, in ſpeluncam quandam, quæ uico propinqua erat, diuerſatus eſt: ibi cum eſſet, Maria Chriſtum peperit, eumque in præſepio collocauit. Hæc Iuſtinus. Quam ſententiā ſecuti ſunt nonnulli recentiores, idque probant: tum quia ſi intra urbem locus ille fuiſſet, non potuiſſent Magi Chriſtum adorare, quin ab omnib⁹ ciuibus viſi fuiſsēt, nec potuiſſet Herodem id latere: tum quia non potuiſſent etiam Paſtores, qua nocte Chriſtus natus eſt, in media vrbe locum inuenire propheticis, & Euangelicis verbis, quæ Chriſtum in Bethlehem natum aperte ſignificant. at qui natus eſt prope vrbem, non dicitur proprie in vrbe natus. Idcirco verior eſt ſententia communis, nempe ſtabulum, in quo natus eſt Chriſtus, intra Bethlehem fuiſſe, nec argumenta in cōtrarium efficacia ſunt. Ad primū enim reſpondemus, non ſatisfieri difficultati per hoc, quod ſtabulum erat extra Bethlehem; nam cum aduentus Magorum fuiſſet celeberrimus, haud dubiū, quin multis notus ſit locus, in quem peruenerunt; diuina tamen prouidentia factum eſt, ut Herodem lateret, deceptum forſan ſpe reditus eorum, ut ex ipſius uerbis deducitur. Ite, & cum inueneritis, renunciate mihi. Quidam recentiores exiſtimant Magos non inueniſſe Chriſtum in ſtabulo, ſed in domo quadam, quia dictum eſt Matth. 2. Intrantes domum inuenerunt puerum. id quod docuit etiam Epiphanius Hereſi 51. ubi affirmat poſt duos annos à Natiuitate adueniſſe Magos, & inueniſſe Chriſtum in domo, non in ſtabulo, at hoc non eſt præſentis inſtituti; pertinet enim ad locum Matthæi, id tamen certum eſt, argumentum non habere robur, nam domum appellat habitationē quācumque. Antiqui autem Patres ſenſerunt Magos inueniſſe Chriſtum in ſtabulo, Iuſtinus. n. ipſe in ſpelunca Chriſtum à Magis adoratum aſſerit. idemq; Gregorius Nyſſenus loco citato. Auguſtinus etiam ſermone 1. de Epiphania dicit, Magos Chriſtum in præſepio poſitum vidiſſe. Illud autem de paſtoribus nullius eſt momenti; Angelico. n. ductu inuenerūt Chriſtum, ut infra dicemus.

Tertio, aduertendum eſt, quoſdam recētiores affirmare, ſtabulum hoc ſeparatum locum fuiſſe à diuerſorio, neſcio qua ratione ductos, cum multo ueriſimilius ſit, ad diuerſorium pertinuiſſe, tanquam ad locum, in quo animalia eorum, qui hoſpitio recipiebantur, manebāt, ſicut fieri uidemus nūc in hoſpitijs.

Aduertendum eſt quarto, tunc temporis in ſtabulo bouem, & aſinum fuiſſe, ut ueteres Patres ſenſerunt. ita enim affirmarunt Origenes homelia 13. Ambroſius hoc in loco, & Gregorius Nyſſenus Oratione de Natiuitate Chriſti, cum alijs, qui omnes impletam prophetiam illam aſſerunt Abacuc 3. ubi iuxta 70. legitur (In medio duorum animalium cognoſceris) quod Vulgatus ait (In medio annorum uiuifica illud) fuit autem in medio animalium cognitus à Paſtoribus, qui poſitum in præſepio agnouerunt, & adorauerunt, quo facto, indicatum eſt myſteriū futuræ per Chriſtum unionis in Eccleſiam vnam, populi Iudaici ſignificati per bouem, & populi Gentium ſignificati per aſinum. Quæ duo animalia pręfati Doctores p Iſaiam prædicta eſſe affirmant Cap. 1. Cognouit, inquit, bos poſſeſſorem ſuū, & aſinus præſepe Domini ſui; Iſrael autem me non cognouit, & populus non intellexit. Bos enim, & aſinus hi Chriſtum Deum, & dominum omniū, cuius omnia ſunt, agnouerunt, dum à præſepi receſſerūt, dantes locum infanti, Iudæi autem tam mirabili paſtorum, & Magorum aduentu moniti non intellexerūt. Non eſt autem exiſtimandum, bouem, & aſinū fuiſſe ipſius Ioſeph, & Beatæ Virginis, qui pauperes erāt, ſed eorum, qui illuc conuenerant, ut deſcriberentur iuxta edictum Imperatoris, quamuis enim illud quidam affirmēt, tamen nullo firmo argumento probatur.

Aderant bos, & aſinus.

Iſai. 1.

Quare in præſepio Dominus reclinari uoluerit.

Poſtremo, aduertendum eſt, Athanaſium in illud Matthæi 21. Ite in Caſtellum, quod contra uos eſt, cauſam tradere, cur Dominus in præſepe ſit reclinatus,

tus, cuius in Commentario inter alias meminimus. ſic enim inquit: Fortaſſe ob iſtum pullum Ieſus in præſepio recli natus fuit, alioquin veriſimile non eſt, Ioſephum virum nobilem, de ſtirpe Regia oriundum, qui filius Dauidis ap pellatus eſt, locum in diuerſorio, aut alibi manſionem obtinere non potuiſ- ſe. An diuinæ diſpenſationis erat, quod tunc agebatur? Hæc Athanaſius. Gre- gorius autem libro 7. Moralium. capi- te 4. cur Dominus in præſepio reclina- tus fuerit, duas attulit cauſas, cuius uer ba ſic habent: Quia per Prophetam di- citur: Omnis caro fœnum, vniuerſita- tis conditor ex noſtra ſubſtantia car- nem ſumens, fœnum fieri voluit, ne no ſtra in perpetuum caro fœnum remane ret. Hanc ergo herbam onager inuenit, cum Gentilis populus gratiam diuinæ incarnationis accepit, tūc bos vacuum præſepe non habuit, cum plebi Iudai- cę eius carnem expectanti lex exhibuit, quem diu expectatum prophetauit, vn- de, & natus Dominus in præſepi poni- tur, ut uidelicet ſignificaretur, quia ſan cta animalia, quæ ieiuna diu apud le- gem inuenta ſunt, incarnationis eius fœno ſatiarentur. Præſepe enim natus impleuit, qui cibum ſemetipſum menti bus mortalium præbuit, dicens: Qui co medit carnem meam, & bibit ſangui- nem meum in me manet, & ego in eo. Hæc Gregorius, exponens illud Iob 6. Nunquid rugiet onager, cum habebit herbam; aut muget bos cum ante præſe pe plenum ſteterit.

Quia non erat ei locus in diuerſorio.

COMMENTARIA.

CAuſa, cur Beata Virgo ad ſta- bulum duceretur, fuit, quia in hoſpitio locum manſionis non in- uenit; multitudo enim, eorum, qui erant ex ſemine Dauid tunc cau- ſa deſcriptionis cōueniens, & loci, ſiue ciuitatis Bethlehem anguſtia, & Beatæ Virginis paupertas non habentis hoſpitij pretium, quod ſi milibus temporibus earum, & ma- gnum eſſe ſolet, cauſę fuerunt, cur in ſtabulum receſſerit, diuina præ- cipue prouidentia id diſponente, vt myſterium ſignificaretur, cuius paulo ſuperius meminimus, & in ſequenti annotatione etiam plura dicemus.

ANNOTATIO XI.

QVidam recentiores intepretantur, fuiſſe quidem locum in diuerſo- rio, in quo manere poſſet Beata Virgo, ſed non commodum ad partum; meo tamen iudicio, hi à verborum Euange- liſtę proprietate, & à ueritate recedunt; abſolute enim dicitur: Quia non erat ei locus in diuerſorio. Quid autem diuer- ſorium hoc in loco ſignificet, quod Græce κατάλυμα dicitur, adhuc recen- tiores requirunt. quorum quidam do- mum propriam Ioſeph, & Beatæ Virgi nis, quam in Bethlehem poſſidebant, in terpretantur, cum & uerbum Gręcum, non ſolum pro hoſpitio publico, ſed etiam pro quacumque habitatione acci pi ſoleat. Hæc tamen interpretatio ad- uerſatur tum communi Patrum ſenten tiæ, qui diuerſorium commune hoſpi- tium, quo ſolebant viatores diuertere, interpretantur; tum etiam ipſi Euange- liſtæ, qui ſi propriam illorum domum ſignificaret, non adferebat conuenien- tem rationem, cur in præſepe diuertiſ- ſent: nam ſi non fuit eis locus propriæ domus, cur non ad hoſpitium commu- ne diuerterunt? Voluit ergo ſignificare Euangeliſta illos, domo propria cum caruiſſent, ad commune hoſpitium re- curriſſe, in quo locum non habentes, in ſtabulum diuerterunt. Et hic eſt ſenſus legitimus verborum. Cur autem non diuerterint in alicuius ſibi noti atq; cō ſanguinei priuatam domum, cauſa fuit, aut quia forſan locum nō inuenerunt, cum omnia occupata eſſent, aut quia præ modeſtia id non tentarunt.

Diuerſorij quid ſignificet.

Quod autem ad myſterium ſpectat, factum hoc duo ſignificat. Vnū Iudæo- rum incredulitatem, qui Chriſtum non receperunt, de qua dictum eſt Ioan. 1. In propria venit, & ſui eum non recepe rūt. Ioan. 5. Ego ueni in nomine Patris mei, & non accepiſtis me. hoc eſt, locū non inueniſſe in diuerſorio, erat enim populus ille diuerſorium, quia primo Deus in eo habitabat per fidē, & cultū verum, eratq; Populus Dei peculiaris:

Gētium conuerſio, & Iudæorū repulſa ſubindicatur.

ad quem Chriſtus miſſus non inuenit fidem; nec enim ille ei credidit. Vnde conſequẽter alterum ſignificat, ſcilicet illius populi repulſam: nam abiecto populo incredulo, ad præſepe Gentium ſe conuertit, quæ eum receperunt. de qua re dictum eſt Pſal. 17. Eripies me de contradictionibus populi, & conſtitues me in caput Gentium. Matth. 21. Auferetur à vobis regnum Dei, & dabitur genti facienti fructus eius. & Matt. 23. Ecce relinquetur vobis domus veſtra deſerta. & Actuum Apoſt. 13. Vobis oportebat primum loqui verbum Dei; ſed quoniã repellitis illud, & indignos vos iudicatis æternæ vitæ, ecce cõuertimur ad Gentes. Sunt huiuſmodi multa loca.

Pſal. 17

Et Paſtores erant in regione eadem vigilantes.

COMMENTARIA.

STatim ac natus eſt Chriſtus, voluit hominibus innoteſcere, tũ vt ſalutem hominum, quã operari venerat, inciperet eis impartiri; ea enim in eius fide, & agnitione poſita eſt. Ioan. 17. Hæc eſt uita æterna, vt cognoſcant te Deum verum, & quẽ miſiſti Ieſum Chriſtũ: tum ut ſuæ natiuitatis, quæ humilis, & nimium latens erat, teſtes aliquot haberet. Nõ autẽ plurimis apparuit, ne eius notitia perueniret ad Herodẽ, qui illum ad interficiendũ quæſiturus erat. Nec etiã ſe omnibꝰ manifeſtauit, ne mors eius, per quã ſaluare venerat, impediretur. Hos igitur teſtes, & primos fideles Chriſti Lucas deſcribit: Erant, inquit, in illa regione Bethlehemitica, paſtores quidã vigilantes; erat enim nocturnum tempus, quando ſolẽt paſtores inuigilare ſuper greges, ne eos lupi deuorent, aut latrones deprædentur.

ANNOTATIO XII.

Quo loco paſtores vigilarent.

MVlta exemplaria Græca habent ἀγραυλοῦντες, quod idem ſignificat, ac Latine, in agro ſtabulantes, ſeu ſub dio cubantes, ac pernoctantes, vt facere nunc etiã ſolent paſtores in regionibus calidis, aut temperatis: noſter uero Interpres vertit, vigilantes, aut quia ſenſum reſpexit, aut quia aliter legit, nẽpe γρηγοροῦντες, id eſt, vigilantes. locus autẽ ubi hi paſtores vigilabãt, ſecundũ S. Hieronymũ erat iuxta turrim quãdã inter Bethlehẽ, & Hieruſalẽ, ſitã nõ procul à Bethlehẽ, dictã Eder, vbi Iacob reuerſus à Meſapotamia pauit pecora ſua. de qua turri fit mentio Geneſ. 35. ſuit enim extructa turris in loco paſcuoſiſſimo, vt eſſet domiciliũ gregis, in quod ſe reciperent paſtores contra cœli iniurias, & tempeſtates, ex qua re nomẽ inuenit: nã Eder, gregẽ aut collectionem pecorum ſignificat. Verba Hieronymi in traditionibus Hebraicis ſunt hæc; explicãs enim locũ Geneſ. 31. (Profectus eſt Iſrael, & extẽdit tabernaculũ ſuum trans turrim Eder) inquit: Hunc locum Hebræi eſſe volunt; ubi poſtea tẽplum ædificatum eſt, & turrim Eder turrim gregis ſignificare; hoc eſt, congregationis, & cætus, quod & Micheas teſtatur dicẽs: Et tu turris gregis nebuloſa filia Sion; illoque tẽpore Iacob trans locum ubi tẽplum ædificatum eſt, habuiſſe tentoria. ſed ſi ſequamur ordinem viæ paſtorũ, iuxta Bethlehẽ locus eſt, ubi uel Angelorũ grex in ortu Domini cecinit, uel Iacob pecora ſua pauit, loco nomen imponens, uel quod uerius eſt, quodam uaticinio futurum iã tunc myſteriũ mõſtrabatur. Hæc Hieronymus. Idẽ etiam in Epitaphio Paulæ ad Euſtochiũ ſic inquit: Haud procul inde deſcẽdit ad turrim Eder, id eſt, gregis, iuxta quã pauit Iacob greges ſuos, & Paſtores nocte uigilantes audire meruerunt: Gloria in excelſis Deo, & ſuper terram pax hominibus bonæ uoluntatis. Hæc ibi. Hinc manifeſtũ eſt, cur dictũ ſit in regione eadẽ.

Gen. 35.

Et cuſtodientes vigilias noctis ſuper gregem ſuum.

COMMENTARIA.

VIgilabant ſeu in agro erant, quatuor noctis vigilias in ordine ſuo agentes; diuiſa.n.erat nox in quatuor vigilias ſeu cuſtodias, quarũ ſingulæ ternas horas habebãt, nocte in duodecim horas diuiſa: vicariã igitur hi paſtores cuſtodiam

diam agebant, quibuſdam alternatim vigilantibus, & quieſcentibus, vt grex perfectius cuſtodiretur, ſi enim omnes ſimul vigilaſſent, facile vigiliæ longitudine laſſati dormitaſſent, & obdormiſſent.

ANNOTATIO. CXIII.

De paſtorum uigilijs, & qua ratione fuerint probatiſſimi Dominicæ Natiuitatis teſtes.

GRæce eſt eadem etymologia verbi, ac ſi Latine diceremus, cuſtodientes cuſtodias noctis, aut excubantes excubias noctis. Interpres vigilias vertit, quas Græci cuſtodias appellant, ſenſum potius quam uerbum ſequens. Auctor ſcholaſticæ hiſtoriæ ſcribit morem fuiſſe antiquis, in vtroque ſolſtitio vigilias noctis cuſtodire ob Solis venerationem, eumque morem ad Iudæos perueniſſe, hoc tamen nullo firmo nititur fundaméto. potius credendum eſt à militari diſciplina id promanaſſe; diuiſa enim erat nox apud milites in quatuor interualla, ut qui tota nocte vigilare nõ poterant, quarta vigilarent parte, eſſentque ſemper qui per quaterna noctis interualla alijs ſomno, aut labore depreſſis, integri ſuccederent. quod igitur milites propter hoſtes facere ſolebant, id paſtores propter beſtias, aut fures erga ſuos greges fecerunt. Eſt autem tam in hac, quam in præcedenti ſententia Euangeliſtæ artificium. Cum enim paſtores teſtes eſſent Natiuitatis Chriſti, eorum teſtimonium fide dignũ deſcriptis circunſtantijs oſtendit. Primo quidem plures dicit, ne vnius tantum teſtimonium quiſpiam inualidum eſſe opponeret. Secundo, vigilantes, & cuſtodientes vigilias, ne fuiſſe ſomnium ullus putaret. Tertio, Paſtores, quibus ineſt ſimplicitas, & à dolis, & figmentis abſunt, ne quis malitiæ, & mendacio illorum id tribueret. Quarto in eadem regione, & prope Bethlehem eos eſſe narrat, de longinquo enim facilius error euadere poteſt; proximis, autem, & vicinis res notior eſſe ſolet. & rurſus ipſi noti erant omnibus. Ignotos enim, & remore agentes allegare in teſtimonium non ita firmam fidem facit. Demum nocturno tempore proprium deſeruiſſe gregem, & ad infantem confluxiſſe rei veritatem commendat.

ANNOTATIO CXIIII.

Quas ob cauſas Domin⁹ noluerit primis Iudæorũ ſed paſtorib⁹ ſuã Natiuitatẽ nũciari.

NOn immerito dubitabit quiſpiam, cur Dominus non Scribis, aut Phariſæi, aliiſve nobilioris conditionis hominibus ſuam Natiuitatem anunciari uoluit, ſed paſtoribus. Multas cauſas ſacri Doctores huius rei reddũt, quarum nonnullas producam, hoc vno ſuppoſito. Primam cauſam omnium, fuiſſe liberam, ac ſpontaneam Dei uolũtatem, quia ſic ei placitum eſt, potuiſſet quidem eligere quoſcumque uoluiſſet, & eos ſua ope, & virtute traxiſſe ad ſe, ſicut traxit Paſtores; noluit autem quia ſic placitum eſt ante eum, nemini enim debet, & quos uocat, ex gratia, & miſericordia uocat. Matth. 11. Abſcondiſti hæc à ſapientibus, & prudentibus, & reuelaſti ea paruulis. ita Pater, quoniam ſic placitum fuit ante te. Sunt autem quædam cauſæ inferiores, & congruentiæ, cur paſtores elegerit. Quarum quatuor colligit Euthymius. Prima eſt ob eorum ſimplicitatem: eſt enim genus hoc hominum ſimplex, ſine uerſutia, & dolo, facilioreſque ad fidem. eſt autem cum ſimplicibus ſermocinatio eius. Hæc cauſa aſſignata fuit à Cypriano ſer. de Nat. Dom. vbi ſic habet: Electa adeſt perſonarum humilium ſimplicitas, ut poneretur regula, & indiſſolubilis daretur forma, quod non niſi pauperibus ſpiritu Chriſti pateret humanitas, nec ſuperbos ad intuitum ſui poſſit admittere ueritas. Et in eodem ſerm. paulo inferius: Paſtorũ, inquit, innocentia, & ſimplicitas electa eſt, ut laus Chriſti perficeretur. quin piſcatores, & paſtores ſequentibus ſpiritibus confunderent Oratores, & à pauperibus, & humilibus prædicatio paupertatis haberet initium. Hęc etiam eſt Ambroſij ſerm. 13. ubi ſic inquit: Non mirãdum eſt, ſi Chriſti gratiam ante ſcire meruerit innocentia, quam poteſtas, & prius cognoſcere ueritatem ſimplex ruſticatio, quã ſuperba dominatio; quod enim cognouerunt paſtores, Principes cognoſcere nequiuerunt. Hæc Ambroſius. Eadem cauſa eſt Auguſt. ſerm. 2. de Epiph. Præualet, inquit, imperitia in ruſticitate Paſtorum. Secunda cauſa Euthymij eſt, quia veterem illum viuendi modum Patriarcharũ, qui Deo dilecti

fuerunt, apprehenderant: quam cauſam Cyprianus docuit orat. de Nat. Dom. Huiuſmodi, inquit, officium ab initio auctoritatem obtinuit, & Abel paſtor munera de gregibus ouiũ obtulit, quæ in eo, quod cęlitus inflãmari viſa ſunt, quod grata eſſent Deo, cunctis innotuit. Paſtores Abraham, Iſaac, & Iacob, Viri Deo familiares: Paſtores Patriarchę duodecim; Paſtor ipſe Moyſes, qui in Eremi receſſu dum ſequitur pecudes, in rubo conſpicit Deum, & poteſtate ſignorum collocata, populi recipit principatũ. Heliſæus de aratro Propheta conſtituitur. Dauid de poſt fœtantes accipitur, & in Regni ſolio collocatur. Hæc Cyprianus. Tertia cauſa Euthymij eſt ob ſignificationem; Chriſtus enim Paſtor erat Populorum. ſic enim Ioan. 10. ipſe pronunciauit: Ego ſum Paſtor bonus. & de eo dicit Petrus 1. Epiſt. cap. 2. Conuerſi eſtis nunc ad paſtorem, & Epiſcopum animarũ ueſtrarum. quod multo ante per Ezechielem prædictum erat, qui cap. 34. inquit: Suſcitabo ſuper eos Paſtorem vnum, qui paſcat eos. Recte ergo Paſtor paſtoribus primo apparet. Hæc ratio fuit etiam Sedulij ſic canentis: Tunc prius ignaris Paſtoribus ille Creator emicuit, quia paſtor erat. hanc etiam canit Eccleſia in hymno Natalis Domini: Angeli, inquit, canunt Deo, palamque fit Paſtoribus Paſtor creator omnium. Quarta cauſa Euthymij eſt ad ſignificandum, Paſtoribus rationalium ouium diuina myſteria primũ ante alios reuelari; per illos enim populi doctrinam recipiunt, iuxta illud Epheſ. 4. Dedit alios Paſtores, & Doctores ad conſummationem Sanctorum in opus miniſterij, in ædificationem corporis Chriſti, & in Eccleſia ſua primo loco Apoſtolos inſtituit, quos miſit in mundum prędicare Euangelium, quos eidem Eccleſiæ contulit Paſtores præeſſe. Quam cauſam adducit Orig. hom. 12. in Lucam. Notat autẽ Ambroſ. ſerm. 13. quo pacto paſtores iugiter cuſtodiæ ouium inuigilantes ab Angelis non deſeruntur; vt hinc Epiſcopi diſcant inuigilare ſuper homines ſibi commiſſos. Quinta huius rei cauſa aſſignatur ab Auctore librorum de mirabilibus Scripturæ, qui Auguſtino tribuútur, li. 3. c. 2. nẽpe cũ Chriſtus agnus eſſet, in mundi ſalutem offerendus, de quo Ioan. 1. dictum eſt: Ecce agnus Dei, ecce qui tollit peccata Mundi; conuenienter Paſtoribus primus apparet. Vtramq; iſte Auctor cauſam connectit, nempe hanc, & tertiam ſuperius dictã; erat enim Chriſtus Agnus, & Paſtor, idcirco & paſtoribus, ut Agnus appareret, & ut Paſtor apud greges.

Quare inter Iudæos paſtoribus, inter gentes uero Regibus primum Chriſtus annunciatur.

Ex hac autem reſponſione oritur dubium, cur ex Iudæis paſtoribus, ex Gentibus autem, Regibus apparuerit. hi quidem ſapiẽtes, nobiles, & diuites; illi uero indocti, ignobiles, & pauperes fuere. Reſpondeo his primitijs Iudæorum, & gentium indicatum eſſe, quales futuri erant illi, qui credituri erant Chriſto, & eius Euangelio; nam inter Iudæos ſapientes, & principes, ac Phariſæi, Iudæorumque primi increduli fuerunt, & obcæcati ſunt; minores vero, & pauperes ac indocti illuminati ſunt: ita ipſi Iudæorum primi confeſſi ſunt Ioan. 7. nunquid, inquiunt, ex Principibus aliquis credidit in eum, aut ex Phariſæis? ſed turba hæc, quæ non nouit legem? & Chriſtus ipſe hoc ſignificans dixit, Ioan. 9. in iudicium ego in hunc mundum ueni, ut qui nõ uident, uideant, & qui uident cæci fiant. & Math. 11. Abſcondiſti hæc à ſapientibus, & prudentibus, & reuelaſti ea paruulis. quod Luc. 14. in parabola illa ſignificauit; excuſantibus enim ſe quo minus ad nuptias uenirent illi, qui inuitati erant, nimirum Iudæorum primi, dicitur: Exi in plateas, & uicos Ciuitatis, & pauperes, ac debiles, & cæcos, & claudos introduc huc. ut igitur qualis futura erat meſſis Iudæorum in Euangelio indicaretur, præmittuntur ſimiles primitię; at vero ex Gentibus non minores tãtum, ſed etiam Reges, & Princeps, nobiles, & ſapientes conuertendi erant: idcirco tales eliguntur primitiæ. de qua conuerſione prædictum eſt Iſai. 60. Ambulabunt gentes in lumine tuo, & Reges in ſplendore ortus tui. & poſt pauca: Tũc videbis, & afflues, & mirabitur, & dilatabitur cor tuum, quando conuerſa fuerit ad te multitudo maris, fortitudo Gẽtium uenerit, tibi, inundatio Camelorum operiet te.

Et

Et ecce Angelus Domini ſtetit iuxta illos.

COMMENTARIA.

DVm vigilarent, & noctis vigilias cuſtodirent, ſubito, & improuiſo Angel⁹ Dñi viſibilis apparuit prope illos aſtãs. particula (ecce) rẽ ſubitã, & inopinatã indicat; nihil enim minus illi expectabant, aut cogitabãt, quã reuelationẽ aduẽtus Chriſti. Fuit autem Angelus hic Gabriel, qui Zachariæ, & B. Virgini apparuerat, cuiq; huius myſterij cura demandata erat.

ANNOTATIO XV.

Cũ vulgata legẽdũ eſt aſtitit.

VErbum Græcum ἐπέστη, quidam vertũt ſuperaſtitit, quaſi Angelus de cęlo ſuperuenerit, & ſupra paſtores ſublimis cõſtiterit. Ambroſius legit ſtetit ante illos. Noſter vero vulgatus Interpres vertit, aſtitit iuxta illos: nã præpoſitio Græca ἐπὶ, omnes eas habet ſignificationes, ut ſupra, ante ac (iuxta) & videtur accommodatior lectio: nam allocutus eſt Angelus paſtores, ſicut homo hominem alloquitur, idcirco prope illos aſtitiſſe recte dicitur, vt propinquitas indicetur, quam non ſignificat præpoſitio (ſuper,) nec (ante.) Accedat his, Angelum ea propinquitate ſignificaſſe Chriſtum natum prope eſſe; erat enim in Bethlehem. Solent autem Angeli, quæ verbis ſignificant, geſtu, & habitu exteriori etiam indicare. Quis autem hic Angelus fuerit, Cyprianus expreſſe tradit, Gabrielem fuiſſe; nam in orat. de Natiu. Dom. loquens de paſtoribus, ſic inquit: Veniunt in Bethlehem quam prædixit Gabriel, inuenitur Emmanuel. idem inſinuat Ambroſius; quãuis alicui contrarius uideatur. nam ſic inquit: Angelus Mariam, Angelus Ioſeph, Angelus Paſtores edocet, non ſatis eſt ſemel miſſum eſſe; duobus enim, & tribus teſtibus ſtat omne uerbũ. Hęc Ambroſius. In eo, quod dicit, non ſemel miſſum, indicat eundem eſſe Angelum, qui miſſus eſt B. Virgini, Ioſeph, & paſtoribus. Illum autem eſſe Gabrielem nemo dubitat; quin etiam teſte Auguſtino ſerm. 14. de Natiu. Dom. Miſſus etiam eſt Ioſeph, ut annunciaret cõceptũ eſſe de Spiritu ſancto, quẽ B. Virgo geſtabat in utero. Obijcit aliquis, verba ſequentia indicare non fuiſſe eũdẽ; inquit enim: In ore duorũ, uel trium ſtat omne uerbũ. Reſpondeo hoc ipſum indicare vnũ, & eundẽ Angelũ: nã uidetur Ambroſius imitari voluiſſe verba Pauli 2. Corint. 13. vbi de ſe ipſo loquens, inquit: Tertio uenio ad uos, in ore duorũ, vel triũ ſtat omne verbũ. nõ quod alius ipſe eſſet à ſe ipſo, ſed aduẽtus ſuos plures vocat teſtes. ita Ambroſius tres vnius Angeli aduentus, tres appellat teſtes, ſeu tria teſtimonia. Videri etiam alicui Chryſoſtomus poſſet contrarius Cypriano: nã ſerm. ij. in Ioan. ſic habet. Paſtoribus Angeli; Ciuibus paſtores; Mariæ, & Eliſabeth Gabriel; his qui in templo erant, Anna, & Simeon annunciauerunt. Hæc Chryſoſtomus. quæ non ſunt contraria: nã paſtoribus Gabriel primus, poſtea vero alij etiam Angeli apparuerunt; Chryſoſtomus autem non de priori, ſed de poſteriori locutus eſt apparitione.

Gabriel fuit, qui paſtoribus apparuit.

Quare paſtoribus Angel⁹, Magis vero ſtella apparuerit

Occurrit autẽ hoc in loco dubitatio, quã Greg. hom. 10. in Euang. proponit, vbi ſic habet. quærendũ nobis eſt, quid nã ſit, ꝙ Redẽptore nato Paſtoribus in Iudæa Angelus apparuerit? atq; ad adorandũ húc ab Oriẽte Magos nõ Angelus, ſed ſtella perduxit? Quia uidelicet Iudæ s tãquã ratione utentibus rationale animal, id eſt, Angelus prædicare debuit: Gentibus vero quia ratione vti neſciebant, ad cognoſcendũ Dñm nõ per vocẽ, ſe p ſigna perducuntur. Vnde etiã p Paulũ dicitur. Prophetiæ fidelibus datæ ſunt, nõ infidelibus; ſigna autẽ infidelibus, non fidelibus. Hæc Gregor. in cuius ſententiæ declarationem adnotandum eſt, appellaſſe Angelos animalia rationalia, non quod vellet affirmare eſſe eos corporeos, & diſcurſiuos. uti nos, ſed quod ſint ſubſtantiæ uiuentes, & intellectuales, quamuis nonnulli antiqui Patres eos eſſe corporeos exiſtimauerint; de qua re non eſt inſtituti præſentis agere. Huic rationi, & cauſæ Gregorij adiũgere poſſumus aliã, nempe ſolitum eſſe Deum hominum moribus, & conſuetudinibus ſe in operibus gratiæ accommodare, & per ea, in quibus quiſque uerſatur, operari diuina.

Erant

Erant autem Magi dediti Aſtrologię,& curſuum cęleſtium obſeruatores; Angelorum autem nulla erat apud eos cognitio; idcirco per ea, quę eis nota erant,& quibus ipſi fidem adhibebant, illis reuelat myſteria, quamuis non ſine illuſtratione Spiritus ſancti interius operantis: At Iudæis Angelorum apparitiones erant frequentes,& ipſi eorum notitiam ex Scriptura habebant; idcirco hos per Angelos alloquitur. Præterea poſt peccatum gentibus magiſterum creaturarum relictum eſt,ut per ea, quæ uidentur,inuiſibilia Dei ſcrutarentur.& maxime per cęleſtia corpora,quę enarrant gloriam Dei ſuper cæteras creaturas. Iudæis vero per Angelos lex data eſt;propterea hos,& illos docet nunc,iuxta vtrorumque magiſterium.

Et claritas Dei circumfulſit illos.

COMMENTARIA.

APparuit Angelus ſplendenti, & fulgenti corpore, omniq; ex parte paſtores ſplendor circumdedit,qui & noctis tenebras diſcutiebat,& Angelo apud eos, quibus Saluatoris annũciabatur aduẽtus, fidẽ conciliabat,ac naſcentis Chriſti maieſtatem,& diuinitatem indicabat: idcirco claritas dicitur Dei, vtpote quæ erat argumentum, Angelum à Deo miſſum,& natum infantem Deum eſſe.circum circa autem lumen effunditur, & Paſtores circũfulſiſſe dicitur,quia etſi in humana figura Angelus apparebat: natura tamen eius excellentior, & ſuper humana erat.

ANNOTATIO CXVI.

Quid Angeli claritas ſignificauerit.

CLaritas Græce δόξα multipliciter accipitur,& aliquãdo ab Interprete noſtro verti ſolet gloria.Ioan. 8.Ego non quæro gloriam meam; aliquando, Maieſtas,Luc.9. Viderũt maieſtatẽ eius. aliquando claritas. Ioan. 17. Clarifica me pater claritate,quam habui.hoc autem in loco accipitur pro ſplendore,ſeu fulgore; idcirco recte uertit claritatem. eſtque idem ſenſus cum illo Act.9.Circumfulſit eum lux de cœlo. Eſt autem adnotandum illud,quod obſeruauit Beda; nunquam in ueteri teſtamento legi Angelum apparuiſſe fulgẽtẽ, uti nũc, & recte quidem; exorto enim iam Sole iuſtitiæ Chriſto, Angeli tamquam ſolares radij lucidi, & fulgentes apparent.

Et timuerunt timore magno.

COMMENTARIA.

ANgeli maieſtas timorẽ paſtoribus incuſſit,ſubitus,& inſolitus eius aſpectus illum auxit; ideo timore magno timuiſſe dicuntur. Hebraiſmus eſt frequens(timore magno timuerunt)pro eo, quod eſt vehementer timuerunt. Nõ fuit autem timor hic alicuius mali, ſed humanæ infirmitatis, in quam per peccatum incidimus. Diximus plura de hoc timore ſupra,cum de Zacharia locuti ſumus.

Et dixit illis Angel⁹: Nolite timere.

COMMENTARIA.

PEculiare eſt Angelo lucis timorem incuſſum repellere,& cõſolari uerbis eos, quos ſuo aſpectu terruit; eo maxime quia læta, & ſalutifera nunciare ueniebat. Nõ fuit autem verbum hoc Angeli ſolum ſignificatiuum, ſed etiã efficax; nã verbo ſignificauit paſtoribus,ut timorem deponerent,& ipſius efficacia verbi, quia Nuncius Dei erat, operatus eſt,& effecit, vt timorem abijcerent. Ac ſicut præſentia ſua timorem incuſſit, ita verbo eundem timorem remouit. Merito autem timor hic à Paſtorũ cordibus eſt expulſus,ut tranquillo animo myſterium annunciandum facilius perciperẽt;ut enim aqua turbata imperfecte figuras obiectas recipit, ſic & animus paſſionib. agitatus,ſpiritualia, ac cęleſtia minus apprehendit.

Ecce enim euãgelizo uobis gaudium magnum, quod erit omni populo.

COMMENTARIA.

QVatuor cauſas Angelus reddit,quare paſtores timere nõ debeant; idq; particula illa (enim)quæ cauſalis eſt,indicat. Prima eſt,quod gaudium magnum nũciaturus

ciaturus ueniat. Secunda quod nō priuatum, ſed publicum gaudium ſit: erit, inquit, gaudium omni populo. Tertia, quod hoc gaudium non alijs, ſed ipſis annunciat: uobis, inquit, euangelizo; quod quidem ſingularis, & magni beneficij erat, eo maxime cum illi eſſent paſtores; & in populo, cui gaudium commune erat, relicti eſſent nobilioris conditionis multi, quibus non erat tale nuncium factum. Quarta eſt præſentia gaudij: ecce, inquit, quaſi diceret: Adeſt iam cauſa gaudij, & lętitiæ. Gaudium autem magnum uocat Nuncium, quod gaudij magni materiā præbiturum erat. Vſus eſt autem uerbo, Euangelizandi, quod bona nunciare ſignificat, ut re ipſa, & uerbo læta nunciaret, & Euangelium iam Chriſti quodammodo initiaret. Per populum autem, Iudaicum intelligit, qui eum venturū ſperabat, & cui Chriſtus ipſe ſuā præſentiam corporalem exhibuit, prædicauit, & miracula fecit. iuxta illud Matth. 15. Non ſū miſſus, niſi ad oues, quæ perierant Domus Iſrael, & Rom. 15. Chriſtus miniſter fuit circumciſionis.

ANNOTATO XVII.

An populi nomine Iudæos tantum, uel et Gētes intellexerit.

THeopylactus, & Beda populum nō ſolum Iudæorum, ſed etiā Gētiū intelligūt, eo quod Chriſtus maius gaudium Gētibus credentibus, quā Iudæis non credentibus attulerit, & re ipſa ita eſt. Nā Chriſtus Iudæis, & gentibus ſalutem contulit, & in ipſo omnes etiam gentes benedicendæ erāt: tamen hoc in loco populum Iudaicum intelligit, tum vt Angelus paſtorum intelligentiæ ſe accommodaret; tum quia de corporali Chriſti præſentia loquebatur; quæ Iſraelitico populo exhibenda tunc annunciabatur, tunc etiam quia gētium ſalus, & ad Euāgeliū vocatio ad populi Iſraelitici gaudium pertinebat. iuxta illud *Iſai 60.* Iſai. 60. Videbis, & afflues, mirabitur, & dilatabitur cor tuum, quando conuerſa fuerit ad te multitudo Maris, fortitudo gentium uenerit tibi. abſque dubio loquitur Iſaias de Eccleſia, quæ primum fuit collecta ex Iudæis, cui inſerta eſt gentium credentium multitudo. Quod ſi obijcias, non totum populum Iudæorum gauiſum eſſe aduentu Saluatoris. Reſpondeo nec etiam omnes gentes, quibus prædicatum eſt Euangeliū Chriſti, eſſe lætatas, ſed dictum eſt gaudium futurum toti populo ex parte rei ipſius, quia cauſa, & materia, gaudij ſufficientiſſima miniſtrata eſt. licet non omnes ob eorum infidelitatē gauiſi ſint, ſicut etiam Chriſtus dicitur Saluator omniū, quia omnibus propoſitus eſt in ſalutē.

Quia natus eſt uobis hodie Saluator.

COMMENTARIA.

Quatuor rationes gaudij paſtorib⁹ indicantur.

MVltas huius gaudij magni cauſas Angelus adfert. Prima eſt natiuitas Saluatoris, quia inquit natus eſt Saluator; nihil lætius eſſe poteſt, quam nuntium ſalutis, & Saluatoris aduentus: eo præcipuè tempore, quo inimicis maxime inſæuiunt, ac deprædantur, & quo infirmitates undique graſſantur, ac quo extrema imminēt pericula. Is enim ſtatus erat Iudæorū, quātum ad ſpiritualia, quando Chriſtus aduenit. Altera cauſa gaudij eſt, utilitas propria, natus inquit eſt uobis, id eſt, pro ueſtra ſalute: aliorum quidem ſalute, & bono gaudere ſolemus, at quando ad nos etiam ipſos ſalus, & bonum perueniunt, uehementius lætamur, quamuis autem illud (uobis) Iudæos ſignificet; tamē maiorem habet uim erga ipſos paſtores, quibus primis nunciabatur Saluatoris aduentus. Tertia cauſa gaudij eſt naturæ humanæ exaltatio; quia natus inquit eſt; hoc enim uerbo natura Saluatoris, in qua ueniebat, indicatur, quaſi diceret, Natus eſt homo, & eiuſdem naturæ uobiſcum factus eſt, quaſi Angelus diceret, natura humana ueſtra ſuper noſtrā ſublimata eſt; non enim Angelos ſed ſemen Abrahæ apprehendit. Tanto igitur honore, & exaltatione maxime uobis ò paſtores

ſtores

ſtores gaudendum eſt. Quarta gau dij eſt cauſa, temporis breuitas. hodie inquit natus eſt, non multũ temporis eſt tranſactum, recens eſt natiuitas; hoc enim eodem die natus eſt. Nouitas quidem rei gaudium auget, eo maxime, quod ſi Angelus diceret, modo natus eſt, & modo vobis innoteſcere vult, à uobiſque agnoſci, & videri cupit, moras ueſtræ ſalutis non ſuſtinet. hoc profecto amoris ardentiſſimi erga uos magnũ eſt argumẽtum, & cauſa, ut sũmopere gaudeatis, efficaciſſima.

Qui eſt Chriſtus Dominus.

COMMENTARIA.

NE qualemcumque Saluatorẽ Paſtores intelligerent; nã & Ioſue ſaluator Populi, fuit, exponit eſſe illum uerum, & perfectum, qui Chriſtus, & Meſſias promiſſus & expectatus eſt, quem Dominum appellat, ut non hominem purum, ſed Deum etiam ſignificet; quem enim Angelus abſolute Dominum prædicat, ſine dubio Deus eſt, qui & hominum, & Angelorum Dominus appellatur. & hæc eſt quinta cauſa gaudij magni, quaſi diceret. En promiſſiones, quæ tanto tẽpore deſideratæ, & expectatę fuerant, adimpletæ ſunt; & quod Patriarchis, & Propheris reuelatum eſt futurũ quodq; tantopere uidere deſiderarũt, iam adeſt; hoc profecto magnæ lætitiæ materia, & cauſa eſt.

In Ciuitate Dauid.

COMMENTARIA.

COnnectitur hoc cũ uerbo (Natus eſt) natus, inquit, eſt Chriſtus in Bethlehem, quę Ciuitas Dauid dicitur, ut paulo ſuperius explicuimus. Locum Natiuitatis diligẽter Angelus notauit, propter ueritatem prophetiæ Micheæ 5. cuius meminit Matthæus c. 2. ut uerũ eſſe Chriſtũ, ac Meſſiã eũ, quẽ natũ annunciabat, oſtẽderet, cũq; poſſet nomine proprio Bethlehem ſignificare, Ciuitatem Dauid appellauit, ut diſtinctius indicaret eum eſſe de genere Dauid, & ſtirpe regia, ac impletum eſſe in illo, ꝙ ipſi Dauid erat ante promiſſum. Pſalm. 131. de fructu uentris tui ponam ſuper ſedem tuam. Atque hæc eſt ſexta cauſa gaudij, nempe non procul à paſtoribus Chriſtum natum eſſe, ut facile, & cito eum uidere poſſẽt. Sicque Angelus fidem dictis ſuis cũciliat; non enim quæ ſunt remotiſſima, ad quæ aditus difficillimus eſt, narrat, ſed quę prope, & breuiſſime eorum ueritas ſenſibus parere põt.

Et hoc uobis ſignum: Inuenietis infantem pannis inuolutum, & poſitum in præſepio.

COMMENTARIA.

SIgnum, quo Paſtores natũ Chriſtum agnoſcant, & diſcernant, exhibet: inuenietis, inquit, Infantẽ, quaſi diceret, quem Infantem inuenietis inuolutum pannis, & in præſepio poſitum, ipſe eſt Chriſtus Dominus, hoc ſigno eum agnoſcetis. Nec tamen ſignũ agnitionis, & diſcretiõis hoc eſt, ſed ſimul argumẽtum, quo Angelus ſe uera narrare comprobat; quaſi diceret, hoc erit uobis argumentum me uera dicere quod quãdo uos peruenietis in Bethlehem, inuenietis Infantem inuolutum pannis, & poſitum in pręſepio. Simile quoddam argumẽtũ, & ſignum dedit Samuel Sauli, dictorum ſuorum ueritatẽ cõfirmãs 1. Regum 2. cum abieris, inquit, hodie à me, inuenies duos uiros iuxta ſepulchrũ Rachel in finib. Beniamin in Meridie, dicẽtq; tibi, inuẽtæ ſunt aſinæ, ad quas ieras perquirendas; ſcire enim Paſtores ituros eſſe ad uidẽdum, & eos inuẽturos eſſe locum, & quando ad locum peruenissent, tunc Chriſtum pãnis inuolutum, & in Præſepio poſitum eſſe, humanam ſupra cognitionẽ erat. 1. Reg. 2

Erat

Erat igitur hoc ſignũ, ſimulq; argumẽtũ quoddã. Notãda eſt Angeli ſapiẽtia, ne paupertas Infantis repẽte à paſtoribus viſa, eos à tãti myſterij fide retineret, aut auerteret; in ſignũ, & argumentũ eã ꝓponit, vt nõ ſolũ agnita nõ minuat fidẽ, ſed potius confirmet, & augeat.

ANNOTATIO XVIII.

De ſignis cognitionis, & probationis.

IN Scriptura, quantũ ad præſens pertinet inſtitutũ, Signũ duplex legimus, vnũ eſt cognitionis, ſeu diſtinctionis. Alterum eſt probationis: illo utimur ad rẽ diſcernendã, & agnoſcendã. hoc ad ijs, quæ dicta ſunt, aſſentiendũ, & credẽdũ. de priori dicitur Matth. 24. ꝙ ſignũ aduentus tui, & conſummationis ſæculi. Matt. 26. qui tradidit eum, dedit eis ſignũ. de poſteriori Luc. ij. tentãtes ſignũ de cęlo quærebant ab eo. Io. 4. niſi ſigna videritis, nõ creditis. Miracula enim, q̃bus homo inducitur ad fidẽ, ſigna dicũtur; quaſi argumenta quædã probantia veritatẽ. Eſt igitur difficultas, utro modo ſignũ hoc ab Angelo datũ accipi debeat. nam per hoc, ꝙ inueniretur Infans pãnis inuolutus, & in præſepio poſitus; non videtur probari poſſe eũ, qui natus erat, eſſe Chriſtũ Dominum, ſed ex illo potius uideri potuiſſet contrariũ, cũ pãni illi, & pręſepe non potentiã Chriſti, & diuinitatẽ, ſed tantũ infirmitatẽ humanæ naturæ declarent. Duæ ſunt igitur opiniones Interpretũ. Quidã ſignũ diſtinctionis, & agnitionis intelligunt, non autem probationis. quæ opinio eſt Bedæ in præſenti, vbi ſic dicit. Notãdũ ſolertius, ꝙ ſignũ nati Saluatoris datur, non Tyrio exceptum oſtro, ſed pannis ſqualentibus inuolutum; nõ in ornatis auro ſtratorijs, ſed in præſepibus inueniendum. Huic uidetur adhæſiſſe Bernar. ſerm. 4. de Natiu. Dom. vbi inquit, neque enim ſine certi narratione myſterij pannis Saluator obuoluitur, & ponitur in præſepio, quando id manifeſte in ſignum nobis commendatur ab Angelo, hoc inquit, uobis ſignum: inuenietis Infantem pannis inuolutum. in ſignum poſiti ſunt panni tui Domine Ieſu, ſed in ſignum, cui à multis uſque hodie contradicitur. multi quippe uocati, ſed non multi electi, ideo nec ſignati. Agnoſco certe, agnoſco Ieſum magnũ ſordidis opertum ueſtibus, dum altercaretur cum Diabolo. Hæc Bernardus.

Vtro modo ſignũ Angeli ĩtelligẽdũ ſit.

Quidam alij ſignum modo poſteriori interpretantur, quaſi hoc argumento vſus ſit Angelus in confirmatione ſuorum dictorum; ita ſenſit Euthymius, qui hæc exponens uerba, ita dixit: erit ſignum hoc vobis argumentum, quod vera dicam. qua autem ratione pannis inuolutum, & in præſepio poſitum eſſe argumentum ſit, quod uera ſint, quæ Angelus dixerit, non explicat Euthymius: tamen Cyprianus in ſerm. de Natiuit. Chriſti breuiſſimis verbis id nobis expoſuit, inquit enim, hunc in cunabulis adorauerunt Paſtores, & paruulum confitentes Deum ſimpliciter argumento, ſi in ſpiritu, & ueritate, quem adorauerunt, nouerunt: fuerat quidem miraculum, quod apertis cęlis lux fulgoris inſolita nocte ſuper eos fulſerat, quod auditi Angeli, & conſpecti, quod ab ipſis fuerant edocti, & inſtructi paſtores. Hæc Cyprianus. ubi inter miracula narrat, quod Angelus prænunciauit paſtoribus, quæ futura illis erant, nempe eos inuenturos eſſe Infantem pannis inuolutum, & in præſepio poſitum. Si igitur miraculum fuit, cõſtat ſecundum Cyprianum, ſignum hoc modo poſteriori accipi debere. Nos in Cõmentario vtramque coniunximus ſentẽtiam, interpretantes ſignum hoc fuiſſe diſtinctionis, ſeu agnitionis, ut per id paſtores Chriſtum natum agnoſcerent; ſimul etiam fuiſſe confirmationis, vt ſe vera dicere Angelus comprobaret, ea pręducendo, quę uẽtura erant, ut in Cõmentario explicuimus. Inquirunt hoc in loco quidã recentiores, qua ratione paſtores noſſe potuerunt præſepium, in quo Chriſtus poſitus erat; reſpondentque illud fuiſſe tunc tẽporis locum omnibus notiſſimum, vt vel ipſo nomine illud agnoſcerent. quæ reſponſio ſolido caret fundamẽto: nã uerba Angeli non aliud cõtinent, quã quod inuenirent in præſepio Infantẽ poſitũ; nemo autẽ pręſepij nomine illud, in quo Chriſtus erat poſitus, intelligere poſſet, niſi vnum tantũ eſſet in Bethlehẽ, quod affirma-

Qua ratione Paſtores Christi præſepe ĩuenerũt.

firmare vanum eſt, & omnino inuerisimile, aut niſi præſepe illud fuiſſet inſigne, & omnium primum, vt per quandam Antonomaſiam illo communi nomine ſignificaretur, quod quidem gratis affirmatur, immo veritati aduerſari videtur; nam erat locus paruus, & tunc temporis obſcuri nominis. in præſepia autem celebria ſolet multitudo animalium confluere, nec in talibus locus patuiſſet B. Virgini, quam (credibile eſt) in ſolitarium, & fere derelictum locum receſſiſſe. Dicendum ergo eſt, paſtores ab Angelo veritatem edoctos, ipſius inuiſibili ductu perueniſſe ad locum, & præſepe, in quo Chriſtus erat, & quo diuino agebantur ſpiritu, ut intelligerent, & crederent, eodem ducebantur, vt inuenirent. & hoc etiam ad miraculum ſigni ab Angelo dati pertinet. Hęc tradit Cyprianus in ſermone illo de Nat. Chri. vbi inter cętera ſic habet. Paſtores illi amplius mente, quam oculis carnalibus illuminati ad conſpiciendū Emmanuel feſtinant, & edocti intus inuiſibili magiſterio Spiritus ſancti, quē paruulum vident, confitentur immenſum, & pię ei deuotionis affectum præſentant. Hæc Cyprianus.

Et ſubito facta eſt cum angelo multitudo militæ cęliſtis laudãtium Deum, & dicentium.

COMMENTARIA.

CVm Angelo, qui paſtorib⁹ natum Chriſtum annunciauerat; ſignumque illis dederat, repente, & ex improuiſo adfuit multitudo Angelorū; vt enim inquit, Leo ſer. 9. de Natiu. Dom. Angeli prædicationi exultatio innumerabiliū iungitur Angelorū, ut excellentius fieret teſtimonium, cui militiæ cęleſtis multitudo concinet Angelorum tamque ille, quam hi Deū laudabant, & dicebant, quod ſequitur: conuenienter autem completo nūcio, & à paſtoribus percepto, multitudo Angelorum ſentitur; oportebat enim præcedere nunciū, & poſtea ueritatis annunciatæ teſtimonium conſequi. In hoc quod Euangeliſta dicit, facta eſt, ſeu adfuit multitudo cum Angelo, indicat apparuiſſe multos Angelos viſibiliter ſicut, & primus apparuerat; ſimul etiam & Angelum primum, & qui apparuerunt poſt eū, ceciniſſe Gloriam Deo, expreſſam ſequenti ſententia. Militiam autem cęleſtē appellat Angelos hoc in loco, cū potuiſſet dicere, Facta eſt multitudo Angelorum; tū quia illud plus maieſtatis habet, principatumq; nati Infantis etiam ſuper Angelos, explicat, tum quia aduentus Chriſti qualitatem ſignificat; venit enim aduerſum Diabolum bellum gerere, & fortem armatum fortior ipſe ſuperueniens vincere. Luc. 11. tū etiam quia Angelcrum multitudo maior, hoc adiecto militię verbo exprimebatur: tum demum quia non ex uno ordine, aut Hierarchia cęleſtium ſpirituum, ſed ex pluribus illa Angelorum multitudo conuenerat, ſicut in militia, & exercitu multi ordines ſunt. Perpende ergo teſtium Chriſti aduenientis multiplicationem: ſat erat paſtores fuiſſe admonitos ab vno Angelo, cum haberet glorię Dei ſymbolum: tamen ut illi magis in fide confirmarentur, & myſterij altitudo euidentior fieret, multitudo militiæ cœleſtis apparuit, ut quanto magis Diuinitas carne, pannis, & præſepio ſe in terra occultauerat, tanto euidentius cęleſtium teſtimonio illuſtraretur.

ANNOTATIO XIX.

EVthymius, & Beda de cœlo aduolaſſe illam Angelorum multitudinē poſt nuncium ab Angelo factum exiſtimant. Quidam recentiores ſimul cum Angelo aduenisse; non tamen agnitos fuiſſe à paſtoribus, niſi poſt nunciū acceptum putant. Vtrumq; probabile eſt: probabilius tamen eſt prius. Quidā etiā Angelorum hanc multitudinem nō viſam fuiſſe, ſed auditam tantum à paſtoribus opinantur; quidam alij etiā uiſam affir-

Vnde illa Angelorum multitudo, & à auditi tãtū uel etiã niſi ſint a paſtorib⁹.

affirmant, quod probabilius videtur; tũ quia verba Euangeliſtæ id indicant: dicitur enim multitudo facta cum Angelo, quia vna cum ipſo apparuit, hunc autem viſum fuiſſe certum eſt; tũ quia ueritas natiuitatis uiſibilis ea ratione magis ſignificabatur; tum etiam, quia multitudo illa, quæ maieſtatem naſcentis repræſentabat, & cætera, quæ diximus in Commentario, non exprimebantur, ſi tantum audita fuiſſet uox eorum. Aduerte autem militiam cęleſtem in Scriptura dupliciter accipi. Vno modo pro ſtellarum multitudine 4. Reg. 17. adorauerunt omnem militiam cœli. cap. 21 extruxit altaria omni militiæ cœli. Deuter. 17. adorantes Solem, & Lunam, & omnem militiam cœli. Altero modo ꝓ Angelorum vniuerſitate. Iſa. 40. educit in eo numero militiam cœlorum. ipſique Angeli milites Dei dicuntur. Iob. 25. nunquid eſt numerus militum eius? recte autem hæc duo, militiæ, ſeu exercitui comparantur propter tria: nam ſicut in exercitu eſt ordo, fortitudo, & maieſtas; ſic in Angelis eſt ordo, eſt fortitudo, eſt maieſtas. Similiter in aſtrorum multitudine admirandus eſt ordo motuum, & diſpoſitio, actionis virtus, & fortitudo, in quibus Dei maieſtas elucet, & repræſentatur; cęli enim enarrant gloriam Dei. De his tribus dicitur Cant. 6. Terribilis vt caſtrorum acies ordinata. verbum (ordinata) ordinem militiæ indicat; terribilitas, fortitudinem, & maieſtatem ſignificat, quæ maxime Angelorum militiæ inſunt, idcirco eorũ vniuerſitas, cęleſtis militia, ſeu exercitus, in Hebræo autem שבא dicitur, cuius magna pars paſtoribus reddit nati Chriſti teſtimonium, uocibus laudis, & lætitiæ.

Quare militia cœleſtis, Angeli dicãtur.

Gloria in altiſſimis Deo.

COMMENTARIA.

DVę ſunt partes hymni Angelorum, Deum laudantium. Primùm quidem Deum laudant, prædicantes gloriam, quam habet apud Angelos in cœlis: deinde laudant Deum, prædicantes pacẽ, quã fecit in terra cum hominibus vt ſignificent eundem eſſe Deum, qui in Altiſſimis glorificatur ab Angelis, & qui in terra pacem eſt operatus cum hominibꝰ ex ſuo beneplacito, ut qui prius erat in cœlis Deꝰ purus, nunc carne ſumpta, ſit & in terra Deꝰ, & homo. Prior ergo pars eſt, Gloria in Altiſſimis Deo. ſenſus eſt, nato Chriſto, in Altiſſimis eſt gloria Deo; Angeli enim in cœlis habitantes, Deum glorificãt, & ſummis encomijs laudant bonitatem, ſapientiam, potentiam, ac iuſtitia, ſeu ueritatem Dei, quas Chriſto nato manifeſtauit: glorioſe. n. in hoc opere magnificatus eſt. merito autem in cœlis Dei gloriã annunciant, & prædicãt Angeli, ne humilis Chriſti natiuitas, eius diuinitatis occultandæ occaſio eſſet Paſtoribꝰ. Angelos glorificare Deum nato Chriſto non alius eſt, quã Deum omni laude dignum ob hoc opꝰ cõfiteri, & uirtutes, quas in eo opere exhibuit, prædicare. Multitudo autem hæc Angelorum Deum laudat annunciando, & prædicando eius gloriam, quã habet in cęlis apud illic habitãtes, cuius gloriæ dignum fide teſtimonium perhibent ij ipſi, qui de Altiſſimis deſcendebant.

ANNOTATIO XX.

GRæce legitur ὑψίστοις, id eſt Altiſſimis, nempe Cęlis. Patres autem Latini multi legunt, in excelſis, quod idẽ eſt quantum ad ſenſum. ſic legunt Irenæ. lib. 3. c. 11. Ambroſ. ſer. 13. Hieron. Epiſt. ad Theodoram, in Epitaphio Lucinij, & Auguſt. lib. 2. de ſermone Domini in monte cap. 10. quos Eccleſia ſecuta canit in Miſſa, Gloria in excelſis Deo. Quod autem ad ſenſum ſpectat, illud aduertendum eſt, hoc Angelorum canticum eſſe laudem quandam, & encomium, Dei; hoc enim Euangeliſta teſtatur in præcedenti ſententia, idq; Patres cõmuniter docent; in primis Greg. Nazian. apolog. 1. de hoc enim cantico loquens, Angeli, inquit, cęleſtẽ primum, deinde terreſtrem laudẽ celebrãt. Iren. etiam libro 3. cap. 2. de eodẽ loquens, glorificauerunt, inquit, Deum, qui

Verba hæc ſunt canticũ laudis.

qui eſt factor ſupercæleſtium, & eorum quæ ſuper terram ſunt, & qui ſuo plaſmati, id eſt, hominibus ſalutem de cœlis miſit. Ambroſ. etiam ſermo 13. de hoc cantico inquit, digna plane, & iuſta ſententia, quæ in natiuitate Chriſti, & Deo honorem repræſentat in cęlis, & hominibus pacem præſentat in terris. His accedit Euthymius, qui verba eſſe laudis has Angelorum voces affirmat. Hinc ſequitur, non videri accommodatam Theophylacti ſententiā, affirmantis hoc canticū eſſe gratiarū actionis, quaſi Angeli gratias agāt Deo pro beneficio præſtito in natiuitate Chriſti longe enim aliud eſt gratias agere, & laudare: conſequitur etiam non eſſe ſupplendum verbum optandi, quaſi dictū eſſet, gloria ſit Deo; hoc enim eſt imprecari, non laudare: laudamus enim cum alterius virtutes, & glorioſa facta interiori, aut exteriori uerbo apud nos ipſos, aut apud alios prædicamus, nec differunt in hac parte laudare, & glorificare, niſi in eo, quod glorificatio egregiam, & inſignem quandam, ac præclaram laudem ſignificat; glorificamus enim eum, cuius egregia, & admiranda geſta notificamus, ſeu prædicamus. debet ergo non optandi, ſed indicādi uerbum ſuppleri, nempe, gloria eſt in Altiſſimis Deo. ſicut etiam in ſequēti ſententia ſimile ſupplendum eſt verbū, & in terra eſt pax hominibus. ſupereſt ergo examinare ſenſum huius ſententiæ, gloria eſt in Altiſſimis Deo. Primo quidem iuxta Irenæ. lib. 3. cap. 11. vt ex verbis ipſius paulo ante citatis apparet, ſenſus eſt: Glorificamus Deum, qui eſt Auctor ſupercęleſtium ſpirituum: tres enim videtur cauſas glorificationis huius interpretari, quæ toto hymno comprehenduntur, nimirum glorificamus Deum, quia fecit ſupercęleſtia, & quia fecit, quæ ſunt in terra, & quia ſalutem hominibus attulit. Secundo loco Ambroſius, ut ex eius etiam verbis allegatis deducitur, ſic intelligit, glorificamus Deum, qui eſt in Altiſſimis, & pacem annunciamus hominibus, qui ſunt in terra. Tertio Gregorius Nazian. paulo ante allegatus, obſcure quidem, tamen vere indicat expoſitionem, quam in Cōmentario amplexi ſumus; inquit

Examinatur ſēſus ſuperioris ſententia.

enim, primum cęleſtem, deinde terrenum laude celebrarūt. Hęc Gregorius. Conſideremus ergo quo modo Angeli terrenum laudarunt; eius nimirū opus annunciantes, & prædicantes in terra, inquint, pax eſt hominibus. laudare enim eſt inſigne opus, aut uirtutem alterius prædicare: eodem modo etiam laudarunt Deum cęleſtem, nempe gloriam quam in cęlis apud Angelos habet, manifeſtantes, & dicentes; Gloria eſt in Altiſſimis Deo, quaſi nato Chriſto Deum Angeli in Altiſſimis glorificant, & in terra homines bonæ voluntatis, pacem aſſequuntur. hoc eſt, laudare, & glorificare Deum. Cauſa autem glorificationis, & laudis Chriſtus natus eſt. ea. n. de cauſa in Natiuitate hanc laudem decantant, ut ſignificent propter eam laudari. Debet ergo referri laus hæc ad natiuitatem, ut ea ſit cauſa glorificationis huius, & laudis. Hic ſenſus Gregorij ſic explicatus nobis placet, & legitimus uidetur, ad quem idemmet Gregorius reſpiciēs in orat. de Natiu. Chriſti, ſic inquit: Lætentur cęli, & exultet terra, nimirum propter cęleſtem, deinde terreſtrem. Ex qua interpretatione conſequitur illud (in Altiſſimis) non eſſe coniungendum cum (Deo) ut quidam recentiores cōnectunt exponētes, gloria Deo, qui eſt in Altiſſimis, coniungendum eſt potius cum uerbo præcedenti, nempe in cęlis apud Angelos eſt gloria Deo. Sic enim reſpondet ſequenti, & in terra eſt pax hominibus. quem ſenſum ſecutus eſt Auguſti. lib. 2. de ſerm. Domi. in monte. cap. 10. Non eſt autem ſilentio, pręterundum, in Scriptura frequentem vſum eſſe huius vocabuli, Altiſſimi, ſeu Excelſi; Deum enim Altiſſimum, & in Altiſſimis habitare legimus, quod ideo factū eſt, ut a falſis dijs ſecerneretur. ſic enim dicitur Pſal. 112. Quis ſicut Deus noſter qui in altis habitat. quaſi dictū eſſet, non eſt alius verus Deus præter noſtrum, qui in Altiſſimis eſt. Pſal. 49. Redde Altiſſimo uota tua, nimirum uero Deo, non Idolis, & falſis dijs, qui in Altiſſimis non ſunt. Vſi autem ſunt Angeli hoc verbo, ut verum Deum Paſtoribus ſignificarent, & idololatriam per Chriſtum euertendā, & Deum

& Deum verum glorificandum eſſe, inſinuarent, uti factum eſt, & fiet.

Et in terra pax hominibus bonæ voluntatis.

COMMENTARIA.

ALtera hymni pars hęc eſt, laudant Angeli Deum, qui pacem in terra hominib⁹ fecerit. Pax inquiũt, eſt hominibus in terra, q̃a nempe, qui in cęlis glorificatur, in terra eſt, & factus terrenus. Pax autem eſt hominibus bonæ uoluntatis, id eſt, ex Dei beneplacito, ac gratuita eius voluntate, non ex eorum meritis. quod ad laudem, & commendationem maximam Dei pertinet, qui pro ſuo beneplacito, & bona, ac gratuita voluntate homines ſibi reconciliauit, & ex inimicis, & ſeruis, filijſq; iræ, amicos, filios, & Regni hæredes fecit per Chriſtum. Nec hac ſola pace contentus, duos etiã populos diuiſos, & disiunctos, Iudæorum, & Gentium, copulauit in unũ, & quæ eos diuidebant, euertit. Huius vtriuſq; pacis meminit Paulus Epheſ. 2. *Epheſ. 2.* Ipſe, inquit, eſt pax noſtra, qui fecit vtraq; vnum, & medium parietem maceriæ ſoluens, inimicitias in carne ſua: legem mandatorũ decretis euacuãs, ut duos condat in ſemetipſo, in vnum nouum hominẽ faciens pacem, vt reconciliaret ambos in uno corpore Deo, per Crucem interficiens inimicitias in ſemetipſo. Hæc Paulus. Nec adhuc in hac pace finem fecit, ſed etiã cũ Angelis ipſis, qui in cęlis ſunt, qui que à nobis peccatoribus diſſidebant, Dei partes ſequentes, pacificauit, nobiſque in ſocios, & charos protectores conuertit, eorumque ſedes commune nobis effecit, & in eorum conſortium ſempiternum perducet. de qua Pace idem Paulus Coloſſ. 1. *Coloſſ. 1* Complacuit, inquit, per eũ recõciliare omnia in ipſum, pacificans per ſanguinem Crucis eius, ſiue quæ in terris, ſiue quæ in cęlis ſunt. Hæc eſt pax, quam nato Chriſto Angeli canunt, & annunciant: & pro ea Deum laudẽt, qui pro ſuo beneplacito per Chriſtum eam fecit. Ne autem exiſtimes, Chriſto nato, ſtatim omnia hæc effecta fuiſſe; ſed pax prædicatur eo adueniente, qui pacis auctor, & effector erat.

ANNOTATIO XXI.

IN ſuperioris ſententiæ lectione, & in eius expoſitione Doctores multum diſſentiunt. Quod enim ad lectionem attinet, Hieronym. Epiſt. ad Theodoram. & lib. contra Heluidi. legit (ſuper terram.) Cęteri vero (in terra.) hoc tamen non eſt magni momenti, cum in eundem ſenſum recidat vtrumq; ac maioris momenti eſt, quod quidam diuidunt ſic in Terra pax; hominibus bona voluntas, ut hymni huius tres ſint partes, Gloria in Altiſſimis Deo, & in terra Pax: hominibus bona uoluntas. Sicque nunc in Gręcis codicibus legimus. Hãc lectionẽ ſecuti ſunt Theophy. Iac. Euthym. immo ante eos alij etiã Patres inſignes. Athanaſius enim in lib. de Paſſione, & Cruce legit, Gloria in Excelſis Deo, & in terra pax, & in hominibus bona uoluntas. Baſilius etiam in homi. de humana Chriſti generatione, legit, Gloria in Excelſis Deo, & in terra pax, hominibus bona uoluntas. quam lectionẽ viſus eſt etiã amplecti Gregor. Nyſſ. Orat. de Chriſti Natiu. vt ex contextu verborum apparet. ſimiliter Epiph. hæreſ. 30. & Euſeb. lib. 4. demonſtra. Euãg. cap. 10. Quidam alij connectunt, duaſq; partes faciunt ſic. Gloria in Altiſſimis Deo, & in terra pax hominibus bonæ voluntatis, quam lectionem inter Græcos amplexi ſunt Origen. homi. 13. in Lucã. & Chryſoſt. homi. de Nat. Dom. & in ſerm. De pace, & Cyril. Hieroſoly. cateche. 12. quod argumento eſt hos Patres exemplaria habuiſſe Græca, in quib⁹ ita legebatur. inter Latinos autem eam lectionem ſequũtur Iren. lib. 3. c. 11. & Hierony. Epiſt. ad Theodorã in Epitaphio Lucinij. Cypria. ſerm. de

Patres diſſident in lectione ſuperioris ſententiæ.

Natiu. Chriſti. Hilar. lib. 2. Trinit. Ambroſius ſerm. 13. Auguſt. lib. 14. ciui. c. 8. & lib. 50. homiliar. hom. 3. eo ſerm. 1. & 9. de Natiu. Gregor. homi. 8. Euág. & lib. 28. Moral. cap. 7. Bernar. ſerm. 2. in cantica, eamque recepit Eccleſia, & accommodatiorem ſenſum habet. Nam ſicut cum dicitur, Gloria in Altiſſimis, adiectum eſt illud (Deo) qui glorificatur; ita cum pax in terra dicitur, adiungi debuit is, cui pax iſta confertur, nempe, in Terra pax hominibus, non enim explicata erat ſententia, ſi dictum eſſet tantum, in terra pax. Præterea quia ſi ſeiungas ſic. Hominibus bona uoluntas, uidebitur pax in terra alijs dari, quam hominibus, cum hi ſeparentur, & ad bonam voluntatem referantur. Præterea ſi tantum legas (pax in terra) non explicatur myſterium, nempe vnde iſta pax proueniat, & quod urget etiam, non facile apparet, quomodo hoc verbum pertineat ad laudé Dei, cum dictum ſit, ſententiam hanc eſſe hymnum, & laudem. Amplectenda ergo lectio hæc eſt cum vulgato interprete, & cum Eccleſia, & antiquis etiam Patribus.

Patres nō min' in expoſitione quam ī lectione diſſentiunt.

Quod autem ad ſenſum, & expoſitionem ſpectat, in duobus diſſentiunt doctores, & in connexione, ſeu in illius particulæ (&) explicatione, atq; in illius (bonæ uoluntatis) interpretatione. Quod ad primum ſpectat, primo loco Theophylactus, & Euthymius particulam (&) cauſalem intelligunt in hunc ſenſum: Gloria in excelſis Deo, quia in terra pax eſt. eſt tamen diſcrimen inter eos: nam Theophylactus, qui priora verba interpretatus eſt eſſe gratiarum actionem, ſic explicat: Gratiarum actio ſit in Altiſſimis Deo pro tanto beneficio collato, quia in terra pacem fecit. Euthymius vero exiſtimans priora eſſe verba laudis, ſic interpretatur: Laudamus Deum in Altiſſimis, quia pacem fecit in terra. conuenit autem vterque doctor, hanc ſententiam cauſam eſſe præcedentis. Secundo loco Irenæ. lib. 3. cap. 11. vt paulo ſuperius diximus, non ſolam hanc partem, ſed etiā præcedentem cauſalem intelligit in hunc ſenſum: Glorificamus Deum, qui auctor eſt ſupercœleſtium, & eorum, qui ſunt in terra, & qui ſuo plaſmati ſalutē fecit. Relatiuū autem (qui) cauſam continet vt omnibus conſtat. Tertio loco Ambroſius copulatiue hanc ſententiam exponit, non quaſi cauſam præcedentis; ſic enim in ſerm. 13. inquit: Digna plane, & iuxta ſententia, quæ in natiuitate Chriſti, & Deo honorem repræſentat in cœlis, & hominibus pacem præſentat in terris. In eadem ſententia eſt Gregorius Nazian. in Apolog. 1. de hoc enim hymno loquens ſubtiliter, dicit, Angelos laudare primum cœleſtem, deinde terrenum; qui enim erat prius ſolū cœleſtis Deus, factus eſt etiā terrenus carne ſumpta; ideo cœleſtem primo loco glorificant, dicētes: Gloria in Altiſſimis Deo deinde Deū hominē laudant, dicentes: In terra pax. Ex quibus conſtat verbis ad mentem Gregorij, etiam hanc partē eſſe laudis, & cōmēdationis diuinæ, ut in cōmentario diximus, & Euangeliſtæ verbis conuenit, dicentis: Angelorū laudantium hunc eſſe hymnū. inter has patrū ſentētias, accōmodata magis mihi viſa eſt tertia; licet enim particula (&) aliquando cauſalis ſit; id tamen raro fit, nec admittēda eſt ea ſignificatio, quando accōmodatum, & conuenientē ſenſum aliter habere poſſumus.

Quid nomine bonæ uolūtatis, ſit intelligēdum.

Quod ad ſecundum ſpectat, bona voluntas Græcè, εὐδοκία, dicitur: hāc Hieronymus in epiſtola ad Theodorā. Ambroſ. ſerm. 13. & Auguſt. lib. 14. de Ciuit. c. 8. & lib. 50. homiliar. homil. 8. interpretantur voluntatem hominum, & affectum erga bonum, ut ſit ſenſus, pax hæc non quibuſcumque hominibus datur, ſed ijs, qui uoluntatē habent bonā, & affectum bene operandi, & uiuendi, & ad pacem, quæ annunciabitur propē ſum. Leo autem ſermo. de Natiu. Dom. ſic interpretatur, in terra pax conceditur, quæ homines facit bonæ uolūtatis. Græci vero patres, inter quos ſunt Gregor. Nyſſenus oratio. de Natiu. Chriſti, Euthymius Theophylactus, & alij, non hominum uoluntatem, ſed Dei intelligunt, non quācunq; ſed eā, qua ſponte, & gratis nullis præcedentibus meritis voluit ſaluare mundū: iuxta illud Io. 3. Sic Deus dilexit mundum, ut filiū ſuū vnigenitum daret, quæ voluntas dici ſolet beneplacitum Dei. Pax ergo eſt homi-

hominibus bonæ uoluntatis, ſiue genitiuus ad pacem, ſiue ad homines, quod verius eſt, referatur, idem eſt ſenſus, nēpe: Pax hæc eſt hominibus ex Dei beneplacito, & gratuita eius uoluntate, ſiue hominibus, quos bona uoluntate Deus eſt proſecutus eſt, & quos amauit, ac dilexit. de qua bona uoluntate dicitur Epheſ. 1. Vt notum faceret nobis ſacramentum voluntatis ſuæ ſecundum beneplacitum eius; quod propoſuit in eo. Quod enim bona ſua, & gratuita uoluntate Deus facere diſpoſuit, nempe ſaluare mundum, hoc per Chriſtum filium ſuum impleuit, non ergo ille genitiuus reſtringit, quaſi non omnibus hominibus pax hæc impertiatur; ſed declarat pacem omnibus offerri, & effici, quantum eſt ex parte Dei, non ex ipſorum meritis, ſed ex ſpontanea, & gratuita illius uoluntate. Et hæc legitima videtur expoſitio, quam ſecuti ſumus in commentario.

Et factum eſt, vt diſceßerunt ab eis angeli in cęlum: paſtores loquebantur ad inuicem.

COMMENTARIA.

PErſuaſis paſtoribus, verbūque Dei eſſe credentibus, quod eis annunciatum erat, Angeli in cœlum, vnde venerant, receſſerunt, nec fuit paſtorum fides otioſa, nec tarda, ſed quod auribus audierant, mēteque conceperant, ſtatim opere ipſo perficere conantur, & ad adorandum Chriſtum pręnunciatum venire ſe accingūt; inuicemque loquuntur, alij ad alios mutuo ſe excitātes, & exhortantes ad iter in Bethlehem ſuſcipiendum. particula (vt) indicat nullam morā paſtores feciſſe, ſed ſtatim Angelis ręcedentibus mutuo ad iter ſe excitaſſe, & præcinxiſſe, vtile nobis documentum relinquentes, ut quę diuinis inſpirationibus, ſæpeque Angelorum miniſterio facti didicimus opese ſeduli compleamus, nec moras ſalutis noſtræ procurandæ protrahamus.

ANNOTATIO XXII.

REcentiores quidam, ueræ, atq; Catholicę fidei parum ſectatores Angelorum diſceſſum in cęlum, ſic interpretantur, ut ſit quædam euaneſcentia ab oculis noſtris, nec eſſe neceſſarium, cum Angeli de cęlo deſcendere, aut in id aſcendere dicuntur, locorum ſpatia emetiri, cum vbicumque Deus ſit, cęlum ſit; Daus autem ubique ſit, & Angeli ſemper faciem patris videant. dicuntur ergo eſſe in terra, cum viſibiliter apparent in terra. Hęc tamen doctrina fidei contraria eſt; quamuis enim Angeli vbicumque ſint, Deum videant; tamen nō ſunt vbique, vti Deus eſt. Vnde cum ſunt in cęlo præſentialiter, nō ſunt in terra, & cum ſunt in terra, non ſunt in cęlo: mutant ergo loca, & ab uno in alium transmeāt; mali enim Angeli, in cęlo erant in principio creationis; peccantes vero ab eo eiecti ſunt in infernū & in Regionem hanc elementarem, de quibus dicitur Apocalypſ. 18. neq; amplius inuentus eſt locus eorum in cęlo; Vnde qui ſunt in inferno, non ſunt in Regione hac, quæ omnia Damaſcenus vere, & docte tradit lib. 2. de fide c. 3. nō igitur diſceſſus eorū eſt ſola euaneſcentia ab oculis noſtris, ſed etiam mutatio loci, quantum ad præſentiam ſubſtantiæ, & eſſentiæ eorum. ſolus eſt Deus, qui ubique eſt, & omnia implet, & in cęlo eſſe dicitur, quia ibi intellectibus beatorum ſe manifeſtat. Non quod omnino pares eos faciamus in hoc nobiſcum, cum ſint perfectius in loco, quā nos, & uelocius loca mutent, quā creaturæ corporeæ; de his tamen nō eſt pręſentis inſtituti plura dicere. Aduerte in Græco legitur. (Homines paſtores loquebantur) quaſi ſit Antitheſis quędā, Angeli diſceſſerunt, homines uero illi qui erant Paſtores, inuicē loquuntur.

Tranſeamus vſq; Bethlehem, & videamus hoc uerbū quod factū eſt.

COMMENTARIA.

VErba ſunt Paſtorum mutuo ſe exhortantium ad ſuſcipiendum in Bethlehem, & videndum infantem natum, ſicut Angelus annunciauerat. Senſus

ergo eſt: Nullas protrahamus moras, ſed proficiſcamur in Bethlehem, ut uideamus rem hanc, quæ facta eſt: Hebraiſmus eſt; verbum.n. pro re, ſeu opere accipitur, vt ſupra etiam notauimus. Attende illud (videamus hoc uerbum, quod factum eſt) non enim ueniũt Paſtores experiendi cauſa, an uerbum hoc factum ſit; crediderant.n. Angelo reuelanti, & multitudini Angelorum teſtificanti, ut ſequentia etiam uerba demonſtrãt; ſed ueniunt, ut uideant oculis, & infantẽ Chriſtum agnoſcant, & uenerentur excitati, & inuitati ab Angelo dicente; Inuenietis infantem poſitum in præſepio.

ANNOTATIO XXIII.

Superioris ſentẽtia ſenſus, magis examinatur.

PRætermiſſa eſt ab Interprete particula Græca δή, quam quidam uertunt (iam) quaſi dictum eſſet, tranſeamus iã vſque ad Bethlehem. cum enim certiores facti ſimus de tanto myſterio, proficiſcamur, nec immoremur; eſt enim particula exhortantium, & moram increpantium, aut prohibẽtium. illud autem (uerbum) Ambr. in pręſenti, & Bernar. ſer. 22. in canti. interpretantur Chriſtũ, de quo dictum eſt: Verbum caro factũ eſt. Et in principio erat Verbum, quod uideri dicitur ratione carnis iuxta illud 1. Ioã. 1. quod vidimus oculis noſtris de uerbo vitæ. Hæc autem expoſitio non videtur multum accommodata, tum quia non legitur in hoc loco λόγος, ſed ῥῆμα, tum quia non dicitur Verbum factum; licet enim Verbum factum ſit caro; tamen non dicitur abſolute factum. accõmodatior ergo eſt expoſitio Euthymij; vt verbũ idem ſit, quod res, ſeu opus. quæ ſignificatio frequens eſt Hebræis. 2. reg. 1. quod eſt uerbũ, quod factum eſt? indica mihi 1. Reg. 3. ecce ego faciam uerbum in Iſrael 3. Reg. 3. quia poſtulaſti verbum hoc. ſunt huiuſmodi multa teſtimonia.

Quod Dominus oſtendit nobis.

COMMENTARIA.

DVæ inſinuantur cauſę, quibus ſe mutuo excitant, & exhortantur ad trãſeundum in Bethlehẽ, ut uideant verborum hoc eſt, quia Dominus dignatus eſt notificare, & manifeſtare, altera, quia nobis oſtendit. habet vtrunque uerbũ energiam quandam; illud quidem (nobis) quaſi diceret, myſteriũ ſingulare, & admirabile nobis Paſtoribus, ac pauperibus dignatus eſt Dominus, & quidem per Angelos ſignificare. Habet etiam energiam illud (oſtendit) non ſolum enim manifeſtauit Infantis Chriſti natiuitatem, ſed ſigna exhibuit, ut inuenire poſſemus: eſſet autem ingrati, & irreuerentis animi, tantum Dei beneficium, ſummo, quo poſſumus ſtudio non amplecti; tranſeamus ergo in Bethlehem.

ANNOTATIO XXIIII.

Non oẽs eodẽ modo legũt ſuperiora uerba.

PRæcedentis ſentẽtiæ uaria eſt lectio. Græca exemplaria, & Latina multa legunt, ut in commentario expoſitum eſt, ſicque legunt Ambroſius, & Euthymius, eaque lectio in emendatis biblijs probatur. Beda uero legit ſic. quod fecit Dominus, & oſtendit nobis. & hæc lectio ſenſum habet valde accommodatum, & myſterij magis ſignificatiuum; opus enim hoc factum eſſe à Domino dicitur, non quod cętera opera facta nõ ſint ab eo, ſed quod hoc ſit ſupra curſum, & uirtutem totius naturæ. Deum eñ, & hominẽ ſimul, & de Virgine integerrima naſci ſingulare Dei opus eſt, dicique ſingulariter poteſt: à Domino factum eſt iſtud.

Et uenerunt feſtinantes: & inuenerunt Mariam, & Ioſeph, & infantem poſitum in præſepio.

COMMENTARIA.

HIs uerbis tria efficit Euangeliſta, hiſtoriam texit; paſtorum diligentiam commendat, quod feſtinantes uenerint, & Angeli annunciatis ueritatem indicat; inuenerunt enim infantem poſitum in præſepio, ſicut ille prædixerat. Nec mireris, ſi prætermiſit illud (pannis inuolutum) quod Angelus expreſ-

expreſſerat: nam ſatis duxit, breuitatis cauſa inſinuaſſe; ſi enim in præſepio poſitus erat, facile intelliget vnuſquiſq; pannis fuiſſe inuolutũ, præſertim cũ uerba Angeli referens id narraſſet. Angelus autem Chriſtum natum annunciare intẽdẽs, nec Matris, nec Ioſeph meminit, ſed facile eos indicauit. Euãgeliſta vero hiſtoriã integrã deſcribẽs vtrumq; refert. Ad mores facit, eos inuenire Chriſtũ, qui eius præuijs inſpirationibus obtẽperant & duci ſe ſinunt. Auctor enim viæ nõ poteſt à termino errare, cum ſit ipſe viæ terminus.

ANNOTATIO XXV.

Gregori⁹ ſpiritualiter exponit ſuperiorem ſententiã.

GRegorius lib. 31. moral. cap. 2. exponens illud Iob. 39. (nũquid Rhinoceros morabitur ad præſepe tuũ? hũc locũ Lucæ adducit, & præſepe hoc ſpiritualiter interpretatur dicens. Præſepe hoc loco non inuenienter ſacra Scriptura accipitur, in qua uerbi pabulo animalia ſancta ſatiantur, de quibus per Prophetam dicitur. Animalia tua habitabunt in ea. Hinc etiam natus Dominus à Paſtoribus in præſepi reperitur, quia eius incarnatio in ea, qua nos reficiunt, Prophetarum ſcriptura cognoſcitur, Hæc Gregor.

Videntes autem cognouerunt de verbo, quod dictum erat illis de puero hoc.

COMMENTARIA.

CVm vidiſſent infantem paſtores, cõpererunt vera eſſe, quę ſibi Angelus de hoc infante dixerat; crediderunt quidẽ prius, at viſo infante, & agnitis ſignis ab Angelo datis; confirmati, & roborati ſunt in fide, qua crediderunt Saluatorem, & Chriſtum illum eſſe, hoc eſt, quod nunc dicuntur cognouiſſe. ſimile eſt quodãmodo illud Ioã. 4. iã non propter loquelã ſuã credimus; ipſi enim audiuimus, & ſcim⁹ quia hic eſt uere Saluator mũdi, ita & hi Angelis dicere poterãt; viderunt enim Chriſtũ non quidẽ prædicantem uocibus, ſed lucis ſuæ diuinæ radio eorum mentes mirabiliter illuſtrãtẽ, & corda inflãmantẽ.

ANNOTATIO XXVI.

VErbum (cognouerunt) Grece διεγνώρισαν ambiguum eſt; ſignificat enim cognoſcere, ſeu notum facere, aut diuulgare. Hinc factum eſt, ut duplex ſit huius loci expoſitio. Priorem, quam Vulgatus interpres ſequitur, & in commentario explicuimus, vt ad Paſtorum notitiam referatur: ipſi enim cognouerunt verum fuiſſe, quod audierant ab Angelis de Puero nato. Poſteriorem ſequitur Theophyl. & Euthym. nempe Paſtores diuulgaſſe, quæ audierant ab Angelis de Puero, quorũ expoſitioni adhærent quidam recentiores, eo argumento tracti, quod huic ſenſui ſequentia, nempe (& qui audierant, mirati ſunt) reſpondeant, qui enim audierunt, quæ Paſtores narrauerãt, admirabantur. Hoc tamen argumentũ, quod eos induxit, potius remouere debuit, nã ſequentia eorũ expoſitioni aduerſantur nã dictũ eſt, q audierãt admirati ſunt, & de his quæ dicta erant à Paſtoribus ad ipſos. illa particula (&) nõ poteſt ſtare cum horum expoſitione, eſſet enim repetitio, quædam inutilis. Propterea qui illorum expoſitionem amplectuntur, non legunt particulam (&) tuncq; expoſitio cõueniens eſt, nec Theophyl. nec Euthymius legunt particulam, nec modo in exemplari Græco habetur. At vero cum vulgatus interpres eam habeat, non eſt recedendum ab eius interpretatione præſertim cum ſit ſenſus talis accommodatus. Vnum dubiolum ſe offert erga ſenſum; nam dicitur; cognouerunt de uerbo, quod dictũ erat illis, poſſet quiſpiam interrogare, quod eſt hoc uerbum, quod cognouerunt? nam Angelus prænũciauit infantẽ natum, qui Saluator mundi, & Chriſtus erat, & vltra hoc dedit ſignum, & argumentum agnoſcendi infantem Chriſtum, uti ſupra expoſuimus. Reſpõdeo, Paſtores dici cognouiſſe, non ſolum quia inuenerũt infantem ab Angelo prænunciatum, ſed etiam, quia cognouerunt eſſe Saluatorem, & Chri-

Quid cognouerint paſtores de verbo ipſis nunciato.

 ſtum.

Digitized by Google

ſtum. Obijcies, hoc non patebat oculis, ſed ſola fide tenebatur, uiderunt quidẽ infantem poſitum in præſepio, ſed eum eſſe Saluatorem mundi videre non poterant, ſed credere: non ergo agnouerunt, quod dictum erat ab Angelo. Reſpondeo, uerum quidem eſſe Paſtores non uidiſſe, ſed crediſſe Infantem illum eſſe Saluatorem, & Chriſtũ, quod iam antea crediderãt, ſed dicuntur nũc cognouiſſe, quia ex ſigno uiſo, & argumento fortiorem fidem conceperunt. cõfirmata enim, & roborata fides ſigno exteriori, dicitur in Scriptura cognitio, & ſcientia, ſicut patet in loco adducto in Commentario ex Ioan. 4. Iam non propter tuam loquelam credimus, ipſi audiuimus, & ſcimus, quia hic eſt Saluator Mundi. Hoc idem conſtat Ioan. 7. Et me ſcitis, & unde ſim ſcitis. cap. 14. tanto tempore vobiſcum ſum, & nõ cognouiſtis me?

Et omnes, qui audierunt, mirati ſunt, & de his quæ dicta erant à paſtoribus ad ipſos.

COMMENTARIA.

FActum præcedens admirationẽ induxit omnibus, qui audierũt natum puerum, & aduentum paſtorum ad eum adorandum, & præterea illa, quæ paſtores narrabant. ꝙ ergo geſtum erat per paſtores, & q̃ ipſi narrabant, omnibus audientibus cauſa admirationis fuit; noua enim, & inſolita, præſertim magni momenti admirationem excitant. Ex hoc ſumitur argumentum, multis innotuiſſe in Bethlehem Natiuitatem Domini, & paſtorum aduẽtum, ipſoſq; paſtores non ſolis B. Virgini, & Ioſeph, ſed multis etiã alijs narraſſe omnia, quæ ab Angelis audierant, quæq; uiderant. Vnde Ambroſius inquit: A paſtoribus populus ad Dei reuerentiã cõgregatur: mirati enim ſunt de ijs, quæ dicta erãt à paſtorib' ad ipſos. Hęc Ambroſius. Multos ergo admiratos rei nouitatem, ac magnitudinẽ, nullum tamen talem fidem adhibuiſſe paſtoribus, ut Chriſtum inquiſierint, legimus. Paſtorum autẽ teſtimonium eo credibilius erat, & fide dignus, quo ſimpliciores erant de quibus dolus, & fraus minus p̃ſumi poterat; ut enim recte hoc in loco dicit Ambroſius: Non mediocre fidei tibi hoc uideatur exẽplũ, non uilis perſona paſtorum. certe quo uilior ad prudentiam, eo precioſior ad fidẽ. Non gymnaſij choris referta ſapientia, ſed plebẽ Dominus ſimplicẽ requiſiuit, quæ phalerare audita, & fucare neſciret; ſimplicitas enim quæritur, nõ ambitio deſideratur. Hæc ille.

ANNOTATIO. XXVII.

VTi in præcedenti adnotatione diximus, particula (&) non habetur in Græco exemplari, nec legitur à Theophylacto, nec Euthymio, nec ab his, qui in præcedenti ſententia loco verbi (cognouerunt) vertunt (diuulgarunt) ut ſit lectio talis (diuulgarunt verbum, quod dictũ erat illis de puero hoc, & omnes qui audierant, mirati ſunt de his, quę dicta erant à paſtoribus ab ipſos.) Nos vero ſequentes vulgatum Interpretem, legimus particulam (&) quam, cerũ eſt, in Græco vulgatum interpretem legiſſe, quæ lectio aduerſatur illorum lectioni, & expoſitioni; & videtur uerior, & accommodatior. Occurrit autem dubitatio quædã in hoc loco in verbis Ambroſij; loquens enim de Beata Virgine, inquit: A paſtoribus etiam Maria fidem colligit. & paulo inferius: Si Maria à paſtoribus diſcit, cur tu declinas diſcere à ſacerdotibus? Quæ uerba non ſic ſunt accipienda, quaſi velit Ambroſius dicere, Beatam Virginem didiciſſe à paſtoribus natum eſſe Saluatorem mundi, & Chriſtum ipſum: hoc enim non ita eſt; ab Angelo enim id accepit, antequam in vtero conciperet, multaque etiam myſteria alia, quæ paſtoribus nõ ſunt reuelata tunc, vt conſtat ex Angeli nuncio ſuperius expoſito; ſed ſenſus Ambroſij eſt, didiciſſe à paſtoribus, ꝙ cum illis factum erat, nempe Angelum ei annunciaſſe natiuitatem, & Angelorum multitudinem hymnum decantaſſe.

Particula et retinẽda hoc loco iuxta uulgatam.

ſe. hæc non ante ſciuit B. Virgo fuiſſe geſta, quam à paſtoribus cognouiſſet, vt dicit Ambroſius.

Maria autem conſeruabat omnia verba hæc, conferens in corde ſuo.

COMMENTARIA.

QVæ à Paſtoribus dicta erant, quæq; cæteri audientes admirati ſunt, Virgo prudentiſſima, & deuotiſſima non obliuioni mandauit, ſed in animo repoſuit, atq. conſeruauit. Ne hoc ſatis eſſe duxit, ſed ea etiam conferebat, & comparabat ijs, quæ iã experta erat, myſterijs nempe, quæ Angelus Gabriel nunciauerat, & quæ impleta tunc erant. Virgo enim conceperat, ac pepererat, quibus quę à Paſtoribus narrabantur, conferens, cõſona eſſe, & mutuo reſpondere intelligebat, omniaq. Deum eſſe eum, quẽ pepererat, probare cognoſcebat, ſummeq. lætabatur, & nouis fidei argumentis, fidem, quã à principio concepit, confirmabat. hæc autem nón cum alijs, ſed tacita ſecum in corde ſuo conferebat, non minus ore, quàm corpore pudica, ut inquit Ambroſius.

ANNOTATIO XXVIII.

Quæ fuerint illa, quæ Deipara conſeruauit & contulit in corde ſuo.

BEda generaliter hanc ſententiã interpretatur, nimirum B. Virginem omnia quę ſecum acta à Domino erant, conſeruaſſe, & cum ijs, quæ per Prophetas ſcripta erant, contuliſſe. uerba Bedæ ſunt hæc: Quia ſanctas Scripturas legerat, & ſciebat Prophetas, conferebat ea, quæ ſecum ſunt acta de Domino, cum his, quæ nouerat à Prophetis ſcripta de Domino, & collata ad inuicem cognouit inſtar cęleſtiũ Cherubim, ſocia ſui vultus luce concordia. dixerat enim Gabriel: Ecce concipies in utero, & paries filiũ; prædixerat Eſaias, Ecce virgo concipiet, & pariet: prædixerat Michęas filias Sion in turrim Gregis aduenturas, & poteſtatem primam tunc eſſe venturam: dicebant Paſtores ſupernæ ſibi Ciuitatis in turre Gregis apparuiſſe cohortes, quæ natum canerent Chriſtum. Legebat Maria, Bos cognouit Poſſeſſorẽ ſuum, & Aſinus præſepe Domini ſui, videbat in pręſepi filium ſuum vagientẽ, qui homines ſaluat, ac iumenta; & in his ſingulis, atque huiuſmodi conferebat, quæ legerat, & comaprabat ijs, quæ audiebat, & videbat. Hæc Beda. cum autem illud (uerba hæc) referri uideatur ad præcedentia, nempe ad dicta à Paſtoribus, de quibus etiam audientes, mirati ſunt, non ſatis eſt accommodata hæc expoſitio Bedæ, nec etiam in eo, quod de Prophetis dicit; cum collatio hæc, ut Euangeliſta inſinuat, facta non ſit, niſi eorum quæ à paſtoribus intellexerat, cum ijs, quæ experta iam erat, ut in commentario explicuimus. adhærentes Euthymio, & Tito Boſtreno. illud autem (in corde ſuo) ad utrumque refertur, nimirum ad uerbum, & ad participium obſeruabat enim omnia verba non in chartis materialibus, ſed in corde, & tacita ſecũ corde, & animo cõferebat oĩa.

Et reuerſi ſunt paſtores glorificantes, & laudantes Deum in omnibus, quæ audierant, & uiderant, ſicut dictum eſt ad illos.

COMMENTARIA.

Paſtores glorificauerunt maieſtatẽ, & laudauerunt humilitatẽ infantis.

REuerſi ſunt Paſtores ad gregẽ ſuum glorificantes, & laudantes Deum, tum in ijs, quæ audierãt ab Angelis, tum in ijs, quæ uiderãt conformia Angeli dictis: viderunt enim omnia, quæ ab Angelo nũciata eis fuerant; aduertenda autem ſunt duo participia (glorificantes, & laudantes) nam duo in natiuitate Infantis agnouerant. Vnum eſt, quod ad diuinitatem, & maieſtatẽ eius pertinet, nempe quod Saluator ſit, quod Angeli eum celebrent hymnis cęleſtibus, canentes: Gloria in excelſis Deo, & in terra pax hominibus. hæc ad dignitatem, & amplitudinem ſpectant, & in his dicuntur paſtores glorificaſſe Deũ glorificare enim ad maieſtatem refertur, cumque magna opera Dei, aut eius excellentiam confitemur, eum glorificare dicimus. Alterum erat, quod ad humilitatem, & de-

Digitized by

preſſionem ſpectat, vt quod pãnis ſit inuolutus, & præſepio reclinatus. & in hoc laudant Deum, ſingularem eius in hoc uirtutem prædicantes, nempe bonitatem, amorem miſericordiam, quæ in hoc emicuerunt, & apparuerunt. glorificant ergo Deum in magnis, & laudant in paruis, quæ in Natiuitate Chriſti conuenerunt. illud autem (ſicut dictum eſt ad illos) connectitur verbo (viderant) viderant enim omnia ſicut audierant ab Angelo. reuertũtur autem Paſtores ad gregẽ agnito Chriſto; non enim Euangelium tollit vocationes, & exercitia hominum, quę honeſta, & licita ſunt, dummodo tamen fides, charitas, et opera Chriſtiana, conſeruẽtur. Vnde Paulus 1. Corin. 7. inquit: Vnuſquiſque in qua vocatione vocatus eſt, in ea permaneat. ſeruus uocatus es, non ſit tibi curæ. hoc etiam Euangeliſta docere voluit nos, referẽs reuerſos quidem fuiſſe Paſtores, tamen glorificaſſe, & laudaſſe Deum in fide ſuſcepta, & Euangelio agnito.

Et poſtquam conſummati ſunt dies octo, ut circumcideretur puer.

COMMENTARIA.

POſt natiuitatis hiſtoriam, quæ ad circumciſionem ſpectant, quæ octauo die ſecundum legẽ fiebat, Euangeliſta narrat: eſt autem ſententia hæc ſequenti cõnexa, cuius ſenſus eſt: cum conſummati eſſent dies octo, id eſt, cum octauus dies acceſſiſſet, quando puer circũcidi debuit, poſt peractam circumciſionem eodem die nomen Ieſus impoſitum illi eſt. Conſummatos autem dies octo appellat, non quidem tranſactos, quaſi nono die circumciſio fieret, ſed quando dies octauus agebatur.

ANNOTATIO XXIX.

ATtende non eſſe dictum, poſtquã conſummati ſunt dies octo, circũciſus eſt Puer, & vocatum eſt nomẽ eius Ieſus, ſed poſtquam conſumati ſunt dies octo, ut Puer circumcideretur, vocatum eſt nomen eius; nec debet ſubintelligi verbũ, quod quidam interpretes apponunt, nempe poſtquam conſummati ſunt dies octo, ut circumcideretur circumciſus eſt, hoc inquam nõ eſt ſubintelligendum; oportebat enim tunc diuidere ſequentia ſic. & vocatum eſt nomen eius: cum autem non ſit diuiſio, ſententia debet terminari. in illo, vocatum eſt, nec eſt quicquam ſubintelligendum. hac enim dicendi forma Euangeliſta multa ſignificat. Primo quidem legem circumciſionis extitiſſe, vt octauo die circumciſio celebraretur, quaſi diceret, poſtquã cõſummati ſunt dies octo, quod tempus eſt ad circumciſionem ſecundum legem deputatum. Secundo ſignificat eo tempore, ſeu die, quo etiã circumciſio fiebat, nomen imponi ſolitum, quod non ita ſignificabatur, ſi dictum eſſet, circumciſus eſt, & vocatum eſt nomen eius Ieſus. Tertio ſignificat prius circumcidi, & poſtea nomen imponi. Quarto quod maxime aduertendum eſt; ſignificat non æqua ratione, & cauſa circumciſionem, & nomen acceptum à Chriſto, circumciſus eſt enim, quia uoluit ſe ſimilem cæteris agnoſci, & legem illam ſuo facto à Deo fuiſſe comprobare, non tamen veniebat, nec carnem aſſumebat propter circumciſionem, nec quaſi ea permanſura eſſet; at nomen indicat officium, propter quod venit in mundum, nempe ſaluare homines, & quod in Euangelio permanet, lege, & circumciſione ablatis, idcirco Euangeliſta noluit ſententiam in circumciſione complere, ſed quaſi per tranſitionem, & obiter eam inſinuare, & in nomine ipſo Saluatoris conſiſtere.

Verborum ſenſus magis declaratus.

ANNOTATIO. XXX.

Rationes afferuntur, propter quas Chriſtus voluit circũcidi.

DE tempore, quando circumciſio fiebat, & de cauſa, cur octauo die, & de loco vbi celebraretur, diximus ſupra cap. 1. annot. 137. ubi ex Epiphanio oſtendimus Chriſtum in ſpelunca, ſeu ſtabulo, in quo natus erat, fuiſſe circumciſum. nunc vero quædam alia peculiaria conſideranda ſunt, & primo

quidem

quidem, cur Chriſtus ſit circumciſus, qui circumcionis finem impoſiturus erat? Huius rei Epiphanius hære. 30. nonnullas adfert cauſas, quarum prima eſt, vt oſtenderet ſuæ carnis ueritatem, quo Manichæorum error conuincitur, qui carnem Chriſti non ueram, ſed apparentem fuiſſe impie docuerũt: at niſi uera, & realis caro non eſſet, circumcidi non poſſet. Secunda, ut carnem ſuam non ſolum ueram, ſed noſtræ etiam conſubſtantialem eſſe declararet, non conſubſtantialem diuinitati, vt Apolinaris, non naturæ cœleſtis, ut Valentinus tradiderunt. ſi enim talis caro illa fuiſſet, ut hi mentiebantur, non eſſet circumciſa. Tertia, ut confirmaret circumciſionem Patrum utilem, & à Deo datam, & inſtitutam fuiſſe. quam etiam cauſam affert Cyprianus, de ratione circumciſionis, ſic enim inquit. Nec hoc ſacramentum conſuetudini antiquæ ſubtrahere uoluit Chriſtus, & licet non eſſet in hoc tempore neceſſarium; tamen ne antiqua religio prorſus reproba uideretur, in ſe uoluit circumciſionis aptari ſignaculum. Hæc Cyprianus. quo argumento conuincuntur Manichæi, qui legem illam veterem, tanquam à malo principio datam reprobant, & idcirco circumcionem damnabant, ut refert Auguſtin. lib. 6. contra Fauſtum cap. 2. & 3. Quarta cauſa eſt, ne occaſionem acciperent Iudæi non recipiendi eum tanquam verum Chriſtum, dicerent enim non recepimus illum, quia non erat circumciſus, & conſequẽter nec de ſemine Abrahæ. Hanc cauſam tradidit etiã Aug. qq. uet. & nou. teſta. 2. p. c. 22. ideo, inqt, debuit circumcidi, ut ipſe probaretur eſſe, qui Abrahæ promiſſus eſſet. eandem dat Euthymius. Quinta cauſa eſt, ut circumciſus circumciſioné ipſam rationabiliter diſſolueret, & aliam maiorem oſtenderet, nempe ſpiritualem, de qua Rom. 2. circumciſio cordis in ſpiritu, nõ litera, non velut, qui non haberet, & ſibi ipſi conſtitueret, ſed ut qui haberet quidẽ; oſtenderet autem quod hac nõ amplius eſſet opus, ſed maiore. Hæc cauſa eſt ét Ambr. Epiſt. 74. ad Hontianum. Si Chriſtus inquit peccatũ factus eſt, ut noſtra mundaret peccata, ſi maledictum pro nobis factus eſt vt legis maledicta uacuaret, ea ratione, et circumciſus pro nobis eſt, ut circumciſionem legis auferret, daturus ſalutem Crucis. Hæc Ambroſius. eſt Auguſt. ſer. 9. de Natiuitate Domini. Chriſtus inquit ſuſcepit circũciſionem ablaturus circumciſionem ipſam; ſuſcepit vmbram daturus lucem, ſuſcepit figuram, impleturus veritatem. Hanc eandem cauſam generaliter docuit Paulus, de tota lege loquẽs Galat. 4. miſit, inquit, Deus filium ſuum factum ſub lege, ut eos, qui ſub lege erãt; redimeret. Hæ ſunt quinque cauſæ, quas Epiphanius tradidit. Sextam ex Leone addere poſumus ſer. 2. de Natiuitate Dom. vt per eam diabolo occultaretur, cum inquit, miſericors, omnipotenſque ſaluator ita ſuſceptionis humanæ moderaretur exordia, ut uirtutem inſeparabilis à ſuo homine deitatis per velamen noſtræ infirmitatis abſconderet, illuſa eſt ſecuri hoſtis aſtutia, quæ natiuitatem Pueri, in ſalutem generis humani pocreati, non aliter ſibi, quam omnium naſcentium putauit obnoxiũ: vidit enim vagientem, atque lachrymãtem, uidit pannis inuolutum, circumciſioni ſubditum, & legalis ſacrificij oblatione perfunctum. Hæc, & alia Leo. Aduerte autem Chriſtum non indiguiſſe circunciſione, nec ſub præcepto circumciſionis fuiſſe cõprehenſum, ſed uoluntarie ſubieciſſe ſe legi propter cauſas dictas. ratio autem huius aſſertionis eſt, quia circumciſio erat ſignaculum iuſtitiæ fidei, ut habetur Rom. 4. *Rom. 4.* at Chriſtus non fide iuſtificatus eſt, ſed ex vnione ad uerbum omni iuſtitia repletus, & auctor iuſtitiæ fidei effectus eſt. Præterea circumciſio ſignum erat peccati, quod in omnem ab Adam progeniem, per generationem deriuatũ eſt; ideo enim in ea parte, quæ generationis eſt inſtrumentum fiebat, ut dicit Auguſtinus tract. 30. in Ioan. & ante eum Athan. in orat. in illud; oĩa tradita ſunt mihi à Patre: at Chriſtus nullũ habuit peccatum, nec ex uiro, ſed ex Spiritu ſancto conceptus eſt. Præterea circumciſio erat remediũ peccati paruulis, quibus exhibebatur, ut docent Cypr. de ratione circũciſionis & Aug. lib. 2. de nuptijs et cõcupiſc. c. 11. & Greg. li. 4. mor. c. 2.

at

by Google

at Chriſtus omni peccato carẽs non indigebat purgatione. Præterea circumciſio erat in ſignum, ut Populus Iudæorũ diſtinctius appareret à Gentibus, ut dicunt Ambroſ. Epiſt. 77. ad Conſtantiũ; & Chryſoſt. hom. 39. in Geneſ. At Chriſtus, gentiũ, & Iudæorum Saluator, in quo omnes populi erãt benedicẽdi, hoc ſigno non arctabatur. Non ergo tenebatur lege circumciſionis, ſed voluntarie; rationabiliter tamẽ eam ſuſcepit. ita docet Beda, adiungens aliam cauſam, cur circumcidi voluerit, quæ ſeptima numero cum prædictis erit. Huiuſmodi, inquit, remedijs egent, qui de peccati traduce propagati in iniquitatibus concepti, & in delictis ſunt nati. Redemptor autem noſter, qui, vt peccata mundi tolleret, ſine peccato venit in mundum, ſicut ſuo baptiſmate nobis remedia procurauit. id eſt noſtris abluendis ſceleribus aquarum, quæ ſubijt, lauacra conſecrauit, ita etiam circumciſione, quam ſuſcepit, non ſua, quæ nulla erãt, admiſſa purgauit: ſed noſtræ in ſe naturæ vetuſtatem docuit innouandam, & nunc videlicet eam per ſe à uitiorũ labe purgandam, & in nouiſſima die ſignificans ab ipſa multifariæ mortalitatis, ac mortis peſte penitus eſſe reſtaurandam. Hæc Beda.

ANNOTATO XXXI.

ANtiquam concertationem extitiſſe de præputio Chriſti, oſtendit Titus Boſtrenus, qui in hoc loco ſic ſcribit. Illos uero, qui de circumciſi præputio quæſtionem mouent, anxieque, & curioſe, quid de eo factum ſit, diſputãt, veluti qui circa incerta, planeq; inacceſſa occupentur, miſſos hic facimus: ſiquidem ſacris litteris nihil ea de re proditum extat; Qui diceret, ut crucis tempore immaculatus illius ſanguis una cum aqua in terram defluens, terram, in quã dimanabat, ſanctificauit; ita præputium per circumciſionem ablatum, terram, in quam ferebatur, contactu ſuo ſanctificaſſe, is meo iudicio à ueritatis ſcopo haud procul aberraret. Vtcũque res habet, certum eſt, qui ſponte ſe circumcidi paſſus eſt, cum modis, & rationibus, quas ipſe compertas habet, totum illud, quod per circumciſionem à corpore deceſſerat, ita cõſeruaſſe, ut reſurrectionis tempore nihil eorum omnium, quæ ad perfecti corporis conſtitutionem depoſcuntur, omnino deſideratum fuerit, adeoque, ut integer, omniſque prorſus vitijs etiam, quod ad hãc partẽ attinet, expers, à mortuis in vitam redierit. Nã & nos quoque communis reſurrectionis momento, corpus noſtrum integrũ, omnique ex parte perfectum recipiemus. Hæc Titus.

De inuento Seruatoris noſtri Præputio Narratio.

INtellectum eſt ex tribus illuſtriſſimis fœminis, nimirum Magdalena Strotia, quondam Flaminij Anguillaræ coniuge, & ex Clarice filia ipſius, quę Sciarræ Columnæ nupſerat; deniq; ex Aemilia Vrſina Magdalenę cognata, quæ Virginio Anguillaræ matrimonio iuncta fuit; Anno 1527. quo tempore Roma in hoſtium direptionem ceſſit, ex auguſtiſſima Lateranenſi Baſilica, loco, qui Sancta Sanctorum religioſiſſime nuncupatur, Præputium Chriſti Domini cum alijs reliquijs militem quendam ſuſtuliſſe, qui vrbe diſcedẽs à ruſticis captus, Calcatam (pagi hoc nomen eſt, qui Anguillaræ familiæ ſubeſt, & Roma uiginti dumtaxat millibus paſſiuum diſtat) deductus, in cellariaque pro carcere detruſus, quem ſubripuerat theſaurum ſacrilegus defodit. Non multo poſt libertate donatus Romam reuertitur, ac morbo correptus, ſeſe in xenodochium S. Spiritus in Saxia recipit, Vbi morti proximus, in pago Romæ uicino (nominis non meminerat,) familiæ Anguillaræ ſanctiſſimas reliquias ſe terra obruiſſe perhibuit. Id ubi ad Clementem Pontif. VII. perlatum fuiſſet, Ioanni Baptiſtæ Anguillaræ Lucretiæ Vrſinę marito (is erat Calcatæ, Stabij, & Maſſanæ Dominus) ſcribi mandauit, omnem ut diligentiam in perquirendis reliquijs adhiberet. Fecit ille, quod iuſſus fuerat, nec tamen inuentum quicquam. Menſe tandem Octobris 1557. placuit diuinæ bonitati, ut ab aduena Sacerdote, qui Calcatæ SS. Cornelij, & Cypriani præerat Eccleſiæ, cui iuncta erant cellaria, in quæ incluſum fuiſſe militem diximus, reperirentur: repoſitæ ſanctiſſimæ reliquiæ in ſcriniolo ex chalybe erant me-

dij palmi longitudinis, quatuor vero digitorum altitudinis, arcuatu operculo deſuper clauſæ. Scriniolum ad Magdalenam Strotiam loci illius heram, quæ id tēporis Stabij, uno miliari Calcata morabatur, Sacerdos defert. Hæc igitur nobiliſſima fœmina una cum ipſo Sacerdote, Lucretia Vrſina, Clariceque filia, ſeptem, uel octo annorum, aperto ſcriniolo, peruetuſtis ſericis panniculis inuolutas inueniunt reliquias, quibus ſingulis in perpolita membranula adiūcta erāt nomina, tēporis diuturnitate adeo conſumpta, vt ægre legi potuerint. Eas ergo vt honorifice componeret, ſigillatim Magdalena euolutas (complures enim erant) in argenteo pollubro reponebat, nouiſque ex ſerico ſacculis, adiūctis itidem ſingulis nominibus, inſerebat. Inter cætera primo inuenta eſt particula carnis Beati Valentini Martyris, nucis magnitudinem, æquans, quæ quidem eo ipſo tempore recens præciſa uidebatur. Reperta ibidem ſecundo fuit pars maxillæ cum vno dente Sanctæ Marthæ, diuæ, Magdalenæ germane. Augebat lætitiam inuenti theſauri inueniēdi expectatio. Iuglandis inſtar tertius erat ſerico panniculo ſacculus confectus, cui nomē IESVS inſcriptum erat, eius dum Magdalena primum filiū ſoluere aggreditur, ſentit man^9 rigere; eas, vt moris eſt, confricat, & rurſus, quod cœperat, ſoluere filum conatur; ſed iterum magis quā ante ſtuporem manuū, cum eorum, qui aderant, admiratione percipit, ignara quidnam in ſaccello lateret. Quare mente erecta, deſuper implorandum præſidium rata, corde ita Deum optimum alloquitur; Quamquā me peccatricem, ideoq; indigniſſimam quæ diuina attingam, profitear, animus tamen meus teſtis mihi eſt, non arrogāter, ſed humiliter, non ut ſacra contemnam, ſed vt honorate conſeruem, id muneris me ſuſcepiſſe. Stupefactis itaq; tertio cum maiore rigore, ſed pari exitu, digitis nodum adeo difficilem ſoluendi percupida faſciculum ſacrum prehenſans, binos vtriuſque manus admouere molitur digitos, quos extemplo itidem rigore induratos perſenſit, ut è metallo confecti uiderentur. Et quod miraculi magnitudinem auget mirifice, nec digitos coniungere, nec ſacratiſſimum globulum contingere potuit. Spectaculum ſtuporem, ſtupor adſtantibus, ipſique Magdalenæ, in primis, vberrimas elicit lachrymas. Tum Lucretia veluti diuināns: Crediderim, inquit, Sacroſanctum Chriſti præputium hic cōtineri, de quo Clemens Pont. Max. Ioanni Baptiſtæ cōiugi meo aliquando ſcripſit. Hæc ubi ſolertiſſima fœmina prolocuta eſt, ſuauiſſimum repente ex eodem globulo afflari odorem percipiunt, cuius compoſitionem ne imaginatione quidem cōſequi potuerunt. Neque vero locum dumtaxat illum, in quo reliquias contemplabantur, odor ille compleuerat, ſed per omnes ædium partes ita ſparſus erat, vt Flaminius Magdalenæ maritus propere ad uxorem miſerit, qui intelligeret, quiſnam odor eſſet ille, qui è ſuo cubiculo diffundi uidebatur; ſed mulier prudenter admodum maluit pro tempore id, quod gerebatur, diſſimulare, quam temere ſecretum, cuius & ipſa fuit inſcia, reuelare. Interea timore non mediocri perculſis, ac dubijs, quid agant, quo ſe vertant, Sacerdos, qui aderat, rei nouitate & ipſe perterritus, id offert conſilij, vt Claricem tenerrimam Virginem, ſupremam per difficili operi manum imponere ſinerent. Conſenſerunt quæ aderant matronæ, fœlicem ſe mater arbitrata, ſi in ſoluendo nodulo à filia ſuperaretur. Accipit igitur cum reuerentia globulum Clarix, ſine mora & difficultate reſoluit, euoluit, & ſeparat, ac in pollubro argenteo cum cęteris reliquijs ſacroſanctum Chriſti deponit præputiū, & tādem in vaſculo argenteo collocat; quod quidem denſum, ac cripſum inſtar rubri ciceris erat. Tantū apud Deū opt. vitæ ſemper ualuit innocentia, & corporis integritas. Porro tam matris, quā filiæ manibus odor ille diuinus ita inſperſus fuerat, ut per biduū continuo durauerit. Perſecutæ ſunt poſtmodum contueri, & adaptare cęteras reliquias, è quarum tamen explicatione nullus odor emanabat, quemadmodum neque ex prioribus, nec aliquem in eis euoluendis, uel accommodandis conatum adhibere fuit neceſſe. Denique in idem ſcriniolum ſummo honore depoſita omnia in Calcatenſe templū deferenda.

Magda-

Magdalena ſacerdoti tradit, quem, cum nonnihil mali de eo ſuſpicaretur, paulo poſt dimiſit, in cuius locum alium ſuum ſubditum ſuffecit. Res ea diu latere non potuit, ſed cum eſſet breuiſſimo tempore diuulgata, verita Calcatæ Domina, ne cuiuſquã malitia tãtus theſaurus ſubriperetur eũ in Eccleſię ſacrario, loco nimirum tutiore, aſſeruari uoluit.

Demum Anno 1559. ipſis Calendis Ianuarijs Dei inſtinctu, mulieres, quædam ex Sanctæ Vrſulæ ſodalitate Maſſano, (qui locus Calcata vno diſtat miliari) cauſa viſendi ſacroſanctas reliquias, religioſe poſt meridiẽ candelas accẽſas in manibus geſtãtes iter ſuſcipiunt, quibus ſeſe viri complures ipſi quoque faces præferentes, cum ſuis liberis adiunxerunt. Vbi Calcatam peruentum eſt, in planitie, in qua ſitum eſt templum, humi ſe maxima animorum ſubmiſſione proſternunt vniuerſi, & ſic genibus nixi limen Eccleſiæ, in qua eædem reliquiæ conſeruabantur, attigerunt. Mox ab Ariſtante ſacerdote, viro integerrimo exhiberi ſibi ſacroſanctum præputium petierunt. elatum è ſacrario in Altari ſacerdos deponit :. Et ecce ſubito (res omnem excedit admirationẽ) Templum nubes implet, quæ ſanctiſſima reliquias, ſacerdotẽ, altareque ipſum obnupſit, ut nihil eorum à quoquã per quatuor horarum circiter ſpatium videri potuerit pręter nubem, ſtellas, & ignis flammas. quæ ſurſum ac deorſum per Eccleſiam ferebantur. Eo ſpectaculo vniuerſi, qui aderant, merito conſternati, miſericordiam intenſa voce prout lachrymæ, & ſingultus permittebant, implorare cœperunt: non defuere, qui campanis pulſatis non Calcatenſis modo verum, & Stabij, Maſſanique Pagi multitudinem ſonitu aduocarent: multi foribus templi excluſi tecta conſcenderunt, teguliſq; auulſis aditum ſibi ad ea, q̃ viſebantur, ſpectanda parauerunt. Perſenſit campanarũ ſonum Flaminius loci herus, qui id temporis animi gratia venatum longius abiceſſerat, & ſine mora ex ſuis familiaribus, qui rem inueſtigaret, miſit. redijt ille celerrime, ſeque in Templo nubem, ſtellas, & flammas cũ multitudine videre aſſeruit. aduolat herus ipſe, in cuius in pagũ regreſſu, Dei voluntate diſparuerunt omnia. Retulit poſtmodũ ſacerdos, ſe toto illo tempore ſenſu omni & cogitatione captum fuiſſe. Non multo poſt Magdalena Romã uenit, & de omnibus Paulũ IV. Pont. fecit certiorẽ, à quo Pipinellus, & Attilius Cecius Lateranenſis Baſilicæ Canonici Calcatã miſſi, ut pleniꝰ de facti ueritate edocerẽtur. Hi ergo aduocatis lectiſſimis fęminis, Magdalena, Lucretia, & Clarice, ab eis requiſierũt, eaſdẽ ne reliquias recognoſcerent, quas ante ſibi à Sacerdote exhibitas fuiſſe narrabant. Aſſeuerauerunt illæ, quemadmodum publicis tabulis, ac teſtimonijs conſignatũ eſt. Dum hæc geruntur menſe Maio 1559. (dies erat lõnge pulcherrimus) accidit aliud inſigne miraculũ. Prior enim ille Canonicorum binis utriuſque manus digitis Chriſti præputium durum ne ſit, an molle pertentat, & ut eſſet certior, comprimens, in duas partes incautus diuulſit: quo facto (dictu mirabile) quæ tonitrua, quæ fulgura, quam obſcuratus ſit ſuper eum locum aer, ita ut media luce lucem aſtantes deſiderarent, metu conterriti omnes animam agere uidebantur. Depoſitis reliquijs Canonici Romã regreſſi, uiſa & audita Pontifici retulerunt, teſtificatique ſunt oĩbus ingenue, veras eſſe Seruatoris noſtri reliquias, ijdemq; auctores fuerunt in p antiquis codicibus inueniri hoc ſanctiſſimũ Chriſti præputiũ olim in uaſe cryſtallino, qđ utrimq; à duobus Angelis ex auro affabre elaboratis ſuſtentabatur, ad ſanctaſanctorum aſſeruatum fuiſſe. Porro in hodiernum diem Calcatæ in Aede SS. Cor. & Cyp. ſumma ueneratione cuſtodiuntur, ubi hæc, & in dies plura Deus opt. miracula operatur. Qui locus, ut eſſet eo celebrior, Aemilia Vrſina Magdalenæ cognata menſe Iulio 1584. à Sixto V. plenariam indulgentiam, in eadem Eccleſia ipſo Circumciſionis Domini die ut ex literis Apoſtolicis conſtat, per decennium impetrauit.

Vocatum eſt nomen eius Ieſus.

COMMENTARIA.

Circumciſo Domino nomẽ imponitur, quod ſumptum eſt ab eo munere, quod peragere venerat in

in mundum, nempe ſalutem conferre: Ieſus.n.idem apud Hebræos, quod apud Latinos Saluator ſignificat, rectè aũt in huius nominis aſſumptione ſanguis eius ſpargitur: indicabat.n.per crucis mortẽ, & ſanguinis ſui effuſionem ſe mundi ſalutem operaturum: nam ſanguis eius in Cruce effuſus, pretiũ fuit, quo redẽpti, & medicina, qua ſanati ſumus. uocatũ eſt aũt nomẽ tũ à B. Virgine, tũ à B. Ioſeph; vtrique.n. Angelus Dei nomine iuſſerat, vt vocaret nomen eius, primũ quidem illi, deinde huic.

ANNOTATIO XXXII.

IN nonnullis Græcis exemplarib. habetur, καὶ, vnde quidam vertunt (&) & vocatum eſt nomen, tñ in vulgata non habetur, & nemo non uidet talem particulam abundare, nec recte connecti poſſe antecedentib. Multa dicenda occurrunt de nomine hoc, quæ quidẽ partim in Commentarijs in Ioannẽ c. 1. annot. 74. partim in his Commentarijs c. 1. annot. 84. & ſeq. expoſuimus, ideo hoc in loco duximus prætermittenda; facile enim erit vnicuique ea loca repetere.

Quod vocatum eſt ab Angelo priuſquam in vtero conciperetur.

COMMENTARIA.

NOn humano conſilio nomen hoc vocatum eſſe, ſed diuino, indicat Euangeliſta, dicens, ab Angelo Gabriele, priuſquam in vtero conciperetur Chriſtus, hoc nomen ei datũ fuiſſe. fuit quidẽ ante Chriſti conceptionem dictum B. Virgini, vocabis nomen eius Ieſum, & fuit etiã poſt cõceptionem hoc ipſum repetitum ab eodem Angelo ipſi Ioſeph; Euangeliſta vero non huius, ſed illius vocationis meminit, vt de ſola Beata Virgine; non autem de Ioſeph Chriſtum conceptum ſignificaret. ſimile illud eſt Matthæi cap. 1. cum enim diceret: Iacob genuit Ioſeph virum Mariæ, prætermiſſo Ioſeph, adiũxit, de qua natus eſt Ieſus, q̃ dicitur Chriſtus.

ANNOTATIO XXXIII.

TItus Boſtrenus ex hoc loco efficax argumentũ deducit contra illos, qui ad prolationem verborum Angeli (Dominus tecum) Chriſtum cõceptũ, & verbũ carnem factum eſſe dixerunt, quorum illic meminimus, & eorũ ſententiam plane refutauimus, & hæc verba eum errore euertunt: ſi enim anteq̃ conciperetur Chriſtus, prænunciauit Angelus vocandum Ieſum; ergo quando angelus dixit B. Virgini: Vocabis nomen eius Ieſum: nondum erat conceptus Chriſtus: conſtat autem hæc verba poſt ſalutationem illam fuiſſe ab angelo prolata: non igitur ad ſalutationis prolationem conceptus eſt Chriſtus.

Et poſtquam impleti ſunt dies purgationis eius ſecundum legem Moyſi.

COMMENTARIA.

PRætermiſit Lucas hiſtoriam aduentus magorum, quæ purificationem præceſſit ſecundũ probabiliorem, & receptiorem ſnĩam, hanc.n. Matthæus, qui prior Luca Euangelium ſcripſit, narrauerat; Purificationem aũt, q̃ Matthæus omiſit, deſcribit; impletis ergo diebus purgationis eius, nẽpe B. Virginis, quos dies lex Moyſis præſcripſerat, quadraginta. ſ. ab Infantis natiuitate. His.n. diebus fœmina immunda reputabatur, nec ſancta tãgere, nec Templum intrare ei licebat; expleto autem dierum numero accedebat ad Tẽplũ cum ſacrificio, & mundabatur, ut habetur Leui. 12. dicitur autem lex Moyſi, nõ quod à Deo data non eſſet, ſed ꝙ per Moyſem ſit promulgata, & ab eodem ſcripta. cætera in annotatione perlege.

ANNOTATIO. XXXIV.

VAria ſunt Græca exemplaria, vnde effectum eſt, vt multiplex ſit Doctorum expoſitio, eſt autem varietas in illo (eius) quædam habent αὐτῶν, (eorum) quædam habent αὐτοῦ (eius) maſculini generis, vt referatur ad Chriſtum quædam αὐτῆς, (eius) fœminini vt referatur ad B. Virginem. Primam lectionem

Quã lectionem, & ſenſũ in ſuperiori ſententia debeamus retinere.

lectioné habent Origen.hom.14.Chryſoſt.de occurſu,ſeu purificatione,& Euthym. quaſi Latine dictū eſſet, impleti eſſent cū dies purificationis eorum. q̄.uis aūt prædicti Doctores in lectione conueniant,in ſenſu diſcordant;Origenes enim interpretatur purgationē eorum,nempe Chriſti,& Beatæ Virginis. ſeu Infantis, ac Matris. Chryſoſt. vero purgationē eorum,nempe B. Virginis, & Ioſeph. Euthymius vero omnes tres complectitur,vt purgatio hæc ſit Chriſti,B.Virginis,& Ioſeph.Secundam lectionem uidentur amplecti ij,quos paulo inferius referam, quando explicabitur illud (vt facerent ſecundum cōſuetudinem legis pro eo.) Tertiam lectionem ſequitur Titus Boſtrenus, idemq; videtur Beda ſentire, vt ad Beatā Virginem referatur purgatio,apud vulgatum autem eſt ambiguum.nam (eius) & ad Beatam Virginem,& ad puerum referri poteſt. Vnde Gloſſa interlinealis interpretatur diſiunctiue,nempe Chriſti,uel Matris:tamen ſenſus Eccleſię,in eam ſententiam inclinat, vt ad Beatam Virginem referatur: nam in Miſſalibus poſitum eſt, cum impleti eſſent dies purgationis Mariæ, & ea eſt lectio legitima, & vera, quæ eo argumento efficaci confirmatur, quod purgatio ſecundum legem Moyſi erat fœminæ,nō pueri,nec viri;id autem ex ipſa lege manifeſte conſtat, quæ habetur Leui. 12. cuius verba ſunt. Mulier ſi ſuſcepto ſemine pepererit maſculum, immūda erit ſeptem diebus,iuxta dies ſeparationis menſtruæ, & die octauo circuncidetur infantulus;ipſa uero triginta tribus diebus manebit in ſanguine purificationis ſuæ, omne ſanctum non tanget, nec ingredictur in Sanctuarium, donec impleantur dies, purificationis ſuæ;ſin autem fœminam pepererit, immunda erit duabus hebdomadibus, iuxta ritum fluxus menſtrui,& ſexaginta ſex diebus manebit in ſanguine purificationis ſuæ. Hæc ibi. ubi nota uerbum (immunda erit) ipſa quidem,nō Infans;& rurſus (manebit in ſanguine purificationis ſuæ, omne ſanctum non tanget,nec ingredietur in Sanctuariū) hæc fœminam reſpiciunt, non virum, nec infantem. Præterea paulo inferius, vbi agitur de mundatione,dicitur (Sacerdos orabit pro ea,& ſic mundabitur à profluuio ſanguinis, ſui) purgatio igitur hæc ad fęminam ſpectabat; vnde legendum eſt (cum impleti eſſent dies purgationis eius)nempe B.Virginis,de qua paulo ante dixerat: Mariā aūt conſeruabat omnia verba hęc. in ſequētib. aūt multo magis elucidabitur, & confirmabitur expoſitio hæc. Supereſt autem explicandum,qui, & quot dies illi ſint; & quare Dominus id præceperit; vt autem ex allegatis uerbis conſtat, erant dies quadraginta purgationis,quā do Infans erat maſculus, octuaginta vero,ſi fęmina: loquamur prius de maſculo,in quo erant quadraginta; ita tamen, vt ſeptem primis diebus mulier eſſet immunda ea immunditia, quam contrahebat menſtruata, ſeu fęmina, quando tempus menſtrui erat, de qua Leui.15.ſtatutum erat ſic: Mulier,quæ redeunte menſe patitur fluxum ſanguinis,ſeptem diebus ſeparabitur, omnis, qui tetigerit eam,immundus erit vſque ad veſperam; & locus in quo dormierunt,vel ſederit dieb. ſeparationis ſuæ, polluetur. Qui tetigerit lectum ſuum, lauabit veſtimenta ſua, & ipſe lotus aqua pollutus erit uſque ad veſperam.Si coierit cum ea vir tempore ſanguinis menſtrualis,immundus erit ſeptem diebus,& omne ſtratum, in quo dormierit,polluetur.hanc immunditiam patiebatur mulier menſtrui tempore, & eandem contrahebat mulier pariens maſculum ſeptem primis diebus à partu; reliquis uero triginta tribus diebus immunda erat, ſed non tanta immunditia, ſed ea, quæ ibi expreſſa eſt, nempe omne ſanctum non tanget, nec ingredietur in Sanctuarium. Quando vero pariebat fęminam,duplicabantur dies: nam loco ſeptem erant quatuordecim, loco triginta trium erāt ſexaginta ſex. cum ergo Beata Virgo maſculum peperit, dies purgationis eius per legē erant quadraginta à partu, vti explicatum eſt.Vnde non eſt probanda ſententia Hidelphonſi Archiepiſcopi Toletani ſerm.1.de purificatione,vbi affirmat quadraginta ſex dies fuiſſe purgationis in maſculo.Scripturam autem ſolere numerum fractum complecti ſub nu-

Quare tot diebus puerpera reputabatur immunda.

mero

mero perfecto, ideoque dici quadraginta, hoc inquam, probandum non eſt, cũ expreſſe Scriptura numeros diuidat in ſeptem, & triginta tres. numerus ergo erat quadraginta dierum tantum, ut recte docent Ambroſ. lib. 2. de Abraham cap. 8. & Auguſt. in qq. in Leuit. q. 40. Cauſa autem, quam Archiepiſcopus adfert, eſt, inquit enim, purificationis tẽpus ſumptum eſſe à numero dierum, quibus fœtus in utero matris ad perfectionem membrorum perducitur; hi autem ſunt quadraginta ſex dies in maribus. quod etiam docuit Auguſtin. lib. 88. qq. cap. 56. Cyrillus autem lib. 15. de adoratione in ſpiritu. hac vtitur ratione, ſed numerum quadraginta dierum præciſum ponit; & Ariſtoteles lib. 7. hiſtoriæ anim. cap. 3. mares formari dicit circiter quadrageſimum diem, & fœminas circiter nonageſimum: & quamuis dicat hæc incerta eſſe; tamen in plurimum hoc dierum numero fœtus eſt formatio in maribus. Ex hac autem Auguſtini doctrina, nemo accipiat occaſionem exiſtimandi, Auguſtinum arbitratum fuiſſe Chriſti corpus organizatum fuiſſe diebus quadraginta, aut quadraginta ſex, cum, vt ſupra diximus organizatum, & animatum, ac aſſumptum à diuinitate fuerit breuiſſima mora temporis: ſed ſenſus Auguſtini eſt, quadrageſimum ſextum dierum numerum in ſe multiplicatũ efficere tot dies, quot Chriſtus fuit in utero Beatæ Virginis, nempe nouem menſes. quod etiã adnotauimus in Commentarijs in Ioa. c. 2. adnotat. 24. Ratio autem, cur numerus dierum hic ſtabilitus, & hæc lex cõdita eſt, fuit tum ob ſignificationem, tũ ob ipſam rei naturam: de ſignificatione non eſt præſentis inſtituti nunc dicere; quod vero ad rẽ ipſam pertinet, id eſt, notãdum poſt partum, ſanguinem illũ, quo fœtus alebatur in utero, ipſo fœtu iam egreſſo, cum ſolitus eſſet defluere in uterum alendi fœtus cauſa, etiã poſt partum multis diebus permanare, pluribus autem in fœminarum partu, ut refert Ariſtoteles lib. 7. hiſtoriæ. c. 9. idcirco Deus iuſſit parturietem multis quieſcere diebus, donec iam fluxus ille conſummaretur, & purgaretur. ſeptem autẽ primis arctius fuit præceptum, tum propter maiorem fluxum, tum propter matris requiem, ne viri vxoribus accederent, nondum curato labore, qui parientes conſequitur, vt recte adnotauit Euthymius. erat autem maior immunditia, & prohibitio in illis primis diebus, quia laſſiores ſunt parturientes, & maior ſanguinis copia defluit. cauſas autem omnes huius legis perſcrutari (uti dixi) non eſt loci huius, ſatis ſit rẽ ipſam explicuiſſe.

ANNOTATIO XXXV.

An Dei para cõprehenſa ſit in lege purificationis.

AD huius rei perfectam intelligentiam ſpectat inquirere, an Beata Virgo comprehenſa fuerit hac lege, ita vt purgatione indiguerit. Orig. hom. 14. in Lucam affirmat tam ipſam, quam Chriſtum purgatione indiguiſſe; audax quidem eſt ſententia, vt ipſemet fatetur; communis uero Doctorum ſenſus eſt, B. Virginem nõ indiguiſſe purgatione, nec comprehenſam fuiſſe ea lege. ita ſentiunt Baſilius Iſaiæ 7. Cyrillus lib. 8. in Leui. ſiue Origenes, cui libri illi ſolent etiam tribui. idem etiam Cyrillus li. 15. de adoratione in ſpiritu, ſimiliter Chryſoſt. hom. de occurſu Chriſ. Euthy. Titus Boſtr. Hidelphonſus ſer. 1. de purificat. Bern. ſerm. 3. de purific. cum alijs. Rationem autem, ſeu cauſam, cur in lege non fuerit comprehenſa, omnes prædicti auctores præter Chryſoſt. eam eſſe aſſerunt, quia in lege dictũ eſt: Mulier ſi ſuſcepto ſemine pepererit, immũda erit. quod quidem uerbum (ſuſcepto ſemine) poſitum cenſent ad excludẽdam B. Matrem Chriſti, quæ peperit non ſuſcepto ſemine, ſed Virgo intacta; aliter enim ſuperfluum erat uerbũ; nulla enim alia potuit parere, non ſuſcepto ſemine. indicata ergo eſt Virginitas matris, & à lege excepta, ſeu potius lege non concluſa. Dixi autem præter Chryſoſtomũ, non quod idem non ſentiat, ſed quod non expreſſe hanc indicet cauſam, ſed tacite: Virgo, inquit, nulla purgatione indigebat. Cæteri uero Doctores eam exprimunt, & uerbum illud (ſuſcepto ſemine) perpendunt. Quidam autem recẽtiores, forſan vt aliquid ſapere uideantur, Patrum doctrinam eneruant, dicentes, ſemen accipi, in hoc loco pro prole ipſa, non pro ſemine, ex quo fit proles; ſic autem Beata Virgo dici potuit ſuſce-

piſſe

piſſe ſemen, quia concepit prolem, cum in Hebræo ſit verbum in coniugatione Hiphil, quod idem ſignificat, ac ſeminificare. At valde errant, tum quia Hebręi omnes vertunt id uerbum, quæ effuſo, ſe ſuſcepto ſemine cōceperit, inquirūtq; de ſemine mulieris, an ſit generationis principium: tum quia Septuaginta vertunt in voce paſſiua, nempe ſi ut ita barbare dicam, ſpermatizata fuerit, id eſt, ſemen in ſe ſuſceperit, cui verbum in Hebręo reſpondet; nō enim in Hiphil, ſed in Hophal, quæ eſt coniugatio paſſiua legendum eſt, ſicut legerunt Septuaginta, qui non vtebantur punctis noſtris. Latine autem vertendum eſt cum vulgato, ſi ſuſcepto ſemine, nēpe, ſi per ſeminis ſuſceptionem conceperit. quod Beatæ Virgini non conuenit, quæ nec viri, nec proprio ſemine concepit: nam ex puriſſimis ſanguinibus illius opera Spiritus ſancti ſine humano ſemine formatus eſt Chriſtus. Demum, ſuperfluum etiam eſſet uerbum, ſi ſeminauerit, & pepererit: nam quæ parit, ſeminificauit. uere ergo adiectum eſt ad Virginem indicandam, quæ tantum pepegerit, & non ſeminauit, nec ſemen ſuſcepit, & hæc lege illa immunditiæ non comprehendebatur. Eſt etiam alia cauſa manifeſta, cur lege illa non obligebatur: nam lex poſita erat propter fluxum ſanguinis menſtrui, qui poſt partum permanet in parturientibus: at hic fluxus non erat in Beata Virgine, tum quia Virgo peperit, & ſine vlla ruptura: nam Chriſtus non vi auulſus fuit ab vtero, ſed ſponte prodijt ſine vulnere Matris, ut ſupra diximus, & paulo inferius dicemus: tum etiam, quia cum opera Spiritus ſancti concepiſſet, ille ſolus ſanguis defluebat à B. Virgine qui ad nutrimentum fœtus in vtero neceſſarius erat, quo fœtu egreſſo ab vtero, ſanguis ille totus conuerſus eſt ad ubera, & factus lac in cibum Infantis nati. nullus ergo ſuperfluus erat ſanguinis, qui deflueret iam in vterum: unde nulla erat immunditiès, nec purgationis neceſſitas, quod Cyprianus orat. de Natiu. Chriſti tradit, dicens: Nec locus ibi erat lauacris, quę ſolent puerperis præparari, quippe nec aliqua naturæ iniuria Matrem Domini læſerat. Hæc Cypria. Legem ergo impleuit, ut recte dicit Chryſoſtomus, ne contemnere uiſa eſſet apud ignaros myſterij, & ut omni ex parte legem veneraretur, quæ Dei erat. Vnde recte Bernardus in paruis ſermonibus ſerm. 7. inquit: Quid eſt quod dicimus B. Mariam purificari? Quid vero, cum ipſum Ieſum dicimus circumcidi? Enimuero tam non indiguit illa purificatione, quam nec ille circumciſione. nobis ergo, & hic circumciditur, & illa purificatur, præbentes exemplum pęnitentibus, ut à uitijs continentes, primum per ipſam continentiam circumcidantur, deinde à commiſſis per pęnitentiā purificentur. Hæc Bernardus. Non ergo B. Virgo lege immunditiæ tenebatur, quæ non ſuſcepto ſemine pepererat, & ſanguinis fluxum poſt partum non patiebatur. Poſſent autem cuipiam ſcrupulum ingerere in hac parte verba Hieronymi contra Heluidium; ſic enim inquit: Iunge ſi libet, & alias naturæ contumelias, nouem menſibus vterum inſoleſcentem, faſtidia, partum, ſanguinem, pannos, ipſe ſibi deſcribatur Infans, teg[?]mine membrorum ſolito conuolutus, ingerātur dura præſepia, vagitus paruuli, octauæ diei circumciſio, tempus purgationis, ut probetur immundus, non erubeſcimus, non ſilemus, quanto ſunt humiliora, quæ pro me paſſus eſt, tanto plus illi debeo. Hæc Hieronymus. Quæ verba S. Hidelphonſus ſerm. 2. de purificatione, ſic interpretatur: Quamuis, inquit, doctor Hieronymus in eo opere, quod contra Heluidium ex hoc egit, uideatur exceſſiſſe, & in eo loco, ubi ait, de hoſpitio vuluæ nouem menſium, & de veritate naſcendi, quod ille hæreticus inſultando propoſuerat, quaſi Maieſtati diuinæ eſſet indignum ad tātam dignationem ſe humiliaſſe, ut inter uiſcera in utero verſaretur Virginis; vt inter fœmora fœminea naſceretur tam ſordibus; ſic enim omnia opponens in contrarium, quaſi hæreticus, ut deſtrueret fidei catholicæ veritatem. cui è contrario egregius ille ueritatis aſſertor, nō cedendo, ut iſti volunt, ſed dignationē glorioſiſſimæ humilitatis Dei, amplius commendando ait, quanto viliora, & inhoneſtiora pro nobis illa maieſtas diuina

Quō intelligēda ſunt verba Hieronymi cōtra Heluidium.

uina

uina ſuſcepit, aut ſuſtinuit, tanto carius nos redemit, & propenſius honorandus eſt. tali namque ſenſu, etſi non eiſdem uerbis, in quantum recolo, eidem reſpondens hæreticos, uidetur B. Virginis non infamiam vllius colluuionis, aut penam peccati intuliſſe, ſed dignationẽ diuinã, & exinanitionẽ immẽſã m, & i forma ſerui reuerẽter ſatis cõmendaſſe, non vt Virginem uexatã à Domino, & exhonoratam oſtenderet, ſed ut clementiam pij conditoris, etiam huiuſmodi hæreticis demonſtraret. Idcirco non ceſſit iſtis cum Heluidio errantibus ſed corripuit, ut diſcerent, nõ infamare Virginem, & Domini non derogare in formas ſerui humilitatem: Nõ enim pudicitiam eius in aliquo læſam docet, qui tantum in eius laude triumphat; neque ad horam ceſſit aduerſarijs, qui pro ea tantum, & tandiu dimicauit uerbi gladio; cui Deus contra hoſtes eius tantam reſiſtendi contulit gratiam, reuincendi præbuit uirtutem, ut nemo cõtra eum audeat inſurgere. Hæc Hidelphonſus. Ex quibus conſtat eum ſenſiſſe ſic ab Hieronymo dicta, nõ quaſi ea aſſereret, ſed vt dignationem humilitatis diuinam commendaret, quam Hæreticus inſultabat; quaſi diceret: etiam ſi iſta eſſent, adhuc nõ erat inſultandum, ſed magis diuina clementia cõmendanda. Quæ interpretatio difficile accommodatur. Nam Heluidius non negabat Chriſti natiuitatem, immo dicebat, ſi nos non erubeſcimus confiteri Chriſtum de vulua natum, cur erubeſcimus dicere Beatam Virginem poſt partum nupſiſſe, & alios concepiſſe filios? cui reſpondet Hieronymus, verum eſſe Chriſtum de vulua natum, immo adde (ſi libet) cætera, quæ iam ſupra commemorauimus: tamen hæc confitemur, quia ſcripta legimus; illud autem de filijs negamus, quia ſcriptum nõ eſt. hic eſt ſenſus Hieronymi, & quamuis dici poſſet illud, quod adiecit, deſumptum eſſe ex Tertulliano lib. de carne Chriſti, quem citauerat, tanquam hominem extra Eccleſiam: tamen quia dicit non erubeſſimus, ſilemus, & paulo inferius, ſcripta legimus, uidetur de mẽte propria dixiſſe. Declaranda igitur verba Hieronymi. Vterum inſoleſcentem appellat, quia ſpatio nouem menſium magis, ac magis ſolito intumeſcebat, creſcente enim fętu neceſſe erat uterum magis excreſcere. vſus eſt eodem verbo Tertullianus lib. de carne Chriſti: non tamen inde ſequitur, quod grauedinem intulerit Matri, quæ fuit ſine grauedine grauida. Appellat autem faſtidia, non quæ mater pertulit, ſed quę ipſe infans in utero clauſus paſſus eſt; Chriſtus enim intra Virginis vterum vſu rationis, ac ſenſibus pollens, ſenſit anguſtiam loci, & alia quæ patiuntur Infantes: ſi enim extra vterum pati tanta dignatus eſt pro nobis, quomodo intra vterum etiam non eſt paſſus? Partum appellat, quia Beata Virgo Chriſtum peperit integra quidem, & ſine dolore, ſed per vuluam, ſicut & cæteræ pariunt, quod ad diuinam humilitatis dignationem pertinet. qui pro nobis ſic eſt humiliatus. Difficultas eſt in uerbo (ſanguinem) quod non ad ſanguinem menſtruum defluentem ex Beata Virgine referri debet, qui ſolet immunditiam inferre, & qui in Beata Virgine non fuit, ſed ſanguis hic eſt ex nerui vmbilicaris præciſione: Chriſtus enim etiam ſi non viri ſemine ſed Spiritu ſancto formatus ſit; tamen in utero corpus eius nutritum eſt, & coaluit ad modum cęterorum hominum, membranis duabus obtectus, & per vmbilicarem neruum ſanguinem ex puriſſima Virgine ſugebat nouem menſium ſpatio. quando ergo egreſſus eſt ex utero, nullam Matri intulit corruptionem, ut paulo inferius dicemus; tamen vmbilicarem ſecum neruum attullit, ſicut cęteri Infantes, qui præciſione indigebat, ex qua modicus ſanguis defluit, ſicut ex circũciſione etiam ſanguis emiſſus eſt, qui quidem ſanguis non efficit immunditiam Matri. & de hoc locutus eſt Hieronymus, quando partui ſanguinem coniunxit non enim debemus miracula introducere, quæ nec ſcriptura, nec traditione cõſtant, cõfitemur quidẽ Chriſtũ de Virgine ſpiritus ſancti uirtute cõceptũ, & de Virgine integra natũ. Cætera ſimilia ſunt cęteris hominibus quãtũ ad prædicta. Præſtitit ergo Puriſſima virgo, & mater hæc miniſteria Chriſto, quæ ſolent Obſtetrices miniſtrare: nam

& neruum vmbilicarem præcidit, & corpuſculum lauit, & pannis inuoluit. Hęc ſunt, quæ pro nobis Chriſtus ſubire dignatus eſt: qui enim in cruce mori voluit, & eius contumeliã pati, noſtræ etiam naturæ exordia nõ abhorruit, ſed per omnes noſtræ naturæ contumelias trãſcurrit, ut recte notauit Hilarius lib. 2. Trinit. hæc ſunt, quæ Hieronymus ſignificare voluit verbis allegatis.

Deipara nec ante filij conceptionẽ nec poſt eius partũ menſtrua paſſa fuit.

Hoc autẽm in loco vnum adnotaſſe iudicaui, quod mihi probabiliſſimũ eſt, B. Virginem nunquam paſſam eſſe menſtrua, aut muliebria, nec immunditiam legis contraxiſſe, quæ puriſſima ſemper fuit, tam ante conceptionem filij, quam poſt. quę enim fomite, & omnis carnis rebellione ſemper caruit, menſtruas etiam fluxiones, quæ à generandi potentia excitantur, quodam diuino priuilegio non habuit: quamuis enim, quando fętus eſt in utero, naturale ſit ſanguinẽ in eius nutrimentum effluere: tamen extra hoc tempus menſtrua pati, peccati effectus, & pœna quædam eſt; non enim in innocentiæ ſtatu futura erant. ab omni igitur peccato cum præſeruata fuerit hiſce menſtruis caruiſſe non eſt dubitãdum. Inueniuntur etiam apud nos fęminæ, quæ menſtrua non habent, ſed id infirmitatis eſt, & morbi cauſa. ante pubertatem etiam, & in ſenio muliebria non ſunt. quod ergo impubertas, & ſenium, & infirmitas efficiunt, id diuina quædam gratia in Virgine pubere. & iuuene ſalua ſanitate effecit, ut uas illud celeſte, in quo Chriſtus erat reponẽdꝰ ab omni immũditia legali expers eſt.

Tulerunt illum in Hieruſalem.

COMMENTARIA.

QVid poſt dies quadragĩta purgationis ſactum ſit, narrat Euangeliſta, portarunt, inquit, parẽtes Infantẽ Chriſtum in Hieruſalẽ à Bethlehem, vbi diebus illis purgationis commorati erant; oportebat enim illũ in Tẽplo p̃ſentari, & ſacrificia pro purgatione offerri, quæ neceſſe erat fieri in Templo idcirco veniunt Beata Virgo, & Ioſeph cum Infante in Hieruſalem, ubi templum erat.

Vt ſiſterent eum Domino, ſicut ſcriptum eſt in lege Domini: quia omne maſculinum aperiens vuluam, ſanctum Domino uocabitur.

COMMENTARIA.

DVabus de cauſis venerunt parentes cũ Infante Chriſto in Hieruſalẽ. Vna ſuit propter ipſum Infantẽ, nempe vt ſiſterent eũ Domino, id eſt ut præſentarent eum in Templo, & Deo offerrent, & dedicarent tanquam primogenitum; iuxta præceptum Dñi. nam Exo. 13. & Num. 18. Iuſſit Deus pro illo inſigni beneficio liberationis Populi ab Aegypto primogenitis Aegyptiorũ occiſis, oĩa primogenita Iudęorũ, tã in hominibꝰ, quã in animalibꝰ ſibi conſecrari, & dedicari, quorum quædã in holocauſtum occidebantur, ut in animalibus mundis, quædam immunda ꝑ animalibus mundis cõmutabantur, quędã in miniſterio, cui offerebantur, permanebant, nempe primogenita ex Leuitica Tribu, quædam alia, nẽpe primogenita cæterarum tribuum, poſtquã Deo offerebantur, pretio redimebantur, & à parentibus reſumebantur. Tulerunt ergo parentes infantem Chriſtum in Hieruſalem, ubi templum erat, vt Domino ſiſterent, & offerrent iuxta præceptum, & legẽ prædictã, quia primogenitus erat; hoc enim lex ſignificabat: omne, inquit primogenitũ aperiens uuluam, id eſt, ante quem nemo natus erat, ſanctificabitur Domino, & ei offeretur, in ipſius Dei, & Templi miniſterium. Aduerte duo diſtincta præcepta legis. Primum purgationis iuxta numerum dierum quadraginta, aut octoginta, de quo in verbis antecedentibus dictũ eſt. Alterũ de offerendo primogenito in Tẽplo, quod poſt purgationis tẽpꝰ implẽdũ erat utriuſq; cauſa venerant in Hieruſalẽ, illud pri-

primum in omni filio aut filia procedebat, ſiue primogenitis, ſiue ſecundo, aut tertio, aut quouis numero natis; ſemper enim lex purgationis obſeruabatur; hoc autem in primogenitis tantum, & quidem maſculis procedebat. Legem Domini appellat, quam prius legem Moyſis uocauerat, ut unum, & eundem eſſe auctorem indicet, qui & Moyſi locutus eſt, & per eum cæteris præcepta promulgauit. Chryſoſtomus hom. de occurſu alterã adiunxit cauſam: nimirum, quia illud magis ad umbram & figuram pertinebat, hoc uero ad ſanctitatem. cætera in Annotatione perlege.

ANNOTATIO. XXXVI.

An Chriſtus Domin⁹ ſuperiori primogenitorum lege fuerit comprehẽſus

GRauior eſt difficultas, an B. Virgo, ſeu Chriſtus hoc præcepto comprehenderetur. Sunt enim duæ antiquorum, & illuſtrium Doctorum ſentẽtiæ. Quidam exiſtimant adeo Chriſtum ea lege comprehenſum fuiſſe, ut propter ipſum ſolum inſtitutum ſit hoc generale præceptum. Quidam alij tenent nulla ratione eſſe comprehenſum, immo verba quædam in eo præcepto poſita fuiſſe, ut Chriſtus excluderetur ab eo. Auctores primæ ſententiæ ea ratione dicunt Chriſtum comprehenſum, & propter ipſum ſolum eſſe inſtitutum præceptum hoc, quia dictum eſt, omne primogenitum aperiens vuluam: nemo autem aperit vuluam matris, niſi ſolus Chriſtus. Nam cæteri primogeniti apertam inueniunt viri commiſtione, quæ conceptum præcedit: at Chriſtus ſine viri opera conceptus clauſam inuenit quando natus eſt. idcirco ipſe ſolus eſt primogenitus, vuluã, Matris aperiens. quomodo autem hæc apertio intelligenda ſit explicabimus poſtea, ſi prius auctores huius ſententię, & ipſorum verba retulerimus. In primis Origenes hom. 14. in Lucã, omne inquit maſculinũ, quod aperit vuluam, ſacratum quippiam ſonat, quemcũque quippe de utero marẽ effuſum dixeris, non ſic aperit vuluam matris ſuæ, ut Dominus Ieſus, quia omnium mulierum, non partus Infantis, ſed viri coitus vuluam reſerat; Matris vero Domini eo tempore vulua reſerata eſt, quo & partus editus, quia ſanctum vterum, & omni dignatione venerationis venerandum ante natiuitatem Chriſtus maſculus omnino non tetigit. Hæc Origenes. & paulo inferius propter quod, inquit, quia omne maſculinum, quod aperit vuluam, ſanctum Domino vocabitur, ductus eſt in Hieroſolymam, ut appareret ante conſpectum Dei. Hæc ille. Ambroſ. in præſenti loco idem tradit. Quia, inquit, omne maſculinum aperiens vuluam, ſanctum Domino vocabitur. verbis legis promittebatur Virginis partus, & vere ſanctus, quia immaculatus. Denique ipſum eſſe, qui lege ſignetur, in eundem modũ ab Angelo repetita uerba declarant; quia quod naſcetur, inquit ex te ſanctum, uocabitur filius Dei: non enim virilis coitus vuluę virginalis ſecreta reſerauit, ſed immaculatum ſemen inuiolabili vtero Spiritus ſanctus infudit; ſolus enim per omnia ex natis de fœmina ſanctus Dominus Ieſus, qui terrenæ contagia corruptelæ immaculati partus nouitate non ſenſerit, & cęleſti maieſtate depulerit: nam ſi literam ſequamur, quomodo ſanctus omnis maſculus, cũ multos ſceleratiſſimos fuiſſe nõ lateat? ſed ille ſanctus, quem in figura futuri myſterij pia diuinæ legis præcepta ſignabant, eo quod ſolus ſanctæ Eccleſiæ Virginis ad generãdos populos omnes immaculatæ fęcunditatis aperiret genitale ſecretum. Hic ergo ſolus aperuit vuluam. Hæc Ambroſius. & paulo inferius, qui dixerat ad Prophetã, priuſquam te formarem in utero noui te, & in vulua matris ſanctificaui te, qui ergo vuluam ſanctificauit alienam, ut naſceretur Propheta, hic eſt, qui aperuit Matris ſuæ vuluam, ut immaculatus exiret. Hęc ille. Acceſſit Hieronymus lib. 1. contra Iouinian. de utero, inquit, virginali natus eſt Chriſtns, de quo ſcriptum eſt. Omnes Hæretici errauerunt, non intelligentes myſterium natiuitatis eius, magiſq; ad natiuitatẽ Saluatoris, quã ad omniũ hominũ referri põt hoc, ꝙ dicitur, qui aperit vuluã ſanctus Domino vocabitur. Sol⁹ Chriſtus enim clauſas portas vuluę virginalis aperuit: quæ tñ clauſæ iugiter permãſerunt. Hæc

Hierony. conſentit Chryſoſtomus in hom. de occurſu Chriſti, quæ habetur apud Surium,& in homiliario. Omne, inquit, maſculinum aperiens vuluam Sanctum Domino uocabitur, hæc oratio, & lex tota, & cauſa legis poſita eſt propter eum, qui erat aperiturus vuluā. Vniuerſa primogenita animalium, & hominum, nunquam aparuerunt vuluam,ſed erant ſolum primogenita; quæ autem Virgo peperit, ipſe ſolus aperuit. Vide ergo totius legis deſcriptionem propter eum, qui erat naſciturus ex Virgine. Hæc Chryſoſt. idem tradit Greg.Nyſſen.hom. de occurſu Chriſti, quæ habetur in homiliario; de hoc enim præcepto loquens,inquit,legis decretum propoſitum in ſolo Deo,qui carne eſt indutus, definite, & ita ut nulli alij conueniat,cernitur impletum:ſolus enim ipſe ineffabiliter conceptus, nuptijs non prius apertam vuluam virginalem aperuit, ſignacula Virginitatis illæſa conſeruans etiam poſt proceſſum admirabilem, & ſolus ſpiritualiter maſculus eſt creditus,vt qui nihil adferret ei vitij, quod quidem eſt fœminarum, & mulierum conueniens.vnde & re uera ſanctus iure eſt uocatus. Quomodo etiam Gabriel uiuici fœtus ad Dei parentem ferens nuncium, & veluti prius latam,& ad ipſum ſolum ſpectantem legem in memoriam reuocans: quamobrem,inquit,& quod naſcetur ex te ſanctum,vocabitur filius Dei,vtpote quod ſancti cognomen proprie conueniat ei, qui virgineam vuluam diuino aperuit miraculo. Et in alijs quidem primogenitis ea uocaada eſſe ſancta,diligenter intuens profunditatem perfectio pronunciauit Euangelica, ut pote quod Dei cōſecratione ſortita eſſent,ut ſic uocarentur:in primogenito autem omnis creaturæ ſanctum id, quod naſcitur, dixit Angelus, vt quod hoc ſit proprie, & eam, quæ eſt uere, ſanctitatem in amandando vitio,& bono eligendo, ſimulatque natus ſit,ut propheta dicit, oſtenderit. Hęc Greg. in quibus verbis nota illud, Angelum in annunciatione,quando dixit, quod naſcetur ex te ſanctum. ad hoc præceptum legis reſpexiſſe,omne maſculinum aperiens vuluam ſanctum Domino vocabitur, quaſi ſolus Chriſtus eſſet, ꝑpter quem hæc lex fuerit inſtituta.in eadem ſententia eſt Amphilochius Icomij Epiſcopus, in homilia de purificatione, qui non ſolum idē cum alijs ſentit, ſed quo pacto illorum doctrina ſit intelligenda, declarat; ſic enim,inquit. Quod Scriptura dicit, omne maſculinum aperiens vuluam ſanctum Domino uocabitur, ad ſolum Dominum Ieſum refertur, non ad alium quempiam, licet communiter dictū ſit; talis enim eſt unicuiuſque virginis natura, ut primum uiri congreſſu aperiatur vulua ipſa, deinde pariat:ſed in Saluatoris noſtri ortu non ita factum eſt: nam nulla præeunte uiri cognitione in Virgine matre, ipſe ſine virginitatis illius corruptione ortus eſt.Itaq; dictum illud, omne maſculinum adaperiens vuluam ſactum Domino vocabitur, vere, ac proprie ad Dominum referebatur. Nunquid Cain ſanctus fuit, quoniam omnium primus ex materno utero editus eſt?nunquid ſanctus uocabitur, qui nefariam vitam terminauit? num Eſau vir bellicoſus, & gladij hæres ſanctus dicetur,quia prior natus eſt, quam Iacob? An Ruben ſanctus quia primus ex utero matris editus, quippe, qui patris cubile commaculauit? nemo illorum Sanctus fuit, omnes rei extiterunt. Ex his igitur manifeſtum eſt Scripturæ dictum illud, omne maſculinum aperiens vuluam ſanctum Domino vocabitur,proprie,ac uere ad ſolum Dominum Ieſum ſpectaſſe, idque confirmatur illo Gabrielis ad Virginem teſtimonio, Spiritus ſanctus ſuperueniet in te, & virtus Altiſſimi obumbrabit tibi, ideoq; quod naſcetur ex te ſanctum,uocabitur Filius Dei.Sunt aūt, qui noſtris dictis aduerſantes hæc nobis obijciunt. Si Scripturæ locus ille,omne maſculinū aperiens vuluam ſanctum,Domino uocabitur,ad Ieſum ſolum refertur,nō igitur virgo ipſa remanſit Virgo,cum Scriptura dicat omne maſculum aperiens vuluam. Animaduerte, & prudenter intellige,quicumq; de virginea illa natura verba facis,quod ſcilicet nullo modo uirginalis illa porta patefacta ſit, eiꝰ prouidentia, & voluntate,qui antea in ipſa conceptus eſt. Hoc enim futurum prædixit Spiritus ſanctus,cum per prophetam

phetam dixit: Hæc porta clauſa erit, & non aperietur, & vir non tranſibit per eam: quoniam Dominus Deus Iſrael ingredietur, & egredietur p eá, & porta ipſa erit clauſa. Quantum igitur pertinet ad virgineam naturam, Virginis clauſtra nullo modo aperta ſunt; quod vero pertinet ad potentiam geniti Domini, nihil clauſum, omnia aperta, nihil quod impedimentum adferre potuerit, cum omnia ipſi Domino ſint reſerata. quamobrem & ſuperiores potentiæ clamantes dicebant. Tollite portas principes veſtras, & introibit Rex gloriæ. Hæc Amphiloch. Acceſſit his Iſidorus Peluſiota lib. 1. Epiſt. 23. cuius uerba ſunt: in Scriptura dictũ eſt: Omne primogenitum aperiens vuluam, ſanctum Domino vocabitur; non de omni primogenito dictum eſt (ne hoc imperiti homines exiſtiment) verum de vno illo, ac ſolo, qui in partu vuluam aperuit; etenim omnem quidem vuluam concubitus, & venereus complexus aperiunt; eam, quæ Dominum ſe um peperit, ipſe ſine ſemine conceptus aperuit, ac rurſus clauſam & obſignatam reliquit, uere nimirum homo effectus, ac vere item Deus exiſtens. Hæc Iſidorus. Theophylactus, & Euthymius eandem ſecuti ſunt ſententiam. verba Euthymij ſunt hæc: Primogenita iam apertam vuluam aperiunt: aperitur enim in viri congreſſu, cum ſemen infunditur; ſolus autem Chriſtus nondum apertam ſupernaturaliter aperuit, & clauſam naturaliter ſeruauit, quia etiam hic ſolus proprie ſanctus eſt Domino, & ſecundum diuinitatem, quia filius eius eſt, & ſecundum humanitatem, vtpote vnitus filio eius: Itaque licet de omnibus primogenitis præſens uerbum ſtatutũ eſt, ſolum tamẽ Chriſtum directe reſpicit. Hæc Euthymius.

Patres ita affirmãt Dominum matris vuluam aperuiſſe, ut integrã cõſeruaſſe fateantur.

Omnes hi Doctores ſunt in hac priori ſententia, vt hoc legis præcepto comprehendatur Chriſtus, adeo, vt propter ipſum ſolum de omnibus alijs generaliter ſit ſtatutũ proprie tamen ad ipſum ſpectet: conueniũt autem omnes in hoc quod Chriſtus ſit comprehẽſus in hoc præcepto proprie, propter illud verbum (adaperiens vuluam) quidam aũt eorũ idẽ affirmant, non ſolum propter verbum (adaperiens vuluam) ſed etiam propter alterum, quia vere, ac proprie ſanctus ſit. ita ex citatis Doctoribus tenent Ambroſius, Gregorius Nyſſenus, Amphilochius, & Euthymius, vt ex verbis eorum relatis conſtat. conueniũt etiã omnes, Chriſtum dici aperuiſſe vterum B. Virginis, quod non ſic intelligẽdum, quaſi vellẽt affirmare, integritatem Virginis in partu non fuiſſe ſeruatam, cum re uera id non intenderint docere, ſed hoc tantum aperire uocarunt, quod eſt peruium eſſe, nec impedimentum tranſeũti Chriſto facere, quamuis nulla fuerit apertura. de quo Damaſce. orat. de dormit. B. Virginis, ſic inquit: Qui Deus erat, homo efficitur, atque modo naturam ſuperante partus tẽpores procreatur, ac vuluam ita aperit, ut interim virginitatis clauſtra minime labefactet. Hæc Damaſcenus. hæc autem ſignificatio in Scriptura vſitata eſt Matth. 3. Ecce aperti ſunt ei cœli. Mar. 1. uidit cœlos apertos, non quod in cœlis apertura ſit facta, ſed quod de cœlis vox ſit audita. Act. 7. Video cœlos apertos, nimirum, quia Chriſtum in cęlis exiſtentem ſine impedimento videbat. Mar. 7. Apertæ ſunt aures eius, quia uox iam audiebatur. Iſa. 64. Vtinam diſrumperes cęlos, & uenires. nemo in his omnibus rumpi cęlos dicet: ita hi Doctores vuluam B. Virginis apertam dixerunt, quia ſine impedimento Chriſtus tranſiuit per eam, non tamen quod re ipſa aperta ſit; quo ſenſu intelligendum eſt illud Iſa. 45. aperiatur terra, & germinet Saluatorem. *Iſa. 45.* Quidam interpretantur, propter fœcunditatem, dictam eſſe vuluam apertam. nam in Scriptura dicitur Deus aperuiſſe vuluas fœminarũ quando fœcunditatem conceſſit, etiam antequam aperirẽtur, hoc tamen nõ placet; nã ſermo hic eſt de ipſo fœtu, qui dicitur aperire vuluam, & illarum fęminarũ vuluæ apertæ dicuntur propter facultatẽ futuri partus, & apertionis. verius eſt quod primo diximꝰ, & ita explicuit Amphilochius, & Gregorius Nyſſen. ut cõſtat ex uerbis eorum, & cęteri patres idipſum verbis eiſdem indicarũt. Nam Hieronymus ſemper clauſam vuluam fuiſſe dixit, nec licet Catholico aliter ſanctos hos patres interpretari, & in

ſenſum peruerſum retorquere: Ambroſium autem ita ſenſiſſe cõſtat ex Epiſtola 81. eius ad Syricium, in qua B. Virginem etiam in partu ipſo Virginem extitiſſe cõfirmat. & Hieronymus in eod. lib. 2. aduerſ. Iouin. id ipſum teſtatur. Hæc dixerim de his patribus. nam de Tertul. uix ita dici poteſt, qui ſatis expreſſis, & multiplicatis uerbis tradit, Beatam Virginem in partu virginẽ non fuiſſe, & vuluam eius apertam, ac patefactam fatetur. in quo errauit grauiter: nam lib. de carne Chriſti ſic inquit: Virgo quantum à uiro; non virgo quantum à partu. Et rurſus: ſcriptum eſt, omne maſculinum aperiẽs vuluam ſanctum Domino vocabitur. quis vero ſanctus, quam Dei filius? quis vere vuluam adaperuit, quam qui clauſam patefecit; & rurſus: magis patefacta eſt, quia magis clauſa, utique magis non Virgo dicenda eſt, quam Virgo, ſaltu quodam mater, antequam nupta. & quid ultra de hoc retractandum eſt, cum hac ratione Apoſtolus non ex Virgine, ſed ex muliere editum filium Dei pronunciauit: agnouit adapertæ vuluæ nuptialem paſſionem. Hæc Tertullian. falſo, & impiè, cum & Eccleſiæ confeſſione, & ſanctorum Patrum traditione, & Scripturæ teſtimonijs conſtet, Virginem non ante partum, aut poſt partum tantum, ſed etiam ipſo partu integram extitiſſe: de qua re diximus ſupra. non ergo patrum ſententia coniungenda eſt cum errore Tertulliani, licet conueniãt in hoc, quod legis præceptum hoc ſit Chriſto maxime, conueniens; aliter tamen illi apertam vuluam, aliter hic interpretantur. Hæc omnia dicta ſunt pro priori illa ſententia, quæ Chriſtum eo præcepto comprehenſum dicit.

Probatur magis ſentẽtia patrũ affirmantiũ Chriſtũ nõ fuiſſe hac lege cõprehenſum.

Eſt autem poſterior ſentẽtia omnino oppoſita, quæ cenſet hoc præcepto nõ eſſe Chriſtum comprehẽſum; immo ob eadem duo uerba poſita excluſum: nam non aperuit vuluam, qui integritate matris ſeruata egreſſus eſt ab utero, & qui non ſanctus Domino vocabitur, ſed Sãctus ſanctorum Dominus; vt enim ſupra notauimus, Ioannes dictus eſt futurus magnus corã Domino: at Chriſtus ſimpliciter magnus: hic, inquit, Angelus, erit magnus, quia ipſe eſt Dominus. & quod, inquit, naſcetur ſanctum, vocabitur filius Dei. non autem dicitur erit ſanctum Domino. cum igitur nec proprietas uerbi aperiendi aptari Chriſto poſſit, nec ſanctus Domino dicatur is, qui Dominus eſt, non videtur comprehẽdi poſſe ſub hoc præcepto, aperiẽs vuluã ſanctũ Domino uocabitur; immo verba ipſa excludunt Chriſtum ipſum, qui ſicut circumcidi voluit ſponte, legẽ obſeruans, ita, & offerri. Hæc ſententia mihi magis probatur, quæ non eſt ſine patrum antiquorum auctoritate; eam enim amplexus eſt Cyrillus Hieroſolymitanus, qui in hom. de occurſu Chriſti ſic inquit: omne maſculinum aperiens vuluam ſanctum Domino vocabitur; nam Samuel, quidem, & Iſaac, & ſimiliter etiam Iacob, & Ioſeph, & alij multi, qui præter ſpem nati ſunt ex ſterilibus, & aperuerunt infertiles vuluas matrũ, ſancti Domino uocati sũt. Chriſtus aũt ſolus ex ſolo vnigenitus cũ virginales portas nõ apuerit, nõ eſt ſanctus Domino, ſed Sãctus ſanctorum, & Dominus dominorum, & Deus deorũ, & primogenitus primogenitorũ, Princepsq; & Rex regnantium, & vocabitur & creditur, & nunc in templo a Simeone prædicabitur. Hæc Cyrillus. Eſt etiam Ambroſius in eadem ſententia in ſermone quodam de purificat. qui habetur inter opera eius in Vaticana Typographia excuſa, in princ. tomi 6. vbi ſic inquit: Cunctis fidelibus liquet, nequaquam redemptoris matrem ex eius natiuitate maculam contraxiſſe, quæ illorum dierum ſpatio, à ſacris ædibus abſtinens, purgaretur, quæ ſine humana concupiſcentia, ſine humano concubitu uirgo concepit, ſine aliqua corporis corruptione virgo peperit, & ſine fine virgo permãſit, ac per hoc nec maſculus ex ea natus vuluã eius aperuit, ſed hoc iuxta legis narrationẽ Euangeliſta contexẽs, claudit impijs ſacramẽtũ diuinæ Incarnationis, Matremque legem obſeruantem introducit. Nec mirũ ſi mater obſeruat legem, quam eius filius non venerat ſoluere, ſed adimplere. ſciebat quo ordine conceperat, quo vſu pepererat, quis eſſet, quẽ genuerat, ſed legẽ cõmunem obſeruans celauit filij maieſtatem. Hæc Ambr. Aimon. in eadẽ eſt ſentẽtia.

Hu-

Cōmune eſt omnib⁹ primogenitis vuluam matris aperire.

Horum Doctorum ſenſui accedendum exiſtimo, tum propter rationes factas, quia uerba legis in ſignificatione propria accipienda ſunt; Chriſtus autē nec proprie uuluā aperuit, nec ſanctus Domino dicitur; tum etiam quia lex hæc generalis eſt pro omnium animalium primogenitis poſita, quæ nō improprie ſed proprie & uere uuluam aperiunt: nec uerbum hoc commune eſſe poteſt Chriſto, & illis, niſi æquiuoce: eſt autē æquiuoca locutio fugienda maxime in præceptis, & legibus ſtatuendis. Quod eo magis nunc fieri debet, quia uerbū, aperiendi, commune eſt hæreticis, negātibus virginitatem ſanctiſſimæ Matris. Cauendum ergo eſt ab hac locutione, vt dicamus apertum uterum, a qua etiā Patres receſſerunt, utentes uerbo cōtrario. Auguſt. de fide ad Petrum c. 2. Dū conciperetur, inquit, veritatem carnis accepit ex Virgine, & cum naſceretur, integritatē virginitatis ſeruauit in matre. Et Gregor. homil. 26. Euang. illud, inquit, corpus Domini intrauit ad diſcipulos ianuis clauſis, quod ad humanos oculos per natiuitatē ſuam clauſo exijt vtero virginis. ſunt plurima huiuſmodi teſtimonia. Quamuis autem uulua animalium, & hominum aperta quodammodo dicatur per coniunctionem maris & fęminæ: tamen non ita perfecte, ut ſit in partu. idcirco tunc dicitur aperiri uulua. quod eo probatur: nam in Scriptura ſteriles dicuntur concluſæ ſeu clauſæ, quia non pariunt, quamuis copula uirilis interſit; fœcundæ autem apertam vuluam habent, propter partū, ad quē ſunt habiles factę. Obijcit quiſpiam, cur ergo dicitur Leuit. 12. Primogenitum aperiens uuluam, cum ſatis eſſet dixiſſe primogenitum? Reſpondeo, quantum ad myſterium, ſic eſſe dictum ad Chriſtum indicandum, qui cum primogenitus eſſet, uuluam non erat aperturus. quantum autem ad ſignificationem, quia primogenitus poteſt eſſe inter maſculos; tamen non aperuit uuluam, quia fęmina prius nata eſt; primogenitus autē aperiens uuluam, eſt, qui non tantum primus maſculus eſt, ſed etiam primus ante omnes natus eſt. Prętere a poteſt eſſe primogenitus uiri, non autem fœminæ; ut ſi fœmina habens iam filium alteri nubat, à quo filiū ſuſcipiat, hic non cenſetur primogenitus, quia non aperuit vuluā, licet ſit primogenitus patri. de his autem plura proſequi ad locum Leuitici pertinet. Quod autem primogenita dicantur ſancta, nō eo factum eſt, quod boni. & iuſti ſignificentur, nam & animalia ſancta, & uaſa. & ueſtes, & hoīes etiā mali ſācta dicūt, qa diuino miniſterio dedicata ſūt.

Leui. 12

Et vt darent hoſtiam ſecundum quod dictum eſt in lege Domini, par turturū, aut duos pullos columbarū.

COMMENTARIA.

ALtera cauſa, cur venerint in Hieruſalē, eſt ex parte parentum, vt darent hoſtiā, & ſacrificiū offerrent Dño, iuxta preceptum legis; eſt autem connectenda ſententia hæc præcedenti ſic; tulerunt eū in Hieruſalē, id eſt, venerunt parētes cum puero in Hieruſalē poſt tēpus purgationis, tum ut ſiſterent & præſentarent Domino, iuxta legis præceptum; tum ut offerrent par turturum, aut duos pullos colūbarum, iuxta alterum præceptum legis, illud propter puerum, hoc propter parentes factum eſt. hæc ergo pars nō debet referri ad illud (eum) nēpe Chriſtum, ſed ad uerbum (tulerunt in Hieruſalem) qua parte ſignificat eos veniſſe in Hieruſalem. Legis præceptū hoc habetur Leu. 12. ubi ſic præcepit Dominus per Moyſem; Cū expleti ſunt dies purgationis ſuæ pro filio, ſiue pro filia defert agnum anniculum in holocauſtum, & pullum columbæ, ſiue turturis pro peccato ad oſtium tabernaculi teſtimonij, & tradet ſacerdoti, qui offeret illa coram Domino, & orabit pro ea, & ſic mundabitur à profluuio ſanguinis ſui. Iſta eſt lex parientis maſculum, aut fęminam; quod ſi nō inuenerit manus ei⁹, nec potuerit offerre agnū, ſumet duos turtures, vel duos pullos columbarum, vnum in holocauſtum, & alterum pro peccato, ora-

bitque pro ea ſacerdos, & ſic mundabitur. Hæc ibi. Hoc præceptum à priori eſt diuerſum: illud enim particulare erat pro maſculis primogenitis, hoc uero omnib. maſculis, & fœminis primogenitis, & nō primogenitis; erat enim ad immunditię purgationē. hanc legē impleturi venerunt parentes, cumq; eſſent pauperes, non agnum anniculum, ſed turturē, aut pullū columbæ obtulerunt in holocauſtū, & alterum in hoſtiā pro peccato. Idcirco Euāgeliſta hanc legis particulā retulit omiſſa illa de agno. Notanda autē eſt magna, & vera paupertas Chriſti, & parentum, quæ tanta erat, vt agnum Deo ipſi offerre non potuerint, & uerba legis in eis ſint uerificata, nempe (ſi non inuenerit manus eiꝰ, nec potuerit offerre agnū) cætera ad declarationem perfectiorem neceſſaria in Annot. perlege.

ANNOTATIO XXXVII.

Pro quo afferēdū eſſet ſacrificiū turturū aut pullorū colūbarum.

GRauis eſt difficultas, pro quo iſtud ſacrificium turturum, aut pullorū fieret. plurimi namq; Patres pro Chriſto, ſeu infante ipſo. qui præſentabatur, factum cenſent. in qua ſententia ſunt Origenes hom. 8. in Leuit. & hom. 14 in Lucam. Ambroſ. in ſerm. de purific. ſuperius allegato. Auguſtinus in qq. in Leuit. q. 40. Chryſoſt. homil. de occur. Leo ſer. 2. de Natiuit. vbi Chriſtū circumciſum, & oblatione perfunctum eſſe affirmat. Euthymius & Beda in præſenti; & Hidelphon. ſerm. 1. de purificatione cum alijs multis. fundamentum potiſſimum huius ſententiæ, ſunt verba paulo inferius ab Euangeliſta dicta, nempe, cum inducerent parentes eius, vt facerent ſecundum conſuetudinem legis pro eo. ita legunt Doctores allegati præter Leonem, qui non recitat Scripturæ uerba: Auguſtinus autem nō ſolum legit, ſed etiam perpendit verbū hoc (pro eo.) vltra hoc fundamentum, profert Auguſtinus alterum ex Leuitico, cap. 12. quod in commentario recitauimus. ſic enim habetur. Cum expleti fuerint dies purgationis ſuæ pro filio, ſiue pro filia, deferet agnum anniculum in holocauſtum, & pullum columbę, ſiue turturem pro peccato, cenſet enim Auguſtinus illud (pro filio, ſiue pro filia) connectendum verbo ſequēti, nempe deferet pro filio, ſiue pro filia agnum in holocauſtum. At quia poſſent hæc verba connecti præcedenti verbo, nimirum cū expleti fuerint dies purgationis pro filio, ſiue filia, nimirū quadraginta, aut octuaginta, Auguſtinus ipſe repellit hanc connexionem auctoritate Euangelij allegata (cum inducerent Parentes, ut facerent ſecundū cōſuetudinē legis pro eo) aſſeritq. talē cōnexionem cū præcedenti, aduerſari uerbo Euangelico allegato. Quamuis autem iſta ſententia tantorum ſit virorum auctoritate ſuffulta: uix tamen poteſt accommodari Scripturæ uerbis, ponderanda enim ſunt uerba, in commentario ex Leuitico adducta; ſic enim dicitur (deferet agnum anniculum in holocauſtum, & pullum columbæ pro peccato, & tradet Sacerdoti, & orabit pro ea, & ſic mundabitur a profluuio ſanguinis) aperta ſunt verba de ipſa fœmina, deferet nimirum mulier, quæ peperit, tradet etiam ipſa Sacerdoti Sacerdos orabit pro ea, mundabitur ea profluuio ſanguinis. nihil de filio, nihil de viro, omnia uerba præcepti ſunt ſingularia de fœmina: adeo efficax eſt hoc argumentum, ut Auguſtinus ipſe loco citato fateatur pro fœmina offerri. & ipſam mundari: tamen dum ipſa purgatur, etiam purgari & filium, & pro eo etiam oblationem fieri dicit. Huic tamen expoſitioni obijcitur, quod ipſe Auguſtinus ponderat. nam cum Euangeliſta dicat (ut facerent ſecundum conſuetudinem legis pro eo) ſi in Leuitico ſic connecti debet, pro filio, vel filia deferet. igitur non pro matre; cum nullum ſit argumentum, unde conſtet pro matre eſſe offerendum. Adde cum verba ſint admodum expreſſa, & multiplicata, mulier deferet, tradet, ſacerdos orat pro ea, ipſa mundatur, non uideo, quomodo ad infantē extendi poſſint, niſi uerbis illata extorſione. ut autem hoc magis confirmetur, attende diſtincta eſſe præcepta ſiſtendi Puerū, & offerendi pullos aut turtures, ſiue

Leuit. 12 Non pro filio, ſed ꝑ matris purgatione offerebatur ſacrificiū.

ſiue ſignum: nam illud erat de primogenitis, hoc aũt de parturientibus quemcumq; maſculum, ſiue fœminam. Vnde ſi ante quadrageſimum diem moriebatur infans, hoc ſacrificium fiebat pro fęminæ purgatione; immo ſi non erat etiã primogenitus ſuperſtes, non ſiſtebatur Domino nec portabatur in Templum, & tamen præceptum matris purgandę, & obligationis huius faciendæ obſeruabatur. ſi mulier etiam mortua erat, vir non tenebatur hæc præſtare; mulier vero etiam mortuo viro ante tempus purgationis tenebatur hoc præcepto: igitur manifeſto probatur, hoc ſacrificium non pro nato, nec pro marito, ſed pro ſola ipſa muliere, quæ profluuio ſanguinis immunda erat offerri. caute ergo Euangeliſta non dixit, quãdo huius oblationis meminit, par turturum, aut duos colombarum, (pro eo,) ne oblatio pro puero facienda putaretur, immo diuiſit à præcepto præcedenti de puero, nempe ut ſiſterent eum Domino, hoc enim eſt pro puero, & ut darẽt, hoſtiam, hoc eſt pro Parentibus, non quod vterque indigeret, ſeu pro utroq; fieret, ſed pro matre. Quod autem poſtea dictum eſt, ut facerent ſecundum conſuetudinem legis pro eo, nõ de hoc præcepto oblationis, ſed de pręcepto ſiſtẽdi eum Domino, loquitur, vt in eius loci expoſitione manifeſto oſtendemus. fauet etiam huic, quod uerba illa Leuitici (pro filio, ſiue filia) nõ poſſunt apte ſequentibus connecti; nam ſi ſic connectas, aduerſabuntur verba ſequentia, nimirum, deferet pro filio uel filia, & ſacerdos orabit pro ea, nimirum matre, & mundabitur. dicendum namque tunc erat, orabit, pro filio, uel filia, & mundabitur: neceſſe eſt ergo connecti cum præcedentibus, uti diximus, nimirum cum expleti fuerint dies purgationis pro filio, uel filia: pro illo quadraginta, pro hac octuaginta: Ex his exiſtimo veritati, & Scripturæ conformius eſſe, holocauſtum hoc, & hoſtiam pro purgatione mulieris offerri, ut expletis illis diebus, munda ſecundum legem cenſeretur. Quod ſi obijcias, virum immundum fuiſſe, quia cõuerſatus eſt cum immunda. Reſpondeo ſi ante octauum diẽ eam tangebat, immundum eſſe, non tamen auferebatur hęc immundities hoc ſacrificio, ſed aliter mundabatur, ut habetur Leuit. 15. & ut ſupra diximus in Annot. 34. Idem dico de infante ipſo; ſola uero immundities parturientis fœminæ hoc ſacrificio purgabatur.

ANNOTATIO XXXVIII.

Q. ſuerit peccatum pro quo pullus colũba offerebatur.

EST etiam altera difficultas in hoc loco: nam cum unus pullus, aut turtur in holocauſtum, alter in hoſtiã pro peccato offerri deberet pro muliere purganda, poſſet merito quiſpiam interrogare, quod eſt hoc peccatum, pro quo offerebatur hoſtia, & pro quo Sacerdos orabat? non enim peccatum hoc nuptijs adſcribi debet, nam actus coniugalis, quando debitis fit circumſtantijs, non eſt peccatum. Aug. qq. in Leuit. q. 40. dicit eſſe peccatum originale, quod per actum etiam nuptialem deriuatur ab Adam in prolem. quæ ſententia difficultatem habet; nam peccatũ pueri originale iam in circumciſione erat ablatum; peccatum autem matris iam antea etiam ablatum eſt. nõ ergo uidetur, pro quo peccato fieret oblatio hæc, niſi dicas peccatum eſſe infantem in peccato gignere, quod dicere fides Catholica abhorret, hoc enim eſt dãnare nuptias. Quidam recentiores affirmãt eſſe peccatum, quod frequenter committitur in cõmiſtione carnis etiã in matrimonio, dũ non fit circumſtantijs omnibus, quibus fieri debet. quæ ſententia parum eſt probabilis: nam etiam ſi ſine peccato fieret ullo, hoſtia offerri præcipiebatur. Quidam alij pro peccato in genere offeri aſſerunt, ſine quo nemo uiuit. ſi autem hoc eſſet, profecto etiã uir, & quicumq; non immundus offerre debuiſſet hanc hoſtiã. Quidam Iudæi uane affirmant pro periuro, quia mulieres ſentiẽtes partus dolores, iurant ſe nõ amplius debitũ uiro ſoluturas. quæ ſententia digna eſt ſuis Auctoribus. Quidã poſtremo docẽt eſſe quoddã genus ſacrificij, quod dicebatur peccatũ, nimirum quia pro peccato offerebatur: ſic Chriſtus dr̃ peccatũ, quia ſacrificium pro peccato factus eſt. Hoc aũt nõ ſolum pro peccatis offerebatur, ſed etiã pro malis, & pęnis, quæ in plurimũ propter peccata inferũ

tur: Vnde Leuit. 15. leproſus ſanatus offert ſacrificium pro peccato. ſimiliter patiens fluxum ſeminis: ſic etiam parturiens offert hoſtiam pro peccato, id eſt, pro profluuio illo, quia illud pœna peccati originalis eſt in parturiente, ut recte tradit Iſichius Leuit. 12. profluuium ergo peccatum dicitur, quaſi peccati pœna. ea enim de cauſa lex immunditię introduxit, ut id ſignificaret: tolli autem dicebatur, quia immunditics legis, quæ impedimentum quoddam erat, per hoſtiam remouebatur, & hæc eſt legitima ſententia. Agnus ergo ſeu in pauperibus turtur, uel pullus unus in holocauſtum offerebatur: quia totus comburebatur in honorem Dei, vt recognoſceretur ipſe auctor & procreator omnium, & qui fœcunditatem impertitus erat. Alter autem turtur, aut pullus columbę victima erat, quæ non tota comburebatur, ſed pars Sacerdoti reſeruabatur, & hæc erat, ut fœmina à pœna peccati liberaretur. Multa in his myſteria ſignificata ſunt: omnia enim illis in figura contingebant; ab his tamen pertractãdis abſtinemus, ne ab inſtituto nimium recedamus. illud tamen aduertendũ eſt, ne Origenis ſententiam ſequamur in duobus, quæ homi. 14. in Lucam tradit. vnum eſt, oblationem eſſe factam in turturibus, & pullis columbarum ſimul. hoc autem non eſt probandum; nam in Scriptura Leuitici, & apud Euangeliſtã diſiunctiuus eſt ſermo, nempe aut par turturum, aut par pullorum columbæ. vnde incertũ eſt, an turtures an pulli columbarũ oblati ſint pro B. Virginis purgatione. Alterũ eſt, volucres has, q̃ oblatæ fuerunt pro Chriſto, (ut ipſe putat) non fuiſſe ueras, & reales uolucres, quales ſunt, quæ per aera uolitare ſolẽt. in quo multum errat. Verba ipſius ſunt, quæ ſequuntur. Sicut noua fuit generatio Saluatoris, non ex uiro, & muliere, ſed ex ſola tantum Virgine; ſic & par turturum, & duo pulli columbarum non fuerunt tales, quales oculis carnis aſpicimus, ſed qualis Spiritus ſanctus eſt, qui in ſpecie columbæ deſcendit; & venit ſuper Saluatorem, quando in Iordane baptizatus eſt: tale fuit & par turturum, non erant illæ uolucres, ut iſtæ, quę per aerem uolitant, ſed diuinum

Origenis ſentẽtia in duob⁹ reijcienda.

quoddam, & humana contemplatione auguſtius ſub ſpecie columbæ, & turturis apparebat, ut non talibus uictimis, qualibus omnes homines, ille qui pro toto Mundo naſcebatur, & pati habebat, coram Domino mundaretur; ſed ut diſpenſatio eius noua omnia, ita quoq; nouas haberet hoſtias ſecundum uolũtatem omnipotentis Dei in Chriſto Ieſu. Hæc Origenes. ſed vltra id quod ſupponit pro Chriſto oblationem eſſe factam. quod uerum non eſt, uolucres nõ eſſe communes, quales pro alijs offerri conſueuerant. videtur figmentum nulla auctoritate, aut ratione fundatum. qui enim legem impleri uoluit, ea quæ ſecundũ legem erant, offerri decreuit.

Et ecce homo erat in Hieruſalem, cui nomen Simeon.

COMMENTARIA.

DEſcripſit hactenus aduẽtum Parentum Chriſti in Heruſalem, & duas huius aduentus cauſas. quid autem factum ſit in acceſſu ad templum, cuius cauſa uenerant, narraturus, præmiſſit hiſtoriam, & narrationẽ hominis cuiuſdã, qui in Heruſalem tunc tẽporis commorabatur, quẽ multis ſignis, & uirtutibus deſcribit, ut eius teſtimoniũ, quod de Chriſto exhibiturus erat, cõmendet, & dignum fide oſtendat: à nomine aũt, & loco incipit: erat, inquit, in Hieruſalẽ homo, cui nomen Simeon. Particula (ecce) non ſolum rem ipſam præſentẽ indicat, quaſi dictum eſſet, eodem tempore, quo Parentes Puerum tulerunt in Hieruſalẽ, homo hic aderat, ſed ẽt hominis excellentiã, & myſterij magnitudinem ſignificat.

ANNOTATIO. XL.

AN Simeon iſte fuerit ſacerdos, quiſpiam interrogare poſſet. Theoph. & Euthy. negant ea ratione, quia ſi eſſet Sacerdos, id dicere Euangeliſta non prætermiſiſſet, cum præſertim multas qualitates eius deſcripſerit. Conſentiunt recentiores huic opinioni. Mihi autẽ magnam ingerit difficultatẽ, quod inuenio

Num Simeon ſacerdos fuerit.

inuenio multos grauiſſimos, & antiquiſſimos Patres, affirmantes illum fuiſſe Sacerdotem. ita habent Athanaſ. in lib. de communi Patris, Filij, & Spiritus ſancti eſſentia. Epiphani. lib. de vitis Prophetarum, & Cyrillus Hieroſolimitanus in homil. de occurſu Chriſti. Verba Athanaſij ſunt hæc. Videmus igitur, num ſpiritus habeat edendi oraculi poteſtatem; Simeoni certe, & Sacerdoti, & ſeni oraculum redditum eſt à Spiritu; nequaquam morieris, quin prius videris Chriſtum. Hæc Athanaſ. Verba autem Epiph. ſunt hæc: Simeon Sacerdos è tribu Aaron emicuit. Hic quippe eſt, qui oraculum accepit à Spiritu ſancto, neutiquam viſurum eſſe mortem, quouſque Chriſtum Dominum incarnatum videret. Hæc Epiph. Cyrilli verba ſunt hæc; Audi Iſrael, audite omnes Gentes, quem ego Sacerdos veſter Simeō vlnis geſto, magnaq; uoce in hoc Templo prædico, & teſtimonio meo palam commendo, hic Deus, & Dominus eſt. Hæc Cyrillus. Hoc idem ſenſiſſe videtur Auguſt. qui ſerm. 9. de Natiuit. Domini Simeonem appellat ſenem, probatum, & coronatum: non autem uidetur, quæ ſit hęc corona, niſi Sacerdotis mitra. Ex alia parte Ambroſius, & Damaſcenus ora. 1. de Natiu. B. Virginis, & alij Patres mentionem facientes Simeonis, nihil de eius ſacerdotio dixerunt: veriſimileque eſt eos dicturos eſſe, ſi id ſenſiſſent, ſicut & noſter nunc Euangeliſta. Hoc tamen argumentum cum ſit negatiuum, non uidetur habere multum roboris, exiſtente tot grauiū Doctorum auctoritate, qui expreſſe id affirmarunt, & accedente quadam velut antiqua traditione, quia in Eccleſia depingi ſolet in habitu ſacerdotali: nec caret fundamento rationis etiam ex Euangelio ſumptæ iſta ſententia Patrū. Primo quidem accepit Simeon Chriſtum à Parentibus: non eſt autem cauſa vlla, cur acceperit, niſi quia Sacerdoti offerebatur Puer, qui nomine Dei eum accipiebat, & donec redimebatur, non reddebat Parentibus: quæ ratio in verborum expoſitione magis explicabitur. Secundo, quia benedixit Parentibus ꝙ eum fuiſſe ſacerdotē indicat, ut in eius expoſitione declarabitur inferius. Tertio quia dicitur, cū inducerent parētes, vt facerent ſecundum conſuetudinem legis pro eo, Simeon accepit eū. nō erat autē dicendum ſic, niſi fuiſſet Sacerdos cū quo peragebatur legis conſuetudo: dicendū enim erat, poſtquā fecerunt ſecundū conſuetudinē legis pro eo. Scio non eſſe argumenta hæc demonſtratiua: ſunt tamen multum probabilia, & accedente tantorum patrū teſtimonio efficacia ad perſuadendum, fuiſſe illum ſacerdotem: nec argumentum in cōtrarium alicuius eſt roboris. Nam Euangeliſta expreſſe non dicit eſſe Sacerdotem quia ex his, quæ agebantur, & narrabātur, id deducebatur, ſicut etiam omnes fatentur fuiſſe ſenem, & ętate prouectū tamen Euangeliſta expreſſe id nō affirmauit, ſed uerbis tacite inſinuauit: ita etiam de Sacerdote. Atque hæc ſententia mihi probatur, patrū enim antiquorum, & ita grauium auctoritas non ita facile repellenda eſt. nec argumentum, quod ex verbis Euangelij ſumitur, probat quicquam contra hoc: erat, inquit, homo, ſi Sacerdos eſſet, diceret utique: erat Sacerdos. hoc inquam nihil obſtat nam cum mores eius deſcribere intenderet, hominem uocauit. ſimile eſt Iob. 1. Erat inquit vir in terra Hus, nomine Iob, & erat vir ille ſimplex, & rectus, & timens Deum. Iob autem fuiſſe Sacerdotem teſtatur Hieronymus ex ſententia multorum patrum Græcorum. Epiſt. 126. ad Euagrium. Quidam recētiores affirmant hunc Simeonem fuiſſe Magiſtrum Gamalielis, ad cuius pedes Paulus fuit eruditus, & unum ex auctoribus magnę cōgregationis, qui in Tamuldicis libris Simeon iuſtus appellatur. Quidam alij hoc refellunt, parum mihi momenti hæc res uidetur, cum patrum antiquorum auctoritate non fulciatur.

Et homo iſte iuſtus, & timoratus.

COMMENTARIA.

QValis Simeon fuerit, deſcribit Euangeliſta: iuſtus, inquit, erat, & timoratus. iuſtus quidē, quoad homines: quia erga proximos mandata ſeruauerat; timoratus autem quoad Deum, quia ſtudio religionis incubuerat, & deditus erat;

timor enim in Scriptura pro Religione aliquando accipitur, timoratuſque dicitur, id eſt religioſus, & pius erga Deũ. contrarius erat hic Simeon illi Iudici. Luc. 18. qui nec Deum timebat, nec hominẽ reuerebatur. Similis autem Iob, de quo dicitur c. 1. erat ſimplex, & rectus, & timens Deum, & recedens à malo. Hæc duo multum teſtimonium Simeonis commendant; qui enim iuſtus, & timoratus eſt, verax etiam eſſe declaratur.

Expectans conſolationem Iſrael.

COMMENTARIA.

TErtia qualitas Simeonis hæc eſt, expectabat cõſolationem Iſrael, id eſt, Meſsiam, qui venturus ad redimendũ, & conſolandũ Populum Iudæorum credebatur. expectabat, quaſi impleto Aduent' tẽpore, iã iã aduentantẽ. Attende autem ꝙ non dicitur, credens aut ſperans, ſed expectans; nã qui multo tempore Chriſtum per carnẽ præceſſerant, credebant, & ſperabant venturum, confiſi & certi promiſſionibus à Deo factis, at non expectabant, quia poſt plurimos vitæ illorum annos venturum eſſe, reuelatum eis erat; Simeon vero non ſolum credebat, & ſperabat, ſed expectabat etiam, quia iam proximum eius aduentum nouerat. Dicit autẽ cõſolationem Iſrael: ex Prophetis enim didicerat Chriſtum ſuo aduẽtu conſolaturum Iſrael: Iſa. 40. Cõſolamini, conſolamini Popole me' dicit Deus veſter. & c. 51. Conſolabitur Dominus Sion, & conſolabitur omnes ruinas eius. c. 61. ad annunciandũ manſuetis miſit me, vt mederer contritis corde, & prædicarẽ captiuis indulgẽtiã, & clauſis apertionem, & prædicarẽ annũ placabilem Domino, & diem vltionis Deo noſtro, & cõſolarer omnes lugentes. expectabat ergo conſolationem hanc promiſſam in Chriſto iã implendã. Verbo hoc etiam deſiderium exprimitur, quaſi vnus ex ijs, qui hac conſolatione multum indigebat, cum eo tempore Populus Iudæorum calamitatibus, & miſerijs grauiſſimis, etiam ſpiritualibus premeretur.

ANNOTATIO XL.

TItus Boſtrenus hanc conſolationẽ à Simeone expectatam interpretatur liberationem populi credentis à Romanorum dominatu, Herodiſq; hominis alienigenæ tyrannide. de qua liberatione illud Luc. 24. dictum eſt: nos ſperabamus quod ipſe eſſet redempturus Iſrael. Et Act. 1. Domine ſi in Tempore hoc reſtitues Regnum Iſrael. Euthym. vero intelligit reuocationem ab erroris ſeruitute. Mihi autem non aliam uidetur Simeon expectaſſe conſolationem, quam eã, quæ erat promiſſa in Prophetis, hæc autem uera, ſpiritualis eſt, nempe à peccatorum ſeruitute liberatio, à Dæmonis poteſtate ereptio, gratiæ diuinæ collatio, cum Deo reconciliatio, hæreditatis æternæ promiſſio, cæterorũq; bonorum quæ per Chriſtum nobis obuenerunt, collatio, quæ tantam hominibus credentibus conſolationem impartiunt, vt aduerſitates temporales dulces videantur, Rom. 5. in qua ſtamus, gloriamur in ſpe gloriæ filiorum Dei. non ſolum: ſed etiam gloriamur in tribulationibus 2. Corin. 1. ſicut abundant paſſiones Chriſti in nobis, ita & per Chriſtũ abundat conſolatio noſtra. Hanc cõſolationem Simeonem intellexiſſe id perſuadet, quod Spiritus ſanctus erat in illo, & eius magiſterio, & promiſſione edoctus expectabat conſolationem hanc communem Iſrael.

Qua fuerit hæc cõſolatio Iſrael.

Et Spiritus ſanctus erat in eo.

COMMENTARIA.

QVarta qualitas Simeonis eſt: erat, inquit, in eo Spirit' ſanctus per donũ, nẽpe prophetię; reuelationem enim de Chriſto à Spiritu ſancto acceperat, & multa de eo, poſtquam illũ vidit, prædixit. in Scriptura prophetia Spiritui ſancto tribuitur. Pſal. 50. Spiritũ ſãctũ tuũ ne auferas à me. & 2. Pet. 1. Spiritu

ritu ſancto inſpirati locuti ſunt Sãcti Dei homines.

ANNOTATIO. XLI.

Spiritus ſanctus qua ratione fuerit in Simeone.

DVpliciter Spiritus ſanctus in aliquo eſſe dicitur. Vno modo per gratiã ſanctificantẽ, & iuſtificantẽ. Altero modo per donũ prophetiæ, aut donũ linguarũ, aut virtutẽ miraculorũ, aut aliquã aliã gratiã gratis datã, (ut dicitur) quæ in peccatore eſſe poteſt. de quibus habetur, 2.Corin.12. Quidã modo priori ĩterpretãtur; at cũ iã verbis antecedẽtibus id dictũ ſit; dũ iuſtus & timoratus prædicatur, potius, ꝙ ſequitur, ad ꝓphetiã referendũ eſt cũ Euthymio, quaſi ſit quædã ratio ſequẽtis ſententiæ, ꝙ reſpõſum acceperit à Sp̃tu ſancto, nõ uiſurũ ſe prius mortem, quã uideret Chriſtũ.

Et reſponſum acceperat à Spiritu ſancto, non viſurum ſe mortem, niſi prius videret Chriſtum Domini.

COMMENTARIA.

MAgnũ hoc priuilegiũ Simeonis eſt; erat.n. ei diuino oraculo reuelatũ, ſeu promiſſum, illũ nõ ante moriturũ, quã oculis corporeis Meſſiã præſẽtẽ videret. quo dono Simeon oẽs Patriarchas, & Prophetas excelluit. Nã his p Spiritũ ſanctũ reuelatus, & promiſſus fuit Chriſti aduentus: nulli tamen eorũ eſt promiſſum, ꝙ oculis corporalibus in hoc ſæculo Chriſtum viſurus eſſet: quãquã id quiſq; ſummis votis exoptaſſet; Simeoni autẽ vtrumq; conceſſum eſt; nã & promiſſum eſt ei, & vidit. Luc.10. Beati oculi, q̃ vident, quæ uos videtis. dico.n. vobis, ꝙ multi Prophetę, & Reges uoluerunt uidere, quæ uos videtis, & non viderunt. Perpende autem quam recto ordine Euangeliſta procedat: Simeon enim prim⁹ dicitur iuſtus, poſtea timoratus, & expectans cõſolationem Iſrael, & Propheta; his enim gradibus proceſſit, ut ſanctum donum aſſequeretur, quod promiſſionem uidendi Chriſtũ, & ipſum videri obtinuit.

ANNOTATO XLII.

Quando Simeõ reſponſum hoc acceperit à Spiritu ſancto.

REſponſum acceperat. nõ ſignificat, quod ipſe Simeon petierat ante à Deo, ſed tantum, quod Deus id ei reuelauit. Simile uerbum habetur Matth. 2. de Magis. Et reſponſo accepto, ne redirent ad Herodem. Quando autem, & quomodo id fuerit reuelatum, neſcitur Vnde quod Nicephorus, lib. 1. hiſtor. cap. 12. dicit, nullo fundamento nititur, nimirum legenti Simeoni oraculum. Iſa. 7. Ecce Virgo concipiet, idq; ſolicite, Angelum aſtitiſſe, & nunciaſſe non prius moriturum, quam Chriſtum, de quo illic agebatur, ſuis vidiſſet oculis. Quod autem dicit Auguſtinus, Serm. 3. de verb. Apoſt. nimirum, Simeonem multis precibus à Deo pitijſſe Chriſti aduentum, illumq; dixiſſe Pſal. 84. Oſtende nobis Domine miſericordiam tuam, & ſalutare tuum da nobis, ob idq; dictum eſſe accepiſſe reſpõſum, probabile eſt: tamen ex verbi ſignificatione id non conuincitur: nam de Magis non petentibus dictum eſt, reſpõſo accepto, ne redirent ad Herodem. illud autem (videre mortem) phraſis eſt Hebræa, pro experiri mortem, ſeu mori, vt etiã adnotauit Beda, ſicq; dicitur Pſal. 88. quis eſt homo, qui uiuet, & non uidebit mortem? dicitur etiam guſtare mortem. Ioan. 8. mortem non guſtabit in æternum, & Matth. 16. qui non guſtabunt mortem. Appellatur autem Meſſias Chriſtus Domini, non propter ſimilitudinem ad Patrem, ut dicit Euthymius, ſed quia filius eſt patris, & Patris diuinitate unctus. Reges enim dicebantur Chriſti Domini, quia vncti iuſſu Domini: at Chriſtus vnctus eſt Spiritu ſancto, ut dicitur act. 10. Duo autẽ ſunt de Simeone notanda. unum eſt quod refert Niceph. lib.1. hiſt. c. 12. nempe vitam illi ad multum ſeniũ fuiſſe propagatam, ut Chriſtum uidere poſſet. quod probabile eſt, & Auguſtini ſẽtentia comprobatur, qui Serm. 9. de Natiu. Domini de Simeone loquẽs, inquit differebatur exire de ſæculo ut uideret natuũ, per quem factum eſt ſæculum. & in eodem ſermone appellatur ſenex & annoſus. omnes autem Patres illũ ætate prouectum fuiſſe affirmant, idq; Euangeliſta indicat, ut paulo inferius dicemus. Alterum eſt, quod ſcriptũ eſt in

De Simeone duo referũtur illi præſtita beneficia.

præ-

præfatione quadam Celſi ad Vigilium in altercatione Iaſonis, & Papiſci, quæ ponitur inter opera Cypriani, vbi Simeon cæcus ante fuiſſe dicitur, & tunc viſum recepiſſe, quando Chriſtum in vlnis recepit. Verba ſunt hęc. Simeon quoque iuſtus, qui in cæcitate cõſtitutus diuino monitu audierat ſe non ante moriturum, quam vidiſſet Chriſtum, cum in Templo omni Populo pręſente Infantẽ ſecum inferret Mater, & in ſpiritu natũ eſſe Chriſtum ſenſiſſet, acceptum in manibus puerum vidit, & benedicens Deũ in conſpectu, & auditu omnium dixit. Nũc dimittis ſeruum tuum Domine ſecundum verbum tuum in pace. Quia viderũt oculi mei ſalutare tuum. Simeon, quod cæcus audierat, euidenti veritate perfectum eſt; & veritatem, quam accepto lumine viderat, benedicendo palam Deum Populo prædicabat; ad hoc enim viderat, ut referret, & reuelatione ſua, quod Chriſtus natus fuiſſet, oſtẽderet: & perfidi Populi initia prima increduli tatis inſtrueret. Hæc ibi: quæ apud nullum alium Auctorem legi, retuliſſe ſatis ſit.

Et uenit in Spiritu in Templum.

COMMENTARIA.

MAgnum hoc etiam eſt donũ, à Deo Simeoni conceſſum; adueniente enim iam tempore promiſſionis implendę, ducitur in templum Simeon Spiritu ſancto reuelante, & monente ut ueniret in Tẽplum: eo enim Chriſtum, quem expectabat, tunc eſſe uenturum. Hoc eſt Simeonem in Spiritu ueniſſe in Templum.

ANNOTATIO XLIII.

Qui ſit ſuperioris ſententia ſenſus.

VEniſſe ſpiritu, duos patitur ſenſus; vnus eſt impulſu Spiritus ſancti veniſſe in Templum, non tamen tũc nouiſſe Spiritus ſancti finem, propter quẽ ducebatur: multi enim ductu Spiritus ſancti quædam agunt, ignorantes, & ſe duci Spiritu ſancto, & quid Spiritus ſãctus per ea opera intendat. Roma. 8. qui filij Dei ſunt, hi Spiritu Dei aguntur. Hunc ſenſum ſequitur Orige. homi. 15. Theophyl. & Euthym. Alter ſenſus eſt, non ſolo impulſu Spiritus ſancti, ſed ẽt monitu, & reuelatione Spiritus ſancti veniſſe, quaſi Simeon venerit, certus ſe viſurum Chriſtum promiſſum. & hunc ſenſum ſequitur Iuuencus, ſic canens: Iſque vbi curuato deſeſſus corpore Tẽplum, iã grauior penetrat, mouit, quod ſpiritus Auctor. Ecce ſimul paruum gremio Genitricis Ieſum ad Templum ſenſit veniſſe. Hæc Iuuẽc. Cyprianus etiam hoc idem ſenſit: nam lib. de mortalitate, ſic inquit: Cum Chriſtus infans in templum cum matre veniſſet, Simeon agnouit in Spiritu natum eſſe iam Chriſtum, de quo ſibi fuerat ante prædictũ. Hęc Cyprianus. Timotheus etiã presbyter Hieroſolymitanus in hom. de propheta Simeone, quę habetur in homiliario, in eadem eſt ſententia, ſic inquit: Cum Simeon meditabundus domi ſederet, Deumq; apud ſe rogaret, vt quod acceperat oraculum, exitum aliquando ſortiretur, Ioſephuſque, & Maria ſoli in eo iam eſſent, ut puerum Ieſum iam ad Templum deferrent, & per legis cõſuetudinem ſacrificium pro eo offerrent, Spiritus ſanctus reſpõſum exhibiturus præſto fuit, Simeonemque eiuſmodi oratione excitauit: Surge ſenex, quid dormis? tempus eſt quo oraculum expleri debet, matura cito: pręſto eſt enim, qui te abſoluat, præpara ſepulchrum, diſpone domui tuæ adeſt, qui te miſſum faciet; uenit Emmanuel. celeriter ad Templum tranſcurre; in templo autem meo conſtitutus ſacræ de ſacro vaticinare Simeon itaque quaſi ætate innouatus, animique deſiderio, perinde ac alis quibuſdam vehementer concitatus, & à Spiritu ſancto impulſus, & ſubleuatus, celerrime cucurrit, Ioſephumq; & Mariam, qui recta ad templum contendebãt, anteuertit, templumque ante illos ingreſſus iuxta Aedis ſacra adyta cõſtitit, Spiritus ſancti reuelationem ibidem expectaturus. Hæc ille. qui in hoc differt à Cypriano, quod hic prius B. Virginem templum ingreſſam, quam Simeon ueniret, affirmat. Horum ſententiæ adhæreo: ratio autem etiam perſuadet; nam cum non potuiſſet noſſe determinate Chriſtum niſi ei reuelatum eſſet; Euangeliſta non alijs verbis indicauit hanc reuelationem, niſi hiſce, nẽpe quod venit in ſpiritu, & poſtea in templo in vlnis

nis accepit, per quæ ſignificauit Spiritu reuelante certum ueniſſe de aduentu, & de eo, qui Chriſtus erat. eſt autem hæc phraſis etiam in Scriptura. Matth. 4. Ductus eſt in deſertum à ſpiritu, & Luc. 4. Agebatur in ſpiritu in deſertum, nimirum per ſpiritum cognoſcens cauſam, ob quam ducebatur.

Et cum inducerent Puerum Ieſum Parentes eius.

COMMENTARIA.

DEſcriptis tam aduentu Parentum Chriſti in Hieruſalem, ut ſiſterent eum Domino, & offerent hoſtiam, quam aduētu Simeonis in templum in ſpiritu, Euangeliſta contexit hiſtoriā, dicens. cum Parentes inducerent Puerum in tēplum, ut ſiſterent eum Domino iuxta legem, tunc Simeon, qui in Templum à Spiritu ſancto ductus erat, accepit eum in ulnas ſuas. Hic eſt contextus. Parentes appellātur Beata Virgo, & Ioſeph, quia tales credebantur, licet B. Virgo ſola fuerit parens ſecundum ueritatem.

Vt facerent ſecundum conſuetudinem legis pro eo.

COMMENTARIA.

COnnexa ſunt hæc uerba præcedentibus: dicitur autem ut facerent per legis conſuetudinem pro eo. cum enim duo eſſent faciēda. Vnum pro Beata Virgine, nempe offerre par turturum, aut pullorum columbæ in purificationem, Alterum pro Chriſto, nempe ſiſtere, & præſentare eum Domino, & poſtea pretio quinq; ſiclorum illū redimere, Euangeliſta ſignificare uolens, quo tempore, & qua occaſione factum eſt, quod de Simeone narrat, adiecit (pro eo) nimirum, quando Parentes aggreſſi ſunt facere, quod lex præcipiebat de ſiſtendo Puero, tunc Simeō illū accepit.

ANNOTATIO XLIIII.

Senſus ſuperioris ſenſā- HAec ſententia propter illud uerbū (pro eo) occaſionē, & cauſam dedit multis doctoribus exiſtimandi, hoſtiā illam turturum, aut pullorum oblatam fuiſſe pro Chriſto, ut ſuperius diximus in annotatione 37. ſic enim habēt Orig. homil. 14. in Lucam, & hom. 8. in Leuit. & Aug. in Leuit. q. 4. & cæteri, quos illic retulimus. cum enim legiſſent illud (pro eo) collegerunt ſacrificiū factum eſſe pro Chriſto. Quidam reſpōdent, non reperiri in Græcis exemplaribus illud (pro eo.) Hæc tamen reſponſio probanda non eſt: nam communis doctorum conſenſus eam recipit, ut in annot. allegata dictum eſt, & Euthymius Græcus auctor legit. & quod magis urget, vulgatus interpres ab Eccleſia receptus eam particulam habet, quā nos admittimus, & neceſſariam ad perfectum ſenſum exprimendum cenſemus; in alium tamen lōge diuerſum ſenſum, quem legitimum putamus, eam interpretamur, nimirum, ut explicet Euāgeliſta quod de Simeone narrabat, non tunc geſtum eſſe, quādo obtulerunt hoſtiam pro purgatione Beatæ Virginis; ſed quando ſiſtebant Domino puerum, & cætera facere aggrediebantur, quæ erant per legem, nimirum eum pretio redimere; tunc enim temporis, & ea occaſione Simeon accepit illum in ulnis. Dicitur autem ſecundum conſuetudinem legis, ut non ſola præſentatio, & exhibitio pueri, ſed etiam redemptio ſignificetur. Primogeniti enim omnium Tribuum præter Leui, Deo primum præſentabantur, & offerebantur, & poſtea quinque ſiclis redimebātur, ut habetur Num. 18. Eo autem tempore, quo Deo dedicabantur, redimi ſoliti erant poſt oblationem, & non poſt mēſem, ut quidam exiſtimant. Quod enim dicitur, Num. 18. ut poſt menſem fiat redēptio, intelligitur à natiuitate, ſeu potius circumciſione, nempe quando matrū purgatio fiebat. induxit ergo B. Virgo puerum, ut ſiſteret eum Domino, quem paulo poſt quinque ſiclis argenteis redemit. quo aūt tempore eum Domino ſiſtebat, eum Simeon ſacerdos tāquam Deo oblatum in ulnis accepit. *ria magis exominati* *Nu. 18.*

Et ipſe accepit eum in vlnas ſuas.

COMMENTARIA.

COmplent hæc uerba ſententiam præcedentem, cum parentes

rentes inducerent puerum, ut face rent ſecundum legis conſuetudinẽ pro eo, nempe, vt Domino eum ſiſterent, Simeon in vlnas eum accepit. Particula (&) ad matrem ipſam pueri refertur, nempe etiã Simeon accepit in vlnas ſuas, quem in vlnis ſuis mater etiam geſtabat. Demonſtrant hæc uerba Simeonem ſacerdotem fuiſſe, qui puerũ Ieſum Domino oblatum accepit de manibus matris ſiſtentis, & offerentis illum Domino. Perpende Dei largitatem plus dedit, quam promiſit. Promiſſum eſt enim Simeoni videre: datũ autem ei fuit videre, & in ulnis portare; auſus tamen non eſſet id facere, niſi ſacerdos eſſet, qui infantes oblatos Dei accipere ſolitus erat.

ANNOTATIO XLV.

Particula (&) q̃d hoc loco ſignificet.

QVidam recentiores illam particulã (&) ornatus cauſa poſitã dicũt. Quidam alij loco (tunc) poſitã cenſent. Quidam alij loco (etiam) & ad ſacerdotes referunt, quaſi dictum eſſet, etiam Simeon accepit, ſicut & ſacerdotes acceperant. Verior ſentẽtia eſt, loco (etiam) poſitam eſſe: tamen ad matrem referri, quæ in vlnis ſuis infantem geſtabat, de cuius manibus illum Simeõ accepit. ita tradit Irenæus lib. 3. cap. 18. vbi ſic habet: Simeon ille, qui reſponſum accepit à Spiritu ſancto non viſurum eum mortem, niſi prius videret Chriſtum Ieſum hunc ex manibus accipiens Virginis, benedixit Deum. Hæc ille. Ex quo efficax trahitur argumento, Simeonem fuiſſe ſacerdotem; non enim aliqua alia cauſa rationabilis excogitari poteſt, cur ipſe acceperit infantem, cum Domino ſiſtebatur. quod Athanaſius lib. de communi eſſentia Patris, Filij, & Spiritus ſancti explicans, inquit: Illum adhuc infantulum geſtat mater, & offert Simeoni ſacerdoti. ille in vlnas capiens Saluatorem, ad eum ita loquitur, & dicit: Nunc dimittis ſeruum, &c. Hæc Athanaſius. Magnum profecto, & utile donum recepit Simeon, qui in vlnis Chriſtum habere meruit. de quo Origen. homil. 15. inquit ſic: fimbriam veſtimẽti Ieſu mulier tetigit, & ſanata eſt; ſi illa ad extremam partem veſtimenti tantum emolumenti habuit, quid putãdum eſt de Simeone, qui in ſuas vlnas accepit infantem, & brachijs tenens lætabatur, atque gaudebat, uidens paruulum à ſe geſtari, qui ad uinctos venerat reſoluendos, ſeque ipſum nodis corporis liberandum, ſciẽs neminẽ poſſe de clauſtro corporis quẽpiam emittere cum ſpe futuræ vitæ, niſi eũ, quẽ in brachijs continebat. Hæc ille.

Et benedixit Deum, & dixit.

COMMENTARIA.

ACcepto infante in ulnis, & quod ſibi promiſſum erat, impletum contemplans, Deum benedixit, & poſt benedictionem dixit, quæ ſequuntur: Nunc dimittis, &c. Si Euãgeliſta dixiſſet (benedixit, dicens ea quæ ſequuntur) ad benedictionem pertinere ſignificaſſet; dum autem ait, benedixiſſe, & dixiſſe, Nũc dimittis, indicat aliam fuiſſe benedictionem, quæ præceſſit canticum ſequens. Benedixit autem Simeon Deum, tũ propter inſigne opus incarnationis, quia miſit filium ſuum ut homo fieret; tũ propter eximium, & ſingulare beneficium ſibi conceſſum, ut Dei filiũ incarnatum & uideret, & in ulnis geſtaret. quid autẽ ſit Deum benedicere, in annotatione habet explicatũ.

ANNOTATIO XLVI.

Differũt inter ſe laudare, gratias agere, & benedicere.

DIfferunt hęc, laudare, gratias agere & benedicere, tam erga homines, quam erga Deum; laudamus enim, ſiue hominem, ſiue Deum, cum eius virtutẽ excellentiam, aut ſingularia facta confitemur, & prædicamus. Gratias autem agimus, quando in beneficij accepti recognitionem aliqua verba pronunciamus. Benedicimus uero, quando ei bona imprecamur; eſt enim verbum cõtrarium uerbo maledicendi. Deo autem nihil boni imprecari poſſumus, quod ad ipſius perfectionem ſit neceſſarium, cũ vndequaque ſit in ſe perfectus, & infinitus: quæ autem extra eum ſunt, imprecamur, & deſideramus, ut quod ab omnibus cognoſcatur, diligatur, exaltetur colatur, & laudetur. ſic enim homo Deum bene-

benedicere poteſt. conuenienter autem nunc Simeon Deum benedixit, optando, & precando, vt tam ſingulare, & admirandum eius opus oẽs recognoſcát, ſummis laudib. attollant, & omni deuotione, ac cultu venerentur, ꝙ & ipſemet faciebat Euthymius dicit, Simeonem benedixiſſe Deum incarnatum; accommodatius aũt eſt, benedixiſſe Deum ipſum in ſe, propterea ꝙ carnem induerit filium. Sicque intelligit Irenęus lib. 3. c. 18. Ipſe, inquit, erat Chriſtus, quem portans Simeon, benedixit Altiſſimũ.

Nunc dimittis ſeruum tuum Domine ſecundum verbum tuum in pace.

COMMENTARIA.

LAudat Simeon Dei veritatem, per quam, ꝙ promiſit, impleuit; & ſimul gratias agit pro beneficio accepto: ſenſus eſt: nunc morior contentus, & lætus, ut promiſiſti mihi Domine. loquitur in tertia perſona de ſe, ſeruũ ſe Dei appellans; mortem aũt verbo dimittendi ſignificat; nunc, inquit, dimittis me ab hoc ſęculo in pace quietum, deſiderio meo completo, ſecundum verbum tuum, id eſt, ut mihi promiſiſti, nempe me non viſurum mortem, nec dimittendum ab hoc ſęculo, niſi viſo Chriſto, vidi ꝙ optabam, impleſti, ꝙ promiſiſti, lætus, & contentus dimittor. ſimile illud eſt ꝙ Geneſ. 46. dixit Iacob, viſo Ioſeph, quem à multo tempore mortuũ exiſtimabat; Lętus, inquit, moriar, quia vidi faciem tuã, & ſuperſtitem te relinquo. Et Tob. 3. Nunc, inquit, Domine ſcd͂m uolũtatem tuam fac mecũ, & p̃cipue in pace recipe ſpiritum meũ. Eſt aũt vnum, ꝙ Simeoni peculiare in hac pace fuit, nempe ꝙ Chriſtũ pręſentem uidit, qui reconciliare venerat Deum cum hominib. pp ꝙ 2. Eph. dr̃ pax noſtra. In pace ergo dimitti ſe profitetur, q̃a in Pacificatoris, & pacis ipſius aduẽtu recedebat; hoc .n. inſinuare uoluit in hoc verbo, conſentitque verbo Angelorum; In Terra pax hominibus.

Gen. 46.

Tobiæ 3.

ANNOTATIO XLVII.

QVædam adnotanda occurrunt. Primo quidem Ambroſius hic, & libro de bono Mortis c. 2. legit: Dimitte, & verbum optantis eſſe affirmat, quaſi Simeon optet iam à corpore ſolui viſo Chriſto. Athanaſius ẽt, ſi Interpres fidelis eſt, legit (dimitte) lib. de cõi Patris, & Filij, & Spiritus ſancti eſſentia. Græca exemplaria nunc habent, dimittis, p̃ſentis indicantis, & ſic Euthymius legit, & interpretatur. Secundo annotandum eſt, conuenire Doctores, hanc dimiſſionem eſſe ſolutionẽ à corpore per mortem temporalem, q̃ ſibi iam imminere ex Oraculo accepto nouerat: inq̃t enim Cyprianus lib. de mortalitate: Sic Simeon ille iuſtus, qui vere iuſtus fuit, qui fide plena Dei præcepta ſeruauit, cum ei diuinitus reſponſum fuiſſet, ꝙ ante non moreretur, q̃ Chriſtum vidiſſet, & Chriſtus Infans in templum cũ Matre ueniſſet; agnouit in ſpiritu natũ eſſe iam Chriſtum, de quo fuerat ſibi ante prædictum; quo uiſo ſciuit ſe cito moriturum. lætus itaque de morte iam proxima, & de vicina acceſſitione ſecurus, accepit in manus Puerum, & benedicens Deum exclamauit, & dixit: Nũc dimittis ſeruum tuum Domine ſcd͂m uerbum tuũ in pace. Hęc Cyprian. Verbi aũt dimittendi ſignificationem optime explicat Ambroſius lib. de bono mortis c. 2. Quaſi neceſſitate quadam, inquit, tenebatur in hac uita, non uolũtate; ita dimitti poſcit, quaſi à uinculis quibuſdam ad libertatẽ feſtinaret: Sunt enim uelut uincula quędam huius corporis, & ꝙ eſt grauius, uincula tentationum, quæ nos alligant, & ad iniuriam captiuitatis adſtringunt, quadam lege peccati. Deniq; in exitu ipſo uidemus, quemadmodum anima decedentis paulatim ſe ſoluat uinculis carnis, & ore miſſa euolet, tanquam carcereo corporis huius exuta gurguſtio. Hæc Ambroſius. Tertio annotandum eſt, pacẽ hanc non eodem modo ab omnibus intelligi. Euthymius quidem multipliciter interpretatur. Primo in pace cogitationum: antequam enim impletum eſſet oraculum, uariæ cogitationes mentem

Dimiſſionis nomine mortẽ itelligit

tem Simeonis agitabant; eo autem impleto, tranquillatus eſt eius animus, quaſi diceret: Nunc quæ me turbabant de diuina îcarnatione cogitationes pacificatæ. Secundo ſunt in pace intrepiditatis timebat.n.mori propter prolundam ſenectutem: at viſo iam Chriſto, ſecurus erat, ſe nō moriturum Chriſto non viſo. Tertio, in pace gaudij, quaſi diceret, deinceps non contriſtabor propter libertatem Iſraelis, quia vidi iam liberatorē. Hęc Euthymius. Quarto Cyprianus lib. de mortalitate, pacem interpretatur ſecuritatem, quæ eſt a mundi huius periculis; non.n.eſt iuſto ſecuritas, dum in hoc verſatur ſæculo. Verba ipſius ſunt: Probans atque conteſtans, tunc eſſe ſeruis Dei pacem, tunc liberā, tunc tranquillam quietem, quando de iſtis turbinib. mundi extracti, ſedis, & ſecuritatis æternæ portum petimus. qn̄ expuncta hac morte ad immortalitaté venimus: illa eſt.n.noſtra pax, illa ſtabilis, & firma, & perpetua ſecuritas. Cæterum, quid aliud in mundo, q̄ pugna aduerſus diabolum quotidie geritur? q̄ aduerſus iacula eius, & tela conflictationib. aſſiduis dimicatur? Hæc & alia Cyprianus. Quinto Origenes hom. 15. intelligit pacem cum Deo, in qua iuſtus moritur. Mihi huic loco accommodata interpretatio ea vr̄, vt pax ſit deſiderij complementum, qn̄ homo moritur, nihil habens, propter quod hoc in ſęculo deſideret permanere: priuſquam aūt Simeon vidiſſet Chriſtum, viuere deſiderabat, & inter mortem & deſiderium pugna erat: at viſo eo, propter quē vitæ erat deſiderium, nec habens iam, quod eum detineret, dicit ſe in pace dimitti: hoc.n.erat ei promiſſum, vt diximus de Iacob, & Tobia in Commentario, atque ēt Geneſ. 15. dicitur de Abraham, qui filios habere deſiderabat: tu autem, inquit, ibis ad patres tuos in pace, nēpe impleto deſiderio, nec in hoc ſæculo iam habens, quod deſideres, q̄uis, vt in commentario expoſui, cū hoc aliud altius Simeon inſinuabat, nempe Chriſtum pacem Dei cum hominibus efficere veniſſe, cuius pacis tempore ipſe dimittebatur ab hoc ſęculo. Quod ēt partim docuit Irenæ. lib. 3. c. 18 dicens, Simeonem confeſſum Chriſtum pacē

Simeon multiplici pace donatus.

eorum, qui in dormitione ſunt. Quartò adnotandum eſt, Theophylactum, & Euthymium referre illud (Domine) ad Chriſtum, quaſi Simeon ad Chriſtū loquatur. Quidam alij ad Patrem. at melius Athanaſius lib. de cōi Patris, & Filij, & Spiritus ſanct. eſſentia, ad Spiritum ſanctum refert, à quo oraculū acceperat, id quod indicat illud verbum (ſecundum uerbum tuum) unde hoc loco probat Athanaſius Spiritus ſancti diuinitatem. verba eius ſunt: Cum induceretur puerulus in templum, & geſtaret eum in vlnis Simeon, reſponſum eſt ab illo: Nunc dimitte ſeruum tuum Domine, ſecundum verba tua in pace. Igitur Spiritus Dominus, & herus eſt: Hæc Athanaſius. Re ipſa ad Deum ipſum, qui Pater, & Filius, & Spiritus ſanctus eſt, oratio dirigitur, cum ſit cōſubſtantialis Trinitas: tamen Spiritus ſancti perſona exprimitur, à quo acceperat reſponſum, non uiſurum ſe prius mortem, niſi uideret Chriſtum Domini.

Verbum illud (Domine) ad ſpiritum ſanctum referēdū eſt.

Quia viderunt oculi mei ſalutare tuum.

COMMENTARIA.

CAuſam reddit pręcedētis ſententiæ, cur ſe dimitti in pace ſecundum uerbum dicat, quia uiderunt, inquit, oculi mei Chriſtū, quem ſalutare appellat, id eſt, ſalutis Auctorem. tuū aūt: quia de Spiritu ſancto, cū quo Simeon loquebatur, conceptum; & in quo Deus ſalutem hominū operari dignatus eſt; nemo.n.ſalutem hanc efficere potuit, niſi Deus, hoc nomine appellatus eſt ſępe in ueteri teſtamento Chriſtus. Gen. 49. Salutare tuū expectabo Domine. Pſal. 118. Defecit in ſalutare tuum anima mea. Pſa. 84. Salutare tuū da nobis. Multa ſunt huiuſmodi teſtimonia. Eſt aūt Pleonaſmos, uiderunt oculi mei, quæ tn̄ habet emphaſim, ſicut dicimus, hiſce oculis vidi; eſt ēt antitheſis quædam, oculi mei, ſaluta-

re

re tuũ, exprimens ſingulare quoddam beneficium, ut oculi ſenis hominis obtinuerint uidere ſalutare Dei, & Deum ipſum in carne.

ANNOTATIO XLVIII.

Saluatoris nomine Christum intellige. EVthymius Salutare interpretatur incarnationem Dei, quæ in ſalutem hominũ facta eſt. Baſilius vero in hom. ſupra Pſal. 61. in illud (qm̃ ab ipſo ſalutare meum) Chriſtum in hoc loco intelligit, qui ab effectu ſalutis hominũ dicitur Salutare, eodem modo interpretatur Athanaſius lib. de cõi eſſentia Patris, & Filij, & Spiritus ſancti. Attende aũt dici ſalutare Dei, & ſalutare hominum. Nam in Pſalmis aliquando dicit Dauid: Salutare meum, aliquando ſalutare tuum, cum Deo loquens, & utrumque uerum eſt; diuerſa tñ ratione. Salutare quidem hominum, quia eorum ſalutem operatus eſt, ſalutare Dei; quia Dei patris filius eſt, & quia ut homo Spiritus ſancti opera, & uirtute conceptus eſt, & quia ſalutem hanc nemo alius præter Deum efficere potuit. Quidam recentiores uertunt (ſalutem tuã) dicitur. n. Chriſtus ſalus; quia ſalutis cauſa; aptius tñ dicitur Salutare. Græce σωτήριος: recte aũt notat Theophylactus in Simeone uideri impletum illud, *Pſal. 99.* quod Pſal. 99. dictum eſt; longitudine dierum implebo illum, & oſtendam illi ſalutare meum.

Quod paraſti ante faciem omnium populorum.

COMMENTARIA.

NOn ſolum Saluatorẽ præſentem agnouit Simeon, ſed ẽt in ſalutem omnium veniſſe intellexit, tam Iudæorum, q̃ Gentium, inquit. n. quod ſalutare ò Domine tu paraſti ante faciem oĩum populorum, vt oẽs ab eo ſalutem conſeq valerent. Verba ſunt attendenda; paraſti, inquit, ſalutare, quia filium tuum carne induiſti, & hominem feciſti, hoc eſt Saluatorem, ſeu ſalutare parare. ante faciem, inquit, populorum, ꝙ ſignificat non ſolũ manifeſtationem, vt oẽs Saluatorem agnoſcere valeant, ſed ẽt liberatem eorum; vt ſi velint, ſalutem paratam adipiſci queãt. iuxta illud Eccleſ. 15. Ante hominem vita, & mors, bonum, & malum, ꝙ placuerit ei, dabitur. Illud aũt (omnium) tam Iudæos, q̃ Gentes cõplectitur, pro quib. ſaluandis venit Chriſtus.

ANNOTATIO XLIX.

PRocopius Iſa. 25. illud (paraſti) ad æternam Dei prædeſtinationẽ refert. diſpoſuit. n. Deus ab æterno in ſalutem oĩum mittere filium hominem factum. *Verbum (paraſti) quid ſignificet* Quidam recentiores accõmodatius effectum ipſum temporalem interpretantur, nempe, quia in tempore miſit Deus filium ſuum incarnatum pro nobis omnib. illud aũt (paraſti) ſignificat opus Dei in ſalutari hoc conficiendo: filium. n. carne induit, ſicque factus eſt Saluator, & Redemptor; non. n. ſalutem effecit, niſi homo factus. Admiranda eſt prophetia Simeonis, cui reuelatũ eſt myſterium vocationis Gentiũ ad Euangelium, & ſalutis futuræ cõis omnibus per Chriſtum, ꝙ Apoſtolis etiam poſt Domini reſurrectionem, & Spiritus ſancti aduentum, non plene ſtatim patefactum eſt, vt conſtat actor. 10. de Petro miſſo ad Cornelium gentilẽ baptizandum, quando vas illud immundis animalib. plenum vidit, & viſo Cornelio, myſterium hoc intellexit dicens: in veritate comperio, quia non eſt perſonarum acceptor Deus, ſed in omni gente, quæ timet eum, & operatur iuſtitiam, acceptus eſt illi.

Lumen ad reuelationem gentium, & gloriam plebis tuæ Iſrael.

COMMENTARIA.

QVod ſalutare appellauit, appoſitione quadam, lumen, & gloriam vocat: lumen quidem ad Gentium illuſtrationem, ꝙ nimirũ gentib. illuceſcat, eaſque illuminet errorum, & idololatriæ tenebris depulſis, & veri Dei fide ſuſcepta; gloriam uero Iſrael, quia per Chriſtũ populus Iudæorũ glorificatus eſt; in magnam. n. populi illius ceſſit gloriam, & honorificentiam, quod Chriſtus Mundi Saluator de illo carnem ſuſceperit. Ioan. 4. Salus ex

Iudæis.

Iudæis eſt. prædicta fuere hæc duo per Prophetas. primum quidē pſal. 97. Notum fecit Dominus ſalutare ſuum, in conſpectu gentium reuelauit iuſtitiam ſuam. Iſa. 42. Dedi te in lucem gentium, vt aperires oculos cæcorum: & educeres de cōcluſione vinctum: de domo carceris, ſedentes in tenebris. Secūdum uero Iſa. 44. egredietur Dominus de Iacob, & Iſrael glorificabitur. 62. uidebunt cuncti Reges Inclytū tuum. 70. gloriam tuam. illa aūt apoſtrophe (plebis tuæ Iſrael) habet quandam energiam, quaſi exhortantis Iſrael ad gloriandū, in Chriſto præſenti, & excitantis affectum Iudæorum ad eum amplectendū, ac ſuſcipiendum, qui tantam illis gloriam adferebat. Perpende quatuor eximia Epitheta, quę Simeon confitetur de Chriſto, & quib. eum plurimum commendat, nēpe quia pax eſt Dei cum hominibus, quia Saluator eſt omnium populorum, quia lumen gentium, quia gloria, & honorificentia populi Iudaici. quibus Epithetis Chriſtum indicat Mediatorem, Redemptorem, Doctorem, & Deum, qui carne ſumpta de populo Iſrael, in eximiam euexit eum dignitatem, & gloriā.

Simeon eximia q̄dā de Chriſto prædicat

ANNOTATIO L.

Quare Chriſtus gentium lumen, & Hebræorum gloria dictus ſit.

QVidam connectunt ſententiā hanc cum verbo (paraſti) Quidā cum verbo illo (ſalutare tuum) quaſi appoſitiue dictum. vtrumque probabile, hoc vero probabilius videtur. Præterea illud (gloriam) quidam coniungunt cū illo (lumen) vt ſit ſenſus, lumen ꝙ eſt ad reuelationem gentium, & ad gloriā plebis Iſrael: vt. n. lumen illuſtrationē, & decorem adfert; ſic Chriſtus gentes illuſtrauit, & Iudæis gloriam attulit. Quidam alij accōmodatius vtrumque per appoſitionem dictum interpretantur, nempe viderunt oculi mei ſalutare tuum, ꝙ gentibus eſt lumen, Iudęis aūt eſt gloria, & honor. Aduertendum eſt aūt Chriſtum lumen attuliſſe Gentib. & Iudæis; omnes. n. lumen aduentus, & Euangelium receperunt, & illuminati ſunt; ideo Chriſtus dr̄ lux mundi Ioan. 8. Ego ſum lux mundi; & Ioan. 3. Lux venit in mundum. de Iudæis ēt dictum eſt Iſa. 60. Surge illuminare Hieruſalē, quia vero gentes ante Chriſti aduentū erant ſine fide, erroribus, ac ignoratione Dei obſcuratæ; Iudæi aūt Dei veri agnitionem, & venturi Chriſti fidē habebant, idcirco Gentes illuminatæ dicuntur. Sicut è contra Chriſtus gloriā attulit gentibus, & honorem: tn̄ quia hoc peculiari beneficio Iudæos proſecutus eſt, ꝙ carnem de eorum genere ſumpſit, dr̄ gloria eorum eſſe. Titus Boſtrenus huic adiungit alteram cauſam, nempe quia multos ex genere Iſrael in cœleſtem gloriam euexit. Hoc tn̄ non videtur accommodate dici: nam commune eſt cum gentibus, imò plures ex his ad ſe traxit, & ſaluauit; reliquiæ. n. Iſrael ſaluæ factæ ſunt, vt dicitur Rom. 11. Simeon aūt, quod Iudæis particulare fuit, ſignificare voluit, hoc autē eſt, quod de eorum Patribus eſt Chriſtus ſecundum carnem, vt dicit Rom. 9. de hac illuminatione plura diximus ſupra in explicatione illorum verborum (illuminare his, qui in tenebris, &c.) illud autem (ad reuelationem) idem ſignificat, quaſi dictum eſſet, lumen, quod patefaciendum erat gentibus, eiſque illuceſcere debebat, vt à tenebris eriperentur.

Et erat pater eius, & mater mirantes ſuper his, quæ dicebantur de illo.

COMMENTARIA.

ADmirabantur B. Virgo, & Sanctus Ioſeph de his, quæ Simeon ſignificabat, non quod ignorauerint ea, ſed quod illa eximia eſſent, & captum, humanamque uirtutem excederent; hæc enim admirari ſolemus, etiam poſtquam nobis reuelata ſunt.

ANNO-

ANNOTATIO. LI.

Diuerſi diuerſimode legũt hãc ſniam.

DVo ſunt hoc loco adnotanda. Vnũ eſt, in Græcis exemplaribus loco (Pater) legi (Ioſeph) & ſic habetur apud Euthymium: tñ Latina legunt (pater.) Sicque legit Hieronymus aduerſus Heluidium. Sicque habet vulgatus noſter Interpres cum Latinis expoſitorib. Alterum eſt, in hoc eodem uerbo (pater) erraſſe multos hæreticos, exiſtimantes Ioſeph fuiſſe uerum patrem Chriſti per carnem, non animaduertentes, ꝙ ſupra nunciauit Angelus, Spiritus ſanctus ſuperueniet in te, & uirtus Altiſſimi obumbrabit tibi. & ꝙ Matth. 2. dixit iterum ipſi Ioſepho. ꝙ in ea natum eſt, de Spiritu ſancto eſt. In hanc hęreſim inciderunt Hębionęi, ut refert Irenæ. lib. 3. c. 24. Cherintiani. ut dicit Epiphanius hære. 28. & Fotiniani, ut meminit Beda. qui oẽs teſtimonijs allegatis, multiſque alijs facile conuincuntur, ſuperiuſque multa diximus ꝓ uirginitate Matris, quæ repetere ſuperfluũ eſt. non ergo Ioſeph uere pater fuit, nec de eo genitus eſt Chriſtus, ſed ex ſola B. Virgine, iuxta illud Matth. 1. Iacob genuit Ioſeph, uirum Mariæ, de qua natus eſt Chriſtus: non. n. dictum eſt (de quibus.) quo aũt modo Ioſeph pater Chriſti uocatus ſit, uarie Doctores explicant. Primo quidem Origenes hom. 16. Lucæ dictum patrem eſſe cenſet, q̃ nutritius erat. Secundo loco Hieronymus aduerſus Heluidium, dicit Patrem appellatum opinione, & fama, quia reputabatur pater à multis, qui tunc ignorabant myſterium conceptionis eius. q̃ ſententiam Beda probat, pro qua facit illud, ꝙ Luc. 3. dictum eſt. Ipſe Ieſus erat incipiens quaſi annorum triginta, ut putabatur, filius Ioſeph. Tertio loco Auguſt. lib. 2. de conſen. Euang. cap. 1. modum quendam adhibet alium, quẽ ẽt probat Beda, nimirum dici patrem, quia uerus coniux erat B. Virginis, quæ Chriſti mater erat. ſi enim adoptione efficitur quiſpiam filius alterius, licet nõ genuerit; multo magis matrimonio ipſo, ꝙ cum Matre contrahitur: erat autem matrimonium uerum inter B. Virginem, & Sanctum Ioſeph, licet copula nõ interceſſerit, idcirco Pater Chriſti dr̃, qui erat filius B. Virginis. præſertim ꝙ propter ipſum Chriſtum B. Virgo ſponſata fuit Ioſeph. Videtur Epiphanius hanc ſniam amplexus. nam hę reſ. 51. dicit Ioſeph non patrem uerum, ſed loco patris fuiſſe, eo ꝙ Deo ſic uiſum fuit. Hæc ſunt, quæ Doctores ſenſerunt, nec eſt ꝙ una ſententia alteri ꝓferatur, ſed potius oẽs coniungamus, & dicamus, Ioſeph dictum patrem, tũ quia nutritius erat, tum quia cõi opinione pater reputabatur, tum quia uir, & maritus erat Beatæ Virginis Matris Chriſti.

Ioſeph quomodo Chriſti pater dictus ſit.

Tertium ꝙ adnotandum ſe offert, eſt in uerbo (mirantes) eſt. n. duplex admiratio, una de reb. ipſis, altera de perſona loquentis, aut facientis. aliquando . n. miramur ea, quæ dicuntur, ſeu fiũt, quia magna, inſolitaque ſunt: aliquando miramur perſonam, quia talia fecit, ſeu nouit, ſicut Ioan. 4. Diſcipuli mirati ſunt, ꝙ Chriſtus cum muliere loqueretur, non ꝙ res ipſa in ſe ſit mirabilis, ſed reſpectu perſonæ, quia inſolitus erat Chriſtus ſic loqui; ſic ẽt Io. 7. Iudæi mirabantur dicentes: qũo literas hic ſcit, cum non didicerit? in præſenti nõ hanc admirationem poſteriorem, ſed priorem fuiſſe conueniunt Doctores, licet non deſint, qui de poſteriori interpretentur: tñ cõmunis expoſitio eſt de priori, idque uerba euangelica indicãt: dicuntur. n. mirantes ſuper ijs, quæ dicebantur de illo, nempe Chriſto, non aũt ſuper his, quæ dicebantur ab illo, puta Simeone, aut ſuper perſonam, uel ſuper fidem, & notitiam illius, qui ea pronunciauit. Altera difficultas eſt, q̃ ſint ea, quæ admirata eſt B. Virgo cum Ioſeph? Origenes enim hom. 16. refert admirationem, non ad ea tm̃, quæ Simeon pronunciauit, ſed ad ea ẽt, quæ ante à paſtoribus audierat. Euthymius uero de ijs ſolis, quæ Simeon dixerat, hanc admirationem interpretatur, cuius ſnĩa uidetur accommodatior: ratio aũt ea eſt, quia uerbum (ſuper his, quę dicebantur de illo) proxima reſpicit, non autem ea, quæ remota ſunt, & quæ multis ante diebus geſta fuiſſe narrata ſunt. Tertia difficultas eſt, cum admiratio ſit eorum, quæ noua, ſeu inopinata ſunt, & eorum, quorum ratio latet, ut dicit

Miramur q̃doq; de reb. quãdoq; de perſonis.

Quæ illa fuerint de qb. Deipara admirata fuit.

dicit Auguſt. Epiſt. 101. ad Euodium; & ex ignoratione quadã procedit; quæ igitur ſunt hæc, quæ dixit Simeon, & B. Virgo cum ſponſo admirata eſt, quaſi prius ignorata? Aduerte Simeonem hæc de Chriſto pronunciaſſe, nẽpe Saluatorem eſſe, verumque Meſſiam promiſſum; eum ẽt Gentes per Euangeliũ ſuum illuminaturum: Iſraeli aũt gloriã, & ſplendorem allaturum. Hæc omnia B. Virgo non ignorabat: nam Chriſtum Meſſiam promiſſum eſſe ipſa in ſuo cantico confeſſa eſt: Suſcepit inquit Iſrael puerum ſuum, recordatus miſericordiæ ſuæ, ſicut locutus eſt ad patres noſtros. cum aũt Saluatorem eſſe, ab Angelo, priuſquam ille conciperetur, didicerat: dictum. n. ei eſt, & uocabis nomen eius Ieſum, cuius etymologiam idem Angelus interpretatus eſt ipſi Ioſeph: ſaluũ, inquit, faciet populum ſuum à peccatis eorum. Hinc manifeſtum erat, cum gloriam populi futurum, vtpote Meſſiam ipſum, qui regnaturus erat in domo Iacob in æternum, & filium Dei, qui carnem de illo populo ſuſceperat. Quod aũt Chriſtus Gentes illuminaturus eſſet per Euangelium, & eis ſalutem daturus, q̃uis id ignorauerit Petrus etiã poſt aduentum Spiritus ſancti, & act. 10. dictum ſit, multos fideles ex Iudæis conuerſos, obſtupiſſe, ꝙ gratia Spiritus ſancti ẽt in Nationes effuſa eſſet: tamen vix perſuadere mihi poſſum, B. Virginẽ id ignoraſſe, cum in promiſſione Abrahæ, q̃ ipſa, cum à B. Eliſabeth ſalutaretur, retulerat, ſit expreſſum. In ſemine, inquit, tuo benedicentur omnes Gentes. Quis aũt negabit hanc promiſſionem, B. Virginem Spiritu ſancto illuſtratam, non intellexiſſe perfecte? quãdo dixit, Suſcepit Iſrael puerum ſuum, recordatus miſericordiæ ſuæ. Sicut locutus ad Patres noſtros, Abraham, & ſemini eius. Præterea ex Magorum gentilium aduentu, & adoratione, ac ſtellæ apparitione id potuit intelligere etiam Virgo ſapientiſſima, & omnium obſeruantiſſima. nihil ergo eorum, quæ Simeon decantauit, ignorabat B. Virgo, vt exiſtimat Euthym. pręter illud, quod ille manifeſtauit, ſ. ſe promiſſionem à Deo accepiſſe de videndo Chriſto ante obitum ſuum; hoc. n. tunc nouit, quando Simeon pronunciauit, ſed id nõ fuit admirationis huius cã. Cum ergo hæc non ſint ignorata, ſaltem à B. Virgine, quid eſt, quod dr̃ admirata fuiſſe? Reſpondeo non ſemper admirationẽ eſſe eorum, quæ ignorantur, ſed eorum ẽt, quæ captum & uirtutem noſtram ſuperant, ẽt ſi nobis iam notificata ſint. Sancti. n. uiri ſæpius admirantur myſteria diuina, immenſitatem bonitatis Dei, multaque alia huiuſmodi, ẽt ſi iam ante ſint ab eis fide percepta: nam admiratio ex fide ſæpe procedit, vt non aliud ſit admirari, q̃ magnificare. hoc modo B. Virginem admiratam eſſe exiſtimo ea omnia myſteria, quæ Simeon pronũciauit, non quod ignota ei fuerint, ſed ꝙ humanam mentem, & uirtutem, vtpote opera ſolius Dei, excederent, ideoque magnificabat ea B. Virgo cum Ioſeph. Sicque interpretatur hanc admirationem Chryſoſt. in hom. de occurſu Chriſti, quæ habẽ in homiliario dom. infra octau. Natiuit. Domini, & eſt legitima explicatio. Nec propterea negare intendo, B. Virginem temporis ſucceſſu multa alia nouiſſe myſteria, quæ ante neſciebat; eius. n. fides augebatur, nõ quidem ex parte roboris, & firmitatis in credendo, ſed ex parte eorum, quæ per fidem innoteſcunt, vt paulo inferius dicemus.

Et benedixit illis Simeon.

COMMENTARIA.

RElatiuum illud (illis) ad parentes refertur, de quibus paulo ſuperius dixerat Euangeliſta (& cũ inducerent parentes eius, &c.) his benedixit, non quod melior, aut ſanctior, ſed quia Sacerdos, cuius erat benedicere. Num. 6. & felicia populo à Deo precari. quomodo Heli Sacerdos benedixit Annę, quando Samuelem filium ſuum in templo obtulit.

Simeon quia ſacerdos erat Deipare, & Ioſepho, benedixit.

ANNOTATO LII.

QVi Simeonem negant Sacerdotem, hanc benedictionem non ſolemnem, nec quæ ex auctoritate fit, interpretantur: ſed communem, qua ex

voto

voto bona alteri precari, aut eos beatos ac felices prædicare ſolemus; his enim modis duobus benedicere contingit; ue rius tamen eſt de benedictione ſolemni Euãgeliſtam loqui; cũ enim narraret à parentibus Chriſtum eſſe præſentatum in Templo nec vllius alterius ſacerdotis mentionem faceret, cum uериſimile ſit, & ex Scriptura deducatur, Sacerdotibus pueros præſentari, infertur Simeonem ipſum fuiſſe ſacerdotem, eumque recepiſſe, & acceptaſſe præſentatum Infantem, conſequenterq; parentibus impertiſſe benedictionem. Attende autem benedictionem non ad ſolos ſacerdotes pertinere, ſed ad maiores ẽt non ſacerdotes: nã Ioſue c. 8. & 22. ipſe benedixit populo. ſimiliter & Dauid 2. Reg. 6. & Salom. 3. Reg. 8. qui omnes ſacerdotes non erant. de qua benedictione dicitur Hebr. 7. ſine ulla contradictione, quod minus eſt à maiore benedicitur; Simeon autem nunc dignitate ſacerdotali præminebat, ideo benedixit eis.

Et dixit ad Mariam matrem eius.

COMMENTARIA.

AD Matrem cõuertit prophetiæ ſermonem, tum quia ſola ipſa, non Ioſeph Chriſtum genuerat; tum quia quo tempore implenda erant, quæ prædicebat, ipſa ſola futura erat ſuperſtes, ut enim diximus in commentarijs ſuper Ioannem c. 2. multo ante Chriſti paſſionem Ioſeph è viuis deceſſit: quamuis Cyprianus, & Ambroſius contrarium ſcripſerint: illud tamen uerius eſt.

Ecce hic poſitus eſt in ruinam.

COMMENTARIA.

Iudæorũ ruina diuerſis in Scriptura notatur uocibus.

PRædicit multa; quorum primũ eſt. Chriſtum poſitum eſſe in ruinam multorum in Iſrael: multi enim Iudæi, qui uenturum Chriſtũ credebant, eaque fide iuſtificabantur, ob idque quaſi ſtare dicti ſunt Rom. 11. Tu autem fide ſtas. poſtea in aduenientẽ nõ crediderũt, ideoque à fide ceciderũt, quia eam amiſerunt, & in infidelitatẽ lapſi ſunt, vt enim inquit Paulus ad Rom. 9. offenderunt in lapidem offenſionis. Hęc eſt ruina, quam nunc prænunciat Simeon, & quam Paulus Rom. 11. appellat cæcitatem. Cęcitas, inquit, ex parte contingit in Iſrael; appellat etiam ibidem caſum, quia à fide, quam habebant, in infidelitatem prolapſi ſunt. vide, inquit, in eos, qui ceciderunt, ſeueritatem Dei. Vocat etiam fractionem, quia à populo Dei, et corpore Eccleſiæ abſciſſi ſunt: pp incredulitatem, inquit, fracti ſunt; & Dominus ipſe Matth. 21. qui ceciderit, inquit, ſuper lapidem iſtum confringetur. & 1. Cor. j. appellat ſcãdalũ. prædicamus Chriſtum crucifixum, Iudæis quidem ſcandalum, quia in eum offenderunt, ſeu impegerunt, & ceciderunt à fide. ſcandalum dicit Chriſtum, quia ſcandali, & caſus, in eo occaſionem acceperunt Iudęi. Verba prophetiæ perpende. Ecce, inquit. non ſolum attentionem ad myſteriorum magnitudinẽ capiẽdam, excitat, ſed proxima, & imminentia eſſe, quę prædicit, ſignificat. Præterea utitur pronomine demõſtratiuo (Hic) Chriſtũ, quem in vlnis geſtabat, indicans, nec ullo nomine determinat: ſic enim plura ſignificata, quam ſi diceret, hic Infans, hic Deus, hic homo; omnia enim hæc concludit, dum abſolute (Hic) dicit, inſinuat autem eo pronomine myſterium. nempe quia uiſibilis, & demonſtrabilis oculis filius Dei factus eſt, ut dici poſſet, & demonſtrari digito: nam inde Iudęi occaſionem incredulitatis acceperunt. Præterea dicitur poſitus, tum vt nõ caſui detur, quod in ruinam, & reſurrectionem multorum ſit, cum conſilio diuino factum ſit, ut etiam ſi multorum ruina præuiſa ſit; Chriſtus tamen venerit; tum etiam dicitur poſitus, quaſi firmus, & ſtabilis, velut lapis ingẽs, in quẽ offenderint, & ceciderint multi, nõ tamen propterea ille mouetur: ſic

Singula uerba Simeonis optime perpenduntur.

Chriſtus

Christus Eccleſiæ caput ſtat in eter num, licet in eum offederint plurimi. 1. Cor. 3. Fundamentum aliud nemo poteſt ponere preter id quod poſitũ eſt, quod eſt Christus Ieſus. Nec ſolum ſtat, ſed Saluator perſeuerat, & eſt, ét ſi multi pereant, ut explicat Chryſoſt. hom. 5. in 2. Cor. ſimilia verba Pauli interpretans: bonus, inquit, odor Christi ſumus his qui pereunt, et ijs, qui ſalui fiũt. Nota tam his, quam illis bonũ odo rem Apoſtolos eſſe. ſic Christus ſal uator permanet, immo inde ruinæ cauſam maximam contraxerunt, quod ſalutem minime receperunt. Vnde verum illud eſt, quod ante di xerat. Quod paraſti ante faciẽ omnium populorum. Demum dicitur poſitus in ruinã, non quod in hunc finem Christus aduenerit, ut in eũ offenderent, & caderent multi, ſed quod multi culpa eorum, & vitio in eum non credentes voluntarie eciderint, & fidẽ amiſerint: hac. n. phraſi vtitur aliquando Scriptura Sap. 4. Creaturæ Dei in odium factæ ſunt, & in tentationem animabus hominum, & in muſcipulã pedibus inſipientium. Hac ergo ſentẽ tia multorum Iudęorum increduli tatem in Christum Simeon prædicit. In Annotatione ſequenti hæc explicatiora inuenies.

ANNOTATIO LIII.

Patres diuerſimode ruinã hanc interpretantur.

MVltipliciter hanc ruinam Doctores interpretantur. Primo quidem Orig. hom. 17. in Lucam in bonam interpretatur partem, nempe, ut ſit ruina, & caſus peccati, ijque ruere dicantur, quia à peccatis liberantur. Chriſtus ergo in ruinam multorũ poſitus dicitur, quia multi per eum peccatorum remiſſionem obtinuerunt; ſicut Paulus ad Rom. 6. mortuos peccato appellat, qui à peccatis erepti peccare deſinunt. Hanc interpretationẽ amplexus eſt Titus Boſtrenus in hoc loco, immo etiam Hieronymus Ezech. 32. in illud verbum (Gladius Babylonis veniet tibi) gladium. n. interpretatur ſermonem Dei, & ruinam hanc dicit eam eſſe, qua multos male erectos humilitate commutat, nẽpe quia ex ſuperbis humiles facit. Secundo loco Ambroſius in præſenti ruinam intel ligit damnationem eternam, & Chriſtũ poſitum eſſe in ruinam, non aliud eſſe, quam cõſtitutum eſſe Iudicem, qui pec cantibus inferet damnationem. Tertiò loco Gregorius Nyſſenus in cathena citatus, hanc ruinam eam eſſe dicit, quam Iudæi increduli à Romanis paſſi ſunt, quando ipſi in mortem, & in captiuitatem, eorum Ciuitate deuaſtata, traditi ſũt iudicio diuino, de qua dicitur à Do mino Luc. 19. non relinquent in te lapidem ſuper lapidem, eo quod nõ cogno ueris tempus viſitationis tuæ: & Luc. 23. Si in viridi ligno hæc faciunt, in arido quid fiet? & per Iſaiam c. 66. prædictum eſt, omnes cæde corrueti͏s: numerabo vos in gladio, quia locutus ſum, & non audiuiſtis. Quarto loco Augu. lib. qq ex utroq; teſtamento, ſiue quiſquis ſit illius libri Auctor. q. 105. Ruinam hanc interpretatur ſpirituale͂, quia mul ti ex Iudæis fidem amiſerũt, quam ante habebant, dum non crediderunt ueniẽti Chriſto. quæ expoſitio etiam eſt Euthymij, & Bedæ. Hæc ſunt quæ Doctores ſentiunt. Quid autem ad primã ſententiam ſpectat, impropriè valde verborum ſignificationem interpretatur, nec in Scriptura vnquam ruina hominum dicitur, peccatorum remiſſio, & expulſio; potius enim ruina eſt peccatorum, quam hominum. quod ſi aliquando dicitur homo cadere, quando peccatum expellit, id fit in peccatis quibuſdam, ꝑ quæ homo ſe exaltabat, diciturque cadere non à peccato, ſed ab illa altitudine, in quam per peccatum ſe extollebat: ſic ſuperbus dicitur cadere à ſuperbia, ſicque Hieronymus locutus eſt. at in alijs peccatis non ita fit. Quantum autem ad ſecundam ſententiam uerum quidem eſt Chriſtum Iudicem eſſe, qui peccantibus damnationem infert: tamen hoc non ſolum cum Iudæis, ſed etiam cum gentibus efficit: at hoc in loco particularis quædam ruina Iudęorum aſſeritur: poſitus, inquit, eſt in ruinam multorum in Iſrael. Adde non eſſe ſermo-

Reijciuntur nonnulla ſuperiorũ expoſitionum.

ſermone de iudicandi poteſtate, quam Chriſtus non exercuit in primo ſuo aduentu, dum extitit apud nos, ſed de eo, quod ipſe præſente factum eſt; multi. n. ruerunt, multi ſurrexerunt. Quantum vero ad tertiam ſpectat interpretationẽ, verum quidem eſt, Iudæorum multos in eam incidiſſe ruinam propter incredulitatem in Chriſtum, & huius meminit Saluator Matth. 21. illis uerbis, ſuper quem ceciderit lapis, comminuet eum. & Petrus 1. Epiſt. cap. 2. teſtimonio Iſaiæ 8. vtens, appellat Chriſtum petram ſcandali, quia cecidit ſuper eos, acerbiſſime illos puniens, & uelut comminuens per Romanos. Vnde fuit uere illis in ruinam: tamen non huius meminit Simeon, ſed alterius, nempe, quia ceciderunt à fide propter quam ruinam dicitur Chriſtus lapis offenſionis 1. Pet. 2. Longe enim aliud eſt lapis offenſionis & Petra ſcandali; Lapis enim offenſionis eſt, in quem offendit homo, & cadit; petra uero ſcandali eſt lapis ingens, cadens ſuper hominem, qui ſolet comminuere, & conterere. Fuit quidẽ Chriſtus vtrumque Iudæis. Primum lapis offenſionis, quia non crediderunt in eũ & a fide aberrarunt, ac ceciderunt. Petra vero ſcandali, quia propter infidelitatem, & offenſionem cecidit ſuper eos puniens eos acerbiſſime. & recte lapis offenſionis dicitur; lapis enim etiã paruum lapidem ſignificat, quia offenderunt in Chriſti humilitatem, quæ apparuit in hoc ſæculo: at petra ingens lapis eſt, quia poſt aſcenſionem, & exaltationem illos puniuit. Vere igitur eſt vtraque ruina: tamen prioris meminit Simeon, nempe ruinæ à fide. quod eo perſuaderi poteſt, quia loquitur de eo, ꝙ factum eſt, dum Chriſtus in hoc erat ſæculo. rurſus quia opponit ruinam reſurrectioni multorum, cumque reſurrectio ſit ſpiritualis ad fidem, gratiam, & ſtatum filiorum Dei, ruina uidetur ſpiritualis etiam. Vnde ſententia quarta eſt omnium accommodatiſſima. Attende autẽ, recte Iudæos dictos fuiſſe in Chriſto; erant enim prius fideles, & credebant in uenturum; at cum ipſe venit, fides futuri conuertenda erat de præterito, ſeu præſenti, nempe credere eũ, quẽ futurum ſperabãt, veniſſe: qui ergo hoc non crediderunt, fidem omnem amiſerunt: nam credere venturum, qui iã venerat, fides eſſe non poterat, quia falſa; credere autem ueniſſe noluerunt: ideo fide priuati ſunt, dicũturq; cecidiſſe ab ea fide, in qua prius ſtabant; Gẽtes uero quæ Euangelio non crediderunt, nõ dicuntur cecidiſſe à fide, quia eam non habebant, vtpote Idolis ſeruientes, & verum Deum ignorantes. Quapropter Paulus 1. Corinth. 1. Chriſtum dixit Scandalum, id eſt, ruinam, non Gentibus, ſed Iudæis: hi enim ſoli ſtabant ante per fidẽ veri Dei, & venturi Chriſti.

Quæ differãt lapis offenſionis & petra ſcãdali.

Et in reſurrectionem multorum in Iſrael.

COMMENTARIA.

HOc eſt ſecundũ, quod Simeõ de Chriſto prænunciat: poſitus inquit etiam eſt in multorum in Iſrael reſurrectionẽ; ſicut enim multi in eo ceciderunt per infidelitatem, ueram fidem emittentes; ſic etiã multi in Iſrael ſurrexerunt, quia credentes in eum in vera fide ſtatu mutato, perſeuerabant, & qui in peccatis fuerant, cæteris in peccatis, & in infidelitate manẽtibus, mundabantur, & ad ſtatum filiorũ Dei ab illo ſeruitutis ſtatu per Euãgelium euehebantur. Ioan. 1 Quotquot autem receperunt eum, dedit eis poteſtatem filios Dei fieri, iis, q̃ credũt in nomine eius. Non ſic autem poſitus eſt Chriſtus in reſurrectionẽ, ſicut in ruinã; ruinę n. vitiũ incredulorũ, & Chriſtũ nõ recipiẽtiũ cauſa erat. q occaſionẽ ruinę in eo ſua eorũ culpa acceperunt; at reſurrectionis cauſa Chriſt⁹ fuit, nõ quidẽ neceſſaria, quaſi quempiã ad credendũ cogeret, ſed efficax: libero tamen arbitrio credentiũ, & per fidẽ ſurgentiũ manẽte. qui ergo voluerunt in eũ credere, ſurrexerunt; qui vero noluerũt, ceciderũt. Hãc vtramque ſententiam Chriſtus alijs verbis pronunciauit Ioann. 9. In iudicium ego in hunc mundum veni, vt qui non vident,

videant, & qui uident cæci fiant. Significans ſimplices, & indoctos in eum crediſſe, & vidiſſe lumine fidei accepto; qui vero ſe doctos & ſapientes exiſtimabant, cæcos factos, & à fide antiqua cecidiſse. ille genitiuus (Multorum in Iſrael) ad vtramque ſententia refertur, nempe poſitus eſt in ruinã multorum, & in reſurrectionem etiam multorum, non quidem eorundem; quidam enim ceciderunt per infidelitatem, quidam uero alij per ueram fidem ſurrexerunt.

ANNOTATIO LIIII.

Reſurrectionem hanc diuerſimo de Patres exponunt.

QVod ad uerbum ſpectat, Tertullia. lib. de carne Chriſti legit, poſitus eſt in ſuſcitationem multorum, ſenſus idem eſt, ac in reſurrectionem. Quod vero ad ipſum ſenſum pertinet, multipliciter variant Doctores in huius etiã interpretatione ſententiæ. Primo quidem Origen. hom. 17. reſurrectionem hanc refert ad eoſdem, ad quos referebatur ruina; nempe, ut qui ruerunt in Chriſto, ijdemmet ſurrexerint, ſicq; interpretatur, ruerunt peccato, ſed ſurrexerunt gratiæ, & iuſtitiæ; Chriſtus.n. in hoc uenit, ut ablatis peccatis iuſti efficeremur. Peccatorum ergo ablatio ruina, iuſtitiæ uero acceptio, ſurrectio dicitur, quæ ad eoſdem pertinet; nemo.n. ſurgit iuſtitiæ, niſi qui peccato cadit, & à peccando deſiſtit. Titus etiam Boſtrenus hanc interpretationem ſequitur, & Hieronymus Ezech. 32. quem annotatione præcedenti citauimus; Sic enim habet. Ecce hic poſitus eſt in ruinam, & in reſurrectionem multorum, iacentes eleuat, & male erectos humilitate cõmutat. Hæc ille. Qui ergo iacebãt p peccatũ, eleuantur p gratiã, & ijdẽ qui male ſe erigebant, humiliãtur per ueram humilitatem, ſicque ruunt, & ſurgũt; ruunt humilitate, ſurgunt iuſtitia. Hęc interpretatio ex eo procedit, quod ruinam in bonam accipit partem, uti diximus in annotatione ſuperiori. cum aũt hoc fundamentum non ſit firmum, ut ibi probatum eſt, conſequitur reſurrectionẽ ad alios pertinere, ut alij ruere, alij ſurgere dicantur. Secundo loco quidam recentiores genitiuum (multorum in Iſrael) non referunt ad præcedentẽ, ſed ad ſolam reſurrectionem, quaſi per hoc ſignificatum ſit, paucos cecidiſſe, multos uero ſurrexiſſe. Quorum ſententia præterquam quod eſt communi aduerſaria, ſibi etiam opponitur, nam plures ſignificantur, quando abſolute dicitur, erit in ruinam; abſoluta.n. ſententia generalitatem indicat. pugnat etiam cum ueritate, nam maior fuit numerus incredulorum, quam tunc credentium Chriſto, quod Paulus etiam ſignificat Rom. 11. reliquias appellãs eos, qui crediderunt reſpectu multitudinis nõ credentium. Reiecta ergo hac ſententia, tertio loco Ambroſius ſicut ſuperiorẽ ſententiam ad iudicium referebat, ita & hanc, vt ſit ſenſus. Chriſtus erit in ruinam, quia malis pro eorum demeritis inferet damnationem, bonis uero p meritis præmium conferet, quę ſententia generalis eſt omnibus; quæ uero à Simeone profertur, particularis eſt Iudæis. Quarto loco, ſunt Auguſtinus, Euthymius, & Beda, quos in ſuperiori annotatione produximus, qui reſurrectionem interpretantur ſpiritualem, in quã Chriſtus fuit credentibus eum. Sicque uidetur ſenſiſſe Greg. Nazian. orat. ad Ciues Nazianzenos. Chriſtus inquit in ruinam, & reſurrectionem multorum poſitus eſt: in ruinam nimirum incredulis: in reſurrectionem autem ijs, qui fide præditi ſunt. & hæc eſt legitima expoſitio. Vnius tamen explicatione indiget, nimirum quare qui Chriſto crediderunt, reſurrexiſſe dicti ſint: ſi enim omnes in peccato prius eſſent, facile dici poſſet, ſurrexiſſe, quia à peccato ĩ gratiam reuocati ſunt. At quia non omnes erant peccatores: nam & Nathanael iuſtus erat, quãdo in Chriſtum credidit; aliique huiuſmodi extitiſſe nõ eſt dubium, nam de Simeone noſtro nemo id negare poteſt: idcirco explicandum eſt, cur omnes tam iuſti quam peccatores, qui in eum crediderunt, ſurrexiſſe dicãtur. In commentario hanc ſoluimus difficultatem; nimirum quia credentes in Chriſtum poteſtatem acceperunt filios Dei fieri, vt Ioan. cap. 1. tradidit. Erat.n. ſtatus legis illius ſeruorum, & timoris, ut habetur Roma. 8. Euangelium uero

Rom. 11

Quare ſurrexiſſe dicantur Iudæi, qui crediderunt in Chriſtũ.

ſtatus dilectionis, & filiorum adoptionis Dei, per quod aperiuntur ianuæ Regni cœleſtis iuſtis, quæ illis erant prius clauſæ. idcirco eriguntur, & extolluntur in admirabilem, & excellentem dignitatem illi, qui in eum credunt, ut dici poſſint ſurrexiſſe; erant enim omnes prius ſub elementis huius mundi ſeruientes: at cum venit plenitudo temporis, miſit Deus filium ſuum, clamantē Abba pater. Hic videtur legitimus ſenſus illius Matth. 11. Inter natos mulierū non ſurrexit maior Ioanne: qui autem minor eſt in Regno cęlorum, maior eſt illo. Ioannes enim ſanctitate multos excelluit ex ijs, qui in Euangelio uiuunt; at Chriſtianus etiam multo ſanctitate inferior, maior eſt illo, quantum ad ſtatum; quia ille ad ſtatum legis, Chriſtianus ad ſtatum Euangelij pertinet: ille ſeruorum, hic filiorum eſt. Chriſtus ergo multis in Iſrael poſitus fuit in reſurrectionem.

Exponitur locus Matth. 11.

Et in ſignum cui contradicetur.

COMMENTARIA.

HOC eſt tertiū, quod Simeon de Chriſto pręnunciat, ſignificans, nouam militiam ſpirituale͂, quam inuecturus erat in mūdum, & perſecutiones, quas paſſurus erat propter eam. Signum appellat vexillum, quod ī exercitu erigitur, ſub quo milites congregantur ad bellandum cōtra hoſtes. hoc Chriſtus extulit, quando ſua prædicatione, & doctrina Iudæos ad Euangelium conuocauit, & quando Apoſtolos in mundum miſit annunciare aduentum ſuum. Sicut igitur vexillis ſolent aduerſari hoſtes, qui cōtraria ſequuntur ſigna, & vexilla: ita Chriſtus in hoc mundo, quādo militiam ſuam inſtituit, habuit multos ex Iudęis, qui ei contradixerūt, ipſumque inſecuti ſunt. Poſitus ergo hic eſt in vexillum, cui contradicetur, id eſt, in vexillum contradictionis, & oppugnationis. Cōtradixerunt enim Iudæi doctrinæ eius, legis tranſgreſſorem, & populi ſeductorem eum eſſe dicentes. contradixerunt miraculis, Principi Demoniorum ea tribuentes. contradixerunt moribus, voracem, & vini potatorem vocantes. contradixerunt conuerſationi, amicum publicanorum, & peccatorum accuſantes. contradixerunt perſonæ, eum eſſe Samaritanum conuitiantes, & à Deo eſſe negantes; at nihil effecerunt, nam hic poſitus, & firmus pmanſit in vexillum contradictionis, & ſagittę paruulorū factæ ſunt plagæ eorum. Habuit etiā contradictores, quando per Apoſtolos annunciatus eſt, & uelut vexillum erectus in gentibus. act. 28. Quidam dixerunt Paulo: de ſecta hac certū eſt nobis, quod ubique contradicitur. Hoc vexillum prædixit Iſaias cap. 11. Leuabit ſignum in Nationibus, & cōgregabit profugos Iſrael, & diſpſos Iuda colliget à quatuor ventis Terræ. & paulo ante: in illa die radix Ieſse, qui ſtat in ſignum populorum, ipſum gentes deprecabuntur. Simeon vero de Iudęorum contradictione, quæ in perſonam Chriſti facta eſt, intelligere eſt uiſus, vt verba ſequentia indicant. Militiæ autem nomine Euangeliū Chriſti ſignificari docet Paulus 2. Corin. 10. Arma militiæ noſtræ nō ſunt carnalia. & Dominus ipſe Lucæ 11. cum fortis armatus cuſtodit atrium ſuū, in pace ſunt in ea, quæ poſſidet; ſi autem fortior illo ſuperueniens vicerit eum, vniuerſa arma eius auferet, in quibus confidebat, & vniuerſa ſpolia eius diſtribuet. qui ergo contradicebant Domino, partes Aduerſarij Diaboli agebant, & ſectabantur.

Perſona, doctrina uita, & cæteris Chriſti rebus cōtradictū fuit à Iudæis.

Iſa. 11.

ANNOTATIO LV.

QVOD ad verba attinet, Gręce habetur (contradicitur) quod impersonaliter acceptum, & idem ſignificat, ac ſignum contradictionis, cui ab alijs contradicitur. Tertullianus de car-

Doctores diuerſimode leguunt ſuperiora verba.

carne Chriſti legit de futuro, & non (cui) ſed (quod) nempe (ſignum quod contradicetur) vulgatus legit de futuro ſic (cui contradicetur.) Sic etiam Aug. lib. qq. in Num. q. 36. & lib. 2. de cōſen. Euang. cap. 5. & Orig. hom. 17. in Luc. & Ambr. de fide reſurre. legūt. in re autem non videtur diſcrimen, quouis legatur modo. Quamuis ex recētioribus, quidam dictum de præſenti exiſtimet, quia iam cōtradictio ab Herode inchoata erat: tamen ad eam non videtur Simeō reſpexiſſe, ſed ad illa, quæ ipſo prædicante euentura erant. nec obſtat Græce verbum eſſe præſentis; nam pro futuro ponitur, ſicut illud ſupra: Quod naſcetur ex te ſanctum, Græce enim præſentis eſt temporis. Quod autem ad ſenſum ſpectat, varia eſt Doctorum interpretatio.

Patres diuerſimode ſignū hoc expenūt.

Primo quidem Tertul. libro de carne Chriſti prope finem, ſignum hoc interpretatur illud, de quo Iſa. 7. dictum eſt. Dominus ipſe dabit vobis ſignū. Ecce Virgo concipiet, & pariet: conceptus ergo Virginis, & partus, miraculum, & ſignum fuit, cui à multis incredulis cōtradictum eſt, qui Virginitatem, & in conceptione, & in partu negarunt. eandem expoſitionem ſequitur Ambro. de fide reſur. Secundo loco quidam incarnationem Chriſti, nimirum, quod Deus homo factus ſit, ſignum exponunt, cui cōtradictum eſt: cuius expoſitionis meminit Euthymius. Tertio loco Crucifixionem, ſeu Crucem ſignum hoc affirmant, quia amoris diuini erga humanū genus argumentum eſt: cui tamē quaſi rei probroſæ contradictum eſt; Chriſtus enim crucifixus, gentibus ſtultitia, Iudæis ſcandalum fuit. meminit etiam Euthymius huius expoſitionis, & eam amplexus eſt Titus Boſtrenus, Amphilochius, & Chryſoſt. in hom. de occurſu Domini, quę habētur in hom. Domin: infra octauam Natiuit. de quo ſigno dictum eſſe Amphilochius affirmat illud Matth. 12. ſignum non dabitur ei, niſi ſignum Ionæ. Quarto loco Orig. hom. 17. Lucæ omnia hæc, & plura complexus, totam Chriſti hiſtoriam dicit eſſe ſignum cōtradictionis. verba eius ſunt. omnibus, quę narrat hiſtoria de Saluatore, cōtenditur, Virgo Mater eſt, ſignū eſt, cui contradicitur; Marcionitæ contradicunt huic ſigno, & aiunt penitus eum de muliere non eſſe generatum. Ebionitæ contradicunt ſigno, dicentes ex viro, & muliere ita natū eſſe, vt nos quoque naſcimur. Habuit corpus humanum, & hoc ſignum eſt, cui contradicitur. Alij enim dicūt eum veniſſe de cęlis: Alij tale, quale nos, corpus habuiſſe, vt per ſimilitudinem corporis etiam noſtra corpora redimeret à peccatis, & daret nobis ſpem reſurrectionis. Reſurrexit à mortuis, & hoc quoque ſignum eſt, cui contradicitur; quomodo reſurrexit, & vtrum ipſe, & talis, qualis mortuus eſt, an certe in melioris ſubſtantiæ corpus ſurrexit, & eſt infinita cōtentio, alijs dicētibus, fixuram clauorum Thomæ oſtendit in manibus ſuis, alijs è regione tractantibus, ſi idem corpus habuit, quomodo clauſis ingreſſus eſt oſtijs, & ſtetit? Vides igitur, quemadmodum argumentis varijs, etiam, & reſurrectioni eius quęſtio concitetur, vt ſit ſignum, cui contradicitur; ſunt enim & plures Hæretici, qui aſſerunt eū à Prophetis penitus non eſſe prædicatum. & quid me neceſſe eſt plura proſequi? omnia, quæ de eo narrat hiſtoria, ſignū eſt, cui contradicitur, non quod contradicant hi, qui credunt in eum, nos quippe ſcimus omnia vera eſſe, quæ ſcripta ſunt, ſed quia apud incredulos vniuerſa, quæ ſcripta ſunt de eo, ſignum ſit, cui contradicitur. Hæc Origen. Omnes hæ quatuor antiquorum expoſitiones veram continent doctrinam: tamen ad ſenſum præſentis prophetiæ non admodum facere videntur. loquitur enim Simeon de ipſo Chriſto, quem perſecuti erant Iudæi vſque ad interfectionem, quam uerbo ſequenti ſignificat dicens: tuam ipſius animā pertranſibit gladius. perſecuti autem ſunt eum propter doctrinam eius, quia ſe Meſſiam, ſeu Chriſtum, filiumque Dei prædicabat, quod erat legis complementum, & Euangelici ſtatus initium.

Vnde Chriſtum aſſimilat ſigno, & vexillo, cui contradictio fit, quodque ab aduerſa parte oppugnatur: ſic enim Iudæi contra nouam doctrinam ſalutis pdicantē inſurrexerūt, & ſagittas, & arma in eū direxerūt, donec eū morti traderent,

rent, & hic videtur ſenſus Simeonis. Quidam recentiores quinto loco ſignū pro portento interpretantur, Chriſtūque in portentum dicunt eſſe poſitum, quia noua, & inſolita miracula fecit, quibus nouum aliquid portendebat; iuxta illud Iſa. 8. erit in ſignum, & portentum. Hic tamen locus potius eſt contra eos. Nam Septuaginta Interpretes diſtinctis vocabulis interpretati ſunt illa (ſignum, & portentum) ſignum autē verterunt σημεῖον, portentum autē verterunt, τέρατα, id eſt portenta: at Euangeliſta nunc vſus eſt priori σημεῖον. ſi autem ſignificare voluiſſet portentum, non hoc vſus eſſet, ſed illo. σημεῖον, autem vexillum etiam ſignificare certum eſt. nam Iſa. 11. leuabit ſignum in nationes, quod omnes interpretantur vexillum, & in Hebręo (נס) Septuaginta vertunt σημεῖον, quod ſine dubio vexillū ſignificat. Quidam alij ſexto loco ſignū pro ſcopo interpretantur, vt Chriſtus dicatur velut ſcopus, in quem ſagittæ proijci ſolent. iuxta illud Threno. 3. Poſuit me quaſi ſignum ad ſagittam. & illud Iob 16. Poſuit me quaſi ſignū ſibi; ſed huic expoſitioni obſtant duo. Vnū eſt verbum ſequens (cui contradicitur) non enim ſcopo contradicitur. Alterū eſt, quod etiam ſi Latine dicatur in illis locis (ſignum) tamen Septuaginta non vſi ſunt verbo σημεῖον, quo vſus eſt Euāgeliſta, nec hoc vocabulum Gręcum ſignificat ſcopum. Propterea omnium accommodatiſſima expoſitio viſa eſt ea, quam in commentario ſum ſecutus: veritas autem doctrinæ, quæ in omnibus expoſitionib. eſt, apparere facit eas omnes probabiles. Nō ergo ſignum hoc in loco pro miraculo, nec ꝓ prodigio, ſeu portento, nec pro ſcopo, ſed pro vexillo accipitur, ſumpta metaphora a vexillis, quæ in militia eriguntur, aduerſus quæ multi ex aduerſo inſurgunt oppugnatores.

Quorundā recentiorū ſententia reijcitur.

Et tuam ipſius animam pertranſibit gladius.

COMMENTARIA.

HOc eſt quartum, quod Simeō prædicit, id autē ad filij mortem, & B. Virginis cruciatum, dolorēmq; animi ſpectat. Senſus autē eſt: eo perueniet contradictio facta in hunc Infantem, vt interficiatur gladio, qui tuam penetrabit animā dolore, quo afficieris, cum eū interfici ferro videbis. Ille ergo gladius, & ferrum, quod filium tuum corporaliter interficiet, tuam animam penetrabit, dum te ſummo dolore & cruciatu afficiet. Gladius hoc in loco eſt Crux, quæ corporalem mortē Chriſto intulit. Hæc dicitur animā B. Matris pertrāſiſſe, quia doloris intimi de morte filij cauſa fuit. Solemus. n. dicere, quando quiſpiā charus noſter enſe percuſſus obijt, enſis ille, qui corpus illius trāsfixit, animam meam penetrauit. Prudenter autē Simeon non expreſſe mortem, & interfectionem Chriſti Matri indicauit, ſed tacite inſinuauit: gladius inquit tuam animam pertranſibit, tacite ſub intelligēdo gladium filij. Illud autem (ipſius) ad B. Virginem refertur, habetq; maiorem expreſſionem, tuā ipſius animam, ne quis exiſtimaret animam filij dicere, quæ dicitur Matris per ſummam dilectionem eius, at non hanc, ſed ipſiuſmet Beatæ Virginis ſignificabat.

ANNOTATIO. LVI.

QVod ad verba ſpectat, Græce habetur particula (autem) quaſi dictum eſſet (& tuam autem animam) ſic connectenda eſt ſententia. hic poſitus eſt in ſignum, cui contradicetur; tuam autem animam gladius pertranſibit. cōiunctio (&) auget, quaſi dicat, etiam cōtradictio ad te modo quodam perueniet, quia animam tuam gladius pertranſibit. Nos ſecuti ſumus vulgatum interpretem, apud quem non eſt particula (autem.) Quod ad ſenſum ſpectat, multiplex eſt huius ſententię expoſitio apud antiquos Patres, quorum ſententias proponam, ſi prius duo, quæ facillime refelluntur, referam. vnum eſt Hugonis viri pij, & docti: hic illud (ipſius) ad Chriſtum refert, dupliciterque interpretatur hanc ſententiā.

Duo, & falſa ſui reijciuntur.

Primo quidẽ, gladius nimirũ paſſionis pertrãſibit animam ipſius, nempe Chriſti, quæ tua eſt per dilectionem magnã, qua eum proſequeris. Secundo gladius paſſionis pertranſibit animam tuã, quæ ipſius eſt Chriſti; pr̨e dilectione, quã erga te habet. Ad animam ergo Chriſti refert gladium, & ad animam Beatæ Virginis; quia anima Chriſti dicitur B. Virginis, & anima B. Virginis dicitur Chriſti præ dilectione. vtraque expoſitio nititur falſo fundamento, nempe illud (ipſius) ad Chriſtum referri, quod verba Græca facile reijciunt, nam eſt relatiuum fœminini generis, nec ad Chriſtũ referri poteſt, ſed ad ſolã B. Virginem. Alterum, quod refellendum eſt, non ad opinionem, ſed ad errorem ſpectat Quidam enim errarunt in hoc loco deducẽtes ex eo Beatã Dei matrem morte affectam gladio, & ſubijſſe martyrium. ita refert Timotheus presbyter Hieroſolymitanus hom. de prophetia Simeonis; quæ habetur apud Surium; & in homiliario in feſto Purificationis. Hãc autẽ doctrinam Eccleſia non recipit; non.n. gladio materiali legimus B. Virginem abſoluiſſe vitã, ut recte hoc in loco adnotauit Ambroſ. & Hieronymus in ſermone de aſſumptione B. Virginis nec ex verbo Simeonis id deducitur. ſi enim de morte temporali ageret, non diceret, gladius animam tuam, ſed corpus pertranſibit. Auguſt. ſerm. 35. de ſanctis, videtur hoc reliquiſſe ſub dubio, quod tamen hodie communis ſenſus certum iam tenet. uerba Auguſtini ſunt hæc. Nec inuenitur apud Latinos aliquis tractatorum de eius morte quidquam dixiſſe aperte. nam illum Euangelij uerſiculum, & tuam ipſius animam pertrãſibit gladius, beatæ recordationis Ambroſius cum tractaret, ait. Nec hiſtoria, nec littera docet Mariam gladio vitam finiſſe. Hinc & Iſidorus: incertum, inquit, eſt per hoc dictum, utrum gladiũ ſpiritus, an gladium ſignificet perſecutionis. et quid de his, de quibus loquor, dicam? cum nec ipſe, qui hanc accepit ante crucem Domini in ſua, id eſt, Ioannes Euangeliſta de hoc poſteris aliquid retinendum ſcriptis mandauerit? nullus enim hoc fidelius narare potuit, ſi illud Deus manifeſtare voluiſſet, quam ille, qui hanc nutriẽdam ſuſcepit. reſtat ergo, ut homo mendaciter non fingat apertum, quod Deus uoluit manere occultum. Hæc ille. Eius tamen ſententia non eſt probanda, cum ex B. Dionyſio traditio habeatur certa de dormitione B. Virginis, quæ non fuit gladio materiali effecta, cuius ipſemet fuit teſtis alligaturque, & probatur à Damaſceno orat. de aſſumptione illius. His duobus relictis, ad patrum ſententias referendas, & conſiderandas deueniẽdũ eſt. Primo igitur loco Origenes homil. 17. gladium hunc intepretatur anxiam ambiguitatem, & hæſitationem, quam tempore paſſionis habuit de filio ſuo, quaſi dubia in fide, & hæſitans de virtute, & reſurrectione ipſius, à qua hæſitatione in filij reſurrectione liberata eſt. putat enim Origenes eam in filij paſſione ſcandalum paſſam fuiſſe, ſicut & diſcipuli paſſi fuere. hãc expoſitionem receperunt Amphilochius in homilia de occurſu Domini, quæ habetur in homiliario in Dom. infra oct. Natiu. Domini. eãdem proſecutus eſt Titus Boſtrenus in hoc loco, affirmanſque B. Virginẽ de reſurrectione filij dubitaſſe. & Auctor qq. veteris & noui teſtam. quæſt. 73. qui ponderat illud (pertranſibit, quia dubietas, & hęſitatio illa non permãſit: nam reſurgente filio receſſit, & Beata Virgo confirmata eſt in fide. quæ ponderatio eſt parui momenti. nã uerbum Græcum idem ſignificat, quod (penetrauit) ſeu transfixit. Iſta expoſitio nõ eſt recipienda, vtpote parum conſentanea virtuti fidei, & gratiæ amplitudini, quam Eccleſia de Beata Virgine confitetur, quam nullũ peccatum actuale, nec veniale quidem habuiſſe definit Concilium Tridẽtinum. hæc autem hæſitatio ſine peccato eſſe non potuit, ſicut hęſitatio diſcipulorũ; immo grauius in ea eſſet, quia maiorem quam illi, acceperat gratiã, & fidẽ; in paſſione ergo filij, eius fides nullam paſſa tentationem, nec dubitationem, nec cogitationem aduerſam, ſed ſicut in dilectione vehemẽtiſſima fuit, ita conſtantiſſima in fide. Patres uero, qui ſententiæ Origenis fauere aliquo modo vidẽtur, ut Chryſ. hom. de occurſu Domini, quæ habetur in homiliario, in Dominica infra octauam Natiuitatis Dñi.

Quid Patres nomine gladij intellexerint.

Reijciuntur, qui ſenſerint Deiparã Chriſto moriẽte, in filio dubitaſſe.

Baſil.

Baſil. in epiſtola ad Optimum, quem citat D. Thom. 3. p. q. 27. ar. 4. ad 2. Damaſce. 4. de fide c. 15. interpretantur aliqui cum D. Thom. in eodem loco, quaſi dubitationem non infirmitatem fidei, ſed rerum uiſarum admirationem ſtuporéque appellauerint, quorum pietatem non poſſum non laudare. Secundo loco Hilarius in Pſal. 118. litera Gimel, gladium hunc interpretatur ſeueritatem diuini iudicij, quam ſubitura eſt B. Virgo in die Iudicij, cuius verba ſunt hæc. An cum ex omni otioſo uerbo rationem ſimus præſtituri, diem Iudicij concupiſcimus, in quo nobis eſt ille indefeſſus ignis obeundus, in quo ſubeūda ſunt illa grauia expiandæ à peccatis animę ſupplicia? B. Marię animam gladius pertranſiuit, ut reuelentur multorum cordium cogitationes; ſi enim in Iudicij ſeueritatem capax illa Dei Virgo uentura eſt, quis audebit à Deo iudicari? Hæc ille. quæ etiam doctrina non eſt probanda; licet enim B. Virgo ſit iudicanda in vltimo, iudicium illud non adferet ſeueritatem, nec afflictionem ullam illi, quæ non ſolum nullum peccatum cōtraxit, ſed plena omni gratia ſuper omnes creaturas, Mater eſt ipſius Iudicis, & omnium iudicandorū Regina, & Domina. Quomodo ergo iudicij gladius, qui dolorem ſua ſignificatione indicat, animam illius penetraturus dici potuit? Non igitur ſentiendum eſt cum Hilario in hoc, nec quantum ad expoſitionem, nec quantum ad doctrinam. Tertio loco Ambroſius in præſenti, & lib. 3. de Virginibus, gladium hunc interpretatur ſermoné ſeu Verbum Dei, de quo ſcriptum dicit Hebræ. 4. viuus eſt, & efficax ſermo Dei, & penetrabilior omni gladio ancipiti, pertingens uſque ad diuiſionem animæ, & Spiritus. Hic penetrauit Beatæ Virginis animam per fidem, & dilectionem excellentiſſimam, quam habuit. Hic tamen ſenſus magis ſpiritualis, q̃ literalis eſt; nec accommodari poteſt antecedentibus (cui contradicetur) nec ſequentibus (vt reuelentur ex multis cordibus cogitationes) quæ ad Chriſti paſſionem pertinent; imò nec ipſamet uerba quadrant; loquitur enim de futuro, quaſi de re, quæ nondum erat:

Reijcitur ſecūda expoſitio.

at fides B. Virginis iam animam eius penetrauerat, & à Spiritu ſancto per Eliſabeth erat commendata. B. inquit, quæ credidiſti. Quarto igitur loco Timotheus presbyter Hieroſolymitanus in homil. de prophetia Simeonis, paulo ante citata, gladium hunc interpretatur afflictionem, & dolorem, quæ paſſa eſt B. Virgo, quando filium perdidit, de quo dictum eſt paulo inferius: Pater tuus, & ego dolentes quærebamus te. verba ipſius ſunt: tuam ipſius animam pertrāſibit gladius, gladius, inquam doloris, gladius inquiſitionis, per quem eum quærebat, qui perierat. & poſt multa, inquit, afflictionem & dolorem, tanq̃ gladium animæ ancipitem Simeon futurum uidens præſignificauit, dicens: tuam ipſius animam pertranſibit gladius, hoc eſt, paruo tempore dolore afficieris, & affligeris, & ſtatim à dolore, & afflictione liberaberis. Hæc ille. quāuis autem uerum ſit, uehemētiſſime B. Virginem tūc doluiſſe, ut uere gladius doloris animam eius pertranſierit: tamen non hunc prædixit Simeon. quod quidem duo perſuadent. Vnum eſt uerba ſequentia (vt reuelentur ex multis cordibus cogitationes) quæ huic interpretationi accommodari non poſſunt. Alterum eſt quia dolor & gladius hic nō fuit ſolius Matris, ſed communis et cum Ioſeph. Ecce, inquit, Pater tuus, & ego dolentes quærebamus te. Quinto igitur loco Aug. Epiſt. 59. ad Paulinū, qui eum de ea re interrogauerat Epiſt. 58. præcedenti, gladium dolorem quidem, & cruciatum interpretatur cum præcedenti ſententia, illum tamen, quē pertulit in filij paſſione. q̃ expoſitionem etiam ſequitur Euthymius, & Beda in præſenti, & placet multis recentiorib. Et quidem veriſſima doctrina eſt, Beatā Virginem ſummo tunc dolore, & cruciatu affectam fuiſſe, conuenientib. ſumma eius dilectione erga filium, & multiplici, ac acerbiſſima filij paſſione; & tormento: tamen hic dolor, & cruciatus non uidetur dici gladius; gladius enim potius eſt id, quod eſt cauſa doloris & cruciatus. Ideo ſexto loco eſt expoſitio, quam in commentario amplexi ſumus, nimirum gladium hunc fuiſſe eundem, qui fuit Chriſti; quod enim

Quæ expoſitio probāda ſit.

Chriſto intulit mortem carnis, idipſum B. Virginis animã cruciatu ſummo affecit. nec eſt phraſis hæc ab Scriptura abhorrens. nam pſal. 104. de Ioſeph ferreis compedibus ligato dicitur, ferrum pertranſit animam eius, & ut in commentario diximus, vulgaris loquendi modus, enſis, qui occidit corpus amici vnius, cor alterius penetraſſe dicitur. Non caret autem hæc expoſitio Auctore digniſſimo, nam ſic interpretatus eſt Hieronymus ſerm. de aſſumpt. B. Virginis, cuius hæc ſunt verba. B. Dei Genitrix, quia ſpiritualiter paſſa eſt eius caro gladio paſſionis Chriſti, pluſquam Martyr fuit. Hæc ille, explicans verbum Simeonis, tuam ipſius animam pertranſibit. Nota paſſam eſſe B. Virginem gladio paſſionis Chriſti; ſpiritualiter tamen; idem enim gladius in Chriſto cauſa fuit paſſionis carnis corporaliter, in Beata Virgine cauſa paſſionis animæ. Hanc etiam ſecutus eſt Bernardus in ſermone quodam de B. Virgine, ſuper verba Apocalyp. 12. ſignum magnum apparuit in cœlo, ſic inquit: Vere tuam, ô Beata Mater, animam gladius pertranſiuit, alioquin non niſi eam pertranſiens, carnem filij tui penetraret. Hæc ille. Perpende gladium, qui carnẽ Chriſti penetrauit, hunc animam B. Matris pertranſiſſe; doloreque vehementiſſimo affeciſſe. ſubdit Bernardus. Et quidem poſtquam emiſit ſpiritum tuus ille Ieſus, ipſius plane non attigit animã crudelis lancea, quæ ipſius nec mortuo parcens, cui nocere non potuit, aperuit latus; ſed tuam utique animam pertranſiuit. Hæc ille. rurſus adiungit poſt pauca: An non tibi pluſquam gladius fuit ſermo ille re vera pertranſiens animã, & pertingens uſque ad diuiſionem animæ, & ſpiritus? Mulier ecce filius tuus. Hæc & alia Bernardus, quib. hanc noſtram comprobat expoſitionem, quã exiſtimo legitimam eſſe.

ANNOTATIO LVII.

Reijcitur certa ſententia quædam. PRo complemento eiuſdem ſentẽtiæ explicandum eſt, quomodo gladius hic animam dicatur pertranſiſſe, ſeu transfixiſſe. Quidam recentiores exiſtimant B. Virginem in filij morte ita affectam fuiſſe dolore, vt animam exhalauerit, ac vere mortua fuerit huius doloris, ac compaſſionis uehementia, ſicque gladius dicitur animam pertranſiuiſſe. Ego non ſolum non potui mihi vnquam hoc perſuadere, ſed etiam reputaui doctrinam temerariam, & erroneam contra patres omnes antiquos, qui, vt ex eorum expoſitionibus allegatis conſtat, aperte ſenſerunt, Beatã Virginem non fuiſſe tunc mortuam. aduerſatur etiam Scripturæ; nam iam iam moriturus Chriſtus Virginem Virgini cõmendauit; Hic eſt filius tuus. Hæc eſt Mater tua. Quod autem fingunt, reuixiſſe poſtea, præterquã quod eſt audax præſumptio, inducere miracula abſque ulla auctoritate, aut teſtimonio Scripturæ, etiam non uidetur accommodate, & conuenienter dici poſſe; ſi enim tunc reuixit, quomodo potuit mua ſubſiſtere, manente eadem cã doloris nempe filij morte? niſi dicas poſt reſurrectionem animam ad corpus rediſſe; quæ verbo Chriſti repugnat allegato. Ecce filius tuus; loco enim morientis Chriſti accepit Ioannem; ut nunquam B. Virgo ſine filio maneret, etiam in triduo illo. Superfluum exiſtimo in impugnanda hac fictione plures rationes cumulare. Quidam alij temperatius loquẽtes, cenſent non mortuam, ſed exanimatam fuiſſe præ dolore, deliquiumque paſſam fuiſſe. Quæ ſententia magnitudini fidei, & fortitudini inſigni B. Virginis repugnat: nam etiam ſi dolor fuerit acerbiſſimus, ea tamen fide Reſurrectionis, ac animi robore, ac diuinæ uoluntati conformitate eminebat, ut imperturbato animo, & ratione perfecta ſemper conſtiterit. Quod eo comprobatur, quia poſt filij flagellationẽ, & crucifixionem, adhuc ita integra manebat, ut audire poſſet: Mulier ecce filius tuus. & quid dico audire, imò nouam, & quidem vehementem cauſam doloris recipere; hoc enim uerbum Chriſti mirum in modum afflictionem Matris auxit, vt diximus in annotatione præcedenti, ex diuo Bernardo. Recedant ergo iſtæ recentes doctrinæ, B. Virgini iniuriam inferẽtes, non. n. ſic animã eius pertranſiuit gladius, ſed multo acerbius, &

tiũt Deĩparã præ dolore ſuæ re mortuã fuiſſe.

Deipara itegra sẽ ſib. ſemper permãſit inter cruciatus filij.

& grauius: nam qui exanimatur, aut cuius anima exhalatur, non ſentit dolorem, aut hebetudinem ſenſus, & rationis ſtuporem minus percipit; At Beata Virgo imperturbata ratione, & ſenſu integro permanens, dolorem, & cruciatum ſupra id, quod dici poteſt, perſenſit, ſicut de Chriſto etiam dicimus, quãtum ad corporis dolores, quos maximos habuit; quia tactus carnis illius nõ fuit hebetatus, ut accidere ſolet ijs, qui frequentes percuſſiones accipiunt. Nõ eſt ergo aliud, gladium animam eius pertranſiſſe, quam uehementiſſime doluiſſe, & cruciatam fuiſſe filij paſſione, & morte. Nam Pſalm. 104. dicitur ferrum pertranſiſſe animam Ioſeph, nec propterea fingimus eum fuiſſe exanimatum, aut animam exhalaſſe. de hac doloris uehementia recte dicit Damaſcenus lib. 4. de fide c. 15. quos in partu, inquit, dolores effugerat, paſſionis tempore ſuſtinuit, vt quæ pro materno affectu uiſcera ſibi lacerari ſenſerit. Propter hoc Hieronymus ſerm. de aſſumptione Beatę Virginis, cenſet eam pluſquam martyrem fuiſſe; inquit enim ſic: Virgo Dei genitrix, & Martyr, & Virgo fuit, quamuis in pace uitam finierit. Hinc quoque quod uera paſſa ſit, teſtatur Simeon Propheta loquens ad eam: tuam ipſius animam pertranſibit gladius. ex quo conſtat, quod ſupra martyrem fuit. Alij namque ſancti, etſi paſſi ſunt pro Chriſto in carne; tamen in anima, quia immortalis eſt, pati non potuerunt: Beata uero Dei genitrix, quia in ea parte paſſa eſt, quæ impaſſibilis habetur, ideo (vt ita fatear) quia ſpiritualiter, & eius caro paſſa eſt gladio paſſionis Chriſti, pluſquam Martyr fuit. Vnde conſtat, quia plus omnibus dilexit, propterea & plus doluit, in tantum, ut animam eius totam pertranſiret, & poſſideret uis doloris ad teſtimonium eximiæ dilectionis, quę quia mente paſſa eſt, pluſquam Martyr fuit, nimiumque eius dilectio amplius fortis quam mors fuit, quia mortem Chriſti ſuam fecit. Hæc ille. Bernardus etiã in ilio ſermone allegato in fine annotationis præcedentis, tuam, inquit, ergo pertranſiuit animam uis doloris, vt pluſquã Martyrem merito prędicemus,

Deipara pluſquã Martyr fuit.

in qua nimirum corporeæ paſſionis ſenſum exceſſerit compaſſionis affectus, & paulo inferius reſpondens obiectioni cuidam, inquit: ſed forte quis dicat, nunquid non eum præſcierat moriturum? & indubitanter. Nunquid non ſperabat continuo reſurrecturum? & fidenter. Super hæc doluit crucifixum? & vehementer. Alioquin quis nam tu frater, aut unde tibi hæc ſapientia, vt mireris plus Mariam compatientem, q̃ Mariæ filium patientem? ille enim mori corpore potuit? iſta corde commori non potuit? fecit illud charitas, qua maiorem nemo habuit: fecit & hoc charitas, cui poſt illam ſimilis altera nõ fuit. Hæc Bernardus, acute profecto, & docte ſi enim non impediuit, nec minuit dolorem carnis in Chriſto, celeris eius futura reſurrectio, nec etiã impediuit, nec minuit compaſſionis dolorem Matri fides reſurrectionis cito futuræ filij. Quantus autem dolor fuerit hic, quo Beata Virgo affecta ſit, licet nemo perfecte explicare ualeat: tamen ex nonnullis capitibus poteſt aliqua ex parte inueſtigari. Primo ex obiecto ipſo, ſuper quo dolebat; erat enim filius vnicus, non qualiſcumque, ſed totus ipſius Matris; cæteri enim filij non ex matris ſolius, ſed ex patris etiam ſubſtantia ſunt: Chriſtus autem ſecundum carnẽ ex ſola Matre ſubſtantiam accepit, vtpote Spiritus ſancti opera conceptus. Vnde erat filius ipſius ſupra cæteros omnes. Quantum autem filiorum incõmoda tangant matres, nemo ignorat. multo ergo magis tetigit paſſio Chriſti talem matrem. Secundo ex acerbitate paſſionis, quam filius patiebatur, quæ tanta fuit, quanta nemo unquam paſſus, aut paſſurus erat. Sperabat Pilatus dura, & ſaxea, ſeu potius ferina Iudæorum corda aſpectu Chriſti flagellati ad commiſerandum prouocare. Quanta ergo compaſſio fuit matris, etiam poſt crucifixionem? Si fęminas illas, quæ non erant coniunctæ ita permouit, ut ſuper eum flerent, & lamentarentur, Lucæ 23. quãum putabimus matri ipſi excitaſſe dolorẽ? Tertio ex pręſentia, quia pręſentẽ uidit filiũ in tormẽtis poſitũ. Gen. 21. Agar nõ ſuſtinuit Iſmahelẽ pueũ præ ſiti morientẽ oculis cerne-

Vnde cõijcienda magnitudo doloris Mariæ.

Gen. 21.

re, ſed receſſit, ne videret; quantis ergo vulnerib. cor B. Virginis laceratum eſſe credemus, quæ proprijs oculis morientem, & patientem cernebat? experimur aũt multos non poſſe ferre reorum crudelia tormenta abſque graui paſſione; at B. Virgo innocentem filium ſuper omnes nocentes torqueri aſpiciebat. Quarto à temporis longitudine; multę enim horę ab apprehenſione uſque ad mortem interceſſere. Quinto ex ſolitudine, quia conſolantem non ſolum nõ habuit, ſed ẽt omnes experiebatur aduerſarios, & ſuper filij paſſione illudentes, & gaudentes; Diſcipulos Chriſti in fugam conuerſos, Ioannem, & fęminas paucas ita turbatas, vt conſolatione egerent. Sexto quia horribiles blaſphemias, & ſcelera Iudæorum perpetratas contra Deum audiebat, quę eam ſummopere affligebant. Poſtremo ex dilectione vehementiſſima, qua Chriſtum proſequebatur, quę quanto maior erat, tanto acerbioris paſſionis, & cruciatus cã ei fuit. Notat Gregorius hom. 3. Euang. vehementiam amoris, & dilectionis ſolere minuere corporis paſſiones, ꝙ in Martyrib. compertum eſt; quanto enim feruentius Deum, & Chriſtum, propter quem patiebantur, diligebant; minus ea ſæpe, quæ patiebantur, ſentiebant: at in B. Virgine non ſic, ſed augebatur dolor cõpaſſionis, quãto erat maior eius dilectio: nam dilectio cã erat compatiendi, quantoque cã potentior eſt, tanto effectus fit maior. in quo filio patienti ſimilis erat; in eo enim dilectio non minuit paſſionis vehementiam, vt in martyribus, ſed auxit. Multa alia dici in hac parte poſſent, inſtituto præſenti hæc ſufficiunt.

Dilectio qua in Martyribus minuebat, ĩ Maria augebat dolorem.

Vt reuelentur ex multis cordibus cogitationes.

COMMENTARIA.

HIc gladius, qui tuam animam tranſfiget, occaſio erit, vt cogitationes multorum cordium, quę prius occultæ erant, reuelentur, ꝙ re vera euenit. nam multo tempore anteꝙ Chriſtus occideretur, illi Principes, & primi Iudæorum in animo habebant eum interficere, timore tñ Plebis nihil in eum tentare auſi ſunt. de quibus cogitationib. dictum eſt. Io. 5. quærebant eũ Iudæi interficere, quia patrem ſuũ dicebat Deum. & Io. 7. quid me q̃ritis interficere? Iudæi aũt occultantes has ſuas cogitationes, reſpõderunt, Dæmonium habes, quis te quærit interficere? Demum Ioan. 11. Cogitauerunt, inquit, ut interficerent eum. Has cogitationes rei euentus reuelauit. His uerbis indicat Simeon mortem Chriſti futuram ex inſidijs, & dolis Iudæorũ, & multo tempore præcogitatã ab eis. particula (vt) non finem, ſed cõſecutionem ſignificat, ut ſæpe in Scriptura fieri aliàs notauimus. Hæc autem conſecutio non ex eo, quod B. Virginis anima transfigenda prædicitur, ſed ex ipſo gladio, & paſſione filij intelligenda eſt, vt ſit ſenſus; ita huic contradicetur, vt gladio ſit interficiendus, qui & tuã pertranſibit animam, & peruerſas Iudæorum cogitationes, quæ occultæ erant, manifeſtabit.

ANNOTATIO LVIII.

VAriant Doctores, & in connectenda hac ſententia cum præcedentibus; & in explicando, quæ ſit hæc cogitationum reuelatio. Primo loco Origenes hom. 17. reuelationem hanc interpretatur confeſſionem peccatorũ, qua qui peccauit, ſuum retegere peccatum ad pęnitentiam non veretur: connectere autem videtur, non cum B. Virginis dolore, ſed cum paſſione, & cruce Chriſti, quæ illi doloris fuit cauſa. Quæ quidem crux cauſa futura dicitur, vt multi ſua agnoſcant, & fateantur peccata. Dura profecto, & à propoſito aliena expoſitio videtur; non enim dictum eſt (Peccata) ſed cogitationes cordium; confeſſio autem non tantum cogitationum, ſed etiam operationum, & verborum fit. Secundo loco Hilarius in Pſal. 118. litera Gimel, cuius ſuperius meminimus. de reuelatione, q̃ vltimo iudicio fit, hanc intelligit ſñiam, cui illud

Reijciuntur nonnulla ſuperioris ſententiæ expoſitiones.

illud fauet. 1. Cor. 4. Quouſq; veniat Dominus qui illuminabit abſcondita tenebrarum, & manifeſtabit conſilia cordium. & illud Rom. 2. inuicem inter ſe cogitationibus accuſantibus: aut etiam defendẽtibus in die cum iudicabit Dominus occulta hominum ſecundum Euangelium meum per Chriſtum. connectere autẽ videtur Hilarius nõ cum cruce, & paſſione Chriſti, ſed cum transfixione animæ Beatæ Virginis, quaſi in hunc ſenſum. ſi Beata Virgo ſubibit iudicium, & eius cogitationes reuelandæ ſunt, quanto magis cæteri omnes? nimis profectò violenta explicatio apparet, quam nec Hilarius adhibuiſſet, ſi commentarios in Lucam edidiſſet; ſæpe enim Doctores loca Scripturæ aliquot ad ſuum propoſitum adducentes, ſenſus quoſdam ſequuntur, qui ad ea, quæ pertractant, maxime, dum de moribus agunt, facere potius videntur, quam ad contextum Scripturæ illius, ſenſumque literalem. quod aliquando Concionatoribus accidit. Tertio loco Auguſtinus epiſt. 59. ad Paulinum, prope finem, reuelationem hanc, eam eſſe dicit, qua inſidiæ Iudæorum, & diſcipulorum Chriſti infirmitas, in eius paſſione patuerũt: illi enim ſuam nequitiam aperuerunt in Chriſto interficiendo; hi ſuam timiditatem manifeſtarunt fugiendo. quæ expoſitio, ut paulo poſt dicam, probabilis eſt. Quarto loco Euthymius ad B. Virginis dolores refert, quaſi ex eo, qđ animam ipſius pertanſibit gladius, futurum eſſet, ut multorum cordium cogitationes reuelandæ eſſent. Hanc autem reuelationem ſic explicat. Multi inquit, attendentes ad ea tantum, quæ diuinitatis Chriſti erant, ſuſpicabantur eum tantum Deum eſſe, & Beatam Virginem non eſſe matrem illius: intuentes autem eam in paſſione, tam amare dolẽtem, plurimumque lugentem, naturæque cedere, crediderunt, quod mater eius eſſet, ei retegebant, & prodebant cogitationes cordium ſuorum, quæ ex ſuſpicione proceſſerant. Hæc ille. videtur autem ad huius rei quandam explicationẽ facere, quod 3. Reg. accidit *Lib. 3. Reg.* Salomoni, qui contendentibus duabus mulieribus de puero, vtramque ſuum filium eſſe defendente, iuſſit puerum diuidi, & partem vni, partem alteri dari. quæ autem vera mater erat, commota fuit miſeratione filij, maluitque totum dari alteri, dummodo viueret filius. ex qua commiſeratione Salomon eam veram fuiſſe matrem agnouit, & iudicauit. Quamuis autem hoc ita ſit, expoſitio remotiſſima videtur, & incerta doctrina: non enim conſtat multos tunc extitiſſe tales, qui matrem Chriſti illam fuiſſe non crederent. Quinto loco Titus Boſtrenus hanc ſententiam ad immediate præcedentem referre videtur, & reuelationem multipliciter explicat, nimirum ut cunctis clare cõſtet, qui ex omnibus ex animo eum dilexerint, eamq; dilectionem conſtanter uſq; ad mortem declarauerint: Qui rurſum fucatę, minimeq; ſynceræ fidei in eum extiterint, graueque ſcandalum propter crucem paſſi fuerint. Qui illum tandem in mortem tradiderint, crucique eiuſdem inſultauerint. Hæc ille. Sexto loco Beda ad omnia præcedentia refert. poſitus eſt in ruinam, & reſurrectionem, & in ſignum, & cetera ſicque interpretatur. Incertum, inquit, erat quondam, qui Iudæorum gratiam Chriſti, quam uenturam vtique nouerant, recipere, qui autem reſpuere mallent; at eius natiuitate audita, reuelatis mox cordium cogitationibus, Herodes Rex turbat' eſt, & omnis Hieroſolyma cum illo: Paſtores cum timore, & gaudio Deo laudem reſonant, hominibuſque pacis nuntium pandunt; eius autẽ doctrina, & uirtute diffamata, alij ad eũ quaſi magiſtrum veritatis confluunt; alij ab eo quaſi ſeductores refugiunt. Eius crucis ſigno erecto, hi quaſi iuſte morti datũ blaſphemantes irridentq; illi, quaſi vitę auctorem mori acriter dolẽt, ſed & vſque hodie, & vſque ad conſummationem ſæculi præſentis Eccleſiæ animam gladius duriſſimæ tribulationis pertranſire non ceſſat, cum ſigno fidei ab improbis contradici, cum audito uerbo multos iam Chriſto reſurgere, ſed plures à credulitate ruere gemebunda pertractat, cum reuelatis multorum cordium cogitationibus, ubi optimum Euangelij ſeuit ſemen, ibi zizania uitiorum, uel plus iuſto præualere, uel etiam, quod dictu graue eſt, ſola germinare

nare ac regnare conſpicit. Hæc ille. Multa recentiores dicunt, quæ ex ſententijs antiquorum decerpta ſunt, ſententiamque illam referunt ad illud (cui contradicetur) voluntque quaſi per parentheſim dictum (tuam animam gladius pertranſibit) Mihi uero, quę dixi in cōmentario, & partim cum Auguſtino conſentiunt, viſa ſunt accommodatiora, ad quæ id me mouit, quod dicitur (reuelentur cogitationes:) tunc autem cogitationes reuelari dicuntur, quando præceſſerunt cogitationes tales; incidere enim in nouas cogitationes, non eſt reuelari cogitationes. Hinc eſt quando diſcipuli ſcandalizati ſunt in morte, & paſſione Domini, non poſſe dici eorum cogitationes tunc eſſe reuelatas, quia non cogitauerant prius in occulto, Chriſtum deſerere, ſi enim de eo deſerendo prius cogitaſſent, reuelatæ cogitationes dicerentur, quando eo patiente fugerunt. Similiter eorum, qui in Chriſtum venientem non crediderunt, non dicuntur cogitationes reuelatæ, quia non prius cogitauerant; aliud enim eſt probare animum alicuius, aut cor, aliud detegere cor; cogitationes ergo eorum dicuntur reuelatæ, qui prius cogitauerant Chriſtum occidere: occultarunt tamen ſe, donec occaſionem habuerunt eum occidendi, & morti tradendi. horum cogitationes reuelatæ ſunt; fuit etiam cogitatio impia, & doloſa Iudæ reuelata, quæ prius latebat, & innotuit poſtea, quando Dominum tradidit. De his, & ſimilibus dictum nunc eſt, ut reuelentur cogitationes multorum cordium: reuelatæ autem ſunt non in eo, quod gladius pertranſiuit animam Beatæ Virginis, ſed in gladio ipſo nempe Cruce, & paſſione Chriſti.

Quæ expoſitio ab auctore probetur.

Erat Anna Prophetiſſa, filia Phanuel de tribu Aſer.

COMMENTARIA.

TEſtimonio Simeonis mulier accedit, ut uterq; ſexus in Tēplo teſtificetur de eo, qui vtrumque ſexum venerat ſaluare. ſenſus eſt: erat nimirum illis diebus in Hieruſalem quędam mulier nomine Anna, quæ prophetiæ ſpiritū habebat, cuius pater appellabatur Phanuel de Tribu Aſer. Propter hiſtoriæ. n. certitudinem, & fidē conciliādam nomen eius propriū, ac patris, Tribuſque referūtur, vtq; ab alijs, qui eodem nomine uocabantur, ſecerneretur. Spiritus autem prophetiæ, & nobilitas generis teſtimonium hominis commendant, & ueracem eſſe oſtendunt.

ANNOTATIO. LIX.

NOn improbabile mihi videtur, ſi quis dixerit hoc in loco illud (Prophetiſſa,) non tantum indicare Annam ſpiritum prophetiæ habuiſſe, ſed etiam eo nomine communi uoce fuiſſe nuncupatam, propter frequentem, & celebrem prophetandi vſum; ſæpe enim communia nomina per antonomaſiam quandam propria fiunt: mouet me ad hoc affirmandum, quod Euāgeliſta nomini proprio coniunxit Prophetiſſæ vocem, ante nomen Patris, & ante cęteras qualitates, quaſi eo nomine nuncuparetur, & cōi uoce Prophetiſſa per quandā excellētiā appellaretur. Quod quidē teſtimonium eius plurimum commēdat.

Hæc proceſſerat in diebus multis.

COMMENTARIA.

AEtas deſcribitur, ut eius teſtimonium dignū fide conſtet. Proceſſerat, inqt in diebus multis. Hebraiſmus eſt id eſt, erat ualde prouectæ ętatis, & diu iā uixerat; ne .n. iuuenili feruore ducta uideret, ſenectus eius deſcribitur: eſt enim in ſenio maturitas, & prudentia, ideo ſenum teſtimonium plurimū commendatur. Daniel. 13. dicitur, credidit eis populus, quaſi ſenibus.

Et uixerat cum viro ſuo annis ſeptem à virginitate ſua.

COMMENTARIA.

NOtatur continentia, quæ etiā ad teſtimoniū comprobandū plurimum facit; eſt. n. argumentū hominis, paſſiones & affectus animi moderantis, quæ ſolent à uero, & honeſto multū retrahere. hæc inquit ſemel nupſit, & qdē in prima pubertate ſua, ſoliſq; ſeptē anni cū

viro

viro permanſit, quia mortuus eſt. illud(à virginitate ſua) indicat tria, & ꝙ ſemel nupſit, & qđ in pubertatis annis viro ſuit tradita; virginitatis.n.nomen pubertatem hoc loco indicat ; & ꝙ virgo ante matrimonium erat: à virginitate ergo ſua, & à prima pubertate, in qua virgo viro fuit tradita, ſeptemq; annis cum eo permanſit. quod dictum eſt, ut cõtinentia eius cõmendetur, q̃ cũ adoleſcens viro ſuperſtes eſſet, nõ alteri nupſit, ſed vidua permanſit.

Et hæc vidua vſque ad annos octuaginta quatuor.

COMMENTARIA.

PRoſequitur præcedentem ſententiam, cum ſeptem ſolis annis virum ſuperſtitem habuerit. Vidua facta innupta permanſit reliquo vitæ tpe, ꝙ ad octuageſimumquartum annum protractum eſt. continentia ergo eius commendabilis eſt ; quæ virgo ante matrimonium fuit, & in matrimonio ſolum virum cognouit, & poſt matrimonium innupta permanſit, & quidē multis annis, cum octuagintaquatuor vixerit, & in adoleſcentia orbata fuerit viro. quibus efficitur, ut eius ſit dignum fide teſtimonium, & ipſa de Chriſto teſtificari meruerit, de qua Ambroſius ſic inquit ; Ideo Anna & ſtipendijs viduitatis, & moribus talibus inducitur, vt digna fuiſſe plane credatur, quæ Redemptorē oīum veniſſe nunciaret.

ANNOTATIO LX.

ILlud (vſq; ad annos octuagintaquatuor) Græcè legitur (circiter ſeu ferme annis octuagintaquatuor) habetur enim particula ὡς. vulgatus aũt Interpres legiſſe videtur ἕως, i. vſque. Eſt aũt ambiguum an referatur ad viduitatem, nempe, ut uidua permanſerit annis hiſce, vltra tempus virginitatis, & matrimonij, an potius ad totum uitæ tempus. Ambroſius ſuperiori mõ interpretatur, poſteriori Euthymius, & hũc ſecuti ſumus, q̃ verbis Grȩcis accõmodatior eſt.

Quæ non diſcedebat de Templo.

COMMENTARIA.

REligionem eius, ac pietatē erga Deum narrat. non, inquit, diſcedebat de Templo, non qđ in templo habitaret, ſed qđ illud valde frequentaret, nec tempus vllum ex ijs, quȩ in templo Dei obſequijs impendi ſolent, prætermitteret, ſicut & Paul. ad Coloſ. 1. dicit: Non ceſſamus pro vobis orantes.

Ieiunijs, & obſecrationibus ſeruiens die, ac nocte.

COMMENTARIA.

NON ocioſa in templo erat, nec viduitatis tpe uoluptati indulgebat, ſed ieiunijs, & orationibus ſeruiebat Deo, nocte, ac die. obſeruabat illud Dauidicum elogiũ: Beatus vir, qui in lege Dñi meditatur die ac nocte. coniungitur aũt oratio; ieiunio, vt.n. ieiunio corpus, ita oratione mens Deo inſeruit, ieiuniumq; corpus aptum orationis inſtrumentum reddit, & oratio corporis abſtinentiam reficit, vtrumq; vero ad cultum Dei pertinet; nõ.n. dicitur, ꝙ ſeruiebat orationib. & ieiunijs, quaſi illis operam daret, ſed quaſi per illa ſeruiret Deo. Vnde non dandi, ſed inſtrumenti caſus ſunt illa duo, quibus reſpondet datiuus Græcus.

ANNOTATIO LXI.

FAlluntur ergo noſtri temporis Hæretici, falſo docentes ieiunium corporis eſſe mortificationem, non autem cultum Dei, niſi quatenus ad orationem refertur. at Euangeliſta contrarium docet, dicens, utroque officio, nimirum ieiunio, & oratione Annã ſeruiſſe Deo, nec unum ad alterum refert. vnde Origen. hom. 17. ſancta inquit mulier ſpiritum prophetandi meruit accipere, quia longa caſtitate, longiſque ieiunijs ad hoc culmen aſcenderat. & Cyprian. de oratio. Domini, Annam ieiunijs, & orationibns Deum promeruiſſe teſtatur.

Et

Et hæc ipſa hora ſuperueniens confitebatur Domino.

COMMENTARIA.

PRoſequitur hiſtoriam: Hęc, inquit, nempe mulier, qualis, & quãta deſcripta iã eſt, hac eadẽ hora, quãdo Simeon in ulnis habebat Chriſtũ, & hymnũ decãtabat, ſupueniens, quaſi eodẽ ſpiritu, quo Simeõ, ducta, vt eius teſtimonio, ſuũ etiã adiungeret, confitebatur Dño, id eſt, laudibꝰ proſequebatur Chriſtũ ipſum. habet autẽ verbũ Græcũ maiorem impreſſionẽ, quaſi dictũ eſſet, viciſſim confitebatur, id eſt, Simeoni ſuccinebat, & ſicut ille confitebatur, confitebatur & ipſa. Particula enim Græca ἀντὶ, in cõpoſitione viciſſitudinẽ indicat eius rei, quã uerbũ, cui adiũgitur, ſignificat, ſicque Anna viciſſim confitebatur cum Simeone.

ANNOTATIO LXII.

Triplex cõfitẽdi modꝰ in Scriptura reperitur.

COnfeſſionem triplicem in Scriptura legimus. Vna eſt laudis, de qua dicitur. Cõfitemini Domino quoniam bonus. Altera gratiarũ actionis; de qua illud eſt: Confitebor tibi Domine, quoniam exaudiſti me. Tertia eſt profeſſionis, de qua Rom. 10. dicitur: Si confitearis in ore tuo Dominum Ieſum. & iterum: ore fit confeſſio ad ſalutem. Sunt in Scriptura multa teſtimonia harũ cõfeſſionum. Titus Boſtrenus, & Euthymius hanc Annę confeſſionem interpretantur actionem gratiarum: agebat enim gratias omnino pro beneficio aduentus Chriſti. Alij intelligunt confeſſionem hanc, laudem; quia aduenientis Chriſti virtutes commendabat, ſicq; in cõmentario expoſuimus poſſumus etiã vere, & accommodate interpretari profeſſionem, quia profitebatur illum, qui in ulnis Simeonis geſtabatur, verum Chriſtum eſſe: aut etiam omnibus his tribus modis Domino cõfitebatur, gratias agendo, laudando, profitendo, quod etiam Simeon fecerat.

Et loquebatur de illo omnibus, qui expectabant redemptionẽ Iſrael.

COMMENTARIA.

NOn ſolum Domino cõfitebatur, ſed & ijs, qui adſtabant fideles, quiq; expectabant redẽptionem Iſrael p Chriſtũ futurã, loquebatur de illo, annuncians eum eſſe Chriſtũ, & Meſſiã promiſſum, per quẽ expectata redẽptio, & ſalus efficienda erat; & quæ prius propheriſſa erat, facta iam Chriſti eſt Apoſtola. Hoc eſt ultimũ teſtimonium Chriſti aduenientis, ꝙ Euangeliſta multis prænarratis adiunxit de quibus compendio quodam Ambroſius inquit. non ſolũ ab Angelis, & Prophetis, & à Paſtoribus, & à Parẽtibus, ſed etiã à Senioribus, & iuſtis generatio Domini accepit teſtimonium; omnis ætas, & uterq; ſexus, euentorumq; miracula fidem aſtruunt: Virgo generat, ſterilis parit, mutus loquitur, Eliſabeth prophetat, Magus adorat, vtero clauſus exultat, vidua confitetur, Iuſtus expectat. Hæc ille.

ANNOTATIO LXIII.

IN Græcis exemplaribus legitur (qui expectabant redemptionem in Hieruſalem) ut ſignificet Euangeliſta multos expectaſſe redemptionem hanc, pręter eos, qui habitabãt Hieruſalẽ. Annã tamen nõ omnibus, ſed his Chriſtũ annunciaſſe. Sicque legit Euthymius. Quidam etiam vetuſti codices habent. (redemptionem Hieruſalem) Origenes tamen homi. 17. & Auguſtinus libr. 2. de conſenſu Euange. cap. 5. cum vulgato legit (Iſrael) ad redemptionẽque refert, ſicut paulo ſuperius de Simeone dictum eſt, quod ipſe expectabat conſolationem Iſrael. Dices, nonne omnes Iudæi expectabant? Reſpondeo, expectaſſe quidem omnes: tamen in hoc loco, ſicut in ſuperiori allegato, verbum expectãdi, nõ ſolã ſpẽ ſignificat, ſed ẽt quandã propinquitatẽ, vt expectaſſe dicant, qui iã iã venturum Chriſtũ ſpectabant, quod ex fide perfecta procedebat,

Non oẽs eodẽ modo ſuperiorẽ ſententiam legunt.

nec hoc ſolum, ſed coniuncto etiã quodam deſiderio aduentus ipſius, quod dilectionis erat. His igitur, quorum numerus quidam tunc temporis in templum confluxerat, Anna annunciabat Chriſtum.

Et ut perfecerunt omnia ſecundũm legem Domini, reuerſi ſunt in Galilæam in Ciuitatẽ ſuã Nazareth.

COMMENTARIA.

COmpletis omnibus, tam quæ ad purificationẽ B. Virginis, quam quę ad præſentationem, ac redemptionem Infantis, ſecundũ legem præſcripta erant, reuertuntur in Galilæam, & in ciuitatẽ ſuã Nazareth: quamuis enim oriundi à Bethlehem eſſent; tamen quia fixum iam diu domicilium in Nazareth habebãt, ciuitas eorũ dicta eſt.

ANNOTATIO XLIV.

Quando B. Maria cũ infante fugeris in Aegyptũ

QVæſtio eſt, an poſtquam perfecerũt ea, quæ ſecundum legem erãt, reuerſi ſint ſtatim in Galilæam, & in ciuitatem Nazareth, an potius è Hieruſalem profecti ſint in Aegyptum, dicente Angelo. Surge, & accipe Puerum, & Matrem eius, & fuge in Aegyptum, ꝙ Matth. cap. 2. deſcribit. ſunt enim tres Doctorum ſentẽtiæ. Prima eſt Auguſtini lib. 2. de conſenſu Euangeliſtarum cap. 5. affirmantis. Poſtquam perfecerunt hæc, quæ narrata ſunt in Hieruſalem, tunc apparuiſſe Angelum monentem, ut in Aegyptum fugerent, ideo è Hieruſalem fugiſſe in Aegyptum, & poſt reditum impletum eſſe, quod dicit Euangeliſta noſter (reuerſi ſunt in Galilæam in ciuitatem ſuam Nazareth) unde non ſunt hæc immediate, & conſequenter facta, ſed interceſſit fuga in Aegyptũ, quã deſcripſit Matthæus, Lucas vero prætermiſit. Secunda ſententia eſt Euthimij, aſſerentis, hæc, quæ dicit Lucas, conſequenter eſſe facta, nimirũ impletis hiſce, quæ legis erant, in Hieruſalem, reuerſos eſſe in Galilęã, & in ciuitatẽ Nazareth, ibiq; Angelum apparuiſſe, & monuiſſe fugam. unde quod dicit Matthęus, ſeceſſit in partes Galilæę, & habitauit in ciuitate, quæ dicitur Nazareth, non eſt idẽ cũ eo, ꝙ Lucas narrat nunc (reuerſi ſunt in Galilæam) ut affirmat Auguſtinus, ſed illud poſt reditum ab Aegypto, hoc poſt purificationẽ factũ eſt. Tertia ſententia eſt Epiphanij hæreſ. 51. qui cõuenit cum Euthymio in hoc, quod poſt purificationem redierint in Galilæam: tamen diſſentit & ab Auguſtino, & ab Euthymio; exiſtimat enim poſt duos annos Angelum apparuiſſe, & monuiſſe fugam. dicit enim poſt duos annos reuerſos eſſe in Bethlehem, & tunc Magos veniſſe, & Angelum poſtea apparuiſſe, eoſque fugiſſe in Aegyptum. quod quidem multos Doctores habet contrarios, qui tradũt Magos veniſſe ante purificationis dies, & non multis poſt diebus fugiſſe in Aegyptum, ut Auguſtinus, & Euthymius affirmant. de hac tamen re non eſt inſtituti præſentis longius diſputare. Quod uero ad propoſitam difficultatem ſpectat, ſententiam Auguſtini probabilem eſſe negare nemo poteſt. Mihi tamen probabilior viſa eſt ſententia Euthymij, quã Origenes hom. 18. indicat, & quæ accommodatior eſt uerbis Euangeliſtę, dicentis (ut perfecerunt omnia ſecũdum legem, reuerſi ſunt in Galilæam) particula illa (vt) indicat conſequentiam quãdam, & in continuationem temporis. quaſi dictum eſſet, cum impleuerũt, quæ ſecundum legem erant, tunc reuerſi ſunt in Galilæam, ubi Angelus apparuit. videtur etiam, quædam conuenientia, ut redirent prius in Nazareth, ubi domicilium fixum habebant. Cũ enim in Aegypto aliquot annis permanſuri eſſent, tempus, breue ſaltem datũ eſt eis vt quæ domi habebant, componerent, aut aliquid, quod ad tantum iter neceſſarium erat, inde acciperent.

Puer autẽ creſcebat, & cõfortabatur.

COMMENTARIA.

DEſcripta Saluatoris infantia, tẽpus pueritiæ breui cõpẽdio abſoluit. Cũ autẽ Chriſti humanitas, & corpore, & aĩa cõſtaret, ꝙ ad corp⁹ ptinẽt pmittit: creſcebat, inquit Puer, nimirũ corporis mole, et conſortabatur, mẽbrorũ ſcilicet robore; tẽporis .n. ꝓgreſſu, & ſtatura procerior, & mẽbra robuſtiora effi-

cie-

ciebantur. in his enim ſimilis nobis fieri dignatus eſt.

Nō una lectio, nec eadē omnium eſt ſuperioris ſētentia interpretatio.

ANNOTATIO LXV.

IN Græcis codicibus legit (confortabatur ſpiritu.) ſicque legit Epiphanius in Ancorato, & Euthymius. At vulgatus noſter illud (ſpiritu) non habet, neque ét Origenes homi. 17. & homi. 18. immo cenſet non legendū, diſcrimē in hoc ponens inter Ioannem Baptiſtā, & Chriſtum. de illo namq; ſcriptum eſt, confortabatur ſpiritu; de Chriſto uero non, ſed confortabatur. plenus ſapiētia, cum vulgato, præter Origenem, legunt Cyrillus lib. de fide ad Reginas, & Titus ét Boſtrenus: Amb. lib. de incarnatio. Dominic. Sacrament. cap. 7. & Vigilius martyr li. 2. contra Eutychen. & li. 5. ſimiliter & Gaudentius in reſponſione ad Paulū Diaconū, & Beda, ꝙ argumento eſt, illud (ſpiritu) in alijs Græcis codicib. nō reperiri, uariaq; fuiſſe exēplaria Græca, & forſan adiectū eſt ab aliquo, ex illo loco ſuperiori de Ioanne Baptiſta. quid aūt ſit confortari, non eodē modo explicatur ab interpretibus. Primo igitur loco Orig. hom. 18. & 19. verbū hoc ad ſequentia refert, ut cōfortatio ſit ſapientia, & gratia in hunc ſenſum: confortabatur, quia nimirum implebatur ſapientia, & gratia Dei erat ſuper illum. Secundo loco Euthymius legens ſic (confortabatur ſpiritu) dupliciter interpretatur, uno modo, confortabatur, inquit aduerſus malitiā, ſpiritu, i. diuinitate ſibi unita. alio modo, confortabatur Spiritu ſancto, quia ſicut Spiritu ſancto ſuperueniente incarnatus erat, ita per cooperationē illius conuerſabatur, & cooperabatur. Tertio loco Cyrillus li. de fide ad Reginas, & Titus Boſtrenus ad mēbrorum robur, confortationem referunt in eū ſenſum, quem in Commentario ſecuti ſumus, qui nobis accōmodatior viſus eſt; cum. n. Chriſti humanitas & corpore conſtaret, & anima, duobus uerbis explicuit Euangeliſta, quæ ad corpus ſpectabant, nimirum creſcebat, & cōfortabatur, ſicut & duobus vſus eſt in ijs, quæ ad animam attinebant, nempe plenus ſapientia, & gratia Dei erat in illo. Verba Cyrilli ibi hūc Lucæ locū interpretātis ſunt hæc: Inanitionis cōditioni vere congruere tribuimus corporale incrementū accipere. & etiā corroborari in particulis corporis paulatim ſolidatis. Hęc Cyrillus. Titus autē Boſtrenus, ſecūdum corpus inquit creſcebat, & confortabatur, membrorū, nimirum robore, una cum ipſa corporis mole adoleſcente. Hæc ille.

Plenus ſapientia.

Qua lectio, & qua expoſitio hoc in loco probāda ſit.

COMMENTARIA.

HÆc cum ſequenti ſentētia ad animā ſpectat. plenus, inqt, erat ſapientia: nō eſt aūt dictum (& implebatur) ſicut dictum eſt de corpore creſcebat, & cōfortabatur, ſed dicitur plenus ſapientia, vt animæ perfectio diſtincta indicaretur ab ea, quæ erat corporis; corpus quidem ad ſtaturā perfectā, & mēbra ad ſoliditatem, & robur ſuum paulatim perducebantur; ideo creſcebat, & confortabatur; anima uerō Chriſti non ſic ad perfectionē, quæ in ſapientia, & gratia poſita eſt, perducebatur; ſed totā ſimul accepit ſapiētię plenitudinē ab exordio ipſo creationis ſuæ, & vnionis cum diuinitate; idcirco plenus ſapientia dr̄, quaſi dictū eſſet; cū eſſet plenus ſapientia, quantū ad aīam: tp̄is tn̄ progreſſu corpore creſcebat, & cōfortabatur. hoc peculiare Chriſto eſt; in cæteris. n. & anima, & corpus paulatim ad ſuæ perfectionis complementum perducuntur.

ANNOTATIO LXVI.

GRæce loco (plenus) eſt participium paſſiuum pręſentis tp̄is, vel imperfecti πληρύμενον, ꝙ vertunt quidā recentiores, quaſi loco verbi poſitū (& implebat;) immo Amb. lib. de incar. Dom. ſacra. c. 7. legit (& implebatur) ſimiliter, Orig. hom. 18. & 19. & Gaudentius in reſponſione ad Paulū Diaconū; eāq; ſignificationem ſecuti ſunt Titus Boſtrenus; & Cyrill. lib. de recta fide ad Reginas, cū alijs, eaq; excitauit difficultatē, nempe qua rōne Chriſtus dici potuerit impleri ſapientia; nā participiū hoc indica-

dicat progreſſum, & motum ad plenitudinem ſapientiæ: nō autem q̄ plenus ab exordio fuerit, varijſque modis hanc rē doctores explicāt, quos referemus in annotatione inferiori ſuper illa verba (proficiebat ſapientia, ætate, & gratia.) Quātum autem ad hunc locum ſpectat, Ambroſius loco citato de ſcientia humanitatis interpretatur, quam per ſenſum humano more Chriſtum acquiſiſſe dicit. Titus uero Boſtrenus ſcientiam diuinā intelligit, quę nō habuit progreſſum in ſe, ſed in ſui manifeſtatione; paulatim.n. ſapientia illa latens ſe prodebat, idq; dici nunc impleri, interpretatur. At vero, quia vulgatus interpres uertit, non quidem (& implebatur) ſed (plenus) quaſi nō perductus ſit Chriſtus ad huius ſapiētiæ perfectionem progreſſu temporis, ſed ſimul ab exordio eam habuerit; idcirco huius lectionis rationem reddere tentabimus. Inprimis participia apud Græcos, ſicut & apud Latinos pro nominibus ſæpe poni, nemo uel mediocriter in eo idiomate verſatus ignorat, traditumque eſt, & exemplis confirmatum ab Euſtachio in primo Iliados. nihil ergo abſurdi eſt, ſi hoc in loco participiū πληρούμενον, poſitū pro nomine πλήρης, dicamus cum vulgato interprete. Quod ſi quis dicat, id fieri non debere, niſi cauſa aliqua ad id nos cogat, id ego fatebor cauſam vero eam profero, quia ſi participij ſignificationem recipimus, & vertimus (& implebatur) neceſſe erit fateri Chriſtum ſapientem progreſſu temporis factum; non autem à principio, ut dixit Ambroſius, quod quidem nō eſſe recipiendum inferius oſtēdemus in annotatione allegata. Nec aptari pōt huic loco, quod Titus Boſtrenus dicit, nempe ſapientia impleri, non q̄d ſapientia augmentum in ſe receperit, ſed quantum ad oſtenſionem, quia uidebatur Chriſtus impleri ſapientia paulatim; dum maiora quotidie ſapientiæ argumenta proferebat: hæc tamen interpretatio non habet locum in præſenti: nam Euangeliſta loquitur de tempore infantiæ Saluatoris, quando nec quantum ad oſtenſionē impleri dici potuit. hac ergo de cauſa vulgatus loco nominis participium poſitum cenſuit. Præterea etiam ſi vim participij habeat; adhuc tamen non eſt vertendum verbo imperfecti temporis (& implebatur;) in ſacris enim litteris hoc verbum πληροῦμαι, non motum ad plenitudinem, ſed terminum plenitudinis ſignificat, vel vt clarius dicam, non plenum fieri, ſed plenum eſſe. extat enim exemplum Ioſue 3. ὁ δὲ ἰορδάνης ἐπληροῦτο, non eſt ſenſus, Iordanis implebatur, ſed plenus erat; ita etiam nunc (plenus erat ſapientia) non autem (implebatur ſapientia) dicendum eſt. fauet huic ſenſui, qui idem eſt cum præcedenti, nēpe ſi participium pro nomine accipiatur, teſtimoniū Ioan. 1. habitauit in nobis, plenum gratiæ, & veritatis. plenitudo hæc veritatis, & gratiæ fuit ſimul cum habitatione; habitaſſe autē nemo non videt ab exordio incarnationis. igitur ab eo tempore fuit plenitudo ſapiētiæ, hunc ſenſum aduertentes Virgilius lib. 2. contra Eutychen, legit, conſortabatur, repletus ſapientia: quo uerbo expreſſit terminum plenitudinis. Verum ergo ſenſum vulgatus obſeruauit, quē in Commentario ſecuti ſumus.

Lectio verſionis vulgatæ hoc loco eſt amplectēda

Et gratia Dei erat cum illo.

COMMENTARIA.

HÆc etiam ſententia ad aīam ſpectat. gratia, inq̄t, Dei erat in illo, non quidem quæ progreſſu temporis ad perfectionem perduceretur; ſed q̄ ab exordio tota fuit, ſicut & ſapientia. Dicitur autem gratia Dei ad diſtinctionem. nam etiā eſt gratia hominum, quæ nos gratos facit hominibus. Eſt autem gratia hæc, qua non ſolum ille homo charus, & Deo gratus erat, quaque ad omne bonum faciendum, malumq; cauendum roborabatur, ſed etiam à qua omnis gratia in oēs homines deriuatur; nam de plenitudine eius omnes accepimus. Reſpondent autem hæc duo, ſapientia & gratia, duobus prędictis de corpore, nimirum, creſcebat, & conſortabatur; nam ſapientiæ plenitudo ſtaturæ perfectæ corporis, & gratia membrorum robori comparatur; Chriſto.n. ad munus ſuū obeundum erat neceſſaria, quoniā

venit

venit docere, & cōciliare nos Deo. Plenus igitur ſapientia eſt, ut Doctor, & gratia Dei erat in illo, ut Mediator inter Deum, & homines. Merito autem Euangeliſta noſter gratiæ, & ſapientiæ meminit; narraturus .n. proxime erat opus Chriſti, q a ſapientia & gratia procedebat, nempe quando Doctorib. in Templo diuinæ ſuæ lucis radios quoſdam emiſit, eoſq; in ſtuporem permouit.

ANNOTATIO LXVII.

CYrillus li. de recta fide ad Reginas, hunc locum Lucæ adferens, interpretatur illud (Dei) in hūc ſenſum, gratiā Dei eſſe in Chriſto, i. vt decet Deū; erat .n. ille homo Deus. Simile illud eſt Ioan. 1. Gloriā quaſi unigeniti à Patre, ideſt, ut decet Vnigenitum. hoc recte quidem dicitur: tamen ad ſenſum magis facere uidetur, ſi poſitum dicamus ad diſtinctionem. nam & eſt gratia hominum, vt dictum eſt in commentario. Quod autem ad verba ſpectat, Ambroſ. lib. de incarnatione Dom. ſacra. cap. 7. legit (gratia Dei erat cum illo.) Orige. autem hom. 18. & Vigilius lib. 2. contra Eutychen, legunt (gratia Dei erat ſuper eum) Vulgatus noſter vertit (erat in illo.) Et re vera gratia Dei vere dicitur eſſe cum homine, ſuper hominem, & in homine, diuerſis tamen rationibus. in homine quidem, quia ei ineſt, ſicut ſciētia, & uirtutes dicūtur eſſe in homine, quia ei inſunt; gratia enim donum Dei eſt infuſum hominibus; dicitur cum homine; quia cooperatur homini, & ad recte, & ſancte operādum adiuuat. iuxta illud 1. Corinth. 15. Abundantius illis omnibus laboraui, non autem ego, ſed gratia Dei mecum. Dicitur etiam ſuper hominem, quia non ex hominibus eſt, aut ex naturalibus principijs, aut uirtute eorum, ſed deſuper à Deo conceſſa ſupernaturaliter. Sic etiam dici potuit gratia Dei in eo, ideſt, in humanitate, ſuper eum, & cū eo: in eo quidem, quia animæ Chriſti infuſa erat; cum eo, quia cooperabatur ipſi; ſuper eum, quia ſuper naturam humanitatis. A puero hęc omnia non ſunt dicta de Chriſto, ſicut de cæteris hominibus. Nam gratia humanitati Chriſti conceſſa emanabat à diuinitate, cui erat vnita; erat enim natura illa non humano ſuppoſito, ſed diuino ſuſtentata; ideo gratia à ſuppoſito, cui adhærebat, emanabat in ipſam. nō ſic in nobis, qui proprijs ſuſtētamur ſuppoſitis: unde erat ſuper eum gratia, ſi nudam humanitatem reſpicias, ſed non ſuper eum, ſi totum conſideres Chriſtum, nempe ſuppoſitum, ſiue perſonam diuinam, habentem naturam humanam; erit enim ille homo, non purus homo, ſed Deus, & homo. Eadem etiam ratione dicitur eſſe cum eo gratia, non vt nobiſcum: nam Deus, qui gratiam illam conſeruabat, & per eam operabatur, & cooperabatur humanitati, coniunctus erat ipſi: at nobis non eſt coniunctus, quaſi nobis vniatur in ſuppoſito. Vnde recte Theologi dicunt, humanitatem Chriſti eſſe velut inſtrumentum coniunctum; nos vero ut inſtrumentum ſeparatum Dei. Eſt autem inſtrumentum coniunctum, quod operanti coniungitur, & unitur, ut manus corpori; ſeparatum uero, quod non unitur, ut calamus manui. Hæc omnia dicta ſunt, ut ueritatē locutionum, quas Patres tradiderunt, & explicem, & defendam. In præſenti autem loco omnium accommodatiſſima lectio eſt, quam vulgatus habet, nēpe gratia Dei erat in illo. nam hæc locutio exprimit perfectum ſenſum Euangeliſtæ, & rem ipſam: nam gratia non ſolum erat in Chriſto modis prædictis, ſed etiam tanquam in cauſa, & fonte, ac principio, à quo deriuanda erat in homines. Gratia enim ipſius cauſa fuit gratiæ omnium noſtrum, quia ipſe eſt, qui nos Patri, & Deo reconciliauit, & gratos fecit. erat igitur gratia Dei in ipſo; hæc enim phraſis in Scriptura cauſam efficientem indicat. Ioan. 1. In ipſo uita erat, id eſt, ipſe cauſa uitæ noſtræ eſt. Act. 4. Nō eſt in aliquo alio ſalus; id eſt, nemo alius eſt cauſa ſalutis. ita tunc gratia Dei erat in illo, non ſolum quia in ipſo erat, ſed etiam, quia ipſe erāt cauſa, per quem omnes grati Deo efficiendi eramus. Ephe. 1. Gratificauit nos in dilecto filio ſuo. Hinc facile eſt dubitationi

Gratia Dei in homine cū homine, & ſuper hominē eſſe dicitur.

Quo ratione Gratia Dei in Chriſto eſſe dicatur.

Ioan. 1.

Act. 4.

cuidam

cuidam ſatisfacere. poſſet enim quiſpiã interrogare, cur ſicut dictũ eſt, plenus ſapientia, non etiam ſimul dictum eſt (& gratia) nimirum (plenus?) Reſpondeo hanc locutionem, gratia Dei erat in illo, explicuiſſe, Chriſtum cauſam eſſe nos Deo gratificandi, & reconcilian di, quod fuit præcipuum eius munus, id autem non ſic exprimebatur illo dicendi genere.

Et ibant parentes eius per omnes annos in Hieruſalem in die ſolemni Paſcha.

COMMENTARIA.

DE Saluatoris pueritia, vſque ad annũ eius duodecimũ nihil aliud Euangeliſta narrat præter hoc, quod Parẽtes eius ſingulis annis aſcendebant de Galilæa in Hieruſalem ad celebrandum Paſcha; ſic.n. præceperat Dominus. Deuteron.16. hoc autem refert Euangeliſta, ut connectat hiſtoriã de Chriſto remanẽte in Hieruſalem, quod huius aſcẽſus occaſione in duodecimo ætatis eius anno factum eſt.

ANNOTATIO LXVIII.

De præcepto aſcendendi in Hieruſalẽ tribus anni ſolẽnitatib⁹.

PRæceptum erat Domini Exo. 23. & Deuteron. 16. tale. Tribus, inquit, vicibus per annum apparebit omne maſculinum tuum in conſpectu Domini Dei tui, in loco, quẽ elegerit; in ſolemnitate Azimorũ; in ſolemnitate Hebdomadarum: & in ſolemnitate Tabernaculorum. tenebantur ergo Iudæi ter in anno aſcendere in Templum. Euangeliſta de primo aſcenſu meminit, quando in Paſchate aſcendebant ad celebrandũ feſtum agni, & Azimorum. quamuis autem hoc præceptum non obligaret fœminas, ſed ſolos maſculos: non tamen prohibebantur illæ deuotionis cauſa etiam aſcendere. Virgo ergo prudentiſſima & deuotiſſima cum Ioſeph & Puero Ieſu ad Templum ſingulis annis aſcendebat. Euangeliſta non expreſſe dixit, parentes cũ Puero aſcendiſſe ſingulis annis, id tamen inſinuauit. Neq; enim uеriſimile eſt utroq; parente eunte in Hieruſalem, puerum ſolum remanſiſſe, id etiam affirmat Beda, & Iuuencus, qui ſic ait. Ad templum lætis puerum perducere feſtis, omnibus annorũ vicibus de more ſolebant. Inquirunt recentiores quidam, cur non etiam aſcenderint in alijs duabus ſolemnitatibus: reſpondentque id factum eſſe, quia lõge diſtabant à Hieruſalem, itinere nempe triũ dierum. quo caſu diſpenſabatur in illis duabus ſolemnitatibus; non tamen in tertia, ſcilicet Paſchatis, quæ maxima erat, & omnino prohibebatur paſchalẽ agnum edere extra Hieruſalem, vt habetur Deuter. 16. Hæc reſponſio non uidetur probanda: non enim Euangeliſta negat, etiam alijs duabus ſolemnitatibus aſcendiſſe; ſed ſolum refert aſcendiſſe in feſto Paſchæ, quod ea de cauſa meminit: quia quæ narraturus erat, hoc tempore, & hac occaſione uenerunt, cæteras uero ſolemnitates prætermiſit, quæ ad hoc non ſpectabant. non autem licet inde colligere in illis ſolẽnitatibus nõ veniſſe in Hieruſalem. non enim, quia Euangeliſta non narrat, ideo non fuit, cum ſciamus non omnia Euangeliſtas narraſſe.

Quomodo auſi ſint aſcẽdere in Hieruſalẽ viuente adhuc Archelao.

Maior difficultas eſt, quã mouet Auguſtinus lib. 2. de conſenſ. Euangeliſt. cap. 10. nimirum cum reuerſi de Aegypto timentes Archelaum regnantẽ in Iudæa, receſſerint in Galilæam, quomodo auſi ſint aſcendere in Hieruſalem, cũ Archelaus adhuc regnaret? Reſpondet dupliciter. Vno modo loqui Euangeliſtã de annis poſt relegatum Archelaũ. Altero modo quod etiam ſi regnaret ille, aſcendebant adhuc præferentes timorem Domini timori illius. eo præſertim quia fieri poterat, ut per diem feſtum inter tam ingentem turbam latenter aſcẽderent, mox reuerſuri: vbi tamen alijs diebus habitare metuerent, vt ne ſolemnitate prætermiſſa eſſent irreligioſi, nec continua manſione conſpicui. Hæc Auguſtinus. Prior ſolutio non eſt multum probabilis, conſtat enim ex Ioſeph lib. 17. antiqui. cap. 15. poſt Herodem, Archelaum regnaſſe, antequam relegaretur, decem annis in Iudæa. Vnde neceſſe erat illius tempore aſcendiſſe Beatã Virginem cum Ioſeph; maxime cũ Euãgeliſta generaliter dicat per omnes annos aſcendiſſe in templum. Poſterior ſolutio uera eſt, quamuis facile dici poſſet, reuertentem Ioſeph de Aegypto timuiſſe

tuiſſe ire in Iudæam hab.tandi cauſa, nunc autem dicitur veniſſe in Hieruſalem, non ut habitaret, ſed ut paucis moraretur diebus. in continua autem habitatione facile deprehendi ab Archelao poſſet, non auten in tam breui mora, præſertim in tanta multitudine confluente vndique Iudæorum. Illud uero ſine controuerſia eſt, annis, quibus in Aegypto commorati ſunt, non aſcendiſſe Hieroſolymam. Lucas enim ſupponit totam hiſtoriam Magorum, & fugã in Aegyptum, quam Matthæus narrat.

Et cum factus eſſet annorum duodecim, aſcendentibus illis Hieroſolymam ſecundum conſuetudinem diei feſti.

COMMENTARIA.

SVſpenſa eſt ſententia vſq; ad illud (remanſit puer in Hieruſalẽ) eſt enim contextus hic, cũ eſſet annorũ duodecim, & illi aſcenderent in Hieruſalẽ, & perfectis omnibus redirent, remanſit iſte ſolus ignorantibus Parentibus. tacite inſinuat cum illis etiam eum aſcẽdiſſe: dicuntur aſcendiſſe ſecundũ cõſuetudinẽ diei feſti, id eſt, ut ſolebãt aſcẽdere, cũ dies feſtus Paſchæ adueniebat, quod ideo poſitum eſt, ut aſcenſionis huius cauſa, & tẽpus ſignificaretur: multis enim alijs de cauſis, & varijs tẽporibus de Galilæa in Hieruſalẽ aſcendi poterat.

Conſumatiſq; diebus, cum redirent.

COMMENTARIA.

SEptem dies erant Azymorũ, ut habetur Leui. 23. & Deuter. 16. nec ante redierunt, quã omnes celebraſſent pro inſigni Religione, & pietate ſua, cumq; iter feſti celebrãdi cauſa tãtũ ſuſceptũ eſſet, eo peracto tempore in Galilæã rediere.

Remanſit puer Ieſus in Hieruſalẽ, & non cognouerunt parentes eius.

NEſcientibus Parentibus, & reuertentibus in Galilæã, remãſit ſolus Ieſus in Hieruſalem, nõ errore, aut caſu, ſed certo conſilio; non etiã ex inobediẽtia, ſed ut oſtẽderet, quale eſſet ſuum officium, ad quod peragendum à Patre miſſus erat. Quomodo autẽ Parentes ignorare potuerint, verba ſequentia indicant, exiſtimabant illum eſſe in comitatu, id eſt, cũ comitibus eiuſdem viæ, aut cũ cognatis, & notis.

ANNOTATIO LXIX.

GRæca exemplaria non habent (non cognouerunt parentes eius) ſed (non cognouit Ioſeph, nec Mater eius) ſicque legit Euthymius. At uulgatus Interpres habet (non cognouerunt parentes eius;) ſicque legunt Origenes hom. 19. & Hieronymus aduerſus Heluidiũ, & Beda. Sicque Euangeliſta eos in hoc capite appellauit (cum inducerent, inquit, Puerũ parentes eius) Rurſus, ibant Parentes eius per omnes annos, quamuis enim Ioſeph non fuerit verus pater Chriſti: tamen ut ſupra diximus, Pater reputabatur. adiũximus etiam alias cauſas, cur pater dictus ſit. Adnotat in hoc loco Beda conſuetudinem tunc fuiſſe, vt uenientes ad feſtiuitates, ſic iter facerent, vt viri uiris, fœminæ fœminis coniungerentur, Pueris vero tam his, quam illis copulari liceret, hacque de cauſa parentes ignorauerunt Ieſum remanſiſſe; putabat enim Beata Virgo illum cũ Ioſeph venire; Ioſeph vero contra putabat venire cum Matre. hoc tamen nullo probabili fundamento nititur, immo Euangeliſta aliter ſenſiſſe uidetur; nam dicit putaſſe parẽtes illum venire in comitatu, id eſt, viæ ſocijs, notis, & cognatis. Non immerito autem poſſet quiſpiã interrogare, quare Chriſtus parentibus inconſultis, immo & neſciẽtibus remãſerit in Hieruſalem. Euthymius reſpondet hoc factum eſſe diuina prouidentia ne ſi ſcirent, prohiberent eũ quaſi puerum, & ſine literis (remanſerat enim ut Doctoribus colloqueretur) Hæc reſpõſio non uidetur probanda, qua parte dicit parentes prohibituros Chriſtum commiſcere ſe Doctoribus ob pueritiã, & quia ſine literis erat; ſciebant enim ipſum Deum eſſe, & de Spiritu ſancto conceptum plenum gratiæ, & ueritatis.

Quare Chriſtus incõſultis Maria, & Ioſeph remanſerit in tẽplo.

ris. vnde exiſtimare non poterant eũ ineptum, & ignorantem. Beda aliter reſpõdet, nimirum remanſiſſe illis ignorantibus, vt oſtenderet Chriſtus ſe alium Patrem habere verum in cœlis. Hæc etiam reſponſio non omnino perfecta eſt: nã nec hoc ignorabant B. Virgo & Ioſeph, qui illum filium Dei credebant. legitimam reſponſionem huius difficultatis ipſemet Chriſt⁹ docuit verbis paulo inferius ſubiunctis, quando dixit, in his, q̃ patris mei ſunt, oportet me eſſe. In cuius declarationem aduerte, Chriſti operationes in duplici fuiſſe differẽtia; quædam enim communes, quas vt homo operabatur, ſicut & cæteri homines; non enim otioſus inter nos fuit, nec ſingulatis, ſed multa faciebat, ſicut ſolẽt homines facere: quædam erant propriæ, quæ vt Redemptor faciebat, & quæ ad diuinitatem eius magis pertinebant, vt docere, miracula facere, diſcipulos conuocare, & alia huiuſmodi, quæ patris opera appellauit, ob eas rationes, quas in loci citati explicatione adferemus. inter has operationes, vnum inter alia diſcrimen erat, quod in communibus uoluit ſubijci parentibus, & illis obedire, ſicut & cæteri homines, non quidẽ neceſſitate, ſed uoluntate, ut etiam inferius declarabitur. in proprijs vero ſoli æterno patri ſubditus erat, nec tales operationes ad parentum nutum, ſed ad Dei patris uolũtatem, & præceptum faciebat, quod adultus iam factus ſæpe declarauit. Ioan. 2. de miraculo conuerſionis aquæ in uinum loquẽs, reſpondit Matri, nondum venit hora mea. & Matth. 13. verbum Dei prædicans, interpellare volenti ob Matris præſentiam: Ecce, inq̃t, Mater tua, & fratres tui foris ſtãt, quærentes te: reſpondit: quæ eſt mater mea, & qui ſunt fratres mei? ſignificans ſe in his operationibus non dependere à matre, nec a carne, & ſanguine, ſed à ſolo patre. ob id ſubiunxit: Quicunque fecerit voluntatem patris mei, qui in cœlis eſt, ipſe meus frater, & ſoror, & mater eſt. Hoc eſt myſterium, quod pręſenti facto ſignificare voluit. Doctoribus enim ſe commiſcere, eos interrogare, & audire, & reſpondere, & cum illis colloqui, opus erat nõ commune, ſed proprium, quod ex officio ſuo ei incumbebat; erat

Operationum Chriſti quædã cũ alijs hominibus communes, q̃dã Redẽptoris propria erant.

Ioan. 2.

Mat. 13

enim quoddam genus prædicandi aduentum eius. Idcirco non in eo matri, aut Ioſeph ſubiectus erat, ſed æterno patri. Voluit ergo neſcientibus parentibus remanere, vt qui in multis hactenus parentibus obedierat, ſignificaret ſe habere quædam alia, in quibus non ipſis ſubdebatur, ſed patri cœleſti atque hæc eſt cauſa, cur nõ requiſiuit eorum conſenſum, ne videretur in his pẽdere ab illis. Eadem etiam de cauſa non expectauit ætatem adultam, ut hoc faceret, ſed cum duodecim annorum eſſet, id effecit, quia hoc tempus eſt, quando maior eſt obedientia filiorum ad parentes; ante enim duodecimum annũ puerorum opera ſunt velut infantiæ, quæ non ducitur perfecto arbitrio, ſed uelut neceſſitate quadam, ideo non apparet perfecte obedientia in illis, ac iam in duodecimo anno arbitrium perfectum eſt, & obedientia eo tempore perfecta eſſe poteſt. In adultis autem uidetur quædam libertas, & quaſi iuris ſui ſunt in multis. Electum ergo eſt tẽpus hoc, in quo magis obedire debere uidebatur, ut oſtenderet ſe in his, quæ propria habebat, non ſubdi parentibus, ſed Deo, cuius erat filius; atque hæc mihi videtur cauſa, cur remanſerit parentibus non cognoſcentibus. In ſequentibus hæc & alia in hoc myſterio explicabuntur. Significare ẽt uoluit ſalutẽ ſpiritualem proximorum præponendam commodo temporali proprio, ac carni, & ſanguini, idcirco ut alios inſtrueret, propriam deſeruit matrem. hanc cauſam indicat Tertul. lib. 4. cõtra Marcio. vbi hunc locum ediſſerens, fidẽ inquit, prępoſuit carni, & ſanguini.

Exiſtimantes autem illum eſſe in comitatu, venerunt iter diei.

COMMENTARIA.

PRoſequitur hiſtoriam; Ieſu remante in Hieruſalem, parentes inde profecti confecerunt iter vnius diei, exiſtimantes illum veni re in comitatu, ideſt, cum ſocijs, & comitibus eiuſdem itineris: non enim ſoli venerant, ſed cum amicis, & notis, cum quibus Chriſtum

venire

venire arbitrantes, integrum diem in itinere conſumpſerunt, non cognoſcentes remanſiſſe ſolum eũ in Hieruſalem. Quod ergo nõ cognouiſſent parentes illum remanſiſſe, cauſa fuit, quia exiſtimarunt illum venire cum comitibus.

ANNOTATIO LXX.

Quomodo Maria per diem integrũ filium in itinere non vidit.

NOn caret admiratione, ꝙ B. Virgo, quæ ſumme diligebat filium, ſuſtinuerit per integrum diem eius priuari præſentia, maxime cum ille in ætate tam tenera eſſet, & in itinere extra patriam, & habitationem propriam, ꝙ vix communes matres ferrent. inueſtigandæ igitur huius cauſæ ſunt, cuius duæ mihi videntur. Vna eſt diuina prouidentia, quæ ſic diſpoſuit, & ordinauit. Altera eſt reuerentia, & veneratio, qua B Mater filium ſuum, quem etſi paruum ætate carnis, Deũ tamen eſſe non ignorabat, idcirco eius arbitrio multa permittebat, ſecura, nihil inde præter illius voluntatem euenturum. His etiam accedat conſuetudo illius tunc temporis, vt ex Euangeliſtæ verbis conſtat: comites.n. viæ multi erant, & quidã præire, quidam ſequi ſolebant vſque ad terminum diei, qñ conueniebant ad diuertendum in locum quietis; ſolebant etiã paruuli accedere notis, & amicis, aut ſponte, aut ab ipſis tracti. Noluit ergo pijſſima Mater negare filio, ꝙ ſuis etiã filijs aliæ matres concedebant, non ex amoris erga eos tepiditate, ſed potius ex vehementia, nolentes illorum uotis contradicere. his forſan de cauſis Beata Virgo integro die à filio abfuit, ꝙ non vlli negligentiæ, ſed amori, & reuerentiæ eſt adſcribendum.

Et requirebant eum inter cognatos, & notos.

COMMENTARIA.

SVplendum eſt, ꝙ Euangeliſta nõ expreſſit, ſed inſinuauit, nẽpe nõ inuentum eſſe à parentib. in comitatu, ſiue apud viæ comites, & ſocios, ideo requirebant eum inter cognatos, & notos, ſi forſan cũ eis veniſſet. Quanto putas dolore, & timore cor B. Virginis cõcuti incepit, qñ in comitatu filium non inuenit? quantaque ſolicitudine ad cognatos, & notos recurrit.

Et non inuenientes regreſſi ſunt in Hieruſalem, requirentes eum.

COMMENTARIA.

EO non inuento reuertuntur in Hieruſalem, ibi illum remanſiſſe arbitrantes; certi.n. erant eum non præiſſe, iterque ante eos proſecutum eſſe, cum iam eſſet finis diei, cæteriq; manſionib. & hoſpitijs incumberent. ꝙ argumẽto eſt, B. Virginem ſedulam in itinere conficiẽdo fuiſſe, integrumque diei iter, ꝙ cæteri conficere ſolebant, cõfeciſſe; aliter.n. dubitaſſet, an filius longius cũ alijs proceſſiſſet. Exiſtimãdum eſt B. Virginem cum Ioſeph non quieuiſſe, ſed Chriſto in fine diei non inuento, iter ſtatim arripuiſſe in Hieruſalem, corpore nimirum defeſſam, & animo vehementer afflictam.

ANNOTATIO LXXI.

Reijciuntur Doctores, q ſentiunt Mariã, & Ioſeph infantẽ q̃ſiſſe, exiſtimãtes alio trãſmigraſſe aut i cælos aſcendiſſe.

DVbitatio eſt non modica, qũo parentes quæſierunt Chriſtum; ex hoc. n. dependet intelligentia ſequentium ſententiarum. Origen. hom. 19. cenſet non idcirco quæſiuiſſe, quia putarent illum aberraſſe à uia, aut perijſſe, ſed quærebant eum, inquit, ne forte diſceſſiſſet ab eis, ne relinquens eos ad alia transmigraſſet, aut ꝙ magis puto, ne reuertiſſet ad cęlos, cum illi placuiſſet, iterum deſcenſurus; nec.n. poterat accidere, vt Maria, quæ ſciebat ſe de Spiritu ſancto concepiſſe, quæ & Angelũ loquentem, & currentes paſtores, & Simeonem audierat prophetantem, timeret, ne puerum perderet oberrantem. Hæc Origenes; adfertque exemplum: Quomodo, inquit, ut ſi quando Scripturas legis, quæris in eis ſenſum cum dolore quodam, non ꝙ Scripturas erraſſe, aut perperam quid habere arbitreris, ſed quod illæ intrinſecus habeant veritatis ſermonem, & rationem, & tu nequeas inuenire, quod uerũ eſt, ita,

&

& illi quærebant. Titus Boſtrenus in eadem eſt ſententia, cuius verba ſunt; Nunquid obſecro quærebant eum tam quã qui perijſſet, aut ab itinere, vt pueri ſolent, aberraſſet? abſit: neque enim ſapientiſſimæ Virgini matri, cui plurimam iam ante de eius diuinitate patefacta, compertaque erant, tale quippiã in mentem venire potuit, ſed nec ipſi Ioſeph. Quærebant autem illum perinde, ac ſi quis Scripturam, vel abditæ cuiſpiam Scripturæ ſententiam quęrat. conſtat namque anxiæ, & dolenter illũ inquirere, non quidem, vt errantem, aut falſam, aut fallentem, ſed vt ueram, myſticamque doctrinam continentem nec dum tamen proditam. Ad eum ergo modum illi quærebant Dominum; ſoliciti enim erant, ne forſan ab eis diſceſſiſſet, ipſoſue deſeruiſſet. Hæc ille. in eadem ſententia eſt Theophylactus, eaque placet recentioribus; mihi tamen difficilis apparet, & vix accommodari contextui poſſe videtur. Primo quidẽ, ſi parentes exiſtimaſſent, Chriſtum eos deſeruiſſe, & in alia transmigraſſe, aut in cœlos reuertiſſe, doluiſſent quidem, ſed non requiſiuiſſent eum: nemo enim quærit ſine inueniendi ſpe. quæ autem ſpes eſſe poterat parentibus, exiſtimantibus Chriſtum, quem Dei filium nouerant, eos deſeruiſſe, aut in cœlos reuertiſſe? profecto nulla. eſſet hoc quidem materia dolendi, ſed non cauſa requirendi. Secundo, ea exiſtimatio, & cogitatio non conuenit cum fide perfectiſſima B. Virginis, quam Eliſabeth commendauit, dicens. Beata quæ credidiſti, quoniam perficientur ea, quæ dicta ſunt tibi à Domino. Eſtque argumentum efficax tale: ſi Chriſtus diſceſſiſſet, eoſque reliquiſſet, non congrueret illud cum promiſſionibus factis per Gabrielem in annunciatione, nec cum verbis Eliſabeth, nec etiam cum prophetia, quam ipſa Beata Virgo decantauit. Beatam, inquit, me dicent omnes Generationes: at ipſa Virgo de his omnibus nullatenus dubitauit, & ea omnia fide conſtanti credidit. igitur de ſuo filio talia, qualia iſti Doctores docent, non potuit exiſtimare. Vnde non probo, quæ Timotheus presbyter Hieroſolymitanus, quem ſupra citauimus, dicit in oratione quadam de prophetiã Simeonis, cuius verba ſunt. Quando mater ipſa eſſet eum perdidiſſe, quærens tribus diebus, clamabat dicens, ò calamitatem quando expectaui felicitatem, tunc damnum ſenſi. Hei mihi quis theſaurum ſurripuit? quis pretioſas opes mihi abſtulit? quis me mea ſpe eſt fruſtratus? Hei mihi. Non dicat amplius benedicta in Mulieribus. Non amplius dicent. Beatus venter, qui te portauit. extabit, non autem Beata euaſi. Hæc, & alia huiuſmodi, inquit ille, quę reijcienda ſunt, utpote contraria fidei integerrimæ, & perfectiſſimæ, qua Beata Virgo fuit prædita, quæ nec in filij paſſione, & morte, uel minimum titubauit. Dicendum ergo aliter eſt. in cuius gratiam aduertendum eſt, Beatam Virginem ex una parte firmiter credidiſſe, Chriſtum Dei filium eſſe, omni ſcientia, & ſapientia plenum, cui nihil à caſu, nihil ex errore accidere poterat. Ex altera vero parte, experta erat, eum ab infantia humano more proceſſiſſe, & ſicut cæteros adoluiſſe. Neque enim in infantia loquebatur, nec firma membra corporis, vt ambularet, accepit, nec proprijs manibus induebatur, ſed auxilio, & opera Matris vſus eſt, reliquaſque infantibus, & pueris fragilitates communes habuit, patiebatur ſitim, famem, lachrymas, vagitus, & alia huiuſmodi; nouerat profecto Virgo B. filium Dei non ex infirmitate, ſed ſponte, & uoluntate hæc pati, ut nobis ſimilis eſſet, quos ſaluare venerat. Ex hoc factum eſt, vt cogitaret etiam more puerorum illum aberrare voluiſſe à via, præ tanta multitudine tunc confluente, vt ſolent ſæpe pueri à parentibus aberrare, non quidem ut cæteros, qui nolentes errant, ſed uolẽtem, ſicut & cęteras hominis infirmitates huiuſmodi volẽs aſſumpſit. hæc cogitatio, & exiſtimatio non eſt contraria fidei B. Virginis, quæ etiam ſi putauit filium perditum, non id infirmitatis, aut neceſſitatis, ſed uoluntatis eſſe credebat. Hinc factum eſt, vt doluerit, ſicut & matres dolent, nam in morte etiam doluit, quam tamen uoluntariam eſſe nõ ignorabat; non ſolum autẽ doluit, ſed uelut errantem quęſiuit. contra hãc ſẽtẽtiã ſic

Maria filiũ qſiuit ſciẽs illũ ſponte, vel à via aberraſſe, uel ab ſe & Ioſeph, diſceſſiſſe.

ſic explicatam argumentum Origenis non militat; militaret quidem, ſi quis diceret B. Virginem cogitaſſe Chriſtū erraſſe, ſicut cæteros pueros ex ignorātia, & contra uoluntatem: at hoc nō dicimus, ſed quod exiſtimauit eum aberrare, & ſimilem alijs pueris etiā in hoc fieri: ſponte tamen noluiſſe. hoc idē cogitauit & Ioſeph, eaq; de cauſa reuerſi ſunt quærentes Dominum. cum autem Beata Virgo filium in Templo inter doctores inuenit. non tam quia errare uoluit, ut cæteris pueris accidit, eum remāſiſſe cognouit, ſed ſtudio, & conſilio particulari. propterea uidens admirata eſt, ut explicabitur in ſequentibus.

ANNOTATIO LXXII.

Tria documēta ad mores ſpectantia, notātur.

NOnnulla, quæ ad mores ſpectant, in his ſententijs notare licet. Primum eſt, quod ſupra dictum eſt, nempe puerum Ieſum remanſiſſe in Hieruſalē, & parentes non cognouiſſe, ſed exiſtimaſſe eum habere ſecum. quod quidem ſignificat nonnullos eſſe, qui putant ſe bene ac rectè agere, Chriſtoque placere cum re uera male agant, illique diſpliceant, exiſtimantque ſe Chriſtum habere propitium, cum habeant infenſum, vt enim inquit Gregorius lib. 9. moral. cap. 13. vitia ſæpe decipiunt ſub ſpecie virtutum. Sunt qui zelo iuſtitiæ moueri putent ad aliquid agendum in proximum, cum re ipſa moueantur vindictæ animo. ſæpe auaritia decipit ſpecie temperantiæ, ſæpe exterius bona opera fiunt, interius autem ambitio eſt, quæ ad ea excitat. Hi ſunt, qui ſecum Chriſtum habere putant, & non habent. Secundum eſt, quod notat Origenes homil. 10. in Lucam. Parentes requirunt Chriſtum inter cognatos, & notos, & non inueniunt. quod quidem ſignificat humanam cognitionem non poſſe per ſe Chriſtum indicare, diuini luminis hoc eſt. Matth. 16. Caro & ſanguis nō reuelauit tibi, ſed pater meus. Preterea parentes, amici, familiares ſecundū carnem, nō raro à Chriſto auertunt, vixq; Chriſtum inuenit, qui eorum affectui indulget. Vnde Ambroſius libro de fuga ſæculi cap. 1. valde neceſſariam docet, maxime ſacerdotibus, abdicationé amoris erga cognationem, & amicos ſecundum carnem, explicans illud Matthæi 12. quæ eſt Mater mea? & qui ſunt fratres mei? Tertium eſt, cum primum nouerunt parentes Chriſtum ſecum nō habere, reuerſi ſunt in Hieruſalem, nec vlterius in itinere proceſſerūt, maluerūtque laborem; & expenſam facti itineris perdere, quam Chriſtum non habere. quod condemnat eos, qui cum tempus, & operam multam in negotijs iniquis conſumpſerint, videntque iam ſe cauſam malam proſequi, ne quæ appoſuerunt perdant, potius proſequi malunt, quàm retrocedere. quod vitium eſt multorum antiquorum, & eorum qui vane tempus, & labores ſuos collocarunt. Non ſic autem eſt faciendum, ſed cum primum homo nouerit ſe Chriſtum nō habere, & à uia recta aberrare, redire oportet ad mentem, & iter inire bonum, etiam ſi multum tempus in illis rebus conſumpſerit. habendumque eſt in mēte uerbum Dauid: Pſal. 118. Cogitaui vias meas, & conuerti pedes meos in teſtimonia tua.

Et factum eſt, poſt triduum inuenerunt illum in Templo.

COMMENTARIA.

CVm redijſſent in Hieruſalem, eumq; requirerēt, inuenerūt poſt triduum, id eſt, die tertio; primus enim fuit, quando à Hieruſalem profecti ſunt; ſecundus, quādo redierunt, & partim requiſierunt in Hieruſalem, tertius, quādo etiā requirere perſeuerātes inuenerūt eum in Templo. Sanctus enim, & de Spiritu ſancto cōceptus in templo loco ſancto inuenerunt.

ANNOTATIO LXXIII.

Triduū hoc quomodo intelligendum.

DVbium eſt quomodo ſit intelligendum (poſt triduum) an nimirum eo toto tranſacto, ita ut quarto die ſit inuentus, an potius tertio ipſo die. Nicephorus lib. 1. cap. 24. modo priori interpretari videtur; Euthymius uero modo poſteriori interpretatur, idemq; ſentit Ambroſius, qui triduum hoc comparat morti, & reſurrectioni; ſimiliter Iuuencus ſic canens: Lux ubi tertia uenit, ad Templum propere remeat, Vatumq; choris inuenit inſertum. Horum ſenten

tiæ conſentio, eo maxime, quia ea eſt phraſis Scripturæ. Marci 8. Oportet, inquit, filium hominis occidi, & poſt tres dies reſurgere, id eſt, tertia die, vt ipſemet Marcus c. 10. dicit. Præterea Matth. 27. dixit adhuc viuens: poſt tres dies reſurgam. ſupra etiam in hóc capite dictũ eſt: Poſtquam impleti ſunt dies octo, id eſt, die octauo. hoc enim circumcidebantur pueri.

Sedentem in medio Doctorum.

COMMENTARIA.

INter Doctores ſedentem inuenerunt; ſpecimen. n. quoddam ſuæ futuræ prædicationis dantem; qui. n. ab vtero veritatis doctor, ac magiſter erat, noluit eo tempore, quo pueri cęteri diſciplinæ capaces ſunt, ita latere, quin admirandę doctrinę, quam intus retinebat, ſignũ aliquod proderet; non aũt inter doctores ſedet, quaſi vnus ex illis, ſed quaſi diſcipulus: ſolent. n. diſcipuli apud doctores, & magiſtros conſedere, ſicut nunc apud nos in diſputationibus, & lectionibus fieri videmus.

ANNOTATIO LXXIV.

Diuino cõſilio factũ eſt, vt adhuc puer ſideret Ieſus inter doctores.

HEbraiſmus eſt (in medio doctorũ) id eſt, inter Doctores. Io. 1. Medius veſtrum ſtetit, quem vos neſcitis, id eſt, inter vos. Luc. 22. Ego ſum in medio veſtri, ſicut qui miniſtrat. ita nunc dr̃ in medio doctorum conſediſſe, non ꝙ locum doctoris occupauerit, ſed quia apud eos eſſet; credibile. n. eſt doctores locum eminentiorem quendam obtinuiſſe; cæteros vero, qui audituri venerant, aut diſcere ab eis cupiebant, in loco inferiori ſediſſe; in eo tñ loco, qui ad hoc munus erat deputatus in Templo: & hoc eſt ſedere in medio Doctorum: diuino aũt conſilio factum eſt, vt Dominus adhuc puer annorũ duodecim, ſpecimen muneris ſui ederet, tum vt excitaret Doctores, & ſapientes ad cogitandum, & inquirendum de Chriſti aduentu, vt quemadmodum infans Magorum aduentu mirando promouit illos ad inueſtigandum de Chriſto: ita puer etiam verbis, & doctrina ſua induxerit eos ad idem præſtandum; tum ne eius futura manifeſtatio inopinata, & repẽtina nimis videretur, & vt dicit Euthymius, oportebat hoc fieri, vt cum poſtea doceret, facilius ab illis reciperet.

Audientem illos, & interrogantem eos.

COMMENTARIA.

PArtes diſcipuli agit, ætatis ſuæ rationem habens, qui reuera erat magiſter, & doctor de cęlo veniens, ut omnib. præbeat exemplũ humilitatis, ne ſibi ipſis plus, quã par eſt, arrogent: interrogat aũt illos, non vt diſcat, ſed vt erudiat: nã interrogatio etſi diſcentis eſſe videatur, aliquando docentis eſt; & ſapienter interrogare, eſt inſtruere; imò ſapiens interrogatio aliquãdo eſt fortiſſimum veritatis argumentum, quo ẽt aduerſarij conuincuntur. cum. n. ex vna parte modeſtiam ętati conuenientem conſeruare uellet: ex altera aũt erudire, & veritatem inducere, interrogatione vſus eſt, quæ vtrique deſeruit; nam docet, cum diſcere uelle videatur. credibile aũt eſt de Meſſia in lege, & Prophetis promiſſo, & prænunciato, ſermonem habuiſſe. frequens. n. erat apud Iudæos verbum hoc, eo maxime tempore, qñ proxime venturus expectabatur. ex multis namque ſignis per prophetas traditis tempus aduentus eius imminere, omnibus erat manifeſtum.

ANNOTATIO LXXV.

Credibile eſt, ꝙ inter doctores de aduentu Chriſti, ageretur quãdo ille cũ ipſis remã ſit.

TItus Boſtrenus, & Euthymius auditum, & interrogationem hanc de legalibus, & ijs, quæ ad ritus, & legales ſanctiones faciebant, interpretantur. Mihi tñ veriſimilius eſt de Chriſti aduentu, & ijs quæ ad ipſum ſpectant, illos tunc diſputaſſe. Chriſtus. n. id, hoc ſuo facto intendebat, eos nempe inducere ad iueſtigãdas Scripturas de Chriſto, ut ſic diſponeretur ad recipiendũ, & confitendum eius aduentum. ꝙ ipſe Dominus in principio ferre ſuæ prædicationis fecit, qñ in Patria ſua intrans in Synagogã, ſurrexit vt legeret, & tra-

dito ſibi Iſaiæ libro, locum de Chriſto explanauit, vt refert Lucas c.4. & merito quidem de Chriſto ſermo iſte habitus eſt, qui totius legis, & Prophetarũ finis erat. Eſt & obſeruandum id, quod Origenes hom. 19. dicit, quia paruulus inquit erat, inuenitur in medio, nó eos docens, ſed interrogans, & hoc pro ętatis officio, vt nos doceret, quid pueris, quis ſapientes & eruditi ſint, conueniret, vt audiant potius magiſtros, quam docere deſiderent, & ſe vana oſtentatione non iactent: atque hæc eſt vna cauſa cur interrogatione ſit vſus. Altera eſt, q̃ tradit Gregorius hom. 2. in Ezech. & 3. p. paſtor. admoni. 26. Vigilanti inquit conſideratione penſandum eſt, ꝙ cum Ieſus duodecim annorum dr̃ in medio Doctorum ſedens, non docens, ſed interrogans inuenitur; quo exemplo oſtéditur, ne infirmus docere quis audeat, ſi ille puer doceri interrogando voluit, qui per diuinitatis potentiam verbum ſcientiæ ipſis ſuis Doctoribus miniſtrauit. Hæc Gregorius. in quo illud verbũ (doceri voluit) declarandum eſt, nempe voluiſſe doceri quantum ad exteriorem formã, quia apparebat diſcere velle: tñ intus non indigebat illorum doctrina, qui plenus erat ſapientia; potius ipſe interrogando dirigebat eos, illuſtrabat, & erudiebat. atque hæc eſt tertia interrogatione vtendi cauſa, vt recte Orige. hom. 19. dicit, Interrogabat, inquit magiſtros, non vt aliquid diſceret. ſed vt interrogans erudiret. Ex vno quippe doctrinæ fonte manat, & interrogare, & reſpódere ſapienter, & eiuſdem ſcientiæ eſt ſcire quid interroges, quidve reſpondeas. vbi addit quartam cauſam: Oportuit, inquit, primum ſaluatorem eruditæ interrogationis magiſtrum fieri, vt poſſet interrogationibus reſpondere iuxta rationem Dei, atque ſermonem. Hæc ille.

Stupebant autem omnes, qui eum audiebant.

COMMENTARIA.

EFficacia, & potétia verbi Chriſti ſtupere fecit Doctores, & omnes qui eum audiebant: nouum enim quid, diuinum, & inauditum videbatur illis, ꝙ etiam poſtea eue nit, qñ adultus prædicauit. Matth. 7. Admirabantur turbæ ſuper doctrina eius, erat. n. docens eos ſicut poteſtatem habens. & Mar. 6. Multi admirabãtur in doctrina eius, dicentes: Vnde huic hæc omnia? & quæ eſt ſapientia, quæ data eſt illi? hoc eodem ſtupore, & admiratione correpti ſunt nunc iſti audientes pueri Ieſu doctrinam.

Super prudentia, & reſponſis eius.

COMMENTARIA.

STupebant aũt, & admirabãtur prudentiam, & reſponſa eius. prudentia Græce σύνεσις, hoc loco pro intelligentia ponitur; acutiſſime enim, & ſupra pueri, imò etiã hominis cõis captũ interrogabat; & quę dicebantur, perfectiſſime capiebat. hæc ad intellectum, ſeu intelligentiam pertinent, cuius intelligentiæ manifeſta ſigna erant reſponſa eius, id eſt ea, quæ loquebatur, ſuper quæ etiam admirabãtur, quia profunda, & occulta Scripturæ ſenſa reſerabat, quod ſapientiæ magnum erat argumentum.

ANNOTATIO LXXVI.

REſponſum hoc loco ponitur pro ſermone quocumque, etiam ſi nó præceſſerit interrogatio. quod ſuperius adnotauimus, explicantes illud (reſpónſum accepit Simeon à Spiritu ſancto) Verbum etiam reſpondendi Scriptura in ea ſignificatione aliquando vſurpat; quod ſi quis velit ſic interpretari, quaſi Doctores illi etiam Chriſtum interrogauerint, & ſuper reſponſa eius admirati ſint, non ibo inficias: nam & hoc probabile eſt: mihi primum accommodatius eſt viſum, tum propter Euangeliſtę præcedentia verba (audientem, & interrogantem) tum quia hæc noſtra interpretatio complectitur vtrumq;, népe, quæ interrogabat, & quæ interrogatus reſpondebat. illud autem verbũ, prudentia, Græce σύνεσις. pro intelligẽtia in Scriptura accipitur. ꝙ verbum eſt Iſa. 11. Spiritus ſapiẽtiæ, & intellectus. & Pſal. 118. Da mihi intellectum, & ſerutabor legem tuam. & Matth. 15.

Reſponſum frequenter in Scripturis pro quocumque ſermone vſurpatur

Adhuc

Adhuc & vos ſine intellectu eſtis?

Et videntes admirati ſunt.

COMMENTARIA.

NON admirantur Parentes ſicut Iudæi; hi enim commu nem hominem Chriſtum exiſtimã tẽs; ſtupuerunt propter intelligentiam, & reſpõſa eius altiora, & pro fundiora cenſentes, quã ætati puerili conuenirent; illi vero filiũ Dei plenum gratiæ, & ueritatis agnoſcentes non admirãtur propter intelligentiam, & reſponſa eius, eo maxime, quod eũ loquentem, nõdum audierant, ſed quia præter eorum opinionem, & Chriſti conſue tudinem inter Doctores diſputantem uiderunt, indeque nouerunt non remanſiſse, quia aberrare uoluit, ſicut cæteri pueri aberrãt, ſed à conſilio, & propoſito.

ANNOTATIO LXXVII.

Quid Parẽtes in Chriſto admirati fuerint.

EVthymius aſſerit parentes admiratos fuiſſe, non propter intelligentiam tantum, & reſponſa illius; verum etiam propter audaciam: quę autem fuerit hæc audacia, non explicat, an quia cum Doctoribus diſputare ſit auſus, an quia ipſis inconſultis remanſit. ex quo fit, ut admirati ſint propter id, ob quod Iudæi obſtupuerunt, & propter aliud etiam peculiare, nempe quia viſus fuit, aut ipſis neſcientibus remanere, aut in ætate puerili cum Doctoribus congredi. Neutrum dictum mihi placet. non quidem primũ, quia ſtatim ac viderunt Chriſtum, admirati ſunt, quando nondum audierant uerbum aliquod, idque Euangeliſta ſatis aperte diſtinxit. de Iudæis enim inquit, qui audierant eum, ſtupebant; at de Parentibus: Videntes inquit admirati ſunt. non ergo admiratio fuit de verbo, ſed de facto ipſius, ꝙ nondum audito uerbo uidebatur. Non ſecundum, quia cum non ignorarent eum Dei filium eſſe, audaciæ adſcribere non poterant tale factũ mirati ſunt igitur, tum propter rem nouam & inſolitam, ac præter eorum opinionem, quia nunquam tale quicquam fecerat Chriſtus; tum quia inde intellexerunt conſilio remanſiſſe in Hieruſalem ipſis non cognoſcentibus.

Et dixit Mater eius ad illum.

COMMENTARIA.

REcte Mater ei⁹ ſola locuta eſt Chriſto, quę ſola ipſa ſine viri copula conceperat, & pepererat eum. Non eſt autem exiſtimandũ, in pręſentia doctorum, dum audiret, & interrogaret eos, matrem acceſſiſse, & ſermonem interrupiſse, ſed poſtquam Chriſtus receſſit ab illis, & ad Parentes ſe conuertit. Nam & Matth. 12. inuenit ſemel Mater eius prædicantem in Templo, nec tamen acceſſit, ſed foris mãſit, donec ſermonem cõpleret. Quod.n. quidam acceſserunt, dicẽtes: Mater tua, & fratres tui foris ſtant, & quærunt te, non à Matre miſſi fuere, ſed ipſi ſe ingeſserunt, vt Chriſtum à prædicatione auerterent, aut forſan exiſtimãtes ſe rem gratam illi facturos.

Fili, quid feciſti nobis ſic?

COMMENTARIA.

INterrogatio quædam eſt, nõ quidem reprehenſionis, aut correptionis alicuius, non.n. ignorabat B. Virgo omni eum carere culpa, qui filius Dei, & conceptus de Spiritu ſancto erat, ſed cuiuſdã admirationis ex materno, at tenerrimo erga filium affectu, ac fiducia procedẽtis. Admirata eſt.n. B. Virgo, cauſam ignorans, cur Chriſtus, qui de ea carnem ſumpſerat, & naſci dignatus erat, & ab infantia ſemper ei adhæſerat, quique ab ea ſummo amore diligebatur, remanſiſset in Hieruſalem, ipſa cum Ioſeph neſciente, permiſiſsetque triduo illos errabundos, & dolentes huc, & illuc permeare. donec ipſum inuenirent. Nota verba, fili quid feciſti nobis? ſicut ſi diceret: Admiramur nec cauſam ſcire poſsumus, cur feceris ſic; id eſt, vt nobis inconſultis remanſeris, noſque errare permiſeris, cũ ſis filius, & hoc nobis,

qui te ſummopere diligimus, feceris, idque non errore, ſed conſilio, & propria uoluntate feceris. ſi filius non eſſes, aut ſi cum extraneis fuiſſes, aut ſi non cõſilio, ſed caſu, uel errore feciſses, non erat cur admiraremur: at fili tu nobis cur feciſti ſic? cauſam, quam ignorabat, (& propterea admirabatur) à filio ſuo ex materna fiducia ſcire deſiderat. Perfectiorem declarationẽ in Annotatione quære.

ANNOTATIO LXI.

Senſus ſuperioris interrogationis examinatur

CLare ex verbis hiſce colligitur, B. Virginem, poſtquam uidit Chriſtum diſputantem in medio Doctorũ, non iam exiſtimaſſe eum errore, aut caſu aliquo ipſis parentibus non cognoſcentibus, remãſiſſe; inquit enim; Quid feciſti ſic? Quantum autem ad ſenſum ſpectat, Bonauentura exiſtimat uerbum hoc eſſe cuiuſdam correptionis, quaſi Beata Virgo, tanquam mater filium corripuerit, quod ſic remanſerit. Quæ ſententia non mihi placet, tum quia, ubi nulla culpæ ratio eſt, non poteſt eſſe iuſta correptio: Beata autem Virgo filium Dei non ignorabat Chriſtum eſſe, omnis culpæ expertem, cuius gratia & ipſa omni culpa vacabat. Iniuſta ergo eſſet talis correptio, qualem nõ debemus exiſtimare de B. Virgine procedere potuiſſe: tum quia etiam ſi mater eſſet, ancillam ſe vere profitebatur, & quidem omni humilitate prædita erat. vnde nec auſa eſſet Dominum corripere, eo maxime, quod admirata iam erat tam inſigne filij diuinitatis argumentum, quando uidit, & inuenit ĩter Doctores ſedẽtem. Quidam recentiores exiſtimãt verba eſſe cuiuſdam querimoniæ ex affectu materno procedentis, quaſi cum filio ſuo conqueratur, quod remãſerit ipſa neſciente, ex quo eã maximus cruciatus, & ſolicitudo, & labor tenuerũt. Nec eſt indecens querimonia; nam in Scriptura legimus quoſdam pio quodã affectu querimonias habere ad Deum, quod ſibi non exaudiri ab eo uideantur. & Hieronymus Matth. 27. illud, vt quid dereliquiſti me, querimoniã quãdam interpretatur. ita potuit Mater cõqueri de filio, quod ſit derelicta, non quidem filium increpando, ſed uehementem ſuum erga eum affectum exprimendo. accommodate hoc dici poteſt. Mihi tamen accommodatior uiſa eſt expoſitio, quam ſecutus ſum in commentario, ut ſit interrogatio admirantis. & cauſam ignorantis, cur ſic cum ea, & Ioſeph uoluntarie filius fecerit; ſolent enim in Scriptura interrogationes fieri etiam ex admiratione quadam, ut patet Iſa. 14. quomodo inquit cecidiſti de cęlo lucifer, qui mane oriebaris? & Zachar. 13. quid ſunt plagæ iſtæ in medio manuum tuarum? Scriptura enim ſacra frequentibus vtitur interrogationibus, licet non eodem ſenſu; quædam. n. ſunt ſimplices interrogationes, quæ fiunt, ut reſponſum detur. Io. 18. Quem quæritis? Ioan. 9. Quis eſt vt credam in eum? Quædam fiunt per modum indignationis cuiuſdam. Matth. 17. O generatio incredula, quouſque ero uobiſcũ? vſque quo patiar vos? quædam per modum reprehenſionis, & increpationis. Matth. 15. Quare Diſcipuli tui tranſgrediuntur traditionem Seniorum? Quare vos tranſgredimini mandatũ Dei? Quædam per modum deprecationis. Pſalm. 43. Exurge, quare obdormis? Quædam per modum piæ querimoniæ. Pſal. 73. vt quid Deus repuliſti in finem? Quædam per modum cõmiſerationis. Thre. 1. Quomodo ſedet ſola ciuitas plena populo? Quædam per modum repulſæ. 2. Reg. 16. Quid mihi & uobis filij Seruiæ? Quædam per modum negationis. Rom. 11. Quis cognouit ſenſum Domini? quis conſiliarius eius fuit? Quædam per modum propriæ iuſtificationis, & defenſionis. Pſal. 21. & Matth. 27. Deus meus, ut quid dereliquiſti me? quaſi diceret, in me culpa nulla eſt, ob quã ſum derelictus. ſunt infinita teſtimonia, multiplicesque ſenſus interrogationum. in præſenti loco interrogatio eſt admirationis, uti dictum eſt.

Auctoris ſnia.

Interrogationes diuerſis modis in Scriptura fieri cõſueuerunt.

Ecce pater tuus, & ego dolentes quærebamus te.

COMMENTARIA.

AVget cauſam admirationis; Ecce, inquit, pr̃ tuus, & ego, quaſi diceret, eo magis admiror, ꝙ nobis cum ſic feceris: cõ. n. facto

cauſa

cauſa fuiſti, vt ſummo dolore affe-ċti te quæreremus, ꝙ te nõ ignoraſ ſe ſcio. particula (ecce) non ſolum cruciatus, & doloris vehementiã indicat, ſed cauſam huius in Chriſtum refert, ꝙ quia ſic fecerit, eos tali, tantoque cruciatui expoſuerit. Patrem appellat Ioſeph, non ꝙ vere ſit, ſed vti ſupra diximus, quia loco patris erat, & quia talis reputabatur, & ne qui audirent, filiũ fornicationis exiſtimarent; prius nominat Ioſeph, quam ſeipſam, cum vera mater eſſet, tum præ humilitate, & modeſtia, tum vt matrimonij à Deo inſtituti rationem haberet, in quo vir caput eſt. qua etiam de cauſa Matth. 2. Angelus apparuit Ioſeph, dicens: Tolle puerũ, & matrem eius. vtramq; hanc cauſam notat Auguſtinus lib. decẽ & ſeptem ſermonum, ſermo. 2.

ANNOTATIO LXXIX.

De quo doluerit Maria, & Ioſeph.

DVbium quoddam ſe offert, nimirũ, quid ſit id, de quo doluerit Beata Virgo cum ſponſo Ioſeph. huius dubij reſolutio ex his, quæ dicta ſunt in annotatione 69. præcedenti facilis eſt. ibi. n. citauimus Origenem, & Titum Boſtrenum affirmantes, doluiſſe, quia exiſtimarunt eum receſſiſſe ab illis, & ad alia tranſmigraſſe, aut in cęlum reuertiſſe. quam ſententiam non probaui ob cauſas ibi adductas. vnde aliter dicendum exiſtimo, nempe doluiſſe de filij abſentia, quem putabat à via erraſſe, ſicut cæteros pueros, licet non eodem modo: in qua abſentia B. Virgo ſibi perſuadebat incommoda, multa illum paſſurũ, deficiente illi miniſterio ſolito exhiberi ab ipſa, & Ioſeph. Quamuis enim filium Dei crederent: nouerant tamen in his, quæ ad corpus ſpectabant, noluiſſe virtute ſua vti, ſed communem hominum ſeruare conſuetudinem. dolebant ergo Parentes, & de abſentia, & de illius incommodis, eo magis, quia ignorabant, quamdiu hęc durarent, & an inuenturi eſſent in Hieruſalem. affligebat ergo eos etiam incertitudo temporis, & loci, & tanto acerbior erat dolor, quanto vehementior eorum amor.

Et ait ad illos: Quid eſt quod me quærebatis?

COMMENTARIA.

AD duo, quæ mater eius dixerat, reſpondet: incipit aũt à poſteriori, nempe pater tuus, & ego quærebamus te. quid eſt, inquit, ꝙ me quærebatis, nimirum dolentes, & anxij? Interrogatio hæc negandi ſenſum habet, quaſi diceret: non erat cã uobis me quærẽdi, quaſi errantem; hoc enim ex conſilio, & inſtituto feci, ut ſolus remanerẽ. Non ſunt hæc uerba reprehenſionis, ſed inſtructionis, & conſolationis, & defenſionis cuiuſdã: inſtructionis quidem, docet enim quod factum eſt ab illo, conſilio, & myſterio diuino geſtum eſſe, vt ijs, quę patris ſunt, incumberet. quod ſtatim uerbis ſequentibus clarius explicat: conſolationis uero, quia cauſam dolendi, & ſolicite inquirendi non fuiſſe dicit; nec enim quicquã mali ex ijs, quæ ipſi timuerunt, interceſſit in hoc facto. defenſionis autem, quia cãm illis dolẽdi, & anxie quęrendi dediſſe tacite negat, quaſi diceret: Non ego uobis cãm huius cruciatus, & inquiſitionis dedi; non. n. feci quicquã, propter quod reuera me dolentes quærere debuiſſetis. Vos pro amore veſtro, & quia ignorabatis rei myſterium, cãm uobis miniſtraſtis. Quamuis aũt ſola mater locuta ſit, vtriq; reſpondet, quia cã utrique cõmunis erat, & quia nominę etiam Ioſeph fuerant verba à matre prolata.

Hæc christi verba inſtructionem, conſolationem, & defenſionẽ important.

ANNOTATIO LXXX.

Reijciuntur exiſtimãtes Chriſtũ his verbis Parẽtes reprehendiſſe.

AMbroſius in pręſenti Matrem à filio hiſce verbis argui affirmat, nec explicat qua de cauſa arguatur, & re uera nulla eſt, vbi enim nulla eſt culpa, ceſſat omnis arguendi aut reprehendẽdi cã: ſunt potius uerba conſolationis, & defenſionis, ut in commentario interpretati ſumus. recte aũt Euthymius explicat, qd eſt inquit, ꝙ me quaſi errãtẽ quęrebatis? Obijciet quiſpiam, ſi nõ

 erat

erat cauſa, cur quæſiuerint, vana ergo erat inquiſitio, & conſequenter vitioſa. Reſpondeo non eſſe rectam hanc conſecutionem; fieri enim poteſt quempiã recte aliquid facere, motum aliqua exiſtimatione probabili, quamuis re ipſa non exiſtat, quod arbitrabatur, ſeu exiſtimabat; ſi quis enim exiſtimans quendam indigere miniſtret ei, & conferat eleemoſynam, opus virtutis facit, licet ille vere non indigeat. Nec caruit laude adoratio illa Ioannis Apoca. 19. quãdo exiſtimans Deum eſſe, quem videbat, Angelum, vti Deum adorauit, quouſq; fuit admonitus. Nec uitio ſunt dandæ lachrymæ Iacob ſuper Ioſeph, quem à beſtia occiſum exiſtimabat, cum reuera viueret. ſunt multa huiuſmodi exẽpla. non ergo reprehendenda, ſed laudanda fuit B. Virginis ſolicitudo, & inquiſitio; nam rationabiliter exiſtimare potuit filium ſuum paruulum accommodare ſe voluiſſe cæterorum puerorũ naturę, ſicut in alijs multis fecerat, quo caſu quærendus, & quidem cum ſolicitudine erat; exiſtimatio ergo rationabilis, licet res non ita ſe habeat, non tollit actum virtutis.

Neſciebatis, quia in his, quæ Patris mei ſunt, oportet me eſſe?

COMMENTARIA.

PRobatio eſt præcedentis ſentẽtiæ, nimirum non eſſe cãm requirendi eum quaſi errantem. Eſt aũt ſenſus, ſcire, & cogitare poteratis, me ob negotia Patris mei, quib. me oportet incumbere, remãſiſſe. ꝙ ſi hoc cogitauiſsetis, non vtique ſic dolentes quęſiſsetis me. Sciebãt B. Virgo, & Ioſeph Chriſtum Dei filium eſſe, ac veniſſe in mundũ, ut opus ſalutis noſtrę perficeret, quod hoc in loco ea, quæ Patris ſunt, appellat; non tñ cogitarunt ea tunc de cauſa remanſiſſe ſolum in Hieruſalem. Hoc eſt, ꝙ dicit Chriſtus illis: Sciebatis me debere ea, quę patris ſunt, facere. hinc colligere poteratis cãm abſentiæ meæ, ſicque non doluiſſetis tam anxiæ me quærentes. Hęc ſententia tacite reſpõdet ad prius illud dictum. Cur feciſti ſic? nimirum, quia oportet me eſſe in his, quæ patris ſunt, in quib. non pendeo à vobis, nec vobis ſubijcior, ſed ſoli patri, ſicut ille præcepit, ſic facio. opponit aũt Parentib. patrem ęternum, quaſi diceret: vos dicitis, pater tuus, & ego quærebamus te; at ego cum Patrem habeã in cęlis, quia filius Dei ſum, habeo alia negotia, quæ illius ſunt, in quibus nihil mihi eſt vobiſcum, & illis oportet me incumbere. recte autem dicit (mei) non (noſtri) vt oſtendat ſe habere Deum Patrem naturalem, & ſibi ſubſtantialem, nos vero adoptionis. Ioan. 20. Aſcendo ad Patrem meum, & Patrem veſtrũ. hoc notat Cyrillus Alex. lib. de recta fide ad Reginas, hunc locũ Lucæ explicans. Aduerte illud (neſciebatis) ſenſum facere affirmatiuum; nam interrogatio ipſa unam habet negationem; verbum aũt (neſciebatis) habet alteram, nempe (non ſciebatis) vnde vtraque ſimul affirmat, quaſi dictum eſſet abſque interrogatione, ſciebatis, quia in his, quę patris mei ſunt, oportet me eſſe. Simile eſt illud 1. Cor. 9. Neſcitis, quod qui in ſtadio currunt, oẽs quidem currunt, ſed vnus accipit brauium? id eſt ſcitis, ꝙ omnes qui in ſtadio currunt, omnes quidem currunt. Aduerte quia Chriſtus remanſerat, vt opus diuinitatis ſuæ exerceret in quo parentib. non ſubdebatur, propterea vtitur hoc genere locutionis, quaſi ex imperio quodam, non vt purus homo, ſed vt ſimul filius Dei.

ANNOTATIO LXXXI.

ORigenes hom. 20 in Lucam Epiphan. hær. 30. Titus Boſtrenus, Euthym. & inter Latinos Aug. lib. decem & ſeptem ſermonũ ſer. 2. & Leo Epiſt. 4. ad Epiſcopos per Siciliã conſtitutos c. 2. id ꝙ dicitur (ijs, quę patris mei ſunt) *De germano sẽ tẽtia ſuperioris, ſenſu.*

ſunt) interpretantur tẽplum. Tẽplũ.n. domus eſt Dei Ioan.2. nolite facere domum patris mei, domum negociationis: erit ergo ſenſus iuxta hanc interpretationem, ſcire poteratis me eſſe in Tẽplo Dei: vnde non erat cur me quęreretis quaſi errantem. Hæc expoſitio non videtur accommodatum ſenſum facere: non enim quia Templum erat Dei, inde ſequebatur, oportere Chriſtũ ibi manere: nam non ſemper erat in Templo, magis ad rem facit, quod in commentario dictum eſt, opera, quæ diuinitatis erant, quæque non vt homo cõmunis, ſed vt Redemptor, faciebat, appellaſſe ea quæ Patris ſunt. quo ſermonis genere ſæpe eſt uſus poſtea. Ioan.4. cibus meus eſt, ut faciam voluntatem patris mei, ut perficiam opus eius, Io.9. me oportet operari opera eius, qui miſit me. Io.17. opus conſummaui, quod dediſti mihi, ut faciam. Tale erat opus, quod Chriſtus in Templo nunc fecit: nã iam iam doctrinam ſuam mundo manifeſtare, & ad eius aduentum agnoſcendum doctorũ corda excitare incipiebat. ideo dicit, in ijs, quæ Patris mei ſunt, oportet me eſſe. In huiuſmodi autem operationibus non erat ſubiectus parentibus, ſed Patri, vti diximus ſupra Anno. 67. idcirco ſine conſenſu parentũ remãſit in Hieruſalẽ, vt tale opus exerceret. Occurrit dubitatio in hoc loco, qua de cauſa opera huiuſmodi, quæ vt Redemptor faciebat, Patri tribuat, & appellet Patris opera, cum uere Chriſtus Deus, & homo ea faceret. Reſpondeo, dici opera Patris, primo quidem, quia propter hæc à Patre miſſus eſt in mundũ; non enim ideo uenit Chriſtus, ut ambularet, comederet, dormiret, cæteraq; faceret, quæ puri homines faciunt, ſed ut prædicaret, miracula faceret, redimeret, cæteraque ſimilia, quæ dicuntur opera redemptionis, propria exhiberet. Luc.4. Quia alijs, inquit, ciuitatib. oportet me prædicare, quia ad hoc miſſus ſum. Ioan. 18. Ego ad hoc natus ſum, & ad hoc ueni in mundum, ut teſtimonium perhibeam ueritati. Secũdo, quia etiam ſi Chriſtus eſſet Deus & homo, ſicque Redemptor, tamen redemptio præcipue erat a diuinitate, miracula.n. faciebat Deus & homo: tamen diuinitas præcipua cauſa erat, ſimiliter efficacia, & ualor operum eius maxime procedebant ab eo, quia Deus erat, idcirco Patri tribuit, cuius filius erat, & à quo habebat diuinitatem. Tertio, quia ut homo accepit præceptum à Patre de huiuſmodi operibus faciendis. Ioan.14. ſicut mandatum accepi à Patre meo, ſic facio. & nunc dicit (oportet me eſſe.) verbum (oportet) præceptum indicat Patris. de qua re plura dixi in Cõmentarijs in Ioannem. Quarto, quia nemini ut homo ſe ſubiecit in his, niſi ſoli Patri æterno, non matri, non Ioſeph. id quod ſignificauit uerbo eodem (oportet. vbi perpende, quanti ſit faciendum diuinum præceptum; Chriſtus enim teneriime diligebat Beatam Virginẽ ſciebat eo facto maximo dolore cruciandã: ſuperauit tamen hoc diuinum mandatum, & Patris negotium. Quanti ergo homo purus, & peccator debet facere, quæ Dei, & Domini ſunt, ſi Chriſtus Dei filius tanti fecit opus patris? Recte aduertit Orig. homil. 20. hoc uerbo ſignificaſſe Chriſtum ſe non tantum eſſe Deum, ſed etiam Dei filium. Notat etiã Epiphan. hęre. 30. eodem uerbo conuinci hæreſim Ebionis, & ſimilium, qui dicebant non fuiſſe Chriſtum filium Dei vſque ad Baptiſmum, quando fuit annorum triginta: at hæc uerba contrariũ probãt, erat enim annorum duodecim, & patrem ſuum Deum uocat. dubitatio etiam eſt in illo uerbo (neſciebatis) qđ vti diximus in commentario, vim habet uerbi affirmatiui, nempe ſciebatis. Eſt aũt talis: cum B. Virgo, & Ioſeph non nouerint Chriſtum filium Dei, & habere opera Patris, quæ illum facere oportebat, videntur reprehenſibiles, eo quod nõ cogitauerint illam abſentiam ea de cauſa factum fuiſſe. Reſpondeo nullam culpam prorſus commiſiſſe, nec vlla dignos reprehenſione, ſi id non cogitarunt, ſed potius quia errare uoluerit; nam vtrumque eſſe potuit; & quod remanſiſſet, uolens in hoc alijs pueris ſimilis fieri, ſicut in multis fecerat; & qđ diuinum opus Patris facere, & ſe Dei filium oſtendere uoluiſſet, habuitque B. Virgo probabilem rationem cogitandi illud prius, quia non erat experta in toto pueritiæ tpe præcedẽti, Chriſtum ſimile

Quare Chriſtus Patris appellet opera, q ipſemet vt Redẽptor exercebat.

Nõ Maria et Ioſeph alicuius negligẽtia in hac re ſunt arguendi.

mile quid egiſſe. Amor præterea vehementiſſimus erga filium impulit ad timendum illi, & cogitandumne errare uolens, multa pateretur, uti diximus.

Et ipſi non intellexerunt verbum, quod locutus eſt ad eos.

COMMENTARIA.

BEata virgo, & Ioſeph tunc non plane aſſecuti ſũt, nec apprehenderunt ſenſum reſponſionis, non intelligentes, quę appellauerit ea, quæ Patris ſunt, & quid ſibi uellet, oportere eum in his eſſe. Etſi n. nouerint illum eſſe Chriſtum Dei filium, ac ſaluatorem: rationem tamen, qua ille munus ſuum obiturus erat, & rationem eorum, quę iã ab illo agebantur, haud quaquã plene cognoſcebant, ſed progreſſu tẽporis eorum ſcientia, ſeu fides augebatur, Nec derogat quicquam perfectioni Beatæ Virginis, & Ioſeph, quæ plus in charitatis magnitudine, quam in fidei extenſione conſiſtebat. Neque enim quicquã eorum, quæ ad ſtatum eorum tunc pertinebant, ignorabant.

ANNOTATIO LXXXII.

Proxima ſententia ſenſus examinatur.

DOctores interpretantes ea, quæ Patris ſunt, de templo, uti dictũ eſt in annotatione ſuperiori; conſequẽter hæc verba explicãt in eundem ſenſum, vt non intellexerint parentes, quod de templo dixerat, ſicque explicat Euthymius. At nos ſecuti ſumus expoſitionẽ aliter intelligentes ea, quæ patris ſunt, & iuxta eam diximus B. Virginem non ſtatim id uerbum intellexiſſe. Durum videtur quibuſdam recentioribus uerbum hoc, idcirco uiolentas, & ſingulares proferunt expoſitiones. Quidã aſſerunt referendam eſſe hanc ſententiam non ad B. Virginẽ, & Ioſeph, ſed ad auditores illos, de quibus ſuperius dictũ eſt, ſtupebant, qui eum audiebant, hoſque dictos non intellexiſſe affirmant. quæ expoſitio quam dura ſit, nemo nõ uidet, cum relatiuum (ipſi) proximas perſonas referat. Quidam alij de ſolo Ioſeph interpretãtur, per ſynecdochen poſitum eſſe utrumque pro uno ſolo affirmantes. Hæc expoſitio parũ eſt accommodata: nam ſicut ad utrumque ſermo Chriſti factus narratur abſque ſynecdoche, ita ẽt de utroque ſimul dictum eſt, quod ſequitur. Nec eſt inconueniens vllum, affirmare B. Virginem non omnia myſteria à principio intellexiſſe; ſicut enim in gratia, & charitate ſuſcepit augmentum, ita & in fide, non quantũ ad certitudinem, & firmitatem, quia ſemper conſtantiſſime credidit, ſed quã tum ad dilatationem, & extenſionem quandam, quia multa temporis ſucceſſu nouit, quæ prius non nouerat. Quoad uero Trinitatis myſterium, & ipſius Chriſti diuinitatem, & incarnationem & officium, quia Saluator erat, multaque alia huiuſmodi, fides eius fuit eximia, nec quicquam ex his ignorabat. hunc fidei progreſſum fatentur. Orig. homi. 20. & Titus Boſtrenus, & alij plurimi, idque Euangeliſta hic, & alibi manifeſto docet.

Maria ſicut in reliquis uirtutibus, ita etiam in fide in dies creſcebat.

Dubitatio tamen quædam ſe offert conſideratione digna, quomodo Beata Virgo non intellexiſſe dicitur verbum hoc Chriſti, quæ Angeli annunciantis verba maiora, & profundiora myſteria ſignificantia percepit, & comprehẽdit? Reſpondeo nec hæc nec illa aſſequi potuiſſet, niſi Deus illius mentem illuminaſſet; non enim naturale lumen ſufficit, niſi diuino adiutum ad fidei myſteria apprehendenda. ſicut igitur in annunciatione diuino lumine illuſtrata, quæ dicta erant ab Angelo, intellexit, non intellectura, ſi lumen non recepiſſet; ita non intellexit uerbum hoc, quia non ei datum fuit tunc temporis. quod ſi proſequatur quiſpiam interrogare; quare ei datum non fuit? Reſpondeo conuenientiſſime factum id fuiſſe propter multa. Primo quidem, ut ſic notum eſſet nobis diſcrimen inter filium, & ipſammet; ille enim plenus ſapientia, & gratia à principio nullum in ſe augmentum recepit; nec enim ſciuit aliquid progreſſu temporis, quod ante neſciebat, nec iuſtior factus eſt, quam prius fuit: at Beata Virgo licet magnam gra-

Quomodo Maria, quæ altiora myſteria nouerat, ſuperiorem filij ſermonẽ nõ intellexit.

gratiæ,& fidei copiam acceperit in conceptione ſua, & quando filium concepit,tamen & fide & gratia ac ſanctitate in dies augebatur; non enim erat illius natura unita diuinitati, à qua plenitudo perfecta emanaret, ſicut in Chriſto factũ eſt. Secundo,ut nobis innoteſceret poſſe multa ignorari myſteria abſq; vlla culpa, nec Chriſtianæ iuſtitiæ perfectionem conſiſtere tam in ſcientię,& notitiæ multitudine, quam in charitatis magnitudine; maior enim erat cauſa, & gratia dilectionis in Beata Virgine; quam ſcientia & notitia diuinorũ myſteriorum. Tertio, ut ſic oſtenderetur omnia accepta eſſe à Deo,ex gratia; & beneuolentia, ſi homo quidem virtute propria myſteria diuina inueſtigare poſſet, efficax tunc eſſe argumentum. Intellexit quod maius & difficilius eſt; ergo etiam quod minus eſt: at in his, quæ non propria uirtute,ſed diuina gratia aſſequimur, argumentũ nõ valet:nam ſæpe datum eſt maiora agnoſcere,nõ minora,ut ſic manifeſtum nobis ſit, & hæc, & illa a diuino pendere nutu. Exempla huius rei Scriptura nos docet. Gen. 27. Iſaac ſenex non nouit Iacob præſentem, exiſtimans eſſe Eſau, & tamen nouit futura multa,& cognitu difficiliora. Similiter 4.Regum 4. Eliſeus nouit Eliam raptum iri, & tamen 4.Reg.2.non nouit Sunamitidem plangentem coram eo propter filium mortuũ. Sunt alia huiuſmodi multa. Quarto ad humilitatis exercitium; hac enim de cauſa Gregor. lib. 3. Dialogorum c. 14 docet Deum ſeruis ſuis maiora concedere,& minora negare. Quinto,propter meritum, ut noſtram etiam adhibeamus operam, & faciamus quod in nobis eſt, quod euentus rei indicauit: nam & Beata Virgo omnia verba hæc conſeruaſſe dicitur, ſcrutans corde diuina myſteria. Demum,quia non erat tunc tempus intelligendi hæc verba; quia per multos annos Chriſtus opera talia patris non erat exercitaturus. vnde paulo poſt dicitur; Deſcendit cum illis,& erat eis ſubditus. Satis fuit inſinuaſſe, & uelut iactaſſe ſemen, quod ſuo tempore fructum faceret,propterea quod Beata Virgo verba conſeruabat, & hæc eſt potiſſima ratio.

Et deſcendit cum eis, & venit Nazareth.

COMMENTARIA.

DEſcendiſſe dicitur cum eis, quia à Hieruſalem proficiſcebatur in Galilæam,quæ ratione ſitus inferior eſt, & humiliori ſita loco,quam Iudæa,in qua erat Hieruſalem; reuerſi ſunt ergo B. Virgo,& Ioſeph cum Chriſto in ciuitatem Nazareth, à qua venerant, vt Paſcha celebrarent.

ANNOTATIO LXXXIII.

BErnardus hom.19.in Cantica ſignificat Parentes non acquieuiſſe reſponſis Chriſti,quaſi uellent retrahere, & reducere eum in Nazareth.inquit.n. ſic;Cum remanſiſſet in Hieruſalem, & dixiſſet,in his,quæ Patris ſui erãt,oportere ſe eſſe,non acquieſcentibus parentibus eius, ſequi eos in Nazareth non deſpexit,magiſter diſcipulos, Deus homines,Verbum, & ſapientia fabrum & ſęminam. Hæc ille. dura ſunt hæc verba,nec uideo, quo argumento probari poſſit, illos non acquieuiſſe uerbis Ieſu,cum dictum ſit de matre,conſeruaſſe omnia uerba hæc:nouerat ergo quid diuinum in facto, & uerbis, nec refragata eſt filio, ſed omnino conformem voluntati ſe exhibuit, nec ſi immorari plus temporis ibi uoluiſſet, retrahere eum tentaſſet. venit ergo in Nazareth, ſponte,non inductus a parentibus. *Bernardi uerba notãtur.*

Et erat ſubditus illis.

COMMENTARIA.

NE videretur in omnibus ſubtrahere ſe ab obedientia velle, quã voluntarie parentibus,non ſolum vero,ſed etiãm ſecundũ opinionem,qualis erat Ioſeph, illã impẽdere decreuit. idcirco ſubditum ſe exhibuit illis in eis, quæ cõiter pueri exhibere ſolẽt erga parẽtes, vt omnibus eſſet exemplum diuinũ mandatũ de parentib. honorãdis adimplẽdi,vt ſicut ĩ eo, ꝙ remãſerat ſolus ſine parẽtum cõſenſu,

Deum

Deum ſe eſſe declarauerat, ita etiā in ſubdendo ſe illis, hominē ſe eſſe comprobaret, eumque opera diuina, ut Dei filium, & humana vt filium hominis habere, eſſet omnibus manifeſtum.

ANNOTATIO LXXXIV.

Abutuntur hac ſententia Ariani, ex hac ſubiectione, & obedientia inferentes, Chriſtum etiam ſecundū naturam diuinam inferiorem eſſe patre, vt refert Auguſtinus lib. 3. contra Maximinum c. 18. argumentabantur autem ſic: Chriſtus, ut homo propter naturam humanam ſuſceptam à matre, ſubijciebatur illi: ergo Chriſtus vt De⁹ propter naturam diuinam à Patre ſuſceptam multo magis ſubijcitur Patri: ſi ergo ſubijcitur, igitur non eſt æqualis, ſed minor Patre. Cyrillus lib. 10. Theſauri cap. 8. explicans illud 1. Corinth. 15. Tunc & filius ſubijcietur ei, admittit Filium ſubijci Patri ſecundum etiam naturam diuinam, quia ſecundum naturam diuinam facit, quæ placita ſunt Patri; negat tamen inde inferri inæqualitatem naturæ, ſicut homo homini ſubditur; natura tamen eſt æqualis in eis. At vero cæteri patres diſſentiunt, negantes Filium ſecundum naturam diuinam Patri eſſe ſubiectum. ita habent Ambr. lib. 5. de Fide cap. 6. Hilarius lib. 11. de Trinitatē. Hieron. Epiſt. ad Amandum, ubi citat Hilarium. Baſil. etiam lib. 4. contra Eunomium, & re uera doctrinæ Cyrilli in hac parte præponenda eſt cæterorum Patrum ſententia, nec illius euaſio valet: nam ubi eſt ſubiectio, neceſſe eſt diſtinctam eſſe voluntatem, intellectum, & potentiam obedientis, & eius, cui obeditur, hoc enim eſt obedire alteri, ſentire, velle, facere, quod ſētit, vult, præcipitque alter. cum igitur in Patre, & Filio ſit eadem uoluntas, intellectus, & potentia, ſicut & eſſentia, non poteſt eſſe vnius ad alterū obedientia, aut ſubiectio, ſicut nec eiuſdē hominis ad ſeipſum. Si igitur admittitur obedientia, & ſubiectio filij ad patrem, neceſſe eſt diſtinctam habere voluntatem, intellectum, & potentiam, & conſequenter naturam: data autem natura diſtincta, conſequetur Filium minorem, quia hęc natura erit à Patre facta, vt affirmabat Arius. Si autem ratio Cyrilli efficax eſſet, ideo filium ſubdi Patri, quia quę placita ſunt ei, etiam ſecundum diuinam naturam facit, inferre oportet, etiam Patrem ſubijci Filio, quia Pater etiam facit, quę filio placent. quam ſubiectionem etiam admittit Cyrillus, vt & Filius Patri, & pater filio ſubijci dicatur. quę locutiones ſunt impropriiſſimæ, & non probādę; ubi enim ſubiectio, & diſtinctio eſt uoluntatum, & inęqualitas quædam, quæ in patre, & filio non ſunt: non ergo Chriſtus ſecundum diuinam naturā eſt patri ſubditus. Ad argumentum igitur Arianū propoſitum aliter reſpondendum eſt cū Auguſtino lib. 3. contra maximinum cap. 18. ſupra allegato, cuius reſponſio & doctrina cōſiſtit in nonnullis dictis. Primo quidem, Filius in humanis, non ea de cauſa ſola ſubditur parentibus, quia genitus eſt, & naturam accepit ab eis; ſi enim hoc eſſet, ſemper ſubijceretur dum uiueret, nec daretur emancipatio legis, nec poſſet filius fieri ſuperior patre, nec rex, nec prelatus nec princeps ſuper eum, quę omnino falſa ſunt. Secundo, Filius ſubditur humanis parentibus propter naturæ acceptę conditionem, quia accipit eam ita imperfectam, ut indigeat in primis annis nutriri corpore, & erudiri animo. Tertio, cōſequitur ex his, cum filius in diuinis nō ſic accipiat naturam à patre, ſed abſque vlla imperfectione, & ęque perfectam, non ſubditur ſecundum eam naturam patri, ſicque ſoluitur argumentū Arianorum. Adde Chriſtum naturam humanam habuiſſe diſtinctā à Matre, ſicque potuiſſe ſubdi ipſi: at naturam diuinam habet eandem omnino cum patre; ideo ei ſubdi non poteſt. Arius vero affirmans ſubiectionem hanc, diſtinguebat naturas, negans Patris, & Filij conſubſtantialitatem. quę doctrina fidei Catholicę aduerſatur. Supereſt igitur ſubiectum dici ratione humanę naturę, in qua & diſtinguitur à patre, & minor eſt illo. In hac igitur ſubditus fuit patri, & parentibus, illiſque obediuit, cum diſcrimine tamen, quod notat Ambroſius: nam patri obedientia erat debita, & ſecundum naturam

Sentētia Cyrilli nō probāda.

Arianorū argumētū optime ab Auguſtino ſoluitur.

turam

turam, quia ut homo, erat minor patre, & natura erat ipſius opus; creata eſt enim humanitas Chriſti, ideo Deo ſubdita: at obedientia parentibus non erat debita, nec ſecundum naturã, cum eſſet æqualis cum parentibus, ſed voluntaria, quia voluit illis ſubdi; ſicut enim carnis infirmitates voluntarie ſuſcepit, ita & obedientiam matris; non autem ratione animæ, quia non habuit ignorantiam, nec indiguit eruditione. non ergo potuit non eſſe ſubditus patri, cum homo eſſet, potuit tamen non ſubdi parentibus, ſi voluiſſet. Quãdo autem dico cum Ambroſio, obedientiam hominis Chriſti fuiſſe debitã patri, nõ intelligas Chriſtum legi ſubditum ex legis ipſius Iudaicæ obligatione, & vi; nõ enim ſub lege comprehendebatur, nec ex vi ipſius obediuit, ſed quia voluit, aut quia ſic voluit pater, vt legem, qua non comprehendebatur, impleret. obedientia ergo hæc debita erat in his, quæ pater ei mãdauit, qualia ſunt quæ ad redemptionem pertinent: hæc enim iniuncta ſunt ei à patre, immo quod legẽ impleret, quod parentibus ſubditus eſſet, qua ratione pater ſic uoluit, debita erat obediẽtia; ratione uero legis, aut parentum ipſorum, voluntaria, & non debita fuit, nec neceſſaria, quia non ratione naturæ. Quod autem ex hoc loco ad mores facit, rectè notauit Orig. homil. 20. Diſcamus, inquit, filij, ſubiecti eſſe parentibus noſtris, maior minori ſubijcitur; nam quia maiorem Ioſeph videbat ætate, propterea eum parentis honore coluit, omnibus filijs exemplũ tribuẽs, vt ſubjciantur parentibus. Quod ſi patres ijs non fuerint, ſubijciantur ijs, qui patrum ætatem habent. Quid loquor de parẽtibus & filijs? ſi Ieſus filius Dei ſubijcitur Ioſeph, & Mariæ; ego nõ ſubijciar Epiſcopo, qui mihi à Deo ordinatus eſt pater? non ſubijciar presbytero, qui mihi Domini dignatione præpoſitus eſt? Puto qđ intelligebat Ioſeph, quia maior ſe erat Ieſus, qui ſubijciebatur ſibi, & ſciens maiorem eſſe ſubiectum, trepidus moderabatur imperiũ. videat ergo vnuſquiſque, quod ſępe melioribus præpoſitus ſit inferior, & nonnumquam accidat, quod ille, qui ſubiectus eſt, melior ſit eo, qui ſibi videtur eſſe præpoſitus; Quod cum intellexerit dignitate ſublimior, non eleuabitur ſuperbia ex eo, quod maior eſt, ſed ſciet ita ſibi meliorem eſſe ſubiectum, quo & Ieſus ſubiectus fuit Ioſeph. Hęc ille.

Morale documẽtũ Orig.

Et mater eius conſeruabat omnia verba hæc in corde ſuo.

COMMENTARIA.

ET ſi Virgo Beata, quæ fecerat, & dixerat filius, nõ plane tũc aſſequebatur, intelligebat nihilominus diuina, & humano ſenſu ſublimiora eſſe, ideo non excipiebat ea tamquam à puero duodecim annorum, ſed tamquam à Filio Dei, & omni ſcientia prædito dicta & facta, conſeruabatque in corde ſuo, expectans à Spiritu ſancto, cuius opera cõceperat, eorum omnium opportuno tempore intelligentiam.

ANNOTATIO LXXXV.

TItus Boſtrenus illud (verba) ea, q̃ dicuntur, & interpretatur, refertque non tantum ad ea, quæ dixerat nũc Chriſtus, ſed etiam ad ea, quæ ab Angelis, Paſtoribus, Simeone, & Anna audierat. Hæc omnia Beata Virgo conſeruaſſe nunc in corde ſuo dicitur. Euthymius ad dicta quidem refert, non tamẽ ad omnia præcedentia, ſed ad proxima, nimirum, (in ijs, quæ patris mei ſunt, oportet me eſſe.) Et quidem probo ad proxima, & immediate præcedentia referendam eſſe hanc ſentẽtiam, id quod relatiuum illud (hæc) indicat; non tamẽ ad uerbum à Chriſto prolatum tãtum refero, ſed etiam ad ipſum factũ, quod remanſerit ſolus in Hieruſalem, inter doctores repertus ſit, & quod poſt hæc ſubditus illis permanſerit. omnia hęc mira erant, & profundam cauſam præſeferebant, nec tunc B. Virgo perfectam omnium rõnem, & intelligentiam aſſequebatur, ideo cõſeruabat in corde ſuo. Moueor ut hoc affirmẽ, eo argumento, q̃a ſi ad dicta à Chriſto ſola hoc referẽdum eſſet, Euãgeliſta ſtatim poſt verbũ Chriſti adiũxiſſet hãc ſentẽtiam. at nõ ita fecit, ſed dixit: Deſcendit cũ illis, & venit Nazareth. Poſt omnia aũt hęc addidit:

Quid ſ. cia verba hæc, ſit hoc loco intelligendum.

didit: Mater conſeruabat omnia verba hęc. Nec nouū eſt ĩ Scriptura Verbi nomē nō ſolū dicta, ſed etiam facta ſignificare, ut notauimus ſuperius ibi: (videamus hoc verbum, quod factum eſt.)

Et Ieſus proficiebat ſapientia.

COMMENTARIA.

A Duodecimo ętatis anno uſq; ad trigeſimū q̃d Chriſt⁹ geſſerit, breuiſſimo cōpendio Euāgeliſta pcurrit, triplicē progreſsū eius deſcribens. Primus eſt in ſapientia: Proficiebat, inquit, & augebatur in dies ſapientia, non ꝙ habit⁹ ipſe in ſe ſapientiæ augmētū reciperet, ſed ꝙ in dies ſapientiora uerba, & opera proferret; uerba enim, & opera ſapientiā Euangeliſta appellat.

ANNOTATIO LXXXVI.

Ariani & Neſtoriani hæretici reijciūtur.

NOn modica eſt in huius ſententiæ explicatione controuerſia. In primis quidem Ariani hunc ſapientiæ progreſſum in diuinā Chriſti naturā referebant, indeq; deducebant Dei filiū minorē eſſe Patre, quippe qui tempore ſapiētior fieret. Meminere huius rei Athanaſius, ſerm. 4. contra Arianos. & Ambroſ. lib. de incarnatio. Domini. ſacra. cap. 7. & uterq; illos redarguit uerbo Euangeliſtæ ſequenti, nimirū (proficiebat ætate) quod non diuinitati, ſed humanitati conuenit: igitur ſapientiæ profectus nō eſt diuinitatis Procedebat autem hic error ex altero, exiſtimabant. n. Ariani in Chriſto non eſſe animā rationalē, ſed diuinitatē loco animæ vnitam eſſe, hinc ſapientiæ profectum, quæ animæ rationalis eſt, in diuinitate collocabant. Hanc autem refutare hæreſim inſtituti præſentis non eſt. Quidam alij hæretici profectum ſapientiæ ad humanitatem pertinere aſſerabant, tamen in altero errabant; exiſtimantes. n. ſapientientiam, quæ erat Chriſti humanitatis, auctam, & incrementum ſecundū ętatē accepiſſe, inferebant purū fuiſſe hominem, & habuiſſe perſonam humanam, quę non uniebatur diuinæ, niſi ratione gratiæ, & virtutū, per quas Deus in illo homine erat; non. n. capiebant, qua ratione, ſi hypoſtatice vnitus eſſet verbo, & vnica perſona diuina illi eſſet humanitati coniuncta, fieri poterat illum hominē in ſapientia profeciſſe. ita Neſtoriani dicebant, referente Damaſceno li. 3. de fide. cap. 22. His uero reiectis erroribus, ad eos, qui Catholice in hac parte ſentiunt, accedamus. omnes enim cōueniunt, in diuina ſapientia, ſeu ratione diuinæ naturæ non fuiſſe hunc profectum. Quo autem modo fuerit, uarie explicant. Primo quidē Damaſcenus li. 3. de fide. cap. 22. ratione corporis myſtici, affirmat, Chriſti dictum eſſe profeciſſe ſapientia: non quidem in ſe, ſed in eius fidelibus. Hæc tamen explicatio etiamſi ſit quorundam aliorum Patrum, nō eſt ſatis accommodata, nec in ipſa ipſe Damaſcenus conquieſcit, ſed aliam adiungit, nam in contextu hoc, vt ex antecedentibus liquet, ſermo eſt de Chriſto in ſe, non de corpore eius myſtico. Illud etiam verbū adiunctū (ætate) idipſum probat, quod quidem dictū eſt de Chriſto ratione corporis proprij. Adde illo tunc temporis nondum Chriſto prędicante, non uidetur corporis eius myſtici factus profectus. Secundo igitur loco Orig. homil. 1. in Hieremiam, hunc locum de Chriſto ipſo interpretatur; affirmat tamen Verbum ipſum profeciſſe non quidem in ſe, ſed in humana natura; profectus autem fuit hic, quia quę in ſe, ut Deus ſciebat, ſumpta natura humana nouo modo ſciuit, nempe humano, unde humana natura ſcientiā acquirente, ipſum uerbum proficiebat in ſapientia, nouo ſemper modo res ipſas cognoſcens, quas prius ſua ſapientia diuina cognouerat. profectum ergo refert ad Verbum ipſum propter nouitatem modi cognoſcendi res. Improprie profecto loquitur; nō enim aliter Deus proficere dicitur, niſi ex communicatione idiomatum, quia ille homo, qui Deus eſt, proficiebat. Tertio loco Athanaſius. ſer. 4. contra Arianos, & Cyrill. lib. 10. Theſau. c. 7. hunc profectum in Chriſto ratione ſuę humanitatis interpretantur, ſic tamen quod à principio incarnationis non fuerit à diuinitate illi communicata tota ſapientia, ſed paulatim, & temporis progreſſu illuſtrata fuerit, & ſapientiam receperit, magiſq; ac magis ſapiens euaderet. nec hoc dicunt repugnare vnioni hypoſtaticę eius

Patrum ſentētia de Chriſti progreſſu in ſapiētia, referuntur.

cum

cum Verbo, exemplum adferentes de morte, cæteriſque paſſionibus: nam ſicut quod humanitas paſſibilis, ac mortalis fuerit, ſitim, famem, cæteraſque ſimiles infirmitates pateretur, non fuit impedimento, quin vnita eſſet diuinitati; ita etiam de ſapientiæ profectu: quamuis enim non habuerit à principio totam ſapientiam; ſed paulatim receperit, non ob id effectum eſt, quo minus Verbo vnita fuerit. Vndę iuxta hãc ſententiam admittenda eſt in Chriſti humanitate ignorantia aliqua. aliter.n. ſapientior euadere non poſſet, ſicque eam admittit Athanaſius loco citato. Quarto loco Ambr. lib. de incar. Dom. ſac. c. 7. Profectũ in natura humana ponit, ſicut Atha. & Cyrill. ita vt à principio non omnia nouerit Chriſtus, ſed progreſſu temporis. Eſt tamen diſcrimen inter Ambroſium, & Athanaſiũ, ac Cyrillum, hi enim ſic ponunt profectum in ſcientia humanitatis Chriſti, vt dicant eam ab ipſa diuinitate communicari, paulatim reuelante animæ cognitionem: at Ambroſius non ſic in ea profeciſſe dicit, ſed per ſenſus acquirẽdo, ſicut nos homines facimus. Quãtum autem ad profectum non diſtinguit, an à diuinitate reuelante, an per ſenſus humanos prouenerit. conſentit Euthymius, immo videtur Auguſt. lib. 3. contra Maximin. cap. 23. idem ſenſiſſe, nam excludit profectum in ſapientia diuina, affirmans ratione humanæ naturæ profeciſſe, licet idemmet Aug. lib. 2. de peccator. merit. & remiſ. c. 29. doceat in Chriſto etiã infante propter vnionem ad Verbum, nullã fuiſſe ignorantiam. Deſerta eſt hac ſentẽtia à multis alijs Patribus, qui etiam ratione humanæ naturæ nõ admittunt Chriſtum in ſapientia profeciſſe, ſed affirmant ex vnione ad Verbum, plenum fuiſſe ſapientia, & gratia. Vnde alium modum quinto loco excogitarunt, quo profeciſſe dictus ſit ſapientia, nimirum, quãtum ad oſtenſionem, & manifeſtationem: nam temporis progreſſu ſapiẽtior videbatur, eiuſque latens plenitudo ſapienter paulatim exterius magis ac magis elucebat. Hic modus eſt Greg. Nazian. in orat. in laudẽ Baſilij, cuius verba ſunt: Ille, vt ætate, & ſap. ẽtia, & gratia proficiebat, non quod hæ in illo incremẽtum caperẽt (quid.n. illo quod à principio perfectum eſt, perfectius eſſe poteſt?) ſed quod paulatim patefierent, & elucerent. Hæc Greg. Idem hẽt Hierony. ſuper illud Ierem. 31. (Mulier circumdabit virum.) Iuxta incrementa, inquit, ætatis per vagitus, & infantiã proficere videbatur ſapientia, & ætate, ſed perfectus vir in ventre fęmineo ſolutis menſibus continebatur. Hæc Hieronymus. Idem habet Titus Boſtrenus, Epiphanius in Ancorato, & Damaſcenus lib. 3. c. 22. Nicepho. lib. 1. hiſtor. c. 14. Anſelmus lib. 1. cur Deus homo ca. 9. & Bernar. ſerm. 2. in Miſſus eſt. Et licet videatur Cyrillus loco allegato id ſentire, reuera non ita eſt: nam loquitur de ſapientia diuina, quæ magis, ac magis apparebat in ipſa humanitate, dum eam in dies illuſtrabat. Sexto loco poſt Patres antiquos ſuperuenere ſcholaſtici Doctores, qui rem hanc explicatius tractantes, pręcipue illam ſcientiã, & ſapientiam, quam Chriſtus, vt Deus habet, quæ eadem eſt ac Patris, & Spiritus ſancti ſapientia, diſtinguũt in humanitate eius tres ſcientias. Vna eſt, quàm viſionis Scientiam appellãt, qua videbat intuitiue diuinitatem ab exordio incarnationis, ſicut beati vident, & in ipſa diuinitate creaturas cunctas. cuius ſcientiæ meminit Aug. lib. 4. de conſenſu Euangeliſtarum cap. 10. & in hac nullum fuiſſe augmentum dicunt, ſed totam plenitudinem animam illam accepiſſe ab incarnatione Verbi. Altera eſt, quam infuſam vocant; vt enim Angelis, & Adæ in principio etiam ſcientiam Deus infudit; ita & animæ Chriſti, quæ ita perfecta fuit, ut nihil creatum ignorauerit; per eam tamen nihil ſciuit, quod per ſcientiam viſionis non ſciuerit, ſed ſcientia hæc nouum ſciẽdi modum attulit; per viſionis enim ſcientiam nouit omnia in diuina eſſentia, ꝑ hanc vero infuſam nouit res in ſeipſis. Tertiam ſcientiam adiungunt, nimirum, acquiſitam, & experimentalem: nam etiamſi ſciret iam omnia, tamen ipſa re, & effectu ex rebus viſis, & ſenſu perceptis accedebat ſcientia acquiſita, vt quod ante infuſa nouerat, etiam ſpeciebus ſenſu perceptis, ſciret

Recẽtiorũ Theologorum ſentẽtia de tripli ci Chriſti ſcientia explicatur.

ſciret per acquiſitam. quibus poſitis interpretantur locum hunc, nimirum profeciſſe ſapientia acquiſita, non quod ſciret de nouo quod ante ignorabat, ſed quod ſciret nouo modo id, quod ante quidē ſciebat, ſed non eo modo. Forſan hæc fuit mens Ambroſij, ſupra citati. quia uero ipſe nō meminit alterius ſcientiæ in Chriſto vltra diuinam, niſi huius acquiſitæ, idcirco ſeparauimus eius ſententias ab alijs.

In hac parte mihi nōnulla uidentur. Primo in Chriſto fuiſſe ſcientiam quādam experimentalem, quā uocant. eāq; non ab exordio incarnationis perfectā, ſed progreſſu temporis ſenſuum exercitio auctam, ideoq; in hac eum ſcriptura profeciſſe, ut ſacri Doctores docent: nam Iſai. 7. dicitur, Butyrum, & mel comedet, vt ſciat reprobare malum, & eligere bonum. & rurſus: Antequam ſciat puer uocare patrem ſuum, & matrem ſuam. quem locum Auguſtinus libr. 8. ſuper Geneſim ad literā, cap. 14. interpretatur de Chriſto, diſtinguens in eo prudentiam, & experientiā. Eſt etiam illud Hebr. 5. Didicit ex his, quæ paſſus eſt, obedientiam. quem etiā locum interpretans Oecumenius, ſcientiæ huius experimentalis meminit; nec in hac parte diſſentiunt Doctores. An autem hæc ſcientia acquiſita, ſiue experimentalis ſit habitus diſtinctus ab habitu ſcientiæ infuſæ, relinquatur ſcholis; non enim noſtri inſtituti eſt hoc diffuſius proſequi. De huius ſcientiæ, ſeu experientiæ profectu non uidetur mentio fieri in hac ſententia, tum quia dicitur profeciſſe apud homines: at profectus in experiētia potius fuit apud ipsūmet Chriſtum, tum quia ſapientia hæc coniungitur gratię, vnde non de experimentali, quæ eſt rerum ſenſibilium, ſed de diuina ſermo eſt; tum etiam, quia verbum Græcum σοφία, nunquam in Scriptura ſumitur pro hac ſcientia, quę dicitur proprie γνῶσις.

Chriſtus proficiebat ī ſciētia, quā experimentalē appellāt, ſed Euāgeliſta nō de hac loquitur.

Secundo, non eſt affirmandū. Chriſtum profeciſſe in ſapientia ita, ut aliquid de nouo cognoſceret, quod nō ante cognoſcebat; ut enim uere dicit Damaſc. lib. 3. de fide. cap. 22. ex vnione ad Verbum fuit illa anima omni gratia, & ſapientia repleta. quod etiam Ioannes cap. 1. nos docuit, ubi habitaſſe inter nos Verbum carnem factum teſtatur plenum gratiæ, & ueritatis. & noſter Euangeliſta paulo ante dixit: Creſcebat plenus ſapiētia. nec enim noſter Adam cęleſtis inferioris eſt conditionis Adamo terreno, cui omnis ſcientia fuit infuſa, & non progreſſu temporis accepta. Sicut igitur ab initio vnionis anima Chriſti habuit arbitrij uſum, ita & perfectionem, quantum ad ſcientiā, & gratiam, in quo conueniunt ſcholiaſtici Doctores cum multis Patribus ſupra citatis. Tertio, valde probabilis eſt expoſitio Patrum, affirmantium profectum hunc in ſapientia fuiſſe quantum ad oſtenſionem: ut enim Solem dicimus obſcuratum nubibus, & dum paulatim hæ diſſoluuntur, aſſerimus Solem clareſcere, & eluceſcere, quamuis in ſe ſemper luceat; ſic Chriſtus in ſe plenus ſapientia obſcuratus videbatur infantia carnis, dum radios ſuos non emittebat; paulatim autem procedente ætate pendebatur, ideoque proficere dicitur, non quod in ſe ſapientior fieret, ſicut nec Sol lucidior; ſed quod ſapientior videretur. Quamuis autem ita ſit, habet aliquid difficultatis hęc interpretatio, tū quia Euangeliſta æqualē uidetur feciſſe profectum ſapientiæ, ætatis, & gratiæ: qui autem ætatis eſt, non in oſtenſione tantum, ſed in re ipſa poſitus eſt: ergo & reliqui duo ſimilem debent habere rationem. Scio in Scriptura eadem uerba in eodem contextu habere diuerſam ſignificationem, ut Matth. 8. Sine mortuos, nempe anima, ſepelire mortuos ſuos, ſcilicet corpore. & Ioan. 17. Aſcendo ad Patrem meum, nempe naturalem, & ueſtrū, nimirum adoptionis; tamen in his eſt diſtinctio quędam. hi enim ſepeliunt, illi ſepeliuntur. hic meus, illic ueſter dicitur, unde ſignificatio uariari apte poteſt: at hoc in loco vnicum eſt uerbum tria hæc complectens. debet ergo unicam ſignificationem proportione quadam habere: tum quia iuxta hanc expoſitionem dicere etiam poſſumus, Verbum, ſeu Chriſtum ratione naturæ diuinæ profeciſſe, quod aſſerere iſti Doctores reformidantes, confugiunt ad naturam humanam. at quantum ad oſtenſionem, dici etiam

Probabile eſt ideo in ſapiētia profeciſſe, quia indies ſapientiorē ſe oſtendet.

Matt. 8.

poſſet

poſſet perfeciſſe, quia Verbi ſapientia paulatim ſe prodebat per humanitatem illam; tum etiam, quia impropria eſt ſignificatio verborum, proficere, id eſt, videbatur proficere, ſeu paulatim ſe oſtendebat. ad impropriam autem ſignificationem verborum non eſt reuertendum niſi impellente neceſſitate, aut urgente ratione: cum autem poſſimus interpretari verba accommodatiſſime, ſeruata proprietate, nō eſt cur improprietate vtamur. Idcirco aliter mihi accommodatius dicendum uidetur: ſapientiā enim non ipſum habitum ſapientiæ appellat, ſed opera ipſa, & uerba, quæ a ſapientia procedunt. in his autem uere Chriſtus ſecundum ætatis incrementū proficiebat, quia opera ſapientiora edebat, & uerba ſapientiora loquebatur: non enim omnia externa opera æqualē ſapientiam habent, contingit ſapienter & ſapientius operari, & loqui. Chriſtus autem licet plenitudinem intus ſapientiæ haberet; exterius tamen uerba, & opera ſapientiora proferebat pro ætatis incremento. Non eſt autem inuſitatum in Scriptura, verba, & opera externa, quæ à ſapientia procedunt, appellare ſapientiam, immo frequēter id fit. 2. Paralipom. 9. dicitur de Regina Saba: Poſtquam uidit ſapientiam Salomonis. & 3. Regum 4. Ad audiendam ſapientiam Salomonis. ſicut etiam Lucæ 11. Venit audire ſapientiam Salomonis. Prouerbiorum 2. Audiat ſapientiā auris tua. 1. Corinth. 2. Loquimur ſapientiam. Dicta ergo, & facta à ſapientia procedentia nomine appellantur ſapientiæ: in hac Chriſtus ratione humanæ naturæ progreſſum vere fecit. ſicut in ætate. Atque hæc explicatio mihi ſane accommodatior, & proprior videtur.

Quid in hac re Auctor ſentiat, exponitur.

Et ætate.

COMMENTARIA.

HIc eſt ſecundus profectus; ætate autem proficiebat, quia ſecundum carnē ab infantia ad pueritiam, & à pueritia adoleſcentiā, & ab hac ad iuuentutem, & uirilitatem annis decurrentibus progrediebatur, ſicut cæteris hominibus euenit. Coniunxit autem Euangeliſta ſapientiæ ætatem, ut ſignificaret Chriſtum per ætatis incrementum, ſapientiam, qua præditus erat, protuliſse, & in ea exterius profeciſse.

ANNOTATIO LXXXVII.

Quid ætatis nomine ſignificetur.

AEtate, Græce ἡλικία, quod ætatem & ſtaturam ſignificat. unde quidam uertunt ſtaturam, nempe proficiebat ſtatura, ſicque uidetur Athanaſius intellexiſſe ſerm. 4. contra Arianos: hunc enim locum exponens, ad dimenſionem quantitatis corporeæ refert, ex hoc probans, non poſſe competere diuinitati, quæ corporis expers eſt. Vulgatus uero interpres vertit ætatem, eāque ſignificationem ſecuti ſunt Titus Boſtrenus, & Damaſcenus lib. 3. de fide cap. 22. qui duo Doctores hæc uerba in eum ſenſum, quem in commentario ſecuti ſumus, interpretantur, nempe dictum eſſe, profeciſſe ſapientia, & ætate, quia pro ratione ætatis creſcentis in ſapientia proficiebat.

Et gratia.

COMMENTARIA.

HIc eſt tertius profectus, nimirum gratia, qua Deo gratus erat, illique acceptus, & ſanctus, non quod ſanctior, aut gratior pro greſſu temporis factus fuerit, qui ab exordio incarnationis plenus gratia erat, ſed quod per ætatis incrementa, perfectioribus gratiæ, & ſanctitatis operib⁹ incubuerit; quāuis enim quoduis opus, & uerbum Chriſti, ratione perſonæ operantis eſſet æqualis ſanctitatis, non tamē ratione ipſius operis, & uerbi, gratius enim opus fuit ratione operis ieiunium quadraginta dierum, quam unius tantum. Gratiam autem in Scriptura, ſicut & ſapientiam accipi pro dictis, & operibus, quæ ex gratia emanant, frequens eſt. Pſalm. 44. Diffuſa eſt gratia in labijs tuis. Ecclеſ. 10. Verba oris

oris ſapientis gratia. Act. 24. Volēs gratiam præſtare Iudæis. 1. Pet. 2. Hæc eſt gratia apud Deum.

ANNOTATIO LXVIII.

Aliter de gratia, quā de ſapiētia profectu loquūtur Doctores

CVM Chriſti gratia, quæ animæ infuſa erat, ex vnione Verbi procederet, totam eius plenitudinem accepit à principio, habitauitque in nobis Verbum ratione carnis plenum gratiæ, & veritatis, vt docte annotauit Damaſc. li. 3. de fide c. 22. nec Catholici Doctores in ea progreſſum illum, ſicut in ſapientia interpretantur, nimirū ut in ſe ſuſcipiat augmentum, licet qui profectum in oſtenſione ſapientiæ explicāt, idem dicant de gratia. Nos uero gratiam opera ipſa gratiæ explicamus, ut in Commentario dictum eſt, ſicut opera religionis dicūtur Religio. Iacob. 1. Hæc eſt religio, viſitare pupillos. In his ergo profectus fuit, non autem in gratia ſecundum habitum. Pro cuius explicatione notandum eſt multiplex diſcrimen, quod inter Chriſti gratiam infuſam, & eam, quæ nobis per ipſum datur, intereſt. Primo quidem gratia in nobis eſt ab extrinſeco; non enim nec ex perſonæ noſtræ, aut naturæ ratione conſequitur, ſed ex Chriſti merito gratis nobis à Deo impartitur, immo nec Angelis data eſt gratia, quaſi ex virtute naturæ, aut perſonę ipſorum conſequeretur, ſed ex puro Dei beneplacito: at in Chriſto gratia infuſa procedit, & emanat ex diuinitate vnita illi naturæ, ita vt natura humana, quia coniuncta eſt diuinitati, & vnita perſonæ, aſſequatur, & recipiat plenitudinem omnem gratiæ, quod ſupra Angelus ſignificauit; Ideo, inquit, quod naſcetur ex te ſanctum, vocabitur filius Dei. Vbi annotauimus, tum ex virtute conceptionis, quia homo ille de Spiritu ſancto conceptus eſt, tum ex vi vnionis, quia ille homo filius Dei eſt, gratiam perfectam habuiſſe; nos vero nec ex conceptione, nec ex pſona, aut natura noſtra eam habemus. Vt enim, inquit, Damaſcenus loco citato, ditata eſt illa natura humana propter vnionem verbi omni ſapientia, & gratia. Secundo, gratia nobis collata facit de peccatore iuſtum; ſumus. n. concepti prius in peccato, qđ gratia ſubſequens delet, & ſi non eſſemus in peccato concepti, qualis Adam fuit, & Angeli, gratia, ſi non de peccatoribus iuſtos, & ſanctos, ſaltem de nō ſanctis ſanctos, & de non acceptis, ac gratis gratos Deo faceret, ſicut corpus de non albo fit album per albedinem, quando nulla præceſſit nigredo, quia non haberet Angelus, aut homo acceptationem & ſanctitatem niſi ab infuſa gratia; at Chriſti gratia infuſa non ſic ſe habuit; erat enim ſi non tempore, ſaltē origine prius illa natura humana gratificata, & Deo acceptiſſima per diuinam perſonam Filij Dei illi vnitam; nam ille homo, quia Filius erat Dei, acceptiſſimus erat Deo, gratia autem infuſa conſecuta eſt, & emanauit, ſicut ſplēdor, & radius a luce Solis; vnde nec fecit de nō grato gratum, de non bono bonū, ſed bonum, & gratum ornauit, vti decebat Dei filiū. Hoc Matt. 3. ſignificatur; Hic, inquit, Filius meus eſt, in quo mihi bene complacui. vbi quia filius erat, complacuiſſe dicitur. Quod etiā Aug. lib. 3. contra Max. c. 23. docuit, dicens, p gratiam non effectum Chriſtum de nō bono bonum. Id ēt tradidit Baſil. hom. Pſ. 45. exponens illud (ſanctificauit tabernaculum ſuum Altiſſimus) vbi humanitatem Chriſti ipſa diuinitate unita ſanctificatam dicit. inde eſt, ut non ſit dicēdus filius adoptionis, ſicut nos, qui de non filijs filij per gratiam efficimur, ſed naturalis, ut docuere Hil. lib. 12. Trinit. & Cyril. li. 2. in Ioan. c. 12. Tertio, gratia in nobis per opera bona augetur, in dieſq; creſcit, magiſq; ac magis ſanctificamur; at in Chriſto nō ſic: cum. n. ex vnione procederet, vnio autem a principio perfecta fuit, idcirco gratiæ plenitudo data Chriſto ſemel fuit. Multæ aliæ interceſſere differentiæ. ad noſtrum inſtitutum hæc ſint ſatis.

Apud Deum, & homines.

COMMENTARIA.

HAEC verba ad præcedentia tria referuntur, nimirū (proficiebat ſapientia, ætate, & gratia apud Deum, & homines) apud Deū quidem, quia erat augmentum, &

profe-

profectus non ſolum in apparentia, reſpectu hominum, ſed re ipſa apud Deum; erant enim ſapientiora,& gratiora in ſe in dies,ſicut & ætas prouectior.

ANNOTATIO LXXXIX.

Senſus in cõmentarijs traditus magis explicatur.

TItus Boſtrenus, qui hũc profectũ Chriſti interpretatur ſm oſtenſionem, & demonſtrationem, verbum illud (apud Deum) ſic intelligit, nimirum (Deo diſponente;) ſic enim diſpoſuit Deus, vt Chriſtus ſecundum ætatis incrementa, maiora ſuæ ſapientiæ,& gratiæ argumẽta hominibus præberet, ſeque illis manifeſtaret. nos vero qui non ratione ſolius oſtenſionis, ſed re ipſa profectum hunc eſſe diximus, ſ. operibus ipſis,& verbis, quæ nomine ſapientiæ, & gratiæ appellantur, explicuimus illud (apud Deum) pro eo, quod dicitur, vere; ſæpe enim hominibus aliud videtur; quam eſt; at Deo ipſi nuda veritas adſtat: idcirco dicitur profeciſſe apud Deum, quia vera opera ſapientiæ,& gratię faciebat. Additũ etiam eſt (apud homines) quia ſępe contingit, quod verum eſt apud Deum, non vt ta le ab hominibus recipi; at Chriſtus proficiebat & apud Deũ,& apud homines; magnificabatur enim ab eis,& à Deo.

ANNOTATIO XC.

DVbitatio quædam occurrit, quare Euangeliſta repetit hanc ſententiam, nam paulo ante dixerat (creſcebat,& confortabatur, plenus ſapientia,& gratia Dei erat in illo) Reſpondeo illã priorem ſententiam dictã eſſe de Chriſto ab infantia ad duodecimum annum, quo tempore ſuæ ſapientiæ,& gratiæ nondum hominibus ſpecimen dederat. vnde plenitudo illa ſapientię,& gratiæ erat apud ſeipſum; ſemper.n. infans gratiæ, & ſapientiæ actibus eminuit: exterius tamen nondum apparere voluit, nec opera externa ſuæ ſapiẽtiæ, & gratiæ talia edidit, quę homines in admirationem, & conſiderationem eius conuerterent: at à duodecimo anno, quando iam vſus rationis perfectus ſolet hominibus ineſſe, tunc apud homines etiam proficere incepit ſapientiæ,& gratiæ operibus. Qui ergo apud Deum ſemper profecit, quod dictum eſt in priori ſententia, à duodecimo vero anno vſque ad trigeſimum, cuius opera ſtatim deſcribere incipit Euangeliſta, etiam apud homines profecit. Et hoc eſt, quod in hac poſteriori ſententia dictum eſt: nam profectus iſte complectitur totũ illud tempus Chriſti, quod fuit vſque ad baptiſmum, & prędicationem eius, cuius ſequenti capite meminit Lucas, nec aliud habemus ab Euangeliſtis ex ijs, quæ Chriſtus fecit, & dixit hoc toto medio temporẽ, quæ abſque dubio egregia, & miranda fuere; ſanctiſſimam enim ſuper omnes ſanctos vitam agebat,& magnam apud homines ſui opinionem conciliabat, donec ſe eſſe Chriſtum manifeſtare à baptiſmo incepit.

Quorſũ Euangeliſta repetat ſermonẽ de Chriſti profectu, cũ paulo ante dixerit, creſcebat & cõfortabatur.

Finis Capitis Secundi

FRANCISCI CARDINALIS TOLETI IN SACROSANCTVM LVCÆ EVANGELIVM COMMENTARII.

CAPVT TERTIVM.

ANNO *autem quintodecimo imperij Tiberij Cæſaris, procurante Pontio Pilato Iudæam, tetrarcha autem Galilææ Herode, Philippo autem fratre eius tetrarcha Iturææ, & Trachonitidis regionis, & Lyſania Abilinæ tetrarcha, ſub principibus ſacerdotum Anna, & Caipha: factum eſt verbum Domini ſuper Ioannem, Zachariæ filium, in deſerto. Et venit in omnem regionem Iordanis, prædicans baptiſmum pœnitentiæ in remiſſionem peccatorum, ſicut ſcriptum eſt in libro ſermonum Iſaiæ prophetæ: Vox clamantis in deſerto: Parate viam Domini: rectas facite ſemitas eius: omnis vallis implebitur: & omnis mons, & collis humiliabitur: & erunt praua in directa, & aſpera in vias planas: & videbit omnis caro ſalutare Dei. Dicebat ergo ad turbas, quæ exibant vt baptizarentur ab ipſo: Genimina viperarum quis oſtendit vobis fugere à ventura ira? Facite ergo fructus dignos pœnitentiæ, nec cœperitis dicere: Patrē habemus Abraham. Dico enim vobis, quia potens eſt Deus de lapidibus iſtis ſuſcitare filios Abrahæ. Iam enim ſecuris ad radicem arborum poſita eſt. Omnis ergo arbor non faciens fructum bonum excidetur, & in ignem mittetur. Et interrogabant eum turbæ, dicentes: Quid ergo faciemus? Reſpondens autem dicebat illis: Qui habet duas tunicas, det non habenti, & qui habet eſcas, ſimiliter faciat. Venerunt autem & publicani vt baptizarentur, & dixerunt ad illum: Magiſter, quid faciemus? At ille dixit ad eos: Nihil amplius, quàm quod conſtitutum eſt vobis, faciatis. Interrogabant autem eum & milites, dicentes: Quid faciemus & nos? Et ait illis: Neminem concutiatis, neque calum-*

niam faciatis, & contenti eſtote ſtipendijs veſtris. Exiſtimante autem populo, & cogitantibus omnibus in cordibus ſuis de Ioanne, ne forte ipſe eſſet Chriſtus: reſpondit Ioannes, dicens omnibus: Ego quidem aqua baptizo vos: veniet autem fortior me, cuius non ſum dignus ſoluere corrigiam calceamentorũ eius: ipſe vos baptizabit in Spiritu ſancto, & igni: cuius ventilabrum in manu eius, & purgauit aream ſuam, & congregabit triticum in horreum ſuum, paleas autem comburet igni inextinguibili. Multa quidem, & alia exhortans euangelizabat populo. Herodes autem tetrarcha cum corriperetur ab illo de Herodiade vxore fratris ſui, & de omnibus malis, quæ fecit Herodes, adiecit & hoc ſuper omnia, & incluſit Ioannem in carcere. Factum eſt autem cum baptizaretur omnis populus, & Ieſu baptizato, & orante, apertum eſt cęlum, & deſcendit Spiritus ſanctus corporali ſpecie ſicut columba in ipſum: & vox de cælo facta eſt: Tu es Filius meus dilectus, in te complacui mihi. Et ipſe Ieſus erat incipiens quaſi annorum triginta, vt putabatur, filius Ioſeph, qui fuit Heli, qui fuit Mathat, qui fuit Leui, qui fuit Melchi, qui fuit Ianne, qui fuit Ioſeph, qui fuit Mathathiæ, qui fuit Amos, qui fuit Nahum, qui fuit Heſli, qui fuit Nagge, qui fuit Mahath, qui fuit Mathathiæ, qui fuit Semei, qui fuit Ioſeph, qui fuit Iuda, qui fuit Ioanna, qui fuit Reſa, qui fuit Zorobabel, qui fuit Salathiel, qui fuit Neri, qui fuit Melchi, qui fuit Addi, qui fuit Coſan, qui fuit Elmadan, qui fuit Her, qui fuit Ieſu, qui fuit Eliezer, qui fuit Iorim, qui fuit Mathat, qui fuit Leui, qui fuit Simeon, qui fuit Iuda, qui fuit Ioſeph, qui fuit Iona, qui fuit Eliakim, qui fuit Melea, qui fuit Menna, qui fuit Mathata, qui fuit Nathan, qui fuit Dauid, qui fuit Ieſſe, qui fuit Obed, qui fuit Booz, qui fuit Salmon, qui fuit Naaſſon, qui fuit Aminadab, qui fuit Aram, qui fuit Eſron, qui fuit Phares, qui fuit Iudæ, qui fuit Iacob, qui fuit Iſaac, qui fuit Abrahæ, qui fuit Thare, qui fuit Nachor, qui fuit Sarug, qui fuit Ragau, qui fuit Phaleg, qui fuit Heber, qui fuit Sale, qui fuit Cainan, qui fuit Arphaxad, qui fuit Sem, qui fuit Noe, qui fuit Lamech, qui fuit Mathuſale, qui fuit Henoch, qui fuit Iared, qui fuit Malaleel, qui fuit Cainam, qui fuit Henos, qui fuit Seth, qui fuit Adam. qui fuit Dei.

CAPVT TERTIVM.

Anno autem quintodecimo imperij Tiberij Cæſaris.

COMMENTARIA.

SVPERIORIBVS capitibus Saluatoris ortũ, & infantiam Euangeliſta deſcripſit, eaque narrauit, quibus eum etiam ſi infantulum, Chriſtum tamen eſſe, verumque Deum, & hominem comprobauit. Nunc in hoc tertio prætermiſſis, quæ à pueritia vſque ad triceſimum ætatis ſuæ annum geſſit, exponit, quomodo Ioannis præcurſoris per prophetas prænunciati teſtimonio, & prædicatione fuerit manifeſtatus. Vt autem amplius oſtendat aduenisse tempus Meſſiæ, Imperatorem notat, quo regnante, prædicatio incepit, & annum numerat decimum quintum Tiberij Cæſaris, qui proximè Auguſto ſucceſſit. Moris enim erat Prophetarum & nomina, & annos Regum, ſub quibus prophetabant, deſcribere; cum autem iam Regnum Iudææ à naturalibus abſciſſum ad exteros, nempe Romanos deciſſet

cidiſſet, eorum nomen, & tempus obſeruauit. Erat igitur annus decimus quintus imperij Tiberij, quando quæ narrare incipit, geſta ſunt.

ANNOTATIO I.

Quare Euangeliſta in prædicatione Ioannis, meminit Imperatoris Romani.

DVBITARE poſſet quiſpiam; cum in ortu Ioannis, Euangeliſta temporis narrationem ab Herode ſumpſerit, dictum eſt enim capite 1. Fuit in diebus regis Iudææ ſacerdos quidam; cur in prędicatione non eandem ſeruauit rationem. Cui facile reſpondetur, rerum ſtatum fuiſſe commutatum. in ortu enim Ioannis, & Saluatoris Iudæę proprium habebat Regem; licet enim Herodes ille alienigena eſſet, tamen Rex erat Iudęæ, & ipſa Regni nomen conſeruabat, at prædicationis tempore ablatum erat Regi nomen à Iudæa, & in prouinciam tranſlata, ac Syriæ annumerata, idcirco tempus non à proprijs Regibus, ſed ab eo, qui toti prouinciæ imperabat, deſcribitur. Ex hac autem temporis notatione, annus, quo Chriſtus, & Ioannes prædicare cœperunt, manifeſtatur; natus enim eſt Chriſtus anno quadrageſimo ſecundo imperij Auguſti. Hic, vt Ioſephus teſtatur, quinquaginta ſeptem imperauit, cui ſucceſſit Tiberius, eiuſque decimo quinto anno prædicatio incepit. tam ergo Ioannes, quam Chriſtus trigeſimum ætatis ſuæ annum agebant, quando prædicare cœperunt. Ioannes enim ſex menſibus Chriſto tempore maior erat. Eſt autem hoc loco maxime obſeruandum, Euangeliſtam diuino conſilio diligentiſſime, & imperium, & imperij annum notaſſe, vt ſic comprobaret Meſſię tempus, & regnum adueniſſe, fidemq; ſuæ hiſtoriæ de Chriſto faceret. Quæ res, vt manifeſta fiat, attēde inter multas alias de futuro tūc Chriſto prophetias tres fuiſſe, quæ tempus aduentus ipſius maxime indicabant. Prima erat Geneſ. 49. Non auferetur, inquit, ſceptrum de Iuda, nec dux de femore eius, donec veniat, qui mittendus eſt. Hoc autem tempus aduenisse, ea quæ nunc Euangeliſta narrat, manifeſto probant; adeo enim erat iam ablatum regnum à Iudæis, vt non ſolum Regem de Iuda non haberent, ſed nec Iudæa ipſa Regni dignitatem obtineret, redacta in prouinciam ſub imperio Tiberij Cæſaris. Hanc prophetiam notat Titus Boſtrenus ab Euangeliſta indicatam. Erat altera prophetia Danielis 2. vbi Nabuchodonoſor ſub figura quadam ſtatuę, ex varijs metallis confectæ quattuor Monarchiæ futuræ reuelatæ ſunt, Chaldæorum, Perſarum, Græcorum, Romanorum; vltimæ autem huius tempore aduentus Chriſti tempus prædicitur per Danielem, exponentem, & declarantem figuram: In diebus, inquit, Regnorum illorum ſuſcitabit Deus cœli regnum, quod in æternum non diſſipabitur, & quod alteri populo non tradetur, & conſumet, & comminuet omnia regna illa, & ipſum ſtabit in æternum. Hoc regnum eſt Chriſti, quod Ioannes indicat, dicens; Appropinquauit regnum cœlorum. & Dominus ipſe Matthæ. 12. Peruenit in vos Regnum Dei. Recte ergo Lucas meminit imperij Romanorum, vt tempus illud eſſe iam ſignificaret, quando Regnum illud ſuſcitādum erat, quod fuerat ante promiſſum. Tertia erat prophetia eiuſdem Danielis 9. cui tempus reuelatum eſt, quod ſupererat vſque ad aduentum Chriſti, nempe ſeptuaginta hebdomadarum, quas Iudæi omnes hebdomadas annorum intelligendas eſſe ſciebant, quæ conficiunt annos quadringentos nonaginta. cum autem ab anno duodecimo Cyri numerus incipiat, vt ex ipſo Daniele conſtat, fit vt anno Tiberij decimo quinto iam hebdomadæ compleantur, non quidem omnino, ſed ſic, vt neceſſarium ſit Chriſtum aduenaiſſe, & adfuiſſe in mundo. Si igitur prophetias conſideremus, inueniemus tempus hoc Tiberij illud eſſe, quando Chriſtus ſalutem mundo imperturi venturus erat. ideirco Euangeliſta illud notauit diligenter. Multa dicenda erant, ſi prophetias haſce diſcutiendas, & explicandas ſuſciperemus, ſed non eſt id inſtitutum noſtrū, ſatis ſit, quæ ad Euangeliſtę ſenſum intelligendum ſufficere videntur, attigiſſe.

Lucas his verbis indicat tres prophetias de Chriſti aduentu iam fuiſſe impletas.

Procurante Pontio Pilato Iudęam.

COMMENTARIA.

ROmani Imperatoris nomine Pōtius Pilatus gentilis tūc in ea parte terræ promiſſionis præſidebat, quæ Iu-

Iudæa dicebatur, quam duæ Tribus Iuda, & Beniamin incolebant, & in qua erat ciuitas Hieruſalē totius Terræ promiſſionis prima. In ea etiā parte regnauerat Archelaus filius Herodis primi, eo tamen à Regno exploſo, Cæſar per ſuos Præſides imperabat, quorum vnus illo tempore Pilatus erat. Dicitur ergo (procurante Iudę̄ā) id eſt, præſidem agente in Iudæa.

ANNOTATIO II.

Poſt Herodē Regē eius regnum in prouinciās fuit à Romanis diuiſum.

MOrtuo Herode magno, qui pueros occidit, & fere totius terrę promiſſionis regnum à Romanis obtinuerat, tres filios ſuperſtites relinquente, Auguſtus Cæſar nō vni totum regnum, ſed in ſingulos diuiſit ſic, vt mediam partem totius regni daret Archelao natu maiori, in qua medietate Iudæa continebatur; reliquā vero medietatem in duos alios fratres natu minores diuiſit; vnam.n. partem dedit Herodi, nomen patris habēti, alteram uero Philippo. Huius auctor eſt Ioſephus lib. 17. Antiquit. cap. 17. Archelaus aūt quibuſdā de cauſis poſt aliquot Regni eius annos priuatus eſt per eundem Auguſtum, & in exilium miſſus, nec loco eius alter eſt ſubſtitutus, ſed in prouinciam ſub Romano Imperio redactum eſt totum illud, qđ ille regebat, & Præſides mittebantur ad certum tempus. Fuit aūt vnus Pilatus, non quidem primus poſt expulſionē Archelai, ſed quintus, q̄uis ſi Quirinum Præſidum numero primum comprehendamus cum Ioſepho lib. 18. Antiq. ca 3. erit Pilatus ſextus; ſed re vera ille non hoc numero cōprehenditur, qui fuit totius Syriæ præſes, ſed eos ſolos numeramus, qui in Iudæa præſederunt, quorum Coponius primus, ſecundum locum obtinuit Marcus Ambiuius, tertiū Ancus Ruffus, quartum Valerius Gratus, quintū Pontius Pilatus, cuius pcurationis anno quarto, vt refert Euſeb. lib. 1. hiſt. c. 10. Ioannes incepit prędicare.

Tetrarcha autem Galilææ Herode.

COMMENTARIA.

HErodes hic dictus Antipa, frater erat Archelai, cuī Auguſtus alteram partem medietatis Regni illius primi Herodis donauerat, nō Regis, ſed Tetrarchæ titulo. Erat autem hęc pars prouinciæ Galilææ, in qua conceptus eſt Chriſtus, Nazareth enim ciuitas erat Galilææ.

ANNOTATIO III.

Quid Tetrarcha, et Tetrarchia ſignificent.

TEtrarcha, & Tetrarchia vocabula ſunt à Romanis ſcriptoribus vſurpata, petita tñ à Græcis. Erant autem Tetrarchæ Principes, quartam, aut aliquam Regni portionem obtinentes, vt ijdem ſint, qui Toparchę, locorum videlicet præſidentes. Romani.n. regna ſuperata ſindebant, quo minus rebellandi vires haberent, ipſaque certis limitibus diſcernebant, ſingulaſque partes præfectis quibuſdam dabant, hos Tetrarchas, aut Toparchas, regiones vero Tetrarchias, aut Toparchias appellabant, vt videre eſt apud Plinium lib. 5. ca. 18. licet.n. Tetrarchia quartam partem regni ſignificet, forſan quia à principio in tot partes regio diuidebatur; tñ poſtea vocabuli ſignificatio extenſa eſt, & ampliata ad quamcunq; partem, ſeu portionē. Erat igit̄ Herodes hic Tetrarcha Galilæę; ablatus.n. ei erat honor, ſeu dignitas regia.

Philippo autem fratre eius Tetrarcha Ituræ.e, & Trachonitidis regionis.

COMMENTARIA.

ERat hic Philippus tertius frater, qui in Tetrarchiam à Romanis alteram medietatis partem, regionē nempe Trachonitidem, & Ituræā obtinebat. Hieronymus lib. de locis Hebraicis eandem putat regionem Trachonitidem, & Ituræā; diuerſis enim nominibus appellata eſt.

Et Lyſania Abilinæ Tetrarcha.

COMMENTARIA.

QVædam erat portio Terræ promiſſionis, quæ ſub Herodis primi regno nō erat, in qua ēt Romani imperabant, & hanc Lyſanias quidam nomine in Tetrarchiam obtinebat. Appellabatur hæc regio Abilina ab Abila ciuitate eius præ-

Digitized by Google

cipua, ſic nominata, quæ quidē regio ſita eſt inter Libanum montē, & Antilibanum. Tota igitur terra Iudæorū à Regno ceciderat, & à Romanis occupabatur, eo tempore q̄n geſta ſunt, quæ nunc narrat noſter Lucas.

ANNOTATIO IIII.

Nō conſtat quis fuerit iſte Lyſanias.

AVguſtinus lib. Quæſt. noui, & veteris teſtamenti, cap. 11. ſiue quiſquis auctor illius eſt, ſimul & Beda, quos quidam alij ſequuntur, putant Lyſaniam fuiſſe ēt fratrem Archelai, Herodis, & Philippi, primumq; Herodem hos quatuor habuiſſe filios ſuperſtites, inter quos diuiſum eſt regnum illius. At re vera hoc improbabile eſt; Ioſephus.n. diligētiſſimus ſcriptor huius hiſtoriæ lib. 2. de bello Iudaico. ca. 21. & alibi tres numerat filios ſuperſtites, q̄bus diuiſum eſt regnum, tribus portionibus ſolis factis; & vna, quæ totius medietas erat, Archelao tributa. Quidam recentiores exiſtimant hunc Lyſaniam illum eſſe, cuius meminit Ioſephus lib. 14 Antiquit. cap. 21. vbi affirmat eum fuiſſe Ptolemæi Minei filium. At re vera hoc eſt non minus improbabile; conſtat.n. ex eodem Ioſepho lib. 15. Antiquit. cap. 4. eum Lyſaniā occiſum fuiſſe à Cleopatra, quod quidem fuit nonnullis annis ante Chriſtū natum. Certum igitur eſt hunc Lyſaniam non eſſe illum, cuius eo loco meminit Ioſephus, forſan eius filius fuit. parum id refert, ſufficit ad intelligentiam Euangeliſtæ, quendam appellatum Lyſaniam tunc temporis præſidem fuiſſe, & Tetrarcham regionis Abilinæ. Greg. hom. 20. Euangeliorum, cur Euangeliſta vnius imperantis inter gentes, & multorum præſidentium apud Iudæos meminerit, cauſam reddit: Quia gentilitas, inquit, colligenda erat, & Iudæa pro culpa perfidiæ diſpergenda. ipſa quoque deſcriptio terreni principatus oſtendit, quoniam in Romana Republica vnus præfuiſſe deſcribitur, & in Iudeæ Regno per quartam partem multi principabantur; voce enim noſtri Redemptoris dicitur; Omne regnum in ſe diuiſum deſolabitur. liquet ergo quod ad finem regni peruenerat, quæ tot regibus diuiſa ſubiacebat. Hæc ille.

Quare Lucas meminerit vnius Gētium Imperatoris, & quatuor Pricipū Iudęorū

Sub Principibus Sacerdotum, Anna, & Caipha.

COMMENTARIA.

NON ſolum Principum temporalium, ſed etiam Sacerdotū regimen notatur. Sub his, inquit Sacerdotibus ſummis facta eſt prædicatio Ioannis, Anna, & Caipha, non quod hi ſimul præeſſent, nūquam.n. fuit rerum Iudaicarū ſtatus ita perturbatus, vt duos ſimul habuerit ſummos Sacerdotes, ſed quod ſub Anna primum, poſtea ſub Caipha, illo à Pontificatu remoto, prædicauerit, ſicut Prophetæ ſolebāt ſuæ prophetiæ tempora deſcribentes multos referre Reges, non quod illi ſimul regnarent, ſed quod illi tempore toto, quo illi regnarunt, inuicem ſibi ſuccedentes, prophetarūt. Præponitur autem Anna Caiphæ, quia quando Ioannes incepit prædicare, Anna pōtificatum gerebat, Caipha vero Pontifice ſuccedente prædicatio completa eſt, ſub quo etiam Chriſtus crucifixus fuit.

ANNOTATIO V.

AVguſtinus tract. 49. in Ioan. exiſtimat Annam, & Caipham ſimul ſummos Pontifices fuiſſe, & per vices ſingulos miniſtraſſe. Euthymius aūt exiſtimat ab Euāgeliſta Caipham nunc poſitum eſſe non tanq̄ ſummum Pontificem (ſolus.n Anna Pontifex erat) ſed tanq̄ Pontificis adiutorem. Euſebius verò lib. 1. hiſt. c. 10. refert, non quidem ſimul vtrumq; Principatum geſſiſſe, ſed Ioānem ſub vtriuſq; principatu prædicaſſe, ita vt ſub Annę pontificatu inchoaret, & vſque ad Caiphæ pontificatum prędicatio perſeueraret. Et quantum ad hoc, ea eſt legitima hiſtoria, & ver⁹ ſenſus Euāgeliſtæ. Dixi, quantū ad hoc, quia quæ dicit de numero annorum prædicationis Chriſti, ſumpto ex ijs, quæ narrat Ioſeph. lib. 18. Antiq. c. 4. nimirū, Gratum præſidem remouiſſe Ananum a pontificatu, & inuicem tres alios ſubſtituiſſe vſque ad Caipham, non eſt ad rem, nam hęc geſta ſunt à Grato, qui pręceſſit Pilatum, huius aūt t.pe prædicatio Ioannis, & Chriſti incepere. Quod aūt dicit Auguſtinus non

Anna et Caipha nū eodē tempore fuerint sūmi Pōtifices.

videtur

videt probabili niti fundamento, vt oſtendimus in comment. ſuper Ioan. cap. 18. in principio. Quod vero aſſerit Euthymius, verbis Euangeliſtæ non accommodatur; non.n Euangeliſta adiutorem, ſed Pontificem, ſeu Principem Sacerdotum appellat Caipham. Sententia igitur Euſebij vera eſt, eo magis quod tunc tẽporis non erant perpetui Sacerdotes, ſed ad tempus ꝑ Romanorum arbitrio, vt diximus in Cõmentariis loco allegato, idque Beda in præſenti tradit, dicens annuos fuiſſe Scerdotes, immo aliqñ breuiori tp̃e durabant pontificatus; erat ergo illo anno Anna Põtifex, qñ prædicare incepit Ioannes. Non.n. ſine diuino conſilio Lucas pontificatus meminit ſub diuerſis perſonis Anna, & Caipha, vt ẽt ex hoc tempus Chriſti adueniſſe ſignificaret; erat.n Sacerdotium illud ceſſaturum, & in æternum Chriſti Sacerdotiũ commutandum, ſicuti prædictum erat 1. Reg. 2 Suſcitabo mihi, inquit, Sacerdotẽ fidelem. & pſal. 109. Tu es ſacerdos in ęternum ſm ordinem Melchiſedech. Ad finẽ ergo Sacerdotium illud perueniſſe indicabat, qñ iã non Sacerdotes ſm legem creabantur. nam ſecundũ legem Sacerdotium toto vitæ tempore Pontificis perdurabat, & ſecundum generationis ſeriem à patribus in filios deriuabatur, quod iã per Romanos illo tunc temporis erat ablatum. Inquirit Origenes hom. 21. cur vtriuſque Principatus, nempe gentiũ, & Iudæorum Euangeliſta meminerit. & reſpondet eo factum, vt ſignificaret Chriſtum in ſalutem vtriuſque populi veniſſe. Gregor. hom. 20. Euang. alteram adfert cauſam, nimirum, vt inſinuaret Chriſtum regem ſimul eſſe, & Sacerdotẽ. Hæc vera ſunt. Superius aũt adiunximus eam aliam, ſ. vt tempus Chriſti aduentus ſignificaretur, vti ex prophetiis explicuimus, tã quoad regnum, q̃ quo ad Sacerdotium. Adde ẽt veritatem hiſtoriæ his circunſtantiis iam publicis, & diligenter notatis, plurimum commendari.

Quare Euangeliſta vtriuſque meminerit Principatus Gentiũ et Iudæorum.

Factum eſt verbum Domini ſuper Ioannem Zachariæ filium.

COMMENTARIA.

HOc igitur quintodecimo anno Imperij, & his Præſidibus, & ſub dictis ſacerdotibus, iuſſus eſt à Domino Ioannes, qui tunc habitabat in deſerto, prædicare, & baptizare populum, & Chriſtum annunciare, & manifeſtare. Hoc ſignificant verba propoſita. Phraſis Hebrea eſt, ſæpe à Prophetis vſurpata; Factum eſt verbum ſuper, ſeu ad hunc, vel illum, id eſt, manifeſtauit, aut mandatum dedit Deus aliquid dicendi, vel faciendi. Mos etiã eſt Prophetarum, nomina parentum indicare. Iſai. 1. Viſio Iſaię filij Amos. Ierem. 1. Verba Ieremiæ filij Helciæ. Oſe. 1. Verbum Domini, quod factũ eſt ad Oſee filiũ Beeri: Et ſic in alijs. Ita nũc (ſuper Ioannẽ filiũ Zachariæ) Euangeliſta ergo, vt Ioãnem Baptiſtã prophetam eſſe indicaret, eis locutionibus vſus eſt, quibus & prophetæ.

ANNOTATIO VI.

HAEc clare oſtendunt Ioannẽ ad Baptiſmi, & verbi miniſterium. Chriſtiq; manifeſtationẽ non ſe ingeſſiſſe, ſed à Deo vocatum, & miſſum fuiſſe. quod ẽt ex his verbis notat Chryſoſt. homil. 10. in Matth. vbi (verbum) hoc in loco præceptũ Dei ſignificare dicit. eadem vocatio confirmatur Ioann. 1. Fuit homo miſſus à Deo. Quo fit, vt eius munus, & teſtimonium digna ſint fide, & commendatione. Hæretici contra faciũt, ipſi ſe ingerunt contra Deũ. Hinc etiam conſtat cur tam admirabilia in ipſo ẽt conceptionis, & natiuitatis eius initio facta ſint; oportebat enim præcurſorem Chriſti idoneum apud omnes haberi, cuius dictis crederent. atque hæc etiam forſan eſt cauſa, cur Euãgeliſta patris eius meminerit, vt ſcilicet admirabilia illa, quæ in illo initio geſta, & narrata ſunt, in memoriam legentium reuocarentur, quę Ioannem plurimum commendãt, & omni dignum fide efficiunt.

plurima ſũt, quę Baptiſtę perſonã cõmẽdãt

In deſerto.

COMMENTARIA.

NOn ſolum tempus, quãdo Verbum Domini factum eſt, & perſona, cui factum eſt, ſed ẽt locus ipſe deſcribitur: habitabat, inquit Ioannes

in deſerto, quãdo verbum Domini ſuper eum factum eſt. Matth. ca. 3. explicat: Venit, inquit, prędicans in deſerto Iudęæ. & Marcus cap. 1. Fuit Ioannes in deſerto baptizans, & prædicans baptiſmum pęnitentiæ. Non ſolum igitur factum verbum Domini in deſerto dicitur, quia in eo loco mandatum accepit, ſed etiam quia eo in loco incepit mandatum Domini exequi baptizando, & prædicando.

ANNOTATIO VII.

Quod fuerit deſertum, in quo verbum factum ſuit ad Ioannē.

ORigenes hom. 21. cur verbum Domini factum fuerit ſuper Ioannem in deſerto, cauſam myſticam adfert. quia nimirum futurum erat, vt plures eſſent filij deſertæ, ſcilicet gentilitatis, quam habentis filios, nempe Iudaici populi, vt habet Iſaiæ 54. Euthymius Matth. 3, duo deſerta diſtinguit, vnum interius, alterum quod circa Iordanem. verbum autem hoc Lucæ de interiori explicat, in quo habitabat Ioãnes, & in quo verbum Domini illi factum eſt. quod vero erat circa Iordanē, dicit appellatum eſſe à Matthęo deſertum Iudęæ, & à Luca regionem Iordanis. Diſtinctio hæc non videtur accõmodata; vnum n. eſt deſertum Iudęæ, in quo & Ioannes habitabat, & in quo prædicare, & baptizare incepit, quamuis in partibus interioribus prius vitam duxerit; in partes vero hominum habitationi viciniores poſt verbum Domini deſcenderit, ibique exordium prędicandi, & baptizandi fecerit. nec idem ſunt deſertum Iudæę, & regio Iordanis: nam deſertum erat in prouincia dicta Iudęa, regio vero Iordanis fere tota in Galilæa, quod Matth. 3. apertum eſt; inquit enim: Exibat ad eum Hieroſolyma, & omnis Iudęa, & omnis regio circa Iordanem, & baptizabantur ab eo in Iordane. Non ergo Iudæa & regio Iordanis idem ſunt. Quod igitur Lucas nunc appellat deſertum, Matthæus dicit deſertum Iudæę, quamuis non ſint eædem partes; in remotiori enim factum eſt verbum Domini, ab eaq; in viciniorem venit primo prædicãs, & baptizans, vt dicit Matthæus. Ioannem autem à teneris annis ſolitariam vitam in deſerto Iudæę duxiſſe, vſque ad trigeſimũ, quando verbum Domini accepit, & prædicandi exordium fecit, communi conſenſu ſacri Doctores tradunt. cauſam autem, cur ſe in deſertum ab eo tempore contulerit, Eccleſia docet, dum in ipſius feſtiuitate ſic canit; Antra deſerti teneris ſub annis ciuium turmas fugiens petiſti, Ne leui ſaltem maculare vitam Famine poſſis. Hieronymus autem Epiſtola ad Ruſticum, de viuendi forma adiunxit aliam, nempe, vt puram caſtitatem obſeruaret: Ioannes, inquit, Baptiſta ſanctam habuit matrem, Põtificiſque filius erat, & tamen nec matris affectu, nec patris opibus vincebatur, vt in domo parentum cum periculo viueret caſtitatis, viuebat in eremo, & oculis deſiderãtibus Chriſtum nihil aliud dignabatur aſpicere. Hęc ille. Tertia cauſa addi poteſt; teſtimonium enim erat perhibiturus de Chriſto, cumque nullum miraculum facturus eſſet, oportebat ad hoc, vt hominũ fidem conciliaret, admirandam, & pluſquam humanam vitam ducere. quod Matthę. 11. Dominus docuit: Venit, inquit, Ioãnes, neque manducans, neque bibens, inſinuans his verbis vitam Ioannis Angelicam, quæ teſtimonium eius omni acceptione dignum effecerat: decuit ergo in deſerto diu latere, vt poſtea egrediens omnibus ſui admirationem ingereret. Hoc notat Chryſoſ. hom. 10. in Matth. magnũ, & admirandum dicens fuiſſe hominem videre de repente egrediētem de deſerto, vbi tot annis latuerat, inſolito baptiſmo vtentem, & noua prædicantem. Eſt & alia cauſa, vt omnem ſuſpicionem contra ſui teſtimonij veritatem remoueret; cum. n. eſſet ſecundum carnem Chriſto coniunctus, ſi conuerſatus eſſet cum eo, & cohabitaſſet cum hominibus, ſuſpicandi occaſionē accepiſſent, affectu carnis illum duci. quæ ſuſpicio ablata fuit, quando in deſerto habitans nec vidēdi occaſionem habuerat. Eſt etiam alia cauſa, vt ſic ſe diſponeret ad eximium munus, quantum nulli vnquam Prophetæ conceſſum fuerat, Chriſtum baptizandi, & digito demonſtrandi illũ populis. Hæ, & aliæ cauſæ ſpirituales ſunt, & à Spiritu ſancto, cuius nutu Ioannes docebatur, pręcipue intentæ. ſunt tñ, qui quandam occaſionem, ſeu cauſam exteriorē, cur Ioannes in deſertum à teneris annis ſe cõtulerit, proferunt, nimirũ Herodianę perſecutionis contra infantes factę fugam. Hãc Nicephorus adfert, licet nõ oĩno affirmet,

Nõnullę traduntur rationes, propter quas Ioannes adhuc puerulus in deſertũ ſeceſſerit.

lib.

lib.1.hiſt.cap.14. vbi ſic habet: Filius Zachariæ Ioannes, in cuius natiuitate vox ſoluta eſt, cum prius ab illo Ioannis nomen in tabula fuiſſet exaratũ, alterum cum dimidio annum agebat, & vna cum matre Eliſabetha in ſpelunca quadã in regione montana ſaluus conſeruabatur, fortaſſis Herodis ſanguinariam effugiẽs manum, atque in ſolis locis libẽter verſari ſolitus; Angeloque duce vſus, in remotiores ſiluarũ receſſus ſeceſſit. Hęc ille. Conſonat huic antiquior auctoritas Petri martyris Archiepiſcopi Alexandrini in ſuis Canonibus, qui approbati ſunt in ſexta ſynodo, & habentur in Bibliotheca Sanctorum Patrum Tom.7. cum commẽtariis Balſamonis Canone 9. vbi tempore inperfectionis infantium ab Herode factæ aſſerit Eliſabetham cum Ioanne fugiſſe, & Zachariam patrem occiſum eſſe inter Templũ, & Altare, quia Ioannem filium quæſitum ad interfectionem non inuenerat. Nec mirum eſt, ſi Herodes Ioannem interficere tentauit; nã occidit omnes eos pueros, qui & in Bethlehẽ, & in finibus eius erant, immo proprium filium, qui natus ei erat in Hieruſalem. Ioannes autem natus erat in Montana Iudææ non longe à Bethlehem, cuius natiuitas miranda diuulgata fuerat per multa loca. Verba Petri Archiepiſcopi hæc ſunt: Cum vidiſſet cruoris ſitiens ſanguinolentus Herodes ſe à Magis fuiſſe illuſum, valde eſt commotus, & mittens occidit omnes infantes, qui erant in Bethlehem, & in omnibus eius finibus à bimatu, & infra eo tempore, quod à Magis diligenter didicerat, cum quibus, & alium prius natum infantem cum interfecturus quæſiuiſſet, & non inueniſſet, patrẽ eius Zachariã interfecit inter Templum, & Altare, cum effugiſſet filius cum matre Eliſabetha Hæc ille. Hæc cauſa, licet non ſit argumentis efficacibus confirmata, tamen nec ſimilibus argumentis poteſt de falſitate conuinci, id circo ſi non probanda, ſaltem, nec improbanda videtur.

Rẽ hæc ſi nõ probãda, ſaltẽ improbãda eſt.

Et uenit in omnẽ regionẽ Iordanis.

COMMENTARIA.

ACcepto Domini mandato venit è deſerto in omnem regionem, quæ circa Iordanem fluuiũ ſita erat, vt illud exequeretur, ad quod implendum mittebatur; qđ verbis ſequentib. explicat Euangeliſta. prompta Ioãnis obedientia fuit, qualis Deo debet præcipienti; cum primum.n. Dei vocẽ audiuit, ſine mora penetralia deſerti, in quo latebat, relinquens, venit in partes deſerti patentiores, & inde totam regionem Iordani circumiacentem.

ANNOTATIO VIII.

IOrdanis fluuius eſt, habens aquas ſuauiſſimas, oritur, teſte Hieronymo in quęſtionibus Hebr. in Geneſ. & Matth. 16. in principio, ad radices montis Libani è duobus fontibus, vni nomẽ eſt Ior, alteri Dan, qui ſimul iuncti, & re, & nomine Iordanẽ efficiunt. Iordanis autem idem ſignificat, vt tradit Hieronymus in Ezech. 47. quod Latine riuus iudicij. Hic fluuius non procul à fontibus, auctore Ioſepho li.3. de bello Iudaico cap.18. lacum efficit dictum Samochonitin, ipſiuſque paludes ſecans, centum viginti ſtadijs pręcurrẽns, in lacũ primo maiorem ſe fundit, dictum ſtagnũ Genezaret, ſeu mare Tyberiadis, ſeu mare Galilææ, eo etiam dimiſſo, multaque ſolitudine peragrata lacui Aſphalititi ſe miſcet, & vt refert Plinius lib.5. hiſt.ca.15. aquas ſuas laudatas perdit peſtilentibus miſtas, ab eoq; lacu, qui mare mortuum dicitur, abſorbetur, vt non amplius erumpat. Multa habet circũuicina oppida, & quidẽ amœniſſima, quæ regio Iordanis appellata eſt. Geneſ 13. Eleuatis, inquit, oculis Loth, vidit omnem circa regionem Iordanis, quæ vniuerſa irrigabatur, antequam Dominus ſubuerteret Sodomam, & Gomorrham, ſicut paradiſus Domini, & ſicut Aegyptus venientibus in Segor. In hanc regionem, variaq; eius loca Ioannes è deſerto Iudęæ deſcendit, prędicans, & baptizans. Aduerte aũt, quãuis Ioannes in regionẽ Iordanis venerit, baptizabat tñ non ſolũ eos, qui in ea regione habitabãt, ſed ẽt omnes Iudęos qui ex omni parte ad eũ conuenerãt. quod Matth.cap.3. tradit dicens; Exibat ad eum Hieroſolyma, & omnis Iudæa, & omnis regio circa Iordanẽ, & baptizabatur ab eo, & Mar.c.1. Egrediebatur, inquit, ad eũ omnis Iudææ regio, & Hieroſolymitę vniuerſi, & baptizabant ab eo ĩ Iordane flumine.

Iordanis e duobus fontibus oritur, et à mari mortuo abſorbetur.

Imm-

Rõnes pp quas Ioãnes baptizaturus in Iordanẽ deſcẽderit.

Interrogabit quiſpiam, cur in Iordanẽ deſcenderit ad baptizandũ? Reſpondeo id multis de cauſis factum eſſe. Primo quidẽ pp multitudinem aquarum. Hoc deducit ex Io. 3. Baptizabat, inquit, in Aennõ prope Salim, quia multæ aquæ erant ibi. Si ergo Ioãnes baptiſmo Chriſti incipienti ceſſit, & abiẽs à Iordane profectus eſt in Aennon pp multitudinem aquarum, igitur, quando baptizare inchoauit, nondũ Chriſti baptiſmo reuelato, propter multitudinẽ eandem aquarum venit in Iordanem, quæ maior erat, quam quæ fuit in Aennon. Secundo etiam id factum eſt propter celebritatem; locus enim celeberrimus ẽt baptiſmũ celeberrimum, & omnibus manifeſtum faciebat. Tertio pp commoditatem; erat.n. locus Iordanis cõmodus, quo ex Iudæa, Galilæa, Samaria, & omni parte terræ promiſſionis concurrere homines ad baptiſmum poſsẽt. Quarto pp ſanctitatẽ; erat.n. ille fluuius in maxima veneratione, propter inſignia miracula, quę Deus in eo operatus erat; nam cum ingreſſi ſunt filij Iſrael in terram promiſſionis, diuiſus eſt fluuius, & ſiccis pedibus filii Iſrael pertrãſierunt. Similiter Elias raptus eſt, ſiccis pedibus eundem pertranſiuit, Naaman Syrus ibi ſepties lotus eſt iuſſu Eliſei, mundatus a lepra. Quinto propter nominis ſignificationem, quæ eius baptiſmo multũ conueniebat; Iordanis enim, vt paulo ſuperius diximus, idẽ ſignificat, quod Latine, fluuius iudicii, talis erat batipſmus Ioannis, qui pęnitentiam pręedicabat; pęnitẽtia enim quoddam fert ſecum iudicium, quo homo ſeipſum condemnat, & dignũ pœna iudicat, ſibique eam infert. Prædicatio ẽt Ioannis quoddam erat Iudicium, nam cõminatione vtebatur; dicebat.n. Genimina viperarum, quis docebit vos fugere à ventura ira? Etiam ſecuris ad radicem arboris poſita eſt, aliaq; huiuſmodi, vt recte baptiſmus, & prædicatio eius iudicij, ſeueritatis, & comminationis dici poſſet.

Prædicans baptiſmum pęnitẽtiæ in remiſſionem peccatorum.

COMMENTARIA.

HOC eſt, quod in mandatis accepit à Domino, & cuius gratia venit in omnem regionem Iordanis, nẽpe, prædicare baptiſmum pęnitentiæ in remiſſionem peccatorum, non ꝙ baptiſmus eius propria vi haberet remiſſionẽ peccatorũ, ſed quod per eũ inducerentur homines ad pęnitentiã, per quam obtinerẽt peccatorum remiſſionem; baptiſmus vero Chriſti ui propria peccata remittebat, tamquam ſacramentum continens virtutẽ paſſionis Chriſti, qui pro peccatis ſatisfaciens Patri, omniũ meruit indulgentiã. Illud ergo (in remiſſionem) connectitur non cũ baptiſmo, ſed cũ pęnitẽtia; hæc enim erat in remiſſionem peccatorum, ad quam pęnitentiam ille baptiſmus præparabat.

ANNOTATIO IX.

IOannem non ſolum baptiſmum pœnitentiæ prædicaſſe, ſed etiam baptizaſſe tradit Marcus cap. 1. Fuit, inquit, Ioannes in deſerto baptizans, & prædicans baptiſmum pœnitentiæ in remiſſionem peccatorum; idque conſtat ex Matth. 3. Nonnullæ autem difficultates pro huius ſententię explicatione occurrunt.

Quid ſit baptiſmum pęnitentia prædicare.

Prima eſt, quid ſit prædicare baptiſmũ pęnitentiæ. quod non eodem modo doctores interpretantur. Quidam enim primo loco baptiſmum pœnitentiæ ipſam pęnitentiam intelligũt, quæ dicitur baptiſmus flaminis, vt non ſit aliud prædicare baptiſmum pęnitentiæ, quam ipſam pęnitentiã prædicare, & ad eam faciendam populos exhortari, quod & fecit Ioannes, quando populis dicebat; Pęnitentiam agite; appropinquauit enim regnum cœlorum. Matt. 3. ſic interpretatur hunc locum Chryſoſt. hom. 10. in Matth. idemque videtur ſentire Ambroſius in commentarijs; hunc enim locum explicans, inquit: Factum eſt verbum, vt ſanctus Ioannes Baptiſta pęnitentiam prædicaret. Quidam alij ſecundo loco baptiſmum pęnitentiæ, quem Ioannes nunc prędicaſſe dicitur, intelligunt baptiſmum ipſum Chriſti, quem Ioãnes pręnuncians prædicabat dicens Matth. 3. Ipſe uos baptizabit in Spiritu ſancto, & igni. In hac ſententia ſunt Greg. hom 20. in Euangelia, & Beda in præſenti. Quidam tamen

men tertio loco, ipſum baptiſmum Ioannis exponunt, qui dictus eſt pęnitentiæ, quia eum conferebat annunciando pœnitentiam, & quos pęnitentes videbat baptizabat. Sic ſentit Titus Boſtrenus, & videtur accommodatior hæc expoſitio, propter verba Scripturæ, dicitur enim Act. 19. Ioannes baptizauit baptiſmo pęnitentiæ populum; nemo autem ambigere poteſt, baptiſmum hunc penitentiæ non eſſe ipſam pęnitentiam, ſed exteriorem baptiſmum aquæ: non enim Ioannes dici poteſt baptizaſſe pœnitentia. Præterea Matth. 3. Ego, inquit, baptizo uos in aqua in pœnitentiam. quæ uerba non ſolum confirmât baptiſmum pęnitentiæ fuiſſe illum exteriorem, ſed etiam explicant, quare dictus ſit ille baptiſmus pęnitentiæ, nimirũ quia inſtitutus erat, vt homines in pęnitentiã inducerentur. Ioannes ergo dr̃ prædicaſſe baptiſmum pęnitentiæ, quia prædicabat baptiſmum aquę inducens ad pęnitentiã, quod etiam Act. 13. dicitur, Prædicante, inquit, Ioanne baptiſmum pęnitentiæ omni populo Iſrael.

ANNOTATIO X.

Baptiſmus Ioãnis quare baptiſmus pęnitentia ſit dict⁹.

ALtera difficultas eſt, cur Baptiſmus Ioannis dictus ſit pœnitentiæ, nam commune hoc videtur etiam baptiſmo Chriſti: non enim hic cõferebatur, niſi prędicata, & annunciata pęnitentia, nam Act. 2. prædicabant Apoſtoli poſt Spiritus ſancti aduentum, pænitentiam agite, & baptizetur vnuſquiſque veſtrum in nomine Ieſu Chriſti in remiſſionem peccatorum veſtrorum. Reſpondeo, baptiſmum Ioannis dici pęnitentiæ duplici de cauſa. Primo quidem, quia ſolis pęnitentibus dabatur; non enim infantes eo baptiſmo baptizabantur; at baptiſmus Chriſti non ſolis pęnitentibus adultis confertur, ſed etiã paruulis, quorũ non eſt pęnitentia. Secundo, quia baptiſmus Ioannis non habuit virtutem conferendi gratiam, nec ſanandi animam, eamque mundandi, ideo nomen accepit ab eo, quod cum baptiſmo prædicabat: at baptiſmus Chriſti virtutem habet mundandi animam, & gratiam cõferendi, propterea ab eo, quod eſt præcipuum, & generalius nomen ſortitus eſt, vt dicatur baptiſmus gratiæ, eaque de cauſa Ioannes in aqua ſola, Chriſtus verò etiam in Spiritu ſancto baptizaſſe dicitur. atque hæc eſt ratio cur infantibus etiam prodeſt Chriſti baptiſmus, non autem Ioannis.

ANNOTATIO XI.

Quid ſit Ioannẽ prædicaſſe baptiſmum pęnitentię in remiſſionẽ peccatorũ.

TErtia difficultas eſt, quomodo ſint intelligenda illa verba (in remiſſionem peccatorum) Euthymius Marc. 1. dicit Ioãnem prædicaſſe pænitentiam in remiſſionem peccatorum, id eſt, propter remiſſionem peccatorum, vt per pęnitentiam homines redarguti, & peccatis compuncti, eũ feruẽter quęrerent, qui tollit peccata mũdi, quo apparente procurrerent, & ab eo remiſſionem peccatorum acciperent. quę explicatio, & doctrina fuit etiam Chryſoſtomi hom. 10. in Matth. & recipitur à nõnullis recentioribus. & Hieronymus aduerſus Luciferianos videtur ſimile id dicere, affirmans Ioannem baptizaſſe in remiſſionem peccatorum, futuram per Chriſti paſſionem, licet hęc verba trahi in alium ſenſum poſſint. Iuxta illorum igitur expoſitionem dicendum videtur, non per eam pęnitentiam, quam Ioannes prædicabat, remiſſionem peccatorum datam eſſe, ſed homines diſpoſitos fuiſſe, vt eam à Chriſto quærerent, & acciperent. Hęc doctrina imperfecta, & confuſa eſt, indigetq; declaratione. Aduerte igitur Ioannem incepiſſe baptizare, & prædicare pœnitentiam, priuſquã Chriſtus manifeſtaretur, proſecutumque eſſe ſuum baptiſmum, & prædicationem etiam Chriſto manifeſtato, donec in carcerem miſſus ab Herode fuit capite plexus. vtroque quidem tempore prædicabat pœnitentiam, ſed non eodem modo; priuſquam enim Chriſtus appareret, prædicabat pęnitentiam, non quidem ſolam, ſed cum fide eius, qui poſt eum venturus erat, ſicque illi, quos vere peccatorum pænitebat, credentes in eum, qui poſt Ioannem venturus prædicabatur, nempe Chriſtum habebant remiſſionem peccatorum, etiam nondum Chriſto apparente, vt rectè dicit Chryſoſt. loco allegato. Poſterius autem appauit Chriſtus, quem ipſe ſępe ſignauit, & de eo teſtimonium perhibuit, & tũc prędicabat pęnitentiam, & fidem præſentis Chriſti, vt ſcilicet crederent in eum tanquam verum Meſſiam, & Saluatorem, & qui ſic pęnitentes credebant, iuſtificabantur

tur

Digitized by Google

tur remiſſione obtenta peccatorum. Nota ergo artificium mirabile Ioannis. inducebat omnes ad pęnitentiam, vt cõſiderarēt peccata,& de eis dolerent,vt per fidē Chriſti remiſſionem obtinerent,ſicque Chriſto recipiendo præpararentur. Quantum autem ad fidem annunciãdum ordinate proceſſit, prius annunciabat poſt ſe venturum,vt ſic credentes facilius in præſentem crederent;non ergo ſola pęnitentia remittebat peccata,ſed cum fide Chriſti, tamen fides hæc erat etiam Chriſto nondum manifeſtato,quæ cõmutata eſt in fidem præſentis.Hic eſt ſenſus:prędicabat enim baptiſmum pænitentiæ in remiſſionem peccatorum,vt per pœnitentiam perueniret ad conſequendam remiſſionem, fide tamen Chriſti,quam ille annunciabat interueniēte. Hæc tota doctrina non ſolum teſtimonijs Scripturę comprobatur,ſed etiam per eam Scripturę teſtimonia explicantur, & concordantur. Act. 19. dicitur. Ioannes baptizauit baptiſmo pęnitentiæ populum, dicens,in eum, qui venturus eſſet poſt ipſum, vt crederent. Hæc verba verificantur de tempore, quando Ioannes incœpit prędicare nondum Chriſto apparente, tūc enim prædicabat pænitentiam, & fidem venturi proxime poſt ipſum, ſicque credētes,& pœnitentes iuſtificabantur. Illud autem(poſt ipſum)ſignificat propinquitatem, quaſi proxime reuelandus eſſet Chriſtus. Præterea Act. 13. Prædicate, inquit, Ioanne ante faciem aduentus eius baptiſmum pęnitentiæ omni populo Iſrael. cū impleret autem curſum ſuum Ioannes,dicebat, quem me arbitramini eſſe nō ſum ego, ſed ecce venit poſt me, cuius non ſum dignus calceamenta pedum ſoluere. Hæc verba eūdem ſenſum habent cū priori ſententia.notanda vero eſt particula (ego)fidem enim Chriſti iam iam aduenientis prædicabat,vt per eam pęnitētes remiſſionem conſequerentur. Idem eſt ſenſus verborum Matth. 3. Pęnitentiam agite, appropinquauit enim regnum cęlorum.hoc poſterius fidem Chriſti proximè ſignificat, per quam pęnitētia remittebat peccata. At vero poſtea fidem hanc aliter prædicabat,conuertit enim in pręſentem, & determinatam perſonam. Ioann. 1. Ecce,inquit,agnus Dei,ecce qui tollit peccata mundi. Hic eſt de quo dixi, poſt me venit vir,qui ante me factus eſt,quod enī teſtimonium repetiit, & fidem pręſentis in baptiſmo ſuo indicabat, ac pęnitentiæ hanc fidem copulabat. Iuxta hanc doctrinam intelligenda ſunt quædam verba Baſilij ſermone 1. de Baptiſmo. Ioannis,inquit,baptiſma nullū prorſus faciebat peccatorum differentiam, nullum exigebat ſacrificiorum diſcrimen. Purificationem ſtudioſe non efflagitabat, nec dierum,aut horarum habebat obſeruantiam, nec vllā prorſus faciebat ad gratiam Dei, & Chriſti ipſius perueniendi dilationem. Simulatque acceſſerat quis & peccata ſua quantacunque,& qualiacumque fuiſſent, cõfeſſus fuerat,in Iordanis flumine baptizabatur, & cõfeſtim remiſſionem peccatorum accipiebat. Hæc ille. Quæ etiam partim repetit ſermone 2. de Baptiſmo cap. 6. Interpretanda autem ſunt hæc,non quod baptiſmus ipſe ratione ſui remiſſionem faceret,ſed per pęnitentiam ipſam. Quod aūt remiſſio fieret ſtatim, hoc verum eſt, nec declaratione indiget, vt dictum eſt.

Baſilij locus declaratur.

ANNOTATIO XIX.

Quare Ioannes baptizabat, ſi eius baptiſmum nō remittebātur peccata.

QVarta difficultas eſt. Si baptiſmus Ioannis non habebat vim peccata remittendi,ſed pęnitentia per fidem Chriſti adferebat remiſſionem, quare Ioānes Baptiſmo vtebatur?Hāc difficultatem ipſius Ioannis Baptiſtæ verba ſoluunt,inquit.n. Ioan. 1. Vt manifeſtetur in Iſrael,propterea veni ego in aqua baptizans, quæ verba Chryſoſt. hom. 10. in Matt. ſic explicat. Neq; enim,inquit,dignum erat,vt Beatus Ioānes ſingulas adiret domos, & quaſi apprehenſa manu circumduceret Chriſtum, atque in ipſum credendum clamaret, & præſentibus cunctis, atque cernentibus, beatam illam vocem emitteret,cæteraque cuncta compleret, propterea igitur venit ad baptiſma,nam & baptiſmatis exiſtimatio,& rei propoſitum totam ciuitatem pelliciebat,atq; ad Iordanem vocabat, & frequentiſſimum quoddam colligebat theatrum Hæc Chryſoſtomus. Baptiſmo ergo vſus eſt, vt quodam ſigno communi exteriori populo conuocaret, vt fidem Chriſti aduenientis audirent,& in eum iam apparentem crederent. Baptiſmus autem pelliciebat omnes tanquam res noua,& numquam viſa.rurſus propter viri baptizātis, inſignem ſanctitatem etiam exterioribus

ſignis

Digitized by Google

ſignis apparentem propter nouitatem etiam doctrinæ appropinquantis regni cęlorum. Baptizabat ergo, vt ſic commodius ad fidem Chriſti diſponeret, & populis de Chriſto teſtimonium perhiberet. Eſt etiã alia huius cauſa, vt baptiſmo ſuo aquę prę pararet populos ad ſuſcipiendũ baptiſmũ Chriſti in aqua, & Spiritu ſancto. dicebat enim Mar. 1. Ego baptizaui vos aqua, ille vero baptizabit vos Spiritu ſancto. De baptiſmo hoc, & de ijs, in quibus à baptiſmo Chriſti differt, inferius plura dicemus.

Sicut ſcriptum eſt in libro ſermonũ Iſaiæ prophetæ.

COMMENTARIA.

IOannis Baptiſtæ aduentum, & prędicationem confirmat Euãgeliſta teſtimonio Iſaię prophetę, tũ vt quæ in Euangelio myſteria narrantur, ijs, quæ prophetæ prænunciarunt, cõformia eſſe oſtendat, tum vt ab incredulis maiorem dictis ſuis fidem cõciliet; credibilius enim illis eſt quod dicitur, quando multo ante fuiſſe id prædictũ cognoſcunt, ſicque Auguſtinus ſerm. 29. de verbis Apoſt. interpretatur illud 2. Pet 1. Firmiorem habemus propheticum ſermonem, non quod firmior ſit ſermo prophetarum ſermone Apoſtolorum, cum vterque ſit eodem Spiritu ſancto prolatus, ſed quod contra infideles firmius inde ſumitur argumentum, quia minorem calumniandi occaſionem habent. Appellatur prophetia Iſaię, Liber ſermonum, aut quos Deus ei reuelauit, cum eo loquens, iuxta illud Numer. 24. Dixit auditor ſermonum Dei, qui viſionem omnipotentis intuitus eſt: aut quos ipſe ad Reges, & populos ſæpe habuit, ea manifeſtans, quæ à Domino acceperat.

Vox clamantis in deſerto.

COMMENTARIA.

REcitat Euangeliſta verba Iſaiæ, quæ habentur cap. 40. Senſus eſt: Ecce vox, & prædicatio cuiuſdam, qui in deſerto clamabit: quæ autem vox hæc ſit, ſtatim explicat Propheta verbis ſequentibus: Clamans hic Ioãnes Baptiſta eſt, vox autem prædicatio eius eſt: Eſt autem Hebraiſmus; ſupplendum enim verbum ſubſtantiuum, Vox erit cuiuſdam in deſerto clamantis.

ANNOTATIO XIII.

DVobus modis pręcedens ſententia intelligi poteſt. Vnus eſt, quem in commentario expoſuimus, vt Ioannes nõ ſit dictus vox, ſed qui clamat; vox autem ſit prædicatio eius, quæ ſequentibus verbis exprimitur. Sic interpretatur Euthymius Matthæ. 3. vbi eadem verba habentur. Et hic ſenſus accommodatior eſt verbis Iſaiæ, qui eodem capite iterum dixit: Vox dicentis, clama, id eſt, Ecce vox cuiuſdam dicentis, & loquentis mihi. Vox autem erat, Clama. Ita etiam nunc, Vox clamantis in deſerto. Quæ autem vox erat, & qui clamor, explicat, nempe, Parate viam Domini, & cætera. Alter modus eſt, vt Ioannes ipſe dictus ſit vox, & Hebraiſmo quodam vox clamantis dicitur, id eſt, vox clamans. Sic enim Clemens Alexandrinus in exhortatione ad Gentes, interpretatur. Et hic modus communis eſt, cui fauet illud Ioannis 1. Interrogatus enim Ioannes, quis eſſe, reſpõdit: Ego vox clamantis in deſerto. quãuis hoc omnino non conuincat, Ioannem vocem dictum eſſe: nam Hebraiſmus quidam eſt, quaſi diceret, ego ſum, de quo Iſaias prænunciauit, Vox clamantis in deſerto. At quia expoſitio hæc communis eſt Patrum, ideo declarãda eſt. Dict⁹. n. eſt Ioãnes vox; primo quidem ſimilitudine quadam, vt enim vox eſt, per quam verbum, quod in mente noſtra latebat, manifeſtamus, ſic Ioannes vox fuit, per quam æternus Pater Verbum ſuum, nempe Filium latentem in carne oſtendit. Sic dicit Auguſtinus ſerm. 20. de ſanctis. Secundo ſicut vox loquentis anteuertit verbum, quod concipitur mente audientis; ſic Ioannes prædicatione ſua præceſſit Chriſti notitiam in mentibus Iudæorum. Ita dicunt Titus Boſtrenus hic. Gregor. hom. 20. Euang.

Superior ſententia duob. modis expo nitur.

Ioannes qua ratiõe vox dictus ſit.

Digitized by

Euang. Euthymius Matth. 3. Tertio vox præcedit quidem verbum audientis: tamẽ hoc verbum præceſſit in mente loquentis; per vocem enim transfert quodam modo ſuum verbum in alteram, ſic Ioannes præceſſit verbum Dei in mentibus auditorum fide ſuſceptum, quod tamen verbum præceſſit Ioannẽ, quia ab æterno erat. Sic Ambroſius, vbi adiungit illud, nempe, quia Ioannes vox erat, idcirco in eius natiuitate patrem mutum vocẽ recuperaſſe. Quarto quidem eſt alia ſimilitudo, quam notat Epiphanius hæreſ. 69. Vocem hoc loco ſignificare ſonum inarticulatum dicit, qualem præcones in multa turba edere ſolẽt, cum ſilentium indicunt, quia princeps locuturus eſt: ſic Ioannes preco quidã fuit, attentionem populo indicens, vt Chriſti doctrinam perciperet, cuius collatione prędicatio Ioannis imperfecta, & velut inarticulata fuit. Poſſumus etiam facile dicere: Sicut vox conceptum inuiſibilem mentis manifeſtat, ſic Ioannes Verbum latens in carne prodidit. Cætera lege apud Ioãnem, vbi hæc verba etiam habentur.

ANNOTATIO XIIII.

Quid Ioannes clamans indicare voluerit

NON eſt ſilentio prætereundum, quod Ioannes clamare dictus eſt: ſunt enim huius clamoris cauſæ tum ex parte Ioannis clamãtis, tum ex parte eorum, quibus prædicabat, & loquebatur, tum demum ex parte rerum, quas prædicabat. Ex parte Ioannis dictum eſt, clamaſſe, vt ſignificarẽtur liberalitas, & amplitudo prædicationis eius. liberalitas quidem, quia palã, & omni poſtpoſitio timore humano, ſineque vlla perſonarum acceptione, arguebat Regẽ, principes, & populum, & Chriſtum eis annunciabat, & quæ ad mores ſpectabant, docebat; quanta autem fuerit libertas, oſtendunt verba, quæ Euangeliſtæ referunt, & partem inferius explicabimus. Amplitudo autem, quia ſicut, qui clamat non ſolum ſine trepidatione, quæ ſentit, aperit, ſed etiam omnibus loquitur, & ijs, qui prope, & ijs, qui longe ſunt, & ab omnibus vox eius percipitur, ſic Ioannes omnibus locutus eſt, Principibus, Scribis, Phariſæis, militibus, publicanis, turbis, & cæteris Iudæis. recte ergo clamantis vox dicitur. Ex parte eorum, quibus prædicabat, clamaſſe dicitur ad ſignificandam duritiem, & ſpiritualem ſurditatem eorum, quibus prædicabat; pauci enim fidem dictis eius adhibuerunt, rari voces eius mentis auribus perceperunt; erant enim aures eorum aggrauatæ, ſicut etiam fecerunt ad Chriſti ipſius prædicationem; tales erant, quales Stephanus depinxit. Act. 7. dura ceruice incircumciſis cordibus, & auribus. Ex parte demum rerum ipſarum dicitur clamaſſe, quia rem maximi momẽti, & omnibus cõmunem annunciabat; ſolent enim Regis edicta, quia communem vtilitatem reſpiciunt alta voce manifeſtari. ſic Ioannes velut præco aduenientis regis æterni erat, omneſque ad eum ſuſcipiendum pręparabat, qui omnes venerat ſaluare, idcirco clamare dictus eſt.

ANNOTATIO XV.

Ioannes cur in deſerto cęperit prędicare.

ILlud (in deſerto) ſi literalem ſenſum reſpicimus, explicatur a Hieronymo epiſtol. ad Minorium, & Alexandrum. Habitabat enim Ioannes extra hominum cõmunes habitationes, & ibidem prædicare, ac baptizare incępit; ideo dicitur clamare in deſerto. Si autem ſenſus ſpirituales ſpectamus, multa dicunt doctores, cur Ioannes in deſerto prædicauerit. Primo quidem Origenes hom. 21. ſic inquit: qui in deſerto prædicat, ſuperflue facit ſibi vociferari, vbi ſe loquentem nullum exaudiat. hæc ille. quaſi diceret, quia pauci credituri erant illi, dicitur in deſerto prædicaturus. Secundo Hilarius in Matt. cap 3. inquit id factum, vt ſignificaretur Iudæa, vbi tunc prædicabat, plena peccatis, & deſerta Dei gratia; vbi enim Deus non habitat, quamuis abundent temporalia omnia bona, deſertus locus vere dicitur. Tertio, Hieronymus Iſaię 40. & Ambroſius, & Titus Boſtrenus id docent factum ad ſignificandam Gentilitatem, quæ deſerta tunc erat. ſed futura per Chriſtum fœcunda ſpiritualium filiorum multitudine; hoc enim nomine Gentilitas appellata eſt Iſa. 37. Lætabitur deſerta, & inuia, & exultabit ſolitudo. Hanc cauſam attulit Origenes, vt ſupra diximus, cur verbum Domini factum ſit ſuper Ioãnem in deſerto, eandem nunc adferunt hi Doctores, cur Ioannes etiam in deſerto prædicare inchoauerit, licet non in eadem parte deſerti, in qua mandatum Domini accepit,

pit, vt ſupra explicuimus. Quarto poteſt his omnibus adiungi, qui in deſerto prædicat, non auditur, niſi ab his, qui proprias deſerunt habitationes. quo ſignificatur, illos eſſe veros, & perfectos auditores verbi Dei, qui proprios ſenſus, & affectus negantes, ad ea, quæ Deus loquitur, ac præcipit, totos ſe conuertunt.

ANNOTATIO XVI.

Ioannes vocatus eſt Angelus, lucerna, & vox ob tria munera, quibus functus eſt.

ADuertendum eſt, tres Prophetas olim de Ioanne prophetaſſe venturo, ſingulosque ſingulis cum nominibus ſignificaſſe. Malachias cap. 3. Ecce, inquit, mitto Angelum meum, qui præparabit viam tuam ante te. quam ſententiam Chriſtus ipſe Matth. 11. de Ioanne dictam interpretatus eſt. Ante Malachiam Iſa. cap. 40. prædixit, Vox clamantis in deſerto. Et ante vtrumque Dauid Pſal. 131. Paraui, inquit, lucernam Chriſto meo. Ad quod alludens Dominus Ioan. 5. dixit de Ioanne: Ille erat lucerna ardens; & hoc loco, Græce lucerna eſt cum Articulo. Cyrillus autem lib. 3. in Ioannem cap. 1. & Auguſt. tractatu 23. in Ioannem, lucernam hanc, de qua Dauid prophetauit, interpretantur Ioannem. Appellatus igitur eſt Angelus, Lucerna, Vox, à prophetis. Hæc tria nomina ſignificant tria officia, quæ Ioannes exercuit. Primũ fuit priuſquam Chriſtus ſe manifeſtaret, & prædicaret, ipſum etiam iam iam venturum prænunciare. Lucæ 3. Veniet poſt me fortior me, cuius non ſum dignus corrigiam calceamenti eius ſoluere. propter hoc dictus eſt Angelus, id eſt, nuncius Altiſſimi venientis. Secundum fuit, quem venturum iam prædixerat, præſentem demonſtrare, & digito indicare. Ioã. 1. Ecce agnus Dei. hic eſt, de quo dixi, poſt me venit vir, qui ante me factus eſt. propter hoc dictus eſt lucerna; vt enim lucerna nocte ardet, & obſcura illuminat; ita Ioannes Chriſtum velut ignorationis Iudaicæ tenebris obſcuratum, & humanitatis humilitate latentẽ ſuo teſtimonio manifeſtauit. Tertium fuit populum diſponere, & præparare Chriſto recipiendo; præparauit autem inducendo populos ad abſtinendum à peccatis, & ad commiſſorum pœnitentiam. eaque de cauſa baptiſmo vſus eſt. Matth. 3. Pœnitentiam agite, appropinquauit regnum cœlorum. propter hoc dictus eſt vox ab Iſaia.

Eadem munera Ioannes tribus aliis nominibus ab Euãgelistis indicata ſũt

Hæc tria ſignificarunt Euangeliſtæ aliis tribus nominibus; nam propter primum officium, cuius cauſa à propheta dictus eſt Angelus, in Euangelio dictus eſt propheta. Lucæ 1. Et tu puer propheta Altiſſimi vocaberis. prænunciauit enim Chriſtum, antequam eum vidiſſet, & priuſquam ille ſe manifeſtaſſet. Propter ſecundum dictus eſt pluſquam propheta, quia præſentem indicauit. Matth. 11. quid exiſtis videre? prophetam? etiam dico vobis, pluſquam prophetam. Propter tertium dictus eſt prædicator, ſeu prædicans. Marci 1. venit prædicans baptiſmum pœnitentiæ.

Ioannes multis de cauſis Angelus dict⁹ fuit.

De his nominibus duo notanda occurrunt. Vnum de Angelo, alterum de lucerna. nam de, Voce, paulo ante diximus. Quod ad primum ſpectat, Ioannes Angelus dictus eſt, non propter naturam (homo enim erat) ſed propter officium. qua etiam de cauſa Apocalyp. 2. & 3. Epiſcopi dicuntur Angeli. Errarunt quidam, Ioannem exiſtimantes Angelum eſſe natura, quod Origen. homil. 5. in Ioannem ſenſiſſe videtur; Euſebiuſque lib. 9. demonſtra. Euang. ca. 5. refert, quoſdam exiſtimaſſe Ioannem non hominem, ſed aut Angelum, aut dæmonem fuiſſe. Hi tamen facile redarguuntur hiſtoria præcedenti, in qua conceptio, natiuitas, parenteſque eius referuntur. Eſt etiam illud Ioannis 1. Fuit homo miſſus à Deo. in quorum verborum explicatione huius erroris nos mentionem fecimus. Non ergo natura, ſed officio Ioannes Angelus eſt. Hoc quidem verum eſt, eo nomine etiam plura alia ſignificata eſſe, propter quæ ex quadam ſimilitudine. Ioannes Angelus dictus. Primo quidem Angeli infantiam non habuere, ſed cum vſu liberi arbitrij creati ſunt, in quo ſi non perfectam, ſaltem aliquam habuit ſimilitudinem Ioannes. nam quoad animam, minimum tempus infantiæ habuit, cum ſexto conceptionis menſe viſitatus à Beata Virgine, prophetauerit, vſumque rationis obtinuerit, vt ſupra oſtenſum eſt. Secundo, Angeli non vtuntur potu, & cibo iſto ſenſibili. Tobiæ 12. dicebat Angelus: Videbar quidem vobiſcum manducare, & bibere, ſed ego cibo inuiſibili, & potu, qui ab hominibus videri non poteſt, vtor. Ioannes maxime huic vitæ acceſſit, propter admirandam eius abſtinentiam, quæ tanta fuit, vt Dominus Matt. 11. dixerit: Venit Ioannes

nes, neque manducans, neq; bibens. tam modico enim cibo, & potu paſcebatur, vt ſere non vſus cibo, & potu diceretur. Vnde Baſilius homilia de ieiunio illius, abſtinẽtiam commendans dixit, totam vitam Ioãnis fuiſſe ieiunium quoddam. Tertio, Angeli ſunt caſtiſſimi, ac puriſſimi. vnde beati in cęlis ob eam caſtitatem, ac puritatem illi comparantur. Matth. 22. Neque nubent, neque nubentur, ſed erunt ſicut Angeli Dei. Ioannes autem admirandæ puritatis, & virginitatis quoad corpus, & quo ad animam fuit. Quarto, Angeli perpetuo Dei aſpectu fruuntur. Matth. decimooctauo: Angeli eorum ſemper vident faciẽ patris mei, qui in cęlis eſt. Ioannes etiam ſublimis fuit contemplationis, & fere continuæ, qui ab hominum conuerſatione ſe a teneris annis ſecreuit, vt quo ad fieri in hoc ſeculo poſſet, perpetuæ vacaret contemplationi diuinæ. Quinto, Angeli ſancti, quam gratiam ſemel infuſam acceperunt, non amiſerunt, ſed eam meritis auxerunt. Sic Ioannes quam gratiam in ventre matris ſexto menſe accepit non amiſit, ſed conſeruauit, & incremento meritorum inſignium mirabiliter auxit, quod priuilegium paucis eſt conceſſum; multi enim gratiam conceſſam amiſerunt, licet poſtea recuperauerint. at non ſic Ioannes, qui nullum commiſit peccatum mortale, quo gratia accepta amittitur. His de cauſis Ioannes Angelus dictus eſt. officio ergo, & vita Angelus appellatus eſt.

Ioannes merito lucerna appellatus.

Quod ad ſecundum ſpectat de lucerna, quamuis plura dixerimus Ioann. 5. nunc tamen pauca notanda ſunt. Dictus enim eſt lucerna non ſolum ab officio indicandi Chriſtum, vti paulo ante diximus, ſed etiã ex quibuſdam ſimilitudinibus, ſeu proprietatibus.

Primo quidem lucerna noctu accenditur, & die extinguitur. Sic nocturnum tempus erat illud legis, Euangelium autem, quod à Chriſto incepit, dies eſt, ad Rom. 13. Nox pręceſſit, dies autem appropinquauit. donec ergo Chriſtus non ſe prodidit, Ioannes vt lucerna ardebat. At Chriſto ſe manifeſtante, receſſit; paulo enim poſt occiſus eſt ab Herode, propter quod illemet Ioan. 3. de ſeipſo dicebat: Illum oportet creſcere; me autem minui.

Secũdo lucernę lux breuis eſt; non enim lucet multis, ſed iis, qui in domo ſunt. Sol vero omnia illuſtrat, ſic Ioannes lucerna fuit populo Iudaico Soli lucens, & ad ipſum miſſus. at Chriſtus Sol iuſtitiæ illuminat omnem hominem venientem in hũc mundum. Ioann. 3. Ego ſum lux mundi. Vnde & Apoſtoli lux mundi dicti ſunt Matth. 5.

Tertio, lumen lucernę remiſſum eſt, nec multum ſplendet, Solis vero ſplendidiſſimum. ſic Ioannis teſtimonium efficax quidem fuit ad Chriſtum indicandum, at teſtimonium, quod Chriſtus de ſeipſo perhibuit, multo maius, & efficacius fuit. Ioann. 5. Ego teſtimonium habeo maius Ioanne, opera, quæ dedit mihi pater, vt perficiam ea, teſtimonium perhibent de me.

Quarto, Lumen lucernæ illuminat, ſed non fœcundat, lumen vero Solis fœcundum eſt, metalla, plantas, animalia, cæteraque producit. Sic Ioannes prædicationis ſuæ lumen effundebat, tamen immutandi, & viuificandi animos vim non habebat ex ſe, virtutis diuinæ hoc opus eſt. 1. Corinth. 3. ego plantaui, Apollo rigauit, Deus autem incrementum dedit, ſed neque qui plantat, neque qui rigat eſt aliquid, ſed qui incrementum dat Deus. Hoc de Ioãne dici potuit, Chriſtus autẽ Deus, & homo, ipſe plantat, ipſe rigat, ipſe incrementum dat. vere ergo lucernæ confertur Ioannes. Hæc omnia dicta ſunt occaſione explicandæ illius ſententię dictæ de Ioanne, vox clamantis.

Parate viam Domini.

COMMENTARIA.

EXplicat ꝓpheta, quæ ſit hæc vox, clamantis in deſerto: Parate, inqt, viam Domini, quaſi diceret, Audietur vox in deſerto. vox autem hæc erit, parate viam Domini: prædicabit. n. Ioannes excitans populum ad præparandã viam Chriſto venienti. Hoc idem Angelus Zachariæ, antequam puer cõciperetur, prędixit Luc. 1. Parate Domino plebẽ perfectã. idipſum vero recenter nato pater eius Zacharias prænunciauit, dicens: Præibis ante faciem Domini

mini parare uias eius. Eſt autem meta phora ſumpta ab aduentu Principis magni, cui ſolent viæ parari, per quas uenturus eſt in urbem; ſic Ioannes ex hortaturus uenit populos. ut uiã Domino uenienti pararent. Quo autem modo ſit paranda uia Domini, ſequenti ſententia Propheta explicat.

Rectas facite ſemitas eius.

COMMENTARIA.

SIc parabitis uiam Domini, ſi direxeritis, & rectas feceritis ſemitas eius. Perſeuerat in eadem metaphora, qui enim uiã Principi parant, ſemitas dirigunt. & æquant, ut Princeps facilius, & citius, ac certius perueniat in urbem. Senſus ergo eſt, ad dirigendas ſemitas Chriſto uenienti Ioannes populum excitabit. quod & ipſe fecit, primo quidem pęnitentiam perſuadẽdo populo, per quam auerteret ſe à peccatis, & ad Deum, & Chriſtum conuerteretur, & uelut dirigeretur; peccata.n. detorquent hominem à Deo. Pęnitentiam, inquit, agite, quia appropinquauit regnum cęlorum. quaſi diceret. incipite dirigere ſemitas obliquitate peccatorũ amota, quia appropinquauit Chriſtus. Secundo exhortãdo, & inducendo ad bona opera, & mandatorum Dei obedientiam. Facite, inquit, fructus dignos pęnitentiæ; bona enim opera, & legis obſeruãtia rectũ faciunt hominem. Tertio fidem iam iam uenientis Chriſti prædicãdo. credebat quidem populus à multo tẽpore in uenturum, hec tñ fides Chriſto, qui uenturus erat, iam proximo. directione indigebat, ut applicaretur ipſimet; quid n. profuit uenturũ credere, niſi uenientẽ agnoſcerent: idcirco Ioãnes fidem hanc dirigebat in Chriſtũ, qñ dicebat: Poſt me uenit uir, ipſe eſt, qui baptizabit in Spiritu ſancto: & ecce agnus Dei. Hic eſt, de quo dixi, poſt me uenit uir. Pęnitentia igitur, mãdatorũ obſeruantia, fides uenientis Chriſti, ſemitæ ſunt, quas rectas facere Ioãnes conabatur. qui.n. has ſemitas rectas fecerunt, Chriſtum receperunt.

ANNOTATIO XVII.

ESſe has duas ſententias ſic connectendas, quaſi poſterior ſit explicatio prioris, perſuaſit mihi Ioannis Euangeliſtę teſtimonium, qui vtramq; ſnĩam vna complexus eſt: nam c.1. hanc ſententiam referens, dicit: Ego uox clamãtis in deſerto, dirigite viam Domini, quaſi vtramq; hac vna concludens, ſumpto vno verbo (dirigite) ex poſteriori, & altero (viam Domini) ex priori. nõ ergo aliud eſt, parare viã Domini, quam rectas ſemitas eius facere, qđ eſt dirigere viam Domini. Multi, licet non omnes, aliter ſentiunt diſtinguentes harũ ſententiarum ſenſus, vt ſtatim dicemus, ſi prius tria notauerimus. Primũ eſt, in Iſaia legi in numero ſingulari (ſemitam) hoc autem parum habet difficultatis; Hebræi enim ſæpenumerum ſingularem pro plurali, & contra, pluralem pro ſingulari vſurpant. Alterum; Euangeliſtas prætermiſiſſe verbum, quod habetur apud Iſaiã, nimirum (rectam facite in ſolitudine ſemitam eius) illud (in ſolitudine) Euangeliſtæ non habent. Cauſa eſt, quia frequenter Euangeliſtæ vtuntur verſione Septuaginta interpretum, apud quos nõ habetur illud (in ſolitudine.) Tertium eſt, non ſic hęc duo, quæ Iſaias prędixit de Ioanne, accipienda eſſe, quaſi eiſdem verbis vſus ille fuerit, ac dixerit, Parate viam Domini, rectas facite ſemitas eius, ſed ſignificant Ioannem populum excitaturum ad ea pręſtanda, quibus via Domini paratur, diſponiturque homo ad Chriſtum recipiendũ, quod fecit Ioannes verbis, quæ tres Euãgeliſtæ Matthæus, Marc⁹, & Lucas deſcripſerunt. Sicque hęc verba interpretatur Chryſoſt. homil. 10. in Matth Euthym. autem Matth. 3. hoc idem dicit, nempe ſenſum horum verborum Ioannem ſecutum fuiſſe. Addit, dici etiam poſſe, Ioannem eiſdẽ verbis, (Parate viam Domini, rectas facite ſemitas eius) vſum fuiſſe, licet Euangeliſtæ non narrent; non enim omnia Euangeliſtæ ſcripſerunt. Quis autem ſenſus ſit horum verborum, multipliciter Doctores explicant. Primo quidem Origen. homil. 21. viam hanc Domini, & ſemitas

Duæ ſuperiores ſentẽtiæ pro vna eadẽque ſunt accipiendę.

Patres diuerſimode ſuperiorem ſentẽtiã exponũt

tas pro eodem accipit, ac interpretatur animam noſtram, per quam ingreditur Dominus ad nos: quia autem Ioannes hortabatur homines, vt animas pararent ad Chriſtum recipiendum, dicitur clamaſſe, parate viam Domini, & rectas facite ſemitas eius. Idē ſentit Euthym. Matth. 3. quæ intelligentia qua parte animam, viam, & ſemitam Domini eſſe dicit, non videtur proprium ſenſum facere: nam anima potius habet rationem loci, ſeu templi, in quod recipitur Chriſtus per fidē, quā viæ. Secundo loco Titus Boſtrenus, vtramque ſententiam, ſcilicet, Parate viam Domini, & rectas facite ſemitas eius, in diſtinctum ſenſum interpretatur, quaſi Ioannes excitaret populos, vt relictis vmbris illius legis, veritati per Chriſtum docendæ ſe accommodarent, ac ſi dictum eſſet, miſſis veteris legis vmbris, ad ſuſceptionem illorū vos comparate, quæ Chriſtus docturus, & promulgaturus eſt: rectas autem ſemitas facere cum dicit, qui per illius iuſtitiam graditur; improbitas enim res obliqua, & ſinuoſa eſt. Tertio Gregorius hom. 20 in Euangelia etiam diſtinguit vtriuſque ſenſum. illam autem (parate viam Domini) ſic interpretatur; Omnis, inquit, qui fidem rectam, & bona opera prædicat, quid aliud, quam venienti Domino ad corda audientium viam parat? Hæc ille. Cum ergo Ioannes populos ad fidem, & bona opera excitaret, ad viam Domini parandam dicitur miſſus. Illam vero (Rectas facite ſemitas eius) ſic exponit: Vis, inquit, gratiæ penetrat corda, & lumen veritatis illuſtrat, vt rectas Domino ſemitas faciat, dum mundas in animo cogitationes per ſermonē bonæ prædicationis format. Hęc ille. Mundas ergo cogitationes habere eſt rectas Domini ſemitas facere; ille autem mundas cogitationis habet, qui ad bona opera ſe conuertit non ex ambitione, aut vana gloria, aliquoue alio humano affectu, ſed propter Deum ipſum. Quarto loco Chryſoſt. hom. 10. in Matth. vtramque ſententiam coniunxit, eumque ſenſum facere aſſerit, quem verba illa Ioannis, Facite fructus dignos pœnitentiæ, quæ expoſitio non videtur perfecta; nam Ioannes plura prædicauit, pluraque erant neceſſaria ad diſponendum populum Chriſto recipiendo. Quinto loco Cyrillus in Commentarijs ſuper Iſaiā, non alium ſenſum vtriuſq; huius ſententiæ eſſe dicit, quam quem verba ſequentia continent, Omnis vallis implebitur, &c. quaſi poſita ſint tanquam explicatio præcedentium. de qua re paulo inferius dicemus. Sexto, Bonauentura viam Domini diuina mandata, ſeu pręcepta intelligit: ſemitas autem conſilia. cū ergo Ioannes vtrumque prædicaret, dicitur, vt viam pararet, & ſemitas rectas faceret, miſſus. Multa alia multi dicunt. Mihi non aliud videtur viam Domini parare, quam ſemitas eius dirigere, rectaſq; facere, vt in Commentario diximus, & confirmauimus. Pro intelligentia autem aduerte Dominum multo ante Iudæos docuiſſe verbum illud, per quod ipſe agnoſceretur, quando ad ſaluādum veniret Hoc autem fuit lex illa ſancta multiplici mandato, velut ſemitis quibuſdam diuiſa, fides etiam in venturum Chriſtum coniuncta cū multis ſignis futuri aduentus per Prophetas reuelatis, ob quæ fides alio nomine dicta eſt Prudentia, vt annotauimus cap. 1. in illo verbo (ad prudentiam Iuſtorum) & quidem ſi populus legem Domini, & mandata legis obſeruaſſet, vt par erat, fideq; ipſius inſtructus fuiſſet, facile Chriſtum aduenientē agnouiſſet. Hæc Dauid ſibi optabat à Deo donari. Pſal. 118. Da mihi intellectum, & ſcrutabor legē tuam, deduc me in ſemitam mandatorum tuorum. Perpēde fidem, & obſeruātiam mandatorū, quæ via, & ſemitæ ſunt, quibus Chriſtū noſſe, & recipere docuerunt. Has ſemitas detorſit populus, quantum ad legem quidem, multis trāſgreſſionibus, & ſceleribus, quæ aīam auertunt, & declinare faciunt à Deo; quantum ad fidem vero, negligentia, & inaduertentia Scripturarum, & ſignorum aduentus Chriſti, quę negligentia, & inaduertentia effecerunt, vt tempus aduentus non noſſent; cumq; populus in hoc ſe haberet ſtatu, miſit Deus Ioannem imminēte Chriſti aduentu, vt eum diſponeret; primo quidem remotis peccatis, & commiſſis ſceleribus per pęnitentiā, deinde illuſtrando fidem, & admonendo populos de imminenti Chriſti aduentu, ipſumq; digitis ſignando, & hoc eſt viam parare, rectaſq; facere ſemitas Domini, nempe per pęnitētiam remouere peccata, quibus detorquebatur à Deo, & per bona opera, fidemque Chriſti veniētis, ad Deū conuertere; ſic. n. vt Chriſtum agnoſcerent, & reciperent, di-

Auctoris ſentētia explicatur

ſpo-

ſpoſiti erant. Quæ ombia Ioannes perfectiſſime fecit, quãtum erat ex parte ſua, vt prædicationis eius verba oſtendunt, ob idque dictus eſt clamaſſe, Parate viã Domini, & rectas facite ſemitas eius.

Omnis vallis implebitur, & omnis mons, & collis humiliabitur.

COMMENTARIA.

HAEc, quæ ſequuntur vſq; ad illud (Et videbit omnis caro ſalutare Dei) ad Ioannem pertinent, voceſq; ipſius ſunt, eiuſq; nomine à propheta prænunciantur: nam Ioannes erat præcurſor populo præparando à Deo miſſus, & erat ẽt propheta, aduẽtum Chriſti imminentẽ annuncians. Priora igitur verba, ſcilicet (Parate viã Domini, rectas facite ſemitas eius) ad præcurſoris munus, poſteriora vero hæc ad prophetæ officium ſpectant. Prædicit aũt duo. Vnum eſt Chriſti aduentu Iudæorum partem repellendam, & Gentium multitudinẽ ſubſtituendam populo Dei, ita vt una ex vtroq; populo fiat Eccleſia, & vnũ vtrique commune ſit Euangelium, nẽpe ex reliquijs Iudæorum credẽtibus, & ex Gẽtium multitudine ad fidẽ Chriſti ueniẽte. Metaphora autem quadã hoc prædicit, nempe ex montium, & collium depreſſione, & uallium repletione, & exaltatione; quod.n. deprimitur ex montibus, adijcitur uallibus, & æqualis fit uia, ſic Iudæorum montes deprimuntur; non quidem toti euertuntur, ſed pars ſublimis, quæ adiecta uallibus eas repleat, & æquet; ſic non omnes Iudæi ceciderunt, ſed pars nõ modica, & loco eorum Gentes uocatæ ſunt, & ſic æqualitas eſt facta in utroque populo, & qui non erat populus Dei, factus eſt populus, parte eius, qui erat populus, reſecata, & reiecta. Propterea non tantum dicitur: Vallis omnis implebitur, quod fieri poterat abſque montium depreſſione: ſed dictum etiam eſt, mons humiliabitur, ut ruina Iudæorum implenda ſignificetur Gentium exaltatione. Matt. 21. Auferetur à uobis regnum Dei, & dabitur genti facienti fructus eius. Ecce quod aufertur à Iudæo implet Gentes. Hoc eſt myſterium illud, quod Paulus Rom. 11. docuit, dicens: Nolo vos ignorare fratres myſterium hoc, quia cæcitas ex parte contigit in Iſrael, donec Gentiũ plenitudo intraret. & rurſus ibidem: Diminutio eorum diuitiæ ſunt Gentium. quaſi diceret, depreſſio montiũ exaltatio eſt uallium. hoc idẽ Dauid Pſal. 109. pręnunciauit: Iudicabit, inquit, in nationibus, implebit ruinas. Hoc idem Ioannes ipſe quadã alia metaphora prædixit: Iã, inquit, ad radicem arboris ſecuris poſita eſt, potens eſt Deus ex lapidibus ſuſcitare filios Abrahæ. quæ uerba paulo inferius explanabimus. Diſtinguit aũt montes, & colles, vt per illos, Sacerdotes, per hos, ſęculares ex Iudæis diſtinguat, ex vtroque.n. numero multi ceciderunt. nec moueat quempiam, quod dr̃ (omnis;) licet.n. vniuerſale ſit. tñ Scripturæ more ſæpe multitudinem ſignificat, vt ẽt Euthym. notauit. Iudæos aũt montibus comparari propter legem, & cultum, ac fidem veri Dei, Scriptura docet Pſal. 67. Mons pinguis, mons coagulatus, mons in quo beneplacitum eſt Deo. Gẽtes autem, quaſi in abyſſo peccati iacentes ſine luce fidei, ſine religione veri Dei, uallibus conferuntur.

ANNOTATIO XVIII.

MIrum eſt, quanta varietas ſñiarum ſit in verbis propoſitis, & iis, quę ſequũtur exponendis, quorũ nonnullas referam; oẽs.n. recenſere inutile mihi uiſum eſt. In primis, recentiores quidam in pręſenti, & ſequenti ſñia, verba futuri temporis poſita pro verbis imperãdi, interpretantur, ac ſi dictum eſſet, omnis vallis impleatur, & omnis mõs humilietur, ſint praua in directa, & aſpera ſint in vias planas. Frequẽtiſſimus eſt.n. mos Li.bręis futuro vti pro imperatiuo, & ex multis exemplis vnum ſit *Diuerſę Patrum expoſitiones.*

Matth. 22. ſumptum ex Deuter. 6. Diliges Dñm Deum tuum. Diliges proximum, ſicut te ipſum. Hæc futura pro impetrandi mō accepta eſſe, nemo ignorat. ita in hoc loco fieri putant, quaſi Ioannes exhortetur populum hiſce verbis, & ſententijs. Vt aũt Hieronymus Iſa. 40. Futura hæc, verbis imperādi exponere, quoad ſenſum vero ſignificationem futuri potius indicat & reuera futuri ſunt temporis; non n. ſine rationabili cauſa priores illæ ſententiæ modo impetrandi, hę vero futuri temporis verbo exprimuntur, quaſi illæ ad munus prædicandi, & exhortandi; hæ autem ad prophetiā ſpectent, vt in Commentario diximus; ſicque Patres veteres intellexerũt, quorum ſententias modo recitabimus. Primo quidem ipſe Hieronymus loco citato, per mōtes, colles, & valles gentiles interpretatur, qui dicuntur mōtes, & colles, quia elati erant ſuperbia, valles vero, quia humiles confeſſione, nimirum dediti idololatriæ, qua humiliati, & depreſſi tenebantur. Hi ad impletionem virtutũ & depoſitionem ſuperbiæ inuitantur, quod per Chriſtum futurum erat. Quæ expoſitio du a in eo videtur, qđ eiſdem perſonis applicat montes, & valles. Secundo loco Auguſt. ſerm. 36. de Sanctis, verba futuri quantum ad ſenſum legit, ſic tñ interpretatur, vt nō aliud ſit, omnis vallis implebitur, & omnis mons humiliabiť, quā illud, quod à Domino dictum eſt Lucæ 14. Qui ſe humiliauerit exaltabitur, & qui ſe exaltauerit humiliabitur. Huic expoſitioni conſentit Gregorius hom. 20. in Euang. & Chryſoſt. hom. 10. in Math. & Beda; ea tamen contextui parum accōmodabilis eſt. Tertio loco, Titus Boſtrenus, montes & colles interpretatur tum ſpiritus malignos, tum animi perturbationes, ſiue internas, ſiue externas; valles aũt difficultates, quæ occurrunt ijs, qui virtuti incumbunt, ſicque connectit quia dixerat, Semitas rectas facite. poſſet quiſpiam dicere, cum tot obſtent obices, cumque opponant ſe tum maligni ſpiritus, tum internæ, & externæ perturbationes animi, ac, cum occurrant profunda, & tã ſitu difficilia, quomodo fieri poteſt, vt per viam virtutis rectam incedamus? Huic reſpōdet Ioannes, Omnis vallis implebitur, omnis mons, & collis humiliabitur, quaſi diceret, nihil vereamini, ſiquidem omne illud, quod ante virtutis curſum impediebat, per Chriſtum e medio ſubmouebitur, quia Chriſtus Satanan fregit, eumque ſub ſeruorum ſuorũ pedibus ſtrauit, incenſuſq; carnis ardores, prauaſque eius cupiditates ſedauit, & aboleuit in ſeipſo. In hunc ſenſum propoſita, & ſequentia verba interpretatur Titus, vt nēpe ſignificetur per ea, impedimenta, quę ad Deum hactenus viam difficilem effecerunt, per Chriſtum amouenda. viamq; futuram planam, & leuem. Cyrillus Alexan. Iſa. 40. eundem ſenſum, & huius ſentētię, & ſequentis adhibet. Verba Cyrilli ſunt hæc: Quid ergo eſt, parate viam Domini, rectas facite ſemitas eius? explanat addēs, omnis vallis implebitur, & omnis mons, & collis reddetur humilis, & erunt omnia, quæ obliqua ſunt, directa, & aſpera via cāpeſtris. ſunt enim quædam publicæ vię, & ſemitæ minime peruiæ, ſed aſperæ illę q. dem, & inuiæ, vt aliquando aſſurgendum ſit ad montes, & colles, aliquando per eoſdem deſcendendũ, nunc in præcipitijs pendeas, nunc in colles profundos deferaris. Sin contingat, vt ædita, & prærupta loca ſubſidant, & quæ in cauo, ac profundo ſunt, compleantur, tunc vndequaque recta erunt, quæ erant obliqua, & campi plani, & via expedita, quæ quondam erat aſpera, & abrupta. Hoc factum eſt intelligibiliter Saluatoris noſtri potentia: olim enim omnibus, vt ſic dixerim, hominibus inacceſſa erat via eximia, & Euangelicæ conuerſationis ſemita parum trita, quod nunc omnium mundanis, & terrenis eſſet detenta cupiditatibus, & ſubiecta carnis fœdis motibus. Poſtquam autem homo factus, atque caro ſecundum Scripturas in carne aboleuiſſet peccatum, & Principatus, ac Poteſtates, & rectores mundi huius demolitus eſſet, æqualem nobis, & ad currendam aptiſſimam viam pietatis effecit, nihil habentem accliue, vel in altum ſublatum, nihil cauum, aut deorſum, ſed in campos magis complantatam; omnia enim obliqua facta ſunt recta. Hæc ille. qui vti ſuperius diximus, omnia hæc dicit explanationem eſſe illorum præcedentium (Parate viam Domini, rectas facite ſemitas eius) in quo à Tito differt, qui ea prima verba aliter interpretatur, nec quæ ſequuntur explanationem antecedentium dicit, ſed potius excluſionem obiectionis cuiuſdam, vt ex citatis ipſius verbis conſtat. Euthymius

hanc

d by Goog

hanc refert interpretationem, vt montes, & colles prauos ſpiritus, ſeu dæmones ſignificent. refertque alias expoſitiones potius ſpirituales, quam literalem ſenſum facientes. Mihi omnium accommodatiſſima viſa eſt ea, quę in Commẽtario poſita eſt, quæ eſt Origen. hom. 22. eamque ſequitur Greg. hom. 20. in Euang. Vide ergo omnes hos Doctores verba futuri temporis interpretari, quaſi quod per Chriſtum futurũ erat, Ioannes prænunciaret.

Et erunt praua in directa, & aſpera in vias planas.

COMMENTARIA.

HOc eſt alterum, quod Iſaias Ioãnem prædicturum prænunciat, legis ſcilicet illius veteris mutationẽ in Euangelium, praua inquit, & tortuoſa in recta, ac aſpera in plana, læuiaque mutabuntur. Erat quidem lex illa vetus tortuoſa, & aſpera. tortuoſa, quia non docebat myſteria ſalutis directe, ſed in vmbris, & figuris quaſi uia tortuoſa, quæ non linea recta tẽdit in terminum, ſed quod Paulus docet Galat. 4. ſub elementis, inquit, mundi huius eramus ſeruiẽtes. Erat etiam aſpera, propter multitudinem, & difficultatem mandatorum, at Euangeliũ recta uia eſt, non vmbras, & figuras, ſed veritatem ipſam oſtendens, non difficilia illa, & innumerabilia pręcepta cõtinens, de quibus Act. 10. dicitur. Nec nos, nec Patres noſtri portare potuimus: ſed iugum ſuaue, & leue. Mutabitur ergo lex aſpera, & praua, id eſt tortuoſa, in Euangelium aduenientis Chriſti directum, & planum. Hoc ſignificauit Ioannes, quando Chriſti baptiſmum non in aqua ſola, ſed in Spiritu ſancto futurum prædicauit. Spiritus ſanctus. n. eſt, qui Euãgelium ſuę copia gratiæ, ac lucis ſplendore, rectũ, & planum ac ſuaue fecit.

ANNOTATIO XIX.

Interpretatio in commentario tradita confirmatur, & alia referuntur.

TErtullianus lib. 5. contra Marcio. hanc ſnĩam interpretatur, ueut dictum eſt in comment. Tortuoſa, inquit, & aſpera in rectitudinem & in campos, id eſt, legis difficultates in Euangelij facilitates. Hęc ille. Similiter Chryſoſt. hom. 10. in Matth. vbi ſic habet: Omnis vallis implebitur, & omnis mons, & collis humiliabitur, & erunt praua in directa, & aſpera in vias planas, oſtendunt & humiles ſublimandos, & è diuerſo ſublimes humiliandos, ac difficultatem legis in fidei facilitatem mutandam. Hæc ille. Vbi habes verba hæc poſteriora in eundem ſenſum interpretari, quẽ nos ſecuti ſumus. Eandem interpretationem refert etiam Euthym. Obliquitas, inquit, & aſperitas veteris legis in rectitudinem, & perfectionem Euangelij conuertetur. Veteris, inquit, legis obliquitas erat obſcuritas, ac varietas, aſperitas vero auſteritas, & incompaſſibilitas. Hæc ille. Quidam alij ad mores referunt hominum, qui aduentu Chriſti per gratiam eius, copioſius quam ante diffuſam, in bonum commutati ſunt. Sic Gregor. hom. 20. interpretatur, inquit enim: Praua directa fiunt, cum malorum corda per iniuſtitiam detorta, ad iuſtitiæ regulam dirigũtur, & aſpera in vias planas immutantur, cum immites, & iracundæ mentes per infuſionem ſupernæ gratiæ ad lenitatem manſuetudinis redeunt. Quando enim verbum veritatis ab iracunda mente non recipitur, quaſi aſperitas itineris greſſum pergentis repellit; ſed cum mens iracunda per acceptam mãſuetudinis gratiam correctionis, vel exhortationis verbum recipit, ibi planam viam prædicator inuenit, vbi prius præ aſperitate itineris pergere, id eſt, prædicationis greſſum ponere non valebat. Hęc Gregor. Euthymius præter eam, quam proxime citauimus, duas alias adhibet expoſitiones: ſic. n. inquit: Obliqua ſunt vitæ peruerſæ hominum, & aſperæ uiæ opiniones ipſorum, hęc fient recta, & plana, ita ut per ea æquabiliter pergant ad Chriſtum. aut etiã obliquitas, & aſperitas prauitatis in rectitudinem, & planitiem virtutis immutabitur. Hęc ille. Vera hæc ſunt, ſed tamen ad ſenſum huius ſententiæ magis facere vidẽtur, quæ dicta ſunt in Commentario.

Et videbit omnis caro ſalutare Dei.

COMMENTARIA.

FIet ex hac vallium impletione, & montium depreſſione, legiſque muta-

mutatione, vt non Iudæus tantũ, ſed etiam Gentilis ſalutem per Chriſtum factam percipiat, omneſque credant in eum. Salutare Dei Chriſtus eſt, de quo Simeõ paulo ante dixit: Viderũt oculi mei ſalutare tuum. Omnis autẽ caro hominem ſignificat tam Gẽtilẽ, quàm Iudæum, qui viſurus dicitur Chriſtum, tum quia ipſe viſibilis apparuit homo factus, quantũ ex ſe eſt, omnibus, tum quia omnibus ſalutem attulit, tũ quia notitia eius in omnes fines terræ diffuſa eſt. Nec te moueat, quod non omnes oculis carneis viderint Chriſtum, nec omnes eius ſalutẽ perceperũt, nec omnes notitiam eius aſſecuti ſunt: nam, vt paulo ante dixi, in Scriptura vniuerſalitas aliquando multitudinem ſignificat; aut etiam ex parte ſua Chriſtus ſe omnibus viſibilem, & ſalutarem exhibuit, quo etiam ſenſu dictum eſt Marci vltimo: Prædicate Euãgelium omni creaturæ, cum tamen nõ omnibus fuerit prædicatũ. & Ioã. 6. Erunt omnes docibiles Dei. & multa alia huiuſmodi. Carne autẽ ſignificari hominem totum, multa loca Scripturæ probant, à quibus illud eſt præcipuum teſtimonium Ioan. 1. Verbum caro factum eſt, vbi & quod homo caro, & quare caro dictus ſit, oſtendimus.

ANNOTATIO XX.

Eorũdẽ verborũ ſenſus magis declaratur.

HOc eſt totum teſtimonium, quod Euangeliſta ex Iſaia propheta refert, qui etiam ſi in eo capite de reuocatione populi à captiuitate Babylonica per Cyrum facta loquatur; tamen ea cortice ſignificabat veram, & perfectam reuocationẽ, & liberationem hominũ de poteſtate peccati, & dæmonis per Chriſtum effecta, cuius præcurſor Ioannes futurus erat. Eſt autẽ notandum in Hebræo aliter nunc legi verba hæc ab Euãgeliſta allegata; ſic enim Hebræum exemplar habet, quaſi Latinè diceremus. Reuelabitur gloria Dei, & videbit omnis caro, quod os Domini locutum eſt. Septuaginta autem interpretes, quorum verſionem noſter Euangeliſta ſecutus eſt, loco illius (quod os Domini locutum eſt) paraphraſtice, vt ſolent, verterunt, ſalutare Dei. ſolent enim hoc nomine appellare Chriſtum, & recte quidem: nam videre quod os Domini locutum eſt, non eſt aliud quam videre, quod promiſerat Deus per Prophetas, vti dictũ eſt Lucæ 1. Sicut locutus eſt per prophetas. Præcipua autem promiſſio, & omnium maxima Chriſtus eſt. & licet Iſaias etiam intellexerit ſalutem, quam promiſerat de liberando populo de Babylonica ſeruitute, tamen præcipue intendebat Chriſtum ſignificare, vti diximus paulo ante; ideo Septuaginta præcipuũ ſenſum ſecuti ſunt, recteque verterũt Salutare Dei, id eſt, Chriſtũ. Quod autem in verſione Septuaginta habetur vltra illud (videbit omnis caro ſalutare Dei) etiam hoc (quod os Domini locutum eſt) adiectũ eſt ex aliis verſionibus: nam in verſione eorum ſolum habetur, quod Lucas recitat (videbit omnis caro ſalutare Dei.) Prætermiſit autem Euangeliſta illud (reuelabitur gloria Dei) quia eundem ſenſum facit cum illo (videbit omnis caro ſalutare Dei;) in eo.n. Dei gloria manifeſtata eſt, iuxta illud Ioan. 1. Vidimus gloriam eius, quaſi vnigeniti à Patre. Chriſtum autem ſignificari hoc loco per ſalutare Dei teſtãtur patres antiqui, Irenæus lib. 3. cap. 9. Auguſtinus lib. 2. ciuit. ca. 29. Ambroſ. ad Roman. 3. Greg. homil. 20. Euang. Euſeb. lib. 7. demonſtrat. Euang. ca. 5. Euthymius autem interpretatur lumen Euangelij, aut ſalutarem incarnationem, quæ ambo præparauit Deus ante faciem omnium populorum. Titus Boſtrenus priorem interpretationem ſequitur, ſcilicet Euangelij notitiam; accommodatior tamen eſt ea, quæ eſt Auguſtini, Gregorij, & Ambroſij.

Quomodo intelligẽdum quod omnis caro Chriſtũ eſſet viſura.

Dubitatio autẽ occurrit. Quomodo omnis caro dicatur viſura Chriſtum; cum non omnes eum in carne viſibiliter viderint. Auguſtinus, & Gregorius locis citatis intelligentes hanc viſionem corporeis oculis futuram, reſpondent hoc implendũ in die Iudicij, quando omnes manifeſtabimur ante tribunal eius, tunc nemine excepto omnes homines oculis corporeis eum videbunt. Hoc quidem verum eſt, ſed verbis, ac contextui parum accommodabile: nam Ioannes, cuius verba hæc futura

tura prænunciauit Iſaias, non de poſterio ri, ſed de priori Chriſti aduentu, cuius ille Præcurſor erat, loquebatur. Titus Boſtrenus non de hac viſione interpretatur, ſed dicit, viſuros omnes Salutare, quia eo potientur omnes, & fructus, ac virtus eius dilatabitur vſque ad fines terrę. At Ioannes non hoc ſolum intendebat ſignificare; nã ante incarnationem virtus eius participabatur: ſed etiam aduentum viſibilẽ Chriſti ſignificabat, quo in terris viſus eſt, & cum hominibus conuerſatus eſt. Dicendum ergo, vt in Commẽtario dictum eſt, omnem hominem viſurum dici Chriſtũ, quia quantum ex ſe eſt, viſibilem ſe exhibuit omnibus oculis corporeis, & credibilem per fidem oculis ſpiritualibus hominum; plena enim eſt Scriptura huiuſmodi locutionibus vniuerſalibus. Dictum enim eſt Pſal. 71. Adorabunt eum omnes reges terræ, omnes gentes ſeruient ei. & Iſa. 2. Et fluent ad eum omnes gentes. Et multa alia huiuſmodi. Chryſoſt. hom. 10. in Matth particulam (&) cauſalem interpretatur, quaſi dictum eſſet, Omnis vallis implebitur, erunt praua in directa, & cætera, quia omnis caro videbit Salutare Dei. Cæteri ſenſum copulantem interpretantur, idque accommodatius eſt.

Dicebat ergo ad turbas, quæ exibant, vt baptizarentur ab ipſo.

COMMENTARIA.

PArticula (ergo) illationem indicat ex antecedentibus, dixerat enim Euangeliſta Ioannem prædicaſſe baptiſmum pęnitentiæ, & interpoſuit teſtimonium Iſaiæ, prophetantis Ioannis aduentum, & prædicationẽ. Hinc infert, & deducit, quia baptiſmum pęnitentiæ prædicabat, ideo, ſeu ergo dicebat turbis, quæ ab vrbibus ad ipſum confluebant, vt baptizarentur, verba ad pęnitentiam excitantia, qualia ſunt quæ ſequuntur; non enim ad baptiſmum admittebat, niſi pęnitentes; præcedebant enim prædicatio, & pœnitentia baptiſmum, quod Matthæus capite 3. expreſſit. Exibat, inquit, ad eũ Hieroſolyma, & omnis Iudæa, & omnis regio Iordanis, & baptizabantur ab eo in Iordane confitentes peccata ſua. Eximia enim Ioannis virtus, & vitæ pluſquam humanæ auctoritas, habitus inſolitus, noua, & efficax prædicatio, prophetica Iſaiæ vox clamantis in deſerto, baptiſmus ſupra legem, memoria natiuitatis, & conceptionis admirandæ, Tribus nobilitas homines ad ſe undique conuocabant; ſic enim oportebat excitari omnes Chriſto aduenienti. Nota multitudinem confluentem; exibant enim turbæ. Dicuntur autem exiſſe, quia à locis habitationis egrediebantur in deſertum, aut in ripas Iordanis, vbi Ioannes erat prędicans, & baptizans.

Genimina viperarum.

COMMENTARIA.

Baptiſta Iudæis grauitatem & antiquitatẽ peccatorum improperat

EXhortatio ad pœnitentiam à reprehenſione accipit exordium, vt ſic auditores ad grauitatẽ peccati conſiderandam, & agnoſcendam, & in perpetrati ſceleris pudorem pertrahãtur. Hæc enim ad pęnitentiam inducunt. Acris autem eſt, & aſpera reprehenſio, quæ & grauitatem, & antiquitatem peccati indicat, grauitatem quidem eo quod viperas appellat, eſt enim animal hoc venenoſum, & ſuo veneno alios interficiens: tales erant Phariſæi, & Saducæi, in quos reprehẽſio dirigebatur, qui ſuo peccato, & exemplo velut veneno quodam ſimplices turbas inficiebant. Antiquitatẽ vero, eo quod progenies, ſeu genimina viperarum uocat, quaſi hæreditario quodam ſcelere patres, & maiores malos, & aliorum peruerſores imitarentur. Graue & profecto hoc peccatum eſt, & inueteratũ, & difficile curatu. Admirabilis eſt autem animi magnitudo Ioannis, qua libere illis hominibus loquitur, qui propheticum ſemper ſitiebant cruorem, quique in nullo erant ſerpentibus mitiores, vt notauit Chryſoſt. hom. 11. in Matth.

ANNOTATIO XXI.

Quo mõ Matthę us, et Lucas cõueniant in ijs Baptiſtę verbis.

IN primis hoc codẽ vocabulo Chriſtus ipſe eoſdem increpauit poſt Ioannem Matth.23. Serpentes, inquit, genimina viperarum, quomodo fugietis à iudicio gehennæ? Poſſet autem quiſpiam dubitare, nam Matth.3. dicitur, Exibat ad eum omnis Hieroſolyma, & omnis Iudæa, & omnis regio circa Iordanem, & baptizabãtur ab eo confitentes peccata ſua. Videns aũt multos Phariſæorum, & Saducæorum venientes ad baptiſmũ ſuum, dixit eis, progenies viperarum, &c. Hoc autem in loco Lucas dicit ad turbas hoc dixiſſe Ioãnẽ. Quod vero illic (ꝓgenies) hic (genimina) dr̃, parum refert, eadem n. ſignificatiõ nominum, & in Græco vnum, & idem eſt vocabulum, quod interpres modò vno, modò altero noĩe vertit. Euthymius huic difficultati reſpondet, Ioannem bis hiſce verbis vſum eſſe, ſemel ad Phariſæos, & Saducæos, ſemel ẽt ad turbas, illudq; Matthęũ; hoc Lucam retuliſſe. Hæc reſponſio non eſt neceſſaria ad difficultatem euacuandã; nam ſimul cum turbis veniebant Phariſæi, & Saducæi; Ioannes aũt oĩbus loquebatur, & hoc dicit Lucas, non tñ propter oẽs hoc dicebat, ſed propter Phariſæos, & Saducæos. & hoc refert Matthæus; ſæpe enim euenit his, qui conciones, & ſermones publicos habent, vt reprehendant omnes generaliter de aliquo vitio, quod non ab omnibus, ſed à quibuſdam perpetratũ eſt; ſic enim ſuauior, & vtilior fit reprehẽſio his, qui deliquerunt, quam ſi determinate in eos ſolos dirigeretur, quod egregie annotauit Greg. lib.13. Moral. c.3. vbi prudens documentum docet, inquiens ſic: Sæpe contingit, vt talis ſit, qui nulla increpationis verba ſuſcipiat. Quid igiť in huius culpa prædicatori agendum eſt, niſi vt in ſermone admonitionis, quem pro ſalute omnium auditorum facit, tales culpas ad medium deducat, quales eum perpetraſſe conſiderat, qui & præſto eſt, & de ſolo adhuc argui nõ poteſt, ne deterior fiat. Et cum generaliter contra culpã inuectio intenditur, correptionis verbum libenter ad mentem dicitur, quia potens prauus ignorat, quod ſibi hoc ſpecialiter dicatur. Hæc Greg. Igitur, quãuis Ioannes ad omnes haberet ſermonem, non propter oẽs hæc dicebat, nam etiamſi turbis loqueretur, multi tñ in eis erant, qui increpatione tali digni non erant; credibile enim non eſt omnes fuiſſe peſſimos, & tales, vt genimina viperarum dici poſſent.

ANNOTATIO XXII.

Quare Iudæi viperarũ genimina ſint appellati.

GRauior eſt difficultas, cur hi genimi nibus, ſeu filijs viperarum cõferantur; multipliciter n. Doctores ad hoc reſpondent. Primo quidem Chryſoſt. hom. 11. in Matth. ſic inquit: Bene eos genimina viperarum vocauit, ſiquidem id ſerpentium genus ita in parentis feſtinat exitiũ, vt aluo, qua portatur, exeſa, in vitam prodeat morte gignentis, quod iſti quoq; faciebant, patrum ſanguine, ac matrum madentes, & ſceleratis manibus eos, à quibus ad veritatis lumen ducebãtur, interficientes magiſtros. Hæc ille. Genimina ergo viperarum dictos cenſet, quia Patres ſpiritualis, à quibus inſtruebantur, interficiebant. In eadem ſnĩa eſt Euthymius Matth.3. immo ante vtrumq, idem ſenſit Athanaſius in quæſt. ad Antiochum q. 56. vbi ſic hẽt; Quare Baptiſta vocat Iudęos progeniem viperarũ? Quia illa beſtia ſuæ matris ventrem exedit, & ſic demum egreditur, qualia etiam iſti patricida patrauerunt, ſuos interficientes Doctores, & Prophetas inuidia commoti; lapidauerunt n. Moſem, Eſaiam vero prophetam cum lignea ſerra in duas partes diuiſerunt. Hęc ille. Secundo loco aliter explicat Iſidorus Peluſiota. lib.1. ep.105. Vtitur quidem eadem ſimilitudine, ſed non eodẽ modo applicat. Verba ipſius ſunt: Viperarum progeniem Ioannes Iudęos appellauit, vt improborum parentum improbiores fętus; aiunt enim hanc feram maternum ventrem, cum in lucem editur, arrodere. Quoniam igitur Deum, qui eos genuit, dereliquerunt, atque omnem ſibi conceſſam gratiam extinxerunt, ea videlicet in irritum redacta, merito proinde venenatis animalibus eos confert, per ingratitudinem accepta beneficia obliterantibus, ne dicam corrodẽtibus. Hæc ille. Et quidem quod ad hiſtoriam hanc de filijs viperarum, matrem interficientibus in partu, conſentiunt etiam Baſilius hom.9. de Opificio, vbi ſic inquit: Viperas vicio matris eroſo fama eſt in lucem exire, decentes

ſcilicet

ſcilicet mercedes, præmiaque parentibus reddentes. In eadem ſententia eſt Epiphanius Hæreſ. 26. cuius verba paulo inferius recitabimus. Similiter Hieronymus epiſtola ad Præſidium. Idem refert Auguſtinus ſermone primo Dominicæ 3. Quadrageſima, ſeu ſerm. 83. de tempore. hac enim de cauſa inuidos viperis conferri dicit, ſicut, inquit, viperas dilacerato, & dirupto materno vtero, in quo conceptæ ſunt, naſci aiunt, ita inuidia illam animā, à qua concepta eſt, conſumit, & perdit. Gregorius etiam libr. 15. Moral. cap. 9. ſic inquit: Viperæ cum conceperint, filij earum in uentre ſæuiunt, qui ruptis lateribus matrum, ex earum ventribus procedunt, vnde, & vipera, eo quod vi pariat nominatur. Vipera itaque ſic naſcitur, vt violenter exeat, & cum matris ſuæ extinctione procreatur. Hęc Gregorius. Refert etiam eandem hiſtoriam Plutarc. Opuſculo de garrulitate. Acus, inquit, & viperas memorant, cum enituntur, diſrumpi. Hanc igitur hiſtoriam illi doctores allegati ſequentes, locum præſentem ea ſimilitudine explicant. Tertio loco Hieronymus Iſa. 30. & Matth. 23. & Gregor. homil. 20. in Euangelia, & Beda aliter interpretātur; filios enim malos parentum malorum imitatores dici affirmāt filios viperarum, quia quales patres tales ipſi in malitia ſūt. Verba Gregorij ſunt hæc: Malæ ſoboles malorum parentum actionem imitantes, genimina viperarum vocantur; quia per hoc, quod bonis inuident, eoſque proſequuntur quod læſiones proximis exquirūt, quia in his oībus priorum ſuorum carnalium vias ſequuntur, quaſi venenati filij de venenatis parentibus nati ſunt. Hæc ille. Quarto loco Ambroſius in pręſenti refert præcedentem cauſam, & aliam adiungit, nēpe ob quandā prudentiā dictos viperarum progenies iuxta illud Matt. 10. Eſtote ergo prudentes, ſicut ſerpentes; ſerpens enim per prudentiam præuidet futura, venenum tamen non deſerit; ſic iſti prouida quadā deuotione vident profutura, & ſpōte depoſcunt, nempe Ioannis baptiſmum, adhuc tamen non relinquunt noxia, & peccata. Hanc interpretationem inſinuat Euthymius ēt Matth. 3. Quinto loco Auguſt. lib. 1. Quæſtionum Euangelicarum cap. 5. dici putat genimina viperarū, quaſi filios diaboli, nēpe per imitationem, iuxta quā expoſitionem, diaboli ſignificantur per viperas, quorum filii hi dicuntur, quia illorum peccata imitantur. Hæc ſunt, quæ patres antiqui ſenſerunt.

Quid Ariſtoteles, & alij philoſophi de vipera ſcripſerint.

Quantum autem ad hiſtoriā illam viperini partus attinet, aduertenda ſunt ea, quæ Ariſtoteles de vipera ſcripſit lib. 5. hiſtoriæ animalium ca. 34. cuius verba ſunt hæc: Vipera è ſerpentibus vna animal edit, cum intra ſe oua primum peperit; ouum hoc vnius coloris, & molle vt piſcium eſt; fœtus ſuperne cōſiſtit, nec cortice cōtinetur, ſicut ne piſciū quidem parit catulos obuolutos membranis, quæ tertia die rumpuntur. Euenit interdum, vt qui in vtero adhuc ſunt, abroſis membranis prorumpant. ſingulos diebus ſingulis parit plures quā viginti. Hęc Ariſtoteles. in quibus verbis non poſſum non mirari quoſdam recentiores alucinatos, exiſtimaſſe Ariſtotelem in ea ſentētia fuiſſe, vt exiſtimaret viperā perire in partu filiorum, corrodentium latera parietis, cum non ſolum id non docuerit, ſed potius contrarium tradiderit: dicit enim parere catulos ſuos membranis, id eſt, ſecundis obuolutos, hos autem tertia die, corroſis illis membranis, quę iam ſunt extra vterum, erumpere, ſicut & pulli etiam cortice oui fracto emergunt. hoc tamen non inducit matri mortem. Dicit præterea aliquando intra vterum catulos rumpere has mēbranas, & ſic ſingulos ſingulis diebus è vētre emitti pluſquam numero viginti, non autem dicit latera rumpi matris ſed ſecundas, ſeu membranas illas, in quibus ſolent obuoluti catuli illi naſci, nec propterea ſequitur mors matris, ſicut in aliis animalibus, quæ in vtero habent fœtus ſecundis obuolutos, emittūtq; eos ruptis mēbranis in utero, & poſtea expellūt ipſas membranas. immo ſi vipera moritur lateribus apertis, quomodo poteſt ſingulis diebus ſingulos parere plures viginti, neceſſe eſt primo, aut ſecūdo die mori, nec poſſet peruenire ad vigeſimum diem, vt vltimum pareret. Si ergo decē, & nouē ſalua emiſit, cur nō & vigeſimum, immo aliqn̄ ſupra vigeſimum adhuc parit. Hiſtoria igitur Ariſtotelis non ſolum nō fauet opinioni illi, qđ vipera in partu occidatur à fœtibus, ſed potius contrarium omnino demonſtrat. Hęc de Ariſtotele. Plinius autem lib. 10. c. 62. aliter de hoc animali ſcripſit. Verba eius ſunt hęc; In terreſtribus oua pariūt ſerpentes,

tes, coeunt complexu adeo circumuolutæ ſibi ipſę vt vna exiſtimari biceps poſſit; Viperę mas caput inſerit in os, quod illa abrodit voluptatis dulcedine. Terreſtriũ eadem ſola intra ſe parit oua vnius coloris, & mollia vt piſces. Tertia die intra vterum catulos excludit. deinde ſingulos ſingulis diebus parit, viginti fere numero, itaque cæteri tarditatis impatientes prorumpunt latera, occiſa parente. Hæc ille. qui contrarium ſcribit ei, quod Ariſtoteles docet, vt facile eſt vnicuique intelligeret. Eſt autem notandũ, in verbis iſtis nolle Plinium affirmare viperam ore concipere, ſed hoc ſolum ſignificat, cum viperæ obuolutæ ſunt generandi cauſa, ſicut & cęteri ſerpentes, marem inſerere caput ori fœminę; eamq; voluptatis dulcedine ex complexu procedente rodere caput maris, qđ forſan quidam non aduertentes, exiſtimarunt viperam ore concipere, & non ſolam matrem, ſed etiam patrem perire in generatione, matrem in partu, patrem in conceptione. quam opinionem videtur ſequi Epiphanius ſupra citatus hæreſi 26. in fine, cuius verba ſunt: Sic ſane tradunt doloris pariendi exortem viperam, concupiſcentiæ affectu demulſam, tum fœminam ad maſculum, tum maſculum ad feminã circumpilari, & ſimul per os hiante femina maſculum caput immittere, illam vero affectu detentam, huius caput abſcindere, & ſic ab ore diſtillans virus in ſeipſam deglutire, & ipſam ex hoc gemellos, marem, & feminam concipere, qui in ventre maturi facti, & non habentes vnde gignãtur, latus matris ſauciãt, & ſic gignuntur, vt pater, & mater eorum pereat. quapropter nomen inditum, ex eo, quod dolores partus non experiatur. Grauis, & horrida ſuper omnia reptilia eſt vipera, ipſa in ſeipſam interitum operans, & per os turpitudinem concipiens. Hæc Epiphanius, valde & Ariſtoteli, & Plinio contrarius. Idem refert Hieronymus Epiſtola ad Præſidiũ: Viperæ, inquit, per os coitum faciunt, maſculi mortem contemnunt, ſed femina in ipſo coitu, ſiue magna dulcedine exagitata, ſiue futuri præſcia periculi, dum abſorbet ſemen caput maſculi abſcindit, & ſic eum occidit; ſed cum conceperit, viſcera illius ab ipſis, quos concepit, comeduntur, & ſic matrem occidũt. Hæc Hieronymus. Hæc ſunt, quę de vipera breuiter annotanda exiſtimaui, in quibus meo iudicio illa vulgaria ſunt, quod in partu pereat femina, & quod ore concipiat abſciſſo maris capite, quæ duo Albertus Magnus lib. 25. ſuæ hiſtoriæ de animalibus, omnino reijcit, & falſa cenſet, homo in his expertiſſimus, & Ariſtotelis doctrinam in hac parte amplectitur, quam veram reputaui. Doctores autem ſacri ſecuti ſunt vulgarem opinionem, vt verba eorum indicant, eam ſatis ſibi eſſe exiſtimãtes ad ſimilitudines, quibus vtebantur, faciendas. Et Hieronymus in ea epiſtola alia multa narrat è vulgo accepta de natura, & proprietatibus animalium, & tale hoc reputo, quod de vipera dicit. Vt igitur ad noſtrum inſtitutũ reuertamur, viperas puto hos dici à veneni ſimilitudine; nam vipera acutiſſimo, & multum nociuo veneno inficit homines, ſic illi Phariſæi, & Saducæi inficiebant populos erroribus, & peſſimo exemplo, vt ex multis locis Euangelij conſtat. Sic interpretatus eſt Clemens Alexandrinus Oratione exhort. ad gent. genimina enim viperarum dicit vocatos quoſdam virulentos, impoſtoreſque ac ſimulatores, & iuſtitiæ inſidiatores; tales enim erãt illi Phariſæi, & Saducæi. Genimina autem viperarum appellauit Ioannes eos, qui tunc aderant, quia parentes, & maiores ſimiles habuerunt, vt in Commentatio explicatum eſt. *Quid auctor in hac difficultate ſentiat.*

ANNOTATIO XXII.

DIcet aliquis, cur Ioannes hos increpauit, quos potius laudare debuerat, qp pe qui vrbibus & domibus derelictis concurriſſent vt prædicationem audirent, & baptiſmum ſuſciperent, eo maxime quod Ioannes non eos peccantes videbat, ſed actum bonum exercentes? Reſpondeo cũ Origene hom. 22. Etiam ſi hi ad baptiſmum venerint, non tamen conſuetudines malas, nec ſtatũ peccati abijcere volebant, quod etiam modo experimur; multi enim accedunt concionibus audiendis, non autem animum habent praua ſtudia dimittendi. Hoc præcipue de illis Phariſæis, & Saducæis probabile eſt, quos poſt Ioannis baptiſmũ, & prædicationes, adhuc in ſuis erroribus, & ſceleribus ita obduratos Chriſtus inuenit, vt eadem in eos reprehenſione inuectus fuerit Matth. 23. Progenies, inquit, viperarum. Quod ſi dicas, vnde *Quomodo Ioannes eos increpauerit quorum vitam, & mores nõdum nouerat.*

hoc

hoc Ioannes ſciebat? Reſpondet Chryſoſt. hom. 11. Spiritus ſancti inſpiratione, & reuelatione eos nouiſſe, nec illos ex opere illo exteriori iudicaſſe, ſed ex eo, quod intus latebat. Idem reſpôdet Euthymius Matt. 3. immo etiam Ambroſius, qui eos ſerpentes appellatos dicit, quod cum vtilia per prudentiam quandam prouiderent, noxia tamen non derelinquebant. Quod ſi iterũ dicas cur hos Ioannes reprehendit, quos obduratos videbat? Reſpôdeo, non eſſe deſperandam ſalutem, & conuerſionem hominum, quantumcumque ſceleratorum; dum enim iu hoc mortali viuitur corpore, nullius eſt deſperanda ſalus, omnium eſt optanda correctio. Præterea etiam ſi illi non emendentur, qui tamen eos corrigit, & reprehendit, facit quod ſuum eſt. demum, ſi non prodeſt talis correptio, vtilis eſt aliis circumſtantibus: dum enim vnus malus corripitur, licet is non reſipiſcat, qui audiunt alii mali, emendãtur, & boni à malo committendo retrahuntur. Poſtremo notandum eſt, hoc loco Manichæos abuſos eſſe, affirmantes Euangeliũ contrarium veteri teſtamẽto, quia in hoc dicũtur homines ad imaginem Dei facti, in illo autem genimina viperarum. Refert hoc Auguſt. lib. contra Adimantum cap. 5. & reſpondet, illud ante peccatum dictum eſſe, hoc vero poſt peccatum, ratione cuius filii viperarum, & filii diaboli dicti ſunt. Hęc non ſic intelligas, quaſi poſt peccatum homo non ſit ad Dei imaginem; manet enim imago etiã in peccatore, ſed quod ratione peccati, non autem naturæ, comparatus eſt homo viperæ.

Quis oſtendit vobis fugere à ventura ira.

COMMENTARIA.

PRoſequitur increpationem. Senſus eſt. Quis monſtrauit vobis viã fugiendi ab ira venturi Dei, & pœna illa, quam male operantibus infligere ſolet, quaſi diceret, ita veſtris malis operibus inhęretis, quaſi quiſpiam vobis viam aliquam oſtenderit euadẽdi ſupplicium inferendum à Deo. quis ergo vobis hoc oſtendit? profecto nemo, cum fieri nequeat, vt euadatis irã Dei, ſi in his veſtris operibus, & peccatis perſeueratis. Loquebatur Ioannes, vt ſupra diximus hæc verba propter Phariſæos, & Saducæos. Similis eſt ſententia hæc, & eundem ſenſum facit cum illa Saluatoris contra eoſdem Iudæos pronunciata. Matth. 23. Genimina viperarum, quomodo fugietis à iudicio gehennæ?

ANNOTATIO XXIV.

Patres diuerſis modis ſuperiora verba interpretantur.

ILlud (oſtendit) verbum eſſe præteriti tẽporis, conſtat ex voce Græca, quod apud Matthęum ca. 3. diſtinctius habetur. Quis, inquit, demonſtrauit vobis fugere à ventura ira? Vtrobique eſt idem verbum Gręcum, quod ab interprete varie verſum eſt. In ſenſu autem variant expoſitores. Chryſoſt. hom. 11. exiſtimat eſſe verba admirationis; Ioannes enim admiratur, quod cũ illorum tanta fuerint ſcelera, talem fecerint mutationem, vt ad baptiſmum, & pęnitentiam ſe cõuerterint, & quod illa, quæ illis impoſſibilia vide ãtur, vel ſero implere potuerint, quaſi diceret, qui factum eſt, vt cum illorum eſſetis filij tam nequiter educati, ſubito egeritis pęnitentiam? vnde hæc vobis tanta conuerſio? quis voluntates veſtras aſperas mitigauit? quis vulnera immedicabilia curauit? Hũc ſenſum adhibet Chryſoſtomus, dicens eſſe vera laudis, Ioannemque increpationi laudis temperamentum admiſcuiſſe. Euthymius conſentit adiungens, hæc dicta fuiſſe illis, qui in Chriſtum credituri erant, & ita prædictã iram euaſuri, Ioannemq; aſperitati reprehenſionis miſcuiſſe laudem, vt inde humiliarentur, hinc vero conſolationem acciperent. Ambroſius fere in eundem inclinat ſenſum. Dico autem (fere) quia in eo differt, quod non admirationis verba hęc cenſet, ſed aſſertionis cuiuſdam, quaſi diceret: Deus eſt, non alius, qui ſua miſeratione hanc vobis infudit prudentiam, vt veſtrorum delictorum pęnitentiam agatis, futuri terrorem iudicii prouida deuotione metuentes: Tantorum autem Doctorum auctoritate, negandum non eſt probabilem eſſe exponendi modum, tamen difficultatem patitur; nam hi non egerant pęnitentiam, nec fugerent à ventura ira, nec à ſuis receſſerant peccatis, ſed ad id excitabant à

Ioannes

Ioanné; aliter enim nõ audiſſent verbum tam duræ increpationis, genimina viperarum. Præterea, quod me multum mouet. illud eſt, hos quos increpabat Ioãnes, fuiſſe Phariſæos, & Saducæos, vti diximus ſupra ex Matth 3. at hi baptiſmum Ioannis ſpreuerant; dicitur enim Lucę 7. Phariſæi, & legiſperiti conſilium Dei ſpreuerunt in ſemetipſos, nõ baptizati ab eo, ſcilicet Ioãne. Hi igitur non fecerunt pęnitentiam, nec acceſſerunt Ioãni eo animo. Præterea, quia verba Saluatoris in Commentario allegata videntur hiſce Ioãnis verbis, reſpõdere, illa autem non admittunt ſenſum à prædictis Doctoribus explicatum, idcirco exiſtimo contrarium ſenſum facere verba hæc ab eo, qui recitatus eſt Ioannes enim arguit illos, quaſi ſecuros, & nihil metuẽtes de futuro iudicio, cum male viuerent, nec à peccãdo deſiſterent, quaſi quiſpiam eis viam aliquam euadendi, & fugiendi ab ira Dei, peccãtibus infligenda, tradidiſſet. Quem ſenſum verbum Græcum indicat, quaſi Latine diceretur: Quis ſubmonſtrauit vobis, id eſt, clanculum, & tacitis nutibus, ac ſignis viam euadendi monſtrauit? uia enim eſt falſa, & clancularia, per quam nemo euadet Huncque ſenſum licet verbis breuiſſimis indicat Origen. homil. 22. ſic enim inquit: Niſi prauitatem, venenaque ſerpẽtium de corde veſtro expuleritis, dicetur ad vos: Quis oſtendit vobis fugere à ventura ira? Iuxta quem ſenſum dicendum eſt, Ioannem efficaci argumento illos ad pęnitentiam induxiſſe, cũ non ſit alia via fugiendi, & euadendi ſupplicium grauiſſimum Dei, quam pęnitentia. Quæ autem ira ſit hæc, Euthymius dupliciter interpretatur. Vel quæ per Romanos in obſidione futura erat, vel quæ à Deo in die Iudicii impęnitentibus inferẽda eſt. Hanc poſteriorem interpretationẽ recipiunt Chryſoſtomus, & Ambroſius, & Gregorius hom. 20. Euang. Et cõfirmatur ex verbis Saluatoris Matth. 23. Quo modo inquit, fugietis à iudicio gehennæ? Loquitur ergo de ira, quæ in futuro ſeculo infertur, quæ omne huius mundi ſupplicium ſuperat, de qua ira dictum eſt Rom. 2. Secundum impœnitens cor tuum theſaurizas tibi iram in die iræ, & reuelationis iuſti iudicii Dei.

Facite ergo fructus dignos pęnitentiæ.

COMMENTARIA.

PArticula (ergo) illationem indicat ex præcedenti, quaſi dicat: Cum via nulla alia ſit fugiẽdi à ventura ira, igitur facite fructus dignos, & condecentes pœnitentiæ: ſic enim euadetis. Fructus digni, & condecentes pęnitentiæ ſunt bona opera, & ſtudium virtutis, quæ ſunt contraria peccatis, quorum hominem pęnitet; qui enim dolet aliquid feciſſe, conſequenter facit contraria priori facto. Non ſupponit Ioannes illos iam pęnituiſſe peccatorum: ſi enim pęnituiſſent, veniam obtinuiſſent, nec eſſent genimina viperarũ, ſed ſimul ad vtrumque exhortatur, vt & pęnitẽtiam, & opera penitentiæ faciant: neceſſe enim eſt & a malo recedere; & virtuti, ac bonis operibus incumbere. Rom. 13. Abijciamus opera tenebrarum, & induamur arma lucis. Mira virtus eſt pęnitẽtiæ, & fructuum eius, quæ genimina viperarum conuertit, & à ventura ira liberat.

ANNOTATIO XXV.

Qui dicantur fructus penitentiæ.

HOs fructus pęnitentiæ explicat Aug. ſerm. 66. de tempore, dicens eſſe, tranſacta flere peccata, & eadem iterum non agere. Non autem hoc tantum eſſe, ſed vltra id etiam bona opera facere docent Origе. hom. 22. & Chryſoſt. hom. 11. in Matt. & ratio ipſa perſuadet. Nam aliud eſt pęnitentia, aliud fructus eius, ſicut aliud arbor, aliud fructus. qui ergo fructum pęnitentiæ dicit, vltra pęnitentiam aliud eſſe indicat; id autem bona opera ſunt; nam quem alicuius facti pęnitet, contrarium illi facto operatur: iis ergo, quos peccatorum pœnitet, ea operari conuenit, quæ peccatis ſunt contraria. hæc autem virtutis opera ſunt Põderat Greg. hom. 20. etiã verbum illud (dignos pęnitentiæ) diſtinguens fructus penitẽtię, & fructus dignos pęnitentiæ; fructus enim pęnitentiæ ſunt opera bona quæcunq;, at digni fructus

pęni-

pęnitentiæ, ſunt nō quæcunque opera bona, ſed quæ quandam habent proportionem, & paritatē cum malo perpetrato; qui enim magis deliquit, maius poſt pęnitentiam opus bonum facere debet, ſi dignum pęnitentiæ fructum efficere vult, vt tanto maiora acquirat bonorum operum lucra per pęnitentiam, quanto grauiora ſibi intulit damna per culpam. Quæ quidem explicatio conueniens eſt, licet poſſimus etiā dicere ſenſum eſſe, facite, eos fructus, quos decet pęnitentes facere, nimirum contrarios malis primis commiſſis, ac perpetratis. Prudenter autem Ioannes ad fructus pęnitentiæ faciendos exhortatur, vt generalem omnibus exhibeat doctrinam, non pęnitentibus, vt faciant pęnitētiam, pęnitentibus vero, vt pęnitentiæ fructus operentur; vtrumq; enim in ea ſententia comprehenſum eſt.

Et ne cœperitis dicere, Patrem habemus Abraham.

COMMENTARIA.

FAlſam fiduciam eorum remouet, qui ſe euadere venturam iram ea ratione poſſe perſuaſerant ſibi, nempe quod filij eſſent Abrahæ, cuius ſemini, & poſteritati Deus promiſit benedictionem, ac ſalutem. Ne, inquit, cum auditis, quæ de ventura ira dixi; intra vos dicatis, Patrem habemus Abraham, quaſi vobis ſufficere arbitremini ſine pęnitentiæ fructibus à ventura ira fugere poſſe; non enim id aſſequemini, ſed vana eſt hæc fiducia. Nō hoc Ioannes dicit, quo prohibeat illos ſe ſe ex ſancto Patriarcha Abraham progenitos confiteri, & eo beneficio, ac honore gaudere, aut quo neget illius virtutem prodeſſe multum poſſe poſteris, ſed ne eo freti peccata abiicere, & ſancte operari deſiſtant, quaſi illud ſolum arbitrantes efficere poſſe, vt venturam iram Dei euadant, idcirco non dixit; Nihil vobis prodeſſe poteſt Abraham, ſed leuiori, & mitiori vſus eſt ſermone, ne cœperitis dicere, patrem habemus Abraham.

ANNOTATIO XXVI.

Magis declaratur ſuperior ſententia.

APud Matthæum, Ne velitis dicere intra vos, Patrem habemus Abraham, idem eſt ſenſus, qui eſt in verbis iſtis Lucæ. Chryſoſt. hom. 11. in Matt. aſſerit Ioānem hiſce verbis, & illorum conſcientiæ ſecreta prompſiſſe, & futura prædixiſſe; illud quidem, quia in eo vitio illi laborabāt, nimium ſibi de maiorum nobilitate præſumentes, & pluſquam par erat ſibi arrogantes. Hoc autem, quia futurum erat, vt poſtea hoc ipſo prætextu ſe defenderent, quando Ioannis 8. Chriſto reſponderunt dicentes, pater noſter Abraham eſt, ſemen Abrahę ſumus, & nemini ſeruiuimus vnquam. Hæc dicit Chryſoſtomus. quorum primum certum eſt, licet dici poſſet Ioannem præoccupaſſe, quod illi poſſent cogitare. Secundum autem, nempe Ioannē prę dixiſſe, quod futurum erat, quaſi tunc præſciret, quod poſtea Chriſto reſponderunt; auctoritate Chryſoſtomi nititur, non tamē omnino certum eſt. Quomodo autem parentū virtutes, & vitia noceant, aut proſint poſteris, diximus ſupra cap. 1. dum de Ioannis parentibus locuti ſumus.

Dico enim vobis, quia potens eſt Deus de lapidibus iſtis ſuſcitare filios Abrahæ.

COMMENTARIA.

VAnam fiduciam argumento refutat; huic enim fundamento nitebatur fiducia illorum, quod poſteritati Abrahæ ſalus, & benedictio promiſſa eſt; quomodo ergo illa perire poterit? Potens, inquit, eſt Deus, quaſi diceret, etiā ſi vos pereatis, non propterea vana efficietur promiſſio Dei, nec ob id Abraham filijs orbatus manebit, potens eſt enim Deus ex lapidibus ſuſcitare filios Abrahæ, in quibus diuina impleatur promiſſio, vobis pereuntibus. Significat Ioannes myſterium, quod vere futurum erat, nempe gentium vocationē loco Iudæorū pereuntium, quas in ſemen Abrahę nō carnale, ſed ſpirituale Deus vocauit, de quo myſterio Paulus Rom. 9. inquit: Non omnes, qui ex Iſrael ſunt, ij ſunt Iſraelitæ, neq; qui ſemen ſunt Abrahę, om

nes filij, ſed in Iſaac vocabitur tibi ſemen, id eſt, non qui filij carnis, ij filij Dei, ſed qui filij ſunt promiſſionis, æſtimantur in ſemine. Terrore ergo inducit illos ad pœnitentiam, quaſi diceret, niſi caueris, & fructus pęnitétię agitis, à genere Abrahę excidetis, & loco veſtri ſubſtituentur gentes; Deo enim id poſſibile eſt. Gentes autem nondum fideles nomine lapidum exprimit, tum quia lapides adorabant, vt, inquit, Gregorius: Similes autem fiant, qui adorant ea. Pſal. 113. quo ét vocabulo Iſaiæ 5. eędem gentes ſignificatæ ſunt. Lapides, inquit, elegit ex ea. Non autem dicit, ſuſcitabit Deus, ne eos in deſperationem impellat, ſed, potés eſt Deus ſuſcitare, vt timere faciat, & ſpem non amittant. Illud auté (iſtis) energiam habet ad exprimendã potentiæ magnitudinem, qua vel ex illis materialibus lapidibus poteſt Deus hominem facere. Illud autem (Abrahæ) vt ex Græco conſtat, caſus eſt dandi, conſtituiturque verbo (ſuſcitare) nempe ipſi Abrahæ dare filios.

ANNOTATIO XXVII.

Aliæ ſuperioris ſentẽtię expoſitiones non improbã dę recenſentur.

CHryſoſtomus hom. 11. in Matth. recitat duas expoſitiones. Vna eſt, quam in Commentario ſecuti ſumus, vt per lapides metaphorice Gentes intelligantur, quas Chriſtus per fidem ſuam in filios Abrahæ promiſſos conuertit. Quæ expoſitio eſt Origenis hom. 22 in Lucam: Hilarii Canone 2. in Matth Cypriani epiſt. 63. ad Cæcilium, & Greg. hom. 20. Euangeliorum, & lib. 18. Moral. cap. 19. & lib. 29 cap. 15. Altera eſt, vt nõ de gentibus ſermo ſit, ſed ſimpliciter quod poteſt Deus, illis pereuntibus, alios producere, & filios Abrahæ facere, & in cognationem eius adducere Vtraq; Chryſoſtomus probat, poſteriorem vero in priori pręponit; Ioanné enim alluſiſſe dicit ad illud Iſa. 51. vbi venter Saræ petra propter ſterilitatem appellatur. Attẽdite, inquit, petram, à qua exciſi eſtis. Nos vero prædictos Doctores ſecuti, prioré poſteriori antepoſuimus; ſi enim id tantum, quod Chryſoſtomus dicit, Ioannes ſignificare voluiſſet, non erat, cur lapidum mẽtionem faceret, ſed ſatis erat dicere, potẽs eſt Deus alios ſuſcitare filios Abrahæ. dum igitur cõuerſionis huius lapidum in filios meminit, indicauit eos, qui ſecundũ carnem filij non erant, quique tunc lapides colebant, futuros filios ſecundum ſpiritum, & fidem. cui expoſitioni cõſentiunt Ambroſ. in præſenti, & Auguſt. ſerm. 24. dę Natiui. Domini, qui vna cum Gregorio gentes lapides dictas affirmat, quia idolis, quę ex lapidibus erant, ſeruiebant, quamuis Gregorius in libris Mor. allegatis cauſam reddat nempe propter inſenſibilitaté, & duritiem cordium, quæ erant in gentibus ante fidem ſuſceptam. Eodem modo expoſuit ante allegatos tres Doctores Clemens Alexandrinus, in oratione exhortatoria ad gentes, eandemque cauſam, cur gentes lapidibus cõferantur, adducit, quia nimirum lapidibus crediderunt. Eodé modo interpretatus eſt Irenæus, lib. 4. ca. 16. dicens lapides dictas eſſe gentes, propter duras, & infructuoſas cogitationes, quas ante fidem ſuſceptã habuere. Euthymius Matth. 3 vltra prædictas, aliam recitat expoſitionem quorundam, aſſerentium per lapides deſignari illos, qui paſſionis Chriſti tempore propter lapidum, ſeu petrarũ ſciſſionem crediderunt, & per fidem in filios Dei adoptati ſunt; hi enim ex lapidibus videntur ſuſcitati in filios Abrahæ, quia lapidum motione mirabili ad fidem Chriſti ſunt conuerſi. Hæc tamen expoſitio non videtur ſatis accommodata contextui; tenenda ergo, quæ dicta eſt in commentario, & multorum, ac illuſtrium Doctorum auctoritate confirmatur.

Iam enim ſecuris ad radicem arboris poſita eſt.

COMMENTARIA.

PArticula (enim) cauſam reddit prę cedentis ſententiæ; ſignificauerat enim illos, qui fructum pęnitentiæ nõ facerent, de genere Abrahæ excindẽdos; cauſa autem eſt, iam inquit, ad radicem, quaſi diceret, adeſt, iam tempus, quando inciſio eſt facienda, iam ſecuris poſita eſt ad radices arboris; prope enim eſt Chriſtus, qui tamquã ſecuris præcidet incredulos à radice

Abrahæ

Abrahæ, ſicut per ſecurim præciditur arbor à radice, manenteque radice in terra arbor exciditur,& in ignem mittitur. Vſus eſt Paulus eadem fere metaphora ad eandem ſententiam ſignificandam,ad Rom. 11.de incredulis Iudæis,& gentibus credentibus loquẽs. Si aliqui,inquit, ex ramis fracti ſunt, tu autem cum oleaſter eſſes, inſertus es in illis,& ſocius radicis,& pinguedinis factus es. noli gloriari aduerſus ramos: quod ſi gloriaris, non tu radicem portas,ſed radix te. Dicis ergo fracti ſunt rami vt ego inſerar, bene, propter incredulitatem fracti ſunt. Merito autem gentes infideles per lapides, Iudæi vero antequam præciderẽtur,arbori collati ſunt; arbor enim viuit, & fructificat dũ radici vnitur; ſic Iudæus per fidem futuri viuebat ſpiritu, antequam per infidelitatem, quia in aduenientem credere noluit, abſciſſus eſſet.

ANNOTATIO XXVIII.

Diuerſa patrũ expoſitiones traduntur.

CHryſoſtomus hom. 11. in Matt. hiſce verbis non aliud ſignificari dicit, quã eos,qui fructus dignos pœnitentiæ nõ egerint,immedicabilia mala perpeſſuros, nec ſpem curationis habituros; qui enim adueniebat Chriſtus,non ſeruus erat, vt prophetæ,ſed Dominus ipſe,grauiſſimam,& potentiſſimam impœnitentibus inferens vltionem, tamquam acutiſſima ſecuris, quæ arborem ſcindit,& radicitus diſſecat, nec ſpem vitæ amplius relinquit. Dicit autem (poſita eſt) quia adhuc tempus reſipiſcendi erat. Videtur ſecurim morti, arborem homini, radicem vitæ comparare, vt notat Euthymius, quaſi per mortem impœnitentibus malum immedicabile eſſet inferendum. Sic Chryſoſtomus explicat. Greg. autem hom 20. in Euangelia aliter interpretatur: Arbor, inquit, eſt vniuerſum genus humanum,ſecuris vero eſt Redemptor noſter,qui velut ex manubrio, & ferro tenetur ex humanitate,ſed incidit ex diuinitate, quæ videlicet ſecuris iam ad radicem arboris poſita eſt, quia etiam ſi per patientiam expectat, videtur tamen quid factura ſit, quia omnis arbor non faciens fructum bonum excidetur,& in ignẽ mittetur: quia vnuſquiſque peruerſus citius paratam gehennæ concremationem inuenit,qui hic fructum boni operis facere cõtemnit. Hæc Greg. Quæ quidem magis ſpirituali quam literali ſenſui accommodantur. Athanaſius autem in Quæſtionib.ad Antiochum quæſt.43. Radix,inquit,eſt fides,arbor eſt homo,ſecuris eſt filius hominis,nempe Chriſtus: quibus verbis videtur inſinuare interpretationem quam diſertioribus verbis adfert Origenes homil. 23. in Lucã, nempe ſignificari abſciſſionẽ populi Iudaici à ſtirpe ſpirituali Abrahæ, propter illorum impœnitentiam,& incredulitatem,non quidem totius populi, ſed partis,vt ſupra diximus,vnde radix Abraham eſt,pater credentium,arbor illi Iudæi impœnitẽtes,& increduli,ſecuris vero Chriſtus eſt,per quem inciſi ſunt,& ab Eccleſia Dei repulſi,& de regno eiecti. Quam expoſitionem ſecuti ſumus in Commentario. Notat autem Origenes arborem abſcindi, radice tamen manente in terra; permanet enim radix Abrahæ, cui inſertus eſt gentilis loco Iudæi præſciſſi, nec probanda eſt expoſitio Chryſoſtomi, dicentis ſecurim nec radici peperciſſe, quod omnino dici non poteſt; dicitur enim ſecuris poſita ad radicem,nempe inter radicem,& trũcum, alias non eſſet abſcindere,ſed euellere. De hac tamen metaphora plura diximus in Commentarijs in Epiſt. Pauli. Terret ergo illos Ioannes ab imminenti iam præſciſſione de ſtirpe Abrahæ, cui ſalus,& benedictiones promiſſæ ſunt.

Omnis ergo arbor non faciens bonum fructum, excidetur, & in ignem mittetur.

COMMENTARIA.

PRoſequitur argumentum ex metaphora ſumptũ. Securis,inquit, poſita eſt iam ad radices arboris,arbor ergo,omnis, quæ non facit fructum, excidetur,id eſt,iam eſt exciſioni proxima; aduẽtante enim Chriſto,neceſſe eſt eos,qui ei non credunt, nec pœnitentiæ fructum faciunt, excidi, & proijci à regno eius, & ſtirpe vera Abrahæ; non enim ſecuris ponitur ad excidendam arborẽ,quæ fructum bo-

num

num facit. Nota autem generalitatē (omnis) inquit, nemo excipitur ſiue nobilis, ſiue ignobilis, ſiue ſapiens, ſiue inſipiens, ſiue Doctor, aut legis peritus, quicumque ſit ille, ſi fructum pęnitentiæ dignum non facit, ſine remiſſione à radice excidetur, immo qđ amplius eſt, arbor exciſa in ignem mittetur, quod plus nocet arbori, quam exciſio, ſic qui nõ facit pęnitentiæ fructum, non ſolum de ſtirpe, & genere Abrahæ excidetur, ſed etiam in ignem gehennæ mittetur, quæ omnium eſt pęna horribiliſſima. Perpēde quatuor argumenta, quibus terrorem incutit Ioannes, & ad pęnitētiam animos auditium, & maxime illorum Phariſęorũ impellit. Primũ eſt ab exciſione de ſtirpe Abrahæ, cui benedictio promiſſa eſt. Secundum, ab eo, quod loco eorum ſubſtituentur gentes, quæ velut ex lapidibus ſuſcitandæ ſunt in filios Abrahæ. Tertium eſt, ab imminenti, & iam iam impendente exciſione. Quartum, ab igne, qui poſt exciſionē ſequetur, quo ſignificatur æternæ dānationis pœna, de qua dicitur à Domino Matth. 11. Filij regni eiicientur in tenebras exteriores, ibi erit fletus, & ſtridor dentium.

Quatuor argumenta quib⁹ Iudæos ad pœnitentiam conatur aducere.

Et interrogabant eum turbæ dicentes.

COMMENTARIA.

BAptiſtæ verbis turbas cõturbatas fuiſſe conſtat; audientiũ enim corda terrore tam ſeuerę comminationis percuſſa conſilium ineundæ ſalutis, & iræ venturæ fugiendæ ab eodem ſollicite quærunt, & merito ab illo remedium petunt, à quo ſe vulnus accepiſſe cognouerant; ad prædicatorē enim vtrumque ſpectat, vt peccatores à peccando deterreat, & iis, qui terrore cōuerſi ſalutem, & recōciliationem inquirunt, viam ad eam perueniendi oſtēdat. Apparet hic quantum vtilitatis prædicatores verbi Dei publicis reprehenſionibus, & comminationibus adferant auditoribus; etiam ſi aliquando inutiles ſint iis, propter quos præcipue fiunt, aliis tamen multis conducunt, nam Phariſæi reprehenſi ſunt, nec conuertuntur, turba vero adſtans ea reprehenſione commouetur, & ſalutis viam quærit.

Quid ergo faciemus?

COMMENTARIA.

PArticula (ergo) illationem quandā indicat, quaſi turbæ dicerent, fructus pęnitentiæ dignos facere nos mones, & tanto terrore ad eos faciendos impellis, igitur dic nobis, quis eſt iſte fructus, quem facere nos oportet. Sũt verba turbæ volētis bonum facere fructum timore, ne excidatur, ignorantis autem quis ſit fructus iſte, promptam tamē ſe exhibentis exequi quod oporteret, ſi ei oſtenſum fuerit, idcirco doceri, & inſtrui quærit. Simile accidit Act. 2. quando Petro prædicante Spiritu ſancto accepto, multi ex Iudæis compuncti ſunt corde, & dixerunt ad Petrum, & ad reliquos Apoſtolos; Quid faciemus viri fratres?

Reſpondens autem dicebat illis.

COMMENTARIA.

REſpondet Ioannes eos docens, quia merito veritatis doctrina datur iis, qui humilitate ſe ignorantes agnoſcunt, & recto corde vt quæ docti fuerint, faciant, eam deſiderant, & inquirunt; contra vero ſuperbis, qui diſcere erubeſcunt, & duplicibus corde, qui non eo animo, vt diſcant, quod ignorant, nec vt faciant quod audiũt, interrogant, lumen veritatis ſæpe negatur.

Qui habet duas tunicas det non habenti, & qui habet eſcas ſimiliter faciat.

COMMENTARIA.

TVrbas ad opera ea faciēda exhortatur, quæ plurimum ad diuinā

conſequen-

conſequendam miſericordiam valent quæq; omnibus neceſſaria ſunt; nempe quæ ſunt miſericordię, & charitatis erga proximum, quem poſt Deum, ſicut nos ipſos diligere tenemur. Opera autem miſericordiæ his duobus exprimit, quorum vnum ad victum, alterum ad veſtitū pertinet; hæc enim ſunt, quæ frequētius occurrunt, ſub quibus cętera cōprehenduntur. Eſt aūt admiranda Ioannis Baptiſtæ ſapientia, breuiſſimis enim verbis multa ad miſericordiæ pręceptum ſpectantia declarauit. Primo quidem exēpla ponit in ijs, quæ neceſſaria ſunt proximo, nempe tunica, & eſca; ſine veſtitu enim, & cibo nō poteſt homo viuere, vt ſignificet in his maxime ſubueniēdum eſſe, quæ ſunt proximis neceſſaria. Secundo meminit non habentis tunicam, aut eſcam, nam tunc ꝓceptū eſt ſubueniēdi proximo, quando in neceſſitate maxima poſitus eſt; idcirco.n. nō pallij, ſed tunicæ meminit, quia hæc plus eſt, q̄ illud neceſſaria. Tertio expoſuit quādo qui ſubuenire debet, commode id poteſt facere, nimirum quia ſuperfluum illi eſt, cum habeat quo operiatur, & quid comedat. Qui, inquit, habet duas tunicas, quaſi vna ſit illi ſuperflua, quæ alteri eſt neceſſaria; ſi enim vnica eſſet tunica, non vtique ſe ea priuare tenetur, vt alteri eā det, ſimiliter de eſcis. Verbum autē Grecum magis hoc explicat; dicitur enim, impartiatur nō habenti, id eſt, partem, qua ipſe non indiget, alteri det. non autem ſic intelligas hunc numerum, quaſi ſemper qui habet duas tunicas, oporteat non habenti alteram dare, ſed per duas tunicas intelligere oportet ſuperfluū; fieri enim poteſt, vt duæ, vel tres ſint neceſſariæ habenti, nec teneatur alteri aliquā impartiri. Vnius ergo tunicæ nomine veſtitum neceſſarium intelligere oportet. Eadem eſt ratio de eſcis. Idem etiam ſentiendum de non habente, nā etiam ſi tunicam habeat, nec ea neceſſitati illius ſufficit, ei tunc ſubueniendum eſt.

Baptiſta paucis verbis complexꝰ eſt miſericordiam proximis exhibendam.

ANNOTATIO XXIX.

Recte ponderat Greg. hom. 20. in Euangel, non pallii, ſed tunicæ factam eſſe mentionem, quia plus vſui noſtro hæc eſt neceſſaria, quam illud. Notat & Hieron. Epiſt. ad Hedib. q. 1. vnius tunicę nomine veſtitum neceſſarium ſignificari, ēt ſi plures ſint tunicæ. Quid, inquit, ſi Scythię frigora ſint, & Alpinæ niues, quæ non duabus, aut tribus, tunicis, ſed vix pecudū pellibus repelluntur? Quicquid ergo corpori ſufficere poteſt, & humanæ ſuccurrere imbecillitati, quos nudos natura profudit, hoc vna appellanda eſt tunica. Hæc ille. Subdit autem Hieron. de eſcis. Quicquid in præſentibus alimentis neceſſarium eſt, hoc vnius dici victus appellatur, vnde pręceptum eſt, ne cogitetis de craſtino, id eſt, de futuro t̄pe. Hoc tñ non ita ſtricte intelligendum eſt; nemo enim ſe priuare tenetur eo, quod ēt ſi illa hora, & tēpore, quo alter indiget, non ſit illi neceſſarium, probabili tñ rōne timet cito ſibi tale futurū; neceſſitas enim imminens, & quę probabiliter timetur, non ad craſtinum, ſed ad pręſentem pertinet diem. Notat pręterea Gregor. hom. 20. & Beda ipſum ſequens, idcirco de duabus tunicis dari præceptum, non de vnica, quia de vnica id dici non potuit; ſi enim vnica diuidatur, nemo veſtitur. quam doctrinam ſic intellige. Quādo vnica eſt tota neceſſaria habenti, diuidendam non eſſe, quod ſi media ſufficeret, & proximus altera medietate omnino indigeret, vtique diuidenda eſſet. Hoc aūt intendunt hi Doctores dici vnicam tunicam, quæ in plurimum nō diuiditur, totum quod vni eſt neceſſarium, rectius ſignificari, ſicut per duas, quod ſuperfluum eſt, indicatur. Poſtremo annotandum eſt, Ioannem multa alia turbis, & auditoribus adiunxiſſe, quæ neceſſaria erant; non enim ſufficit ad ſalutem, tunicam diuidere cum proximis: nā & fides veniētis Chriſti neceſſaria erat illis; tñ paulatim inducunt à Ioanne ad ꝑfectā viā, & poſt pęnitentiæ generale pręceptum, qđ a principio oībus indixit, ab illo incipit, qđ ad ea, quæ poſtea docturus erat, maxime cōducit id aūt eſt opus miſericordię erga proximos; hoc.n. qui implet, facile miſericordiam Dei conſequitur, & ad fidem Chriſti ſuſcipiēdam diſponitur.

Superiora verò magis declarantur, & Patrum expoſitionibus ornantur.

Venerunt autem & publicani ut baptizarentur, & dixerunt ad illum.

COMMENTARIA.

PVblicani, qui gabellarum, & vectigalium erant exactores, accedunt Ioanni, vt baptiſmum eius recipiant, ſcireq; auēt, & interrogant, quid etiã ipſis præter generale omnibus præceptũ, faciendũ ſit, vt fructus pęnitentiæ dignos facientes euadant venturã irã. Nouerãt ex propria ipſorum functione, & officio, quod ſolet homines multis ĩplicare peccatis, ſe aliquid amplius facere debere, quam turbas, quibus dictum erat: Qui habet duas tunicas, det vnam non habenti.

ANNOTATIO XXX.

Publicani num Iudęi an uero ex Gentib⁹ fuerint.

TErtullianus lib. de pudicitia, exiſtimat hos publicanos, qui Ioanni acceſſerũt, & cæteros, quorum in Euangelio fit mentio, non Iudæos, ſed Gentiles fuiſſe. quam ſententiam Hieronymus epiſt. ad Damaſum, merito reiicit, cum conſtet etiam ex Iudæis fuiſſe publicanos. Matthæus enim Apoſtolus publicanus erat, Lucæ 5. quem Iudæum ſecundum carnem fuiſſe negari non poteſt. Cum publicanis etiam Chriſtum manducaſſe Matth. 9. legimus à quorum conuictu vtique abhorruiſſet, ſi Gentiles fuiſſent. Nec argumenta Tertulliani efficacia ſunt: allegat enim Deuteronomium: Non inquit, erit vectigal pendens ex Iſrael. quod teſtimonium in eo ſenſu non habetur. Dicit præterea, niſi Gentiles eſſent, eorum nomen non eſſet ita execrabile apud Dominum; dixit enim: Sit tibi ſicut ethnicus, & publicanus. Reſpondetur facile, quia id hominum genus extorſiones populis frequentes faciebat; idcirco fuiſſe odioſum, & execrabile, ſicut etiam multi apud nos ob ſimiles functiones ſunt execrabiles. Erat etiam altera cauſa, quia erant Romanorum miniſtri, ſub quorum imperio inuiti Iudæi tenebantur. Immo locus ex Matthæo adductus oſtendit, publicanos etiam ex Iudæis eſſe: aliter enim non erat cur diceret, ſit tibi ſicut ethnicus, & publicanus. cum ſuffeceret dicere primum.

Magiſter quid faciemus.

COMMENTARIA.

NON animo doloſo hos publicanos acceſſiſſe, ſed ſincero, & cupido ſalutis rei euentus oſtendit; nam baptizatos fuiſſe à Ioanne publicanos ipſemet Euangeliſta Lucas affirmat c. 7. Publicani, inquit, iuſtificauerunt Deũ baptizati baptiſmo Ioanni, quos vtiq; Ioannes nõ baptizaſſet, ſi, vt parerat, ad eius baptiſmum nõ veniſſent; nouerat enim, diuino reuelãte ſpiritu, quales erant, qui ad eum conueniebãt, vt inde maiorem apud omnes opinionem ſibi conciliaret, quippe qui teſtimonium de Chriſto iam iam perhibiturus erat: non autem tanta fide dignus eſſet, ſi cum in hominibus diſcernẽdis deceptum eſſe ipſi homines deprehenderẽt. Eſt autem pulchrum, & artificioſum epithetũ, quod ſimul eſt argumentum. Magiſter, inquiunt, doctrinam ipſius commendantes, & eo nomine, vt doceat eos, inducentes: magiſtrorum enim eſt docere eos, qui ignorant.

At ille dixit ad eos.

COMMENTARIA.

DIuerſis hominũ generibus diuerſa reſpondet, ſingulisq; accómodata pręcepta doctrinę tradit, prout unicuique cernit expedire; non enim omnes eodem ſtudio feruntur. Periti ergo medici more ſingulis opportuna pręſidia, ſalutariaq; pharmaca pfinit: Turbis quidem, vt mutua beneuolentia ſe inuicem cõplectantur, mutuiſq; operis ſe mutuo ſubleuent, iniungit; hoc enim eſt, quod præcipue in eis deſiderari ſolet; Publicanis vero cupiditate valde deditis, aliud peculiare imponit.

nit, quod eã maximè frænat, quã eximiã peritiam in Chriſto Domino val de cõmendat Greg. hom. 32. Euangel. Cęleſtis, inquit, medicus ſingulis qui buſq; vitiis obuiantia adhibet medicamenta: nam ſicut arte medicinę calida frigidis, & frigida calidis curantur, ita Dñs noſter cõtraria oppoſuit medica menta peccatis, vt lubricis continentiam, tenacibus largitatem, iracundis manſuetudinem, elatis preciperet humilitatem. Hæc ille. id ipſum nunc Baptiſta pręcurſor obſeruat.

Nihil amplius, quam quod conſtitutum eſt uobis, faciatis.

COMMENTARIA.

Publicani maxime delinquere ſolent in iniquis exactionibus vecti galium, aut plus iuſto extrahendo, aut de his rebus, aut ab ijs perſonis, à quibus vectigal non debetur, extorquen do: idcirco, quia in hoc genus peccati procliuiores ſunt, præceptum eis dat, ne exigant amplius ab eo, quod eſt eis à magiſtratibus conſtitutum. non igitur damnatur exactio vectigalium, & tributorum, quæ iuſtè principibus debetur, dicẽte Paulo Rom. 13. Reddi te omnibus debitum, cui tributum, tri butũ, cui vectigal, vectigal. ſed iniqua, & indebita exactio miniſtris interdici tur, quando id, quod a principibus conſtitutum non eſt, exigitur. Recte ergo Auguſtinus ſerm. 19. de verbis Domini: Honeſta quidem, inquit, publicanorum interrogatio, ſed Prophetæ iuſta reſpõſio; illi. n. ſolicite interrogant, ne ignorantes plus exigẽdo in peccatũ incidãt, aut ceſſantes publicam, decipiant functionem. Hic autẽ moderate pręcipit, vt iniquitas locum non habeat, ac conſtitutum uectigal effectum; non enim dixit: nihil exigatis, ſed nihil amplius exigatis. vnde intelligitur, quod apud Deum nõ tam exactio, quam iniqua exactio dã natur.

ANNOTATIO XXXI.

Verbum Græcum πράττετε, ambiguũ eſt, Latine faciatis, aut exigatis Ambroſius ſermone 7. aut Auguſtinus ſerm. 19. de Verbis Domini. (nam apud vtrumque idem ſermo legitur) habent (exigatis) ſimiliter Beda, in eũdem ſenſum interpretatur. Origen. homil. 23. & Euthymius, Vulgatus autem alteram ſecutus eſt ſignificationem verbi, tamen in eũdem ſenſum explicandus eſt: Nihil, inquit, faciatis amplius, quam qđ conſtitutum eſt, nempe in exactione vectigalium: ille autem amplius facit, qui plus iuſto, aut quod non debet, vectigal exit. idem igitur eſt ſenſus, ſiue vnam, ſiue alteram accipias verbi ſignificationem. Aduerte autem non eſſe miniſtrorum facta principum iudicare, & decernere, an iuſtũ ſit uectigal nec ne, ſed exequẽdum eſt, quod princeps præcipit, quando iuſtũ eſt, aut quando non conſtat iniuſtũ eſſe, vt docuit Auguſtinus libr. 22. contra Fauſtum cap. 74. in dubijs enim exiſtimare debemus Principes iuſta ſtatuere; in hoc caſu Ioannis ſermo intelligendus eſt; ſi enim vectigalia iniqua eſſe conſtaret, tunc nec id, quod conſtitutum eſt, exigere miniſtris liceret. Aduerte autem quam prudenter noſter Ioannes doceat, & inſtruat; ſecernit enim iuſtum ab iniuſto, & vectigal conſtitutum exigi permittit; amplius aũt, quam quod cõſtitutum eſt prohibet. Sunt. n. prædicatores, qui nimio zelo accẽſi, dum facta quędam, quæ coniunctam habent cũ æquitate iniuſtitiam, reprehẽdũt, confundunt omnia, & iuſtũ cum iniuſto dãnant, ſicque fit, ut nulla utilitate audientium verba effundant: opus eſt autem ut ſecernatur id quod licet, ab eo, quod faciendum non eſt, ſic fiet, vt facilius quod malum eſt, remoueatur. Aduertenda eſt præterea iniquitas Publicanorũ, amplius quã quod conſtitutum eſt exigentium, quam notauit Ambroſius, ſiue Auguſtinus ſermone allegato: nam quod iuſtum eſt, & tolerabile uectigal principis conſtitutione, efficitur iniquum, & intolerabile, dum illud præda exactionis, accumulat: ſæpe. n. miniſtrorum iniuſtitię principum regimẽ faciunt tyrannidem.

Superior ſententia magis declaratur.

Interrogabat autem eum, et milites, dicentes: Quid faciemus, & nos.

COMMENTARIA.

SIcut bonus à iuſtitiæ tramite declinās, ſæpe etiam bonos malo ſuo exēplo ab eodē tramite auertit, ſicè diuerſo malus ad viam rectam conuerſus, malos ſecum pertrahit. Viderunt milites publicanos ſuę ſalutis ſolicitos Ioannem interrogare, accedūt etiam & ipſi eodem ſtudio affecti, dicentes: quid etiam nos faciemus? quaſi dicerent, docuiſti publicanos, doce & nos; nec enim minus quam illi doctrina indigemus.

Et ait illis: Neminem concutiatis, neque calumniam faciatis, & contenti eſtote ſtipendijs veſtris.

COMMENTARIA.

EA, in quibus milites frequentius delinquunt, prudenter prohibet. tria hæc ſunt; ſolent.n. vim aliis inferre confiſi multitudine. Quanta aūt ſit militū violentia per cedes, vulnera, cōtumelias, in alios etiam non publicos, hoſtes, notū eſt omnibus; iubet ergo eis, neminem concutere, nec violētiā vllam proximis inferre. Solent ēt calūniam facere, alios nempe quaſi inſidiatores, aut hoſtes, aut principi infideles falſo accuſare; præcipit igitur, ne ulli calumniam faciant. Solent demū prędari, & aliena rapere, expilareque homines prætextu proprijs neceſſitatibus conſulendi; iniūgit ergo, vt ſtipendijs ſuis cōtenti ſint, & ex iis ſuis conſulāt neceſſitatibus. Vt.n. inquit Ambroſ. ſtipendiæ militibus conſtituūtur, ne dū ſūptus quæritur, prædo graſſet.

Milites frequenter trib. ijs peccatis ſunt obnoxij.

ANNOTATIO XXXII.

LIcere bellum Chriſtianis ex hoc probāt Ambroſius ſer. 7. Auguſt. lib. 22. cōtra Fauſtum cap. 74. & epiſto. 5. neque enim Ioannes bellare prohibuit, immo probauit. Dominus etiam Matth. 8. Centurionē laudauit, nec militiam vitio dedit. Et Act. 10. Cornelius Centurio commendatur, & à Petro baptizatur, nec ei militia interdicitur. De hac autē re diffuſe tractare non eſt inſtituti præſentis. Ambroſius ſerm. 7. ſeu Auguſ. ſerm. 19. de verbis Domini hāc ſententiam extendit ad plura hominum genera; ſic enim inquit; Hic iā cognoſcere ſe debet omnis homo, qui militat; non.n. tantum de ijs militātibus Scriptura loquitur, qui armata militia detinētur, ſed quiſquis militiæ ſuæ cingulo vtitur, dignitatis ſuæ miles adſcribitur, atque ideo hæc ſententia dici poteſt de militibus, protectoribus, cunctiſque Rectoribus, & cuicunq; qui ſtipendia ſibi decreta conſequitur, ſi amplius quærit, tamquam calumniator, & concuſſor Ioannis ſententia condemnatur. Vſque adeo autē hoc inoleuit malum, vt iam quaſi ex conſuetudine vendantur leges, corrumpantur iura, ſententia ipſa venalis ſit, & nulla iam cauſa poſſit eſſe ſine cauſa. Hæc autem diuina ſententia, quæ ad milites loquitur, poteſt etiā ad clericos retorqueri, qui etiamſi non videntur militari ſæculo, tamen Deo, & Domino militamus, ſicut ait Apoſtolus: Nemo militans Deo obligat ſe negotijs ſæcularibus. Videmur, inquam, non militare remiſſis, & fluētibus tunicis, ſed habemus militiæ noſtræ cingulum, quo caſtimoniæ interiora conſtringuntur. Hæc Ambroſius. & paulo inferius: Catolicus clericus hac ſententia retinetur; ſi enim non contentus ſtipēdijs fuerit, quæ de altario Domino iubente conſequitur, ſed exercet mercimonium, interceſſiones vendit, viduarum munera libenter amplectitur, hic negotiator poteſt magis videri, quam clericus: nam licet dicere, nemo nos inuaſoris arguit violentiæ, nullus accuſat; quaſi non interdum maiorem prędam à viduis blādimenta eliciant, quam tormenta: non intereſt apud Deū, vtrū vi, an circūuentione quis alienas res occupet, dūmodo quoquo pacto teneat alienū. Hęc ille. poſtremo aduertēdū eſt, turbas, publicanos, milites, ſimplices hoīes, & ignaros cōuerti, & baptizari a Ioanne; ſuperbos autē Phariſæos, & Saduceos baptiſmū, & precepta eius cōtēnere, de quibus dr̄ c. 7. Publicani iuſtificauerūt Deū baptizati baptiſmo Ioan.

Ioannis doctrina non militibus tātum, ſed diuerſis hominū ſtatibus conuenit

Ioannis;Phariſæi autem,& Legiſperiti cõ ſilium Dei ſpreuerunt in ſemetipſos, non baptizati ab eo. Vnde iuſta eſt ſententia, quam Chriſtus in eos poſtea pronũciauit, dicens Matth. 21. Amen dico vobis, quia publicani, & meretrices præcedent uos in regno Dei.

Exiſtimante autem populo, & cogitantibus omnibus in cordibus ſuis de Ioanne, ne forte ipſe eſſet Chriſtus: reſpondit Iohannes, omnibus dicens:

COMMENTARIA.

SVA prædicatione, baptiſmo, ac vitæ teſtimonio, tanquam opinionem ſibi Ioannes conciliauit, vt populus arbitraretur, & oẽs ſecum cogitarent, ac intra ſe ratiocinarentur, an eſſet Chriſtus, quod Ioannes diuino flatus Spiritu intelligens, palam omnibus veritatem manifeſtat, ſeque Chriſtum eſſe negans, de eo, qui vere erat Chriſtus, teſtimonium perhibet, magnitudineque auctoritatis, in qua ab omnibus habebatur, vtitur, non in ſui vanã oſtẽtationẽ ſed in eius, cuius erat præcurſor, gloriam, & in eorũdem omnium vtilitatem, qui ei tantũ tribuebant, vt Chriſtũ eſſe exiſtimarent. Illud autẽ (reſpondit) indicat ea de cauſa teſtimoniũ ſequens dixiſſe, quia populus id exiſtimabat de eo, quod non ſignificabatur, ſi tãtũ dictũ eſſet (dixit omnibus.)

ANNOTATIO XXXIX.

VErbum προσδοκώντος quidam vertũt (expectante) quaſi populus dubitaret, an Chriſtus eſſet & rei euentu iudicium expectaret. Vulgatus vertit (exiſtimante) à verbo προσδοκῶ quod ſignificat arbitror,

Auctor proſequitur magis declarans ſuperiora verba.

exiſtimo ſuſpicor, quo ad opinionem quãdam, quæ certitudinem non habet, pertinet, ſicque interpretatur Euthymius, & Titus Boſtrenus. Tantæ, inquit, fidei, tanteq; auctoritatis erat Ioannes apud omnes, vt Iudæorum populus in eam ſuſpicionem venerit, eum eſſe Meſſiam, & Chriſtum, quem ſancti prophetæ in mundum venturum prænunciarunt. Verbũ autem ſequẽs (cogitationibus) ratiocinationem quãdã, & diſcurſum ſignificat, vt verbum Grecũ indicat; ſolemus enim quãdo ſuſpicamur, aut arbitramur aliquid, de quo certi nondũ ſumus, rationibus hinc inde apud noſmet vti, vt quod verum ſit inueſtigemus. ſic iſti cogitabant, multis apud ſe collectis quæ eorum animos, ad exiſtimãdum verũ illum eſſe Chriſtum, permouebant. Quo autem modo Ioannes nouerit has populi ſuſpiciones, & cõmunes cogitationes, Ambroſius explicat dicens, ſpiritu prophetico nouiſſe. Euthymius autem aſſerit acumine ſpiritus illi fuiſſe manifeſtas, quod idem eſt, idq; verum eſſe probatur; licet enim credibile eſt, mutuis locutionibus ſuas ipſos manifeſtaſſe cogitationes, tamen Euangeliſta ſolas cogitationes cordium refert, propter eas Ioãnem veritatis teſtimonium perhibuiſſe affirmat. Qua autem ratione fieri potuerit, vt Ioannes Chriſtus reputaretur, aut in mentem tot hominum, vel eius rei opinio aut ſuſpicio venerit, cũ multa Scripturæ ſigna, & argumẽta id omnino fieri non poſſe oſtenderent, explicuimus in commentarijs in Ioannem cap. 1. Annotatione 56. nec eſt, quod repetamus. Duo autem ſunt hic notanda: Vnum eſt, teſtimonium, quod nunc Lucas narrat à Ioanne redditum, quodque referunt Matthæus capite 3. & Marcus cap. 1. non eſſe illud, quod Ioannes cap. 1. deſcripſit, quando miſerunt Iudæi à Hieroſolymis Sacerdotes, & Leuitas ad eum, vt interrogarent eum, Tu quis es? licet quidam recentiores vnum eſſe arbitrentur, at reuera nõ eſt. hic enim Ioannes non interrogatus reddit teſtimonium, ſed ad cogitationes, & opiniones communes populi, illic autem interrogatus à Sacerdotibus miſſis à Hieroſolymis ab ipſis Iudæis; quod diſcrimen notat Ambroſius, dicens, ſpiritu prophetico flatum de Chriſto teſtificatum fuiſſe, quo nouit occulta cordiũ, at vero in hiſtoria Ioãnis non erat ſpiritus propheticus neceſſarius, cum interrogatus eſſet, & ipſi interrogantes dicerent ſe miſſos eſſe à Iudęis. fuit ergo hoc, quod Lucas narrat prius tempore, illud vero poſterius: facilius enim, & citius populus i has ſuſpiciones incidit, quã Iudæi illi, & Iudæorum maiores. Alterum eſt Ioãnis fidelitas cũ maxima humilitate

Teſtimoniũ hoc loco à Baptiſta perhibitum de Xp̃o, aliud eſt ab eo, q̃ Ioã. 1. refertur.

coniuncta;opinionem enim, quam populus de eo conceperat,non in vſus proprios conuertit,ſed in obſequium eius, cuius erat miniſter,& præcurſor. Debent enim, vt recte Grego.2.par.Paſtoral.ca.8.docet, prælati, & prædicatores ſtudere ſe diligi, & pluris fieri,quatenus audiri poſſint, & quod iubent impleri; amorem tamen hūc non pro ſeipſis quęrere,ne inueniantur ei, cui ſeruire per officium cernuntur,occulta cogitationis tyrannide reſultare.eos verò, qui populi opinione, & beneuolentia erga eos concepta abutuntur,& non in eius,cuius miniſtri ſunt,obſequium impendunt, comparat pueris, per quos ſponſus dona mittit ſponſæ,ipſi vero ſponſæ oculis placere infideliter appetunt. At Ioannes noſter,qui ſponſus credebatur,eiuſmodi a ſe præſcindens opiniones,in eum,qui vere erat,transmiſit. Multa alia diximus in Commentario loco citato.

Egregia Gregorij doctrina & ṕlatis neceſſaria.

Ego quidem aqua baptizo uos.

COMMENTARIA.

OBuiat Ioannes falſæ opinioni populi de ipſo conceptę,ſe Chriſtū eſſe negans,& eum,qui erat prænūcians. Mirabili autem artificio hoc factum,ſe enim Chriſtum ita negat, vt præcipuo argumento, quo populus eum eſſe Chriſtū arbitrabatur,reſpondeat, & efficaciam illius eneruet; populus enim ea re maxime mouebatur ad talem exiſtimationem;quod baptizabat; hoc enim neminem ex prophetis etiam maximis feciſſe ſciebant omnes; Chriſto autem præcipuè talē baptiſmum reſeruatum exiſtimabant ex Prophetia Ezechielis 36. Effundā ſuper vos aquam mundam,& mundabimini ab omnibus inquinamentis veſtris. Videntes igitur Ioannem baptizantem in pœnitentiam, per quam peccatorum erat remiſſio, Chriſtum eſſe arbitrabantur. Huic ergo argumento Ioannes velut reſpondens,inquit,nō ſum ego Chriſtus,meus.n.baptiſmus eſt in ſola aqua,nō illa mūda uobis per prophetā promiſſa, Chriſti aūt baptiſmus ille, quem vos vere futurū ſperatis,& creditis, præſtantior eſt meo:nam baptizabit vos ille in Spiritu ſancto,non in aqua ſola,ne igitur me putetis Chriſtum eſſe,quia baptizantem videtis:nam baptiſmus hic nō eſt ille,quem Ezechiel vobis prædixit: cito autem ueniet,qui eo vtetur, & ille eſt,qui oſtendet aquam mundam, & qui mundabit vos ab omnibus inquinamētis veſtris,vt prædictum eſt; erit enim baptiſmus eius in virtute, & Spiritu ſancto,qui auctor eſt remiſſionis peccatorū,& gratię. Hebraiſm⁹ eſt,ego baptizo vos aqua.i. ſola aqua.

ANNOTATIO XXXIV.

VAlde notandum eſt,quod in cōmentario diximus:ſemper enim Ioannes negans ſe Meſſiā,baptiſmi mentionem fecit, vt conſtat ex omnibus quattuor Euangeliſtis,quod eo factum eſt,quia Iudæi maxime perinoti ſunt ad exiſtimandum eum eſſe Chriſtum,propter baptiſmum; nemini.n. ante ipſum alios baptiſmo pœnitentiæ baptizare cōceſſum fuerat, vt recte notat Auguſtinus lib.5. contra Donatiſtas c.9.cum autem reſeruatum ſoli Chriſto credebant ex prophetia Ezechielis,aut ſi non ipſi ſoli, ſaltem præcurſoribus eius Eliæ, aut cuidam inſigni prophetę eius etiā pręcurſori, quamuis errarent in intelligentia horum præcurſorum. quæ res manifeſta eſt ex ijs,quæ Ioannes narrat ca.1.miſſi.n. ad Baptiſtam,primo interrogarunt,an eſſet Chriſtus,poſtea,an Elias,demū,an ille propheta; cumq; neminem illorum eſſe reſpondiſſet,admirati prodiderunt argumētum quo moti erant,ad exiſtimandum primo loco eum eſſe Chriſtum,nempe baptiſmum. Quid ergo baptizas,ſi tu nō es Chriſtus? At quia neſciebant,an baptiſmus prędictus per prophetā non Chriſti,ſed eorū, qui Chriſtum præcurrebant,futurus eſſet, idcirco interrogarunt,an Elias eſſet,an ille propheta;errabant.n.in his dignoſcendis, quæ omnia explicui copioſe in commentarijs in Joannem. Hęc igitur eſt cauſa, cur Ioannes prudentiſſime omni populi obuiat, baptiſmū diſtinguēdo Chriſti à ſuo. Et hic eſt legitimus ſenſus, & interpretatio huius reſponſionis.

Quare Ioannes, dum negat ſe Chriſtū eſſe,baptiſmum Chriſti ſuo pręfert.

Ve-

Veniet autem fortior me poſt me.

COMMENTARIA.

PRoſequitur eandem ſententiam: Ego, inquit, aqua baptizo vos, at proximus iam adeſt, venietque poſt me quidam me fortior, qui tanta virtute, & potentia præditus eſt, vt à peccatis mundet, & remiſſionis gratiam per Spiritum ſanctum impartiatur: ego imbecillis ſum, nequeo vobis talia, ac tanta præſtare, Chriſtus eſt, qui fortis cum ſit, ac vere fortis, cum ſit Deus, ille poſt me proxime manifeſtabitur; & is eſt, qui baptizabit in Spiritu ſancto. Vnus ex nominibus Chriſti, per Iſaiã prędictis, eſt, Fortis, cap. 9. Vocabitur, inquit, nomen eius, Admirabilis, Conſiliarius, Deus, Fortis. Vere autem fortis fuit, qui admiranda opera diuinitatis ſuæ operatus eſt, qui diabolum ſuperauit, prædam de eius manu abſtulit, regnum eius euertit, & in ſe tranſtulit, cœli portas aperuit, mortem abſorbuit in victoria, peccata deleuit, gratiam & gloriam comparauit. Vſus eſt autem Ioannes quadam comparatione: Fortior, inquit, me, non quod ſeipſum Chriſto conferat, ſed quod ſe Chriſto inferiorem profiteatur, ad remouendam opinionem falſam populi, arbitrantis eũ eſſe Chriſtum. Appellat autem fortiorem, cum poſſet multis aliis nominibus ſibi eũ anteferre, vt eius potentiam oſtendat, per quam magna daturus, & facturus, ac non in aqua ſola, ſed etiam in Spiritu ſancto baptizaturus erat, quod opus eſt virtutis, & potentiæ magnæ.

Cuius non ſum dignus ſoluere corrigiam calceamentorum.

COMMENTARIA.

QVia fortiorem me dixi, nequaquam putetis me iſtud comparationis more dixiſſe, qui nec inter ſeruos eius etiam extremos dignus ſum collocari, neque viliſſimam partem in ipſius miniſterio mihi vindicare. Propterea non poſuit calceamenta ſimpliciter, ſed corrigiam, quæ omnium videtur extrema. Marcus autem addidit, non ſum dignus procumbens ſoluere. Quibus verbis Chriſti diuinitatem indicat, cui erat illa humanitas vnita; inde enim in eam fuit maieſtatem euecta, vt non humilitate ſola, ſed etiam veritate potuerit Ioãnes hæc verba proferre, quod ſequenti ſatis comprobauit, cum eum in Spiritu ſancto baptizaturum prænunciauit. Sic Chryſoſtomus hom. 11. in Matth. & Ambr. hanc ſententiam ſuperiori connectunt, de qua multa, & quidem notatu digna diximus in Comment. in Ioan. apud quem hæc eadem ſentẽtia habetur, licet non eodem tempore, & loco à Baptiſta prolata.

Ipſe vos baptizabit in Spiritu ſancto.

COMMENTARIA.

COncludit ſentẽtiam diſcriminis. Ego aqua baptizo, ille vero Spiritu ſancto; ideo non ego, ſed hic eſt verus Chriſtus. quantum ergo diſcriminis eſt inter aquam, & Spiritum ſanctum, tantundem eſt inter eum, qui baptizat in Spiritu ſancto, & me, qui baptizo in aqua, vt interpretatur Baſilius ſerm. 1. de Baptiſmo. Eſt autem baptiſmus in Spiritu ſancto, in quo non ſola aqua, ſed etiam Spiritus ſanctus ſua virtute concurrit, vt ſic baptizatus aquæ ablutionem, & actionem Spiritus ſancti recipiat, ac ſicut aqua corpus, ita anima Spiritus ſancti operatione, & virtute mundetur; ideo enim baptiſmus hic peccata delet, & gratiam, virtuteſq; infundit, quia Spiritus ſanctus cum aqua ad baptiſmũ conuenit. quale enim principium, talis eſt finis. Ioãnis vero baptiſmus peccata non delebat; quia in eo actio Spiritus ſancti cum aqua non erat. Ea de cauſa baptizatus baptiſmo Chriſti, dicitur

citur ex aqua, & Spiritu ſancto naſci. Ioann. 3. Licet autẽ totius trinitatis ſit actio, & virtus, qua mũdatur anima in baptiſmo; adſcribitur tamen Spiritui ſancto, vt per baptiſmum animam ſanctificari ſignificetur.

ANNOTATIO XXXV.

Chriſti, & Ioannis baptiſmus in quibus cõueniant, declaratur

BAptiſmus Ioannis in nonnullis cum Chriſti baptiſmo conueniebat; in multis vero, & quidem magni momenti differebat. Cõueniebat quidem primò, quia vterq; erat in aqua. Ego, ĩquit, baptizo vos in aqua. etiam de baptiſmo Chriſti dicitur Act. 8. Ecce aqua, quid prohibet me baptizari? Secundo vterq; prænunciatus eſt per Prophetas; de Chriſti enim baptiſmo dicitur Ezech. 36. Effundam ſuper vos aquam mundam. de Ioannis autem baptiſmo ſcriptũ eſt Pſal. 28. Vox Domini ſuper aquas. hanc enim prophetiam de baptiſmo Ioannis interpretantur Baſilius in ho. in eundẽ Pſalmum. Hieronym. & Auguſtin. in ſuis Commentarijs, cum diſcrimine quodam: nam Baſilius vocem hanc intelligit Ioannem ipſum, at Hieronymus, & Auguſtinus vocem illam patris, quæ audita eſt, dũ Chriſtus baptizaretur; omnes autem tres concordant aquas haſce baptiſmum eſſe Ioannis. Tertio, vterque erat ſupra legẽ, neque enim baptiſmus Ioannis lege continebatur illa, nec ante ipſum eo baptiſmo vſus eſt quiſpiam. eadem etiam eſt ratio baptiſmi Chriſti. Vnde Iuſtinus mar. lib. Quæſtio genti reſpõſione 37. baptiſmum Ioannis ſupra legem eſſe dicit. Quarto, vterque baptiſmus non humanam, ſed diuinam habuit inſtitutionem; Chriſti enim baptiſmus ab ipſo Chriſto vero filio Dei inſtitutus: Ioannis autem baptiſmus non ex eius arbitrio, ſed ex Dei inſtitutione, & ordinatione fuit: qui miſit, inquit ipſe Ioann. 1. me baptizare, ille mihi dixit. loquitur ibi de Deo ipſo, qui Ioãnem miſerat. ideo Matth. 21. non ſunt auſi Iudæi negare baptiſmum Ioannis de cęlo eſſe. Hæc ſunt in quibus vterque baptiſm conuenit. Eſt tamen multiplex diſcrimen. Primum quidem Ioannis baptiſmus erat præparatorius, & introductorius baptiſmi Chriſti, vnde ille ĩperfectus, hic perfecto eſt. Hinc Baſilius in orat. exhortatoria ad baptiſmum, Ioannis baptiſmum uocat introductorium; Chriſti vero perfectiuum, de qua pręparatione, & introductione paulo ante diximus. Secũdum, Baptiſmus Ioãnis erat in aqua ſola, baptiſmus Chriſti etiã in Spiritu ſancto. Ioan. 3. Niſi quis renatus fuerit ex aqua & Spiritu. Cuius cauſam reddit Gregorius Nazianzenus Orat. in ſancta lumina, nẽpe Ioannis baptiſmus erat in aqua tantum, quia ille homo merus erat; at Chriſti baptiſmus in aqua, & Spiritu ſãcto, quia ipſe Deus, & homo eſt. Hinc ſequitur tertium diſcrimen, Baptiſmus Ioannis non remittebat peccata, nec ſanctificabat homines; Chriſti vero baptiſmus ea facit, quod Hieron. aduerſus Luciſer. notauit: Si Ioannes, inquit, non baptizauit in Spiritu, conſequenter nec remiſit peccata, quia nulli hominum cõtingit peccata dimitti ſine Spiritu ſancto. Hoc diſcrimen probat Tertullianus lib. de baptiſmo, ex illo Actor. 19. Baptizati enim baptiſmo Ioannis interrogati, ſi Spiritum ſanctum accepiſſent, reſponderunt, nec ſi Spiritus ſanctus ſit audiuimus. Idem docet Auguſtinus lib. 5. de baptiſmo contra Donatiſtas, cap. 9. Quartum: Ioannis baptiſmus non erat uniuerſalis; nec enim infantibus, nec Gentilibus, ſed Iudæis, & incertum eſt, an fęminis cõferebatur, & merito, cũ non daret remiſſionẽ peccatorum: at baptiſmus Chriſti omnibus cuiuſcumque ætatis, ſexus, conditionis, & nationis ſint, communis eſt. Quintum, Baptiſmus Chriſti eſt neceſſarius ad ſalutem ſpiritualem, & æternam Ioannis 3. Niſi quis renatus fuerit ex aqua, & Spiritu ſancto, non poteſt videre regnum Dei. Ille vero Ioannis non fuit tũc neceſſarius, nec etiam ijs, qui ſuſcepturi erant Baptiſmum Chriſti, nec obligati erant tunc Iudęi illum baptiſmum ſuſcipere. Sextum, qui Ioannis baptiſmo erant baptizati, baptiſmum Chriſti ſuſcipere tenebantur, & ſic Actor. 19 baptizatos baptiſmo Ioannis, baptiſmum Chriſti ſuſcepiſſe legimus. Ita affirmat Hieronymus aduerſus Luciferianos, reddens & rationem, quia ſi per baptiſmum Ioannis non fuit datus Spiritus ſanctus, nec remiſſio peccatorum, neceſſarium erat baptiſmũ Chriſti ſuſcipere, per quem ea reciperentur. ſine diſtinctione igitur omnibus baptizatis baptiſmo Ioannis baptiſmum Chriſti ſuſcipere neceſſarium erat. Idem dicit Auguſtinus libr. quinto de baptiſmo contra Donatiſtas cap. nono, & decimo.

Multiplex inter vtrumq; baptiſmũ eſt differentia.

Septi-

Septimum. Baptiſmus Ioannis cum eſſet introductorius ceſſauit: baptiſmus vero Chriſti permanet vſque ad finem ſæculi. Demum Ioannis baptiſmus nō imprimebat characterem; baptiſmus vero Chriſti imprimit. Sunt etiam aliæ non paucæ inter vtrumque Baptiſmum differentiæ; ad declarationem autem huius ſententiæ, quam interpretamur, quę dicta ſunt, ſatis eſſe videatur.

Et igni.

COMMENTARIA.

ALter baptiſmus hic eſt, quaſi diceret, Chriſti eſt baptizare Spiritu ſancto, & baptizare etiam igni. Baptizabit Spiritu ſancto in hoc ſæculo eos, qui in ipſum crediderint, quos vitæ anteactæ malę pęnituerit; malos autem, & incredulos, qui ſuis voluerint inhærere vitijs, baptizabit igne gehennæ in altero ſæculo. Quibus verbis duos Chriſti aduentus, & duo eius officia indicat Ioannes; Redemptor enim eſt, & Iudex, & Redemptoris officiū in priori aduentu, Iudicis vero in poſteriori exercebit: in illo baptizabit Spiritu ſancto venientes ad ſe, eumq; recipientes; in poſteriori male operantes æterno puniet igne. Merito Ioannes meminit vtriuſque baptiſmi, nam & ipſe prius vtrumq; inſinuauerat, priorem quidem, dum ad pęnitentiam in remiſſionem peccatorum exhortatus eſt populos; poſteriorem vero, quando comminatus eſt dicens: Omnis arbor non faciens fructum excidetur, & in ignem mittetur; quia uenit iam Redemptor, & Iudex, qui pęnitentes Spiritu ſancto, incredulos autem, ac inobedientes igne baptizabit. Hunc utrūque baptiſmum prędixit Iſaias cap. 4. ſi abluerit, inquit, Dominus ſordem filiarum Sion, & ſanguinem Hieruſalē lauerit de medio eius in ſpiritu iudicij & ſpiritu ardoris. Lauat Dominus ſordes filiarum Sion baptiſmo in Spiritu ſancto. ſordes. n. ſunt peccata pęnitentium, quę ſunt ut ſordes, quę non ſunt multum affixæ corpori; ſanguinē uero, id eſt, peccatores inhærere uolētes peccatis, quæ ſunt ut ſanguis, habēs colorem quaſi inſeparabilem, purgat, & lauat de medio Hieruſalem ſpiritu iudicii, ſeparando de medio iuſtorum, & ſpiritu ardoris, ſeu combuſtionis mittendo in caminum ignis æterni.

ANNOTATIO XXXVI.

ERrarunt olim quidam hæretici Seleuciani, & Hermiani, à Seleuco, & Hermia inuentoribus. Hi nō in aqua, ſed igne baptizabant, quia legebant dictum hoc Ioannis vt refert Philaſter. Meminit Auguſtinus lib. de Hæreſ. cap. 59. horum hæreticorum, ſolum autem refert eos baptiſmum aquæ repuliſſe; qua vero materia baptizarent, & quid ad id dicendum impelleret, nō expreſſit. Philaſter autem vtrumque explicuit. Quantum autem iſti à Catholica veritate aberrent ſuperfluum eſt multis rationibus oſtendere, cum ſint aperta teſtimonia, & quidem non pauca in Scriptura, docente in aqua eſſe baptizādum. ſufficiat autem illud Ioann. 3. Niſi quis renatus fuerit ex aqua, & Spiritu ſancto, nō pōt introire in Regnū Dei. Cōfundebant hi hæretici vtrumq; Baptiſmū, & vtrūq; aduentū & officium Saluatoris, ſeu Redēptoris, & Iudicis, vt in Comment. expoſitum eſt. Eſt autem inter ſacros Doctores non modica diſceptatio, quis ſit iſte ignis, quo baptizaturus Chriſtus pręnuntiatur, in quo ſunt variæ ſententiæ. *Refellitur hæreſis eorū, qui non aqua, ſed igne baptizabant.*

Prima eſt, hunc ignem eſſe ignem gehēnæ, quo Chriſtus iudex viuorum & mortuorum in altero ſęculo punit incredulos, & malos, & præſertim in ſuo ſecundo aduentu, qñ omnes tales igni æterno & anima, & corpore adiudicabit. Hunc ignem ſic interpretatur Baſil. lib. 5. contra Eunomium, & in Comment. in Iſa. c. 4. vbi ſententiam Iſaiæ citatam in Commētario & à nobis explicatā interpretatur ſicut nos, & allegat verba hæc Ioannis tamquam illi prophetiæ conformia. De eodem igne interpretatur hæc verba, quæ etiam habētur Matth. 3. Hilarius ibi Can. 2. & Irenæus lib. 4. cap. 9. & Damaſc. lib. 4. de Fide cap. 10. vbi diſtinguens multas baptiſmi differentias, vltimam ponit, qua mali ęterno igni immerguntur, ſique hanc ſententiam interpretatur.

Secun-

Digitized by Google

Secunda ſententia eſt, hunc ignem eſſe quidem alterius ſæculi, ſed purgatorium, quo iuſti, qui ex hoc ſæculo non plene ſatisfactione facta, aut venialium remiſſione culparum nondum obtenta diſceſſerunt, igne purgantur, vt omnino mundi recipiātur in æterna tabernacula. Huius ſētētię eſt Orig. ho. 24. in Lucam. Et Druthmarus Matth. 3. Cuius etiam meminit Hierony. Matth. 3. allegans illud 1. Cor. 3. Vniuſcuiuſq; opus ignis probabit. & rurſus: Saluus erit, ſic tamē quaſi per ignem. De quo purgatorio igne Auguſt. lib. 20. Ciui. c. 25. interpretatur illud Malach. 3. Ipſe quaſi ignis conflans, & quaſi herba fullonum.

Tertia ſnīa eſt, ignem hunc fuiſſe illū, de quo dicitur Actor. 2. & apparuerunt illis diſpertitæ linguæ tanquā ignis, ſeditq; ſuper ſingulos eorum. hanc ſententiam cū præcedenti refert Hieronymus Matth. 3. refert etiam Damaſce. lib. 4. de fide. c. 10. & eam amplectitur Euthym. Matth. 3. Eſt autem obſeruandum, Damaſcenum allegaſſe locum Act. 1. ſic (Ioānes baptizauit aqua, vos autē baptizabimini Spiritu ſancto & igne) hoc autem nomen (igne) non legitur in vllo textu, ſi vero ſic legeretur, expoſitio iſta tertia omnium eſſet probabiliſſima.

Quarta ſententia eſt, hunc ignem eſſe internum, & hominum animis per Spiritū ſanctum infuſum, qui ardor eſt charitatis, & Spiritus ſancti donum, quo anima purgatur, & mūdatur, & inflammatur. Huius ſententiæ eſt Chryſoſt. homil. ad Neophytos, quę habetur Tomo 5. Ignis, inquit, eſt, quem ſecreta mentis oſtenduut, & homil. 11. in Matth eam videtur amplecti.

Quinta ſententia eſt, hunc ignem eſſe eundem Spiritum ſanctum, quatenus non ſolum ſanctificat, ſed purgat animā à ſordibus, inflammatque charitate, & illuſtrat hominum mentes. Referunt hanc ſententiam Euthymius, & Druthmarus. Matt. 3. eaque eſt Cyrilli Alexā. in Commentarijs in Iſaiam cap. 4. prophetiam allegatam in Commentario explicantis, & Hieronymi ibidem. & Leonis Epiſt. 4. ad vniuerſos Epiſcopos per Siciliam conſtitutos cap. 6. Ille, inquit, baptizabit in ſpiritu, & igne, qui duplici poteſtate & vitam redderet, & peccata conſumeret. De quo igne dictum eſt Lucæ 12. ignem veni mittere in terram.

Quidam recentiores Sexto loco hunc ignem interpretantur tribulationes, & afflictiones, eas maxime, quibus in Eccleſia primitiua ſuos fideles pati Chriſtus permiſit, quaſi eos igne baptiſans. Hæ ſunt præcipuæ ſnīæ in huius loci explicatione. Quarum omnium accōmodatiſſima mihi prima viſa eſt, tum multitudine grauium Doctorum, qui in ea ſunt, tum propter contextum antecedentium verborum, & ſequentium, antecedentium quidem, quia Ioannes paulo ante huius ignis meminerat: (Arbor, inquit, non faciens fructum bonū excidetur, & in ignem mittetur.) loquitur enim de præſenti, quaſi iam iam veniat is, qui exciſurus eſt, & ī ignē miſſurus. Sequētium vero, qua ſtatim dicit (paleas comburet igni inextinguibili.) cum hæc ſint coniuncta, & conſequentia ad eundem profecto ignem referenda eſſe videntur, & amphibologia cauenda eſt in verbis quātum fieri poteſt.

ANNOTATIO XXXVII.

Athanaſius in quæſtionibus ad Antiochum q. 134. & Damaſcenus lib. 4. de fide. cap. 10. nonnullas baptiſmatum differentias numerant.

Primus baptiſmus eſt, diluuij inūdatio ad excindendum peccatum, quem Petrus 1. Epiſt. c. 3. noſtri baptiſmi Euangelici figuram fuiſſe teſtatur.

Secundus baptiſmus eſt, quem appellat Moyſis, & Paulus refert 1. Cor. 10. Omnes, inquit, in Moyſe bapt zati ſunt in nube, & in mari, q baptiſmus figura fuit noſtri baptiſmi, quo ī Chriſto baptizamur; mare. n. aquam, nubes ſpiritum adumbrabat.

Tertius fuit quem appellat legalem; lex enim, vt ex Leuitici 6. & alibi conſtat, ſępe purificationem aquæ iniungebat, ſicq; immundities illæ legales purificabantur.

Quartus baptiſmus fuit Ioannis; diuerſus ab illo legali. Hunc Rudimētarium appellant, ducētem Iudæos ad pęnitentiam, vt poſtea Chriſti fidē amplecterentur, quo Chriſtus eſt baptizatus, non quidem in pęnitentiam vt cæteri.

Quintus baptiſmus eſt ſanguinis, qui eſt martyrium, quo etiam baptizatus eſt Chriſtus Luc. 12. Baptiſmo hab eo baptizari. & Mar. 10. Baptiſmō, quo ego baptizor, baptizabimini. quem baptiſmum Damaſcenus cęteris omnibus illuſtriorem appellauit, quia nullis poſtea ſordibus coinquinatur

zatur: nam qui eo baptizatur, nō amplius viuit viuam hanc mortalem, in quo etiā poſt baptiſmum aquæ, & ſpiritus peccari ſolet. Hoc etiam notarunt Gregor. Orat. in ſancta lumina, & Tertullianus lib. de baptiſmo. Similiter etiam Origen. homil 7. in Iudic. qui baptiſmum ſanguinis baptiſmo aquæ, & ſpiritus, ea de cauſa prætulerunt.

Sextus baptiſmus eſt lachrymarum, & pęnitentiæ, quo peccata dimittuntur, quo perfuſus eſt ille, qui per ſingulas noctes lectum lacrhymis ſuis lauauit, quo & Magdalena, Petrus, multi & olim, & nunc baptizantur.

Septimus baptiſmus eſt ignis, quo peccatores in altero æuo cruciantur. Hęc ſunt baptiſmatum genera, quæ Athanaſius, & Damaſcenus deſcribunt, eaque refert etiam Gregor. Nazianzen. oratione in ſancta lumina, præter primum, & quintum. His autem alias baptiſmi differentias adiungimus.

Octauus ergo eſt Chriſti baptiſmus, qui in aqua, & ſpiritu confertur, verbo, vt forma; & aqua, vt materia cōfectus, per quem peccatorum fit remiſſio, gratię, & virtutū, & donorum infuſio, in Dei filios adoptatio, cœleſtis ianuæ regni apertio, in Chriſti Eccleſiam introitus, ac cæterorum ſacramentorum ſuſcipiendi facultas datur, per quem morimur peccato, viuimus Deo, cōſepelimur Chriſto in mortem, & ipſius mēbra efficimur, in nouumq; hominem tranſferimur, veterem exuentes, & Chriſtum induentes. Vltra has baptiſmatum differentias ſunt & alię. Eſt enim baptiſmus in Spiritu ſancto, de quo Act. 2. dictum eſt, Ioannes baptizauit aqua, vos autem baptizabimini Spiritu ſancto. Hūc baptiſmum non eſſe in aqua, & ſpiritu, de quo dictum eſt, eo probari poteſt, quia iam Apoſtoli, quādo hęc promiſſio facta eſt, baptiſmate aquæ, & ſpiritu erant baptizati. alius ergo eſt hic baptiſmus Spirtus ſancti, nimirum quando Spiritus ſanctus promiſſus deſcendit in diſcipulos in die Pentecoſtes, & eos ſuorum donorum affluentia repleuit, qui baptiſmus Flaminis dicitur; non quidem ille pœnitentię & lachrymarum, quo diſcipuli tunc nō indigebant, vtpote à peccatis purgati, ſed plenitudinis gratiarum, ac donorum, & virtutū Spiritus ſancti. Eſt etiam alter baptiſmus in igne, ille nempe, quo etiam diſcipuli baptizati ſunt, quando Spiritus ſanctus linguis igneis viſibiliter venit ſuper eos. de quo baptiſmo graues doctores intellexere illum locum, Baptizabit vos in Spiritu ſancto & igne, vt ſupra dictum eſt. Tertius eſt in igne Purgatorij, de quo quidam alij Doctores eundem locum intellexerunt. Si ergo omnes cōiungamus, fiet, vt duodecim ſint baptiſmatum genera, quæ ſingula diſcutere, & explicare, inſtituti pręſentis non eſt.

Cuius ventilabrum in manu eius.

COMMENTARIA.

QVi igne baptizandi ſint, eumq; baptiſmum non longe abeſſe, quadam metaphora explicat; ſolent enim meſſores ſegetem meſſam, & in area trituratam ventilare, vt paleas à grano ſeparent, granumque in horreum, paleas vero foras mittant: ſic Chriſtus faciet cum ijs omnibus, quos in ſuam conuocabit Eccleſiam, & quos prius baptizabit Spiritu ſancto; ventilabro enim ſuæ iudiciariæ poteſtatis bonos diſcernet à malis, illoſque in ęternam requiem ſecum conducet; hos vero æterno, & nunquam extinguendo igni adiudicabit. Verba ſunt annotanda; multa enim ſignificant. Primo quidem ventilabri nomine poteſtatem iudiciariam indicat; vt enim illo triticum à pallea ſecernitur, ſic hac boni à malis ſeparātur. Secundo. Non dicitur (Ventilabrum in manu eius) ſed (cuius ventilabrum) vt oſtendat hoc ventilabrum, & hanc poteſtatem iudiciariam ipſi humanitati datam; Chriſtus enim in carne iudicabit, & Iudex erit Ioan. 5. Poteſtatem ei dedit iudicium facere, quia filius hominis eſt. Act. 4. Ipſe eſt, qui conſtitutus eſt iudex viuorum, & mortuorum. Tertio, ventilabrum in manu eius eſſe dicitur, ad ſignificandam propinquitatem diuini huius iudicij; quando enim meſſores vētilabrum in manu habent, prope eſt ventilatio, & ſeparatio triti-

Ventilabrum poteſtatem iudiciariā ſignificat.

tritici à paleis; Quãuis enim multi intercedant anni inter priorem,& poſteriorem Chriſti aduentum, tamen totum hoc tempus æternitati collatum breue reputatum eſt, & à Ioãne Apocalyp. 1.dicitur(cito) & à Paulo Rom. 13. Nox,inquit,præceſſit, dies autem appropinquauit, eo maxime, quia hęc ſeparatio quotidie fit in ſingulis hominibus ab hoc ſæculo recedentibus; ventilantur enim, & bonus ſaluatur vt triticũ,malus autem, vt palea igni traditur. Hoc ipſum fecit Propheta Malachias ca.3.qui de ipſomet Ioanne prędixit, vtrumque enim aduentum coniunxit; Statim,inquit,veniet ad Templum ſuum Dominator,quẽ vos quęritis,& Angelus teſtamenti,quem vos vultis. Ecce venit Dominus exercituum,& quis poterit cogitare diem aduentus eius? & quis ſtabit ad vidẽdum eũ? ipſe enim quaſi ignis conflans,& quaſi herba fullonũ, & ſedebit cõflãs, & emundans argentum, & ſolabit filios Leui. Hæc ille. Poſteriora.n.verba de poſteriori aduentu recte interpretatus eſt Aug.lib.20.Ciuit.c.25.quem aduentum priori cõiunxit, poſtquam de Ioanne venturo prophetizauit, aduentuſque poſterioris iudicium, & ſeparationem igni conflatorio contulit. Ioannes autem noſter ſuum Prophetam imitans, vtrumque copulauit aduẽtum,aliam tamen ſecutus metaphoram de areæ ventilatione.

Et purgabit aream ſuam, & congregabit triticum in horreũ ſuum, paleas autem comburet igni inextinguibili.

COMMENTARIA.

PRoſequitur hiſtoriam ſub eadem metaphora, aream nempe Eccleſiam vniuerſalem,quam (ſuam) dicit; quia ſuo ſanguine redemit. Matth.16. Aedificabo Eccleſiam meam. Purgabit ventilabro poteſtatis iudiciariæ, & tanquam verus Iudex & iuſtus Dñs triticum, id eſt, bonos in horreum, id eſt,in æterna tabernacula, vbi commorabuntur omnes in æternum, congregabit; paleas vero malorum igni, qui nũquam extinguetur,tradet.dum autem hoc iudicium non fit,dumq; ventilatio non efficitur, area triticum habet cum paleis, quia in hoc ſæculo Eccleſia bonos habet permiſtos cũ malis.

ANNOTATIO XXXVIII.

ISidorus Peluſiota lib.1. Epiſt.65. aream interpretatur vniuerſam orbis Eccleſiã; in qua omnis humanæ naturæ meſſis cogitur,Ventilabrum autem iuſtũ iudicium, triticum eos,qui operum puritate, ac pęnitentiæ fructibus abundarunt; paleas vero diſſolutos homines,quique ad omnẽ peccati ventum huc illucque iactantur. Idem dicit Euthymius Matth.3.qui illud etiam interpretatur quod in manu eius ventilabrum eſſe dicitur,eo quod promptus & paratus eſt ad iudicandum.Similis eſt metaphora hæc parabolę illi, quam Matth.13. Dominus ipſe tradidit de zizanijs, in qua concludit,Colligite primum zizania,& alligate ea in faſciculos ad comburendum, triticum autem congregate in horreum meum.Baſilius autem in Regul.breuior.reſpon.257.paleas ſic explicat: Qui ſunt,inquit, de quibus dicit, paleas cõburet igni inextinguibili? ij nimirum qui vtiles ſunt ijs,qui digni ſunt regno cęlorum, quemadmodum paleæ tritico:neque id ex vllo charitatis inſtinctu ergo Deum, proximumve faciunt, ſiue in donis Spiritus, ſiue in corporis officiis,atque ita imperfectos ſeipſos deſerunt.Hęc ille. *Alię eiuſdem ſnię expoſitiones referuntur.*

Multa quidem & alia exhortans euangelizabat.

COMMENTARIA.

IOannes & Chriſti aduentum prædicabat præſentem, & hoc eſt Euãgelizare, ſimul etiam vitia reprehendebat, & ad opera bona populum inducebat,& hoc eſt exhortari. hoc præmiſit tanquam diſpoſitionem quandam ad inducendam notitiã & fidem

aduentus;

aduentus; nam illud, Facite fructus dignos pœnitentiæ, ad exhortationem pertinebat. ſimiliter, qui habet duas tunicas, det alteram non habenti, & neminem concutiatis, cæteraque huiuſmodi, de quibus dicit Euangeliſta, multa alia Ioannẽ exhortatum eſſe, & prædicaſſe, quæ ab eo non ſunt ſcripta, nec ab alijs Euangeliſtis. Simile quid de Chriſto Domino dixit Ioannis vltimo: multa & alia ſigna fecit Ieſus, quæ non ſunt ſcripta in libro hoc. Illud vero, poſt me venit vir, qui fortior me eſt, ille vos baptizabit Spiritu ſancto, & cætera, quæ ſequuntur, ad Euangelizationem pertinent. Et notandum eſt verbum Euangelizandi; non enim de Propheta vllo dictum eſt, ſed de pluſquam Propheta, qui Euangelij auctorem præſentem indicabat, quo verbo etiam Angelus viſus dixit: Euangelizo vobis gaudium, quod erit omni populo. Merito autem hæc multa ſilentio Euangeliſta pertranſiuit, quia ad ea, quæ Chriſti ſunt, narranda properabat; de Ioanne enim propter Chriſtum facta eſt mentio. eaque de cauſa ſola illa refert, quæ ad inducendum Chriſti teſtimonium ſatis eſſe videbantur.

ANNOTATIO XXXIX.

QVæ fuerit Ioannes exhortatus, egregie tradit Ioſephus lib. 18. Antiquit. cap. 7. vbi de Ioanne ſic inquit: Hunc Herodes Tetrarcha necauit, virum optimum, Iudæos excitantem ad virtutum ſtudia, & in primis pietatis ac iuſtitiæ, ſimulque ad baptiſmi lauacrum, quod ita demum Deo gratum aiebat fore, ſi non ab vno tantum, alterove peccato abſtinerent, ſed animis per iuſtitiam prius mundatis, adderent & pœnitentiam corporis. Hæc ille.

Herodes autem Tetrarcha, cum corriperetur ab illo de Herodiade, et de omnibus malis, quæ fecit Herodes:

COMMENTARIA.

VT Euangeliſta oſtenderet, quanta libertate, quantoq; zelo Ioannes exhortabatur, per quandam anticipationem, Ioannis incarcerationem enarrat, quæ facta fuit poſtquam Chriſtum baptizauit, & poſt nonnulla miracula à Chriſto iam facta. Solent enim Euangeliſtæ quibuſdam de cauſis temporis ordinem non ſeruare in narrandis, quæ geſta ſunt, quod nunc factum eſt. Ioannes ergo ſic exhortabatur populum, vt Herodem ipſum Tetrarcham, & regia poteſtate fungentem corripere nõ pertimeſceret, nam arguebat eum de adulterio; vxorem enim fratris ſui Philippi Tetrarchę ſibi copulauerat, & multa alia ſcelera publica commiſerat, de quibus omnibus intrepidè a Ioanne exhortante corripiebatur. Diſcant hinc Eccleſiæ miniſtri non tacere ad Principum ſcelera.

ANNOTATIO XL.

Herodes nõ adulterij tãtum, ſed alterum etiã ſcelerũ arguebatur à Ioanne.

MAtthæus cap. 14. & Marcus cap. 6. vnâ referunt Ioannis correptionem propter quam ab Herode fuit in carcerem miſſus, & decapitatus, nimirum, quia eum arguebat propter Herodiadẽ, quam tulerat fratri ſuo. At vero Lucas noſter adiecit etiam alteram, non enim de eo ſolo peccato, ſed de aliis multis ſceleribus eum arguebat. Qualis enim ipſe fuerit, rei euentus indicauit; nam, vt Ioſephus lib. 18. Antiquitat. cap. 9. refert, per Caium Cæſarem fuit à Tetrarchia priuatus, & in exilium miſſus, & Dominus ipſe teſtimonium malitiæ huius Herodis reddidit, quando Lucæ decimo tertio eum vulpem appellauit. Fuit autem Herodes hic Tetrarcha, de quo in principio capitis huius dictum eſt, filius Herodis primi, frater Archelai, & Philippi, qui Ioannem occidit, & Chriſtum paſſionis tempore alba veſte in contemptum indui iuſſit. De correptione autem Ioannis contra Herodem, poſſet quiſpiã non immerito interrogare,

quæ-

quare Ioannes reprehendebat Herodem, quem ſciebat reprehenſione non futurum meliorem, nullumq; inde fructum illi proueuturum? eius enim animum incorrigibilem, vel ipſa experientia (ſæpe enim admonitus erat) deprehēdere potuit. Reſpondeo, non omnino correptionem Ioannis fructu in Herode caruiſſe, nam Marci 6. dicitur, Herodes metuebat Ioannem, ſciens enim virum iuſtum, & ſanctum & cuſtodiebat eum, & audito eo multa faciebat, & libenter eum audiebat. Præterea etiam ſi nihil effecerit in eo, quantum ad dimiſſionem vxoris fratris ipſius, propterea prædicatio, & correptio eius ſine fructu fuit. Eſt enim maxime obſeruandum, Prædicatores Verbi Dei ſæpe publica crimina, maxime Principum arguere debere, etiam ſi eos nō ſe emendaturos nouerint, ne cæteri ſcandalum patiantur, exiſtimantes, aut prædicatores illorum facta probare, aut timiditate quadam ea non arguere. Eſt enim doctrina recepta, correctionem quidem fieri non debere, quando vtilitas correpti non ſperatur, niſi quando peccatum in aliorū damnum vergit, aut quia occaſio eſt ruinę eorum, aut quia ex eo licere putant: quod nō licet, tunc propter aliorum vtilitatem correctio eſt adhibenda, maxime ſi is, qui corrigere debet, ſi non corrigat, conſentire, & probare factum malum illius videatur. Non autem debemus faciles eſſe in deſperanda vtilitatę illius, qui corrigendus eſt; fallimur enim ſæpe in hoc, deſperantes emendationem correcti plus quam oportet. Videndus de hac re eſt Auguſt. lib. 1. Ciui. cap. 11. Cyrillus autem lib. 2. Theſauri c. 4. cauſam quandam aliam notatu dignam de Ioannis correctione tradidit, nempe, vt teſtimonium ſuum, quod de Chriſto perhibuerat, confirmaret; cum enim Chriſtus à Iudæis tanquam legis tranſgreſſor falſo haberetur, Ioannem mirabantur, quod tantum de eo teſtimonium perhiberet, propterea zelatorem legis non qualemcunq;, ſed ardentiſſimum ſe exhibuit, Regem ipſum de crimine contra legem arguendo, & pro eius defenſione moriendo, ſicque ſuum teſtimonium ab omni calumnia liberauit. Verba Cyrilli ſunt hæc: Conquerebantur Iudæi de Baptiſta, quod auctoritate ſua illi faueret, qui legalem doctrinam euerteret, vt ipſi putabant. Quid igitur ad hæc Ioannes? legi propugnat, ne Moſaicam legem contemnere videretur, idque vel ad repellendam, vel ad mitigandam ſuſpicionem de ſe Iudæorum fecit, non quia hoc ipſe magni ęſtimaret, ſed vt teſtimonium ſuum de Chriſto credibilius apud eos fieret. Quamuis igitur tunc multi, multiſque modis præuaricarentur, Herodem tamen ſolum, qui Princeps erat, redarguit, vt periculo ſuo Iudæos ad beneuolentiam ſui reuocaret, & credibilior apud eos fieret: nā quaſi pro lege pateretur, faciliores ad credendum ei fiebant. ita morte ſua cæteris prodeſſe ſtudebat. Hęc Cyrillus.

ANNOTATIO XLI.

Hieronymus Matth. decimoquarto de hac Herodiade ſic inquit: Vetus narrat hiſtoria, Philippum Herodis maioris filium, ſub quo Dominus fugit in Aegyptum, fratrem huius Herodis, ſub quo paſſus eſt Chriſtus, duxiſſe Herodiadem filiam Regis Aretæ, poſtea vero ſocerum eius, exortis quibuſdam contra generum ſimultatibus, tuliſſe filiam ſuam, & in dolorem prioris mariti, Herodis inimici eius nuptiis copulaſſe. Hæc & alia Hieronymus. ubi nota Hieronymum fuiſſe eius opinionis, Herodem nempe tuliſſe vxorem fratris Philippi viuentis, quod ſequentibus verbis explicatius dicit, in quo etiam conuenit Euſebius lib. primo hiſto. capit. decimo, in altero tamen diſcrepat; citans enim, & ſequens Ioſephum lib. 18. Antiquit. cap. 7. dicit Herodem Tetrarchā prius duxiſſe filiam Aretę Regis Arabum, qua repudiata tuliſſe Herodiadem vxorem fratris uiuentis, eaque de cauſa Aretam Regem bellum illi intuliſſe; ſic enim nunc in Euſebio legimus. Ioſephus autem loco citato addit, Herodiadem hāc filiam fuiſſe Ariſtobuli, qui filius etiam Herodis primi fuit, eamque vxorem fuiſſe Herodis non illius Tetrarchæ, ſed alterius fratris eiuſdem Herodis Tetrarchę ex alia matre, nam Herodes primus multas duxit vxores, ex quibus varios habuit filios. Hoc autem dictum Ioſephi contradicit Euāgelio Marci 6. vbi Herodias hæc dicitur vxor Philippi fratris Herodis Tetrarchę. vnde in hac parte Ioſepho credendum non eſt, niſi dicamus cum quibuſdam recentioribus, hūc Herodem virum Herodiadis eſſe

Qualis fuerit inceſtuoſū Herodis adulterium.

Phi-

Philippum appellatum. In hoc autem Hieronymus, Euſebius, & Ioſephus cōueniūt, ſcilicet Herodem Tetrarcham tuliſſe Herodiadem vxorem fratris ſui viuentis, & ſibi in vxorem copulaſſe, vnde & adulterij, & inceſtus à Ioāne arguebatur. Idem tenent Gloſſa interlinearis Matth. 14. & Mar. 6. & Beda, ac Druthmarus Matth. 14. Quidam vero alij in hoc diſſentiunt, aſſerentes Herodē copulaſſe ſibi matrimonio Herodiadem vxorem Philippi demortui, qui reliquerat ex Herodiade filiam, hacque de cauſa à Ioanne reprehenſum, quod contra legem ageret: nā prohibitum erat lege Dei Leuit. 18. fratris etiam demortui vxorem ducere: Turpitudinem, inquit, fratris tui non reuelabis; turpitudo .n. fratris tui eſt, vnoq; ſolo caſu licebat, & præceptum erat eam ducere, nimirum ad ſuſcitandum ſemen fratris, quando ſine liberis diſceſſerat, vt habetur Deutero. 25. quod in hoc Herodis facto locum non habebat: nam Herodias ex Philippo mortuo puellā illam ſaltatricem conceperat, quāuis Ioſephus Philippum ſine liberis diſceſſiſſe affirmet; putat enim Herodiadem non fuiſſe Philippi vxorem, quod vti diximus Euangelio aduerſatur. Huius opinionis fuit Tertullianus lib. 4. contra Marcionē, affirmans Ioannem reprehendiſſe Herodem, quia contra legem agebat, ſuſceperat enim vxorem fratris emortui, qui ſemen reliquerat quod etiam Chryſoſt. hom. 49. in Matt. affirmat, & Nicephorus lib. 1. hiſt. ca. 19. cum aliis. Herodes enim licet gentilis natione eſſet, legem tamen Moyſis profitebatur. Mihi tamen prior opinio verior videtur.

Adiecit & hoc ſuper omnia.

COMMENTARIA.

Herodes ergo de his à Ioanne correptus nihilo melior eſt factus, imo in peiora prorupit, & malis adiecit peiora; ut enim, inquit Greg. lib. 10. Moral. ca. 3. cum uera uox prauorum ſe auribus admouet, memoriam culpa mordet, & in redargutione uitiorum, quo intus cognitione mens tangitur, foris ad ſtudium contradictionis excitatur. Notat autem Lucas hoc poſtremum crimen, quaſi ad cæteris quantumuis ingentibus, & grauibus præponderet flagitijs.

ANNOTATIO XLII.

Qvantū ſcelus Herodis fuerit in Ioanne occidendo, vel ex ipſo Ioſepho cōſtat, qui lib. 18. Antiq. c. 7. referens bellum, quod Areta Rex illi intulit, eo quod filiam eius nuptui datam expulerit, vt Herodiadem duceret, in eoque bello victus Herodes fuerit, inquit ſic: Apud Iudęos fuit opinio, iuſta vltione numinis deletum Herodis exercitum, propter Ioannem, qui Baptiſtæ cognominatus eſt. Hæc ille. Ex eodem etiam Ioſepho lib. 18. c. 9. iuſtum Dei iudicium contra hoc flagitium Herodis conſtat, nam iniquis, & ambitioſis cōſiliis Herodiadis ductus tentauit id, vnde euenit, vt à Caio Cæſare fuerit Tetrarchia priuatus, & in exilium miſſus, & quæ cauſa fuit Herodi, vt Ioannem occideret, eadem cauſa etiam fuit, vt regnum perderet. Apparuit etiam iuſta Dei vindicta contra Herodiadem, quā Nicephor. lib. 1. hiſt. c. 20. refert; ſic enim de Herodiade inquit; Eundum ei quopiam brumali tempore erat, & fluuius traiiciendus, qui cum glacie conſtrictus coagmentatuſque eſſet, pedes eum tranſibat, glacie autem rupta (idque non ſine Dei numine) demergitur illa ſtatim capite tenus, & inferioribus corporis partibus laſciuiēs, molliuſque ſe mouens ſaltat, non in terra, ſed in vndis; caput vero ſceleſtum frigore, & glacie concretum, deinde etiam conuulneratū, & à reliquo corpore, non ferro, ſed glaciei cruſtis reſectum, in glacie ipſa ſaltationem lęthalem exhibet, ſpectaculoque eo omnibus præbito, in memoriā ea, quæ fecerat, ſpectantibus reuocat.

Herodes, et puella Herodias puniti ob Ioannis necē.

Et incluſit Ioannem in carcerem.

COMMENTARIA.

Malum, quod ſuper cætera omnia Herodes adiecit, hoc eſt, q̄d Ioannem miſit in carcerem, & occidit, ut Matthæus & Marcus narrant. Particula (&) declaratiua eſt, quaſi dictum eſſet, id eſt, Ioānem in carcerem miſit; hoc enim eſt, quod ſuper omnia adiecit.

ANNOTATIO XLIII.

Herodes quare Ioannem in carcerē cõiecerit.

MAtthæus, & Marcus vnam cauſam ſolam referũt, cur Herodes in carcerem miſerit Ioannem, nimirum, quia arguebatur ab eo de Herodiade à fratre ablata, & ſibi vxoris nomine copulata. Lucas autem meminit etiam alterius cauſę, ſcilicet, quia de multis alijs flagitijs reprehendebatur: Ioſephus autem lib. 18. Antiquit. ca. 7. adiunxit tertiam, non facta mentione aliarũ; ſic enim, inquit: Cum magni concurſus ad Ioannem fierent, plebe talis doctrinæ auida, Herodes veritus, ne tanta hominis auctoritas defectionem aliquam pararet, qđ viderentur nihil non facturi ex eius conſilio, iudicauit ſatius eſſe, priuſquam noui aliquid exoriretur, illum tollere, quam rebus turbatis ſeram pœnitentiam agere. Itaque vinctum miſſum in Machæruntem, illic occidi imperat. Hæc ille. quæ veritati Euangelicæ non videntur conſentanea, vt ex Matthæo, & Marco conſtat, idcirco cauſa hæc non eſt probanda; Ioannes enim præcipue propter Herodiadem miſſus eſt in carcerem, & occiſus: ſimul etiam, quia Herodem de malis ab eo perpetratis corripiebat. Fieri etiam potuit, vt timeret rebellionem populi ex hac Ioannis correptione, atque hic timor ex parte quadam eum induceret ad Ioannem vinciendum, & occidendum: propriæ vero cauſæ ſunt, quas Euangeliſtæ narrant, & inter eas prima.

ANNOTATIO XLIV.

Graue ſcelus eſt in homines ſanctos ſęuire.

GRauiſſimũ, & pernicioſiſſimum peccatum eſt, homines iuſtos & ſanctos, qui vel ſuo exemplo, vel prædicatione à malo nos retrahunt, & in bonum inducũt, ea de cauſa perſequi, expellere, & occidere. Quod peccati genus Dominus Matth. 23. exprobrans dixit: Mitto ad vos ſapientes, & prophetas, & ſcribas, & ex illis occidetis, & crucifigetis, & flagellabitis, & perſequemini. Quã autem pernicioſum ſit, oſtendens ſubiungit. Vt veniat ſuper vos omnis ſanguis iuſtus. Et paulo inferius: Relinquetur, inquit, domus veſtra deſerta. Hoc autem maxime apparet ex tribus præcipuis circumſtantijs, quæ in hoc peccato, præter iniuſtitiam ipſam ſunt. Primo quidē eſt ingratitudo maxima; hi n. iuſti, & viri ſancti ſunt benefactores noſtri tanto maiores, quanto maius beneficium eſt ſpirituale, quam temporale: quod enim ęquale beneficium eſſe poteſt illi, quo à peccato auertimur & ad ſalutis viam reuocamur? Qui igitur iuſtos homines, & verbi prædicatores perſequitur, in ſuos maxime benefactores inuehitur. Secundo, hi ipſi viri ſunt parentes ſpirituales; Paulus enim 1. Cor. 4. quos ad Euangelium ſua prædicatione conuertit, filios appellat, ſeque eos genuiſſe affirmat: parricidij ergo conuincitur is, qui hos occidit. Tertio iuſti viri, & ſancti ſunt, qui apud Deum nos maxime protegunt, & eius indignationem à nobis auertunt: quã igitur hos expellit, & occidit, priuat ſe defenſione & protectione. vt enim, inquit, Ambr. lib. 1. de Abraham cap. 6. Iuſti ſunt velut muri ciuitatis; qui igitur eos interficit, ſimilis eſt illi, qui ciuitatis ab hoſtibus circumſeſſæ muros, quibus protegebatur, euertit. Pulchro exemplo eam doctrinam probat Ambroſius. Si enim, apud Sodomos decem iuſti inuenti fuiſſent, ciuitates illæ igne conſumptæ non eſſent. Geneſ. 18. nec autē ignis in illis deſcendit, quam iuſtus Loth eſſet extractus. Hoc ipſum Salomon Prou. 17. egregie docuit; Non eſt, inquit: bonum, damnũ inferre iuſto, nec percutere Principem, qui iudicat iuſte. Optima profecto ſententia; qui enim iuſte iudicantem Principem percutit, ſibi nocet: nã inſurgent latrones, & fures, & homicidæ, deficiente iuſto Principe, a quibus is, qui percuſſit, magnum patietur detrimentum, & grauius, quam a iuſto Principe pati poterat. Ex his conſtat, quam graue flagitiũ, quamque pernicioſum, & nociuum fuerit, Ioannem, qui populos ad Chriſtum recipiendum præparabat, quiq; Deo acceptiſſimus, ac ad impetrandam pro populo diuinam miſericordiam efficaſſimus erat, includere in carcerem, & occidere.

Factum eſt autem cum baptizaretur omnis populus, & Ieſu baptizato.

COMMENTARIA.

REuertitur Euangeliſta ad hiſtoriam, quam, vt Herodis flagitium narraret, interruperat. Cum igitur omnis populus, id eſt, multi de populo bapti

baptizarentur (nō enim omnes, vt ſupra diximus, baptizati ſunt) & Ieſus etiam baptizatus eſſet. Perficitur hæc ſententia ſequenti, nempe cum baptizatus eſſet, & oraſſet, cęlum apertum eſt. Magna hic Saluatoris humilitas oſtenditur. Primo quidem, quod baptizari, quaſi peccator, & quaſi pęnitētia indigens, voluerit. Secundo, quod à ſeruo Ioanne baptizari Dominus dignatus ſit. Tertio, quod baptiſmum ſuſceperit vna cūm cæteris de plebe, quaſi vnus de eis. Quarto, quod baptiſmo ſuſcepto orauit Deum, quo ſe Patre inferiorē profitebatur; orare enim inferioris eſt. At quo profundius ipſe ſe humiliat, eo glorioſus exaltatur: nam & Ioannes palam cum baptizare recuſat, affirmans ſe potius ab illo baptizari debere; cęli etiam maieſtatem eius indicant, Spiritus ſanctus ſanctitatem illius manifeſtat, ac Pater cum ſuum verum filium teſtatur.

ANNOTATIO XLV.

Quo ordine hæ res factæ fuerint.

EX Matthæo 3. & Marci 1. conſtat rem ſic geſtam fuiſſe.. tunc cum Ioannes baptizabat, venit Ieſus à Nazareth Galilææ in Iordanem, vt baptizaretur ab ipſo. Ioannes autem prohibebat ipſum dicens, ego à te debeo baptizari, & tu venis ad me? reſpondens autem dixit ei: ſine modo, ſic enim nos decet implere omnem iuſtitiam, tūc dimiſit eum, & baptizatus eſt ab ipſo Ioanne in Iordane. baptizatus autē confeſtim aſcendit de aqua, & orauit, & ecce cęli aperti ſunt ei, & vidit cęlos apertos, & deſcendit Spiritus ſanctus corporali ſpecie ſicut columba in ipſum, & vidit Chriſtus Spiritum Dei deſcendentem ſicut columbam, & venientem ſuper ſe, & ecce vox de cęlis dicens. Tu es Filius meus dilectus, in te mihi complacui. Hæc eſt integra hiſtoria, ex qua deducimus cęlos apertos fuiſſe; & Chriſtum vidiſſe eos apertos Hæc enim diſtincta ſunt, & vnum ſine altero eſſe potuit. Similiter Spiritum ſpecie columbæ deſcendiſſe ſuper eum, & hoc etiam viſum fuiſſe à Chriſto; ſunt enim pari ratione hæc duo etiam diſtincta. Nos verba ſola Lucæ interpretamur, iis, quæ aliorum Euangeliſtarum ſunt, prætermiſſis.

Patres nōnulli tradunt rationes ob quas Chriſtus baptizari voluit.

Nō immerito autem quiſpiam interrogabit, cur Chriſtus baptizari voluerit, eo maxime, cum ille Ioannis baptiſmus fuerit in penitentiam, qua Chriſtus innocēs, qui nec peccauit, nec peccare potuit, non indigebat. Huius rei cauſas aliquot ſacri Doctores aſſignant. Prima eſt, vt virtutem purgandi animas à peccatis daret aquis; ſicuti poſtea factum eſt in baptiſmo ab ipſo inſtituto. Hanc cauſam varijs verbis ſacri Doctores tradiderunt. Greg. Nazianz. in oratione in Chriſti natiuitatem: Videbis, inquit, Ieſum in Iordane meam purgare expurgationem, ſeu potius purificatione aquas ſanctificantem. Idē dicit Cyprianus ſerm. de Baptiſmo: Venit, inquit, Chriſtus ad baptiſmum non indigens lauacro, in quo peccatum non erat, ſed, vt ſacramēto perennis daretur auctoritas. Id etiam Ambro. in pręſenti: Baptizatus eſt, inquit, Dominus, non mundari volens, ſed mūdare aquas, vt ablutæ per carnē Chriſti, quæ peccatum non cognouit, baptiſmatis ius haberent. Chryſ. etiam hom. 25. in Ioan. Ex quo, inquit, Iordanis alueum ingreſſus eſt Chriſtus non amplius reptilia animarum viuētium, ſed animas rationales, & ſpiritales aqua producit. Chromatius ēt in Fragmentis Matth. 6. Baptizari, inquit, voluit, non vt peccata deponeret, qui peccatum ſolus non fecerat, ſed, vt aquas baptiſmi ſanctificaret ad diluēda peccata credentium; nunquam enim aquæ baptiſmi purgare peccata credentium potuiſſent, niſi tactu Dominici corporis ſanctificatę fuiſſent. Hieronymus etiam Matth. 3. Vt Iordanis, inquit aquas ſanctificans, per deſcenſionem columbæ Spiritus ſancti in lauacro credentium monſtraret aduentū. Idem docet Auguſt. ſermone 29. de tempore. In Iordanis, inquit, vndis aquas ad reparationē humani generis ſuo baptiſmo conſecrauit. Et interius: Ipſi fuit baptiſmi ratio, vt aquę quæ purgaturę nos erāt, ab illo ante purgarentur. Et in ſerm. 37. Baptizatur, inquit, non vt purificetur, ſed vt aquas ipſe ſanctificet, baptizat nouus homo, vt nouum baptiſmatis conſtituat Sacramentum. Hæc Sanctorum doctrina non ſic intellgenda eſt, quaſi Chriſtus tunc virtutem aliquam purgandi animas aquis imprimeret, ſed qđ ſuo facto aquas

ad purgandum animas inſtitueret, & ordinaret; præcipua enim cauſa eur baptizari voluit; ea fuit, quia per aquas mundum à peccatis purgare, & mundare decreuerat. Nec etiam ſic eſt intelligenda hæc Patrũ doctrina, quaſi ſi nõ baptizatus eſſet Chriſtus, aquæ non potuiſſent lauare animas; non enim hoc verum eſt, nam baptiſmus Chriſti idcirco lauat animas, quia adeſt virtus Spiritus ſancti: ſed Doctores id ſignificare voluerũt; Chriſtum baptiſmum in Spiritu ſancto, & aqua inſtituturum voluiſſe prius facto ſuo aquam ſanctificare, & in hoc munus præordinare, ſicque illa prima cauſa intelligi debet. Secundam huius rei cauſam adfert Auguſt. lib. 5. de Baptiſmo cap. 9. nempe, vt ſignificaret omnibus, quantum crimen committeret, qui baptiſmum ab ipſo inſtituendum non acciperet: Verba Auguſtini ſunt hæc: Sicut ſe ſubiecit pedibus eorum, quos ipſe dirigebat, ſic Ioãnis muneri, quod ipſe donauerat, vt intelligerent omnes, quanto ſuperbiæ ſacrilegio quiſque contemneret baptiſma; quod à Domino deberet accipere, quando ipſe Dominus accepiſſet, quod ſeruo, vt proprium dare poſſet; ipſe præſtiterat. Subiungit ibidem Auguſt. tertiam cauſam, nempe propter humilitatem, vt inter omnes humillimus inueniretur, qui eius ſe baptiſmo ſubiecit, qui ſe profitebatur non eſſe dignum, vt illius calceamenti corrigiam ſolueret. Hanc humilitatem commendans Chryſoſt. hom. 12. in Matt. inquit: Cum famulis Dominus, cum reis Iudex baptizandus venit. Verum nihil tibi hinc cõturbationis oriatur, in his quippe humilibus illius ſublimitas vel maxime reſplendet. Qui n dignatus eſt tãto tẽpore geſtari in vtero virginali, cumq; noſtra in dies procedere natura, cædi, atque crucifigi, cunctaq; perpeti, quæ paſſus eſt, quid miraris etiam ſi baptizari ſuſcipiat, cumq; alijs ad ſeruum venire nõ reſpuat? Illud eſt quippe admirationis omnimodo plenum, quod ſcilicet ille, qui erat Deus, homo fieri voluit; iam vero alia iuxta rationis ordinem conſequuntur. Hæc ille. Quartam cauſam adfert Hieronymus Matth. 3. nempe vt baptiſmate ſuo Ioannis baptiſma comprobaret. Quintam cauſam, vt notauit Ambro. ipſe Dominus tradidit Matth. 3. recuſanti enim Ioanni eum baptizare reſpondit; Sine modo, ſic decet nos omnem implere iuſtitiam, quaſi diceret: Non accipio baptiſmum tuum, ô Ioannes, quaſi eo indigeam, ſed vt obſeruatorem totius legis me exhibeam, nec quicquam contra me habeant Iudæi, quod opponant; ſeruaui enim Moyſis legem; ſupereſt etiam tuo me baptiſmo, qui à Deo eſt, ſubijci, & qui circumcidi volui non ex neceſſitate, baptizari etiam non reſpuo ſine obligatione, & indigentia. Ita dicit Leo Epiſt. 4. ad Epiſcopos per Siciliam conſtitutos c. 6. Vnde Chryſoſtom. hom. 10. in Matth. ſic inquit: Chriſtus per omne tempus iuſtitiam legis implens, tum demum venit ad baptiſmum; quaſi cumulum cunctis legis obſeruationibus imponẽs; quod enim hoc poſtremum fuerit ex operibus legalibus audi, quid dicat: ſic decet implere omnem iuſtitiam: quod dicit, hoc eſt, omnia iam lege præſcripta compleuimus, nec vllum tranſgreſſi ſumus mandatum; quoniam hoc vnum iam reſtat, oportet & iſtud adiungi, ſicque à nobis omnis iuſtitia implebitur. Hæc ille. Sextam cauſam adfert Chromatius loco paulo ante citato: Non ſui, inquit, cauſa baptizari Dominus venit; ſed cauſa noſtri, vt impleret omnem iuſtitiam; iuſtum enim eſt quod quis docet alterum, facere prior incipiat. Quia igitur Magiſter, & Dominus humani generis venerat, exemplo ſuo docere voluit, quid eſſet faciendum, vt diſcipuli Magiſtrum, ſerui Dominum ſequerentur. Quia ergo nouum baptiſmum daturus erat ad generis humani ſalutem, & remiſſionem peccati; prior ipſe baptizari dignatus eſt, non vt peccata deponeret, qui peccatum ſolus non fecerat, ſed vt aquas baptiſmi ſanctificaret ad diluenda peccata credentium. Hæc ille. Alias cauſas congregat Damaſcenus lib. 4. de Fide cap. 10. ſub his verbis: Tinctus eſt autem, non quod ipſi purgatione opus eſſet, ſed purgationẽ meam ſibi adſciſcens, vt capita draconum in aqua contereret; vt peccatum obrueret, ac totum veterem hominem in aqua ſepeliret; vt eum, à quo tingebatur, ſanctitate afficeret; vt legem expleret; vt Trinitatis myſterium aperiret; vt denique nobis ſuſcipiendi baptiſmi formam atque exemplum ſeſe præberet. Hæc Damaſcenus. Auguſtinus etiam lib. 3. de mirab. ſacræ Scrip. c. 1. alias adfert cauſas, ſic enim, inquit: Ad baptiſmum deſcendit Dominus,

non quod baptiſmo egeret, qui proprij, aut originalis peccati nullam culpam haberet; ſed vt aquas, quas quamuis in delicto Adæ Deus non maledixerit terræ, qua continebantur, maledictione infectas purgaret, & ne quiſquam baptiſmi ſacramentum negligeret, dum qui ſine peccato fuerat, baptiſmi aquas iniuit. Et ne quiſquã ab inferiori baptizari parui penderet, dum Deus Dominus à ſeruo ſuo mergi vndis baptiſmi appeteret, & quatenus adhuc ſe à diabolo, donec tentatio perficeretur, occultaret, qui illum velut lauacro indigentem, vt inter pollutos peccaminibus ablui aquis conſpiceret. Hæc ille. In quibus verbis ſunt aliquæ cauſæ ex narratis, & quædam aliæ adiunctiuæ. Multo igitur aliter Chriſtus baptizatus eſt quam cæteri; Chriſtus enim non à baptiſmo ſanctitatem accepit, ſed ipſe ſe baptizantem, & baptiſmum eius ſanctificauit, idcirco baptiſmum Ioannis ſuſcepit, qui in aqua erat ſola, nec ſanctitatem dabat; ſic enim manifeſtius erat Chriſtum potius eum ſanctificaſſe, quam per illum ſanctificatum fuiſſe. Dubitari autem poſſet, cur non ſolus Chriſtus ſit baptizatus, ſed alij etiam baptizati ſunt, & cur ſi alij etiam baptizati ſunt, non omnes baptiſmo Chriſti baptizandi, baptiſmum Ioannis ſuſceperint. Vtrique dubio reſpondet Auguſtin. lib. 5. de baptiſmo cap. 9. vbi ſic inquit: Si Ioannes Chriſtum ſolum baptizaſſet; melioris baptiſmi Ioannes diſpenſator eſſe putaretur, quo ipſe Chriſtus ſolus tinctus eſſet, quam Chriſti baptiſmus eſt, quo Chriſtiani tinguntur. Et rurſus. Si omnes prius baptiſmo Ioannis, & deinde Chriſti baptizari oporteret, minus plenus, minuſque perfectus Chriſti baptiſmus merito videretur, qui non ſufficeret ad ſalutem. Quocirca & baptiſmo Ioannis baptizatus eſt Dominus, vt ſuperbas hominum ceruices ad ſalutarẽ ſuum baptiſmum flecteret, & non ſolus ipſe baptiſmate tinctus eſt, ne hoc ipſo ſuperius oſtenderet, quod eo ſolo ipſe baptizari meruiſſet, & vltra illud perſeuerare non ſiuit, ne hoc vnum, quo ipſe baptizauit, indigere alio præcedente videretur. Hæc ille.

Et orante.

COMMENTARIA.

Connectitur præcedentibus ſic. Cum populus baptizaretur, & Chriſtus etiam baptizatus eſſet, poſt Baptiſmum ſuſceptum orauit, tunc apertum eſt cęlum. Aduerte poſt baptiſmum, quẽ in Iordane ſuſcepit, ab vndis ad terram aſcendiſſe, & oraſſe, ne quæ ſtatim facta ſunt, baptiſmo Ioannis adſcriberentur. Orauit autẽ, vt ſuo baptiſmo, quem inſtituturus erat, virtutem ſanctificandi obtineat; ſicut autẽ baptizatus eſt, vt homo, ita etiam orauit, vt homo.

ANNOTATIO XLVI.

Quare Chriſtus poſt baptiſmum orauit.

Poſſet etiam quiſpiam interrogare, cur poſt baptiſmum Chriſtus orauit. Aduerte Chriſtum, vt refert Matthæus, ſimiliter, & Marcus, cum in Iordane baptizatus eſſet à Ioanne, confeſtim aſcendiſſe ab aquis in terram, & illico, vt narrat Lucas, oraſſe. quę duo ideo fecit, vt ea, quę ſtatim facta ſunt, nempe cęlorum apertionem, vocem Patris, Spiritus ſancti deſcenſum ſuper eum, nemo baptiſmo Ioannis adſcriberet, ſed ipſius orantis Chriſti virtuti; ideo enim baptizatus, non eſt in aquis cõmoratus, ſed à fluuio egreſſus; ſi enim dum in aquis eſſet, id eueniſſet, facile errarent adſtantes, tribuentes Ioãnis virtuti, aut eius baptiſmo: confeſtim ergo egreditur: orationi autem intendit, vt omnem ſuſpicionem auferat, & nemo fallatur. Orauit etiã alia de cauſa; ſciens enim quæ futura erãt, nempe Patris admirãdum teſtimonium, & Spiritus ſancti deſcenſum, vt homo, oratione ſe præparat, tam magnificum beneficium recepturus. Euthymius Matth. 3. aliam adfert huius orationis cauſam: Baptizatus, inquit, orabat, docens eos, qui baptizati ſunt, orare. Hanc cauſam pluribus verbis dilatans Beda, inquit: Quod Ieſus, cuius omnia, quæ Patris, ſunt, oraſſe memoratur, ad nos informandum actum, nõ dubitatur, quibus poſt lauacrum baptiſmatis aula cęli panditur, non ocioſe viuẽdum, ſed ieiunijs, precibus, atque eleemoſynis eſſe inſiſtendum. Quia etſi peccata

omnia ſint in baptiſmo laxata, non adhuc tamen eſt carnis fragilitas ſolidata; nam quaſi tranſito mari rubro, necatos quidem gratulamur Aegyptios, ſed in deſerto mũdanæ cõuerſationis hoſtes occurrunt alij, qui duce & cooperatrice Chriſti gratia, noſtro ſudore vincãtur, donec promiſſam vitæ æternæ perueniamus ad patriam. Hæc Beda.

Apertum eſt cęlum.

COMMENTARIA.

HAc ſentẽtia perficitur præcedẽs, poſt baptiſmum enim ſuſceptũ, cum oraſſet cęlum apertum eſt, id eſt, ſplendor in regione ſuperiori quidam apparuit, quaſi cęlorũ apertura, quã Philoſophi hiatum cęli appellãt. Hoc autem factum eſt, tum vt columbæ deſcenſu Spiritus ſancti aduentus oſtẽderetur, tum vt vox non hominis, ſed Dei, cuius ſedes cęlum eſt, agnoſceretur, tum demum vt per baptiſmũ Chriſti, ianua cęli aperienda ſignificaretur; baptizati enim, & purgati, ſi qđ ſordis poſt baptiſmum contraxerint, non iam limbo detinentur, ſed in cęlũ euehuntur.

ANNOTATIO XLVII.

Cęlum quare, et quomodo apertum fuerit.

MAtthæi 3. dicitur: Ecce aperti ſunt ei cęli. Quæ autem ſit apertio hæc, & qua de cauſa facta, non eodem modo Doctores explicant. Hieron. Matt. 3. Aperti, inquit, ſunt cęli, non reſeratione elemẽtorum, ſed ſpiritualibus oculis, quibus & Ezechiel in principio voluminis ſui apertos eos eſſe commemorat. Hæc Hieronymus. Non igitur ſecundum Hieronymum, apertura aliqua reali cęli ſunt ſciſſi, nec ſenſibili aliqua ſpecie, quaſi aperti viſi ſunt, ſed ſpiritualiter, quia oculis mentis per cõtemplationem reuelata ſunt myſteria cęleſtia. Hæc expoſitio non ſatis accommodata mihi videtur: nã ſicut vox, & columba ſenſibiliter percepta ſunt, ita etiã ſenſibilis fuit apertura; hæc enim propter illas facta eſt. Chryſoſtom. in Matth. in imperfecto hom. 4. idem ſentit cum Hieronymo in hoc, quod cęli non ſint reipſa ſciſſi, & aperti: aliter tamen aperturam hanc interpretatur, nimirum, quia oculis corporeis Chriſtus vidit, quæ in cęlis erant, ſicut Stephanus dicitur cęlos vidiſſe apertos, quia vidit, quæ in cęlis erant, nempe Chriſtum, ac ſi aperti fuiſſent. Quę expoſitio prout arbitror, non videtur etiam ſatis accommodata, nam non Chriſtus ſolus, ſed etiam Ioannes & adſtantes viderunt cęlorum apertionem, ſicut etiam viderunt columbam, & audierunt vocem Patris; hæc enim facta ſunt in teſtimonium Chriſti, vnde alijs etiam innoteſcere debuerũt. Eodem argumento refellitur quorundam aliorum interpretatio, ſcilicet, factam hãc apertionem fuiſſe non viſibiliter, ſed imaginarie; Chriſtus enim ſua imaginatione cęlos apertos vidit. Quod dici non poteſt, cum hæc apertio ſit facta in teſtimoniũ, nec obſtat verbum Matthæi, vbi dicitur (Aperti ſunt ei cęli) non enim id ſignificant hæc verba, quaſi ipſe ſolus viderit, ſed quod propter eum, vt interpretatur Chryſoſt. in imperfecto hom. 4. aut etiam quaſi verſus eum ſit apertio facta, non autem qđ alijs fuerit viſa. Exiſtimo ergo cũ præfatis Doctoribus non fuiſſe cęlos ſciſſos realiter, ſed apparuiſſe ſenſibiliter, & corporeis oculis ſplendorem in regione ſuperiori, quaſi cęli eſſent aperti, vt in Commentario dictum eſt. Qua autem de cauſa hæc apertura ſit facta, Auguſt. ſerm. 29. de Tempore reſpondet, ſic dicens: Ideo cęlum aperitur, vt myſteriũ baptiſmatis in hoc declaretur, quia quando homo de baptiſmo egreditur, tũc ianua regni cęleſtis ei aperitur. Chryſoſtomus autem in imperfecto hom. 4. cum priori, etiam alteram adfert cauſam; Aperti ſunt, inquit, cęli, vt exemplo eius intelligamus, quia omnes homines recti, qui baptizati Spiritum meruerunt accipere ſanctum, ſimiliter aperiũtur eis cęli, & vident ea, quæ ſunt in cęlo, non carnalibus oculis videndo, ſed ſpiritualibus fidei credendo. Adducit etiam ibidem tertiam cauſam: cęli, inquit, ſunt Scripturæ diuinæ Prophetarum, & Apoſtolorum, in quibus habitat Deus, de quibus ſcriptum eſt: Quoniam videbo cęlos opera digitorum tuorũ, Lunam, & ſtellas, quæ tu fundaſti: ergo qui baptizatur, & meretur accipere Spiritum ſanctum, adaperiũtur ei omnes Scripturæ, vt intelligat, quę ibi poſita ſunt myſteria veritatis. Hęc ille.

illc. Auguſtinus ſerm. 37. aliam adiungit, quæ quarta eſt: Aperti ſunt, inquit cęli, exiſtimo vt in cęleſtibus eſſet miraculum de his, quæ agebantur in terris: quomodo enim poterant non admirari Virtutes cęlorum, & Dominationes Cherubin, & Seraphin, cum viderent Dominum Sabaoth in fluuio à Ioanne baptizari? Hæc Auguſtinus. Quæ omnia ad ſpirituale ſenſum pertinent. Ad literalem tamen ea, quæ in Commentario dicta ſunt, magis facere videntur.

Et deſcendit Spiritus ſanctus corporali ſpetie ſicut columba in ipſum.

COMMENTARIA.

Quare columba quæ Spiritus ſancti ſignũ erat, ſup Chriſtũ deſcenderit.

CAElo aperto columba Spiritus ſancti ſignum deſcẽdit, & ſuper eum manſit: deſcendit autem, tum vt eum ſanctum, & Spiritu ſancto conceptum indicaret, tum, vt Ioannes Baptiſta eum eſſe Meſſiam indicio cęleſti cognoſceret; dictum enim erat ei à Deo; ſuper quem videris Spiritum deſcendentem, & manentem ſuper eũ, ipſe eſt, qui baptizat in Spiritu ſancto, vt habetur Ioan. 1. tum, vt ſignificaret Chriſtum iam inchoare officiũ redemptionis: tum demum vt nobis innoteſceret, eos, qui Chriſti baptiſmo baptizandi erant, Spiritum ſanctũ accepturos eſſe, & donis, ac virtutibus ipſius ornandos. Epiphanius in Ancorato addit etiam deſcendiſſe Spiritum ſanctum, vt demõſtraret aquas eſſe iam puras ijs, qui baptizandi erãt in nomine Patris, Filij, & Spiritus ſãcti. Spiritus ſanctus autem deſcendiſſe dicitur, non quod ſubſtantia ipſius, quæ vbique eſt, locum mutauerit, ſed quod ſpecies columbæ, quæ ſignum erat ipſius Spiritus ſancti, deſcendit, ſicut etiam in diſcipulos ſub ignis ſpecie deſcendiſſe dicitur. Cõueniens autem ſignum Spiritus columba eſt, ad exprimendam ſimplicitatem, & innocentiam, & animi candorem, quæ à Spiritu ſancto ſũt, & in Chriſto erãt. Et recte quidem in Chriſtum deſcendit, vt Hieronymus Matth. 3. notauit, ne vocem Patris, Hic eſt filius meus, de Ioanne pronunciatam adſtantes exiſtimarent.

ANNOTATIO XLVIII.

Refellitur quædam hæreſis, & Tertulliani verba de columba hac referuntur.

AMbroſius lib. 1. de Sacramentis ca. 5. notat dictum (ſicut columba) quia nõ erat vera columba, ſed ſpecies, ſeu figura eius, quod in Commentarijs in Ioannem diximus. Recte ẽt Aug. lib. 3. de mirabilibus ſacræ Scripturę c. 5. annotauit Spiritũ ſanctum deſcendiſſe ſuper Chriſtum; non q̃d ante non habuerit Spiritũ ſanctũ, qui vt homo, de eo iam conceptus erat; & ab vtero matris ſanctus erat; ut aũt Deus, ipſi erat cõſubſtantialis, ſicut nec q̃d ſequitur (filius meus es tu) tunc habuit, cum baptizatus eſt, quippe qui filius Dei conceptus fuit. ſed hæc ſacta nunc ſunt ad ſignificationem, vti dictum eſt in Commentario. Fuit antiqua hęreſis diuidentium Chriſtũ à Ieſu, & affirmantiũ Chriſtum deſcendiſſe, & vnitum fuiſſe cum Ieſu in baptiſmo, idq; ſignificare deſcenſum hũc. De hoc tñ, & de alijs nõnullis ad hunc deſcenſum, & columbã pertinentibus, diximus in Commentariis in Ioannem annotatione 70. & ſequentibus; idcirco eam pretermittimus, illic lector, ſi libet legere, inueniet, ſolũ hoc in loco verba Tertulliani lib de baptiſmo referam. Sanctiſſimus, inquit, ſpiritus ſup emundata, & benedicta corpora libens à Patre deſcendit ſuper baptiſmi aquas, tãquam priſtinam ſedem recognoſcens conquieſcit; colũbæ figura delapſus in Dñm, vt natura Spiritus ſancti declarẽ per animal ſimplicitatis, & innocentiæ, quod etiã corporaliter ipſo ſelle careat columba, ideoq; inquit: Eſtote ſimplices ſicut colũbæ. Nec hoc quidem ſine argumento præcedentis figuræ. Quemadmodum. n. poſt aquas diluuii, quibus iniquitas antiqua purgata eſt poſt baptiſmũ (vt ita dixerim) mundi, peccata pacẽ cęleſtis iræ præco colũba terris annunciauit dimiſſa ex arca, & cum olea reuerſa; eadem diſpoſitione ſpiritalis effectus terræ, id eſt, carni noſtræ emergendi de lauacro poſt vetera delicta, columba Spiritus ſancti aduolat, pacem Dei adſerens emiſſã de cęlis, vbi Eccleſia eſt arca figurata. Hæc Tertullianus. In quibus illud annotandum eſt, quod de columba refert, nempe non habere fel non omnino ab Ariſtotele probari,

Digitized by Google

qui lib. 2. hiſt. Animal. cap. 15: dicit habere quidē ſed valde exiguum, illudque iunctum inteſtino, vt propemodum ſenſum effugiat.

Et vox de cęlo facta eſt.

COMMENTARIA.

DEſcendēte Spiritu ſancto ſpecie columbæ, & manēte ſuper Chriſtum, vox Patris de cęlo auditur, non ſolum à Ioanne, ſed à turbis etiam circumſtantibus, teſtimonium de Chriſto reddentis. prius quidem columba māſit ſuper eū, vox poſtea ſecuta eſt, ut de eo pronunciata eſſe dignoſceretur, ſuper quem Spiritus deſcenderat, & manebat. De cęlo autem dicitur facta, quia ab alto audita eſt, quaſi de cęlo emiſſa.

ANNOTATIO XLIX.

Duplex colūbę, et paterna vocis cōſideratio.

ADuerte vocem, & columbam dupliciter conſiderari poſſe. Vno modo, quātum ad naturam ſuam; illa enim accidēs, ſeu ſonus quidā in aere formatus eſt, hæc vero ſubſtantia quædam eſt. Altero modo, quantum ad ſignificationem. Si modo priori conſiderentur à tota Trinitate, Patre, Filio, & Spiritu ſancto ſactæ ſunt: cum enim ſint quædam res creatæ, neceſſe eſt à Trinitate tota eas eſſe productas. nihil. n. facit pater, quod non & filius & Spiritus ſanctus, vna, & indiuiſa actione, ſicut vna eſt in tribus eſſentia, & potentia. Si vero poſteriori modo cōſiderantur, tunc diſtinctas ſignificant perſonas: nam columba Spiritum ſanctū, vox Patrem indicat, ſicut nobis etiam accidit; vocibus enim & imaginibus Deum ſignificamus, quas voces, & imagines non dubitamus totius Trinitatis virtute, & potētia nobiſcum concurrente eſſe factas, vna tamen voce, & imagine Patrem, alia Filium, aliam Spiritū ſanctum ſignificamus. Hæc eadem diſtinctio procedit in Chriſti humanitate, quæ etiā conſiderari poteſt quantum ad ſubſtantiā ſuā, ſicq; à tota Trinitate facta eſt. Altero modo quantum ad vnionem ſicq; ſoli filio vnita eſt. Columba igitur ſolum Spiritum ſanctum, vox hęc ſolum Patrem ſignificat, homo vero hic, ſuper quem columba deſcendit, & de quo vox pronunciat, ſolus eſt filius, licet columba, vox, & humanitas à tota Trinitate ſint effectæ, & creatæ. Doctrina eſt hæc ab Auguſtino tradita ſerm. 38. de Tempore. cuius verba ſunt. Indubitanter, inquit, credere debemus ipſam ſanctam Trinitatem eſſe inſeparabilis ſubſtātiæ, eſſentiæ, inſeparabiliterque operari, quicquid à ſingulis perſonis legimus operatum eſſe. Quamuis enim certiſſimū ſit, Patrem eſſe ſolum, qui dixit, Hic eſt filius meus dilectus, in quo mihi complacui; & filium eſſe ſolum, ſuper quem illa vox ſolius Patris ſonuit, quando in Iordane ſecūdum Ioannem baptizatus eſt idem vnigenitus Deus, qui carnē ſolus accepit. & Spiritum ſanctum Patris, & filij ſolum eſſe, qui in ſpecie columbæ ſuper eum baptizatum aſcendentē de aqua, deſcēdit, & quinquageſima die poſt reſurrectionem Chriſti fideles in vno loco poſitos in linguarū ignearum viſione aduenìens repleuit: illam tamen veriſſime vocem, qua ſolus locutus eſt Deus Pater, & illam carnem, qua ſolus homo eſt vnigenitus Deus, & illam columbā, in cuius ſpecie Spiritus ſanctus ſuper Chriſtum deſcendit, illaſque linguas igneas, in quarum viſione fideles in vno loco conſtitutos repleuit, opera eſſe totius ſanctæ Trinitatis, id eſt, vnius Dei, qui fecit in cęlis, & in terra viſibilia, & inuiſibilia, veriſſime credendum eſt. Hęc Auguſtinus. Aduerte præterea Auguſtinum eundem ſer. 37. de Tempore cauſam quandā præter ſuperius dictas aſſignare, cur ſuper Chriſtum, & columbæ ſpecie Spiritus ſanctus deſcenderit, & vox patris audita ſit, nimirum, vt teſtificatio Ioannis, quam de Chriſto exhibuerat, diuino teſtimonio cōfirmaretur; exiſtimat enim Auguſtinus ante baptiſmum Chriſti Ioannem eum demonſtraſſe dicendo: Ecce Agnus Dei. Hoc tamen, vt ex Ioannis Euangelio conſtat, non vr̄ probandum, poſt baptiſmum enim tale teſtimonium perhibuit. Verius tamen dici potuit, diuino teſtimonio confirmatum eſſe, id quod ante baptiſmum Ioannes coram turbis dixerat: Ego à te debeo baptizari; illū enim ſibi prætulit, idq; Spiritus ſanctus ſigno, & Pater ſua voce comprobarunt: negandū vero non eſt, hoc diuino teſtimonio roboratum eſſe etiam, quod poſt baptiſmum Ioānes de Chriſto teſtificatus eſt. Paulo autem inferius de hoc patris teſtimonio plura dicemus.

Tu es

Tu es filius meus.

COMMENTARIA.

TEſtatur Pater Chriſtum filium ſuum, & in Græco eſt articulus emphaticus, Tu es ille filius meus, nō adoptiuus; ſed naturalis, de quo ſcriptum eſt, Filius meus eſt tu, ego hodie genui te. Maioré ac clariorem de Ioanne Baptiſta populus conceperat tunc opinionem, pluriſque ille habebatur, quam Chriſtus confirmarique ea opinio poterat, cum Chriſtum illius baptiſmū ſuſcepiſſe videret, idcirco teſtimonium patris præſente Ioanne fit, vt dū Chriſtus ſolus filius pronunciatur, ille ſeruus agnoſcatur, quātumcunque filius ſeruum, tantum Ioannem Chriſtus excedere crederetur. Ad Hebr. 1. Tanto melior Angelis effectus, quanto differentius præ illis nomen hæreditauit: cui enim dixit aliquādo Angelorum, filius meus eſt tu, ego hodie genui te.

ANNOTATIO I.

Myſteria declarantur, quę ſub hoc patris teſtimonio ſ[?]claudun tur.

AVguſtinus lib. 2. de conſenſu Euangeliſtarum cap. 14. notat Matthæum c. 3. referre hoc teſtimonium Patris in tertia perſona; Hic eſt filius meus; Marcum vero, & Lucam in ſecūda, Tu es filius meus. Nihil tamen contrarietatis eſſe dicit, quia ad eandem ſententiam vtrumque pertinet, quamuis vnum horum Dominus dixerit: Matthæus vero explicare voluit, cuius cauſa hæc ſit vox reddita, nimirū propter adſtātes, vt eum filium eſſe Dei agnoſcerent, ideo ad eos referens ſcripſit: Hic eſt filius meus; Chriſtus enim teſtimonio nō indigebat. Cæteri vero duo Euangeliſtæ verbum ipſum Patris narrarunt. Sunt nōnulla hoc loco annotanda.

Primo quidem verba hæc eſſe tantum ſignificatiua; erat enim Chriſtus ab ipſa conceptione in vtero matris Dei filius; tunc enim vnio facta eſt diuinæ naturæ cum humanitate in perſona filij Dei, & ille homo filius erat Dei ſimul & hominis, nunc vero myſterium manifeſtatur, à Patre, & Spiritu ſancto. Fuit hęreſis antiqua, cuius meminit Irenæus lib. 3 ca. 10. Chriſtum purum hominem fuiſſe vſque ad baptiſmum, in quo incœpit filius Dei eſſe. Diximus contra hanc hæreſim ſupra in capite 1. & commentarijs in Ioannem, & ſatis conuincitur præſenti ſententia; verbum enim eſt teſtificandi quod iam erat, Tu es filius meus.

Secundo, nota hoc verbo ſignificatā eſſe mutationem veteris legis, quæ erat ſeruitutis, in ſtatum Euangelicum filiorū Dei; de qua dicitur Romanorum 8. Non accepiſtis ſpiritū ſeruitutis iterum in timore, ſed accepiſtis ſpiritū adoptionis filiorū, ī quo clamamus Abba Pater, & Gal. 4. Miſit Deus filiū ſuum factum ex muliere, factum ſub lege, vt eos, qui ſub lege erant, redimeret, vt adoptionem filiorum reciperemus. Idcirco cum ſpiritus deſcendit, vox audiť; Tu es filius meus, ꝑ eū. n. in filios Dei adoptandi eramus. Ioann 1. Quotquot receperunt eum, dedit ei poteſtatem filios Dei fieri.

Tertio nota, Chriſtum non ſolum vt Deum, ſed etiam, vt hominem eſſe filium Dei; vt Deum quidem, ratione naturæ diuinæ, quam ab æterno accepit à patre, generatione, vt hominem vero vnione, quia illa natura humana vnita erat perſonæ Filij Dei, eadem enim erat perſona Deus, & homo, vnde non erat adoptionis filius nec vt Deus, nec ut homo, ſed naturalis.

Quarto nota, Chriſto baptizato Spiritum ſanctum deſcendiſſe ſpecie columbę, & Patrem de Filio teſtimonium perhibuiſſe, vt myſterium ſalutiſq; noſtræ ordo reuelaretur, quia per Baptiſmum ſalutarē Chriſti eramus futuri filij Dei, & donis Spiritus ſancti munerādi, vt notauit Chromatius in fragmentis in Matth. in fine. Baptiſmus enim Chriſti, & ianuam cęli aperit, & filios Dei adoptionis facit, & Spiritus ſancti gratiam donat, & virtutes infundit, idcirco Chriſto baptizato, & cęli aperiūtur, & Spiritus ſanctus columbæ ſpecie deſcendit, & vox Patris filium oſtendētis auditur.

Quinto etiam nota, ſignificatum eſſe quoddam aliud diuinum myſterium, Baptiſmum nempe Chriſti futurum generationem quandam ſpiritualem, per quam renaſcituri eramus in nouum hominem, & in Dei filios nō enim ſolum baptiſmus

innouat, ſed regenerat etiam Ioann. 3. Oportet naſci denuo. Tit. 3. per lauacrũ regenerationis, & renouationis. Non quidẽ vt iterum naſcatur carnalis homo, ſed vt naſcatur ſpiritualis, & diuinus, & Dei filius. Quod enim natum eſt ex carne, caro eſt, quod natum eſt ex ſpiritu, ſpiritus eſt: idcirco quæ fuerunt in Chriſti generatione, & conceptione, in eius baptiſmo apparent; nam in cõceptione ſuperueniens Spiritus ſanctus, & virtus Altiſſimi obumbrans adfuere; in baptiſmo autem adſunt etiam Spiritus ſanctus, & Pater, quia futurum erat, vt per Chriſtum baptiſmus inſtitueretur, qui eſſet generatio quædam diuina, & cęleſtis.

Sexto etiam nota, adfuiſſe ſenſibiliter totam Trinitatem, Patrem loquẽtem, Spiritum ſanctum deſcendentem ſpecie colũbæ, Filium in carne viſibili, quia totius Trinitatis nomine baptiſmus erat confeſendus Matth. vltimo: Docete omnes gentes, baptizantes eas in nomine Patris, & Filii, & Spiritus Sãcti. Poſtremo notat Auguſtinus lib. 2. de conſenſu Euangeliſtarũ cap. 14. in nonnullis codicibus legi hoc in loco; Tu es filius meus, ego hodie genui te. In vetuſtioribus tamen codicibus Græcis nõ haberi, nec vulgatus legit illud (Ego hodie genui te.)

Dilectus,

COMMENTARIA.

NOn tantum filium, ſed dilectũ etiam Pater appellat, nõ ſolum qa ſuper omnes dilectus eſt à Patre, Ioan. 3. Pater diligit Filium, & omnia dedit ei in manu: ſed etiã quia ex ſumma erga nos dilectione Patris datus nobis eſt. Ioan. 3. Sic Deus dilexit mũdum, vt filium ſuum vnigenitum daret. atque etiam, quia ſummi erga nos amoris Dei Patris eſt argumentum efficaciſſimum 1. Ioan. 3. In hoc apparuit charitas Dei in nobis, quia filium ſuum vnigenitum miſit Deus in mũdũ. Eſt ergo dilectionis Dei erga nos, & effectus eximius, & argumentum manifeſtum. Græce autem eſt cum articulo, ille dilectus, ad ſingularitatem oſtendendam, quia omnes nos filii irę eramus; ille autem ſolus dilectionis filius: & ad ſignificandum, quod prædictum erat; quaſi diceret, eſt ille dilectus de quo dictum eſt Iſaiæ 5. Cantabo dilecto meo canticũ patruelis mei: Vinea facta eſt dilecto meo. Et huius dilecti frequens in Canticis mentio facta eſt. Perpende autem verborum conſequentiam, Filius eſt, ideo dilectus. Nos gratia data, ſeu inhærente dilecti ſumus: at Chriſtus, quia filius eſt; diuinitas enim humanitati vnita eam fecit præcipue gratiſſimam, & dilectam Patri.

In te complacuit mihi.

COMMENTARIA.

TV es, in quo benefacere homini bus volui, & per quem ipſi mihi placuerunt; & beneplacitum meũ in eis implebitur. Epheſios 1. Vt notum faceret nobis ſacramẽtum voluntatis ſuæ ſecundum beneplacitum eius, qđ propoſuit in eo in diſpẽſatione plenitudinis temporum, inſtaurare omnia in Chriſto, quæ in cęlis, & quæ in terra ſunt in Chriſto. Cõuenienter autem hoc præcedenti connectitur, quia tu filius es meus dilectus; idcirco cõplacitum eſt mihi per te. Per eum enim, qui filius eſt Patri dilectus, ij, qui nec filij, nec dilecti erant, placuerunt, & adoptionem filiorum, & hęreditatem conſequuntur ad Epheſios 1. In laudẽ gloriæ gratiæ ſuæ, in qua glorificauit nos in dilecto filio ſuo.

ANNOTATIO LI.

IRenæus libro tertio cap. 11. illud Matthæi 12. ex Iſaia 42. Ecce puer meus, quem elegi dilectus meus, in quo bene cõplacuit animæ meæ, vbi ſimile verbum habetur, legit loco (in quo bene complacui.) in quo bene ſenſi. Capite vero decimo eiuſdem libri locum Matthæi 3. legit: Hic eſt filius meus dilectus, in quo mihi bene complacui. Cyprianus autem libro de baptiſmo, libro 1. contra Iudæos, cap. 10. locum Matthæi 17. ſimilem huic *Diuerſimode huius loci apud patres lectio, ſed ſẽſus eſt idem.*

legit;

legit. Hic eſt filius meus, in quo bene ſenſi. At vero libro de Baptiſmo in hoc loco legit: Hic eſt filius meus dilectus, in quo mihi bene complacui. Verbum enim Græcum, εὐδοκέω vtrumq; ſignificat, & bene affectum eſſe erga aliquem, ſeu bene ei velle, atque etiam præclare de eo exiſtimare, & ſentire. idcirco modo hanc, modo illam ſignificationem vſurpant Doctores. Vulgatus vero interpres, quem Ambroſius, & Auguſtinus libro 2. de conſenſu Euangeliſtarum capit. 14. & Hilarius libro ſexto de Trinitat. ſequuntur, vertit in priori ſignificatione, quę ſæpe in Scriptura vſurpatur. Pſalm. 149. Beneplacitum eſt Domino in populo ſuo. & 1. Corinth. 10. Non in pluribus beneplacitum eſt Domino. ſic nunc dicitur, in Chriſto beneplacitum eſſe Patri, quia ſic Pater erga eum affectus eſt, vt omnes nos in eo ſibi gratificare decreuerit, & beneplacitum, bonamque voluntatem, qua nos ſaluare voluit, in Chriſto, & per Chriſtum perficere ſtatuerit. Euthymius aliam adfert interpretationẽ, nimirum, in te complacui, id eſt, in te oblector. Ambroſius autem ſic interpretatur: in te complacui: Quid eſt, inquit, in te complacui, niſi quia omnia, quæ habet Filius, habet Pater, ſicut & quæ Patris ſunt, Filij ſunt? At vero, quæ in commentario diximus, accommodatiora videntur. Eſt autem hoc loco quędam aduertenda diuerſitas: nam Matth. 3. dr̃: in quo mihi cõplacui. Mar. 1. in te cõplacui. Lucæ 3. In te complacuit mihi. quam notat Auguſtinus libro ſecundo de cõſenſu Euangeliſtar. cap. 14. Reſpondet autem duos poſſe facere ſenſus illud (in te complacui.) nempe, quia in Filio ſibi Pater complacuit, & quia in Filio complacuit ſibi in hominibus, ideoque additum eſt illud (mihi) vt poſterior ſenſus ſignificetur. Quicquid de hoc ſit, ſiue illo, ſiue hoc modo legas, eadem eſt ſententia, nec vlla eſt contrarietas. Cyprianus libro ſecundo de baptiſmo, hunc locum adducens præter verba explicata legit, (ipſum audite) ſed credendum eſt eum ex verbis Matthæi decimoſeptimo in transfiguratione dictis, id verbum adiunxiſſe; Chryſoſtomus vero in imperfect. in Matthęum homil. 4. non ſolum illud non legit, ſed cauſam adfert, quare in transfiguratione id dictum ſit, non autem in baptiſmo, cũ vtrobique teſtimonium Patris exhibitum ſit. Hic eſt filius meus dilectus, in quo mihi complacui. Ea autem eſt, quia in monte magis agebatur de commendatione Euangelij, quod Legi præponebatur, quam de notitia perſonæ Chriſti; quæ multis erat iam manifeſtata miraculis; nunc vero in baptiſmo agebatur de perſonæ ipſius manifeſtatione, quæ nondum ſe prodiderat miraculis; & quæ nondum ſuam prædicauerat doctrinam.

ANNOTATIO LII.

Chriſt' iam baptizatus Ioãnem baptizauit in Spiritu ſancto.

Completo hoc myſterio, conuenientiſſime Chriſtus ſuo baptiſmo Ioãnem Baptiſtam baptizauit; ſic enim ſignificabat ea, quæ geſta erant, non ad baptiſmũ Ioannis, ſed ad ſuum baptiſmum pertinere; hic enim in nomine Trinitatis conferendus, hic in Spiritu dandus erat, per hunc filij Dei efficimur, porta cœli aperitur, donis Spiritus ſancti replemur. Ioannem autem à Chriſto baptizato baptiſmum ſuſcepiſſe non in aqua ſolum, ſed etiam in Spiritu teſtantur ſacri Doctores. Hieronymus Matthęi 3. ſic inquit: Pulchre dixit: ſine modo, vt oſtenderet Chriſtum in aqua, Ioannem vero à Chriſto in Spiritu baptizandum. Chryſoſtomus in imperfect. homilia quarta ſic habet: Dum dicenti Ioanni, Ego à te debeo baptizari, reſpondit: modo ſine, oſtendit, quia poſtea Chriſtus baptizauit Ioannem. Quamuis in ſecretioribus libris manifeſte hoc ſcriptum ſit: Et Ioannes quidem baptizauit illum aqua; ille autem Ioannem in Spiritu. Hæc ille. Chromatius etiam in fragmentis in Matth. Baptizauit, inquit, Ioannes Dominum, ſeu potius ille baptizatus eſt à Chriſto, quia hic aquas ſanctificauit, ille aquis ſanctificatus eſt; hic gratiã donauit, ille accepit; ille peccata depoſuit, hic remiſit, quia ille homo, hic Deus: ideo ait Ioannes ad Chriſtum: Ego a te debeo baptizari, & tu venis ad me? Ioannes enim baptiſmo egebat, quia ſine peccato eſſe non poterat, Chriſtus baptiſmo egere non poterat, quia peccata non fecerat. Vnde in baptiſmo illo Dominus primum Ioannis, deinde totius mundi peccata purgauit: Hæc ille. Quod de peccato Ioannis dicit, intellige de venialibus

mos.

mortale enim diuina protegente eum gratia, numquam commiſit: ab originali autem in vtero matris, à Chriſto, etiam in vtero matris exiſtente, Beataque Virgine ſalutante iam mundatus erat. à veniali autem immunis non erat; hoc enim de ſola Beata Virgine Eccleſia confitetur, quæ ex priuilegio ſpeciali ab omni etiam veniali præſeruata fuit.

Et ipſe Ieſus erat incipiens quaſi annorum triginta.

COMMENTARIA.

AGgreditur Euangeliſta texere hiſtoriam Chriſti, mundo ſe iã doctrina, & ſignis manifeſtãtis, cuius exordium fuit à baptiſmate Ioannis, cum eſſet Chriſtus ætatis ſuæ ſecundum carnem quaſi annorum triginta. Senſus ergo eſt: Baptizatus Ieſus erat incipiens, id eſt, ſuam manifeſtationẽ exorſus eſt, cum eſſet tunc annorum fere triginta, id eſt, agebat trigeſimum annum.

ANNOTATIO LIII.

Patres diuerſis modis ſuperiorem ſententiã legunt.

IN huius loci intelligentia magna eſt cõtrouerſia inter antiquos etiam Patres. Oportet autem, quæ ad literam ſpectant, primo omnium explanare. Quidam ex recentioribus notat particulam, (quaſi) Græce ὡσεὶ, in quibuſdam Græcis codicibus deſiderari; hæc tamen notatio rei veritatem non debet dubiam facere: nam tales codices mendaces eſſe teſtantur plurimi, & fere omnes Græci, qui eam legunt: Latina etiam exemplaria, in quibus ea poſita eſt, ac etiam communis Patrum conſenſus, qui illam ſunt interpretati, quorum nomina paulo inferius recitabuntur. Præterea notandum eſt, illud (incipiens) Græce ἀρχόμενος. Clementem Alexandrinum libro primo Stromat. & Euthymium legiſſe ἐρχόμενος. id eſt, ingrediens, ſeu incedens, ſeu veniens; reliqui tamen omnes cum Vulgato legunt ἀρχόμενος, ſeu incipiens. Præterea Græce illud (incipiens) eſt in fine ſententiæ, nempe (Erat quaſi annorum triginta incipiens.) at vulgatus poſuit in principio, ſicque Origenes hom. 28. & Ambroſius & Auguſtinus libro 2. de conſenſu Euangeliſt. cap. 1. cum cæteris legunt. Irenæus autem lib. 2. cap. 39. illud (quaſi) præponit participio in hunc modum. Ieſus autem erat quaſi incipiens triginta annorum: ſiue autem in principio, ſiue in fine collocetur, non mutatur ſenſus. Præterea notãdum eſt, Græce haberi participiũ ὤν, Latine (exiſtens) quod quidam priori participio copulant, quaſi dictum eſſet: Incipiebat eſſe quaſi triginta annorum. Irenæus vero loco citato connectit ſequẽtibus, puta, exiſtens, vt putabatur filius Ioſeph. Hæc quantum ad verba notata ſunt.

ANNOTATIO LIV.

Senſus ſuperiorus ſentẽtia magis explicatur.

QVod vero ad ſenſum ſpectat, duæ occurrunt difficultates. Prior eſt de participio (incipiens) cui connecti debeat, & quem ſenſum faciat. Poſterior eſt de hoc annorum numero. Varij igitur ſunt Doctores in connectendo hoc participio, atq; etiam in interpretando. Quidam ſeparãt ab annorum numero in hunc ſenſum: Ieſus erat incipiens, cum eſſet quaſi triginta annorum. Quidam alij coniungunt cum annis, ſic; Erat incipiẽs eſſe annorum quaſi triginta, vel, incipiebat eſſe quaſi annorum triginta. Priorem ſententiam multi ſequuntur, licet non eodem modo legant, aut interpretentur.

Primo enim loco Origenes homil. 28. legit ἀρχόμενος, id eſt, incipiens, vt ſupra diximus, & diuidit ab annis in hunc ſenſum: Ieſus cum eſſet quaſi annorum triginta, erat incipiens, id eſt, exorſus eſt ſe manifeſtare mundo doctrina, & ſignis ſuũ Euangelium promulgando. cuius expoſitioni fauet illud Actorum 1. Omni tempore, quo intrauit, & exiuit ad nos Dominus Ieſus, incipiens à baptiſmate Ioannis. Quo loco eſt idem participium (incipiens.) Simile illud eſt Actorum 10. Incipiens à Galilæa poſt baptiſma, quod prædicauit Ioannes. Secundo loco Clemens Alexandrin. lib. 1. Strom. legit ἐρχόμενος, id eſt, veniens, tamen diuidit ab annis; ſic enim habet, hũc locum Lucæ citans. Erat Ieſus veniens ad baptiſmum Ioannis, quaſi triginta annorum. Cui lectioni & ſenſui viſus eſt Iuſtinus conſenſiſſe Dialog. cum

Tryph.

Tryph. dicit enim, Chriſtum annos natũ fere triginta, quando venit ad Iordanem, & baptizatus eſt; nihil autem de participio meminit in annorum numero, immo verbo veniendi illud exprimit.

Tertio loco Euthym diuidit participiũ ab annis, non tamen interpretatur, vt Clemens, ſed cum Origene, nempe, Ieſus annorum quaſi triginta erat incedens demonſtrando ſe populo doctrina, & ſignis. Omnes hi participium diuidũt ab annis, & legunt particulam illam ὡσεὶ, ſeu quaſi. Cæteri vero patres participium connectunt cum annis in hunc ſenſum. Incipiebat eſſe quaſi annorũ triginta, habentque particulam (quaſi.) Ambroſius autẽ legit (fere.) ita legunt, & connectunt Irenæus, Epiphanius, & multi, quos ſequenti annotatione referemus. Mihi in hac parte accommodatior, & verior uiſa eſt ſententia, ſi participium diuidatur ab annis, ſen ſuſq; ſit iuxta vulgatum is, quem in Commentario explicuimus. Moueor ad hoc ſentiendum, & affirmãdum tum auctoritate grauiſſimorum Doctorum Iuſtini, Origenis, Clementis, cum Euthymio, qui licet non eandem lectionem ſequantur; in hoc tamen ſunt conſentientes, quod ſeparant participium ab annis: tum etiam, quia ſi cum annis connectamus, incõgruo nimis fit locutio, incipiebat eſſe quaſi triginta annorum; ſuperfluit. n. particula (quaſi.) qđ enim quidam recentiores dicunt illud (incipiens) ſignificare fuiſſe quaſi annorum triginta, nempe, quia inchoabatur trigeſimus annus, nihil ad rem facit; id enim ſignificari poterat ſine particulâ (quaſi) immo quouis modo ſiue cum illa, ſiue ſine illa legas, ambigua eſt locutio, vt paulo poſt dicemus: tum demum quia ſic diuiſum participium ſenſum facit conuenientiſſimum, & reſpondentem ijs, quæ Act. 1. & 10. dicuntur, vt diximus: à baptiſmo enim Ioannis incepit Chriſtus ſuam prædicationem.

Auctoris ſententia declaratur.

ANNOTATIO LV.

Tres Patrum ſententiæ referũtur de Chriſti ætate

SVpereſt nunc poſterior difficultas de annorum numero, quo pacto ſit intelligendum, Chriſtum fuiſſe, qñ baptizatus eſt, annorum quaſi triginta, ſeu incœpiſſe eſſe annorum quaſi triginta. Eadem enim eſt difficultatis ratio, ſiue diuidatur participium ab annis, ſiue non. Sunt igitur in hac parte tres Doctorum ſententiæ. Prima eſt, Chriſtum baptizatum fuiſſe paucis diebus poſt impletum trigeſimum annum, ſic enim vere dici potuit, incœpiſſe eſſe quaſi annorum triginta, cum iam illos expleuiſſet. Huius ſententiæ videtur Ignatius Epiſt. 5. ad Trallianos Expletis, inquit, trium annorum decadibus, vere baptizatus eſt. Idem etiam ſenſit Chryſoſt. hom. 10. in Matth. Poſt triginta, inquit, annos Chriſtus uenit ad baptiſmum. In eadem ſententia eſt Beda lib. de ratione temporum cap. 45. Quod ſi objcias huic ſententiæ particulam (quaſi) quæ præpoſita numero indicat aliquid deeſſe, reſpondere poſſent, non ſemper illud eſſe: nam aliquando eſt affirmatiua. Matth. 15. dicuntur manducaſſe quatuor millia virorum. Marci autem 8. dicuntur quaſi quatuor millia, immo aliquando importat augmentum. nam Exod. 12 dicuntur quaſi ſexcenta millia virorum. Num. autem 1. dicuntur ſexcenta tria millia, quingenti quinquaginta. Quod ergo dicitur Chriſtus quaſi triginta annorum, non inde ſequitur eum nondum expleuiſſe trigeſimum. incœpiſſe autem dictus eſt, quia tũc primum expleuerat, & ſic incipiebat habere trigeſimum annum. hęc dicta ſunt pro huius ſententiæ explicatione.

quando baptizatus eſt.

Secunda ſententia eſt, Chriſtum baptizatum eſſe prope trigeſimi anni finem; nondum enim expleuerat, parum tamen à complemento diſtabat, ob id dictus eſt incœpiſſe habere quaſi annos triginta: particula enim (quaſi) iuxta hanc ſententiam minuit numerum annorum. Huius ſententiæ eſt Epiphanius hæreſi 51. vbi affirmat Chriſtum, quando baptizatus eſt, expleuiſſe viginti nouem annos, & decem menſes: fuit enim baptizatus ſexto Idus Nouembris anni ſuæ ætatis trigeſimi, ſicque dici potuit incœpiſſe eſſe quaſi annorum triginta. In eadem ſententia videtur eſſe Irenæus lib. 2. cap. 39. quamuis non exprimat quo tempore ſit baptizatus, ſed ſolum quod prope finem trigeſimi. Ad baptiſmum, inquit, venit nondum qui triginta annos ſuppleuerat, ſed qui inciperet eſſe tanquam triginta annorum. Idem videtur ſenſiſſe Ambroſius; vtitur enim particula (fere) loco (quaſi) Incipiens, inquit, erat fere annorum

iam triginta, qua particula numerum minuit, ita tamen, vt parum deſit complemento.

Tertia ſententia eſt, Chriſtum baptizatum eſſe initio trigeſimi anni, cum vigeſimum nonum expleuerit, & trigeſimum paucis diebus attigerit. Huius ſententiæ fuit Origenes homil. 1. in Ezechielem, & Hieronymus Ezechielis 1. in principio; ſic enim dici etiam potuit incœpiſſe habere quaſi triginta annos. In eadem ſententia ſunt etiam illi, qui Chriſtum anno trigeſimo paſſum eſſe dixere, vt meminimus in Commentariis in Ioannem cap. 8. Euſebius autem libro 1. hiſtoriar. cap. 10. ambigue loquitur; ſolū enim dicit Chriſtum baptizatum cum incœpiſſet eſſe annorum quaſi triginta: cum autem locutio hæc ſit ambigua, treſque ſenſus facere poſſit, nihil certi ex eo deduci poteſt. Titus Boſtrenus ambigue etiam locutus eſt, & inter primam, & ſecundam ſententiam verſatur: nam particulam (quaſi) interpretatur plus minus eo, quod dicimus, circiter. Hæc ſunt quæ ex ſacris Doctoribus habemus fideliter recitata, qui omnes particulam illam (quaſi) legunt, vt ex ipſorum ſententijs recitatis manifeſtum eſt, & participium (incipiēs) cum annis copulant, præter Origenem, & illos, quos annotatione ſuperiori retulimus. Conueniunt autem Doctores hi, Chriſtum tres annos integros prædicaſſe, & paucis menſibus ex quarto, in quo paſſus eſt: differunt tamen in his numerandis; qui enim baptizatum dicunt in initio trigeſimi, paſſum affirmant trigeſimo ſecundo cum fere dimidio ætatis ſuæ: qui vero impleto trigeſimo, aut prope finem trigeſimi baptizatum aſſerunt, dicunt paſſum eſſe anno trigeſimo tertio cum fere dimidio; prædicatio enim eius poſt Ioannis baptiſmum habuit exordium. In hac parte quid ſentiam, breuiter aperiam.

Superiores ſententiæ probabiles, ſed inter eas tertia ab auctore magis probatur.

Primo quidem negare non poſſum, omnes tres ſententias eſſe probabiles, cum ſingulas graues auctores tueantur, & rationes probabiles habeant.

Secundo, cōmunis Patrum ſentētia eſt, Chriſtum anno trigeſimo ipſo baptizatum fuiſſe, non autem poſt, & præter allegatos, eſt Cyprianus Oratione de Ieiunio, vbi habet trigeſimo anno fuiſſe baptizatum. quod ſi eo completo, & ſequenti incepto baptizatum ſenſiſſet, non anno trigeſimo, ſed trigeſimo primo dicendum eſſet. Idem dicit Gregor. Nazianz oratione in ſanctum Baptiſma, & Greg. hom. 2. in Ezechielem, vbi Chriſtum ſimulat Ezechieli: hic autē in ipſo trigeſimo nondum cōplemento vidit cœlos apertos. Auguſtinus ēt lib. 3. de mirab. ſacræ Scripturæ c. 5. vel quiſquis eſt illorū librorū auctor, aſſerit Chriſtum baptizatum annum agētem trigeſimum: nondum ergo impleuerat trigeſimum. Hi vero Doctores non explicāt, quo tempore trigeſimi anni fuerit baptizatus, an in principio, an vero prope finem.

Quod vero ad auctores primæ ſententiæ pertinet, Ignatium præcipue, & Chryſoſtomum non poſſumus certo affirmare, eos fuiſſe in ea ſententia, vt poſt impletū trigeſimum Chriſtus fuerit baptizatus; quod enim dixerint expletis triginta annis, aut poſt trigeſimum completum, fuiſſe Chriſtum baptizatum, non inde ſequitur, initio trigeſimi primi baptizatum, eos dicere: nam locutio hæc verificatur, etiamſi annum ageret trigeſimum nondum impletum: habemus enim ex Luca: Poſtquam impleti dies octo, Chriſtum circumciſum fuiſſe, qui tamen non in nono, ſed in eodem octauo circumciſus eſt. quia ergo Chriſtus agebat trigeſimum annum, idcirco dixerunt expletis triginta fuiſſe baptizatum, nimirum poſtquam ad trigeſimum annum peruenit: non ergo certo affirmare poſſumus, Ignatium, & Chryſoſtomum in ea fuiſſe ſententia, quæ primo loco recitata eſt.

Tertio. Chriſtum annum ipſum trigeſimum agentem baptizatum eſſe, propter communem ſententiam Patrum mihi viſum eſt probabilius. Sic etiam completæ ſunt figuræ; Ioſeph enim anno trigeſimo præeſſe Aegypto cœpit. Geneſ. 41. & Dauid exorſus eſt regnare eodem anno. 2. Regum 5. & Ezechiel viſionem vidit, celos nempe apertos, cum annum ageret trigeſimum, qui omnes figura fuere Chriſti ſuā exordientis prædicationem. Huic ſententiæ fauent Patres, dicentes, Chriſtum agētem triginta annos baptizatum fuiſſe. qui autem expleuit trigeſimum, & ingreſſus eſt trigeſimum primum, iam non trigeſimum agit ſed trigeſimum primum.

Quarto. probabilior eſt poſtrema ſen-

Vnde probatur Chriſtū baptizatum fuiſſe initio anni trigeſimi ætatis ſuæ

tentia, nempe initio trigeſimi fuiſſe baptizatum, non autem prope finem: agebat enim vigeſimum nonum impletum, & tredecim dies trigeſimi: moueor autem ad hoc, quia cum communiſſima ſententia ſit, nondum expletum eſſe trigeſimum annum, quando baptizatus eſt, conſequitur potius fuiſſe in principio, quia Eccleſiæ ritus obtinet baptizatum fuiſſe paucis diebus poſt natiuitatis tempus. Probat etiã hanc ſententiam computatio annorum ex hiſtorijs fideliſſima, de qua recentiores diligenter tractarunt.

Vt putabatur filius Ioſeph.

COMMENTARIA.

SEntentia hæc annexa eſt ſuperiori; totus enim ſenſus eſt. Erat Ieſus incipiens ſe manifeſtare poſt Ioannis baptiſmum, cum eſſet quaſi annorum triginta, qui toto hoc tempore communi opinione hominum filius reputabatur Ioſeph, quaſi diceret: poſtquã reuelante Patre, quod filius Dei eſſet, innotuit, non iam conueniebat eum putari filium Ioſeph, aut ſubditum eſſe illi; idcirco exorſus eſt ſe mundo ꝓdere filiũ Dei eſſe, qui vſq; ad annum trigeſimum putabatur filius Ioſeph. Ita Cyprianus lib. de ieiunio interpretatur. Hinc Iuſtinus Martyr in lib. quæſt. q. 66. infert Chriſtũ de Ioſeph non fuiſſe genitum, putabatur quidẽ, ſed non erat. Græce, vt ſupra diximus eſt participium (ὢν) Latine exiſtens, id eſt, cum eatenus eſſet reputatus filius Ioſeph.

Qui fuit Heli.

COMMENTARIA.

GEnealogia Ioſeph deſcribitur, quia pater Chriſti putabatur, & vir erat Beatę Virginis, cuius verus filius Chriſtus erat. Ioſeph igitur fuit filius Heli, non quidem naturalis, quaſi ex eo genitus, ſed legalis. Iacob enim naturalis pater fuit, vt Matthæus refert, at quia Heli frater Iacob ſine liberis obiit, vxorem eius accepit Iacob, & filium Ioſeph ei ſuſcitauit, iuxta legem Domini. Deut. 25. Ioſeph ergo, & legali, & naturali generatione ex Dauid erat.

ANNOTATIO LVI.

Variæ referũtur patrum opiniões de Ioſeph quem Matthę' filiũ Iacob, Lucas vero filiũ appellat Heli.

VEtus eſt quęſtio, quo modo Matthęus Ioſeph filium Iacob, Lucas vero filiũ Heli dixerint. Hanc quaſi inter Euangeliſtas diſſonantiam quandam Chriſtianis obiecit olim Iulianus Apoſtata, vt auctor eſt Hieronymus Matth. 1. Eandem etiam oppoſuit Manichæus, inde Scripturas Teſtamenti noui falſas eſſe probare conatus, vt refert Auguſtinus lib. 2. retractat. ca. 7. Eſt autem multiplex huius difficultatis ſoluendi modus.

Primus eſt. Si dicamus Iacob fuiſſe binomium, vt & Iacob, & Heli ſit appellatus. Hic autem modus a nemine tenetur, quem optime Auguſt. lib. 2. quęſt. Euang. cap. 5. reiicit: nam diuerſis auis, atauis, & proauis Iacob, & Heli vſque ad Dauid deſcribuntur, quod manifeſtè probat fuiſſe diſtinctas perſonas.

Secundus modus eſt antiquus, & communis Patrum, nimirum Ioſeph duos habuiſſe patres, vnum naturalem à quo genitus eſt, alterum legalem, cui legis præcepto adoptatus fuit. Præcepit. n. Dominus Deuteron. 25. Si habitauerint fratres ſimul, & vnus ex eis abſq; liberis mortuus fuerit, vxor defuncti non nubet alteri, ſed accipiet eã frater eius, & ſuſcitabit ſemen fratris ſui, & primogenitum ex ea filium nomine illius appellabit, vt non deleatur nomen eius ex Iſrael. Iuxta hanc Domini legem potuit vnus duos habere patres, vnum naturalem, à quo genitus eſt, alterũ adoptionis legalis, quod quidẽ euenit in Ioſeph; erant enim fratres ex vna matre Iacob, & Heli, vno decedente ſine liberis, alter ex illius vxore ſuſcitauit ſemen, nẽpe Ioſeph, vnde & Iacob, & Heli filius dictus eſt. Hic eſt communis Patrum ſoluendæ huius difficultatis modus. Vter aũt horũ ſit naturalis, an Iacob, an Heli, non omnes cõſentiunt. Africanus enim antiquiſſimus auctor, ut refert Euſebius lib. primo hiſt. cap. 7. qui à conſanguineis Chriſti hæc tradita aſſerebat, Iacob naturalẽ, Heli vero lega-

legalem Ioſeph patrem affirmat, ſicque hiſtoriam ſeu genealogiam texit; narrat enim Mathan, qui per Salomonem ex Dauid deſcendit, & Melchi, qui ex eodem Dauid per Nathan originem ducit, diuerſis temporibus ex eadem vxore Eſtha nomine filios ſingulos genuiſſe, Mathan quidem genuit Iacob, Melchi vero genuit Heli, ille quippe eam prior duxit, quo mortuo, & relinquente filium Iacob, Melchi ex eadem Tribu eius duxit vxorem, ex qua habuit Heli: erant igitur Iacob, & Heli fratres ex eadem matre, diſtinctis tamen Patribus. Heli autem vxorem duxit, & ſine liberis obijt, vnde ex legis mandato Iacob frater ex illa ſemen ſuſcitauit, nempe Ioſeph, qui naturalis filius Iacob, legalis verò Heli fuit. Hæc ex Africano, referente Euſebio, habentur. in quibus notandus eſt error ſcriptorum; loco enim Melchi legi debet Mathat, vt enim ex Luca conſtat, Heli non Melchi, ſed Mathat filius fuit. Hieronymus in catalogo Scriptorum Eccleſiaſt. meminit huius Africani, & refert eum Epiſtolam ad Ariſtidem ſcripſiſſe, in qua de diſſonantia, quæ in genealogia Saluatoris inter Matthæum, & Lucam videtur eſſe, conſcripſit. & ipſe Hieronymus Matth. 1. eum citat, & eius ſententiam amplectitur. Idem ſenſerunt Hilarius Can. 1. in Matth. Titus Boſtrenus. Damaſcenus lib. 4. de Fide cap. 15. Euthymius, cum alijs multis.

Error ſcriptorum legentium Melchi pro Mathat.

Tertius modus eſt. Auguſtinus lib. ſecundo de conſenſu Euangeliſtarum cap. 3. & lib. 3. contra Fauſtum cap. 3. & lib. 28. cap. 3. tradit Ioſeph fuiſſe filium adoptionis Heli, quem ipſe ſibi adoptauit, ſicut filia Pharaonis adoptauit ſibi Moyſem, & Iacob adoptauit duos filios Ioſeph, & alij alios ſibi in filios adoptarunt. Multũ autem differt hic modus à primo; iuxta primum enim, Heli mortuo Iacob frater illius ſemen ſuſcitauit legis mandato ex eadem vxore: iuxta ſecundum vero ipſe Heli viuens ſibi Ioſeph in filium adoptauit, ſicut in exemplis poſitis patet, & ipſe Auguſtinus lib. 2. quæſt. Euangelic. cap. 5. adeo diſtinguit hunc modum, nempe adoptionem à legali, vt hunc impugnet, illum vero probet. Hunc modum idem met Aug. lib. 2. Retract. cap. 7. retractauit, ſecutuſq; eſt Africani ſententiam, quem fatetur ſe nondum legiſſe, cum illa ſcriberet, immo lib. 2. Quæſt. Euangel. cap. 5. refert modum hunc Africani, neſciẽs eſſe illius, eumque impugnat dicens, non poſſe Ioſeph dici filium legalem Heli, quia filius legalis nomen defuncti habere debebat, vt conſtat Deuteronom. 25. probatq; modum prædictum nimirum adoptionis. at vero lib. 2. Retract. cap. 12. etiam id retractat, dicens argumentum, quo vſus erat, nullius fuiſſe momenti, quia non ſignificat lex nomen debere habere defuncti, ſed quod tamquam filius eius habendus ſit, confirmatque modum Africani, nempe filium eſſe legalem Heli.

Quartus modus eſt Ambroſij, qui licet communi ſententiæ conſentiat, nempe Ioſeph duos habuiſſe patres, vnum legalem, alterum naturalem, tamen Heli naturalem, Iacob vero legalem fuiſſe aſſerit. in quo à communi recedit ſenſu: Traditur, inquit, Matham qui à Salomone genus ducit, Iacob genuiſſe filium, & vxore ſuperſtite deceſſiſſe, quam poſtea Melchi accepit vxorem, ex qua generatus eſt Heli. Rurſus Heli fratre ſine liberis decedente, copulatus eſt fratris vxori, & generauit filium Ioſeph. Hæc Ambroſius, vbi ſimilis eſt error, Melchi pro Mathat poſito, ſicut etiam apud Auguſtinum lib. 2. Retract.

Quintus modus eſt quorundam recentiorum, qui vtramque generationem naturalem eſſe affirmãt, ſed eam quam Matthæus deſcribit, ex parte Ioſeph, qui fuit filius naturalis Iacob, eam vero, quam Lucas narrat, eſſe ex parte Beatæ Virginis, quæ fuit filia Ioachim, quem alio nomine dicunt appellatum eſſe Heli. Dicitur ergo Ioſeph fuiſſe Heli, quia gener eius, gener autem ſoceri filius vocari ſolet. Huius modi nemo antiquorum meminit, quod argumento mihi videtur, cum improbabilem eſſe, tum quia longe diuerſa ſunt nomina Heli, & Ioachim; aſſerere autem fuiſſe binomium, aut quod quidam dicunt, Ioachim, & Heliachim idem eſſe, Heli autem idem eſſe, quod Heliachim, quaſi per quandam ſyllabarum abbreuiationem; cum nulla hæc ratione, aut auctoritate dicantur, recipienda non ſunt: tum etiam, quia ex Damaſceno lib. 4. de fide cap. 15. contrarium habemus: nam Ioachim patrem beatæ Virginis teſtatur filium fuiſſe Bipantheris. hunc autem filiũ

Pan-

Pantheris, hunc autem filium Leui, & fratrem Mathat patris Heli. Eſt autem error etiam in Damaſceno pro Mathat Melchi: non ergo Heli eſt Ioachim pater Beatæ Virginis. ex qua Damaſceni hiſtoria, quæ communiter recepta eſt, vnum habemus, nempe Leui proauum fuiſſe legalem Ioſeph, nam genuit Mathan, hic vero Heli, Heli vero pater fuit legalis Ioſeph, eundem autem Leui fuiſſe proauum naturalem Ioachim, & conſequenter atauum naturalem Beatæ Virginis: nam Leui genuit Pantherem, hic autem Bipantherem, hic vero Ioachim patrem Beatæ Virginis.

Sextus modus eſt, Heli eſſe auum maternum ipſius Ioſeph. Matthæus ergo generationem Ioſeph ex parte patris, Lucas vero ex parte matris deſcripſerunt: matris autem non meminit, quia femina erat, idcirco auum retulit. Huius modi meminit Auguſtinus lib. 2. Quæſt. Euangeliſt. cap. 5. qui à nemine aſſeritur, idcirco probandus non eſt. Hoc tamen aduerti debet, quendam ex recentioribus deceptum eſſe in hoc loco Auguſtini, exiſtimauit enim Auguſtinum ſignificaſſe Heli auum Chriſti ex parte matris, quod ad confirmationem quinti modi explicati pertinet, quaſi generatio Beatæ Virginis deſcribatur, cum tamen Auguſtinus, vt recte intuenti manifeſtiſſimum eſt, de auo Ioſeph ex parte matris locutus ſit. Hæc ſunt, quæ ex Doctoribus, & Patribus colligere licuit: quibus omnibus perpēſis, exiſtimo à communi via non eſſe recedendum, cum nulla ratio, ſaltem probabilis nos compellat. Ioſeph igitur habuit patrem naturalem Iacob, legalem vero Heli, vtramque autem generationem Euangeliſtæ deſcripſere. cuius rei cauſam Titus Boſtrenus adfert: opportune inquit, conuenienterque alter naturalis, alter legalis meminit, quo hac nimirum ratione planum fiat, Ioſephum ex vtroque parente ad Dauidem, & Iudam genus ſuum referre. Ad hæc cum Iudæi tamquam lege obſtricti legales parentes agnoſcant, Græci vero, & Pagani, quibus nihil cum lege commune eſt, naturales tantum progenitores ſpectent; Euangeliſtę diuino Spiritu afflati Ioſephū ex vtroque parente, legali, inquam, & naturali ad Dauidem reduxerunt. quamobrem, cum hi duo patres originem ſuam ad Dauidem referant, tam Iudæis, quam Græcis omnis prorſus hæſitationis, omniſque offenſionis cauſa adempta eſt. Alteram etiam cauſam ſequenti annotatione dicemus.

Deceptio cuiuſdā Auctoris quieſtimanis Auguſtinū ſenſiſſe q. Lucas Mariæ generationē texuerit.

ANNOTATIO LVII.

NOn immerito autem quiſpiam interrogare poſſet, cur Lucas non eſt vſus verbo gignendi, ſicut Matthæus; non enim dixit, qui fuit genitus ab Heli, Heli autē genitus eſt à Mathat, ſicut Matthęus dixit, Mathan genuit Iacob, Iacob autem genuit Ioſeph. Præterea cur Matthæus proceſſit deſcendendo, Lucas vero aſcendendo. Et quare Matthæus à principio Euang. lij, ante Natiuitatem, Lucas vero poſt baptiſmum, ſeriem hanc deſcribit.

Quare Lucas non vt Mathę᷒ dixit Mathat genuit Heli, ſed tātum aſſerit, qui fuit Heli, q fuit Mathat &c.

Ad primam diffi ultatē reſpondet Auguſtinus libro 2. de conſenſu Euangeliſt. cap. 2. id eſſe factum, vt qualis eſſet vtraque generatio ſignificaretur; erat enim illa naturalis, idcirco Matthæus vſus eſt verbo generandi; quam vero Lucas deſcribit, erat adoptionis, idcirco nō eſt vſus eo verbo; non enim filius à patre adoptante genitus vere dicitur. & quamuis modo quodam dici poſſet; nam adoptans charitate gignit adoptatum, & is filius eius dicitur, quo modo filij Dei fideles dicimur, & ab ipſo geniti; genuit enim nos in verbo charitatis: tamen ne fieret confuſio, & diſcerni non poſſet, vter eſſet naturalis pater, aut adoptionis, Iacob, an Heli, idcirco Euangeliſtæ diſtinctis loquendi modis vſi fuerunt; ita Auguſtinus, & recte reſpondit, hoc excepto, quod loquitur de adoptione: poſſunt tamen hæc accommodari legali generationi; cui illud etiam adiungimus, ſi eo verbo Lucas vſus fuiſſet, dicendo, Ioſeph genitus eſt ab Heli, qui genitus eſt à Mathat, &c. eſſet amphibologia in verbo: nam non eo modo genitus eſt Ioſeph ab Heli, quo Heli à Mathat, nec vterque genitus eſt, ſicut Adam à Deo; idcirco vt ſignificationem vnam in omnibus retineret, communi omnibus verbo locutus eſt, qui fuit Heli, qui fuit Mathat, &c.

Ad ſecundam autem idem Auguſt. reſpondet lib. 2. de conſenſu Euangeliſt. c. 4. nimirum Matthæum repræſentare voluiſſe

Quare Math᷒ deſcēdē

do Lucas vero aſcendēdo Christi ſcripſerint genealogiã. ſe aduentum Chriſti in carnem, quam ad nos deſcendendo aſſumpſit; idcirco generationes eius deſcendendo deſcripſit; Lucas vero ſignificare intēdebat Chriſtum ſacerdotem, qui ad expianda peccata venerat, idcirco aſcendendo generationem eius narrauit. Dici etiam aliter poſſet, in hoc myſterio aduentus Chriſti poſſe duo conſiderari, & aduentum ipſum, & aduentus fructum. ille deſcendit de cęlis, vt nos aſcenderemus ad cęlos. Filius Dei factus eſt homo, vt homo fieret filius Dei; quia enim Verbum caro factum eſt, nos poteſtatem habemus filios Dei fieri. idcirco huius aduentus ſecundum carnem, & deſcendendo, & aſcendendo narratio facta eſt. Euthymius Matth. 1. literalem huius adfert cauſam; Matthæus enim mentionem faciens Dauid, & Abrahæ, ab ipſis ad Ioſeph deſcendit; Lucas vero, quia filium Ioſeph Chriſtum reputatum eſſe retulerat, ideo à Ioſeph ad ſuperiores aſcendit. Recte autem notat Ambroſius lib. 3. in Lucā, in principio, non eſſe hoc contra morem Scripturę: nam 1. Regum 1. origo aſcendēdo deſcribitur: Nomen, inquit, eius Helcana, filius Ierobam, filij Eliu, filij Thohu, filij Suph.

Quare Matthæus ante Xpi natiuitatem, Lucas vero poſt baptiſmū, eius genealogiā. Ad tertiam difficultatem idem etiam Auguſtinus lib. 2 de conſenſu Euangeliſt. cap. 4. reſpondet, cauſamque adfert cum præcedenti coniunctam, nimirum quia Chriſtum ſacerdotem, qui expiaret peccata venerat per baptiſmum, repræſentabat, idcirco à baptiſmo init narrationem. Dici etiam vltra hoc poteſt, Lucam ſignificare voluiſſe toto illo tempore, quod interceſſit à natiuitate vſque ad baptiſmum, communi opinione reputatum filium eſſe Ioſeph, donec ſeipſum verbo, ac ſignis ſignificare incœpit; idcirco diſtulit narrare genealogiam vſque ad hoc tempus, quaſi iam mundo nouo modo naſceretur per fidem, & agnitionem ſui veram. Sunt nonnullæ aliæ difficultates in hac narratione, quas in expoſitione explicabimus.

ANNOTATIO LVIII.

Quare Ioſephi et non Mariæ genealogia deſcribatur, & quomodo illa ad Chriſtū pertineat. GRauior autem multo occurrit difficultas, cum Chriſtus non ſit à Ioſeph genitus, ſed ex ſola Virgine conceptus, & natus, quare Euangeliſtæ genealogiam Ioſeph proſecuti ſunt, & eam, quæ matris veræ erat, prætermiſerunt, & quomodò illæ generationes dici Chriſti potuerunt. Ad hęc Hieronymus Matthęi primo duas adfert cauſas. Vna eſt, quia non eſt conſuetudo Scripturæ in generationibus ordinem mulierum texere, ſed virorum. Altera eſt, quia ex eadem Tribu erat Beata Virgo, ex qua Ioſeph, vnde ex lege tenebatur eam accipere, vt propinquam; ideo ſimul cenſentur in Bethlehem, tanquam vna ſtirpe generati. Vtramque cauſam etiam reddit Ambroſius in hoc loco. Cur autem, inquit, Ioſeph magis, quam Mariæ generatio deſcribatur, cum Maria de Spiritu ſancto generauerit Chriſtum, & Ioſeph à generatione Domini videatur alienus, dubitare poſſemus, niſi cōſuetudo nos inſtrueret Scripturarum, quę ſemper viri originem quęrit. Hæc Ambroſius. & paulo inferius: Noli, inquit, mirari, quod Ioſeph origo deſcripta eſt. Etenim ſecundum carnem natus vſum debet ſequi carnis, & qui in ſæculum venit, ſæculi debuit more deſcribi, maxime cum in Ioſeph origine, etiam origo ſit Mariæ, nam cum vir iuſtus fuerit Ioſeph, utique ex tribu ſua, & ex patria ſua accepit vxorem, nec potuit iuſtus facere contra id, quod lege præſcriptum eſt. ſic enim habes Num. 36 quia vnuſquiſque in hæreditate Tribus ſuæ patrię adherebunt filij Iſrael, nec de tribu ad tribum pertranſibunt, & omnis filia, quæ habebit hęreditatem tribuum filiorum Iſrael, vni ex populo, & tribu Patris ſui erit vxor. Hæc Ambroſius. Habes ergo ex his duobus doctoribus ſolutam utramque difficultatem, nempe, cur origo Ioſeph, non autem Beatę Virginis deſcripta ſit, ratio huius eſt, conſuetudo Scripturarū, & ſeculi huius. Quomodo autem hę generationes Chriſti dici potuerunt, reſponſio eſt, quia ex eadem Tribu, & familia erant Ioſeph, & Beata Virgo. Auguſtinus libro 2. de conſenſu Euangeliſt. capit. 1. & 2. tertiam cauſam docet, per quam ſecunda difficultas ſoluitur, nempe, quomodo generationes Ioſeph poſſunt eſſe Chriſti; cauſa autem eſt, quia Ioſeph erat vir verus, & vero matrimonio Beatę Virgini coniunctus, etiamſi Chriſtum ex ea non genuit. cum autem Chriſtus ex ea, quę uera uxor Ioſeph erat, natus ſit; ideo potuit Ioſeph dici pater Chriſti, & Chriſtus filius Dauid, etiamſi Beata

Virgo

Virgo non fuiſſet ex Dauid; multo enim magis propter veritatem matrimonii illius, dici potuit Chriſtus filius Ioſeph, quam qui per adoptionem filius cuiuſpiam eſt, ideo generationes Ioſeph narrantur, & Chriſti eſſe dicuntur. Hoc poſſumus etiam confirmare, ſi adiungamus illas nuptias celebratas eſſe propter ipſum Chriſtum, vt Chriſtus de ſponſata naſceretur. multo magis id dici potuit, quia Beata Virgo erat etiam de ſemine ipſius Dauid. Hæc ex his grauiſſimis patribus habentur. Et quidem quod ad rationem illam ſecundam ſpectat, quod de eadem Tribu vxores accipiebantur, dicemus in ſequenti annotatione; id vero nunc tantum dicimus, eam cauſam nō eſſe ſufficientem: nam ſolum ex ea ſequitur, Beatam Virginem eſſe de Tribu Iuda, non autem ex ſtirpe Dauid; ſatis enim erat accipere vxores ex eadem Tribu: non autem neceſſarium erat ex eadem familia. non igitur ex hac genealogia demonſtratur Beatam Virginem fuiſſe ex Dauid, vt reuera fuit, ſed tantum quod erat ex Iuda ſicut Ioſeph. Doctrina autem Auguſtini, de qua ſuperius diximus, quando expoſuimus, quomodo Ioſeph pater Chriſti dictus ſit, vera eſt, tamen non inde ſequitur, Chriſtum de ſemine Dauid fuiſſe; ſi enim Beata Virgo non eſſet de ſemine Dauid, licet vera coniux eſſet Ioſeph, & Chriſtus dici poſſet filius eius, & Dauid, tamen non de ſemine Dauid, vti promiſſum erat. Prima autem illa cauſa, nempe non eſſe conſuetudinem, vt virorum origo à fœminis ſumatur, ſed à ſolis viris, non videtur ſatisfacere; nec in ea animus conquieſcit; ſunt enim quędam, quæ in contrarium obijci poſſent.

Propoſita difficultati nō fit ſatis, dū dicitur viros debuiſſe ex eadē Tribu vxores accipere.

Primo quidem. ſi Chriſtus natus eſſet ſecundum conſuetudinem hominum ex viro, & fęmina, tunc fateor conſuetudo ſeruanda eſſet, & eius recte origo ex viro deſcriberetur: cum autem præter conſuetudinem natus ſit ex ſola fęmina, non debuit illa conſuetudo obſeruari; quæ enim conſuetudo non fuit naſcendo, non debuit ſeruari in ſcribendo. Secundo, videtur quod omnino ſeruari non debuerit. nam occaſio quædam inde accipi poterat, Chriſtum de Ioſeph genitum ſuſpicandi, cum origo eius deſcribatur ſecundum conſuetudinem aliorum hominum, qui ex viro & fęmina geniti ſunt. Tertio, quia quamuis eo quod Ioſeph vir verus fuerit Beatæ Virginis matris Chriſti, indeq; pater Chriſti, Chriſtuſque filius eius, & Dauid dici potuit, etiam ſi Beata Virgo ex Dauid non eſſet, tamen non eſſet completa promiſſio facta Dauid Pſalm. 131. De fructu ventris tui ponam ſuper ſedem tuam: nec Chriſtus dici poſſet de ſemine Dauid ſecundum carnem, vt dicitur Romanor. i. ad hoc enim neceſſe erat, vt genitura a Dauid carnem traheret, ideoque compellimur dicere Beatam Virginem, ex qua natus eſt Chriſtus, eſſe ex ſemine Dauid. ſi igitur promiſſionis veritas perfecte non manifeſtatur in huius originis ex Ioſeph deſcriptione; manifeſtabatur autem, ſi Beatæ Virginis ex Dauid origo narrata fuiſſet; cur hac prætermiſſa, Euangeliſtæ illius tam diligentem fecerunt mentionem? Quarto habemus ex Scriptura Iudith octauo ipſius Iudith propter tam inſigne factum occiſionis Holofernis genealogiam eſſe deſcriptam; dicitur enim Iudith vidua filia Merari, filij Dox, filij Ioſeph, filij Oziæ, filij Elai, filii Iamnor, filii Gedeon, filii Raphei, filii Achitob, filij Melchiæ, filii Enan, filii Nachaniæ, filii Salathiel, filii Simeon, filii Ruben. Cum igitur maius multo, & mirabilius, & diuinius opus geſtum ſit in Beata Virgine, quæ Saluatorem concepit, & peperit, cur eius origo ab Euangeliſtis tacetur? Propter hæc dicenda nonnulla ſunt. Primo quidem Matthæum generationes Chriſti ex Ioſeph narraſſe, non tantum quia conſuetudo Scripturarum erat genealogiam à uiris deſcribere, vt inquit Hieronym. & quia Ioſeph erat pater Chriſti ſecundum opinionem, & quadam ratione propter matrimonii veritatem, vt dicit Auguſtinus, & quia Beata Virgo erat de eadem Tribu, vt dicit Ambroſius, ſed peculiari etiam alia quadam cauſa, quam notauit Irenæus libro 3. cap. 30. vt nimirum oſtenderet ſic virum Beatæ Virginis, & patrem Chriſti Ioſeph fuiſſe, vt de eius ſemine Chriſtus conceptus non ſit. quam rem facile ſignificabat Hebręis, quibus ſcripſit Euangelium; erant enim Scripturarum periti. Quod enim de ſemine Ioſeph conceptus eſſet Chriſtus, Ieremiæ prophetia, quę cap. 22. ſcribitur, obſtabat. dictum eſt enim de Iechoniæ ſemine neminē ſuſcitandum, qui ſederet ſuper ſoliū Dauid: ſi ergo

Author ex aliis prīcipiis propoſitā dubitationē euacuat

Chriſtus de ſemine Ioſeph fuiſſet, fuiſſet etiam de Iechoniæ ſemine, ſicque haberet Iechonias de ſuo ſemine, qui ſederet ſuper ſolium Dauid; hoc enim Angelus Beatæ Virgini de Chriſto prędixit: Dabit, inquit, illi Deus ſedem Dauid patris eius. quod quidem fieri non poterat, iuxta prophetiam Iechoniæ. fuit ergo Chriſtus filius Iechoniæ, ſicut & Ioſeph, ſed non de eius ſemine: merito ergo Euangeliſta generationem Ioſeph narrauit naturalem, vt ſic virum Beatæ Virginis, ac patrem Chriſti oſtenderet, vt non de eo, ſed de ſola Virgine genitum ſignificaret. Hæc ex Irenæo ſumpta ſunt. Quibus addendum eſt, Ieremiæ 22. non dictum eſſe, Iechoniam non habiturum filium, qui ſederet, ſuper ſoliũ Dauid, ſed de ſemine eius neminem futurum, qui ſederet ſuper ſolium Dauid. potuit quidem filium habere, ſed non de ſemine ſuo, ſicut & Ioſeph pater Chriſti fuit, non tamen de eius ſemine Chriſtus eſt.

Hæc de Matthæo dicta ſint. Secundo autem, quod ad Lucam ſpectat, exiſtimo dicẽdum eſſe, generationem legalem Ioſeph eum ſcripſiſſe, non tantum vt legalem generationem illius deſcriberet, ſed vt ſimul naturalem Chriſti generationem oſtenderet; vtrumque enim miro artificio coniunxit: nam poſt Heli, & Mathat, qui pater, & auus legales fuerunt Ioſeph, peruenit ad Leui, qui fuit auus naturalis Ioachim patris Beatæ Virginis; vt enim in Annotatione præcedenti ex Damaſceno diximus, Leui præter Mathat, filium habuit Pantherem, hic genuit Bipantherem, qui fuit naturalis pater Ioachim, & proauus Beatæ Virginis; ſecundumque carnem atauus Chriſti, ſicque non ſolum de Iuda, ſed de ſemine Dauid fuit Beata Virgo, & Chriſtus Dominus, non quidem per Salomonẽ, & ſucceſſores eius, ſed per Nathan. atque hæc eſt cauſa vna, præter ſuperius aſſignatas, cur Lucas vſque ad Adam ipſum perduxerit generationes, vt nimirum ſignificaret Chriſtum carnem ſumpſiſſe ad redimendum hominem, quæ caro ex illo naturali propagatione deſcẽdebat, qui homines in captiuitatem redegerat. veritas enim carnis Chriſti in hac genealogia demonſtratur. Ex duobus igitur Euangeliſtis perfectam ex omni parte habes genealogiã Chriſti, & qualis fuerit, declaratam: nam patris eius non carnis, ſed veri matrimonij naturalis generatio deſcribitur: & ſimul oſtenditur, non ex eius ſemine Chriſtum fuiſſe. Eiuſdem Ioſeph etiam habes legalem generationem coniunctam, tamen cum naturali generatione, & genealogia Chriſti ſecundum carnem, & Matris eius, quam non ſtatim à patre Beatæ Virginis deſcripſit, vt legalem etiam generationẽ ex parte Ioſeph non prætermitteret. Per hæc mihi videntur facile ſolui poſſe, quæ paulo ſuperius obiecta ſunt, & quæ ad has genealogias hac in parte pertinent declarare.

Eſt autem vnum hoc loco notandum, Hilarium can. 1. in Matth. & Ambroſium Lucæ 3. affirmaſſe Mattheum narraſſe generationem regiam Chriſti, Lucam vero ſacerdotalem, quod à quibuſdam recentioribus aſſeritur. Non video autem qua ratione id ſuſtineri poſſit, cum tam vna, quam altera ſit Dauidica generatio, omneſq; ſint poſteri ipſius, ad quos Sacerdotium non ſpectabat: non igitur Heli, nec eius patres ſacerdotes eſſe potuerunt. Illud. n. 2. Reg. 8. Filij Dauid ſacerdotes erant, id ſignificat, nempe non habuiſſe officium, ſed dignitatem, quia erant Primates, & Principes ad latus Regis; nomen enim Hebræum idipſum etiam indicat; nam non tantum ſacerdotes, ſed etiam Primates ſignificat. Auguſtinus lib. 83. quęſt. quæſt. 61. idipſum etiã aſſeruit, explicuit tamen qua ratione id dictũ ſit: Nathan, inquit, filius Dauid, à quo poſteritas eſt vſque ad Heli, vxorem duxit ex Tribu ſacerdotali, ſicque & ex Regia, & ex Tribu ſacerdotali originem habuit. Vnde autẽ Auguſtinus habuerit Nathan duxiſſe vxorem ex ſacerdotali familia, non apparet, nec Scriptura tradit, ideoque parum firmo fundamento id nititur. Dicendum eſt probabilius, Chriſtum quidem originem etiam ex Tribu ſacerdotali habuiſſe ex parte Annæ matris Beatæ Virginis, quæ erat de Aaron, vt diximus ſupra, explicantes illud (Ecce Eliſabeth cognata tua) qua parte enim cognationem habuit, cum Eliſabeth, ex familia ſacerdotali erat.

ANNOTATIO LIX.

DVbitatio non parua poſtremo loco ſe offert, an genealogia à Matthæo deſcripta, quæ ab Abraham per Dauid, & Re- 2. Reg. 8.

galem

galem progeniem deſcendit, pertineat ad Beatam Virginem, ita vt ex ea genealogia probetur eam fuiſſe de Tribu Iudæ. quæ quidẽ dubitatio dependet ex altera, an fuerit generale præceptum de celebrandis matrimonijs in eadem Tribu; ſi enim generale eſt, tunc ſequitur, ſi Ioſeph fuit de Iuda, etiam beatam Virginem de eadem fuiſſe Tribu.

An fuerit generale præceptũ de celebrando matrimonio cũ fœminis eiuſdem Tribus.

Primo loco multi antiqui patres id ſenſerunt, dicentes Ioſeph ex præcepto legis Num. 36. obligatum fuiſſe ducere vxorem ex propria tribu: cum autem ipſe de Iuda fuerit, conſequitur etiam Beatam Virginem de eadẽ fuiſſe Tribu; vir enim iuſtus non eſſet legis mandatum tranſgreſſus. in genealogia igitur Ioſeph etiam Beata Virgo deſcribitur. Ita affirmant Hieronym. Matth. 1. & Ambroſ. Luc. 3. quorum verba Annotatione præcedenti recitauimus, & præter eos etiam Chryſoſt. hom. 2. in Lucam, Damaſcenus lib. 4. de fide c. 15. Eucherius in quæſtionibus in Matthæum. Anſelmus, Druthmarus Matt. 1. Euſebius lib. 1. hiſt. ca. 7. & Beda. Hi omnes affirmant, hãc genealogiam Ioſeph etiam ad Beatã Virginem pertinere, quia ex præcepto legis Ioſeph tenebatur vxorem de eadem Tribu ducere. quod argumento eſt, eos ſenſiſſe generale fuiſſe præceptum illud de matrimonijs in eadem Tribu celebrandis. Fauent huic ſententię verba ipſius pręcepti Num. 36. iuxta Vulgatum interpretem; ibi enim duæ aſſignantur rationes pręcepti illius, nempe, ne hęreditas vnius Tribus tranſeat in aliam Tribum, & ne Tribus miſceãtur, & confundantur, ſed vt maneant diſtinctę, ſicut a Domino diſtinctæ ſunt. Hæc eſt eorum patrum ſententia.

Secundo loco Auguſtinus libr. 7. quæſt. in Iudic. c. 47. affirmat licuiſſe fęminæ nubere viris de quacunque Tribu, quod exẽplis de Scriptura ſumptis probat. nam Michol filia Saul de Tribu Beniamin tradita fuit Dauid de Iuda. 1. Reg. 18 & filia Regis Ioram de Iuda nupſit Ioiadæ ſacerdoti 2. Paral. c. 22. His exemplis Auguſtinus probat ſuam ſententiam; nempe licuiſſe fęminis nubere viris de quacumq; Tribu. quod ſi licuit fęminis, non video quomodo non etiam licuerit viris; vnum enim ſine altero eſſe non potuit: nam feminæ non poſſunt viris de quacumque Tribu nubere, niſi ſimul etiam liceat maſculis, ſeu viris de quacumque Tribu accipere vxores: ſiet ergo iuxta hanc ſententiam, vt præceptum fere nullũ fuerit de non permiſcendis Tribubus.

Tertio loco, ſunt non pauci recentiores, qui ſentiunt illud præceptum non fuiſſe generale, ſed particulare, & ſtrictum, nimirum quando fœminę præter dotem habebant hæreditatem paternam deficientibus maſculis, tunc enim tenebantur nubere in eadem Tribu, ne hęreditates, & partes terræ ſeparatæ confunderentur. quod obſeruatum legimus Thob. 7. vbi Sara filia Raguelis vnica patris, & hęres, tradita fuit Thobiæ de eadem Tribu. Quando vero non erant hęredes, non prohibebantur nubere viris de quacumque Tribu, nec viri prohibebantur eas ducere vxores. In hac parte, quæ probabiliora mihi viſa ſunt, proponam.

Primo, probabilis eſt ſententia illa, quę affirmat, pręceptum eſſe generale, nemini licuiſſe matrimonium celebrare extra propriam Tribum; hoc enim grauium Doctorum auctoritate firmatur, & verba Scripturę fauent, vti ſuperius diximus, iuxta Vulgatum Interpretem, cuius auctoritati non eſt refragandum, nec ad Hebręos codices, euadendi cauſa, confugiendum. iuxta quam ſententiam reſpondent quidam, aliquando licuiſſe vxores de aliena Tribu ducere, id tamen diſpenſatione pręcepti, ſicut & apud nos licet cum conſanguineis ex diſpenſatione contrahere. Fuiſſe autem olim poteſtatem in quibuſdam pręceptis diſpẽſandi apud maiores illos, probari poteſt Scripturæ teſtimoniis: nam Leuit. 18. pręceptum erat, turpitudinem ſororis tuę ex patre, ſiue ex matre, quę foris genita eſt, non reuelabis, & tamen 2. Regum 13. Thamar ſoror Amon cũ opprimeretur ab eo, dixit, Noli frater mi, noli opprimere me, quin potius loquere ad Regem, & non negabit me tibi. Hæc illa. Erat igitur poteſtas in Synagoga diſpenſandi in præcepto illo, alias nunquam Dauid etiam rogatus dediſſet ſororem fratri in vxorem, nec Thamar viſa eſſet argumento ad perſuadendum apto, ſi non fuiſſet tunc commune, & certum diſpenſari poſſe in tali præcepto. Pręterea in eodem Leuitici capite dicitur; Turpitudinem patris tui non reuelabis, nempe, ne ducas vxorem patris tui, & tamen 3. Regum 2. Berſabee

Quid auctor ĩ propoſita quæſtione ſentiat, declaratur

petiit à Salomone Adoniæ filio Dauid vxorem Abiſai, quæ nupta fuerat Dauid, iuxta communem Doctorum ſententiam; licet enim Dauid non cognouerit eam, tamen duxerat vxorem. Notanda ſunt hęc teſtimonia Scripturæ, quibus probatur poteſtas diſpenſandi antiqua in præceptis quibuſdam poſitiuis legis. Sic potuit ex diſpenſatione, cauſa aliqua vrgente, diſpenſari in præcepto non miſcendi Tribus.

Secundo, non eſt minus probabile, immo probabilius, præceptum illud generale non fuiſſe, niſi quando fœminis hæreditas paterna obtingebat. Hoc ex eo probatur, quia, vt conſtat ex Numer. 27. ea fuit cauſa præcepti condendi, nempe, quia filiabus Saalphaſar hæreditas obueniebat, propterea fuit Numer. 36. ſtatutum præceptum. ratio autem legis limitat legem etiam generalibus verbis prolatam, nec ſunt duæ cauſæ, ſed vna explicans alteram, nempe ne miſceantur Tribus, intellige hæreditates Tribuum, quæ diuino mandato erant diſcretæ, & diſtinctæ. Idipſum etiam confirmatur Scripturæ teſtimonijs; præter illa enim ab Auguſtino paulo ante relata de Michol filia Saul, & de filia Ioram, eſt etiam illud Iudic. 21. omnes enim Iſraelitæ iuramento ſe obſtrinxere, ſe non daturos filias ſuas Beniaminitis: poſtea vero cũ viderent Tribum illam fere deletam, & omnino perituram, ſi in iuramento perſeueraſſent, eos pœnituit, & coegerunt viros Iabes Galaad, qui non iurauerant, filias ſuas Beniaminitis tradere. Ex qua hiſtoria deducitur non fuiſſe generalem legem, quæ in vniuerſum prohiberet cum alijs Tribubus contrahere. Præterea Ruth. 1. Duo filij Elimeles duxerunt Ruth, & Orpham, quæ erant alienigenæ de gente Moabitarum. & Ruth 4. Salmon duxit Raab meretricem, quæ erat Chananæa. & Deuteronom. 21. conceditur Iſraelitis, quibuſdam ſeruatis conditionibus, ducere vxores fœminas bello captas; & quamuis Chananęi excepti fuerint, priuilegium obtinuit Raab, propter ſingulare opus ſuum, quod fecerat Iſraelitis. Hęc omnia argumento ſunt, non fuiſſe præceptum illud generale, prohibens miſtionem Tribuum, quandoquidem gentilibus miſcebantur, ſed ad conſeruandam hęreditatum diſtinctionem. Hoc ipſum argumento efficaci comprobatur; nam Tribus Iuda, & Leui mutuis matrimoniis miſceri affirmant etiam Doctores, qui primam ſententiam tuentur, & expreſſe aſſerunt Epiphan. Hęreſi 78. Theodoret. lib. quęſtion. in Numer. 9. vltima, cum aliis, quos citauimus, quando expoſuimus illa verba (Ecce Eliſabeth cognata tua) & in annotatione pręcedenti hoc ipſum confirmauimus; alioq; Beata Virgo, & Eliſabeth cognatæ eſſe non poſſent. Vnde igitur prouenit, quod hę duę Tribus miſcerentur, niſi ex eo, quod Tribus Leuitica non habebat partem ſeparatam in Iſrael? ſi autem generale eſſet pręceptum, vtraque etiam comprehenſa eſſet. Quod ſi miſcebat ſe cum Iuda, id erat, quia cum eſſet Tribus ſacerdotalis, & nobiliſſima, eligebat viros ex Iuda, quæ erat Tribus regia. Propter hęc igitur probabilius reputo non fuiſſe generale pręceptum vti explicatum eſt.

Tertio, ex eo, quod Ioſeph erat de Tribu Iuda, non conſequitur neceſſario Beatam Virginem fuiſſe de Iuda. Hoc dictum argumento manifeſto probatur: nam etiam ſecundum opinionem illorum antiquorum patrum, qui pręceptum illud generaliter intelligunt, duę Tribus, Iuda ſcilicet, & Leui inuicem ſe matrimonio copulabant: non ergo deducitur, ſi vir eſt de Iuda, quod vxor etiam ſit de Iuda, nam potuit eſſe de Leui, ſicut diximus in illa verba (Ecce Eliſabeth cognata tua.) Pater Beatę Virginis erat de Tribu Iuda, tamen Beata Anna erat de Aaron: aut ergo fatendum eſt, nec has etiam duas Tribus miſceri, quod tamen omnes affirmant, aut ea veritate poſita non ſequi, ſi Ioſeph erat de Iuda, etiam Beatam Virginem fuiſſe de Iuda. Hanc igitur veritatem non ex hac genealogia certam habemus, ſed ex aliis Scripturę locis; nempe Roman. 1. Qui factus eſt ei ex ſemine Dauid ſecundum carnem. & Luc. 2. Vt profiteretur cum Maria deſponſata ſibi vxore. & pſalm. 131. De fructu ventris tui ponam ſuper ſedem tuam, aliiſque multis eiuſmodi locis, quibus Chriſtus de Iuda, & de Dauid ſecundum carnem futurus prędictus eſt. Adde etiam ſtante illa lege, ſolum ſequebatur eſſe de Iuda, non tamen de Dauid: nam præceptum non erat de accipiendis vxoribus ex eadem familia, ſed ex eadẽ Tribu; at Euangelica veritas nõ tantum

de

de Iuda, ſed de ſtirpe Dauidica beatã Virginem exhortam confitetur. in quo ſenſu multi, & graues, & antiqui patres interpretati ſunt illud Iſa. 11. Egredietur virga de radice Ieſſe; per virgam enim beatã Virginem intellexerunt. Hac igitur de cauſa Lucas genealogiam eius vere deſcripſit, quæ erat ex Dauid per Nathan, quod quidem eſt argumentum non fuiſſe genealogiam eius ſcriptam per Matthęum: nam hæc erat per Salomonem, & Reges, ac Ieconiam, per quos, vt ſupra diximus ex Irenęo, Chriſtus ſecundum carnem non deſcendebat.

Quarto poteſt deduci ex præcepto illo prædicto, Beatam Virginem de eadẽ Tribu cum Ioſeph fuiſſe, non quidem ex pręcepto generaliter ſumpto, ſed determinate accepto; erat enim beata Virgo filia vnica beatorum parentum Ioachim, & Annæ, & nõ ſolum vnica, ſed etiam precibus amborum à Deo impetrata, vt referunt Epiphanius hæreſ. 79. & Gregorius Nyſſenus Oratione de Natiuitate Domini: erat igitur hæres domus, ac poſſeſſionis, eaque de cauſa tradenda erat iuxta præceptum Domini viro eiuſdem Tribus, nẽpe Iuda. quo ſenſu interpretari poſſumus doctores ſupra in prima opinione allegatos. Et hęc ſufficiant in hac parte.

Qui fuit Mathat, qui fuit Leui, qui fuit Melchi, qui fuit Ioanne, qui fuit Ioſeph, qui fuit Mathathiæ, qui fuit Ames, qui fuit Naum, qui fuit Hesli, qui fuit Nagge, qui fuit Mathath, qui fuit Mathathiæ, qui fuit Semei, qui fuit Ioſeph, qui fuit Iuda, qui fuit Ioanna, qui fuit Reſa, qui fuit Zorobabel, qui fuit Salathiel, qui fuit Neri, qui fuit Melchi, qui fuit Addi, qui fuit Coſan, qui fuit Elmadan, qui fuit Her, qui fuit Ieſu, qui fuit Eliezer, qui fuit Iorim, qui fuit Mathat, qui fuit Leui, qui fuit Simeon, qui fuit Iuda, qui fuit Ioſeph, qui fuit Iona, qui fuit Eliakim, qui fuit Melea, qui fuit Menna, qui fuit Mathata, qui fuit Nathan, qui fuit Dauid.

COMMENTARIA.

Continuis generationibus generatio Ioſeph legalis perducitur vſque ad Dauid, nec mireris, ſi inter Dauid, & Ioſeph excluſiue interceſſere quadraginta uiri in generatione hac legali: apud Matthæum uero in generatione naturali multo pauciores inueniuntur: ſæpe enim contingit eodẽ tẽpore alios magis multiplicare, eo quod citius generant, fierique experimur, priuſquam vnus filium habeat, alterũ etiam illi coætaneum habere nepotẽ, eo quod citius uxorem ducat, & celerius generet.

ANNOTATIO XL.

Nũ Zorobabel, & Salathiel à Matth. & Luca cõnumerati ſint

Occurrit hoc loco difficultas quædam, quo modo Lucas Zorobabel, & Salathiel inter Patres Legales Ioſeph collocet, quos Matthæus inter naturales Patres numerauit. Euthymius ad legalẽ, & naturalem generationem recurrit, dicens, Salathiel eſſe filium legalem Neri, quod Lucas dicit; naturalẽ vero Iechoniæ, quod refert Matthæus. Quidam autem recentiores exiſtimantes etiam eoſdem eſſe hos, cum iis, quos Matthæus deſcribit, neſcio, quę confingunt, & abſq; ullo fundamẽto. cum omnes antiqui patres indubie, & abſque vlla exceptione aſſirment, non eſſe eoſdem uiros, quos Lucas refert cum narratis a Matthæo. mirum eſt autem nominum ſimilitudine hos recentiores eſſe permotos, cum non ſolum in Scriptura plures paſſim legamus, qui idem nomen ſortiti fuere, ſed etiam in hac ipſa genealogia id ſæpius euenerit; nam duos legimus appellatos Leui, & præter Ioſeph Chriſti parentem, ſunt alij tres dicti etiam Ioſeph. duo etiam Mathathię nomen habent, alij etiam duo Melchi. Quid ergo? ſi ſint duo, qui idem nomẽ ſortiti ſunt cum iis, qui in generatione carnali deſcribuntur, puta Zorobabel, & Salathiel; nam etiam quidam in legali generatione appellatur Iuda, quem non ideo dicemus eundem eſſe cum Iuda illo, qui in carnali generatione narratur.

Qui fuit Ieſſe, qui fuit Obed, qui fuit Booz, qui fuit Salmon, qui fuit Naaſſon, qui fuit Aminadab, qui fuit Aram, qui fuit Eſron, qui fuit Phares, qui fuit Iudæ, qui fuit Iacob, qui fuit Iſaac, qui fuit Abraham.

COMMENTARIA.

Communis eſt hæc deſcriptio cũ Matthæo, vterque enim patres Dauid ad Abrahã perduxit, Matthęus quidem deſcendẽdo, Lucas vero aſcendendo. Legalis autem generatio in Dauid terminatur, qui tam generatione carnali, quam legali, licet per filios & nepotes diuerſos, Pater fuit Chriſti ſecundum carnem; ab Abraham vero vſque ad Dauid ſola naturalis generatio interceſſit.

Qui fuit Thare, qui fuit Heber, qui fuit Sale, qui fuit Cainan, qui fuit Arphaxad, qui fuit Sem, qui fuit Noe, qui fuit Lamech, qui fuit Mathuſale, qui fuit Enoch, qui fuit Iared, qui fuit Malaleel, qui fuit Cainam, qui fuit Enos, qui fuit Seth, fui fuit Adam, qui fuit Dei.

COMMENTARIA.

Ab Abraham vſque ad Adam, & Deum perducitur generatio, cũ Matthæus vltra Abraham non proceſſerit. Recte autem Lucas generationẽ ad Adam, & Deum ipſum deſcribit; cum.n.à Chriſto ſe manifeſtante, & ſalutem iam hominũ operante initium ſumpſerit, omnium meminit generationum, quia omnes ab eo ſaluandi erãt, & ſicut primus Adam omnes ſuo peccato infecit, ita hic ſecũdus Adam ſua iuſtitia omnibus remedium ſalutis attulit. Et quod Deus ipſe, cuius Adã fuiſſe dicitur, in primo homine condidit, cum.n.iuſtum, & ſanctum, & ſibi amicũ fecerat; id Chriſtus malitia dęmonis, & hominis arbitrio deſtructũ, ac perditum reparauit, ac reſtituit. Sunt autem omnes computato ipſo Ieſu, & Deo, qui formauit Adã, ſeptuaginta ſeptem generationes, quibus vt notauit Auguſt.lib.2.de conſen.Euãg. c.4.omnium peccatorum abolitio per Chriſtum ſignificatur; hoc.n.numero peccatorum vniuerſitatem expreſsit Dominus Matth.18. Non dico tibi ſepties, ſed ſeptuagies ſepties; immo & pœna peccati indicata eſt Geneſ. 4. Vltio dabitur de Cain, de Lamech vero ſeptuagies ſepties. Nec intelligas ſic Adam fuiſſe Dei, vt cæteri dicuntur fuiſſe ſuorum parentum; hi.n. filios naturali generatione de fęmina procrearunt; Deus autem fecit Adam de limo terræ: illi non animas, ſed corpora fecerunt; Deus autem etiam animam creauit.

ANNOTATIO LXI.

Aduertendum eſt, nec in Hebręo textu, nec apud Hieronymũ, nec apud Vulgatum Interpretem haberi Cainam inter Sala, & Arphaxad, ſed ſolum Arphaxad genuiſſe Sale, vt patet Gen. 10. Septuaginta vero Interpretes, quos Lucas ſecutus eſt, eam generationem numerant. Quidam recentiores nodum ſic ſoluũt, vt Cainam fuerit pater legalis Sale, Arphaxad vero pater naturalis, in Hebræo autem, & vulgato ſolus pater naturalis habetur. Hæc aũt ſolutio nullius eſt efficaciæ; nam Lucas dicit Sale fuiſſe Cainam, Cainam autem fuiſſe Arphaxad filium: medius igitur extitit Cainam inter Sale, & Arphaxad. Quidam alii recentiores etiam dicunt Sale fuiſſe binomium; appellatus enim eſt Sale, & Cainã. vnde ſic legendum cenſent, Sale, qui & Cainam. Hæc autem ſolutio non eſt vllo modo probanda, cum textum receptiſſimum corrumpat; omnia enim exemplaria, & interpretes habẽt, Sale, qui fuit Cainam. Præterea eſt argumentum contra vtramq; ſolutionem manifeſtum: nam Septuaginta in ordine generationũ naturalium collocant Cainam inter Sale, & Arphaxad, & numęrum annorum vitæ eius deſcribunt Gen. 11. ſicut & cæterorum. Minus ẽt eſt probandum

Quare nẽ Cainã à Luca numeretur, & nec in Hebręo textu nec apud Vulgatũ reperitur.

dum quod quidam dicunt, generationem hanc irrepſiſſe in Lucam, quaſi ex Septuaginta ab aliquo ſumptam, & Euangelio inſertam. hoc autem vanum eſt, cum in omnibus exemplaribus habeatur. Quidam alii etiam ex recentioribus reſpondent, Lucam ſecutum eſſe Septuaginta, quia tunc temporis eorum verſio maximæ erat auctoritatis apud Græcos præſertim, & alias nationes, ac re vera ſuperfluam eſſe talem generationem. Hæc autem ſolutio nō mihi probanda videtur, nec video, qua ratione defendi poſſit; nam admittendum eſt neceſſario erraſſe Euangeliſtam, & in Euangelio mendacium contineri, quod Catholicus nemo dicet. quo modo enim a mendacio, ſeu errore excuſabimus Lucam, dicentem Sale fuiſſe filium Cainam; hunc vero filium Arphaxad, ſi re vera ita non fuit? nam dicere ſecutum eſſe Septuaginta, ad rem non facit; Euangeliſta.n. nullius errorem, & mendacium confirmat. Adde quod fatendum eſſet, Doctores antiquos, qui ſeptuaginta ſeptē numerarunt generationes, & myſteria in hoc numero conſiderarunt, deceptos fuiſſe. Exiſtimarē potius dicendū eſſe, in Hebræo deeſſe illam generationē, quæ re uera legebatur, & à Septuaginta cōuerſa eſt in Græcum; non.n. eſt credibile, Septuaginta non ſolum numeraſſe Cainā; ſed etiam annos vitæ eius ſi non legiſſent in Hebræo: legerunt ergo, & exemplaria illa ita habebant, nec nouum eſt illos alia ēt tunc legiſſe, quæ nunc non habentur vitio ſcriptorum, quod etiam in Vulgato dicendum eſt; credere.n. debemus Euangeliſtę id affirmanti, minuſque periculum eſt dicere exemplaria Hebraica ea in parte non haberi perfecta, quam aſſerere in Euangelio errorem, ſeu mendacium, vel minimum reperiri.

ANNOTATIO LXII.

Quare Lucas uſque ad Adam ſeriē generationis texuerit.

QVare autem Lucas à Chriſto vſq; ad Adam ſeriem generationum protaxerit, præter dictas in Commentario, ſacri Doctores cauſas adferunt. Athanaſius in Oratione in illud (omnia tradita ſunt mihi a Patre meo) cauſam docet vnam. Lucas, inquit, a filio Dei exorſus vſque ad Adam recurrit, vt oſtenderet corpus, quod Ieſus aſſumpſit, ab Adam originem trahere, qui à Deo formatus fuit. Irenæus lib. 3. c. 33. ſic, inquit: Chriſtus initium viuentium factus, quoniam Adam initium moriētium factus eſt, propter hoc & Lucas initium generationis a Domino inchoans in Adam retulit, ſignificans, quoniam non illi hūc, ſed hic illos in Euangelium vitæ regenerauit. Hæc ille. Ambroſ. lib. 3. in Lucam, in fine, aliam adducit: Iam inquit, de ipſo Adā, qui iuxta Apoſtolum figurā accepit Chriſti, quid pulchrius potuit conuenire, quam vt ſacroſancta generatio a Dei filio inciperet, & vſq; ad Dei filium deduceretur? creatuſque præcederet in figura, vt natus in veritate ſequeretur, ad imaginem Dei factus præiret, propter quem Dei imago deſcenderet? Hæc ille. Leo ſerm. 10. de Natiui. Domini, ſic inquit. Lucas Euangeliſta ab ipſo Domini ortu ſeriem generis ſurſum verſus retexuit, vt etiam illa ſæcula, quæ diluuium præuenerunt, huic Sacramento doceret eſſe connexa, omneſque ab initio ſucceſſionum gradus ad eum, in quo vno erat ſalus omnium, tetendiſſe. Hæc ille. Euthymius autem cur ad Deum vſque generatio perducatur, cauſam adhibet dicens, quod a Chriſti inchoans humanitate ſermonem reduxit ad eius diuinitatem, demonſtrans Chriſtum, vt hominem quidem incepiſſe, vt Deum vero carere principio. Hæc ille.

Finis Capitis Tertij.

FRANCISCI CARDINALIS TOLETI IN SACROSANCTVM LVCÆ EVANGELIVM COMMENTARII.

CAPVT QVARTVM.

IESVS autem plenus Spiritu ſancto regreſſus eſt à Iordane: & agebatur à Spiritu in deſertum diebus quadraginta, & tentabatur à diabolo. Et nihil manducauit in diebus illis: & conſummatis illis eſuriit. Dixit autem illi diabolus: Si Filius Dei es, dic lapidi huic vt panis fiat. Et reſpondit ad illum Ieſus: Scriptum eſt: Quia non in ſolo pane viuit homo, ſed in omni verbo Dei. Et duxit illum diabolus in montem excelſum, & oſtendit illi omnia regna orbis terræ in momento temporis, & ait illi: Tibi dabo poteſtatem hanc vniuerſam, & gloriam illorum: quia mihi tradita ſunt: & cui volo do illa. Tu ergo ſi adoraueris coram me, erunt tua omnia. Et reſpondens Ieſus, dixit illi: Scriptum eſt, Dominum Deum tuum adorabis, & illi ſoli ſeruies. Et duxit illum in Ieruſalem, & ſtatuit eum ſuper pinnam templi, & dixit illi: Si Filius Dei es, mitte te deorſum. Scriptum eſt enim, quod Angelis ſuis mandauit de te, vt conſeruent te: & quia in manibus tollent te: ne forte offendas ad lapidem pedem tuum. Et reſpondens Ieſus, ait illi: Dictum eſt: Non tentabis Dominum Deum tuum. Et conſummata omni tentatione, diabolus receſſit ab illo, vſque ad tempus. Et regreſſus eſt Ieſus in virtute Spiritus in Galilæam, & fama exiit per vniuerſam regionem de illo. Et ipſe docebat in ſynagogis eorum, & magnificabatur ab omnibus. Et venit Nazareth, vbi erat nutritus, & intrauit ſecundum conſuetudinem ſuam die ſabbati in ſynagogam, & ſurrexit legere. Et traditus eſt illi liber Iſaiæ prophetæ. Et vt reuoluit librum, inuenit locum vbi ſcriptum erat: Spiritus Domini ſuper me: propter quod vnxit me, euangelizare pauperibus miſit me, ſanare contritos corde, prædicare captiuis remiſſionem, & cæcis viſum, dimittere confractos in remiſſionem, prædicare annum Domini acceptum, & diem retributionis. Et cum plicuiſſet librum, reddidit miniſtro, & ſedit. Et omnium in ſynagoga oculi erant intendentes in eum. Cœpit autem dicere ad illos: Quia hodie impleta eſt hæc Scriptura in auribus veſtris. Et omnes teſtimonium illi dabant: & mirabantur in verbis gratiæ, quæ procedebant de ore ipſius, & dicebant: Nonne hic eſt filius Ioſeph? Et ait

illis,

illis; Vtique dicetis mihi hanc ſimilitudinem: Medice cura teipſum: quanta audiuimus facta in Capharnaum, fac & hic in patria tua. Ait autem: Amen dico vobis, quia nemo propheta acceptus eſt in patria ſua. In veritate dico vobis, multæ viduæ erant in diebus Eliæ in Iſrael, quando clauſum eſt cęlum annis tribus, & menſibus ſex: cum facta eſſet fames magna in omni terra: & ad nullam illarum miſſus eſt Elias, niſi in Sarepta Sidoniæ, ad mulierem viduam. Et multi leproſi erant in Iſrael ſub Eliſæo propheta; & nemo eorum mundatus eſt niſi Naaman Syrus. Et repleti ſunt omnes in ſynagoga ira, hæc audientes. Et ſurrexerunt, & eiecerunt illum extra ciuitatem, & duxerunt illum vſq; ad ſupercilium montis, ſuper quem ciuitas illorum erat ædificata, vt præcipitarent eum. Ipſe autem tranſiens per medium illorum, ibat. Et deſcendit in Capharnaum ciuitatem Galilææ, ibique docebat illos ſabbatis. Et ſtupebant in doctrina eius, quia in poteſtate erat ſermo ipſius. Et in ſynagoga erat homo habens dæmonium immundum, & exclamauit voce magna, dicens: Sine, quid nobis, & tibi Ieſu Nazarene? veniſti perdere nos? ſcio te quis ſis, Sanctus Dei. & increpauit illum Ieſus, dicens: Obmuteſce, & exi ab eo. Et cum proieciſſet illum dæmonium in medium, exijt ab illo, nihilque illum nocuit. Et factus eſt pauor in omnibus, & colloquebantur ad inuicem, dicentes: Quod eſt hoc verbum, quia in poteſtate, & virtute imperat immundis ſpiritibus, & exeunt? Et diuulgabatur fama de illo in omnem locum regionis. Surgens autem Ieſus de ſynagoga, introiuit in domum Simonis. Socrus autem Simonis tenebatur magnis febribus: & rogauerunt illum pro ea. Et ſtans ſuper illam imperauit febri: & dimiſit illam. &
5 *continuo ſurgens, miniſtrabat illis. Cum aũt Sol occidiſſet: omnes, qui habebant infirmos varijs languoribus, ducebant illos ad eum. At ille ſingulis manus imponens, curabat eos. Exibant autem dæmonia à multis clamantia, & dicentia: Quia tu es filius Dei: & increpans non ſinebat ea loqui: quia ſciebãt ipſum eſſe Chriſtum. Facta autem die egreſſus ibat in deſertum locum, & turbæ requirebant eum, & venerunt vſque ad ipſum: & detinebant illum ne diſcederet ab eis. Quibus ille ait: Quia & alijs ciuitatibus oportet me euangelizare regnum Dei: quia ideo miſſus ſum. Et erat prædicans in ſynagogis Galilææ.*

CAPVT QVARTVM.

Ieſus autem plenus Spiritu ſancto regreſſus eſt à Iordane.

COMMENTARIA.

CHRISTVS ſemper fuit Spiritu ſancto plenus, tamen poſt baptiſmum, & Spiritus ſancti in ſpecie columbæ deſcenſum, Patriſque teſtimonium, dicitur Spiritu ſancto plenus, ratione noſtri; quia ſe mundo manifeſtare, & doctrina, ac operibus ſuis, quæ Spiritus virtute edebat, homines ſanctificare, & Spiritus ſancti gratiã eis impartire incipiebat. qui igitur à principio conceptionis vſque ad trigeſimum ætatis ſuæ annum plenus erat Spiritu ſancto in ſe, baptizatus iam virtute eiuſdẽ Spiritus prædicare, & miracula facere, & per hæc ſe prodere, credentibuſq; Spiritus ſancti gratiam donare exordiebatur. Regreſſus autem à Iordane dicitur, quia baptiſmi ſuſcipiendi gratia à Galilęa in Iordanẽ venerat, quo ſuſcepto reuertitur, facturus quæ Euangeliſta continuo deſcribit.

Digitized by

ANNOTATIO I.

Xp̄s multis de cauſis à Spiritu ſancto duci & agi dicitur.

APOSTOLI repleti Spiritu ſancto Act. 2. & Diaconi illi electi Actor. 6. pleni Spiritu ſancto, ac Stephanus eodem Spiritu ſancto plenus Actor. 7. dicuntur, non ſicut Chriſtus; illi enim propter gratiam, & dona Spiritus ſancti, & adhuc non propter integrum complementum, ſed propter abundantiam, & copiam eorum, pleni dicti ſunt, amplius tamen repleri poterant: at Chriſtus tum propter diuinitatem ipſius Spiritus ſancti, quæ ſibi vnita erat (nam eadem eſt Patris, & filij, & Spiritus ſancti ſubſtantia, & deitas) plenus dicitur, tum propter gratiæ, & donorum, ac virtutum Spiritus ſancti perfectam plenitudinem, ita vt maiorem non caperet, nec augmentum in eis ſuſciperet. Dicet quiſpiam, cum diuinitas ſit totius Trinitatis vna, & eadem, cur dicitur plenus Spiritu ſancto, potius, quam plenus Patre, aut ſeipſo, qui filius eſt? nam Act. 10. dicitur vnctus Spiritu ſancto, & Matth. 12. dicitur in Spiritu ſancto exultaſſe. Reſpondeo id dici propter tria. Primo ad ſignificandum per eam diuinitatē, quæ ſibi vnita erat, humanitatem eius eſſe ſanctificatam, & conſecratā, vt ſupra in cap. 1. notauimus. Secūdo, quia humanitas illa per vnionem diuinitatis accepit plenitudinem donorum Spiritus ſancti. Tertio, quia q̄ docuit Chriſtus, & fecit, in hoc tendebant, vt homines ſanctificaret. Quæ omnia inſinuauit Iſaias cap. 61. in perſona Chriſti Dei, & hominis loquēs: Spiritus, īquit, Domini ſuper me, eo quod vnxerit me, ad annunciandum manſuetis miſit me. Nota cauſas, cur Spiritus ſanctus ſit ſuper eum: eo, inquit, quod vnxerit me, ſanctificando humanitatē, & donis ſuis implendo, & eo quod miſerit me, ad annunciandum māſuetis doctrinam ſanctificationis, vt verbis ſequentibus explicat.

Et agebatur in Spiritu in deſertum.

COMMENTARIA.

NON caſu, aut temere, aut ui, nec tepide, ſed conſilio, ac propoſito, & ſponte, animoque feruentiſſimo, noſtræq; ſalutis cupidiſſimo, poſt baptiſmum, eodem Spiritu ſancto, quo plenus erat, ductus eſt in deſertum; ſciebat enim, quæ ibi futura erant, & ob ea ipſa Spiritus ſancti virtute, & conſilio volens, venit in deſertum, ibique cōmoratus, eo duce, & comite operabatur; non tantum .n. Spiritu ductus eſt in deſertum, ſed etiam in id ingreſſus eodem ſpiritu agebatur, nō in uno ſolo permanens loco. recte autē cum hominis operari incepturus deſertum petit. Hoc quidē, vt dicit Ambroſius, quaſi hominem quærens, qui à Paradiſo eiectus in huius ſæculi deſertum expulſus fuerat; illud autem, vt dicit Chryſoſtomus hom. 13. in Matth. quia tunc maxime diabolus contra aliquos imminet, cum ſolos, atque ab aliis ſegregatos uidet. Illud (in) Hebraiſmus eſt; ſolet enim caſui inſtrumenti præponi.

ANNOTATIO II.

NOnnulla ſunt in præcedenti ſententia notanda. Primo quidem per Spiritū, quo Dominus agi dicitur, intelligi Spiritum ſanctum, vt Hilarius can. 3. in Matth. Chryſoſtomus homil. 13 in eundem, & Greg. hom. 17. in Euang. & Hieron. Matth. 4. affirmat; idemque docet Athanaſius Epiſtol. ad Serapionem, Spiritum ſanctum non eſſe creaturam, vbi tradit regulam, nēpe quando in Scriptura ponitur Spiritus ſine additamento, ueritatis, aut filij, aut paracletus, aut ſanctus, aut ſine articulo, ſed nude, & ſimpliciter dicitur Spiritus, tunc ſi quæ præceſſerunt, ſunt de Spiritu ſancto, debet etiam Spiritus intelligi de eodem Spiritu; allegatq; hunc locum Lucæ, vbi Spiritus ſine adiectione ſcribitur, quia vero, quæ præceſſerunt, de Spiritu ſācto ſunt; dictum enim eſt, plenus Spiritu ſancto, conſequenter etiam hoc verbū Spiritus de eodem intelligendum eſt, nempe eodem Spiritu agebatur Chriſtus, quo plenus dictus eſt. Verum quidem eſt, Græce haberi cum articulo agebatur illo Spiritu, qui articulus etiam Spiritum ſanctum indicat & in hoc loco emphaticus eſt. Secundo tres Euangeliſtæ huius rei meminere,

Concordia Euangeliſtarum ſuperiora verba ſcribentium.

nere, & diuerſis verbis uſi ſunt, Matth. cap. 4. ductus, inquit, eſt a Spiritu in deſertū. Marcus capit. 1. Expulit eum Spiritus in deſertum, Lucas noſter, agebatur in deſertum. quæ verba interpretes pro eodē accipiunt, cum reuera ſint diuerſa, & diuerſum ſenſum faciāt, & omnia tria ſimul legenda. Chriſtus quidem Spiritu ſancto à turbis, quæ eo loco, quo baptizatus eſt, aderant, & à conuerſatione hominum, quā prius habuerat, ſequeſtratus eſt in locum ſolitarium deſerti. & hoc Matthæus ſignificauit, ductus, inquit, eſt. verbum Græcū ſignificationē magis explicat ἀνήχθη, id eſt, ſubductus eſt, & ſequeſtratus. Præterea non ſolum ſequeſtratus eſt à turbis, & hominum conuerſatione; ſed magna Spiritus efficacia, quaſi iam nouum ſtatū, & modum viuendi exordiens, & hoſtem, contra quem pugnaturus venerat adoriēs, & ad bellum ſe accingens venit in deſertum. & hoc exprimit Marcus: expulit, inquit, eum Spiritus, quod non violentiā ſed efficaciam Spiritus inſolitam, quaſi impetum, & fortitudinem, quibus hoſtem aggrediebatur, ſignificat. quod etiam verbum indicat, Chriſtum expoſuiſſe ſe tentationibus Diaboli, totis ipſius viribus, & arte tentandum. Nos quidem, vt dicit Auguſtinus lib. 20. Ciuit. cap. 15. tentat dæmon non quantum poteſt, ſed pro viribus noſtris, & Chriſtum tentauit, quantū ipſe dæmon potuit; ideo dicitur, expulit eum Spiritus in deſertum. Præterea eo tēpore toto, quod in deſerto conſumpſit, eodem ſpiritu ducebatur, & gubernabatur, & operabatur, non in vno loco permanēs, ſed huc, illucque per deſertum permeans, & hoc indicat Lucas: agebatur, inquit, in deſertum, quod Cyprianus lib. de ieiunio recte interpretans dicit, deſertum Chriſtus ingreditur, duce ſuo, id eſt, Spiritu ſancto duce, & comite conuerſabatur. Hæc ille. Non ergo ſolum motum in deſertum hoc verbum ſignificat, ſed etiam ductum Spiritus ſancti, quo toto illo tempore ducebatur quod in deſerto inſumpſit, ſiue orando, ſiue ieiunando, ſiue cum hoſte pugnando, omnia hæc Spiritu ſancto duce, & comite operabatur; ideoq; poſitum eſt imperfecti temporis, quod durationem ſignificat, quaſi toto illo dierum tempore Spiritu agebatur. quo etiam verbo vſus eſt Paulus Romanor. 8. qui Spiritu Dei aguntur, hi filij Dei ſunt; Chriſtus enim, vt homo, dicitur agi Spiritu ſancto. Tertio multis de cauſis ſpiritu duci, & agi in deſertum dicitur. Primo quidem, quia non ignarus, ſed cōſilio ducebatur, vt dicit Ambroſius. Secundo, vt inquit Hieronymus Matth. 4. quia non inuictus, aut captus, ſed ſponte, & libere venit. Tertio, vt dicit Hilarius canon. 3. in Matth. quia non aliter tentaſſet eū Diabolus, niſi Spiritus ſancti facultate permiſſa. Quarto, vt dicit Chryſoſtomus hom. 13. quiā homines non debent tentationibus ſe committere, ſed immiſſam ſuſtinere: at Chriſtus ſciens ſe tentandum, ipſum aggreditur hoſtem, quod non fieret, niſi peculiari Dei uoluntate: ideo Spiritu ſancto ductus, & actus dicitur. Quinto, vt ſignificet non poſſe vinci tentationes, niſi Spiritus ſancti virtute. Vltra has cauſas, quæ cōmunes ſunt, propria quædam eſt, quia exordiebatur ſalutem hominum operari, & munus Redemptoris exercere, ac non iam communem hominem, ſed filiū Dei agere, propter quod Spiritus ſanctus ſpecie columbæ in baptiſmo ſuper eum manſerat, idcirco Spiritu ſancto agi, ac duci dicitur; opera enim ſuperhumana, & cœleſtia erant, quæ a Spiritu ſancto tribuuntur, quia per ea ſanctificati ſumus.

Spiritu ſancto [illegible] ductus eſt hoc loco. Quare Xpus Spiritu ſancto plenus dicitur.

Diebus quadraginta.

COMMENTARIA.

TEmpus ſignat, quo per deſertum agitabatur Spiritu sāctō, quadraginta inquit diebus; cum enim dierum numerum Chriſtus ieiunio ſuo elegit, quem Moyſes, & Helias obſeruauerant, demōſtrans, vt notauit Auguſtinus epiſt. 109. cap. 15. ad Ianuarium, Euangelium non abhorrere legi, & prophetis, in perſona quippe Moyſis, lex, in perſona Heliæ, prophetæ repræſentantur; inter quos in monte glorioſus apparuit, ut euidentius fieret, quod de illo dicit Apoſtolus, teſtimonium habens a lege, & Prophetis.

AN-

ANNOTATIO III.

Nõ ē hęc cũ ſequẽti, ſed prę cedenti eſt cõnectenda.

IN exẽplari Græco ambiguus ſermo eſt, an hic dierum numerus connecti debeat antecedentibus, nempe agebatur in deſertum per dies quadraginta, nam non habetur particula (&) nec eſt verbum (tentabatur) ſed participiũ paſſiuum, quaſi Latine diceremus, agebatur in ſpiritu quadraginta diebus, tentationem à diabolo patiens, ſicque fit vt dierum numerus antecedenti verbo, aut ſequẽti participio copulari poſſit. Origenes homil. 29. & Euthymius participio coniungunt, quaſi Euangeliſta ſignificare velit, his omnibus diebus tentatum eſſe; vulgatus vero interpres coniunctione illa (&) interpoſita dierum numerum antecedenti cõnexuit; ſic enim habet: agebatur in ſpiritu in deſertum quadragĩta diebus, & tentabatur à diabolo, eaq; lectio amplectenda eſt, tum quia Marco cap. 1. concordat; ait enim: erat in deſerto quadraginta diebus, & quadraginta noctibus, & tentabatur à Satana: tum quia ſi coniungamus ſequenti, ſignificatur hoc ſpacio quadraginta dierum tentatum eſſe Chriſtum, quod in ſequenti Commentario, & annotatione verum non eſſe oſtendemus: tum demum quia cum ſit ſermo ambiguus in exemplari Græco, Vulgati auctoritas eſt plurimi facienda. Quod autem ad numerum hunc quadragenarium ſpectat, multa Scripturæ exempla congregat Hilarius can. 3. in Matthæum, Ambroſius in præſenti, Auguſtinus Epiſt. 109. ex quibus conſtat numerũ hunc myſterijs ſignificandis fuiſſe à Deo electum, & ſacratum; præter Ieiunium enim Moyſis, & Heliæ, legimus totidẽ dierum numero aquas Abyſſi fuiſſe effuſas ſuper terram; exploratam etiam fuiſſe terram promiſſionis; eodem annorum numero populus Dei per deſertum ductus eſt; quadraginta dies præſcripſit Ionas Niniuitis ad pœnitentiam, totidem diebus Chriſtus manſit poſt reſurrectionem in terra, priuſquam aſcenderet. His & alijs exemplis conſtat numerum hunc myſterijs ſignificandis accommodatum. Lege cauſam apud Auguſtinum in Epiſtola citata.

Quadragenarius numer' in Scriptura Sacramentis refertur.

Et tentabatur a diabolo.

COMMENTARIA.

DVo ſunt, quæ in deſerto de Chriſto facta ſunt, & agebatur in ſpiritu quadraginta diebus, & tẽtabatur à Diabolo. non quod ſimul hæc fuerint, ſed quod conſequenter; poſt illud enim hoc geſtum eſt; quæ duo Euangeliſta diſtinctius enarrat. Tentatur autem, quia ipſe voluit, non vt nos, qui tentamur etiam inuiti; ideo enim rogabat Paulus ter, vt ab eo Satanę angelus diſcederet. quod ſi uolens tentatus eſſet, non vtiq; a tentatione libera ri rogaſſet. Sicut autem Chriſtus baptizatus eſt, vt homo, & agebatur, vt homo in deſertum, ita etiam tentatur, vt homo.

ANNOTATIO IV.

ORigenes hom. 29. in Lucam connectẽs numerum dierum quadraginta ſequẽti verbo abſque illa coniunctiua particula, affirmat Chriſtum his diebus multas, & graues paſſum eſſe tentationes à diabolo, præter illas tres, ab Euangeliſtis Matthæo, & Luca narratas. illas autem forte ſilentio prætermiſſas dicit, quia maiores erant, quam ut literis crederentur, & ſi ſic, inquit, oportet dicere, ſicut mundus capere non poterat libros, ſi ſcripta fuiſſent, quæ fecit, & docuit Ieſus; ſic quadraginta dierum tentationes, quibus tentatus eſt Dominus à Diabolo, mũdus ferre non poterat, ſi Scriptura docuiſſet. Hæc ille. huic ſententiæ acceſſit Euthymius Matthæ. 4. Marcus, inquit, & Lucas dixerunt, quod etiã in quadraginta diebus tentabatur, vt manifeſtum ſit, quod in illis quidem ipſum a longinquo tentabat, nẽpe per ſomnum, per triſtitiam, per ignauiam, & ſimilia: poſtquam autem ipſum eſurire cognouit, iam prope, & manifeſte appetiuit, idque per uitium fami conueniens, puta per gulam. Hæc ille. Verba autem Græca Euangeliſtæ impleuerunt Origenem, & Euthymium in hanc opinionem: nam dicitur, agebatur quadraginta diebus tentationem patiens, quaſi his diebus tenta

Rejicitur ſnia dicentiũ Chriſtũ per quadraginta dies, uarijs tentationibus à dæmone fuiſſe uexatum.

ſus fuerit: idque placuit nonnullis recentioribus, nec aduertunt ex verbis illis id nō deduci; nam Lucas prius narrat in genere, quæ geſta ſunt in deſerto, nempe actum eſſe ſpiritu quadraginta diebus, & tentatū, poſtea vero, quæ in genere dixerat, ſpeciatim, & diſtincte explicat, dicēs, illis diebus nihil manducaſſe, neque bibiſſe, & poſt eos dies eſuriiſſe, & tunc tentatum eſſe, non quod ſit hęc tentatio diſtincta ab illa prius narrata, ſed quod, quæ confuſe prius ſcripſerat, clarius explicet, & ediſſerat. cui ſenſui multum fauent verba Marci: erat, inquit, in deſerto quadraginta diebus, & quadraginta noctibus, & tētatur à Satana, quibus verbis tentationes, quas cęteri Euangeliſtæ ſcripſerunt, ſignificauit in genere. nec ad illas ſigillatim deſcribendas deſcendit. Matthæus autem ſolum eas diſtincte narrauit, Lucas vero vtrumque complexus, & prius in genere, & poſtea diſtincte, & in ſpecie expreſſit. Eſt etiam communis ſententia Patrum, Chriſtum non fuiſſe tentatum, niſi poſtquam quadraginta diebus ieiunij elapſis, eſurijt. Cyprianus, de ieiunio, ſic inquit, forma ieiuniorum propoſita, ſixoque exemplo, poſtquam dierum quadraginta abſtinentiam Dominus conſummauit, Satan cum eſurientem videret, acceſſit, retroactum tempus obtinuerat quies, & ſe cum ſilētij ſera opus illud eximium Saluator exegerat; modo oblata famis occaſione tumultuator de latebris prodiēs egreditur, & ſubdola profeſſione quaſi compatiens ei, ſubuenire periclitanti naturæ hortatur. Hæc ille. Vbi vides toto ieiunij tempore non fuiſſe Chriſtum tentatum. Hilarius etiam can. 3. in Matth. non erat, inquit, à Deo diabolus, ſed à carne vincēdus, quam vtique tentare auſus non fuiſſet, niſi in ea per eſuritionis infirmitatem, quæ ſunt hominis, recognouiſſet, quam in eo ſentiens ita orſus eſt, ſi filius Dei es, &c. Hæc ille. Vbi cauſam etiam docet, propter quam quamdiu ieiunauit, ante eſuriem tentatus non eſt. Chryſoſtomus hom. 13. in Matth. ſic habet. conſidera, quanta ad eum aſtutia, & malitia accedat, quodue præcipue tēpus obſeruet; non enim ieiunantem adit, ſed eſurientem, vt ſcilicet diſcas, quam ſit bonum grande ieiunium, & quia hæc aduerſus diabolum arma ſint maxima. Hæc ille. Idem docet Ambroſius lib. 1. de Cain, & Abel, cap. 5. vbi primam tentationem factam à Diabolo Chriſto aſſerit fuiſſe gulæ, quando dixit, dic vt lapides iſti panes fiant. prima autem non eſſet ſi ſpacio dierum quadraginta eum tentaſſet; hæc enim facta fuit conſummatis illis diebus, quādo eſuriit. Hanc Patrum ſententiam ratio ipſa confirmat: nam tentationes illæ, quas Euthymius enarrat, fieri non poſſunt, niſi Diabolo interius tentante, quod in Chriſto non eſſe factum dicemus in Annotatione 7. ſequenti.

ANNOTATIO V.

Matthæus vnum conſideratione dignū narrauit, quod Lucas omiſit; dixit enim: Ductus eſt Ieſus in deſertum à Spiritu, vt tentaretur à Diabolo. particula (vt) eo loco finem quendam, & intentionem indicat, quaſi ea intentione, & fine in deſertum aſcenderit Chriſtus, vt occaſionem tentandi Diabolo daret. ſic interpretatur Ambroſius. conſilio, inquit, ductus eſt in deſertum, vt Diabolum prouocaret. Idem ſenſit Chryſoſto. hom. 13. in Matth. notans, quod diximus in commentario, propterea eum dictum eſſe ductum à Spiritu ſancto, quia humanæ ſolius voluntatis non eſt ſe ingerere tentationi, ſed immiſſam ſuſtinere, Chriſtus autem Deus, & homo ſuo ducebatur Spiritu in deſertū, vt ibi cum hoſte congreſſus de eo reportaret victoriam, quę ſibi erat certiſſima, & cognita. tentari autem voluit ſpōte quidem, ſed multis de cauſis. primo ob cautelam noſtram. hanc cauſam docet Ambroſius, vt oſtenderet, inquit, nobis Diabolum ad meliora tendentibus inuidere, & tunc magis eſſe cauendum, ne myſterij gratiam deſerat mentis infirmitas. Secundo ob inſtitutionem noſtram, de qua ſic ſcripſit Chryſoſtomus hom. 13. in Matthæum, occaſionem Diabolo adeundi præbet, vt prius ipſe congreſſus, quomodo ab aliis etiam uinci poſſit, oſtenderet Sic etiam faciunt Athletæ, qui cum Diſcipulos ſuos uincere docent, data opera in palæſtris cum aliis certamen exercent, ut in luctantium corporibus faciant artem ſpectare uincendi, & modum, uiamque uictoriæ adipiſcendæ monſtrent. Hæc Chryſoſtomus. Tertio propter uictoriam noſtram; ſic enim Damaſcen. li. 3. de fide, c. 20. tradit dicens, tentatus eſt, at ſuperauit, ut nobis uictoriam compararet,

ret, naturæq; noſtræ frangendi aduerſarii vim tribueret. Quarto propter Dæmonis confuſionem, quod Cyprianus libro de ieiunio docet dicens, baptizatus non repēte ad ſigna,& miracula,& doctrinam vſus eſt poteſtate, ſed interim auctoritatem cōtinuit,& antequam notum ſe faceret mūdo, expoſuit ſe tentandum Diabolo, nō ut diuinitatis integritas probaretur, ſed ut tētatoris confunderetur præſumptio, dum famæ,& laſſitudine poſt ieiunium veritas humanitatis pateret, quę diuinitati aſſociata omnino peccati ſenſu, & conſenſu careret. Hæc ille. Quinto Leo ſer. 1. de Quadrageſima, multas complexus cauſas ſic ſcripſit: intelligamus, quanto ſtudioſiores pro noſtra ſalute fuerimus, tanto nos vehemētius ab aduerſarijs impetendos: ſed fortior eſt, qui in nobis eſt, quam qui aduerſum nos eſt,& per ſeipſum validi ſumus, in cuius uirtute cōfidimus. Quia ob hoc Dominus ſe tentari a tentatore permiſit, vt cuius munimur auxilio, eius erudiremur exemplo; vicit enim aduerſarium teſtimoniis legis, non poteſtate virtutis, vt hoc ipſo, & hominem plus honoraret, & aduerſarium plus puniret, cum hoſtis generis humani non ſolum quaſi à Deo, ſed etiam quaſi ab homine impugnaretur,& vinceretur. Pugnauit ergo ille tunc, vt & nos poſtea pugnaremus; vicit ille, vt,& nos ſimiliter vinceremus. Hæc Leo Quibus verbis indicat Chriſtum tentari voluiſſe, vt diſceremus; quo magis ſaluti noſtræ incubuerimus, eo magis ab hoſte tentandos; poſt ieiunium enim Chriſtus tentatur. Præterea, vt ſciamus nos maiorem habere virtutem illo; in Chriſto enim fortiores ſumus diabolo. Præterea autem docemur vincendi, verbo legis,& fidei propoſito,& inuiolabiliter cuſtodito. præterea, ut homo honoraretur, & Dæmon, dum ab homine vincitur, magis puniretur. Vt enim, inquit, Hilarius canon. 3. in Matth. dignum nequitia,& ſcelere Diaboli erat, vt in eo, cuius morte,& calamitatibus gloriabatur, homine vinceretur prętereà non debere nos dedignari tentari, ſi ille tentatus eſt, & pugnauit, demū ſperanda nobis victoria ab eo, qui illum pro nobis vicit. Hæ,& aliæ huiuſmodi cauſæ à ſacris Doctoribus traditæ ſunt. Mihi autem vna videtur maxime ad rem facere, nimirum, cum ipſe Chriſtus eſſet Adā ſecūdus, qui reſtaurare venerat totum, quod primus Adam euerterat, uoluit initium ſalutis operandæ facere, ſicut ille peccatum, & ruinam exorſus fuerat. Deus hominem extra paradiſum creauerat iuſtum, ac ſanctum fecerat, & in paradiſo collocauerat, qui intactus,& purus permanens ab hoſte tentatus decidit; Chriſtus ergo baptizatus Spiritu ſuper eum deſcendente, illum indicat ſtatum, in quo primus Adam creatus eſt: in deſertum recedit, ſicut ille in paradiſo poſitus eſt, ieiunat multis diebus, ſicut & ille ſanctus quodam tempore permanſit, quo nec famem, nec ſitim patiebatur, ſuperarat, vt ſicut illum hoſtis inuaſit, ſic Chriſtus ab eodem hoſte tentari ſe permitteret, vt quod ille tentationi ſuccumbens perdidit, Chriſtus tentatorem vincendo recuperaret. Hac igitur de cauſa tentari nūc uoluit. Adde etiam aliud, quod ad hanc ſimilitudinem magis facit: Adam in paradiſo uictus, expulſus eſt in hunc mundum à paradiſo, vbi peccato ſubiugatus Dæmonis poteſtati relinqueretur. Chriſtus verò in deſerto victor exiſtens deſcendit inter homines, ut opera Diaboli diſſolueret, & poteſtatem eius infringeret,& de eius manu homines eriperet. Hęc igitur eſt cauſa, cur non ſtatim poſt baptiſmum Dominus ſigna,& miracula operatus eſt, ſed prius in deſertum recedit, & ibi cum Tyranno mūdi congreditur, victorēq; hominum humanitate ſuperauit, ac uicit.

Et nihil manducauit in diebus illis.

COMMENTARIA.

QVadraginta illis diebus; quibus in deſertum actus eſt Spiritu ſācto, ieiunauit, non ſicut nos, qui ſemel in die cibum,& potum capimus, ſed ille nihil cibi,& potus accepit; nam, qui venerat ſanare hominem, contraria morbo in ſeipſo ſuſcepit medicamenta; hic enim cibo cecidit, & mortem contraxit; Chriſtus autem abſtinentia in vitam reuocare exorditur. mira profecto virtus,& laus eſt ieiunij, quod Chriſti prædicationi, & functioni muneris ſui initium fuit.

Et conſummatis illis poſtea eſuriſt.

COMMENTARIA.

POſt quadraginta dierum, & noctium ieiunium eſurijt, non quidem, vt nos eſurire ſolemus, coacti, aut nolentes, ſed volēs; voluit autem, vt hoſtem prouocaret ad pugnam, data ei, & oblata occaſione tentandi; quē enim diuina uirtute ieiunantem tētare non fuerat auſus, hūc eſurientem, & infirmitatem noſtram aſſumentem aggreditur.

ANNOTATIO VI.

Xpi paſſiones naturales, et ſupra naturã fuere.

QVædam notanda occurrunt. Primo quidem ex Damaſcen. lib. 3. de fide cap. 20. paſſiones naturales fuiſſe in Chriſto, & ſecundum naturam, & ſupra naturam. ſecundum naturam erant, quia caro ipſius ea, quæ naturalia erant, patiebatur; vere enim eſurijt, ſitijt, laſſabatur, dolebat, timebat, triſtabatur: ſupra naturam autem erant, quoniam ea in Chriſto uoluntatem non anteuertebant; nec enim quicquã coactum, aut neceſſariũ, ſed omnia voluntaria erant, & volens fame, volens ſiti, volens metu, volens morte affectus eſt; idem dicit Hilar. can. 3. in Matth. cũ eſurijt, inquit Dominus, non inediæ ſubrepſit operatio, ſed virtus illa, quadraginta dierum non mota ieiunio, naturæ ſuæ hominem dereliquit. idem etiam dicit Chryſoſ. hom. 5. ex varijs locis Matthæi: Non, inquit, neceſſitate, ſed voluntate Dominus eſurijt, vt ad huiuſmodi tentationem Diabolum prouocaret. prius ergo ſuſtentabatur diuina virtute, ne eſuriret; poſtea uolens ſiuit carnem pati iuxta naturam ſuam. Secundo hanc eſuriē Chriſtus aſſumpſit, vt hoſtem prouocaret, & occaſionem tentandi miniſtraret. quod Hilarius loco citato aſſerit dicens: nō erat à Deo Diabolus, ſed à carne vincēdus, quã vtique tentare non auſus fuiſſet, niſi in ea per eſuritionis infirmitatem, quę ſunt hominis, recognouiſſet. Hinc ſoluitur dubitatio quædam, quæ cuipiam ſuboriri poſſet, nam Moyſes ieiunauit quadraginta diebus, Exo. 34. ſimiliter, & Helias 3. Reg. 19. neutrum tamen poſt id ieiunium eſurijſſe legimus. reſpondet Maximus hom. 3. in illis duobus diuinam virtutem tantum oſtēſam fuiſſe, idcirco non dicuntur eſurijſſe: at in Chriſto non tantum diuina uirtus, ſed etiam vera humanitas oſtendi debuit cum infirmitate, ut hoſtis prouocaretur, quod non fieret, ſi poſt ieiunium non apparuiſſet eſuries. Id etiam notarunt Hilarius canon. 3. in Matth. & Ambroſius in præſenti de Moyſis, & Heliæ ieiunio mentionem facientes.

Quare eſurire uoluerit

Tertio, Baſil. in regul. breuior. reſpon. 75. tradit doctrinam quandam, per quã intelligere facile poſſumus, qua ratione diabolus eſurientem ſentiens Chriſtum, eum tentare aggreſſus ſit; ſic enim inquit: In uniuerſum opinor Satanã non poſſe ipſum per ſe cauſam eſſe alicui, vt peccet, ſed cum modo inſitis vnicuique à natura motionibus, modo etiam interdictis cupiditatibus, velut adiutricibus utatur, per hæc ipſa eos, qui negligentiores ſunt, ad propria uitia conantur abducere. Vtitur autem ille quidem adiutricibus ſecum naturalibus motionibus, ſicut in Domino facere tentauit, quando eſuriens illum animaduertens dixit; ſi filius Dei es, dic, vt lapides iſti panes fiant; interdictis autem cupiditatibus, vt in Iuda, quem, quod auaritiæ morbo eum obnoxium eſſe intellexerit, huius ipſius cupiditatis opera vſus, auarum hominem ad ſceleſtiſſimæ proditionis lapſum nummis triginta argēteis extimulauit. Hæc ille, in quibus perpēde dæmonis artem, paſſionibus quaſi infirmitate noſtra utitur ad impugnandum, ſicut hoſtis ſolet partem inferiorem aggredi ad expugnandum; qua parte enim hominem infirmum ſentit, tentat, vt etiam Gregorius docet libro ſeptimo, epiſtola quinquageſimatertia. Chriſtus ergo infirmari ſe paſſus eſt, artem Diaboli ſciens, ſicq; non ſolum prouocat, ſed etiam velut arma miniſtrat hoſti. Perpende etiam Chriſtum paſſum eſſe motiones naturales haſce, quas adiutrices inimici appellat, ſed non cupiditates, quæ uitia ſunt, & quibus etiam utitur Diabolus ad tentandum, vt fecit in Iuda, & in multis nunc facit, ad ea uitia prouocans perficienda, ad quæ ſentit homines propenſos. Hæc duo in hac Baſilij ſententia probanda ſunt. Quod uero ad hæc duo capita tantum reducat Diaboli tentationes, quaſi non tentet, niſi utens motionibus noſtris naturalibus, aut cupiditatibus

Dæmonis quo tentet.

non uidetur omnino probanda, nam tanta eſt eius audacia, vt tentet perfectos homines, etiam ſi nec motionem naturalem, aut cupiditatem inuenerit, quod exemplo Chriſti manifeſtum eſt: nam tentauit ſecunda, & tertia tentatione de auaritia, & ambitione, etiam non præuia ulla cupiditate, aut motione naturali, ſicut fecerat in prima tẽtatione. quæ ergo Baſilius dicit, frequentiora ſunt, non tamen perpetua, ſicq; interpretandus eſt. Quarto ex hoc verbo (eſuriit) deducimus Chriſtum, vt hominem fuiſſe tentatum, ſicut ut homo eſuriit, & ex eſurie inimicus tentandi occaſionem accepit. Hinc Origenes homil. 28. cauſam inuenit, cur Ioannes tentationum Chriſti mẽtionem non fecerit, cæteris tribus Euangeliſtis non tacentibus, reſpondet, quia Ioannes præcipue diuinitatem Chriſti docuit, & ab ea exorſus eſt; cæteri vero ab humanitate; tentatio enim non diuinitatis, ſed humanitatis fuit.

Dixit autem Diabolus.

COMMENTARIA.

NVllam occaſionem nocendi intermittit hoſtis, qui ſemper circuit, quęrẽs quem deuoret; cum enim ſenſit eſurientem Dominum, confeſtim acceſſit tentans. Non autem tentauit interius ſuggerendo cogitationes, aut excitando cupiditates, vt ſolet nobiſcum facere, ſed tantum exterius verbis inducendo. Apparuit autem in forma uiſibili, oſtendens quod non erat, & occultans quod erat.

ANNOTATIO III.

Vt primus Adã ſic & ſecũdus exterioribus tã ſolũ diaboli perſuaſionibus tẽtatus fuit.

TEnenda eſt Doctrina Damaſceni libr. 3. de fide cap. 20. & Gregorij homil. 16. in Euangel. nimirum Chriſtum tentatum quidem fuiſſe, non ut nos: nos quidem tentamur a Diabolo non ſolum exterius verbis, aut factis, ſed etiam interius per immiſſas cogitationes malas, aut excitatas partis ſenſitiuæ cupiditates, nobis etiã nolentibus; propter peccatum enim inferior pars inobediens eſt ſuperiori, & dæmonis incurſui expoſita: at Chriſtus non eſt tentatus interius, ſed ſolum exterius verbis Diaboli ſuaſoris; in hoc enim ſimilitudinem, inquit Damaſcenus, habuit cum primo homine ĩ paradiſo poſito, vbi exterius à Dæmone tentatus eſt. cuius ratio ea fuit, quia tunc temporis pars ſenſitiua obediẽs erat rationi, nec motio ulla oriebatur ratione inuita. cum autem Chriſtus hac in ſua humanitate habuerit æqualitatem, nõ potuit interius, ſed exterius tentari: nullam ergo cogitationem malam, nec prauã inſurgentem cupiditatem Diabolus excitauit, ſed exterius tantum tentauit, quod Euangeliſta ſignificans ait. Dixit illi Diabolus: quo argumento paulo ſuperius reiecimus ſententiam Euthymij, aſſerentis ſpacio dierum quadraginta Chriſtũm paſſum eſſe tentationes interiores. Notat autem Auguſtinus lib. 9. ciuit. c. 21. Diabolũ hunc, qui Chriſtum tentauit, fuiſſe ipſum Principem Dæmonum. cui ſententiæ fauet ratio, & auctoritas. ratio quidem, tum propter Chriſti inſignem perfectionem, & ſanctitatem, cui nemo alius accedere auſus eſſet: ſunt enim dæmones viribus inęquales, nec omnes idem poſſunt: tum quia agebatur de principatu Diaboli euertendo; ad hoc enim venturum Chriſtum nõ ignorabat Diabolus: Principi igitur ipſi incumbebat congredi cum eo, quem Chriſtum eſſe ſuſpicabatur, nec alteri inferiori ſe tantum committeret negotium. Auctoritas autem, quia ipſemet Dominus teſtimonium reddidit Ioan. 14. venit princeps mũdi huius, & in me non habet quicquam ſignificans principem ipſum inſurrexiſſe cõtra eũ. Diabolus à Marco appellatur Satã. de vtroque autem nomine diximus in cõmentarijs in Ioannem.

Si Filius Dei es, dic lapidi huic, ut panis fiat.

COMMENTARIA.

NOuerat Diabolus ex Scripturis filium Dei futurum hominem; cum autem audiſſet uocem patris prope Iordanem, de Chriſto dicentis: Hic eſt filius meus; ſimul etiam Ioannis teſtimonium, Ecce agnus Dei, ecce qui tollit peccata mundi; cumq;

nullum

nullum in eo peccatum deprehendiſſet, quod in omnibus deprehendere ſolitus erat; eum eſſe Dei filiū, qui uenturus promittebatur, ſuſpicatus eſt. à perfecta vero credulitate illū auertebant eſuries, ipſumq; ieiunium, caroque cum cęteris hominibus communis. Non.n. plane intelligere poterat, qua ratione Dei filius ī ea carne eſſet, quæ ieiunio affligi, & eſurire poſſet, cæteraſq; naturales huiuſmodi motiones pateretur. Ambiguus ergo accedit, exploraturus diuinitatem, ſi filius Dei erat, aut prouocaturus ad gulā, ſi ſolum erat homo, ſicq; explorat, ut tētet, & ſic tentat vt exploret, ſi filius, inquit, es Dei, dic lapidi huic, vt panis fiat, longo ieiunio te conficis, natura carnis deficit, ciborum nulla eſt commoditas: ſi ergo filius Dei es, qualem te Pater ſuo teſtimonio cōmendauit, dic lapidi, vt fiat panis, ſicq; tibi conſulas. Exiſtimabat diabolus, Chriſtum, ſi filius Dei erat, lapidem conuerſurum in panem, quo facto diuinitatē illius deprehendiſſet, aut ſi tm̄ homo erat, auerſurum ſe eū à propoſito ieiunij, ac prouocaturum in appetitum inordinatum gulæ, quo cibum non opportuno tempore, nec modo conueniēti appeteret, quod intemperantiæ erat. atq; hæc eſt prima tentatio, qua eum eſurientem inuaſit. Eſt autem diaboli in tentando artificium, facilia facit, quę ſuadet: dic, inquit, facile enim eſt, quod ſolo fit uerbo. Præterea faciliores partes in peccato perpetrando ipſe accipit; ſuadet enim homicidium, gulam, & quid ſimile; ipſe enim inducit, ſed laborem, periculum, & cætera, quæ in peccato patrando fiunt, homini relinquit, dic; inquit, vt lapis fiat panis, tu poſtea accipe, rumpe, ſerua, comede. Pręterea non dicit dic lapidi, ſed huic, quem ipſe demonſtrat; quia non tantum ad peccatum trahere conatur, ſed etiam ſub ſuo imperio, & principatu tenere.

ANNOTATIO VIII.

Vnde diabolus ſuſpicatus ſit Chriſtū Deū eſſe.

QVod ad verba ſpectat, Matthæus numero plurali v ſus eſt, dic, vt lapides iſti panes fiant; Lucas vero ſingulari, nulla tamen in hoc eſt pugnantia, numerus enim pro numero vſurpatur aliquando. Theophylact. exiſtimat plurali vſum fuiſſe diabolum, vt ſic ad ſuperfluos cibos excitaret; unus enim panis ſatis erat. quidā alij pluralem pro ſingulari putant. quod vero ad rem ipſam ſpectat, multa explicāda occurrunt. Primo quidem loco illud eſt, quid induxerit diabolum in ſuſpicionem de Chriſto, quod filius eſſet Dei? Ad quod ſacri Doctores varia reſpondent. Primo quidem Cyprianus ſerm. de ieiunio, dicit permotum eſſe virtutis illius integritate, omni peccato carente, qualē neminem quantumcunq; virum ſanctum ille deprehenderat. Secundo in præſenti reſpondet inductum eſſe in eam ſuſpicionē, quia nouerat ex Scripturis venturum Dei filium; dubius tamen erat quia non putabat per carnis infirmitatem venturū. Tertio, Hilarius can. 3. in Matth. docet ieiunio quadraginta dierum motum eſſe, vt Dei filium ſuſpicaretur. Poſtremo loco Chryſoſtomus hom. 5. in diuerſos Matthæi locos, & hom. 13. in Matth. affirmat diabolū in eam veniſſe opinionem propter Patris vocem in baptiſmo auditam, Hic eſt filius meus dilectus: ſimul etiam propter teſtimonium Ioānis, Ecce agnus Dei, ecce qui tollit peccata mundi. Nos in Cōmentarijs multa coniunximus, quæ profecto conuenerunt; ex una enim parte ex Scripturis nouerat filium Dei naturalem venturum in mundum, futurumq; hominem, vt dicit Ambroſius; ſi enim hoc non nouiſſet, verbum illud patris facile de filio quodā adoptionis inſigni interpretatus fuiſſet, ſciebat ergo filium uerum Dei uenturum. ex altera parte in Chriſto deprehendebat quędam, quæ magnam ei ingerebant ſuſpicionem illum eſſe, qui venturus ſperabatur, nēpe virtutis integritatem ſine labe vlla, vt dicit Hilarius, & maxime teſtimonium Ioannis, vocemq; paternam, vt recte dicit Chryſoſt hęc oīa ipſum diabolum permouebant, vt putaret Chriſtum filiū Dei verum eſſe: at non plenū aſſenſum præbuit, quia ieiunare eum vidit ſicut Moyſes, &

 He-

Helias fecerant, qui homines puri fuerãt. maxime autem eſuries eum remouebat à perfecte credendo. Ambiguus igitur acceſſit, vt omnes præfati Doctores conſentientes affirmant.

ANNOTATIO IX.

Quo ſine diabolus Chriſtũ tentauerit.

SEcundo loco inquirẽdum eſt, quid Diabolus intenderit in hac ſua tentatione prima. In qua re explicanda Doctores varij ſunt. Primo quidem loco quidam exiſtimant diabolum tentaſſe Chriſtum, vt ad peccandum induceret. in qua ſententia eſt Gregorius Nazianz. orat. in laudem Cypriani, vbi de diabolo loquens ſic inquit: Nec Dominum quidem ipſum, à quo profligandus, & contrucidandus erat, adoriri dubitauit, eiq; qui nulli tentationi obnoxius eſt, tentationem admouit, quoniam eam Dei partem, quę aſpectu ſentiebatur, Adamo ſimilem eſſe videbat, quaſi ipſum quoq; dei ctuius; neque enim fore ſuſpicabatur, vt humanitatem aggreſſus in diuinitatem incurreret. Hæc ille. Idemq; ſenſit in orat. in ſanctum Baptiſma. In eadẽ ſententia eſt Baſilius ſerm. de abdicatione rerum tẽporalium, vbi ſic inquit: Qui primum parentem callida eſcæ obiectione ita malitioſe vita ſpoliauit, & item Ieſum eodem ſe modo ſupplantaturum ſperauerat, nihil eſt, quod is vereatur, quin & tanto auſit confidentius tibi quoque primam malorum originem propinare. Hęc Baſilius. conſentit Cyprianus ſerm. de ieiunio, affirmans Diabolum tentaſſe prima hac tentatione Chriſtũ de gula. idem ſenſit Chryſoſt. hom. 13. in Matthęum, vbi de hac tentatione loquens, inquit: Non vt crederet, hæc ille dicebat, ſed (quantum opinabatur) vt ipſum infidelitatis argueret, ſiquidem ipſos primos homines hac arte decepit, eoſq; parũ Deo credidiſſe arguit. Hæc ille. Idem ſenſit Gregorius hom. 16. in Euangelia aſſerens in hac prima tentatione diabolum tentaſſe Chriſtum per gulam, ſicut & primum hominem. in quo videtur cum Gregorio, & Baſilio, ac Cypriano conuenire. Idem dicit Euthymius Matth. 4. Chryſoſtomus autem de infidelitate tentaſſe dicit, quaſi vt induceret, ne crederet voci paternæ, aut ſi crederet, vt teſtimonium aliquod virtutis ederet. Conſentiunt ergo tentaſſe, vt ad peccatum prouocaret; diſſentiũt autem in qualitate peccati. Secundo loco, quidam alij exiſtimãt tentaſſe ad explorandum, nempe, vt diſceret, certuſque fieret, an eſſet Dei filius nec ne. in qua ſententia ſunt Chryſoſtomus hom. 5. in diuerſos locos Matthæi, Hieronymus Matth. 4. Auguſtinus lib. 9. ciuit. cap. 21. & Leo ſerm. in 1. Domin. Quadrageſimæ. Tertio loco Hilarius can. 3. in Matth. & Ambroſius in hoc loco, vtrumq; complectuntur, nimirum tentaſſe, vt exploraret, & vt in peccatum induceret gulæ. vt exploraret quidem diuinitatem eius, ſi filius Dei erat, aut vt prouocaret ad gulam ſi homo ſolum erat; ſic enim hos duos Doctores intelligendos exiſtimo, nõ quod velint dicere diabolum tentaſſe, vt ad peccandũ induceret, etiam ſi filius Dei eſſet. Hæc ſunt, quæ antiqui Patres de hac difficultate ſenſere. Quarto loco quidam multo poſteriores tempore exiſtimarunt, Diabolum tentaſſe Chriſtum ad peccatum, etiam ſi filius Dei eſſet; putabat enim quem eſurientem ſentiebat, peccare etiam poſſe. Quæ autem mihi in hac parte probabiliora videntur, hæc ſunt, nempe diabolum acceſſiſſe animo explorandi diuinitatem Chriſti, ſimulque ſi ea non eſſet, inducendi ad gulæ peccatum. Moueor ad hoc exiſtimandum non ſola Hilarij, & Ambroſij auctoritate, ſed etiã hoc argumento; ſi enim ſolum ad gulam induceret, non petijſſet, vt lapides faceret, ſed potius panes ipſos obtuliſſet, & ad veſcendum prouocaſſet; hac enim via eſurienti facilius perſuadere poterat, vt comederet, quam lapides proponendo. Non igitur intendebat tantum ad peccatum inducere. Si autem tantum exploraret, non cibũ ſeu panes peteret: hos enim proponens intendebat eum ad manducandum excitare, vt conſtat ex reſponſione, non in ſolo pane viuit homo: igitur vtrumque intendebat, explorare ſcilicet, & tentare ad peccatum. Præterea non ſic hæc intendebat, quaſi ſi filius Dei eſſet, ad peccandum excitaret; nouerat enim ex Scriptura filiũ Dei, & Meſſiam non ſolum non peccaturum, ſed mũdum à peccatis liberaturum: voluit autem vnica tentatione vtrumque compendioſe complecti; ſi enim filius Dei erat, ſperabat eo facto ſe id certe aſſecuturum; ſi uero non erat, eadem tentatione in appetitum gulæ prouocaturum, cibos an-

Auctoris ſententia declaratur.

te tempus, aut indebito modo appetten-do. Non ergo efficax videtur argumentum Hieronymi; inquit enim ſic. Duobus contrariis teneris Diabole, ſi ad imperium eius poſſunt lapides panes fieri, fruſtra tentas eum, qui tantæ potentiæ eſt: ſi autem non poteſt facere, fruſtra filium Dei ſuſpicaris. Hoc argumentum multum argueret, & conuinceret diabolum ſtultitiæ, ſi tantum ad explorandum tentaſſet: at non ad id tantum, ſed etiam ad prouocandum ad peccatum acceſſit. Quod autem dicit Chryſoſtomus hom. 13. in Matth. intendiſſe Chriſtum ad infidelitatem prouocare, quaſi diceret, ne credes voci illi, te eſſe filium Dei, aut ſi credis, virtutis, & potentiæ opere id demonſtra, vt panes ex lapidibus his facias, difficile perſuadetur, irrationabile enim prorſus eſſet, ſi filius Dei erat, tentare ne id crederet.

ANNOTATIO X.

Quo modo diabolus tētatiōe hac Chriſti diuinitatem explorauerit.

TErtio loco conſiderandum eſt, quale argumentum ſit hoc, quo diabolus diuinitatem Chriſti explorabat: ſi filius, inquit, Dei es, dic, vt lapides iſti panes fiant. nonne potuit homo merus diuina virtute conuertere lapides in panes, etiam ſi non eſſet filius Dei? maiora enim fecit Moyſes, mirabilioreſque effecit conuerſiones, non tamen propter eas vllus dixit eum eſſe filium Dei. Hoc ſolum Pharao dixit, digitus Dei hic eſt, nempe virtus, & potentia diuina eſt, quæ per hominem operatur; immo dæmon ipſe per virtutes naturales creaturarum, quibus vtitur, multa facit admiratione digna, vt conſtat ex operibus magorum Pharaonis. Reſpondeo duobus principiis inniti argumentū hoc, quo diabolus vſus eſt. vnum eſt, Chriſtum eam conuerſionem non facturum, niſi diuina virtute; cum enim ipſe Princeps eſſet dæmonum, facile ſciebat talem non futuram opera diaboli; Nouerat etiam Chriſtum eſſe virum ſanctum, & innoxium, qui nullis magicis artibus vtebatur: certū ergo erat illi, conuerſionem, ſi fieret, futuram virtute diuina. Alterum principium erat, virtute diuina nullum fieri opus ad confirmationem falſitatis alicuius, ſed in ſolius veritatis, & iuſtitiæ teſtimonium. ex hoc deducebat ille, ſi conuertit lapides in panes, ſine dubio filius Dei eſt, quia opus hoc erit Dei ipſius, & in teſtimonium, quod ipſe ſit filius Dei: vel ergo non faciet, vel ſi facit, erit vere filius Dei: nam diabolus ſub hac conditione, & in huius teſtimonium petebat miraculū hoc, nempe quod ipſe eſſet filius Dei. Perpende autem artificium eius, non enim dixit, cum eſurias, dic, vt lapis iſte panis fiat; ex hoc enim etiam ſi faceret, nihil explorabat diabolus; nam purus homo diuina virtute id facere potuit; ſed ſi filius Dei es, quaſi hoc miraculo confirmari id peteret. Præterea, eadem de cauſa, non dixit, filius Dei es, dic, vt lapis fiat panis; nec enim ex hoc illud colligebatur, ſed vſus eſt conditione, ſi filius Dei es; hoc enim ſignificabat conuerſionem futuram in teſtimonium diuinitatis. Eodem etiam verbo inducit ad faciendum, quaſi diceret, ſi tantus es, quantus prædicaris, & Deus teſtatus eſt de te, ne permittas hanc tantam dignitatem obſcurari, aut inutilem eſſe, fac panem ex lapide, quo & tibi conſulas, & tuam oſtēdas diuinitatem. hæc eſt huius argumenti, & tentationis efficacia.

ANNOTATIO XI.

QVarto loco conſideratione dignū eſt illud, quod à multis prętermiſſum videtur, nempe an diabolus hominem ſe finxerit in hac tentatione, an potius Angelum lucis. Pro explicatione huius difficultatis eſt ſummopere aduertendum, diabolum in hac trina tentatione progreſſus quoſdam in ſua malitia oſtendenda feciſſe. Primo quidem non eſt auſus Chriſto accedere, niſi quando eſurientem nouit, eaque infirmitate carnis quaſi adiutrice vſus eſt, ſine qua accedere non erat auſus. Præterea de minori tentauit peccato, nempe de gula, hominem etiam ſe finxit, qui quādam compaſſionem ſimulans, & quaſi eſurienti ſe compati oſtendens, vt recte dicit Cyprianus ſerm. de ieiunio, naturæ pericli tanti ſubuenire hortatur, dicens: ſi filius Dei es, dic lapidi, vt panis fiat, ſicque explorat, & tentat. At vero Chriſtum videns licet tentationi non ſuccumbentem, tamē aditum ad tentationem non recuſantem, victus quidem, ſed audacior factus eſt, & impudentior; ſub ſpecie enim Angeli lucis accedit, & ad grauius peccatū ſubdola arte prouocat; grauior enim eſt vana glo-

Diabolus in his tētationibus, hominem, Angelū lucis, & denique Satanā ſe oſtendit.

ria,& ambitio,& Dei tentatio, quam gula.hoc ergo in ſecunda tentatione exhibuit;vt enim paulo poſt dicemus, niſi Angelum ſe oſtendiſſet,nō aſſumpſiſſet Chriſtum in Templi pinnaculum, quod facere non poteras, niſi ſe Angelum manifeſtaſſet,non quidem qualis erat,ſed fingendo ſe lucis,cum eſſet tenebrarum.Hoc autem eo probatur,quod Chriſtus eum non reiecit ſi enim ſe Satan eſſe demōſtraſſet, vtiq; Chriſtus eum amplius ad tentandū non admiſiſſet, ſicut in tertia tentatione factum eſt, in qua audaciſſimus factus Diabolus,iam ſibi perſuaſus,Chriſtū non eſſe filium Dei,aperto Marte accedit,& ſe Satanam ſignificans, ad grauiſſimum peccatum idololatriæ prouocat allectamēto auaritiæ,idcirco aperte etiam exploditur, & expellitur. Hic eſt progreſſus tentationum. Primo quidem in manifeſtatione; paulatim enim ſe magis manifeſtauit. Secundo in audacia, quia qui a principio motione naturali, tamquam adiutrice vſus fuit, poſtea nulla ad tentandum infirmitate, aut cupiditate ſe adiuuat. tertio in malitia,quia ad grauius peccatum ſemper prouocat. Rurſus,primo hominem, ſecundo Angelum lucis ſe ſimulat, tertio ſe Satanam ipſum,& principem dæmonū prodit; his enim tribus modis ſolet etiam homines tentare,quos Chriſtus in ſe experiri voluit,qui venerat propter nos diabolum debellare.

Et reſpondit ad illum Ieſus; ſcriptum eſt.

COMMENTARIA.

QVem ad tentādum Chriſtus admiſerat,tentantem non arguit, aut reijcit,ſed vincit, ac ſuperat, non quidem potētia diuinitatis, ſed humanitatis doctrina,& ſanctitate: nam ſe Dei filium non oſtendens,quod Diabolus explorare venerat,Scripturæ teſtimonio eius tentatione reſiſtit.vnde recte Ambroſius dixit: Diabolus ſic explorauit,vt tentaret,ſic tentauit, vt exploraret; Chriſtus autem ſic vicit, vt falleret, ſic fefellit,vt vinceret; victus eſt enim Diabolus, quia nec nouit, quod explorabat, nec obtinuit, quod tētabat. Inſtruimur verbo Dei, quod voluntatem eius explicat, vincendum eſſe Diabolum;tunc enim ſuperatur tentatio, ſi in Dei voluntate conſtantes permanemus.

Non in ſolo pane viuit homo,ſed in omni verbo Dei.

COMMENTARIA.

REſpondet Dominus verbis ſumptis ex Deuteron.8. ſenſus autē eſt,non ſolo pane hominis vita cōſeruatur,ſed quacunq; re alia,quā Deus in hominis cibum deſtinauerit; nam patres in deſerto, nō pane,ſed manna pauit annis multis; ſuperfluus igitur eſt panis iſte, quo me paſci ſuades. Verbum Dei appellat,rē, quæ à Deo in cibum deſtinatur, quæ non ſolus panis eſt,ſed quod ipſi Deo placet, & alia quæ in cibum hominum condita ſunt; nihil ergo certitudinis inimicus extorſit,ſed dubius,incertuſque dimiſſus eſt, nec obtinuit, vt Chriſtus ſe proderet miraculo, nec vt intemperāter ad cibum properans obediret ſeductoris conſilio; ſed excluſus eſt tentator, quaſi ſuperflua ſuggerens, & illuſus eſt explorator, Chriſto nec prodente,nec negante ſe eſſe filium Dei. particula(quia)non cauſalis, ſed declaratiua eſt.

ANNOTATIO XII.

LVcas breuius teſtimonium allegauit; nam apud Matthæum dicitur,in omni verbo, quod procedit de ore Dei, ſicut habetur Deuteron.8. dicitur autem verbum procedere de ore Dei, res, quam Deus in cibum, & victum hominis deſtinauit: tum quia in cibum inſtituit; tum quia eam verbo creauit;dixit enim & facta ſunt; hanc n.ſententiam protulit Moyſes filiis Iſrael, quando in deſerto cibo communi deficiente Deus miniſtrauit illis mānna,quo veſcentes multis annis ſeruati ſūt. dixit ergo eis, non ſolo pane, ſed etiam *Vnde ſūpta Chriſti reſpōſio.*

aliis

alijs quibuſcunque, quæ Deus in cibum deſtinet, viuet homo, vitamq; conſeruare poterit. in Hebræo non habetur nunc (verbo) ſed dicitur (in omni, quod procedit de ore Dei) at Septuaginta, & vulgatus habent (verbo) quos credendum eſt legiſſe illud in exemplaribus; dicitur autem procedens de ore Dei, id eſt, quod Deus deſtinat, & ordinat in cibum, & ſuſtẽtationem hominis. hactenus, quæ ad litteram ſpectant, ſint dicta. Quod autem ad ſenſum pertinet, hanc ſententiam à Domino prolatam varie ſacri Doctores interpretãtur. Primo quidem Cyprianus ſermo. de ieiunio, Hilarius can. 3. in Matth. Ambroſius in præſenti, & Epiſt 82. Hieronym. Iſa. 5. & Chryſoſt. homil. 21. in Geneſin per hoc verbũ ſpiritualem doctrinam intelligunt, qua paſcitur anima, ſicut cibo materiali corpus, voluntq; Dominum reſpondere, non ſolam curam corporis habendam eſſe, ſed præcipue animæ, quæ non pane, ſed verbo Dei paſcitur. Hæc expoſitio mihi non videtur ſatis accõmodata: tum quia locus Deuteronomij, à quo ſumpta eſt ſẽtentia, non de cibo ſpirituali, ſed de materiali procedit, quale erat illud manna; tum quia non videretur ad rem facere; ſermo enim erat de eſurie, cui non ſubuenitur doctrina ſpirituali, ſed cibo materiali; nec quia cibus corpori neceſſarius exhibetur, propterea cibus animæ negatur. Secundo igitur Chryſoſtomus hom. 13. in Matth. ad cibum corporis refert, ſed verbum interpretatur, non rem, aut cibum materialem, ſed ipſum verbum, & ſermonẽ Dei, quaſi diceret, non ſolo pane uiuit homo, ſed Deus verbo ſuo poteſt ſuſtẽtare eum, ſicut fecit cum Helia, & Moyſe, quos ſine cibo ſuſtentauit quadraginta diebus ſolo verbo. & voluntate ſua. neque hæc expoſitio apud me multum eſt accommodata: nam Moyſes, & Helias non eſurierunt in deſerto illis quadraginta diebus, ſicut nec Chriſtus; vnde pari ratione, ſicut illi, Chriſtus verbo, & uirtute Dei ſuſtentatus eſt, at poſtea cibo materiali vſi ſunt illi, quando eſurierunt: ita nunc Dæmon excitat Chriſtum, vt ſibi eſurienti prouideat cibo materiali. ſi autem Chriſtus reſpondiſſet, Deus poteſt me ſuo verbo ſuſtentare, ſicut hactenus fecit, dicere Dęmon poſſet, iam videris hoc verbo deſtitui, cum maxime eſurias, vnde cibo materiali tibi

Patres diuerſis modis ſuperiora Chriſti verba interpretantur.

opus eſt. Tertio loco Euthymius interpretatur cibum, & rem quamcunq; in hominis alimoniam inſtitutam, quaſi diceret, non eſt cur ad hoc me vrgeas, vt ex lapidibus panes faciam, cum ſint multa alia, quibus eſuriei ſubueniam. atque hæc expoſitio accommodatior uidetur.

ANNOTATIO XIII.

Quare Dominus noluerit de lapidibus panes facere.

SAcri Doctores interrogant, cur Dominus noluit facere, quod diabolus ſuggerebat, cum poſſet illud efficere? Multipliciter autem reſpondent. Cyprianus ſerm. de ieiunio, duas adfert cauſas, una eſt quia diabolus indignus erat propter malignitatem tentationis. Altera eſt, quia inutile erat tale miraculũ. Sic ille inquit, non erat digna reſponſione quæſtio malignantis, nec opus erat, vt hoc facto inſidia tori innoteſceret, quia nullo ſigno eius poterat inuidia commutari, cuius incorrigibilem iniquitatem deſperatio ſigillauit. ſuperfluum igitur erat ad ſuggeſtionem eius ibi non profutura miracula operari. Hæc ille. Quod ſi obiicias, non erat ſuperfluum, cum eſurienti ſibi ſubuenire poſſet talibus panib. Reſpondet Cyprianus eſuriem illam Chriſti non fuiſſe neceſſariam, ſicut noſtram, vnde tandiu potuit tolerari, quamdiu ipſe voluit, nec per hoc natura deficeret. unde ſubiungit dicens, ſatis erat diligenter conſideranti, quod eſurientẽ cibi non ſuperabat appetitus, & deſiderij motus defectio non eſſet, ſed uirtus; in nullo Chriſtũ aliqua coegit, aut dominata eſt ei neceſſitas, qui proprię moderamine voluntatis diſpoſuit, & perſoluit, quod exegit humanitas. ſicut in ipſius volũtate fuit conſecrare ieiunium; ita & in poteſtate fuit tẽpore opportuno ſumere cibum, ꝙ vtique, nec conſilio, nec miniſterio Diaboli fuerat ordinandum, quia abſtinẽtiæ, & refectionis penes ipſum erat & arbitriũ, & facultas. Hæc Cyprian. Aug. ſermo. 41. de verbis Domini, huius rei eaſdem fere profert cauſas, nimirum, quia tentator erat, & quia eo facto miraculo in eum crediturus minime erat; ſic. n. inquit, non fecit de lapidis panes; qui utiq; ſic potuit facere, ſicut de aqua vinum, ſed non fecit, vt voluntatem contemneret tentatoris, aliter tentator nõ vincitur, niſi contẽnatur. Quĩ tãta poterat, quare illud nõ fecit? lege, in-

mo recole, quod audiſti, qui fecit de aqua vinum, quid addidit Euangeliſta, & crediderunt in eum diſcipuli eius? nunquid tunc fuerat Diabolus in eum crediturus? Hæc Auguſtinus. fidem appellat Auguſtinus hoc in loco charitate, & dilectione perfectam; hoc enim eſt credere in Chriſtum, quam fidem Diabolus non poteſt habere, habet tamen fidem, id eſt credulitatē quādam acquiſitam, qua aſſentit iis, quæ negare non poteſt, de qua dicitur Iac. 2. Dæmones credunt, & contremiſcunt. hæc tamen nullum fructum illi adfert, idcirco propter talem fidem noluit Chriſtus miracula facere. Chryſoſtomus homil. 13. in Matth. huius rei adfert duas cauſas, vna eſt, vt nos erudiamur in nulla re Diabolo credere, etiam ſi vtile aliquid dicere videatur, & verum. Altera eſt, quia Diabolus nō id petebat, vt crederet, quod intellige de fide perfecta dilectione, ſicut diximus explicantes Auguſtinum. Iſidorus Peluſiotes lib. 1. Epiſt. 76. reiecta quorundam cauſa duas adfert. Quod, inquit, lapides à Chriſto minime in panes conuerſi ſunt, non idcirco factum eſt, quod edendorum miraculorum tempus nondum adeſſet, quemadmodum maleferiati homines garriunt, ſed quia petitio vana erat, & petitore digna; Deus enim omnia cum pondere, ac menſura, & neceſſitate largitur. vbi autem quod quæritur ſuperuacaneum eſt, illic quoque miracula edere prorſus intempeſtiuum eſt. Hæc ille. Hæc ſunt, quæ patres tradidere. quibus adiungenda eſt cauſa nō minus præcipua, nimirum, ne ſi Diabolus eum noſſet, impedimēto eſſet, quo minus à Iudæis crucifigeretur, ne eius morte redemptio hominum efficeretur. vt enim inquit, Paulus 1. Corint. 2. quam nemo principum huius ſæculi cognouit; ſi enim cognouiſſent, numquam Dominum gloriæ crucifixiſſent. quem Pauli locum Ambroſius cum alijs patribus de Dęmonibus intellexit. de hac tamen re dicemus plura, quando de paſſione, & morte Domini diuina fauente gratia tractabimus.

Et duxit illum diabolum in montē excelſum.

COMMENTARIA.

Repulſus Diabolus auctoritate Scripturę, & propoſiti firmitate Chriſti, alia aggredi via non deſiſtit, & Chriſti patientia, ac humilitate audacior factus eum in montem excelſum duxit, vt oſtenſa mundi huius ſublimitate, & gloria, dominationis vniuerſorum pollicitatione animū eius ad grauiſſimum nefas committendū ſollicitaret.

ANNOTATIO XIV.

Primo loco offert ſe difficultas de ordine tentationum harum. nam hanc ſecundam tentationem Matthæus loco tertio deſcribit, quam vero tertio loco Lucas narrat, ille ſecūdo loco ponit, in prima autem vterq; conſentit. Reſpondeo non eſſe vllam in hoc contrarietatē; non. n. ſemper Euangeliſtæ rerum ordinē in narratione obſeruant, contenti res ipſas deſcribere, quod Lucas noſter fecit; verum autem ordinem, quo geſta ſunt hæc, ſeruauit Matthæus, vt ea ſit prima, qua de lapidibus panes fieri Diabolus petiit, ſecunda, qua aſſumpſit eū in Hieruſalem, & poſuit ſuper pinnaculū Templi, tertia, quæ nunc ſcribitur à Luca, quando duxit eum in montem. Hunc ordinem probant Cyprianus ſerm. de ieiunio, Ambroſ. lib. 1. de Cain, & Abel c. 5. cęteriq; patres, idq; ipſa Euangelica verba confirmant: nam qn̄ in monte petijt Diabolus à Chriſto, vt ſe adoraret, Chriſtus ipſe aperte eum appellauit Satanam, atque eiecit: vade, inquit, retro. quod argumento eſt hanc eſſe vltimam tentationem. Hoc idem ipſamet tentatio comprobat: nam in ea ſe ipſum Satan manifeſtauit, & non ad explorādum, ſed ad peccandum ſollicitat, igitur non pōt poſt hanc illa tentatio de templi pinnaculo collocari, quæ ad explorandū etiam fuit, & in qua Diabolus adhuc ſe occultauit: ſi filius, inquit, Dei es, mitte te deorſum; non. n. veriſimile nedū probabile eſt, poſtquam ſe manifeſtum fecit, & exploratione ſe iam non indigere exiſtimauit, iterum accedere cum diſſimulatione, ad explorandū. Præterea Matthęus hanc tentationem deſcribens dicit: aſſumpſit iterum eum Diabolus, quaſi fuerit ſecunda aſſumptio præcedente prima, quando aſſumpſerat in Templum. Lucas autem noſter, qui ſolum intendebat ipſas tētationes deſcribere, & quo pacto teſtimo-

Matthę' eo ordine quo peractæ ſunt Chriſti tentatio nes deſcribit.

nio Scripturarum eas Chriſtus ſuperauerit, oſtendere, non multum curauit ſeruare ordinem rerũ. Vnde nec narrauit illud (vade retro Satan) quia poſt hanc tentationem deſcripturus erat aliam, hoc autẽ verbum videbatur eius narrationis ordini aduerſari. Sunt etiam, qui referunt in quibuſdam antiquis exemplaribus etiam Lucam eundem ordinem ſeruaſſe, quaſi vitio ſcriptoris ordo ſit mutatus, id quod Ambroſij commentaria indicant, quæ eundẽ ordinem cum Matthæo ſequuntur.

ANNOTATIO XV.

Qua ratione intelligatur Chriſtus aſſumptus ſuper pinnaculum, & montem.

Secundo loco grauior occurrit difficultas, quæ communis eſt ſecundæ, & tertiæ tentationi; in vtraq; enim dicitur Diabolus aſſumpſiſſe, ſeu duxiſſe Chriſtum, & in Hieruſalem, & in Templi pinnaculum, & in montem excelſum. quæritur igitur, quę fuerit hæc aſſumptio, & qualiter ductus dicatur Chriſtus; ſunt enim varia Doctorum placita. primo loco Orig. hom. 31. in Lucam, & Chryſoſt. hom. 5. in diuerſos locos Matthęi, exiſtimant Chriſtũ corporaliter ductum fuiſſe in Templi pinnaculum, & in montem, non tamẽ ſic, quaſi eum Diabolus rapuerit, & tranſportauerit, ſed quaſi eum monitu ad talem viam induxerit, ita ut ille præierit, Chriſtus vero ſecutus eum fuerit, ſicut homo ducit hominem in locum quempiam. Secundo loco Cyprianus ſerm. de ieiunio, tenet non fuiſſe motum hunc corporalem, ſed tantũ ſpiritualem, quo vnus ſpiritu dicitur duci in locum remotum, quando cogitatione, & contemplatione illic eſt, ſeu illuc vadit. quo pacto Ezechiel, cum ſuper fluuium Chobar ſederet, Hieroſolymam in ſpiritu raptus ędificat Ciuitatem, & metitur, muroſque ac templum inſtaurat, vt habetur cap. 43. ſic nunc dicitur Chriſtus, cum eſſet corpore in deſerto, ſpiritu ductus in templi pinnaculum, & in montem excelſum, vt ſic occaſionem exhiberet Diabolo tentandi. Non autem ductus eſt in montem, aut templum à Diabolo, ſed à proprio Spiritu ipſemet enim ſuo Spiritu in vtrumque locum venit. Hæc eſt ſententia Cypriani. Tertio loco Hieronymus Matth. 4. & Chryſoſtomus in imperfecto homil. 5. corporalem motum interpretantur, ſic autem, ut raptus ſit a Diabolo, ſicut Philippus ab Angelo tranſportatus eſt Act. 8. Spiritus Domini, inquit, rapuit Philippum, & inuentus eſt in Azoto: Angelus etiam ſimiliter portauit Abachuc in Babylonem. Daniel. 15. ita nunc Chriſtum portatum in hæc loca Hieronymus putat; & idem expreſſius docet Gregorius hom. 16. in Euang. Beda Luc. 4. & Euthymius Matth. 4. quamuis cum diſcrimine: nam Chriſtus voluntarie id permiſit. Quarto loco quidam recentiores exiſtimant, per quandam viſibilem oculorum eluſionem Chriſtum ductum in Hieruſalem, & in montem, quaſi Diabolus oculis eius repræſentauerit ſpecies, quibus videretur ſibi eſſe in templo, & in monte. hoc ſibi iſti perſuadent, quia tentationes factas eſſe in deſerto Euangeliſta dixerat. In hac autem difficultate mihi quidem ſententia Cypriani dura valde videtur in eo, quod dicit Chriſtum à proprio Spiritu ductum, non autem à Diabolo, cum tamen Euangeliſtæ expreſſe dicant, Matthæus quidem, aſſumpſit eum Diabolus, Lucas autem, duxit eum Diabolus: negari igitur non poteſt Chriſtum à Diabolo ductum, & aſſumptum. In eo etiam: quod dicit, ſpiritualem fuiſſe hunc motum, dura eſt, nam verba Euangeliſtæ vix accommodari huic ſenſui poſſunt, & multo minus verba ipſa tẽtatoris, mitte te deorſum, non enim conſulebat, niſi deſcenſum corporalem, nec erat cur in montem ductus eſſet, vnde regna mundi oſtendi poſſent, niſi eſſet corporalis locus, & motus. Prætere non videntur hæ cogitationes Chriſto dignæ, vt cogitaret ſe eſſe in pinnaculo templi, & in monte. Sententia autem recẽtiorum eſt improbabilis, & non minus dura, cum Euangeliſtę dicant, aſſumpſiſſe eũ Diabolum, & duxiſſe in Hieruſalem, & in montem excelſum. quæ verba violentẽ accommodantur oculorum illuſionibus; nec argumentum eorum efficax eſt: nam tentationes hæ in deſerto dicuntur factæ, quia etiamſi in pinnaculo, & in mõte ſint perfectæ, inchoatæ tamen fuerunt in deſerto; multo ergo accommodatiores ſunt in hac parte ſententiæ Origenis, & Hieronymi, inter quas probabilior, & accommodatior eſt Hieronymi, & Gregorij ſententia: ſi enim illo pacto geſtæ eſſent, ſpacio multorum dierum opus erat, cum eſſent loca valde diſtantia, nec poſſet Diabo

lus inuenire cauſas apparentes, quibus Chriſtum modo in pinnaculum, modo in montem excelſum duceret. vt illic tentaret. Dicamus ergo cum his Doctoribus, Chriſtum permiſiſſe ſe portari à tẽtatore Diabolo, nec eſt cur ab hoc abhorreamus dicere, vt recte notauit Gregorius: ſi enim miniſtris Diaboli ſe tradidit flagellandũ, ligandum, & crucifigendum, quid abſurdi eſt ſi dicamus ipſi Diabolo permiſiſſe, vt ſe raperet in templum, & in montem ad tentandum: cum enim vidiſſet tentator ſemel Chriſtum admiſiſſe teptantem, licet victus, audacior factus eſt, & maiora aggreſſus. Hoc tamen mihi videtur neceſſario iuxta hanc ſententiam fatendum, nimirum, Diabolum in his iam non hominem finxiſſe (has enim traſportationes homo non poſſet facere, ideo nõ erat, cur hominem ſe fingeret) non tamen Diabolum ſe oſtendit, ſed finxit ſe Angelum lucis, imitans Angelos, qui ſimiles fecerant aſſumptiones, vt tanto grauius tentaret, eoque maiorem auctoritatem ſibi conciliaret in ſuadendo, quo nobilioris naturæ perſonam oſtendebat, ſanctioremque ſe ſimulabat.

Sẽtẽtia Hieronymi, & Gregorij cæteris pferenda.

Et oſtendit illi omnia Regna orbis terræ in momento temporis.

COMMENTARIA.

SAtan appetitum Chriſti excitare tentat obiecti præſentia, hoc eſt. n. eius artificium, & virtus, vt per propoſita obiecta hominum animos aut excitet ad malum perpetrandum, aut auertat à bonꝫ proſequẽdo. Abutitur enim creaturis Dei aduerſus ipſum Deum. In monte igitur Chriſto cõſtituto, regna mundi breuiſſima temporis mora oſtendit; rerum ipſarum etiam longe diſtantium ſpecies vſq; ad oculos Chriſti perducẽdo, qui ſpecioſitatem, gentium multiplicitatem, cæteraque, quæ oculis exterioribus. videri poſſunt, repræſentauit. Sic. n. ſperabat affectum eius ſe poſſe trahere ad conſenſum peccati, vt in ſequentibus explicabitur. Perpende autẽ Diaboli dolum, oſtendit Regna, & gloriam eorum, ſed non difficultates, pericula, dolores, cæteraq; huiuſmodi, quæ in eis acquirendis, & cõſeruandis ſunt, proponit ſemper quod placet, vt alliciat; occultat vero quę diſplicere pñt, nę terreat. Recte aũt regna oſtenduntur ad alliciendum appetitum, nam bona terrena pluris fiunt, cum non habentur, & deſiderantur, quam cum poſſidentur, vt ſapienter docuit Gregorius hom. 36. in Euang. in momento autẽ temporis bene oſtenſa dicuntur, quia tam breui tempore durant, vt oſtenſa magis, quam data dicantur.

ANNOTATIO XVI.

DVbitatio duplex occurrit. vna eſt, qđ per Regna orbis terrę intelligendum ſit. in qua re nulla eſſet controuerſia, niſi Origenes nimia quadam ſubtilitate ſenſum excogitaſſet homil. 30. nempe Regna hæc eſſe Diaboli Regnum, quo per innumera, & multiplicia peccata regnabat in hominibus: dicit ergo Origenes Diabolũ oſtendiſſe ipſi Chriſto, quo modo ipſe regnaret, demonſtrans innumerabiles homines, in quibus per diuerſa ſcelera, & crimina principatum obtinebat. Quam violentus autem ſit ſenſus hic, nemo non videt, cui verba ipſa contradicunt: oſtendit, inquit, Regna orbis terrę. ruſus addit Matt. & gloriam eorum, vt intelligamus locutũ eſſe de his terrenis Regnis, & eorum amplitudine, quæ in hoc mundo, ſunt quęq; ſolent animos hominum allicere, ſicq; Hilarius, Hieronymus, Ambroſ. Cyprianus, cæteriq; Patres intellexere. recte autem (orbis terræ) adiecit, vt cęleſte regnum excluderet. Altera dubitatio grauior eſt, quo pacto Diabolus Regna hæc terræ Chriſto oſtenderit, in qua ſoluenda varij ſunt Doctores. Primo quidem Chryſoſt. hom. 5. in ſecunda expoſitione in Matthæum, & Euthymius Matth. 4. dicunt oſtendiſſe indicando, & velut digito ſignando partes orbis terræ, in quibus Regna ſita erant dicens, in hac parte eſt Regnum Romanorum, in illa vero Perſarum, in iſta Aſſiriorum, & pari modo de cæteris, ſicut magnus quidam coſmographus ſolet facere, aut poteſt efficere cum quodam alio. Secun-

cundo loco Titus Boſtrenus interpretatur non ſolum oratione, & verbo regna mundi delineaſſe, ſed etiam delineata menti Chriſti, vt Diabolus opinabatur, impreſſiſſe. exiſtimo Titum per mentem intellexiſſe imaginatiuam partem, quam ſpeciebus rerum harum corporearum permouit, ipſique Chriſto omnia hæc repręſentauit. Tertio loco Theophylactus aliter ſenſiſſe videtur, nẽpe oculis corporeis Regna hæc videnda obieciſſe, vt in commentario diximus, & modo explicatius dicemus. Prima quidem opinio non videtur multum accõmodata; nam ſi verbo, & ſigno Regna mũdi omnia oſtendiſſet, id in momento temporis non feciſſet. præterea, quod magis vrget, quia nec ſic animum permouere poterat; multo enim minus audita, quam viſa permouent. Præterea, quia Euangeliſta non dicit locutum fuiſſe quicquam, ſed oſtendiſſe, & poſtea dixiſſe, hæc omnia dabo; nihil autem locutus eſt in oſtenſione, immo Euangeliſta diſtinxit oſtenſionem à locutione. Oſtenſio igitur non illo facta eſt modo. Secunda autem ſententia, qua parte dicit Diabolum oratione delineaſſe omnia regna mundi, eiſdem argumentis, quibus prima impugnari poteſt. Qua vero parte dicit menti impreſſiſſe ſpecies delineatorum, minus eſt probabilis: vt enim ſuperius diximus, Diabolus non tentauit Chriſtum interius, ſed tantum exterius. Tertia ergo ſententia probabilior eſt, vt oculis exterioribus; Chriſti repræſentauerit Regna orbis terræ; hoc autem fieri potuit Dęmonis virtute, perductis ſpeciebus rerum viſibilium ad loca vicina, & propinqua oculis Chriſti; ſi enim res diſtanes poſſent ſpecies diffundere ſuas in remotiſſima loca, vtique in remotiſſimis locis viderentur. quod ergo virtute ſua res efficere non potuerunt, nec poſſunt, id Dæmonis potentia fieri valet, ſicut etiã experimur, vento flante verſus nos, audiri voces, & ſonos remotiores, & odores remotarum rerum percipi. quæ niſi à vento portarentur, vtique non ſentirentur, hoc idem facit Dęmon ſpeciebus rerum viſibilium, facitque videri etiam remotiſſima. id ipſum virtute diuina effectum eſt multo perfectius cum Moyſe Deut. 34. quãdo Deus totam terram promiſſionis oculis eius repræſentauit, vt videret eam è monte quodam vbi erat. Nec eſt neceſſarium, vt omnia Regna ita repræſentata dicamus, vt nihil totius orbis remanſerit, quod non fuerit oſtenſum: vt enim ſupra notauimus, in Scriptura vniuerſalis ſermo ſæpe multitudinem ſignificat, ſicque pręcipuas orbis partes, & Regna intelligere poſſumus oſtẽſas fuiſſe. Matthæus addidit (& Gloriam eorum) non ſolum enim loca, ſed pulchritudinem rerum, magnitudinem, gentium diuitias, & voluptates, cæteraq; huiuſmodi, quæ animos pertrahunt, oſtendit. quæ omnia vno verbo Lucas concluſit. dicens: oſtendit omnia Regna. adiecit (in momento temporis) quia ſimul hæc omnia repręſentauit. ſic enim vehementius ſe prouocaturum appetitum Chriſti Diabolus ſperabat; totum enim magis mouet, quam ſingulæ per ſe partes. Sicut etiam in malo, plura enim ſimul magis perturbant: nam ea de cauſa breui tempore in multis nocuit Iob.

Auctor pbat in hac re ſentẽtiã Theophylacti.

Et ait illi.

COMMENTARIA.

Regnorũ multitudine, & gloria, ac amplitudine prius propoſita, & oſtenſa, voluntatem poſtea ſolicitat ad malum; hac enim conatus omnes Diaboli tendunt, ſi quando enim bonum temporale aliquod homini facere videtur, totũ id in perniciem eius deſtinat, nimirũ, vt ad peccatum pertrahat, non enim perſtitit tentator in Regnorum terræ oſtenſione, ſed ſtatim ſerpentinum ſuum venenũ euomuit, vt inficeret, ſi poſſet. ait (inquit) illi.

Tibi dabo poteſtatem hanc vniuerſam, & gloriam illorum.

COMMENTARIA.

Opinione, quam de Chriſti diuinitate hoſtis conceperat, depoſita, pollicitatione omnium, quæ oſtenderat, ad grauiſſimum idololatrię peccatum prouocat, non iam hominẽ, aut Angelũ lucis ſe ſimulans, ſed ſe ipſum

prodens:

prodens: pollicetur autem poteſtatē vniuerſam hanc, id eſt, ditionem, & dominationem terræ, & gloriam eorum, vt proſpere, & feliciter dominetur. mendax fuit hæc falſa, & arrogás, & doloſa pollicitatio. Mendax quidé, quia, quæ pollicebatur, dare non intédebat, falſa, quia Regna, quę polliceba tur, dare non poterat; arrogans, quia ſua eſſe profitebatur, quæ non erant eius, ſed Dei; doloſa vero, quia futurū pro præſenti commutat: dabo, inquit. adorari vult de præſenti pro ſpe recipiendi promiſſa, in futurum enim tépus differebat, quæ dare non poterat, vt ſic ſperantem accepto eo, quod ten tator volebat, deciperet, ac confunderet, tempus enim præſens ſibi Diabolus dari vult, quia futurū ſemper incertum, & quia eius fallacia in futurum delata non deprehenditur, niſi poſtquam hominem ad malum pertraxit.

Qualis fuerit Diaboli promiſſio.

ANNOTATIO XVII.

Origenis interpretatio reij citur.

ORigenes hom. 30. in Lucam hanc ſententiam cum præcedenti longe aliter interpretatur, quā cæteri antiqui Patres; dicit enim Diabolum oſtendiſſe omnia Regna terræ Chriſto, id eſt, qualiter in hominibus per diuerſa, & multiplicia peccata Dominetur, & regnet, hancque dominationem ipſi promittit Chriſto, ea conditione, vt ipſe Chriſtus illi ſubdatur, eumq; adoret. Verba Origenis hæc ſunt. Oſtē dit ei Diabolus innumerabiles hominum multitudines, quæ ſuo tenebantur imperio, & dicit ei: ſcio veniſti, vt aduerſus me dimices, & tollas de imperio meo, quos nunc ſubiectos habeo: nolo contendas, nolo nitaris ne habeas vllam in certando moleſtiam, vnum eſt, quod precor, procidens adora me, & accipe omne Regnum, quod teneo. Hæc Origenes. cui cæteri expoſitores merito aduerſantur, vti diximus in expoſitione præcedentis ſententię. Nō enim de Regno peccati, ſed de temporali loquebantur, vt & verba ipſa ſatis aperte demonſtrant; ſunt autem duo in hac Origenis interpretatione conſideranda. vnum eſt in ea tētatione, quę vltima ordine fuit, Diabolum non iam ſe occultaſſe, ſed ſe principem Dæmonum prodidiſſe. quod quidem verum exiſtimo, vti paulo ſuperius diximus, & verba Chriſti comprobāt, immo & ipſius tentatoris. Verba quidem Chriſti, vade, inquit, Satan, nūquam enim Chriſtus eum reuelaſſet, nec ſe illum nouiſſe indicaſſet, niſi ipſe prius ſe manifeſtaſſet, ne inde Diabolus illum eſſe filium DEI deduxiſſet; eaque de cauſa in prima, & ſecunda tentatione Chriſtus diſſimulauit cum illo, nec ſe eum nouiſſe indicauit, in tertia vero dixit vade Satan, quia ipſe iam ſe manifeſtauerat. Verba etiam ipſius Tentatoris id probant, quia dixit, ſi adoraueris me, & hæc omnia tradita ſunt mihi, & cui volo, do. quibus ſignificabat ſe Principem huius mundi eſſe, de quo dictum eſt: venit Princeps huius mundi. in hoc recte dixit Origenes. Alterum dictum Origenis eſt, Diabolum nouiſſe Chriſtum; dixit enim ſcio veniſti, vt aduerſus me dimices. Hoc autem non probo, imo omnino exiſtimo contrarium, non ſolum non nouiſſe, ſed depoſuiſſe ſuſpicionem, quam conceperat illum eſſe DEI filium; cum enim vidiſſet Chriſtum, nec lapides vertiſſe in panem, nec ſe de pinnaculo miſiſſe, paſſumque fuiſſe ſe bis ab ipſomet tentatore rapi, voluntatem Saluatoris putauit neceſſitatem, vt dicit Hieronymus, ſicque iam ſibi perſuaſerat Chriſtum hominem eſſe purum. quod etiam ipſa tentatione comprobauit: numquam enim adorari ab eo peteret, quem ſciebat filium Dei eſſe. in hac ſententia eſt Hilarius can. 3. in Matth. qui de hac tertia tentatione loquens, inquit, gemina tentatio opinionem ſuſpicionis exceſſerat. Qui eſt geminam tentationem exceſſiſſe, & ſuperaſſe opinionem ſuſpicionis in Diabolo, niſi quod ex eo, quod bis ſe tentari Chriſtus permiſſus eſt, depoſuit tentator in tertia tentatione ſuſpicionem, quam ante conceperat, illum eſſe filium Dei. Non ergo hæc tentatio fuit ad explorandum, ſed ad tentandum tantum. Scio Hieronymum affirmare in his tribus tentationibus, Diabolum hoc egiſſe, vt intelligeret, an Chriſtus filius Dei eſſet, quod quidem eſt probabilius, quam quod dicit Origenes, nempe nouiſſe, & confeſſum fuiſſe, illum eſſe Chriſtum. Si cui autem placet ſententia Hieronymi, nimirum quod etiam hic tertius

tius acceſſus fuerit ad explorandum, ſicut & duo priores, tunc ſic eſt dicendum, nempe Diabolum occulta inquiſitione inueſtigaſſe, quod prius aperte explorabat, dicendo, ſi filius Dei es; putabat enim eatenus Chriſtum non ſe prodidiſſe, quia exploranti reſpondere noluerat: nunc autem cęlat artem ſuam, Chriſtumque ad adorationē prouocat, & quæ ipſius ſunt Regna, ſibi vſurpat, ſperans tanta iniuria illi illata, eum commouendum, & ipſa commotione ſe proditurum. Sic factum eſt, vt ſimul exploraret, ſi filius Dei erat, ſi vero non erat, ad peccatum tentaret.

Quia mihi tradita ſunt, & cui volo, do illa.

COMMENTARIA.

IN pollicitatione facta (tibi dabo, & cętera) tacite ſignificabat ſe poſſe dare; qui enim promittit ſe aliquid daturum, inſinuat ſe poſſe illud implere, Huius ergo cauſam, & probationem tentator explicat, vt certitudinem pollicitationi adiungat, & efficacius ſuadet. mihi, inquit, tradita ſunt vniuerſa hęc, in meaque ſunt poſita voluntate, itaque cui volo, do, proque arbitrio meo confero. Præcedens mendacium duplici mendacio cōfirmat, non enim ei vniuerſa erant tradita, nec cui volebat dare poterat: ſicut in principio cū primis hominibus mentitus eſt, ita & nunc; nam mendax eſt, & mendacij Pater. Non tamen adeo mentiri potuit, quin aliquid veritatis etiam inuitus confeſſus fuerit, ne dum nimium mentitur, omnem fidem à ſuis dictis auertat; dum enim dicit, tradita ſunt mihi, fatetur tradentem, nempe Deū, creatorem vniuerſorum à quo ſibi eſſe tradita mentitus erat.

ANNOTATIO XVIII.

Dæmonis menda- cium detegitur. GRęce verbum eſt ſingulare, eſertur- que ad poteſtatem, nempe mihi tradita eſt poteſtas vniuerſa; idem ſenſus eſt; mentitum autem eſſe Diabolum in hac ſententia teſtantur Irenæus lib. 5. cap. 24. & Chryſoſtom. hom. 13. in Matth. & res ipſa aperta eſt. primo quidem, non tradidit Deus vniuerſam hanc creaturam in manu, & poteſtate Dæmonis, Domini enim eſt terra, & plenitudo eius, & in manu eius ſunt omnes fines terræ. licet permittat aliquando Deus Dæmoni aliquid facere in his creaturis; id tamen non facit iure aliquo ſibi dato, ſed ex diuina permiſſione, quantum Deus vult, & quomodo vult permittere. quod Auguſt. lib 3. Trin. cap. 9. probat illo facto Magorum Pharaonis, nam fecerunt, quod maius erat, nempe ſerpentes, & ranas, non autem quod minus erat, nempe ſcyniphes, vt eo oſtenderetur Dæmonem non aliud poſſe in creaturis, quam quod, & quantum permittit illi Deus. tradidit etiam Deus hominem illi propter peccatum, non vt in illum plenū ius exerceret, ſed quantum Deus determinaret, & permitteret; non ergo vniuerſorum ditio, & poteſtas illi tradita fuit. Secundo, non dat Regna, nec poteſtates terrę, cui vult, licet enim permittat illi Deus, vt malis viis, & iniquis perducat hominē ad terrenam aliquam dignitatem; id tamen, nec ſemper, nec ex poteſtate, ſed ex permiſſione limitata Dei facit, Deus eſt, qui cui vult, dat Regna, Dan. 4. Cognoſcāt viuentes, quoniam excelſus dominatur in regno hominum, & cuicunque voluerit, dabit illud, & humillimum hominem cōſtituet ſuper ipſum. & Iob. 34. qui regnare facit hominem hypocritam propter peccata populi. quo autem modo Diabolus dicatur Princeps huius mundi, & quis ſit principatus eius, explicuimus in commentarijs in Ioannem cap. 12.

Tu ergo procidens, ſi adoraueris coram me, erunt tua omnia.

COMMENTARIA.

POſtquā magnificauit res has terrenas, ſuamque poteſtatem iactauit, infert, ego cui volo do. ergo tibi dare poſſum, & quidem dabo, ſi tamē procides coram me adoraueris, diuinitatemque in me recognoueris. Perpēde tentatoris artem; nouit enim quantum animū hominum ambitione, &

tenetu

terreni principatus cupiditate moueãtur, idcirco huius pollicitatione ſummum ſcelus expoſtulat.

ANNOTATIO XIX.

GRæce non habetur illud (procidens) προσκυνήσῃς, ad maiorem autem declarationem adiunctum eſt. προσκυνεῖν ſignificat venerationem cum geſtu corporis, nempe cum inclinatione aut genuflexione, idcirco appoſitum eſt (procidens) quaſi dictũ eſſet, ſi ante me te proſtraueris venerando me. Illud enim (coram me) eſt cum verbo προσκυνήσῃς. Latine autem cõiungitur cum participio (procidens) nam interpres ſenſum obſeruauit. Illud autem (tu ergo procidens) Hebraiſmus quidam eſt, ſolet enim nominandi caſus abſolute poni, Latine dicitur: ſi tu ergo procidens) adoraueris coram me, erunt tua omnia. Hæc de verbis dicta ſint. quod vero ad ſenſum ſpectat, Cyprianus Serm. de Ieiunio hanc tentationẽ dicit fuiſſe ambitionis, quę eſt in honoribus, & glorijs appetẽdis, ſoletque hominum animos vehementer attrahere, qua etiam primum hominem tentauit dicens: eritis ſicut dij, ſcientes bonum, & malum. Ambroſius autem lib. 1. de Cain, cap. 5. addit fuiſſe ambitionis, & ſimul auaritiæ, nam in regnis etiam diuitiæ ſunt. Eſt autem auaritię vehemens tentatio, ſoletq; homines impellere in multa ſcelera, de qua illud eſt. quid non mortalia pectora cogis auri ſacra fames? ſunt autem vitia hæc duo coniuncta. ambitioſus enim, vt habeat, quæ pro honoribus conſequendis, aut cõſeruandis diſpergat, ſolet in cæteris auaritiæ indulgere, & ſupra modum diuitias appetere, & congregare, ac vndique colligere. Dubium tamen eſt, cũ nullam in Chriſto cupiditatem inuenerit, quare eum ambitione inuaſit, ſimiliter & auaritia. Reſpondeo, Diabolum non agnouiſſe in Chriſto cupiditatem, quia nõ erat, tamen ſciuiſſe illum eſſe inſignem virum, & admirandæ ſanctitatis ſuper omnes natos, de quo Pater teſtimonium reddiderat præclarum, & nunq̃ auditum, quem Ioannes ſibi prętulerat. ex altera aũt parte experientia nouerat huiuſmodi homines, qui ſe tantis meritis onuſtos vident, facile cũ ab alijs honore digni iudicantur, acquieſcere, & proprio, ac alieno iudicio cadunt. idcirco eum tentare vniuerſorum dominatione, quaſi eum dignum honore iudicaret, ipſiuſque iudicium expoſtularet, auſus eſt. Doctrina hæc eſt Cypriani, qui hanc tentationem ea ratione explicans, inquit, continentem, & humilem oblata aggreditur poteſtate, & oſtẽſa mundi huius ſublimitate, & gloria (quaſi dignum ſit tantæ auctoritatis Doctorem, & inſignium operum patratorem ignobili, & contemptibili ſchemate obumbrari) & dominatione vniuerſorum, vſque animum dignum honore ſolicitat, & daturum ſe omnia pollicetur, ſi ei pro tanto munere gratias agat, & procidens adoret tãti culminis largitorem. Solent viris virtutum huiuſmodi præſtigia ſe offerre, & teſtimonium religionis cõſcientia perhibente, cum ab aliis digni honoribus iudicentur, facile acquieſcunt, & tam proprio, quam alieno faſcinati iudicio a rectitudine corruunt. euerſaq; cathedra mentis humo fractis ceruicibus colliduntur, repenteque, & ſubito, quod multis erat partum ſudoribus, ambitione irruente obliteratum eſt, & turbinis huius impetu auulſum eſt. quidquid antiquæ religionis labor meruerat. Hæc ille.

Qualis fuerit hæc Dæmonis tẽtatio.

Et reſpondens IESVS, *dixit illi, ſcriptum eſt.*

COMMENTARIA.

EIuſdẽ Scripturæ verbo hãc repellit tentationem, ac verbũ Diaboli mendax, & iniquum verbo Dei veraci, & iuſto conuincit, & deſtruit, filiũ quidem Dei non ſe prodens, humanitatis verò ſanctitatem, & rectitudinem conſeruans.

ANNOTATIO XX.

APud Matthæum ante Scripturæ teſtimonium Chriſtum dixiſſe legimus, vade retro Satan, & in quibuſdam Græcis exemplaribus etiam apud Lucam habemus. quibus verbis Chriſtus Diabolum ſe ipſum prodentem nomine proprio repellit: vade inquit Satan, id eſt, DEI contrarie, qui quod Dei eſt, vſurpare audes, adorari volens, quod non creaturæ, ſed creatori eſt proprium. zelus Dei, quia de eius

honore

honore, & gloria agebatur, induxit Chriſtum, vt in hac tentatione, quæ vltima eſt contra Diabolum inſurgeret, quod in aliis non fecerat: non ſolum, quia in reliquis Diabolus non ſe prodiderat, ſicut in tertia; ſed etiam, quia in hac Deo ipſi detrahere eſt auſus, & adorationem Deo ſoli debitam ſibi vſurpare tentauerat.

Dominum Deum tuum adorabis, & illi ſoli ſeruies.

COMMENTARIA.

QVid Diabolus petierit, Chriſti reſponſum oſtendit: eſt autem ſumptum ex Deuteronomij 6. & 10. Dominus Deus ſolus adorandus eſt, eique ſoli eſt ſeruiendum. petierat tẽtator diuinitati cultum, & proſtrationem debitam: hanc autem non alteri, quam Deo cęli, & terræ creatori exhibendam Chriſtus reſpõdet iuxta Scripturæ præceptum. Adoratio ad exteriorem quandam venerationem ſpectat; ſeruitus vero generale obſequiũ, & mandatorum complementum, totamque religionem continet.

ANNOTATIO XXI.

Adoratio quid ĩ Scriptura ſignificet.

VErbum adorandi tam Latine, quam Græce, quo Chriſtus reſpondet, illud idem eſt, quo Diabolus vſus erat, quodq; quandam corporis humiliationem, & inclinationem in veneratione ſignificat. licet etiam verbum hoc ſit commune Deo, & hominibus; tamen vſu communi Scripturæ, vt dicit Auguſtinus lib. 10. ciui. cap. 1. ad eam ſignificandam vſurpatur, quæ Deo exhibetur; hanc enim Diabolus ſibi dari volebat, nec eſt inconueniens vllum, quod in Deuteronomio, vnde hoc teſtimonium acceptũ eſt, legatur, loco (adorabis) (timebis.) nam Græce dicitur φοβηθήσῃ, quod timorem ſignificat, & in Hebræo eſt etiam verbum timendi. hoc inquam non eſt inconueniens; nam vt ſupra notauimus, timor in Scriptura pro cultu, & reuerentia accipitur. ſolent enim, qui timẽt, geſtu corporis inclinari iis, quos timent; Chriſtus autem ſenſum obſeruauit, vt ſuique eſt verbo προσκυνήσεις. quia tẽtator eodem etiam vſus ante fuit in ſua tentatione. Verbum autẽ ſeruies, quod eſt Græce λατρεύσεις, etiã generale eſt, ſeruitutẽ, quæ hominibus exhibetur, etiam ſignificans; tamen vſu Scripturæ, & patrum illam indicat ſeruitutem, quæ Domino ſupremo debetur, nempe Deo, qui abſolute Dominus eſt ſupra omnes dominos. Nota autem duo verba adorare, & ſeruire; nã duo alia præceſſerunt nomina, nempe Dominus Deus, quia Deus, adorandus, quia Dominus eſt, ei ſumme ſeruiendum eſt, nempe recognoſcẽdo eum ſupremum habere in omnem creaturam dominium.

Et duxit illum in Ieruſalem, & ſtatuit eum ſuper pinnam templi, & dixit illi:

COMMENTARIA.

REi ordine hæc tentatio ſecundũ locum obtinet, adhuc enim ambiguus ex prima Chriſti victoria tentator remanſerat, quem ergo ſub ſpecie hominis non potuit decipere, ſub Angeli lucis figura ſe, quod intendit, aſſecuturum ſperat. idcirco aſſumit eum, & celeri motu in Hieruſalem tranſportat, ſupraque pinnaculum locum templi eminentiſſimum conſtituit, populi multitudine præſente; facto, & verbo explorans, & tentans: nã in ipſa aſſumptione fuit exploratio quædam; exiſtimabat enim tentator; ſi filius Dei erat, aſſumi ſe ab illo nõ paſſurum, eoque facto ſe deprehenſurũ eum eſſe filium Dei: Chriſto autẽ diſſimulante, & transferri ſe patiẽte, ille verbis tẽtare & explorare aggreditur.

ANNOTATIO XXII.

SVperius explicuimus hanc aſſumptionem fuiſſe corporalem, & quo pacto tentator in Angelum lucis ſe transfigurauerit: ſunt autem nonnulla alia notanda. primo ex Chryſoſtomo homil. 5. in ſecunda editione in Matthæum, in duobus fuiſſe Diabolum in hac tentatione deceptum. prius eſt, quia exiſtimauit Chriſtum inuitum, & quaſi non potentem reſiſtere ei aſſumptum fuiſſe, qui tamẽ vere *Deceptus dæmon in hac tẽtatione.*

ſponte

ſponte patiebatur ſe aſſumi, vnde in Domino non infirmitas, ſed patientia fuit, ſicut in aſſumente, non tam virtus, quam ſuperbia; immo vti ſupra diximus, hæc aſſumptio quædam exploratio erat, quamuis aſſumptio non omnino certum fecerit Diabolum, Chriſtum non eſſe filium Dei. Poſterius dictum eſt, Diabolum exiſtimaſſe, Chriſtum videri à multis quādo in pinnaculo Tēpli poſitus erat: at reuera à nemine videbatur illuſus; ergo eſt tentator in aſſumptione hac. Secundo notandum eſt, hāc tentationem, ſicut & primam fuiſſe non ſolam tentationem, ſed etiam explorationem; propterea enim dixit tentator, ſi filius Dei es, vt exploraret, an filius Dei eſſet, quod ſi nō erat, in peccatum inducere eum intendebat; quod peccatum Cyprianus ſerm. de ieiunio. & Gregorius homil. 16. Euang. affirmant fuiſſe vanæ gloriæ, Ambroſius vero lib. 1. de Cain cap. 5. & Luc. 4. dicit eſſe iactantiæ, quod idem eſt. Erat autem hæc vana gloria deſideriū quoddā, quo affectaret ſe eſſe filium Dei, vt coram populo ſe à ſummitate templi illæſus mittens, magnificaretur ab hominibus. Tertio pinna Templi, ſeu pinnaculū erat extremitas frontiſpicij veſtibuli; erat enim veſtibulum, quod erat in atrio Sacerdotum & ante ſancta, ſumma pars Templi, totumque ædificium ſuperabat: cuius frontiſpicii ſummitas dicta eſt pinna, ſeu pinnaculum Tēpli, in hac Diabolus Chriſtum conſtituit.

Si filius Dei es, mitte te deorſum.

COMMENTARIA.

NOn cogit Diabolus, ſed ſuadet, non neceſſitatem voluntati, dū tentat, imponit, ſed volentem inducere conatur: mitte te, inquit. explorat ergo; ſi enim ſe miſiſſet, filium Dei eum eſſe exiſtimaſſet, ſicut ſi lapidem in panem conuertiſſet; ſi vero, non hominem purum exiſtimaſſet, indeque in vanum deſiderium illud prouocaturum ſe ſperabat. Proprium eſt Diabolo conſilium hoc; qui enim deorſum de cęlo cecidit, alios deorſum mittere conatur, cumque ad peccandum excitat hominem, non aliud facit, quā perſuadere, vt deorſum ſe mittat. Omnis enim, qui peccat, deorſum eſt. Ioan. 8. Vos deorſum eſtis, ego de ſupernis ſum.

Scriptū eſt enim, quod Angelis ſuis mandauit de te, vt conſeruent te: & quia in manibus tollent te: ne forte offendas ad lapidem pedem tuum.

COMMENTARIA.

ASTutus tentator, cum in prima tentatione Chriſtum Scriptura ſe protegiſſe ſentiret, vt viam ſe protegendi ei præcluderet, magiſque ad aſſentiendum ſibi ſuaderet, Scripturę teſtimonio vtitur: mitte, inquit, te deorſum; nam nullum tibi imminet periculum, ſi filius Dei es, cū ſcripta ſint Pſalmo nonageſimo de filio Dei verba hæc: Angelis ſuis mandauit Deus de te, & cætera. habes ergo Angelorū cuſtodiā, & ego ipſe, qui Angelus lucis, & vnus ex iis ſum, vna cum illis mandatum accepimus à Deo conſeruandi te, & manibus te tollendi in omnibus vijs, ne vel minimum offendas.

ANNOTATIO XXIII.

ORigenes hom. 24. exiſtimat Diabolū falſo vſum eſſe teſtimonio allato: nā pſalmus ille non intelligitur de Chriſto, qui Angelorum miniſterio non indiget, ſed de iuſtis, & ſanctis hominibus, qui in adiutorio Dei altiſſimi habitant, quoſque Deus præſeruat ab omnibus malis. idem etiam ſenſit Chryſoſtomus homil. 13. in Matth. & Hieronymus Matth. 4. & in ſuis commentariis in Pſalmos, hunc locum exponens. Ambroſius autem hoc loco de Chriſto teſtimonium interpretatur. nec in hoc tentatorem arguit, ſed in eo, quod teſtimonio Scripturæ vſus eſt, non vt doceret, ſed vt circumſcriberet, & falleret. Eodem modo interpretatur Remigius, qui ad argumentum reſpondet, nimirum Chriſtum vſum eſſe Angelorum miniſterio, non ex neceſſitate, ſed ob dignitatem, & maieſtatem, cui Angeli inſeruiebant,

Pſalmus 90 nō de Chriſto ſed de iuſtis intelligendū.

tamquam

tamquam Dei filio Cum priori ſententia ſentiunt Hilarium can.4.in Matth.& Gregorius Nazianzenus orat.in ſanctum baptiſma,qui adnotarunt Diabolum, diminute allegaſſe teſtimonium : nam omiſit verba illa, quæ contra eum faciebant, nimirum:Super aſpidem,& baſiliſcum ambulabis, & conculcabis leonem, & draconem. Hoc ipſum hæreticis familiare eſt, verba Scripturæ imperfecta proponere, omiſſis, quæ contra eos pro veritate faciunt; non enim veritati illuſtrandæ incumbunt,ſed ſuos errores,& adinuentiones ſuſtentare. In hac parte mihi ſententia Origenis,& Hieronymi placet. vere enim de iuſtis hominibus ibi ſermo eſt, licet multa Chriſto accommodari poſſint; immo forſan Diabolus ſperabat Chriſtum reſponſurum, id teſtimonium non eſſe de ſe pronunciatum, ex quo tentator deprehendebat,eum eſſe filium Dei.illud autẽ, quod Hieronymus in commentariis in pſalmum hunc notat, nimirum prætermiſiſſe Diabolum illud verbum (vt cuſtodiant te in omnibus vijs tuis,) quia contra ſe facere nouerat, non videtur probandum: nam etiamſi apud Matthæum nõ legatur,habetur tamen a Luca; inquit enim:(vt conſeruent te.)non igitur tentator id verbum omiſit.

Et reſpondens Ieſus,ait illi, Dictum eſt : Non tentabis Dominum Deum tuum.

COMMENTARIA.

VEro Scripturæ teſtimonio tentationem vincit, & exploratione eludit, Scriptum eſt in Lege Deuterono.6. Non tentabis Dominum Deũ tuum. Tentat ille Deum,qui ſine neceſſitate per miraculũ obtinere vult, quod naturali via conſequi poſſet; cũ enim ſcala, & communibus templi vijs deſcendere ex illa ſummitate poſſet, nec vlla vtilitas, ſeu neceſſitas vrgeret, non erat, cur ſe mitteret deorſum,ſpectans Angelorum miniſteriũ à Deo exhibendum; non enim locus ille ſuadet debere ſe mittere deorſum, etiam ſi Angelis edicet illud mandatũ. Non ergo reſponſione filium Dei ſe eſſe prodit,neque negat, ſed ambiguũ relinquit exploratorẽ, nec facit,quod ille ſuadet; vnde victum illũ dimittit.

Et conſummata omni tentatione, diabolus receſſit ab illo,vſque ad tempus.

COMMENTARIA.

COnſummata omni tentatione, quã pati Chriſtus dignatus eſt, Diabolus ab ipſo eiectus receſſit, non quidem ne amplius ad Chriſtũ reuerteretur,ſed ad tempus, paulo poſt reuerſurus,non vt tentet,ſed vt pugnet contra Chriſtum per Iudæorum inſidias, & perſecutiones, quas per eos Chriſto vſque ad mortem excitauit; dictum enim eſt Ioan.8. Vos ex patre Diabolo eſtis, & deſideria patris veſtri vultis perficere Ioan.13.cum Diabolus miſiſſet in cor, vt traderet eum Iudas Luc.22. hæc eſt hora veſtra,& poteſtas tenebrarum.

Quid ſit Deũ tentare.

ANNOTATIO XXIV.

CHryſoſtomus hom.13.in Matt. & Euthymius ibidem aſſerunt dictum eſſe (omni tentatione conſummata) quia hæ tres ſunt capita omnium tentationum, & à quibus cæteræ oriuntur,& qui hos deuicerit effectus, contra cæteros omnes victoriam obtinebit. Idem tradit Ambroſius: Prope,inquit,omnium criminum fontes, hæc tria genera demonſtrantur eſſe vitiorum;neque enim conſummatam omnem tentationem Scriptura dixiſſet,niſi in his tribus eſſet materia omnium delictorum, quorum ſemina in ipſa origine ſunt cauẽda. Finis ergo tentationum finis eſt cupiditatum, quia cauſæ tentationum,cauſæ cupiditatum ſunt; cauſæ autem cupiditatum,ſunt carnis oblectatio,ſpecies gloriæ, auiditas potentiæ. Hæc ille. accõmodatius vero, & verius exponemus, ſi dixerimus omnem dici tentationem,quę facta eſt in deſerto,& quam deſcripſerat Euangeliſtæ hac autem generalitate vſus eſt, vt ſignificaret, non aliam paſſum eſſe Chriſtum tẽtationem tunc, quam tres illas narratas.

Quare dictum ſit, omni tentatione conſummata.

Hoc

Hoc quidem verum eſt, illas tres eſſe præcipuas inter exteriores; diuitiæ enim, honores, & voluptates ciborum multum ſolent animos hominum corrumpere, in quibus nunc Christus tentatus eſt Lucas prætermiſit vnum, quod Matthæus narrauerat, nempe recedente tentatore Angelos apparuiſſe, & Chriſto miniſtraſſe.

ANNOTATIO XXV.

Documenta ad mores ſpectantia traduntur.

MVlta documenta ex hac Domini tentatione deſumuntur. Primo quidem Diabolum eſſe tentatorem, qui excitat, & ſolicitat homines ad peccandũ, & ad transgrediendum legem Dei, quod Matt. 4. indicatur; dicitur enim, accedens tentator: ſicut nec ſcriptor, nec lector, ſed à conſuetudine, & officio tentandi. Secundo neminem tẽtat, niſi Deo permittente. quod notat Hilarius can. 5. in Matthæum, explicãs illud: Ductus eſt Spiritu in deſertum, qđ dictum cenſet, quia neminem tentat hoſtis, niſi quem Deus tentari permittit; immo quando, & quantum Deus permittit. 1. Cor. 10. fidelis Deus, qui non patietur vos tentari, ſupra id, quod poteſtis: tentat quidem ille ad malum, ſed Deus tentare permittit propter bonum. quod Greg. lib. 18. mora. ca. 3. explicat ponderans illud 1. Reg. 18. Spiritus Domini malus irruebat in Saul. quo modo, inquit, malus, ſi Domini eſt? & quomodo Domini ſpiritus dicit, ſi malus eſt? reſpondet dici ſpiritum Domini propter poteſtatem, quia non poteſt tentare, niſi accepta poteſtate, & Deo permittente, qua illum vti Deus iuſte permittit: malus vero propter malam voluntatẽ, & intentionem qua tentat. Tertio, Diabolus non tentat quempiam cogẽdo, aut neceſſitatem inferendo ad malum perpetrãdum, aut bonum omittendum, ſed inducendo, ſuadendo, ſolicitando homines, arbitrio eorum libero manente ad conſentiendum. Hoc oſtenditur ex verbis, quibus vſus eſt contra Chriſtum: Dic, inquit, vt lapides panes fiant, mitte te deorſum, ſi cadens adoraueris. Omnia ſunt verba ſuadẽtis, & prouocantis, non cogentis, vt notat Hieronymus Matth. 4. in illud verbum (mitte te deorſum.) Doctrina autem eſt etiam Auguſt. tract. 12. in Ioan. Dæmon, inquit, poteſtatem habet, nõ cogendi, ſed ſuadendi, ſi homo non conſentit, nihil ille poteſt. Hinc eſt, vt cauſa peccati non ſit Diabolus, quia ipſe arbitrium hominis non tollit, vt dicit recte Clemen. lib. 6. ſtromat. nec ſit ipſe Deus permittens, vt notat Baſilius homil. quod non ſit Deus auctor malorum, ſed ipſemet homo, qui libere conſentit ſuadenti malum, & quem Deus permittit tentari, non vt tentatus conſentiat, ſed vt diſſentiat, vincat, & coronetur, recipiatque victoriæ præmiũ. Quarto, non ſemper Diabolus tentat, nec omne peccatum à Dæmonis tentatione procedit. hoc ſignificatur eo, quod non acceſſit Chriſto, niſi poſt multos dies, & in deſerto. doctrina autem eſt Auguſtini lib. de Eccleſiaſticis dogmatibus cap. 82. Non omnes, inquit, malæ cogitationes noſtræ ſemper malo Dæmonis inſtinctu excitantur, ſed aliquoties ex noſtri arbitrij motu emergunt. idem docet Chryſoſtomus homil. 54. in Acta. Multi, inquit, abſque Diabolo peccant, non omnia ipſe efficit, ſed multa etiam fiunt à ſola noſtra ignauia. Quinto, triplex Chriſti tentatio indicat triplex tentationis genus, quo ſolet vti Diabolus, quoſdam enim tentat infirmitate; qua parte enim ſentit hominem infirmum, tentat, vt facilius expugnet, & vincat; dicit enim Gregorius lib. 14. moralium cap. 7. Diabolum intueri mores, & propenſiones vniuſcuiuſque, eaque proponit, ad quæ nouit hominem facilius inclinari, vt his, qui ſunt aſperis moribus, ea obiicit, quæ iram excitant, aut ſuperbiam, aut crudelitatem; iis vero, qui blandis, proponit, quæ ad luxuriam ſunt. denum accommodata vnicuique opponit, ſicut qui muſipulam ponit in viis, per quas ſolent mures ambulare. exemplũ eſt ipſius Gregorii. hac tentatione aggreſſus eſt Chriſtum; videns enim eſuriẽtem, cibos ei obiicit. Quoſdã alios tentat ignorantia, vt decipiat, & capiat. hoc tentationis genus pulchre docet Gregorius lib. 3. moral. cap. 19. aliquando ſub ſpecie pietatis inducit hominem ad cibos capiendos, vt eis ſumptis caro vegetior fiat, faciliuſque ad inhoneſta prorupat. aliquando ſub ſpecie humilitatis, quo homo ſe indignũ, & ineptũ iudicat, arcet à bonis operibus erga proximum faciendis, mille ſunt modi, quibus ſub ſpecie virtutis fallit, & decipit. Hac arte refert Baſilius lib. de vera Virginitate, quoſdam induxiſſe ſub ſpecie caſtitatis,

ſitatis, ſe Eunuchos facere, & in maiorem ſic luxuriam, & concupiſcentiæ ardorem impulit. hac tentatione aggreſſus eſt Saluatorem, falſo enim Scripturæ teſtimonio allegato ad tentandum Deum prouocabat. Quoſdam alios tentat malitia aperta; quos enim videt parui facere peccata, pluriſque facere ſuis indulgere appetitibus, bonis hiſce terrenis aggreditur. aliquando etiam ita confidit ſe huiuſmodi creatis bonis homines trahere poſſe, vt nō timeat accedere, ſperans eorū magnitudine illos à recta via deturbare. ſic enim vltima tetatione Chriſtum inuaſit. Sexto duobus modis tentare ſolet homines. Vno modo exterius, nempe res ſenſibiles ſenſibus obijciē do. ſic tentat hominem viſu rerum appetibilium, tactu, odoratu, guſtu, & auditu delectabilium, vt abſtrahat ad malum, vel horribilium, aut auertat à bono, ad quem tētandi modum pertinent perſecutiones, detractiones, calumniæ, quas excitat contra hominem, & multa huiuſmodi, ſicque Chriſtum tentauit verbis ſuaſibilibus: dic huic lapidi vt panis fiat, mitte te deorsū, oſtendit regna mundi. altero modo interius tētat, nimirum excitando partem ſenſitiuam, commouendo imaginationem, & motiones appetitus prouocādo, quæ ſolent ſuperiorem partem rationis mouere, quam quidem rationalem partem ipſe non poteſt per ſe tangere, ſed per ſenſitiuam, ſicque cogitationes malas immittere dicitur, & intrare hominum corda. etiā hoc modo intelligendus eſt Gregorius libro 17. Moral. cap. 17. dicens, Diabolum bonorum mentes ingredi, & illicita ſuggerere: ſic etiam eſt intelligendus Auguſtinus li. 3. de conſen. Euangeliſt. Intrat, inquit, Dæmon, cor immittendo malas cogitationes mentibus non per ſe immediate, ſed per motionem partis ſenſitiuæ. diximus plura de hoc in cōmentariis in Ioan. cap. 13. explicantes illud (cum iam miſiſſet diabolus in cor) hanc tentandi facultatem in Chriſtum nec exercuit, nec habuit vt ſupra diximus.

Septimo quoſdam tentat Diabolus inuiſibiliter, & latenter non ſe manifeſtando, ſed per res creatas inducendo in malum, vel retrahendo à bono, ſicut in prima tentatione factum eſt; quoſdam transformando ſe in Angelum lucis, vt in ſecunda; quoſdam autem viſibiliter, & aperto Marte, non diſſimulando ſe eſſe diabolum, vt in tertia tentatione fecit.

Octauo aduertenda eſt aſtutia Diaboli in tentando, quæ in multis deprehēditur. in primis quidem non accedit tentare per ſe ipſum, ſed vtitur ſemper bono apparenti, quo affectum alliciat; nemo enim peccat, niſi aliquo, quod placet, tractus, vt dicit Auguſtinus lib. 2. de confeſſ. cap. 5. vt fiat quædam commutatio; tranſgreditur enim legem Dei homo, & perdit incommutabile bonum pro terreno, & caduco. hac arte vſus Diabolus accedit Chriſto per panem, & per gloriam, & populi æſtimationem, & regna mundi promiſſa, quæ placere ſolent. Præterea proponit in te obiecta, quæ placent, & occultat, quæ diſplicent, & quæ mala ſunt; obiecit enim regna mundi, & gloriam eorum; non autem afflictiones, & labores, ac pericula plurima, quæ in eis ſunt, vt paulo ante diximus: ſic peccatori repræſentat, quæ delectant; diſſimulat vero periculum damnationis, & bona ſpiritualia, quæ perdit. rurſus ſpe vana vtitur, & decipit. dabo, inquit, mitte te deorſum, quia Angeli portabunt te, ſic homines longioris vitæ, & futuræ pęnitentiæ, & conſequendi, quæ numquam aſſequentur, ſpe fallit; vt enim dicit Baſilius in homil. de exhortatione ad baptiſmum: Dæmon non aufert ſpem, ſed auget, vt ſic ſecurum faciat peccantem, in quo latet eius ars, vt notat Baſilius ibidem, affirmās Diabolum tempus pręſens, quod certum eſt, ſibi vſurpare: futurum autem incertum relinquere peccatori; petit ſibi hodie, dat cras, quia peccare nunc ſuadet; bona vero, quæ promittit, in futurum remittit, vt hoc medio tempore mors minus cogitata adueniat.

Nono notanda etiam eſt malitia Diaboli in tentādo; creaturis enim, quas Deus fecit, vt homo per eas manu duceretur ad Dei notitiam, & honorem, vtitur ipſe tentator ad auertendum illum à Deo per tenebras mentis, & affectus prauitatem: nam hæreticos Scripturis ipſis excęcat, & temporalibus bonis homines ad legem Dei tranſgrediendam prouocat: quam malitiam notauit Baſilius libro de vera virginitate, ita nunc lapide, pane, pinnaculo, Angelorum cuſtodia, Scriptura ſacra, regnis mundi abuſus eſt,

ſi forſan his poſſet Chriſtum vincere. rurſus mendacio pernicioſo ceſſit, promittebat, quæ dare nec intēdebat, nec poterat: pręterea etiam ſi dediſſet, iniquitas erat maxima pro temporali bono ęternum auferre. Præterea adorari ſe voluit, diuinitatemque affectauit. Sunt multa alia, quibus & aſtutia, & malitia eius in tētando deprehenditur, quę dicta ſunt, ſufficiant.

Et regreſſus eſt Ieſus in virtute Spiritus in Galilæam.

COMMENTARIA.

NON connectitur regreſſus hic immediate cum his, quæ narrata ſunt de ieiunio, & tentatione. multa enim interceſſerunt, quæ Ioannes narrauit tribus capitibus primis, poſt quæ regreſſus hic factus eſt; non enim omnia Euangeliſtæ tractarunt. Dicitur autē regreſſus in virtute Spiritus in Galilæam, non quod prius Spiritus virtutem non habuerit; qui enim humanitatem diuinæ naturæ vnitam in ſua perſona habebat, ſecum Spiritum, qui eiuſdem eſt ſubſtantiæ, habere neceſſe erat; dicitur autem in virtute Spiritus regreſſus quia in Galilæam reuertebatur, virtutem hanc ibi exercitaturus, & oſtenſurus doctrina, & miraculis, quæ in Galilæam regrediens fecit.

ANNOTATIO XXVI.

Superiorum ſunt ſenſus magis declaratur.

CHRISTVS ex Iudęæ deſerto poſt ieiunium, & tentationem egreſſus, in eadem Iudęa manſit aliquot diebus, quibus facta ſunt, quæ Ioannes narrauit cap. 1. de Ioannis teſtimonio, & vocatione Andreæ, & Petri, poſt quę venit in Galilæam, vbi in nuptiis vinum ex aqua fecit. Poſt hęc prope erat Paſcha Iudæorum, & aſcendit Hieroſolymam, vt Ioannes ſcribit, vbi eiecit vendentes de Templo, & geſta ſunt, quę cap. 3 idem Ioannes narrauit de Nicodemo, cæteriſq; in eodem capite, quibus peractis, iterum in Galilęam venit, quod cap. 4. ſcribit Ioannes, & hic eſt ſecūdus regreſſus, cuius ęteri tres Euangeliſtę etiam meminerunt, Matthęus cap. 4. Marcus 1. & Lucas noſter in pręſenti. hoc autem diſcriminis eſt, quod illi occaſionem regreſſus expreſſerunt, nempe cum audiſſet Chriſtus Ioannem Baptiſtam traditum eſſe; noſter vero Lucas id prętermiſit. Idem tamen eſt regreſſus hic cum illo, quem Matthęus, Marcus, & Ioannes deſcripſerunt. Quod autem ad ſenſum ſpectat, Origenes homil. 32. regreſſum in virtute Spiritus Chriſtum interpretatur, quia virtus addita ei fuit, quoniam Draconem conculcauerat, & tentatorem cominus vicerat; quę verba, ſi vt ſonant, accipiantur, omnino ſunt damnanda; ei. n. qui vnitam habebat Spiritus ſancti ſubſtantiam, additamentū virtutis eius capere non poterat. multo verius expoſuit Titus Boſtrenus, nempe propter miracula, quę facturus erat in Galilæa, dictum eſſe regreſſum in virtute Spiritus, nec ſolū propter miracula, ſed propter prędicationem etiam, & doctrinā; per totam. n. Galilęam regrediens verbis, & operibus nominis ſui notitiam ſparſit, vt in ſequentibus apparebit. Additam ergo virtutem apud Origenē interpretabimur, quantum ad oſtenſionē, & manifeſtationem; in primo enim regreſſu in Galilęam, parum ſe manifeſtauerat.

Et fama exijt per vniuerſam regionem de illo.

COMMENTARIA.

REgrediens Ieſus in Galilæam, vt narrat Matthæus cap. 4. venit, & habitauit in Capharnaum, cępitq; prędicare, ac dicere: Pęnitentiam agite, appropinquauit enim regnū cęlorum. & exijt fama eius per vniuerſam regionem illam, tum propter prædicationem inſolitā, & admirabilem; tum propter ea, quæ fecerat in Hieruſalē. vt enim inquit Ioannes cap. 4. cum veniſſet in Galilæam, exceperūt eum Galilæi, cum omnia vidiſſent, quę fecerat Ieſus Hieroſolymis in die feſto; ipſi. n. venerant ad diem feſtum, quando eiecerat vendentes de templo: tum etiam quia iā conuerterat aquam in vinum in Cana Galilææ.

Et

Et ipſe docebat in ſynagogis eorum, & magnificabatur ab omnibus.

COMMENTARIA.

MAtthæus cap. 4. diffuſius hæc explicat: circuibat, inquit, Galilęā, docens in ſynagogis eorum, & prædicans Euangeliū Regni, & ſanans omnem languorem, & infirmitatem, & abijt opinio eius in totam Syriam, & obtulerunt ei omnes male habentes, varijs languoribus, & tormentis comprehenſos. propter hæc ab omnibus magnificabatur. magnificare enim ſolemus, à quibus beneficijs affecti ſumus, aut affici ſperamus.

Et venit Nazareth, vbi erat nutritus.

COMMENTARIA.

REgrediens in Galilęam non intrauit Nazareth, ſed relicta ea, venit Capharnaum, & ibi prædicauit, multaque miracula non illic tantum, ſed etiam per Galilæam, vt in præcedenti commentario dictum eſt, pluri maque alia fecit, quæ cæteri narrant Euangeliſtæ, poſt hæc venit in Nazareth, vbi conceptus, & nutritus erat.

ANNOTATIO XXVII.

NE exiſtimes, quando regreſſus dicitur in Galilęam, tunc veniſſe Nazareth; non enim ſic factum eſt, immo relicta ea tranſiuit Capharnaū, vt referunt Matthęus 4. Marcus 1. & Ioann. 4. ſed poſt multum temporis factus eſt aduentus hic in Nazareth, cuius meminere Matth. ca. 13. & Marcus cap. 6. interceſſerunt ergo illa, quę hi duo narrant; Lucas vero per anticipationē quandam deſcribit hunc aduentum, vt docet Auguſt. lib. 2. de conſenſu Euangeliſt. c. 42. Vnde non eſt conſentiendum Theophylacto, qui regredientem Chriſtum in Galilęam prius in Nazareth veniſſe affirmat, notatque hoc per id ſignificari, primum nos curam domeſticorum habere debere. Huic tamen ſententię non ſolum aduerſantur Euāgeliſtę, qui reliquiſſe Nazareth aſſerūt, ſed ēt verba ipſius Lucę ſequētia, vt ex eorum expoſitione conſtabit.

Et intrauit ſecundū conſuetudinem ſuam, in die ſabbati in ſynagogam.

COMMENTARIA.

SOlebant Iudæi diebus ſabbati in ſynagogis conuenire, tum ad orandum, tum ad publicam Prophetarum, & Legis lectionem, & interpretationem faciendam, quam cōſuetudinem Chriſtus obſeruans, quando venit in Nazareth, acceſſit etiam ſynagogę die ſabbati, ſicut & cęteri Iudęi. ob id dicitur intraſſe ſecūdum conſuetudinem ſuam; ſolitus enim erat illorum conſuetudini ſe accommodare, vt multos ſimul doceret, & teſtes ſuæ prędicationis haberet, iuxta illud Matth. 18. Ego palam locutus ſum mundo, ego ſemper docui in ſynagogis, & templo, quo omnes Iudæi conueniunt, doctrina enim, quæ in omnium ſalutem inſtituebatur, omnibus erat prædicanda.

ANNOTATIO XXVIII.

DEprehenditur ex hoc loco memorię lapſus Irenęi lib. 4. cap. 40. qui hanc hiſtoriam, nimirum quando Chriſtus locum Iſaię ſequentem explicuit, in Capharnaum geſtam dixit, cum tamen manifeſtū ſit ex Euangeliſta, nō in Capharnaum, ſed in ſynagoga factum id fuiſſe.

Et ſurrexit legere.

COMMENTARIA.

VIris ſolis, non fęminis licebat in Synagogis loqui, vt tradit Paulus 1. Cor. 14. liberum autem erat vnicuique ſi quid dubitationis occurrebat, proponere, & ſi dicendi peritiam habebat, ſermonem etiam facere: hac enim de cauſa Paulus frequenter per Synagogam Chriſtū prędicabat. prius autē lectio Scripturæ, aut legis fiebat, poſtea ſermocinari ſolitū erat, vt conſtat Actor. 13. habebatur autem lectio Prophetarum, aut legis à ſtante propter reuerentiam ipſius Scripturę, ſicut apud nos Euangelium, & Epiſtola in miſſa à ſtantibus legitur.

ANNOTATIO XXIX.

MOs erat maiores Iudęorum in Synagoga conuenientium inuitare quoſdã alios ad dicendum, ſic enim legimus Act. 13. vbi Paulus cum ſocijs refertur veniſſe Antiochiam, & intraſſe Synagogam die Sabbatorum, & ibi ſediſſe. Poſt lectionem autem legis, & Prophetarũ miſerunt Principes Iudæorum ad eos, dicentes, viri fratres, ſi quis eſt in vobis ſermo exhortationis ad plebem, dicite: ſurgens autem Paulus, & manu ſilentium indicens ait. Aliqñ autem ēt nemine inuitante, ſi quis aliquid dicendum habebat, licebit illi etiam dicere, immo non vni, ſed multis ſucceſſiue, vt cõſtat ex Paulo 1. Cor. 14. ſic nunc Chriſtus fecit. erãt autem duo, vnum lectio legis, & Prophetarum, alterũ explicatio, aut exhortatio, vtrumque nunc Chriſtus exhibuit.

Et traditus eſt illi liber Iſaiæ prophetæ.

COMMENTARIA.

NOn volumine uno, ſicut apud nos fit, biblia ſacra tunc habebantur compaginata, ſed ſingulæ partes diuerſis mẽbranis circumuolutis conſcriptę; liber igitur Iſaiæ traditus eſt Chriſto legendus, & interpretandus; liberum autem erat vnicuique locum ex libro tradito, qui uiſus illi fuiſſet legere, interpretari: non autem caſu, ſed diuino conſilio liber hic traditus fuit; inter Prophetas enim omnes Iſaias eſt, qui copioſius, & clarius de Chriſto, & doctrina Euangelica uaticinatus eſt, qui etiam apud Iudęos maximæ erat auctoritatis.

Et vt reuoluit librum, inuenit locum vbi ſcriptum erat.

COMMENTARIA.

ACcepit Chriſtus traditum librũ, & cũ reuoluens peruenit ad caput eius ſexageſimum primũ, ubi ſcripta ſunt, quę ſtatim Euangeliſta narrat. Erant multi libri, uti iam diximus, tum etiam mẽbranis ſcripti, quorum ſinguli lignis oblongis circumuoluebantur, ob id Chriſtus nũc reuolniſſe, id eſt, explicaſſe, & expandiſſe librum, & membranam dicitur.

Spiritus Domini ſuper me.

COMMENTARIA.

VErba ſunt Iſaię, quibus prædixit legationem, functionemq; Chriſti ad redimendum, & ſaluandũ mundum captiuum, & oppreſſum. loquẽs igitur in perſona Chriſti ratione humanitatis aſſumptę, prædicit, quod futurum erat: Spiritus, inquit Domini ſuper me, id eſt, Spiritus ſanctus deſcendit ſuper me, ut munere, & legatione eius fungar. fuit autem ſuper Chriſtum Spiritus, quando ſpecie columbę uiſibiliter in eum deſcendit in Iordane, ut munus, & opus redẽptionis inchoaret.

ANNOTATIO XXX.

MVlta notanda occurrunt. Primo quidem, merito locum hunc Iſaiæ electum eſſe à Chriſto declarandum in patria ſua, cum enim ibi tot annis tanquam vnus ex cæteris verſatus eſſet, modo autem ad mirandę prędicationis munus iniret, ne nimium arduum, & difficile illis videretur, vt pote aſſuetis communi eius conuerſationi, locum profert ex Iſaia, vbi de legatione eius agebatur. Secundo, verba hęc: Spiritus Domini ſuper me, ſignificant Spiritus ſancti deſcẽſum viſibilem in ſpecie columbę. idque probari videtur, nam ſimilia dicta ſunt ab eodem Iſaia cap. 42. dedi, inquit, Spiritum meum ſuper eum. quæ Hieronymus, & Cyrillus ibidem de hoc deſcenſu interpretantur. pari igitur modo interpretanda ſunt verba hæc, quæ dicunt c. 61. Tertio ſpiritum Dñi eſſe ſuper Chriſtũ, aut ſpecie columbæ deſcẽdiſſe ſuper eum non ſignificat, qđ Spiritus Chriſti humanitati aliquã gratiam, aut donũ, aut vnctionẽ tunc infuderit,

Pro literali ſẽſu faciunt nõnulla quæ hic ab auctore notantur.

derit,quātum ad habitum, cum ab inſtanti incarnationis plenus fuerit, ſed qđ manifeſtationem, & vſum eorum induxerit: vt qui eatenus latebat, mundo iam ſe proderet,& opus ſaluatoris iniret; quod in ſequenti ſnīa magis explicabitur. erat quippe Chriſtus vt homo,legatus Dei, ſeu Spiritus ſancti,& ſalutis noſtræ effector:hoc tñ munus latebat annis multis vſq; ad baptiſmum ; qñ autem Spiritus ſanctus deſcendit ſpecie columbæ, tunc exercere incœpit tale munus,& legationem,& hoc eſt,quod nunc dicit,Spiritus Domini ſuper me,nēpe mittens me ad operandam ſalutē mundi,vt ipſemet verbis ſequentibus explicat. Quarto, his verbis Chriſtum loqui non ratione diuinitatis, ſed humanitatis . id eſt, non vt Deum,ſed hominem,docet Athan. orat.2.contra Arianos. Hieronymus, Cyrillus in ſuis Commentarijs,& eſt communis ſenſus Patrum, idque verba ipſa indicāt;non.n.mittitur Chriſtus à Spiritu ſancto vt Deus, ſed vt homo, nec Spiritus eſt ſuper Chriſtum ratione diuinitatis, qui eſt conſubſtantialis ei nec Chriſtus , vt Deus Dominum habet. hæc omnia diſpenſationi cōueniunt.Quinto in Hebræo habetur ; Spiritus Domini Dei, ſicque vertit Hieronymus,quo notatur proceſſio Spiritus ſancti à Patre,& Filio;Dñs.n.Patrem, Deus Filium ſignificat.Spiritus ergo Domini Dei, Spiritus eſt Patris,& Filij,qui ſuper eundem filium ratione humanitatis eſſe, & deſcendiſſe dicitur ; ſeu futurus, & deſcenſurus prædictus eſt.Sexto,ſi hunc eundem locum aliter etiam conſiderare libet , notandum eſt in Hebræo illud,Domini,eſſe plurale cum affixo,nempe Dominorum meorum,quaſi dictum eſſet,Spiritus Dominorum meorum,Deus ſuper me:Chriſtus igitur vt homo appellat Spiritum Dominorum ſuorum,nempe Patris,& Filij,ſeu ſui ipſius vt Deus eſt: illud autem Deus conſubſtantialitatem ſignificat, nempe Spiritus,q à Domino Patre, & Domino Filio, Deus eſt vnus,& idem cum ipſis. Hæc igitur verba legationem Chriſti hominis per Spiritum ſanctum ſignificant.

Propter quod vnxit me.

COMMENTARIA.

CAuſam exprimit cur ſuper eum Spiritus venerit, quia nempe ad hoc munus obeundum iam ante idem Spiritus eum vnxerat, nempe quando conceptus eſt,& diuinitati vnitus; tūc enim omnem plenitudinem accepit. Ideo igitur Spiritus Domini ſuper me eſt,vt opera eius perficiam,& munus inchoem redemptionis, quia ad hoc ſeu propter hoc vnctus ſum ab ipſo Spiritu ab incarnationis inſtanti. aut clarioribus verbis: miſſus ſum à Spiritu, vt fungar legatione, ad quam me vnxerat. Finis ergo vnctionis eſt exercere , & operari ſalutem mundi , ad quod Spiritus Domini ſuper illum venit. vnctio ergo officij,& muneris cauſa efficiens eſt; finis vero vtriuſque ipſa functio,nempe prædicatio, cæteraque opera ad redemptionem inſtituta.

ANNOTATIO XXXI.

Superior ſnīa diuerſimode legitur,et alijs cōnectitur ab expoſitoribus.

MVltiplex eſt varietas Doctorum in huius ſnīæ explicatione. Primo quidē varie à Latinis Patribus legiī illud (ꝑꝑ quod,) Irenæus.n.lib.3.cap.10.& lib.4.cap.40.legit(Quapropter)Hilarius li.8.de Trinit.habet (propterea) Hierony.& Gregor. lib.4.Mor.cap.11.& Vulgatus interpres legunt(eo quod) Ambroſ.autem lib.1.de Spiritu ſancto ca.7.& 8.Cyprianus lib.2.contra Iudæ.cap.10. & Auguſtinus tracta.74. in Ioan.habent(propter quod) immo Hieronymus Iſa.61. in Commentarijs citans locum Lucæ legit (propter quod) quamuis ipſe vertat verba Iſaiæ (eo quod vnxerit me:) Quidam recentiores legunt(cuius gratia vnxit me) quidam alij (propterea quod)particula enim Hebræa omnes has admittit ſignificationes. Maior tamen eſt controuerſia , quæ ſecundo loco occurrit, de ſententiæ huius connexione ; quidam enim cum antecedenti connectunt , nempe Spiritus Domini ſuper me propter quod vnxit me , ſeu eo quod vnxerit me , quam connexionem amplectitur vulgatus interpres , eumque ſecuti ſunt Irenæus , Hieronymus , Auguſtinus , Ambroſius , & Gregorius locis citatis , & Athanaſius oratio.2. contra Arianos , & ad Serapionem de Spiritu ſancto , & Cyrillus in commentarijs, & Epiphanius in Ancorato

Digitized by Google

ſato Chryſoſt. hom. de Spiritu ſancto, Baſilius in Pſal. 33. & Euthym. Quidam alij ſequenti coniungunt, quaſi quæ ſequuntur, ea ſint, propter quæ vnctus ſit Chriſt⁹, vt ſit ſenſus: propter quod vnxit me, vt euangelizarem pauperibus, & cætera. hanc connexionem receperunt Tertullianus lib. 4. contra Marcion. ca. 14. vbi hunc Iſaiæ locum ſic legit: Spiritus Domini ſuper me, propter quod vnxit me ad Euãgelizãdum pauperibus. eandem ſequũtur Hilarius in commentarijs in Pſal. 52. & Beda in præſenti. hi autem ſic coniungunt ſequẽtibus, vt antecedentem ſententiam referant quaſi cauſam in hunc ſenſum: Spiritus Domini ſuper me, eaque de cauſa vnxit me euãgelizandum pauperibus, & cætera. Placet recentioribus hæc cõnexio. In alium tamẽ ſenſum diuertunt, nempe, vt idem ſit Spiritus Domini ſuper me, cum eo, vnxit me, ſitque repetitio eiuſdem ſenſus, ad explicãdum finem vnctionis huius. erit ergo ſenſus iuxta horum mentem, Spiritus Domini ſuper me, propter quod vnxit me, id eſt, cauſa, & finis propter quem vnxit me, ſeu ſuper me eſt, is eſt, qui ſequentibus verbis exprimitur, euangelizare pauperibus miſit me, & cętera. Hæc ſunt, quæ & in lectione, & in connexione, ac in ſenſu Doctores ſentiunt. In primis licet parum referat legere (propter quod) ſeu (propterea) ſeu (eo quod vnxit me) quouis enim modo legimus, difficultas eſt, & ambiguitas in connexione; tamen amplectemur vulgatum interpretem, & legimus (propter quod vnxit me) & iuxta hãc lectionem interpretanda eſt ſententia, eidemq; ſenſui cæteræ lectiones accommodabũtur. Hoc igitur ſuppoſito mihi videtur ſententia hæc connectenda ſuperiori; moueor tum auctoritate vulgati interpretis, quæ plurimi facienda eſt, eo maxime, cum accedat auctoritas Hieronymi; multorumque Patrum antiquorum, quos paulo ante citauimus: tum etiã, quia ſi connectamus ſequenti, verbum illud (miſit) incongrue poſitum eſt; dicẽdum enim erat, propter quod vnxit me, pauperibus euangelizare, ſanare contritos, & cætera, vt vnicuique facile eſt intelligere; ſicque legunt Hilarius, & Beda, qui ſequentibus connectebant: tunc demum, quod maxime vrget, quia ſenſus expoſtulat, vt pręcedenti connectatur; cum enim diceret, Spiritus Domini ſuper me, cauſa debuit exprimi,

*A. vero-
nis ſentẽ-
tia.*

cur ſuper eum Spiritus Domini fuerit; ea autem eſt, quia vnxerat eum, non quidem tunc, quando ſuper eum fuit, ſed ante; vnctus enim Chriſtus Spiritu ſancto, quando carne indutus eſt: at Spiritus fuiſſe dicitur ſuper eum, quando miſſus eſt à Spiritu eodem ad ſe prodendum, prædicandum, & opus ſalutis noſtræ perficiendum, quod fuit poſt baptiſmũ. quia igitur in vnctione ſuſcepit munus, & officium Redemptoris, ideo mittitur ad id munus exercẽdum; quid enim proderat munus obijſſe, niſi muneris opera præſtitiſſet? ſenſus ergo perficitur, & declaratur, ſi connectatur ſententia hęc pręcedenti. vbi aduertendum eſt, quod etiam in commẽtario indicauimus, priorem ſententiam non eſſe cauſam ſequentis, nempe quia Spiritus Domini fuit ſuper Chriſtum, ideo vnctus fuit Spiritu Chriſtus; non enim hoc eſt, quamuis non negem nonnullos Patres ſic intellexiſſe, exiſtimantes hanc vnctionem factam fuiſſe poſt baptiſmum, de qua re nihil modo dicam, quia in commentariis in Ioan. cap. 1. annotat. 71. id diffuſe explicui: rei autem huius veritas in duobus conſiſtit. vnum eſt hanc vnctionem factam fuiſſe in incarnationis inſtanti, quando diuinitas fuit vnita humanitati, & ex vnione omnis plenitudo gratiarum emanauit in humanitatem illam, ſicque hanc vnctionem factam intelligunt Damaſcenus lib. 4. de fide cap. 6. & Gregorius lib. 9. epiſt. 61. Alterum eſt, vnctionem fuiſſe per Spiritum ſanctum, ita vt ipſa diuinitas Spiritus ſancti ſanctificauerit illam Chriſti humanitatem: cæteri quidem ſancti vncti ſunt gratia, & dono Spiritus. at Chriſtus Sanctus Sanctorum etiam ipſo Spiritu ſancto, fonte omnium gratiarum, quod docte ac vere docuit Baſilius lib. de Spiritu ſancto cap. 26. allegans illud Act. 4. quomodo vnxerit eum Dominus Spiritu ſancto. & hoc nunc ſignificatur hiſce verbis: Spiritus vnxit me. Cum igitur vnctio ſit ipſo Spiritu facta, tunc vnctus eſt, quando diuinitas vnita fuit humanitati, & hoc eſt, quod dicitur, propter quod vnxit me, id eſt, vnxit me Spiritus, vt poſtea eſſet ſuper me, mitteretq; ad redimendum, & ſanandum, & euangelizandum. interpretatio vulgata, & Hieronymi, hoc magis explicant, dicentes: eo quod vnxit me. Non ergo ſic intelligas (propter quod vnxit me) quaſi ſit dictum, Spiritus Domini eſt

*Vtra di-
ctarum
ſententia-
rum al-
teri⁹ cõ-
ſit.*

ni eſt ſuper me, & huius rei cauſa vnxerat me prius. ambigua enim eſt particula, & vtrumque ſenſum admittit. ſed verus ſenſus eſt, vt prima ſententia ſit finis ſecundę, quaſi ad hoc ſit vnctus, vt à Spiritu mitteretur, & eſſet ſuper eum ad exercēdum munus vnctionis. cauſa vero efficiens primæ ſecunda eſt, ſunt enim mutuo ſibi cauſę finis, & efficiens; ſanitas enim finis eſt medicamenti, & medicamentum efficiens cauſa ſanitatis. Ex his facile ſolues, quæ recentiores pro ſua ipſorum connexione obijciunt nobis; dicunt enim in Hebræo, poſt illud (Spiritus Domini ſuper me) eſſe virgulam diuiſiuam; facile reſpondetur, non eſſe in omnibus Biblijs; in Regijs enim nō habetur, nec Hieronymus eam habuit, qui ſecūdam cum prima ſententia coniunxit. Obijciunt iterum, quia non videntur inuicem cauſæ, Spiritus Domini ſuper me, propter quod vnxit me. Reſpondeo ex ea radice proceſſiſſe eorum ſententiam, putāt enim idem eſſe Spiritū Domini eſſe ſuper Chriſtum, & vnctum eſſe, quod omnino falſum eſt, cum ſint diuerſa, & diuerſis tēporibus facta; Spiritus enim ſuper eum dicitur, quando ſpecie columbæ deſcendit, mittens eum ad prędicandum, & euangelizandum: vnxit autem, quando in incarnatione opera Spiritus ſancti diuinitas eſt copulata humanitati; ſunt autem hęc inuicem cauſæ, in diuerſo genere, vnum eſt finis, alterum efficiens, vt ſæpe iam diximus. Ex his huius ſententiæ ſenſus mihi explicatus ſatis videtur. Non eſt autem vnum ſilentio prætereundum, nimirum, cum Pater, & Filius, & Spiritus ſanctus vnam diuinitatem habeant, eaque diuinitas vnita ſit per totam Trinitatem humanitati, cur dicatur magis vncta humanitas Spiritu ſancto: non autem vncta Patre, aut Filio, eo maxime, quia Filii perſona, eſt vnita naturæ illi humanæ. Reſpondeo, etiamſi alibi de hac re plura diximus, id factum eſſe ad ſignificandum ex gratia, & liberalitate Dei factum eſſe, quod illa humanitas diuinitati vniretur: quæ autem gratiæ ſunt, Spiritui ſancto tribuuntur. vt enim docet Auguſtinus tract. 74. in Ioannem. Quod Chriſtus, inquit, vnigenitus æqualis eſt Patri, naturę eſt, non gratiæ; quod autem in vnitatem perſonæ vnigeniti ille homo aſſumptus eſt, non naturæ, ſed gratiæ eſt. Adde etiam, quia illa diuinitate ſanctificata eſt humanitas, & ex illa dona & virtutes, gratiæque omnes in humanitatem fluxerunt, ideo Spiritu vnctus dicitur, quia hæc omnia Spiritui ſancto adſcribuntur; quare autem hæc tribuantur Spiritui ſancto alterius eſt conſiderationis.

Quare Chriſtus à Spiritu ſancto, et nō à Patre, et Filio, vnctus dicatur.

Euangelizare pauperibus miſit me.

COMMENTARIA.

EXplicat ad quid Spiritus Domini ſuper eū venerit, & quemadmodum Prophetæ dicebant, factum eſt verbum Domini ad me, poſtea exponebant, quæ Dominus ſignificaret; ſicut etiam ſupra dictum eſt, factum eſt verbum Domini ſuper Ioannem Zachariæ, & ſtatim adiunxit, quod hoc verbum contineret: ita nunc cum dixiſſet, Spiritus Domini ſuper me, cuius cauſa prius me vnxerat, enarrat, quæ ſint ea, ad quæ Spiritus Domini ſuper eum venerit: multa autem hæc ſunt, quorum primum eſt, miſit me euangelizare pauperibus, id eſt, inſtruere, & docere pauperes doctrinā Regni cęleſtis, ipſiſque viam aperire, mediaque conferre, quibus illud adipiſcantur; hoc enim eſt Euangelium, doctrina nempe Regni cœlorum, & via, ac medium, illud aſſequendi. Chriſtus licet vt Deus mittat Spiritum ſanctum, quia ab illo procedit Spiritus; vt homo tamen ab eodem Spiritu mittitur. Pauperes autem hi, ſunt illi, de quibus dicitur Matth. 11. pauperes euangelizantur.

ANNOTATIO XXXII.

ADuerte in primis Iſaiam quantum ad litterę corticem prædixiſſe liberationē illius populi à Babylonica captiuitate, intendens præcipue eam, quam Chriſtus facturus erat à Diaboli, & peccati captiuitate. Appellat aūt Iudæos captiuos in Babylone, pauperes, vtpote bonis patrijs, ac di-

Locus Iſaia 61. exprimitur.

 uitijs

uitiis propriis ſpoliatos, & ad inopiam redactos; quibus Iſaias miſſum ſe dicit ad annunciandum, id eſt bonũ nuncium ſignificandum, reditum nempe in patriam, & antiquorum bonorum recuperationem: præcipue autem ſub hoc cortice nomine Chriſti loquitur, qui pauperibus, vti dictũ eſt, euangelizauit. quem ſenſum, quaſi præcipuum, in commentario amplexi ſumus. Aduerte rurſus Hilarium, & Bedam connectentes hanc ſententiam præcedenti, nõ legere verbum illud (miſit) ſed ſic, propter quod vnxit me euangelizare pauperibus, ſanare contritos corde, & cætera. Quidam alii verbum (miſit) ſequenti infinito connectunt, nempe, vnxit me euãgelizare pauperibus, & miſit me ſanare contritos, & cętera. quæ omnia peruertunt textum vulgati interpretis, vt in Annotatione præcedenti notauimus, idcirco hanc ſententiam primę copulauimus. Aduerte etiam ex Ambroſio lib. 3. de Spiritu ſancto in præfatione, & cap. 1. filium mittere Spiritum ſanctum, & ab ipſo etiam mitti. primum illo Ioan. 15. probat, quem ego mittam vobis a Patre. Secundum hoc teſtimonio Iſaiæ confirmat, tamen nõ eadem ratione: filius enim, vt Deus mittit Spiritum ſanctum, vt autem homo mittitur a Spiritu ſancto, ſicut & a Patre, & a ſeipſo. mediator enim & legatus Dei eſt. Aduerte præterea quoſdam loco (pauperibus) legere (manſuetis) quoſdam alios (afflictis;) verbum enim Hebraicum fere hæc ſignificat parua mutatione. עוים cum vau ſignificat manſuetos, cum duplici vero iod, vt loco vau ſit alterum Iod, ſignificat pauperes, & afflictos, eadem tamen eſt radix; venit enim a verbo עה quod affligere, humiliare ſignificat; paupertas autem quædam eſt afflictio. quæ ſolet homines manſuetos, & humiles efficere. vulgatus noſter, & Septuaginta apud Iſaiam legunt (pauperibus) & hęc eſt lectio communis, & tenenda. Eſt autẽ controuerſia, quid per hos pauperes intelligendum ſit. Ambroſius generaliter intelligit omne genus humanum, omneſque homines, qui per peccatum pauperrimi effecti ſunt, ſpirituali paupertate. Origen. homil. 32. & Titus Boſtrenus ſtrictius interpretantur gentes, quæ paupertate premebantur, cum eſſent ſine Deo, ſine lege, ſine religione, ſine ſalutis via, ſine Doctore, & Propheta. Tertullianus autem libro 4. contra Marcion. & Hieronymus Iſa. 61. & Euſebius lib. 3. de demonſtratione ca. 1. & lib. 9. cap. 10. adhuc ſtrictius interpretantur, nimirum pauperes ſpiritu, tuncq; hos Euangelizatos dicunt fuiſſe, qñ in monte dixit Chriſtus: Beati pauperes Spiritu, quoniam ipſorum eſt regnum cęlorum. Euthymius Iudæos intelligit, qui virtute pauperes erant. Quamuis aũt in Scriptura hi omnes pauperes dicantur, hoc tñ in loco mihi accõmodatius dici vr̃, ſi pauperes in ſua propria ſignificatione intelligamus. vt pauperes ſint, quos vulgo pauperes homines, nẽpe diuitiis temporalibus deſtitutos appellamus; his.n. primis annũciatum eſt Euangelium, & hi primi Chriſtum receperunt, quales fuerunt Diſcipuli Chriſti, qui erãt piſcatores pauperrimi, aliique diſcipuli, et credentes de media turba, & plebe. Ex illis enim principibus, & Phariſæis, ac primis Iudęorum pauci, & ſero crediderunt. Voluit enim Chriſtus fundamenta ſui Euangelii in his infimis, & pauperibus collocare, vt uirtus diuina in eis magis innoteſceret: vt enim dicit Paulus 1. Cor. Non multi ſapientes ſecundum carnem, non multi potentes, non multi nobiles, ſed quæ ſtulta ſunt mundi elegit Deus, vt confundat ſapientes, infirma mundi elegit Deus, vt confundat fortia, & ignobilia mundi, & contẽptibilia elegit Deus, & ea, quę non ſunt, vt ea quæ ſunt, deſtrueret, vt non glorietur omnis caro in conſpectu eius; hi ſunt pauperes, quibus euangelizare miſſus eſt Chriſtus. licet enim omnibus euangelizare venerit, hi tamen primi efficaciter receperũt eum. Dicemus de hac re plura Luc. 10. in eo loco, Pauperes euangelizantur.

Qui pauperes nomine intelligantur.

Sanare contritos corde.

COMMENTARIA.

MIſſus eſt Chriſtus à Spiritu, nõ ſolum ad euangelizandum pauperibus, ſed etiam ad ſanandos contritos corde: ij autem contriti corde dicũtur, qui admiſſa peccata cognoſcũt, & ob ea mœrore, ac dolore afficiuntur. de quibus Pſal. 50. Dauid ſcripſit: Cor contritum, & humiliatum Deus non deſpicies. in quo loco idem eſt verbũ etiam

etiam Hebraicum שָׁבַר. hanc ſententiā præſtare, non hominum, ſed Dei eſſe, idem Dauid Pſal. 146. docet, dicēs, qui ſanat contritos corde, & alligat cōtritiones eorū. Hæc enim duo loca prophetia ſunt Chriſti.

ANNOTATIO XXXIII.

Vterque ſenſus ſuperioris ſnia literalis eſt.

SI corticem litteræ tantum conſideramus, contritos corde appellat triſtes, & amaro animo, quales erant Iudæi captiui in Babylonia, non ſolum priuati bonis patrijs, ſeculiq; diuitijs, ſed etiā diuerſis, multiſq; temporalibus afflictionibus vexati, & confracti. unde Cyrillus in commentario, cōtritos, inquit corde vocāt infirmo, & fracto animo præditos, & perturbatos, incurſionibus non valentes obſiſtere. Hos ſanare, & conſolari Deus per Iſaiam promiſit. Eſt autem ſi verbum Hebræum perpendimus, pulchra metaphora: nam loco verbi (ſanare) eſt verbum חבש quod non ſolum ſanare, ſed etiam circumligare, & circumuoluere, ſeu alligare ſignificat, ſicut chirurgus ſolet vulnera infirmi ligare, quo vſus eſt etiam Dauid Pſal. 146. qui alligat, inquit, contritiones eorum. & Iſaias cap. 30. cum alligauerit Dominus uulnera populi ſui. Vnde vt notat Hieronymus in commētarijs Iſa. Symmachus, & Theodotion hūc locum vertunt, miſit me Spiritus ad alligāda vulnera peccatorum. Huic ſenſui conſonat illud Luc. 10. in parabola Samaritani, qui alligauit vulnera illius, qui inciderat in latrones, & ab eis vulneratus fuerat. At verò ſi ſpectamus ſenſum intentum, & præcipuum, Iſaias intendebat ea ſignificare, quę Chriſtus in liberādo populo ſuo facturus erat. in hoc ſenſu contritos corde non carnaliter, ſed ſpiritualiter intelligemus, nempe, quos peccatorum pęnitet, qui eorum mœrore, & dolore velut fracto, & comminuto ſunt animo, hos Chriſtus conſolari, & ſanare miſſus eſt. in quem ſenſum interpretati ſunt hanc ſententiam Hieronymus in commentarijs, Baſilius in Pſalm. 33. exponens illud ſimile, prope eſt Dominus ijs, qui tribulato ſunt corde. Tertullian. lib. 4. contra Marcion. cap. 14. & Beda. hunc igitur ſenſum pręcipuum omiſſo literali minus principali in commentario amplexi ſumus, quia etiā literalis eſt cortice hiſtoriæ concluſus, & ſignificatus.

Prædicare captiuis remiſſionem.

COMMENTARIA.

TErtium opus, ad quod miſſus eſt Chriſtus, eſt captiuis annunciare libertatem, & ereptionem de poteſtate inimicorum: pauperibus igitur diuitiæ triſtibus, & afflictis conſolatio; captiuis liberatio cōfertur per Chriſtum; tenebatur enim homo ſub iugo, & ſeruitute dura Diaboli, illa aūt liberatio, & relaxatio populi, de qua quantū ad corticem loquitur Propheta, figura erat huius per Chriſtum efficiendæ.

Et cæcis uiſum.

COMMENTARIA.

QVartum opus hoc eſt; ſolent autem prophetæ, vt à litteræ, & hiſtoriæ cortice legentes abſtrahant, & ad ſenſum altiorem extollant, aliquid interponere, quod cortici hiſtoriæ accommodari non poteſt, vt ſic ſecretiora, & latētia iudicent; nam in reſtitutione Babylonica cæcis non eſt uiſus reſtitutus, id per Chriſtum tantum faciendum erat, qui cæcos corporaliter illuminauit, & cæcis ſpiritualiter, nempe tenebris erroris, & ignorationis Dei oppreſſis lumē veritatis, & fidei infudit. Hæc Chriſtus non tantum prædicauit, ſed etiam effecit; prædicare aūt dicitur, quia ad hanc remiſſionē, & ad hoc lumē volentes trahit.

ANNOTATIO XXXIV.

HIeronymus literam Hebraicam ſequens hūc locum ſic vertit (clauſis apertionem) Septuaginta vero, quos Euangeliſta ſecutus eſt, hanc clauſuram interpretantes, verterunt cæcis viſum) cęci enim oculos dicuntur habere clauſos, apertos aūt, qn̄ viſus reſtituitur eis, iuxta illud

illud Ioannis 9. Aperuit mihi oculos. Et Iſa.35. Aperientur oculi cæcorum. Eſtq; frequentiſſima phraſis Scripturæ Geneſ.3. aperti ſunt oculi eorum,id eſt, viderunt, quæ ante videre non poterant.& 4. Regum 6. Aperi oculos pueri; ſuntq; plura teſtimonia,vnde in Scriptura uidēs appellatur apertus.& 4.Reg.(videntem,& cęcū) in Hebręo eſt apertum.propter hoc ſeptuaginta verterūt (cæcis)quia apertionē hanc ad viſum retulerunt, iuxta phraſim communiſſimam.verſio igitur Septuaginta eſt quædam declaratio verborum,quæ Hieronymus abſolute interpretatus eſt, nec eſt contradictio vlla. Quidam recentiores, vt cortici litteræ etiam hanc ſententiam accōmodent,cenſent cæcos dici,non qui videndi potentia priuati,ſed, qui in tenebroſis carceribus tenerentur, vbi nullo fruentes lumine,velut cæci erant,quibus Deus promiſit apertionem carcerum, vt exeuntes viſum exercerent. Huic autem ſenſui, & interpretationi aduerſantur verba ipſius Iſaiæ.cap.42.vbi ſic habet. poſui te in fœdus, & lucem gentium,vt aperires oculos cæcorum, & educeres de concluſione vinctum, & de domo carceris ſedentes in tenebris.in quibus verbis diſtinguntur hi duo, nempe cæci,& ſedentes in tenebroſis carceribus,rectius igitur interpretati ſumus cæcos eos, qui cæcitate corporali præmebantur,quorum plurimis Chriſtus viſum reſtituit,& de quibus Matth.11.dicitur,cæci vident:ſimimiliter etiam cæcos ſpiritualiter, quibus Chriſtus fidei viſum infudit, vt in cōmentario diximus, idq; multis exemplis confirmari poteſt, ſolent prophetæ verbum aliquando hiſtoriæ cortici intertexere,quod nō ad illum ſenſum pertinet,ſed ad alium, quem præcipue intendunt, nempe prophetiam de Chriſto, vt eo ſignificent ſub verbis illis communibus altiora latere. quam doctrinam tradit eleganter Auguſtinus lib.17.ciuit. cap.8. interpretans pſalm.71. vbi quantū ad corticem de Salomone agitur, quantum vero ad præcipuum ſenſum,de Chriſto. inquit ergo Auguſtinus, in eo pſalmo multa dicūtur,quæ omnino Salomoni cōuenire non poſſunt; Domino autem Chriſto apertiſſima perſpicuitate conueniunt, vt euidēter appareat,quod in illo figura qualiſcumque abumbrata ſit, in iſto autem ipſa veritas pręſentata.Hęc ille.idem in pręſenti ſentētia dicere poſſumus.ſunt enim multa, quæ liberationi à Babylonica captiuitate aptari non poſſunt, vt noſcamus illam fuiſſe figuram liberationis a Chriſto faciēdæ,in qua omnia perfecte cōplenda erant, ſicut & completa ſunt.

Dimittere confractos in remiſſionem.

COMMENTARIA.

QVintum opus,ad quod miſſus eſt Chriſtus,eſt, vt dimitteret cōfractos in remiſſionem, vinculis obligatos relaxare, & liberos dimittere, quod corporaliter, & ſpiritualiter Chriſtus effecit:corporaliter quidem, quando infirmos, & dæmonijs obſeſſos liberauit;hi enim confracti dicuntur quaſi impediti, & ligati, quo minus libere operari valeant. Luc.13. quam alligauerat Satanas ecce decem & octo annis, ſpiritualiter vero,quādo dimiſit peccata multorum. ſunt enim peccata vincula, & funes, qui bus anima alligatur, quo minus bene operari ualeat,ad Deumque tendere; hi omnes confracti dicuntur metaphoricè; vt enim fracta corpora, ſeu vaſa, vſui, ad quem inſtituta ſunt, deſeruire non poſſunt, ſic homines infirmitate, aut dæmone oppreſſi opera ſua libere exercere non valent. Hoc autem eſt vnum ex his, quæ hiſtoriæ accommodari nequeunt; non enim Iſaias ipſe dimiſit confractos, ſed Chriſtus, cuius figuram ille gerebat,& in cuius perſona ille loquebatur.

ANNOTATIO XXXV.

Vnde ſuperior ſētētia de ſūpta ſit cū in Hebræo non reperiatur.

DIfficultas eſt, quia hæc ſententia, nec in Hebræo eſt,nec apud Septuaginta interpretes, vnde ergo Lucas noſter hanc habere potuit? Prætermiſſis quorundam recentiorum reſponſionibus, quę parum aptæ ſunt, ea legitima videtur, in cuius declarationem aduerte, in Hebræo vnicam

eam eſſe ſententiam, quantum ad uerba (clauſis apertionem) vt Hieronymus vertit, multiplicem tamen eſſe, quantum ad ſenſum, nemo, qui vel minimum verſatus ſit in Hebræo idiomate, ignorabit. hinc factum eſt, vt Septuaginta vnum ſenſum ſequentes verterint (cæcis uiſum) vt in præcedenti commentario dictum eſt. Hieronymus vero alium ſenſum amplexus interpretatus eſt (clauſis apertionem) verbum enim Hebræum אסורים ſignificat ligatos uinculis, aut carcere detentos, quod cæcis conuenire poteſt, & infirmis etiam, ac obſeſſis, qui velut uinculis, obſtricti ſunt; & per metaphoram etiam peccatoribus. Videns ergo Euangeliſta Spiritum ſanctum non vnum ſenſum ſolum intendiſſe, ſed generaliter illos omnes, diuerſis ſententiis expreſſit, quæ ſub vna generaliter comprehendebantur. vnde complexus eſt, & interpretationem Septuaginta, & vltra adiecit hanc ſententiam, quia ſententia Hebræa, etiamſi quantum ad voces una ſit, quantum ad ſenſum tamen duplex eſt. quæ ergo confuſe Hebrǫa ſignificarunt, & quę diminute Septuaginta interpretati ſunt, Euangeliſta explicatius, & perfectius diſtinxit. Exempla habemus huius rei: nam Pſalm. 4. dicitur: (A fructu uini, & olei ſui.) ubi in Hebrǫo unicum eſt nomen תירוש quod generalius eſt, quam uini nomen, ſignificans liquorem expreſſum ſiue ab uuis, ſiue ab oliuis. & licet aliquando accipiatur pro ſolo muſto, ſeu uino, quando coniungitur cum nomine olei, tamẽ abſolute poſitum, utrumque complectitur; ideo Septuaginta & Vulgatus interpretantes duobus nominibus illud explicuerunt.

Prædicare annum Domini acceptũ.

COMMENTARIA.

HOC eſt ſextum opus, ad quod miſſus eſt Chriſtus, nempe ad prædicandum, & ad annunciandum tempus, quod conſtituit Deus, vt in eo ſibi homines reconciliaret, & acceptos ſibi faceret, ex ſua bona voluntate, & beneplacito. hoc eſt, tempus redemptionis, & ſaluationis per Chriſtum faciendæ. Annus ponitur pro tẽpore, qui quidem in Chriſto incœpit, & perdurat vſque ad ſæculi finem.

ANNOTATIO XXXVI.

IRenæus lib. 1. cap. 38 refert quoſdam hęreticos ex hoc loco deduxiſſe, Chriſtum uno ſolo anno prædicaſſe; in fine autẽ anni paſſum fuiſſe: qui multum errarũt, cum annus non pro ſpacio duodecim menſiũ, ſed pro tempore, quod annos multos complectitur, poſitũ ſit, ut paulo inferius oſtendemus. Orige. autem hom. 32. idem refert, appellatq; ſimplicem intelligentiam illorum, qui annum hunc duodecim mẽſium interpretati ſunt; ipſe uero pro tempore interpretatur; tamen tempus hoc dicit eſſe ſæculi futuri. Irenæus vero rectius, & verius pro tempore Euangelij, quod eſt ab aduentu Chriſti in finem ſæculi, cenſet accipiendum. Aduerte pro declaratione in Hebrǫo illud (acceptum) eſſe דאצון, quod Latine vertitur beneplacitum, & Septuaginta ſæpe vertunt εὐδοκία, id eſt, bona uolũtas, vt Pſal. 68. Tempus beneplaciti. & Pſal. 88. in beneplacito ſuo exultabitur cornu noſtrum. Pſal. 105. Memento noſtri Domine in beneplacito tuo. & Pſal. 146. non in tibijs viri beneplacitum eſt Domino. & 149. beneplacitum eſt Domino in populo ſuo. his duobus locis vltimis eſt verbum דצר vnde illud nomẽ trahitur. hoc eſt, beneplacitum quod ſupra dicitur, hominibus bonæ voluntatis. bona enim voluntas, quæ gratis, & ſponte, ex amore, & miſericordia ſua Deus decreuit hominibus ſubuenire, eoſque ſaluare, & ſibi reconciliare, & adoptare, dicitur beneplacitum Dei, quod quia executus eſt per Chriſtum, dicitur beneplacitum in Chriſto poſuiſſe. Epheſ. 1. ſecundum beneplacitum, inquit, eius, quod poſuit in eo. prædicauit igitur Chriſtus, tempus beneplaciti huius Dei erga homines iam aduenaſſe, & hoc eſt prædicare annũ acceptum Domini. hoc idẽ nomen דאצון habetur apud eundẽ Iſa. c. 49 in eodẽ ſenſu: tempore, inquit, placito exaudiui te, & in die ſalutis audiui te: quẽ locum Paulus de tempore Euangelij, quod eſt à Chriſtĩ aduentu vſque ad finem ſæculi interpretans, ait: Ecce nũc tempus acceptabile, ecce nunc dies ſalutis. ex quo loco conſtat annũ in hac ſentẽtia poſitum eſſe pro tempore, non alterius ſæculi, vt dicebat Origenes, ſed huius, vt Irenęus affirmauit. Alludit autem Iſaias ad annum Iubilæi Iudaici, de quo Leui. 25. fit mentio, quia figura erat

Senſus literæ magis examinatur.

tempo-

temporis huius Euangelici. Annus igitur acceptus Domino eſt tempus miſericordiæ, pacis, remiſſionis, ſalutis, in quo poſt longam iram, & indignationem Dei contra nos reſtituimur in gratiam, & acceptationem, ac beneuolentiam eius.

Et diem retributionis.

COMMENTARIA.

NOn tantum prædicauit annum acceptum, quod ad primũ Chriſti aduentum ſpectat, ſed etiam diẽ retributionis, quod eſt ſecundi aduẽtus, nam dies hic retributionis eſt dies iudicij, quando veniet reddere vnicuiq; iuxta opera ſua mercedem, aut pœnã, vt dicitur Matth. 16. hunc diem Chriſtus prædicauit, vt ex Euangelio conſtat, admonens homines ſe nunc ueni re ad ſaluandum, & miſerendum, poſtea vero venturum ad iudicandum: prior aduentus miſericordię, poſterior iuſtitiæ eſt; utrumque autem annunciauit nobis. Multa ſunt loca in Euangelio, ex quibus manifeſtum eſt, Chriſtum hunc diem prædicaſſe, in parabola de mna Luc. 19. & in parabola de vinea Matth 21. de Virginibus, de talentis, de Rege, Matth. 25. & alibi ſæpe. Habemus ergo ex his omnibus, Chriſtũ ratione humanitatis, tũ Apoſtolũ fuiſſe confeſſionis noſtræ, vt dicitur Hebr. 3. Miſſus. n. eſt à Spiritu ſancto; tum medicum, quia ſanat cõtritos corde; tum liberatorem captiuorum; doctorem etiam illuminantem cæcos, & ignorantes; pręterea pontificem legatos ſoluentem, mediatorem etiã Dei, & hominum, annum Deo placabilẽ reuocãtem; iudicem, mercedem dignã retribuentem, bonis ad vitam, & malis ad mortem. Quæ omnia & per prophetas primo nunciata, & ab Euangeliſtis, & Apoſtolis confirmata ſunt.

ANNOTATIO XXXVII.

Patres [illegible]

IN nonnullis Græcis codicibus non habẽtur hæc verba pręcedentia, nec ab Ambroſio, nec à Tito Boſtreno, nẽc à Hieronymo Iſa. 61. vbi citatur locus Lucæ, nec ab Euthymio exponuntur; leguntur tamẽ ab Origene hom. 32. & Aug. lib. de conſen. Euan. c. 42. & à vulgato interprete, & certiſſimũ eſt a Luca eſſe ſcripta; nam & in Hebræo & apud Septuaginta habentur in Iſaia, ſicut cætera præcedentia. Quod autem ad ſenſum ſpectat. Hieronymus in Iſaiæ cõmentarijs, & Euſeb. lib. 9. demonſtra. cap. 13 diem hunc interpretantur, quando populus Iudaicus vltione diuina punitus eſt, & per Romanos deuaſtatus, & perpetuę captiuitati mãcipatus, quem diem Chriſtus ſæpe illis Iudæis annunciauit Luc. 19. Nõ relinquent in te lapidem ſuper lapidem; eo quod non cognoueris tempus viſitationis tuæ. & Matth. 23. vt veniat ſuper uos omnis ſanguis iuſtus, qui effuſus eſt ſuper terram. Argumentum Hieronymi illud eſt, quia in Hebræo eſt נקם quod idem ſignificat quod vltio, ſeu uindicta, quæ in malam partem accipitur, quaſi punitio quędam. Cyril. vero in commen. duas alias profert expoſitiones. vna eſt hunc diem eſſe iudicij tempus; retributionem autem hanc eſſe, quam reddet Chriſtus tunc credentibus in eum. Alterã eſt, hanc retributionem eſſe, quam Chriſtus reddidit Diabolo, qui inſolenter mundũ inuaſerat, & contra ipſum Chriſtum inique inſurrexerat; propterea enim priuatus eſt imperio, & eiectus à ſuo principatu, iuxta illud Ioã. 12. Nunc iudicium eſt mundi, nunc princeps huius mundi eijcietur foras, quã uindictam Chriſtus in hoc mundo exiſtens, nempe in priori ſuo aduentu fecit. Ex tribus hiſce interpretationibus ſecunda ordine mihi viſa eſt accõmodatior, quia Chriſtus adueniens vtrumque ſuum aduentũ annunciauit: priorem quidem ad ſaluandum, poſteriorem vero ad iudicandum bonos, & malos, & ad ſententiam ferendum ſecundum ſingulorum opera, ſicque annum acceptum prædicauit, vt ſimul iuſtitiam futuram oſtẽderet, ideſt, diem retributionis. quæ expoſitio etiam eſt Irenæi. lib. 2. cap. 38. & Bedæ in hoc loco, nec argumentũ Hieronymi efficax eſt: nam etiamſi eo tempore merces bonis reddetur, tamen quia nunc mali puniendi ſunt, & vltio perfecta fiet contra eos, ſolet ab hac parte tempus iudicij, tempus vltionis appellari. vnde Iſaias cap. 13. uocat diem furoris, iræ, & indignationis, & Septuaginta uerterunt:

ſerunt ἀνταποδόσεως, id eſt, retributionis, quod commune eſt tam bonis, quam malis, tam præmij, quam pœnæ.

Et cum plicuiſſet librum, reddidit miniſtro.

COMMENTARIA.

EXplicuerat librũ, vt legeret: poſt lectionem autem illum plicuit, & Doctorum miniſtro, qui eum porrexerat reſtituit. Beda in his multa conſiderat myſteria; cenſet enim ſignificari hoc facto, Chriſtum primum Euangelium ſua prædicatione aperuiſſe, & Apoſtolis tradidiſſe prædicandum, & aperiendum populis. hæc autem, & alia huiuſmodi ad ſenſus myſticos ſpectant.

Et ſedit.

COMMENTARIA.

QVI ſtans legerat Iſaiæ prophetiã, eam interpretaturus, & cõcionẽ habiturus ſedit; mos illius temporis eſſe videtur, vt liberum eſſet vnicuique ſiue ſtantem, ſiue ſedentem exhortari, aut concionari: nam & Paulus Acto. 13. ſtãs ſermonem habuit, Chriſtus vere ſedit; ea tamen ſeſſio dicentis auctoritatẽ, & doctrinę maieſtatẽ indicabat.

Et omnium in ſynagoga oculi erant intendentes in eum.

COMMENTARIA.

AVdierãt iſti multa miracula, quę Chriſtus fecerat in Galilæa; nouerant ẽt eũ ab infantia, vtpote nutritũ, & annis multis conuerſatũ apud eos, nec tamen doctrinæ ſpecimen eatenus eis dediſſe; nouum ergo, & inſolitum ſermonẽ audire ſperantes conuerterunt oculos in eum, eo maxime, quia quæ legerat; intelligentiæ auiditatem excitabant, & de ſeipſo aliquid eũ dicturum illi conceperant, ac ſpectabant. ſic fieri ſolet, aut quãdo inſignis vir dicturus eſt aliquid, aut quãdo nouum, quid, vel arduũ audire expectat.

Cœpit autem dicere ad illos.

COMMENTARIA.

COepiſſe dicitur non ſolum quia quod ſequitur initium ſermonis eius fuit, ſed etiam quia nunquam ante illorum ſynagoga tale dicendi munus exercuerat, auditor ſæpiſſime in eam ſynagogam intrauerat, nunc primum doctor acceſſit.

Quia hodie impleta eſt hæc Scriptura in auribus veſtris.

COMMENTARIA.

HÆC Scriptura, & prophetia hodie in ueſtris auribus impletur: nã hodie à Spiritu ſancto miſſus ſum vobis euangelizare, & prędicare remiſſionẽ, & aduentum illius, per quẽ omnia hæc efficienda ſunt. dum ergo euãgelizo, & prædico uobis, ĩpletur quod prædictum eſt. his verbis ſignificat ſe eſſe eum, de quo prophetia loquitur. particula (quia) adiecta eſt ab Euangeliſta ad declarandum, quæ ſequuntur, initium fuiſſe prędicationis Chriſti in illa ſynagoga, ac ſi dictum eſſet, cœpit dicere ad illos hoc, nempe: Hodie impleta eſt Scriptura in auribus veſtris.

ANNOTATIO XXXVIII.

Superiorũ uerborũ ſẽſus expenditur.

EVthymius ſupplendum exiſtimat verbum, nempe, hęc ſcriptura quę in auribus veſtris inſonuit, cõpleta eſt hodie, recẽtiores ſine ſupplemento connectunt cũ participio, neq; cõpleta eſt in auribus veſtris: inquirunt autem qua ratione dicta ſit hodie, ſeu illo die impleta, reſpondentq; ſic eſſe ſententiam interpretandam, nimirum completa eſt hodie prophetia in auribus veſtris, id eſt, annunciatur vobis, ſeu auribus veſtris hodie auditis eſſe completam prophetiam hanc; à principio enim incarnationis vnctus fuit Chriſtus ſpiritu, tamen id illi ignorabant; eo vero die notũ ipſis factum eſt. Dura videtur expoſitio, nec omnino vera: nam miſſio hæc, de qua loquitur prophetia, nõ eſt facta niſi poſt baptiſ-

ptiſmum, vt ante diximus. multo autem facilior, & vberior eſt expoſitio data in commẽtarijs, nempe prophetiam dici completam eo die, non quidem abſolute, ſed illis Nazeræis, quibus tunc primum euangelizabat, & prędicabat quę prænunciata erãt, ob id dixit completam in auribus illorũ: nam prius prædicauerat alijs ciuitatibus, & multas in eis virtutes operatus erat. vnde impleri prophetia cœperat iam ante; eo tamen die implebatur in Nazaræis. Impleri autem prophetiam non aliud eſt, quam ea, quæ prædicta ſunt, ipſo opere exhiberi. prædictũm autem fuit mittendum Chriſtum ad Euangelizandum, prædicandum, ſanandum, & cætera id ipſum illo die cum Nazaręis factum eſt. ideo impletur prophetia in auribus eorum.

Et omnes teſtimonium illi dabant.

COMMENTARIA.

NEceſſe erat in explicatione prophetiæ huius mentionem facere virtutum, & miraculorum, quæ Chriſtus in Galilæa, & in Iudæa fuerat operatus, multa quippe inſignia eo tempore fecerat, quæ Nazaræi non ignorabant; nam partim fama, partim experientia nouerant; immo quando Chriſtus hanc prophetiam explicuit, iam nonnullos infirmos apud illos ſanauerat. omnes ergo, qui tunc audiebant eum, teſtimonium illi dabant, nempe atteſtantes & confitentes virtutes has, & mirabilia, quæ fecerat, hoc eſt, teſtimonium illi dare, approbando, & confirmando, quæ ille in hac parte dicebat, & fecerat. iuxta quam ſignificationem Ioann. 12. dictum eſt, teſtimonium perhibebat turba, quæ erat cum eo, quando Lazarum vocauit. Hoc autẽ loco (omnes) pro pluribus dictum eſt, quæ phraſis communiſſima eſt in Scriptura.

ANNOTATIO XXXIX.

Expoſitio conſõ- EVthymius hoc verbum indicat ad illud, quod ſequitur, nẽpe (in verbis gratiæ) in hunc ſenſum comprobant verba eius eſſe plena gratiæ, & admirabantur, ita vt admiratio, & teſtificatio ſint eiuſdẽ rei, nempe ſapientię, & gratię uerborum Chriſti, ſermonumq; eius. huic obſtat præpoſitio (in) Grçce ὅτι, non enim teſtimonium dari dicitur in verbis, ſed de verbis. Quidam recentiores referunt ad Chriſti cõfeſſionem, nempe teſtificabantur eum eſſe Chriſtum. Huic aduerſatur, quia nũquam iſti eum Chriſtum eſſe crediderunt. vnde nec dici poſſunt teſtimoniũ dare: teſtimoniũ enim perhibetur de re prius nota. Quidam alij teſtimonium dare interpretantur, laudare, ſeu commendare, quæ Chriſtus dicebat. quæ ſignificatio impropria, & in Scriptura inuſitata eſt. omnibus igitur hinc inde conſideratis ad miracula Chriſti retuli, quæ notiſſima Nazaræis erant, vt ipſe Lucas paulo inferius indicat, eo maxime quia in explicatione Prophetię opus erat ſanitatum, & miraculorum mentionem à Chriſto fieri, vt oſtenderet impletam eſſe prophetiam in ea parte. præterea, quia cęteri duo Euangeliſtę Matthæus 13. & Marcus 6. non tantum verborum Chriſti, ſed etiam virtutum meminerunt, referentes, illos admiratos fuiſſe Chriſti ſapientiam, & virtutem; ſapiẽtiam quidem in ſermonibus, virtutem uero in operibus mirãdis: Lucas autem propter has virtutes addidit illos teſtimonium Chriſto dediſſe, quaſi teſtes ſe exhibentes, & confirmantes miracula illius. Dixi autem in commentario, quando Chriſtus hanc explicuit prophetiam infirmos quoſdam ſanaſſe apud Nazaræos; hoc enim refert Marcus: eos autem ſanatos fuiſſe ante hanc prophetiæ explicationem id perſuadet, immo forſan conuincit: nam poſt eam explicationem, & illa, quæ ſecuta proxime ſunt, Nazaræi voluerunt Chriſtum pręcipitare, & extra Ciuitatem eiecerunt, ipſeque reuerſus eſt Capharnaum. infirmitates ergo illas, quarum meminit Marcus iam ſanauerat.

Mem. gratia dicta magis cõfirmatur.

Et mirabantur in uerbis gratiæ, quæ procedebant de ore ipſius.

COMMENTARIA.

DE virtutibus, & miraculis Chriſti teſtimonium dabant, ſermo-

neo

nes au'em eius admirabantur; erant animis, & auribus gratiſſimi, vtpote enim pleni gratia, id eſt, audientium magnam ſapientiam indicantes, cum dicendi venuſtate, & ſuauitate coniũcti; hæc enim ſunt, quæ loquentem maxime gratum, & acceptum audiẽtibus faciunt. Non enim dictum eſt, (quæ loquebatur,) ſed (quæ procedebant de ore eius) ad ſignificandum leporem, & venuſtatem ſermonis in docendo, & proferendo, quæ etiam animos alliciebant. Multa Chriſtum dixiſſe in explicatione huius prophetiæ Lucas inſinuat, quæ ipſe non narrat, ſed tacite indicat, cum dicit, audientes admiratos fuiſſe verba gratiæ, quæ de illius ore procedebant. Non ſolum autem ſermones, ac verba Chriſti, ſed etiam eius opera, ac virtutes, quas operabatur, hos Nazaræos admiratos fuiſſe conſtat ex Matthæo, & Marco, à quibus hæc eadem hiſtoria deſcripta eſt.

ANNOTATIO XL.

Quid gratię nomine hoc loco ſignificetur.

GRatia hoc in loco non eam, quę hominem charum Deo, ſed eam, quę hominibus acceptum, ac gratum facit, ſignificat, cuius ſignificationis vſus frequens eſt in Scriptura, vt ſupra declarauimus, illud explicantes (inueniſti gratiam apud Deũ) duo autem maxime erant, quæ gratum, & admiratione dignum Chriſti ſermonem efficiebant. vnum eſt ſapientia, quę manifeſtabatur: vnde Mar. 6. dicitur, admirabantur in doctrina eius. Alterum eſt ſuauitas, & venuſtas dicentis, quam Lucas inſinuauit dicẽs, (quę procedebat de ore eius.) de qua Pſal. 44. dictum eſt. Diffuſa eſt gratia in labijs tuis. Hęc duo uno nomine cõplexus eſt Euangeliſta, appellãs uerba gratię, id eſt accepta, & grata audientibus, & quæ eorum animos alliciebant; gratia enim dicitur, quidquid ſermonem gratũ, & acceptum audienti efficit, iuxta illud Col. 4. Sit ſermo ueſter ſemper in gratia ſale conditus.

Et dicebant, nonne hic eſt filius Ioſeph?

COMMENTARIA.

ADmirationem animo conceptam, cauſamque eius verbo expreſſerunt, dicentes, nonne hic eſt filius Ioſeph? quaſi dicerent, nouimus hunc eſſe humilis conditionis virum, filium hominis fabri, inter nos nutritum, qui ſtudiis litterarum numquã incubuit, qui nihil hactenus inſigne operatus eſt: vnde ergo tantam ſibi ſapientiam, & virtutem comparauit, vt tam mira faciat, & tam ſapienter, ac gratioſe loquatur? Iſti Nazaræi effectus ex vna parte conſiderabant inſolitos, & inſignes, nempe miracula, & doctrinam: ex altera vero cauſam, & principium, à quibus hæc procedere poterant, ignorabant, Chriſti humilitatem, & abiectionem attendentes, idcirco admirabantur. admiratio enim ex ignoratione cauſarũ, ac principiorum in effectibus inſolitis procedit. Fuit autem admiratio incredulitatis: nam etiam ſi virtutes, & ſapientiam eius agnoſcerent, carnis tamen abiectione ſe à credendo retraxerunt, vnde Matthæus, & Marcus illos ſcandalizatos fuiſſe in Chriſto.

ANNOTATIO XLI.

Duę difficultates circa ſuperiora uerba tractantur.

CAeteri duo Euangeliſtæ hanc admirationem magis expreſſerunt; inquit enim Matthæus, (ita, vt mirarentur, & dicerent, vnde huic ſapientia, & uirtutes? nõne hic eſt fabri filius? Nonne Mater eius dicitur Maria? Et fratres eius Iacobus, & Ioſeph, & Simon & Iudas, & ſorores eius nõne omnes apud nos ſunt? Vnde ergo huic omnia iſta? Et ſcãdalizabantur in eo.) Marcus etiam, multi, inquit, audientes admirabantur in doctrina eius, dicẽtes, unde huic hæc omnia? & quæ eſt ſapientia, quæ data eſt illi, & virtutes tales, quæ per manus eius efficiuntur? Nonne hic faber eſt filius Mariæ frater Iacobi, & Ioſeph, & Iudæ, & Simo

Simonis? nonne, & ſorores eius hic nobiſcum ſunt? & ſcandalizabantur in eo. Hæc Marcus. In quibus notandum eſt, tanto maiorem illis admirationem fuiſſe, quanto magis conſiderabant, neminem ex fratribus, & ſororibus Chriſti aliquid tale facere. Quomodo autem fratres, & ſorores dicantur, explicuimus in commentarijs in Ioannem. In his autem duobus locis Matthæi, & Marci Auguſtinus lib. 2. de conſenſu Euangeliſt. cap. 42. inquirit, quomodo Matthęus dicat Chriſtum appellatum fabri filium. reſpondere etiā poſſumus, Chriſtum antequam ſe proderet, artem fabri ſicut Ioſeph exercuiſſe, vnde & faber, & fabri filius appellatus eſt. cum autem faber ſit nomen commune artis, non poſſumus determinate ſcire, cuius artis fuerit. Hilarius autem cap. 14. in Matt. exiſtimat fuiſſe fabrum ferrarium. Plane, inquit, hic erat filius fabri, qui, ferrum igne vincentis, omnem ſeculi virtutem iudicio decoquentis, maſſamq; formantis in omne opus vtilitatis humanæ, formam ſcilicet corporū noſtrorum, & materiam, in diuerſa membrorum miniſteria, & omnia æternę vitæ opera fingentis. Hæc ille. Maior tamen difficultas videtur in altero verbo, quod Matthæus, & Marcus referunt, nempe (ſcandalizabātur in eo.) quomodo ſcandalizati ſūt in eo, ſi teſtimonium dederunt ei, & admirabantur ſapiētiam, & virtutem eius? Quidam recentiores ſic ſoluunt; fingunt à principio multos admiratos, & teſtimoniū dediſſe; quoſdam vero alios pauciores murmuraſſe, & detraxiſſe Chriſto; hi autē priores illos in ſuum ſenſum conuerterunt, & à priori iudicio mutarunt, ideo dicuntur omnes ſcandalizati. Nec ſolutio mihi gratis conficta videtur, nec ieiunio, quid hos recentiores coegerit ad id exiſtimandum, immo ad difficultatem excitandam, quam nec Auguſtinus, qui diligentiſſime loca Euangeliſtarum, quæ diſſonantia videbantur, concordauit, id notauit cum huius loci hiſtoriam aduerterit, & ponderauerit loco paulo ante citato. Dicendum igitur eſt, ſcandalizatos dictos eſſe, quia non crediderunt in Chriſtum, offendentes in eius humiliationem, & carnis abiectionem; plus enim potuit apud illos ad non credendum vidiſſe Chriſtum inter eos communiter nutritum, & verſatum, ac filium Mariæ, & iuxta eorum opinionem, Ioſeph fabri, quam ſapientia, & virtutes eius, ad credendum eum eſſe Chriſtum, idcirco ſcandalizati in eo dicuntur. idem eſt ſenſus illius Matth. 11. Cæci vident, claudi ambulant, leproſi mundantur, & beatus qui non fuerit ſcandalizatus in me, quaſi diceret, beati illi, apud quos plus efficient miracula, & opera diuinitatis meæ ad credendum me Chriſtum eſſe, quam mors, & paſſio mea faciēt ad non credendum, & ad auertendum animum, & fidem à me. huic infidelitati, & ſcandalo non aduerſatur admiratio, & confeſſio virtutum Chriſti; eſt enim admiratio quædam, quę ex fide, & cum fide eſt, & eſt etiam admiratio, quæ cum infidelitate eſt; de hac enim dictum eſt Ioann. 7. mirabantur Iudęi dicentes, quomodo hic literas ſcit, cum non didicerit? Ecce hi confitebantur litteras, & ſapientiam Chriſti, eaſque admirabantur, & tamen ei non credebant. ita nunc uirtutū teſtimonium dabant, ſapientiam mirabantur, & verba etiam gratię, tamen Chriſti humiliationi; & carnis vilitati ſuccūbentes non ei credebant, & ſcandalizabantur, quia ab admiratione, & magnitudine uirtutum, & ſapientiæ, quam nouerāt, ac per quam fidem erigendi erant, deprimebantur, & in incredulitatem impellebantur. Recte Hilarius hoc intellexit, qui ſimul hæc coniunxit; quamquam, inquit, & docendi prudentia, & operandi virtus admirationem commoueret, infidelitas tamen eorū ueritatem iudicij non recipit; non enim credunt hæc Deum in homine agere. Hæc ille. Non igitur eſt, cur fingamus diuerſitatem, aut mutationem perſonarum, cum, & admirari, & ſcādalizari ſimul potuerint.

Et ait illis.

COMMENTARIA.

Videns Chriſtus illorū infidelitatem, quę tāta reprehenſibilior erat, quanto illi magis eius uirtutes, ac ſapientiam agnoſcebāt, mirabili artificio eos arguit, & cauſam infidelitatis eorū detegit, & quantū detrimēti hęc eadem ipſis adferat, oſtendit. quæ omnia ſequentibus uerbis efficit.

Vti-

Vtique dicetis mihi hanc ſimilitudinem.

COMMENTARIA.

ARtificioſus reprehendendi modus hic eſt, illorum, nempe obiectionem, ſeu accuſationem, quam cōtra eum paratam habebant, præoccupare, & totam culpam in eoſdem reijcere. dictio (vtique) affirmātis eſt, qua ſi diceret, ſcio vos, mihi obijcere velle, quod ſimilitudine, ſeu prouerbio quodam dici ſolet, quaſi me accuſantes, & de me conquerentes.

Medice cura teipſum.

COMMENTARIA.

SImilitudo, ſeu prouerbiū hoc eſt, Medice cura te ipſum, quaſi dicerent, ſicut medicus non in minorem curam, dum ſibi medetur, gerere debet, quam dum medetur extraneis, ſic tu deberes non in minorem rationē noſtri habere, qui ad te pertinemus, cum eiuſdem tecum ſimus Patriæ, quam externorū habuiſti, apud quos multas virtutes exercuiſti, & admirāda feciſti opera. deberes ergo apud nos non minora facere, aliter contra te dici poſſe videretur, Medice cura te ipſum; vitio enim dabitur medico, qui curam aliorum gerens ſui rationem non habet. Quamuis autem prouerbium ſumptum ſit à Medico, qui aliorum gerit curam ſui ipſius neglecta, tamen generaliter applicatur ijs omnibus, qui cum alijs proſint, ſibi prodeſſe negligant.

Quāta audiuimus facta in Capharnaum, fac & hic in patria tua.

COMMENTARIA.

EXplicat ſenſū prouerbij, magna, & admiranda opera feciſti in Capharnaum, fac ergo eadem in patria tua, ne videaris contemnere patriam propriam, & externorum habere rationem, dicaturque contra te, medice cura te ipſum; hi. n. qui ad patriam pertinebant, ad ipſummet Chriſtum ſpectare putabant, vt qui patriæ rationem non haberet, dici poſſet ſui ipſius non habere, ſicque prouerbiū applicatur. Hæc eſt accuſatio, ſeu obiectio, quam Chriſtus contra ſe illorum nomine excitat, eos præueniendo, ipſorumq; animos intuendo.

ANNOTATIO XLII.

ADuerte Chriſtum huic tacitæ obiectioni reſpondere voluiſſe, & à faciēdis miraculis in Patria ſua ſe excuſaſſe, nō ſolum vt conciuium infidelitatem incuſaret, ſed etiam ne cui illorum iuſta querela, & accuſatio contra eum videretur; iure enim naturæ cæteris paribus maior cura ſuorum vnicuique eſt habenda, quam aliorum; qui enim ſuorum, & maxime domeſticorum curam, non habet, fidem negauit, vt teſtatur Apoſtolus, & docet etiā Gregor. homil. 27. in Euang. Illud autem Luc. 14. qui non odit patrem, & matrem, & ſequitur me, non eſt me dignus, intelligendum eſt, quando illi contradicunt Euāgelio, & in ijs, quæ cōtra ſalutem ſpiritualem ſunt, vt idem Gregorius homil. 37. Euang. interpretatur, & ante eum Clemēs Alex. lib 3. ſtromat. hoc non obſtat, quin in ijs, quę non ſunt contra ſalutem, maior cura, & ratio ſit eorum habenda. Poterant igitur iſti obiicere Chriſto, cū ipſi cōciues eſſent, cur non faceret opera mira, & ſalutiſera apud eos, quæ fecerat apud extraneos. Hac igitur de cauſa, ne horum querela iuſtitiam cōtinere videretur, Chriſtus huic obiectioni reſpondet, & cauſam, ſeu potius culpam in illos reijcit, quaſi ipſi effecerint, vt quæ iure naturæ eorum iudicio ſibi quodammodo debebantur, cum illis facta non fuerint, quam cauſam notauit Ambroſius in præſenti dicens, non ocioſe Saluator ſe excuſat, quod nulla in patria ſua miracula virtutis ſuæ ſit operatus; ne fortaſſe aliquis viliorem patriæ nobis eſſe debere putaret affectum. Hæc Ambroſius. non ergo hi miracula fieri apud ſe cupiebant propter fidem, ſed propter ambitionem, quandam, aut curio-

Proſequitur quę in Commētario traduntur declarare, & confirmare.

ſitatẽ,& fortaſſis ex infidelitate,quia non credebant vera eſſe miracula,quæ foris facta narrabantur, idcirco iuſta eſt Chriſti excuſatio,& illorum reprehenſio.

Ait autem: Amen dico vobis,quia nemo propheta acceptus eſt in patria ſua.

COMMENTARIA.

REſpondet obiectioni propoſitæ, altero quodam prouerbio.ſenſus autem reſponſionis eſt, quaſi diceret, recte id mihi opponeretis, ſi opera mea,quæ petitis,vtilitatem allatura eſſent apud vos, fidemque, cuius cauſa fiunt,conciliatura: at non ſic eſt; nec enim mihi creditis,nec credetis,& veſtra infidelitate verificatis contra me illud prouerbium, Propheta in Patria ſua acceptus nõ eſt. Sic nec ego apud vos fidẽ inuenio, nec vobis acceptus ſum. Infidelitas ergo veſtra cauſa eſt, cur quanta feci in Capharnaum, non faciam in patria mea.

ANNOTATIO XLIII.

Nõ ambitioni tribuendũ quod Chriſtus miracula fecerit vt cognoſceretur.

REſponſioni huic duo opponi eſſe videntur.vnum eſt, ſi miracula non fecit,quia in patria Propheta non eſt acceptus, igitur Chriſtus miracula edebat,vt acceptus eſſet ijs, apud quos ea operabatur,quod ambitionis, & gloriæ vanæ eſſe videtur. Reſpondeo verum eſſe Chriſtum miracula feciſſe,vt homines crederẽt eum eſſe Dei filium,& Chriſtum promiſſum. Ioan.10.ſi autem facio,& ſi mihi non vultis credere, operibus credite, vt cognoſcatis,& credatis,quia Pater in me eſt.& Ioã. 11.hæc dixi propter populum,qui circunſtat, vt credant, quia tu me miſiſti. Hoc igitur verum eſt, tamen omnino eſt falſum id ambitionis,& vanę gloriæ eſſe,ſed ſummæ religionis, & charitatis erga Patrem,& dilectionis erga nos;honor enim, & gloria Patris,& ſalus,ac vita noſtra poſita erant in eo agnoſcendo, & credendo, quam Patris gloriam,hominumque ſalutẽ Chriſtus homo ſummopere cupiebat, & quærebat. De illa dictũ eſt Ioan.5.qui non honorificat filium, non honorificat Patrem. Ioan.17. Pater ego te clarificaui ſuper terram. Ioan.11.infirmitas hæc nõ eſt ad mortem,ſed pro gloria Dei,vt glorificetur filius Dei per eam. De hac autem ſcriptum eſt Ioan. 8. niſi credideritis, qa ego ſum,moriemini in peccato veſtro Ioan.17.Hæc eſt vita æterna,vt cognoſcãt te ſolum verum Deum,& quem miſiſti Ieſum Chriſtũ.Ioan.6.qui credit in me, habet vitam æternam. quod igitur Chriſtus crederetur.quod acceptaretur,ſalus,& vita noſtra,& Dei honor erat,propterea miracula,vt crederemus ei, edebat, ſine fide.n. nec vita,nec ſalus noſtra eſt,nec Deum,vt par eſt honorare poſſemus.Sicut ſi medicus ĩſignis quæreret,& cuperet agnoſci ab infirmis,vt ſanari ab eo vellẽt,ac poſſent, & ſic reſpublica conſeruaretur,non ambitio,aut vana gloria, ſed honeſta,& commendanda dilectio eſſet. qui etiam inter nos doctus, & ſtudioſus eſſet,cuperetque doctrinam, & vitam ſuam agnoſci, non propter ſe,ſed vt alij diſcerent,& imitarentur, virtutem & ſcientiam amplecterẽtur, non ambitioſus,ſed laudabilis eſſet. quod Gregorius lib.14.moral.c.14. docet,interpretaturque illud Pauli 2. Corinth.11. & 12. vbi ſe plurimum cõmendat, non propter ſe,ſed propter alios,vt credant veritati,quod vere bonum, & ſanctum eſt. Hoc idem à Chriſto factum eſt. Alterum,quod opponi poſſet difficilius eſt,nempe, quia fecit miracula apud alios, qui etiam non crediderunt: ſi igitur propter horum infidelitatem nõ ceſſauit miracula facere,cur ꝑ infidelitatẽ ſuorũ noluit ea facere?qua ſi magis puniẽs ſuos,quã cæteros;vt enim dicitur Matth. 13. propter infidelitatem eorum non fecit ibi multas virtutes, ſed paucos infirmos ſanauit impoſitis manibus,ſvt dicitur Marci 6.Videtur ergo minus dilexiſſe ſuos. Reſpõdeo,& ni fallor, notanda eſt reſponſio hæc: nam in hoc plus dilexit ſuos; quando enim beneficiis Dei homo abuſurus eſt,maius accipit beneficium,magiſque diligitur,ſi ea illi non conferantur. magnum quidem fuit beneficium incredulis tot miracula facta eſſe,tamen maius eſſet,ſi illis facta non fuiſſent; non enim rei eſſent,& tam inexcuſabilis culpæ, quod Dominus docuit, dicens Ioan.15. ſi opera non feciſſem, quæ nemo alius fecit, peccatũ non haberẽt.docuit

Quare miracula infidelibus Nazaretis negauit, qui non credituris Capharnaitis illa cõceſſit.

cuit etiam Petrus 2.epiſt.2.melius erat illis non cognoſcere viam Iuſtitiæ, quam poſt agnitionem retrorſum conuerti. Matthęus etiam cap.26.bonum erat illi, ſi natus non fuiſſet homo ille. quam doctrinam tradit Auguſtinus tract.73.in Ioan.dicẽs, Deum aliquando nos exaudire,dum nõ facit,quę petimus;nimirum quãdo ea,quę petimus, nocumento futura ſunt nobis.Cum igitur infidelitas horum grauior futura eſſet miraculis Chriſti, profecto maiori beneficio affecti ſunt,magiſque dilecti ab eo,illis nõ factis,quam ſi fierẽt.ne autem omnino eos contemnere videretur,paucas quaſdam infirmitates ſanauit. Quod ſi dicas,cur miracula fecit alijs incredulis, ſi hæc eorum infidelitatem auxerunt? reſpondeo facta eſſe coram illis,non propter eos,ſed propter illos, qui crediderunt, quorum ſalutis,& fidei maiorem habuit rationem Chriſtus, q̃ detrimenti incredulorum, præſertim cum talis detrimẽti ipſi increduli ſibi cauſa fuerint: in patria autem illa ſua credentes nõ inuenit, propter quos miracula edere neceſſarium eſſet.

ANNOTATIO XLIV.

Quæ ſit inuidiæ natura, PRouerbij huius (nemo Propheta acceptus eſt in patria ſua)ratio,& accõmodatio explicatione indigent, quæ exhiberi perfecte non poteſt, niſi nonnulla de inuidiæ vitio prętermittamus,nempe quid ſit, & qui eius effectus. Quod ergo ad primũ ſpectat,Baſilius hom.de inuidia ſic eã definit.Inuidia eſt de proximi proſpero ſucceſſu dolor conceptus.cui definitioni conſentit ea, quam adfert Auguſtinus Pſal.104. inuidia,inquit, eſt dolor alienæ felicitatis. Hæ autem definitiones imperfectæ ſunt, nec tam definitiones, quam definitionum principia, ſeu partes ſunt; licet enim inuidia ſit dolor alienæ felicitatis,ſeu ſucceſſus proſperi proximorum, non tamen omnis talis dolor inuidia eſt:nam contingit quẽpiam dolere de aliorum proſpero ſucceſſu abſque inuidia, immo aliquando dolor is ad virtutem referri debet;qui enim de alio rum proſperitate dolet, quia per eam alijs ille nocet,& ea,vt inſtrumento vtitur in aliorum perniciem,vel etiam, quia ea proſperitas ſpirituale nocumentum eidem adfert,is profecto non inuidus,ſed iuſtus eſt, & dolor is ad iuſtitiam, aut charitatem ſpectat. Qui etiam dolet de felicitate alicuius temporali,nimirum,quia indignus cum eſſet, ad prælationem euectus eſt, non inuidus cẽſebitur, ſed boni communis æmulator. hinc eſt,quod Gregorius lib.22.moral.c.6. docuit licere aliquando de temporali malo, & ruina alterius gaudere, non propter malũ illius,ſed ne noceat alis, quibus non nocebat. Auguſtinus etiam lib. contra Adimantum cap.17. docet charitatis eſſe optare alicui malũ temporale, vt per id ſpirituale bonum acquirat iuxta illud pſalm. 81.imple facies eorum ignominia,& quærent nomen tuum.Ecce dolor eſt de proſperitate alterius,& non vitii, ſed virtutis eſt. Contingit etiam dolorem hunc eſſe vitium quoddam,& non inuidiam;nam qui dolet de proſperitate alterius,quia inimicus ſibi eſt,non inuidus,ſed odio habens eſt.Dolor igitur de aliena proſperitate, tunc inuidię rationem habet,quando ea de cauſa homo de alterius bono dolet, quia per id bonum ſibi videtur ipſe minor fieri, & alter præferri, aut coæquari, qui inferior erat. hæc ratio dolendi inuidiam conſtituit.vnde docte Auguſtinus lib.11.ſuper Geneſ.ad litteram c.14.ſic inquit: Inuidet par pari,quia ei coæquatur;inuidet inferior maiori,quia ei non coæquatur; inuidet ſuperior inferiori,ne ei coæquetur. Hæc Auguſtinus. Semper enim inuidus bono alterius minui ipſe ſibi videtur,aut quia qui inferior erat,ſibi bono illo æqualẽ fieri exiſtimat, aut, quia ipſe alteri coæquari non poteſt; aut quia qui par erat, maior efficitur. qui igitur hac ratione, & cauſa de alterius ſucceſſu proſpero dolet, inuidus eſt, & hęc eſt inuidiæ perfecta deſcriptio. Ex hoc liquet natura inuidi; non tam enim ipſe cupit bonum habere, quam quod aliter non habeat; hoc enim ſolo ſe diminui videbatur, & de eo dolebat, vnde etiam fit, vt tunc incipiat diligere proximum, cui inuidebat, quando eum in miſeriam incidiſſe, ac bono priuatum eſſe videt, propter quod prius illi inuidebat, vt notat Baſilius oratio. 10.de inuidia; ex hoc etiam conſtat, quod dicit Baſilius oratione eadem, hoc,inquit,bonum habet inuidia, quod nocumento eſt ipſi inuido, quaſi ſecum adferat pęnam, idemque dicit Hieronym.Galat.5. eſt enim uitium affligens ipſius habentis. vnde Prouerb.14. *Pro.14.* dicitur putredo oſſium inuidia, & Eccleſ.

30. Zelus, & iracundia minuunt dies. Quod autem ad ſecundum ſpectat, nimirum inuidiæ effectus, ſcire oportet eos tres eſſe præcipuos.

Tres inuidiæ effectus.

Primus eſt incredulitas proſperitatis alienæ; inuidus enim, ne proſperitate alterius, cui inuidet affligatur, & torqueatur, difficile credit proſperitatem, aut bonum, quod alteri eueniſſe narratur, & niſi ita ſit manifeſtum, vt negari corde nō poſſit, id ſibi diſſuadet, quaſi effugiens tormentum, quod ex illo bono ſibi imminet. Secundus effectus eſt, quãdo ratio, ac mēs ita conuincunt, vt aſſentiendum ſit, & aliena felicitas, ſeu proſperitas ſit credenda. quærit inuidus verbis minuere, & eleuare, & ſaltem apud alios, vt non ſit credita proſperitas illa, aut minor reputaretur, quam eſt; hinc inuidum detractio ſequitur, & per quandam metaphoram dentes inuidi dicimus.

Inuidus contrarius eſt adulatori.

Eſt autem contrarius adulatori adulate enim, vt docet Gregorius lib. 4. moral. cap. 25. propter quandam vicinitatem, quam habent vitia cum virtutibus, ipſa vitia in alijs nomine virtutum obſcurat, & aſtutum appellat prudentem; crudelem, iuſtum; prodigum liberalem; auarū, temperatum; inuidus autem contrario facit, vt notat Baſilius oratio. de inuidia; virtutes propter eandem vicinitatem reputat, ac prædicat vitia, & prudentem appellat aſtutum; iuſtum, crudelem; liberalem, prodigum; temperatum, auarum. Quęrit enim ſemper uerbis detrahere, etiam ſi mente negare nequeat. Tertius effectus eſt; quod ſi nec ea, quę dicta ſunt, poteſt, ſtudet rebus ipſis impedire, aut auferre alterius proſperitatem, de qua dolet, vt ſic cruciatum inuidiæ à ſe moueat. hinc multæ iniuſtitiæ contra proximum procedunt, calumniæ, falſa teſtimonia, & denique homicidia, Cain præ inuidia occidit fratrem, & Saul ſæpe Dauid mortem inferre tentauit, & fratres Ioſeph occidere uoluerunt, & demum uendiderunt. Recte Paulus huius uitii mala conſiderans ad Rom. 2. dixit, plenos inuidia, & poſtea ſubiunxit, homicidio, contentione, dolo, malignitate, ſuſurrones, detractores, quaſi hæc poſteriora ex inuidia tanquam radice germinentur. Hos tres effectus nimirum incredulitatem, detractionem, iniuſtitiam, breuiſſimis uerbis notauit Auguſtinus ſermon. 18. ad fratres in eremo; inter alia enim multa ſic inquit. Inuidia fidē tollit linguam multiplicat, iuſtitiam diſperdit. Ex his apparet prouerbij ſenſus; qui enim eiuſdem patriæ ſunt, quandam videntur habere ęqualitatem, & paritatem; quando ergo aliquis eorum proſperum habet ſucceſſum, facile cæteri conciues inuident; eo enim videntur ſibi fieri inferiores, & quaſi minui, quod non fit inter eos, qui non ſunt eiuſdem patriæ; hinc dictum eſt, nemo propheta acceptus eſt in patria ſua.

Quare Propheta acceptus non ſit in patria ſua.

accommodatur autem Chriſto Domino; conciues enim eius ęgreferebant eum, qui cum ipſis nutritus, & conuerſatus quaſi vnus ex cæteris erat, ſic ſibi anteferri, vt Chriſtus reputaretur: idcirco inuidebant illi tantam dignitatem, quaſi ipſorum dignitas, & ſtatus per eam diminueretur. vnde ex hac inuidia ſecuti ſunt tres illi effectus, nam nec crediderunt eum eſſe Chriſtum, & detraxerunt verbis ipſius dignitati, dicentes, filius eſt fabri, & faber, & ſorores eius apud nos ſunt, quaſi cæteræ feminæ; nec hoc contenti tentarunt eū pręcipitare de monte. Hoc ergo prouerbio Dominus taxauit ſuos conciues inuidiæ, infidelitatis, & detractionis, ac iniuſtitię.

In veritate dico vobis, multæ viduę erant in diebus Eliæ in Iſrael, quando clauſum eſt cęlum annis tribus, & menſibus ſex: cum facta eſſet fames magna in uniuerſa terra: & ad nullam illarum miſſus eſt Elias, niſi in Sarepta Sidoniæ, ad mulierem uiduam.

COMMENTARIA.

QVia in prouerbio facta eſt mentio Prophetæ, exemplis Prophetarum duorum confirmat, non ſolum Prophetas apud ſuos in pretio non fuiſſe, ſed etiam eos ob incredulitatem ſuorum miracula apud extraneos, ſuis derelictis, feciſſe. Primum antem exemplum eſt ſumptum ex tertio Regum 17. de Elia, qui cum fames magna longo tempore per totam regionem illam Syriæ

gra ſſa-

graſſaretur, nec defuiſſent in Iſrael multæ viduæ pauperes, non fuit miſſus à Deo ad vllam ex ſuis, ſed ad alienigenam quandam habitantem in oppido dicto Sarepta in terra Sidoniorū, apud quam maiorem fidem, & charitatem erga proximum inuenit, quam inuenerit in terra propria Iſrael. Dicitur autē cęlum clauſum tribus annis, & ſex menſibus, quia toto eo tempore non fuit pluuia in regione illa tota. Cum ergo fames communis eſſet, & ſuis, & alienigenis, nō ad illos, ſed ad hos miſſus eſt; & non quidem auctoritate propria fecit. ne quis Prophetæ vitio adſcriberet, ſed Dei iuſſu, ideo miſſus dicitur. Hoc exemplo infidelitatem Patriæ vehementer reprehendit, cum apud extraneos fidem inuenerit, non apud ſuos.

ANNOTATIO XLV.

TEmpus autem famis notauit Dominus, non ſolum propter hiſtoriæ veritatem, ſed etiam aliis de cauſis, atque vt grauitatem eius indicaret, ne quis diceret, fames non erat magna, idcirco non eſt mirum, ſi Elias ſuis non ſubuenit, tum vt populi Iſraelitici infidelitatis magnitudinē oſtenderet, qui tanto flagello, & tam diuturno admonitus non reſipuerit; vt eo exemplo patriæ etiam ſuæ infidelitatem magis taxaret, qui tot miraculis, & doctrina acceptis nondum crediderit: tum demum, vt ſignificaret, ſe etiam tribus annis fere cum dimidio prædicaturum apud Iudæos, apud quos fidem non erat inuenturus, niſi apud paucos. De hac hiſtoria multa erant dicenda, quæ magis ad libros Regum pertinent, vnde hoc exemplum tractum eſt.

ANNOTATIO XLVI.

Merito Chriſt⁹ magnæ famis q̃ tempore fuit Eliæ, mētionē facit.

MErito Dominus infidelitatem ſuorū exemplo viduæ Sidoniæ reprehendit, in qua eximia fides elucet, cuius magnitudo ex hiſtoria facile deprehenditur. nam 3. Reg. 17. ſic habetur, cum veniſſet Elias ad portam ciuitatis apparuit ei mulier vidua colligens ligna, & vocauit eam, dixitque ei. Da mihi paululum aquæ in vaſe vt bibam, cumque illa pergeret, vt afferret, clamauit poſt tergum eius dicens, affer mihi obſecro, & bucellam panis in manu tua. Quæ reſpondit, viuit Dominus tuus, quia non habeo, niſi quantum pugillus capere poteſt farinæ in hydria, paululum olei in lechito. En colligo duo ligna, vt ingrediar, & faciam illud mihi, & filio meo, vt comedamus, & moriamur. Ad quam Elias ait, noli timere, ſed vade, & fac, vt dixiſti; veruntamen mihi primū fac de ipſa farinula ſubcinericium panem paruulum, & affer ad me: tibi autem, & filio tuo facies poſtea. Hæc autem dicit Dominus Deus Iſrael, hydria farinæ non deficiet, nec lechitus olei minuetur vſque in diem, in qua Dominus daturus eſt pluuiam ſuper faciem terræ. Quæ abiit, & fecit iuxta verbum Eliæ. Hæc ibi. Vide igitur magnitudinem, & excellentiam fidei; credidit enim ſimplici verbo Prophetæ, & cum periculo extremo vitæ ſuæ, & filii; nam prius attulit panem Eliæ ex illa farinula, quàm ſibi, & filio, non dubitans verbum Prophetæ certum futurum; nec deerat ratio efficax dubitandi; potuiſſet enim dicere, quomodo verbo tuo credam, qui nec habes panem, aut aquam tibi ipſi, nec tibi hactenus ſubueniſti? nihil tale obiecit, nec mente concepit, ſed nec hæſitans, nec ſibi, aut filio timens, ſi prius panē Eliæ daret, credidit, & obediuit; eximia profecto fides hæc eſt, quam merito extollūt Ambroſius lib. de viduis, in principio, & Chryſoſtomus homil. 19. in 2. Corinth. in mortali. Quam etiam opponit Dominus ipſis Nazaræis non credentibus tanta miraculorum multitudine, quæ facta audierant, & ad quam demum Deus derelictis viduis Iſrael miſit Eliam, etiam ſi illa Sidonia eſſet. Non tantum autem fides in ea eminuit, ſed etiam charitas, miſericordia, & hoſpitalitas, vt notarunt Ambroſius, & Chryſoſtomus locis citatis. Hæ autem virtutes in eo maxime apparēt, quod cum colligeret ligna pro cibo ſibi, & filio neceſſario, Prophetaque aquæ vas peteret, non eſt grauata ab opere illo deſiſtere, & abire, vt aquam petitam illi afferret, & indigenti potu ſuccurreret, etiam cum ſuo detrimento. Præterea cum rogata eſſet bucellam panis afferre, nec haberet, dulcibus, & efficacibus verbis ſe excuſauit cum

iuramento, negans ſe habere, vnde illi præſtare poſſet, fideliter manifeſtans totum, quod apud ſe erat. Quantum autem verbum dulce ſit habendum docuit Salomon Eccleſ. 18. Ecce, inquit, verbum ſuper datum bonum: ſæpe enim gratius eſt verbũ dulce, quam opus ipſum. Fuit etiam hoſpitalis, vt notat Ambroſius, quæ prophetæ multo tempore miniſtrauit. talis erat vidua hæc, quæ alienigena cum eſſet, præpoſita fuit viduis Iſrael.

Et multi leproſi erant in Iſrael ſub Eliſæo Propheta, & nemo eorum mundatus eſt, niſi Naaman Syrus.

COMMENTARIA.

ALterum exemplum ſumptum eſt ex lib. 4. Reg. c. 5. vbi cũ multi leproſi eſſent in Iſrael, Eliſæus neminem eorum mundauit, ſed ſolum Naaman alienigenam natione Syrũ, quod ea ratione factũ eſt, quia Iſraelitæ indigni erant propter eorum incredulitatem erga Eliſæum Prophetam; Naaman autem hic credidit ſe ab Eliſæo ſanari poſſe. Simili igitur de cauſa nec Chriſtus miracula edidit apud ſuos propter incredulitatem eorum.

ANNOTATIO XLVII.

Naamã fides magnam in multis oſtenditur.

EXimia etiam fuit fides Naaman, vt cõſtat ex eius hiſtoria, quę breuitatis cauſa hic non narratur. quod quidem multis conſtat. primo vni puellæ captiuæ dicenti, vtinam fuiſſet Dominus meus ad Prophetam, qui eſt in Samaria, profecto curaſſet eum à lepra, quam habet, ſtatim ille credidit. Secundo non ſolum credidit, ſed fidei huius virtute motus ad Regem Syriæ, cuius militiæ Princeps ille erat, venit, rem ipſam tanquam certam nuntians. Tertio, ea fide inductus profectus eſt in terram Iſrael ad Eliſæum cum maximis, & pinguibus donis. Quarto iuſſus ab Eliſæo ſepties in Iordane lauari, quamuis in prĩcipio renuiſſet; expectabat enim verbo ſtatim ſanari: tñ poſtea ad vocem ſeruorũ ſuorum obediuit Prophetę, credẽs ea ablutione mundandum. Quinto cum ſanatus eſſet, nullo alio miraculo expectato, cum prius Idololatra eſſet, errorem depoſuit, & fidem veri Dei eſt amplexus, dicens, vere ſcio, quia non ſit alius Deus in vniuerſa terra, niſi tantũ in Iſrael. Sexto, quia onus duorum burdonum de terra Iſrael ſecum tulit, vt holocauſtum, & victimas Deo Iſrael offerret, & amplius diis non ſacrificaret. Eximia profecto fides hæc fuit, vt merito à Propheta ſanari obtinuerit, ſpretis leproſis Iſrael, qui cum tantum haberent apud ſe Prophetã, ab eo ſanari poſſe non crediderunt, & ideo nec mundati ſunt. Quam fidem opponens Chriſtus Nazaræis, eorum arguit incredulitatem, & cur apud eos miracula non faciat, tali ſe excuſat exemplo. Aduertẽdum porro eſt, in his duobus exemplis Titum Boſtrenum notaſſe ea de cauſa Dominum Prophetarũ oraculis hiſce vſum eſſe, vt argueret Iudæos, qui vaticinia Chriſti ad finem deducta iã eſſe videntes, alio deflectebant, nempe vel ad quoſdam, qui apud eos Regnum adminiſtrauerant, vel ad ipſos Prophetas: Chriſtus ergo ad ſe ipſum ea ſpectaſſe oſtendit, ſibi accommodans, quæ illi dixerunt, aut fecerunt.

Et repleti ſunt omnes in ſynagoga ira, hæc audientes.

COMMENTARIA.

NOuerunt Nazaræi contra eos exempla propoſita, ſeque infidelitatis argui, reprehenſione, autem nõ ſolum reſipuerũt, ſed peiores propria culpa effecti ſunt; illorum enim perfidia excreuit, & in nouum ſcelus prorupit. nam omnes illi, qui in ſynagoga tunc, cum Chriſtus hæc diceret, aderant, ira, & vindictæ appetitu contra eum repleti ſunt, id iniuriam reputantes, quod ad doctrinam, reſipiſcentiã, & ſalutem inſtitutũ erat, impletumq; illud Prouer. 15. non amat peſtilens eum, qui ſe corripit. Quo quidẽ facto cõfirmarunt, quod Chriſtus illis obijciebat, nimirum eos eſſe indignos, vt apud illos miracula faceret.

ANNOTATIO XLVIII.

INterrogabit quiſpiam, quæ cauſa huius iræ fuerit. Auctor Græcus in catena Sancti

Quare Iudæi Christo fuerint irati. Sancti Thomæ duas adfert cauſas, aut quod ſibi prophetiam Iſaiæ tãquam verus Meſſias applicuerit; aut quod ſe Prophetis illis duobus, Eliæ, & Eliſæo comparauerit. Quidam alij aliam excogitarunt, nempe quod his exemplis Chriſtus à Iudæis ad gentes gratiam Dei transferendam ſignificauerit. Quidam alij, quod ſe infidelitatis argui, & quaſi indignos miraculis priuari ex exemplis adductis nouerint; & hoc contextui, & veritati, accommodatius eſt, quamuis prætexerint, & finxerint ſe iraſci eo, quod Chriſtus Meſſiam ſe prædicauerit, vt dicemus in annotatione ſequenti.

Et ſurrexerunt, & eiecerunt illum extra ciuitatem, & duxerunt illum vſque ad ſupercilium montis, ſuper quem ciuitas illorum erat ædificata, vt præcipitarent eum.

COMMENTARIA.

IRam non comprimentes eo proru perunt, vt non ſolum è ſynagoga, ſed etiam è ciuitate eum expellerent, tanquam reum mortis; mos enim erat illis reos extra ciuitatem morte plectere, quapropter Chriſtus extra portam paſſus eſt. ideo ſubiungit Euãgeliſta, duxerunt, inquit, illum in ſupercilium, id eſt verticem montis, locum eminẽtem, & præruptum, vt inde ipſum præcipitarent. Erat hoc ſupercilium montis extra ciuitatem; nã fundata ciuitas erat ſuper monté quidem, non tñ ſuper parté montis ſuperiorem, ſeu verticem, quæ dicitur ſupercilium. Ad hoc igitur pertrahentes præcipitare conati ſunt. Vi autem trahi, & eijci videbatur illis Chriſtus, ſponte tamen ſe trahi, & eijci ſinebat.

ANNOTATIO XLIX.

Quare eiecerint Chriſtũ extra ciuitaté, dum eũ volebãt præcipitare. REcte notat Beda, & ante illum Ambroſius, hos Nazaræos quodãmodo Diabolo peiores; hic enim in pinnaculum Tẽpli Chriſtum ducens præcipitium verbo ſuaſit, mitte, inquit, te deorſum, at hi illud facto inferre tentarunt. Verba Ambroſij hæc ſunt: Eſt peior magiſtro diſcipulorum hæreditas; ille verbo Dominum tentat, hi facto; iſte dicit mitte te deorſum, illi adoriuntur, vt mittant. Hæc ille. S Bonauẽtura hoc in loco aſſerit Nazaræos Chriſtum extra ciuitatem eieciſſe, quaſi blaſphemum, nam Leuit. 24. præceptum erat, educ blaſphemum extra caſtra & lapidet eum omnis populus. qua etiam de cauſa Act. 7. Stephanum Iudæi eijcientes extra ciuitatem lapidarunt. Huic ſententiæ duo aduerſari videntur, vnum eſt ipſa Euangeliſtæ verba: nam dicit, hæc audientes replctos ira fuiſſe, & eieciſſe extra ciuitatem; vt præcipitarent illum. Illud autem (hæc audientes referri ad exempla duo prophetarum ambigi non poteſt, in quibus nihil eſt, quod illi blaſphemiæ adſcribere poſſent; vnde Euangeliſtæ iræ, & indignationi illorum imputauit, quia teſtimonijs allatis ſe percuti, & argui ſentiebant. Præterea quia ab eo, quod blaſphemiæ videri illis poterat, nempe quod prophetia Iſaiæ in eo completa eſſet, iam Euangeliſta pertranſiuit, ſermonem diſtinctum exorſus, nempe (vtique dicetis mihi, & cætera) non igitur dici poteſt illos blaſphemum reputaſſe, ſed ſuperbia refertos reprehenſionẽ ferre non potuiſſe. Ad hæc autem reſponderi poteſt, vere illos ira, & appetitu vindictæ, ac inuidia commotos fuiſſe, vt hæc facerent, prætexiſſe tamen blaſphemiam, quod ſe Chriſtum, & Meſſiam prædicaret: nam etiam & his exemplis, quibus illorum perfidia arguitur, ſe Chriſtum eſſe ſignificabat, aliter enim non erat quod illos incredulitatis incuſaret. Sicut etiam Iudæi Chriſtum morti tradentes, odio, & inuidia impellebãtur, tamen blaſphemiam prætexerunt dicentes, blaſphemauit, quid vobis videtur? Quia reus eſt mortis. Vbi nequitia, & aſtutia horum penſanda eſt; iram enim, & indignationem legis, & iuſtitiæ zelo cooperuerunt, aliter enim ex ira ſola non auſi fuiſſent occidere quamquam, timentes ſæcularem Herodis poteſtatem. Hoc tamen verum eſt, non ſolum blaſphemos, ſed etiam quoſcunque mortis reos extra ciuitatem plecti moris illorum tunc fuiſſe. Alterum, quod eidem ſententiæ aduerſari videtur, eſt illud Leuitici allegatum præceptum, quo blaſphemum non præcipitari, ſed lapidari iuſſum eſt. Cui etiam reſponderi poteſt, non contradicere præcipitium lapidationi; nam potuit primo præcipitari, poſtea lapidibus percuti, adde præcipitationem quan-

dam cum lapidatione ſimilitudinem habere, qua de cauſa legimus apud Hieronymum lib. de Scriptoribus Eccleſiaſticis ex Ioſepho narrantem, Iacobum fratrem Domini iuſſum à Pontifice lapidari, præcipitatum fuiſſe de pinna Templi, & fuſte fullonis cerebro percuſſum obiiſſe; ſic etiã iſti potuerunt aggredi tantum ſcelus, prætexentes blaſphemiam, vt præcipitarent de monte.

Ipſe autem tranſiens per medium illorum, ibat.

COMMENTARIA.

Virtute diuinitatis ſuæ Chriſtus ex mõtis ſupercilio ſine fuga vlla, ſine violentia illis illata eorum manus euaſit, & profectus inde eſt, non raptus in aera, ſed per medium illorũ; ſicut, qui inter multos exiſtit, ſolet per eos medios tranſire, & recedere. Illud (per medium eorum) participio (tranſiens) connectitur.

ANNOTATIO L.

Qualiter Chriſtus Nazarenorum manus euaſerit.

Qvo modo Chriſtus per medium illorum abiiſſe dictus ſit, inueſtigant multi. quidam exiſtimant inuiſibilem illis ſe reddidiſſe. Quidam alii, eorum voluntates Chriſtum mutaſſe, vt eum dimitterent liberum. in qua ſententia ſunt Ambroſius, & Beda. Quidã alii Chriſtum virtute ſua eorum tenuiſſe manus, ne illum apprehendere poſſent, aut detinere. Hoc certum eſt, diuina ſua virtute eorum euaſiſſe manus. quo autem modo id factum ſit, ambiguum eſt, cum modis multis fieri poſſet; puto tamen id factum, ſicut, qui inter nos e media turba egreditur, & à manibus aliorum ſe eripit robore, aut virtute ſua, hoc tamen diſcrimine, quod apud nos eſt quædam vis, & violentia manifeſta; at in Chriſto præ virtutis, & potentiæ ſuæ magnitudine, nulla vis apparebat, ſed ſicut nos per medium incedimus aerem, nec vis apparet, quia ratione virtutis motiuæ fere nihil reſiſtentiæ habet aer; ita Chriſtus illorum manus euadens per medium eorundem trãſgreſſus eſt, & abiit. Dicet aliquis, cur non eſt paſſus tunc à ſuis præcipitari? Huic facilis eſt reſponſio ex Tito Boſtreno: non, inquit ideo id fecit, quod mortem fugeret, nam vt pateretur in mundum venerat; ſed quod tempus ad eam rem idoneum needum adeſſet. Cœperat enim iam tunc primum Euangelii doctrinam diſſeminare. Hæc ille. Addit autem, quod nunc fecit Chriſtus, euidenti argumento eſſe, Iudæos nullo modo eum in crucem agere, aut in ſuam poteſtatem redigere tempore, quo cruci affixus eſt, valituros fuiſſe, niſi ipſe ſe vltro in mortem tradidiſſet. Beda etiam huic reſpõdens, inquit. Necdum venerat hora paſſionis, quæ nõ quolibet ſabbato, ſed in paraſceue Paſchæ futura extiterat, necdum locus paſſionis, qui non in Nazareth ſed in Hieroſolymis hoſtiarum ſanguine figurabatur, aderat. Sed nec hoc genus mortis, qui crucifigendus à ſæculo præconabatur, elegerat. Non igitur à Nazaræis præcipitari, non à Hieroſolymis lapidari; non inter pueros Bethlehemitas ab Herode perimi; non alia, vel alia uoluit morte conſummari. Quod enim tali morte Regiæ poteſtatis Indicium, quo fideliũ frons armaretur, emineret? Sed ſolum crucis expectatum eſt uexillum, cuius figura & celerrimo dexteræ motu cõtra maligni hoſtis tentamenta depingi, & ipſa nihilominus figura monarchiæ ſingularis potuiſſet typus haberi. Cuius Crucis triumphum Apoſtolus exponens ait: in nomine IESV omne genu flectatur, cœleſtium, terreſtrium, & infernorũ. Hoc eſt enim quod eiuſdem Crucis cacumina ad cœlos tendunt; ima petunt inferos; cornua terram tegunt. Hæc ille.

Et deſcendit in Capharnaum Ciuitatem Galilææ.

COMMENTARIA.

Deſcenſus hic non eſt factus, poſt quã venit in Nazareth, & geſta ſunt, quæ hactenus Lucas narrauit, ſed prius tempore; poſt deſcenſum.n. ex deſerto, venit in Galilæam, & multa ibi fecit, venitque in Capharnaum relicta tũc Nazareth, vt referunt Matthęus 4. & Marcus 1. & hic eſt deſcẽſus, cuius nunc Lucas meminit. quæ autem de Nazareth expoſita ſunt, per quãdam anticipationem ſunt dicta, vt ante diximus ex Auguſtino lib. 2. de conſen. Euangel. cap. 42. ſolent enim

Euan-

Euangeliſtæ hac anticipatione aliquã do vti. Capharnaum autem dicitur ciuitas Galilææ, non qualiſcumq; ſed quaſi metropolis Prouinciæ.

Ibique docebat illos Sabbatis.

COMMENTARIA.

QVia Sabbatis Iudæi in Synagogis conueniebant, idcirco Chriſtus iis diebus prædicabat, non.n.in occulto, ſed palam veritatem aduẽtus ſui, & doctrinam Regni Dei mundo annunciabat, & ad pęnitẽtiam exhortabatur, vt refert Matthæus: pęnitentiam, inquit, agite, appropinquáuit.n. regnum cęlorum, vt qui pro omniũ ſalute uenerat, ſalutis notitiam omnibus impertiretur.

Et ſtupebant in doctrina eius.

COMMENTARIA.

NOuum quiddam, & diuinum, & inauditum referebat in auribus audientium doctrina Chriſti, idcirco admirabantur, & obſtupebant audientes.

ANNOTATIO LI.

Mirabilis Chriſtus in verbis et operib.

ADmirari, ſeu obſtupeſcere in doctrina non aliud eſt, quam propter doctrinã obſtupeſcere, ſeu admirari quaſi doctrina ingereret auditoribus admirationem, & ſtuporem. ſapiẽtia quidem, & virtus Chriſti admirandæ erant, illa propter ea, quæ dicebat: hæc autem propter ea, quæ operabatur, ſæpeq; Iudæi tam illam, quam iſtã admirati ſunt. De virtute habetur Matth. 8. homines inquit, mirati ſunt dicentes, qualis eſt hic, quia venti, & mare obediũt ei? & Matth. 12. oblatus eſt ei dęmonium habens cęcus, & mutus, & curauit eum, ita vt loqueretur, & videret, & ſtupebant oẽs turbæ. de ſapientia habetur Mar. 6. multi, inquit, audientes admirabantur in doctrina eius, dicentes, vnde huic hæc omnia?& quæ eſt ſapientia, quæ data eſt illi?& Ioã. 7. mirabantur Iudæi dicentes, quomodo hic litteras ſcit, cum non didicerit? Sunt huius vtriuſq; rei alia etiam teſtimonia. Hoc vero in loco mentio fit admirationis doctrinæ, vt verba, quæ ſequuntur etiam indicant.

Quia in poteſtate erat ſermo eius.

COMMENTARIA.

CAuſa, cur doctrina Chriſti, admirationi illis erat, explicatur, nimirum quia docebat, non quaſi miniſter, aut doctor communis, aut quaſi vnus ex Prophetis, ſed quaſi auctoritatem habens, & quaſi ex ſe loquens. vnde nõ vtebatur verbo illo communi Prophetarum, hęc dicit Dominus, ſed ego dico vobis; nec alterius auctoritati nitebať, ſed proprię: erat.n. Deus ipſe, & non homo tantum. Hoc vt nouum, inſolitum, & diuinũ admirationem omnibus audientibus ingerebat.

ANNOTATIO LII.

Patres diuerſimode declarant quid ſit in poteſtate docere.

HAnc cum præcedenti ſententia bis legimus apud Euangeliſtas, ſemel apud Lucam in præſenti, & Marcum ca. 1. iterum etiam ſemel apud Matth. cap. 7. in fine. admirabantur, inquit, turbę, ſuper doctrina; erat enim docens eos ſicut poteſtatem habens. Adiungit autem Matthæus (& non ſicut ſcribæ eorum, & Phariſæi) Marcus etiam (& non ſicut ſcribæ.) Quid autem ſit docere, ſeu ſermonem habere in poteſtate, non eodem modo explicant Doctores. Victor Antiochenus Mar. 1. ſic interpretatur. cur, inquit, ſtupebant? quia non loquebatur ad gratiam, neque vlli prorſus adulabatur, nec auditorum laudes captabat, ſed erat ſermo eius in poteſtate. Hortabatur enim non ad quæuis promiſcue, ſed ad cœleſtia, & animæ ſalutaria, perfidiſque, & obſtinatis peccatoribus imperterrite ſupplicia comminabatur. Hęc ille. Iuxta cuius ſententiam, docere in poteſtate, complectitur multa, nempe loqui non ad gratiam, non adulari, non propriã gloriam captare, ſalutaria animæ docere, imperterrite obſtinatos, & perfidos reprehendere, eiſque ſupplicia comminari. Titus Boſtrenus Luc. 4. aliter hanc ediſſerit ſentẽtiam; ſic enim inquit: Quoniam

Iudęis

Iudæis perſuaſum erat Chriſtum nihil præ cæteris ſanctis peculiare habere, verum tanquam vnum ex Prophetis in medium prodire; ea propter, quo maiorem de ſe ipſo, quam de alijs opinionem, & exiſtimationem concipiant, communem Prophetarum menſuram excedit. Neque enim dicere conſueuerat, hoc dicit Dominus, verum tamquam legis Dominus multa, quæ legis modum exuperabant, edicebat. Hæc ille. Huic conſenſit Euthym. Matth. 7. in fine. Quidam recentiores aliter interpretantur, nempe ſermonem eius cum poteſtate dici, quia raram quandam efficaciam, & energiam habebat Chriſti ſermo, Spiritu ſancto per eum mira ratione corda auditorum permouente ad fidem, & pœnitentiam, cum doctrina Scribarum frigida eſſet, & parum efficax ad commouẽdum. Quidam alij aliter explicant, ſcilicet cum poteſtate ſermonẽ eius eſſe, quia doctrinam, & ſermonem ſuum miraculis comprobabat. In huius rei declarationem notandum eſt, Iudæos Chriſti doctrinam multis de cauſis fuiſſe admiratos. Primo quidem, quia ardua, & difficilis ad credendum erat: videbatur enim illis, quaſi impoſſibilia continere. hac de cauſa miratus Nicodemus Ioann. 3. dixit: Quomodo poteſt homo naſci denuo, cum ſit ſenex? Cui reſpondit Dominus: Non mireris, quia dixi, oportet vos naſci denuo. & Ioann. 5. dixit Dominus Iudæis: Sicut pater habet vitam in ſemetipſo, ſic & filio dedit habere vitã in ſemetipſo, & poteſtatem dedit ei judicium facere, quia filius hominis eſt, nolite mirari hoc. Secundo admirati ſunt Iudæi doctrinam Chriſti, non vt arduam, & difficilem, ſed vt inſignem, & eximiam. hac admiratione excitata mulier illa Luc. 11. extollens vocem dixit: Beatus venter, qui te portauit. Tertio admirati ſunt doctrinam propter virtutem, & efficaciã ad animos hominum commouendos, & commutandos, huiuſmodi admiratione perculſi miniſtri Iudæorum miſſi à Principibus, vt Chriſtum apprehenderent, excuſantes ſe, quod cum non apprehenderint, dicebant, numquam ſic locutus eſt homo. Quarto admirati ſunt doctrinam, tanquam audientium animis, & auribus gratam, dulcem, ac magna venuſtate pronunciatam. de qua admiratione paulo ſuperius dictum eſt: mirabantur in verbis gratiæ, quæ procedebant de ore eius. Quinto admirati ſunt Chriſti doctrinam non ratione ipſius doctrinæ, vti hactenus dictum eſt, ſed ratione perſonæ; exiſtimabant enim eum hominem ſicut vnum ex cæteris; cumque enim nouiſſent ſcholas non frequentaſſe, nec ab homine didiciſſe, nec ante prædicationis tempus ſpecimen ſcientiæ, ſeu ſapientiæ dediſſe, mirati ſunt, quando audierunt eum prædicantem, & docentem, quæ legis Doctores nõ attigerant. ſic ſolemus mirari, quando quiſpiam, qui inter nos ruſticus, & ignarus reputatus eſt, profert ſententiam, aut dictum aliquod, quod ſapientiæ argumentum eſt, nõ quod miremur dictum ipſum, quia, ſi à Doctore prolatum eſſet, nullam adferret admirationem, ſed miramur, quod talis homo id pronunciauerit. de hac admiratione eſt illud. Ioann. 7. quod paulo ante citauimus, mirabantur Iudæi dicentes, quomodo hic litteras ſcit, cum non didicerit? illud etiam Mar. 6. admirabantur in doctrina eius dicẽtes, vnde huic hæc omnia? & quæ eſt ſapientia, quæ data eſt ei? Sexto admirati ſunt, non quidem ratione ipſius doctrinæ, quia difficilis, aut quia eximia, aut quia efficax, aut quia gratioſa erat; nec ratione perſonæ, quia litteris operam non dederat, ſed ratione modi docendi, & auctoritatis, quam docendo præſeferebat; non enim vti ſcribæ, aut Phariſæi loquebatur, quaſi verborum legis interpres, ſed quaſi legiſlator ipſe, multa addens legi, multa declarans; verbiſque vtens, non vt miniſter ſicut erant Prophetæ, ſed tanquam Deus ipſe, & Dominus: non enim dicebat, hæc dicit Dominus, ſed ex ſe ipſo loquebatur, & hac de cauſa admirati ſunt Iudæi doctrinam eius. de qua admiratione, vti in commentario diximus, hæc præſens ſententia procedit; hoc enim eſt in poteſtate eſſe ſermonẽ eius; poteſtas enim pro auctoritate accipitur, ſicut & Ioan. 2. in qua poteſtate hæc facis? Si ergo omnes cauſas admirationis coniungamus, facile intelliget vnuſquiſq; Chriſti doctrinam merito admirabilem fuiſſe Iudæis illis; fuit enim Chriſtus, & opere, & ſermone potens coram Deo, & omni populo, vt dicitur Luc. 24. vt enim virtus, & verbum Patris erat, ſic virtute, & verbis eminebat. quod eo magis Iudæorum incredulitatem inexcuſabilem fecit.

Iudæi multis de cauſis Chriſti doctrinã admirabantur

Et in ſynagoga erat homo habens dæmonium immundum.

COMMENTARIA.

CHriſtus doctrinam ſuam miraculis confirmauit, vt eam à Deo eſſe, cuius uirtus per talia opera oſtendebatur, conſtaret. Inter varia autem & multa mirabilia quæ ille operatus eſt, vnum erat vexatos à dæmonibus liberare, quorum unus iſte eſt, cuius Lucas nunc, & Marcus cap. 1. meminerunt: erat igitur in Synagoga Capharnaum, ubi hoc geſtum eſt, homo habens dæmonium immũdum, id eſt, malum dæmonem.

ANNOTATIO LIII.

IN exemplari Græco legitur (erat homo habens ſpiritum dæmonij immundi) vnde quidam recentiores ſpiritum interpretantur, non pro ipſo dæmonio, ſed pro impulſu, quo ille homo agebatur a dæmonio; accommodatior tamen expoſitio eſt, ſi per ſpiritum intelligamus ipſu nmet dęmonium, quod Marcus clarius ſignificauit dicens: erat homo in ſpiritu immundo. Lucas autem Hebraiſmo vſus dixit, ſpiritum dæmonij immundi, id eſt, ſpiritum dæmoniacum immundum, ſolent enim Hebræi genitiuo caſu ſubſtantiui nominis vti loco adiectiui, hominem enim diuitem, aut ſuperbum, appellant hominem diuitiarum, aut ſuperbiæ. eadẽ phraſi vſus eſt Ioannes Apoc. 16. ſunt, inquit, ſpiritus dæmoniorum facientes ſigna. Aduertendum eſt autem ex Auguſtino lib. 9. Ciuit. cap. 20. dæmonium ſeu dæmonem eſſe nomen Gręcum, quod Latine idem ſignificat ac ſciens, aut ſapiẽs à verbo Græco δαίμων, ideſt ſcio, ſeu noui, inde δαίμων, quaſi δαΐμων, iuxta Platonem, autem in Cratylo δαίμων, dicitur quaſi δαήμων, id eſt peritus, à rerum prudentia, & peritia. Hinc eſt, vt tam in bonam, quam in malam partem accipiatur. nam Eudæmones, & Cacodęmones dicimus Angelos bonos, & malos, & Plato ipſum Deum dęmonem appellauit, ſimiliter & hominis animum. Notat tamen Auguſtinus lib. 9. ciuit. cap. 16. in Scriptura ſacra nomen dæmonis ſemper accipi in malam partẽ pro malo Angelo, quaſi ſcientiam ſine charitate habeat, quæ potius inflat quam ædificat. quam loquendi conſuetudinem affirmat etiam populum recepiſſe; cum enim quiſpiam alteri dicit, dęmonem habes, abſque dubio ei male dicere videtur, quod quidem confirmatur Ioann. 8. vbi Iudæi Chriſto dicentes, dæmonium habes, abſq; hæſitatione contumelia afficere voluerũt.

Dæmon quid ſignificet.

Quare Lucas dęmonium appellauerit immundũ.

Hac igitur Auguſtini doctrina ſuppoſita, difficultas eſt, cur Lucas dæmonium immundum appellauerit, nam ſi dæmoniũ in malam accipitur ſemper partem, non erat cur adiungeretur, immundum; omne enim dæmonium immundum eſt. Apud Marcum non eſt difficultas: nam dixit, erat homo in ſpiritu immundo, ubi cur additum ſit (immundo) facile intelligitur, nam nomen (ſpiritus) commune eſt bono, & malo; ſancto, & immundo. Diſtinguitur igitur mundus, & bonus, ab immundo, & malo, cum dicitur (in ſpiritu immundo) at apud Lucam hoc dici non poteſt, ſi vera eſt Auguſtini doctrina, nempe in Scriptura ſacra ſemper dæmonium, ſeu dæmonem pro malo accipi. Quidam dæmonium immũdum dici interpretantur, propter peccatum, ad quod homines prouocat; peccatum. n. quædam eſt immundities ſpiritualis: dęmon ergo & formaliter, & effectiue cauſa immunditiæ eſt, quia peccatum in ſe habet, & quia alios peccare facit. Hæc interpretatio non ſoluit difficultatem prædictam iuxta Auguſtini doctrinam, nam tali immunditia dæmoniũ omne immundum eſt, ſi dęmonium in malam accipitur partem. Quod ſi quiſpiã Auguſtini doctrinã tenere velit, affirmans etiam in hoc loco dæmonium in malam accipi partem, tunc aliter reſpondendum eſt in cuius rei explicationem notanda eſt doctrina Origenis hom. 15. in Ioſue, ubi tradit malos dæmones ad peccatum quidem tentare, non tamen omnes ad idẽ genus peccati, ſed quoſdam ad ſuperbiam, quoſdam ad iram, alios ad gulam, alios ad luxuriam, ſicq; in omnibus generibus peccatorum varios dæmones eſſe tentatores. quæ doctrina eſt etiam Ambroſij lib. de Paradiſo cap. 12. & Auguſt. lib. quęſt. ex vtroque miſt. cap. 115. eſt enim ordo in dæmonibus, & hierarchia ad tentandum

ad

ad malum, & peccatum. Iuxta quam doctrinam interpretari poſſumus, dici dęmonium immundum illud, quod ad immunditіes, & ſpurcitias carnis tentat, quod idcirco additum eſt. quia non omne dæmonium ad tale peccati genus tentat. vnde quia idololatria quædam eſt fornicatio, ſpiritualis, immunditіes dicitur, & dæmones ad eam prouocantes immundi. Zach. 13. Spiritum immundum auferam de terra. Hoc ergo dæmonio agebatur, & vexabatur homo iſte, qui nunc à Chriſto liberatus narratur. Quod ſi quis obijciat doctrinam eiuſdem Auguſtini loco citato, alia dæmonia eſſe, quæ tentant ad peccatum; alia, quæ vexant, & intrant corpora hominum, ideoque non poſſe hoc dæmonium dici immundum in ea ſignificatione, quæ dicta eſt. Reſpondeo doctrinã Auguſtini in ea parte non eſſe omnino probandam; nam ſpiritus ille malus, quo vexabatur Saul, etiam cum ad occidendum Dauid prouocabat. hoc quidẽ verum eſt, non ſemper dæmonem tentare ad peccandum eum, quem corporaliter vexat, vnde fieri potuit hunc hominem vexari à ſpiritu immundo, licet non tentaretur ad immunditiæ peccatum. Mihi vero hoc in loco immũdum generaliter accipi videtur, vt diximus à principio; dicitur enim immundus omnis dæmon propter peccatũ, quo pollutus eſt, & alios polluere conatur, aut vt dicit Euthymius Mar. 1. quia immunditiis, & ſceleribus gaudet iuxta quã ſignificationem dicitur Apocal. 16. vidi de ore Draconis, & de ore beſtiæ, & de ore pſeudoprophetę exire ſpiritus tres immũdos. Addit autem Lucas dæmonij vocabulo immundum, quia etiam ſi in malam ſoleat accipi partem, tamen cum eſſet peritus linguæ Gręcæ, nouit ſignificationem vocabuli extendi poſſe etiam ad Angelos bonos, idcirco addidit immundum, vt diſtingueret malum ſpiritum à bono. hoc mihi perſuadet verbum Mar. 1. vbi huius miraculi memoriam faciens, refert Iudęos admiratos eſſe, quod ſpiritibus immũdis Chriſtus imperaret. Satis autem hic conſtat immundum accipi non pro eo, qui ad immunditiem carnis tentat, hoc enim illi noſſe non poterãt de illo homine, ſed pro immundo, & malo ſpiritu, qui immundus peccato eſt. Vnde Lucas dæmonis vocabulo vſus eſt generaliter, ſicut Marcus nomine ſpiritus, quod in bonam, & in malam accipitur partem. ideo reſtrictionem adhibuit appellando immundum.

Sentẽtia auctoris cõfirmatur.

Et exclamauit voce magna dicens.

COMMENTARIA.

DAemonium exiſtens per pręſentiam in homine illo, vſus eſt lingua eius ad uoces formandas, & per eum locutus eſt, & voce magna exclamauit; ſolent. n. dęmones intrantes in humana corpora, eorum membris, et inuitis ipſis hominibus, abuti ad operandum, vt lingua ad loquendum, pedibus, & manibus ad ambulandum, & percutiendum, aliave opera exercendum. ſunt. n. illi in corporibus, talibus non quidem, vt animę, aut formę, ſed vt motores in corporibus motis, vnde actiones tales nõ ipſis hominibus, ſed dæmonijs, quibus agitantur, adſcribũtur: ideo exclamaſſe dicitur dęmoniũ. exclamauit autem ob Chriſti præſentiam, tũ timore perculſus, præſentiẽs ſe ab eo expellendum, ſicut exclamare ſolent, qui aduerſarij potentiam, à quo ſibi multum timent, præſentem habent: tum etiam vt ab eo ſibi parci impetraret.

ANNOTATIO LIV.

DAemones ingredi in humana corpora, & eis adſiſtere; eaque vexare, adeo ex ipſa ſacra Scriptura conſtat, vt abſque graui, & manifeſto errore negari nequeat; id quod etiam ratio ipſa oſtendit. nã qui talibus dæmonibus agitantur, ea loquuntur, & faciunt, quæ humanis, aut aſtrorum virtutibus ſtimui non poſſunt: ignari enim homines linguis ſibi ignotis loquuntur, multa occulta manifeſtant, vires corporis ſupra humanas habent. Errant ergo illi, qui humoribus melancholicis, & virtutibus aſtrorum talia adſcribũt, quos Hieronymus Matth. 4. recte impugnat exemplo lunatici illius, dicens, Dæmonem, ut homines ad odium creaturarum Dei prouocaret, perſuaſiſſe quibuſdã

Certum eſt dæmones humana corpora ingredi & vexare.

id non à ſe ſed ab aſtris fieri. Facit autem ea dæmon virtute ſua, dum Deo permittente corpora ingreditur, & membra mouet violente, ſæpeque torquet, vnde tales homines dicuntur energumeni, quaſi agitati, ſeu exercitati. Sicut enim nos virtute propria manus applicando corporibus ea multipliciter mouemus: ita dæmon intra corpora exiſtens ſua virtute ea mouet, & eorum membra, vt dicit Auguſtin. lib. 19. Ciui. c. 4. & lib. de Eccleſiaſt. dogmat. c. 82. Multa autem facit erga talia corpora: nã ſæpe ea torquet, & dolore afficit, ſæpe ea violente huc, illucq; mouet, in ignem, aut aquam, aut in alia loca mittit: ſæpe lingua vtitur ad dicendum multa, & ad maledicendum; ſæpe etiam membris genitalibus abutitur ad actus obſcænos, aliaq; ſimilia efficit, etiã inuitis hominibus, quos vexat. Nihil tamen horum facit, niſi permittente Deo, vt probat Chryſoſt. hom. 3. de patientia Iob, adducens illud Matth. 8. mitte nos in porcos. ſi enim non potuerunt intrare in porcos niſi permiſſione facta, multo minus in homines. Exclamat ergo nũc dæmon per hunc hominem, ac lingua eius vtitur ad proferenda verba, quæ ſequuntur. Non immerito autem quiſpiã interrogabit, quare dæmon affectat humana corpora intrare, & quare Deus id ei permittit. Ad quorum primum nõnullæ cauſæ adduci poſſunt. vna eſt in odium ſanctiſſimæ carnis, quam ante Euangelium dæmon filium Dei aſſumpturum, & iam aſſumptam non dubitat. ſicut enim homines odio habet, quia imago ſumus Dei, vt docte Baſilius aſſerit in homil. quod Deus non ſit auctor malorum, vbi ea de cauſa aſſimilat illum Pardali, quæ adeo inſęuit in homines, vt vel ipſas imagines dilaceret; ita corpora hominum odio habet, & in ea ingreditur, in contemptum, & deteſtationem Chriſti corporũ. Altera eſt, quia maius dominium propter peccatum permiſſum illi eſt in corpora, quam in animas; has n. non poteſt immediate mouere, illa vero poteſt, partem enim ſenſitiuam, & interiorẽ perturbat, paſſionibus, affectibus, & cogitationibus, idcirco corpora ingreditur, cum ibi maius habeat dominium, ſeu principatum. Tertia eſt, vt poteſtatem, quæ ei propter peccatum permiſſa eſt in homines, oſtendat: cum enim poteſtas, quam per animas exercet, non appareat,

Quare dæmõ in humana corpora ſæuiat.

quia inuiſibilis eſt ſeruitus animarum, eam in corpora viſibilia exercet, vbi magis ſuum oſtendat dominatum. Ad ſecundum autem, nempe, cur Deus hoc permittat, nonnulla etiam dici poſſunt. Primo quidem in pœnam, & vltionem peccati, ſic. 1. Reg. 16. permiſſus eſt Saul, poſtquam Dei mandata tranſgreſſus eſt, dæmoni corporaliter vexandus. Secundo propter peccatum quidem, ſed in correctionem, & emendationem, ut reſipiſcat homo; ſic. 1. Corin. 5. fornicarius ille traditus eſt Satanæ in interitum carnis, vt ſpiritus ſaluus fieret, & 1. Thim. 1. duo illi traditi ſunt Satanæ, vt diſcerent non blaſphemare. vt enim inquit Origenes hom. 2. in Iudic. olim per poteſtatem Eccleſiaſticam miniſtri tradebant homines vexandos dæmoni propter publica quędam peccata, ut reſipiſcerent, modo autem excommunicantur. Tertio vt appareat à quali hoſte nos liberauit Dominus, & quanta eius premebantur tyrannide, vt enim notat Auguſtinus lib. 21. Ciuit. cap. 14. non ſemper propter peccatum homo vexatur à dæmone, cum infantes baptizatos contingat etiam vexari, ut ipſemet dicit lib. 22. Ciuit. cap. 22. Quarto, quia in hoc ſæculo non eſt perfecta redemptio corporum à Chriſto facta, redimit quidem totum hominem quantum ad animam, & quantum ad corpus, tamen non eſt executioni demandata ea, quæ corporum eſt, quia adhuc ſubiacent neceſſitati, mortis, infirmitatum, cæterarumque paſſionum: propter quod ad Roman. 8. dicit Paulus: ingemiſcimus, redemptionem corporis expectantes. ea igitur de cauſa permittit Deus dæmoni corporum vexationem, vtpote nondum liberationem, & redemptionem aſſecutorum, vſque ad reſurrectionem. Hoc tamen verum eſt, ante Chriſti aduentum plures inter fideles fuiſſe à dæmone obſeſſos, quam poſt, propter reuerentiam carnis iam diuinitati unitæ, & propter poteſtatem Eccleſiæ expellendi dæmones, quam ipſi pertimeſcentes, non ita facile audent corpora hominum intrare; in eorum enim expulſione multum vexantur, & torquentur. unde per hunc hominem dæmon exclamauit Chriſti virtute compulſus.

Quare Deus permittat dæmones ingredi hominũ corpora.

Sine.

COMMENTARIA.

CLamans dæmon petit ſe in corpore, quod obſidebat, manere permitti. Sine, inquit, ne me expellas, nec poteſtatem, quam in hoc corpus exerceo, cohibeas; ſcio te poſſe eijcere me, rogo ne facias.

ANNOTATIO LV.

VErbum (ſine) Grece eſt ἔα, quod eſt ambiguum: nam poteſt eſſe imperatiuus modus, à verbo ἐάω quod ſignificat (ſino) quo modo vulgatus interpres accipit; aut poteſt eſſe interiectio dolentis, quod Latine dicitur eia, aut vah, quo modo quidam recentiores vertunt, videturq; reſpondere interiectioni Hebrææ אהה quam interpres Ier. 1. vertit A A A. Cum autem ambigua ſit dictio, & ſenſus conſtet in vtraque lectione præponenda eſt auctoritas interpretis noſtri ab Eccleſia recepti, quia ſenſum accommodatiorem ſequẽtibus facit. eadem dictio eſt Mar. 1. vbi hoc miraculũ etiam refertur, ibi Euthymius non interiectionem, ſed verbum interpretatur, ſicut in commentario dictum eſt.

Quid nobis, & tibi Ieſu Nazarene?

COMMENTARIA.

CAuſam adfert Dæmon, cur ſini, nec à corpore illo expelli à Chriſto debeat, ea autem talis eſt, quia dæmones nihil contra Chriſtũ fecerant, nec ei in vlla re nocuerãt, vnde Chriſtus cauſam haberet eos expellendi à ſuo principatu. hic eſt ſenſus horum verborum: quid nobis, & tibi Ieſu Nazarene? id eſt, quam habes cauſam nos dæmones inſequendi, & à principatu noſtro cohibendi? in nullo te læſimus, nullam iniuriam tibi intulimus, nihil à te rapuimus, quid ergo tibi eſt aduerſus nos? mentitur Dęmon, vt ſolet, & mendaciis ſe defendit; multas. n. cauſas habebat Chriſtus, vt eos expelleret, multa erant Chriſto contra illos; regnum. n. eius occupabant, cõtra Patris honorem pugnabant, homines, quos liberare venerat, inique opprimebant, ad hoc ẽt carnem Chriſtus aſſumpſerat, vt Principem mũdi huius foras eijceret: mẽdacium ergo erat dicere, nihil nobis tecum eſt. Chriſtum nomine proprio appellat (Ieſu) & à patria in qua conceptus, & nutritus fuerat (Nazarene) ſic. n. communiter vocabatur, vt ex titulo Crucis conſtat.

ANNOTATIO LVI.

QVidam recentiores exiſtimant huius ſententiæ ſenſum eſſe eundem cum verbis illis 2. Corin. 6. quæ participatio iuſtitię cum iniquitate? aut quæ ſocietas luci ad tenebras? aut quę conuentio Chriſto ad Belial? Hoc tamen ſtare non poteſt; ſi enim is eſſet ſenſus, Dæmon cauſam potius attuliſſet, cur expelli deberet, ſicut vnum contrarium alterum propter contrarietatem eijcit; at non hoc intendebat ille, ſed potius cauſam adducere, cur ſini, & permitti in corpore debuiſſet. cui ſenſui accommodatur expoſitio in cõmentario explicata. de hac phraſi, quæ Hebræa eſt, diximus plura in commentariis in Ioan. c. 2. in ea verba: Quid mihi, & tibi mulier?

Veniſti perdere nos?

COMMENTARIA.

ALterã cauſam adducit Dæmon, cur à Chriſto debeat ſini, & permitti in homine illo manere, ea autẽ eſt, quia integra dæmonum perditio non erat futura vſque ad diem Iudicij, & poteſtate in homines permiſſa non erant priuandi in hoc ſæculo, vſque ad conſummationem eius: non igitur Chriſtus debuit eos ab hominibus expellere. hunc ſenſum facit propoſita ſententia; eſt enim quædam expoſtulatio: veniſti nos perdere? & regno ac poteſtate noſtra priuare? quaſi diceret, non debet eſſe tuus hic ad-

aduentus ad nos expellendum à regno noſtro, & poteſtate priuandum. Eſt autem cauſa, & ratio hæc adducta à Dæmone mendacio permiſta. Quãuis enim non debeant dæmones omnes in Infernum detrudi, ita vt non amplius egrediãtur, nec vllam in hoc ſæculo poteſtatem contra homines exerceant, vſque ad diem ultimum Iudicij, quando uenturus eſt Chriſtus iudicare omnes homines; tamen in priori aduentu erat dæmonum poteſtas cohibenda, & regnum eius minuendum, & homines à captiuitate liberandi, ita vt nemo, niſi volens, ſub imperio Diaboli detineretur; dæmon autem hic fecit, quod ſolent & homines aliquãdo facere; quando enim ab alijs percutiuntur, clamant, occidiſti me, aut occidis me, cum percuſſio ad mortem non ſit, vt ſic percuſſoris manum cohibeant; ſic clamat dæmon, perdis nos, conquerens ſe nondum perdi debere, cum eius expulſio non pertineat ad illam conſummatam perditionem, quam ille ſignificabat.

ANNOTATIO LVII.

Magis extenditur ſuperioris ſententiæ ſē ſus.

HAec eadem ſententia habetur Marci 1. Quamuis ibi in nonnullis codicibus legatur: veniſti ante tempus perdere nos. Sic legit Victor Antiochenus: tamẽ plurima exemplaria non habent illud (ante tempus) deſumptũ enim videtur à Matthæo cap. 8. vbi illud habetur. licet autem non legamus, ſenſus tamen id expoſtulat, conqueritur namque dęmonium ſe perdi à Chriſto aduenieute, quando non ſibi videbatur debere perdi. Quidam hanc ſententiam interpretãtur, ſimpliciter, ſeu per affirmationem, non autem per interrogationem dictam, quaſi dæmon confiteatur Chriſtum perditorem eſſe ſuum, & ad hoc veniſſe, vt perderet regnum eius: ſicque Victor allegatus interpretatur. cui interpretationi nonnulli recentiores conſentiunt, & videtur in eundem ſenſum trahi. nam conqueritur dæmon, quod venerit perdere eum quando non debuiſſet. Quæ autem ſit perditio hæc, Euthymius Mar. 1. explicat dicens eſſe cohibitionem poteſtatis dæmonis. Quidam intelligunt dolorem, quo torquebatur Chriſti præſentia. in quem ſenſum Chryſoſtomus hom. 29. in Matth. interpretatur illud, veniſti torquere nos. nos autem in commentario diximus perditionem hanc eſſe conſummatam dæmonum damnationem. Quamuis enim nunc omnes diuina viſione priuentur, & dolore torqueantur; tamen nondum ſunt omnes in inferno loco concluſi, nondum priuati poteſtate nocendi hominibus, eoſque tentandi, ac decipiendi, nec Regnum eorum eſt omnino deſtructum, vſque ad ſæculi conſummationem. de hac igitur perditione nunc dicit, ueniſti perdere nos, plus obiiciens, & expoſtulans, quam re vera eſſet, vt ſic Chriſtum induceret ad ſibi permittẽdum manere in corpore illo; ſicque interpretatur Aug. lib. 8. c. 23. ſimilem ſententiam Matth. 8. veniſti ante tempus perdere nos.

Scio te, quia ſis Sanctus Dei.

COMMENTARIA.

TErtiam cauſam adiungit, cur dimitti in corpore à Chriſto impetrare debeat; ea autem eſt, quia præclaram de Chriſto opinionem habebat: ſcio, inquit te eſſe Sanctum Dei. Græce eſt articulus emphaticus, quaſi diceret ſine me: nam ſcio te eſſe illũ Sanctum Dei, nempe Chriſtum, ſeu Meſſiam, in lege, & Prophetis prænũciatum, & promiſſum; Sanctum autẽ Dei dixit, quia filius erat Dei, quod paulo inferius iterum dæmonia prædicarunt dicentia: tu es filius Dei. multum autem deceptus eſt dæmõ in hac cauſa; charitas enim ædificat, & Deo grata eſt, non ſola ſcientia. multi dicẽt Domine, Domine, quibus dicetur, diſcedite à me operarij iniquitatis. Si fides, quæ donum Dei eſt, ſine dilectione non placat Deum, quanto minus ea ſcientia, quæ inferior erat fide, qualis erat huius dæmonis? Particula (quia) declaratiua eſt, ſcio te, quod ſis Sanctus Dei.

AN-

Digitized by

ANNOTATIO LVIII.

Nonnulla tradū tur quæ ad ſuperioris ſententiæ expoſitionē cōferūt.

NOnnulla notanda occurrunt pro præcedentis ſententiæ explicatione. Primum eſt Græce legi, ſcio te quis ſis, Sanctus Dei. Sicque Euthymius interpretatur Mar. 1. Scio te quis ſis, nimirum Sanctus Dei, & ante eum Athan lib. de incarnatione verbi, & corporali eius aduentu, & Auguſt tract. 10 in Epiſt. Ioan. Irenęus etiam lib. 4. cap. 14. legit, ſcio te, quis ſis, Sanctus Dei: at vero Gregorius lib. 3. moral. cap. 11. legit, particulam, ſcilicet, ſcio te, quod ſis Sanctus Dei, eademque eſt lectio cum vulgata, ſcio te, quia ſis Sanctus Dei. ſenſus idem eſt, ſiue vno, ſiue altero legas modo. Secundum eſt ex Victore Antiocheno, & Euthymio Mar. 1. Sanctum in hoc loco non accipi pro ſancto, participatione, quo modo Prophetæ, & iuſti homines ſancti dicuntur; ſed pro ſancto proprie, & natura, quomodo ſāctus eſt Deus, ideoque articulum emphaticum poſitum eſſe; dæmon igitur ſe ſcire Chriſtum Deum eſſe faſſus eſt. Alludit ad illud Dan. 9. vbi Chriſtus Sanctus ſanctorum appellatus eſt, quo nomine & à Dauid pſal. 15. & ab Iſaia etiam cap. 41. & ab aliis Prophetis vocatus eſt, nempe Sanctus, aut Sanctus Iſrael; aut Sanctus ſuus, ſcilicet Dei. Tertium eſt ex Irenæo lib. 4. capit. 14 illud (Dei) ſignificare Chriſtum filium Dei eſſe, vt in commentario adnotauimus, quod etiam inſinuauit Victor allegatus, qui hunc locum exponens ſic ſcripſit: Sanctus erat Prophetarum vnuſquilibet; verum non loquitur hic de vulgari quopiam vate, aut promiſcuæ ſortis humanæ; ſed vnum illum, qui ex vno procedit, præſto eſſe annunciat. ſiquidem per articulum adiectum vnum quempiam præ cæteris eximium deſignat, metuque perculſus omnium Dominum ſeſe agnoſcere neutiquā diſſimulat. Hæc ille. Quartum eſt, quod ex verbis conſtat, dęmonem noviſſe Chriſtum nō ſolum eſſe Meſſiam, ſed etiam filium Dei. Quamuis Victor Antiochenus Mar. 1. affirmet dæmonem ſimulaſſe ſe ſcire, quod ſuſpicabatur, nec eius certam ſcientiam habebat; ſic enim interpretatur, etſi inquit, abſolute ſe ſcire ſimulet, perindeque ac ſi certo ſciat, verba fundat; attamen, necdum certam, & firmā ſatis de illius præſentia notitiam hauſerat. Hæc Victor. quod etiam nonnullis recentioribus placuit. Cui ſententiæ verba Euangeliſtæ contradicere videntur. Hoc tamen inferius Annot. 75. diffuſius explicabitur. Quintum eſt ex Tito Boſtreno, qui hanc ſententiam adulatoriam eſſe aſſerit; ſic enim inquit. Hoc nimirum, ſcio te, quia ſis Sanctus Dei, Spiritus nequam aiebat, quia forte ſperabat, vt per huiuſmodi adulatoria blandimenta aliquod inanis gloriæ deſiderium in eius pectore excitaret, eaque ratione efficeret, ne vel ſe, vel ſui ordinis alios increparet; hanc nimirū gratiam pro impenſa gratia rependens: at fraudulentus prædo, quam conſectabatur prædam, non aſſecutus; Deus enim non irridetur, nec dolo cuiuſpiam capitur. Hæc ille. In eadem ſententia eſt Euthymius Mar. 1. noui, inquit, te, quis ſis, adulando ei dixit, vt ipſi parceret. Hæc Euthymius. in hac autem parte duo mihi videntur. vnum eſt, non eſſe probabile, dæmonem, qui Chriſtum ſanctum Dei confitebatur, exiſtimaſſe, in vanæ gloriæ appetitum potuiſſe incidere, ac peccare, quod etiam ſupra adnotauimus, cum de tentatione eius diſſeruimus. Alterum eſt, hæc verba, non ad adulationem præcipue fuiſſe prolata, ſed ad quandam expoſtulationem, & in argumentum, vt ſibi parci impetraret: cum enim Chriſtus credentes ſibi reciperet, exiſtimauit ille, quia eum nouerat, & confitebatur, poſſe etiam obtinere vt ei dimitteretur, in quo deceptus eſt, vt in commentario explicuimus.

Et increpauit illum Ieſus dicens.

COMMENTARIA.

REprehenditur dæmon, tum ob malam uolūtatem, qua ab hominis uexatione deſiſtere nolebat; tum etiam ob mendacia, quę ad id obtinendum admiſcebat: tum demū, quia notitia, quam de Chriſto habebat, abutebatur. per eam enim permitti ſibi ut homini noceret, conabatur impetrare.

ANNOTATIO LIX.

EVthymius Mar. 1. verbum hoc (increpauit) Græce ἐπετίμησε interpretatur, os obturauit: mihi autem plus hoc verbum *Qualis fuerit Chriſti*

bum ſignificare videtur, non tantū enim Chriſtus os eius obturauit,& linguam cõpeſcuit,ne loqueretur, ſed etiã eum reprehendit,& obiurgauit, nam fieri poteſt, vt os alicui obturemus,ne loquatur,abſque reprehenſione, hæc vero oris obturatio facta eſt cum obiurgatione quadam,aut per modum obiurgantis,ob cauſas in commẽtario expoſitas. Non quod vſus ſit verbis increpatoriis diſtinctis ab ijs, quibus os obturauit; non.n.alio vſus eſt verbo,quã illo (obmuteſce) ſed quod illud modo increpantis,& obiurgantis pronunciauerit. Illud.n.participium(dicens) indicat increpationem factam fuiſſe ſequenti verbo. poteſt etiam hoc verbum Græcum aliam habere hoc loco ſignificationem, nempe minis additis præcipere; ſicut Matth.12. præcepit eis,ne manifeſtum facerẽt eum. vbi idem eſt verbum Græcum,accommodatior tamẽ eſt interpretatio communis, quam ſecuti ſumus, de hoc tamen verbo dicemus inferius Annot.70.

Obmuteſce.

COMMENTARIA.

VErbum eſt increpationis, & poteſtatis. increpationis quidem, quia increpandi modo dictum eſt, poteſtatis vero,quia virtutem dæmonis cohibuit, ne lingua hoīs illius vti poſſet amplius ad voces proferendas,quibus eum diſtinctius indicaret. Hoc.n. ſignificat verbum(obmuteſce)non.n. tantum indixit ſilentium, ne vellet plura de illo loqui, ſed etiam potentiã dæmonis retinuit, ne tunc poſſet etiã ſi vellet; ſicut mutus qui nec loquitur,nec loqui poteſt. Huius rei cauſas in Annotatione quære.

ANNOTATIO LX.

Quare Christ⁹ ſilẽtium impoſuerit dæmoni.

DVo in hoc verbo inueſtiganda ſunt. vnum eſt, quare Dominus ſilentium impoſuit dæmoni eum annuncianti,& cõfitenti. Sacri Doctores multa dicunt in hac parte. Primo Athanaſ.lib. de Synodis Arimini,& Seleuciæ id factum docet,quia ſuſpectus eſt dæmon;& quamuis vera dicat, tamen intentio eius deprauata eſt. Verba Athanaſij ſunt hæc. Hæreticus tametſi voces ſuas à ſacris litteris mutuetur,nihilominus ſuſpectus, animoq; corruptus audiet à Spiritu ſancto,quare tu enarras iuſtitias meas,& aſſumis teſtamentum meum per os tuum? Ita quoq; diabolo è Scripturis loquenti os à Domino obturatum eſt. Hęc ille. Secundo Chryſoſt. hom.13. in Matth. huius ſilentij impoſiti cauſam alteram profert, nimirum quia initium peccati fuit audiſſe dęmonem. Vnde prohibetur loqui etiam vera, qui tunc falſa cõtra Deum,& hominem locutus eſt Verba ipſius ſunt hęc: quia inquit, primus homo hinc offendit Deum, legũque tranſgreſſus eſt, ex abundãti te docet, quod & ſi tibi non præuaricationem præcipiat,nec ſic ſit parendum; Et quid dico prçuaricationem? etiam ſi aliquid utile dęmones iubeant,ne tunc quidem eos debes audire; ſic enim illos dæmones loqui vetuit, qui eum Dei filium prædicabant, & Paulus idipſum inclamantes increpauit, quamuis utile erat,quod dicebatur; ſed magis eos,magiſq; dedecore afficiens,eorumque inſidias detegens eorum ora clauſit, & tacere præcepit. Hæc ille. Tertio,idem Chryſoſt.hom.2. de Lazaro alias duas adiunxit cauſas.prior quę ordine tertia eſt, talis eſt,quia dæmones veris falſa admiſcent,veraque dicũt,vt ſibi in falſis fidem concilient, idcirco audiendi non ſunt.poſterior eſt ordine quarta,quia infamis eſt dæmon, & officium non ſuum vſurpat; Apoſtolorum enim eſt Chriſtum prædicare,& annunciare,non dæmonum. verba Chryſoſtomi ſunt hæc: Paulus dæmonibus vera dicentibus impoſuit ſilentium, ne ex veris nacti occaſionem poſt admiſcerent mendacia,fidemq; ſibi conciliarẽt; cum enim dixiſſent,iſti homines ſerui Dei Altiſſimi ſunt, annunciantes vobis viam ſalutis;indignatus Apoſtolus ſilẽtium impoſuit ſpiritui Pythonico, atque exire iuſſit,& tamen quid mali dicebant? ſed quoniam pleriq; ſimpliciores non norunt ſemper dijudicare,quę à dæmonibus dicũtur, ſemel eos excluſit a fide. Ex infamium numero es,inquit,non eſt tuũ libere loqui,tace,obmuteſce,non eſt tuum prædicare, Apoſtolorum iſta eſt auctoritas, quid vſurpas,quod tuũ nõ eſt? ſile,infamis eſto.Sic & Chriſt⁹,dicẽtes ipſi dęmones, nouimus

Ee te

te quis ſis, increpauit multa cum acrimonia, nobis legem præſcribens, ne quo pacto dæmoni fidamus, etiam ſi tibi, quod verum eſt, dixerit. Hæc ille. Hæc vtraque cauſa eſt etiam Athanaſ. in orat. 1. contra Arianos, cuius verba ſunt iſta: Dæmonibus ora obturabat, tametſi verum eſſet, quod ab eis diceretur, tu es filius Dei Noluit autem per os impurum veritatem annunciari, multo minus per illos, ne per hanc occaſionem admiſcentes zizania ſuę malæ voluntatis ſuperſeminarent, quo homines in ſomnis eſſent. Hæc ille. Quinto loco Beda aliam adfert cauſam, quæ talis eſt, ne Chriſti manifeſtatio paſſioni eius eſſet nocumento. ob quam etiam cauſam Apoſtoli iubentur reticere, ne diuina maieſtate prædicata paſſionis diſpenſatio differretur. Sexto loco quidam recentiores id factum putant, ne occultam cum Dæmone putaretur habere pactionem. Hæc tamen ratio ſi quid roboris haberet, probaret potius ſilentium imponendum eſſe illi, ne quicquam loqueretur; quod tamen non eſt impoſitum: nam permiſſum illi eſt confiteri Chriſtum ſanctum DEI eſſe. Dicendum igitur eſt, Chriſtum Dæmonem obmuteſcere feciſſe, ne annunciaret eum eſſe Meſſiam, & Chriſtum, quem Iudæi ſpectabant; noluit enim Chriſtus hoc à dæmonibus annunciatum, non ſolum ob cauſas prædictas, ſed etiam ne ante tempus Iudæi arriperent occaſionem accuſandi Chriſtum apud Gentes, vt dicemus diffuſius in Annotat LXXV. Alterũ hoc loco inueſtigandum eſt, nempe quare permiſit Chriſtus dæmonem loqui, & poſtea obmuteſcere iuſſit, & non potius omnino fecit, ne loqueretur. Reſpondeo id factum primo quidem, vt imperium quod in dæmones exercebat, manifeſtaret, eoq; facto ſe à Deo eſſe indicaret contra Iudęos incredulos, qui eum cum Dęmonio pactum habere, blaſphemantes dicebant; tũc enim Chriſti poteſtas magis declarabatur, quando dæmoni ſe per loquelam manifeſtanti, & ſupplicanti imperabat. Secundo ex Irenæo lib. 4. cap. 14. vt veritas diuina eo magis comprobaretur, cum ab aduerſariis, & inimicis accipit teſtimoniũ: illa, inquit, vera, & ſine contradictione probatio, quæ etiam ab aduerſariis ipſis ſingula teſtificationis profert: & paulo inferius. Accipiens inquit teſtimonium: quoniam vere homo, & quoniam vere Deus eſt, a Patre, à Spiritu ſancto ab Angelis, ab ipſa conditione, ab hominibus, ab Apoſtaticis ſpiritibus, & ab erroneis, & ab inimico, & nouiſſime ab ipſa morte. Hæc ille. Idem docuit Gregorius Nazian. orat. 1. cõtra Iulianum, quæ ordine tertia eſt: Dæmones, inquit, inuiti Ieſum confitentur, atque per contraria, quo plus fidei, & auctoritatis habeat, veritas demonſtratur. Adiungit quandam aliam cauſam peculiarem Iuliano, vt ſcilicet illius impietatẽ diuina prouidentia compeſceret, quæ etiã idololatris communis eſt.

Quare Chriſt⁹ permiſit loq., quẽ poſtea prohibuit.

Et exi ab eo.

COMMENTARIA.

NOn ſolum loquelam vetuit, ſed exire ab hominis corpore, liberumq; eum relinquere Chriſtus Dæmoni imperauit. potuit enim etiam loquendi facultate ablata adhuc in homine permanere, ideo nouum præceptum Chriſtus adiunxit, vt egrederetur ab illo.

ANNOTATIO LXI.

POſſet quiſpiam non irrationabiliter dubitare, an verbum hoc Saluatoris, præter ſignificationem vocis habuerit virtutem expellendi Dæmonem. ut non ſolum verbum hoc ſignificatiuum, ſed motiuum etiam, ſeu operatiuum fuerit. in cuius gratiam aduerte, Chriſtũ imperio vſum fuiſſe tam erga irrationalia, ſeu ſenſus expertia, quam erga rationalia; legimus enim imperaſſe ventis, & mari, vt quieſcerent; febri, vt dimitteret ægrotum; & ſurdis auribus, vt aperirentur; & ficui, vt areſceret, quæ omnia inſenſibilia ſunt, & vocum ſignificationem percipere non poſſunt; ſimiliter dæmonibus imperauit, vt à corporibus hominum exirent, qui quidem præceptum intelligebant. Illud prius præceptum nemo dubitat, non tam ſignificatione, quam virtute operatum eſſe; dum enim Chriſtus loquebatur uirtute, & potentia ſuæ diuinitatis, per verbum illud, tanquã per quoddam inſtrumentum operabatur, & ventos ac mare ſedabat, febrim expellebat,

Quale fuerit hoc Chriſti præceptũ, quo etiam irrationabilib. imperabat.

bat, & aures aperiebat. At de poſteriori nunc quærimus, an etiam fuerit operatiuũ ſic, vt dæmon egreſſus ſit, non voluntate ſua quaſi obediens verbo Chriſti, ſed coacte, quaſi ui expulſus à Chriſto. Et quamuis dici poſſet hoc modo exiſſe, nimirum non uoluntarie ſe mouens, & à corpore egrediens, ſed expulſus, virtuteq; diuinitatis actus, ac renuens, ſicut homo inuitus, & coactus expellitur è loco quodam ab altero homine; tamen probabilius dicitur non ſic exiſſe, ſed propria uirtute ſe mouiſſe, & deſeruiſſe corpus illud, volentem quidem abſoluta voluntate, nolentem tamen voluntate conditionata: ſicut ſeruus obediens Domino facit multa voluntate abſoluta, quæ tamen nollet facere, vnde inuitus ea efficit. Sic dæmon Chriſto Domino iubente diſceſſit, volens quidem abſolute diſcedere, inuitus tamen, quia nollet; inductus autem eſt timore præcipientis maieſtatis, ſicut ſeruus timore facit, quæ iubet Dominus. Aliter ergo Chriſti imperium ſe habebat erga inſenſibilia, aliter erga rationalia, & quæ virtute intelligentiæ prædita erant, vti dictum eſt, & inferius plura de hoc diceemus.

Et cum proieciſſet illum Dæmoniũ in medium, exijt ab illo.

COMMENTARIA.

VErbo Chriſti obediens Dæmon exiuit ab homine illo, prius tamen eum proiecit, & iactauit à loco in quo erat, in alium uiolẽto impetu; quod quidem permiſit Dominus, ut magis manifeſtaretur dæmoniũ, quo ille homo opprimebatur, inuitum, & coactum exire, ſicq; uirtus ſanantis, & liberantis agnoſceretur; atq; etiam, ut uerbum illud (ſcio, quia ſis ſanctus Dei) non hominis, ſed dæmonis eſſe, oſtenderetur.

ANNOTATIO LXII.

Quæ Doctores ſuperiora verba expoſuerit.

NOnnulla adnotanda hoc in loco occurrunt. primo quidem Titus Boſtrenus illud (proieciſſet in medium) interpretatur pro eo, quod eſt, fudiſſe in terram, ſeu ſtrauiſſe ſolo. Hoc tamen ſignificatio verborũ non probat, ſed potius proieciſſe in mediũ non aliud eſſe, quam vi, & impetu quodã hominem iactaſſe, & expuliſſe à loco in quo erat, in alium diſtantem, quod fieri potuit etiam ſi non ſtrauerit ſolo. Secundo Marcus duo addidit verba, nimirum dæmonem exiſſe, exclamãdo voce magna, & diſcerpendo hominem. Quod autem ad clamorem attinet, non eſt intelligendum, Dæmonem locutum aliquid fuiſſe, nam iuſſu, & imperio Chriſti obmuteſcebat, ſed vt notat Euthymius Mar. 1. inarticulatas voces, & ſtridorem edidit, quod etiam muti faciunt; exclamauit autem quia inuitus, & coactus exibat. Quod autem ad diſcerptionem ſpectat, Euthymius Mar. 1. exiſtimat idem ſignificaſſe diſcerpere apud Marcum, quod apud Lucam, in medium proijcere. Quæ ſententia fuit etiam Auguſt. lib. 4. de conſen. Euang. c. 2. Non tamen ſatis accommodate hoc dici poſſe videtur, cum longe aliud ſit diſcerpere hominem, aliud in medium proijcere, vnumq; abſq; altero fieri valeat. rectius igitur ea diſtincta eſſe affirmamus, & vtrumque factum eſſe aſſerimus: nam dæmon ille hominem diſcerpſit, & proiecit in medium. Tertio, non eodem modo diſcerptionem hãc interpretantur Doctores, Auguſtinus enim loco allegato interpretatur iactationem quãdam membrorum atque uexationem, atteſtaturque aliquos codices loco illius (diſcerpens) habere (contexans) Euthymius vero diſcerptionem dicit fuiſſe proiectionem illam in medium. Victor autem Antiochenus diſcerpſiſſe aſſerit idem fuiſſe, ac huc, illucq; iactaſſe, & in terram fudiſſe. At cum verbi ſignificatio ſit manifeſta, nam tam Grecum quam Latinum verbum idem ſignificat, quod lacerare, ſeu dilaniare, non debet confundi cum uerbo proiiciendi, ſeu iactandi. exiſtimo ergo ad veſtimenta debere referri lacerationem hanc, ſeu dilaniationem; per quandam enim figuram continentis pro contento dicimus hominem dilaniaſſe, qui ueſtes eius, quibus indutus erat, lacerauit. diſcerpſit ergo dæmon hominem non quidem corpore, ſed veſtimento, propterea enim addidit Euangeliſta (& nihil illi nocuit) vt ſtatim explicabitur.

Nihilque illum nocuit.

COMMENTARIA.

NVllum corpori nocumentum intulit dæmon, quamuis hominem diſcerpſerit, & in medium proiecerit. Solent enim cum à corporibus dæmonia expelluntur, in mẽbris, aut in viribus, aut in ſenſibus nocere permitti, vt ex hiſtoria Euangelica conſtat; hoc autem cum homine iſto facere nõ eſt dæmonio permiſſum, ſed id tantum, vt hominem proijceret, & diſcerperet, quo demonſtraretur proijcientis malitia; nocere vero corpori non potuit, vt appareret expellentis potentia.

ANNOTATIO LXIII.

Quo Lucas & Marcus in hac sẽtentia cõueniunt.

AVguſtinus lib. 4 de conſen Euangel. cap. 2. concordans locum Mar. 1. in quo dæmon dicitur diſcerpſiſſe hominẽ, cum hoc Lucæ, vbi nihil illi nocuiſſe aſſeritur, inquit, ſic nihil nocuiſſe dicitur, quia illa iactatio membrorum atque uexatio non debilitauit hominem, ſicut ſolent exire dęmonia etiam quibuſdam membris amota vexatione eliſis. Hæc Auguſtinus. Victor Antiochenus Mar. 1. aliter concordat; dicit enim hominem vexatum fuiſſe, & iactatum humo, nec grauiter ſauciatum, & hoc Lucam referre. facilius autem reſpondere poſſumus, vti ſupra dictum eſt, diſcerptionem non in corpore, ſed in veſtibus fuiſſe factam; Lucas vero de nocumento corporis locutus eſt, quando ſcripſit, nihil illi nocuiſſe. Aduertendum autem eſt Chriſtum miracula quidem feciſſe, corporibus vtilia, præcipue tamen intendiſſe animarum ſalutem, quæ erat per fidem in ipſum, idcirco permittebat aliquando Dæmonibus, ut eiecti à corporibus, nocumenta quædam illis inferrent, à quibus ipſe poſtea ea ſanabat, vt aduerſarij potentia, & malitia manifeſtata, virtus diuinitatis ſanantis agnoſceretur.

Et factus eſt pauor in omnibus.

COMMENTARIA.

PAuor eſt quidam timor rei magnitudine intellectum dimouens, vt neſciat inuenire rationem, & cauſam ipſius; quo pauore omnes, qui tunc, cum Chriſtus dæmonem eiiceret, aderant, correpti fuere; timuerũt enim in præſentia tantæ virtutis, & potentiæ, quanta apparebat in Chriſto, & eorum mentes confuſæ ſunt, ignorantes, unde, aut qui eſſet, qui tali, ac tanta virtute pollebat. Fuit autẽ pauor hic non tam uoluntarie ab illis excitatus, quam ipſius facti nouitate, ac magnitudine ingeſtus, ideo dicitur, factus eſt pauor in omnibus.

ANNOTATIO LXIV.

Pauor addit ſuper timorem, & admirationem.

QVod Lucas nunc dicit (pauor factus eſt in omnibus) Marcus ſignificauit verbis hiſce (& mirati ſunt omnes) non enim hæc diuerſa ſunt, quod ex Græcis verbis manifeſtius eſt: nam Lucas vſus eſt nomine θάμβος Marcus uero verbo θαμβέω, quaſi Latine diceremus (& expauerunt omnes) eſt autem pauor pluſquam timor, & quam admiratio. plus quidem quam timor, quia non ſemper timor mentem mouet a loco, ut neſciat timens, rei quæ timetur, inuenire rationem: hoc vero pauor facit. Plus etiam eſt quam admiratio, quia hæc non ſemper eſt cum timore, & metu, pauor autem vtrumque concludit. expauerunt ergo iſti, quia timuerunt maieſtatis, & potentiæ magnitudinem, ſicut timere ſolent minores, & infirmiores in præſentia maiorum, & fortiorum, ne ſibi ab eis aliquid mali inferatur, cui non valent reſiſtere; eo maxime, quod ſibi ſuorum peccatorum conſcii erant. unde autem tanta maieſtas, ac potentia eſſet, cauſam non inueniebant, ideo pauor fuit ſuper eos.

Et colloquebantur ad inuicem dicentes.

COMMENTARIA.

PRoprium eſt horum, qui timent, & rei rationem ignorant, mutuis vti interrogationibus; ſinguli enim metu perculſi ſperant ab alijs ignoratæ rei inuenire cognitionem, qua ſibi conſulere valeant; inuicem ergo, qui expauerunt, loquuntur, & dicunt, vnus ad alium.

ANNOTATIO LXV.

MArci verba indicant, hanc ſententiam ſic continuari decere, nempe pauor fuit in omnibus, ita vt colloquerentur inuicem, & dicerent; ſic enim habet Marcus, & mirati ſunt omnes, ita vt conquirerent inter ſe dicentes. quibus verbis ſignificatur, tantum fuiſſe pauorem, vt eo impellerentur ad mutuas interrogationes, quibus rationem facti inueſtigarent, ut in commentario dictum eſt.

Quod eſt hoc verbum? quia in poteſtate, & virtute imperat immundis ſpiritibus, & exeunt.

COMMENTARIA.

MAgnitudinem operis admirantes, & pauentes dicunt, quod eſt hoc verbum? id eſt, magnum, & inſcrutabile opus hoc eſt, cuius cauſam, & rationem aſſequi non poſſumus. Explicant autem opus hoc, nempe quod immundis ſpiritibus poteſtate, id eſt, auctoritate, tanquam dominus imperat; nec ſola poteſtate, & auctoritate, ſed etiam virtute, & potentia, nã ad imperium eius illi exeunt. Non ſemper poteſtas, & auctoritas virtuti eſt coniuncta, cõtingit enim homines aliquid imperare auctoritate, carere tamen virtute, & potẽtia, vt quod imperant, efficiatur; ſæpe etiam virtus eſt ſine auctoritate, & poteſtate; nam hominibus conceditur virtus, miracula, aut aliquid aliud faciendi nõ ex dominio, ſed ex miniſterio; at Chriſtus auctoritate, ſeu poteſtate, & virtute miracula operabatur, & immundos expellebat ſpiritus, quaſi Dominus, & quaſi potens, idcirco hoc admirantur Iudæi, ac pauent.

ANNOTATIO LXVI.

THeophylactus (verbum) interpretatur ſermonem illum, quo vſus eſt Chriſtus, dicens (obmuteſce, & exi ab illo) ut ſit ſenſus, qualis, & quam potens eſt ſermo iſte, quod imperat dæmonibus, & exeunt? hac relata expoſitione, adfert etiam aliam Euthymius Mar. 1. quam recipiunt quidam recentiores (verbum) doctrinam Euãgelicam interpretantes, quaſi hi admirarentur, quod eam tanta uirtus comitaretur, ac tanta docentis poteſtate comprobaretur. vtramq; expoſitionem verba Marci refutare videntur, ſic enim habet. Quidnam eſt hoc? & quænam doctrina hæc noua? Quia in poteſtate ſpiritibus immũdis imperat, & obediunt ei. Quibus verbis prior expoſitio non videtur accommodata: illud namque (quid eſt hoc?) non ſermonem, ſed factum ipſum indicat, & his reſpondet, quod dicit Lucas, quod eſt hoc verbum? ſimiliter poſterior interpretatio reijcitur: nam aliud eſt illud (quæ doctrina hæc noua? quod Lucas tacuit, & ſolum meminit, illius (quid eſt hoc?) Eſt igitur tertia expoſitio Victoris Antiocheni Marci. 1. qui ad factum ipſum refert, ut in cõmentario dictum eſt; phraſis enim eſt Hebrææ verbum pro facto, & opere vſurpare, vt adnotauimus ſæpe, & maxime ſuper illa verba ſuperiora (videamus hoc verbũ, quod factum eſt, quod fecit Deus.) Dicitur autem Chriſtus in virtute Spiritus eijcere, ad diſtinctionem magorum, & eorũ, qui ex dæmonum pacto eoſdem expellũt: Chriſtus vero virtute eijciebat eos. Dicitur autem in poteſtate, quia non ut Prophetæ, & Sancti homines, tanquam miniſtri Dei; at Chriſtus ut Deus, & Dominus eos exire imperabat.

Quid per verbum hoc loco ſit intelligẽdum.

Et diuulgabatur fama de illo in omnem locum regionis.

COMMENTARIA.

VErba Marci locum hunc explicant: proceſſit, inquit, rumor eius ſtatim in omnem regionem Galilææ. Tam præclaro, & inſolito facto nomen Chriſti diuulgabatur per totã illam regionem Galilææ, in qua geſtũ fuit. Dicitur autem (ſtatim) quia breuiſſime per totam regionem fama percrebuit.

Surgens autem IESVS *de Synagoga introiuit in domum Simonis.*

COMMENTARIA.

POſt miraculum præcedens protinus hoc ſubſecutum eſt; egreſſus enim Chriſtus de Synagoga Capharnaum, vbi hominem à dæmone obſeſſum liberauerat, in domum Simonis ſe recepit, vt cibo corpus reficeret, vbi ſocrui Simonis febri laboranti ſanitatem reſtituit, vt in ſequentibus narratur.

ANNOTATIO LXVII.

Series hiſtoriæ texitur.

HIſtoriæ contextus, vt ex Marco conſtat, talis eſt. Præteriens IESVS Mare Galilææ, vidit duos fratres Simonem, & Andream mittentes retia in mare, & vocauit eos; illi autem relictis retibus ſequuti ſunt eum, & progreſſus puſillum vidit Iacobum, & Ioannem eius fratrem, qui vocati ſecuti etiam ſunt eum. poſt hæc cum illis venit Capharnaum, ibique in Synagoga hunc obſeſſum à dæmone liberauit, protinus autem inde egreſſus cum prędictis Diſcipulis, Simonis domum ingreditur, vbi miraculum ſequens operatus eſt, quod Marcus ſignificat dicens: protinus egredientes de Synagoga venerunt in domum Simonis, & Andreæ cum Iacobo, & Ioanne, quod eodem die geſtum eſſe cum præcedenti manifeſtum eſt. Hinc conſtat Matth. c. 8. narrantem hoc miraculum poſt Centurionis hiſtoriam, quam Lucas refert cap. 7. non ſeruaſſe ordinem temporis, ſed poſtpoſuiſſe, quod prius factum erat, vt ſolent Euangeliſtæ aliquando facere. Victor Antiochenus cibi ſumendi cauſa ſe in domum Simonis Chriſtum recepiſſe affirmat, id quod confirmat ſubſecutus effectus; nam ibi à ſocru Simonis illi miniſtratum eſt. Commendat autem Ambroſ. lib. de Viduis, Saluatoris clementiam, & humilitatem, qui vilis, inquit tugurij penetralia non eſt dedignatus ſuccedere. Marcus cap. 1. non ſolius Petri, ſeu Simonis, ſed etiam Andreę domum hanc vocat. Vbi inſurgunt duæ difficultates, quarum prior eſt, cum Simon, & Andreas eſſent de Bethſaida, vt conſtat Ioan. 1. quæ media eſt inter Capharnaum, & Magdalũ, qua ratione domus eorum dicitur fuiſſe in Capharnaum. Quidam recentiores hanc domum non in Capharnaum, ſed in Bethſaida aſſerunt extitiſſe, ſic enim hiſtoriam nectunt, vt Dominus poſtquam in Synagoga Capharnaum hominem obſeſſum à dæmone liberauit, profectus ſit in Bethſaida, & ibi domum Simonis, & Andreæ fuerit ingreſſus: ad hoc autem affirmandum inducti ſunt prędicto argumento, quod Simon, & Andreas erant de Ciuitate Bethſaida. Huic tamen ſententiæ obſtare videtur verba Euangeliſtæ, ſic. n. habet: ſurgens Ieſus de Synagoga introiuit in domum Simonis, quod etiam refert Marcus. Quæ verba ſignificant nõ in aliam Ciuitatem profectum tunc eſſe, ſed ex Synagoga in domum illam ſe recepiſſe. Eſt autem argumentum efficax contra eam ſententiam: nam quando hoc miraculum in Synagoga fecit, erat Sabbatum, vt conſtat ex antecedentibus; egreſſus igitur non potuit venire Bethſaida, nam Sabbato non poterat confici iter, niſi ad vnicum milliare, quod dicebatur iter Sabbati: Bethſaida autẽ multo diſtatior erat à Capharnaum. nec argumentum recentiorum alicuius momenti eſt, nam & Chriſtus domum habuit in Nazareth, vbi conceptus, & nutritus eſt; poſtea vero habitauit in Capharnaum, vt habetur Matth. 4. ſic & Simon, & Andreas, licet nati eſſent, & educati in Bethſaida, tamen domum habitationis habere potuerunt in Capharnaum, quod probabile facit, quia cum piſcatores eſſent, eum locum habitationis elegerunt, qui erat vicinior mari, qualis erat Ciuitas Capharnaum, etſi

Domus hæc Simonis nõ in Bethſaida, ſed in Capharnaum erat.

enim Bethſaida nō multum diſtaret à mari Galilææ, tamen Capharnaum erat multo vicinior, vt pote ad littus ſita. quam ſententiam ſecuti ſunt quidam alij recentiores, & probabilitate non caret. Mihi tamē probabilius dicendum videtur, domū hāc non fuiſſe Simonis, & Andreæ propriam, ſed ſocrus Simonis. in eam tamē eos ſe recipere ſolitos fuiſſe, quoties in Capharnaum diuertebant propter affinitatem. vnde dicta eſt domus eorum, quantum ad habitationem. propria tamen eorum domus erat in Bethſaida. Hæc ſententia conformis eſt traditioni Epiphanij, qui hære. 51. refert Petrum a Bethſaida fuiſſe, tamen vxorem duxiſſe à Capharnaum. vnde ſocrū illius ibi ſanauit Chriſtus à febri. Poſterior difficultas eſt, quomodo dicta ſit domus eorum, ſi iam reliquerāt omnia. Huic facile reſponderi poſſet iuxta id, quod proxime diximus, nimirum domum hanc nō propriam illorum fuiſſe, ſed ſocrus Simonis. Quod ſi propria erat eorum, dici poteſt eos reliquiſſe omnia, quantum ad proprietatem, non autem quantum ad vſum: nam & poſt Reſurrectionem retibus vſi ſunt.

Socrus autem Simonis tenebatur magnis febribus.

COMMENTARIA.

PRoſequitur Euangeliſta miraculi hiſtoriam, deſcribitq; perſonam, & miraculi materiā. cauſa cibi ſumendi diuerterat, ſed quæ miniſtratura erat, decumbebat infirma. Socrus, inquit, Simonis magnis febribus tenebatur. Socrus autem Simonis dicitur, cuius filiam Simō, priuſquam à Chriſto vocatus eſſet, duxerat vxorem, quæ teneri febribus magnis dicitur, quia cogebatur decumbere præ morbi grauitate, nec miniſtrare poterat.

ANNOTATIO LXVIII.

Incertū eſt an hoc tēpore viueret uxor Petri.

TErtullianus lib. de Monogamia, à nomine ſocrus deducit Petrum fuiſſe vxoratum: agnoſco, inquit Petrum maritū per ſocrum: quod etiā recipit Hieronym. lib. 1 aduerſus Iouenianum: Socrus enim nomen eſt affinitatis, quæ ex matrimonio ortum habet. An autem eo tunc temporis ſuperſtes eſſet vxor, Hieronymus negare videtur; Clemens vero Alex. lib. 7. ſt omatum affirmat, dicens eam poſtea pro Chriſto martyrium ſubiiſſe. Socrum hanc inter viduas. Ambroſ lib. de Viduis, numerat, quia tunc, cum ſanata eſt, vidua erat. Hæc nunc attigiſſe ſit ſatis.

Et rogauerunt illum pro ea.

COMMENTARIA.

NOn tantum ex fide, & proximi dilectione preces hę emanabāt, ſed etiam ex quadam neceſſitate; credebant quidem, qui rogarunt, potuiſſe Chriſtum illam à febribus liberare, & affectu dilectionis, quo ea n proſequebantur, ſanitatem illi optabāt. præter hæc tamen cum nō haberent, qui menſæ miniſtraret, neceſſitate quadam compulſi rogauerunt pro ipſa. tales preces Dominus exaudiuit, quādo expedire nouit. Bonum igitur eſt, & Deo gratum, preces pro infirmis ad Deum fundere, pro ſanitate illorum impetranda, tunc maxime, quando ſanitas honeſto fine deſideratur.

ANNOTATIO LXIX.

MArcus addit (ſtatim dicunt de ea) id eſt, certiorem faciunt Dominum de infirmitate ſocrus, quæ erat miniſtratura; & pro ea rogarunt, vt dicit Lucas. Ambroſius autem lib. de Viduis, eos, qui nunc rogaſſe dicuntur, Simonem, & Andream fuiſſe teſtatur, quod verum eſt, ſi tamen alios non excludamus. cum enim ex Marco conſtet, Dominum non cum ſolis his duobus ſed etiam cum Iacobo, & Ioanne domum illā ingreſſum eſſe, probabile eſt eos oēs diſcipulos pro illa rogaſſe. Athan. vero orat. 4. contra Arianos, cauſam precū inſinuat, nimirum neceſſitatē miniſterij: neceſſitas, inquit, requirebat ut Dominus ſocrum Petri febrientem excitaret, quod etiam aſſerit Victor Antiochen. Mar. 1.

Et ſtans ſuper illam.

COMMENTARIA.

ANnuit precibus Diſcipulorum Dominus, & ſanaturus eam, adſtitit ſuper illam, id eſt, acceſſit decũbenti, ac inflexo corpore manum eius apprehendit, erigens eam, hoc.n. Marcus explicuit dicens, accedens eleuauit eam manu eius apprehenſa; non enim manus iacentis tangi potuit, niſi Chriſto ſe inclinante, & corpus flectente, & hoc eſt, quod dicitur (ſtans ſuper eam) noluit enim abſentem ſanare, cum poſſet, ſed præſentem, vt ſic illius fidem magis ſibi conciliaret; ſic enim illa ignorare non poterat ſe imperio Chriſti ſanitatem recepiſſe.

Imperauit febri, & dimiſit illam.

COMMENTARIA.

NOn vritur precibus, ne reputetur ſimplex quidam Propheta, aut purus homo, ſed imperio, vt credatur Deus, & Dominus, qui verbi ſui virtute omnia operatur, & mouet; quod rei probauit euentus; nã ad Domini imperium receſſit febris, & reſtituta eſt ſanitas.

ANNOTATIO LXX.

An vere legẽdum ſit imperauit, an vere increpauit

VErbum (imperauit) Græce ἐπετίμησε, illud idem eſt, quo paulo ſuperius vſus eſt Euangeliſta dicens (increpauit illũ IESVS dicens, obmuteſce) quod quidem varie vulgatus interpretatur: nam prædicto loco, & Matth. 16. vbi idem eſt Græcũ verbum; vertit verbo increpandi: cœpit, inquit, Petrus, increpare illum. alijs tamẽ in locis idem verbum interpretans vtitur verbo imperandi, aut præcipiendi, nam Matth. 8. habetur imperauit ventis, & mari, & Matth. 12. præcepit eis, ne manifeſtũ eum facerent. in omnibus autem his locis Græce idem eſt verbum. Hoc ergo in loco interpretatus eſt (imperauit) ſicque Ambroſius lib. de Viduis, legit. Euthym. autem non ſolum explicat iuxta hanc ſignificationem, ſed etiam cenſet non eſſe explicandum verbo increpandi; eamq; ſignificationem cum vulgato ſecuti ſumus in commentario. quidam vero recentiores idem verbum retinentes legunt etiam in hoc loco (increpauit febrim) & re vera verbum Græcum ἐπετίμησε, plus indicat, quam Latinum (præcepit) aut (imperauit) nempe comminando præcipere, ut Matth. 12. præcepit, inquit, eis, ne eum manifeſtũ facerent, id eſt, (additis minis iuſſit) aut cũ quadam reprehẽſione aliquid dicere, quomodo Matth. 16 dicitur, Petrus increpaſſe Chriſtum: aut cum obiurgatione iubere, vti paulo ſuperius dicitur: increpauit eum dicens, obmuteſce. quæ etiam ſignificatio huic loco accõmodari poteſt. quod ſi quis objiciat, quæ increpatio fieri potuit febri ſenſus incapaci? Reſpondeo primo: ſi ea obiectio efficax eſſet, nec etiam eſſet febri imperandum; nam nec voces imperantis percipere valuit febris. Secundo, quia verbum Chriſti non tantum ſignificatiuum, ſed etiam virtuoſum, & potens erat, idcirco verbis potuit febrim expellere, & inſenſibilia mutare: non ergo vtebatur hoc imperio, vt febris, aut inſenſibilia perciperẽt ſignificationem, ſed vt ea verbi virtute videntes excitarentur, & noſcerent poteſtatem, & dominium, talia verba proferentis: ſignificabant ergo verba hæc hominibus; operabantur vero in rebus inſenſibilibus. Iuxta hoc tertio dico, Chriſtum increpaſſe febrim, vt ſignificaret hominibus audientibus huiuſmodi mala, ac infirmitates culpa hominis emanaſſe; non enim ſic Deus hominem à principio fecit; ſed ipſe talem ſe reddidit peccato ſuo; increpatio igitur febris culpam, & cauſam reſpexit; uirtus autem verbi illam expulit, ac ſanitatem reſtituit.

Et continuo ſurgens miniſtrabat illis.

COMMENTARIA.

VIrtus diuina eo ſe prodidit, quod magnis febribus detentam, verbo ſolo, & tactu tam celeriter, tamq; perfecte ſanauit, vt continuo menſæ miniſtrare poſſet, & quæ ad cibum neceſſaria erant præparare. Apparet in his verbis miraculi occaſio, vt ſupra dixi-

diximus, nempe neceſſitas quædam miniſtrandi. Exemplumque datur infirmis, vt Victor Antiochenus notauit, ne ſanitatis beneficium aut prępoſtere à Deo expetant, verum eo præcipue animo, vt ſanitatem iam adepti præceptis illius accuratius pareant: ſanctiſque eiuſdem neceſſaria vitæ præſidia facilius ſubminiſtrare valeāt.

Cum autem ſol occidiſſet, omnes, qui habebant infirmos varijs languoribus, ducebant illos ad eum.

COMMENTARIA.

EOdem die Sabbati. quo vtrunq; miraculum narratū edidit Chriſtus; poſt occaſum vero Solis multi infirmi varijs languoribus affecti ducūtur ad eum à parentibus, amicis, familiaribus, alijſue perſonis, vt ſanentur ab illo. Nō temere autem tempus notatur, poſt Solis nempe occaſum; Iudæis enim illis perſuaſum erat Sabbatis curare fas non eſſe, ſed & Iudæorum proceres idipſum turbis vitio dabant Luc. 13. dicentes, ſex dies ſunt in quibus oportet operari. in his ergo venite, & curamini, non in die Sabbati, eo nunc maxime, quia opus quoddā corporis miſcebatur, quo infirmi, & debiles, à recte valentibus portabātur: eius ergo rei cauſa Sabbati finem expectarūt; poſt Solis enim occaſum opus quoduis exercere licebat.

ANNOTATIO LXXI.

Verba hæc iuxta Luc. & Marci Euangeliū exponūtur.

MArcus cap 1 ſic habet (veſpere autem facto, cum occidiſſet Sol, afferebant ad eum omnes male habentes) quod vt notat Auguſtinus lib. 2. de conſen. Euan ca. 22 indicat, hæc, quæ ſequuntur, ad eiuſdem diei tempus pertinere, in quo ſocrus Petri ſanata eſt. vbi notandum eſt, non ſuperflue additum eſſe priori verbo (veſpere facto) illud poſterius (cum occidiſſet Sol) vt enim notauimus in commentarijs in Ioan. cap. 13. annotat. 4 duplex erat veſper apud Iudæos. vnum, quod paulo poſt meridiem eſt, quod nos appellamus horam veſperarum. alterum poſt Solis occaſum. idcirco Marcus adiecit (cum Sol occidiſſet) vt de poſteriori veſpere ſe loqui ſignificaret; illud enim prius ad diem Sabbati ſpectabat, in quo operari non licebat. cauſam autem in commētario expoſitam, cur poſt Solis occaſum infirmi ſint ad Chriſtum adducti, affert Victor Antiochenus Mar. 1. vbi reſpondet etiam obiectioni cuidam, nempe, cur Diſcipuli Domini ante Solis occaſum ſanitatem, ſeu curationem petierunt pro ſocru Simonis. ad quā obiectionem ſic inquit Chriſti Diſcipuli, qui nonnullos iam in fide progreſſus habebant, veſpera non expectata, Ieſum, vt Petri ſocrum à morbo exſuſcitet rogant. Hæc ille. Marcus multitudinem hanc infirmorum, & eorum, qui ſimul venerant cum eis, ſic explicat: afferebant ad eum omnes male habentes, & dęmonia habentes, & erat omnis Ciuitas congregata ad ianuam, ſcilicet domus illius, ad quam diuerterat.

At ille ſingulis manus imponens curabat eos.

COMMENTARIA.

QVi poterat ſola voluntate curare, manus impoſitione vſus eſt, vt diſtinctius omnes agnoſcerent medicum, à quo ſanabantur; quia etiam de cauſa nō ſimul omnes verbo vno, ſed ſingulis manum imponens ſanitatem reſtituebat; ſic etiam eis clementiorem ſe exhibebat; ſimulque ſignificabat vnumquemque beneficio accepto ita deobligatum manere, ac gratū ſe debere benefactori præſtare, ac ſi ſolus ipſe beneficium recepiſſet; vitium enim hominum eſt frequens, minus obligatos ſe agnoſcere beneficijs, quę alijs etiam conferuntur, quaſi maior liberalitas conferentis minus obliget recipientes, cum potius id debeat eos efficere magis gratos.

ANNOTATIO LXXII.

MAtthæus cap. 8. hanc referens hiſtoriam citat teſtimonium Iſaiæ 53. ſic enim habet, veſpere autem facto obtulerunt ei multos dæmonia habentes, & eijciebat

ciebat ſpiritus verbo,& omnes male habẽtes curauit, vt adimpleretur, quod dictum eſt per Iſaiam, ipſe infirmitates noſtras accepit.& ægrotationes noſtras portauit. in cuius loci explicatione non immorabor, quia non ad noſtra commentaria in Lucã ea verba pertinent.

Exibant autem à multis dæmonia clamantia.

COMMENTARIA.

VT ex Marco conſtat, non tantũ male habentes, ſed etiam à dæmonibus obſeſſi afferebantur ad Chriſtum, qui varijs languoribus affectos curabat, & dæmonia à corporibus eijciebat; exibant autem dæmones virtute ac potentia Chriſti oppreſſi, ac coacti, clamantes, & clamore ipſo teſtificãtes ſe inuitos à corporibus, quæ obſidebãt, expelli. Dicit autem (à multis) quia non omnia dæmonia, quæ Chriſtus tunc expulit, clamabant, ipſumque confitebantur.

Et dicentia, quia tu es filius Dei.

COMMENTARIA.

COnfitẽtur dæmones eiecti (Chriſtum filium Dei, tum timore, ne grauiori pœna ab ipſo afficiantur: tũ ſuperbia, ne ab homine puro videãtur expelli, ac ſuperari. Malunt enim veritatem confiteri, quam ab illa excellentia, quam apud homines ambitioſe, & ſuperbe expetunt, vel minimum deturbari; minoris autem fieri ſibi videbantur, ſi ab eo, qui Deus non erat, inuiti eijcerentur. Hæc autem verba per ora eorũdem hominum, à quibus exibant; loquebantur.

ANNOTATIO LXXIII.

Verba et eorũ ſenſus magis declarantur.

PRiorem cauſam confeſſionis huius dæmonum tradit Auguſtinus tract. 10. in Epiſtolam Ioannis, nempe timorem, nam confitebantur eum eſſe filium Dei, vt ab eis diſcederet. Idem etiam dicit ſerm. 33. de verbis Apoſtoli. Quod autem ad litteram ſpectat. Græca quædam exemplaria habet ſic, (quia tu es Chriſtus filius Dei) ſicque legit Euthymius. Latina vero vulgata nõ habent illud (Chriſtus) & exiſtimo nullo modo legi debere, nam contradiceret verbum hoc ſequenti ſententiæ, non ſinebat ea loqui, quia ſciebant eum eſſe Chriſtũ. quæ ſententia indicat, dęmones non manifeſtaſſe eum eſſe Chriſtum; licet enim idẽ ſit filius Dei, qui Chriſtus; tamen nomen Chriſti non pronunciauit dæmon, vt paulo poſt explicabitur. ſi ergo legeremus (tu es Chriſtus) non eſſet verum, quod ſequitur, prohibuiſſe dæmonibus, ne loquerentur eos ſcire illum eſſe Chriſtum; idem enim eſt ſenſus, etiamſi eam ſententiam cauſaliter exponamus: retinenda igitur eſt lectio vulgata communis, cuius rationem ſequenti Annotatione explicabimus.

Et increpans non ſinebat ea loqui.

COMMENTARIA.

CHriſtus eorum ſuperbiã, & malitiam increpans ſilentium impoſuit, ne plura, quam quæ dicta ſunt, loquerentur; niſi enim eos dæmones à loquendo prohibuiſſet, eum eſſe Chriſtum, & Meſſiam à Iudæis expectatum, per ora illorum hominum palam, & expreſſe annunciaſſent, nõ quidem intentione recta, ſed peruerſa, vt prædicationis eius veritatem diminuerent, quaſi à fallacibus dæmonibus annunciatam.

Quia ſciebant eum eſſe Chriſtum.

COMMENTARIA.

CAuſa eſt hæc cur illis ſilentium imponebat, nẽpe, quia nouerant eum eſſe Chriſtum. ne igitur veritas à fallacibus dæmonibus, & ante tempus prodiret, non ſinebat eos loqui; non enim ab eis, nec tunc temporis ita manifeſte annuncianda erat.

ANNOTATIO LXXIV.

Particula (quia) cauſam nō declarationē importat.

GRæcus ſermo ambiguus eſt: particula enim ὅτι, Latine (quia) & declarationis eſt, & cauſæ. ſi priori modo accipiatur, ſenſus eſt, præcedentibus ſic connexus: nō ſinebat dæmonia loqui, hoc nimirū, quod ſcirent eum eſſe Chriſtum: ſi vero poſteriori modo accipiatur, hæc ſententia cauſa eſt præcedentis, nempe cauſa, cur non ſinebat eos loqui, ea erat, quia illi nouerant eum eſſe Chriſtum, ſicut in Commētario explicatum eſt. Euthymius Marc. 1. priorem videtur ſequi ſenſum, cui etiam nonnulli ex recentioribus conſentiunt; mihi tamen poſterior accommodatior viſus eſt; ſi enim dæmones hi dixiſſent, nos ſcimus te eſſe filium Dei, tunc quadraret expoſitio prior nempe, non ſinebat eos loqui hoc, quod ſcirent eum eſſe Chriſtum, at non ſic ſe habent illorum verba, ſed dicūt, tu es filius Dei. dicendum ergo erat, non ſinebat eos loqui ipſum eſſe Chriſtum, ſicut Matth. 16. dictum eſt, (præcepit eis, ne cui dicerēt, quoniam ipſe eſſet Ieſus Chriſtus) vbi non dicitur (ne cui dicerent, quoniam ſcirēt ipſum eſſe Ieſum Chriſtum.) verbum ergo illud (ſciebāt) confirmat particulam illam, (quia) non declarationem, ſed cauſam indicare. Hoc autem verū eſt, ſiue vno, ſiue altero modo interpretemur, verba hæc in eundem incidere ſenſum: nam, dum cauſa aſſignatur, cur non ſinebat dæmones loqui, nimirum, quia ſciebant eum eſſe Chriſtum, indicatur, quid ſit id, quod non ſinebat eos loqui, nimirum eum eſſe Chriſtum. Eſt autem obſeruatione dignum, ter dæmones Chriſtum confeſſos eſſe. Primo quidem paulo ſuperius, quando dęmon ille dixit. Scio te, quia ſis Sanctus Dei. Secundo loco hoc, & Mar. 1. quando plures dæmones confitebātur, tu es filius Dei. Tertio Matt. 8. Mar. 5. & Luc. 8. quando deprecabantur, vt permitteret eos abire in porcus, dicebantque (Ieſu fili Dei Altiſſimi) nunquam tamen eos illum appellaſſe Chriſtum, ſeu Meſſiā legimus. Immo, hoc eſt, quod ſuperius loqui vetuit, quando dixit (obmuteſce) & nunc cum dicitur, non ſinebat eos loqui, additurq; cauſa, non, quia ſciebant eum eſſe filium Dei, ſed quia ſciebant eum eſſe Chriſtum. Quamuis autem re ipſa idem ſit filius Dei, qui Chriſtus, ſeu Meſſias; non tamen id erat confiteri eum eſſe filiū Dei, & Chriſtum, quod manifeſtant verba ipſa Euangelica; nam dæmonibus confitētibus illum filium Dei, vetitum eſt, nec eum Chriſtum eſſe loquerentur, immo Matth. 16. cum Petrus coram condiſcipulis confeſſus eſſet vtrunque dicens, tu es Chriſtus filius Dei viui: Chriſtus ipſe prohibuit illis prius, præcepit, inquit, diſcipulis ſuis, vt nemini dicerent, quia eſſet Ieſus Chriſtus. inueſtiganda igitur ſunt huius rei cauſa, & myſterium. Nemo autem, vti paulo ante diximus, ignorat, ſi rem ipſam conſideremus, eundem eſſe, qui ſanctus Dei, filiuſque Dei ductus eſt, & Chriſtum ipſum, qui diuerſis rationibus his nominibus appellabatur, cum vnus, & idē eſſet Hoc tamen erat diſcriminis. Primo quidem, quod Chriſti nomen erat cunctis Iudæis notius, & manifeſtius; omnes enim tam ſapientes, quam inſipientes in eum credebant, & futurum expectabant, quem Meſſiam, ſeu Chriſtum appellabāt; eum autem filium Dei eſſe non omnes nouerant, quod ſatis indicauit ipſe Chriſtus, quando Matth. 22. interrogauit Doctores illos Iudæos, Chiſtus quando venerit, cuius filius eſt? volens probare eum, quem Meſſiam credebant, & ſperabant, filium eſſe Dei, dicente Dauid in Spiritu: Dixit Dominus Domino meo. à principio etiā multi eum confitebantur Chriſtum, & tamen nondum eſſe filium Dei intelligebant: nam & Martha, & Maria Chriſtum ſcientes Ioan. 11. non ſtatim diuinitatem eius nouerunt, vnde illi dictum eſt, nonne dixi tibi, quia ſi credideris videbis gloriā Dei? eaque de cauſa illa inſignis Petri confeſſio commendatur, quæ vtrumque complexa eſt: Tu es Chriſtus filius Dei viui. Martha etiam, poſtquam à Chriſto edocta, & inſtructa eſt, protulit: Credidi, quia tu es Chriſtus filius Dei viui, qui in hunc mundum veniſti. Hinc factum eſt, vt licet dæmones cōfeſſi eſſent illum filium Dei, non tamen propterea omnes intellexerint illum eſſe Chriſtum, & Meſſiam, & maxime, quod nomina illa ab audientibus non ita perfecte intelligebantur, & poterant non Meſſiæ, ſed prophetæ alicui inſigni tribui. Secundo. Ex nomine Chriſti maiorem occaſionem inſequendi eum Iudæi acceperunt, quam ex nomine filij Dei; ex illo

Dæmones ter Ieſum confeſſi nunq̄ Chriſtus nuncuparūt.

Rationes ob quas Domin⁹ noluit à dæmonibus Chriſtus nuncupari.

illo

illo enim Chriſtum Regem futurum ſpectabant, cum ideo Chriſtum, id eſt, vnctū dictum reputarent, quia regnum temporale adepturus eſſet. cui argumēto illud eſt, quod Luc. 23. vt apud Pilatum deferrent, quod Regnum Cæſaris vſurpare tentaſſet, dixerunt: Hunc inuenimus ſubuertentem gentem noſtram, prohibentem tributa dare Cæſari, & dicentem ſe Chriſtum Regem eſſe. Hoc vltimum verbum (Regē eſſe) addiderunt, vt ſignificarent Pilato Gētili, qui ſe Chriſtum dicit, conſequenter aſſerere ſe Regem eſſe. Cōfirmat hoc, quod cum Ioan. 19. audiſſet Pilatus à Iudæis, Chriſtum filium Dei ſe facere, timuit quidem, nec auſus eſt eum morti tradere, ac cū iterū audiſſet illum ſe Regē facere, nimirum, quia ſe eſſe Chriſtum confitebatur, ſtatuit eum occidere propter Cæſarē; vnde Matth 27. dixit. quid igitur faciam de Ieſu Nazareno, qui dicitur Chriſtus? & milites Regis inſignia illudentes eum induerunt. Hæc eſt etiam cauſa, cur Iudæi Ioan. 10. cum iam audiſſent Chriſtū filium Dei eſſe, nondum ſibi videbantur ſufficientem habere cauſam perdendi eū apud Præſidem Romanorum, idcirco acceſſerunt ei dicentes, quouſque animam tollis? Si tu es Chriſtus dic nobis palam. quorum dolos Chriſtus intelligens, veritatem confeſſus eſt, ſe nempe filium Dei eſſe, ex quo illi deducere poterant, eum eſſe Chriſtum, & Meſſiam; tamen ab ipſo Chriſti nomine abſtinuit. vnde nec illum accuſare potuerunt. Patet igitur ex his cauſa, cur noluit Chriſtus hoc nomine à dæmonibus manifeſtari, nempe quia hæc manifeſtatio erat Euangelica, & ad Apoſtolos ſpectabat, & quod maxime ad rem facit, ne ante tempus excitarent contra eum Iudæos, miniſtrarentque occaſionem eum apud Gentes accuſandi; ob id enim etiam Diſcipulis vetuit, vt ſupra diximus.

ANNOTATIO LXXV.

An dæmones nouerint Dominū eſſe Meſſiā.

Difficultas grauis ſe offert, an Dæmon nouerit Chriſtum. non loquimur autem de tempore ante tentationem, & Chriſti prædicationem, ac miracula; eo enim non nouit; ſed ſermo eſt de tempore poſt tentationem, & maxime poſtquam prædicare, & miracula facere cœpit, quando per os illius ſuperius narrati hominis locutus eſt, dicens: Scio te, quia ſis ſanctus Dei; & nunc multi clamarunt, quia tu es filius Dei. Et quidem difficultas duas habet partes. vna eſt, an nouerit illum eſſe Chriſtum, & Meſſiam. altera eſt an cognouerit eſſe filium verum, & naturalem Dei. Prior pars non habet magnam controuerſiam, nempe Dæmonem nouiſſe Chriſtum eſſe Meſſiam promiſſum) quod verba Euangelica ſatis aperte indicant nempe (ſciebant eum eſſe Chriſtum) idque ex miraculis, Scripturarum ſignis, & prædictionibus aſſequi potuit; dæmonibus enim Chriſti miracula admirabiliora erant, quam hominibus; propterea quod illi cauſas multarum rerum cum noſſent, videbant omnem vim naturæ ſuperare, eſſeque vera miracula. Præterea, quia illis erat manifeſtum, illa miracula non dæmonis, ſed diuina virtute facta, quod hominibus non erat ita perſpicuum, licet certum eſſe potuerit. cum ergo miraculis probaret Chriſtus ſe eſſe Chriſtum, & Meſſiam, id dæmon non ignorabat, quod nec hominibus ignorare licuit: nec poteſt dici Deum impediſſe, ne Dæmon Chriſtum agnoſceret; de hoc enim impedimento non ſolum non conſtat, ſed id potius Scriptura non fuiſſe teſtatur, cum legamus, quod dictum eſt de dæmonibus, nempe, ſciebant eum eſſe Chriſtum. Poſterior autem pars eſt in controuerſia poſita, nempe, an nouerit Chriſtum filium Dei eſſe. De qua re Hieronymus Matth. 8. refert quorundam ſententiam, affirmantium, dæmones id nouiſſe; non autem Diabolum, qui inter eos maior, & princeps eſt; hic enim, vtpote nequior ignorauit, malitia maxime excæcante eum. quam ſententiam ipſe Hieronymus irridet, aſſeritque neminem illorum nouiſſe, omnes vero ſuſpicatos fuiſſe. Verba Hieronymi ſunt hæc: Ridicule putant quidam dæmones ſcire filium Dei, & Diabolum ignoraſſe, eo quod minoris malitiæ ſint iſti, quam ille, cuius ſatellites ſunt, cum omnis ſcientia diſcipulorum ad magiſtrum referenda ſit: & tam dæmones, quam Diabolus ſuſpicari magis filium Dei, quam noſſe intelligendi ſunt; nemo enim Patrem nouit, niſi Filius, & cui voluerit Filius reuelare. Hæc Hieronymus. Cuius ſententia ſi ponderetur, non videtur argumentis

An dæmones nouerint Chriſtū eſſe filiū Dei.

admo-

admodum efficacibus confirmari; duabus enim rationibus vtitur contra opinionẽ recitatam. prior eſt, quæ oſtendit, non poſſe Diabolum ignorare, quę inferiores dæmones ſciunt, quia Diabolus, inquit, eſt magiſter, dæmones vero diſcipuli: non ergo ignorare potuit Diabolus, quod nouerunt dæmones. quæ ratio efficax eſſet, ſi ſcientia omnis dæmonum eſſet à Diabolo per doctrinam, aut diſciplinam, aut reuelationem accepta. Hoc autem non ita eſt; naturalem enim ſcientiam omnes à Deo ipſo immediate cum natura, & intellectu receperũt infuſam. Acumine autem intellectus vnuſquiſque multa aſſequitur per ſe. vnde poſſet noſſe minor, quæ non nouit maior; ſicut diſcipuli multa norunt, quæ magiſtri ignorant, præter ea, quæ per diſciplinam acceperunt. Poſterior ratio Hieronymi eſt, quæ probat omnes ſuſpicari quidem, ſed neminem noſſe: nemo, inquit, nouit Patrem, niſi cui voluerit Filius reuelare: at Filius nõ reuelauit dæmonibus Patrem: igitur non potuerunt noſſe Filium. Nec hæc etiam ratio efficax eſt; fateor enim neminem nouiſſe Patrem, & Filium, niſi cui voluit filius reuelare; tamen dicimus Filium reuelaſſe ſe dæmonibus, non quidem infundẽdo lumen fidei, ſicut viatoribus, nec per lumen glorię, ſicut beatis, ſed per miracula quæ fecit, & verba, quæ docuit illis non ignota; ex his enim dæmones ſuo adiuti intellectu à Deo illis dato aſſecuti ſunt illum eſſe filium Dei; ſimul etiam per Scripturas, & prophetias. quod Auguſt. lib. 9. ciui. cap. 21. fatetur dicens, Chriſtum Dei filium manifeſtaſſe ſe dæmonibus, quantum ipſe voluit, voluit autem quantum oportuit, oportuit vero quantum eis terrendis innoteſcendum fuit, ex quorum tyrannica, quam modo poteſtate fuerat liberaturus prædeſtinatos in ſuum Regnum: Innotuit autem dæmonibus non per id, quod eſt vita ęterna, & lumen incommutabile, quod illuminat pios, cui viuendo per fidem, quæ in illo eſt, corda mundantur, ſed per quædam temporalia ſuæ virtutis effecta, & occultiſſima ſigna præſentiæ, quæ Angelicis ſenſibus etiam malignorum ſpirituum, potius quam infirmitati hominum poſſent eſſe conſpicua. Hæc ex Auguſtino habentur, quibus ratio Hieronymi facile diſſoluitur, firmaturque ſententia, dæmones nouiſſe Chriſtum Dei filium, Quam etiã antiqui, & graues patres amplexi ſunt. Gregorius enim Nazianzenus orat. 2. in Paſcha, quæ ordine eſt 42. exprobat Arianis eorum infidelitatem, dicens: dæmones nouiſſe Chriſtum filium Dei, quod ipſi negabant: aſſerit autem dæmones id cognouiſſe ex doloribus, quos ſentiebant, quando ab ipſo fugabantur. Irenęus etiam lib 4 cap. 14. in eadem eſt opinione, ſcilicet dæmones nouiſſe Chriſtum filium Dei. Ambroſius etiam lib. 3. de fide cap. 7. Gregorius etiam lib. 3. moral cap. 11. aſſerit dæmones nouiſſe Chriſtum filium Dei ex miraculis. at vero ex infirmitate carnis ignoraſſe poſtea, allegatque locum hunc Lucæ, quo conſtat eos tunc nouiſſe. Victor autem Antiochenus, quem ſupra retulimus, affirmat dæmones ſimulaſſe, ſe ſcire, tamen non ſciebant certa ſcientia, & firma, quod verum eſt: nam cognitio eorum opinio, non viſio, non fides erat, in ea tamen opinione nõ dubitabant, & forſan Hieronymus eam appellauit ſuſpicionem. Quod autem dæmones nouerint filium Dei, illud mihi videtur ſatis efficaciter probare, quia Chriſtus ſufficientia argumenta dedit hominibus, quibus non ſolum poſſent, ſed etiam deberent credere eum filium Dei. cum ergo ea argumẽta nota fuerĩt dæmonibus, nõ eſt cur ignoraſſe dicantur. Præterea cum nouerint eum eſſe Chriſtum, & ex Scripturis, quæ illis cognitæ erant, deducatur certo, filium Dei Chriſtum eſſe, dæmonibus profecto ea veritas patuit. Nec eſt cur quiſpiam obijciat, ſi dæmon nouit Chriſtum eſſe, & filium Dei, qua ratione illum interfici procurauit, nam cum mortalem viderit, poſſeque mori, tentauit occidere, neſcius illius mortem in eius ruinam eſſe præparatam; putabat enim ſalutem hominum impedire interficiendo, & laqueo ſuo comprehenſus eſt, Deo id diſponente.

Ratione confirmatur, q̃ dæmones nouerint Chriſtũ eſſe filiũ Dei.

Facta autem die, egreſſus ibat in deſertum locum.

COMMENTARIA.

VEſpere illius diei, in quo Chriſtus in Synagoga hominẽ à dæ-
mone

Digitized by Google

mone obſeſſum liberauerat curauit infirmos, & eiecit dæmonia, de quibus proxime dictum eſt: mane facto, quod eſt principium diei ſequentis, ſuccedens veſperi, & nocti iam dictæ, egreſſus eſt Dominus è Ciuitate Capharnaum, & iuit in deſertum locũ, vbi hominum habitatio nulla erat.

ANNOTATIO LXXVI.

De cõcordia Euãgeliſtarũ ſuper his verbis.

MArcus capit. 1. habet (diluculo valde ſurgens, egreſſus eſt in deſertum locum) Græce (Mane noctu valde ſurgens egreſſus eſt) hæc autem non contradicunt verbis Lucæ; ſic enim Euthymius cõciliat. crepuſculum enim diei, ſeu diluculum dicitur valde mane, cũ adhuc tenebræ ſunt, quod dicit Marcus, & hoc idem eſt principium diei, quod narrat Lucas. Quidam recentiores aliter cõponunt hãc diſſonantiã apparentem, nempe Chriſtum ſurrexiſſe diluculo valde, ſeu mane valde, non tamẽ eſt egreſſus Ciuitate, niſi orto die. Hoc tamen nõ eſt probabile; nam Chriſtus egreſſus eſt turbis neſcientibus, vnde factum eſt poſtea, vt eum requirerent: id autem non eſſet, ſi orto die egreſſus eſſet. Accommodatius dici poſſet illud (facta die) connecti debere verbo (ibat) in hunc ſenſum, quod egreſſus quidem eſt valde diluculo à ciuitate, ſed antequam perueniſſet in deſertum, dies factus eſt; hoc enim ſignificat (ibat facta die) prima conciliatio optima videtur. Ex his conſequitur ea, quæ Matth. cap. 8. narrat poſt curationem infirmorum, & obſeſſorum à dæmone veſpere factam non connecti proxime inter ſe, ſed alio poſt tempore facta fuiſſe: nam quæ proxima fuere, Marcus, & Lucas referunt, nimirum egreſſionem in deſertum locũ, vt docet Auguſtinus lib. 2. de conſen. Euãgeliſt. cap. 22. Quid autem in deſerto fecerit, Marcus ſignificauit dicens (abiit in deſertum locum ibique orabat) deſerta enim loca contemplationi eligebat; ad turbas autem, & Ciuitates vt miſericordiæ opera, & miracula faceret, ſicque doctrinam confirmaret, ſe conuertebat.

Et turbæ requirebant eum.

COMMENTARIA.

TVrbæ tot ac tantis affectæ beneficijs à Chriſto, qui infirmos earum ſanauerat, & obſeſſos à dæmonibus liberauerat; non inuenientes eum domi, requirunt illum. trahunt beneficia homines, & animi ad veritatem recipiendam multum diſponuntur, cũ benigna manus docentis præcedit.

ANNOTATIO LXXVII.

Paſſerũ ſeries declaratur.

HIſtoriæ ſeries hæc eſt, vt ex Marco conſtat, ſolus Chriſtus primus egreſſus eſt in deſertum locum diluculo, poſtea turbę ciuitatis Capharnaum venerũt domũ, requirentes Chriſtum, nec inuenerunt. Deinde Petrus cum cęteris Diſcipulis proſequutus eſt Chriſtum, quem nouerant in deſertum eſſe profectum. Turbæ autẽ poſt eos abierunt; peruenerunt tamen primi Diſcipuli, & inuenientes illum dicunt omnes quærunt te, & ait illis: Eamus in proximos vicos, & ciuitates, vt & ibi prædicẽ; ad hoc enim veni. cum autem iret, & è deſerto egrederetur, inuenerunt eum turbæ, & videntes illum proficiſci in alios vicos, & ciuitates detinebant ipſum ne diſcederet ab eis, quibus ille iterum ait, quia & aliis ciuitatibus oportet me euangelizare Regnum Dei, quia ideo miſſus ſum. Profectuſque inde prędicabat in pluribus Synagogis Galileæ. Hic eſt contextus huius hiſtoriæ ex Marco, & Luca deſumptus.

Et venerunt vſque ad ipſum.

COMMENTARIA.

VT ex annotatione pręcedenti cõſtat, turbæ requirentes inuenerunt Chriſtum poſt Petrum, & Diſcipulos, quando iam Chriſtus ex deſerto vicos, & ciuitates Galilęæ profecturus egrediebatur. Laudanda eſt turbarum conſtantia, quæ Chriſtũ quæſierunt donec inuenerunt. Hoc enim ſtudium eſt, perfectum, ſi bonum, quod deeſt, inueſtigemus, donec aſſequamur.

Et

Et detinebant illum, ne diſcederet ab eis.

COMMENTARIA.

PRecibus, & flagitationibus multis Capharnaitę illum detinere conabantur, vt ab eis non diſcederet, nec in vicos, & ciuitates eis relictis abiret, non ſolum ſanitatum, & liberationũ cupiditate moti, ſed etiam, & quidem præcipue, ſtudio audiendi ſermonem, & doctrinam ipſius, vt verba Chriſti ſequentia indicant.

Quibus ille ait.

COMMENTARIA.

MAgna Chriſti clementia oſtenditur, dũ precibus turbę nõ obtẽperaturus conuenientẽ ei exhibuit excuſationem, & iuſtam profectionis ſuæ cauſam aperuit, quibus illi homines acquieuerunt, & deſiderio habendi Chriſtum inflammati remanſerũt.

Quia & alijs ciuitatibus oportet me Euangelizare Regnum Dei.

COMMENTARIA.

CAuſa profectionis hæc eſt, non Capharnaitis ſolis, ſed cæteris etiam Iudæis doctrina mea manifeſtãda eſt; oportetque, id eſt, à Patre meo ſtatutum, & decretum eſt, vt Euangelium, quo Regnum cęlorum annunciatur, commune faciam; egoque non vobis ſolis, ſed & cæteris Iudæis prædicem. Particula (quia) declarationis eſt, indicat enim, quæ ſequuntur, nempe (alijs ciuitatibus oportet me euangelizare) cauſam eſſe, cur diſcedat tunc ab eis, & in alias ciuitates proficiſcatur. Non dixit autem, in alijs ciuitatibus oportet me miracula facere, & infirmos curare, ac obſeſſos liberare, ſed dictum eſt, oportet me euangelizare. Hoc enim eſt ad ſalutem neceſſariũ, non illud, & quod Chriſtus præcipue intendebat: quæ verba, vti ſupra notauimus, indicant Capharnaitas detinere Chriſtum voluiſſe Euangelij audiẽdi cauſa, ob id enim illis reſpondit ſe aliis etiam Ciuitatibus, non illis tantum prædicare debere.

ANNOTATIO LXXVIII.

PArticula cauſalis (quia) indicat aliqua verba prolata à Chriſto, quibus ſignificauit ſe non poſſe apud illos manere, quorum cauſam dedit, dicens, quia aliis Ciuitatibus oportet me euangelizare. Euangeliſtæ autem non omnia facta, nec verba Chriſti retulerunt, multa omiſerunt, nonnulla inſinuarunt quibuſdam verbis, aut particulis. cuius rei exemplum in præſenti habemus, & in ſequentibus etiam alia notabimus..

Quia ideo miſſus ſum.

COMMENTARIA.

PArticula (Quia) cauſam indicat, cur dictum ſit, oportet me prædicare alijs etiam Ciuitatibus. ea autem eſt, quia ad hoc ſum miſſus à Patre; quaſi diceret: munus, & functio iniuncta mihi à Patre, qui me in hunc mundum miſit, hoc eſt, vt populo Iſrael euangelizem, & annunciem Regnũ Dei; ad hoc enim veni, & ad hoc miſſus ſum; oportet ergo functionẽ hanc implere. Attende Chriſtum veniſſe, vt omnes tam Iudæos, quam Gentes redimeret, & vt cõmunem omnibus doctrinam Regni aperiret, cunctorũque ſalutẽ morte ſua operaretur; Hoc vero ſolis Iudæis præſtare debuit, nẽpe, vt per ſe ipſum, oreque proprio eã doctrinam, Euangelium illis prædicaret, miraculiſque confirmaret, ipſorumque Apoſtolus, & Doctor eſſet, verbis, & operibus mirandis; Gentes enim per Diſcipulos docturus erat, propterea Matt. 15. dixit: Nõ ſum miſſus, niſi ad oues, quæ perierũt domus Iſrael. & nunc dicitur, ad hoc miſſus

ſum,

Digitized by G

ſum, nempe vt alijs etiam ciuitatibus, & vicis Iudæorum prędicem Euangelium Regni Dei.

Et erat prædicans in Synagogis Galilææ.

COMMENTARIA.

PRofectus igitur eſt in alias ciuitates, & vicos Galilææ, in eorumq; ſynagogis non in occulto, ſed palam, & publice prędicabat Euangelium, & Regnum Dei, nempe aduentum ſuũ in mundum, & ea quæ credere, & facere oportebat ad cœleſte Regnum conſequendum; illud autem participium iunctum verbo imperfecti temporis, quod etiam Gręce habetur (erat prædicans) frequentem, & quaſi non intermiſſam prædicationem eius indicat.

ANNOTATIO LXXV.

PRædicauit quidem Chriſtus in Iudęa, & in Galilæa; frequentius tamen in Galilæa, & commorabatur, & prædicabat, propter Iudæorum malitiam, qui ipſum acrius perſequebātur; cum enim Chriſtus de Tribu Iuda venturus crederetur, & ſperaretur, eum venientem Iudæi odio, & inuidia maiori proſecuti ſunt, quam Galilæi, maiori ſe iniuria affici reputantes, quod prædicaret ille ſe Chriſtum eſſe, qui de eorum Tribu futurus erat, eaq; de cauſa occaſiones accuſandi, & perdendi eum quæſierunt, propter quod Dominus ipſe humano more eorum inſidias fugiens, donec tempus moriendi deſtinatum à Patre aduentaret, in loca ſecuriora ſecedebat, ibique prædicabat. quod Ioan. cap. 7. tradidit: Ambulabat, inquit, Ieſus in Galilæam. non enim volebat in Iudæam ambulare, quia quærebant eum Iudæi interficere.

Finis Capitis Quarti.

FRAN-

FRANCISCI
CARDINALIS TOLETI
IN SACROSANCTVM
LVCÆ EVANGELIVM
COMMENTARII.

CAPVT QVINTVM.

FACTVM eſt autem, cum turbæ irruerent in eum, vt audirent verbum Dei, & ipſe ſtabat ſecus ſtagnum Geneſareth. Et vidit duas naues ſtantes ſecus ſtagnum: piſcatores autem deſcenderant, & lauabant retia. Aſcendens autem in vnam nauim, quæ erat Simonis, rogauit eum à terra reducere puſillum. Et ſedens docebat de nauicula turbas. Vt ceſſauit autem loqui, dixit ad Simonem: Duc in altum, & laxate retia veſtra in capturam. Et reſpondens Simon, dixit illi: Præceptor, per totam noctem laborantes, nihil cepimus: in verbo autem tuo laxabo rete. Et cum hoc feciſſent, concluſerunt piſcium multitudinem copioſam, rumpebatur autem rete eorum. Et annuerunt ſocijs, qui erant in alia naui, vt venirent, & adiuuarent eos. Et venerunt, & impleuerunt ambas nauiculas, ita vt pœne mergerentur. Quod cum videret Simon Petrus, procidit ad genua Ieſu, dicens: Exi à me, quia homo peccator ſum, Domine. Stupor enim circumdederat eum, & omnes, qui cum illo erant, in captura piſcium, quam ceperant. Similiter autem Iacobum,

cobum, & Ioannem, filios Zebedæi, qui erant ſocij Simonis. Et ait ad Simonem Ieſus: Noli timere: ex hoc iam homines eris capiens. Et ſubductis ad terram nauibus, relictis omnibus ſecuti ſunt eum. Et factum eſt, cum eſſet in vna ciuitatum, & ecce vir plenus lepra, & videns Ieſum, & procidens in faciem, rogauit eum, dicens: Domine, ſi vis, potes me mundare. Et extendens manum, tetigit eum, dicens: Volo: Mundare. Et confeſtim lepra diſceſſit ab illo. & ipſe præcepit illi, vt nemini diceret: ſed, vade, oſtende te ſacerdoti, & offer pro emundatione tua, ſicut præcepit Moyſes in teſtimonium illis. Perambulabat autem magis ſermo de illo: & conueniebant turbæ multæ, vt audirent, & curarentur ab infirmitatibus ſuis. Ipſe autem ſecedebat in deſertum, & orabat. Et facta eſt in vna dierum, & ipſe ſedebat docens. Et erant Phariſæi ſedentes, & legis doctores, qui venerant ex omni caſtello Galilææ, & Iudææ, & Ieruſalem: & virtus Domini erat ad ſanandum eos. Et ecce viri portantes in lecto hominem, qui erat paralyticus, & quærebant eum inferre, & ponere ante eum. Et non inuenientes, qua parte illum inferrent præ turba, aſcenderunt ſupra tectum, & per tegulas ſummiſerunt eum cum lecto in medium ante Ieſum, quorum fidem vt vidit, dixit: Homo remittuntur tibi peccata tua. Et cœperunt cogitare Scribæ, & Phariſæi, dicentes: Quis eſt hic, qui loquitur blaſphemias? Quis poteſt dimittere peccata, niſi ſolus Deus? Vt cognouit autem Ieſus cogitationes eorum, reſpondens, dixit ad illos: Quid cogitatis in cordibus veſtris? Quid eſt facilius dicere: dimittuntur tibi peccata: an dicere: Surge, & ambula? Vt autem ſciatis, quia Filius hominis habet poteſtatem in terra dimittendi peccata, (ait paralytico) Tibi dico, ſurge, tolle lectum tuum, & vade in domum tuam. Et confeſtim conſurgens coram illis, tulit lectum, in quo iacebat, & abijt in domum ſuam, magnificans Deum. & ſtupor apprehendit omnes, & magnificabant Deum. Et repleti ſunt timore, dicentes: Quia vidimus mirabilia hodie. Et poſt hæc exijt, & vidit publicanum nomine Leui, ſedentem ad Telonium, & ait illi: Sequere me. Et relictis omnibus, ſurgens ſecutus eſt eum. & fecit ei conuiuium magnum Leui in Domo ſua: Et erat turba multa publicanorum, & aliorum, qui cum illis erant diſcumbentes. Et murmurabant Phariſæi, & Scribæ eorum, dicentes: Quare cum publicanis, & peccatoribus manducatis, & bibitis? Et reſpondens Ieſus, dixit ad illos: Non egent qui ſani ſunt medico, ſed qui male habent. Non veni vocare iuſtos, ſed peccatores ad pœnitentiam. At illi dixerunt ad eum: Quare diſcipuli Ioannis ieiunant frequenter, & obſecrationes faciunt, ſimiliter & Phariſæorum: tui autem edunt, & bibunt? Quibus ipſe ait: Numquid poteſtis filios ſponſi, dum cum illis eſt ſponſus, facere ieiunare? Venient autem dies, cum ablatus fuerit ab illis ſponſus, tunc ieiunabunt in illis diebus. Dicebat autem & ſimilitudinem ad illos: Quia nemo commiſſuram à nouo veſtimento immittit in veſtimentum vetus: alioquin & nouum rumpit, & veteri non conuenit commiſſura à nouo. Et nemo mittit vinum nouum in vtres veteres: alioquin rumpet vinum nouum vtres, & ipſum effundetur, & vtres peribunt. ſed uinum nouum

num in vtres nouos mitendum eſt, & vtraque conſeruantur. Et nemo bibens vetus, ſtatim vult nouum; dicit enim : Vetus melius eſt.

CAPVT QVINTVM.

Factum eſt autem, cum turbæ irruerent in eum, vt audirent verbum Dei, & ipſe ſtabat ſecus ſtagnum Geneſareth.

COMMENTARIA.

PROSEQVITVR Euangelicam hiſtoriam; cum enim Chriſtus è Capharnaum profectus, ciuitatibus ceteris, Synagogiſque Galilææ prædicaret, factum eſt ſemel vt turbæ præ multitudine, cupiditateque audiendi verbum, prædicationemque Chriſti eum vrgerent, ipſique imminerent. Tunc autem ille ſtabat prope ſtagnum Geneſareth, quod alio nomine mare Galilęæ, ſeu Tiberiadis dicitur. Multa, & inſignia beneficia à Chriſto ægris impenſa ad audiendum verbum eius auidiſſime populos concitabant; miracula enim doctrinam commendabant, beneficia vero auditores beneuolos ad eā non ſolum audiendam, ſed etiam inquirendam efficiebant. beneficientis enim verba libenter audiuntur ab omnibus, quia nemo eſt, qui ſibi benefieri non cupiat.

ANNOTATIO I.

Quid, irruere, hoc loco ſignificet.

AMbroſius ſermon. 11. optime hoc verbum (irruerunt) explicat, verba ipſius ſunt. Quantorum mirabilium operator ſit Dominus, intelligere poſſumus ex hac lectione, qua deſcribitur, tanta per eum beneficia in populum fuiſſe collata, vt prouocatæ hominum turbæ ad audiendum illum magis irruerent, quam rogarent, & medicinam ſalutis non ſperarent per humilitatis gratiam, ſed per importunitatis iniuriam, ita vt irruentes turbas non deſertum ſepararet, non Synagoga repelleret, non reuerentia diuinitatis perarceret. Hæc enim conſuetudo infirmātium, vt dum ſperant ſuis ægritudinibus medicinam, ab importuna petitione non loco prohibeantur, non tempore; ſed quanto plus medetur ille, qui ſanat, tanto amplius ille importunus eſt, qui laborat. Hæc Ambroſius.

Et vidit duas naues ſtantes.

COMMENTARIA.

VT ex ſuperioribus conſtat, vna harum nauium Simonis, & Andreæ erat; altera vero Iacobi, & Ioannis; hi enim relictis nauibus, Chriſtum ſecuti dicuntur. Stabant autem prope ſtagnum ad littus, quia piſcatores ab opere piſcandi ceſſauerant.

Piſcatores autem deſcenderant, & lauabant retia.

COMMENTARIA.

EGRESSI erant è nauibus piſcatores, vt retia lauarent. Quo facto Lucas inſinuat, illos tunc de piſcium captura deſperaſſe prorſus; nec enim occaſionem capiendi piſces, nec profectum aliquem laboris iam vltra videbant. Quod quidem capturæ futuræ miraculum indicabat.

Aſcendens autem in vnam nauim, quæ erat Simonis.

COMMENTARIA.

QVIA populus tanto impetu ad Chriſtum in littore ſtantem confluxerat, & irruperat, vt periculum eſſet, ne vrgente populi frequentia è littore in ſtagnum proturbaretur; quamuis efficere potuiſſet, vt in littore tamquam murus æneus ſtaret, aut diuinitatis virtute turbas reprimeret; morem tamē humanum ſequens, humanis eſt vſus remedijs, & nauim vnam ingreditur, vt importunitatis iniuriam aquarum natura depelleret, quos, vt inquit Ambroſius ſermone allegato, reuerentia doctoris minime coercebat. Nauis autem Simonis eligitur, quia ea Eccleſiæ, in qua Simon futurus erat caput, figuram gerebat.

ANNOTATIO II.

Quid Petri nauis myſtice ſignificet.

AMbroſius ſermo. 11. hanc ſententiam edisſerens, ſic inquit: Videamus, quæ eſt iſta nauicula Simonis Petri, quam adducendam de duabus magis opportunam Dominus iudicauit; quæ & tutum Saluatorem præſtet ab iniuria, & credulitatis hominibus largiatur eloquia. Inuenimus enim Dominum nauigaſſe in alia naui, & grauibus iniurijs laceſſitum. Nauigauit enim cum Moyſe in mari rubro, quando populum Iſrael per vndarum fluenta tranſuexit, ſed grauibus eſt affectus iniurijs, ſicut ipſe ait in Euangelio ad Iudæos, ſi crederetis Moyſi, crederetis & mihi; iniuria enim Saluatoris eſt incredulitas Synagogæ. Ergo Petri nauim eligit, Moyſi deſerit, hoc eſt, ſpernit Synagogam perfidam, fidelem aſſumit Eccleſiam. Duæ enim quaſi nauiculæ à Deo deſtinatæ ſunt, quę in hoc, tanquam in mari, mundo ſalutem hominibus piſcarentur; ſicut ait Dominus ad Apoſtolos: Venite, faciam vos piſcatores hominum. Ex his ergo duabus nauiculis vna relinquitur ad terram inanis, & vacua; altera producitur in altum onuſta, vel plena. Vacua enim Synagoga relinquitur in littore, quia Chriſtum cum prophetarum amiſit oraculis; onuſta autem Eccleſia in altum aſſumitur, quia Dominum cum Apoſtolorum doctrina ſuſcipit. Synagoga, inquam, remanet ad terram, quaſi terrenis inhærens operationibus; Eccleſia autem in altitudinem reuocatur, tanquam cęlorum profunda ſacramenta diſcutiens. Hæc Ambroſius.

Rogauit eum à terra reducere puſillum.

COMMENTARIA.

INgreſſus nauim Petrum rogauit, vt eam in aquam reueheret, vt irruentem turbam euitaret, ne ſi illa in terra maneret, adhuc in eum turba irrueret nauim ingrediendo: rogat autem nauim in aquam mittere nō multo ſpacio, ſed puſillo, vt ad littus exiſtentes prædicantem audire poſſent.

ANNOTATIO III.

Quid reductionis à terra indicet.

VErbum (reducere) Græce ἐπαναγαγεῖν a uerbo ἐπανάγω, id eſt, reduco, ſeu iterum duco. prius enim Simon nauim in aquam miſerat, quando piſcari venerat; reuerſus autem nauim ad littus exiſtentem in ſtagnū reuehere rogatur. Interpres ergo noſter accommodatius vertit per verbum (reducere) quam illi, qui interpretantur (abducere) ſeu (prouehere) Auguſtinus libro 2. quæſtionum Euangelicarum quæſtio. 2. Quod inquit Dominus aſcendens in nauiculam Petri, rogat eum a terra reducere puſillum, ſignificat temperate vtendum verbo ad turbas, vt nec terrena eis pręcipiantur, nec ſic a terrenis in profundiora ſacramentorum recedatur, vt ea penitus non intelligant: Hæc ille. in eundem ſenſum hanc ſententiam interpretatur Gregorius libro 17. Moralium ca. 14. dicens, per nauem Petri quid aliud, quam commiſſa Petro Eccleſia deſignatur? de qua vt Dominus turbis confluentibus prędicet, eam a terra paululum reduci iubet: quam nec in altum duci, & tamen a terra pręcipit remoueri, profecto ſignificans prędicatores ſuos rudibus debere populis,

nec

nec alta nimis de cęleſtibus, nec tamen terrena prædicare. Nam plerumque ſi auditorum cor verbi immenſitate corrumpitur lingua docentium indiſcretionis pęna mulctatur. Hæc ille. Interrogabit autem non immerito quiſpiam, cur Chriſtus Simonem non rogauit pro ingreſſu ſuo in nauim, ſed pro reductione ſiue reuectione nauis in ſtagnum. cauſam huius rei litteralem eam fuiſſe exiſtimo, ingreſſus enim cuiuſdam imminentis neceſſitatis erat; irruebat enim in eum turba, quod Ambroſius ſermo. 11. ſignificans, inquit: cum Dominus ab irruentibus turbis ſemotus in terra eſſe non poſſet, aſpiciens in mari duas nauiculas, vnam nauim Petri omni feſtinatione conſcendit, vt importunitatis iniuriam aquarum natura depelleret. Hæc ille. Feſtinatio ergo neceſſaria locum non dedit precibus; ingreſſo autem in nauim Domino neceſſitas non ita imminebat; & opera adhuc Petri, ad nauim in altum reducendam requirebatur, idcirco rogauit. potuiſſet quidem omnium Dominus imperare, & compellere, ſed ſuæ humanitatis, & manſuetudinis voluit exemplum exhibere omnibus, præſertim maioribus, vt in ijs, quæ à minoribus impetrare humanitate poſſunt, vim poteſtatis ſuæ deponant.

Quare Chriſtus rogat nauē a terra reduci, qui nō rogauit vt illa ꝑmitteretur aſcēdere.

Et ſedens docebat de nauicula turbas.

COMMENTARIA.

NON vt propria commoda quęreret, irruentem vitauit Chriſtus turbam, ſed vt ei melius conſuleret, verbique doctrinam vtilius omnibus præberet. in naui enim exiſtentem omnes ante faciem ſtantem videbant, à nemineque impeditus, è loco que eminentiori loquens à ſingulis percipiebatur. Sedens autem docet, vt prædicationis grauitas, & docetis maieſtas indicentur.

ANNOTATIO IIII.

HAnc ſententiam perpendens Ambroſius ſermo. 11. Videte, inquit, miſericordiam Saluatoris. ſeparatur quidem ab hominibus corpore, doctrinæ tamen ijs vtilitate coniungitur, vbique miſeretur, vbique prodeſt: in terra poſitus per tactum languores corporum ſanat; in mari conſtitutus per doctrinam vulnera curat animarum. Hæc ille. Auguſtinus etiam libro 2. quæſtion. Euangel. quęſt. 2. eandem explicans ſententiam, inquit: Quod Dominus de nauicula docet turbas, ſignificat hoc tempus, quando Dominus de auctoritate Eccleſiæ docet gentes.

Vt ceſſauit autem loqui, dixit ad Simonem:

COMMENTARIA.

DOCTRINAE adiungit opera, quæ ad perſuadendum plus ponderis habent, & quos verbis non mouerat, miraculo obſtupere fecit; ſtupor enim circumdedit omnes in captura piſcium mirabili, eaque effecit, vt diſcipuli quatuor, relictis omnibus illum ſequerentur. omnibuſque verbi prædicatoribus documentum Chriſtus exhibuit, vt poſt prædicationem otioſi non maneant, ſed ſanctis operibus vacent, vt quod docuerunt verbo, confirment opere, & quos prędicatione non ualuerunt ad uirtutem excitare, uita ipſa pertrahant.

Duc in altum.

COMMENTARIA.

VENERAT Simon ex alto mari irrita piſcatione: iubet autem Chriſtus eum in altum mare, unde uenerat, nauim reducere, ut copioſa piſcium captura uirtutem, diuinitatemque iubentis oſtendat, doctrinæ uirtutem comprobet, & multitudinem hominum ad rete Eccleſiæ trahendum ſignificet. Idcirco autem in eundem locum, in quo nihil ceperat, Simoni nauim reuehere præcipit, ne ſi in altum locum reduceret, non miraculo, ſed caſu factum quiſpiam

Digitized by Google

exiſtimaret, quod tanta copia piſcium caperetur.

ANNOTATIO V.

Myſtica nauis in altũ reductio.

IDem eſt verbum Græcum in hoc loco, quod erat paulo ſuperius, cũ dictum eſt (rogauit reducere à terra) dicitur enim ἐπαναγαγε, vnde ſi interpres in eadem interpretatione perſeueraſſet, dilucidiorem feciſſet Scripturæ ſenſum; dicendum enim erat (reduc in altum) vt in commentario expoſitum eſt. non tamen per hoc ſenſus mutatur: ſæpe enim fit, vt ſimplicia pro compoſitis, & compoſita pro ſimplicibus verbis vſurpentur. Ambroſius ſermo. 1. ſignificari hic affirmat altitudinem myſteriorum in Euangelio reuelandam, quę in Synagoga latuerunt: Duc, inquit, in altum, id eſt, in profundum diſputationum generationis diuinæ. quid enim tam profundum, quam quod ait Petrus ad Dominum: Tu es Chriſtus filius Dei viui? Quid tam terrenum, quam quod dixerunt de Domino Iudæi, nonne hic eſt filius Ioſeph fabri? ille altiori conſilio natiuitatem Chriſti diuinitus approbauit; hi mente viperea generationem cœleſtem carnaliter exiſtimant. Hæc ille. Ambroſius lib. 3. de Virginibus, præcedenti alterum etiam adiungit ſenſum; ſic enim habet: Ante non ducebat in altum Petrus, quando piſcabatur in ſtagno, etſi mare erat, altum non erat, altum mare Scriptura neſcit. Quid ergo ſit altum, accipe; aqua alta conſilium in corde viri: altum cor, viri eſt, vbi nihil vadoſum eſt. Duc ergo in altum diſputationis tuæ, fideique remigium duc in cor viri. Eſt & aliud myſterium, duc in altum, quia ante in arena erat, quando in ſynagoga erat, illa non erat aqua Iudææ. Non ergo in altum ducere poterat, quandu cum Iudæis credebat, ideo dicitur Petro, duc in altum, id eſt, duc ad Chriſtum. Hæc, & alia Ambroſius. Auguſtinus autem lib. 2. Quæſtionum Euangelic. quæſt. 2. interpretans, cur prius puſillum à terra, poſtea nauim in altum reducere iuſſerit, inquit, quod Dominus aſcendens in nauiculam Petri, rogat a terra reducere puſillum, ſignificat prius in proximis regionibus eſſe prædicandum, vt quod dicit iterum Petro, duc in altum, & laxate retia veſtra in capturam, ad remotiores gẽtes, quibus poſtea prædicatum eſt, pertineat. ſicuti Eſaias dicit: Tolle ſignum in gentes ad eas quæ prope, & ad eas quæ longe. Hæc ille. ex his igitur Doctoribus triplicem ſenſum ſpiritualem habemus, duc nempe in altum, id eſt, in corda hominum reconde doctrinam. duc in altum, id eſt, myſteriorum altitudinem aperi. duc in altum, id eſt, gentibus remotis prædica Euangelium.

Et laxate retia veſtra in capturam:

COMMENTARIA.

POſtquam in altum nauis perducta eſt, iubet Dominus Simoni, & ijs, qui cum eo erant, Iacobo ſcilicet & Ioanni, laxare retia ad piſces capiendos. Quod autem ait (laxate) emphaſim habet, quaſi dicat, quam maxime poteſtis extendite retia; tantum enim trahetis piſcium, quanta retis capacitas erit.

ANNOTATIO VI.

Quare ſoli Petro dicitur, duc in altũ, & nõ ſoli, ſed ẽt alijs, laxate retia.

CVm ſoli Petro dictum ſit (duc in altũ) cur non illi tãtum, ſed etiam aliis duobus diſcipulis dicitur (laxate retia ueſtra?) mihi duæ cauſæ huius rei eſſe videntur. vna literalis, altera ſpiritualis. litteralis eſt, quia ad ducendam nauim vnius opera ſatis erat, idcirco vni dicitur: Duc in altum. id autem Simoni dictum eſt, quia illius nauigii gubernator erat. Ad retia vero laxanda non vnius tantum opera, ſed multorum neceſſaria erat. Spiritualis vero eſt, quia ducere nauim, ad regimen ſpectat: ſignificabatur autem ſolus Simon totius Eccleſiæ rector futurus; retia vero laxare, miniſterij eſt, quod ad multos ſpectat. vnde in Eccleſia vnum caput eſt, multi autem verbi prædicatores. Ambroſius hoc in loco ſic retia explicat: Quæ ſunt, inquit, Apoſtolorum, quæ laxari iubentur retia, niſi verborum complexiones, & quaſi quidam orationis ſinus, & diſputationum receſſus, qui eos, quos ceperint, non amittant? & bene Apoſtolica inſtrumenta piſcandi retia ſunt, quę non captos perimunt, ſed reſeruant, & de profundo ad lumen extrahunt, & fluctuantes de in-

ſernis

ſeruis ad ſuperna perducunt. Hæc ille. Gregorius autem hom. 24. Euang. cur non ad dexteram, ſicut poſt reſurrectionem, ſed in diſtincte retia laxare iubeantur, optime explicat; ſic enim inquit: Bis in ſancto Euangelio legimus, quia Dominus iuſſit, vt ad piſcandum retia mitterentur, ante paſſionem videlicet, & poſt reſurrectionem. Sed priuſquam redemptor noſter pateretur, & reſurgeret, mitti quidem rete ad piſcandum iubet, ſed vtrum in dexteram, an in ſiniſtram mitti debuiſſet, non iubet. Quis vero neſciat bonos dextera, & malos ſiniſtra figurari? Illa ergo piſcatio, in qua ſpecialiter, in quam partem rete mitti iubeat, non iubetur, præſentem Eccleſiam deſignat, quæ bonos ſimul, ac malos colligit, nec eligit, quos trahat; quia & quos eligere poſſit, ignorat. Hęc autem piſcatio poſt Domini reſurrectionem facta in ſolam dexteram miſſa eſt, quia ad videndam claritatis eius gloriam ſola electorum Eccleſia pertingit, quæ de ſiniſtro opere nihil habebit. Hæc ille. Quæ ſumpta ſunt ex Auguſtino lib. 83. quæſtion. quæſtio. 81.

Et reſpondens Simon, dixit illi: Præceptor, per totam noctem laborantes nihil cepimus.

COMMENTARIA.

FActus eſt Diſcipulis piſcationis per totam noctem irritus labor, vt Magiſtro veniente fieret admirationis magna ſublimitas. Proprio ergo labori Simon diffidens, hoc dixit, vt maiorem fidem, & obedientiam declararet, quod cum tota nocte laborans, nihil prendidiſſet, tamen eius obediens, & confidens verbo, iterum retia laxaret, faciliorem iactum illius virtute ſperans. Solet per noctem maior, quam per diem piſcium captura fieri, cum piſces minus inſidias videre poſſunt; ſed contra accidit Petro. Hoc autem miraculum auget, & fidem Simonis, obedientiamque commendat. Die enim innumerabiles piſces capti ſunt, & poſt totius noctis irritam capturam diei felicem futuram credidit, & ſperauit.

In verbo autem tuo laxabo rete.

COMMENTARIA.

QVamuis tota nocte laborans nihil ceperim, tamen uerbo tuo obediens; & fidens laxabo iterum rete. Admiranda Simonis obedientia, & fides, qui in eo, quod experientia, & naturalis ratio oppugnabant, fidelem, & obedientem ſe exhibuit. Recte hic ſpiritualiter notat Beda, dicens. Niſi Dominus ædificauerit domum, in vanum laborauerunt, qui ædificant eam. Niſi Dominus illuſtrauerit cor auditorum, doctor in nocte laborat: niſi in verbo gratiæ ſupernæ laxata fuerint inſtrumenta diſputationum, fruſtra vocis ſuæ prædicator iaculum mittit. Quia fides populorum, non ſapientia verbi compoſiti, ſed diuinæ uocationis munere prouenit.

Et cum hoc feciſſent, concluſerunt piſcium multitudinem copioſam.

COMMENTARIA.

LAxatis retibus, copioſa piſciũ multitudo breui comprehenſa eſt, ut piſcium copia, & temporis breuitas mirabilem verbi Chriſti uirtutem cõmendarent, & fidei, obedientiæque Simonis fructum reportarent; ac numeroſam, uelocemque gentium, ad Euangelicam Eccleſiam conuerſionem ſignificarent. Voluit etiam Chriſtus Simoni, pro eius, qua uſus erat, nauicula naulum ſoluere cumulatum, ea re maxime, quam nauicula, quærebat, id eſt, piſcium multitudine, eo naulo ueluti per typum, uel imaginem quandam illos admonens, operam, quam Euangelicæ doctrinæ

rete laxantes, inſumpturi erant, ſua mercede, & fructu nequaquam fruſtratum iri, vt Titus Boſtrenus ex Cyrillo Alexandrino notauit. colligimus copioſa mercede non cariturос, qui Chriſti concionatores domo recipiunt. Ipſe enim dixit: Qui vos recipit, me recipit. Elias viduam illam Sarepte, quæ eum domo exceperat, & aluerat, multiplicato diuinitus oleo locupletauit, mortuumque filium illi ſuſcitauit. 3. Reg. 17. Eliſeus Sunamitidi hoſpitæ ſuæ ſterili filium impetrauit, eundem mortuum in vitam reuocauit. 4. Reg. 4.

Rumpebatur autem rete eorum.

COMMENTARIA.

DVM rete extraheretur, præ piſcium multitudinis pondere rũpi incipiebat; non tamen ruptum eſt. Quod etiam miraculum auget; vetus enim iam rete, & tantæ capturæ non accommodatum, copia piſcium inſolita, & grauis non ſcidit.

ANNOTATIO VII.

Quid eſt quod rete multitudine piſcium ante Chriſti reſurrectionẽ capta rũpebatur, poſt reſurrectionẽ vero non rũpebatur.

GRegorius homil. 24. Euang. ponderat, cum bis multitudo copioſa piſciũ Chriſti virtute comprehenſa ſit, ſemel nunc ante paſſionem, ſemel poſt reſurrectionem, cur nũc rete rumpi dicatur, tunc vero non. Cauſamque reddit: hic præſens Eccleſia, quæ malos, & bonos complectitur, illic futura tantum bonorum ſignificatur, vt paulo ante annotatione 6. ex eodem Gregorio dictum eſt. Verba ipſius ſunt hæc: In illa piſcatione præ multitudine piſcium rete rumpitur, quia nunc ad confeſſionem fidei etiam cum electis reprobi tanti intrant, qui ipſam quoque Eccleſiam hæreſibus ſcindant. In iſta vero piſcatione, & multi, & magni piſces capiuntur, & rete non rumpitur; quia ſancta electorum Eccleſia in continua auctoris ſui pace requieſcens, nullis iam diſſenſionibus dilaniatur. Hæc ille. eodem modo Auguſtinus hanc ruptionem interpretatur lib. 2. quæſt. Euangel. quæſt. 2. nempe de hæreticis, & ſchiſmaticis, qui Eccleſiam ſcindunt, cum prius intra rete Eccleſiæ continerentur, nondum hæreſibus, & ſchiſmatibus adinuentis. Ex his duobus Doctoribus deducitur rete ex parte ruptum fuiſſe; verbum enim illud (rumpebatur) non ſignificat ſolum ruptioni proximũ fuiſſe rete, ſed etiam ex parte aliqua ruptum, ſciſſionemq; inceptam, ſed non perfectam extitiſſe. vnde Beda miraculum ponderans, & ſpiritualiter hoc interpretans, inquit: Rumpitur rete, ſed non labitur piſcis, quia ſuos Dominus etiam inter perſequentium ſcandala ſeruat.

Et annuerunt ſocijs, qui erant in alia naui, vt uenirent, & adiuuarent eos.

COMMENTARIA.

SOcios, qui erant in altera naui ad littus remanente, ſignis, & nutibus ſignificant, vt veniant ad adiuuandum eos; tantum enim erat põdus retis piſcibus referti, vt Simon cum Iacobo, & Ioanne illud trahere non poſſent. Annuerunt autem, quia loci diſtantia vocum intelligentiam diſtinctam impediebat.

ANNOTATIO VIII.

Quare ſocijs nõ vocibus, ſed nutibus uocarunt.

TItus Boſtrenus, & Euthymius affirmãt diſcipulos uocaſſe ſocios, qui erãt in altera naui, ſignis, & nutibus, quæ præ ſtupore, & metu loqui non poterant. Huic opinioni aduerſantur tria. Primo quidem uerbum ipſum Euangelicum: nam Petrus etiam ſtupens dixit Domino: Exi à me, quia peccator ſum: non igitur ſtupor uocem impediuit. Secundo, quia ſtupor nondum eos inuaſerat, quando ſocijs annuerunt. nam cum rete trahere cœperunt, quod pondere rumpebantur, tunc annuerunt ſocijs, ut uenirent in auxilium, & rete ſimul traherent minori cum periculo, & maiori cum facilitate. ſtupor autem factus eſt, quando tanta multitudo agnita eſt, ut ambæ nauiculæ implerentur. Tertio, quia ſi ſtupor impediſſet etiam uires corporis ad rete trahendum. Non igitur ea fuit annuendi

nuendi cauſa, ſed loci diſtātia; longe enim aberant à littore, vbi remanſerat nauis altera, accedente etiam ſonitu ex aquarum motu, quæ duo vocum diſtinctum auditum prohibuere: idcirco nutibus vſi ſunt: accedat etiam inopinata captura, ad quam auxilium præſto neceſſarium erat: nutus autem citius deſiderium annuentium exprimunt, & ad alios deportant, quam voces.

Et venerunt, & impleuerunt ambas nauiculas.

COMMENTARIA.

VEnientes ſocij, vna cum diſcipulis Domini retia traxerunt ita piſcibus referta, vt ambæ nauiculæ præ multitudine implerentur; ſubito enim piſces, qui ab eo loco longe aberant, nullique per totam noctem comprehenſi erant, virtute verbi Chriſti coacti tanta copia adnatarunt, captique ſunt, vt ambæ nauiculæ implerentur. Voluit autem Dominus non ſolos diſcipulos mirandæ copiæ facere participes, ſed & alios, qui ſocij erant, vt plurium illius artis peritorum teſtimonijs miraculum innoteſceret, & Chriſti virtus teſtatiſſima eſſet; ſimul etiā, vt ſignificaret Apoſtolos in piſcatione hominum futura multos etiam habituros eſſe comminiſtros, & cooperatores. Eccleſiæ ergo Paſtores cum ipſi per ſe aut impoſito, aut ſuſcepto onere non ſufficiunt, alios à quibus iuuari poſſint, aduocare debent.

ANNOTATIO IX.

Quid per hos ſocios myſtice deſignetur.

TItus Boſtrenus ſic inquit: Deſignat hoc myſtice multos fuiſſe, & eſſe, olim que futuros, quibus hic piſcādi labor cum Apoſtolis communis eſſet, inter quos primas facile teneat, qui ſacrorum Euangeliorum volumina conſcripſerunt; ſecundū hos autem paſtores, & Doctores, Populorumque Duces, & candidi dogmatum veritatis interpretes; iacitur enim etiam nunc Euangelij rete, Chriſto Domino id implente, eoſque, qui in profundo pelago, hoc eſt, in mundi huius commotione, & fluctibus verſantur, ad conuerſionem vocante. Hæc ille. Beda duabus nauiculis fideles ex vtroque populo Iudaico, ſcilicet, & Gentili vocatos ſignificari dicit. vbi multa alia addit ad id ſpectantia.

Ita vt pæne mergerentur.

COMMENTARIA.

TAnta erat copia piſcium, vt eorū pondere nauiculæ preſſæ pæne mergerentur, id eſt, ſubmerſioni proximæ eſſent, aquis vltra modum eas cooperientibus.

ANNOTATIO X.

Quidbus nauium ſubmerſio indicet.

AVguſtinus lib. 2. quæſtion. Euangel. quæſtio. 2. hanc nauium ſubmerſionem ſignificaſſe affirmat multitudinem hominum carnalium, futurorum in hac militanti Eccleſia, quorum prauis moribus illa videtur ſubmerſa. Quod etiam Beda docet ſic ſcribens, quod impletæ mergūtur, id eſt, ſubmerſione premuntur (non enim ſubmerſæ, ſed periclitatæ ſunt) Apoſtolus exponit dicens: In nouiſſimis diebus erunt tempora periculoſa, & erunt homines ſe ipſos amantes; &c. Nam mergi naues eſt homines in ſæculum, ex quo elati per fidem fuerant, morum prauitate relabi. Hæc ille.

Quod cum vidiſſet Simon Petrus, procidit ad genua Ieſu dicens.

COMMENTARIA.

VIdens Simon Petrus copiam piſcium ſubito factam, & vltra omne exemplum antea piſcatoribus ſpectatum, eo maxime loco, in quo per totam noctem nullum ceperat; diuinam virtutem Chriſti, cuius verbi fiducia rete iecerat, agnouit, periculumq; imminens ſubmerſionis, quaſi ſuorum peccatorum pœnam conſiderans, adorabundus, & deprecabundus ad genua procidit, & talia verba protu-

 lit.

ſit. Illud (quod cum videret) nõ ſolum ad factum mirandũ capturæ piſcium, ſed etiam ad imminens ſubmerſionis periculum referendum eſt.

Exi à me Domine, quia homo peccator ſum.

COMMENTARIA.

PEtrus ſupplex Chriſtum, vt à ſe recedat, deprecatur, cauſamq; adiungit, quia peccator, inquit, ego ſum. Nouit Simon ex tanto miraculo Chriſtum ſanctiſſimum, diuinumq; virum eſſe, ſeque peccatorem agnoſcens, imminens ſubmerſionis periculum, quaſi pęnam proprij reatus arbitratus eſt, quia indignus peccator digniſſimum ſuſcipiebat vectorem. idcirco præſentiam eius formidat; & refugit.

ANNOTATIO XI.

Quare Petrus dominũ recedere precatur

DIfficultas eſt, cur Petrus Chriſti præſentiã recuſet ea ratione motus, quia peccatorem ſe agnoſcebat, cum potius hęc eſſet cauſa veniendi ad Chriſtum, accedendique ei, ſicut infirmitas non facit ęgrum medici præſentiam vitare, ſed potius quęrere. Quidam recentiores ex reuerentia quadam, & humilitate dictum hoc interpretantur, quaſi ſe indignum reputaret Petrus tanto hoſpite, ſicut & Centurio ille dixit: non ſum dignus, vt intres ſub tectum meum. Quorum interpretationi fauere videtur Ambroſius in præſenti, hoc enim interpretans inquit: admirabatur dona diuiuina, & quo plus meruerat, hoc præſumebat minus. & lib. 3. de Virginibus, Vir, inquit, ſapiens, & grauis, in quo eſſet Eccleſiæ fundamentum, & magiſterium diſciplinæ, nihil vtilius eſſe proſpexit, quam ne ſecundantis operis extolleretur euentu; & ideo exi, inquit, à me Domine; non rogat, vt deſeratur, ſed ne inflетur. Hæc Ambroſ. Et reuera negari non poteſt, quin ex reuerentia quadam agnoſcentis Chriſti dignitatem, & ex humilitate propriam ſentientis indignitatem, hęc proceſſerit ſententia; tamen, nec reuerentia, nec humilitas cauſa proxima fuere, ſed timor, & metus. quod verba Saluatoris ſatis aperte indicãt, cum Simoni dixit, ne timeas. Dices q̃d timuit? reſpondent quidã alij recentiores, timuiſſe ſanctiſſimi Chriſti pręſentiam, ne ex eo, quod indignus homo digniſſimum ſuſceperat hoſpitem, aliquid mali pateretur. Quod etiam vere, ſed inſufficiẽter dictum eſt, timuit enim ſubmerſionem nauium, quam imminentem cernebat, ne ea ſibi eueniret propter peccata ſua, quæ cum indignum effecerant, vt Chriſtũ ſanctiſſimum reciperet. Hoc autem antecedentia indicãt, dictum enim eſt (quod cum videret) quod non ſolum ad copiam piſcium refertur, ſed etiam ad ſubmerſionem. nam nauiculæ ſubmergebantur. timuit ergo Petrus ex præſentia ſanctitatis, & potentiæ, ſeu virtutis admirandæ, ſeq. peccatorem conſiderans, ſubmerſionem illam pęnam ſuorum peccatorum arbitratus eſt. Mẽtis enim ſuæ aciem fixit in demerito ſuo, ac in iuſtitia, & potentia Chriſti, qui poterat pęnam inferre, & in eo etiam periculo, quod imminebat; timent enim mali iuſtorum præſentiam, ne arguantur, quos ſi agnouerint potentes, metuunt etiam, ne dignam ſuis peccatis accipiant ab eis retributionem. Non igitur conſiderauit Chriſti clementiam qua venerat ad ſaluandum, nec qua tantam piſcium copiam receperat, ſed ſanctitatem, & virtutem Chriſti, ſimulque proprium peccatum ex vna parte, ex altera vero imminentem ſubmerſionem, quaſi proprij peccati pœnam. Vnde Euthymius hanc fere interpretationem amplectens, eius, inquit deuitabat præſentiam, timens, ne quaudo periclitaretur eo, quod talis talem ſuſcipere auſus eſſet. facit pro hac interpretatione, quod lib. 3. Reg. cap. 17. ſcriptum eſt de illa muliere Sareptana, quę Eliam ſuſcepit. eius filius cum poſtea mortuus eſſet, dixit ad illũ, ingreſſus es ad me, vt rememorarentur peccata mea. Senſus igitur eſt, quaſi Petrus diceret, exi à me Domine, timeo enim ſubmergi, quia tam indignus ego peccator, tantum te ſuſpicio rectorem. Hæc ad litteralem ſpectãt ſenſum. Quod vero ad ſpiritualem attinet, Auguſtinus lib. 2. quęſt. Euang. q. 2. quem ſequitur Beda, interpretatur, quaſi nomine Eccleſiæ multitudine peccatorum repletæ, hæc ſententia dicta ſit. Verba Auguſtini ſunt iſta. Significat hominum carnalium multitudinem tantam futuram in Eccleſia, vt etiam diru-

Ex timore magis quã ex reuerentia Petrus Xp̃i pręſentiã recuſat.

Spiritualis ſenſus ſuperiorum verborum.

diruptione pacis exeuntibus inde hæreſibus,& ſchiſmaticis tanta remaneret,& tanta illi futura amiſſio fidei, & bonorum morum, vt talis Eccleſia Chriſto dicere videatur,exi à me quia homo peccator ſum,tanquam turbis carnalium repleta, & eorum moribus pene ſubmerſa,regimen ſpiritualium, in quibus maxime Chriſti perſona eminet,a ſe expellat quodammodo. Non enim hoc voce linguæ, ſicut homines bonis miniſtris Dei,vt eos a ſe repellant;ſed voce morum,& actuum ſuorum ſuadent a ſe recedi, ne per bonos regantur; & eo vehementius, quo deferunt eis honorem, & tamen factis ſuis a ſe recedere admonent; vt honorificentiam eorum ſignificauerit Petrus cadens ad pedes Domini:mores autem in eo, quod dixit, exi a me Domine, quia homo peccator ſum. Quod quia non fecit Dominus, nō enim receſſit ab eis,ſed eos ſubductis nauibus ad littus perduxit, ſignificat in bonis, & ſpiritualibus viris non eſſe oportere hanc voluntatem,vt peccatis turbarum commoti, quo quaſi ſecurius,tranquilliuſque viuant, munus Eccleſiaſticum deſerat. Hæc Auguſtinus,& quidem egregie, & noſtris temporibus maxime accommodate.

Stupor enim circundederat eum.

COMMENTARIA.

DEbuiſſet potius Petrus in periculo illo Chriſto fidere, ipſiuſq; auxilium inuocare, quam rogare,vt à ſe diſcederet, ſtupore tamen tanti miraculi correptus non admodum cogitauit,quod dicebat: Euangeliſta igitur uelut excuſat illum hac ſententia, reddens cauſam, cur ſic locutus eſt,& nō potius Chriſtum retinens apud ſe, ipſius opem flagitauit. à quo tanto fuerat affectus beneficio,tantæque uirtutis erat,ut uerbo ſuo captura numeroſa impleuerit retia, ſtupor inquit circundederat eum in captura admiranda piſcium. ſtupore igitur occupatus, non omnino apud ſe erat, nec cogitauit perfecte quid loqueretur. Verbū (circundederat)indicat ſtuporem magnum,quaſi non inuenerit uiam inueſtigandi tanti miraculi cauſam, aut rationem. Non quod Simonis humilitas laudanda non fuerit, ſed quod uероſimile non ſit eum dicturum Chriſto, ut à ſe exiret,ſi ſatis cōſideraſſet, quanto eſſet utilius eum retinere, quam ablegare. Stupor etiam hoc miraculum commendat, ut dicemus in ſequenti commentario.

Et omnes qui cum eo erant, in captura piſcium,quam ceperant.

COMMENTARIA.

NE uideretur ſine cauſa miraculi magnitudine Petrus obſtupefactus,addidit Euangeliſta, etiam omnes, qui cum illo erant, ſimili ſtupore fuiſſe correptos in captura, id eſt, propter capturam piſcium. Quod etiam ad miraculi magnitudinem commendandam facit, cum piſcatores ipſi, qui alias multos piſces extrahere ſolebant,non unus, aut alter, ſed omnes, qui aderant,tali captura obſtupuerint, quaſi non humana arte, ſed diuinitus facta.

Similiter autem Iacobum,et Ioannem filios Zebedæi, qui erant ſocij Simonis.

COMMENTARIA.

COmmunis fuit ſtupor Simoni, & omnibus, qui ad auxilium in altera naui aduenerant, Iacobo etiam, & Ioanni,filijs Zebedæi, qui ſocij erāt Simonis, & cū eo in nauim, qua Chriſtus vehebatur,intrauerant. Horum Euangeliſta ſpecialiter meminit, quia hi cum Simone relictis omnibus ſecuti Chriſtum dicuntur.

Et ait ad Simonē IESVS; *noli timere.*

COMMENTARIA.

Conuerſus ad Simonem Dominus, timorem omnem ſubmerſionis, aut mali alicuius expellit, quo ille correptus, Chriſtum à ſe exire petierat: noli, inquit, timere, quamuis videas naticulas pęne ſubmergi, teq. peccatorem agnoſcas, & mea indignum præſentia, nihil tibi inde damni euenturum arbitreris; ne igitur formides, non vt tibi nocerem, tuam nauim ingreſſus ſum, teq. retia iacere iuſſi. Proprium eſt bonis ſpiritibus timorē ſua præſentia conceptum amouere, vt ſupra notauimus. nam & Beatæ Virgini, & Zacharię dictum eſt ab Angelo, ne timeas.

Ex hoc iam homines eris capiens.

COMMENTARIA.

PRoſequitur ſentētiam Dominus. ſenſus eſt, pone timorem hūc, tantum enim abeſt, vt quicquam mali, qđ me peccator homo receperis, ſit tibi euenturum, vt maximum potius ſit lucrum acceſſurum. Nō hæc facta ſunt, vt te terrerem, ſed vt inſtruerem; poſthac enim ex piſciū piſcatore fies mea gratia hominum piſcator; vtq. non laboris tui, ſed verbi mei virtute tā multam cepiſti p ſciū capturam, ſic etiam mea virtute fultus ampliſſimam hominum multitudinem Euangelij reti ad meam Eccleſiam cōuertes. Timorem ergo amouet Dominus à Petro, & nouo beneficio, quia hominum efficitur piſcator; & inſtructione, quia quid miraculum, & ea, quę facta erant, portendant, explicuit.

ANNOTATIO XII.

Nouum vocatio quorsū captura. ILlud (capiens) Græce ampliorem habet ſignificationem, eſt enim participium ζωγρῶν à verbo ζωγρέω, quod eſt cōpoſitum ex duobus verbis, quaſi Latine diceremus vnico verbo, viuicapio, ſeu diuidēdo viuos capio, ſeu à cæde conſeruans capio. quam ſignificationem ſecuti quidam vertūt (eris homines viuos capiens) at multo accommodatior eſt ſignificatio, quam huius verbi adhibet Iuſtinus Martyr, in quæſtionibus gentium. q. 40. nempe ad vitam capio, nam hoc idem verbum Græcum idem etiā ſignificat quod Latine, viuifico, ſeu vegeto; quam ſignificationem ſecutus Ambroſius lib. 5. Hexameron. cap. 6. & lib. 6. c. 8. vertit, (eris homines viuificans) at quia de piſcatione ſermo eſt, accommodatior erit lectio, (eris homines ad vitam capiens) vt ſeruetur Metaphora piſcatorum. ex hoc ſoluitur difficultas: nam poſſet quiſpiam obijcere contra metaphoram, nam piſcatores piſces ad interitum, & mortem extrahunt; Chriſtus autem ad vitam vocat, qua igitur ratione vocatio comparatur piſcium capturæ? Hoc dubium excitauit Iuſtinus loco allegato, & reſpondit. verba eius ſunt: Si piſcatores ad mortem, & interitum piſces extrahunt, & capiunt, cur ad vitam æternam Chriſtus Dominus per Apoſtolos homines introducturus, eos ſe piſcatores hominum facturum eſſe promiſit? Explicatio. Quia eos homines, quos Apoſtoli retibus regni caperent, mori oportebat ſuperiori vitæ, quam in peccatis egiſſent: idcirco capturæ piſcium, hominum capturam cōparauit. addidit autem illud (in vitam) adiuncto eo, quod exemplo deerat, ei, quod dicebatur. Hęc Iuſti. qui ſimilitudinē vtriuſq; capturę ponit in eo, quod ſicut piſces capti moriantur; ita ēt homines capti ad Euāgelium moriuntur vitæ antecedenti peccati. Rom. 6. exiſtimate vos mortuos eſſe peccato. ideo dicit adiunctum eſſe illud (ad vitā) nempe (eris homines ad vitā capiens) quia in captura piſcium non exprimebatur hęc vita, cum piſces ad mortē capiantur, quaſi dictum eſſet, eris homines capiens non omnino ſicut piſces; hi. n. ad mortem capiuntur abſolute, at tu capies homines, vt moriantur quidem, ſed tamen, vt uiuant meliorem, & perfectiorem vitam. Hæc eſt ſententia Iuſtini. Origenes vero hom. 16. in Ieremiam, contendit etiam vtranque partem in metaphora contineri, nam piſces extrācti moriuntur vitæ illi propriæ, quam habebant, tū comeduntur, & incorporātur hominibus, in quibus vitam nobiliorem ſortiuntur; ſic etiam homines moriuntur peccato, in quo nati, & nutriti erant, & incorporantur Chriſto, in eo uiuētes uitam ſpiritualem, & immortalem. quod Paulus Roma. 6. docet: exiſtimate, īquit, vos mortuos peccato viuentes autem Deo in Chriſto Ieſu.

ſu.& ad Coloſ.3.mortui eſtis,& vita veſtra abſcondita eſt cum Chriſto in Deo. Recte igitur dictum eſt (eris homines ad vitam capiens) quod ſi ſequamur expoſitionem (eris homines viuos capiens) ſenſus eſt, non ſic capiens eris homines, ſicut capiuntur feræ cædibus, & vulneribus, ſed ſicut piſces, qui illęſi capiuntur; nō enim armis trahendi ſunt homines, ſed ſpiritus virtute. Notat autem Ambroſius, lib.3.de Virginibus,& lib.5.Hexam.cap 6.duobus modis Apoſtolos fuiſſe piſcatos, nempe reti, & hamo: nam Matth.17.Petrus hamo traxit piſcem illum, in cuius ore inuentus eſt nummus ille ſoluendus pro tributo; qua re ſignificari dicit duo genera fidelium ad Eccleſiam vocatorum, quidā enim hamo tracti ſunt, quales Martyres, qui ſanguinē fuderunt pro Chriſto,& ferro occiſi ſunt; quidam alij capti ſunt retibus, qui ad Eccleſiam venerunt, cōſeruatis ſuis diuitijs, honoribus, vita,& alijs bonis, quæ in ſæculo obtinebant, quæ quidem ſpiritualiter dicta ſunt,& apud me non admodum accommodate: nam & martyres reti pacifico vocati ſunt, etiam ſi poſtquam in Eccleſiam intrarunt, martyrium ſubierint, nec Dominus vocationē ad Eccleſiam hamo, ſed retibus explicuit. Potius quod ad gentium tributum ſpectabat, hamo ſignificauit, non reti. Illæ enim imperant ferro, & armis.

Ambroſius notat quoſdam hamo, alios vero reti ad Eccleſiā trahi

ANNOTATIO XIII.

Quare ſoli Petro dictū ſit, eris homines capiens.

DVbitabit quiſpiam, cur ſoli Petro dictum eſt (eris homines capiens) cum ibi adfuerint tūc Ioannes,& Iacobus, quos hominum piſcatores futuros etiam Dominus promiſit Matth.4. Quidam recentiores reſpondent non vni tantum, ſed pluribus dictum eſſe, nēpe Simoni, & Andreæ, (eritis homines capientes) exiſtimant enim hi Doctores eandem eſſe hiſtoriam hanc cum ea, quæ Matth.4. deſcribitur, quod quam à veritate ſit alienum, oſtendemus in annot.15. ſeq. Nec adhuc iſti difficultatem euacuant, nam interrogandi ſunt, cur Euangeliſta ſoli Petro dicta retulit? Dicendum ergo eſt, Chriſtum non alijs ſed Simoni hæc dixiſſe, ſicut & antecedentia (noli timere.) Quæ ſententia eſt Auguſtini lib.2.de conſ.Euang.c.17. Cauſa autem cur illi ſoli hæc dicta ſint, ea eſt, quia non communem piſcationem, ſed quandam peculiarem Petro promittebat, quia piſcaturus erat hoīes reti Euāgelico, tanquam ſupremus piſcator, & nauis huius, Eccleſiæq; moderator primus idcirco nauim eius ingreſſus eſt, ſolumq; eum rogat à terra ſubducere, & ſoli ei dixit, duc in altum,& noli timere,& eris homines ad vitam capiens; quod quadam Antonomaſia dictum eſt de Petro; licet enim cæteri Apoſtoli piſcatores ſint, Petrus tamen eſt primus omnium, primatumq; habiturus erat in naui Eccleſiæ. ſic hanc ſententiam intellexiſſe viſus eſt Chryſoſt.hom.38. ad Populum Antiochenum,& hom 3.in Matthęum. Petrus inquit, dixit, exi à me, quia homo peccator ego ſum, & idcirco factus eſt Eccleſiæ fundamentum. eandem inſinuauit Ambroſ lib.3.de Virginibus, vbi ſic ſcripſit. Duc in altū diſputationis tuæ, fideiq; remigium. Per parabolam hic vocat ad Eccleſiam Petrum, quem ſecūdum Mattheum ſimplici vocauit ſermone. Hęc ille. Nota Petrum hic ad Eccleſiam vocatum; non quidem ad Eccleſiam abſolute, nam iam Ioan.1.ad Chriſtum venerat, eiuſque fidem receperat, ſed Eccleſiam, nēpe ad regimen Eccleſię, ideo dicitur duc in altum diſputationis tuæ fideiq; remigiū. Soli igitur Petro Chriſtus locutus eſt hæc verba, quia ſoli illi Eccleſiæ primatum,& piſcationis primas promittebat. Nec exiſtimes, quia dictū eſt (ex hoc) ſeu (poſthac) Petrum ſtatim hominum primatum conſecutum eſſe in piſcatione hominum, ſed deputatum tunc eſſe, cui tale munus iniūgeretur, quamuis ēt ex tunc ſemper quendam principatum inter cęteros habuit, & primus diſcipulorum reputatus eſt.

ANNOTATIO XIV.

Quæratione exaudita ſit hæc Petri petitio.

DVbitabit iterum quiſpiam, an Dominus dicendus ſit exaudiſſe Petrum rogantem (exi a me.) videtur.n.non exauditus Petrus, cum Dominus non ſe ab ipſo ſeparauerit, ſed cum eo in naui ad littus venerit, quem & Petrus cum Ioanne,& Iacobo ſecuti ſunt. Reſpondeo, ſi petitionem eius conſideremus in ſe ipſa, abſque dubio exauditum non eſſe; petiit enim à Chriſto, quod Chriſtus non illi conceſſit, nempe, ut ab eo exiret; ſi tamen petitionis finem, ſeu ſcopum, & peten-

tis

tis intentionem reſpiciamus,fuit non tantum exauditus,ſed ſupra id, quod deſiderabat,aut excogitabat accepit. Petrus enim Chriſtum exire à ſe poſtulabat eo animo, & intentione, ne quid mali ob ſuam indignitatem, tantique vectoris præſtantiam pateretur: impetrauit ergo quod volebat, nihil enim eſt detrimenti paſſus, nec periclitatus eſt,& tamen Chriſtum habuit pręſentem,nec à ſe abeuntem,immo cumulatius,quam optabat, collatum ei eſt beneficium:nam audiuit, eris poſthac homines capiens ad vitam,quod munus uota oĩa illius excellit,ac ſuperauit. Exemplum habemus. 3. Reg. 2. acceſſit enim Berſabee petens Salomonem,vt Adoniæ fratri Abiſai Sunamitem in vxorem traderet. quam petitionem Salomon matri petenti negauit,& negando petentem exaudiuit; Mater enim ea de cauſa petebat,quia regnum Salomoni ea via confirmari exiſtimabat, intentioneq;,& animo conſeruandi regnũ illi,id petebat;quod lõge aliter ſe habebat: nam potius hoc erat regnum ab illo abdicare, & in Adoniam transferre: dum igitur negat,exaudiuit;ſic factum eſt cum Petro,nam ſi Chriſtus exiſſet à Simone, periclitaretur is potius, quam ſeruaretur, ſua vero præſentia illum,& omnes ſaluat; idcirco exauditus eſt Simon. hoc enim ille intendebat, & conſequi cupiebat. Diximus de hac re plura in commentarijs in Ioannem.

Et ſubductis ad terram nauibus, relictis omnibus ſecuti ſunt eum.

COMMENTARIA.

SEruatis nauibus,& piſcibus, incolumes uirtute uerbi Chriſti ad terram perueniunt: tanto autem beneficio affecti Simon, Iacobus, & Ioannes,quod eſt animi gratiſſimi,non prętermiſerunt; prætulerunt enim benefactorem beneficio,relictis namq; nauibus plenis piſcibus ſecuti ſunt Chriſtum;temporalia, nempe naues onuſtas reliquerunt ſocijs, Chriſtum autem ſibi elegerunt, nulla cupiditate piſcium, aut lucri temporalis detenti.

ANNOTATIO XV.

AVguſtinus lib. 2. quæſt Euang. q. 2. hanc ſententiam ſpiritualiter interpretans inquit: Quod ſubductis ad terram nauibus,relictis omnibus ſecuti ſunt eum Petrus,Iacobus,& Ioannes,poteſt ſignificare finem temporis, quo ab huius mundi ſalo,qui Chriſto inhæſerint,penitus receſſuri ſunt. Hæc ille. Eſt autem non exigua dubitatio, an hiſtoria hæc ſit eadem cum illa, quam Matthæus cap. 4.& Marcus cap. 1.narrant, quando ad littus maris Galilæę Chriſtus primo Petrum, & Andream, & procedens Iacobum, & Ioannem ad ſe uocauit, dicens; venite poſt me, faciam vos fieri piſcatores hominum. ſunt enim in hac parte tres ſententiæ. *Hæc Lucæ hiſtoria an eadē ſit cũ illa Matth. 4. & Marc. 1.*

Prima eſt Auguſtini lib. 2. de Conſen. Euang. cap. 17. quam ſequitur Beda in pręſenti,diſtinctam eſſe hiſtoriam, quam refert Lucas ab ea,quam Matthæus, & Marcus deſcribunt,ita tamen,ut prius tempore factum ſit,quod dicit Lucas, illud autem Matthæi,& Marci,poſterius. poſt miraculum enim hoc ſecuti ſunt Chriſtum Petrus,Iacobus; & Ioannes,non inſeparabiliter, ſed ſic ut remearint: poſt illam vero uocationem Matthæi, & Marci illi inſeparabiliter adhæſerunt,vt diſcipuli Magiſtro.

Secunda ſententia eſt antiquior,nimirũ diſtinctam quidem eſſe utramque hiſtoriam, prius tamen tempore factum eſſe, quod legimus apud Matthæum, & Marcum, poſterius vero quod narrat Lucas. Hæc ſententia fuit Sedulij, qui in ſuorum carminum lib. 2. deſcripſit hiſtoriam Matthæi,& Marci,nempe vocationem Petri,& Andreæ, Iacobi, & Ioannis; libro uero quarto refert,quod apud Lucam habetur. Eandem ſententiam ſecutus eſt Tatianus in ſua Harmonia, qui narrans utramque hiſtoriam, præmiſit, quod habetur apud Matthæum tanquam prius tempore geſtum. & quamuis Tatianus ab Eccleſia poſtea receſſit, vt refert Hieronymus lib. de Script. Eccleſ. tamen in eo libro Catholice locutus eſt, & ſecutus videtur doctrinam Iuſtini Martyris qui fuerat Diſcipulus. In eadem ſententia videtur Ambroſius lib. 3. de Virginibus. Hanc enim hiſtoriam Lucę referens,inquit. Per parabolam hic uocat

ad Eccleſiam Petrum, quem ſecũdum Matthæum ſimplici vocauit ſermone. Hæc ille. Quibus verbis indicat non ſolum diſtinctam hiſtoriam, ſed priorem tempore eſſe illam. eandem tenuit Gregor. hom. 5. in Euang. vbi ſic habet. Auditis fratres cariſſimi; quia ad vnius iuſſionis vocem Petrus, & Andreas relictis retibus ſecuti ſunt Redemptorem? nulla hunc facere adhuc miracula viderant; nihil ab eo de præmio æternæ vitæ audierant, & tamen ad vnum Domini pręceptum hoc, quod poſſidere ui debantur, obliti ſunt. Hæc ille. Perpende nulla miracula uidiſſe, quando ſunt uocati uocatione relata à Matthæo. Huic ſententiæ conceſſit Euthymius expreſſis verbis.

Tertia ſententia eſt quorundam recentiorum, qui eandem eſſe exiſtimant hiſtoriam, quã refert Lucas, Matthæus, & Marcus, unumque Euangeliſtam ſuppleuiſſe, quæ alius prætermiſit. nituntur recentiores hi huic unico argumento, nam omnes tres Euangeliſtæ concludunt diſcipulos hos relictis omnibus ſecutos fuiſſe Chriſtum; ſi igitur diſtinctæ hę ſunt hiſtoriæ, & prius eſt unum geſtum, quam alterum, cogemus dicere diſcipulos poſtquam dimiſerunt ſua, & ſecuti ſunt Chriſtum, receſſiſſe ab eo, & ſua reuertiſſe; non enim aliter bis dici potuiſſe uidetur, illos relictis omnibus ſecutos eſſe Chriſtum. In hac ſententia patrem antiquum nullum inueni.

Auctoris ſnia.

Pro huius ergo difficultatis reſolutione quædam ſunt ſtatuenda. Primo quidem, quod Ioan. cap. 1. refert, de Petro, Andrea, & Philippo ad Chriſtum uenientibus, longe aliud eſſe ab his duobus, de quibus nunc controuertimus, illudque prius tempore factum eſt. In hac aſſertione nulla eſt controuerſia, concordant enim omnes, & expreſſe id affirmant. Auguſti. lib. 2. de conſen. Euangeliſt. & Chryſoſt. homil. 14. in Matthæum, multiſque argumentis probat Chryſoſtomus illud prius tempore geſtum eſſe, quã quod narrat Matthæus de vocatione Apoſtolorum, facta ſunt, poſtquam Ioannes Baptiſta traditus eſt: at uero, quæ dicit Ioannes Euangeliſta de Petro, & reliquis, fuerunt ipſo Ioanne Baptiſta adhuc prædicante, ut ex uerbis ipſorum Euangeliſtarum conſtat.

Secundo, quod Matthęus, & Marcus narrarunt de vocatione Apoſtolorum, diſtinctum eſt omnino ab eo, quod Lucas deſcribit: in hoc concordant prima, & ſecunda ſententia, & adeo eſt manifeſtum, ut mirum ſit recentiores ab ea veritate receſſiſſe. multis tamen ea veritas confirmatur. In primis apud Matthæum, & Marcum vocantur diſcipuli à Domino, & quidem bini; at apud Lucam nulla eſt uocatio, quod docte notauit Auguſtinus; ſed poſt miraculum ſecuti dicuntur Chriſtum. Rurſus apud Matthęum, & Marcum vocantur Petrus, & Andreas ſimul; at apud Lucam Andreas non ſolum non vocatur, ſed nec eius fit mentio, nec interfuit in hac piſcatione. Lucas enim expreſſe ſic dicit. Similiter Iacobum, & Ioannem filios Zebedæi, qui erant ſocii Simonis. Si Andreas interfuiſſet, utique cum tribus numeratus eſſet. & Auguſtinus lib. 2. quæſt. Euang. cap. 1. & loco citato, hos tres tantum refert. Præterea, apud Matthæum prius tempore vocantur, & ſequuntur Chriſtum Petrus, & Andreas; poſtea uero Iacobus, & Ioannes; at apud Lucam ſimul tẽpore ſequuntur Chriſtum Simon, Iacobus, & Ioannes. Præterea, apud Matthæum Petrus, & Andreas uocantur iacientes rete in mare, & Iacobus, & Ioannes reficientes retia cum patre ſuo; apud Lucam uero retia iacere omnes deſiderant, capturamque deſperantes, eaque lauabant. Chriſtus autem retia laxare iuſſit. nec ergo iaciebant, nec reficiebant retia, quando Chriſtum ſecuti ſunt. Præterea apud Matthæum Chriſtus dixit Simoni, & Andreę: Venite poſt me, faciam uos piſcatores hominum; at apud Lucam ſoli Petro; Ex hoc eris homines capiens uiuos ad uitam. Præterea illa uerba; venite faciam uos, &c. dixit Chriſtus, ambulans iuxta mare, hoc autem in naui ipſa. Sunt alia tam multa diuerſitatis argumenta, vt meo iudicio recentiores hi reprehendendi ſint, quod in componenda hiſtoria, vt eam ad ſuas imaginationes trahant, multa fingant, & omnia perturbent.

Tertio probabilior eſt antiqua, & communis ſententia, hoc quod Lucas narrat, geſtum eſſe poſt vocationem narratam à à Matthæo, & Marco. Hæc aſſertio probatur ex ſerie ipſa narrationis Euangeliſtarum

Hiſtoria Matthæo, & Marco

Digitized by Google

recenſita ſtarum, nam vocatio illa Matthæi facta prior fuit eſt in principio prædicationis Chriſti, vt Matthæus, & Marcus aperte oſtendunt; at vero quod narrat Lucas, euenit, quando eo prædicatio proceſſerat per Galilæã, vt vndique turbæ confluerent, & irruerent in Chriſtum; ea enim occaſione in nauim ingreſſus eſt Petri. Præterea Lucæ, & Marci contextus id ipſum demonſtrat, nam Petrus cum Andrea, & Iacobo inſecutus dicitur Chriſtum in deſertum, & poſtea turbas inueniſſe eum, cumque hæ illum detinere voluiſſent, dixit ſe prædicare aliis etiam ciuitatibus miſſum eſſe, & reuera prædicauit alijs ciuitatibus, in qua prædicatione factum eſt, quod Lucas refert. igitur iam Petrus cum alijs adhæſerant Chriſto, quando in nauim Simonis, irruentibus turbis, ingreſſus eſt. Præterea, quia Lucas aſſerit Petrum, Iacobũ, & Ioannem ſecutos eſſe Chriſtum, nunquam autem ſecuti eſſent, niſi prius vocati fuiſsẽt, ſequuntur enim quia iam prius vocati erant à Chriſto, vt ei adhærerent: Lucas enim nihil de vocatione dicit, ſed ſolum abſque vocatione ſecutos eſſe Chriſtum refert. Præterea, ſi nondum Chriſto adhæſiſſent illi non ſe tam obedientes exhibuiſſent Chriſto iubenti, vt laxarent retia, cum per totam noctem nihil prẽdidiſſent, & iam laſſati eſſent, ac ſine ſpe capturæ. propter hęc exiſtimo poſterius hoc eueniſſe, quam illud, quando vocati ſunt ad diſciplinam Chriſti ſub promiſſione illa (faciam vos piſcatores hominum.)

quam illa, quæ à Lucæ hoc loco refertur.

Supereſt argumentum recentiorum ſoluere, & in primis ſi vim aliquam id argumentum haberet, probaret Apoſtolos receſſiſſe à Chriſto, quando poſt reſurrectionem redierunt ad piſcandum; naui enim, & retibus ſuis vſi ſunt. Quis autem hoc dicet? Recte ergo Auguſt. lib. 2. de conſen. Euangeliſt. ait: Quando Chriſtus dixit, eris homines capiens, non ita dixit, vt nunquam amplius piſces piſcaturi eſſent; ſimiliter, quando dixit: Faciam vos piſcatores hominum, non ideo prohibuit piſces piſcari. & Gregor. hom. 24. in Euangelia, poſt Reſurrectionem diſcipulos ad artem piſcandi reuerſos eſſe affirmat. Euthymius etiam aſſerit, etſi Chriſto adhæſiſſent, tamen noctu ad piſcandum iuiſſe. quod quidem licet non ſemper id factum ſit, tamen aliquoties factum eſſe gratia ſuſtentationis ſuæ, non eſt negandum. Reſpondeo igitur, quando vocati ſunt à Domino, reliquiſſe omnia, quia iam à munere, & officio piſcãdi ceſſauerant, & nauim, & retia quantum ad dominium, & proprietatem aliis reliquerant, non tamen vſum oĩno ita abdicarũt, quin aliquando piſcarentur: nam vnus aut alter piſcandi actus non facit piſcatorem, ſed continuatio, & profeſſio. Reuerſi ergo ſunt nunc apud Lucam piſcatum, ſicut poſt Reſurrectionem apud Ioannem.

Nec obſtat, quod dicitur, (relictis omnibus ſecuti ſunt eum) nam hoc ſignificat, quod piſcibus illis, quos prendiderãt, relictis, & ab vſu nauis, & retis ceſſantes Chriſtum comitati ſunt, & ſecuti, ſicut ante ſequebantur, à quo ad modicum tempus ſe ſeparauerunt, non enim perpetuo ei adhærebant. Quod autem Matthæus dixit (relictis omnibus illos ſecutos eſſe) ſignificat officium piſcandi, cui perpetuo incubuerãt, abieciſſe, & nauis, ac retis proprietatem in alios tranſtuliſſe, longe ergo eſt diuerſa ablegatio hæc ab ea quam Matthæus narrat. hæc enim eſt officij, & muneris, & proprietatis; illa vero eſt actus cuiuſdam, cui tunc operam dabãt. Poſſumus etiam non inaccommodate dicere, quod dicit Lucas, ad piſces referendum eſſe; relicta enim copia maxima ſecuti ſunt Chriſtum, nam nauim, & retia iam ante reliquerant, vt refert Matthæus, quamuis eis aliquando vſi ſunt.

Et factum eſt, cum eſſet in vna ciuitatum.

COMMENTARIA.

Miraculum quoddam aliud deſcribitur, quod fecit Dominus, dum per ciuitates Galileæ prædicaret, leproſum enim mundauit, & à lepra ſanauit. Factum, inquit, eſt, cum Dominus in vna ciuitatum, id eſt, prope vnam quandam Ciuitatem Galilææ eſſet. quæ autem, ciuitas hæc fuerit, proprio nomine non ſignificatur.

ANNOTATIO XVI.

Lucas et Matthæus cõcordes in huius miraculi narratione.

Hoc idem miraculum Matthæus ca. 8. & Marcus cap. 1. referunt. vt autem ex Matthæo conſtat factum eſt poſt concionem

nem illam Domini, partim ad diſcipulos in monte, partim ad turbas in loco campeſtri, quam tribus capitibus ſcribit, vnde Lucas multa prætermiſit, quæ interceſſerunt à miraculo piſcium vſque ad leproſi huius mundationem. Occurrit autem dubitatio, qua ratione dicat Lucas Chriſtum fuiſſe in vna ciuitatum, quando leproſum ſanauit; cum leproſi extra ciuitatem legis pręcepto manere cogerentur, vt habetur Leuitic. 3. & Numer. 5. cumque Mattheus aſſerat, cum deſcendiſſet Chriſtus de monte hunc leproſum occurriſſe ei, & ſanatum fuiſſe. Reſpondent quidam recentiores, & quidem vere; leproſum ſanatum eſſe non intra ciuitatem, ſed prope, ſicque cum Matthæo concordat Lucas: cum enim deſcendiſſet de monte Chriſtus, & iam ciuitati proximus eſſet, occurrit tunc leproſus. Hoc etiam ex Marco cõfirmatur, nam poſt emundatum leproſum dicit, Chriſtum nõ potuiſſe manifeſte introire in ciuitatem prę multitudine concurrente, audito eo miraculo; igitur non fuit factum intra ciuitatem. Nec eſt phraſis hęc à Scriptura aliena: nam Ioſue 5. dicitur, cum eſſet Ioſue in agro vrbis Hiericho, vbi in Hebræo dicitur, cum eſſet in Hiericho. ſic etiam nunc Chriſtus dicitur in ciuitate fuiſſe, cum eſſet in agro ciuitatis ſeu prope eam.

Et ecce vir plenus lepra.

COMMENTARIA.

PARTICVLA (ecce) indicat quaſi à longe venientem, & ab aliis ſequeſtratum: leproſus enim à conſortio hominum repellebatur. quod autem plenus dicitur lepra, morbum auget, & eo magis ſanantis virtutem commendat. Non enim omnis leproſus lepram habet per totum corpus diffuſam, ſicut hic. habent autem emphaſim quandam verba hæc (ecce vir) leproſus enim iſte maximis, & raris virtutibus exornatus erat, vt paulo inferius demonſtrabitur.

ANNOTATIO XVI.

Qua lepra ſpecie cõtraheretur legalis immũditia.

MAtthæus, & Marcus ſimpliciter leproſum dixerunt; Lucas autem magis morbum explicuit, dum totum corpus leprę plaga infectum narrauit. eſt autem aduertendum pro huius verbi recta intelligentia, dupliciter quempiam lepra plenũ eſſe poſſe. vno modo, quando lepra totum inficit corpus ita, vt nulla pars carnis viuida appareat in corpore, ſeu in tota illa parte, quæ lepra infecta eſt, ſed tota ſit in candorem conuerſa. Altero modo, quando ſic corpus lepra peruagatur, vt inter partes lepra infectas viuidæ partes carnis appareant. Qui priori modo leproſi erant, non cenſebantur immundi, nec à communi conſortio expellebantur, vt expreſſe habetur Leuitic. 13. cuius cauſam aſſignauimus ſupra cap. 1. annotatio. 138. iam enim putredinis motus completus eſt, nec eſt periculum infectionis, ſicut caro, quando corruptio conſummata eſt, non amplius fætet. poſteriori modo leproſi immundi erant, & a conſortio ſeparabantur. Erat ergo leproſus mundus, & immundus. Quod autem dico de toto corpore, intelligẽdum eſt de parte, in qua plaga lepræ erat, nam ſi totus locus plaga erat infectus, nec caro viua intermiſta apparebat, erat lepra munda. Hoc ſuppoſito intelligere debemus leproſum hunc plenum lepra dici modo poſteriori. quia plaga corpus totum ita infeceat, vt non omnes partes carnis lepra fuerint coopertæ, quod ſignum erat putrefactionis adhuc perſeuerantis. Talem autem hunc fuiſſe leproſum aperte probant verba ſequentia: nam à Chriſto miſſus eſt, vt ſe ſacerdoti præſentaret, & munus pro mundatione offerret. Erat igitur leproſus immundus. nam qui priori modo leproſus erat, mundus cum iam eſſet iudicatus, non tenebatur ſe iam ſacerdoti præſentare, nec munus pro mundatione offerre; hæc enim facta erant, cum iudicatus fuit mundus, etiam ſi à lepra non eſſet ſanatus.

Et uidens Ieſum, & procidens in faciem ſuam.

COMMENTARIA.

VIdit leproſus Ieſum, a quo credebat, & ſperabat ſanari, & adorabundus,

Digitized by Google

bundus, & deprecabundus genu flexit ante eum, dignum enim tali honore iudicauit, quem credebat poſſe tantum opus efficere, & tale ei conferre beneficium. Procidit autem in faciē, non ſolum prę humilitate, & pudore, vt dicit Ambroſius, ſed etiam præ reuerentia; timuit enim ne morbi deformitas, & fœditas Chriſti aſpectui adferret moleſtiam. idcirco procidit in faciem, quaſi (quantum fieri à ſe poterat) ſe cooperiendo, & fœditatem occultando, qui timor reuerentiæ cuiuſdam fuit.

ANNOTATIO XVIII.

Leproſi reuerentia ſuit vera adoratio.

MAtthæus inquit (veniens adorabat eum) Marcus autem (genu flexo) Lucas autem (procidens in faciem ſuam:) quę omnia vera, & conſona ſunt. Quidam autem recentiores non multum conſiderate aſſerunt, hanc adorationem, & genuflexionem fuiſſe cuiuſdam vrbanitatis; ſolemus enim iis, qui eminent dignitate, officio, aut virtute aliqua, corporis inclinationem honoris cuiuſdam cauſa exhibere; quorum ſententia non eſt probanda, ſed omnino tenendum, hanc genuflexionem, & adorationem exteriorem fuiſſe religionis; ut enim Magi prociderunt ante Chriſtum, & eorum proſtratio à religione procedebat; ita & leproſi huius inclinatio erat virtutis eiuſdem, quæ erga Deum, & diuina verſatur. Ita affirmāt Origenes hom. 5. in diuerſos, qui ſimilitudine Magorum allegata vtitur, & Ambroſius in præſenti aſſerit petitionem leproſi plenam eſſe fidei, & religionis. id autem argumento efficaci confirmatur; nam ea proſtratio ex fide procedebat, qua Chriſtum Deum credebat, quod paulo inferius diffuſius explicabitur, & cō probabitur.

Rogauit eum dicens.

COMMENTARIA.

PRius adorauit, poſtea rogauit: tūc enim preces dignæ ſunt exauditu, cum præcedit fides vera, & reuerētia, quæ in adoratione continentur; nec humanæ fuerunt preces hæ, quæ hominibus puris funduntur, ſed diuinæ, quæ Deo exhibentur; non enim rogauit, quæ homines facere poterant, ſed quæ ſolus Deus.

Domine ſi uis potes me mundare.

COMMENTARIA.

MIra confeſſio humilitati coniuncta; tantum enim Chriſtum confitetur, vt in eius voluntate conſtituat effectum diuinæ poteſtatis, quaſi diceret, tantus es Domine, vt poſſis efficere, quę uis, & ſanitas mea in tua ſit poſita uoluntate. Præ eximia autem humilitate non dixit, munda me; ſe enim beneficio indignum iudicauit, totamque rationem, & cauſam impetrandi in affectu eius, qui ſanare uoluntate poterat, collocauit. Sententia igitur hæc expreſſe confeſſio quædam eſt fidei, tacite autem petitio eſt; & deprecatio. cætera in annotatione require.

ANNOTATIO XIX.

Leproſus iſte Xp̄i diuinitatē credidit.

NOtanda eſt fides leproſi huius, quam eius confeſſio, & tacita petitio demonſtrant. Diuinitatem enim Chriſti credidit, quod & Sacri Doctores affirmant, & ratio ipſa comprobat: quod ad Doctores ſpectat, Origenes hom. 5. in diuerſos aſſerit leproſum hunc fidem diuinitatis Chriſti habuiſſe, quod etiam affirmarunt Athanaſius orat. 5. contra Arianos, Chryſoſtomus Hom. 26. in Matthæum, & Cyrillus lib. de recta fide ad Reginas, vbi verbis huius leproſi utitur ad Chriſti diuinitatem contra hæreticos probandam. Quam etiam ſentētiam amplexus Ambroſius, dicit hæc verba leproſi plena eſſe fidei, & religionis. Ratio etiam, quæ ex verbis ſumitur, idipſum demonſtrat; Si uis, inquit, potes me mundare. In quorū explicationem aduertendum eſt, prius verbum (ſi vis) non cadere ſupra poſterius, nimirum (potes) tunc enim ſenſus eſſet falſus, nempe ſi uis, habes

bes

bes potentiam ſanandi, quaſi ideo poſſit, quia uult, non enim ſic eſt, nam ſi uellet ſanare, ſiue non, potẽtia erat illi ſanandi, quę non ex voluntate, ſed ex natu a procedebat. debet ergo verbum prius quantum ad ſenſum poſtponi, in hunc modum, & ſenſum potes ſanare me (ſi uis.) id eſt, habes poteſtatem, vt ſi uelis me ſanes: ſicut dicimus inter nos, ſi volo poſſum currere non quod poteſtas currendi pendeat à voluntate, ſed quod poteſtas eſt, vt curram, ſi uelim. ſimiliter dicimus Deum, ſi vult poſſe alterum mundum creare. Hoc ſuppoſito vero ſenſu, argumentum efficax deducitur ex his verbis, leproſum in Chriſto diuinitatem credidiſſe, & fuiſſe confeſſum: nam pro uoluntate propria uti uirtute diuina ſolius Dei eſt; potuerunt quidem Prophetæ, & Apoſtoli, & homines ſancti diuina fulti uirtute, miracula facere, at non quoties, & quando voluerunt, nec in eorum poſitum erat uoluntate, ſolius id Chriſti fuit, quia Deus eſt, ſuaque vtitur virtute pro ſua voluntate. Doctrina hæc eſt Hieronymi Ezech. 35. & Greg. lib. 2. moral. c. 28. qui ponderãt locum illum Ioan. 1. Super quem, inquit, videris ſpiritum manentem, ipſe eſt, qui baptizat in Spiritu ſancto, vbi notãt neminem ſanctorum habuiſſe ſpiritum manentem, vt miracula facerent, aut prophetarent, ſed quando illis Deus concedebat. vnde aliquando maiora faciebant, & nõ minora, videbãtq; difficiliora cognitu, non autem faciliora; hoc ſoli Chriſto, quia Deus erat, conueniebat, vt quando, quoties, & quomodo volebat, vti diuina poſſet uirtute. Leproſum ergo iſtum fidem habuiſſe diuinitatis: confeſſio eius oſtendit: quę n. ſolius Dei ſunt, de Chriſto confitetur. quod etiam affirmauit Ambroſius lib. 2. de fide cap. 3. vbi huius confeſſionis meminit. Præterea modus ipſe mundandi idipſum confirmat, ſi vis potes me mundare, quaſi diceret, tantæ es potentiæ, ut ſola uoluntate tua mundare me poſſis. hoc Dei eſt ſolius, qui ſua voluntate cuncta poteſt efficere, nec vllo alio indiget inſtrumento. hoc ponderauit Cyrillus loco allegato, ut inde concluderet Chriſtum Deum eſſe, qui ſola potuit uoluntate mundare leproſum.

Verborũ lepro ſi duplex Aduertendum eſt autem, huius ſententiæ (potes me mundare ſi uis) duos eſſe ſenſus, vnus eſt, ut ſola uoluntas cauſa mundi tiæ ſit, ac ſi dictum eſſet, ſi vis, ipſa voluntate efficiens, vt ego munder, poteſque ſolum volendo mundare. Alter ſenſus eſt, ut non ſola voluntas cauſa ſit ſanitatis, ſeu munditiæ, ſed etiam remedia adhibita mũditiæ reſtituendæ, quæ ideo voluntati tribuitur, quæ in ipſa poſitum eſt talia remedia adhibere, vt ſit ſenſus, ſi vis potes me mundare, quia in voluntate tua munditiæ remedia poſita ſunt. *ſenſus eſt quus ver ſus acceſ modatur.* Quo modo dicimus inter nos homines vnus alteri, ſi uis, potes me diuitem facere, non quod ſola voluntate id fiat, ſed quia voluntatis illius eſt præbere diuitias, ita etiam, ſi volo poſſum te interficere, non quidem ſolum volendo, ſed quia mihi liberum eſt, vt ſi velim, euſem euaginem, & te occidam. Prior modus operandi ſolius eſt Dei; voluntas enim eius efficax, & potens, vt ſola illius voluntate id fiat, quod ipſe fieri, & eſſe vult. Poſterior modus communis eſt Deo, & hominibus, ſed multo differentius: Deus enim ita per media, quæ in eius ſunt poſita voluntate, operatur, vt poſſit etiam ſine medijs operari illud idem: at vero non ſic ſe habet homo, ſed præter uoluntatem medijs alijs indiget, ut fiat, quod fieri vult. Eſt igitur dubitatio, vtro ſenſu leproſus hanc ſententiam protulerit. Athanaſius lib. de communi eſſentia Patris, Filij, & Spiritus ſancti priorem probat, ipſumque eo argumento confirmat, quod eodem verbo, quo vſus eſt leproſus, ſyllaba mutata, ſanauit, ille dixit ſi uis; Chriſtus autem (uolo) vnde volens mundauit. Similia verba cum Athanaſio dicit Chryſoſt. hom. 27. in Matth. in eadem ſententia eſt Cyrillus lib. de fide ad Reginas, qui hunc locum adducit ad probandam Chriſti diuinitatem, quia voluntate ſanauit, quod ſolius eſt Dei. idemque Ambroſ. lib. 2. de fide ca. 3. allegato, ea que ſententia eſt accommodatior, quam ſecuti ſumus, nec obſtat, quod verbo vſus eſt ad mundandum; nam id factum eſt ad exprimendam, & ſignificandam voluntatem efficacem, vt in commentario diximus. Sicque Ambroſius Luc. 5 intelligendus eſt, qui cum diceret eo modo ſanaſſe, quo rogatus eſt, ſimul etiam tactu, & verbo mundaſſe affirmauit. Hoc tamen eſt notandũ, quod ſi quis poſteriorem amplectatur ſenſum, adhuc is ſolius eſt Dei: nam lepra ſola diuina virtute ſanari potuit, quæ aliquando medijs, aliquando ſe ſola operatur: diui

næ autem virtutis nulla alia voluntas arbitrium habet, niſi ſolius Dei. dum igitur dicit, ſi uis, potes me diuina virtute mundare; hæc enim mihi opus eſt; arbitrium facit Chriſtum diuinæ virtutis, & conſequenter Deum confitetur. ſiue ergo ſola voluntate, ſiue adhibitis medijs emundare petierit; quod illi liberum reliquit leproſus Chriſtum Deum eſſe confeſſus eſt.

Oportet quiſpiam ſic: Sicut ad vocem hominis puri Deus poteſt miracula facere, & ſanitatem conferre; ſcriptum enim eſt Ioſue 10. Ioſue verbo ſtare feciſſe ſolem obediente Deo voci hominis, ita etiam eadem poteſt facere ad ſolam voluntatem ipſius puri hominis, non igitur ex eo, quod leproſus dixit (ſi vis potes me mũdare) conſequitur ipſum confeſſum fuiſſe Chriſtum eſſe Deum, cum potuerit fieri, vt Deus ad voluntatem illius uoluerit miracula facere, & ſanare, etiam ſi Deus non eſſet. Ad hoc fateor ea fieri potuiſſe, licet numquam Deus faciat. Si enim ſola hominis voluntate miracula ederet, non agnoſceretur is, per quem fierent, qua de cauſa Chriſtus, qui ſola uoluntate poterat ſanare, & miracula efficere, vtebatur voce, aut ſigno ſenſibili, vt ſcirent homines ſe ea facere. At vero leproſi uerba maius quid de Chriſto ipſum ſenſiſſe, & confeſſum eſſe indicant; abſolute enim in uoluntate Chriſti poſitam eſſe mundationem, confeſſus eſt, abſque uoluntate alterius extra ſe, ſi uis, inquit, nec dixit, ſicut Martha Ioan. 11. quęcumq; popoſceris à Deo, dabit tibi Deus. Confeſſus etiam eſt poteſtatem abſolutam faciendi in eo eſſe, (potes) inquit. Hæc autem non poterant eſſe niſi in eo, qui Deus erat. Recte ergo Doctores ſacri allegati affirmarunt ex hiſce verbis colligi, leproſum confeſſum eſſe Chriſti diuinitatem.

ANNOTATIO XX.

Leproſi prudētia multis circūſtātijs commẽdatur

1. ACceſſit fidei mira huius leproſi prudentia: primo quidem, ut notat Chryſoſtomus hom. 26. in Matthæum, quia opportunitatem in petendo ſeruauit; non enim quando Chriſtus prædicabat, populiſque ſpiritualem doctrinam impartiebatur, ille importune ſe ingeſſit, ſermonem interrumpens, ſed poſtquam de monte deſcendit, & prædicare ceſſauit; nouit enim leproſus ſpiritualibus temporalia, quæ petebat, cedere debere, nec illa eſſe intermittenda, quando tempus inſtat, propter hęc quę minoris ſunt. Secundo, eius prudētia in petitionis modo relucet; cum enim ad Chriſtum nunquam ante acceſſerit, nec ullam cum eo communicationem habuerit, non eſt auſus expreſſe aliquid petere, nec rogauit, ut mundaret, ſed uſus eſt inſinuationę uerborum, & ipſo facto: tam miſerandus enim morbus ante oculos medici medicinam efficacius flagitabat quam ſermo. Tertio etiam apparet prudentia in argumentis, quibus ad impetrandum eſt uſus: Domine, inquit, ſi uis, potes me mundare. Quædam ſunt hæc impetrandi argumenta. (Domine) ecce primum, id eſt tuum eſt me ſanare; decet enim dominos ſeruorum curam gerere: tu autem es Dominus omnium, ego autem unus ex tuis ſeruis. (potes) ecce ſecundum, quaſi diceret, tu ſolus remedium adhibere mihi potes, ſi tu non me ſanas, à nemine ſanabor. (ſi uis) ecce tertium, nempe facilitas ſanandi, quaſi diceret; Non eſt tibi opus magnos ſumptus facere, aut multum laboris in me ſanando ſubire: quæ duo amouere dominos ſolent à ſubueniendo ſeruis; ac tu ſola uoluntate id præſtare potes; quid autem facilius fit, quam quod ſola uoluntate facientis efficitur? (me mundare) ecce quartum argumentum, grauis nempe & extrema miſeria, quaſi diceret, ſi quod peto leue eſſet, aut mihi parum commodi afferret, exaudiendus eſſem, at non ſic eſt, mundari mihi opus eſt à morbo intolerabili, & mihi moleſtiſſimo, qui me ab hominum conſortio expulſum tenet; maxima ergo eſt indigentia mea. Poſtremo prudentia eius oſtenſa eſt in diſpoſitione, qua ad Chriſtum acceſſit, quæ talis, ac tanta fuit, ut impetraret quidquid petierat: nam uenit cum fide mirabili diuinitatis Chriſti, eiuſque confeſſione, profunda humilitate, religione, fiducia impetrandi, & abſque dubio exiſtimandum eſt, etiam cum charitate, & dilectione; à quo enim tam inſignem accepit fidem, cæteraſque uirtutes, etiam dilectionem recepiſſe arbitramur, quæ fidem perficiebat, fiduciam, ſeu ſpem impetrandi excitabat, & cauſam impetrationis miniſtrabat.

Et

Et extendens manum ſuam tetigit eum, dicens:

COMMENTARIA.

PROCIDERAT in faciem ſuam leproſus, prę reuerentia, corporeis oculis Chriſti morbi fœditatem occultans; Chriſtus uero reuerentiam eius aſpiciens, non ſolum aſpectum, ſed etiam tactum conceſſit, quaſi dicere ret, ne vereare tantam morbi fœditatem aſpectui meo præſentare; tantum enim à me abeſt, quod tuum aſpectum abhorream, vt nec tactum auſugiam: ecce manum extendo, & hác ipſam fœditatem, quam præ reuerentia oculis meis occultas, manu ipſa tango. Et attende Chriſtum manum extendiſſe, quia leproſus eadem reuerentia, Chriſto non multum appropinquauit.

ANNOTATIO XXI.

Quaré Xp̃s leproſum tetigerit, cũ id lege prohiberetur.

MARCVS verbum aliud expreſſit (Ieſus, inquit, miſertus eius extendit manum) Eſt autem conſideratione dignum, cum voluntate, & verbo mundaret, cur manus tactum adiecit. Marcion, vt refert Tertullianus libro 4. contra eundem, ex huius leproſi tactu argumentabatur, Euangelium eſſe contra legem, & Chriſtum eſſe aduerſarium Creatori, qui auctor fuit legis: nam lex prohibeat conſortium cum leproſo; immo cum ad hominum communione expelli præcipiebatur Leuit. 13. & Numer. 5. Huic hæreſi Tertullianus ſe opponens reſpondet, tactum hunc non fuiſſe contra legem, idque duplici cauſa; prior eſt, quia fuit ad legis explicationem; illa enim prohibitio communicandi cum leproſo ſignificat at omnino debere nos abſtinere à participatione peccatorum, ne in eorum operibus malis vllum habeamus conſortium, idcirco Chriſtus tetigit leproſum, quaſi diceret, non eſt hic tactus, quem lex præcipue ſignificat. At quia obiici potuit, etiam ſi tactus ille ſignificaret communicationem peccati, tamen vere ille tactus corporeus lege prohibebatur, idcirco adiunxit poſteriorem cauſam, cur tactus Chriſti non eſſet contra legem, nimirum, quia Chriſtus, qui Deus erat, non poterat lepræ contagione inquinari, quaſi diceret: lex erat illis data, qui tactu leproſi infici poterant; Chriſtus autem diuina virtute prę ditus non poterat morbi illius tactu lædi. Ex doctrina hac duas elicimus cauſas, cur Dominus leproſum curaturus tetigerit, nempe, & vt legis præceptum interpretaretur, quaſi per illud, quod ſpirituale eſt, intelligendum eſſet: & vt ſe legis pręcepto non contineri oſtenderet.

Origenes homil. 5. in diuerſos alias cauſas docet, & quid, inquit, eſt, quod tetigit eum, cum lex prohibuiſſet leproſum tangere? vt oſtenderet omnia munda mundis, quia aliorum alijs non adhærent inquinamenta, neque extranea immunditia immaculatos coinquinat. Ad hæc, vt humilitatem demonſtraret, & nos doceret nullum ſpernere, aut abhorrere, aut contemptibilem ducere propter læſionem, aut maculationem. Hæc ille.

Chryſoſtomus homil. 26. in Matthæum duas has cauſas huius tactus adduxit, vnam cum Tertulliano, vt ſe ſupra legem oſtenderet. Alteram cum Origene, vt ſpiritualiter mundo nihil eſſe immundum ſignificaret, nempe corporis immunditiam non coinquinare animam, nec lepram impedimento eſſe virtuti. iuxta illud Matthęi 15. quod intrat per os, non coinquinat hominem. Ambroſius in præſenti præter eam, ſcilicet, vt ſe non ſubditum, ſed legis Dominum ſignificaret, alias duas protulit cauſas. prior eſt, vt poteſtatem, virtutemque ſuam Chriſtus declararet, nam tactu, & imperio vſus eſt; tetigit enim leproſum, & imperans, dixit. Mundare, illud vt poteſtatem, hoc vt auctoritatem ſuam oſtenderet, quæ voluntate, & verbo illo (volo) non ſatis oſtendebantur. Verba Ambroſij ſunt hæc: Tangit non dedignatus, & imperat non diffiſus; hoc enim eſt indicium poteſtatis, quia quaſi habens poteſtatem ſanandi, & iubendi auctoritatem, operandi teſtimonium non refugit. Hæc ille. Poſterior eſt, vt oſtenderet ſe non timere contagium vt homines, quia contaminari non poterat, qui alios liberabat.

Lex non ꝓhibuit tangere lepro[ſ]os, ſed i dixit tam

In primis tactus Chriſti non fuit contra legem, nec eo immundus factus eſt; in cuius declarationem attende, leproſum tangere lege non fuiſſe prohibitum, prohibuit quidem lex cohabitationem communem leproſis, iubens eos à caſtris, & ciui-

gentibus immūd ita pæna ciuitatibus expelli, non tamen prohibuit, ne quis eos tangeret, ſed ſtatuit, qui tetigiſſet, immundum eſſe decernebat, donec purgaretur, ſicut nec prohibuit tangere mortuos, ſed qui tangebat, immundum eſſe decernebat, donec ſeruatis quibuſdā à lege præſcriptis mundaretur. vnde non peccabant, nec legem tranſgrediebantur, qui leproſos, aut mortuos tangebant, ſed immundi erant, tenebanturque legem immundorum implere, ſicut apud nos Iudices, & miniſtri, qui reorum vindicandis morte criminibus ſe immiſcent, irregulares ſunt, & ab ordinum ſuſceptione arcentur, non tamen peccant, nec contra legem agunt, dum reos morti adiudicant. Adde argumentum, quia ſi tactus hic prohibitus eſſet, inconueniens ſequeretur, nimirum legem poſitiuam aduerſari legi naturali. nam aliquando naturali lege obligabantur, & mortuos tangere, & leproſos, nempe ſepeliendi, aut medendi cauſa: non ergo tactus talis legi erat contrarius, ſed immunditia ex tactu contracta erat, ſecundum legem, tenebanturque hi, qui tangebant immunditiem, ritu legis purgare. Tertullianus igitur. Chryſoſtomus, & Ambroſius, ac Origenes affirmantes eſſe lege prohibitum leproſi tactum, ſic ſunt interpretandi, nimirum ſecundum legis præceptum tangentes leproſum, immundos eſſe, & qui tetigerant, nec ſe, vt immundos gerebant, contra legem egiſſe. Dicimus ergo Chriſtum, qui leproſum tetigit, non egiſſe contra legem, nec illum tactum comprehenſum lege fuiſſe, quaſi ex eo immunditiес contraheretur. Hoc ſatis aperte comprobatur ex facto Eliſæi. 4. Reg. cap. 4. qui mortuum tetigit, nec tamen immundus factus eſt, quia tactus ille erat miraculoſus, nempe ad ſuſcitandum mortuum; opus enim diuinum coinquinare, aut immundum facere non poterat. Si igitur homo purus tactu ſupernaturali non eſt immundus effectus, multo minus Deus, & homo Chriſtus. Diximus de hac re copioſe in commentarijs in Ioannem cap. 5. annotat. 11.

Miſericordia Xpi elucet in tactu leproſi. Quod ſi etiam poſtules, cur hunc leproſū tetigerit? Reſpōdeo præter cauſas ex Antiquis Doctoribus allegatas, aliam mihi accommodatiſſimam videri, in cuius explicationem aduerte, in leproſis adiuuandis maxime miſericordiæ virtutem exerceri, non ſolum in pecunijs erogandis, ſi pauperes ſint, ſed etiam in ope præſtanda: nam inter omnes morbos lepra in hoc eſt miſerrima, quia arcet, & terret medentes, aut opitulatores, tum contagionis periculo, tum fœditate, & turpitudine, quæ ad nauſeam prouocant. Vnde Gregorius Nazianzen. orat. de amore pauperum in leproſo duplicem prędicant miſeriam, & quod infirmus eſt, & quod alijs odio, & nauſeæ eſt. Elucet igitur miſericordia erga leproſos in ijs qui etiam manum opitulatricem admouent illic. Diſtinxit Hieronymus in Epiſt. ad Oceanum, in Epitaphio Fabiolę, hęc duo miſericordiæ opera, & eos, qui pecunijs iuuant, clementes pecunia appellauit: eos vero, qui morboſis, & turpibus morbis infectis medicas admouent manus, vocauit clementes in manu, quod opus difficilius eſt, & a paucioribus fit quam pecuniarum erogatio. Hæc autem duo ſignificata ſunt pſal. 21. vbi ſic habetur; qui non ſpreuit, nec deſpexit deprecationem pauperis, illud (deſpexit) in Hebræo eſt uerbum שקץ quod ſignificat quaſi ad nauſeam, & ſtomachum prouocare; ſunt enim qui ſpernunt pauperes, ſed potius pecunia opitulantur: aut præ nauſeo, reſpicere non audent; Chriſtus uerò noſter, nec ſpreuit, nec deſpexit leproſum, vt miſericordiæ ſuę perfectionem indicaret, qui tactu etiam, & virtute leproſo auxiliatus eſt. hoc Marcus ſatis indicauit, nam dixit (miſertus eſt, & tetigit eum.) Non immerito autem hanc miſericordiæ perfectionem in leproſo ſignificauit, qui eadem miſericordiæ perfectione mundo opem tulit; cum enim ſola uoluntate, & virtute hominem peccato infectum ſanare poſſet, uoluit etiam carne ex eius maſſa ſuſcepta, quaſi extendens manum, & tangens, ſanitatem illi conferre, & pro homine facere, quod homo nec auſus eſſet rogare, ſicut nec leproſus eſt petere à Chriſto tangi. ſignificauit etiam Euangelicæ charitatis perfectionem futuram, quę non ſolum immundos non reputat leproſis manum admouentes, ſed ſummopere commēdat. vnde Eliſæus ille Naaman leproſum nec tetigit, nec reſpexit; Chriſtus uero noſter vidit, allocutus eſt, & tetigit, manum extendens in eum, qui accedere auſus non fuerat. Hæc igitur eſſe uidetur cauſa, cur tetigerit leproſum.

Volo

Vole mundare.

COMMENTARIA.

VOLVNTATEM, & poteſtatem ſanandi rogauerat leproſus, voluntate, & poteſtate mūdatur, & quo genere fuerat Chriſtum obſecratus, eodem ſanatur, duobuſq; verbis, ſi vis, potes me mundare, duo item exhibet, volo, mundare, id eſt, eſto mundus. illud voluntatem, hoc imperium, & poteſtatem exprimit. ſola voluntate ſanare potuit, vt leproſus rogauerat, ſed ſi ſic ſanaſſet, non ita facile leproſo, & turbæ adſtanti ſanitatis auctor manifeſtus eſſet. vtitur ergo verbis, voluntatem, ac voluntatis potentiam ſignificantibus. Duo enim hæc; volo, mundare, explicant Chriſti interiorem voluntatem efficacem, potentemque leproſum mundandi. (mundare) autem modus eſt imperatiuus paſſiuę vocis, clarioribus verbis dici poteſt, eſto mundus. Simul ergo tetigit, & locutus eſt, ſed verbo ſanauit, tactu ſe leproſum non abhorrere ſignificauit.

ANNOTATIO XXII.

Marcionis hæreſis refutatur. AButebatur Marcion etiam his verbis ad probandum, Chriſtum contrarium eſſe veteri teſtamento, vt refert Tertullia. lib. 4. contra eundem. ille enim opponebat Eliſæum 4. Reg. 5. aqua vſum fuiſſe ad mundandum Naaman à lepra, quo facto approbabat Deum, qui aquam, & cuncta creauit: at Chriſtum non eſſe uſum aqua; quaſi aduerſarium creatori. Reſpondet ſapienter Tertullianus duo. vnum eſt, non ex diuerſo modo mundandi colligi Chriſtum aduerſari auctori ueteris teſtamenti, ſed oſtendere ſe longe alium eſſe ab Eliſęo; non enim Dominus uoluit eundem modum ſeruare, quem ſeruus tenuit, potẽtior. n. eſt dominus famulo. Alterū eſt, Chriſtum eo modo ſanaſſe, qui eū maxime decebat; verbum. n. potius indicat, Chriſtū creatori cō formẽ, quam aqua: nam Deus vniuerſum verbo creauit; modus igitur mūdandi verbo oſtendit Chriſtum creatori non aduerſari. Notat autem Chryſoſt. hom. 26. hoc verbo Chriſtum fidem leproſi confirmaſſe, qui crediderat eum Deum eſſe, qui poterat voluntate ſanare, quaſi diceret: Vere credidiſti, in mea, nempe voluntate poſiſitum eſſe mundare te, indeque me Deum eſſe, ecce volo, eſto mundus. Quo etiam verbo nobis ſignificauit ad exhibenda opera miſericordiæ erga proximos, faciles, & promptos nos eſſe debere. Docte autem ponderat Ambroſius tria verba in huius mundatione leproſi, volo, mundare, tetigit. Primum contra Photinum hęreticum, qui voluntatem humanam in Chriſto negabat: ſecundum contra Arium, qui imperium diuinæ naturæ remouebat à Chriſto: tertium contra Manichæum, qui carnis Chriſti veritatem auferebat. Volo, enim, humanam voluntatem indicat Chriſti, Mundare, diuinam naturam, cuius eſt imperium abſolutum, tetigit, veritatem carnis, aliter enim tangere vere non poſſet.

Et confeſtim lepra diſceſſit ab illo.

COMMENTARIA.

VOLVNTATIS, verbiq; Chriſti virtute ſubito, & momento tẽporis leproſus ſanatus eſt. recte autem dictum eſt (lepra diſceſſit) & non (mūdus factus eſt) quamuis Marcus vtrumque coniunxerit: nam leproſus aliquando mundari dicebatur, non quod ablata eſſet lepra, ſed quod in eum eſſet ſtatum redacta, vt legis immundities amota eſſet. vt enim diximus ſupra, quando lepra totum corpus plagæ peruagata erat, nullaq; carnis viuida pars intermiſta apparebat, ſed in candorem erat tota conuerſa lepra, tunc mundus decernebatur leproſus à ſacerdote: at Chriſtus non ſic mundauit hunc hominem, ſed ſanauit, lepram ipſam abſtulit, & in priſtinam puritatem corpus reſtituit, ſicut Eliſæus ſanauit Naaman, cuius

caro

caro effecta eſt, ſicut pueri caro, qui nullo fuit vnquam morbo infectus; idcirco Euangeliſta dixit, (diſceſſit ab illo lepra) additum eſt autem (confeſtim) tum vt Chriſti virtus oſtenderetur, tum vt non alteri medicinæ, quam voluntati verbo expreſſæ ſanitas attribueretur.

ANNOTATIO XXIII.

Leproſus ſanus ne factus ſit verbo, uel tactu Chriſti, an utroque ſimul

POſſet quiſpiam non immerito dubitare, an ſolo Chriſti tactu lepra diſceſſerit, an ſolo verbo, an ſimul vtroque. Nam Chriſtus dum tetigit, locutus eſt; dicit enim Euangeliſta (tetigit eum dicens) Primo loco Hieron. Matth. 8. Extendente, inquit, manum Domino, ſtatim lepra fugit. quod etiam Iuuencus lib. 1. Carminũ affirmauit, ſic canens:

Tunc dextra Chriſtus
Attactu ſolo purgauit lurida membra.

quod Origenes prius ſenſiſſe videtur, homil. 5. in diuerſos.

Secundo loco Ambroſius ſolo verbo ſanatum aſſerit lib. 2. de fide, cap. 3. Dixit, inquit, Volo, & ſtatim ſecuta eſt ſanitas. Hæc ille. de tactu vero nihil dicit. In eadem ſententia eſt Chriſoſtomus. hom. 26. in Matthæum. Cuius, inquit, rei gratia, cum voluntate, & verbo ſanaret, adiecit & tactum? Hæc ille. Igitur præter voluntatem ſolo verbo ſanauit. In eadem eſt ſententia Athanaſius libro de communi eſſentia Patris, Filii, & Spiritus ſancti, vbi affirmat Chriſtum, ſanaſſe eodem verbo, quo vſus eſt leproſus, ſyllaba mutata, nempe (vis, volo.)

Tertio tamen loco idem Ambroſius Lucę 5. & verbo, & tactui ſanitatem tribuit: nam de verbo dicit leproſum ſanatum eſſe eodem quo petiit modo; de tactu autem ſic inquit: Non tetigit, quia ſine tactu mundare non poterat; ſed vt lepra tactu Domini fugaretur, quæ ſolebat contaminare tangentem. Hæc ille. cui ſententiæ adhæſit Euthymius Matth. 8.

Poſtremo Druthmarus ambiguus eſt, cuius hæc ſunt verba: Neſcio quid magis timuerit lepra, verbum, an tactum eius? ſi tacuiſſet Chriſtus, lepra non fuiſſet auſa expectare manum Domini, quia non fuerat ibi creata; ſi non extendiſſet manum, & dixiſſet volo, non eſſet cauſa remanere, quia ille erat intus in illo corpore, qui dixit, & facta ſunt. Hæc ille. Fatetur ergo utroque potuiſſe ſanare, ſolo tactu, & ſolo verbo; dubitat vtro ſanauerit in hac parte, cum & ſolo tactu, & ſolo verbo, vtroque ſimul ſanare Chriſtus potuerit.

Omnes ſententię probabilitate non carent, at multo accommodatior contextui hiſtoriæ eſt ſecunda ſententia, ſolo verbo, efficacem uoluntatem experimento uſum eſſe Chriſtum ad ſanandum, & mundandum leproſum. cuius ratio eſt, quia leproſus petiit, ſi vis; Chriſtꝰ aũt annuiſſe vr̃, cũ dixit: volo, mundare. uoluntate quidem ſola ſanaſſet, ſed leproſus id non agnouiſſet, niſi ſigno exteriori ei fuiſſe manifeſtata, idcirco uerbum, ut inſtrumẽtum aſſumpſit ſanandi, ut diximus in commentario ſuperiori; tactum autem adhibuit ob cauſam ibi explicatam.

Et ipſe præcepit illi, vt nemini diceret.

COMMENTARIA.

FVGIEBAT aliquando Dominus turbæ concurſum, aut quando curioſitate quadam, non ſtudio fidei, agnoſcendique veritatem, ducta, audito aliquo, aut expectato miraculo ad eum confluebat, aura quadam populari applauſura: de qua re Ioannis 6. dictum eſt: Cum cognouiſſet, quod venturi eſſent, vt raperent eum, & facerent eum regem, fugit in montem ſolus. Aut quando nullum in iis, qui conuenturi erant, miraculum facere, nec ſermonem habere decreuerat, ſicut ſcriptum eſt Ioan. 5. IESVS declinauit à turba conſtituta in loco, nimirum, quia neminem alium præter paralyticum illum ſanare ſtatuerat: aut quando nulla opportunitatis habita ratione ſuis potius inhiãs temporalibus commodis multitudo ad eũ conuolabat, impedimentoque ipſi erat, quo minus aliis operibus, quæ tunc magis expediebant, queq; facere

propo-

propoſuerat, incumberet, de quo dictũ eſt Matth.5. Videns turbas aſcendit in montem. Et Marci 3. conuenit ad eum turba, ita vt nec poſſent manducare panem. Hac igitur nũc de cauſa leproſo præcepit, vt nemini diceret, nec publicaret miraculũ factæ emundationis, ne ſi tunc tẽporis illud euulgaſſet, importune turbæ multitudo concurreret ad eum, qui & ex via, & ex concione ampliſſima facta ſe cum diſcipulis defeſſus in Ciuitatem illam recipiebat: non tamen vetuit, quin opportuniori tempore illud euulgaret.

ANNOTATIO XXIV.

Quare Chriſtus leproſo p̃cepit, ne miraculum factũ manifeſtaret.

CONſideratione dignum eſt, cur Dominus ſilẽtium leproſo impoſuerit quod illis decem leproſis Luc. 17. non indixit. Chryſoſt. hom. 26. in Matthæum refert quorundam opinionem, aſſerentium id factum eſſe, ne ſacerdos, cuius erat de lepræ mundatione iudicare, callide, & verſute ſe in iudicando gereret, ſi ſciret auctorem munditiæ; erant enim illi ſacerdotes Chriſto aduerſarij. Hãc ſententiam reijcit Chryſoſtomus ea ratione, quia tam manifeſta erat mundities diuinitus facta, vt nullum ambiguitatis locum relinqueret. Adde Leui. 13. eſſe præſcripta ſigna, & argumenta omnia decernendi lepræ munditiem, adeo vt in tam perfecta emundatione, & omnib. manifeſta nemo poſſet iudicium peruertere, quin iniquitas eſſet ab omnibus deprehenſa: præterea, quia ſciebat Chriſtus etiã, ſi euulgatum eſſet prius miraculum, iudicium tamẽ ſacerdotis rectum futurũ, quod rei euentus à Chriſto præſcitus declarauit: nam leproſus non ſeruauit ſilentium, & iudicium fuit rectum, quod Chriſtus ipſe ſignificauit; nam dixit: Oſtende te ſacerdoti; & quaſi de iudicio emundationis futuro certus, etiam ſi ſciret prius miraculum publicandum, adiunxit, offer pro emundatione tua, nempe poſt iudicium ſacerdotis. Præterea quia tunc dicendum potius erat; nemini dicas, priuſquam te ſacerdoti oſtendas.

Hac igitur dimiſſa ſententia, ipſe Chryſoſtomus aliã impoſiti ſilentij cauſam profert nimirum, vt doceret, quam eſſet alienus ab aura gloriæ, pompaque iactantiæ; quæ etiam cauſa aſſignata fuit ante à Tertull. lib. 4. contra Marcion. Quantũ, inquit, ad humanæ gloriæ auerſionem pertinebat, vetuit leproſum diuulgare, conſentit huic Euthymius Matth. 8. adiungens etiam id præcepiſſe, vt inſtrueret eos, qui beneficia in aliquem conferunt, ambitionem execrari. Hoc etiam dixit Origen. hom. 5. in diuerſos: Vt doceamini, inquit, quando aliquid boni facitis, non gloriari, aut extolli, vel inaniter placere velle in cõſpectu. Hæc ille. quod ſi poſtea ille non ſeruauit ſilentium, fecit tamen Chriſtus, quod in ſe erat, vt reſpõdent Chryſoſt. & Euthymius. Hęc cauſa perpetua non eſt, nam miracula multa publicè fecit, immo manifeſta omnibus ea eſſe volebat, non quidem in gloriam propriam, ſed in noſtram vtilitatem; ſciebat enim ſalutem hominum in eo poſitam eſſe, vt eum agnoſceremus, & in ipſum crederemus. Ioã. 17. Hæc eſt vita eterna, vt cognoſcant te verum Deum, & quem miſiſti, Ieſum Chriſtum. Agnitio autem hæc maximè erat ex operibus diuinitatis eius. Ioan. 10. Si mihi non creditis, operib. credite. Adde hoc ipſum miraculum non vetuit prędicari, & euulgari abſolute, ſed tunc temporis, vt dicetur inferius.

Ambroſius alias duas adfert huius præcepti cauſas, verba eius ſunt. Cur autem præcipitur nemini dicere? niſi doceret non vulganda noſtra beneficia, ſed premenda; vt non ſolum à mercede abſtineamus pecuniæ, ſed etiam gratiæ. Hæc Ambroſ. quæ etiam cauſa non eſt perpetua: nam miracula multa erga infirmos coram tota turba facta ſunt a Domino. Alteram cauſam adiungit Ambroſius dicens: fortaſſe illa ſilentij impetrati cauſa fuit, quod meliores putabat eos, qui fide ſpontanea magis, quã beneficijs ſperatis credidiſſent, quaſi diceret, voluit ſignificare Chriſtus imponendo ſilentium miraculi, homines magis debere credere illi propter verbum quam propter miracula, & beneficia. Quod etſi verum eſt, ſcilicet perfectiorem eſſe fidem, quæ etiam ſine miraculis eſt; tamen Chriſtus ab illo populo fidem ex miraculis exigebat; eamque probabat.

Druthmarus in Matthæũ priorem cauſam Ambroſij ſcribit, alteramq; addit, nempe quia ſuperfluum erat loqui, vbi tã manifeſtum erat opus. Verba ipſius ſunt: Neceſſe, inquit, non erat verbis narrare, cum omnes ſanum viderent, quem leproſum antea viderant. Quam cauſam etiam tradit Vi-

ctor Antiochenus Mar. 1. ſic enim habet: Nemini dixeris, non indigeo tua prædicatione; ſi enim morbus, quo laborabas, me non prædicauerit, mundities tua nulla erit. Hęc ille: immo eadem etiam eſt Hierony. Matth. 8. ſic enim, inquit: re vera quid erat opus, vt iactaret, quod corpore præferebat. idem etiã dixit Origenes hom. 5. in diuerſos. Quę cauſa ſi vera eſſet, alijs multis, qui miracula facta narrarunt, iungendum erat, vt nemini dicerent.

Auctor aliam indicti ſilẽtij cauſã ex verbis Marci deducit.

Omnibus igitur hiſce perpẽſis Marcus Euangeliſta viſus eſt mihi cauſam ſilentij impoſiti indicaſſe: nam poſt ſilentium impoſitum leproſo ſic habet; Egreſſus nempe leproſus cępit prædicare, & diuulgare ſermonem, ita vt iam nõ poſſet manifeſtè introire in ciuitatẽ, ſed foris in deſertis locis eſſet. Ex his verbis cauſam deducimus impoſiti ſilentij; volebat. n. tunc Chriſtus ciuitatẽ intrare illam ſine turba, & tumultu, ſic enim recipiebat tunc cauſa quietis, quia venerat è via, & de monte deſcenderat, longamq; concionem habuerat, idcirco ſilere tũc pręcepit, ne miraculũ importune euulgaretur, ſic enim impediebatur ab ingreſſu libero multitudine cõcurrente, vti leproſo poſtea euulgante factum eſt, vt inferius dicemus. Hæc cauſa etiã deducitur ex verbis eiuſdẽ Marci: Comminatus, inquit, eſt illi, id eſt, minis additis præcepit, vt nemini diceret, adiecit etiam (eiecit illum) ne ſi ibi permãſiſſet, multitudo cõcurreret ad videndum illum. Quærebat ergo tunc Chriſtus ſolitudinẽ, idcirco impoſuit, vt ſileret, non quidẽ abſolutè, & perpetuo, ſed tunc temporis, quando aderat Chriſtus, & facile ad eũ multitudo cõfluere poterat: ſic enim tempus illud liberum manebat Chriſto, vt Ciuitatem ſine ſtrepitu intraret, ibiq; cum diſcipulis quieſceret. Colligitur etiã cauſa, cur decem illis leproſis hoc ſilentium non impoſuit, non enim tunc temporis ſolitudo à Chriſto quærebatur, vt tunc, & eo maximè, quia in via erat. Cur autem præcepit Chriſtus leproſo ſilentium, quod ille non obſeruauit, præſertim cum multitudo conuenerit ad eum, dicemus inferius, cum ea verba explicabimus.

Sed vade, & oſtende te Sacerdoti.

COMMENTARIA.

VEtus lex erat, ne vllus de mundatione leproſi decerneret, ſed ſolus ſummus Sacerdos, vt cõſtat Leui. 13. Oportebat ergo vt conſpectui ſacerdotis ſe leproſus offerret, & ſignis, ac probationibus oſtenſis iudicium eius expectaret, ante ꝙ immundus, quantumcumq. ſanus eſſet, cenſebatur. Pręcepit igitur Chriſtus leproſo, vt ſacerdoti ſe oſtẽderet, ne ipſe Chriſtus diceretur ſacerdotis ſibi vſurpaſſe iudiciũ, ſicq. calumniãtium obturauit ora, qui tanto acrius cõtra Chriſtũ inſurgerẽt, quanto ſublimior erat perſona, cuius prætexebatur vſurpatum iudicium.

ANNOTATIO XXV.

Quare Chriſtus præceperit, vt ſacerdoti oſtenderet.

MArcus inquit (oſtende te Principi Sacerdotum) non enim, vt in commentario diximus, cuiuſq; ſacerdotis erat iudicare de lepræ mũdicia, ſed ſummi, qualis Aaron fuit, & eius ſucceſſores. Cur autem ad ſacerdotem miſerit Dominus leproſum, doctores varias proferunt cauſas. Tertullianus lib. 4. contra Marcio. eam dicit eſſe, vt legem impleret. Chryſoſtomus hom. 36. in Ioã. duas aſſignat. vna eſt, vt calumniantium, qui eum legis præuaricatorem proclamabant, ora cõprimeret; quam cauſam etiam hom. 26. in Matth. tradidit. Altera eſt, vt miraculo certam fidem faceret, nam ipſi facto accedebat iudicium ſummi Sacerdotis, quo decernebatur nõ fictam, ſed veram eſſe emũdationem. Ambroſius, & Origenes, hom. 5. in diuerſos aliam docent. Oſtendere, inquit, ſe ſacerdoti iubetur, vt dum offerret ſe ſacerdoti, ipſe ſacerdos intelligeret non legis ordine, ſed gratia Dei ſupra legem eſſe curatum. Druthmarus autem tres cauſas dat, nempe, ne Chriſtus legis annihilator videretur; & propter humilitatem, vt oſtenderet ſe ſacerdotibus reuerentiam exhibere; & vt, ſi videntes non crederent, deterius damnarentur; ſi verò crederent, ſaluarentur. Hęc oĩa rectè dicta ſunt. potiſſima autem cauſa ea eſt, vt calumniæ obuiaret, ne Sacerdotis ſummi iudiciũ contra legis præceptum ſibi vſurpare videretur, quo quidẽ facto ſe legis obſeruatorem ſimul demõſtrabat. Vnde rectè dicit Chryſoſt. hom. 26. in Matth. Ne dicerent rapuiſſe gloriam ſacerdotum, opus impleuit ipſe; probationem verò permiſit illis, quib. etiã de ſignis ſuis permiſit poteſtatem, ac ſi diceret;

teſtet; procul ſum, vt Moyſi, aut ſacerdotibus videar repugnare, immo eos, quos ipſe curaui, ad parendum illis induco.

ANNOTATIO XXVI.

Marcionitis locus auctoritate Mar.

OPpoſuerunt hanc Euangeliſtæ ſententiam ſimul cum ſequenti (offer pro emundatione tua ſicut præcepit Moyſes) Marcioni ij, qui Catholicas partes tuebatur dicebat ille; Chriſtus erat contrarius veteri teſtamento, & auctori eius; opponenebāt autem noſtri; quod leproſum miſit, vt ſacerdoti ſe oſtenderet, & offerret pro emundatione ſua, in quo legem illā ſeruaſſe demonſtratur. ita oppoſuerunt Marcioni Tertull. lib. 4. allegato, & Epiphanius hæreſ. 42. Hæret eus verò ille perfidus, & callidus huic obiectioni reſpondebat, referente Tertulliano, Chriſtum hæc iuſſiſſe leproſo, quia ſciebat illum ea facturū. quam vanam hæretici euaſionem refellit Tertullianus multipliciter, nam ſiue ea de cauſa ſiue alia iuſſerit, hęreticus conuictus eſt: nam ſaltem legem ſeruari iuſſit, quod hęreticus negabat. Præterea quia tacere poterat, quid enim compellebat, vt ſacerdoti ſe oſtendere pręciperet, ſi ſciebat leproſum id facturū. Vide cętera apud eundē Tertull.

Eccleſiæ Prælatis quantus ſit honor deferendus.

Poſtremo in hac ſententia notandū eſt, quod optimè Cyprianus obſeruauit, nēpe quanti faciendum eſt prælatis Eccleſię obedire, nam epiſt. 65. ad Rogatianum ſic ſcripſit: Dominus noſter Ieſus Chriſtus, Rex, & iudex, & Deus noſter, vſq; ad paſſionis diem ſeruauit honorem Pontificibus, & ſacerdotibus, quamuis illi nec timorem Dei, nec agnitionem Chriſti ſeruaſſent. Nam cum leproſum emundaſſet, dixit illi; Vade, & mōſtra te ſacerdoti, & offer donum; humilitate ea, qua nos quoque eſſe humiles docuit, ſacerdotē adhuc appellabat, quem ſciebat eſſe ſacrilegum. Hæc ille. Eſt autem notandum verbum Cypriani (ſacrilegum) quod non ſic eſt intelligendum, quaſi ille aduentente Chriſto deſierit eſſe ſacerdos, nec verus fuerit Pontifex; ſed ſacrilegū appellat, quia Chriſti perſecutor erat, & veritatis oppugnator; cæterum ſacerdotium, & ſacrificium legis nōdum ceſſauerāt, donec Chriſtus ſe obtuliſſet holocauſtū pro mūdi ſalute, nouumq; ſacrificium Euāgelicū inſtituiſſet: idcirco, & ſacerdotem appellauit, & ſacrificium ſecundum legem Moyſis offerri præcepit pro emundatione. Quam doctrinam tradidit Auguſtin. lib. 2. quæſt. Euāg. q. 3. cuius verba hæc ſunt: Quod Dominus dicit leproſo mundato, Vade oſtende te ſacerdoti, & offer munus pro emūdatione tua, ſicut pręcepit Moyſes, in teſtimonium illis. Hic videtur approbare ſacrificium, quod per Moyſem pręceptum eſt, cū id non receperit Eccleſia; quod ideo iuſſiſſe intelligi poteſt, quia nondum incęperat eſſe ſacrificium ſanctum ſanctorum, quod corpus eius eſt. Nondū enim in paſſione obtulerat holocauſtum ſuum, quo ſacrificio cōfirmato in credentib. populis, templum ipſum euerſum eſt, vbi illa ſacrificia offerri ſolebant; non. n. oportebat auferri ſignificantia, priuſquā illud, quod ſignificabatur, confirmatum eſſet conteſtatione Apoſtolorum pręedicantium, & fidē reddentium populorum. Hæc Aug. verè, & doctè.

Et offer pro emundatione tua, ſicut præcepit Moyſes.

COMMENTARIA.

POſtquam ſummus Sacerdos hominem à lepra liberū, mundumque ex ſignis, & argumentis lege pręſcriptis iudicabat, quædam holocauſta, & victimas, nonnullaq; alia iuxta Moyſis præceptum fieri demādabat; quibus ille, qui lepra prius infectus fuerat, mundabatur, & purgabatur ab immunditia legali, vt poſſet deinceps conuerſari, cęteraque omnia facere; ſicut ij, qui mundi, & à lepra immunes erant; de qua purgatione, & emundatione nunc Chriſtus loquens, offert, inquit, pro emundatione tua, id eſt, in tui purgationē legalem, ea, quæ Moyſes Leui. 14. fieri mandauit in leproſorum poſt ſanitatem receptam purgationem, & emundationem. Hoc mandato Chriſtus nullū calumniæ locum perſecutoribus reliquit, ſe legem Moyſis non ſoluere, ſed implere demonſtrans. Non autem dixit, ſicut præcepit Deus, ſed ſicut Moyſes, quo fortius illorū ora conſueret, quippe qui Moyſem, quem illi venerabātur, magnificabat. Ex huiuſmodi oblationib. mul-

ta commoda Sacerdotibus prouenie-bant, quæ ſi Chriſtus impediſſet, maximos contra ſe tumultus prę illorum inſatiabili auaritia commouiſſet.

ANNOTATIO XXVII.

Qua ratione intelligendum ſit q Moyſes p leproſi emundatione offerri prę cepit.

LEuitici 14. duas legimus emūdationes leproſorum; vnam, & quidē priorem, qua leproſus ſiue diuina, ſiue naturali virtute à lepra ſanabatur: alterā poſteriorem, qua poſt iudicium à ſummo Sacerdote factum, quod à lepra conualuiſſet, certis holocauſtis, victimis, & aſperſionibus purificabatur, ſeu purgabatur, vt poſſet deinceps, tamquā mundus agere, & cum cęteris conuerſari. Verba Leuitici ſunt: Hic eſt ritus leproſi, quādo mundādus eſt, adducetur ad ſacerdotē, qui egreſſus de caſtris, ſi inuenerit lepram eſſe mundatam, pręcipiet ei, &c. illud (mundandus) de poſteriori, illud vero (mundatam) de priori emundatione intelligere neceſſe eſt. Chriſtus Dn̄s priorem in hoc hoīe operatus eſt, diuina ſua virtute ſanando leproſum lepramq; expellendo, ad poſteriorem vero faciēdam nunc mittitur. Et attēde, quod iuſſit illi, Sacerdoti ſe oſtēdere, vt ſecundum legem de munditia priori facta decerneret, declararetq; vere eſſe ſanum; nunc autem præcipit, vt offerat pro poſteriori purgatione legali, de qua nunc dicit (pro emundatione tua) ſiue (tui) vt habent Græca, id eſt offer ea, per quæ purgandus es, ſecundū Moyſis mandatum ab immunditia legali; ante talē .n. purgationem leproſus etiā ſanus, immundus ſecundum legem cenſebatur. Hæc dicta ſint in huius verbi explicationem. His adnectenda ſunt, quę Iſidorus Peluſiota Epiſt. lib. 1. 146. hāc ſententiam explicans dicit: Eam, inquit, ob cauſam leproſus munus lege indictum offerre iubebatur, vt vtriuſq; teſtamenti concordia demonſtraretur; quod is, qui nunc morbum depulit, idem ipſe eſt, qui legem quoq; impoſuit. Hæc ille. Tertullianus etiā lib. 4. contra Marcion. eiuſdē ſententiæ, & pręcedentis ſpiritualem ſenſum exponens, inquit, Significabant hominem quondam peccatorem, verbo mox Dei emaculatum offerre debere munus Deo apud Tēplum; orationem ſcilicet, & gratiarum actionem apud Eccleſiam per Chriſtum Ieſum Catholicum Patris Sacerdotem. Hæc ille.

In teſtimonium illis.

COMMENTARIA.

COnnexa eſt hæc ſententia pręcedētibus duabus in hunc ſenſum, vade, & oſtende te Sacerdoti, ac offer pro emundatione tua ſicut præcepit Moyſes, vt hæc ſint teſtimonium, & quædam probatio illis, id eſt, contra illos nempe Sacerdotes, & Iudęos, qui me præuaricationis legis accuſant, me non legem ſoluere, ſed implere; quādo quidem induco te, & præcipio tibi, vt legis præſcripta obſerues, meaque diuinitus facta miracula etiam illi legi ſubdo. Hæc ergo tua legis obſeruatio meo iuſſu exhibita teſtis erit accuſatores meos calumniæ conuincens.

ANNOTATIO XXVIII.

Patrum ſententia circa hęc verba proponuntur.

EPiphanius hæreſ. 42. refert Marcionē huius ſententię verbū corrumpentem; legebat enim (in teſtimoniū vobis) quam lectionem videtur amplecti Tertullianus lib. 4. contra eūdem, & Ambr. in hoc loco: at nec ſic hæreticus ille euadebat vim argumenti; ſiue enim legas (vobis) ſiue (illis) teſtatur tn̄ Chriſtus ſe legem ſeruaſſe Moyſis. Quod aūt ad interpretationem huius teſtimonij ſpectat, Hilarius can. 7. in Matth. hanc ſententiam connectit cum verbo (pręcepit) in hunc ſenſum, ſicut præcepit Moyſes in teſtimonium, & ſtatutum, ſeu, vt eſſet ei lex, & teſtimonium ſeu fœdus. Tertullianus vero loco citato coniungit cum præcedentibus, nempe emundatione, oſtenſione, & oblatione, ſic enim, inquit: In teſtimoniū, quo Chriſtus teſtabatur ſe legem non diſſoluere, ſed implere, & quo etiam teſtabatur ſe eſſe, qui morbos, & valitudines ſuſcepturus annunciabatur. Ex quibus verbis colligitur, Tertullianū ſenſiſſe non tantum oſtenſionem Sacerdoti factam, & oblationem ſecūdum legem, ſed etiam ipſam emundationē appellari teſtimonium, ita vt oblatio & oſtenſio teſtimoniū ſint, qꝫ legem obſeruauerit, emundatio autē teſtimonium ſit, quod ipſe ſit, qui morbos noſtros ſuſcepturus venerit. Prior interpretatio Hilarij non videtur ſatis accommoda-

tà:non enim videtur cauſa, cur magis hæc duo præceperit Moyſes illis in teſtimoniū, q̃ reliqua præcepta legis. Poſterior ē: Tertulliani cōtextui et nō ſatis aptatur; ad duo.n. quę præceſſerunt nempe, oſtende te Sacerdoti, & offer pro emundatione tua, referendum eſt, quod ſequitur nempe, vt hæc ſint in teſtimoniū illis, ſicq; Chryſ.hom.26.in Matth. & Euthymius interpretātur; ſimulque teſtimonium explicāt, redargutionem, ſeu reuictionem, vt ſit ſenſus: calumniatores, qui me legis tranſgreſſorē eſſe prædicant, & huius me criminis accuſant, hoc facto, quaſi teſtimonio quodam, & efficaci argumento reuincētur, & redarguētur calumniæ, & falſitatis. Illud aūt, q̄ Chryſoſtomus dicit, nempe, leproſum ipſum futurum in teſtimonium eo tēpore, quo Chriſtus præuaricationis legis accuſandus erat, quaſi diceret: Tu eo tēpore eris mihi in teſtimonium, quando accuſabor, non ſic intelligas, quaſi ipſe leproſus ſe tunc præſentare deberet, & vocibus teſtari ſe ad legem obſeruandam à Chriſto miſſum, ſed quod in eo leproſo factū eſt, futurum poſtea teſtimonium, & accuſationem contra illos. Dices autē, q̄ eſt tribunal, in quo teſtimoniū hoc apparere debebat? Reſpondeo conſcientias illorū calumniantiū proprias; maxime enim apud ſe redarguebantur, agnoſcentes ex illo facto non ignoto ſibi, Chriſtum non eſſe præuaricatorem, ſed impleſſe legem. Rurſus apud cōmune hominum iudicium, q̄ velut quoddam eſt tribunal: nam qui audient Sacerdotes, Chriſto imponentes legis præuaricationē, hoc facto publico eos condemnabunt calumniæ, & falſitatis. Demum apud Deū ipſum, ipſiusq; iudicium commune, & generale, vbi tanto acrius, & grauius ſuæ calumniæ, & impietatis conuincentur, & pœnam condignam recipient, quanto euidentioribus teſtimonijs hominū redarguti apparebunt. Eadē ſignificatione ſumptum eſt teſtimonium Matth.24. prædicabitur Euangelium Regni in vniuerſo mundo, in teſtimoniū omnibus gentibus, id eſt, prædicatio Euangelij erit teſtimoniū ad conuincendas gentes incredulas ſuæ malitiæ, & iniquitatis, quæ ſalutem oblatam non receperunt.

Perambulabat autem magis ſermo de illo: & conueniebant turbæ multæ vt audirent, et curarentur ab infirmitatibus ſuis.

COMMENTARIA.

Leproſus admirandum, ac diuinū ſanitatis beneficium à Chriſto receptum, poſtquam à Chriſtus eiectus diceſſit, cœpit prædicare, ex cuius prędicatione fama nominis Chriſti adeo increbuit, ac peruulgata eſt, vt multæ turbæ conuenirēt, tum ad audiendam illius doctrinam, tum vt per eum à varijs infirmitatib. curarentur; ille enim, & doctrina & virtute corporibus medebatur, & animabus.

ANNOTATIO XXIX.

Marcus habet quædam verba, quæ Lucas inſinuauit quidem, ſed nō expreſſit; poſtquam.n. retulit Dominum iuſſiſſe leproſo, vt taceret, oſtenderetq; ſe Sacerdoti, & munus pro emundatione offerret, ſubiungit, egreſſus cœpit prædicare, & diffamare ſermonem, ita vt iam non poſſet manifeſte introire in ciuitatē. Hęc ille. Ex prędicatione ergo, et publicatione miraculi p leproſum facta tota hæc multitudo, quā Lucas refert, ad Chriſtum confluxit, famā peruagāte vndequaque. Quo in loco duę ſe offerunt difficultates; vna eſt cur leproſus non ſeruauit Chriſti præceptū de miraculo facto nō prædicādo: altera eſt, cur Chriſtus id pręcepit, quod ſciebat illum non obſeruaturum? Ad priorem reſpondet Victor Antiochenus Mar.1. Leproſus, inquit debitæ gratitudinis nequaquam oblitus benefactorem ſuum vbique locorum laudat, & prædicat. idem dicit Euthymius eodem loco. Hæc autem reſponſio non euacuat omnino difficultatem; gratitudo enim non eſt cenſenda, quæ contraria eſt præcepto eius, à quo beneficium acceptum eſt, potius ingratitudo eſt præcepto, & voluntati illius ſe contrarium exhibere; cum igitur Chriſtus comminatus iuſſerit, vt nemini diceret, non videtur, qua ratione inductus gratitudine, dici poſſit. Poſſet alicui videri leproſum non ſeruaſſe præceptum impoſiti ſilentij: nam Chriſtus iuſſit nemini dicas,

Quare leproſus manifeſtauit miraculū, quod Chriſtus manifeſtare prohibuit.

 atil-

Digitized by Google

at ille cœpit prędicare, & diffamare ſermonem, id eſt, rem ipſam, & miraculum. Euthymius Marci 1. ita ſenſit, cui multi conſentiunt; quod ſi quærat quiſpiam ab eo; cur Christus præcepit id, quod ſciebat leproſum non ſeruaturum? Et cur leproſus præceptum non obſeruauit? Reſpōdet vtrique difficultati Euthymius hiſce verbis: Oportet eos, qui beneficia conferunt, modeſtiæ cauſa præcipere ſilentium; eos vero, qui beneficio ſunt affecti, prædicare propter gratitudinem: Hæc ille. Quam doctrinā ſumpſit ex Chryſoſt. hom. 26. in Matth. qui eiuſdem videtur fuiſſe ſententiæ. Christus igitur pręcepit, quod ſciebat illum non facturum, cauſa modeſtiæ, & vt ſe alienum à vana gloria oſtēderet, & ſi ille poſtea nō ſeruauit ſilentium, Christus fecit quod in ſe eſt, ſicque demonſtrabat ſe gloriam humanam fugere, at ille leproſus gratitudinem conſiderans prædicauit miracula contra ſilentium impoſitum.

Hanc ſententiam, etiā ſi videam eam eſſe communem, non poſſum probare; non enim eſt, cur magis Christus in hoc miraculo, quam in alijs innumeris voluerit oſtēdendere ſe alienum à vana gloria, cum ſemper quæſierit ſua opera diuinitus facta eſſe manifeſta ad fidem hominum conciliandā; magisq; intererat miracula manifeſtare, quam occultare, cum aliàs iuſſerit ea publicare, nec vlla vanæ gloriæ ſuſpicio de eo orta eſt apud homines: eo maximè, quod hoc miraculo, aut nemo præter diſcipulos, aut rariſſimi intererant. Quod autem de ipſo leproſo dicitur, durum eſt, & difficile capi poteſt, quomodo Christo, quē ille Deū credebat, cōminante, & præcipiēte nemini dicere, auſus eſt illius præceptum infringere; hoc enim non gratitudo, ſed ingratitudo magna eſſet, nam benefactoris voluntati, ac iuſſui tam acriter facto non obtemperare, ingrati eſt potius hominis, vtpote iniuria afficiētis eum à quo recepit beneficiū. Nec leproſus de Christo vero Deo credere potuit id præcepiſſe, nō aīo, vt obſeruaret, ſed, vt vitaret gloriæ vanæ opinionem.

Quō leproſus nō violauit Christi pręceptum

Dicēdum igitur eſt, leproſum obſeruaſſe præceptum Domini; tūc enim temporis Christo præſente nihil dixit, nec clamores concitantes, vt fieri ſolet viſo miraculo, effudit, ſed tacitus receſſit ita, vt Christus potuerit in ciuitatem vt volebat, ſine tumultu ingredi; hoc. n. eſt, quod Christus illi prohibuit, at poſtea prædicauit, & euulgauit miraculum, vt par erat. Hanc ſententiam, quam legitimam exiſtimo, nos ipſe Euangeli Marcus docuit; non enim dixit, ſtatim cœpit prędicare, ſed cū diceret, ſtatim eiecit illum Dominus, adiunxit, egreſſus cœpit prædicare. prius quidem egreſſus eſt, & à Domino ſe ſeparauit dans illi locum, vt in ciuitatem ſine turba ingrederetur, & poſtea cœpit prædicare miraculum. Ad breue enim tempus ſilentiū imponebatur, & ponderandum eſt verbum (incœpit) nam antequam egreſſus eſſet, & Christus diſceſſiſſet nihil locutus eſt; at poſtquam iam abijt, incępit prædicare. Hinc cauſa deducitur, cur Lucas noſter pretermiſerit verba Marci, & hiſtoriam proſecutus dixerit (perambulabat magis de illo) quaſi ſignificās non tūc temporis, quando miraculum celebratum eſt, turbā concurriſſe, nec de miraculo audiſſe, ſed tempus aliquod interceſſiſſe; vt enim diximus, eo tunc temporis, quando mundatus eſt leproſus, & Christus aderat, loqui prohibitus eſt.

eiuſdem vulgādo miraculum.

Ipſe autem ſecedebat in deſertum, & orabat.

COMMENTARIA.

Tanta erat multitudo confluentium, vt non poſſet Christus manifeſtè, & libere, ſine tumultu, & turba magna in ciuitatem vllam ſe reciperé, ibique manere, vt Marcus refert. idcirco, quando à prædicatione vacandū illi erat, in loca deſerta recedebat, ibique orabat, ne à multitudine ciuitatis impediretur, quæ tanta erat, vt etiam nec panem poſſet manducare. Perpende Christum, quando prædicaturus, aut opus aliquod ſuæ virtutis effecturus erat, turbas admiſiſſe; quando vero orandum erat, alijsque officijs proprijs incumbendum, in deſerta abijſſe; multitudo enim impedimento erat in ciuitatibus, ne hæc faceret. Exemplum datur prælatis, vt & orationi, ac contemplationi incumbant, ſibique ipſis conſulant: turbæ tamen, id eſt, inferioribus, quibus præſunt, diligenter ſtatutis temporibus intendāt,

nec

tot toti in actione, nec toti in contemplatione verſentur.

Et factum eſt in vna dierum, & ipſe ſedebat docens.

COMMENTARIA.

AD aliud miraculum ſe Euangeliſta conuertit, quod non ſtatim poſt leproſi curationem, ſed aliquo poſtea intercedente tempore patratum. Factum, inquit eſt, vt prima die hebdomadæ, qui eſt proximè poſt Sabbatum, ipſe doceret, ac prædicaret, vt aliàs ſæpe ſolebat. Illud (vna dierum) idem eſt, ac prima dierum, quæ apud nos Dominica dicitur; apud Iudæos enim Sabbatum erat vltima dies hebdomadæ, quæ incipiebat à die poſt Sabbatum.

ANNOTATIO XXX.

Hiſtorię ſeries ex tribus Euãgeliſtis collecta.

MAtthęus c. 9. & Mar. c. 2. hoc miraculum narrarunt, quędam referentes, q̃ Lucas pretermiſit. Matthęus refert Chriſtum, cũ prius eſſet in regione Geraſenorũ, trãsfretaſſe, & veniſſe in patriã ſuã, vbi hoc miraculũ paralytici factũ eſt. Marcus vero nomẽ patriæ expreſſit, nẽpe Capharnaũ, & locũ, nempe domũ habitationis Chriſti; ibi enim docebat, & paralyticũ ſanauit. Lucas vero tempus indicauit, ſ. prima die dierum, ſeu hebdomadæ, cũ ibi doceret. Ex his ergo tribus Euangeliſtis conſtat cum Chriſtus è regione Geraſenorum veniens transfretaſſet mare Galilęę, & veniſſet Capharnaum, in domum habitationis ſuæ conſuetæ ſe recepit, ibique prima die hebdomadę prædicau t mult s audientibus; eo autem docente paralyticus hic adductus eſt ante eũ, & facta ſunt, quæ ſtatim explicabimus.

Chriſti patria ſecũdum Matth. quæ.

Occurrit in his difficultas, Matthæus. n. dicit in patria Chriſti hoc eſſe factum: quæ autem hæc ſit patria, non omnes eodẽ explicant modo: nam Hieronymus Matth. 9. patriam hanc aſſerit fuiſſe Nazareth, vbi conceptus, & educatus eſt Chriſtus. Chryſoſt. autem hom. 30. in Matth. affirmat eſſe Capharnaum, idemque cenſet Auguſt. li. 2. de conſen. Euang. c. 25. Victor Antiochenus vtramq; refert ſententiam tanquã probabilem: at re vera Chryſoſtomi, & Auguſtini ſententia legitima, & vera eſt, nã Marcus expreſsè in Capharnaum hoc miraculũ factum refert. quo autem modo Capharnaũ dici poſſit patria Chriſti, vt Matthęus habet, optime interpretatur Chryſoſt. diſtinguens tres Chriſti patrias, vnam Natiuitatis, Bethlehem; alteram educationis, Nazareth; tertiam habitationis, Capharnaũ, vbi adultus habitauit; ſic enim Matth. 4. dicitur, Relicta ciuitate Nazareth, venit, & habitauit in Capharnaũ: ſic igitur Marcus cum Matthæo concordat. Auguſtinus autem loco allegato al os inueſtigat modos concordiæ non ita faciles, aut accommodatos. primus eſt, vt apud Matthæũ intelligamus patriam illam fuiſſe Nazareth, non tamen, quod velit dicere ibi factũ eſſe miraculum paralytici, ſed omittens, quę tẽpore medio geſta ſunt tranſiuit ad miraculum deſcribẽdum, q̃ factum eſt in Capharnaum, vt refert Marcus. Hæc concordia dura videtur, nam Matthæus poſtquam dixit Chriſtum in patriam ſuã veniſſe, adiunxit: Et ecce leproſus, quaſi eodem tempore leproſum curauerit, non in alio loco, quam in patria. Addit ſecundam concordiam Auguſtinus, nimirum patriam apud Matthæũ ſignificari Galilæam, quia in eã erat patria Chriſti Nazareth, ſicq; concordat cum Marco, quia Capharnaũ erat in Galilęa, Adiungit tertiam, quia Capharnaum erat metropolis Galilææ, ideo patria Galilæorum dicebatur, & conſequenter Chriſti: quam aũt violentæ ſint concordiæ, ex impropriętate verborum vnuſquiſq; intelligit. Victor antiochenus Marc. 2. refert quoſdam, dicẽtes Nazareth, & Capharnaum paulo interuallo à ſe inuicem diſtitiſſe, Euangeliſtas autẽ non curaſſe, vt locum pręciſe indicarent q̃ vt miraculũ ipſum exponerent. Hęc tamen concordia potius eſt diſcordia: nam veritati Euangeliſtarum parum conſonat. Recentiores quidem dicunt Nazareth fuiſſe de territorio Capharnaũ, ſicut apud nos multa caſtella, & oppida ad ciuitatem vnam pręcipuã pertinent, quæ eorum, qui in illis nati, aut educati ſunt, etiã patria dicitur. Hoc tamen fundamento vano nititur: nam Nazareth, etiam ſi parua eſſet, ciuitas erat, non oppidum, aut caſtellum. omnium accõmodatiſſima interpretatio & ſententia eſt, quam ex Chryſoſtomo diximus, nẽpe Capharnaum fuiſſe ciuitatem Chriſti habitationis,

Digitized by Google

tionis, & domicilij, quam etiam Victor allegatus probat.

ANNOTATIO XXXI.

Quid ſit vnâ dierum ſit intelligendum.

IN proxima ſententia poſſet quiſpiã interrogare, cur dictum eſt (in vna dierũ?) quidam recentiores interpretantur, ac ſi dictum eſſet (quadam die,) hi vero nõ videntur aſſecuti ſenſum Euangeliſtæ, nec cauſam. In primis Hebraiſmus eſt; ſolét enim Hebræi vnũ ponere pro primo Gen. 1. Factum eſt veſpere, & mane dies vnus, id eſt, primus. & apud Euangeliſtas id frequens eſt, Ioan. 20. vna aũt Sabbati Maria Magdalene, id eſt, prima Sabbati, & ibidé rurſus, vna Sabbatorum, cum eſſent ianuæ clauſę. & Luc. 24. Vna Sabbati valde diluculo. & Math. 28. quæ luceſcit in prima Sabbati. Græce dicitur in vna Sabbati; ſic in præſenti poſitum eſt, vna dierum, id eſt, prima dierum, quæ erat proxima poſt Sabbatum, & apud nos appellatur Dominica. Magno autem conſilio dictum eſt (prima die) propter duo vnum eſt, quia Chriſtus docuiſſe narrabatur, ne quis autem Sabbatum eum diem exiſtimaſſet, additur non Sabbatũ, ſed proximum poſt Sabbatum eſſe, eo maxime, quod domi ſuę docebat: Sabbato autem non domi, ſed in Synagogis docebat, vt erat mos apud Iudæos: Alterum eſt propter id, quod ſtatim deſcribitur; paralyticus enim portatus eſt, & ſuper tectum delatus, & per tectũ dimiſſus, quę omnia Sabbato non fuiſſent facta abſque maxima Phariſæorum concitatione, quaſi contra legem: idcirco Euangeliſta dixit prima dierum: nam ex vna parte prædicatio indicabat dié eſſe Sabbati, quia frequentius Sabbatis Chriſtus docebat; ex altera, opus ſeruile in paralytico deportando, nõ eſſe tunc Sabbatum oſtendebat, idcirco tempus, & diem Euangeliſta declarauit. particulam auté illam (&) Euthymius cenſet abundare: Quidam recentiores loco (cum) poſitam cenſent, nimirum vna dierũ (cum) eſſet docens, ſeu cũ ſederet docens.) at parum hoc ad ſenſum facit, licet poſitam eſſe particulam dicere poſſimus, quaſi enumerationis indicium, vt connectamus eam cum ſequentibus ſic, factum eſt prima dierum & Chriſtus erat docens, & Phariſæi, ac doctores ſedentes, Gręce nõ habetur (ſedebat) ſed (erat docens) ab interprete autem explicationis cauſa adiecta videtur; ſedebat enim ſicut Phariſæi, qui eum audiebant.

Et erant Phariſæi ſedentes, & legis doctores, qui venerant ex omni caſtello Galilææ, & Iudææ, & Hieruſalem.

COMMENTARIA.

VNdique conueniebant ad Chriſtum non turbæ ſolæ, aut plebs; ſed etiam Phariſæi, ac legis Doctores; tanta erat illius doctrinæ, & miraculorum fama: ſedebant ergo hi audientes eum docentem. Illud (Hieruſalem) non in caſu gignendi ſed auferendi poſitũ eſt, quaſi dictum eſſet: venerant ex omni caſtello Galilææ, & Iudææ, & ex Hieruſalé; non enim connectitur cum illud (caſtello) quaſi ex caſtellis Hieruſalem venerint, ſed ex ipſa media Hieruſalem ciuitate omnium nobiliſſima, ac prima, Phariſæi, & Doctores ad Chriſtum conuolabant.

ANNOTATIO XXXII.

MArcus c. 2. multos alios conueniſſe tunc refert, auditum, inquit, eſt, quod in domo eſſet, & confeſtim conuenerunt tunc multi, ita, vt non caperet, neque ad ianuam; quod etiam Lucas noſter paulo inferius ſignificauit, ait enim (non inuenientes, qua parte illum inferrent præ turba, aſcenderunt ſupra tectum) nunc veró Phariſæorum, & Doctorũ legis meminit Lucas, tũ, vt Chriſti doctrinam commendaret, quam ex diſtantibus locis ipſi doctores venientes auide audire quærebant; tũ quia narraturus erat ex his non multos contra Chriſtũ poſtea obmurmuraſſe, quod paralytico dixerit (remittũtur tibi peccata tua) tum etiam, vt oſtenderet reſponſo Chriſti illos conuictos & confuſos remanſiſſe, nec habuiſſe, quid illi præſenti reſponderent. quę omnia non eſſent tanta admiratione digna, ſi ſoli homines fuiſſent de media plebe.

Et virtus Domini erat ad ſanandũ.

COMMENTARIA.

POſt doctrinam, curandis mirabiliter infirmis incumbebat; hic eſt enim ſenſus huius ſententiæ, reſpondentia

dentis illi (erat docens) nimirum illos, qui ad eum venerant; doctrinę autem fine impoſito erat ſanans eorum infirmos. Eſſe enim virtutem Dei ad ſanandum, ſignificat actum & exercitium faciendi diuina opera erga infirmos; quod verbum ideo præmiſit Euangeliſta, vt indicaret occaſionem oblati paralytici ad ſanandum; quod nō fuit factum, dum doceret, ſed quando iam doctrina completa, ad diuina miracula ſe cōuerterat, infirmos ſanādo. Illud autem (eos) non ad Phariſæos, & doctores tantum, ſed generaliter ad omnes, qui aderant, refertur, quique curatione indigebāt, quib. curandis ſe iam Chriſtus paratum exhibebat poſt ſermonem.

ANNOTATIO XXXIII.

Expoſitio tradita in commentario roboratur.

IN quodam Græco exemplari loco ἀυτούς, id eſt, (illo) habet ἀυτοῦν, id eſt (illum) referturque ad Chriſtum, & debet præponi infinitiuo: nam Greco habent infinitiuum, ac ſi diceremus verbū verbo reddentes; Virtus Domini erat ad illū, ſanare. ſenſus autem eſt, Virtus Domini erat illi, ſeu cū illo ad ſanandum, quibus verbis, vt in commentario explicuimus, ſignificatur Dominum curationi infirmorū incubuiſſe poſt doctrinam. Quam forſan lectionem ſecutus Euthymius ſic interpretatus eſt ſententiam hanc, virtus Domini erat cum illo ad ſanādum turbas, ꝙ dictum putat ob continuam & auctoritatis plenā ſanationē. Si vero legamus (illos) ſenſus nō mutatur. Exiſtimo autem non eſſe dictum virtutem Domini fuiſſe ad ſanandum, propter continuā ſanationem, vt vult Euthymius, quia non continuo ſanabat, ſed quia tūc paratus erat ſuam exerere, & exercere potentiam diuinam ad ſanandum.

Et ecce viri portantes in lecto hominem qui erat paralyticus.

COMMENTARIA.

REctè connectitur hęc ſententia cū præcedenti; habita enim opportunitate curationis, quam turbæ poſt doctrinæ ſermonem expectabāt, cum iam virtus Domini eſſet ad curandum parata, ecce adſunt viri portantes paralyticum in lecto; neque enim ſe ille poterat mouere, vt ad Dominum veniret, nec eum viri extra lectū, in quo iacebat, manibus portare, præ mēbrorum corporis eius mobilitate ſine illius nocumento potuerunt. particula (ecce) indicat confeſtim, cum Dominus curare infirmos paratū ſe exhibuit, hoc accurriſſe.

ANNOTATIO XXXIV.

Chryſoſtomus cum multis contendat probare paralyticū hunc nō eſſe eundem cū illo Ioā. c. 5.

CHryſoſt. hom. 30. in Matth. multis argumentis contendit hunc paralyticū non fuiſſe illum, quem refert Io. c. 5. verba Chryſoſtomi ſunt hæc: Paralyticus hic nō eſt ille, de quo Ioannes facit mentionē. Nā ille apud piſcinam Hieroſolymis iacebat, hic in Capharnaum; & ille triginta & octo annis laborauit, de hoc vero nihil tale adſcriptum eſt; preterea nullos ille habuit miniſtros, hunc autem adferri ad Chriſtum videmus; adhæc huic dixit, confide fili remittuntur tibi peccata tua; illum verò interrogauit, an vellet ſanus fieri. Accedit, quod in Sabbato illum curauit hunc vero nō in Sabbato nihil enim tale hic accuſare Iudei videntur. Poſtremo, poſt hoc ſignum tacuerunt Iudæi, poſt illud importuni perſequebantur. Hæc non otioſe dixi, ſed ne quis vnum eundemq; putans eſſe paralyticum, diſſonantiam eſſe credat. Hæc Chryſoſt. quib. poſſent & aliæ rationes adiungi, niſi quæ dictæ ſunt, efficaciſſimæ eſſent, quamuis an infirmitas illius, cuius Ioannes meminit, fuerit paralyſis, ex Euangelio non conſtet. Non immerito autem quiſpiam poſſet interrogare, cur Chryſoſtomus tot in hac re accumulauit argumenta, demonſtrandi diuerſitatem hanc inter hos paralyticos. Exiſtimo fuiſſe tunc aliquos, qui in ea erant opinione, vt exiſtimarent eandē eſſe vtriuſque paralytici hiſtoriam, in qua forſan ſententia fuit Orig. hom. 5. in diuerſos, qui referens hiſtoriam paralitici, cuius Ioannes meminit, aſſerat Chriſtum dixiſſe illi, tolle lectum tuum, & vade in domum tuam. quæ verba non habet Ioannes, ſed Matthæus, & Lucas de hoc noſtro paralytico: inſinuat ergo Origenes vnum, & eundē fuiſſe, niſi memoriæ lapſui tribuamus, quod

Orige-

Origenes verba vni dicta alteri adſcripſerit: idē prorſus habemus apud Irenæ. lib. 2. cap. 42. ſiue ergo id ſenſerint hi duo doctores, ſiue lapſi ſint memoria, certiſſimū eſt hunc non eſſe eundem paralyticum cum eo, quem Ioannes ſcripſit.

Et quærebant eum inferre, & ponere ante eū, et non inuenientes, qua parte eum inferrent præ turba, aſcenderūt ſupra tectum, & per tegulas ſubmiſerunt eum cum lecto in medium ante IESVM.

COMMENTARIA.

TAnta, & eorum, qui audierunt, & eorū, qui curari quærebant, multitudo cōuenerat in domum, vbi Chriſtus erat; tantaque auiditas miracula eius, aut videndi, aut in ſe ipſis experiendi; vt nec compaſſione erga paralyticum moti, nec virorum conatu agitati, locum portantibus darent, vt ante conſpectum Chriſti intrantes per ianuam paralyticum ponerent: conſcenderunt ergo, qui baiulabant, ſupra tectum domus, verſus partem, in qua Chriſtus erat, & eo aperto paralyticū cum lecto funibus dimiſerunt, & ante Chriſtum poſuerunt. quamuis autem verbis nihil petierint, tamen operum grauitate & fidei vehementia ſanitatē paralytico non ſolum petebant, ſed etiam efflagitabant.

ANNOTATIO XXXV.

MArcus c. 2. explicat fuſius hiſtoriam in hac parte, ſic enim habet: Venerūt ad eum ferentes paraliticum, qui à quatuor portabatur, & cum non poſſent offerre eū illi prę turba, nudauerunt tectum, vbi erat, & patefacientes ſubmiſerunt grabatum, in quo iacebat paralyticus. Hæc ille. Ex his conſtat, & numerum portantium, & modum, quo per tegulas dimiſerunt grabatum cum infirmo. Aduertendum etiam eſt, non ſolas voces exteriores, aut opera, ſed etiam deſideria interiora eſſe petitiones, & clamores apud Deum, dictum enim eſt Pſal. 9. deſiderium pauperum exaudiuit Dominus, vnde iſti geſtatores, opere, fide, deſiderio petebant ſanitatem, licet non vocibus.

Quorum fidem, vt vidit, dixit.

COMMENTARIA.

MIra eſt fides portantium, quos tantus labor à credendo nō auertit, ſed in fide conſtantes magno ſudore paralyticum cum lecto per tecum ſubmittuntur, credentes tantæ virtutis Chriſtum, vt talem etiam infirmum poſſet ſanare. videt ergo Chriſtus hāc fidem, non ſolum, quæ in eorum corde intus latebat, ſed etiam quæ per opus exterius corporeis oculis ſe demōſtrabat; atque ad infirmum anima, & corpore ſanādum propter illos ſe conuertit; tanta enim fides portantiū portato impetrauit animæ, & corporis ſanitatem.

ANNOTATIO XXXVI.

NOnnulla diſcutienda ſe offerunt. primo quidem, qui ſint hi, quorum fidem Chriſtus vidiſſe dicitur, portantium tantū, an etiam paralytici, qui portabatur? Hierony. Matt. 9. fidē illorum, non huius, interpretatur, ſic enim inquit: videns fidem non eius, qui offerebatur, ſed eorum, qui offerebant. in eadem ſententia eſt Ambr. in præſenti, & Chryſoſt. hom. 30. in Matth. qui, etiamſi affirmet paralyticum fidē habuiſſe, quia ſi nō credidiſſet, dimitti ſe non eſſet paſſus, tamen fidem eorum, quam vidit Dominus, interpretatur illorum, qui dimiſerunt, idem etiam ſenſit Victor Antiochenus Mar. 2. & Cyrillus Hieroſolymitanus, Catech. 5. qui non ſolum fidem hanc portantium eſſe affirmat, ſed etiam negat paralyticum tunc fuiſſe fidelem. quod non probo, ſed cum Chryſoſt. illum credidiſſe puto, quamuis non ita perfectè, vt eos, qui eum geſtabant. Euthymius vero Matth. 9. intelligit hanc fidem eſſe tam portitorum, quam paralytici. Prior tamen ſententia, vt communior, ita etiam accommodatior eſt; tum quia videtur quædam oppoſitio verborum, illorum enim fidem vidit, & ad paralyticum pp illos ſe cōuertit; tum quia etiam ſi paralyticus crediderit, vt dictū eſt, tamen multo præſtantior erat fides geſtantium, qui nulli labori pepercerūt, vt Chriſto

Portātiū ne tantū modo an ēt paralytici fidē Chriſtus reſpexerit.

ſto

ſto offerrent infirmum; portarunt enim paralyticũ, aſcenderunt tectum, illuc lectum funibus traxerunt, tectum nudarunt, & foderunt, & per illud funibus ſubmiſerunt. Magna fides hęc fuit, quam tam multiplex labor corporis non potuit auertere. cũ igitur fides baiulantium oculis etiam corporeis per operaſ lucidior apparuerit, merito Chriſtus hanc vidiſſe dicitur; tum demum quia paralytico dixit confide, ad perfectam fidem, fiduciamq; exhortans, quaſi non ea fiducia præditus eſſet, qua, qui eum obtulerant, præditi erant, eo maximè, quia ille adhuc erat in peccato nõdum enim remiſſionem acceperat. fidem ergo offerentium vidiſſe Chriſtus dicitur.

Fides dupliciter dicta, & vtroque modo eã portitores paralytici habuerant. Ioan. 5.

Secundo occurrit difficultas, q̃d per fidem hoc loco intelligendum ſit. Aduerte ex Cyrillo Catech. 5. allegata, fidei nomẽ licet vnum ſit, dupliciter tamen diuidi; eſt enim vnum fidei genus, qua credimus, & aſſentimus dogmatibus reuelatis, & propoſitis per Eccleſiam, vt credantur; quam fidem Cyrillus dogmaticã appellat, de qua dictum eſt Ioan. 5. Qui verba mea audit, & credit ei, qui me miſit, habet vitam æternã. & c. 14. creditis in Deum, & in me credite. Alterum fidei genus eſt, qua non tantum dogmatis aſſentimus, ſed etiã id, quod fieri petimus, efficiendũ à Deo credimus; quam fiduciam etiam appellamus; de qua dictum eſt Luc. 17. ſi habueritis fidem ſicut granũ ſinapis. & Iaco. 1. poſtulet in fide, nihil hæſitans. Hæc fides complectitur primam, & ſuperaddit ei; eaq́; eſt, quam portitores iſti habuerunt; nõ ſolũ enim crediderunt Chriſtum potuiſſe paralytico conferre ſanitatẽ, quod ad fidem dogmaticam ſpectabat; ſed etiã crediderunt, ſibiq́; perſuaſerunt, Chriſti clementiæ innitentes, illum ſanaturum eſſe infirmum, vt petebant, & in votis habebant: niſi enim hanc fidem habuiſſent, non vtiq; tũ laboris aſſumpſiſſent, vt paralyticum ante Chriſtum conſtituerent; nemo enim rem aliquam attentat, eo ſolum, quia credit fieri poſſe, niſi habeat perſuaſionẽ, futurum id quod procurat; cui fidei ſpes innititur, quæ ad effectum ſpectat. Nec fuit nuda fides horum, ſed coniuncta eſt charitati erga proximum, quæ Deo gratiſſima eſt. profecto enim pro ſe ipſis maiora, aut grauiora non facerent, quam fecerunt pro proximo; hanc igitur fidei pręſtantiam Chriſtus reſpexit.

Luc. 17.

Iacob. 1.

Quomodo Chriſtus eorum fidẽ viderit.

Tertio loco occurrit difficultas, quo modo Chriſtus viderit illorum fidem. Aduerte fidem dupliciter videri poſſe. Vno modo in ſe ipſa, ſicq́; non patet oculis corporeis, cum enim ſit ſpiritualis, & in ſolo intellectu conſiſtens, ſenſibus corporeis imperceptibilis eſt. Altero modo in ſuis effectibus exterioribus, quæ ex fide procedũt, qui enim opera efficit ea fide, quam intus habet, excitatus, fidem ſuam facit cognoſcibilem exterius, iuxta illud Iacob. 2. Ego oſtendam tibi meã fidem ex operibus. Iſti igitur geſtatores paralytici fidem habuerunt, & opera ex fide emanãtia, vnde vtroque modo fidem illorum Chriſtus vidit, oculis quidẽ corporis fidem in operibus; fidem tamen ipſam in ſe oculis diuinitatis ſuæ, & oculis animæ, quibus nihil erat occultum. Sola prior, nẽpe viſio in operibus, ſeu per opera fallax eſt, nam ſæpe homo ficte operatur, quaſi, qui credit, cum tamen non credat; at poſterior nõ poteſt falli. Vidit ergo Chriſtus fidẽ illorum & in ſe, & in operibus, exterius, & interius, vnde certiſſima, & infallibilis fuit eius viſio. Nec fuit viſio hæc nuda ſolum cognitio, ſed cũ quadam affectus approbatione; vidit enim fidem, probauit, & accepta fuit ei.

Chriſtus multis ob fidem petẽtium, alijs contulit ſanitatem.

Quarto loco eſt difficultas, quo modo propter fidem illorum, qui offerebant, ſanitatem contulit Chriſtus paralytico. Ad quam difficultatem elucidandam, nonnulla reſpondeo. In primis fidem petentium impetraſſe alijs etiam non petentibus, imò & non credentibus ſanitatem corporis, res eſt certa in Euangelio. hoc affirmat Cyrillus Catech. 5. & ſatis manifeſtatur teſtimonijs Scripturæ; nam Matth. 9. Centurio fide ſua impetrauit puero ſanitatem; & quidam Princeps filiæ ſuæ vitam; & c. 16. Chananæa fide obtinuit filiæ liberationem à dæmonio; & Ioan. 4. Regulus quamuis fidei imperfectæ conſecutus etiam eſt filio vitam; ſuntq́ue huiuſmodi multa alia teſtimonia, idemque docet Chryſoſt. hom. 30. licet reſtringat, & limitet, quando ij, pro quibus petitur, deſipiunt, vel morbi vi animo laborant, impeditiq́ue ſunt, ne petant. At hæc limitatio nõ eſt perpetua. nam etiã fides aliorum impetrauit ſanitatem ijs, qui non deſipiebant, nec vi morbi animo laborabant, vt in exemplis poſitis videre eſt, in quibus puer Centurionis non deſipiebat, ſed animi cõpos erat, nec ita laborabat animo,

Digitized by Google

mo, vt petere; aut credere non poſſet. ſimiliter filia Chananeę, & filius Reguli, qui rationis compotes cum eſſent, nec credebāt, nec petierunt. eis tñ fides petentiū impetrauit à Chriſto ſanitatē; filius .n. Reguli credidit cū tota domo poſt ſanitatē receptā.

Fides aliorū corporis & aiæ ſalutē alijs impetrauit, ſed nō eodē modo.

Secundo, fides aliorum alijs etiam impetrat animæ ſalutem, non quidem, vt corporis, nam Chriſtus propter fidem quorundam ſanitatem corporis conceſſit, alijs etiā nihil cooperantibus, ſed tantum paſſiuè ſe habentibus, vt exemplis allegatis patet, & Ioan. 11. pp fidē ſororū Lazaro mortuo, et nihil operanti, vitam reſtituit; at vero propter fidem aliquorum cōfert quidem alijs ſalutem animæ, quæ in fide, charitate, gratiaque conſiſtit, ſed non hanc confert, niſi ipſis diſpoſitis, & cooperantibus per fidem, & dilectionem propriam. Impetrat ergo fides petentium, vt Deus diſponat, & excitet alios ad fidem, & pœnitentiam, & charitatem, quibus iuſtificentur, & ſalutem animę aſſequantur. Exemplum habemus in Paulo, quem oratione credentis Stephani attraxit ad fidem, & gratiam, operando in eo illa, quibus arbitrium hominis excitatur.

Tertio fides petentium impetrat quidem alijs hæc duo, non quidem ex iuſtitia, & merito, vt dicitur, condigni, ſed ex quadam Dei Chriſtiq; clementia, ac bonitate, qua ſuos fideles exaudire dignatur. quod quidem meritum appellant de congruo, ſicq; intelligendus eſt Ambroſius in præſenti, quando dicit, Magnus Dominus, qui aliorum merito ignoſcit alijs, & dum alios probat, alijs relaxat errata. cur apud te homo collega nō valeat, cum apud Deum ſeruus, & interueniendi meritum, & ius habeat impetrandi? Diſce, qui iudicas, ignoſcere; diſce, qui æger es, impetrare. Hæc ille.

Quarto fides hæc geſtantium, quę tacita erat oratio, & petitio, impetrauit paralytico vtramq; ſanitatem modo predicto, nempe corporis, & animæ: nam & peccatorum remiſſionem, & membrorum corporis incolumitatem, ac robur à Chriſto obtinuit, quod quidem ſequenti Annotatione perfectius explicabitur.

Homo remittuntur tibi peccata tua.

COMMENTARIA.

Ecce ſanitas, & ſalus impetrata propter fidē geſtātium, in peccato enim erat paralyticus, quod cauſa erat infirmitatis corporis; aufertur autem cauſa morbi, & à morbo, quo affectus erat, poſtea ſanatur. Excitat tamē arbitrium paralytici, ſine cuius cooperatione nō remittitur homini adulto peccatum; vox enim (homo) excitantis eſt, per quam Chriſtus, & mētē, & affectū paralytici ad agnitionem, & contritionem conuertit: qui .n. aures exteriores voce hac pulſauit, interius animam fide, & dilectione, ac pęnitentia cōmouit, commoto aūt poteſtate diuina, qua prǫditus erat, peccata remittit: remittūtur, inquit, peccata tua, nō aūt dixit, remitto peccata tua, ſed remittūtur peccata tua, ne ſignificaret ſe tātū vt Deum, & non etiam, vt hominem peccata remittere. Ecce ſanata eſt anima paralytici.

ANNOTATIO XXXVII.

Marci, & Lucę cōcordia in ſuperiori ſententia.

Quod ad verba ſpectat, notandum eſt, Græce in præterito dictū eſſe (remiſſa ſunt tibi peccata) ſicque legunt Hilarius can. 8. in Matth. & Ambroſius in pręſenti, ſenſus tamen idē eſt: nam Hębrei pręterito vtuntur ſæpe pro præſenti. Interpres enim noſter, ne quis putaret priuſquam ad Chriſtum accederet, peccata fuiſſe illi dimiſſa, cum tunc remiſſionem obtinuerit, cum verbum à Chriſto prolatū eſt, idcirco pręſenti verbo vſus eſt; Chriſtus enim verbo remiſit, ac ſi diceret, ego remitto; quod Phariſæi rectè intellexerunt, inde enim occaſionem murmurandi acceperunt. Notandū eſt præterea Matthęū & Marcū habere (fili) Lucā vero (homo) Hieronymus in Matthæum duas adfert cauſas, cur filium nominauit: aut propter humilitatem, aut quia remittebantur illi peccata. O mira, inquit, humilitas, deſpectum, & debilē, totiſq; membrorū cōpagibus diſſolutum, filium vocat, quē ſacerdotes non dignabantur attingere, aut certo ideo filium, quia dimittuntur ei peccata ſua. Hęc Hieron. Victor Antiochenus Mar. 2. duas adfert alias, nēpe dictū filium, aut propter fidem illius, q̄ de Chriſto habebat, aut propter creationem, quia opus Dei homo eſt; q̄ cauſam adfert etiam Hilarius can. 8. in Matth. Hi doctores, quāuis explicent

cent cur filius dictus ſit, non tamē difficultatē diſſoluunt, nēpe quo modo Lucas dixeret (homo) Marcus autē (fili.) Auguſtinus ergo li.2.de conſen. Euāg.c.25.duo reſpondet. vnum eſt, dictum eſſe à Luca (Homo) ad expreſſius ſententiam Domini inſinuandā, quia homini dimittebantur peccata, qui hoc ipſo, ꝙ homo erat, non poterat dicere, non peccaui; ſimul etiam, vt ille, qui homini dimittebat, intelligeretur Deus. Alterū eſt, à Chriſto vtrumq; eſſe dictum; aut ſic, confide homo, dimittuntur tibi peccata fili; aut ſic, confide fili, dimittuntur tibi peccata, homo. Hæc ex Auguſtino habentur, quorum poſterius non videtur ſatis accommodate dici; idem enim eſt ſenſus vtriuſq; nam phraſis eſt Hebræa, dicere, aut homo, aut fili, vt conſtat ex prophetis, & Salomone, quibus hæ phraſes familiares ſunt. Vnde vnus Euangeliſta vocē, alter ſenſum eſt ſecutus, vt fit frequēter, vnū tamen a Chriſto eſt probatum. Eſt autē vox clementer & pacifice loquentis, & effectum explicantis erga eum, quo cum loquimur, qualē ſe Chriſtus oſtendebat erga paralyticum; ſic enim dictū eſt Luc.22.à Petro, mulier, non noui illum, & iterum, homo, non ſum. ſenſus ergo idē eſt inter Euāgeliſtas, licet vox non eadē. Hoc igitur verbo, vt in commentario diximus, tamquā diuinę virtutis inſtrumento incępit Chriſtus animū excitare, & præparare paralytici, ad ſuſpiciendā peccatorum remiſſionē. Notandum etiā eſt, Lucā, & Marcum omiſiſſe verbum, ꝙ Matth. explicuit, inquit enim (confide) exhortatur enim Chriſtus paralyticum ad fiduciā, perfectāq; fidē ſanitatis recipiendæ; ꝙ duplici de cauſa dictum eſt, tū quia differenda erat corporis curatio, donec Chriſtus Iudęorū murmurationi proximè futurę ſatisfaceret, ipſoſq; cōuinceret, idcirco ad fiduciam exhortatur, & fidē, ne mora illa animū infirmi turbaret; fideſq; eius vacillaret; tum ēt, vt mentē illius excitaret fide, & dilectione, vt ſic reciperet remiſſionem peccatorum. vt enim diximus in præcedenti annotatione, hanc non confert Deus ſine motu proprij arbitrij eius, qui iuſtificatur à peccatis: non enim eſt ſicut ſanitas corporis, quam ſæpe contulit nihil agentibus, & nondum credentibus. Vtroque igitur verbo (fili) ſeu (homo confide) hæc Chriſtus effecit.

ANNOTATIO XXXVIII.

Quare Chriſtus prius animæ peccata remiſerit, quā corpori ſanitatē contulerit.

INquiret quiſpiam, cur cum ſanitas corporis quęreretur, anima, & quidē prius, à peccatis liberatur. Reſpondeo, duplici de cauſa prius remiſiſſe peccata, quàm corpus ſanaret. prior eſt Hieron. Matth.8.& Victoris Antiocheni Mar.2. quia peccata cauſa fuerūt morbi huius paralytici, prius igitur cauſam, poſtea aufert effectum. verba Hieronymi ſunt hęc: Datur nobis intelligētia propter peccata pleraſque euenire corporū debilitates, & idcirco forſan prius dimittūtur peccata, vt cauſis debilitatis ablatis ſanitas reſtituatur. Victor autē ſic inquit: Anima præ corpore laborat, itaq; cauſa è medio ſubmota, ipſe etiā morbus vna ſubmouebitur. Hæc ille. Poſterior cauſa eſt Chryſoſt.hom 30.in Matthęū, cuius verba ſunt hæc; Omnem fugiēs ambitionem (quoniā magna erat multitudo circumfuſa, adeo vt omni obſtruſo introitu à tecto paralyticū dimiſerunt) noluit ſtatim corpus ſanare; verū ab ipſis occaſionē accipit, & latentē atq; abditā curā animæ contulit, cum peccata dimiſit. Quod quidem, & paralytico ſalutare erat, & ipſi nimiū glorioſum non erat. Hæc enim Iudæi cum prauitate animi reprehenderunt maiora videri, inuiti omnia perfecerunt. Sapientia enim eius factum eſt, vt ex inuidia eorum multo magis ſignum appareret. Hęc Chryſ. ex quibus illud tantū probandum videtur, Chriſtum noluiſſe ſtatim corpus curare, vt occaſionem arriperet ex animæ curatione demonſtrandi ſuā diuinam in remittendis peccatis poteſtatem, quę minus agnoſcebatur, quàm poteſtas ſanandi corpora, vt factum eſt. quod autem de fuga ambitionis dicitur, parum habet probabilitatis, vt oſtenſum eſt prius.

Propter portantium fidem paralytico præſtita fuit ſalus animæ, & corporis.

Adhuc notandum eſt fidem geſtātium, vtramq; ſanitatē impetraſſe paralytico, & corporis & animæ, quamuis quidam recentiores aliud ſentiāt, nimirum ſolā corporis curationem impetratam eſſe illorum fide; contrarium tamen verba Euangeliſtæ demonſtrāt, inquit enim (vt vidit fidē illorū, dixit, confide fili remittuntur peccata tibi) quaſi diceret, propter illorū fidē dixit (confide) quo corporis ſanitatē indicauit, & (remittuntur peccata) ꝙ ſalutem animę ſignificat. Quæ ſentētia eſt Ambroſij, & Chryſ. hom.30.in Matthęum. quo autē modo impetrata ſit ſalus animæ, diximus ſupra, nimirum

Digitized by Google

mirũ impetratis à Deo ijs, quibus ad remiſſionem peccatorum perducitur homo; non enim remiſſio datur, niſi arbitrio hominis cõcurrente, & propria fide, & dilectione diſpoſitio. Quod ſi obijcias illos geſtatores ſolam corporis ſanitatem petiuiſſe. Reſpondeo ſolitum eſſe Deum plura concedere, quàm petantur, & ſæpe maiora; petenti enim debiti ſoluendi dilationem totum remiſit; & petentibus ſororibus, ne Lazarus moreretur, mortuum ſuſcitauit.

Poſtremo notandum eſt, Chriſtum frequenter vſum eſſe his locutionibus, quibus ſignificabat ſe quidem operari, & miracula facere, tacitè tñ indicando perſonam ſuam: nam & Magdalenæ dixit: remittuntur tibi peccata. & infirmo illi Ioan. 5. Ecce ſanus factus es, non autem dixit, ego remitto, ego ſano, ſuntque aliç huiuſmodi locutiones, quarum cauſam exiſtimo, ne humanitati, quæ apparebat, poteſtas præcipua illorum operum tribueretur, quaſi hominis eſſet ea facere, cum tamen eſſet diuina perſona, quæ non videbatur, cuius erat opera illa, quæ fiebant, hçc enim tamquam cauſa prima per humanitatem operabatur.

Et cœperũt cogitare Scribę & Phariſæi dicentes.

COMMENTARIA.

AVdito verbo Chriſti, ſtatim Scribæ, & Phariſæi, vnuſquiſq; in corde ſuo dixerunt. perpende verba. incępiſſe dicuntur, quia antequam Chriſtus diceret (remittuntur tibi peccata) nihil tale dixerant, eo tamen audito confeſtim in id proruperunt. Pręterea non dr̃ (cogitarunt) quia, qui cogitant, nondum affirmant, aut negant; nec tãtum dicitur (dixerunt) ne exterius locuti credantur, ſed ſimul vtrumque (cogitantes dixerũt) quia in cordibus ſuis locuti ſunt, & affirmarunt, Chriſtum blaſphemaſſe, vt ſtatim ſubiungitur.

ANNOTATIO XXXIX.

Particula, intra ſe, quo ſẽſu intelligenda. MAtthæus ca. 9. inquit (dixerunt intra ſe) quod quidam recentiores interpretantur (inter ſe) quaſi collocuti inuicem; hunc tamen ſenſum verba ſequentia refellunt: vidẽs, inquit, cogitationes eorum, ait: vt quid cogitatis mala in cordibus veſtris? non ergo dictum eſt intra ſe, quaſi inter ſe, ſed quaſi in ſe ipſo vnuſquiſque corde ſuo locutus ſit; quod Marcus cap. 2. explicuit, erant, inquit, quidam de Scribis ſedentes, et cogitantes in cordibus ſuis. idem etiam Lucas apertis verbis ſignificat, dicens (cogitare cœperunt dicentes) quaſi cogitatione ſola dixerint; quem locum Auguſt. lib. 15. Trini. c. 10. adducit, illudq; (dicentes) non ad exteriores voces, ſed ad ſolos mentis conceptus refert, explicans quo pacto homines in ſeipſis, ſolaq; mẽte loqui poſſint. de quo locutionis genere illud eſt Pſal. 13. dixit inſipiens in corde ſuo, non eſt Deus. Qui autem Scribæ, quiq; Phariſęi fuerint, diximus in commentarijs in Ioannem.

Quis eſt hic, qui loquitur blaſphemias?

COMMENTARIA.

ECce qui corde dixerint, nẽpe Chriſtum blaſphemaſſe. quod enim ſolius Dei erat, nempe remittere peccata, ſibi tribuebat, quem purum hominem eſſe illi arbitrabantur. Illud (quis eſt hic?) indignantium, & contemnentiũ vox eſt; indignabantur enim, eum, quem hominem, & quidem non conditionis eximiæ exiſtimabãt, quæ Dei omnipotentis ſolius erant, ſibi vſurpare, nempe peccatorem remiſſionem.

ANNOTATIO XL.

MAtthæus ſic habet, dixerunt intra ſe, hic blaſphemat. Marcus autem, quid hic ſic loquitur? blaſphemat. Lucas autem, quis eſt hic, qui loquitur blaſphemias? Omnia hæc eundem ſenſum habent. Euangeliſtæ enim non ſemper ſermonis identitatem, ſed ſenſus obſeruant. Quod autem ad rẽ ipſam ſpectat, blaſphemare verbum eſt Latinum è Græco ſumptum; quod, ſi eius ſignificatio abſolute conſideretur, idem ſignificat, quod cõuitijs afficere, competitq; hominibus tam contra Deum, quàm contra homines ſiue æquales, ſiue ſuperiores. Sic 1. Cor. 4. dicitur, blaſphemamur, & obſecramus, & Matth. 27. Prętereuntes blaſphemabant eum, vnde blaſphemia vſurpatur pro cõuitio. Ephe. 4. omnis amaritudo, ira, indignatio, & blaſpemia tollatur à vobis.

Quid blaſphemare ſignificet, & quib. modis De⁹ blaſphemetur.

bis. Vſus tamē iam obtinuit, vt blaſpemia propriè intelligatur contra Deum, quæ duplici committitur modo, aut quando quiſpiam Deo imputat, quod eius dedecet dignitatem; aut quādo negat, quod eius conuenit maieſtati; hæc enim conuitia ſunt contra Deum. Aut etiam quando quiſpiā ſibi aliquid vſurpat, quod Dei eſt: nā id et eſt conuitium quoddam contra Deū, cum vel ſe homo æqualem quodammodo Deo facit, vel Deum deprimit, vt commune faciat homini, quod Dei ſolius eſt ſic dicitur blaſpemare in Deū. iuxta quam ſignificationem Mar. 3. dicitur, qui blaſpemauerit in Spiritum Sanctū & dicitur etiā blaſpemia in Spiritum Sanctū, quia quod erat Spiritus Sancti, nempe eijcere dæmonia, tribuebant illi impij Iudæi Diabolo. Hanc igitur ſignificationem habet verbū in hoc loco exiſtimabant enim ſolius Dei eſſe remittere peccata, nihilque in Chriſto aliud cogitantes, quam quod hominis eſt dicebant blaſpemaſſe in Deū, quia quod Dei erat, homo ſibi vſurpabat.

Quis poteſt dimmittere peccata, niſi ſolus Deus?

COMMENTARIA.

CAuſam cur blaſpemet, apud ſe ipſos proferunt, quia nemo poteſt peccata dimittere, niſi ſolus Deus: hic aūt, cum homo ſit, ſibi vſurpat, quod Dei eſt, quod quidem eſt blaſpemare. Cæci erant hi in cordib. ſuis, debebant potius dicere, nemo poteſt remittere peccata, niſi ſolus Deus: hic verò remittit peccata: ergo Deus eſt.

ANNOTATIO XLI.

De duplici poteſtate faciendi miracula, & remittēdi peccata.

PRo intelligentia præcedentiū duarum, & ſequentium ſentētiarum ſunt nonnulla maximè notanda Primo poteſtatem faciendi miracula duplicem eſſe, vna eſt prima, indepēdens, & incōmunicata, & hęc in ſolo Deo eſt; cum enim miracula ſint ſupra uirtutē creaturarum, illius eſt principaliter, & primo ea facere, qui eſt ſupra omnes creaturas, & earū Auctor: altera eſt ſecunda, dependēs, & cōicata, quæ à prima deriuatur, & hæc in homine eſt; cui enim Deus virtutē tribuit, poteſt etiam miracula facere, non quod ſola hæc poteſtas ſit cauſa miraculi, ſicut Deus per ſuā primam poteſtatē poteſt ſolus miracula operari, ſed quod Deus poteſtatem talē det homini. vt vnà cū ipſo, & per ipſum operetur. Quamuis autem duplex ſit hæc poteſtas, vtraque tamē diuina eſt. quæ uel Dei ipſius eſt vel quæ à Deo cōicatur ſupra naturę virtutē.

Secundo ſimili etiam ratione duplex eſt poteſtas remittendi peccata, vna eſt prima, & incōmunicata; altera communicata, & ſecūda, quæ a priore emanat, & deriuatur. prior ſolius eſt Dei, nam ipſi ſoli incumbit primo, & principaliter peccata remittere, quod Iſa. 43. teſtimonium cōfirmat, vbi Deus loquens inquit: Ego ſum, qui deleo iniquitates tuas, quaſi id ſibi proprium vindicans. Hoc doctè argumento comprobat Irenæus lib. 5. c. 17. nēpe, peccatum eſt iniuria quædam cōtra Deum, igitur Dei eſt remittere; nemo enim remittere poteſt iniuriam, niſi is, contra quem eſt facta. Adde etiam huic aliud, quia remiſſio peccati non fit, niſi, qui peccauit, reſtituatur in gratiam eius, quē per peccatum offendit, quis ergo poterit reſtituere vnum in gratiā alterius, niſi interueniat voluntas huius? Adde rurſus in remiſſione peccati, eſt condonatio æternæ pęnæ, lege Dei peccāti decretæ: nemo ergo poteſt legem Dei tollere, niſi Deus ipſe, ſi loquamur de prima poteſtate: ſecunda verò poteſtas poteſt eſſe in homine; cui. n. Deus vices concedit condonandi iniuriam ſibi illatam, & reuocandi in gratiam illius, & condonandi pœnam, abſque dubio poteſtatem dat remittendi peccata; ſicut inter homines poteſt vnus, contra quem iniuria allata eſt, & condonare eam per ſe, & alteri dare facultatē condonandi; ſemper tamen poteſtas prima Dei cooperatur ſecundæ hominis. pari ergo ratione procedunt poteſtas miraculorū, & poteſtas remittendi peccata in his, quæ dicta ſunt.

Tertio, inter hanc vtramq; poteſtatem vnū eſt, quod ad rē noſtrā facit, diſcrimen, ſ. in veteri teſtamento poteſtatem miraculorum inuentam fuiſſe tum apud Deum, tum etiam apud homines: fecit enim mirabilia Deus per ſe ſolum, fecit etiam per homines: nā legimus prophetas & mortuos ſuſcitaſſe, & admiranda feciſſe, non quidem propria virtute, ſed diuina. exempla huius manifeſta ſunt vnicuique; poteſtas verò remittēdi peccata manſit ſemper apud Deū, nec vlli homini fuit communicata. Hoc fuit priuilegium noui teſtamēti, vt homini etiam daretur poteſtas remittendi peccati,

ſicut

ſicut data eſt faciendi miracula Ioā.20. Accipite Spiritum S. quorū remiſeritis peccata, remittuntur eis. Noluit enim Deus homini dare poteſtatem remittendi peccata, quouſq; ſolutum eſſe precium remiſſionis peccatorum morte Chriſti, idcirco ſtatim à mortuis reſurgens eam dedit, non qđ non potuiſſet etiam dare in veteri teſtamento.

Quarto, ex præcedentib. duo facile deprehenduntur, nēpe error Scribarū, ac Phariſæorū iſtorum; & erroris cauſa. Error quidē in eo, quod dicunt: Quis poteſt dimittere peccata niſi ſolus Deus? nā poteſt etiam homo diuina poteſtate: ſicut quis pōt mortuos ſuſcitare niſi Deus? tamen homo diuina ſibi data virtute etiā ſuſcitauit, poteſtq; ſuſcitare. Errarunt ergo in hoc. Dicūt etiā, blaſphemat, quia dixit: Remittūtur tibi peccata; quia quod Dei eſt, ſibi vſurpare videbatur: errarūt etiā in hoc: nam ſi homo poteſtatem haberet remittendi peccata, etiā ſi Deus non eſſet, non blaſpemaret, ſi diceret: Remitto tibi peccata, ſicut nunc nō blaſphemant Sacerdotes dicentes, Ego te abſoluo à peccatis. Errarunt igitur in cogitationib. ſuis: erroris tñ occaſio ea fuit, quia in ueteri teſtamēto non erant illi experti, nec uiderāt umquā poteſtatē remittēdi peccata, hominib. conceſſam, ſed ſoli Deo reſeruatā; audientes ergo hominē dicentem: Remittūtur tibi peccata, prolapſi ſunt in errorē, & dixerunt, blaſphemat: nā ignorabāt illum eſſe Deū, & habere à Deo poteſtatē remittendi peccata. Hoc enim certum, & uerum erat, poteſtatem remittendi peccata. Dei eſſe ſolius, ſiue eius, cui Deus dederit.

Scribarū error, & eius ratio.

Quinto, ex his etiā manifeſtum eſt, Chriſtum non expreſſiſſe, ſe ut Deum peccata remittere, ſed ſolū abſolutè remiſſionē peccatorum dediſſe, quod poterat intelligi, aut poteſtate prima, ut Deus, aut poteſtate ſecunda, & communicata, ut homo erat. unde ex uerbis ipſius nō potuit colligi Deum eſſe, aut poteſtatem diuinam, & à Deo in ſe habere, idcirco, ut exiſtimo, non dixit: Ego remitto tibi peccata, ſed remittuntur tibi peccata tua; quāuis enim utrumq; ambiguū eſt, tamen illud expreſſius ſignificabat prima poteſtate, & ut Deum peccata remittere. Exemplum huius ſit, ex hoc, quod dixit: ſurge, & tolle lectum tuum, non ſequitur ipſum eſſe Deum, ſed aut Deū eſſe, aut poteſtatem diuinam habere, ita ſimile ex eo, quod dixit, remittuntur peccata, non ſequitur definite Deum eſſe, poteſtateque prima id facere, ſed aut eſſe Deum, aut poteſtate diuina remiſiſſe peccata.

Quō in Chriſto duplex poteſtas remittēdi peccata.

Poſtremo, notandū eſt, Chriſtum, cum eſſet Deus, & homo, duplicem poteſtatem habuiſſe remittēdi peccata, primam, & independētem, ut Deum; ſecundam etiam & communicatam, ut hominem, ſicut etiam in miraculis faciendis duplici uirtute utebatur; ut Deus enim erat auctor & cauſa prima, ut homo autem, cauſa ſecunda, & uelut inſtrumentalis; illam primam remittendi peccatā poteſtatem nemini communicauit, quia nulli homini alteri unitus eſt filius Dei hypoſtaticè; hanc uero ſecundā communicauit Apoſtolis, & cæteris noui teſtamenti Sacerdotibus, non quidem ita perfectam, qualis in eius humilitate erat; quæ perfectio in multis conſiſtebat, à quibus nunc narrandis, ne ab inſtituto recedā, abſtineo. ea enim de cauſa à Theologis appellata eſt poteſtas excellentiæ. Ex hoc ſenſum uerum huius contextus deduco. Quāuis enim Chriſtus utramq; poteſtatem remittendi peccata habuerat ut Deus, & homo; tamen præcipuè nunc intendit oſtendere, ſe etiam ut hominem habere poteſtatem remittēdi peccata, nec iam Deum ſibi ſoli retinere eam poteſtatem, ſed datā etiā eſſe homini, non diſtinguendo, an eam habuerit ex unione diuinitatis, quia Deus erat, an ex conceſſione Dei; ſed abſolutè, & indiſtinctè docuit, ſe etiam ſi homo eſſet, habere poteſtatem remittendi peccata, non quidem humanam, ſed diuinam, ſicut etiam poteſtatem miraculorum. Hæc ſententia, & doctrina, eiuſque confirmatio paulo inferius explicabitur.

Vt cognouit autem Ieſus cogitationes eorum reſpondens dixit ad illos.

COMMENTARIA.

SE diuina, & non humana tantum virtute prꝺitum indicat, qui non expectatis vocibus eorum, corda ipſa inſpexit, & illorū cogitationibus, quibus in corde ſuo loquebantur, reſpondit, vt vel ex hoc intelligant Iudæi, ſe nō blaſphemaſſe, quia peccata dimittere dixit: nam qui potuit virtutē habere diuinā cordiū occulta ſcrutādi, potuit hēre virtutē, & ptātē peccata dimittendi; vtraq;.n. poteſtas nō eſt niſi a Deo.

A N-

ANNOTATIO XLII.

Patrum de horũ verborũ expoſitione ſententia.

HIeronymus Matt. 8. ſic interpretatur hanc ſententiam, vt Dominus velit ſe Deũ eſſe probare, cuius eſt occulta cordiũ intueri, vt hoc ipſo cõfirmet ſe ẽt Deũ eſſe, q poſſit peccata remittere cũ vtrumq; eiuſdem ſit poteſtatis. Verba Hieronymi, ſunt hæc: Dñs vidẽs cogitationes eorũ oſtẽdit ſe Deũ, qui poſſit occulta cordis cognoſcere, & quodammodo tacens loqtur. Eadẽ maieſtate, & poteſtate, qua cogitationes veſtras intueor, poſsũ & hoĩbus peccata dimittere; ex vobis intelligite, qd paralyticus conſequatur. Hæc ille. Chryſ. hom. 30. in Matth. in eadem eſt ſnĩa, ſic.n. habet; Verum hoc aliud ſignũ deitatis ſuæ, & q Patri ęqualis eſſet, nõ paruũ oſtẽdit; illi.n. murmurãtes ſecũ dicebant, peccatorũ remiſſionẽ eſſe ſolius Dei: ipſe vero nõ ſolũ peccata dimiſit, ſed occulta cordium, q noſſe ſolius Dei eſt, manifeſtauit. Hæc ille. idẽ ſẽtit Ambroſius in præſenti, affirmãs Chriſtũ hac cogitationũ cognitione ſe Deũ eſſe demõſtraſſe, eademq; ptãte dimiſiſſe peccata. Idẽ ẽt Cyril. docet lib. de fide ad Reginas, quibus multi cõſentiunt, aſſerentes Chriſtũ, vt Deum, diuinaque ac prima poteſtate remiſiſſe peccata, idque oſtendiſſe reuelatione cogitationum, quas vt Deus nouit, quaſi diceret, ſi poſſum cognoſcere occulta cordium, ergo & remittere peccata, nam ſolius Dei eſſe, vtrumque Scriptura veſtra teſtatur.

In primis illud ſtatuendũ eſt, ſicut remiſſio peccatorũ, & opera miraculoſa abſolutè ſumpta poſsũt & à Deo ſolo p ptãtẽ ſupremã, & ab hoĩe ẽt p ptãtẽ à Deo cõmunicatã fieri; ita ẽt, & cordiũ cogitationũ cognitio põt Dei eſſe tãquã eius, q primo, & principaliter, ac p ſe cognoſcit; hoĩs ẽt non quidẽ virtute propria, ſed diuina cõceſſa, & cõmunicata. vnde prophetis cõceſsũ eſt aliqñ occultas aliorũ cogitationes cognoſcere Deo id reuelãte. Doctrina hęc eſt expreſſa Pauli 1. Cor. 14. vbi de ſpiritu prophetarũ loquẽs ait: Occulta cordis eius manifeſta fiũt. Et ẽt doctrina Patrũ; Ambroſius.n. explicans locũ Luc. 3. exiſtimãte populo, & cogitãte, ne forte eſſet Chriſtus, & reſpondẽte Ioãne ſe nõ eſſe Chrm, vbi viſus eſt cogitationes populi nouiſſe, inqt Ambroſius ſic: Videbat ergo occulta cordis, Dei munus eſt, q reuelat, nõ virtus hoĩs. Chryſ. etiam hom. 11. in Matth. de eodẽ Ioanne loquens occaſione cuiuſdã alterius ſnię, inquit: Ioãnes nouerat recõdita cordis illorũ, Deo id ei reuelante. Res hæc eſt adeo certa, vt ſuperfluũ ſit cumulare probationes. Noſſe igitur occulta cordiũ, aut Dei eſt, aut hoĩs virtute Dei, cuius eſt propriũ ſuamet virtute ea noſſe, et intueri. nõ ergo occultarũ cordis cogitationũ cognitio argumẽtũ, & ſignũ efficax eſt, cognitorẽ eſſe Deũ, ſed aut Deũ eſſe, aut diuina virtute prędit um; aliter.n. Ioannes Baptiſta probaretur Deus, qui cogitationes nouerat multorũ. Ex quo ſequitur Chriſtũ non reuelaſſe cogitationes illorum, vt probaret ſe eſſe Deũ, ſed vt oſtẽderet ſe habere virtutẽ Dei, quia non poterat aliter talia intueri, niſi diuina ptãte, & virtute, & hoc argumento inciperet indicare illis, ſe ẽt habere ptatẽ remittendi peccata; ſicut.n. hæc poteſtas Dei dr, ita ẽt & illa: nã Dei eſt remittere, & occulta cordis noſſe. ſi igitur nouit occulta, cur nõ ẽt poterit habere virtutẽ remittendi peccata, ẽt ſi homo ſit? Nõdũ hoc argumento probat ſe habere ptatẽ remittẽdi peccata; nõ.n. Ioãne Baptiſta habuit ptatẽ remittendi peccata, qa nouit occultas cogitationes hoĩum; ſed id nõ debere illis videri impoſſibile, nec eũ ſtatim iudicare blaſphemũ, vt illi fecerũt, cũ diuinã habeat in ſe virtutem, nec argumẽtũ hoc ſolui ab aduerſarijs potuit. nihil ergo in hoc cõtextu Chriſtus de ſua diuinitate diſtinctè concludit, ſed habere ſe poſſe ptatẽ remittendi peccata, etiam ſi homo ſit, ſicut habet ptatẽ occulta cordium intuẽdi, & ſicut habet ptatem ſanandi ſupra naturã, vt ſtatim ipſemet Dominus probat: nã oĩa hęc diuinę ſunt poteſtatis, exceduntque creaturæ virtutem: nõ ergo affirmat ſe expreſſe Deũ, neque negat, ſed ſolũ docet, & cõfirmat ſe virtutem habere ptatemque diuinam, cuius eſt remittere peccata, ſiue per ſe, ſiue per homines. Hoc tamen adhuc perfectius explicabitur in ſequẽti ſententia.

Chriſtus dum cordiũ cogitationes cognouit, ſaltem probauit diuinã in ſe habere virtutem.

Quid cogitatis in cordibus veſtris?

COMMENTARIA.

REuelat illorũ cogitationes, cũ reprẽheſionẽ quadã, qa falſæ, & iniquæ erãt. Matthęus ſenſum magis expreſſit: Vt qd, inqt, cogitatis, mala in cordib. veſtris? Marcus aũt: Quid iſta cogitatis in cordibus veſtris? me.n. exiſtimatis blaſphemũ; quaſi virtute humana attẽtauerim remittere peccata, cum nõ humana, ſed diuina poteſtate id fecerim.

Hh Non

Digitized by Google

Non expreſſit Chriſtus, q̃ fuerint cogitationes, dicendo: Cogitatis me blaſpemũ, & Dei poteſtatẽ non habere remittẽdi peccata, ſed eum mihi vſurpare, & falſo arrogare. Non hæc dixit, ſed argumẽto ꝙ ſequitur, eos cõſutando, & cõuincendo ſignificauit; nulla .n. maior reprehẽſio, nec manifeſtatio efficacior, quam veritatis irrefragabilis probatio.

Quid eſt facilius dicere dimittũtur tibi peccata: an dicere: Surge, & Ambula?

COMMENTARIA.

POſt reprehenſionẽ malitię, cogitationũ oſtẽdit earum falſitatẽ, probatq; ſe habere poteſtatẽ remittẽdi peccata. ad probationẽ aũt aſſumit vnũ, nempe eſſe minus impoſſibile homini poteſtatẽ Dei non habẽti ſanare paralyticũ illũ corpore, dicẽdo, ſurge, & ambula; q̃ ſanare animam, dicendo, peccata remittuntur tibi; vtrumq; enim diuinę ſolius eſt virtutis, ac poteſtatis non humanæ, aut alterius creaturæ. Quod aũt dr: Quid eſt facilius, nõ eo dictum eſt, ꝙ velit vnũ alteri inter ſe conferre, ſed quod vtrumq; comparet humanæ poteſtati, cui neutrum eſt poſſibile; dicimus enim, qd eſt facilius homini volare in cœlũ an ſuſcitare mortuos, non quod hæc duo ſint ęqualis difficultatus, ſed quod vtrumque ſit huomini impoſſibile. ſic nunc dictum eſt, non eſſe facilius dicere, Surge, et ambula, quam dicere, Remittũtur tibi peccata, id eſt, humanã virtutẽ vtrũq; ſuperat, & diuinæ ſolius eſt poteſtatis. Verbũ aũt illud (dicere) non voces tñ ſignificat, ſed rẽ ipſam, nẽpe vere, & cũ effectu dicere: nã dicere quãtũ ad voces ſolas, facile homo vtrumq; dicet, ſed neutrũ cũ veritate dicet, q̃a nõ fiet ꝙ dicet. Non aũt dictũ eſt, quid eſt facilius remittere, an ſanare; ſed dicere, remittuntur peccata, an dicere, ſurge, quia illi blaſphemiam verbi opponebãt, ꝙ dixerit, remittuntur peccata, propterea Chriſtus à blaſphemia ſe defendens, dicit; Sicut dixi, remittuntur peccata, ita dicam, Surge, & ambula; ſi me non iudicatis eſſe blaſphemum in verbo poſteriori, licet verbo, quod Dei eſt, vtar, non me debetis iudicare talem in priori, cum vtrumq; ſit non humanę, ſed diuinę poteſtatis. Vtitur aũt interrogatione, vt ex eorũ tacito cõſenſu (non .n. negare id poterunt) efficacior ſit contra eos probatio.

ANNOTATIO XLIII.

In his Chriſti verbis quõ intelligenda collatio.

QVidã recentiores illud (dicere) antecedẽtib. adnectunt, nẽpe, quid eſt facilius dicere? quorũ ſentẽtiæ aduerſatur (dicere) ꝙ ſcdo loco poſitum eſt; eſſet.n. ſuperfluũ, vt vnicuiq; conſideranti facile erit intelligere; debet ergo ſequent.b. in hunc modum adiungi: Quid facilius eſt, dicere remittũtur tibi peccata, an dicere, ſurge, et ambula. Collatio .n. fit inter utrumque (dicere) non aũt ſermo eſt quo ad uoces tñ; ſic .n. tam facile eſt dicere unum, q̃ alterũ: ſed ẽt quo ad res ipſas ſignificatas, nẽpe ut fiat, ꝙ dicitur. Eſt aũt cõtrouerſia, qua ratione iſta comparatio intelligatur. Primo enim loco Chryſ. hom. 30. in Matth. unum alteri ſic conferri dicit, ut difficilius ſit remittere peccata, q̃ paralyticum corpore ſanare, q̃a difficilius eſt conferre aĩo, q̃ corpori ſanitatẽ. ſenſus ergo eſt negatiuus, nẽpe nõ eſt facilius dicere, Remittuntur tibi peccata, q̃ dicere, Surge, & ambula. Qd ſi obijcias, qua ergo ratione probat Chriſtus difficilius per id, ꝙ facilius eſt? reſpondet ideo fieri, quia notius eſt hoc, quam illud. Hæc ſententia difficilis eſt creditu; licet enim aliquid ſit notius, ſi tamen facilius eſt, non ideo probat difficilius, ſic ut q̃ illud efficere poſſit, ualeat ẽt hoc. Secundo loco Victor Antiochenus Marc. 2. aſſerit unum quidem alteri cõferri ſic, ut unum altero ſit facilius, tñ dicere, Remittuntur peccata, eſſe facilius q̃ dicere, Surge, & ambula; non quidem re ipſa, ſed probatione, ſicut dicimus, difficilius eſſe loqui de reb. præſentub. ẽt ſi faciliores in ſe ſint, q̃ de abſentubus: nã in his non tã facile deprehenditur error, aut mendacium dicentis, quam in illis. uerba Victoris ſunt hæc. Neque enim his falſitatis redargui põt, q̃ dicit, Dimittuntur tibi peccata; quippe cum hic effectus ſub ſenſum non ueniat, ſi quidem uulnus non patet, ut uirtus medici iudicari poſſit: dicit ergo, utrum eſt facilius dicere, an facere? haud dubio, dicere.

cere, q̃nquidẽ opus, ꝙ promittitur ſenſibus nõ obijcitur. q̃a ergo verbo fidẽ nõ habetis, en opꝰ adijcio, quo illud ſtatuã, qđ ſub aſpectũ nõ cadit. Hęc ille. Attẽde aũt hunc auctorẽ appellare (dicere) illud primũ, quia remiſſio nõ cadit ſub sẽsũ, ſed ſolũ verbũ; appellat aũt facere (dicere ſurge) q̃a sãitas corporalis videbatur. Huic interp̃tationi adhęrẽt nõnulli ex recẽtioribus, nõ tñ video, qua rõne cõtextui, & argũ Xp̃i accõmodari poſſit, qđ quidẽ multo magis explicabitur in annotat. ſequẽti verborũ illorum (vt ſciatis, quia filius hoĩs, &c.) Tertio loco eſt ſnĩa, q̃ in cõmentario ſumus ſecuti, nempe Chr̃um ſic vtrumq; cõparaſſe, vt cõparatio fieret ad hoĩem; illi.n. blaſphemũ reputabãt, quia hõ cũ eſſet, qđ Dei erat vſurpabat. Dicit ergo Chr̃us, vtrũ eſt hoĩ facilius dicere, Dimittũtur peccata, an dicere paralytico, Surge, & ambula? Quaſi dicat, neutrũ facile, vtrũq; eſt impoſſibile illi, vtrumq; eſt diuinæ ſolius poteſtatis. Qua aũt rõne argumẽtũ ex hoc deducatur, ad ꝓbandũ ſe poſſe remittere peccata, in ſequẽti cõmẽtario, & eius annotatione explanabimus. Hãc interpretationẽ vr̃ Hierony. adhibuiſſe Matth. 9. verba.n. propoſita exponens, inquit: Eiuſdẽ ſunt virtutis, & corporis, & aiæ vitia dimittere. Euthymius ẽt multo magis eam dilucidauit, ait.n. ſic: Q̃nquidẽ blaſphemare vobis videor vtpote remittẽs peccata, & æqualẽ faciens me ipſũ Deo, reſpõdete mihi, vtruñ eſt facilius, vt opere perficiatur, an dicere remittũtur tibi peccata tua? an dicere, Surge, & ambula? Erãt aũt ambo, de q̃b. interrogabat, Deo quidẽ poſſibilia, hoĩb. verò impoſſibilia: nã & remittere peccata ſolius Dei erat, ſimiliter ſua auctoritate erigere, & cõfirmare paralyticũ. Cum aũt illi tacerẽt, eo qđ neutrũ altero facilius erat, ait ipſe vt ſciatis, quia filius hoĩs, &c. Hæc Euthymius. cuius expoſitio legitima mihi viſa eſt, q̃ paulo inferius magis cõfirmabimus.

Vt autem ſciatis, quia Filius hominis habet poteſtatem in terra dimittendi peccata, (ait paralytico) Tibi dico, ſurge, tolle lectum tuum, & vade in domum tuam.

COMMENTARIA.

SVppoſito ſolius diuinæ virtutis eſſe, & hoc, & illud facere, inq̃t Chriſtus, in teſtimonium, & vt ſciatis, me poſſe primũ, habere nempe poteſtatem remittendi peccata, etiam ſi homo ſim, præcipio paralytico, vt ſurgat, & tollat lectum ſuum, & in domum vadat; ĩdque opere perficio; ſi igitur negare non poteſtis me diuina virtute hoc, quod videtis, facere, talemq; poteſtatẽ non valetis inficiari, in me igitur neceſſe eſt fateamini me habere etiam poteſtatẽ remittẽdi peccata: nam opus vtrumq; Dei eſt, & hoc fit in probationem illius. Vis argumenti conſiſtit in hoc quod miraculum viſibile, & quod ante conſpectum illorum erat, nec alia virtute, quã diuina fieri poterat; aſſumebatur in probationem, & teſtimonium remittendi peccata, quam niſi Chriſtus habuiſſet, vtiq; non potuiſſet ſanare paralyticum in teſtimonium illius; Deus.n. non teſtificatur falſum. Aut ergo negare debebant paralyticũ ſanatum eſſe diuina virtute, quod facere non poterant; aut ſi confitebantur diuina virtute eſſe factum, compellebantur fateri Chriſtum etiam ſi homo eſſet, habere poteſtatem primum faciendi, ſcilicet remittẽdi peccata; opus enim diuina virtute effici non potuit in teſtimonium, & confirmationem illius, quod verum nõ eſſet; propter hoc enim præmiſit vtrumq; opus eſſe ſolius diuinæ poteſtatis; quid inquit, eſt facilius dicere, &c. Hoc argumẽto, non ſolũ eos docet veritatem, ſed ẽt notam blaſphemię repellit, quaſi diceret, ſcito te igitur me vtrumq; poſſe, & diſcite ex eo, quod videtis credere, qđ non videtis; cũ non ſit maioris, ſed eiuſdẽ virtutis, ſ. tam hoc, quam illud facere; & ſicut nõ dicetis me blaſpemare, cũ dico, ſurge, & tolle lectũ tuũ, ẽt ſi homo loquar id, qđ Dei eſt, quia ipſa res viſa vos cõpellit, ne blaſphemare me dicatis; igitur nec me blaſphemum cogitetis, cum dixi, remittuntur tibi peccata, etiam ſi hoc nõ videatis. Nota illud (Filius hominis in terra) opponi illorum cogitationi, ſolus Deus remittit peccata, quaſi dicerent, poteſtas remittendi

peccata in ſolis cęlis eſt apud Deum: Chriſtus autẽ dicit, etiam eſt in terra; ego .n. qui filius ſum hominis, habeo etiam poteſtatẽ remittẽdi, nec blaſphemo, ſi dico, remittunt peccata tua, ſicut & homo habeo poteſtatẽ ſanãdi paralyticũ. Attende adhuc, q̃d vt perfectius miraculum eſſet, magiſq́; illos conuinceret, non ſolũ ſanauit, ſed tãtas etiam vires, corporiſq; robur, ſimul in momẽto contulit, vt poſſet lectum ſuum, in quo à quatuor portabatur; ſolus ipſe portare, & non ad vnũ, aut alterũ paſſum, ſed vſq; in domũ ſuam; quod verbum etiam adiectum eſt, vt magis etiã confirmaretur; mittitur.n. in domum ſuam, in qua teſtes erant perpetui infirmitatis illius, atq; vt in hoc diuinam virtutem ſuam exereret, qui oſtẽdebat ſe noſſe paralyticum domũ habere. & conſidera vim verbi (Dico) vt exprimat ſe verbo ſanare, verbumq́; ſuũ efficax eſſe, ſicut & primum, quando remiſit peccata dixit autem (tibi) vt magis poteſtatem oſtenderet, quaſi diceret, non præcipio alijs, vt te iuuent, & lectum portent, ſed tibi ſoli.

ANNOTATIO XLIIII.

Recẽtiorum quorundam opinio reijcitur.

QVidam recentiores exiſtimant hanc ſententiam non eſſe Chriſti, ſed Euangeliſtę referentis; quaſi Euãgeliſta nobis omnib. diceret: vt vos ſciatis Chriſtum habuiſſe poteſtatem remittendi, refero dixiſſe paralytico, ſurge, & tolle lectũ tuum. Hæc tamen expoſitio eſt contraria communi ſenſui antiquorum Patrum, & ipſiuſmet contextus veritati; Euangeliſta enim hæc narrat tanquã à Chriſto prolata aliter argumentum diminutum eſſet, cum tota vis conſiſtat in hac ſententia. Illud quidẽ (ait paralytico) Euangeliſtæ eſt cauſa maioris explicationis poſitum, vt ſignificet totam etiã hanc ſententiã à Chriſto pronunciatam eſſe illis, ita tamen, vt ad paralyticum ſanandũ verbo ſe cõuerterit. Duæ aũt grauiores ſe difficultates offerunt. Prior eſt, quid ſit, quod argumẽto hoc probetur. Poſterior, in quo efficacia argumenti conſiſtat. Ad vtramque quantum ex Chryſoſt. hom. 30. in Matth. & Hieron. ibidem c. 9. Ambroſio in præſenti, & Victore Mar. 2. colligere poſſumus, reſpõſio hæc eſt, Chriſtũ probare ſe Deũ eſſe qui remittat peccata, vtrũq; illos dixiſſe, Dei ſolius eſſe peccata dimittere; ipſe.n. etiam ſi homo, Deus tamen erat. argumenti aũt efficacia, & vis in hoc poſita eſt, quia ſolius Dei eſt etiam paralyticum illum verbo ſanare, ſi igitur ſanitatem illi contulit, quod Dei erat tantũ, igitur potuit peccata remittere, quia vnius, & eiuſdem poteſtatis vtrumque eſt; ſicut ſi ſolus homo diſciplinabilis eſt ſimul, & riſibilis, ſi probo eſſe riſibilem aliquem, probo etiam eſſe diſciplinabilem. Vſus autem eſt Chriſtus poſteriori ad probandum primum, quia illud erat notius, & conſpectui illorum omnium manifeſtũ quod eorũ nemo negare poterat. Quod ſi quis obijciat huic ſententiæ, nonne homo non humana, ſed diuina accepta poteſtate potuit etiã verbo ſanare paralyticum? Prophetæ enim multa fecerunt, quæ Dei ſunt, diuina quidẽ virtute, non tamen Deus erant: ſimiliter etiã Apoſtoli, & Chriſti multi fideles fecerunt, quæ Dei erant, de quib. dictum eſt Ioan. 14. Qui credit in me, opera, quæ ego facio, & ipſe faciet, & maiora horum faciet. & tamen non propterea Deum eſſe inde deducebatur. Ad hoc tacite reſpõdent eos omnes feciſſe quidem ea, quę ſolius poteſtatis diuinæ erant, tamẽ non propria auctoritate, & præcepto, ſicut nunc Chriſtus vtrumq; fecit; hoc enim ſolius eſt Dei. Hęc omnia dixi in declarationem ſententiæ Patrũ horum. Huic tamen reſponſioni obijci poteſt, ex verbis Chriſti nõ poſſe certo deduci hanc aucteritatem propriam: nam & Prophetę, cæteriq́; fideles ſimilib. loquendi formis vtebantur. nam Ioſue c. 10. dixit: Sol contra Gabaonem ne moueare, & Luna contra vallem Aialon. Quæ verba non auctoritatem propriam, ſed à Deo acceptam ſignificant, etiam ſi modo pręcipiẽdi ſint pronũciata. Greg. etiam lib. 2. Dialog. cap. 30. aſſerit ſanctos aliquando ex prece, aliquando ex poteſtate miracula feciſſe. Non igitur ex ipſis verbis certo conſequitur, Chriſtum propria auctoritate, quaſi Deum hæc feciſſe. Adde verba ipſa Chriſti; ait enim: vt ſciatis, quia Filius hominis habet poteſtatem: non autem dixit: Ego habeo poteſtatem, quaſi volens ſignificare ſe, vt hominem ſanaſſe, nõ quidem huma-

An Chriſtus hoc miraculo voluerit probare ſe Deũ eſſe,

nis

nis viribus,ſed diuina uirtute. Adde etiam, quod eadem locutionis forma dicunt nunc confeſſarij: Ego te abſoluo à peccatis tuis. Adiunge etiam, quia illi videntes miraculum, & verba omnia audientes non dixerunt, ſe gloriaſſe Deum, quia filius hominis erat Deus, ſed quia Deus talem poteſtatem dedit hominibus. Poſtremo ſi Scribæ, & Phariſei ex verbis Chriſti intellexiſſent eum ſe Deum eſſe ſignificare; vtique in eum inuecti fuiſſent etiam poſt miraculum, ſicut Ioan. 5. fecerunt etiam poſt ſanatum illum paralyticum, quod opus nõ fuit inferius hoc præſenti.

Auctoris ſententia. Propterea licet non careat probabilitate Patrum expoſitio, quam etiam in commentarijs in Ioannem ſecuti ſumus, tamẽ in ea ſum ſententia, nimirum in hoc contextu Chriſtum probaſſe ſe, etiam ſi homo eſſet, habere poteſtatem remittendi peccata, ſicut habebat poteſtatem ſanandi paralyticum; nõ diſtinguendo quo modo hanc poteſtatem haberet, an ſcilicet ex vnione diuinitatis, quia Deus erat, an ex cõicatione, & cõceſſione diuina facta homini. Argumenti autem vis poſita eſt in eo, quod ſanatio leproſi, quæ non poterat fieri, niſi per ſolã diuinam virtutem, aſſumebatur in probationẽ, & argumentum poteſtatis remittẽdi peccata. quod argumentum erat efficaciſſimum illis, quibus certum omnino erat opera diuinæ virtutis non poſſe fieri in confirmationem mẽdacij, & falſitatis alicuius; ſic omnia miracula Chriſti argumentum erãt ſuæ diuinitatis, quia fiebant in teſtimonium eum eſſe Meſſiã, & filium Dei; propterea. n. ſuppoſuit, & petiuit ab illis, vtrum eſſet facilius remittere peccata, an ſanare verbo, vt conſtaret vtrumq; eſſe opus diuinæ potentię. Ad efficaciam igitur argumenti nihil refert vtrum maius, aut minus, dummodo vtrumque opus ſit diuinæ virtutis, & fiat vnum in alterius cõfirmationẽ. Hac ratione Prophetæ vtebãtur miraculis ad cõfirmãdas aliquas virtutes, & erãt argumenta efficacia: nã 4. Reg. 1. Elias dixit: Si homo Dei ſum, ignis deſcendat de cœlo, & deuoret te. hoc opus teſtimoniũ, & argumentum erat illum eſſe hominẽ Dei, & 3. Reg. 18. idem Elias facturus miraculum dixit: Exaudi me Deus, vt diſcat populus iſte, quia tu es Dominus Deus, & cecidit ignis, & vorauit holocauſtum. Exod. 4. ẽt dedit Deus Moyſi ſigna, & miracula, quib. pro- *4. Reg. 1*

baret ſe à Deo miſſum eſſe. Diximus de hac re copioſe in commentarijs in Ioann. cap. 3. ita etiam nunc dictum eſt, vt ſciatis me habere poteſtatem remittendi peccata: Ecce ego facio opus hoc, quod ſola virtute Dei fieri poteſt, igitur certum eſt me habere talem poteſtatem dimittendi peccata. Quamuis ergo Chriſtus Deus eſſet, & remitteret peccata etiam, vt Deus hoc tamen in locum ſolum oſtendere voluit, ſe etiã, ſi homo eſſet, habere poteſtatem remittendi, non declarando nec diſtinguendo, qualiter haberet, ſicut etiã habebat poteſtatẽ ſanandi. Voluit. n. Chriſtus indicare noui teſtamenti gratiã, per quã hominibus erat poteſtas remittendi peccata donanda.

ANNOTATIO XLV.

Gẽtiles, & heretici reſutantur, falſa de Chriſto ſentientes, eo q filius hominis dictus ſit.

IN illud verbũ (filius hominis) quo ſępe Chriſtus de ſe loquẽs vtitur, gẽtes olim impegerunt, vt. n. refert Iuſti. mar. in q. genti. q. 66. opponebant hoc Chriſtianis, eo probantes Chriſtum eſſe de viro genitum, cum non fęminæ, ſed hominis, qui generis eſt maſculini, filius dictus ſit. Quib. Iuſtinus reſpondet, primo quidẽ oſtendens, non fuiſſe de viro genitũ, ſed de ſola Virgine; ſecundo explicãs modũ, quo dici potuit filius hominis etiam generis maſculini, quamuis non fuerit de viro genitus; ſi. n. inquit Ioſeph filius dicitur Eli, etiãſi nõ ſit ab eo genitus, quia lege ei datus eſt, cũ præceptum eſſet fratrẽ ſuſcitare filios fratri mortuo ſine liberis; multo magis Chrus, licet ex ſola fęmina natus, & genit⁹ ſit, dici potuit filius Ioſeph, indeq; filius hominis, quia à Spiritu ſancto datus eſt viro illi, qui matrimoniũ celebrauerat cũ B. Virgine. diximus de hac re ſupra. Idem net Iuſtinus in Dialogo cũ Tryphone, alias duas adfert reſponſiones, prior eſt, ideo dici filiũ hoĩs, quia natus eſt ex fęmina, q oriunda erat à Dauide, Iacob, & Abrahamo, qui homines fuere. poſterior eſt, quia patres filiarum dicũtur etiã patres filiorum, quas illæ pariunt. Tertull. lib. 4. contra Marcion. aliam adfert reſponſionem, nempe etiam B. Virginem dici hominẽ, nam nomen eſt cõe vtriq; ſexui; qui igitur natus eſt de Virgine, filius hoĩs eſt. Nõ ſolũ gẽtes in hoc verbũ impegerunt, ſed & hęretici delirarunt, quorũ deliria refert Irenæus lib. 1. c. 7. fingebant. n. quandã ſubſtantiã, & virtutẽ, quę dicebatur Anthropos, qđ Græce idẽ ſignificat, ac Latine

homo, dicebantq́; Chriſtũ ab hac progenitum, idcirco appellatũ filium hominis, id eſt, illius, qui homo, ſeu Anthropos vocatur. Hoc aũt deliriũ impugnare ſuperfluũ eſt, cum eius vanitas, & figmentum ſint manifeſta, & ipſe Irenæus lib.3.c.21.& multis ſequentibus, conuincit eos erroris, oſtẽdẽs de Virgine ſola ſine patre natũ Chr̃m.

Cõtra vero, Catholicas partes tuẽtes vſi ſunt hoc eodẽ verbo ad alios hæreticos cõuincendos. fuere enim multi, qui veritatem carnis in Chriſto negarunt, fingẽtes eã apparentẽ fuiſſe, aut cœleſtẽ, cõtra quos hoc verbũ pugnat, non .n. filius hoĩs eſſet, niſi veram carnem accepiſſet. hoc argumento vtitur Irenæus lib.3.c.32.& Tertull.lib.de carne Chriſti, & lib.4.contra Marcion. Ad hanc veritatem probandã Epiphanius hære.57. notat hoc nomine appellatum eſſe Chriſtum per Prophetas, etiam ante carnẽ aſſumptã, pp eã tamen carnẽ, q̃ ſumpturus erat: dr̃ enim Daniel.7. Ecce in nubib. celi quaſi filius hominis veniebat. Omnes hi Doctores, quo modo Chriſtus filius hominis dici poſſit, ẽt ſi de viro genitus non ſit, exponunt, non tñ cauſam adferunt, cur Chriſtus ſic ſe appellauerit. Gregorius igitur Naziam. orat.4. Theologica vnam cauſam profert, quia videlicet generatio eius eo verbo manifeſtatur, nẽpe fuiſſe de ſola virgine, dr̃ .n. filius hominis, id eſt, Adami, quo ſignificatur non habuiſſe patrem hominẽ, fuiſſe tñ de Virgine, q̃ erat ex Adamo, vnde generatio eius, & ſupra legẽ, & ſecundũ legẽ fuit. Supra legẽ quidem, q̃a de uirgine ſine viro; ſm̃ legẽ vero, quia de fœmina, quę orta erat ex Adam, ſicut cęteri homines, quantũ ad naturã: hæc eſt Gregorij cauſa, paucis verbis additis explicata.

Quare Chriſtus ſe ipſum filiũ hoĩs nuncupauerit.

Auguſt. vero lib.2.de cõſenſ. Euang.c.1. cauſã adfert alterã, nimirũ Chr̃m ſe toties appellaſſe filiũ hoĩs ad cõmẽdandũ nobis, q̃d dignatus ſit miſericorditer eſſe p̄ nobis; nimirũ gñationẽ carnis aſſumere, vt q̃ ęterno genitus eſt ex Patre, in tp̃e naſceretur ex matre; nomẽ filij generationẽ indicat.

Hæc ex Patrib. notanda hoc loco duxi: nam cur ſic Chriſtus appellatus ſit, multas cauſas explicui in cõmẽtarijs in Ioan.c.3. annot.19. illic videre poteſt lector, ſi quiſpiam deſiderauerit. quibus hoc vnũ addendũ exiſtimaui, in ſcriptura veteri Angelos in humana forma loquentes hominibus, eos hoc noĩe ſępe appellaſſe, fili hominis, vt cõſtat ſępe apud Ezech. & ſemel Dan.8. quo verbo ſe illis ſuperiores natura eſſe ſignificabãt, ẽt ſi hoĩes viderentur, qui non erãt filij hominũ, ẽt ſi hoĩes apparerẽt. hac igitur de cauſa Chriſtus filius Dei, & verus Deus, de ſe, vt homine loquẽs, vtitur hoc verbo, vt ſuam in ſemet exiſtentem diuinã naturã indicet, qui, vt Deus, maior erat ſe ipſo vt hoĩe, & qui licet in perſona hoĩs appareret, nõ erat perſona hominis, ſed perſona filij Dei in natura humana verè ſubſiſtens. Illud poſtremo notandum eſt, Hierony. Matth.16. docuiſſe vbicunq; in veteri teſtamento habetur filius hominis, loco. (hominis) in Hebræo eſſe Adã, q̃ Hieronymi documentum licet in plurimũ ita ſit, non tñ eſt perpetuũ, nam Daniel.2. dicitur, omnia, in quib. habitãt filij hominũ, dedit in manu tua, ibi nõ habetur Adã, ſed Enos in plurali numero: & Pſ.4. filij hominũ vſquequo, graui corde. Non eſt Adam ſed איש id eſt, filij viri et ipſemet Hieronymus in ſuo pſalterio ita vertit, licet forſã oblit⁹ Matt.16. aſſerat eo loco haberi Adã.

ANNOTATIO XLVI.

Notanda ſunt quędã ex verbis pręcedẽtis ſentẽtiæ, q̃ in cõmentario prætermiſſa ſunt. Primo, his tribus verbis, ſurge, tolle lectum tuũ, & vade in domũ tuã, Hilarius can.8.in Matt. ſignificari dicit totam redẽptionem per Chriſtũ factã. Surge. indicat peccatorũ remiſſionẽ, & reconciliationẽ p̄ gratiã. Tolle lectũ tuũ, indicat corporum reſurrectionẽ. Illud aũt, Vade in domũ tuã, introitum in cęleſte Regnum, ad quod creati ſumus; & vbi noſtra eſt patria, à qua nunc peregrinamur. Secundò Gregorius lib.4.moralſ,c.28. illud (domum tuã) ſpiritualiter propriã conſcientiã interpretatur; eius verba ſũt hæc. Quid p̄ domos, niſi conſcientiæ deſignantur? Vnde ſanato cuidã dicitur; Vade in domũ tuã, ac ſi aperte audiat, poſt exterius miraculũ, ad conſcientiam reuertere, & qualẽ te intrinſecus debeas exhibere, perpende. Hæc ille. Tertio. Hieronymus etiam ſpiritualiter hæc interpretans, inquit, anima paralytica ſi reſurrexerit, ſi priſtinum robur recuperauerit, portat lectum ſuum, in quo iacebat diſſoluta, & portat illum in domum virtutum ſuarũ. Hæc ille. Per gratiam enim, & paſſiones, quibus vincebatur prius, vincit, & opera bona, q̃ non valebat facere, efficit.

Myſtica ſuperioris ſententia expoſita.

ANNO-

ANNOTATIO XLVII.

Vtrum miraculũ mai', peccata remittere an paralyticũ ſanũ reddere.

OCcaſione illius ſententię, quid eſt facilius dicere; Remittũtur tibi peccata, an dicere: ſurge, & ambula, poſſet quiſpiã interrogare, vtrũ ſit difficilius horum, vtrumue ſit maius miraculũ. Vbi attende, ad efficaciã argumẽti facti à Chriſto nihil facere, ꝙ vnũ ſit altero difficilius, et maius; ſatis .n. eſt, ſi vtrũq. hominib. impoſſibile, ſoliq; diuinæ poteſtati ſit reſeruatũ: nã ẽt ſi minus eſſet ſanare paralyticum, tñ cum ſit opus diuinæ virtutis, factũ in teſtimoniũ, & probationẽ illius, ꝙ difficilius eſt, ſufficiẽs, & efficax conficitur argumentũ, vti iã explicatũ eſt. At quia nonnulli, vti diximus, vnũ eſſe altero difficilius cõtendunt, ideo hoc breuiter diſcutiendũ cenſui. Chryſoſt. hom. 30. in Matth. affirmat facilius fuiſſe ſanaſſe paralyticũ a morbo corporis, q̃ remiſiſſe peccata, redditq; rationẽ: Quanto, inq̃t, aĩa prẹſtantior eſt corpore, tãto maius eſt peccata dimittere ſanatione. q̃ ſententiã ſecutus Greg. lib. 3. dialog. c. 17. affirmat, maius fuiſſe miraculum conuerſionis Pauli, quã ſuſcitationis Lazari; & ſimpliciter maius eſſe miraculum iuſtificationis, q̃ reſurrectionis. Auguſt. aũt tract. 72. in Ioan. auget ſententiam, inquit .n. maius eſſe miraculũ iuſtificationis, q̃ creationis. quod ẽt recepit Leo ſer. 3. de Paſſione Dñi. at vero Ambroſius in hoc loco contrariũ docet, inquit .n. ſic, quamuis magnũ ſit hominibus peccata dimittere (quis enim poteſt dimittere peccata, niſi ſolus Deus, qui per eos quoq; dimittit, quibus dimittendi tribuit poteſtatem?) tamen multo diuinius eſt reſurrectionem donare corporibus, quandoquidem ipſe Dominus reſurrectio eſt. Hæc Ambroſ.

Auctor propoſitã quęſtionem reſoluit.

In huius difficultatis reſolutionem illud eſt notandum, ſi miracula conferantur diuinæ uirtuti, per quã fiunt, nullum eſt maius aut difficilius altero, ſed oĩa ſunt minima, nec proportionẽ habẽt cũ infinita Dei potentia, nec hoc in controuerſia eſt; quando ergo unum altero maius, aut difficilius dicimus, cõferimus poteſtati creaturę, illudq; maius, aut difficilius uocamus, quod magis ſuperat uirtutem creatã. ſunt autẽ in triplici differentia miracula. Quædam ſunt, per quæ fiũt ea, quæ creaturæ uirtus non poteſt facere, ut qñ Chrs ianuis clauſis intrauit, et lapide nõ amoto egreſſus eſt de ſepulchro, corporũ facta penetratione, q̃ nulla creata uirtus efficere poteſt, & hęc in primo gradu ſunt, & maxima reputãtur. Quędam uero, quæ uirtus creata facere poteſt, ſed nõ in eo ſubiecto, in quo ꝑ miraculum fiunt, ut reſurrectio mortuorũ, & cęcorum illuminatio, uita .n., & uiſus res ſunt, quę natura facit, at in mortuo, & cæco non poteſt: hoc .n. uirtutis eſt diuinæ; & talia miracula ſunt in ſcđo gradu. Quędã uero ſunt, q̃ natura facit, & in tali ſubiecto, non tñ eo modo, ut mũdatio leproſi, febricitantium ſanatio, quas naturę uirtus ẽt facit, ſed non cito nec ita ꝑfectẽ, nec ſolo uerbo, ut Chrs faciebat uirtute diuina, & hęc sũt in ultimo gradu, & minora reputãtur, minus .n. ſuperãt uirtutẽ creaturæ. Quia uero oĩa ſuperãt creatã uirtutẽ, miracula ſunt. Hæc eſt Doctrina S. Th. 1. p. q. 105. ar. 8. & uera quidẽ, ac legitima, iuxta q̃ dicendũ eſt, maius eſſe opus, & difficilius remiſſionẽ peccati q̃ paralytici ſanationẽ, & mortui reſurrectionẽ; quia in remiſſione peccati fit res, q̃ natura tota nõ poteſt facere, nimirũ gratia, & charitas, ac dona Spiritus ſancti, quæ ſunt ordinis ſuperioris excedentis res naturales. licet non appellemus miraculũ, quia miracula nõ uocamus, niſi q̃ raro, & præter ordinẽ fiũt. An aũt remiſſio ſit difficilius opus creatione, nõ ita certũ eſt, tñ probabile eſt, eo maximẽ ꝙ in remiſſione interuenit quędã ẽt creatio; nã gratia in aĩa creatur à Deo. Plura his ad ſcholas diſcutienda remitto.

Et confeſtim conſurgens coram illis tulit lectum in quo iacebat, & abyt in domum ſuam.

COMMENTARIA.

VErba ſunt Euãgeliſtę, narrãtis effectũ admirãdę virtutis Chrĩ; ita .n. factũ eſt, ſicut præcepit, nã ſanatus eſt paralyticus ita perfectè, vt cõtinuo faceret, q̃ Chrs iuſſit, et nota verba Euãgeliſtæ (cõfeſtim) vt virtutis magnitudo exprimatur, nulla .n. mora intercedente cõualuit paralyticus, tantũq. roboris accepit, vt ſolus lectũ portaret. Addit (corã illis) in conſpectu .n. eorũ, q ſuis cogitationib. detraxerãt Chro, factum eſt opus viſibile, cõuincẽs eos erroris, & iniquitatis. Prætereа (lectũ in quo iacebat) ꝙ magis cõmẽdat, et indicat vires, & ſanitatẽ paralytici, lectum .n. illum, in quo prius iacebat, & in quo ab alijs

Digitized by Google

geſtabatur, ipſe iã ſolus portat, & non ſolum portat, ſed vſq; ad domũ ſuam.

Magnificans Deum.

COMMENTARIA.

CVm non ſolum corporis, ſed animæ etiam ſanitatem receperit, ſicut corpore lectũ geſtabat, ita anima Deum magnificabat, id eſt, virtutis diuinæ magnitudinem in hac eius ſanatione oſtenſam confitebatur, & publicè per medias vias omnib. accurrentibus proclamabat; hoc enim eſt Deum magnificare, quod ille corde, & vocib. effecit, vt non tantum ipſo opere, ſed etiam ſermone teſtimonium admirandæ poteſtatis diuinæ perhiberet.

ANNOTATIO XLVIII.

Locus Iſaię capit. 35. TErtull. lib. 4. cõtra Marcion. huius meminit miraculi; affirmatque fuiſſe ab Iſaia prenunciatum, qui c. 35. ſic habet: Ipſi videbunt gloriam Dei, & decorem Dei noſtri, confortate manus diſſolutas, & genua debilia roborate, confortamini, & nolite timere. Licet Tertull. alia interpretatione vtatur, verba ipſius ſunt hæc. Curatur paralyticus, & quidẽ in cætu, ſpectãte populo. Videbit (inquit Iſaias) populus ſublimitatẽ Domini, & gloriam Dei. Quam ſublimitatem? & quam gloriã? conualeſcite manus dimiſſę, & genua diſſoluta, hoc eſt paralyſis. Cõualeſcite, nec timete. Non otioſe iterans (conualeſcite) nec vane ſubiungens (nec timete) quoniã iam reintegrationẽ mẽbrorum, virium quoq; repræſentationem pollicebatur (exurge, & tolle grabatum tuũ) ſimul & animi vigorem ad non timendos, qui dicturi erant, quis dimittit peccata niſi ſolus Deus? Habes iã & ſpecialis medicinæ diſpunctam prophetiam, & eorũ quę medicinã ſunt ſecuta. Hæc ille. Auguſt. lib. 2. q. Euang. c. 4. ſpiritualiter hanc hiſtoriã interpretans ait: De paralytico põt intelligi aĩa diſsoluta mẽbris, hoc eſt, bonis operationibus Chriſtum quærere, id eſt, volũtatẽ verbi Dei, impediri aũt turbis, niſi tecta, id eſt, ope ſcripturarũ aperiat, vt per hæc ad notitiam Chri perueniat, hoc eſt, ad eius humilitatẽ fidei pietate deſcẽdat. Hi aũt, à quib. deponitur, bonos in Eccleſia Doctores poſſunt ſignificare. Quod autẽ cum lecto deponitur, ſignificat ab hoĩe in iſta carne adhuc cõſtituto Chriſtũ debere cognoſci, quẽ tñ lectũ ſanus poſtea iubetur portare, & ire in domũ ſuã, vt remiſſione peccatorũ cõualeſcẽtib. p ſpẽ bonã, mẽbris aię hoc corp' reſtaurare intelligatur, vt iã nõ in carnalib. gaudijs tanq̃ in lecto requieſcat infirmitas aĩ: ſed magis ipſa cõtineat affectiões carnales, et tẽdat ad requiẽ ſecretorũ cordis ſui. Hęc Aug.

Et ſtupor apprehendit omnes.

COMMENTARIA.

TRia cõſecuta ſunt tam inſigne factũ in ijs, qui viderant, primũ eſt ſtupor, id eſt, vehemens quędam admiratio, quæ rei factę rationẽ inueniendi viã præcludit, in ſolaq; magnitudinis cõſideratione animũ detinet; maximũ .n., & pter oĩum notitiã et expectationẽ opus erat, vnde Marcus ait, mirabãtur oẽs dicẽtes, qa nũq̃ã ſic vidimus.

Et magnificabant Deum.

COMMENTARIA.

HOc eſt ſecundum, admirandę .n. Dei virtutis opus confitebantur, qui tantam poteſtatem homini Chriſto conceſſit, vt & paralyticum talem ſanare, & peccata condonare potuerit; ſic enim Mattheus hoc verbum interpretatur: glorificabant, inquit, Deum, qui poteſtatẽ talẽ dedit hominib. plane .n. Chriſtũ diuina poteſtate, & virtute præditum agnoſcebant, & fatebantur.

Et repleti ſunt timore, dicentes, quia vidimus mirabilia hodie.

COMMENTARIA.

HOc eſt tertium, magno ſunt timore correpti, ſeu multũ timuerũt, cuius timoris cauſam explicant, dicentes, quia vidimus hodie mirabilia; quid hæc portendant neſcimus. Admiranda quippe ſolẽt peccatorib. timorẽ incutere, ne forte patiãtur aliquid mali pp peccata ſua, de qua re ſupra diximus.

ANNOTATIO XLIX.

MIrabilia Græce παράδοξα, quidã vertunt inopinata; quidam, incredibilia; vulgatus vero, mirabilia, ſenſus idem eſt. Appellantur autem mirabilia hoc loco ea, quæ ſi narrarẽtur ijs, qui nõ uiderũt, mirabuntur, *Euangeliſtarum concordia.*

buntur, & difficiles ſe exhibēbũt ad credēdum præ rerũ magnitudine: ſuperant enim humanam fidem ſicut illud Haba. 1. opus fiet in diebus veſtris, quod nemo credet, cũ narrabitur; eorum autē qui viderunt, ſcientiam & expectationem ſuperant. talia ſunt hæc, quæ nunc fecit Dominus remittendo peccata, & ſanando verbo paralyticum.

Et poſt hæc exijt, & vidit Publicanum nomine Leui.

COMMENTARIA.

POſt miraculum ſanati paralytici, Capharnaũ, & domi factũ, egreſſus eſt Chriſtus, & abijt ſecus mare ſeu ſtagnum Genaſareth.

ANNOTATIO L.

MAtthæus c. 9. & Mar. c. 2. poſt hiſtoriam paralytici, Matthæi vocationē narrant, ſicut & Lucas noſter. Marcus aũt diſtinctius ſcripſit, dicēs; Egreſſus eſt rurſus ſecus mare. prius enim trãsfretauerat è regione Geraſenorũ, & venerat Capharnaũ, vbi paralyticum domi curauit, inde egreſſus iterum ſecus mare abijt, quo omnis turba veniebat ad eum, eosq́; docebat, vt dicit Marcus Chryſoſt. hom. 31. in Matth. cauſam explicat, cur Dominus miraculo illo facto ſtatim domo exierit, ſic enim inquit: cum ingens ſignum mirabili curatione paralytici feciſſet, nullam ibi morã traxit, ne Scribæ videntes ipſum maiori arderent inuidia, ſed receſſit, vt affectũ eorum mitigaret. Quod nobis quoq; faciendum eſt. Nō enim debemus cominus in aduerſarios inſurgere, ſed vlceribus eorum mederi, cedentes, & relaxantes eorum intentionem. Hæc ille.

Et vidit Publicanum.

COMMENTARIA.

CVm verſus mare exiret, vidit hominem quendam, officio publicanum, id eſt, vectigalium publicorũ exactorem. Publicanorum ſtudia, & exercitatio, auaritiæ, fraudis, impudentiæ, & crudelitatis plena ſunt, ſed qui venerat peccata diſſoluere, cur mirũ eſt ſi publicanũ fecit diſcipulum? Cũ autem paralytico peccata dimiſit, tunc ad Mattheum acceſſit, ne turbarentur videntes, ſi peccatorem in Diſcipulorum conſortium vocauit.

ANNOTATIO LI.

CRedibile eſt Matthæum non tunc domi ſuæ, ſed in loco publico iuxta mare fuiſſe, vt facilius mercium, quæ mari aduehebantur, tributa colligeret; nam ſtatim refert Euãgeliſta Chriſtum ſe in Matthæi domum contuliſſe, vbi Matthæus illi conuiuium magnum apparauit. Inuehebatur Celſus Iudæus, vt Origenes lib. 1. contra eũdē refert, aduerſus religionē noſtrã, obijciens Chriſtũ peccatores homines in cōſortiũ Diſcipulorũ vocaſſe; inter eos aũt publicanũ hunc nobis improperabit; cui recte reſpondet Origenes, dicens, quid abſurdi, ſi Chriſtus oſtendere volens humano generi, quantũ eius medicina cõtra peſtes animarũ polleret, infames, & nequiſſimos elegit, eosq́; eo prouexit, vt morũ puriſſimorũ exemplum fierent, amplectentib. ipſius Euangelium? Idem dixit Chryſ. hom. 31. in Matth. cuius ſententia in commentario proſecuti ſumus.

Nomine Leui.

COMMENTARIA.

NOmen eius Leui erat, quem Matcus appellat Leui Alphæi, id eſt, filium Alphæi, quem autem Marcus, & Lucas Leui vocant, ipſemet Matthæus vulgari nomine Matthæum nominat binomi⁹ enim erat, vt Hieronymus apud Matthæum notat. erat fortaſſe Leui nomen honoratius, vulgatius tamen Matthæi; idcirco ipſe humilitatis cauſa ſe ſemper eo nomine ſignificauit.

ANNOTATIO LII.

ORigenes lib. 1. contra Celſum, hunc Leui, cuius Lucas meminit, aliũ cenſet fuiſſe à Matthæo, nec inter Apoſtolos computat; eius tamen ſententiã omnino repellitur ab omnibus, qui eandem eſſe hiſtoriam hanc à tribus Euangeliſtis deſcriptam affirmant, nec obſtat vnum duo ſortitum eſſe nomina, quod in Scriptura factum eſſe nemo dubitat. Idem ergo eſt Leui, qui & Matthæus, Domini Apoſtolus, vt affirmant Hieronymus Matth. 9. & Auguſt. lib. 2. de conſenſ. Euang. cap. 26.

Decept⁹ Orige. cēsēs Leui nō fuiſſe Matthæum.

Sed an-

Digitized by Google

Sedentem ad telonium.

COMMENTARIA.

CVm publicanus eſſet, ſuo muneri, & exercitationi incumbens, ſedebat ad telonium, id eſt menſam illam, in qua pecuniæ, quæ ex vectigalibus ſoluebantur, numerari ſolebant. ab ipſa autem opera euocatur ad Chriſti diſciplinam, quo virtus vocantis maior oſtenditur, qui ex ipſo ſtudio, cui ille intentus erat, eum abſtraxit.

ANNOTATIO LIII.

Teloniũ quid.

Τέλος Græce, vectigal eſt Latine, inde telonium, vel locum illum ſignificat, in quem pecuniæ vectigalium reponebantur; vel menſam in qua numerabantur, hoc in loco potius modo poſteriori accipitur; non. n. dicitur ſedens in telonio, ſed ad teloniũ. Quod ſi apud Matthæũ dicitur, ſedens in telonio; Græce habetur ad telonium, ſicut apud Marcum, & Lucã. Chryſ. hom. 31. in Matth. rectè verbum hoc põderat, quod dum ſederet in telonio, vocatus eſt: Virtutem, inquit, vocantis voluit oſtendere, qui non impoſito adhuc fine publicanorũ prauo quęſtui, è medio malorum ipſum abſtraxit. Sicut Beatum Paulum quoque furentem, atque omni rabie ardentem, & ignem Eccleſiæ inferentem reduxit. Hæc ille.

Et ait illi, ſequere me.

COMMENTARIA.

VErbum vocationis eſt, quaſi diceret, relinque officium, cui incumbis, & ad meam diſciplinam ſine mora te conuerte, ex publicano eſto meus diſcipulus, & qui ad menſam vectigaliũ ſedes, ſurge, & à ſæcularib. negotijs te eripe, ac mea veſtigia ſequere.

ANNOTATIO LIIII.

Matth. cur non ſimul cũ alijs Apoſtolis à Chriſto vocatus ſit.

CHryſoſt. hom. 31. in Matth. de Mattheį vocatione quęſtionẽ excitat, eáq; diſſoluit: Cuius, inquit, rei gratia non cum Petro ſimul ac Ioanne, & alijs Diſcipulis Matthęũ vocauit? certe quẽadmodũ tunc ad illos acceſſit, vocauitq; quando obtẽperaturos ſciebat; ſic Matthęum quoque nũc vocauit, quãdo miraculorum fama perdomitũ minime reluctaturũ videbat. Qua de cauſa etiam Paulum poſt reſurrectionẽ piſcatus eſt, nam qui corda ſcrutatur, & occulta mentium perſpicit, is etiã, quando vnuſquiſque ad obediendum paratus erat, non ignorauit; propterea non continuo, quãdo durior fuit, ſed poſt mille miracula, & inſignem, atque peruulgatam de ſe famã aptiorem iam ad obtemperandum vocauit. Hæc Chryſoſt. Huic Doctrinę aduerſari videtur id, ꝙ ipſemet Paulus de ſua vocatione Gala. 1. ſcripſit, cum placuit, inquit, ei, qui me ſegregauit ab vtero matris meæ, & vocauit per gratiam ſuam, vt reuelaret in me filium ſuum, vt euangelizarem illum in gentibus continuo non acquieui carni, & ſanguini. Non dicit Paulus, quando nouit me obediturũ, ſed quando illi placuit, qui per gratiã me vocauit. Non expectat Deus ſemper arbitrium noſtrum, quia ſua gratia ipſum excitat, ipſiſque dat uelle, & perficere, & qui ẽt rebelles conuertit, & compellit uoluntates, tunc ergo uocauit, quando illi placuit, & ſi ante uocaſſet, utiq; reſpondiſſet, & obtẽperaſſet. non ergo ratio, aut tẽpus uocationis huius, & ſimilium referri debet in hominis arbitriũ, ſed in Dei beneplacitum, cui ſic uiſum eſt, ſicq. depoſuit. Poteſt autem intelligi Chriſoſtomus ſic, tũc uocaſſe Diſcipulos, quando ſciebat illos obtẽperaturos, nimirum per ipſius gratiã; ſciebat enim quando ipſe operaturus erat in eis, ut obtẽperarent uocanti, & tunc uocauit. niſi ſic intelligas doctrinã non probo. Nec ſolum doctrinæ huic Chryſoſtomi in hac parte nõ conſentio, ſed contrariam omnino ueram exiſtimo, nimirũ tunc uocaſſe diſcipulos multos, & præſertim Matthæum, qñ plus erant impediti, magiſq. detinebantur, ut uenirẽt. ſic Petrum, & Andream uocauit, quando retia mittebant in mare, nec expectauit, ut iã eſſent miſſa, nec præuenit, antequam mitterentur, ſed dum mittebant, hoc enim maius adferebat impedimentum: ſic Paulum uocauit, quãdo in uia erat, nec pręuenit profectionẽ eius, priuſquã accepiſſet litteras à ſummo ſacerdote, & uocauit, dum opus feruebat, minuſque ad obſequendum paratus erat; ſic nunc Mattheum uocat, non antequam ſederet, ſe dum ad ipſum telonium ſedebat, & ipſi operæ incumbebat; in hoc enim uirtus uocantis magis clareſcit, & magnitudo gratiæ reuelatur, minuſq; homo de ſua uirtute meritisve poteſt præſumere.

mere. Totus eſt Auguſtinus in hac doctrina, quam in hac parte probo.

Et relictis omnibus ſurgens ſecutus eſt eum.

COMMNTARIA.

MAgna vocātis virtus hæc eſt, quæ in admirabilem obedientiam arbitriū peccatoris, & publicani ita pertraxit, vt continuo officij, & negotiorū impedimenta omnia diſſolueret, & abiectis ijs omnibus, quibus tunc inhiabat, à telonio ſurgens, Chriſtum ſequeretur. Nec caret laude, & eximia commendatione Matthæus, qui etiam ſi vocantis potenti virtute ſit motus, liberè tamen vocāti ita conſenſit, vt nec conſilio habito prius cum ſuis, nec negotiorum cura alijs demādata, nec ad quid vocaretur, conſiderato, & pecuniarum ſolicitudine abiecta, confeſtim Chriſto obtemperauerit.

ANNOTATIO LV.

Matthæi vocationem irridentes. *Contra Iulianū, & Porphyriū.*

IVlianus Apoſtata, & ſimiliter Porphyrius referente Hierony. Matth. 9. arguebant, uel imperitiam hiſtorici mentientis, uel ſtultitiā eorū, qui ſtatim ſecuti ſunt Saluatorē quaſi irrationabiliter quēlibet hominē uocantē, ſunt ſecuti. Duas Hieronymus huic obiectioni adfert reſpōſiones; ſic .n. inquit: Tantę uirtutes, tantaq́. ſigna præceſſerūt, quę Apoſtolos antequā crederēt, uidiſſe nō dubiū eſt. Hęc eſt prior reſpōſio, ſequitur poſterior: Certè fulgor ipſe, & maieſtas diuinitatis occulta, quę ēt in humana ſpecie relucebat, ex primo aſpectu poterat uidentes ad ſe attrahere; ſi .n. in magnete, & ſuccino hęc eſſe uis dicitur, ut anulos, & ſtipulas, & feſtucas ſibi copulēt, quāto magis Dñs omnium creaturarū ad ſe trahere poterat, quos uolebat? hęc ille. Prima reſpōſio in nonnullis diſcipulis locum habet, & præſertim in Matthęo, quos poſt miracula aliquot edita uocauit, nō tñ in omnibus: nā Andreas, Petrus & Philippus, qñ ad Dominū primo uenerunt, nondum miracula eius uiderāt. Poſterior ſolutio, qua parte in facie Chriſti illum diuinitatis ſplendorem fuiſſe dicit, quo potuerunt uidentes ēt ſine miraculis uocantem ſequi, non eſt neceſſaria, nec eo opus erat. Qua uerò parte uirtutem diuinitatis Chriſti affirmat, qua omnium poterat mouere, & trahere uoluntates, doctrina uerißima eſt, & reſponſio ad impietas illorum auertenda ſufficientiſſima. Si enim uerbum Chriſti tantum eſſet ſignificatiuum rerum, utique non poterat ad ſe homines trahere, cum ſimplex uerbum eſſet nullo argumento fultū; at uerbum hoc non fuit tale, ſed efficaciſſimum, utpote inſtrumētū ab homine Deo, cuius tanta erat uirtus, ut uerbo ſimplici ſanaret infirmos, mundaret leproſos, & mortuos ſuſcitaret. Reſpondeant Iulianus, & Porphyrius, an eſſet arguēdus Lazarus leuitatis, quia reſurrexit ad ſimplicem uocē, Veni foras; an eſſent arguendi paralytici, qui ſurgebant, & lectos ſuos geſtabant ad uocē Chriſti; quis id affirmabit, etiā ſi deliret? nec igitur ſunt leues, aut irrationabiles, qui uerbo Chriſti tracti, ipſum ſunt ſecuti; non enim minus potēs, aut efficax erat uerbum illud, quo uocauit Apoſtolos, & Diſcipulos, q̄ ꝙ ſanabat, & mirabilia opera exteriora faciebat; ſi enim mare, & uenti obedierunt iubenti, quid mirum ſi homines ſequerētur uocantem, etiā ſine alio miraculo præcedente? immo ſine exteriori uoce potuit ſola interiori uirtute pertrahere; ſic enim Magdalenam uocauit, & ad ſe cōuertit, de qua rectè dicit Gręgorius hom. 33. in Euang. Chriſtus per miſericordiam traxit intus, qui per manſuetudinem ſuſcepit foris. diximus de hac re alibi plura.

Et fecit ei conuiuium magnum Leui in domo ſua.

COMMENTARIA.

SEcutus Matthæus Chriſtū, ipſum inuitauit, & ei domi ſuæ parauit conuiuium magnum; non ſolū quod ibi multi fuerint, ſed etiam, quod opulentum, & pretioſum fuerit; honoris enim cauſa ſplendidiſſime eum apud ſe excepit, ſicque ſuis valedixit, vt omnibus omni ex parte abiectis, diſcipulus Magiſtrum ſequeretur, comeſque eius indiuiduus fieret.

ANNOTATIO LVI.

Quare Matthæus conuiuiū fecerit Chriſto.

MEminit ipſe Matthęus conuiuij huius, ſed à quo ſit factū, nec cuius eſſet domus, expreſſit; ſolū enim refert Chriſto di-

Digitized by Google

ſto diſcumbente in domo, peccatores diſcubuiſſe ſimul: Marcus diſtinctius rem narrans domũ hanc ipſius Leui, ſeu Matthæi fuiſſe dicit, à quo vero conuiuium ſit paratum, ſilet. Lucas uero omnia explicat, nempe in domo Leui, & ab ipſomet conuiuiũ fuiſſe factũ; tũ propter lætitiã accept. beneficij, ut dicit Chryſ. hom. 31. in Matth. tum ut Magiſtrũ honoraret; & ut dicit Victor Antiochenus Mar. 2. ob uocationis beneficiũ gratum ſe declarauit; tum ẽt ut uulgarẽ ſequens modũ, amicis ac familiarib. ualediceret. cuius rei exemplum in Heliſęo legimus 3. Reg. 19. qui adſcitus in conſortium Eliç, eiuſque comes futurus, reuerſus eſt in domũ, ut ſuos oſcularetur, & poſtea ſequeretur Eliã; uenit ergo, & par boũ mactauit, coxitq. carnes, & dedit populo, & comederunt; poſt hæc conſurgens ſecutus eſt Eliã. Hoc uidetur nũc noſter Matthæus feciſſe; conuiuiũ enim opulentum domi ſuç Chriſto fecit, ad ꝙ multos ex amicis, & familiaribus cõuocauit, eoq; completo Chriſtum ſecutus eſt. forſan ẽt Chriſtus ea de cauſa, ad Patrẽ reuerſurus ex hoc mundo, apud Simeonẽ leproſum diuertit, à quo opulẽto conuiuio exceptus eſt, ubi Magdalena precioſo unguẽto effuſo caput eius vnxit.

3. Reg. 19.

Si Matthæus omnia reliquit, quomodo potuit in domo ſua conuiuiũ facere.

Quędã uero occurrit difficultas, quomodo fieri potuerit, ut Matthæus domi ſuæ magnum conuiuiũ apparaſſe dicatur, ſi quando uocatus eſt, Euangeliſta dicit, relictis omnib. ſecutũ eſſe Chriſtum? non. n. omnia reliquiſſe uidetur, qui domũ retinebat, & conuiuiũ opulentum apparere poterat. Quidã recentiores reſpondent, quando ſecutus eſt Dominum, non reliquiſſe omnia, ſed illa tantũ negotia telonij, quib. tunc erat intẽtus. Huic tamen opinioni aduerſatur uerbũ (relictis omnibus) ꝙ Euangeliſta cõmune fecit cæteris Apoſtolis, de quibus idẽ etiã verbum ſcripſit. ſicut igitur illi reliquerunt, ita & iſte. Quidã alij, illud (relictis omnibus) per quandam anticipationem ab Euangeliſta dictum cenſent: nã quando uocatus eſt, ſecutus eſt Chriſtum: nõ tamen ſtatim Diſcipulus, factus eſt, ſed in familiaritatẽ receptus, poſtea uero reliquit omnia & in diſcipulum eſt acceptatus. Hæc autẽ ſine auctoritate dicuntur: ideirco uidetur dicendũ, tũc cum uocatus eſt, omnia, quantũ in ſe eſt, reliquiſſe, & de facto deſeruiſſe telonium, & officium; Chriſti tamẽ ordinatione, ſua diſpoſuiſſe, quia diues erat, & multis negotijs implicatus: ideirco domũ redijt, ibiq. Chriſtum habuit hoſpitem, fecitque illi conuiuium, reliquerat quidẽ iam domum, & omnia, nec reuerſus eſt, ſed ut diſponeret omnia, ut ratio honeſta poſtulabat: ſic et iam Heliſęus redijt ad parentes Eliç permiſſu; non enim Chriſtus ea, quæ ad honeſtatem quandã pertinebant, abſtulit, omnia: ergo tunc, quãdo uocatus eſt, reliquit quantum in ſe fuit, non tamen uſum omnẽ abiecit, quouſque, ut par erat, omnia diſpoſuit, ſic Chriſto uolente. Hãc ſentẽtiã Euthymius ſecutus uidetur, cuius uerba ſunt: Admirare eius, qui uocatus eſt, perfectam obedientiam, quomodo neque conſultauit apud ſe, quo ſuper ea re nullum conſuluit amicũ, quomodo non diſpoſuit, quæ domus atq; ſubſtantiæ ſuæ erant, ſed confeſtim ſurgẽs ſecutus eſt, relicto uniuerſo mundo; ſolam autem adduxit mẽtem ad omnia paratam, quę iuſſiſſet is, qui eum uocauerat, ſicut & qui antea uocati fuerant. Hæc ille.

Et erat turba multa publicanorum, & aliorũ, qui cum illis erant diſcumbentes.

COMMENTARIA.

VT ex Marco conſtat, multi erant ſecuti Matthæũ, quando à Chriſto vocatus poſt eum abijt, tum publicani, ſicut ipſe erat, tum de eorum numero, qui hiſce miniſtrabant, & huiuſmodi negotijs incumbebant, quos Matthæus, & Marcus peccatores appellat, alios etiam notos, & amicos fama rei commotos ad domum eius accurriſſe, alios etiam ab eodem Matthæo conuocatos eſſe, credibile eſt. Hi omnes cõuiuio interfuerunt, & in eadem cum Chriſto menſa diſcubuerũt, quantum exiſtimo, Matthæo Chriſti uoluntati, qui eos diſcumbere ſimul voluit, obtemperante.

ANNOTATIO LVII.

Quomodo tot publicani ad conuiuiũ conuenerint.

CHryſoſtomus hom. 31. in Matheum aſſerit, multos Publicanos, quaſi ad conſortem artificij concurriſſe, quos Matthæus letitia non parua propter acceſſum Chriſti inuitauit, Domino ita diſponente, qui omne genus curationis animarum exhibuit,

habuit, nec diſputando ſolum, aut ægrotos curando, aut inimicos redarguēdo, uerum etiam comedendo, atque bibendo, multos à uitijs ad uirtutem reduxit, ut nos per hęc doceret non eſſe tēpus, neque opus, ex quo nō poſſimus utilitatem percipere. Hęc ille & rectè quidem. Alterum aūt ſubiungit dicens; Et quāuis quę tunc appoſita erāt, iniuſtè, atque rapaciter fuerunt acquiſita, nō repellit, tamē ea Dominus, ſed aſſumpſit ex illis; magnum.n. lucrū oriebatur, quinimmo eodē tecto, eadēq. menſa cum peccatoribus utitur. Hęc certe bonū medicum decent, qui niſi laborātium putredinem ferat, non poteſt eos morbis liberare, ſed Dominus malam multorum de ſe exiſtimationē, ad q̄ deuenerūt, quia cum publicanis in domo publicani comederet; non timuit. Hęc ille. Quæ quidem moderatione indigēt; nō enim omnia, quę publicani cōgregauerāt, ex rapina erant; nam uectigalia iuſtè exigi poterant à principibus, ut diximus ſupra; Ioānes enim exhortabatur publicanos, nō quidem ne exigerent, ſed ne amplius, q̄ illis conſtitutum erat, & extorquerēt. & Dominus Matth. 22. iuſſit Cęſari tributa dari, ꝙ etiam comprobatur argumento manifeſto Luc. 19. Zachęus enim publicanus erat, & dicit ſe dimidium bonorum dare pauperibus, & quos defraudauit, reddere quadruplum, quę fieri nō poſſent, ſi omnia eſſent ex rapina. Non enim Chriſtus reprehendit ea, ſed potius probauit. Hoc autem uerum eſt, officium eſſe periculoſum, & cuius exercitium fraudibus, & extorſionib. expoſitū eſt, propter quod publicani male audiebāt apud Phariſæos, & Scribas; non tamen iniquum eſt, nec merces, & lucrum, quę inde proueniunt, iniuſta reputari debent. ſenſus igitur Chryſoſtomi eſt, ſæpe contingere, conuiuia, quę ab iſtis celebrantur, ex male acquiſitis fieri, id tamē non ſemper euenit.

Et murmurabant Phariſæi, & Scribæ eorum.

COMMENTARIA.

PHariſæi, qui de vitæ ſanctitate, & Scribæ, qui de Scripturarū ſcientia gloriabantur, & inter Iudæos inſigniores reputabantur, cum Chriſtū, & diſcipulos eius diſcumbentes cum publicanis viderent, murmurabant, & tamquam rem illicitam facientibus Chriſto, & Diſcipulis detrahebant. Pollui enim iuſtos peccatoribus conueſcentes exiſtimabant.

ANNOTATIO LVIII.

Particula (eorū) exactè perpēditur.

MAtthæus refert Phariſæos murmuraſſe, Marcus, & Lucas adiungunt, etiam Scribas. Illud autem (eorum) apud ſolum Lucam habetur, ꝙ quidam referunt ad Iudæos, quaſi dictum ſit, Scribę, & Phariſęi Iudæorum, quæ interpretatio parum eſt accommodata, cum nulli ſint alij Scribæ, & Phariſæi, quā Iudæorum, nec in Scriptura talis locutio reperitur. Quidam autem non connectunt cum Phariſæis, & Scribis, ſed cū relatiuo, ꝙ in Græco ſermone habetur: nam ſic dicitur, (qui Phariſæi, & Scribę eorum) ſicque interpretantur, qui eorum, ſeu ex eis erant Scribę, & Phariſæi murmurabant, qui ſenſus ſtare non poteſt. nam illud (ex eis) referri debet ad pręcedentes turbas, & publicanos, qui diſcubuiſſe dicūtur, & ſic hi Scribæ, & Phariſæi conuiuio interfuiſſe, & accubuiſſe dicerentur, ꝙ eſſe non poteſt: tunc enim non murmuraſſent contra Diſcipulos Domini, cum & ipſi in eadē cauſa eſſēt. Verior igitur interpretatio erit, ſi cum vulgato connectamus, cum (Phariſæi, & Scribæ) non quidem iuxta ſenſum primę opinionis, ſed alium ſequentes, nimirum, vt referatur ad pręcedentia, ſcilicet turba multa publicanorum, & aliorum, qui cū ipſis venerant. Scribæ autem, & Phariſęi eorum, id eſt, qui inter eos erant, non quidem accumbentes, ſed pręſentes murmurabant; erat enim publicum conuiuium, quod patebat omnibus, qui videre volebant. Huic expoſitioni fauet participium, quod omiſit Lucas, ſed Matthæus, & Marcus poſuerūt, nēpe (videntes:) aderant enim Phariſæi, & Scribæ, & videbant, ꝙ agebatur. non igitur eſt admittenda interpretatio quorundam recentiorum violenta, qui exiſtimant non tunc adfuiſſe, nec vidiſſe conuiuiū Scribas, ſed poſtea, & murmuraſſe non eo tempore, ſed poſt celebratum conuiuium; quæ interpretatio verbis Euangeliſtarum non poteſt accommodari, quæ aperte indicant eodem tempore omnia eſſe facta. Verius igitur, & accommodatius Victor Antiochenus Mar. 2. Aſſerit veniſſe eò Scribas, & Phariſęos, non quo aliquid diſcerent, verū quo ea, quæ fiebant, curioſe inquirerent.

Dicen-

Digitized by Go

Dicentes ad Diſcipulos eius.

COMMENTARIA.

NOn audent Phariſæi, & Scribæ Chriſtum coram monere, ſed ei apud Diſcipulos detrahunt, ſiue ſuæ propriæ maleuolentiæ conſcij; ſiue metuentes audire, quæ nollent, cum in calumnijs refellendis illius experti eſſent ſapientiam; ſiue quia putabant Diſcipulos eſſe rudiores, nec ad reſpondendum paratos, vt ſic eos à Magiſtro auerterent, & ſubducerent.

ANNOTATIO LIX.

Seminare diſſidia, diabolicum eſt.

CHryſ. hom. 31. in Matth. notat qualiter iſti Magiſtrum apud Diſcipulos accuſant, alibi vero, cũ diſcipuli in aliquo deliquiſſe videntur, apud magiſtrum eos deferunt; quærebant enim diſſidia ſeminare inter Magiſtrum, & diſcipulos. Hac arte vſus eſt diabolus, nam Deo detrahit apud homines, vt fecit in principio cum Adã; & homines apud Deum defert, vt fecit cum Iob, ideo calumniator dicitur; hoc enim nomen Diaboli, Græcis ſignificat.

Quare cum publicanis, & peccatoribus manducatis, & bibitis?

COMMENTARIA.

HOc eſt murmur, & querela Phariſęorum, & Scribarum, nõ licet vobis, nec magiſtro veſtro cum his publicanis, & peccatoribus aſſidere in menſa. Hæc enim interrogatio (quare) vim habet accuſationis cuiuſdã; quaſi rem agerent illicitam. Illa autẽ enumeratio (manducatis, & bibitis) auget accuſationem, & amplificat id, quod quaſi crimen opponunt; verba vero præſentis tẽporis indicant in ipſo conuiuio reprehenſionem eſſe factam, nõ enim erubeſcebant ipſis conuiuis præſentibus detrahere, quia publici peccatores reputabantur. Diſtinguunt autẽ peccatores à publicanis, non quod publicani tales nõ reputarẽtur, ſed quod alij, cum publicani nõ eſſent, communi vocabulo ſignificabantur; erant autem peccatores, vel ſocij, vel miniſtri ipſorum publicanorum, qui in eorum officio illis miniſtrabãt; aut ij, qui diſſolutioris erant vitæ; aut ij forſan, qui ob ſcelera aliquot è Synagoga à Iudęis eiecti erant.

ANNOTATIO LX.

Phariſęi & Magiſtrũ, & Diſcipulos arguere conantur.

MAtthęus, & Marcus habent, quare cũ publicanis, & peccatoribus manducat Magiſter veſter? Lucas vero diſcipulorũ tantum meminit; vtrumque autem conſonat: nam illi in omnes dixerunt accuſationẽ, nẽpe Magiſtrum, & Diſcipulos, quaſi dicerent: Quare Magiſter veſter, & vos manducatis? Duo autẽ priores Euangeliſtæ expreſſerunt ſolum Chriſtum, quia intentio accuſantium præcipuè erat contra eum, vt dicit Aug. lib. 2. de conſ. Euang. c. 27. & nota eos vſos eſſe nomine Magiſtri; quare manducat magiſter veſter, quaſi eius ſugillantes, & reprehendentes doctrinam, qui facto doceret cum publicanis, & peccatorib. mãducandum eſſe. idcirco addunt (veſter) quaſi ipſi talem abominarentur diſciplinã, qualem ipſi à Chriſto diſcebant.

Et reſpondens Ieſus dixit illis.

COMMENTARIA.

NOn ita ſubmiſſe oblocuti ſunt reprehenſores, quin ad aures Domini murmuratio peruenerit. Audiẽs ergo Dominus reſpondit accuſationi, adducens rationes & cauſas, ob quas cũ publicanis, & peccatoribus comederet, quibus rationibus, & cauſis, & defendit, & illorũ accuſationem ignorantiæ, & iniquitatis plenã eſſe oſtẽdit.

ANNOTATIO LXI.

MAtthæus addit (audiens) audiens, inquit, Ieſus ait: Marcus vero dicit (Ieſus hoc audito, ait illis) pręſente igitur Domino, Phariſęi Diſcipulos reprehenderunt: præ animorum autem commotione, & excandeſcentia, non ita potuerunt ſermonem comprimere, quin voces, & clamor eorum ad aures Domini peruenirent. Vnde Dominus ſtatim reſpondit eis; ſuſcepit enim defendendam cauſam propriam Diſcipulorũ, & eorundem publicanorum, ac peccatorum,

cum, quorum etiam aures murmuratio impudens & importuna Phariſæorum, & Scribarum pulſauerat.

Non egent qui ſani ſunt medico, ſed qui male habent.

COMMENTARIA.

ARgumento primo Chriſtus cauſam ſuam defendit, quod à rerũ ſimilitudine accipitur. medicus corporum non tam cum ſanis, quam cum infirmis conuerſatur, & his mederi curat, quia plus indigent, quam ſani, quibus ſola præſeruatiua medicina ſufficit. multo igitur cõuenientius, qui animabus medetur, cũ publicanis, & peccatoribus cõuerſari debet; hi enim indigent, quia infirmi ſunt ſpiritu propter peccata. ſi igitur irrationabile eſſet arguere medicum corporum, viſitantem magis infirmos, quam ſanos, irrationabilius eſt reprehendere me, qui cum publicanis, & peccatoribus manduco, & frequenter conuerſor, vt hac via eos à peccatis reuocem, & ſpiritualem illis cõferam ſanitatem. Hoc argumento ſe Chriſtus medicum animarũ profitetur, quod iam paulo ante probauerat paralytici ſanatione miranda; ſimul etiã taxat Scribas, & Phariſæos, quaſi immites, & ſine miſericordia, qui potius peccatores in ſuis peccatis permanere volunt, quam cũ eis conuerſari, & conueſci, vt eos à peccatis reuocent; ſicut qui infirmos corpore potius perire eligeret, quam dũ eos viſitat, ſanare. Tacite etiam commendat publicanos, & peccatores, qui ad medicum ſalutis accurrebant. Eſt autẽ Hebraiſmus, quo abſoluta negatio ponitur loco comparatiuæ, vt annotatione 63. dicemus.

ANNOTATIO LXII.

Communicatio cum peccatorib. quomodo, & quando licita.

COmmunicatio cũ peccatorib. duplex eſt, vna quę fit in ipſorũ peccatis, nempe conſentiendo, auxilium præſtando, aut conſilium dando, vt ſua mala opera perficiant, & hæc cõmunicatio omnino eſt prohibita, neque hanc Chriſto obijciebãt Phariſæi, quem nouerant hominum peccata acriter reprehendere. Altera eſt communicatio in ijs, quæ peccata non ſunt, ſed indifferentia, qualia colloquia, commeſsatio, & alia huiuſmodi. Hæc autem communicatio aliquando non licet, ſed prohibita eſt, nempe aut quando ex huiuſmodi communicatione peccatores in ſuis prauis operib. audaciores fiunt, aut quando eorum peccata & iniqua facta ab ijs, qui conuerſantur, approbari alij putant; aut quando periculũ eſt, ne qui conuerſatur, illorum contagio inficiatur. his de cauſis Paulus 1. Cor. 5. prohibuit communicationem, dicens: Si is, qui frater nominatur inter vos, eſt fornicator, aut auarus, aut idolis ſeruiens, aut maledicus, aut ebrioſus, aut rapax, cũ eiuſmodi nec cibum ſumere: quando vero nihil horũ interuenit, prohibitum non eſt conuerſari in huiuſmodi indifferentibus. At vero quando communicatio in id tendit, vt à peccatis illi reuocentur, & ad meliorem vitam conuertantur, non ſolum non prohibetur, ſed maximè laudatur, & aliquando præcipitur; qui enim aliorum curam ex officio, & munere habet, tenetur hæc præſtare, quando ad ſalutem peccantium id oportere cognouerit. Chriſtus igitur manducabat cũ publicanis, vt ea occaſione, & familiaritate vtens, eos ad pœnitentiam peccatorum protraheret; non enim eorum contagio infici poterat, qui peccatum non fecit, nec dolus in ore eius inuentus erat, nec eos audaciores faciebat, qui vitia reprehendebat, & peccantib. medicinã offerebat; nec approbare eorũ mala opera videri poterat, qui ſanctiſſimus ab hominib. agnoſcebatur, & qui Matthęũ ab ipſo telonio auocauerat. Chryſoſt. hom. 31. in Matth. locum Pauli allegatum adfert, & reſpondet ibi Paulum loqui cum fratribus, nõ cum Magiſtris, & de his, qui peccare non deſinebant, ſed in ſuis peccatis perſeuerare volebãt: accommodatius autem videtur dici poſſe, id quidem fratrib. vetuiſſe, tamen propter ſcandalum aliorũ, ne probari viderentur illorũ malefacta; & propter periculum fratrum cõuerſantiũ; & propter illorum, qui peccabant, emendationem, vt confunderentur, bonorum priuati conſortio, & confuſi reſipiſcerent, iuxta illud Pauli 2. Theſſal. 3. Si quis non obedit verbo noſtro per Epiſtolam, hunc notate, & ne commiſceamini cum illo, vt confundatur. Baſilius in moral. reg. 70. cap. 20. hoc

loco

loco vtitur ad probandum, eos, qui alios docendi munere funguntur, debere eſſe miſericordes, ac mites, maxime erga eos, quorum animæ morbo graui ſunt affectæ.

Non veni vocare iuſtos, ſed peccatores ad pœnitentiam.

COMMENTARIA.

ADhibet ſecundum argumentũ ad eandẽ defenſionem, quod à quodam fine aduẽtus ſui accipitur, quaſi diceret: veni vocare homines ad ſalutem non tam iuſtos, quam peccatores, hoſq; ad pœnitentiam; igitur oportet me non abhorrere ab eorum cõmercio, ſed eos recipere, & cum eis cõuerſari, vt ſic illos pertraham ad peccatorum ſuorum pœnitentiam, & vitę cõmutationem, ac reſipiſcentiã. Dicit autem ſe veniſſe vocare, non tam iuſtos, quã peccatores, quia hi plus indigebãt Chriſti prædicatione, & numero plures multo erant: idcirco Chriſtus ſuæ prædicationis exordium fecit à pœnitentia; ſic enim Matth. c. 3. ſcripſit. Cępit, inquit, Ieſus prædicare, & dicere: pœnitentiam agite. Hebraiſmus autẽ eſt ſicut præcedens, quo negatio abſoluta ponitur loco comparatiuæ, vt ſequenti Annotatione explicabitur. Nõ autem hic agitur de redemptione, quã paſſione, & morte ſua perfecit, ſed de ſua prædicatione loquitur.

ANNOTATIO LXIII.

MAtthæus, & Marcus non habent illud (ad pęnitentiam) quamuis in multis exemplaribus Græcis etiam apud vtrumq; id legatur, & Chryſoſt. hom. 31. in Matth. legit, & interpretatur, ſimiliter & Euthym. Matth. 9. Aug. vero lib. 2. de conſen. Euãg. c. 27. aſſerit à ſolo Luca eſſe adiectum explicationis cã, quamuis apud illos duos Euangeliſtas id ſit ſignificatum, ſeu potius indicatum in illis verbis (nõ eſt opus valentib. medico, ſed male habentibus) hæc. n. indicant, ad quid vocauerit peccatores, nempe, quaſi ægrotos ad recipiendam medicinam. Hilarius ẽt, & Hiero. Matth. 9. non legunt (ad pęnitentiam) ſiue ergo illud (ad pęnitẽtiam) expreſſum ſit, ſiue non, intelligi dẽt, tum ex Luca, qui illud expreſſit, tũ ex verbis illis prædictis, vt dicit Auguſt. Occurrit autem difficultas, qui ſint iuſti hi, quos vocare Chriſtus non venit, in primis Chryſ. hom. 31. in Matth. affirmat hanc partẽ eſſe per ironiam dictam, iuſtoſq; Chriſtus appellat illos Phariſæos, qui ſe iuſtos iactabant, cum non eſſent, hos dicit Chriſtus ſe non veniſſe vocare, non quod ipſe non venerit quantum ex ſe, eſt etiam hos vocare, ſed quod ipſi de ſua præſumentes iuſtitia, Chriſto accedere contemnebant. *Quos iuſtos Chriſtus vocare non venerit.*

Secundo loco Hilar. can. 9. in Matth. & ibidem Hieron. hos iuſtos non fuiſſe interpretantur, vnde ſenſus eſt, non veni vocare iuſtos, quia nõ erant, ſed peccatores; oẽs. n. peccauerũt. quibus verbis, vt dicit Hilarius, oſtendit legis imperfectionem, quæ iuſtificandi vim nõ habuit, taxat ẽt, ut dicit Hieron. iuſtitiam Phariſæorum, quam ex lege ſe habere putabant. Hæc eſt ſententia Hilarij, & Hiero. explicata. In cuius etiam maiorem explicationem aduerte, non negare hos Doctores, quando Chriſtus uenit, multos inueniſſe iuſtos; Simon enim, & Nathanael, & alij, quorũ Scriptura meminit, iuſti erant, ſed hi non habebant ex lege iuſtitiã, ſed ex fide aduentus Chriſti: unde ſi Chriſtus non eſſet uenturus, nemo iuſtus inuentus eſſet; omnes enim peccauerunt, omnes declinauerunt, nõ eſt iuſtus uſq; ad unum. qui igitur iuſti fuerunt, per Chriſtum uenturum aſſecuti ſunt iuſtitiam; ueniens ergo Chriſtus inuenit aliquos iuſtos, qui fide, & ſpe aduentus eius iuſti erant, tamen neminem inuenit iuſtum, qui iuſtitiã, aut ex ſe, aut ex lege haberet. propterea dicit, nõ ueni uocare iuſtos, quia nemo erat: ſi qui. n. ſunt, mei aduentus fide iuſti ſunt. Chriſtus enim ſua paſſione, & morte omnibus etiã ſecundũ carnem tempore prioribus à mundi initio iuſtitiam, & remiſſionem peccati obtinuit, omneſque ab Adam redemptione eius indiguerunt.

Tertio loco Euthymius ſic interpretatur: non ueni, ut cum iuſtis conuerſer; nam ſibi ipſi ad ſalutem ſufficiũt, ſed fateor propter ſolos peccatores me ueniſſe, qui pęnitentia indigent. Hęc Euthymius. cuius ſententia magna declaratione indiget, ut rectũ, & fidelem habeat ſenſum, cum cõtraria uideatur ijs, quæ in explicatione ſecundę ſententiæ diximus, quę uera, & Catholice dicta

eſſa ſint; nemo enim iuſtus fuit, qui ſibi ſufficeret, nec propter ſolos peccatores venit, ſed etiam propter iuſtos, qui fide aduentus eius ſignificati erant, omnes ad ſe ſummque Euangelium vocauit: ideo dicit ſe non veniſſe, vt vocaret iuſtos ad pœnitentiam, ſed peccatores. Hæc interpretatio antiqua eſt, eamq́; ſecutus eſt Cyrill. Alex. lib. 2 de adoratione in Spiritu, vbi ſic habet: Aequũ eſt iuxta Saluatoris vocem curari quod infirmum ſit, vocari ad pęnitentiam, non eos, qui ſanctificati ſunt, ſed qui propter peccata ſunt inuoluti. Quæ interpretatio etſi facilẽ ſenſum faciat, non tñ accommodatum, nec perfectum: nam videbatur Chriſtus ſignificare ſe non veniſſe vocare homines, niſi ad pęnitentiã, & conſequenter non veniſſe vocare iuſtos; hi. n. nõ indigebant pęnitentia, vt dicitur Luc. 15. Gaudiũ eſt ſuper vno peccatore pęnitentiam agente, q̃ ſuper nonaginta nouem iuſtis, qui non indigent pęnitentia, & tamẽ certum eſt veniſſe ad vocandũ iuſtos, qui fide venturi iuſtificati erãt, & legis opera faciebant, ad fidẽ præſentis, iam aduentus & ad Euangelij doctrinã, & obedientiam amplectendã. Præterea, quia ſuffi ciebat dicere, veni vocare peccatores ad pęnitentiam, nec erat opus addere quicquam de iuſtis, non ergo illud (ad pęnitentiã) debet connecti cum vtroque verbo, ſed cũ ſola vocatione peccatorum: hos enim vocauit ad pęnitentiam, ſine qua non poterant fructum ſui aduentus percipere, & vnde rectè Patres omnes citati illam primam partẽ abſolutè intellexerunt; (non veni vocare iuſtos.) ſenſus autem facillimus eſt; eſt enim Hebræorum idioma, quando vnum alteri pręferunt, vti abſoluta negotiatione, vt videre eſt Rom. 9. non eſt volentis, neq; currentis, ſed Dei miſerentis, id eſt, non tã volentis, & currentis, quam Dei miſerentis 1. Reg. 8. non te abiecerunt, ſed me, id eſt, non tam te, quam me. Matth. 10. non eſtis vos, qui loquimini, ſed Spiritus Patris veſtri, id eſt, non tam vos eſtis, qui loquimini, quàm Spiritus Patris veſtri. Sunt multæ huiuſmodi locutiones; ita nunc dictum eſt, non tam veni vocare iuſtos, quàm peccatores ad pœnitentiam; omnes quidem veni vocare, iuſtos, & peccatores, ſed magis indigebant peccatores, ideirco dico magis veniſſe propter hos: ſicut medicus magis propter ægros venit, quam propter ſanos, quia magis hi medico indigeant. hanc præclarationem, & ſenſum alijs verbis indicauit Dominus Luc. 15. Gaudium eſt in cœlo ſuper vno peccatore pęnitentiã agente, quã ſuper nonaginta nouem iuſtis, qui non indigent pęnitentia. gaudium quidem eſt ſuper omnibus iuſtis, & peccatoribus, ſed ſuper his in hoc maius, q maiori in periculo verſabantur; ſic nunc Chriſtus dicit ſe veniſſe vocare omnes iuſtos, & peccatores, Ioan. 10. veni, vt vitam habeant, & abundantius habeant illud propter peccatores, hoc propter iuſtos dictum eſt; ideirco nunc dicit, non tam veniſſe vocare iuſtos, quam peccatores, vt reſipiſcerent, & pœnitentiam agerent. Hic eſt ſenſus legitimus, vt exiſtimo.

Christi locutio cõparatiua est, non absoluta.

Luc. 15.

Ioan. 10.

ANNOTATIO LXIIII.

Quid sit misericordiam volo, non sacrificium.

INter has duas ſentẽtias (non egent, qui ſani ſunt medico) & (non veni vocare iuſtos) quarum etiam Marcus meminit, Matthæus ſolus interpoſuit teſtimonium Scripturæ, dicens: (euntes diſcite, quid eſt, miſericordiam volo, & non ſacrificium) quo argumento etiam Dominus illorum accuſationem repulit, ſuamq́; cauſam defendit. in cuius explicationem nõnulla ſunt notãda.

Primo, frequenter Chriſtum, vſum eſſe teſtimonio Scripturarum cõtra Phariſæos, & Scribas, quo tacitè illos ignorantes arguebat, qui cum maxime Scripturarum ſtudiũ & intelligẽtiam profiterentur, de hiſq́; gloriarentur, multa ignorabant, quæ ſcire deberent. Huius rei plurima ſunt exempla. Matth. 12. Non legiſtis quid fecerit Dauid, quãdo eſurijt, & qui cum eo erant? ibidem. Nõ legiſtis in lege, quia Sabbatis Sacerdotes in templo Sabbatũ violant? Matth. 19. Non legiſtis, quia qui fecit ab initio, maſculum, & fœminam fecit eos? Matth. 20. Nunquam legiſtis, quia ex ore infantium, & lactentium perfeciſti laudem? Mar. 12. Nec Scripturam hanc legiſtis: Lapidem, quem reprobauerunt ædificãtes, factus eſt in caput anguli? Sunt alia multa huiuſmodi teſtimonia. ita nunc dicit, euntes diſcite, quid eſt miſericordiam volo, & non ſacrificium. Illud (euntes) verbum eſt cuiuſdam reprehenſionis, ex phraſi Hebręa poſitum; ſicut illud Ioſue 10. Ite, & inuocate deos veſtros, quos elegiſtis, ipſi vos liberent in tempore anguſtiæ.

Secundo notandum eſt hoc teſtimoniũ ſumptum eſſe ex Oſea cap. 6. Variè autẽ legitur, & explicatur à Patribus; Ambroſius

enim lib. 1. de pœnitentia, cap. 11. legit: Miſericordiam malo, quam Sacrificium. Irenæus vero lib. 4. c. 32. vt in antiquis exemplaribus habetur, & Auguſtinus lib. 20. contra Fauſtum, cap. 16. & lib. 2. de conſenſu Euangeliſtarum cap. 27. legunt: Miſericordiam volo, quam ſacrificium, phraſi minus Latina, ex Hebræo idiomate ſumpta; ſicut illud Luc. 15. Gaudium eſt ſuper vno peccatore pœnitentiam agente, quam ſuper nonaginta nouem iuſtis. & Pſal. 117. bonum eſt confidere in Domino, quã confidere in homine. Supplenda enim eſt cõparatiua particula, miſericordiam volo magis, quam ſacrificium. Vnde idem Auguſt. lib. 10. ciuit. c. 5. Latinam phraſim vſitatiorem ſequens habet: miſericordiã volo magis quàm ſacrificium. quo etiam modo citatur à Cypr. lib. 3. ad Quirin. c. 1. Omnes hi Doctores comparatiue legunt, & explicant hanc ſententiam. Non quod Deus noluerit tunc ſacrificium ab hominibus, quod ipſe præceperat, ſed quod maluerit miſericordiam erga proximos. Hieronymus uero Matth. 9. & Hilarius ibidem can. 9. negatiuè legunt, & interpretãtur, miſericordiam uolo, & non ſacrificium. quaſi Deus à ratione iuſtificationis excluſerit illa ſacrificia uetera. In Hebræo autem apud Oſeam ſic legitur: Miſericordiam uolui, & non ſacrificium. Quod autem ad pręteritum tempus pertinet, parum refert, ſiue in præſenti, ſiue in præterito ſit ſermo; ſæpe enim unum pro alio uſurpatur. quod uero ad negatiõnem abſolutam ſpectat, repetendum in memoria eſt, quod annotatione præcedẽti notauimus, Hebræorum eſſe idioma, quando unum alteri præferunt, non hoc magis, illud minus affirmare, ſed hoc omnino affirmare, illud omnino negare, & pręter exempla ibi poſita, illud etiam eſt 1. Corinth. 15. Abundantius omnibus laboraui, non ego, ſed gratia Dei mecum, id eſt, non tam ego, quam gratia Dei mecum. Sic hoc in loco dictum eſt, miſericordiam uolo, non ſacrificium, id eſt, non tam uolo ſacrificiũ, quam miſericordiam, ſeu hanc uolo magis, quam ſacrificium. Eſſe autem in hunc ſenſum accipiendam hanc ſentẽtiam oſtendunt ea, quæ ſequuntur apud eũdem Oſeã, ſubdit enim (& ſcientiam Dei plus, quam holocauſtum.) huiuſmodi ergo interpretatio eſt accommodatior, cui Chryſ. etiam hom. 31. in Matth. conſentit.

Senſus uerborũ, q̃ ex c. 6. Oſeę Chriſtᵒ pretulit.

Tertio notandum eſt, per ſacrificium in hoc loco intelligi illa Iudaica ſacrificia animalium, quæ Deo offerebãtur: per miſericordiam autem proximorum dilectionem, qua eorum neceſſitatibus ſubuenimus; miſericordia enim ex dilectione proximi procedit, & ad opem ferendam iis, qui indigẽt, inducit; talia enim opera miſericordię, ut rectè Auguſtinus lib. 10. ciui. c. 5. dicit, etiã ſacrificia appellantur, iuxta illud Hebr. 13. Talibus hoſtijs promeretur Deus, non quidem corporale, ſed ſpirituale. unde ipſe Auguſtinus ait, hiſce uerbis non repellere ſacrificium illud corporale, quod Iudæi tũc ex diuina inſtitutione, & præcepto offerebant, ſed pręponi ſpirituale corporali. cuius prælationis cauſam ipſe Auguſtinus adiungit, dicens: Finem præceptorum eſſe dilectionem. miſericordia igitur, quæ ex dilectione procedit, præponitur ſacrificio exteriori, quod in dilectionem ordinatur. Ipſe autem met Dominus eandem prẹlationem ſignificauit Matth. 5. Si offers, inquit, munus tuum ad Altare, & ibi recordatus fueris, quia frater tuus habet aliquid aduerſum te, relinque ibi munus tuum ante Altare, & uade prius reconciliari fratri tuo, & tunc ueniens offeres munus tuũ. & Matth. 15. acriter arguit Iudæorum maiores, quod præferenda docerent ſacrificia, & oblationes dilectioni, & miſericordię erga parentes. Irritum, inquit, feciſtis mãdatum Dei propter traditiones ueſtras. mandatum appellat pręceptum de dilectione, & miſericordia erga parentes. Ex his ſenſus huius teſtimonij manifeſtus eſt, malo, inquit, Deus, ut miſereamini proximorum ueſtrorum, & ſubueniatis eis, quam ut dum ſacrificium mihi offertis, propterea ceſſetis ab opem ferendo proximis, atque perire ſinatis eos; acceptior enim eſt mihi miſericordia, quam tale ſacrificium. Ex his etiam manifeſtum eſt argumentum Chriſti contra Phariſæorum, & Scribarum accuſationem; miſericordiam enim appellat, qua cum Publicanis, & peccatoribus conuerſabatur, ut ad pęnitentiam eos pertraheret, & ad uiam ſalutis reuocaret; Iudæi autem pluris faciebant quaſdã munditíes exteriores, & quidem ab ipſis inuentas. contra eos ergo argumentatur Chriſtus teſtimonio Scripturę: Nonne, inquit, legiſtis Deum preferre miſericordiã ſacrificio? ſi igitur ſacrificio, quod maximi habetur in lege, præponitur miſericordia,

etiam

etiam in rebus ad corpus pertinentibus, in quibus proximo ſubueniendum eſt, quanto magis miſericordia in ſpiritualibus, & in ijs, quę ad animam ſpectant, pręferri debet, non dico, ſacrificio, ſed veſtris iſtis obſeruationibus, & cæremonijs exterioribus? ego enim cum peccatoribus manduco, vt hac familiaritate erga illos, ſalutem animabus eorum conferam.

Quare De⁹ miſericordiā præferat ſacrificijs.

Quarto notandū eſt, cauſas eſſe dignas conſiderationibus, ob quas Deus miſericordiam prætulit illis antiquis ſacrificijs, præter eam, quam paulo ante ex Auguſtino adduximus. vna eſt, quia mandata illa de ſacrificijs exterioribus, et amſi diuina poſitiua erant, at mandatum dilectionis, & miſericordiæ erga proximos naturale eſt, quod eſt fortius poſitiuo. Secunda, quia illa ſacrificia cū lege ipſa fine habitura erāt ſicut etiam cum lege inceperant à Deo eſſe pręcepta, & in illo Populo inſtituta; at mandatum dilectionis, & miſericordiæ fuit ab initio, & permanet in Euangelio vſq; ad ſæculi finem. Tertia, vt ea ratione oſtenderet Deus illis Iudęis, eos non virtute ſacrificiorū iuſtificari, ſed fide, & dilectione, ex qua miſericordia emanat, vnde Oſeas poſtquā dixit, miſericordiam volo, & non ſacrificium, adiunxit (& ſcientiam) id eſt, fidem, pluſquam holocauſtum. Quarta eſt, vt ſignificaret Deus ſe non propter ſacrificia illa omnia, mundi peccatum deleuiſſe, hominibuſq; pepercisse, ſed propter ſuam miſericordiam, qua filium ſuum mittere dignatus eſt in redemptionem noſtram. Pſal. 39. ſacrificium, & oblationem noluiſti, aures autem perfeciſti mihi; holocauſtum & pro peccato non poſtulaſti, tunc dixi, ecce venio; ea igitur de cauſa tantopere miſericordiam erga proximos commendauit, vt ſacrificio eam præferret, vti dictum eſt.

Pſal. 39

Si Deus ſacrificijs honoretur, cur ipſis miſericordia ꝑ ximis im penſa ꝓferatur.

Occurrit autem dubium quoddam, quo res hęc magis explicatur. Poſſet enim quiſpiam opponere, Deus magis eſt honorandus, quàm proximus, & mandatum de honorando, & colendo Deo maius eſt, quàm de diligendis proximis, illiſq. ſubueniendo, cum ſit mandatum naturale primæ, vt vocant, tabulæ; at illa ſacrificia erant in honorem, & cultu Dei inſtituta: igitur pręferenda erant miſericordiæ erga proximos. Reſpondeo, quando omiſſio ſacrificij crederet in Dei, & religionis contemptum, tunc potius erat ſacrificandum, quàm proximo ſubueniendum, ſi vtrumque fieri non poterat: vt ſi infidelis, aut gentilis impediret Iudæos ſacrificare in religionis eorum irriſionem, non deberent ceſſare a ſacrificando, etiam ſi omnia bona temporalia auferrentur ab eis, quibus aliorum neceſſitatibus ſubueniebant; quia honor Dei præferendus eſt. Ea de cauſa Eleazarus ille Machabæus vitæ propriæ non pepercit, ne carnibus porcinis veſceretur, quia cogebatur eas manducare in contemptum religionis Iudaicæ, & veri Dei Iſrael, quo caſu ille tenebatur potius mori, quam veſci. ſicut etiā apud nos, ſi quis hæreticus fidelem impelleret ad veſcendum carnibus in die Veneris, teneretur mori potius, quàm veſci, quia ille in contemptum Eccleſiæ id facere tentat; at vero ſi non eſſet talis contemptus, præponenda eſſet vita propria, & aliorum, vt ſi nocet ſanitati veſci piſcibus, & vitę conſeruandæ neceſſariæ ſunt carnes, eis veſci licet in diebus prohibitis; & apud illos licebat intermittere ſacrificium, quando pecunia, quibus animal emendum erat, neceſſaria erat propriæ, aut proximi ſuſtentationi. Obſeruandum enim maximé eſt, quando cōtemptus religionis miſcetur his mandatis, tunc non ſolum mandatum poſitiuum eſſe, ſed ſimul mandatum naturale diuinum de honorando, Deoque colendo, ideo cum ſit fortius, pręponendum eſt mandatis erga proximos etiam naturalibus; at vero quando non eſt contemptus talis, nec res cedit contra Dei honorem, tunc debemus potius ſeruare mandatum naturale erga nos, & proximos, quam illa, quia tantum poſitiua ſunt; quo caſu per Oſeam Dominus locutus eſt, ſe malle miſericordiam erga proximum, quam quod offerat homo ſacrificium à Moyſe præceptum, quando non agebatur de aliquo perpetrando contra Dei honorem: non enim ſi aliquando intermittitur ſacrificium, agitur contra honorem Dei, cum etiam Deus honoretur in ſubuentione proximorum; & quamuis etiam intermittatur ſacrificium negligentia aliqua, non propterea eſt contra Dei honorem, niſi ex contemptu fiat, aut proprio ipſius, qui intermittit, aut alterius, qui intermitti compellit. His omnibus, qualiter ſententia propoſita ſit intelligenda, manifeſtum eſt.

ANNOTATIO LXV.

IN hac Matthęi vocatione vnum dubiolum examinandum ſupereſt nempe cur Euangeliſtæ cæterorum Apoſtolorum vocationes mentionem non fecerunt, præter eas, quæ ſunt Petri, & Andreæ, Iacobi, & Ioannis, ac Philippi; reliqui enim quando, & quomodo vocati fuerint, ignotum reliquerũt. Chryſoſt. hom. 31. in Matth. hoc excitat dubium, & Euthymius Matth. 9. ipſum Chryſoſtomum ſequens. reſpondet autem Chryſoſtomus ea de cauſa factum eſſe, quia iſti maximè, aut in humili artificio, qualis eſt piſcatio, aut in turpi lucro, qualis eſt telonatus, verſabantur, eoq; modo Euãgeliſtæ ſe dignos fide populis oſtendebant; eos enim, qui nihil eorum, quæ ſibi vitio dari poterant, narrare prætermittebant, nemo iure ſuſpectos habere poterat, etiam cum laudabilia referebant. Eandem cauſam Origenes lib. 2. contra Celſum attulit ad eam quæſtionem, cur Euangeliſtæ condiſcipulorũ peccata deſcripſerint. Huic reſponſioni poſſet opponi, non ſolos Petrum, & Andream, Iacobum, & Ioannem fuiſſe piſcatores: Nam ex Ioan. 21. habemus Thomam piſcatorem etiam fuiſſe, & cum Petro, & filijs Zebedæi piſcatũ iuiſſe poſt Reſurrectionem Domini, immo ibi duos ex Diſcipulis Domini legimus ſimili piſcationi indulſiſſe, & veriſimile eſt de numero fuiſſe cæterorum Apoſtolorum, quorum vocatio deſcripta non eſt. De Philippo etiã neſcimus, quo artificio ſit vſus. Quod ſi dicas cum Chryſoſtomo, inſignem eum non fuiſſe, argumentoq; eſſe, q; de humili patria fuerit, licet argumentum hoc non ſit efficax, tamen omnes Apoſtolos humilis conditionis extitiſſe conſtat ex illo Pauli 1. Cor. 1. infirma mundi elegit Deus, vt confundat fortia, vbi Apoſtolos appellat ſtulta mundi, infirma mundi, ignobilia, & cõtemptibilia mundi. Eadem ergo ratione omnium vocatio erat narranda. Exiſtimo ergo ſicut Euangeliſtæ multa prætermiſerũt narrare, quæ Chriſtus geſſit, vt dicitur Ioã. vlt. eaque ſcripſiſſe, quæ ad veritatem Chriſti explicandam, & confirmandam ſufficiebant, ita etiã feciſſe in Apoſtolorum vocatione; quibuſdam enim deſcriptis facile intelligi poterat, qua ratione, & modo cęteri vocati fuerint; retulerunt autẽ horum vocationes, quia precipuę, & inſignes fuerũt, in quib. virtus vocãtis maximè manifeſta eſt. Philippi aũt vocatio inſignis fuit propter hiſtoriã Nathanael, q̃ refertur Ioan. 1.

At illi dixerunt ad Eum.

COMMENTARIA.

ALteram calumniã occaſione pręcedentis reſponſionis Chriſti illatã Euangeliſta deſcribit, ſcientes enim Phariſæi, & præcipuè Scribæ, qui de Scripturæ intelligentia maximè præſumebant, ſe Chriſti rationib. eſſe conuictos, nouum quid quod objicerent, excogitarunt, quod verbis ſequentibus explicatur; illud autem relatiuum (illi) ad omnes quidem, qui murmurabant refertur, non ſic quaſi Phariſæi per ſe ipſos locuti fuerint, ſed per Scribas, qui peritiores reputabantur. hi enim locuti ſunt.

ANNOTATIO LXVI.

VIdetur quidem diſſonãtia inter Euangeliſtas in referendis ijs, qui ſequentem calumniam Domino objecerunt. nam Matthæus cap. 9. ad diſcipulos Ioannis refert; ſic enim inquit, (tunc acceſſerunt ad eum diſcipuli Ioannis dicentes) Marcus autem cap. 2. Phariſęis ſimul & diſcipulis Ioãnis tribuere videtur dicens (& erant diſcipuli Ioannis, & Phariſæi ieiunantes, & veniunt, & dicunt illi) Lucas vero Phariſæis, & Scribis adſcribit; cum enim dixiſſet Phariſæos, & Scribas murmuraſſe dicentes, quare cum publicanis manducatis? narraſſetque Domini reſponſionẽ, ſtatim ſubiungit, (At illi dixerunt.) ex connexione ergo ſententię illud relatiuum (illi) ad Phariſæos, & Scribas referri videtur. Chryſoſt. hom. 31. in Matth. locum hunc Lucę adducens, affirmat Lucam hanc calumniam tribuiſſe Phariſæis: ſm igitur mentem Chryſoſtomi illud relatiuum (illi) nõ ad omnes præcedẽtes, ſed ad Phariſæos refertur. quod ſi Matthæus adſcripſit diſcipulis Ioannis, non eſt contrarius Lucæ: nam tam hi, quã illi id fecerunt, ſicque concordat Chryſoſtomus has ſententias; probabile, inquit, eſt Phariſęos cõfuſionem ſuam intelligentes, Ioãnis diſcipulos, veluti in Herodianis poſtea fecerunt, ſecum accepiſſe. Euthymius vero Matth. 9. aſſerit ſecũdum Lucã, & Marcum calumniam hanc à Phariſæis

Quo Euangeliſtę concordant in ſubſtantiã narrationis.

& Scri-

& Scribis profectam eſſe. iuxta hanc igitur ſententiam illud relatiuum (illi) ad præcedentes refertur, tam Scribas, quam Phariſæos; concordat autem Euthymius Euangeliſtas hoc modo, nempe primum Phariſæos, & Scribas obieciſſe calumniam, poſtea vero Ioannis diſcipulos. At vero Auguſtini ſententia legitima, & accommodatiſſima eſt lib. 2. de conſen. Euang. cap. 27. vbi affirmat hãc calumniam, quam Lucas deſcribit, quæ eadẽ eſt cum deſcripta à Marco, non eſſe prolatã à Phariſæis, nec à diſcipulis Ioãnis, ſed ab alijs; vt enim ex forma dicẽdi conſtat, nempe (quare diſcipuli Ioannis, & Phariſæorum ieiunãt) ab alijs, qui non erant Ioannis diſcipuli, nec Phariſæorum, dicta eſſe videntur, ſicque verba illa interpretatur. Erant diſcipuli Ioannis, & Phariſæi ieiunantes, & veniunt, & dicunt illi, quare diſcipuli Ioannis, & Phariſæi ieiunant) illud (veniunt, & dicunt) refert Auguſtinus non ad diſcipulos Ioannis, & Phariſæorum, ſed ad alios, qui de illis id dixerũt. iuxta hanc Auguſtini expoſitionem illud relatiuum (illi) non ad diſcipulos Ioannis, nec ad Phariſæos refertur, ſed ad alios, qui de diſcipulis Ioannis, & Phariſæis cauſam calumniandi acceperunt.

Auctoris ſentẽtia de Euãgeliſtarum concordia. Nos vero, vt contextui Lucę hoc accommodemus, dicimus illud relatiuum (illi) nõ ad omnes præcedentes referri, quaſi omnes locuti fuerint, ſed ad Scribas; hi enim Phariſæis conſentientibus videntes diſcipulos Ioannis, & Phariſæorum, qui ibi aderãt, dixerunt Chriſto, quare diſcipuli Ioannis, & Phariſæorum ieiunant, tui autem nõ ieiunãt? calumnia ergo à Phariſæis, & Scribis emanabat, tamen à Scribis ſolis prolata eſt. Nec hoc eſt idem cum eo, quod refert Matthæus: nam hic narrat, diſcipulos Ioannis dixiſſe, quare nos, & Phariſæi ieiunamus, hoc enim non à Scribis, ſed à Ioannis diſcipulis dictum eſt: nam tum hi, quam illi Chriſto hanc calumniam obiecerunt ſimul, & quaſi certatim, vt vult Auguſtinus: aut hi poſt illos, quod probabilius eſt, vt dicit Euthymius, quod enim Scribæ de diſcipulis Ioannis, & Phariſæorum obiecerunt, vt dicit Lucas, ipſi repoſito verbo de ſeipſis loquentes iterum obiecerunt, quod refert Matthæus. ſicque omnia accommodata, & conſona ſunt, vt etiam ſequenti Annotatione magis apparebit.

Quare diſcipuli Ioannis ieiunãt frequenter, & obſeruationes faciunt, ſimiliter & Phariſæi: tui autem edunt, & bibunt.

COMMENTARIA.

NOn accuſant Dominum expreſſè, quia eos iam conuicerat, oſtendens ſe ex miſericordia, & vt peccatores in meliorem frugem reuocaret, manducare cum illis. in diſcipulos ergo conuertunt calumniam, in quibus ea ratio minus videbatur militare, & in eis Magiſtrum tacitè reprehẽdunt, qui ſuis Diſcipulis ieiunia non iniungat, ſicut fecerant Ioannes, & Phariſæi diſcipulis ſuis. Eſt autem accuſatio hæc, & calumnia Scribarum dicentiũ, quare diſcipuli Ioannis ieiunant frequenter, & præter legis ieiunia, multis alijs ieiunijs voluntariè ſe macerant, & obſecrationes, ac orationes faciunt, ſicut etiam Phariſæi; tui vero edunt, & bibunt? non dicitur, (tui nõ ieiunant) aut (tui non edunt) ſed (tui edunt, & bibunt,) notare enim eos voluerunt immoderati vſus cibi, & potus, eoſque non ſolum non ieiunare frequenter, ſed nec ieiunare. Auctoritatem autem Ioannis Baptiſtæ, qui magnus Propheta ab omnibus habebatur, opponunt Chriſto, & diſciplina illius Chriſti diſciplinæ detrahere tentant, quaſi contrariæ diſciplinæ Ioannis. Phariſæos etiam adiungunt, tum, vt plurium auctoritate Chriſtum magis impugnent, tum, vt Phariſæorum commendent doctrinam, quæ Ioannis Baptiſtæ doctrinæ conſentiat.

ANNOTATIO LXVII.

HAec calumnia, vti in præcedenti Annotatione diximus, licet a Phariſæis etiam proceſſerit, prolata tamen à Scribis ſolis fuit, quam etiam refert Marcus, eo ſolo differens, quod aſſerit ſic dictum (quare diſcipuli Ioannis, & Phariſæorum) Lucas vero Phariſæos ſolos narrat; vtrumque enim illi dixerunt, nempe (quare diſcipuli tui, & Phariſæorũ, & ipſimet Phariſæi ieiunant) *Superioris ſententiæ uberior explicatio.*

Digitized by

nant) Lucas addit (frequenter & obſeruationes faciunt) multa eſt diſſonantia, ſed quæ vnus prætermiſit, alter expreſſit. Vnũ autem prætermiſit Marcus. quod horum calumniæ addidit occaſionem; ait enim (erant diſcipuli Ioannis, & Phariſæi ieiunantes) quod ſignificat non ſolum illos deditos eſſe ieiunijs frequentibus, ſed illo etiam die, quando conuiuio interfuit Chriſtus, ieiunaſſe, quod facile omnibus erat manifeſtum iuxta illud Matth. 6. cum ieiunatis nolite fieri ſicut hypocritę, triſtes, exterminãt enim facies ſuas, vt appareant hominibus ieiunantes. Ex præſenti igitur illorum ieiunio anſam ſumpſerunt diſcipulos Domini accuſandi, qui tũc aderant conuiuio, & diſcumbebant; Ioannis autem diſcipulos, qui præſentes erant, in exemplũ adducunt, quia ſciebant eos male affectos erga Chriſti diſcipulos; his enim illi ęmulabantur, vt conſtat Ioan. 3. quando acceſſerunt Magiſtro ſuo Ioanni conquerentes, quod Chriſtus baptizaret, & omnes ad eũ venirent. Experientia ipſa id declarauit, nã audita querela Scribarum, ſtatim ipſi diſcipuli Ioannis eam confirmarunt, dicentes, quare nos, & Phariſæi ieiunamus frequenter, tui autem diſcipuli non ieiunant? quod refert Matthæus; hæc enim calumnia bis fuit Chriſto illata. primum à Scribis, Phariſæis conſentientibus, ſecundo à Ioannis diſcipulis, vti dictum eſt.

Quibus ipſe ait.

COMMENTARIA.

CVm calumnia bis Chriſto, tum à Scribis, tum à Ioannis diſcipulis fuerit illata, vtriſque reſpondet, & prius Ioãnis diſcipulis; quamuis enim omnibus ſimul reſponderit, tamẽ hęc, quæ ſequitur ſententia, præcipuè propter Ioannis diſcipulos dicta eſt. Non autem eos acriter increpat, tamquam inanem quærentes gloriam, & ſua ieiũnia vanè oſtentantes, ſed maxima cum clementia reſpondet, quia non eorum damnare ieiunia, ſed ſuos, cur non ieiunarent, defendere volebat.

ANNOTATIO LXVII.

Chriſtus diſcipu- les ſuos defẽdit, diſcipulos vero Ioannis nõ damnat.

ADuerte Chriſtum non damnaſſe ieiunium Ioannis, nec Phariſæorum; ſanctum enim erat ieiunium in ſe, ſed ſolũ voluiſſe ſuos defendere, & excuſare, cur nõ ieiunarent, idque facit multis adductis rationibus, quibus oſtendit conuenienter factum eſſe, vt eo tempore non ieiunarent, quo illum ſecum haberent, & quandiu lex illa duraret; prænunciat tamen, & promittit poſtea eos ieiunaturos, idcirco clementer reſpondet, quia de re iuſta, & ſancta erat quæſtio, quamuis illi non æquo animo quererentur. vnde non habent Marcioniſtæ ex hoc loco, quod in ſuæ hæreſis defenſionem producant, Chriſtum nempe Ioannis ſpreuiſſe ieiunia, quaſi non fuerit ab eodem ille Deo, à quo Chriſtus miſſus eſt; cũ idem ſit, & vnus Deus auctor veteris, & noui teſtamenti, à quo Ioannes miſſus eſt, & qui pater eſt Chriſti; quique eum miſit omnium Redemptorem. hæc habet Tertullianus lib. 4. contra Marcion. cuius inter alia hæc ſunt verba: ſed & Chriſtus reieciſſet Ioannis diſciplinam, vt Dei alterius, & diſcipulos defendiſſet, vt merito aliter incedentes, aliã ſcilicet, & contrariam initiatos diuinitatem. At nunc humiliter reddens rationem, quod non poſſent ieiunare filij ſponſi, quandiu cum illis eſſet ſponſus, poſtea vero ieiunaturos promittens, cum ablatus eis ſpõſus eſſet. Nec diſcipulos defendit, ſed potius excuſauit, quaſi non ſine ratione reprehenſos. Nec Ioannis reiecit diſciplinam, ſed magis conceſſit tempori Ioannis, eam præſtans, vt tempori ſuo eam deſtinans, reiecturus alioquin, & defenſurus æmulos eius, ſi non ipſius fuiſſet. Hęc Tertullianus.

Nunquid poteſtis filios ſponſi, dum cum illis eſt ſponſus, facere ieiunare?

COMMENTARIA.

REſpondet Chriſtus, non quidẽm illorum reprehendendo ieiunia, ſed cur ſuis diſcipulis, nõ ea iniungat, rationes, & cauſas explicando. Hæc autem reſponſio maximè propter diſcipulos Ioannis data eſt, ſumiturq; à ſimilitudine ſponſalitiorum; qui enim celebrant ſponſalitia, conuiuijs indulgent, & argumenta lætitiæ oſtendunt; non enim decet eo tempore ieiunare: ſic nunc inquit Chriſtus, mea ſponſalitia celebrantur, ſponſus Eccleſię ſum, meoque

meoq; aduentu eam per fidẽ mihi ſpo pondi, nunc aũt, cũ pręſens ſum, tempus nuptiarũ eſt; non igitur conuenit diſcipulos meos, qui mecum hęc celebrant ſponſalitia, ieiunare. prius ſe me dicũ, nunc ſponſum vocat; medicum quidẽ, qui ægrotas animas venerat ſanare; ſpõſum vero, qui per viuam fidẽ ſanatas, ſibi venerat ſpondere. Interrogatio illa (Nunquid poteſtis?) vim habet negandi, & verbum (poteſtis) vſurpatur pro eo, quod decenter, & conuenienter fit, quaſi diceret; Non decet, nec debetis inducere meos diſcipulos, vt hoc tempore, quo cum illis verſor, ieiunent: non ergo ventris cauſa, vt vos accuſatis, ſed ex diſpenſatione myſterij diſcipuli mei non ieiunant hoc tempore præſentiæ meæ. filios ſponſi phraſi Hebræa appellat familiares ſpõſi, qui nuptias eius celebrant, & cum ipſo congaudent. Hæc reſponſio Domini efficacior erat contra diſcipulos Ioannis, qui à ſuo magiſtro iam erant edocti, Chriſtũ ſponſum eſſe, & ſponſalitia celebrare; nam Ioan. 3. dixerat illis; Non ſum ego Chriſtus, ſed quia miſſus ſum ante illum, qui habet ſponſam, ſponſus eſt; amicus autem ſponſi, qui ſtat, & audit eum, gaudio gaudet propter vocem ſponſi.

ANNOTATIO LXIX.

Filij ſpõſi nuptiarũ, vel thalami 3.

HAnc primam reſponſionem ad diſcipulos Ioannis præcipuè factam eſſe notauit Hilarius can. 9. in Matth. & ipſa metaphora à ſponſo ſumpta id probat, quam iam Ioannis diſcipuli à magiſtro didicerant, eoq; magis illi conuicti ſunt. Vnde rectè Chryſoſt. hom. 31. in Matth. conſiderauit, his verbis Chriſtum in memoriam illis reduxiſſe teſtimonium Ioannis, dicentis, qui ſponſam habet, ſponſus eſt. illud (ſponſi) Græce νυμφῶνος habetur apud Matthæum, Marcum, & Lucam; interpres verò in Matthæo, & Luca vertit (ſponſi) in Marco vero (nuptiarum.) nomen autem Græcum ſignificat, & ſponſum, & thalamũ ſponſalem, vnde quidam legunt filios thalami: nam Euangeliſta in ſequenti verbo (dum ſponſus cum illis eſt) alio nomine vſus eſt, nempe νυμφίος. ſiue ergo dicamus filios nuptiarum, aut filios thalami, aut filios ſponſi, Hebraicum eſt idioma: ſolent enim Hebręi frequenter filios appellare, qui alicui rei indulgẽt, aut addicti ſunt, aut ea re abundant, vt filios diuitiarum, filios mortis, filios tenebrarum, & cætera. Appellantur autẽ hoc loco filij ſponſi, qui celebrant ſponſalitia cum ſponſo, & argumenta lętitię cũ eo præbent. ſolebant enim tunc conuiuijs indulgere, & veſtibus lętitię vti, vt conſtat Ioan. 2. de nuptijs factis in Cana Galilææ, in quibus conuiuiũ factum eſt. & Matth. 22. in parabola de rege, qui fecit nuptias filio ſuo, & parauit parandum, vbi inuentus eſt ille, qui intrauerat ſine veſte nuptiali, cum cęteri omnes veſte nuptiali induti eſſent, Hi dicuntur filij thalami & ſponſi, qui veſte nuptiali induebantur. Appellat autem Chriſtus aduentus ſui tẽpus, quando carne indutus viſibiliter cũ hominib. conuerſatus eſt, tẽpus ſpõſalitij; per carnis enim aſſumptionẽ ſibi Eccleſiã deſponſauit, de qua re diximus c. 1. & in commentarijs in Ioan. c. 3. in illa verba in commentario allegata (qui habet ſponſam ſponſus eſt.) Aduerte aũt Matthæum vſum eſſe verbo lugendi: Nunquid, inquit, filij ſponſi poſſunt lugere? quo verbo non ſolum ſignificauit ieiunium, ſed efficaciam dedit argumento; luctus enim, & triſtitia repugnant nuptijs, & ſponſalitijs, quando veſtes lætitiæ aſſumuntur, & conuiuia feſtiua celebrantur. ieiunium autem ad luctum pertinet quendam; non enim verbum lugere ſemper ſignificat lacrymas emittere, ſed etiam triſtem eſſe, lugubreſq; veſtes indui, ſicut dicebãtur mortui per multos dies lugeri; vnde temporib. ieiuniorum veſtes luctui conuenientes aſſumebantur, ſicut in noſtra Eccleſia fit temporibus ieiunij: tempus ergo ieiunij contrarium eſt nuptiarum tempori. Matthæus autem vſus eſt tertia perſona. Non poſſunt, inquit, filij ſponſi lugere. Lucas vero ſecunda cum interrogatione; Nunquid, ait, poteſtis filios ſpõſi facere ieiunare? Marcus vero vſus eſt interrogatione in tertia tñ perſona, & ſimul reſponſione; dicit enim: Nunquid poſſunt filij nuptiarum, quandiu ſponſus cum illis eſt, ieiunare? quanto tempore habent ſecum ſponſum nõ poſſunt ieiunare. Hęc non ſunt contraria, nam idem ſenſus eſt, quem Euangeliſtę

Matth. 22.

liſtæ ſequuntur, licet non ſemper eiſdem exprimant verbis; Chriſtus enim interrogando, & negando hęc protulit, vt illos magis conuinceret, vt Marcus retulit, ſiue per tertiam, ſiue per ſecundam perſonam locutus ſit, ſenſus non mutatur.

ANNOTATIO LXX.

Patrum ſententiæ de filijs ſponſi.

QVid ſacri Doctores in huius explicatione ſententiæ dixerint explicandū eſt, ad perfectam enim illius intelligentiam hæc conſideratio conducit: in primis Ambroſius in preſenti, qui filij ſpōſi dicantur, interpretatur, nimirum eos eſſe, qui regenerati ſunt in Chriſto, quos filios connubij appellat; in eademq; ſentētia eſt Hierony. dicēs, qui ex cōnubio Chri cū Eccleſia nati ſunt, dici filios ſponſi. Euthymius vero Mat. 9. dici filios ſpōſi aſſerit, qui erāt ſponſæ familiares. cuius opinio accommodatior eſt; cum enim Chriſtus vtatur ſimilitudine, neceſſe eſt explicare, qui in metaphora dicerentur filij ſponſi, vt poſtea diſcipulis id nomen aptari poſſit, vti autem diximus, Hebraiſmus eſt; dicuntur enim filij ſponſi, familiares, & noti, ac domeſtici, qui nuptiarum feſtiuitati interſunt, & ſponſo congaudent, non ſolum ſponſæ, vt putat Euthymius, ſed etiā ſponſi, vt affirmat Auguſt. lib. 2. de conſen. Euang. c. 27. Vtriuſq; enim familiares, & noti feſtiuitati intereſſe ſolent; eaq; ratione Apoſtoli dicti ſunt filij ſponſi, quia Chriſto Eccleſiā ſuā conuocanti, & velut ſpondenti primi fide, & ſequela adhæſerunt, velut eius feſtiuitatem celebrantes. ratio ipſa hanc probat interpretationem. Non enim qui ex ſponſo, & ſponſa nati ſunt, filij ſpōſi hoc loco dici potuerunt; eo enim tempore, quādo filios habent, non celebrantur ſponſalia ſed à principio, priuſquam filios procreent.

Secundo, idem Ambroſius in præſenti ieiunium hoc interpretatur priuationem menſæ Domini, nempe, cibi corporis, & ſanguinis Chriſti in Sacramento à quo ieiunant, qui in Chriſto non ſunt regenerati. quiq; vitijs ſe deduntur regenerati, qui filij ſponſi ſunt, & à vitijs abſtinent, non ieiunant, quia corpore, & ſanguine Chriſti paſcuntur. Iſta vero interpretatio non hiſtoria, ſed ſpiritualis eſt: nam Chriſtus ſatisfaciebat obiectioni illorum, qui reprehenderant diſcipulos eius, quod non ieiunarent, non autē hi loquebantur de illo ieiunio Ambroſij; nondum enim tunc inſtitutum erat Sacramentum Euchariſtię, ſed ſermo illorum erat de ieiunio corporali, quale illi obſeruabant: quibus Chriſtus reſpōdet, diſcipulos ſuos non ieiunare illo ieiunio, & cauſam adfert, cur non ieiunent. Præterea ex ſubiunctis verbis, cum, inquit, ablatus fuerit ab eis ſcilicet diſcipulis, ſponſus, tūc ieiunabunt, non hic de priuatione corporis, & ſanguinis ſermo eſt, ſed de corporali ieiunio; ieiunium igitur hoc corporale eſt, ſicq; ipſemet Ambroſius interpretatus eſt lib. 4. Epiſt. 13. & Hieronymus in præſenti, cum cæteris patribus. Hilar. can. 9. in Matt. vtriuſque ieiunij meminit, vnius ad ſenſum ſpiritualem, alterius ad ſenſum hiſtoricum ſpectantis. Verba ipſius ſunt: Quod præſente ſponſo ieiunandi neceſſitatem diſcipulis ſuis non eſſe reſpondit; & præſentiæ ſuæ gaudium, & Sacramentum ſancti cibi edocet. Hæc ille. quaſi apertiorib. verbis diceret: Chriſtus ſua reſponſione ſignificauit ſuis diſcipulis non eſſe ieiunandum corporali ieiunio propter gaudium, & feſtiuitatem præſentiæ ſuæ, qui ſponſus erat, & rurſus indicauit, quod futurum erat, non eſſe illis ieiunandum à corporis, & ſanguinis ſui cibo, & potu, quo paſcendi erant.

Tertio aduertēdum eſt in huius ieiunij declarationem, olim in veteri lege frequentiſſimum fuiſſe vſum ieiunandi, vt conſtat ex tota Scriptura, lege, & prophetis, & hiſtorijs, nullum tamen tempus ieiunij indictum fuit à lege, nec tale præceptum in ea fuit, ſed ieiunia aut ſponte in pęnitentiam peccatorum, aut in carnis mortificationē, aut ad iram Dei placandā aſſumebantur, aut aliquando ab ipſis maiorib. Iudæorum iniungebantur, maximè temporibus anguſtiæ, & tribulationis, aut alijs de cauſis. Sic ieiunabant diſcipuli Ioannis, eius inſtitutionem ſequentes, ſic etiam diſcipuli Phariſæorum. ſunt ſexcenta huius rei teſtimonia, nec obſtat illud Leu. 23. vbi in die expiationis Dominus præcepit, vt affligerent animas ſuas, quam afflictionem quidam ieiunium interpretantur, ſed ea interpretatio non eſt probabilis, ſi ieiunium determinate intelligant: nā afflictio illa fieri poterat non ſolis ieiunijs, ſed etiam corporis flagellatione, genuflexionibus, longis ſtationibus, proſtrationibus, incuruationibus, vigilijs, alijſvè macerationibus, vnde nō inde deducitur pręceptum ieiunij. tempus

Ieiunij tempus nullum tā veteri lege indictū, quā nis fuerit in ea ieiunādi frequēs vſus.

Leu. 23.

pus

pus hoc manifeſtè probatur Num. 30. Si vouerit, inquit, vt per ieiunium, vel aliarũ rerũ abſtinentiam affligat animam ſuã. Ecce afflictio fiebat rerum etiam ſine ieiunio. At verò in Eccleſia noſtra habem' ieiuniorum præcepta, tempora, & formam eorum præſcr ptam; nam obſeruamus ex præſcripto Eccleſię ieiunia multa, vigilias, quatuor tempora, & quadrageſimam, quæ ab Apoſtolis ipſis ortum habet. Hæc ieiunia Chriſtus eo tempore, quo cum ſuis diſcipulis conuerſatus eſt, non indixit eis, nec ipſi ieiunia obſeruabant Chriſti præſentia roborati, & eius ſponſalitium celebrantes: cõem .n. vitam Chriſtus à principio ſeruare voluit, vt omnes ad ſe traheret, iuxta illud: Venit filius hominis manducans, & bibens, Matth. 11. quamuis autem non indixerit ſuis ieiunia eo tempore, non tamen prohibuit, licet eorum vita non indigeret ijs ieiunijs, qui cũ magiſtro pauperes erãt, & ſæpe inopia cibi ita laborabant, vt ſpicas aliqñ manducare cogerẽtur præ fame.
Matth. 17. Hinc poteſt locus Matthęi 17. intelligi, vbi diſcipulis interrogantibus, quare nos non potuimus eijcere dæmonium iſtud? Reſpondit Chriſtus, quia hoc genus dæmoniorum non eijcitur, niſi in ieiunio, & oratione, quaſi diceret, vos non eijcere potuiſtis, quia non ieiunatis, nec hoc dæmoniorum genus aliter eijcitur. Vbi Chryſoſtomus notat Chriſtum incepiſſe ſemina ieiunij iacere, nondum enim indixerat illis ieiunia.

Quarto Hieronymus in præſenti ſenſum ſpiritualem adfert, quem etiam ſequitur Ambroſius lib. 4. Epiſt. 13. nimirũ his, qui ſponſum habent Chriſtum, nempe, gratia Spiritus ſancti præditi ſunt, & bene viuunt, non eſſe ieiunandum, & lugendum, ſed ijs, qui ſponſum perdiderunt peccando. quæ doctrina moderatione indiget: nam ſanctis etiam ieiunandũ eſt, non tantum propter Eccleſiæ præceptum, ſed quia ipſum ieiunium mortificat carnem, mentem eleuat, & meritum auget, ac coronam, Deoque gratiſſimum eſt; ſicque diſcipuli etiã poſt Dñi reſponſionem, & aſcenſionẽ, etiam poſt aduentum Spiritus ſancti ieiunarunt, viriſque permulti vitæ admirandæ ieiunijs deditiſſimi fuerant: ſed hi Doctores hoc ſignificarunt, magis indigere ieiunijs ijs, qui peccarunt; ieiunia enim pœnitentiæ multum congruunt.

ANNOTATIO LXXI.

Dubitatio quædam oritur de Ioanne Baptiſta, qui, vt ipſemet Ioan. 3. teſtatur, amicus erat ſpõſi, & tamen ieiunijs frequentibus incumbebat, immo tota eius vita continuum fuit ieiunium. cuius abſtinentiam Dominus magnificans Matt. 11. dixit: Venit Ioannes, neq; mãducans, neq; bibens. Reſpondeo Ioannem Baptiſtam amicum quidem ſponſi fuiſſe, non tamen filium ſponſi dictum; hoc enim nomine ſignificati ſunt diſcipuli Domini, quia ei adhærebant, continuoq; ipſum comitabantur, veluti eius ſponſalitium celebrantes, & primitiæ Euangelij exiſtentes: Ioannes autem venit, vt legis terminus, ac Prophetarum; lex enim & propheta vſq; ad Ioannem: venit etiam teſtimonium de ſponſo Chriſto perhibere, & ipſum populo indicare. quocirca non debuit diſcipulus eius fieri, nec viuendi eius modum ſequi, vt omnem a ſuo teſtimonio repelleret ſuſpicionem, magiſque veritatem perſuadere eſſet idoneus, oportuit ergo illum, ac eius diſcipulos ieiunare, nec hoc nomine comprehenſi ſunt, vt filij thalami, ſeu ſponſi dicerentur.

Ioannes Baptiſta no filius ſed amicus ſponſi quare dictus fuerit.

Venient autem dies, & cum ablatus fuerit ab illis ſponſus, tunc ieiunabunt in illis diebus.

COMMENTARIA.

PRoſequitur Dominus reſponſionem, ſenſus eſt, nõ ſic erit ſemper; modo .n. me præſente non ieiunant, venient autem dies, id eſt, tẽpus huic valde diſſimile, quando nuptiarum ſolemnitas tranſibit, quãdo ego auferar ab eis, & ab hoc mundo, in quo viſibiliter conuerſor, diſcedã, tunc ieiunabũt, mea viſibili præſentia priuati. Ad tempus igitur eſt diſpenſatio non ieiunandi facta, non perpetua. Verbo illo (auferetur ſponſus) ſe occidendũ Chriſtus ſignificat, vt notat Chryſoſt. hom. 31. in Matt. Euẽtus aũt rei huius ſniæ probauit veritatem: nã Act. 13. ſcribit Lucas poſt aduentũ Spiritus ſancti iã Chriſto aſcendente in cęlos, diſcipulos ieiunaſſe, ieiunãtes, inq t, & orãtes, imponẽteſq; illis manus dimiſerũt illos.

A N-

ANNOTATIO LXXII.

Mõtani quadrageſima exploditur.

EX huius ſententiæ occaſione, ut narrat Hieronymus Matt.9. hęretici, Mõtanus, Priſca, & Maximilla, quandã aliam introduxerunt quadrageſimam poſt Pentecoſten celebrandam, quia iam eo tempore aſcẽſus Chriſti in cęlos celebratus eſt, quaſi ablato, & diſcedente ſponſo, Eccleſię filij ieiunare debeant. Errabat autem iſte: nam ad huiuſmodi repræſentationẽ myſterij ſat eſt, ſi diebus aliquibus ieiunemus, vt fit in quattuor temporib. poſt Pentecoſten; veritas autem ſententiæ Domini non eſt reſtricta ad hos dies, ſed ad tempus poſt diſceſſum, quod durat vſque ad ſecundum eius aduentum. Sunt autem multa ieiunia inſtituta, quæ ſingulis annis fideles obſeruant, præter ea, quæ ſponte multi ſuſcipiunt. Qđ vero ad repręſentationem myſterij ſpectat, Ambroſius optimè explicat ſer.61.de Pentecoſte, vbi ſic habet; Sic diſpoſuit Dominus, vt ſicut eius paſſione in Quadrageſima ieiunijs contriſtaremur, ita in eius reſurrectione in Quinquageſimæ ferijs læta temur. Non igitur ieiunamus in Quinquageſima, quia in his diebus nobiſcum Dominus commoratur, non inquam præſente Domino ieiunamus, quia ipſe dixi: Nunquid poſſunt filij ſponſi ieiunare, quamdiu cum illis ſponſus eſt? Cur enim abſtineat corpus à cibo, cum anima præſentia Domini ſaginetur? cum autẽ poſt hos dies aſcendit in cęlum, iterũ ieiunamus, ſicut ait idem Saluator, dicens: Venient dies, cum auferetur ab eis ſponſus, & tunc ieiunabunt in illis diebus. Hæc Ambroſius Magnum ex hoc loco Catholici accipiunt argumentum contra hæreticos noſtri temporis, ſpernentes ieiunia Eccleſiæ, quæ diuino præcepto Chriſti nituntur, quæq; Dominus ipſe pręnunciauit poſt eius in cęlum aſcenſum futura, nec diſpenſauit in ieiunio, niſi paucis illis diebus, quibus viſibiliter cum ſuis diſcipulis conuerſatus eſt.

Dicebat aũt ſimilitudinẽ ad illos.

COMMENTARIA.

PHariſæis nunc maximè, & Scribis reſpondet reddens rationes, & cauſas, cur ſuis diſcipulis ieiuniã nõ iniungat, aut eatenus non impoſuerit; illi .n. in Magiſtrum accuſationẽ dirigebant, quod non rectè diſcipulos inſtitueret, idcirco argumentis à ſimilitudine, & exemplo ſumptis probat ad rectam inſtitutionẽ ſpectaſſe, quod ieiunia non indixerit hactenus ſuis. Et quia illi arbitrabantur Chriſtum nullum aliud viuendi genus diſcipulis ſuis traditurum, quam illud, quod apparebat, declarat ſe habere nouum quoddam, & perfectiſſimũ inſtitutum, quod & ieiunium, & alia mirabilia dogmata continet, tñ non conuenire tunc temporis illud tradere, donec vetus lex obſeruabatur. Vtitur aũt ſimilitudinibus, quæ multum rem elucidant, & argumentis efficaciam adferunt. Erat.n. negotium graue, & Ioannis Baptiſtæ interponebatur auctoritas, & multæ Scripturæ teſtimonia ieiunium commendabant, & Chriſti inſtitutio vituperabatur, idcirco hac in re explicanda, & confirmanda plures inſumit ſententias; tribus enim argumentis vtitur.

Quia nemo cõmiſſuram à veſtimento nouo immittit in veſtimentũ vetus.

COMMENTARIA.

PRimum argumentũ ſumitur à ſimilitudine artis ſartoriæ, quo probat ſe non debere partẽ præceptorum Euangelicorũ his dare, qui adhuc veterem ſeruabant legem, inſinuans ſe habere noua pręcepta, & peculiaria inſtituta, mundo euulganda, & tradenda; non tñ expedire partem aliquam eorum aperire, dum lex illa vetus adhuc extabat, eaq; ratione ſe non iniungere ieiuniorum præcepta diſcipulis, donec cum illis eſt. Eſt autem argumentum: nullus ſartor de veſtimento nouo accipit commiſſuram, ſeu aſſumentum aliquod, vt immittat, & inijciat veſtimento veteri: ſic ego veſtimentum nouum habeo nempe Euangelium, cuius artifex ſum, quod multa præcepta, & inſtituta continet, non igitur conuenit, vt partem aliquam ex his diuidam, & tradam ijs, qui legem Moyſis adhuc obſeruant, quæ eſt velut vetus veſtimentũ, imperfectionemq; eius parte Euangelij ſarciam. Hac ergo de cauſa non-

dum

dum meis diſcipulis tradidi ieiuniorum præcepta.

Euãgeliſtarũ cõcordia in hoc textu.

ANNOTATIO LXXIII.

Qvod ad verba ſpectat, illud (commiſſuram) Græcè eſt ἐπίβλημα, q̃ quidam aſſumentũ, quidam panniculum quidam commiſſuram, quidã iniectionem interpretantur, ſiue vno, ſiue alio modo vertatur, fragmentum eſt panni, quod inſuitur veſtimẽto ad ſupplementũ illius, quod deerat. Eſt etiam illud maximè obſeruandum; apud Matthæum enim, & Marcũ legimus (commiſſuram panni rudis) apud Lucam vero (commiſſuram veſtimẽti noui.) Quidam autem pannum rudem appellant impexum, nondum à fullone apparatum; nam nomen Græcum ἄγναφος, ſignificat idem, quod recens, impexum, impolitum, illud vero ῥάκος, vertunt pannum. At vero certum eſſe debet Matthæum, & Marcum p̃ pannum rudẽ idem ſignificaſſe, q̃ Lucas ſignificauit per veſtimentũ nouum, & recens, quo adhuc nemo vſus eſt; Lucas .n. explicuit illos Euangeliſtas, & nomen ἱμάτιον, quod ſignificat pallium ſiue veſtimentũ, poſuit loco ῥάκος, vt idem ſit pannus rudis, quod veſtimentum nouum, imò nomen ῥάκος, veſtem ẽt ſignificat, quamuis non qualemcunq; ſed laceram; Euangeliſtæ verò Mathæus, & Marcus, pro veſte generaliter acceperint. ſicq; eſt ſimilitudo accipienda: Nemo ex vno veſtimento nouo accipit fragmentum, vt inſuatur veſtimento veteri; verba ſequẽtia hũc ſenſum oſtendunt, & rei propoſitæ maximè quadrat: Euangelium enim velut nouum eſt veſtimentum; lex vero, vt vetus, non ergo conuenit, partem Euangelicę diſciplinę miſcere cum lege illa Moſaica. In ſequentibus hæc notiora fient.

Patrum in hac verba interpretationes variæ.

ANNOTATIO LXXIIII.

Qvod vero ad ſenſum pertinet, varia dicunt Doctores, in primis Chryſoſt. hom. 31. in Matth. cui conſentit Euthymius, veſtimentũ vetus interpretantur diſcipulos, qui adhuc infirmi erant; commiſſuram vero intelligunt auſteritatem præceptorum ieiunij, vt ſit ſenſus, nondum diſcipuli mei facti ſunt firmi, nondum per Spiritum renouati ſunt, ſed opus adhuc habẽt magna condeſcenſione: non cõuenit pondus præceptorum eis nunc imponere. Hæc expoſitio id difficultatis patitur, quod multum detrahit diſcipulis Chriſti; ſi .n. diſcipuli Ioannis & Phariſæorum ieiunabant, qua ratione poterat Chriſtus ſe excuſare, q̃d non faceret ieiunare ſuos diſcipulos? ob infirmitatem, & animi debilitatem; non. n. erant illi Ioannis diſcipuli perfectiores, qui aſſidue ieiunabant, nec Ioãnes Chriſto maior; ille enim ieiunabat, Chriſtus vero nõ.

Secundo loco Hieronymus Matth. 9. p̃ vetus veſtimentum, Scribas, & Phariſæos ſignificari dicit; per aſſumentum vero veſtimenti noui præcepta Euangelica, quæ illi, maiorum traditionibus deprauati, cuſtodire non poterant: oportebat ergo ab illa vetuſtate ſeparari, veteremq; hominem deponere, vt ieiunij, & cõtinentiæ ſuſtinerẽt præcepta. Huic ſentẽtię illud aduerſatur, quod Dñs non excuſabat Phariſæos, aut Scribas, cur non ieiunarent, ſed diſcipulos, immo illis frequenter ieiunantibus hi non ieiunabant, non ergo accõmodari huic poteſt, quod Hieronymus dicit, nimirum præcepta ieiunij nõ dari Scribis, aut Phariſæis propter vetuſtatem eorum.

Tertio loco Hilarius can. 9. in Matt. longe diuerſum ſenſum adfert, qui talis eſt: cũ Chriſtus præcedenti ſententia myſterium inſinuaſſet, (vt ipſe putat) de cibo ſancto, nempe corpore ſuo, à quo non erant ieiunaturi fideles, excuſat ſe hac ſequenti ſententia, quod non id manifeſtet illis Phariſæis, & Scribis, quia propter vetuſtatem eorum, & vitia capaces non erant veritatis. quem ſenſum ſecutus eſt Iſidorus Peluſiota lib. 1. epiſt. 57. Durus tamen eſt.

Quarto loco Victor Antiochenus Mar. 2. per aſſumentum ſeu commiſſuram panni noui, & per vinum nouum diſcipulos Chriſti interpretatur, per veſtimentum vero vetus, & vtres veteres, legis obſeruationes, vt ſit ſenſus: cum mei diſcipuli ſint noui teſtamenti præcones, ſunt vt vinum nouum, & vt pannus nouus; non debẽt ergo veterum cęrimoniarum, & obſeruationum legibus obſtringi, quæ ſunt, vt veſtimentum vetus, & vtres veteres. Huic expoſitioni illud aduerſatur, quia ieiunium, de quo agebatur, non erat de numero obſeruationum illarum, & cærimoniarum, quę reijcendæ erãt; ſi enim tale eſſet ieiuniũ, non diceret Chriſtus poſtea illos ieiunaturos, ſed omnino, & abſolute negaret ieiunare debere.

Quinto loco Tertull. lib. 4. contra Marcionem per vetus veſtimentum, & vtres ve-

teres.

teres legem illam Moyſis ſignificatam dicit; per nouum vero veſtimẽtum, & vinum nouum, Euangelium, eiusque præcepta: voluit ergo Dominus ſeparare vetus à nouo teſtamento, docens non eſſe vnũ cũ altero coniungendum. hanc Tertulliani interpretationem poſſumus accõmodare huic ſententiæ, vt diſcipuli, quãdiu ſub illa lege erãt, veſtimenti veteris ſimilitudinẽ gerant, quibus præcepta ieiunij, quæ ad Eccleſiam, & Euangelium ſpectabant, non erant danda, donec ab illa vetuſtate renouarentur lege illa reiecta.

Ieiuniũ duplex.

Sexto loco Auguſt. lib. 2. de conſenſu Euang. cap. 27. & fuſius, & lucidius lib. 2. q. Euang. cap. 18. duplex diſtinguit ieiunium, vnum, quod ad humilitatem tribulationis pertinet, & ad Deũ pro peccatis propitium faciendum ordinatur; alterũ, quod in gaudio eſt, cum tanto minus delectant carnalia, quanto ſpiritualium maior eſt ſagina, cumq; mens in ſpiritualia ſuſpenſa quodãmodo à cibis alienatur corporalibus. De vtroque dicit Auguſt. Dominum reſpondiſſe, qñ interrogatus eſt, cur diſcipuli non ieiunarent. Nam ad illud, quod in tribulatione fit, pertinet, quod dicitur, cum ablatus fuerit ſpõſus, tunc ieiunabunt, quaſi deſolati, & mœrentes, et lugentes, donec eis ꝑ Spiritum ſanctum gaudia conſolatoria tribuantur: Quo dono percepto, etiam alterum ieiunij genus, ꝙ fit per lætitiam, iam renouati in vitam ſpiritualem, conuenientiſſime celebrabunt. Hoc ieiunium tam tribulationis quam gaudij Chriſti eſt, & hoc diſcipulis traditurus erat, ſed excuſat ſe, ꝙ tunc temporis non tradat: nã ſi traderet ſolum ieiunium tribulationis, & corporale, doctrina temperantiæ eſſet imperfecta, ſicut, qui partem à veſtimento nouo ſcinderet, vt veteri inſueret, nouum imperfectum remaneret. Senſus ergo ſecundum Auguſtinum eſt; Diſcipulis non iniungo ieiunium hoc veſtrum corporale, quod tribulationis eſt, & ꝙ poſtea mei diſcipuli obſeruabunt, qñ ablatus ego ab eis fuero, nõ inquam trado, quia doctrina mea ieiunij imperfecta manebit, ſicut qui veſtimenti noui partem inſuat veteri, quia perfectũ ieiuniũ meum eſt coniunctum cum ieiunio gaudij, quod non nunc dico, quia adhuc diſcipuli ſunt infirmi, & ſimiles vtrib. veteribus. Similitudo igitur de veſtimento ſpectat ad probandum nõ debere tradi ieiunium tribulationis, ne doctrina ſcinderetur. Similitudo ſecunda deſeruit ad probandum, integram ieiunij doctrinam non eſſe tradendam propter infirmitatem diſcipulorũ, eo maxime, quia ieiunium gaudij non à ciborum tm̃ concupiſcentia, ſed etiam ab omni lætitia rerum temporalium abſtinentiam complectitur. Hæc eſt ſententia Auguſtini explicata: quæ in hoc probanda eſt omnino, quod hanc ſimilitudinem primam inductam dicit, vt oſtendat Chriſtus partẽ doctrinæ ſuę nõ eſſe tradendam illis in lege adhuc viuẽtibus, ne doctrina ſcindatur, quod ſequẽti ſententia explicatur. Quod vero totam hanc ſententiam de ſolo ieiunio interpretatur, non admodũ probo, ſed exiſtimo loqui de Euangelica doctrina, & inſtitutione, cuius pars eſt doctrina ieiunij, tã tribulationis, quam gaudij, quã non tradit diſcipulis in lege poſitis; ne pars ſcindatur à tota, videaturq; imperfecta. nec tamen totum tradit Euangelium, quia ſunt vtres veteres diſcipuli, dum ſub lege ſunt, nõdũ per Spiritum ſanctum renouati perfecte. Similitudo ergo veſtimẽti inducitur, vt oſtendat ſe non tradere illis diſciplinam ieiuniorum, ne ſcindat doctrinam ſuam, quæ plurima alia continet, ſitq; ſimilis homini rumpenti nouum veſtimentum, vt partem inſuat veteri, quo ſignificat Chriſtus ſe habere nouum, & perfectum inſtitutum mundo manifeſtandum.

Ieiuniũ legis Euangelicę ĩ multis ab antiqua legis ieiunijs differt.

Dicet quiſpiam: Ieiunium erat in lege veteri: nam ieiunabant Phariſæi, & Ioannis diſcipuli, ac ipſe Ioãnes. & multi alij, vt ex Scriptura conſtat, cur ad Euangelium dicitur pertinere? Reſpondeo, legis ieiunia multum à ieiunijs Euangelij diſtare; illa enim non erant lege præſcripta, hæc vero Eccleſiæ præcepto ſtabilita ſunt; illa incerta, nec temporibus determinata, noſtra vero diſtincta per quadrageſimas, vigilias, & ſtatuta tempora: in illis ciborum qualitas non diſcernebatur, in noſtris delectus eſt ciborum: illa ad carnis concupiſcentiã frenandam, & corboris macerationem magis ſpectabant; noſtra ad mentis potius eleuationem, & à ſenſibus corporeis, rebusque carnalib. abſtractionem. Præterea illud Iudaicum ieiunium in abſtinentia à corporalibus cibis maxime poſitũ erat; at noſtrum præter hoc, etiam ſpirituale eſt, & poſitum in abſtinentia, quæ eſt in ſermonibus, in genere conuerſandi, in familiari congreſſu, cũ ijs, qui vſui eſſe poſſunt, ita vt aſſectatio

diſcipli-

diſciplinæ, quæ fit per abſtinentiam à cibis, tranſeat in ſpiritualem mentis exercitationem; in hunc enim finem ieiunamus. Hæc ſunt Baſilij in commentarijs in Iſaiam c. 1. propter hęc ieiunium ſuum quaſi Euangelicum noluit Chriſtus cum lege veteri miſcere, nec diſcipulis iniungere, ſuo tempore reſeruans.

Alioquin & nouum rumpit.

COMMENTARIA.

PRoſequitur ſimilitudinem, adfertque duo cõneniẽtia, quæ ſequuntur eum, qui tollit de veſtimento nouo fragmentum, vt inſuat veteri. vnũ eſt, ſcindere veſtimentum nouum, ꝙ erat precioſius veteri, quod eſt imprudentiæ, & ſtultitiæ; maius enim detrimentum ſibi facit, cum deſtruat melius, vt ſubueniat deteriori. Hęc inconueniẽs eſſet, ſi partem diſciplinæ Euangelicæ traderet vna cum lege, ad ſupplẽdam veteris inſtrumẽti imperfectionẽ: nã Euãgelica perfectio occultaretur, & diminuta videretur, cũ non tota appareret, & traderetur, ſed particula eius.

ANNOTATIO LXXV.

Expoſitio in cõmentario tradita confirmatur. EVthymius Matt. 9. multo aliter interpretatur hanc ſententiam, nempe ꝙ nouum rumpat vetus; fragmentum enim panni inſutum veteri, fortitudine ſua partes veteris trahit ad ſe, & maiorẽ facit ſciſſuram, vnde intelligendum putat nomen (vetus) vt nouum rumpat id, quod vetus eſt. Hæc interpretatio multorum eſt, tamen ei non acquieſco, ſed contrarium exiſtimo eſſe ſenſum; verbum enim illud (rumpit) conſtruitur cũ eo, qui immittit commiſſuram de nouo veſtimento in vetus; is enim rumpit nouum. Et aperte id verba Lucæ indicant; nihil enim de veteri dicit, ſed abſolute inquit, (nouum rumpit) verba etiam ſequentia hoc ipſum oſtendunt: nam cum de fragmento vellet loqui. adiunxit (& non conuenit commiſſura à nouo veteri) ſi autem illud (rumpit) ad commiſſuram referretur, quaſi commiſſura noui rumperet vetus, ſatis erat dicere, nouum rumpit, & non conuenit veteri: at non ſic loquitur, vt ſignificat illud (rumpit) connecti cum eo, qui immittit commiſſuram. Hunc ſenſum ſequutus eſt Chryſoſtomus, ſi verus eſt interpres eius; nam hom. 31. in Matth. citans hunc locum Lucę, habet (nouũ ſcinditur) & eundem ſenſum expreſſe adfert Auguſtinus lib. 2. quæſtionum Euangel. cap. 18. vt ſupra notauimus. Huic etiam ſenſui fauent verba Matthæi; habent enim ſic: Nemo immittit commiſſuram panni rudis in veſtimentum vetus: tollit enim plenitudinem eius à veſtimento, & peior fit ſciſſura. Illud (tollit) coniungitur cum eo, qui immiſit: is enim tollit plenitudinem veſtimenti. quæ eſt autem iſta plenitudo, niſi veſtimenti noui, à quo fragmentum ſcinditur? nam vetus cui inſuitur, plenitudinem non habet, alias non erat opus ſupplemento, plenitudo igitur eſt veſtimẽti noui, cuius pars ſcinditur vt ſuppleat vetus, fitq́; peior ſciſſura. nam peior eſt ſciſſura noui quam veteris veſtimenti, cum illud ſit pretioſius. Atque hic ſenſus maxime accommodatur, nam in Euangelio peior fit ſciſſura, ſi particula vna tradatur, & copuletur legi; plenitudo enim, & perfectio Euangelij diminuta, & imperfecta iudicabitur, & apparebit, quod eſt maius inconueniens, quam erat, ſi lex ipſa vetus ſola maneret, & ſine additamento, quamuis imperfecta. Hieronymus autem, qui priorem ſenſum ſequitur, & communem, ſic interpretatur. ſi præcepta Euangelica traderentur ijs, qui in lege erant, heret peior ſciſſura, & rumperetur vetus veſtimentũ, quia illi, qui in lege erãt, non valentes cuſtodire ſimul Euangelium, totum proijcerent, & credulitatem, quam habere videbantur, amitterẽt. Mihi tamen, vt dixi, accõmodatior videtur expoſitio altera, quæ in cõmentario habetur, & magis conuenit cum verbis Euangeliſtarum.

Et veteri nõ cõuenit cõmiſſura à nouo.

COMMENTARIA.

HOc eſt alterum inconueniens, ꝙ ſequitur eum, qui de nouo veſtimẽto reſarcit vetus; deforme enim efficit veſtimẽtum: nam cum nouum forma, & colore ſit diuerſum à veteri, nõ conueniunt inter ſe, ſed diſſimilitudinem habent quod oculis aſpicientium deformitatem, & turpitudinem quandam efficit. tale quid accideret, ſi cum legis obſeruantia pars dogmatum, & diſciplinæ Euãgelicæ traderetur, & cũ illa vetuſtate, & imperfectione ſacrificiorum,

ciorum,& ſacramentorum,ac vmbrarum legis particula perfectionis, & veritatis Euangelij procederet. Vnde Dominus in figura loquẽs, præcepit Deuteron.22.dicens: Non arabis in boue, & aſino ſimul, neq; indueris veſtimento,quod ex lana,linoq; contextum eſt.

Deuteron. 22.

ANNOTATIO LXXVI.

Reijcitur Marcionis error.

TErtullianus lib.4. contra Marcionem hac ſententia vtitur contra eundẽ, qui alterius Dei vetus, alterius nouum teſtamẽtum aſſerebat; contra quem ille argumentatur, nam ex hac ſententia cõſtat eundẽ eſſe Dominum noui & veteris veſtimẽti;qui.n. fragmentum noui inſuit veteri,habere conuincitur nouũ, & vetus;vnus igitur eſt Deus, & noui,& veteris teſtamenti. quod ſi vnum ſeparauit ab altero,noluitq; vtrumq; ſimul coniungere, non id fecit, quia vnum eſt contrarium alteri, ſed quia diuerſum, & vnum altero, eſt perfectius; ceſſat enim ętas imperfecta, cum aduenit matura.

Cur Apoſtoli obſeruantias legis multas cum doctrina Euangelij ſeruauerint.

Obijcere aũt quiſpiã poſſet, ꝙ Apoſtoli circunciſionẽ,& legis multas obſeruantias cũ Euangelica doctrina ſeruabant. Reſpondeo id factũ eſſe ad breue tẽpus, vt Synagoga cũ honore ſepeliretur, vt oſtenderent illam legẽ à Deo fuiſſe,nec eã obſeruabant, aut obſeruari faciebant, tamquam obligatoriam aut vim habentem,ſed vt eam,quę prius ſancta erat, & iuſta, ne fidelibus contemptui eſſet,quaſi prius bona non eſſet.

Et nemo mittit vinum nouũ in vtres veteres.

COMMENTARIA.

SEcundũ argumẽtũ ab altera ſumit ſimilitudine,quo probat, non conuenire,ſe totũ ſuũ inſtitutũ docere diſcipulos,quãdiu ſub lege illa erãt;priori quidẽ ſimilitudine ꝓbauit nõ expedire partẽ inſtituti,ad q̃ ieiuniũ ꝑtinebat,tradi cũ legis obſeruãtia,ne & inſtitutũ Euangelij diminutũ videretur, & ne indecorũ q d,& deforme appareret legi diuerſæ pars Euãgelij inſuta. Nũc autẽ oſtendit non etiã expedire totum Euãgelij inſtitutũ vna cũ legis obſeruãtia docere;eſſet .n.perinde ac ſi quis vinũ nouum in vtres veteres mitteret.

ANNOTATIO LXXVII.

Non eſt hæc ſimilitudo eodẽ cum ſuperiori?

COmmunis ſententia eſt, eundem ſenſum vtriuſq; eſſe ſimilitudinis,& veſtimenti,& vini;mihi tamen diuerſa vtrumq; ſignificare videtur, vt in commentario expoſitum eſt. fateor per veſtimentum vetus, & vtres veteres ſignificari aut vetus teſtamentum,aut(quod idem eſt) eos,qui ſub lege, & veteri teſtamento erant; veſtimento vero nouo,& vino nouo Euangelium:at vero in illa ſimilitudine non accipitur totum veſtimẽtum nouum, ſed fragmentum,quo reſarcitur vetus; in hac vero non pars vini, ſed totum mittitur in vtres veteres, quo ſignificatur non ſolum non partem Euangelij tradi cũ legis illius obſeruantia, ſed nec totum ipſum; vnde alia inconuenientia ex priori ſequuntur, quæ iam explicata ſunt, alia ex poſteriori proueniunt, quæ ſequenti commẽtario explicabuntur. Sunt autem variæ interpretationes vtrium,ſicut & veſtimentorum,quę iam recitatę fuerunt in priori ſimilitudinis expoſitione.

Alioquin rũpet vinum nouũ vtres, & vinũ effundetur,& vtres peribunt.

COMMENTARIA.

DVo mala ſequentur,ſi quis vinum nouum in vtres veteres miſerit;vinum enim nouum præ vigore, & potentia ſua rumpet vtres, & ſic, vinum effundetur, quod vnum malum eſt;& vtres peribunt, quod malum alterum eſt.ſimilia hæc eueniſſẽt, ſi Euãgelium cum lege illa obſeruãdum traderetur; qui .n. ſub illa legefuiſſent,nimio pondere preſſi, nec legẽ obſeruaſſent, nec Euangelium; onus .n. efficeretur inſupportabile,quod Petrus Act.15.optime intelligens,ijs,qui Euangeliũ vna cum lege obſeruandum prædicabant, ſic locutus eſt: Quid tentatis Deum? imponere iugum ſuper ceruices diſcipulorum,quod neque nos, neque Patres noſtri portare potuimus? Nota verbũ(tentatis Deũ,qa Euangeliũ vna cũ lege onus fit ſupra modũ graue,et aſperũ,cũ & ſola illa lex onus graue eſſet.

Sed vinũ nouum in vtres nouos mittendum eſt, & vtraque conſeruantur.

COMMENTARIA.

PErficit ſimilitudinẽ,vinũ nouũ infundi debet in nouos vtres, tuncq; tã vinũ q̃ vtres cõſeruãtur. ſic Euangelium

lium

liũ tradendũ eſt hominib. nouis, ab illius legis iugo, et obſeruãtia liberatis, vt toti ſe dedãt Euangelio, iuxta illud Galat. 2. per legem legi mortuus ſum, vt Deo viuã, quaſi diceret: p Euangeliũ, ꝙ lex ſpiritualis eſt mortuus ſum veteri legi, quia eius obſeruantias reliqui, vt Deo viuam, eius Euangelium obſeruans. Euangeliũ ergo lege veteri abiecta hominem conſeruat, & ſaluat, ea vero non abiecta, ſed retenta rumpit, & damnat, Gala. 5. Si circuncidamini, Chriſtus vobis nihil proderit.

Gala. 2.

ANNOTATIO LXXVIII.

Iuſti cur vtribus comparentur.

IVſtus vtri cõparatur; qui ſub lege erat, vtri veteri; qui autem ſub Euãgelio, vtri nouo. In primis iuſtus confertur vtri. qua autem ratione id fiat, docet Ambroſius ſer. 11. in Pſal. 118. verſ. 3. vbi ſic habet: Vter dicitur iuſtus, vter namq; de exuuijs fit animantis mortui: igitur & nos moriamur peccato, vt viuamus Deo, atque repleti Spiritus iucunditate, & ſuauitate letitiæ, erimus exuuiæ ſpirituales, carentes infirmitate corporea, & integro mẽtis ſinu infuſam nobis diuinorum myſteriorum gratiam reſeruantes. Hæc ille. Similitudo igitur in duobus cõſiſtit. vnum eſt, ſicut vter ex animantis carne ablata ſit; ſic iuſtus licet in carne ſit, non ſecundum carnem viuit, & quaſi corium eſt à carne ſeparatum, quia corpus habens non viuit ſecundum corporis paſſiones. Alterum eſt, vter loco carnis, vento, ſeu aereo ſpiritu repletur: ſic iuſtus Spiritus ſancti donis plenus eſt, & ſecundum Spiritum viuit. Hæc ex Ambroſio habemus, vbi hunc locum Lucæ allegat. Erant autem iuſti in veteri etiam lege, ſicut & nunc; at illi erant quaſi vtres in pruina, & gelu, qui nimio frigore contracti non capiunt tantam quantitatem, nec aeris, nec liquoris infuſi: iuſti verò in Euangelio ſimiles ſunt vtribus æſtiuo tempore, qui caloris copia extenti accipiunt multum liquorem; abundãtior enim copia donorum Spiritus, & gratiæ, & virtutũ facta eſt in Euangelio, quã in lege. præterea illi erant vtres veteres; nam lex illa imperfecta erat; nihil enim ad perfectum adduxit lex, & tempore ipſo inueteraſcebat, quia properabat ad finem, quem habitatura erat per Euangelium. At lex Euangelica perpetua, & perfecta cum ſit, homines facit vtres nouos. Adde, illi non habebant Sacramentum renouationis Spiritus, quale nos habemus; idcirco per vtres veteres ſignificantur; nos vero per nouos. de qua nouitate illud eſt Rom. 7. Seruiamus in nouitate Spiritus, & non vetuſtate literæ.

Pſ. 118.

Rom. 7.

Et nemo bibens vetus, ſtatim vult nouum; dicit enim: Vetus melius eſt.

COMMENTARIA.

TErtium argumentum ſumitur etiam à ſimilitudine, quæ ſignificat ſeruantib. legem non debere Euangelium tradi, niſi prius illa ceſſauerit, quia aſſuetus illis obſeruantijs, & in eis nutritus, dum illa vigent, non habet rectum iudicium, ſed præfert vetera nouis etiam melioribus; multum enim in hominibus conſuetudo etiam praua poteſt, & difficillimum eſt aſſuetis noua quaſi meliora oſtendere. Hoc ſignificat Dominus ſimilitudine hac; qui vetus, inquit, bibit vinum, nõ vult ſtatim nouum bibere, quia præfert vetus nouo: at ſi deficiat vetus, facilius recipit nouum. ſic non eſt tradendum Euangelium dum lex eſt, & obſeruatur; nam qui legem cuſtodiunt, dicent, melior eſt lex vetus. Expectanda igitur eſt temporis opportunitas, quando illa ceſſabit, tuncque Euangelium manifeſtabitur. Attẽde comparationem, & ſimilitudinem inter Euangelium in eo poſitam, non quod melius ſit vetus vinum nouo, ſed quod qui vetus bibit, iudicat illud melius; etiam ſi non ſit, pre conſuetudine, quia aſſuetus eſt illud bibere, non autẽ nouũ.

ANNOTATIO LXXIX.

Magis cõfirmatur expoſitio tradita.

VIs argumenti conſiſtit in illo aduerbio (ſtatim;) dum enim vetus bibitur, & illius copia eſt, vinum nouum reijcitur; veteri vero deficiente, nouum recipitur: ſic dum lex illa vetus vigebat, nec completa erat Euangelicum inſtitutum tradi non debuit, non quod melius, & perfectius non eſſet, ſed quod à Iudæis ſuo illo veteri teſtamento aſſuetis poſtponeretur. Multæ ſunt rationes, ob quas aduenıẽte Euãgelio ceſſare

Cur adueniente Euangelio lex vet⁹ ceſſauerit.

Digitized by Google

Gala. 3. & 4. ceſſare debuit lex illa, quas tradit Paulus in epiſt. ad Galatas, ex quibus duas nunc producam. vna eſt, quæ habetur cap. 3. Lex, inquit, pædagogus noſter fuit in Chriſto, vt ex fide iuſtificaremur; at vbi venit fides, iam non ſumus ſub pædagogo. Altera eſt cap. 4. Quanto, inquit, tempore paruulus eſt, nihil differt à ſeruo, cum ſit dominus omnium, ſed ſub tutoribus, & actoribus eſt vſque ad præfinitum tempus à patre; ita & nos cum eſſemus paruuli ſub elementis mundi eramus ſeruientes: at vbi venit plenitudo temporis, miſit Deus filium ſuum, factũ ex muliere, factum ſub lege, vt eos, qui ſub lege erant, redimeret, vt adoptionem filiorum reciperemus. Hæc Paulus. Quia igitur lex illa erat pædagogia paruulorum ad introducẽdam fidem Chriſti, per quàm eſt ſalus, & quia qui ſub lege erant, ſtatum ſeruorum habebant, cum filij eſsẽt per fidem futuri, ceſſare oportuit aduenientе Euãgelio, quod fidem habet expreſſam, & in filiorũ ſtatu iuſtos collocat, adoptionemq́; tribuit filiationis Dei.

Notandum eſt præterea, Euãgelium, ſi quantum ad efficaciam, & principiũ ſuum conſideretur, lege antiquius fuiſſe; à mundi enim initio poſt peccatum nemo iuſtificatus eſt, niſi per fidem venturi Chriſti, cuius paſſio, & mors credita, vt oportebat, etiam antequam fieret, remiſſionem peccatorum, & gratiam fidelibus pœnitentibus donabat, ſicq́ue ante legem, & in lege Euangelium erat: nemo enim etiam in lege per legem, ſed per fidem venturi Chriſti iuſtificatus eſt à peccatis, & Deo acceptus factus eſt; vt enim dicit Paulus Galat. 2. Si per legem eſſet iuſtitia; ergo Chriſtus gratis mortuus eſt. At ſi Euangelium conſideretur, quantum ad perfectionem, & promiſſionum complementum, poſterius eſt lege illa, vino q́; nouo comparatur. *Euangelium quomodo lege antiquius.* *Gala. 2.*

FINIS CAPITIS QVINTI.

FRANCISCI CARDINALIS TOLETI IN SACROSANCTVM LVCAE EVANGELIVM COMMENTARII,

CAPVT SEXTVM.

FACTVM eſt autem in ſabbato ſecundo primo, cum tranſiret per ſata vellebant diſcipuli eius ſpicas, et manducabant confricantes manibus. Quidam autem Phariſæorum, dicebant illis. Quid facitis quod non licet in ſabbatis? Et reſpondẽs Ieſus, ad eos dixit: Nec hoc legiſtis quod fecit Dauid, cũ eſuriſſet ipſe, & qui cum illo erant? quomodo intrauit in domum Dei, & panes propoſitionis ſumpſit, & manducauit, & dedit his, qui cum ipſo erant, quos non licet manducare, niſi tantum ſacerdotibus? & dicebat illis: Quia Dominus eſt Filius hominis etiam ſabbati. Factũ eſt autem & in alio ſabbato, vt intraret in ſynagogam, & doceret, & erat ibi

homo

homo, & manus eius dextra erat arida. Obſeruabant aũt Scribæ, & Phariſæi, ſi in Sabbato curaret: vt inuenirent vnde accuſarent eum. Ipſe vero ſciebat cogitationes eorum: & ait homini, qui habebat manum aridã: Surge, & ſta in medio. Et ſurgens, ſtetit. Ait aũt ad eos Ieſus: Interrogo vos ſi licet Sabbatis benefacere an male: animam ſaluam facere, an perdere? Et circumſpectis omnibus dixit homini: Extende manum tuam. Et extendit: & restituta eſt manus eius. Ipſi autem repleti ſunt inſipientia, & colloquebantur ad inuicem, quidnam facerent Ieſu. Factum eſt autem in illis diebus, exijt in montem orare, & erat pernoctans in oratione Dei. Et cum dies factus eſſet, vocauit diſcipulos ſuos: & elegit duodecim ex ipſis (quos & Apoſtolos nominauit,) Simonẽ, quẽ cognominauit Petrũ, & Andreã fratrẽ eius, Iacobũ, & Ioannẽ, Philippũ, & Bartholomæum, Matthæũ, & Thomã, Iacobũ Alphæi, & Simonẽ, q vocatur Zelotes, & Iudã Iacobi, & Iudã Iſcariotẽ, qui fuit proditor. Et deſcendens cum illis, ſtetit in loco cãpeſtri, et turba diſcipulorũ eius, et multitudo copioſa plebis ab omni Iudæa, & Ieruſalẽ, & maritima, & Tyri, & Sidonis, q venerãt, vt audirẽt eũ & ſanarẽtur à languorib. ſuis. Et qui vexabãtur à ſpiritib. immũdis, curabãtur. Et oĩs turba quærebat eum tangere: quia virtus de illo exibat, & ſanabat oẽs. Et ipſe eleuatis oculis in diſcipulos ſuos, dicebat: Beati pauperes: quia veſtrũ eſt regnũ Dei. Beati qui nunc eſuritis, quia ſaturabimini. Beati qui nunc fletis, quia ridebitis. Beati eritis cũ vos oderint hoĩes, & cũ ſeparauerint vos, & exprobrauerint, & eiecerint nomen veſtrũ tãq̃ malũ pp Filiũ hoĩs. Gaudete in illa die, & exultate; ecce .n. merces veſtra multa eſt in cęlo. ſecundum hæc enim faciebant prophetis patres eorum. Verumtamen vę vobis diuitibus, quia habetis conſolationem veſtram. Væ vobis qui ſaturati eſtis: quia eſurietis. Væ vobis, qui ridetis nunc quia lugebitis, & flebitis. Vę cum benedixerint vobis homines: ſecundum hæc enim faciebant pſeudoprophetis patres eorum: ſed vobis dico, q auditis: Diligite inimicos veſtros, benefacite his, q oderũt vos: benedicite maledicẽtib. vobis, & orate p calũniantibus vos. Et, q te percutit in maxillã: præbe & alterã. Et ab eo, qui aufert tibi veſtimentũ, ẽt tunicã noli prohibere. Omni aũt petenti te, tribue: & q aufert, q̃ tua ſunt, ne repetas. Et prout vultis vt faciãt vobis hoĩes et vos facite illis ſimiliter. Et ſi diligitis eos: q vos diligũt, q̃ vobis eſt gratia? nã & peccatores diligẽtes ſe diligũt. Et ſi benefeceritis his, q vobis benefaciunt, q̃ vobis eſt gratia? ſiquidẽ & peccatores hoc faciunt. Et ſi mutuum dederitis his, à quib. ſperatis recipere, q̃ gratia eſt vobis? nã et peccatores peccatorib. fęnerantur, vt recipiat ęqualia. Verumtamẽ diligite inimicos veſtros: benefacite, et mutuũ date, nihil inde ſperãtes: et erit merces veſtra multa, et eritis filij Altiſſimi, qa ipſe benign⁹ eſt ſup ingratos, et malos. Eſtote ergo miſericordes, ſicut et Pater veſter miſericors eſt. Nolite iudicare, et nõ iudicabimini: nolite cõdẽnare, et non cõdẽnabimini. Dimittite, & dimittemini. Date, & dabitur uobis: menſurã bonã, & cõfertã, et coagitatã, et ſupereffluẽtẽ dabũt in ſinũ veſtrũ. Eadẽ quippe menſura, qua mẽſi fueritis, remetietur vobis. Dicebat aũt illis & ſimilitudinẽ: Nũquid põt cæcus cęcũ ducere? nonne ambo in foueã cadũt? Nõ eſt diſcipulus ſuper magiſtrũ: perfectus aũt oĩs erit, ſi ſit ſicut magiſter eius. Quid aũt vides feſtucã in oculo fratris tui, trabẽ aũt, q̃ in oculo tuo eſt, nõ cõſideras? Aut q̃uo potes dicere fratri tuo: Frater ſine eijciã feſtucã de oculo tuo: ipſe in oculo tuo trabem nõ vidẽs? Hypocrita eijce primũ trabẽ de oculo tuo: et tunc perſpicies vt educas feſtucã de oculo fratris tui. Nõ eſt .n. arbor bona, q̃ facit fructus malos: neq; arbor mala faciẽs fructũ bonũ. Vnaquęq; .n. arbor de fructu ſuo cognoſcitur. Neq;

enim de ſpinis colligũt ficus: neq; de rubo vindemiãt vuã. Bonus homo de bono theſauro cordis ſui profert bonum: & malus homo de malo theſauro profert malum. Ex abundantia enim cordis os loquitur. Quid autem vocatis me Domine, Domine: & non facitis, quæ dico? Omnis qui venit ad me, & audit ſermones meos, & facit eos: oſtendam vobis, cui ſimilis ſit: ſimilis eſt homini ædificanti domum, qui fodit in altum, & poſuit fundamentum ſuper petram. inundatione autem facta, illiſum eſt flumen domui illi, & non potuit eam mouere: fundata enim erat ſuper firmam petram. Qui autem audit, & non facit, ſimilis eſt homini ædificanti domum ſuam ſuper terram ſine fundamento: in quam illiſus eſt fluuius, & continuo cecidit: & facta eſt ruina domus illius magna.

CAPVT SEXTVM.

Factum eſt autem in ſabbato ſecundoprimo.

PRAETERMISSIS multis, quæ poſt ea, quæ in fine capitis narrantur, proximè geſta ſunt, quæque Matthęus cap. 9. refert, Euangeliſta noſter quandam aliam calumniam à Phariſæis contra Diſcipulos Domini factam deſcribit, tẽpuſq; notat, vt occaſionem calumniæ explicet; erat enim Sabbatum ſecundoprimum, quando quæ ſtatim dicentur, euenerunt. Quid autem ſit Sabbatum ſecundoprimum, in annotatione ſequenti expoſitum habes.

ANNOTATIO I.

Sabbatũ ſecũdoprimum quid.

SAbbatum ſecundoprimum vnicum eſt nomen ex vtroque compoſitum, tam Gręcè, quàm Latinè: Quod enim Latinè dicimus ſecundoprimum, Grecè δευτερόπρωτον, vocant. Quid autem id ſit, difficile eſt determinare, cum huius vocis in Scriptura mentio nulla facta ſit; ſolum. n. apud Lucã illud legimus. Quod quidem in cauſa fuiſſe exiſtimo, vt Greg. ille Nazianzenus interrogatus a Hieronymo, quid illud eſſet, non reſponderet, ſed potius eluderet; vt ipſemet Hieron. in Epiſt. ad Nepotianum refert, dicens: Gregorius Nazianzenus rogatus à me, vt exponeret, q̃d ſibi vellet in Luca Sabbatum δευτερόπρωτον eleganter luſit: docebo te, inquiens, ſup hac re in Eccleſia, in qua mihi omni populo acclamante, cogeris inuitus ſcire, q̃d neſcis; aut certè ſi ſolus tacueris, ſolus ab omnibus ſtultitiæ cõdemnaberis. Eadem etiam de cauſa Ambroſium in Lucam ad ſenſum allegoricũ confugiſſe exiſtimo; Sabbatum enim ſecũdoprimum tempus Euãgelij interpretatur, ſecundum, quia poſt legale, primum vero quia dignius eſt. Quod vero ad ſenſum litteralẽ ſpectat, proferã in mediũ, quę Patres antiqui de hac difficultate deſcripſerunt.

Primo igitur loco idem Ambr. in Pſal. 47. in principio, Sabbatum ſecundoprimũ, ipſum Sabbatum intelligit, dictum ſecundum, quia poſt Reſurrectionem prælatus eſt ei dies Dominicus; primũ autem, quia olim erat primum. Huic expoſitioni obſtat, quod omne Sabbatum eadem ratione dici potuit ſecundoprimum: at non legimus alicubi ſic dictum, niſi in hoc loco, cũ ſæpe Sabbati fiat mentio; igitur aliquid pręter commune Sabbatum ſignificat.

Secundo, Epiphan. hære. 51. Sabbatum ſecundoprimum illud dictum cenſet, quod erat vltimus dies in celebritate maxima, q̃ per dies aliquot celebrabatur; feſtum enim azymorum erat ſeptem dierum, primus, & vltimus erat ſolemniſſimus, vtrumq; Sabbatum dicebatur; nam hoc nomine non ſolus dies ſeptimus hebdomadæ, ſed etiã omnes feſtiuitates vocabantur, erat ergo dies ſeptimus Sabbatum ſecundoprimũ, primũ enim erat primus dies azymorum, vltimus vero, quia celebris vt primus erat, quaſi ſecundoprimum Sabbatum dicebatur. ſimiliter in feſto Tabernaculorum, q̃ per ſeptẽ dies colebatur, & octauus erat celeberrimus, ſicut & primus, idcirco appellabatur Sabbatum ſecundoprimum. Apud Lucam vero Sabbatum ſecundoprimũ intelligit vltimum azymorũ, tunc enim ſpicarum colligendarum tempus erat. Hæc eſt Epiphanij ſententia, quæ nonnullis recentioribus

gla-

placet, licet ipſi eam inueniſſe ſibi videantur, cum tamen antiqua ſit. Cui vnum maxime aduerſatur: nam ſi eo die Diſcipuli Dñi ſpicas ad comedēdū cōtriuiſſent, non habuiſſent occaſionē Phariſęi dicēdi eos facere, ꝙ non liceret Sabbatis: nã diebus azymorũ prohibebatur quidē omne opus ſeruile, ſed non præparatio ciborũ, vt conſtat Exod. 12. Hæc enim ſolo Sabbato, qui eſt dies vltimus ſeptimanæ, prohibebatur.

Tertio igitur loco Iſidorus Peluſiota lib. 3. Epiſt. 110. quem citat, & ſequitur Titus Boſtrenus in hoc loco, eamq; ſniam recipit Euthymius, primũ ipſum diem azymorum affirmant dictum Sabbatum ſecūdoprimum: nam eſt primus dies azymorũ, & ſecundus Paſchæ. Paſcha .n. incipiebat decimaquarta die ad veſperã, et decimaquinta erat prima azymorũ, ſecundũ ergo Sabbatũ eſt, quia eſt poſt primũ Paſchæ, & primũ ēt eſt, quia eſt primus dies azymorũ, vtrumq; aūt Sabbatum generali vocabulo appellabatur, quia dies feſti erant. Contra hanc tñ ſniam idem argumentũ militat, ꝙ contra ſecundã: nam die primo azymorum non prohibebatur præparatio ciborũ, vnde non haberēt Phariſæi de quo accuſarēt Diſcipulos, ꝙ contererent ſpicas manibus ad comedendũ, ſi Sabbatũ proprie non eſſet, ꝙ eſt vltimus hebdomadæ dies, qñ nec pręparare cibos ad comedēdũ licebat. Propter hoc igitur argumentũ tenendũ eſt, Sabbatum hoc ſecundoprimũ fuiſſe Sabbatũ ſeptimũ diē, ꝙ proprie appellatur Sabbatum, quo die quieuiſſe Deus dr̃ ab opere creationis, & quieſcēdũ præcepiſſe Iudęis; quo die nec cibi præparabantur, ſed præparatis pridie veſcebantur, idcirco dies præcedēs Paraſceues, ideſt, pręparatorius dicebatur: conſtat ēt ex Marc. 2. & Matt. 12. qui eandem hiſtoriã ſcribētes aſſerunt, hæc Sabbato geſta fuiſſe; Sabbatũ aūt abſolute poſitũ illud proprie Sabbatũ ſignificat. quo argumēto euertitur quorundã recentiorũ opinio, aſſerentium in magnis feſtiuitatib. quæ ꝑ multos dies celebrabantur, primũ, & vltimum fuiſſe ſolemniores, medios vero minus ſolemnes, primumq; minus ſolēniũ, qui erat poſt primũ ſolēnem dictũ Sabbatũ ſecundoprimũ. ſecundũ quidē, quia erat poſt primum ſolemnem, primũ vero, quia primus erat non ſolemnium. Hæc tñ opinio argumento eodē fortius refutatur; nō .n. Phariſæis fuiſſet occaſio murmurandi cōtra Diſcipulos, ꝙ Sabbatis ſpicas euellerēt, & confricarēt, talib. n. dieb. id opus non erat prohibitũ. idemq; argumētum militat contra quoſdã alios recētiores, dicētes, Sabbatum ſecundoprimũ eſſe ſecundũ diē azymorũ, q̃ erat decimus ſextus Lunę Martij, qñ manipulus offerebatur, ꝙ ēt eadē de cauſa ſtare nō poteſt. Sabbatũ ergo ſecundoprimũ non erat quilibet dies, etiã ſi feſtus eſſet ſed ſeptimus hebdomadę. inquirendũ ergo eſt, quid ſecūdoprimũ diceretur, ſi tñ prius aduertamus vnũ, ꝙ Anathaſius dicit hom. de ſemente, loquens .n. de hac ſpicarum euulſione, inquit, eſum in Sabbato pro crimine obijciũt, ipſi vero cędē in Dominũ in Sabbato moliuntur; ſcriptum enim eſt de die illa, qua Dominus paſſus eſt, erat dies illa magna Sabbati hęc ille in quib. verbis probandum eſt vnum, ſcilicet in Sabbato ſpicas euulſas, ſed non ſunt acceptanda duo, nēpe Chriſtũ in Sabbato crucifixũ, cũ id factũ ſit in die Veneris, vt ꝓbauimus in cōmētarijs in Ioan. Pręterea illud, nēpe ꝙ hi Phariſæi reprēhederint eſum; nō .n. eſum, ſed euulſionē, & cōfricationem arguebant.

Quarto loco Theophylactus ſic interpretatur, dicit enim qñ Sabbatũ illud, ꝙ proprie Sabbatũ eſt, præcedebat dies ſolēnis aliquis, nimirũ in paraſceue, tunc tale Sabbatũ ſequēs dicebatur ſecundoprimũ, quia erat poſt diē aliquē feſtũ, & quaſi ſecundũ poſt primũ. Quidam hanc ſniam eo impugnant argumēto, ꝙ Iudæi à tempore captiuitatis Babylonicę ſic tēperarãt annũ, vt cauerēt, ne feſtorũ magnorũ vlla feſtiuitas coniungeretur immediate Sabbato, ꝙ eſt dies ſeptimus hebdomadæ. At vero quã à veritate aberret iſta doctrina, oſtēdimus in commentarijs in Ioannem cap. 13. annot. 5. Argumentum igitur contra ſententiam Theophylacti nullius eſt ponderis.

Quinto loco Chryſ. hom. 40. in Matth. Sabbatũ ſecūdoprimũ illud dici aſſerit, in quo præter Sabbati cōe feſtũ aliud ſimul celebrabatur, & ꝑꝑ duplicē ſolemnitatem ſecundoprimũ dicebatur. Hæ duæ vltimæ ſniæ veræ ſunt in eo, quod dicunt hoc Sabbatum eſſe vnum ex ſeptimis diebus hebdomadæ, ꝙ communiter Sabbatum appellamus; cui aliud etiam, quod certum eſt, adiungi poteſt, nimirum inter Paſcha, & Pentecoſten fuiſſe hoc Sabbatũ. tunc .n. meſſes erant, vt ſpicæ colligi poſſent; ꝙ vero additum eſt, quare ſ. ſecundoprimum

dicatur, probabile eſt nihil, tamen certi eſt, quod affirmari conſtanter poſſit, nec ad intelligentiam myſterij, & ſenſus Scripturæ, id ſcire neceſſarium eſt.

Cum tranſiret per ſata, vellebant Diſcipuli eius ſpicas, & manducabant confricantes manibus.

COMMENTARIA.

Conſulto Lucas hanc hiſtoriá præcedéti coniunxit, narrauerat enim Diſcipulos Chriſti nó ieiunare; ne quis aũt ex eo opinionem conciperet illos ventri deditos, & eſcis abundare, adnexuit hanc, quæ ſequitur, narrationem; paupertas enim, & fames illos compulerant, vt ſpicas vellerent ad manducandum, quæ à meſſoribus pro pauperib. relinquebantur iuxta Domini præceptum, confricabant autem manibus ſpicas, quaſi triturantes, vt granis à palea ſeparatis veſcerentur, quod quidem Sabbato non feciſſent, niſi malo mediæ nimium vexarentur.

ANNOTATIO II.

Diſcipuli vellẽtes ſpicas immerito arguuntur de legis trãſgreſſione.

Matthæus cap. 12. addit: (eſurientes cœperunt vellere ſpicas) Marcus autem cap. 2. Cœperunt, inquit, progredi, id eſt, iter facientes, ſeu inter viã, vellere ſpicas. Quod autem ad ſenſum ſpectat, aduerte Leuit. 19. & 23. Deum ſic præcepiſſe: Poſtquam meſſueritis ſegetem terræ, non ſecabitis eã vſq; ad ſolũ; nec remanentes ſpicas colligetis, ſed pauperibus, & peregrinis dimittetis eas. Ego ſum Dominus Deus veſter. Hæc ibi. Ex his erant ſpicæ illæ, quas colligebant Apoſtoli. Vnde recte notauit Ireneus lib. 4. cap. 20. hoc, quod nunc Apoſtoli feciſſe dicuntur, non fuiſſe lege prohibitũ. Hieron. Matth. 12. aſſerit præ nimia hominum importunitate aliquando nec veſcendi locum Diſcipulos habuiſſe, ideoq; quaſi homines eſuriuiſſe. Poteſt etiam non improbabiliter dici, aliquãdo etiam citra importunitatem, ciborum copia caruiſſe; pauperes enim oẽs erant, & ex ijs quæ miniſtrabantur, victum comparabant, vt conſtat Ioann. 12. Ponderat autem Chryſoſt. hom. 40. in Matth. Diſcipulorum abſtinentiam, ſic inquiens; Tu Diſcipulorum abſtinentiam mecum admirare; admirare inquam quomodo nullam corporis curam, nullum ſtudium habeant; ſed ſine præmeditatione aliqua, ac præparatione menſa ſibi ſic conſtituunt, vt cõtinua fere cogantur inedia premi, neque tamen à Chriſto abſcedant, nam niſi malo inediæ nimium vexarentur, numquam certe illud in Sabbato feciſſent. Hæc Chryſoſtomus. In eandẽ ſententiã Hierony. Matth. 12. ſic ſcripſit: Quod ſpicas ſegetum manibus confricant & inediam conſolantur, vitæ auſterioris indicium eſt, non præparatas epulas, ſed ſimplices quærentium. Hæc ille. Athanaſius hom. de ſemente, ſpiritualiter ponderat illud, quod per ſata tranſibat: Tranſibat inquit, Saluator per ſegetes granum ipſe nimirum frumenti per ſegetes, & ſpirituale illud granũ, quod in certum locum aliquem cadens, cum multiplicibus ſpicis per orbem terrarũ exurgit; ipſe.n. de ſe ipſo dixit: Niſi granu frumenti cadens in terram mortuum fuerit, ipſum ſolum manet. ſi aut mortuũ fuerit, multũ fructum affert. Hæc ille.

Quidam autem Phariſæorum dicebant illis: Quid facitis, quod non licet in Sabbatis?

COMMENTARIA.

Non accuſãt Diſcipulos, q̃ alienas ſpicas vellarẽt, licebat .n. id illis ex præcepto Domini licuiſſe; ſed q̃ Sabbato, qñ cibos præparare non licebat, id facerẽt: nó aũt vehementi, in hoc loco (quãuis cõſequẽtia rerum id petere videbatur, cũ de Sabbati obſeruãtia ageretur,) ſed oratione quieta, & ſimplici criminantur, vt recte perpendit Chryſ. hom. 40. Cum .n. nihil magnũ, & ſublime opus ſit, quietiores ſunt; cũ vero ſolo verbo ſanitatẽ hominibus conferri cõſpiciũt, quaſi feroces beſtiæ perturbati, vehemẽtius in illũ inſiliunt; veneno .n. inuidiæ, non religionis zelo agebantur.

ANNOTATIO III.

Mat heus, et Marcus calumniã in Chriſtũ eſſe prolatam referunt, dixerunt enim: Ecce Diſcipuli tui faciunt quod non licet eis facere Sabbatis. Lucas vero narrat ipſis Diſcipulis factam; Quid inquiunt, facitis, quod non licet in Sabbatis? Hæc autem non ſunt contraria, vtrumq; .n. factum eſt; nã reprehenſos prius Diſcipulos apud Magiſtrũ detulerũt. quo loco probatur diem, qñ hæc facta ſunt, Sabbata fuiſſe, ſeptimum

Concordia Euãgeliſtarum.

hebdo-

hebdomadæ diem. tunc enim non licebat cibos præparare, hoc enim opus eo ſolo die prohibitum erat, non autem in alijs feſtis, quantũuis ſolénibus, vt ſupra notauimus, oſtendentes Sabbatum ſecundoprimum fuiſſe proprie Sabbatum.

Et reſpondens ad eos Ieſus dixit.

COMMENTARIA.

COmmunem calumniam tã contra ſe, quam contra Diſcipulos factã ſolus Chriſtus ſuſcipit refutãdam, non ſolum quia cura Diſcipulorũ, ſicut & propria ſui ipſius illi incumbebat; ſed etiam quia calumniatorum intentio aduerſus illum ſolũ dirigebatur.

Nec hoc legiſtis, quod fecit Dauid, cum eſuriſſet ipſe, & qui cũ illo erant? quo modo intrauit in domum Dei, & panes propoſitionis ſumpſit, & manducauit, & dedit eis, qui cum ipſo erant; quos non licebat manducare, niſi tantum Sacerdotibus?

COMMENTARIA

TEſtimonio Scripturę repellit calumniam, tacite eos arguens negligentię in Scripturis ſcrutandis, q̃ ſępe Chriſtum feciſſe ſupra notauimus: eſt autem teſtimonium ſumptum ex

1. Reg. 21. 1. Reg. 21. Fugiẽs enim Dauid à Saul, venit in Nobe ad Sacerdotẽ Achimelech, & cum eſuriret Dauid cum ſocijs ſuis, nec haberet Sacerdos, quod miniſtraret, conceſſit, vt ille intraret in Tabernaculũ, quod nunc dicitur domus Dei, & panes de menſis propoſitionis acciperet, & manducaret, quos ſolis ſacerdotibus, vt conſtat Exo. 29. & Leu. 24 mãducare licebat. Si igitur Dauid, q Spiritu Dei ducebatur, & Propheta erat Domini, ſacerdote ipſo conſentiente, prohibitis panibus vſus eſt in cibum, pp famem, quam patiebatur, nec haberet cibum alium, quo veſceretur, nec audebit quiſquam hoc factum Dauid reprehendere, quod Scriptura vitio non dedit; cur accuſatis meos Diſcipulos, quia die prohibito cibum pręparant, & ſpicas vellunt, ac confricant, cum non minori fame premantur, q̃ Dauid tunc, & qui cum illo erant? qđ enim ille fecit in cibo prohibito, hoc mei efficiunt tempore vetito; par enim eſt vtraque prohibitio. Docet Chriſtus hoc exemplo diuinas haſce prohibitiones poſitiuas non aduerſari iuri naturali, quo homo ſuæ vitę conſulere tenetur, nec ita eſſe obſeruandas, vt naturalibus neceſſitatib. pręponantur; nã & Sabbato licebat ſanguinẽ emittere, venamq; ſcindere infirmi neceſſitate vrgente. Attende quo pacto amplificet factum Dauid: Intrauit, inquit, domũ Dei, panes de menſis ſumpſit, manducauit ipſe, dedit alijs manducandos; quaſi diceret, videte quanta fecit, quæ non licebat ei facere; propter eſuriem tamen ab his omnibus excuſatur. Mei autem parum quid in Sabbato fecerunt, nempe ſpicas vellere, & manib. confricare. Quod ſi dicatis maiorem fuiſſe Dauid meis Diſcipulis, ad cauſam nihil id facit: nam diuino pręcepto tam maiores, quam minores tenentur; immo quo maior eſt homo, arctius obſequi diuinis mandatis obligatur, eius enim factum maiori poteſt ſcandalo alijs eſſe.

ANNOTATIO IIII.

MArcus cap. 2. addit verbum, quod ſenſum magis explicat, inquit enim: Nũquam legiſtis quid fecerit Dauid, quando neceſſitatem habuit, & eſurijt? non ſatis ergo fuerat eſuriſſe, ſed neceſſitatem habuiſſe, ſcilicet, quia non habuerat cibum alium, quo paſceretur, vt diximus in commentario. Aduerte autem Irenæum lib. 4. capit. 20. Dauid Sacerdotem appellaſſe, quod huic ſententiæ Domini aduerſari videtur, & Scripturæ veteri, vbi Sacerdotes ex ſola Aaron familia ſumptos legimus; ſed Irenæus Sacerdotem appellauit, ſequens æquiuocationem Hebræi vocabuli כוהן quod & Sacerdotem, & Principem ſignificat; ſicut etiam ex 2. Reg. 8. conſtat, vbi etiam filij Dauid Sacerdotes appellantur. Quamuis ad mẽtẽ Irenæi potius dicemus, appellaſſe Sacerdotem, nõ ſacer-

Dauid q̃uo dicatur ab Irenæo Sacerdos.

dotio viſibili, quo nunc vocamus Sacerdotes qui viſibile offerunt ſacrificium: ſed inuiſibili ſacerdotio, quo omnes iuſti Sacerdotes ſunt, & inuiſibile bonorum operum ſacrificium offerunt; verba enim ſequentia Irenæi hoc probant. nam ſtatim adiunxit, poſt Dauid etiam iuſtos eſſe Sacerdotes. Chryſoſtomus vero hom. 40. in Matth. negat Dauid Sacerdotem fuiſſe, loquitur enim de proprio, & viſibili ſacerdotio. De præceptorum autem differentia, & eorum obligatione diximus cap. 5. præcedenti, in Annot. 64. vbi illud explicuimus, Miſericordiam volo & non ſacrificium.

ANNOTATIO V.

Concordia Euangelij cũ hiſtoria lib. 1. Regum.

MArcus adiecit hoc Dauidis factum contigiſſe ſub Abiathar Principe Sacerdotum, quod multis difficultatem excitauit: nam 1. Reg. 21. tempore Achimelech eueniſſe dicitur. Ad quam difficultatem multi ſunt reſpondendi modi. Theophylactus Mar. 2. & ibidẽ Victor Antiochenus duos afferunt, vnus eſt, fuiſſe binomium: nam & Achimelech, & Abiathar dictus eſt: alter eſt, Achimelech non fuiſſe ſummum Sacerdotem, ſed ſimplicem; Abiathar vero ſummus erat Sacerdos. Marcus ergo ſummi Sacerdotis meminit. Victor in hunc ſecundum modum inclinat, & videtur Ambroſius Lucæ 6. eum ſequi. Tertius modus eſt Euthymij Mar. 2. qui Abiathar cognomen fuiſſe affirmat eius, qui proprio nomine dicebatur Achimelech. Quartus modus eſt Bedæ, qui Abiathar fuiſſe filium Achimelech dicit, qui occiſo Patre, à Dauid fuit ſummus ſacerdos factus, ſicut erat & pater; receſſit enim cũ Dauid Patre relicto. Marcus ergo meminit filij, quia tunc, quando panes accepit Dauid, aderat, & poſtea manſit ſummus ſacerdos poſt patrem occiſum, regnante Dauid. Probabilis eſt multum ſententia illorum, qui affirmant fuiſſe binomium: nam hæc duo Achimelech, & Abiathar, & patri occiſo, & filio eius, quorum vterque fuit ſummus Sacerdos communia facit: nam 1. Paral. 15. Sadoch, & Abiathar dicuntur fuiſſe ſummi Sacerdotes tempore Dauid, & tamen 1. Paral. 18. & 2. Reg. 8. dicitur, in diebus Dauid fuiſſe Sacerdotes ſummos Sadoch filium Achitob, & Achimelech filium Abiathar. Neceſſe ergo eſt hoc loco Abiathar fuiſſe eum, qui 1. Reg. 18. dictus eſt Achimelech, & occiſus eſt à Saul, & Achimelech eſſe Abiathar filium eius. erant enim nomina vtriq; communia, & vterq; binomius erat, & vterque ſummus Sacerdos fuit.

ANNOTATIO VI.

Nũ Dauid ſolus, vel cũ ſocijs fuerit, quando panes propoſitionis comedit.

DIfficultas ſe offert: nam videtur locus hic non concordare cum ijs, quæ narrantur 1. Reg. 21. hic enim dicitur Dauid dediſſe panem ijs, qui cum ipſo erant; at vero in libris Regum dicitur ſolus Dauid veniſſe ad Achimelech; hic enim interrogauit Dauid, cur ſolus veniret: quare, inquit, tu ſolus, & nullus tecum? Varia dicunt recentiores in hac parte. primo quidam reſpondent non veniſſe ſolum, ſed cum paucis, at ſolum dici, nullumque cum eo, non quod nulli eſſent, ſed quod pauci, nec pro more, ac dignitate ſua comitatus eſſet. Quidam alij dicunt ſolum acceſſiſſe ad Achimelech; tamen comites varijs in locis reliquiſſe, vt eos iterum congregaret, quod verba hiſtoriæ ſignificare videntur. Nam dixit Dauid: Pueris meis condixi in hunc, illum locum; & à ſacerdote iterum interrogatus, an pueri mundi eſſent, reſpondit; continuimus nos ab heri, & nudiuſtertius. Tertio loco quidam alij aſſerunt ſolum omnino veniſſe: Quod autem dixit de pueris, quibus indixerat in hunc, & illum locum, fuiſſe mendacium officioſum, vt occultaret ſacerdoti fugam ſuam à Saul, Hæc ſententia Rabbinorum eſt quorundam, mirandumque eſt eam placuiſſe quibuſdã recentioribus Catholicis, cum plane verbis Chriſti ſit contraria, qui affirmat Dauid manducaſſe ex panibus, & dediſſe ijs, qui cum illo erant, manducandos. Quod ſi omnino ſolus fuit, ſolusq; manducauit, Chriſti ſermo efficitur falſus, immo detrahitur argumenti efficaciæ: idcirco enim meminit eorum, qui cum Dauid erant, ne Iudæi reſpondere poſſent, Dauid vt Prophetæ, & Principi id licuiſſe. quæ reſponſio licet ſufficiens non erat, quia nec illi licebat comedere de illis panibus, niſi vrgente neceſſitate; tamen eſſet quædam reſponſio apparens; quod vero ij, qui cum illo erãt, manducaſſent, calumniantium ora obturauit. Adde Patres antiquos hanc ſententiam interpretantes plane affirmaſſe eos, qui cũ Dauid erant, manducaſſe de panibus. ita Hilarius, Ambro-

Ambroſius, Athanaſius, alijque Doctores aſſeruerunt. Tenenda ergo eſt prima, aut ſecunda ſententia, ex quibus prima probabilior videtur.

Et dicebat illis, quia Dominus eſt filius hominis etiam Sabbati.

COMMENTARIA.

POſt argumentū præcedens, et alia, quæ Matthęus, & Marcus referūt, concludit Dominus, ſe Sabbati etiam Dominum eſſe, cuius eſt tueri rem ſuā; Chriſtus enim tuebatur Sabbatum à falſis doctrinis Phariſæorum; nec ſolum ob id Dominum ſe Sabbati appellat; ſed etiam quia Diſcipuli, ſi quid feciſſent, quod Sabbato facere alijs nō liceret, dum eum ſequuntur, & comitantur, excuſati eſſent à tranſgreſſione; ſicut etiam Sacerdotes in templo opus facientes in Sabbato excuſabantur. illud autem (etiam) indicat ſe legem habere inſtituendam, cuius Dominus erat, ſicut & veteris, ad quam Sabbatum pertinebat. Se autem filium hominis vocat, vt moris erat, Deū aūt ſe eſſe ſimul indicat, cum ſe Dominum dicit. Sumitur ex hac ſententia argumentum alterum in defenſionem Diſcipulorum, tale autem eſt: etiam ſi ali quid feciſſent, quod tamen non fecerunt, quod cōtra Sabbatum eſſet, non erat, cur accuſarentur, quia ego Dominus ſum etiam Sabbati, & poſſum, vt volo, diſponere de illo. Hoc verbo ſuā oſtendit diuinitatē, ſicut etiam Ioan. 5. fecit; accuſatus enim de Sabbati tranſgreſſione, reſpondit: Pater meus vſque modo operatur, & ego operor, particula (quia) cauſalis eſt, & in ſententia eſt hyperbaton, nempe verborum deordinatio, ordo enim eſt, filius, hominis eſt Dominus etiam Sabbati.

ANNOTATIO VII.

Soluitur difficultas ex verbis Marci orta circa ſuperioris ſentētia expoſitionem.

HAnc ſententiam non generaliter de omni hoīe, ſed de ſolo Chriſto intelligendam eſſe tradunt Doctores, inter quos ſunt Tertullianus lib. 4. contra Marcion: Hilarius can. 12. in Matthæum, Chryſoſto. hom. 40. in eundem. Auguſtinus lib. Quæſt. in Matth. cap. 10. Victor Antiochenus Mar. 2. Druthmarus in Matth. cap. 12. & Euthymius in Matth. capit. 12. idipſum probat verbum, filius hominis, quo Chriſtus ſeipſum ita ſignificat frequenter, vt nemo alius reperiatur à Chriſto ſic appellatus. Hoc quidem confirmat veritas ſententiæ; homo enim quiuis præter Chriſtum non eſt Dominus Sabbati, ſed lege potius Sabbati obligatus. Difficultatem tamen faciunt verba Mar. 2. qui hanc ſententiam connectere videtur cuidam alteri à Luca prætermiſſæ, ſic enim habet: Sabbatum propter hominem factum eſt, non autem homo propter Sabbatum. itaque Dominus eſt filius hominis etiam Sabbati: nemo autem dubitat priorem ſententiam de homine in generali dictam. cū igit illa particula (itaque) ſit cauſalis, ſeu illatiua poſita loco (quamobrē) aut (ergo) ſiue (igitur) videtur hæc poſterior quaſi illata à priori, etiam ad hominem in generali pertinere, quod argumentum induxit Chryſoſtomum hom. 40. in Matth. vt diceret, ſecundum Marcum eam ſententiam ad hominem generaliter pertinere, quod quidem inconſonum eſt, cum ipſe Chryſoſtomus de Chriſto dictam interpretetur. Euthymius ergo Matth. 9. hāc particulā ſic interpretatur, & connectit, vt non referatur ad ſequentia immediatè, ſed ad antecedentia, quæ habentur apud Matth. dicitur enim apud Matth. Si ſciretis quid eſt miſericordiam volo, & non ſacrificium, numquam condemnaſſetis innocentes; ſtatim ſequitur: Filius hominis eſt Dominus Sabbati, itaque, ſeu igitur male condemnatis eos, quia Domino præſente, & tolerante id faciunt. Hæc eſt Euthymij expoſitio, quæ quam violenta ſit, nemo non videt. Quidam recentiores non minus violente ſic interpretantur: Itaque permiſi meos Diſcipulos hoc facere in Sabbato, vt oſtenderem me, etſi filius hominis ſim, Dominum eſſe Sabbati. Hæc aūt interpretatio non ſolum violenta eſt, ſed ſenſum ineptum facere videtur. Quidam alij recentiores ſupplendum aſſerunt quandam propoſitionem, ex qua ſit deductio nimirum ſic: Sabbatum eſt propter homines, ego autem ſum Dominus etiam Sabbati. Quæ etiam interpretatio violenta videtur, idque eſt potius

tius componere Scripturas, quàm interpretari: & adhuc deductio non eſt firma, non enim quia Dominus eſt hominum, conſequitur, vt ſit Dominus omnium, quæ ſunt propter homines; non enim ipſe homo eſt dominus eorum omnium, quæ propter eum facta ſunt. Demum quidam alij recentiores connectunt particula hanc non quidem ſententiæ proxime præcedenti, ſed cuidam alteri, cuius meminit Matthæus, licet eam Marcus prætermiſerit; Chriſtus enim ſuam diuinitatem oſtendens, inquit: Sacerdotes in Templo Sabbatum violant; hic autem maior eſt templo. ex hoc dicunt iſti Marcum intuliſſe, itaque filius hominis Dominus eſt etiam Sabbati. hæc autem interpretatio patitur difficultatem, nam ſi Matthæus ipſe, qui illam ſententiam retulit, non eſt vſus particula (itaque) multo minus Marcus, qui eã omiſit, ex ipſa deduxit particulam talem. Præterea, quia inter illam, & hanc aliæ interceſſerunt ſententiæ, vnde durum eſt ad remotam recurrere. Hæc ſunt, quæ expoſitores in interpretanda particula Marci (itaque) ſentiunt, qui omnes in ſenſu ſententiæ conueniunt, nimirum voluiſſe Chriſtum ſignificare, ſe Dominum eſſe Sabbati, ideoque potuiſſe cum Diſcipulis diſpenſare, vt illud opus facerent non obſtante lege Sabbati; legiſlator enim in ſua lege diſpenſat. Hoc tamen non videtur probandum, tum quia non erat opus diſpenſatione vlla ad faciendum, quod Apoſtoli tunc fecerunt; quod enim ad tuendam vitam, vrgente neceſſitate fit, non erat Sabbato prohibitum, quod ſatis declarauit Dominus exemplo Dauid; tum quia Chriſtus id oſtendere conabatur, ſcilicet Iudæos non intelligere obſeruantiam Sabbati, cum non omnia opera in eo prohibita eſſent, hoc autem non faceret, ſi opus, quod verè contra Sabbatum eſſet, Diſcipulis conceſſiſſet; tum demum quia Iudæorum accuſatio fieret multum apparens, ſi opus verè contra Sabbatum eſſet. non igitur opus id ex diſpẽſatione Chriſti factum eſt, ſed quia verè nõ erat cõtra Sabbatum, idq́; oĩa argumẽta à Chriſto in defenſionẽ Diſcipulorum facta, manifeſtè probant.

Tertulliani interpretatio probatur Auctori.

Multo igitur verius Tertullianus lib. 4. contra Marcion. hæc verba interpretatur, vbi affirmat Chriſtum Dominum Sabbati ſe appellaſſe, non quod deſtruxerit, ſed quia tuebatur Sabbatum, declarando eius obſeruantiam, & quia etiam ſi deſtruxiſſet, quod vere nõ fecit, nullam inde tranſgreſſionem committebat. Ex hac Tertulliani interpretatione nos connexionem particulæ, & ſententiæ deduximus; particula enim conſecutionem indicat ex omnibus argumentis factis in defenſionem Diſcipulorum, & obſeruantiæ Sabbati declarationem, ex quibus Chriſtus concludit, itaque filius hominis, id eſt, ego Dominus ſum Sabbati: tum quia meum eſt declarare, & tueri ipſum à tranſgreſſionibus, & erroribus, falſiſque doctrinis in eius intelligentia; tum quia etiam ſi Diſcipuli mei aliquod opus facerent, quod verè eſſet contra Sabbatum, cauſa me ſequendi nõ eſſent tranſgreſſores, ſicut nec tranſgreſſores ſunt, licet in templo faciant, quod prohibitum eſt in Sabbato; ob hæc Dominum me Sabbati dico. Illud autem (etiam) inſinuat Chriſtum aliam habere legem, cuius etiam Dominus erat, ſicut & veteris, ad quam Sabbatum ſpectabat. Hinc facile patet concordia inter Euangeliſtas. Marcus hanc ſententiam retulit cum particula, (itaque) quaſi deductam ex omnibus argumentis antecedentibus. Matthæus vero cum particula cauſali (enim) in eundem ſenſum, quaſi diceret hæc omnia dixi, quia Dominus Sabbati ſum. Lucas etiam cum particula (quia) in codem ſenſu cum Matthæo, licet quidam recentiores affirmẽt eſſe declaratiuam; referunt enim eam ad verbum (dicebat) quaſi declaret, quid eſt, quod dicebat. Hæc omnia ſibi inuicem conſentiunt.

ANNOTATIO VIII.

Quinque argumẽta repetuntur, quibus Chriſt' Phariſæorũ calũniã reijcit.

QVinque argumentis vſus eſt Chriſtus ad refutandam Phariſæorum calumniam contra Diſcipulos ſuos, nemo quidem Euangeliſtarum per ſe omnia retulit, ſed omnes ſimul: quæ enim vnus omiſit, alter appoſuit. Primum eſt ſumptum ab exemplo Dauid, quod omnes Euangeliſtæ tres deſcripſerunt.

Alterum eſt, quod ſolus Matthæus narrat ex Scriptura etiam ſumptum, Numer. 11. Sacerdotes, inquit, in tẽplo Sabbatum violant, id eſt, opera faciunt, quæ Sabbatis prohibita ſunt, tamen quia in templi cultum faciunt, non ſunt tranſgreſſores Sabbati; lucernas enim accendunt, ligna ſcin-

ſcindunt, & alia huiuſmodi faciunt; hic aut maior ex templo, id eſt, hoc in loco ſum ego, qui maior ſum templo. licebit igitur meis diſcipulis, vt me ſequi ſuſtineant, Sabbatis facere opus prohibitum.

Tertium argumentum etiam Scripturæ teſtimonium eſt ex Oſeæ 6. Miſericordiam volo, & non ſacrificium. quaſi diceret: Achimelech elegit potius paſcere eſurientes, quàm ſeruare legem de panibus, quia miſericordia præponitur ſacrificio. ita nunc præponitur Sabbato. Huius ſententiæ ſenſum declarauimus cap. 5. Annotat. 64. nam eo teſtimonio vſus eſt etiam Dominus in ſanatione paralytici. Hoc etiam argumentũ ſolus Matthæus habet. Sunt autem omnia hæc tria argumenta ex Scriptura ſumpta, Dominus frequẽter facit, vt qui legis trãſgreſſor ab aduerſarijs reputabatur, legis teſtimonijs oſtendat & legis obſeruatore.

Quartum argumentum eſt, cuius ſolus Marcus meminit, nempe Sabbatum eſt propter hominem, non homo propter Sabbatum, id eſt, ocium Sabbati Deus in vtilitatem hominis inſtituit, non ergo debet cedere in perniciem hominis, quod eſſet, ſi vt ocium ſeruaret, vitæ propriæ noceret, damnumq́; graue inferret corpori. hoc conſiderantes Machabæi, vt dicitur lib. 1. capit. 2. decreuerunt pugnare Sabbato contra aduerſarios irruentes, ne dum ociarentur, ab illis occiderẽtur. Hoc argũ indicat Apoſtolos grauiter fame vexatos tunc fuiſſe. *Lib. 1. Mach. c. 2.*

Quintum argumentum eſt, quod tres Euangeliſtæ referunt; ſcilicet, quia filius hominis Dominus eſt etiam Sabbati, quod in commentario explicuimus. Notat autem Auguſtinus lib. quæſtion. in Matth. cap. 10. in duobus primis argumẽtis de Dauid, & Sacerdotibus Chriſtum inſinuaſſe ſe vtramque habere poteſtatem, Regiam nempe, & Sacerdotalem.

Factum eſt autem & in alio Sabbato, vt intraret Synagogam, & doceret.

COMMENTARIA.

Altero Sabbato, nempe præcedẽti proximo, intrauit Ieſus, vt moris ſui erat, Synagogam, ibique docebat, quando hęc, quę ſtatim narrantur, geſta ſunt; Iudæi enim ægreferentes ſe Sabbato priori conuictos, nec habuiſſe quid reſponderent Chriſti argumentis, quibus ſuis diſcipulis à Sabbati tranſgreſſione patrocinatus eſt, iterum accedunt, vt de Sabbati obſeruatione contendant, quæ Euangeliſta narrat, vt eorum ignorantia, & malitia innoteſcat, & doctrinę veritas de Sabbato, q̃ Chriſtus tradidit, propaletur.

ANNOTATIO IX.

Matthæus cap. 12. & Marcus cap. 3. etiam huius miraculi mẽtionem fecerunt, connectentes cum precedenti de ſpicis: hi autem duo Euangeliſtæ ſignificarunt locum: referunt enim Chriſtum Synagogam introiſſe, vbi quæ narrantur, facta ſunt; Marcus vero etiam tempus, ſed indiſtinctè ſignificauit, dicẽs, iterum introiuit, id eſt, nõ tunc quando ſpicas Diſcipuli confricuerunt, ſed alio die. Solus vero Lucas non ſolum locum, ſed etiam tempus diſtinctè indicauit, nempe Sabbatum alterum ab illo, in quo diſcipuli ſpicas euulſerunt, & confricuerunt manibus: addidit etiã alijs duobus Euãgeliſtis, Chriſtum docendi gratia Synagogam ingreſſum eſſe: notanda eſt autem particula (&) nempe (& in alio Sabbato, id eſt, etiam in alio Sabbato) quæ non referri debet ad ingreſſum in Synagogam, quaſi quod prius narratum eſt, in Synagoga euenerit, a quo egreſſus iterum intrauit; non enim ſic facta ſunt hæc: nam q̃ dictum eſt de ſpicis, extra Synagogã fuit, dum iter faceret per ſata. referendum eſt ergo ad rem ipſam, & calumniam de Sabbati obſeruantia, vt ſit ſenſus, poſt id, quod de Sabbato calumniati ſunt Phariſæi, etiam hoc idem fecerunt altero Sabbato, cum Chriſtus Synagogam ingreſſus eſſet. Vnde particula hac inſinuauit Euangeliſta, Phariſæos quaſi punctos præcedentibus argumentis Chriſti de Sabbati obſeruantia, veniſſe animo iterum de eodem illum accuſandi; occaſionem enim non defuturam pro certo habebant. *Euãgeliſtarum cõcordia in ſubſequentis facti narratione.*

Et erat ibi homo: et manus eius dextera erat arida.

COMMENTARIA.

Aderat in Synagoga homo habẽs manum dexteram aridam. Hoc Lucas premittit, quia ex eo occaſio omnium, quæ narranda ſunt, ſumpta eſt;

Mat-

Matthæus, & Marcus, hominem habentem manum aridam ibi fuiſſe retulerunt: Lucas uero manum dexterã & expreſſit, quia etiam ſi opus quantum ad miraculum idem fuit, nam eiuſdem eſt virtutis manum dexteram, & ſiniſtram ſanare; tamen quantum ad beneficium, & miſericordiam, maius opus eſt dexteram ſanare, quã ſiniſtrã, quia homo magis indiget dextera, quã ſiniſtra, plusq; detrimenti patitur a dexteræ, quã à ſiniſtrę ariditate: cum aũt calumnia Iudæorũ maximè retundenda, & euertenda eſſet per miſericordiæ opus, idcirco Lucas manũ dexteram fuiſſe ſignificauit. Dum autem abſolute dicit (erat ibi homo) ſignificat, nõ tantum ibi adfuiſſe, ſed quaſi in propatulo, vt facile à ſingulis videri poſſet. inde factum eſt, vt Iudæi obſeruarent, an à Chriſto ſanaretur, videbant enim eum, & nouerant etiam à Chriſto uiſum fuiſſe.

Obſeruant autem Scribæ, & Phariſæi, ſi in Sabbato curaret, vt inuenirent vnde accuſarent eum.

COMMENTARIA.

VIderant Phariſæi, & Scribę hominẽ, & intra ſe obſeruabant, an illum, ut ſolebat, ſanaret in Sabbato; nõ quidem, ut uiſo tanto miraculo, crederent, ſed ut quod in Sabbato factum eſſet, accuſarent. Magna dementia, & iniquitas hæc erat; minus enim poterat apud illos opus diuinum, ut crederent operantis diuinitatem, quã quod Sabbato fieret, ut de transgreſſione eũ accuſarent; diligentioresq; erãt ad malum, quam ad bonum inquirendum.

ANNOTATIO X.

PRetermiſit Lucas, quod Matthæus narrauit, nempe Scribas, & Phariſæos videntes illum hominem, interrogaſſe Chriſtum, an liceret Sabbato curare? Hoc autem malo animo, & ſiniſtra intentione interrogarunt: nam & ipſum excitabant ad curandum, & ex altera parte obſeruabant, an curaret; vt accuſarent illum transgreſſionis Sabbati. poſt hanc interrogationem ſequitur quod dicit Lucas, nẽpe Chriſtum nouiſſe cogitationes eorum, & vt calumniatores confunderet, iuſſiſſe hominem in medium ſtare; ac interrogaſſe eos, an liceret in Sabbatis benefacere. Hunc ordinem tradidit Aug. lib. 2. de conſen. Euang. c. 35.

Ipſe vero ſciebat cogitationes eorum.

COMMENTARIA.

NOuit Chriſtus Phariſæorum, & Scribarum mentes, ſciebatq; illos iniqua intentione interrogaſſe, an curare liceret Sabbato, nempe ut accuſarent eum, expectabant enim illum curaturum hominem illum.

Et ait homini, qui habebat manum aridam.

COMMENTARIA.

NOn ignatus ergo obſeruationis iniquæ Scribarum, & Phariſæorum, ſed ſciens, & prudens, hominem illum manum habentem aridam in medium ſtare iubet; in mediũ autem ſtare eſt inter illos omnes eſſe, ab omnibusq; uideri, ut uerbis, & factis interrogationi ſtultæ, & iniquæ illorum reſpondeat, eoſq; confundat. ſurrexit ergo ille homo, & in medium ſtetit, Chriſti uerbo obſequens, non quidem inique Chriſtum, ut illi obſeruans, ſed ſanitatem ab eo ſe recepturum ſperãs; nõ enim timebat Sabbato diuina uirtute curari; ſurgere uero precepit, quia ille homo prius ad audiendũ uerbum Chriſti ſedebat, ut moris erat inter Iudæos, quod ſupra notauimus; Chriſtus enim in Synagogam ingreſſus erat, ut doceret.

ANNOTATIO XI.

CHryſoſtomus hom. 41. in Matth. aſſerit Chriſtũ iuſſiſſe homini, vt in medio ſtaret, eo fine, vt Phariſæos, & Scribas illius aſpectu ad miſericordiam prouocaret, quos calumniari paratos videbat, idque proba-

probabile eſt, quamuis forſan accommodatius dici poſſit illum in medium venire iuſſiſſe, vt opus, quod facturus erat in eo curando, manifeſtius fieret, etiamq́; vt è re ipſa præſenti efficacius diſputandi contra illos ſumeret argumentum: nam aſpectus hominis illius oſtendebat, miſericordiæ, & diuinæ virtutis opus eſſe, quod erga illum fiebat in reſtituenda manu eius.

Ait autem ad illos Ieſus: ſi licet Sabbatis benefacere, an male, animam ſaluam facere, an perdere?

COMMENTARIA.

MIrabile eſt Saluatoris artiſicium; illorum enim calumnioſæ quęſtioni reſpondit altera quæſtione, quæ illorum priorem comprehendit uocibus mutatis, qua conuincerentur ueritatis, & calumnia eorum omnino euerteretur. Quæſtio autem talis eſt, ſi licet Sabbatis benefacere, quaſi diceret, uos interrogaſtis me an liceat Sabbatis curare: ego autem interrogo uos, an liceat Sabbatis benefacere, an malefacere, animam ſaluare an perdere. benefacere appellat miſeros, & in neceſſitate, ac calamitate poſitos iuuare; malefacere uero, eos in calamitatibus, & miſerijs deſerere. Saluamauté animam facere, uocat hominem à morte tueri, perdere uero mori ſinere; per animam enim uita corporis intelligitur. Hac quæſtione conuincebantur calũniatores; quis enim adeo rationis expers diceret, licere in Sabbatis ſinere homines in calamitatib. potius, quam iuuare, cum poſſis, & mori eos permittere, quam eripere? latet ergo argumentum efficax, cum curare eſſet benefacere, & animam ſaluare, non curare autem, malefacere, & animam proximi perdere, conſequenter licere Sabbatis curare.

ANNOTATIO XII.

EFficax eſt argumentatio, quando aduerſarius compellitur ex ijs, quæ conceſſit dicere aliquid impoſſibile, aut abſurdum. Hic eſt enim vnus ex elenchis Ariſtotelicis. Huius generis eſt argumentatio præſens; qui enim admittebant, ſe Sabbatis non licere infirmos curare, cogebantur conſequenter dicere, non licere in Sabbatis benefacere, nec vitam hominis ſaluam facere, ſed ſinendos eſſe homines in miſerijs, & in periculo imminentis mortis potius, quam iuuandos, quod eſt dictu abſurdiſſimum, & contra naturale lumen, & rationis dictamen, ac facere legem Domini irrationabilem.

Et circunſpectis omnibus.

COMMENTARIA.

SEntientes Scribæ, & Phariſæi ſua reſponſione ſe eſſe conuincendos, elegerunt tacere, & vim argumenti ſilentio eludere, & veritatem taciturnitate occultare: at Chriſtus id non permiſit, ſed vrget eos, vt omnes adſtantes intelligerent illos omnino victos, nec habere, quid reſpõderent, veritaſq́ue omnibus manifeſtaretur. Circunſpexit ergo omnes circumcirca, oculos in eos conuertendo, quaſi aſpectu ſingulos inuitando, & prouocando, vt reſponderent; cumq́ue illi in ſuo ſilentio perſeuerarẽt, proſecutus eſt argumentum ſuum, vt Matthæus narrat, & in annotatione explicatur.

ANNOTATIO XIII.

PRætermiſit Lucas nonnulla, quæ Marcus narrauit; Marcus enim refert illos ad quæſtionem à Chriſto factam tacuiſſe; cum autem tacerent, Chriſtus circunſpexit eos, vt etiam dicit Lucas. addit autem Marcus, circunſpexiſſe illos cum ira, & contriſtatum eſſe ſuper cæcitate cordis illorum. Nota duos animæ Chriſti affectus, iram, & triſtitiam; iram quidem, & indignationem contra dolum, & malitiam eorũ; quod malitioſe ſilerent, ne voce veritatem faterentur: triſtitiam autem ſuper eorum cęcitate, q̃ adhuc in ſuo errore, & ignoratione permanerent, putantes non licere Sabbatis curare, idcirco auxit argumentum ab exemplo ſumptum efficaciſſimum, & omnibus manifeſtum, quod refert Matthæus in hæc verba:

verba: Quis erit ex vobis homo, qui habẽs ouem vnam, & ſi ceciderit hæc Sabbatis in foueam, nonne tenebit, & leuabit eam? Quanto magis melior eſt homo oue? Itaq; licet Sabbatis benefacere. Hæc Matthæus. Argumẽtum omnino obturabat ora eorũ omnium, ideo concludit dicens: Itaq; licet Sabbatis benefacere, & conſequenter curare, hoc.n. eſt benefacere. Poſt hæc omnia, cum iam aduerſarij non haberẽt omnino, cuius eum accuſarent, conuerſus eſt ad hominem habẽtem manum aridam, & dixit, quæ ſequuntur, quæq; nõ ſolus Lucas, ſed etiam Matthæus, & Marcus referunt. Aderat enim homo ille ſtãs in medio omniũ, dum Chriſtus hæc omnia loqueretur. In commentarijs autem in Ioannem diximus multa de Sabbato, & eius obſeruãtia, idcirco ab hac tractatione abſtinemus. Quod vero ad verba prępoſita ſpectat, Chryſoſtomus hom. 41. in Matth. exſtimat Chriſtum circunſpexiſſe illos, vt aſpectu ſuo ad miſericordiam erga hominem illos prouocaret. Euthymius autem dicit circunſpexiſſe, vt eos confunderet. accommodatius in commentario videtur dictum, vt ad reſpondendum excitaret, ac prouocaret, vt fieri ſolet.

Dixit homini, extende manum tuam.

COMMENTARIA.

POſtquã eos veritatis cõuicit, oſtendẽs licere Sabbatis curare, diuinitatis ſuę exercuit virtutẽ, & verbo manũ aridã ſanauit. Extẽde, inquit, manum tuam, quam ante præ ariditate extendere nõ poteras. dum extendi manum imperat, ipſo imperio manui virtutẽ tribuit, eam ſanans, vt extendi valeat, & ſimul ſanitatẽ collatam ipſa extenſione manifeſtari iubet; extenſa enim manus argumentum erat omnibus videntibus ſanitatis receptę.

Et extendit.

COMMENTARIA.

EFfectus virtutis verbi Chriſti oſtenditur; ille enim extendit, ipſa extenſione declarans, manum eſſe ſanatam; niſi enim ab ariditate liberata eſſet, extendi non poſſet. ſimile factũ eſt cum paralytico, qui ſurgere, & lectum portare iuſſus ipſo imperio ſanatus eſt; ſanitate autẽ recepta ſurrexit, & lectum portauit, quæ ſanitatis receptę indicia, & argumenta manifeſta erãt. In nonnullis exemplaribus etiam Græcis legitur loco (extendit) ſic (Ille autem fecit ita) ſenſus idẽ eſt in vtraq; lectione.

Et reſtituta eſt manus eius.

COMMENTARIA.

VErbum eſt Euangeliſtæ de miraculo teſtimonium reddentis: manus, inquit, reſtituta eſt imperauit Chriſtus. reſtituta autem manus dicitur, non quod prius manum ille homo non haberet; ſed quod in ſanitatem reuocata, ac ſit effecta ſana.

ANNOTATIO XIV.

IN nonnullis Latinis, & Græcis exemplaribus additur verbum, nempe reſtituta eſt manus eius ſana ſicut altera, & ita etiã habetur Græce apud Matthæũ, & Marcũ; vetus tñ interpres apud Matthæũ vertit (reſtituta eſt manus ſanitati, ſicut altera) apud Marcum vero (reſtituta eſt ei manus) apud Lucam aũt (reſtituta eſt manus eius.) Senſus in omnib. idem eſt. Euthymius Matth. 12. Spiritualiter interpretãs, geſtat, inquit, manum dexteram aridam, quiſquis dexteram operationem non exercet, dico ſane, virtutem. Ambroſius vero pluribus verbis eundẽ ſenſum proſequens, ait: Audiſti Domini verba dicẽtis: extende manum tuam. communis illa, generaliſq; illa medicina eſt, & tu qui putas te manũ habere ſanam, caue ne auaritia, caue ne ſacrilegio contrahatur. Extende ſæpius eam; extende ad illũ pauperem, qui te obſecrat, extende, vt proximum iuues, vt viduæ præſidium feras; eripias iniuriæ, quem vides iniuſtæ contumeliæ ſubiacere; extende ad Deum pro peccatis tuis. ſic manus extẽditur, ſic ſanatur, ſic Hierobcã manum, cum idolis ſacrificaret, cõtraxit, & rurſus, cum Deum rogaret, extendit. Hæc Ambroſius.

Ipſi autem repleti ſunt inſipientia.

COMMENTARIA.

TOt ac tam manifeſtis veritatis argumentis miraculo confirmatis, non ſolum veritati ipſi non acquieuerunt

uerunt, ſed etiam in errore ſuo perſeuerantes peiora tentarunt contra Chriſtum, veritatis ipſius Doctorem. idcirco dicuntur repleti inſipientia, ſeu amentia; ſine mẽte enim eſſe videatur, qui tam manifeſtã veritatem non perceperunt, immo cæcientes effecti cæcitati iniquitatem verbi, & operis adiunxerunt, vt ſequens ſententia continet. inſipientia Gręce ἄνοια, id eſt, amentia, ſeu mentis, & intellectus priuatio.

Et colloquebantur ad inuicem, quid nam facerent Ieſu.

COMMENTARIA.

NOn ita ſolos interiores limites amentia, ſeu inſipientia hęc ſe continuit, ſed exterius etiam ſe prodidit; conſpirarunt enim inter ſe contra Dominum, colloquentes, & ſtudioſe inueſtigantes, quo modo ei nocerent, & quid mali ipſi inferrent, tanta eſt inuidię, & odij vis, vt non tantùm mentem etiã veritate propoſita, obſcuret, ſed etiam voluntatem in verba, & opera iniqua propellat.

ANNOTATIO XV.

Phariſæorum amentia manifeſtior fit. MAtthæus cap. 2. hanc ſententiam magis explicat: ſic enim habet: exeuntes Phariſæi conſiliũ faciebant aduerſus eum, quomodo perderent eum. Marcus autem cap. 3. explicatius inquit: Exeuntes Phariſæi ſtatim cum Herodianis conſilium faciebant aduerſus eum. quomodo eum perderent, id eſt, conſilium occidendi eum inierunt; ſic enim interpretatur Athanaſius in Apologia, de Fuga ſua. in his idem eſt ſenſus, nec vlla diſſonantia cum verbis Lucæ. Addit autem Marcus Ieſum tunc ſeceſſiſſe ad mare, & multam turbam cum eo, quæ erat à Galilea, & Iudæa & à Hieroſolymis, & Idumæa. Matthæus aũt dicit Ieſum ſcientem illorum nequam conſilium ſeceſſiſſe inde, multosq; eum ſecutos eſſe, eosq; curaſſe, & ipſis præcepiſſe, ne manifeſtũ eum facerent. quo teſtimonio vtitur Athanaſius loco proximè citato, vt probet licere in perſecutione fugere, & hoſtiũ furorem vitare. Lucas vero hæc alia prætermittens, vocationẽ diſcipulorũ ad Apoſtolatũ narrat, vt in ſequentib. ſententijs explicabitur.

Factum eſt autem in illis diebus, exijt in montem orare.

COMMENTARIA.

COnſilium horum Chriſtus ſciẽs, ſeceſſit à loco illo, turba multa ex varijs locis confluente, de qua multos infirmos curauit, vt refert Matth. c. 12. alios à dæmone obſeſſos liberauit, vt narrat Marcus cap. 3. Illis ergo tũc diebus factum eſt, vt ſemel iã nocte propinquante, relicta turba in montem ſe reciperet orandi cauſa. Dieb. enim cũ turbis erat prædicans, & miracula faciens, noctibus vero ſecretiora loca turbis relictis cũ diſcipulis ſæpe ſolus adibat, vt orationi vacaret. Hoc nunc factũ eſt. Vnde rectè Gregorius lib. 28. mor. c. 6. hæc verba exponens, inquit: Cum in vrbe miracula faceret, & in monte orando continuè pernoctaret, exemplum ſuis fidelibus præbuit, vt nec contẽplationis ſtudio proximorũ curam negligant, nec rurſus cura proximorum immoderetius obligati contemplationis ſtudia derelinquãt, quatenus nec amorem Dei præpediat amor proximi, nec amorem proximi, quia trãſcendit, abijciat amor Dei. Hęc ille.

Et erat pernoctans in oratione Dei.

COMMENTARIA.

NOn obiter Deum orat, ſed in oratione Dei pernoctat, id eſt, tota nocte Deum deprecatur. Electurus. n. mane Apoſtolos, integra nocte Chriſtus homo Patrem orat pro eis, vt tales efficiantur, quales tãto muneri ſubeundo debebant, exẽplumq; prębeat ijs, q Eccleſiaſtica munera diſtribuũt, vt ad Deum prius oratione recurrat.

ANNOTATIO XVI.

CYprianus de orat. Dominica, cauſam huius orationis vnam adfert, ſic inquies: Non verbis tãtum, ſed & factis Do- *Quibus de cauſis Chriſtus orauerit.*

minus

minus orare nos docuit; ipſe orans frequenter, & deprecás, quid facere nos oporteret, exempli ſui conteſtatione demóſtrat, ſicut ſcriptum eſt: Exiuit in montem orare, & fuit pernoctans in oratione Dei. Quod ſi ille orabat, qui ſine peccato erat, quanto magis peccatores oportet orare? Et ſi ille per totam noctem iugiter vigilans continuis precibus orabat, quanto nos magis in frequentanda oratione debemus nocte vigilare? Orabat autem Dominus non pro ſe; quid enim pro ſe innocens peccaretur? ſed pro delictis noſtris. Hæc ille. Ambroſius autem ſer. 20. in Pſal. 118. verſ. 4. hanc & aliam cauſam huius orationis profert. Verba Ambroſij ſunt hæc: Inuenio in Euãgelio, quod Dominus Ieſus multorum affectus, & officia ſuſcepit, vt doceret, quo modo nos in his cõuerſari oporteret officijs; ſuſcepit perſonam paſtoris, & ait: Paſtor bonus animam ſuam ponit pro ouib. ſuis. Suſcepit aduocati perſonam, & pernoctabat in oratione pro nobis, vt nos ſuo informaret exemplo, quemadmodum veniam noſtris debeamus exorare peccatis. Nõ enim ideo pernoctauit, quaſi qui aliter Patrẽ nobis reconciliare nõ poſſet, ſed vt qualis aduocatus eſſe debeat demonſtraret, qualis ſacerdos, vt nõ ſolum diebus, ſed etiam noctibus pro grege Chriſti debeat precator aſſiſtere. An impetrandi egebat auxilio, qui facere ipſe poterat, quod rogabat? Hęc, & alia Ambroſius. Hæ duæ cauſæ verę ſũt, tamen generales; huius autẽ orationis propria cauſa eſt, quam in commentario explicuimus, nempe pro Apoſtolis paulo poſt eligendis oraſſe. Sicut enim diſceſſurus ad Patrem, & illos in mundo relicturus orauit pro eis; ita etiam nunc electurus eos, & ad Apoſtolatũ vocaturus pro eis preces fudit, vt Patri eſſent accepti, & tanto munere digni fierent; maximum enim opus erat Apoſtolorũ electio. Aduerte autem, quamuis Chriſtus non quidẽ vt Deus, ſed vt homo oraſſet, non tñ indiguiſſe oratione, quippe qui ex vnione hypoſtatica, quia filius Dei erat, perfectam impetrãdi rationem, & meritũ habuerit: vſus tamen eſt oratione, ieiunijs, alijſq; actib. ſimilibus, vt pluribus modis impetraret, quod ſibi iure vnitæ diuinitatis debebatur, omnibuſq; vijs Patri placeret, noſtramq; ſalutem mereretur. quamuis ergo nunc ſciret, qui electi erant à Patre in Apoſtolatũ, & quales futuri, & ſola voluntate impetrare eis poſſet omnẽ ſufficientiã; orare tamen voluit, & oratione ipſa quaſi nouo modo impetrare, quod iã antea meruerat incarnatione ipſa; quo facto dedit & nobis exemplum, vt ijs, quæ in Dei obſequium facturi ſumus, orationẽ præmittamus. maxime autẽ hæc præmitti debet ab ijs, quibus incumbit miniſtros Eccleſijs prę ficere, vt diximus in commentario, idque congruentib. rationibus. Primo quidẽ, quia cum non in eligentium propriũ, ſed in Dei myſteriũ miniſtri eligantur, cõſulendus eſt Deus ipſe, & rogandus, vt ſuggerat eis, qui eligant illos, qui ſibi grati ſunt, & digni iudicantur, ob id namq; dicitur pernoctaſſe in oratione Dei, vt ſignificaret in electionibus miniſtrorum Eccleſiæ non attendi debere placere hominibus, ſed Deo, cuius miniſtri futuri ſunt. Secundo, quia cum ex miniſtris graue damnum, aut emolumentum magnum fidelibus proueniat, incertumq; ſit & fallax humanum iudiciũ, orare oportet Deum, cui omnium corda ſunt manifeſta, & quæ futura, præſentia, vt ſua inſpiratione animos eligentium illuſtret ad digniores, & aptiores, vtilioreſque miniſtros inſtituendos.

Et cum dies factus eſſet.

COMMENTARIA.

Diei tempus expectauit ad Apoſtolos eligendos, ſignificans non legis illius, ſed Euangelij miniſtros futuros; legis. n. tempus nocti, Euangelij vero diei cõparatur, vt Paulus Rom. 13. docet: Nox, inquit, præceſſit; dies autẽ appropinquauit: nam quæ lege cõtinebantur myſteria, vmbræ erant eorum, quæ per Euangelium manifeſtantur.

ANNOTATIO XVII.

Qui ſũt in miniſtros Eccleſię eligendi.

PRæter id, quod in commentario notauimus, eſt etiam alterum, quod Dominus ſignificauit, nempe neminem eſſe eligendum in pręlatum, aut miniſtrũ Eccleſiæ, niſi probatũ, & cognitum, ſicut in die corpora, quę nocte occultabãtur, diſcernuntur, quod Leo epiſt. 85. ad Epiſcopos Africanos, tradit, explicans illud 1. Tim. 5. Nemini cito manus impoſueris: Cito, inquit, manus imponere eſt ante ætatem maturitatis, ante tẽpus examinis, ante meritũ laboris, ante experientiã diſciplinæ ſacerdotalẽ digni-

dignitatem conferre nõ probatis. Chryſo. etiam lib.4. de ſacerdotio, verba habet notanda: Neque, inquit, eos, qui elegerint, ſubleuare quicquam poterit, ſi dixerint ignoraſſe ſe eum, quem elegere; verum vel hoc ipſo crimen grauius efficitur, quod quem ignorauere, perduxerint; ac certè quæ illis videtur excuſatio, accuſationem auget. Nam quomodo id abſurdum non ſit, eos, qui mancipium aliquod empturi ſunt, id tum medicis oſtendere, tum emptionis ſponſores poſtulare, tum vicinos interrogare; at ne tunc quidẽ adhuc confidere, quinimmo, & diuturnum aliquod tempus poſcere, intra quod probare illud poſſint; eos vero, qui quempiam ad Epiſcopale munus huiuſmodi coaptaturi ſunt, ſicut placitum ſit, ad aliorum, vel gratiam, vel inuidiam, teſtimoniũ ſuum accommodare, ita eum temere, ac vt caſus tulerit adlegere, nulla prorſus alia diſcuſſione facta? Hæc ille. Sunt multa huiuſmodi Patrum teſtimonia, quæ in re manifeſta non eſt neceſſe cumulare.

Vocauit Diſcipulos ſuos.

COMMENTARIA.

DIſcipulos vocat, ſignificans nemini ẽ ſe ingerere dẽre ad huiuſmodi p̃lationes, et Eccleſiaſtica miniſteria, dicente Paulo Hebr.5. Nec quiſquam ſibi honorẽ aſſumit, niſi qui vocatur à Deo: qui.n. hæc procurant, eo ipſo ſe indignos oſtendũt, ac ab eis repelli debent. Recte igitur Bernardus lib.4. de conſideratione dixit; Non volẽtes, neq; currentes aſſumito, ſed cõſtantes, & renuẽtes. Hos ẽt coge, & cõpelle intrare.

ANNOTATIO XVIII.

Reprehẽſibiles ſunt qui non vocati ad Eccleſiaſticas dignitates ingerũt.

MArcus cap.3. Vocauit, inquit, ad ſe, quos voluit ipſe. quibus verbis ſignificat auctoritatem diuinam, qua Apoſtolos creauit. Vocauit autem ad montem, vt altitudinem miniſterij, ad quod eligebantur, indicaret. Attende autem ſacros Canones, & ciuiles leges eos, qui non vocati ſe propria voluntate in huiuſmodi officia, Eccleſiaſticiſque dignitates ingerunt, maximè reprehendere, & indignos reputare. extat Canon.d.61. cap. miratur. ex Leone Epiſt. 85. vbi ſic habetur; Principatus, quem ſeditio extorſit, aut ambitio occupauit, quamuis moribus, & actibus non offendant, ipſius ſui tamen initio eſt pernicioſus exemplo; & difficile eſt bono peragantur exitu, quæ malo ſunt inchoata principio. Extat etiam cap. Per veſtras. de iur. patron. ex Innocentio, vbi inſtituit, ne Patronus, etiam ſi Clericus poſſit ſe præſentare, quia valde indignum eſt in huiuſmodi officijs inſtitui non vocatos. Preterea leg. Si quẽquam. C. de Epiſc. & Clericis: Quæratur, inquit, cogendus, qui rogatus recedat, inuitatus fugiat, profecto, inquit, indignus eſt Sacerdotio, niſi fuerit ordinatus inuitus, quod etiã habetur cap. Sicut is. 1.q.6. His illud adiungendum eſt, non ſemper vocanti eſſe acquieſcendum, quando vocatus agnoſcit ſe muneri, ad quod vocatur ineptum. Quod optime Chryſoſt. lib.4. de Sacerdotio docuit, dicens: Decere arbitror, vel ſi te eo ſexcenti vocent, atque adeo cogant, non illos ſpectare verum animi tui dotes prius examinare, vireſq; tuas omnes exacte perſcrutari, atque ita demum cogentibus cedere. Nam domũ aliquam ædificaturum polliceri ſe nemo audet, qui idem Architectus nõ ſit; neque ægrotantia contingere corpora quiſpiam aggreditur, qui medicinam non didicerit; quinimmo vel pluribus vim afferentibus deprecabitur, neque eum ſuæ pudebit ignorantiæ. cui autem tã multarum animarum cura credenda eſt, is non prius ſeipſum examinabit, quin potius, vel imperitiſſimus omnium munus ipſum ſuſcipiet, poſtquam vel ille iubet, vel ille cogit, atq; adeo vt, ne illum offendat? Hæc Chryſoſtomus. Gregorius etiam prima parte paſtor. cap.11. ſic inquit: Solerter ergo ſe quiſque metiatur, ne locum regiminis aſſumere audeat, ſi in ſe adhuc vitium damnabiliter regat, ne is, quem crimẽ deprauat proprium, interceſſor fieri appetat pro culpis aliorũ. Hæc ille. Sunt autem iſta intelligenda, reſpectu vocãtium hominum; Deo.n. vocanti acquieſcẽdum eſt, qui quos vocat ẽt ineptos, aptos põt facere, quamuis præ humilitate Moyſes, & Hieremias Deo vocanti reſtiterint, donec volũtatem eius abſolutam agnouerũt; licet Baſil. ſerm.2. de baptiſmo cap.11. nec Moyſem nec Ionam recuſantes à culpa excuſet. Ego, inquit, ſcio, quod neq; Moyſes ſanctus ille, neq; Ionas Propheta raciocinationibus ſuis ad recuſandam obedientiam vſi inculpabiles manſerunt apud Deum.

Ex

Et elegit duodecim ex ipſis.

COMMENTARIA.

NOn omnes, quos vocauit diſcipulos, ſed ex eis duodecim elegit, & Apoſtolos creauit. Maior enim erat numerus diſcipulorũ, qui Chriſtum inſequebantur, & doctrinam eius accipiebãt, quam Apoſtolorum, quos voluit primũ indiuiduos ſecum habere comites; quibus poteſtas prędicandi Euangelium, miracula faciendi, dęmones fugandi, & Eccleſiam gubernandi, poſt electionem data fuit. Duodecim autẽ eliguntur, quia ſicut populus Dei etiã ex gentibus colligendi, per duodecim tribus deſignatus eſt; ita duodecim electi ſunt, qui eſſent primi auctores congregandi verum Iſrael, id eſt, omnes Dei filios qui vbique erant.

ANNOTATIO XIX.

MArcus cap. 3. Fecit, inquit, vt eſſent duodecim cum illo, id eſt, quaſi comites indiuidui ſibi adhęrentes continuo. Nonnulla autẽ ſunt aduertẽda. Primo quidem Apoſtoli de diſcipulorũ numero aſſumuntur; non enim decebat magiſtros fieri, qui non erant ante diſcipuli; nec Chriſti doctrinam aptus eſt docere, qui eã prius non didicerit; doctus enim eſſe debet is, qui in prælatũ eſt eligendus. Vnde Hiero. Eph. 4. Recte, inquit, in Eccleſijs quamuis ſanctus ſit, Paſtoris ſibi nomen aſſumere nemo debet, niſi poſſit docere, quos paſcit.

Secundo, non omnes diſcipuli ad Apoſtolatũ vocantur, vt ſignificetur, nec doctrinam ſanctitati coniunctã ſufficere, niſi ſit prudẽtia, & aptitudo ad alios gubernandũ; non enim omnis bonus, & doctus idoneus eſt ad filiorũ gerendam curam: nec omnes contemplationi dediti, ſunt actioni, quæ in Prælato neceſſaria eſt, apti. Vnde Paulus 1. Thim. 3. præter virtutes multas, & doctrinam, quibus præditum eſſe debere Prælatum Eccleſiæ cenſet, addidit prudentiam, & vt domui ſuæ præeſſe ſciret, de qua prudentia ipſe Dominus Luc. 12. dicit: Quis putas eſt fidelis ſeruus, & prudens, quẽ conſtituit Dñs ſuper familiam ſuam? De eadẽ etiam Chryſoſt. lib. 6. de Sacerdotio, ſic inquit: Nec ſolũ purum, mundumq; Sacerdotem eſſe oportet, vt qui tali miniſterio dignus habitus ſit, ſed etiam in primis prudentem, atque adeo multarum rerum experiẽtia inſtructum, & ornatum, in tantum, vt ſęcularia, mundanaque omnia nihilominus noſcat, quam norunt ij, qui in media hominum turba verſantur, rurſus rerum omnium humanarũ ſecurior viuat, quam monachi ij, qui montes ipſos habitandos occuparunt. Nam cum illum neceſſe ſit eorum hominum conſuetudine, & congreſſione vti, qui & vxores habent, & liberos alunt, & ſeruos poſſident; quique & diuites admodum ſunt, & publica negotiantur, & potentia pollent, certè eum varium eſſe conuenit. Hæc ille.

Tertio multos ſimul vocat, & quoſdam ex eis eligit, ſignificans non ſatis eſſe, ſi eligãtur in Prelatos, qui digni, & idonei ſunt, ſed neceſſe eſſe, vt ij aſſumantur, qui inter cæteros digniores, & magis idonei guberna tioni ſunt. Quod Origenes hom. 6. in Leuiticum, rectè verba cap. octaui ponderans notauit, dicens: Licet Dominus de conſtituendo principe præcepiſſet, & Dominus elegiſſet; tamen conuocatur etiam ſynagoga; requiritur enim in ordinãdo ſacerdote, & præſentia populi, vt ſciant omnes, & certi ſint, quia qui præſtantior eſt ex omni populo, qui doctior, qui ſanctior, qui in omni virtute eminentior, ille eligitur ad ſacerdotium, & hoc adſtante populo, ne qua poſtmodum retractatio cuiquam, ne quis ſcrupulus reſideret. Hæc Origenes.

Quarto duodenarius Apoſtolorũ numerus multis figuris veteris teſtamenti præſignatus eſt, nempe duodecim filijs Iacob; duodecim principib. Iſrael; duodecim fontibus inuentis in Helim; duodecim adoleſcentibus offerentibus hoſtias pacificas, & holocauſta poſt legem Domini lectam; duodecim lapidibus in rationali Aaron; duodecim panibus propoſitionis; duodecim exploratoribus miſſis à Moyſe; duodecim lapidibus ſublatis à Iordane, ex quibus factum eſt altare 3. Reg. 18. duodecim bobus, qui ſuſtinebant Mare æneum; duodecim Iudicibus, qui poſt Ioſue iudicarunt populum. In nouo etiam teſtamento ſignificati ſunt duodecim ſtellis in corona ſponſæ; duodecim fundamentis, & duodecim portis nouæ Hieruſalem, quæ in ſpiritu vidit Ioannes.

Duodenarius Apoſtolorũ numerus multis figuris pſignatus.

Quos,

Quos, & Apoſtolos nominauit.

COMMENTARIA.

QVos inter diſcipulos ad peculiare munus elegit, eos etiam nomine diſtinxit, & ab officio vocabulo ſumpto appellauit Apoſtolos, quaſi nuncios miſſos ab eo per orbem, euulgaturos, & annunciaturos Euangelium ſalutis, & redemptionis; vt enim mũdus intelligeret illos non à ſe, nec propria auctoritate talia, ac tanta prædicare, ſed tamquam à Deo miſſos, cuius teſtimonium mirandis operibus ferebant, idcirco Apoſtoli dicti ſunt, quaſi miſſi, iuxta illud ad Roman. 10. Quomodo prædicabunt, niſi mittantur?

ANNOTATIO XX.

Apoſtolus qd.

APoſtolus, Græcum nomẽ eſt, idem ſignificans, vt dicit Auguſt. tract. 54. in Ioan. quod Latinè miſſus. Non autem omnis nuncius ab aliquo miſſus dicitur Græcè Apoſtolus, ſed qui ore negociũ agit, quod accepit in mandatis, qualem Latini Oratorem, vel legatum uocant. Ex hac autẽ Domini impoſitione nomen Apoſtoli factum eſt nomeu dignitatis, officij, & poteſtatis, ſicut nomen Epiſcopi, ꝙ à ſpeculando accipitur, nomen eſt dignitatis, unde Apoſtoli non nuncij ſolũ erant ueritatis; ſed & poteſtatem dirigendi, & gubernandi habebant.

Simeonem, quẽ cognominauit Petrũ.

COMMENTARIA.

CAtalogũ Apoſtolorũ refert Euangeliſta, & à Petro incipit, quia omnium Apoſtolorum primus erat, non tempore, ſed dignitate, quia Chriſti vicarius, & Eccleſiæ caput, quem Chriſtus non nunc, quando Apoſtolus effectus eſt, ſed poſtea Petrũ cognominauit, qñ egreſſus in partes Cæſareę interrogauit diſcipulos, quem dicerẽt hoĩes eſſe filiũ hominis; reſpõdẽti aũt Petro; Tu es Chriſtus filius Dei viui, dixit: Tu es Petrus. Nõ ergo Euangeliſta ſignificat nunc Petrum cognominatum, ſed ad tempus, quãdo hęc ſcribebat, reſpiciens ſcripſit, quem cognominauit Petrũ. Rectè autem cognominatũ dicit, quia permanſit nomen Simonis, & ei additum eſt cognomen: nã Simon Petrus vocatus eſt, vt habetur Ioann. 13.

Et Andreã fratrem eius, Iacobum, & Ioannem; Philippum, & Bartholomæum; Matthæum, & Thomam, Iacobum Alphæi, & Simonem, qui vocatur Zelotes; Iudam Iacobi,

COMMENTARIA.

QVamuis Andreas prius Petro venerit ad Chriſtum, ſimulque cũ fratre ad Chriſti diſciplinam è naui ſit vocatus, in enarratione tamen hac Petro poſtponitur, vt Petri primatus ſignificetur: bini autem computantur media coniunctione, Petrus quidem, & Andreas ſimul vocati ſunt, ſimiliter Iacobus, & Ioannes; cæteri vero, vt idẽ dicendi ordo ſeruetur.

ANNOTATIO XXI.

Cur in receñſendis Apoſtolis Petrus primus ſemper ab Euãgeliſtis nominetur, et in alijs varietur ordo.

MAtthæus c. 10. & Marcus c. 3. catalogum Apoſtolorum hunc deſcribũt, & in deſcriptione quędam varietas, quæ veritati rei non aduerſatur, reperitur. omnes quidem primo loco Petrum nominant, vt eius primatũ oſtendant, in cęteris vero narrandis varij ſunt, nec eundem ſeruant ordinem, quod eo factum exiſtimo, vt Petri primatum magis ſignificet; cum enim in alijs narrandis qu dã hos, quidam illos præponãt, ſolus ab omnib. Petrus præponit, vt inter cęteros nullam fuiſſe præeminentiã indicent, qui pares in Apoſtolatu fuerunt: Petrus autẽ inter omnes primatus dignitate eminuit. Matthęus præterea Iacobum Zebedæi, & Ioannem; fratrem eius diſtinctius ſcripſit. Marcus adiunxit (& impoſuit illis noĩa boanerges) quod eſt, (filij tonitrui.) Pręterea Matthæus ſcripſit (Matthęũ publicanũ) Thadæum quẽ Lucas appellat Iudã Iacobi. Hieronymus Matth. 10. notat trinomiũ fuiſſe, vocatumque etiam Lebęum. Rurſus Matthæus, & Marcus appellarunt Simonẽ Cananęũ, qui à Cana Galilęæ. Lucas aũt addit, qui vocatur Zelotes, quod nomẽ eſt Græcum, idẽ ſignificans, ꝙ Hebraice Cananęus, Cana .n. zelus interpretatur;

ſicut etiam Thomas dictus eſt Didymus; quod .n. Græce Didymus idẽ Hebraice ſignificat Thomas, id eſt gemellũ, qui vna cũ altero ex vtero naſcitur, vt diximus in cõmentarijs in Ioan.c.20. Annot.23. Quidã notant Iacobũ Alphei, Simonẽ Zelotẽ, & Iudã Iacobi fuiſſe fratres, quia non computantur bini, ſicut cæteri, ſed ſingulis apponitur cõiunctio: Hoc tñ argumentũ efficax non eſt: nã Græce etiã bini cõputãtur, nec habetur coniunctio ante Iudã Iacobi. quod ſi haberetur, adhuc argumẽtum non procederet: nam inde ſequeretur Iudã Iſcariotem fuiſſe etiam illorum fratrem, quia illis media coniunctione adnumerantur.

Et Iudam Iſcariotẽ, qui fuit proditor.

COMMENTARIA.

Iudas vnde Iſcariotes dictus. OMnes tres Euangeliſtę vltimo loco Iudam Iſcariotẽ referunt, concordantq; in Petro, vt illius primatũ, & huius ſcelus, ac caſum indicent.

ANNOTATIO XXIII.

HIeronymus Matt.10. nomen Iſcariotis interpretans, ſic inquit: Vel à vico, vel ab vrbe, in qua natus eſt, vel à Tribu Iſſachar, vocabulũ ſumpſit, vt quodam vaticinio in cõdemnationẽ ſui ſit natus: nã Iſſachar interpretatur merces, vt ſignificet pretium proditoris. Hæc ille. Matthæus, & Marcus dixerũt Iudã, qui & tradidit illum. Actorũ 1. dr̃ Iudas, qui fuit dux eorũ, qui cõprehenderunt Ieſum: nã vendidit Chriſtum, & militib. cõprehendere venientibus prodidit, & oſculi ſigno tradidit. Ioan.6. dr̃ Iudas Simonis Iſcariotes. Simonis quidẽ, quia filius Simonis non qđ vocaretur Simon, ſicut Petrus vocatus eſt, ſed Iudas Simonis, quia eius filius. Interrogant quidã, an Iudas hic, quo tẽpore electus eſt cũ alijs in Apoſtolũ, bonus, & iuſtus fuerit? cui interrogationis ſatisfecimus in cõmẽtarijs in Ioan.c.6. Annot.36. Iterum autẽ quiſpiam interrogabit, cur ſaltem elegit eum, quem proditorem futurum certiſſime nouerat; cui etiam interrogationi reſpondimus in eiſdem commentarijs cap.13. Annot.20.

Cur Iudã Chriſtus elegerit, quẽ futurũ nouerat proditorẽ. Huic autem reſpõſioni adiungimus nũc, quæ Ambroſius in præſenti loco ſcribit. Eligitur, inquit, & Iudas, non per imprudentiam, ſed per prouidentiam. Quanta eſt veritas, quam nec aduerſarius miniſter infirmat. Quanta moralitas Domini, qui periclitari magis apud nos iudicium ſuum, quam affectũ maluit. Suſceperat enim hominis fragilitatem, & ideo nec has partes recuſauit infirmitatis humanæ, voluit deſeri, voluit prodi, voluit ab Apoſtolo ſuo tradi, vt tu ſi à ſocio deſertus, ſi à ſocio proditus fueris, moderatè feras tuum erraſſe iudiciũ, periſſe beneficium. Hęc Ambro. Quibus verbis quatuor cauſas ſignificat. Prima eſt, vt Chriſtus ſuæ veritatis, & doctrinæ firmitatem oſtenderet, quæ tanta eſt, vt etiam ſi vnus ex duodecim Apoſtolis defecerit, nõ propterea minus digna creditu effecta ſit. Secunda, vt Charitatis ſuæ amplitudinem indicaret, quæ talis, ac tanta fuit erga homines, vt quem malum futurum nouerat, elegerit in Apoſtolum; & quod ex ſe erat, vt ſaluus ille fieret, non prætermitteret; & maluit iudicium ſuum periclitari, quàm effectũ, id eſt, elegit potius ab hominib. ſtultis reputari ſe neſciuiſſe Iudam futurũ malum, quam ſe non dilexiſſe illum, eiuſque ſalutẽ procuraſſe. Tertia eſt, vt qui infirmitatem noſtram ſuſceperat, ea etiã, quę maximę ſunt infirmitatis, non reſpueret, nempe deſeri, prodi, ab ipſo ſibi coniunctiſſimo tradi. Quarta eſt, vt tali nos exemplo ad patientiã inſtrueret, vt ſi à ſocijs traditi fuerimus, patienter feramus tria hæc, nempe, & qđ errauimus in eligẽdis ſocijs; & quod beneficia, quę in eos contulimus, perdiderimus; & quod tradimur. Hæc ex Ambroſij verbis deducimus. Addimus etiam, quę Auguſt. lib.18. Ciui.c.49. ſcripſit: Elegit, inqt, Diſcipulos, quos & Apoſtolos nominauit, humiliter natos, inhonoratos, illiteratos; vt quidquid magnũ eſſent, & facerent, ipſe in eis eſſet, & faceret. Habuit inter eos vnũ, quo malo vtens bene, & ſuæ paſſioni diſpoſitum impleret, & Eccleſiæ ſuæ tolerandorum malorũ præberet exemplũ. Hęc ille. Quib. in verbis duas habet cauſas, vna eſt, vt Chriſtus Iude malitia bene vteretur, implendo, quę paſſionis pro hominum ſalute erant à Deo diſpoſita: altera eſt, vt exẽplũ præberet Eccleſiæ malos tolerandi in hoc ſeculo, à quib. purgari omnino non põt, dũ peregrinatur, donec iudicio vltimo ſagena ad littus tracta, ſeparent̃ piſces boni à malis.

Et deſcendens cum illis, ſtetit in loco campeſtri.

COMMENTARIA.

DEſcendit Chriſtus poſt electionẽ factam de monte, vna cũ electis Apo-

Apoſtolis,& Diſcipulis cęteris,ex quibus elegerat duodecim;cumq́; deſcendiſſet de monte, ſtetit in loco quodam campeſtri, id eſt, in planitie, quæ ad pedem montis erat ſita.

ANNOTATIO XXIIII.

Quomodo Matthæus et Lucas in pxima ſentẽtia conueniant.

AVguſtinus lib. 2. de conſen. Euang. cap. 19. duob. modis interpretatur locum hũc campeſtrem, vno modo pro planitie, quæ eſt ad montis pedem, ad quam Chriſtus mõte relicto deſcendit: altero modo pro planitie, ſeu æqualitate quadam in latere montis, ad quam Chriſtus è celſitudine, & cacumine montis deſcendit, adhuc tamen in ipſo monte erat. Hac diſtinctione vtitur Auguſtinus, vt cõcordet Matthęũ cum Luca, ille enim ait Chriſtum cũ ſuis Diſcipulis in montem aſcendiſſe; ibique ſediſſe, & ſedentem os aperuiſſe, & ſermonem illum celebrem protuliſſe. Lucas vero ſermonem habuiſſe refert, poſtquã de monte deſcendit cũ Diſcipulis, & turbæ ei ſtanti acceſſerunt. Hanc apparentem diſcordiam Auguſtinus ſoluit dupliciter. primo quidem aſſerendo diſtinctos fuiſſe ſermones, licet vterque eodem modo concludatur, & in multis vnus alteri ſit ſimilis; iuxta quem modum ſic geſta eſt hiſtoria. Chriſtus cum Diſcipulis aſcendit in montis cacumen, ibiq́; ex illis duodecim elegit Apoſtolos, & ſedens aperuit os ſuum, & docebat eos, habuitq́; ſermonẽ, quem Matthęus ſcripſit, Lucas vero prætermiſit, quo cõpleto admiratas turbas refert Matthęus, vocat.n. turbam, multitudinem Diſcipulorũ, ex quib. electi ſunt duodecim, quib. completis deſcendit è monte ad planitiem, quę eſt ad pedem, eoq́; acceſſit turba cætera eorum, qui venerant, vt audirent eũ, & ſanarentur, tuncq́; habuit ſermonem, quẽ Lucas deſcribit, & quẽ turbæ hæ etiam miratę ſunt. Iuxta hanc hiſtoriam locũ cãpeſtrem interpretatur Auguſtinus planitiem, quæ eſt ad pedem montis, ſicq́; nulla diſcordia eſt. Secundo modo ſoluit difficultatem, aſſerendo vnum, & eundem ſermonem fuiſſe, quem Matthæus, & Lucas deſcribunt, licet Lucas nonnulla prætermiſit, tuncque hiſtoria ſic geſta eſt; Chriſtus enim primo aſcendit in mõtis cacumen, & in oratione pernoctans, die feſto elegit duodecim Apoſtolos, deinde ad planitiem quandam eiuſdem montis deſcendit cum Diſcipulis, eoq́; acceſſerunt turbæ, tuncque ſedit, & aperuit os ſuum, habuitque ſermonem, quem vterq; Euangeliſta narrat. Matthęus ergo prætermittens Apoſtolorum electionem, & Chriſti orationem, narrauit tãtum aſcendiſſe in montem, ibiq́. ſediſſe, & docuiſſe; Lucas vero, quia huius orationis meminit, & electionis factæ in montis cacumine, retulit Chriſtum deſcendiſſe in montis partem quandam planam, & cãpeſtrem, poſtq́; deſcendit omnino de monte, & venit Capharnaum, factaque ſunt alia, quæ Matthæus ẽt narrat. Iuxta hanc hiſtoriam locum campeſtrem interpretatur Auguſtinus non planitię, quę eſt ad mõtis pedem, ſed quæ eſt in mõte ipſo ad latus eius. Hęc ſunt quæ ibi Auguſtinus tradit, vt Matthæum cum Luca conciliet. Vtra autem harum concordia tenenda ſit, Auguſtinus non determinauit, quia altera alteri probabilior ei viſa non eſt. Chryſoſtomus hom. 15. in Matth. eundẽ eſſe ſermonẽ hunc Lucæ cum illo, quem Matthæus narrat, ſentire videtur, in monteq́; eſſe factum. Baſilius vero lib. de Baptiſmo diſtinctum eſſe vtrumq; ſermonẽ, & hunc Lucæ alio tẽpore, ac loco poſt illum fuiſſe factum cenſet. Irenæus lib. 3. ca. 14. ſenſiſſe videtur, vnum hunc ſermonem fuiſſe cum illo Matthæi: nam aſſerit illam ſententiam de diuitibus (Væ vobis diuitibus &c.) à ſolo Luca deſcriptam: cenſet ergo cætera eſſe eadem cum ijs, quæ a Matthæo narrantur. Quidam verò recentiores vnum, & eundẽ ſermonem exiſtimant ab vtroq; Euangeliſta relatũ, factumq́; eſſe poſt deſcenſum Chriſti à monte, vt Lucas refert, ita vt Chriſtus in monte elegerit Apoſtolos, poſteaque deſcendit cum eis, ceteriſque diſcipulis; turbis autem aſcendentibus integrum habuerit ſermonem. At quia hoc Matthæi verbis contradicere videbatur, ſic enim habet (aſcendit in montem, & cum ſediſſet, aperuit os ſuum, & docebat eos); reſpondent hunc aſcenſum, & ſeſſionem fuiſſe ad eligendum Apoſtolos, Matthęum vero, quia eam omiſit electionem narrare, continuauit ſermonem, qui factus eſt poſt deſcenſum à monte, ad quem prius aſcenderat.

Auctoris ſentẽtia de Luca & Matthęi concordia.

In hac parte mihi probabiliora videtur, quę ſequuntur. primo quidem, Chriſtum

in monte habuiſſe ſermonem, quem Matthæus refert, vlla probabilitate negari non poteſt. Hoc eſt contra recentiorum ſententiam, qui exiſtimant totum illum ſermonem eundem eſſe cum eo, quem narrat Lucas, & habitum fuiſſe, poſtquam Chriſtus à monte deſcendit ad Diſcipulos, & turbas ſimul. Huic ſententiæ verba Matthæi aduerſantur: aſcendit, inquit, in montem, & cum ſediſſet, aperuit os ſuum, & docebat eos. Igitur in monte, & ſedens ſermonem illum habuit. Quod autem recentiores reſpondent, illud (aperuit os ſuum & docebat) referendum eſſe ad id, poſtquam electis Apoſtolis deſcendit de monte, nimis eſt violentum; non enim alijs verbis potuit Euangeliſta ſignificare ad Diſcipulos in monte ſedentem habuiſſe ſermonem, quam illis (aſcendit in montem, & cum ſediſſet, aperuit os ſuum, & docebat.) tunc ergo cum ſedit in monte, aperuit os, & docuit. Accedat communis Patrum conſenſus. Baſilius lib. de Baptiſmo: Dominus, inquit, cum aſcendiſſet in montem, & doctrinæ ſuæ per beatitudinum catalogum initium faceret, primam beatitudinem eam eſſe prædicauit, quæ regnum habet cœlorum; dixit enim: Beati pauperes ſpiritu, quoniam ipſorum eſt Regnum cœlorum. Hæc ille. Vides ergo in ſublimiori loco, ſcilicet monte beatitudinum oracula Chriſtum Diſcipulis tradidiſſe. Hilarius can. 4. in Matthæum in eadem eſt ſententia; ſic enim habet: Congregatis pluribus tribus montem conſcendit, & docet, in Paternæ ſcilicet Maieſtatis poſitus celſitudine cœleſtis vitæ præcepta conſtituit. Hæc ille. Vbi non ſolum in monte habitum ſermonem docet, ſed etiam quid per montem Chriſtus ſignificaret. Auguſtinus etiam duos inſcripſit libros de ſermone Domini in monte, & lib. 2. de conſenſu Euangeliſtarum cap. 19. quod in principio allegauimus, ita exiſtimauit ſermonem habitum fuiſſe in monte, vt aut diſtinctos eſſe ſermones Matthęi, & Lucæ, aut locum campeſtrem partem montis fuiſſe cenſuerit. In eadem ſententia ſunt Chryſoſtomus hom. 15. in Matth. & Gregorius lib. 14. Moralium cap. 20. & hom. 12. in Ezechiel. qui in monte ſermonem habitum affirmat. Addunt etiam Hilarius, & Chryſoſtomus non ſolum ſermonem à Matthæo relatum ad Diſcipulos eſſe habitum, ſed etiam ad turbas, quę cum Chriſto in montem aſcenderunt, & quæ completo ſermone miratæ dicuntur doctrinam Chriſt. firmũ ergo eſſe debet in monte ſermonem Matthæi habitum eſſe.

Secundo ſermonem à Matthæo, & Luca relatum eundem non eſſe, ſed alium, alioque tempore factum probabilius exiſtimo cum Baſilio, idque probant, tum ſententiæ ipſæ, quarum multæ ſunt longè diuerſæ ab ijs, quas refert Matthæus, vt in earum explicatione oſtendemus: tum locus, quia ille in monte, hic in loco campeſtri habitus eſt. Quæ duo argumenta efficiunt hanc ſententiam veriſimiliorem, vt pote, quæ accommodatior eſt contextui. ſic igitur rei ſeries, & hiſtoria ſe habet. Primo quidem in montem aſcendit, vbi ſedens habuit ſermonem, quem Mattheus refert: à monte autem deſcendens leproſum curauit, cuius Lucas cap. 5. meminit; nec ſtatim intrauit in Capharnaum, ſed aliquot poſt dies, in quibus facta ſunt, quę Lucas narrat de electione Apoſtolorum, & de ſermone in campeſtri loco; & tunc intrauit in Capharnaum, vbi Centurionis puerum ſanauit. Matthæus autem hæc prętermittens ingreſſum in Capharnaum retulit poſt mundatum leproſum. ſicque omnia concordant, nec eſt opus fingere duos Centuriones, diſtinctaſque facere hiſtorias, vt quidam volunt, de qua re inferius dicemus. Hæc Matthæus ipſe indicauit; narrato enim miraculo leproſi, non dixit ſtatim ingreſſum Capharnaum, ſed hiſce verbis eſt vſus (cum autem introiſſet Capharnaum) ad ſanandum Centurionis puerum. Nec obſtat vtrumq; ſermonem turbas eſſe miratas; nam vt Hilarius, & Chryſoſtomus affirmant, vtrique ſermoni turbæ interfuerunt. De ſermone quidem apud Lucam certa res eſt, de ſermone apud Mathęum idipſum probabiliſſimum eſt; nam in montem aſcendit, turbæque ſecutę ſunt: omnibus autem ibi exiſtentibus Diſcipuli acceſſerunt ei, quibus incœpit prædicare bonã partem ſermonis, de beatitudinibus, & collatione ſalis, & lucis; reliqua vero turbis communia fuere, niſi dicas turbas, apud Lucam ſignificare turbas communiter, apud Matthæum vero ſignificare multitudinem diſcipulorum; ſic enim appellatam eſſe in ſequenti ſententia conſtabit; hacque ratione conciliari poſſunt Docto-

Nõ unus & idem eſt ſermo, qui ab vtroque Euãgeliſta cẽſetur.

res,

tes, qui negant turbas aſcendiſſe in montem, loquuntur enim de ijs, qui Diſcipuli non erant.

Et turba diſcipulorum eius.

COMMENTARIA.

QVando in loco campeſtri ſtabat Dominus, aderat tunc ibi turba Diſcipulorum; iam enim Apoſtoli ab ea turba Diſcipulorum erant per electionem in Apoſtolatum ſegregati. Diſcipulos autem appellat Euangeliſta, qui eum ſequebantur,& frequẽter doctrinam eius excipiebãt; quorum quia multi erant turba dicitur. Dixit autem turbam Diſcipulorum, ne ſolos Apoſtolos quiſpiam intelligeret.

Et multitudo copioſa plebis ab omni Iudęa, & Hieruſalem, & maritima, & Tyri, & Sidonis, qui venerant, vt audirent eum, & ſanarentur à languoribus ſuis.

COMMNTARIA.

ADfuit etiam in eodem loco campeſtri multitudo plebis varijs ex locis confluens, nempe à regione Iudęæ,& à ciuitate Hieruſalem, & à regione maritima Tyri, & Sidonis; id eſt, ab ea parte regionis maritimæ, quę eſt verſus Tyrum,& Sidonem, qui omnes conuenerant, tũ vt doctrinam eius audirent, tum vt ab infirmitatibus ſanarentur; non quod omnes eſſent infirmi, ſed quod quidam venerint, vt ſanitatem acciperent ab eo; quidam vt diſcerent,& audirent eum.

ANNOTATIO XXIIII.

POſſet quiſpiam interrogare, an hæc turba Diſcipulorum, & multitudo confluentium deſcẽderit cum Chriſto de monte; an vero illi ſoli cum Apoſtolis deſcendenti, & in loco campeſtri ſtanti occurrerit? probabiliter exiſtimo dicendum, prius cum Diſcipulis montem aſcendiſſe, e quibus duodecim elegit Apoſtolos, reliquam vero multitudinem deſcendenti occurriſſe.

Et qui vexabantur à ſpiritibus immundis, curabantur.

COMMENTARIA.

A Dæmonibus vexati liberabantur; turbas enim docturus Chriſtus præmiſit miracula plurima, quibus beneficium ſe illis exhibuit, ac omnipotentem declarauit; vt ſic intellectum per fidem, & affectum per dilectionem ad ſe conuerteret. Non autem dicit (curabat eos, qui vexabantur) ſed (curabantur,) vt ſic magis exprimeret multitudinem eorum, qui tot erant, vt ſine verbo vllo, ſolo Chriſti tactu liberarentur, vt ſtatim Euangeliſta declarat.

ANNOTATIO XXV.

GRæcè habetur particula, (&) nempe (& curabantur) quæ facit, vt prior ſententia referatur, & connectatur ſuperioribus, ſcilicet erant in loco campeſtri multitudo Diſcipulorum, & qui venerant ab omni Iudæa, Hieruſalem, maritima, vt audirent, & ſanarentur, atque qui vexabantur à ſpiritibus, hi omnes erant ibi. illud autem (curabantur) refertur ad omnes illos, qui venerant, vt ſanarentur, & ad ipſos vexatos. Vulgatus interpres & Hieronymus non habent eam particulam, ſicque in commentario expoſuimus. ſenſus in vtraque lectione idem eſt.

Et omnis turba quærebat eum tangere: quia virtus de illo exibat, & ſanabat omnes.

COMMENTARIA.

TAnta erat infirmantium multitudo, vt non expectarent verbum Chriſti, ſed ipſum quouis modo poterant, tangerent, eoque tactu ſanabãtur; virtus enim de illo exibat, & ſanabat omnes tangentes. Dicitur virtus exiſſe à Chriſto, nõ quod ipſo non volente quiſpiam ſanaretur; aut quod aliqua ſubſtantia à corpore Chriſti deflueret, ſed per quandam metaphoram ad modum herbæ ſalutiferæ, quæ

applicata corporib. ægris morbos depellit ſine vlla diſtinctione tangentiũ: ſic Chriſtus omnes ſe tangentes virtute ſua ſanabat, tanta erat tangentium multitudo. Commendata eſt fides infirmorum, qui tactu credebant ſanitatem poſſe recipere, maxime eorum, qui primi acceſſerunt, nec alios tali tactu ſanatos viderant; multo magis tamen commendata eſt Chriſti clementia, & miſericordia erga tot infirmos, & admiranda eius virtus, ac potentia, cui nulla erat ægritudo incurabilis.

Et ipſe eleuatis oculis in Diſcipulos ſuos, dicebat.

COMMENTARIA.

DVm multitudo ſanabatur, ſermonem ſuum Chriſtus exorditur, ad Diſcipulos conuertens oculos, tum quia maior turbæ pars miraculis intenta tunc erat; tum quia, quæ nunc dicebantur, ad diſcipulos maximè ſpectabant; tum quia ſenſus eorum, nempe qualis eſſet paupertas, eſuries, & fletus, de quibus loquebatur, per illos explicabatur: tum etiam quia his ſequentibus benedictionibus ſignificabat viam, qua perueniendum erat ad ea, quæ prius docuerat eos in monte: Beati pauperes Spiritu: Beati qui eſuriunt iuſtitiã, &c. Dicitur autem oculos eleuaſſe in Diſcipulos, quia ad turbas, quæ prope eum erant, ipſumque tangebant, prius habebat conuerſos.

ANNOTATIO XXVI.

Opinio dicẽtiũ, Chriſtũ ſolitum demiſſis oculis cõcionari, confutatur.

QVidam ex recentioribus, quia dictus eſt Chriſtus oculos in Diſcipulos eleuaſſe, colligit eum ſolitum habere ſermonem oculis demiſſis. Eius autem & ſententia improbabilis, & collectio infirma eſt: nam Chriſtus communem loquendi modum cęterorum hominum ſeruauit, ſicut & viuendi: nemo autem eſt, qui concionem habeat ad populum, & oculos habeat demiſſos in terram, & non potius eos, quibus loquitur, circumſpiciat; cum oculorum aſpectu ſæpe multa explicentur, quæ verbis non ſignificantur. Nec rectè id colligitur: nam qui reſpicit eos, qui ſibi proximi ſunt, maximè quando reuerenter, & cũ humiliatione accedunt, oculos ſolet deprimere; ſi vero diſtantes aſpicere velit, oculos attollere neceſſe eſt. hoc fecit Chriſtus, q turbis tangentibus circumdatus erat, volenſq; ſermonem ordiri, & Diſcipulis diſtantibus loqui, oculos extulit ad eos. Attẽde autem Epiphanium, hære. 42. in Scholijs ex Euangelio apud Marcionem, confut. 5. interpretari Chriſtum nunc oculos ſuſtuliſſe in cœlum, & cauſam reddit. verba eius ſunt hæc: Quomodo turba tangere poterat eum, qui tactum non habet? aut quales oculos ſuſtulit ad cœlos, qui ex carne non erat compactus? Immo hæc dixit, quod mediator Dei, & hominũ Chriſtus Ieſus habens vtraque, ex hominibus quidem carnẽ, ex Deo vero patre inuiſibilem eſſentiam. Hæc ille. Iuxta hanc ſententiam interpretari oporter verba propoſita ſic, ſcilicet Chriſtum eleuaſſe oculos in cœlum, verſus Diſcipulos ſuos ſe conuertendo: non autem quod aciẽ ad eos direxerit. At vero hæc phraſis (eleuatis oculis in Diſcipulos) potius ſignificat in eos direxiſſe. Vnde dicendum eſt, Epiphanium loco nominis (in Diſcipulos) legiſſe (cœlos) quæ lectio, nec Græcè, nec Latinè reperitur.

Beati pauperes, quia veſtrum eſt Regnum Dei.

COMMENTARIA.

COmmendat paupertatẽ exteriorem, nõ qualemcumque, ſed qualis erat Diſcipulorum ſuorum, nempe voluntariam, qui relictis omnibus ſecuti eum erant; ea enim de cauſa oculos in ipſos conuerterat, vti diximus. His promittitur Regnum Dei, vt qui propter Deum diuitias ſuas, & honores mundi cõtempſerunt, ab ipſo Deo regnum, in quo veræ, ac perpetuæ diuitiæ, & honores ſunt, cõſequãtur, idcirco beati pronunciantur, ob tantam ſpem, promiſſionem, ac iuſtitiam.

Diuerſa ſunt hæ beatitudines ab illis quas refert Matthæus.

ANNOTATIO XXVII.

MVlti recentiores exiſtimant has beatitudines à Luca deſcriptas eaſdẽ eſſe

eum

ſum his, quas refert Matthæus, licèt Lucas nonnullas dimiſerit; in qua ſententia videtur fuiſſe Irenæus lib. 3. cap. 14. qui à ſolo Luca affirmat illam ſententiam de diuitibus eſſe narratam. cætera vero huius ſermonis communia eſſe cum Matthęo. Idē cenſuit Baſilius lib. de Baptiſmo. vbi hanc Lucæ beatitudinem in eodem ſenſu interpretatur, cum illa Matthæi, dicitque Dominum alio loco, & tempore repetiuiſſe beatitudines, & quas prius tradiderat, & Matthæus deſcripſit, immo Lucam citans legit: Beati pauperes ſpiritu, ſicut habetur apud Matthæum.

Mihi tamen accōmodatior verbis Euangeliſtæ, & veritati magis conſentanea viſa eſt ſententia, nimirum has tres benedictiones longe eſſe diuerſas ab illis Matthęi, immo hæ viam oſtendunt, per quam ad illas peruenire facile poſſit: eſt enim mirum artificium Chriſti; poſtquam enim in monte docuit Diſcipulos paupertatem Spiritus, eſuriem iuſtitiæ, & reliqua; nunc viam tradit, qua illa facilius aſſequi poſſint. Incipiamus ergo à prima, & eam eſſe diuerſam ab illa Matthæi oſtendamus, idemque de reliquis duabus in earūdem expoſitione probabimus. In primis inter hanc benedictionem, & illam primam Matthæi manifeſta eſt differentia uerborum, illic enim beati dicuntur pauperes ſpiritu; hic uero, beati pauperes.

Præterea ſecundo, illæ beatitudines generaliter ſunt prolatæ, hæc uero ad Apoſtolos tantum.

Præterea tertio, ſenſus eſt lōgè diuerſus, nam paupertas prior poteſt eſſe cum diuitijs; Pauperes enim ſpiritu ſunt, qui affectū non habent in his terrenis diuitijs, & in honoribus poſitum, nihilque eorum deſiderant, Dei uoluntatem quęrunt, ac eam pręponunt omnibus, ipſamque ſequuntur, quę paupertas in diuitibus eſſe poteſt, ſi illud Pſal. 61. obſeruent: Diuitiæ ſi affluant, nolite cor apponere; hanc autem paupertatem ſpiritus eſſe poſſe cū diuitijs exterioribus docet Gregorius lib. 26. moral. cap. 20. vbi locum Matthæi, beati pauperes ſpiritu, explicans, inquit: Quos diuitiæ viſibiliter potentes oſtendunt, apud ſemetipſos pauperes ſunt, qui in ſuis conſcientijs elati non ſunt. Poteſt etiam deeſſe pauperibus, & inopibus: nam multi ſunt, qui cum pauperrimi ſint exterius, diuites tamen ſunt affectu, pluris facientes diuitias corporales, quam ſpirituales, illis inhiātes, & toto corde illas q̄rentes. hi tales pauperes ſunt, & tamē paupertatem ſpiritus non habent, de qua dictum eſt: Beati pauperes ſpiritu; at paupertas de qua Lucas ſcribit, nō eſt dum diuitijs exterioribus, quod facilè probatur ex ijs, quæ ſequuntur, nam Chriſtus poſtea in diuites inuehitur, qui talibus diuitijs affluūt.

Pſal. 61.

Præterea quarto talis paupertas exterior habet peculiarem rationem beatitudinis, & commendationis: nam plus eſt pauperem eſſe ſpiritu, & effectu, nempe non appetere diuitias, & eas propter Deum relinquere, quam paupertas ſpiritu ſola cum diuitijs ipſis exterioribus; propterea enim Dominus cum hæc pronunciaret, ad Diſcipulos conuertit oculos, vt ſignificaret ſe non de qualicunque paupertate exteriori loqui, ſed de ea, quæ Apoſtolorum erat, nempe, qui voluntarie dimiſerant, quæ habebant, Chriſtum ſequentes, quāque ipſemet Chriſtus conſuluit illi adoleſcenti Matth. 19. ſi vis perfectus eſſe, vende quæ habes, & veni ſequere me, ad quam etiam reducitur illa, quando quiſpiam nihil habet, idque libenter ſuſtinet propter Chriſtum, nec quęrit habere.

Matth. 19.

Præterea quinto, quia hæc paupertas faciliorem viam facit ad paupertatem Spiritus aſſequendam, in qua eſt perfectio. & hac etiam de cauſa ad Diſcipulos conuerſus eſt Chriſtus, dum hæc loqueretur, quaſi viam faciliorem docens, per quam perueniret ad id, quod ante docuerat: Beati pauperes ſpiritu.

Præterea ſexto; q̄a hæc paupertas promptiores efficit homines ad Euangelium ſuſcipiendum, & ad accedendum Chriſto; vnum ex his, quæ plurimum retardabant animos hominum ad confitendum Chriſtum, & in eū credendū diuitię erant, timuerunt enim diuites perſecutionem, quę inferebatur Chriſtum confitentibus, & timore amiſſionis bonorum temporalium retinebātur, ne crederent in eum. quod Ioan. 11. ſatis apertè indicarunt diuites illi, quando dixerunt: Si dimittimus eum ſic, veniēt Romani. & tollent gētem noſtram, & locum. & Ioan. 12. Propter metum Iudęorum multi ex principibus non confitebantur, & dilexerunt magis gloriam hominum. Idcirco Matth. 19. dixit Chriſtus: Diues difficile intrabit in Regnū cęlorum. Multū ergo pau-

Digitized by Google

pertas voluntaria exterior facit ad regnum cœleſte adipiſcendum, nec ſolum ad ſuſcipiendum Euangelium, ſed etiam ad fructificandum in eo. optimo ergo conſilio Chriſtus pauperes commendat, & ad eam paupertatem, quæ in ſuis Diſcipulis oſtendebatur, exhortatur omnes, dicens: Beati pauperes, quia veſtrum eſt Regnum Dei; non tantū quia facilius meū Euangelium ſuſcipietis; ſed etiam quia celeſte Regnum expeditius, & certius aſſequimini. Non q̄d diuitiæ per ſe ſint malæ, aut paupertas bona, ſed quod hęc ſit accommodatius inſtrumentum ad perfectionem aſſequendam; illæ vero plurima adferant impedimenta. conſtat igitur non eſſe hanc ſententiam eandem cum illa Matthæi, ſed diſtinctam, vti explicatum eſt. Ne autem ſine Patrum teſtimonio hanc expoſitionem introducere videamur; ſciendum eſt, Baſilium eam fuiſſe amplexum: nam in lib. moral. reg. 48. cap. 3. hanc ſententiam Lucæ de paupertate exteriori interpretatur, quæ diuitijs corporalibus caret. Ambroſius etiam lib. 2. offic. c. 4. in eundem ſenſum eam adducit beatitudinem, immo duas etiam ſequentes. verba ipſius ſunt: Nullum adminiculum præſtant diuitiæ ad beatam vitam, quod euidenter Dominus in Euangelio demonſtrauit, dicens: Beati pauperes, quoniam veſtrum eſt Regnum Dei. Hæc ille. Cætera inferius referemus. Eſt autem notādum teſtimoniū ex Epiphanio hereſ. 66. in Catalogo hæreſum Manichæi prope finem; opponebat enim ille vetus teſtamentum cōmendare aurum, & argētum, id eſt, diuitias; nouum vero paupertatē ſpiritus. Beati pauperes ſpiritu, inde volens inferre diuerſa principia. Reſpondet Epiphanius vetus etiam commendare paupertatem naturalem, tanquam à Deo prouenientem, & nouum conſentire veteri: nam vtroſq; Dominus beatos cenſet, & pauperes ſpiritu, quæ paupertas eſt ſine diuitijs. Ex hac igitur reſponſione clare liquet Epiphanium diſtinxiſſe beatitudines has, illam ſcilicet beati pauperes ſpiritu, & hanc beati pauperes, quæ Lucæ eſt, eā de exteriori paupertate intellexiſſe. His accedit Euthymius in hoc loco, qui hanc beatitudinem diuerſam affirmat ab ea, quam refert Matthęus. Commentarius ergo noſter Patrum antiquorum ſenſui conformis eſt.

Patrum teſtimonijs confirmatur beatitudines has diuerſas eſſe ab illis quę à Mattheo recenſentur.

Attende autem quanto conſilio Dominus præſentibus verbis paupertatem commendauerit, nimirum quia inter illos plurimi pauperes erant, ipſe ſtudium, & deſiderium, cupiditatemq. diuitiarum acquirendarum diſſuadebat; diuitiæ enim ſi deſint, non ſunt inquirendæ; præſtant enim impedimenta multa ad Euangelicam vitam agendam, & multorum peccatorum occaſionem præbent. vnde Timoth. 6. ſcriptum eſt: Radix omnium malorum cupiditas, quam quidam appetentes à fide naufragauerunt. Paupertas autem ad plurima bona cōducit. vnde Baſil. Iſa. 2. in illud (repleta eſt terra eorum argento, & auro.) inquit: Paupertas pædagogus eſt ad colēdam pietatem; contra diuitiæ anſam præbent ad contumeliam, & iniuriam irrogandam. & orat. 14. de diuitijs, & paupertate, multa dicit mala, quæ occaſione diuitiarum proueniunt. Sunt autem notanda verba Theodoreti ſerm. 6. de prouidentia; ſic enim habet: Diuitias ſimul, & paupertatem, tanquam materiam quandam, vel inſtrumenta à rerum opifice nobis propoſita, & oblata eſſe dicimus, homines vero, ceu fabros quoſdam per hæc, aut virtutis ſimulacrum effingere, aut malitiæ ſtatuā ſculpere; cæterum per diuitias vix aliquis paucula virtutis quædam membra eleganter exſculpet; multi vero paupertate adiuti omnia ſimul fabricare poſſunt. Hæc ille. Multa alia ibi eleganter tradit, quibus oſtendit paupertatem diuitijs ad perfectionem conſequendā eſſe inſtrumentum aptius. Merito igitur Chriſtus paupertatem commendat, & eos, qui eā elegerunt, aut ex voluntate amplectuntur, beatos prædicat. quibus aditus ad regnum, & militantis Eccleſiæ, & cęleſtis patriæ facilior patet.

Chriſtus pluribus de cauſis paupertatē commendat.

Iſa. 2.

Beati qui nunc eſuritis, quia ſaturabimini.

COMMENTARIA.

COmmendat ſecundo loco voluntariam abſtinentiam à cibo, & potu, quæ eſurire, & ſitire facit, promittens perfectam ſaturitatem. Beati, inquit, qui nunc, id eſt, in hoc ſæculo eſuritis, quoniam in futuro ſaturabimini. Eſuriebant tunc diſcipuli, quia tota nocte, & magna diei parte in mōte

à cibo Chriſtum ſequentes abſtinuerant, idcirco ad eos conuerſus, beatos prædicat, ac promiſſione perfectæ ſaturitatis lætificat, viamq; oſtendit, per quam ad eſuriem iuſtitiæ, quã in monte eos docuerat, perueniant. Paupertatem eſuries frequenter comitatur, idcirco poſt illam meminit huius, & nomine eſuriei etiam ſitim ſignificat, ſicut nomine cibi potus etiam iudicatur. Eſt autem abſtinentia à cibo, et potu ad perfectionem maxime neceſſaria, ſicut ſaturitas valde nociua: idcirco Patres, virique perfecti ieiunijs maxime dediti fuerunt. loquitur autem de eſurie voluntaria ſicut de paupertate, vt dictum eſt.

ANNOTATIO XLVI.

Eſuries corporalis hoc loco, ſpiritualis vero apud Matthæum commendatur.

Non eſſe hanc beatitudinem eandem cum illa Matthæi, verba ipſa declarant: nam apud hunc eſuries, & ſitis corporalis commendatur, qua homo vehementer, & inceſſanter bona opera deſiderat, eiſq; incumbit: Beati, inquit, qui eſuriũt, & ſitiunt iuſtitiã: apud Lucã vero ipſa corporalis eſuries, quæ in ciborum priuatione conſiſtit, & ad priorẽ eſuriem ſpiritualẽ maxime eſt neceſſaria, laudatur: Beati, inquit, qui eſuritis, id eſt, qui voluntariam ſuſtinetis inediam, & ciborum abſtinentiã æquo animo patimini, quam quidem eſuriẽ Dominus in ſe pro nobis ſuſceperat. de quo Matth. 4. ſcriptum eſt: Cũ ieiunaſſet quadraginta diebus, & quadraginta noctibus, poſtea eſurijt. De hac eſurie hunc locum interpretatur Ambroſius lib. 2. offic. cap. 4. vbi ſic habet: Paupertatem, famem, dolorem, quæ putantur mala, non ſolum impedimento non eſſe ad beatam vitam, ſed etiam adiumento euidentiſſime pronunciatum eſt. Hæc ille. Quamuis ibi pro ſententijs Lucæ poſita ſint verba Matthæi. in primis duabus benedictionibus. conſentit Euthymius huic expoſitioni. Huius eſuriei optimam affert cauſam Auguſtinus ſerm. 77. de tempore, vbi de ieiunio, & eſurie ipſius Chriſti loquens, habet hæc, quæ noſtro propoſito accõmodatur: Arbitror, inquit, hanc cauſam eſſe ieiunij, vt quia primus Adam in Paradiſo conſtitutus, per intemperantiam gulæ gloriã immortalitatis amiſerat, eandem immortalitatem ſecundus Adam Chriſtus per abſtinentiam repararet. Et quia contra mandatum Dei guſtans de interdicta arbore peccatum mortis inciderat; nunc ſecundum mandatum Domini ieiunãs vitæ iuſtitiam mereretur. Hoc enim egit Saluator, vt eiuſdem veſtigijs, quibus admiſſa fuerant delicta, purgentur, hoc eſt, quia, homo manducando deliquerat, corrigat abſtinendo, vel quia epulando mulierem cognouerat, nunc eandẽ ieiunando deſpiciat. Adam enim non niſi imperantia prouocante Euam cognouit. Quãdiu.n. in illis manſit temperata parcitas, manſit & impolluta virginitas, & quamdiu ieiunarunt ab interdictis epulis, tamdiu & à pudendis ieiunauerũt peccatis. Fames.n. amica virginitatis eſt, inimica laſciuiæ; ſaturitas vero caſtitatem prodit, nutrit illecebrã. Hæc Auguſtinus. Ex quibus conſtat quantũ eſuries, & abſtinentia corporis proſit ad Chriſtianam perfectionem.

Beati, qui nunc fletis, quia ridebitis.

COMMENTARIA.

Fletum, & lacrymas commendat, promiſſione riſus, & lætitiæ, quæ in reſurrectione flentibus, vt oportet, dabitur. lacrymarum nomine non ſolum lacrymæ, quæ oculis emittuntur, ſignificantur, ſed corporum etiam infirmitates, afflictiones, calamitates, cæteraque mala externa, quæ ad hanc beatitudinem multum conferunt, ſi vt debet, vnuſquiſque toleret, & ſuſtineat; proſperitates enim huius ſæculi minus conducunt ad æternam vitam, quam aduerſitates. Conuertit autem hanc etiam ſententiam ad diſcipulos, quia etiam corporum incommoda ſuſtinebant. Vide, quam ſit contraria Chriſti doctrina mundo; hic.n. paupertatẽ, eſuriẽ, & lacrymas abhorret, & inter mala fugiẽda adnumerat: at vero Chriſtus cõmendat, & ſectandas monet, quib. vitæ perfectio, quaſi inſtrumẽto accõmodatiſſimo cõparatur; & quę viã ad ęternã beatitudinẽ faciũt. pp hæc Luc. 6. dictũ eſt; Recepiſti

bona

Digitized by Google

bona in vita tua, Lazarus vero mala; nunc autem hic cóſolatur, tu vero cruciaris. Fleuit Lazarus in hoc ſæculo, ideo in altero ridet. De hoc riſu dictũ eſt Prouer. 31. Ridebit in die nouiſſimo. & Iob. 8. Donec impleat os ſuum riſu, & labia ſua iubilo.

Prouerb. 31. Iob. 8.

ANNOTATIO IIII.

Diuerſus eſt luctus de quo Lucas, ab illo de quo loquitur Matthę'

ESſe hanc ſententiam diſtinctam ab illa relata à Matthæo (Beati, qui lugẽt, qm̃ ipſi conſolabũtur) ipſa verba manifeſtant; apud Matthæum .n. eſt verbum lugendi à verbo Græco πενθέω, ꝙ ad animæ luctum magis pertinet, vt illi cenſeantur beati, qui mœrore, animiq; triſtitia ſecũdum Deum afficiuntur. ob id verbũ reſpondet (conſolabuntur) quod animorũ potius eſt. At apud Lucam eſt verbum Græcum κλάιω; Latine fleo, ꝙ ſignificat lacrymas emittere, ꝙ ille ethnicus indicat cauens; Fleque meos caſus, eſt quædam flere voluptas, expletur lacrymis, eger.turq; dolor. Idcirco verbum ridendi opponitur, quod magis ad corpus ſpectat. Aduerte aũt duplicẽ luctũ, vnũ qui ex cauſa ſpirituali procedit, & ad animam magis ſpectat, quamuis lacrymarum exteriorum cauſa ſit, vt qñ quis luget; aut mœret ob propria, aut aliena peccata, quatenus Dei offenſa ſunt, & de hoc luctu interpretati ſunt ſententiam Matthæi Baſil. in regu. breu. reſp. 194. & Leo de feſto omn. Sanctor. Verba Baſilij ſunt hęc: Cuiuſmodi eſt ille luctus, quem ſuſcipere debemus, ſi beatitudinem illam, quam lugentib. paratam Dominus ait, conſequi volumus? reſpondet: Continetur quæſtio iſta in ea quæſtione, quę eſt de triſtitia illa, quæ eſt ſecundum Deum, quando videlicet pp admiſſa delicta lugemus, aut quod Deus contemnitur, cum per tranſgreſſionem legis contumelia afficiatur Deus, vel quod eorum qui peccant, periculum videmus; anima .n. quæ peccauerit, ipſa morietur, imitantes illud 2. Corin. 12. Et lugeam multos ex ijs, qui ante peccauerunt. Hæc Baſilius. Verba autem Leonis ſunt hæc: Luctus, cui conſolatio æterna promittitur, non eſt cũ mundi huius affectione communis, nec beatum faciunt quemquam iſta lamenta, q̃ totius humani generis deploratione funduntur. Alia ratio eſt Sanctorum gemituum, alia beatarum cauſa lacrymarum. religioſa triſtitia, aut alienum peccatum luget, aut proprium, nec de hoc dolet, quod diuina iuſtitia agitur, ſed de eo mœret, quod humana iniquitate committitur, vbi magis eſt plangendus faciens maligna, quam patiẽs, quia iniuſtum malitia ſua demergit ad pœnam, iuſtum autem tolerantia ducit ad gloriam. Hæc Leo. Vbi attende Leonem excludere à iuſtorũ lacrymis eas, quæ fundũtur ſuper rebus huius ſæculi, quando nudæ ſunt, nec propter Deum patienter ſuſtinentur, nec vt ab eo inflictæ humiliter recipiuntur, de quibus etiam dicitur 2. Cor. 7. Triſtitia huius ſæculi mortem operatur. At quando patientia, & humilitate tolerantur, comendandæ ſunt, & ſic lacrymantibus riſus promittitur.

Luctus duplex.

Alter eſt ex cauſa temporali, nempe malis hiſce ſenſibilibus, & de hoc procedit pręſens ſententia, vt dictum eſt in commentario: ſic interpretatur hanc ſententiam Ambroſius lib. 2. offic. c. 4. cuius verba præcedẽti Annotatione retulimus. Quãtum autem ad beatitudinem aduerſitates tẽporales proſint magis, quam proſperitates, docet Gregorius lib. 5. Moral. c. 1. vbi ſic habet: Plus in hoc mundo honor, quam deſpectio occupat, & magis proſperitatis ſublimitas, quã neceſſitatis aduerſitas grauat. Per hanc namque cum homo exterius premitur, ad concupiſcenda, quæ intus ſunt, liberius relaxatur; per illam vero animus, dum multis parere cogitur, à deſiderij ſui curſu retinetur. Vnde fit, vt ſancti viri magis in hoc mũdo proſpera, quam aduerſa formident: ſciunt namque, quia dum mens blanda occupatione premitur, aliquando libẽs ad exteriora deriuatur. Hæc & alia Gregorius. Sicut igitur apud Matthæum paupertas & eſuries iuſtitiæ, & luctus animi commendantur; ita apud Lucam exterior paupertas, eſuries corporum, & lacrymę exteriores approbantur, quaſi inſtrumenta, quibus ad illa facilius, & perfectius peruenitur.

Quare Dominus hoc loco reliquarum beatitudinũ, q̃ apud Matthæũ numerantur, non meminerit.

Hinc ſolui poſſunt duo, quæ inquiſitione digna ſunt. vnum eſt, quare Dominus prætermiſit mites, miſericordes, pacificos, mundos corde quorum Matthæus meminit. Rñdeo, non agi hic niſi de exteriorib., & quæ corporum ſint opera; illa vero quatuor ad animos potius pertinent. Ambroſius in præſenti aliter reſpondet, nempe in his quatuor eſſe illa octo, & in illis octo hęc quatuor. Et quidẽ primum verum eſt: nã qui exteriorem habet paupertatem volunta-

luntariam, facile aſſequitur paupertatem ſpiritus,& mitis eſt,ac pacificus; diuitiæ .n. magis manſuetudini,& paci obſiſtunt; qui etiam flent,facile miſericordes ſunt; & qui eſuriunt, ac ieiunant,ad cordis munditiem facilius perueniunt, ſicut ad corporum puritatem magis diſpoſiti ſunt. Vnde in his illa quodammodo continentia. ſecundum etiam eadem ratione verũ eſt, in illis octo hæc etiam contineri, tamẽ per hoc non efficitur, quin distincta ſint hæc ab illis, vt dictum eſt.

Alterum eſt, cur tria hæc tantum Chriſtus retulit,ſcilicet paupertatem,eſuriem,& lacrymas. Reſpondeo, hæc opponi tribus illis,quæ in mũdo ſunt, de quibus Ioannes 1.epiſt. cap.2.inquit:Quicquid eſt in mundo.aut eſt concupiſcentia oculorũ, aut concupiſcentia carnis, aut ſuperbia vitæ.Ecce epilogus, & ſumma peccatorum, quib. aduerſantur tria hæc, paupertas .n. vitæ ſuperbiæ,eſuries,quæ ex penuria rerum eſt, concupiſcentiæ oculorum; lacrymæ concupiſcentiæ carnis contrariæ ſunt. Voluit enim Chriſtus ſignificare ſe mundo aduerſari, iuxta illud Ioan.15. Si mundus vos odit,ſcitote, quoniam me priorem vobis odio habuit. Si de mundo eſſetis, mundus,quod ſuum eſt,diligeret.etc.Mundus aũt hęc tria maxime auerſatur,idcirco doctrinam ſuam Chriſtus in his, quæ contraria,illis, quæ mundus amat,ſunt,expoſuit.

Beati eritis, cum vos oderint homines.

COMMENTARIA.

COmmendauit ea,quæ à natura ſolent præcipue prouenire,nempe, paupertatem, eſuriem, & fletum, ſeu aduerſitatem;nunc ad ea mala,quę ab hominib. erant Diſcipulis inferenda, ea ratione,& cauſa,quia Diſcipuli eius erant, ſe conuertit,Beati,inquit,eritis, cum vos oderint hoĩes pp me, nempe quia me ſequimini,meam profitemini doctrinam, quaſi diceret, erit tempus quando homines multi vos odio proſequentur propter me, nec vos tunc infelices reputetis, ſed potius beatos, & felices. Illud (propter filium hominis) connectendum eſt cum ſingulis verbis, nempe (oderint) & ijs, quæ ſequuntur. Merito autem coram turba hanc ſuis diſcipulis prænunciauit ſententiam,vt & propriã ipſius,& Diſcipulorum innocẽtiam turba præmonita, perſecutionis tempore agnoſceret, nec hinc ſcandalum pateretur. Atque hoc eſt,cur ſententiam hanc Diſcipulis ſolis dictam in monte,nunc repetiuit coram turba;in monte enim,vt eos confortaret, & præmuniret, eam protulit; coram turba vero ob cauſam dictã. Nomine hominum Iudæos perſecutores ſignificat, vt ex ſequentibus patet.

Et cum ſeparauerint vos,& exprobrauerint.

COMMENTARIA.

PRoſequitur prænunciare,quæ inferenda erant Diſcipulis ab hoĩbus: non ſolum inquit vos odio habebunt, ſed etiam ſeparabunt vos, id eſt, à Synagogis ſuis eijcient quaſi excommunicatos,iuxta illud Ioan.16. Abſque Synagogis facient vos.Adhuc etiam conuitijs,& maledictis, ac contumelijs afficient,& hoc mei cauſa, beati tunc eritis, cum hæc patienter ſuſſeretis.

Et eiecerint nomen veſtrum tamquam malum,propter Filium hominis.

COMMENTARIA.

NOn tantum odio habebunt vos propter me,ſeparabunt,et exprobrabunt,ſed nomina etiam veſtra eijcient, tãquam mala, ideſt, de numero populi Dei,expungent,eaque proſcribent,tamquam malorum,& pernicioſorum hominum, à quibus oportet cauere.Hoc ſignificat eijcere nomina tãquam mala, ſicut inter nos fieri ſolet cum hæreticis, quorum nomina proſcribuntur non ſolum in eorũ damnationem,& infamiam, ſed etiã vt fideles agnoſcant,eosq; fugiant tamquam peſtiferos, quorum conuerſatio inficit quaſi lues.

ANNO.

Digitized by Google

ANNOTATIO XXX.

Quid hoc loco nomē, ſignificet.

TErtullianus lib. 4. cõtra Marciõ. ꝙ nomē in hoc loco ſignificari dicit Euãgelium, cui expoſitioni fauet illud Mar. 8. Qui perdiderit animam ſuam propter, me & propter Euangelium, ſaluam faci et eam, & cap. 10. Qui reliquerit domum, aut fratres, aut ſorores, aut agros propter me, & propter Euangelium. At vero accommoda tior eſt expoſitio Cõmētarij: nam hic eſt ſermo de eiectione ipſorum Apoſtolorum, non de Euangelio, aut doctrina eorum. Illud (malum) Græce habetur πονηρόν, ꝙ de diabolo ſolet dici, Matth. 6. libera nos à malo, quia non ſolum in ſe malus eſt, ſed etiam alijs nocet, eoſque inficere conatur, quales ſunt hæretici, quorum ſermo, vt cancer ſerpit, quorumq; conuerſatio peſtis eſt, quæ velociſſime, ac pernicioſe in alios diffunditur. Aduertendum autem eſt Diſcipulos à Iudæis, & gentibus paſſos fuiſſe, imò grauiora à gentib. à quib. plurimi eorũ occiſi ſunt; vtriuſq; perſecutionis meminit Dominus Ioan. 16. Abſque ſynagogis, inquit, faciẽt vos; ſed venit hora, vt omnis, qui interficit vos, arbitretur ſe obſequium præſtare Deo. Illud à Iudæos, hoc ad gentes pertinet, vt in commentarijs illius loci explicuimus. Nunc autem Dominus vnius perſecutionis facit mentionem, quia magis erat proxima, & quia apud Iudæorum turbam loquebatur, verba ſequentia hoc probant: nam ſubiungitur (hæc faciebant Prophetis Patres eorum). illud (eorum) ad homines, de quibus locutus erat, refertur; conſtat autem hos patres, à quibus prophetæ paſſi erant, fuiſſe Iudæos.

Matt. 6.

Ioã. 16.

Gaudete in illa die, & exultate.

COMMENTARIA.

NOn ſolum beatos prædicat Diſcipulos, quia ab hominibus prædicta paſſuri erant, ſed eodem tempore, quo ea inferentur, gaudẽdum, & exultandum eis eſſe monet. gaudium ad animam, exultatio ad corpus pertinet, & ex illo prouenit: nam quando animi gaudium vehemens eſt intra illius terminos cohiberi non poteſt, ſed ad corpus ſe diffundit, & illud motibus quibuſdam, ac geſticulationibus velut ſignis excitat. Ad tale igitur, tantumq; gaudiũ Chriſtus exhortatur ſuos, cum propter eum ab hominibus maledicta, ceteraq; mala ſuſtinebunt.

Ecce enim merces veſtra multa eſt in cęlo.

COMMENTARIA.

CVr in illa die gaudẽdũ ſit, & exultãdum, exponit, quia, inquit, merces, quã pro patientia in his illatis malis accepturi eſtis, multa eſt in cœlo. Tria monuerat difficilia, nempe in illatis malis gaudẽdum, & adhuc, quod magis eſt, exultandũ, & ꝙ maximum eſt, in illa die, non ſolum poſt illata mala, ſed tunc, quando inferẽtur, vt etiam præſentibus malis gaudeant, & exultent, His igitur trib. tria opponit quaſi diceret, gaudete, quia merces eſt vobis propoſita, exultate, quia magna, & multa eſt; & in illa eadem die, quia in cœlo eſt merces hæc magna; quę enim in die fiunt, momentanea ſunt, quę vero in cęlo eſt merces, æterna eſt; ęterna ergo bona cum multo maiora ſint malis temporalibus, plus debent valere, etiam ſi futura ſint, ad gaudium excitandum, quam hac mala etiam pręſentia, ad triſtitiam commouendam.

Tribus, quæ in malorũ perpeſſione ſunt, tria quę in mercede reperiuntur, opponit.

ANNOTATIO XXXI.

PErpendenda ſunt ſingula verba quibus Chriſtus Diſcipulis iuſſit gaudere, & exultare eo tempore, quando maledicendi erant, & eijciẽdi ab hominibus. Qui enim rem difficilem præcipiebat, eam verbis efficaciſſimis facilem reddidit. Sunt autem hęc quatuor. primum eſt (merces) in cuius declarationem aduerte, beatitudinẽ promiſſam Euangelium Chriſti ſeruantibus, quatuor nominibus in nouo teſtamẽto appellatam eſſe, nempe mercedem Matth. 5. merces veſtra copioſa eſt; coronam. 2. Tim. 4. Repoſita eſt mihi corona iuſtitiæ; brauium Philip. 3. Ad deſtinatũ perſequor, ad ſupernæ vocationis brauiũ; hæreditatem, 1. Petr. 1. regenerauit nos in ſpem viuam in hæreditatem incorruptibilem. hæc quattuot nomina eandem rem ſignificant, diuerſis tamen cauſis, & rationibus.

Beatitudo quare in Euangelio appellata ſit merces, brauiũ, corona, & hæreditas.

Primo

Primo in operibus ex parte iuſtorum reperiútur labor,& defatigatio: nam corpus, quod corrumpitur, aggrauat animam, dictum enim eſt Apocal. 14. vt requieſcant à laboribus ſuis. Ex parte vero DEI promiſſio,& pactum quoddam de beatitudine reddenda, Matth. 20. quod iuſtum fuerit, dabo vobis. Ratione horum beatitudo mercedis nomen habet 1. Cor. 3. mercedé inquit, accipient ſecundum laborem ſuum. c. 10. Reddidit iuſtis mercedem laboris.

Secundo in eiſdé operibus inuenitur pugna,& certamen; ſunt enim inimici,& hoſtes interni, & externi, qui iuſtos à bonis operibus, ac laboribus remouere conátur. Rom. 7. Caro cócupiſcit aduerſus ſpiritum, & ſpiritus aduerſus carnē Epheſ. 6. Non eſt nobis collactio aduerſus carnem, & ſanguiné, ſed aduerſus Principes,& poteſtates. q. ergo bene operantur, vincũt,& ratione victoriæ beatitudo dicitur corona. 2. Tim. 2. Nó coronabitur, niſi q. legitime certauerit.

Eſt etiam tertio in eiſdem operib. quędam contentio,& æmulatio, tum cum alijs, dum iuſti mutuo ſe acuunt, & excitant ad bona opera, nec ſinunt ſe ab alijs vinci, & ſuperari, ſed ſancto zelo, ac contentione in ijs, quæ ad DEI gloriam ſpectant, non ſuſtinent eſſe poſteriores. de hoc dictum eſt 1. Cor. 14. Quoniam æmulatores eſtis ſpirituum ad ædificationem Eccleſiæ, quærite, vt abundetis; tum etiam ſecum, dum ſe ipſos ſuperare continuo curant, maioresq́; in dies progreſſus facere, nec ſatis ſibi eſſe ducũt, ſi hodie ſint boni, vt heri, ſed perfectiores in dies eſſe conantur. de qua contentione Phil. 3. dicitur; q̃ retro ſunt obliuiſcens, ad ea vero, quæ ſunt priora extendens meipſum ad deſtinatum perſequor. ratione huius beatitudo dicitur brauiũ 1. Cor. 9. Qui in ſtadio currunt, omnes quidem currunt, ſed vnus accipit brauium. *1. Cor. 14*

Quarto iuſti ſunt filij Dei, & in hanc dignitatem per gratiam Chriſti in Euágelio prouecti, & beatificandi eo ipſo, quo Deus beatus in ſe eſt, nēpe Dei viſione, dilectione,& fruitione, idcirco beatitudo eorum dicitur hęreditas.

Quare Chriſtus mercedis nomine vſus ſit.

His ſic expoſitis, perpende, quanto conſilio Chriſtus nomine mercedis vſus ſit: nã merces nõ ſolum ſignificat retributionem, ſed certitudinem, & infallibilitatem quandam eius, certiſſimeq́; eſſe reddēdam; quaſi Deus quodámodo ſua promiſſione ſe obligauerit illam exhibere, Tit. 1. Secundum ſpem vitæ æternæ, quam promiſit, qui non mentitur, Deus. Nota verbũ (promiſit qui non mentitur) quaſi diceret, certiſſima eſt vita hæc, & præmium, quia promiſſum à Deo, qui mentiri non poteſt. Hæc certitudo retributionis accommodatiſſima eſt ad inducendum gaudium in malis præſentibus; cum enim certiſſima ſint mala, quæ tolerantur, debuit opponi,& exprimi certitudo non minor in his bonis, quæ futura ſperantur idcirco nomine mercedis vtitur Chriſtus, quaſi diceret, gaudete tunc, quia etiam ſi mala certa ſint, quæ ſuſtinebitis, non minus erunt certa bona, quæ ſperatis, quia promiſſa vobis ſunt à me, qui Deus ſum,& mentiri non poſſem. *ad Tit. 1*

Alterum verbum eſt illud (veſtra) quod etiam ad gaudium excitandum plurimũ facit. Duo indicat. primo quidem eam dandã propter opera eorundem, quaſi diceret, hoc quod vobis dabitur, ob eam patientiam,& tolerantiam dandum eſt, quam in tolerandis malis vobis illatis exhibebitis, videte quantũ vtilitatis ea vobis reportent. Aduerte opera aliorum neminem beatum facere, proſunt quidem iuſtorũ opera in hoc ſæculo alijs, ad impetrandam gratiam à Deo, & auxiliũ, quo cõuertantur,& bene operentur: at ſi nõ id faciant, nemo ſaluabitur pp aliorũ bene geſta, ſed pp propria, nec vllus recipiet mercedem operũ alterius. Rom. 3. Reddet vnicuiq; iuxta opera ſua 2. Cor. 5. Omnes nos manifeſtari oportet ante tribunal Chriſti, vt referat vnuſquiſque propria corporis prout geſſit, quod Greg. Naziãz. orat. in plagam grandinis, comprobat illa parabola Matth. 25. quinque Virginum, quę aliarum quinque oleum petierunt, nec habere potuerunt.

Iuſtorũ opera quõ alijs proſint.

Secundo indicat hoc verbum eam mercedem nunquam ab eis auferendam. bona quidem huius ſæculi noſtra perfecte non ſunt, ſed commodata potius, aut mutuata, cum auferri debeant, nec nobiſcum perſeuerent; at merces hæc vera noſtra erit, quia ſemper permanebit in nobis. quod quidem ad gaudium multum facit.

Tertium verbum eſt (multa) apud Matth. cap. 5. habetur (copioſa) idem tamen eſt verbum Græcum & hic apud Lucam, & illic apud Matthæum, nempe πολύς, q̃ apud Græcos,& magnitudinem,& multitudinem ſignificat, quod Latine duobus verbis ex-

bis explicatur, nempe magnum, & multum: Vere autem merces illa vtrumque complectitur; magna eſt enim, & multa: magna quidem ob excellentiam eius, longe enim ſuperat omnia, quæ in hoc ſeculo habentur 1. Cor. 2. Oculus non vidit, nec auris audiuit, nec in cor hominis aſcenderunt, quæ præparauit Deus ijs, qui diligũt illum; multa vero, quia omnia deſiderabilia complectitur, & quidquid eſt in homine, perficit, animam ſcilicet, & corpus cum omnibus potentijs, & partibus. Op time autem reſpondet malis toleratis, propter quæ promittitur, vt ſpes tãtę mercedis gaudium excitet in ſuſtinentibus mala.

Vltimũ verbum eſt (in cęlo) quo non ſolum perpetuitas mercedis ſignificatur, ſed etiam ſecuritas recipientium mercedem; ibi enim nemo aduerſarius eſt, qui timeatur. Matth. 6. Theſaurizate vobis theſauros in cœlo, vbi nec ærugo, nec tinea demolitur, & vbi fures non effodiunt, & furantur. Eſt etiã in mercede ſinceritas, & puritas; in terra enim ſunt bona miſta doloribus, et miſerijs, ac malis pęnæ: in cœlo autem purum gaudium, ac bonum, nulla ibi miſeria, nihil quod contriſtet. Vide ergo, quam efficaciter Christus his verbis promiſſionis moneat ſuos ad gaudium & exultationem in tribulationibus.

Vnum autem poſtremo notandum eſt, Chriſtum Diſcipulos, vt minus perfectos ad gaudium in perſecutionib. excitaſſe ſpe mercedis futuræ; at vero poſtquam Spiritus ſanctus ſuper eos venit, tanto dilectionis feruore, & affectu erga Chriſtum repleti ſunt, vt in perſecutionibus gauderent eo ipſo, quia propter eũ patiebãtur: facit enim amor vehemens ea, quæ in ſe ſunt amara, dulcia propter eum, qui diligitur. Legimus enim Act. 5. Ibant Apoſtoli gaudentes à conſpectu concilij, quia digni habiti ſunt pro nomine eius contumeliam pati.

Secundum hæc enim faciebant Prophetis patres eorum.

COMMENTARIA.

Sententia hæc cauſam reddit eius, quod præcedentia verba indicauerant, nimirũ Diſcipulos propter Chriſtum odio habendos, exprobrandos, & ſeparandos à Synagogis; Sic enim, inquit, patres eorum fecerunt prophetis, quos etiam odio habuerunt, & exprobrarunt, et eiecerunt; cum igitur non ſint meliores filij eorum ipſis, eadem facient contra vos. Verbum hoc conſolationis eſt, ſignificat enim Diſcipulos ea paſſuros non culpa ſua, ſed malitia Iudæorum, ſicut etiam prophetæ talia paſſi fuerunt, cum innocentes eſſent. Matthæus clarius habet: Sic enim, inquit, perſecuti ſunt Prophetas, qui fuerunt ante vos. Eſt enim magnum conſolationis argumentum in perſecutione ſine propria culpa mala illata ſuſtinere. merito autem coram turbis Diſcipulos prophetis comparat, vt quando eos poſtea multa pati viderent, de eorum innocentia, & doctrinæ veritate non dubitarent.

Veruntamen vę vobis diuitibus, qui habetis conſolationem veſtram.

COMMENTARIA.

Poſtquam beatos prædicauit eos, qui paupertatem conſectantur, eſuriunt, flent, & pp eius nomen odio habentur, exprobrantur, & eijciũtur, conuertit nunc ſermonẽ, & deplorat eos, qui contrarijs ſtudijs incumbunt, eiſque comminatur, ac futuram prædicit damnationem. Vę, inquit, vobis diuitibus, id eſt, qui diuitijs congerendis inhiatis, in eoque ſtudio præcipue veſtrum affectum collocatis, væ inquam vobis, quia iam habetis in hoc ſæculo conſolationem veſtram, nec in futuro vllam aliam recipietis. Antithetum eſt hoc primæ illius beatitudinis, beati pauperes, quia veſtrũ eſt Regnũ Dei.

ANNOTATIO XXXII.

In Latinis exemplarib. legitur (qui) ſicque legit Ambroſius lib. 2. offic. c. 5. & Gregorius lib. 18. Moral. cap. 24. vbi legit, qui hic habetis conſolationẽ veſtram; cum tamen Græce habeatur ὅτι, id eſt (quia) ſicut in ſequentibus ſententijs, væ qui ridetis, quia flebitis, &c. ſicque legit Irenæus lib. 3. cap. 14. Væ, inquit, vobis diuites, quoniam percipitis, ſiue vt in alijs quibuſdam exem- *Variæ lectiones notãtur.*

exemplaribus habetur, quoniam percepiſtis conſolationem veſtram. Tertullianus etiam lib. 4. contra Marcion. ſic legit: Væ diuitib. quoniam recepiſtis aduocationem veſtram. ſimiliter Rabanus lib. 7. in Eccleſiaſticum cap. 5. forſan ergo eſt impreſſoris mendum loco (quia) ponentis (qui) quod ſi nō eſt, interpretari debemus in cauſali ſenſu relatiuum eſſe poſitum, quaſi ea ſit cauſa comminationis, quem ſenſum ſequentes indicant ſententiæ, in quib. redditur cauſa talis cōminationis, eumque Ambroſius ſequitur ſic interpretās: Quoniam, inquit, auaritiæ ſtudia, & deſideria congerendi inani quadam voluptate paſcuntur, qui conſolationem vitæ præſentis habuerunt, remunerationem perpetuam perdiderunt. Hæc ille. In eodem ſenſu interpretatur Titus Boſtrenus. Diuites, inquit, in extremam calamitatem ruituros aſſerit, vt qui ſuam hic mercedem, & conſolationem receperint. ſimile illud eſt Matth. 6. Amen dico vobis, receperunt mercedem ſuam, quaſi dictum eſſet, non accipient in altero ſæculo mercedem. ita nunc dictum eſt, habetis conſolationē veſtram. Verbum eſt præſentis temporis, Græce potius ſignificat (accipitis) nec eſt alia vobis ſperanda. Iuxta hanc ſententiam Luc. 16. dictum eſt diuiti epuloni: Recepiſti bona in vita tua. Non autem hoc in loco damnantur diuitęs ſimpliciter, ſed ij, q̃ vt ſupra diximus, cor in diuitijs apponunt, & qui eis inquirendis præcipuo ſtudio incumbunt, iuxta illud Pauli 1. Timoth. 6. qui volunt, inquit, diuites fieri, incidunt in tentationē, & laqueum Diaboli, & in deſideria multa inutilia, & nociua, quę mergunt homines in interitum, & perditionem. Hæc Pauli verba ſententiam hanc Chriſti explicant. Docemur etiam hac Chriſti comminatione, & deploratione, diuitias non quidem malas eſſe, immo vti eis bene hominem poſſe, eſſe tamen inſtrumentum valde periculoſum. Vnde recte Ambroſius hoc in loco: Commendatior, inquit, eſt cōſolatio pauperis, quam diuitis liberalitas, tamen non eos, qui habēt diuitias, ſed eos, q̃ vti neſciūt, ſnię cęleſtis auctoritate condēnat. Nā vt ille pauper laudabilior, qui prōpto largitur affectu, nec repagulis impendētis egeſtatis inhibetur; inopemque ſe non putat, qui habet, quod naturæ ſatis eſt; ita hic criminoſior diues, q̃ vel Deo referre gratiā de eo debuit, quod accepit, nec cenſum ad communem vſum datum ſine vſu abdere, defoſſiſque terræ incubare theſauris: non cenſus igitur, ſed affectus in crimine eſt. Hæc ille. Vnde non videtur ſatis accommodata interpretatio Hieron. c. 27. in Iob. vbi hunc locū intelligit de Iudæis, qui diuites dicti ſunt pp innumerabilia Dei beneficia, prophetarum quoq; oracula, ſiue promiſſiones plurimas, & Dei ipſius frequens alloquium, at re vera probanda eſt magis communis intelligentia, Chriſtum hic loqui de diuitijs corporalibus, & de hominibus, qui eas habent non quocunque modo, ſed qui confidunt in eis, pręcipuumq; ſuum ſtudium in eis collocant acquirēdis, augēdis, & conſeruādis.

1. Tim. 6

Diuitiæ periculoſa.

ANNOTATIO XXXIII.

Particula (væ) quatuor modis in Scriptura ſumpta.

PArticula (væ) interiectio quædam eſt, q̃ in Scripturis quadrupliciter accipitur. Primo quidē poſita abſolute ſignificat malūm aliquod pœnę graue, & dignum luctu. Ezech. 2. Scripta, inquit, erant in eo lamentationes, & carmen, & vę Apocal. 12. væ ſecundum abijt, & venit vę tertium. Altero modo accipitur cum regimine per modum deplorantis. Ierem. 4. Væ nobis, quia vaſtati ſumus. Iere. 22. Non plangent eum, væ frater, væ ſoror. Threnor. 5. Vę nobis, quia peccauimus. Tertio per modum prædicentis malum futurum, & imminens. Iſa. 31. Væ qui deſcendunt in Aegyptum ad auxilium. Luc. 22. Væ homini illi, per quem filius hominis tradetur. Quarto per modum comminantis. Iſa. 30. Væ filij deſertores dicit Dominus. Ezech. 34. Vę Paſtorib. Iſrael, qui paſcebant ſemetipſos. Matth. 11. Væ tibi Bethſaida, væ tibi Corezaim. Gregorius hom. 9. in Ezech. de (Væ) loquens ſic ſcribit: Væ in Scriptura ſacra ſæpius de æterno luctu, quā de præſenti ſolet intelligi. recte aūt dicit (ſępius) quia non ſemper, id eſt, in præſentib. tn̄ ſententijs verum ſit, quod Gregorius dicit: at qua ſignificatione ex prædictis accipiatur in ſententia iſta, inquirimus. poſitum autem eſſe per modum deplorantis aſſerit Chryſoſtomus hom. 44. ad populum Antiochenum: Defleamus, inquit, eos, Chriſtum ſequens, dicentem: Væ qui diuites eſtis, quoniam recepiſtis mercedem veſtram, & conſolationem. eodem modo Euthymius in pręſenti interpretatur. Poſtquam, inquit beatificauit pauperes eſurientes, ac flētes, & odio habitos,

Quō particula vę ſumatur hoc loco.

habitos, deplorat deinceps eos qui contrario modo ſe habent, vt per beatificationem ad illa exhortetur, per deplorationem vero ab his auertat. Titus autem Boſtrenus interpretatur per modum prædicentis, & prænunciantis æternam damnationem. Tertullianus vero libro 4. contra Marcion. per modum admonitionis, & comminationis dictum interpretatur, quæ omnia recte dicuntur, & conſonat. Illud tamen non eſt ſilentio prætereundum, quod ibi notat Tertullianus, quoſdam nempe Marcioniſtas affirmaſſe pronunciatum eſſe à Chriſto væ iſtud per modum maledicentis, non quidem ex ſententia propria, ſed quod væ hoc ſit à Creatore, voluerit-que Chriſtus illis aſperitatem Creatoris opponere, qui ſuam ſupra in benedictionibus ſufferentiam commendaret. Diſtinguebant enim hi hæretici duo principia, & vetus teſtamentum ad vnum, quem Creatorem appellabant, nouum vero ad alterum, quem bonum, à quo Chriſtus erat, referebant: iuxta hoc dicebant Chriſtum protuliſſe hanc maledictionem, tãquam Creatoris, vt ex collatione huius ſententiæ, ad ſententias præcedentes, quæ beatitudinem continent, oſtenderet Creatoris rigiditatem, ac ſeueritatem; ſuam vero bonitatem, ac clementiam. Contra hos Tertullianus docte reſpondet, eoſque conuincit: in primis dicit vnius & eiuſdem eſſe, & præcedentes beatitudines, & has maledictiones, ſeu comminationes; idem enim eſt Deus, qui ſe bonum exhibet, ac benignum in illis benedictionibus, & iuſtum, ac iudicem in comminationibus; vtrumq; enim doctrinæ perfectio complectitur, illud ad ſectandum, hoc ad præcauendum, quod quidem manifeſte oſtenditur: nam cum ſint hæc contraria, cuius eſt vnum probare, erit alterum reprobare; qui enim beatificat pauperes, idem comminabitur diuitibus. Docet deinde diuitias non eſſe malas, nec propter ſe reprobari, immo inſtrumenta, & materia ſunt virtutum, eleemoſinæ, & liberalitatis: tamen reprobantur propter accidentia plurima, quæ inde proueniunt hominum vitio, & abuſu, vt ſupra diximus, eaque de cauſa multa in Scriptura contra diuites pronunciata ſunt, tam in veteri, quàm in nouo teſtamento. vide plura ibi apud Tertullianum.

Væ vobis qui ſaturati eſtis, quia eſurietis.

COMMENTARIA.

Gaſtrimargia reprehẽditur.

Contraria eſt hæc ſententia illi ſuperiori (Beati, qui eſuriunt, quoniã ſaturabuntur) damnat ciborum vſum immoderatum, commeſſationes, & ebrietates, gulæque vitium, quod etiã radix eſt multorum peccatorum, & qui id ſequuntur, ventrem pro Deo habere cenſentur à Paulo ad Philip. 3. hi autem in futuro ſæculo fameſcent in æternum, & non quod grauiores alias pœnas non ſint paſſuri, ſed quod particulariter hac vexabuntur, ac torquebuntur, ſicut hoc peccati genere maximè in præſenti delectati ſunt.

ANNOTATIO XXXIIII.

Quæ ſaturitas hoc loco damnetur.

Baſilius in reg. fuſius diſput. cap. 19. hãc Domini ſententiam explicans inquit: Immodicè ventrem diſtendere, & immoderatis ſe epulis onerare, præterquam ꝙ deteſtabilis, ac execratione digna res eſt, cum Dominus dixerit: Væ, qui ſaturati eſtis nunc: corpus etiam ipſum ineptũ prorſus reddit ad labores, & procliuè in ſomnũ, & morbis magis expoſitum facit ac peruiũ. Neque vero ſuauitate metiendus, aut ſpectandus eſt finis cibi ſumendi, ſed neceſſario tantum vſu ad vitæ conſeruationem expeti debet, reiecta voluptatis libidine, quãdo voluptatibus ſeruire, nihil eſt aliud, quam ventrem ſuum Deum efficere. Hæc, & alia huiuſmodi Baſilius. Ex quibus habes Baſilium legiſſe aduerbium (nunc) væ, qui ſaturati eſtis nunc, id eſt, in hoc ſeculo, quod etiam legitur in ſequenti ſententia, idem aduerbium legit Hieronymus Ezech. 18. panis, inquit, credentium, & eſurientium dandus non eſt his, qui manducauerunt, & biberunt, & ſaturati ſunt, & incraſſati calcitrauerunt, de quibus dicitur, væ, qui ſaturati eſtis nunc, quia eſurietis, ne euomant illum, dicente Salomone: Euomet enim, & contaminabit ſermones ſuos bonos, quod aliis verbis Saluator loquitur: Ne detis Sanctum canibus, neque mittatis margaritas veſtras ante porcos. Hæc ille. Quæ recitaui, quia ſententiã hanc videtur Hieronymus intellexiſſe de Iudæis,

qui

qui præ ſaturitate legis, noluerunt Euangelium Chriſti. hic tamen ſenſus ſpiritualis eſt potius, quam literalis. In Theophylacto et Græco Romæ excuſo legitur; in Græcis autem multis exemplaribus non habetur, nec apud Tertullianum lib. 4. contra Marcion. qui ſic legit: Vę ſaturatis, quia eſuriēt. ridentibus nunc, quia lugebunt. nec etiam apud Irenæum lib. 3. cap. 14. ſiue ergo legatur, ſiue non ſenſus idem eſt, contra vitiū gulæ. Gregorius lib. 5. in libros Reg. c. 1. ſic ſcribit: Ex vno gulæ vitio innumera vitiorum agmina ad conflictum animæ producuntur. Et cum idem gulæ vitium reciditur, alia nobis vitia multa ſubiugamus. Vnum quidem gulæ vitium eſt, ſed aculei libidinis innumeri ſunt, qui præcedentem illum quaſi Regem ſequuntur: qui læta quidem ſuggerunt, ſed ad æterni fletus lamenta perducunt. Hæc ille. Euthymius hanc eſuriem, quam Dn̄s cōminatur, interpretatur, oı̄s cōſolationis priuationem, nec vna, inquit, conſolatione fruentur, quod licet verum ſit, eſt tn̄ oı̄ damnato commune; ſatures vero, & gulæ dediti, famis ac ſitis pęna maxime, & modo peculiari ſuper cęteros torquebuntur, ſicut Luc. 16. legimus diuitem illum linguam præcipue, in qua guſtus eſt, refrigerari petijſſe.

Væ vobis, qui ridetis nunc, quia lugebitis, & flebitis.

COMMENTARIA.

OPpoſita eſt hæc ſententia illi ſuperiori (Beati, qui nūc fletis, quia ridebitis.) ſenſus eſt, vę ijs, q delitijs, voluptatibus, ac proſperitatibus huius ſęculi ſe dedunt, in ipſiſque ſuam collocant fęlicitatem; in futuro enim ſæculo ſine fine lugebunt, et flebunt, id eſt, animæ, & corporis miſerijs replebuntur. lugere ad animæ, flere ad corporū dolorem ſpectant. Non damnat Dominus abſolute riſum, & gaudium, lætitiamque, etiam de huius ſæculi bonis, ſed tunc, quando de illicitis rebus aſſumuntur, aut de licitis, ita tamen vt pręcipuū ſtudiū in illis ponatur; ꝙ faciūt ij, q ea reb. ſpiritualib. præponūt, nullā peccati rationē habentes, dummodo ſuis delitijs, ac voluptatib. perfruātur.

ANNOTATIO XXXV.

AVguſtinus ſer. 46. de Sanctis, hunc locum explicans ſic habet: Multi ſunt, qui peruerſo ordine, de voluptate, & delitijs, & luxuria ſæculi huius gaudere ſe credunt, ſed ꝙ in gaudio videtur ſerere, neceſſe erit illis cum luctu, & lacrymis recipere, quia non mētitur ille, qui in Euangelio dixit; væ vobis, qui ridetis nunc, quia lugebitis, & flebitis, Sic fecit & ille infelix diues, qui purpura induebatur, & byſſo: gaudium quidem habuit in mundo, ſed flamas meruit inuenire in inferno; Lazarus, q iacebat ad ianuam eius, triſtitiam habuit in via, ſed verum gaudium recepit in patria. Hæc Auguſtinus. Eſt tn̄ hoc loco aduertendum, Baſilium in regu. breui. reſpon. 31. videri riſum exteriorē ex hoc loco in vniuerſum dānare, ſic enim habet: An in vniuerſum ridere non liceat? Reſpondit ſic: Cum Dominus eos dānet qui in hac vita rident, quemadmodū perſpicuū eſt nullū omnino locū dari fideli, in quo ridere, debeat & in maxime in tam magno numero eorum, qui per tranſgreſſionem legis Deum inhonorant, & in peccatis morti ſe dāt, quorum vicem mœrere, & gemere conuenit. Hæc Baſilius. Quæ ſi in rigore verborum intelligantur, probanda non ſunt, cum non omnis riſus ſit reprobandus, vt in commentario notatum eſt, idcirco idemmet Baſilius rigorem hunc temperans, & ſe declarans, riſum immoderatum reprobatum docuit in regu. fuſius diſput. interrogat. 17. vbi ſic ſcripſit. Illud etiam, quod à pleriſque negligitur, non mediocriter caueri ab ijs debet qui colēdæ pietati ſtudēt ne in riſum videlicet pręter modum effuſi ſint, quandoquidem non abeſſe à ſe intemperantiam ſignificat is, qui profuſo nimis, petulanteque riſu teneatur ſeſeque animi ſui motus nequaquam ſedatos, eiuſque mollitiem, ac veluti laxitatem nequaquam ratione ſeuera habere cōpreſſam declarat. Verum enim modice riſum diducere, eoque modo animi ſui diffuſionem leuiter ſignificare, non eſt contra decorum, quatenus illud tantum indicetur, quod ſcriptum eſt Prouerb. 15. Cor gaudens exhilarat faciem; illud autem in immanes cachinnos prorumpere, & corpore contra animi voluntatē ſuſſultare, nequaq̄ eſt eius, qui aı̄o cōpoſito ſit, aut plane probo, & compote ſui ipſius. Porro hoc ita eſſe

Qui riſus à Christo damnentur.

Eccleſiaſtici 21. vir ſapiētiſſimus Salomon Eccleſiaſtici 21. confirmat his verbis: Fatuus in riſu exaltat vocem ſuam, vir autem ſapiens vix tacite ridebit. Huiuſmodi genus riſus Eccleſiaſtes cap. 2. damnans, tamquam rem, animi conſtantiæ, & grauitati maxime contrariam, ſic dicit: Riſum reputaui errorem. & Eccleſiaſtici 7. Sicut ſonitus ſpinarum ardentium ſub olla, ſic riſus ſtulti. Atque etiam ita eſſe Dominus oſtendit, qui ſuſceptis cęteris, quæ neceſſario corpus ſequuntur, affectionibus, ijsque omnibus, quæcumque virtutis teſtificationem habent, veluti laſſitudinem, & miſericordiam aduerſus calamitoſos, riſu, quantum ex Euangeliorum hiſtoria cognoſci poteſt, vſus numquam ſit, contraque omnes, quotquot à riſu tenerentur, miſeros appellauerit. Hæc, & alia huiuſmodi Baſilius. quod autem notat Chriſtum non legi riſiſſe, etiam aduertit Auguſtinus ſer. 35. de Sanctis, quod argumentum eſt, riſum ad virtutem non eſſe neceſſarium, vt dicit Baſilius, intellige tamen de riſu immoderato: nam riſus moderatus, & cum corporis modeſtia indicat animi gaudium, quod de propria, & de proximorum proſperitate etiam temporali, licite aſſumitur. propterea Paulus Rom. 12. monet: Gaudete cum gaudentibus, flete, cum flentibus. & Eccleſiaſtes 3. Tempus flendi, & tempus ridendi.

Chriſtus riſiſſe nunquam legitur in Euangelio.

Væ cum benedixerint vobis omnes homines.

COMMENTARIA.

VLtima hæc ſententia illi vltimę benedictioni ſuperiori reſpondet, qua Dominus ſectatores laudis humanæ incuſat, qui non tam Deo, quam hominibus placere cupiunt: maxime hæc ad Diſcipulos Domini, & ad eos, qui in verbi prædicatione, & Euāgelij adminiſtratione illis ſuccedunt, diriguntur, vt poſtpoſito omni humanæ gloriæ appetitu veritati incumbant, ſcientes damnationem imminere ijs, qui veritate poſtpoſita grata prędicant hominibus, vt ab eis pluris fiant, ac magnificentur. Vnde Paulus recte Galat. 1. ſi hominibus, inquit, placerem, ſeruus Chriſti non eſſem. Extenditur etiā ſententia hæc ad eos, qui magnifica de ſe audire cupiunt, omnemq; reprehenſionem, cum ea digni ſint, abhorrent, tam hi, quam illi, etiam ſi oēs homines ipſis benedixerint, eorumq; facta probauerint, miſeri ſunt cenſendi, et digni væ, & lamentatione: male enim viuere, & ab hominibus commendari ſumma eſt miſeria: nam hominum reprehenſio lux quædam eſt, manifeſtans male agentibus, quæ forſan ignorant, ac frenū eos à vitijs fortiter reprimēs.

ANNOTATIO XXXVI.

ILlud (omnes) in vetuſtis nonnullis codicibus non habetur, nec ab Euthymio legitur, nec à Tertull. lib. 4. contra Marcion. habetur tñ ab Irenæo lib. 3. c. 14. ſignificat aūt multitudinē, aut generalitatē, eo nēpe ſenſu, cum benedixerint vobis homines, ēt ſi omnes ſint. quod autem ad ſenſum pertinet, Tertullianus lib. 4. contra Marcion. hanc ſententiam interpretatur prolatam contra laudis humanæ ſectatores. Titus etiam Boſtrenus eandem explicans, ſic inquit: ſimilem addit pœnam eos adituros, qui ab hominibus laudari, magnique apud omnes fieri volunt. Hæc ille. Studiū enim laudis humanæ, auræq; popularis captandę quando eo peruenit, vt propter humanam laudem mandati, ſeu præcepti alicuius obſeruantia prætermittatur, aut veritatis neceſſariæ confeſſio, ſiue prædicatio negligatur, vel eo præcipue fine lex impleatur, vt humana laus captetur, aliter non implēda, niſi laus illa prætenderetur, vitium eſt ęternа damnatione dignum: tales illi erant, de quibus Matth. 24. dictum eſt: Omnia opera ſua faciunt, vt ab hominibus videantur. Similiter & illi, de quibus Ioan. 5. Dominus pronūciauit: Quo poteſtis credere, qui gloriā ab inuicē accipitis, & gloriā, quæ à ſolo Deo eſt, nō quęritis: illi ēt, de quib. Ioā. 12. habetur: Propter metū Iudęorum non cōfitebātur. dilexerūt .n. magis gloriā hoīum, quam Dei. Fuerunt ēt pſeudoprophetæ multi, qui aurā populi captantes, falſa, grata tñ illi annunciarunt, de quib. ſequenti ſnīa fit ſermo. Vt tñ in commentario diximus, hęc præſens ſententia licet eos oēs complectatur, tamen præcipue prolata eſt pp Diſcipulos, & verbi prædicatores, vt ab humanæ laudis ſtudio deterrerentur, quæ impedimento maximo eſt veritati prędicandæ, & annun-

Quæ hominum laus, & benedictio improbetur.

Prædicatores verbi Dei ab humanæ laude maxime abhorrere dēnt.

annunciandæ, quę in plurimum ijs, qui male viuunt, diſplicere ſolet. hunc enim ſenſum ſequens ſententia oſtendit.

Secundum hæc enim faciebant pſeudoprophetis patres eorum.

COMMENTARIA.

CAuſam reddit ſententię precedentis: Nam patres, inquit, eorũ, nempe Iudæorum, ſic faciebant falſis Prophetis, benedicebant enim eis, laudabant, & magnificabãt illos, qui tamen deplorandi potius erant, cum falſa narrarent, vt populi fauoré, & auram ſibi conciliarent. Vtriuſque igitur tam huius, quam præcedentis ſententiæ ſenſus hic eſt. væ vobis, cum vobis benedixerint homines, quia ſimiles eritis pſeudoprophetis, quibus Iudæorum patres olim benedicebant, in eandemq; damnationem vos incidetis, in quam & illi, cum hominibus placere magis, quã Deo volueritis, quod illi fecerunt, de quibus ſcriptum eſt Ierem. 5. Prophetæ prophetabant mendacium, & ſacerdotes applaudebant manib. ſuis, & populus meus dilexit talia.

Sed vobis dico, qui auditis.

COMMENTARIA.

HActenus oculos in Diſcipulos attollens locutus eſt, nunc ad turbas circumſtantes ſermonem, & oculos conuertit; vt autem, quæ dicturus erat, eis dici ſignificaret, adiunxit (qui auditis) nam prius dixerat (væ vobis diuitibus: væ vobis, qui ſaturati eſtis) &c. q̃ abſentib. potius cõueniebant: at q̃ ſequuntur, illis ẽt præſentibus prædicabantur, propterea dicit (vobis, qui auditis). Particula (ſed) diuerſitatem indicat, quaſi dictũ eſſet q̃ deplorãdo dixi, non tam propter vos præſentes, quam propter illos, qui ad me venire volunt, pronunciaui; ſed vobis: qui audite me veniſtis, quæ ſequuntur, dico; eos enim, qui me ſequũtur, dignum eſt me ea docere, quæ illos oportet facere.

Diligite inimicos veſtros.

COMMENTARIA.

PRæceptum dilectionis proximi, ꝙ Deus in monte populo tradiderat, quodque ſiniſtram à Iudæis interpretationem acceperat, nunc Chriſtus explicat, & iniungit, diligite inimicos veſtros; quaſi diceret, pręcepit vobis Deus olim diligere proximum; ego autẽ dico proximi nomine etiam inimicos intelligi; nec ſolum dico, & declaro, ſed etiã eadem auctoritate præcipio. Non quod velim vos diligere inimicitiam, & malam voluntatem q̃ cõtra vos gerit inimicus veſter, ſed ꝙ ꝑp inimicitiã, & malã illius voluntaté non deſinatis illi homini, qui proximus eſt, bene velle, ſicut mater diligit filium infirmum, & ægrotum, non quod diligat, et optet morbum, ſed quod propter infirmitatem, & ægritudinem non ceſſat amare filium ſuum, eique bene velle, ſic & vos diligite inimicos veſtros.

ANNOTATIO XXXVII.

CVm diligere aliquem non aliud ſit, q̃ illi bonũ velle, fit, vt in dilectione duo intercedant, nempe bonum ipſum, quod illi volumus, & optamus; ac cauſa ſiue ratio, propter quam illi tale bonum volumus, ſeu quæ nos inducit, vt bonum ei velimus. Si igitur quiſpiam interroget, quod eſt bonum, q̃d inimicis velle iubemur? Reſpondeo eſſe ſpirituale, & ꝙ ad aĩæ ſalutem ſpectat; velle .n. debemꝰ inimicis, & proximis quibuſcunq; felicitaté æternã, & ea, quæ in hoc ſæculo ad eam aſſequendam illis neceſſaria ſunt. Nec tantum bonum ſpirituale volendum, ac optandum illis eſt, ſed ea etiam bona temporalia, quæ inſtrumento, & adiutorio eis fuerint, ad ſpiritualia obtinenda. Hæc enim nobis ipſis volumus, & velle debemus, ſi nos vere diligimus. Si vero quiſpiam interroget, quæ ſit cauſa, propter quam inimicis hæc bona velle debemus? Reſpõdeo Deum ipſum eſſe propter Deum enim diligendi ſunt inimici, ſunt enim ipſius creaturæ, ad imaginem ipſius creati, & ad ipſummet ordinati, & Deus illos à nobis diligi voluit. Hoc ergo dilectionis inimicorum præceptum eſt, vt inimicis bona ſpiritualia, & quæ ad ea neceſſaria

Quæ bona inimicis optãda, & qua de cauſa ijdẽ ſint diligendi.

ſaria ſunt temporalia, velimus, Dei ipſius intuitu. Hæc duo in dilectione concludi docet Greg. hom. 27. in Euangelia interpretãs illud Ioã. 15. (diligatis inuicẽ ſicut dilexi vos) de priori enim ſic inquit: Sicut dilexi vos, ac ſi aperte dicat, ad hoc amate, ad quod amaui vos. De poſteriori ſic habet: Ille veraciter charitatem habet, qui amicum diligit in Deo, & inimicum propter Deum; id etiam probari poteſt ex illo 1. Ioann. 4. Qui diligit fratrem, Deus in illo manet; dicitur enim Deus manere in diligente fratrem, quando diligitur frater propter Deũ.

1. Ioã. 4.

Ex his facile eſt diſtinguere hanc dilectionem ab alijs dilectionum generibus, q̃ ad hoc preceptum non pertinẽt; ſunt enim quatuor dilectionum genera. quædam eſt primo loco dilectio vitioſa, & mala, quando unus alterum diligit cauſa, & ratione aliqua inhoneſta, & iniqua, quæ dilectio præterquam quod reprobanda eſt, eſt etiam falſa, & inſtabilis: falſa quidem, quia qui ſe ad malum diligunt, potius ſe odio habere dicendi ſunt; etſi enim, qui ſic alterum diligit, bonũ aliquod tẽporale velit, tñ ex altera parte malum ſpirituale, ꝙ vere malum eſt, deſiderat. Pſ. 10. qui diligit iniquitatẽ, odit aĩam ſuam: qui ergo in altero diligit iniquitatem, odit animam eius. Ita deduxit Origenes tract. 23. in Matth. Inſtabilis etiam eſt hęc dilectio, quia ceſſante illo vitio, ꝙ multis de cauſis ceſſare contingit, perit dilectio talis, imò aliquando conuertitur in odium, quo ſe mutuo proſequuntur, qui ſi prius inuicem bene volebant.

Alterũ dilectionis genus eſt cõe, qñ diligendi ratio, accidens quoddam eſt temporale, ut qui ſe mutuo diligũt, quia eiuſdem ſunt patriæ, aut nationis, aut quia in ſtudijs ſocij, aut pp mutuam cõuerſationẽ, aut pp beneficium receptum, aut expectatum, aut ſimilib. de cauſis, quæ dilectio non eſt vitioſa, nec mala ex ſe, facile tamẽ ſolubilis eſt, quia vel minima æmulatio, aut indignatio, aut propria vtilitas, inter ſic ſe diligentes subortæ ſoluunt dilectionem; non enim reſiſtit multũ ijs, q̃ dilectioni aduerſantur.

Tertium dilectionis genus eſt naturale, quod carnis coniunctioni nititur, quando quidam ſe diligunt, quia affines, cognatiue ſunt, ratioque diligendi eſt coniunctio talis, quæ dilectio bona quidem eſt, & laudabilis in ſe, tamen imperfecta eſt, quia hęc ſola diligendi cauſa non efficit, vt dilectio actus ſit virtutis. Vnde Gregorius hom. 27. in Euãg. de ea loquẽs, ſic inquit: Sunt nonnulli, qui diligunt proximos, ſed per affectum cognationis, & carnis, quibus in hac dilectione ſacra eloquia non contradicunt, ſed aliud eſt, ꝙ ſponte naturæ impenditur, aliud, quod præceptis Dominicis ex charitate debetur obedientię. Hi nimirum & proximum diligunt, & tamen illa ſublimia dilectionis præmia non aſſequuntur, quia amorẽ ſuũ non ſpiritualiter, ſed carnaliter impendunt. Hæc ille. Anguſta etiam eſt, nam ad paucos extenditur, cum pauci ſint hoc vinculo coniuncti; quando enim ad quartum gradum, aut quintum cognatio peruenit, fere iam ceſſat vinculum hoc, & cauſa dilectionis; immo debilis etiam eſt dilectio talis: nam multa ſolent eam mutare, & in odium conuertere. Vt enim notat Ambroſius lib. de Noe, & arca cap. 26. ſæpe hæreditatis diuidendę cauſa mutuo ſe odio proſequuntur, pluſque poteſt amor pecuniæ, quam vinculũ hoc naturale. Videmus ẽt, vt dicit Chryſ. hom. 1. in Epiſt. ad Coloſſen. filios mortem patribus optare, vt hæreditas ad eos perueniat. Eſt ẽt dilectio hęc periculoſa, ob carnem .n. & ſanguinẽ multa compelluntur homines facere erga ſibi coniunctos cõtra rationem, & legem Dei, quod experientia abunde nos docet.

Quartum dilectionis genus eſt morale, & honeſtũ, qñ quidã ſe mutuo diligunt pp virtutẽ aliquã, & dilectio huiuſmodi bona eſt, & perfectior præcedẽtibus; tñ fallax, & mutabilis. fallax quidẽ, qa ſepe decipimur, exiſtimãtes quempiam eſſe iuſtũ, bonum, temperatum, &c. cum re vera non ſit talis: mutabilis vero, quia dilectio huiuſmodi ceſſat, quando qui ſe ea diligunt, deſinunt eſſe tales, quales erant; ablata enim ratione, & cauſa diligendi, remouetur etiam dilectio.

Ab his omnibus dilectio, quam Dominus præcipit, differt, eiſque ſuperior eſt, vtpote, quæ maximam omnium diligendi cauſam habet, ſcilicet Deum ipſum, atque perfectius bonum vult, nempe ſpirituale, & æternũ. Vnde hęc dilectio eſt vera, ac ſtabilis, ampla, fortis, verax, & perfecta. vera quidem, quia verũ bonum ijs, quos diligimus, cupimus, ſtabilis, quia cauſa diligendi immota manet, nẽpe Deus ipſe, propter quem diligimus; quantũcunq; .n. mutẽtur homines quos diligimus, ſemper tñ perſeuerat

Dilectio à Deo precepta oib. excellẽtior

ratio

ratio propter quam diliguntur. Vnde rectè Auguſt.lib.4. cōfeſſ.c.9. Ille ſolus,inquit, nullum perdit amicum,cui oēs in eo chari ſunt,qui non amittitur: ampla,quia ad oēs extenditur, non ſolū homines cuiuſcūque nationis, ætatis, ſexus, & conditionis, ſed & ad Angelos; omnes.n.hi propter Deum diligendi ſunt: fortis etiā eſt,quia rō amandi, & diligēdi efficaciſſima eſt,ac ſufficiens ad ſuperanda omnia,quæ dilectionē impediunt; propter Deum enim omnia quę aduerſantur,ſuperari debēt; ſiue enim homo inimicus ſit, ſiue oneroſus, ſiue quodcūq; aliud impedimentum habeat, quominus diligi in ſe debeat,plus debet momenti habere apud nos Deus ipſe, propter quē diligimus;quod quidem paulo inferius magis dilucidabitur: verax eſt,quia quamuis falli poſſimus in hominū qualitate dignoſcenda, in ratione tamen amandi falli nō poſſumus; ſemper.n.propter Deum diligēdus eſt proximus, ſiue bonus, ſiue malus ſit: perfecta demū eſt, quia per hanc Deo maximè aſſimilamur, qui omnia diligit, & propter ſeipſum diligit. idcirco enim dicitur Matth.5. Eſtote perfecti,ſicut Pater veſter cęleſtis perfectus eſt. ſermo ibi de dilectione eſt. Ex his omnibus facile eſt hanc Dominicam ſententiam intelligere.

ANNOTATIO XXVIII.

Præceptum de diligendis inimicis, quō adimplēdum.

Adhuc ſunt nonnulla conſiderāda pro maiori eiuſdem ſententię explicatione. Primo quidem ad implendā hanc inimicorū dilectionem multa ſpectare. vnum eſt non habere odio inimicum; qui enim odit eum, dilectioni maximè aduerſatur: hoc tamen non ſufficit,ſed eſt alterū etiam neceſſarium, nempe vt bene velimus ei; hoc eſt enim diligere,quod Dn̄s Matth.5: expreſſit,dicens: Audiſtis,quia dictum eſt antiquis: Diliges amicum tuum, & odio habebis inimicum tuum; ego autem dico vobis: Diligite inimicos veſtros,quaſi diceret: Non aliter erga inimicos,quam erga amicos vos exhibete, hos non ſolum non habetis odio,ſed bene eis vultis: ſic cū inimicis facite, vt non tantum non odio habeatis illos,ſed etiam diligatis. Vnde merito Hieronymus Matthæi 5. reprehendit eos,qui dicebant ſufficere, ſi non odio habeant inimicos, nam diligere impoſſibile eſt. Errarunt quidem in duobus; tum quia non ſatis eſt non odiſſe: tum quia diligere impoſſibile non eſt; nam pręſto eſt ſemper auxilium gratiæ Dei, quo poſſit inimicus diligi,ſi homo, quod eſt ſui arbitrij, ſimul Deo iuuanti exhibeat. Nec etiam hæc duo ſemper ſatis ſunt ad hanc dilectionem pręſtandam, ſed neceſſariū eſt exteriora ſigna dilectionis dare, vt ſalutare, reſalutare, ſicut antequā inimicitiæ interceſſiſſent, fieri ſolebat inter illos. quod Dn̄s Matth.5: ſignificauit,dicens: Si ſalutaueritis fratres veſtros tantum,quid amplius facitis, nōne & ethnici hoc faciunt? Hæc ſunt,quæ ad dilectionē hanc exhibendam erga inimicos ſpectant. Secundo aduertendum eſt, hanc Dn̄i ſententiā partim eſſe præcepti,partim conſilij; ſi conſideremus quidem primum, nēpe non habere odio fratrē, aut inimicū, nec ei velle malum, præceptum eſt, quod probatur illo 1. Ioan.2. Qui odit fratrem ſuū,in tenebris eſt.& 1.Ioan.3. Omnis qui odit fratrē ſuum,homicida eſt. Nomine autem fratris,inimicos etiam intelligi,res eſt manifeſta. Secundum vero,nempe diligere inimicum, & ei bene velle, non ſemper pręceptum eſt: nam duob. modis contingit diligere quempiam; priori quidem in generali,ſeu vniuerſali; qui enim omnes generaliter diligit, beneq; eis vult,non excipiendo quemquam,diligit etiam inimicū; poſteriori vero modo in particulari, quando diſtinctè huic homini bene volumus. Si igitur dilectio in generali accipiatur,in precepto eſt ſemper; tenemur.n.ſic omnes homines diligere,eiſq; bene velle. quod ſi forſan quiſpiam inimicus noſter eſt inter eos, à generali dilectione noſtra non debet excludi. Dilectio verò in particulari pfectior eſt,non tamen in præcepto, ſed in conſilio eſt, niſi quando occaſio ſe offert,in qua inimico ex præcepto benefaciendū eſt; tunc enim particularis affectus erga inimicū in præcepto eſt. Sicut etiam diligere proximum in generali, præceptum eſt, in particulari vero conſilium, niſi occurrat occaſio exhibendæ dilectionis in particulari.

Inimicorū dilectio partim ſub præcepto, ptim ſub cōſilio cadit.

Tertium autē, nempe ſigna dilectionis exhibere, aliqn̄ pręceptum, aliqn̄ conſiliū eſt. Sunt.n.ſigna duplicia,quædā cōia,quæ nemini negant; vt ſalutare ſalutantes,ſalutare maiores,reſpondere loquētibus.& cętera ſimilia,quæ etiā erga non amicos pręſtamus,& hęc in precepto ſunt,nec licet negare ea cuipiā eo titulo, quia inimicus eſt, niſi qn̄ negantur ad correctionem, aut pæni-

nitionem iuſtam; ſicut pater filium delinquentem non vult admittere, nec ſalutantē reſalutare, vt confundatur, & emendetur, ſic Dauid 2. Reg. 14. Abſalonem à ſuo conſpectu eiecit. Particularia vero ſigna, qualia ſunt conuerſatio, conuictus, & quædam alia peculiaria amicorum ſigna, exhibere conſilium eſt, non autem præceptum, niſi quando ſcandalum graue ſequatur, ſi non exhibeatur, aut inimici ſaluti ſpirituali nocet priuatio taliū ſignorum, aut graue damnū temporale adfert; tunc enim præceptum eſſet exhibere ſigna particularia. Hæc autē longius proſequi nō eſt inſtituti præſentis.

2. Reg. 14.

Præceptum diligendi inimicos partim naturale, parti ſupernaturale.

Tertio cōſiderandum eſt, Baſilium reg. breuio. reſpon. 177. affirmaſſe præceptum diligendi inimicos eſſe naturale, quod ea ratione probat, quia naturale eſt benefactores diligere; at inimici benefactores maxime noſtri ſunt; per eos n. beatitudinē conſequimur, dicente Domino: Beati eſtis cum maledixerint vobis homines, & perſecuti vos fuerint, &c. Hæc ratio Baſilij non videtur ſatis accommodata: nam is non cenſetur benefacere alteri, qui non habet intētionem bonā conferendi. inimicus autē non eo animo inimicus eſt, vt proſit, ſed vt noceat; idcirco non eſt benefactor. Præterea, quia vtilitas, quam inimicus adfert, eſt ex parte illius, cui inimicus eſt, quia ille bene vtitur inimicitia eius; hoc autem non facit illum benefactorem, aliàs, infirmitates, & mors, cæteraq; ſimilia, inter bona computarentur. Ea igitur cauſa non eſt probanda. Quod autem dicit, eſſe præceptum naturale, cum diſtinctione recipiendum eſt; quantum n. ad actum dilectionis, naturale præceptum eſt; ſunt enim inimici diligendi; at vero quantum ad rationem dilectionis, & bona, quę ex charitate velle debemus, nempe propter Deum ipſum; & bona ſpiritualia, & ad beatitudinē ordinata, ſupernaturale eſt. hæc n. ſola fides manifeſtat. Dico igitur actū ipſum, nempe amare, & quantum ad bona naturalia, & moralia, diligere inimicos, naturale eſſe præceptum, & obligās etiam gentes, & infideles; idq; philoſophi quidam docuerunt; ratio autem ea eſt, quia naturale eſt proximum diligere, quia proximus eſt, cum autem inimicitia non tollat hāc proximi rationem, diligi debet proximus, quamuis inimicus, ſicut diligendus eſt pater, licet filio infenſus, quia ratio paternitatis ſemper manet. Dicemus plura, quando de rationabilitate huius præcepti paulo inferius tractabimus.

ANNOTATIO XXXIX.

Appetitus vindictæ quō et quādo nō ſit cōtra præceptū diligēdi inimicos.

SVnt alia quædam pro perfectiori explicatione eiuſdem ſententię notanda, primo quidem ex Anſelmo lib. de ſimilitudinibus cap. 162. non eſſe contra præceptum diligendi inimicos, ſi quis appetitu carnis appetat damnum inimici, quando non eſt rationis conſenſus; ſentiunt enim quidam quādam turbationem in ſe, & auerſionem inuoluntariam aduerſus eos, à quibus læſi ſunt; non tamen ratione deliberata appetitui tali adhærent, immo approbant Dominicum hoc præceptum, ſed adimplere deſiderant, ac procurant benefacere inimico, & bene de illo loqui, cū oportet. Verba Anſelmi ſunt hæc: Licet appetitus meus carnalis damnum inimici appetat, non tamen hoc ore profiteri debeo, ſed potius dānum eius plangere, & contra appetitum carnis meæ illius proſperitati fauere, illius damnum ſolum verbo, ſi corde ſimul nequeo, demonſtrare mihi diſplicere; nam ſi rationem conſideramus, rectius agimus, quando Deo obedimus, quam faciamus, quando carnali voluptati conſentimus; præceptum enim Domini eſt, vt inimicos diligamus. Si ergo eos affectuoſe diligere nequeo, quomodo carnalitatem meam ad amorem eorum flectere valeo? Tamen velle debeo me poſſe eos amare, & donec valeam hoc egere, verbum, quod poteſtati meæ ſubiacet, bonum, & non malum de illis promulgare; cumq; hoc ago, non mentior quando dico me illos diligere, quoniam velle adiacet mihi, perficere autem non habeo, condelector tamen Dominico præcepto ſecundum rationem ſpiritus mei, vt eos diligā, quamuis corruptibilitas carnis meę repugnet; iam n. non operor ego illud, ſed qđ regnat in me peccatū; aliud n. eſt ſentire, aliud cōſentire. Hęc Anſelmus.

Quomodo liceat inimicis male optare.

Secundo notandum eſt, non eſſe contra hoc dilectionis præceptum, ſi cui inimico velimus, & optemus aliquod malum tēpore, non quidem, vt illi male ſit, ſed vt corrigatur, & emendetur à peccatis, & conuertat ſe ad ſpirituale bonum. Hoc docet Auguſt. lib. 1. de ſermone Domini in monte c. 37. & ratio ipſa confirmat; hoc n. non eſt odio habere, ſed potius diligere; nam & medicus corpori infert malum cum venam ſcindit, & cibos prohibet; non tamen odio habet in-

bet in-

bet infirmum, ſed diligit, quia propter ſanitatem ea facit, malumq́; temporale ad ſpirituale bonum aſſequendum nō mali, ſed boni rationem habet. Non eſt etiam cōtrà hanc dilectionem, ſi quis vni malum velit, & optet propter commune bonum conſeruandum; licet enim deſiderare pernicioſos quoſdam de medio auferri, ne noceant multis. ita docet Auguſt. lib. 1. de doctr. Chriſtiana, cap. 25. vt enim recte inquit, hoc nō eſt odio illos habere, ſed plus diligere bonum commune, quam priuatū, quod ratio ipſa naturalis faciendum monet; totum.n. parti præferendum eſt: qui ergo malum alteri vult, quia malū illius eſt, & ob dānum ipſius, ille eſt, qui huic dilectioni aduerſat.

Plus sūt diligēdi amici, q̄ inimici.

Tertio conſiderandum eſt hoc dilectionis præceptum, non auferre ordinem charitatis; non.n. præcipit Chriſtus nobis ęqualiter diligere amicos, & inimicos; plus.n. diligendi illi, quam hi ſunt, quod recte docet Origenes hom. 2. in Cantic. & Hierony. lib. 1. contra Pelagianos immo inter inimicos ipſos non eſt dilectio æqualis, vt idem Origenes hom. 3. in cantica notauit, plus enim diligendus eſt melior; præcipitur ergo dilectio, ſed non æqualitas dilectionis, nec ordo ipſius erga diligendos aufertur. Quod etiam in benefaciendo intelligitur; plus enim indigenti inimico eſt benefaciendum, quam minus indigenti.

Dilectio inimici, latior, purior, et pfectior eſt, quā dilectio amici.

Quarto conſiderandū eſt, dilectionem amicorum, & inimicorum, ſi inuicē conferatur, eſſe latiorem, puriorem, & perfectiorem eam, quæ erga inimicos eſt. latior quidem eſt, quia qui diligit inimicū, diliget ēt amicum, nō autem contra, cum multi amicos diligant, non autē inimicos, vnde Ambroſius ſer. 12. in Pſal. 118. illud (latū mandatum tuum nimis) ſe dilectionis inimicorum precepto interpretatur. Purior etiā eſt, quia qui inimicum diligit, vere ob ſolum Deum diligit; non enim eſt alia ratio in inimico, propter quam diligatur: àt qui amicum diligit, ſæpe non ob Deum tantum, ſed etiam ob amicitiam, ſeu ob ea, quæ ad amicitiam inducunt, diligit. Perfectior vero eſt, non quidem ex parte obiecti, ſeu eius, qui diligitur; hac enim ratione perfectior eſt amici dilectio: ſed ex parte ſubiecti, id eſt, eius, qui diligit; nam difficilius eſt inimicum diligere, maiorq́; conatus voluntatis neceſſarius eſt ad eum diligendum, quam ad amicum, cum illo diligendo ſint multa, quæ impediunt, & auertunt dilectionem. qua de cauſa perfectio in diligente maior eſt neceſſaria ad inimicum diligendum, quod quidē ſcriptura teſtatur Matt. 5. ad hanc enim dilectionem Chriſtus exhortans, inquit: Eſtote ergo perfecti, ſicut Pater veſter perfectus eſt, quaſi opus perfectionis ſit diligere inimicum. Paulus etiam Rom. 5. Commendat, inquit, Deus charitatem ſuam in nobis, quod cum inimici eſſemus, Chriſtus ſecundum tempus pro nobis mortuus eſt. Idē Doctores ſacri tradūt; Auguſtinus.n. in Enchiridio c. 73. & 74. affirmat diligere amicos eſſe incipientium, & proficientium; diligere vero inimicos perfectorum, nec homines peruenire ad hunc gradū niſi poſt multas orationes. Gregor. etiam lib. 9. moral. c. 9. adducens illud Ierem. 15. (Si Moyſes, & Elias ſteterint coram me, non exaudiam) dicit hos in exemplum fuiſſe adductos, quia inimicos dilexerant, quaſi id ſit perfectorum. Bernardus ēt ſerm. feriæ 4. hebdomadæ ſanctæ, interpretans illud Ioan. 15. Maiorem charitatē nemo habet, quam vt animā ſuam ponat quis pro amicis ſuis: Maiorē, inquit, tu Domine habuiſti, qui pro inimicis tuis animam poſuiſti. Conſtat igitur eſſe perfectiorem dilectionem inimicorum, & conſequenter maioris meriti apud Deū, cæteris paribus, quā dilectionem amicorum. Dico autē cæteris paribus, quia poteſt fieri, vt dilectio amici ſit multo vehementior, & à maiori gratia proueniens, quā dilectio inimici, ſicq́; magis erit memoria: tamen ſi pares ſint in intentione, & ab æquali gratia procedens, tūc dilectio inimici maius habet meritum.

Rom. 5.

Benefacite his, qui oderunt vos.

COMMENTARIA.

Non ſolo affectu dilectio eſt exhibenda, ſed etiam effectu: oportet ergo benefacere etiam ijs, qui oderunt nos; debet.n. plus poſſe apud nos bonitas, quā apud alios malitia; ſi qui.n. odio nos habent, id eſt, male volūt nobis, his non ſolū velle bona, ſed etiam facere oportet, non tantum tēporalia, ſed etiā ſpiritualia, ſi opus eſt, vt odientium corporibus, & animabus ſubueniamus. Hoc enim eſt opus perfectæ dilectionis, quando nos odientibus ea

præſtamus, cum indigent, quæ, & diligentibus. Sicut igiť ad implendũ Domini præceptum diligendi inimicos, oportet non tantũ non odio habere, ſed ſimul etiam diligere, ita etiã in hoc præcepto, ijs, qui nos oderunt, non ſolum non male facere, ſed etiam benefacere debemus. Eſt autẽ præceptum vtiliſſimum, nam qui benefacit odio habenti, odium illius in amorem conuertit. Nam beneficia animos recipientium conuertunt, faciuntque, vt qui odio prius proſequebãtur, poſtea ſummo diligant affectu, immo vt eos etiã pœniteat aliquando odiſſe.

ANNOTATIO XL.

Dilectio non ſolo affectu, ſed ẽt effectu eſt exhibenda.

Baſilius regul. breuio. reſpon. 167. hanc Domini ſententiam non de bonis temporalib. tantum, ſed etiam de ſpiritualibus intelligendã cẽſet, vtroque. n. modo eſt benefaciendum ijs, qui nos oderunt; Verba ipſius ſunt: Qm̃ homo conſtat ex animo, & corpore, quod quidẽ ad animum attinet, eos, qui huiuſmodi ſunt, diligemus caſtigãdo, admonendo, & omnib. modis ad ſanitatem reuocando: Quod vero ad corpus pertinet, beneficijs ipſos ſubleuãdo, cũ aliqua re egeant earum, quę ſunt ad vitã neceſſariæ. Hæc ille. Dilectionẽ autẽ non ſolo affectu, ſed ẽt effectu exhibendam exemplo Chriſti docet, & monet Paulus Epheſ. 5. Eſtote, inquit, imitatores Dei, ſicut filij chariſſimi, & ambulate in dilectione, ſicut & Chriſtus dilexit nos, & tradidit ſemetipſum pro nobis oblationẽ, & hoſtiam Deo, quaſi diceret: Chriſtus affectu, & effectu dilexit nos; hoc. n. eſt benefacere. Quod etiam ipſemet Chriſtus Matt. 5. Dei exẽplo, Diligite, inquit, inimicos veſtros, & benefacite ijs, qui oderunt vos, vt ſitis filij Patris veſtri, qui in cęlis eſt, qui Solem ſuum oriri facit ſuper bonos, & malos, & pluit ſuper iuſtos, & iniuſtos.

Ephe. 5.

An ſit maiꝰ inimicũ diligere q̃ ei benefacere.

Chryſoſtomus hom. 18. in Matthæum affirmat ſuperiorẽ hunc gradũ eſſe priori, pluſq; eſſe benefacere inimico, quã ipſum diligere: quæ quidem doctrina intelligẽda eſt cum limitatione: nam benefacere aliquando ex dilectione procedit, cũ benefacimus ei, quem diligimus, excitatque nos dilectio ad bona præſtanda dilectis, ſic aũt difficilius eſt benefacere, q̃ diligere, ſuperiuſq; eſt illud, quã hoc, cũ includat ipſum, & addat. Aliqñ vero non ex charitate procedit, ſed ex vana gloria, vt homo oſtentet ſe; magnificeturq; ab alijs quaſi perfectus, & liberalis, quippe qui inimicis benefaciat; aliqñ etiã ex timore, ne lædatur ab inimico, aut ne ab alijs reprehendatur. aliqñ ex ambitione, quia prætẽdit aliquid ab eo, cui benefacit, immo aliqñ procedit ex odio, vt ſi quis benefaciat inimico, vt eũ cõfundat, aut vt eum peiorem faciat apparere; quõ refert Auguſt. ſer. 158. quoſdã exiſtimaſſe licere benefacere inimico ea intentione, vt ſi in inimicitia pſeueraret, grauioris æternę pęnę reus efficeret, qđ re vera eſt odio hīc. Põt ergo beneficiũ exterius, non ex dilectione, ſed ẽt ex alijs cauſis prouenire; tũcque minus eſt benefacere, q̃ diligere, faciliuſq; eſt illud q̃ hoc; immo ẽt ſi bono animo fiat: facilius. n. inducitur homo ad benefaciendũ inimico, q̃ ad diligendũ, vt patet ex Anſelmo in annotatione ſuperiori citato in lib. de ſimilitu. c. 162. Quod ẽt in ſimili quodam docet Greg. hom. 17. in Ezechielẽ affirmans, facilius eſt tolerare iniuriã exterius tantũ, q̃ interius. Hac de cauſa in veteri teſtamento legimus beneficentiã erga inimicos expreſſã fuiſſe, non aũt dilectionem, quia illa in ſe facilior erat. Exod. 23. Si videris, inquit, aſinum inimici tui iacentẽ, ne prætereas, niſi prius alleues illũ. & Prouer. 25. Si eſurierit inimicus tuus, ciba illum, ſi ſitit, da ei aquam bibere. Dominus igitur in hac ſententia benefaciendum ex dilectione docet ijs, qui oderunt nos, in eoq; ſenſu vera eſt Chryſoſtomi doctrina.

Exodi 23.

ANNOTATIO XLI.

Origenes dialog. 1. de fide, refert Marcionẽ abuſum fuiſſe hac ſententia, vt ſuã hæreſim confirmaret; aſſerebat. n. Deũ veteris teſtamẽti eſſe aliũ à Deo noui teſtamenti; & hunc locũ proferebat, quia Deus in nouo teſtamento benefacere inimicis, & odio nos habentibus præcipit: at Deus in veteri teſtamẽto occidi iuſſit Amorrhæos, Hethæos, cæteroſq; habitatores terræ promiſſionis. Eodem argumento vſus eſt Adimãtus, vt refert Auguſ. c. 17. contra eundẽ.

Precepto diligẽdi inimicos non ſolũ eos nõ lædere, ſed eiſdem benefacere iubemur.

In elucidationem autẽ veritatis, explicanda ſunt duo, quæ in hoc Domini pręcepto benefaciendi odientib. nos, continenẽ, nempe nõ facere malũ, nec nocere illis, & rurſus bene eis facere. Quod ad prius ſpectat, illе dr̃ malum alteri facere, qui quod malum

malum putat illi facit, vt noceat; ſunt enim duo neceſſaria. vnũ eſt, vt putet eſſe malum, qui enim alteri facit malum, ſed ignorabat eſſe malum, putabatq; eſſe bonum, ac ideo illi fecit, non dicitur malefacere ei: contigit.n. inquit Auguſt. epiſt. 48. vt qui ſibi videtur bene alteri facere, ei noceat. quod etiam docuit Ambroſ. ſer.4.& 20.in Pſal. 118. fit enim, vt pater congregat diuitias filio, arbitrans ſe illi benefacere, quę tñ plurimum ei nocent. Suntq; exempla plurima huius rei, tam in bonis temporalibus, quam ſpiritualibus, vt re vera noceant, quę tamen bona eſſe putabantur. Is ergo dicitur malefacere alteri, qui quod putat malum, illi facit. nec hoc ſatis eſt, ſed vt animo nocendi illi faciat; qui enim alteri malum aliquod facit, vt proſit, & maius adferat ei bonũ, non malefacere dicitur, nec agit cõtra hoc præceptum. Vnde Paulus non dicitur feciſſe malum illi Corinthio. 1. Corin.5. quem tradidit ſatanæ in interitũ carnis, vt ſpiritus ſaluus fieret, ſimiliterq; qui correctionis, aut emẽdationis cauſa aliquod tẽporale malũ infert ei, quẽ emendare tenetur, nõ agit contra pręceptum hoc; ſicque Auguſt. Epiſt. 48. & Chryſoſt. hom. 47. in Matth. tradiderunt. Rurſus, qui in aliorum exemplum, & emendationem vni, aut alteri malũ debitum infert, nõ aduerſatur huic pręcepto. quales ſunt iudices, punientes fures, homicidas, cęterosq; criminoſos: hi nõ tranſgrediuntur præceptum hoc, quia non vt noceant, sed vt communitatibus, & rebuſpublicis proſint, malaq; auertant ea faciunt. Sic excuſat Auguſt. lib. 22. cõtra Fauſtum cap. 79. Moyſem, qui Exod. 32. plurimos morte affecit. Atq; hoc pacto idẽ Auguſtinus reſpondet Adimanto, in loco ſuperius citato; non.n. in nouo teſtamento prohibetur per hoc Christi præceptũ malos, & ſceleratos in propriam, aut aliorum correctionẽ, & emendationẽ punire. Rurſus, nec aduerſatur huic pręcepto, qui inuaſorem vim vi repellẽdo occidit, non.n. hic malũ infert, vt noceat alteri, ſed vt ſe tueatur, quando aliter id facere non poteſt. Quamuis in hac parte aliter vr̃ inſinuare Auguſtinus lib. 1. de lib. arbitr. c.5. & Epiſt. 154. ad Publicolam, vbi laudat leges impune id facere permittẽtes, tanquam minus malum. At re vera non minus malum, ſed bonum eſt, licetq; inuaſores repellere non ſolum proprios, ſed etiam proximorum, &

Exo. 32.

Vim vi repellere licitũ.

ſi aliter non poſſunt repelli, occidere, vt vita propria, aut aliorum ab iniuſtis aggreſſorib. defendatur; quod docte tradit Ambroſ. lib. 1. offici. c. 36. vbi laudat Moyſem occidentem Aegyptium illum in defenſionem proximi, ne inique occideretur ab eo. His, & ſimilibus exemplis conſtat, quid ſit malefacere alteri, quiue à ratione malefaciendi excludatur.

Facile etiam eſt ex eiſdem deducere, quid ſit benefacere alteri: is enim benefacit, qui quod putat eſſe bonum, facit, idq; animo, & intentione benefaciendi, ſaltem non nocendi voluntate: ſunt enim duo neceſſaria. vnum eſt, vt exiſtimet eſſe bonũ: contingit enim quempiam alteri bonum facere, at ipſe malum putabat, ideoq; faciebat: nam multi arbitrantur ſe obeſſe alijs, cum tamẽ proſint, ſicut fratres Ioſeph, qui exiſtimantes damnum ei inferre, tradentes eum in Aegyptum, cauſam illi præſtiterũt exaltationis, non tamen ob id benefeciſſe dicuntur, quia hæc non vt bona fecerunt illi. Sicut enim male facit, qui alteri facit, quod putat eſſe malum, etiam ſi vere bonũ illi ſit; ita è contrario benefacit qui qđ bonum credit, alteri exhibet, licet malum ſit. Præterea opus eſt, vt animo benefaciẽdi faciat, aut ſaltem nõ nocendi. ſunt.n. qui bona pręſtant alijs, non vt benefaciant, ſed vt maiora bona illis impediãt, imitantes Dæmonem, de quo Auguſtinus in Pſal. 40. refert, cũ cum non potuiſſet Chriſtum expugnare vituperãdo, vt fecit per idolatras, tentaſſe id aſſequi laudando, quod per hæreticos effecit, qui Chriſtum confitendo eius Euãgelio aduerſantur. Sic quidam maiora bona procurant alijs, inuidia aut odio, vt ea ſint impedimẽto, quo minus maiora conſequãtur, hi non bene, ſed male facere dicendi ſunt. Poſtremo notandum eſt pro rei huius intelligentia, non tantum eum malefacere, qui malum infert alteri, ſed etiam qui bonum impedit. Nec etiam tantum benefacere, qui bonum facit alteri, ſed etiam qui malum ab eo auertit. liquet ergo quid ſit benefacere.

ANNOTATIO XLII.

Quid ſit odio habere, & de quadruplici odientiũ diuerſitate.

EXplicandum cõſequenter eſt, qui ſint hi, qui dicuntur odio habere aliquem, quibus benefacere præcepit Chriſtus. odio autẽ habere, & diligere contraria ſunt: ſicut igitur diligere aliquem eſt bonum

illi

illi velle, ita odio habere non aliud eſt, quã malum alteri velle; illi ergo dicuntur odiſſe, qui maleuoli ſunt, malumq; alteri exoptant. Quorum multæ ſunt differentiæ, Quidam odio habent alios ex cauſa; ij autem ſunt, qui malum aliquod ab alijs receperunt, quo affecti, & excitati eos odio habent, ipſiſque mala exoptant; non quod liceat illis odio habere ſuos malefactores, ſed quod hi digni ſint odio, quantum eſt ex parte ipſorum: cõtingit enim vnum iniuſte agere altero iuſte patiẽte, vt docte notauit Anſelmus lib. 1. cur Deus homo c. 7. idque exemplo declarat illius, qui percutit illum, à quo prius percuſſus fuit; is enim, qui prius percuſſit, iuſtè patitur, tamen qui percutit, iniuſtè agit, quia non licet vindicare ſe. Quidam alij ſecundo loco odio habent ſine cauſa, qui non prouocati ab alijs aliquo malo, eos odio habent, hi dicuntur odio habere gratis. Ioan. 15. Odio habuerunt me gratis. vbi Cyrillus lib. 10. cap. 32. eos dicit odio habere aliquem gratis, qui ſine cauſa, cum nihil mali ab illo acceperint, eum odio habent. Quidam alij tertio loco ſunt, qui odio habent non ſolum ſine cauſa, ſed etiam contra cauſam, qui nimirum oderunt illos, à quibus diliguntur, aut bona acceperunt, quod peſſimum eſt, & maximæ ingratitudinis argumentum. de quibus Ioan. 10. dixit Dominus, multa bona opera oſtendi vobis à Patre meo, propter quod horum vultis me lapidare? de his etiam Auguſtinus Pſal. 7. interpretatur illud, ſi reddidi retribuentibus mihi mala. retribuentes intelligit eos, à quibus bona receperat, quibus Dauid negat ſe mala reddidiſſe; de his etiã eſt illud Pſal. 37. qui tribuunt mala pro bonis, detrahebant mihi. Quidã quarto loco ſunt, qui oderunt ſic alios, vt ex odio nullũ ſibi cõmodum quærant, aut incommodũ fugiant, quos Auguſtinus tract. 91. in Ioan. interpretatur dictos eſſe gratis odiſſe, ſimiles dæmonibus, qui homines odio habent, nihil inde vtilitatis reportantes, nec quicquã mali proprij imminuẽtes. Omnibus his benefaciendũ eſt, nec diſtinguere debemus, ſed quouis modo odio nos habeãt, eos diligere, & bonis proſequi, nullumq. malũ illis inferre tenemur.

Ioã. 15.

Quo differãt inimicus, & odio habens.

ANNOTATIO XXIII.

SVnt autem nonnulla dubia, quorum reſolutio hanc Dominicam ſententiam perfectius elucidat. Primum eſt, quod ſit diſcrimẽ inter inimicos, quos diligere præcipimur; & odio habentes, quibus benefaciendum eſt. Scriptura interdum hæc duo diſtinguit, & copulat, Pſal. 105. Dominati, inquit, ſunt eorum, qui oderunt eos; & tribulauerunt eos inimici eorum. & Pſal. 54. Si inimicus meus maledixiſſet mihi, ſuſtinuiſſem vtique, & ſi is, qui oderat me, maligna locutus fuiſſet aduerſus me, abſcondiſſem me ab eo. Luc. 1. Salutem ex inimicis noſtris, & de manu omnium, qui oderunt nos. Eſt autem differentia, inimici enim dicuntur, qui non tantum odio habent aliquem, ſed externus profitentur ſe odio habere; vt enim amicus dicitur, qui non tantum interius bene vult alteri, ſed qui etiam ſignis exterioribus eam bonam voluntatem explicat; ita etiam inimicus. Nomine autem odio habentis is ſignificatur, qui malum alteri exoptat, non tamen externus profitetur hanc malam erga eum habere voluntatem; vel quia non audet; vel vt magis noceat quãuis ſignis quibuſdam, & effectibus ſæpe prodatur. Si vterq; conferatur, peior eſt qui odio habet inimicum, idque in multis: tum quia non ſolum nocet, ſed etiam decipit, diſſimulat enim odium, nec vult agnoſci, nocetque vt inimicus, ſed non profitetur ſe velle nocere: tũ quia difficilius eſt cauere ab ijs, qui odio habent. vt enim inquit Auguſtinus lib. 19. ciui. cap. 5. prius nocent, quã agnoſcantur: tum etiam, quia huiuſmodi ſolent magis odiſſe, grauiuſque nocere, quam inimici; augetur enim odium ſimulatione, minuitur propalatione, magiſq; infert detrimentum, qui ſub ſpecie amici, aut odio occulto nocet, quia alterum impræparatum inuenit. Vterque igitur tã inimicus, quàm qui odio habet, malum alteri vult & exoptat, vterque etiam nocet, quando poteſt; ſed diſcrimen eſt, quod ille exterius profitetur, quod habet in animo; hic vero non.

Alterum dubium eſt, cur Dominus inimicos diligere, odio autem habentibus benefacere præceperit? Reſpondeo nõ ſic eſſe hæc duo ſeparanda, quaſi non ſint, qui odio habent, diligendi, aut inimicis non ſit benefaciendum, cum vtrumque exhibere debeamus erga inimicos, & odio habentes, nimirum eos diligere, ac vtriſque, quando opus eſt, bene facere; inimicis enim benefaciendum eſſe docet Paulus Rom. 12. Si inimicus

Quare Dominus præcipiat inimicos diligere, & odientib. bene facere.

micus, inquit, tuus eſurierit, ciba illum. Dominus autem hæc diuiſit, quia inimici, cum exterius profiteantur odium ſuum aduerſus alterum, in plurimum nō acceptant beneficia, immo ægre ferunt in eum ſtatum ſe deijci, vt opus habeant inimici beneficentia, & quando neceſſitate nō coguntur, contemnere inimicorum beneficia ſolent, eaque recipere dedignantur: propterea Dominus præcipit diligere inimicos; hoc enim ipſi impedire non poſſunt, nemo enim valet alterius erga ſe remouere dilectionem, licet renuat accipere; ſi tamen indiguerit, & ſibi benefieri non recuſauerit, benefaciendum ei eſt. vt vero, qui odio habent, facilè acceptant beneficia, eoque magis, vt odium occultent, idcirco ijs benefaciendum dicitur. Adde hos, qui odio habent, facilius beneficentia ad beneuolentiam conuerti, quā eos, qui inimici ſunt, cum horum odium ſit manifeſtum, illorum vero occultum, ſeu nondum profeſſione declaratum.

An benefacere odientib., ſit præceptū vel conſiliū.

Tertium dubium eſt, an benefacere tam inimicis, quàm ijs, qui odio habent, ſit præceptum, an vero conſilium? Reſpondeo nō nocere, nec inferre damnum eis, nec malū pro malo reddere, eſſe præceptum, ſicut nec odio habere. bene autem facere, ſi inimicus, aut qui odio habet, in extrema, aut grauiſſima neceſſitate eſt, etiam eſſe præceptum, grauiterque peccat, non tantum qui malè eis facit, aut nocumentum infert, ſed etiam, qui in grauibus, aut extremis neceſſitatibus, non ſuccurrit, cum poſſit, tam in neceſſitatibus animæ, quàm corporis; extra articulum autem neceſſitatis huius conſilium eſt benefacere, & beneficia conferre inimicis, & odio habentibus, niſi ratione ſcandali, aut alicuius circumſtantiæ interuenientis id fiat aliquando præceptum. Hęc latius perſequi non eſt inſtituti pręſentis.

Benedicite maledicentibus vobis.

COMMENTARIA.

Maledicere ad ſignificet.

Is, qui nos verbo execrantur, ſeu maledicunt, contraria exhibere debemus, nempe eis benedicere, bene precari, eos laudare, & cōmendare. Hęc ſe adimpleuiſſe Paulus teſtatus eſt 1. Corinth. 4. Maledicimur, inquit, & benedicimus. Verbo autem maledicendi, non tantum maledictum, aut execratio, ſed etiam conuitium, contumelia, cæteraque mala verbo illata ſignificantur, ſicut & verbo benedicendi, non ſolum beneprecari, ſed etiam laudare, honorare, ac commendare indicantur. Sunt etiam & hi diligendi, eiſque eſt benefaciendum, ſicut & inimicis, & odio habentibus. eſt etiam benedicendum, ſed peculiari quadam ratione benedictiō eſt iſtis exhibenda, vt Spiritus Euangelij contrarius oſtendatur ſpiritui huius ſæculi, & vt verbo benedictionis omnis inimimici maledictio auertatur, & ſuperetur.

ANNOTATIO XLIV.

Non maledicere cuipiam preceptū eſt, benedicere uero maledicentibus, conſilium.

Qvod ad verba ſpectat, Tertullianus lib. 4. contra Marcion. hanc ſententiam ſic legit: (Benedicite ijs, qui oderunt vos) in eoque ſenſu ipſam confirmat teſtimonio Iſaiæ. eandem lectionem ſequitur Auguſtinus lib. aduerſus Adimantum, cap. 17. vbi ſententiam pręcedentem (benefacite ijs, qui oderunt vos) legit, benefacite ijs, qui vos maledicunt. At vero communis lectio, tam Græca, quàm Latina eſt, quam ſumus interpretati. Quod autem ad rem pertinet; duo hæc ſententia complectitur. vnum eſt, ne maledicamus maledicentibus nobis, quod ſi his non eſt maledicendum, multo minus ijs, qui non maledicunt nobis. Alterum eſt, vt ipſis benedicamus, & bona imprecemur. Hæc duo Petrus explicuit 1. epiſt. cap. 3. Non reddentes, inquit, maledictum pro maledicto, ſed è contrario benedicentes. Paulus etiam Rom. 12. Benedicite, inquit, & nolite maledicere. Non eſt autem æqua ratio horum duorū: nam prius ſcilicet non maledicere; præceptum eſt, ſicut etiam nō malefacere. Quod Hieronymus in Apologia aduerſus Ruffinum aſſerit, & probat illo 1. Corinth. 6. Maledici, & rapaces Regnum Dei nō poſſidebunt. Eodem loco vtitur Origenes homil. 14. in Leuit. ad idem probandum, vbi in hoc peccatum inuehitur multum. At vero poſterius non præceptum, ſed conſilium eſt, nō ſemper obſeruandum, vnde 1. Pet. 2. de Chriſto dixit: Qui cum malediceretur, non maledicebat.

1. Petri 3.

1. Cor. 6.

Quid ſit maledicere, & quot modis contingat.

Aduerte autem, ſicut malefacere alicui eſt ma-

eſt malum inferre opere: ita maledicere eſt malum inferre verbo; multis autem modis accipitur. Aliquando impropriè, vt qui detrahunt alicui, aut conuitio, aut cõtumelia eum afficiunt, dicũtur maledicere, vnde tales homines vocantur maledici hoc tamen propriè nõ eſt maledicere alteri, ſed potius mala dicere de altero. propriè aũt eſt, cũ mala alicui verbo, ſiue interiori, ſiue exteriori imprecamur, ꝙ dupliciter fit, aut ſola voluntate, & deſiderio, aut petitione, ſicut ſæpe ſolent homines inuicem ſibi maledicere; huiuſque maledictionis Scriptura frequenter meminit. De qua maledictione, quæ fit per imprecationem talẽm, pulchre Gregorius lib. 22. mor. c. 6. explicans illud
Iob. 13. Iob: Non dedi ad peccandum guttur meũ, vt expeterem maledicens animam eius, ſic, inquit: Peccaret quippe, ſi hoc optaret à Deo fieri, quod ipſe faceret, vel omnino nõ poſſet, vel ſi poſſet, minimè decederet: nã qui maledictionibus inimicum impetunt, quid aliud facere in illo Deum volunt, niſi quod ipſi facere aut nequeunt, aut erubeſcunt? Mortem namque aduerſario exoptant, quam etſi poſſunt inferre, metuunt, ne aut perpetrati homicidij rei, teneantur, aut iniqui appareant, etiam cum ſint. Quid quid eſt ergo Deo dicere, Occide, quem odi, niſi apertis ei vocibus clamare? Hoc fac meo, Hoc fac meo aduerſario, quod me in illum facere, nec peccatorem decet. Hæc Gregorius. Fit etiam hæc imprecatio, non voluntate ſola, ſed etiam poteſtate, quando malum, quod verbo dicitur, opere infertur. ſic Deus maledicere ſolet, male-
Gen. 3. dixitque terræ, & ſerpenti Geneſ. 3. ſolent etiam homines diuina poteſtate ſic aliquan-
Gen. 9. do maledicere, quod Noe Gen. 9. fecit, cũ dixit: Maledictus Chanaan, ſeruus ſeruorum eris. & 4. Reg. 1. fecit Elias: Si homo Dei, inquit, ſum, ignis deſcendat de cœlo, & deuoret te, ac quinquaginta, tuos. ſic e-
Nu. 22. tiã Num. 22. Rex Balac petebat, vt Balaam malediceret populo, quando dixit, Veni, & maledic Iacob.

Quando liceat maledicere alteri. His ſuppoſitis notandum eſt, ſicut non ſemper eſt prohibitũ malefacere alteri (vti ſuperius diximus; nam licet in vtilitatẽ hominis aliquando malum inferre temporale, vt emendetur, & licet in punitionem eius ad aliorum emendationem malum illi facere, ſicut faciunt Iudices punientes ſceleratos) ita etiam licet maledicere; imprecari enim malum temporale in correctionem hominis, non eſt prohibitum, nec etiã in punitionem, quod fit zelo iuſtitiæ. hac via exiſtimo excuſari quoſdam in Scriptura maledictione vtentes in alios; legimus
enim Act. 23. Paulum dixiſſe; Percutiet tè Deus paries dealbate, cumque dictum eſſet ei, ſummum ſacerdotem Dei maledicis? Reſpondit Paulus, neſciebam eſſe eũ ſummum Sacerdotẽ. Huic rationi poſſet quiſpiam opponere, ſciebas ò Paule eſſe ſudicem, & hominem, cui nõ licet maledicere, nec conuicijs afficere etiam ſi nõ eſſet ſummus Sacerdos. hæc oppoſitio tollitur ſic: Paulus enim zelo iuſtitiæ tamquam Apoſtolus Chriſti, & auctoritate ſibi data maledicebat illi, vtpote inique, & contra legem iudicanti, quod licebat illi facere, at non faceret, contra ſummum Sacerdotem propter ſcandalum, idcirco ſe ignorantia excuſauit. Hac etiam via excuſatur Petrus Act. 6. quãdo maledixit Simoni, dicens: Pecunia tua tecum ſit in perditionem. & Paulus etiam 2. Timoth. 4. quando contra Alexandrum Aerarium dixit: Reddat illi Dominus ſecũdũ opera eius. & Elias 4. Reg. 1. quando protulit: Ignis deſcendat de cœlo, & deuoret te, Omnes hæ maledictiones zelo iuſtitiæ, & poteſtate iudiciaria in delinquentes factæ ſunt, quibus etiam licebat malefacere. Illud ergo maledicere prohibitum eſt, quod non iudicio iuſtitiæ, ſed vindictæ liuore, aut odio procedit, qua ratione nemini eſt maledicendum, nec etiam ipſiſmet, qui nobis odio, & liuore maledicunt. Hæc diſtinctio, & doctrina pulchre, & docte traditur à Gregorio lib. 4. moral. c. 6. Quando autem prohibetur maledictio, generaliter accipitur, ſiue proprie, ſiue impropriè, ſicque maledicentibus eſt benedicendum. Vnde hoc verbo, vt in commentario dictum eſt, non tãtum execratio, ſed etiam contumelia, conuitium, detractio, cæteraque ſimilia comprehenduntur in qua ſignificatione dictum eſt Exo. 28. Principẽ populi non maledices. Illud enim notandum eſt in Scriptura, quaſdam eſſe ſententias, quæ videntur maledictiones, & non ſunt, ſed prophetiæ malorum, quæ ventura ſunt ijs, de quibus eſt ſermo, tales ſunt Pſal. 68. obſcurentur oculi eorum, ne videant, & dorſum eorum ſemper incurua, ſimiles in Pſalmis, & Prophetis leguntur plurimæ.

Act. 23. Act. 6. 2. Tim. 4. 4. Reg. 1. Exo. 28. Pſal. 68.

Poſtre-

In male dictionibus animus & intentio loquẽtis obſeruãda.

Poſtremo notandum eſt vnum, quod docet Baſilius Reg.breu.reſp.24. in maledictione animum, & intentionem loquentis obſeruandum eſſe: nam contingit, vt malum, quod quis alteri imprecatur, ſit bonum; at ipſe malum reputat, & vt tale imprecatur, idcirco maledictum reputabitur, ſicut etiam è contrario, quod malum eſt, credi poteſt bonũ, & tunc benedictio erit, quod etiam in ſuperiori ſententia notauimus. Verba Baſilij ſunt hæc: Omne verbum, quod eo animo profertur, vt ex eo contumelia, aut ignominia alter afficiatur, maledictum eſt, licet verbum ipſum per ſe non videatur contumelioſum, atque hoc manifeſtum eſt ex Euãgelio Ioan.9. in ijs, quæ de Iudæis loquens ait: Maledixerunt ei, tu ex diſcipulis illius ſis.

Et orate pro calumniantibus vos.

COMMNTARIA.

Calumniantur ij, qui alijs falſo crimina imponunt, quod verbis clarioribus Dominus expreſſit Matth.5. dicens: Cum dixerint omne malum aduerſus vos mentientes, hoc enim eſt calumniari: impendenda ergo ſunt calumniatoribus dilectio, & ſi opus eis eſt, etiam beneficia. Dominus tamen peculiare aliquid exhibendũ conſuluit, & monet, vt ſcilicet preces ad Deum pro illis fundamus, vt omnem vindictæ affectum à cordibus remoueamus; calumnia enim maximè ad vindictam contra calumniantem prouocat, quam oratio penitus repellit; qui enim orat pro calumniãtibus, eorum debitum, & illatam iniuriam verè condonat; perfectio etiam Euangelica in his demõſtratur; quo enim plus excreſcit malum, eo magis charitas Chriſtiana augenda, & exercenda eſt; inimicitiæ enim multæ ſunt, peius eſt odium, peſſima calumnia; è contrario autem bona eſt dilectio, melior beneficentia dilectioni coniuncta, optima vero oratio, quæ impenditur ijs, qui grauiori malo nos afficiunt, minuſque digni dilectione ſunt.

ANNOTATIO XXXIX.

Calumnia grauc malum.

Calumniator quantum ex ſe, grauius nocet, quam is, qui nocumentum temporale infert. Primo quidem, quia malum culpę imponit, quod eſt peius malo temporali. Vnde Athanaſius in Apologia ad Conſtantinum Imperatorem affirmauit calumniã grauius ferire, quam lapides. Secũdo, quia ſcandalum aliorum in illo, quem calumniatur, excitat, ac ſi re vera crimen commiſiſſet, qua de cauſa, vt docte notauit Gregorius lib. 8. epiſt.45. ad Palladium, debet ille, qui calumnia affectus eſt, ſe defendere, & veritatem aperire, vt ſcandalum vitetur, quod & plurimi viri ſancti fecerunt; nonnulli etiam Apologias conſcripſerunt, & Baſilius magnus orat. de inuidia, calumnijs reſiſtendum eſſe docet. Tertio, quia eius, quem calumniatur, maximè, non ſolum corpus, ſed etiam animam, quantum ex ſe eſt, perturbat, atque in progreſſu ſpirituali valde remorari facit, quod Ambroſius ſer. 18. in Pſal. 118. affirmat verſum illum Dauid interpretans, (redime me à calumnijs hominum, vt cuſtodiam mandata tua.) Verba Ambroſij ſunt hæc: Qui opprimitur calumnia, non facile poteſt cuſtodire mandata diuina; triſtitię neceſſe eſt, plerũque, aut timori cedat, & affligatur, vel metu calumniæ, vel dolore. Hæc ille. Sunt etiã exempla multorum, qui etiam ſi ſanctitate eminuerint, calumnia tamen conturbati ſunt animo, ex quibus vnum proferam Baſilium, qui cũ calumniam pateretur impoſitæ ſibi hæreſis, animo nimis perculſus eſt, vt ipſe teſtatur in Epiſt. 82. cuius inter alia verba ſunt hæc: Ad haſce literas animatus, vt par erat, & ad tam inopinam, ac ſubitam immutationem animo percuſſus, nec reſpondere quidem poteram; palpitabat enim mihi cor, lingua me deſtituebat. & plane patiebar, quod animo ſolet parum forti accidere. Dicendum enim quod verum eſt, & tamen venia dignum, deinde parum aberat, quin odium erga humanum genus exorbitaſſem, ſuſpectique mihi fuiſſent omnes hominũ mores, arbitranti in natura humana non eſſe charitatis bonum, ſed verba quędam plauſibilia ad ornatum, & cultum eorum, quibus vti velis conficta, affectum vero illorum ſecũdum veritatem non ineſſe cordi humano. Hæc, & alia Baſil. Idipſum confirmat Salomon *Pſ. 118.*

Eccleſ.

Ecclеſ.7. Calumnia, inquit, conturbat ſapientem, & perdet robur cordis illius. Ex quibus manifeſtum eſt, quantum malũ ſit calumnia. Hanc quidem, & multiplicem, & grauiſſimam paſſi ſunt Christiani in primitiua Eccleſia, vt cõſtat ex Tertulliano in Apolog. cap. 16. & Euſebio lib. 5. hiſtor. cap.1.lib.8.c.6.lib.9.c.5. paſſi etiam ſunt, & patiuntur multi viri iuſti etiam nunc. Ideo merito Chriſtus qualiter erga calumniatores noſtros gerere nos debeamus, docuit dicens: Orate pro calumniantib. vos. Quam rationem prudentiſſime, ac ſapientiſſime inſtituit faciendam propter multa præter ea, quæ in commentario dicta ſunt.

Orare pro calũmniantibus iubemur multis de cauſis.

Primo quidem in remedium eorũdem, qui calumniam patiuntur, optimum enim, ac efficaciſſimum eſt oratio ad Deum, cuius auxilium neceſſarium eſt maxime, non ſolum ad ſuſtinendam patienter calumniã, ſed etiam ad ſuperandam, & vt veritas ipſa manifeſtetur; hac.n.oratione Suſanna calũniã ſenũ euertit; oratio.n. etiamſi fiat pro alijs, multũ tamen efficax eſt apud Deum pro ipſo orante. Quam doctrinam docet Gregorius hunc locum allegans lib. 35. moral.c.7. vbi ſic habet: Pro ſemetipſo pœnitens tanto citius exaudiri meruit, quanto deuote pro alijs interceſſit. Plus enim pro ſe valere preces ſuas efficit, qui has & alijs impendit, libentius quippe ſacrificiũ orationis accipitur, ꝙ in conſpectu miſericordis Iudicis proximi dilectione conditur. Quod tunc veraciter quiſque cumulat, ſi hoc ẽt pro aduerſarijs impẽdat. Hinc enim, quod magiſtra veritas dicit, orate pro perſequentibus, & calumniantib. vos. Hæc ille.

Secundo, quia oratio plus prodeſt calumniatoribus, quam ſola dilectio, quę exhibetur inimicis, quam beneficia temporalia, quę præſtantur odio habentibus: nam oratio impetrat à Deo calũniatorum corda conuerti, & eorum pęnitentiam ad ſalutem, ſæpeque euenit, vt hi diuina tacti virtute teſtimonium in ſe ipſos commutent, ſeq; mendacij, & calumniæ arguant, quod oratio eorum, qui calumniam ſubſtinuerunt, obtinuit. Vt.n.apud Iudices huius ſæculi multum prodeſt reo ad conſequendam pœnę remiſſionem, ſi pars lęſa remittat, & oret pro eo, ſic & multo magis prodeſt apud Deum ipſum.

Tertio iungitur oratio, vt inſinuetur licere exterius aduerſus calumniatores inſurgere, non quidem illis malum inferendo, ſed ſe purgando, ac veritatem, & innocentiam propriam tuendo in aliorũ exemplum, vt paulo ante diximus.

Quarto, vt ſic doceamus nõ ſolum non debere nos vindicare, ſed nec deſiderare à Deo vindicari, aut petere vindictam ab eo contra calumniatores, cum pro eis potius orandus ſit Deus.

Nõ licet à Deo vindictã contra calũniantes exorare.

In cuius gratiam aduerte, quamuis vindicta ſit relinquenda Deo, vt dicitur Rom. 12. non tamen licere petere eam à Deo, vt probat Auguſt. in enarrat. Pſalm.78. immo ſi forſan Deus infert malum calumniatori, aut ei, qui nos malo affecit, vindictamve ſumit de illo, non debemus gaudere, quod eodem loco tradit Auguſtinus, docens licere quidem gaudere de iuſtitia Dei, ſed nõ de vindicta, & malo proximi, ſicque interpretatur illud Pſal.57. Lætabitur iuſtus, cum viderit vindictam. Gregorius etiam lib.22.moral.cap.6. lætandum dicit de Dei iuſtitia, & de fructu aliorum, non tamen de malo proximi, quatenus illi malum eſt, niſi qua parte malum temporale proficit ad bonum ſpirituale conſequẽdum. Sic enim eſt bonum velle illi, vt ſupra diximus. Nec hæc tantum ſatis ſunt, ſed etiam orandus eſt Deus, vt remittat calumnianti culpam, & cor eius conuertat, ſicut fit pro illis, qui non ſunt nos calumniati.

An ad orandũ pro calũniatoribus ex ꝓcepto uel conſilio teneamur.

Quod ſi quis interrroget, an ſit hoc pręceptum, an conſilium? Reſpondemus eadẽ quæ de dilectione dicta ſunt, in generali eſſe præceptum; ab oratione enim noſtra, qua pro omnibus oramus, non debemus excludere calumniatores, in particulari vero conſilium eſt vtiliſſimum ob cauſas expoſitas.

ANNOTATIO XLVI.

Quid in orationibus pro calumniatoribus ſit petẽdũ.

Interrogabit quiſpiam, quid ſit in oratione pro calumniantibus petendum? Cui reſpondeo, id eſſe petendum pro his, quod ex charitatis dilectione deſiderandum eſt illis. quod quidem Auguſtinus ſerm.59. de tempore, & Gregorius lib.34.mor.c.16. explicant, dicentes: Quid aliud pro inimicis orandum eſt, niſi hoc, quod Apoſtolus ait, vt det illis Deus pęnitentiam, & reſipiſcant à Diaboli laqueis, à quo captiui tenentur, ad ipſius voluntatem? Hinc infert Gregorius non eſſe orandum pro dęmonibus, nec pro hominibus damnatis, quia non poſsũt ad iu-

ad iuſtitiæ opera ab iniquitate commutari. Auguſtinus autem lib. 21. ciu. ca. 24. eandem orationem faciendam pro inimicis docet, infertque nec pro malis Angelis, nec pro damnatis orandum eſſe; adiungit tamen ſimili ratione non eſſe orandum pro ijs, quos conſtaret in hoc ſęculo eſſe reprobos, & igni æterno deſtinatos: nam Eccleſia orat nunc pro omnibus, quia nō poteſt agnoſcere, qui prædeſtinati, qui vero reprobi exiſtant.

Quō et pro reprobis orandū dum viuunt.

In hac parte mihi dicenda nonnulla videntur. primo non tātum illa petenda eſſe in oratione, ſed etiam temporalia, vt neceſſaria ſunt ad ſpiritualia, quæque nobiſipſis volumus. Secundo, etiam ſi conſtaret alicui calumniatores eſſe de numero eorum, qui reprobi ſunt, & æterno igni deputandi, adhuc orandum eſſet pro eis, dum ſunt in hoc ſæculo, quod ratio manifeſta probat: nam ſi pęnitere eos poteſt, & ad gratiam admitti, & ſacramenta petentib. miniſtranda ſunt illis. ergo orandum eſſet, quamuis nō eſſet petenda æterna ſalus pro eis, quia hanc conſequi non poſſunt, ſuppoſito, quod reprobi ſint, ſicut nec gratiam finalem, abſolute tamen gratiam habere poſſunt, & pœnitentiam, & multa bona facere, & à multis peccatis cauere; ſunt enim multi ex damnandis pro tempore iuſti, & Deo grati; hæc ergo habere cum poſſint, orādum pro eis eſt, ſicut etiam ſi indigerent temporaliter, ſubueniendum eſſet, & ſacramenta miniſtranda. Longe ergo diuerſa ratio eſt horum, & eorum qui iam damnati ſunt; hi enim non ſunt capaces vllius ex prædictis bonis, hi vero ſunt. Auguſtinus autem intelligendus eſt de ea oratione, qua vita æterna petitur pro proximis; hæc enim non eſſet petenda pro ijs, qui reprobi ſunt, ſi conſtaret eos eſſe tales, quia de lege ordinaria Dei eā conſequi non poſſunt; hoc enim eſſet petere, vt ēt ſi in peccato morerentur, ſalutē ęternā obtinerent, quod quidem peti non debet.

ANNOTATIO XLVII.

Tria ex Scripturis obijciuntur cōtra ſuperiorē Domini ſententiam.

AVguſtinus ſerm. 59. de tempore, tria obijcit contra hanc Domini ſententiam, quam ſuis reſponſionibus elucidat, primū eſt, in Scriptura multas imprecationes cōtra inimicos inueniri, quale illud eſt Pſal. 66. Fiat menſa eorum coram ipſis in laqueum, & cætera, quæ ibi dicuntur. Huic reſpondet, Prophetas, quæ futura erant, prę nunciare, non voto imprecationis, ſed prophetiæ ſpiritu. Hæc reſpōſio vera eſt, quiuis, vti diximus in præcedenti Annotatione, ſancti aliquando per modum correctionis, & reprehenſionis in illorum, quos arguunt, aut aliorum vtilitatem vtantur malorum temporalium imprecatione, ſicut & verbis, quæ conuitia videntur.

Alterum, quod Auguſtinus obijcit, illud eſt quod 1. Ioan. 5. dicitur: Eſt peccatum ad mortem, non pro illo dico, vt roget quis. *1. Ioā. 5.* Igitur quando calumniatores peccatum ad mortem peccant, non eſt orandum pro illis. Reſpondet Auguſtinus peccatum dici ad mortem, cum poſt agnitionem Dei per gratiam Domini noſtri Ieſu Chriſti, quiſq; oppugnat fraternitatem, & aduerſus ipſam gratiam, qua reconciliatus eſt Deo, inuidentiæ facibus agitatur. Hæc Auguſtinus. Quaſi clariorib. verbis diceremus, qn̄ quiſpiam ad Euangelium conuerſus eſt, & per id iuſtificatus, poſtea retrocedit, & odio concepto ipſum impugnat, quale peccatum cenſet Auguſtinus perpetraſſe illum Alexandrum Aerarium, cōtra quē Paul. 2. Tim. 4. loquendo ait: Multa mihi mala oſtendit, reddet illi Dominus ſecundū opera illius. Tūc fatetur Auguſtinus pro talibus, etiam ſi calumniatores ſint, orandum nō eſſe; vtiturq; teſtimonio Pauli, qui nec pro illo Alexandro orauit. Ad ſententiam autem Domini, qua iubemur orare pro perſequētib. & calumniantibus nos, reſpondet eſſe intelligendam, quando non habent peccatum grauius perſecutione, & calumnia, quale eſt illud, quod ad mortem dicitur. Hęc Auguſtini reſponſio non videtur probanda; ſi enim homo poteſt per Dei gratiam etiam huius peccati pęnitentiam agere, & veniam impetrare, Chriſtuſque pro omnibus ſatisfecit, non video, cur non debeat homo orare pro talibus hominibus; præſertim quia viatores ſunt, & tenemur eos diligere. Nec Ioannis teſtimonium conuincit nos, Auguſtini ſententiæ conſentire, non enim dictum eſt: Dico, vt non roget quis; ſic enim oratio prohiberetur pro peccante peccatum ad mortem, ſed dicitur (non dico, vt roget quis) id eſt pro peccante non ad mortem, dixi vobis, vt rogetis cum fiducia, & quaſi vos certos faciens de impetranda vita pro eo: at de peccante ad mortem, non ſic dico, vt rogetis, quia impetrationem non promitto, nec de *Apoc. 6.* ea

ea vos certos facio, non tamen propterea non eſt orandum pro eo, multa de huius loci intelligentia ſcr.pſi ſupra, cum de peccato in Spiritum ſanctum egi; quid peccatum ad mortem, & quæ ſit huius loci intelligentia diffuſe explicui, idcirco nunc à pluribus ſcribendis abſtineo.

Tertium quod Auguſtinus obijcit, eſt illud Apocalyp. 6. vbi martyres orare Deũ dicuntur contra ſuos perſecutores, & calumniatores vindictam: Vindica, inquiunt, ſanguinem noſtrum Domine. huic reſpondet Auguſtinus eos, non orare vindictam contra homines, ſed contra Regnum peccati, quod in ipſis eſt, vt ſcilicet idolatria euertatur, & tollantur ſcelera. Euertitur autem, & deſtruitur regnum peccati partim correctione hominum, vt caro ſpiritui ſubijciatur, partim deprauatione hominum perſeuerantium in peccato. vt ita ordinetur, vt iuſtis regnantibus cum Chriſto moleſti eſſe non poſſint. Hoc autem potius eſt orare pro hominibus. Diximus autem in præcedenti Annotatione nonnulla de hoc.

Et qui te percutit in maxillã vnam, præbe illi & alteram.

COMMENTARIA.

POſita charitatis documenta nemo ſeruabit, qui humanæ patientiæ virtute non pollet, idcirco eius etiam documenta proponit; quæ tanta eſſe debet, vt nõ ſolum illatas iniurias ſuſferamus, ſed ad eas, quæ non inferuntur, ſuſtinendas parati ſimus: Si quis, inquit, te in maxillam vnam percuſſerit, alapam dando, non tantum eam patienter feras, ſed etiam præbe ei & alteram maxillam, vt aliam alapã incutiat. Non quod ſemper actu corporis offerri maxillam alteram ſuos Chriſtus velit, ſed vt eo ſint animo, quod ſi eam inferat eis quiſpiam, patienter illam ſuſtineant, primamque ſe non inuitos tuliſſe demonſtrent; & ſi ad percutientis ſpiritualem ſalutem actu offerre fuerit neceſſarium, id faciant. Hoc enim eſt charitatis perfectæ argumentum, & opus.

ANNOTATIO XLVIII.

Quomodo iuxta Patrum ſententiã verba Christi ſint intelligenda.

OPponebant Manichæi hanc Domini ſententiam, vt probarent in Euangelio non licere bellum, referente Auguſtino lib. 22. contra Fauſtum cap. 76. dicebant enim, Dominum dixiſſe non reſiſtere malo: ſed ſi quis percuſſerit te in vna maxilla, præbe ei alteram. Auguſtinus reſpondet non actu corporis, ſed animi præparatione maxillam præbendam Dominũ præcepiſſe, cum qua animi præparatione poteſt homo eum à quo patitur, corrigere, & bellũ etiam contra hoſtes gerere, & c. 79. probat multis rationibus eam ſententiam ſic intelligendam. Ipſe etiam Auguſtinus lib. de mendacio, ad Conſentium cap. 15. eam intelligentiam exemplo Chriſti, & Pauli confirmat, vbi inter alia multa dicit ſic; Exemplum patientiæ nullum, quam ipſius Domini potentius, & excellentius inuenimus, at ipſe cum alapa percuſſus eſſet, non ait, ecce altera maxilla, ſed ait, ſi maledixi, exprobra de malo; ſi autem bene, quid me cædis? Vbi oſtendit illam præparationem alterius maxillæ in corde faciendam. Quod etiam Apoſtolus Paulus vtique nouerat: nam & ipſe cum eſſet alapa percuſſus ante Pontificem, non ait: Percute maxillam alteram, ſed: percutiet te, inquit Dominus, paries dealbate, & tu ſedes iudicare me ſecundum legem, & contra legem iubes me percuti? altiſſima intuens Sacerdotium Iudæorum tale factum fuiſſe, vt nomine forinſecus niteret, intrinſecus autẽ luteis concupiſcentijs ſorderet. Quod tranſiturum eſſe vindicta Domini videbat in Spiritu, cum illud diceret. Sed tamen cor paratum habebat non ſolũ ad alias alapas accipiendas; ſed etiam quælibet pro veritate patienda cum eorũ dilectione, à quibus illa pateretur. Hæc Auguſtinus. Ambroſius etiam ſerm. 10. in Pſal. 118. in eo ſenſu explicat hanc ſententiam, cuius verba hæc ſunt: In euangelio Dominus Ieſus docens virtutem, atque inſigne patientiæ ait; qui te percuſſerit in maxillam, præbe ei alteram. Vult enim diſcipulos ſuos, & iniuriarum eſſe patientes, nec referire facile; ne dum potens ferire faceret iniuriam, indicium humilitatis exhiberent. Patientia enim humilitatis indicium eſt. Hæc ille. His autem addendum exiſtimo non ſemper in ſola præparatione cordis, & animi,

ſed

ſed etiam in præparatione corporis præbendi eſſe maxillam alteram, tum quidem, vt non nos defendamus contra percutere volētem, ſeu iniuriam inferentem, quod alijs verbis Rom. 12. Paulus monuit dicens; Non vos defendentes, ſed date locum iræ; tum etiã vt actu offeramus, ſi id ad proximi ſalutem, & conuerſionem neceſſarium iudicauerimus. Hæc Chriſtus, & Paulus fecerunt; quamuis enim perſecutores ſuos reprehenderunt; non tamen ſe ſubduxerunt, quinimmo ſi illi adhuc alapas inferre voluiſſent, paratos animo & corpore eos inueniſſent, quod eſt maximæ perfectionis argumētum. Hoc idem Ambroſius in eodem loco explicuit; ſubiunxit enim hæc: Dabit percutienti ſe maxillã, vt non ſe ſubducat iniuriæ, nec declinet cædis dolorem ſed percutienti ſe maxillam offerat. vtrumque intelligi poteſt, ſiue ei qui percutere incipiat, ſiue ei, qui iam percuſſerit, vt illud Euangelicum impleatur, qui te percuſſerit, in maxillam, præbe ei alterã. Hæc Ambro. Hoc idem Chryſoſt. hom. 18. in Matth. tradit, inquit enim: Propterea eum, qui palmis cæditur, non modo prohibuit iraſci, ſed etiã percutientis iram exſatiare præcepit, vt ne primam quidem iniuriam ſuſtinuiſſe videretur inuitus. Hæc ille. Nota pulchram rationem, ne videretur primam alapam inuitus ſuſtinuiſſe, voluit Dominus ſuos non ſe ſubducere cæteris. Addit etiam Chryſoſtomus; Non modo, inquit, percuſſum quieſcere iubet, ſed è contrario honorare cædentem, aliamque ibi præbere maxillam. Hæc ille. Hoc idem Hilarius can. 4. in Matth. docet, vbi ſic habet: Non ſolum ab iniquitatibus nos abeſſe Euangelia præcipiunt, verum etiam, vlciſcendæ iniuriæ exigunt diſſimulationem: nam accepta alapa maxillam alteram iubemur offerre. Hæc ille. Nota verbum (diſſimulationem) non enim perfecte diſſimulat acceptã iniuriam, niſi qui alteram maxillã offert, imò idem Auguſt. Epiſt. 5. ad Marcellinũ hoc idē fatetur, vbi explicat ſenſum huius Dominicę ſententiæ, aſſerit enim ſemper debere animo nos eſſe præparatos ad patienter ſufferendam iniuriam quamcunq; illatã, & qui vnam acceperit, quando id viderit vtile eſſe ad cõuerſionem, & vtilitatem ſpiritualem percuſſoris, præbere ſiniſtram, id eſt ſe offerre paratum nouam ſuſcipere iniuriam, tunc etiam præbere ſiniſtram. Non igitur ſemper ſiniſtra eſt offerenda actu corporis, niſi quando ſaluti percuſſoris id expedire videbitur, quia ſic confundetur & reſipiſcet; ſemper tamen debet eſſe præparatus animus. Quod ergo animi eſt, ſemper eſt, quod corporis eſt, non ſemper, ſed quando expedire iudicabitur, & prodeſſe poteſt. quod Ambr. orat. de obitu Valentiniani docet; inquit enim ſic: Qui te percuſſerit in maxillam, præbe ei & alteram, eo quod in dolore ſit patiens, vt pœniteat verberantem. de hoc etiam ſequenti Annotatione plura dicemus. Rectè autem Iſidorus Peluſiotes lib. 1. epiſt. 98. ponderat hãc ſententiam: Si verbis, inquit, vulneratus es, & in iracundiam prorupiſti, quonam modo percutiẽti vnam maxillam porriges alteram? Notat autem Chryſoſt. hom. 18. in Matth. percuſſione maxillæ quamcunque iniuriam ſignificari: Verba ipſius ſunt: Hoc dicit, non ad hanc vnam tantummodo imperans patientiam, ſed in omnibus quoque alijs ad tolerantiam malorum erudiens. Sicut enim cum dicit, qui fratrem ſuum fatuum vocat, reus erit gehennæ, nõ de ſolo illo pronunciat dicto, ſed de omni maledicto: ita hic quoque non vt tantũmodo palmis cæſi fortiter feramus, iubet, ſed vt quodcunque nobis fuerit illatum, abſq; vlla conturbatione patiamur. Propterea ibi extremam elegit iniuriam, & hic faciei verberationem locauit, quod certè maximè exprobrabile, & præcipuè eſſe iniurioſum ſolet. Hæc ille. Notat etiam ibidem Chryſoſtomus hoc Dominicum documentum non ſolum ad vtilitatem eius, qui patitur iniuriam, ſed etiam eius, qui infert, pertinere: nam qui patitur, nihil graue exiſtimabit ſuſtinere, cũ ſit paratus adhuc nouam recipere iniuriam: percuſſor autem pudore ſuffundetur, nec ictum ſecundum inferet, etiam ſi omni fera prorſus immanior exiſtat, immo plurimum etiam prioris pœnitebit, nihil enim ita lædentes coercet, vt patientia, modeſtiaque læſorum, nec ſecuturum modo coercet impetum, ſed præcedentis exigit pœnitentiam. Quinimmo, & familiares facit, & ex inimicis amicos; ſicut è contrario vltionis exactio deteriores facit, & iram ad maius inflammat incendiũ, malo in vlteriora progrediente. In ſequenti autem Annotatione perfectius Domini ſententia explicatur.

Rom. 12

ANNOTATIO XLIX.

Quare apud Matthæum dexteræ maxillæ mētio ſit, nō apud Lucam.

APud Matthæum hanc Dominicā ſententiam aliter legimus, nēpe: Si quis te percuſſerit in dexteram maxillā tuam, præbe ei & alteram; apud Lucam vero dexteræ non fit mentio. Quamuis Auguſtinus lib. 1. de ſermone Domini in monte c. 35. aſſerat multa exemplaria Latina ſe vidiſſe, in quibus in Matthæo non legebatur (dexteram) fatetur tamen in Græcis, quibus maior fides adhibenda eſt, legi (dexteram) qui exiſtimant hunc ſermonē eundem eſſe cū illo, quē Mattheus refert, facile reſpondere poſſunt, Lucā omiſiſſe illud (dexterā) quod ſupplendum eſt ex Matthæo; ſæpe enim vnus Euangeliſta prætermittit, quæ alius narrat, idque fateor, tamen non cenſeo, vti ſupra dixi, hanc ſententiam eſſe eandem cum illa Matthæi, ſed Chriſtum protuliſſe vtramque ſemel in monte, quod refert Lucas. in priori ſermone appoſitum eſt nomen (dexterā) in poſteriori vero non. Quod quidem qua de cauſa ſit factum, explicabitur, ſi prius vni dubio ſatisfactum fuerit, hoc autem tale eſt: nam videbatur dicendum, qui te percuſſerit in maxillam ſiniſtram, præbe ei & dexteram: nam qui percutit, manu vtitur dextera, tanquam fortiori; dexteræ autē manui percutientis reſpondet maxilla ſiniſtra percuſſi, vt facile eſt vnicuiq; intelligere; ſi enim alapa impingatur dexteræ, neceſſe eſt leuiorem eſſe, quam ſi ſiniſtra percuteretur, quia in ſiniſtram percuſſi facilior eſt, & fortior eſt ictus ferientis. Origenes lib. 4. de principijs cap. 2. hoc argumento vtens, probat verba hæc Saluatoris non eſſe iuxta literam intelligenda, quia tunc oportebat dicere: ſi quis te percuſſerit in ſiniſtram, præbe ei dexteram. Idem etiam dixit Auguſt. epiſt. 5. ad Marcellinum, vbi quid per dexteram ſignificetur interpretatur, nimirū, vt is ſit ſenſus: ſi quis in te meliora fuerit perſecutus, & inferiora ei præbe, ne vindictæ potius, quam pœnitentiæ ſtudens contemnas æterna pro temporalibus, tamquam dextera pro ſiniſtris. Hæc ille.

Auctoris ſententia.

Mihi tamen non improbabiliter aliter dicendum videtur, nempe minorem iniuriam ſignificari percuſſione dexteræ, maiorē vero ſiniſtrę. Voluit quippe Dominus ita ſuos ad iniurias ſuſcipiēdas eſſe paratos, vt vna illata, non ſolum alteram ſimilem, ſed etiam maiorem ſuſtinerēt, idcirco prius meminit dexteræ, quia minor, ac leuior eſt alapa, quæ infertur dexteræ, vti dictum eſt; poſterior vero ſiniſtræ, quia alapa hæc grauior eſt, vt ſit ſenſus: Si quis tibi iniuriam intulerit, non ſolum eam feras, nec ſolum ad alteram ſimilem recipiendam ſis paratus, ſed etiam ad maiorem. Hæc etiam eſt cauſa, cur non dictum eſt: ſi quis te percuſſerit in dextera ſemel, præbe eam illi iterum, ſed dixit, præbe ei alteram, nempe ſiniſtram, in qua grauior eſt percuſſio; nec incœpit à ſiniſtra, dicendo: Si quis percuſſerit in ſiniſtram, quia ſic minus erat, quod ſuadebat, quam quod ille paſſus erat: ſed incœpit à dextera, quod minus eſt. Verba ſubiuncta à Matthæo eum indicant ſenſum; nam dicit: Si quis te angariauerit mille paſſus, vade & alia duo, nempe duo alia mille, quod maius eſt quam primum, vt Hilarius, & Hieronymus interpretantur; ſic etiam in præſenti ſentētia, ſi percuſſus fueris in dextera, præbe ſiniſtrā, quod grauius eſt: nam in percutiente dextera fortius agit, in patiente ſiniſtra grauius percutitur. iuxta hanc doctrinam, quam legitimam exiſtimo, dicendum, Chriſtum in priori ſententia expreſſiſſe dexteram, quia præcipuè Apoſtolis, ac Diſcipulis loquebatur, quos ad perfectionis culmē inſtruebat; at vero nunc apud Lucam non meminiſſe dexteræ, quia turbis loquebatur, quibus ſatis erat, quod perfectum erat tradere, licet non eſſet perfectiſſimū. Quod ſi quis contendat etiam apud Lucam ſupplendum eſſe illud (dexteram) eadem doctrina accommodanda eſt etiam huic ſententiæ, quæ & illi, quam refert Matthæus.

Sit ne præceptum, an conſiliū hæc Chriſti ſētētia, de maxilla prębēda altera percutienti in vnā.

Supereſt autem vnum explicare, an hæc ſententia ſit præceptum, an conſilium. Et quidem quoad illud, quod de illata iniuria nemo vindictam ſumat, præceptum eſt: quoad vero alterum, quod prębeamus nos paratos ſuſcipere nouas iniurias, nec nos defendamus, quando ſaluti ſpirituali percutientis, & iniuriam inferentis id neceſſarium eſt, etiam eſt præceptum; quando vero non eſt neceſſarium, ſed vtile, conſilium eſt, debet tamen quilibet paratus eſſe iniuriam potius nouam ſuſtinere, quam ſe de ſuſcepta vindicare; hoc enim præceptum eſt.

Et

Et ab eo, qui aufert tibi veſtimentum, etiam tunicam nolit prohibere.

COMMENTARIA.

NOn tantum ad iniurias ſuſtinendas Euangelica patientia ſe extendit, ſi charitatis Chriſtianæ perfectio tenenda eſt, quod in præcedenti ſententia explicatum eſt, ſed etiam ad damna rebus exterioribus illata: Si quis, inquit, tibi veſtimentum, ſeu pallium aufert, non ſolum non id prohibeas, ſed nec ſi ſimul tollat etiam tunicam, quæ ſub pallio eſt, eamque iacturam potius feras, quàm contra propriam, aut proximi dilectionem, & charitatem debitam, aliquid committas, aut vindictam ſumendo, aut eius ſpiritualem ſalutem contemnendo, aut tibi ſpirituale detrimentum, & nocumentum efficiendo.

ANNOTATIO L.

Diuerſa eſt hęc ſẽtẽtia ab illa, quã Matthęus tradit.

APud Matthæum habentur hæc duo verba, veſtimentum, quod ibi dicitur pallium, idem tamen eſt Græcum nomen hic, & illic; atq; tunica. illud veſtimentũ exterius, hoc interius eſt; tamen duplex eſt diſcrimen, vnum, quod Matthæus prius meminit tunicæ, poſterius pallij: Lucas vero prius pallij, poſterius tunicæ. Alterum, ꝙ apud Matthęum non eſt ſermo de quacumque ablatione, ſed de ea, quæ fit per litem & iudicium, dicitur enim: Si quis voluerit tecum iudicio contendere, & tollere tunicam, relinque & pallium; at Lucas de ablatione, quæ fit per vim, loquitur. Vnde & verba Græca diuerſa ſunt. Hinc ſoluitur dubium, quod quidam excitant, quomodo Matthęus meminit prius tunicæ, quam pallij, cum hoc facilius tolli poſſet. legitima reſponſio ea eſt, ibi ſermonem eſſe de ablatione, quæ fit lite, & iudicio, quæ fieri poteſt, & de tunica, & de pallio æquali facilitate: at Lucas de rapina loquẽs prius refert pallium, quod facilius rapitur. Hinc facilè intelliges non eſſe eandem ſententiã hanc, & illam; vti enim diximus, hæc in montis deſcenſu, illa in monte ipſo pronunciata fuit, vt rectè notauit Euthymius Matth. 5. in explicatione illius ſententiæ.

Quod autem ad ſenſum huius ſententiæ ſpectat, notandum eſt, olim gentes præcedẽtem de percuſſione maxillæ, & hanc ſententiã de pallio, & tunica oppoſuiſſe Chriſtianis contra Euangelium, quaſi ea doctrina reipublicæ moribus eſſet contraria: Nã quis, inquiunt, tolli ſibi ab hoſte aliquid patiatur, vel Romanę prouincię deprædatoribus non mala velit iure belli reponere? Ita refert Auguſtinus Epiſt. 5. ad Marcellinũ, qui multis verbis huic obiectioni ſatisfacit, oſtenditque his Dominicis documentis hoc ſignificari, potius eſſe maxillam alteram percutienti offerendam, & auferẽti tunicam, & pallium relinquendum, quã vindictam ſumere de eis, qui hæc mala inferunt. Præterea, quãdo hæc neceſſaria ſunt, & ad eorum conuerſionem, vt boni fiant, & ad concordiam reuocentur, eſſe etiam præſtanda. Adde, quando ipſorum patientium vtilitati ſpirituali ſic conſulitur, eſſe etiam exhibenda. ſic interpretatur Gregor. lib. 31. moral. c. 8. de relinquẽdo enim pallio loquens, ait: Exteriora deſpicienda, vt valeant interna ſeruari; melius enim eſt pati commoda temporalia, quam ſpiritualia nocumenta, vt ipſemet Auguſtinus lib. 1. de ſerm. Domini in monte cap. 31. docet. hæc enim documenta tendunt ad charitatis, & dilectionis, tam proximi, quàm propriæ perfectionem, quando autem hęc non interueniunt, non ſunt actu exhibenda, ſed animi ſola præparatione. Vnde nec bella prohibentur, nec defenſio rerum ab hoſtibus, & prædonibus, qui peiores fierent, quia ſic maior copia, & facultas eis fieret prædandi, & nocendi.

Superioris ſentẽtia ſenſus magis exgẽditur.

Omni autem petenti te tribue.

COMMENTARIA.

POſt dilectionem, ac patiẽtiam, miſericordię documenta tradit: Omni petenti te tribue, id eſt, ne diſceptes, nec reſpicias, an petens ſit amicus, an inimicus, an dignus, an indignus, an gratus, an ingratus, aliaſve circumſtantias, ſed indigentiam illius ſolam reſpicito, quam petendo repræſentat. Omni igitur petenti da. Non iubet, vt omnibus, ſeu ſingulis petentibus demus, multi enim id præſtare non poſſunt, ſed vt petentium, & indigentium

qualitates, & conditiones non diſcernamus, ſed quibus poſſumus, omnibus demus. Non tantum autem eleemoſynam, ſeu pecuniam hæc ſententia complectitur, ſed etiã quodcumq; officij genus, quo alter indiget, ſiue ſit auxilium, ſiue fauor, ſiue conſilium, petentibus enim ea, quibus opus eis eſt, tribuere debemus.

ANNOTATIO LI.

Verba hæc: Omnia petẽti te tribue, de omnibus ne abſolute, an ſolum de indigentib. intelligenda.

TErtullianus lib. 4. contra Marcion. hanc ſententiam etiam ad non indigentes extendit: Omni, inquit, petenti te dato, vtique indigenti, vel tanto magis indigenti, ſi etiam, & abundanti. Hæc ille. Verius tamen eſt de petentibus indigentibus, aut opus habentibus intelligendam eſſe. Vnde Cyprianus lib. 3. ad Quirinum ca. 1. hac ſententia eleemoſynæ generalitatem commendari dicit, vt nemini petenti eam negemus. Euthymius vero Matth. 5. ſimilem interpretans ſententiam, adiungit, iuberi etiam non diiudicare dignum ab indigno, eo enim quod petit, indignus eſt, qualiſcumq; ſit: nam & Deus omnia ad vitæ ſuſtentationem æqualiter contulit omnib. hominibus, bonis, ac malis, fidelibus, ac infidelibus. Pulchre etiã Gregorius Nazianzenus in oratione funebri in laudẽ patris, quę eſt decima, hanc doctrinam tradit, verba illa Iſaiæ interpretans: Vinculum, inquit, & electionem tollẽs, hoc eſt, vt quidem interpretor, tenacitatem, & explorationem eius, qui accepturus eſt, ſit ne videlicet dignus, nec ne; ac murmuris verbum cum largitione. Quod quidem plerifque accidit, qui tribunt quidem, verum hoc non adijciunt, vt prompte, ac libenter tribuant, quod quidem maius, ac perfectius eſt, quam præbere; multo enim ſatius eſt ob eos, qui digni ſunt, indignis quoque largiri: quam dum metuimus, ne de indignis bene mereamur, dignos etiam beneficio fraudare. Hæc ille. Auguſtinus autem in Pſal. 102. huic ſententiæ, Omni petenti te tribue, opponit illud Eccleſiaſt. 12. Da bono, & noli recipere peccatorem. Videtur enim contrarium. Cui obiectioni reſpondet, dandum eſſe hominibus etiam iniquis, non vt iniquis, ſed vt hominibus, & indigentibus: illi autem dant, vt iniquis, qui ad iniqua dant opera, vt qui impendunt pecunias hiſtrionibus, & meretricibus, & ſimilibus in mala eorum opera, hoc enim eſt, quod in Eccleſiaſtico prohibetur. Eandem oppoſitionem refert Gregorius part. 3. paſtora. admonit. 21. reſpondetque his verbis: Panem ſuum, & vinum peccatoribus præbet, qui iniquis ſubſidia pro eo, quod iniqui ſunt, impẽdit. Vnde & nonnulli huius mundi diuites, cum fame crucientur Chriſti pauperes, effuſis largitatibus nutriunt hiſtriones. Qui vero indigenti etiam peccatori panem ſuum, nõ quia peccator, ſed quia homo eſt, nimirum non peccatorem, ſed iuſtum pauperem nutrit, quia in illo non culpam, ſed naturã diligit. Hęc ille.

Marciõ. cõtra Euãgeliũ calũnia exploditur.

Tertullianus lib. 4. contra Marcion. refert blaſphemiam huius hæretici, arguebat enim Chriſtum, quod omni petenti dari iuſſerit, ipſe vero Iudæis petentibus ab eo ſignum negauerit. Quam autem iſte hæreticus errauerit, multipliciter poſſumus oſtendere. primo quidem Chriſtus loquitur de petentibus ob indigentiam, & Iudei illi non indigebant: nam inſignia, & plurima iam miracula acceperant, quibus potuiſſent, & debuiſſent crediſiſſe Chriſto. Secundo nõ ad ſubleuandam indigentiam petebant, etiam ſi indigentes eos dicamus, ſed ad incredulitatem ſuam cõfirmandam, tentantes enim petebant: non ergo illis dandum erat. Tertio, Chriſtus non negauit miracula omnino, ſed quæ illi male petebant; quæ vero conuenientia erant, promiſit dicens: Signum non dabitur ei, niſi ſignum Ionæ Prophetæ. Quarto plus dedit Chriſtus, quam illi petebant: nam & illos male petentes correxit, & negauit miracula illa, petita ab eis, quibus efficerentur peiores, quia eorum infidelitas, & culpa grauior fieret nouis miraculis, ſine eorum vtilitate editis, atque inde damnationem maiorem contraherent. Accommodata eſt huic propoſito doctrina Auguſtini lib. 1. de ſerm. Dom. in monte cap. 40. vbi locum hunc explicans, ſic inquit: Omni petenti da, non omnia petenti, vt id des, quod dare iuſte, & honeſte potes. Quid ſi enim pecuniam petat, quia innocentem conetur opprimere? quid ſi poſtremo ſtuprũ petat? ſed ne multa proſequar, quæ ſunt innumerabilia, id profectò dandum eſt, quod nec tibi, nec alteri noceat, quantũ ſciri, aut credi ab homine poteſt, & cui rectè negaueris quod petit, indicãda eſt ipſa iuſtitia,

vt non eum inanem dimittas: ita omni petenti te dabis, quamuis nõ ſemper id, quod petit, dabis, ſed aliquando aliud melius dabis, cum petentem iniuſte, correxeris. Hæc Auguſtinus. Mirum ergo in modum errauit Marcion, tam impie blaſphemans.

ANNOTATIO LII.

Nũ ſuperior Chriſti ſentẽtia etiã Eccleſiaſticarũ verũ œconomos comprehendat.

DVO in hac ſententia explicanda adhuc ſe offerunt. vnum eſt ex Baſilio in Reg. breu. reſpon. 101. vbi interrogat ſic: Cui delatum eſt munus diſpenſandi ea, quæ dedicata Domino ſunt, nunquid neceſſe habet illud ſeruare: Omni petenti te tribue? Quaſi diceret, qui bonis monaſteriorum, aut Eccleſiarum adminiſtrandis præfecti ſunt, an debeant ex eis omni petenti dare? Reſpondet Baſilius tria, vnum eſt hanc Domini ſententiam locum obtinere, velut tentationis, ſicut ſeries eorum, quæ coniuncta ſunt, declarat, quaſi diceret, hęc nimirum: Si quis percuſſerit te in vna maxilla, præbe ei alteram, & qui aufert tunicam, relinque & pallium, & omni petenti te tribue, poſita ſunt à Domino ad explorationem, & probationem quandam patientiæ, & virtutis ſuorum, non vt omnino fierent, ſicut Abrahæ iuſſit filium immolare, quod non iuſſit, vt ille faceret, ſed vt obedientiam eius manifeſtaret, ac ipſum tentaret. Alterum eſt, hanc ſententiam, quam Baſilius præceptum, id eſt, Chriſti ordinationem appellat, propter improbos poſitam eſſe, nempe propter eos, qui iniuriarum ſunt impatientes, & tenaces, qui vix alicui tribuunt, vt ſic ad virtutem reuocaret. Tertium eſt, non ſemper id eſſe obſeruandum, ſed in caſu quopiam, nimirum, quando petens indiget, & qui tribuit habet ſua, vnde tribuat. Ex his reſpondet ad interrogationem, ſicut quod ab alijs attributum eſt, id ad alios transferre tutum non eſt, nec liberum periculi, ſic nec quod Deo dedicatum eſt, debet omni petẽti dari. Hæc Baſilius. Obſcure quidem, & multis verbis dicta, cum ſic dici poteſt: ſicut non omni petenti dandum eſt, niſi indigenti, ita nec ſemper is, qui petitur, dare debet, niſi ex ſuis rebus, non ex alienis: quę vero dedicata ſunt Deo, non ſunt eorum, qui miniſtrandis illis præſunt, ideo non cuilibet petenti dare ea poſſunt. Quod autem dicit, tentationis cauſa hanc eſſe poſitam ſententiam, ſicut & illas alias narratas, non omnino probo, cum ſint documenta ad opus ordinata.

Chriſt' egregiũ ſeruat ordinẽ in illis quæ hoc loco nobis indicit.

Alterum in eadem ſententia explicandum illud eſt, quod Chriſtus videtur poſt ea, quę maiora ſunt, tradidiſſe minora; maius enim eſt percutienti præbere maxillam alteram; & auferenti tunicam non prohibere pallium, quam petenti tribuere. Chryſoſt. hom. 18. in Matthæum hoc ipſum notans reſpondet, Dominum ſolitum eſſe maioribus miſcere minora ac leuiora. Hæc autem reſponſio, non plene ſatisfacit, cum nec rem, nec cauſam rei explicet, idcirco nonnulla ſunt dicenda. Primo quidem non eſt leue omni petenti tribuere; auaritia enim impedimentum eſt fortiſſimum, & miſericordię viſcera multum claudit. Secundo, prudentiſſime Chriſtus poſt exhortationem ad ſufferendas iniurias, & rapinas adiunxit, vt omni petenti tribuamus; ſic enim ſignificabat etiam ijs, qui percuſſerũt maxillam noſtram, & tunicam abſtulerunt, ſi petierint, dandam eis eſſe, nec illis negandam eleemoſynam. Tertio, quia per patientiam multum diſponitur animus ad largiendum; qui enim patienter tulerit ſua auferri, facile dabit ſponte, quæ ſua ſunt alteri, idcirco poſt documenta patientiæ datur documentum largitatis. Doctrina hæc eſt Gregorij 3. p. paſtor. admonit. 21. vbi ſic habet: Cum dantis mens ferre inopiam neſcit, ſi multa ſibi ſubtrahit, occaſionem contra ſe impatientiæ exquirit. Prius namque præparandus eſt patientię animus, & tunc, aut multa ſunt, aut cuncta largienda, ne dum minus æquanimiter inopia irruens fertur, & præmiſſæ largitatis merces pereat, & adhuc mentem deterius murmuratio ſubſequens perdat. Hæc ille. Quarto, ſi abſolute conſideres hanc ſententiam, omni petenti te tribue, facilior eſt, quam percutienti maxillam alteram præbere, at ſi eam ſpectes, vt præcedentes ſequatur, nempe vt illis tribuamus, qui nos percuſſerunt & tunicam à nobis abſtulerunt, difficilior eſt, quia ſupponit patientiam, qua illos tolerare debemus, & ſuperaddit beneficentiam, & miſericordiam, qua eiſdem petentibus tribuere debemus. quod ſi quis interroget, an ſit præceptum hoc, an conſilium. Reſpondendum eſt, quamuis hoc documẽtum eleemoſynam, & quodcumque officij genus, quo proximo opus eſt, complectatur, partem tamen eſſe rationem huius, & eleemoſynæ,

quæ in grauibus, & extremis neceſſitatibus proximorum erogãda eſt ex præcepto; extra vero eos caſus conſilium eſt vtiliſſimũ.

Et qui aufert quę tua ſunt, ne repetas.

COMMENTARIA.

COnnexa hæc ſententia præcedenti, nimirum petenti tua tribue, auferenti autem tua, nec expectanti, vt tu des ei, ne repetas ablata; genus enim quoddam eſt tribuendi ſua, ab eo, qui abſtulit, non repetere, quod intelligendum eſt, quando qui abſtulit, ablatis indiget, ſicut etiam petenti, ſi indiget, tribuendum eſt. Præcepit Dominus *Iſa.1.* Deuteron.24. vt ſi quis à fratre paupere pignus ablatum pro debito accepit, ei redderet ante Solis occaſum: at hoc in loco maius, & perfectius præcipitur, vt ſi frater pauper à nobis abſtulit aliquid, ne repetamus.

ANNOTATIO LIII.

Triplex precxime ſentẽtiæ ſenſus. APud Matthæum cap.5. dicitur, qui petit à te da ei, & volenti mutuari à te, ne auertaris. prior pars conuenit cum ſententia relata à Luca, poſterior diſtincta eſt: non eſt autem vlla diſſonantia: nam illa ſentẽtia, cuius meminit Matthæus, in monte, hæc vero in loco campeſtri pronunciata eſt. Poteſt autem triplicem habere ſenſum. vnus eſt, ne repetas vi auferendo, ſi vi abſtulit ille à te, & hoc verum eſt; non debemus enim vim inferre auctoritate priuata ijs, qui abſtulerunt noſtra, vt ea recuperemus, niſi caſu quodam, quando ſpes nulla eſt ea recipiendi niſi de manibus auferentis abſtrahamus, idque tum abſque damno, & nocumento alio illato facere poſſumus. Et cum his, qui abſtulit, non indiget, licite fit. Alter ſenſus eſt, ne repetas in iudicio, ſeu coram iudice, qui auferentem compellat reddere ablata. quem ſenſum ſecutus eſt Auguſtinus in Enchiridio ad Laurentium cap.78. vbi affirmat hac ſententia Dominum prohibuiſſe ſuos de rebus ſecularibus cum alijs hominibus habere iudicium: at cum hæc ſententia ſit coniuncta precedẽti, in qua nihil de iudicio dictum eſt, ſed vt petẽti indigenti tribuamus, videtur non ad iudicium, ſed ad eandem materiam indigentium pertinere, maximè cum iudicium non ſit prohibitum, quando non ex odio, & vindicta, aut auaritia, ſed ex zelo iuſtitiæ, & deſiderio honeſto habendi ſua fit. Tertius ſenſus eſt, ne repetas, non ſolum vi, aut in iudicio, ſed nec verbo, aut alio quouis modo, & hoc etiam non eſt prohibitum: nam licet ea, quæ mutuauimus, aut commodauimus, aut quæ ablata à nobis ſunt, amicabiliter repetere, ſicut & Tobiam, quod mutuauerat, repetiſſe legimus. Hæc igitur ſententia omnes tres hos ſenſus complectitur, ſed non reſpectu cuiuſcũque perſonæ, ſed reſpectu indigentium, & eorum, qui reddere non poſſunt; connexa enim eſt illi ſuperiori, nempe omni petenti da, cui additur, & auferẽti tua ne repetas, nempe ſi indigeret, nec poteſt ea reddere, quo caſu, nec vi, nec iudicio, nec alio quouis modo repetas; ſi enim in ea neceſſitate ille petiſſet, tribuere deberes, profecto ſi abſtulit, nec repetere licebit. Hoc explicuit Dominus illa parabola Matth. *Matt.18.* 18. vbi paterfamlias damnauit ſeruum illũ, qui conſeruum debentem ei centum, nec habentem, vnde redderet, tenebat, & ſuffocabat, donec ſolueret debitum. Hoc etiam eſt, quod Deus per Prophetam Iſa.58. re- *Iſa.58.* prehẽdit: Omnes, inquit, debitores veſtros repetitis. notãda eſt generalis illa (omnes) licet enim repetere debitores, qui noſtra retinent, ſed nõ omnes, nimirum eos, qui indigent, nec habent vnde reſtituant.

Et prout vultis vt faciant vobis homines, & vos facite illis ſimiliter.

COMMENTARIA.

NOn ſolis petentibus, & indigentibus præſtare ea debemus, quib. opus illis eſt, ſed generaliter ea hominibus facienda ſunt, quæ nobis ab eis fieri volumus; ſic enim fiet, omnia, quæ tam ex charitate, quàm ex iuſtitia proximis tribuere debemus, eis exhibeamus, impleamuſque illud Rom.13. Reddite omnibus debita, cui tributũ, tributum; cui vectigal, vectigal, cui timorem, timorem; cui honorem, honorem. Hæc enim omnia ab alijs fieri nobis cupimus.

AN-

ANNOTATIO LIIII.

Chriſt' perfectiſſimâ dilectionē ſuperiorib. ſententijs declarat, & commēdare.

NOtandus eſt totus iſte contextus ab illis verbis: (Diligite inimicos veſtros) Voluit enim Dominus præceptum dilectionis erga proximum, declarare, ac perficere: hoc autem duobus maximè effecit. vnum eſt remouendo impedimenta præcipua, quæ ab ea dilectione nos auertere poſſunt, alterum eſt explicando ea, quę ex dilectione erga proximum fieri debent. Igitur quo ad primum, iuſſit proximum diligi, etiam ſi inimicus ſit, etiam ſi odio nos habeat, etiam ſi maledixerit, ſiue detrahendo, ſiue contumelia & conuitio afficiendo, ſiue mala imprecando, etiam ſi calumniatus fuerit, etiam ſi percuſſerit, & iniuria affecerit, etiam ſi noſtra abſtulerit, quę omnia contra honorem, famam, vitam, & res noſtras ſunt; hæc cuncta poſtponenda ſunt dilectioni, nec eas nos auertere debent ab impendēda dilectione erga proximum. Poſterius eſt, hos omnes non ſolum diligere, ſed ſi opus eſt, etiam eis benefacere debemus; opere, & verbo ipſis benedicere; orare pro eis, ac pro ipſorum ſalute ſpirituali, ſi neceſſe fuerit, iniurias ſuſtinere, ac iacturam bonorum temporalium facere, petentibus tribuere, & demum eis omnia illa præſtare, quæ nos vellemus nobis ab eis fieri. hæc eſt perfecta charitas, & dilectio, qua efficitur, vt proximū diligamus, ſicut noſmetipſos.

Aduerte autem hoc documentum eſſe alteram partem, ex qua lex naturalis in ijs, quæ ad proximum ſpectant, deriuatur; eſt enim vna pars affirmatiua, altera negatiua, nempe id alteri facias, quod tibi vis ab altero fieri, & quod tibi non vis nec alteri facias. Sub illa autem affirmatiua parte virtualiter hæc negatiua continentur, vt Tertullianus lib. 4. contra Marcion. notauit. Conuenienter autem propria voluntas accipitur, regula operum erga alterum; nemo enim ſibi malum vult; non enim dicitur quod tibi alter facit, aut quod alter tibi fieri vult, ſed quod tu tibi vis ab altero fieri id facias illi. Ex his lex decalogi deriuatur, in ijs maximè, quæ proximorum ſunt, ſimiliter & leges omnes morales iuſtitiæ, beneficentiæ, cęterarumque virtutum erga alios, vt, non furaberis, non mœchaberis, & cætera etiam affirmatiua: talia enim volumus ab alijs fieri nobis: at eleemoſynam tribui in neceſſitate, diligi ab alijs, patienter nos ferri, & alia huiuſmodi fieri nobis vellemus; ea igitur cęteris faciamus. vnde Matth. 7. poſt hoc principium adiecit Chriſtus: Hæc eſt lex, & Prophetæ, quia ſumma quædam eſt præceptorum moralium, quæ lex tradit, & ad quæ Prophetæ exhortati ſunt. Hoc autem documentum non eſt in ſe præceptum, ſed continet multa præcepta, & conſilia iuxta ea, quæ fieri debent erga proximum, quorum quædam charitatis, quędam ſimul iuſtitię ſunt: quæ enim ex iuſtitia debentur proximo, ex dilectionis obligatione etiam ſunt, quæ vero ex dilectione, non omnia ſunt ex iuſtitia. Maximè autem ad dilectionem ſpectant, quæ hoc documento affirmatiuo continentur, idcirco eius præcipuè meminit, quia de dilectionis perfectione hoc in loco agebantur.

Et ſi deligitis eos, qui vos diligunt, Quæ vobis eſt gratia?

COMMENTARIA.

DIlectionem inimicorum perfectè explicatam confirmat oſtenſa imperfectione dilectionis, quæ ob ſolam aliorum dilectionem impenditur: ſi diligitis, inquit, eos, qui vos diligunt, nec impenditis dilectionem veſtram, niſi ijs, à quibus diligimini, eorum dilectionem erga vos intuentes, quæ vobis eſt gratia? id eſt, nihil in eo facitis dignum, pro quo vobis gratiæ vllæ habendæ, agendæ, aut referendæ ſint, quaſi diceret, retributionem à Deo nō habebitis. Gratiam appellat retributionem, quæ ex gratitudine etiam datur his, qui de Deo bene meruerunt, & propter eum opera fecerunt. Hanc non habet, qui ſolos diligentes ſe diligit, quia eos diligit, non ob Deum, ſed ob eorum ſibi impēſam dilectionem. Particula (&) cauſalis eſt; loco (quia) ꝙ in Scriptura ſæpe fieri alijs in locis notauimus, quaſi rationem reddat, cur inimici ſint etiam diligendi. eſt Hebraiſmus, ſolet enim excluſio non exprimi, ſed ſubintelligi, ac ſi dictum eſ-

ſet, ſi tantum diligitis eos, qui vos diligunt, aut ſolos eos diligitis, qui vos diligunt, quod etiam ſupra notauimus, ſimileque eſt illud 1. Cor. 15. Non ego, ſed gratia DEI mecum, id eſt, non ſolus ego.

1. Cor. 15

ANNOTATIO LVI.

Gratia quid hoc loco ſignificet.

INterrogabit quiſpiam, quid nomine gratiæ hoc in loco intelligendū ſit. Ambroſius interpretatur opus gratuito factū, ſeu beneficium, vt ſit ſenſus: Si diligitis tantum amicos, non facitis in hoc opus gratuitum, ſed rependitis dilectionem, quia ab illis diligimini; idcirco non eſt, quod à Deo ſperetis retributionem. Quidam recentiores intelligunt meritū, vt ſit ſenſus, nullum in hac dilectione meritum habetis apud Deum, nihil laudabile, & meritoriū facitis. quæ ſententia accommodatior eſt, quam prima. Mihi tamen accommodatiſſimum videtur, vt gratia intelligatur retributio, q̄ refertur à Deo pro operibus recte geſtis, q̄ propter ipſum fiunt: ſic enim ſolemus dicere, referre, agere, ſeu habere gratiam alteri, quando nempe pro his, quæ ille propter nos geſſit, aliquid recompenſamus, aut opere, aut verbo, aut corde, quod quia à gratitudine proficiſcitur, dicitur gratia. Erit igitur ſenſus; ſi diligitis tātum amicos, quæ vobis eſt gratia? id eſt, quid retributionis, aut mercedis, aut præmij vobis à Deo propter eam dilectionem dabitur? Nihil profecto. Similis phraſis eſt 1. Pet. 2. vbi bis dicitur. Hæc eſt gratia, ſi propter DEI conſcientiam ſuſtinet quis triſtitias, patiens iniuſtè, id eſt, hoc eſt apud Deum retributione, & recompenſatione dignum. & iterum: Si benefacientes patienter ſuſtinetis, hæc eſt gratia apud Deum. & Luc. 17. Numquid gratiam habet ſeruo illi, quia facit, quæ ei imperauerat? id eſt, nunquid gratias agit, aut aliquid ei retribuit? eodem modo in præſenti accipitur gratia. Poſſet quiſpiā obijcere, qua ratione gratia dici pōt retributio; cū ſit ex iuſtitia: nā 2. Tim. 4. dicitur repoſita eſt mihi corona iuſtitiæ? Rūdeo primo, gratitudinem quandam habere rationem iuſtitiæ. Secundo licet iuſtitia ſit quędā ipſius Dei erga nos, radix tñ huius eſt gratuita DEI voluntas, qua dedit, fecit in nobis, quod iuſtitiam induceret apud eum; hinc eſt, vt etiam ſi retributio ſit opus iuſtitiæ, ſit etiam gratitudinis, & gratiæ, quib. Deus iuſtum, & ſimul gratum ac liberalem ſe exhibet in retribuendo mercedem ijs, qui propter ipſum operati ſunt, idcirco retributio, non tantum iuſtitia dicitur. Ex his omnibus ſequitur, eundem eſſe ſenſum huius ſententiæ: Quæ vobis eſt gratia? & illius apud Matthæum, quam mercedem habebitis? merces enim, & gratia idem ſunt.

2. Tim. 4

ANNOTATIO LVII.

Num amicorū dilectio meritoria ſit.

GRauior autem eſt difficultas in eadē ſententia: nam ex ea deduci videtur, dilectionem amici, & eorum, qui nos diligunt, non eſſe meritoriam, cuius contrarium ſupra affirmauimus, & ipſa ratio comprobat, cum ad dilectionem proximi, quæ meritoria eſt, ſpectet dilectio amicorum, nec minus immo magis teneamur, diligere amicos, quam inimicos. Chryſoſtomus in imperfecto in Matth. hom. 13. dicit dilectionem amicorum, & eorum, qui nos diligunt, non habere mercedem, quia qui diligit amicos, propter ſeipſum diligit, quia placet dilectio, qua ab eis diligitur; non autē propter Deum; at qui diligit inimicum, eum diligit propter Deum, ideo à Deo mercedem habet. vnde concludit, qui diligit amicum, non facere peccatum, tamen non operari iuſtitiam, quaſi diceret, dilectio amici ſola non facit actum virtutis. loquitur autem Chryſoſt. vt ex ipſius verbis aperte apparet, de dilectione, qua diligitur amicus eo ſolo titulo, & ratione, quia amicus eſt, & propter dilectionem, qua nos proſequitur, talis enim dilectio non eo peruenit, vt ſit actus virtutis moralis, quæ eſt propter honeſtum, & virtutis bonum; nec charitatis, qua diligitur homo propter Deum, idcirco mercedem non habet. Eſt enim aduertendum, eſſe tria dilectionis genera. quædam enim eſt dilectio naturalis, quæ bonum aliquod naturale habet pro ratione, & fundamento dilectionis. hac dilectione amamus parentes, conſanguineos, & carne coniunctos, quia tales ſunt, ſimiliter benefactores, à quibus bona accepimus, aut ſperamus, ac eos quorum conuerſatione delectamur, aut ſodales, & alios ſimiles, ad quā dilectionem reducitur amicitia delectabilis, & vtilis. Altera eſt dilectio moralis, quæ fundatur in virtute,

Triplex dilectionis gen⁹

quæ diligimus alios propter honeſtum bonum, quia prudentes, quia caſti, quia liberales ſunt, aut ob aliud quid ſimile. Tertia eſt dilectio caritatis, & diuina, qua diligimus alios propter Deum. prima non eſt mala, tamen imperfecta, quia non eſt virtus, nec inter honeſta bona computatur. Secunda virtus eſt moralis. Tertia vero perfecta eſt, & virtus diuina. Chriſtus Dominus de prima loquitur. quia hæc eſt, qua in plurimum hoĩes mundi ſe diligunt, & quæ ẽt infidelibus, & peccatoribus communis eſt; & hæc nec meritum, nec mercedem habet, vt recte Chryſoſtomus dicit, quia nec virtus, aut iuſtitia eſt, nec propter Deum fit, ſed propter dilectionem alterius; vnde non eſt gratuita, ſed mercenaria propter propriam vtilitatem, quia ab ijs, quos amat, diligitur, ideoque apud Deum mercedem nõ habet. At qui inimicos diligit, cum non ſit ratio in eis talis, ob quam diligantur, cum potius illi odio habeant, & quantum eſt in ſe, dilectionem aliorum auertant, neceſſario diligit propter Deum; & idcirco talis dilectio meritum habet, & mercedem apud Deum.

Ad difficultatem igitur, reſpondeo, Chriſtum loqui de dilectione, qua amicos diligimus tantum, quia nos diligunt, hęc enim eſt, quæ frequentiſſima eſt inter homines, & mercede digna non eſt. At de dilectione charitatis, qua amicus diligitur pp Deũ, nõ eſt hic ſermo, quia raro in peccatoribus, & hominib. ſæculi inuenitur; hæc autem eſt, quam ſupra diximus meritoriam. Auguſtinus autem ſermo 59. de tempore, hanc dilectionem amici interpretari videtur de ea, quæ eſt propter Deum, quam fatetur poſſe etiam eſſe in eo, qui odio habet inimicum, & affirmat eſſe quendam gradum iuſtitiæ, cum ſint nonnulli, qui nec amicos diligãt, ſed odio habent; qui enim odit correctorem, amicum odit; dicit tamẽ eſſe tam paruum gradum iuſtitię, vt in peccatoribus eſſe poſſit: Chriſtus autem perfecit dilectionem, & extendit etiam ad inimicos; ſicque eſt perfectus gradus iuſtitiæ. At quantum ex contextu apparet, Chriſtus non loquitur de hac dilectione, qua amicus propter Deum diligitur; hæc enim virtutis actus eſt, & ex ſe mercedem habet, quia propter Deum fit; licet non ſit tantus iuſtitiæ gradus, quantus eſt inimicorum dilectio. Dixi (ex ſe) quia ex parte ſubiecti fieri põt, vt mercede careat, quando qui diligit, eſt in peccato mortali; tunc enim etiam dilectio inimici, & alia opera ex ſe bona, & meritoria; nec meritum, nec mercedem habent. hoc autem in loco agi de dilectione amici, non propter Deum, ipſa verba Chriſti probant: nam dicitur: Si diligitis eos, qui vos diligũt, quaſi ea ſit ratio diligendi, eorum nempe dilectio, & quod ſequitur id confirmat: ſi mutuum dederitis ijs, à quibus ſperatis recipere, quaſi ea ſit ratio mutuandi, vt recipiatis ex mutuo. Hoc ipſum etiam in ſequenti annotatione magis eluceſcet.

Nam et peccatores diligentes ſe diligunt.

COMMENTARIA.

Reddit cauſam, cur nulla ſit gratia, nec merces ijs, qui diligunt tantum eos, à quibus ipſi diliguntur, quia peccatores, inquit, id eſt, qui ſuis vitijs indulgent, nec Dei, nec honeſti rationem habent, nec ſuorum operum mercedem expectant à Deo, diligentes ſe diligunt; igitur dilectionis huius nulla eſt gratia, nec retributio apud Deum

ANNOTATIO LVI.

Baſilius regu. breuior. reſpon. 163. per peccatores hoc loco gentiles interpretatur; at accommodatius interpretabimur peccatores generaliter, ſiue gentiles, ſiue infideles; omnes enim diligentes ſe diligunt: & Matth. 5. legimus (publicani hoc faciunt.) conſtat autem multos publicanos fuiſſe Iudæos, ſicque Beda interpretatur. Non paruam autem difficultatem hæc ratio à Domino aſſignata nobis ingerit: nã ſi ea de cauſa dilectio amicorum, qui nos diligunt, non habet gratiam, nec mercedem apud Deum, quia etiam peccatores diligunt diligentes ſe, conſequitur nec eleemoſynam habere meritum nec retributionem, quia etiam peccatores eleemoſynas faciunt; ſi enim peccatores non facerent eleemoſynas, non conſuluiſſet Daniel Regi Nabuchodonoſor, qui peccator erat, vt eas faceret; nec dixiſſet ei: Peccata tua eleemoſynis redime, & iniquitates tuas miſericordijs pauperum: Forſan, inquit, igno-

Qui per peccatores hoc loco ſignificẽtur. & quo difficultas huius ſentẽtia diſſoluẽda.

ſcet

ſcet Deus delictis tuis, vt habetur c.4. Præterea, nec oratio ad Deũ haberet meritum, nec mercedem, quia hæc etiam peccatoribus eſt cõmunis, quod publicanus ille Luc. 19. manifeſtauit; orabat enim, Deus propitius eſto mihi peccatori; ſimiliter nec fides haberet mercedem, quia etiam peccatores credunt; & quod ad rẽ magis facit, nec dilectio inimici mercedem haberet: nam & hęc poteſt eſſe in peccatore; vt enim homo in peccato poteſt diligere amicum propter Deum, ita etiam diligere inimicum, quamuis hic actus difficilior ſit illo: at non eſt neceſſaria gratia infuſa, qua remittitur peccatum, ad diligendum inimicum propter Deum, ſufficit auxilium Dei ſpeciale, quod peccatoribus non negatur. Vnde doctrina illa Auguſtini ſerm. 59. de tempore allegata in annotatione præcedenti, nempe dilectionem amicorum eſſe actum quidem iuſtitię, ſed paruum, qui communis eſt peccatoribus, ideoq́; perductam eſſe vſque ad inimicorum dilectionem; ſi velit dicere paruum eſſe actum iuſtitiæ, quia in peccatoribus inueniri poteſt, difficile defendi poteſt, quia & dilectio inimici poteſt eſſe in eo, qui eſt in peccato: qua igitur ratione nũc Chriſtus dicit, dilectionem amicorum non habere gratiam, nec mercedem, quia peccatores diligunt diligentes ſe.

Reſpondeo per peccatores non intelligi omnes, qui in peccato ſunt; ſunt enim multi, quilicet in peccato ſint, tamen bona opera aliqua faciunt quę ſi illi in gratia eſſent, talia fuiſſent meritoria, & mercede digna: nam & eleemoſynas faciunt, & amicos diligunt propter Deum, & auxilio diuino etiam inimicos diligere poſſunt, antequam remiſſionem peccatorum obtineant: eos igitur peccatores appellat, qui peccatis incumbunt, & operibus malis ſtudent, nec Dei, nec honeſti rationem habent, hi rariſſime opus faciunt, quod virtutis ſit, ſed omnia ob vtilitatem, ac delectationem, & a¶ quando eleemoſynam faciunt, non propt'er Deum, ſed ex quadam naturali compa. ſione ſola faciũt: hi tales apud quos nec mer itum apud Deum, nec virtutis actus inuenit ur, amicos ſuos paſſim diligunt; non ergo a rgumentum accipit Chriſtus ſimpliciter ab to, quod aliqui peccatores aliquando id fa ciant, ſed quod commune ſit fere omnibus, idq́ue in plurimum fiat, quod argumento e t non eſſe opus, quod gratiam habeat apud Deum, nec mercede dignum. Hic videtur ſenſus huius Domuyicæ ſniæ.

Et ſi benefeceritis his, qui vobis bene faciunt, quæ vobis eſt gratia? ſiquidem & peccatores id faciunt.

COMMENTARIA.

PRoſequitur alteram partem confirmare, nempe (bene facite ijs, qui oderunt vos.) nam ſi tantum bene facitis ijs; qui vobis benefaciunt, à quibus recepiſtis, aut ſperatis bona, nulla vobis eſt apud Deum gratia, nec meritum; peccatores enim hoc faciunt. Similis eſt hæc ſententia præcedenti; loquitur enim de ijs, qui alijs benefaciũt ea de cauſa, quia bona ab eis receperũt, aut ſe recepturos ſperãt; hoc enim, etſi malum non ſit, tamen virtutis rationem non habet, immo bonũ quod ijs ea ratione confertur, non cenſetur beneficium proprie, quia non gratis confertur, ſed quaſi pretio, eo nimirũ, quod acceptum eſt, aut accipiendum ſperatur. propria vero, ac perfecta beneficentia ea eſt, quæ ex dilectione vera procedit, qua benefacimus alijs; nul

Beneficẽtia propria, & perfecta quæ ſit.

la ratione habita ad bona, quæ erga nos fiunt, aut facta ſunt; quæ vero ob ea fit, non ſolum perfecta non eſt, ſed nec durabilis; ceſſante enim ratione tali benefaciendi, non erit beneficentia, ſicut nec dilectio, qua diligimus eos, qui nos diligunt.

Et ſi mutuũ dederitis his, à quibus ſperatis recipere, quæ gratia eſt vobis? nam & peccatores peccatoribus fœnerantur, vt recipiant æqualia.

COMMENTARIA.

TErtiam partem, nempe (omni petenti te da) confirmat; ſi enim, inquit, mutuũ datis ijs ſolum, à quib. ſperatis, vt iterum ipſi vobis mutuũ dent, nulla gratia, nec retributio vobis à Deo eſt, cum peccatores etiam id faciãt. Similis eſt ſententia præcedentibus. benedi-

nedictionis nõ meminit; dixerat enim: Benedicite maledicentibus vobis. non autem dicit: Si benedixeritis ijs, qui vobis benedicũt, quæ vobis eſt gratia? tum quia forſan dixit Chriſtus; Euangeliſta autem non narrauit; non enim oĩa ſcripſerunt Euangeliſtæ, quę Chriſtus dixit, & fecit: tum quia forſan ſub ſententia benefaciendi concluſit. Nec etiam orationis, quam fieri pro calumniantibus iuſſit, quia nec peccatores, nec pro non calumniantibus eam faciunt. De mutuo autem locutus eſt, quia frequentiſſimæ erant vſuræ apud Iudæos: eſt autẽ vſura mutuare ea cõditione, vt is, cui mutuum fit, ſi opus fuerit ſibi mutuanti, etiam mutuet.

ANNOTATIO LVII.

Vox illa, æqualia, quid hoc loco ſignificet.

QVidam recentiores illud (æqualia) interpretantur, referuntur ad damnũ, quod patiuntur, qui mutuant: ſeu ad lucrum, quod ceſſat eis, vt qui pecunias ſuas dare ad lucrum potuit, ſi mutuat alteri, recipere poſſit æquale pretium illi, quod lucraturus erat, aut damno, quod patitur, vt ſit ſenſus; peccatores mutuant, recipientes ex mutuo tantumdem, quantum lucraturi erant pecunia illa, ſi non mutuaſſent; aut quantum damnũ patiuntur, quia eam mutuarunt, ſed quam ſit violenta expoſitio hæc, nemo non videt. Quidam alij referũt ad ipſam ſummam, quæ mutuatur, videlicet qui mutant animo, vt tantundem ſibi poſtea reſtituatur, vt ſi mutuarunt cẽtum, recipiant poſt aliquod tempus centum: voluntq; mutuari debere animo ſubueniendi proximo, non autem recipiendi, quod mutuarunt; ſed hęc expoſitio, nec accõmodata eſt, nec veram contjnet doctrinam: nã qui dat pecunias animo nõ recipiendi eas poſt tempus, is vere non mutuat. Vera, & legitima expoſitio eſt, vt illud (æqualia) referatur ad ſimiliũ actionẽ mutuãdi, vt qui mutuat alteri eo pacto, & intẽtione, vt & ipſo alio tempore ſibi ẽt mutuet. quod illiberale eſt, debet enim eſſe mutuum gratioſum ſine intentione recipiendi ſimile mutuum ab eo, cui fit. quod ſi non debet fieri mutuũ ob paria, ſiue æqualia, id eſt, vt iterum mutuum fiat mutuanti, multo minus ob lucrũ vltra ſortem, quod eſt peior vſura, quam prior. Illud ergo (recipere) refertur ad mutuum, nempe ſic, ſi mutuum dederitis ijs, à quibus vos ſperatis mutuum etiam recipere. Verbum autem fœnerari hoc in loco accipitur pro eo, quod eſt mutuare, ſic accipitur in Scriptura Eccleſi. 29. qui facit miſericordiam fœneratur proximo ſuo. & ibidem, fœnerare proximo tuo in tempore neceſſitatis, in his locis poſitum eſt pro ſimplici mutuo. *Eccl. 29.*

Veruntamen diligite inimicos veſtros.

COMMENTARIA.

COntraria his, quæ diſſuaſerat, monet, vt ſit ſenſus, ſi tãtum amicos, & ea ratione, quod diligunt vos, diligitis, non erit vobis gratia, & merces apud Deum, veruntamen, ſi diligitis etiam inimicos, qui vos nõ diligunt, & benefacitis illis, ac mutuum datis, nihil inde ſeparantes, erit vobis merces magna, vt in ſequentib. ſententijs dicitur.

ANNOTATIO LVIII.

Quare Domin⁹ ex traditis rationib. non amicorũ ſed inimicorũ cõmẽdet dilectionem.

OFferunt ſe hoc in loco duo conſideratione digna. Vnum eſt, quod Dominus à dilectione amicorum ſola, quę fit ob dilectionem ab eis præſtitam, & naturalis eſt, induxit ad diligendos inimicos, quia illa dilectio mercedem non habet, & peccatoribus eſt communis, debuiſſet potius exhortari ad diligendos amicos pp Deum, cum hæc dilectio etiam ſi amicorum ſit, gratiam, & mercedem habeat apud Deum, & peccatores communiter non ſic ſe diligunt; ac ſi diceret, ſi diligitis eos, qui vos diligunt, eo quod vos diligant, quę gratia eſt vobis? nam peccatores diligunt diligentes ſe, veruntamen diligite amicos pp Deum ipſum, ſic. n. gratia erit vobis, nec peccatores ſic diligũt ſuos amicos. At non ſic Chriſtus locutus eſt, ſed, diligite (inquit) inimicos veſtros. Reſpondeo, licet ea amicorum dilectio, quæ propter Deum eſt, grata ſit Deo, multumq; ſit diſtincta ab ea, quæ impenditur amicis propter dilectionẽ eorum, niſi ad inimicos etiam extendatur, imperfecta eſt, & ſi cum odio inimicorũ ſit coniuncta, nec mercedem habet; vt enim ſit Deo grata, & retributione digna, non debet inimicus excludi; idcirco recte Dominus non intulit, diligite amicos propter Deum, ſed diligere

diligite inimicos, quia niſi hæc fiat, nec illa mercedem habet apud Deum, & vt eam obtineat, coniungi debet cum hac. Qui autem diligit inimicos, abſque dubio amicos diligit, idcirco Chriſtus, quod perfectum eſt, expreſſit.

Dilectio inimici proxime repetita ſuperaddit iam tradita in initio capitis.

Alterum, quod hoc in loco conſiderandum ſe offert, illud eſt, Dominum repetiſſe hanc ſententiam, non quidem in eodem prorſus ſenſu, in quo prius tradita fuit, ſed ſuperaddendo aliquid: quod deducitur ex præcedentibus, licet eadem ſint verba, nimirum diligite inimicos, non reſpiciens ad eorum dilectionem: poſſet enim quiſpiam eos diligere, quia ſperat ſe ab eis dilectum iri, etiam ſi de præſenti non diligatur, quod Dominus remouet, qui vult diligi inimicos, vti prius dixit. & adhuc ſine vlla ſpe eorum futuræ dilectionis, ſed etiam ſi perpetui futuri ſint inimici, & hoc eſt, quod nunc dicit.

ANNOTATIO LIX.

Quã ſit rationi conſonũ, quamq; facile et vtile, inimicos diligere.

SVperius diximus diligere inimicos, partim præceptum, partim conſilium eſſe, modo quam rationabile, vtile, & facile ſit, explicandum eſt. Rationabilitas ex multis apparet. primo quidem, in inimico eſt natura, ſunt bona multa tum naturalia, tum acquiſita, & ſæpe ſupernaturalia, quæ amabilia ſunt: eſt etiam inimicitia, quam erga nos gerit. maiora profecto, & plura ſunt illa bona, quam hoc malum, illaque fecit Deus, hanc autem homo. Aequum igitur eſt, & rationabile, vt propter minus, non habeamus odio quod maius eſt, ſed vincat, quod eſt amoris, & dilectionis potius, quam quod eſt odij cauſa, vt enim infirmitas corporis non efficit, vt mater deſinat amare filium, ita nec debet vincere inimicitia, vt propter eam odio habeamus proximũ, & ſæpe Chriſtianum, & qui aliquãdo nos forſan dilexit, & beneficio perſecutus eſt, aut fieri aliquando poteſt, vt talia erga nos faciat. Secundo plus poſſe debet apud nos Deus, eiuſq; voluntas, vt diligamus inimicum, & amicum eum nobis faciamus, quam quæcunque alia cauſa inferior: ſed ſępe inimicos facimus amicos, & diligimus, propter aliquod beneficiũ, quo nos ſunt proſecuti, aut propter matrimonij vinculum ſuperueniens, aut, quia veniam petit, aut propter preces alicuius amici. Si igitur hæc inferiora tantum poſſunt apud nos, æquiſſimum eſt, vt plus efficiat Deus propter quem inimici diligendi ſunt. Tertio, Deus dilexit inimicos ſuos, a quib. grauiores, & plures recepit iniurias, & qui plures multo ſunt, & qui creaturæ ſunt ipſius, & qui à Deo innumera bona receperunt; ſi igitur hos diligit Deus, ergo rationabiliſſimum eſt, vt homo diligat inimicũ ſuum, à quo non eſt iniuria tanta affectus, nec ipſe ei tanta cõtulit beneficia, & vnus, aut alter eſt. Quarto, quia, ſi vnuſquiſque interrogaretur, an vellet Deum odio habere inimicos ſuos, an potius diligere, vtique reſponderet, omnino, vt diligeret; væ enim nobis, ſi Deus odio proſequeretur inimicos. Si igitur homo vult Deum diligere ſuos inimicos, omnis ratio poſtulat, vt ipſe velit etiam diligere ſuos. Hoc igitur præceptum, & cõſilium rationabiliſſimum eſt.

De vtilitate dilectionis inimicorum. Rom. 13

Vtilitas autem eius ex multis conſtat. in primis dilectio inimici facilem exhibet legis diuinæ obedientiam; vt enim inquit Paulus Rom. 13. Qui diligit proximum, legem impleuit; magna fit enim tranſgreſſio ex odio inimicorum; ſi vero diligãtur, tunc nec homicidia, nec rixæ, nec furta, nec detractiones, nec alia ſimilia fiunt, quæ homo non perpetrat erga eos, quos diligit. 1. Cor. 13. Charitas benigna eſt, patiens eſt, non agit perperam, &c. Rurſus, quia liberat hominem a magnis perturbationibus, & moleſtijs, quæ ſecũ fert odium: nam ſi in vindictam irrumpit, quis non videt, quanta pericula, quanta nocumenta ſubeat, qui vindictã quærit; ſi vero retineat, & reprimatur in animo, eũ perpetuo vexat. Vnde Chryſ. in imperfecto opere in Matt. hom. 13. inquit ſic: Puto quod non tantum pro inimicis noſtris Chriſtus illud mandauit, quantũ pro nobis. non quia illi digni ſint, vt diligantur ab aliquo, ſed quia nos nõ ſumus digni, vt aliquẽ odio habeamus; odium .n. ſpiritus eſt tenebrarum, & vbicumq; inſederit, ſordidat pulchritudinem ſanctitatis. Hæc ille. Præterea, quia dilectio amicorum deperditur, ſi inimicos non diligamus, quod ibidem Chryſoſtomus aſſirmans inquit; cum ſit mũdus iſte ſcandalis plenus, ſi amicos tantum voluerimus diligere, non poterimus inuenire, quos diligamus. Hodie enim iſte illũ offendit in re tali, cras iſte illum offendit in re altera, & ita fit, vt ſi decreuerit homo inimicos ſuos odire, neceſſe ſit, vt odiat omnes, & odiatur

ab om-

ab omnibus. Sicut ergo homicidium ex ira naſcitur, & ex concupiſcentia adulteriũ; ſic ex odio inimicorum præciditur etiã dilectio amicorum. Hæc ille. Rurſus dilectio inimicorum efficacius vincit, & ſuperat inimicitias, quam odiũ, & quam vindicta, quib. potius augentur, & peiores fiunt, vnde ibidẽ Chryſoſtomus: Si ad tempus, inquit, ſuſtines inimicum, poſtmodum tua beneuolentia victum amabis, quaſi amicum. Adde ẽt, quia dilectio inimicorum maximam habet mercedem apud Deum, vt paulo inferius Christus teſtatur, odium vero nocumenta infert grauiſſima; quia qui odio habet inimicũ, incidit in odiũ Dei, pluſq; ſibi ipſi nocet, quam ei inimicus noceat, & dum inimicum hominem habere volumus, Deum nobis inimicum facimus, accumulamuſq; inimicos, & augemus inimicitias. Poſtremo quia ita iubemur diligere inimicos noſtros, vt omnes etiam inimici noſtri iubeantur diligere nos; hoc autem vtiliſſimum eſt vnicuique. His igitur ſex de cauſis vtilitas huius præcepti manifeſta eſt.

Facile eſt inimicos diligere.

Facilitas autem perſpicitur ex nonnullis, tum ex Dei auxilio; ipſe enim eſt, qui nos adiuuat, vt diligamus inimicos, pluſq; ipſe virtutis tribuit, quam nos ipſi ex nobis ipſis afferamus; tum etiam quia non iubemur diligere inimicos propter ipſos, ſed propter Deum ipſum; & ſi propter ſanitatatẽ amariſſima potio, & remedia ingratiſſima ſenſibus, diligũtur, & prompte aſſumuntur, cur non pp Deum diligetur inimicus ẽt prompte, & facile? tum quia inimicus nobis non eſt, niſi ex Dei permiſſione, qui in vtilitatẽ noſtram eum permittit; ſi igitur non in ſe conſiderandus eſt, ſed vt à Deo permiſſus in bonum noſtrum, non debet eſſe difficile diligere. 2. Reg. 16. Cum Dauid maledicere-

2. Reg. 16.

tur à Semei: Sinite, inquit, illum, Dominus .n. præcepit illi, vt malediceret Dauid. Nos in hac parte cõſiderationem detorquemus, ſimiles, vt dicit Baſilius hom. de ira, canibus, qui conuertunt ſe ad mordendum lapides, qui in illos à viatorib. proijciũtur. At ſi conuerteremus nos ad Deum corrigentem, & noſtrã ſalutem per inimicos procurantem, & aliquando per eos caſtigãtem, non ita difficile eos diligeremus. præterea, quia ſæpe inimicos noſtra culpa nos ipſi facimus nobis. Adde quod Baſil. reg. breuio. reſpon. 176. dicit nẽpe ab amico non proficiſci tantum beneficium, quantũ ab inimico, cum hic beatitudinis occaſionem magnam nobis præbeat. Multam etiam aliarũ virtutum materiam ſubminiſtrat, quorum conſideratio facilem efficit dilectionem talem. idem dicit in reſpon. 136. Demum eſt illud, quod Leo ſerm. de Martyribus, dicit, quod etiam eſt Auguſtini ſer. 59. de tẽpore. De diligẽdis, inquit, inimicis, nullus vnquã in veritate ſe poterit excuſare. Poteſt enim aliquis mihi dicere, non poſſum ieiunare, non poſſum vigilare, nunquid poteſt dicere, non poſſum diligere? poteſt dicere non poſſum res meas totas pauperib. erogare, & in monaſterio Deo ſeruire, nũquid poteſt dicere, non credimus tibi; ſi autem dixeris, quod non poſſis peccare poſſum diligere? Si dixeris, non poſſum à vino & carnibus abſtinere, cantibus in te indulgere, omnino non credimus. Hæc Leo.

Benefacite, & mutuum date, nihil inde ſperantes.

COMMENTARIA.

PRoſequitur eandẽ ſententiã, diligite inimicos, non vt vos diligant, & benefacite, ac mutuũ date, nõ ſperãtes pro beneficio, aut pro mutuo aliquã recompenſationem; ſed benefacite ẽt ijs, à quibus nulla referenda gratia expectatur; & mutuum date ẽt illis, qui vobis mutuare non poterunt, ſitq; veſtra in benefaciendo, & mutuando liberalis beneficẽtia, ſicut & dilectio. Illud (nihil inde ſperãtes) ad duo verba refert, nimirũ benefacite, et mutuũ date, vt ſicut dilectio impẽdẽda eſt, nõ vt diligamur, ſic beneficia, nõ vt recõpẽſent.

ANNOTATIO LX.

Non benefaciendum, vt nobis beneficiãt.

HAec ſententia explicat, præcedentis eum eſſe ſenſum, quẽ diximus nempe, diligite inimicos, non vt vos diligãt, ſicut benefacite hominibus, ac mutuo date, non vt ſimilib. vos beneficijs proſequantur; beneficium .n. quod intuitu beneficij fit, non eſt beneficium, ſed officium, quod pro accepto beneficio exhibetur, aut pretium, quod pro recipiendo præſtatur. mutuum autem, quod alteri datur, ſpe lucri, aut ſimilis mutui ab eo, cui mutuatur futuri, illiberale eſt, nec beneficium cẽſendum.

An ſpes aliquid recipiendi in mutuo inducat vſuram.

Aduerte ſolam ſpẽ aliquid recipiendi in mutuo nõ inducere vſurã, ſicut nec in reb. ſpiritua-

ſpiritualibus conferendis, ſimoniam; ſed neceſſaria eſt intentio accipiendi aliquid pro mutuo, tunc vſura eſt, ſicut eſſet ſimonia, ſi quis intenderet aliquid accipere pro re ſpirituali, quã alteri cõtulit; at q. mutuaret nõ ea intentione, vt pro mutuo aliquid acciperet, ſed cum ſpe eum, cui mutuat, futurum ſibi gratum, & ſi quando opus ſibi aliquo eſſet, illum ſimiliter ſibi mutuaturum, non eſſet vſurarius, tamen mutuum non eſſet perfectę liberalitatis, idcirco Dominus non ſolum intentionem remouet accipiendi aliquid pro beneficio, aut pro mutuo, ſed etiã q minus eſt, nẽpe ſpem; ſic enim opus perfectum eſt, & tanto magis dignum mercede apud Deum, quanto minus merces ſperatur ab hominibus, quib. beneficium, & mutuum præſtantur. Quidam recentiores interpretantur, referentes ad mutuum ſolum, ſic: mutuum date non ſperantes capitalis, ſeu ſortis mutuatæ reſtitutionem; mutuãdum enim putant; etiam ſi nulla ſit ſpes ſortis recuperãdæ; hãc tamẽ expoſitionem ſupra annot. 57. reiecimus. hoc enim donare eſt, non mutuare.

Et erit merces veſtra multa.

COMMENTARIA.

SI ſic diligitis, benefacitis, & mutuũ datis, nihil inde ſperantes, tunc nõ tantum mercedem habebitis, ſed multam quidem, & copioſam à Deo. Opponitur hoc ei, quod ſuperius dictum eſt: Si diligitis eos, qui vos diligunt, quę vobis gratia? Si benefacitis iis, qui benefaciunt vobis, quæ vobis gratia? Si mutuũ dederitis, vt recipiatis qualia, quæ vobis gratia? At ſi feceritis hæc, nihil inde ſperantes, ſed liberali animo, ac gratis, tunc gratia, & merces, & quidẽ non modica, ſed magna vobis erit. Argumento ſumpto à magno præmio commẽdat dilectionem inimicorum, & beneficentiam, ac mutuum gratioſum. Merito autem promittitur merces magna, qa diligit inimicos, à quib. non diligitur & benefacit iis, à quibus beneficia non ſperat, gratiſque hominibus inſeruit propter Deum, is profecto ab ipſo recompenſationem, ac mercedem conſequitur.

Et eritis filij Altiſſimi.

COMMENTARIA.

ALtero argumẽto inducit ad eadẽ pręſtãda, nimirum, qa ſic eritis filij altiſſimi Dei. Magnũ profecto emolumentum affert gratioſa inimicorum dilectio, ac beneficentia, quæ efficit homines Dei filios: habet autem energiã illud (Altiſſimi) quaſi diligeret, cum ſitis vos ſerui, et terreni, ad eã dignitatẽ eue himini, vt altiſſimi Dei filij efficiamini. Magna ergo merces, & dignitas filiorũ Dei debet hoies mouere, & prouocare ad inimicorum perfectam dilectionem, per quam ea aſſequuntur.

ANNOTATIO LXI.

LEO ſerm. de martyribus, hanc ſententiam ponderans, ſic inquit: Qui dilexerit inimicos ſuos, illud in eo impletur, qđ dixit Dominus, videlicet: Vt ſitis filij Patris veſtri, q in cœlis eſt. Elige modo, quod tibi placuerit, ſi inimicos dilexeris, non ſolum amicus, ſed etiam filius Dei eſſe mereberis: ſi vero inimicos amare nolueris, propitium Deũ habere nõ poteris. Hęc illę. Ex hoc loco deducitur; dilectionem inimicorum eſſe in pręcepto: nam ſi qui diligit eos, filius efficitur Dei; ergo qui non diligit, filius Dei nõ eſt. vnde nec hęres vitæ ęternę. obligamur igitur ex præcepto, & ſub pœna peccati mortalis, (quod vocant) diligere inimicos, & modo, quo ſupra diximus, idque Leo loco allegato probat, aliis etiam locis Scripturæ productis. *Dilectio inimicorum quo modo eſt ſub præcepto.*

Quia ipſe benignus eſt ſuper ingratos, & malos.

COMMENTARIA.

CAuſam adnectit, cur qui diligunt inimicos, & benefaciunt ſine ſpe retributionis ab illis, quibus hæc præſtant, Altiſſimi filij ſint; quia nimirum talis eſt ipſe Altiſſimus: nã benignus eſt, diligens, & benefaciens malis, qui eius inimici ſunt, & ingratis, qui acceptorum ab eo beneficiorum nullam recompẽſationem, nec recognitionem collatori ſuo Deo rependunt. Recte autem filij ſunt, qui ſimiles ſunt, ipſumq; Deum imitantur; hoc enim filiorum

eſt.

eſt, argumentum etiam hoc efficax eſt; ſi enim Deus ſic amat, & benefacit ingratis, & inimicis ſuis, cur & nos noſtris ſimilia non præſtabimus?

ANNOTATIO LXII.

Benignitas in quo conſiſtat, et qui intelliganeur ingrati.

COnueniẽter duo vocabula poſita sũt, nempe (ingratos, & malos) vt per malos ad inimicos diligendum, eiſque benefaciendum nos excitet; per ingratos autem ad ſic diligendum, & benefaciendum, vt nihil ab eis ſperemus. Eſt autem conſiderandum illud nomen (benignus) quod maxime Deo conuenit, Græce χρηςός. vnde benignitas deriuatur Græce χρηςότης: illud autem nomen aliquando rebus, aliquando perſonis accommodatur. Rebus accommodatum duas habet ſignificationes. vna eſt, vt idem ſignificet, ac facile, & quod minima moleſtia vt poſſimus. ſic habetur Matt. 11. Onus meum ſuaue eſt, vbi Græce legitur χρηςός. Altera eſt, vt idem ſignificet, quod vtile, & ſalubre. ſic Luc. 5. dicitur vetus vinum melius, Græce χρηςότερος. Perſonis vero accommodatum non eodem modo à ſacris Doctoribus explicatur. nam Hieronymus ad Galatas 5. diſtinguit benignitatem à bonitate, eamque benignitatem ſecundum Stoicos dici interpretatur, qua quis ſponte, nõ rugoſa, ſed ſuaui facie alijs benefacit, ad ſuique conuerſationem cæteros multum attrahit. At vero Baſil. in regu. breu. reſpon. 214. aliter explicat, nẽpe eam dici benignitatem, qua quis alijs benefacit, quacunque ratione eo indigeant, nec titulum aut rationem, aũt meritũ conſiderat vllum in ijs, quibus benefacit, ſed id ſolum, quod ipſo opus habent; & hæc videtur propria ſignificatio, quæq; maxime Deo congruit; ipſe enim eſt, qui benefacit omnib. nec conſiderat demerita eorum, nec ingratitudinem, ſed pro ſua bonitate bona præſtat ijs, qui indigẽt; reſpicit enim bonum, quod facit, nec retrahitur ob indignitatem recipientium. Hanc ſignificationem ſecutus Gregorius hom. 5. in Ezechielem, Samuelem benignum interpretatur, qui repulſus à principatu, rogatusq; Iudæis repellentibus, vt oraret Deum pro eis, reſpondit; Abſit peccatum hoc à me, vt ceſſem orare pro vobis. Idem habet lib. 27. moral. cap. 5. Illud autem (ingratos) latam habet ſignificationem, qui nempe pro beneficijs acceptis gratiam non ſolum non referunt,

Matt. 11

ſed nec agunt, nec habent. Tales enim multi ſe exhibent Deo, & extremum extremo opponitur; Deus enim ex vna parte benignus eſt, qui liberaliſſime beneficia cõfert; at homines ex altera parte beneficia, nec opere nec verbo, nec animo recognoſcũt.

Eſtote ergo miſericordes, ſicut Pater veſter miſericors eſt.

COMMENTARIA.

INſert ex præcedẽti ſi talis eſt Deus, qui Pater veſter eſt; vos igitur ſi filij ei⁹ eſſe cupitis, debetis eſſe tales; Deus autem miſericors eſt, ac beneficus in omnes etiam peccatores, & ingratos, nec recompenſationem vllam ſibi expetit, ſed noſtræ vtilitati conſulit, in benefaciendo benignus; ſic & nos imitari oportet, iuxta illud Epheſ. 5. Eſtote imitatores Dei, ſicut filij chariſſimi, & ambulate in dilectione, ſicut & Chriſtus dilexit vos. hoc in loco miſericordia dilectionem, ac beneficẽtiam complectitur.

ANNOTATIO LXIII.

CYprianus Epiſt. 52. ad Antonianum legit, (ſicut Pater veſter miſertus eſt veſtri.) potius tamen ſecutus eſt ſenſum, q̃ verba; legendum .n. eſt, ſicut Pater veſter miſericors eſt. Chryſ. hom. 36. in Matt. Hunc locũ perpẽdens ait: Cum pleraq; alia dixit, de nullo id præterquam de miſericordia dicit; Eſtote miſericordes, ſicut & pater veſter. Nihil enim certe nos vſque ad ſimilitudinem Dei ſic effert, atque extollit, quemadmodum libera, & benefica, & copioſa collatio. Hæc ille. Particula (ſicut) nõ æqualitatis, ſed ſimilitudinis eſt, vt Athanaſ. ſer. 4. contra Arianos, & Ambroſ. lib. de incarnationis Dominicæ ſacramento c. 10. notarunt ſuper illam ſententiam Matthæi 5. Eſtote perfecti, ſicut Pater veſter cœleſtis perfectus eſt; quam Dominus in mõte protulit: non enim miſericordia hominis poteſt æqualis eſſe miſericordiæ diuinæ; ſicut nec homo Deo, quædam tamen ſimilitudo eſſe poteſt, vt ſi homo inimicis, & omnibus quãtũ ſibi cõceſſũ eſt, ſubueniat animo liberali, & ſine ſpe retributionis ab eis recipiẽdę, diximus ſupra plura de miſericordia

Libera beneficiorũ collatio nos uſque ad Dei ſimilitudinem extollit.

Malco

Nolite iudicare

COMMENTARIA.

Connexa eſt hæc ſententia cum præcedenti; cum enim intuliſſet debere nos, q̃ filij ſumus, imitari Deũ Patrem, qui miſericors eſt, exponit ea, quæ Deus ex miſericordia fecerit; hic enim mundum non iudicauit, ſi enim iudicaſſet, ſtatim, ac peccauit, omnes perijſſemus; non ergo nos iudicemus proximos. Vltra connexionem autem, intẽtum ſuum proſequitur, cum enim hactenus optimis documentis remouerit duo impedimenta, quæ dilectioni erga fratres, & maxime inimicos, aduerſabantur, nempe impatientiã, & auaritiam; nunc tertiũ remouet, quod non minus nocet, quam illa duo, nempe iudicium temerarium aduerſus proximum. Hoc enim ſępe cauſa eſt, vt inimicos multos nobis faciamus, qui verè non ſunt, dum dubia eorum verba, & facta, quæ in bonam, & in malam partem accipi poſſunt, ſineſtre interpretamur, ſæpeq́ue decepti opinamur tales eſſe homines, quales nõ ſunt, fitq́ue vt benefactores noſtros, qui nobis nõ nocuerũt, aduerſarios reputemus. multarum etiam perturbationũ, & in ijs, q̃ iudicant, & in ijs, qui iudicantur huiuſmodi iudicia ſunt cauſa, vt tradit Chryſoſt. hom. 11. in 1. Epiſt. Corinth. ob id Dominus hoc dilectionis venenum, quod amicitias interimit, & inimicias multiplicat, fouet, & auget, de medio tollit, dicens: Nolite iudicare, quaſi diceret aliorum facta, actiones, verba, perſonarum qualitates, quę dubia ſunt, nec vobis conſtant, nolite temere inueſtigare, & iudicium de obſcuris proferre, in malam partem interpretantes.

ANNOTATIO LXIIII.

Notanda eſt connexio harum ſententiarum cum enim deduxiſſet eos, qui filij Dei ſunt, debere miſericordes eſſe, ſicut ille eſt, explicat ea, quæ Deus ex miſericordia fecit, quæq́ue ſi nos facimus, dilectionem perfectam erga proximos habebimus, & impedimenta pręcipua de medio tollemus. Deus autem hominem peccantem non ſtatim iudicauit, nec vſus eſt ſua iuſtitia aduerſus eum, ſicut fecerat contra Angelos peccantes, quos ſtatim iudicauit, & damnauit: at vero hominum miſertus eſt, & ad pœnitentiam expectauit, & remedia ſalutis obtulit; filium ẽt ſuũ in mũdũ, non ad iudicãdum, nec ad dãnandum, ſed ad ſaluandum miſit. Ioan. 3. Nõ enim miſit Deus filium ſuum in mundum, vt iudicet mundum, ſed vt ſaluetur mundus per eum. Non ſolum autem non iudicauit, nec damnauit, ſed dimiſit peccata, veniamq́ue obtulit pœnitentibus, & beneficijs innumeris cumulauit. Hæc quatuor, nempe nolle iudicare, nec damnare, ſed dimittere, & donare, ex ſumma miſericordia, ac beneficentia Dei prouenerunt, argumenta profecto immẽſi amoris eius erga nos. Ex hac igitur Patris imitatione, cum filij eius ſimus, miro artificio connectit ſententias ſequentes, quibus ad diligendum proximos, etiam inimicos nos exhortatur, & impedimenta diligendi radicitus tollit; Nolite, inquit, iudicare, nolite condemnare, dimittite, & date. Vt autem magis ad hæc præſtanda nos excitet, vltra imitationem, & ſimilitudinem, quas filij Dei cum ſimus, debemus Patri referre, peculiarib. promiſſionibus, & comminationibus vtitur; Nolite, inq̃t, iudicare & nõ iudicabimini, nolite cõdemnare, & non condemnabimini; dignus enim eſt iudicari à Deo, & damnari, qui cũ ipſe nõ eſſet prius iudicatus, nec dãnatus, cũ iudicari, & damnari poſſet, vult iudicare, & damnare fratres ſuos; ſimiliter dimittite, inquit, & dimittetur vobis; date, & dabitur vobis: hic eſt contextus harum ſententiarum, quas in commentarijs ſigillatim explanabimus.

Ex q̃s qua miſericors Deus nobis præſtat, decernemur eandem p̃ximis noſtris p̄ſtare. Ioan. 3.

ANNOTATIO LXV.

Similis ſententia habetur Matth. 7. cuius apud doctores multiplex eſt interpretatio. Primò quidem Irenæus lib. 4. capit. 49. hac ſententia dicit prohiberi iudicium, non quodcumq;, ſed iniuſtum, nec de quacumque materia, ſed de diuinis diſpoſitionibus: nolite inquit iudicare, non vt. que vt peccantes non corripiamus; nec vt ijs, q̃ male ſiũt cõſentiamus; ſed vt Dei diſpoſitiones

His verbis Chriſti, Nolite iudicare, quid prohibeatur.

non

non iudicemus iniuſte, cum ille iuſte omnia profutura prouiderit. Hæc ille.

Secundo Hilarius can. 5. in Matth. iudicium illud hac ſententia prohiberi aſſerit, quod fit de diuinis promiſſionibus, ex quadam incredulitate procedens.

Tertio Ambroſius in præſenti; & ſerm. 20. in Pſal. 118. generalius loquitur, affirmatq; hac ſententia iudicium temerarium prohiberi; quod autẽ hoc ſit, explicat, nempe quando, qui peccat, proprij conſcius eſt, iudicat de alterius peccato.

Quarto loco Baſilius regu. breuio. reſp. 164. prohiberi dicit id, quod ex Ambroſio retulimus; nempe quando is, qui iudicat, eiuſdem tenetur criminibus, quibus is, quem iudicat. Addit autem non hoc tantum vetari iudicium, ſed etiam id, quod fit de rebus, quæ male, & bene fieri poſſunt. quo caſu non debemus iudicare tanquam malum, quod bene fieri potuit. Illud etiam vetatur, quando etiam ſi ſint ea, quæ non niſi male fieri poſſunt, tamen incertum eſt, an is, qui iudicatur, commiſerit ea.

Quinto loco Hieronymus Matth. 7. docet hac Dominica ſententia non prohiberi iudicium, ſed modum doceri, quo fieri debeat, qui modus eſt, vt is, qui in crimine eſt, non iudicet aliũ, niſi prius ſe à proprio purget, iudicetque ſe ipſum, quæ expoſitio eadem videtur cum illa Ambroſij.

Sexto loco Chryſ. hom. 24. in Matt. dicit iudicium non prohiberi hac ſententia, ſed modum. quis autem ſit modus hic, qui vetatur, explicat, nempe, vt is, qui pluribus flagitijs detinetur, non iudicet acriter, & amare, ac tanquam hoſtis alterum, & præcipue de leuioribus; neq; id faciat niſi prius ſe ipſum purget, & emendet.

Auctor exponit quo ſuperior ſẽtẽtia intelligenda ſit. Auguſtinus vero multa dicit, quę in huius difficultatis elucidatione referam. Pro qua illud, in quo omnes conueniunt, ſupponendum eſt, ſcilicet non hic agi de iudicio factorum, aut ſermonum, prout in ſe ipſis conſiderantur, quod ad ſcientiam potius pertinet, ſed ſermo eſt de iudicio dictorum, aut factorum in ordine ad perſonas, prout hæ ex illis dictis, aut factis bonæ, aut malæ iudicantur. Præterea iudicium in præſenti in malam accipitur partem, bene enim ſentire de proximo, & in bonam partem dubia facta, aut dicta eius interpretari non vetatur, ſed agitur de iudicio in malam partem.

Quib. ſuppoſitis nõnullis dictis ſñia hęc Dominica explicatur. Primo cũ duplex iudiciũ ſit, vnũ publicũ, alterũ priuatũ, illudque in iis, qui præſunt, & qui ptãtem habẽt in alios, reſidet, hoc autẽ in ſingulis; Chriſtus non loquitur hoc in loco de publico, ſed de priuato; vt recte notauit Euthymius Matt. 7. ſimilẽ interpretans ſñiam, publicũ .n. iudicium Paulus exercuit 1. Cor. 5. cum dixit: Ego quidem abſens corpore, pręſens aũt ſpiritu iã iudicaui vt præſens eũ, qui ſic operatus eſt, in nomine Dñi noſtri IESV CHRISTI tradere huiuſmodi hominẽ Satanæ. hoc etiam iudicio vſus eſt Petrus act. 5. in Ananiam, & vxorem eius; ac idem iudicium exercent terrenæ poteſtates, tam Eccleſiaſticæ, quam ſæculares, ſine quo omnia eſſent perturbata, & confuſa.

Secundo, non tollitur omne iudicium priuatũ: nam quod homo in ſeipſum exercet, laudabile eſt, de quo ſcribit Paulus 1. Cor. 11. Si nos ipſos iudicaremus, nõ vtiq; iudicaremur; cum .n. vnuſquiſq; habeat in ſe conſcientiã teſtẽ non tantũ factorum, & verborũ, ſed & cogitationũ, & intentionũ, iudicium ſui ipſius verum proferre poteſt. 1. Cor. 11.

Tertiò non etiã prohibetur omne iudiciũ priuatum de alijs, licet .n. iudicare quando ſigna & opera non dubia, ſed manifeſta ſunt. ita Auguſt. lib. 2. de ſer. Dom. in mõte c. 28. docet, probatq; illo Matt. 7. A fructib. eorum cognoſcetis eos; quod, inquit, ſcriptum eſt, ex fructib. eorũ cognoſcetis eos. de manifeſtis dictum eſt, quę non poſſunt bono animo fieri, ſicut ſunt ſtupra, blaſphemię, vel furta, vel ebrioſitas, & ſi qua ſunt alia, de quib. iudicare permittitũ. Hęc ille. Ad hoc ptinet fraterna correctio, atq; reprehẽſio, qua iudicatũ de proximi facto, vel dicto in vtilitatem ipſius. Vnde Irenæus lib. 4. c. 49. recte dixit hac ſñia nõ prohiberi correctionẽ proximi, quæ non põt eſſe ſine iudicio.

Quarto iudicium priuatũ quod hic prohibetur, de his eſt rebus, quæ in noſtra poteſtate ſunt, poſſuntq; bene, vel male fieri, per hæc non debemus iudicare proximum, præſertim in malã partem interpretãtes. ita Baſil. reg. breui. reſpon. 164. notauit, hunc locum explicans, & Auguſtinus loco allegato, vbi ſic inquit: Sunt quædam facta media, quæ ignoramus, quo animo fiant, quia & bono, & malo fieri poſſunt, de quib. temerarium eſt iudicare, maxime, vt condemnemus. adfert exemplum: Si quiſpiam, inquit, conqueſtus de ſtomacho, ieiunare no-

luit, & tu id non credens edacitatis vitio tribueris, temere iudicabis: de talibus eſt illud Rom. 14. qui non manducat, manducantem non iudicet. prohibetur etiam iudicium in manifeſtis, quando ita iudicamus proximum, quaſi eum amplius non pęnitebit, & inemendabilem reputamus; hoc.n. temere iudicatur, quod Auguſtinus loco citato docet, ita ſcribens: Si manifeſtam, inquit edacitatem, ebrioſitatemque cognoueris, & ita reprehenderis, quaſi illa numquam poſſit mutari, temere iudicabis. Ad hoc etiam pertinet iudicium priuatum, quo proximum, quia aliquando peccata manifeſta commiſit, in eodem animo permanere reputamus, & emendatum non eſſe iudicamus. Tum demum prohibetur iudicium in manifeſtis, quando etiamſi certum ſit opera eſſe mala, incertum tamen eſt, quis ea perpetrauit; eo.n. caſu temerarie iudicat perſona, ita Baſilius docet. Dubia igitur ſiue in actionibus, ſiue in verbis, ſiue in perſonis iudicanda non ſunt, & de ijs omnib. eſt illud 1. Cor. 4. Nolite ante tempus iudicare, quoadusq; veniat dies Domini; & hoc eſt, quod Dominus nūc prohibet omnibus, nolite, inquit, iudicare. *1. Cor. 4.*

Poſtremo notandum eſt, non prohiberi iudicia, quę per prudentiam fiunt de alijs ad ſibimet cauendum, aut ad aliorum vtilitati conſulendum, etiam ſi nō ſint ſigna, & argumenta manifeſta; illud enim iudiciū hoc loco prohibetur, quod ex curioſitate, aut inuidia, aut odio, aut inutiliter ſit contra proximum in dubijs rebus.

Et non iudicabimini.

COMMENTARIA.

NOn ſola imitatione Patris Dei, iudicium aduerſus fratres diſſuadet, ſed etiā vtitur promiſſione, & cōminatione ſimul, vt ſpe, ac timore ab hoc iudicio nos amoueat: Si, inquit, nō iudicaueritis fratres, nec vos à Deo iudicabimini; contra vero, qui eos iudicauerit, & ipſe à Deo iudicabitur. Hoc nō ſignificat eos, qui nō iudicauerint, nullo modo eſſe à Deo iudicandos, cū ſit certū omnes ante tribunal Chriſti manifeſtari oportere, & prout in corpore vnuſquiſq; geſſit, rōnem reddituros: ſed quod nūc dr̄, illud eſt, qui aliena facta, aut dicta iudicat, ꝓpria ſua, ſi ſimilia faciat, aut dicat, eo ipſo iudicat; à Deoq; ſuo proprio iudicio iudicabitur. quod Paulus Rom. 2. alijs verbis expreſſit: In quo, inquit, alium iudicas, te ipſum condemnas; eadem enim agis, quæ iudicas. inexcuſabilē ergo ſe reddit, qui alium iudicat, cum contra ſeipſum ſententiam ipſemet ferat. Nec hoc tantū euenit, ſed etiā, qui iudicat alium, & id ipſum quod ipſe ſimiliter committit, habet quandam additionē, & grauitatis maioris circumſtantiam, quā non haberet, ſi nō iudicaret; ſicut enim, qui alios docet, & inſtruit, ſi ipſemet perpetret, quę ipſe docendo diſſuadet, grauius in ijs delinquit, quā is, qui docetur, ita fit in eo, qui alios iudicat, & aliorum cenſorem ſe conſtituit: vnde grauius, ac ſeuerius à Deo de talibus iudicatur. *Rom. 2.*

ANNOTATIO LXVI.

PRimo loco quidam recentiores hanc ſententiam de iudicio hominum interpretantur, vt ſit ſenſus, qui cæteros non iudicat, nec ab alijs hominibus ipſe iudicabitur. Euenit enim, vt qui aliorum facta, vel dicta diligenter ſcrutatur, & curioſe inquirit, ac ſeuere iudicat, eius ēt facta, & dicta ab alijs inquirantur, & ſeuerius iudicētur. Hæc expoſitio, quamuis verū ſit id euenire frequenter, tn̄ non vr̄ ſatis accommodata, tum quia verā doctrinā non continet; ſæpe .n. fit, vt qui non iudicat alios, is à multis iudicetur; contra vero, qui iudicat, non iudicetur: tum, quia talis promiſſio leuis eſt, dicente Paulo 1. Cor. 4. Mihi pro minimo eſt, vt à vobis iudicer, aut ab humano die. Greg. etiā lib. 8. Epiſt. 45. ad Palladiū, quā prau faciendū ſit humanū iudiciū, ſiue in bonū, ſiue in malū, recte docet, ſic ſcribēs: Inter verba laudantiū, & vituperantiū ad mentē recurrendū ſemper eſt, & ſi in ea nō inuenitur bonū, quod de nobis dicitur, magna triſtitia generari debet; & rurſum ſi in ea non inuenitur malū, quod de nobis homines loquuntur, in magnam debemus lętitiam proſilere. Quid.n. ſi homines laudāt, & conſcientia accuſet? Aut quæ debet eſſe triſtitia, *Diuerſimode ſentētia hęc à Doctoribus explicatur.* *1. Cor. 4.*

triſtitia, ſi homines accuſent, & ſola cõſcíẽtia nos liberos demonſtret? Hæc ille.

Secundo loco Auguſtinus lib.2. de ſermone Domini in Monte c.29. de iudicio Dei explicat, nempe eum, qui temere iudicat iudicandum eſſe à Deo, de illo nempe iudicio temerario, quod aduerſus fratrem protulit, quod iudicium vitat, qui alium temere non iudicat. Hæc expoſitio non videtur adhuc ſatisfacere, cum hoc ſit commune iudicio temerario cum cęteris peccatis; de omnibus enim iudicandi ſumus, & qui à peccato abſtinet, de eo non iudicabitur; oportet ergo aliquid peculiare aſſignare, cur qui non iudicat, dicatur non iudicandus: non autem hoc dr̃ de eo, qui non furatur, nõ occidit, ab alijsq; ſe cõtinet peccatis.

Tertio loco Chryſoſt. hom.24. in Matt. de iudicio quidem diuino, ſicut & Auguſtinus interpretatur, tamen aliter, nempe non ſolum, qui iudicat alium, eum eſſe iudicandum, ſed acrius iudicãdum; iuxta regulam, qua ipſe acriter alios iudicauit. hanc ſententiã dilucidius idem Chryſoſtomus expreſſit hom.3. ad Populum Antiochenum, cuius hæc ſunt verba: Nolite iudicare, ne iudicemini; non enim quale fuit peccatum, tale illic infuturum apparebit, ſed quãdam magnam, & ineuitabilem additionem à iudicio in conſeruũ facto accipiet; ſicut enim humanus, & clemens, ac mitis maiorũ peccatorum grauitatem, ita acerbus, & crudelis, & implacabalis magnum proprijs pondus peccatis apponit. Hęc ille. Cuius ſententiam ſecuti ſumus in commentario, paruum aliquid ex loco Pauli addentes in explicationem, & confirmationem.

Nolite condemnare, & non condemnabimini.

COMMENTARIA.

HOc etiam eſt, quod ad imitationem miſericordiæ Dei Patris ſpectat, quodque ad dilectionem proximi neceſſarium eſt. Nolite, inquit, non ſolum culpæ adſcribere aliena facta, aut dicta iudicando; ſed nec etiam pœna digna cenſere, quod eſt condemnare, ne eadem pœna vos ipſos propter eadem dignos eſſe faciatis; qui enim alterius facta digna morte cẽſet, ſua profecto eadem damnat pœna, & apud Deum ſic damnabitur, immo aliquando ſe grauioris pœnæ reum facit; ſi .n. minora proximi graui pœna punienda iudicat, quanto grauiori ipſe damnabitur, ſi peiora committat? Nolite ergo iudicare proximos quãtum ad culpam, nec damnare, quantum ad pœnam, ne veſtro iudicio apud Deum iudicemini, & damnemini.

ANNOTATIO LXVII.

EVthymius Matth.7. hanc ſententiam præcedentis explicationem eſſe exiſtimat, quaſi idem ſit iudicare, quod & damnare, idq; nonnullis recentioribus placet. Qđ quidem non probo; cum enim diſtinctum ſenſum accõmodatum verbis inuenimus, non eſt admittenda in Scriptura multiplicatio ſententiarum idem ſignificantium. fateor quidem aliquando verbum iudicandi poſitum eſſe pro verbo condemnandi, quale illud eſt Rom.2. in quo alium iudicas, te ipſum condemnas: at vero in hoc loco, vbi vtrumque reperitur coniunctum, diuerſa ſignificat; iudicare enim ad culpam, damnare ad pœnam ſpectat. ſicut in iudicijs publicis fit; iudex enim prius iudicat aliquem eſſe homicidã, poſtea morti adiudicat, quod eſt damnare: & Chriſtus in vltimo die iudicabit malos culpæ, conuincendo, & poſtea damnabit pœnis, diſputando; ita in priuatis iudicijs temerarijs fit; nã iudicamus alios, et culpam notantes, & pœna dignos cenſentes, quorum vtrumq; Dominus prohibet, quaſi dilectioni proximi multum contrarium, & dilectionis inimicorum graue impedimentum, immo odiorum, & inimicitiarum efficax fomentum.

Proxima hac ſentẽtia non eſt ſuperioris declaratio, ſed ab illa diuerſa.

Dimittite.

COMMENTARIA.

HOc eſt tertium, quod ad imitationem miſericordiæ Patris Dei pertinet, non ſolum enim Deus non iudicauit, nec condemnauit mundum peccantem; ſed etiam dimiſit peccatum, veniamq; præbuit, mittens ſuũ filium ad ſaluandum, debemus ergo & nos dimittere. Simul etiam hoc verbo dilectionis impedimentum, & quidẽ non paruũ, tollit, nẽpe querelas, quas inui-

cẽ inter ſe homines habent; ſunt enim extorſiones, vexationes, moleſtiæ, detractiones, murmurationes, iniuriæ, praua officia, iniquæ perſecutiones, aliaq; huiuſmodi, quibus mutuo ſe homines lædunt, vixq; vnius conuerſatio ſine offenſa aliqua aliorum tranſigitur. vnde plurimæ oriũtur querelæ vnius aduerſus alterum, quæ non ſolũ dilectionem impediunt, ſed etiã odia, & inimicitias multiplicant. iubet ergo Dominus has querelas ex mutuis offenſis ortas deponere, & dimittere proximis, ſi quid in nos deliquerunt, iuxta illud Coloſſ. 3. Supportantes inuicem, & condonantes vobiſmetipſis, ſi quis aduerſus alterum habet querelam, ſicut Dominus donauit vobis, ita & vos.

ANNOTATIO LXVIII.

GRegorius lib. 22. Moral. c. 8. in eundem ſenſum, quem in commentario explicuimus, hoc verbũ interpretatur, paulo tamen differentius, inquit enim ſic: Dimittite, & dimittetur vobis. dare ad res pertinet, quas exterius habemus; dimittere autem ad relaxandum dolorem, quem interius ex aliena culpa contrahimus. Hæc ille. vbi verbum dimittendi refert ad dolorem, quem animo concipimus ex culpis proximorum contra nos factis, vt idem ſit dimittere, ac deponere dolorem animi, qui excitare ſolet ad odium, & vindictam aduerſus eos, qui in nos deliquerunt; quod quidem verum eſt; nemo enim dimittere dicitur, niſi hunc dolorem, & animi amaritudinem remoueat. At non ad hanc refertur verbum dimittendi, ſed ad debitum, quod proximus peccans in nos, contraxit; qui enim in alterum peccauit detractione, vexatione, prauoque alio officio, quaſi debitor remanet illius recompenſare obligatus damna, quæ intulit. dimittere ergo eſt cõdonare huiuſmodi debita, non ſolum non repetendo aliquid ex proximis, ſed nec reddendo malum pro malo deponendoq; animi perturbationem voluntariam aduerſus eum. hunc ſenſum nobis indicant verba Saluatoris ſimilia Matth. 6. Dimitte nobis debita noſtra, ſicut nos dimittimus debitoribus noſtris. & Matt. 18. Si non remiſeritis vnuſquiſq; fratri ſuo de cordibus veſtris.

Non immerito autem quiſpiam dubitabit, cum tot documenta patientiæ, & tolerantiæ ſint tradita, vt etiam percutientibus, vnam maxillam, alteram præbere debeamus, quid eſt, quod nunc monemur, vt dimittamus. Huic dubitationi ſatisfacere poſſumus, ſi ea, q̃ Gregorius docuit, proponamus; is .n. 3. p. paſtor. c. 10. ſic inquit: Euenire plerumque patientibus ſolet, vt eo quidem tempore, quo vel aduerſa patiuntur, vel contumelias audiunt, nullo dolore pulſentur, & ſic patientiam exhibeant, aut cuſtodire etiam cordis innocentiam nõ omittant, ſed cum poſt paululum hæc ipſa, quæ pertulerunt, ad memoriam reuocant, igne ſe doloris inflammant, & argumenta vltionis inquirunt, & manſuetudinem, quam tolerantes habuerunt, retractantes in malitiã vertunt. Hęc ille. Non ergo poſt illa documenta inutiliter adiecit Dominus, vt dimittamus. Quid autem ſit, quod dimittere debeamus, explicat Gregorius Nazianzenus orat. 4. quæ eſt ſecunda contra Iulianum. Verba eius ſunt hæc: Eos, à quibus tyranni de oppreſſi ſumus, mãſuetudine vincamus, ac maxime quidem nos benignitas ad ignoſcendum adducat, viſq; mandati diuini eandem benignitatem nobis in ijs rebus, in quibus ea opus habemus, remetiens. Qua enim menſura metimur, eadem quoque nobis remenſum iri perſpectum habemus. Quod ſi quis animo admodum acerbo, atque importuno eſt, Deo, ac futuro tribunali eos, qui nos læſerunt, relinquamus. Nihil de futura pœna per noſtrã manũ detrahamus, neq; bonorum proſcriptionem cogitemus, nec ad iudiciũ ſubſellia trahamus, nec patrijs ſedibus pellamus, nec flagris cruciemus, nec denique, vt breui complectar, quicquam eorum, quę perpeſſi ſumus, faciamus; eos quoque ſi modo id poſſint, exemplo noſtro faciliores, ac benigniores reddamus. Si cui filius paſſus eſt, ſi cui Pater, ſi cui vxor, aut cognatus, aut amicus, aut alius quiſpiã nobis charus, demus operam, vt cuique eorum mercedem cruciatus afferat, ipſis nimirum perſuadentes, forti animo ferant, quæ paſſi ſunt. Hoc beneficio nullum maius ipſis dare poſſumus. Hæc ille.

Quid cõdonãdũ, & quid à debitoribus ſit repetendum.

In cuius rei declarationẽ aduertendum eſt, eorũ, quæ aduerſus proximũ cõmittuntur, quædã eſſe cõtra charitatẽ, ei debitam; vt quando nõ ſubuenitur illi in neceſſitate

eius

eius, quod multipliciter fit ſecundum modum multiplicem, quo vnus altero indiget. Vnde q. ſic deliquit, debitũ cõtraxit, quaſi non præſtitæ operæ, quam debebat, iuxta illud Rom. 13. nemini quicquam debeatis, niſi vt inuicẽ diligatis. talia debita, ſi qua ꝓximus cõtraxit, debemus remittere, & condonare, non par pari referẽdo, nec odio habẽdo, nec à dilectione ceſſando, & omnem querelam, & amaritudinem aduerſus eum ex animo deponẽdo: Quedã alia aduerſum proximum committuntur, quæ non ſolum contra ſolitam charitatem, ſed etiam contra iuſtitiam fiunt, qualia ſunt iniuriæ, extorſiones iniquę, vexationes, detractiones, nocumenta, & alia huiuſmodi, quibus auferimus ea, quæ proximi ſunt, nocentes famæ, honori, rebus, ſanitati, & vitæ eius, in quibus duo ſunt conſideranda, nẽpe damnum proximi, quod ille patitur, nempe priuatio eorum bonorum, quę numerauimus, & contemptus, ac iniuria, quibus afficitur proximus; præter damnum enim, quod infert raptor, fur, detractor, percuſſor, & quiuis alius, eſt etiam iniuria, & contemptus; qui enim proximum offendit, eo ipſo paruũ facit eum. Sunt ergo duo debita, & illati damni, & iniuriæ irrogatæ. debitum iniurię condonandum eſt, & dimittendum, quod ſolent homines mundi vindicta exigere, at nos omnino condonare debemus, nullam vindictam inferendo, re, & animo; debitum vero damni illati non ſemper eſt dimittendum; ſi enim quiſpiam nobis nocuit famam obſcurando, honorem minuendo, res noſtras auferendo, non obligamur ſemper remittere, ſed licite exigere poſſumus, vt reddat res ablatas, reſarciat famam, & honorem, & ad hæc compellere poſſumus coram iudice animo ſolo noſtra recuperandi. At vero ſi ſoluendi facultas, & ſpes non eſt, etiam hæc remittenda ſunt debita; iuxta præceptum Domini in parabola Math. 18. de ſeruo nõ habent, vnde redderet debitum. Ea igitur, quę reparabilia non ſunt, vt ſi occiſus eſt filius, ablatũ eſt membrum, percuſſa maxilla, & alia ſimilia, quæ reparari non poſſunt, & vt dicit Auguſt. lib. 1. de ſerm. Dom. in monte c. 37. & 39. apud homines mundi vindicta reſarciuntur, hæc cõdonanda ſunt ſic, vt nulla priuata vindicta reparentur. Quod ſi quis apud Iudices flagitet vindictam publicam contra hos, ſi odio id fiat, malum eſt; ſi vero ſolo zelo iuſtitię, omni odio depoſito prohibitum non eſt; id tamẽ difficillime efficitur. ob id Gregorius Nazian. loco citato monet, ne trahamus ad iudicum ſubſellia huiuſmodi debitores, quod ſecurius, & perfectius eſt. Ex his liquet, quid ſit dimittendum, & quomodo, ac quando. Hoc autem in loco pręcipue agitur de dimiſſione peccati, & offenſæ, non de damno, vt recte, inquit Auguſtinus lib. 2. de ſermone Domini in monte c. 13. explicãs illud (ſicut et nos dimittim*.

Rom. 13

Et dimittemini.

COMMENTARIA.

Dimittentibus debita proximis, vltra imitationẽ, & ſimilitudinem Dei Patris promittitur dimiſſio propriorum peccatorum à Deo; cõtra vero non dimittentibus, nec Deus dimittet, iuxta illud Matth. 6. Si dimiſeritis hominibus peccata eorũ, dimittet vobis Pater veſter cęleſtis delicta veſtra. Si autem non dimiſeritis hominibus, nec pater veſter dimittet vobis peccata veſtra. prædicta eſt ſententia hæc à Salomone Eccleſ. 28. Relinque inquit proximo nocenti te; & tunc deprecanti tibi peccata ſoluentur. Hoc non ſignificat, peccatores, qui dimittunt proximis debita, ob eam ſolam dimiſſionem, ſuorum eos peccatorum veniam obtinere, ſed ſi eos pœniteat, facile veniam impetrare; & vt ad pœnitentiam conuertantur, auxilium à Deo ipſo facilius obtinere.

Eccleſiaſt. 28.

ANNOTATIO LXX.

Chryſoſtomus hom. 33. in Ioãnẽ, hãc promiſſionem ſic explicat: Si dimittitis, inquit, dimittetur vobis, & ſicut in Baptiſmate abſoluta peccata non amplius apparent, ita, & dimittendo abluuntur, ſi pęnitere voluerimus. Ea demum eſt pęnitentia, ne amplius peccemus. Hęc ille. Sunt autem iſta duo Chryſoſtomi dicta limitanda, & declaranda. Primum quidem, non debet ſic intelligi, quaſi dimiſſio remittat, peccata, tanquam quoddam Sacramẽtum ex opere operato, ſicut remittit Baptiſmus, nec etiã quod ſine contritione, ſed cum ſola attrione remittat mortalia, ſicut fit p Baptiſmũ. in his enim multũ eſt diſcriminis inter Baptiſmum,

Patres diuerſimode ſupertora verba interpretãtur.

ptiſmũ, & hanc dimiſſionẽ; ſed collatio ſic eſt intelligenda, quomodo etiam dicimus eleemoſynam eſſe quendam Baptiſmum, & per eam remittit peccata, nimirũ, ꝙ eleemoſyna pœnitentib. impetrat à Deo facile remiſſionẽ, et diſponit ad ea obtinenda, q̃ neceſſaria ſunt ad peccati veniam, & ad gratiam conſequẽdã. Alterũ dictum Chryſoſtomi non ſic debet intelligi, vt velit dicere pœnitentiam non eſſe aliud, quam ceſſare à peccatis, cum ſit etiam dolor de commiſſis; nemini enim pœnitet peccaſſe, niſi doleat, eiq; diſpliceat peccaſſe, non tñ eſt perfecta pœnitẽtia, niſi adſit propoſitũ nõ amplius peccandi, & hoc dicit Chryſoſtomus.

Auguſtinus autẽ aliter loquitur de hac dimiſſione. Primo quidem promiſſionem dimittendi peccata ei, qui peccata ſuo proximó dimittit, intelligendam aſſerit de venialibus peccatis; hæc enim remittuntur hominibus, ſi dimittant proximis peccata, & debita. hoc docet lib. 2. contra Epiſt. Parmeni. c. 10. & lib. 2. de peccat. merit. & remiſſ. c. 4. & lib. 2. contra Creſconium grammat. cap. 28. alijsq; plurimis in locis. Secundo affirmat per hanc dimiſſionem remitti hæc peccata, ſicut per eleemoſynam: nam dimittere peccata proximis, etiam eleemoſyna quædam eſt. hoc tradit in Enchirid. ad Laurentium cap. 72. multa, inquit, ſunt genera eleemoſynarum, quæ cum facimus, adiuuamur, vt dimittãtur nobis noſtra peccata; ſed ea nihil eſt maius, qua ex corde dimittimus, quod in nos quiſque peccauit. Hæc Auguſtinus. Tertio dicit hanc promiſſionem remiſſionis peccatorum factam eſſe dimittenti peccata proximo roganti, & petenti veniam. Hoc affirmat in Enchirid. cap. 73. Hæc ſunt quæ Auguſtinus docet de hac dimiſſione. cum autem inferius, qñ oratio Dominica explicabitur, hæc ſint fuſius tractanda, id nunc tantum dicam, generalem eſſe promiſſionem, ſicut enim generaliter omnia peccata proximis dimittere debemus, quæcunque in nos commiſerint, ita & generalem promittit Deus dimiſſionem quoruncumque peccatorum, vt recte tradunt Leo ſerm. de Martyribus prope finem, & Chryſoſt. hom. 20. in Matth. & Irenæus lib. 5. cap. 17. Nec ſolis petentibus dimittere debemus, ſed etiam omnibus, dictum enim eſt: quoties peccabit in me frater meus, & dimittam ei. Abſolute dictum eſt (peccabit in me) & non reſtringitur (ſi petierit veniã). Siue ergo petat ſiue non, dimittendum eſt ei; dimiſſio autem hæc remiſſionem peccatorum à Deo habet, non quod ſola ſufficiat, ſed quod à Deo impetrat, quæ neceſſaria ſunt ad peccatorum remiſſionem obtinendã, niſi homo ipſe ſuo arbitrio reſiſtat, & obſtaculum præbeat cooperanti Deo.

ANNOTATIO LXX.

MVlta ſunt quæ præceptum dimittendi proximis, rationabiliſſimum, & æquiſſimum eſſe demõſtrant, eaq; tum ex parte Dei, tum ex parte præcepti ipſius, tũ ex parte proximi peccantis, tũ ex parte ipſius, cõtra quem peccatur, deſumuntur. Ex parte quidem Dei tria ſunt. primo quidem, q̃a plura, & grauiora remittit nobis Deus, ſi igitur volumus nobis hæc dimitti à Deo, quis non videt quam æquum ſit, vt nos minima remittamus proximis. Gregorius Nazianzenus in ſuis ſententijs tetrarchis ſen. 40. hac vtitur ratione: Si tu, inquit, non affeciſti iniuria Deum, nec tu remittas proximo: at quis eſt iſte, qui nõ affecerit Deum iniuria, velitque remitti ſibi? Chryſoſtomus hom. 62. in Matth. eadem ratione vtitur, explicans illam parabolam debentis decem millia talenta, cui totum debitum remiſſum eſt a Domino, ille vero poſtea noluit conſeruo dimittere centum, vbi recte ponderat, quantum decem millia talenta ſuperant centum, tantum, quod debemus nos Deo, petimusq; dimitti, excedit, quod proximus in nos peccauit. Leo etiam ſer. de Martyrib. in fine eadem ratione vtens inquit ſic: Sed dicit aliquis: Tanta mala me inimicus meus compulit ſuſtinere, vt eum nulla ratione poſſim diligere; attende quid tibi fecerit homo, & tu non attendis, quid Deo? Si conſcientiam tuam diligenter diſcutis, & inquiris, ſine vlla compenſatione maiora tu commiſiſti in Deum peccata, quam in te commiſerit homo: & qua fronte vis, vt tibi Deus dignetur dimittere multum, cum tu non acquieſcis dimittere parum? Hæc ille. Ante autem omnes hos Salomon Eccleſi. 28. hac vſus ratione inquit: homo homini reſeruat iram, & à Deo quærit medelam? In hominem ſimilem ſibi non habet miſericordiam; & de peccatis deprecatur? Ipſe dum caro ſit, reſeruat iram, & propitiationem petit à Deo?

Tria ex parte Dei sũt quib. ad dimittẽdum monemur.

Eccleſiaſ. 28.

Deo? Quis exorabit pro delictis illius? memorare nouiſſimorum, & deſine inimicari. Hæc ille.

Secundo quãdo frater peccat in nos, maiori iniuria afficit Deum, quã nos ipſos; legem enim illius trãſgreditur, & ipſius creaturã lædit; ſi igitur Deus illi dimittit, quod maius eſt, & grauiorem iniuriam condonat ei, ergo & tu debes dimittere, quod tuum eſt, & multo minus, ac leuius. Quod ſi obijcias, Deus remittit petenti veniam, ac pœnitenti; at inimicus meus non petit à me veniam illatæ mihi iniuriæ; hæc excuſatio nullius eſt momenti, immo auget vim argumenti: nam ſi ille non petit, rogat Deus ipſe pro eo, præcipit etiam Chriſtus: pluris igitur facieñda eſt petitio, & præceptum Dei pro illo, quam ipſius preces, ac petitio veniæ.

Tertio, eſt Chriſti exẽplum, qui grauiora, & acerbiora paſſus eſt ab inimicis, quam quilibet homo pati potuit ab homine, & tamen dimiſit, & preces pro eis fudit, & quod maximum eſt, dum ea pateretur in cruce enim dimittebat, & orabat. Hoc argumento vſus eſt idem Gregorius Nazianzenus in ſententijs tetrarchis, ſen. 40. & ſumptum eſt à Petro 1. epiſt. capitulo 2. Chriſtus, inquit, paſſus eſt pro nobis, vobis relinquẽs exemplum, vt ſequamini veſtigia eius. Hæc ſunt ea, quæ ex parte Dei præceptum hoc dimittendi proximis oſtendunt eſſe æquiſſimum.

Quatuor alia proponũtur ex parte ipſius præcepti, q̃ illius æquitatẽ commendant.

Sunt alia ex parte ipſius præcepti, primo quidem, quia generale eſt. Non enim tibi ſoli præcepit dimittere, ſed omnibus etiam, in quos tu peccaſti, præceptum eſt, vt tibi dimittãt. Si igitur conſideretur præceptum hoc, qua parte omnes complectitur, vt ſinguli remittant, profecto æquiſſimum, & ſuaue videbitur. quis enim non dimitteret vni, aut alteri, cum omnes, quos ipſe offenderit, dimittere debeant ei? hanc rationem notauit Gregorius lib. 22. moral. cap. 7. quę contra nos, inquit, illata ſunt, citius dimittimus, ſi nos circa proximos errata cognoſcimus.

Secundo, quia non iubemur dimittere proximo propter ipſummet, qui nos offendit, ſed propter Deum. Quis eſt ita ratonis, & ſenſus expers, cui ſi Deus viſibiliter diceret, remitte huic propter me, & mei gratia, non remitteret? cum ſæpe hominũ precibus amicorum, aut Principum id fiat? at Deus id dicit, exhortatur, & præcipit p ſuas Scripturas. Chryſoſt. hom. 78. in Ioan. exẽplo eorum hoc ponderat, qui mulierũ amore capti multas iniurias ab eis patiuntur, quas remittunt, & condonant, cur igitur amor Dei hoc non efficit?

Tertio, quia præmium magnum promiſſum eſt remittentibus, remiſſio nempe peccatorũ, et vita æterna, maius eſt multo quod datur, quam quod exigitur.

Quarto, quia ſic Deus voluit, cuius voluntas ipſa eſt æquitas, imò cum ipſe nos vehementiſſime amet, quidquid pręcipit, certiſſime in noſtram vtilitatem maxime cedit. ſufficere aũt deberet homini ſcire præceptum Dei eſſe, q̃ Dauid recte agnoſcens 2. Reg. 16. cũ maledi ceretur à Semei, dixit: Sinite eum, Dñs .n. præcepit ei, vt malediceret Dauid, quis ſcit ſi pro hac maledictione dabit benedictionẽ? Et tñ illud non erat præceptũ, ſed volũtas Dei permittẽs, & puniens; at proximo remittere, præceptũ Dñi eſt. Hoc ipſum Salomon Eccl. 28. docuit, dicens memorare teſtamenti Altiſſimi, & deſpice ignorantiam proximi. Hæc ille. Et nota verbum (ignorãtiam proximi) quia, qui lædit proximum, cæcus eſt, & ignorat quid faciat, idcirco facilius dimittendum illi eſt. Hæc ſunt ex parte ipſius pręcepti. *2. Reg. 16.* *Eccl. 28.*

Tria alia ex parte proximi nos ad dimittẽdũ ſuadent.

Sunt alia ex parte afficientis iniuria ſeu peccãtis. Primo quidẽ, quia q̃ peccat in proximum, magis ſibi nocet, q̃ proximo, miſerabiliorq́; eſt, lædit .n. aĩam ſuã, vt proximi lædat corpus. ita affirmat Auguſt. ſerm. 10. de ſanct. s. Leo ẽt ſerm. oĩum ſanctorũ: Magis, inquit, plangendus eſt faciens maligna, q̃ patiens, quia iniuſtũ culpa ſua demergit ad pœnã. iuſtũ tolerãtia ſua ducit ad gloriam. Hæc ille. Vnde recte Boetius lib. 4. proſa. 4. tradit ſapientem non debere vllum odio habere: Si .n. is bonus eſt, amandus eſt; ſi vero malus, illi eſt compatiendum.

Secundo ex Auguſtino in Pſal. 54. quia ignoramus, an is, qui nos peccauit, futurus eſt conſors in gloria, & nobiſcũ conregnaturus: non igitur æquuum eſt exponere ſe periculo, vt nolimus dimittere ei, quem ſumma & æterna charitate diligemus in cęlo; & in terra adhuc exiſtens frater noſter eſt. hoc idem Hieron. Iſa. 66. notat, & Chryſtomus etiam hom. 78. in Ioan.

Tertio, q̃a ſi q̃s nos offendit, ſæpe nocere intendat, tñ reuera offenſa ipſa in noſtrã vtilitatẽ ſpũalem cedit, ſi volumus; nõ ergo

difficile videri debet remittere illud, quod vtile eſt nobis ipſis. Vnde Greg. hom. 14. in Euāgelia. Ferrum, inquit, animæ noſtræ nequaquam ad acumen ſubtilitatis perducitur, ſi hoc non eraſerit alienæ lima prauitatis. Hæc ſunt ex parte proximi peccātis.

Quatuor ex parte noſtra adducūtur quæ ad dimittēdū proximis nos inducūt.

Alia demum ſunt ex parte eius, in quem peccatur. Primo quidem ex Chryſ. hom. 78. in Ioan. quia qui non remittit, non pōt vindictā ſumere de eo, qui in ipſum peccauit, niſi ſibi grauius noceat, maiuſq. inferat malum, q̄ intulit inimicus; peccatum enim malum eſt peius, quam damnum corporale. qui ergo nō remittit, potius iuuat eum, qui in ipſum peccauit; hic enim minus, ille vero maius ſibi damnum infert, quod eſt vinci à malo, vt dicitur Rom. 12.

Secundo, è contrario, ſi remittimus vincimus inimicum, ſeu eum, qui nos offendit, tū quia nobis ipſis benefacimus, tum quia confundimus eum, qui in nos peccauit, dum ei benefacimus, condonātes offenſam. Rom. 12. Vince in bono malum, hoc .n. faciēs, carbones cōgeres ſup caput eius.

Tertio, quia, vt dicit idē Chryſoſtomus hom. 62. in Matthæum, qui remittit, à maximis afflictionibus, anxietatibus, & periculis ſe liberat, quibus torquentur, & in quib. verſantur ij, qui alios odio habent, vindicareque ſe de illis procurant.

Quarto ex Gregorio lib. 22. mora. ca. 7. quia ſæpe nos in alios etiam peccamus, digniq; ſumus, vt alij etiam in nos peccent. Verba Gregorij ſunt hæc: Dum penſamus, quales erga alios fuimus, eſſe circa nos tales alios minus dolemus: quia aliena iniuſtitia in nobis vindicat, quod in ſe iuſte noſtra conſcientia accuſat. Hæc ille. Hæc igitur omnia, & alia multa oſtendunt, æquiſſimum eſſe præceptum Domini de dimittendo proximis.

Date.

COMMENTARIA.

HOc eſt quartum, quod ad imitationem, & ſimilitudinē Dei Patris ſpectat, qui nō ſolū non iudicauit, nec dānauit mundum peccantē, ſed dimiſit per miſericordiā, & adhuc beneficentia inexhauſta bona ei contulit, immēſa q; largitate ſubuenit. vos ergo vtimini hac beneficentia, & miſericordia erga ꝓximos, quę dilectionē multum promouet. date, inquit, id eſt, nō ſolum proximorū offenſas dimittite, ſed ēt ex veſtris reb. date illis, & omnē officij genus, quātū in vobis fuerit, exhibete. Hoc non ad eleemoſynas ſolas, nec ad illos, qui petūt, ſpectat, de quib. ſuperius dictū eſt, ſed omne officium dilectionis, & miſericordię cōplectit̄, exhibendum etiam nō petentib. iuxta illud Domini verbum Act. 20. Beatius eſt dare, magis quā accipere. Verbum autem hoc (date) abſolute poſitum ſignificat copioſe, & liberaliter dādum, quantum homo potuerit.

ANNOTATIO LXXI.

Patrum teſtimonijs cōfirmatur expoſitio in cōmētario tradita.

PRimo loco quidā recentiores verbum hoc reſtringunt, & ad pręcedentē ſententiam referunt, vt ſit ſenſus, dimittite proximis iniurias, & offenſas ab eis acceptas, et date, id eſt, condonate eas abſq; iudicio, & cōdemnatione, & abſq; exactione Emēdę. Hæc tamen interpretatio non videtur probabilis: nam verbum (dimittite) ea omnia complectitur, non enim dimittit, niſi quī gratis condonat iniuriam acceptam.

Secundo loco Gregorius lib. 22. moral. c. 8. ad res ipſas refert, limitat autem ad miſericordiæ opus, notatq; maius eſſe miſericordiæ opus, dimittere, quam dare. Verba ipſius ſūt hæc: dimittite, & dimittemini; date, & dabitur vobis, date namq; ad res pertinet, quas exterius habemus; dimittere autem ad relaxandum dolorem, quem interius ex aliena culpa contrahimus. Sed ſciendum, quia qui omnino dimittit, & non dat, etſi non plene operatus eſt, meliorem tamen partem miſericordiæ tenuit. Qui autē dat, & non dimittit, omnino nullam miſericordiam facit, quia ab omnipotente Deo munus ex manu non accipitur, quod corde obligato in malitia profertur. Mundari .n. prius debet animus, qui eleemoſynā præbet, quia omne quod datur Deo, ex dantis mente penſatur. Hæc ille. In eadem ſententia eſt Auguſt. ſer. 15. de verb. Dom. vbi ſic ſcripſit: Duo ſunt opera miſericordię, quæ nos liberant, quę breuiter poſuit Dominus in Euāgelio: Dimittite, & dimittemini; date, & dabitur vobis. Dimittite, ad ignoſcendum pertinet; date, ad præſtandum beneficium. Et lib. 2. de pecc. meri. & remiſ. c. 3. ſic inquit: Quædam ſalubria remedia contra

reatum,

reatum, & vincula peccatorum etiam poſt baptiſmum dare, & valere dignatus eſt, opera ſcilicet miſericordiæ, cum ait: Dimittite, & dimittemini, date, & dabitur vobis. & lib. 1. contra epiſt. Parmeni. cap. 10. Dimittere proximo peccata, appellat magnũ miſericordiæ opus. Huic ſententiæ nos adhæſimus in commentario, tanquam probabiliori, & quæ illi generali magis accommodatur: Eſtote miſericordes.

Et dabitur vobis.

COMMENTARIA.

PRomiſſio fit dantibus; qui enim miſericordes, & benefici erga alios ſunt propter Deũ, (hęc eſt.n. miſericordia, & beneficentia perfecta, quæq; ſimiles facit Patri Deo) his Deus miſericordem, ac beneficium ſe exhibet. Sic enim Deus homines diligit, ac mutuo ſeipſos diligere cupit, vt omnibus, qui alijs ipſius gratia beneficia impẽdunt, ipſe rependat, tantaq; promiſſione ad dandum inuicem excitet, & alliciat.

Menſuram bonam, & confertam, & coagitatam, & ſupereffluẽtem dabunt in ſinum veſtrum.

COMMENTARIA.

QVatuor ꝓmiſſiones factas, nẽpe nõ iudicabimini, nõ condẽnabimini, dimittetur vobis, dabitur vobis; certas ac pfectas fere promittit, ne quis forte dubitaret aut implendas non eſſe, aut magnum aliquid non continere. Vtitur autem metaphora ſumpta ab illis, qui res aridas, frumentum, & legumina, vel alia huiuſmodi metiuntur, & pro accepto pretio perfectam reddunt menſuram, quę quidem perfectio quatuor qualitatibus menſuræ, ſeu modij explicatur; ſolent enim, qui perfectã menſuram exhibent, vti modio, ſeu põdere bono, id eſt, veraci non diminuto, & minus capaci, quàm lex poſtulat, iuxta illud Deut. 25. pondus habebis iuſtũ, & verũ, & modius ęqualis, & verus erit tibi. rurſus implẽt modiũ, manibuſq; comprimunt immiſſum frumentũ. vt plus capiat, quæ dr̃ menſura cõferta; inſuper cõcutiunt modiũ, vt adhuc abundantius impleat ipſa coagitatione, & concuſſione frumenti partib. ad ima deſcendentibus. Poſtremò ſupaddũt modio pleno ita, vt cumulo latera modij excedente frumentũ ſupereffundatur. Hæc mẽſura plena & perfecta eſt. talẽ Deus certiſſime reddet, nam perfectiſſima mercede cumulabit non iudicantes, non condẽnantes, dimittentes, & dantes. tacite aũt ab ea accipiẽda excludunt iudicantes, condemnantes, nõ dimittentes, ac non donantes. Illud autẽ (dabunt) abſolute poſitum eſt pro (dabitur) ac ſi dictum eſſet, menſura bona, conferta, & coagitata dabitur. Illud aũt (in ſinũ veſtrum) phraſis eſt Hebręa, quaſi dictũ eſſet, dabitur vobiſmetipſis, non alijs pro vobis, idq; in recõpenſationem veſtrorum operũ. Hæc.n. duo ea locutio ſignificat, iuxta illud Pſ. 79. Redde inimicis noſtris ſeptuplũ in ſinu eorum.

ANNOTATIO LXXII.

HAec ſẽtẽtia varie exponitur. Primo quidem Auguſtinus lib. 2. q. Euang. cap. 8. & Euthymius in præſenti, ad præcedentem referunt, nempe (dabitur vobis) vt ſit ſenſus, dantibus dabitur menſura bona, cõferta, & coagitata, & ſuperffluens; id eſt, ijs, qui beneficia alijs conferunt, copioſam Deus reddet mercedem. Eſt autem diſcrimẽ inter Auguſtinum, & Euthymium in explicatione illius verbi, (dabunt;) Auguſtinus enim refert ad eos, qui beneficia acceperunt, qui dicti ſunt daturi menſurã, & mercedem, ſicut Luc. 16. dictum eſt de pauperibus, recipient vos in æterna tabernacula. nimirum, quia propter merita eorum illi, qui eis beneficia contulerunt, ſaluantur; impetrant enim pauperes, & beneficijs affecti ſuis benefactoribus ea bona, quibus digni fiunt, menſura, & mercede tali. Euthymius vero illud (dabunt) etiam refert ad eoſdem, qui beneficia acceperunt, ſed alia de cauſa; dicuntur enim dare menſuram bonam ſuis benefactoribus, quia Deus pro ipſis rependit: quod aũt pro ipſis Deus dat, ipſi dare dicuntur: conuenit autem cum Auguſtino Euthymius hanc ſniam ad illam referri, dabitur vobis.

Traduntur aliæ expoſitiones proximæ ſententiæ.

Et

Et verbum (dabunt) ad eos, qui beneficijs affecti ſunt; ij enim daturi dicuntur, quamuis diſcrepet ab Auguſtino, in cauſa, & ratione, cur daturi dicantur.

Secundo loco quidā recentiores ad omnes ſententias quatuor præcedentes hanc referunt ſententiam, ita tamen vt menſura hæc, & in bonam, & in malam accipiatur partem in hūc ſenſum; menſura bona, conferta, & coagitata, & ſuperfluens dabitur iudicantibus, & non iudicantibus, condemnantibus, & non condemnantibus, dimittentibus, & non dimittentibus, dantibus, & non dantibus; his quidem præmium, & merces; illis vero pœna, & punitio; vtraque tamen menſura integra, & perfecta. Illud autem verbum (dabunt) hi recentiores referunt ad ipſa opera, & merita, vel demerita, vt ſit ſenſus: Ipſa veſtra opera, iudicandi, aut non iudicandi, dimittendi, aut non dimittendi, dandi, aut non dandi, dabunt vobis perfectam mercedem, aut pęnam.

Inter has expoſitiones duas mediam elegi, exiſtimaui enim ad omnes ſententias quatuor referendam eſſe hanc, eo motus argumento, quia quæ ſequitur, & huic eſt connexa, refertur etiam ad illas quatuor, vt in eius interpretatione oſtendetur, Atque etiam, quia ſi ad illam tantum (dabitur vobis) referretur, potius dicendum erat, date, & dabitur vobis menſura bona, & conferta &c. cum autem fiat diuiſio, & noua addatur ſententia, videtur referenda, nō ad illam ſolam, ſed ſimul ad alias. Non autem conſentio recentioribus in eo, quod in malam partem interpretantur, referentes ad demerita: nam pœna damnatorum non dicitur menſura bona; potius igitur promiſſionibus conuenit, quæ complebuntur, optima, & copioſa mercede. Verbum autem (dabunt) non videtur referendum nec ad beneficijs affectos, nec ad opera ipſa, ſed poſitum eſt abſolutè pro (dabitur) aut etiam pro (dabit) nempe Deus, frequens enim eſt in Scriptura numerum pro numero poni. Quod autem quidam recentiores hanc menſuram referunt ad beneficia, quibus ſolent ſuos benefactores recompenſare ij, quibus datum eſt, parum accommodatum eſt: tum quia parum eſt, quod ab hominibus confertur tum quia agitur de miſericordiæ operibus, quæ ab hominibus non habent recompenſationem, ſed à Deo.

Eadem quippe menſura, qua menſi fueritis, remetietur vobis.

COMMENTARIA.

CAuſam reddit præcedentium, ac ſi diceret, ideo menſura bona, & perfecta dabitur, non iudicantibus, non condemnantibus, dimittentibus, & dantibus, quia qua menſura quiſque vſus fuerit erga alios, eadem Deus vtetur erga eum. qui igitur non iudicabit, nec condemnabit alios, nec ipſe iudicabitur nec condemnabitur, qui dimittet ei dimittet, qui dabit dabitur ei; contra vero, iudicans iudicabitur, & damnans damnabitur, & ei, qui non dimittit, nec dimittetur, & non danti, nec dabitur. Talem ergo ſe exhibebit Deus in retribuendo malum aut bonum, qualem homo homini ſe exhibuerit. Illud (eadem) ſimilitudinem indicat, non qualitatem, maiora enim Deus homini, aut bona, aut mala confert, cum punit, aut remunerat, quam homo homini. refertur autē hæc ſententia generaliter ad omnes ſententias tam in bonam, quàm in malā partem.

ANNOTATIO LXXIII.

HÆc ſententia mihi perſuaſit præcedentem referendam eſſe ad illas quatuor promiſſiones, cum enim ſint iſtę duæ connexæ, hæc autem ad omnes quatuor referatur, conſequitur etiam præcedentem referri ſimiliter debere. hanc autem ad illas referri, & non tantum ad eam (datę & dabitur vobis) conſtat ex Matthæo cap. 7. vbi de ijs, qui iudicant, & condemnant, aut ab his abſtinent, dictum eſt, in qua menſura menſi fueritis, remetietur vobis. Quod ſi ad præcedentem referatur, nempe (date, & dabitur vobis) tunc ſenſus eſſet iuxta illud Pauli 2. Cor. 9. Qui parce ſeminat, parce & metet; & qui ſeminat in benedictionibus, de benedictionibus metet, id eſt, qui parum dat, parum accipiet; qui vero multum tribuit, multum etiam tribuetur ei. prior tamen expoſitio accommodatior mihi viſa eſt. Hanc ſententiam ſic intellectam opponebant pagani, quaſi contrariam ſententiæ *cōfirmatur interpretatio pxima, & præcedentis etiam ſententia.*

alteri

alteri Euangelicæ, per quam non credentibus ſupplicia æterna Chriſtus comminatur. dicebant ergo, ſi æterna eſt, quomodo menſurari poteſt? Refert hæc Auguſtinus Epiſt. 49. ad Deogratias. quæſt. 4. multaq; dicit reſponſio autem breuis eſt, licet quantum ad durationem æterna ſit nec menſuram habeat; tamen quantum ad intentionem finita eſt, vnaque eſt acrior, aut mitior altera, & hac ratione menſurari poteſt, & pro demeritorum quantitate maior, aut minor infligi; idem de præmio, ſeu gloria dicendum eſt, licet enim omnis ſit æterna, non tamen in gradu æqualis, nec infinita.

Dicebat autem illis & ſimilitudinem.

COMMENTARIA.

MVlta hactenus Chriſtus docuit ad ſinceram rectè, perfectéq; viuendi formam, & ad legis legitimam intelligentiam pertinentia, quæ Scribarum, & Phariſæorum doctrinis nõ erant conſona; idcirco nunc oſtendit eam formam non ab eis, vtpote nec legitimam ſcientiam, nec vitæ debitos mores habentibus, eſſe petendam; ſed ab ipſo Chriſto, quaſi tacitæ audientiũ obiectioni reſpondens: dicere enim poterant; Multa doces, quæ nemo Phariſæorum, aut Scribarum tradidit, numquam talia à quocumque audiuimus, neſcimus an illis potius, an tibi ſit adhibẽda fides. Huic tacitę obiectioni ſermone peracto reſpõdet. quo vero magis & rem explicet, & audientium animis eum infigat, ſimilitudinibus è vulgo petitis vtitur. Illud autem verbum imperfecti temporis (dicebat) inſinuat Chriſtum multa alia prædicaſſe, quæ Euangeliſtę prætermiſit, nec enim omnia, quæ Chriſtus dixit, ſcripta ſunt, & multa velut in ſumma quadam narrantur.

ANNOTATIO LXXIIII.

ILlud (&) non habetur in exemplaribus Græcis, ſi tamen legatur, ſenſum accommodatum facit, nimirũ præter multa alia, quæ Chriſtus dixerat, has etiã, quę ſequuntur, ſimilitudines protuliſſe. Eſt autem numerus pro numero poſitus; non enim vnica ſimilitudo, ſed plures ſunt, ſimilitudinẽ enim appellat prouerbia, ſeu adagia, quibus vulgus ſolet vti frequenter. Hęc enim vim habent rem explicandi, confirmandi, ac memoriæ audientium infigendi. de connexione autem harum ſententiarum cum præcedentibus paulo inferius dicemur.

Numquid poteſt cæcus cæcum ducere? nonne ambo in foueam cadunt?

COMMENTARIA.

HÆc eſt prima ratio, ſumpta ex prima ſimilitudine, qua probat ab illis Scribis, & Phariſæis formam perfectè viuendi non eſſe petendam, quia illi erroribus multis excæcatum habent intellectum. Eſt autem ſimilitudo, ſeu prouerbium, ſi cæcus cęcum ducat, ambo cadent in foueam; cæcum enim cæcum non poteſt ducere, quod ſi ducat, in foueã vterque cadet. Erant illi Scribę, & Phariſæi cæci mente, errantes in mandatorum Dei intelligentia, & contraria potius ipſis mandatis ſentientes; non ergo poterant docere, nec inſtruere verè populum cęcum, & ignorantem, quin in errores eum detruderent, quibus ſe & illũ perderent, illum quidem propter errorem, ſe vero quia cauſa erant, vt illi errarent.

ANNOTATIO LXXV.

HAec ſententia elucidatur ex ijs, quæ Matth. 15. narrantur; arguebãt enim Phariſæi, & Scribæ, Doctoreſque Iudæorum, Diſcipulos Domini, quod non lotis manibus manducarent, quaſi immundities corporis animam cõquinarent, in quo maximè errabant, ideo arguuntur à Domino, quod diuinum mandatum de patre, & matre honorandis peruerſe intelligerẽt, ac docerent, in quo etiam maximè errabant, ob quę Chriſtus eadem ſimilitudine in eos inuectus dixit: Cæci ſunt, & duces cæcorum. & rurſus: omnis plantatio quam non plantauit pater meus, eradicabitur, quomodo ergo forma rectè, & ſecundum Deum viuen-

cõfirmatur expoſitio in commentario tradita, & proximę ſentẽtiæ cum præcedentibus cõnexio declaratur.

uendi à cœcis peti potuit? Errabant etiã in pręcepto de proximo diligendo, excludentes inimicum; & in præcepto, oculum pro oculo, dentem pro dente, probantes vindicandi voluntatem licitam eſſe. Similiter in alijs etiam multis, propter quæ Dominus eos cęcos appellat, & ineptos ad populum cœcum, & ignorantem inſtruendum. Hęc autem cęcitas multo magis declaratur Matt. 23. vbi Dominus hos Scribas, & Phariſæos ſæpius cęcos appellat, & multiplicem eorum cœcitatem explicat, ac ineptos ad alios ducendos comprobat, & hoc eſt, ꝙ nunc prima ſimilitudine Chriſtus oſtendit. quamuis enim expreſſe eos non nominauit, eos tamen ſignificare voluit, idque audientes ſatis intelligebant. Hæc mihi viſa eſt recta, & accommodata connexio huius, & ſequentium ſententiarum cum præcedentibus.

Matth. 23.

Quidam vero recentiores aliter connectunt, nimirum cum ſupra dixiſſet: Nolite iudicare, declarat nunc qualiter ſit iudicandum, nempe non prius, quàm qui iudicat, emundet ſe ab ijs vitijs, quę in alio iudicat; cœcus enim cœcum non ducit. Hæc connexio non videtur accommodata, tum quia præcedenti illa ſententia iudicium non omne, ſed temerarium prohibitum eſt; hoc autem nec ijs, qui vitia alia habent, nec ijs, qui carent vitijs, licitum eſt: non ergo erat, cur talis ſententia limitaretur; tum etiam quia illa ſententia remota eſt, multęque aliæ ſunt interpoſitæ, ad quam non videtur hæc referenda.

Euthymius hanc ſententiam de omnibus ijs dictam cenſet, qui obſcuratos habent animæ oculos, & alios docere conantur, in hocque aſſerit differre ab illa, quæ Matth. 15. prolata eſt, quæ ad ſolos Phariſæos refertur, non tamen explicat Euthymius rationem connexionis. Mihi viſum eſt, quamuis hæc ſententia ad eos referatur, qui cum obſcuratam habeant mentem, alios docent; tamen ſolos illos Phariſęos, & Scribas taxatos eſſe, quod factum eſt, vt tacitæ audientium obiectioni Chriſtus reſponderet, ne quis nouæ, & inauditæ ſuę doctrinæ, ac ſermoni opponeret, Phariſæos & Scribas aliter docentes, & prædicantes, eaque eſt ratio connexionis, vt in commentario dictum eſt.

Nõ eſt diſcipulus ſuper magiſtrum: perfectus autem omnis erit, ſi ſit ſicut magiſter eius.

COMMENTARIA.

Altera ſimilitudine, ſeu prouerbio cõfirmat, quod dixerat, oſtendens, quia tales habent præceptores, non poſſe rectius, ac verius ſentire, quam illos. Si igitur errant Doctores, ac falſo ſentiunt, neceſſe eſt etiam errare diſcipulos; nam diſcipulus ſcientiã haurit à magiſtro, tuncque perfectus cenſetur, cum magiſtrum fuerit aſſecutus, & ad abſolutam magiſtri ſui ſapientiã acceſſerit. Hac ſententia Chriſtus docet, auditores non poſſe veram viuendi normam, ac doctrinam aſſequi à Phariſæis, & Scribis errantibus, & prę cęcitate mentis veram, ac perfectã legis intelligẽtiam nõ habentibus.

ANNOTATIO LXXVI.

Vſus eſt Dominus hoc eodem prouerbio Matth. 10. ſed longè diuerſo ſenſu; exhortãs enim Chriſtus diſcipulos ſuos ad tolerandas æquanimiter perſecutiones, & odia hominum, & ne propterea à veritate prædicanda deſiſterent, ſeipſum imitandum propoſuit, ſuique imitatione, ac exemplo excitauit dicens: Non eſt Diſcipulus ſuper magiſtrum, nec ſeruus ſuper dominũ ſuum. ſufficit Diſcipulo ſi ſit ſicut magiſter eius, & ſeruo, ſicut dominus eius. Si patrẽfamilias Beelzebub vocauerunt, quanto magis domeſticos eius? Veritas huius prouerbij ea eſt, non quod diſcipulus non poſſit doctor magiſtro ſuo effici, ſi aliunde etiã doctrinam habeat, nempe ſtudio proprio, & inuentione, ſed in ea ſcientia, quam à magiſtro ſolo recipit, eo doctior eſſe non poteſt. Hæc ſimilitudo confirmat Chriſtum loqui de Phariſæis, & ſcribis, qui ſe magiſtros, & doctores aliorum profitebantur. Euthymius aſſerit hanc ſimilitudinem de Diſcipulis Chriſtum dixiſſe, quos præceptores conſtituit, ea de cauſa, vt nullus ſuper eos efferretur, putans ſupergredi virtutem illorum. Hæc autem interpretatio non videtur accommodata, cum ſimilitudo iſta priori ſit connexa, quæ Diſcipulis Chriſti aptari non poteſt.

Matth. c. 10. alio sẽſu hoc prouerbio vſus eſt Chriſt⁹.

Quid

Quid autem vides feſtucam in oculo fratris tui; trabem autem, quæ in oculo tuo eſt, non conſideras?

COMMENTARIA.

DVabus ſimilitudinibus ineptum magiſterium Scribarum, & Phariſæorum, ad docendum oſtenſum eſt ob ignorantiam, & eorum cęcitatem. hac nunc tertia ſimilitudine demonſtrat, ad aliorum mores componendos ineptos etiam eſſe ob prauitatem, & vitia eorum; erāt enim multo peiores cęteris, vnde nec doctrinæ, nec morum forma ab illis petēda erat. Loquitur autem de aliorum vitijs comprimendis, quod ad morum inſtructionem maximè eſt neceſſarium, docetq; illos in hoc officio potius indigere inſtructore. Eſt autem quædam expoſtulatio: quid autem, inquit, id eſt, quare tu leuia vitia proximi perſpicis, cum tua grauiſſima ſcelera non animaduertas, ſimiliſque es ei, qui trabem in oculo proprio cum habeat, & non eam conſiderat, & feſtucam in oculo alterius intuetur? quod profecto reprehenſibile eſt. Verba Græca magis ſermonis energiam explicant quàm Latina. Illud (vides) Græce βλέπεις, id eſt, intueris, quaſi diceret, oculis lynceis inſpicis leuiſſima delicta proximi, & tua non conſideras. Græce verbum eſt κατανοέω, id eſt, animaduerto, quod minus eſt, quàm intueri, quaſi diceret, non intueris, ſed nec animaduertis. Eſt enim aduertendum hanc expoſtulationem (quid autem) non atntum reprehenſionē ſignificare eorum, qui vident feſtucam in alio, in ſe autem nō animaduertunt trabem, ſed etiā inutilitatem indicare, quaſi diceret, abſq; vllo fructu, & vulitate vides feſtucam proximi, cum trabem tuam non animaduertas; parum enim prodeſt proximo, qui ſibi non conſulit; quod paulo inferius explicatur, particula (&) Gręca τι ſignificat etiam idem, quod Latinè quorſum.

ANNOTATIO LXXVII.

AVguſtinus ſerm. 16. de verb. Domi. quid ſit feſtuca explicans, inquit: Feſtuca initium arboris eſt, nam trabes, quando naſcitur, feſtuca eſt, rigando feſtucam perducis ad trabem. Hæc ille. At vero vocabulum Græcum κάρφος potius ſignificat ligni particulam breuiſſimam, ſeu minimā, ſicque reſpondet optimè trabi, vt qui videt particulam trabis in alieno oculo, nō videat totam trabē in ſuo exiſtentem. Particula autē illa (quid) Græce (τι) eadem eſt cum ea, quę paulo inferius poſita eſt. Quid autem vocatis me Domine? Hoc tamen in loco idem ſignificat, quod Latine, quare, ſeu quorſum, vt dictum eſt. Quæ interrogatio, non tantum eſt reprehendentis factum hoc, vt qui videt feſtucam, trabem non videat, quaſi digni ſint maximè reprehenſione, qui in alienis culpis etiam minimis oculos lynceos habeant, in proprijs autem, & quidem grauibus cœci omnino ſint; ſed etiam indicantes inutilitatem, quaſi diceret, ſine vllo fructu id facitis, operam perditis. *Declarātur nonnullę proximę ſententię particula.* In priori ſenſu interpretātur Doctores hāc ſententiam, quæ et habetur Matth. 7. Hilarius nēpe can. 7. & Hieronymus Matth. 7. Auguſtinus ſermone 16. de verb. Domini: Chryſoſt. hom. 24. in Matth. & Gregorius p. 3. Paſtor. c. 10. at re vera non tantum reprehendit illos, quaſi male agant, ſed etiam ſine fructu vllo id fieri ſignificat, & arguit. Hanc autem ſententiam ad Doctores, Scribas nēpe, & Phariſæos, præcipuè referri in commentario diximus; illi enim non tantum omnium erant cenſores ſeueri, cū grauiora ipſi cōmitterent, nec ſui emendationem procurarent; ſed etiam inutiles, quia nullam populo vtilitatem afferebāt, quod inſinuat Hilarius loco allegato ſic ſcribēs: Ex natura rerum eſt non prius aliquem purgandæ de oculo fratris idoneum effici poſse doctorē, quam de mentis ſuæ lumine crimē grauantis perfidiæ eiecerit. Hæc ille.

Aut quomodo potes dicere fratri tuo; frater ſine, eiiciam feſtucam de oculo tuo, ipſe in oculo tuo trabē non videns?

COMMENTARIA.

ILlam viſionē feſtucæ in oculo proximi inutilem, & ſine vllo fructu eſſe,

eſſe, oſtendit; poterant enim illi dicere, videmus feſtucam, vt eam de oculo proximi eijciamus; hoc repellens Dominus, inquit: Quomodo potes dicere, ſine eijciam feſtucam? quaſi diceret, tantum abeſt, vt eijciatis, quod nec poteritis dicere, ſine eijciam feſtucam; qui enim trabem ſuam non conſiderat, difficillimè curabit alterius feſtucam eijcere. Simile eſt illud Matth. 12. *Matt. 12* Quomodo poteſtis loqui bona, cum ſitis mali? ex abundantia enim cordis os loquitur, non quod non abſolutè non poſſit fieri, ſed quod difficillimum eſt, vt fiat, nempe rectè, & bona intentione.

ANNOTATIO LXXVIII.

Cõprobatur magis proxima ſententię interpretatio.

QVidam recentiores hanc ſententiam ſic interpretantur, quo modo potes dicere? id eſt, qua fronte potes dicere: non enim ſine rubore dices fratri, ſine feſtucam eijciam, cum tu trabem habeas, accommodatior tamen eſt expoſitio, quam in commentario explicuimus, vt ſit ſenſus, quomodo potes? idest, non potes, ſeu non poteris, quod non abſolutè nequeat id fieri, ſed quod difficillimum ſit id dicere bene, & animo corrigendi fratrem, quem ſenſum probant verba Matthæi allegata: Quomodo poteſtis bona loqui, cum ſitis mali? Hęc enim dicta ſunt cõtra eos, qui blaſphemias in Chriſtum iactauerant, quibus reſpõdet, quales intus erant, talia loqui; bona enim loqui non poterāt, cum eſſent mali, & qui ſpiritum blaſphemiæ habebant, verba blaſphemiæ proferebant. Huic etiam ſenſui fauet, quod poſtea ſequitur, ex abundantia cordis os loquitur. His igitur duabus ſententijs de non vidente trabem in proprio oculo exiſtentem ſignificat Chriſtus eos, qui grauibus criminibus, ac peccatis tenentur, dignos eſſe reprehenſione. quod aliena etiam minima conſiderēt, & ſcrutentur, proprijs ſuis nõ animaduerſis, nec etiã idoneos eſſe ad alios reprehendendos, aut iuuandos, cum nullius ſint fidei, & auctoritatis apud eos, quos à peccatis liberare tentant. Vtrumque etiam abſque fructu, & vtilitate proximi frequētiſſimè fieri; quod enim verbo ædificant, vitæ exemplo pernicioſo deſtruunt, & vita mala plurimũm detrahit verbis etiam bonis, & ex ſe frugiferis. His conuicit, & demonſtrauit Dominus ad mores aliorum non eſſe idoneos miniſtros Scribas illos, & Phariſæos, non minus quam ad doctrinã propter errores, & peruerſam legis intelligentiam.

Hypocrita eijce primum trabem de oculo tuo: & tunc perſpicies vt educas feſtucam de oculo fratris tui.

COMMENTARIA.

MOdum reprehendendi, ac corrigendi laudabilem, & vtilem docet. Eijce, inquit, trabem de tuo oculo prius, & tunc perſpicies, vt educas, nõ dicit tantum perſpicies, quia hoc iam illi cum trabe faciebant, ſed eiecta trabe perſpicies, vt educas, non vt dicas tantum, ſed vt cum effectu educas feſtucam, id eſt, tunc erit vtiliſſimum, & fructiferum perſpicere feſtucam, & dicere fratri, vt eijciat feſtucam; plus enim fit exemplo, quam verbo, & verbum vires habet ab exemplo. Hæc illi Scribæ, & Phariſæi non faciebant, idcirco hypocritas appellat, qui iuſtos ſe ſimulabant, alios arguendo, cum re vera iuſtitiam in ſe non haberent, atque hoc eſt ſecundum, quod probat non eſſe idoneos ad inſtruendum populum, cum ignoratione enim, ſeu errore peſſimos mores coniungebant. Aduerte quamuis ergo Doctor, ac Prælatus non debeat ſubditorum peccata reprehendere, cum ipſe peiora, aut ſimilia committat, non propterea excuſatur à graui culpa, ſi alios non arguat, quia debet ſe ipſum prius purgare, & corrigere, vt aliorum peccata corrigat, & emendet, idoneumq; ad id munus peragēdũ ſe facere, licet prius nõ eſſet.

ANNOTATIO LXXIX.

HYpocrita nomen Græcum eſt, Latinè ſimulator, trahitur à verbo Græco Ὑποκρίνω, id eſt, ſimulo, inde deriuatur hypocriſis, id eſt ſimulatio, & hypocrita ſimulator. *Hypocrita qd ſignificet.*

mulator. Vnde mimi, & hiſtriones in comœdijs, qui aliorum perſonas repræſentãt, dicunt hypocritæ, à qua ſimilitudine, qui ſanctitatem ſimulant, quam non habent, dicuntur hypocritæ, vt notat Ambroſius, lib. de Elia, & ieiunio c. 10. & Auguſtinus ſer. 19. de tempore, & lib. 2. de ſerm. Dom. in monte cap. 30. quam etiam etymologiam probat Baſil. hom. de laudibus ieiunij. Accipitur enim in Scriptura in malam partem. Auguſtinus etymologiam huius nominis duplicem aſſignat, vnam nempe à χρυσὸς, id eſt, auro, vnde hypocrita dicitur, quaſi deauratus; vt enim ligneæ figuræ deauratæ apparent exterius aurum, cum lignum ſint, ſic hypocrita apparet iuſtus foris, cum intus ſit iniquus. hæc tamen etymologia non eſt probanda: nam nomen hypocritæ ſcribitur Græce cum cappa, & iota, nomẽ vero χρυσός cum chi, & ypſilon. Alteram ponit idem Auguſtinus ſer. 59. de tempore, ab Ὑπό, quod eſt falſum, & κρίσις, quod eſt iudicium, quaſi falſum iudicium, quia hypocrita homines decipit, ac falſo de ſe iudicare facit, exiſtimatur enim bonus cum ſit malus. At vero etymologia legitima, & accommodata eſt à verbo, vti diximus ὑποκρίνω, ſeu ὑποκρίνομαι, quod idem eſt, ac ſimulo. inde hypocrita, id eſt ſimulator.

Quod autem ad rem attinet, aduertendũ eſt, eum, qui, cum vitioſus ſit, alios reprehendit, non dici nec eſſe hypocritã ea ſola cauſa, quia cũ ſit peccator, corrigat alium; ſi enim id eſſet, tunc omnis, qui eſt in peccato, cum facit opus bonũ exterius hypocrita eſſet: nam eo opere oſtẽdit ſe iuſtum, cũ non ſit. ſed is dicitur hypocrita proprie, qui cum malus ſit, alium corrigit, aut opus bonum facit, vt iuſtus videatur, & appareat, quales erant illi Scribæ, & Phariſæi, de quibus dictum eſt Matth. 23. omnia opera ſua faciunt, vt videantur ab hominibus, qui etiam alios acriter de minimis reprehendebant, vt ſe iuſtos oſtenderent, cũ non eſſent. ita hunc locum interpretatur Auguſt. ſer. 59. allegato, vbi ſic habet: Quicunque vult ſe videri, quod nõ eſt, hypocrita eſt, & poſt multa exempla ſubdit. Ex quibus omnibus intelligitur hypocritas eſſe, qui faciunt, quodlibet, vt ab omnibus glorificentur. Mihi videtur, & ille hypocrita eſſe, qui dicit fratri ſuo, dimitte, vt tollam feſtucam de oculo tuo, propter gloriam hoc faciens, vt ipſe eſſe iuſtus videatur. Vnde ei à Domino dicitur: Hypocrita, eiice prius trabem de oculo tuo, nõ itaque virtus, ſed cauſa virtutis mercedem apud Deum habet. Hæc ille. & lib. 2. de ſerm. Dom. in monte cap. 30. hunc etiam locum explicans, inquit: Hypocrita eiice primum trabem de oculo tuo, & bene ait de hypocrita; accuſare enim vitia officium eſt bonorum virorum, & beneuolorum, qđ cum malefici agunt, alienas partes agunt, ſicut hypocritę, qui tegunt ſub perſona, quod ſunt, & oſtendunt in perſona, ꝙ non ſunt. Hypocritarum ergo nomine ſimulatores acceperis, & eſt vere multum cauendum, & moleſtum ſimulatorum genus, qui cum omnium vitiorum accuſationes odio, & liuore ſuſcipiant, conſultores videri ſe volũt. Hæc ille. Si quis ergo ob humanam laudem bonum opus facit, ambitioſus eſt; ſi vero vt iuſtus appareat, & occultet, quod vere eſt, hypocrita cenſetur.

Matth. 23.

De hoc vitio multa Patres dixere in primis Baſilius Iſa. 1. in illa verba (erunt vt terebinthus decidentibus folijs) comparat hypocritam quercui, quæ ramos habet tortos, & corticem rugoſum, & turpem; folia vero cooperientia pulchra. Gregorius autem Nazianz. orat. de funere patris confert mulierculis, quæ cum naturali pulchritudine careant, fucis ſe colorant, & ornant. Dominus autem Matth. 23. aſſimilat ſepulchris dealbatis, quæ foris appareant hominibus ſpecioſa; intus vero plena ſunt oſſibus mortuorum, & omni ſpurcitia. *Patrum dicta de hypocritis.*

Secundo hypocrita, vt Gregorius lib. 8. moral. cap. 9. dicit bona opera, quæ facit, ſe perdere exiſtimat, quando nemo ea videt; ob humanam enim gloriam, ac opinionem ea facit.

Hinc conſequitur tertio, quod res pretioſas viliſſimo vendit pretio, nam opera virtutum, & bona vera commutat, vana, & caduca gloria humana, idcirco Gregorius loco citato hypocritas ſimiles eſſe aſſerit vitibus fructiferis à terra non eleuatis, nec cultis, quarum fructus à beſtijs, & vermiculis terræ vaſtantur.

Quarto, vt dicit idem Gregorius lib. 5. moral. c. 24. Hypocrita, quando non ſperat laudem humanam ceſſat à bene operando, vnde Gregorius Nazianzen. orat. de funere patris, hypocritam in bono opere durare non poſſe dicit.

Quin-

Quinto hypocrita ægerrime fert ab alijs corrigi, vt notat Gregor. lib. 8. moral. c. 24. affirmans illum paratiorem eſſe mori, quam corrigi, optatque reprehenſorem ſuum exiſtimari iniquum, vt minus ei credatur, cauſa autem eſt, quia hypocriſis eſt ex ſuperbia, vt dicit Auguſtinus Epiſt. 64. cui humilitas, cuius eſt patienter ferre correctionem, aduerſatur.

Sexto, vt loco eodem dicit Gregorius, odio habet eos omnes, quos de ſe non bene ſentire putat.

Septimo fur eſt laudis, quæ debetur vere bonis, & iuſtis. Vnde Gregorius lib. 5. moral. cap. 16. hypocriſim appellat prædam. Multa alia de huiuſmodi vitio Sacri Doctores docent, & in medium proferri poſſunt; inſtituto autem noſtro ſufficere videntur, quæ dicta ſunt.

ANNOTATIO LVI.

Nũ qui in peccato eſt debeat peccantem corrigere.

Difficultas ſe offert, an is, qui in peccato eſt, aut grauiori, aut ęquali debeat corrigere, & reprehendere alterum, quãdo occurrit neceſſitas correctionis, aut ex officio aut ex vtilitate corrigẽdi, Auguſtinus lib. de ſerm. Dom. in monte cap. 30. hanc ſententiam connectens cum illa: Nolite iudicare: in ea eſt ſententia, vt talis eo caſu non reprehendat, aut obiurget alterũ, ſed congemiſcat cum eo, & non ad ſibi obtemperandum, ſed ad ſimul cauendum inuitet. Verba Auguſtini ſunt hæc: Pie cauteque vigilandum eſt, vt cum aliquem reprehendere, vel obiurgare nos neceſſitas coegerit, primum cogitemus, vtrũ tale ſit vitium, quod nũquam habuimus, vel quo iam caruimus, & ſi numquam habuimus, cogitemus & nos homines eſſe, & habere potuiſſe. Si vero habuimus, & nõ habemus, tangat memoriam communis fragilitatis, vt illam reprehenſionem, aut obiurgationem nõ odium, ſed miſericordia precedat, vt ſiue ad correctionem eius propter quem id facimus, ſiue ad peruerſionem valuerit; nam incertus eſt exitus; nos tamen de ſimplicitate oculi noſtri ſecuri ſimus. Si autem cogitantes noſmetipſos inuenerimus in eo eſſe vitio in quo eſt ille, quem reprehendere parabamus, non reprehendamus, neque obiurgemus, ſed tamen congemiſcamus, & non illum ad temperandum nobis, ſed ad pariter cauendum inuitemus. Hæc ille.

Chryſoſtomus autem hom. 24. in Matt. aliter ſentire videtur; habet. n. hæc verba: Eijce primũ trabẽ de oculo tuo, vides q̃d nõ vetuerit iudicare, ſed iuſſerit eijcere primũ trabem de oculo proprio, & tunc aliorũ errata corrigere: nam & ſua vnuſquiſq; melius cognoſcit, quam cęterorũ, & maiora citius proſpicit, & ſe ipſum magis amat, quã proximum: itaq; ſi alterius curã agens id facis, temetipſum ante curato, in quo & manifeſtius inuenitur peccatum, & grandius. Sin autem temetipſum contemnis, & deſpicis, liquet omnino, quia fratrem tuum ipſe odio iudices, non ſtudio diſciplinæ, nec emendare illũ cupias, ſed notare. Quod etſi oporteat illum iudicari, nõ tamen hoc à te fieri debet, verum ab eo, qui nihil tale commiſit. Hęc ille. Videntur autem primis verbis vltima diſſona, in illis .n. dicit Chriſtum non vetuiſſe iudicare, ſed eijcere primum trabẽ de oculo proprio, eaq; eiecta corrigere habentem feſtucam; in his vero dicit eum, qui peccat, non debere iudicari ab illo, qui eſt in eodem crimine. At re vera non ſunt diſſona, ſed valde conſona, inquit enim, non debere, qui eſt in ſimili peccato, iudicare alterum, dum eſt in eo peccato, tamen is debet ſe emendare, & tunc corrigere. paulo inferius idẽ Chryſoſtomus addit nõ prohiberi correctionem abſolute hiſce verbis, ſed ne qui maioribus inueniatur obnoxius vitijs, acrius reprehendat alium, pręcipue ſi minoribus criminib. grauetur, hoc igitur caſu eiicienda eſt trabes prius de oculo proprio. Baſilius etiam conſentire videtur; nã Reg. breu. reſpon. 164. caſum excipit, in quo vnus alium corrigere, aut iudicare non debet, nimirum, quando qui correcturus, aut iudicaturus eſt, ſimili crimine detinetur. meminimus huius in Annotatione ſuperiori explicantes illã ſententiam: Nolite iudicare.

Auctoris ſentẽtia.

Quid autem in hac difficultate ſentiam, paucis aperiam. Primo quidem, fieri poteſt, vt qui eſt in peccato etiam grauiori, bono animo, & intentione corrigat alterũ. Hoc manifeſto argumento probatur: Si enim qui eſt in peccato, poteſt bono animo facere eleemoſynam pauperi, aut ieiunare, aut opus aliquod bonum facere, nempe, vt impleat præceptum, vt benefaciat alteri, aut alia cauſa honeſta, poterit igitur eadem ratione corrigere, & admonere alterum de peccato: fit enim, vt qui in vno eſt peccato,

tio, nolit alterum peccatum committere, idque bono animo, quamuis, vt ſupra diximus, rarum, & difficile id ſit, quod forſan Chryſoſtomus dicere voluit. Hinc conſequitur, vt qui alterum corrigit, etiam ſi in eodem ſit crimine, non propterea ex odio corrigat, vt Chryſoſtomus affirmat, niſi velit forſan dicere, præſumi ab alijs, eum ex odio corrigere.

Secundo, qui eſt in crimine noto, & manifeſto, & alterum corrigit, peccat etiam ſi bono animo faciat, non quidem propter actum corrigendi, qui bonus ex ſe eſt, ſed ex circumſtantia, quia actum correctionis inutilem, & contemptibilem facit; correctio enim quæ fit ab eo, qui eodem aut grauiori peccato noſcitur detineri, ſine fructu eſt, & deſpicitur.

Tertio etiamſi vtiliter fieret talis correctio, nimirum, aut quia peccatum corrigentis eſt occultum, aut non ob id à correcto deſpicitur correctio, etiã ſi noſcat corrigentis crimen; tamen qui corrigit alterum ſui peccati conſcius, peccat, non quidem in eo, quod corrigit alterum, ſed in eo quod omittit ſe emendare, quãdo debet: nam qui infirmo medetur, ſui negligens curam, cum etiam infirmus ſit, grauius peccat, non quia infirmo medetur, ſed quia magis tunc curam ſui negligat. contingit enim vnum bonum opus alteram culpam grauiorem facere, bonum enim eſt credere, at ſi credens quiſpiam peccat, quia cum credat, peccat.

Quarto, ſi quando correctio ab huiuſmodi ſit, humiliter fiat, ſeque ſimul corrigat, & pœnitentiam errati proprij agnoſcens, & congemiſcens accedat, nullum eſt peccatum, quia iam trabem de proprio oculo abijcit.

Quinto, Dominus his ſententijs arguit eos, qui cum ſe noſcant eodem crimine, aut grauiori laborare, aliós corrigunt. Eos etiam, qui etſi tales ſe non agnoſcant, corrigunt, ſiue bono animõ, ſiue malo, nempe ex odio, inuidia, aut vt iuſti appareant, quos hypocritas appellat; hoſque omnes iubet primum ſe emẽdare, & poſtea ad corrigendum accedere, nec excuſantur à peccato, quando neceſſitas corrigendi vrget, ſi non corrigant, nam tenetur deponere animum iuſtitiam ſimulãdi, & eijcere crimen, quod efficit eorum correctionem inutilem, & contemptibilem, aliaque propria peccata, quibus potius debebant mederi, quam alienis; præcipuè autem, quando propria grauiora ſunt: id enim ſignificauit Dominus per trabem, quæ maior eſt, quàm feſtuca.

Non eſt enim arbor bona, quæ facit fructus malos: nec arbor mala faciens fructum bonum.

COMMENTARIA.

PArticula (enim) indicat hanc ſententiam cauſam præcedentis exprimere, nempe cur ſit prius trabes de proprio oculo eijcienda, quam feſtuca de oculo proximi educatur, quia nimirum ſicut bona arbor non facit malos, ita nec mala bonos fructus; cum ergo educere feſtucam de proximi oculo bonus fructus ſit, vtique non fiet ab habente trabem in oculo proprio. qui enim eam habet, malæ arbori ſimilis eſt, ſenſus igitur eſt; Depone malitiam, & eſto prius bonus, ſi vis bonum opus facere, nempe proximum emendare, & à peccato retrahere. Hic eſt ſenſus per hanc ſimilitudinem ſignificatus.

ANNOTATIO LXXXI.

TEr Dominum hac ſimilitudine, ac prouerbio vſum eſſe hiſtoria Euangelica docet. primo quidem in priore ſermone habito ad diſcipulos in monte, quem refert Matthæus cap. 7. Secundo in hoc ſermone facto ad turbas, quem Lucas noſter deſcribit: non autem eſſe eundem hunc, & illum, recte Euthymius dicit ſupraq; oſtendimus diſtinctos hos eſſe ſermones, diuerſis locis, temporibus, & auditoribus factos; quamuis in vtroque ſermone multæ ſententiæ ſint eædem; quod quidem, vel hoc vnũ confirmat, nam hanc ſententiam connecti præcedenti, in qua contra hypocritas dictum eſt, vt eiecta primum trabe de oculo proprio, feſtucam de oculo proximi educant, manifeſto probat particula cauſalis (enim.) Apud Matthæum autem longe diuerſæ ſententiæ, & propoſito connectitur, nimirum, vt falſos prophetas, & ſeductores ex eorum operibus, & fructibus diſcernamus. Tertio eadem ſimilitudo repetita eſt Matth. 12. contra illos, qui peccantes contra Spiritum ſanctum, Chriſti miracula

Chriſtus ter in Euangelio vſus eſt hac ſimilitudine.

virtuti dæmonis adſcribebant. In his tribus igitur locis eadẽ ſimilitudo habetur, non tamẽ eidem propoſito accõmodatur. In primo enim loco ea ſimilitudo proponitur, tamquam regula diſcernendi, & agnoſcendi pſeudoprophetas, & ſeductores; ea autem eſt à fructibus, & operibus eorum, arbor enim mala fructus malos facit, ſic ſeductorum, & pſeudoprophetarũ mala ſunt opera, non quod non poſſint aliquod bonum opus facere, ſed quòd in plurimũ opera eorũ vitioſa ſunt, quibus licebit eorum agnoſcere malitiam; contra vero, bona arbor bonos facit fructus, non quod vir bonus, & verus Propheta non poſſit aliquod malum opus ſaltem leue facere, cũ non ſit homo, qui non peccet, ſed quod opera in plurimũ eius bona ſunt, & laudabilia. In hoc autem loco Lucæ, eadem ſimilitudo aſſumitur contra hypocritas, & grauib. oneratos peccatis, qui proximos emẽdare tentãt, quod non efficiunt, quia non prius ſeipſos cõponunt, ſuoſq; prauos mores deſerunt: vnde arbores malę cũ ſint, non producunt bonũ fructum emẽdationis proximi. Tertio autẽ loco apud Matthęum eadẽ ſimilitudo accõmodatur Chriſto; impij enim illi Iudæi miracula Chriſti dęmonis virtuti tribuebant, quaſi Chriſtus pactum haberet cum dæmone, contra quos Chriſtus vtitur argumento; ſi opera ipſa mea bona ſunt, & diuina, quomodo poſſunt dæmoni adſcribi? ſi enim opera bona ſunt, ergo qui ea operatur bonus eſt; non enim arbor mala bonos producit fructus. Malam autem arborem, & malos fructus appellat, non quod mala ſint natura; omnis. n. creatura bona eſt, ſed quod vſibus hominem nõ ſunt accõmodata. ſic enim vulgus ſolet malos appellare fructus, & malas arbores. Huius autem ſimilitudinis perfectiorem declarationem in ſequenti Annotatione require.

ANNOTATIO LXXXII.

MAnichęi hac abutebant ſimilitudine, affirmãtes eſſe quaſdam aĩas natura malas à malo principio factas, quæ nõ poſſunt eſſe bonę; alias eſſe natura bonas, à bono factas principio. q̃ duo principia ſignificata dicant per arborem malã, & bonam. Referunt hęc Hierony. Iſa. 56. & Auguſt. lib. 2. de ſerm. Dom. in monte c. 36. & alij multis in locis, & Epiphanius hæreſ. 66. in catalogo dogmatum Manichæi.

Primo quidẽ hic non de principijs, ſed de hominib. eſſe ſermonem, verba ſequentia oſtendunt: de theſauro, inquit bono, homo bonus profert bonum, & homo malus de ſuo malo profert malum. Præterea non dicitur arbor mala nõ poteſt fieri bona; ſed non poteſt facere bonos fructus; nec dictũ eſt, arbor bona non poteſt fieri mala; ſed nõ poteſt facere malos fructus, vt ſignificetur, hominẽ, dum vitio incumbit, mala opera efficere, dum autem virtuti intendit, bene operari, quia ille mala arbor, hic bona eſt, at ſi commutet ſtudia, & abiecto vitio, virtutẽ amplectatur, tunc bonos producit fructus, qui iam ex arbore mala factus eſt bona. Nec ſimilitudo accipiẽda eſt in natura, quod vna arbor nõ tranſit in aliam, ſed in hoc, quod mala malos, bona bonos profert fructus. hoc ipſum, quod Auguſt. contra illos notauit, etiam Iſidorus Peluſiota lib. 2. epiſt. 72. in Matth. Hieronymus etiã obijcit illud Act. 9. quod Paulus ex perſecutore factus eſt Doctor orbis, etiã illud Matthęi 21. quod meretrices præcedunt Phariſæos in Regno Dei, & latro de cruce tranſit in paradiſum. multa alia exempla Epiphanius adfert, non igitur ad naturam, ſed ad arbitrium hæc diſtinctio hominum ſpectat.

Sunt autẽ duę difficultates, vna eſt quid per fructus intelligere debeamus? Sunt. n. varij in hac parte Doctores. Quidam enim opera bona, aut mala interpretantur; illa bonos, hæc malos fructus. In hac ſententia ſunt Chryſoſt. hom. 24. in Matth. Hieronymus Matth. 7. & Auguſtinus lib. 2. de ſerm. Dom. in monte cap. 36. Quidam alij bona opera interpretantur bonos fructus, vt tamen opus à verbo diſtinguitur; qui enim dicunt bona, & non faciunt, inter arbores malos fructus facientes cõputantur, quales erant Phariſæi, & Scribæ, de quibus dictum eſt: Quæcumque dixerint, facite, ſecundum opera vero eorum nolite facere; dicunt enim & non faciunt. hanc interpretationẽ ſequitur Euthymius, qui bona verba inter folia numerat, & videt Hilarius hanc amplexus intelligentiam in Matth. can. 6. at vero iuxta priorẽ ſententiam bonus ſermo, ſeu rectè loqui; etiã ſi non faciat homo, quæ prædicat, inter bona opera cenſetur, vt re vera cenſeri debet. Quidam alij fructum nõ opus, aut verbum, ſed id, quod reſultat, interpretantur, vnde quando quiſpiam ſuo opere, aut ſermone alios ad bene

Quid hoc loco per fructus intelligendum ſit.

viuen-

viuendum conuertit, bonum fructum facere dicitur. ſic exponit Ambroſ. lib. 2. de pęnitentia, cap. 4. bonam enim arborem dicit eſſe congregationem bonam, quę Eccleſia eſt, fructus autem, Eccleſiæ filios. Inter has ſententias prima huic loco eſt accommodatiſſima, quam verba ſequentia, quæ ſimilitudinē hanc explicant, verā eſſe oſtendunt; Bonus, inquit, homo de bono ſuo theſauro profert bonum, & malus de malo theſauro malum; ex abundantia.n. cordis os loquitur. quæ verba non ſolum bona opera, vel mala fructus eſſe arboris declarant, ſed etiā verba, & ſermonē ipſum inter fructus cōputari debere demōſtrant.

Quō verum ſit nec arborem bonā malos fructus, nec malā bonos facere.

Maior eſt autē altera difficultas in ſenſu, quomodo homo malus non poſſit bonos fructus facere, & bonus non poſſit facere malos, cum homo malus poſſit orare, ieiunare, facere eleemoſynam, & alia bona operari, etiam ſi in peccato exiſtat: contra vero bonus homo etiam ſi bonus ſit, mala operatur; non enim eſt iuſtus, qui non peccet. Reſpondet Auguſt. ad hæc lib. 2. de ſer. Dom. cap. 38. hæc bona opera, cum bono animo fiunt, eſſe fructus bonorum hominū; cum vero malo, & ex vana gloria, eſſe prauorum. tamen hæc reſponſio non ſatiſfacit, nam bono animo, & intentione poteſt peccator etiam peccato nondum ablato aliqua bona facere, atque homo bonus aliqua bona eſt vana gloria operari. Aliter igitur reſpondet lib. 1. de gratia Chriſti contra Cęleſtium, c. 18. & 19. alijſq; in locis, nimirum malam arborem eſſe voluntatem malam, ſeu cupiditatem, quidquid autem ex cupiditate procedit, malus fructus eſt. bonam autem arborem eſſe bonam voluntatem, à qua nihil niſi bonū procedit. quādo ergo peccator aliqua bona facit, ea non ex radice mala, nempe cupiditate, malave voluntate facit, ſed ex bona: ſimiliter homo bonus, cum aliqua mala facit, ea non ex bona voluntate procedunt, ſed ex radice cupiditatis, quæ non eſt omnino extincta, nec ſemper bonus homo bonam exercet voluntatē, ſed mutat; quādiu.n. in bonitatis ſtudio perſeuerat, bona operatur, malus autem contra, quamdiu in ſua mala voluntate, & peccandi ſtudio, mala facit. Hæc doctrina vera eſt, tñ difficile accōmodari pōt: nam Dominus loquitur abſolute de homine bono, & malo. illumq; bonos fructus, hunc malos producere docet, ſicq; Hierony. Matth. 7. & Chryſoſt. hom. 24. in Matth. interpretantur, dicentes, malum hominē quamdiu in malitia, & in impęnitentia perſeueret, non facere bonos fructus. Idcirco accōmodatius dicemus Chriſtum non quoſcunque peccatores, aut iuſtos arborib. his comparaſſe, ſed eos, qui vitijs, & peccatis dediti ſunt, ac eos, qui virtutis ſtudio incūbunt, rurſus nō vnum, aut alterum opus conſideraſſe, ſed quod frequentius, & principalius ſit, nec ſimilitudo in omnibus eſt quærenda. Hoc autem verum eſt in talibus malis hominibus, etiam ſi vnum, aut alterum bonum faciant, tñ eorum opera in plurimum talia ſunt, quales ipſi: contra vero in bonis, etiāſi vnum, aut alterum male operentur, eorū tamen opera in plurimum laudabilia ſunt, & bona; ſequitur enim homo frequentius appetitum in eo dominantem. Hoc etiam in ſequentibus magis elucidabitur.

Vnaquæque enim arbor de fructu ſuo cognoſcitur.

COMMENTARIA.

Similitudinem arboris bonæ, & malę producētis fructus iuxta earum naturam probat ab effectu. Vnaquæque, inquit, ex ſuo fructu cognoſcitur, quod eſſe nō poteſt, niſi bona bonos, mala malos produceret; aliter enim error fieret in iudicio earum: nam bona pro mala, & mala pro bona reciperetur, quibus verbis ſignificat Dominus viam, & modum diſcernendi hos hypocritas, ac malos Doctores eſſe ex operibus, quibus, frequentius incumbunt, iuxta illud Matth. 7. A fructibus eorum congnoſcetis eos.

ANNOTATIO LXXXIII.

Enim, particula quō accipiatur in hoc loco.

Particula (enim) nō cauſam rei indicat, nam cognoſci arborem ex fructu ſuo, conſequitur ex eo, quod vnaquæque iuxta naturam ſuam facit fructus, ſed ſignificat cognitionis cauſam; ſicut dicimus, illic eſt ignis; fumus.n. videtur, & apparet; vbi particula (enim) nō cauſam rei indicat, cum ignis ſit potius cauſa fumi, ſed cauſam conſequentiæ, ſeu notitiæ, vel cognitionis; effectus.n. rei ſolet cauſa eſſe cognitionis,

ſeu probationis; ſæpe namque damus cauſam non rei, ſed dicti, & ſententiæ, qua aliquid affirmauimus, aut negauimus.

Neque de ſpinis colligunt ficus, nec de rubo vindemiant vuam.

COMMENTARIA.

PErſeuerat in eodem prouerbio, & probatio eſt præcedentis ſententiç; non enim homines colligunt de ſpinis ficus, neque de rubo vuam, nam noſcunt illas arbores eſſe malas, nec tales fructus facere poſſe, idcirco non quærunt eos ab illis. Significat à fructibus, & operibus diſcerni poſſe Phariſæos, & Scribas, nec eos eſſe tales, vt fructus bonorum operum ab ipſis colligantur. rectè autem ſpinis, & rubis comparat, quibus eorum conuerſatio nocet ob exemplum, & vitam eorum prauam, ſicut ſpinæ, & rubi contrectantes pungunt. Vnde Matth. 23. dictum eſt: Secundum opera eorum nolite facere.

ANNOTATIO LXXXIV.

Proxima ſimilitudo declaratur.

REctè per rubum, & ſpinã peccatis deditos ſignificauit; hæc enim arbuſta a maledicta propter peccatum terra orta ſunt Gen. 3. Maledicta in opere tuo, tribulos, & ſpinas germinabit tibi. Per ficum autem, & vuam egregia opera ſignificantur; ſunt enim fructus dulciſſimi, & in Scriptura celebrati ficus, & vua, quorum vnus ſinceram doctrinam, alter recta, & iuſta opera repræſentat, quæ non colliguntur perfecte, niſi ex pijs, & doctis viris. Auguſtinus lib. 2. de ſerm. Dom. in monte cap. 37. illud (colligunt) refert non ad ipſos malos homines, ſed ad illos, qui eos audiunt, quique cum eis conuerſantur, quaſi dictum eſſet, à malis hominibus nemo fructum accipit bonum; ſunt enim inutiles; addit autem ſi quando vtilitatem adferunt, nimirũ, quia ſua prædicatione proſunt alijs, id inquit, non illis imputandum eſt, ſed diuinæ prouidentiæ, quæ ſic diſpoſuit, vt à vite ſcilicet per ſpinas, vua colligeretur, ſicut, qui mitteret manum per ſpinas, & à vite colligeret vuas, vitis autem eſt verbum Dei, quod ab illis prædicatur.

Bonus homo de bono theſauro cordis ſui profert bonum, & malus homo de malo theſauro profert malum.

COMMENTARIA.

APplicat nunc ſimilitudines bonę, & malæ. arbor bona, bonus homo eſt, mala vero malus homo eſt, ſicut illa bonos fructus facit, ſic homo bonus de bonitate cordis ſui opera bona producit, malus vero de malitia ſua interiori mala; iuxta cordis enim qualitatem vnuſquiſque opera exteriora profert. Nota verbum theſauri, quo duo ſignificantur, vnum eſt abſcondita, & latens cordis bonitas, aut malitia; theſaurus enim diuitię ſunt latentes, & abſconditæ, ſic in cordium abditis ſunt bonitas iuſti, & malitia iniqui. Alterum eſt bonitatis, aut malitię abundantia; theſaurus enim copiam ſignificat, quod indicat, non de quouis viro bono, aut malo hanc ſententiam, & ſimilitudinem procedere, ſed de his, qui præcipuum ſtudium in bono, aut malo collocant, & qui rebus huius ſæculi, aut alterius totos ſe dedunt; hi enim theſaurum bonum, aut malum habere dicuntur in cordibus, à quibus opera procedunt iuxta theſauri ſui qualitatem; tales enim erant illi Phariſæi, & Scribç, diuitijs huius ſęculi, & gloriæ hominum toti incumbentes, de quibus dictum eſt Ioan. 5. Qui gloriam ab inuicem accipitis; & gloriam, quæ à ſolo Deo eſt, non quæritis; quorum vitia malumque theſaurum ipſe Dominus Matth. 23. magna ex parte manifeſtauit, inter multa alia dicens: Vę uobis Scribæ, & Phariſæi hypocritæ, quia ſimiles eſtis ſepulchris dealbatis, quæ à foris parent hominibus ſpecioſa, intus vero plena ſunt oſſibus mortuorum, & omni ſpurcitia; ſic & vos à foris quidem paretis hominibus iuſti, intus autem pleni eſtis hypocriſi, & iniquitate.

Theſauri verbo duo ſignificatur.

Matth. 23.

AN-

ANNOTATIO LXXXV.

Quid hoc loco theſauri nomine intelligatur à Baſilio.

BAſilius Regu. breu. reſpon. 239. hos theſauros ſic interpretatur. Prudentia, inquit, omnis, quæ eſt in Chriſto virtutis ad gloriam Dei, theſaurus bonus eſt, contraque prudentia malitiæ eorum, quę interdicta ſunt à Domino, theſaurus eſt malus. Ex quibus, vt Dominus ait, in ſuis vtriuſque factis, dictiſve, vel mala proferunt, vel bona. Hæc ille.

Ex abundantia enim cordis os loquitur.

COMMENTARIA.

PRouerbio quodam cõprobat præcedentem ſententiam, ex abundantia cordis os loquitur, abundantia cordis theſaurus eſt bonus, vel malus, & ſicut verba proferuntur iuxta id, quod dominatur in corde, ita iuxta theſaurum bonitatis, vel malitiæ opera exteriora procedunt. hæc omnia eo tendunt, nõ quod bonus homo non proferat aliquando aliquid mali, aut malus boni: nam aliquando paſſioni in corde dominanti non reſpondet verbum, aut factum; ſed quo raro id fiat, frequentiſſimum enim eſt, vt qualis theſaurus ſit intus, talia foris ſint opera, & verba, tã in bonum, quàm in malum. in hunc ſenſum dictũ eſt à Domino Matth. 12. Quomodo poteſtis loqui bona, cum ſitis mali? id eſt, rariſſimum, & difficillimum eſt cum bona loqui, cuius cor plenum eſt malitia.

Quid autem vocatis me, Domine, Domine, & non facitis quæ dico?

COMMENTARIA.

REprobatis Scribis, & Phariſæis per ſimilitudines præcedentes, ſeipſum, ſuamq; doctrinam cõmendat, ipſorummet audientium teſtimonio, eosque arguit, quaſi ſibi contrarios; vtrumque autem eadem ſimilitudine efficit, ſicque hęc ſententia cõnectitur præcedentibus, quaſi diceret, cum arbor bona bonos ferat fructus, nec poſſit malos facere, & cum bonus homo de theſauro bono proferat bonũ, quare vos vocatis me Domine Domine, id eſt, confitemini me arborem bonam, & fructus meos non comeditis, id eſt, non facitis, quę dico? quia ſi arbor bona ſum, igitur mea doctrina bona eſt, non enim arbor bona malum facit fructum, nec bonus homo de bono theſauro profert malum; quid igitur eſt, ꝙ non obeditis mandatis meis? proprio veſtro iudicio, & confeſſione vos ipſos reprehenſione dignos iudicatis. Geminatio illa (Domine Domine) ſignificat frequentem commendationem, quaſi ſæpe cum Dominum confeſſi fuerint. Poteſt etiam Hebraiſmus eſſe; ſolent enim Hebręi geminatione verbi augumentum, multitudinem, aut vehementiam indicare, Pſal. 8. Domine Dominus noſter, quam admirabile eſt nomen tuum, id eſt, maxime, & ſupreme Domine. Pſal. 86. Homo, & homo natus eſt in ea, id eſt plurimi homines nati ſunt in Sion. *Pſal. 8.*

ANNOTATIO LXXXVI.

Ex ſimili apud Matt. ſẽtentia, declaratur hæc quę à Luca traditur.

AD explicationem, quam in commentario expoſuimus, facit illa Domini ſententia Matth. 12. Aut facite arborem bonam, & fructum eius bonum aut facite arborem malam, & fructum eius malum; ſiquidem ex fructu arbor agnoſcitur. Illi enim Phariſæi, & Scribæ videbant opera Chriſti bona, & talia confitebantur, liberare enim obſeſſos à dæmone bonum eſſe negare nemo poterat, & tamen opus bonum dæmonis virtuti tribuebant, ſibi q; ipſis aduerſabantur, idcirco reprehenduntur à Domino, quaſi inexcuſabiles; & ſenſus eſt, aut fatemini me bonum, ſi opera bona eſſe cognoſcitis aut ſi me nõ bonũ iudicatis, opera etiã ipſa mala dicite: nam hoc, ꝙ vos blaſphematis, cum opera bona ſint, dæmonis eſſe, peccatum eſt contra Spiritum ſanctũ, & peſſimos vos eſſe demonſtrat, cũ ex operibus bonis debuiſſetis colligere, me eſſe bonum: nam ex fructu arbor dignoſcitur. Hic eſt ſenſus illius ſentẽtiæ. At pręſens ſententia conuerſo modo procedit. illi agnoſcentes fructum bonum, nõ confitebantur

arborem bonam, at hi confitentes arborem boná, nempe Chriſtum, & clamantes Domine Domine, nõ probabant fructum doctrinæ; obedientes mandatis eius. Non eſt autem hæc ſententia eadem cum illa, quæ habetur Matth. 7. (non omnis, qui dicit mihi, Domine Domine, intrabit in regnum cœlorum; ſed qui facit voluntatem Patris mei, qui in cœlis eſt, ipſe intrabit in regnum cœlorum) nam prior illa, quæ habetur apud Lucam quędam eſt expoſtulatio, & reprehenſio, quod agnoſcentes Chriſtum, & confitentes bonum, doctrinam eius non amplecterentur, quaſi qui arborem diceret bonam, & fructum eius malum: At poſterior ſententia, quæ habetur à Matthæo, comminatio quædam eſt, & inſtructio, nempe non ſufficere ad ſalutem aſſequendam confiteri Chriſtum, & in ipſum credere, niſi accedat mandatorum eius obedientia.

Omnis, qui venit ad me, & audit ſermones meos, & facit eos; oſtendam vobis, cui ſimilis ſit.

COMMENTARIA.

DVabus ſimilitudinibus declarat, quantum emolumenti prouenturum eſſet ijs, qui audiebant, & confitebantur Chriſtum, dictiſque eius parebant: quantumque è contrario detrimenti ijs, qui audiebant quidem tantum exterius, & dicebant: Domine Domine, quę vero docebat, non faciebãt. A priori igitur ſimilitudine exorſus, oſtendam, inquit, cui ſit ſimilis is, qui venit ad me, auditque ſermones meos, fidem eis præſtando; & ſimul facit, eis obediendo.

Similis eſt homini ædificanti domum.

COMMENTARIA.

AB ædificio domus ſimilitudo trahitur, rectè autem operatio ſecundum virtutem & diuinorum mandatorum obedientiam ædificio comparatur: tum propter laborem, non enim ſine ſudore ad perfectionem virtutis peruenitur; tum propter incrementum, vt enim qui ædificat domum, ad faſtigium ſemper ſtudet perducere opus, ita continuis virtutum augmentis incumbendum eſt, tum etiam propter varietatem, domus enim multiplicibus conſtat partibus, ſic & virtutum multiplici generi ſtudendum eſt; tum præterea propter ordinem, innituntur enim omnes ædificij partes fundamento: ſic etiam omnia opera bona in Chriſto Deo fundari debent; tum demum, quia ſicut prius ædificatur domus, & poſtea habitatur, ſic poſt operum complementum retributio accipitur, qua homo in æternum fruetur. ſunt multæ aliæ ſimilitudines, hæ tamen ad rei intelligentiam ſufficere videntur.

ANNOT. LXXXVII.

QVidam recentiores hunc hominem, qui domum ædificans dicitur, Chriſtum interpretantur; quam autem ſit violenta, & parum accommodata expoſitio, facile eſt vnicuique cernere; verba enim quæ ſequuntur, cuilibet ſapienter ædificanti communia ſunt, & ab hoc ſimilitudo ſumpta eſt. Matthæus capite 7. eandem ſimilitudinem refert, addit autem, (ſapienti) bene enim ædificare ſapientis, ac prudentis hominis eſt, qui ijs, quæ futura ſunt, conuenienter conſulit, ſtudium autem bonorum operum ædificio Paulus etiam confert 1. Corinthior. 3. Si quis, inquit, ſuperædificat ſuper fundamentum hoc, aurum, argentum, lapides pretioſos.

Qui fodit in altum, & poſuit fundamentum ſupra petram.

COMMENTARIA.

HÆc duo ad firmitatem ædificij neceſſaria ſunt, vt ſcilicet fundamentum profundum iaciatur, & vt ſupra petram ponatur fundamẽtum. Qui firmam, ac ſtabilem ædificare vult domum, hæc duo prudenter obſeruat. Non refert Dominus multa alia, quæ ad domus perfectionem, pulchri-

chritudinem, ac amplitudinem ſpectant, ad quæ aſſequenda illa duo ſatis non ſunt. Quia vero intendebat ſtabilitatem, ac conſtantiam eorum, qui fidem eius, ac mandata amplectuntur, explicare idcirco hæc duo tantum retulit, quibus præcipuè domus firma conficitur.

Inundatione autem facta illiſum eſt flumen domui illi, & non potuit eam mouere; fundata enim erat ſupra petram.

COMMENTARIA.

PRoſequitur ſimilitudinem, ædificio, inquit, tali completo, inundauit flumen, & impetu magno partes domus illiſit, nec tamen eam diruere potuit, quia profunde ſupra petram poſita erat, ſeu quia fundamentum in petra habebat. talis eſt homo qui fidei Chriſti, & mandatorum eius obedientiæ inhæret, ac alte in eis fundatus eſt; inundatione enim facta tentationum, perſecutionum, calamitatum, calumniarum, ingruentium periculorum, cæterorumque aduerſantium, fortis, & inuictus permanet, iunctiſque omnibus ſuperior perſiſtit, ac inter tumentes ſæculi fluctus, plurima tranquillitate perfruitur, quod intelligere vnuſquiſque poteſt, ſi conſideret virtutem mirabilem præcedentium Chriſti mandatorum de dilectione inimicorum, de maxilla præbenda percutienti, alijſque ſupra iam explicatis.

ANNOT. LXXXVIII.

MAtthæus cap. 7. huius inundationis vim magis expreſſit: Deſcendit, inquit, pluuia, & venerunt flumina, & flauerunt venti, & irruerunt in domum illam, & non cecidit. Cauſa autem eſt, quia fundatus eſt homo ſupra petram, nimirum, vt rectè explicat Chryſoſt. hom. 25. in Matth. ſupra firmitatem, & certitudinem doctrinæ, & præceptorum eius: quicumque enim hæc cuſtodit, non modo hominibus nocere cupientibus, verum etiam ipſis dæmonibus inſidiari cupientibus ſuperior eminebit; illud enim fide, hoc charitate efficitur, aut etiam, vt dicit Hieronymus ſupra petram, id eſt, Chriſtum, cuius virtute ita roboratur iuſtus, & qui mandata eius exequitur, vt inuictus contra omnia aduerſantia permanere valeat. Significat Chriſtus hac ſimilitudine eos, qui ipſum ſequebantur, ac confitebantur paſſuros eſſe multas perſecutiones, quibus niſi bene in eius fide, ac mandatorum obſeruantia fundati eſſent, deturbandi, ac remouendi erant ab eo: quod rei euêtus comprobauit, & adhuc comprobat.

Qui autem audit, & non facit, ſimilis eſt homini ædificanti domum ſuam ſupra terram ſine fundamento.

COMMENTARIA.

ALtera ſimilitudine explicat, qualis ſit is, qui audit ſermones eius, fidemque eis adhibet: tamen non facit, nec obedientem ſe præbet, ſimilis, inquit eſt illi, qui domum ędificat ſuam, ſed ſuper terram ſine fundamento, quæ ſtabilitate caret, nec firma eſt, vt valeat irruentibus vndis, ac ventis obſiſtere.

ANNOT. LXXXIX.

MAtthęus cap. 17. addit (ſimilis eſt, inquit, viro ſtulto;) opponit enim ſtultum ſapienti, de quo ſupra dixerat (aſſimilatur viro ſapienti;) imprudentia enim magna eſt ſic ædificare domum. Aduerte, tam bonus quàm malus ædificant domum, & quidem ſupra petram, nempe Chriſtum, vterque enim audit ſermones eius, & fide credit; tamen bonum fundamẽtum habet, quod eſt obedientia mandatorum Chriſti, ac virtutum opera: malus vero fundamento caret, quia fidei non ſuperaddit opera, nec obedientiam mandatorum; idcirco facile tentationibus cedit, & ab ipſa etiam fide aliquando deturbatur. *Aedificator bonus quomodo differat à malo.*

In quam illiſus eſt fluuius, & continuo cecidit.

COMMENTARIA.

QVi non ſupra Chriſti fidem, aut ſupra eam ſolam, non autẽ ſuper

obedientiam mandatorum eius ſundatus,ac ædificatus eſt,ſuperuenientibus tentationibus cedit, ac ſuccumbit, facileque perſecutione ſuperueniente ab ipſa fide remouetur. Iacobus in ſua Epiſt.cap.1. quadam alia ſimilitudine auditores verbi,& non factores explicuit; ſic enim inquit: Si quis auditor eſt verbi, & non factor, hic comparabitur viro conſideranti vultum natiuitatis ſuę in ſpeculo; conſiderauit enim ſe, & abijt, & ſtatim oblitus eſt, qualis ſit.

Et facta eſt ruina domus illius magna.

COMMENTARIA.

CAdentis domus magna fit ruina; tota enim diſſoluitur: pereunte .n.fide totum ędificium corruit,et qui fidem habet, ſi tentationi ſuccumbat, etiãſi in fide perſeueret,domus eius ſpiritualis maxime diſſoluitur, dũ gratia deperditur, & charitas,ſine quib.nullum opus,vitę ęternę meritum habet; multum ergo refert audire ſermones Chriſti, & eos facere, ac fidem obedientia mandatorum eius perficere.

FINIS CAPITIS SEXTI.

FRANCISCI CARDINALIS TOLETI IN SACROSANCTVM LVCAE EVANGELIVM COMMENTARII.

CAPVT SEPTIMVM.

CVM autem impleſſet omnia verba ſua in aures plebis, intrauit Capharnaum. Centurionis autem cuiuſdam ſeruus male habens,erat moriturus: qui illi erat pretioſus. Et cum audiſſet de Ieſu, miſit ad eum ſeniores Iudæorum, rogans eum vt veniret, & ſaluaret ſeruum eius. At illi cum veniſſent ad Ieſum;rogabant eum ſolicite,dicentes ei: Quia dignus eſt vt hoc illi præſtes.diligit enim gentem noſtram: & ſynagogam ipſe ædificauit nobis,Ieſus autẽ ibat cum illis. Et cum iam non longe eſſet à domo, miſit ad eum Centurio amicos, dicens: Domine noli vexari: Non enim ſum dignus vt ſub tectum meum intres. propter quod & meipſum non ſum dignum arbitratus vt venirem ad te. ſed dic verbo, & ſanabitur puer meus. nam & ego homo ſum ſub poteſtate conſtitutus, habens ſub me milites: & dico huic vade, & vadit, & alij, veni, & venit: & ſeruo meo, fac hoc, & facit. Quo audito Ieſus miratus eſt: & conuerſus ſequentibus ſe turbis, dixit: Amen dico vobis, nec in Iſrael tantam fidem inueni. & reuerſi,qui miſſi fuerant domum,inuenerunt ſeruum, qui languerat ſanum.

Et

Et factum eſt: deinceps ibat in ciuitatem, quæ vocatur Naim: & ibant cum eo Diſcipuli eius, & turba copioſa. Cum autem appropinquaret portæ ciuitatis, ecce defunctus efferebatur filius vnicus matris ſuæ: & hæc vidua erat: & turba ciuitatis multa cum illa. Quam cũ vidiſſet Dominus miſericordia motus ſuper eam, dixit illi: Noli flere. Et acceſſit, & tetigit loculum. (Hi autem, qui portabant ſteterunt.) Et ait, Adoleſcens, tibi dico, ſurge. Et reſedit, qui erat mortuus, & cępit loqui. Et dedit illum matri ſuæ. Accepit autem omnes timor: & magnificabant Deum, dicentes: Quia propheta magnus ſurrexit in nobis: & quia Deus viſitauit plebem ſuam, & exijt hic ſermo in vniuerſam Iudæam de eo, & in omnem circa regionem. Et nunciauerunt Ioanni diſcipuli eius de omnibus his. Et conuocauit duos de diſcipulis ſuis Ioannes, & miſit ad Ieſum, dicẽs: Tu es, qui venturus es, an alium expectamus? Cum autem veniſſent ad eum viri, dixerunt: Ioannes Baptiſta miſit nos ad te, dicens: Tu es, qui venturus es, an alium expectamus? (in ipſa autem hora multos curauit, à languoribus, & plagis, & ſpiritibus malis, & cęcis multis donauit viſum.) Et reſpondens dixit illis: Euntes renunciate Ioanni quæ audiſtis, & vidiſtis. Quia cęci vident, claudi ambulant, leproſi mundantur, ſurdi audiunt, mortui reſurgunt, pauperes Euangelizantur: Et beatus eſt quicunque non fuerit ſcandalizatus in me. Et cum diſceſſiſſent nuntij Ioannis, cæpit de Ioanne dicere ad turbas: Quid exiſtis in deſertum videre? arundinem vento agitatam? Sed quid exiſtis videre? hominem mollibus veſtimentis indutum? Ecce qui in veſte pretioſa ſunt, & delicijs, in domib. regum ſunt. Sed quid exiſtis videre? prophetam? Vtiq; dico vobis, & plus quam Prophetam. hic eſt, de quo ſcriptum eſt: Ecce mitto angelum meũ ante faciem tuam, qui præparabit viam tuam ante te. Dico. n. vobis: Maior inter natos mulierum propheta Ioanne Baptiſta nemo eſt: qui autem minor eſt in regno Dei, maior eſt illo. Et omnis populus audiens, & publicani iuſtificauerunt Deum, baptizati baptiſmo Ioannis. Phariſæi autem, & legis periti conſilium Dei ſpreuerunt in ſemetipſos, non baptizati ab eo. Ait autem Dominus: Cui ergo ſimiles dicam homines generationis huius? & cui ſimiles ſunt? Similes ſunt pueris ſedentibus in foro, & loquentibus ad inuicem, & dicentibus: Cantauimus vobis tibijs, & non ſaltaſtis: lamentauimus, & non ploraſtis. Venit enim Ioannes Baptiſtas, neque manducans panem, neque bibens vinum, & dicitis: dæmonium habet. Venit filius hominis manducans, & bibens, & dicitis: Ecce homo deuorator, & bibens vinum, amicus publicanorum, & peccatorum. Et iuſtificata eſt ſapientia ab omnibus filijs ſuis. Rogabat autem illum quidam de Phariſæis, vt manducaret cum illo, & ingreſſus domum Phariſæi diſcubuit. Et ecce mulier, quæ erat in ciuitate peccatrix, vt cognouit, ꝙ accubuiſſet in domo Phariſæi, attulit alabaſtrum vnguenti, & ſtans retro ſecus pedes eius, lacrymis cæpit rigare pedes eius, & capillis capitis ſui tergebat, & oſculabatur pedes eius, et vnguento vngebat. Videns autẽ Phariſeus, qui vocauerat eum, ait intra ſe dicens: Hic ſi eſſet propheta, ſciret vtique, quę, & qualis eſt mulier, quę tangit eum: quia peccatrix eſt. & reſpondens Ieſus, dixit ad illum: Simon, habeo tibi aliquid dicere. At ille ait: Magiſter, dic. Duos debitores erant cuidam fœneratori, vnus debebat denarios quingentos, et alius quinquaginta. Non habentibus illis vnde redderent, donauit vtriſque. Quis ergo eum plus diligit? Reſpondens Simon dixit: Aeſtimo quia is, cui plus donauit. At ille dixit ei: Recte iudicaſti. Et conuerſus ad mulierem, dixit Simoni: Vides hanc mulierem? intraui in domum tuam, aquam pedibus meis

non

non dediſti: hæc autem lacrymis rigauit pedes meos, & capillis ſuis terſit. Oſculum mihi non dediſti: hæc autem ex quo intrauit, non ceſſauit oſculari pedes meos, Oleo caput meum non vnxiſti: hæc autem vnguento vnxit pedes meos. propter quod dico tibi: Remittuntur ei peccata multa, quoniam dilexit multum. Cui autem minus dimittitur minus diligit: Dixit autem ad illam, remittuntur tibi peccata. Et cœperunt, qui ſimul accumbebant, dicere intra ſe: Quis eſt hic, qui etiam peccata dimittit? Dixit autem ad mulierem: Fides tua te ſaluam fecit: vade in pace.

CAPVT SEPTIMVM.

Cum aũt impleſſet omnia verba ſua in aures plebis, intrauit Capharnaum.

COMMENTARIA.

CVM impleſſet omnia verba ſua in aures plebis, id eſt, abſolutis omnibus, quæ plebi tunc temporis predicare diſpoſuit, intrauit ciuitatẽ Capharnaum; iam enim de monte deſcenderat, vbi Apoſtolos elegerat, & poſt deſcenſum in planitie ſermonem habuerat, quo peracto ingreditur vrbem, ibique, quæ verbo docuit, confirmauit miraculo. Puero enim Centurionis morti proximo ſanitatem reſtituit.

Centurionis autem cuiuſdam ſeruus male habens erat moriturus.

COMMENTARIA.

DEſcribitur perſona, quæ mirabiliter ſanata eſt, & ſtatus in quo ſe habebat: Erat, inquit, Centurionis cuiuſdam ſeruus. Multi quidem erant Cẽturiones; ideo cuiuſdam dicitur, hic male habẽs moriturus erat, id eſt, cum infirmus eſſet, eo iam peruenerat infirmitas, vt in vltimis eſſet, ſeu animam ageret, ab omni medicorum, auxilio, ac naturę remedio deſtitutus. Infirmitatis huius ſpeciem explicat Matthæus cap. 8. Iacet, inquit, paralyticus, & male torquetur.

ANNOTATIO I.

Cẽturio Iudaus. CEnturio nomen eſt militiæ; qui enim pręficiebantuŗ centum militibus, dicebantur Centuriones, ſicut Decani, qui pręerant decem, & quinquagenarij, qui quinquaginta, de quibus fit mentio Exod. 18. & 2. Regum 18. Hilarius can. 8. Matthæi loco Centurionis legit Tribunum, ſcriptoris vitio, vt credo. prætermittendum eſt autem Gnoſticorum delirium, qui Centurionem hunc affirmarunt eſſe Chriſtum, vt referunt Irenæus lib. 1. & Epiphanius hęre. 31. diſtinguebant enim hi Chriſtum à Saluatore. Tam manifeſtam autem hæreſim, & inſaniam impugnare ſuperfluũ eſt. Dubitatio vero inter Catholicos verſatur, quiſnam hic Centurio fuerit, Gentilis, an Iudæus? In qua non ſunt concordes Doctores: nam Hilarius can. 7. in Matth. Iudæum fuiſſe exiſtimauit. communis tamen ſententia eſt eum fuiſſe Gentilem; erant enim Iudæi tunc temporis ſub Romanorum Imperio, & cuſtodia. Talem hunc eſſe affirmant Hierony. Matth. 7. Ambroſius in pręſenti, Auguſt. ſer. 6. de verb. Dom. & Chryſoſtomus hom. 27. in Matth. idq́; verba Euangeliſtæ indicant; dicitur enim de illo: Diligit gentem noſtram, & ipſe Synagogam ædificauit nobis: &: Non inueni tantam fidem in Iſrael. quæ omnia oſtendunt non fuiſſe natione Iſraelitam, aut Iudæum. *An Gentilis fuerit.*

Altera autem occurrit dubitatio, an iſte Centurio, cuius meminit Lucas, ſit ille idẽ, quem refert Matth. c. 8. Chryſoſt. hom. 27. in Matthæum, refert quoſdam ſenſiſſe diuerſos fuiſſe Centuriones, diſtinctamq́; hiſtoriam. quam ſententiam receperunt quidam ex recentioribus, quorum in capite præcedenti meminimus, hi eo argumento inducti ſunt, quia multa ſunt, q̃ hos Centuriones diſtinctos eſſe ſignificare videntur. nam illius, qui eſt apud Matthæum filius infirmabatur; huius vero ſeruus: ille venit ad IESVM, hic miſit ſeniores, deinde amicos. Præterea iſte non ſolum non vocauit in domũ ſuam Chriſtum, ſed etiam volentem

ſentem venire prohibuit: ille autẽ primum per ſeniores vocauit, poſtea per amicos prohibuit. At vero Patrum opinio communis eſt, eandem eſſe hiſtoriam, vnumq; Euangeliſtam ſupplere, quę alter prætermiſit, vt fieri ſolet. Matthæus enim ſuccincte rem narrauit. ita tenent Auguſtinus lib. 2. de cõſen. Euang. c. 20. & lib. 33. contra Fauſtum c. 7. et 8. etiã Chryſoſt. hom. 27. in Matth. Titus Boſtrenus in hoc loco, qui ẽt allegat Chryſoſtomũ, cõtextusq; hiſtorię idipſum cõfirmat, q. idẽ eſt in plurimis. Ambo .n. ſunt Centuriones, & Capharnaũ cõmorantes pro paralytico rogantes, eandẽ fidẽ demonſtrantes, & eadem laude affecti. quod ſi quædam videntur diſcord a, re vera non ſunt, & ab Auguſtino locis citatis conciliantur, de quib. ſuis in locis tractabimus. Vnum autem horum in præſenti ſe offert: nam Matth. 8. dr̃ puer Centurionis Grece παῖς, hoc vero in loco ſeruus, Grece δοῦλος. hæc autem facile concordantur: nam nomen pueri tam filijs, quam ſeruis, & famulis communis eſt 2. Reg. 1. vocauit Dauid vnum de pueris ſuis. Matth. 14. Et ait Herodes pueris ſuis: quibus in locis hoc pro ſeruis, & famulis poſitũ eſt: at vero 1. Reg. 2. Veniebat puer ſacerdotis, & 2. Reg. 12. mortuo puero ſurrexiſti. Luc. 9. ſanauit puerum, & reddidit matri ſuæ pro filio accipitur. nõ igitur vlla eſt diſcordia. Vnde Chryſoſtomus hom. 27. in Matth. & Gregor. hom. 28. in Euang. puerum, de quo Matthæus loquitur, ſeruum interpretatur. Illud autem (moriturus erat) ſic exponit Ambroſius, nempe illum moriturum fore ex illa infirmitate, niſi à Domino ſanatus fuiſſet.

Qui illi erat pretioſus.

COMMNTARIA.

PRetioſus erat puer Centurioni, id eſt, plurimi illum ſaciebat, non quidem ex auaritia, ſed ex dilectione, & charitate. quod ideo dictũ eſt, vt oſtenderet Euangeliſta, quid Centurionem tam ſolicitum effecerit in illius quęrenda ſalute. hoc enim fuit Centurionis charitas, quæ effecerat, vt ſeruum in pretio haberet; qui autem ea præditus eſt, aliorum ſaluti non minus, quam propriæ inuigilat; nec in hoc ſeruum diſtinguit à libero, nec famulum à Domino, cum in Chriſto non ſit diſtinctio, dicente Paulo Galat. 3. Non eſt Iudæus, neque Græcus; non eſt ſeruus, neque liber; non eſt maſculus, neque femina; omnes enim vos vnum eſtis in Chriſto IESV.

ANNOTATIO II.

PRetioſus Græce, ἔντιμος, id eſt, in pretio habitus, quod quidam vertendum cenſent charum, ſeu dilectum, quia pretioſus potius rebus, quam perſonis accommodatur. At vero nec interpretatio, nec interpretationis ratio mihi probandæ videntur. non quidem interpretatio, quia Græca vox non ſignificat dilectionem, ſed æſtimationem & pretium; conſequitur enim, vt quod diligitur, habeatur in pretio, non tamen id ſignificatur. ratio vero parum efficax eſt: nam & famuli, ac ſerui inter res Domini computantur, vnde dici poſſunt pretioſa. Quod autem ad rem attinet, puer hic multis de cauſis potuit plurimi fieri à Cẽturione, ſcilicet, aut quia magno pretio emptus erat, ſeu vendi poterat; aut quia diligenter, & fideliter inſeruiebat, reſque Domini curabat, quæ duo ad vtilitatem ſpectabant Centurionis; aut etiam ex charitate ipſa, qua non propter vtilitatem propriam, ſed propter bonum ipſius pueri Centurio eum diligebat, plurimiq; faciebat. Hoc vltimo modo pretioſum fuiſſe puerum Centurioni docet Chryſoſtom. hom. 22. in Matth. in imperfecto. commendans bonitatem Centurionis, quia pro ſalute ſerui ſic ſolicite feſtinabat, quaſi nõ damnum pecunię, ſed ſalutis paſſurus in morte illius; inter ſeruum enim, & dominum nullam differentiam exiſtimabat, ſciens, quoniam etſi dignitas in hoc ſæculo diuerſa eſt inter illos, vna eſt tamen natura illis, ideo magis Dei imaginem honorabat in homine, quam opus captiuitatis contemnebat in ſeruo. Hæc ille.

Puer hic nõnullis de cauſis charus erat Centurioni.

Et cum audiſſet de IESV, miſit ad eum Seniores Iudæorum rogans eum.

COMMENTARIA.

CEnturio igitur audiens Chriſtum veniſſe Capharnaum, nec ſe dignum

gnum arbitratus, cũ natione Gentilis eſſet, qui veniret ad eum, preceſque per ſe ipſum funderet; miſit Seniores quoſdam Iudæorum, tanquam ſe digniores, qui pro ipſo rogarent Chriſtum; quod quidem Centurionis humilitatem maxime indicat, & cõmendat.

ANNOTATIO III.

Quomodo Matthæus, et Lucas in ſuperiori ſentẽtia cõueniãt

HAec ſententia videtur non conſonare iis, quæ refert Matthęus, hic enim ait Centurionem acceſſiſſe, & rogaſſe Chriſtũ, Lucas autem narrat eum miſiſſe, qui rogarent. Hæc apparens diſſonãtia coegit quoſdam, vt ſupra diximus, affirmare diuerſam hiſtoriam eſſe huius, & illius Centurionis. Auguſtinus vero lib. 2. de conſen. Euang. cap. 20. conciliat vtrumq; ſic, vt Centurio acceſſiſſe ſit dictus, non quidem per ſe, ſed per alios; communi enim loquendi modo, quod per alios facimus, nos ipſi facere dicimur. Non igitur diſcordes ſunt Euangeliſtæ, ſed quod Matthæus non ita explicate dixit, hoc Lucas diſtinctæ narrauit. Addit autem Auguſtinus non abſque myſterio Matthæum affirmaſſe de Cẽturione, quod acceſſerit, id enim fecit, vt fidem eius indicaret, qui etſi non corpore, animo tamen acceſſit, hic enim eſt verus acceſſus ad Chriſtum, in eum ſcilicet credere, Pſal. 33. Accedite ad eum, & illuminamini. Hoc autem ad ſecundam ſolutionem ſpectat, quam ſequitur Beda, vt Matthæus loquatur de acceſſu per fidem, Prima tamen eſt accommodatior, nempe de aceſſu exteriori, qui per alios factus eſt, ſicq; Chryſoſtomus hom. 27. in Matth. concordat Euangeliſtas in hac parte, vbi adiungit aliam, quæ tertia eſt, concordandi rationem, nempe ſi dicamus vtrumque eſſe factum, vt prius miſerit quoſdam, poſtea vero per ſeipſum acceſſerit, & eadem dixerit. hanc ſequitur Euthymius Matth. 8. quæ quidem, etſi probabiliter poſſit ſuſtineri, tamen multo accommodatior eſt prima cõcordia, vt ex ſequentibus apparebit. Vnum autem Chryſoſtomus affirmat, quod mihi difficile creditu videtur, nimirum Cẽturionem voluiſſe venire ad Chriſtum, ſeniores tamen Iudæorum eum detinuiſſe, illi enim aſſentantes, & adulantes dixerunt: Nos ibimus, & adducemus eum tibi. Hoc inquam difficile eſt creditu, cum videatur contrarium iis, quæ ipſemet Centurio, mittens alios ad Chriſtum, dixit. cum enim vellet Chriſtus venire ad eum, ſic inquit; Noli vexari, nõ enim ſum dignus, vt ſub tectũm meum intres. Propter quod & meipſum non ſum dignum arbitratus, vt venirem ad te. Hæc ille. Si igitur quia nõ eſt arbitratus ſe dignũ, q accederet p ſe Chriſto, ideo nõ venit, conſequitur, vt nec prius venire voluerit .n. q; id facere omiſerit qa detent⁹ fuit a Iudęis Adde q̃ ſi illi Iudæi detinuiſſent illũ, ſeq; ipſos ſponte obtuliſſent ad Chriſtum venire, non poſſet ſane Cẽturio dici miſiſſe Seniores ad Chriſtum dicendum .n. erat, Seniores veniſſe ad Chriſtum rogantes, vt ad illum proficiſceretur. Ex hoc fit conſequẽs, vt illud etiam alterum, quod Chryſoſtomus adiungit, non ſit probandum, nempe hos Seniores, præ inuidia non retuliſſe Chriſto, Centurionem venire voluiſſe, ab eis tamen detentum eſſe, id enim factum affirmat Chryſoſtomus, vt fidem Cẽturionis magnam occultarent, ne Chriſti celſitudo Centurionis teſtimonio cõprobaretur. Hæc accõmodari contextui non poſſunt, non ſolum, quia vti diximus, Iudæi non detinuerunt venire volentem; ſed etiam ſic magis fidem illius commendabant, qui credidit per alios impetrare poſſe, quæ deſiderabat. Præterea, ſi Chriſti celſitudinem tegere voluiſſent, potius ſuaſiſſent, vt à Chriſto talia non expectaret.

Ut veniret, & ſanaret ſeruum eius.

COMMENTARIA.

HOc eſt quod Seniores Iudęorum rogant, vt veniat in domum Cẽturionis, & ſalutem conferat puero illius, & eum ſaluet, id eſt, ab imminentis mortis periculo eripiat.

ANNOTATIO IIII.

Qua ratione Cẽturio rogat Chriſtum vt veniat, ſi iã venientem precatur vt nõ accedat.

NOn modicam difficultatem ſententia hæc mihi videtur adferre, ſi iis, q̃ ſequuntur, eam conferamus. cum enim Centurio audiret Chriſtum in domũ eius venire, aduentum recuſauit, dicens: noli vexari, non ſum dignus, vt intres ſub tectum meum, dic tãtum verbo, & ſanabitur puer, non ſum arbitratus me dignum, vt venirẽ ad te: quo modo igit nũc rogare Chriſtum dicitur, vt veniat. Albertus Magnus dicit Centurionẽ prius rogaſſe, vt veniret Chriſtus, quia nondum in fide profecerat, ſed

eius fides impfecta fuit à principio, poſtea vero profecit, & aduentum recuſauit. Hæc autem non videntur ſtare poſſe: nam inquit: Non ſum me dignum arbitratus, vt venirem ad te: ſi ergo à principio, quando miſit Seniores: indignum ſe iudicauit, qui ad Chriſtũ veniret, multo magis, vt Chriſtus ipſe ad eũ proficiſceretur; nec .n. fuit minor fides illa, quam iſta. Præterea, quia modicum ſpatium fuit temporis, nec vlla cauſa noua occurrit, propter quam fides eius augeretur, immo potius dubitandi cauſa videbatur; audiuit .n. Chriſtum venire, poteratq́ue dicere, forſan venit, quia aliter ſanare non valet, non igitur dici poteſt à principio imperfecte credidiſſe, & ideo rogaſſe, vt veniret. Reſpondendũ igitur cenſeo; Seniores miſſos fuiſſe à Cẽturione tantũ, vt à Chriſto impetrarent pueri ſalutem; hos vero addidiſſe ex ſuo nonnulla, nẽpe, vt veniret, quia exiſtimabant aliter eũ non poſſe ſanitatem conferre. Similiter cauſas impetrandi appoſuerunt; dignus, inquiunt, eſt, vt hoc ei præſtes, diligit .n. gentem noſtram, & Synagogã ædificauit nobis. Quia igitur Centurio miſit illos vt rogarẽt, q̃dquid hi petierunt, Centurioni tribuitur, quãuis ille modum non præſcripſerit, ſed ſolam ſanitatem rogauerit. Chryſoſtomus vt in Annotatione præcedenti diximus affirmat, hos Seniores adulantes Centurioni obtuliſſe ſe curaturos, vt Chriſtus veniret, id tamẽ non videtur probabile; ſi enim audiſſet Centurio offerentes aduentũ, vtique prohibuiſſet: nam audiens Chriſtum venire, miſit alios, qui recuſarent; potius dicendum eſt, Centurionem miſiſſe; vt rogarent pro pueri ſanitate, miſſos vero modũ expreſſiſſe, & cauſas impetrandi appoſuiſſe, idq́; ex fidei imperfectione, meritoque Euangeliſta refert hos rogaſſe, vt veniret, vt cum poſtea Centurionem aduentum recuſare narraret, quanto perfectior Centurionis fides Seniorum fide eſſet, oſtenderet, ſicque ſententiæ Chriſti veritas manifeſtaretur, quam protulit dicens: Non inueni tantam fidem in Iſrael.

At illi cum veniſſent, rogabant eum ſolicite, dicentes ei.

COMMENTARIA.

MIſſi ſeniores Chriſtum rogant ſolicite, id eſt, ſtudioſe, et ex magno animi affectu, ac conatu, deſiderabãt enim maxime Centurionis votis ſatiſfieri, in quo officio pręſtando fideles ſe exhibuerunt, ad fidelitatem .n. ſpectat, opus, ꝙ quiſpiã pro alio ſuſcipit agendũ, diligenter, ac ſtudioſe pficere.

ANNOTATIO V.

Particula, ſolicite, explicatur.

ADuerbium, ſolicite, Græce eſt σπουδαίως à σπουδῇ, ꝙ Latine dr̃ ſtudiũ; ſtudiũ autẽ eſt vehemens animi applicatio ad aliquid agendũ. indicat hoc aduerbium Centurionem de pueri ſui ſalute perſequirenda maxime anxium, ac ſolicitum fuiſſe, ipſoſq́; Seniores enixe rogaſſe, vt Chriſtũ accederent, idcirco, & ipſi miſſi ſolicite rogarunt dicentes, quæ ſequuntur.

Quia dignus eſt, vt hoc ei præſtes.

COMMENTARIA.

HVmano more Seniores Chriſtũ rogant, nondum fidem Chriſti diuinitatis habẽtes, merita igitur Centurionis proponũt, dignus, inquiunt, eſt, vt hoc, quod petit, & rogat, cõcedas, puerumq́; eius ſanes: fatentur ergo Iudæi diuinam Chriſti virtutẽ ad miracula facienda, inducti fide Gentilis Centurionis; non enim ſuſtinuerunt negare, quod ille confitebatur. Particula (quia) cauſalis eſt; reddunt .n. cauſam, cur quod rogabant, Chriſtus facere deberet: rogabant enim, vt veniret, & ſanaret puerũ, quia, inquiũt, Centurio dignus videbatur, qui hoc beneficium ab illo reciperet.

ANNOTATIO VI.

Particula, quia, cauſalis eſt.

PArticulam (quia) quidã declaratiuam interpretatur, vt hoc ſit, quod Seniores dixerunt, nempe dignum eſſe Centurionem, cui Chriſtus tale beneficium præſtaret; mihi tamen accommodatior interpretatio viſa eſt, vt ſenſum cauſalem faciat: nã Euangeliſta ſupplenda reliquit verba, quibus Seniores explicarunt, quod rogabant, nempe id, quod iam dictum eſt, vt veniret, & ſanaret puerum Centurionis; ad hoc enim refertur illud relatiuum (hoc) qñ dicitur (vt hoc ei præſtes) nimirum venire, & ſanare puerum eius. Phraſis .n. Hebræa eſt, qñ narratur quiſpiã miſſus ad ali-

quid dicendum, ſi id ſignificatum eſt, quando miſſio ſcribitur, non repeti poſtea, ſed ſuppleri debet: ſupplẽdũ ergo eſt in illo relatiuo (hoc) id, ad quod ſeniores miſſi dicti ſunt, nimirum rogare, vt veniret, & ſaluaret puerum; huius ergo cauſam impulſiuam adiungunt; quia ſcilicet dignus eſt tali beneficio.

Diligit enim gentem noſtram.

COMMENTARIA.

DVas cauſas, cur dignus ſit, vt Chriſtus ei tale beneficium pręſtet, adnectunt, vna eſt, quia diligit, inquiunt, gentem noſtram, id eſt, bene affectus eſt erga nationem Iudaicam, Iudæosque dilectionis ſignis, & operib. proſequitur: nam id verbum, diligit, ſignificat, nempe, non ſolũ animi internam propenſionem, ſed etiam exteriora ſigna, & effectus, non enim aliter Senioris teſtimonium dilectionis reddere potuiſſent, niſi eſſet ex rebus externis agnita. Hoc verbum (gẽtem noſtram) & Centurionem Gentilem, ac Chriſtum ſecũdum carnem Iudæum fuiſſe ſignificat.

ANNOTATIO VII.

Seniorũ ratio expẽditur.

HOc argumẽtum à Seniorib. factum, non ſolum probat dignum eſſe Centurionem, cui Chriſtus, quod rogabat ille, præſtaret; ſed etiam cur Seniores ipſi tam ſtudioſe pro eo preces funderent, cauſam iuſtam continet, quaſi dicerent, dignus eſt, vt tu puerum eius ſanes, & nos negotium hoc libenter, & ſolicite apud te tractandum ſuſcepimus; diligit enim noſtrã natione, & Iudæorum eſt amicus, quod in Gentili, & Romano plurimi faciendũ eſt. Eſt autem efficax argumentum, ad inducẽdũ quempiam ad dilectionem, ſi alter etiam diligat; vt enim inquit Auguſtinus lib. de catechizandis rudibus cap. 4. nimis eſt rudis animus, qui dilectionem, quam nolit impendere, nolit rependere.

Et Synagogam ipſe ædificauit nobis.

COMMENTARIA.

ALtera cauſa, cur dignus ſit Centurio tali beneficio, hæc eſt, quia nobis, inquiunt, Synagogam ædificauit, quo opere non ſolam dilectionem erga Iudæos indicauit, ſed religionem erga verum Deũ Iſrael oſtendit: cum igitur diligat nos, & ſit religioſus erga Deum noſtrum, noſtręque religionis amator dignus eſt, vt tu ei hoc beneficium præſtes. verbum (ipſe ædificauit) non ſignificat proprijs manibus ædificaſſe, ſed ſuis ſumptibus ædificari feciſſe.

ANNOTATIO VIII.

AMbroſius ſer. 89. de ædificatione eccleſiæ cuiuſdam, & de Centurionis commendatione à Senioribus facta, ſic inquit: Si commendatur Domino, qui ædificauit Synagogã, quanto eſt cõmendatior, qui ædificauit Eccleſiam? Et ſi is meretur gratiam, qui impietatis receptaculum præſtitit, quanto maiorem meretur gratiam, qui Religionis domicilium præparauit? & ſi ille cęleſti miſericordia viſitatur, qui conſtruxit locum, vbi Chriſtus ſemper negatur, quanto magis viſitandus eſt, qui fabricari fecit tabernaculum, vbi Chriſtus quotidie prædicatur? In Centurione enim Dominus, nõ quid operis fecerit, ſed qua mente operatus ſit, comprobauit: nam qui tempore, quo nondum Chriſtiani erant ſolicite ſynagogam fecit; ſi fuiſſent vtique Chriſtiani, intelligitur, quod multo ſolicitius feciſſet Eccleſiam. Hæc, & alia Ambroſius, quæ temperanda ſunt; illo enim tempore nondum Euãgelio publicato, nec lege adhuc illa ſoluta Synagoga nõ erat receptaculum impietatis, ſed domus Deo dicata, in qua & Deo preces fundebantur, & legis doctrina, ac prophetarum miracula manifeſtabantur, idcirco Synagogas Chriſtus frequentabat; tunc ergo temporis Centurio Synagogam ædificauit, vnde non ſolum qua mente, ſed etiam quid operis Centurio fecerit, Dominus comprobauit. Hæc, quæ Ambroſius dicit, intelligenda ſunt, quod ædificauit Synagogam; quæ poſtea facta eſt receptaculum impietatis, quando Euangelio prædicato Iudæi in ſua perfidia perſeuerantes Synagogas frequentabant, ſicut à principio fecerant, in quibus poſtea multa contra Chriſtum agebantur; hoc vero ad aliud tempus ſpectat, ſic ut Circumciſionis,

Qđ Ambroſ. de Cẽturione ſcribit ſane intelligẽdũ eſt.

ſionis, & legis, obſeruatio, quæ prius bona erat, iam vero impietas eſt.

Aduertẽdum eſt autem, argumenta hęc duo Seniorum robur habere ex gratitudine, cuius eſt amantem redamare, & eum, à quo beneficio affecti ſumus, eodẽ viciſſim proſequi, & gratiam gratiæ referre. Seniores enim hi agunt cum Chriſto more humano, quaſi homo purus eſſet vnus ex illis, idcirco argumentis huiuſmodi vtuntur, cum potuiſſent, & debuiſſent alia argumenta ſublimiora proponere, nempe fidem eximiam Centurionis in Chriſtum, qua credidit morientem ſeruum à Chriſto etiam abſente poſſe ſanari; miſericordiam etiam Chriſti, ipſiuſque benignitatem, qua & corporibus hominum, & animabus ſanandis ſtudioſiſſime incumbebat. Recte Chryſoſtomus hom. 27. in Matth. de his, ſic inquit: Vides ſingularem Iudæorum dementiam; dicũt enim dignum eſſe, cui gratiam tribuat: nam cum magis ad humilitatem, facilitatemque Ieſu confugere deberent; dignitatem Centurionis proferunt, nec ipſa tamen, vnde obtendenda eſſet, ſcientes; dignum eſſe dicentes, nec quare dignus eſſet, proſpicientes. Hæc ille. Nec mirũ, cum enim iſti Seniores modicæ fidei eſſent, & humana ſapientes; ad argumenta inferiora ſe conuertũt. Quãuis aũt Chriſti diuinitatẽ non ſint confeſſi, tñ compulſi ſunt, vt Centurionis petitioni, ſatisfacerent, confiteri diuina virtute ad miracula facienda pollere.

Ieſus autem ibat cum illis.

COMMENTARIA.

CHriſtus non tam argumentis, ac precibus Seniorum motus, quam fidem admirandam Centurionis reſpiciens annuit petitioni, profectuſq; eſt cum illis in domum Cẽturionis, & vt puerum morientem ſanaret, & vt Centurioni occaſionem fidei ſuę magnitudinem exercendi, & manifeſtandi in Iudæorum confuſionem, & reprehenſionem daret.

ANNOTATIO IX.

PRætermiſit Lucas verbum, quod Matthęus refert, audita enim petitione Centurionis, quam Lucas per medios Seniores factam docet, Chriſtus, reſpõdit ego veniã, & curabo eum, faciam quod petitis: petiſtis enim, vt venirem, & ſaluarem pueru Centurionis, vtrumque præſtabo, veniam, & curabo, & cũ hoc diceret, profectus eſt cum illis, vt narrat Lucas; ſic enim iſta connectenda ſunt iuxta communem ſententiam Auguſtini, qui tenet vnam eſſe vtramque hiſtoriam, Centurionemque Chriſto non acceſſiſſe per ſe ipſum, ſed per ſeniores, aut amicos.

Et cum iam non longe eſſet à domo, miſit ad eum Centurio amicos, dicens.

COMMENTARIA.

PRętermiſit Euãgeliſta narrare, cum te Chriſto in Centurionis domum cum Senioribus, aliquos præcurriſſe, ſiue miſſos à Senioribus, ſiue ex ſe ipſis motos vt rem gratiſſimam Centurioni prænunciarent; ſiue ab ipſo Centurione cõſtitutos, vt citiſſime de Chriſti reſponſo intelligeret. hi ergo de aduentu Chriſti Centurionẽ ipſum certiorem fecerunt; quo audito, cũ Chriſtus iam non eſſet longe à domo, Centurio miſit amicos, & familiares, qui illius aduentũ prohiberent, imponens eis, vt verba ſequentia eius nomine, dicerent: amicos autem hos ex Iudæis eſſe, ſicut & Seniores credendum eſt: nam ipſe non accedebat eo maxime, quia Gentilis erat.

Domine, Noli vexari.

COMMENTARIA.

NOli defatigari, noli hunc ad me veniendi laborem ſuſcipere. illud (Domine) nomen eſt reuerentiæ, & honoris, quibus Centurio Chriſtum proſequitur; ac fidei, qua Dominum omnium cõfitebatur; credebat enim eum eſſe Deum, vt paulo inferius dicetur, & eum, quem Deum verum eſſe non dubitabat mortalẽ, ac paſſibilem, & defatigabilem ſecundum carnem non ignorabat. Eximia profecto fides; nec enim paſſibilitas, & defatigatio illum à diuinitate credenda retrahebat, nec diuinitas credita à paſſibilitate agnoſcenda remouebat.

ANNO-

ANNOTATIO X.

AMbroſius lib. 1. de fide cap. 1. vocem hanc (Dominus) aliquando poteſtatis, aliquādo magnificentiæ, & honoris eſſe dicit; qui enim ſuper alios poteſtatem habet, dominū appellamus, quem etiam honorare volumus, dominū vocamus. in Deo hæc duo coniuncta ſunt, Dominum enim, & propter poteſtatem, & propter honorem dicimus; at in hominibus hæc ſæpe ſeparata ſunt, multos enim honoris cauſa ſola dominos nuncupamus, quod Theodoretus orat. 10. in Daniel. probat Scriptura: nam Gen. 14. Rebecca ſeruum Abraham vocauit dominū. Bibe, inquit, domine. id etiam Ioā. 20. habetur, hortulano enim dictū eſt: Domine ſi tu ſuſtuliſti eum. Vt igitur propoſito accommodemus hæc, aduertendum eſt, in Euangelio quoſdam Chriſtum Dominū appellaſſe, ſolius honoris cauſa, eos ſcilicet, qui diuinitatē eius non agnoſcebāt, talis fuit Regulus ille Ioan. 4. Domine deſcende, inquit, priuſquam moriatur filius meus. Ioan. 5. Paralyticus dixit: Domine hominem non habeo; quidam alij diuinitatem confitentes Dominum etiam poteſtate appellarunt. Ioan. 20. Dominus meus, & Deus meus. talis eſt hæc cōfeſſio. hic enim, vt paulo inferius dicemus, diuinitatē Chriſti agnouit, & confeſſus eſt.

ANNOTATIO XI.

Vexare quid ſignificet. VErbum Græcū ἐσκύλλω. ſignificat multa, nempe vexo, moleſto, diſtraho, negotium faceſſo, & fatigo, ſeu defatigo, in qua ſignificatione vſurpatum in præſenti exiſtimo. Vulgatusque interpres vſus eſt verbo vexandi loco fatigandi. eſt autem Græce imperatiuus paſſiuæ vocis, ne vexeris, ſeu defatigeris. Habetur hoc idem verbum Græcum inferius Lucæ 8. Noli vexare illum, quod in eadem etiam poteſt intelligi ſignificatione, nimirum, noli imponere illi hunc laborem, veniendi domum, vt ſanet filiam tuam, quia mortua iam eſt. poteſt etiā aliter exponi, vt in eius interpretatione dicetur. In præſenti autem loco, de quo agimus, vſurpatum exiſtimo pro verbo defatigandi: Chriſtum autem itineribus fatigari teſtatur Ioan. cap. 4. Ieſus, inquit, fatigatus ex itinere, ſedebat ſic ſupra fontem. Vnum eſt hoc loco adnotandum, licet idem ſit verbum hoc cum illo Lucæ 8. Noli vexare illum; tamen non ex eodem principio procedit; illi enim ex incredulitate, quia non Chriſtū poſſe puellam mortuam ſuſcitare, dixerunt, noli vexare illum: Centurio vero ex fide perfecta, qua credidit Chriſtum abſentem etiam ſanare poſſe dixit: Noli vexari, nec in domum meam venire, cum poſſis ſolo verbo, abſque corporali aduentu, quod peto efficere.

Nō enim ſum dignus, vt ſub tectum meum intres.

COMMENTARIA.

CAuſam, cur Chriſtum in domum ſuā venire renueret Centurio, per amicos ſuos ſignificauit: Non enim dignus ſum, inquit, verbum hoc fidei, & humilitatis eſt. fidei quidem, quia latētem diuinitatis maieſtatem in Chriſto agnoſcebat; ideo enim Dominū appellauit, humilitatē, quia tantæ maieſtati ſe ita ſubmiſit, vt præſentia eius indignum iudicaret, quaſi diceret, cum ſis Dominus verus omniū, non ſum ego ſeruus tuus dignus te in domum recipere. Dumq; cum tanta fide, & humilitate præditus eſſet, ſe indignū cenſet, vt Chriſtum domi recipiat, eo magis recipit mente, & ad ſanitatem, quam efflagitabat obtinendam, ſe efficit digniorē; immo & citius obtinet, quam ſi corporalem præſentiam ipſam Chriſti requireret: nam ſtatim puer eius ſanatus eſt, celeriusque virtus peruolat, quam corporis præſentia perueniſſet; commendandæ etiā ſunt fides, & humilitas in hoc, quod non ſerui indignitatem oppoſuit, dicendo, ſeruus meus non eſt dignus, ſed propriam, quia verè vtraq; maior erat is, qui venire prohibebatur, ſeque ac ſeruo eum ſuperiorem confitebatur.

ANNOTATIO XII.

QVæ in cōmentario diximus, Patrum ſententiæ confirmant. Gregorius. n. *Cēturionis virtutes à ſanctis Patrib. cōmendatæ.*
Nazianz. in Apologetico, ad patrē ſuum, fidem, & humilitatem Centurionis hiſce verbis commendat. In Euangelio Centurionem audio, Chriſti quidem potentiam requirētem, præſentiam aūt deprecantem,

ſtepote, cuius tectum anguſtius eſſet, quam vt diuinam magnitudinem ac dignitatem capere poſſet. Hæc ille. Hieronymus autem Matth. 8. vltra duas virtutes dictas, prudentiam etiam extollit, qua corporali præſentia, quę etiā incredulis communis erat, prætulit, quod intus latebat in Chriſto, hocque ſibi plus profuturum, quam illud, agnouit. Verba Hieronymi ſunt: Vidit Cẽturionis fidem, & humilitatem, & prudentiam. fidem in eo, quod credidit ex gentibus, paralyticum à Saluatore poſſe ſanari; humilitatem, quod ſe iudicauit indignum, cuius tectum Dominus intraret: Prudentiam, quod intra corporis tegmen diuinitatem latentem videret: ſciens nō id ſibi profuturum, quod etiam ab incredulis videbatur, ſed id, quod latebat intrinſecus. Hæc ille. Quod autem diximus in commentario, nempe dum ſe Centurio iudicat indignum corporali præſentia Chriſti, digniorem ſe feciſſe ad obtinendam ſanitatem, vt docet Ambroſ. ſerm. 89. vbi ſic, inquit: Ait Centurio: Non ſum dignus, vt intres ſub tectum meum, ô fides Chriſtiana, quę cum humilitate totum impetrare conſueuiſti? ecce religioſus Centurio ad accipiendam ſalutem fit dignior, dum ſe profitetur indignum, & dum ædes ſuas iniurioſas putat, magis eas honorificas fecit & gratas. Magnæ enim, & perfectæ fidei vir, qui intelligeret Chriſtum cęlorum eſſe, dum verebatur, ne hoſpitij ſui eum anguſta non acciperent, ergo contradicente Centurione non pergit ad domū Dominus, nō pergit Dn̄s, ſed pergit Domini medicina, non viſitat ęgrum Saluator, ſed viſitat ſanitas Saluatoris. Hæc Ambroſius. Quod aūt diximus de receptione Chriſti in mente, tradit Aug. ſer. 6. de verbo Domini ſic ſcribens: Dicendo ſe indignum pręſtitit dignum, non in cuius parietes, ſed in cuius cor Chriſtus intraret. neq; hoc diceret, cū tanta fide, & humilitate, niſi iam illum, quem timebat intrare domum ſuam, corde geſtaret: nam non erat magna fęlicitas, ſi Dominus intraret in parietes eius, & nō eſſet in pectore eius. Hæc & alia Auguſtinus. Notādum autem eſt hic, quam contrariam de ſe opinionem Centurio habuerit, ab ea quam Seniores prædicauerant; hi enim dignum beneficio affirmarunt, ille vero ſe cōfitetur indignū, maiorem enim de Chriſto fidem habebat Centurio, quam Iudæi. Præterea, quia de alijs præclaram aliquando opinionem habere, de ſe vero depreſſe ſentire humilitas poſtulat, humilis. n. ea cōſiderat in ſe, quæ imperfectionis ſunt, cęteri vero ea in illo cōtẽplantur, quę eminẽt, & laudabilia ſunt.

Quare Zachęus gaudens recepit, Cẽturio vero Xp̄i ingreſſū recuſat.

Poſſet quiſpiam interrogare, qua ratione Zachęus Chriſtum gaudens recepit, Centurio vero recuſauit? Reſpondeo Chriſtū miniſterio Zachæi vti voluiſſe, nempe apud eum diuertere ad manducandū, idcirco Zachæus gaudens excepit, ne hoſpitem recuſare videretur; at vero Centurioni obtulit aduentum ſuum, non vt ſibi miniſtraret, ſed eius gratia, vt puerū ſanaret: propterea Centurio prohibuit, ne minus fidelis reputaretur, quaſi non crederet aliter ſanare Chriſtū poſſe, niſi corporali pręſentia. commendatur igitur charitas in Zachæo Chriſtum excipiente, qui Chriſti humanitati cibum miniſtrauit: & fides in Centurione contradicente, quia diuinitatis Chriſti potentiam confeſſus eſt.

ANNOTATIO XIII.

Qua ratione Eccleſia ſuperiori ſentẽtia in Euchariſtię diſtributione vtatur.

Dubitatio occurrit: nam hiſce verbis, probante Eccleſia, Sacerdotes in Miſſa, & fideles in Euchariſtiæ Sacramento vtuntur, ante cōmunionem. n. dicunt: Domine non ſum dignus, vt intres ſub tectū meū. Poſſet aūt quiſpiā duo opponere. Vnū eſt, quia non videtur accōmodate dictum: nam Centurio hæc dicens Chriſtū non recepit, at nos accipimus. Alterum eſt, quia nos dignos non eſſe fatemur, quomodo ergo eum recipimus? cum Paulus 1. Cor. 11. dixit: Qui manducauerit panẽ hunc, & biberit calicem Domini indigne, reus erit corporis, & ſanguinis Domini. & iterum: Qui manducat, & bibit indigne, iudicium ſibi manducat, & bibit, non diiudicans corpus Domini. Ad primum reſpōdeo, Eccleſiam his verbis vti in Sacramenti ſumptione propter fidei confeſſionem, & humilitatis exhibitionem; fidei quidem, qua illum quem recipimus, eundem eſſe Chriſtum Deum, & hominem confitemur, quem Centurio ſimilib. verbis viſibiliter veneratus eſt: humilitatis vero, quia quātum in nobis, & ex nobis eſt, tanto hoſpite dignos nō eſſe proteſtamur, gratia ipſius eſt, quod velit nobis accedere; & in his duobus Centurioni aſſimilamur. non eſt autem ſimilitudo quęrenda in cauſa, propter quam hæc dicta ſunt; Centurio. n. ea de cauſa protulit, vt aduentum

tũ Chriſti in domum eius recuſaret, cuius aduentus cauſa ſalus ſpiritualis ipſius non expectabatur; at vero nos proferimus, vt ad eum recipiendum diſponamur, in cuius receptione ſalus ſpiritualis, animarũ noſtrarum poſita eſt. panis enim eſt vitæ accipientibus eum, vt par eſt.

Duplex dignitas cõſiderari poteſt in ſuſcipiẽre Euchariſtiam.

Ad ſecundum reſpondeo dignitatem eſſe duplicem, vna eſt dignitas rei, altera eſt dignitas præparationis. dignitate rei nemo poteſt digne ſuſcipere Chriſtum, cum inferior ſit quicunque homo etiam Sanctiſſimus ipſo Chriſto; nos enim creatura, ipſe creator eſt, dignitate vero præparationis poteſt homo digne eum ſuſcipere, ſi ea faciat, quæ fieri ipſemet, qui ſuſcipi voluit, mandauit, quod ſi quis ea non exhibet, indigne ſuſcipit, & hoc eſt quod docet Paulus. non ergo qui non ſuſcipit digne dignitate rei, indigne ſuſcipit: ſed is, qui præparatione, ac diſpoſitione debita caret.

Propter quod & me ipſum non ſum dignum arbitratus vt venirem ad te.

COMMENTARIA.

EAndẽ cauſam, exhibet excuſans ſe, cur ipſe non venerit, ſed p alios rogauerit. ſenſus eſt, qua ratione, et cauſa dignus non ſum vt intres ſub tectũ meum, nẽpe quia tu Dominus verus, & perfectus es, eadem etiam de cauſa me iudicaui indignum per memet ipſum venire ad te, nõ quod dedignarer, quaſi me plurimi facerem, ſed quod tuam maieſtatem ſic veritus ſum, vt tecum loqui, itaque frui præſentia me dignum non eſſe iudicarem.

ANNOTATIO XIIII.

Superiora verba magis declarantur.

PArticula (propter quod) Grece διὸ non poteſt referri ad præcedentem, ſic enim dicendum erat, propter quod etiam non veni ad te, quia non ſum me dignum arbitratus, ſed neceſſario referenda eſt ad illud idem, propter ꝙ indignum ſe dixerat, vt ſub eius tectum intraret. Hoc aũt eſt illud, quod illa voce expreſſerat, nempe (Domine noli vexari) nomine enim Domini diuinam maieſtatem Chriſti indicauit, propter quam ſe confeſſus eſt indignum, vt Chriſtus domum eius ingrederetur, & propter eandem etiam arbitratus eſt ſe indignum venire, et Chriſto p ſemetipſum accedere.

Particula autem (&) loco (etiam) poſita eſt, nempe non ſolum, vt Chriſtus intraret domum eius, ſed etiam vt ipſe accederet Chriſto, indignum ſe iudicauit, verebatur enim Centurio, cũ Gentilis eſſet, Chriſto accedere, quẽ ẽtſi Deũ credebat, carnem tñ ex Iudæis aſſumpſiſſe, Iudæorumq; legem obſeruaſſe, & cum illis cõuerſatum eſſe nouerat; idcirco p Seniores, & per amicos ex Iudæis cum Chriſto egit. Notandus eſt in his ſententijs Hebraiſmus; cum enim hæc omnia non p ſe ipſum, ſed per alios locutus ſit, nõ verbo infinito vtũtur perſonæ miſſæ. ſed eodem, quo Centurio locutus erat: non enim dicunt, non eſt Centurio arbitratus ſe dignũ eſſe, vt ſub eius tectum intres, nec etiam vt per ſe ipſum accederet: nam et homo eſt, & ſub poteſtate conſtitutus, & dicit huic, vade &c. ſed eodem modo, & in eadem perſona loquuntur, ſicut & ipſe Centurio, cum tamen hæc omnia per amicos dicta eſſe certo ſciamus; hoc effecit, vt apud Matthæum, qui nihil refert de ijs, qui miſſi ſunt, ſed verba ſola Centurionis deſcribit, appareat Centurionem per ſe ipſum hæc omnia locutum fuiſſe, quod re vera nõ ſic factũ eſt Lucas explicuit, dum eadem omnino verba ab amicis dicta recenſet.

Sed dic verbo, & ſanabitur puer meus.

COMMENTARIA.

OPpoſita eſt hæc ſententia illi (Noli vexari) reddita .n. à Cẽturione cauſa cur aduentũ Chriſti in domum recuſaret, quia dignus non erat, proſequitur, ꝙ petit. ſenſus eſt, noli, inquit, vexari, & fatigari aduentu in domum meam, quo dignus nõ ſum, ſed dic verbo, & ſanabitur puer meus. nõ eſt tibi opus venire ad me, ideo recuſo aduentũ, quod dignus non ſum, nõ enim eſt neceſſarius, cũ ſatis ſit, ſi ſolo verbo iubeas: ſi quidẽ aliter ſanare non poſſes, niſi venires, nõ recuſaſſẽ aduẽtũ, neceſſitas .n. meã indignitatẽ excuſaſſet; at cũ ſine aduentu, ſed ſolo verbo id poſſis efficere, non eſt, cur te defatiges, vt in domum indigni hominis intres. Non, inquit, ora, depcare, ſupplica, ſed dic, id eſt, iube, impera, quod Dei ſolius eſt; fidei ſingularis hoc eſt argumẽtum. verbum,

bum, dic, deprecantis eſt, quaſi diceret, deprecor, vt dicas, & iubeas.

ANNOTATIO XV.

Quo ſenſu Centurio dixerit, Chriſtũ ſolo verbo ſanare poſſe.

Biſariam potuit Cẽturio verbum Chriſti ad ſanãdum puerum requirere, vno modo quaſi neceſſarium, ſine quo ſanare non poſſet. Hic autem modus fidei Centurioni non accommodatur, qui enim credebat Chriſtum Deum eſſe, vt paulo inferius oſtẽdemus, vtiq; nouerat, nec aduẽtu, nec verbo indigere, ſed ſola voluntate ſanare poſſe; non ergo verbum requiſiuit, quaſi ſine aduentu, non tñ ſine exteriori verbo, puero ſanitatem non valeret conferre. Altero modo potuit requirere verbum, nõ quidem, vt neceſſarium, ſed ad exprimendã facilitatem, qua poterat Chriſtus ſanare, oſtenderetque non eſſe illi neceſſarium, vt in domũ eius veniret, ſed vim verbi eius ſolius eſſe tantã, vt eo ſolo ſanaret abſentes. Hic aũt modus verus eſt, & qui Centurionis fidei reſpondet. Cuiuſmodi ſunt exempla etiam in Scriptura Tob. 10. Dixit Raguel Tobiæ, Angelus Domini Sanctus ſit in itinere veſtro, perducatque vos incolumes, & 2. Machab. 11. Machabæus, & qui cũ ipſo erãt, rogabãt Deũ, vt bonũ Angelũ mitteret ad ſalutẽ Iſrael. ſic ẽt in Eccleſia rogamus Deũ, vt Angelos mittat in noſtrũ adiutoriũ. Hæc oĩa non ſic petuntur, quaſi Deus ſine Angelis, nequeat ſaluare, ſed vt explicemus modũ vnũ, quo Deus ſaluare poteſt. ſic Cẽturio verbũ Chriſti requiſiuit, quia potuit etiam verbo Chriſtus ſaluare.

Cẽturionis prudẽtia & modeſtia.

Commendanda eſt autem Centurionis prudentia, ac modeſtia; quamuis enim puerum ſuum ardentiſſime diligebat, & infirmitatis eius dolore valde premebatur, nihil tñ admiſit, qđ inhoneſtũ, aut indecens iudicauit, idcirco nec Chriſto acceſſit p ſe ipſum, nec venientem ad ſe acceptauit, veritus, ne tanto munere eſſet indignus. Quod Chryſoſt. hom. 27. in Matth. recte notauit, ſic ſcribens, Nec doloris magnitudo adeo animum eius confudit, vt tanta calamitate preſſus non philoſopharetur. Non enim ſalutem ſolum pueri reſpiciebat; ſed etiam nequid ipſe impie faceret, aut diceret, animaduertebat; & quamuis non ipſe petierit, vt iret, ſed Chriſtus ſe obtulerit iturum, veritus tamen ſic fuerat, ne videretur maiora, quam dignitas ſua pateretur, accipere, ac rem grandem prorſus, ac ſuis viribus imparem ſubire. Hæc ille.

ANNOTATIO XVI.

Cẽturio credidit Chriſtũ Deũ eſſe.

Interrogabit quiſpiam, an hęc ſententia (dic verbo, & ſanabitur puer meus) oſtẽdat Centurionem credidiſſe Chriſti diuinitatem: In primis hoc eſt in confeſſo apud omnes Patres antiquos, nẽpe Cẽturionem crediſſe Chriſtum; nõ ſolum hominem, ſed ſimul etiam Deum eſſe verum. ita affirmarunt Gregorius Nazianzenus in Apologet. ad patrem ſuum; Chryſoſt. hom. 7. in Matth. Hierony. Matt. 8. & Auguſtinus ſer. 6. de verbo Dom. idq; verba præſertim ſequentia ipſius Centurionis, & verba etiã Chriſti fidem illius commẽdantis comprobant, vt in eorum expoſitione declarabimus. Quod autẽ ad dubitationem attinet, Chryſoſtomus loco citato ex his verbis Centurionem diuinam Chriſti maieſtatem crediſſe aſſerit, eo quod non dixerit, roga, ſupplica, aut pete, ſed impera, & iube, quod ſolius eſt Dei. Hæc autem Chryſoſtomi ſentẽtia vera eſt, declaratione tamen indiget. Aduertendũ igitur eſt abſolute loquendo non ex eo ſolo, quod quiſpiam verbo, & imperando miraculum facit, inde conſequi eum eſſe Deum: nã homo purus poteſtate à Deo tradita id facere poteſt, quia imperare non ſolius eſt Domini, ſed etiam eius, qui à Domino habet poteſtatem. hoc ſatis aperte demonſtratur Luc. 17. Si habueritis, inquit, fidem ſicut granum ſinapis, dicetis huic arbori moro, eradicare, & tranſplantare in mare, & obiediet vobis. At vero verbo imperandi tamquam Dominum & ex poteſtate propria miraculũ facere, id argumentum eſt, eum, qui ſic facit, eſſe Deum. talem autem Centurio confeſſus eſt Chriſtũ; petijt. n., vt cum Dñs eſſet, ex propria ſua poteſtate imperio vteretur ad ſanandum puerum. Hoc tribus ſignis præcipue indicauit. Primo verbo illo (Domine noli vexari) loquebatur enim ei, vt Domino, ideoq; ſe indignum iudicauit, vt eum in domum reciperet, aut vt ad illum per ſeipſum veniret, præ reuerẽtia illa, quæ nõ exhibetur, niſi ſoli Deo. Secundo, quod maxime ad rem facit, quia quamuis poſſit purus homo poteſtate accepta verbo imperandi miraculum facere, non tamen à puro homine licet petere indifferenter, vt ſic miraculum faciat, neque de eo affirmare, quod ſi iuſſerit, illud fiet: quia quamuis poteſtate accepta hoĩes miracula effecerint,

non tamen ſitum erat in eorum voluntate, vt quoties voluiſſent, ea efficerent; hoc .n. Dei eſt ſolius. qui autem petit, & rogat alterum, vt imperet, & iubeat aliquod miraculum fieri, certusque eſt, ſi ille imperet, id futurum, confitetur habere poteſtatem pro voluntate ſua, & conſequenter eum eſſe Deum. Tertio, verba ſequentia hoc ipſum probant: nam poteſtatem ſupremam in Chriſto confeſſus eſt, quod ſolius Dei eſt, vt in ſequenti commentario explanabitur. vere igitur hæc ſententia Centurionem diuinam Chriſti maieſtatem credidiſſe indicat.

Nam & ego ſum ſub poteſtate conſtitutus, habens ſub me milites; & dico huic, vade, & vadit; & alij, veni, & venit; & ſeruo meo, fac hoc, & facit.

COMMENTARIA.

PRobat Centurio, ſi ſolo verbo Chriſtus iuſſerit, puerum ſuum ſanitatem recepturum, eſtque argumentum à minori, vt logici vocant, affirmatiue. ſenſus eſt: nam ego, qui homo ſum, & ſub poteſtate alterius conſtitutus, nempe Cæſaris, aut Tribuni, habeoque milites, verbo, & iuſſu ſolo apud ſubditos meos efficio, vt vnus abeat, alter veniat, & ſeruus hoc aut illud faciat, mihique obedientia præſtatur ab ijs, qui ſub me ſunt. Multo profecto magis ac perfectius tu, qui Deus es, & nullius ſubiaces poteſtati, poteris iuſſu tuo in cunctis rebus, quod volueris, efficere. Si ergo dixeris puero meo, Surge, ſanus eſto, ſanabitur; quia tuo ſubiacet dominio, & imperio, qui omnium es Dominus. Nam ſi milites meo verbo obediunt, quos nec feci, nec in eos plenam habeo poteſtatem, ſed ſubalternam, quanto plus tu quodcumque volueris preſtabis, ac tibi obedient creaturæ tuæ, quas tu feciſti? particula (Nam et) poſita eſt loco vni⁹, ſcilicet (etenim).

ANNOTATIO XVII.

Confirmatur AVctor imperfecti in Matth. hom. 22. ſic interpretatur hác ſentétiam, vt illa particula (&) poſita ſit loco (etiam) in húc ſenſum: ego etiam ſum ſub poteſtate alterius, ſicut tu, qui homo ſubditus es Patri, & tñ dico huic vade, & vadit, ſic etiam tu verbo, & iuſſu tuo potes facere, quæ volueris. *interpretatio in commentario tradita.* Verior tñ, & accõmodatior ſenſus eſt, qué Chryſoſtomus hom. 27. in Matthæum, & quidem Theophylactus ſequuntur, nimirum. ſi ego, qui ſum ſub poteſtate alterius, poſſum meo iuſſu, & verbo hæc facere erga meos ſubditos, tu qui ſub nullius es poteſtate, cum Deus ſis, multo plus efficies omnia iuſſu, & verbo tuo. Verba Chryſoſtomi ſunt hæc: Ego homo ſum ſub poteſtate, hoc eſt, tu Deus; ego ſub imperio, & ditione; tu ſub nulli⁹ poteſtate, ſi ergo ego, q homo, & ſub poteſtate aliena ſum, tanta facile poſſum efficere, quid eſt, ꝙ facere ipſe non poſſis, qui Deus es. & ſub aliena poteſtate non es? ipſa enim excellentia conatur ei perſuadere: non enim exemplũ tamquam ſimile hoc dicit, ſed multo excellentius. Quod ſi ego, qui ſimilis ſum quibus impero, & ſub alterius poteſtate, tamen propter paruam excellentiam præfecturæ tantum poſſum nemine repugnante, ſed quæ impero fiunt, etiam ſi diuerſa ſint iuſſa; quanto magis ipſe ad finem perducere poteris, quæ iuſſeris? Hæc ille. Quem ſenſum verba Græca facile indicant: nam particulæ illæ (Nam &) Vnius virtutem habent, dicitur .n. καὶ γὰρ, Latine (etenim) quod ſi cũ Vulgato Interprete diuidas, tũc particula (&) nõ facit ſimilitudinem in eo, quod ſub alterius eſt poteſtate, ſed in hoc, quod verbo ſuo efficiat multa, vt ſit ſenſus: nam etiam ego, qui ſub poteſtate alterius ſum, iuſſu meo quæ volo apud mihi ſubditos facio: tu igitur qui ſub nullius es poteſtate, poteris etiam verbo, & iuſſu, quæ volueris in cunctis rebus facere.

ANNOTATIO XVIII.

DVo examinanda in præcedenti ſententia ſe offerũt. Vnum eſt, quæ ſint iſta, quibus Chriſtus imperare poterat, quæque Centurio militibus ſibi ſubiectis comparauit. ad quod Origenes hom. 5. in diuerſos, & Hieronymus Matth. 8. reſpondent eſſe Angelos, per quos poterat Chriſtus ſanare, quique velut milites eius ſunt, ipſius verbo, & imperio obedientes. quæ doctrina vera eſt, parum tamen accommodata; non *Quæ ratione intelligenda ſit Centurionis cõparatio, & quare ea ſit vſus.*

enim Chriſtus in operibus mirandis, quæ faciebat, Angelorũ miniſterio vſus eſt, ſed p ſeipſum operabatur: nã diuinitas humanitati vnita per ipſam humanitatem, ſiue tactu, ſiue verbo, ſiue ſola voluntate miracula edebat abſque Angelorũ interuentu, vt ille homo, q operabatur, Deus agnoſceretur, Ioan. 10. Operibus credite, vt agnoſcatis, & credatis, quia Pater in me eſt, & ego in Patre. Chryſoſtomus hom. 27. in Matthæum, accommodatius, & verius reſpondet, milites, ac miniſtros Chriſti eſſe mortem, vitam, ſanitatem, infirmitatem, & cętera huiuſmodi, quaſi Centurio diceret, impera morbo, ac paralyſi pueri mei, & recedet, quia omnia hæc tibi ſubdita ſunt. Fauet huic ſenſui illud Lucæ 4. Imperauit febri, & dimiſit eam. Nos in commentario generalius ſententiam interpretati ſumus, vt cuncta creata ſint Chriſto ſubdita, quib. imperat, quæ vult, & fiunt iuxta illud Matthæi 8. qualis eſt hic, quia venti, & mare obediunt ei? Sic Lazaro mortuo iuſſit, vt ſurgeret, & ſurrexit: ſic Paralytico, vt tolleret grabatum, & tulit: ſic habenti manum aridam, vt eam extenderet, & extendit, ſic ſurdo, vt aperiret aures, & apertæ ſunt. ſic igitur potuit iubere, vt puer ſanaretur, & ſanatus eſt; quia morbi, vita, mors, & cuncta eius obediunt verbo, immo quod plus eſt, quæ non ſunt, ſub eius ſunt poteſtate, ipſe enim dixit, & facta ſunt, ipſe mandauit, & creata ſunt, & vocat ea, quę non ſunt tãquam ea, quæ ſunt. Alterum quod examinandum occurrit, illud eſt, nempe cur Centurio tam multiplici vſus ſit exemplo, nempe huic vade, & vadit, & alij veni, & venit; ſeruo fac hoc, & facit? Reſpondeo, Duab. de cauſis id factum, vna eſt, vt ſignificaret Chriſti prouidentiã, ac prudentem diſpenſationem, qui varijs vtitur cauſis ad effectus diuerſos, nec vni omnia, ſed ſingulis pro ipſorum ratione ſingula imponit. Altera eſt, vt per hæc magis exprimeret poteſtatis amplitudinem, & voluntatis propriæ libertatem; quæ enim volebat, prout volebat, verbo efficiebat, ſicq; confitebatur Chriſti diuinam gubernationem, & ampliſſimam poteſtatem, & liberrimam voluntatem, vt in cunctis faceret rationabiliter, prout vellet, quæ omnia Deo ſoli conueniunt.

Quo audito IESVS miratus eſt.

COMMENTARIA.

AVditis Centurionis verbis, fidei eius magnitudinem teſtantibus, Chriſtus miratus eſt Gẽtilis fidem, vtpote raram & inſignẽ, qualem, ac quantam in Iſrael, id eſt, inter Iudæos non erat expertus. Miratus autem dicitur, vt homo, quamuis autem ſcientia infuſa, & beata, iam antequam loqueretur Centurio, fidem eius in corde latentem inſpexerat, tamen eius fidei manifeſtationem nondum expertus erat, donec ipſius verba per amicos prolata auribus corporeis percepit. Cætera in Annotatione require.

ANNOTATIO XIX.

Qua rõne Xps fuerit admirat⁹.

CVm admiratio ex raris, ac inopinatis, quorum cauſas ignoramus, procedat, dubium eſt, qua ratione Chriſtus, qui non ſolum fidem Centurionis prius nouerat, ſed etiã in eo effecerat, admirari dictus ſit. Auguſtinus Epiſt. 101. ad Euodium, admirationem dupliciter effici affirmat, aliquãdo quidem cum ratio, & cauſa rei latet, ac ignoratur; aliquando vero, quando res vſitata non eſt, qđ ſingularis, aut rara ſit. reſpondet ergo Chriſtum admiratum fuiſſe Centurionis fidem, non quod cauſa, & ratio ipſum latuiſſet, ſed q in populo Iſrael par fides non apparuiſſet. Ex quibus concludit, hanc admirationem Chriſti laudem quandam fuiſſe, qua Centurionis fidem commendauit. At vero idem Auguſt. lib. contra Aduerſarium legis c. 7. hanc admirationem à laude diſtinguit, inquit enim ſic: IESVS, qui omnia præſciebat, quod mirandum alijs commendabat, mirando laudabat. Hæc ille. Si igitur mirando laudabat, admiratio nõ erat laus, ſed laudi cõiũcta. Idem etiam Auguſtinus lib. de Geneſi contra Manichæos, cap. 8. Chriſtũ motum admirationis habuiſſe dicit ſine animi perturbatione, eumque, vt mirandam eſſe Centurionis fidem ſignificaret. Verba eius ſunt hęc: Quod mirabatur Dominus noſter, nobis mirandum eſſe ſignificat, quibus opus eſt adhuc ſic moueri: omnes ergo tales motus eius non perturbati animi ſunt ſigna, ſed docentis Magiſtri. Hæc ille. Diſtinguit igit̃ admirationẽ à laude. Huic

poſteriori ſententiæ adhærendum exiſtimo, Chriſtum nempe miratum eſſe fidem Centurionis, non quod eum ante latuerit, nec tantum quod rara, & inſignis eſſet, ſed etiam, quod talem non erat expertus. quãuis enim Chriſtus vt homo ſcientia infuſa, & beata nouerit omnia, nec in eis ſcientijs profecerit, augmentum ve receperit, habuit tamen experimẽtalem ſcientiam, qua quę prius ſciebat, de nouo experiebatur, & in hac, vt diximus, c. 2. proficiebat, & ex hac admiratio proceſſit, vt docte notant S. Thomas 3. p. q. 15. idque in Commentario ſecuti ſumus, conſonatq; verbis Euangeliſtæ dicentis (quo audito miratus eſt) quaſi ex cognitione, quæ à ſenſibus proficiſcebatur, admiratio hęc prouenerit. Diximus plura de admiratione ſupra in c. 2. Annot. 50.

Et conuerſus, ſequentibus ſe turbis dixit.

COMMENTARIA.

CHriſtus ſequentibus turbis, miraculum videre cupientib. domum Centurionis proficiſcebatur, quando amici Centurionis ab eo miſſi ante faciem ei occurrerunt, ac illius nomine nuntiarunt ea, quæ ſupra interpretati ſumus; idcirco eorum auditis verbis, Centurionis fidem teſtantibus conuerſus dicitur ad turbas, vt ipſis loqueretur. Vultum enim corporis, quem verſus Centurionis amicos ſibi obuiantes habebat, ad turbas, quæ poſt ſe erant, vt eas alloqueretur, cõuertit. Nõ enim prætermittebat occaſionem vllam, qua eas ad fidem, eiuſque agnitionem, in qua illarũ ſalus ſpiritualis poſita erat, attraheret.

Amen dico vobis, nec in Iſrael tantam fidem inueni.

COMMENTARIA.

NOn inter gentes ſolum, ad quas Centurio ille pertinebat, ſed etiã, nec inter Iudæos ipſos tantam erga ſe fidẽ inueniſſe Chriſtus teſtatur, quantam in Centurione experiebatur. Quę verba, & Centurionis inſigne encomium; & Iudæorum non credentium acris reprehenſio, ac exprobratio, turbarum autem ſequẽtium ad eandem fidem vehemens exhortatio, ſunt. Aſſertionem autem hanc, vtpote arduam et creditu difficilẽ aſſeuerans, ait: Amen dico vobis. Cum vero tam magnam fidem ſe non inueniſſe in Iſrael dicit, non de Patriarchis, ac præcedentibus Patribus loquitur, ſed de præſentibus Iudæis, & quidem non de omnibus, ſed de ijs, quos prędicatione, ac miraculis ad fidem ſibi præſtandam alliciebat, in quibus tantam fidem non inuenit, qui ei credere magis, quam Gentilis Centurio tenebantur.

ANNOTATIO XX.

Diuerſæ lectiones huius loci ab Ambroſio notatæ.

QVod ad literam ſpectat, Ambroſius duas adfert lectiones, vna eſt, in nullo tantam inueni fidem in Iſrael. & huius ſimplicem, & facilem intellectum eſſe aſſerit. Altera eſt, nec in Iſrael tantam inueni fidem: hancq; ſm Græcos eſſe dicit, iuxta q̃ affirmat Centurionis fidem præponi electionibus, & videntib. Deũ, id eſt, fidelibus anteferri. Habet autem hæc lectio aliud, nempe dum dicitur, nec in Iſrael inueniſſe, ſignificat etiam in gentibus non fuiſſe inuentam, quaſi diceret, non inueni tantam fidem, non ſolũ in gentibus, ſed nec etiam, quod magis eſt, in ipſo Iſrael, populo fideli, & Dei religionem profitenti, & ad quem miſſus eſt Chriſtus prædicare, & Euangelizare. Hãc ſententiã in ſequentib. trib. Annotationibus expoſitam inuenies. In ea autem illud eſt notandum, quod recte aduertit Chryſoſt. hom. 27. in Matth. ſcilicet, Chriſtum ſe Deum eſſe ſignificaſſe, eo ipſo, quo confeſſionẽ Centurionis, qua eius diuinitatẽ profeſſus eſt, non ſolum refutauit, ſed acceptauit, ac magnificauit.

ANNOTATIO XXI.

Quatuor modis magna fuit fides Centurionis.

NOnnulla ꝓ ſẽtẽtię huius intelligẽtia, examinare, & explicare oportet, quorum primum eſt, quanta fuerit Centurionis fides, vt enim Auguſt. ſerm. 74 de tempore interpretatur, idem eſt dicere, Non inueni tantam fidem, ac non inueni tam magnam fidem. Aduertendum igitur eſt, fidem magnam, aut paruam quatuor modis dici poſſe. primo quidem ex parte eorum, quæ creduntur, qui enim plura credit, quam alter, maiorem fidem, quam ille habere dicitur.

citur, 2. Cor. 8. Abundatis fide, ſermone, & ſcientia 2. Theſſalo. 1. Supercreſcit fides veſtra; & abundat charitas vniuſcuiuſque veſtrum inuicem.

Alteró modo ex parte difficultatis eorũ, quæ creduntur, qui enim difficiliora creditu, ac quæ magis rationem, humanumque caput ſuperant, credit, is maiorem fidem habet. exempla multa huius rei in Scriptura ſunt. Matth. 8. Diſcipuli ſuſcitarũt Chriſtum, dicentes: ſalua nos perimus. quibus dictum eſt: quid timidi eſtis modicæ fidei? Modica fides dicitur, quia crediderunt vigilantem potuiſſe ſaluare eos: maior autem eſſet fides ſi crederent, etiam dormientem, quod difficilius creditu erat. Præterea Luc. 8. Serui Archiſynagogi dixerunt: Noli vexare magiſtrum, mortua eſt puella, hi crediderũt Chriſtũ poſſe ſanare infirmam, ſed nõ ſuſcitare mortuam, quod difficilius erat, quod etiam accidit Regulo Ioan. 4. Deſcẽde priuſquam moriatur filius meus. Qui ergo faciliora credit minoris fidei; qui vero difficiliora, maioris eſt.

Tertio modo ex parte ſignorum, & argumentorum credendi, fides enim contrario ſe habet modo ac ſcientia; hæc. n. quanto fortioribus, ac pluribus demonſtrationibus nititur, maior ac perfectior eſt, at vero fides aliter ſe habet, quanto enim minus argumentis, ac ſignis nititur, minusque probationibus vtitur, ac magis auctoritate dicentis fundatur, tanto maior eſt; ſunt enim ſigna, argumenta, & probationes, velut pignus in mutuo, quanto enim qui mutuat, plura pignora petit tanto minorem fidem habet mutuatario, exempla huius rei ſunt Ioan. 4. Niſi ſigna, & prodigia videritis, nõ creditis, arguebat enim Chriſtus modicam fidem Iudaicam, quæ poſtulabat ſigna, & prodigia, nec aliter illi credere volebant, & Ioan. 10. Si mihi non creditis, operibus credite, ac ſi diceret, ſi non adhibetis fidem dictis meis propter meam auctoritatem, quod magnæ fidei eſt, adhibete propter opera, quod minoris eſt fidei.

Quarto, ex parte firmitatis, ac conſtantiæ in credẽdo, qui enim tentatus perſecutione, contradictione, alijſque modis, vt à credendo ſe auertat, adhuc in fide perſeuerat, magnæ fidei dicitur, ſic Matth. 15. dictum eſt: O mulier magna eſt fides tua repulſam. n. toties paſſa, vnde potuiſſet occaſionẽ accipere nõ credendi, cõſtãs in fide permãſit; qui vero credit, & tentatione accedente recedit, modicam habuiſſe fidem conuincitur. tales erant illi, de quibus dicitur Luc. 8. ad tempus credunt, & tempore tentationis recedunt. Hos appellat Paulus Rom. 14. infirmos in fide.

Si igitur hæc omnia Centurioni accommodamus, profecto fidem eius omnib. hiſce modis magnam fuiſſe comperiemus. In primis multa credidit, quę ex Iudęis multi non crediderãt; credidit namq. Chriſtum ſanare potuiſſe puerum paralyticum, animã agentem, non vt ille Mar. 9. qui de filio à dæmone vexato, dubius dixit: Si quid potes, adiuua nos. Credidit rurſus Chriſtum verbo ſolo ſanare poſſe, non vt ille Archiſynagogus Matth. 9. qui dixit: Impone manum ſuper illam. Credidit præterea abſentem ſanare poſſe, non vt ille Ioan. 4. qui rogauit Chriſtum, vt deſcenderet, priuſquã moreretur filius eius, & Ioan. 11. Domine, ſi fuiſſes hic, non fuiſſet mortuus frater meus. Poſtremo credidit Chriſtum non ſolum hominem, ſed Deum, ſub cuius imperio, & poteſtate cuncta erant poſita, qui vitæ, & morti imperare poſſet; non vt illi, qui Ioan. 5. dixerunt Chriſto: Homo cum ſis, facis te ipſum Deũ. Conſtat igitur magnam fuiſſe Centurionis fidem, quia multa credidit de Chriſto. Notat autem Hieronymus lib. aduerſus Luciferianos, Centurionem Trinitatis nondum tunc fidem habuiſſe, quod probabile eſt; diuinitatẽ tamen veram Chriſti credidiſſe, nõ dubium eſt, vt ex ſacris doctoribus, & ex ipſius Euangelij verbis paulo ante oſtendimus. Fuit etiam Cẽturionis fides magna ex parte credendorum difficultatis, quod ex ijs, quæ iam dicta ſunt, ſatis eſt manifeſtum, difficile enim creditu erat verbo ſanare poſſe, & quidem abſentem, at multo difficilius fuit illum, quem foris hominem ſimilẽ cęteris agnouerat, in paſſibili, ac mortali carne exiſtentem eſſe verum Deum, omnipotentem, ac omnium Dominum. Hoc certe credidiſſe non tantum magnum, ſed maximum fuit. Fuit etiam eadem fides magna, quia minus ſignis, ac probabitionib. nitebatur; nec. n. lectioni Scripturarum, nec legis, ac Prophetarum ſtudio, vtpote gentilis, & miles, incubuerat, nec Chriſtum niſi ex fama nouerat, nec multa illius miracula audierat: Chriſtus enim tũc temporis, vt notauit Chryſoſtomus in imperfecto

hom. 22. nondũ multa ediderat, & tamen admirã la de Chriſto credidit, vt re vera in hoc fides eius magna, & inſignis ſit cēſenda. Demum fides Centurionis magna fuit conſtantia, & firmitate, vt enim docte aduertit Orig. hom. 5. in diuerſos locos, Chriſtus tentauit Centurionis fidē: nam obtulit ſe venire in domũ eius, vt ſanaret puerũ, quaſi abſentē ſanare nō poſſet. at Cēturio firmus in fide permanēs non dubitauit eũ, & abſenti ſanitatem poſſe conferre, qđ factũ eſt, vt Centurionis fidem exerceret, & eam alijs in Iudæorum opprobrium manifeſtaret. ſic Abrahæ fidē tentauit Deus, cum ei filiũ, in quo promiſſa erat hæreditas, occidere iuſſit, at ille in fide confortatus eſt, vt dicitur Rom. 4. Sic etiã Matt. 16. tentauit Cananæam renuendo filiam eius ſanare, ſic Luc. 18. tentauit cęcum differendo eum audire. Nouerat enim cordiũ ſcrutator, quorum fides tentatione exercenda, & promouenda erat, ac in aliorum exemplum manifeſtanda. Hinc eſt, vt ſupra diximus, quod Regulo petenti, vt in domum eius veniret, negauit aduentum. non enim ille credebat potuiſſe Chriſtũm abſentem ſanare, vnde fidem illius negato aduentu promouit. ſic enim credidit aduentum non eſſe Chriſto neceſſarium, ad ſanandos abſentes. Ecce quibus modis Centurionis fides magna fides fuerit. Acceſſerunt autem fidei deuotio, humilitas, charitas in ſeruũ, prudentia, multæque aliæ virtutes, quæ fidem magnã ornarunt, ac Deo gratiſſimã effecerunt, vt & Deo placeret, & à Chriſto ſanitatem puero ſuo impetraret.

ANNOTATIO XXII.

Qua rōne fides Cēturionis cæterorũ Iſraelitarũ fidei prælata ſit.

SEcundo loco in eadē ſententiæ occurrit aliud etiam explicandum, nempe quomodo verum ſit, Chriſtum non inueniſſe tantam fidem in Iſrael; ſi enim hoc eſſet, profecto videretur Cēturio Apoſtolis, Diſcipuliſq; Domini in fide præferendus. In primis notandum eſt, quod Tertull. lib. 4. contra Marcion. docte contra illum hæreticum ponderauit, nempe non eſt dictum, tantam fidem non fuiſſe, ſed ſe non inueniſſe in Iſrael, quod verbũ indicat ac probat fidē etiam Iſrael ad Chriſtũ pertinuiſſe, eumq; & Euangelij, & legis auctorē extitiſſe, ideo enim non inueniſſe dr̃, quaſi eius eſſet inquirere, ac poſtulare fidē à Iudæis, quaſi à ſuis, ipſe Deus erat, & ei prius legem, ac Prophetas dederat, eorum fidem poſtea aduentēs requiſiturus. Ex eodē verbo conſtat, ꝙ Origen. hom. 5. in diuerſos, & Hieron. Matth. 8. adnotarunt, nēpe non cōferri Centurionē Patriarchis illis, aduentum Chriſti præcidētibus, addit Origenes, nec illis, qui ex Iudæis poſtea erãt credituri; ſed iis, quibus Chriſtus aduemens prædicauit. hoc, inquã, verbũ illud (inueni) ſignificat; Chriſtus. n. aduenīēs Iudęos ad fidem ſibi præſtandã excitauit, ac exhortatus eſt, quaſi quærens eorũ fidem. Idem etiam verbũ oſtendit de Iſrael præſente loqui, quem ꝑdicatione, & miraculis ad fidē alliciebat; vnde in hac collatione ſermo non eſt de beata Virgine, quæ prius credidit, non tñ qñ ille prædicauit, ſed etiam antequã conceperit eum in ventre, licèt poſtea in fidē profecerit: nec etiã de Ioanne Baptiſta, qui fidem non ex Chriſti prędicatione habuit.

His ſuppoſitis difficultas eſt, qua ratione Centurionis fides præferatur cæteris fidelibus, qui verbo, aut miraculis Chriſti ad eius fidē peruenerãt. in hac parte Doctores varia dicunt. Primo loco Hilarius in Matt. can. 7. & Hieronymus Matth. 8. cōparationem figuralē interpretantur, nimirũ vt in Centurione fides futura tunc Gentiũ ſignificetur, quã conſtat multo maiorem eſſe, quam Iudæorum, quorũ maxima pars incredula perſeuerat. Hæc tamen interpretatio non videtur ſatis accōmodata: nã illam fidem dicit ſe nō inueniſſe in Iſrael, quam prius admiratus erat: conſtat aũt Chriſtum admiratũ eſſe fidem Centurionis particularē, quo, inquit, audito, id eſt, auditis verbis Centurionis ſingularē fidem teſtantib. miratus eſt, & dixit: Non inueni tantã fidem in Iſrael. Præterea, quia in Iudęorum opprobrium, & confuſionem, vt cōfuſi reſipiſcerent, hæc verba protulit Chriſtus, ꝙ fieri non poterat, niſi de præſenti fide Centurionis intelligeret, hæc enim turbis, quibuſcum loquebatur, erat manifeſta.

Secundo igitur loco Origenes hom. 5. in diuerſos, fidē Centurionis ꝑponi affirmat fidei Iſrael, illamq; maiorē eſſe dicit, quia credidit Chriſtum Dñm, & omnipotētem Deum, qualem, ac quãtum Iudæorum populus non eſt confeſſus. Verba Origenes ſunt hæc: Nec in Iſrael tantam fidem inueni, ſicut in gentibus barbaris, atque alienigenis. Gentes filium Dei me inuocãt omnipotētem, vnigenitum confitentur, Dñm

aſſerunt, diligunt, & ſicut bene omnia diſpenſantem adorant, & Iſrael me non cognouit, & Populus hic me non intellexit, ideoq; me Beelzebub, & Samaritanum appellant, & peccatorem exiſtimant. Iairus in Iſrael Princeps pro filia ſua me petens, non dicit, dic verbo, ſed, Veni velociter antequam moriatur filia mea; Nicodemus Doctor in Iſrael de fidei Sacramento audiens, ait; quomodo poteſt hoc fieri? Maria, & Martha me nimiũ diligentes dicunt; Domine ſi fuiſſes hic, non fuiſſet mortuus frater meus, tamquã dubitantes, quod vbique velox nõ poſſet eſſe mea potentia, propterea non inueni tantam fidem in Iſrael, ſicut in iſto alienigena. Hæc Origen.

Tertiò loco Chryſoſtomus hom. 27. in Matt. hunc fidei exceſſum non ex parte eorum, quæ creduntur, quaſi melius, ac maius de Chriſto ſenſerit Centurio, quam omnes ex Iſrael, ſed proportionaliter, & reſpectũ perſonę, interpretatur; nã leproſum cenſet maius de Chriſto ſenſiſſe, quam Centurionem, cum ille (ſi vis) hic (dic verbo) pronunciauerit, at maius fuit Gentili hoc credere, quã illud Iudæo; poſſumus exemplo Scripturæ hoc explicare, ac comprobare Mar. 12. vbi vidua illa duo minuta offerẽs dicta eſt plus oĩb. obtuliſſe, cũ cęteri maiorẽ obtulerint ſummã: quia, inquit, oẽs miſerunt in gazophylaciũ ex eo, qđ abundabat illis, hęc vero ex penuria ſua oĩa, quę habuit, miſit: ſic Centurionis fides præponitur, non quod plura, ac maiora crediderit de Chriſto, q̃ omnes de Iſrael, ſed ꝙ plus fuit illi Gentili, & in Scripturis ſacris, & in vera religione nõ educato credere, quæ credidit, quã Iudæis omnibus, etiam ſi melius quidam de Chriſto ſenſerint, ac crediderint.

Quarto loco Auctor imperfecti, in Matt. ſiue idem Chryſoſtomus, vt quidam exiſtimant, hom. 22. recitatæ pręcedenti expoſitioni alterã adhibet, nempe maiorẽ fidem Centurionis fuiſſe, quã fuit tunc etiã Apoſtolorũ, ac Diſcipulorum fides, non qđ maiora, ac plura crediderit, ſed quod maiorib. argumentis, ac motiuis, quam illi, quod, vt diximus Annotatione prędictã, cauſa vna eſt inter alias, vt fides magna, vel maior dicatur. Verba eius ſunt: Credidit Andreas, ſed præſignante ſibi Ioanne, ac dicente: Ecce Agnus Dei, ecce q. tollit peccata mundi; credidit autem & Petrus, ſed Euangelizante ſibi de illo Andrea; Inuenimus Meſſiã; credidit & Philippus, ſed legendo Scripturas, ſicut ipſe ad Nathanael dixit: quẽ ſcripſit Moyſes in lege, & Prophetæ, inuenimus IESVM à Nazareth. Ipſe quoq; Nathanael, niſi audiſſet à Chriſto, cum eſſes ſub arbore fici, vidi te, nũquam reſpondiſſet: Rabbi, tu es filius Dei, tu es Rex Iſrael: prius ſignum diuinitatis accepit, & ſic confeſſionẽ fidei obtulit: aut ſi non ſumus auſi fideliorem illũ putare, quã Apoſtolos, ita teſtimonium Chriſti intelligendum eſt, qđ vnumquodq; bonum homini ſecundũ qualitatẽ perſonæ illius laudatur: puta ſi ruſticus aliquod verbũ ſapiẽter loquatur, Philoſophus multo amplius ſapiẽter, in modico ſermone ſapientiæ ruſticus plus laudatur, q̃ in magno Philoſophus. Hęc, & alia ille.

Quinto loco Auguſt. ſer. 74. de tempore ad humilitatem refert hanc comparationem, ſic. n. interpretatur: non inueni tantã fidem, id eſt, tãtam cum fide humilitatem. Rurſus non inueni, inquit, tantam, tantam quid eſt? tam magnam. Vnde magnam? de minimo, id eſt, de humilitate grandẽ. Hæc ille. Hoc tamẽ non facile accommodatur; collatio enim non in humilitate, ſed in fide facta eſt; quod etiam Auguſtinus in alijs locis docuit. Hæc ſunt, quæ Doctores ſenſerunt in explicanda præcedenti ſententia.

Sententia Auctoris.

Mihi autem dicendũ videtur Centurionem preponi omnib. qui erant ex Iſrael, ad quos Chriſtus eſt miſſus prædicare, eoſque ſua prædicatione, ac operibus ad fidem ſui attrahere, etiã Apoſtolis ac Diſcipulis. ſicq; generaliter interpretantur ſententiam hãc Ambroſ. in præſenti, & Auguſt. ſerm. 6. de verbo Dom. non tamen eodem modo exceſſus hic accipiendus eſt. quoſdam enim ſuperauit Centurio ex parte eorũ, quæ credidit, maiora enim, ac excellentiora ſenſit de Chriſto, quam plurimi Iudæorum, vt ex exemplis poſitis conſtat: quoſdam vero ex parte argumentorum, & motiuorum ad credẽdum: etiamſi enim quidam eadem de Chriſto crediderant; tamen maioribus attracti probationibus. Demum etiam omnes eos excelluit proportione, quia cũ Gentilis eſſet, tam mira credidit de Chriſto: nõ igitur mirum eſt, ſi Apoſtolis prælatus eſt, nam eo tempore non omnes forſan diuinitatem Chriſti nouerant, ſicut Centurio, quod ſi nouerunt, adhuc laudabilior eſt Centurionis fides in hoc, qđ Gentilis erat, & minora argumenta habuerat credendi.

ANNO-

ANNOTATIO XXIII.

Nũ Centurio fide ſuperauerit leproſũ, de quo Cap. 5. actũ eſt.

TErtio in eadem ſententia vnum aliud inquirendum eſt, an maior fuerit fides Centurionis ex parte credendorum, quam leproſi illius, de quo ſupra diximus c.5.& habetur Matt.8.dico ex parte credendorum, nam ex parte ſubiecti ſuperatus eſt à Centurione, ille enim Iudæus erat, hic vero Gentilis, idcirco etiam ſi minus iſte crederet, laudabilior eſſet illo. Hoc proponimus propter Chryſ. qui hom.27.in Matt. vt in Annotatione præcedẽti meminimus, aſſerit leproſum maius quid de Chriſto ſenſiſſe, quam Centurionem; ille enim dixit: Si vis, potes me mundare; hic vero, dic verbo: maioris eſt autem potentiæ ſola voluntate ſanare, quam etiam verbo adiũcto. At vero non videtur hoc probandum: nã Centurio non ſic petit Chriſtum verbo ſanare, quaſi nõ poſſet etiam ſola voluntate, vt ſupra notauimus, ſed vt exprimeret, imperiũ Chriſti ſuper omnia, quibus quęcũq; vellet imperare poſſet, & imperio cuncta efficere. Vnde ſicut non dicimus Chriſtum non oſtendiſſe ſe Deum, quando verbo ſuſcitauit Lazarum, ac filiam Archiſynagogi, aliaq; miracula multa fecit, quia verbo non vtebatur, quaſi neceſſario inſtrumento, ſed ad exprimendam virtutem, & poteſtatem ſuam; ita nec debemus exiſtimare Centurionem minus de Chriſto ſenſiſſe, quia petijt, vt verbo ſanaret ſeruum. Adde leproſum non ſic petijſſe voluntate Chriſti ſanari, quaſi ea ſola ſanitatem ſibi conferri voluiſſet, ſed hoc tantum confeſſus eſt, in voluntate Chriſti poſitum id eſſe, ſiue verbo, ſiue tactu, ſiue quouis modo ſanaret: vnde quando verbo illo (mundare) ſanatus eſt, non ideo minus de Chriſto credidit, quia Chriſtus verbo vſus eſt: ita nunc de Centurione dicimus, quod facile indicant verba Confeſſionis eius admirandæ, quibus confeſſus eſt Chriſtum ſub nullius poteſtate eſſe, omniumque Dominum, ac diſpenſare poſſe omnia pro arbitrio; non ergo minus de Chriſto ſenſit Centurio, quam leproſus; immo in hoc ſuperior, ac laudabilior, vt idem Chryſoſtomus aſſerit, quod gentilis erat, & in religione, ac fide Dei non educatus, & tamen de Chriſto non minus, quam ille confeſſus eſt.

Et reuerſi, qui miſſi fuerant domum, inuenerunt ſeruum, qui languerat, ſanum.

COMMENTARIA.

FIde Centurionis commendata puerum eius ſtatim, verbo, vti ille petierat, ſanauit: Vade, inquit, & ſicut credidiſti, fiat tibi. quo ſignificauit Centurionis fidem ſuo puero impetraſſe à Chriſto ſanitatem; vt enim docte notat Ambroſius, poteſt meritum domini & famulis ſuffragari, non ſolum fidei merito, ſed etiam ſtudio diſciplinę.

ANNOTATIO XIIII.

Matthæus nonnulla in hac Centurionis hiſtoria refert q̃ Lucas prætermiſit

MAtthæus nõnulla narrat, quæ Lucas prætermiſit, Dominus enim poſt commendationem illam (Nec in Iſrael tantam fidem inueni) adiecit prophetiam vocationis, & electionis gentium, ac populi Iudaici reprobationem: Multi, inquit, venient ab Oriente, & occidente, & recumbent cum Abraham, Iſaac, & Iacob in regno cęlorum; filij autem regni eijcientur in tenebras exteriores. Poſt hæc dixit Centurioni: Vade, & ſicut credidiſti fiat tibi. q̃ verbum ſignificare videtur, Centurionem etiam per ſe ad Chriſtum veniſſe, vt ſupra ex quorundam ſententia retulimus. At vero ex Luca diſcimus, verbum hoc non ipſimet Centurioni, ſed per amicos dictum eſſe, nam per eoſdem dictum legimus: Non ſum dignus, vt intres ſub tectum meum, propter quod non ſum meipſum dignum arbitratus, vt venirem ad te, quæ verba videntur ab ipſo Centurione per ſe dicta, & tamẽ per amicos pronunciata Lucas refert; eſt enim phraſis Hebræa, illa eadem verba referri à nuncijs, quæ pronunciãtur ab eo, qui miſit, ſic etiam nunc dictum eſt: Vade, & ſicut credidiſti fiat tibi; hæc enim Chriſtus dixit per eoſdẽ amicos, qui miſſi erant, quaſi dictum eſſet, referte Centurioni, me dicere illi, vade, & ſicut credidiſti fiat tibi. Obijciet quiſpiã, cur dicit (vade) quo enim iturus erat Centurio? Reſpondeo illum à domo egreſſum fuiſſe, vt amicos conuocaret, & ad Chriſtum mitteret, quos deſtinato quodam loco expectaſſe exiſtimandum eſt, idcirco Chriſtus dicit, vade, id eſt, reuertere in domũ, & ſanum inuenies puerum,

ſicut

ſicut credidiſti. Nec Chriſtus diſtulit ſanitatem, nam hoc prolato ſanum effectum fuiſſe puerum Matthæus oſtendit; cũ enim retuliſſe verba Chriſti, ſicut credidiſti fiat tibi, adiunxit. & ſanatus eſt puer ex illa hora. reuerſi igitur Centurio à via, & amici ab ipſo Chriſto, & domum prouenientes inuenerunt puerum iam ſanum, atque hęc eſt connexio hiſtoriæ huius Lucę cũ Matthęo.

Et factum eſt deinceps, ibat IESVS in ciuitatem, quæ vocatur Naim.

COMMENTARIA.

POſt miraculum pueri Cẽturionis, in Capharnaum facti, proficiſcitur Dominus in ciuitatem non longe diſtantem, quæ Naim appellabatur, non caſu, ſed conſilio, vt ibi mortuum adoleſcentem ſuſciret, ſicq; incredulorum ora obturet, qui negare poſſent Centurionis puerum animam agere, moriturumque eſſe, niſi à Chriſto ſanaretur, vt cum mortuum ad vitam reuocatum viderent, facile crederẽt etiam puerum animam agentem ſanari potuiſſe, quo facto credentium fides confirmabatur. Circuibat enim Dominus ciuitates, & loca, vt prædicaret, menteſq; hominum ſermone, & operibus miris ad ſui fidem, in qua ſalus poſita erat, attraheret, idcirco ab vno in alterum locum progrediebatur. Notat autem Euangeliſta ciuitatem, vt hiſtoriæ fidem faciat.

ANNOTATIO XXV.

MIraculũ hoc factum eſſe poſt ſanitatem collatam puero Centurionis, indicat aduerbium illud (deinceps) & in quibuſdam Græcis exemplaribus legitur ἐν τῇ ἑξῆς, id eſt, in ſequenti ſubintelligitur ἡμέρᾳ, hoc eſt die. At vulgatus legit ἐν τῷ χρόνῳ, id eſt, ſequenti tempore, vel poſtea, vel deinceps. Solus Lucas miraculi huius meminit. Eſt autem Naim ciuitas Galilææ non longè à Capharnaum, refertque Hieronymus lib. de locis Hebraicis in Epitaphio Paulæ ad Euſtochium, duobus milliaribus à monte Thabor diſtaſſe contra Meridiem, ad radicem montis Hermon, ſuoq; ſæculo adhuc perſtitiſſe. Quę autem in commentario diximus, ſumpta partim ſunt ex Tito Boſtreno, qui verba propoſita interpretans ſic ait: Factum eſt hoc non caſu, ſed ſummo iudicio, ſummaq; ſapientia, ne videlicet nonnulli quandoque in medium prodirent, qui dicerent Centurionis ſeruũ omnino moriturum non fuiſſe, & quamuis Euangeliſta oppoſitum ſcribat, dicere tamen poterant, magis illum ſpectaſſe ad gratiam, quam ad veri narrationem. Chriſtus itaque infrænem, petulantemque illorum linguam compeſcere inſtituens, defuncto, qui iam efferebatur, obuiã prodijt, adoleſcentemque excitauit. Hæc ille.

Et ibant cum eo diſcipuli eius, & turba copioſa.

COMMENTARIA.

COmitabãtur Diſcipuli, qui illi continuo adhęrebant; multa etiam ſequebatur turba, quæ partim, vt doctrinam eius audiret, partim, vt mira opera, quę per eum frequentiſſime efficiebantur, videret, poſt eum ibat. Lucæ 18. Cum audiret turbam prætereuntem Luc. 19. Non poterat præ turba, quia ſtatura puſillus erat.

ANNOTATIO XXVI.

GRæcè diſcipuli multi ἱκανοί, id eſt, ſufficientes, ſeu multi, quo ſignificat Euangeliſta non ſolos Apoſtolos, ſed ẽt ex diſcipulis cæteris multos tunc adfuiſſe; tanti.n. miraculi multos oportebat teſtes eſſe, eaq; de cauſa id etiam Euangeliſta notauit.

Cum autem appropinquaret portę ciuitatis.

COMMENTARIA.

CHriſtus eorũ, quæ facturus erat, quæque futura erant, præſcius, opportune acceſſit loco, in quo miraculum operari decreuerat; erat enim prope Ciuitatis portam; nondum tamen ingreſſus erat, quando mortuus factus eſt ei obuius; apud Iudæos enim mortui non in ciuitatibus, ſed in agris, aut montibus ſepeliebantur, vt ex multis ſcripturæ teſtimonijs conſtat.

Ecce

Ecce defunctus efferebatur.

COMMENTARIA.

INdicium manifeſtum mortis erat, quod ad ſepeliendum efferebatur, hoc enim expectauit Chriſtus, vt cum viuus appareret, miraculi veritatem, ac magnitudinē nemo negare poſſet. particula (Ecce) temporis vnitatem, ac loci propinquitatem ſignat, quaſi dictum eſſet, Chriſto ad portam appropinquante, vt ingrederetur, tunc defunctus prope eādem portam aderat, vt è ciuitate exportaretur.

ANNOTATIO XXVII.

Quid tres mortui à Chriſto ſuſcitati myſtice ſignificent.

AVguſtinus ſerm. 44. de verb. Dom. notat, quamuis Chriſtus multos ſuſcitauerit mortuos, trium tamen in Euangelio mentionem eſſe factam, nempe filiæ Archiſynagogi, Matth. 8. adoleſcentis cuius nunc hiſtoria narratur, & Lazari Ioan. 11. Primus domi, ſecundus extra domum, tertius in ſepulchro, ad vitam reuocantur, q̄d quidem ſignificat tria mortuorum ſpiritualiter genera, qui ſuſcitantur à Chriſto; quidam enim ſolo conſenſu cordis peccant & ſpritualiter moriuntur; quidam etiam opere; quidam demū mali operis repetiti conſuetudine; quorum nemini ſalutis aditus negatur, ſed per pœnitentiam Chriſti virtute, & gratia reſurgunt. Hoc idem lib. 1. ſerm. Dom. in monte cap. 23. confirmat, vbi ſic ſcribit; Sicut tribus gradibus ad peccatum peruenitur, Suggeſtione, delectatione, conſenſione; ita ipſius peccati tres ſunt differentiæ, in corde, in facto, & conſuetudine, tanquam tres mortes, vna quaſi in domo, id eſt, cum in corde conſentitur libidini; altera iam prolata, quaſi extra portā, cum in factū procedit aſſenſio; tertia cum vi conſuetudinis malæ, tamquam mole terrena premitur animus, quaſi in ſepulchro iam putens. Quæ tria genera mortuorum Dominum reſuſcitaſſe, quiſquis Euangelium legit, agnoſcit. Hæc ille.

Filius vnicus matris ſuæ.

COMMENTARIA.

CIrcumſtantias defuncti Euangeliſta deſcribit, vt cauſas ob quas Dominus miſericordia commotus dicatur, explicet: filius erat vnicus matris ſuæ. tria hic notantur, primo, quod filius erat, non filia; ſolent enim filij chariores eſſe, quam fœminæ, vnde eorum mors parentibus eſt acerbior. ſecundo, quod vnicus erat, non ſolum, quia alios non habebat mater, ſed etiā quod alium neminem pepererat; vnde vnicus, id eſt, vnigenitus dicitur, vt Græcum ſignificat vocabulum, quod ſicut dilectionem auget, ita amiſſionem efficit miſerabilem. Tertio, quod mater erat, quæ eum amiſerat; maiori enim, ac vehemētiori dolore afficiuntur matres, quam patres, filiorum amiſſione. Huic etiam addendum eſt, quod paulo inferius dicitur, nempe adoleſcentem fuiſſe, non qui computaretur in paruulis, ſed qui ex pueritia in iuuentutem profecerat, florentique ætate à vita abſciſſus eſt, quando nuptiarum tempus appropinquabat, ſtirpsq; generis videbatur; quod matrem facit omni commiſeratione dignam.

ANNOTATIO XXVIII.

Quo differat vnicus & vnigenitus.

VNicus Græce μονογενὴς, quod idem ſignificat, ac vnigenitus: non autē idem eſſe vnicum, & vnigenitum, nemo ignorat, poteſt enim eſſe vnicus filius, qui plures habuit fratres, quorum ipſe ſolus ſit ſuperſtes; at vnigenitus, non ſolum vnicum ſignificat, ſed etiam quod nullos habuit fratres, aut alios, qui de eodem ſint progeniti ventre: omnis quidem vnigenitus vnicus eſt, non tamen contra, omnis vnicus, eſt vnigenitus, & hanc ſignificationem ſecuti ſunt Athanaſius lib. de Synodis Arimini celebratis, & Gregorius Nyſſenus lib. de creatione cap. 26. vbi hunc locum interpretans: Petrus, inquit, extiterat viduæ ſingularis, ſolum hunc in doloribus nouerat, ſolum ſuis lactauerat vberibus; Hæc ille. Vbi etiam ponderat, quod non paruulus erat, ſed iuuenis, vt in commentario notauimus, horum enim mors parentibus eſt acerbiſſima.

Et

Et hæc vidua erat.

COMMENTARIA.

AVgetur cauſæ commiſerationis: Vidua, inquit, erat, quod multa comprehendit. Primo, quia non erat ei ſpes filios recreandi, tantæq; leuamen orbitatis aſſumẽdi, vt Gregorius Nyſſenus loco citato notat: ſecundo, vnigenito mortuo nomen viro non ſupererat ſuper terrã: tertio, hæreditas ab eius ſtirpe tranſibat; quarto, reliquię carnis eius peribant. Quæ tria vidua illa expoſuit Dauidi, vt eum ad commiſerendum excitaret 2. Reg. 14. Deleamus, inquit, hæredem, & quærunt ſcintillam meam, quæ relicta eſt, vt non ſuperſit viro meo nomen, & reliquiæ ſuper terram.

Et turba Ciuitatis multa cum illa.

COMMENTARIA.

HOc etiam commiſerationis præbet argumentum, indicat enim nobilem, ac diuitem fuiſſe, quam copioſa ciuitatis turba comitabatur, vnde hęreditas pinguis ad alienos deuoluebatur vnico hærede defuncto. His miraculum comprobatur, & clareſcit, dum in perſona celebri fit, Diſcipulis omnibus præſentibus, ac concurrente turba, quæ venerat cum Chriſto; & ea etiam, quæ viduam comitabatur.

ANNOTATIO XXIX.

Plura re perebãtur in hac vidua, & eius filio, quæ Christũ ad miserendum mouerarunt.

GRegorius Nyſſenus lib. de creatione c. 26. has commiſerationis cauſas eleganter explicat ſic ſcribẽs: Ciuitatẽ Naim nomine in Iudæa eſſe Sacra Scriptura cõmemorat: in hac fuit viduæ cuiuſdam vnicus filius puer, non puer talis, qui computaretur in paruulis, ſed ex pueritia in iuuentutem iam iamq; profecerat, vnde & iuuenem illum ſermo cęleſtis appellat, plura paucis inſinuans, lamentatio magna eſt ipſa relatio; Erat, inquit, mater defuncti. perſpicis pondus calamitatis, quo paſſionem breuiter extulit? Quid. n. eſt quod dicitur? Quia non erat ẽt ſpes vlla, qua poſſet filios recreare, tantæque leuamen orbitatis aſſumere. Vidua quippe erat, nec habebat alterum, quem pro defuncto conſpiceret: nã partus ei extiterat ſingularis. Quantum vero hoc malum ſit, facile omnes intelligunt, qui naturæ iura cognoſcunt. Solum hunc in dolorib. nouerat, ſolum ſuis lactauerat vberibus, ſolus illuſtrabat eius cõuiuium, totiuſq; doloris ſolus erat cauſa lętitiæ, cũ ludere, aut aliqd ageret, cũ inſtitueretur, aut ornaretũ cũ coæuis in proceſſionibus, in palæſtris, in conuentib. iungeretur; omne quidquid matris oculis dulce, pretioſumq; ſuberat, ſolus vnicus efferebat, iãq; nuptiale tẽpus aduenerat, ſtirps videbatur generis, ramuſculus ſucceſſionis, baculus ſenectutis, & ætatis incrementum Erat & altera lamẽtationis occaſio; qui enim iuuenem retulit, florem ſimul, qui marcuerat, indicauit, cuius adhuc vultus lanugine veſtiretur, & genarum decor grato fulgore niteſceret. Quid igitur ſuper eius obitu mater pertulit? Quanto viſcera eius igne peruſta ſunt? Quam copioſiſſimas, & amariſſimas ſuper eum lacrymas fudit? Tabeſcens quodãmodo, & cadauer eius amplectens, ne properetur ſepultura eius, tantoq; caſu ſatiari deſiderans, diu longas in fletu voces emittere cupiebat, ita vt omnes audientes moueret ad luctum. Hæc ille.

Quam cum vidiſset Dominus, miſericordia motus ſuper eam.

COMMENTARIA.

COmpaſſus eſt Chriſtus ratione humanæ naturę, viduæ lacrymis, ac calamitati, non filij, qui ab huius ſęculi calamitatib. ereptus erat, ſed ipſius matris, quæ eis premebatur, Chriſtus miſertus eſt. Illud (Quam) non ſolam refert perſonam, ſed etiam perſonæ qualitatem, ſ. viduam lacrymantem, cæteriſque miſerijs afflictam. Hęc. n. ad compatiendum mouerunt Chriſtum. Dicitur autem motus miſericordia, quia in miſericordia duo ſunt, nempe & voluntas ſubueniendi calamitati alterius, quæ ad partem animę ſuperiorem ſpectat; & dolor, quo de ea afficimur, qui reſidet in parte ſenſitiua, quique nos inducit, & impellit vt

ſubue-

ſubuenire uelimus. Hunc Christus ſicut & reliquos affectus pro ſua uoluntate aſſumebat, quod nobis commune non eſt, quibus affectus frequenter in noſtra poteſtate aut voluntate non ſunt. Dicitur igitur miſericordia commotus, quia non ſolum voluit ſubuenire, ſed etiam dolorem, ac compaſſionem in ſe excitauit de viduæ paſſione, ac miſeria. lacrymæ ergo matris filio impetrarũt vitã, vt inquit Ambroſius.

Dixit illi: Noli flere.

COMMENTARIA.

NOn ſolum interioris animi compaſſione affectus eſt Christus, ſed etiam verbis eſt conſolatorijs vſus, quod ad miſericordiam etiã ſpectat. Qui autem fletũ prohibebat, cauſam lætitiæ adeſſe ſignificabat. Non enim vetuit lacrymas viduæ, quaſi malum eſſet filij ſui morté deflere. Hoc namque non ſic eſt: nam licet contriſtari, & lacrymas in morte filiorum, ac eorum, qui nobis chari ſunt, moderate tamen effundere. Eccleſ. 22. Super mortuum plora; defecit enim lux eius. & 38. In mortuum produc lacrymas, ſed ꝙ cauſa flendi iamiã ceſſaret, ſuſcitandus enim illico erat à Chriſto; Flere, inquit, Ambroſius, prohibetur eũ, cui reſurrectio debebatur: non ergo ſic Chriſtus dixit, Noli flere, ſicut nos dicere ſolemus, quibuſdam rationib. conſolatorijs vtentes, quæ cauſam doloris nõ auferũt; Chriſtus vero oĩno ipſam cauſam abſtulit, filiũ reſtituẽdo uiuũ.

Et acceßit, & tetigit loculum.

COMMENTARIA.

NOn ſolo uerbo, ſed facto etiam, ac opere viduam conſolatur; hæc enim eſt miſericordia perfecta, quæ non tantum cordis compaſſione, nec ſolis verbis continetur, ſed effectu ſimul, ac opere auxiliatur. Chriſtus autem hæc tria voluit exhibere, vt nemo imitatione careret; qui enim nec verbo, nec opere miſereri poteſt, habet, quod imitetur in Chriſto, vt ſolo corde compatiatur; & qui poteſt etiã uerbo, id ſi faciat, Chriſto ſimilior erit; ſimillimus tamen ſi etiam effectũ. acceſſit ergo defuncto, & feretrum, in quo portabatur, tetigit, tactu ipſo portitoribus ut ſiſterent, ſignificans. Magna profecto clementia hæc eſt, quæ afflictis, & oppreſſis non expectatis eorum precibus auxilium confert.

ANNOTATIO XXX.

Tribus de cauſis Dominus tetigit loculum.

TRes adducuntur cauſæ, ob quas Dominus feretrum tetigit. vna eſt, quam tradit ſanctus Bonauentura, nempe, vt ſignificaret ſe velle illud detinere, ne portitores procederent vltra, defunctum in ſepulturæ locum portantes; quam cauſam in cõmẽtario expoſuimus. Nec tactus huiuſmodi erat ex ijs, qui tangentem reddebant immundum; hic enim erat, quando mortuus ipſe tangebatur. Non autem, qui loculũ tangit, defunctum, ſeu mortuum dicitur tangere; quãuis ſi Chriſtus tetigiſſet, nõ tamen propterea legis immunditiẽ contraxiſſet, vt ſupra diximus. Altera cauſa, cur loculum tetigit, eſt aliorum, nẽpe, vt oſtenderet Chriſtus carnem ſuam eſſe viuificam; vnico enim verbo virtutẽ habebat viuificandi mortuos. hæc cauſa eſt Titi Boſtreni, & Euthymij, uerba illius ſunt hęc: Ob id loculum tetigit, quia voluit vt hinc diſceremus corpus Chriſti Dei noſtri corpus eſſe vitæ, eiuſdemq́; carnem eſſe vnigeniti filij Dei Verbi cunctipotẽtis carnem; nam cũ caro eius illi effecta ſit propria, qui viuificat omnia, fit vt ipſa quoq; ſit viuifica, mortemq́ue, & corruptionem interimere idonea. Hæc ille. Huiuſmodi autem cauſa non videtur accommodata: nã Chriſtus verbo, non autem tactu hunc mortuũ ſuſcitauit. Tertia cauſa eſt, quam Ambroſius in præſenti adducit, nẽpe vt ſignificaretur lignũ, quod prius erat ad mortẽ, per Chriſtum futurũ ad vitã, vtq; unde mors oriebat, inde uita reſurgeret. verba Ambroſij ſunt: Mortuus, inquit, in loculo materialibus quatuor ad ſepulchrum ferebatur elemẽtis, ſed ſpem reſurrectionis habebat, quia ferebatur in ligno. Qđ etſi nobis

ante

ante non proderat, tamen poſteaquam Ieſus tetigit, proficere cępit ad vitam, vt eſſet indicio ſalutem populo per crucis patibulum refundendam. Hæc ille. Hæc autem cauſa potius eſt ſpiritualis, quam literalis.

Hi autem, qui portabant ſteterunt.

COMMENTARIA.

AVdito verbo Chriſti, quo viduam conſolatus eſt, Noli flere, & viſo tactus ſigno, portitores ſteterunt; iam enim Chriſtus multa ediderat miracula, eiusque fama per Galilæam percrebuerat, quapropter miraculũ aliquod ſperantes ij, qui portabant, greſſum ſuum continuerunt.

Et ait, Adoleſcens, tibi dico, ſurge.

COMMENTARIA.

DIuinam poteſtatem, qua mortuũ ſuſcitabat, verbi, ac vocis imperio explicuit; mortuis enim imperare ac vocis imperio ad vitam reuocare, ſolius eſt Dei. Ioan. 5. Veniet hora, in qua mortui audient vocem filij, & qui audierint viuent: vt igitur tactu virtutem carnis ſuæ, ita imperio diuinitatem, cui caro illa vnita erat, Chriſtus ſignificauit; vox autem diuinitatis latentis, & per illam operantis indicium erat. Idcirco autem non tantum (ſurge) ſed etiam (tibi dico, id eſt, præcipio) pronunciauit, vt imperiũ eius in mortuos manifeſtius oſtenderet.

Et reſedit, qui erat mortuus, & cœpit loqui.

COMMNTARIA.

ILlico ad Chriſti imperium mortuus in vitam reuocatus eſt: reſedit autem, & cœpit loqui, ne cui ſecundum externam tantum faciem, & non verè reſuſcitatus videretur. Siquidem ſedere, & loqui exſuſcitationis argumenta ſunt. Corpus enim exanime neque ſedere, neque loqui poteſt.

Et dedit illum matri ſuæ.

COMMENTARIA.

HOc etiam veræ exſuſcitationis argumentum eſt; tradidit enim matri ſuæ, tamquam verè viuum, verèque exſuſcitatum, viuebat enim ſicut prius quam mortuus eſſet, quo quidem facto mater perfectam conſolationem eſt conſecuta, & quod filius eius viueret, & quod ei ſit reſtitutus, vt ante; eius enim intuitu illum ad vitam reuocauerat. Multa ad allegoriam pertinentia de huius miraculi hiſtoria, Ambroſius in præſenti, & Auguſtinus ſerm. 44. de verb. Domini, & Theophilus Alexandrinus lib. 3. de allegorijs dicunt.

Accepit autem omnes timor.

COMMENTARIA.

TAm inſigne, & inexpectatum miraculũ tria effecit. primo quidem hominum adſtantium corda ad reuerentiam quandam erga Deum, à quo illud proficiſcebatur, impulit, quæ reuerentia timor ſæpe dici in Scriptura ſolet. Iſa. 59. Timebunt, qui ab Occidente, nomen Domini, & qui ab ortu Solis, gloriam eius. Eccleſiaſt. 6. Deum time, & mandata eius cuſtodi. Solent enim homines, quando euenit inſolitum, quod ad ſolam Dei potentiam referri poteſt, excitari ad quandam reuerentiam erga Deum ipſum, qua eius maieſtatem ſupra ſe ipſos recognoſcentes, ei ſe ſubdunt, ac ſubmittunt. Et attende illud (omnes) nemo enim ex tanta multitudine circũſtante auſus eſt vel corde ipſo cõtradicere, aut negare opus illud eſſe diuinum.

Et magnificabant Deum, dicentes.

COMMENTARIA.

HOc eſt, quod ſecundo conſecutũ eſt ex miraculo, quod quidem ex

primo

primo emanauit: nam ex reuerentia cordis prouenit laus oris, & quidem nō qualiſcumque, ſed præclara. Deum enim magnificabant, Græcè glorificabant, id eſt, opera Dei magna, & præclara prædicabant; glorificare enim eſt de magnis, ac præclaris virtutibus, ac geſtis, aliquem laudare; quibus autem verbis magnificabant, ſequentibus ſententijs explicat Euangeliſta.

Quia Propheta magnus ſurrexit in nobis.

COMMENTARIA.

HOc eſt vnum quo Deum magnificabant, ſcilicet confitentes Deū ad eos miſiſſe magnum Prophetam. Hoc enim illi omnes tamquam præclarè Dei opus pronunciabant, ſicut re vera erat, idcirco id confitentes dicuntur Deum glorificaſſe, ſeu magnificaſſe. particula (quia) declaratiua eſt non cauſalis, declarat enim Euangeliſta, quibus verbis illi Deum magnificabant. Quis autem ſit hic magnus Propheta, in annotatione require.

ANNOTATIO XXXI.

Quis fuerit iſte magnus Propheta.

HVnc locum ea, quæ in Commentarijs in Ioan. c. 1. annot. 6c. diximus, illuſtrant. decepti enim erant Iudæi, exiſtimantes per illa verba Deuteronomij 18. (Prophetā ſuſcitabit vobis Dominus Deus veſter) venturum quendam inſignem Prophetam ante Chriſtum ipſum, non intelligentes hunc promiſſum Prophetam eſſe eundem Chriſtum. hac de cauſa Ioann. 1. cum Ioannes interrogatus negaſſet, ſe eſſe Meſſiam, dixerunt. Propheta es tu? nempe ille, quem promiſſum Chriſto adueniente expectamus? & Ioann. 6. clamarunt turbæ: Hic eſt Propheta, qui venturus eſt in mundum. & Ioan. 7. Hic eſt verè Propheta. vbi articulus emphaticus poſitus eſt: Hic eſt verè ille Propheta. Iuxta hunc ſenſum nunc etiam, viſo tanto miraculo, confeſſi ſunt Chriſtum eſſe magnum Prophetam, nempe illum, qui in aduentu Chriſti ſuſcitandus erat, nec obſtat non haberi articulum Græcè, nempe hic eſt ille Propheta magnus: nam illo epitheto (magnum) ſignificatum eſt idem, quod per articulum emphaticum. Heſychius hom. 1. de laudibus Beatæ Virginis ſentire videtur hiſce verbis ſignificatū eſſe, quaſi iſti cōfiterentur Chriſtum Meſſiam eſſe, hoc tamen non videtur ſatis accommodate dici poſſe, tum propter ea, quæ dicta ſunt; diſtinguebant enim Iudæi errantes Prophetam illum à Meſſia: tum etiam, quia ſi id ſenſiſſent, dixiſſent vtique, Meſſiam aduenïſſe; hoc enim nomine eum ſignificare erant ſoliti. Quidam recentiores ſimpliciter de quouis Propheta magno interpretantur, quaſi confiterentur Chriſtum eſſe aliquem virum, ſicut fuit Iſaias, aut Ieremias, aut alius ſimilis. Nec hoc etiam videtur accommodate dictum, propter allegata loca, ideo mihi viſa eſt ꝓbabilior ſententia prima, per quam ſoluitur vnum, quod obijcere quiſpiam poſſet, nempe cum Propheta ſit, qui futura prędicit, aut occulta nouit, cur Propheta nūc dicitur, quia mortuum ſuſcitauit; hoc enim non eſt Prophetæ. Reſpondeo ex hoc opere inſigni collegiſſe Chriſtum eum eſſe, quem Moyſes Prophetam venturum promiſit, eo maxime, quia iam tempus Chriſti aduentus imminere non dubitabant.

Et quia Deus viſitauit plebē ſuam.

COMMENTARIA.

HOc eſt alterum, quo Deum magnificabant, & laudib. efferebāt, nempe Deum viſitaſſe plebem ſuam; illa enim particula (quia) declaratiua etiam eſt. Dicitur autem Deus viſitaſſe in bonam partē, nempe populum beneficio affeciſſe, tāto Propheta miſſo: ex miraculi enim qualitate nouerunt Prophetam hunc magnum in ſalutem populi à Deo excitatum eſſe.

ANNOTATIO XXXII.

BEda hanc viſitationem interpretatur, verbi incarnationem in ſalutem hominum factam: de qua viſitatione dixit Zacharias: Viſitauit nos oriens ex alto: ſed non videtur probabile plebem tunc diuinitatem Chriſti agnouiſſe: nam etiam ſi crediſſent eſſe Meſſiam, non propterea con- *Quomodo viſitauerit De' plebē ſuā.*

ſeque-

ſequebatur eos nouiſſe illum eſſe Deum. Quidam viſitationem hanc intell gunt aduentum Chriſti, quem Meſſiam confitebantur, de qua viſitatione etiam ſupradictum eſt, viſitauit, & fecit redemptionem plebis ſuæ: ſed nec viſitationem, vti diximus, illi tunc nouerat. Idcirco probabilius eſt viſitationem hanc illos intellexiſſe inſigne Dei beneficium, Propheta illo magno, quem Chriſto adueniente venturum credebant & expectabant, cuius aduentum populo ſalutiferum eſſe experiebantur mortuo ſuſcitato.

Et exijt hic ſermo in vniuerſam Iudæam de eo, & in omnem circa regionem.

COMMENTARIA.

HOc eſt tertium, quod ex miraculo conſecutum fuit, nimirum rumor, ſeu fama tanti miraculi, & quod Propheta magnus ſurrexiſſet, quæ fama peruagata eſt nõ ſolam Galilęam, in qua geſtum fuit miraculum, ſed etiam totam Iudæam, immo & regiones, quæ circumcirca ſitę erant, quaſque habitabant populi gentium ſcilicet, Sidoniorum, aliarumque proximarum nationum, ad quas etiam fama hæc peruolauit. His omnibus veritatẽ miraculi Euangeliſta confirmat, vt negari nequeat, quod teſtimonijs confirmatur.

ANNOTATIO XXXIII.

Iudæa generatim ne an ſpeciatim hoc loco capiatur.

QVidam hoc in loco Iudæam generaliter interpretantur, nempe totam terram promiſſionis, quæ etiam complectitur Galilæam, & Iudæam propriè dictã, idque probabiliter dicitur. Mihi tamen id probabilius videtur, ſi dicamus Iudęam hic accipi particulariter pro parte illa, quæ à Galilæa diſtinguitur, duarumq; Tribuum Iuda, & Beniamin habitaculum erat; cum enim iam dictum ſit in Galilæa geſtum fuiſſe miraculum, addidit Euangeliſta non in ea regione ſola, vbi hoc euenit, ſed etiã vſque ad Iudæam vniuerſam famam fuiſſe dilatatam, & in regiones etiam gentium proximas Iudęæ, & Galilææ.

Et nunciarunt Ioanni diſcipuli eius de omnibus his.

COMMENTARIA.

ERat tunc Ioannes in carcere, quando hæc geſta ſunt, vnde Diſcipuli eius audientes ſermonem, & famam, quę circumferebatur vndiquaque, Magiſtro nũciarunt omnia, nẽpe & miraculum, & vulgi opinionem, ac vocem aduẽtus magni Prophetæ. Narrat hoc de Ioanne Matthæus cap. 11. ſed non ſeruato ordine, multa enim narrauit prius, quæ poſtea geſta ſunt; Lucas vero ordinem hiſtoriæ ſecutus eſt.

Et cõuocauit duos de diſcipulis ſuis; & miſit ad Ieſum dicens.

COMMENTARIA.

CVm ea omnia audiſſet Ioannes ex multis ſuis diſcipulis duos conuocauit, eoſque ad Chriſtum miſit; qui eius nomine nuncium deferrent; non quidem ille venit, quia carcere detinebatur, erat enim in caſtello dicto Machærus de ditione Herodis, vt refert Ioſephus lib. 18. Antiquita. c. 10. Quale autem nuncium fuerit, ſequentia verba indicant.

Tu es, qui venturus es, an alium expectamus?

COMMENTARIA.

HOc eſt, quod Ioannes mittit nuntium; interrogare nempe Chriſtum, an ipſe ſit Meſſias, qui venturus eſt, an non, ſed alius expectetur adhuc, qui ſit Meſſias, non autem dicit, Tu es, an non, ſed tu es, nempe Chriſtus, & Meſſias, an alium à te expectamus? quaſi diceret, adeſt iam tempus Meſſiæ, idq; populi omnes clamant, & iam iam expectant, es ne ergo tu an alius à te expectandus eſt? Hoc non interrogat Ioannes pro ſe, qui nouerat illum eſſe Meſſiam, ſed pro populo, & pro ſuis etiam Diſcipulis, vt ea

occaſione Chriſtus ipſe magis omnibus innoteſcat. Eſt autem articulus Græce: Es tu venturus ille, per emphaſim aduentus Meſſiæ ſignificatur. huius explicationem perfectiorem in Annotatione require.

ANNOTATIO XXXIV.

Quorſũ Baptiſta quaſi dubitat q̃d nouerat de Chriſto.

Non parum difficultatis eſt in ſententia hac explicanda, cum enim Ioannes iam nouerit Chriſtum eſſe Meſſiam venturum, quid eſt quod interrogat per diſcipulos, an ipſe ſit qui venturus erat; quaſi dubitaret, an ille eſſet. Ioannem autem tũc temporis nouiſſe Chriſtum abſque controuerſia eſt, iam enim reddiderat teſtimoniũ de eo, iam viderat ſignum datum ſibi à Deo agnoſcendi Chriſtum, Ioannis 1. Super quem videris Spiritum deſcendentem, & manentem, hic eſt, qui baptizat in Spiritu ſancto; iam audierat patris teſtimoniũ in Iordane; cum igitur hæc ita ſint, quare nunc mittit diſcipulos dicentes: Es tu qui venturus es? Opponebant hoc Chriſtianis Gentiles in Eccleſiæ exordio, vt refert Iuſtinus Martyr. in quæſtionib. Gentium, reſp. 38. ad quam difficultatem varia reſpondent ſacri Doctores.

Primo ipſe Iuſtinus loco citato, vbi dicit Ioannem nouiſſe quidem Chriſtum eſſe Meſſiam, ignoraſſe tamen, an ille, qui referebatur miracula feciſſe, eſſet ille idem, quem ipſe ſignauerat, & de quo teſtimonium perhibuerat: cum enim in carcere eſſet, id aſſequi non poterat, ideo miſit Diſcipulos. Hæc reſponſio non videtur accommodata, nam ex Diſcipulorum relatione nouerat illum eundem miracula facere, mortuumq́; ſuſcitaſſe, quem ipſe baptizauerat, & de quo ipſe teſtimoniũ perhibuerat. Præterea, quia non erat dicendum, an aliũ expectamus, non enim expectabat, quem veniſſe nouerat, ſed potius dicendum erat, Es tu Chriſtus, de quo ego teſtimonium perhibui? præterea, quia non videtur digna Ioanne, poſſet enim id à diſcipulis intelligere. Demum quia nec id Ioannes ignorabat, cui notũ erat neminem alium adeſſe tunc, qui talia faceret, niſi Chriſtum, cuius ipſe præcurſor erat.

Secundo loco Tertullianus lib. 4. contra Marcion. & lib. de Baptiſmo aliter reſpondet, nempe Ioannẽ, quamdiu officiũ exercuit habuiſſe lumen prophetiæ, quo agnouit Chriſtum, & indicauit, ceſſante verò officio lumen illud extinctum fuiſſe, & dubitaſſe, ſicut cæteros Iudæos. Hæc reſponſio non eſt digna homine docto, nec verbis Euangelij aptatur, immo contradicit, nam recedentibus Diſcipulis Ioannis, Chriſtus ipſum Ioannem appellauit Prophetam, & pluſquam Prophetam, negauitq́; eſſe arundinem vento agitatam, ſignificans conſtantem eſſe in ſuo teſtimonio, quod profecto non eſſet, ſi quod prius affirmauerat aſſeuerãter, poſtea in dubium reuocaſſet. Sunt multa contra hanc ſententiam, quæ facilè vnuſquiſque videre poteſt.

Tertio loco Hieronymus in Epiſt. ad Algaſiam q. 1. & Gregorius hom. 1. in Ezechielem, aſſerunt Ioannem nouiſſe Chriſtum eſſe Meſſiam in lege promiſſum qui in humani generis redemptionem venturus erat, ignoraſſe tamen, an ipſe per ſe ipſum venturus eſſet, poſt mortem in limbũ liberare patres, ac iuſtos ibi detentos, an alius venturus eſſet ad hoc exhibendum, hocq́; eſſe, quod interrogat: Es tu, qui venturus es nempe in limbũ, dicunt autẽ cauſam interrogationis eam fuiſſe, quia ſcire volebat, an ipſe qui morti proximus erat, eſſet prænunciaturus illum in limbo, ſicut prænunciauerat in hoc ſæculo. Sic etiam interpretatus eſt Cyprianus in expoſitione ſymboli in articulo (Deſcẽdit ad inferos.) Huic expoſitioni aduerſantur duo. Vnum eſt ipſa reſponſio Chriſti, per quam, vt ſtatim declarabitur, oſtendit ſe eſſe verũ Meſſiam, nec ad ſenſum illum facit, quidquid Chriſtus reſpondet. Alterum eſt, quia teſtimonio Scripturæ iam id prædictum fuerat. Oſe. 13. Tu quoque in ſanguine teſtamenti tui eduxiſti vinctos tuos de lacu. & Pſal. 15. Non derelinques animam meam in inferno, nec dabis ſanctum tuum videre corruptionem, nec eſt credibile id non eſſe reuelatum pluſquam Prophetæ, quod Prophetis manifeſtum eſt. *Oſe. 13. Pſ. 15.*

Quo intelligẽdi ſint Patres q. affirmant Ioãnẽ etiam in libo fũctũ munere Præcurſoris.

Eſt autem hoc loco aduertendum, multos Patres ſenſiſſe Ioannem præcurriſſe Chriſtum in limbo, vbi prænunciauit eum cito venturum, & liberaturum omnes, qui ibi expectabant, & præter allegatos Hieronymum, & Gregorium, id etiam ſenſerunt Origenes tom. 5. in Ioannis Euangelium, & Gregorius Nazianz. orat. ad ſancta lumina, & orat. in laudem Baſilij, vbi tradit

tradit reuelatum fuiſſe Ioanni ſe per Herodem occidēdum eſſe, Chriſtum poſtea per Pilatum, ſeq; iturum ad limbum Patrum, ibique prænunciaturum Chriſti aduentum imminentem. Quæ doctrina ſic eſt intelligenda, non quod Ioannes præiret, vt diſponeret animas iuſtorum ad credendum Chriſto venienti, ſicut fecerat in hoc mundo cum Iudęis: nam qui ibi erant, viderunt diſtinctè Chriſtum, quando venit illuc, & diuinitatem eius, nec opus fuit illis tunc fide, ſed id prænūciauit in gaudium, & exultationem illorum iuſtorum, & in fidei ac ſpei illorum contractionem, vt nempe crederent, & ſperarent citiſſime venturum liberatorem Chriſtum. Quamuis autē hoc ita ſit, non tamen propterea conſequitur, nunc Ioannem huiuſmodi interrogatione id voluiſſe intelligere à Chriſto, cum iam ei reuelatum eſſet, vti diximus.

Quarto loco Chryſoſtomus hom. 37. in Matthęum, refert quorundam ſententiam, dicentium Ioannem nouiſſe Chriſtum eſſe Meſſiam, ignoraſſe tamen, an per mortem ſuam liberaturus eſset genus humanū, idcirco id nunc interrogauit, in qua ſententia videtur fuiſſe Hieronymus Matth. 11. & Gregorius hom. 6. in Euangelia, vbi aſſerunt Ioannem interrogaſſe duo, nimirum an Chriſtus mortem ſubiturus eſſet, & an deſcenſurus in limbum. Hæc tamen reſponſio non videtur accommodata: nam vt recte Chryſoſtomus dicit, prius id nouerat Ioannes; ea enim de cauſa agnum appellauit tollentem peccatum mundi, quia futurus erat ſacrificium, & holocauſtum pro mundi redemptione, & ſalute; quod quidem Ioanni manifeſtum fuiſſe aſſeruit etiam Gregorius Nazian. proxime citatus, nec etiam is ſenſus verbis conuenit, Es tu qui venturus es, an alium expectamus? Nihil enim de morte hic dicitur.

Quinto loco Ambroſius in pręſenti, aduertit, ſimplicem verborum intellectū indicare, Ioannem dubitaſſe an eſſet Chriſtus, idq; pugnare cū ueritate præcedentiū, nempe Ioannem teſtimonium ſæpe perhibuiſſe de Chriſto. Ideo cenſet relinquendū hunc ſenſum verborū, & recurrendum ad ſpiritualem, in quo interrogationem hanc interpretandam affirmat, is autem ſenſus eſt, vt per Ioannem legē ipſam intelligamus, quæ in cordib. perfidorū velut in carcere detinebatur. Hęc quidem nouit Chriſtum, quia ipſum in multis præfigurauit, tamē non aperte indicauit alijs: nec noſcūtur myſteria ibi concluſa, niſi adueniente Euangelij reuelatione, vnde legis teſtimonium de Chriſto perficitur Euangelio, id nunc Ioannes ſignificauit, mittens duos diſcipulos, quibus duo populi ſignificabātur Iudæorum, & gentium, vt à Chriſto, per quem Euangeliū oſtenditur, inſtruantur. Hæc Ambroſius. difficile autem eſt literalem omnino excludere ſenſum, & ſolum ſpiritualem admittere, cum præſertim ille exhiberi ſatis accommodatus poſſit.

Vera ſnia, & dubitationis propoſita ſolutio.

Sexto igitur loco Hilarius cano. 11. in Matth. Auguſt. lib. quæſt. ex vtroque miſtarum 2. p. c. 10. vbi etiam probat Ioannem nō dubitaſſe de Chriſto: ſimiliter etiā Gregor. lib. 4. in lib. Reg. cap. 4. interpretantur Ioannem miſiſſe diſcipulos ad Chriſtum, vt interrogarent, an ipſe eſſet Meſſias, qui ab omnibus venturus credebatur, an non, ſed alius ab eo eſſet adhuc expectandus. hoc autē non interrogauit pro ſe, qui eum nouerat, ſed pro diſcipulis ipſius, vt ipſi Chriſti reſponſione confirmarentur in fide eius; nō enim credebāt omnes diſcipuli Ioannis in Chriſtum, ſed contentione potius quadā, & inuidia premebantur, vt conſtat Ioan. 3. idcirco Ioānes ipſe morti proximus, eis conſulens ad Chriſtum remittit, vt ab eo viſo, & audito, ea occaſione in eius fidem, & verā notitiam traherentur. Non igitur dubitauit Ioannes, ſed dubitātes diſcipulos, vt à Chriſto inſtruerētur, legauit. Hæc ſententia eſt etiā inter Gręcos Doctores, Chryſoſt. hom. 37. in Matth. & Cyrilli lib. 2. theſauri cap. 4. immo ante eos Orig. in præfatione cōmentarior. in Ioā. qui hoc ſolo differt, ꝙ affirmat nomine totius populi Ioannem hanc miſiſſe legationem, & non tantū pro diſcipulis. Et quidē id valde probabile eſt: populo. n. iam fama tanti miraculi cōmoto, & exiſtimante Meſſiæ aduentū adeſſe, miſſo magno Propheta, optime, & opportuno conſilio Ioannes miſit legatos ad Chriſtum, vt legatio occaſionem daret Chriſto veritatē lucidius manifeſtandi, huic ſententiæ vltimę reſpōſio Chriſti, & ea omnia, quę ſequuntur valde accōmodantur, ac fauent; Chriſtus enim ſe verum Meſſiam oſtendit; Ioannisq; conſtantiam tuetur, ne à teſtimonio mutatus videretur, vt in eorum interpretatione declarabitur. Hæc igitur ſententia legitima eſt.

Cum autem veniſſent ad eum viri, dixerunt. Ioannes Baptiſta miſit nos ad te, dicens: Tu es, qui venturus es, an alium expectamus?

COMMENTARIA.

PRofecti diſcipuli Ioannis ad Chriſtum, qui à loco, in quo Ioannes erat, procul diſtabat, venerunt, legationemque ſuam fideliter expoſuerunt, verbis magiſtri nihil detrahentes, aut adijcientes.

In ipſa autem hora multos curauit à lãguoribus ſuis, & plagis, & ſpiritibus malis, & cęcis multis donauit viſum.

COMMENTARIA.

AVdita Ioannis legatione Chriſtus, antequam quicquam verbo reſponderet, legatis præſentibus, & videntibus, multa, ac varia miracula fecit erga turbas, nam infirmos curauit, & leproſorum, aliorumq; apoſtematibus diuerſis laborantium plagas ſanauit, ac vexatos à dæmonibus liberauit, atque cęcis multis, id eſt, varijs, ac multiplicibus modis viſu priuatis viſum reſtituit.

Et reſpondens dixit illis.

COMMENTARIA.

POſt miracula edita, & à legatis Ioãnis perſpecta reſpondit eis Chriſtus; apud illos enim maiorem fidem opera quã ſola verba faciebant; ea prę ſertim opera, quæ tamq̃ ſigna, quibus Chriſtus veniẽs agnoſceretur, Prophetę prędixerant, vt paulo inferius dicet.

Euntes renunciate Ioanni, quæ audiſtis, & vidiſtis.

COMMENTARIA.

NOn dixit, renunciate Ioanni, me eſſe eum, qui venturus ſperabatur, ſed renũciate miracula, quæ audiſtis, & vidiſtis à me facta. Quod ea cauſa factũ eſt, ne turbis pręſentibus palam enunciaret ſe Chriſtum eſſe, occaſioq; daretur Iudæis perſecutionis immaturæ, & ante tempus. Atque etiam vt Ioannes ſuo officio fungeretur, nempe teſtimonium redderet de Chriſto: nam miraculis à diſcipulis relatis, vti poterat tanquam validiſſimo, & irrefragabili argumẽto, quo probaret Chriſtum verum eſſe, qui talia edebat. Illud (audiſtis) refertur ad miraculum de filio viduæ ſuſcitato, quod diſcipuli Ioannis audierant factum, ſed non viderant; ſimiliter ad alia, quę Chriſtus geſſerat abſentibus illis, ſed facta eſſe illi non ignorabant.

ANNOTATIO XXXV.

CYrillus lib. 2. theſauri cap. 4. verba illa (audiſtis, & vidiſtis) ſic interpretatur: audiſtis hæc miracula à Prophetis, & modo vidiſtis cõſummata per me, quaſi diceret, renũciate Ioãni vos vidiſſe me ea feciſſe, quæ Prophetas me facturum prænunciaſſe vos audiſtis. Obſtat huic expoſitioni, quod diſcipuli Ioannis non viderant omnia, quę Chriſtus narrat in ſequenti ſententia ſe feciſſe, nec Chriſtus illis præſentibus omnia ea fecit; non enim tunc mortuos ſuſcitauit, nec claudos ambulare fecit, ſed aliqua iam fecerat, quorum diſcipuli illi notitiam habuerunt, vt dictum eſt de filio viduæ ſuſcitato. Præterea, quia illud (audiſtis) dure refertur ad Prophetas; nec enim diſcipuli Ioannis audierunt ab illis, cum multo tempore ante mortui eſſent. Quod ſi quis dixerit, audiſſe dici, quia eorum ſcripta legerant, adhuc non tollitur durities locutionis; dictum enim eſſet, audiſtis à Prophetis. Accommodatius ergo illud (Audiſtis) refertur ad illa miracula, quæ Chriſtus fecerat abſentibus illis legatis, quorum ex auditu illi notitiam habuerant, vti in commentario dictum eſt. *Verbi illius, audiſtis, q̃ ſit interpretatio.*

Quia cęci vident, claudi ambulant, leproſi mundantur, ſurdi audiunt.

COMMENTARIA.

ENumerat Chriſtus opera, quorum partem diſcipuli illi Ioannis factã tunc viderant, partem autem factam audierant, quæ omnia Chriſtus legatis

iniun-

iniungit Ioanni referenda, vt ille his auditis eoſdem diſcipulos conuincat, Chriſtum eſſe eum, qui venturus expectabatur, quod facilè poterat efficere teſtimonio adiuncto Prophetarum: nam Prophetæ talia miracula Chriſtum facturum prænunciarunt, & per ea illum dignoſcendum eſſe docuerunt. Particula (Quia) non cauſam, ſed declarationem ſignificat.

ANNOTATIO XXXVI.

Locus Iſa. 35. SApienter Dominus reſpondet per ea miracula, quæ Deus per Prophetas à Meſſia facienda reuelauerat, & tamquam ſigna Meſſiam agnoſcendi prædixerat. nã Iſa. 35. ſcriptum eſt: Ecce Dominus veniet, & ſaluabit nos, tunc aperientur oculi cœcorum, & aures ſurdorum patebunt, tunc ſaliet claudus, ſicut ceruus, & aperta erit lingua mutorum. Hæc enim de cauſa Chriſtum reſpondiſſe teſtatur Ambroſius ſerm. 17. in Pſal. 118. verſ. 2. Reſpondit, inquit, Ieſus cęcos videre, claudos ambulare, audire ſurdos; hoc enim aduentus ſui teſtimonium fore per Eſaiam Prophetam ſignificauerat. Hæc ille. Quo Eſaiæ loco Iuſtinus in Dialogo cum Tryphone vtitur ad probandum Chriſti aduentum contra Iudęos, quaſi ea fecerit, quę eum effecturum Prophetæ prænunciauerant. Dominus ergo referri Ioanni iubet miracula hæc, vt Ioannes diſcipulos ſuos inſtruat, & doceat illum eſſe verum Chriſtum oſtẽdendo per eum facta ſigna, & miracula, quæ Prophetæ in eius aduentu futura prædixerunt: eáque ratione iuſſit Chriſtus diſcipulis, vt magiſtro ſuo referrent non propter magiſtrum, ſed propter ipſoſmet diſcipulos, vt Ioannes adiungens propheticum teſtimonium ijs, quę ſe audiſſe, & vidiſſe de Chriſto narrabant, eos omnino conuinceret, de veritate ipſius Chriſti. Dicet quiſpiam, Eſaiã prædixiſſe mutos locuturos, at Chriſtus non hoc narrauit. Reſpondeo Euangeliſtas non ſemper omnia verba Chriſti retuliſſe, aut ſi Chriſtus id non retulit, tacitè tamen ſignificauit quando dixit: Dicite, quæ vidiſtis; credendum enim eſt tũc temporis etiam aliquod mutos loquelam recepiſſe, idq; ſe indicauit Euangeliſta illis verbis (curauit multos à ſpiritibus immundis) ſolent autem aliquando dęmones mutos efficere, quos vexant, iuxta illud Luc. 11. Cum eieciſſet dæmonium, locutus eſt mutus.

Mortui reſurgunt.

COMMENTARIA.

HOc etiam eſt, quod per Prophetas prænunciatum erat, vt ex hoc etiam ſigno Chriſtus aduenieus agnoſci poſſet. Cum autem Chriſtus hoc pronunciauit, iam filium viduę à mortuis ſuſcitauerat, idque Ioannis diſcipuli ex publica fama nouerant.

ANNOTATIO XXXVII.

ADuerte mortuorum excitationem ſolam non fuiſſe ſignum Chriſti: nam & Prophetę etiam id fecerunt, quamuis nõ in teſtimonium, quod ipſi eſſent Chriſtus, nec propria auctoritate, ac imperio, vt fecit Chriſtus, ſicut in Ioannis cõmentario explicatum eſt: mortuorum tamen excitatio ſola non fuit data in ſignum, ſed ſimul cũ alijs; quamuis enim Prophetę mortuos excitauerint; at nemo eorum hæc omnia fecit, cęcis nempe viſum, ſurdis auditũ, claudis greſſum pręſtare; hęc enim omnia ſolus Chriſtus fecit, eaq; futuri Chriſti ſigna prę notata fuerunt, ipſa etiã mortuorum ſuſcitatio in ſe quodãmodo notio, & ſignũ Chriſti non fuit; nõ enim de vno mortuo, ꝙ Prophetæ quidã fecerũt, ſermo eſt, ſed de multis, ꝙ ſolus Chriſtus effecit, qui multos reuocauit ad vitam, vnde dictum eſt: Mortui reſurgunt, quod pluraliter dicitur, quaſi dictũ eſſet, iam incipiunt reſurgere mortui; nõ enim in ſolo viduæ filio terminabitur hoc opus, ſed adhuc alij ſuſcitabantur, licet probabilitate non careat alios etiam tunc temporis fuiſſe ſuſcitatos à Chriſto; non .n. Euãgeliſtæ omnia Chriſti miracula retulerunt. Hoc autẽ in loco interrogabit quiſpiã, vbi in Prophetis legatur hoc ſignũ, nẽpe Chriſtum in ſuo aduẽtu priori mortuos ſuſcitaturum? Iuſtinus in dialogo cum Tryphone, affirmat hoc ſignum, & notionem agnoſcendi Chriſtum prænunciatũ per Prophetas, non tamen allegat aliquod teſtimonium, niſi illud Iſaiæ 35. cuius in Annotatione præcedenti meminimus, vbi nihil dictum eſt de mortuis ſuſcitãdis. Exiſtimo igitur alio loco Iſaiæ id eſſe prænunciatũ, nimirum cap. 26. Viuent, inquit, mortui tui, & interfecti mei reſurgent, quæ verba

Mortuorum ſuſcitatio, quo ſignũ fuerit aduẽtus Meſſie.

Iſa. 26.

Septuaginta ſic legunt: Reſurgent mortui tui, & reſurgent de ſepulchris. Quæ prophetia de priori aduentu prenũciata eſt, quamuis Auguſtinus lib. 20. Ciu. cap. 21. & alij antiqui Doctores de generali reſurrectione interpretati eam fuerint. Si tamen verba Hebraica conſiderantur, ad priorem aduentum magis pertinere videbuntur; ſic enim ad verbum transferri poſſunt: Reſurgent mortui tui, & cadauere meo, id eſt, cũ cadauere meo reſurgent. Illi autem prædicuntur cum cadauere Dei ſurrecturi, qui Chriſto ſecundum carnem mortuo, reſurgente de ſepulchris ſurrexerunt, quos Vulgatus Interpres ſignificauit vertens: Interfecti mei reſurgent, nempe multi ex Prophetis, qui pro veritate occiſi fuerunt, ſicut & Chriſtus, tunc cum eo ſurgent; hos enim præcipuè tunc reſurrexiſſe dictos eſſe puto. Prius autem verbum: Mortui tui viuent propter eos, qui à Chriſto adueniente ſuſcitati ſunt, dictum eſt, ad quod Chriſtus tunc alludens, inquit: Mortui reſurgunt: quaſi diceret: Ego ſum ille, cuius aduentu, & virtute prædictum eſt futurum, vt multi ex mortuis reſurgant, & viuant. Nec eſt facere inuenire locum alium præter hunc Iſaiæ, quo prænunciatum ſit hoc ſignum aduenientis Chriſti, nempe mortuorum ſuſcitatio.

Pauperes euangelizantur.

COMMENTARIA.

Signum etiam hoc eſt Chriſti aduentus à Prophetis prænunciatũ, nempe pauperes ſuſcepturos, & complexuros prædicationem, & fidem eius; hoc enim dicitur Euãgelium, quo aduentus, & doctrina eius annunciatur.

ANNOTATIO XXXVIII.

Tria pſonarũ genera in Scriptura commendãtur, pauperes, mites, & humiles corde.

PRenunciatum hoc eſt Iſa. 61. ad annunciandum, inquit manſuetis, miſit me, iuxta Septuaginta dicitur: Euangelizare pauperibus miſit me, ſicq; habetur Luc. 4. vbi hanc prophetiam Chriſtus ipſe de ſe ipſo interpretatur. Quia vero ibidem Annotat. 32. explicuimus, qui ſint hi pauperes, quidque ſit, pauperes Euangelizatos eſſe, nihil aliud de hac re nunc dicendum exiſtimauimus. His tamen quædam aliæ adiungemus, quę illic promiſimus. Aduertite igitur in Scriptura tam noua, quàm veteri, tria maxime perſonarum genera commendari, tamquam Deo grata, & Euangelicæ veritati recipiendæ apta. Primum eſt pauperum. Luc. 6. Beati pauperes, quoniam veſtrum eſt regnum Dei. Matth. 11. pauperes Euangelizantur. Iſai. 61. Euangelizare pauperibus miſit me. Secundum genus eſt manſuetorum. Matth. 5. Beati mites, quoniam ipſi poſſidebunt terram. Pſal. 26. diriget manſuetos in iudicio, & docebit mites vias ſuas. Iacobi 1. Suſcipite verbum in manſuetudine. Tertium eſt humilium corde, ſeu ſpiritu. Matthæi 11. Diſcite à me, quia mitis ſum, & humilis corde. Pſal. 17. Populum humilem ſaluum facies. Iſa. 17. Viuificat ſpiritum humilium. Sunt enim tria in Euangelio, quæ audientibus difficultatem non paruam ingerere poſſunt, quam quidem difficultatem maximè diminuunt paupertas, manſuetudo, & humilitas; ſicq; ad ſuſcipiendum Euangelium animos audientium diſponunt.

Primo quidem Euangelica prædicatio, ac doctrina tradit, præponendum eſſe mandatum Domini, & veritatem Euangelicam omnibus diuitijs, honoribus, ac dignitatibus, adeo, vt ſi opus fuerit Euangelium, aut hæc omnia dimittere, potius ea poſtponantur, & abijciantur: quod difficile videtur. hæc tamen difficultas multo minor eſt in paupere, quam in diuite, quia facilius eſt contemnere, quæ non habentur, quam quæ habentur, ac poſſidentur; & paupertati ſpiritus vicinior eſt pauper effectu, quam diues, de qua re diximus ſupra Lucæ 6. in illius expoſitione ſententiæ, Beati pauperes, ſcriptum eſt enim, quam difficile, qui pecunias habent, regnum Dei poſſidebunt.

Secundo Euangelica prædicatio manifeſtat peccata omnia, quorum multa ignorabantur prius, reprehendit, arguit, ac peccantibus grauiſſimas comminatur pœnas, vnde in audientibus maximè neceſſaria eſt manſuetudo, quę iram temperat, correctus enim, & reprehenſus, ad iram excitari ſolet; eſt enim verbum Dei ſal, qui vulneratis dolorem incutit, & ad iracundiam commouet. Hinc factum eſt, vt Euãgelica prædicatione multi furore perciti in prędicatores, ac contra prædicationem Chriſti exarſerint. Manſuetudine igitur maximè diſponitur homo ad Euangelium ſuſcipiendum.

Tertio

Tertio prædicatio Euãgelica humanum captum excedit, ac naturalem rationem, & captum ſuperat, quod etiam difficile ipſum facit. vnde humilitas neceſſaria eſt in auditore, qua ſe veritati ſubmittat, in captiuitatem proprium redigens intellectum. Cum autem hæc ita ſe habeant, paupertas in Euangelio recipiendo plurimum commendatur, quam in plurimum reliqua duo conſequuntur. pauperes enim manſueti, ac humiles facilius inueniuntur, quam diuites; ac diuitiç frequenter à manſuetudine, & humilitate homines auertunt, inde eſt, quod pauperes magis Euangelio ſuſcipiendo diſpoſiti ſunt.

Et beatus eſt quicumque non fuerit ſcandalizatus in me.

COMMENTARIA.

SIcut opera mira, quæ narrata ſunt, Chriſtum verum eſſe Meſſiam demonſtrabant, ac eius latentem in carne diuinitatem indicabant, ita ex altera parte, quæ carnis erant propria, ac cum cæteris hominibus communia, maximeque paſſio, & mors eius tunc futura, impedimento erant, ne talis eſſe crederetur. cui quidem impedimento obuians Dominus, & Ioannis diſcipulos, cæteroſque periculi eius admonens poſt miracula relata adiũgit: Beatus eſt, qui ſic eſt cautus, ac prudens, vt propter ea, quæ in me communia hominis, & quę paſſurus ſum, viderit, non retrahetur à credendo id, quod vere ſum, nempe Meſſias, ac Dei filius, ſed in fide conſtans permanſerit; hoc enim eſt non ſcandalizari in Chriſto, id eſt, non cadere per incredulitatem; occaſione ſumpta ab ijs, quæ videt in Chriſto cæteris hominibus communia.

ANNOTATIO XXXIX.

Verba hæc Chriſti quorſũ dicta, declaratur.

CHryſoſtomus hom. 37. in Matthæum duo notat in his Dominicis verbis. vnum eſt, tacite Chriſtum reprehendiſſe Ioannis diſcipulos incredulitatis, quia viſis tot miraculis nondum in eum crediderint. Alterum eſt Chriſtum ſuam etiam in hoc oſtendiſſe diuinitatem, qui eorum corda intuebatur. His adiungendum eſt, verba hæc etiam eſſe cuiuſdam cautelæ, quam Chriſtus adhibuit, ne quæ futura erãt, nempe paſſio, & mors eius, retraherent quemquam ab ea fide illi præſtanda, quæ tantis, ac tam efficacibus diuinitatis eius ſignis, quodque ipſe eſſet verus Chriſtus, indicantibus, debebatur. Eorum igitur, qui ſcandalizati in eo fuerunt, non actiuum, ſed paſſiuum, vt vocant, ſcandalum fuit; habuerunt enim argumenta ſufficientia, quibus ſi voluiſſent, in infidelitatis pręcipitium non incidiſſent.

Et cum diſceſſiſſent nuncij Ioannis.

COMMENTARIA.

EXpectauit Chriſtus, vt Ioãnis nuncij diſcederent, tuncq; Ioannem ipſum apud turbas cõmendat; ne ſi hoc præſentibus illis faceret, in Ioannis gratiam id potius facere videretur; indeque veritatis fides minueretur.

ANNOTATIO XL.

Quare Chriſtꝰ abſentibus Diſcipulis Ioãnem laudauerit.

CHryſoſt. hom. 38. in Matthæum, cui conſentit Euthymius Matth. 11. affirmant, Chriſtum commendaſſe Ioannem abſentibus diſcipulis, ne ſi illis præſentibus laudaret, illi aſſentari turbis viſus eſſet, vt in commentario dictum eſt. Huic rationi adiungimus diſcipulos Ioannis non indiguiſſe commendatione illa Chriſti erga Ioannem, qui eum tanti faciebant, vt & ipſi Chriſto prætulerint, nec propter vincula eius opinio præclara apud eos diminuta erat. Turbis verò neceſſaria erat hæc commendatio ob ea, quæ in ſequentibus notabimus, ideo poſt eorum diſceſſum Ioannem commendauit.

Cœpit de Ioanne dicere ad turbas.

COMMENTARIA.

PLurimum referebat turbas optimã de Ioanne Baptiſta habere opinionem; cum enim de Chriſto teſtimonium illis perhibuerit, fides Chriſti non parum periclitabatur, ſi bonum nomen Ioannis aliqua ex parte obſcuratum eſſet. Quod quidem facile eue-

nire ob duo poterat. Vnum eſt, quia illū in vincula ab Herode coniectum fuiſſe, omnib. manifeſtum erat, quod alicuius criminis ſuſpicionem potuit inducere. Alterum eſt, quia turbis præſentibus nomine Ioannis interrogatus eſt Chriſtus an eſſet is, qui venturus erat, ex quo Ioannes à teſtimonio perhibito de Chriſto mutatus eſſe quodammodo videbatur, idcirco Chriſtus apud turbas Ioannem prædicat, multiſq; encomijs commendat, ab omniq; ſiniſtra contra eum opinione tuetur; ſic enim firmum permanebat teſtimonium, quod de Chriſto perhibuerat.

Quid exiſtis in deſertum videre?

COMMENTARIA.

COmmendaturus Chriſtus Ioannem apud turbas, ſapienter vtitur earundem turbarum teſtimonio, vt nullam in Ioannē vitij labem admittere poſſent, quin eo ipſo ſeipſas reprehenſione dignas iudicarent. Quid, inquit, exiſtis videre in deſertum? quaſi diceret, vos in deſertum locum inamœnum, & incommodum relictis habitationib. veſtris exiſtis, vt Ioannem videretis, & ipſum audiretis, profecto id non feciſtis, niſi optima de eo opinione concepta excitati, aliter vane, & imprudenter egiſtis, vos igitur veſtro communi facto præclarum de eo teſtimonium perhibuiſtis. Vnde non eſt, cur modo aliquid de eo ſiniſtrum opinemini.

ANNOTATIO XLI.

Verba ſunt hęc ſuauiter turbas increpantis.

QVod ad verba ſpectat, Hilarius can. 11. in Matt. legit (in deſerto) copulatque cum verbo (videre) Græcus autem ſermo tam apud Lucā, quā apud Matthæum habet (in deſertum) connectiturque verbo (exiſtis) eaque lectio communis eſt, & amplectenda, quam ſequitur Gregorius homil. 9. in Ezechielem, quamuis vtraque in eundem ſenſum recidat. Quod vero ad ſenſum attinet, Hilarius ibidem exiſtimat hæc cū ſequentib. dicta eſſe à Chriſto affectu increpantis, quaſi turba non exiſtimauerit Ioannem talem qualis erat exiſtimandus. temperate tamen id egit, vt affirmat Chryſoſtomus hom. 38. in Matthæū, vbi inquit: Quia turbæ, quidquid illud ſit quod tunc de Ioanne cogitabant, nō ex malitia, ſed ex ignorantia eorum, quæ dicta erant, agitabātur, ideo Chriſtus non acriter locutus eſt illis, nec dixit, ſicut Iudæis, vt quid cogitatis mala in cordibus veſtris? ſed ſuauiter eos ab omni falſa ſuſpicione remouit, quam concipere poterant ex interrogatione facta per diſcipulos, qua videbatur dubitaſſe de Chriſto, & a priore teſtimonio mutatus: in hoc autem, nempe Chriſtum commendaſſe Ioannem, ne propter interrogationem factam videretur mutatus à teſtimonio, quod prius de Chriſto dederat, cōſentit Cyrillus lib. 2. theſauri c. 4. Adde etiam, vt dicemus inferius, hanc ſuſpicionem non ex interrogatione ſolum, ſed etiam ex vinculis eius subortam eſſe, aut suboriri potuiſſe.

Arundinem vento agitatam?

COMMENTARIA.

A Conſtantia, & ſtabilitate Ioannē commendat, vt omnem ſuſpicionem mutati teſtimonij à turbis remoueat. Eſt autem interrogatio vim habens negandi, nimirum non exiſtis videre arūdinem vento agitatam, id eſt, hominem inconſtantē, & inſtabilem, qui varijs affectibus ductus, aut laudibus, aut metu hominum impulſus modo vnum, modo alterum dicit, ſimilis arundini leui, quæ contrarijs ventorum motibus agitata, huc, illucque fertur; Ioannes vero non ſic, ſed Spiritus ſancti gratia plenus, ac ſolidus in eodem perſtat conſilio, nec ab eo, qđ docuit ſemel, receſſit. Huius .n. ſoliditatis teſtimonium vos perhibuiſtis, qn̄ ad eum magno concurſu, & applauſu in deſertum conueniſtis; non .n. exiuiſſetis, ſi inſtabilem hominem, & ſine ſoliditate ſpiritus, ac doctrinę cum reputauiſſetis. Ecce qn̄o Chriſtus turbas admonet, ne ex interrogatione facta Ioānem mutaſſe conſilium exiſtimarent.

ANNO-

ANNOTATIO XLII.

Chriſtus Ioannis cõſtantiam ſtabilitatẽque commẽdat.

CHryſoſtomus hom.38.in Matt. hiſce Domini verbis Ioannis conſtantiam, & ſtabilitatem in verbis, & doctrina ſignificari affirmat: Similes,inquit,arundini agitatæ ventis ſunt illi, qui nunquam idem dicunt,ſed huc,atq; illuc pulſi,modo hæc, modo illa ſoliti ſunt aſſerere. Hæc ille.idẽ dicit Cyrillus lib.2. theſauri cap.4. Gregorius autem lib.23. moral. cap.3. ſtabilitatem ſignificari dicit; tamen non ad dicta, & doctrinam refert, ſed ad mentis rectitudinem:ventos enim hominum laudes, ſeu vituperationes interpretatur, quibus Ioannes non ceſſit, nec illis elatus, neque his depreſſus. Verba Gregorij ſunt hæc: Per arundinem mentis mobilitas deſignatur, ſicut Iudæorum turbis in Ioannis laude à Domino dicitur: Quid exiſtis in deſertum videre? Arundinem vento agitatã? vt ſubintelligatur(Non)Ioannes quippe arundo à vento agitata non erat, quia eius mentem Spiritu ſancto ſolidam per diuerſas partes nullus linguarum flatus inclinabat. Hæc ille. Quem ſenſum diſtinctius proſequitur idem Gregorius homil. 9. in Ezech.& lib. 9. Epiſt.39. cuius interpretatio in hoc omnino probanda eſt, quod mentis ſtabilitas in Ioanne laudetur, tamen non in ea ſiſtendum eſt,ſed procedendum eſt ad doctrinæ, & prædicationis ſtabilitatem, quæ ex illa procedit; nec enim ſtabilis eſſet in hac, niſi illa præcederet, vtraque autem ex ſoliditate ſpiritus, & gratia emanabat, quia niſi eſſet Spiritu ſancto plenus, nec mente, nec prædicatione ſtabilis eſſet. Vnde arundini ſimilis eſſe negatur, quæ vacua cum ſit,inſtabilis eſt motibus exterioribus. ratio autem, quæ ad ſentiendum cum Chryſoſtomo in hac parte nos inducit, ea eſt, quia Chriſtus hiſce verbis omnem ſuſpicionem mutationis teſtimonij, qđ de eo perhibuerat prius Ioannes apud turbas, depellere intendebat. ventorum autem motibus comparat etiam perſecutionem, quam ab Herode tunc patiebatur, eamque forſan turbæ cogitare poterant propter Chriſtum illi fuiſſe illatam, & ideirco eum timore impulſum, conſilium mutaſſe. Hilarius can. 11.in Matth.per motus ventorum intelligit dæmonum ſuggeſtiones, quibus huc, illucque vagatur, qui Spiritus ſancti ſoliditate caret, quod non eſt reijciendum, dummodo dicamus ex hac ſoliditate Chriſtum uoluiſſe ſignificare Ioannis conſtantiam in ſua prædicatione, & doctrina.

Sed quid exiſtis videre? hominem mollibus veſtimentis indutum?

COMMENTARIA.

Chriſtus vitæ puritatẽ in Ioanne commẽdat.

VItam Ioannis cómendat, vt Ioannis opinionem defendat ab omni mali ſuſpicione, quæ propter eius vincula apud turbas aut ſuborta,aut ſuboriri poterat,ſenſus eſt: Non exiſtis videre tunc hominem delitijs huius ſæculi, ac voluptatibus deditum, quales ſunt qui mollibus indumẽtis ſtudioſe vtuntur; ſed hominem admirãdæ abſtinentiæ, continentiæ, & uitæ auſteritatis, qualem neminem uidiſtis unquam,aut audiſtis.Habebat enim ueſtimentum de pilis camelorum,& zonam pelliceam circa lumbos. Eſca autem eius erat locuſtæ, & mel ſilueſtre, ut habetur Matth.3. Qui hanc exteriorem uitam agebat, profecto immaculatis erat moribus,& propter eam uos ipſi talem eum iudicaſtis; quando ad eum exiſtis;cum igitur in eodem ſemper uiuendi modo perſeuerauerit, ab omni uitio alienus,nec mali ulla ſuſpicio pp uincula excitari in uobis debet.

ANNOTATIO XLIII.

CHryſoſtomus hom.38.in Matt. hanc ſententiam ſic connectit, & interpretatur, vt Chriſtus oſtendat Ioannẽ conſtantem, & ſtabilem eſſe uitæ inſtitutione; diſtinguit enim dicens: Quidam natura leues, ac inconſtantes ſunt: quidam uero uitæ inſtitutione, qui delitijs effœminati enerues, & inſtabiles facti ſunt: nam hominum alij natura procliues ad aliquid ſunt, alij conſuetudine, & caſu fiunt: quemadmodum multi ſunt iracundi natura, nõnulli longa ægrotatione ad huiuſmodi uitium lapſi fuerunt. Priori igitur ſententia,nimirũ Ioannem nõ eſſe arundini uento agitatæ ſimilem, docet Chriſtus eũ non eſſe natura inſtabilem;hac uero poſteriori,

nec

nec eſſe inſtabilem vitæ inſtitutione. Cyrillus etiam lib. 2. theſauri cap. 4. hac ſententia Ioannis conſtantiam probari affirmat, aliter tamen interpretatur, & connectit, nempe, vt ſit probatio, quod Ioannes non ſit, vt arundo inconſtans: Qui mollibus inquit, induũtur, ita & aĩo leuiori ſunt: Ioannes vero, qui robore animi carnẽ ſubiecit, qua ratione vt arundo erit? Si ergo mirati eſtis Ioannem propter aſperrimam vitam, quam conſtantiſſime egit, concedere etiam ipſi debetis firmitatem animi vitæ conuenientem. Hæc ille. Quæ quamuis probabilia ſint, mihi tamen accommodatior videtur ſenſus, vt in priori ſententia ſtabilitas in verbis doctrinæ, & prædicationis commendetur; in hac vero poſteriori vitæ puritas à crimine alienæ. Ioannis enim fama bona periclitabatur, tum ex eo, quod tamquam reus in vinculis detinebatur, idcirco Chriſtus ipſius famam tuetur docendo, nec propter factam interrogationem illum mutaſſe conſilium, quia non eſt, vt arundo agitata, nec propter vincula mali aliquid perpetraſſe, quia eodem modo vixit ſemper, quo in deſerto, quando turbæ exierunt.

Ecce qui in veſte pretioſa ſunt, & delicijs, in domibus regum ſunt.

COMMENTARIA.

MIro artificio Ioãnis criminatores reprehendit, vt etiam ex hoc eius innocentiam oſtendat, ſenſus eſt: Si vitam delicijs, ac voluptatibus deditam Ioannes elegiſſet, non ad eremum cõfugiſſet, nec talem ſibi habitationem à teneris annis accepiſſet, ſed ad curias, & domos, Regum, ac Principum iuiſſet, ibi enim ſunt, qui in veſte pretioſa, & delicijs ſunt. Tales erãt Ioannis perſecutores; Herodes enim Rex propter Herodiadem coniecerat Ioannem in vincula, multis impijs delatoribus interuenientibus, qui omnes delicijs, & voluptatibus ſęculi dediti erant, à quorum moribus Ioannes abhorrebat vita, & prædicatione. A talib. ergo Ioannes cum pateretur, non erat, cur vllius culpæ nota ei inureretur, immo inculpata illius vita hoc ipſo comprobatur; ab impijs enim, & malis hominibus pati, argumentum eſt innocentiæ patientis. Particula (Ecce) indicat culpam vinculorum Ioannis in cõprehenſores reijciendam, quorum mores peruerſi contrarij vitæ erant Ioannis.

Sed quid exiſtis videre? Prophetam?

COMMENTARIA.

REiectis cauſis falſis, veram ponit: quid, inquit, exiſtis videre? Prophetam ne? Hoc quidem verum eſt, exiſtimatus enim fuerat Ioannes Propheta vitæ ſanctiſſimæ, & eximiæ doctrinæ ad populũ inſtruendũ à Deo miſſus, ad talem enim, vt eum audirent turbæ, venerãt, & vt à tali Baptiſmum eius plurimi ſuſceperant.

Vtique dico vobis, & pluſquam Prophetam.

COMMENTARIA.

NE interrogatio viſa eſſet negatio, quales duæ præcedentes, adiũxit affirmationem cum augmento, vtiq; inquit vere exiſtis tamquam ad prophetam, talem enim exiſtimaſtis eum, quando exiuiſtis ad illum. Chriſtus autem non ſolum confirmat opinionem illorum; ſed adiungit dicens, dico vobis eum eſſe non ſolum Prophetam, ſed etiam pluſquam Prophetam: Non tantum .n. venturũ Chriſtum annuntiauit, vt cęteri Prophetæ, ſed etiam vidit, digitoque demonſtrauit, prçcurſorque illius fuit, in quo maxime illos omnes ſuperauit. Hiſce verbis docet Chriſtus teſtimonium, quod à Ioanne acceperat, non ab homine, ſed à Deo ipſo emanaſſe, ſicut Prophetarum verba nõ hominum, ſed Dei erant, à quo mittebantur, vt ex hoc turbæ intelligerent, & veritatem teſtimonij, & ſtabilitatẽ hominis, per quem teſtimonium perhibitum eſt, ſimulq; verũ agnoſcerent Chriſtum.

ANNOTATIO XLIIII.

MVltorum Patrum ſententia eſt, Ioannem dictum Prophetam, & pluſquã Prophe- *Qua ratione Ioan-*

nes Propheta, et pluſquã Propheta dictus ſit. Prophetam; Prophetam quidem quatenus Chriſtum abſentem, priuſquam manifeſtaretur, prænunciauit: pluſquam Prophetam vero, quia præſentem vidit, quod nullus Propheta conſecutus eſt. Sic interpretantur Hilarius can. 11. in Matth. Auguſt. lib. 2. contra litteras Petiliani cap. 37. Gregorius Naziãzenus orat. in ſancta Lumina. Cyrillus lib. 2. theſauri, c. 4. & Chryſ. hom. 38. in Matth. huic addendum puto, quia non ſolum vidit, ſed præſentem nondum à populo agnitum indicauit, & teſtimonio ſuo manifeſtauit, ob hoc quidem præcipue pluſquam Propheta dictus eſt: nam vt ſit pluſquã Propheta, aliquid debet habere, quod ſit ſupra prophetam: hoc autem eſt præſentem nondum manifeſtum, alijs oſtendere, & notificare. quod docte Irenæus lib. 3. c. 11. notauit dicens: propter hoc Dominus pluſquam Prophetam dixit eum, reliqui. n. omnes Prophetæ annunciauerunt aduentum Paterni luminis, cupierunt autem digni eſſe videre eum, quem prædicabant; Ioannes autem, & prænunciauit ſimiliter ſicut alij, & aduentum vidit, & demonſtrauit, & credere in eum ſuaſit multis, ita vt ipſe & Prophetæ, & Apoſtoli locum habuerit, hic eſt enim pluſquam Propheta; quia primo Apoſtoli, ſecundo Prophetæ. Hæc ille. Dicet quiſpiam, Ioannes non prænunciauit Chriſtum venturum: nam quando Ioannes nouit Chriſtum, iam Chriſtus venerat, carnemq́ue ſumpſerat, à ventre enim matris ille incœpit noſſe Chriſtum etiam in ventre matris exiſtentem; extra ventrem autem, quando egreſſus à deſerto prædicauit, iam Chriſtus aderat, qua igitur ratione dicetur propheta, & venturum prænunciaſſe? Reſpondeo Ioannem dictum eſſe prædicaſſe Chriſtum venturum, ſic. n. ipſe Matth. 3. dixit; qui poſt me veniet, fortior me eſt. & Ioann. 1. Ipſe eſt, qui poſt me venturus eſt. Non quod Chriſtus tunc in carne non adeſſet, ſed quod nondum ſe prædicatione, & miraculis manifeſtaſſet: vnde prædicauit venturum, non tamen vt ceteri Prophetæ, qui prædixerunt ante carnẽ aſſumptam; Ioannes vero carne ſumpta, ſed nondum hominibus ſua prædicatione, & operibus manifeſtum. Non eſt autem Propheta tantum de futuris, ſed etiam de præſentibus occultis, & nondum apparentibus, vt notat Gregor. hom. 1. in Ezech. & in hoc etiam cæteros Prophetas ſuperauit, quia

Quo Ioãnes Chriſtũ Venturũ prænuntiauerit.

de proximo prænunciauit Chriſtum. Vltra hoc etiam indicauit populis illum eundem, propter quod maxime, vt diximus, pluſquam Propheta dictus eſt.

Hic eſt, de quo ſcriptum eſt; Ecce mitto Angelum meum ante faciem tuã, qui præparabit viam tuã ante te.

COMMENTARIA.

Declarat, & ſimul probat Ioãnem eſſe & Prophetam, & pluſquam Prophetam, teſtimonio Malachiæ Prophetæ c. 3. Hic, inquit, eſt, de quo pronunciatum eſt per Prophetam; Ecce mitto Angelũ meum. verba ſunt Dei loquentis ad filium ſuum, qui carnem tunc ſuſcepturus erat. Ecce, inquit Deus pater, mitto Angelum meum ante faciem tuam, id eſt, nuncium quendam Ioan. 1. Fuit homo miſſus à Deo. ante faciem tuam, id eſt, qui tibi ſit proximus, te tamen ſecundum carnem antecedat, priorq́ue mũdo manifeſtetur, hoc enim eſt, ante faciem, qui nempe proximus eſt alteri, tamẽ anteit, & præcedit. Hic præparabit viam tuam ante te, id eſt, diſponet populos, vt quando tu te mundo manifeſtes, te agnoſcant, tibi credant, tuæ obediant prædicationi, te vt verum recipiant Chriſtum in lege promiſſum, hoc eſt Chriſto præparare viam, idq́ue ante te, id eſt, te præſente, & in mundo iam exiſtente per carnẽ ſumptam; te enim ipſum ſignabit, hac de te teſtimonium perhibebit, quod Ioannes fecit. Idcirco non tantum Propheta, ſed etiam pluſquam Propheta fuit. Dum Chriſtus Ioannem commendat, & veritatem teſtimonij eius confirmat, ſuũ aduentum oſtendit, ſeque Chriſtum eſſe probat, idcirco hanc Ioannis cauſam Chriſtus tam efficaciter tuetur, & defendit.

ANNOTATIO XLV.

Mattheus cap. 11. appoſuit huic ſententiæ particulam cauſalem (enim) Hic enim, inquit, eſt de quo ſcriptum eſt, ſignificans hanc ſententiam ex Propheta ſumptam, cauſam, ac probationem eſſe, cur dictus eſ-

ctus eſſet Ioannes nõ ſolum Propheta, ſed etiam pluſquam Propheta, cum oẽs Prophetas in hoc ſuperauerit, quod ante faciem Chriſti miſſus eſſet, qui viam Chriſto ante eum præparauerit. De hoc autem teſtimonio Malachiæ plura dici poſſent; at vero, quia in Ioannis commentario c. 1. multa diximus ad hoc pertinentia, & quia ad commẽtarium in Malachiam magis ea ſpectant, idcirco ſuperſedemus, contenti ijs, quæ ad Euangeliſtæ explicationem ſatis eſſe viſa ſunt.

Dico enim vobis, maior inter natos mulierum Propheta Ioanne Baptiſta nemo eſt; qui autem minor eſt in Regno Dei, maior eſt illo.

COMMENTARIA.

PRobat Ioannem eſſe eum, de quo Malachias prænunciauit, quæ dicta ſunt, idque particula (enim) indicat. ſenſus aũt hic eſt: Dico vobis, & conſtanter affirmo, ante Ioannem neminẽ Prophetam extitiſſe eo maiorem: at vero poſt eum, quando iam aduenit Regnum Cęlorum, & Euãgelium meum prædicatur, qui minor eſt, illum antecellit; dignius enim, & excellẽtius eſt eſſe Chriſtianum, quam fuiſſe Prophetam, & pluſquam prophetam. quod ſi maior eſt Chriſtianus Ioãne, & Ioanne nemo Propheta maior efficitur vt Chriſtianus ſit conditione, ac dignitate maior quocumque Propheta, & ſtatus Euangelij ſtatu legis. Illud autem (inter natos mulierum) inſinuat cauſam, cur qui minor eſt in Eccleſia Chriſti, maior ſit Ioanne, ac Prophetis, nimirum quia illi in ſtatu ſeruorum Dei erant nondum aſſecuti ſtatum, in quo renaſcimur per baptiſmum filij adoptionis Dei. cum igitur nobilius, & altius ſit eſſe filium quam ſeruum, conſequitur nobilioris conditionis, ac ſtatus eſſe, vel minimum inter Chriſtianos, quam magnum inter ſeruos. Ioan. 1. Dedit eis poteſtatem filios Dei fieri ijs, qui credunt in nomine eius, qui non ex ſanguinibus, nec ex voluntate viri, nec ex voluntate carnis, ſed ex Deo nati ſunt, id eſt, qui non ſolum inter mulierum natos, vt in lege, ſed etiam inter natos ex Deo iam ſunt. Rom. 8. Non accepiſtis ſpiritum ſeruitutis iterum in timore, ſed accepiſtis ſpiritum adoptionis filiorũ. Cum igitur iam Regnũ Dei aduenerit, profecto Ioannes eſt, qui præparaturus erat viam. cum autem hæc non eſſent tunc manifeſta, ideo aſſeueratione confirmat. dico, inquit vobis. Non fit collatio hic de maiori vel minori gratia, aut ſanctitate, ſed de dignitate, & excellentia officij, in hoc enim omnes Prophetas ſuperauit Ioannes, quod in ſequenti Annotatione explicatur.

ANNOTATIO XLVI.

NOnnullæ occurrũt difficultates. Vna eſt in connexione, cęteræ ſunt in ſenſus explicatione. quod ad connexionem ſpectat, particula illa (enim) quæ à Matthæo prætermiſſa eſt, compellit nos fateri hanc ſententiam eſſe cauſam, ſeu probationem præcedentis, in qua affirmauerat Chriſtus, Ioannem eum eſſe, quem Malachias prophetauit venturũ ad præparandũ viam Meſſiæ aduenienti. Hoc autem probat, oſtendendo eum eſſe excellentiorem cæteris Prophetis, minorem tamen ijs, qui in Eccleſia Chriſti minimum habent locum. Non eſt autem ſermo de gratia, & ſanctitate; ſed de conditionis, & ſtatus dignitate, quod magis explicabitur, quando illa pars (qui minor eſt in Regno Dei, maior eſt illo) declarabitur. Eſt autem vtraque pars ſimul connectenda, quaſi dictum eſſet: dico vobis Ioanne neminem extitiſſe maiorem, eo tamen maiorem eſſe illum, qui vel minimus eſt in Eccleſia Euãgelica. Quamuis multi ſeparent hãc poſteriorem partem à priori, ſed vix id accommodari poteſt ſenſui. *Sententia hæc ſuperioris confirmatio eſt.*

ANNOTATIO XLVII.

ALtera difficultas eſt in ſenſu, nempe quomodo Ioannes maior ſit dictus. in cuius explicatione variæ ſunt Doctorum ſententiæ. Primo quidam ita maiorem cæteris Ioannem prædicatum cenſent, vt nõ excludat, quin alios poterit habere æquales: non. n. dictus eſt maior omnibus, ſed *Quomodo Ioannes maior cæteris dicatur.*

nemo

nemo maior illo. ſi interpretatur Hierony mus Matt. 11. & Auguſt. lib. 2. contra Aduerſariū legis, c. 5. Quidam alij abſolutam prælationē affirmant, vt ipſe ſit inter natos mulierū ſummus, & maximus; ſic intelligit Chryſ. ho. 38. in Matt. & Cyrill. lib. 2. theſauri c. 4. & Iſidorus Peluſiota lib. 1. Epi. 68. Hęc autem poſterior ſnīa accommodatior videtur; nam in verbis præcedentibus, ceteris eſt Prophetis prelatus in hoc, quod nō Propheta tātū, ſed ēt pluſquā Propheta dictus eſt. huic conſonum eſt, vt qñ eo nemo Propheta maior dicitur, intelligi debeat ſummus, & ceteris excellētior. Res ēt ipſa cōprobat, nam quę adducuntur, vt nemo illo ſit minor, oſtendunt etiam eum eſſe omnibus maiorem. negatiua igitur locutio, & collatio vim habet affirmatiuæ: illa tamen vſus eſt Dominus, tum ne apud vulgus priorib. illis, & antiquis Prophetis derogare viſus eſſet; tum etiam, quia ſequenti ſententiæ magis correſpondebat, nempe Ioanne Baptiſta ex prioribus neminē fuiſſe maiorem: tamen ex poſterioribus ad Regnum cœlorum pertinentibus, vel vnum ex minoribus, illo maiorem eſſe.

ANNOTATIO XLVIII.

Quibus reb. Ioannes cæteros ſuperauerit, ita ut ipſis maior dici meruerit.

Grauior eſt tertia difficultas, nempe quid ſit id, in quo vel cæteris prælatus eſt, vel nemo illum antecelluit. in hac difficultate enodanda plures ſunt ſententię Doctorum.

Primo loco quidam de ſanctitate vitæ hanc collationem intelligunt, vt nemo Ioanne ſanctior fuerit, quamuis æquales habere potuerit. Sic Hieronymus Matth. 11. & Auguſtinus lib. 2. contra Aduerſariū legis cap. 5. ſenſiſſe videntur.

Secundo loco quidā nō in ſola ſanctitate vitæ, ſed etiam in prærogatiuis. Deiq; beneficijs Ioannem præpoſitum dicunt; habuit. n. multa, in quibus excelluit omnes, vt quod in vtero ſanctificatus, quod in eo exiſtens prophetauit, quod Baptiſmo vſus eſt, quod multos conuertit, quod Chriſtum baptizauit, & alia huiuſmodi, propter quæ omnia ſummus omnium dictus eſt. Sic Chryſoſtomus homil. 38. in Matth. & ibi Euthymius exponunt.

Tertio loco quidā non de gratiæ dono, aut ſanctificatione Spiritus, ſed de virtute humana interpretantur, vt ſit ſenſus, Ioannes peruenit ad ſummum humanæ virtutis, ad quod nemo ante illum aſcendit. ad hoc autem non pertinet donum Spiritus: nam de hoc dicitur, qui minor eſt in Regno cœlorum, maior eſt illo, ita Cyrillus explicat lib. 2. theſauri, cap. 4. Videtur autem intelligere de virtutibus, & donis naturalibus, in quibus omnium ſummum Ioannem dicit.

Quarto loco quidam alij de prophetādi functione interpretantur, nimirum, vt nemo Propheta ſit illo maior: non enim dictum eſt, neminem illo maiorem, ſed neminem maiorem Prophetam fuiſſe: longe enim aliud eſt dicere quempiam eſſe maiorem abſolute cæteris aut dicere, eſſe maiorem Prophetam. iſta ſententia eſt Ambroſij in præſenti, & Auguſtini lib. 2. contra literas Petiliani cap. 37. vbi pro eodem accipit eſſe pluſquam Prophetam, & neminem illo eſſe maiorem. cui fauent verba Lucæ: dicitur enim: Nemo maior Propheta Ioāne eſt, & quamuis apud Matthæum abſolute dictum ſit, non ſurrexiſſe maiorē Ioanne, ſupplendum eſt verbum ex Luca, nimitum non ſurrexiſſe maiorem illo Prophetam, & ex præcedentibus ibidem id cōſtat: nam hæc ſententia ſequitur illam, vtiq; & & pluſquā Prophetam; Vnde cum de Prophetis eſſet ſermo, intelligi debuit, dictum neminem maiorem illo Prophetā extitiſſe, ſicq; Hilarius ibi can. 11. interpretatur: Nemo, inquit, Propheta maior illo. Quæ ſententia omnium accommodatiſſima mihi viſa eſt ob ea, quæ diximus, non enim exiſtimo de ſanctitate vitæ Chriſtum loqui. quamuis fieri poteſt illum fuiſſe, aut ſanctiorem, aut neminem illo iuſtiorem: at ſermo eſt de Prophetiæ munere; ad quā collationem etiam pertinet, quod in vtero prophetauit, & natus eſt Propheta, quod nemini fuerat conceſſum; ſimiliter quod baptizauit, quod alias eiuſmodi prærogatiuas habuit, quæ illum Prophetā inſignem fecerunt: illud autem fuit maximum, quod Chriſtum præſentem nouit, & populis manifeſtauit. Simile quid legimus Deuter. vlt. vbi dicitur, neminem poſt Moyſem ſimilem Prophetam ſurrexiſſe, quod non ad iuſtitiam, & ſanctitatem vitæ ſpectat, ſed ad prophetiæ functionem. Fauent verba ſubiūcta, qui minor eſt in Regno Dei, maior eſt illo, quod non de ſanctitate intelligitur, vti diximus, & adhuc paulo inferius plura dicemus. *Deuter. 34.*

ANNO-

ANNOTATIO XLIX.

Quartũ Chriſtus vſus fuerit verbis illis, inter natos mulierum.

POſtremo eſt quarta difficultas, cur ſcilicet dictum ſit, (inter natos mulierum) Hieronymus Matth. 11. & Ambroſius in præſenti affirmant id poſitum, ne Chriſtus Ioannem ſibi præferre videretur, ob id.n. dicit, inter natos mulierum, nẽpe, quæ con cubitu viri conceperunt, at Chriſtus nõ de muliere per viri concubitum, ſed de Spiritu ſancto cõceptus eſt. Hæc expoſitio non videtur mihi multum accommodata. Primo quidem in Scriptura nomen mulieris etiam virgini tribuitur, vt ſupra notauimus, & maxime etiam in commentarijs in Ioannem c.2. vnde vere Chriſtus de muliere natus dici potuit. Præterea quia qui audiebant tunc hæc verba, neſciebant Chriſtum natum de Virgine, & opera Spiritus ſancti, ex quo fit, vt non propter id verbũ Chriſtum exciperẽt ab illa comparatione. Præterea, quia verba illa ſubiuncta plane declarant Chriſtũ non prætuliſſe ſibi Ioannem, immo multum poſtpoſuiſſe, quandoquidem illos, qui in eum credituri erant, & eius Euangelium amplexuri, affirmauerit maiores eſse Ioanne. Cyrillus lib.2. theſauri cap.4. inſinuat expoſitionem, quam apertius in commentario proſecuti ſumus, nimirum vt aliam natiuitatem indicaret diuinam: propter quam credentes in eum futuri erant maiores Ioanne, & Prophetis; per Baptiſmum.n. renaſcimur in Chriſto, & filij Dei efficimur. dicit ergo inter natos mulierum, quia Prophetæ illi non habuerunt hanc natiuitatem ſecundam, quã nos habemus: ſed ſolam, qua de matribus nati ſunt, licet per gratiam Dei efficerẽtur iuſti, & Sancti, tamen nondum ſtatum filiorum adoptionis cõſecuti erant. Dici etiam poſſet, Chriſtum voluiſſe commendare Ioannis natiuitatem admirabilem, & omnibus manifeſtam, propter quam nemo ex Prophetis illo maior, & illuſtrior. At vero q̃d à Cyrillo inſinuatum diximus, eſt multo verius, & accommodatius.

Qui autem minor eſt in Regno DEI, maior eſt illo.

COMMENTARIA.

COnnexa eſt hęc priori illi ſententię, vti diximus, qua ſignificat Chriſtus adueniſſe iam Eccleſiã Euangelicam, nomine Regni Dei, ſeu Regni cęlorum appellatam, quam Ioannes aduentantẽ prædicauerat, & Chriſtus ipſe annunciauerat, dicẽs: Appropinquauit Regnum cęlorum; in quo Regno, uel qui minor eſt, excellit ſtatum, & conditionem Ioannis, & Prophetarum, qui omnes cũ ſub lege eſſent, ſpiritum ſeruitutis acceperunt; at credentes in Chriſtum, & in ipſo per Baptiſmum renati, ſpiritum adoptionis filiorum recipiunt. maior autẽ eſt uel minimus filius quolibet ſeruo etiã maximo. Hac ſententia animos audientium ad ſe trahit, & eximio dono ad credendum in eum inducit.

ANNOTATIO L.

Quis minor in Regno cęlorũ maior Ioanne dictus ſit.

NOn eſt, cur repetamus ea, quæ de connexione huius ſententiæ pręcedenti in commentario, & annotatione diximus, ad eandem.n. Chriſti aſſeuerationem ſpectat, nimirum: Dico vobis, neminẽ Prophetarum maiorem fuiſſe Ioãne: at vero eum, vel qui minor eſt in Eccleſia, illo eſſe maiorem. Nunc autem ſenſus huius ſententiæ aperiendus eſt. Auguſtinus lib.2. cõtra Aduerſarium legis cap.5. duas proponit expoſitiones, vna eſt, vt per Regnum cęlorum intelligamus patriam cęleſtem, per minorẽ autem aliquem ex beatis Angelis, aut iuſtis hominibus, vt ſit ſenſus, quilibet ex beatis, vel inter eos minor eſt quolibet portante corpus, quod corrumpitur, & aggrauat animam. Altera eſt, vt per Regnum cęlorum intelligatur Eccleſia hæc militans; tunc autẽ hic minor Chriſtus eſt, qui naſcendi tempore minor erat Ioanne, maior autem æternitate, & Dominica poteſtate. Hæc Auguſtinus refert, & vtramq; probat interpretationem. Priorem expoſitionem ſecutus eſt Hieronymus Matth. 11. vbi ẽt recitat poſteriorem, ſed hanc poſtponit illi. In qua aduertendum eſt, quo tempore locutus eſt hoc Chriſtus, ſolos Angelos fuiſſe in cęlis, iuſtis enim hominib. nondum erat aperta porta Regni cęlorum, ſed poſt purgationem detinebãtur in limbo, donec Chriſtus ſua morte eos liberaret, & introduceret in cęlũ, idcirco quidã, vt refert Hieronymus, hunc minorẽ ad Angelos referebant. Poſteriori vero expoſitioni adhæſit Chryſo-

Chryſoſtomus hom. 38. in Matth. adiungens Chriſtum dictum minorem Ioanne, tum ætate ſecundum carnem, vt dicit Auguſtinus, tum etiam opinione hominum multorum, qui minoris habebant eum, quam Ioannem, immo Chriſtum edacem ac vini potatorem appellabant. Idem ſenſit Ambroſius in præſenti, qui hanc ſententiam de ſe Chriſtum protuliſſe dicit, qui Ioanne maior erat, vtpote Deus. Eſt autem tertia expoſitio, quam ſequitur Cyrillus lib. 2. theſauri, cap. 4. qui per minorem interpretatur quemlibet ex fidelibus Chriſti, qui in eo renati ſunt, & donum ſpiritus acceperunt, hi multo maiores ſunt Ioanne, & Prophetis, qui in lege fuerunt, & natiuitatem ſolam humanam habuerunt. quam expoſitionem adhibuit Iſidorus Peluſiota lib. 1. in Epiſt. 68. cuius verba, quia rem ipſam declarāt, referre libuit. Qui minor, inquit, eſt in Regno cęlorum, maior eſt Ioanne, id eſt, qui in lege perfectus eſt, vt erat Ioānes, omnino inferior eo eſt, qui in Chriſti morte baptizatus eſt; hoc enim celorum Regnum eſt, nimirum, cum Chriſto, qui ſpoliandæ mortis cauſa deſcendit, & ſepultum eſſe, atq; vna cum ipſo victoriam aduerſus eam præbente, reſurrexiſſe. Quoniam igitur maior quidē omnibus, qui ex mulierib. nati fuerant, erat Ioannes, caput autē ipſi ante donatum Regnum cœlorum præciſum fuit, ipſe quidē ſi legis iuſtitia ſpectetur, nihil habebat, quod reprehendi poſſet: at ijs; qui vitæ in Chriſto poſitæ ſpiritu perfecti fuerunt, inferior extitit, quod ſcilicet prius à vita diſceſſiſſet. Quiſquis igitur minor eſt in Regno cœlorum, hoc eſt, in Chriſtiana regeneratione, maior eo eſt, qui in lege laudem iuſtitiæ conſecutus eſt, quoniam lex nihil omnibus ſuis partibus perfecit. Hæc ille. Hanc expoſitionem amplexi ſumus, vno mutato: Cyrillus enim & Iſidorus per Regnum Dei ſeu cęlorum, donum Spiritus ſancti interpretantur; Ego autem accommodatius exiſtimaui illud ſignificari hoc in loco Regnum cęlorū, quod in prædicatione Ioannis, & Chriſti dictum eſt, nempe appropinquauit Regnum cœlorum, hoc autem eſt Eccleſia Chriſti, & Euangelica, in qua renaſcuntur fideles per Baptiſmum, & accipiunt adoptionem filiorum Dei. Eſt autem aduertendum, quando dicuntur ij, qui in Euangelio viuunt, & renaſcuntur, maiores Prophetis, & ijs, qui in lege fuerunt, nolumus ſignificare eos eſſe ſanctiores, ſeu iuſtiores, Deoque gratiores, ſed eſſe nobilioris ſtatus, & conditionis: nam & inter nos quidam ſunt perfectiores ſtatu, nempe Epiſcopi, & religioſi, quā laici, cum tamen quidam ex his ſint meliores vita multis ex illis: ſic quāuis qui in lege erant, continebantur in ſtatu imperfectiori, quia ſeruorum erat, potuerunt tamen (& re vera fuerunt) ex ijs multi meliores eſſe nonnullis ex Chriſtianis, qui ſunt in ſtatu filiorū, qui nobilior, & excellentior eſt.

Ioannes quāuis à Chriſto baptizatus fuerit ſtatum & cōditionem filij non fuit adept⁹.

Dubitatio autem cuipiam ſuboriri poſſet, quomodo, qui minor eſt in Regno cęlorum (non enim in Eccleſia omnes ſunt æquales) ſit maior Ioanne etiam conditione, cum hic à Chriſto ſit baptizatus, & conſequenter in eo renatus, & adſcitus in ſtatū filiorum Dei? Reſpondeo, ante Chriſti paſſionem, & mortem Euangelium non habuiſſe ſtatum integrum, & perfectum, vnde nec baptiſmus tunc collatus ſuos oēs habuit effectus; non enim aperiebat ianuā Regni cęleſtis, nec adoptionem filiorum perfectā dabat, cum nondum lex illa ceſſaſſet, ideo nec Ioannes etiam baptizatus conſecutus eſt ea, quæ poſt Chriſti mortem, & Euangelij prædicationem donata ſunt, nec plene ad ſtatū Euangelij pertinebat, cum ante Chriſti mortem occiſus ſit, nec in cęlū ſtatim receptus, ſed in limbo cū cęteris iuſtis, qui purgati ibi detinebantur, expectantes Chriſti mortem, & deſcenſum ad inferos. fuit ergo Ioanes, vt recte dicit Gregorius Nianz. orat. in ſancta lumina, interiectus inter vetus, & nouū teſtamentū, ſiue quidam medius inter legem, & Euangeliū. comparat igitur Chriſtus eos, qui credituri erat in eum, & poſt paſſionē eius, ac mortem de Eccleſia ipſius futuri, in qua diuerſi ſunt gradus, & ſtatus credētiū, ſed vel qui minor eſt, excellentiorem habet conditionem, quam Ioannes habuit, cæterique Prophetæ, vtpote, qui adoptionem filiorum perfectam habet, & apertum eſt ei Regnum cęlorum, & hoc eſt, quod Dominus præſenti ſententia indicauit.

ANNOTATIO LI.

Eunomij error reijcitur.

CAuenda eſt omnino impia & blaſphema expoſitio, quā Eunomius in hæc verba protulit, vt refert Cyrillus lib. 2. theſauri, cap. 4. dicebat enim Chriſtum dictum

ctum minorem propter tempus, quo natus eſt de Virgine; maiorem autem, quia peruenturus erat ad maiora, quando adueniente Regno cęlorum accepturus erat mercedẽ à Deo propter rectã adminiſtrationem ſalutis humanæ. Hinc inferebat ille Hæreticus, Chriſtum non eſſe Patri æqualem, nec ſimilem, etiam vt verbum erat, cum progreſſum, & augmentum perfectionis fecerit. Quantum autem errauerit iſte, facile eſt videre ex ijs, quæ dicta ſunt. Primo quidem non ſunt hæc verba de Chriſto dicta. Secundò etiam ſi dicta eſſent, nihil inde Hæreticus pro ſe habet. non enim dictum eſt, maior erit illo, ſed maior eſt illo, quia etiam ſi minor ætate carnis, diuinitate tamen, & donis communicatis humanitati maior erat. Hoc etiam loco abutebãtur alij hæretici, vt meminit Auguſtinus lib. 2. contra Aduerſarium legis, cap. 5. quibus reſpondet adhibitis duabus expoſitionibus, quas retulimus in præcedenti Annotatione.

Et omnis populus audiens, & publicani, iuſtificauerunt Deum, baptizati baptiſmo Ioannis.

COMMENTARIA.

Verba ſunt Euangeliſtę, narrantis, quid geſtum ſit poſt ea, quæ Chriſtus de Ioanne protulit; atque explicantis cauſam, ob quam Chriſtus adiunxit verba, quæ paulo poſt referuntur. Populus ergo, id eſt, plebs, & ſimplex, ac indoctum vulgus, ſimiliter & publicani, cum audiſſent ea, quæ Chriſtus de Ioanne pronunciauit, iuſtificauerunt Deum, id eſt, Deũ fidelem, & iuſtum prædicarunt, credentes Ioannem miſſum ab eo, ſicut per Malachiam promiſerat; ij autem erãt, qui baptiſmum eius iam receperant, ab eoque baptizati erant: ſicut enim Deus iuſtum, ac fidelẽ ſe exhibuit in Ioanne, eo quod fecit quod promiſerat: ita qui acceptarũt Ioannem, vt à Deo miſſum, eo ipſo Deum iuſtificarunt, id eſt, fidem eſſe confeſſi ſunt. Hoc aũt illi auditores fecerunt, non ſolum credendo Ioannem à Deo miſſum, ſed confirmando verbo ipſo dicta Chriſti, quibus Ioãnem commendabat. atq; hoc modo dicuntur nũc iuſtificaſſe Deum, qui iam ante iuſtificauerant, quando ſua peccata confeſſi baptiſmum eius receperunt. Dicitur autem omnis populus, non quod omnes de populo crediderint, ſed quod multi.

ANNOTATIO LII.

Nũ verba hæc Xpi fuerint, an Euangeliſta.

Prætermiſit Lucas multa, q̃ Matthæus cap. 11. retulit: nam poſt verba narrata à Luca, adiunxit etiã Chriſtus hæc: A diebus Ioannis Baptiſtæ vſque nunc regnum cęlorum vim patitur, & violenti rapiunt illud; omnes enim Prophetæ, & lex vſque ad Ioannem prophetauerunt. & ſi vultis recipere, ipſe eſt Elias, qui venturus eſt: qui habet aures audiendi, audiat. Hæc Matthæus ſcripſit cum his, quæ Lucas retulit. Poſt hęc vero interponit verba Lucas, q̃ Matthæus prætermitit, nimirum: Omnis populus & publicani, cum hæc audirent, iuſtificarunt Deum, confirmando verba Chriſti, & confitendo Ioannem eſſe, qui venturus erat, & qui promiſſus fuerat à Deo; ſicque connectuntur hæ ſententiæ. Eſt autem cõtrouerſia, an hæc, & ſequens ſententia nẽpe (Phariſęi ſpreuerunt conſilium Dei) ſint verba Euangeliſtæ, quæ ex ſe ipſo dicit, vt quid geſtum ſit narret, & quæ ſequuntur, cum præcedentibus connectat: an ſint verba ipſius Chriſti, Iudæis cũ cæteris ſententijs iã relatis, dicta. Euthymius exiſtimat eſſe verba Chriſti, cui conſentiunt nonnulli ex poſterioribus: quidã alij verba eſſe Euangeliſtæ exiſtimant, quorum opinioni adhæſi. Ex Ambroſio autem in præſenti nihil certi colligi poteſt, inſinuat tamen verba eſſe Euangeliſtæ; nam ab his verbis initium facit libri ſui ſexti; quod ſi Chriſti eſſent verba, non vtique diuiſiſſet à reliquis, quibus erant connexa. Hãc opinionem duo maxime mihi perſuadent. Vnum eſt, illud participiũ (Audiens.) quod ſi verbũ eſſet Chriſti, referri debebat ad Ioannem, nimirum, omnis populus audiens Ioannem; at talis relatio non poteſt fieri, quia nihil Chriſtus dixerat de Ioannis prædicatione, vt poſtea dicere potuiſſet: Omnis populus audiens Ioannẽ; debet ergo referri ad ea, quæ Chriſtus de Ioanne dixerat, omnis nempe populus audiens, quæ Chriſtus locutus eſt de

Ioanne

Ioanne, iuſtificauit Deum: ſic conſtat ſententiam hanc eſſe Euangeliſtæ. Alterum eſt illud, quod poſt hæc verba, & ſequentia iſtis connexa, ſequitur, nimirum (ait autem Dominus) quod non eſſet dictum, niſi præcedentia verba Euangeliſtæ fuiſſent: ſi enim omnia eſſent Christi, non erat, cur illud (Dixit ergo) poſitum eſſet. Scio hoc (dixit ergo IESVS.) non legi ab Ambroſio, nec ab Euthymio, quoſdam autem legere ante verba hæc, quæ explicamus; at nos communem amplectimur lectionem, tam Græcam, quam Latinam. Propterea igitur exiſtimo eſſe hanc, & ſequenté ſententiam verba Euangeliſtæ, vt in commentario expoſitum eſt.

ANNOTATIO LIII.

Homo qua ratione Deũ iuſtificare dicatur.

EXplicandum autem ſupereſt illud verbum (iuſtificauerunt Deum.) Ambroſius in præſenti duos modos adfert, quibus iuſtificari dicitur Deus. vnus eſt quando homo ſua peccata confitetur; tunc enim dum homo ſe reum agnoſcit, Deum iuſtum eſſe, ipſa ſua confeſſione, ſuiq; accuſatione confirmat. Alter eſt, qñ poſt confeſſionem veniá recipit; eo.n. facto Deus iuſtus oſtenditur, qui non contumacibus, ſed humilibus, & ſua peccata cõfitentib. veniam præbet, eoſq; iuſtificat: in ipſa igitur confeſſione, & venia Deus iuſtificatur, id eſt, iuſtus declaratur. Cum igitur populus, & publicani à Ioanne baptizati ſua peccata confeſſi eſſent, ac veniam à Deo pęnitétes accepiſſent, ideo dicti ſunt Deum iuſtificaſſe. Hęc expoſitio veram continet doctrinam: nã baptizati à Ioanne confitentes peccata ſua, & veniam à Deo per penitentiam obtinentes, Deum ipſa confeſſione, & venia iuſtificarunt; non tamen hæc interpretatio accõmodatur loco præſenti: nam tunc, quando hoc, quod nunc narratur, geſtum eſt, nõ baptizabatur populus, nec ſua peccata confitebatur; erant enim iam prius baptizati Ioannis baptiſmo, quando confitentes peccata baptizati ſunt. Aliter igitur nunc iuſtificaſſe Deum dicti ſunt. Idem Ambroſius ſerm. 3. in Pſal. 118. verſ. vlti. interpretatur hunc locum, dicitque Deum iuſtificare idem eſſe, ac eius mandata facere. quod etiam verum eſt, non tamen huic loco accommodatum, vbi agitur de eo, quod tunc audientes Christi ſermonem fecerũt, quod peculiarius aliquid eſt, quam generaliter facere, quæ præcipit.

Secundo loco Euthymius ſic explicat; iuſtificarunt Deum, id eſt, gratias egerunt Deo, qui Ioanem miſerat, prouidens ipſorum ſaluti. Hæc autem expoſitio violenta eſt; non enim verbum iuſtificandi accommodatur ſignificationi tali, vt idem ſit, quod gratias agere, nec in ea ſignificatione alibi legimus vſurpatum.

Mihi igitur aliter interpretandum videtur, nimirum, cũ Christus multa de Ioanne prædicaſſet, conſtanterque aſſeruiſſet eum eſſe, quem Malachias ante Christum venturum prædixerat. & iterum, illum eſſe Eliam, qui venturus erat, tunc populus, & publicani, qui ea audierunt, & iam erant à Ioanne baptizati, confirmátes verba Christi, & ipſi conſentientes, confeſſi ſunt Ioannem vere miſſum eſſe à Deo, Deumque impleuiſſe, quod promiſerat, & in illo cõpletam eſſe prophetiam; ſicque Deum iuſtificarunt, id eſt, Deum fidelem, & implentem verba, ac promiſſa ſua in Ioanne prędicarũt. hanc eandem ſignificationem ſecutus eſt Paulus in allegando teſtimonio Dauid ex Pſal. 50. (vt iuſtificeris in ſermonibus tuis) nã ad Rom. 3. Eſt, inquit Deus verax, ſicut ſcriptũ eſt, vt iuſtificeris in ſermonibus tuis, id eſt, fidelis agnoſcaris, ac verax, qui imples quod promiſiſti, etiam ſi Dauid propter peccatum indignum ſe exhibuerit, cui tu, quod ei promiſiſti, exhiberes, vt in commentarijs illius Epiſtolæ latius oſtendimus; huius enim verbi multiplex eſt ſignificatio, quod paulo inferius declarabimus. *Pſal. 50. Rom. 3.*

Phariſæi autem, & legisperiti conſilium Dei ſpreuerunt in ſemetipſos, non baptizati ab eo.

COMMENTARIA.

VErba ſunt etiam Euangeliſtę connexa præcedentibus, eiſque oppoſita. Duobus enim generibus hominum prioribus opponit alia duo, nempe plebem, ac publicanos; hi enim auditis Christi verbis, Deum iuſtificarunt, confitentes Ioannem à Deo miſſum, in eoque impletam fuiſſe Dei ipſius promiſſionem per Malachiam factam. At vero Phariſæi illi, & Scribę, ſeu legis Doctores, qui & pietatem

magnam; ac ſcientiam profitebantur, nullatenus cóſenſerunt Chriſti verbis, non credentes Ioánem à Deo miſſum, eumque eſſe, qui venturus ante Chriſtum promiſſus erat nec hoc tantum fecerunt, ſed etiam cótra eum obmurmurarunt, ipſiq; detraxerunt, ſicq; conſilium Dei contempſerunt. Summa enim, ac diuina prouidentia, & conſilio Deus Ioannem præmiſerat, vt per eum omnes Chriſtum agnoſcerent, & in eum crederent; illi verò non recipientes Ioannem, eique detrahentes, ipſa ſua incredulitate conſilium Dei ſpreuerũt in ſemetipſos, id eſt, in ſuam ipſorum ruinam, & perniciem, ſicut qui medicinam oblatam, cum infirmus ſit, non recipit, quin potius parui facit, & inutilem iudicat, ſcientiam medici ſuo dãno ſpernere dicitur. Hi autem erant, qui nec à Ioanne prius baptizari voluerunt, & qui adhuc contumaces, & increduli, quando Chriſtum de Ioanne talia prędicantem audierunt, in ſua contumacia, ac nequitia permanſerunt.

ANNOTATIO LIV

Phariſeorum, & Scribarum incredulitas omnino damnanda.

NOtat Chryſoſt. hom. 38. in Matth. priora verba Lucę allegãs. Phariſeos, ac legiſperitos eo magis accuſandos ſignificari, quo q inferiores, & qui nec ſcientię, nec pietati deduti videbantur, quales erant plebei, & publicani, Deum iuſtificarunt, & Baptiſtam receperunt. At vero non ſolum in hoc ſe reos fecerunt, ac accuſatione graui dignos; ſed etiã in eo, quod poſt viderunt illo plebeos pœnitentiam egiſſe, & Ioannem recepiſſe, & nunc etiam Deum iuſtificaſſe Chriſto conſentientes; at illi adhuc in ſua incredulitate, & cordis duritie perdurarunt. quod Dominus illis met obiecit

Matt. 21

Matth. 21. Venit, inquit, ad vos Ioannes in via iuſtitiæ, & non credidiſtis ei: Publicani autem, & meretrices crediderunt ei. Vos autem videntes, nec pœnitentiam habuiſtis poſtea, vt crederetis ei. Hæc Dominus. Vbi nota duo. Prius eſt, quod non crediderunt, cum tamen publicani crederent. Poſterius, quod videntes publicanos credidiſſe, non pęnituit illos ſuæ incredulitatis, nec adhuc credere voluerunt, quod quidem nunc dicitur: nã prius non credentes à principio ſpreuerant conſilium Dei, at nunc auditis verbis Chriſti, & viſo populo iuſtificãte Deũ, in ſua incredulitate inſiſtentes multo magis ſpreuerunt conſilium Dei, quod in eorum ruinam animæ, & corporis ceſſit.

Duo ſuperioris ſententiæ verba declarantur.

Duo verba in hac ſententia declaratione indigẽt. Vnum eſt illud (conſiliũ Dei:) alterũ illud (in ſemetipſos.) Quod ad prius ſpectat, Euthymius Baptiſmum Ioannis interpretatur Dei conſilium, quatenus à Deo erat præceptum: idem Ambroſius ſentit: at accommodatius videtur, ſi totũ Ioannis myſterium dicamus Dei conſilium; fuit enim magna Dei prouidentia præmiſiſſe Ioannem baptizantem prædicantem, ac de Chriſto teſtimonium perhibentem, eumq; indicantem, vt ſic Iudæi manu ducerentur ad Chriſtum agnoſcendum, & recipiẽdum, cuius diuinitas in carne latebat, quique ſimilis alijs hominibus videbatur. Idcirco, qui non audierunt Ioannem conſilio Dei miſſum, dicuntur paruipendiſſe conſilium Dei, vt in commentario declaratum eſt; accipitur enim conſiliũ pro eo, quod ex conſilio, ac prouidentia procedit, ſicut fides pro eo, quod creditur, & voluntas pro eo, quod eſt, volitum. Similis eſt ſignificatio Act. 20. vbi Paulus inquit: Non ſubterfugi, quo minus annunciarem vobis omne conſilium Dei, appellat conſilium doctrinam Euangelicã, quatenus ex magno Dei conſilio, & prouidentia gentibus manifeſtata eſt, cum ante eſſet occulta, quatenusque per verbum crucis Deus decreuerit ſaluos facere homines, ſuumq; filium miſerit in carnem. Poſterius verbum eſt illud (in ſemetipſos) Grece εἰς ἑαυτούς. Primo loco Euthymius putat poſitum loco ἐν ἑαυτοῖς, id eſt, in ſemetipſis, quaſi intra ſe ipſos, ſeu apud ſemetipſos vnuſquiſque ſpreuerit conſilium Dei. Secundo loco quidam recentiores interpretantur, connectentes cum illo (conſilium,) quaſi conſilium hoc Dei in ipſorũ ſalutem ordinatum eſſet, vnde ſpreuerũt, quod ipſis erat in ſalutem. Quidam alij tertio loco cõiungũt verbo (ſpreuerũt) vt ſit ſenſus, contemptus hic in eorum fuit malum, ac perniciem: non enim Dei conſilio, ſed ſibi ipſis nocumentum intulerũt omnia hæc probabiliter dicantur. Quidam alij poſtremo interpretantur, quantum in ſe ip-

Act. 20.

ſe ipſis fuit, quod ad tēperandam ſignificationem verbi (ſpreuerunt) poſitum eſt; hic tamē loquendi modus in ea ſignificatione inuſitatus eſt. Nos tertiæ expoſitioni adhæſimus, quippe qui accommodatior viſa eſt, quam etiam Beda retulit, ſimul cū ſecūda.

Ait autem Dominus:

COMMENTARIA.

VErba hæc oſtendunt præmiſſam ſentētiam fuiſſe Euangeliſtæ, narrantis id, quod geſtum eſt; ex quo occaſionē accepit Chriſtus dicendi, quæ ſequuntur; cū enim videret præcipuos Iudęorum, qui ſpeciem ſcientię, ac pietatis præ omnibus habebant, nempe Phariſæos, ac legis Doctores Ioannem non recepiſſe, nec ipſis Chriſti verbis de Ioanne loquentis credidiſſe, pronūciauit cōtra eos ſequentes ſentētias.

Cui ergo ſimiles dicam homines generationis huius? & cui ſimiles ſunt?

COMMENTARIA.

PArticula ergo conſecutionem indicat; cum.n. Chriſtus vidiſſet Phariſæos illos, legiſq; Doctores, nec Ioanni, nec ſibi fidē adhibuiſſe, idcirco hæc protulit, dicens: Cui ſimilabo generationis huius homines, id eſt, huius ſæculi, ſeu temporis homines? Vtitur interrogatione, vt ſignificet ita eos eſſe omnium rerum ordini contrarios, vt vix reperiri valeat, cui ſimilari, & comparari poſſint. Adiecit autem: aut cui ſimiles ſunt? vt excuſet ſe, quod pueris, quibus nec ſcientia, nec grauitas ineſt, eos conferat, quaſi diceret, ſimiles ergo dicam eos pueris, quia tales ipſi ſunt.

ANNOTATIO LV.

Quid ꝑ generationē hoc loco intelligatur.

APud Matthæum 11. legitur: Cui ſimilem æſtimabo generationem iſtam? idem autem eſt ſenſus, homines enim illius tunc ſæculi, ſeu ętatis, vocat generationem iſtā, ſeu homines generationis huius. quo dicēdi genere vſus eſt Chriſtus Matth. 12. ſic erit generationi huic peſſimæ. Quidam recentiores nomine generationis non ſolos Iudæos, ſed etiam Chriſtum ipſum, ac Ioannem comprehēdunt, quaſi oēs hi pueris comparentur; ſed ea interpretatio improbabilis eſt: nam generatio hæc à Chriſto vehementer accuſatur, et reprehenditur: accuſatio autem & reprehēſio, nec Chriſto, nec Ioanni cōuenit. vnde per generationem Iudęos incredulos nimirum Phariſæos illos, et legisperitos intelligere debemus, quod in ſequentibus magis declarabitur.

Similes ſunt pueris ſedentibus in foro, & loquentib. ad inuicem, & dicentibus: Cantauimus vobis tibijs, & non ſaltaſtis: lamentauimus, & non ploraſtis.

COMMENTARIA.

SIgnificat hęc ſimilitudo, nihil ad illorum ſalutem ſpectaſſe, quod non fuerit à Deo diligenter adhibitum, vt illud Iſ. 5. vere nūc dici potuerit: Quid eſt, quod debui facere vineæ meæ, & non feci? at illos nulla ratione ad reſipiſcentiam potuiſſe flecti, ſed in ſua incredulitate, ac malitia pertinaciter permanſiſſe. Ad quæ duo declaranda vtitur ſimilitudine ſumpta à vulgari puerorum cantione, & omnibus nota; ſic enim audientium fragilitati ſe accommodabat, ac eorum menti rem infigebat, ſimiles dicens Iudæos illos pueris moroſis, quibus nulla cantilena placet, nec ad læta, nec ad lugubria à ſodalibus adduci poſſunt, ſed dū tibijs cantatur, id eſt, læta proponunt, ſe lugubria velle ſignificant; ſi vero lugubria, cōtra lęta ſe malle indicant, in ſua contumacia perſiſtentes. Cantilena hæc illius erat temporis. Forum autem locus eſt rerum venalium, quo propter amplitudinem ſolent pueri ludi cauſa conuenire.

ANNOTATIO XXVIIII.

QVod ad verba ſpectat, loco illius (ad inuicem) apud Matthæum c. 11. habetur (coæqualibus ſuis) q̄ et Græce legitur, nam apud Lucam dicitur ἀλλήλοις, id eſt, alij alijs dicunt, apud Matthæum vero *Proximę ſententia ſēſus magis declaratur.*

ὁμηλίκοις, id eſt, ſuis ſodalibus, ſeu coętaneis. idem eſt in vtroque ſenſus. Illud autem (Foro) Græce eſt in ſingulari numero, in Matthæo vero in plurali, quod quidem nec ſenſum mutat. Quod vero ad intelligentiā attinet, Theophylactus refert tale fuiſſe apud Iudæos ludi genus, vt in duas partes pueri multi diuiderentur, qui huius ſæculi repētinā rerū mutationē deridentes, hi triſtia, illi lęta canerēt, apud quos nec qui triſtia canebāt, gaudentibus cōgaudebant, nec læta concinentes conformabāt ſe merentibus, vnde deinde ſe inuicem improperantes arguebant. At vero hæc interpretatio litteræ non accommodatur: nam non hi dicebant: Cantauimus tibijs, illi autem: Lamentauimus vobis, ſed vtrumque eiſdem pueris tribuitur. Nec Theophylactus illud ſuum ludi genus moris eſſe illius tunc temporis probat, ſed ex hac ſententia id extraxiſſe videtur, quæ profecto longe ſenſum diuerſum facit, quem in commentario explicuimus. Nec ex eo, quod dicitur (ſimiles ſunt pueris cantantibus) exiſtimes Iudæos illos contumaces conferri pueris cantantibus, cum potius ſimiles fuerint illis, quibus decantatum eſt, nec vlla eis cantilena placuit; potius Chriſtus, & Ioannes comparantur illis, qui canebant modo triſtia, modo lugubria. ſenſus igitur hic eſt: Iudæis iſtis euenit quid ſimile, quod in puerorum cantione videmus, vbi quidam inuitati varie ſiue ad læta, ſiue ad lugubria, nec ad vnum, nec ad alterum adduci poſſunt. Athanaſius hom. in Pſal. 29. in illud. Conuertiſti planctum meum in gaudium, Hilarius in Matth. can. 11. & Ambroſius, hanc ſimilitudinem applicant etiam Iudæis antiquis, qui nec minis, nec promiſſionibus Prophetarum, nec proſperitate affecti, nec pœnis afflicti, correcti fuerunt. Hoc quidem verum eſt, ſed Chriſtus prouerbium, ſiue ſimilitudinem hanc ex vna parte illis Phariſæis, & legisperitis, ex altera Ioannis ac ſuæ prædicationi conferebat, vt ipſemet Dominus ſequenti ſententia explicat. Sicque interpretantur Auguſt. lib. 2. Queſt. Euang. c. 11. & Hierony. Matth. 11. Vide multa ſpiritualia documenta ex hac ſententia apud Ambroſ. lib. de pęnitentia cap. 6. & ſerm. 80.

Venit autem Ioannes Baptiſta, neque manducans panem, neque bibens vinum, & dicitis: Dæmonium habet.

COMMENTARIA.

APplicat ſimilitudinis partem poſteriorem; Ioannes enim modum viuendi difficilem, & aſperum ſeruauit, abſtinentia vtens pluſquam humana, non bibens vinum, nec manducans panem, id eſt, cibis ac potibus communibus ſe abſtinens, vt ſic homines ad pęnitentiam, ac ad peccatorum reſipiſcentiam prouocaret. Phariſæi vero, & legisperiti modum hunc reprobarunt, & Ioannem tamquam virtute dæmonis illa facientem arguerunt, ſimiles effecti pueris, qui ſodalibus lamentantibus non planxerunt; & lugubria canentibus non condoluerunt. ſimilem ſentētiam obiecit Chriſtus eiſdem Phariſæis, & Doctorib. Matt. 21. Venit, inquit ad vos Ioannes in via iuſtitię, & nō credidiſtis ei. viā iuſtitię appellat pœnitentiam, & vitæ auſteritatem. quam Ioannes et ſeruabat in ſe, & alijs prædicabat. Matt. 21

ANNOTATIO LVII.

AVguſtinus lib. 2. queſt. Euang. cap. 11. notat Chriſtum præpoſtero ordine reſpondiſſe, ſeu prouerbium applicuiſſe; Ioannes. n. ſimilis erat lamentantibus, Chriſtus vero ipſe canentibus tibia; non tamen reddit cauſam Auguſtinus huius mutationis. ea autem eſt, quia in prouerbio ſeruauit Chriſtus ordinem ipſorum puerorum, qui eo modo cantilenam pronunciabant; in applicatione autem tenuit ordinem temporis: nam Ioannis prædicatio præceſſit, poſterior vero fuit Chriſti; erat enim ille præcurſor. illud vero eſt in hac ſententia notandum, nempe non reperiri in Euangelio locum, in quo referatur, Phariſæos, & legisperitos contra Ioannem obmurmuraſſe, quod dæmonium haberet ſicut reperitur locus, vbi Chriſtū eą blaſphemia affecerunt. *Superior ſnia magis explicatur.*

affecerunt. Ioan. 8. Samaritanus es, & dæmonium habes. Ex hoc loco tamen habemus, iam hos Iudæos id ipſum contra Ioannem feciſſe. Notandum etiam eſt, Matthæum cap. 11. abſolute ſententiam poſuiſse: Venit, inquit, Ioannes neque manducans, nec bibens, quæ in eodem ſenſu accipiēda eſt, non quod nihil manducaret, & biberet, ſed quod communi cibo, & potu hominum non vteretur, tamquam eius eſſet abſtinentia, vt fere nihil cibi, & potus caperet.

Venit filius hominis manducans, & bibēs, & dicitis; Ecce homo deuorator, & bibens vinum, amicus publicanorum, & peccatorum.

COMMENTARIA.

PRiorem partem ſimilitudinis ſibi Chriſtus applicat, cuius viuēdi forma lenis, & ſuauis erat, nec eam vitæ auſteritatem prædicabat; cibis enim communibus hominum vtebatur. At nec hoc placuit Iudæis illis, ſed repulerunt eum, dicentes: Ecce homo vorax, qui amicus eſt publicanorum, & peccatorum; nempe cum eis manducans, & bibens. ſimiles in hoc effecti ſunt Iudæi pueris, qui ſodalibus tibijs cantantibus non ſaltarunt, nec gaudentibus gaudere voluerunt, ac increduli, & contumaces, nec Ioanni, nec Chriſto conſenſerunt, quibus nec illius durior viuendi regula, nec huius mollior vitæ norma probatæ ſunt.

Et iuſtificata eſt ſapientia ab omnibus filijs ſuis.

COMMENTARIA.

CVlpam omnem in ipſos Iudæos incredulos ac contumaces reijcit; ne quis enim diceret, non mirum ſi iſti nō crediderunt; non .n. Deus vſus eſt conuenienti arte, & modo, quibus Iudæi hi in fidem erat trahēdi, vnde non eſt culpa eis imputanda. huic obiectioni obuians Chriſtus, inquit: Omnes filij ſapientiæ, id eſt, multitudo credentium ſua fide Dei ſapiētiam iuſtificat, omnemque reprehenſionem, ac culpam ab ea auocat, ac in ipſos incredulos conuertit; ſi enim nemo crediſſet, quodammodo dici poſſet, Deum non adhibuiſſe ex parte ſua, quod neceſſarium erat, ſicque nec eius iuſtitia appareret: at dum multi crediderūt Ioanni, & Chriſto, ſapientia Dei iuſta oſtenditur, quippe quæ fecerit totum, quod in ſe erat, vt hi Phariſæi, & legisperiti credere poſſent, ſi voluiſſent, ſicut & alij multi crediderunt, & reſipuerunt ad Ioannis, & Chriſti prædicationem.

ANNOTATIO LVIII.

QVod ad verba ſpectat, Hieronymus Matth. 11. vbi eadem ſententia refertur, aſſerit in quibuſdam exemplaribus ſic ſcribi. Iuſtificata eſt ſapientia ab operibus ſuis, ſicque ſenſus valde accommodatus. At vero quia communis lectio eſt, iuſtificata eſt ſapientia à filijs ſuis, ea ſequenda eſt. Lucas autem addit (ab omnibus filijs ſuis). Varia eſt autem Doctorum huius ſententiæ interpretatio. *Patres diuerſimode locū hunc exponūt*

Primo loco Hilarius can. 11. in Matth. Sapientiam Chriſtum ipſum, qui ſapientia eſt Patris, intelligit, & iuſtificatam ſapientiam dicit in hoc, quod reiectis incredulis recepit credentes, & obediētes ſibi; iuſte .n. illos repulit, quia nec Ioanni, nec Chriſto credere voluerunt: per filios autem interpretatur fideles, & credētes, de quib. dixerat; Regnū cœlorū vim patitur, & violenti rapiunt illud; à quib. iuſtificata dicitur ſapientia Dei, quia confeſſi ſunt iuſtum eſſe opus Dei, quod illis reiectis hos receperit.

Secundo loco Hieronymus Matth. 11. explicat iuſtificatam ſapientiam in hoc, quod abſcondit hæc, id eſt diuina myſteria à ſapientib. & prudētibus, & reuelauit ea paruulis, iuſte enim hoc fecit, cum illi Ioanni, & Chriſto noluerint credere. quæ expoſitio fere eadem eſt cum ea, quæ eſt Hilarij, niſi quod Hieronymus per filios ſapientiæ interpretatur Apoſtolos, à quibus iuſtificatam ſapientiam Dei dicit, quia ab eis comprobatus eſt Chriſtus iuſte feciſſe in eo, quod abſconderit myſteria illis, & reuelauerit paruulis.

Tertio loco Chryſoſt. hom. 38. in Matt. ſapientiam Dei exponit, & in hoc iuſtifi-

catam dicit, quod fecerit, quod ex ſe eſt, vt illi crederent, vnde reprehendi, aut inculpari non poterit, quod defecerit in miniſtrandis med. js neceſſarijs, ad illorum incredulorum ſalutem, & fidem. Illud autem (à filijs ſuis) non interpretatur.

Quarto loco Euthymius duas adfert expoſitiones. vna eſt, iuſtificatam ſapientiam à filijs ſuis eſſe, quia filij ſapientiæ, id eſt, fideles, & qui diuina myſteria intelligunt, admirati ſunt ſapientiam Dei, qui diuerſis vijs, nempe Ioanne, & Chriſto ſaluti, & vtilitati hominum conſuluit. Altera eſt, vt iuſtificata dicatur ſapientia Dei, quia à fidelibus, & intelligentibus habita eſt irreprehenſibilis, vtpote qui fecit, quidquid debuit, & omni modo vſa eſt ad illorum ſalutem, atque hæc poſterior expoſitio videtur Chryſoſtomi.

Differunt hi Doctores in hoc, quod primi duo ſapientiam Chriſtum interpretantur, & iuſtificationem in hoc ponũt, quod hos repulerit, illos receperit, quia illi culpa ſua noluerunt credere, ac acceptare viã, & modum ſalutis, ac fidei; iſti vero acceptarunt. Duo autem poſteriores Doctores ſapiẽtiam ipſam Dei intelligunt quam iuſtificatam dicunt, quia nulla culpa in eam reijci poteſt, cum fecerit, quod ſuum erat, vt illi crederent, ſiue iuſtificatam, quia admirationi habita eſt à fidelibus. Varij etiam ſunt Doctores in exponendo illo, (à filijs ſuis) quidam credentes, quidam Apoſtolos explicant, immo quidam recentiores ipſum Chriſtum, & Ioannem intelligunt, qui dum, quod ſuum erat, erga illos Iudæos fecerunt, diuinam ſapientiam iuſtificarunt, id eſt, declararunt, & ipſo opere oſtenderunt, iuſtam, & irreprehenſibilem eſſe.

Auctoris ſententia. Mihi in hac parte viſa eſt accommodatior expoſitio in commentario allata, vt per ſapientiam non Chriſtum ipſum, ſed Dei ſapientiam dicamus: quamuis enim Chriſtus vt Deus ſit ſapientia ipſa Patris, tamen aliud eſt loqui de ſapientia, vt eſt attributum cõmune toti Trinitati; Deum enim ſapientem vocamus, tam Patrem, quàm Filium, quàm Spiritum ſanctum: aliud autem eſt loqui de ſapientia perſonaliter, vt dicunt Theologi, quæ eſt ipſe filius Dei. hoc igitur in loco de ſapientia priori modo ſermo eſt, cuius opus fuit diſponere vias, & modos ſalutis humanę operandæ. Dicimus autem iuſtificatam à filijs ſuis, non quod filij ſapientiam ipſam confeſſi fuerint, aut probauerint iuſtam; nec quod eam admirati fuerint, ſed quod iuſtitia eius in ipſis credẽtibus oſtenſa ſit, dum enim multi crediderunt, aperitur culpa eorum, qui non crediderunt, non enim incredulitas inde prouenit, quod non fuerit miniſtrata illis via, & modus credẽdi, ſic enim nemo crediḍiſſet, ſed quod noluerunt culpa ſua credere, ſicque ſapientia iuſta, & irreprehenſibilis oſtenditur. ob id dicitur (ab omnibus) nam ex omnibus credentibus ſumitur argumentum iuſtitiæ in diuina ſapientia, & culpæ in non credentibus. Hæc enim phraſis vſitata eſt in Scriptura, vt vnus dicatur iuſtificatus ab altero, non ꝙ hic illum iuſtum confiteatur, ſed quod eo, quod in illo fit, iuſtitia, aut minor culpa alterius appareat, Luc. 18. Diſcendit iuſtificatus ab illo. Ezech. 16. Iuſtificaſti ſorores tuas in omnibus peccatis tuis. Dicti autem ſunt filij ſapientiæ, id eſt, ſapientia Dei prædidi; hæc eſt autem ſapientia veram Dei fidem habere. *Luc. 18. Ezech. 16.*

Aduerte demum, huius ſermonis multa prætermiſſa eſſe à Luca, quæ Matthæus retulit, quæ etiam nos non interpretamur, qui Lucam exponendum ſuſcepimus.

Rogabat autem illum quidam de Phariſæis, vt manducaret cum illo.

COMMENTARIA.

Admirandam cuiuſdam mulieris peccatricis conuerſionem deſcribit Euangeliſta, vt eo exemplo verificet, publicanos, & peccatores credidiſſe Chriſto, quem illi doctores, & Phariſæi ſpreuerunt, quo diuina ſapientia iuſta comprobatur. vt autem hanc explicet conuerſionem, totius facti texit hiſtoriam. Quidam igitur ex Phariſęis precibus obtinuit à Chriſto, vt pranderet domi eius cum illo. Illud autem verbum imperfecti temporis (rogabat) non qualeſcumque preces ſignificat, ſed inſtanter, & perſeueranter rogabat. Non enim facilem ſe exhibebat Chriſtus inuitantibus, quib. ſe parum profuturum ſciebat. Quando autem ſalutem ali-

tem alicuius futuram nouerat, ſeipſum etiam hoſpitem offerebat, vti cum Zachæo publicano factum eſt.

ANNOTATIO LIX.

AN illo loco, & tempore, in quib. Dominus ſermonẽ pręcedentem habuit, inuitatus ſit, incertum eſt. Lucas enim ſolus huius meminit hiſtoriæ, quod etiam Irenęus notauit lib. 3. c. 14. vnde quis fuerat hic Phariſæus, ignoratur; probabile aũt eſt illo tunc temporis, aut paulo poſt hoc hæc facta eſſe. Quod autem ad verba ſpectat, illud (rogabat) Græce ἠρώτα, dicitur: notat autem Euthymius, non eſſe accipiendum in ea ſignificatione, quam etiam habet, nimirum (interrogabat) hæc enim ſignificatio accommodari non poteſt contextui, ſed ſignificare idem, quod (vocabat ſeu inuitabat) quod quidem accommodate dici poteſt: tamen accommodatior multo eſt ſignificatio, quam communis lectio habet, nempe rogabat, non enim verbis ſimplicibus, ſed deprecatorijs illum Phariſæum vſum eſſe credibile eſt.

Et ingreſſus domum Phariſæi, diſcubuit.

COMMENTARIA.

ANnuit Chriſtus precibus Phariſæi, non propter eum, de quo nullus fructus ſperabatur, ſed vt occaſio mulieri ſuæ conuerſionis daretur, ac quanto ſtudio Chriſtus peccatorum ſaluti incumberet, oſtenderetur. Ingreditur ergo domum rogantis Phariſæi, & diſcumbit cum illo ad manducandum, eoque facto illorum Phariſæorum iniquam, ac contumelioſam damnat accuſationem, qua paulo ante dicebant: Ecce homo deuorator, amicus publicanorum, & peccatorum. Si talem Chriſtum ô Phariſæi dicitis, ecce vnus ex veſtris deuorator etiam eſt, publicanus, et peccator. At vero impietas, & nequitia non ſibi conſonat, vtpote non veritati, ſed mendacijs ac falſitatibus innixa.

ANNOTATIO LX.

EVthymius aſſerit Chriſtum non deuitaſſe hunc Phariſęum, ne daret occaſionem dicendi, quod cum publicanis, & peccatoribus cibum caperet; Phariſæos autem faſtidiret. At vero cũ iam hoc illi dixiſſet, potius hoc fecit Chriſtus, vt illos impietatis, & mendacij conuinceret, vt in commentario dictum eſt.

Et ecce mulier, quæ erat in Ciuitate peccatrix.

COMMENTARIA.

ILlis diſcumbẽtibus, ecce mulier peccatrix, id eſt, quæ impudice, ac inhoneſte vixerat, quæ quidem mulier erat in illa ciuitate eadẽ, in qua Phariſęus, qui Chriſtum inuitauerat, ibique turpiter ſe geſſerat, maleque apud conciues audiebat. Particula (ecce) attentationẽ excitat, ecce inquit, conuiuij tempore mulier pœnitentiæ lacrymas miſcet, quia peccanti omne tempus eſt ad pœnitentiam aptum: ecce in domum Phariſæi, qui mundiciem, & ſanctitatem profitebatur, peccatrix ingreditur, quia quem vere pęnitet, præſentiam iuſtorum non refugit, apud quos peccata grauiora apparent; vt enim inquit Gregorius hom. 33. in Euangel. Quia ſemetipsã grauiter erubeſcebat intus, nihil eſſe credidit, quod erubeſceretur foris.

ANNOTATIO LXI.

QVod ad literam ſpectat, illud (Peccatrix) connecti debet, nõ cũ verbo ſic: Qu. erat peccatrix, ſed cum nomine ſic: Ecce mulier peccatrix, quæ erat in ciuitate, Græce additur articulus, quæ erat in ciuitate illa, nẽpe in qua Chriſtus inuitatus fuerat à Phariſęo. q̃ aũt ſit ciuitas hæc incertũ eſt, videẽ nõ improbabiliter eſſe ciuitas Naim, in qua ingrediens Dominus ſuſcitauerat filium viduæ propter portam ciuitatis, ad quam Ioannes refertur miſiſſe Diſcipulos, & Chriſtus locutus ad turbas: hęc enim omnia à Luca conſequenter narrantur. ibi ergo inuitatus eſt à Phariſæo, niſi enim Euangeliſta hęc omnia eodem contextu narraſſet, vtique expreſſiſſet, quæ eſſet ciuitas, in qua tam mira geſta ſunt; voluit ergo ad antecedentia ſe remittere. Quidã ex recentioribus exiſtimat hanc ciuitatẽ eſſe Hieruſalem, quæ emphatice dicebatur *Quæ fuerit ciuitas in qua hæc contigit historia.*

ciuitas iuxta illud Luc.22. Euntibus vobis in ciuitatem occurret vobis homo: hæc tamen mea ſententia improbabilis eſt, vt enim ex contextu hoc conſtat, Chriſtus erat in Galilæa: at Hieruſalem eſt in Iudæa. nec apud Lucam citatum ponitur emphatice, ſed ex circumſtantijs ibi poſitis apparebat illam ciuitatem eſſe Hieruſalem. articulus autē Græc. s hoc loco poſitus potius relatiuus eſt, referturq; ad illā ciuitatem, de qua prius Euangeliſta locutus erat, nempe Naim.

Quomodo peccatrix fuerit mulier iſta.

Quo autem modo mulier hæc peccatrix dicatur, in controuerſia eſt. quidam recentiores eo more peccatricem vocatam exiſtimant, quo omnes, qui virtute aliqua inſigni nō pollēt, peccatores appellamus. Quidam alii plus aliquid comprehendi hoc nomine affirmant, nempe eā fuiſſe noti exempli, non tam impudicitiæ, quā licentię, quæ honeſtæ fœminæ dedecori, & probo eſſe debet, tametſi nulla accedit impudicitia. Vtrāque tamen opinionem verba Euāgelica repellunt: non enim ob ea ſolum Phariſæus opponeret Chriſto tactum illius, dicens: Si ſciret, quæ mulier tangit illum. quia peccatrix eſt. quæ verba non conueniunt, niſi fœminæ impudicæ, & proſtitutæ vitæ, non enim aliter eius tactus reprehenſus eſſet nec Euangeliſta peccatricem appellaſſet, niſi reuera fuiſſet inhoneſtæ conuerſationis, non ſolum ob infamiam, ſed ob opera impudica, & quidem frequentia, & iam ab aliquo tempore; nomen enim peccatricis conſuetudinem indicat. quam ſententiam Patres antiqui amplexi ſunt, eam appellantes meretricem, hoc enim nomine vſi ſunt Sacri Doctores, inter quos ſunt Chryſoſtomus hom.62. ad Populum Antiochenum, & hom.15. in Acta, ac propter eam dictum eſſe à Domino cenſet illud: Meretrices, & Publicani præcedent vos in Regno Dei. eodem nomine vocauit Iſidorus Peluſiota lib.1. Epiſt.142. Hieronymus Matth.26. & Auguſtinus ſerm.58. de tempore, cui conſonat Eccleſiæ hymnus. quę tot inquit cōmiſit crimina, ab ipſa fauce tartari, redit ad vitæ limina, poſt fluxæ carnis ſcandala fit ex lebete phiala, ex vaſe contumelię in vas tranſlatæ gloriæ. Recentiores autem iſti, dum ſe pietati indulgere putant, honori Mariæ conſulentes, pietatem potius minuunt, Chriſti, nempe gratiæ detrahentes; virtus enim medici minus laudatur, dum infirmi morbus minor cenſetur. Exiſtimo igitur eam ſi non vulgo proſtitutam, ſaltem impudicæ, & inhoneſtæ vitæ fuiſſe.

ANNOTATIO LXII.

Nū vna eademq. ſit Maria cuius oēs Euangeliſtę meminere.

Difficilior eſt quæſtio, an hæc mulier ſit eadem cū illa, cuius meminit Matthæus cap.26. & cum illa, cuius meminit etiam Marcus cap.14. quæ Ieſum in domo Simonis leproſi vnguento illo vnxit, ob cuius effuſionem Diſcipuli indignati fuerunt; ſimiliter cum illa, quæ habetur apud Ioānem cap.12. quæ ſoror erat Lazari, quæ etiam Dominum vnxit; illis enim tribus locis Euangeliſtarum fit mentio vnctionis Chriſti à muliere factæ.

Quidam primo loco tres mulieres diſtinctas fuiſſe affirmant, tresque vnctiones diuerſis temporibus factas. Prima fuit multo ante Paſſionem, circa prædicationis Chriſti medium, aut paulo ante, cuius nunc meminit Lucas, & dicitur peccatrix. Secūda ſoror Lazari quando ante ſex dies Paſchę in domo Simonis leproſi Domini etiam pedes vnxit, cuius meminit Ioannes cap.12. Tertia fuit quæ ante biduum Paſchę in eadem domo Simonis vnxit Domini caput, & huius meminere Matthæus cap.26. & Marcus cap.14. A diuerſitate igitur temporum, & ab eo, quod duæ pedes, vna caput vnxerunt, eas diſtinctas eſſe iſti dicunt. Hanc ſententiam tenuere nonnulli ex antiquis Patribus, inter quos ſunt Titus Boſtrenus in hoc commentario Lucæ, & ante ipſum Origenes tract.25. in Matth. cui opinioni adhæſerunt Theophylactus, & Euthymius Matth.26.

Secundo loco Chryſoſtomus hom.81. in Matth. duas mulieres ſic diſtinguit, vt vnas, & eadem ſit hæc, cuius meminit Lucas, & ea, quam retulerunt Matthæus, & Marcus, cuius nomen à tribus Euangeliſtis tacetur. Altera eſt Soror Marthæ, & Lazari, quæ habetur apud Ioannem dicta Maria. An autem eadem ſit vnctio hæc cum ea, quam Matthæus, & Marcus narrarunt, nō explicat Chryſoſtomus, indicat tamen eandem eſſe: nam dicit, (dum de ea, quam Matthæus ſcribit, loquitur) illam turpis vitæ conſciam non publice, ſed in domo, ac priuatim, atque ad animæ incolumitatem acquirendam acceſſiſſe; Chriſtumque meretricem ſuſcepiſſe, dum mentem, ac animum eius conſiderauit. Chryſoſtomus ergo can-

go eandem mulierem, & vnctionem eſſe hanc exiſtimauit cum ea, quam Matthæus, & Marcus retulerunt, affirmatque non ſolos pedes, ſed etiã caput poſt illos vnxiſſe.

Tertio loco Hieronymus Matt. 26. duas quidem mulieres diſtinguit, totidemq; vnctiones, ſed multo aliter: vnam enim exiſtimat, quam Matthæus, & Marcus deſcripſerunt; alteram quæ nunc à Luca refertur, ſic enim inquit: nemo eandem eſſe putet, quæ ſuper caput effudit vnguentum, & quæ ſuper pedes illa enim & lacrymis lauat, & crine tergit, & manifeſte meretrix appellatur; de hac autem nihil tale ſcriptum eſt, nec enim poterat ſtatim capite Domini meretrix digna fieri. Hæc Hieronymus. de ea autem, cuius meminit Ioannes, quæ etiam pedes vnxit, ſed non lauiſſe lacrymis, nec capillis terſiſſe legitur, nec meretrix appellatur, nihil dicit Hieronymus, vnde incertum eſt, an coniunxerit hiſtoriam Ioannis cum ea, quæ eſt Matthæi, & Marci; an vero diſtinxerit ſentiens cum Origene; non enim loquitur, niſi de hac peccatrice, & de eã, quæ caput vnxit; quam vero narrat Ioannes, meretrix non erat, pedes autem vnxit, non autem caput; Vnde forſan eam ab alijs duabus ſenſit eſſe diuerſam cum Origene.

Quarto loco Ambroſius nihil de ea, cuius Ioannes meminit; ſororque Marthæ erat, loquens de ijs, quas Lucas, Matthęus, & Marcus ſcripſere, tractat, incertumque relinquit, an vna ſit mulier, quæ prius peccatrix pedes, & poſtea perfecta, atq; emendata caput unxerit, an diuerſę: certum enim exiſtimat duas vnctiones factas fuiſſe, hãc priorem, poſteriorẽ vero illam, cuius mentionem Matthæus, & Marcus fecerunt; an vero vna, an duæ mulieres fuerint, Ambroſius dubitat, de ſorore autem Marthæ, quæ Ioan. 12. legitur, nihil ille expreſſit.

Quinto loco Auguſt. lib. 2. de conſenſu Euang. cap. 79. vnam, & eandem eſſe mulierem, cuius quatuor Euangeliſtæ meminerunt, exiſtimat, ita tamen vt bis vnxerit Dominum; primo quidem nunc apud Lucam, quando conuerſa eſt per pęnitentiam; ſecundo paulo ante Paſſionem Domini, quod Matthæus, Marcus, & Ioannes referunt. Hoc recipit Gregorius hom. 33. in Euang. eandem enim putant hanc peccatricem, & eam, quæ ſoror erat Lazari, & quáuis nihil de ęa dicat, quã Matthæus, & Marcus retulerunt, non tamen addubitaſſe exiſtimo eandem eſſe hiſtoriã, quam Ioannes, Matthæus, & Marcus narrarunt, quod & Auguſt. ſenſit.

Auctoris ſententia.

In hac difficultate nonnulla dicẽda cenſeo. Primo quidem hanc vnctionem, cuius Lucas meminit: diſtinctam eſſe ab vnctione, quam cæteri tres Euangeliſtæ referunt, adeo certum eſt, vt vix negari poſſit. Hoc quidem argumento manifeſto probatur: nam hæc facta fuit in Galilæa, ea vero, quæ à cæteris quibus narratur, in Bethania caſtello Marthæ, quæ erat in Iudęa prope Hieruſalem: non igitur eadem eſſe poteſt, vt omittam tempus, multaſque circumſtantias, quibus diſcrimen inter has facile comperitur; in hocque dicto fere omnes conſentiunt. Vnde docte Irenæus lib. 3. cap. 14. inter multa, quæ ſolum Lucam inter cæteros Euãgeliſtas ſcripſiſſe refert, hoc vnum ſcribit, nempe hiſtoriam mulieris peccatricis lauantis, & vnguentis pedes Domini. Hinc patet, non eſſe eundem Simonem hunc, & illum, qui dicitur leproſus, in cuius domo iterum vnctus eſt Dominus in Bethania. Secundo vnam, & ęandem eſſe vnctionẽ, quam Matthæus, Marcus, & Ioannes deſcribunt, probabilius eſt, ac verius. Hoc dictum verum eſſe loci vnitas, nempe in Bethania, & apud Simonem leproſum, & Paſchæ vicinitas, multæque ſimiles circumſtantiæ oſtendunt; nec obſtant ea, quę, qui contrariam tenent ſententiam, opponunt, nempe diuerſitas temporum: nam vna ante biduum Paſchæ, altera ante ſex dies facta eſt: rurſus apud Ioannem pedes, apud Matthęum, & Marcum caput Chriſti abluitur; rurſus apud Ioannem Maria vocatur, apud reliquos duos ſine nomine eſt. Ad hæc autem, & nõnulla alia reſpondimus in commentarijs Ioannis ca. 12. Annot. 2. Ex quibus conſtat duas tantum fuiſſe vnctiones, biſque Chriſtum à muliere vnctum. Tertio, probabiliſſimum eſt, & omnino tenendum, vnicam fuiſſe mulierem, & hanc, quę dicitur peccatrix, ac Mariã ſororẽ Marthæ, & Lazari. quod non ſolum ob auctoritatẽ Auguſtini, & Gregorij, multorumq; aliorum recipi debet, ſed etiã quia tota Latina Eccleſia id cõfitetur, & vt vnam veneratur eam; quæ peccatrix nunc dicitur, & quæ ſoror fuit Lazari; canit enim in hymno: Maria ſoror Lazari, quæ tot commiſit crimina, &c. Huic ſententiæ multa obijci poſ-

poſſunt, & nonnulli recentiores, pluſquam par eſt audaces, opponunt, tamē ſoluuntur facile, & Eccleſiæ ſententia firmiorib. argumentis comprobatur, quod fecerunt alij perdocti & pij recentiores, idcirco non immorandum amplius in hac re cenſuimus. An autem hæc ſit eadem cum ea, quam capite ſequenti refert Lucas, quæq; dicta eſt Maria Magdalene, à qua etiam Dominus ſeptem dæmonia eieciſſe ſcribitur, ibi accommodatius diſcutiemus.

Vt cognouit, quod Ieſus accubuit in domo Phariſæi.

COMMENTARIA.

Fama Chriſti mulier iam ante commota, ac deſiderio ad eum ueniendi, ut peccatorum ſuorum remiſſionē impetraret flagrans occaſionem quærebat, quam nacta, ſimul atq; nouit in domo Phariſæi illum accubuiſſe, accurrit, tempus, & locum accommodata iudicans, ut officium ſuum, quod expetiuerat, exhiberet. ſentiebat peccatorum ſuorum aculeos, agnoſcebat Dei gratiam in Chriſto, ideo nihil eam retardauit, quin ægra ad medicum conuolaret.

Attulit alabaſtrum vnguenti.

COMMENTARIA.

Deſiderabat Chriſto hoc officij genus exhibere, ideo conuiuij tēpus obſeruabat, quando huiuſmodi unctiones fieri ſolebant; uas ergo ex alabaſtrite lapide confectum, unguento pretioſo plenum attulit, ut Chriſtum ungeret; ingentis huius mulieris erga Chriſtum amoris indicium, & argumentum.

ANNOTATIO LXIII.

Alabaſtrū hoc quale fuerit. Alabaſtrum vas erat ex alabaſtrite lapide confectum, cōſeruandis vnguentis aptum, quo olim antiqui vtebantur, quem lapidem Onichem multi putant. Hæc ex Plinio lib. 36. cap. 8. habemus, qui cum in proximo capite meminiſſet Onichis, ita proſequitur: Hunc lapidem alabaſtritem vocant, quem cauant ad vaſa vnguentaria, quoniam optime ea incorrupta ſeruare dicitur. Hæc ille. Apparet hinc, conſuetudinis fuiſſe Iudæorum in lautis conuiuijs amicos ſingulares hoc velut recreationis genere excipere, & honorare. Huc reſpicere videtur illud Dauid Pſal. 22. Paraſti in conſpectu meo menſam aduerſus eos, qui tribulant me: impinguaſti in oleo caput meū. & illud quod ſcribitur 1. Reg. 12. vbi Samuel Iudæis prædixit fore, vt ſi Regem ſibi conſtituerent, Rex eorum filias vnguentarias faceret. ex quo loco deduci videtur munus hoc fuiſſe fœminarum, quibus magis, quàm viris ars hæc quaſi delicatis manibus tractanda conueniebat, eaque de cauſa hæc mulier acceſſit, vt Chriſtum vngeret. *Pſal. 22.* *1. Reg. 12.*

Et ſtans retro ſecus pedes eius.

COMMENTARIA.

Qui antiquo more ad menſam ſuper thoros accumbebant, ita iacebant, ut caput uerſus menſam, pedes uerſus exteriorem partem haberent, qua miniſtri ferentes fercula menſam obibant; idcirco mulier hæc Chriſti pedes unctura retro acceſſit: cum autem thorus altus eſſet, ſtetiſſe dicitur, ut ſic oſculari pedes, lacrymis rigare, ac capillis tergere poſſet. Merito peccatorum ueniam petitura, præ humilitate, & confuſione ad pedes acceſſit, ut ſupplicātis affectum exprimeret, ad quos utique procubuiſſet, niſi thori altitudo prohibuiſſet.

Et lacrymis cœpit rigare pedes eius.

COMMENTARIA.

Recte, ac prudenter peccatrix à lacrymis ſumit exordium; multum enim ad flectendum Deum fletus efficax eſt. nouerat Dauidem lacrymis adulterij, & homicidij culpam deleuiſſe, ſperabat etiam illa ſuæ impudicitiæ ueniam lacrymis impetraturam à Chriſto, quem Deum eſſe credebat.

ANNO-

ANNOTATIO LXIIII.

Plura admiratione digna in huius peccatricis conuerſione reperiuntur.

NOtanda, & admiranda ſunt multa in hac muliere. Primo quidem lacrymarum copia, quæ ad lauandos Domini pedes abundauit, & aquæ defectum, quã Phariſæus miniſtrare debuit, suppleuit; nam idcirco mulier hęc pedes lacrymis lauit, quia nouit ab inuitante non eſſe ablutos; diuino enim conſilio factum eſt, ne Phariſæus aquis pedes abluerit Chriſti, vt lacrymis mulieris huius locus relinqueretur. Secundo, deuotio, & religio euiſdem mulieris; vt enim notauit Chryſoſtomus hom. 8. in Matth. legimus multos ad Chriſtum ſanitatis corporum obtinendæ cauſa concurriſſe; neminem tamen ex illis ſcimus ad veniam peccatorum conſequendam, & impetrandam veniſſe, cum multi peccatores extiterint, præter mulierem hanc. Tertio, fides eius, quæ Chriſtum eſſe eum credidit, & qui remittere peccata poſſet: à qua fide longe illi Phariſæi aberant, qui murmurantes intra ſe dicebant: Quis eſt, qui etiam peccata dimittit? erat enim hoc ſolius Dei. Quarto ſapiẽtia; nullam enim exteriorem vocem emiſit, nec quid vellet, aut peteret, verbo expreſſit. ſciebat cordis vehemens deſiderium magnas voces eſſe apud Deũ, nouerat lacrymas efficacia eſſe argumẽta impetrandi, audierat Moyſen à ſtrepitu verborum abſtinuiſſe, & tamẽ ſilentem aure diuinæ pietatis auditum fuiſſe, cum ei dicitur: Quid clamas ad me? Audierat Annam ad templum pergentem ore quidem tacuiſſe, & tamen deſiderij ſui voces emiſiſſe, lacrymiſque frequentibus, quod optauerat, impetraſſe. Vnde ſcripſit Gregorius lib. 22. mor. c. 13. Vera, inquit, poſtulatio, non in oris eſt vocibus, ſed in cogitationibus cordis. Valentiores namque voces apud ſecretiſſimas aures Dei, non faciunt verba noſtra, ſed deſideria. Aeternam etenim vitam ſi ore petimus, nec tamẽ corde deſideramus, clamantes tacemus, ſi vero deſideramus ex corde, etiam cum ore conticeſcimus tacentes clamamus. Hæc ille. De lacrymis autem Ambroſius ſerm. 18. in Pſ. 118. ſic inquit: Lacrymis crimen abluitur, vt eſt illud Pſ. 6. Diſcedite à me omnes qui operamini iniquitatem, quoniam exaudiuit Dñs vocẽ fletus mei. Hæc ille. Et lib. 2. de penitentia, cap. 8. de huius mulieris lacrymis loquens, inquit: Peccatum mulier

Pſal. 6.

illa in Euangelio: fœtoremque ſui erroris abſterſit, ſic culpam diluit, dum Ieſu pedes lacrymis lauit. Hæc ille.

Quãta ſit lacrymarum virtus.

De lacrymarum autem virtute multa Chryſoſtomus ſcripſit in ſermone de pœnitentia, qui habetur 5. tomo, vbi ſic inquit inter alia: Magnus profectus eſt lacrymarum, vt plorando ſeruus propitiet dominum, filium lacrymis mitiget patrem, & aſperam matrem filius paruulus mulceat: ita ergo & peccator profuſis fletibus remouet iram Dei, reformatus in ipſo. Cupit videre Timotheum Paulus propter fletũ 2. Timoth. 1. Cupio, inquit, te videre memor lacrymarum tuarum. & Dauid dicit: Venite adoremus, & ploremus coram Domino, qui fecit nos. Et iterum: Fuerunt mihi lacrymæ meæ panes die, ac nocte: & potum meũ cum fletu miſcebam: & ſtratum meũ per ſingulas noctes cũ lacrymis rigabam. Et iterum: Deus vitam meam annunciaui tibi, poſuiſti lacrymas in conſpectu tuo, tamquam ſi diceret: Suſcipe Domine lacrymas meas, quoniam lacrymæ ſunt, quę pœnitentiam armant, & indulgentiam prouocant; lacrymæ ſunt, quæ cœlum pulſantes crimina delent, & conſcientiam degrauant, ſonant ore pœnitentiæ verba, & mouent in pectore pietatis veniam; impletur caput aqua, tumeſcunt oculi, rigantur genæ, decurrunt riuuli, & Deus indulgentiæ mentẽ exhilarat. lacrymæ ſunt, quę reconciliant Deo, à peccatis redimunt animam, & ſanant languores eius. Sordentem animæ veſtem lacrymæ lauant, & dant illi remiſſionis candorem. Hæc Chryſoſtomus. Quinto demum, magnitudo pœnitentię, & contritionis cordis eius, quæ in lacrymas effuſa etiã aliorum corda ad pœnitentiam poſsẽt reuocare; de qua Gregorius ille Magnus hom. 33. in Euang. ſic ſcribit: Cogitanti mihi de Mariæ Magdalenæ penitentia, flere magis libet, quam aliquid dicere; cuius enim vel ſaxeum pectus illæ huius peccatricis lacrymæ ad exemplum pęnitentiæ non emolliant? conſiderauit namque quid fecit, & noluit moderari, quid faceret; ſuper conuiuantes ingreſſa eſt, non iuſſa venit, inter epulas lacrymas obtulit. Diſcite, quo dolore ardet, quæ flere inter epulas non erubeſcit. Hęc ille. Non minus Chryſoſtomus hanc pœnitentiam magnificans ait hom. 6. in Matth. Sic illa meretrix virgines quoq; ipſas caſtitate ſuperauit, cum

hoc

hoc igne correpta fuiſſet. Quia enim perfecte incaluerat pœnitentia, percita eſt furore, ceu Bacchico, in poſterum amore erga Christum. Siquidem continuo, & crines reſoluit, & ſanctos pedes vberius diluens lacrymis, ac proprijs extergens capillis vnguentum exhauſit. Et hæc quidem extrinſecus cuncta fiebant, ea vero, quę in ſecreto mentis agitabat, multo his feruentiora erant, quæ tantummodo Deus ipſe cernebat. Hæc ille.

Et capillis capitis ſuis tergebat.

COMMENTARIA.

NOn dubium, quin habuerit mulier hæc linteum, quo pedes Chriſti tergeret, ſed eo non eſt vſa, vt ſignificaret, ſe pedes Chriſti abluere non tā quod hi ablutione indigerent, quam quod illa eo facto declararet, quanti Chriſtum faciebat, quantumque eam vitæ præteritæ pęnitebat, quando concinnatis capillis ambulabat. Illud (capitis) adiectum eſt, cum ſatis eſſet dicere (capillis ſuis) tum vt oratio emphaſim haberet, tum vt Euangeliſta pedibus caput opponeret.

Et oſculabatur pedes eius.

COMMENTARIA.

HVmilitatis, ac ſingularis erga Chriſtum amoris argumentum eſt, quo etiam ſignificabat ſe pacem, ac reconciliationē cum eo, quem peccando offenderat, vehementer optare, ac petere; oſculū enim pacis ſymbolum eſt, vtque eorum, quę male olim amaſijs dederat, oſculorum iam pœnitere indicaret.

Et vnguento vngebat.

COMMENTARIA.

LOtos, ac exterſos pedes, poſt oſcula vnguento perfundit, & quidem pretioſo, vt res ipſa indicat, & Titus Boſtrenus affirmat, non autem caput vnxit, vt moris erat; quodque poſtea fecit in domo Simonis leproſi, quia vt inquit Ambroſius: Peccatrix non capiti, ſed pedibus acceſſit ungendis; hoc enim maioris eſt humilitatis; ſiue vt eum pluſquam humano more honoraret, qui pluſquam homo erat, vt inquit Chryſoſtomus ho. 81. in Matt. & Euthymius apud Lucam: ſiue, vt unguenta, quæ prius delitiarum ſuarum erant inſtrumenta, ad Domini pedes, quaſi conculcanda effunderet: aut forſan ne Phariſæum iniuriæ taxare uideretur, qui caput Chriſti pro conſuetudine ungere neglexiſſet.

ANNOTATIO LXV.

GRegorius hom. 33. in Euang. horum omnium ſignificationem interpretatur optime, ſic ſcribēs: Liquet fratres, quod illicitis actibus prius mulier intenta ſibi vnguentum pro odore ſuæ carnis adhibuit. Quod ergo turpiter exhibuerat, hoc iam Deo laudabiliter offerebat. Oculis terrena concupierat; ſed hoc iam per pœnitentiam conterens flebat, capillos ad cōpoſitionem vultus exhibuerat; ſed iam capillis lacrymas tergebat: ore ſuperba dixerat; ſed pedes Domini oſculans hoc in Redemptoris ſui veſtigia figebat. Quot ergo in ſe habuit oblectamenta, tot in ſe inuenit holócauſta. Conuertit ad virtutum numerum, númerum criminum, vt totum ſeruiret Deo in pœnitentia, quidquid ex ſe Deum contempſerat in culpa. Hæc ille. Euthymius ſimilia fere conſiderans, inquit: Ab his, vnde prius ipſa ſuam venabatur perditionem; ab eiſdem nūc venata eſt ſalutem. Lacrymis enim amatorijs, & capillis cuno ſius concinnatis, ac vnguento laſciuos iuuenes dementabat: quæ vero primum fuerūt inſtrumenta peccati, ea nunc fecit inſtrumenta virtutis. Multa in his ſpiritualia conſiderauit Ambroſius in præſenti, ubi licet vnicuique legere. *Quid hę mulieris actiones ſpiritualiter ſignificēt.*

Videns autem Phariſæus, qui inuitauerat eum, ait intra ſe dicens: Hic ſi eſſet Propheta, ſciret quæ, & qualis eſt mulier, quæ tangit eum, quia peccatrix eſt.

COMMENTARIA.

CHriſti clementia, qua à muliere illa ſe tangi paſſus eſt, Phariſæus offen-

offenditur,& ſcandalizatur, idq; igno rantię potius, quam malitiæ adſcribit, temere intra ſe iudicans Chriſtum ignorare mulieris illius conditionem; exiſtimabat enim Chriſtum, ſi eam no uiſſet, ſe ab illa tangi non permiſſurũ; ex eaque ignorantia ſuo iudicio reputata colligit, Chriſtum non eſſe Prophetam. Quantum autem in hoc errauerit, ſequens annotatio declarat. Dicitur autem Phariſæus, qui inuitauerat, quia alij Phariſæi etiam aderant; ille autem fuit, qui hoc protulit iudicium. forſan etiam id adiectum eſt, vt ſignificaret Euangeliſta, illum motum eſſe quadam indignatione, quaſi ægre tuliſſet ſe ab illa muliere tacite accuſatum, quod officio ſuo defuerit, non lauando, nec vngendo Chriſtum, cum inuitantis hæc eſſent officia. Illud (quę) ad perſonam, illud (qualis) ad qualitatem refert; illud (quia) cauſam reddit cuiuſdam, quod ſubintelligitur, nempe ſi ſciret, Prophetaque eſſet, non ſineret ſe tãgi ab illa, quia peccatrix eſt.

ANNOTATIO LXVI.

Phariſęus multis modis errat dũ Chriſtum & peccatricem temere iudicauit.

PHariſæus hic in multis deliquit. Primo quidem iudicauit temere Chriſtum neſciuiſſe, quæ, & qualis eſſet mulier illa: nam argumentum hoc: Hic permittit ſe tangi ab illa muliere, ergo neſcit eam, infirmiſſimum eſt; cum alijs de cauſis id permittere potuerit, etiam ſi eam nouerit. Quare recte Auguſtinus lib. 50. homiliarum ho. 23. Vnde, inquit, ò Phariſæe ſcis Chriſtum non nouiſſe illam mulierem? Quaſi diceret, non habuiſti aliquid, ex quo id recte deducere potuiſti.

Secundo, dato, quod Chriſtus neſciuiſſet illam mulierem, adhuc temere Phariſæus iudicauit eum non eſſe Prophetam: nam ex Scriptura ſacra potuit Phariſæus noſſe Prophetas non omnia ſciuiſſe, cum Gen. 27. Iſaac ille Patriarcha, qui multa nouit futura, filium ſuũ Iacob non nouerit ẽt tangendo, quem putauit Eſau. dicat nunc Phariſęus de Patriarcha illo ſi eſſet Propheta, ſciret quis eſſet, quẽ tetigit, quia Iacob erat. Similiter Gen. 37. Iacob, qui admiranda prædixit de filijs ſuis, deceptus credidit Ioſeph occiſum, quem tamen illius fratres ſuperſtitem vendiderãt. & 4. Reg. 4. Ille inſignis Eliſæus, in quo duplex Spiritus Elię erat, videns Sunamitidem plorantem, filium illius mortuum eſſe non nouit, donec ab ipſamet intellexit; Dominus, inquit, cęlauit à me. Sunt innumera exempla Scripturę de hac re; temere ergo Phariſęus Scripturarum peritus deducebat Chriſtum nõ eſſe Prophetam, quia ignoraſſe putabat mulierem illam eſſe peccatricem.

Tertio temere etiam iudicauit mulierẽ eſſe adhuc peccatricẽ, quam videbat Chriſti pedes profuſis lacrymis lauantẽ, & proprijs capillis tergentem, oſculantem, ac vngentem, hæc non erant officia peccatricis, nec in peccato perſeuerantis, ſed valde pęnitentis, & vitam in melius commutantis. deducere potius debuerat: Hæc mulier reſipuit, & à vijs malis ſuis antiquis receſſit, quæ talia facit, qualia ab amatorib. ſæculi fieri non ſunt ſolita.

Quarto, ſuomet iudicio ſeipſum reum facit: nam ſi talẽ exiſtimabat eſſe mulierẽ illam, cur in domum ſuam intrare paſſus eſt, cur diu immorari permiſit, cur Chriſtũ non fecit certiorem, ne ab immunda tangi ſe permitteret? Hęc profecto efficere debuit, qui talem de illa, & de Chriſto opinionem habuit: nam & illam immundam, & hunc ignorantem reputauit.

Quinto, ex ſuo ſenſu, ac ingenio Chriſtum metiebatur, quodq; ipſe ſuperbe egiſſet, ſi illa ei acceſſiſſet, vtique Chriſtum debere facere cenſuit, vnde Auguſtinus lib. 50. homi. hom. 23. Ad illius, inquit, ergo Phariſæi pedes, ſi talis mulier acceſſiſſet, dicturus erat, quod Eſaias de talibus dixit cap. 52.: Recede à me, noli me tãgere, quia mundus ſum. Hæc ille.

Sexto, propriam ignorantiam, & cęcitatem mentis non contemplans Chriſto ipſi, qui omnia nouerat, eam tribuit: nam quod Ioannes de Chriſto non ſemel teſtificatus fuerat: Ecce Agnus Dei, ecce qui tollit peccatum mundi, nec credidit, nec mente retinuit: ægram ad Medicum ſalutis accurriſſe non animaduertit, clementiam recipientis non eſt contemplatus, quã ipſe temere, & de Chriſto, & de muliere iudicaſſet, non intellexit.

Septimo, errauit in legis intelligentia: nam immunditiem legis, quæ contrahebatur

tur ex tactu alicuius immundi, extendebat ad animæ immunditiem, quaſi non liceret tangere peccatores, ac fornicarios, ſeu adulteros, quod nulla ratione lex prohibuit, quis enim id poterat ſeruare, cum nemo immundos tales cognoſcere valeret? immo Phariſæi ipſi ſanctitatem ſuper omnes ſuperbe profitentes, peccatores tangebant; quomodo enim adulteram ad Chriſtum adducere potuerunt, niſi tangendo?

Demum notanda eſt in Phariſæo animi durities, ex ſuperbia nimia proueniens, quę tanto mulieris huius ſpectaculo adduci nō potuit, vt pro ſuis erratis, vel vnam lacrymam effunderet, ſaltem in animo ſuo; cum vel ex illius lectione ſanctus ille Gregorius hom. 33. dixerit: Cogitanti mihi de Mariæ Magdalenæ pęnitentia flere magis libet, quam aliquid dicere. Cuius enim vel ſaxeum pectus illæ huius peccatricis lacrymæ ad exemplum pœnitentiæ non emolliant? Hæc ille. Quid ſi vidiſſet eam, feciſſet? ſed ò Gregori, ecce Phariſæus vidit, nec eius cor emollitum eſt. plus ergo, quam ſaxeum erat; tantam enim fuiſſe ſuperbiam illius opinor, vt nulla ſe pœnitentia indigere putaret. Ex his conſtat, quam multa hic Phariſæus ſimul peccauerit.

Chriſti clementia ac benignitas.

Ex aduerſo admiranda eſt Chriſti clementia, ac benignitas, qua non ſolum ab ea, quæ peccatrix reputabatur, ac fuerat, tam patiēter ſe tangi paſſus eſt, ſubſtinuitque propter illam ignorans reputari; ſed ēt eam ad ſe diuinitatis ſuę occulta virtute attraxit; non enim illa aliter venire poterat. Ioan. 6. Nemo poteſt venire ad me, niſi Pater meus traxerit eum. Quod quidem & Gregorius homil. 33. in Euang. notauit, dicens: Quid miramur fratres? Mariam venientem, an Dominum ſuſcipientem? Suſcipientem dicam an trahentem? ſed melius dicam trahētem & ſuſcipientem; quia nimirum ipſe per miſericordiam traxit intus, qui per manſuetudinem ſuſcepit foris. Hæc ille. Sunt etiā verba Cypriani notanda libro de ablutione pedum, vbi loquens cum Chriſto, ſic inquit: Hoc in muliere peccatrice aliquando paſſus es, nec dedignatus es in menſa ſolemni multis conueſcentibus infamis perſonæ ſuſcipere famulatum, cuius deuotio vſa eſt ibi capillis pro linteo, oculis pro catino, lacrymis pro Baptiſmo, tetigit, lauit, & vnxit vnguento. Mactata intrinſecus anima proprium in ſancta ſanguinem intulit; ſingula ſuum præbuere miniſterium, cor contritum erupit in lacrymas, fides lauit, charitas vnxit. Hæc multa in cōſpectu tuo cōgerens holocauſta, de fonte cordis fletus hauſit, quos protulit; de pœnitentiæ pixide vnguenta, quę obtulit, caputque pro ſuppedaneo ſtrauit, crinibus circūfuſis pedes ſacros inuoluit, & terſit. Nihil ſibi de ſe retinens totam ſe ſibi deuouit: & tu affectum potius, quam factum attendens vngebas vngentem, abluebas lauantem, tergebas intrinſecus pęnitentem. Superbo oculo Simon leproſus hanc clementiæ tuæ diligentiam non poterat intueri. Hæc Cyprianus

ANNOTATIO LXVII.

Quare Iudas & reliq. diſcipuli nō ſunt pp hanc vnctionē indignati, ſicut ob alia ab Euāgeliſtis referũtur fuiſſe indignatos.

Poterit quiſpiam interrogare, cur non murmurauit Iudas nunc, nec indignati ſunt Diſcipuli, ſicut fecerunt in poſteriori vnctione, vt Ioannes, cæteriq; duo Euangeliſtę referunt: adfuiſſe autem Diſcipulos nunc, teſtatur Cyprianus lib. ad Nouatianum hæreticum de lapſis, Euthymius hoc in hoc loco reſpondet Iudam eo tempore nōdum auaritiæ morbo captum fuiſſe, nec Diſcipulos ſermonē Chriſti de pauperum cura admodum penetraſſe, nec infixum habuiſſe. Non eſt improbabilis reſponſio, eo maxime, quod Iudas à principio ſuæ vocationis, & electionis bonus fuit, & bene ſe geſſit erga Chriſti diſciplinam, vt oſtendimus in commentarijs in Ioannem c. 6. annot. 36. ex Cyrillo lib. 4. in Ioannem c. 30. Hieronymo lib. 3. contra Pelagian. Tertullianus autem lib. de anima affirmat bonum fuiſſe Iudam nō ſolum electionis ſuæ tempore, ſed etiam perſeueraſſe in bonitate vſque ad loculorum officium. Poteſt etiam huic Euthymij reſpōſioni altera adiungi, nempe non fuiſſe vnguentum hoc ita pretioſum, ac illud, quod non ſuper ſolos pedes, ſed etiam ſuper caput effuſum fuit; propterea que Euangeliſtas dixiſſe illam attuliſſe alabaſtrum nardi piſtici pretioſi; licet. n. hoc pretioſum fuerit, vt ſupra diximus ex Tito Boſtreno, erat tamen cōmune, quo in conuiuijs vti ſolitum erat. quod ſi perfectius fuit, non æque tamen vt poſterius, quod rarum, & inſolitum erat. Addi etiam poteſt, non ſolum vnguentum poſterius fuiſſe pretioſius, & inconſuetum, quippe quo caput Chriſti erat vngendum, ſed totum effuſum eſſe, etiam vaſe fracto,

vt ha-

vt habetur Mar. 14. nunc autem nec vas dicitur fractum, nec totum effuſum vnguentum, ſed tantum vnxiſſe pedes, idcirco non eſt accepta occaſio conquerendi, nec à Diſcipulis, nec ab vllo circumſtantium, qui conuiuio aderant. Demum reſponderi etiã poteſt, Chriſtum ſua interogatione, ac reſponſione ad Phariſæum facta non dediſſe locum murmurationi; ita enim celeriter Chriſtus pro muliere reſpondit, vt cogitationi Phariſæi occurrerit, priuſquam vllum proferret verbum. cui reſponſioni omnes intenti de vnguento parum curarunt, eo maximè quod Chriſtus ſuæ diuinitatis radium quendam emiſit remittendo peccata, propter quem illi, qui aderant, admirati dixerunt, quis eſt hic, qui etiam peccata dimittit?

Et reſpondens Ieſus dixit ad illum.

COMMENTARIA.

NOn ad verba Phariſæi, cum is nihil locutus fuerit; intra ſe enim illa, quæ relata ſunt, dicebat, ſed ad cogitationes, quas in animo illius proſpexit, Chriſtus reſpondiſſe dicitur; qua re & ſe pluſquam Prophetam, immo & Prophetarum Dominum eſſe oſtendit, & falſi, ac temerarij iudicij Phariſæum damnauit; qui enim arcana cordis eius detegebat; nouerat vtique, quæ, & qualis eſſet mulier illa, à à qua tangebatur, eoque demonſtrat ſe eam diuino conſilio, non ignoranter admiſiſſe.

Simon habeo tibi aliquid dicere: at ille ait: Magiſter dic.

COMMENTARIA.

MIrabilis hæc Chriſti in reprehendendo prudentia ſuauitati coniuncta facit, vt Phariſæus ſeſe ſuo iudicio condemnet, & vt dicit Gregor. homil. 33. in Euang. dum ſua ſententia Phariſæus conuincitur, quaſi phreneticus funem portat, quo ligetur, ideo ergo conſenſum illius ad dicendum Chriſtus requirit: quod autem nomine proprio eum appellat, familiaritatis, & amoris cuiuſdam eſt argumentum.

Duo debitores erant cuidam fœneratori; Vnus debebat denarios quingentos, & alius quinquaginta. Non habentibus illis, vnde redderent, donauit vtriſque.

COMMENTARIA.

PArabolæ plurimum habent efficaciæ ad conuincendum; trahitur enim homo ad conſentiendum nõ ſolum euidẽtia exempli, ſed etiam priuſquam ille intelligat, quo virtus parabolæ tendat; duorum igitur debitorũ ſimilitudine, & Phariſæum inciuilitatis arguit, & mulierem à falſa imputatione tuetur, ac eam illi præponendam eſſe demonſtrat, vt in explicatione ipſa manifeſtabitur.

ANNOTATIO LXVIII.

AMbroſius lib. de Tobia cap. 22. per hos debitores, populos gentium, ac Iudæorum intelligit, qui plura debebat, natio erat gentium, quæ idololatrijs, ac peccatis innumerabilibus ac grauiſſimis tenebatur, à quibus gratia Chriſti liberata eſt. plus autem dilexit: nam ab illis erepta, & ad Eccleſiam vocata mira obſequia præſtitit Saluatori. Populus autem Iudaicus minus peccatis obligabatur, quippe qui fidem, ac religionem veri Dei ſeruabat; à ſuis autem liberatus delictis, & ad Eccleſiam vocatus, minus præſtitit, quia pauci ex eis crediderunt. Gregorius homil. 33. in Euang. etiam ad vtrumque populum refert ſimilitudinem. Hæc autem ex ſtimo dicta eſſe ab his Patribus ſpiritualiter, nam ad literam Chriſtus nihil de vtroque populo loquebatur, ſed de muliere illa, ac Phariſæo, quos per parabolam ſignificare voluit, oſtendens mulierem maiora gratitudinis, & dilectionis opera, & argumenta præſtitiſſe, quam Phariſæum, quia maiorem illa quam hic acceperat remiſſionem peccatorum.

Quis ergo plus diligit?

COMMENTARIA.

EXpoſita parabola, interrogat Phariſæum, vt ex eius reſpõſione conuinca-

minicatur. Senſus eſt, vter horum magis diligit fœneratorem? vtrumque diligere dubium non eſt, cum vterque ſit beneficio affectus; ſed vter magis diligere videretur, interrogat. Particula (ergo) quæ conſecutionem ſignificat, magis illuſtrat ſenſum, quaſi diceret: ex accepto beneficio, ac debiti donatione, ſequitur vtrumque horum diligere fœneratorem, ſed vter horum magis diligere iudicandus erit?

ANNOTATIO LXIX.

Diuerſimode patres legũt hũc modũ.

GRæcè legitur in futuro (diliget) vulgatus vero in præſenti (diligit) quam lectionem ſequuntur Cyprianus lib. ad Nouatianum hæreticum, etiam Ambroſius, & eſt communis. Senſus in vtraque idem eſt, nempe vter diligit magis fœneratorem, aut vter diliget, nempe condonatione facta, fœneratorem? Auguſt. vero lib. 50. homil. ho. 23. legit in præterito (dilexit) eaque lectio ſingularis eſt, & ſenſum mutat; nã dupliciter poſſumus de dilectione hac loqui. Vno modo antecedenter quidem in hunc ſenſum, ei, qui plus diligebat, plus donatũ eſt, quaſi magis diligenti: conſequenter autem ſic: Cui plus donatum eſt, plus diligit, quaſi maiori affectus beneficio. duplex ergo eſt interrogationis, ac reſponſionis ſenſus, ſcilicet, vter horum plus diligebat fœneratorem, priuſquam condonatio facta eſſet? aut vter ea facta magis diliget, ſiue diligere exiſtimandus eſt? Auguſtinus priori adhæret ſenſui, quaſi qui plus debebat, magis diligeret eum, à quo ſperabat maioris debiti condonationem. Quam interpretationem clarioribus verbis amplexus eſt Euthymius: Tu, inquit, tamquam is, qui paucis es obnoxius ſupplicijs, parum me dilexiſti: hęc vero vt quæ multis erat obnoxia, vehementer me dilexit, vt multum ſibi remitteretur. Hæc ille. At huiuſmodi interpretatio difficile accommodari poteſt. Primo quidem quantum ad parabolam, debitores illi non ſperabant ſibi condonanda debita, ob dilectionem erga fœneratorem, vnde vnus minus alter plus non diligebãt illum, quaſi remiſſorem ſuorum debitorum. Secundo, quantum ad iudicium Phariſæi à Chriſto laudatum; non enim ex maioris debiti remiſſione poterat iudicare maiorem antecedentem dilectionẽ, cum id fieri potuit, non quia plus diligebat, ſed quia plus debebat; cui vero minus remiſſum eſt, id eo factũ eſt, quia minus debebat. Si. n. dictum eſſet, vni remiſſum eſt totum, alteri non, ſed pars debiti, tunc locũ haberet iudicium Simonis de dilectione antecedenti: at cum vtrique totum remiſſum ſit, non recte indicabat per hoc de dilectione antecedenti, ſed de conſequenti: nam is, cui remiſſum eſt maius, maioris dilectionis debitor remanet, cui verò minus, etiam ſi totum, minoris. Tertio, quia verbum præſentis aut futuri indicat conſequentem dilectionem. Scio iuxta phraſim Hebræam futurum pro præterito ſiue perfecto accipi, cuius rei ſunt multa exempla. Gen. 1. Aſcendebat fons de terra, in Hebræo futurum eſt, Pſal. 122. Propter proximos meos loquebar pacem de te. 1. Reg. 1. Sicque faciebat per ſingulos annos. ſuntque multa alia huiuſmodi teſtimonia: tamen hoc in loco, non eſt, cur ad eam phraſim recurramus; vt ex duobus argumentis primis conſtat; quod etiam paulo inferius Patrum teſtimonijs confirmabitur.

Reſpondens Simon dixit: Aeſtimo quia is cui plus donauit.

COMMENTARIA.

SEnſus eſt quantum licet ex hac donatione, & beneficio coniecturam facere, profecto is mihi videtur plus diligere fœneratorem, cui plus eſt condonatum; maiori enim ab illo eſt affectus beneficio. Rectè iudicauit Phariſæus, qui male cogitauerat Chriſtum potius ignoraſſe peccata mulieris, quam donaſſe, vt inquit Ambroſius lib. de Tobia cap. 22. Particula autem (quia) declaratiua eſt.

At ille dixit ei: rectè iudicaſti.

COMMENTARIA.

LAudatur ſententia Phariſæi, vt excuſatio omnis eis adimatur; non enim facile recidimus ab eo, quod proprio iudicio ante iudicauimus, quando aliorum etiã iudicio, ac laude confirma-

firma-

firmatum eſt. Hac etiam laude tempe rat Chriſtus reprehenſionem ſequentem, qua Phariſæū, quod inofficioſe ſe geſſerit, arguere parabat. ſuauior nāq; ac gratioſior efficitur correctio, quæ à beneuolo animo proficiſci dignoſcitur.

Et conuerſus ad mulierem dixit Simoni.

COMMENTARIA.

CHriſtus applicaturus parabolam, & mulierem valde commendaturus, ad eam, quæ retro ad pedes erat, conuertitur, & quam ſuſceperat ad tactum, dignatur aſpicere, quámque intus ad ſe traxerat diuina virtute, ad illam corporaliter conuertitur. manſuetudinis, & miſericordiæ exhibendæ magnum indicium, & argumentum hoc fuit.

Vides hanc mulierem?

COMMENTARIA.

HÆc & ſequentia verba magnam habent emphaſim, continentque acrem reprehenſionem contra Phariſæum, & efficacem defenſionem, ac commendationem mulieris. Senſus autem eſt, prius o Simon vidiſti hanc mulierē, vt eam peccatricem, & me ignorantem iudicares: at nunc iterum vide eam, & alia longe diuerſa, immo contraria iudicabis. Præterea, vides hanc mulierem? Profecto hæc, id eſt, quam peccatricem arbitraris, & mulier cū ſit, officioſius ſe geſſit erga me, quam tu, cum ſis vir, & cum te iuſtum arbitraris, & profeſſione es Phariſæus, & me rogans inuitaſti.

Intraui in domum tuam, & aquam pedibus meis non dediſti; hæc autem lacrymis rigauit pedes meos, et capillis ſuis terſit.

COMMENTARIA.

MVlieris officia maiora, ac præſtantiora ijs, quæ Phariſæus exhibuerat, enumerat, & eadem emphaſis in verbis ſingulis eſt; refert enim ea, quæ Phariſæi erant, & eſt ſenſus: intraui in domum tuā, quod debuit te obligare, vt officia, quæ inuitatis, & hoſpitibus exhiberi ſunt ſolita, nō negares; tu vero aquam, rem facilem, & quæ vilis, ac nullius eſt pretij, non dediſti pedibus, non ſolum tu nō lauaſti pedes, ſed nec aquam ipſam miniſtraſti, vt lauarentur: at in huius domum ego non intraui, ſed ipſa ad me in tuam venit, & nō aqua, ſed lacrymis, quod difficilius eſt, rigauit pedes meos; & non linteo, ſed quod charius habetur, capillis proprijs terſit. Perpende quæ, & quanta mulier hæc, quam peccatricē iudicaſti, erga me officioſius, quam tu, fecerit.

ANNOTATIO LXX.

PEregrinis & hoſpitibus olim lauari ſolitos eſſe pedes multa Scripturæ loca ſignificant. Gen. 18. Abraham trium Angelorum, quos ſpecie peregrinorum ſuſceperat, pedes lauare voluit. ſic etiam Loth Angelis illis Gen. 19. ſic etiam cum duobus Gabaonitis factum legimus Iudic. 19. ſic etiam 1. Tim. 5. Paulus viduis præcipit peregrinorum lauare pedes. Hac de cauſa debuit Phariſæus lauare pedes Chriſti: nam peregrinus venerat, qui eo die ciuitatem Naim intrauerat, quādo ad portam filium viduæ ſuſcitauerat, & ingreſſus miſſos à Ioanne ſuſceperat, & ſermonem ea occaſione ad populum habuerat; tunc enim inuitatus fuit à Phariſæo. An autem inuitatorum pedes lauari ſoliti fuerint, etiam ſi peregrini non fuerint, non omnino conſtat; veriſimile id eſt, eo maxime, quia decumbebant thoris, & veſtes deponebant.

Vetus cōſuetudo lauandi hoſpitum pedes.

Oſculum mihi non dediſti: hæc autem ex quo intraui, non ceſſauit oſculari pedes meos.

COMMENTARIA.

PRoſequitur narrare officia mulieris, collatione facta ad Phariſæum. ſenſus eſt: Tu nec vnū oſculum, quod hoſpitibus in pacis ſymbolum, & in

ſacie datur, præbuiſti, at hęc non vnū oſculum mihi dedit, ſed ex quo intraui, non ceſſauit, non quidem faciem, ſed pedes meos oſculari, quod & vehementiſſimæ eius erga me dilectionis, ac venerationis eſt argumentum.

ANNOTATIO LXXI.

OSculum dari ſolitum erat venientibus, aut recedentibus in ſignum pacis, ac dilectionis. plena eſt Scriptura huiuſmodi teſtimonijs Gen.31. Ruth.1. & 1. Reg.20. & in alijs multis locis. Hac cōſuetudine abuſus Iudas, oſculo tradidit Christum: quod autem Iudæi tunc oſculo, id nos nunc amplexu, aut manus porrectione ſignificamus.

Oleo caput meum non vnxiſti: hæc autem vnguento vnxit pedes meos.

COMMENTARIA.

TV nec oleo, quod minoris eſt, vel caput meum non vnxiſti: at hæc mulier re pretioſa, nimirum vnguento pedes ipſos, quæ capite ſunt inferiora membra, vnxit. Chriſtus oleo, quo vtebantur pauperes, vnguentum, capiti verò pedes opponit, vt officiū mulieris, collatione Phariſæi, magis commendet, ac illuſtret; eamque non ſolū plus, quàm Phariſæum, ſed etiam vehementer diligere eum oſtendat.

Propter quod dico tibi: Remittuntur ei peccata multa, quoniam dilexit multum.

COMMENTARIA.

PRopter hæc omnia, quæ narraui, ò Simon; dico tibi vnum, nempe ei remiſſa eſſe multa peccata; quod eſt totum debitum, & multum, quale erat illud quingentorum denariorū, quod eo ſigno, & argumento manifeſtum eſſe poteſt, quia ſigna multa dilectionis erga me oſtendit; tu enim iudicaſti, & quidem rectè, cui multum dimiſſum eſt, multum diligere, ac magis gratū eſſe erga creditorem debere: vbi ergo iſta multa dilectionis ſigna apparent, iudicandum eſt magnam pręceſſiſſe peccatorum, ac debitorum remiſſionem. Perpende igitur, quam temerè iudicaueris hanc mulierem eſſe peccatricem, & ab eius tactu tanquam pollutæ cauendum, cum ex mira eius gratitudiue, ac dilectionis magnę argumētis debuiſſes colligere, multa eius peccata ei eſſe remiſſa. Illud (remittuntur) per enallagen poſitum eſt pro præterito. Illud (quoniam) cauſam ſignificat, non rei, ſed probationis; eſt enim argumentum ab effectibus, & ſignis. Hac ſententia Chriſtus ſignificat, ſe eſſe remiſſorem peccatorum, & condonaſſe peccata mulieri: nam ex ſignis dilectionis erga ipſum, quaſi creditorem, & cuius erat debita condonare, exhibitis, deducit, mulieri eſſe peccata remiſſa.

ANNOTATIO LXXII.

QVod ad verba ſpectat, illud (remittuntur) Græcè eſt ἀφέωνται, ſeu ἀφέωνται, nō præſens eſt, ſed præteritū Atticum, nempe (remiſſa ſunt) ſic antiqui Patres legerunt, inter quos ſunt Ambroſius lib. de Tobia cap.22. & lib.2. de pęnitentia cap.8. & Gregorius lib.6. Epiſt.22. Quamuis etiam alij antiqui Patres præſens legerint, ſicut & Vulgatus, ſcilicet Cyprianus lib. ad Nouatianum, quod lapſis non eſt neganda ſpes veniæ, & Hieronymus lib.2. aduerſus Iouinianum. Gregorius homil.33. in Euangel. & Bernardus ſerm.10. qui eſt de compunctione: legunt enim, remittuntur; ſolent enim Græci frequenter vti præterito pro præſenti: at vero, cum hoc in loco ſenſus id non poſtulet, ſed accommodatior fiat, ſi retineamus ipſam præteriti ſignificationem, non eſt, cur ad eum vſum recurramus, quin potius dicimus, præſens pro præterito apud Vulgatum poſitum eſſe, cum Græcè ſit præteritum, & ſenſui id magis accommodetur, faueatque auctoritas Doctorum citatorum, qui præteritum legerunt, nec etiam inuſitatum ſit præſens pro præterito vſurpari. Ioan.8. Loquor vobis & non creditis, i. locutus ſum, & non credidiſtis. Et iterum: Opera, quæ

Præſens tēpus pro præterito poſitum.

ego

ego facio in nomine. Patris mei, ipſa teſtimonium perhibent de me. ſunt hæc verba præſentia poſita pro præteritis; iam.n. Chriſtus locutus erat, & multa miracula fecerat. Quo autem modo, & quando huic mulieri fuerint remiſſa peccata, dicemus paulò inferius, quando Dominus hoc ipſum verbum repetit, mulieri loquens. Illud autem (multa) non ſignificet non omnia eſſe dimiſſa, ſed potius indicat omnia illius peccata fuiſſe multa, fieri enim poteſt, vt ſint omnia, & pauca; ſi enim quiſpiam haberet tria peccata, quorũ acciperet remiſſionẽ. vtiq; omnia illi dimiſſa dicerentur; tamen re vera pauca erant: at huius mulieris peccata omnia multa erant, idcirco magis explicuit remiſſionem, dicendo multa, quam ſi dixiſſet omnia, ſicq; parabola accommodabatur, vt is plus diligeret cui plura remitterentur, & multum diligeret, cui multa eſſent remiſſa. Similis phraſis à Paulo & eadem de cauſa obſeruata eſt. Rom. 5. Delictum, inquit, ex vno in condemnationem, gratia autem ex multis delictis in iuſtificationem, dixit (multis) non quod gratia Chriſti non eſſet in ſatisfactionem pro omnibus peccatis, ſed quod ea omnia erãt multa, ſicque notauit Auguſtinus, verbum Pauli explicans.

ANNOTATIO LXXIII.

Nũ peccatorum remiſſio ex dilectione, vel dilectio ex remiſſione prouenerit.

OBſcura ſententia eſt, quam præcedenti commẽtario expoſuimus, multaq; dicuntur à Doctoribus, quorum nonnulla referemus, eo maxime, quia non eſt facile mentem Antiquorum Patrum in hac parte aſſequi. Primo igitur loco Auguſtinus lib. 50. homil. hom. 23. particulam (quoniam) cauſam rei indicare ſenſit, ita vt propter nimiam dilectionem mulieris remiſſa ſint ei peccata multa, in hunc ſenſum: mulier hæc habẽs peccata multa, multum dilexit eum, quẽ credebat poſſe ei peccata remittere, & à quo ſperabat peccatorũ multorum remiſſionem: Chriſtus autem videns multam eius dilectionem, multa ei, id eſt, omnia eius peccata dimiſit: remiſſio ergo ſecuta eſt mulieris dilectionem, quaſi effectus ex cauſa. Verba Auguſtini ſunt hæc: Dicet aliquis, ſi cui modicum dimittitur, modicum diligit, & cui plus dimittitur, plus diligit, & expedit plus diligere, q̃ minus diligere, oportet vt multum peccemus, & multum debeamus, quod nobis dimitti cupiamus, vt dimiſſorem magnorum debitorum amplius diligamus. Peccatrix enim illa mulier quanto plus debebat, tanto dimiſſorem debitorum ſuorum amplius diligebat, dicente Domino: Dimittuntur ei peccata multa, quoniã dilexit multũ. Hæc Auguſtinus. quibus verbis aperte indicat ſentẽtiam dictam. Quamuis enim ea verba ſint propoſita nomine aliquorum, tamen non reprobat Auguſtinus ſenſum, & intelligentiam eorũ, ſed tantum oſtendit nõ propterea nos debere multum peccare, vt ea de cauſa plus diligamus eum, à quo ſperamus multorum peccatorum remiſſionem. Huic ſententiæ conſentit Euthymius.

Secundo loco Ambroſius lib. de Tobia cap. 22. etiam in ſenſu cauſali particulam (Quoniam) interpretatur, ita vt propter dilectionem multam ſint mulieri remiſſa peccata multa; tamen longe diuerſo ſenſu ab Auguſtino: nã Ambroſius exiſtimat prius remiſſa peccata multa mulieri, ob quã remiſſionem illa valde grata extitit, ac multum dilexit dimiſſorẽ; Chriſtus autem omnium præſcius præuidens illius gratitudinem, & dilectionem multam futuram ob remiſſionem, eius peccata remiſit. Verba Ambroſij ſunt hæc: Plus remiſſum eſt Eccleſiæ, quę congregata eſt ex populo nationum, quoniam plus debebat; ſed & ipſa plus ſoluit non exigenti, ſed donanti. dedit aquam pedib. Chriſti, qua ſua peccata mundauit: oſculata eſt pedes, ferens pacis inſignia: miſit oleum in pedes eius, miſericordiam & ipſa in pauperes conferẽdo. Iſti ſunt pedes Chriſti, in his innocentius ambulat Chriſtus, & capillis capitis ſui terſit; Chriſto.n. humiliatur, quicunq; habet humilitatis affectum, ideo dimiſſa ſunt ei peccata multa, quoniam dilexit multum. Aduerte, quod Dominus & miſericordiam impertit, vt liberalis, & iudicium cum miſeratione diſpenſat: ante donauit per gratiam, ſed quib. donaret, ſciebat. Non habet quod excuſet Iudæus, mihi quaſi peccatori plus donauit; illi quaſi ingrato minora conceſſit. Sciuit tamen, quod & ille quaſi ingratus nõ poſſit ſoluere, quod debebat; Et Eccleſia memor gratiæ eo plus ſoluerit, quo plura meruiſſet. Hæc Ambroſ. Quę aperte ſenſum eius explicant. Eandem ſententiam inſinuauit lib. 2. de pęnitentia c. 8. & in commẽtarijs huius loci, vbi applicans

hæc verba Paulo, inquit: Multum peccauit Paulus, qui etiam perſecutor fuit, ſed multum dilexit, qui vſque ad martyrium perſeuerauerit: remiſſa ſunt ei peccata multa, quia & ipſe multum dilexit, qui ſanguini proprio pro Dei nomine non pepercit. Hęc ille. Quæ verba de dilectione conſequenti remiſſionem peccatorum intelligenda eſſe nemo poteſt dubitare.

Tertio loco Gregorius lib. 6. Epiſt. 22. ad Gregoriam de dilectione, quæ ſequitur remiſſionem, interpretatur, illudq́ue (quoniam) probationem indicare ſentit, quaſi argumentum ſit ab effectu, vt in hoc demonſtratũ ſit ei remiſſa peccata multa, ex dilectione multa, quam oſtendit. Verba Gregorij ſunt hæc: Vos de multitudine peccatorum ſtuduiſtis accuſare. ſed ſcio, quia omnipotentem Dominum feruenter diligitis, atque in eius miſericordia confido, quia illa de vobis. Sententia ex ore veritatis procedit, quæ de quadam ſancta muliere dicta eſt: Dimiſſa ſunt ei peccata multa, quoniam dilexit multum. Quomodo autem fuerint dimiſſa, in hoc etiam monſtratum eſt, quod poſtmodũ eſt ſecutum? quia ad pedes Domini ſedebat, & verbum ex ore illius audiebat. Hæc Gregorius. Pondera pro intelligẽtia verborum Gregorij, illam fœminam ad quam ſcribebat, deſideraſſe ſcire, an remiſſa fuiſſent illius peccata: Gregorius autem reſpondet ex feruenti dilectione, quam in ea agnoſcebat, ſe confidere illi fuiſſe remiſſa peccata, quaſi ex quodam ſigno. Rurſum pondera illud (etiam) loquens enim de muliere Euangelica, de qua dictum eſt, remiſſa eſſe peccata multa: inquit, in hoc etiam monſtratum eſt, ſcilicet quia poſtea ſedebat ad pedes Domini. quid eſt (etiam in hoc monſtratum eſt? Nimirum, ſicut ſemel monſtratum fuit, quando lacrymis rigauit pedes, & capillis terſit, eoſq́ue vnxit: propter hæc enim dictum eſt remiſſa eſſe peccata, quia multum dilexit; id eſt, ſigna magnæ dilectionis, gratiſſimamq́ue ſe exhibuit, id eſt, in his probatur remiſſa eſſe ei peccata. Hæc dicta ſint in explicationem Gregorij, vt conſtet, quæ fuerit eius intelligentia erga hanc pręſentem ſententiam.

Quarto loco quidam poſteriores tempore Doctores, diſtinguunt remiſſionem duplicem peccatorum, vnam quantum ad culpam, alteram quantum ad pęnam, illam ſequitur dilectio, hanc vero præcedit nimirũ, quia remiſſa ſunt peccata, quantum ad culpam, ideo dilexit; at vero, quia dilexit, ideo ſunt remiſſa peccata quantum ad pœnam, ſiue ſit dilectio quoad affectum, ſiue quoad effectum. cum igitur in hac ſententia dilectio dicta ſit cauſa remiſſionis peccatorũ, intelligere debemus, quoad penas. Attamẽ hæc interpretatio meo iudicio caret probabilitate; non enim ſermo hic eſt de pœnis tantum, ſed de culpis, quæ verè peccata dicuntur, quæq́ue illam mulierem fecerant peccatricem, & quæ ille Phariſæus ob jciebat; hæc enim, & illa mulier flebat, & eorum veniam optabat, & Dominus remiſſa eſſe affirmauit, vt non iã ſit ab ea, tanquam à peccatrice fugiendum.

Quinto loco recentiores de remiſſione culpę, ſeu peccatorum interpretantur, dicũt autem dilectionem, & remiſſionem peccatorum eſſe ſimul; nec enim vna eſt ſine altera, ſunt autem inuicem ſibi cauſæ, genere tam diuerſo: nã remiſſio eſt velut cauſa materialis, dilectio vero formalis. Vnde quia remiſſio fit, ideo dilectio eſt, iterũ, & quia dilectio eſt, ideo remiſſio eſt, conuertunturq́ue iſta duo, quia remiſſa ſunt ei peccata multa, dilexit multũ, & quia dilexit multum, remiſſa ſunt ei peccata multa, eaq́ue eſt cauſa, cur Dominus, cum ſecundum ſimilitudinem parabolæ debuiſſet inferre, dilexit multum, quia remiſſa ſunt ei peccata multa, intulit conuerſo modo, remiſſa ſunt ei peccata multa, quia dilexit multum; nec hoc fecit ſine conſilio, vt nimirum ſignificaret, nõ eſſe omnimodam ſimilitudinem in remiſſione debiti, & in remiſſione peccati: nam illa tempore poſterior eſt dilectio, in hac vero ſimul; nec vna eſt ſine altera. Hæc ſentiunt quidam ex recentioribus. alij vero alia dicunt, quæ referre inutile eſt.

Pro huius difficultatis reſolutione aduertendum eſt, præcipuum Chriſti intentum in hoc ſermone ad Phariſæum habito, fuiſſe opponere ſe illius temerario iudicio, quo mulierem peccatricem eſſe iudicauit, Chriſtumq́; ignorationis arguit, quaſi qui ignarus permiſerit ſe ab illa tangi. Chriſtus ergo oſtendit illam non iam peccatricem eſſe, ſed ſuorum quamuis multorum peccatorum obtinuiſſe remiſſionem; ſeq́; permiſiſſe eam ad ſe accedere, vt eam à peccatis mundaret, eaq́ue illi remitteret: vt autẽ hoc *Authoris ſententia.*

indi-

indicaret, argumentū ſumit ab effectu gratitudinis, & à dilectionis magnæ ſignis, ea enim de cauſa tot ac tanta dilectionis opera mulier exhibuit, ſeq; valdè gratam præſtitit, quia beneficium magnum receperat ab eo, erga quem illa omnia præſtabat. Vt autē argumenti efficacia perciperetur, propoſita eſt ſimilitudo duorum debitorum, quorum vni plus, alteri minus donatū eſt; factoq; iudicio illum cui plus dimiſſum eſt, arctiori vinculo dilectionis erga donantē teneri, ſumit Chriſtus argumentum ab effectu ad cauſam ſic: ſi ergo plus dilexit, ergo plus ei dimiſſum eſt, & ſi multum et am dilexit, multum dimiſſum eſt. Quo ſenſu & interpretatione parabola, ſeu ſimilitudo optime accommodatur rei ipſi, cuius cauſa poſita eſt, ſicque in commentario interpretati ſumus cum Gregorio Magno, quem tertio loco citauimus. Sequens ſententia hanc expoſitionem comprobat. At vero vt veritas doctrinę magis eluceat, aduertendum etiam eſt, non hic agi de dilectione illa prima interiori, quæ vna cum fide ad iuſtificationem concurrit; peccator enim credens in Chriſtum, & diligens, vereq; pęnitens, gratiam iuſtificationis, qua peccata dimittuntur, conſequitur, non inquam de hac ſermo eſt, non enim hæc à Phariſęo videbatur, vt argumento conuinci potuiſſet, remiſſa illi fuiſſe peccata, quia dilexit; ſed agitur de ea, quæ poſt iuſtificationem permanet, & ſignis ac operibus exhibetur: nam iuſtificatus homo, etiam poſt iuſtificationem diligit Deum, ac Chriſtum ob beneficium remiſſionis, quod probabiliter cognoſcit ſibi diuina miſericordia impēſum, exhibereque ſe nititur valde obſequentem bonis, ac religioſis operibus. hæc dilectio conſequitur poſterior etiam tempore, remiſſionem, & tanquam effectus ipſius, & ab ea accipitur argumentū remiſſionis præcedentis. Vnde rectè Gregorius epiſt. allegata, remiſſionem peccatorum mulier. factam, oſtenſam, & demonſtratam etiam eſſe dicit in eo, quod poſt dies non paucos ſedebat ad pedes Chriſti, audiēs verba eius, quādo Martha ſatagebat circa frequens miniſterium. Hæc ſunt, quæ in huius ſententiæ explanatione probabiliora mihi ſunt viſa.

ANNOTATIO LXXIIII.

Quō hęc mulier AD maiorem huius interpretationis declarationem ſatisfaciēdum eſt cuidam dubitationi, quā poſſet quiſpiam opponere, nempe mulier hæc quando Chriſtus huiuſmodi de ea protulit verba, nondū ſciebat ſibi eſſe peccata remiſſa: quomodo ergo potuit diligere Chriſtum tanquā benefactorem, & debitorum remiſſorem? vt enim parabola accōmodetur, id fieri oportebat: nam debitores illi non dilexerunt fęneratorem, vnus plus, alter minus, niſi poſt condemnationē agnitam. Reſpondeo non eſſe neceſſarium, vt in omnibus ſimilitudo procedat, ſed in eo, quod præcipuè intenditur: fateor quidem mulierem non ſciuiſſe ſibi eſſe remiſſa peccata, quando ita feruenter diligebat, ac ſigna dilectionis ſuæ exterius exhibebat; tamen re ipſa illa dilectio ex remiſſione, & poſt remiſſionem erat, ac remiſſio iam facta in eam dilectionem impellebat, quamuis tunc ipſa ignara eſſet de remiſſione peccatorum ſibi factā. Sciebat autem Chriſtus, idcirco ipſe affirmauit, atque ex dilectione illa tam mira exhibita, argumentum ſumpſit ad hominem, nempe ad conuincendum Simonem, ex eius prolato iudicio, nempe mulieri illi condonata eſſe multa eius peccata, nec deberi peccatricem exiſtimari, vt ille falſo iudicio, ac temerario fecerat. Contingit autem ſæpe, vt anima in aliquos prorumpat actus, aut diligendi, aut timendi, aut compungendi ſe, ex aliquo dono, ac beneficio, ſibi à Deo collato, quod tamen ipſa nondum agnouit, ita vt liceat homini in ſpiritualibus verſato ex talibus actibus ſibi narratis probabiliter noſſe cauſam, à qua procedunt. Sic ſimilitudo, & parabola accommodatur, ſeruitque optimè propoſito.

multū dilexit antequam ſciret cō donata ſibi eſſe peccata.

Cui autem minus dimittitur, minus diligit.

COMMENTARIA.

PErficit ſimilitudinem: nam in muliere priorem partē oſtendit, nempe debiti quingentorum donationem, ideoque concluſit eam multum diligere, ſupererat pars altera debentis quinquaginta, hic enim cū minus ei ſit donatum, minus diligit creditorem. qua tacitè notat Phariſęū, qui minora dilectionis ſigna oſtendit; vtpote cui minus cōdonatum ſit. præponitur igitur mulier Phariſæo, quæ plus illo dilexit;

& iuſtior inſinuatur ipſo, quippe quæ omnium remiſſionem peccatorum acceperit. Phariſæo autem parum condonatum eſt, ideo minus dilexit, non quod ei aliqua peccata fuerint donata, cum eum non pœnituerit, nec remiſſionem acceperit, ſed quod ab aliquo peccato committendo fuerit præſeruatus Chriſti gratia: nam qui Chriſtum inuitauerat, non proſequebatur eum eo odio, quo cæteri Phariſæi.

ANNOTATIO LXXV.

Verba hæc de dilectione cõſequẽte remiſſionẽ ſũt intelligẽda.

RECtè notauit Euthymius hanc ſententiam prolatam eſſe à Domino, vt Phariſæum illum reprehenderet. Eam autem de dilectione conſequente intelligendam eſſe vix dubitari poteſt, nempe eum, cui minus donatũ eſt, vtpote minori affectum beneficio, minori dilectione, aut gratitudine obligatum remanere, ac propterea minus diligere, quam illum, cui plus donatum eſt; ſicque intellexit eam Irænæus lib 3. c. 22. nimirum de dilectione, quæ ex gratitudine, ob acceptum beneficium procedit. de eadem etiam cõſequente dilectione interpretatus eſt Cyprianus lib. 3. ad Quirinum nu. 11. Similiter etiam Hieronymus lib. 2. aduerſus Iouinianum. Hæc profecto ſatis apertè probant præcedentem ſententiam, quę huic eſt connexa, eique reſpondet, eſſe intelligendam de eadem conſequente dilectione, quæ effectus eſt remiſſionis, & donationis, & per quam veluti per effectum probatur, & oſtenditur cauſa, nempe remiſſio, & donatio, vti iam explicatum eſt.

Quomodo verũ ſit minus diligere cui min' dimittitur, & magis, cui maiora ſũt dimiſſa peccata

Dubitabit quiſpiam, quomodo verum ſit eum, cui minus dimittitur, minus diligere; cui plus dimittitur, plus diligere, cum conſtet multos, qui minus peccarunt, vehementius amare Deum, ac perfectiorem habere charitatẽ, quam multos, qui plus peccarunt, & maiorẽ remiſſionem receperunt. Reſpondeo Chriſtum loqui de ea dilectione, quę oritur ex hoc beneficio remiſſionis accepto. quaſi ex quadam gratitudine, hac enim minus diligit, qui minorem accepit remiſſionem quantum ex parte ipſius remiſſionis; nã ſunt homines aliquando grati, vt pro minimis beneficijs plura reprendãt, quam ij, qui maiora receperunt beneficia, etiam ſi hi grati exiſtant. Auguſtinus hom. 23. lib 50. hom. obiectionem facit talem, cuius paulo ſuperius fecimus mentionem, ea autem talis eſt: Si is cui minus dimittitur, minus diligit, & cui magis dimittitur, magis diligit; igitur expedit multum peccare, vt plus remittatur nobis, ac conſequenter magis diligamus. Huic multa potuiſſet Auguſtinus reſpondere, inter quæ vnum illud eſt, neminem ſibi, vel inſtans futuri temporis certum habere, fit enim vt dum peccata multiplicat ſpe maioris dilectionis, morte præueniatur antequã diligat, & damnetur, cui periculo ſe exponere dementię eſt. At vero ipſe Auguſtinus ſic reſpondit, nimirum neminem eſſe, cui pauca dimittantur, vt minus diligat, ſed omnes plus diligere debere: nã is qui commiſit multa peccata, beneficium magnum accepit, remiſſionis, ſcilicet eorum; qui vero non commiſit, etiam beneficium recepit, ne ea committeret; & quo minora, ac pauciora commiſit, eo maiori beneficio affectus eſt: vnde non minus diligere debet, quam is, qui commiſit. vt enim recte dicit, nullum eſt peccatum, quod fecit homo, quod non poſſit facere alter homo, ſi deſit Rector, a quo factus eſt homo. Ad gratiam igitur eadem Dei ſpectat, & remittere commiſſa; & impedire, ne committantur. Sic Auguſtinus ſoluit difficultatem. Hoc tamẽ non eſt ſatis accommodatum parabolæ, ſic enim nemo eſſet, qui minus diligeret, loquitur enim Chriſtus de dilectione, quæ eo titulo procedit, nempe ex remiſſione peccati; nam multis alijs titulis diligere poſſumus, & debemus, ſitque ſæpe, vt qui minus peccarunt, Deum maximè diligant, etiam ſine vllo reſpectu ad peccata commiſſa, aut præuenta ne fierent. Doctrina tamen Auguſtini vera eſt, gratiam ſcilicet eſſe Dei, ne committamus peccata, ob quam diligẽdus eſt Deus, ſed tamen diſtinctum eſt beneficium ab eo, quod eſt commiſſorum remiſſio: non enim homo ob peccata, quæ committeret, niſi gratia adiutus eſſet, dicitur debitor eorum, ſed is, qui commiſit.

Vtrum ſit maius Dei donũ peccata dimittere, an pſeruare ne committantur.

Poſſet autẽ quiſpiam interrogare, cum vtrumque ſit Dei gratia, ac beneficium, nempe peccata commiſſa remittere, ac impedire, ne ea committantur, vtrum eſt maius altero? Auguſtinus lib. 2. confeſ. cap. 7. maius cenſet præſeruari à peccato, quam poſt cõmiſſum, eius aſſequi remiſſionem. verba ipſius ſunt hæc. Gratiæ deputo, & miſeri-

miſericordiæ tuæ, quod peccata mea tamquam glaciem ſoluiſti; gratiæ tuæ deputo, & quæcunque non feci mala.

Quid enim non facere potui, qui etiam gratuitum facinus amaui? Et omnia dimiſſa eſſe mihi fateor, & quæ mea ſponte mala feci, & quæ te duce non feci. Quis eſt hominum, qui ſuam cogitans infirmitatem audet viribus ſuis tribuere caſtitatem, atque innocentiam ſuam, vt minus amet te, quaſi minus ei neceſſaria fuerit miſericordia tua, qua donas peccata conuerſis ad te: qui enim vocatus à te ſecutus eſt vocem tuam, & vitauit ea quæ de me ipſo recordantem, & fatentem legit, non me derideat me ab eo medico ægrum ſanari, à quo ſibi præſtitum vt non ægrotaret; vel potius vt minus ægrotaret; & ideo te tantundem, immo amplius diligat, quia per quem me videt tantis peccatorum languoribus exui, per eum ſe videt tantis peccatorum languoribus, nõ implicari. Hæc ille. Nota amplius eum debere diligere Deum, qui præſeruatus eſt, ne peccata committeret, quam illum, qui in ea incidit, & liberatus eſt. Theologi ſcholaſtici, inter quos eſt doctiſſimus S. Thomas 22. q. 106. art. 2. diſtinctione quadam vtuntur, beneficium enim, ſeu donum dupliciter poteſt conſiderari. aut in ſe, & abſolutè, aut reſpectu eius, cui confertur. ſi priori modo conſideramus, maius donum eſt præſeruari, ne peccemus, ſicut maius eſt in ſe beneficium ſanitas, quę cum præſeruatione ab infirmitate, quam quæ eſt poſt infirmitatem: at vero poſteriori modo maius beneficium eſt remiſſio quia minor eſt dignitas in recipiente; Et quanto is, cui confertur, minus eſt dignus beneficio, tanto ipſum maius eſt, non abſolutè, ſed relatione ad recipientem; vnum enim vni collatum maius eſſe poteſt, quam ſi illud alteri conferatur, immo minus beneficium in ſe, poteſt eſſe maius altero, ſi cõferatur reſpectu eius, cui fit: nam quo indignior eſt recipiens eo beneficium magis gratis, & liberaliter datur à conferente. cũ ergo remiſſio commiſſi detur indigno, nempe peccatori, ideo maius hoc eſt, quam præſeruatio à committendo, quæ cõfertur minus indigno, quamuis abſolute hoc ſit maius donum, ac beneficium. Illo autem modo priori Auguſtinus affirmauit maius eſſe præſeruari à peccato. At vero ſimpliciter loquendo, quia de ratione gratiæ, ac beneficij, ſeu doni eſt, vt gratis detur, fit, vt quod ex hac parte maius eſt, ſimpliciter maius dicatur, ſicque remiſſio maius eſt beneficium, & ad maiores gratias remittenti agendas obligat recipientẽ.

Dixit autem ad illam: Remittuntur tibi peccata.

COMMENTARIA.

VT eam redderet certiorem, vt quæ ſuam remittendi peccata auctoritatem oſtenderet, quamuis Phariſæo muliere audiente dixerat, remiſſa eſſe illi peccata, ad eam tamen dirigit ſermonem, dicens: remiſſa ſunt peccata tibi. Quaſi diceret: Obtinuiſti quod deſiderabas. Verbum præſentis poſitum eſt pro præterito, maximè quia parum temporis interceſſerat, quando ei remiſerat peccata, vt quaſi præſens ſit reputandum. remiſſa autem ei fuerant, ob fidem, & pęnitentiam, vehementiſſimamq́ue cordis contritionem, quæ induxit eam, vt exterius tanta ſigna doloris, & contritionis exhiberet: cum autem dicitur (peccata) abſolutè, & vniuerſitas peccatorũ illius ſignificatur. Hoc enim vox indefinite poſita indicat; ſicut & illud 1. Ioan. 2. Ipſe eſt propitiatio pro peccatis noſtris. Et Ioan. cap. 1. Ecce qui tollit peccata mundi. Nec ſolum culpas, ſed etiã pęnas remiſſas fuiſſe credendum eſt, tanta vis fuit pęnitentiæ, & dilectionis etiam conſequentis.

ANNOTATIO LXXVI.

Quando remiſſa fuerit peccata huic peccatrici.

NOn eſt putandum, tunc cum hæc verba pronunciata ſunt, mulieri fuiſſe remiſſa peccata, ſaltem quoad culpæ reatum; nec etiam quando cum Phariſæo loquens Dominus eodem vſus eſt verbo: ſed tunc quando acceſſit mulier Chriſto fide, ac pęnitentia ſuorum commiſſorum vehementi commota, quæ cauſa fuerunt, eorum quę exterius geſſit, vt diximus ſupra ex Cypriano lib. de ablutione pedum; de hac enim loquens inquit: Mactata intrinſecus anima proprium in ſancta ſanguinem intulit; ſingula ſuum præbuere miniſterium, cor

contritum erupit in lacrymas, fides lauit, charitas vnxit. Hæc ille. Dominus autem remiſſa peccata eſſe dixit, tum vt eam redderet de remiſſione certiorem, ac quod petebat impetraſſe: tum vt Phariſæo ſignificaret eum male de muliere iudicaſſe: tum demum, vt ſe remiſſorem peccatorum fuiſſe oſtenderet. Quod ſi verbum temporis præſentis legamus, adhuc idem eſt ſenſus, nam totum illud tempus præſens eſt iudicatum, quia breue fuit. accommodatior tamen eſt ſignificatio præteriti, vt verbum Græcum habet. vnde non probo, quod Euthymius dicit, nimirum hoc verbum prolatum à Domino, vt donaret, quod illa petebat, nempe remiſſionem peccatorum: nec etiam quod quidam recentiores dicunt, ſcilicet prius remiſſa fuiſſe quantum ad culpas, nunc autem quantum ad pœnas; verius tamen exiſtimo etiam de culpis hoc verbum intelligi, vt expoſitum eſt.

Et cœperunt, qui ſimul accumbebant, dicere intra ſe.

COMMENTARIA.

QVi menſæ accumbebant, tum ex verbo (remittuntur) tum ex ipſa parabola, intellexerunt Chriſtũ ſignificaſſe ſe peccata dimiſiſſe mulieri illi. Ex verbo quidem, quia non vt is, qui prophetat, aut reuelat aliquid occultum, & quaſi ab alio factum, id pronunciauit; ſed quaſi auctor remiſſionis, ſicut etiam ſuperius eodem verbo vſus cum paralytico idem ſignificauit. Ex parabola autẽ, quia ex dilectione erga ſe à muliere exhibita intulit, multa ei fuiſſe remiſſa: ſicut qui maiorem remiſſionem obtinuit à fœneratore, eum plus diligit. conferens ergo ſe fœneratori, ſe remiſſorẽ peccatorum indicabat. Cœperunt ergo accumbentes intra ſe, id eſt, vnuſquiſque intra ſe, ac in corde ſuo dicere, quod ſequitur in proxima ſententia.

ANNOTATIO LXXVII.

VErbo ipſo (remittuntur) ſignificaſſe Chriſtum ſe peccata illi remiſiſſe, probat Titus Boſtrenus, affirmans verba à Chriſto illic habita, indicaſſe nõ vulgarem prophetam, ſed ipſorum Dominum. Ex parabola autem ipſa id ipſum oſtenſum eſſe, ratio demonſtrat; non. n. aliter ex dilectione impenſa ab illa muliere erga eum, deduci poterat ei fuiſſe multa remiſſa peccata, niſi ipſe eſſet, qui remittebat, quaſi mulier debitrix illius eſſet. Illud autem (intra ſe) ambiguũ eſt tam Græce, quã Latine, aut intra ſe, id eſt, ſimul inuicem loquentes, vnus ad alterum; aut vnuſquiſq; in corde ſuo, ſicut Simon etiam intra ſe dixerat: Si hic eſſet Propheta, ſciret quæ, & qualis eſt mulier. quæ tangit eum. vtraque interpretatio eſt accommodata. Hęc autem accommodatior, eamque verba magis indicant.

Quis eſt hic, qui etiam peccata dimittit?

COMMENTARIA.

HOc eſt, quod intra ſe dicebant, quod quidẽ ex admiratione quadam procedebat, idque particula (etiã) indicat, quaſi diceret, non ſolum mira opera fecit ſanando infirmos, ſuſcitando mortuos, ſed etiam remittit peccata, quod maioris eſt poteſtatis, quam puri hominis. Admirabantur, ſed non credebant, cum ex diuinis operibus, quę agnoſcebant, etiam remittere peccata poſſe credere debuiſſent. minus tamen peccabant, quam illi, qui audito eodem verbo obmurmurantes dixerunt: Quis eſt hic, qui loquitur blaſphemias? Quis poteſt remittere peccata, niſi ſolus Deus?

ANNOTATIO LXXVIII.

EVthymius hæc verba eodem ſenſu dicta interpretatur, quo & illa Luc. 5. Quis eſt hic, qui loquitꝰ blaſphemias? mihi tamen id non videtur accommodatũ: tum quia ſi is fuiſſet ſenſus, vtique explicuiſſet Euangeliſta, vt illic fecit: tum quia particula (etiam) vt in commentario diximus, eum ſenſum non admittit; confitebantur enim opera mira facere; viderant enim paulo ante filium viduæ ab eo ſuſcitatum: tum demum, quia Chriſtus reſpondiſſet, & eorum impiam cogitationẽ depuliſſet, ſicut & fecerat cum illis Luc. 5. potius ergo admiran-

Expoſitio in cõmẽtario tradita, magis cõfirmatur.

mirantium vox eſt, non tamē credentium; non enim hi eo odio proſequebantur Chriſtum, quo illi, de quibus eſt ſermo Luc. 5. qui erant Scribæ, & Phariſæi. Huic expoſitioni noſtræ conſentire videtur Titus Boſtrenus, affirmans verba hæc Chriſti non vulgarem prophetam eum eſſe, ſed omniū Dominum ſignificaſſe.

Dixit autem ad mulierem: Fides tua te ſaluam fecit.

COMMENTARIA.

VT in fide mulierē confirmaret, & alios ad ſimilem fidem induceret, mulieri dixit: Fides tua, qua credidiſti me poſſe peccata dimittere, ſaluam te fecit, id eſt, cauſa fuit, vt à me ſalutem animæ, ac remiſſionem peccatorum obtineres; niſi enim id credidiſſes, nec ad me veniſſes, nec veniam ſpectaſſes, nec remiſſionem petijſſes, nec aſſecuta eſſes: illa ergo fides initium fuit ſalutis conſequendæ. Non quod ſola fides id fecerit: nam & mira interceſſit pœnitentia, ac dilectio, lacrymis, cæteriſque effectibus exterioribus demonſtratæ, ſed quod illa exordium, ac fundamentum fuerit, ſine quo aliorum nihil factum fuiſſet.

ANNOTATIO LXXIX.

Confutātur hæretici, hoc loco ad impietatē ſuā abutentes de ſola fide ſine operibus.

VAna eſt hæreticorum noſtri temporis ex hoc loco argumentatio, fidem ſolam ad ſalutem ſufficere, cum non ſolam fidem, ſed multa alia in muliere fuiſſe legamus: ſed fidei eius fit præcipua mentio, vt ea omnium ſequentium initium agnoſcatur; cæterique circumſtantes, qui increduli erant, eo exemplo ad credendum pertraherentur. Quod autē non ſola fide, ſed etiam pœnitentia hæc mulier remiſſionem conſecuta ſit, docent Patres antiqui. in primis Cyprianus ad Nouatianum hæreticum: Ecce, inquit, mulierem peccatricem, pœnitentem, flentem, deprecantem, & remiſſionem peccatorum accipientem. Tertullian. etiā lib. 4. contra Marcion. ſic inquit: Peccatricis pœnitentia ſecundum Creatorem meruit veniā, præponere ſolitū ſacrificio: ſed etſi pœnitentiæ ſtimulus ex fide acciderit, per pœnitentiam ex fide iuſtificatam audijt ab eo: Fides tua te ſaluam fecit, qui per Habacuc pronunciauerat: Iuſtus ex fide ſua viuit. Hæc ille. Gregorius etiam homil. 33. in Euang. Plus, inquit, penitentia mulier paſcebat intus, quàm Phariſęus Dominum paſcebat foris: quia ab æſtu carnalium, quaſi hinnulus Redemptor noſter ad illius mentem fugerat; quā poſt vitiorum ignem penitentię vmbra temperabat. Hęc ille. Ipſa etiam ratio id probat, lacrymæ enim illæ abundantes interioris doloris, ac contritionis effectus, & argumenta erant: fides autem hęc fuit, qua credidit Chriſtum eſſe remiſſorem peccatorum, ac cōſequenter Deum credidit eſſe, vt affirmat etiam Auguſtinus lib. 50. homil. hom. 23. Nondum enim puris hominibus data erat poteſtas remittendi peccata, per hanc fidem venit in ſpem veniæ, ſine qua non accurriſſet ad Chriſtum: inde etiam pœnitentia, ac dilectione commota eſt, quib. remiſſionem obtinuit peccatorum.

Vade in pace.

COMMENTARIA.

ABire iubet ſecuram de remiſſione peccatorum, ac reconciliatione cum Deo, quaſi diceret, eſto quieto, & tranquillo animo, nec de remiſſione tuorum peccatorum ſolicita, dubiave ſis, quia quod deſiderabas, ac petebas, obtinuiſti.

ANNOTATIO LXXX.

Senſus in commētario traditus cōfirmatur.

VArie hoc verbum exponit. Titus Boſtrenus primo loco hoc verbum (vade in pace) idem ſignificare dicit, ac illud, noli amplius peccare. Secundo loco Theophylactus, quia Græce eſt in accuſandi caſu, vade in pacem, intelligit ſic, vade ad faciendū opera bona, & iuſtitiæ, quæ pax dicuntur. Tertio loco Euthymius remittit ſe ad locū Luc. 8. vbi illi mulieri à fluxu ſanguinis ſanatę dictū eſt: Vade in pace, id eſt, à morbo hoc amplius nō impugnaberis, id eſt, certa de ſanitate. ſic hunc locū intelligendū putat de animę ſanitate, vade nempe in pace, id eſt, peccata commiſſa tibi amplius non nocebunt, quia remiſſa ſunt iam. Hæc expoſitio accōmodatior mihi viſa eſt: quæ. n. tanta pęnitentia, ac dilectione conuerſa erat ad Chriſtū, non ęrat, cur à Chro

admoneretur, ne amplius peccaret, ad vomitumque rediret; eo maxime cum ſciret, quam perſeueranter, & vehementer erat illa eum dilecturus; nec ad bona opera exhortatur, quę tam mira erga Chriſtum poſt remiſſionem exhibuerat: nec refert eſſe in accuſandi caſu vade in pacem: nam particula (εἰς) aliquando apud Græcos ponitur pro (ἐν) vt ſit ſenſus, vade in pace, vti vulgatus recte vertit.

FINIS CAPITIS SEPTIMI.

FRANCISCI CARDINALIS TOLETI IN SACROSANCTVM LVCAE EVANGELIVM COMMENTARII.

CAPVT OCTAVVM.

ET factum eſt deinceps, & ipſe iter faciebat per ciuitates, & caſtella prædicans, & euangelizans regnum Dei, & duodecim cũ illo, & mulieres aliquæ, quæ erant curatæ à ſpiritibus malignis, & infirmitatibus: Maria, quæ vocatur Magdalene, de qua ſeptem dæmonia exierant, & Ioanna vxor Chuſæ procuratoris Herodis, & Suſanna, & aliæ multæ, quæ miniſtrabant ei de facultatibus ſuis. Cum autem turba plurima conuenirent, & de ciuitatibus properarent ad eum, dixit per ſimilitudinem: Exijt qui ſeminat ſeminare ſemen ſuum: & dum ſeminat, aliud cecidit ſecus viam, & conculcatum eſt, & volucres cœli comederunt illud. Et aliud cecidit ſuper petrã: & natum aruit, quia non habebat humorem. Et aliud cecidit inter ſpinas, & ſimul exortæ ſpinæ ſuffocauerunt illud. Et aliud cecidit in terram bonam, & ortum fecit fructum centuplum. Hæc dicens clamabat: Qui habet aures audiendi, audiat. Interrogabant autem eum Diſcipuli eius, quæ eſſet hæc parabola. Quibus ipſe dixit: Vobis datum eſt noſſe myſterium regni Dei, cæteris autem in parabolis, vt videntes non videant, & audientes non intelligant. Eſt autem hæc parabola: Semen eſt verbũ Dei. Qui autem ſecus viam, hi ſunt qui audiunt: deinde venit Diabolus, & tollit verbũ de corde eorum, ne credentes ſalui fiant. Nam qui ſupra petrã: hi ſunt qui cum audierint, cum gaudio ſuſcipiunt verbum, & hi radices non habent, quia ad tempus credunt, & in tempore tentationis recedunt. Quod autem in ſpinas cecidit, hi ſunt, qui audierunt, & à ſolicitudinibus et diuitijs, & voluptatibus vitæ euntes, ſuffocantur, & non referunt fructum. Quod autem in bonam terram: hi ſunt, qui in corde bono, & optimo audientes verbum retinent, & fru-

& fructum afferunt in patientia. Nemo autem lucernam accēdens, operit eam vaſe, aut ſubtus lectum ponit: ſed ſupra candelabrum ponit, vt intrantes videāt lumen. Non eſt enim occultum, quod non manifeſtetur, nec abſconditum, quod non cognoſcatur, & in palam veniat. Videte ergo quomodo audiatis? Qui enim habet dabitur illi: & quicumque non habet, etiam quod putat ſe habere, auferetur ab illo. Venerunt autem ad illum mater, & fratres eius, & non poterant adire eum præ turba. Et nunciatum eſt illi: Mater tua, & fratres tui ſtant foris, volentes te videre. Qui reſpondens, dixit ad eos: Mater mea, & fratres mei hi ſunt, qui verbum Dei audiunt, & faciunt. Factum eſt autem in vna dierum, & ipſe aſcendit in nauiculam, & Diſcipuli eius, & ait ad illos: Transfretemus trans ſtagnum: Et aſcenderunt. Et nauigātibus illis, obdormiuit, & deſcendit procella venti in ſtagnum, & complebantur, periclitabantur. Accedentes autem ſuſcitauerunt eum, dicentes: Præceptor, perimus. At ille ſurgens, increpauit ventum, & tempeſtatem aquæ, & ceſſauit, & facta eſt tranquillitas. Dixit autem illis: vbi eſt fides veſtra? qui timentes, mirati ſunt, ad inuicem dicentes; Quis putas hic eſt, quia & ventis, & mari imperat, & obediunt ei? Et nauigauerunt ad regionem Geraſenorum, quæ eſt contra Galilæam. Et cum egreſſus eſſet ad terram, occurrit illi vir quidam, qui habebat dæmonium iam temporibus multis, & veſtimento non induebatur, neque in domo manebat, ſed in monumentis. Is, vt vidit Ieſum, procidit ante illum: & exclamans voce magna, dixit: Quid mihi, & tibi, eſt Ieſu fili Dei Altiſſimi? obſecro te ne me torqueas. Præcipiebat enim ſpiritui immundo, vt exiret ab homine. Multis enim temporibus arripiebat illum, & vinciebatur catenis, & compedibus cuſtoditus, & ruptis vinculis, agebatur à Dæmonio in deſerta. Interrogauit autem illum Ieſus, dicens: Quod tibi nomen eſt? At ille dixit: Legio: quia intrauerant dæmonia multa in eum. Et robant illum, ne imperaret illis, vt in abyſſum irent. Erat autem ibi grex porcorum multorum paſcentium in monte, & rogabant eum, vt permitteret eis in illos ingredi. Et permiſit illis. Exierunt ergo dæmonia ab homine, & intrauerunt in porcos: & impetu abijt grex per præceps in ſtagnum, & ſuffocatus eſt. Quod vt viderunt factum qui paſcebant, fugerunt, & nunciauerunt in ciuitatem, et in villas. Exierunt autem videre quod factum eſt, & venerunt ad Ieſum, & inuenerunt hominem ſedentem, à quo dæmonia exierant, veſtitum, ac ſana mente ad pedes eius, & timuerunt. Nunciauerunt autem illis, & qui viderant, quomodo ſanus factus eſſet à legione: & rogauerunt illum omnis multitudo regionis Geraſenorum, vt diſcederet ab ipſis: quia magno timore tenebantur. Ipſe autem aſcendens nauim, reuerſus eſt. Et rogabat illum vir, à quo dæmonia exierant, vt cum eo eſſet. Dimiſit autem eum Ieſus, dicens: Redi in domum tuam, & narra quanta tibi fecit Deus. Et abijt per vniuerſam ciuitatem, prędicans quanta illi feciſſet Ieſus. Factum eſt autem, cum rediſſet Ieſus, excepit illum turba; erant enim omnes expectantes eum. Et ecce uenit uir, cui nomen Iairus, & ipſe princeps Synagogæ erat: & cecidit ad pedes Ieſu, rogans eum, ut intraret in domum eius, quia unica filia erat ei fere annorum duodecim, & hæc moriebatur. Et contigit, dum iret, à turbis comprimebatur. Et mulier quædam erat in fluxu ſanguinis ab annis duodecim, quæ in medicos erogauerat omnem ſubſtantiam ſuam, nec ab ullo potuit curari: acceſſit retro, & tetigit fimbriam ueſtimenti eius: & confeſtim ſtetit fluxus ſanguinis eius. Et ait Ieſus: Quis eſt, qui me tetigit? Negantibus autem omnibus, dixit Petrus, & qui cum illo erant: Præ-

ceptor

ceptor, turbæ te comprimunt, & affligunt, & dicis: Quis me tetigit? Et dixit Ieſus: Tetigit me aliquis. Nam ego noui virtutem de me exijſſe. Videns autem mulier, quia non latuit, tremens venit, & procidit ante pedes eius: & ob quam cauſam tetigerit eum, indicauit coram omni populo: & quemadmodum confeſtim ſanata ſit. At ipſe dixit ei: Filia, fides tua ſaluam te fecit: uade in pace. Addhuc illo loquente, uenit quidam ad principem Synagogæ, dicens ei: Quia mortua eſt filia tua, noli uexare illum. Ieſus autem audito hoc uerbo, reſpondit patri puellæ: Noli timere, crede tantum, et ſalua erit. Et cum ueniſſet domum, non permiſit intrare quemquam, niſi Petrum, et Iacobum, et Ioannem, et patrem et matrem puellæ. Flebant autem omnes, et plangebant illam. At ille dixit: Nolite flere, non eſt mortua puella: ſed dormit. Et deridebant eum, ſcientes quod mortua eſſet. Ipſe autem tenens manum eius clamauit, dicēs: Puella, ſurge. Et reuerſus eſt ſpiritus eius, et ſurrexit continuo. Et iuſsit illi dari manducare. Et ſtupuerunt parentes eius, quibus præcepit ne alicui dicerent quod factum erat.

CAPVT OCTAVVM.

Et factum eſt deinceps.

COMMENTARIA.

POST filium viduæ ſuſcitatum in Naim ciuitate Galilææ, ibiq́ue peccatricis conuerſionem factã; quæ ſecuta ſint, narrat Euangeliſta, nimirum Chriſtum proſecutum fuiſſe ſuum iter prædicando, & Euāgelizando per ciuitates Galilęæ, comitatum Apoſtolis, ac quibuſdam mulieribus.

ANNOTATIO I.

Contigit hoc ante miſsionē diſcipulorum.

QVidam recentiores exiſtimant, hæc à Luca per anticipationē narrata, quæ tamen euenerunt multo poſt, nimirū poſtquam Diſcipuli ad prædicãdum miſſi ſunt, & à prædicatione reuerſi, quæ miſſio narratur inferius. At vero probabilius exiſtimo quod Theophylactus, & Beda dicunt, nempe ante miſſionem diſcipulorū hoc factum eſſe: quod enim cap. 10. dicitur miſiſſe Diſcipulos, quo ipſe erat venturus, ex quo miſſio illorum videtur præceſſiſſe non de Galilæa, ſed de Iudæa intelligendum eſt, vt ibi dicemus; reuerſus enim Chriſtus ab hac peregrinatione per Galilæam, præmiſit Diſcipulos in Iudæam ad prædicandum, quo ipſe poſtea venturus erat.

Et ipſe iter faciebat per ciuitates, et caſtella, prædicans, et euangelizans regnum Dei.

COMMENTARIA.

ECce, quid in hac peregrinatione factum ſit. prædicabat per ciuitates, & caſtella, & euangelizabat regnum Dei. Prędicare ad doctrinam morum, euangelizare ad aduentum Chriſti refertur, quod dicitur regnum Dei. Hæc duo præſtabat Chriſtus ſuo ſermone; nam & ad mores Deo gratos inſtruebat, & ſuum aduentum annuntiabat; ad hoc enim Doctor cœleſtis venerat. Ioan. 19. In hoc natus ſum, & ad hoc veni in mundum, vt teſtimonium perhibeam veritati. impletumq́ue eſt illud Iohel. 2. Filiæ Sion exultate, & lætamini in Domino Deo veſtro, quia dedit vobis Doctorem iuſtitiæ.

ANNOTATIO II.

Regnum quid hoc loco ſignificet.

TItus Boſtrenus regnum Dei cęleſtem patriam interpretatur, idq́ue eſſe prędicare, ſeu euangelizare regnū Dei, quod eſt, eos, qui in terris degebant, ad cęleſte regnum prouocare, vt per rerum terrenarum contemptum animo ad cęleſtia aſſurgerent. Euthymius idem ſentit, quantum ad regni interpretationem, nempe cęleſtem patriam, & fruitionem Dei. aliter tamen exponit Euangelizationem, hanc,

vt id

vt id ſit Euangelizare regnum, ac promittere æternā beatitudinem credentibus in eum. Mihi probabilius viſum eſt, regnum in ea accipi ſignificatione, quæ in illis locis, accipitur, quæ de annunciatione ſunt, nempe Matt. 3. appropinquauit regnum cælorum, id eſt, tempus aduentus Meſſiæ, & Luc. 11. peruenit in vos regnū Dei, & Luc. 14. Beatus, qui manducabit panem in regno Dei, id eſt, qui videbit tempus aduenientis Meſſiæ; regnum enim dicitur, quia regnaturi erant eo tempore credentes in eum ſpiritualiter, & ad cæleſte regnum eius ope & gratia transferendi.

Et duodecim cum illo.

COMMENTARIA.

IN hac peregrinatione comitatus erat duodecim Apoſtolis; ſupra enim capite ſexto dictum eſt, elegiſſe ex ſuis Diſcipulis duodecim, quos Apoſtolos nominauit.

ANNOTATIO III.

Quomodo intelligēda ſuperiora verba.

QVidam interpretantur duodecim cum illo prædicaſſe, & euangelizaſſe: at vero Titus Boſtrenus aliter, nempe cum illo adfuiſſe, ſed nō prędicaſſe, ſic enim inquit: Errant hi cum illo; attamen verbi miniſterium tunc nō obibant, ſed ea tantū, quæ ad Euangelij doctrinam faciunt, diſcebant, & à Chriſto præceptore hauriebant. Hæc ille, cui Theophylactus, & Euthymius conſentiunt, & hoc probabilius eſt; aliter enim dicēdum erat, etiam mulieres illas prædicaſſe; pariter .n. dicuntur fuiſſe cum illo. Igitur illud (cum illo) conſortium itineris, non autem prædicationis ſignificat.

Et mulieres aliquæ, quæ erāt curatæ à ſpiritib. malignis, et infirmitatibus.

COMMENTARIA.

COmitabantur etiam Chriſti peregrinationem deuotæ quædā mulieres, quæ ab ipſo Chriſto erant beneficio affectæ: nam quaſdam à dæmonum obſeſſione liberauerat, quaſdam vero ab infirmitatibus, corporumque ægritudinibus ſanauerat, quę, ob ipſius doctrinam, & vt ei miniſtrarent, ipſum ſequebātur, quaſi diſcipulę eius; qui enim vtrumq; ſexum ſaluare venerat, vtriuſque ſexus ſequaces nō expulit. Dicuntur autem dæmones maligni, quia nō ſolū mali ſunt, ſed ēt hoīes malos facere, eisq; nocere procurant.

ANNOTATIO IIII.

Quare Domin⁹ permiſerit mulieres eum ſequi.

CAuſam, cur Dominus has mulieres ſe ſequi paſſus fuerit, ſtatim Euangeliſta indicat: Quę miniſtrabant, inquit, de facultatibus ſuis, vt inferius declarabitur. Qd ſi quis obijciat videri quandam ingerere offenſionem, mulieres circumducere, huic reſpondet Hieronymus, conſuetudinem omnem tuliſſe offenſionem: Iudaicæ, inquit, conſuetudinis; nec ducebatur in culpā more gentis antiquo, vt mulieres de ſubſtātia ſua, & victum, atq; veſtitū præceptoribus miniſtrarent. Hoc, quia ſcandalum facere poterat in nationibus, Paulus abiecisse ſe memorat; dicit enim 1. Corinth. 9. Nunquid non habemus poteſtatem mulieres ſorores circumducendi, ſicut & ceteri Apoſtoli faciunt? Hæc Hieronymus. Quæ hoc in loco Beda mutuatus eſt. Tertullianus autem lib. 4. contra Marcionem notat hoc mulierum miniſterium prædictū fuiſſe ab Iſaia c. 23. vbi ſic ait: Mulieres opulentæ ſurgite, & audite vocem meam; filiæ confidētes percipite aurib. eloquium meū. Verba Tertulliani, quamuis aliter verba Scripturæ vertat; ſunt hæc: Quod diuites Chriſto mulieres adhęrebant, quæ de facultatib. ſuis miniſtrabāt ei, inter quas & vxor Regis procuratoris, de prophetia eſt. Has enim vocabat per Iſaiam: Mulieres diuites, exſurgite, & audite vocem meā, vt diſcipulas primo, deinde, vt operarias, & miniſtras oſtenderet. Filiæ in ſpe audite, ſermones Dei. Anni mementote cum labore in ſpe; cum labore enim, quo ſequebantur, & ob ſpē miniſtrabant. Hęc ille. Conſuetudinem autem hanc Apoſtolorum heretici multi poſtea peruerterunt, circumducētes mulierculas, & per eas errores diſſeminantes, vt narrat Hierony. in Epiſt. ad Cteſiphontē.

Maria, quæ vocatur Magdalenæ.

COMMENTARIA.

APpoſitio quædam eſt, explicans, quæ mulieres ſequi Chriſtum dictę ſint. Vna eſt Maria, q̄ vocat̄ Magdalene: hoc autem poſitum eſt ad diſtinctionem aliarum, quę ſub hoc nomine in Euangelio referuntur; nam eſt Maria Iacobi, & Maria Salome; hęc

vero

vero Maria Magdalene, dicta eſt à Magdalo vico Galilææ. qua diſtinctione indicat Euangeliſta vnicam fuiſſe Mariam Magdalenam. ſi enim plures eſſent, vt quidam putarunt, non diſtinxiſſet eo cognomine.

ANNOTATIO V.

Maria hæc eſt ſoror Lazari, & quæ ſuperiori ca. peccatrix dicta fuit.

QVidam hanc Mariam diſtinctam exiſtimant à muliere peccatrice, cuius in præcedenti capite facta eſt mentio, & à Maria ſorore Lazari. at cum Eccleſia non diſtinguat, ſed vnam, & eandem fateatur, non eſt, cur ab hac ſententia diſcedamus: quam etiam antiqui Patres amplexi ſunt, inter quos ſunt Greg. hom. 33. in Euang. & Beda in præſenti, immo ante eos fuit etiam Ambroſius, qui lib. de Salomone, c. 5. inter alia ſic inquit: Dum largum in ſanguine fluxum ſiccat in Martha, dum dæmones expellit in Maria. quibus verbis indicat Mariam ſororem Marthæ eam fuiſſe, de qua ſeptem dæmonia eiecta ſunt, quod nunc refert Lucas de Maria Magdalena. Hieronymus etiam Epiſt. ad Hedibiam q. 4. quatuor affirmat Marias in Euãgelio legi. vnam Matrem Domini Saluatoris, alteram materteram eius, quæ appellata eſt Maria Cleophæ, tertiam Mariam matrem Iacobi, & Ioſe, quartam Mariam Magdalenam. Si igitur hæc non eſſet ſoror Marthæ & Lazari, profecto quinque erant numerandæ. Igitur ex Hieronymi ſententia, hæc, cuius nunc fit mentio, ſoror erat Marthæ. Anaſtaſius etiam Epiſcopus Nicænus in Quæſtionibus in Scripturam, quæſtione 90. idem dicit cum Hieronymo eo excepto, qđ tres Marias numerat: nam ea, quæ quarto loco ponitur, nempe Mariam Iacobi & Ioſe dicit eſſe Deiparam: cuius ſententiæ etiam ibi meminit Hieronymus. Igitur eadem eſt Maria Magdalene & Maria ſoror Lazari, & Marthæ. Superius autẽ oſtendimus peccatricem illam fuiſſe ſororem Marthæ, vnde cõſequitur, vnam & eãdem eſſe, & hanc, & illam peccatricem, & ſororem Marthæ. Nec obſtat Mariam, ſororem Lazari, & Marthæ fuiſſe Iudæã; erat enim de Bethania caſtello vicino Hieroſolymæ; hanc autem Magdalenã fuiſſe Galilæam de Magdalo, Marcumque cap. 15. numeraſſe eam inter ſecutas Chriſtũ à Galilæa: nã licet Iudæa fuiſſet, habitauit in Galilæa cauſa mariti, cui nupſerat, cuius erat caſtellum illud Magdalũ, quo mortuo venit in Naim, & ſecuta eſt Chriſtũ. Multa in hac quæſtione hinc inde dicuntur, ſed omitto, quia parum afferunt vtilitatis, ſatiſque debet eſſe Catholico ſenſus cõis Eccleſiæ.

De qua ſeptem dæmonia exierant.

COMMENTARIA.

NArrat miraculũ geſtum à Domino erga Mariam Magdalenã prædictam, de qua inquit, exierant ſeptem dæmonia, eiecta ſcilicet à Chriſto, vt ex Marco cap. 16. conſtat, Maria, inquit, Magdalene, de qua eiecerat ſeptem dæmonia.

ANNOTATIO VI.

Septem dæmonia vere à Maria Magdalena fuere eiecta.

GRegorius hom. 33. in Euang. Beda, Theophylactus, & Euthymius, numerum ſeptenarium pro multitudine ſignificanda, quaſi certum pro incerto poſitum eſſe affirmant; eo maxime, quia in Scripturis aliquando id fieri nemini dubiũ eſt. Sic enim dictum eſt Prouerb. 24. Septies in die cadit iuſtus, id eſt, multoties. & Eccleſ. 35. Septies reddet tibi. & Luc. 17. Si ſepties in die peccauerit in te. & alibi ſæpe. At vero cum apud Marcum cap. 16. idem ſeptenarius numerus poſitus ſit, vt in commentario retulimus, non videtur cur ad hanc incertam multitudinem recurramus, ſed ad certum ſeptenarium numerum; ſi. n. multitudo tantum ſignificata eſſet, vtique vnus ſaltem Euangeliſta eam indicaſſet, vt vnus per alterum explicaretur. confirmatus ergo ab vtroque Euangeliſta numerus certus, argumento eſt ſeptem ſolũ fuiſſe dæmonia à Maria Magdalenæ eiecta. Difficultas tamen occurrit, quid per hæc dæmonia ſignificetur: nam Gregorius, & Beda allegati non dæmonia ipſa realiter, ſed vitia, & peccata intelligenda ea eſſe aſſerunt, vt idem ſit dæmonia ſeptẽ eiecta eſſe ab illa, quod, eã eſſe ab vniuerſitate quadam vitiorum, qua polluta tenebatur, mundatam, vt in præcedenti capite dictum eſt. Contrarium vero videtur ſentire Ambroſius lib. de Salomone cap. 5. nempe ipſos dæmones eiectos fuiſſe, quibus obſeſſa illa mulier detinebatur. Sic enim inquit (quod etiam citauimus in annotatione præcedenti) Largum in ſanguine fluxum ſiccat in Martha, dæmones pellit ex Maria: quæ verba indicant

dæmonum veram expulſionem: nam opponit miraculum miraculo; remiſſio autem peccatorum inter miracula non computatur. Huic etiam ſententiæ Euthymius conſentit, eamque veram ac legitimam eſſe verba Euangeliſtæ oſtendunt; non enim de peccatis diceret exiuiſſe ab ea, nec Marcus de eiſdem ſic locutus eſſet, nempe eiecit dæmonia ſeptem; cum hæc duo verba ex communi ſermone etiã Scripturarum, non de vitijs, ac peccatis, ſed de dęmonibus peccatorum impulſoribus ſæpe prolata legamus. Fuerunt autem dæmonia hæc eiecta ab ea prius, quàm remiſſa fuiſſent eius peccata, cuius beneficij occaſione pœnitere eam cępit commiſſorum, ad Chriſtumq; venit veniam petens.

Et Ioanna vxor Chuſæ procuratoris Herodis.

COMMENTARIA.

HAec eſt alia mulier, quæ etiam Chriſtũ ſecuta eſt, cuius fit mentio ab eodem Luca cap. vlt. parauit .n. aromata ſimul cum Maria Magdaléne, & Maria Iacobi, vt vngerent Dominum; cuiq; cum illis apparuit Chriſtus reſurgens; & quæ etiam Apoſtolis nunciauit Domini reſurrectionem. Huius maritus erat qdã vocatus Chuſa Herodis Regis procurator, id eſt, œconomus, ſeu diſpẽſator rerũ ipſius.

ANNOTATIO VII.

Mulier hæc de conſenſu mariti ſequebatur Chriſtum.

INcertum videtur, an maritus Ioannæ tunc temporis viueret & de eius conſenſu vxor Chriſtum ſequeretur. id quidem probabilius eſt; tanquam enim de viuente dictum eſt, Ioanna vxor Chuſæ; ſi enim mortuus eſſet, vtique Euangeliſta dixiſſet, quæ fuit vxor Chuſę. probabile autem non eſt eo diſſentiente, ac renuente, vxorẽ Chriſtum ſecutam eſſe; erat enim Chriſtus celeberrimus doctrina, & miraculis; & mulier inter alios beneficio ſanitatis à Chriſto affecta. vnde non mirum, ſi maritus conſenſerat, cum & ipſe Herodes à multo tempore deſiderauerit Chriſtum videre. tanta erat ipſius fama apud omnes, maximè Galilęos.

Et Suſanna.

COMMENTARIA.

ERat hęc etiam mulier Chriſto adhærens, quæ illo tunc tempore nota fuit; idcirco Euãgeliſta ſolo nomine eam ſignificauit. An autem hæc, ſicut & Ioanna, à dæmone fuerint liberatæ, an ab aliquibus corporis infirmitatibus ſanatæ à Chriſto, incertum eſt: at vero hoc, aut illud beneficiũ recepiſſe, non eſt dubitandum, probabilius eſt ab ægritudinibus corporum fuiſſe ſanatas. Nam cum Euãgeliſta dixiſſet, mulieres ſecutas Chriſtum, q̃ curatæ erant à ſpiritib. malignis, & à languoribus, tres has expreſſit inter illas, quarum primam Magdalenam à ſpiritibus malignis ereptam retulit, indicans has duas à languoribus ſanatas eſſe.

Et aliæ multæ, quæ miniſtrabant ei de facultatibus ſuis.

COMMENTARIA.

PRæter tres nominibus proprijs ſignificatas, refert Euangeliſta alias etiam multas ſecutas eſſe Chriſtum ex illarum numero, quæ vel à ſpiritibus malignis, vel ab ægritudinibus corporum ſanatæ erant, ideoque Chriſti doctrinã amplexæ: hæ autem ſequebantur, ac comitabantur Chriſtũ, non ſolum vt doctrinã eius audirent, ſed etiã vt ipſę ſe bonis operib. exercerent, nempe in præbendo alimoniam Chriſto, eiuſque Diſcipulis; erant enim diuites, Chriſtiq; magiſtri, ac benefactoris ſui paupertati de ſuis facultatibus ſubuenire curarunt; quod & earum quædam etiam poſt mortem illius fecerunt, emẽtes aromata, vt corpus eius vngerent, vt ex Euangeliſtis conſtat.

ANNOTATIO VIII.

Hę mulieres Chriſto, & Apoſtolis miniſtrabant de facultatib. ſuis.

IN nonnullis Græcis exemplaribus loco illius (ei) legitur in plurali numero (eis) nẽpe Chriſto, et Apoſtolis. Siue autẽ hoc, ſiue illo modo legatur, ſenſus idẽ eſt; non enim Chriſto ſoli, ſed etiam Diſcipulis miniſtrabant de ſuis facultatibus; quod ſi ſolius Chriſti facta eſt mentio, huius ea cauſa eſt, quia pp eum miniſtrabant, & cęteris, eiuſque intuitu totum fiebat miniſterium; Chriſto namque miniſtrabat, qui diſcipulis eius propter eũ miniſtrabat. An autem oẽs mulieres, q̃ Chriſtũ comitaban-

tur,

tur, miniſtrarent de facultatibus ſuis, non eſt omnino certum: tamen contextui magis accommodatū videtur oẽs ſi miniſtraſſa. nam hoc verbum (miniſtrabant) ad omnes numeratas refertur. Prudentiſſime autem Chriſtus paſſus eſt hoc miniſteriū, tum ne in hac peregrinatione oneroſus videretur ijs, quibus prædicabat, ſi de eorum facultatibus, & ipſe, & Diſcipuli ſuſtentandi eſſent, præſertim, cum in caſtella multa diuertendum eſſet, in quibus pauperes multi habitabant. ſic enim gratior, ac magis accepta erat eius doctrina, quæ gratis omnibus effundebatur: tū vt magis vacaret docendis populis, & diſcipulis inſtruendis. Si enim eleemoſyna quærenda eſſet, multum temporis in eo inſumeretur, ac prædicationi ſubtraheretur: tum etiam vt indicaret prædicatores verbi ſui ab ijs, qui facultates habent, iuſte recipere, & exigere poſſe ſuſtentationem. nam & Paulus 1. Corinth. 9. ſe poteſtatem habere affirmat mulieres diuites circumducendi, à quibus aleretur. Conuenientius autem hoc per fœminas, quam per viros factum eſt; tum quia viris negotijs ſæculi occupatis minus vacabat ſic adhærere Chriſto: tum quia opere etiam Chriſto miniſtrabant præparando cibos, & quæ ad victum erant neceſſaria, quod magis eſt fœminarum, quam virorum: tum demum, vt Phariſæi illi, & Doctores magis arguerentur de infidelitate ſua, tanta fide, ac tam perſpicua fœminarum.

Cum autem turba plurima conueniret, & de ciuitatibus properarent ad eum, dixit per ſimilitudinem.

COMMENTARIA.

MVlti, & miraculorum, & doctrinæ fama commoti ad eum conuenerāt ex oppidis, & ciuitatibus Galilææ; auditaq; audiendi, & videndi feſtināter ex circumuicinis ciuitatibus confluxerant, quos ij ſe multis parabolis de diuinis myſterijs inſtruxit, vt cæteri Euangeliſtæ narrant, quorum vnam Lucas refert.

ANNOTATIO IX.

HVius hiſtoriæ meminere Matthæus cap. 13. & Marcus cap. 4. apud quos quædam referuntur circumſtantiæ. Verba Matthæi ſunt hæc: Exiens, inquit, Ieſus de domo ſedebat ſecus mare, & congregatæ ſunt ad eum turbæ multæ, ita vt in nauiculam aſcendens ſederet, & omnis turba ſtabat in littore, & locutus eſt eis multa in parabolis. Verba autem Marci ſunt iſta: Iterū cœpit docere ad mare, & congregata eſt ad eum turba multa, ita vt nauim aſcendens ſederet in mari, & omnis turba circa mare ſuper terram erat, & docebat eos in parabolis multa, & dicebat illis in doctrina ſua. tam autem Matthæus, quam Marcus ſequentem parabolam ſeminātis deſcribunt, ſicut Lucas. Matthæus vero plures etiam alias, ſed hanc primo loco ponit, quod eſt argumento, Chriſtum exordium huius ſuæ doctrinæ ab ea cœpiſſe.

Exijt, qui ſeminat ſeminare ſemen ſuum.

COMMENTARIA.

PArabolam narrat: Exijt, inquit, qui ſeminat, id eſt, qui ſolitus eſt ſeminare, & ſemē in terram ſpargere, exijt nunc denuò, vt iterum ſeminaret ſemen ſuum. Intendit Chriſtus indicare, ſibi, qui verbi Dei ſeminator eſt, & ad hoc in mundum hunc venit, ſimilia euentura, quæ huic ſeminanti acciderunt. Recte autem confertur Chriſtus ſeminanti ſemen ſuum; nam Prophetæ olim ſeminabant ſemen alienū, quia verbum Dei nō ſuum annunciabant, dicentes: Hæc dicit Dominus: at Chriſtus ſemē ſuum ſeminat, quia ipſe eſt Deus, & Dominus, cuius eſt verbum ipſum. Iſa. 52. Ecce, qui loquebar, adſum.

ANNOTATIO X.

FInis, ac ſcopus huius parabolæ, eſt prædicare, quæ in Euāgelij prædicatione futura tunc erant, nimirum hæc: Primo quidem prædicandum fore Euangelium multis hominibus, qui per multas terræ partes, in quas iactum eſt ſemen, ſignificantur. Secundo non omnes, qui audituri erant, credituros; ſicut non in omnibus terræ partibus ſemen ſuſceptum radices iecit. Tertio eorum, qui credituri erant, non omnes perſeue- *Parabolæ ſcopus.*

ſeue-

perſeueraturos in ſuſcepta fide; ſed perſecutione ſuperueniente receſſuros ab ea, ſicut ſemē iactum ſuper terram petroſam, etiam ſi natū ſit, tamen exorto Sole aruit. Quarto, eorum, qui in fide perſeueraturi erant, non omnes fructum bonorum operum reportaturos: ſicut quędam pars terræ, in qua ſpinæ ſuffocarunt ſemen ortum, ne fructificaret. Quinto hæc euentura non quidem vitio doctrinæ, aut prædicantium, ſed auditorum ipſorum culpa; ſicut ſemen hoc fructu caruit nec radices fecit, non vitio ſeminis, ſed terræ ſuſcipientis. Sexto auditorum vitium multipliciter prouenire, ſicut terræ quędam pars ob petras, quędam ob ſpinas, quædam, quia ſecus viam, ſeminis fructu priuata eſt. Demum multos etiam credituros, ac ſuſcepturos verbum doctrinę, vt par eſt non tñ æqualem fructum reportaturos, ſed quoſdam maiorem, quoſdā minorem. In duas igitur partes auditores, diuidendi erant; quidam enim non erant ſuſcepturi verbum, ijque in triplici differentia ſignificata per tres partes terræ, petroſam, ſpinoſam, & ſecus viā poſitā. Quidā alij ſuſcepturi erāt, fructūq; reportaturi, ijq; in triplici ēt differentia: nā quidā trigeſimū, quidam ſexageſimū, quidā centeſimū fructū reddiderat. Hæc oīa Chriſtus ſignificauit Diſcipulis, priuſq̄ euenirent, non ſolum per parabolam, ſed ēt per parabolæ explicationem adhibitam. Seminator aūt hic Chriſtus eſt, vt dicit Athanaſ. homil. de ſemente, qui dr̄, qui ſeminat, aut ſēm Marcum, ſeminans, & exijſſe ad ſeminandū. ſeminans quidē, quaſi continuo ſeminans, quia nunq̄ ſeminare deſiſtit: nā vt Deus in mundi principio ſeminauit verbū in cordib. hoīum, infundendo naturale lumē, quo agnoſcere poſſent, quę eos ſcire, ac facere oportebat, & lumen ſupernaturale fidei reuelando, quę ad ſalutem neceſſaria erant: ſeminauit ēt per Moyſem, legem dando. Vltimo autē exijt, vt verbum Euangelij doceret; cū enim Deus eſſet, carnem induit vt nos ſaluaret, ac veritatem oſtenderet, ideo exijſſe dr̄ ad Euangelium promulgandū, quod prius ad illa alia ſemina iacienda non fecerat: idq; inſinuarunt Matthęus, & Marcus per illā particulā (ecce) ecce inquiunt, exijt, qui ſeminat rem nouam, & admirandam, indicantes, vt nimirum is, cuius ſemen eſt, egreſſus ſit ad ſeminandū ſemen ſuum; ſolent. n. homines non per ſe, ſed per ſuos operarios id efficere.

Chriſtus quo ſeminator.

Et dum ſeminat.

COMMENTARIA.

DIctum eſt dū ſeminat, vt per hoc Euangeliſta ſignificet Deū ſemen verbi ſui iaciendo in incredulos, & eos qui credituri erant, æqualiter intendiſſe, vt omnes fructificarent, & ipſorum vitio, non Dei voluntate effectum eſſe, vt quidam fructum ferrent, quidam non. Sicut ſeminator hic ſemen ſuum ſpargens in diuerſas terræ partes, quantum in ſe eſt, intendit, vt in omnibus eis ſemen fructificaret, ac multiplicaretur, ex vitio autem terræ euenit, vt quędā non fructificarent propter ſpinas, petras, aut viæ vicinitatem.

ANNOTATIO XI.

ADuerte non ſic eſſe dictum, exijt, qui ſeminat ſeminare ſemen ſuū, & aliud ſeminauit ſecus viam, aliud ſuper ſpinas, aliud ſuper petram; ſi enim ſic eſſet dictum ſignificari videretur Deum verbum ſuum ſeminaſſe in malis, & incredulis, vt non facerent fructum. ſicut qui ſeminaret ſemen ſcienter, & ex intentione in terra ſpinoſa, et petroſa, eo ipſo oſtenderetur, nolle ſemen in omnibus partibus fructificare. non autem ſic Deus eſt, qui ſalutem omniū, quantum ex ſe eſt, intendit, & vt omnes fructificent, ipſis verbum ſalutis prædicari facit, propterea dictum eſt, dum ſeminat, aliud cecidit ſecus viam, aliud ſuper ſpinas, aliud ſuper petram, aliud in bonam terram, quaſi æqua ratione in bonos, & malos ſemen ſpargens, idem in eis prætendat. quod autem eorum multi fructum non ferant ſeminis iacti, non ex intentione ſeminantis, aut Dei eſt, ſed ex vitio terræ, ipſorumque verbi auditorum. Non quod Chriſtus, ſeu Deus ignorauerit, qui ſuſcepturi, quive nō ſuſcepturi erant ſemen; non etiam quod non voluerit omnibus his verbum prædicare; nihil enim præter ſcientiam, & voluntatem eius fuit, aut eſſe potuit: ſed quod quātū ex ſe eſt, oīum ſalutē procurauerit, ac remediū per verbū ſuū præſtiterit, & in hoc ſeminator in parabola multū diſſimilis eſt; neſciebat enim hic terram petroſam, & ſpinoſam eſſe; ſi enim ſciuiſſet, in eas partes ſemen nō ſparſiſſet: aut ſi ſparſiſſet, vt quę

Quid illud ſit. Aliud cecidit ſecus viā, &c.

cauſa eſſet, quia aliter ſemen non potuiſſet ſeminare in bona terra, niſi iactum eſſet etiam in mala: non ſic Deus aut Chriſtus ſe habet. dicitur ergo, dum ſeminat, aliud cecidit, &c. vt ſignificetur, non fuiſſe intentionis eius, ne reciperetur verbum ſuum, quin potius omnium intendiſſe ſalutem. Chryſoſtomus hom. 47. in Matth. adfert aliã cauſam, nimirũ, vt ſignificetur Deum non feciſſe homines malos, ſed eos ſuo ſe arbitrio tales reddidiſſe: immo Deum omnibus præſtare auxilium, vt malitiam deponãt. vbi Chryſoſtomus ponit diſcrimen inter terram materialem, in qua ſemen iactũ eſt, & homines, in quib. ſeminatur verbum. Terra enim non habet poteſtatem, ac virtutem eijciendi à ſe lapides, & ſpinas, nec ſeparandi ſe à via, ideo, qui ſcienter ſeminaret in talem terram, imprudens videretur. At homines habent arbitrium, poſſuntque remouere, impedimenta auxilio diuino ſemper parato ijs, qui volunt illud, idcirco ſapienter ijs prædicatum eſt verbum. Dicet quiſpiam, cur Deus, cum re vera ſciuerit multos non allaturos fructum verbi, nec credituros, voluit verbum ſuũ his prædicare? Huic difficultati ſatisfaciemus paulo inferius in Annot. 16.

Aliud cecidit ſecus viam, & conculcatum eſt, et volucres cæli comederunt illud.

COMMENTARIA.

HAec eſt prima pars terræ, in quã iactum eſt ſemen, quæ erat viæ communi proxima, & inde factũ eſt, vt incedentes per viam, qui ſolent ſępe ab ea diuertere, & aut breuitatis, aut incommodi alicuius vitandi cauſa, per proximas partes terræ iter facere, conculcarent ſemen illud, terraque, quæ ſuper iniecta erat, dimota, in ſuperficie ſemen appareret, vnde conſequenter euenit, vt volucres in terram deſcendentes deuorarent illud. Præceſſit igitur conculcatio, quę ſemen, priuſquam vllas emitteret radices, diſcooperuit, & ſecuta eſt comeſtio, aut deuoratio. Significantur per hanc terræ partem homines, qui audiunt Dei verbum, & mẽte concipiunt; tamen non credunt illud; nec autem, ſi diutius maneat, & conſideratum attente fidem concilier, facile dæmon de memoria, ac mente illud expellit.

ANNOTATIO XII.

DVo hominum genera conferuntur terræ ſecus viam poſitæ. vnum eſt ex parte intellectus, nimirum, qui in ſolo intellectus naturali lumine, humanaque ſcientia, ac prudentia innituntur, ac per ea de rebus fidei, diuiniſque myſterijs iudicare volunt, nihilque verum cenſent, quod non humana ratione comprobetur. Hi ſecus viam dicuntur, quia nihil aliud ſapiunt, quam quod ſit ex via; mundus enim hic via dicitur Pſal. 118. Beati immaculati in via. Pſal. 84. Ponet in via greſſus ſuos. Cum igitur fidei noſtræ dogmata non humana ratione firmentur, ſed altiori lumine, ac ſuperiori magiſterio, de quo dictum eſt Ioan. 6. Erunt omnes docibiles Dei, neceſſariumque ſit credenti intellectum in captiuitatem reducere in fidei obſequium 2. Corinth. 10. fi: vt hi homines, quando ea audiunt, ac mente concipiunt, comperientes humanis rationibus illa non ſubſiſtere, reſpuant, & reijciant, tamquam falſa, & repugnantia. De iſtis dixit Paulus 1. Corinth. 2. Animalis homo non percipit ea, quæ ſunt ſpiritus Dei: ſtultitia enim eſt illi, & non poteſt intelligere. Exempla habemus in Scriptura Ioan. 3. in princip. oſ Nicodemus audiens, quæ humana ratione non capiebat, dixit: Quomodo poſſunt hæc fieri? & Ioan. 6. audientes carnẽ Chriſti cibum futuram dixerunt: Durus eſt hic ſermo, & abierunt. & Act. 17. prædicante Paulo mortuorum reſurrectionem, quidam deriſerunt. Contra quos omnes dictum eſt 1. Corin. 1. Perdam ſapientiam ſapientium, & prudentiam prudentium reprobabo. Stultam fecit Deus ſapientiam huius mundi. Alterum genus eſt ex parte affectus, nimirum eorum, qui illicitis deſiderijs, ac cupiditatibus ita immerſi ſunt, vt nihil aliud bonum, & appetibile illis videatur, niſi quod ſenſibus, ac appetitibus eorũ placet. De quib. Philip. 3. ſcripſit Paulus: Multi, inqt, ambulant, quos ipſe dicebã vobis, nũc aũt, & flẽs dico, inimicos crucis Chriſti, quorũ finis interitus, quorũ Deus venter eſt, & gloriã in confuſione ipſorum, qui terrenã ſapiũt. Hi cum audiũt Euangelicam

Hoies q ex parte intellectus, & ex parte affectus viæ comparãtur.

Philip. 3

gelicam doctrinam de abijciendis operib. tenebrarum, de crucifigendis concupiſcentijs, ac ſeipſis abnegandis, credere nolunt, ne ſi crediderint ijs, ſe priuent, quibus toti dediti ſunt. de talib. dixit Dominus Ioan. 3. Lux venit in mundum, & dilexerunt homines magis tenebras, quam lucem; erant enim eorum opera mala, omnis autem qui male agit odit lucem, & non venit ad lucem, vt non arguantur opera eius. Ab his prauis affectibus, qui verbum impediunt, remouet nos Iacobus cap. 1. dicens: Abijcientes omnem immunditiam, & abundantiam malitiæ, in manſuetudine ſuſcipite inſitum uerbum, quod poteſt ſaluare animas veſtras. Merito autem tam in his, quam in illis dicitur conculcatum ſemen, quia verbum Dei humanis rationibus, & affectibus vilibus contemnitur, quod eſt quaſi pedibus viatorum conculcari Euangelicam doctrinam. Qui ergo verbum Euangelicum prædicatum ſuſcipere apti ſunt, ij & humilem mentem, & purgatum affectum debent habere.

Iacobi 1.

Et aliud cecidit ſupra petram, & natum aruit, quia non habebat humorē.

COMMENTARIA.

HAcc eſt altera pars terræ, in quam iactum eſt ſemen, nempe, quæ petras habebat terræ ſuperficiei proximas, vnde factū̃ eſt, vt ſemen iactum non habēs altitudinem terrę ſufficientem, continuo oriretur antè radices in profundum miſſas, petra impediente: deficiente igitur humore, qui per radices trahitur, ſolis æſtū, qui ortus erat, ſuſtinere non potuit, & idcirco aruit. Significantur homines ij, qui nimio affectu, nempe amore, vel timore tenentur erga temporalia, quæ ex ſe licite amari poſſunt, ſicut honores, diuitiæ, vita temporalis, & ſimilia, dum non præferantur honeſtis, ſunt tamen qui immoderate in ea ferūtur. Hi dum nihil occurrit, quod ijs, quæ diligunt, aduerſatur, aut ex ijs, quæ valde timent, tunc verbum ſuſcipiunt, & credunt; at quando aliquid, quod amant dimittendum eſt, aut aliquid, quod timent ſubeundum propter verbum ſit ſceptum, tunc recedunt, & à ſuſcepto verbo ſe auertunt. Sunt enim nimij affectus, ac animi immoderatæ paſſiones, velut petræ proximæ terræ, in quam iacitur ſemen. Hæ radicibus charitatis obſiſtunt, nec ſinunt doctrinam Euangelicam per charitatem radicari, & firmari in homine, ita vt omnia dimittere bona, ac quæcumque ſubire mala pœnę paratus ſit potius, quam verbum relinquere. Sunt ergo moderandi affectus, & mortificandi, vt longe abſint à ratione ipſa, eiq; ſubdãtur.

ANNOTATIO XIII.

ADuertendum eſt hanc ſententiam à Matthæo c. 13. lucidius explicari; inquit enim: Alia ceciderunt in petroſa, vbi non habebant terram multam, & cõtinuo exorta ſunt, quia non habebant altitudinem terræ; Sole autem orto æſtuauerunt, & quia non habebant radicem aruerunt. vbi ſignificantur ij, qui cito credunt, nec conſiderantes, quæ ad fidem firmandam neceſſaria ſunt, non procurant charitatis radices habere; hæc enim omnia poſtponit verbo ſuſcepto, & inſurgentes timores, ac cupitates repellit: ea igitur deficiente, fides facile euertitur perſecutionib., aut tentationibus emergentibus. De quib. radicib. paulo inferius dicemus. Aduertēdū ēt eſt, inter alia multa doctrinæ Euangelicæ dogmata hoc vnum eſſe, vt eam omnib. temporalibus bonis, ac commoditatib. ēt vitæ propriæ præponamus, non ijs ſolis, quæ iniuſte habentur, ſed abſolute quibuſcunq; ēt ijs, q̃ ratio, aut lex vlla non prohibet: non quod ſemper hæc omnia cum effectu dimitti, & abijci debeant, ſed quod quando caſus occurrerit, quo vel illis priuari, vel præceptum aliquod Euangelicum prætermitti oporteat, tunc præponamus Euangelium omnibus, & dimittamus, ac expellamus quæcumque, etiam vitā potius, quam ab obſeruantia, aut Euangelij veritate recedamus. eoque animo præparatos nos eſſe neceſſarium eſt. Sic docuit Chriſtus Luc. 14. Si quis venit ad me, & non odit patrem ſuum, ac matrem, & vxorem, & filios, & fratres, & ſorores, adhuc & animā ſuam, non poteſt meus eſſe diſcipulus. Quibus

Verbis his ſignificantur qui affectu conſeruādi, vel timore amittendi tēporalia ab Euāgelio recedunt.

Luc. 14.

verbis docet Chriſtus nullo timore amittendi temporalia quęcunque, nec vllo affectu ea conſeruandi, aut acquirendi, debere nos remoueri à veritate Euangelica ſuſcipienda, & retinenda. Hinc factum eſt, vt multi, qui charitate deſtituti, & qui nimio horum affectu tenebantur, occurrente caſu, quo oportebat priuari his, aut ab Euangelio recedere, hoc illis poſtpoſuerunt, fidemque conceptam negarunt, & abiecerunt: timore ergo periculorum perſecutionis amiſſionis tēporalium, aut affectu promiſſorum bonorum, à ſuſcepta fide olim receſſerunt, & ſemen natum in eis occurrente petra, & humore deficientē aruit. Interrogabit quiſpiam, ſi hi affectus timoris, amoris nimij erga res, quæ ex ſe non ſunt prohibitæ; etiam impediunt homines, à fide ſuſcipienda: cur ergo comparantur petris, quæ non prohibent ſeminis natiuitatem, ſed augmentum, & ſignificantur ij; qui credunt, poſteaq; fidem deſerunt? Reſpondeo Euangelium res has non prohibere, idcirco audito Euangelio; illi qui eas poſſident, non deterreri ab eo ſuſcipiendo; ſicut faciunt illi, qui illicitis dediti ſunt, de quibus in prima ſententia ſermo eſt, nec ſemper affectus, & animi paſſiones inordinatæ apparent, niſi quando occaſio ſe offert, inde fit, vt nulla occaſione emergente facile homo ſuſcipiat verbum, quod poſtea dimittat inſurgente perſecutione, aut occaſione dimittendi temporalia. verum etiam eſt, ſi verbum ſimul prædicatum eſt cum occaſione præſenti faciendæ dimiſſionis, affectus tales impedire verbi ſuſceptionē, & fidem, illud tamen frequentius eſt. Nec mireris fidem pēdere ab affectibus, nā cum non nititur euidentib. rationibus, neceſſarius eſt voluntatis concurſus ad credendum, quæ quidem voluntas affectibus multum huc illucque trahitur.

Et aliud cecidit ſuper ſpinas, & ſimul exortæ ſpinæ ſuffocarunt illud.

COMMENTARIA.

HAec eſt tertia terræ pars, in qua ſemen iactum eſt, nempe terra ſemina ſpinarum habens, quæ non apparebāt, quando ſemen patrisfamilias ſpargebatur, inde factū eſt, vt vtrumq; ſimul natum ſit, & excreuerit: copia autem neceſſaria humoris deficiente, cum virtus terræ vtriſque ſeminibus non ſufficeret, & ſpinę, vtpote terræ magis connaturales, maiorem partem humoris ſibi attraherent, & ſemen natum eſt, & auctum fructu priuatum eſt. Significātur homines, qui verbum Euāgelicum audiunt, fide ſuſcipiunt, ac retinēt, tamen voluptatibus, & alijs negotijs huius ſęculi intenti, bonorum operum fructum non ferunt, fidem mortuam ſine operib. in ſe habentes.

ANNOTATIO XIIII.

COnuenienti ordine hæ terræ partes deſcribuntur. Prima enim ſignificat eos, qui audito fidei verbo non credunt. Secunda eos, qui credunt, tamen in fide non perſeuerant. Tertia eos, qui perſeuerant quidem, tamen fructum operum non habent, quales ſunt mali Chriſtiani, qui vitam fidei, quam profitentur, non conformant, de quibus Iacobus cap. 1. inquit: Eſtote factores verbi, & non auditores tantum: nam ſi quis eſt auditor verbi, & non factor, hic comparabitur viro conſideranti vultum natiuitati ſuæ in ſpeculo: conſiderauit enim ſe, & abijt, & ſtatim oblitus eſt qualis fuerit. Et cap. 2. quid proderit fratres, ſi fidem quis dicat ſe habere, opera autem non habeat? Nunquid fides poterit ſaluare eum?

Hæ tres partes terræ cōuenienti ordine ſunt deſcriptæ.

Merito autem vtitur Chriſtus metaphora verbi ſuffocandi; qui enim fauces ſtringit, impedit reſpirationem vitæ conſeruandæ neceſſariam, inde mortis eſt cauſa. Sic negotia ſæculi, & ea quæ animi attentionem, ac ſtudium nimis, & vltra menſuram ad ſe trahunt, animam velut ſuffocant: quę, niſi ea, quæ per fidem didicit, meditetur, attendat, & Spiritus ſancti gratiam recipiat, locumque eius inſpirationibus det, non poteſt vitam ſpiritus conſeruare, ſicque fidem habet mortuam, & ſine fructu. Vnde recte Gregorius hom. 15. in Euang. ſic inquit: Suffocant, quia importunis cogitationibus ſuis guttur mentis ſtrangulant, & dū bonū deſiderium intrare ad cor nō ſinunt, quaſi aditum vitalis flatus necant. Plura dicemus inferius in huius ſententiæ expoſitione à Chriſto Domino facta.

Chriſtus merito vtitur ſuffocandi verbo.

ANNO-

ANNOTATIO XV.

Ex voluntatis vitio prouenit quod verbum Dei fructum nō faciat.

SVnt nonnulla in his prædict.s ſentẽtijs aduertenda. Primo quidem non ex vitio ſeminis prouenisſe, quod non fructifica-ret: nam ſi id eſſet, non faceret fructum in terra bona, cum ſeminis nulla fiat diſtinctio. Quo ſignificatur, quod multi verbo Euangelio prædicato non crediderint, aut eo ſuſcepto non fecerint fructum, non eſſe ex verbi ipſius vitio; ſi enim inde id prouenisſet, vtique nemo fructum faceret. In noſtris quidem ſermonibus accidit aliquando eſſe ſemina, & grana quædam vitioſa, quæ etiam ſi ceciderint in bonam terram, non ferunt fructum: at in ſemine Chriſti, quod eſt Euangelium non ſic fit, totum eſt ſemen perfectum, & fęcundum, quod Dominus Matthæi 13. per aliam parabolam ſignificauit: Nonne, inquit, bonum ſemen ſeminaſti? Doctrina enim Euangelica tota vera, bona, tota efficax & fęcunda eſt, vnde ex ſe & intellectum illuſtrat, & affectum excitat, & arbitrium permouet ad opus. Vitium igitur non eſt in ea. Opponebant Pagani vitium Euangelio, dicentes vulgarem eſſe doctrinam, ac ſine ratione, vt referunt Gregor. Nazianz. orat. 1. in Iulianum, & Origenes lib. 1. contra Celſum, multaque alia debacchabantur, vt ſuæ infidelitatis excuſationem prætexerent: at vero maxime errabant, vt alijs in locis oſtendimus.

Secundo aduertendum eſt, non etiam prouenisſe ex vitio ipſius terræ, quod ſemen non faceret fructum: nam terra illa tota quantum ad ſubſtantiam, vna erat. nam ſi ex ſubſtantia, & natura eius id proceſſiſſet, vtique nec terra, quæ dicitur bona, vllos feciſſet fructus. Quo ſignificatur, non eſſe ex naturæ hominum malitia, quod non credant, aut non fructificent, quaſi ſit quædam natura mala, quędam bona, vt temere ac falſo docuerunt Manichęi, & Valentinus, referente Auguſtino lib. de hęreſi cap. 4. & 46. nulla enim eſt natura mala, omnis in ſe bona eſt, nec in naturam referri poteſt, quod hi fructificent, hi vero non. Per hanc autem terram, in quam iactum eſt ſemen, homo ipſe intelligitur, vt etiam teſtantur Athana. hom. de ſemente, & Chryſoſt. hom. 45. in Matthęum.

Tertio aduertendum eſt, quod hæ terrę partes non fructificauerint, prouenisſe ex vitio adiuncto, & extra terræ ſubſtantiam, & quod remoueri potuit, nempe ex viciñitate vię ſpinarum, ſeminibus, ac petris, ſine quibus terra eſſe potuit. quo ſignificatur, ex voluntatis arbitrio procedere, quod homo audito verbo, ac ſuſcepto non credat, nec fructum ferat, vt recte notauit Hierony. Matth. 13. Inde diſtinctio facta eſt hominum credentium, & non credentium bonorum, ac malorum, quia illi per arbitrium adhærere volunt verbo, hi vero non. Non quod ſolius arbitrij virtus valeat intellectum ad credendum inclinare, aut voluntatem ad bene operandum mouere; neceſſarium enim eſt auxilium diuinum, quod cum arbitrio concurrat, id tamen Deus, quantum ex ſe eſt, non negat, quo homo valeat facere, quod velit bonum.

Tribus historia partib. tres hominis inimici significantur.

Quarto aduertendum eſt, has tres tantum partes terræ numeratas, quia per eas ſignificantur tria genera inimicorum hominis, qui auertunt eum à bono: caro ſignificata per petram, mundus notatus per per ſpinas, Diabolus indicatus volucres. Poſſet quiſpiam obijcere, videri verbum Euangelicum inefficax, & debile, cum non potuerit omnium ad ſe mentes, ac voluntates conuertere. In hac parte Pagani quondam contra Deum, ac Chriſtum inuehebantur, eum impotentiæ, ac debilitatis arguentes, quaſi facere non valuiſſet verbum, ac Euangelium ab omnibus recipi, & in omnibus fructificare. Iſta refert Iuſtinus in explic. quæſt. Gen. quæſt. 1. At hi cæci non attendebant ſimili argumento Deum argui poſſe impotentiæ, quod ſemina non fecerit ita efficacia, vt etiam in terra ſterili, ac vitioſa fructificarent, quod dicere ſtultiſſimum eſt. vt enim recte dicit Iuſtinus, non id impotentiæ, ſed prouidentiæ eſt diuinæ, quæ cunctis rebus ſuas diſtribuit peculiares virtutes, ſingulaſq; pro ſuo modo operari voluit; terræ enim virtutem prolificandi indidit, ſic tamen vt ſemine indigeret; ſemini etiam quandam energiam et efficaciam tribuit, non vt ſola produceret, ſed ſimul cum terra, & adhuc hæc cauſarum vniuerſalium concurſu opus habent, nempe aſtris, ventis, pluuijs, omniā hęc non ad impotẽtiā, ſed ad prouidentiam ſpectant. Voluit enim Deus ad vnum effectum plures conuenire cauſas, vt virtutiā

magnitudo magis in pluribus agnoſceretur, quam in vno, ſic etiam factum eſt in ſemine ſpirituali Euägelij; ita enim verbo ſuo virtutem, & efficaciam dedit, vt arbitrij cooperatio neceſſaria eſſet, & adhuc ſua gratia, ac influxus cœleſtis neceſſarius eſt, vt fructus verbi efficiatur, & horum vno deficiente fructus etiam deficit: ſicut in fructu materialis ſeminis, quod vti diximus admirandæ prouidentiæ eſt. Aliter enim Deus impotentiæ argueretur, quod cauſis vtitur ſecundis, Sole, aſtris, elementis, & alijs omnibus ad effectus producendos, cũ per ſe ſolum poſſet facere.

ANNOTATIO XVI.

Quare Chriſtus Euangelium prędicari voluit etiã illis non pariturìs.

DVbitatio quædam in his etiam ſententijs ſe offert, quare Chriſtus præſcius eorum omnium, quę futura erant, prędicari voluit Euangelium ijs, qui illud ſuſcepturi non erant, aut non credendo, aut non viuendo ad regulam eius. Ioan. 6. Sciebat Ieſus ab initio, qui eſſent non credentes. Nemo enim ſeminantium ſemen ſuum ſpargeret in ea loca, in quibus nullus futurus eſſet fructus, ſi id ante ſcire potuiſſet. Simile quid forſan à Gentibus obiectum refert Ambroſius lib. de Paradiſo cap. 8. dicebant enim: cur Deus impoſuit præcepta ijs, quos prænouit non eſſe ea ſeruaturos. Reſpondeo cum Ambroſio id factum eſſe, vt Deus oſtenderet bonitatem ſuam, & quantum ex ſe eſt, ſalutem velle omnium etiam eorum, qui non ſeruant mandata, aut non credunt; ſi enim non eſſet prædicatio facta, niſi credituris, vix appareret Dei clemẽtia erga eos, qui non credunt, excuſatioque aliqua hominũ non videretur, ſe nõ credidiſſe, quia non eſt eis prædicatum; quomodo enim credent, niſi audierint, quomodo audient ſine prædicante? Roman. 10. conuenienter ergo etiam non ſuſcepturis verbum annũnciatum eſt, ac in terra ſpinoſa, & petroſa iactum eſt hoc ſemen verbi Dei; ſic namque & Dei bona, clemenſque voluntas, ac hominum culpa manifeſtatur: ſicut qui generale conuiuium faceret omnibus ſuis conſanguineis, omneſque inuitaret, etiam ſi ſciret quoſdam non acceptaturos; ſic n. manifeſtat animum ſuũ, ac liberalitatem, dum neminem excludit, quantum ex ſe eſt, ipſi ſe excludunt, qui venire renuunt. Adde etiam hac ratione oſtendi Chriſti virtutem, verbique ſui vim ſalutiferam, quæ omnes ſeruare poteſt, quotquot velint; aliter enim non agnoſceretur, exiſtimareturque non eſſe ſufficiens, niſi ijs, qui credunt.

Quare Euangelium nõ eſt annũciatum omnibus non crediturìs, ſed quibuſdam tantũ ad lerum.

Difficilior autem eſt dubitatio, cur non omnibus ex ijs, qui credituri non ſunt, verbum annunciatum eſt; ſcimus enim verbum Euangelicum non omnibus eſſe factum. Reſpondeo in eo, quod multis, qui non credunt, aut non bene viuunt, annunciatum eſt Euangelium, ſatis liquido conſtat, Deum ex parte ſua ſalutem velle etiam illorum, qui pereunt: nec ad hoc oſtendendum opus eſt, vt omnibus non credituris, aut male victuris annuncietur verbum. adde etiam, quod ſi non omnibus annunciatum eſt, id ex miſericordia factum eſt, ne grauius iudicium ferant, iuxta illud 2. Petr. 2. Melius enim erat illis non cognoſcere viam iuſtitiæ, quam poſt agnitionem retrorſum conuerti ab illo, quod illis traditum eſt ſancto mandato, qua miſericordia voluit vti Deus cum ijs, quibus prædicatum eſt, & non fecerunt fructum; quamuis cum ijs etiam miſericordia vſus eſt: aliter tamen, nempe, quantum ex ſe eſt, eos ad ſalutem inuitando, & opem ferendo, ſi voluiſſent acceptare. *2. Petr. 2.*

Quare Euangelium nõ prædicetur multis, qui ſi audirẽt, abſque dubio crederent.

Difficillima omnium dubitatio eſt, cur non ſit prædicatum multis, qui ſi eis annunciatum eſſet, vtique crederent, ac fructum ferrent, iuxta illud Matth. 11. Si ſigna, & virtutes, quæ facta ſunt in te, facta eſſent in Tyro, & Sidone, pœnitentiam egiſſent. admirandum hoc eſt, quod verbum annunciatur multis ſine fructu, & negatur, ac abſconditur, multis, quibus ſi eſſet notificatum, fructificarent, ſicut, qui ſeminaret in ſterilibus locis, neglectis fęcundis. Iudicia ſunt hæc Dei profunda, omnia quidem iuſta, licet non omnia nobis manifeſta. Hæc proſequi non eſt inſtituti præſentis.

Et aliud cecidit in terram bonam, & ortum fecit fructum centuplum.

COMMENTARIA.

HAec eſt quarta pars terræ, in quã iactum eſt ſemen, nempe terra bona; dicitur autem bona, quę nullis impedimentis tenebatur; neque enim

erat

erat ſpinoſa, nec petroſa, nec ſecus viã, in hac ſemen iactũ, nõ ſolum ortum, & auctum eſt, ſed fructum copioſum protulit, nempe pro vno centum. Significantur homines, qui omnibus abiectis impedimentis retrahentibus ſuſcipiunt Euangelium, & opera iuxta illud faciunt, & quidem multiplicata: nam quam veritatem ſemel receperunt, cõtinuis operib. bonis ſuſtẽtant.

ANNOTATIO XVII.

Hæreticorũ expoſitio refellitur.

MAtthæus cap. 13. & Marcus cap. 4. hanc ſententiam magis explicarunt, nempe ſic; Alia ceciderunt in terram bonam, & dabant fructum, aliud cẽteſimum, aliud ſexageſimum, aliud triceſimum: vt enim notarunt Origenes homilia 6. in Exod. & Hieronymus Matth. 13. Sicut malæ terræ tres partes ſunt, ſecus viam, ſpinoſa, & petroſa: ita in bona aliæ tres, nempe quæ centeſimum, & quæ ſaxageſimum, & quæ treceſimum fructum fecerũt. Duo poſteriora prætermiſit Lucas. contentus aliorum Euangeliſtarum enarratione, vt ſolent Euangeliſtæ ſæpe facere. In cuius ſententiæ explicatione errarunt hæretici, & varij ſunt Catholici doctores. Quod ad hęreticos ſpectat, refert Auguſtinus lib. 21. ciuit. cap. vlt. quoſdam vt ſuis vitijs ſecurius, & abſque timore, & fręno indulgerent, ſic eſſe interpretatos hanc ſententiam, nimirum pro vno iuſto malos centum ſaluatum iri in die iudicij, & pro alio, triginta, pro alio, ſexaginta, ita vt iuſtorum multitudo malos, ac pœna dignos præſeruet ab æterna damnatione. contra quos hæreticos acute Auguſtinus ex eorum dictis inſurgit, debere omnes à vitijs abſtinere, & bonis operibus incumbere, ne tam pauci iuſti tunc inueniantur, vt quantumuis pro vno centum mali ſaluentur, adhuc ſuperſint multi mali damnationi obnoxij, deficiente bonorum, ac iuſtorum numero, quorum ratione liberentur. At vero horum doctrina aperte damnata eſt Scripturarum teſtimonio: iuxta vniuſcuiuſque enim opera iudicium vitæ, aut mortis fiet, dicente Paulo Roman. 2. Reddet vnicuique ſecundum opera ſua: ijs quidem qui ſecundum patientiam boni operis, gloriam & honorem, & incorruptionem quærunt, vitam æternam: ijs autem, qui ſunt ex contentione, & qui nõ acquieſcunt veritati, credunt autem iniquitati, ira, & indignatio. Præterea 2. Corinth. 5. Omnes nos manifeſtari oportet ante tribunal Chriſti, vt referat vnuſquiſque propria corporis, prout geſſit, ſiue bonum ſiue malum. Quam etiam doctrinam Dominus Matth. 25. parabola confirmauit de quinque virginibus fatuis, oleum à prudentibus ſibi quærẽtibus, quibus reſponſum eſt, ne forte non ſufficiat nobis, & vobis, ite ad vendentes, & emite vobis. Quibus demum clauſa eſt ianua, quia ſecum oleum bonorum operum propriorum non ſumpſerunt.

Quid per trigeſimum, ſexageſimum, et centeſimũ fructũ ſignificetur.

Relicta, & reiecta hęretica explicatione, ad Catholicos Patres nos conuertamus. Hieronymus lib. 1. contra Iouinianum. & Matth. 13. hunc triplicem fructum ad tres ſtatus refert, ſcilicet coniugatorum, continentium, ac virginum: vt primi trigeſimum, ſecundi ſexageſimum, vltimi centeſimum fructum referre dicantur Poſt Hieronymum Auguſtinus lib. quæſt. Euang. cap. 10. etiam ad tres ſtatus refert hãc diuiſionem, aliter tamen ſtatus ipſos numerat, vt primus ſit coniugatorum, ſecundus continentium, & virginum, tertius, qui ſupremus eſt, martyrum. Tertio loco Gregorius homilia 17. in Ezechiel. non ad ſtatus, ſed ad perſonas refert in hunc ſenſum; Vt ij fructum trigeſimum proferre dicantur, qui fidei perfectionem, quæ eſt in Trinitate, concipiunt; ſexageſimum vero, qui bonæ vitæ opera perfecte protulerunt: centeſimum autem, qui ad æternæ vitæ contemplationem profecerunt. Centeſimus ergo fructus non huius, ſed alterius eſt vitæ. Quarto loco Athanaſ. hom. de ſemente, & Gregorius Nazian. orat. in Maximum; Chryſo. hom. 45. in Matth. & idem Auguſtinus lib. de ſancta Virginitate c. 46. ad perſonas etiam referunt hanc diſtinctionem, ſic tamen, quia quidam bene, quidã melius, quidam optime operantur in hoc ſęculo, quocunq; ſint in ſtatu: atq; hęc ſententia accommodatior mihi viſa eſt; nõ enim ſemper, qui in ſtatu perfecto ſunt, perfecte viuunt, ſępeque euenit, vt qui in inferiori ſunt ſtatu maiorem, ac abundantiorem proferant fructum, quam qui in ſublimiori. Dominus enim de fructu ipſo loquitur, qui non ſemper ſtatui reſpondet, in quo hęc expoſitio primę, & ſecundæ

præferenda eſt. Præterea Dominus loquitur de fructu ſeminis, dũ eſt in terra, volens ſignificare, ſe loqui de ijs, qui in hoc ſæculo fructus hoſce referunt. in quo hæc ſententia præferenda videtur ei, quæ eſt Gregorij. Adde, quia etiam ij, qui trigeſimum, & ſexageſimum fructum referunt, ad gloriam perueniunt, vnde & ij centeſimum referunt, ſicq; nulla eſſet diſtinctio. Cur autem quidam maiorem, quidam minorem fructum ferant, dicemus inferius.

Hæc dicens clamabat.

COMMENTARIA.

CLamore vocis excitat Chriſtus eos, qui hæc audiebant, ad inquirendam intelligentiam eorum, ſurditatem mentis illorum inſinuans.

Qui habet aures audiendi audiat.

COMMENTARIA.

NOn clamore ſolo, ſed etiam verbis ipſis prouocat ad interrogandum, & inueſtigandũ ſenſum myſteriorum, quæ in particula obſcurè continebantur, quaſi diceret, Cum datum ſit vobis audire auribus exterioribus tanta myſteria, curate audire vt oportet, intelligentiam inueſtigando.

ANNOTATIO XVIII.

Num de corporis, an vero de mentis auribus Chriſtus loquatur.

EX Scriptura, ac Patrum doctrina didicimus eſſe aures mentis, & aures corporis, de quibus autem hoc in loco ſermo ſit, non omnino conſtat; nam Gregorius hom. 15. in Euang. & Euthym. Matth. 11. vbi ſimilia verba habentur, de interioribus auribus interpretatur, quaſi Dominus excitet ad intelligendum eos, qui habent animi aures ad capiendum, & intelligendum, ſignificans opus eſſe ſolertia, & animaduerſione ad penetranda, quæ dicta erant in parabolis. iuxta quem ſenſum ſententia hęc non accommodatur turbis, & Iudæis incredulis, qui his auribus carebant, ſed Diſcipulis, & fidelibus. quæ quidem expoſitio probabilis eſt, quam etiam Chryſoſtomus homilia 38. in Matth. ſequi videtur, in eaque ſignificatione accipiuntur aures apud Eſaiam cap. 6. Excæca, inquit, cor populi huius, & aures eius aggraua. Aggrauatæ enim ſunt incredulorum Iudæorum aures interiores, dum noluerunt mentem aptare, & inclinare ad ea penetranda, & conſideranda, quæ Chriſtus loquebatur, & operabatur. At mihi viſa eſt accommodatior altera expoſitio, nempe vt ſermo ſit generalis etiam ad turbas, ac incredulos, de auribus nempe corporis in hunc ſenſum: qui habet aures audiendi, id eſt, quibus conceſſum eſt à Deo audire tanta myſteria, quanta Chriſtus tradebat, & prædicabat, audiat, id eſt curet audire, vt oportet, intelligẽtiam eorum inueſtigãdo, & interrogando. In hac ſignificatione dictum eſt Deuteron. 29. non dedit vobis Dominus cor intelligens, & oculos videntes, & aures, quæ audire poſſent, vſque in præſentem diem, id eſt, non conceſſit hactenus vobis Deus, vt audiretis legem eius, quam modo voce ſenſibili audiſtis. Conſonat huic expoſitioni, quod paulo poſt ſequitur: Vt audientes, inquit, non intelligant, id eſt, vt qui auribus exterioribus audiunt, non intelligant ſignificata myſteria. Similiter quod Act. 28. Paulus dixit Iudæis: Bene, inquit, Spiritus ſanctus locutus eſt per Eſaiam Prophetam, ad patres noſtros, dicens: Vade ad populum illum, & dic, aure audietis, & non intelligetis, & videntes videbitis, & non perſpicietis. Idem habetur à Matth. capit. 13. Magnum enim fuit beneficium Dei, auribus ſenſibilibus verba Chriſti audire, & ipſum oculis corporeis videre, ſicut Luc. 10. idem Chriſtus ſignificauit: Multi Reges, inquit, & Prophetæ voluerunt audire, quæ vos auditis, & non audierunt, & videre quæ vos videtis, & non viderunt. At increduli Iudæi abuſi ſunt tanto beneficio, nec ſtuduerunt intelligere, quæ docebat, & magnificare, quæ operabatur. Idcirco fructu tanti beneficij priuati ſunt. Similis eſt diſtinctio oculorum, nempe interiorũ, & exteriorum. Hinc facile eſt intelligere loca, quæ videntur diſſidentia: nam aliquãdo Iudæi dicuntur audire, & videre, aliquãdo vero non, ſed excæcati, & obturati auribus, viderunt quidẽ, & audierunt exterius, ſed nõ interius. Audierunt voces Chriſti, viderunt opera eius, ſed non crediderũt, nec ipſum ſequi voluerunt. Ex his ſententiæ huius noſtræ ſenſus manifeſtus euadit; excitantur quidem omnes exterius audientes ad inquirẽdam intelligentiã dictorum,

Deuter. 29.

Act. 28.

tamen

tamen turbæ, ac Iudæi increduli nō inquirunt; Diſcipuli vero inquirunt, & interrogant Magiſtrum, dicentes: Quæ eſt hæc parabola? Quod etiam fecerunt Matth. 13. ediſſere nobis parabolam zizaniorum, & Matth. 15. ediſſere nobis parabolam iſtam.

Interrogabant autem eum Diſcipuli eius, quæ eſſet hæc parabola?

COMMENTARIA.

PErceperunt Diſcipuli Magiſtri vocem, & cum haberent audiendi aures, audierunt, vt par erat, quæ non intellexerant, interrogantes, quæ eſſet parabola, hæc, id eſt, quid parabola ſignificaret, Iudæi vero increduli aures audiendi habentes non audierunt, non procurantes diſcere ſenſum, & intelligentiam ab eo, qui ad id eos prouocabat.

ANNOTATIO XIX.

Interrogatio Diſcipulorum non ſtatim poſt parabolam facta.

NOn ſtatim parabola abſoluta Diſcipuli interrogarunt, ſed poſtea, quando dimiſſa turba remanſerat Chriſtus cum ſolis duodecim; ſic enim habetur Marc. 4. Cum eſſet, inquit, ſingularis, interrogauerunt eum ij, qui cum eo erant duodecim, parabolam. Vt autem ex Matth. c. 13. conſtat, duo interrogarunt, vnum: Quare in parabolis loqueris eis, ſcilicet turbis? Quod Matthæus refert: Alterum verò; Quæ eſt parabola hæc? Quod Marcus, & Lucas narrant. Omnes tamen tres Euangeliſtæ, quid vtrique interrogationi reſponderit, deſcribunt, licet non omnes omnium meminerint, maxime quæ ad priorem interrogationem dixit, vt in explicatione ſequētium ſententiarum oſtendemus.

Quibus ipſe dixit: Vobis datum eſt noſse myſterium Regni Dei, cæteris autem in parabolis.

COMMENTARIA.

REſpondet priori interrogationi, inſinuans ſe velle ſatisfacere poſteriori, nempe explicare illis parabolam hanc: Vobis, inquit, à Deo conceſſum eſt noſſe occulta myſteria, quæ in mea Eccleſia futura ſunt, at illis non eſt conceſſum hoc, ſed vt in parabolis tātum obſcuris ea audiant. Hæc eſt cauſa, cur Iudæis loquor in ænigmatibus, & parabolis, & cur vobis eaſdem parabolas aperte explicabo, & earū ſenſum apertum. Regnum Dei appellat Eccleſiam ſuam Euangelicam, quam Matthæus vocat Regnum cœlorum. Continebat autem hęc parabola multa, quæ euentura erant in Eccleſia, quæ myſteria dicuntur, quia occulta, & arcana erāt.

ANNOTATIO XX.

Superiori ſentētiæ, cur particulam, quā, addidit Matthæus.

MAtthæus cap. 13. quia priorem Diſcipulorum interrogationem expreſſit, idcirco huic ſententiæ cauſalem particulam appoſuit ſic: Quia vobis datū eſt noſſe myſteria Regni cœlorum; illis autem non eſt datum. Cui addendum eſt verbum Lucæ (ſed in parabolis tantum.) ſic enim habet Marcus c. 4. Vobis, inquit, datum eſt noſſe myſterium Regni Dei; illis autem, qui foris ſunt, in parabolis oīa fiunt. Verbum autem (Datum eſt) donum Dei ſignificat, cuius eſt dare intelligentiam myſteriorum, ac parabolarum, ſimiliter & negare illud ex gratia, ac miſericordia, hoc ex iuſtitia vti paulo poſt explicabitur.

Vt videntes non videant, & audientes non intelligant.

COMMENTARIA.

CAuſa eſt finalis, cur in parabolis loquitur illis, nempe vt quæ audiunt, non intelligant, & quæ vident exterius in Chriſto, non videant oculis mentis, nec percipiant, quid per ea indicetur: nam nec verba, quæ Chriſtus proferebat, nec opera miranda, quæ faciebat, perceperunt animo; Hæc enim omnia, eum eſſe verum Meſſiam, ac filium Dei, ſignificabant. Contingit. n. aliquando res geſtas videre, & ſententias verborum audire, quo autem tendant ignorare, quod Orig. hom. 6. in Exod. exēplo probat illo Ioan. 13. quando Chriſtus lauans pedes Diſcipulorū dixit Petro: Qđ ego facio, tu neſcis modo, ſcies aūt poſtea. Videbat Petrus factū, ſed quo tenderet, qđve ſignificaret, tunc nō intelligebat, nec oculo

mentis

mentis videbat. Similiter audierunt Diſcipuli parabolam. verborum quidem ſignificationes percipiebant, at tunc quando proferebantur, quid per ea ſignificatum eſſet, non ſunt aſſecuti, donec Chriſtus illis, non autem turbis declarauit.

ANNOTATIO XXI.

Qua ratione Chriſtus in parabolis locutus fuerit Iudæis, vt videntes non videãt &c.

IN primis apud Marcum ſic habetur: Vt videntes videant, & non videant, & audientes audiant, & non intelligant. Senſus idem eſt, vt ex Commentario ſatis liquet; videbant enim exterioribus oculis, ſed non aſſequebantur mente quid per ea, quæ videbant, ſignificatum eſſet, ſimiliter audiebant, & non intelligebant mente, quo tenderent, quæ dicebantur. Grauior autem difficultas eſt, an particula illa (vt) ſignificet cauſam finalem, quaſi cauſa, ob quam Chriſtus in parabolis locutus ſit, ea eſſet, ne illi Iudæi intelligerent. Cui difficultati Bonauentura reſpondet, cuiuſque ſentẽtiam quidam recentiores amplectuntur, nimirum non cauſam finalem, ſed conſecutionem ſignificari per talem particulam, vt ſit ſenſus in parabolis Chriſtum locutum eſſe, atque inde conſecutum eſſe, illos Iudæos non intellexiſſe. Particula enim (vt) ſæpe in ſcriptura conſecutionem indicat, idque verum eſt. At quod in hoc loco conſecutiuè, non autem cauſaliter accipiatur, ſuſtineri non poteſt, ac repugnat contextus Euangelicus ei interpretationi: nam Chriſtus reſpondet interrogationi factæ à Diſcipulis, nimirum quare in parabolis loqueris eis? Quæ interrogatio petit cauſam, vt ſatis notum eſt, huic reſpondet Chriſtus per hanc ſententiam: Vt videntes non videant; neceſſe igitur eſt fateri cauſam contineri eandem in reſponſione, quæ petebatur in interrogatione. quam ſententiam Auguſt. lib. quæſtio. in Matth. cap. 14. indubitanter tenet, & Hieronym. Eſa. 6. ſimilia verba interpretans, & inter recentiores Albertus Magnus in commentario huius Euangeliſtæ, & ita ſentiendum mihi videtur. Argumentum autem quod recentiores illos permouit, id eſſe videtur, ne Iudæos culpa vacare dicamus. quaſi Chriſtus non ſit locutus eis, ita vt intelligere poſſent. Quam obiectionem Auguſtinus loco allegato refert, eique reſpondet, generaliter omnem incredulitatem, ac cæcitatem Iudæorum, qua Chriſto non crediderunt, tribuens eorum culpis præcedentibus, propter quas iuſto Dei iudicio priuati ſunt lumine eo, quo intelligerent, & crederent, eaque eſt doctrina Hieronymi Eſa. 6. iuxta quam ad ſententiam hanc dicimus, Chriſtum in parabolis locutum, ne intelligerent diuina myſteria, quia iam verbis, & factis multa dixerat & fecerat, quibus illi potuiſſent credere Chriſto, eumque noſſe verũ Meſſiam, vitioque ipſorum, ac culpa incredulos extitiſſe, ob quam grauiſſimam culpam iuſtè loquutur eis in parabolis, vt non intelligant, quia myſteria ſignificata per parabolas non meruerunt percipere, qui ſpreuerant intelligere, quæ ad fidem eius concipiendam ſufficientiſſimè, & abundantiſſimè acceperant. Vnde Irenæus hunc explicãs locum lib. 4. cap. 48. ſic inquit: Vnus & idem Deus his qui non credunt, ſed nullificant eum, infert cæcitatem, quemadmodum Sol, qui eſt creatura eius, his qui propter aliquam infirmitatem oculorum non poſſunt contemplari lumen eius: his autem, qui credunt ei, & ſequuntur eum, pleniorem, & maiorem illuminationem mentis præſtat. Hæc ille. Sicque ſoluit argumentum Marcioniſtarum, qui Deum auctorem malorum facere nitebãtur. idem dicit Tertullianus lib. 2. contra Marcion. Vera igitur eſt doctrina illa Gregor. homil. 23. in Euang. nimirum: Qui vult audita intelligere, feſtinet quæ audire potuit implere. Hæc ille. Non ergo ſermo hic eſt de omni cæcitate Iudæorum, ſed de ea, quam in parabolis percipiendis habuerũt, iuſtè priuati à Chriſto lumine, quo quæ ſignificabantur, perciperent. Adde eorum etiam vitio factum eſſe, ne intelligendi lumen haberent ea de cauſa, quia nec etiam inquiſierunt, Chriſtum humiliter interrogantes, vt Diſcipuli fecerunt, & ideo hi intelligere obtinuerunt.

ANNOTATIO XXII.

Quo conciliandi ſint Lucas, & Matthæus in hac Chriſti ſententia.

ALtera difficultas occurrit in eadem ſententia: nam videntur, & Matthæus, & Lucas multum diſſentire: nã Matthæus vſus eſt particula cauſali, ſcilicet? Ideo, inquit in parabolis loquor eis, quia videntes non vident, & audientes non audiunt,

diunt, neque intelligunt: at Lucas vſus eſt particula finali, ſcilicet: Vt videntes non videant, & audientes non intelligant. Hæc longe ſunt diuerſa, vt facile eſt vnicuique videre. Reſpondeo eſſe diuerſas ſententias, diuerſoſque habere ſenſus, & vtrumque à Chriſto eſſe dictum: Matthæus quidem explicat culpam antecedentem Iudęorum, ob quam factum eſt id, quod refert Lucas; Iudæi enim videntes non viderunt, & audientes non audierunt; Chriſti enim opera miranda viderunt oculis, & noluerunt mente videre, & corde credere eſſe eum, quem opera oſtendebant, audierunt verba eius, quibus ſe Dei filium, & Meſſiam ſignificabat, & noluerunt audire, vt oportebat, eum recipientes. Ioan. 10. Loquor vobis, & non creditis, opera, quę ego facio in nomine Patris mei, ipſa perhibent de me. propter hanc culpam eorum inexcuſabilem Chriſtus locutus eſt illis in parabolis obſcuris, vt non videant, nec intelligant diuina myſteria per eas ſignificata, & execęcentur. Illud Matthæus, hoc Lucas, & Marcus retulerunt. vnde tota ſententia Chriſti eſt hæc, ideo in parabolis loquor eis, vt videntes non videant, & audientes non intelligant, quia videntes non vident, & audientes non intelligunt.

Referuntur enim ſententiæ ad diuerſa, & vna finalem, altera cauſam quaſi efficientem ſignificat; vna culpam, altera pœnam oſtendit, & ſic eſt mira concordia inter Euangeliſtas in hac parte. vtriuſ-
Eſa. 5. que ſententiæ meminit Eſaias cap. 6. prędicens vtramque cęcitatem, nam de ea, quæ habetur à Matthæo ob quam Iudæi puniti ſunt cœcitate relata à Luca, & Marco, ſic habet; Audite audientes, & nolite intelligere, & videte viſionem, & nolite cognoſcere. quæ verba non ſunt exhortantis, ſed prædicentis, quod futurum erat. Idcirco Matth. cap. 13. hæc verba iuxta ſenſum, citauit, dicens: Auditu audietis, & non intelligetis, & videntes videbitis, & non videbitis. De cœcitate autem ſequenti, quæ etiam pœna fuit, & cuius Lucas meminit, ſubiunxit Eſaias: Excœca cor populi huius, & aures eius aggraua, & oculos eius claude. quæ ſententiæ ſunt valde diuerſæ, vt dictum eſt, & vna eſt cauſa alterius, ſicque Eſaias cum Euangeliſtis concordat, quod eſt notandum. Hinc facile vnuſquiſque deprehendet, non ſatis accommodatè loqui auctorem imperfecti in Matth. homil. 31. nam locum Matth. perpendens, notat Matthæ ū non dixiſſe, vt non videant, ſed, quia non vident. quaſi ſi illo modo dixiſſet, forſan non eſſet culpa non intelligentium Iudęorum. At vero hæc non ſunt accuratè perpenſa: nam apud Lucam, & Marcum habetur: Vt non videant. Nec tamen propterea conſequitur non eſſe culpam Iudęorum, cum ipſorum incredulitas præcedens cauſa fuerit cœcitatis ſequentis, meritoque adſcribitur culpæ talis cœcitas, quam ipſi ſuamet culpa, & peccato ſibi intulerunt. Doctrina enim eſt communis & certa, aliquando peccatum eſſe cauſam peccati, nimirum vt propter vnum peccatum Deus ſinat hominem labi in alterum, nec tamen propterea peccatum ſequens deſinit eſſe peccatum, quamuis vti diximus in Annotatione præcedenti, etiam hæc cœcitas ſecunda parabolarum ob culpam fuerit eorum, quia noluerunt inquirere, & ſenſum interrogare à Chriſto eos inuitante ad inquirendum, quando clamauit: Qui habet aures audiendi audiat. Hæc de concordia Lucæ cum Matthæo in hac ſententia.

ANNOTATIO XXIII.

Tertia difficultas eſt ex verbis ſubiunctis à Marco cap. 4. qui ſic habet: (vt videntes videant, & non videant; & audientes audiant, & non intelligant; ne quando conuertantur, & dimittantur eis peccata.) Hęc vltima verba, ne quando &c. addidit Marcus vltra relata à Luca, ſunt autem à Saluatore prolata, & ſumpta ab Eſaia cap. 6. vbi de ſecunda cœcitate, vti diximus in annotatione præcedenti, loquens, ſic inquit: Excœca cor populi huius, & aures eius aggraua, & oculos eius claude, ne forte videat oculis ſuis, & auribus ſuis audiat, & corde ſuo intelligat, & conuertatur, & ſanem eum. Marcus ſenſum ſecutus eſt, licet non omnia verba. illa autem particula (ne forte) Græcè eſt *μήποτε* quæ habetur etiam Græcè apud Marcum. Quem autem ſenſum faciat, inquirendum eſt. In primis Iſidorus Peluſiota lib. 2. Epiſt. 270. interpretatur affirmatiuè, loco, fortaſſe, ſeu aliquando, vel nonnunquam, vt ſit ſenſus: Execęca eos, fortaſſe

Quomodo Marci verba quæ ex Eſaia ſūpta ſūt, ſint intelligenda.

Eſa. 6.

fortaſſe conuertentur, & ſanabo eos. vel aliquando conuertentur: non ergo ſpem pœnitentiæ adimit, immo ponit. Particulam autem hanc μήποτε aliquando etiam ſignificare fortaſſe, aut aliquando, & ſpem ponere, probat teſtimonio Scripturæ, dicitur enim Eccleſ. 19. Corripe amicum, ne forte non intellexerit, id eſt, fortaſſe non intellexit, & iterum: Corripe proximum, ne forte non dixerit, id eſt, fortaſſe non dixit. Similiter 2. Timot. 2. ſeruum Dei oportet eſſe manſuetum ad omnes, docibilem, patientem, cum modeſtia corripiens eos, qui reſiſtunt veritati, ne quando det illis Deus pœnitentiam ad cognoſcendam veritatem, & reſipiſcant à diaboli laqueis. In qua ſententia illud (Ne quando) quod Græcè eſt μήποτε, poſitum eſt pro, fortaſſe, ſeu nonnumquam, quamuis ea dictio frequenter vſurpetur pro numquam, ſeu ne vmquam, vt ſit negatiua. Hæc eſt interpretatio Iſidori. cui doctrinæ adhæret Auguſtinus lib. Quæſt. in Matth. c. 14. licet nihil tractet de particula illa. Docet tamen hanc Iudæorum cæcitatem, quam Iudæi ob peccata præcedentia paſſi fuerunt non credentes, & ex incredulitate Chriſtum occidentes, fuiſſe illis temporalem, immo medicinalem. Nam illi ijdem poſt reſurrectionem Domini agnoſcentes ſuam incredulitatem, & mala perpetrata, humiliter conuerſi ſunt ad fidem, & cæcitas illis eſt inflicta, vt per eam conuerterentur, & quæ prius eis nocuit, poſtea profuit, quia occaſio facta eſt humilis conuerſionis, diligentis inquiſitionis, & feruentis dilectionis. Probat autem Auguſtinus teſtimonio ſcripturæ huiuſmodi obſcuritatem, ac cæcitatem eſſe medicinalem, ex Iſa. 28 citato à Paulo 1. Cor. 14. In alijs, inquit, linguis, & in alijs labijs loquar populo huic, & nec ſic me exaudient, dicit Dominus. Ponderat Auguſtin. illud, Nec ſic me exaudient. quaſi diceret, talis locutio obſcura etiam data fuit illis, vt me exaudirent, & medicinalis erat. Iuxta hanc Auguſt. doctrinam oportet fateri illud, ne forte, aut ne quando, teneri affirmatiuè, vt dixit Iſidorus. At vero Hieron. Eſa. 6. contrarium tenet, nempe cæcitatem hanc fuiſſe illis incredulis, de quibus locutus eſt Eſaias, ſimiliter & Chriſtus, perpetuam, quia illi numquam reſipuerunt, ſed in ſua incredulitate mortui ſunt.

2. Tim. 2

Iſa. 28.

Fatetur quidem Hieronymus medicinalem fuiſſe, nimirum gentibus, quæ in locum eorum admiſſæ ſunt, ac propterea Deus permiſit illos obcæcari, vt gentibus locus daretur, iuxta illud Rom. 11. Diminutio eorum diuitiæ ſunt Gentium. & rurſus: amiſſio eorum reconciliatio eſt mundi, & rurſus: Cæcitas ex parte contigit in Iſrael, donec plenitudo Gentium intraret. Atque hæc ſententia Hieronymi mihi videtur legitima expoſitio: nam certum eſt his, de quibus Paulus loquitur, cæcitatem non fuiſſe medicinalem, ſed ruinam eorum perpetuam; aliter non intrarent gentes in locum eorum. De talibus ergo verba Eſaiæ, & verba Euangeliſtæ ſunt intelligenda, quibus dicitur, Ne quando conuertantur, & remittantur eis peccata. Et re vera quamuis particula Græca μήποτε eam admittat aliquando ſignificationem, nempe affirmatiuam, tamen Hebræa, quæ eſt apud Eſaiam 18. per. ſemper eſt negatiua; & ambigua Græca, qua vtuntur Euangeliſtæ, declaranda eſt per Hebræam: nam Euangeliſtæ ad ſenſum Eſaiæ ſcribebant, hæc, ſicque Dominus loquebatur, & frequentiſſimus vſus particulæ Græcæ etiam eſt negatiuus, non tamen negamus multos Iudæos, qui prius fuerunt increduli, conuerſos eſſe; at non de iis loquitur Dominus, ſed de illis, qui in incredulitate permanſerunt, & permanebunt, donec in fine ſæculi reliquiæ Iudæorum conuertantur. De qua etiam perpetua cæcitate locutus eſt Dauid Pſal. 68. Obſcurentur oculi eorum, ne videant, & dorſum eorum ſemper incurua. Hæc eadem ſententia eſt Baſilij Eſa. 6. quantum ad Iudæorum illorum perpetuam cæcitatem, quam ipſe confirmat optimo teſtimonio Chriſti Ioann. 8. Quæritis me, & in peccato veſtro moriemini. Nec eſt quod admiremur: nam Deus propter peccata multis etiam nunc adimit, & negat locum, & ſpiritum pœnitentiæ, ſinitque homines in peccato, licet exiſtimem; & illis Iudæis, & omnibus alijs ſemper dari auxilium ſufficiens Dei, quo reſipiſcere valeant, tamen negatur illud, quo de facto ſe conuertant. Rectè ergo dictum eſt: Loquor in parabolis, vt non intelligant, & vt non conuertantur intelligentes ac ſanentur, quaſi diceret, nolo ob maxima eorum peccata, & incredulitatem inexcuſabilem

Pſal. 68

ſibilem aperire parabolas, nec dare eis maius lumen, quo conuertantur. dedi quidem hactenus, quo abundanter potuiſſent, ſi voluiſſent, nolo dare hoc, quo de facto ſe conuertant, hic mihi videtur ſenſus, & doctrina veriſſima.

Eſt autem hæc parabola.

COMMENTARIA.

POſteriori interrogationi reſpódet, nempe Diſcipulis interrogãtibus, quid parabola ſignificaret: his reſpondet: Eſt hæc parabola, id eſt, parabola hæc ſignificat; quid vero ſignificet ſequentibus ſententijs explicat. Poſitum autem eſt verbum (eſt,) pro (ſignificat) ſicut & 1. Cor. 10. Petra erat Chriſtus, id eſt, ſignificabat Chriſtum. Vt autem magnitudinem huius beneficij Dei agnoſcerent, idcirco præmiſit: Vobis datum eſt, non illis.

Semen eſt verbum Dei.

COMMENTARIA.

INcipit partes parabolæ explicare, dicit autem per ſemen ſignificari doctrinam Euangelicam, quam appellat, verbum Dei: tum quia à Deo ipſo eſt, & ad ipſum eſt. Ab ipſo quidem, quia doctrina hæc non ab humana inuentione, ſed à diuina reuelatione exordium habet. Ad ipſum vero, quia hominem perducit ad vnionem cum Deo per gratiam, & gloriam. De priori ſcriptum eſt Ioan. 6. Erunt omnes docibiles Dei, omnis qui audiuit, & didicit, venit ad me. De poſteriori autem Ioann. etiam 6. Verba vitæ æternæ habes. Eſt autem metaphora ſumpta à ſemine materiali: vt enim hoc in terram mittitur, & abſconditur, vt exterius procedat, & fructum faciat: ſic doctrina Euangelica prædicatur, & excipitur auribus, ac recipitur corde, non vt tantum ſciamus ſicut per ſcientias ſpeculatiuas, quas appellant, ſed etiam vt exterius operemur bona, iuxta illud Epheſ. 5. fructus lucis, id eſt, doctrinæ Euangelicæ, eſt in omni bonitate, iuſtitia, & veritate. & Coloſ. 1. In omni bono opere fructificantes. Hinc prædicare etiam ſeminare dicitur 1. Cor. 9. Si nos vobis ſpiritualia ſeminauimus, &c.

ANNOTATIO XXIV.

Bona opera et fructus dicuntur, et ſemẽ.

ADuerte in hac ſeminis metaphora, ſicut doctrina reſpectu actuum. & operum bonorum dicitur ſemen, ita & bona opera reſpectu præmij, & vitæ æternæ, quæ propter illa datur, dicuntur etiam ſemen. vnde opera ſunt fructus, & ſemen; fructus quidem fidei, ac doctrinæ in anima, vt par eſt receptæ; ſemen vero vitæ æternæ. & ſicut docere, ita etiam operari dicuntur ſeminare, non tantum in bonis reſpectu vitæ, ſed etiam in malis, reſpectu mortis, & damnationis. Ita Paulus Gala. 6. Quæ ſeminauerit, inquit, homo, hæc & metet; quoniam qui ſeminat in carne ſua, de carne & metet corruptionem; qui autem ſeminat in ſpiritu, metet vitam æternam, de eleemoſyna, quæ eſt vnum ex bonis operibus, dictum eſt 2. Cor. 9. Qui parce ſeminat, parce & metet; & qui ſeminat in benedictionibus, id eſt, abundanter; de benedictionibus & metet.

Quare verbum Dei ſemen ſit appellatum.

In eadem etiam metaphora aduertendum eſt, verbum doctrinæ conferri ſemini, quo quidem ſignificatur, quod ſicut ad fructum ferendum conueniunt tria, ſcilicet ſeminis ipſius virtus, & efficacia, ſimiliter terræ, in qua recipitur fęcunditas; quamuis enim ſemen ſit efficax, niſi terra cooperetur ſua fęcunditate nihil produci poteſt, ſimiliter influxus cęleſtis cauſarum vniuerſalium, Solis, Lunæ, aſtrorum pluuiarum ventorum, &c. ſine concurſu enim hoc, terra non fructificat; ita etiam in ſpirituali fructu verbi Dei tria ſimilia conuenire neceſſe eſt, nec enim ſolum Dei verbum etiam auditum, ac conceptum ſatis eſt ad actus bonos, & opera faciendum, immo nec ad ipſi verbo fidem præſtandam, nec poſt creditum verbum ad bene agendum; niſi concurrat virtus arbitrij humani: nam licèt non ſit arbitrium hominis ſufficiens per ſe, tamen neceſſarium eſt vna cum Dei verbo ac di-

uino

uino ſemine. nec etiam hæc duo ſufficiunt, ſed adhuc neceſſarium eſt diuinum, & ſupernaturale auxilium. quod rectè Origen. Matth. 13. influxui cęleſti Solis confert, quo quidem iuuetur arbitrium hominis, & excitetur ad cooperandum verbo, ac ſemini Dei. Sic autem iſta conueniunt, vt vno deficiente fructus non fiat. De ſeminis neceſſitate Rom. 10. Quomodo inuocabunt eum in quem non crediderunt, & quomodo credent ei, quem non audierunt? De arbitrij humani terræ comparati neceſſitate dictum eſt 2. Corinth. 6. Exhortamur, ne gratiam Dei in vacuum recipiatis. Quid eſt in vacuum recipere, niſi non cooperari & facere quod ſuum eſt, ad quod exhibendum exhortatur nos Apoſtolus, nemo enim exhortatur alterum, niſi ad id quod eius eſt præſtandum. propterea 1. Corint. 15. Abundantius omnibus laboraui, non ego, ſed gratia Dei mecum. Si gratia Dei cum Paulo laborabat, igitur Paulus collaborabat. quo loco Greg. lib. 16. moral. cap. 10. vſus eſt ad hoc idem probandum. De neceſſitate autem ſupernaturalis, & cœleſtis auxilij dictum eſt Ioann. 6. nemo poteſt venire ad me, niſi Pater meus traxerit eum. Ioann. 15. Sine me nihil poteſtis facere, & 1. Corint. 12. Nemo poteſt dicere, Dominus Ieſus, niſi in Spiritu ſancto. Vbi aduertendum eſt, in his ſententijs (nemo poteſt) non excludere omnem, ſeu totam virtutem arbitrij, ſed ſufficientiam, ſicut ſi quis dicat, ego non poſſum mouere lapidem hunc magnum, non ſignificat ſe nullas habere vires, ſed eas ſolas non eſſe ſufficientes ſine auxilio, & iuuamine externo; ita ſentiendum eſt, quando dicimus hominis arbitrium non poſſe, vt oportet operari, aut credere ſine Dei auxilio. Hinc eſt, quod in ſcriptura dicitur Deus adiuuare hominis infirmitatem: nemo autem adiuuat eum, qui omnibus prorſus viribus eſt deſtitutus, id eſſet potius facere opus, quam iuuare ad illud faciendum: concludimus ergo tria hæc concurrere ad fructum perfectè ferendum, verbum, arbitrium, auxilium Dei, & ſingula cooperari, & ſingulis deficientibus non eſſe fructum. Et in hoc pulchre procedit metaphora. Cętera quæ dici adhuc poterant, in ſequentibus exponemus.

2. Cor. 6. *1. Cor. 15.* *Ioan. 15*

Qui autem ſecus viam, hi ſunt qui audiunt, deinde venit diabolus, & tollit verbum de corde eorum.

COMMENTARIA.

HÆc eſt prima pars terræ, ſenſus eſt qui ſecus viam, id eſt, qui ſimiles ſunt, ſeu qui ſignificantur per terram poſitam ſecus viam, in qua ſemen iactum conculcatum eſt, & à volucribus deuoratum, ſunt ij, qui audiunt verbum, & priuſquam credant, & aſſenſum debitum præſtent, venit diabolus, & tollit auditum verbum de eorum corde impediendo, ne aſſiduè cogitent illud, nec affectu proſequantur, ſicque facilè à memoria eorum excidit.

ANNOTATIO XXV.

QVod ad verba ſpectat, Matthæus vtitur numero ſingulari, ſcilicet omnis, qui audit, Marcus, & Lucas plurali vtuntur: hæc tamen nulla eſt contradictio, cum ſenſus ſit idem: nam Matthęus loco numeri pluralis addidit nomen generalitatis, ſcilicet, omnis, quod plurali æquiparatur. præterea quod Lucas dicit, (deinde) Marcus expreſſius locutus appoſuit. (confeſtim) ſignificat diaboli diligentiam, qui nulla interpoſita mora verbum rapere aggreſſus eſt. Præterea Matthæus & Marcus non habent illud (de corde eorum) ſolus Lucas meminit. Demum, Lucas vſus eſt nomine (diabolus) Marcus (Satan) Matthæus (Malus.) idem hæc tria ſignificant, ſed diuerſis rationibus: dicitur enim diabolus, quia calumniator, & accuſator eſt hominum, Satan, quia aduerſarius, & inimicus. Malus, quia nocere, & malum inferre hominibus conatur. Quod tamen ad rem ipſam magis attinet, illud eſt, quod Marcus, & Lucas ſolo verbo audiendi vſi ſunt, at Matthæus rem ipſam magis explicuit, adiunxitque verbum intelligendi: Omnis, inquit, qui audit, & non intelligit verbum: non ergo diabolus tollit verbum de corde omnium, qui audiunt, ſed illorum, qui audiunt, & non intelligunt.

Diabol⁹ tr. b. nominibus hoc loco nūcupatus.

Quæ-

Quid ſit verbum auditũ non intelligere.

Quęret igitur quiſpiam, quid ſit non intelligere. Hiero. Matth. 13. interpretatur, qui audiunt, & non intelligunt eos eſſe, qui non audiunt diligenter, inquit enim hoc verbo admoneri, verbum audiendum eſſe diligenter. cui interpretationi conſentit Chryſo. hom. 45. in Matth. vbi dicit per eos, qui ſecus viam ſunt, ſignificari negligentes, & otioſos. hæc interpretatio vera eſt in eo, quod qui non intelligit, negligens eſt, & otioſus, cum non adhibeat eam diligentiam, quam debet erga verbum Dei auditum, vt intelligat illud, & credat; tamen aliud eſt eſſe negligentem, aliud non intelligere; hoc enim effectus eſt, illud vero cauſa. Mihi igitur dicendum videtur in hac ſententia, eum dici non intelligere verbum auditum, qui non aſſequitur illud eſſe non hominum, ſed Dei verbum; hoc enim neceſſarium eſt ad credendum auditis, & ad fidem concipiendam, nempe vt prius agnoſcamus verbum prædicatum, eſſe verbum Dei; ad hoc enim Apoſtoli miracula, & opera diuina edebant, vt oſtenderent ſe miſſos à Deo, & quæ prædicabant, eſſe verba Dei; quod Paulus nos docuit 1. Theſſal. 2. cum audiſſetis, inquit verbum auditus Dei, accepiſtis illud nõ vt verbum hominum, ſed (ſicut eſt vere) verbum Dei. Qui ergo audierunt verbum, ſed non agnouerunt verbum eſſe Dei, nec attenderunt miracula, & ſigna, quibus dignoſcere, ſi voluiſſent inueſtigare, potuiſſent, hi non intellexiſſe dicuntur, vnde facile neglexerunt. quod autem non attenderint, nec inueſtigare curauerint, cauſa fuit, quod ſecus viam erant, vti ſuperius explicuimus, nempe detenti appetitibus ſenſibilium voluptatum, & humanis rationibus inclinati. Hos tales aggreditur diabolus verbum auditum, & ex negligentia non intellectum, omnino expellere à cogitatione, quod paulo inferius declarabimus. Hinc poſſumus ſoluere quandam difficultatem, quæ oriri poteſt ex verbis Iſa. 7. Niſi credideritis, inquit, non intelligetis. Si ergo prius eſt credere, quam intelligere, quomodo dictum eſt hoc in loco quoſdam non crediſſe, quia non intellexerunt? Auguſtin. lib. quæſt. in Matth. cap. 14. excitat hanc difficultatem erga illa verba Ioan. 12. Non poterant credere, quia Iſaias dixerat: Excæcauit oculos eorum &c. ad quam reſpondet, quæ creduntur eſſe in duplici genere. quędam effabilia, & quę dici poſſunt; quædam ineffabilia, & quæ dici non poſſunt. de primis dictum eſt: Niſi credideritis non intelligetis, id eſt niſi credideritis, quæ dicuntur, non poteritis intelligere ineffabilia: at de ſecundis verum eſt credi non poſſe, niſi intelligantur. Hæc eſt doctrina, quam Auguſtinus eo loco docet. mihi videtur, facilius, & accommodatius reſponderi poſſe, ſcilicet, dupliciter quempiam intelligere verbum Dei. vno modo penetrando myſteria, quæ per fidem tenentur, & ſic prius eſt credere, quam intelligere, ac eorum magnitudinem, & altitudinem aſſequi, & percipere. Altero modo, agnoſcendo eſſe verbum Dei, & ſic prius eſt intelligere, quam ijs, qui dicuntur, aſſentiri, & credere.

1. Theſſal. 2.

Declaratur locus Eſa. 7.

ANNOTATIO XXVI.

Nonnullæ dubitationes erga eandem ſen tentiam occurrunt. vna eſt quomodo diabolus tollat de corde verbum auditum, & non intellectum. Reſpondeo diabolum non poſſe immediate, & per ſe ipſum agere in animam hominis, nec intellectum, aut voluntaté attingere, hoc enim eſt ſolius Dei, qui per ſe, & immediate operatur in mentibus, & voluntatibus hominum. At dæmon per corporea phantaſmata, quæ ſunt in imaginatione, aut memoria ſenſitiua, & per ſenſus exteriores mouet intellectum, & voluntatem, quia hæ potentiæ agunt, vtendo phantaſmatibus hiſce; proponit igitur diabolus obiecta varia, quæ mentem excitent, aut à cogitatione aliqua diſtrahant, & quæ affectum moueant, attrahant, aut auertant; ſicque dicitur operari in intellectu, & voluntate, obiecta proponendo, aut auertendo, non autem ipſas potentias mouendo, ſicut artifex mouet inſtrumenta ad opus; hoc enim ſolius potentiæ diuinæ eſt. hac via, & modo dicitur Ioan. 13. cum iam diabolus miſiſſet in cor, vt traderet eum Iudas, ſimiliter tentat hominem alliciendo ad malum, retrahendo à bono: ſic etiam nunc dictus eſt, tollere verbum de corde; cor enim mentem, & affectum ſignificat, à quibus tollit ille verbum impediendo cogitationem, ac conſiderationem de eo, & excitando alias cogitationes diuerſas, & proponendo ea, quæ affectum auertant ab illo, & in alia inclinent; per hęc tamen non efficit quin homo, ſi velit ei reſiſtat, &

Diabolus qua ratione tollere dicatur verbum de corde audientium.

Ioan. 13

& quod ille intendit, auertat. Vnde Chryſ. hom. 45. in Matt. recte dicit, diabolus rapit ſemen, ſed nos poſſumus facere, ne rapiatur, non quidem ſine auxilio Dei, id tamen præſto adeſt, ſi vti volumus.

Quare diabolus dicitur venire vt tollat verbum &c.

Altera difficultas eſt, cur diabolus dicitur venire; omnes enim tres Euangeliſtæ hoc verbo vſi ſunt, non enim dixerunt, diabolus tollit, aut rapit, aut aufert, ſed venit, & tollit, rapit, aut aufert. Reſpondeo id dictum, vt ſignificet diabolum extra nos eſſe nec ſemper adeſſe tentando, ſed aliquando tentat, aliquando non, aliquando prope, aliquando longe à nobis eſt; at Deus ipſe intra nos eſt, ſemper in nobis operatur, nam in ipſo mouemur, viuimus, & ſumus. Præterea dicitur ille venire, quia ipſe homo eſt, qui in plurimum occaſionem miniſtrat illi vt veniat; illi enim, qui ſecus viam erant, ſua negligentia in non intelligendo verbo viā fecere diabolo, vt veniret; immo vt facile, & confeſtim veniret, quod ille fecit, ne dum moraretur, verbi efficacia excitaret hominem ad ad intelligendum.

Dæmones cur volucribus comparantur.

Tertia difficultas eſt, cur dæmones comparentur volucribus, quę ſemen deuorant, exiſtimo quatuor de cauſis. vna eſt, quia ſicut volucres fere in aere verſantur, vnde volucres cœli, id eſt, aeris dictæ ſunt: ita dæmones; maxima enim pars eorum, qui in hoc mundo verſantur, vſq; ad diem iudicij in aere morantur; ideoque à Paulo Eph. 2. dicuntur poteſtates aeris; inquit enim Athanaſ. in vita Sancti Antonij, ingentem turbam dæmonum aerem peruolare. Altera cauſa eſt ad ſignificandam diligentiam eorum: ſunt enim volucres velociores animalibus terræ: ita dæmones velociſſimi, & diligentiſſimi in ijs exhibendis, quæ hominibus perniciem inferunt, minuſque impediti, ſicut volucres expeditam habent viam aeris. Tertia eſt ad denotandam eorum voracitatem, & inſatiabilitatem: auis enim non mandit, ſed vorat integrum ſemen, & ſic citiſſime deglutit. talis eſt dæmon. vnde 1. Petri 5. dicitur circuire quærens, quem deuoret. demum volucres integrum ſemen deuoratum in ſtomacho, vbi diu ſeruatur, reponunt; ſic dæmon, quæ rapit, conſeruat, vt in die iudicij proferat, & hominem accuſet.

Ne credentes ſalui fiant.

COMMENTARIA.

INtentio diaboli hæc eſt; verbum enim tollere de cordibus hominum conatur, ne credant, & per fidē conſequantur remiſſionem peccatorū, gratiam, & gloriam, in his enim poſita eſt hominum ſalus; inuidet enim dęmon hominibus ſalutem eorum, ad quam aſſequendam ſcit neceſſariam eſſe fidem, ſine qua placere Deo nemo poteſt: idcirco procurat, quantum poteſt, hanc impedire. quod ſi hoc efficere non valet, conatur impedire dilectionis opera, quæ ſcit etiam neceſſaria eſſe, quorum operum fides eſt fundamentum, & radix prima: non igitur credentes ſalui fiunt per ſolam fidem, ſed nemo ſaluus fieri poteſt, niſi credat, idcirco dæmon impedit fidem, ſicut qui prohibet infirmo medici aduentum, ne ſanetur, non quod ſolus aduentus medici ſanet, ſed quod ſine eo non fiat ſanitas.

ANNOTATIO XXVII.

Diabolus quia Deū odit, & homines ſauit.

ADuerte odium, ac inuidiam, quib. nos diabolus proſequitur, procedere ex odio, quo tenetur contra Deum, cui cum nocere non valeat, hominem tanquam eius imaginem proſequitur. quod Baſilius hom. in aliquot Scripturæ locos, his verbis expoſuit: Oſor, inquit, eſt hominis diabolus, quoniam aduerſus Deum rebellis eſt, primum odio habuit, deinde & repugnauit omnipotenti, contempſit Dominum, alienatus eſt à Deo. Vbi vidit hominem ad ipſius imaginem factum, cum non poſſet in auctorem ipſum, quem ante omnes lędere cupit, in eius imaginem ſuam exercuit malignitatem. veluti ſi quis homo, quando Regem inimicum attingere non valet, eius ſimulachrum cęderet. vidi ego iam, partim audiui, res certa eſt, inter animalia hominibus inimiciſſima, pardalim, quandoque in ſtadijs hominis oculos prę ira inuadentem; qui ferę deludere furorem quęrūt, hominis imaginem ei ex charta oſtendunt: illa ſtatim furibunda eam concerpit, atque dilacerat, hoc argumento ſatis oſten-

attendens, quanta ſit aduerſus hominem inimicitia. Sic diabolus in Dei imagine, quo ſit erga Deum odio, oſtendit, quando Deum ipſum attingere nequit. Hæc Baſil. De diaboli autem inuidia idem Baſil. hom. de inuidia, inquit; Diabolus dolens ob prę clara bona homini conceſſa, quando Deo nocere non valuit, ipſum inſidijs petit hominem. Et in hom. quod non ſit Deus auctor malorum, ſic inquit: Animaduertens ſe ex Angelorum ordinibus expulſum, non tulit terrenam creaturam ad Angelorum dignitatem per virtutis profectum exaltari. Hæc Baſil. Diabolus igitur odio habet Deum, non tantum quia expulſus eſt ab eo, ſed etiam quia hominem exaltauit: odio etiam habet nos, vt Dei imagines; inuidet etiam nobis præ ſuperbia, quia videt nos in Angelicam dignitatem transferendos. Hæc pro hac ſententia declaranda ſufficiant.

Nam qui ſupra petram: qui cum audierint, cum gaudio ſuſcipiunt verbum: & hi radices non habent, qui ad tempus credunt, & in tempore tentationis recedunt.

COMMENTARIA.

HÆc eſt explicatio ſecundæ partis terræ, ſcilicet petroſæ: ſupplendum eſt autem verbum, ſcilicet, qui ſupra petram, hi ſunt, id eſt, qui ſignificantur per terram petroſam, recipientem ſemen, ſunt illi homines, qui audiunt verbum, & cum gaudio ſuſcipiunt credentes: at quia non habet radices eorum fides, quando propter verbum & fidem tentatio ſe offert, & perſecutio, potius abijciunt fidem, quàm priuationem, & amiſſionem temporalium bonorum admittant: credunt quidem à principio cum gaudio, bonis per Euangelium promiſſis delectati; at quando propter ea, bonorum ſenſibilium ſuorum amiſſio ſuſtinenda eſt, illa poſtponunt, vt hæc retineant.

ANNOTATIO XXVIII.

QVod ad literam ſpectat, particula illa (Nam) Græce eſt, autem, ſiue, vero. ac ſi dictum eſſet: Qui autem, aut, qui vero. Præterea apud Matthæum adiunctum eſt (propter verbum) vt ſignificetur, non quamcunque tentationem, aut perſecutionem remouere hominem à ſuſcepta fide, ſed eam, quæ illata eſt, vt à fide recedat; quam tentationem, ſeu perſecutionem paſſi ſunt martyres cum victoria: multi vero alij ſuccubuerunt, & ne vitam, diuitias, honores, cęterave ſimilia amitterent, elegerunt potius fidem deſtituere, quàm læti ſuſceperant, quum nulla eis incutiebatur perſecutio. Quod autem ad rem ſpectat, inquirendum eſt, quæ ſint radices fidei, quarum defectu non potuit aduerſus tentationes inſurgentes permanere. Aduerte ergo ea, quæ faciunt hominem in fide ſuſcepta permanentem, ac ſtabilem, quæque efficiunt, vt per fidem fructificent opera, dici radices. Sunt autem in duplici differentia, quædam ſunt in intellectu, quædam in affectu: in intellectu quidem ſunt dona Spiritus ſancti, ſcientia, intellectus, ac ſapientia, quibus myſteria, quæ credimus, penetramus, augentque lumen fidei; fit enim, vt qui deſtituti ſunt his radicibus, facilè recedant à fide, vtpote non bene perceptis, ac apprehenſis ijs, quæ fidei ſunt, vnde ſæpe apud Paulum fit horum mentio Coloſ. 1. Poſtulantes, inquit, vt impleamini agnitione voluntatis in omni ſapientia, & intellectu ſpirituali. Epheſ. 1. Deus det vobis ſpiritum ſapientiæ, & reuelationis in agnitionem eius illuminatos oculos cordis veſtri. In affectu autem ſunt charitas Dei, qua eum præ omnibus diligimus, & omnia mala potius ſubire, quàm ab eo ſeparari eligimus; hæc eſt radix fortiſſima, & fęcũdiſſima fidei, de qua Ephe. 3. Chriſtum habitare per fidem in cordibus veſtris, radicati in charitate, & fundati. Sunt etiam cęteræ virtutes, patientia, humilitas, & aliæ, quæ fidem fortificant, de quibus dictum eſt Coloſ. 1. In omni virtute confortati ſecundum potentiam claritatis eius in omni patientia, & longanimitate. Quum fides has radices habet, fortis eſt, nec facile cedit tentationibus, & occurſionibus, de qua fortitudine dictum eſt 1. Petr. 1. Reſiſtite fortes in fide. Non tantum fortis, ſed & fęcunda eſt: nam fides per dilectionem operatur, ſine ea autem mortua eſt ac ſine fęcunditate meritorum.

Quę ſint radices hæ, quarũ defectu verbũ Dei non fert fructũ.

Coloſ. 1.

Epheſ. 1.

Epheſ. 3.

Quod autem in ſpinas cecidit; hi ſunt, qui audierunt, & à ſolicitudinibus, & diuitijs, & uoluptatibus uitæ euntes ſuffocantur, & non referunt fructum.

COMMENTARIA.

TErtia pars terræ hæc eſt, quæ ſemen ſuſcepit, quod radices quidem emiſit, fructum tamen non tulit, quia ſpinæ excreſcentes ſimul, humorem ſubtraxerunt ad fructificandum neceſſarium. quo ſignificantur ij, qui fideles ſunt, fidem, quam ſuſceperunt, retinentes, tamen fidei operibus, quæ per dilectionem operatur, non incumbunt, diſtracti, aut ſolicitudinibus, id eſt, varijs ſtudijs negotiorum ſęculariũ, quibus dum nimium immerguntur, non vacat eis, quæ ſpiritus ſunt, conſiderare, ac tractare; aut etiam dediti diuitijs, quæ non ſolum animos ſolicitudinibus occupant, ſed etiam molles efficiunt, vt ea quę ſpiritus ſunt, ſubire refugiant; aut demum tracti voluptatibus ſęculi, quæ auertũt affectum à ſanctis operibus. Cum igitur hęc detineant mentem, & affectum, illam curis, ac cogitationibus implendo, hũc ad ſe trahendo, ſicque mens, & affectus, non vt par eſt, ad ea, quæ fidei ſunt, facienda ſe conuertant, fit vt fides ſine fructu in talibus hominibus remaneat. licet igitur hinc contra hæreticos argumentari, fidem eſſe poſſe ſine operum fructu.

ANNOTATIO XXIX.

Superioris ſententię verba magis declarantur.

QVod ad verba ſpectat, primo notandum eſt, Gregorium ho. 15. in Euan. videri hæc ad vnum referre, nempe diuitias, quæ & mentem ſolicitudine replent, & ſua affluentia voluntatem ad delitias trahunt, vnde & affligunt, & delectant, licet non eodem tempore; videturque Chryſoſtom. homil. 45. in Matth. idem ſentire. Quod & ſi verum ſit, nempe diuitias ea operari, tamen tria hæc diſtincta ſunt, & vnum ſine alio reperitur, & ad diuerſa refertur. Secundo notandum eſt, quod interpres apud Matth. & Lucam vertit (ſolicitudinibus) apud Marcum, vertit, ærumnas, cum tamen idem vbique ſit Græcum nomen μέριμνα, quod non tam ęrumnam, quàm curam, ſolicitudinem, anxiam, cogitationem, quæ minus ſunt graues, quàm ærumnæ, ſignificat. Præterea tertio, quod Lucas diuitias appellat, Matthæus fallaciam diuitiarum, Marcus deceptionem diuitiarum vocarunt; quia vt Chryſoſtom. homil. 45. in Matth. & Gregor. homil. 15. in Euang. dicunt, apparent diuitiæ, potius quàm ſint, decipiuntque animos hominum ſic inhærentium eis, aut illas anhelantium, quaſi eſſent perfecta bona, & abſolutę diuitiæ, quod re vera non ita eſt; nec enim diuitiæ per ſe, quantæcunque ſint, efficere poſſunt hominem iuſtum aut bonum. Præterea quarto notandum eſt, illud participium (euntes) qui audiunt inquit, verbum, & euntes ſuffocantur à ſolicitudinibus: quidam recentiores verbum paſſiuum putant, vt ſit ſenſus: Acti aut ducti à ſolicitudinibus, diuitijs, & voluptatibus: quidam alij, quod verius eſt, verbum putant deponens, vt ſit ſenſus, euntes poſt ſolicitudines, diuitias, voluptates. Rectius dicemus, euntes cum illis, & recedentes à verbo audito, & fide ſuſcepta, non amplius de verbo cogitantes, nec ipſum mediantes, totos ſe dedunt rebus ſæculi: nam, qui intendunt negotijs, vel diuitias habent, vel honeſtis voluptatibus vtuntur, vt oportet, & cum menſura, ij non eunt à verbo audito, & ſic non ſuffocant illud talibus rebus. Præterea Matthæus & Marcus addiderunt illud (ſęculi huius) ille enim dixit, ſolicitudo ſęculi iſtius: hic, ærumna ſęculi: quia ſolicitudo, quæ eſt ſpiritus, & rerum ad Deum pertinentium, non ſuffocat ſemen verbi, ſed fœcundat illud, ſuffocatque ſemen ſpinarum. Vtriuſque ſolicitudinis meminit Paulus 1. Corint. 7. Qui ſine vxore, inquit, eſt, ſolicitus eſt, quæ Domini ſunt, quomodo placeat Deo. Qui cum vxore eſt, ſolicitus eſt, quæ ſunt mundi, quomodo placeat vxori, & diuiſus eſt: & mulier innupta & virgo cogitat, quæ Domini ſunt; vt ſit ſancta, & corpore & ſpiritu, Quæ autem nupta eſt, cogitat quæ ſunt mundi, vt placeat uiro. Hæc Paulus. Non quod hæc ſolicitudo nuptæ, & habentis uxorem, mala ſit, & *1. Cor. 7.*

ſit mo-

ſit moderata per regulã diuinam, ſed quod minuat ſolicitudinem eorũ, quę ſunt Dei, quantum ex ſe eſt, & ſi non ſuffocat ſemen impediens fructum, tamen impedit abundantiorem fructum, niſi homo diligentiſſimus ſit, ut ſuppleat alijs uijs, quæ ad ſpiritum pertinent; ideo eſt periculoſa ſolicitudo, & niſi adſit ſpiritus moderamen, apta eſt ad ſuffocandum ſemen. Solicitudines vero rerum aliarum ſecularium periculoſiores ſunt, & ſæpe ſuffocant ſemen uerbi, dum homines ad ea omittenda, quæ lex poſtulat, aut ad ea perpetranda, quæ lex Dei prohibet, trahunt: ſicut etiam diuitijs, & voluptatibus fieri contingit; tunc enim eſt plena ſuffocatio verbi. De hac ſuffocatione verbi Baſil. hom. in Pſal. 45. explicans illud (Vacate, & videte, quoniam ego ſum Deus) ſic inquit: Quatenus ijs rebus vacamus, quæ alienæ ſunt à Deo, Dei notitiam recipere non valemus. Quis enim eorum, quæ mundi ſunt, ſolicitus, ſeq; immergens multimodæ diſtractioni carnis, attendere poſſit verbis Dei, ſat ſvè facere tot tantarumque contemplationum exactæ comprehenſioni? Non ne vides quod in ſpinas delapſum verbum à ſpinis ſuffocatur? ſpinæ namque carnis voluptates, & diuitiæ, & curæ ſunt huius ſeculi. extra hæc omnia conſtitutum eſſe opus ſit eum, qui cognitionem Dei deſiderat, debetque ab omnibus perturbationibus, atque affectibus vitioſis vacare, ſic demum Dei ſcientiam apprehendere. Hæc ille. Gregorius etiam lib. 1. moral. cap. 4. Solet, inquit, rerum abundantia tanto magis à diuino timore mentem ſoluere, quanto magis hanc exigit diuerſa cogitare; nam dum per multa ſpargitur, ſtare in intimis fixa prohibetur. Quod per ſemetipſam veritas, cum parabolam ſeminantis exponeret, indicauit, dicens: Qui ſeminatus eſt in ſpinis, hic eſt, qui verbum Dei audit, & ſolicitudo iſtius ſeculi, & fallacia diuitiarum ſuffocant verbum, & ſine fructu efficiunt. Hęc ille.

Pſal. 45. Quantũ nocet temporalium rerum ſolicitudo.

Non immerito quæret quiſpiam, cum ſemen, & ſpinæ ſimul ſint, cur magis hæ ſemen, quam hoc illas ſuffocant. Reſpondeo ſpinas eſſe velut congenitas terræ, ac connaturales, ſemen autem quaſi extraneum; inde enim eſt terram fœcundiorem eſſe in alendis herbis ſponte natis, quam in ijs, quæ ſparſo ſemine producuntur; ſic fit vt natura corrupta magis inclinatur in ſenſibilia, uoluptates, diuitias, & alia huiuſmodi, minorique conatu opus habet, vt in ea propendeat. Geneſ. 8. Senſus, & cogitatio cordis humani in malum prona ſunt ab adoleſcentia ſua: ideo eo ſine labore, & conatu in ea homo fertur: in illa vero, quæ ſunt ſpiritus, cum conatu & labore. Inde eſt, quod niſi cura & diligentia magna ſit erga ſpiritualia, ſuffocentur à ſenſibilibus, velut terræ carnis noſtræ herbis ſpontaneis, ſicut cymba contra fluuium magno mouetur conatu, & ad curſum fluuij facilè fertur, & ſola ceſſatione à conatu contrario in ma defertur.

Quare ſpinæ ſemen, & ni hoc ſpinas ſuffocat.

Geneſ. 8.

Quod autem in bonam terram; hi ſunt, qui in corde bono, & optimo audientes verbum, retinent, & fructum afferunt in patientia.

COMMENTARIA.

TRibus terræ fructum non ferentis partibus ennunciatis, explicantur partes terræ fructiferæ, quæ bona terra dicitur; non quod alterius eſſet ſubſtantiæ à primis, ſed quod impedimentis careret, ſcilicet petris, ſpinis, & vicinitate viæ. Huius vna pars plus, altera minus fructificat, per quas ſignificantur homines illi, qui bono corde verbum audiunt, ipſi enim credentes auditum verbum retinent, & eo retento fructificant patienter ſuſtinendo labores, ac tentationes, cęteraque, quæ bene agentes patiuntur. de qua patientia ſcriptum eſt Heb. 10. Patientia vobis neceſſaria eſt, vt voluntatem Dei facientes reportetis promiſſionem. Significantur etiam ij, qui corde optimo eadem faciunt, ſcilicet verbum ſuſcipere, retinere, fructum in patientia afferre, illi trigeſimum, & ſexageſimum, hi centeſimum fructum referunt. Bonum cor, & optimum cor, hominum ſtudioſorum diuerſitatem ſignificant; non enim omnes boni, ac iuſti, æquali ſtudio fructui bonorum operum virtutis colen-

Heb. 10.

dæ incumbunt. Hæc in Annotatione magis explicantur.

ANNOTATIO XXX.

Qui dicatur in bono & optimo corde verbum retinere.

BOna terra tria habet, ſuſcipere ſemen, quod prima pars terrę prioris non habuit, volucribus illud comedentibus. Rurſus retinet, quod non fecit ſecunda pars terræ prioris, in qua propter petras ſemẽ non iecit radices conuenientes. Rurſus fructum fecit, quem tertia pars prioris terræ non attulit propter ſpinas. Omnia hæc ſimul neceſſaria ſunt ad terræ bonitatem; bonum enim ex omnibus ſimul requiſitis, malum ex ſingulorum defectu efficitur. inquirendum tamen eſt, qui ſint bono corde, & qui optimo, Græce illud optimo, non eſt ſuperlatiuum ſed poſitiuum, ſicut & præcedens, dr̃ enim ἐν καρδίᾳ καλῇ καὶ ἀγαθῇ in corde honeſto, ſeu pulchro, & bono. at quia plus eſt ſecundum, quam primum, idcirco interpres, primum nomine poſitiuo. ſecundum ſuperlatiuo interpretatus eſt. Quid autem ſit cor bonum, quidve optimũ, non eodẽ modo explicatur. Bonauentura totam ſententiam ad eandẽ perſonam refert, vt vnus, & idem dicatur bonum, & optimũ cor habere: bonum quoad partem intellectiuam, optimũ quoad affectiuam, vt in intellectu veritas, & in affectu rectitudo ſit: diſtinguit .n. partes quatuor hominis, intellectũm. ſ. voluntatem, memoriã, executiuam. propter primam dicitur bono corde, propter ſecundam optimo corde, propter memoriã, dicitur retinent, propter vltimam, fructum afferant. Hi ad mentem huius Doctoris ſunt homines ſignificati per bonam terram; Multo tamen probabilius mihi videtur, vt ad diuerſas perſonas referantur hæc duo, vt alij dicantur bono, alij optimo cordé, vt vtriſque cõueniat audire verbũ. vt oportet, ei credendo, retinendo & fructum referendo; vt enim dictum eſt ſuperius, quædam pars terræ bonæ attulit trigeſimum; quædam ſexageſimum, quædam centeſimum fructum. quas terræ partes Euangeliſta Lucas ſignificauit dicens, quoſdam eſſe bono, quoſdam optimo corde, priori verbo indicans eos, qui fructum trigeſimum, poſteriori eos, qui ſexageſimum, & centeſimum ferunt fructum. aut quod magis placet, priori duos illos exprimens, qui minorẽ fructum, poſteriori eos, qui centeſimum reddunt; incipientes enim, & proficientes in ſpiritu, bono ſunt corde; perfecti autem optimo. Per bonum igitur cor ſignificatur ſtudium veritatis intelligendæ, & rectitudinis, ſeu ſanctitatis aſſequendæ, quale eſt in incipientibus & proficientibus; per optimum vero, qui totis viribus, ac conatu perfectioni incumbunt, tam hi, quàm illi verbum auditum ſemel ſuſceptum retinent, & fructum referunt in patientia, licèt non æqualibus paſſibus: vnde fit, vt non ſit æqualis & fructus.

Quid hoc loco patientia ſignificet.

Aduerte autem patientiam in hoc loco, quæ Græce ὑπομονὴ dicitur, eam eſſe, quæ in laboribus, tentationibus, ac afflictionib. ſuſtinendis verſatur; per multas enim tribulationes oportet intrare in Regnum Dei. de qua ſcriptum eſt *Rom. 5.* Gloriamur in tribulationibus, ſcientes, quod tribulatio patientiam operatur, patientia autem probationem. Et Iacobi 1. Probatio fidei veſtræ patientiam operatur, patientia autem opus perfectum habeat, & vt in commentario diximus Hebr. 10. Patientia vobis neceſſaria eſt. in quibus locis idem eſt vocabulum Græcum. Eſt etiam in fructu referendo patientia quædam neceſſaria, quæ conſiſtit in expectatione temporis, quando merces recipienda eſt, quæ potius longanimitas dicitur, & Græce μακροθυμία. de qua *Iaco. 5.* patientes eſtote fratres vſque ad aduentum Domini. Ecce agricola expectat, pretioſum fructum terræ patienter ferens, donec accipiat humorem temporaneum, & ſerotinum. & Matth. 18. patientiam habe in me, & omnia reddam tibi: at in præſenti loco habetur, ὑπομονή vti diximus.

ANNOTATIO XXXI.

Vnde ſit, vt quædam terra pars trigeſimum, alia ſexageſimum, alia demum centeſimum fructum referat.

VNum ſupereſt conſideratione, & inueſtigatione dignũ, nempe vnde eſt, quod terra quædam trigeſimum, quædam ſexageſimum, quædam centeſimum referat fructum, & conſequenter vnus homo altero magis proficiat, meliusq; operetur. In cuius rei explicationis gratiam aduerte, vti diximus, in materiali ſemine tria conuenire ad fructificandum, nempe ſemen, terram, & cęleſtium cauſarum cõcurſum, Solis, ventorum, pluuiarum, ex parte horum ſingulorũ procedere poteſt maior, aut minor fructificatio. ex parte quidem ſeminis, quia vnũ altero eſt virtuoſius, & efficacius

eos

non enim eandem vim omnia grana ſeminis habent. ex parte etiam terræ, quia vna pars altera eſt fecundior. ex parte demum influxus cœleſtis, quia vna, aut Solis radios, aut ventos, aut pluuias magis ſuſcipit, vnde ſitis terræ plurimum facit ad fructuũ abundantiam, vel inopiam. Simili ratione in ſpiritualibus copia maior, vel minor procedit. Primo quidem ex parte arbitrij hominis, quod terræ comparatur: eſt enim diſcrimen quoddam inter terram, & arbitrium; nam terra cum neceſſario operetur, totam virtutem, quam habet, applicat, & ſecundum eam operatur; arbitrium vero hominis non ſic, ſed homo eo liberè vtitur, aut ſecundum partem, aut ſecundũ totam virtutem, & conatum, aut vacat etiã ab operando; ſicut qui muſicus eſt, aut eloquens, aut artem habet ſcribendi, non ſemper loquitur, aut operatur, quantum poteſt per artem, ſed vt vult; & loquens non ſemper loquitur quam eloquenter poteſt, aut artifex operatur, quantum bene valet ſecundum artem; ſic homo accepta gratia diuina, & ſemine verbi, non ſemper applicat conatum arbitrij totum. vnde fit, vt eadem gratia, & ſemine verbi vnus melius, alter minus operetur, prout arbitrium magis, vel minus applicat. & hoc eſt quod dicit
1. Cor. 15. Paulus 1. Cor. 15. Gratia eius in me vacua non fuit. & 2. Cor. 6. Ne in vacuum gratiam Dei recipiatis; in vacuum enim gratiam habet, qui conatum arbitrij non applicat, vt cum ea operetur, & ſicut non applicat, ita etiam poteſt non totam, ſed partem applicare, intenſius, aut remiſſius cooperando. Ex hac parte poteſt fieri, vt quidam centeſimum, quidam ſexageſimum, quidam trigeſimum referant fructum etiam cum æquali gratia, & ſemine verbi. ita notat Cyprian. Epiſt. 76. ad Magnum, vbi hanc parabolam allegans oſtendit qualiter cum eadem gratia in Baptiſmo recepta, quidam plus, quidam minus proficiant. Chryſoſtom. etiam homil. 45. in Matth. in arbitrium hominis refert hanc diſtinctionem fructuum, & in hoc eſt ſimilitudo cum terra, cuius vna pars virtuoſior, altera minus virtuoſa eſt, licet ſit diſcrimen, vti diximus: nam maiori vel minori conatu vti, in libertate eſt arbitrij, & poteſt qui minus conatur, magis conari cum gratia Dei; & ſemine verbi. Poteſt ſecundo prouenire hæc diſtinctio ex parte ſeminis, ſeu verbi, ſeu notitiæ, & agnitionis rerum ſpiritualium, quæ non æqualiter omnibus datur, vt vnus altero perfectius operetur, multum enim ad augmentum perfectionis operis facit, veritatis diuinæ clarior, & abundantior notitia. Idcirco Paulus Coloſſen. 3. dicebat, verbum Christi habitet in vobis abundanter. Coloſ. 3.
Quem locum Chryſoſtom. homil. 9. interpretans, confirmat doctrinam hanc exemplo Philoſophi, qui in aduerſis maiorem capit conſolationem ex ijs, quæ didicit per Philoſophiam, quam non Philoſophus: ſicut etiam eorum, qui noctu laborant, perfectius operatur ille, qui lucernæ lumen lucidius habet, ſic fit in verbo diuino, vnde experimur minus multos proficere, quia copia verbi deficit eis. Ex hac igitur parte efficitur maior, vel minor fructus. Tertio ex parte cœleſtis influxus, gratiæ, inſpirationum, & auxilij Dei: licet enim omnibus Deus det ad ſalutem neceſſaria; tamen non omnibus affluentiam ſpiritus impartitur, nec eadem menſura vtitur, & ex hac parte multum homo iuuatur ad maiores fructus referendos. Idcirco Paulus ſæpe ijs, quibus ſcribit, hanc Spiritus diuini, & gratiæ abundantiam exoptat. Hæ ſunt cauſæ, ob quas vnus maiorem, alter minorem refert fructum, præcipua autem eſt influxus cœleſtis, frequentior verò eſt arbitrij conatus: nam Deus paratus eſt ex parte ſua dare Spiritus affluentiam volentibus, & reſpondentibus ipſis. Eſt autem vnum hoc in loco notãdum, quod Gregor. Nazian. orat. in Maximum notauit, nempe Marcum ab inferiori numero ad ſuperiorẽ aſcendiſſe, dicendo, vnum, trigeſimum, alterum, ſexageſimum, &c. vt ſignificaret debere nos ſemper maiores, ac maiores progreſſus in bono facere, non ſtando, nec retrocedendo, ſed continuo progrediendo.

Nemo autem lucernam accendens operit eam vaſe, aut ſubtus lectum ponit, ſed ſuper candelabrum ponit, ut intrantes videant lumen.

COMMENTARIA.

POſt parabolæ explicationem Dominus ſuos admonet Diſcipulos ſe hæc myſteria, & alia, quę audierant,

eos docuiſſe, non pro ſe ipſis ſolis, ac vt apud ſe tantum retineant, ſed vt alijs etiam ſuo tempore aperiant, ac manifeſtent; idque ſimilitudine quadã tradit. Vt enim qui lucernam accendit, non eam accendit, vt tantum in ſe luceat, ſed vt alijs lumen diffundat, ideoque non ſub vaſe, aut ſub lecto ponit, ſed ſuper candelabrum, ſic ipſi Diſcipuli accenſi à Domino, tamquam lucernæ, myſteriorum intelligentiam non debent in ſe recondere, ſed mundo nota ipſa facere, quod ipſi poſtea obſeruarunt, quando miſſi in mundum prædicare Euangelium, lumen veritatis, ac myſteriorum notitiam dederunt.

ANNOTATIO XXXII.

Senſus literalis, & ſpiritualis ſuperioris ſententiæ.

HAc ſimilitudine vſus eſt ſæpe Dominus, licet diuerſis propoſitis, vt conſtat Matth. 5. & Luc. 11. in præſenti autem loco, ſimul etiam apud Marcum eam attulit in eum finem, quem in commentario explicauimus; is enim eſt legitimus ſenſus, & continuatio, quam etiam Victor Antiochenus in Marcum c. 4. ſecutus eſt. Sumpta eſt autem ſimilitudo à conſuetudine pauperum, quales erant Diſcipuli, qui ſolent in domibus ſuis aliqua ſub vaſis, & ſub lectis reponere, & conſeruare, ob id dicit, neminem ſub lecto aut vaſe ponere lucernam accenſam. Apud Marcum genus vaſis exprimitur, nempe, ſub modio, qui menſuræ aridorum ſpecies quędam eſt, ſub qua ſolent (vti dixi) pauperes homines aliqua ſeruare. Hæc ad ſenſum literalem dicta ſunt, nam ſi ſpiritualem quiſpiam deſiderat, is mihi videtur, vt qui doctrinam Euangelicam alijs tradendam accipiunt, quales ſunt Prælati, & Doctores, curent maximè ne otio torpeſcant, aut humanis cupiditatibus ſe ſubijciant; illi enim qui otioſè agunt, doctrinam ſub lecto, in quo quieſcere ſolemus, abſcondunt; qui autem proprijs vtilitatibus, ac cupiditatibus inſeruiunt, ſub modio ponunt, veritatem diſſimulantes, & quæ placent audientibus, proponentes, & non ad cor, ſed ad aures prædicantes, quales illi magiſtri ſunt, quos prædixit Paulus 2. Timot. 4. ad ſua deſideria coaceruabunt ſibi magiſtros, prurientes auribus; & à veritate auditum auertent, ad fabulas autem conuertentur. Gregorius lib. 30. moral. cap. 17. modium & candelabrum ſpiritualiter explicans dicit: In modio commodum temporale, in lucerna autem lux prædicationibus accipitur. Lucernam ergo ſub modio ponere, eſt propter temporale commodum gratiam prædicationis abſcondere, quod nemo electorum facit; & benè additur: ſed ſuper candelabrum, in candelabro enim ſtatus corporis deſignatur, cui lucerna ſupponitur, dum eidem corpori cura prædicationis antefertur. Hæc ille.

Non eſt enim occultum, quod non manifeſtetur; nec abſconditum, quod non cognoſcatur, & in palam veniat.

COMMENTARIA.

CAuſam reddit ſententiæ prçcedentis, quia (inquit) non eſt aliquod doctrinæ meæ myſterium occultum, & ſub parabolis adumbratum, quod non ſit manifeſtandum; nec eſt aliquid in abſconditis locis, priuatiſque domibus à me vobis dictum, quod non debeat palam prædicari, & in propatulum, & in cognitionem publicã venire, propterea dixi vobis, lucernam non accendi, vt ſub modio, aut lecto ponatur, ſed ſuper candelabrum eminens, vt omnes lumen videant. Vt igitur lucerna prius accenditur, poſtea in candelabro ponitur; ſic vos eſtis, qui nunc accendimini per meæ doctrinæ intelligentiam intra priuatos parietes, velut abſconditi, at poſtea ibitis per mundum vniuerſum, annunciantes omnibus, quæ audiſtis, & à me intellexiſtis. Prædicit Diſcipulos, qui nec in ſua patria ſatis cogniti erant, futuros terra, marique, & ad orbis terrarum fines, Chriſti prædicatione notos, ac celebres.

ANNOTATIO XXXIII.

Litteræ ſẽſus magis declaratur.

GRæcè hæc omnia ſenſum futurum habent, quaſi dictum eſſet, non eſt occultum,

cultum, quod non ſit manifeſtum futurum; nec abſconditum, quod non ſit cognoſcendum,& in propatulum venturum. Nam loquebatur Chriſtus de ijs, quæ reuelanda erant poſt eius in cœlos aſcenſionem. Duo autem illa, occultum,& abſconditum, ad diuerſas rationes referũtur: nam multa myſteria ſub obſcuris parabolis dicebantur,& in priuatis locis, ob id occulta, & abſcondita dicta ſunt, quæ poſtea aperienda, & publicanda erant. Euthymius refert interpretationem quorundam, nempe hic agi de virtute occulta in hoc ſæculo, quæ tempore retributionis eſt detegenda; hæc tamen interpretatio contextui non accommodatur; legitima ea eſt, quæ in commentario eſt poſita. Similis ſententia habetur Matth. 10. ſed ea alio tempore à Domino eſt pronunciata & alia occaſione.

Videte ergo quomodo audiatis.

COMMENTARIA.

CVm Diſcipuli futuri eſſent lucernæ accenſæ, alijs manifeſtaturi, quæ in abſcondito audiebant, quæque eis aperiebantur, recte infert Chriſtus, ergo videte quomodo audiatis, quaſi diceret: Vos nunc inſtruimini, vt ſitis poſtea Doctores, attendite ergo, vt diligenter, & obedienter audiatis ea, quæ alijs debeatis manifeſtare; qui enim didicit, vt poſtea doceat, debet diligentiſſimè excipere omnia, quę magiſter docet.

ANNOTATIO XXXIV.

Proſequitur ſẽtẽtia ſuperioris interpretationem.

QVidam codices legunt, quid audiatis. legitima lectio eſt, quæ communiter habetur, quomodo, ſicque Græce habetur πῶς. Marcus c.4. habet: Quid, Græce τί. Vnde puto vtrumque dictum, quid & quomodo audiatis: monet enim CHRISTVS Diſcipulos, vt magnitudine myſteriorum conſiderata, ea accuratè & diligenter audiant. Marcus huic ſententiæ præmiſit aliam, cuius Lucas non meminit, nempe ſi quis habet aures audiendi, audiat; poſtea ſubiunxit, videte quomodo audiatis, ſenſus eſt: Cui aures intellectuales, id eſt, facultates diuina myſteria intelligendi, datæ ſunt, diligentiſſime audirę debet; videte ergo quomodo audiatis, id eſt, cum igitur tales vobis datæ ſint aures, videte, & attendite, vt audiatis ſicut oportet. Hæ aures non ſunt, vt ſuperiores, quando dixit Iudæis clamans: Qui habet aures audiendi audiat; ſed ſunt etiam interiores, quibus myſteria occulta reuelabantur, quales erant Diſcipulorum, monetque, vt cum ſint conceſſæ eis aures tales, quibus myſteria Regni Dei cognoſcerent, diligentiſſime audirent, & exciperent ea omnia.

Qui enim habet, dabitur illi: & quicumque non habet, etiam quod putat ſe habere, auferetur ab illo.

COMMENTARIA.

CAuſam, cur ad audiendum vt oportet, exhortatus ſit, adiunxit, ea autẽ eſt, quia qui habet, id eſt, qui audit, & excipit myſteria vt oportet, dabitur illi, id eſt, plura ei reuelabo, & ad maiora promouebitur; at verò qui non habet, id eſt, qui non audit, ac excipit vt oportet, quæ ei nunc manifeſtantur, huic non ſolum non dabitur, nec maiora manifeſtabuntur, ſed etiam quod habere videtur, auferetur ab eo, nimirum conceſſa facultas intelligendi diuina myſteria, manebitque in tenebris ignorantiæ.

ANNOTATIO XXXV.

GRæcè loco illius (putat ſe habere) legitur, habere videtur. quod poteſt intelligi generalius, nempe quod ſibi, & alijs habere videtur; at Latinus interpres vnam partem ſumpſit, nempe, quod ſibi habere videtur. Marcus autem non habet illud, videtur; ſed tantum, quod habet, aufertur ab illo, idemque eſt ſenſus, Lucas enim expreſſius locutus eſt: nam habemus aliquando, quæ neſcimus, ob id addidit, quod habere videtur, vt ſignificaret manifeſtam fuiſſe Diſcipulis, gratiam illam conceſſam ſibi ipſis intelligendi parabolæ occulta myſteria Chriſto reuelante.

Chriſtus bis protulit hanc ſententiã in parabola explicatione.

Duo tamen ſunt hoc loco aduertenda. Vnum eſt, bis dixiſſe Chriſtum in huius parabolæ explicatione hanc ſententiam; ſemel quando interrogatus eſt, cur in parabolis loqueretur Iudæis, tunc pronunciauit

contra Iudæos incredulos ſententiã hanc, dicens: Qui habet, dabitur ei, & abundabit, qui non habet, & quod habet auferetur ab eo; & hoc refert Matthæus, per quæ ſignificauit Chriſtus à Iudæis incredulis, quia non habuerunt fidem, nec ei crediderunt, Regnum cœlorum auferendum, & excludendos eſſe ab eccleſia, & de populo Dei, quales prius erant, populus enim Dei factus eſt non populus, qui vero crediderunt translati ſunt in excellentiorem ſtatum, q̃ prior erat, & abundarunt, quia de ſtatu ſeruorum promoti ſunt in ſtatum filiorum Dei. Iterum hanc ſententiam protulit Chriſtus poſt parabolæ explicationem factam Diſcipulis, de eiſque eam pronunciauit, admonens, vt diligentiſſime exciperent ſenſus expoſitos myſteriorum Dei, vt maiorem reciperent cognitionem, & gratiam, ne etiam ſi non tales ſe exhiberent, etiam data intelligendi facultate, & gratia priuarentur: & hanc ſententiam in hoc ſenſu Marcus, & Lucas retulerunt. Non autem eſſe eandem ſententiam illam Matthæi cum hoc Marci, & Lucæ, nec eundem habere ſenſum, præterquam quod ipſe contextus manifeſtat, etiam Euthymius comprobat. Alterum eſt, Marcum permiſiſſe huic ſententiæ vnam, quam non retulit Lucas, nimirum: In qua menſura menſi fueritis, remetietur vobis. Cuius ſenſus eſt: Si diligenter audieritis, ego etiam liberaliter agam vobiſcum, maiora manifeſtando, ſicut ſi magiſter diceret Diſcipulis: Agite diligenter, ſicut vos feceritis, ita & ego faciam, ſi ſegnes fueritis, ego etiam negligenter agam, & remiſſe in docendo, contra vero, ſi accuratam operam dederitis. Qua etiam ſententia vſus eſt Dominus alio loco, tempore, & ſenſu, vt habetur Luc. 6.

Venerunt autem ad illum Mater, & fratres eius, & non poterant adire eum præ turba.

COMMENTARIA.

DVm Chriſtus turbis prædicaret, Mater, & fratres conſobrini eius venerunt, vt illum alloquerentur; at præ multitudine turbæ accedere non valentes, foris manſerunt extra eam domum, in qua Chriſtus prædicabat, finem concionis expectantes.

ANNOTATIO XXXVI.

Eãdem hiſtoriã ſcripſere Matthæus & Marcus, ſed ſeruato ordine rerũ, quẽ Lucas nõ ſeruat.

HAnc hiſtoriam non eſſe continuam hijs, quæ narrata ſunt, ipſe Lucas oſtẽdit: nam Chriſtum parabolæ huius explicationem Diſcipulis tantum, cum ſolus eſſet, tradidiſſe ex Marco cap. 4. vti diximus conſtat; nunc autem Lucas dicit præ turba Matrem, & fratres non potuiſſe adire eum: hæc igitur hiſtoria de Matre & fratribus ad alium locum, & tempus ſpectat, quam Matthæus cap. 12. & Marcus cap 3. referunt, niſi cum quibuſdam recentioribus dicamus bis dicta eſſe hæc verba: Quæ eſt mater mea, &c. quod non videtur probabile. atque eandem eſſe hiſtoriam à Matthæo, & Marco ſuo loco deſcriptam, à Luca vero non ſeruato ordine præpoſitam docet Auguſt. lib. 2. de conſen. Euang. cap. 40. ideo Lucas omiſit verbum, quod dicitur à Matthæo, nempe: Adhuc eo loquente ad turbas, ecce Mater eius.. Cum enim ſolius hiſtoriæ meminiſſet, ordine rei geſtæ prætermiſſo, reliquit illud: Adhuc eo loquente ad turbas. Huius enim concionis ipſe Lucas cap. 11. mentionem fecit. Marcus addidit (foris ſtabant) Matthæus autem adijcit (quærentes loqui ei). Sic ergo ex tribus Euangeliſtis conficitur hiſtoria. Adhuc eo loquente ad turbas, ecce venerunt Mater eius, & fratres eius quærentes loqui ei, & non poterant adire eum præ turba, ideo foris manebant. Fratres hos intellige non filios Ioſeph, ſed ſororum Beatæ Virginis: tales enim in Scriptura ſæpe fratres nominantur, de qua re diximus in commentarijs in Ioannem cap. 2. Annot. 18. nec eſt cur ea repetamus.

ANNOTATIO XXXVII.

Quid Tertullianus et Chryſoſtomus ſentiãt de hoc loco.

NOn eſt ſilentio prætereundum, quod Tertulli. lib. 4. cõtra Marcion. & lib. de car. Chri. ac Chryſoſto. homilia 45. in Matth. ſcripto mandarunt; accuſant enim Dei Matrem, ac fratres hos Chriſti, de deduobus, vnum eſt, quod non intrauerint domum, audierintque Chriſti concionem, ſicut fecerat turba. Alterum eſt, quod tentauerint diuertere eum à concionan-

do,

ſto, verbumq́ue Dei prædicando. Quærebant enim loqui ei, dum adhuc turbas docebat. Addit Chryſoſto. eos importunos fuiſſe, ac commotos quadam ambitione, & oſtentatione; euocauerunt enim foris in præſentia omnium, vt viderentur facile, ac magna cum poteſtate Chriſto imperare. Et quidem ſi hi Doctores de fratribus hiſce ſolis talia affirmaſſent, non eſſet, cur nimium miraremur, aut cur efficaciter eos repelleremus: nam de his fratribus ſcriptum eſt Ioan. 3. nondum credebant in eum fratres eius, licet ex hoc facto non deprehendatur aliquod argumentum contra illos. de beata vero Virgine Matre omnino talia dici non potuerunt, nec debuerunt, quæ firmiſſime credebat Chriſtum verum Deum eſſe, ac mundi Saluatorem futurum, quæq́ue ita erat plena Spiritu ſancto, vt remotiſſima eſſet à tali ambitione, & oſtentatione, quæ ſine peccato eſſe non poterat. Vnde Auguſtinus temperatius, & reuerentius de Beata Virgine ſcripſit lib. de natura & gratia cap. 36. de peccatoribus enim ſcribens illam excepit, profeſſusq́ue eſt ſe propter filij reuerentiam in tali numero nolle illam concludere. Noſtro autem iam ſæculo nullus dubitationi datur locus, decretum enim eſt fide Catholica tenendum, Beatam Virginem nullum peccatum actuale, nec veniale toto vitæ tempore admiſiſſe, vt conſtat ex Conc. Trid. ſeſ. 6. can. 23. Quod ſi Chryſoſto. ſuo tempore ſtabilitum aſſecutus eſſet, omnino à tali ſententia ſe abſtinuiſſet. Ad obiecta igitur reſpondemus. Ad primum, non ex nobis, ſed ex Euangeliſta ipſo reſponſio eſt manifeſta: non, inquit, poterant adire eum pręturba. Si ergo intrare non poterant, non eſt cur vitio detur nec ipſis fratribus, quia non intrauerint, & concionem cum turba audierint. idcirco foris ſtabant. Ad ſecundum dicimus non eo animo eos euocaſſe Chriſtum, vt impedirent concionem, quaſi Chriſto, aut turbæ inuiderent; ſed quod nouerant iam diu protraxiſſe ſermonem: nam priuſquam domum illam ingreſſus eſſet, docuerat multa, atque iterum domum ingreſſus longum habuerat ſermonem, ita vt Mater facile intellexerit eum eſſe defeſſum, nec à turbis dimitti, vt panem manducaret cum Diſcipulis, ſæpe enim id euenerat. Habetur enim Mar. 6. Erant, inquit, qui veniebant, & redibant multi, & nec ſpacium manducandi habebant. Hac igitur de cauſa nunc Mater & fratres à concione euocarunt eum, quod non vitio dandum eſt, ſed maximæ charitati.

Et nunciatum eſt illi: Mater tua, & fratres tui ſtant foris quærentes te videre.

COMMENTARIA.

CVm non poſſent Mater, ac fratres adire Chriſtum, mittunt ad eum nuncium, qui ei ſignificet ſtare eos foris quærentes videre, & loqui illi. Hebręa phraſis eſt, verba ipſa nunciantium ſcribere. Latine autem dici poſſet, nunciatum eſt illi, Matrem eius, ac fratres ſtare foris, velleq; ipſi loqui.

ANNOTATIO XXXVIII.

MAtthæus cap. 12. habet, dixit ei quidam. at Marcus cap. 3. magis hoc explicat, ait enim: Matrem, & fratres miſiſſe ei quoſdam, qui vocarunt eum, dixiſſeque ei; Ecce Mater tua, & fratres tui foris quærunt te. Lucas autem tantum dicit, nunciatum eſt ei. In hic nulla eſt contradictio: nam Lucas narrat nuntiatum eſſe Chriſto Matrem, & fratres adeſſe foris, non tamen expreſſit, an ab vno, vel à pluribus, nec hos, qui nunciarunt, miſſos eſſe à Matre, ac fratribus. Marcus vero explicuit miſſos à Matre, & fratribus, pluresq; fuiſſe: nec contradicit Matthęus dicens in ſingulari numero, quendam dixiſſe: nam in Scriptura ſępe numerus pro numero ponitur, & verum eſt, ſi plures dixerunt, etiam vnum dixiſſe, licet dici poſſet vnum tantum locutum eſſe, plures tamen miſſos fuiſſe, non enim ſimul plures loqui ſolitum eſt, ſed vnum nomine aliorum, ideo Marcus vtitur plurali numero, quoſdam ſcilicet dixiſſe, quia plurium nomine ille locutus eſt. Quod autem Matthęus dicit, quęrentes loqui, & Lucas, quęrentes videre, non eſt vnum alteri contrarium: nam illi vtrumque dixerunt. Hęc quoad literam dicta ſint. *Concordia Euāgeliſtarum in narratione huius hiſtoriæ.*

Occurrit autem difficultas hoc in loco, quid

Quare Chriſto nuntiauerint Matrē, & fratres eius adeſſe.

quid nempe mouerit hunc aut hos homines ad nunciandum Chriſto, Matrem, & fratres foris eſſe quærentes eum. Ad quam primo loco Hieron. Matth. 12. reſpondet, hunc nuncium, non fortuito, & ſimpliciter nunciaſſe, ſed inſidias tetendiſſe Saluatori, vtrum ſpirituali operi, quale erat prædicare, præferret carnem, & ſanguinem. Secundo loco Tertull. lib. de carne Chriſti aſſerit hunc motum eſſe ad nunciandum etiam, vt tentaret Chriſtum, tamen tentare volebat, an eſſet filius hominis, & vere de matre natus. Tertio loco Auctor imperfecti, in Matth. ho. 30. affirmat hunc nuncium motum eſſe à diabolo, qui per illum impedire conabatur Chriſtum à prædicatione, & manifeſtatione ſuæ diuinitatis, tunc enim Chriſtus prædicabat: Ecce pluſquam Salomon hic, pluſquam Ionas hic. Hæ Doctorum ſententiæ non videntur mihi accommodatæ; nam ex Marco habemus, nuncios miſſos à Matre, & fratribus, ad euocandum Chriſtum: non ergo habent locum, quæ dicunt hi Doctores, motos eſſe à diabolo, aut animo tentandi acceſſiſſe, quod ſi quiſpiam dicat, Doctores loqui de eo, quem Matthæus refert annunciaſſe; Marcum autem de alijs, quaſi ille ſit diſtinctus ab ijs, id dici non poteſt: nam cum ille eadem verba retulerit, quæ Marcus narrat, & illi ſit reſponſum idem datum à Chriſto, quod alijs datum eſt, oportet fateri vnum eſſe, & eundem cum miſſis à Matre: aliàs cogemur dicere, bis verba illa dicta: Ecce Mater tua &c. & bis Chriſtum eadem reſpondiſſe, quod eſt omnino inuериſimile. Quod ſi quiſpiam iterũ dixerit: Quamuis iſte ſit miſſus à Matre, vt vocaret Chriſtum; tamen ipſe alio animo, & intentione nunciauit, nempe vt tentaret eum. Hoc quidem fieri potuit, ſed non video vllam rationem, quæ nos inducat ad ſic ſentiendum de nuncijs illis; præſertim cum Euangeliſta vtique id expreſſiſſet, ſi ita factum eſſet, tanquam ſcitu dignum. Quod autem Tertull. dicit, improbabile eſt; illo enim tempore nemo ambigebat Chriſtum eſſe filium Beatæ Virginis, vt ſic ille tẽtaret Chriſtum; nemo enim tentat. vt ſciat, niſi qui dubitat; immo nec tentatio nitebatur firmo argumento: nam quamuis Chriſtus Matrem ſequeretur, non ob id qui tentabat, certus eſſe poterat de eo, quod ſcire intendebat. probabilius ergo exiſtimo eſſe, hos ſimiliter nunciaſſe, vt rem gratam facerent Beatæ Matri, eo maxime, quia erant de turba, in qua erat ſimplicitatis plurimum, malitiæ autem parum. Sed objiciet quiſpiam, cur aliquis de fratribus non eſt miſſus ad nunciandum Chriſto? Puto dici poſſe id factum, ne Matrem ſolam relinquerent: niſi quis velit dicere, quod probabilitate non caret, fratres non potuiſſe intrare, ſed quibuſdam, qui proxime aderant, dixiſſe, vt Chriſto ſignificarent; hos autem alijs dixiſſe, & iterum iſtos alijs, donec quidam, qui Chriſto vicinior erat, audiuit, ac Chriſto indicauit. ideo Marcus plurali, & Matthæus ſingulari vſus eſt, & ita quæ Hieronymus, & Auctor imperfecti tradunt, videntur probabilia. Attamen, quæ prius dixi, mihi probabiliora viſa ſunt; facilius enim erat quibuſdam de turba intrare, & Chriſto accedere. Non eſt autem prætermittendum id, quod Hilarius can. 12. in Matth. docet, ſignificari aliquid myſtice per hoc, quod Mater, & fratres foris ſtant, ſic enim inquit: Eſt autẽ in eo typica ratio ſeruata, vt Mater eius, & fratres fori ſtarent, cum vtique ingrediendi ad eum haberent, vt cæteri, poteſtatem. Sed quia in ſua venit, & ſui eum non receperunt: in Matre eius, & fratrib. Synagoga, & Iſraelitæ præfigurantur, ingreſſu eius, atque aditu abſtinentes. Hæc Hilarius.

Qui reſpondens dixit ad eos: Mater mea, & fratres mei hi ſunt, qui verbum Dei audiunt, & faciunt.

COMMENTARIA.

NE ij, qui eum audiebant, putarent ſe præferre cognationẽ, quæ ſecundum carnem eſt, prædicationi verbi Dei, reſpondet, Matrem ſuam, ac fratres eos eſſe, qui quę ipſe prædicabat, audiebant, & opere complebant. Non quod negaret ſe Matrem habere, & fratres ſecundum carnem, ſed quod pluris faceret cognationem ſpiritus, quæ eſt in audientibus, & facientibus verbum Dei, ſi vna cognatio præciſe alteri comparatur. Non autem ſufficit verbum Dei audire, niſi etiam fiant, quæ audiuntur, iuxta illud Rom. 2. non auditores legis ſunt

apud

apud Deum, ſed factores legis iuſtificabuntur.

ANNOTATIO XXXIX.

Matthæus cap. 12. & Marcus cap. 3. præmittunt verba dicta à Christo, quæ Lucas non narrauit, ſcilicet: Quæ eſt Mater mea & fratres mei? Addidit Marcus: Et circunſpiciens eos, qui in circuitu eius ſedebant. Adiunxit Matthæus: Extendens manus in Diſcipulos ſuos dixit: Ecce Mater mea, & fratres mei, quicumque enim fecerit voluntatem Patris mei, qui in cœlis eſt, ipſe meus frater, & ſoror, & mater eſt. Si omnia hæc coniungamus, ſic ſe res habet: Reſpondens dixit, quæ eſt mater mea, & qui ſunt fratres mei, & circumſpiciẽs eos, qui in circuitu eius ſedebant, extendit manus in Diſcipulos, dicens: Hi ſunt mater mea, & fratres mei, & qui audiunt verbum Dei, & faciunt; quicumque enim fecerit voluntatem Patris mei qui in cœlis eſt, ipſe meus frater, & ſoror, & Mater eſt.

Refellũtur hæreticis negantes Chriſtũ veram ſumpſiſſe carnẽ.

Notandum eſt in hæc verba. Quæ eſt Mater mea, impegiſſe hæreticos quoſdam, negantes veram Chriſti carnem, quaſi his verbis negauerit ſe habere matrem: ita refert Ambro. Luc. 8. Hier. autem Matth. 12. expreſſit hos hæreticos fuiſſe Manichæos, & Marcionem. conſentit Tertull. lib. 4. contra eundem, & lib. de carne Chriſti. At quantum errent illi hæretici in hoc loco, verba oſtendunt. Non enim dixit: Non eſt mater mea, nec ſunt fratres mei; ſed, quæ eſt mater mea, & fratres mei? ipſe etiam Euangeliſta dixerat: Venerunt ad eum mater eius, & fratres. Hanc hæreſim alijs in locis efficaciter confutauimus, ideo à pluribus in hac parte tractandis abſtinemus. Non igitur hæc verba Chriſtus protulit, vt Matrem ac fratres conſobrinos ſecundum carnem ſe habere negaret.

Verba hęc Chriſti, non ſunt increpationis.

Nec etiam ſunt verba alicuius acrimoniæ, & increpationis aduerſus matrem, & fratres, vt exiſtimant Tertull. lib. de carne Chriſti, & Chryſoſto. hom. 45. in Matth. nihil enim erat in matre reprehenſione, aut increpatione dignum. Protulit igitur ea verba, ut nonnulla ſignificaret. Primo quidem, ut notat Auguſt. Epiſt. 38. ſe in opere quod faciebat, ſcilicet prædicandi uerbum Dei Patris, non pendere à carne, & ſanguine, ſicut ipſe dixerat Luc. 2. In his, quæ Patris mei ſunt, oportet me eſſe: cum enim illi, qui nuntiabant, carnaliter de Chriſto ſentirẽt, quaſi purus homo eſſet, nec aliam haberet generationem, quam eam, quæ carnis erat, acriter reſpondet, ſignificans, ſe aliam ſuperiorem habere generationem, & naturam, in qua nihil habebat commune cum matre, ac fratribus illis, ob id patrem ſe in cœlis habere manifeſtauit. Secundo ſignificauit, vt notat Ambroſ. preferenda eſſe, quæ ſunt ſpiritus, corpori, & implere voluit, quod ipſe docturus erat, qui reliquerit patrem, aut matrem &c. Tertio ſignificare voluit, vt notant Hilar. Ambroſ. & Hiero. & Chryſoſt. præferendam ſpiritualem cognationem, quæ per fidem & ſpiritum eſt, cognationi carnis, vt diximus in commentario, dignusque eſſe, ac laudabilius coniungi Chriſto fide, & dilectione, quam ſola carne. Recte ergo Iuſtin. Mar. in quæſtion. Gen. reſpon. 136. notauit per hæc verba Christum non arguiſſe, aut contempſiſſe matrem, ſed docuiſſe non tam illam Beatam fuiſſe, quia mater fuit ſecundum carnem, quam quod fide, & gratia fuit illi coniuncta, de qua etiam re inferius dicemus Lucæ 11. cum explicauerimus illud: Beatus venter, qui te portauit.

ANNOTATIO XL.

Quare Chriſtus non Patrẽ, ſed matrem & fratres eos nũcupet qui Dei verbo obediunt.

Qveret quiſpiam, cur eos, qui faciunt, & audiunt verbum Dei matrem, & fratres, & apud Matthæum etiam ſorores appellat, & cur non Patrem. Ad primum reſpondet Grego. hom. 3. in Euang. fideles Chriſti dici fratres, quia filij adoptionis Patris æterni ſunt, cuius ipſe eſt filius naturalis: ſic enim eos appellauit Ioan. 20. Vade ad fratres meos, & dic eis: Aſcendo ad Patrem meum, & Patrem veſtrum. Sorores autem propter ſexus diſtinctionẽ, quia quidam ſunt viri, quidam fęminæ, & quod in viro nomen fratris, id in fęmina nomen ſororis ſignificat. Matrem autem dicit eos, qui alios ad Chriſtum conuertunt, cui ſententiæ fauet illud Gal. 3. Filioli mei, quos iterum parturio. Affectu enim charitatis Paulus quaſi intra ſe, & in corde ſuo illos habebat ad modum matris intra ſe concipientis filios, licet alio in loco ſe Patrem appellauerit, quatenus extra ſe erant. 1. Corin. 4. Et ſi decem millia Pædagogorum habeatis, ſed non multos Patres: nam

in Chriſto per Euangelium ego vos genui. Poſſumus etiam dicere omnes iuſtos, ac fideles, etiam ſi alios non conuertunt, dici matres Chriſti, quia quando quiſpiam viua fide in ſe recipit Chriſtum, dicitur Chriſtus naſci in eo natiuitate ſpirituali. ſic Auguſt. lib. de ſancta Virginit. cap. 5. hoc loco conſolatur Virgines, quia & ipſæ matres Chriſti dici poſſunt. Secundum autē hanc Gregorij doctrinam, nemo dicitur Pater Chriſti, quia virtus effectiua, per quam in corde fidelium naſcitur Chriſtus, non eſt ab ipſis, ſed à Deo ipſo. Hæc omnia ſpiritualiter dicuntur, nam ad litterā facile reſpondetur, Chriſtum cum vellet præponere ſpiritualem cognationem carnali, expreſſiſſe eam, quæ ſollet eſſe propinquiſſima, matrum, fratrum, ſororum; Patris autem non meminit, quia carnali generatione non habebat Patrem. Hanc cognationem Iudæi Chriſto inſultabāt dicētes Matth. 13. Nonne fratres eius ſunt, nonne ſorores eius? omnes apud nos ſunt. quæ ſorores ſicut fratres, erant conſobrinæ, & licet Patris meminerint, dicentes eſſe filium Ioſeph, tamen non erat vere pater, ſed putabatur pater ſecundum carnem; Chriſtus autem non meminit, quia re ipſa non erat, ſed tantum matris, fratrum, & ſororum.

Factum eſt autem in vna dierum, & ipſe aſcendit in nauiculam, & Diſcipuli eius.

COMMENTARIA.

DEſcribit Euangeliſta quædam à Chriſto facta, quæ quidem non eo die, quo prædicauit turbis parabolam ſeminis, nec eo, quo venerunt mater eius ac fratres ad eum, geſta ſunt; ſed alio, quem Euangeliſta indefinite ſignificat, ne videatur ad id tempus, quo præcedētia facta ſunt, referre: aſcendit ergo in nauiculam cum Diſcipulis. Mare autem erat Galilææ, in qua tunc prædicabat.

ANNOTATIO XLI.

Rei geſta ordo explicatur.

DIfficultas ſe offert non parua in rei geſtæ ordine explicando, nam quæ nūc Lucas, & Marcus c. 4. narrant poſt parabolæ explicationem factam Diſcipulis, nempe Chriſtum nauim aſcendiſſe, & transfretaſſe, Matthæus cap. 8. deſcribit ante parabolarum doctrinam, quam refert cap. 13. in cuius rei declarationem nonnulla ſunt notanda.

Primo quidem hæc transfretatio non eſt facta immediate poſt parabolæ doctrinam. Ratio huius ea eſt, quia quando eam Chriſtus tradebat turbis, tunc erat in naui, vt dicit Matthæus cap. 13. & nos in principio capitis notauimus. poſt quā doctrinam Matthæus tradit Chriſtum dimiſſis turbis, domū veniſſe non igitur tunc transfretauit quod ſi Marcus refert illa die, cum ſero factum eſſet, aſcendiſſe in nauiculam, & tráſfretaſſe, intelligendum eſt (illa die) poſitum eſſe pro illo tempore, quando in Galilæa erat, ob id Lucas indefinite locutus eſt, dicens: Vna dierum.

Secundo, hæc transfretatio; cuius nunc Lucas, & Marcus poſt explicationem parabolæ meminerunt, prius facta eſt. Iſti uero duo Euangeliſtæ, non temporis, nec rerum geſtarum ordinem ſecuti ſunt. Matthæus vero eum ordinem ſeruauit, vt recte notauit Chryſoſt. hom. 29. in Matth. & Victor Antioche. in comment. Mar. 4. & Auguſt. lib. 2. de conſen. Euang. c. 25. hoc probatur ex Matthæo 8. nam ibi legimus Chriſtum transfretaſſe, feciſſeque ea, quæ Lucas, & Marcus narrant, & iterum reuerſum tranſfretaſſe, & poſt reuerſionem vocaſſe ad ſe Matthæum, vt cōſtat ex Matth. 9. At quando parabolam hanc explicuit, tunc erant duodecim Apoſtoli cum illo, vt habetur ex Mar. 4. Igiť hæc transfretatio, cuius Lucas, & Marcus meminere, non eſt facta poſt parabolam, nam nondū erat vocatus Matthæus, vocatus enim eſt, quando ex hac transfretatione reuerſus eſt Chriſtus, iterum transfretans in domū ſuam; poſt hanc enim parabolam docuit, & eam Diſcipulis duodecim explicuit, vt narrat Matthæus. Hæc de ordine dicta ſint. Difficillimum enim eſt ſuo ordine omnia, quæ ab Euangeliſtis dicuntur, diſponere. Hoc tamen certiſſimum eſt, omnia veriſſime geſta ſicut narrantur.

Et ait ad illos: transfretemus iterum trans ſtagnum.

COMMENTARIA.

POſtquam in nauiculam Chriſtus cū Diſcipulis aſcendit, iuſſit tranſfretare,

fretare, id eſt in alteram fluuij partem nauigare, in regionem ſcilicet Geraſenorum, quæ pene erat ad partem oppoſitam fluuij, à regione in qua tunc Chriſtus erat.

Et aſcenderunt.

COMMENTARIA.

FEcerunt Diſcipuli, quod Chriſtus iuſſerat, & aſcenderunt, non quidem in nauiculam, quia iam in ea erant, quando Chriſtus tranſfretare iuſſit, ſed in altum ſtagni nauigarunt, vt transfretarent.

ANNOTATIO XLII.

Diuerſi diuerſimode legunt, ſed ſenſus eſt idem.

GRæce eſt verbum ἐπανάγω in paſſiua ſignificatione, quo verbo vſus eſt idem Euangeliſta c. 5. vbi dr̃ Iuſſit à terra paullum reducere, id eſt, abducere, ibi eſt hoc idem verbum. Interpres autem vertit verbo redeundi, poſito pro abducendi verbo. Hoc autem in loco, vertit aſcenderunt, ſenſum ſecutus potius, quam ſignificationem. Quidam recentiores vertunt: ſoluerunt, id eſt, ſoluerunt de terra nauim vt transfretarent: quidam alij, prouecti ſunt, ſeu abducti à littore in altum mare, nauigantes, in omnib. his ſenſus idẽ eſt. Hoc aliter explicuit Marcus, ſed in eodem ſenſu. Aſſumunt, inquit, eum ita vt erat, in naui, id eſt, vt erat in naui prius, quando ex ea docebat turbas, ſic eum aſſumunt, id eſt in mare altum vehunt. Addit Marcus duas nauiculas eſſe cum illa naui, licet illud (cum illo) Græce & ad nauim & ad Chriſtum referri poſſit. Euthymius ad nauim refert, quæ Græce eſt neutrius generis: an autem duæ hæ relictæ ſint in littore, an transfretauerint, non eſt certum.

Et nauigantibus illis, obdormiuit.

COMMENTARIA.

DVm nauigarent, priuſquam tempeſtas oriretur, Chriſtus obdormiuit, ne contra voluntatem eius, ipſoq; inuito orta tẽpeſtas putaretur. Aſſumpſit Chriſtus paſſiones haſce naturales noſtras, famẽ, ſitim, ſomnum, laſſitudinem, vt ſuæ carnis veritatẽ demõſtraret: non tamen eodẽ modo erant in Chriſto, quo ſunt in nobis: erãt enim in eo voluntariæ, & quãtum, quando, quomodo volebat, ſic eas aſſumebat, ita autem dormiebat ſenſibus, vt pars rationalis non ligaretur, vt in nobis fit, ſed animus eius perpetuo vigilabat, cum eius cognitio non dependeret à phantaſmatibus ſenſuum. Dormiuit autem nõ tam vt requiem corpori defeſſo daret, quam vt Diſcipulorum fidem conſeruaret, ac probaret, affectúque excitaret, alijſque de cauſis, quæ in Annotatione explicantur.

ANNOTATIO XLIII.

MAtthæus, & Lucas ſimpliciter Chriſtum dormiuiſſe ſcribunt. Marcus vero cap. 4. etiam modum quo ſomnum ceperit, exponit: Erat ipſe in puppi ſuper ceruical Dominus, quo verbo & humilitatem Chriſti oſtendit, & temperantiæ documentis nos inſtruit. Chriſtum autem verum ſomnum aſſumpſiſſe res certa eſt, quam etiã Origenes hom. 6. in diuerſos affirmat dicens: Dormiebat corpore, ſicut & ad puteum de itinere fatigatus ſedebat, demonſtrans, quia verum portaret corpus, quod corruptibile induerat; non tamen ſomnus ille, vt in nobis erat primo quidem, quia ſicut paſſiones cæteræ in Chriſto erant voluntariæ, ſic & ſomnus, vnde Auctor imperfecti in Matth. hom. 23. & Auguſt. ſer. 3. inter ſermones 17. affirmant Chriſtum voluntate non neceſſitate, vt nos dormiſſe. Secundo, Chriſtus dormiens intellectu operabatur perfecte; nec enim ratio, & mens ligabatur, nec à ſuo impediebatur iudicio, vt in commentario diximus. Quod Orige. docuit, adducens illud Cant. 5. Ego dormio, & cor meum vigilat. idem etiam affirmauit Ambr. in Pſal. 43. hunc Lucæ locum interpretans: In corpore, inquit, conſtitutus non ita dormiebat Dominus noſter Ieſus Chriſtus, vt ignoraret tempeſtatem maris, & exorta procella ventorum cognitionem eius per altitudinem ſoporis excederet; dormiebat corpore, ſed virtute vigilabat. Hæc ille.

Vere dormiebat Chriſt⁹, ſed aliter quã nos.

Interrogabit autem quiſpiam, cur Chriſtus

Quare Chriſtus

Ξſcius fu tura tẽ- peſtatis obdormi uit.

ſtus præſciens tempeſtatem futuram, dormire voluit? Ad hoc Sacri Doctores varia quidem, ſed vera reſpondent. Ambroſius in commentario dicit dormiuiſſe, vt oſtenderet ſecuritatem potentiæ ſuæ, qua cæteris dormientibus ipſe ſecurus dormit. Secundo loco Chryſoſt. hom. 29. in Matth. & Victor Antiochenus Marc. 4. alias adferunt cauſas, nempe ſi vigilante eo tempeſtas ingruiſſet, aut non adeo pertimuiſſent Diſcipuli; aut petere ab eo ſalutem, qui pericula eorum videret, neglexiſſent; aut non ita ardenter petiſſent; aut non poſſe ipſum fluctus ſedare putaſſent; idcirco ergo dormit, vt timoris cauſa ipſis maior præberetur, & vehementius ab eo opem peterent, & ſenſus eorum apertior ad videnda miracula redderetur. Hæc ille. Primæ, & ſecundæ Chryſoſt. cauſis conſonat Ambroſius in Pſal. 43. Diſcipulos, inquit, remiſſos, aut negligentes Chriſtus non paſſus, quaſi de Domini præſentia ſecuros, ſomno corporis ſe cõpoſuit. Similiter Orige. hom. 6. in diuerſos: dormiebat, inquit, corpore vt Apoſtolos excitaret, faceretque vigilare. Tertio loco Hilar. can. 8. in Matth. myſticam cauſam reddit: Dormiuit, inquit, vt ſignificaret, naufragas eſſe Eccleſias, in quibus verbum Dei dormitaret. Omnia hæc ſane recte dici mihi videntur: tamen cauſa cur dormierit Dominus, vltra poſitas in commentario, ea etiam accommodata eſt, vt fidem Diſcipulorum probaret, ac perficeret, non enim credebat dormientem poſſe liberare eos, marisque tempeſtatem ſedare, quod ſatis indicarunt; quando eum properantes excitarunt: dormit ergo, vt ſomni occaſione parua eorum detegatur fides, ipſiſquemet manifeſta fiat, vt ſic à Domino paruæ fidei arguantur, & reprehendantur, ac ex reprehenſione diſcant ad ſedandos fluctus maris Chriſtum non indiguiſſe corporis vigilia, ſed æque dormientem, et vigilãtem & potuiſſe imperare ventis, & mare tranquillare, ac etiam ipſiſmet ſubuenire. Nec Dormit tantum, vt fidem probet, ac perficiat, ſed etiam, vt & affectum eorum vehementius moueat, qui eo plus excitatus eſt; quapropter ſomnum magis illo indigere, maiorique in periculo poſiti ſibi videbantur.

Et deſcendit procella venti in ſtagnum.

COMMENTARIA.

NOn caſu, nec fruſtra, nec ex ſolis cauſis naturalibus tempeſtas hęc orta eſt, ſed Chriſtus diuina ſua poteſtate, ac prouidentia ventos excitauit, ac mare commouit, vt ſuam ſic diuinitatem patefaceret, ac animos Diſcipulorum terrore perculſos vehementius ad ſe conuerteret. ad id enim pericula, & timores multum conducunt.

ANNOTATIO XLVII.

MAtthæus: Ecce, inquit, motus magnus factus eſt in mari. Marcus autem, facta eſt procella magna venti. Quibus verbis indicant Euangeliſtæ, maiorem commotionem factam, quam quæ ex ſolis naturalibus cauſis oriri ſolet: ſicut enim diuina poteſtate maris fluctus ſedandi erant, ita etiam eadem virtute commouentur, vt ab eodem proueniat remedium, à quo & periculum. Chriſtum autem diuina potentia ſua hanc immiſiſſe procellam teſtantur Antiqui Doctores. Origen. hom. 6. in diuerſos. Dormiebat, inquit, corpore, ſed diuino nutu conturbabat mare, erigebatque fluctus, & Apoſtolos conterrebat, ſuam oſtenſurus potentiam. Ambroſ. etiam in Pſal. 43. ſic habet: Vigilabat eius poteſtas, ac prouidentia, quæ excitauit tempeſtatem in mari. Recte autem Chryſoſt. hom. 29. in Matth. cauſam explicat ſic dicens: Nam cum non pariter aliquis ſentiat, quæ in alienis fiunt corporibus, & quæ in ſe ipſo; oportebat Diſcipulos eius, qui plurimos in dies liberari videbant, vt magis obligarentur, in ſe ipſis omnipotẽtiam eius inſpicere: cumque nec claudi eſſent, nec cæci nec alia ęgritudine laborarent, tẽpeſtatem fieri permittit, vt liberati ab ea, manifeſtiorem beneficiorum eius in ſe ſenſum habeant. Hæc ille. Ambroſius Iudæ peccato tribuit tempeſtatis huius cauſam; nam ſer. 11. ſic inquit; Quæ cauſa eſt, ꝙ vna eademq; nauicula alibi in trãquillitate doctrinã populis tribuit; hic in tempeſtate Diſcipulis metum mortis inducit, præſertim cũ hic Petrus cũ cæteris Apoſtolis ſit? Hæc autem eſt cauſa periculi. erat hic Simon Petrus, ſed erat etiam,

Iudas

Iudas proditor, quamuis illius fides fundaret nauiculam; huius tamen perfidia eam conturbabat. Tranquillitas eſt, vbi ſolus Petrus nauigat; tempeſtas vbi Iudas adiungitur licet eſſet Petrus firmus ſuis meritis, perturbatur tamen criminibus proditoris. Metuentibus igitur Diſcipulis, anxiante Petro dormiebat Dominus, vnius delicto cunctorum merita quatiuntur. Hæc, & alia Ambroſius, quę ſpiritualiter potius intelligenda ſunt, illo enim tempore nondum Iudas ad iniquitatem declinauerat.

Et complebantur, & periclitabantur

COMMENTARIA.

EFfectus ſunt hi procellæ, nauis aquis complebatur, et conſequenter periculum ſubmerſionis imminebat, complebantur ſcilicet Diſcipuli aqua, id eſt, nauicula, in qua erant, implebatur aquis.

ANNOTATIO XLV.

MArcus explicatius dixit illud (complebantur) Procella, inquit, fluctus mittebat in nauim, ita vt impleretur nauis. Matthæus adiunxit: ita vt nauicula operiretur fluctibus, id eſt, fluctus ita inſurgebāt, vt nauis velut oppreſſi eſſet ſub fluctibus. Fluctus ergo partim huc, illucque nauim impellebant, partim in ipſam nauim intrabant, aqua eam implētes; partim ſupereminebant, quaſi eam cooperientes. Figura eſt Chriſti Eccleſiæ perſecutorū, hæretici quidem, vt primi fluctus conantur Eccleſiam huc illuc impellere, diuerſa, ac cōtraria dogmata, ritusque introducere conantes. Pagani eam vt ſecundi fluctus opprimere tentant. Fideles peccatores, qui intra eam ſunt, Eccleſiam aggrauant, at diuina virtute illæſa manet nauis, quia Eccleſia ſemper ſtabit, & portæ inferi non præualebunt aduerſus eam.

Accedentes autem ſuſcitauerunt eum, dicentes.

COMMENTARIA.

NOn ſtatim, ac exorta eſt procella, Diſcipuli Dominū ſuſcitant, ſperantes, aut mare non ita vehementer turbandum, aut ventorum impetum cito ſedandum, aut Chriſtum rumore, ac fragore ipſo euigilaturum. At cum nihil horum eueniſſe agnoſcunt, ſeque in extremo periculo vident, accedunt ad Dominum, ipſumque ſuſcitant verbis ſequentibus. ſępe nunc quę nos mala perturbant, ad Deum nos ire compellunt.

ANNOTATIO XLVI.

ORigenes hom. 6. in diuerſos affirmat Diſcipulos tanto fuiſſe metu conterritos, & pęne animo alienatos, vt irruerent in eum, & non modeſte, & leniter ſuggererent, ſed turbulenter ſuſcitarent eum dicentes ea, quæ ſtatim ſequuntur. Quæ ſententia probabiliſſima eſt: nam tempeſtas, ac procella vehementiſſime vrgebat, & vitæ periculum nimium imminebat: ipſorum autem fides modica erat, vt paulo inferius dicemus, Secum enim habebant Saluatorem, & periculum timebant; cum illis erat vita, & de morte ſoliciti erant.

Quo tempeſtate cōterriti diſcipuli ad Chriſtum acceſſerint.

Præceptor, perimus.

COMMENTARIA.

IN tam graui, et vrgenti periculo, breui ſermone vtuntur, remedium, & opem celerrime adhiberi petentes. Exponunt autem commune periculum dicentes: Perimus, & Præceptoris nomine ad ſubueniendum inuitant, vt qui doctrina eorū animos reficiebat, corpora ēt à mortis periculo tueretur.

ANNOTATIO XLVII.

MAtthæus Diſcipulos his verbis ſuſcitaſſe Chriſtum refert: Domine ſalua nos, perimus. Marcus autem hiſce: Magiſter Græce διδάσκαλε non ad te pertinet, quia perimus: Lucas autem; Præceptor perimus, Græce ἐπίστατα ἐπίστατα, id eſt, Maſter magiſter. Auguſtinus lib. 2. de conſ. Euang. cap. 24. dupliciter hæc in concordiā redidit, vno modo, vt dicamus Euāgeliſtas nō retuliſſe eadē verba Diſcipulorū, ſed ſenſum, qui erat hominū excitantiū Chriſtū, ac ſaluari volētiū. Altero modo, vt ſint eadē verba, ſed nō eorundem Diſcipulorū, ſed quidam vnum, quidam aliud dicebant. vt ſolet fieri in periculo imminenti multis. idē dicit Euthymius Matth. 8. inquit enim: Quidam hoc, quidam illud dicebant alij vnū alij aliud, aut etiam omnes omnia.

Concordia Euāgeliſtarum.

Euange-

Euangeliſtæ ergo concordes ſunt, dum qđ vnus omiſit, alter retulit. Hæc reſponſio poſterior probabilior eſt priori, magisq́; ad veritatem Euangelicę hiſtoriæ facit, cui conſonat, quod ex Orig. in præcedenti Annotatione diximus. Diſcipulos turbulenter, & cum clamore ad Chriſtum acceſſiſſe. Vnde hi vno, hi alio modo loquebantur, vnum tamen petentes. Illud autem verbum Marci, non ad te pertinet? id eſt, non eſt tibi curæ, ſeu non attendis, verbum eſt incitantium, & commouentium, vt opem celeriter ferat, quaſi dicerent, in tanto periculo non ſubuenire, nec opem celerrime ferre eſt hominis non curantis, nihilque pendentis ſalutem noſtram.

At ille ſurgens increpauit ventum, & tempeſtatem aquæ.

COMMENTARIA.

NOn diſtulit ſubuenire Dominus, Diſcipulorum vocibus excitatus: vt autem non poteſtatem ſuam tantum, ſed etiam imperiũ, ac dominiũ, quod in creaturas habebat, oſtẽderet, ſimulque grauitatem periculi eminentis ſignificaret, ventos ac mare commotum verbis increpat, id eſt, acriter, & quaſi cõminando eis imperat, vt ſolet fieri cum his, quorum audaciam nimiam reprimere volumus.

ANNOTATIO XLVIII.

Quid ſit increpare mare. TEmpeſtatem aquæ appellat mare ipſum commotum, & vndis, ac fluctib. ſæuiens, vtrumq; enim increpauit Chriſtus, nempe ventum, & mare commotum. Aduerte apud Matthæum legi increpauit ventis, & mari; apud Marcum autem comminatus eſt vento; at Græce vnicũ, & idem verbum eſt ἐπετίμησε, id eſt, obiurgauit, ſeu increpauit, quod ſignificat imperare modo acri, & comminatorio. Interpres vero neſcio qua ratione ductus idẽ verbum Græcum varie interpretatus eſt. Aduerte autem Marcum ſic habere, cõminatus eſt vento, & dixit mari. Non qđ ſoli vento cõminatus ſit, nã ex Matthæo, & Luca conſtat increpaſſe, vtrumq; ſcilicet, ventum, & mare, Marcus autem vnum expreſſit, alterum vero non negauit, & adiecit vnum, qđ cæteri duo non ſignificarunt, nempe vltra increpationem vtriuſq; dixiſſe mari: Tace, obmuteſce, ſicq; Euthymius Matt. 8. ſenti. merito autem præter communem increpationem ſoli mari ſic locutus eſt, quia mare commotum non ita facile ſedari ſolet; nam ventis ceſſantibus adhuc perdurat agitatio, & quia ea, vtpote ſenſibilior, ac clamore ac fluctibus horribilior, maiorem incutit terrorem, quam ventorum flatus.

Et ecce ceſſauit, & facta eſt tranquillitas.

COMMENTARIA.

MIra efficacia verbi Chriſti, ad eius enim imperium ceſſauit, ac quieuit vẽtus, & facta eſt ſimul maris tranquillitas ſedatis fluctibus, quod in alijs communiter tempeſtatib. eſſe non ſolet: nam vẽto ceſſante temporis ſpatio permanẽt fluctus, paulatimq́; ad quietem reducuntur. At nunc non ſic, ſed ſimul vtrumque, & ventorum furor, & aquarum vndę ceſſarunt, vt virtus Chriſti agnoſceretur, vnde Matthæus, & Marcus tranquillitatis magnitudinem expreſſerunt dicentes: facta eſt tranquillitas magna.

Dixit autem illis: vbi eſt fides veſtra?

COMMENTARIA.

MOdicam Diſcipulorum fidem improperat, qui vigilãtem Chriſtum maris æſtum poſſe compeſcere credebant, dormientem autem id poſſe non putabant, vbi inquit eſt fides veſtra? Nempe quam prius habuiſtis, quando ad me ueniſtis, & quam alijs uiſis miraculis concepiſtis; nunc enim diminuta periculo præſenti eſt. Græce habetur articulus; Vbi eſt fides illa ueſtra? ſcilicet prior.

ANNOTATIO XLIX.

MAtthæus habet, quid timidi eſtis modicæ fidei? Marcus autem, quid timidi eſtis? necdum habetis fidem? Lucas autem, vbi eſt fides veſtra? Auguſt. lib. de conſen. Euang. c. 24. exiſtimat omnia hæc à Chriſto eſſe dicta. Quid timidi eſtis modicæ fidei? Vbi eſt fides veſtra? necdum habetis fidem? His autem multiplicibus verbis reprehendit eos Chriſtus timoris immodici, atq. etiam modicitatis fidei, nam plus quam timendum erat, timuerunt; & minus quam credendum de Chriſto erat, *Quo à Chriſto Diſcipuli modicæ fidei arguantur.*

credi-

crediderunt. verbum Marci: Necdum habetis fidem? ſic exponitur, viſis à me tot, ac tantis miraculis factis nondum habetis fidē illam perfectam, qualem de me vos iā habere oportebat. ſic Auguſtinus loco citato interpretatur. Verbum autem Lucę in commentario explanatū iam eſt. In eius declarationem maiorem aduertendum eſt, duobus modis quædam poſſe credi, nempe virtute, & actu; illud creditur actu, quod in ſe ipſo creditur, fidesq́; in ipſum terminatur, vt quando quis credit Chriſtum eſſe Meſſiam, eſſe filium Dei, ſurrexiſſe, & alia huiuſmodi. hę veritates dicunť creditę in actu. Illud autem dicitur credi virtute, quod non in ſe, ſed in alio vnde illud ſequitur, creditum eſt, vt qui credit Chriſtum poſſe ſuſcitare mortuum, virtute credit poſſe illuminare cęcum; nam in illa veritate hoc cōprehēditur, & ſi mortuum ſuſcitare poteſt, conſequitur, vt poſſit, quod minus eſt, nempe cęco dare viſū, ſimiliter qui credit Chriſtum filium Dei, virtute credit poſſe ſanare infirmos, etiam ſi non habeat actum credendi erga iſtam veritatem ſanitatis infirmorū. Hoc ſuppoſito dico Diſcipulos Domini, priuſquam tēpeſtas hæc inſurgeret, crediſſe Chriſtum poſſe etiam dormientem liberare eos ab illa, non quidem actu, quia non occurrerat in particulari occaſio ipſa, nec de hoc cogitauerant; ſed virtute; q.a credebāt de Chriſto maiora, & ea ex q.bus conſequebatur eum id poſſe: ſi.n. credebant filium Dei eſſe, ſi credebant mortuos ſuſcitare poſſe propria virtute, profecto eo ipſo credebant, quæ minora erant, nempe dormientem non eſſe ignarum eorum, quę gerebantur, poſſe etiam dormientem liberare, ſicut & vigilantem. Quando ergo caſus euenit, nempe tempeſtas maris, & ſomnus Chriſti, debuerant tunc actu credere, quod prius crediderant virtute; at non ſic ſe habuerunt, ſed dubitarūt, nec crediderunt, vt par erat. ob id audiunt à Chriſto reprehenſionem, vbi eſt fides veſtra? Quaſi diceret, nonne credebatis etiam hoc, credentes me filium Dei, ac verum Chriſtum? nōne maiorum, ac difficiliorū fidem hactenus habuiſtis, quomodo non creditis modo actu, quod credebatis virtute? quomodo euentus rei remouet vos ab ea fide, quam habuiſtis de me? Hic eſt ſenſus, quē olfecit Orig. hom. 6. in diuerſos, vbi verba Matthæi, Modicæ fidei, interpretans, ſic inquit: Si potentem me ſuper terram cognouiſtis, quare non creditis, quod & in mari potens ſim? Si Deum me uere eſſe, & creatorem omnium ſuſcepiſtis, quare non creditis, quod ea, quæ à me facta ſunt, in mea habeam poteſtate? Hęc ille.

ANNOTATIO L.

Quæ ſit fides, ob cuius modicitatē reprehēduntur Diſcipuli.

Difficultas quædam ſe offert, quæ ſit hæc fides, cuius modicitatis reprehenduntur Diſcipuli. Euthymius Matth. 8. & quidam recentiores, non eam fidem, quæ eſt in intellectu ſcilicet credulitatem, ſed fiduciam, quæ eſt in voluntate, interpretantur: nā in Scriptura fides aliqñ pro fiducia vſurpatur. Et quidē Diſcipuli parū fiduciæ habuerunt, nō confitentes ſe à Chriſto dormiente à tēpeſtate liberandos; at vero hæc parua fiducia profecta eſt à fidei, id eſt, credulitatis infirmitate, & debilitate; non.n. crediderunt dormientem poſſe liberare. De hac fide ſermo præſens eſt, & à Chriſto reprehenduntur modicæ fidei huius, ex qua procedebat, vt nec fiduciam haberent. Sicque Orig. hom. 6. in diuerſos, & Chryſoſt. hom. 29. in Matth. interpretantur, eaq́; eſt vera, & legitima interpretatio. cui adhæret Victor Antioch. Mar. 4. & ei cōſona ſunt quæ diximus in Annotatione præcedenti, explicantes illud: vbi eſt fides veſtra? Recte autem notat Chryſoſt. hom. 29. in Matth. Chriſtum non reprehendiſſe Diſcipulos turbis præſentibus, ne ab eis modicę fidei dānarentur, infirmaq́; eorū fides alijs pateſieret, ꝙ etiā notat Victor Antioc. Mar. 4.

Num timor incredulitatis, vel potius incredulitas cauſa fuerit timoris Apoſtolorum.

Maior eſt altera difficultas, vtrum timor fuerit cauſa incredulitatis, quod non crediderint dormientem potuiſſe ſubuenire, an potius, incredulitas, aut fides modica fuerit cauſa timoris: nā vtriuſq; cauſa reprehēſos eſſe Diſcipulos ex Matthęo, & Marco conſtat: quid, inquiunt, timidi eſtis modicæ fidei? Quid timidi eſtis? non habetis fidem? In cuius rei declarationem aduertendū eſt, aliquando timorem cauſam eſſe incredulitatis, aliqñ vero incredulitatē eſſe cauſam timoris. Prioris exemplum habemus in Petro Matth. 14. cum enim ſe proieciſſet in mare, vt ad Chriſtum veniret, videns ventum validum, timuit, & ex timore dubitauit, nec fuit conſtans in ſua credulitate, vnde dictum eſt ei: modicæ fidei, quare dubitaſti? Solent enim animi affectus, & paſſiones multum immutare intellectum, ac mentem, vt notauimus in commentarijs *Matth. 14.*

Digitized by Google

in Ioan.cap.21. Annot. explicantes Thomæ incredulitatem, quæ prouenerat ex triſtitia, & dolore, quo affectus fuit, eo quod non adfuerit cum Diſcipulis, quando Chriſtus apparuit poſt reſurrectionem; efficit enim illa paſſio, vt potius mallet non credere reſurrexiſſe, quam ſi credidiſſet, nimium dolore premi. Hac de cauſa Tyranni illi perſecutores timores graues incutiebant Chriſtianis, vt eos à fide commouerent, & multi retroceſſerunt ab ea ob timorem. Timor igitur eſt aliquando cauſa incredulitatis. Poſterioris exemplum habemus in Diſcipulis Luc.24. vbi dictum eſt: Conturbati, & conterriti exiſtimabant ſe viſum videre. Incredulitas eorum, qua non credebant illum, quem videbant, eſſe Chriſtum, cauſa fuit terroris, ac timoris illis. *Luc.24.*

His ſuppoſitis eſt difficultas in præſenti; an timor periculi imminentis fuerit cauſa incredulitatis, & paruæ fidei, an potius cõtra, parua fides, qua non crediderunt dormientem poſſe ſaluare, fuerit cauſa timoris. Origenes homil.6.in diuerſos, & Chryſoſto. hom.29.in Matth. affirmant modicam fidem fuiſſe cauſam timoris; ideo enim ita vehementer timuerunt, quia non crediderunt dormientem Chriſtum poſſe eos ſaluare, eaque videtur eſſe communis ſententia. At mihi videtur contraria ſententia multo probabilior, nempe timorem vehementem cauſam fuiſſe, vt minus crederent dormientem poſſe ſaluare: ſæpe enim contingit, vt multa credamus fieri poſſe, at quando experimur pericula ipſa, timor, ac terror facit, aut non credere, aut dubitare, an fieri poſſint, & certa in dubium reuocat timor: ſic iſti Diſcipuli credebant prius, vti ante diximus, Chriſtum omnino poſſe ſaluare; at quando periculum imminebat ingens, & mors vicina minabatur, dubitarũt, & ideo ſuſcitarunt. Inducunt me in hanc ſententiam duo. vnũ eſt verbum Lucę: Vbi eſt fides veſtra? quaſi diceret: Nonne credebatis prius me omnino ſaluare poſſe, quid efficit, quod nunc diminuta ſit fides hæc, vt non exiſtimetis me dormientem poſſe ſaluare? Simile fere eſt verbum Marci: Fidem non habetis? id eſt cur in vobis non perdurat fides? Igitur timor fidem minuebat. Alterum eſt verbũ Chriſti apud Matthæum, & Marcum: quid, inquit, timidi eſtis modicæ fidei? Timoris prius arguuntur, quaſi is eos coniecerit in dubium, & incredulitatis ſeu fidei modicitatem. Quãuis ergo abſolute loquendo, & timor modicæ fidei, & modica fides timoris cauſa eſſe poſſint, tamen in præſenti timor cauſa fuit modicæ fidei: licet hoc verum ſit, timorem ex periculo imminẽti induxiſſe in incredulitatem hanc, & rurſum incredulitatem hanc timorem, & terrorem auxiſſe, & ſic vtraque ſententia veritatem habet: prima tamẽ cauſa timor fuit, vti expoſitũ eſt.

ANNOTATIO LI.

Cõnexio & ordo ſuperioris ſententiæ explicatur.

QVædam alia difficultas in hoc loco ſupereſt explicãda, nimirum de connexione, & ordine: nam Marcus, & Lucas poſt ſedatam tempeſtatem narrant Chriſtum Diſcipulos timoris, & modicæ fidei reprehendiſſe: at Matthæus refert prius reprehendiſſe Diſcipulos, poſtea ventos, & mare ſedaſſe: in quo non eſt vlla contradictio: vti enim ſæpe diximus, Euangeliſtæ non ſemper rerum geſtarum ordinem ſequuntur. At vero inueſtigandum eſt, an ordo fuerit iuxta Matthæum, an potius iuxta Lucam, & Marcum. & quidem tenendum eſt Matthæum ordinem ſeruaſſe: prius enim reprehendit, poſtea tranquillitatem fecit, idq́ue indicauit Matthæus ipſe: cum enim Chriſtum excitatum narraſſet, Diſcipulosq́; reprehendiſſet, adiunxit (tunc ſurgens imperauit ventis) aperte indicans, ſtatim ac excitatus fuit, reprehendiſſe Diſcipulos, & poſtea ſurrexiſſe à ceruicali, in quo cubabat, & ventis imperaſſe. probant etiam hoc verba ipſa Euangeliſtarũ, quæ ſunt de præſenti: quid timidi eſtis? Vbi eſt fides veſtra? Non habetis fidem? Quaſi tunc non crederent, & timerent. Si autem poſt tempeſtatem reprehenſio facta eſſet, dicendum erat: Quid timidi fuiſtis, vbi fuit fides veſtra? In ea etiam opinione eſt Chryſoſto.hom.29.in Matth. affirmans Chriſtum antequã vndas aquarum deprimeret, nimios animorum fluctus ſedaſſe, priuſquam mare ſedaret, eos reprehendiſſe. Et etiam huius ordinis cauſa; debuit.n. turbatio, & incredulitas primo auferri, ne quid obeſſet futuro miraculo capiendo, qua de cauſa eos, qui ad Chriſtum sãctitatis cauſa accedebãt, prius ipſe ad fidẽ excitabat, & in ea cõfirmabat. Sic ẽt in pręſenti fecit. ſimile eſt Ioan.4. Regulum non credentem abſentem Chriſtum poſſe ſanare, prius reprehendit imperfectæ fidei, & poſtea filium ſanauit. Vltimo notandũ eſt, in

hoc

hôc loco non eſſe reprehenſos Diſcipulos abſolute quod timuerint. nam timor naturalis eſt, & vitio ex ſe caret; ſed arguuntur immoderati timoris, q eorũ fidẽ infirmauit. vnde apud Marcum, Græce habetur particula, ſic, vel adeo. Quid timidi eſtis ſic: Rurſus non ſunt reprehenſi omnimodæ incredulitatis, nam crediderunt vigilantem potuiſſe compeſcere tempeſtatem; ſed reprehenſio fuit modicitatis fidei, quia non crediderunt etiã dormientem potuiſſe ſaluare, vti expoſitum eſt. Profert autem Chryſoſt. hom. 29. in Matth. egregiam cauſam cur Dominus in tam; vehementem terrorem permiſerit Diſcipulos incidere, inquiens ſic: Non incaſſũ ad extremum vſq; terrorem eos deuenire permiſit; verũ vt ſignum eius ingens videretur, & perpetua miraculi memoria reſideret: nam quoniam poſt rem factam obliuio ſolet ex negligentia homines occupare, propterea priuſquam ſigna fiant, multa fieri permittuntur, quæ diuturnam memoriam faciant. hæc ille.

Qui timentes mirati ſunt, adinuicem dicentes.

COMMENTARIA.

Viſo tanto miraculo Diſcipuli timuerunt, & mirati ſunt, & præ admiratione dixerunt ad inuicem ea quæ ſequuntur. Non eſt hic timor qualis prior, qui erat timor mortis, ex ventorum, & fluctuũ furore proueniens. Hic enim expulſus fuit, & verbis Saluatoris, & tranquillitate perfecta. Timor autem præſens eſt cuiuſdam reuerentiæ, & venerationis ortę ex maieſtatis, & diuinitatis oſtenſione, quæ per tantum miraculum repente manifeſtabatur; timebant enim, ne forte minus coluiſſent tantum virum, quam par erat: admiratio autem fuit ex nouitate rei; tale enim numquam viderant, maxime propter periculum imminentiſſimum, à quo erepti erãt, quod fecit eos ipſum miraculum maxime aduertere.

ANNOTATIO LII.

Qui ſint hõies, illi, quos miratos eſſe Matthæus, et timuiſſe timore magno Marcus narrat.

Difficultas ſe offert, qui ſint hi, qui mirati pronunciarũt verba ſequentia, de quibus Matthæus ſcribit homines miratos eſſe, ac dixiſſe, &c. Marcus autem timuiſſe timore magno. Sunt autem plurimorum Doctorum opiniones. Primo loco Orig. hom. 6. in diuerſos locos, dicit nõ eſſe Apoſtolos, qui mirati talia verba dixerunt, ſed nautas, quorum erat nauis illa, & homines, qui in ea erant, cum Diſcipulis transfretantes. Ratio Origenis ea eſt, quia Diſcipuli in Scriptura non ſunt tali nomine appellati, ſ. homines, Hierony. Matth. 8. eſt in eadem ſententia, adijciens: Quod ſi quis cõtentioſe affirmet hos fuiſſe Diſcipulos, tunc reſpondendum eſt, recte homines eſſe appellatos, quia nondum potentiam Saluatoris nouerant. Secundo loco Hilari. can. 8. in Matth. dicit non eſſe Diſcipulos, qui talia dixerunt mirati, ſed gẽtium eſſe verba. Indicat Hilari. non tunc prolata, fuiſſe verba ſequentia, ſed poſtea, quando Diſcipuli narrarunt Gentibus tale mirandum factum. Tertio loco Chryſoſt. hom. 29. in Matth. dicit fuiſſe turbas ipſas, non tunc quando miraculum factum eſt, quia ſoli aderant Diſcipuli, ſed poſtea quando audierunt à Diſcipulis rem factam. Quæ ſententia in eo differt ab ea, quæ eſt Hilarij, quod hic gẽtibus, ille vero Iudæorum turbis tribuit. Quarto loco Victor Antioch. Mar. 4. affirmat fuiſſe ipſos Apoſtolos. quæ ſententia videtur Auguſtini lib. 2. de conſenſu Euangliſtarum cap. 24. de Apoſtolis enim habens ſermonem, ſubdit, dixerunt qualis eſt hic, &c. Quinto loco Euthymius vtramque partem amplectens affirmat, tam Apoſtolos, quam nautas, & homines, qui in naui erãt, ſimilia verba protuliſſe; de Diſcipulis autem Marcum, & Lucam retuliſſe; de hominibus vero cæteris Matthæum. Sexto loco quidam recentiores dicunt non Apoſtolos, ſed homines, qui erant in alijs duabus nauibus, venientibus cum illa, in qua erat Chriſtus; vt enim ſuperius notauimus ex Marco, duæ naues erant cũ ea, in quam Chriſtus eſt ingreſſus. Hæc ſunt, quæ Doctores in hac parte ſenſerunt. In cuius rei gratiam nonnulla mihi dicenda videntur.

Primo quidem, negari vix poſſe, verba ſequentia pronunciata eſſe à Diſcipulis, eoſque miratos, ac timuiſſe. Hoc dictum verba Lucæ præſentia manifeſto probant; cum enim dixiſſet Chriſtum eos reprehendiſſe modicę fidei, ſubdidit eos timentes, ac admiratos dixiſſe, quæ ſequuntur; idipſum probant verba Marci. violentiaque & improprietas locutionis inferenda eſſet huic contextui, ſi ad alios, quam ad Diſci-

Digitized by

pulos referre quiſpiam vellet huiuſmodi, & ſequentia verba.

Secundo probabile eſt tam Matthæum, quam Marcum, & Lucam de eiſdem Diſcipulis eſſe locutos, quando ſcripſerunt miratos eſſe, ac timuiſſe, dixiſſeque qualis eſt hic? Huius ſententiæ eſt Auguſt. loco allegato, qui Diſcipulis tribuit verba Matthæi, Lucæ & Marci; nec verbum Matthæi obſtat, quod homines dicti ſint Diſcipuli; iam .n. ex Hieronymo ea obiectio reiecta eſt.

Tertio, mihi eſt probabiliſſimum, quod Euthymius affirmat, nempe Diſcipulos, & homines cæteros, qui in eadem erāt naui, fuiſſe miratos, & eadem protuliſſe verba, Matthæumq; de Diſcipulis ſcripſiſſe; nam non eſt veriſimile, nauim illam non habuiſſe nautas proprios, ac remiges, & forſan aliquos transfretantes, vt dicunt Orig. & Hieronymus.

Quarto, non eſt ita probabile eos, qui erant in alijs duabus nauibus, dictos eſſe timuiſſe, ac alia verba protuliſſe; nam non eſt certum, an illæ duæ ſimul transfretauerint, & ſi transfretarunt, non potuerunt ſtatim noſſe Chriſtum ſedaſſe tempeſtatem illam; timor autem hic, admiratio, & verba admirationis facta ſunt ſtatim, ac tranquillitas facta eſt, vt ex verbis Euangeliſtarum deducitur. Quapropter quæ Hilar. & Chryſoſt. dicunt de turbis, aut gentibus audientibus poſtea à Diſcipulis miraculum factum, vix poſſunt accommodari cōtextui. Hæc ſunt, quæ probabiliora in hac parte mihi viſa ſunt.

Quis putas hic eſt, quia & ventis, & mari imperat, & obediunt ei?

COMMENTARIA.

VErba ſunt admirationis, quę proferunt Diſcipuli ad inuicem colloquentes: non ſunt autem verba interrogationis, ſed aſſertionis cum admiratione, quaſi dicerent: Magnus hic eſt, nec magnitudinem eius aſſequi poſſumus, cum maior ſit, quam appareat ſenſibus, quia ventis, & mari imperat, quæ inſenſibilia ſunt, & tamen eius imperio obediunt, iuſſaque faciunt. Homo homini imperare poteſt, et ſępe homo imperantis iuſſa non exequitur: at hic pluſquā homo videtur, quia etiam imperat ſenſu carentibus, & ei obediunt. Admirantur Diſcipuli Chriſti potentiam, quæ non ſolum in eo oſtenſa eſt, quod ventos, & mare coercuit, & tranquillauit, ſed etiam quod imperando tamquam Dominus omnium id effecit, quod Dei eſt proprium.

ANNOTATIO LIII.

MAtthæus, qualis, inquit, eſt hic, quia venti, & mare obediunt ei? Marcus habet: Quis putas eſt iſte, quia & ventus, & mare obediunt ei? Hæc omnia ad eandem ſententiam pertinent, vt notat Auguſt. lib. 2. de conſen. Euang. cap. 24. ſiue à ſolis, ſiue etiam ab alijs dicta ſint vt ſupra notauimus. Aduerte obedientiam hanc non eſſe, qualis eſt in hominibus, & Angelis, ſcilicet voluntatis ſubmiſſio ad exequendum verbum præcipientis, ſed eſt non reſiſtentia quædam, qua creatura non reſiſtit diuinæ virtuti operanti in ſe. ſic intelligenda ſunt, quæ dicit Hieron. Matth. 8. Ex hoc, inquit, loco intelligimus, quod omnes creaturæ ſentiant creatorem, non errore hæreticorum, qui omnia putant animantia; ſed maieſtate conditoris, quæ apud nos inſenſibilia, illi ſenſibilia ſunt. Hęc ille. Appellat ſenſibilia illi eſſe omnia, quia non reſiſtunt virtuti eius, qui in eis operatur, quidquid vult. Eſt ergo efficacia verbi Chriſti, non autem ſenſatio rerum inanimatarum, de qua re alibi diffuſe egimus. Recte Orig. hom. 6. in diuerſos, ſpiritualiter ponderans hęc, ait: Hi, qui prudentiæ, & intellectus expertes ſunt, inclinantur iubenti, quibus neque loquela, neque ſermo eſt, obediunt, in eadem ſubſtantia, in qua ſunt, & ſua natura mouentur, & eius iuſſioni deſeruiunt, ad confuſionem mortalium, & condemnationem corruptibilium. Iubet mari, & non contemnit: Dicit ventis & tempeſtatibus, & mox compeſcuntur: iubet & omni creaturæ, & non ſupergreditur iuſſionem eius, & vnum hominum genus, vnum, quod ſecūdum Dei ſimilitudinem honoratum eſt, cui verbum & prudentia data eſt, hi ſoli homines reſiſtunt, hi tantum inobedientes ſunt, hi ſoli contemnunt. Ideoque hi in iudicio damnabuntur, & à iuſtitia punientur, velut deteriores mutis animalibus, vel ijs, qui ſine ſpiritu, & anima ſunt in iſto mundo. Hæc ille.

Quo dicātur vētus & mare obedire Chriſto.

Et nauigauerunt ad regionem Geraſenorum, quæ eſt contra Galilæam.

COMMENTARIA.

QVę hactenus dicta ſunt, geſta fuere in Galilæa, à qua transfretans Chriſtus venit in partem Galilææ oppoſitam, quæ dicta eſt regio Geraſenorum à Ciuitate Geraſa, quæ erat Ciuitas præcipua regionis illius; quæ ad Tribum Manaſſe pertinebat.

ANNOTATIO LIV.

Geraſenorũ & Gerſenorum eadem regio.

HIeronymus lib. de locis Hebraicis, refert Gargaſum eſſe Ciuitatem trans Iordanem iunctam monti Galaad, quam tenuit tribus Manaſſe. hanc dicit nunc appellatam Geraſam, inſignẽ ciuitatẽ Arabię. Hinc arbitratur idem eſſe, ſiue regio dicatur Gergeſenorum, ſiue Geraſenorum. Ex quibus verbis Hieronymi concordantur Matthæus, Marcus, & Lucas: nam apud Matthæum legitur Gergeſinorum, apud Marcum vero, & Lucam, Geraſenorum, vtrumque autem idem ſignificat à diuerſis nominibus eiuſdem ciuitatis. Latinus autem interpres eodem nomine vſus eſt in tribus hiſce Euangeliſtis. Aduerte autem Euthymium Matth. 8. legiſſe in Marco, & Luca Gederanorum, quaſi à Gadara ciuitate, quam Hieronymo referente quidam putant eſſe eandem cum Gargaſa, ſeu Geraſa, vt ſit trinomia: at vero ex Ioſepho lib. 5. de bello Iudaico cap. 5. conſtat diuerſas eſſe ciuitates Gadaram, & Geraſam, ambas tamen ſitas trans Iordanem in regione oppoſita Galilææ, fierique potuit, vt ab hac etiam ciuitate regio illa nomen acceperit. Eſt etiam ciuitas dicta Gadara citra Iordanem in Iudęa, cuius ſit mentio Ioſue 15. & apud Ioſephum lib. 3. de bello Iudaico cap. 6. nulla igitur eſt in his diſſonantia. Victor Antiochenus Marc. 4. dicit in quibuſdam exemplaribus Marci legi Gaderanorum, tamen in emendationibus haberi Gergeſenorum.

Et cum de naui egreſſus eſſet ad terram, occurrit illi vir quidam, qui habebat dæmoniũ iam temporib. multis.

COMMENTARIA.

SCiebat Chriſtus quid facturus erat cũ hoīe iſto poſſeſſo à dęmone temporib. multis, id eſt, à multis annis, ac propterea trãsfretauit, vt eũ liberaret. Statim autem, ac Dominus egreſſus eſt de naui, nouit dæmon ſe latere non poſſe Chriſtum, ab eoque eijciendum. Idcirco obuius factus eſt ipſi, vt præoccuparet, precibusque cum eo ageret. Hic enim homo dicitur occurriſſe, non quidem à ſe ipſo ductus, ſed à dæmonio, quo vexabatur, ſicut etiam dicitur exclamaſſe, non quidem à ſe, ſed ab eodem agitatus dęmone, Gręce in plurali legitur dæmonia habebat.

ANNOTATIO LV.

Concordia Euãgeliſtarum de hoīe poſſeſſo à dęmone Chriſto egreſſo è naui occurrit.

MArcus cap. 5. tria ſignificauit, quæ Lucas omiſit, nempe: tempus, locum, & modum: tempus quidem, dicens, ſtatim ac exiuit de naui, occurriſſe ei hunc hominem, locum, vero adijciens occurriſſe Chriſto de monumentis, in quibus habitabat, modo autem exponens occurriſſe in ſpiritu immundo, id eſt, ductum, ſeu potius tractum ab ipſo dæmone; ſciens enim dæmon ſe latere nō poſſe Chriſtum, timensque ſe ab eo expulſum iri, præuenit ipſum, vt deprecaretur ne in infernum detruderet eum, vt ſtatim explicabimus. Hoc Marcus aperte indicauit; inquit enim de hoc hoīe: Videns eũ à longe cucurrit, & adorauit eũ, & clamans voce magna dixit: Quid mihi, & tibi? Clamor hic, & prolata verba certe à dæmone profecta erant: idẽ ergo ſentiendum eſt de occurſu. Aduerte eandem eſſe hiſtoriam, quam refert Matthæus, vti Doctores teſtantur, & contextus ipſe comprobat. ſed tamen vnum eſt, quod difficultatem facit; nam Matthæus refert duos hoīes fuiſſe qui occurrerũt ei, & Marcus & Lucas vnius meminerunt. Quam difficultatem recte Chryſoſt. hom. 29. in Matth. et Victor Antioch. Marc. 5. ſoluunt, non enim Marcus, & Lucas dixerunt, ſolum vnum occurriſſe, ſed vnũ, occurriſſe,

hoc enim non contradicit Matthæo dicenti duos occurriſſe; ſi enim duo occurrerunt, certum eſt vnum etiam occurriſſe. Idem cenſuit Auguſt. lib. 2. de conſenſu Euang. cap. 24. At vero interrogabit quiſpiam, cur hi Euangeliſtæ vnius tantum mentionem fecerunt, cum duo fuerint? reſpondet Chryſoſtomus, & Victor loco citato, quia hic vnus erat ſæuiori dæmone vexatus, Victor Antioch. aliam addidit cauſam, potuit inquit fieri, vt vterque æque ſæuus fuerit, neq; tñ vtriuſq; mentione fecerũt Lucas, & Marcus: nam ad oſtendendam virtutem illius, qui miraculum patrarat, nihil referebat, vniusne, an duorum facerent mentionem; qui enim vnum vſque adeo inſanum, & immanem ſanarat, & duos, & plures quoque ſimiliter affectos curare poterat. Hæc Victor. Auguſtinus autem alteram cauſam exponit, nempe quia hic vnus erat perſona clarior ac famoſior, quem regio illa maxime dolebat, & pro cuius ſalute plurimum ſatagebat. Ambroſius autem in præſenti aliam profert; inquit enim: Qua ratione Euangeliſtæ de numero diſſonare videantur, non ocioſe prætereundum, ſed requirendum arbitror. Et quidem licet diſcordet numerus, tamen cõcordat myſterium. Vir enim iſte, qui habebat dæmonium, populi gentilis figura eſt, opertus vitijs, nudus errori, patens crimini. Duo illi quoque ſimiliter populi gentilis figurã accipiunt. Quia cũ tres filios Noe generauerit, Sem, Cham, & Iaphet, Sem tantummodo familia in poſſeſſionem adſcita eſt Dei. Ex duobus illis diuerſarum nationum populi pullularunt. Hæc Ambroſius. Recte iſta omnia dicta ſunt: mihi autem videtur magis ad rem dici poſſe, multa in hoc vno concurriſſe, quæ non erant in altero. Volentes autem duo Euangeliſtæ, omnes deſcribere circumſtantias, eius ſolum meminerunt, quia ſi duos fuiſſe retuliſſent, non potuiſſent omnia exprimere, quia multa vni ſoli conueniebant. Vnde Matthæus, qui duos narrauit, multas circumſtantias prętermiſit, quia non erant vtrique homini communes, ſed vni tantum; & in primis illa temporis circumſtantia in textu notata, nempe hunc hominem vexatum fuiſſe à dæmone à temporibus multis, non eſt à Matthæo relata, vt exiſtimo, quia huic vni propria erat, & de duobus affirmari non poterat: nam hominis huius vexatio à dæmone erat multo antiquior, erat enim à multis annis. Tempus aũt hoc loco ponit̃ p anno, vt in alijs etiam Scripturę locis poſitum eſt. Cætera in progreſſu explicabuntur. *Authoris ſentẽtia.*

Et veſtimento non induebatur.

COMMENTARIA.

SOlẽt homines dęmone agitati propria veſtimenta, aut omnia, aut aliqua quandoque dirumpere, ac lacerare, & à ſe proijcere, eaque cauſa eſt, cur hic homo veſtimento non indueretur.

ANNOTATIO LVI.

HVius circunſtantiæ nõ meminit Matthæus, quia forſan non illis duobus, quorum ipſe meminit, communis erat, ſed huic propria, cuius Lucas, & Marcus hiſtoriam deſcribunt: quamuis Marcus etiam hæc prætermiſerit; non enim etiam huius hominis omnia narrauit.

Neque in domo manebat, ſed in monumentis.

COMMENTARIA.

HAbitabat in ſepulchris mortuorum, quæ apud Iudæos erant extra ciuitatem. Luc. 7. Cum appropinquaret portæ ciuitatis, ecce defunctus efferebatur. Ex multis etiam Scripturæ locis id conſtat. vnde homo hic ab humana conuerſatione erat ſeparatus.

ANNOTATIO LVII.

MArcus, qui domicilium inquit habebat in monumentis, hoc commune erat etiam alteri homini habenti dæmonium: nam Matthæus ſcribit: Occurrerant duo dæmonia habentes, de monumentis exeuntes. Cur autem dæmonia hos homines in monumentis detinerent, Chryſoſt. homil. 29. in Matth. & Victor Antioch. Marc. 5. rationem reddunt: Quorſum inquiunt dæmones in ſepulchris verſantur? quo rudi plebi execrandum planeque impium dogma perſuadeant, nempe demortuorum animas in dæmones transformari. Quę opinio procul abſit à cuiusuis hominis mente, & cogitatione. Hæc illi. Euthymius, Matth. 8. hoc idem dicit: Dæmones, inquit, libenter in ſepulchris morantur, prauam opinionem hominibus immittere volentes, quod mortuorum animæ dæmones fiant, ſed circa propriorum corporum monumenta remanẽat, immo quibuſdam adhæreant. *Cur dæmones in ſepulchris poſſeſſos à ſeipſis duos iſtos hoĩes detinerẽt.*

hæreant. Sed nequaquam id orthodoxo perſuadebunt. Si enim hoc eſſet, nullo modo cruciatus diues oraſſet Abraham, vt Lazarum mitteret in mundum, quo fratribus ſuis ſignificaret, quæ circa ſe gerebantur, ſed ipſe per ſe ipſum hoc eis indicaſſet. Hęc ille. Fauet huic expoſitioni, quod ſcribit Auguſt. lib. de hæreſi, c. 78. nonnullos hæreticos in eo fuiſſe errore, vt putarentq́ ſceleratorum hominum animas conuerti in dæmones. & cap. 86. hunc errorem, & inſanam hæreſim adſcribit Tertulliano. Non eſt improbabilis cauſa iſta aſſignata à Victore, & Euthymio. Mihi videtur altera etiam aſſignari poſſe, nempe dæmones libenter habitare in ſepulchris, quaſi in eorum opere proprio, & cuius ipſi quodammodo auctores fuerunt. nam Sap. 2. Inuidia diaboli mors intrauit in orbem terrarum: cum igitur ſepulchra fiãt propter mortuos, quodammodo pertinent ad eos, qui mortem induxerunt. Interrogabit autem quiſpiam, cur homo hic in ſepulchris habitaret, non autem alij multi, quos legimus in Euangelio etiam à dæmone vexatos. peculiaris enim cauſa præter iam dictas in hoc fuit. Exiſtimo ergo dicendum, cum magna pars dæmonum de cœlo expulſorum nondum ſit in abyſſum detruſa, vſque ad vltimum diem Iudicij, ſed loca hæc terrena, & aerea teneant, vt docent Athanaſ. in vita Sancti Antonij, & Auguſt. lib. 11. ciui. cap. 33. fit vt non eodem loco omnes ij morentur, ſed quidã in aquis, quidam in montibus, quidam alijs in partibus frequentius habitent, & ex ijs multos in ſepulchra mortuorum ſe recipiunt, talibusq́; locis, aut delectantur, aut detinentur, ex quo arbitror conſuetudinem Eccleſiæ inductam, vt fideles in locis ſacris ſepeliantur ad arcendos dæmones. Hinc etiam factum eſt, vt hic homo in ſepulchris habitaret, quia ab illis dęmonibus vexabatur, qui in talia loca recipiebantur.

Is, vt vidit Ieſum, procidit ante illũ.

COMMENTARIA.

EX verbis, quę protulit, cognoſcimus hunc hominem, nó proprio arbitrio ductum, ſed ab ipſo dæmone impulſum procidiſſe adorabundum ante Dominum, adorauit quidem dæmon per hominis illius corpus, ipſum Chriſtum non amore, ſeu dilectione, ſed timore, ſicut ſeruus Domino genua flectit, cui⁹ flagellũ euadere cupit.

ANNOTATIO LVIII.

QVidam recentiores exiſtimant hunc hominem occurriſſe primum in eos, qui Chriſtum comitabantur: nam in tranſeuntes per viam ſolebat inſurgere, & nocere eis, vnde Matthæus refert, neminem poſſe per viam illam tranſire præ ſæuitia illius. Hac ergo de cauſa primum occurrit, at poſtea videns Ieſum procidit ante eum. At huic expoſitioni non accommodantur verba Marci, inquit enim, quod videns Ieſum à longe, cucurrit & adorauit eum. Hoc idem indicant verba Matthæi: Exeuntes (inquit) à monumentis occurrerunt ei, & exclamauerunt. Nouit ergo dæmon ſtatim Chriſtum, & occurrit illi timens, ne ſi non occurreret, pœna grauiori puniretur ab illo. Argumentum hoc eſt diuinitatis Chriſti, quem dæmon vel inuitus adorat, eoque argumẽto vtitur Athanaſius lib. de incarnatione Chriſti, & corporali eius aduentu.

Et exclamans voce magna dixit.

COMMENTARIA.

PRocidenti dæmoni præcepit Chriſtus, vt ab homine exiret; ille vero verbi Chriſti virtute perculſus, ac dolens de expulſione, grauioraque ſibi timens, per hominis illius os voces edit, & exclamat, ſi forte impetret à Chriſto, ne nocumẽtum aliquod ei inferat.

ANNOTATIO LIX.

POſtquã procidit dæmon ante Chriſtũ, priuſq́ clamaret, Chriſtus præcepit illi, vt exiret ab homine illo. cuius præcepti, ac verborũ Chriſti virtute dæmon tortus clamare incœpit; & protulit verba q̃ ſequuntur. Hoc indicat Euangeliſta, nam paulo inferius reddens rationem, cur exclamans dæmon dixerit: Quid mihi, & tibi? &c. inquit: Pręcipiebat .n. ſpiritui immundo, vt exiret ab hoíe illo, dicens: Exi ſpiritus immunde ab hoíe iſto. igit̃ ſi cauſa, cur exclamauerit & dixerit illa verba, fuit, ꝙ quia præcepto Chriſti vrgebat̃, neceſſe eſt præceptũ Chriſti precesſiſſe. id ipſum indicat Marcus; immo ſi verborum vim attẽdamus, non ſemel, ſed pluries Chriſtus præcepit, & coegit dæmonem exire. Ille aũt preces multipli-

cabat; ſic enim rem geſtam exiſtimo, vt ex Marco, & Luca deducere licet, cum primũ dæmon vidit Dominum, occurrit ei, & procidit ante eum: Chriſtus vero illius adorationem ſpernens, iuſſit, vt ab homine exiret, quo præcepto dæmon afflictus exclamans dixit: Quid mihi, & tibi Ieſu fili Dei Altiſſimi? veniſti ante tempus torquere nos? Cumq; adhuc proſequeretur Chriſtus præcipere, ſubiunxit dæmon: Obſecro, ne me torqueas, & cum adhuc proſequeretur Chriſtus, ille dicebat: adiuro te per Deum, ne me torqueas, tunc Chriſtus interrogauit, quod illi nomen eſſet, qui reſpondit legionem eſſe: ac adhuc rogans, ne in abyſſum detruderetur, ſed in porcos abire permitteretur, poſtremo expulſus eſt, & inter porcos intrare permiſſus. Hæc eſt hiſtoriæ ſeries. Illud enim verbum Marci, & Lucæ, ſcilicet (præcipiebat) non ſemel tantum, ſed pluries indicat Chriſtum præcepiſſe, niſi velimus dicere, Chriſtum ſemel præcepiſſe: at quia in ſuo præcepto Chriſtus perſeuerabat, dæmon multiplicauit preces, ac verba, quod quidem probabiliſſime dici poteſt, idque verbum (præcipiebat) indicat, quod non multiplicationem, ſed perſeuerantiam præcepti indicat. Quæ omnia ſic geſta ſunt à Chriſto non virtutis ſuæ defectu, qui potuit vnico verbo ſtatim expellere dæmones, & mittere in abyſſum, ſed vt oſtenderetur magnitudo miraculi, quæ in eo apparuit. quo manifeſtum eſt, quantũ ille homo à dæmone poſſeſſus eſt, quantaque vi, & multitudine dæmones in eum intraſſent, de qua re paulo inferius plura dicemus.

Quid mihi, & tibi eſt Ieſu fili Dei Altiſſimi?

COMMENTARIA.

PRimo loco cauſam exponit dæmon, cur non debeat à Chriſto expelli; ea autem eſt, quia nulla ratio id poſtulat, vt ab eo, quod poſſidet, priuari debeat, quaſi diceret, nihil iuris in me habes; nec enim te læſi, nec quidquam mali intuli, nec cõtra te aliquid commiſi, non igitur eſt, quod mihi nocere velis, quid mihi tecum? Appellat Ieſum, & filium Dei altiſſimi, vt illo humanitatem, hoc diuinitatem eius ſignificet. Fallax eſt hoc dæmonis argumentum: nam Chriſtus Dominus erat omnium. & ſub iure, ac poteſtate eius erant etiã ipſi dæmones, qui ſi nõ læſerant eum, læſerãt tamen homines, quorum ille ſaluator uenerat. de hoc tamen inferius plura dicemus.

ANNOTATIO LX.

MAtthæus hiſtoriam de duobus hominibus demoniũ habentibus texens, refert ſic dixiſſe: Quid nobis, & tibi Ieſu fili Dei? Marcus, & Lucas vnius mentionem facientes, dixiſſe ſcribunt: Quid mihi, & tibi Ieſu fili Dei? Solus autem Lucas addidit (Altiſſimi.) In his nulla eſt contrarietas. Singulare enim ſub plurali numero clauditur, Auguſtinus autem lib. 2. de conſen. Euan. c. 24. Illud (quid nobis) refert ad pluritatem dæmoniorum, qui erant in homine vno: at vero accommodatius ad duos homines refertur apud Matthæum, qui ſimul clamauerunt, dicentes, quamuis dæmones per eos loquerentur. De hac phraſi, quid mihi, & tibi, & de agnitione demonis, an nouerit filiũ Dei eſſe Chriſtũ, diximus ſupra cap. 4. vbi ſimilia verba referuntur.

De confeſſione autẽ hac, ſic inquit Hieronymus Matth. 8. Non voluntatis eſt iſta confeſſio, quam præmium ſequitur confitentis, ſed neceſſitatis extorſio, quæ cogit inuitos, velut ſi ſerui fugitiui poſt multum temporis dominum ſuum videant, nihil aliud, niſi de verberibus deprecentur: ſic & dæmones Dominum cernentes in terris repente verſari ad iudicandos ſe veniſſe credebant. Hæc ille. Notant autẽ recte Chryſoſtomus hom. 29. in Matth. & Victor Antioch. Mar. 5. quia qui in naui erant, Chriſtum hominem confeſſi erant, dicentes: Qualis eſt hic. prodeunt nunc in medium dæmones, qui illius diuinitatem aperte promulgent. vt qui mare fluctuans, & rurſum conquieſcens non audierunt, dæmones magna id voce clamantes audiant, quod mare per ſubitam tranquillitatem iam ante clamauerat. *Qualis fuerit dæmonis iſta confeſſio.*

Obſecro ne me torqueas.

COMMENTARIA.

SEcundo loco preces interponit, obſecro (inquit) te ne me torqueas, id eſt, ne præcepti, ac uerbi tui uirtute, ac potentia urgeas, ac premas, compellens

lens me exire ab homine iſto; ut enim qui manibus aliquem inuitum expellit, dolorem incutit; ſic uirtus uerbi Chriſti præcipientis exire dæmonem, torquebat, & affligebat, premebatur etiam dęmon dolore, ac triſtitia, ex ſpoliatione, & eiectione à corpore, in quo habitare ſummopere cupiebat.

ANNOTATIO LXI.

Quis eſſet cruciatus, quo dæmō iuſſus exire torquebatur.

ADuerte dęmones multipliciter cruciari. Primo quidem igne illo, quo damnati in æternum torquentur, hic autem cruciatus cōis eſt omnib. dęmonibus, maior, aut minor pro culpę menſura, ſicut in hominibus damnatis fit, nec de hoc eſt ſermo in præſenti; ſciebat enim dęmon ſe nunquam ab hoc cruciatu liberandum, vnde id non petebat à Chriſto. Secundo cruciabantur dęmones Chriſti pręſentia; latens enim diuinitas in humanitate virtute quadam mirabili illos torquebat, Chriſtique pręſentia vexabantur, vt eam ferre non poſſent, atque de hoc ſecundo cruciatu Chryſoſt. hom. 29. in Matth. & Victor Antioch. Mar. 5. hanc ſententiam interpretantur, ſimiliter Athanaſ. lib. de interpretatione pſalmorum ad Marcellum in fine. Vrebantur, inquit, dęmones ſi vel ſolum pręſentem Dominum vidiſſent, & dicebant: Quęſo ne nos ante tempus torqueas. Hęc tamen interpretatio nō videtur accommodata contextui: nam Marcus, & Lucas reddentes cauſam huius cruciatus, à quo liberari dęmon rogabat, inquiunt: Pręcipiebat enim illi exire ab homine. non ergo ſola pręſentia Chriſti cruciabatur. Tertio loco idem Victor alium proponit cruciatum, nempe metum, ne in infernū detruderetur, hoc enim vexabatur dęmon hic, cuius ſententię eſt etiam Ambr. in pręſenti, quod quidem verum eſt, tamen nunc non rogat hoc, ſed paulo poſt, quando deprecabatur, ne in abyſſum mitteretur. Quarto igitur loco dicēdum videtur, dęmonem hunc torqueri vi verborum Chriſti, pręcipientis exire ab homine illo; ſentiebat enim in ſe dolorem incuſſum virtute Chriſti, multo grauiorem, quam ſentit homo violenter expulſus ab aliquo alio fortiori: angebatur etiam diſplicentia: nam refugiebat corpus deſerere, in quo habitare maxime cupiebat, ſicut torquetur homo animo, quando ſpoliatur eo, quod multum placet: petit igitur, & obſecrat Chriſtum, ne eum torqueat, vim inferēdo, ac ſpoliando illum eo, quod dimittere nollet. Hinc patet cauſa, cur Chriſtus non ſtatim & ſine mora expulerit dęmonem, vti poterat efficere, nempe, vt ſic manifeſtaretur: tum vehemēs deſiderium, quo appetunt dęmones hominibus nocere, eosque poſſidere: tum eorum robur, ac poteſtas, quibus in homines inſurgunt, quibusq; difficile eſt repugnare: tum etiā virtus verbi Chriſti dęmonem torquentis, porro eius imperiū, qui illos poterat in abyſſum detrudere: demum magnitudo mali hominis illius, in quo dęmonum plurima multitudo ſimul habitabat.

ANNOTATIO LXII.

Adiurare quid ſit, & quib. modis in Scriptura ſacra accipiatur.

MArcus aliud verbum appoſuit in hac eadem ſententia: Adiuro (inquit) te per Deum, ne me torqueas. vtrumq; dictū eſſe, non eſt ambigendum, nempe obſecro te & adiuro per Deū, ne me torqueas, aut ſic repetendo ſententiam, poſtquam enim expertus eſt precibus, quas narrat Lucas nihil efficere, confugit ad adiurationem dicens, adiuro te per Deum, ne me torqueas, quod narrat Marcus. In cuius ſententię explicationem aduerte verbum adiurandi aliter accipi apud profanos auctores, aliter apud Scripturas. Apud illos enim idem eſt adiurare, quod valde iurare; in Scripturis vero triplicem habet ſignificationem multo diuerſam. primo quidē ſignificat idem, quod facere iurare, aut iuramentum ab aliquo exigere, ſic habetur Gen. 24. Pone (inquit) manum tuam ſuper femur meum, vt adiurem te per Dominum Deum cœli, id eſt vt iurare te faciam. Gen. 50. Loquimini ad aures Pharaonis, eo quod pater meus adiurauerit me, id eſt, fecerit me iurare. Ioſ. 2. Innoxij erimus à iuramento, quo adiuraſti nos, id eſt, feciſti nos iurare. Sunt multa huiuſmodi teſtimonia. Secundo idem ſignificat, quod maledictionibus ſubijcere, aut ſupponere aliquem. ſic accipitur primo Reg. c. 14. Adiurauit (inquit) Saul populum, dicens: Maledictus, qui comederit panem vſque ad veſperam, donec vlciſcar de inimicis meis. & Num. 5. Adiurabit eam Sacerdos dicens: Si declinaſti à viro tuo, atque polluta es, & concubuiſti cum altero viro, his maledictionibus ſubiacebis. In Hebręo eſt: Adiurabit eam Sacerdos

cerdos adiuratione maledictionis. Idem ergo eſt, adiurare, quod exigere aliquid ab altero imprecatione maledictionis, ſi aliter fecerit. Quo ſenſu accipitur illud Cant. 2. Adiuro vos filiæ Hieruſalem per capreas, ceruoſq; caprorum, ne ſuſcitetis dilectam, id eſt, ne venatio caprorum, aut ceruorum ſuccedat vobis pro voto, ſi ſuſcitaueritis dilectam. loquitur enim de ijs, quæ verſabantur in campis ad cuſtodiendos greges, quę venationibus deditę erant, iuxta illud: Virginibus Tyriis mos eſt portare pharetram. Tertio modo accipitur pro eo quod eſt adſtringere aliquem ad aliquid dicendum, vel faciendum, aut è contrario ne faciat, ſiue ne dicat, interponendo diuinam poteſtatem, cui omnia ſubduntur. Sic Caiphas Matth. 26. dixit Chriſto: Adiuro te per Deum viuum, vt dicas nobis ſi tu es Chriſtus, id eſt non mea, ſed Dei viui poteſtate, ac auctoritate te adſtringo, vt dicas nobis, an ſis Chriſtus. ſimiliter Act. 19. quidam adiurarunt dæmones, dicentes: Adiuro vos per Ieſum, quem Paulus prædicat. Dicet quiſpiam quomodo homo poteſt diuinam poteſtatem; & auctoritatem interponere? Reſpondeo id fieri per modum cuiuſdam tacitæ conditionis, vt in priori exemplo, ſic: Si Deum viuum recognoſcis, in hoc oſtende, vt dicas ſi tu es Chriſtus, quaſi ſi non dixeris, reus eris negatæ pietatis, ac veritatis diuinæ. In poſteriori autem exemplo ſic: Si verus eſt Chriſtus Ieſus, quem Paulus prædicat, & ſi vera eſt prædicatio eius, exite à corporibus iſtis. Hæc veritas inuocata vos adſtringat ad id faciendum. his modis hoc verbum adiurandi vſurpatur in ſacra Scriptura. In præſenti ergo loco non accipitur primo modo; neque enim dæmones adiurarunt Chriſtum, exigentes vllum iuramentum ab eo; nec etiam ſecundo modo: nam non imprecabantur ei malum, nec vlli maledictioni ſubijciebant. Accipitur ergo tertio modo; obſtringebant enim eum, quatenus homo erat, diuina poteſtate interpoſita, quaſi dicerent, ſi vis iuſtitiam Dei, eiuſque veritatem tueri, ne nos torqueas, neq; expellere tentes, ſiue contra iuſtitiam, & veritatem facies ſi nos torqueas: nam Deus ob peccatum homines nobis tradidit, noſtrum dominium vſque ad vltimum diem protraxit: ipſa igitur Dei iuſtitia, ipſa veritas te obſtringat facere, quod rogamus, ac petimus. Hic mihi videtur ſenſus huius ſententiæ: adiuro te per Deum, ne me torqueas. Nec mirum eſt dæmones impudentes, ac mendaces eſſe, qui auſi ſunt Chriſtum ſic adiurare, falſaque dicere: nam Deus quidem propter peccatum, iuſtè tradidit hominem dæmonis poteſtati in multis, non quod iuſtitia ſit ex parte dæmonis, ſed quod Deus iuſtè fecerit, ſicut iudex iuſtè tradit reum in manum tortoris, non quod tortor ius habeat in reum, vnde poteſt iuſtè index eripere de manu eius, quando, & quomodo placuerit ipſi: ſic Deus; non ergo Chriſtus, qui voluntatem patris faciebat, & qui Deus etiam erat, aliquid fecit contra iuſtitiam, & veritatē Dei, expellendo dæmones, de qua re plura alibi diximus; hæc autem pro loci huius explicatione ſatis eſſe videntur.

ANNOTATIO LXIII.

Verba Matthæi, Veniſti ante tēpus torquere nos, explicantur.

ADuertendum eſt Marcum, & Lucam omiſiſſe quandam ſententiam, cuius meminit Matthæus, nempe veniſti huc ante tempus torquere nos? Quæ ſententia prę mittitur duabus prædictis, ita vt contextus ſit hic: Quid nobis, & tibi Ieſu fili Dei Altiſſimi? veniſti huc ante tempus torquere nos? Obſecro ne me torqueas, adiuro te ne me torqueas; ſunt enim iſtæ ſententiæ argumenta, quibus dæmon perſuadere Chriſto conabatur, ne eum torqueret, & à corpore illo expelleret, cæteræ duæ ſententiæ explicatæ iam ſunt; ſupereſt eam, quæ Matthæi eſt, explicare. Varie autem exponitur à Doctoribus. Primo loco Chryſoſt. homil. 29. in Matth. exiſtimat eſſe verba deprecatoria, quibus illi rogant Chriſtum, ne ante tempus torqueantur, fatentur quidem ſe peccaſſe; non enim id negare poterant, ſeque dignos pęna, ac tormento agnoſcunt, orant tamen ne ante tempus puniantur. Nam cum ſe deprehenſos ſcirent eſſe in pernicioſis operibus, quibus omni quo poterant modo creaturas Chriſti peruertebant, arbitrabantur Chriſtum nō expectaturum tempus punitionis, ſed ſe ante tempus demergendos ad tormenta pœnarum, id eſt, ante vltimum diem. Hæc eſt ſententia Chryſoſtomi. Cui conſentit Victor Antioc. Mar. 5. Quæ ſic eſt intelligenda, non quod dæmonibus non ſit inflicta pœna ignis æterni, ſicut & cæteris damnatis,

tis,ſed quod adhuc non ſit tota illata, quia recludendi ſunt in inferno, ita vt iam inde egredi non liceat; hæc enim recluſio, & incarceratio multis illorum non eſt inflicta, infligetur autem omnibus in vltimo die iudicij, hanc iſti dæmones timebant nunc ſe ſubituros propter mala, quæ in homines perpetrabant, ideo Chriſtum deprecantur. Hæc eſt ſententia Chryſoſt.

Secundo loco Euthymius cõſentit Chryſoſtom. in omnibus vno dempto, quod non deprecationis, ſed cuiuſdam defenſionis verba eſſe affirmat, fatebantur quidem ſe peccaſſe, & pœna, ac tormento dignos, prætexunt tamen quandā defenſionis cauſam, nempe nondum eſſe tempus punitionis, vſque ad vniuerſalis iudicij diem. Audierant enim ex Prophetis. Chriſtum in vltimo tempore venturum iudicare omnes, & pœnas malis inferre. Hæc eſt Euthymij explicatio, quæ etiam eſt Ambroſij in præſenti; inquit enim; Dæmones ante tempus debita ſibi tormenta formidant, non prædiuinantes, quæ futura ſunt, ſed quæ prophetata ſunt, recordantes; dixit enim Zacharias cap. 13. Et erit in die illa, diſperdet Dominus nomina Idolorum de terra, & non erit vlterius memoria eorum, & ſpiritum immundum exuram de terra. Docemur ergo, quod non ſemper erunt dæmones, nec malitia eorum poſſit eſſe perpetua. Nunc igitur illam metuentes pœnam aiunt. Veniſti ante tempus perdere nos? Hæc Ambr.

Pœna dæmonum triplex, & de qua ſit intelligenda ſententia prædicta.

Nonnulla mihi dicenda videntur. Primo quidem. pœna eſſentialis dæmonum, quæ cõſiſtit in priuatione viſionis, ac fruitionis diuinæ, & in tormento ex æterno igne, iam eſt illata eis ob peccatum in cęlo commiſſum, cuius cauſa damnati ſunt: quod tormentum maius eſt & minus pro peccati, ac culpæ ratione; vt enim non fuit eorum æqualis culpa, ita nec æqualis pœna, & tormentum. Hæc autem pœna non augetur propter ea mala, quæ poſtea committunt, odio habentes Deum, & hominibus nocentes; ſunt enim in ſtatu damnationis, in quo ſicut non merentur ad præmium, ita nec demerentur ad augumētum pœnæ, quemadmodum hominum damnatorum ob blaſphemias, quas ſemper in Deum proferunt, & peſſimam volũtatem, in qua continuo manent, pœna eſſentialis non augetur. Nec de hac pœna iſti citati Doctores locuti ſunt, quam non timebant dæmones infligendam, quia inflicta iam erat, & eſt à principio eiectionis de cęlo.

Secundo ſunt pœnæ quædam aliæ accidentales in dęmonibus, nam dolent, quando quiſpiam homo conuertitur ad Deum, quando eijciuntur ipſi à corporibus, & multis alijs de cauſis, & hæ non ſunt oẽs perpetuæ, ſed modo recedũt, modo eueniunt pro rerum varijs euẽtibus: in multis enim contingit eos affligi, & torqueri ad tempus. Tertio, incarceratio, & detruſio in infernum pœna eſt communis omnibus damnatis, hæc tñ non eſt modo omnib. dæmonib. inflicta ob diſpenſationem quandam Deo ſic diſponẽte ob noſtrum exercitium, vt nos per eos exerceamur in bono, donec tempus huius peregrinationis eſt vſque ad vltimũ diem. Quarto, dæmones in hac ſententia non loquuntur de hoc tormento, & pœna incarcerationis inferni; nam poſtea à Chriſto id petierunt, ſed loquuntur de pęna, ac tormento accidentali, expulſionis à corpore humano, & impetu incuſſo virtute verbi Chriſti, vt diximus ſupra. Quinto non ſunt verba deprecationis, ſed cuiuſdam defenſionis, & expoſtulationis, quæ in hoc poſita eſt, quod putabant ſe nihil pati debere per Chriſtum vſque ad aduentum vltimi diei, in quo decepti ſunt; licet enim non eſſent omnino priuandi à poteſtate nocendi hominibus vſque ad vltimum tempus; tamen à quibuſdam nocumentis inferendis repellendi erãt, & modo per Eccleſiam repelluntur: conqueruntur ergo falſo; licet enim eijcerent ab illis hominibus, non tamen eorum poteſtas omnino, & in vniuerſum tollebatur. Fallaci igitur defenſione ſe tuentur, cumque hæc nihil iuuaret, conuertunt ſe ad deprecationem, vt refert Lucas, qua non valentes impetrare, quod cupiebant, confugerunt ad adiurationem, vt Marcus narrat. Sicque mihi iſta ſententia exponenda videtur.

Præcipiebat enim ſpiritui immundo, vt exiret ab homine.

COMMENTARIA.

CAuſam adfert Euangeliſta, cur dęmon deprecaretur Chriſtum, ne ipſum

ipſum torqueret, ea autem eſt, quia Chriſtus pręcipiebat dęmoni, vt exiret ab homine, virtuteq; ipſius verbi impetum incutiebat illi, ac tormentum, quo cogebatur egredi, qui etiã egreſſus ſummopere dęmoni diſplicebat: affligebatur ergo & dolore incuſſo virtute Chriſti, & diſplicentia egreſſionis. Dęmonẽ autem appellat ſpiritum immũdum, quia immundus eſt in ſe propter peccatum, & cauſa eſt immunditiæ inducens homines ad peccandum. Ex hac ſententia conſtat Chriſtum prius pręcepiſſe dęmoni, ut exiret, quam dæmon oraret Chriſtum, ne eum torqueret, ut ſupra notauimus.

ANNOTATIO LXIV.

MArcus exponit verbum, & præceptũ ipſius Chriſti, quod tale erat; Exi ſpiritus immunde ab homine iſto. Potuiſſet Chriſtus virtute verbi, ſine vlla mora dæmonem expellere: tamen noluit, ſed locum dedit illi, vt precibus, adiuratione, ac temporis excuſatione vteretur, nonnullaque alia fierent ante exitum, ob cauſas ſuperius expoſitas in Annotatione 61.

Multis enim temporibus arripiebat illum.

COMMENTARIA.

ENarrat Euangeliſta cauſam, ob quam Dominus immundo ſpiritui iubebat exire ab homine, quæ quidem erat magnitudo afflictionis hominis iſtius, quam à dæmone patiebatur; ob hanc enim Chriſtus miſertus eſt eius, liberareque uoluit illum, idque indicat particula cauſalis illa (enim) Arripiebatur igitur homo iſte à dæmone multis temporibus, id eſt, ſępiſſime uexabatur, & torquebatur à dæmone; non enim dæmon continuo torquet hominem, in quo eſt, ſed certis temporibus, hunc autem frequentiſſime arripiebat, ac uexabat.

ANNOTATIO LXV.

PAulo ſuperius idem Euangeliſta de eodem homine dixit eum habuiſſe dæmonium iam multis temporibus, nunc autem dicit, dæmonem arripere eum multis temporibus, non autem idem ſenſus eſt hic, & illic: nam in priori loco ſenſus eſt à multis annis, ſeu longo tempore hunc hominem habuiſſe dæmonium: at in hoc poſteriori loco ſenſus eſt frequentiſſime eum arripi, & vexari à dæmonio. vnde Græce non ſunt eadem verba, ſed in primo loco habetur cum præpoſitione, & caſu gignendi ἐκ χρόνων ἱκανῶν, id eſt, à temporibus multis, at in ſecundo eſt caſus dandi ſine præpoſitione ſcilicet πολλοῖς χρόνοις, temporibus multis, quæ diuerſitas locutionis indicat diuerſum ſenſum. *Dæmon quando dicatur hominẽ arripere.* Vtramque autem circumſtantiam ſolus Lucas narrat, quaſi huius hominis non aũt alterius, cuius Matthæus meminit: Dicitur autẽ dæmon arripere hominem, non quando in eo eſt, quia continuo habitabat in illo à multo tempore, ſed quando eum vexat, torquet, ac membra illius ad opera cogit, & impellit, quæ arreptio non ſemper erat, ſed frequentiſſime.

Et vinciebatur catenis, & compedibus cuſtoditus, & ruptis vinculis, agebatur à dæmonio in deſerta.

COMMENTARIA.

VIm, ac impetum dæmonij in illum hominem explicat, tenebatur ille catenis, & compedibus uinctus in cuſtodia, i. certo loco, in quo poſſet ab hominibus neceſſaria vitæ reciperet: at dæmonium ruptis omnibus uinculis impellebat eum in loca deſerta, & ab hominum communicatione, & commercio remota, qualia erant deſerta, & ſepulchra. Similia nũc in multis fieri uidebis, ut Chryſoſtomus, inquit, qui à uitijs ita ſunt poſſeſſi, ut eos non multitudo hominum, non exhortatio, non terror, non minæ, non aliud quid huiuſmodi abducere poſſit, habitantes in ſuis voluptatibus, vt ſepulchris, priuatos omni ſancta cogitatione, uelut in deſerto. Non eſt autem

permiſſa

permiſſa dæmonibus tanta poteſtas in animas, quanta in corpora; his enim uim inferre poteſt, non autem illis, nec abuti ualet potentijs animæ rationalibus, ſicut abutitur corporũ membris, ut liber maneat homo in ijs, quæ ad ſalutem ſpiritualem neceſſaria ſunt.

ANNOTATIO LXVI.

MArcus eadem explicatius refert, & adhuc plura cumulat, neque inquit, in catenis iam quiſpiam poterat eum ligare, quoniam ſæpe compedibus, & catenis vinctus dirupiſſet catenas, & cõpedes comminuiſſet: & nemo poterat eum domare, & ſemper die, ac nocte in monumentis. & montibus erat, clamans, & concidens ſe lapidibus. Hæc Marcus. Quæ omnia Matthæus non retulit, quia vt puto loquebatur de duobus. Hæc autem huic vni, cuius Marcus, & Lucas meminere, propria ſunt, quæ miſerabilem ſtatũ huius hominis indicant, & tamquam cauſa narrantur, propter quam Chriſtus dignatus eſt ab eo homine dæmonium expellere, & vt magnitudo miraculi agnoſcatur.

Interrogauit autem illum Ieſus, dicens: Quod tibi nomen eſt?

COMMENTARIA.

REuertitur Euangeliſta ad hiſtoriam, & poſt preces, ac adiurationem dæmonis, interrogat Dominus nomen eius, qui loquebatur per hominem illum. Dominus quidem multitudinem dæmonum, qui in homine erant, non ignorabat; interrogauit vero, vt cognoſcerent qui præſentes erant, in vno homine plurimos dæmones habitare, idque ex eorundem dæmonum reſponſione. Sic enim miraculi, ac virtutis Chriſti magnitudo magis pateſiebat præſentibus, quàm ſi Chriſtus ipſe illorum multitudinem declaraſſet; nemo enim aduerſariorum poterat opponere Chriſto, eum vt ſuũ opus clarificaret, multos in illo fuiſſe dæmones, finxiſſe.

At ille dixit: Legio.

COMMENTARIA.

REſpondit dæmon per linguam, ac vocem hominis illius, & cũ multi eſſent in eo homine dæmones, non potuerunt vno proprio nomine reſpondere, ſed communi, & appellatiuo, dicentes ſe eſſe legionem, id eſt, plurimos, non vnum tantum. ſumptum eſt nomen hoc à militia, agmen enim militum legio dicitur.

ANNOTATIO LXVII.

Legio qd ſit, et qd hoc loco per eam ſignificetur.

LEgio decem cohortes continet, vnaquæque autem cohors quinquaginta manipulos, ſinguli autem manipuli viginti quinque milites. Victor Antiochenus Marc. 5. dicit hoc nomine non ſignificari numerum præciſum dæmonum, ſed magnam eorum multitudinem. Idem ſentit Euthymius, idque inſinuant verba Marci; reſpondit enim dæmõ: Legio mihi nomen eſt, quia multi ſumus. indicans legionem ſe dici propter multitudinem: non autem ob numerum præciſum, qui ad legionem conſtituendam concurrit. Si quis tamen affirmaret integram legionem etiam quoad numerum in homine fuiſſe, non improbabiliter ſentiret, idque Ambroſius in præſenti ſentire videtur; inquit enim: Non vno dæmonio, ſed totius legionis laborabat incurſu. Probabilius tamen erit aſſirmare cũ Victore, & Euthymio eo nomine tantum magnam multitudinem indicari. Loquitur autem dæmon in ſingulari, nomen mihi eſt, quia vnus erat, qui aliorum nomine loquebatur.

Quia intrauerant dæmonia multa in eum.

COMMENTARIA.

Dæmones plures in vno homine poſſe eſſe, et quare id Deus permittat.

VErbum eſt Euangeliſtæ reddentis cauſam, cur ſe eſſe legionem dæmonium reſponderit, nimirum quia multa dæmonia in hominem illum intrauerant. Indicat Euangeliſta nomen legionis multitudinem ſignificare, nõ autem præciſè numerum, quaſi tot

Digitized by

tot eſſent, quot milites in legione ſunt, vti in præcedenti annotatione diximus. Nec eſt difficile intellectu, multos, & plurimos dæmones ſimul eſſe in vno homine, cum enim incorporei ſint, locum non occupant, nec replent. Permittit autem Deus plura dæmonia in vnum hominem intrare, vt quod inimici nobis inſidientur, animamq́ue decipere ſtudeant, agnoſcamus. Atque vt intelligamus, quanta de nobis ſingulis ſit cura Deo, ecce legio dęmoniorum, quæ comminuebat compedes, rumpebat catenas, teneriq; non poterat vinculis, vnum hominem occidere non potuit, non quidem virium, ac potentiæ, nec voluntatis, odijq́ue eorum, ſed facultatis defectu, Deo eam propter hominem illis negante.

ANNOTATIO LXVIII.

Marci 5. habetur integra reſponſio; inquit enim: Legio mihi nomen eſt, quia multi ſumus, vbi notanda eſt dæmonum obedientia licet inuita: nam cauſam exprimunt, cur legionem ſe dixerint, quia nempe multi ſumus. nec eſt contrarium, quod Lucas dicit, non enim referre voluit omnia verba dæmonis, ſed ipſe cauſam expoſuit, cur legio dicti ſint dæmones.

Et rogabant illum, ne imperaret illis, vt in abyſſum irent.

COMMENTARIA.

Agnoſcentes dęmones Chriſti voluntatem, & imperium, vt exirent ab homine, nec valentes reſiſtere, rogant ne exeuntes ab homine detrudantur in infernum, ſed permittantur adhuc manere in terra, vſque ad tempus præfinitum, nempe vltimum diem. eſt enim grauiſſimum dæmonibus detineri carceribus inferni, propter loci horrorem, ac turpitudinem, & propter priuationem opportunitatis nocendi hominibus. Permiſit autem Chriſtus dæmonibus non ſtatim egredi ab homine, ſed detineri aliquanto tempore, non propter eos, quaſi illis rem gratam faciens, ſed vt ex eorum confeſſione conſtaret hominibus, quanta Chriſto eſſet poteſtas, qui legioni dæmoniorum imperabat, ac eam expellebat, qui dæmones poterat in infernum etiam nolentes, & inuitos mittere.

ANNOTATIO LXIX.

Abyſſus nomen eſt Gręcum apud Hebræos תהום, & teſte Auguſtino lib. 22. contra Fauſt. cap. vndecimo, eſt inæſtimabilis aquarum profunditas, & in comment. ſuper Pſal. 41. Abyſſus abyſſum inuocat. affirmat abyſſum eſſe profunditatem quandam impenetrabilem, & incomprehenſibilem, & maximè dici ſolere in aquis. Hinc per metaphoram, quæ incomprehenſibilia ſunt, appellantur abyſſus: ſic iudicia Dei dicuntur abyſſus, & alia multa. Hinc in Scriptura, & maximè in nouo teſtamento infernus, in quem dæmones omnes conijciendi ſunt, & modo multi detinentur, & in quo damnati homines torquentur, dicitur abyſſus, quia in profundiſſimo terræ loco ſitus eſt. & ſic in Apocalypſi aliquoties appellatur, & in hoc etiam præſenti loco: licet aliquando accipiatur, vt complectatur omnia loca inferiora, in quæ mortuorum animæ deſcendunt, nempe ipſum etiam purgatoriũ, & limbum; ſic enim accipitur Rom. 10. Quis deſcendet in abyſſum? hoc eſt, Chriſtum à mortuis reuocare.

Abyſſus quid ſit, & quo in Scriptura accipiatur.

Erat autem ibi grex porcorum multorum paſcentium in monte.

COMMENTARIA.

Deſcribit Euangeliſta in eo loco fuiſſe tunc gregem porcorum magnum, vt ſic explicet, & alias dæmonum preces Chriſto factas, & quid Chriſtus ipſe geſſerit, quæ ſtatim narrat.

ANNO-

ANNOTATIO LXX.

Concordia Euãgeliſtarũ circa ſuperiora verba.

MAtthęus dicit: Erat autem grex porcorum non longe ab illis, ſcilicet hominibus dæmonium habentibus, & conſequenter à Chriſto, qui cum eis loquebatur, cæteriſque adſtantibus. Marcus autem narrat gregem fuiſſe circa montem, id eſt, prope montem, ſeu apud montem, quod poſſet cuipiam videri diſſonare à Luca, qui dicit, gregem porcorum paſcentium in monte. At reuera nulla eſt diſſonantia; reſpondetque Auguſtinus lib. 2. de conſenſu Euangel. cap. 24. tantam fuiſſe porcorum multitudinem, vt pars in monte, pars circa montem paſceret; ſcibit enim Marcus fuiſſe ad duo millia porcorum. Vtrumque ergo verum eſt, & quod Marcus, & quod Lucas ſcribunt.

Et rogabant eum, vt permitteret eis in illos ingredi.

COMMENTARIA.

ROgarunt dæmones, vt permitteret eis Chriſtus ingredi in porcos, cum enim hominibus non poſſent, rebus eorum nocere deſiderabant: nam illi porcorum necem non propter ipſos porcos rationis incapaces, ſed propter homines, quorum erant, anhelarunt. ſicut cum Iob factum eſt, cuius oues, vt ei noceret diabolus, necauit. tanto odio homines ille proſequitur. Non ſolum autem nocendi cauſa, petierunt hoc dæmones, ſed etiam tamquam leniorem pœnam, quaſi dicerent, ne nos in abyſſum, aut extra regionem expellas, mitte potius in porcos, pœnaque hac eſto contentus. Sic enim dictum eſt apud Matthæum: Si eijcis, mitte nos in porcos, id eſt, ſi vis eijcere, mitte potius in porcos, quam in abyſſum. notanda eſt dæmonum reſtrictiò, vt nec in porcos ingredi, nec eis nocere licuerit ſine Chriſti permiſſione, multo ergo minus in homines ipſos inſurgere, niſi Deo permittente.

ANNOTATIO LXXI.

GRegorius lib. 2. Moral. cap. 6. hoc loco probat nihil poſſe diabolũ in homines facere niſi Deo permittente. Expellenda, inquit, de homine legio dicebat: Si eijcis, mitte nos in porcos. qui enim per ſemetipſum ire in porcos non poterat, quid mirum, ſi ſine auctoris manu ſancti Iob domum contingere non valebat? Hæc ille. Matthæus, & Marcus referunt verba dęmonum, quibus id rogabant: nam apud illum habetur: Si eijcis nos hinc, mitte nos in gregem porcorum. Apud hunc autem ſcribitur: Mitte nos in porcos, vt in eos introeamus. Aduertendum autem eſt Matthæum, & Lucam prætermiſiſſe quaſdam alias preces dæmoniorum: nam poſt illas, quibus deprecata ſunt, ne in abyſſum mitterentur, rogarunt, ne extra regionem illam eijcerentur. Sic enim ſcribit Marcus. Et deprecabantur eum multum, ne ſe expelleret extra regionem. Cupiebant enim non ſolum in abyſſum non ire, ſed nec ab ea regione expelli in alias; delectantur enim magis in vno loco, quam in alio occultis de cauſis; vna tamen generalis eſt, ibi libentius dæmones manere, vbi plus nocere temporaliter, & ſpiritualiter hominib. poſſunt, ideoque in loca deſerta, & hominibus inuia abigi, valde timent. Quidam recentiores exiſtimant extra regionem expelli idem eſſe, ac extra hunc mundum, & in infernum detrudi, ſed ſine fundamento id dictum eſt, cum diſtinctæ fuerint preces hæ ab illis, & Marcus has explicans dicat, dęmones multum hoc fuiſſe deprecatos. Non ſunt autem dæmones hi omnia deprecati ſimul, dicentes: ne nos mittas in abyſſum, nec extra regionem, ſed mitte nos in porcos: Sed ſeparate ſingula petierunt; primo ne compellerentur ab homine exire: poſtea ne in abyſſum detruderentur, deinde ne extra regionem, demum vt permitterentur intrare in porcos. Verba enim Marci, & Lucæ ſic iſta geſta eſſe indicant; poſt eorum enim preces nouerunt dæmones, Chriſtum nolle eos in abyſſum mittere, licet non ob eorum preces id factum ſit; ideo petierunt ne extra regionem, ſed in porcos potius intrare permitterentur.

ANNOTATIO LXXII.

Cur dæmones ingreſſum in porcos

NOtandum eſt dæmones petijſſe ingreſſum in porcos, ſperantes ſe poſſe id impetrare à Chriſto, quia porci erãt animalia lege Dei immunda, duplici immunditia:

Digitized by Google

petierit, & quas ob cauſas illũ non permiſerit Chriſt⁹, niſi pri⁹ ip͂ſis rogãtibus.

ditia: vna quidam quoniam in ſacrificium Deo offerri prohibita erant: altera, quæ maior eſt, quoniam lege Dei prohibitum erat veſci carnibus porcinis, quæ immunditiem omnibus immundis non erat communis; multa enim erant, quæ non licebat ſacrificari, tamen veſci eorum carnib. lex non vetabat: at porci vtramque immunditiem habebant; idcirco, vt exiſtimo, ſperabant dæmones obtinere quod rogabant, quamuis Chriſtus non ea de cauſa eis ingreſſum permiſerit, ſed ob alias cauſas, quas in annotat. ſeq. explicabimus, licet non ſit improbabile ſi quis dixerit, inter alias cauſas etiam hanc eſſe ob quas id permiſit Chriſtus, ſcilicet, vt probaret legem Iudæorum legem Dei eſſe, qui ea animalia occidi permiſit, quæ ſecundum legem immunda erant. Notandum etiam Chriſtum non permiſiſſe dęmones ingredi in porcos, niſi prius illis petentibus: tum vt ſignificaret nobis voluntatem tentandi, & nocendi eſſe à dæmone; permiſſionem autem à Deo; ille eſt qui inſtigat, & ſolicitat inferre malũ hominibus, at Deus eſt qui permittit iuſt.s de cauſis, & nobis vtilibus; tum vt illis hominibus minus durum videretur dętrimentum porcorum, quod à dæmonibus excogitatum & rogatum videbatur: tum etiam, vt dæmonum mala, & iniqua nocendi voluntas detegeretur. Ambroſius addit aliam: Clementiam (inquit) Domini debemus aduertere, quod nullum prius ipſe condemnat, ſed vnuſquiſque ſibi auctor eſt pœnæ. Non mittuntur in porcos dæmones, ſed ipſi petunt, quia cęleſtis luminis claritatem ſuſtinere non poterant, vt qui oculos dolent, radios Solis ferre non poſſunt, ſed tenebroſa eligunt, & ſplendentia derelinquunt. Hæc ille. Exiſtimat Ambroſius quantum ex verbis his colligere poſſumus, pęnam fuiſſe dęmonibus in tam immunda animalia detrudi, ſed eam elegerũt, ne in abyſſum, aut extra regionem expellerentur; quod eſt conſideratione dignum. quãuis cum hoc fuerit coniuncta intentio nocendi hominibus in ijs, in quibus poterant.

Et permiſit illis.

COMMENTARIA.

NOn vt voluntati dæmonum acquieſceret, permiſit Chriſtus, quæ illi petierunt, ſed vt in eis diuina virtus manifeſtaretur, innoteſceretque hominibus, quis eſſe Chriſtus: conuenienter autem permiſſum eſt ſpiritib. immundis intrare in animalia immunda, vt per immunditiam animalium exteriorem, & legalem, quanta ſit dæmonum immunditia, & ſordities ſpiritualis, ſignificaretur. Quare autem Chriſtus non tantum eiecerit dæmonia, vt aliàs fecit, ſed in animalia illa intrare permiſerit, in Annotione require.

ANNOTATIO LXXIII.

Cur Domin⁹ dæmones in porcos intrare permiſis.

MArcus habet (& cõceſſit illis ſtatim) Matthæus autem narrat verbũ Chriſti concedentis, ſcilicet (ite) Quod autem apud Marcum dicitur, conceſſiſſe, apud Lucam vero permiſiſſe, ſenſum nõ immutat, & Græce idem eſt vtrobique verbum, & apud Latinos ſolet vnum pro altero poni, licet re vera diſtinguantur: nam bona conceduntur, mala vero permittuntur. Chryſoſt. hom. 29. in Matth. nonnullas profert rationes, ob quas Dominus in porcos dæmonia intrare permiſerit. Prima eſt, vt indicaret magnitudinem noxæ dæmonum, qui in illo homine habitabant, nempe, quam nociui erant, & peſtilentes. ſecunda vt diſcamus omnes, nec in ſues audere dæmones impetum facere, niſi ipſe permittat. Tertia, vt doceret quod dæmonia peiora feciſſent in homine, quando in ipſo habitabant, niſi diuina prouidentia iuuaretur: qui enim porcis non pepercerunt, quando in eis intrare permiſſa ſunt, grauiora perpetraſſent in homine, quem odio habent, niſi Deus vetuiſſet. Quarta ad oſtendendum Deum non in generali tantum, ſed etiã in particulari prouidẽtiam habere de ſingulis; niſi enim hoc eſſet, fuiſſet iam ille homo ſuffocatus à dęmonibus. Quinta, vt omnes, qui regionem illam habitabant, quanta eſſet virtus Chriſti, non ignoraret. Vbi .n. minus cognoſcebatur, ibi miraculis magis effulgebat, vt eos ad cognoſcendum deitatem eius attraheret. Hanc rationẽ adducit etiam Hieronymus Matth. 8. Non (inquit) quod conceſſerit Saluator dæmonibus, quod petebant, ſed vt per interfectionem porcorum, hominibus ſalutis occaſio præberetur. Paſtores

ſtores enim iſta cernentes ſtatim nunciant ciuitati. Hæc ille. Quæ ratio eſt multum accommodata; ſic enim virtus Chriſti innotuit, & ciuitas tota ad agnoſcendum miraculum, potentiamque Chriſti permota eſt. Hæc ex Chryſoſt. Sexta eſt etiam Euthymij Matth. 8. ſcilicet, vt mors porcorum dęmones ab homine exiſſe confirmaret. Auguſt. tract. 6. in Epiſt. Ioann. Spiritualem adfert rationem: Certa (inquit) myſterij gratia, & certa diſpenſatione dimiſit dæmones ire in porcos, vt oſtenderet diabolum in eis dominari, qui vitam porcorum gerunt. Idem ſentit Ambroſius in præſenti; inquit enim: Sic videmus, quia homo ipſe ſibi auctor eſt ærumnæ; nam niſi quis porci more vixiſſet, numquam accepiſſet in eum Diabolus poteſtatem, aut ſi accepiſſet, non vt perderet, ſed vt probaret. Hæc ille. Quidam recentiores non improbabiliter dicunt Dominum etiã voluiſſe punire Geraſenos, qui cum Iſraelitæ eſſent, porcos aluiſſent, quorum eſus lege Dei erat prohibitus. Fuiſſe autem Gadarenos Iſraelitas ſeu Iudæos ex Ioſepho deducunt; id tamen incertum eſt: nam erat ibi multa Gentilium copia.

ANNOTATIO LXXIV.

Poteſtate iuſtè & in rectum finē ſibi à Deo data abutũtur dęmones.

ADuertendum eſt Chriſtum permiſiſſe dæmonibus intrare in porcos longe alia intentione, quam illi petierunt, & intrarunt. Chriſtus enim id permiſit recta intentione, in oſtenſionem malitię dæmonum, ac in manifeſtationem diuinæ virtutis ad illorum hominum vtilitatem, vt diuina agnita virtute in eum crederent, & ſalutem ſpiritualem acciperent. At dæmones, vt grauiorem pœnam euaderent, & intentione peruerſa, ſcilicet, vt nocerent, & detrimentum inferrent ex odio, & mala voluntate, quibus proſequuntur homines. Euthymius Matth. 8. adiungit aliud: Studenti (inquit) dæmones porcos occidere, vt horum damno contriſtati domini gregis, Chriſtum non ſuſcipiant, & ita Euangelij prædicatione non ſuſcepta maximo afficiantur damno. Hæc Euthymius. Poteſtas igitur iuſtè data eſt illis à Chriſto. at ipſi iuſta poteſtate abuſi ſunt in detrimentum hominum, mala intentione. Quemadmodum ſi iudex traderet tortori reum iuſtè damnatum, vt eum puniret, at is mala intentione, & odio reum iuſtè puniendum ſibi traditum, morte afficeret. Doctrina eſt Greg. lib. 2. Moral. cap. 6. vbi ponderat diabolum in Scriptura dici ſpiritum Domini malum; Domini, ob poteſtatem iuſtè à Deo ei traditam; malum, ob malam eius intentionem abutentis poteſtate, rectè, ac iuſtè tradita illi. Hoc idem fit, quoties Deus permittit illi tentare hominem, aut, quid aliud facere. Poteſtas quidem iuſtè à Deo datur, & in rectum finem. at is abutitur ſua intentione peruerſa.

Exierunt ergo dæmonia ab homine, & intrauerunt in porcos: & impetu abijt grex per præceps in ſtagnum, & ſuffocatus eſt.

COMMENTARIA.

ACcepta facultate intrandi in porcos, celerrime exierunt dæmones ab illo homine, idque denotat particula (ergo) quaſi copia facta eis à Christo, immediatè conſecutus ſit ingreſſus in porcos, illiſque intrantibus totus grex magno impetu abijt in ſtagnum per præceps, id eſt, loca prærupta, è quibus pręcipitatus eſt in aquas. Erant enim porci in monte, & propè montem, qui locus erat eminens, & altior ſtagno à quo grex in aquas proiectus eſt à dæmonibus, & omnes ſuffocati ſunt. Nota qui in duo millia porcorum talia fecerunt breuiſſimo tempore, quid non feciſſent in vno homine multis diebus, ſi permiſſi fuiſſent? Ex hoc per anagogem intelligere licet, ſæpe eos, qui cęno voluptatum voluntantur, tradi dæmonibus tentandos, qui eos in præcipitia grauiſſimorũ ſcelerum pręcipitant, & in æternam damnationem demergunt iuxta illud Roman. 1. Tradidit illos Deus in deſideria cordis eorum.

ANNOTATIO LXXV.

Quadã pro ex-

MAtthæus habet. Impetu magno abijt totus grex per pceps in mare, & mortui ſunt

plicatione prædicentis ſententię perpenduntur.

tui ſunt in aquis. Marcus autem explicans numerum porcorum, atque eos non progreſſu, ſed à dæmonibus agitatos abijſſe in mare, inquit: Magno impetu totus grex pcipitatus eſt in mare ad duo millia, & ſuffocati ſunt in mari. Ex duobus igitur his Euangeliſtis habemus totum gregem ſuffocatum eſſe; tanta enim fuit dæmonis malitia, & nocendi voluntas, vt in tam magno porcorum numero, nec vnus fuerit ſuperſtes. Nota etiam ſuffocationem non immediata vi dæmonum factam vti fieri poterat, ſed aquis ſtagni, quo etiam modo ſuffocati fuiſſent, ſi non à dæmonibus, ſed alia via præcipitati in ſtagnum eſſent. Aduerte potuiſſe dæmones porcos præcipitare, & ſuffocare etiam ſi non intraſſent in eorum corpora, at non ſic factum eſt, ſed intrarunt in ea, ſicut in hominem intrauerant, quod in eorundem ignominiā à Chriſto permiſſum eſt, ideo Euangeliſtę eos intraſſe in porcos dixerunt. Exiſtimo autem dæmones celerrime præcipitaſſe, & ſuffocaſſe porcos non ſolum, vt nocerent, ſed etiam vt à corporibus illis exirent, in quibus detineri ignominia illis videbatur, licet Dominus celerrimam occiſionem permiſerit, vt virtus eius diuina ſtatim oſtenderetur, & quanta eſſet malitia dæmonum, qui in homine illo erant, innoteſceret; Si enim multū temporis interceſſiſſet, non ita manifeſtum erat, eoſdem dæmones in porcos intraſſe, qui in homine fuerant. Aduerte etiam quoſdam recentiores exiſtimare ſtagnum, in quod porci præcipitati ſunt, non fuiſſe ſtagnum Geneſareth, ſed aliud longè minus aquarum nociuarum, prope ciuitatem Gadaram exiſtens, cuius meminit Strabo: at his aduerſatur Matthæus, qui dicit præcipitatos in mare. Mare autem nō vocatur in Scriptura, niſi illud Geneſareth. aduerſatur etiam Hieronymus, qui lib. de locis Hebraicis, affirmat ſuis temporibus de monſtratum fuiſſe vicum ſupra mōtem iuxta ſtagnum Geneſareth, in quod porci fuerunt præcipitati.

ANNOTATIO LXXVI.

Chriſtus vt hō habuit dominiū, & poteſtatē ſupremā ī oēs creaturas.

ADuerte Chriſtum etiam vt hominem ex vnione humanitatis ad Verbum habuiſſe dominium, & ſupremam poteſtatem in omnes creaturas, non tamen eam plenè exercuit ante mortem, & reſurrectionem ſuam, ſed voluit pro nobis pauperem, & humilem vitam hanc agere. At non ita ab huius dominij, & poteſtatis vſu ſe cōtinuit, quin aliquando in ſuæ diuinitatis, ac dominij, quod vere habebat, oſtenſionem, & in alicuius, quod ad inſtructionem vtile erat, demonſtrationem, poteſtatem, ac dominium ipſum exerceret, cuius rei exempla aliquot in Scriptura habemus; Matth. 21. ficulneam arefecit, quod non vtique feciſſet, niſi Dominus eſſet, qui & eam eradicare, ac comburere poterat. Matth. 21. Inuenietis (inquit) aſinam alligatam, & pullum cum ea, ſoluite, & adducite mihi. Subdens autem, qua auctoritate id faceret (inquit) Si quis vobis aliquid dixerit, dicite quia Dominus his opus habet. Ioan. 8. Adulteram à pœna legis liberauit. Ioan. 18. paſſioni proximus ſatellitibus præcepit, ne Diſcipulos comprehenderent; ſinite inquit hos abire. in præſenti etiam loco dominos porcis ſuis priuauit, eoſque tanquam verus, & abſolutus Dominus dæmonibus occidendos tradidit.

Quod vt viderunt factum qui paſcebant, fugerunt, & nunciauerunt in ciuitatem, & in villas.

COMMENTARIA.

PAſtores gregis tanto ſpectaculo territi fugerunt, ne forſan & eos pariter dæmones occiderent, & per ciuitatem, & villas renunciarunt perditionem, ſcilicet porcorum, & hominis à dæmonis liberationem factam per Chriſtum. Erant porci quantum videre eſt, non vnius, ſed multorum dominorum, idcirco paſtores, in ciuitatem, & villas abierunt, in quibus illos habitare probabile erat, vt domini ſinguli, quid ſuis euenerit porcis, intelligerent. Nota quomodo porcorum iactura Chriſti notitiam multis defert, & ſpargit, præponiturque vtilitas ſpiritualis, ac Chriſti prædicatio malo temporali, perditioni ſcilicet porcorum.

ANNO-

ANNOTATIO LXXVII.

MAtthæus explicatius inquit: Paſtores fugerunt, & venientes in ciuitatem, nunciauerũt hęc omnia, & de his, qui dæmonia habuerant. Marcus autem ſic habet: Qui paſcebant eos, fugerunt, & nunciauerunt in ciuitatem, & in agros. Exiſtimo paſtores renunciaſſe omnia, quæ geſta ſunt, per ciuitatem, & villas; non tantum ob factimagnitudinem, ac nouitatem, ſed etiam vt rationem redderent de proprio munere, ſcilicet cuſtodia porcorũ; ne ſi ſiluiſſent, eorum negligentiæ porcorum perditio adſcriberetur, cogerenturque, aut pœnas dare, aut pro damno ſatisfacere. Fuga autem hæc paſtorum ſignificat, & ab illo loco receſſum, & curſum celerrimum ad ciuitatem, & villas: nam adhuc Chriſto in eo loco exiſtenti, & commoranti, qui de ciuitate, & villis exierunt, occurrere potuerunt, vt paulo inferius dicitur.

Exierunt autem videre quod factũ eſt, & venerunt ad Ieſum.

COMMENTARIA.

MAgnitudo facti, & iactura multis communis, omnes fere pertraxit ad Ieſum quod ſic factum eſt; exierunt quidem, vt certiores fierent de eo quod nunciatum fuerat, ſcilicet porcorum ruina, qua perſpecta, conuertunt ſe ad Chriſtum, eique tota ciuitas venit obuiam, tum ad vidẽdum tam mirandi operis auctorem, tum ad rogandum, vt ab eis recederet, nec in eorum ciuitatem, & villas intraret, vt Euangeliſta paulo inferius narrat. Calamitates, & ærumnæ ſæpe homines ad Deum, ac Chriſtum conuertunt, & attrahunt.

ANNOTATIO LXXVIII.

Series hiſtoriæ & cõcordia Euãgeliſtarum.

MAtthæus inquit ſic: Ecce tota ciuitas venit obuiam Ieſu. Marcus autẽ idem dicit, quod Lucas. Horum ſeriem exiſtimo ſic ſe habuiſſe, audientes Geraſeni à paſtoribus, quæ geſta ſunt, exierunt omnes, vt ea oculis perſpicerent, & ante omnia de facto certiores facti ſunt, ſpectantes porcorum iacturam; apparebant enim omnes in aquis ſuffocati; poſt hæc obuiam venerunt Domino. illud Matthęus, hoc Marcus, & Lucas ſcribunt; oportebat enim prius facti notitiam habere, quam ad Ieſum venire, priuſque ruina porcorum apparuit, quàm Ieſus; illam de longe proſpicere poterant, præ porcorum multitudine, quæ magnam maris partem occupabat.

Et inuenerunt hominem ſedentem, à quo dæmonia exierant, veſtitum, ac ſana mente ad pedes eius.

COMMENTARIA.

CVm Domino Geraſeni acceſſerunt, inuenerunt hominem illum, quem prius dæmonio vexatum, ac furentem nouerant, ſedentem ad pedes Ieſu, veſtitum iam, & ſanę mentis, non vt ante, ſedebat ille non quaſi poſt grauem, & diuturnam dæmonum afflictionem defeſſus, cum à Chriſto Saluatore integras recepiſſet vires, & robur; ſed quaſi manſuetus, omni iam ſæuitia depoſita, qua in omnes per viam tranſeuntes, prius inſilire ſolebat. quando Geraſeni venerunt, credibile omnino eſt hominem genuflexo gratias iam egiſſe, honoremque debitum Chriſto perſoluiſſe, iuſſumque à Chriſto ſedere, ille vero præ humilitate ac reuerentia, & vt ſuum liberatorem omnibus venientibus indicaret, iuxta Chriſti pedes ſedebat.

Et timuerunt.

COMMENTARIA.

VIdentes hominem illum ſanum ad pedes Ieſu, crediderunt Chriſtum eum liberaſſe, ac dæmonia in porcos miſiſſe, & timuerunt, non tam timore reuerentiæ, quam mundano, ne ſcilicet à Chriſto ſimile aliquid, aut grauius in alijs rebus, aut perſonis proprijs paterentur, pluſque potuit apud eos iactura porcorum ad ex-

pellendum à ſe Chriſtum, quam liberatio hominis à dæmonijs ad illum ſuſcipiendum, magisque timuerunt por corum occiſorem, quàm dilexerunt hominum Saluatorem, ideo nec eum recipere, nec audire meruerunt. Prætulerunt enim temporalia ſpiritualibus.

Nunciauerunt autem illis, & qui viderant, quomodo ſanus factus eſſet à legione.

COMMENTARIA.

ACceſſit teſtimonium eorum, qui miraculo interſuerunt, ac rem ipſam viderunt, qui retulerunt ijs, qui venerant de ciuitate, & villis, quomodo ſcilicet ille homo à legione dæmoniorum liberatus fuit à Chriſto, quod confirmauit eos, vt omnino crederent IESVM eſſe auctorem ſanitatis hominis, & perditionis porcorum. Particula (&) loco (etiam) poſita eſt, augetque ſenſum, nimirum vltra paſtores, qui primo nunciauerunt, etiam ij, qui aderant, & viderant, quando Chriſtus dæmonia eiecit, teſtimonium reddiderunt, quod quidem timorem illorum auxit, & induxit eos, vt facerent, quod ſequenti ſententia explicatur.

ANNOTATIO LXXIX.

MArcus plura hos narraſſe ſcribit; inquit enim ſic: Narrauerunt illis qui viderant, qualiter factum eſſet ei, qui dæmonium habuerat, & de porcis, quaſi diceret, narrauerunt omnia diſtincte, quæ fecit, & dixit Chriſtus, & quæ dæmonia dixerint, & vno verbo hiſtoriam totam.

Et rogauerunt illum omnis multitudo regionis Geraſenorum, vt diſcederet ab ipſis; quia magno timore tenebantur.

COMMENTARIA.

ETſi de iactura porcorum non parum dolebant, non tamen audent nec verbum quidem aſperum proferre, ſed precioſus contendunt, vt à regione eorum diſcederet; timore enim magno tenebantur, ne ex eius præſentia aliquod aliud ſimile, aut grauius malum paterentur, ac velut phrenetici medicum ſalutis æternę à ſe repellunt. qui etiam timor effecit, ne quidquam contra eum durius facere, aut loqui tentarent. Hinc diſcimus quantum erremus in dignoſcẽdis ijs, quę ad nos pertinent: ſæpe enim noxia putamus vtilia, è & contrario, quæ vtilia ſunt, noxia, utrumque illud eſſe comprobatur Rom. 8. Quid oremus ſicut oportet neſcimus.

ANNOTATIO LXXX.

ADuerte illud (quia magno timore tenebãtur) duplicem ſenſum poſſe admittere. Prior eſt, vt ſit verbum Euangeliſtæ ſolius, reddentis cauſam cur illi rogauerunt Chriſtum, vt diſcederet. Poſterior eſt, vt ſit verbum Euangeliſtæ narrantis, quod illi Chriſto dixerunt, quaſi Geraſeni rogarent Chriſtum, vt diſcederet, adducentes cauſam, quia ille erat eis cauſa magni timoris. Prior ſenſus eſt accommodatior. *Superior ſentẽtia magis declaratur.* Aduerte præterea Hieronymus Matth. 8. exiſtimare præ humilitate Geraſenos Chriſtum noluiſſe recipere. Verba ipſius ſunt hæc: Quod rogant, vt tranſeat à finibus eorum, non de ſuperbia hoc faciunt, vt nonnulli arbitrantur, ſed de humilitate, qua ſe præſentia Domini indignos indicabant, ſicut & Petrus in captura piſcium cadens ad genua Saluatoris ait; Exi à me Domine, quia vir peccator ſum. Hæc ille. Chryſoſtomus vero homil. 29. in Matth. adſcribit ingratitudini: Clementiam (inquit) Chriſti conſidera: nam cum à regione ſua, quia hæc miracula viderunt, eum ingrati abigerent, non repugnauit, ſed ceſſit. Hæc ille. Ex his conſtat Chryſoſtomum non humiliati, ſed vitio tribuere preces Geraſenorum, quibus Chriſtum recedere rogarunt. Et mihi ita videtur, verbaq; Lucæ aperte cauſam indicant, quam Matthæus prætermiſit, quia, inquit, magno timore tenebantur, qui timor exortus eſt ex iactura porcorum à dæmonib. expulſis per

Chri-

Chriſtum; timuerunt enim ſibi aliquam aliam noxam, ac iacturam à Chriſto, ſi ibi permanſiſſet; & cum vi eum expellere non auſi eſſent precibus egerunt, vt recederet. Timori ergo mundano adſcribendæ ſunt preces, & quidem vitioſo, & reprehenſibili, quia prætulerunt temporalia ſpiritualibus, & quia debuerant potius ſperare bonum, quam timere malum. Solent etiam nunc nonnulli ſimilitudine quadam abigere viros ſpirituales, ac recta conſilia dantes, ne ab eis impediantur facere malum, quod placet, aut cogantur ea dimittere, quę cupiunt. Non fuit talis timor Petri, hic enim ex reuerentia, humilitate, ac propriæ abiectionis agnitione proceſſit, idcirco à Domino magnam obtinuit promiſſionem: Geraſenis aliud longe diuerſum euenit: nam Chriſtus corporalem ſuam præſentiam ab eis abſtulit iterum transfretando, vt ſtatim Euangeliſta narrat.

Ipſe autem aſcendens nauim reuerſus eſt.

COMMENTARIA.

ANnuit Chriſtus Geraſenorũ precibus, & iterum nauim aſcendẽs, à qua paulo ante deſcenderat, reuerſus eſt in Galilæam.

ANNOTATIO LXXXI.

Quamobrem Chriſtus à Geraſenis diſceſſerit. CVr Dominus noluerit apud Geraſenos manere, nec ipſis prędicauerit, ſed precibus eorum cœci annuens diſceſſerit, non immerito quiſpiam cauſam exquiret. Ambroſius in præſenti infirmitati illorum adſcribit, quaſi incapaces eſſent Dei ſuſcipiendi, ſic enim, inquit; Infirma mens non capit Dei verbum, nec poteſt pondus ſuſtinere ſapientiæ; fatiſcit, & ſoluitur; & ideo diu moleſtus non fuit, ſed receſſit, & regreſſus eſt. Hæc ille. Euthymius Matth. 8. illorum indignitati tribuit. Paruit (inquit) Chriſtus, quia digni non erant eius doctrina. Neutra harum cauſarum videtur adæquata: nam multis in Iudæa, & Galilæa Chriſtus prędicauit, apud eoſque manſit, qui infirmi, & incapaces erant, & inter multa huius rei teſtimonia ſatis apertum eſt, quod ante tractauimus de parabolis, quas illi non intellexerunt. & Ioan. 6. prædicauit, de ſua carne, & ſanguine in cibum & potum dandi, quam doctrinam auditores non perceperunt. Cauſa etiam hęc parum valebat apud Chriſtum, qui poterat dare intellectum, ac capacem facere. Quod autem ad dignitatem ſpectat, non eſt alicuius momenti, nam plurimis indigniſſimis Chriſtus ſua benignitate, ac clementia doctrinam veritatis aperuit. Exiſtimo ergo cauſas huius rei accommodatas eſſe alias duas. Vna eſt, quia Geraſeni aut omnes, aut maxima pars erant Gentiles: licet enim ea pars terræ ad tribum Gad pertineret, tamen Chriſti tempore Gentilibus erat plena: cum autem Chriſtus non fuerit miſſus ad prædicandum illis, ſed Iudæis, vt ipſe teſtatus eſt Matth. 15. Non (inquit) ſum miſſus, niſi ad oues, quæ perierunt domus Iſrael. & ipſe mittens Diſcipulos ad prædicandum præcepit eis, dicens; In viam gentium non abieritis, & in ciuitates Samaritanorum ne intraueritis, ſed ite potius ad oues, quæ perierunt domus Iſrael. Matthæi 10. Hac de cauſa nec ipſe prædicauit, nec intrauit in ciuitatem Geraſenorum. Altera cauſa eſt ad oſtendendum Euangelium non eſſe prædicandum inuitis, & nolentibus, nec cogendos infideles ad prædicationem ſuſcipiendam, iuxta præceptum ipſius Domini Diſcipulis datum Luc. 10. In quamcumque ciuitatem intraueritis, & non ſuſceperint vos, exeuntes in plateas eius dicite: Etiam puluerem, qui adhæſit nobis de ciuitate veſtra, extergimus in vos: veruntamen hoc ſcitote, quia appropinquauit Regnum Dei. Hoc Chriſtus fecit, ipſo facto regnum Dei annũciauit, eiectis dæmonijs, & liberatis hominibus: cum vero non ſuſcepiſſent eum, rogantes, vt diſcederet à finibus eorum, receſſit. Non autem ita receſſit, quin relinqueret, qui annunciaret verbum Dei, ipſum nempe à dæmonijs liberatum, vt infra dicemus. Hæc videntur mihi cauſæ, cur Chriſtus noluerit prędicare per ſe.

Et rogabat illum vir, à quo dæmonia exierant, vt cum eo eſſet.

COMMENTARIA.

GRatitudinis, & timoris hoc fuit: nam beneficium tantum voluit

recompenſare ſequela. timuit etiam ne ſi ſine Chriſto inuentus eſſet, iterum à dæmonibus vexaretur. Ad conciliandos animos mirum in modum proſunt beneficia. ecce homo hic à dæmonum vexatione ereptus, rogat cum Chriſto eſſe; Geraſeni vero, qui ſibi detrimentum videbantur accepiſſe, contrarium petunt; rogant enim, vt à finibus eorum recedat.

ANNOTATIO LXXXII.

MArcus ſic habet: Cum aſcenderet nauim, cœpit illum deprecari, qui à dæmonio vexatus fuerat, vt eſſet cum illo. Matthæus nullam huius rei fecit mentionem, aut quia non omnia ſinguli Euangeliſtæ referunt, aut quia de duobus à dæmonibus liberatis loquebatur, quorum forſan vnus tantum hoc rogauit. Euthymius in præſenti has hominis preces ad gratitudinem, & timorem retulit, vt in commentario dictum eſt.

Dimiſit autem eum Ieſus, dicens: Redi in domum tuam, & narra quanta tibi fecit Deus.

COMMENTARIA.

NOluit Chriſtus acceptare ſequelam hominis, cauſamque exhibuit: Redi, (inquit) in domum tuam, & narra omnia, quæ facta ſunt tibi à Deo, quaſi diceret, rem gratiorem mihi facies, ſi prædices tuis miraculum, quod tecum geſtum eſt, in fidemque nominis mei adducas eos; opera enim mira, quæ ego facio, in hoc tendunt, vt mundus agnoſcat me verum Dei filium, ac Saluatorem hominum, quorum ſalus, ac vita æterna in eo poſita eſt: tui nolunt me recipere, rogant, vt recedam, mane ergo tu quaſi Apoſtolus meus, annūcia opera mea, vt ſic me agnoſcant, ac credant in me. Tacitè timorem hominis expellit, ſecurumque facit, non amplius à dæmonibus vexandum; ſeq; etiam Deum eſſe oſtendit; ſi enim ille iubetur annunciare, quæ illi fecit Deus, ac Chriſtus eſt, qui talia fecit, igitur Chriſtus eſt Deus, quod & homo ille intelligēs prædicabat, quanta illi feciſſet Ieſus, vt infra dicitur.

ANNOTATIO LXXXIII.

Liberatū à legione dæmonum, cur ſecū ire Chriſtus non permiſit.

MArcus ſic habet: Vade in domum tuam ad tuos, & annuncia illis quanta tibi Dominus fecerit, & miſertus ſit tui. Euthymius in præſenti notat, non eſſe dictum: Quanta tibi fecerim, ſed, Quanta tibi fecerit Deus, vt Patri miraculum adſcriberet, doceretque nos, vt egregia virtutum opera Deo tribuamus. Ego potius exiſtimo ſic dictum eſſe, vt ſe Deum eſſe inſinuaret; in diuinitatis enim ſuę oſtenſionem miracula faciebat, vt ſcilicet crederetur Deus. Chryſoſt. hom. 29. in Matth. rectè notat Chriſti clementiam: nam cum illi abigerent eum, non repugnauit, & reliquit Doctores ſubulcos, ſeu paſtores gregis; reliquit etiam metum ipſum recentem, ac vigentem: nam magnitudo damni, & porcorum iactura ſigni famam augebant, & res, quæ acciderat, animum ipſorum perculit, & vndique miraculi nouitas prædicabatur, & ab ijs qui liberati erāt à dæmonijs, & à porcorum dominis, & à gregis paſtoribus. Hæc ille. Ambroſius in pręſenti duas profert cauſas, ob quas Chriſtus non admiſerit ſecum hominem hunc, ſcilicet ob euitandam iactantiam, & vt ille infidelibus prædicaret Chriſtum. Quarum poſterior legitima eſt, & Euangelio accommodata. prior eſt minus probabilis. Spiritualem autem doctrinam egregiam ex hoc loco colligit Gregor. lib. 6. moral. cap. 17. probans prius actiuæ vitæ opera exercenda, quam contemplationi vacandum. Hinc (inquit) eſt, quod is, quem legio dæmonum Domino iubente dereliquit, ad Saluatoris ſui pedes reſidet. Verba doctrinæ percipit, & de regione ſua ſimul diſcedere cum ſalutis auctore concupiſcit; ſed tamen & ipſa, quæ ſalutem contulit, veritas dicit: Reuertere primum in domum tuam, & narra, quanta fecerit tibi Deus. Cum enim quamlibet parum de diuina cognitione percipimus, redire ad humana iam nolumus, & proximorum neceſſita-

ceſſitatibus onerari recuſamus, quietem contemplationis quærimus, nihilq; aliud, niſi hoc, quod ſine labore reficit animum, amamus, ſed ſanatos nos veritas ad domum mittit, narrare, quæ nobiſcum acta ſunt, præcipit, vt videlicet mens prius deſudet in opere, & poſtmodum refici debeat per contemplationem. Hæc ille.

Et abijt per vniuerſam ciuitatem, prædicans quanta illi feciſſet Ieſus.

COMMENTARIA.

GRatus homo obediuit benefactori, & per vniuerſam ciuitatem prędicauit inſigne opus à Chriſto cum eo factum. Si Chriſtus præcipit homini, vt annunciaret, quanta illi fecerit Deus; ille vero prædicauit, quanta ei fecerit Ieſus, conſequitur Ieſum Deum eſſe.

ANNOTATIO LXXXIV.

MArcus ſic habet: Abijt, & cœpit prędicare in Decapoli, quanta fecīſſet ſibi Ieſus, & omnes mirabantur. Illa regio tota, in qua erat terra Geraſenorum, dicebatur Decapolis, inſinuatque Marcus non in ciuitate ſola ſua hominem illum prædicaſſe Chriſti nomen, & miraculum, ſed etiam per regionem illam, nec ſine fructu: nam qui audiebant, in admirationem redigebat; non enim factum negari poterat: nam homo ille notiſſimus erat ex tā diuturna, & ſæua dęmonum agitatione, ac vexatione, vt ſupra dictum eſt. Totam hanc hiſtoriam Auguſtinus lib. 2. quæſt. Euang. cap. 13. ſpiritualiter interpretatur. multa etiam ad mores, & ad ſignificationem ſpectantia conſiderant Chryſoſt. hom. 29. in Matth. Hilar. can. 8. & Ambroſ. in præſenti, quæ, qui volet, in eis leget.

Factum eſt autem, cum rediſſet Ieſus, excepit illum turba; erant enim omnes expectantes eum.

COMMENTARIA.

INterim dum hæc geruntur, turba, quæ erat in Galilæa ad alteram partem maris, à qua Chriſtus transfretauerat in regionem Geraſenorum. expectabat eum, ſciens cito rediturum. cum ergo redijſſet, lætanter ab illa exceptus eſt; erat enim multum de ea bene meritus, nouaque ab illo beneficia ſperabat.

Et ecce venit vir cui nomen Iairus.

COMMENTARIA.

DEſcribit Lucas duo miracula, quę Chriſtus fecit, poſtquam redijt à Geraſenis, non quidem eodem die, ſed aliquot poſt; prius enim aliqua alia geſſit, quæ Matthæus, immo Marcus, & Lucas alijs in locis ordine non ſeruato retulerunt. Particula (ecce) qualitatem hominis accedentis indicat; erat enim ex pręcipuis Iudæorum, vt ſtatim Euangeliſta ſignificat, nomenque notat, quia erat homo tunc temporis valde notus, quod ad miraculi probationem magis facit.

ANNOTATIO LXXXV.

QVamuis Marcus, & Lucas hoc miraculum narrent coniunctum transfretationi ex Geraſenis, tamen non ſic intelligendum eſt, quaſi immediate poſt reditum illum ſit factum: nam prius geſta ſunt paralytici curatio, Matthæi vocatio, diſputatio de ieiunio Diſcipulorum, poſt quæ iuxta mare effectum eſt, quod nunc Marcus, & Lucas ſcribunt. Matthæus autem ordinem, ac ſeriem geſtorum obſeruans illa tria prius retulit, vt auctor eſt Auguſtinus lib. 2. de conſen. Euangeliſt. cap. 25. 26. 27. 28. Marcus vero & Lucas illa quidem tria etiam deſcripſerunt, ordine tamen non ſeruato. Marcus cap. 2. Lucas vero cap. 5. Vterque autem nomen hominis expreſſit. Matthæus autem prætermiſit. Eſſe autem eundem hominem, qui nunc Iairus dicitur, cum eo, qui à Marco, & Matth. cap. 9. narratur, communis Doctorum ſententia, & rei ſeries probant. quidam autem recentior ſuſpecti nominis abſque fundamento diſtinguit eum, cuius Matthæus, ab illo, cuius Marcus, & Lucas meminere.

Series & ordo Euangeliſtarum in hac hiſtoria narranda.

Victor Antiochenus Mar.5.inquit, Patris puellæ nomen propter Iudæos editur, qui quod acciderat, compertum habebant, quo nimirum nomen ipſum miraculo, quod factum fuerat, ſuo poſtea tempore teſtimonium perhibeat. Hæc ille. quod in commentario notauimus.

Et ipſe princeps Synagogæ erat.

COMMENTARIA.

Conditio hominis notatur, licet vnum eſſet tantum templum, in quo ſacrificare licebat, idque eſſet in Hieruſalem; tamen per totam terram promiſſionis erant varia loca, in qua Iudæi orandi, ſacramque Scripturam interpretandi cauſa cõueniebant, quæ Synagogæ appellabantur: præſidebant autem ſingulis Synagogis quidam, qui Principes dicebantur, quorum hic erat vnus. notatur autem ab Euangeliſtis conditio perſonæ, vt ſignificent, ex peritis, ac primatibus aliquot Chriſtum fuiſſe confeſſos, & non ſolos homines de plebe.

ANNOTATIO LXXXVI.

Matthæus: Ecce, inquit, Princeps vnus acceſſit. Marcus autem habet: Et venit vnus de Archiſynagogis nomine Iairus. Aduerte autem Matthæum rerum geſtarum ordinem ſeruãtem notaſſe tempus. Hæc, inquit, eo loquente, nimirum de ieiunio Diſcipulorum poſt vocationem Matthæi facto; Ecce vnus princeps acceſſit. quod argumento eſt, hoc miraculum de filia Archiſynagogi non eſſe immediate geſtum poſt transfretationem, vt diximus in annotatione præcedenti, ſed illa tria ibi narrata interceſſiſſe diſtinctis diebus ab eo, in quo hoc geſtum eſt.

Et cecidit ad pedes Ieſu, rogans eum.

COMMENTARIA.

Venerabatur eum, cuius opera, ac virtute, non qualicumque, ſed diuina indigebat, ac veneratione, ſimul & rogatu impetrare, quæ petebat, ſperabat. Proſtratio ad Chriſti pedes diuinã virtutem Chriſti ſignificabat, quam ille intus corde credebat; opus enim, quod rogabat, diuina ſola virtute fieri poterat.

ANNOTATIO LXXXVII.

Matthæus non expreſſit modum venerationis, ſed tãtum adorabat eum. Marcus vero indicauit, Procidit (inquit) ad pedes eius. Hoc idem habet Lucas. Precum non meminit Matthæus, ſed Marcus, & Lucas. at vero Marcus magis explicuit. Deprecabatur (inquit) eum multũ. Quamuis autem iſte Archiſynagogus diuinam in Chriſto virtutem confeſſus ſit, non tamen Deum eſſe credebat, vt ex eius petitione conſtat. vnde hæc ad pedes proſtratio non eſt argumentum, illum credidiſſe Chriſtum eſſe Deum: nam ſolebat etiam fieri cum hominibus, nempe cum Regibus, Prophetis, & alijs præcipuis. ſic etiam nunc Iairus procidit ad pedes Ieſu, quaſi magni cuiuſdam Prophetæ, & diuinam habentis virtutem.

Archiſynagogus Chriſtũ Deũ eſſe nõ credebat, quamuis in ipſo diuinam virtutẽ fateretur.

Vt intraret in domum eius.

COMMENTARIA.

Ecce quid rogat, vt in domum eius intret, & ſanet filiam. Si vir iſte Chriſtum Deum credidiſſet, non rogaſſet ingreſſum in domum, ac manuum impoſitionem ad ſanandam filiam: nemo enim dubitare poterat Deum etiam ſine his circumſtantijs potuiſſe ſanitatem, ac vitam conferre.

ANNOTATIO LXXXVIII.

Matthæus, & Marcus narrant non petijſſe tantum, vt veniret Chriſtus, ſed etiam, vt imponeret manum ſuam ſuper filiam eius, vt ſalua eſſet, quod magis indicat paruam fidem Archiſynagogi nondum credentis eſſe Deum; ſi enim Deus creditus fuiſſet ab illo, vtique talia adminicula ad ſanitatem conferendam non petijſſet, cum ſola voluntate ſanare potuiſſet. Recte ergo Chryſoſtomus homilia 32. in Matth. Vide (inquit) ruditatem Archiſynagogi, duo poſtulat, & quod Chriſtus veniat, & quod manus ſuper puellam

imponat.

imponat. Victor etiã Antiochenus Mar. 5. Ecce (inquit) Princeps Sinagogæ non tam fide ad demerendam medici gratiam instructus, quam lethali filiæ morbo compulſus, præſidij cauſa ad Ieſum venit.

Quia vnica filia erat ei fere annorum duodecim; & hæc moriebatur.

COMMENTARIA.

EXponit Euangeliſta cauſam, cur Archiſynagogus peteret, vt in domum eius Chriſtus intraret, quia (inquit) vnicam filiam habebat ætatis annorum fere duodecim, quæ erat in extremis, ſeu animam agebat, rogabat autem Chriſtum, vt veniens eam ſanaret.

ANNOT. LXXXIX.

MAtthæus verba ipſius Archiſynagogi rogantis refert. Filia (inquit) mea modo defuncta eſt, ſed veni impone manum tuam ſuper eam, & viuet. Marcus etiam verba eius narrat: Filia (inquit) mea in extremis eſt, veni, impone manum tuã ſuper eam, vt ſalua ſit, & viuat. Lucas eadem cum Marco dicit, hoc excepto, quod nõ inducit Archiſynagogum loquentem, ſed quæ ille dixit, ipſe hiſtoriam texens narrat. Solus Lucas meminit ætatis, erat (inquit) fere annorum duodecim. Occurrit autem difficultas, & dubitatio non parua, quomodo Matthæus ſcribat, Archiſynagogum dixiſſe, filia mea modo defuncta eſt: Marcus autem, & Lucas in extremis eſt, cum hæc cõtraria videantur; ſi enim in extremis erat, adhuc viuebat, non igitur mortua erat. Varij ſunt modi huius ſoluendæ difficultatis. Primo quidem loco Chryſoſt. hom. 32. in Matth. quod etiam refert Euthymius Matth. 9. affirmat, quando Archiſynagogus domo egreſſus eſt, filiam nondum mortuam eſſe, quia ſuſpicabatur mortuam eſſe, aut quia dolorem ſuum amplificabat: ſolent enim, qui rogant, ſuas ærumnas amplificare. At vero hęc ſolutio nõ tollit difficultatem: nã ſi dixit filiam mortuã eſſe, quomodo conuenire poteſt cum Marco referente illum dixiſſe, filiam in extremis eſſe? Secũdo loco Auguſt. lib. 2. de conſenſu Euangeliſtarum c. 28. & Beda in præſenti aſſerunt Archiſynagogum dixiſſe filiam ſuam in extremis eſſe, quod Marcus, & Lucas referunt: at mente exiſtimaſſe mortuam eſſe, & hoc dicit Matthæus. At nec hæc ſolutio tollit difficultatem: nam Matthæus affirmat illum dixiſſe filiã mortuam, & nõ tantum credidiſſe. Tertio loco Victor Antiochenus Mar. 5. reſpõdet Matthæum breuitati ſtuduiſſe, & quia vere filia mortua erat, idcirco mortuam affirmauit, per hoc ſignificans etiam in extremis fuiſſe. Hęc vero ſolutio nihil diminuit de difficultate: nam Matthæus narrat Archiſynagogum dixiſſe, mortuam eſſe filiam; Marcus vero, & Lucas referunt dixiſſe eſſe in extremis. non ergo Euangeliſtæ à ſe dicunt hęc, ſed referunt tamquam dicta ab Archiſynagogo. Quarto loco quidam recentiores dicunt Matthæum incœpiſſe à tempore, quando nuncij venerunt ad Archiſynagogum: tunc autem puella mortua erat. Hęc vero ſolutio nonnullam habet probabilitatem. nam omnes tres Euangeliſtę loquuntur de tempore, quando primo Archiſynagogus acceſſit rogans Ieſum. Quinto loco Euthym. Matth. 9. aſſerit vtrumq; dixiſſe, nempe filiam in extremis & mortuam eſſe, ſicq; nullam eſſe diſcordiam inter Euangeliſtas, ſed vnum à Matthæo, alterum à Marco, & Luca relatum: vtrumq; autem eſſe verum. Atque hęc ſententia mihi omnium accommodatiſſima videtur. Exiſtimo enim ſic ſe rem totam habuiſſe. puella in extremis erat, quando Archiſynagogus domo ſua egreſſus eſt ad Chriſtũ; quando autem acceſſit, quia facilè fieri poterat, vt iam tunc mortua eſſet, vt veritatem Chriſto proponeret, dixit, filia mea in extremis eſt, aut modo eſt mortua. Adiecit illud (modo) indicans tempus, quando loquebatur cum Domino; Veni (inquit) & impone manum tuam, & ſalua erit, & viuet. Matthæus ergo, Marcus, & Lucas ſimul totam rem narrarunt, ita tamen, vt vnus vnam partem, alij alteram retulerint, nulla tamen in his ſit diſſonantia, aut contrarietas.

Concordia Euãgeliſtarum.

Et contigit dum iret, à turbis comprimebatur.

COMMENTARIA.

ANnuit Chriſtus precibus Archiſynagogi, ibatque cum illo in domum

mum eius ad ſanandam puellam, Matthæus addit cum eo etiam Diſcipulos iuiſſe. Marcus adiicit etiam multam turbam ſecutam eſſe. Dum autem iret, præ multitudine à turba cunte cum illo comprimebatur, ſeu coarctabatur. Euangeliſta huius compreſſionis meminit, quia eius occaſione mulier, cuius ſequens hiſtòria texitur, acceſſiſſe retro latenterq; tangere Chriſtum auſa eſt. Sequebantur autẽ multi Chriſtum, tum doctrinæ audiendæ deſiderio, tum voluntate recipiendi ſanitatem, tum etiam cupiditate vidẽdi mirabilia quę operabatur. Plurimos autem nunc conueniſſe probabile eſt, acceſſu Archiſynagogi moti, quem ſciebant filiæ ſanitatem impetrare velle. Verbum contigit, non habetur Gręcè, ſed ſic (inter eundem turbæ comprimebant eum.)

Et mulier quædam erat in fluxu ſanguinis ab annis duodecim, quæ in medicos erogauerat omnem ſubſtantiam ſuam, nec ab vllo potuit curari.

COMMENTARIA.

DEſcribit Euangeliſta qualitatẽ perſonæ, vt manifeſtet miraculum, quod Chriſtus fecit in via, dum ad filiam Archiſynagogi ſanandã iret. Notatur ergo primo ſexus: Erat (inquit) mulier quædam, vt ſimilitudo vtriuſq; miraculi ſignificetur: Chriſtus enim ſanaturus fęminam, prius alteram fęminam ſanauit, qua re myſterium indicatur. Secundo notatur grauitas morbi, fluxum enim ſanguinis patiebatur, quo miraculum magis commendatur. Notatur tertio diuturnitas, & antiquitas morbi, erat enim ab annis duodecim, quo quidem magnitudo miraculi comprobatur. Notatur quarto difficultas ſanationis, à nullo namque medico ſanari potuit, licet medicamentis omnibus adhibitis: mulier enim hæc totam ſubſtantiam erogauerat in his adhibendis. Marcus addit multa fuiſſe perpeſſam à compluribus medicis, illamq́ue non ſolum non eſſe ſanatam, ſed etiam deterius ſe habuiſſe. Quæ omnia oſtendunt tanto inſignius eſſe miraculum; tantoq; magis virtus diuina agnoſcitur, quãto minus naturalis virtus ſubuenire valuit; eoq; opportunius, quo facultates mulieris magis erant exhauſtæ; nihil enim iam erogandum ſupererat. Hic erat ſtatus mulieris, quæ Domino acceſſiſſe deſcribitur.

Acceſſit retro.

COMMENTARIA.

NOn auſa eſt palam Chriſto accedere, ſed latenter, & retrò, quia ſecundum legem immundam ſe eſſe ſciebat, timebatque ne à Chriſto repelleretur Nondum enim perfectè de Chriſto ſentiebat, quem ſe latere poſſe exiſtimabat: agnoſcebat quidem Chriſti virtutem, quem, quod medicorum nemo preſtare medicamentis pluribus adhibitis poterat, vel veſtimenti tactu poſſe efficere credebat, eaq́ue fides laudem habuit à Chriſto, tamen nõdum eo perfectionis peruenerat, vt nihil eum ignorare, nullaq́ue legis immunditia affici poſſe intelligeret, idcirco retro acceſſit.

ANNOTATIO XC.

MArcus refert mulierem hanc prius audiſſe de Chriſto; Cum audiſſet (inquit) de IESV, id eſt, cum miranda opera Chriſti in ſanitatibus conferendis, morbiſq́ue depellendis ad eius aures perueniſſent, concepit fidem, ac ſpem recipiendi ab eo ſanitatem, quam multitudo medicorum longo tempore præſtare non potuerat, ideoq́ue acceſſit. Addit etiam Marcus illam veniſſe in turba, quaſi vellet multitudine turbæ ſe occultare, ac latere: arbitrabatur enim Chriſtum à multis compreſſum non diſcreturum eius tactum, & acceſſum, quod, vt diximus in commentario, imperfectæ fuit fidei, idque

Chry-

Chryſoſt. hom. 32. in Matthæum notauit, dicens: Nondum ipſa recte de Chriſto ſentiebat, ac ideo arbitrata eſt facile ipſum poſſe celare. Affirmat etiam ibidem Chryſoſt. cauſam, cur latere voluit, fuiſſe erubeſcentiam, ob immunditiam legis, quia immundam ſe agnoſcebat; quod quidẽ quantum ad immunditiam verum eſt; conſtat enim id ex Leuit. 15. eamque ſimiliter cauſam fuiſſe puto, & Chryſoſtomo conſentio: tamen mihi videtur non ex ſola erubeſcentia, ſed ſimul ex quadam diffidentia factum, dubitabat enim ne Chriſtus eam tamquam immundam refutaret, nec accedere paſſus eſſet: omnes enim tactum immundi abhorrebant.

Et tetigit fimbriã veſtimenti eius.

COMMENTARIA.

MAgna fides mulieris in hoc fuit, quod credebat, ſi vel extremitatem veſtimenti Chriſti tangeret, ſanitatem ſtatim ſe recepturam, cur autem fimbriam veſtimenti tetigerit, in Annotatione require.

ANNOTATIO XCI.

Quid ſit fimbria, & cur tetigerit fimbriã ſolã veſtimẽti Xpi mulier ſanguinis fluxũ patiens.

FImbriæ erant vittæ quædam hiacynthini coloris, quas Deus præcepit veſtimẽtorum angulis tam à parte anteriori, quàm à poſteriori apponi in memoriam mandatorum Domini, vt legimus Num. 15. quo exteriori ſigno Iudæi agnoſcebantur, à cæteriſq; nationibus diſtinguebantur. cur autem mulier hæc non Chriſtum, aut veſtimentum eius tetigerit, ſed fimbriã ſolam, non immerito quiſpiam inquiret. Exiſtimo autem quatuor cauſas huius rei eſſe poſſe. Vna eſt cultus Dei, nam, vt ex loco citato conſtat, fimbriæ erãt inſtitutæ à Deo, & quaſi quædã ſigna religionis; qui enim eis vtebantur, profitebantur ſe eſſe Iudæos, & vnius Dei religionẽ amplecti. Mulier ergo iſta adhuc imperfecta in fide arbitrata eſt per hanc partẽ quaſi ſacram ſe poſſe virtutẽ Chriſti magis participare. Altera cauſa eſt reuerentia, mihi enim probabile viſum eſt illo tunc temporis, quando aliquis inter eos inſignis ſanctitate credebatur, cæteros ſolitos fimbrias veſtimenti eius tãgere, quod deducitur ex loco Zachar. 8. vbi dicitur; Apprehendent fimbria viri Iudæi, quam ob cauſam Matth. 14. multi rogabãt Chriſtum, vt vel fimbriam veſtimenti eius tangerent. Tertia cauſa potuit eſſe humilitas; indignam enim ſe iudicans, quæ veſtimentum tangeret, ad extremitatem veſtimenti manum porrexit. ſimile quodammodo illud eſſe videtur, quod Ioannes, vt humilitatem præſe ferret, protulit; Non ſum dignus, vt corrigiam calceamenti eius ſoluam. Quarta cauſa, quæ accommodatior videtur, ea fuit, vt minus ſentiretur eius tactus à Chriſto: cum enim latenter accedere vellet, eam tetigit partem, cuius tactus percipi non poſſet, qualis eſt fimbria, quæ non tam pars veſtimenti, quàm aſſuta, & adiecta veſtimento eſt. fuit autem id ex diuina prouidentia diſpoſitum, vt tanto magis CHRISTI diuinitas oſtẽderetur, quanto tactum minus ſenſibus perceptibilem, etiam comprimentibus turbis, diſtinctius percepit. Vtcumque ſit, tactus mulieris laudandus eſt, præferendusq; compreſſionibus turbæ, nam quem turbæ minus reuerenter comprimebant, eius fimbriam veſtimenti fidelis, ac deuota mulier tetigit. Quod Victor Antioch. Mar. 5. perpendens ſic inquit: Chriſtum redemptorem ſpiritaliter tangunt, qui in illum credunt: cæteri vero, qui in illum fidem non habent, eum verius comprimunt, & affligunt, quam tangunt. Qui autem Chriſtum verè tangit, is illum ad clementiam, & miſericordiam allicit. De qua re vide Auguſt. ſer. 6. de verb. Domini.

Et confeſtim ſtetit fluxus ſanguinis eius.

COMMENTARIA.

ECce effectus diuinę virtutis Chriſti; ſine mora enim temporis, ſubito ac tetigit, fluxus ſanguinis ceſſauit, & ſanata eſt mulier. Quodque duodecim annorum ſpatio plurima medicamenta, ac ſedula multorum medicorum opera efficere non potuit, momento temporis fimbriæ veſtimentorum Chriſti tactus operatus eſt.

ANNOTATIO XCII.

MArcus effectum tactus huius magis explicuit, nam non ſolum confeſtim *Tactum fimbriæ*

Chriſti mirabilis effectus ſenſus.

ſanata eſt mulier, ſed etiam ipſa agnouit, ac ſenſit ipſa corporis diſpoſitione ſanatam ſe eſſe à plaga, ſic enim (inquit): Confeſtim ſiccatus eſt fons ſanguinis eius, & ſenſit corpore, quia ſanata eſſet à plaga, id eſt, à flagello, infirmitates enim corporis flagella dicuntur, quia ſæpe per eas à Deo corripimur. Matthæus autem dicit: Et ſalua facta eſt mulier ex illa hora. Quæ verba quãuis dicta ſint à Matthæo poſt verba Chriſti, ſcilicet fides tua te ſaluam fecit, intelligenda tamen ſic ſunt, vt mulier ſanitatem receperit ſimul ac tetigit & priuſquam Chriſtus quidquã ei loqueretur; ſunt enim verba de præterito, & referenda ad tempus, quando tetigit, quod manifeſtè eo probatur: nam Chriſtus priuſquam mulier manifeſtaretur, dixit; Noui à me virtutẽ exiſſe, quaſi quando tetigit, illa ſanitatem recepiſſet. quod Athanaſius orat. 5. contra Arian. ſenſit: Mulier (inquit) quę ſanguinis fluxum patiebatur, ſolo tactu ſanata fuit. Vnum eſt hic notandum, Lucam nempe prætermiſiſſe verba, quæ mulier apud ſe protulit, priuſquam tangeret, quæ à Matthæo, & Marco referuntur, ſunt autẽ hæc: Dicebat, quia ſi veſtimentum eius tetigero, ſalua ero. Matthæus autem addit particulam excluſiuam: ſi tetigero (inquit) tantum veſtimentum, ſalua ero. Quaſi diceret, prodere me non audeo, quia immunda ſum; vnde ei non poſſum accedere palam, & ſanitatem ab illo petere, ac precibus impetrare, mihi tamen perſuadeo, tantæ virtutis Chriſtum eſſe, quod ſi latenter tetigero vel ſolum veſtimentum eius, ſanabor, & incolumis ero. Hoc, quod intra ſe dixit mulier, opere compleuit, nam tetigit, nec fides eam feſellit, nec ſpes confudit, nam confeſtim ſanata eſt. In eo autem, quod dicit, ſi tetigero veſtimentum, poſtea autem fimbriam tetigit, nulla eſt contrarietas, nam veſtimentum tangit, qui quamlibet eius partem tangit. Quod autem ad mores ſpectat, rectè Chryſoſtom. hom. 51. in Matth. inquit: Tangamus, & nos fimbriam veſtimenti eius, immo vero totum ipſum, immo vero ſi volumus, non veſtis ſolum, ſed corpus ipſius nobis propoſitum eſt, vt non tangamus ſolummodo, ſed comedamus & ſaturemur. Edamus igitur Chriſtum ſinguli ægrotantes cum fide, nam ſi qui fimbriam veſtimenti eius tunc tetigerũt, rectè omnes cõualuerunt, quanto magis corroborabimur, ſi totum in nobis habebimus? Hæc ille.

Et ait Ieſus: quis eſt, qui me tetigit?

COMMENTARIA.

NOn ignorãs interrogat; qui enim tum multis comprimentibus leuiſſimum veſtimenti tactum perceperat, vtiq; ſe non ignorare, à quo tactus eſſet, indicabat. Interrogat autem, vt quæ tetigerat, mulierem ore eius proprio manifeſtet, ipſaque met miraculum confiteatur, adſtantibusque firmius fiat rei geſtæ teſtimonium, non in oſtentationem, & iactantiã ſuam, ſed vt qui id nouerint, credant, fidemque ipſius concipiant, in qua omnium ſalus poſita erat.

ANNOTATIO XCIII.

Concordia inter Euãgeliſtas circa proximã ſententiã.

MArcus habet: Et ſtatim Ieſus in ſemetipſo cognoſcens virtutem, quæ exierat de illo, conuerſus ad turbam aiebat: Quis tetigit veſtimenta mea? Quod videri poſſet contrarium Lucæ dicenti, quis eſt, qui me tetigit? At non eſſe contrarium, ſed ad eandem pertinere ſententiam tradit Auguſt. lib. 2. de conſenſu Euangeliſt. cap. 28. vbi docet Marcum ſecutum eſſe modum loquendi proprium; veſtimentum enim propriè fuit, quod tactum eſt; Lucam vero amplexum eſſe modum vſitatum; qui enim tangit veſtimentum, quo alter veſtitus eſt, dicitur ipſum tangere. Hanc ſententiam Auguſtini poſſumus confirmare verbis eiuſdem Marci: nam cum retuliſſet Chriſtum dixiſſe quis tetigit veſtimenta mea? conſequenter narrat Apoſtolos dicentes: Vides turbam comprimentem te? & tu dicis: Quis me tetigit? quaſi Marcus pro eodem reputauit dicere, quis tetigit veſtimenta mea? &: Quis me tetigit? At vero non omnino quieſcit animus in hac reſponſione: nam cum Euangeliſtæ referant verba à Chriſto prolata, oportebat eum modum loquendi referre, quem tenuit Chriſtus, ſiue proprium, ſiue vſitatum. Idcirco exiſtimo aliter dicendum, nempe Chriſtum vtrumque dixiſſe: tum vt ſic magis ſignificaret ſuam ſcientiam, quam de tactu occulto habebat: tum vt

efficacius induceret mulierem ad ſui manifeſtationem. ſic igitur conferamus, quę dicit Marcus, cum relatis à Luca, ſic res ſe habuit: Cum mulier tetigit, confeſtim ſanata eſt: Chriſtus autem cognoſcens virtutem à ſe exiſſe, dixit: Quis tetigit veſtimenta mea? & conuerſus verſus mulierem, & circumſpiciens turbam iterum dixit: Quis me tetigit? tunc negantibus omnibus, Petrus, & Diſcipuli dixerunt: turbæ te comprimunt, & tu dicis: Quis me tetigit? Chriſtus autem non iam interrogans, ſed affirmans, reſpondit: Aliquis me tetigit: nam ego ſenſi virtutem à me exiſſe. Quod mulier videns ac tremens, ſciens quod factum eſſet in ſe, venit, & proceſſit ante eum, & dixit ei omnem veritatem. Hic mihi videtur contextus, ac ſeries, in qua omnia conſonat.

Quomodo Chriſtus interrogans, Quis me tetigit? viſus ſit neſcire, q̃ ſciebat, & nullum ĩ eius verbo fuerit mendacium.

Quod autem ad rem ipſam attinet, Auguſt. lib. contra mendacium, ad Conſentium cap. 13. docet Chriſtum in hac interrogatione viſum eſſe neſcire, quod tamen vere ſciebat, nec per hoc in eius verbo fuiſſe mendacium, quia ſignificatio, ob quam hæc interrogatio facta eſt, debet attendi. Mulier enim iſta ſanguinis fluxum patiens, ſignificabat populum Gentium infidelium, quem Chriſtus quodammodo neſciebat, intellige de ſcientia approbationis, iuxta illud Matth. 25. Neſcio vos. idcirco igitur non erat mendacium in hac interrogatione. ſic ſentit Auguſtinus. At mihi videtur non eſſe confugiendum ad huiuſmodi ſignificationes ad euitandum mendacium in hac interrogatione: ſi enim Chriſtus dixiſſet, neſcio, quis me tetigit, tunc vtique oporteret recurrere ad tales ſenſus ad vitandum mendacium. at non hoc dixit, ſed interrogauit, quis me tetigit? in interrogatione autem non eſt verum, nec falſum, ſed in eo quod ſupponit, nempe aliquem tetigiſſe, & hoc verum eſt; quod autem viſus ſit interrogaſſe, hoc non ex virtute verborum procedit, nec ex intentione Chriſti, ſed ex aliorum opinione, nec id ſemper: nam ſolent etiam interrogationes fieri ad manifeſtationem, & ad confeſſionem aliorum extorquendam, vti hoc in loco factum eſt. ſicut & Geneſ. 3. & 4. Adam vbi es? Et: Vbi eſt Abel frater tuus?

Negantibus autem omnibus dixit Petrus, & qui cum illo erant.

COMMENTARIA.

NEgabant ſinguli eorum, qui Chriſto proximi erãt, ſe tetigiſſe Chriſtum; Petrus vero cum cęteris Diſcipulis non ſolum negant, ſed quodammodo reprehẽdunt Chriſti interrogationem, vt ſequentibus verbis apparet.

ANNOTATIO XCIIII.

HI, qui dicuntur fuiſſe cum Chriſto, quique ſequentem ſententiam protulere, Diſcipuli eius ſunt, vt conſtat ex Marco; ait enim: Et dicebant ei Diſcipuli ſui. Lucas vero inquit: Petrus, & qui cum illo erant, nempe cęteri Diſcipuli. Inquiret autem quiſpiam, cur Lucas Petrum à cęteris ſeparauit, dicens: Petrus, & qui erant cum illo. exiſtimo id ſic dictum eſſe ad ſignificandum Petrum locutum eſſe cęteris conſentientibus: non autem loquentibus, ſiue proferentibus verba ſequentia; aut forſan, quia ille incœpit, quem cæteri ſequentes, eadem verba protulere.

Præceptor turbæ te comprimunt, & affligunt, & dicis; Quis me tetigit?

COMMENTARIA.

DIſcipuli non intelligentes verbum Chriſti, ſed exiſtimantes eum de ſimplici tactu loqui, quo omnis, qui comprimit, tangit; reſpondent, interrogationem quaſi reprehendentes: Præceptor, non eſt, quod de vno aliquo interroges; vides enim te à turbis comprimi, & affligi, id eſt, coarctari, hi ſunt, qui te tangunt. quid interrogas de vno, quaſi ignarus de tangente, cum multi apertè te non ſolum tangant, ſed quod magis eſt, conſtringant, & coarctent? Diſcipuli adhuc imperfecti verbum Chriſti non penetrãt, idcirco eius interrogationem quaſi repellere audent.

ANNOTATIO XCV.

Tact⁹ triplex & de quo

VIctor Antioch. Mar. 5. & Euthy. Luc. 8. notant Chriſtum de eo tactu locutum eſſe, qui procedebat ex fide, & animo,

quo

loquatur Chriſtus dicēs: Quis me tetigit?

quo mulier illa ſola tetigit, non aūt turbæ cōprimentes, & coarctantes: ꝙ etiam Auguſt. confirmat ſerm. de tempore, idq́; verum eſt; tamen etiamſi non eſſet ex fide, adhuc erat diſtinctio, quam etiam turbæ cognouerunt: nam ſi hi, qui comprimebant Chriſtum, negabant ſe tetigiſſe: igitur diſtinctum intelligebant tactum à compreſſione. mirum autem eſt turbas Chriſti interrogationi non contradixiſſe, immo agnouiſse diſtinctionem tactus & cōpreſſionis, Diſcipulos autem id non aduertiſſe. Diſtinctio igitur eſt, eſt enim tactus phyſicus, & naturalis, qui eſt communis omnib. corporibus: nā & lapides coniuncti ſe mutuo tangunt, & hoc tactu comprimentes tangebant, nec de hoc tactu loquebatur Chriſtus. eſt alter tactus, qui eſt in ſenſatione, & cognitione, & hic proprius eſt animalibus, & cognitionem habentibus, & iſto non omne quod comprimitur tangitur, nec omne quod comprimit, tangit. hic autem tactus aliquando fit caſu, & præter intentionem, quo fieri potuit, vt qui comprimebant Chriſtum, etiam tangerent, manibus etiam contingentes Chriſti veſtimentum, ſed non animo tangendi: aliquando autem fit ex intētione, vt qui eo accedit animo vt tangat, & de hoc tactu Chriſtus loquebatur dicens, quis me tetigit? id eſt acceſſit eo animo, vt me tangeret, & de hoc turbæ ſe excuſarunt, quia comprimebant quidem, non eo animo, vt tangerent, ſed quaſi caſu, & præter intentionem; quia præ multitudine impellebantur, & Chriſtū coarctabant, ſola mulier illa ſic tetigit, Chriſtum non comprimens, ſed manum extendens intentione tangendi. quod quidem vere procedebat ex fide, quam conceperat, per tactum ſe recepturam ſanitatem à Chriſto, & mirum hoc fuit, quod Chriſtus inter tot comprimentes agnoſceret, & diſcerneret tangentem ſine compreſſione vlla.

Et dixit Ieſus: tetigit me aliquis?

COMMENTARIA.

NE mulier illa verbis Diſcipulorū interrogationem Chriſti quaſi repellentibus, latere ſe poſſe exiſtimaret, adhuc Chriſtus perſeuerat, & nō iam interrogando, ſed affirmando, aliquis, inquit, me tetigit, quaſi diceret, ſcio me à turbis cōprimi, & affligi, ſed aliquis alius modo quodam particulari me tetigit, & acceſſit, vt me tangeret.

Nam ego noui virtutem de me exiſſe.

COMMENTARIA.

CAuſam exponit, cur affirmauerit, & verum eſſet, ſe ab aliquo tactū eſſe, ea autem eſt, quia noui (inquit) virtutem, quæ in me eſt, de me exiſſe, id eſt, operatam eſſe in aliquo ſanitatem; nō autem exiſſet, & operata eſſet, niſi quiſpiam me tetigiſſet, igitur aliquis me tetigit. Virtus Chriſti exiſſe dicitur, non quod de ſubiecto in ſubiectum tranſmigrauerit, ſed quod effectum in alio extra ſe habuerit: ſicut quando ignis comburit lignum, dicitur eius virtus exiſſe ad comburēdum. Erat quidem virtus ſanandi omnes morbos, ſed hæc nō operabatur quidquam, niſi ipſo ſciente, & volente, idcirco dicit, Ego noui de me virtutem exiſſe. quibus verbis efficaciter inducit mulierem ad manifeſtationem veritatis, quaſi Chriſtus nouerit non ſolum ſe ab ea tactum, ſed etiam ipſam ſanitatem per tactum recepiſſe: illi etiam errorem eius oſtendit, putabat enim ipſa à Chriſto ſanitatem poſſe recipere illo neſciente, ad modum eorum, qui virtutibus herbarum, aliorumq́ue ſimilium curantur, in quo errabat illa mulier.

ANNOTATIO XCVI.

Superior ſentētia latius exponitur.

ATtende nō eſſe dictum (virtus de me exijt) ſed noui de me virtutem exiſſe, vt diſtinctius ſignificaret, mulierem non accepiſſe ſanitatem ipſo ignorante, ſed omnino tunc etiam ſciente, quando illa tetigit, & ſanata eſt. Ita enim ſententia præcedentis eſt probatio, ac confirmatio, & velut argumentum. Poſſumus autem in triplicem formam hanc probationem reducere, primo ſic. Virtus de me exiuit: igitur aliquis me tetigit. Secundo, noui virtutem de me exiſſe, ergo cognoſco, & ſcio me ab aliquo eſſe tactum, ſeu, quod aliquis me tetigit. Tertio noui virtutem de me

exiſſe,

exiſſe, igitur aliquis me tetigit, licet hæc argumenta, & deductiones diuerſę ſint in verbis, tamen re eædem ſunt, & vnum includitur in alio. Chriſtus vero tertia forma vſus eſt: Aliquis inquit me tetigit, quia noui virtutem de me exiſſe, quaſi diceret: noui virtutem de me exiſſe, igitur aliquis me tetigit. Particula autem illa nam, quæ cauſalis eſt, non indicat cauſam rei, non enim virtutem exiſſe de Chriſto cauſa eſt, quod aliquis eum tetigerit, immo potius tactus eſt quaſi cauſa, quod virtus exierit: ſed particula illa indicat probationem, & cauſam conſecutionis, vt Dialectici appellant, ſicut cum dicimus, quia fumus eſt, ignis eſt, id eſt, fumus cauſa eſt, quod qui loquitur affirmauerit, & deduxerit ignem eſſe in illo loco.

Quantū valeat hac illatio, Virtus de me exiuit ergo aliquis me tetigit. Et quid ſit virtutē de Chriſto exiſſe.

At vero grauior eſt difficultas, & ſcitu digna, quomodo iſta deductio, ac probatio ſubſiſtat, virtus de me exijt, ſeu noui de me virtutem exiſſe, igitur aliquis me tetigit: nonne virtus Chriſti potuit ſanare abſentes? Nonne ſanauit puerum Centurionis, filium Reguli, qui longe aberant? Nonne multis alijs abſque tactu contulit ſanitatem? Si igitur non erat neceſſarius tactus, non videtur argumētum hoc efficax, virtus exiuit, ergo aliquis me tetigit. Hæc difficultas pendet ex intelligentia recta illius, nempe, quid ſit virtutem de Chriſto exiſſe: hac enim phraſi idem Lucas ſuperius cap. 6. vſus eſt dicens: virtus de illo exibat, & ſanabat omnes, cuius perfectam declarationem in hunc diſtulimus locum. Aduerte ergo Chriſti carnem propter diuinitatem ſibi vnitam, & diuinam ſubſiſtentiam ſibi coniunctam habuiſſe virtutem ſanandi omnes morbos, & infirmitates eorū, qui eam tangebant, multo magis quā multæ herbæ, ac lapides cæteræque res naturales, quibus virtus eſt ad depellendas quaſdam infirmitates, ſi enim hæc per inſitam virtutem creatam talia operantur; & ſi quidam homines propter quandam eminentē complexionem tactu manuū aliquot morbos depellunt, quanto magis illa caro diuinitati vnita, & diuina ſubſiſtentia ſubſiſtēs plura poterat? Habuit igitur Chriſti caro mirā, & magnam virtutem ſanandi quemcunque morbum, eam tamen non exercebat ad modum rerum naturalium neceſſario, ſed pro voluntate Chriſti ipſius. Ad oſtenſionem huius veritatis ſæpe Chriſtus ſanitatē conferebat tangendo. Luc. 4. Omnes qui habebant infirmos varijs languoribus, ducebant illos ad eum, at ille ſingulis manus imponens curabat eos. Hac et ī de cauſa procurabant multi veſtimēta eius tangere, & per tactum hunc mediatum carnis etiam ſanabātur. Matth. 14. Obtulerunt omnes ei male habentes, & rogabant eum, vt vel fimbriam veſtimenti eius tangerent, & quicumque tetigerunt, ſalui facti ſunt. Luc. 6. Omnis turba quærebat eum tangere, quia virtus de illo exibat, & ſanabat omnes. Non autem ſemper Chriſtus ſic faciebat miracula, ſed voluntate ſua ſola, & imperio, aut verbo, præcipiendo ſine vllo carnis tactu, vt ex hiſtoria Euangelica manifeſtum eſt. Dicitur igitur virtus de illo exire, quādo tactu carnis eius ſiue mediato ſiue immediato ſanitas conferebatur, ad modum herbarum, & lapidum, quæ tactu ſanāt, & morbos aliquos expellunt, per quandam metaphoram, non quod virtus eorum defluat, ſed quod ad operationē exteriorē ſe extendat; in Chriſto autem hoc peculiare erat, quod non operabatur virtus hęc, niſi ipſo ſciente, & volente. Quando verò non ſic miracula faciebat, ſed voluntate, ac imperio, tunc non eſt dicta virtus eius exire. Cognouit hāc carnis virtutem Auguſt. tracta. 24. in Ioan. affirmans in manibus Chriſti fuiſſe uirtutem multiplicandi illos quinque panes in tot milliū hominum cibos; quod etiam faſſus eſt Hilari. lib. 3. trinit. His ſuppoſitis facile eſt reſpondere, & ſoluere obiectam difficultatem; Virtus exiuit de me, ergo aliquis me tetigit, id eſt, caro mea uirtute ſibi communicata operata eſt, ſanitatem conferendo, igitur quidam eam tetigit non enim aliter ſanitatem confert, niſi per tactum, ut ex Matthæo, & Luca ſupracitatis conſtat, non quia non poſſet, ſed quia ſic diſpoſitum eſt, ut eo magis uirtus carnis agnoſcatur, & ſanitas ab eo procedere comprobetur.

Videns autem mulier, quia non latuit, tremens venit, & procidit ante pedes eius; & ob quam cauſam tetigerit eum, indicauit coram omni populo, & quemadmodum confeſtim ſanata ſit.

COMMENTARIA.

AGnouit mulier ex Chriſti verbis ſe erraſſe in eo, quod putauerat,

tactum eius, ac ſanitatem receptam potuiſſe latere Christum, idcirco tremens accedit; timuit enim, ne erroris ſui, & tactus, cum immunda fuiſſet, aliquam pęnam ab eo pateretur. Adorat autem eum, cuius admirandam virtutem, & ſcientiam pluſquam humanam experta erat; aut vt ipſa adoratione placet eum, quem iratum arbitrabatur. Et coram omnibus cauſam manifeſtat, cur tetigerit Chriſtum, nimirum ob diuturnam infirmitatem, & immedicabilem, credens tactu illo ſe potuiſſe ſanari; narrat etiam ſe confeſtim ſanatam eſſe. Hanc manifeſtationem Chriſtus prætendebat, non in ſui oſtentationem, qui propriam gloriam non quęrebat, ſed in vtilitatem populorum, vt tanta agnita virtute, crederent in eum, fideque ſalutem aſſequerentur; etiam vt fides mulieris, quæ imperfecta erat, perficeretur.

ANNOTATIO XCVII.

MArcus ſic habet: mulier vero timens, ac tremens, ſciens, quod factum eſſet in ſe, venit & procidit ante eum, & dixit ei omnem veritatem. Hęc ille. Dicitur mulier timens, ac tremens: timens quidem animo; tremens autem corpore: præ timoris enim magnitudine in animo, factus eſt tremor in corpore. Euthymi. in præſenti exponens illa verba (ob quam cauſam tetigerit) adiūgit, (occulte, & clam) id eſt, explicuit cauſam, ob quam tetigerit occulte, ac latenter. At vero non mihi videtur aliquid addendum Euangeliſtæ, quod ſenſum verborum mutet: ſed ſimpliciter ſine additione ſenſus accipiendus eſt, nempe mulierem cauſam expoſuiſſe, cur tetigerit, ea autem eſt ob infirmitatem eius, à qua tactu ſperabat ſe liberādam. licet fieri poſſit, vt etiam expoſuerit, cur latenter acceſſerit, cum Marcus dicat, illam dixiſſe, & manifeſtaſſe omnem veritatem.

At ipſe dixit ei: filia, fides tua te ſaluam fecit.

COMMENTARIA.

CHriſtus timorem mulieris expellit verbo illo, Filia, quod eſt nomen amoris, ac pacis: fidem etiam eius commendat, vt circumſtātes ad fidem in eum attrahat. ſenſus eſt, Filia, quaſi diceret, non eſt, quod timeas pœnam, aut malum aliquod; hic enim timor ſeruorum non filiorum eſt, fides tua te ſaluam fecit, id eſt, quia credidiſti tactu mei te poſſe ſanitatem conſequi, idcirco eam obtinuiſti, egoque te ſaluam feci ob hanc tuam fidem.

ANNOTATIO XCVIII.

MAtthæus habet: Cōfide filia. Marcus vero, & Lucas non legunt illud Confide. Quamuis in exemplaribus Græcis Lucæ legatur etiam: Confide. & Euthymius in eius commentario interpretetur, immo Victor Antioche. apud Marcum etiam legit idem verbum. Parum refert, ſiue legatur ſiue non, nam certum eſt ex Matthæo à Chriſto eſſe prolatum; Euangeliſtæ autem non omnia ſemper referunt, vtroque ergo verbo: Confide filia, timorem ſeruilem mulieris timētis ſibi malum aliquod, quia tangere auſa eſt, repulit. Cur autem Chriſtus mulierem appellarit filiam, Euthymius adfert rationem, nempe, quia in filiam erat adoptata per fidem. Idem ſentit Victor Antioch. apud Marcum, notans fidem, & animæ, & corpori ſanitatem conciliaſſe, quibus Hieronymus conformis eſt; Idcirco, inquit, filia, quia fides tua te ſaluam fecit. Vera ſunt hæc. Exiſtimo tamen non tam ad adoptionem ſpiritualem ſignificandam, Chriſtum hoc vſum eſſe vocabulo, ſed ad indicandum animum pacatum, & nulla indignatione contra mulierem commotum; eſt enim hoc vocabulum pacis, ac dilectionis indicium. ſicut etiam nomen amici, iuxta illud Matth. 20. Amice non facio tibi iniuriam, & 26. Amice ad quid veniſti? Quod autem fidei adſcribitur ſanitas, non eſt, quod ipſa ſit cauſa effectiua ſanitatis, ſed quod per, & propter ipſam ſanitatem Chriſtus illi mulieri contulerit, ſicut propter ſerpentis ęnei aſpectum ſanabantur in deſerto Iudæi à morſibus ſerpentum venenatorum. Nec fuit nuda fides mulieris, nam humiliter, deuote, & reuerenter acceſſit. Vide ergo quantum poſſit fides vera in Chriſtum. quod enim multi Chriſti corpus comprimentes non obtinuerunt, tangens fimbriam veſtimenti conſecuta eſt,

Quare Chriſtus filiā dixerit hāc mulierem, & quātum valuerit apud eā dem mulieris fides.

quia

quia hæc cum fide, illi ſine ea acceſſerunt. Quamuis autem fides mulieris à principio imperfecta fuerit, vti ſupra diximus, tamen adhuc commendanda erat, & à Chriſto recepta eſt, ac palam laudata; nam reuera magna fuit.

Vade in pace.

COMMENTARIA.

Salutatio eſt conſueta amandantiũ, qua etiam ſecuritatem à morbo futuram annunciat, quaſi diceret, eſto ſecura, amplius ab iſto antiquo morbo non impugnaberis: nec erit, cur iam de ſanitate quærenda amplius ſolicita ſis, vt ante fuiſti.

ANNOTATIO XCIX.

Explicãtur magis ſuperiora verba.

Omnes tres Euangeliſtæ hanc referunt ſententiam, Vade in pace. Marcus ſolus adiecit alteram, nempe, & eſto ſana à plaga tua, quæ quidem non ſic eſt intelligenda, quod tunc fuerit ſanata, quando hoc prolatum eſt verbum, nam ſupra dictum eſt, confeſtim ac tetigit, fuiſſe ſanatam, & virtutem de Chriſto exiſſe. Sed ſignificat Chriſtus hoc verbo ſanitatem collatam eſſe ſua voluntate, & conſenſu, ſimiliter permanſuram eſſe ſanitatem, quaſi diceret, permanebis ſana, voloque hanc, quam à me nunc ſanitatem accepiſti, conſtanter perdurare, nec amplius in eam relaberis. Priorem autem ſententiam, Vade in pace, Victor Antiochenus ad animam refert quaſi diceret non ſolum corpus à plaga liberatum eſt, ſed etiam anima à peccato, quod cauſa erat plagæ, expedita eſt, Vade ergo in pace; quæ eſt bonorum faſtigium, in qua Deus habitare dicitur, iuxta illud Pſal. 75. factus eſt in pace locus eius. Euthymius vero ad corpus refert, quaſi diceret, à morbo amplius non impugnaberis: & mihi placet iſta ſententia, hoc adiecto, eſſe communem ſalutationem, ac conſuetam ijs, qui ab alijs recedunt, qua imprecantur bonum euentum, ac proſperum; ſic Chriſtus ſalutat eam, ac impertitur permanentem libertatem ab infirmitate, & moleſtijs, quibus ante premebatur. Quod etiam ſequenti ſentẽtia explicuit. Alibi diximus plura de hac ſentẽtia. Quod autem Victor affirmat mulierem paſſam eſſe morbum ob peccatum, probabile eſt, ob verbum Marci, Eſto ſana à flagello tuo, ſiue plaga tua. Quod verbũ inſinuat præceſſiſſe peccatum, nam flagellum infligitur proprie propter culpam, id tamen non eſt omnino certum, præſertim cum ſcriptura non meminerit talis peccati, nec nomen ipſum conuincat nos id affirmare; nam potuit dici flagellum, quia ſæpe Deus infirmitatibus flagellat peccatores; licet non ſemper peccent illi, quibus inferuntur infirmitates, nam aliquando in probationem, aliquando in cautionem, alijſve de cauſis inferuntur, vt late diximus in commentarijs in Ioannem. Notanda eſt autem huius mulieris gratitudo, refert enim Sozomenus lib. 5. Hiſt. cap. 21. hanc mulierem, quam à fluxu ſanguinis Hemorroiſſam appellat, poſtquam à Chriſto ſanata fuit, inſignem imaginem Chriſti Cæſareæ Philippi collocaſſe, quam poſtea Iulianus apoſtata amouit, & ſuam ſubſtituit. De ea Chriſti imagine vide alia ibidem apud Sozomenum.

Mulieris hemorroiſſæ gratitudo.

ANNOTATIO C.

Myſteriũ hoc miraculo incluſum aperitur.

Non eſt ſilentio prætereundum myſterium in hoc miraculo ſignificatũ; cum enim Chriſtus Archiſynagogi filiam ſuſcitare venerit, iamque Archiſynagogus impetraſſet, mulier hæc, velut ex tranſuerſo accedens ſanitatem præripuit, priuſque à Chriſto eã obtinuit. Quo facto Ambroſius, Hieronymus, & Hilarius ſignificari affirmãt myſterium Iudæorum, & gentium: cum enim illi prius eſſent ad populũ Dei vocati, eiſque promiſſa ſalus, veniente vero Chriſto plenitudo gentium per fidẽ prior ad Eccleſiam acceſſit, poſt quam Iudæorum plenitudo accedet, iuxta illud Rom. 11. Cum intrauerit plenitudo Gentium, tunc Iſrael ſaluus fiet, quod Pſal. 67. prædictum erat: Aethiopia (inquit) præueniet manus eius Deo. Mulier igitur hæc Gentium nationes, filia vero Archiſynagogi, Iudæorum populum ſignificat, quod idem Myſterium Gregorius hom. 22. in Euang. indicatum teſtatur facto illo Petri, & Ioannis ad ſepulchrum Domini concurrentium; Ioannes enim iunior prior peruenit, ſed non prior intrauit; Petrus autem poſterior acceſſit, & prior ingreſſus eſt; Ioannes enim Iudaicum populum, Petrus vero Gentium nationes ſignificabat

ille

ille prior credidit, quia venturũ Chriſtum profitebatur,& vnius veri Dei fidem habebat, at Euangelio veniente infidelium gentium plenitudo prima credidit,& Eccleſiæ acceſſit; poſtea vero in extremo tempore plenitudo Iudæorum credet, & ad Chriſtum conuertetur, iuxta illud Iere.23.in nouiſſimis diebus in elligetis conſilium eius, & Oſe.3. Reuertentur ad Dominũ Deum ſuum in nouiſſimo dierum: quod etiam prior Dauid prænunciauit Pſal.58. Conuertentur (inquit) ad veſperam. Dico autem plenitudinem Iudæorum, quia multi ex Iudæis crediderunt Chriſto, immo primi fuerant in Eccleſia; Apoſtoli enim Iudęi erãt, & ante ipſos prius credidit Beatiſſima Virgo,& Ioſeph, Eliſabeth, & alij. Plenitudo vero eorum remanet in infidelitate, ac perfidia, donec Gẽtium plenitudo ingreſſa ſit.

Quando populus gentium per hemorroiſſã ſignificetur.

Conuenienter autem populus Gentium per hanc mulierem ſignificatur, multæ .n. ſimilitudines concurrunt. Primo quidem hæc mulier infirmari incępit, quando puella filia Archiſynagogi nata eſt: nam vt ex Euangelio conſtat, puella mortua eſt duodecimo anno ætatis ſuæ, & mulier hæc ſanata eſt duodecimo anno ſuæ infirmitatis, igitur tunc nata eſt puella, quando hæc mulier incœpit male habere.quod Hieron. Matth.9.notat, ad ſignificãdum, tunc maxime infidelitatem Gentium ſignificatam per fluxum ſanguinis mulieris huius incępiſſe, quando populus Iudaicus à Domino vocari incœpit in Abrahã Iudæorũ primo parente. Ambroſius autẽ ſic interpretatur, nimirum quãdiu Synagoga credidit, Gentium populus in infidelitate permanſit; illo autem in perfidiam lapſo gentes crediderunt,& ſanatæ ſunt. Secundo, mulier hæc non habitabat in ciuitate, vt notat Hieron. quia cum immunda eſſet, extra caſtra habitare compellebatur, vt conſtat Num.5. Vnde in via occurrit Chriſto. Sic Gentilitas priuſquam per fidem Chriſto accederet, non erat de populo Dei, nec de Eccleſia, propterea enim Oſe.2.& Rom.9.ſcriptum eſt de ea: Vocabo non plebem meam, plebem meam, ſeu non populum meum, populum meum. Tertio mulier hæc morbum immundum patiebatur, ſic etiam gentilitatis morb. erat immundus, idololatria enim in Scriptura immundities appellata eſt Ierem.2. Maculata es in iniquitate coram me 4.Reg.17. Coluerunt immunditias, de quibus præceperat Deus, ne facerẽt verbũ hoc. Quarto hęc mulier omnẽ ſuã ſubſtãtiã erogauerat in medicos,& peius habebat, quod Ambroſius interpretatur, Gentes omnia ſua dona naturalia collocaſſe,& cõſumpſiſſe in falſis dijs, & peiores extitiſſe. Quinto mulier Chriſtum tetigit retro, quod Beda exponit, quia Gentes crediderunt in Chriſtum viſibiliter abſentem, nẽpe poſt aſcenſionem eius in cęlum, de quibus dictum eſt Ioan.20. Beati qui non viderunt, & crediderunt. Sexto veſtem tetigit, non carnem, quia caro non de Gentibus, ſed de Iudæis à Chriſto ſumpta eſt. Multa alia conſiderari etiam in hac parte poſſent, ſed quæ dicta ſunt, ſatis eſſe videntur. De filia autem Archiſynagogi ſignificante populum Iudæorum paulo inferius dicemus.

Adhuc illo loquente, venit quidam à principe Synagogæ dicens ei; quia mortua eſt filia tua.

COMMENTARIA.

REuertitur Euangeliſta ad proſequendam hiſtoriam Archiſynagogi: dum igitur hæc, quæ dicta ſunt, ad mulierem Chriſtus loqueretur, venit quidam nuncius à principe ſynagogæ, id eſt de domo eius, nuncians filiam eius eſſe iam mortuam, quando enim princeps domo egreſſus eſt, vt ad Chriſtum veniret, nondum erat mortua, ſed agebat animã. Particula (quia) non eſt cauſalis, ſed vim declarandi habet.

ANNOTATIO CI.

MArcus plures veniſſe teſtatur. Veniũt (inquit) nuncij ab Archiſynagogo, dicentes: Nulla eſt autẽ contradictio, nam vbi multi ſunt, vnus etiam eſt. Probabile eſt vnius Lucam meminiſſe, quia vnus fuit primus inter eos, qui nomine omnium locutus eſt, & per quem cæteri dixerunt, & nunciarunt puellam eſſe mortuam; ad fidem enim mortis faciendam, & ad Archiſynagogi nobilitatem, ac dignitatem oſtẽdendam plures domeſtici venerunt.

Noli

Noli vexare illum.

COMMENTARIA.

CAuſam exponit, cur nunciatum venerit. Noli (inquit) vexare Chriſtum, id eſt non des etiam moleſtiam hanc illi veniendi domum tuam. Homo imperfectæ fidei credebat Chriſtum infirmam ſanare poſſe, non autem ſuſcitare mortuam, idcirco ſuadet Archiſynagogo, ne laborem afferat Chriſto continuandi iter, cum filiæ mortuæ remedium nullum adhibere valeret. Marcus habet: Quid vltra vexas Magiſtum? id eſt vexari facis Chriſtum viam in domum tuam proſequendo?

ANNOTATIO CII.

VIctor Antioch. Mar. 5. aſſerit, nuncios exiſtimaſſe Archiſynagogum vocaſſe Chriſtum tamquam Doctorem, nempe medicũ, qui arte ſolet curare infirmos, idcirco eius operam neceſſariam non credebant, quando mortua erat puella. Hanc ſententiam ego non probo, nam notiſſimum iam erat non arte, ſed virtute ſupernaturali Chriſtum ſanare infirmos, eaque de cauſa etiam Archiſynagogus acceſſerat. At iſti nuncij imperfectę fidei erant, qui non arbitrabantur Chriſtum tantæ eſſe virtutis, vt mortuam ſuſcitaret, ideo dixerunt noli vexare eum.

IESVS autem audito hoc verbo reſpondit patri puellæ: Noli timere, crede tantum, & ſalua erit.

COMMENTARIA.

AVdiuit vocem nunciantis Chriſtus, & ne Archiſynagogus nuncij verbis à fide, quam de Chriſto conceperat, deturbaretur, arbitrans eum non poſſe mortuam puellam ſuſcitare, ſicut & nuncius errans arbitrabatur, idcirco confirmat eum in fide verbis, ac promiſſione: Noli inquit timere; ſcilicet puellam nõ eſſe ſanandam, crede tantum, me poſſe eam ſuſcitare; tantum dico, quia nullam aliam à te operam poſtulo, quam adhibeas, ſed fidem, quam ſi adhibueris, promitto tibi ſalutem filiæ.

ANNOTATIO CIII.

REcte Auguſtinus lib. 2. de conſenſ. Euang. cap. 28. interpretatur hoc verbum, Crede, non ſic eſſe intelligendum, quaſi Archiſynagogus non prius crederet Chriſtum poſſe ſuſcitare mortuam filiam, vti enim ſuperius diximus, quando acceſſit Chriſto, vere exiſtimabat mortuã iam eſſe. Verbum igitur hoc eſt confirmantis, & confortantis illum in concepta fide, quaſi diceret, permane, & eſto fortis in fide, quam de me habuiſti, Non (inquit) Auguſt. diffidentem reprehendit, ſed credentem robuſtius confirmauit. Hoc autem Chriſtus fecit propter duo occurrentia, quę illum de fide deturbare poterant. vnum eſt verbum nunciorum: Noli vexare magiſtrum, erat enim quaſi quædam perſuaſio, ne crederet mortuam ſuſcitari ab eo poſſe. Alterum eſt, quia iam certus erat Archiſynagogus de morte filiæ, quã prius etiam ſi ſuſpicabatur, tamen non ſibi perſuaſam habebat, diffidere autem magis ſolemus, quando malum adeſt præſens, quam quando longe eſt, idcirco Chriſtus confortat fidem eius. Non ſolum autem his verbis confortauit Chriſtus fidem Archiſynagogi, ſed etiam miraculo prius facto in muliere; vt enim inquit Ambroſius, ſuſcitaturus mortuam, ad faciendã fidem, Hæmorroiſſimam ante curauit, dum ad illam petitur, iſta curatur, ſic & reſurrectio temporalis in Domini paſſione celebratur, vt perpetua illa credatur. Sic & paritura ſterilis indicatur, vt conceptura virgo credatur. Hæc Ambroſ. Hæc de hoc verbo dicta ſint.

Verbũ, crede quõ intelligẽdum in hoc loco.

Inquiret autem quiſpiam, de quo timore dictum ſit, Noli timere. Ad quod reſpondeo, Archiſynagogũ timuiſſe, ne verbum nunciorum, dicentium: Noli vexare Magiſtrum, auerteret Chriſtum à voluntate veniendi, & ſaluandi puellam, eo maxime, quia ex incredulitate procedebat: nam exiſtimabant Chriſtum non poſſe mortuam ſuſcitare. cui timori Chriſtus mederi volẽs, inquit; Noli timere, veniam enim in domum tuam, & ſuſcitabo filiam, ſi credidens, &

Quis timor ſit ille, de quo Chriſtus dicit, Nolĩ timere.

ris, & in fide tua perſeueraueris, nec deſiſtam propter verba nunciorum, atque eorum incredulitatem.

Et cum veniſſet domum, non permiſit intrare ſecum quenquam, niſi Petrum, & Iacobum, & Ioannem, & patrem, & matrem puellæ.

COMMENTARIA.

TEſtes miraculi tres ex Diſcipulis præcipuos ſecũ aſſumit, Petrum, qui Chriſtum plurimum diligebat, & quem Eccleſiæ primatem deſtinauerat futurum; Ioannem, quem præ cæteris Chriſtus diligebat; Iacobum, qui Iudæis notiſſimus erat, ſimul etiam patrem, & matrem puellæ, ad quos illud opus ſpectabat. Turbã vero, quæ cũ comitabatur domum intrare non permiſit: tum quia intra domum multa iam turba aderat, tibicinum, & aliorum tumultuantium, nec domus omnes capere poterat, fieretque tumultus, & compreſſio nimia, dum vnuſquiſque ingredi conaretur, cum non omnibus locus pateret; tum etiam ne humanam gloriam, & applauſum ſequi videretur. Ne autem turbæ ea prohibitio dura videretur, cęteros etiam Diſcipulos cum turba extra domum reliquit, tribus illis tantum aſſumptis.

ANNOTATIO CIV.

Cauſa ob quas ſępe Xp̃s ſecũ aſſumpſit Petrũ, Ioãnem & Iacobum.

CHryſoſt. hom. 57. in Matth. cauſas reddit, cur Dominus hos tres tantum Diſcipulos alijs relictis ſępe ſecum aſſumpſit, ſic enim inquit: Quamobrem hos accepit? Quia excellentiores cæteris erant. Et Petrus quidem, quia valde Chriſtum diligeret, idcirco præſtabat. Ioannes vero, quia nimium diligebatur. Ac Iacobus à reſponſo, quod dedit cum fratre interrogatus, dicens: Poſſumus hunc calicem bibere: ab operibus etiam ipſis, partim alijs, quia perfecit, quod dixerat, ſic acer, ac grauis Iudęis erat, vt magnũ munus illis obtuliſſe, cum eum interfecerit, Herodes viſus ſit, Act. 12. Hæc ille. A quo aliquot rationes in commentario poſitas nos mutuati ſumus. Ambroſius autem hos paucos, tanquam teſtes futurę reſurrectionis Chriſtum adſciuiſſe teſtatur.

Flebant autem omnes, & plangebant illam.

COMMENTARIA.

ERant intra domum multi ſuper mortem puellæ flentes, & plangentes. flere ad lacrymas, plangere ad clamores, & eiulatus refertur, vt fieri ſolet erga recenter mortuos. Erant autem multi ibi, & ex domeſticis, & ex alijs concurrentibus, nam Archiſynagogus erat ex primis, ac primatibus. Hæc omnia argumenta erant manifeſta mortis puellæ, vt miraculum reſurrectionis eius futuræ à nemine poſſet in dubium reuocari.

ANNOTATIO CV.

Tibicines qui dicerentur.

MAtthæus refert, Chriſtum inueniſſe tibicines, & turbam tumultuantem, Marcus autem vidiſſe tumultum, & fletes, & eiulantes multum. Tibicines, vt refert Ambroſ. erant, qui conducti ſolebant ſuis modis, ac canticis excitare cæteros ad fletum, ac eiulatum, quem ritum Iudæi à Gentibus mutuati erant. Huius ritus Gentium meminit Lucianus Dial. de luctu.

At ille dixit, nolite flere: Non eſt puella mortua, ſed dormit.

COMMENTARIA.

PRohibet lacrymas, ac eiulatum illorum, rationem reddẽs, nimirum puellam non eſſe mortuam, ſed dormire. non quidem negat mortuam eſſe quantum ad animæ à corpore ſeparationem; ſed ſignificat illam cito reuocandam ad vitam, perinde ac ſi dormiret; illi vero flebant eam ſicut cęteros mortuos, qui amplius non reſurgunt vſque ad vltimum mundi diem. Verbum hoc protulit Chriſtus, vti illos omnes mortuam puellam eſſe non negarent, tantoq; magis reſurrectionis miraculum illuſtraretur, ſi prius omnes omnino eſſe mortuam confiterentur. Modeſte etiam ſignificauit Chriſtus ſe velle

velle eam ſuſcitare, perindeque ei eſſe facile mortuos à morte reuocare, ac dormientes à ſomno excitare.

ANNOTATIO CVI.

Mors in Scriptura ſomnus, & mori dormire appellatur

MArcus refert Chriſtũ ſic dixiſſe: quid turbamini, & ploratis? Puella non eſt mortua, ſed dormit, in hoc nihil eſt contrarietatis, quia Chriſtus omnia dixit, nempe quid turbamini, & ploratis? nolite flere, immo Matthæus addit, Diſcedite, puella non eſt mortua, ſed dormit. Aduerte mortem in Scriptura ſomnũ, & mori dormire appellari 3. Reg. 14. Dormiuit Roboã cũ Patrib. ſuis. & ibidem, Dormiuit Ieroboam cum patribus ſuis 1. Cor. 11. Dormiunt multi 1. Cor. 15. quidam autem dormierunt. ſunt plurima huius rei teſtimonia. Cum enim mortui ſint ad vitam reuocandi, mors ſomnus quidam videtur: hoc namq; nobis conſecutus eſt Chriſtus vt mors, quæ in æternum duratura erat; per eum finem haberet, efficereturque temporalis, & hæc eſt mortis victoria, & mors mortis. 1. Cor. 15. Quando igitur Scriptura mortem ſomnum appellat; myſterium indicat, quod Chriſtus effecit ſua morte noſtram occidendo 1. Cor. 15. In Chriſto omnes viuificabuntur. Ab hac metaphora, & veritate Paulus argumentum accipit conſolandi eos, qui mortuos lugent, vt ſit luctus moderatus, quaſi pro ijs, qui euigilaturi ſunt, & ad vitam reuocandi. Lugeant Gentes, quæ reſurrectionem ignorant, at Chriſtianus temperamento vtatur, ſpem, & fidem hanc habẽs, ſic enim ſcribit 1. Theſsalo. 4. Nolumus vos ignorare fratres de dormientibus, vt non contriſtemini, ſicut, & cęteri, qui ſpem non habent: ſi enim credimus, ꝙ Ieſus mortuus eſt, & reſurrexit, ita & Deus eos, qui dormierunt per Ieſum Chriſtum adducet cum eo. At vero hoc in loco peculiare quidquiam ſignificatur, nempe mortem hanc citiſſime abſorbendam, & puellam quaſi à breuiſſimo ſomno reuocandam ad vitam, idcirco ceſſandum eſſe ab illis eiulatibus, cęteriſque in funere mortuorum pro more tunc fieri ſolitis. Iuxta hunc ſenſum ſcriptum eſt Ioan. 11. de Lazaro: Lazarus dormit, vado, vt à ſomno excitem illum, & infirmitas hæc non eſt ad mortem. Victor Antiochenus Marc. 5. affirmat vſum eſſe Chriſtum hoc verbo dormiendi, vt vitaret iactantiam. Quod ad literã ſpectat. Auguſt. lib. 2. de conſen. Euág. c. 28. legit apud Matthæum: Non eſt mortua mulier; cum tamen apud Marcum, & Lucam legatur, Puella. Notatque in Scriptura vocabulum mulieris etiam accipi pro puella. Quod verum eſt, tamen apud Matthæum legitur κοράσιον, quod ſignificat puellam. Marcus autem legit παιδίον, quod eſt communis generis ad puerum, vel puellam. Apud Lucam autem tantum legatur; Non eſt mortua, ſed dormit; Refertur namque ad illud quod præceſſit, ſcilicet, matrem puellę παιδὸς à nomine παῖς, ꝙ puellam ſignificat, vnde apud Matthæũ non eſt legendum mulier, ſed puella; vt legit Hiero. & plurima exemplaria Latina.

Et deridebant eum, ſcientes quod mortua eſſet.

COMMENTARIA.

NOn intelligẽtes futuræ iá iam reſurrectionis myſterium, deriſerũt Chriſtũ, quaſi negaret omnino mortẽ puellæ. Homines enim fidei lumine deſtituti ſua virtute Chriſti virtutem, ac potentiam menſurabant, nec eum ſuſcitare illam poſſe credebant. Hæc autem deriſio eo magis conuincebat illos reſurrectioni ſactæ aſſentire, quo minus negare poterant puellam vere fuiſſe mortuam, ipſiſmet non tantum id affirmantibus, ſed etiam irridentib. Chriſtum, quod eis ille videretur rem manifeſtam negare.

Ipſe autem tenens manum eius, clamauit, dicens.

COMMENTARIA.

NEc manum tenere, nec clamare opus illi erat, qui ſola voluntate potuit ſuſcitare, ſed hęc exteriora facit, vt ipſe eſſe credatᷣ, q ſua virtute, ac imperio ſuſcitabat; ideoque voce alta, ſeu clamore vtitur, vt eo magis ab adſtantibus agnoſcatur. Manum apprehendit, vt retineret eandem metaphoram, quã verbo ſecutus erat, dixerat enim, puella dormit, ſic vt ſuſcitaret eam, manum eius tenuit; ſic enim ſuſcitare eos

ſolemus, qui graui, ac profundo ſomno correpti ſunt: verbis enim utimur, ac manum tenemus, quaſi excitantes ut ſurgant. Rurſus etiam quia non ſolum ad uitam reuocare uolebat etiam ut ſtatim ſurgeret, ac ſtaret, quæ tunc iacebat; idcirco uelut manum porrigebat. Plura in Annotatione require.

ANNOTATIO CVII.

Series geſti miraculi, & cur inde eiecti ſint à Xp̃o oẽs pręterquam quę narratos in textu.

PRætermiſerunt Lucas, & Marcus, quæ narrat Matthæus, nimirum poſtquam ingreſſus eſt Chriſtus domum, vidiſſetque turbam tumultuantem, & tibicines, etiam hos eieciſſe è domo, & ingreſſum eſſe ad ſuſcitandum puellam cum tribus Diſcipulis, & patre, & matre puellæ. Itaque primo quando acceſſit domui, reliquit turbã, qua comitatus veniebat cum diſcipulis cęteris, vt ſupra diximus, referuntque Marcus, & Lucas. ingreſſus autem domum vidit turbam domeſticorum tumultuantem, & tibicines, quibus dixit: Nolite flere, puella non eſt mortua, à quibus deriſus eſt, & cætera, quæ narrant Marcus, & Lucas. His etiam eiectis è domo, manſit cum illis quinque prædictis, quibus præſentibus puellam ſuſcitauit modo narrato. Cur autem illos eiecerit, cauſam reddit Hieronymus Matthæi 9. non erant (inquit) digni, vt viderent myſterium reſurgentis, qui reſuſcitantem indignis contumelijs deridebant. Chryſoſt. hom. 32. in Matth. affirmat illos eieciſſe, tanquam indignos, non tamen exponit cauſam indignitatis, quam Hieronymus explicuit. Ambroſius cauſam ſpiritualem adfert ad ſignificandum ſcilicet ex Iudæis non credituros, nec in Eccleſiam Chriſti recipiendos, ſed eorum paucos. Mihi non videtur cauſa eiectionis referenda in indignitatem, nec in ſignificationem tantum, ſed ad veritatis oſtenſionem, nempe, quia tumultus, & cantus illorum, mortuorum erat, non viuentium. cum autem ſuſcitanda eſſet iamiam puella, illos eiecit, quaſi inutiles, ac ſuperfluos, conuenerant enim eo luctus cauſa, hoc inſinuauit Matthæus, refert enim Chriſtum, poſtquam dixit quæ Marcus, & Lucas retulerunt: Nolite flere, &c. pronunciaſſe verbum hoc: diſcedite, non eſt enim mortua puella, ſed dormit. Cauſa igitur diſceſſus eſt, quod puella non eſt mortua, ſed iam viuificanda.

Cur Xp̃s ſuſcitaturus puellã manum eius tenuit.

Cur autem Chriſtus manum puellæ tenuerit, cum id neceſſarium non fuerit, cauſas duas in commentario expoſuimus, quæ literales, ac propriæ viſæ nobis ſunt, quibus adiungimus etiam alias; vna eſt ſpiritualis, quam adfert Hieronymus, inquit enim; Niſi mundatę fuerint manus Iudęorum, quæ ſanguine plenæ ſunt, Synagoga eorum mortua non reſurget. Euthymius Mar. 5. duas alias cauſas profert, vna eſt, vt manus Chriſti corpus illud diſponeret, ſicut vox, quæ ſequitur, animam, quæ diſceſſerat, reuocabat. Altera eſt, vt Chriſtus oſtenderet carnem ſuam ſanctiſſimam virtutem etiam habere mortuos ſuſcitãdi. At neutra hæc cauſa accommodata videtur, non quidem prior, quia vna, & eadem Chriſti virtus per tactum, & vocem ſimul ſuſcitauit puellam. Non poſterior, quia tunc ſatis eſſet, ſi ſolum tangeret: nos autem cauſam quærimus, cur manum illius apprehenderit; ob id, quod in commentario poſitum eſt, accommodatius videtur.

Puella ſurge.

COMMENTARIA.

VOx imperãtis eſt, quæ ſimul cum manus apprehẽſione prolata eſt, & diuina uirtus per utrumque operata, in uitam reuocauit eam, quæ mortua erat, & ut ſurgeret, ac ſtaret, effecit; mortuus enim ſurgere non poſſe niſi omnipotentis uirtus adeſſet. uſus autem eſt uerbo ſurgendi communi à ſomni, & à mortis ſuſcitatatione, ut ſimilitudo retineretur, qua dixerat, Puella dormit.

ANNOTATIO CVIII.

Explicatur vberius ſuperiora verba.

MArcus verbum Hebræum, quo vſus eſt Chriſtus, retinuit, nempe talitha cumi, id eſt, puella ſurge. Illud talitha Syriacum, cumi vero Hebræum eſt: nam illo tunc tẽporis multa vocabula Syriaca mixta erant Hebræis. Notandum eſt autem Marcum interpretatum eſſe hanc ſententiam Domini ſic: Puella tibi dico, ſurge. Quod ſic eſt intelligendum, non quod illud (dico tibi) ſit de ſignificatione verborum Hebræorum, vti enim diximus, cæte-

rique

tique Euangeliſtæ teſtantur, tantum ſignificant, Puella ſurge: ſed quod ab Euangeliſta poſitum ſit ad explicandum imperium verborum Chriſti, ne cui videri poſſit, deprecantis eſſe verbum, cum ſit vere imperantis, quod aduertit Hieron. ad Pachmachium, de optimo genere interpretandi, notans non per hoc Euangeliſtam male vertiſſe, quia factum eſt ad exprimendam emphaſim, & imperium ſententiæ. Nec eſt legendum, Tabitha. Hoc enim nomen eſt proprium cuiuſdam alterius fœminæ à Petro ſuſcitatæ Act. 9. illis verbis, Tabitha ſurge. At in hoc loco legẽdum eſt Talitha nomen Syriacum appellatiuum, quod Latine dicitur, Puella. Quo vocabulo vſa eſt Paraphraſis Chaldaica Eſther. 2. vbi. n. nos legimus: Cumque congregarentur virgines, illa legit: Talithen in Hebræo, betuloth, quod indicat Talitha ſignificare puellam virginem, & viro incognitam, qualis erat hæc, quæ nunc eſt ſuſcitata, quæ duodecimum agebat annum. de efficacia verborum Chriſti diximus aliàs, & maxime in commentarijs in Ioannem.

Et reuerſus eſt ſpiritus eius.

COMMENTARIA.

AD Chriſti imperium anima, quę per mortem erat ſeparata, à corporeque receſſerat, reuerſa eſt, ac puella ſuſcitata: ut autem Euangeliſta indicaret uere mortuam fuiſſe puellam, & eandem animam reuocatam ad illius corpus, uſus eſt uerbo, reuerſus eſt, quod indicat, ſpiritũ, ſeu animam prius abijſſe, & eundem remeaſſe.

Et ſurrexit continuo.

COMMENTARIA.

NOn ſolum ſuſcitata eſt, ſed etiam, quæ iacebat, ſurrexit, & ſtetit, quod ſignum fuit roboris, ac ſanitatis veræ cum vita acquiſitę; non ſolum .n. Chriſtus reuocauit puellam ad vitam, ſed integram etiam corporis ſanitatem omni infirmitate reiecta, contulit. Hęc .n. duo imperauerat, cum dixit, Puella ſurge: tanta fuit virtus eius imperij.

ANNOTATIO CIX.

Liberatus à peccato per gratiam quid pręſtare debeat.

PLura Marcus refert, nempe non ſolum ſurrexit, ſed etiam ambulauit, quod indicat vitam, & incolumitatem perfectam: Confeſtim (inquit) ſurrexit, & ambulauit. Significatur ſpiritualiter, eum, qui à peccato per gratiam liberatus eſt, continuo ſurgere debere depoſita veteri conſuetudine, & remota occaſione antiqua peccandi, ac ambulare bonis operibus incumbendo, ne gratiam in vanum accipiens eam facile perdat.

Et iuſſit illi dare manducare.

COMMENTARIA.

IVſſit hoc Chriſtus, vt ueritatem reſurrectionis comprobaret, ne phantaſticum aliquid quod factũ erat, exiſtimaretur; atque ut in uitam mortalem, qualem ante uiuebat, reuocatam eſſe puellam ſignificaret, quæ cibo ac potu indiget; non autem in eam, in quam reſurgemus in ultimo die, quando mors ultra non erit. Hęc enim cibo corporali non indiget.

ANNOTATIO CX.

HAec ſententia à Luca, & Marco ſcripta eſt, à Mattheo autem prætermiſſa. Ambroſius priorem rationem in commentario poſitam notauit, teſtimonium (inquit) reſurrectionis, ne phantaſma, ſed veritas crederetur. Addit Euthym. Mar. 5. eadem de cauſa Chriſtum non dediſſe illi manducare, ſed iuſſiſſe parentibus vt darent. Spiritualiter ſignificatur, frequentia ſacramenti Euchariſtiæ amplectenda ab eo, qui iuſtificatus bonis iam operibus intendit, per illam non ſolum gratia augetur, ſed robur ad tentationes ſuperandas, & difficilia opera efficienda adijcitur.

Et ſtupuerunt parentes eius.

COMMENTARIA.

VEhementer admirati ſunt parentes puellæ, id enim magnitudo, et nouitas tanti operis poſtulabat; quæ admiratio non ex infidelitate, ſed ex certa notitia procedebat, non enim dubitarunt factum, quod oculis proprijs cernebant, eum namque, qui exterius homo nobis ſimilis uidebatur, imperio mortuam puellam ſuſcitaſſe, ac

eodem

eodem momēto ſanitatem perfectam contuliſſe, admiratione dignum erat, illis præſertim, qui talia de Chriſto non audierant.

ANNOTATIO CXI.

MArcus habet, obſtupuerunt ſtupore magno, qui licet non explicet eos, qui dicti ſunt, obſtupuiſſe, tamen ex Luca ad patrem, & matrem referendum eſt, non autem ad Diſcipulos, quibus id nouum non erat, iam enim viderant ſimilia Chriſtum feciſſe, quando filium viduæ ſuſcitauit, quod factum æqualis erat virtutis.

Quibus præcepit, ne alicui dicerent, quod factum erat.

COMMENTARIA.

PRæcepit Chriſtus parentibus, & quidem vehementer, vt dicit Marcus, ne miraculum diuulgarent, ſcilicet tunc temporis, quando factum fuit, ſolique parentes cum tribus Diſcipulis aderant donec ipſe cum Diſcipulis turbam multam foris expectantem, reiq; exitum videre cupientem declinaret, hominum plauſum fugiens; paulo tamen poſt latere non potuit: nam Chriſto è domo diſcedente, turbam ingreſſam eſſe, vt quid de puella factum fuerit, noſſet, dubitandum non eſt, ſicque ipſa viuens puella omnibus, qui mortuam viderat, & ijs, & qui ex certa relatione mortuam nouerant, teſtimonium irrefragabile miraculi à Chriſto geſti, ac per eos, qui aderant fama exijt in vniuerſam terram illam, vt refert Matthęus.

ANNOTATIO CXII.

Puellæ Archiſynagogi quō ſynagogā ſignificauerit.

SVpra diximus, quā appoſite mulier fluxum ſanguinis patiens Gentilitati conferretur, nunc aūt de puella hac, per quam Synagoga ſignificatur, dicendum eſt; & quidem in multis ſimilitudo poſita eſt, quorū nonnulla exprimemus. Primo puella imperfectæ adhuc ætatis erat, quod & Synagogæ conuenit, quæ puero confertur ob ſtatus illius imperfectionem, Gala. 4. Cum eſſemus paruuli, ſub elementis mundi huius eramus ſeruientes 1. Cor. 13. Cum eſſem paruulus, ſapiebam vt paruulus. idcirco Gala. 3. Lex confertur pædagogo. Secundo puella patrem habebat, qui eius habebat curam, & pro ea ſolicitus erat: ſic Synagoga patrem habebat Deum, quem colebat, & cuius fidem habebat, & ſub illius particulari protectione erat, Gentibus ſeruientib. dijs falſis, ideoq; appellabat Synagoga Deum ſuum, & ipſa populus Dei appellata eſt. Tertio puella erat in domo patris, quia Synagoga de Dei Eccleſia erat, per veram fidem, & religionem. Quarto Chriſtus ad domum eius ſanaturus illam venit, quia Chriſtus de populo Iudæorum, & de Synagoga carnem ſuſcepit, & inter eos natus, & conuerſatus eſt. Quinto rogatus venit, quia Chriſtus venit in hunc mundum, & carnem ſumpſit præcedentibus precibus, & rogationibus Patriarcharum, & Prophetarum, Patrum Iudæorum. Sexto veniens irridetur à tibicinibus, & turba tumultuāte, quia Chriſtus paſſus eſt, illuſuſque à Iudæis. Septimo, paucis præſentibus, eiectaque turba Chriſtus ſuſcitat puellam, quod vt notant Ambroſ. & Hilarius paucitatem credentium Iudæorum in priori aduentu ſignificat. demum fama exijt ex illo loco in omnem terram, quia ſalus, quam inter Iudæos Chriſtus operatus eſt, per orbem terrarum eſt prædicata, & communicata. Multa alia dici poſſent, hæc autem ſufficere videntur.

FRANCISCI CARDINALIS TOLETI IN SACROSANCTVM LVCÆ EVANGELIVM COMMENTARII.

CAPVT NONVM.

CONuocatis autem duodecim Apoſtolis, dedit illis virtutem, & poteſtatem ſuper omnia dæmonia, & vt languores curarent. Et miſit illos prædicare regnum Dei, & ſanare infirmos. Et ait ad illos: Nihil tuleritis in via, neque virgam, neque peram, neque panem, neque pecuniam, neque duas tunicas habeatis. Et in quamcumque domum intraueritis, ibi manete, & inde ne exeatis. Et quicumque non receperint vos: exeuntes de ciuitate illa, etiam puluerem pedum veſtrorum excutite in teſtimonium ſupra illos. Egreſſi autem circuibant per caſtella euangelizantes, & curantes vbique. Audiuit autem Herodes tetrarcha omnia, quæ fiebant ab eo, & hæſitabat eo quod diceretur à quibuſdam: Quia Ioannes ſurrexit à mortuis: à quibuſdam verò: Quia Elias apparuit: ab aliis autem: Quia propheta vnus de antiquis ſurrexit. Et ait Herodes: Ioannem ego decollaui. Quis eſt autem iſte, de quo ego talia audio? Et quærebat videre eum. Et reuerſi Apoſtoli, narrauerunt illi quæcunque fecerunt, & aſſumptis illis ſeceſſit ſeorſum in locum deſertum, qui eſt Bethſaidæ. Quod cum cognouiſſent turbæ, ſecutæ ſunt illum: & excepit eos, & loquebatur illis de regno Dei, & eos, qui cura indigebant, ſanabat. Dies autem cœperat declinare. Et accedentes duodecim dixerunt illi: Dimitte turbas, ut euntes in caſtella, villaſque quæ circa ſunt, diuertant, & inueniant eſcas: quia hic in loco deſerto ſumus. Ait autem ad illos: Vos date illis manducare. At illi dixerunt: Non ſunt nobis plus quam quinque panes, & duo piſces: niſi forte nos eamus, & emamus in omnem hanc turbam eſcas. Erant autem fere viri quinque millia. Ait autem ad Diſcipulos ſuos: Facite illos diſcumbere per conuiuia quinquagenos. Et ita fecerunt. Et diſcumbere fecerunt omnes. Acceptis autem quinque panibus, & duobus piſcibus, reſpexit in cęlum, & benedixit illis: & fregit, & diſtribuit Diſcipulis ſuis, ut ponerent ante turbas. Et manducauerunt omnes, & ſaturati ſunt. Et ſublatum eſt quod ſuperfuit illis, fragmentorum cophini duodecim. Et factum eſt cum ſolus eſſet orans, erant cum il-

lo & Diſcipuli; & interrogauit illos dicens: Quem me dicunt eſſe turbæ? At illi reſponderunt, & dixerunt: Ioannem Baptiſtam, alij autem Eliam, alij verò, quia vnus Propheta de prioribus ſurrexit. Dixit autem illis: Vos autem quem me eſſe dicitis? Reſpondens Simon Petrus dixit: Chriſtum Dei. At ille increpans illos, præcepit ne cui dicerent hoc, dicens: Quia oportet Filium hominis multa pati, & reprobari à ſenioribus, & principibus ſacerdotum, & Scribis, & occidi, & tertia die reſurgere. Dicebat autem ad omnes: Si quis vult poſt me venire, abneget ſemetipſum, & tollat crucem ſuam quotidie, & ſequatur me. Qui enim voluerit animam ſuam ſaluam facere, perdet illam: nam qui perdiderit animam ſuam propter me, ſaluam faciet illam. quid enim proficit homo, ſi lucretur vniuerſum mundum, ſe autem ipſum perdat, & detrimentum ſui faciat? Nam qui me erubuerit, & meos ſermones: hunc Filius hominis erubeſcet cum venerit in maieſtate ſua, & Patris, & ſanctorum Angelorum. Dico autem vobis vere: ſunt aliqui hic ſtantes, qui non guſtabunt mortem, donec videant regnum Dei. Factum eſt autem poſt hæc verba fere dies octo, & aſſumpſit Petrum, & Iacobum, & Ioannem, & aſcendit in montem vt oraret. Et facta eſt, dum oraret, ſpecies vultus eius altera: veſtitus eius albus & refulgens. Et ecce duo viri loquebantur cum illo. Erant autem Moyſes, & Elias, viſi in maieſtate, & dicebant exceſſum eius, quem completurus erat in Ieruſalem. Petrus verò, & qui cum illo erant, grauati erant ſomno. Et euigilantes uiderunt maieſtatem eius, & duos viros, qui ſtabant cum illo. Et factum eſt cum diſcederent ab illo, ait Petrus ad Ieſum: Præceptor bonum eſt nos hic eſſe: & faciamus tria tabernacula, vnum tibi, & vnum Moyſi, & vnum Eliæ: neſciens quid diceret. Hæc autem illo loquente, facta eſt nubes, & obumbrauit eos: & timuerunt, intrantibus illis in nubem. Et uox facta eſt de nube, dicens: Hic eſt Filius meus dilectus, ipſum audite. Et dum fieret vox, inuentus eſt Ieſus ſolus. Et ipſi tacuerunt, & nemini dixerunt in illis diebus quidquam ex his, quæ viderant. Factum eſt autem in ſequenti die, deſcendentibus illis de monte, occurrit illis turba multa. Et ecce vir de turba exclamauit, dicens: Magiſter, obſecro te, reſpice in filium meum, quia vnicus eſt mihi, & ecce ſpiritus apprehendit eum, & ſubito clamat, & elidit, & diſſipat eum cum ſpuma, & vix diſcedit dilanians eum: & rogaui Diſcipulos tuos vt eijcerent illum, & non potuerunt. Reſpondens autem Ieſus, dixit: O generatio infidelis, & peruerſa, vſquequo ero apud vos, & patiar uos? Adduc huc filium tuum. Et cum accederet, eliſit illum dæmonium, & diſſipauit. Et increpauit Ieſus ſpiritum immundum, & ſanauit puerum, & reddidit illum patri eius. Stupebant autem omnes in magnitudine Dei: omnibuſque mirantibus in omnibus, quæ faciebat, dixit ad Diſcipulos ſuos: Ponite uos in cordibus veſtris ſermones iſtos: Filius enim hominis futurum eſt vt tradatur in manus hominum. At illi ignorabant uerbum iſtud, & erat uelatum ante eos, ut non ſentirent illud: & timebant eum interrogare de hoc verbo. Intrauit autem cogitatio in eos, quis eorum maior eſſet. At Ieſus videns cogitationes cordis illorum, apprehendit puerum, & ſtatuit illum ſecus ſe, & ait illis: Quicumque ſuſceperit puerum iſtum in nomine meo, me recipit: & quicumque me receperit, recipit eum, qui me miſit. Nam qui minor eſt inter uos omnes, hic maior eſt. Reſpondens autem Ioannes dixit: præceptor, uidimus quendam in nomine tuo eijcientem dæmonia, & prohibuimus eum, quia non ſequitur nobiſcum. Et ait ad illum Ieſus: Nolite prohibere: qui enim non eſt aduerſum vos, pro uobis eſt. Factum eſt autem, dum complerentur dies aſſumptionis eius, & ipſe faciem ſuam firmauit ut iret in Ieruſalem. Et miſit nun-

cios ante conſpectum ſuum: & euntes intrauerunt in ciuitatem Samaritanorum vt pararent illi. Et non receperunt eum, quia facies eius erat euntis in Ieruſalem. Cum uidiſſent autem Diſcipuli eius Iacobus, & Ioannes, dixerunt: Domine, uis dicimus ut ignis deſcendat de cælo, & conſumat illos? Et conuerſus increpauit illos, dicens: Neſcitis cuius ſpiritus eſtis. Filius hominis non uenit animas perdere, ſed ſaluare. Et abierunt in aliud caſtellum. Factum eſt autem: ambulantibus illis in uia, dixit quidam ad illum: Sequar te quocumque ieris. Dixit illi Ieſus; Vulpes foueas habent, & uolucres cæli nidos: Filius autem hominis non habet ubi caput reclinet. Ait autem ad alterum: Sequere me. ille autem dixit: Domine permitte mihi primum ire, & ſepelire patrem meum. Dixitque ei Ieſus. Sine ut mortui ſepeliant mortuos ſuos: tu autem uade, & annuncia regnum Dei. Et ait alter: Sequar te Domine, ſed permitte mihi primum renunciare his, qui domi ſunt. Ait ad illum Ieſus: Nemo mittens manum ſuam ad aratrum, & reſpiciens retro, aptus eſt regno Dei.

CAPVT NONVM.

ANNOTATIO PRIMA.

Ordo & ſeries hiſtoriæ.

QVæ Lucas narrat de Apoſtolorum miſſione in principio capitis, referuntur à Matthæo cap. 10. & Marco cap. 6. inter quos Euangeliſtas ſolus Marcus ordinem rerum geſtarum ſeruauit: nam hæc miſſio facta eſt ante ea, quæ in fine præcedentis capitis à Luca dicta ſunt; & poſt illa, quæ ſcribit Matthæus cap. 10. Occiſio autem Ioannis, quam narrat Matthæus cap. 14. facta fuit eo tempore, quo miſſi erant Diſcipuli ad prædicandum. De ordine vide Auguſt. lib. 2. de conſ. Euang. cap. 30.

Conuocatis autem IESVS duodecim Apoſtolis dedit illis virtutem, & poteſtatem ſuper omnia dæmonia, & vt languores curarent.

COMMENTARIA.

VOcat in vnum duodecim Apoſtolos, vt eos mittat prædicare Euangelium, quod vt efficacius faciant, dat poteſtatem, & virtutem eijciendi dæmonia à corporibus hominum, & infirmitates curandi, quibus audientium fidem ſibi concilient: nam per talia opera virtus Dei in illis agnoſcebatur, & hominum beneuolentia, quæ ad fidem ſuſcipiendam multum conducit, comparabatur.

ANNOTATIO II.

Sitne aliqua differentia inter uirtutẽ, & poteſtatem, de quib. fit mẽtio in textu.

POſſet quiſpiam non immerito Interrogare, quæ ſit differentia inter virtutem, & poteſtatem, quarum in textu mentio facta eſt; cui quidem interrogationi Bonauentura ſatisfacere intendit, affirmans poteſtatem ad languorum ſanationem, virtutem ad dæmoniorum eiectionem referri, quaſi uirtus ſit data ad expellendos dæmones; poteſtas verò ad ſanandos languores. quæ dictio quibuſdam etiam recentioribus placet. Huic tamen interpretationi obſtant Matthæus cap. decimo, & Marcus cap. tertio, qui poteſtatem ad dæmones referunt ſimul, & ad languores. Matthæus (inquit) dedit eis poteſtatem ſpirituum immundorum, vt eijcerent eos, & ut ſanarent omnem languorem, & infirmitatem. Marcus uerò: Dedit, inquit, poteſtatem curandi infirmos, & eiiciendi dæmonia, & capit. ſexto, prætermiſſis infirmis, ait: dabat eis poteſtatem ſpirituum immundorum. Hoc igitur loco apud Lucam ad vtrumque tam uirtus, quam poteſtas referri debent. Lucas autem duobus uocabulis vſus eſt, nempe virtute, & poteſtate, vt rem ipſam perfectius explicaret; nam pote-

ſtas ad quandam præſidentiam, & dignitatem pertinet; qui enim aliis præſunt; poteſtatem habere dicuntur. Roman. 13. qui poteſtati reſiſtit, Dei ordinationi reſiſtit; Virtus autem ad efficaciam; poteſtas enim ſine virtute inermis, & inutilis eſt; virtus autem ſine poteſtate aliquando temeraria eſt. Inſtruit igitur Chriſtus quaſi præſides, & velut ex officio, & munere Apoſtolos ſuper dæmones, & ſuper morbos: & vt efficaciter vtrumque præſtarent, adhibuit virtutem, ac potentiam. Matthæus, & Marcus vnico nomine poteſtatis vtrumque ſignificarunt; Lucas verò diſtinctius agens vtriuſque meminit, ſignificans Apoſtolis, quaſi ex officio ac munere datum, dæmones eijcere, & morbos ſanare. Optimo autem conſilio Chriſtus mittens eos ad Euangelium prædicandum, ſic diſpoſuit, & ornauit: nam vtrumque opus diuinitatis erat argumentum, & vtrumque hominum beneuolentiam conciliabat, quaſi beneficium illis collatum: quæ duo animos ad fidem prædicationi præſtandam trahebant. Quod autem ad literam ſpectat, in quibuſdam Græcis exemplaribus legitur (duodecim Diſcipulis) in quibuſdam verò alijs (duodecim Apoſtolis) atque hæc noſter interpres eſt ſecutus: eaque lectio eſt magis accommodata; iam enim ex Diſcipulis omnibus duodecim Chriſtus elegerat, eoſque Apoſtolos inſtituerat, ut ſupra dictum eſt Luc. ſexto in nonnullis etiam Græcis tantum legitur: Conuocatis duodecim, ſicque legit Euthym. ſenſus idem eſt in omnibus his.

Et miſit illos prædicare regnum Dei.

COMMENTARIA.

Conuocatos, ac diſpoſitos Apoſtolos mittit in ciuitates, & vicos non Iudææ, ſed Galilææ, & Iſrael, prædicare aduentum Meſſiæ, & Euangelij; hæc enim regnum Dei appellat, quia per Chriſti fidem, & Euangelij eius obſeruantiam homines, & contra Diabolum, cæteroſque inimicos regnant in hoc ſæculo, & ab hoc in regnum cœlorum tranſuehuntur.

ANNOTATIO III.

Matthæus cap. 10. prædicationis verbum à Chriſto traditum explicuit: Euntes (inquit) prædicate dicentes; Appropinquauit regnum cœlorum. Marcus cap. ſexto, alteram prædicationis partem enarrauit, exeuntes, (inquit) prædicabant, vt pænitentiam agerent. Illud ad fidem Chriſti, per quam ſalus, & remiſſio accipienda erat, ſpectabat; hoc autem ad mores, vt abiectis prauis operibus, per pænitentiam, ſine qua ſalus, ac remiſſio peccatorum non confertur, bonis incumberent. Marcus etiam expoſuit, vocatos quidem duodecim, ſed miſſos eſſe binos, vt intelligas, non ſimul omnes in ſingula loca iuiſſe, ſed ſeparatos, binos, & binos. Mattheus autem nomina duodecim, qui miſſi ſunt, deſcribit. De regno hoc, quod prędicare miſſi ſunt, diximus ſupra, & in Commentario, & dicemus adhuc in ſequentibus.

Et ſanare infirmos.

COMMENTARIA.

Vt prædicatio Apoſtolorum vera agnoſceretur, fidemque audientium conciliaret, miſit etiam eos ſanare infirmos, virtutemque, ac poteſtatem traditam in hominibus exercere, ac operibus demonſtrare.

ANNOTATIO IV.

Omiſit Lucas alia multa diuinæ virtutis opera, quæ Chriſtus eos facere iuſſit, vt per ea ad fidem, in qua ſalus ſpiritualis poſita erat, auditores attraherent; quæ Matthæus diſtinctius enarrat; ſic enim Chriſtum dixiſſe Apoſtolis refert: Infirmos curate, mortuos ſuſcitate, lepreſos mundate, dæmones eijcite. Adiecit etiam: Gratis accepiſtis, gratis date, id eſt nullo precio à uobis accepto tantam virtutem ego uobis contuli, vos etiam gratis, & ſine vllo tempo-

ram

taſi pretio aliis impartite, opera talia gratis exhibendo. Cum enim hæc fierent ad conciliandam hominum fidem in Chriſtum, in qua ſalus æterna erat poſita, oſtẽdendamque diuinam virtutem ad veritatis confirmationem, noluit Chriſtus temporalia pretia admiſceri, ne vileſcerent, & vt omnibus communia eſſent, etiam pauperibus, & nihil quod redderent, habentibus, & vt ſic animi magis allicerentur, beneuolentiaque hominum maior prædicationi accederet. De hac infirmorũ curatione recte Hiero. Matth. 10. inquit: Clemens Dominus, & Magiſter non inuidet ſeruis, ac Diſcipulis virtutes ſuas, & ſicut ipſe curauerat omnem languorem, & omnem infirmitatem, Apoſtolis quoque ſuis tribuit poteſtatem, vt curarent omnẽ languorem, & infirmitatẽ in plebe. Sed multa diſtantia eſt inter habere, & tribuere, donare, accipere. Iſte quodcunque agit, poteſtate Domini agit; illi ſi quid faciunt, imbecillitatem ſuam, & virtutem Domini confitentur, dicentes, In nomine Ieſu ſurge, & ambula. Hęc Hiero.

Et ait ad illos: Nihil tuleritis in via.

COMMENTARIA.

Communia præcepta in miſſione hac obſeruanda, omnibus ſimul tradit, priuſquam diuidantur bini. Conuocatis ergo Apoſtolis prohibet nihil ſecum adferre ex ijs, quæ ratione viæ conficiendæ adferri ab alijs ſolent. Hoc enim eos ad prædicandum expeditiores, diuinæ prouidentiæ confidentiores, hominibus admirabiliores, ac ab omni auaritiæ ſuſpicione liberos effecit.

ANNOTATIO V.

Ordo inſtructionis Apoſtolorum a Chriſto facta, antequam proficiſce

Matthæus narrat primum præceptũ iniunctum Apoſtolis, quod quidem Marcus, & Lucas prętermiſerunt, id autẽ tale eſt. In viam gentium ne abieritis, & in ciuitates Samaritanorum ne intraueritis; ſed potius ite ad oues, quæ perierunt, domus Iſrael. Sicut enim Chriſtus veniẽs in hunc mundum, præſentiæ ſuæ prędicationem Iudæis ſolis exhibuit, iuxta illud Matth. 15. Non ſum miſſus niſi ad oues, quæ perierunt domus Iſrael: ita uoluit Diſcipulos ſuos facere, vt omnem Iudæis occaſionem tolleret negãdi eum eſſe verum Meſſiam in lege, & Prophetis promiſſum; erant enim gentes, & Samaritani Iudæis infenſiſſimi, facileq; Chriſtum abieciſſent, ſi eius prædicationem illis communem intellexiſſent: tempus enim opportunum expectari voluit mortis ac paſſionis ſuę, quã pro totius mundi ſalute, Iudęorum, & gentium paſſus eſt, poſtquam Apoſtoli mittẽdi erant in omnem viam, & regionem. Poſt hoc præceptum adiunxit ſecundum, vt refert Matthæus: Prædicate, inquit, dicentes: Appropinquauit regnum cęlorum, ſeu Dei, vt dicit Lucas. Poſt hęc addidit, quę ſupra diximus. Infirmos curate, mortuos ſuſcitate, &c. His adiecit, quę ad eos pertinebant, nempe quod dictum eſt: Nihil tuleritis in via, & quę ſequuntur, hic enim fuit ordo huius inſtructionis datæ à Chriſto Apoſtolis ſimul, priuſquam proficiſcerentur, Gręce habetur (in viam) id eſt, pro via, ſeu itinere conficiendo.

rẽtur ad prædicandum.

Neque virgam.

COMMENTARIA.

Exponit in particulari, quæ generaliter prohibuerat, ne in obſeruantia ſit error, aut in inquirendo intellectu difficultas. Senſus eſt. Volo vos adeo inermes eſſe, ac armis carnalibus priuatos, vt neque virgam in defenſionem, aut offenſionem aliquam feratis. Opera, ad quæ vos peragenda mitto, vitæ veſtræ innocentia, virtuſque mea, quæ in vobis eſt, erunt arma veſtra.

ANNOTATIO VI.

Virgæ prohibitio etiam apud Mathęum habetur: in quibuſdam autem Gręcis exemplaribus, tam apud Mathęũ, quam apud Lucam habetur (virgas) in plurali, in quibuſdã alijs in ſingulari. Latina exẽpla etiã apud Matthæũ, & Lucã legũt in ſingulari, ſenſus idem eſt; nam ideo vt

plurali ponitur, quia refertur ad multos ſimul, nempe ad omnes Apoſtolos, in ſingulari autem quia ad ſingulos fit relatio, vt nemo eorum virgam ferat. Faceſſit tamen negotium Marcus, qui contrarium videtur ſcribere, inquit enim: præcepit eis, ne quid tollerent in via, niſi virgam tã tum. Hanc difficultatem varie Doctores ſoluunt. In primis Auguſt. lib. 2. de conſen. Euang. cap. 30. multis verbis concordare hanc apparentem diſſonantiam conatur. Breuiter eius ſententia in eo poſita eſt, quod affirmat Chriſtum dixiſſe vtrumque, nempe ne tuleritis virgam, niſi tantũ virgam, ſed non in eadem ſignificatione: nam virga accipitur pro ligno, quo ſuſtentantur viatores, & ſic prohibentur Apoſtoli ferre. accipitur etiam pro poteſtate, qua Euangelium prædicantes, quæ ſibi neceſſaria erant ad victum, & veſtitum, ab auditoribus exigere poterant, de qua poteſtate dictum eſt 1. Cor. 9. Numquid non habemus poteſtatem manducandi, & bibendi? & hanc virgam Chriſtus Apoſtolis conceſſit. erant ergo iuſſi ſine virga, id eſt, ſine ſuſtentaculo corporis ire; & cum virga, id eſt, poteſtate exigendi ad victum neceſſaria. Illud Matthæus, & Lucas; hoc Marcus, retulere: vtrumque autem à Chriſto dictum eſt. Hæc eſt Auguſtini ſententia, quam ſequitur Beda, & Druthmarus cap. 27. in Matt. Hæc autem expoſitio Auguſtini, qua parte virgam apud Marcum pro poteſtate viuendi ex Euangelio interpretatur, dura videtur: tum quia virga in ea ſignificatione non legitur in Scriptura: tum etiam quod magis contra hanc expoſitionem vrget, quia apud Marcum non videtur accipi in ſignificatione figurata, ſed propria pro virga exteriori, quia coniungitur cum alijs exterioribus: Non (inquit) peram, non æs, non panem, niſi virgam; exceptio enim fit ab ijs, quæ ſunt eiuſdem generis.

Concordia inter Marcũ, & Matthæũ ac Lucam.

Secundo loco Ambroſius Luc. 10. virgã apud Matthęum, & Lucam Apoſtolis prohibitam interpretatur pro poteſtate corrĩgendi, & caſtigandi, quam prælati habent in ſubditos, & patres in filios, de qua dictum eſt 1. Corinth. 4. In virga veniam ad vos, an charitate, & ſpiritu manſuetudinis? Et Prouerb. 11. qui parcit baculo, odit filium ſuum. vult ergo Chriſtus agere in manſuetudine, non in rigore iuſtitiæ, ideo virgam prohibet. Sic Ambroſius virgam prohibitam explicat; de ea autem, quæ conceſſa eſt apud Marcum, nihil dicit, tamẽ ad eius mentem dicere poſſumus, accipi pro virga materiali, ſeu baculo corporeo, qui conceſſus eſt Apoſtolis. Huic ſententiæ aduerſari videtur contextus Matthæi, & Lucæ, nam cætera, quæ prohibentur, non accipiuntur in ſignificatione figurata, nempe aurum, argentum, pecunia, pera, tunicæ duæ; igitur virga debet in eadem ſignificatione accipi pro materiali virga. vnde quod diximus contra ſententiam Auguſt. in expoſitione virgæ apud Marcum, idem opponimus Ambroſio, in expoſitione virgæ apud Lucam, & Matthæum; debet enim eadem ſignificatio retineri in virga, quæ in cæteris eſt, nempe propria, quod argumentum etiam procedit contra expoſitionem Hilarij can. 10. in Matth. vbi virgam interpretatur poteſtatem ſæcularem, qua vti Apoſtoli prohibentur, cum non indigeant ea, qui habent à Chriſto poteſtatem.

Tertio loco Victor Antiochenus Mar. 6. virgam in omnibus Euangeliſtis Matthæo, Marco, & Luca in eadem interpretatur ſignificatione, nempe pro baculo, dicit tamen à Domino eſſe permiſſum, & per quandam indulgentiam conceſſum, idcirco Matthæus, & Lucas, quaſi prohibitum retulerunt, Marcus vero quaſi conceſſum, quia nec fuit abſolutè prohibitus, nec abſolutè conceſſus. Hæc ſententia difficilè accommodatur contextibus Euangeliſtarum: nam apud Matthæum, & Lucam coniungitur cum ijs quæ abſolutè prohibentur, eademque fit prohibitio pecuniæ, peræ, cæterorumque, & virgæ, apud Marcum autem abſoluta fit exceptio virgæ.

Quarto loco Euthymius Matth. 10. in vtroque loco, nempe Marco, Matthæo, Luca, eodem modo accipi virgam fatetur, ſcilicet pro baculo exteriori, in quo conuenit cum Victore: at uerò dicit Dominum à principio negaſſe vſum virgæ, & hoc Matthæus, & Lucas referunt; poſtea verò permiſit, & id narrat Marcus. Sicq; Euthymius differt à Victore, quod ille vtrumque dictum eſſe à Chriſto affirmat, nempe prohibitionem, & conceſſionem. at Victor aſſerit, Chriſtum ſemel

per-

permiſiſſe, idq; Matthæus negatiuè, Marcus affirmatiuè narrarunt. Hæc ſententia parum probabilitatis habet; non enim Chriſtus nobis eſt ſimilis in hoc, quod modo neget, modo idem affirmet, quod cuiuſdam eſt inconſtantiæ. Conueniunt autem cum Auguſtino, & Druthmaro hæ duæ ſententiæ, Victoris, & Euthymij, quod apud Matthæum, & Lucam etiam baculus, ſeu ſcipio ſit Apoſtolis prohibitus, quod Hieronymus etiam faſſus eſt, ſic enim inquit: Qui Domini auxilium habemus, præſidium baculi non quæramus.

Quinto loco quidam recentiores affirmant vtrobique tam apud Matthæum, & Lucam, quam apud Marcum accipi in eadem ſignificatione, nempe pro exteriori baculo; dicunt tamen apud Matthęum, & Lucam prohiberi duas virgas, apud Marcum autem vnius tantum vſum concedi binis, ita ut Dominus mittens binos Apoſtolos noluerit ſingulos ſingulas virgas habere, ſed vnam ſolam pro binis ſufficere. quam expoſitionem confirmant, quia nonnulla Græca exemplaria apud Matthæum, & Lucam habent uirgas in plurali, ut in principio Annotationis retulimus. Hæc expoſitio nihil ſoliditatis habere videtur; tum quia Marcus non dicit, (niſi uirgam vnam) ſed (niſi virgam tantum) tum, quia communis lectio Græca apud Matthæum, & Lucam eſt in ſingulari; & idem eſt ſenſus, etiam ſi in plurali ſit, ut diximus paulo ante; tum demum quia ſiue ad ſignificationem, ſiue ad rem ipſam parum, aut nihil facere videbatur, quod vnus baculus duobus concederetur.

Sexto loco quidam recentiores diſtinguunt virgas duas, vnam, quæ eſt ad percutiendum, in vindictam, aut defenſionem; Alteram, quæ eſt ad ſuſtentandum, quaſi fulcimen quoddam. Quæ virgæ ſignificatæ ſunt pſalm. 22. Virga tua, & baculus tuus ipſa me conſolata ſunt. Vbi ſunt duo uocabula Hebræa, primū eſt שבט alterum משען id eſt fulcimen, & ſuſtentaculum. dicunt ergo priorem negatam Apoſtolis, quibus dictum eſt: Si aliquis te percuſſerit in maxilla, præbe ei alteram. & Nolite reſiſtere malo. Poſteriorem vero eſſe conceſſam, quæ potius ſignum eſt paupertatis, illud Matthæus, & Lucas, hoc Marcus narrarunt. Quæ ſententia mihi probabilior eſt viſa, licet Hieronymus, uti diximus, baculum ſuſtentationis prohibitum Apoſtolis affirmauerit. Hæc autem ſententia confirmari poteſt illo Luc. 22. vbi Chriſtus ad has prohibitiones alludens inquit: quando miſi vos ſine pera, & baculo, nunquid aliquid defuit uobis? ſed nunc qui non habet, vendat tunicam, & emat gladium, ſignificans prius prohibitum fuiſſe gladium Apoſtolis, nempe quando prohibita fuit pera, & ſacculus, qui gladius nomine uirgæ nunc ſignificatus eſt. In cuius gratiam aduerte nomen Græcum ῥαβδος, quo vſi ſunt Euangeliſtæ tres, ac Latine virga dicitur tripliciter accipi. Primo quidem pro ſceptro regio, & uirga, quæ erat ſignum poteſtatis, ac ſuperioritatis, pſalm 22. Reges eos in uirga ferrea, pſalm. 44. Virga æquitatis, virga Regni tui, Iſai. 14. Contriuit Dominus baculum impiorum, & virgam dominantium. Hinc eſt vt nomen virgę aliquando accipiatur pro ipſa poteſtate ſigni nomine, pro re cuius ſignum eſt, ſumpto. Pſalm 124. Non relinquet Dominus virgam peccatorum ſuper ſortem iuſtorum. Secundo accipitur pro virga, qua percutimus. Exod. 21. Qui percuſſerit ſeruum ſuum vel ancillam virga. Pſal. 88. Viſitabo in virga iniquitates eorum. Sunt autem uariæ ſpecies virgarum percuſſionis: nam quædam ſunt ſubtiliores ad correctionem, quædam grauiores ad vindictam, & nocumentum; lingua vulgari diuerſa nomina ſortiuntur, Græcè autem appellantur ῥάβδοι, vnde Ezech 39. ubi habetur: Comburent arma, clypeum, & haſtam, arcum, & ſagittas, baculos manuum, & contos. loco baculi manuum habetur idem uocabulum Græcum, erat enim talis uirga armorum genus, talem puto fuiſſe baculum Dauid 1. Reg. 17. quem ſemper habere in manibus dictus eſt; non enim iuuenis fortis fulcimine indigebat, Græcè dicitur ῥάβδος ſicut apud Ezech. & apud Germanos multi baculi huius generis habentur. Tertio accipitur pro baculo, et fulcimine, ſeu ſcipione. Tob. 4. & 10. miſimus baculum ſenectutis noſtræ. In his omnibus locis idem eſt Græcum vocabulum ῥάβδος; nomen autem Latinum virgæ vix reperitur in tertia ſigni-

Græcum nomen ῥαβδος tripliciter ſumptum.

gnificatione pro baculo fulciminis, ſed tantum in prioribus duabus ſignificationibus; at vero Græcum in tribus illis ſignificationibus vſurpatum ſepe legimus. Matthæus igitur, & Lucas ſcribunt negatam virgam, ſeu *ῥάβδον* in ſecunda ſignificatione, nempe percuſſionis, vindictæ, defenſionis, Marcus conceſſam refert in tertia ſignificatione, quamuis Latine ſignificantior eſſet lectio, ſi loco virgæ nomen baculi appoſitum eſſet, Græcum vero nomen etiam baculum ſignificat. Eadem eſt ratio nominis Hebræi שבט quod ſceptrum, & virgam percuſſionis ſignificat, ſicque in locis citatis pro priori, ac poſteriori ſignificatione, loco Græci nominis *ῥάβδος* habetur in Hebræo שבט præter loca. 1. Reg. 17. & Ezech. vbi diſtincta Hebræa nomina legimus, non autem שבט quod pro baculo fulciminis vix legitur in Scriptura, ſed eſt nomen משען vt ſupra diximus ex pſal. 22. Virga tua, & baculus tuus. Latius ergo patet nomen Græcum, quod etiam baculum ſignificat, idcirco apud Euangeliſtas idem eſt nomen, non tamen in eadem ſignificatione: probabile tamen eſt Chriſtum in Hebræo locutum, diſtinctis nominibus vſum eſſe, quando vnum prohibuit, ut referunt Matthæus, & Lucas, alterum conceſſit, ut narrat Marcus, ſicque mihi videntur Euangeliſtæ in hac parte ad concordiam reuocandi.

ANNOTATIO VII.

Quare in miſſione Apoſtolorũ virgam eis Chriſtus prohibuit.

NOn ſine myſterio voluit Dominus Apoſtolos in hac miſſione ſine virga huiuſmodi mittere. Patres autem antiqui cauſas varias protulere. Primo quidem Hieronymus Matthæ. 10. vnam adfert, nempe, quia præſidium Domini habebant, qui erat virga Ieſſe. Iſa. 11. Hilar. vt ſupra diximus, ne poteſtate ſæculari ibi vterentur, qui eam à Chriſto habebant. Ambroſius, Luc. 10. vt ſignificaret Chriſtus illos in ſpiritu manſuetudinis debere procedere. Mihi duæ maximè accommodatæ videntur. vna eſt ad obſeruantiam, altera eſt in ſignificationem. prior quidem, vt doctrinam iam illis traditam obſeruarent, vt diximus in præcedenti Annotatione, non ſe defendendi, nec vindicandi, quin potius omnia illata mala patienter ſuſtinendi. Poſterior autem, vt ſcirent eos non mitti, vt Paſtores, & Prælatos, ſed in verbi prædicatores. Differt enim hæc miſſio ab ea, quæ facta eſt poſt aduentum Spiritus ſancti, quando miſſi ſunt per vniuerſum orbem; tunc enim non verbi tantum nuncij, ſed etiam Paſtores, ac Prælati, Chriſtique vicarij ſunt conſtituti; at nunc ipſo corporaliter præſente, non acceperunt poteſtatem præſidendi, & iudicandi tamquam Prælati, & Paſtores Eccleſiæ, ſed miſſi ſunt ad annunciandum, & prædicandum, idcirco ſine virga percuſſionis, quæ poteſtatis ſignum eſſe ſolet, mittuntur. Ac propterea diſtinctè explicuit eis Chriſtus, quæ facturi erant, nempe annunciare regnum Dei, prædicare pœnitentiam, eijcere dæmonia, & infirmos ſanare.

Neque peram, neque panem.

COMMENTARIA.

OMnem temporalis victus ſolicitudinem eos deponere volens Chriſtus, prohibuit, ne peram portarent in via, nec panes aſſeruarent, cogitantes de futuro viæ tempore; ſed totam ſuæ viæ curam diuinæ prouidentiæ relinquerent, quæ illis neceſſaria quando, & quomodo oportuerit, miniſtrari faciet; ipſi verò toti incumberent prædicationi, & muneri, ad quod miſſi erant. Pera ſacculus eſt, in quo iter facientes reponunt, & aſſeruant cibum: ſub quo nomine etiam intelligere debemus vaſa, in quibus potus conſeruatur. Panis nomine cibus omnis ſignificatur, quod Scripturæ eſt familiare. Mar. 3. vt nõ poſſent manducare panem. Luc. 14. Beatus, qui manducabit panem in regno. Et iterum: Cum introiſſet Ieſus manducare panem, & alibi ſæpe.

ANNOTATIO VIII.

Pera quid ſit, & ipſam quo Chriſtus Apoſtolis prohibuit.

PEra ſacculus eſt, in quo cibus reponitur, & aſſeruatur ab itinerantibus. 4. Regum 4. Venit (inquit) vir de Baalſaliſa, deferens viro Dei panes primitiarum, & viginti panes hordeaceos, & frumentũ

nouum in pera ſua. Iudith 13. Iuſſit vt mitteret caput Holofernis in peram ſuã. Hæc maximè paſtoribus eſt familiaris, de qua dicitur 1. Reg. 17. Tulit lapides, & miſit illos in peram ſuam Mathęus adiecit: Neque (inquit) peram in via. Chryſoſtomus in Matth. homil. 33. notat, Chriſtum uoluiſſe in Apoſtolis ſublimioris vitæ fundamenta iacere, iuxta illud, quod docuerat, Matth. 6. Nolite eſſe ſoliciti in craſtinum; & nolite eſſe ſoliciti dicentes: quid manducabimus, aut quid bibemus, aut quo operiemur? Hieronymus Matthæ. 10. rationem huius adfert: Propemodum, inquit, vitæ neceſſaria amputat, vt Apoſtoli veræ religioni Doctores, qui inſtituebant omnia diuina prouidentia gubernari, ſe ipſos oſtenderent nihil cogitare de craſtino. Hæc ille. Quæ quidem doctrina vera eſt, limitanda tamen, quod hoc in loco ſolum prohibet præparationem in viam: nam pendet iſta ſententia ex præcedenti, nihil tuleritis in via, nec peram, nec panem, ſcilicet in viam. At illa ſententia Matthæi, generaliter eſt de non aſſeruando aliquo in craſtinum, ſeu futurum tempus etiam extra viam. Adijcit etiam idem Hieronymus ex hoc præcepto argui Philoſophos, qui vulgo appellantur Bactroperitæ, quod contemptores ſæculi, & omnia pro nihilo ducentes, cellarium ſecum vehebant. Adde his, quod ad ſenſum literalem facit, fuiſſe ciuitates, & villas, in quas mittebantur Apoſtoli, ſic inter ſe uicinas, ut non eſſet neceſſarium pera vti, aut cibi aſſeruatione in via.

Neque pecuniam.

COMMENTARIA.

SI diuina prouidentia illis de omnibus vitæ neceſſarijs prouidebat, ſuperflua erat pecunię aſſeruatio; quę idcirco prohibetur, vt eos ab omni auaritiæ ſuſpicione liberos apud omnes reddat, & illis omnem occaſionem, ac prætextum cupiditatis amputet, ut gratis dent quæ gratis acceperunt, ac demum admirabiliores omnibus uidentibus faciat; debet autem hoc connecti cum ſuperiori ſcilicet, ne in viam, ſeu prouiatico aſſeruent pecuniam.

ANNOTATIO IX.

MAtthæus ſic habet: (Nolite poſſidere aurum, neque argentum, neque pecuniam in zonis veſtris.) vbi notanda ſunt duo; vnum, quod ad literam ſpectat, eſt illud (pecuniam) Gręce haberi χάλκος, id eſt, æs. Diſtinguuntur enim tria genera metallorum, ex quibus pecunia conficitur: ut autem omnis pecunia prohibeatur, poſitum eſt nomen materiæ pro ipſa pecunia, ſicut Actor. 3. Argentum & aurum non eſt mihi. Quamuis Druthmarus in Matth. cap. 27. interpretetur, ne auro, & argento, pro ornamento in zonis vtantur; ea tamen expoſitio parum eſt accommodata. Zona enim ponitur pro crumena, quæ ſolebat tunc zonis appendi, vt nunc etiam apud multos; aurum autem, & argentum pro pecunijs, quæ ex illis conficiuntur, ſicut in loco allegato, Actorum 3. Alterum eſt nõ prohiberi hæc ſimpliciter, ſed ne accipiantur in viam, ſeu pro viatico; idcirco adijcitur: Nolite poſſidere in zonis veſtris, quo notatur aſſeruatio; vt enim inquit Euthymius Matthæ. decimo, moris erat, iter aggredientes crumenas in zonis portare, quibus reponebantur pecuniæ, quod Marcus etiam ſignificauit; inquit enim: Neque æs in zonis. Lucas uero non adiecit hoc, quia prius dixerat: Nihil tuleritis in uia, exponens poſtea, quæ non erant in viam adferenda, ſcilicet pera, panis, pecunia. Per uiam autem intelligere debemus non ſolum iter, quod ex una in alteram ciuitatem, ſeu villam conficitur, ſed etiam in eiſdem locis manſionem; pro toto enim huius miſſionis tempore prohibitio facta eſt. Notandum etiam eſt, pecuniam apud Lucam haberi Græcè ἀργύριον, id eſt, argentum; ſic enim interpres vertit apud Matthæum: Nolite poſſidere aurum, neque argentum, quamuis hoc idem nomen etiam ſignificet generaliter pecuniam ex quacunque materia conflatam. Quam ſignificationem videtur apud Lucam habere, qui hoc ſolo nomine vſus eſt, idcirco interpres hoc in loco uertit pecuniam. *Quid prohibitum ſit Apoſtolis pecuniæ nomine.*

Quod

Quomodo Chriſtus hoc loco prohibet Apoſtolis pecuniam quam aliàs conceſſit.

Quod verò ad rem attinet, occurrit difficultas in hac prohibitione: nã Dominus Apoſtolis pecuniam, & loculos conceſſerat ad emenda neceſſaria, & pro ſe, & pro ipſis, etiam in via. Nam Ioan 12. Iudas loculos habebat, & ea, quæ mittebantur portabat. & Ioan. 4. Diſcipuli in via acceſſerunt ciuitati, vt cibos emerent: emere autem non poterant niſi dato pretio. & Io. 6. dixit Chriſtus: Vnde ememus panes, vt manducent iſti? Reſpondeo, has prohibitiones fuiſſe temporales, miſſionis iſtius tẽpore tantũ perduraturas, vt recte notauit Chryſoſtomus ſerm. 9. in Epiſt. ad Philip. & in hom. in locum Pauli Rom. 16. Salutate Priſcam, quæ habetur in tertio tomo. Voluit enim Chriſtus Diſcipulos nõdum perfectos inſtruere, qua ratione diuinæ ſuæ prouidentiæ deberẽt fidere, omnemq; ſollicitudinem temporalem deponere, vt prædicationi incumberent, & occaſionem omnem auaritiæ amputare; idcirco hæc præcepta dedit, quæ poſtea quãdo miſit eos in vniuerſum mundum Euãgelizare, non erant neceſſaria illis, quippe qui gratiam Spiritus ſancti abundantiſſimam acceperant, qua ita perfecti euaſerunt, vt huiuſmodi exterioribus prohibitionibus non indigerent, ante huiuſmodi verò gratiam acceptam docendi erant talibus præceptis, fiduciã omnem in Chriſto collocare, eiuſque potentiam experientia agnoſcere, ꝙ ipſe Dominus Luc. 22. ſignificauit, dicens: Quando miſi vos ſine ſacculo, & pera, nũquid aliquid defuit vobis? Præterea etiam, quia longe alia ratio erat habenda in orbis totius peregrinatione, quã in vnius prouinciæ nõ admodum latæ itinere conficiendo. Quod ſi Iudas loculos habuit, & aſſeruabat elemoſynas, de mandato Chriſti id factum eſt, quia cum Chriſto conuiuebant non bini, & bini, ſed omnes ſimul, & copioſiori viatico indigebant, & tempore longiori: niſi autem eleemoſynas conſeruaſſent, viuere non potuiſſent citrà miraculum, frequẽtiſſime enim iter cõficiebant, nec tunc eleemoſynas colligere poterãt. Chriſtus autem morem humanum amplecti in hoc voluit: non autem miraculo vti. De hac etiam re ſequenti Annotatione plura dicemus.

Neque duas tunicas habeatis.

COMMENTARIA.

NOn prohibentur plura veſtimẽtorum genera: nam & tunica vtebantur, & pallio, illud interius, hoc exterius erat indumentum. interioris igitur indumenti numerus vetatur, non quod duo pallia licuiſſet habere, ſed quod tunicas homines ſoleant ſæpius mutare, & maxime iter agentes; tunicas ergo mutatorias Diſcipulos in hac miſſione Chriſtus habere noluit, vt omnem futuri temporis ſolicitudinem ab illis amoueret.

ANNOTATIO X.

Duplicis tunicæ prohibitio quomodo intelligẽda.

AVguſtinus lib. 2. de conſenſu Euangeliſtarum cap. 30. interpretatur prohibitionem tunicarum duarum eam eſſe, ne vnam induti, alteram futuro tempori reſeruarent. Hieronymus etiam Matth. 10. notat non fuiſſe prohibitam Apoſtolis veſtimentorum multiplicationem, ſcilicet ne pluribus veſtiti incederent, ſed ne multa haberent, quibus & præſenti, & futuro tempore prouiderẽt. Verba Hieronymi ſic ſe habent: In duabus tunicis videtur mihi duplex oſtendere veſtimentum, non quo in loco Scythiæ, & glaciali niue rigentibus una quis tunica debeat eſſe contentus; ſed quo in tunica veſtimentum intelligamus, ne alio veſtiti aliud nobis futurorũ timore ſeruemus. Hæc Hieronymus. Ex eius igitur ſententia poterant Apoſtoli duas tunicas ſimul induere: prohibitio enim eſt tantum, ne multas habeant, vnã, qua induti incedant, alteram futuro tempori reſeruatam: probabilius autem exiſtimo, tunicarum multitudinẽ abſolute ſingulis Apoſtolis prohibitam; tunc enim tẽporis conſuetudo erat, vna tantum indui tunica, non pluribus ſimul. non ergo licebat nec pluribus indui ſimul, nec plures habere, vnam qua induerentur alteram reſeruatã. hoc Chriſtus expreſsè prohibuit, illud verò tacitè, quia præſuppoſuit, quod conſuetum tunc erat, neque hoc fuit præceptum perpetuum, ſed pro illius miſſionis tempore, & quidem breui, vt diximus in præcedenti annotatione ex Chryſoſtomo. Poſtea enim Apoſtoli veſtimenta reſeruata habebant pro ſuis vſibus neceſſa-

riis, vt Chryſoſt. probat ex illo Pauli 2. Thim. 4. Penulam (inquit) quam reliqui Troadæ apud Carpum, veniens affer tecũ. Penulam ergo reſeruatam habuit Paulus, quo hyemis tempore vtebatur.

ANNOTATIO XI.

Cõcordãtur Matthæus, et Marcus circa prohibitionẽ calceamẽtorũ.

OMiſit Lucas prohibitionem, quã Matthæus retulit, nempe neque calciamẽta, inquit, Cui prohibitioni videtur cõtradicere, quod Marcus ſcripſit, nempe Chriſtum præcepiſſe, vt calceati ſandaliis incederent. Ad hanc difficultatem primo loco Victor Antioch. Mar. 6. reſpondet, nimirũ Chriſtum ſecundum quandam indulgentiam permiſiſſe vſum calceorũ, ideo Matthæus negat, Marcus affirmat, ſicut de virga factum eſt.

Secundo loco Euthymius Matth. 10. aliter reſpondet, nempe primum quidẽ Chriſtum negaſſe calceos Apoſtolis, poſtea verò permiſiſſe. illud Matthæus, hoc Marcus retulerunt. Videntur hi Græci Doctores Victor, & Euthymius nullum agnoſcere diſcrimẽ inter calceos, qui apud Matthæũ Græcè dicũtur ὑποδήματα, & σανδάλια, quæ Marcus appellat. Neutra autem ſententia videtur accommodata ob ea, quę diximus paulo ſuperius de virga. Hi namq; Doctores idem ſenſerunt de virga.

Tertio loco Auguſtinus lib. 2. de conſenſu Euangeliſtarum cap. 30. ſandalia apud Marcum figuratè, & ſpiritualiter intelligenda cenſet, vt pes neque tectus, neq; nudus ſit ad terram, id eſt, nec occultetur Euangelium, nec terrenis commodis innitatur. Hæc ſententia difficilè accommodatur contextui Marci, cum reliqua non figuratè, ſed propriè poſita ſint. Verius ergo, & accommodatius dicemus, ſi diſtinguamus calceos à ſandaliis. Sandalia enim ſunt, vt rectè Auguſtinus li. 2. de conſenſu Euangeliſtarum cap. 30. dicit, quę partem ſuperiorem pedis non tegunt, ſed ſolam inferiorem, nempè plantam, corrigiiſque in parte ſuperiori ligantur. calcei verò ſunt, qui totum pedem contegunt, quæ dicuntur à Matthæo ὑποδήματα, quaſi ſubligacula à verbo ὑποδέω, id eſt, ſubligo: nam olim calcei vinculis, & ligaminibus comprimebãtur iuxta illud Virgilianum lib. 8. Et Tyrrhena pedum circundat vincula plantas. Horum vſus prohibetur, vt

Calcei à ſandaliis differũt.

narrat Matthæus, illorum conceditur, vt refert Marcus. Sicque concordantur Euangeliſtæ de calceis, & ſandaliis. Diximus plura in commentariis in Ioannem cap. 1. annotat. 65. ſicut igitur conceſſit Chriſtus virgam in corporis ſuſtentaculum, ſic ſandalia in pedum defenſionem.

ANNOTATIO XII.

Matthæi locus: Dignus eſt Mercenarius, &c. Explicatur.

OMiſit etiam Lucas, quod Matthæus poſt hæc dixit, ſcilicet: Dignus eſt operarius mercede ſua. Significauit his verbis Dominus non tantum ſe diuina ſua prouidentia neceſſaria omnia illis miniſtrari curaturum, ſed etiam illos, quibus annunciandum erat Euãgelium, teneri eis ſubuenire, & neceſſaria ſuppetere, & ipſos Apoſtolos iure poſſe ab iis talia exigere, & recipere. Auguſ. lib. 2. de conſenſu Euangel. cap. 30. exiſtimat hæc verba indicare finem, quare Dominus Apoſtolis illa omnia prohibuerit, nimirum, vt ſignificaret eos poteſtatem habere ab iis, quibus prędicatum erat, neceſſaria ſibi poſcere. At verò exiſtimo non ſic poſita eſſe hæc verba, quaſi finalem cauſam prohibitionis explicarent, cum ob alias cauſas, & fines ſit prohibitio facta, vti ſupra dictum eſt; ſed poſita ſunt hæc verba cumulatiuè ad confirmandos animos Diſcipulorum, ne dura videretur talis, & tanta prohibitio. Vltra enim mittentis prouidentiam, poteſtas dabatur illis neceſſaria exigendi. Addit Auguſ. his verbis (neque argentum, neq; aurum, neq; pecuniam) non auferri poteſtatem habendi hæc, ſed ſignificari poteſtatem accipiendi neceſſaria ab iis, quibus annunciabant. Hoc dictum non videtur ſatis accommodatum: nam verba prohibitionem ſignificant, ſed pro huius miſſionis tempore, vti diximus.

Et in quãcunque domum intraueritis, ibi manete, & inde ne exeatis.

COMMENTARIA.

PRoſequitur Dominus Apoſtolos inſtituere, præcipit, vt cum in ciuitatem aliquam aut caſtellum introierint, vnam domum eligant, in quam ſe recipiant, nec inde exeant, vt in aliam diuertant, hoſpitium mutantes;

ſed perſeuerent, donec in ea ciuitate, & caſtello permanſerint; ne domum mutantes contriſtent, ac perturbent eum, à quo recepti ſunt, & ne etiã ipſi aut leues, & inconſtantes, aut vētri dediti alijs videãtur; & ne, dum hoſpitia mutant, in locum parum conueniētem incidant; aut ſe erraſſe prius oſtendant. Eligendi ergo optionem Diſcipulis dat; ſed mutandi facilitatem amputat.

ANNOTATIO XIII.

Concordia de ſuperiori ſētentia inter Mat. Mar. & Lucam.

QVod ad literam ſpectat, Matthæus, & Marcus habent: (Illic manete, donec exeatis) quod non eſt contrariũ, quod Lucas ſcribit: ibi enim manere eos iubet, donec exeant inde, id eſt a ciuitate, ſeu caſtello, in quod diuerterũt; Dum tamen in tali ciuitate, aut caſtello permanent, præcipit ne a domo, in quam ſe primo receperunt, exeant, vt in aliam domum ſe recipiant. Omiſerunt autem Marcus, & Lucas vnum aliud, cuius meminit Matthæus, inquit enim: (In quãcunque ciuitatem aut caſtellum intraueritis, interrogate quis in ea dignus ſit, & ibi manete donec exeatis.) Oportet prius inueſtigare idoneũ hoſpitium, ne cogantur poſtea illud mutare: prouidet ergo modum ne citi eſſent in iudicando, & leues in mutando. Dignus autem hoſpes dicitur, non qui diues eſt, aut nobilis, ſed qui bene audit, & honeſtæ opinionis eſt apud alios, ne, ut Hieronymus notat, prædicationis dignitas ſuſcipientis infamia deturpetur, idcirco Dominus pręcipit ut famam eius a populo exquirant: Interrogate (inquit) quis in ea dignus ſit; Apoſtoli enim nouam introeuntes vrbē ſcire non poterant qualis eſſet vnuſquiſque. Notat etiam Hieron. dignum appellari eum, qui hoſpitio recipit, vt nouerit ſe magis gratiam recipere in Apoſtolis recipiendis, quam dare. Cui conſonat illud Heb. 11 quibus mundus non erat dignus. Verba hęc ſpiritualiter interpretatur Ambro. ſer. 32. Quod autem ad connexionem huius ſententię attinet, recte Chryſ. hom. 33. in Matth. dicit nimirum, quia præcipiens dominus Apoſtolis ne ferrent peram, panem, &c. dixerat: Dignus eſt enim operarius mercede ſua, ne hoc verbo Apoſtoli omnium domos ſibi patere exiſtimarent, ſed magnam in hoc etiam moderationem habendam ſibi eſſe ſcirent, idcirco ſubiunxit, in quamcunque domum intraueritis ibi manete. Cauſæ autem in cōmentario expoſitę ſunt, quarum prima, & ſecunda Chryſoſt. ſunt, ſecunda etiam eſt Victoris Anthioc. Mar. 6. Tertia eſt Diuth mari. Quarta Ambroſ. ſer. 32. Cuius uerba ſunt: Reprehenſibile eſt, vt uir, qui Euangelium annunciat, & docet eriandum nō eſſe, ipſe per diuerſ. s incipiat oberrare, & domum, cui pacem dixerat, deſerere, hoſpitemque, cui benedictionem intulerat, contriſtare.

Et quicunque non receperint uos, exeuntes de ciuitate illa, etiam puluerē pedum veſtrorum excutite in teſtimonium ſupra illos.

COMMENTARIA.

QValiter ſe erga eos, qui ipſos recipere, & ſermones eorum audire detrectarent, gerere deberēt, docet, ſenſus eſt. Si alicuius loci, in quem diuerteritis, homines vos recipere, & prędicationi veſtræ acquieſcere noluerint; tunc exite de loco illo, ciuitate, aut caſtello, atque etiam puluerem pedum, quem cōtraxiſtis, excutite; id eſt, non ſolum exite ab eis, ſed etiam puluerem, qui pedibus veſtris de eo loco adhæſit, extergite, & hoc in teſtimonium ſupra illos, id eſt, hoc puluere teſtificantes non vos, ſed eos eſſe in culpa. Igitur exite iubet, vt tempus, quod inutiliter ibi conſumendum erat, alijs ciuitatibus annũtiando fructuosè impendant. Puluis autem pedum excutitur in teſtimonium contra illos, quaſi id ſit teſtimonium, Diſcipulos, quod ad ſe pertinebat, egiſſe, nec per eos ſteтiſſe, quo minus prædicarent verbum ſalutis, totamque culpam fuiſſe illorũ, qui ſuſcipere nolebãt nec ſolum hoc, ſed etiam Diſcipulos nihil ab eis quęſiuiſſe, nec proprijs commodis inſeruire voluiſſe, ſed illorum tantum ſaluti conſuluiſſe.

ANNOTATIO XIV.

Quid hęc pulueris excuſſio à Chriſto pręcepta ſignificet.

HVius pulueris excuſſionis exemplum habemus in Paulo, & Barnaba Act. 13. qui cum ab Antiochia Piſidiæ a Iudæis alijs conciuibus Euangelium audire detrectātibus expulſi eſſent, excuſſo puluere pedum in eos, venerunt Iconium. Quid autem hæc pulueris excuſſio ſignificet, variè Doctores explicant. Chryſoſt. homi. 33. in Mat. & Hieron. in commentario eiuſdem, duas cauſas producunt Vna eſt, vt pulueris excuſſio ſit teſtimonium laboris Apoſtolorum, quod ipſi ingreſſi ſint ciuitatē, & eorum prædicatio ad illos peruenerit. Altera eſt, vt ſit teſtimonium ſe ab ijs, qui Euangelium ſpreuerūt nihil recepiſſe, nec ad victum quidem neceſſaria. Druthmarus his duabus ab ipſo narratis, addit tertiam, nempe, vt ſit teſtimonium, quod illi Euangelium ſpreuerint. Victor Antiochenus Mar. 6. quandam aliam adducit, quæ primæ quodammodo ſimilis eſt, aliquanto tamen diuerſa nempe vt pulueris excuſſio ſit teſtimonium laboris Apoſtolici fruſtra ſuſcepti, vt non ſolum teſtetur ſe laboraſſe, & prędicaſſe in loco illo, vt Hiero. & Chryſoſt. notarant, ſed etiam fruſtra, & ſine fructu laboraſſe. Quinta cauſa eſt Hilar. can. 10. in Matth. nempe, vt per hanc pulueris excuſſionem ſignificarēt Apoſtoli ſe totum peccatum proijcere in tales homines, qui eos non receperunt; inquit enim ipſam terram quodammodo infici à malitia inhabitantium in ea: inde Apoſtoli non ſolum homines tales, ſed etiam terræ puluerem habitationis eorum abijcere à ſe, quaſi omnia impia ſint, ſique immunes eſſe omni ex parte a peccato eorū, tali facto ſignificabant, & totam maledictionem, & iram Dei in illos ſolos conuerti debere iudicabant. Eadem eſt expoſitio Euthymij Matth. 10. Hæ ſunt expoſitiones Doctorum, quas probabiles eſſe non negamus. Nobis prima ſecundæ coniuncta omnium viſa eſt probabiliſſima.

ANNOTATIO XV.

QVod ad literam ſpectat, Matthæus habet: Quicunque non receperit vos, nec audierit ſermones veſtros. Marcus prętermiſit illud, ſermones veſtros. Lucas autem vtrumq; omiſit, nempe, audierint ſermones veſtros. Econtra verò Matthæus nō habet illud: In teſtimoniū ſupra illos. Marcus autem, & Lucas legūt: Marcus quidem: In teſtimonium illis, Lucas verò In teſtimoniū ſupra illos. quod eiuſdem eſt ſenſus, ſcilicet, vt hæc excuſſio pulueris teſtis ſit quidam culpæ, & iniquitatis illorum, & eos accuſet in iudicio ſupremo. Eſt etiam aliud notandum quantum ad literam, nimirum Lucam, & Marcum omiſiſſe verba, quę refert Matthæus; nam poſt illam ſentētiam (ibi manete donec exeatis) adiungit (intrantes autem in domum, ſalutate eam, dicentes: Pax huic domui, & ſiquidem domus digna, veniet pax veſtra ſuper eam: ſi autem non fuerit digna, pax veſtra reuertetur ad vos.) ſtatim ſequitur, quod Marcus etiam, & Lucas referunt. Quicunque non receperint uos, &c. Eſt autem ſenſus huius prætermiſſæ ſententiæ talis: ſi habitatores domus illius, in quam intraueritis, digni fuerint, veniet illis bonum, quod imprecabimini, nempe pax, & obedientia Euangelij, quæ ſalutis eſt cauſa, ſi autem non fuerint digni, ad vos reuertetur, id eſt, vos mercede veſtra non priuabimini, nec fructum boni operis amittetis. Eſt adhuc notandum quod ad literam ſpectat, poſt ſententiam expoſitam de excuſſione pedum adiunxiſſe Matthæum, quæ Marcus, & Lucas tacuerunt, nempe: Amen dico vobis (tolerabilius erit terræ Sodomorum, & Gomorrheorum in die iudicij, quam illi ciuitati) quibus verbis Dominus ſignificat grauitatem culpę, & peccati hominum non ſuſcipientium Apoſtolorum prædicationem; indicatur enim culpæ grauitas ex pęnæ ſeueritate, ſeuerius enim illi punientur, quam Sodomitæ, & Gomorrhæi illi, non quod peccata illorum omnia grauiora fuerint, quam horum; ſed quod cęteris paribus, nempe eadē peccata commiſſa ab ijs, & ab illis grauius punientur, in iſtis, qui ſpreuerunt Apoſtolos, quā in illis Gomorrhæis, qui nō audierunt Euangeliū: tāto enim grauior eſt culpa, & acriori digna pœna, quanto qui deliquit, maiora habuit incitamenta, & auxilia, & remedia ad peccati pęnitentiā. Exactior harum ſententiarū declaratio ad cōmentaria in Matthæū ſpectat, ſicut & multorū aliorum documentorum, quę Chriſtus diſcipulis vltra prędicta dedit, qui narrātur, ſcilicet. Ego mitto vos, ſicut oues in

Culpa grauitas eorū qui non ſuſcipiunt Euangeliū

medio

medio luporum, eſtote ergo prudentes, ſicut ſerpentes, & multa alia.

Egreßi autem circuibant per caſtella euangelizantes, & curantes vbique.

COMMENTARIA.

ACceptis pręceptis Chriſti abierunt Apoſtoli, & à loco, in quo cum Chriſto erant, egreſſi, diſcurrerunt per ciuitates, & caſtella exequẽtes, quæ illis fuerant impoſita, nempe prædicare Euangelium, annunciãtes Chriſti aduentum, & pœnitentiã, ac infirmos curantes.

ANNOTATIO XVI.

Locus Marci & vnctione infirmorum exponitur.

MArcus diſtinctius ſcripſit; inquit enim: Et exeuntes prædicabant, vt pœnitentiam agerent, & dæmonia multa eijciebant, & vngebant oleo multos ęgros, & ſanabant. Huius vnctionis ſolus meminit Marcus inter Euangeliſtas. Hoc eſt oleum cuius meminit Iacobus in ſua Canonica cap. 5. Infirmatur, inquit, quis in vobis, inducat presbyteros eccleſiæ, & orent ſuper eum, vngentes in nomine Domini, & oratio fidei ſaluabit infirmum, & alleuiabit eum Dominus, & ſi in peccatis ſit, dimittẽtur ei Eſt enim ſacramentum vnum ex ſeptem, quod vt Sancta Synodus Triden. ſeſ. 14. docet, inſinuatum eſt his Marci verbis: per Iacobum autem commendatum, & promulgatum, & diſtinctius expreſſum. Docet enim Iacobus materiam, formam, miniſtrum proprium, & effectum huius Sacramenti. Victor Anthiochenus Mar. 6. hoc oleo dicit Sacramentum ſignificari, de quo Iacobus etiam ſcripſit. idem notauit Euthym. eodem loco, ſimiliter Beda, & Theophylactus. putant hi Doctores Apoſtolos Sacramento hoc uſos eſſe, quando ęgros illos vngebant, quo nũc nos vtimur, & Iacobus docuit. Conciliũ tamen ſolum dicit, inſinuatum eſſe hoc ſacramentũ, non autem eam tunc vnctionem fuiſſe Sacramentum ipſum, idque uerius eſt. Hoc tamen tenendum eſt, Apoſtolos ex Chriſti ordinatione uſos fuiſſe hac vnctione, oleumque iſtud non naturali, ſed Chriſti ordinantis virtute ægris contuliſſe ſanitatem. Merito autem Dominus mittens ad nunciandum Apoſtolos, vnctionem olei ſalutiferam impoſuit, ut qui Chriſtũ Meſſiam, id eſt, diuinitate unctum, ad ſaluandum venientem annunciabat, oleo quodã exteriori ſalutifero ſignificarent. Chriſtus enim Græcè, & Meſſias Hebraicè vnctum ſignificant. Hęc autem proſequi non eſt inſtituti præſentis.

Audiuit autem Herodes Tetrarcha omnia, quæ fiebant ab eo.

COMMENTARIA.

DVM Diſcipuli miſſi hæc agebãt, fama operum mirabilium, quæ Chriſtus faciebat, ad Herodem peruenit. Homo hic negotijs ſæculi huius diſtractus, & de ſalute ſua parum ſollicitus ſero audiuit ſigna Chriſti. Hoc enim tempus, quando ad eum fama peruenit, erat prope tertiũ Paſcha prędicationis Chriſti. Erat autem Herodes iſte filius magni illius Herodis, qui infantes occiderat, quique paterni regni partem a Romanis nomine Tetrarchiæ acceperat, ideo Tetrarcha dictus eſt, de quo diximus ſupra ca. 3.

ANNOTATIO XVII.

Herodes cur Tetrarcha dictus.

HVius hiſtoriæ ordine temporis non ſeruato meminit Matthęus cap. 14. at Marcus, & Lucas præcedentibus connectunt, nempe dum diſcipuli miſſi ſunt, immo ex eorum prædicatione credibile eſt, famam Chriſti ad Herodem peruolaſſe, quod Marcus inſinuat, dicens: Et audiuit Rex Herodes (manifeſtũ enim factum eſt nomen eius) Victor Anthiochen. affirmat Tetrarcham dictum, quia quarta pars regni paterni ei obuenit, quod quidem non ſic intellige, quaſi Regnum Herodis magni fuerit in quattuor partes diuiſum; nõ enim partitum eſt niſi in tres, ſic vt medietas Archelao ſit data. Altera in duas diuiſa eſt, & Herodi huic vna, Philippo fratri altera conceſſa, & quamuis a quarta parte regni ſit ſumptum nomen Tetrarchię, nõ ſemper Tetrarchia dicebatur quidam principatus regno inferior. De his ſup a ca. 3. dictum eſt.

Quomodo Herodes à La

Difficultas autem una occurrit quomodo à Marco Herodes appellatur rex, quem Matthæus, & Lucas Tetrarcham dixerũt.

Huic

Cur Herodes modo rex dicatur, et modo Tetrarcha à Matth. & Marco. Huic reſpōdet Victor Anthioc. dicens id factum ſiue, quia conſuetudini paternę id tributum eſt, ſiue ex quadam licentia locutionis. Accommodatius tamen reſponderi poteſt dictum regem ob poteſtatem, quę reipſa regia erat, licet nomen Regis non obtinuerit. Eſſe autem Tetrarchiam principatum ad inſtar regni, tradit Plinius libr. 5. c. 18. & 21. & 23. & Ioſephus ſæpe Tetrarchias regna appellat.

Et hæſitabat.

COMMENTARIA.

AVditis his omnibus, quæ Chriſtus faciebat, dubitauit & hęſitauit Herodes, quis eſſet is, qui tanta opera edebat, cur autē hęſitaret, & dubius eſſet, ſequens ſentētia ſignificat.

Eo quod diceretur à quibuſdam, quia Ioannes ſurrexit à mortuis: à quibuſdam verò, quia Elias apparuit: ab alijs autem quia Propheta unus de antiquis ſurrexit.

COMMENTARIA.

HÆc eſt cauſa, cur hæſitauerit Herodes, multiplex nempe populi opinio de Chriſto, quidam enim exiſtimabant eūm eſſe Ioannem, quē iā Herodes decollauerat, à mortuis arbitrātes illū ſurrexiſſe: quidā Eliā, qui per Malachiam venturus ante Chriſtum prædictus erat: Quidam alij vnum ex prioribus Prophetis, qui ſurrexerat, iuxta illud Matth. 16. Ieremiam, aut vnum ex Prophetis. Hæc varietas opinantium reddidit Herodem ambiguū & animo perplexum, vt non haberet exploratum, quis eſſet Ieſus. Omnes autem in hoc conueniebant, non eſſe eum vulgarem hominem, quaſi vnū ex cæteris; opera enim eius vulgaria non erant, nemo tamen eorum veritatem nouit, eum eſſe Chriſtum, & Meſſiam.

ANNOTATIO XVIII.

Varietas lectionū, & Euangeliſtarū cōcordia circa locum proximū Lucæ. OCcurrit difficultas vna ex verbis Marci; nam primam opinionem, nempe Ioannem eſſe qui ſurrexit. non multis, ſed vni Herodi tribuit, reliquas verò duas de Elia, & Propheta Iudæis, ſicut & Lucas adſcribit. Inquit enim ſic: Et audiuit Rex Herodes (manifeſtum enim factum eſt nomen eius,) & dicebat, quia Ioannes Baptiſta ſurrexit a mortuis, & propterea virtutes operantur in illo. Alij autem dicebāt, quia Elias eſt, alij dicebant, quiā Propheta eſt, quaſi vnus ex prophetis. Hæc Marcus. verbum ergo ſingulare (dicebat) ad Herodem referri ſolum videtur. Lucas autem ad Iudæos refert, inquit enim: A quibuſdam dicebatur, quia Ioānes ſurrexit a mortuis, immo hanc multorum opinionem, cauſam aſſerit fuiſſe, cur Herodes hæſitauerit. Aduerte Auguſtinum lib. 2. de conſenſu Euangeliſtarum, cap. 43. apud Marcum legiſſe, & interpretatum eſſe in plūrali (dicebant.) Similiter & Beda in commentario Marci, & S. Thomas in cathena ad turbas enim refert, quod ſi ſic legamus planè concordant Marcus, & Lucas, Græca vero exemplaria habent in ſingulari ἔλεγεν, dicebat, ſicque legunt latina communiter. Prior lectio valde eſt accommodata: tum quia cum Luca concordat; tum etiam, quia contextui ipſi quadrat; alij (inquit) dicebant Eliam, &c. Et poſt hæc adduntur verba Herodis, nempe qui dixerat, poſtquam aliorum opiniones audierat. Græce autem parum eſt diſcriminis, nempe in vna litera, nam ἔλεγον, pluralis eſt numeri. At ſi legam⁹ in ſingulari, dici poſſet eundem ſenſum retinendum, poſitumque eſſe per enallagen numerum pro numero, vt in ſcriptura ſæpe fit. quod ſi adhuc ad Herodem referamus in ſingulari, dicendum eſt, Herodem cum multis alijs, Marcus Herodi adſcripſit, idque per quandam anticipationem: nam prius turbę, poſtea audita opinionum varietate Herodes id protulit, vt paulò inferius explicabimus. Occurrit etiam aliud notandum apud Marcum, nempe illud, (Alij dicebāt) quia Propheta eſt. (vnus ex prophetis) Gręcè habent coniunctionem disiūctiuā, ſcilicet Propheta, aut unus ex prophetis, notatque Euthymius, in quodam exemplari haberi cum articulo, ille Propheta, nempe

iſte, quem Iudæi cum Chriſto venturum putabant, promiſſum per Moyſ in Deuter. 18. Prophetam (inquit) ſuſcitabit tibi Dominus. hic Meſſias erat, tamen errantes Iudæi opinabantur futurum aliquem inſignem, qui cum eo vēturus erat: diximus plura de hac re, & de alijs ad hanc ſententiam pertinentibus in commentariis in Ioannem cap. 1.

Et ait Herodes: Ioannem ego decollaui, quis eſt autem iſte, de quo ego talia audio? Et quærebat videre eum.

COMMENTARIA.

HErodes variis de Chriſto auditis opinionibus populi, primę tanq̃ probabiliori ſibi viſæ conſenſit, vnum affirmans, de altero hæſitans. Ioannē (inquit) ego decollaui, inde ſcio mortuum eſſe: an autem iſte, de quo tam mira audio, ſit Ioannes, quaſi à mortuis ſurrexerit, an alius quiſpiam, non aſſequor, nec explorare noui. Subdit Euangeliſta Herodem ea de cauſa ſtuduiſſe videre Chriſtum, nempe, an aſpectu inueſtigare poſſet, eſſetne Ioannes, quem ſæpe viderat. Quærebat autem non deuotione, ſed curioſitate.

ANNOTATIO XIX.

Elucidatio ſuperioris ſententię.

EVthymius Matt. 10. hanc Lucę ſnĩam ſic interpretatur, vt Herodes negare velit eum, de quo talia audierat, eſſe Ioannē, quaſi diceret, mihi certum eſt Ioannē occiſum eſſe, & non viuere; ego. n. decollaui eum: conſequens igitur eſt illum non eſſe Ioannem. ſic etiam Chriſoſt hom 49. in Matth. interpretari videtur. Hæc tamen interpretatio, licet verbis ſolis huius ſententiæ accōmodari poſſe videatur; tñ contextui aptari non poteſt: nam turbę dicebāt Ioannē ſurrexiſſe à mortuis; ſciebant. n. eum decollatum eſſe. huic turbarum opinioni non quadrant verba Herodis, vti Euthym. interpretatur. Ego decollaui eum, idcirco non poteſt eſſe Ioannes, quia dicerent turbę, nos non dicimus eſſe Ioānem, qualis prius erat, quaſi nō eſſet occiſus, ſed affirmamus Ioannem poſt decollationem ſurrexiſſe, ſicuti etiam Prophetæ mortui erant, & eorum quidam occiſi, non tamen propterea conſequebatur eſſe non poſſe, quod alij dicebant, nempe eſſe Ieremiam, aut vnum alium ex prioribus prophetis: nec Herodes impoſſibile id iudicauit. Non ergo Euthymij interpretatio accōmodari poteſt contextui. Ea verò, quę poſita eſt in commentario, viſa eſt probabilior. quæ ſequenti annotatione magis confirmabitur. Cui conſentit Auguſt. lib. 2. de conſ. Euangel. cap. 43. dicens, hanc ſententiam eſſe dubitantis, an Chriſtus eſſet Ioannes. Herodem autem quęſiuiſſe videre Chriſtum, vt exploraret, Ioannes ne eſſet, quem ſępe viderat, teſtatur Victor Antioch. Mar. 6.

ANNOTATIO XX.

Concordia Euāgeliſtarū circa opinionē Herodis de Chriſto, quod eſſet Ioannes.

GRauior difficultas eſt, nam Matthęus, & Marcus ſignificare videntur Herodem non hęſitaſſe, ſed exiſtimaſſe, & affirmaſſe eum, de quo talia audiebat, eſſe Ioānem Baptiſtam, quem ipſe decollauerat. inquit enim Matth. cap. 14. Audiuit Herodes Tetrarcha famam Ieſu, & ait pueris ſuis: Hic eſt Ioannes Baptiſta, ipſe ſurrexit à mortuis, & ideo virtutes operātur in eo Marcus autem cap. 6. ſic habet. Quem ego decollaui Ioānem, ipſe à mortuis ſurrexit. Huic difficultati Doctores antiqui multipliciter rēſpondent. Primo Auguſtinus lib. 2. de conſenſu Euangeliſtarum ca. 43. duas adfert ſolutiones, vna eſt, vt a principio Herodes hę ſitauerit an eſſet Ioannes is, de quo tanta audierat, hancque hæſitationem Lucas refert, poſtea vero depoſita hæſitatione crediderit, eique opinioni conſenſerit, quod Matth. & Marcus narrarūt. Altera ſolutio eſt, vt ſemper hęſitauerit, verbaque Matthæi, & Marci etiam per modū interrogationis, ac dubitationis ſint legenda in hunc ſenſum. Numquid hic eſt Ioannes Baptiſta, qui ſurrexit, & ideo virtutes operantur in eo? Similiter. Nūquid, quem ego decollaui Ioannem, ipſe ſurrexit a mortuis? Vtroque modo Euangeliſtę concordant. Has duas ſolutiones adfert etiam Beda in commentario Marci. Chryſoſtom. hom. 49. in Mat. priorem ſequitur ſolutionem, vt prius hæſitauerit, poſtea uerò aſſenſerit, & affirmauerit. Tertiam ſolutionem affert auctor commentariorum in Marcum, qui Hieronymo adſcribuntur, quæ non multum differt a poſteriori Auguſtin. inquit enim Herodem, exiſtimaſſe non

non eſſe Ioannem, ut dicit Lucas, quæ autem à Matthæo, & Marco ſcripta ſunt, aſſerit per ironiam eſſe dicta, non quaſi affirmauerit, ſed quaſi negauerit Ioannem eſſe. Conuenit in ſenſu hæc ſolutio cum poſteriori Auguſtini, differt in modo; Auguſtinus enim per modum dubitationis, & interrogationis cēſet verba illa apud Mathęum, & Marcum eſſe pronunciata: hic vero auctor per ironiam, & irriſionē vterq; modus ſenſum habet negantem. Hæc tñ expoſitio tam poſterior Auguſtini, quam quæ eſt huius auctoris, mihi violenta apparet: ſūt.n. verba Matthęi, & Marci, & maximè Matthęi, ſic expreſſa, & aperta, vt nec dubitationem, nec ironiam continere poſſint, niſi multum à communi modo loquēdi detorqueantur: Quartam ſolutionē habet Euthymius Matth. 14. nimirū Herodem vere ſuſpicatum eſſe, & exiſtimaſſe Chriſtum eſſe Ioannem, qui à mortuis ſurrexit; tamen non eodem modo de eis locutum eſſe: nam loquēs ad turbas negabat eſſe Ioannem, vt Lucas refert, timens ne turbæ ad eum concurrerent, & contra eum ſeditionem concitarent; at vero pueris ſuis, ac familiaribus id affirmabat, vt Matthęus & Marcus referunt. hæc videtur ſolutio Chryſoſtomi, tamen paulo differentior: nam Chryſoſtomus dicit à principio dubitaſſe Herodē, tamen poſtea crediſſe eſſe Ioannē, id tñ exiſtimans non omnibus fatebatur, ſed ſuis familiaribus, cęteris vero negabat. Euthymiꝰ aūt an Herodes prius hæſitauerit, an hęſitaſſe finxerit, nō diſtinguit, nec declarat. Hæ ſunt ſentētiæ doctorū fideliter explicatæ. Inter quas mihi omnino probatur prior Auguſtini, vt à principio dubitauerit Herodes, quis eſſet Chriſtus, poſtea vero hęſitatione depoſita tenuerit eum eſſe Ioannem. cui expoſitioni, ſi quis exiſtimet adiungendum, quod ex Chryſoſtomo diximus, nō improbabiliter ſentiet, ſcilicet Herodem poſtquam Ioannem eſſe putauit, non omnibus id affirmāter dixiſſe, ſed ſolis pueris, vt dicit Matthęus; cæteris vero locutum eſſe cum dubitatione, & hęſitatione, vt Lucas meminit, quod ex timore, vti diximus fecit, de quo Euthymius Matth. 14. recte ſic notauit; vide, inquit, rem admirabilem, is, qui interemerat, timet interemptum; talis enim eſt, qui iniquꝰ eſt, vt & mortuos timeat. & talis eſt, qui virtutem colit, vt pauorem etiā poſt mortem immittat viuentibus. Quod ſi quis dicat Herodem non timuiſſe, ſed à principio dubitaſſe, poſtea affirmaſſe tam ſuis, quàm cęteris, Chriſtū eſſe Ioannem, probabilius vocet, maxime quia Marcus abſolutè ſcribit, non pueris determinate, ſed ſine reſtrictione Herodem affirmaſſe Chriſtū eſſe Ioannē; quæ fuit ſententia ab Auguſtino recitata, ſicque ego ſentio. Quę ergo Lucas narrat prius geſta ſunt, qñ dubius, & perſplexus erat Herodes; quæ vero Matthæus, & Marcus poſtea euenerunt, iam perplexitate remota, & forſan primo locutus eſt ſuis pueris, ac miniſtris, vt refert Matthæus, poſtea cęteris, vt dicit Marcus. Notandum hic eſt, quanta ſit Herodis ſtupiditas, confitetur ſe decollaſſe iuſtum, confitetur reuixiſſe, confitetur fortiorem eſſe, quam prius: nam virtutes dicit operari in eo, & tamen ad patrati delicti pęnitentiam non flectitur. *Herodis ſtultitia, & obſtinatio.*

Et reuerſi Apoſtoli narrarunt illi, quæcunque fecerunt.

COMMENTARIA.

Reuerſi Apoſtoli à miſſione Chriſto renunciant oīa, quæ fecerāt, & docuerant, vt ab eo diſcant, an ſecūdum eius volūtatem ſe geſſerint. Verbi Chriſti prędicatores, & qui aīarum curam habent, ſic ſe debent gerere, vt non erubeſcāt Chriſto ſe præſentare, & omnia ſua geſta aperire. Nouerat Chriſtus quæcumq; fecerant; nec indigebat eorū relatione, ſed vult Apoſtolos ſuas agere partes, vt ſuorum operū reddant rationem ei, qui miſit eos.

ANNOTATIO XXI.

Marcus ſic habet; Et conuenientes Apoſtoli ad Ieſum renunciauerūt ei oīa, quæ egerant, & docuerant. Recte dicuntur conueniſſe: nā diuiſi erant bini, & bini, qñ miſſi ſunt, ac reuerſi conueniunt omnes ad Magiſtratū, & quia acceperunt a Chriſto documenta eorum, quæ facturi erant, & docturi, idcirco renunciant, quæ egerant, & docuerant, narrantes etiam ea omnia, quæ ex eorum prędicatione, & miſſione euenerant apud eos, ad quos miſſi ſunt. Huius reditus Matthæus non meminit.

Et aſſumptis illis ſeceſſit ſeorſum in locum deſertum, qui eſt Bethſaida.

COMMENTARIA.

POſt miſſionis laborem aſſumit Apoſtolos in deſertum locum vt re quieſcant corpore. Corpus enim mortale hoc requie alterna opus habet: maxime quia turbis ſuperuenientibus opprimebantur; & vt poſt actionem vacent etiam parumper cōtemplationi: Et qui aliorum ſaluti intenti fuerant, ſibi ēt conſulant; ad ſeque reuertātur, q̃ erga alios erant diſtracti. locus deſertus hic eſt prope ſtagnū Geneſareth, trās Iordanem iuxta caſtellū, nomine Bethſaidā, d̄ quo Io. 6. facta eſt mētio.

ANNOTATIO XXII.

MArcus unam cauſam huius ſeceſſus refert: nam ca. 6. ſic habet: Ait illis: Venite ſeorſum in deſertum locum, & requieſcite puſillum; erant enim, qui ueniebant, & redibant multi, & nec ſpatium manducandi habebant, & aſcendentes in nauim abierunt in deſertum locum ſeorſum, Hęc ex Marco. Victor autem Antiochenus ibidem ſic habet: Per hoc Chriſtus Dominus Eccleſiæ doctores, & paſtores monet, ne externis turbis perpetuò ſe dedant: ſed priuatim ſępe, ſecretoque agentes animum colligant: eūdemque a publicis negotijs, & occupationibus, quantum res patitur, identidem ſeuocēt. Docet per hæc eadem etiam in uerbi miniſterio deſudantes nonnunquam reſpirare, & interquieſcere, ſeſeque, & corpus ſuum ſuo tempore curare, & reficere debere; maxime uero poſt miniſterium abſolutum. Hæc ille. De priori documento uidendus eſt Greg. in paſtora. par. 2. cap. 7. in princip. De poſteriori autem idem Gregorius lib. 28. cap. 6. Matth. cap. 14. alteram cauſam huius ſeceſſus adfert, nempe quia audiuit Ioannis decollationem ab Herode factam, ſic habet: Quod cum audiſſet, ſeceſſit inde in nauicula in locum deſertum ſeorſum. Texit enim hiſtoriā de ſeceſſu eo tempore, quo audiuit Chriſtus decollationem Ioannis; fama tamē decollationis peruenit ad Chriſtum aliquanto poſt tempore, quam ſit facta decollatio, quando ſcilicet venerūt Diſcipuli à miſſione. Vidēdus eſt de hoc Auguſtinus lib. 2. de conſen. Euangel. cap. 45.

Quod cum cognouiſſent turbæ, ſecutæ ſunt illum.

COMMENTARIA.

NOuerūt turbæ Chriſtū cum Diſcipulis transfretaſſe, & venerūt pedeſtres in locum, in quem Chriſtus transfretauerat. tāto illiùs doctrinam audiendi deſiderio, ac ſanitatem corporū impetrādi cupiditate agebāt.

ANNOTATIO XXIII.

MAtthęus, & Marcus pedeſtres turbas ſecutas eſſe referunt; ſic enim ille inquit: & cum audiſſent turbæ ſecutæ ſunt eum pedeſtres de ciuitatibus. Hic autem ſic habet: Et viderunt eos abeuntes, & cognouerunt multi, & pedeſtres de omnibus ciuitatibus concurrerunt illic, & præuenerūt eos. Quo autem pacto potuerint ſequi pedites, quo transfretauerat Chriſtus, expoſuimus in commentario in Ioan. cap. 6. vbi fit mentio de eodem miraculo.

Et excepit eos, et loquebatur illis de regno Dei; & eos qui cura indigebāt, ſanabat.

COMMENTARIA.

TVrbas venientes primo humaniſſimè recepit, vultu, ac exterioribus ſignis benignitatem animi erga illos declarando. Secundo, doctrinę ſuę verbum communicauit, docendo, & inſtruendo de Regno Dei, id eſt de aduentu Meſſiæ, & de ijs, quæ agēda ab illis erant. Tertio infirmos eorum ſanauit. Docebat verbis, confirmādo operibus, ſicque animabus, ac corporibus conſulebat.

ANNOTATIO XXIIII.

MArcus præmittit quædam ſic: Et exiens, vidit turbam multam Ieſus, & miſertus eſt ſuper eos, quia erant ſicut oues, nō hn̄tes paſtorē, & cępit eos docere multa. Quod Lucas nunc dicit, cōnecti debet illis verbis: Non hn̄tes paſtorē tunc excępit eos, & multa docuit de regno Dei.

Dies autem cęperat declinare.

COMMENTARIA.

DOcendo, & infirmos curando pęne diem totum Chriſtus conſum-

ſumpſerat, ob id dicitur dies cępiſſe de clinare, & iam aduesperaſcere, quādo imminebat hora ad hoſpitia reuerten di, & corpora cibandi. Miranda eſt in turbis auiditas, & ſtudium manēdi cū Chriſto, quæ enim corporum neceſſa ria erant, negligebant. Marcus dicit: Cum iam hora fieret, id eſt, nox iā appropinquaret. Matthæus inquit: Veſpere iam facto, id eſt, ſolis occaſu.

Et accedētes duodecim dixerunt illi.

COMMENTARIA.

APoſtoli videntes Chriſtum docē dis, ac ſanandis turbis intentum, quæ diuina ſunt non conſiderantes, Chriſtum admonent, quaſi loci, & tē poris rationem non haberet, nec cogi taret turbam refectione corporum in digere, quam illo deſerto loco haberi poſſe arbitrantur, ideo accedunt ipſi, dicentes:

Dimitte turbas, ut eūtes in caſtella, uillaſq; quæ circa ſunt, diuertant, & in ueniant eſcas, quia hic in loco deſerto ſumus.

COMMENTARIA.

PRopriam virtutem Apoſtoli intuē tur, non quæ Chriſti erat, idcirco admonent vt turbas dimittat, concedatque tempus dimittendi in loca pro xima, vt cibum ſibi parent, allegantes loci deſerti inopiam, in quo neceſſaria deerant.

ANNOTATIO XXV.

HAnc ſententiam Matthęus, & Marcus hēt referūt. Ille ſic inquit: Deſertus eſt hic locus, & hora iam præteriit, Dimitte turbas vt euntes in caſtella emāt ſibi eſcas. Similia ferè habet Marcus. Quod ad rē ſpe ctat. Aduerte tunc nondum miraculū mul tiplicatorū panū Chriſtū edidiſſe: nā quod refert Matth. 15. qn̄ ſeptem ſportæ fragmentorū ſuperfuerunt, fuit iſto poſterius: non ergo mirū ſi diſcipuli non ſunt ſuſpi cati, quod Chriſtus facturus erat, imo poſt hoc miraculum factum iterum ad huma nas conſiderationes conuertuntur. Nam Matth. 15. dixerunt: Vnde nobis in deſerto panes tantos, vt ſaturemus turbam tan tā? Quanto magis nunc, qn̄ nihil tale vide rant? Et quod magis mirandum eſt, quod ēt ponderauit Chryſoſt. hom. 50. in Matt. poſt vtrumq; miraculum, adhuc humana intuentur, qn̄ Matth. 16. audito ſermone dixerunt, quia panes non accepimus. Et quāuis nunc præueniens, multos ſanauit ægrotos, vt dicit idē Chryſoſt. tamē adhuc imperfecti Diſcipuli nihil de Chriſti virtute cogitarūt, nec ad altiora ſe erexerūt.

Ait autem ad illos: Vos date illis manducare.

COMMENTARIA.

PRouocat Diſcipulos ad cibos miniſtrandos turbis, ut illis ſe non habere teſtantibus, magnitudo ſigni notior fiat, atq; vt eo verbo ipſos erigat ad diuinam ipſius virtutem cōſiderandam; occaſio enim illis dabatur dicēdi: Tu potius da, qui infirmos eorum ſanare potuiſti; dum enim inuitat eos ad ea, quæ non poterant, quodammodo arguit, quod cogitent, & loquantur de eo minus, quàm poterat.

ANNOTATIO XXVI.

MAtthæus refert verbum alterū Chriſti, nēpe: Non hn̄t neceſſe ire, date vos illis manducare, inſinuās ſe illis velle dare cibum, & non dimittere in ciuitates, & caſtella. Notat aūt Chryſoſ. hom. 50. in Mat. non dixiſſe: Ego dabo eis: ſed, Vos date: quia illi, vt homini loquebantur, idcirco vt homo reſpondet. In commentario duas adduximus rationes, quarū prior eſt Hieron. Matth. 14. his addi poſſunt, quę dicit Druthmarus hunc locum apud Matthæum interprętans. Prouocat, inquit, Dominus diſcipulos ſuos ad largitatem, vt faciant omnibus, & vt velint vltra vires ſuccurrere proximis. Et mauult, vt indigentia panis à plurimis cognita, abundantia facta per ſe ipſum, maior gratiarū actio fiat.

At illi dixerūt: Non ſunt nobis plus quam quinque panes, & duo piſces.

COMMENTARIA.

EXcuſant ſe Diſcipuli ab exequendo Chriſti mādato; Non (inquiūt)

ſunt nobis niſi quinq; panes, & duos piſces, qui tãtæ multitudini non ſuffi ciunt, non igitur poſſumus nos dare il lis manducare. adhuc imperfecti Diſci puli non ſe erigunt ad diuinam Chriſti virtutem conſiderandam. Commẽ danda eſt hoc in loco Apoſtolorum di ſciplina viuendi, vt notat Chriſoſt. homil. 50. in Matth. in duodecim enim hominibus, quinq; tantum panes, ijq; hordeacei, vt Ioannes refert, & duo pi ſces reperti ſunt; atque ita quæ ad cor pus pertinebant, ſuperflua illis videbã tur; ac rerum ſpiritualium cura tenebantur, vt illa etiam pauca libẽter alijs tradiderint. Admirandum etiã eſt tur barum ſtudium in ſequendo Chriſtum, vt temporalium cura poſtpoſita, poſt eum abirent; in tanta enim multitudine inuenti non ſunt niſi illi panes quinque, & piſces duo.

ANNOTATIO XXVII.

Concordãtur Euãgeliſtę circa ſuperiorem ſententiã

Multiplex videtur diſcordia in hac par te inter quattuor Euangeliſtas, qui de hoc eodem miraculo, nempe multiplicatione quinq; panum, & duorum piſcium ſcripſere. Primo quidem Matthæus, Marcus, & Lucas conueniunt in hoc, ſ. Chriſtũ dixiſſe Diſcipulis petentibus, vt dimitteret turbas. Date vos illis manducare: at in reſponſione diſcordare videntur, nã Matthæus, & Lucas referunt reſpondiſſe; Non habemus hic niſi quinque panes, & duos piſces. Lucas verò addidit, quod Matthęus omiſit. ſ. Niſi forte nos eamus, & emamus in hanc turbam eſcas. At verò Marcus diſcrepare videtur: nam narrat Diſcipulos reſpondiſſe. Euntes emamus ducẽtis dena rijs panes, & dabimus illis manducare. Secundo. Ioannes videtur ab his tribus diſſentire, nam refert Chriſtum interrogaſſe Philippum; Vnde ememus panes, vt man ducent hi? reſpondit Philippus ducentorũ denariorum panes non ſufficiunt, vt mo dicum quis accipiat. Tertio, Marcus ſcribit Chriſtum dixiſſe: Quot panes habetis, ite & videte, & cum cognouiſſent dixerũt: quinque, & duos piſces: at Ioãnes dicit Andreã dixiſſe: Eſt puer vnus hic, qui hẽt quĩ que panes hordeaceos, & duos piſces; quar to Ioannes dicit puerum habuiſſe quinq; panes, & duos piſces, at Matthæus, & Lucas dicunt Apoſtolos dixiſſe, ſe non habuiſſe niſi quinque panes, & duos piſces. Pro horum, & nonnullorum aliorum concordia laborat Auguſt. lib. 2. de conſ. Euang. c. 46. & conatur oſtendere reſponſiones ad eundem ſenſum pertinere, & eſſe eaſdem ſub verbis ſolis diuerſis. quod quidẽ meo iudicio difficile eſt, vt unicuique diligenter intuenti apparebit. Mihi autem omnia conſonare uidentur, ſi rem geſtam ſic intelligamus, ex quattuor Euangeliſtis ſerie ita cõtexta: Cum hora multa fieret, & dies cęperat declinare, veſpere facto, accedẽtes duodecim dixerunt; Dimitte turbas, vt eũtes in caſtella, villaſque, quæ circa ſunt, diuertant, & inueniant eſcas; quia hic in deſerto loco ſumus. Hæc tres Euangeliſtę referunt, ſequitur Ioannes: Cum ſubleuaſſet ergo oculos Ieſus, & vidiſſet, quia multitudo magna venit ad eũ, dixit Philippo, vnde ememus panes, vt manducent hi? Reſpondit Philippus, ducentorum denariorum panes non ſufficiunt, vt vnuſquiſque modicũ accipiat. Dixit ei vnus ex Diſcipulis eius. Andreas frater Simonis. Eſt puer vnus hic, qui habet quinq; panes hordeaceos, & duos piſces, ſed quid inter tantos? Sequitur quod tres Euangeliſtę narrant, Ait autem ad illos: Vos date illis manducare, at illorum quidam dixerunt, hoc dicit Lucas: Nõ ſunt nobis niſi quinque panes, & duo piſces, niſi eamus, & emamus in omnem hanc turbam eſcas, hoc audito alij dixerunt, & hoc refert Marcus: Euntes emamus ducentis denarijs eſcas. Ait Ieſus, quod etiam Marcus dicit: Quot panes habetis, ite, & videte, & cum cognouiſſent, dicunt, quinque, & duos piſces, dicit Ieſus, vt dicit Matthæus: Afferte mihi illos huc, & pręcepit illis, vt accumbere facerent omnes, vt habet Marcus, & ait illis, vt habet Lucas. Facite illos diſcumbere, tunc ſequuntur ea, quæ ad miraculum ſpectant, & paulo inferius declarabuntur. Hæc eſt ſeries hiſtoriæ, quæ ex omnibus ſimul Euangeliſtis deſumitur; apud neminem autem integra habetur, ſinguli tamẽ verum narrant, in qua ſunt notanda aliquot. Primo quidem quod Lucas nunc narrat reſpondiſſe diſcipulos Domino, di cẽti. Date uos illis manducare, ſcilicet. Niſi nos eamus, & emamus in hanc turbam eſcas, non fuiſſe omnium, ſed quorundam

Auctoris ſententia & ſeries hiſtorię.

uerba

verba, quibus auditis, alij dixerũt per quã dam ironiam, quod narrat Marcus: Eũtes emamus ducentis denariis eſcas. Cum. n. illi dixiſſent prius, Niſi eamus, & emamus, iſti non habentes pecuniæ ſummam, quã ta neceſſaria erat pro cibo tantæ multitudinis, quaſi ironice dixerunt: Euntes emamus ducentis denariis. Secundo, quod Lucas refert, reſpondiſſe: Non ſunt niſi quinque panes, & duo piſces: quod etiã ſcribit Matthæus, factum eſt, poſtquam audierũt ab Andrea numerum illum panum, & piſcium; Nec obſtat, ꝙ Ioãnes dicit, puerum habuiſſe, cæteri vero dicunt habuiſſe Apoſtolos. nam puer ille pro Domini Diſcipulis illos cõſeruabat. Quarto licet Chriſtus audierit ab Andrea illos quinque panes, & duos piſces eſſe, voluit tamen iterum interrogare, & mittere Diſcipulos ad explorandum, quot panes eſſent, vt eſſet manifeſtum miraculum quinq; panum, experientia ipſa facta, nullum alium panem, nec piſcem repertum eſſe, niſi illos quinque, & duos piſces, tunc enim magnitudo miraculi agnoſcebatur perfectè, quando indigentia ex parte hominis erat omnino perfecta, vt nemo dicere valeat, panes alios ibi fuiſſe præter illos quinque. Hæc mihi accõmodatiſſima omnium concordia in hac parte viſa eſt, per quam facile tollitur omnis diſſonantiæ apparentia.

Niſi forte eamus, & emamus in omnem hanc turbam eſcas.

COMMENTARIA.

MOdus loquendi eſt, quo vtimur, qñ aliquid impoſſibile, aut incõueniens, ſeu abſurdũ ſignificare volumus, ſenſus, & cõnexio cũ præcedentibus eſt, iubes nos dare illis manducare, nos aũt habemus ſolum quinq; panes, quib. tot hoĩes cibare impoſſibile eſt, niſi velis nos ire, & emere cibos tãtæ multitudini, qđ nõ eſt minus ĩpoſſibile nobis, nihil, aut parũ habentibus.

ANNOTATIO XXVII.

QVidam recentiores hanc ſententiam connectendam per eclipſim cenſent, in hunc ſenſum non ſunt nobis plus quam quinque panes, & hi non ſufficiunt niſi eamus, & emamus cibos ad tantam multitudinem, quam eclipſim nos etiam fatemur, tamen verba iſta ſequentia (niſi forte eamus) non ſunt ſic intelligenda quaſi particula illa (niſi) ſignificet exceptionem; tunc enim indicaret Apoſtolos apud ſe habuiſſe pecuniam, qua cibos pro tanta multitudine comparare poſſent, quod non eſt probabile, nec veriſimile, ſed eſt quædam phraſis, vt diximus, qua vtimur ad aliquid abſurdum, inconueniens, aut impoſſibile ſignificandum. pro hoc ſenſu facit quod Marcus refert nonnullos alios Diſcipulos per quandam ironiam huic ſententiæ conſentientes dixiſſe (Euntes emamus ducentis denariis panes, & dabimus illis.) Fauet etiam ſententia ſequens, conſiderata particula Græca; habetur enim Græce; (erant enim viri ferè quinque millia) reddit enim cauſam cur illis viſum eſſet impoſſibile cibos emere tantæ multitudini. Totũ autẽ hoc permiſſum eſt a Domino, vt miraculi futuri magnitudinem agnoſcerent, & inde proficerent.

Erant autem viri ferè quinq; millia.

COMMENTARIA.

HOc Euãgeliſta dicit: tũ vt reddat cauſam, cur Diſcipulis viſum ſit impoſſibile emere eſcã turbæ præſenti, aut eã quinq; panib. cibari, cum eſſent ferè quinq; millia virorũ: tũ etiã, vt miraculi narrãdi magnitudo ſignificaretur. Particula (ferè) indicat numerũ quinq; milliũ non eſſe cõpletum, parum tñ ad complementũ defuiſſe.

ANNOTATIO XXVIII.

IOannes cap. 6. idem dicit quod Lucas: diſcubuerunt (inquit) viri quaſi quinque millia. Nec eſt contrarius Marcus dicens, fuiſſe qui manducauerant, quinque millia uirorum: tum quia Græce etiam apud Marcum habetur eadem particula ὡσεὶ, quæ eſt apud Lucam, & Ioannem, licet interpres omiſerit in Marco, hic autem uerterit (fere) apud Ioannem autem (quaſi) tum etiam, quia conſuetudine Scripturæ, & communi loquendi modo ſolet numerus abſolute proferri, etiam ſi parũ aliquid deſit. Matthæus autem hoc diſtinctius explicat, tres enim hi Euangeliſtæ

Concordia Euãgeliſtarũ circa proximam ſententiã eiuſdem explicatio.

ſę dicentes, quinque millia virorum, inſinuabant eſſe alios, qui viri non erant: at Matth. id aperte declarauit: Mãducantium (inquit) fuit numerus quinque millia virorum exceptis mulieribus, & paruulis, quod etiam ca. 15. iterum repetit. Eſt enim mos Scripturæ feruens diſtinguere viros à mulieribus, & paruulis Exod. 12. Sexcenta (inquit) fere millia virorum abſque paruulis, & mulieribus, Deuter. 5. Interfectis viris, mulieribus, & paruulis. Deut. 31. Congregato omni populo tam viris, quam mulieribus, & paruulis. Iere. 43. Tollens viros, mulieres, & paruulos. Aduerte autem in hac ſententia (virorum) nomen eſſe ſexus, & ætatis, non vt in illo loco allegato Exod. 12. vbi non ſolum ſignificat ſexum, & ætatem, ſed etiam qualitatem, vt diſtinguit a promiſcuo vulgo, ſcilicet homines fortes, & ad bellum aptos, aut alia virtute præditos, immo vt notat Hieron. Mat. 14. ex libro Numerorum, viri ſeparantur non ſolum à vulgo fœminis, & paruulis, ſed etiam à ſeruis.

Ait autem ad diſcipulos ſuos; facite illos diſcumbere per conuiuia quinquagenos.

COMMENTARIA.

PAtefacta Diſcipulorum impotentia ad dandum manducare turbis, & humano defectu manifeſtato, ſuã Chriſtus exercet virtutem, iubetque Diſcipulis, vt turbas ad cibos capiendos, diſcumbere faciant ordinate, ne in diſtributione fiat confuſio: diſcumbũt ergo per ſingulos diſcubitus quinquaginta.

ANNOTATIO XXIX.

Series rei geſtæ & Euangeliſtarum cõſenſus.

PRiuſquam præcepiſſet Diſcipulis, vt turbas diſcumbere facerent, fecit ſibi Chriſtus quinque illos panes, ac duos piſces, quos diſcipuli inuenerãt, afferri, vt refert Mat. Sederunt autem ſuper fenum viride, vt dicit Marcus; ſcribit enim Ioann. multum fœnum in eo loco fuiſſe. Sedere autem per conuiuia, aut vt dicit Marcus per contubernia, idem eſt, ac in ſingulis menſis ſediſſe quinquaginta. Occurrit autem difficultas: nã Marcus dicit diſcubuiſſe per partes, per centenos, & quinquagenos. Lucas autem per quinquagenos. In hoc tñ non eſt vlla contrarietas, vt recte notat Aug. lib. 2. de conſ. Euang. c. 46. nam Lucas dicens quinquagenos, non negat ẽt alios diſcubuiſſe cẽtenos, vtrumque enim factum eſt. Luc. verò vnum refert, non excludens alterum.

Et ita fecerunt, & diſcumbere fecerunt omnes.

COMMENTARIA.

LAudanda obediẽtia Diſcipulorũ, & turbarum, quæ ex quadã fide, & agnitione virtutis Chriſti procedebat; non enim viſum fuit illis impoſſibile, poſſe Chriſtum in loco illo deſerto tantæ turbæ eſcas miniſtrare, licèt modum hactenus ignorarent.

Acceptis autem quinque panibus, & duobus piſcibus.

COMMENTARIA.

QVinq; exhibuit Chriſtus, primo quidẽ panes, & piſces manibus ſuis accepit, vt virtute propria ſe illos multiplicare, ſeq; miraculi auctorẽ eẽ ſignificaret. Cętera in ſeq. explicanẽ.

ANNOTATIO XXX.

Quare Chriſtus panes multiplicãdos ꝑprius accepit manibus.

SI Chriſtus panes multiplicandos nõ acceepiſſet proprijs manibus, non ſic manifeſto ſignificaſſet, ſe propria virtute id facere, potuiſſent enim turbę exiſtimare, oratione, ac precibus id a Deo impetraſſe, nõ autẽ propria virtute feciſſe, ſicut factum eſt cum Eliſęo, qui viginti panibus hordeaceis ſatiauit centum homines, quos panes non tetigit, nec propria virtute multiplicauit, ſed Deus id operatus eſt. At Chriſt⁹, qui Deus erat, ſuis accepit manibus, ac ſua potẽtia multiplicauit. Eadem de cauſa noluit Chriſtus nouos creare panes de nihilo faciendo, quamuis Chryſoſt. hom. 50. huius rei alteram etiam adferat cauſam, nimirum, vt ſe creatorem fuiſſe oſtenderet, eorum, quæ facta erant, idcirco panes factos multiplicauit. Eſt etiam quædam alia cauſa, cur manibus proprijs acceperit panes iſtos, hoc enim miraculo indicabat illud inſigne opus, quod facturus erat, conuci-

uertẽdo panem in corpus ſuũ verũ, ſub cuius panis ſpeciebus propriis manibus oblaturus erat ſeſe ipſum Patri, ſuiſq; Diſcipulis ſe cõicaturus, iõ hos nũc panes propriis manibus accepit, & Diſcipulis diſtribuit.

Suſpexit in cęlum.

COMMENTARIA.

HOc eſt ſecũdũ, acceptis.n.panib. & piſcibus, in cęlũ ſuſpexit, vt ſe à Deo miſſum, filiũq; eius eſſe eo miraculo cõprobaret, quaſi prius veritatẽ docẽs, poſtea miraculo cõfirmans.

ANNOTATIO XXXI.

Cur chriſtus multiplicaturus panes in cælũ ſuſpexerit. CHryſoſtomus hom. 50 in Matt. cauſã, cur Chriſtus nunc in cœlum reſpexerit, eam eſſe dicit, vt crederetur non aliunde, quam a patre miſſus eſſe, & q̃m illi ęqualis eſt, æqualitatem in opere ipſo mirabili oſtendebat; à Patre autem miſſionem, in conuerſione oculorum in cęlum. Hiero. Mat. 14. Adſpicit (inquit) in cęlum, ut illuc oculos dirigẽdos doceat. Euthymius Mat. 14. in cœlum reſpexiſſe Chriſtum dicit, ut Patrẽ honoraret, & vt ei non eſſe contrarium ſignificaret Druthmarus verò id inquit factum eſſe, ut animo nos cęlum intẽdere doceret, & ſcientiæ lucẽ illic eſſe quærendã. Quę in cõmẽtario diximus accõmodatiora viſa sũt, & cõſentiũt Chryſoſtomo.

Et benedixit illis.

COMMENTARIA.

HOc eſt tertium, dr̃ aũt Chriſtus benedixiſſe panibus, quia eis virtutem multiplicãdi dedit, vt ſicut vnũ granum multiplicatur in terra virtute naturaliter inſita, ſic panes multiplicati ſunt in manibus Chriſti, & Diſcipulorum, & diſcumbentium, diuina virtute illis data à Chriſto, ſic Deus in principio mũdi Gen. 1. benedixiſſe dr̃ volatilibus, & aquatilibus, ac hoĩbus: Benedixit (inquit) eis dicens: Creſcite, & multiplicamini. Hoc enim fuit benedicere, quod virtutem creſcendi, & multiplicandi donare.

ANNOTATIO XXXII.

QVidam recentiores exiſtimant hanc benedictionem eadem eſſe cum ea, quam Ioãnes appellat gratiarum actionẽ; refert.n. Ioan. Chriſtum, quãdo panes hos multiplicare decreuit, gratias egiſſe. Huic uero interpretationi obſtat datiuus (illis) benedixit, inquit, illis panibus, & piſcibus: gratiæ autem non agebantur panibus, ſed Deo, diſtinctæ igitur ſunt benedictio, & actio gratiarum, verius igitur, & accommodatius dictum eſt in comment. benedidictionem eſſe virtutis multiplicatiuæ cõicationem. An autem ſolo opere benedixerit dando virtutem, & fœcunditatem, an etiam verbo aliquo vſus ſit efficaci, ſicut quando benedixit dicendo: Creſcite, & multiplicamini, non omnino certum eſt; probabilius tamen eſt vſum fuiſſe verbo aliquo exteriori, per quod ſignificauit, & dedit virtutem talem panibus. *Benedictio haec Christi qualis fuerit.*

Et fregit.

COMMENTARIA.

HOc eſt quartũ, ſ. panes, & piſces frangere; qui.n. virtutem fęcundam dederat panibus, & piſcibus, ipſe ſuis manibus perfecit, frangẽdo, & partes multiplicando, vt per Apoſtolos multitudini turbarum diſtribuerẽtur, atq; vt dicit Hiero. frangẽte Dño ſeminarium, fit ciborum; ſi.n. fuiſſent integri, & nõ in fruſta diſcerpti, turbas, & pueros, & fęminas, & tantam multitudinem alere non poterant. Dñs autem ipſemet frangere incœpit, vt indicaret ſe talem virtutem dediſſe, licet etiam poſtea per manus Apoſtolorũ, atq; etiã diſcumbẽtium multiplicatio aucta ſit. videnda ſunt, quæ in cõmentario Ioannis ſcripſimus de hac re.

Et diſtribuit Diſcipulis ſuis, ut ponerent antę turbas.

COMMENTARIA.

HOc eſt quintũ, Diſcipulis diſtribuere partes, vt miniſtrarent Diſcumbẽtibus turbis, tum vt miraculũ

fieret illuſtrius, tũ vt miniſteriũ eſſet expeditius: tum etiã vt per eos corporum alimenta turbæ ſuſciperent, per quos earũ animæ verbo doctrinę, & ſacris ſalutis, & vitæ paſcendæ erant.

Et manducauerunt omnes, & ſaturati ſunt.

COMMENTARIA.

MIraculi magnitudinem hoc oſtendit, nempe in tanta multitudine virorum, mulierum, & paruulorum, ſingulos partem panum quinque, & piſciũ duorum accipere potuiſſe: illud tñ apertiſſimè declarat, ꝙ non ſolum partem acceperunt ſinguli, ſed tantam, vt ſaturari vnuſquiſq; poſſet, & eo magis, quo plus media laborabãt: nã tota die Chriſtũ inſecuti erant, nõ hñtes quod mãducarẽt. Ioan. dicit diſcũbẽtes ex panibus, & piſcibus mãducaſſe quãtũ volebãt. ſenſus idẽ eſt.

Et ſublatum eſt, quod ſuperfuit illis fragmentorum cophini duodecim.

COMMENTARIA.

NOn potuiſſet eſſe manifeſtum, ſingulos in tãta multitudine fuiſſe ſaturatos, & maducaſſe quantũ voluerunt, niſi ex copioſis reliquijs, ex fragmentis. n. panũ & piſciũ, quæ ſuperfuerunt diſcumbentibus, impleuerũt Apoſtoli cophinos duodecim, ita vt ſinguli Apoſtolorum miniſtrantiũ ſingulos cophinos colligerent, etiam Iudas, vt notat Chryſoſt. vt ſignificaretur non hos aut illos ſaturatos, ſed ſingulos diſcumbentium, quando quidẽ ab omnibus miniſtrantibus reliquiæ collectæ ſunt. Diximus de his in com. in Ioan. nec eſt, cur ea nũc repetamus.

ANNOTATIO XXXIII.

MAtthęus, & Marcus narrant cophinos fragmentorum fuiſſe plenos, idque etiam Ioannes dicit: Impleuerunt (inquit) duodecim cophinos. Marcus etiam explicat impletos cophinos ex ſuperfluẽtibus, non tantum quinque panum, ſed etiã duorũ piſciũ, Ioan. adhuc refert hanc collectionẽ feciſſe Apoſtolos ex Chriſti præcepto; dixit. n. illis: Colligite quæ ſuperauerunt fragmenta, ne pereant. Prætermittunt aũt tres Euangeliſtæ, quid a turbis factũ ſit, hoc viſo miraculo, quod quidẽ narrat ſolus Ioan. Illi, inquit, homines cũ vidiſſent, quod Ieſus fecerat ſignũ, dicebant: Quia hic eſt vere Propheta, qui uenturus eſt in mundũ. Vide explicationẽ in commen. noſtris in Ioan. Vnum tñ hoc in loco notandum eſt, Victorem Antioch. Mar. 6. cauſã unam attuliſſe, cur Dñs fragmẽtorũ copioſas reliquias finperesse uoluerit; Sic. n. inquit, tantã reliquiarum uim facere uiſum eſt, quo publicè hinc conſtaret, tantam rerum abundantiam magis proueniſſe ad oſtendendam facientis uirtutem, quam ad explendã pręſentem populi neceſſitatem. Moyſes quondam Exo. 16. manna Iſraelitis ſuppeditauit, uerum id tantum ad neceſſarium uitę uſum; ſiquidẽ quod plus colligebatur, hoc ſtatim in putredinẽ vertebatur. Elias 3. Reg. 17. Viduæ farinam, & oleum multiplicauit, uerum tantiſper hoc ſolum, dum pluuiæ terram irrigaturæ deſcenderent: ubi. n. hę deſcendere cępere, ſtatim quoque farinę multiplicatio ceſſauit. Quo ergo diſcrimen inter hos, & illũ appareret, magnam reſiduorum copiam reliquam fecit, ita ut illi etiam, qui ſaturati fuerant, reliquiarum uim admirarentur. Hæc ille. Chryſoſt. autem hom. 50. in Mat. ſimile quid dicit: Potuiſſet (inquit) facere, ut extincta fame nihil ſuperflui remaneret: uerum, qñ & ſub Elia ſimile quid factum eſt, non ita omnipotentiam eius diſcipuli cognouiſſent. Hæc ille. Adde etiam hoc reſiduo ſignificari copiam, & abundantiam gratiæ in Euãgelio datam ſupra legem illam, & ſtatum præcedentiũ Chriſtum ſecundũ carnẽ; non ſolum enim per Chriſtum datum nobis eſt totum id, quo indigemus, ſed etiam abũdamus, ut ſupra expoſitum eſt.

Cur Dominus copioſus fragmentorum reliquias ſuperesse uoluerit.

Et factum eſt, cum ſolus eſſet orans, erant cum eo, & diſcipuli.

COMMENTARIA.

HÆc ſententia, & quæ ſequũtur, non ſunt, quo ad rei ſeriem connexæ

nexæ precedenti miraculo, ſed aliquā to poſt tempore facta ſunt, quod quidem Euangeliſta indicat eo verbo (Et factum eſt) quaſi non continuetur, quod ſequitur, præcedētibus. Factum igitur eſt, vt cum Chriſtus ſolus oraret, Diſcipuli cum eo eſſent, eumque comitarentur.

ANNOTATIO XXXIV.

Series & ordo hiſtoriæ.

PRætermiſit Lucas, quid geſtū ſit poſt miraculum multiplicationis panum, quæ cæteri Euangeliſtæ deſcripſerunt; inquit. n. Ioannes prænouiſſe Dominū turbas miraculi huius cauſa venturas, vt facerent eum regē, idcirco vt dicunt Mattheus & Marcus, iuſſit, & compulit Diſcipulos ſuos aſcendere in nauiculam; & transfretare ante eum, donec dimitteret ipſe turbas, & dimiſſa turba aſcendit ſolus in mōtem orare, poſtea Diſcipulis in medio mari exiſtentibus & nauicula fluctibus laborante, Ieſus apparuit quarta vigilia noctis, ambulans ſupra mare, cęteraq; geſta ſunt, quæ Euangeliſtæ in hac parte narrant. Lucas verò, vt rectè notat Auguſt. lib. 2. de conſenſu Euang. cap. 47. non continuauit rei ſeriem poſt panes multiplicatos, ſed multis intermedijs dimiſſis retulit, quę poſtea geſta ſunt, quæque narrat Matthæ. c. 16. & Mar. cap. 8.

Quid ſibi velit in ſuperiori ſententia illud ſol'.

Occurrunt autem hoc in loco duo notāda. vnum eſt quantum ad ſenſum, nempe quid ſignificet nomen hoc (ſolus) quod Græcè eſt aduerbium καταμόνας, id eſt ſolitariè Aug. lib 2. de conſen. Euang. ca. 47. interpretatur Chriſtum dici ſolum, i. ſequeſtratum à turbis, non autem qđ ſolus eſſet, cum addat Euangeliſta Diſcipulos cum eo fuiſſe. Beda autem, cuius interpretatio recepta eſt à pluribus, exponit ſolū dici, quia ſolus ipſe orabat quamuis enim Diſcipuli cum eo erant, ipſe tñ ſolus orabat: & à Diſcipulis, qui cum eo erant, aliquanto erat loco ſeparatus, vt fieri ſolet, qñ multi incedunt per viam aliquam, ſolet aliquis ſeparatior eſſe, nā vt habemus ex Marco, hæc in via geſta ſunt, & Matthæus explicat, dum veniret in partes Cæſareæ Philippi, nec eſt contrarium huic, quod Lucas narrat: nam & potuit ſolus in oratione eſſe & ſimul iter facere. Nec in hoc eſt diſſonantia, vt notauit Euthymius Matth. 16. Hinc colligimus non eſſe cōuenientem cuiuſdam recentioris interpretationem, nempe dictum eſſe orare nō quātum ad actum orationis, ſed quantum ad tempus, & locum, quia erat tempus, & locus orationis, qñ geſta ſunt, quæ in ſequētibus narrantur. Hæc tñ expoſitio aduerſatur Marco dicenti facta eſſe hæc in via.

Particula (et) in eadē ſententia qd importet

Alterum notandum eſt, illam particulā (&) non haberi in Gręcis exemplaribus, & difficilem facit ſenſum, nam vr̃ ſignificare alios ēt præter Diſcipulos fuiſſe tunc cū Chriſto; at verò Latina exemplaria legūt, & hr̃ in commentario Bedæ, Euthymij, & apud Auguſtinum. poſſumus aūt dicere particulam (&) non eſſe poſitam quaſi indicantem alios fuiſſe ēt vltra Diſcipulos; ſed ſignificare Diſcipulos ſimul tunc adeſſe cum Chriſto, ac ſi dictū eſſet, erat Chriſtus in via ſolus orans, ēt Diſcipuli erant cum eo, ſ. in via illa, ſeu loco quo aderat Chriſtus, non vt alias, quando dimiſſis illis ſecedebat ſolus in montem orare.

Et interrogauit illos dicens.

COMMENTARIA.

COmpleta oratione Diſcipulos interrogat. nō quia ignoret, ſed ut eos ad intelligentiam, & conſiderationem diuinitatis ipſius excitet, ac promoueat, atq; idcirco orationem ad Patrem præmiſit, tum vt eis impetraret talem intelligentiā, tum, vt inſtrueret, diuinorum cognitionem ſicut à Deo obtinendam, ita petendam eſſe.

Quem me dicunt eſſe turbæ.

COMMENTARIA.

NOn de Scribis, & Phariſæis interrogat; hi. n. prę inuidia, & ambitione & auaritia Chriſtum ſeductorem, legis tranſgreſſorem, ac dæmonium habentem palam appellabant. Nec etiam de principibus, ac primis Iudæorum interrogat. hi enim præ timore veritatē conſentire uidebantur. Turbarum occultabant, & Scribis, & Phariſæis ergo opinioné interrogat;

hæ

hæ namque ab ambitionibus, & affectibus remotiores veritati magis accedebant, Christiq; factis, ac ſermonibus maiorem fidem adhibebant.

ANNOTATIO XXXV.

Lectiones variæ huius ſententiæ apud Euangeliſtas notantur, & côcordantur.

QVod ad literam ſpectat, Matthæus ſic habet. Quem dicunt homines eſſe filium hominis? Marcus autem: Quem me dicunt eſſe homines? Lucas verò: Quem me dicunt eſſe turbæ? In quibus nulla eſt diſcordia in ſenſu: nam quos Lucas turbas appellauit, à Matthæo & Marco dicti ſunt homines. In Scriptura.n. aliquando hominis nomen pro vulgaribus hominibus nulla dignitate præfulgentibus vſurpatur, quos Lucas vocauit turbas. Præterea apud Matthæum ſermo eſt in tertia perſona, Quem dicunt homines eſſe filium hominis? At quia Christus de ſeipſo loquebatur, eaque phraſi ſæpe vſus eſt, Marcus, & Lucas ſenſum ſequentes in prima perſona locuti ſunt. Eſt autem hoc in loco notandum, apud Matthæum in quibuſdam veteribus exemplaribus Latinis manuſcriptis etiam legi, in prima perſona ſic: Quem me dicunt eſſe homines, filium hominis? Sicque habent multa Græca, & inter Latina impreſſa, Regia: ſimiliter legit Epiphanius in Ancorato. Iuxta quam lectionem concordant tres Euangeliſtæ, & in hoc tãtum diſcrimen eſt, quod Matthæus addit filiũ hominis, cæteri duo omiſerũt. At verò Hieronymus in Matth. legit in ſola tertia perſona, ſicque habent omnia ferè Latina, & aliquot Græca, & tunc dicendum eſt in ſenſu omnes tres Euangeliſtas eſſe concordes.

Inquirẽdum eſt ſſerti à perſonis publicis quæ ſit de ipſis concepta ſpes.

Quod autem ad rem ſpectat rectè notat Origen. tract. 1. in Matth. debere nos inquirere, qualem de nobis homines habeant ſermonem, vt ſi quid mali intellexerimus, emendemus, ſi quid autem boni, augere illud ſtudeamus. hoc autem maximè ad maiores pertinet, quorum vita in propatulo poſita eſt, velut lucernæ in candelabro, vt alijs luceant, poſitę. Notat etiam Chryſoſt. hom. 55. in Matth. non dixiſſe, quem me aſſerunt Scribæ, & Phariſæi, quamuis crebro cum eo collocuti etiam ipſi fuerint, & miracula viderint, ſed quẽ me homines eſſe dicunt? Populi de ſe opinionem quærebat, quoniã & ſi deiectior eſſet, procul tamen erat ab omni malitia, qua Phariſæi, & Scribæ maximè peruertebantur.

At illi reſponderunt.

COMMENTARIA.

CVm maiores ad ſe ipſos pertinẽtem veritatem à minoribus, & inferioribus cognoſcere poſtulant, non adulationibus, ac mendacijs occultanda eſt, ſed propalanda ſyncere; quod Diſcipuli fecerunt, etiam ſi turbarum de Christo ſermones inferiores eſſent illius dignitate, minuſque illæ ſentirent de eo, quam par erat: cũ autem Christus omnes Diſcipulos interrogaſſet, oẽs etiam reſponderunt.

Et dixerunt Ioannem Baptiſtam, alij autem Eliam, alij verò quia vnus Propheta de prioribus ſurrexit.

COMMENTARIA.

REferunt Diſcipuli varias turbarum voces, & opiniones, quidã (inquiunt) dicunt te eſſe Ioannem Baptiſtam, quidam alij te eſſe Eliam; quidam verò alij te eſſe vnum ex antiquis illis Prophetis. Omnes iſti etiam ſi veritatem non attingebãt, ac minus de Christo ſentiebant, præclaram tamen de eo conceperant opinionem, ac à cæteris hominibus, quaſi omnes ſuperantem, ſeparabant. Elias putabatur, nam hic uenturus credebatur ante Meſſiam. Vnus etiam ex antiquis Prophetis, ab alijs exiſtimabatur, nam hi à Iudæis plurimi fiebant.

ANNOTATIO XXXVI.

EAdem verba refert Marcus, Matthæus verò narrat, alios dixiſſe ipſum Ieremiam. Supplendum eſt autem in Luca, & Marco, in principio huius ſententiæ relatiuum (Alij) nempe (Alij Ioannem Baptiſtam) ſic.n. habet Matthæus. At illi dixerunt: (Alij Ioannem Baptiſtã.) Quod autem ad ſenſum ſpectat, paulo ſuperius in hoc capite ſimilia verba referuntur; atque cauſæ explicationem, cur alij Eliam, aut

vnum

Digitized by

Vnum ex Prophetis Chriſtum exiſtimarêt, remiſimus ad commentaria noſtra in Ioã nem cap. 1. qñ Iudæi ad Ioannẽ miſerunt interrogantes: Tu quis es? At veró nunc inquirenda ſunt duo, vnum eſt, cur quidã Chriſtum exiſtimauerint eſſe Ioannem, præſertim cum manifeſtum eſſet Ioannẽ ante mortem ſuam nullum feciſſe miraculum, Chriſtum autem multa facere nõ ignorarent. Alterum eſt, cur arbitrati ſunt vnum eſſe ex prioribus, & non potius aliquem Prophetam de nouo miſſum. Ad prius reſpõdeo, illos, qui affirmabant Ioã nem Baptiſtam ſurrexiſſe, ac eum eſſe illum, qui Ieſus dicebatur, ea de cauſa id eſſe opinatos, quia parum temporis prædicauerat, & apud illos viſus fuerat, morte ab Herode quaſi arreptus. Ita notauit Druthmarus in Matth. cap. 16. Adde etiã quia prius etiam occiſus eſt, quam miracula facere poſſet, exiſtimarunt ergo ſurrexiſſe, vt prædicationem compleret; & quæ prædicabat, miraculis confirmaret; neſciebant. n. diuina myſteria, quare tam cito prędicationem abſoluiſſet, & nullum miraculum feciſſet. quod ſi quiſpiam dicat, nonne Chriſtus notus erat, quando Ioannes prędicabat? non ergo ignorari potuit ipſum non eſſe Ioannem. Reſpondeo nõ fuiſſe hanc opinionem omnium; plurimi enim ſciebant non eſſe Ioannem, fuit tñ quorundam exiſtimatio, qui Chriſtum illo anno, quo Ioannes prædicauerat, non admodum nouerant; perfecta. n. Chriſti manifeſtatio facta eſt Ioanne decollato, ſicut & ipſe Ioannes prædixerat dicens. Illum oportet creſcere, me autem minui. Ad poſterius reſpondeo Iudęos deceptos eſſe; quantum mihi vr, illo loco Deuteron. 18. Prophetã ſuſcitabit tibi Dominus de medio fratrum tuorum. Cum. n. de ipſo Meſſia, ac Chriſto intelligenda eſſent, putabãt aliquem Prophetam venturum prope tẽpus aduentus Chriſti; quidam autem arbitrabantur futurum aliquem inſignem de nouo mittendum, quidam alij vnum ex antiquis magni nominis ſurrecturum, quarum opinionum varietas cõſtat ex eo, quod miſſi à Iudæis ad Ioannem interrogarũt: Propheta es tu? id eſt, ille inſignis, qui Chriſtum præueniet? Quidam verò dixerunt eſſe Ieremiã, vt dicit Ambroſius, quia inſignis erat, quippe in vtero ſanctificatus: aut unũ ex prioribus. Omnia hæc

Cur Chriſtũ alij putauerint Ioannem, et cur alij vnum ex Prophetis ſuperiorib. & nõ potius aliquem de nouo miſſum.

in commentarijs in Ioãnem diſcuſſimus. ſimul etiam quid Iudæi de reſurrectione, & aduentu priorum ſenſerint, idcirco hoc in loco ab hac tractatione abſtinemus.

Dicit autem illis: Vos autem quem me eſſe dicitis?

COMMENTARIA.

A Diſcipulis, quibus myſteria Regni maiora aperuerat, quique verba ipſius continuo audierant, & eius opera viderant, perfectiorem ſui notitiam expoſtulat: Vos (inquit) quos veritatem magis ſcire oportet, quem me eſſe dicitis? Tacite inſinuat turbam à uera eius notitia aberrare: prius aũt exquirit turbæ ſententiam, ipſoſq; Diſcipulos ad ſublimiorem de ipſo ſenſum excitat, eoſque altius de eo ſentire, ac loqui, quam cæteros debere indicat.

ANNOTATIO XXXVII.

Victor Antioch. Mar. 8. vnum, quod in commentario ſcripſimus, notauit, inquit. n. ſic: Primo omnium vulgi ſententiam de ſe exquirit, vt aliorum de ipſo iudicia depromentes, poſteaq; quid ipſimet de Chriſto ſtatuerẽt interrogati, per interrogationis modum in ſublimiorem ſenſum aſſurgerent, apud ſe decernentes, par non eſſe, vt ipſi æque abiectè, & humiliter de illo iudicarent, atq; cęteri mortalium. Hæc ille. Hoc etiã docuit Chryſoſt. hom. 55. in Matth. inquit enim: Hac ſecunda interrogatione, vt maiora de ipſo cogitarẽt, admonuit. Hancq; exiſtimat idem Victor eſſe cauſam, cur non ſtatim interrogauit, quid ipſi ſentirent, ſed quid turbæ de illo dicerent. Simul ẽt cur non in prædicationis initio id exquiſiuit, ſed poſt multa demum miracula, & ſigna perfecta, multaq; de rebus ſublimibus, ſuaque diuinitate vltro citroq; cum illis agitata, ac diſputata. Hoc idem notauit Chryſoſt. homil. 55. in Matth. adiungens, vt hoc interrogaret Dominus, procul à Iudæis abduxiſſe Diſcipulos, in partes nempe Cæſareæ Philippi, vt ab omni ſolicitudine liberi non dubitarẽt apertè dicere, quæ ſentirent. Iudęis. n. erat graue, & permoleſtum audire Chriſtum eſſe filium Dei, & Meſſiam promiſſum.

Cur Xps ſententiã de ſe à Diſcipulis exquiſierit.

Ro-

Reſpondens Simon Petrus dixit.

COMMENTARIA.

DVm vulgi ſententia, & humanę intelligentiæ ambiguitas explicatur, ſermo reſpondentium communis eſt. At vbi quid habeat Diſcipulorum ſenſus, exigitur, ille primus eſt in Domini cōfeſſione, qui primus futurus erat in Apoſtolica dignitate; & cui totius Eccleſiæ magiſterium pręcipuè committendum erat, Chriſti notitia ante omnes reuelatur. Petrus ergo cæteris, cum interrogarentur, tacentibus, reſpondet.

ANNOTATIO XXXVIII.

Sāctorū Patrum dicta de Petri reſpōſione

NOnnulla hoc in loco notanda occurrunt. Primo quidem Ambroſius lib. de incarnationis Domini æ Sacramento cap. 4. affirmat Petrum ad primam Chriſti interrogationem, ſcilicet: Quem me dicunt eſſe turbæ? cæteris reſpondentibus, tacuiſſe: Sic enim inquit: Taces Simon, & reſpondentibus alijs taces, cum ipſe ſis primus, qui etiam non interrogatus interrogas, nec times ne reprehendaris à Domino, quia nō reſpondes interroganti? Ideo (inquit) non reſpondeo, quia non interrogor meam, ſed alienam ſentētiam; legi. n. pſal. 16. Vt non loquatur os meum opera hominum. Opus autem eſt perfidorū perfidias prædicare. Ergo taceo adhuc, quia nondum id, quod ſentio, interrogor. Hæc, & alia Ambroſius. At vero contrariū Leo ſerm. 2. de Natali Apoſtolorum, ſentire vr. Omnes, inquit, Apoſtolos Dominus, quid de ſe homines opinentur, interrogat, & tamdiu ſermo reſpondentium communis eſt, quamdiu humanæ intelligentiæ ambiguitas explicatur. At vbi quid habeat Diſcipulorū ſenſus, exigitur, ille primus eſt in Domini confeſſione, qui primus eſt in Apoſtolica dignitate. Hæc ille. A quo decerpſimus, quæ in commentario poſita ſunt. Et quamuis ſit probabilis ſententia Ambroſij, eius tamen argumentum non eſt efficax; non. n. inter opera hominum à Dauid reprobata ponendum eſt, referre vulgi de Chriſto ſententias ēt falſas, ipſomet Domino ſibi referri iubente. aliter fatendum eſſet cæteros Diſcipulos locutos eſſe opera hominum, Chriſtumque talia opera præcepiſſe, quod non admitteret ipſemet Ambroſius.

Secundo Hieronymus Matth. 16. aſſerit Petrum reſpondiſſe cæterorum Apoſtolorum nomine. Petrus inquit ex perſona omnium Apoſtolorū profitetur: Tu es Chriſtus filius Dei viui: idem ſentit Cyrillus lib. 9. in Ioan. cap. 35. Cum ad Cæſaream, inquit, Diſcipuli rogarentur: Quem dicūt homines eſſe filium hominis? aliorū falſis opinionibus dictis, de ſua interrogati per principem conſortij ſui non dubitarunt exclamare: Tu es Chriſtus filius Dei viui. Hæc Cyril. Quæ doctrina indiget declaratione, & limitatione: ſi enim is ſit ſenſus, quod cæteri Apoſtoli eandem notitiā de Chriſto habuerant, quam Petrus, & cōuenerunt cum eo, vt vnus pro omnibus reſponderet, ea doctrina non eſt probanda, nec ab ijs Doctoribus eſt aſſerta: nam tūc temporis Apoſtoli tñ myſterium nondū attigerant; ea. n. confeſſio perfectam Trinitatis, ac Chriſti verę diuinitatis, in qua cōſubſtantialis eſt Patri, & Spiritui ſancto, fidem comprehendit, quæ non dicitur alijs, ſed primo tunc ſoli Petro reuelata: Caro, inquit, & ſanguis non reuelauit tibi, ſed Pater meus, qui in cœlis eſt: idcirco ſolus prædicatur beatus, ſolique promittitur Eccleſiæ primatus. Nouerant quidem tunc Diſcipuli ipſum eſſe Meſſiam, ſed Chriſtum filium Dei, Patri conſubſtantialem nondum erant aſſecuti. Vnde Orige. tract. 1. in Matth. affirmat Petrum magis eſſe commendatum in eo, quod confeſſus eſt Ieſum eſſe filium Dei, quā in eo, quod dixit eum eſſe Chriſtum. Ambroſius aūt hoc in loco exiſtimat etiam cæteros Diſcipulos ſciuiſſe: tñ Petrum præ illis reſpondiſſe; illud tamen eſt probabilius, quantū ad hoc, quod Diſcipuli nondum id nouerant perfectè. Illud vero, quod dicit Ambroſius Petrum prę cæteris reſpondiſſe, verum eſt, non autem pro cæteris: non ergo ex omnium perſona ſic reſpondit Petrus, ſed ex ſola ſua, ac proprio nomine. Si verò ſit ſenſus, quod ipſo confeſſionem referente cæteri intelligentes conſenſerunt, & ipſe ēt pro oībus voluit reſpondere contitendo, q̄ à cæteris erat ſentiendū, ac prędicandū; tunc locū hēt doctrina Hieronymi, & Cyrilli, ſicque pro cæteris reſpondit.

Tertio

Tertio Cyrillus lib. 12. in Ioann. ca. 64. & Ambroſius lib. 2. de incarnat. Dom. Sacram. cap 4. affirmant Petrum reſpondiſſe quaſi caput, & principẽ cæterorũ Apoſtolorum. Cyrilli verba ſunt hæc: Quando Saluator interrogauit, dicẽs: Quem dicunt homines eſſe filiũ hominis? Petrus, vt princeps Apoſtolorum, caputq; cæterorum exclamauit, dicens: Tu es Chriſtus filius Dei viui. Ambroſius verò ſic inquit, Taces Simon, cum ipſe ſis primus? Et paulo inferius, vt audiuit: Vos autem quid me eſſe dicitis? Statim loci nõ immemor ſui primatum egit. Hæc tamen intelligenda ſunt, non quod tunc temporis fuerit Petrus primus conſtitutus, nec omnium caput effectus, ſed quod primus reſponderit quaſi is; qui primus futurus erat. Poſt hanc enim confeſſionem promiſſus eſt ei primatus Eccleſiæ, exhibitus autem poſt reſurrectionem, quando dictũ ei eſt Ioan. 21. Paſce oues meas, paſce agnos meos: de qua re in commentarijs in Ioannem diximus.

Quarto, cum nunc ab Euangeliſta dr̃ Simon Petrus, non eo dr̃, quod tũc Petrus appellaretur; nam poſt confeſſionem accepit nomen Petri, qñ dictum ei eſt: Tu es Petrus: quod nomen promiſſum ei fuerat in principio vocationis illis verbis, Ioã 1. Tu vocaberis Cephas, vt in eo commentario notauimus. Euangeliſta ergo tempus, quando hæc ſcribebat, obſeruauit.

Chriſtum Dei.

COMMENTARIA.

HAec eſt Petri de Chriſto ſententia, ſupplendum eſt verbũ, dico te eſſe Chriſtum Dei, Dei quidem nõ ſeruum, ſed verũ, ac naturalem filiũ; hunc. n. ſenſum caſus iſte gignendi facit: verę igitur humanitatis, ac diuinitatis Chriſti naturas in vnitate perſonæ confitetur Petrus, ſimul etiam ipſum Meſſiam in lege promiſſum.

ANNOTATIO XXXIX.

MAtthæus diſtinctam, ac integram Petri cõfeſſionem expoſuit: Tu, inquit, es Chriſtus filius Dei viui. Marcus breuitatis cauſa, quia Matthæus ſatis iam expreſſerat, dixit: Tu es Chriſtus. Lucas verò omnia complexus eſt, non tamen diſtinctè: Tu, inquit, es Chriſtus Dei, per talem gignendi caſum ſignificans, quod Matthæus diſtinctè ſcripſerat, filium Dei. In Græco enim apud Lucam duplex eſt articulus, ſcilicet illum Chriſtum illius Dei, vt ſignificaret eſſe Chriſtum promiſſum, & Dei viuentis filium, ei conſubſtantialẽ. Victor Antioch. Mar. 8. cauſam adfert, cur Marcus Petri confeſſionem integram nõ retulerit, ea autem eſt, ne quid in magiſtri ſui Petri gratiam referre videretur, quam ego cauſam non probo; cum enim ex Matthæo plena confeſſio haberetur, non erat, cur timeret, ne in gratiam magiſtri id dicere videretur. Adde Euangeliſtas magis intendiſſe, quod ad fidem explicandam faciebat, quam ad has humanas ſuſpiciones. cauſa potiſſimũ, cur verbum illud (Filius Dei) omiſerit, ea eſt, quia iam Matthæus copioſè retulerat, & quia illo verbo, Tu es Chriſtus, id comprehendebatur, licet tacitè. Cõfeſſio ergo Petri multa dogmata, quę fidei noſtræ ſunt fundamenta, complectitur, ſcilicet; Tu es homo. Tu idẽ Dei filius, non adoptionis, ſed naturalis. Tu idem es utrumque, eadem perſona in vtraque ſubſiſtens natura. Tu es ille Chriſtus, qui in lege, & Prophetis promiſſus eſt, quique à Iudæis, & Patribus expectatus eſt. Hæc omnia hiſce verbis cõprehenduntur. Rectè ergo Ambroſius lib. de incarnatione Domini Sacram. cap. 4. Chriſti veram diuinitatem contra Arianos hac confeſſione probat, dicens: Petrus dicit: Tu es, non dicit, tu eſſe cœpiſti: Petrus dicit: Tu es filius Dei, non dicit: Tu es creatura. Hæc Ambroſius.

Petri cõfeſſio de Chriſto cõplectitur dogmata multa q̃ ſunt noſtræ fidei fundamenta.

At ille increpans illos, præcepit ne cui dicerent hoc.

COMMENTARIA.

DIſcipulis eũ eſſe Chriſtũ Dei agnoſcentibus, & cõfitentib. cõminatione p̃cepit Dñs, ne id alijs manifeſtarent; ſed eam fidem apud ſe ipſos retinerent, vſq; ad tempus pręfinitum, quando poſt reſurrectionẽ eius,

vt palam id prædicarent, in mundum profecturi erant. Huius prohibitionis cauſam ſequens ſententia explicat.

ANNOTATIO XL.

Euangeliſtarũ verba, & verborum ſeries i hoc loco.

PRætermiſere Marcus,& Lucas,quæ ſolus Mattheus narrauit,nempe qualiter Chriſtus Petri confeſſionem probauit,cõmendauit, ac quodammodo recompenſauit,dicens:Beatus es Simon Bariona,quia caro,& ſanguis non reuelauit tibi,ſed Pater meus,qui in cęlis eſt.Et Ego dico tibi, quia tu es Petrus,& ſuper hãc Petram ædificabo Eccleſiã meam,& portæ inferi non præualebunt aduerſus eam , Et tibi dabo claues Regni cœlorum; & quodcumq; ligaueris ſuper terram, erit ligatum & in cęlis,& quodcũq; ſolueris ſuper terram, erit ſolutum & in cœlis. Poſt hæc ſequitur quod etiã Marcus,& Lucas referunt. Matthæus aũt ſic ſubiunxit:Tunc pręcepit Diſcipulis,vt nemini dicerẽt, quod ipſe eſſet Ieſus Chriſtus. Marcus autem habet ſic: Et comminatus eſt eis,ne cui dicerent de illo. Lucas verò vtrumq; coniunxit, & comminationem,& pręceptum,increpãs,inquit, eos,præcepit,ne cui dicerent hoc. Illud autem participium(increpans)non reprehẽſionem ſignificat ; talis.n.confeſſio,quam Petrus fecit reuelante Patre , & cui cæteri conſenſerant,non reprehenſione,ſed laude digna erat.Significat ergo comminationẽ, ſiue interminationem,quæ præcepto vim addit, quam ſignificationem interpres ſecutus eſt apud Marcum,vbi idem eſt verbum Græcum,quod habetur hic apud Lucam.Hæc quoad verba,& verborum ſeriẽ dicta ſunt.

ANNOTATIO XLI.

Qualis ſit hæc prohibitione,cui dicant, & quomodo cohæreat cum præcedenti Apoſtolorum miſſione

QVantum aũt ad ſenſum ſpectat,duę occurrunt difficultates.Vna eſt,qualis ſit hæc prohibitio,an prædicare Ieſum eſſe Chriſtum , an ipſum eſſe filium Dei. Secunda eſt , qua ratione hæc prohibitio conſonet cum præcedenti miſſione Apoſtolorum,qui miſſi ſunt ad prædicandum regnum Dei,id eſt,Chriſti aduentũ, vt ſupra diximus;ſi.n.iuſſi ſunt prędicare Chriſti aduentum, quomodo nunc prohibentur alijs dicere ipſum eſſe Chriſtum ?

Ad primum primo loco Ambroſius in commentario tenet prohibitionem hanc, quæ apud Lucam hř,eſſe de non manifeſtanda paſſione, quam Chriſtus reuelabat Diſcipulis;ſequitur.n.poſt hãc ſñiam prohibitionis: Oportet Filium hominis multa pati,& reprobari à Senioribus,& Principibus ſacerdotum,& Scribis occidi,& tertia die reſurgere. At verò hæc interpretatio non põt accõmodari; nã ex Matthæo, & Marco conſtat prohibitionem factã eſſe,ne dicerent ipſum eſſe Chriſtum; cum igitur hæc Lucæ verba ſint conſona illis, in eundem ſenſum interpretanda ſunt,ipſeq; contextus indicat; nam hæc paſſionis prædicatio affertur potius pro cauſa, cur ſit facta prohibitio, ne cui dicerent illum eſſe Chriſtũ,vt paulo poſt dicemus. Illud ergo (hoc) debet ad antecedentia referri, ſcilicet ne cui dicerent hoc, ipſum nempe eſſe Chriſtum.

Secundo loco Euthymius Matth.16.putat prohibitionem fuiſſe , ne cui dicerent eum eſſe Dei filium,ſicut Petrus confeſſus erat,id quod ſentire videtur Chryſoſt. homil.55.in Matth.

Tertio loco Origenes & Hieronymus Matth.16.prohibitionem interpretantur, ne annunciarent ipſum eſſe Chriſtum , & Meſſiam.idem ẽt ſentit Ambroſius in pręſenti, quæ ſñia eſt legitima; nec.n.licebat eis prædicare illum eſſe Chriſtum, & cõſequenter nec eſſe Dei filium naturalem.qđ ex Euangelio ſatis conſtat : nam expreſſe Matthæus nobis ſignificauit,quid Dominus prohibuerit prædicari ; inquit enim : Tunc, inquit, præcepit Diſcipulis ſuis,vt nemini dicerẽt,quod ipſe eſſet Ieſus Chriſtus,id eſt, quod ipſe eſſet Meſſias promiſſus.in quibuſdam Græcis exemplarib. nõ hř illud (Ieſus) nec habet Ambroſius hoc in loco,citans Matthæum,nec Chryſoſtomus,nec Victor Mar.8. legũt tñ Hieronymus,& Origenes,& plurima Latina,& sẽſus idem eſt; prohibuit.n.ne dicerent vlli, ſe, qui proprio noĩe dicebatur Ieſus, eſſe Chriſtum,& Meſſiã:cõſequenter ẽt prohibuit,ne dicerent eſſe filiũ Dei;tñ quia hoc Meſſiæ nomẽ Iudæis erat notiſſimum , & ſic appellabatur,qui venturus ſperabatur, idcirco hoc nomine ſe prædicari noluit à Diſcipulis , quamuis ut in præſenti rectè notat Ambroſius,nomine Chriſti ẽt diuinitas ſignificabatur : Hoc,inquit,nomine Chriſti,& diuinitatis, & incarnationis expreſſio,& fides eſt paſſionis,intellige tacitè,& non diſtinctè : nam multi credebant Chri-

Chriſtum,ac Meſſiam,ignorantes eum eſſe filium Dei naturalem, in quo fides Petri,eiuſque confeſſio extollitur,qui diſtinctè confeſſus eſt,quæ latebant. Hoc igitur eſt,quod Chriſtus ꝓhibuit Apoſtolis prædicare tunc,licet Marcus,& Lucas non admodum expreſſerint, dicentes, Chriſtum prohibuiſſe, ne hoc dicerent alijs, aut ne cui dicerent de illo; Matthæus verò expreſſius id narrauit. per hæc primæ difficultati ſatisfactum eſt.

Ad ſecundam de conſonantia cum prędicatione,in miſſione facta, Hieronymus Matth.16.reſpondet Apoſtolos, qui miſſi fuerunt ad annunciandum Chriſti aduentum,annũciaſſe quidem Chriſtum, id eſt, aduentum eius, non tñ annũciaſſe illum, qui miſit eos, dicebaturq; Ieſus, eſſe Chriſtus,quod potuit facilè fieri;lõgè.n.diuerſa ſunt,aduentum Chriſti appropinquaſſe,& illum,cuius erant Diſcipuli,eſſe Chriſtum,nec eſt diſſonantia. nam illud prius, prædicare miſſi ſunt, hoc poſterius nunc prohibetur, neque tunc id prædicarunt. hoc idẽ dicit Ambroſius in præſenti, adiungens hanc prohibitionem factã fuiſſe tunc,quando miſſi ſunt prædicare. idẽ ante hos Patres affirmauit Orig. tract.1. in Matth.dicens: Quando miſſi ſunt leuiter prædicaſſe de Domino, ſcilicet tanquã de inſigni,& magno viro;non tamen prædicaſſe eum eſſe Chriſtum,ac Meſſiam promiſſum.Hoc.n.nunc prohibetur,qđ Matthæus expreſſit,dicens: Vt nemini dicerẽt, quod ipſe eſſet Ieſus Chriſtus,id eſt,quod ipſe, qui nomine appellabatur Ieſus, erat Chriſtus promiſſus.nulla igitur eſt diſſonantia in hac parte.

Dicens: quia oportet Filium hominis multa pati,& reprobari à Senioribus, & Principibus ſacerdotum, & Scribis,& occidi,& tertia die reſurgere.

COMMENTARIA.

Cauſam, & durationem poſitæ prohibitionis, exponit; ea autẽ eſt,quia oportet (inquit)me reprobari à Iudæis,id eſt,non admitti vt Chriſtum,& Meſſiam,ſed repelli, & negari,pati ẽt,ac ab eis occidi, demũ reſurgere tertia die: hoc aũt potius impediretis tali prędicatione,quam iuuaretis ad ea perficienda,quę quidem pro hominum ſalute operanda ſunt neceſſaria,et fieri oportet. Propterea ergo nemini dixeritis me eſſe Chriſtum filiũ Dei promiſſum. Hinc ſignificatur duratio prohibitionis, quaſi diceret,finite iſta fieri,poſtea palam prædicabitis me eſſe Chriſtum. Rectè autem dicit: Oportet filium hominis pati, vt diſtinguat naturam in qua paſſus eſt, non eſſe eam ſecundum quam dictus eſt à Petro filius Dei, quaſi diceret, etiam ſi filius Dei ſim, habeo naturam humanam in qua oportet me pati.

ANNOTATIO XLII.

Sentẽtia ſuperioris expoſitio iuxtamentẽ SS. Patrum.

Ambroſius, vt in præcedẽti Annotatione diximus,ſic interpretatur hanc ſẽtentiam,quaſi hoc ſit,quod Chriſtus prohibuit Apoſtolis prędicare,nempe ſe pati debere,& reprobari à Iudæis, ac tertia die reſurgere. Fatetur quidẽ Ambroſius apud Matthęum prohibitum fuiſſe Diſcipulis, ne prædicarent eum eſſe Chriſtum; putat tñ hanc Lucæ eſſe diſtinctam prohibitionem,nempe vt prohibitum ſit annunciare paſſionem,& mortem eius. At verò violentum eſt diſtinguere has ſententias, cũ ſit vna,& eadem apud Matthęum,& Marcum,ac Lucam. Præterea,huic interpretationi non ſolum verba Matthæi aduerſantur,vti iam dictum eſt, ſed ipſe Lucæ contextus;ſuperfluum.n.eſſet illud participiũ (Dicens,) dicendum enim erat,præcepit, ne cui dicerent hoc, quod oportet filium hominis pati. Accommodatior eſt ergo ſẽtentia Hieronymi,ſimilia verba apud Matthæum interpretantis,nempe Dominum hiſce verbis cauſam prohibitionis expoſuiſſe,idemque prænotarũt Orig.& Chryſoſt.hom.55.in Matt. Quo aũt modo iſta cauſa procedat,Hiero.explicat,dicens, nõ prodeſt Chriſtum publice prædicare, & eius in populis vulgare maieſtatẽ, quem poſt paululum flagellatum viſuri ſint, & crucifixũ,& multa pati à Senioribus, Scribis,& principibus ſacerdotum. Hanc interpretionem adfert etiam Chryſoſtom. homil.55. in Matth. eamque explicatius proſequitur,exponens quomodo non pro

deſſet

deſſet tunc talis prædicatio. ſenſus eius in breuitatem redactus is eſt, quia tunc prædicanda erat hæc fides Chriſti, qñ iam oĩa eius miracula effulſerant, & nihil remaneret, quod eam perturbare, ac retũdere poſſet: ſi.n. ante paſſionem eſſet annunciatus Chriſtus palam per Apoſtolos, fides cõcepta ab audientibus euulſa eſſet ſcandalo mortis eius, ac crucis ſuperuenientis, quã fidem ſemel deperditam difficillimum eſſet poſtea in animis eorundem reuocare: non igitur ea tunc prædicatio prodeſſet, ſed obeſſet potius. Expectanda ergo erant omnia, & completam fidem non ſolũ mortis, ſed etiam reſurrectionis prædicare ſic facilius retinebatur, & recipiebatur. Quantum autem fides perturbata fuerit per crucem, & mortẽ in ijs, qui prius crediderant, exempla ipſorum Diſcipulorum probãt. ſic Chryſoſt. interpretatur, quem ſequitur Euthy. ibidem. Idẽ ſentit Victor Antioch. Mar. 8. Voluit, inquit, opinionem, quam de ipſo habebant, adhuc tectam manere, quo crucis, paſſioniſq; ſcandalis e medio ſublatis, puram tãdem ſinceramq; fidem illorum mentibus imprimat: Hæc ille. Sumpta autem ſunt hæc ab Origene trac. 1. in Matth. qui ita interpretatur, multaq; alia adiunxit, inter quæ illud eſt, hanc prohibitionem poſſe pertinere ad tẽpora poſt Chriſti reſurrectionem, quando prædicatus eſt per Apoſtolos, eorumque ſucceſſores, ſitque ſenſus, non eſſe prædicandum Chriſtum eſſe Meſſiam, ſed ſimul etiã crucifixum, & reſurrexiſſe, quia credere Chriſtum non prodeſt, niſi ſimul mors eius, & reſurrectio credantur. Hęc autẽ interpretatio, quam violẽta ſit, nemo nõ videt, cum prohibitio facta ſit ſolis Diſcipulis eo tunc tempore, duratura tantũ, donec Chriſtus opera ſua perficeret, vt rectè Hieron. Chryſoſt. & idem Orig. interpretati ſunt. Quod verò ad hãc iſtorum Doctorum interpretationem ſpectat, nonnulla reſpondenda videntur. Primo quidem ſi dictum eſſet, quia oportet prius filium hominis multa pati, tunc facilis eſſet interpretatio, quaſi dictum eſſet, nolite prædicare me eſſe Chriſtum, quia nondum tempus huius prædicationis aduenit; quia oportet me prius pati, mori, & reſurgere. At verò non ſic dicitur, ſed abſolutè, quia oportet filiũ hominis pati, non igitur hæc ratio accommodari poſſe videtur ad temporis opportunitatem, & rerum à Chriſto gerendarũ complementum.

Secundo non vr̃ ſenſus prædictæ interpretationis ſatis appoſitus: nam ſi prędicatio, qua annunciabatur Chriſtum eſſe Meſſiam, oberat credentibus, quia paſſione futura ea fides ſcãdalum patiebatur, eadem de cauſa Chriſtus non debuit prædicare, & ſuum aduentum annunciare, nec ad fidem in ſe homines excitare, ſed expectanda erat paſſio, & mors.

Tertio cauſa aptior, veriorque ſenſus is videtur, noluiſſe Chriſtum per Apoſtolos palam, & apertè annunciari ſe Chriſtum eſſe, propter mortem, & paſſionem, nimirum ne impediretur, quæ tamen neceſſaria erat ad noſtram redemptionẽ: ſi enim Diſcipuli Chriſti duodecim palam prædicaſſent illum eſſe Chriſtum, prædicationi huic manifeſtæ adiungentes miracula illa multa, quæ faciebant, cum eſſent multi, & minus odio habiti, quam Chriſtus, quippe qui animos Iudæorum illorum reprehenſione non exacerbauerant, & qui non de ſe, ſed de alio teſtimonium ferebant, facilius illis perſuaſiſſent Chriſtum eſſe, ſicque non eum occidiſſent, ſaltem populo fere toto illis annuente; ſi.n. cognouiſſent, nunquam Dominum crucifixiſſent. Adde etiam, ne dæmonum principi id innoteſceret, qui ſi ſciuiſſet Chriſtum, vtique impedire procuraſſet mortem, & paſſionem eius. Hac de cauſa prohibuit Dominus hanc manifeſtam, & apertam prædicationem; non tñ prohibuit ea de Chriſto dicere, quæ ſi Iudæi diligenter attendiſſent, vtique intellexiſſent. Hac de cauſa Matth. 17. prohibuit, ne ante reſurrectionem reuelarent transfigurationem eius glorioſam. Et eadem de cauſa ſupra cap. 4. prohibuit dęmonibus, ne loquerentur, quia ſciebant eum eſſe Chriſtum. Quòd ſi obiicias, nonne Chriſtus ſua prædicatione, & operibus id fecit vt ſe Chriſtum eſſe ſignificaret? dico feciſſe quidem ſic, vt Iudæi potuiſſent, & debuiſſent credere, nec à peccato incredulitatis excuſabiles eſſent; tamẽ non ita apertè, ac manifeſtè id egit, vt omnibus id eſſet manifeſtum, & ſi aliquãdo loquebatur, non tamen ſemper verbis diſertis affirmabat ſe Chriſtum eſſe, vt locum daret paſſioni ſuæ, & quamuis id locutus eſſet, alia longe diuerſa ratio eſt de Apoſtolis vti diximus, quorum prædicatio

tio

ctio eſſet luce clara manifeſtior. In hunc ſenſum interpretati ſumus cauſam hanc de paſſione,& morte,ob quam noluit tūc ab Apoſtolis palam,& manifeſto annunciari ſe Chriſtum eſſe.

Quarto ſunt etiam aliquot aliæ cauſæ, ob quas conuenienter Dominus Apoſtolis tunc temporis eam prohibuerit prædicationem,quarum tres Ambroſius in præſenti commentario protulit,ſic dicēs, multis ex cauſis Chriſtus iubet tacere Diſcipulos;vt fallat Principem mundi,vt declinet iactantiam,doceat humilitatem,ſimul ne rudes, & imperfecti adhuc Diſcipuli maximæ prædicationis molibus opprimant. Hæc Ambroſius. Harum primam nos ſupra attigimus.tertia eſt multum rationabilis: nam ad talem prædicationem opus erat animi robore,& ſtabilitate contra aduerſarios veritatis perſecutores, quā nondum Apoſtoli tunc habebant,donec Spiritum ſanctū acceperunt, quod Dominus ſignificauit Act.1. poſt ſuam reſurrectionem Illis præcepit,inquit, Hieroſolymis ne diſcederent,ſed expectarent promiſſionem Patris,& paulo infra: Accipietis virtutem ſuperuenientis in vos Spiritus ſancti, & eritis mihi teſtes in Hieruſalem, & in omni Iudæa,& Samaria,& vſque ad vltimum terræ.

Adde ſi Apoſtoli tunc id prædicaſſent, cum in paſſione Chriſti ſcandalum eſſent graue paſſuri:nam cum eſſet comprehenſus,omnes fugerunt,& Petrus ter negauit eum, & præ timore cuncti abſconderunt ſe,profecto prędicatio eorum facta nimiū fuiſſet contempta,ac viliſſimi penderetur, deriſuique eſſet, & magnum attuliſſet impedimentum illorum futuræ prædicationi poſt Spiritus ſancti aduentum: merito ergo voluit Chriſtus eos ab hac tunc prædicatione abſtinere.

Quinto,poſſet alicui videri diſſonantia inter Lucam,& Matthæum, ac Marcum: nam hi non videntur hanc ſententiam referre,quaſi cauſam prohibitionis,ſed quaſi ſermonem continuatum cum prohibitione,dicit Matthæus ſic: Nemini dicerēt, quia ipſe eſſet Ieſus Chriſtus. Exinde cœpit Ieſus oſtendere Diſcipulis ſuis, quia oporteret eum ire Hieroſolymam,& multa pati à ſenioribus. Marcus autem ſic ſcribit: Comminatus eſt eis,ne cui dicerēt de illo,& cœpit docere eos,quoniam oportet filium hominis pati multa. At Lucas ſententiam hanc narrat,quaſi cauſam prohibitionis;inquit enim:Præcepit ne cui dicerent hoc,dicens, quia oportet filium hominis multa pati. Ad hanc diſſonantiam apparentem reſpondeo,vere omnia conſonare,nec apud Lucam illa particula (quia) cauſam indicat, ſed declarationem, loco, quod. Sicque omnes tres idem,& eodem fere modo dicunt, ſic tñ iſta continuatio ſermonis eſt,quaſi per ſequētem reddatur cauſa antecedentis ſententię,nimirum,vt ſermo de futura paſſione ſit factus tamquam cauſa prohibitionis,id quod omnes Euangeliſtæ notarunt,ipſam ſermonis cōtinuationem exprimentes.Sicque Hieron. Chryſoſt.& Orig.apud Matth.vti dixim⁹, ſenſerunt, tamquam cauſam explicantes.

Dicebat autem ad omnes.

COMMENTARIA.

DOctrinam,quæ ad ſalutē neceſſaria erat,non ſolis Diſcipulis, ſed etiam omnibus tradit,idcirco cum Diſcipulis turbas conuocat, eiſq; omnibus,& in ipſis,cunctis futuris fidelibus alloquens, ſequentem pronunciat ſententiam,cuius cum antecedētibus connexionem, quæ ſequitur annotatio,manifeſtat.

ANNOTATIO XLIII.

MArcus explicatius refert hoc: Conuocata,inquit, turba cum Diſcipulis ſuis dixit eis, idcirco Lucas dicit locutum eſſe omnibus,ſcilicet ſequentibus,tam Diſcipulis,quam turbis. Eſt autem connexio, & contextus iſte, poſt habitum ſermonem cum ſolis Apoſtolis de paſſione, ac morte eius, ut explicatum eſt, factum eſt vnum, vt Matthæus, & Marcus narrarunt. prætermiſit autem Lucas, nimirum cum Petrus audiens, quæ Chriſtus de paſſione, & morte ſua prædicabat, aſſumpſit eum, & increpauit,dicens: Abſit a te Domine, non erit tibi hoc. Exiſtimabat enim indignum Chriſto, quem Dei filiū, & Meſſiam promiſſum credebat,& confeſſus fuerat, pati, & occidi à Principibus, Scribis,& Senioribus, non intelligens myſterium redemptionis humanę poſitum à Deo in ea morte,ac paſſione,eſſeque ſum- *Series & cōtext⁹ hiſtoriæ.*

mam virtutẽ morte mortem noſtram deſtruere,& à peccato nos liberare. Petro ergo talia dicenti Chriſtus reſpondet, verbis aſperis eum reprehendens: Vade, inquit, poſt me ſatana; ſcandalum mihi es, non ſapis ea, quæ Dei ſunt, ſed ea, quæ hominũ. quæ verba explicare, ad commentaria in Matthæum,& Marcũ magis ſpectat. Poſt hæc ſtatim Chriſtus conuocat turbas vna cũ cæteris Diſcipulis,& vt confirmet non eſſe indecens ſe paſſurum eſſe, ac occidendum, docet neminem poſſe eſſe diſcipulũ eius, niſi ẽt ipſe moriatur quodammodo tollendo crucem ſuam, & ſuſtinendo labores, ac tentationes, atq; ẽt animo, ac voluntate ſe diſponendo, ac præparando ad ſuſtinẽdam ignominioſam mortem pro eo, ſi opus fuerit, vt ſtatim explicabitur. quaſi diceret: O Petre indignum, ac indecens iudicas me pati, ac occidi debere; ego autẽ dico tibi,& omnibus, non tm̃ id indecens non eſſe, ſed etiam neminem poſſe me ſequi, Diſcipulumq; meum fore, niſi crucẽ ſuam tollat, patique,& occidi animo paratus ſit, ac ſemetipſum abnegauerit pro me. Hæc eſt connexio harum ſententiarum, quam rectè explicuerunt Euthym. Matth. 16.& Victor Mar. 8.

Si quis uult uenire poſt me.

COMMENTARIA.

GEneralis eſt ſententia, omnem ſexum, ac cõditionem hominum comprehendens. oſtendit aũt quales eſſe debeant, qui ipſius doctrinam amplectuntur, ipſiq; adhærere volunt; multi. n. tunc temporis poſt eum ibãt, vt eum audirent; non aũt cogit, nec cõpellit, ſed inuitat,& excitat; Si quis (inquit) vult. libertatem eundi poſt eum Chriſtus vnicuique relinquit, hoc dicto vehementer ad ſe eos attrahens; potẽtior. n. eſt oratio mitis, quam violenta. Venire autẽ poſt Chriſtum, eſt eius doctrinam amplecti, ſe ipſius Diſcipulum profiteri. Si quis igitur vult venire poſt me. Ipſe caput, ipſe Magiſter, ipſe Dux eſt, cæteri poſt ipſum venire debent. Rectè autem cõnectitur hoc precedentibus. Confeſſus erat Petrus, & cæteri Apoſtoli, Chriſtũ Dei filium: ne autem ad ſalutem hoc ſuffi cere putarent, adiunxit adhuc opus eſſe ſui abnegatione, ac crucis portatione, vt notauit Chryſoſt. 56. in Matth.

ANNOTATIO XLIV.

CHryſoſt. hom. 56. in Matthæum,& Victor Mar. 8. notarunt, quæ in commẽtario dicta ſunt, ponderantes verbũ illud: Si quis vult. Sic enim ille inquit: Non dixit, oportere eos pati, vellent nollent, ſed quid? Si quis, ait, poſt me venire vult, non impello, non vrgeo, ſed liberam ſingulorũ voluntatem efficiens, dico, Si quis vult, & paulo infra. His dictis vehementer eos attraxit, nam ſicut qui vim affert, plerumq; auertit, ſic qui liberos audientes cõſtituit, multo magis attrahit: potentior. n. omnino eſt oratio mitis, quam violenta. Hæc Chryſoſtomus. Simile quid Victor habet. cur autem Dominus non cogat, ſed liberos inuitet, cauſam rectè idem Chryſoſtomus docuit, ſic. n. inquit: Magna ſunt, quę retribuit Chriſtus, ac talia, vt vltro, ac ſpõte homines ad ea concurſuros dubitare nõ debeas: non. n. ſi quis aurum, aut argentũ proponeret, vim inferret; quanto magis in cęleſtibus bonis inferenda non eſt? Et certè ſi rerum ipſa natura non perſuadet; & niſi ſponte curreres, nec accipere quidem dignus es: nec ſi acceperis, quale quantũque ſit quod acceperis, cognoſces: Ideò nõ cogit Chriſtus, ſed hortatur. Hæc ille. Vt igitur magnitudo bonorum, quę Chriſtus promittit, ſignificetur, non cogit, ſed liberos relinquit ad ſe venientes. Huic cauſæ à Chryſ. productæ adiungenda etiam alia eſt, nimirum tanto nos amore, ac charitate Chriſtum eſſe proſecutum, taliaque ac tanta præ eo in nos amore paſſum, vt ea cõſideratio debeat oẽs poſt ſe trahere, ſpõte, ac abſq; vlla coactione, ẽt non habita ratione promiſſorum bonorum, atque hæc cauſa inſinuatur in illo. Poſt me. Aduertamus ergo quis eſt ille, qui ad veniendum poſt ſe non inuitat, & comperiemus non coactè, ſed ſponte omnino debere nos venire. Occurrit tñ difficultas ex verbis ipſius Chriſti Ioann. 6. Nemo, inquit, poteſt venire ad me, niſi Pater meus traxerit eũ. Si igitur nemo venit ad Chriſtum niſi tractus à Patre, quomodo liberum eſt hominibus venire,& quomodo dici nunc põt:

Superior ſentẽtia latius explicata.

Si quis vult venire? Reſpondeo hæc duo non eſſe cõtraria, ſed valde conſona: nam voluntas hominis per ſe ſola non eſt potens, nec robur habet ſufficiens vt veniat ad Chriſtum per fidem, aut dilectionem; ſed opus ei eſt diuino auxilio, & motione: hæc tñ motio, ſic cum voluntate hominis concurrit, vt eam adiuuet ad credendum, & diligendum vt libertatem eius non tollat: ſicut ſi quis iuuet alterum ad portandum onus, quod ſolus non poteſt, dicitur eum iuuare, non tñ cogere. Plura in hac parte proſequi, nõ eſt præſentis inſtituti.

Abneget ſemetipſum.

COMMENTARIA.

QVi venire poſt Chriſtum vult, eiuſq; ſe Diſcipulum profiteri, ut par eſt, tria debet ſeruare. vnum eſt, quod nunc dicitur, népe ſe ipſum abnegare. Abnegare aũt ſe ipſum, eſt proprijs deſiderijs, ac appetitibus, q̃ Chriſti legi, ac præceptis aduerſantur, contradicere; nõ ea ſequi, nec iuxta ea o-operari, nec ipſis conſentire. Hoc eſt vnum ex vitæ Chriſtianæ fundamentis. Eſt aũt plus abnegare, quam negare, nam propoſitio illa ẽt Græcè uehementiam, & conatus magnitudinem indicat, ut notat Chryſoſt.

ANNOTATIO XLV.

Abnegare ſeipſũ iuxta Patrum expoſitiones q̃d ſit.

HIeronymus Matt. 16. explicat quid ſit abnegare. Qui deponit, inquit, veterem hominem cũ operibus ſuis, abnegat ſemetipſum, dicens: Viuo ego, iam non ego. viuit verò in me Chriſtus. Hæc ille. Quæ quidem explicatio adhuc declaratione indiget, ideirco Chryſoſt. homil. 56. in Matth. magis hoc elucidans ait. Si intelligis, quid ſit aliũ abnegare, tunc recte percipies, quid ſit abnegare ſeipſum. Qui aliũ abnegauit, ſi cædi eũ virgis videat, ſi coerceri vinculis, quidquid aliud mali pati eũ conſpexerit, non occurrit, non auxiliatur, non flectitur, nec prorſus vllo modo mouetur, ceu ille qui penitus ab eo alienatus eſt. Sic igitur nullo nos pacto corpori noſtro parcere vult, vt neq; ſi cæditur, neque ſi pellitur, neque ſi uritur, neque ſi quid aliud hmõdi patitur, ei parcamus. Hęc, & alia Chryſoſt. Quæ quidem etiam declaratione indigent. Idcirco Baſilius in Regulis fuſius diſputatis interrogat. 6. ſic abnegationem, de qua nũc eſt ſermo, breuiter, ſed compendioſè deſcripſit, dicens; Nihil eſt aliud ſui ipſius abnegatio, niſi ſumma rerum omnium vitæ ſuperioris obliuio, atque à ſuiipſius voluntatibus receſſio. Hęc Baſilius. Cuius deſcriptio duas habet partes: prior eſt ſumma omnium rerũ vitæ ſuperioris obliuio. Vitam ſuperiorem appellat, qñ ſine Dei gratia, p ccatis indulgebamus, rerum temporalium affectu, ac dulcedine tracti, quarum rerum obliuiſci debent, qui ſe abnegant, non quidẽ quod memoria excidant omnino, ſed quod ab illa memoria deleantur, & abijciantur, quas prius eas tenebamus; ſimul. n. atque propoſitæ erant voluntati, illas amplectebamur posterior pars eſt veræ abnegationis ſubſtantia, vt ab omni voluntate, affectu, deſiderio, quæ ad illicita nos impellunt, recedamus, eis reſiſtentes, contradicentes, mentis conſenſum auertentes. Hæc eſt ſui abnegatio, quam Paulus Galat 5. alijs verbis appellauit, cum. n. dixiſſet; Caro concupiſcit aduerſus Spiritum, carniſque opera deſcripſiſſet; cõcluſit, dicens: qui ſunt Chriſti, carnem ſuam crucifixerunt cum vitijs, & concupiſcentiis, i. abnegarunt ſe, proijcientes opera mala, & radicibus aduerſantes. Idem Paulus Coloſ. 3. appellauit expoliationem: Expoliantes, inquit veterem hominem cum operibus ſuis. Attende autẽ quod praua deſideria, & affectus carnales non poſſumus omnino expellere; inſurgũt enim ſæpe etiam in iuſtis hominibus ſine conſenſu eorum; abnegare aũt non eſt tales effectus eradicare, ſed eis reſiſtere nõ conſentiendo eis, nec ſinendo, vt in ea prorumpant opera illicita, in quæ tendunt, & impellunt, nec cauſam, ſiue occaſionem ſubminiſtrantes, ut in nobis excitentur. Voluntati ergo carnis debemus aduerſari ſic, non autem eam euellere, quod Paulus Roma. 13. ſignificauit dicens: Curam carnis non feceritis in deſiderijs. & Galat. 5. Deſideria carnis non perfeceritis. Expoliare ergo nos debemus ab omni malo opere, abſtinendo ab eo, & à conſenſu prauorum affectuum, & deſideriorum: abnegare autem nos oportet, prauis affectibus inſurgentibus, reſiſtendo, & contradicendo, ne perficiantur. Hinc eſt ut quando non

Digitized by Goo

indulgemus his affectibus, aut quã contraria eis facimus, dicamur abnegare nos, ſicque quæ dixit Hieronymus & Chryſoſtomus allegati, plana fiunt. Rectè autem Victor Antioch. Mar. 8. cur dicatur abnegatio ſui, explicat, dicens: Non dixit ille, ne nimium ſibi indulgeat; aut ne nimium carni ſuæ parcat: ſed vehementius inſurgẽs, abneget, vel abiuret ſemetipſum, hoc eſt, nihil cum ſe ipſo, vel ſua carne commercij habeat, verum ita ſe gerat, ac ſi nõ ipſe, ſed alius quiſpiam crucem tolleret. Hæc ille.

Et tollat crucem ſuam quotidie.

COMMENTARIA.

HOc eſt ſecundum, quod exhibere debet ille, qui vult uenire poſt Chriſtum, ut tribulationes oẽs internas, quæ ei ex ſui abnegatione, ac ex uirtute amplectenda proueniunt, patiẽter ſuſtineat: quod. n. cruciat, ac torquet, crux appellatur. de hac cruce dictum eſt 2. Tim. 3. Omnes, qui pie uiuere uolunt in Chriſto, perſecutioné patientur. Et Actor, 14. Per multas tribulationes oportet nos intrare in Regnum Dei. Hæ cruces multæ ſunt, & non eiuſdem rationis, nec æquales in ſingulis eorum: qui poſt Chriſtũ ueniunt, ſed maiores, aut minores, ob id dictum eſt, ut unuſquiſq; ſuam crucẽ tollat. Verbum aũt hoc indefinitum, perpetuitatem indicat. i. ut ſemper tollat, nec deſiſtat: ob id additũ eſt aduerbium, quotidie; ſignificat enim varias, & multiplices afflictiones, & indefeſſam iuſtorum tolerantiam.

ANNOTATIO XLVI.

Quid ſit crucẽ tollere.

QVod ad verba attinet, illud (quotidie) non hr̃ in Matthæo, nec Marco, ſed apud ſolum Lucam, immo quinque Latina exemplaria à manuſcripta, & Complutenſe, non legũt, nec à Theophylacto, nec ab Euthymio exponitur: habetur tñ in exemplaribus Græcis cõmuniter, & in plurimis Latinis, & conuenientem facit ſenſum. Quod autem ad rem ſpectat, Chryſ. hom. 56. in Matth. notat hac ſnĩa ſignificari abnegationem eorum, qui poſt Chriſtum veniunt, debere eſſe vſq; ad mortẽ, & mortem quidem turpiſſimam; debet. n. eſſe homo paratiſſimus oĩa aduerſa ſuſtinere, etiam mortem. Verba ipſius ſunt: Ne quis putet ad verba vſq; tantummodo, ac contumelias, & opprobria abnegationem hanc ſui fieri oportere, id ſubiunxit; ut uideas abnegandos nos eſſe vſque ad mortẽ, & mortem turpiſſimam, quam deſignans non dixit, ab neget ſemetipſum vſque ad mortem, ſed tollat crucem ſuã, non ſemel, nec bis, ſed continue per totam uitam hãc tecum mortem circumferas, & cõtinue ad necem paratiſſimus ſis. multi quidem pecuniam contẽpſerunt, multi delicias vitæ, ac gloriam conculcauerunt. mortem autẽ deſpicere non potuerũt. Hæc & alia Chryſoſtomus. Idem ante eum ſenſit Baſil. in regu. fuſ. diſput. interrog. 6. ubi ſic habet: Animi ad mortem pro Chriſto ſubeundã alacritas, & membrorum, quæ ſunt ſuper terram, mortificatio, & illud, quod quis libenter ſe cuiuis impẽderit periculo, offerre pro Chriſti nomine ſit paratus; & nulla de rebus vitæ huius affectione tangaĩ, hoc nimirum eſt tollere crucem ſuam. Hæc Baſilius. Eidem interpretationi conſenſit Victor Antioch. Mar. 8. exponens n. hanc ſententiam, ſic inquit: Indicat per hæc hoĩem Chriſtianum nõ quouis modo, aut gradu ſeipſum abnegare debere, ſed vſq; ad mortem, mortem autem crucis: idque non ſemel, aut bis in vita tantum, ſed per totam vitam abſolutè fieri oportere. Hæc ille.

Mihi accommodatior interpretatio eſt, vt tollere crucẽ ſit tribulationes, afflictiones, tentationes, ac perſecutiones, quę partim ex abnegatione, partim ex virtutũ ſtudio, partim ex diuina probatione, partim ex naturæ corruptione, ex hoĩum malitia, aut conuerſatione proueniunt, patienter, & humiliter ſuſtinere, nec ob eas ab incœpta via bona retrahi. Quod aũt de morte dr̃, magis ad ſequentẽ tertiam ſnĩam ſpectat, vt in eius expoſitione dicẽ. Hieronymus crucem ad mortificationẽ membrorum refert: at verò hęc mortificatio magis ad abnegationẽ pertinet; afflictio verò, q̃ ex mortificatione procedit, pars crucis eſt. Greg. hom. 32. in Euang. in carnis mortificatione, & in proximorũ cõpaſſione tolli crucem affirmat. Hęc tñ pars ẽt crucis, ſed non tota crux dicitur. crux ea eſt, quã paulo ante, & in commentario explicuimus.

Et

Et ſequatur me.

COMMENTARIA.

HOc eſt tertium, quod exhibere debet, qui vult venire poſt Chriſtum. Sequi autem Chriſtũ, eſt ipſius præcepta, & doctrinam amplecti, eius virtutes imitari, ét ad morté pro ipſo ſubeũdam paratũ eſſe, ſi opus fuerit, ratioq; exegerit, deniq; abnegare ſeipſum, & crucem tollere propter eum. Abnegant ſe hoĩes mundi, & cruces ſuas tollunt, dum multis ſuis appetitibus, ac commoditatibus ſe priuant, dũ labores, & afflictiones, & quidem graues ſuſtinent, ſed nõ vt ſequanť Chriſtum, ſed vt alijs ſuis appetitibus, aut aliorum ſatisfaciant, vt mundi aliquas voluptates, aut bona aſſequantur trãſitoria: ac nõ veniunt poſt Chriſtum, quia non amplectuntur doctrinã, ac præcepta eius, nõ imitantur virtutes illius. qui igitur vult uenire poſt Chriſtum, neceſſe eſt vt duobus præcedentibus adiungat hoc tertium, per quod maxime Diſcipulus Chriſti diſtinguitur à ſectatoribus ſæculi huius.

ANNOTATIO XLVII.

Chriſtũ ſequi qd ſit. CHryſoſt. homil. 56. in Matth. quid ſit Chriſtum ſequi, & qua ratione, ſi hoc tertium non ſit, duo prima nihil proſint, rectè exponit, ſic dicens: Latrones, ſepulchrorum violatores, dæmonum inuocatores, multa plerumq; talia patiũtur. Ne igitur credas ipſius paſſionis naturam per ſe ſufficere, cauſam eius ſubiecit. Quam ipſam? Quæ dicta ſunt, vniuerſa faciens, atque patiens ipſum ſequaris, vt. ſ. propter ipſum oĩa ſuſtineas, atque omnem virtutum numerum habeas. Is. n. Chriſtum ſequitur, qui non in periculo modo fortitudinem adhibet, ſed modeſtiam, ſed humilitatem, & omne ſublimioris philoſophię genus complectitur. Id. n. eſt rectè Dominum ſequi, vt & propter ipſum cuncta ſufferas, & alias virtutes non negligas. Multi Diabolum ſequentes multa patiuntur, & vitam pp ipſum perdunt, quam nos propter Chriſtum, immo verò pp nos ipſos perdimus. Hæc Chryſoſt. Sequela igitur eſt, vt propter ipſum, quæ dicta ſunt duo faciamus, & ipſum imitantes, omniũ uirtutum ſtudio incũbamus. Nos his duob. addimus tertium, vt morté ipſam pro eo pati prompti, ac parati ſimus, & ſi occaſio poſtulauerit, ſubeamus, ſicut & ipſe pro nobis ſubijt; ea. n. eſt perfecta ſequela, qua Chriſtum vſque ad crucem ſequimur.

Qui enim voluerit animam ſuã ſaluam facere; perdet illam.

COMMENTARIA.

NE quis diceret duram nimis, & nociuam hanc eſſe doctrinam, ut abnegemus nos, & crucem tollamus, Chriſtumq; crucifixum ſequamur, tacitè id repellit, cauſamq; dat, quaſi diceret, nõ trado nociua, immo vtiliſſima, & ſalutifera: nam qui non abnegauerit ſe, nec tulerit crucé propter me, ſequẽdo me ipſum, ſed voluerit animã ſuam ſaluã facere, i. indulgere uitæ huius uoluptatibus, ac cõmodis, ſuiſq; appetitibus ſatisfacere, ſeq; in vita conſeruare potius, quam hæc, quæ doceo exhibere, perdet animam: nam eam æternæ morti addicit.

Nam qui perdiderit animam ſuam propter me, ſaluam faciet illam.

COMMENTARIA.

ALtera pars oppoſita priori hæc eſt, qui verò animam perdiderit pp Chriſtum, abnegando ſe, ac crucé vſq; ad mortem tollendo, eam ſaluam faciet, nam vitam æternam aſſequeť. Eſt igitur doctrina hæc ſalutifera. Recte aũt adiunxit (propter me) nã ſunt qui perdunt aĩas ſuas pp mũdum, ſubeundo labores duros, & multis ſuis appetitibus contradicendo, ac ſuã carnem multipliciter macerando, idq; ad temporalia bona, honores, dignitates, pecunias, aliaq; huiuſmodi conſequéda. Hi perdunt aĩam in præſenti ſæculo, & in futuro. Qui ſi prędicta facerent pp Chriſtum, in præſenti perderent animas, ſed in futuro ſaluarent.

ANNOTATIO XLVIII.

LOco (nam) Græcè eſt δέ, & eadem hr̃ apud Matthæum & Marcum, in quib. locis, Interpres vertit (Qui autem perdiderit.) cum igitur ſit eadem apud Lucam, eodem erat vertenda modo, vnde particulã (nam) poſitam eſſe pro (autem) dicendum eſt, pręſertim cum etiam ſi legamus (nam) ſenſus ſit idem. Quod verò ad rem ſpectat, Victor Antioch. hanc vtramq; ſententiam connectit, ſicut & nos in ſuperiori cõmentario conneximus: nam eam interpretans ſic, inquit: Quod dicit eiuſmodi eſt. Non duriter, ſed clementer, & indulgenter vobiſcum agens hæc præcipio; nam qui puero plus ſatis indulget, perdit eum, qui autem peccanti nõ parcit, ſaluat eum. Hæc ille. Aduerte autem Matthæum ad ſignificationem, reſpicientem dixiſſe, qui perdiderit animam, inueniet. Habent. n. hæc oppoſitionem quandam, & correſpõdentiam, inuenire, & perdere. Marcus verò, & Lucas ſenſum conſiderantes, loco illius (inueniet eam) dixerunt, ſaluam faciet eam. Aduerte præterea Matthæum, & Lucam addidiſſe illud (propter me) quod in commentario expoſitũ eſt: at Marcus adiũxit alterum, dicens: (Propter me & Euangelium: quod dupliciter poſſumus interpretari, vno modo cum Euthymio, vt particula (&) ſit declaratiua, vt id ſit propter Chriſtum animam perdere, quod propter Euangelium, id eſt, doctrinæ Chriſti ſeruãdæ cauſa animam perdere: quæ expoſitio non ſatis reſpondet verbis paulo inferioribus huic ſententiæ reſpondentibus, nimirum, qui erubuerit me, & ſermones meos. duo enim hæc diſtingui videntur. Altero modo, qui accommodatior eſt, vt animam propter Euangelium perdere, referatur ad omnes, qui ſuis aduerſantur appetitibus, ſuæque ſe voluntati opponunt, vt Chriſtum ſequantur, eius voluntatem faciendo; perdere autem animam propter Chriſtum, referatur particulariter ad martyres, qui in fidei, & Euangelij defenſionem vitam corporaliter tradiderunt. vnde non probo, quod Euthymius Luc. 9. dicit, vbi animam perdere de ſolis martyribus interpretatur. Puto enim iuſtos ſe ipſos abnegãtes etiam ſine martyrio animas ſuas perdere in hoc ſeculo. generalis igitur eſt hæc ſententia, complectens omnes iuſtos tam martyres, quam qui martyrium non ſubeunt, cum ea ſententia referatur ad pręcedentes, nempe tollere crucẽm, abnegare ſeipſos, & ſequi Chriſtum, quæ etiam generales ſunt.

Quid ſit propter Chriſtũ aĩam p-dere.

Quid enim proficit homo, ſi lucretur uniuerſum mundum, ſeipſum autem perdat, & detrimentum ſui faciat?

COMMENTARIA.

CAuſam profert, cur qui animam ſuam facit ſaluam in hoc ſæculo, dictus ſit eã perdere, tacitæq; obiectioni reſpõdet: nam poſſet quiſpiam opponere ſic: Qui in hoc ſæculo aĩam ſuam ſaluam facit, quamuis propter Chriſtum crucem non tollat, nec ipſum ſequatur, tñ bonis multis temporalibus fruitur, & quæ ſuæ animæ placent, aſſequitur, quomodo ergo perdere aĩam dici poteſt? huic reſpondens, inquit: Quamuis homo totum mundum lucretur, & omnibus eius bonis fruatur, nihil profeciſſe cenſendus eſt, ſi ob ea ſe perdat in æternam incidens damnationem, aut animæ ſalutis ſpiritualis iacturam faciens; bona. n. temporalia malo ſpirituali, aut æterno collata æſtimãda ſunt quaſi nihil. Rectè autem dicitur homo ſe perdere: nam ad malum ſufficit arbitrium ſine gratiæ auxilio iuxta illud Oſe. 13. Perditio tua Iſrael.

ANNOTATIO XLIX.

QVod ad literã ſpectat notandum eſt apud Matthæum, & Lucam eandẽ eſſe ſñiam, nempe ὠφελεῖται ἄνθρωπος à verbo ὠφελέω, i. viuo, emolumentum capio; eſtque in voce paſſiua, quaſi diceret, quid iuuatur homo; licèt interpres aliter verterit apud Matthæum, nempe: Quid prodeſt homini, quam apud Lucam, quid proficit homo. Marcus eodem verbo vſus eſt in voce actiua futuri, ſcilicet: Quid iuuabit hoĩem? Idem eſt ſenſus, quo ſignificatur, nullum cenſendum temporale emolumentum, quod eſt cum aĩæ iactura. Notandum eſt præterea apud Matthæum, & Marcum tñ haberi: aĩæ ſuę detrimentum faciat,

Quid ſignificent verba ſuperioris ſentẽtiæ.

faciat,ſeu patiatur;apud Lucam verò: ſe ipſum perdat,& detrimentum ſui faciat. Græcè diſiunctiua particula eſt,nimirum: Aut ſui detrimẽtum faciat. Orig.hom.10. in Exod. multa de hac diſtinctione dicit, interpretaturq; animam perdere eum,qui gehennæ incendijs deputatur; illum verò detrimentum facere, de quo 1.Cor.3.dr̃: Detrimẽtum patietur,ipſe aũt ſaluus erit, ſic tñ quaſi per ignem,quod de igni purgatorio intelligitur: tam ergo ignis inferni, q̃ ignis purgatorij præponderat bonis oĩbus temporalibus ſæculi huius,vt potius ab his ſit abſtinendum,quam illa tormenta ſuſtinẽda.in hunc ſenſum tendunt,quę Origenes dicit non improbabiliter.Euthymius aũt exiſtimat poſterius eſſe declarationem prioris,quaſi id ſit ſe ipſum perdere, quod eſt ſui detrimentum facere, ſ.in æternam damnationẽ incidere,quod probabile eſt, licet accõmodatius dici poſſet, quod in commẽtario dictum eſt,prius ad damnationem æternã pertinere;poſterius verò ad iacturam rerum ſpiritualiũ, quæ in hoc ſæculo per peccatum fit;bona.n.tẽporalia oĩa illis collata, nihili cenſenda ſunt,nullamque comparationem habent, non ſolum cum damnatione æterna, ſed ẽt cum iactura gratię Dei,& donorum Spiritus ſancti,cæterorumque,quæ per peccatum amittuntur. Vnde Matthæus,& Marcus huic ſententiæ adiunxerunt(quam dabit homo commutationem pro aĩa ſua?) quibus verbis ſignificatur tãti eſſe animæ ſalutem ſpiritualem, vt quidquid loco eius recipitur,etiam ſi totus ſit mundus,detrimentum cenſeatur,cum incomparabiliter maius ſit,quod deperditur,quam quod acquiritur:idcirco qui animam ſic ſaluam facit,eam perdere dicendus eſt.

Nam qui me erubuerit,& meos ſermones; hunc filius hominis erubeſcet,cum venerit in maieſtate ſua.

COMMENTARIA.

CAuſam explicat præcedentis ſententiæ, quaſi diceret, dixi eum, qui non tollit ſuam crucem,meq; ſequitur,etiam ſi mundum lucretur,nihil proficere, ſed ſe ipſum perdere, quia,qui me,ſermoneſque meos erubuerit me, per fidem nõ confitendo, aut meis mandatis non obediendo, quaſi eum puduerit crucem tollere, & ſequi illum,qui crucifixus eſt, hũc talem ego etiam erubeſcam illum, cũ venero iterum, non iam in humilitate,ſed in maieſtate. Iuſtũ.n.eſt, vt qui me erubuit in humilitate mea,ego etiam in maieſtate mea illum erubeſcã. vnde eius damnatio, & perditio conſequetur; quem.n. ego in maieſtate erubuero,is omnino perdetur. Aduertẽ Chriſtum loqui de ſe in tertia perſona ſub nomine filij hominis,vt oſtẽdat erubeſcentiam ratione humanitatis ortam eſſe; nemo enim Deum erubeſcit,humanitatem verò Chriſti, in qua crucẽ ſuſtinuit, erubuerunt multi indigni iudicantes eum Deum confiteri,eiuſq; mandatis obedire,qui crucifixus eſt;ob id ex parte Chriſti oppoſita eſt etiam humanitas, ſ. Filius hominis, quaſi diceret; æquum eſt, vt eum,qui Filium hominis crucifixum in ſua humanitate deſpexit,iſte Filius hominis quando venerit in maieſtate ſua deſpiciat. Recte autem dicitur, maieſtate ſua. Nam maieſtas,& gloria Chriſti hominis erat à diuinitate ei coniuncta in unitate perſonæ; qui.n. erat homo,ille idem Deus erat. Noſtra verò maieſtas, & gloria erit à Deo,quaſi non ex nobis,ſed ab externo principio procedens. Dicit autem (propter me, & propter ſermones meos,) vt reſpondeat ei ſnĩæ ſupra poſitæ: Qui perdiderit aĩam propter me, & propter Euãgelium, vt habet Marcus. Plura in Annotatione require.

ANNOTATIO L.

Duo Chriſti aduẽtus & de vtroque.

DOminus in hac,& in antecedente ſnĩa duos ſuos ſignificat aduentus, priorẽ in humilitate, qñ venit ad redimendum, & ſaluandum genus humanum per mortem,& crucem: poſteriorem verò in maieſtate,qñ in fine temporis veniet ad iudicãdum,de quo Matth.24. dixit idem Dominus: Videbunt Filium hominis venientẽ in nubibus cœli cum virtute multa,& maieſtate. Tempore aduentus prioris, in quo

ſumus vſq; ad poſteriorem,inuitat,& exhortatur hoĩes,vt crucem tollant, & eum ſequantur credendo,confitendo, mãdatis ſuis obediẽdo,nec erubeſcant ſequi illum, qui crucifixus eſt: quod ſi id non fecerint, quaſi pudeat crucifixi diuinitatem confiteri,& ſermonibus obtemperare,in poſteriori aduentu,qñ apparebit maieſtas eius, tunc ipſe erubeſcet eos,ac contemnet,& à ſe in exteriores æternæ damnationis tenebras proijciet,nihilq; proderit ijs hominibus etiamſi medio hoc tpe mundũ totũ lucrati fuerint. Hic eſt ſenſus ſnĩarũ iſtarũ.

Difficultas explicata. Erga quas una occurrit difficultas,cum non ſolum ob pudorem,aut erubeſcentiã multi ſequi Chriſtum,crucemq; tollere renuant,ſed ob alias multas cauſas,vt varijs ſuis appetitibus indulgeant, & oẽs hos ẽt Chriſtus in perditionem proiecturus ſit, qñ in maieſtate venerit,quid eſt, quod de hoc pudore, & erubeſcentia ſola nunc loquitur? In primis dico generalem eſſe doctrinam, vt quicumq; aut Chriſti fidẽ nõ amplectuntur,aut mandata eius non ſeruant,ſiue ex timore,ſiue ex pudore,ſiue ex quacunq; alia cauſa id fiat,ij oẽs in perditionem abituri ſint,& à Chriſto ſpernẽdi, & contemnendi in ſuo poſteriori aduẽtu. Dico rurſus Chriſtum,quia in ſua humiliatione per paſſionem, & mortẽ locutus ante fuerat, & poſt hæc verba de ſequela ſui ſermonem texuit;idcirco eius pudoris meminit, ob quẽ multi in prædicationis principio ab eius Euangelio retrahẽdi erant; nam Crucifixi prædicatio gentibus ſtultitia,Iudæis ſcandalum viſa fuit,vt docet Paulus 1.Cor.1.ea de cauſa reputatum eſt Euangelium,quaſi doctrina cõtemptibilis, & pudenda cum reuera eſſet ſumme honorabilis. Vnde rectè Paulus ad hoc alludens dixit, Roma.1. Non erubeſco Euãgeliũ;virtus.n. Dei eſt.poterat dicere,non timeo Euangelium, cum mortis periculo euangelizanti immineret,at dixit. Nõ erubeſco. nam quod in Euangelio prima facie videbatur,ad pudorem, & ruborem excitare ſequentes poterat. Hinc Iulianus ille Apoſtata, Euãgelium quaſi doctrinã vilem,contẽpſit, vt refert Greg.Naz. contra eundem ſcribens;& Celſus Iudæus Euangelium ẽt quaſi doctrinã irrationabilem irridebat,vt tradit Orig.lib.2.contra eundem Celſum.multa in hac parte dicenda erãt, ſed quæ dicta ſunt,ſatis eſſe duximus.

Et Patris, & ſanctorum Angelorum.

COMMENTARIA.

EXponit Chriſtus magnitudinem maieſtatis,in qua eſt vẽturus, vt inde ſignificet,quãtus futurus ſit pudor, & confuſio eorũ, quos ipſe tunc erubeſcet: Veniet,inquit,Filius hominis in maieſtate non tãtum ſua, ſed ẽt in maieſtate Patris,& in maieſtate ſanctorum Angelorũ, ſua quidem, quia gloria humanitatis erat à diuinitate vnita ſibi in perſona Filij; Patris verò: tum quia gloria illa eſt à diuinitate, quam habet Chriſtus eãdem cum Patre:tum etiam, quoniam in ea apparebit maieſtate, quæ oſtendat eum eſſe Deum,& habere eandem cum Patre diuinitatem. Angelorum autem,quia veniet Angelorum exercitibus comitatus,quod ad magnam gloriam, & maieſtatem exteriorem facit; ſi enim maieſtas principis terreni apparet in ſatellitum,& militum,ac familiarium comitatu, quanto maior apparebit Chriſti maieſtas, Angelorum ſanctorum innumerabili multitudine comitante?

ANNOTATIO LI.

MAtthæus ſic habet: Vẽturus eſt in gloria Patris ſui cum Angelis ſuis. ſermo eſt de gloria,& maieſtate exteriori corporis Chriſti,quę ab interiori procedebat, tñ in priori aduentu ſuſpenſa erat.idcirco dr̃ Iſa.53. Abſconditus vultus eius,& non erat ei ſpecies,neq; decor. hanc gloriam, ac maieſtatem aſſumpſit reſurgens, & in ea apparebit viuẽs iudicare. Quod autem Lucas dixit: In maieſtate Angelorũ, Matthæus,& Marcus dixerunt: Cum Angelis ſuis, quo ſignificatur ea maieſtas Angelorum,quæ accedit Chriſto ex eorum comitatu. Dicitur aũt (ſuis) quia Angelos comitatos eſſe hoĩes ſanctos legimus: at non erant hominum,quaſi hi eſſent Domini;at Chriſtus Angelorũ eſt Dominus; ideò dr̃ venturus cum Angelis ſuis. Marcus addit (ſanctis) ſicut & Lucas, quia Angelorum nomen etiam tribuitur malis,ac dæmonibus,vt ex Scriptura manifeſtum eſt. *Lectiones Euãgeliſtarũ varia.et cõſenſus inter eos*

Dico

Dico autem vobis uere: ſunt aliqui hic ſtantes, qui non guſtabunt mortem, donec uideant regnum Dei.

COMMENTARIA.

VT huius ſuæ gloriæ fidem faciat, in eaque fide Diſcipulos confirmet adiunxit, non poſt multum temporis aliquos ex Diſcipulis aſſtātibus, priuſquam moriantur, viſuros Chriſtum in ea gloria, ac maieſtate ſua. quaſi diceret, quod longè diſtat, quodque in fine ſæculi futurum dico, ecce ex parte poſt breue tempus quibuſdam ex vobis demonſtrabo, quod factum eſt in transfiguratione. Hanc gloriam appellat regnum Dei: quia pertinet ad ſæculum præſens permanenter, ſed ad aliud, quod ſperamus, in quo regnabunt ſancti. quod autē dicitur: Guſtabunt mortem, phraſis eſt Hebræa, pro eo quod eſt mori, qua phraſi vſi ſunt Ioannes cap. 8. & Paulus Hebr. 2.

ANNOTATIO LII.

Superiorum verborū connexio, & ſenſus explicatur copioſe.

QVod ad verba ſpectat, Matthæus cap. 16. & Marcus cap. 8. dixerunt. Amen dico vobis. Lucas quaſi interpretans particulā Hebræam (Amen) ſcripſit (vere dico vobis.) Præterea quod Lucas dixit: Videāt regnum Dei. Matthæus ſcripſit: Videant filium hominis venientem in regnō ſuo, id eſt, apparentem in regni ſui gloria; vtriuſq; ſniẹ idem eſt ſenſus. Marcus autem verbis Lucæ adiunxit, Videant regnū Dei veniens in virtute. Quod dictum eſt, in virtute, & potentia idem eſt, ac in maieſtate, & gloria, ad diſtinctionem regni militantis, in quo gloria illa nondum apparet. Quod autem ad connexionem ſpectat, ſententiam hanc Ambroſius in præſenti, & Gregorius hom. 32. in Euang. connectūt cum illis præcedentibus, in quibus Dominus præcepta ſubeundæ mortis dedit, quaſi nunc velit promiſſione quadam confirmare, & allicere. At verò accommodatior eſt connexio, quàm propoſuimus in commentario, quæ eſt etiam Hieronymi Mat. 16. vt proximẹ præcedenti coniūgatur, quaſi velit fidem facere eius, quod longe diſtabat, promiſſione rei præſentis, ac ſimilitudinem quandam habentis; Venturus enim eſt in ea gloria, in qua in ſua transfiguratione magna ex parte apparuit.

Quod demum ad ſenſum pertinet, varia eſt Doctorum interpretatio. Primo loco Ambroſius in præſenti, mortem quidem in hac ſententia non de corporis, ſed de animæ morte, quæ per peccatum contrahitur, intelligendam putat, vt guſtare mortē ſit mortaliter peccare, Regnum autem ad vltimam reſurrectionem refert, vt ſit ſenſus. Sunt de hic adſtantibus, qui non peccabunt mortaliter, vſque ad reſurrectionis gloriam, ſed vitam animæ continuabūt, etiam ſi intercedat mors corporis, quę interpretatio ex Origene tract. 3 in Mat. deſumpta videtur, potius tamen ad ſenſum ſpiritualem, quam ad hiſtoricum, & literalem pertinet, & adhuc in eo ſenſu non apparet verificari poſſe in tribus illis Diſcipulis, quos paulo poſt Chriſtus aſſumpſiſſe dicitur, Petro. ſ. Ioāne, & Iacobo, vt Ambroſius vult: nā Petrum nemo a graui peccato excuſat, quando cum iuramēto Chriſtum in paſſione negauit: à tempore ergo, quando hoc Chriſtus prædixit, vſque ad illud vltimum reſurrectionis, ſaltē Petrus peccauit.

Secundo igitur loco Gregor. hom. 32. in Euangel. & Beda Matth. 16. mortem quidem de ea, quæ corporis eſt, cū cōmuni patrum expoſitione interpretantes, Regnum vero hoc Eccleſiam Chriſti militantem exponunt, quam in virtute miraculorum, & doctrinæ auctam multi ex ijs, qui tunc aderant, qñ Chriſtus hęc prædicebat, viderunt, priuſquam corporis mortē ſubirent. Dicitur autem Chriſtus in regno ſuo veniens, quia per Euangelicam prędicationem eius diuinitas, & maieſtas mundo innotuit, videtur autem dura interpretatio hæc, & parum accommodata.

Tertio loco quidam de gloria interpretatur, in qua Chriſtus Diſcipulis apparuit in ſua Aſcēſione. Cui expoſitioni fauet illud Act. 1. quemadmodū vidiſtis eum aſcēdentē in cęlū, ſic veniet. Pędixit ergo Chriſtus tunc inter adſtantes aliquos eſſe, qui viſuri erant eū in Regno ſuo, priuſquam morerentur, quia Diſcipuli eū viderūt glorioſum aſcendentē in virtute. Dictum eſt autem, eſſe aliquos de adſtantibus, quia multi ibi tunc aderāt cū Diſcipulis, quādo ea Chriſtus loquebatur, ut diximus ſupra,

inter quos Diſcipuli viderunt Chriſtum in Regno. Huius expoſitionis meminit Druthmarus in Matth. Quarto loco quidam Regnum hoc reſurrectionem vltimã interpretantur in extremo tempore; dictũ que putant eſſe nonnullos, qui mortẽ non guſtabunt vſque ad aduentum ſecundum Chriſti, propter Ioannem Euangeliſtã tũc adſtantẽ, qui adhuc viuit, iuxta illud Ioan. 22. ſic eum volo manere donec veniam. Hãc interpretationem Damaſcen. orat. de transfiguratione teſtatur nonnullos præſtanti eruditione viros fuiſſe ſecutos. Quibus ipſe Damaſce. opponit nõ de vno, ſed de pluribus dictum eſſe: ſunt hic adſtãtes, qui non guſtabunt mortem. Huic etiam adde eam interpretationem falſo niti fundamento; exiſtimarunt enim Ioannem nõdum obijſſe; quod non ita eſt, vt oſtenſum eſt in noſtris commentarijs in Ioannem.

Quinto, & vltimo loco eſt interpretatio communis Patrum, vt ſententia hęc intelligatur de ſplendore, & de gloria transfigurationis, in qua Chriſtus apparuit tribus Diſcipulis poſt ſex dies ab eo, quando hęc prædixit. Hanc interpretationem ſequuntur Hilar. can. 17. in Matt. & Hiero. in commentarijs cap. 16. Chryſo. hom. 57. in eundem Matthæum. Epiphan. hæreſ. 69. prope finem, Leo ſermone de transfig. & Damaſcenus in orat. de eadem transfig. Euthymius ibidem. Origenes autem tract. 3. in Matth. fatetur eſſe hanc interpretationem literalem, & hiſtoricam, licet ipſe altiorem ſenſum ſibi videatur inuenire, qui potius ad ſpiritum, & allegoriam ſpectat. Dicitur autem in transfiguratione regnum Chriſti, & ipſum Chriſtum in ſuo regno veniſſe, quia apparuit vere in ea gloria, ſplendore, ac maieſtate, quam in cęlis habet, & in qua veniet iudicare omnes. Dicitur autem veniſſe in uirtute, quia in potentia ſuæ maieſtatis tunc apparuit, quãuis Origenes dictum id putet, quia Helias, & Moyſes quaſi armati milites Regibus adſtare ſoliti, tunc cum Chriſto apparuerunt. Accommodatior tamen eſt prior ſenſus. Huic communi expoſitioni in commentario adhęſimus, cui multum fauet hiſtoria transfigurationis, quæ paulò poſt ſecuta eſt, & quam Euangeliſtæ conſequenter deſcripſerunt.

Factum eſt autem poſt hæc verba fere dies octo.

COMMENTARIA.

VT Euangeliſta Chriſtum vera promiſiſſe comprobet, deſcribit quomodo quidam Diſcipuli Chriſto prius adſtantes, Regnum hoc Dei viderint, priuſquã corporis mortẽ ſubirent quod geſtum eſt intercedentibus diebus fere octo a tempore, quo Chriſtus id prædixit. Computat aũt Euangeliſta diẽ, qñ Chriſtus ea locutus eſt, & diem etiam, quando impletum eſt, & regnũ Dei viſum eſt; ſicq; intermedijs ſex adiunctis, ſunt dies fere octo. Dicitur autem ferè, quia primus, & vltimus non fuere integri; iam enim erat inceptus, quando Chriſti promiſſio facta, & nondum erat finitus, quãdo transfiguratio facta fuit.

ANNOTATIO IIII.

Cõcordia inter Euangeliſtas circa præcedentia verba.

DVbitatio occurrit. nam Matth. ca. 17. & Marcus cap. 9. hanc hiſtoriã deſcribẽtes, dicunt, poſt dies ſex. Lucas verò dicit; Poſt dies fere octo. Huic dubitationi rñdet Hieron Matth. 17. Auguſt. lib. 2 de cõſen. Euang. cap. 56. & Chryſ. hom. 57. in Matt. & Epiphan. hæreſ. 69. prope finem, nempe Matthæum, & Marcum numeraſſe dies intermedios, prętermiſſis, & eo in quo Chriſtus prædixerat viſionem Regni, & eo, in quo transfiguratus eſt; Lucas verò hos ẽt computauit, idcirco octo fere dies dixit interfuiſſe; adiecit autem particulam minuẽtem (fere) quia primus, & octauus non interceſſerunt integri, vt in commentario expoſitum eſt. & Auguſt. lib. 3. de doct. Chri. cap. 35. notat hos duos primum, & vltimum per Synecdochen dictos dies; idem Epiphanius affirmat, dicens, in fine primi dixiſſe, tertia vero, aut quarta hora octaui transfiguratum eſſe. Chryſoſt. hom. 57. interrogat, cur non ſtatim, ſed poſt dies ſex aſſumpſerit Diſcipulos ad viſionẽ Regni, & reſpondet ne ſi ſtatim aſſumpſiſſet, cæteri turbarentur, quaſi ex temporis continuatione noſcẽtes illos ea de cauſa aſſumptos, vt regnũ Dei viderẽt. Hilar. & Ambroſ. myſticas horũ dierũ cauſas notarũt, quæ ex Origine deſumptæ videntur, ſimiliter etiam Damaſcen. in orat. de transfig.

Et

Et aſſumpſit Petrum, & Iacobum, & Ioannem.

COMMENTARIA.

HOs tres Chriſtus aſſumpſiſſe dicitur, q̃a relicta turba, cæteriſq; Diſcipulis hos ſecum ſolos ad ſocietatem ſuã, ſeu ſecum, in locum, in quo transfigurandus erat, euocauit. Tres autem Diſcipuli aſſumuntur, quia myſterij teſtes futuri erant, cũ in ore duorum, vel trium ſtet omne verbum. Eliguntur verò hi præ cæteris, quia inter eos omnes hi primas habebant.

ANNOTATIO LIV.

Cur tres Diſcipulos tantũ relictis reliquis ſecũ Chriſtus aſſũpſit ĩ mõtem.

MAtthæus non tantum retulit Ioannem: ſed adiecit fratrem eius. Cur autem tres elegerit Dñs, diximus in Commentario: & eſt cauſa poſita à Tertulliano lib.4. contra Marcion. & lib. de pręſcriptione: Tres (inquit) de diſcentibus arbitros futuræ viſionis, & vocis aſſumit Vox eſt creatoris Deuteron.19. In tribus teſtibus ſtabit omne verbũ Cur verò hos vltra cauſam in commentario poſitam, quæ eſt Chryſoſt. hom 57. in Matth. & Hieron. ibidem plura diximus in præcedenti capite Anno. 104. At cur non omnes Diſcipulos aſſumpſerit, exiſtimo vnam cauſam eſſe, vt myſterium ſecretius ageretur; non.n. erat euulgandum, niſi poſt reſurrectionem, tunc.n. prædicatum, & manifeſtatum eſt, vt nos habemus ex Petro 2. Epiſt. cap.1. Damaſce. orat. de transfig. dicit propter Iudam non omnes aſſumptos; cum.n. ille indignus eſſet tali viſione, ne facinoris cauſam prętexeret, quod ſolus eſſet relictus, remanent etiam alij. Tres autẽ aſſumuntur propter myſterium Trinitatis, & quia in ore duorum vel trium ſtat omne verbum. Hęc Damaſcenus. Commendat autem Chryſoſtomus loco allegato Euangeliſtæ ſapientiã, ac veritatem, qui non celauit nomina eorum, qui præſuppoſiti fuerant, quod in Matthæo locum habet, qui præſens tunc fuit cum cæteris Apoſtolis, nec aſſumptus eſt ad videndam hanc gloriam.

Et aſcendit in montem.

COMMENTARIA.

MOntem cum tribus aſcendit: tum quia locus erat remotior ab hominum conſortio: tum quia mõtis celſitudo quandam cum celſitudine illius maieſtatis cognitionem habebat: tũ ẽt, vt impleret, q͛d præfiguratũ erat, vt in Annotatione explicabitur.

ANNOTATIO LV.

Cauſę ob quas Chriſtus in montẽ aſcẽderit quonouiſſime appellatus, & qualis mõs iſte fuerit.

MAtthæus habet: Duxit illos in mõtẽ excelſum ſeorſũ, i. à cæteris ſubductos, ac ſequeſtratos. Marcus eadem verba habet adiungens, duxit illos ſolos, quia nemo cæterorum, nec vllus de turba aſſumptus eſt à Chriſto. Prima cauſa in commẽtario allata, cur montem aſcendit, eſt Euthymij Matt. 17. Ducit (inquit) in montẽ, vt à nemine alio videri poſſent. Secunda autem cauſa etiam in commentario poſita, eſt Victoris Antiocheni in commentario Mar.9. Tertiam adfert Tertullia. lib.4. contra Marcion. In montem (inquit) ſeccedit, nam & priſtinum populum apud mõtem, & viſione, & voce ſua. Creator initiarat: oportebat in eo ſuggeſtu cõſignari nouum teſtamentum, in quo conſcriptum vetus fuerat. Hæc ille. De qua re paulo inferius nonnulla dicemus. Ex Euangeliſtis autem non habemus, quis mons iſte fuerit. Lucas enim montem tãtum dicit: Matthæus, & Marcus qualitatem expreſſerunt, dicentes: Montem fuiſſe excelſum. Petrus verò 2. Epi. cap.1. montem ſanctum appellauit. nomen igitur montis proprium Scriptura non indicauit; Patres tamen antiqui tradunt Thabor eſſe nominatum. ita affirmat Hieron. Epiſt. ad Euſtochium de Epitaphio Paulæ: In monte (inquit) Thabor transfiguratus eſt Dominus, idem affirmant Damaſcenus orat. de transfiguratione, Beda lib. de Sanctis locis cap.17. Euthym. in illud Pſal.88. Thabor, & Hermon in nomine tuo exultabunt. Dithmarus in Matt. & ante hos omnes idem affirmat Cyrillus Hieroſol. catec.12 Montis huius qualitatem deſcribit idem Hieron. in commentarijs in Oſeam cap.5 Eſt (inquit) Thabor mõs in Galilæa ſitus in campeſtribus, rotundus, atque ſublimis, & ex omni parte finitus æqualiter. Hęc ille. Paulo inferius ibidem dicit interpretari Latine veniens lumen. Beda autem loco citato latius deſcribit, dicens: Mons Thabor in medio Galilææ campo, in tribus millibus manens ad Boream à Geneſareth diſtat, ex omni

parte

parte rotundus, herboſus valde, & floridus altitudine triginta ſtadiorum, vertex ipſe campeſtris, & multum amœnus, viginti & trium ſtadiorum dilatatur, vbi grande monaſterium, grandi quoque ſylua circũdatur, tres Eccleſias habens, iuxta quod Petrus ait: Faciamus hic tria tabernacula, locus muro cinctus grandia geſtãs ædificia. Hæc Beda. Ioſephus autem lib. 4. de bello Iudaico cap. 2. ſcribit huius montis eſſe triginta ſtadiorum altitudinem: in vertice autem eſſe planitiem viginti ſtadiorum.

Vt oraret.

COMMENTARIA.

Finis proximus huius aſcenſus in montem fuit, vt oraret, vltimus tamen, ac præcipuus, vt transfigurationis myſterium demonſtraret; ad hoc, enim ſolum tres Diſcipulos aſſumpſerat: ſi autem ad orandum tantum aſcẽdiſſet, vtique omnes ad ſe aſſumpſiſſet. Dum autem ad orationem aſcendit, quod omnibus Diſcipulis erat manifeſtum, cæteris Diſcipulis, qui remanebant, myſteriũ transfigurationis futuræ occultat: exiſtimabant enim omnes orandi tantum cauſa eum aſcẽdere in montem.

ANNOTATIO LVI.

Cæteri Euangeliſtæ, nempe Matthæus, & Marcus, huius orationis mentionẽ non fecerunt, ſed tantum dixerunt, Chriſtum aſcendiſſe cum his tribus Diſcipulis in montem, & transfiguratum fuiſſe corã ipſis. Lucas ſolus aperuit, aſcendiſſe vt oraret; & dum oraret transfiguratum fuiſſe. Quamuis autem Chriſtus præſcius fuiſſet myſterij futuri, & vt id ageret, aſcẽderit; merito tamen Euangeliſtæ non dicunt aſcendiſſe, vt ſe transfiguraret, vt per hoc nobis ſignificent extaſes ſpirituales, ac reuelationes eſſe quidem magnifaciendas, & recipiendas, cum dantur à Deo; non tamen quærendas; ſed id quod præcipuum eſt, nempe dilectionem, cæteroſq; virtutũ actus; nam Chriſtus aſcendiſſe dicitur, vt oraret, non vt ſe transfiguraret. Voluit etiã Chriſtus prius orare, vt ſignificaret beneficia à Deo impetrandi, optimam viam eſſe orationem.

Et facta eſt, dum oraret, ſpecies vultus eius altera.

COMMENTARIA.

In ipſa oratione, corporis facies immutata eſt, non quidem ſubſtantia, ſed qualitate; ſplenduit. n. ſicut Sol. cõuenienter autem dum orat, alteratur corpus, vt ſignificaret corporis noſtri beatitudinem ab animę fruitione emanaturam, vt ſicut anima peccati miſeria infecta, corpus reddidit miſerum, ita per gratiam conſummatam, quæ gloria eſt ornata, corpus efficiat glorioſum.

ANNOTATIO LVII.

Quo facies Chriſti altera facta dicatur trãsfiguratione.

Quod Lucas dixit, faciem Chriſti factam fuiſſe alteram, id Matthæus magis expreſſit dicens: faciem ſplenduiſſe vt Solẽ. Marcus aũt ſcripſit trãsfiguratũ fuiſſe, non quod carnis ſubſtantia ſit in aliã mutata, ſed quod lumine glorioſo fuerit ita illuſtrata, vt ſicut Sol ſplendorem emiſerit, vt recte notauit Hieronymus in Matthæum, & in Epiſt. ad Pacmachium cõtra errores Ioannis Hieroſolymitani, eoque argumento, ac ſimilitudine probat veritatem carnis noſtræ in reſurrectione futura, in qua ſubſtantia non mutabitur. Addit etiam Hieron. in Matth. nec ipſam Chriſti formam, ſeu effigiem mutatam fuiſſe, quaſi in aliã figuram ſit conuerſa, ſed ſplẽdida, ac lucens facta eſt. Verba ipſius ſunt: vbi ſplendor faciei oſtenditur, & candor deſcribitur veſtium, non ſubſtantia tollit̃, ſed gloria commutatur, cum transformatus eſt Dominus in eam gloriam, qua venturus eſt in regno ſuo: transformatio ſplẽdorem addidit, faciem non ſubtraxit. Hęc ille. Tertullianus etiam lib. de reſurrectione carnis idem ſenſit, dicens: Dominus in ſeceſſu montis veſtimẽta luce mutauerat, ſed lineamenta Petro agnoſcibilia ſeruauerat. Hæc ille. Tacite probans Dominum effigiem non mutaſſe, quia Petro agnoſcibilis remanſit. Victor Antiochenus Mar. 9. idem affirmat, ac per hoc probat beatos in reſurrectione in eadem ſua priori effigie, cum maximo tamen decore ſuſcitandos. Aduertendum autem eſt, Auctorem librorum de mira. ſac. Scrip. qui inſcribit̃

Au-

Auctorem librorum de mira. ſac. Scrip. qui inſcribitur Auguſtino lib. 3. cap. 10. affirmare hunc ſplendorem diuinitatis fuiſſe, ſic enim inquit, licet in hac oſtenſione Domini facies ſolari ſplendore fulſerit, non ipſa caro ſplenduit, ſed diuinitas latens in corpore, luminis ſui particulam conſpiciẽdam foris videntibus quantum poterant, conceſſit. Hæc ille. Quæ verba nõ ſic ſunt intelligenda, quod lumen, ac ſplendor iſte fuerit in ipſa diuinitate, ſicut lux eſt in Sole, nec quod per ipſum lumen diuinitas viſa ſit: ſed quod ab ipſa diuinitate in carne ſit effectum, ac per carnem exterius diffuſum, quaſi argumentum diuinitatis latentis in humanitate: ſicut olim Iſaias dictus eſt, vidiſſe Dei gloriam; & in veteri teſtamento gloriam Dei apparuiſſe hominib. Quẽ ſenſum verba ſequẽtia illius Auctoris oſtendunt; inquit. n. ſic: Sicut per carnẽ diuinitas illuxit, ſic etiam caro illuminata a diuinitate per veſtimenta radiauit. Hæc ille, quod etiam Gregorius Nazian. oratio de fide prope finem, tradidit, docens diuinitatem latentem in humanitate fuiſſe ad modum ſolis, cui nubes obiecta non tollit lumen, ſed occultat, in transfiguratione autem lumen aperitur, quaſi nube diſſipata: quæ verba eodẽ modo interpretanda ſunt, non quod diuinitas ipſa conſpicua per ſe facta ſit, ſed quod per lumen in carne diffuſum ſe notificauerit. Similia etiam verba Damaſcenus orat. de transfiguratione protulit, ad diuinitatem referens. Hodie (inquit) circunſcriptionis expers diuinę naturę radius in monte Thabor Apoſtolorũ oculos perſtringit. Quæ verba eodem modo ſunt explicanda. Idem habetur apud Epiphanium hæreſ 69. prope finem. Sic Leo ſermo. de transfiguratione Domini explicuit, dicens: Claritatem ad naturam ſuſcepti hominis pertinentem his tribus viris voluit conſpicuam: nam illam ipſius deitatis ineffabilem, & inacceſſibilem viſionem, quæ in æternam vitam mundis corde ſeruatur, nullo modo mortali adhuc carne circundati intueri poterant, & videre. Aperit ergo Dominus coram electis ſuis Diſcipulis gloriam ſuam, & communem illam cum cæteris corporis formam tanto ſplendore clarificat, vt facies eius ſolis fulgori ſimilis, & veſtitus cãdori niuiũ eſſet æqualis. Hæc Leo. Patres igitur iſti conſentiunt ſplendorem carni inhærentem à diuinitate latente, & carni unita emanaſſe, quaſi per eam præſentiæ ſuæ effiiceret argumẽtum, quod Damaſcenus expreſſius loquens affirmauit. Non externe (inquit) corpori gloria acceſſit, ſed interne ex Dei verbi deitate, modo quodã omnem ſermonem, excedente, ipſi perſonaliter unita. Hæc ille. Hinc ſequitur hanc corporis gloriam non proueniſſe ex animæ beatitudine, ad modum, quo anima glorioſa carni gloriam communicabit in reſurrectione; licet enim anima Chriſti ab inſtanti incarnationis viderit Deum, ſitq; effecta beata quantum ad portionem ſuperiorem, factumque fuerit ex diuina diſpenſatione, ut gloriam in carnem non extenderit, vt locus daretur redemptioni; tamen non ex beatitudine animæ nunc promanauit gloria hæc in carnem, ſed ex ipſa vnita deitate, in teſtimonium Chriſti diuinitatis, vt Patres dicunt, Euangelicaque verba comprobant. Hic eſt filius meus dilectus, quaſi verbum hoc opere illo confirmaretur. Eo etiam comprobatur, gloriam hanc carnis non fuiſſe plenam, qualis illa, quæ ex animę gloria prouenit; nec enim caro Chriſti nunc facta fuit impaſſibilis, & immortalis, nec cęteris dotibus ornata, ſed ſola claritate, ac ſplendore.

ANNOTATIO LVIII.

An ſola facies, an uero totũ Chriſti corpus in transfiguratione ſplenduerit.

DVbitabit quiſpiam, an totum Chriſti corpus ſplenduerit, an ſola facies: nam quod tota caro effulſerit, verba Matthæi indicare uidentur, inquit enim, transfiguratus eſt ante eos, & reſplenduit facies eius ſicut Sol. Hæc uerba ſignificare duo videntur, nempe, & quod transfiguratus fuerit, & quod facies eius reſplenduerit, illud igitur ad totum corpus referendum eſt. Verba etiam Auctoris illius ſupra allegata id ipſum indicant lib. 3. de mirabil. Sacr. Scrip. cap. 10. Sicut, inquit, diuinitas per carnem illuxit, ſic caro illuminata per veſtimenta radiauit. In hac dubitatione cenſeo multo eſſe probabilius faciem tantum ſplenduiſſe, tum quia Euãgeliſtæ tres, faciei ſplendoris, non autem totius carnis meminerunt: tum quia ſplendor hic factus eſt, non propter carnem ipſam, ſed propter oſtenſionem quandam exteriorem gloriæ, ad quam ſatis erat faciem

ciem

Digitized by Google

ciem illuſtrari, ac veſtimenta; partes.n. carnis cæteræ occultæ erant; tum demũ quia hoc myſterium (vt dicemus inferius) multum reſpondet traditioni legis in monte, in quo totum corpus Moyſi, ſed facies illuſtrabatur, ut hr̃ Exo. 34. & 2. Cor. 3. Quamuis, ut recte notauit Damaſc. orat. de tranſfigur. ſplendor Moyſis ab externo fuerit, nẽpe ex Dei colloquio; Chriſti vero ab interno, nẽpe à diuinitate unita ſibi, ac coniuncta. Nec uerba Matthęi huic opinioni aduerſantur, nam ut ibi Hieron. interpretat, illud uerbũ (transfiguratus eſt) exponitur ab Euangeliſta per ſequens, quaſi diceret, transfiguratus eſt, & transfiguratio ſic facta eſt nẽpe facies eius reſplenduit ſicut Sol, qua interpretatione ſignificat Hieronymus ſe ſenſiſſe ſolam faciem ſplẽduiſſe. huic aũt interpretationi fauẽt uerba Marci 9. nã ſolo uerbo illo (transfiguratus eſt) uſus eſt; per id intelligens faciẽ reſplẽduiſſe; ſic.n. habet. Et transfiguratus eſt, & ueſtimenta eius facta ſunt ſplendentia. Auctoris aũt illius uerba allegata opinioni alteri conſentiunt, totam ſcilicet carnem ſplenduiſſe, quam credo non eſſe improbabilem.

Et veſtitus eius albus & refulgens.

COMMENTARIA.

HOc etiam ad maieſtatis oſtenſionẽ, & gloriam pertinet, vt in veſtibus albedo, & fulgor apparerẽt. Albedo.n. eſt omnium perfectiſſimus color, lux autem ſenſibilium qualitatũ nobiliſſima. tales legimus in Scriptura aliqñ Angelos apparuiſſe. Albedo vitæ puritatẽ, lux, ſeu ſplendor doctrinę eminentiã, & efficaciam ſignificabãt, quę duo doctorẽ maximè pficiũt.

ANNOTATIO LIX.

MArcus hæc duo magis expreſſit, & amplificauit: Veſtimenta (inquit) eius facta ſunt ſplendentia, & candida nimis uelut nix, qualia fullo non poteſt ſuper terram candida facere. Matthæus aũt unius tãtum meminit, nẽpe albedinis. Veſtimenta (inquit) facta ſunt alba ſicut nix, licet in multis exemplaribus Gręcis legatur ſicut lux, ut utrumque complectatur. Ex hoc ſumitur argumentũ hanc transfigurationem non ex animæ beatitudine promanaſſe, ſed ex ipſa charitate humanitati coniuncta; ſi enim ab anima eſſet, ueſtimenta non eſſent immutata, ſed ſola caro. Fuit etiam iſta mutatio non in ſubſtantia ueſtimentorum, ſed accidẽtibus.

Et ecce duo uiri loquebantur cũ illo.

COMMENTARIA.

TRansfigurato Domino viri præſentes adſtant cum eo loquẽtes; quorum vnus iam diu obierat, alter adhuc ſuperſtes erat, ſed à Deo multo ante in cęlum raptus: quod factũ eſt, vt Chriſtus viuorum, ac mortuorum Iudex, ac Dominus ſignificaretur. Particula (ecce) indicat ſtatim, ac Dominus transfiguratus eſt, hos duos viros apparuiſſe. Hæc in ſequentibus explicantur.

ANNOTATIO LX.

CHryſoſtomus hom. 57. in Matth. affirmat unum ex uiuis, alterũ ex mortuis Chriſto aſtitiſſe, ut tam uitæ, quam mortis poteſtatem habere uere crederetur, utque ſupernorum, ac infernorũ Dominus oſtenderetur. Idem dicit Damaſcen. orat. de transfiguratione.

Erant autem Moyſes, & Elias viſi in maieſtate.

COMMENTARIA.

EXplicat Euangeliſta, qui viri erãt, & quales erant Moyſes, & Elias, ille iam mortuus, hic vero ſuperſtes. Viſi autem dicuntur, quia Diſcipulis adſtantibus conſpicui erant, ab eiſque videbantur, & non tantum conſpicui erant, ſed etiam cum maieſtate videbantur, nẽpe corporibus & veſtimentis ſplendentibus, ac glorioſis.

ANNOTATIO LXI.

A quib' viſi Moyſes, & Elias, & quomodo apparuerint in transfiguratione Domini.

QVod ad uerba ſpectat, Matthæus, & Marcus explicãt, à quibus uiſi eſſent hi duo uiri. Apparuerũt (inquiũt) illis Moyſes, & Elias. Non ſolum ergo à Chriſto uiſi ſũt, ſed etiam a Diſcipulis tũ bus. Quod autem ad rem ſpectat, duo inueſtiganda ſunt. Vnum eſt quomodo apparuerint, in quo ſunt multa Doctorum ſententiæ. Primo quidem Gloſſa ordin. in il-

lud

lud Luc. 9. Ecce duo viri, existimat nõ fuiſſe verum Moyſem, & Eliam, neq; quantũ ad animas, neq; quãtũ ad corpora, ſed Angelos, qui in corporibus ex ſubiecta materia aſſumptis, illorum perſonas induerũt. Hanc ſententiam S. Thom. 3. p. q. 45. art. 3. putat deſumptam ex lib. de mirab. Sac. Scripi. quẽ dicit falſo Auguſtino inſcriptũ, at re vera in eo libro talis ſententia non legitur, ſed alia longe diuerſa, cuius mentionẽ paulo inferius faciemus. Et tamen nullatenus eſt recipienda; omnes enim Patres tenent pro certo, & indubitato, verum Moyſem, & Eliam adfuiſſe, idque verba Euangeliſtæ aperte ſignificãt, ratioque ipſa probat; cum .n. interuenirent tãquam Christi teſtes, ac de veritate Euangelij teſtimoniũ reddentes, oportebat eos vere, ac realiter interuenire, in hocq; ſacri Doctores conueniunt. At vero quomodo intrauerint in cõtrouerſia eſt, & quidem de Elia non eſt dubitatio, quem certo credimus adhuc viuere vſque ad vltimum tempus, quando Antichriſtus veniet. Tota controuerſia eſt de Moyſe, quẽ non omnes exiſtimãt mortuũ eſſe. Secundo igitur loco Hilar. can. 20. in Matth. exiſtimans Moyſem nondum eſſe mortuum, affirmat nunc apparuiſſe totũ ipſum Moyſem, & in anima, & in ſuo proprio corpore, ſicut & Eliã: at vero cõiſſima Patrũ ſnĩa eſt, Moyſem vere mortuum eſſe, idcirco de hac apparitione aliter ſenſerunt. Tertio igitur loco Auctor librorũ de mira Sacr. Scrip. qui Auguſtino inſcribuntur lib. 3. cap. 10. arbitratur Moyſem reſurrexiſſe, verumq; corpus de ſepulchro aſſũpſiſſe diuina virtute, quod corpus poſt hoc myſterium iterum depoſuit. Apparuit ergo in corpore proprio, non vt Hilarius dicit, ſed aliter nempe reſurgẽdo à mortuis, affirmatque auctor iſte, hanc eſſe communem Auctorum ſententiam. Huic videtur (licet non ita expreſsè) conſentire Hieron. Matth. 17. inquit .n. Ad myſterium Eliam de cęlo deſcendiſſe, & Moyſem ab inferis reſurrexiſſe. Chryſo. aũt hom. 57. in Matt. aſſerit Moyſem vere mortuum eſſe, & nũc interueniſſe, quo aũt corpore non ſignificat. idẽ ẽt apud Damaſc. orat. de transfig. magis tñ indicare videntur in proprio corpore ueniſſe, cum nullam differentiam inter eum, & Eliam ponant, ſicque inſinuãt reſumpſiſſe proprium corpus. Damaſcenus autem id expreſſius ſentire oſtẽditur; inquit enim. In hoc mortuorũ reſurrectioni fides aſtruitur, ac mortuorum, ac viuorum Dominus eſſe declaratur, vt qui ex mortuis Moyſem aſſumpſerit, viuum aũt Eliam teſtem adhibuerit. Hæc ille. Si igitur in Moyſe reſurrectionis fides adſtruitur, igitur Moyſes in corpore reſurrexit.

Quarto loco S. Tho. 3. p. q. 45. arti. 3. ſentit Moyſem adfuiſſe quantum ad animã, non tamen quantum ad proprium corpus, ſed id ſumptum fuiſſe, ac formatum ex materia adiacente, ad modum, quo Angeli ſolent corporaliter apparere. Hanc fuiſſe ſententiam Auguſt. probabiliſſimum eſt lib. de cura pro mortuis agenda, ca. 15. vbi ſic habet: quid de Moyſe dicturi ſumus, qui certe in Deuter. mortuus, & in Euangelio cum Elia, qui mortuus non eſt, legitur apparuiſſe viuentibus? Hęc ille. Loquitur autem ibi Auguſt. de multis apparitionibus mortuorum, quas certum eſt non in corporibus propriis eſſe factas. In hac difficultate duo mihi viſa ſunt. vnum eſt probabilẽ eſſe ſententiam hanc vltimam, nẽpe Moyſem non in proprio corpore, ſed in alio ex materia ſubiecta aſſumpto, ac diuina virtute formato, apparuiſſe, ſicut de Angelis dictum eſt: nec obſtat dictũ eſſe Moyſem viſum, ac locutum eſſe: nam & Samuel dictus eſt locutus eſſe cum Saul poſt mortẽ, quem nemo dubitat nõ in proprio corpore apparuiſſe. frequens eſt locutio per Synecdochen in Scriptura. Alterum eſt, probabilius eſſe Moyſem in proprio corpore apparuiſſe, ac reſurrexiſſe à mortuis, ſicut reſurrectionis Christi tẽpore multa corpora ſanctorum reſurrexiſſe dicuntur, & multis apparuiſſe, quos certum eſt in proprio corpore apparuiſſe animabus iterũ vnitis cum corporibus, vt teſtes veræ reſurrectionis Chriſti eſſent, quos peracto myſterio depoſuiſſe corpora verius forſan eſt, ac cõmuniori ſententiæ conſentaneum; ſic nũc de Moyſe dicendum eſt. Hoc non ſolũ auctoritate allegatorum Doctorũ firmatur, ſed ẽt ratione; Moyſes .n. nunc acceſſit, vt teſtificaretur eum eſſe Chriſtum, quem vẽturum eſſe, ac docturum populum promiſerat, debuit igitur apparere in proprio corpore nunc ad teſtificãdum, ſicut in eodem illum venturũ eſſe pollicitus fuerat. Præterea ex doctrina Tertulliani lib. 4. cõtra Marcion. & Orig. hom. 12. in Exo. atq; Damaſcen. orat. de transfiguratio. dicunt

enim

enim hi Doctores in hac trãsfiguratione impletam eſſe Dei promiſſionem, quã fecerat Moyſi Exo.33. Poſteriora (ĩquit) mea videbis, ſignificans ſe illi oſtenſurũ Chriſtum incarnatũ, non aũt impleta eſſet promiſſio perfectè, niſi in proprio vidiſſet corpore, hoc enim petebat Moyſes: Præterea cum Elias in corpore proprio adeſſet, debuit ſimilis Moyſes & in proprio corpore apparere, quam ſimilitudinem Prophetæ indicarunt; de his enim, vt Tertullian aſſerit, prędictum eſt Zach.4. duę oliuæ ſuper illud, vna à dextris lampadis, & vna à ſiniſtris. Similiter etiam Abac.3. ſecundũ textum Septuaginta, in medio duorum animalium cognoſceris, propter hæc, & alia, mihi hęc ſententia viſa eſt probabilior.

ANNOTATIO LXII.

Quõ Moiſes, & Elias in trãsfiguratione Domini dicti ſint viſi à Diſcipulis.

ALtera difficultas in eiſdem verbis eſt, quomodo Moyſes, & Elias dicti ſint viſi, ſeu apparuiſſe Diſcipulis. Tertul. in hac parte, lib. 4. contra Marcion. cap 22 cenſet viſos eſſe, ſeu eis apparuiſſe, non quidem ſenſibus corporalibus, ac exterioribus, ſed ſecundum ſpiritum; idq; probat: nam aliter Petrus non potuiſſet cognoſcere Moyſem, & Eliam, cum eorum imagines non vidiſſet. Verba Tertulliani ſunt hæc: Quomodo Moyſem, & Eliam cognouiſſet, cum neque imagines eorum, vel ſtatuas populus habuiſſet lege prohibente? niſi quia in Spiritu viderat, & ita quod dixiſſet in Spiritu, non in ſenſu conſtitutus, ſcire non poterat. Hæc ille. Eius tamen ſententia ſingularis eſt, cum ſenſus communis Doctorum ſit, viſibiliter apparuiſſe, ſicut & Chriſtus etiam corporis ſenſibus videbatur refulgenti facie, & albis veſtimentis, idque Euãgelica verba ſignificant; non enim Petrus dixiſſet: Faciamus tria tabernacula, niſi ipſum Moyſem, & Eliam corporaliter vidiſſet. Dicitur etiam apud Matthæum, quod poſtquam ceciderunt in terram, ac tacti à Chriſto ſurrexerunt, leuauerunt oculos, & neminem viderunt, niſi ſolum Ieſum, quaſi prius tres vidiſſent: non igitur dubitandum eſt viſos eſſe Moyſem, & Eliam oculis corporeis. Quo autẽ modo Petrus eos nouerit, paulò inferius dicemus.

ANNOTATIO LXIII.

Quõ ſi- de vi- ſione

TErtia difficultas eſt, quomodo dicti ſint viſi in maieſtate. Reſpõdeo, ob id dici viſos in maieſtate, quia corporibus *inſtate ui ſi.* refulgentibus, ac glorioſis veſtimẽtis, qualis tunc erat Chriſtus, apparuerunt, vt ſerui Domino cõformarentur. Notat autem Origenes hom. 12. in Exod. quando Moyſes de monte, in quo legem acceperat, deſcendit, ſolum vultum, ac faciem reſplendentem habuiſſe; at nunc totus, ac integer refulſit, vt multo maior gloria, ac perfectio noui teſtamenti, quam veteris ſignificaretur; vt enim inquit Paulus 2 Cor. 3. Si miniſtratio damnationis in gloria eſt, multo magis abundat miniſterium iuſtitiæ in gloria. In hoc autem magnum eſt diſcrimen inter Chriſtum, & hos duos; Chriſtus enim gloriam habebat à ſe, vtpote à diuinitate vnita, duo autem viri, ab ipſo Chriſto, vt ſuperius notauimus. in quo quantum exiſtimo myſterium ſignificatur, nempe legem ſignificatam per Moyſem, ac Prophetiam ſignificatam per Eliam. perfectionem ſuam ac complementum, ac gloriam habuiſſe in Chriſto, & per Chriſtum; nec ullum olim ſalutem habuiſſe, niſi in fide, & per fidem eius.

ANNOTATIO LXIV.

Cur Moiſem, & Eliam Chriſtus in ſua trãsfiguratione adeſſe uo luerit.

QVarta difficultas eſt, cur hos duos uiros in ſua transfiguratione Chriſtus aduocauerit ſecum. Chryſo. ho. 58. in Matthæ. aliquot huius rei cauſas adfert. Vna eſt, ut errorem hominum auferret; dicebant enim quidam eum eſſe Eliam, quidã Hieremiam, alij vnum ex Prophetis antiquis. Aduocat ergo ſe ad duos, qui erãt cæterorum primi, vt ex collatione eorũ appareat ſe eſſe Dominum, illos autẽ ſeruos. Hæc cauſa non uidetur multum accommodata: nã ſi Chriſtus uolebat ſe Dominum oſtendere, cæteros uero ſeruos, potius Abraham Patrem omniũ in ſummo pretio habitum, aduocaſſet: ſi aũt prætẽdebat ſe non eſſe aliquem ex ijs, quẽ Iudæi exiſtimabant, adduxiſſet potius Hieremiã cum Elia, non Moyſem; nemo. n. hũc eum eſſe putauit; multi uero Hieremiam eſſe dicebant. Secũda cauſa eſt, ut oſtendat iniuſtam accuſationem Iudæorum; inſimulabant enim Chriſti tranſgreſſionis legis, ac blaſphemię. Adfert ergo nunc Chriſtus Moyſem, per quẽ lex data eſt, & Eliã, qui diuini honoris acerrimus fuit zelator, ut appareat, ſi ille eſſet tranſgreſſor legis, &

blaſ-

blaſphemus in Deum, vtique Moyſes, & Elias non probaſſent eum, nec teſtimoniũ honorificum de ipſo reddidiſſent. Hæc ēt cauſa non omnino ſatisfacit; ſi enim ea eſſet, coram Iudæis talia imponentibus trāſfiguratus eſſet, non coram ſolis Diſcipulis, nihil tale de Chriſto ſentientibus. Tertia cauſa eſt, vt ipſe mortis ac vitæ poteſtatem habere crederetur, ac ſupernorum, & infernorum Dominus oſtenderetur, idcirco Moyſem iam mortuum, & Eliam adhuc viuentem in medium produxit: nec hæc cauſa plane rem explicat; cũ potuiſſet etiam alios ex mortuis reuocare. Quarta cauſa eſt, vt crucis gloriam oſtenderet, & tam Petrum, quam reliquos, qui paſſionē formidabant, cōſolaretur, & ad ſublimius erigeret; non enim tacebant, ſed loquebantur de gloria, quā cōpleturus erat in Hieruſalem, id eſt de cruce, & paſſione; ſic.n. ipſam appellabat. Nec hæc cauſa difficultatem ſoluit; potius.n. adaptatur, cur de exceſſu loquerentur, quam cur hi duo, nō alij apparuerint. Quinta cauſa eſt, quia exhortat⁹ erat paulo ante Diſcipulos ad crucem tollendam, vt eos ad hoc excitaret, duos hos induxit, qui pro Dei præceptorum cuſtodia, ac pro populo ſibi credito, mortis pericula millies ſubijſſent, ac magna libertate aduerſus Tyrannos vſi eſsēt, qui mites, ac Zelotæ, ac vehementis charitatis fuerant, vt Diſcipuli eorum exēplo excitarentur; nec hæc cauſa propriam attingit rationem; oportebat enim ſi ea eſſet cauſa, coram omnibus Diſcipulis transfigurari, quibus illam doctrinā tradiderat, eoſq; omnes exhortatus fuerat. Hęc Chryſoſt. Hilarius autem can. 17. in Matthæũ. aliam profert cauſam; nimirum, vt ſignificetur Chriſtus medius inter legē, & Prophetas; per Moyſem enim lex, per Eliam Prophetæ ſignificātur, quaſi Chriſtus per legem, & Prophetas ſit prædicatus. hac de cauſa affirmat ēt Hilarius in vltimo tempore, quā in Chriſtus iudicabit, hos duos, cum eo adſtituros in iudicio Iſraelis futuro. Per Moyſem autem, & Eliam legem, & Prophetas ſignificari, teſtantur et Ambroſius in præſenti, & Leo in ſerm. de transfigur. Hæc et cauſa non tollit totam dubitationem; ad id enim oſtendendum ſatis videbantur eſſe verba Chriſti, nempe ſcripturas perhibuiſſe teſtimoniũ de eo, Moyſemque de ipſo ſcripſiſſe. Ioan. 5. Scrutamini Scripturas, illæ teſtimonium perhibebunt de me, & rurſus. Si crederetis Moyſi, crederetis & mihi, etenim ille de me ſcripſit. Aliam cauſam adferunt Origen lib. 6. in Leuit. & Cyril. hom. 6. in Leuit. nempe ad oſtendendum, quod lex ſignificata per Moyſem, & Prophetæ ſignificati per Eliam in vnum conueniunt, cum Euāgelio ſignificato per Chriſtum; finis.n. omnium Chriſtus eſt, & illa duo tendebāt in Euangelium. Hæc tamen cauſa magis eſt ſpiritualis, quam literalis; Aliam inſinuat Tertullianus lib. 4. contra Marcion. ca. 22. nempe quia Moyſes informator fuit populi, Elias vero futurus eſt reformator: ille initiator veteris teſtamenti, hic vero cōſummator noui, hæc tamē cauſa congruētia potius quædam eſt. Exiſtimo ergo alias eſſe cauſas propriores, ac veriores huius rei, nec vnam eſſe cauſam apparitionis Moyſis, & Eliæ, ſed diuerſas.

Vt igitur cauſam, cur nunc Moyſes ſit reuocatus, explicemus, notanda eſt hiſtoria illa Exod. 20. quando Deus legem dedit in monte, cum in igne, & ingentium tonitruum ſonitu, ac fulgurum ſplendore apparuiſſet, & locutus eſſet, populus timore perculſus dixit Moyſi: Non loquatur nobis Deus, ne forte moriamur, loquere tu nobis. Populi autem verba Moyſe ad Dominum referente Deus acceptauit, & reſpondit paciſcens cum populo Deuter. 18. ſic loquēs per Moyſem Prophetam de gente tua, & de fratribus tuis ſicut me ſuſcitabit tibi Deus, ipſum audies ſicut petiſti à Domino Deo tuo in Oreb, quādo cōgregata eſt multitudo, & dixiſti, vltra nō audiam vocem Domini Dei mei, & ignē hunc maximũ nō videbo, ne moriar, & dixit Dñs mihi: Bene oīa sũt locuti. Prophetam ſuſcitabo eis de medio fratrum ſuorũ, ſimilē tibi, ponam verba mea in ore eius, loqueturq; ad eos, quæ præcepero ei, & qui verba eius nō audierit, ego vltor exiſtam. Hæc ibi. Vides ergo populũ timore maieſtatis noluiſſe Deũ audire, ſed petijſſe, vt per Moyſem loqueretur, ac promiſiſſe ſe auditurós eũ, quod pactũ, ac promiſſionem Deus acceptauit, promittens ſe ſuſcitaturũ Prophetam ſimilem Moyſi, qui fuit Chriſtus Dominus; Deus quidē, ſed ēt homo carne de Iudæorũ proſapia ſumpta, p quē ſine tonitruis, ac fulgoribus loqueretur verba ſua, obligato populo ad

audien lum verba Dei per illum, aliter pę nis diuinæ vltionis ſubiaceret. Ex his patet cauſa huius nunc myſterij, & cur Moyſes appareat; Deus enim ſignificauit nũc Chriſtum eſſe illum promiſſum Prophetam, quem audire populus ſe tunc obligauit, ac pactum fecit, vt ſe à timore illo ingenti diuinæ manifeſtationis liberaret: idcirco Moyſes adductus eſt in teſtem, quaſi diceret Deus: Ecce hic eſt Propheta ille, ſimilis Moyſi, quem per Moyſem vobis promiſi, & quẽ vos audire promiſiſtis, hacq; de cauſa idem Moyſes teſtis apparet pacti, & promiſſionis factæ. Hic cauſa oſtendit, cur ſicut Sol apparuerit Chriſtus, cur nube lucida, & cur ceciderint Diſcipuli præ timore, & cur in monte: hæc facta ſunt; nẽpe, vt renouarentur illa, quæ tunc in illo monte geſta ſunt, quãdo fuit pactum celebratum. Huic etiam cauſa manifeſtatur, cur dixerit Deus; ipſum audite; eſt.n. verbum illud in monte promiſſum, nempe (audiemꝰ) quaſi diceret Deus, audite hũc, quia hic eſt, quem audire promiſiſtis. ſingula hæc ſuis ĩ locis explicabimꝰ. Hæc igitur eſt vna cauſa, cur Moyſes nunc ſit adductus, & cur Dominus ſe voluerit transfigurare. Aduerterunt antiqui Doctores hoc myſterium. Nam Origenes hom. 12. in Exod. & Tertullianus lib. 4. contra Marcion. notarunt illud verbum (ipſum audite) reſpondere promiſſioni illi olim factæ Deuteron. 18. vti diximus. At hi Doctores non notarunt expreſſe hãc ob cauſam, Moyſem nunc eſſe vocatum, tacite tamen eam inſinuarunt.

Altera cauſa eſt, cur etiam Elias apparuerit, non eadem, ob quam Moyſes, ſicut nec eadem eſt perſona, ſed diuerſa: in cuius declarationem aduerte, per Malachiam ca. 4. promiſiſſe Dominum Iudæis Eliæ aduẽtum ante Meſſiam: Mittam (inquit) uobis Eliam Theſbitem, antequam veniet dies Domini magnus. Merito autem dicit, ante diem magnum, quia aduentum Chriſti poſteriorẽ, quando venturus eſt in gloria iudicare, Elias præceſſurus promittitur, non autem priorem, quando in humilitate redimere per ſuam mortem venit. vt igitur oſtendatur, hunc eſſe Chriſtum, & Meſſiã, qui poſtea in gloria veniet, Elias in mediũ producitur, quaſi teſtificans, & dicens: Hic eſt, quem ego in diebus vltimis pręcedã, & qui poſtea glorioſus apparebit, quando veniet iudicare: cuius gloriæ futuræ, particula quædam, quaſi ſignum nunc manifeſtatur. Ea igitur eſt cauſa, cur Elias, nõ autem alius Propheta exhibetur, quia hic ſuturi aduentus prenuncius prędictus eſt, vt utroque teſtimonio, nẽpe Moyſis, & Eliæ verus Chriſtus, ac Meſſias ſignificetur; ad hoc.n. transfigurationis myſterium tẽdit, & celebratum eſt, quaſi is ſit, qui per legẽ, & Prophetas ſit promiſſus; confirmata veritate per horum duorum præſentiam. Non autem apparuit Enoch etiamſi hic in poſteriori aduentu Chriſti veniet, quia fuit ante legem Iudæis traditam.

Et dicebant exceſſum eius.

COMMENTARIA.

QVid hi duo, ſcilicet Moyſes, & Elias cum Chriſto loquerẽtur, explicat Euangeliſta, loquebantur inquit de morte, & cruce ipſius Chriſti, quam vocat exceſſum, ſeu exitũ, quia per eam de hoc mundo, in quem venerat redemptione peracta exiuit aſcẽdens in cęlos, & ſedens ad dexteram Patris. Loquuntur autem de paſſione & morte cum Chriſto glorificato, indicãtes nobis, quod ipſe poſtea docuit, Luc. 24. Oportebat Chriſtum pati, & ſic intrare gloriam ſuam.

ANNOTATIO LXV.

QVod ad verba ſpectat, Euthymius notat exemplaria Græca duas habere lectiones. Vna eſt ἔξοδον. i. exceſſum, ſeu exitum. Altera eſt δόξαν, id eſt gloriã. priorem lectionem amplexus eſt vulgatus interpres. ſimiliter Ambroſius in commentario: poſteriorẽ vero ſecutus eſt Chryſoſtomus hom. 53. in Matth. Vtroq; autem nomine mors, & crux Chriſti ſignificata eſt. Per mortem enim, quantum ad corporalẽ præſentiam reliquit hunc mundum, & ad patrem iuit; in morte vero ipſa magna ſuę potentiæ edidit miracula, & per eam redẽptionem hominum à peccatis, & inimicorum poteſtate liberauit: quod ad magnam gloriam eius pertinet; ſicque per mortem, & in morte, dicitur glorificatus, ut in cõmentarijs in Ioannem late expoſuimus.

Aduer-

Aduertendum eſt præterea huius ſententiæ ſolum Lucam meminiſſe, Matthęus autem, & Marcus ſolum narrant Moyſem, & Eliam locutos eſſe cum Chriſto.

An Moyſes, & Elias locuti ſint cũ Chriſto de ſuo exceſſu.

Eſt autem difficultas, an de hoc exceſſu cũ Chriſto locuti ſint, quaſi Lucas expreſſerit, de qua re ſermonem cum Chriſto habuerint. Cyrillus Hieroſolymitanus catec. 12. affirmat Moyſem, & Eliam diſcipulis annunciaſſe hunc exceſſum; dicebant.n. (inquit) Diſcipulis exceſſum eius. Euthymius autem aſſerit cum Chriſto de hoc exceſſu locutos fuiſſe. Apud Lucam autem ambiguum videtur: nam poſtquam dixit: Ecce duo viri cum eo loquebantur, adiecit viſi ſunt Moyſes, & Elias in gloria, & dicebant exceſſum eius, quaſi iis dicerent, quibus viſi erant. Quod ſi ita eſt, aliud eſt illud, de quo cum Chriſto loquebantur: nã exceſſum eius Diſcipulis dicebant. Mihi in hac difficultate, id eſt probabilius, nempe cum Chriſto de eius exceſſu, ac morte collocutos eſſe, & vt recte docet Origenes tractat. 3. in Matt. Chriſtus cum eis, & ipſi cũ Chriſto loquebantur, ita tamen, vt & Diſcipuli, & viderent, & audirent ſermonem hunc, & ſic verum eſt, quod Cyrillus affirmat. Audiſſe autem Diſcipulos non ſolus Origenes, ſed etiam Chryſoſtom. hom. 53. in Matthæum affirmat, dicens, vt Chriſtus conſolaretur Diſcipulos, qui de eius morte formidabant, feciſſe, vt hi duo de morte ac cruce loquerentur, hoc autem non haberet locũ niſi Diſcipuli audiſſent. De hac autem cruce cum Chriſto locutos fuiſſe contextus indicat: nam Lucas id ſcripſit, vt explicaret, quod cæteri Euangeliſtæ tacuerãt, nempe de qua re cum Chriſto illi duo viri colloquerentur.

Quare de morte ſua loquerētur cũ Chriſto Moyſes, & Elias.

Cur vero de hac morte Moyſes, & Elias cum Chriſto loquerētur, merito quiſpiam interrogabit. Id autem nõ propter ipſum Chriſtum, ſed propter Diſcipulos. & propter nos factum eſſe nemo dubitabit, vt nempe crucis tunc futuræ ſcandalum auferretur, dum mortem, & crucem, non caſu, nõ impotentia Chriſti eueniſſe, ſed diuina, & admiranda diſpoſitione, Moyſis, & Elię ſupernaturali apparitio demonſtrarent. Simul etiam vt ſignificaretur crux, ac mors Chriſti etiam in precedentium remedium fuiſſe, & non tantum futurorum; ſaluati enim ſunt multi ex præuenientibus Chriſti incarnationem, fide, ac virtute futuræ huius mortis, dicente Paulo Hæbr. 9. Noui teſtamenti mediator eſt, vt morte intercedente, in redemptionem earum pręuaricationum, quæ erant ſub priori teſtamento, repromiſſionem accipiãt, qui vocati ſunt, æternę hæreditatis.

Quem completurus erat in Hieruſalem.

COMMENTARIA.

COnnexa eſt hęc ſententia priori; loquebantur.n. de morte, & exceſſu quẽ Chriſtus erat completurus in Hieruſalem: Optimo verbo myſterium explicatur. Cõpleturus dicitur Chriſtus exitum ſuum: tum quia voluntate propria mortem ſubijt. Oblatus.n. eſt, quia ipſe voluit. Iſa. 53. & poteſtatem habeo ponendi aĩam meam, nemo tollit eam à me, ego pono eam. Io. 10. tum etiam quia quam mortem ſubibat, prædicta erat, ac promiſſa per legem, & Prophetas, ideo dum moriebatur, complebat promiſſionem: tũ demum, quia non ſolum mors, ſed etiã multæ circunſtantiæ mortis, ac paſſionis prænunciatæ erant, quas oẽs conſummauit Chriſtus in morte, vnde dixit: Cõſummatũ eſt. Hęc omnia verbum (completurus) ſignificat. Eoque verbo inſinuat Euangeliſta de iis omnibus diſtinctè, & ſigillatim Moyſem, & Eliam locutos fuiſſe cum Chriſto.

Petrus vero, & qui cum illo erant, grauati erant ſomno.

COMMENTARIA.

QVæ præceſſerunt ſnĩæ, nempe Chriſtum transfiguratũ eſſe, & viros duos apparuiſſe Diſcipulis, cum Chriſto colloquentes, ac exceſſum eius dicentes, per quãdam antici pationẽ dicta ſunt: nã prius Diſcipuli ſomno ſunt grauati, dum Chriſtus oraret, & eo tẽpore transfiguratus eſt, duoq; viri Moyſes, & Elias adducti ſunt; illi vero euigilantes poſt ſomnum, Chriſtum viderunt transfiguratum, duoſque illos viros cum eo, & audierunt,

quæ de Chriſti cruce, & exceſſu colloquebantur. Dicuntur autem ſomno grauati, quia profunde dormiebant, diurno forſan labore defeſſi, aut nocte intempeſta vrgēte, aut diuina prouidentia id diſponente.

ANNOTATIO LXVI.

Qualis fuerit ſõnus Diſcipulorum in transfiguratione Chriſti.

CHryſoſtomus hom. 58. in Matth. hūc ſomnū interpretatur magnam virium reſolutionē, quæ ab illa viſione facta fuit, nam veluti oculi ex nimio fulgore obtenebrantur: ſic illis non in nocte, ſed in media die accidit, & ſplendoris excellentia illorū oculos grauabat. Hæc eſt ſnīa Chryſoſtomi, cui adhæret Euthym. Matth. 17. iuxta quam transfiguratio facta eſt media die, & vigilantibus Diſcipulis. Ambroſius in comment. hanc refert expoſitionē, adiungens et alteram, nimirū fuiſſe verū ſomnū, quo dormire ſolemus. quam ſnīam exiſtimo veriorem, & accōmodatiorē verbis Euangeliſtæ: dicit. n. grauatos fuiſſe ſomno, & poſtea euigilaſſe. Illa aūt oculorum obfuſcatio ex ſplendore proueniens nō dr̄ ſomnus, nec euaſio ab ea dr̄ vigilia. Adde quod ſi is ſomnus diceretur, non euigilaſſent; nam permanebat adhuc ſplēdor ille. cum Chriſtum viderent ſplendērem vt ſolem. Exiſtimo igitur fuiſſe ſomno naturali grauatos, ſicut etiam Matth. 26. dr̄: erāt dormientes, & oculi eorum grauati tēpore paſſionis Chriſti. Huius aūt ſomni ſolus Lucas meminit, quamuis Chryſoſt. & Euthym. exiſtiment Marcū huius ſomni ſub aliis verbis meminiſſe, nempe (erant timore exterriti.) Multo tñ accommodatius eſt hæc eſſe diſtincta, ſomnumq; præceſſiſſe viſionem, timorem autem ſecutum eſſe.

Chriſtus nocte trāsfiguratus.

Ex hoc igitur ſomno vnū deduco, quod mihi eſt valde probabilē, ſ. non diurno, vt Chryſoſt. & Euthym. ſentiunt, ſed nocturno tēpore Chriſtū eſſe transfiguratum; nō. n. Diſcipuli ſomno indulgebant, niſi nocte: fuit aūt id tēpus myſterio accommodatū; ſplēdor. n. faciei Chriſti, & lux nubis nocturno tempore perfectius perſpici potuerunt, & miraculoſius apparuerunt; ſecretiuſque myſteriū peragebāt. Quod autem ad connexionem ſpectat, vſus eſt Lucas anticipatione, vt in comētario expoſuimus, quæ ſæpe ſolent Euangeliſtæ vti. nam nō viderunt Moyſem, & Elia niſi poſtquam à ſomno euigilarunt; tunc. n. & viderunt illos, & audierunt, qui tamen antequam Diſcipuli ſurgerent, Chriſto aderant, cum eo que loquebantur.

COMMENTARIA.

Et euigilantes uiderunt maieſtatem eius, & duos uiros, qui ſtabant cū illo.

EXcitantur tres Diſcipuli à graui ſomno, Chriſti virtute, vt eorum, quæ gerebantur, teſtes efficerentur. Euigilantes ergo viderunt Chriſti maieſtatem, id eſt, ſplendorem vultus, ac candorem, fulgoremq; veſtimentorū eius. Viderunt etiam duos illos viros cum eo ſtantes. Si à ſomno carnalium noſtrarum affectionū euigilaremus, oculoſq; mentiū fide illuminatos aperiremus, multa diuina myſteria pſpiceremus, quę ſomnus iſte magno cum noſtro detrimento, & dāno occultat.

Et factum eſt cum diſcederent ab illo, ait Petrus ad Ieſum:

COMMENTARIA.

DVm Petrus vidit ſtātes Moyſem & Eliam cum Chriſto, nihil eſt locutus, ſed attente conſiderabat ea, quæ videbantur, & intēdebat iis, quæ, dicebantur; cum vero videret duos illos viros iam diſcedentes à Chriſto, prius quam abirent, & omnino recederent, protulit verba ſequētia, eos cupientes detinere, conuerſuſque eſt ad Chriſtum, ſoliq; ei locutus eſt, quia ipſe Dominus erat, ipſeq; ſolus poterat illos duos facere permanere.

ANNOTATIO LXVII.

Superioris ſentētia ſolus ex Euangeliſt. Lucas mentionem facit.

SOlus Lucas huius ſententiæ miminit, quæ hiſtoriam multum illuſtrat, & cauſam ſermonis Petri non obſcure oſtendit. Cæteri Euangeliſtæ tantum id narrarunt, Petrum ſcilicet videntem Chriſtum in maieſtate, & duos cum eo adſtantes, protuliſſe verba ſequentia: Bonum eſt nos hic eſſe; ſi vis faciamus tria tabernacula: at verò nō expreſſerunt tēpus, & occaſionem huius ſermonis; Lucas verò indicauit,

nem-

nempe id dictum eſſe eo tempore, quo iā illi duo viri recedebant, & ipſius receſſus occaſione, quaſi Petrus vellet tabernaculo rum oblatione efficere, vt remanerent, ea verba protulit. Verbum autē (Diſcederēt) non diſceſſionem conſummatam, ſed inceptam ſignificat. Hæc notanda ſunt pro eorum, quæ ſequuntur, intelligentia.

Præceptor, bonum eſt nos hic eſſe.

COMMENTARIA.

SPecie tantæ maieſtatis Petrus illectus ibi permanere cupiebat, idque perſuadere intendēs, inquit; Bonū eſt nos hic eſſe, ſumpto argumento ab utili, honeſto, & delectabili, hæc enim ſignificauit nomine boni. Chriſtum autem præceptorē appellauit, apud Marcum, Rabbi, quod idem eſt, ſimul etiā Dominum, vt Matthæus teſtatur, talibus epithetis inſinuans ſtatum illū & Domino, & præceptori conuenientē, eoque etiam argumento id ipſum perſuadens.

ANNOTATIO LXVIII.

Quo ſenſu verba præcedētia & ſubſequēti protulerit Petrus.

AMbiguum eſt, quo ſenſu hanc, & ſequentem ſententiam Petrus protulerit; ſunt.n. variæ Patrū opiniones. Primo quidem Orig. tract. 3. in Matt. aſſerit Petrū hæc dixiſſe per mentis exceſſum, motum à dæmone per eū loquente, qui quidem dæmon malitiosè intendebat ſpecie boni illius præſentis Chriſtum illic retinere; auerte à morte ſubeunda pro hominum redemptione. hæc autem Petrus nō intelligebat; tñ dæmon per eum loquebatur ea intentione. Probat aūt Origines, Petrū non eſſe motū bono ſpiritu, quia tūc (inquit) tēporis nōdū Spiritus S. erat datus Diſcipulis, non igitur erat Spiritus bonus qui per eū loquebaẗ; ſupponit.n. Origenes Petrū hęc non dixiſſe ex ſe, ſed alieno Spiritu agitatū, quia ſtatim dicitur, quod neſciens quid diceret, loquebatur. Hæc Origenis ſententia non videtur probanda, & prætermiſſis multis argumentis aduerſus eam, id efficax eſt, quia dæmon tunc temporis ignorabat Chriſti mortē in redēptionem hominum futuram, immo parabat eum occidere per Iudæos, di.n. Ioan. 13. Diabolus miſiſſe in cor. vt traderet eum Iudas, & de Iudeis ait Dominus Ioann. 8. Vos ex patre diabolo eſtis, & deſideria eius vultis perficere Non ergo fieri potuit, vt nunc Chriſtū a morte ſubeunda auertere tentaret. Ratio etiā ipſa Origenis infirma eſt, nam tunc tēporis Spiritus ſanctus non erat datus quantum ad plenitudinem gratiarum; hoc enim factum eſt in Pentecoſte poſt reſurrectionē Dominicam; tamen datus erat quantum ad aliquot gratias, & effect⁹, aliter nec gratiam iuſtificationis accepiſſent, quā cōſtat eſſe per Spiritum ſanctum. De ſenſu autē verborum illorū (Neſciens quid loquatur) paulo inferius dicemus.

Prætermiſſa igitur hac ſentētia, ſecūdo loco Chryſoſt. hom. 58. in Matth. conuenit cū Origene ex parte; tñ multum differt ab eo. aſſerit.n. Petrū nimio affectu, quo Chriſtum proſequebaẗ voluiſſe auertere Chriſtum à morte ſubeunda, dixerat.n. paulo ante eum ab ipſo Chriſto mortem hāc, & paſſionem audiret. Abſit à te Domine, nō erit tibi hoc. Hoc.n. oblata occaſione perſuadere vult, nam palam, ne iterum reprehēdatur, vt prius, vade poſt me Satana, ſed occulto. tñ hoc idem ſuggerit alijs verbis, nempe ſpecie præſentis boni, & montis ſecuritate, ac ſocietate Moyſis, & Eliæ, non igitur malitioſe agebat, nec malo Spiritu excitatus, ſed ex timore, quo Chriſto timebat, & ex affectu, & dilectione, quam gerebat erga eum, procedebat. qui quidem affectus in ſe laudabilis erat, tamen debita prudentia carebat. Vnde Chryſoſt. ſic inquit. Non.n. quærere debes, quam prudenter hortatur, ſe quàm feruens charitate Chriſti, quamque inflammatus eſſet; nam quod non pro ſe tantum, quantum pro Chriſto timeret, quando mortē, & inſidias prædicabat, ipſum audire dicentē. Animā meā pro te ponam, & ſi oportuerit pro te mori, non te negabo. Hæc Chryſo. cui conſentit Euth. Matth. 17. Hęc ſententia non videtur mihi accommodata; non.n. Petrus ageret cum Chriſto occulte, & artificioſe, quē ſciebat nihil eum latere poſſe. Præterea quia eū tā acriter reprehenſus prius eſſet, quia mortē Chriſto diſſuadere tentabat, non auſus eſſet iterū de ea re vllo modo agere. Deinum non diceretur ab Euangeliſta, quod ſequitur, minimum neſciuiſſe quid loqueretur.

Tertio igitur loco Greg. in lib. Reg. lib.

2.cap 3.à Chryſoſt. differens, tenet Petrũ ita viſioni illi beatificæ Chriſti transfigurati adhæſiſſe,vt nollet ab ea vnquam ſeparari,ſicque cum Chriſto eſſe cupiebat,vt cuperet cũ ad mortis ignominiã nõ deſcẽdere; affectus quidẽ bonus erat,quia bono inhærebat,tamen nimius erat,quia tantus erat,vt nollet Chriſtum ad crucem pro hominum redemptione,illa depoſita gloria, deuenire. Verba Gregorij inter alia ſunt hęc: Qui dicit,bonũ eſt nos hic eſſe,ſi poſſet ab illa viſione tantæ gloriæ nunquam deponi voluiſſet.& paulo inferius inquit: Euangeliſta non affectum Petri, ſed rationem reprehendit,quia cũ Domino aſſumptus in gloria,ſeorſum ſic eſſe ſemper cupiebat,& pro redemptione communi eum ad ignominiam crucis deſcẽdere nolebat. Neſciebat ergo quid diceret, ſed ardenter quod uidebat,amabat, quia profecto tantũ bonũ videbat,quod ſic non amari nullatenus poterat Hæc ille. Differt hæc ſententia à præcedenti Chryſoſtomi:nã Chryſoſtomus cenſet Petrum pręcipue voluiſſe Chriſtum à morte ſubeũda remouere,idq; boni illius ſpecie ſuadere tẽtabat, magiſq; Chriſto,quã ſibi conſulebat. At Gregorius aliter ſentit, nimirum ita Petrũ illi bono præſenti adhæſiſſe,vt ne eo priuaretẽ, nollet Chriſtum ad crucis ignominiam deſcẽdere. Hæc autem longe diuerſa ſunt, vt cõſtat vel minimũ conſideranti. Hæc ſententia non videtur multum probãda: tũ quia Petrus tunc neſciebat Chriſti mortem pro mundi redemptione futuram, & ſi id ſciuiſſet, grauiſſimum eſſet peccatum Petri, affectuſq; eius valde reprehẽſibilis,ſi poſt poſita totius mundi ſalute, ſibi ſoli conſuluiſſet. quod quidẽ de Petro ſentire nulla ratio nos cogit,cum Scriptura Euangelica accommodatiſſime exponi aliter valeat. Quarto igitur loco Ambroſius in commẽtario tenet Petrum illectum dulcedine tãtæ præſentis gloriæ hæc verba protuliſſe, quibus in ea permanere cupiebat. in eadẽ ſententia videtur Hieron. Matth.17. Hæc enim verba Petri exponens,inquit. Qui ad montana conſcenderat, non uult ad terrena deſcẽdere,ſed ſemper in ſublimibus ꝑſeuerare. Hæc ille. Idem etiam ſentire videtur Tertull.lib.4.contra Marcion. Leo ẽt in ſerm.de trans fig. Dom. cuius hæc ſunt verba:His ſacramentorum reuelationibus Petrus Apoſtolus incitatus,mundana ſpernens, & terrena faſtidiens, in æternorum deſideriorum quodam mentis rapiebatur exceſſu,& gaudio totius viſionis impletus, ibi cum Ieſu optabat habitare,vbi manifeſta eius gloria lætabatur,vnde & ait: Domine bonũ eſt nos hic eſſe, ſi vis faciamus tria tabernacula,&c. Hæc Leo. Atque hęc ſententia mihi omnium accommodatiſſima viſa eſt. nihil ergo aliud cogitauit Petrus,nec mortem Chriſti impedire voluit, ſed tactus tantæ gloriæ fruitione,ac volẽs in ea perſeuerare,protulit talia verba,quibus petebat,& optabat in ea manere.

Et facciamus tria tabernacula, vnũ tibi, & vnum Moyſi, & vnum Eliæ.

COMMENTARIA.

PRoſequitur Petrus eandẽ ſnĩam, & quia videbat Moyſem, & Eliam recedere incipientes,arbitransq; locũ incommodum ad permanendũ,offert tabernaculorum ædificium, quaſi diceret, ne loci incommoditate tanto bono priuemur, faciamus tria tabernacula ĩ loco iſto,vt permanere poſſimus, tibi vnum, Moyſi vnum, Eliæ vnum. Pro ſe,& duobus condiſcipulis tabernaculum non petit, quia Magiſtri tabernaculũ ſibi ſufficere arbitrabatur.

ANNOTATIO LXIX.

MAtthæus refert verbũ Petri,quo Chriſti voluntatem, ac imperium expetebat,eique ſe ſubmittebat: Si uis,inquit, faciamus tria tabernacula. Marcus vero, & Lucas id omiſerunt,quod ad rem ſpectat, arguit Hieronymus Petrum de duobus: Erras(inquit) Petre. Noli tria tabernacula quęrere,cum vnum ſit tabernaculum Euãgelii,in quo Lex,& Prophetæ recapitulãda ſunt. Si autẽ quæris tria tabernacula, nequaquam ſeruos cum Domino conferas. Hæc ille. Primum horũ ſumptum ex Orig.homil.6.in Leuit. ſed non eſt cur de hoc Petrus arguatur,qui nec de lege, nec de Euangelio quicquã tunc cogitabat,nec ea diuidere intendebat. Secũdum verò ſũptum ex Chryſ.homil.58.in Matth. Quid (inquit) facis o Petre, paulo ante hunc naturalem Dei filium confeſſus es;nunc autem *Sentētia Doctorū argumentum Petrum ob ſupr addita.*

tem

rem ipſum cum ſeruis connumeras? Nec in hoc videtur Petrus arguendus; præfecit enim Chriſtum, cui primum omnium tabernaculum parabat, ſed Moyſem, & Eliã ſibi, ac duobus cõdiſcipulis prætulit, quia illos non ſe tabernaculo dignos iudicauit. Euthym. Matt. 17. adiunxit tertium, nimirũ quod ſperaret Petrus, Moyſem, & Eliã defenſuros, ac conſeruaturos Chriſtum, ne Scribis, & Phariſęis traderetur: illum, quia multas deuicit gentes; hunc verò, quia ignem fecit deſcendere de cęlo ſupra quinquagenarios. Quod (inquit) Petre Chriſtũ ab his ſeruandum ſperas? Nec hoc etiam ad Petrum ſpectat, qui (vti diximus) Chriſti mortem impedire hoc conſilio non intẽdebat, ſed eo animo hæc protulit verba, quem in commentario expoſuimus.

ANNOTATIO LXX.

Quõ Petrus nouerit in trãſfiguratione Domini adſtãtes illos viros eſſe Moyſem & Eliã.

DVbitatio eſt, quomodo Petrus nouerit illos viros eſſe Moyſem, & Eliam. Ad hanc reſpondet primo loco Tertul. lib. 4. contra Marcion. nouiſſe eos per Spiritũ ſcilicet ſanctum; non enim Iudęi vtebantur ſimilitudinibus, ſeu imaginibus.

Secundo loco reſpondet Druthmarus Matth. 17. ex Orig. quod Moyſes apparuit cum tabulis, quæ ſcriptam legem habuerunt, & Elias cum curru igneo, inde Apoſtolos cognouiſſe eos.

Tertio loco reſpondet Euthym. Matth. 17. quod vetuſtiores Hebræi in ſuis libris ſpecies virorum illorum deſcriptas reliquerunt, & inde agnoſcebant. Adiungit etiam veriſimile eſſe ex traditionibus uoce traditis in memoria habitas fuiſſe ſpecies illorum, ſeu figuras. Addit etiam fortaſſe ex reuelatione eos nouiſſe. In hoc tertio cõuenit cum Tertulliano. Quidam recentiores arbitrantur aut Dominum eos proprijs nominibus compellaſſe, aut ipſoſmet nomina ſua aperuiſſe.

Auctoris opinio.

Mihi id probabiliſſimum viſum eſt, Petrũ nouiſſe ex notis in ſcriptura traditis, quæ erant notiſſimæ etiam vulgaribus hominibus. Moyſes enim cornutam faciem habuit, & Elias ſenex erat zona pellicea pcinctus renibus. Ex recitatis autem ſententijs, accommodatiſſima eſt Tertulliani, nẽpe ex reuelatione nouiſſe; qui enim eos apparere fecit diſcipulis, infudit etiam notitiam diſtinctam ipſorum.

Neſciens quid diceret.

COMMENTARIA.

VErba ſunt Euangeliſtæ, ſignificãtis Petrum, quãdo prædicta verba protulit neſciuiſſe quid diceret, id eſt, exiſtimaſſe ſe conſilium expediens dare, remque plane vtiliſſimam cupere, ac poſtulare, quod tamen non ita fuit; non enim erat bonum illic eos permanere, cũ Chriſtus veniſſet paſſionem, & mortem ſuſtinere, Hieroſolymis pro hominum ſalute.

ANNOTATIO LXXI.

An Petrus præ timore hic dicatur neſciſſe qd loqueretur.

ANnotat Euthymius Matth. 17. apud Marcum legi de futuro (neſciebat ſcilicet quid locuturus eſſet, ſeu quid loqueretur) apud Lucam uero de præterito (neſciens (inquit) quid loquebatur) Vtrumq; enim Petro euenit, nã neſciuit, quid aliud melius loqueretur, & neſciuit, quid loquebatur. Inſuper notandum eſt, Marcum huius ignorationis cauſam expreſſiſſe, ait enim, quę (erant .n. timore exterriti.) Particula (enim) indicat eam ſniam cauſam eſſe pręcedentis, ſcilicet; Neſciebat quid loqueretur, ut notarunt Tertull. lib. 4. contra Marcion. cap. 22. & Damaſce orat. de transfigurat. ponderantes hanc Marci ſententiam. Chryſoſt. autem ho. 53. in Matth. & ibidẽ Euthym. perſeuerantes in ſua ſententia, nimirum Petrum uoluiſſe tacite mortẽ Chriſti impedire, timendo illi, interpretantur hanc Marci ſententiam de eodem timore, quem tantum fuiſſe dicunt, ut pię eo neſciret, quid loqueretur. At uero ſuperiori annotatione ab iſta opinione receſſimus cum multis antiquis Patribus, idcirco hũc timorem eſſe exiſtimamus admirationis, & ſtuporis, præ magnitudine tãti obiecti, qui quidem timor conſiſtere potuit cum gaudio uehementi de eodem bono, ſicque & præ magnitudine gaudij Petrus protulit: Bonum eſt nos hic eſſe, & præ admiratione, & ſtupore neſciuit, quid loqueretur. quo autem modo intelligendum ſit, quod neſciuit, quæ loquebatur, Annotatione ſequenti declaratur.

ANNOTATIO LXXII.

Quõ Petrus di-

DIfficultas eſt non parua, quo modo Petrus dictus ſit neſciens quod loquebat.

ſcitur hoc loco neſciens quid diceret.

Sunt enim varię antiquorum ſententię. Prima eſt Origenis tract. 3. in Matth. vbi ad defectum mentis, & rationis hãc refert ignorationem, quaſi Petrus mente excedẽs & alienatus eſſet, vt non intelligeret, quod dicebat. Putat enim Orig. Spiritũ malũ, ſeu Diabolum procuraſse auertere Christum à voluntate mortem ſubeundi, ac per Petrum fuiſſe aggreſſum, malitioſeque tentaſſe Christum ſpecie tanti boni pręſentis. Quam ſententiam confirmat illo Matt. 16. quando enim Petrus mortẽ Chriſto diſſuadebat, datum eſt reſponſum à Chriſto: Vade retro Satana, quaſi à Satana illud uerbum protuliſſet. Hæc tñ opinio improbabilis eſt, quod putat Diabolũ id tunc tentaſſe, quem ſcimus nõ ſolum tunc, ſed poſt transfigurationem, omnibus vijs procuraſſe mortem inferre Chriſto, vt ſupra notauimus. Secunda ſententia eſt Tertul. lib. 4. contra Marcion. cap. 22. vbi expreſſius tenet hanc ignorantiam Petri fuiſſe rationis defectum, appellatq; amentiam, quia non intelligebat quę loquebatur, approbatque errorem nouę ſuę prophetię, qua affirmat prophetas velut arreptitios, ac amẽtes fuiſſe, non intelligentes quę loquebantur. Differt tamen ab Origene, quia hunc mentis exceſſum exiſtimat factum per diuinã virtutem, & Spiritum ſanctum, non autẽ per Diabolum, vt aſſerebat Origenes. Pręterea iuxta hanc ſententiam non poſſumus dicere hæc Petri verba eo tendiſſe, vt Chriſtũ à mortis ſubeundæ uoluntate, aut periculo auerteret, tunc namque non eſſent à Spiritu ſancto.

Tertia ſententia eſt Damaſceni orat. de transfig. quæ cõuenit cum Origene, & Tertull. in hoc, quod Petrũ neſciuiſse quid loquebatur, interpretatur, quia à ratione, ac mente excedens, & raptus locutus eſt: conuenit etiam cum ſolo Tertulliano in eo, quod raptum hunc, & alienationem à mẽte affirmat factam, per Spiritum ſanctũ: adiungit autem Damaſcenus unum, nempe Petrum per hæc verba prophetaſse, licet nõ intelligeret ipſe quod prophetabat. Verba Damaſceni ſunt hæc; Petrus nõ ratione, neque conſideratione loquebatur, verbum Spiritus futura prædicentis inſtinctu, non enim ſciebat quid diceret: Hæc ille. & iterum: Petrus poſtquam diuinæ huius reuelationis ſpectaculo ei frui contingit, tãquam Spiritu afflatus, & extra ſe raptus dixit bonum eſt nos hic eſse, faciamus tria tabernacula. Hæc ille. Quid autem per hæc verba Petri Spiritus S. prædixerit, ipſe Damaſcenus exponit dicens: O Petre, erit id aliquando, cũ hoc ſpectaculo in ſempiternum fructis: Dominus nõ tabernaculorũ, ſed vniuerſæ Eccleſię ducẽ, & moderatorẽ te conſtituet; Diſcipuli tui, hoc eſt, oues tuę, quas bonus ille paſtor Princeps fidei tuę cõmiſit, ſermones tuos in opus perduxerunt, vt qui nimirũ hodierno die Chriſto, ipſiuſque famulis Moyſi, & Eliæ, tabernaculũ cõſtruxerint. Hęc Damaſc. Iſtę tres ſententiæ conueniunt in hoc, quod hanc ignorationẽ Petri ad rationis exceſsũ, mentiſq; alienationem referunt, licet differãt, quod Origenes à malo Spiritu, Tertullianus vero à bono procedere affirmẽt, Damaſcenus autem adiungat Spiritum ſanctum per illum prophetaſse.

Quarta ſententia eſt Chryſoſtomi ho. 58. in Matth. & Euthymij ibidem, hi aſſerunt Petrum dictum neſciuiſse, quod non intelligeret; quæ dicebat, ſed quod inconſiderate, & incongrue locutus eſt, non aduertens quæ loquebatur, tunc non expedire. putant autem hi doctores huius inconſiderationis cauſam fuiſſe timorem, qui mentem Petri perturbauit, vt non aduerteret, & perpenderet quæ dicebat. hanc ſententiam videntur ſequi Hieronymus Matth. 17. affirmans Petrum imprudenter locutũ, ideo non meruiſse reſponſum a Domino. idẽ & Leo ſerm. de transfig. dicit, atq; hęc ſententia omnium eſt accõmodatiſſima, eo adiuncto vt ſupra diximus, quod nõ ex timore, ſeu admiratione ſola, ſed etiam ex magnitudine gaudij hæc inconſideratio prouenit; hoc enim magis ſentire videntur Hier. Leo, & alij Doctores paulò ſuperius allegati. Aduerte igitur ꝑ maiori declaratione, Petrũ tãti præſentis boni dulcedine illectum, ac admiratione elatum non ſolũ affectaſse ſic permanere, ſed oblitum eſſe, quod paulo ante Chriſtus ei dixerat, oportere ſe mori, ipſo Petro contradicente, adiunxerat: Vade poſt me Satana, ſcandalum mihi es, non ſapis quæ Dei ſunt, ſed ea, quę hominum. Horum omniũ non eſt Petrus recordatus. Præterea nõ aduertebat ſibi conſulere, non autẽ toti mũdo, pro cuius ſalute venerat Chriſtus. rurſus non conſiderauit, quæ ad Chriſti gloriam ſpectabãt, parũ. n. erat illi in mõte il-

lo

lo cum Moyſe, & Elia permanere, qui in cę los erat aſcenſurus, & eo innumerabilē iuſtorum multitudinem perducturus: demū pugnabat ea permanentia cum Scripturis Prophetarum, cum Patris voluntate, cum fine, p̄p quem Dei filius homo factus erat; nihil horum Petrus animaduertit, nec arbitratus eſt ſe incongruenter loqui; idcirco dictus eſt neſcire, quæ loquebatur, non ſuggeſtione diaboli, nec inſtinctu Spiritus ſancti, ſed arbitrio proprio, tracto magnitudine obiecti tanti præſentis.

Hæc autem illo loquente, facta eſt nubes.

COMMENTARIA.

DVm Petrus talia loqueretur, ecce nubes diuina virtute ex aere cōglobata, apparet. rectè aūt nubes in hac Domini transfiguratione intercedit, vt Chriſtus is eſſe ſignificetur, quē promiſit olim Deus miſſurum, q̄n in monte legem dedit; ibi.n. ſub nube loquebatur, ac dicebat Prophetam ſuſcitabo eis de medio fratrum ſuorum. Deut. 18. & Exod. 18. Dum autem Petrus loquitur, nubes interponitur, quaſi verbis Petri, quæ incongrua erant contradicens.

ANNOTATIO LXXIII.

Ex qua materia ducitur nubes facta hæc eſt.

MAtthæus rem magis explicās adijcit aducrbium quoddā: Adhuc, inquit, eo loquēte. quo ſignificat nondū Petrum compleuiſſe ſermonem ſuum, q̄n nubes facta eſt, quod ēt Lucas indicat, ſed non ita expreſsè. Hoc ſignificat Ambr. q̄ ſic legit: inter hæc verba facta eſt nubes. Tertull. li. 4. contra Marcion. c. 22. dicit hanc nubē diuina virtute ex aere illic exiſtente cōglobatā, aut illuc aliunde deductā. Primū vř probabilius, ſecutique ſumus in commentario; dř.n. facta nubes, quaſi quę prius nō erat. Cur aūt hęc nubes ſit facta, Chryſoſt. hom. 58. duas adfert rationes. prior eſt, vt certiores fierent Diſcipuli de Dei præſentia, intelligerentq; vocem futuram ipſius eſſe: nam ſæpiſſime Deum ſolitum in nube apparere audierant. Pſal. 117. Nubes, & caligo in circuitu eius. & Pſal. 103. Ponis nubem aſcenſum tuū. & Act. 1. Nubes ſuſcepit eum ab oculis eorum. Poſterior rō Chryſ. eſt, vt Petrū dedoceret, ipſe.n. dicebat: Faciam⁹ hic tria tabernacula. at Deus nubem oſtendit, docens nō indigere Chriſtum tabernaculis manufactis. Priori rōni conſentit Euthy. Matth. 17. poſteriori verò Druthmarus ibid. Quia Petrus, inquit, tabernacula ædificare volebat, oſtendit ei Dominus, quod poſſit idem vmbraculum habere, quod præbuit Moyſi cum populo ſuo per quadraginta annos. Hęc ille. Adiūgit ēt aliam, quę videtur cōuenire cū priori rōne Chryſoſtomi. Quia vſitatiſſimum (inquit) erat genus locutionis Dei per nubem ad electos ſuos, vt ad Iob, & ad ipſum Moyſem; quia per nubem deſignatur lene blandimentum. Hæc Druthmarus. Tertia cauſa eſt, quæ mihi accōmodatiſſima vř, quam in commētario expoſuimus; myſterium.n. transfigurationis eo tendit, vt ſupra diximus, vt oſtendat ſe implere, quod promiſerat, q̄n populus nolebat audire eum, dum dabat legem, tunc.n. acceptauit Deus pactū, pollicitusq; eſt ſe miſſurum Prophetam ſimilem Moyſi, in cuius ore poneret verba ſua. hic Propheta Chriſtus erat, atque ea de cauſa transfiguratus eſt in monte, apparet Moyſes, adeſt nubes, quia pactum illud factum fuit in monte, & Moyſes aderat, & Deus per nubē loquebatur. Inſinuat hanc cauſam Tertul. lib. 4 contra Marcion. c. 22. dū in hoc transfigurationis myſterio illud agi cenſet, q̄d in monte, vbi lex data eſt, fuit promiſſum.

ANNOTATIO LXXIV.

Cur nubes hæc lucida facta ſit.

MAtthæus expreſſit hanc nubem fuiſſe lucidam: nam Marcus, & Lucas nubis luciditatem non indicarunt. exiſtimo aūt ſplendorem nubis non tm̄ factum à facie Chriſti, quam dictum eſt reſplēduiſſe ut Solem, ſed ēt diuina uirtute magnū habuiſſe luciditatis augmentum, quo maieſtas Patris ſignificaretur. vnde 2. Pet. 1. dicitur vox à magnifica gloria proueniſſe, ut dicemus paulo inferius. At verò cur nubes hæc lucida facta ſit, & præſertim cum illa, in qua olim loquebatur Deus, quando legē dedit, vmbroſa fuerit, inueſtigant Doctores. Primo loco reſpondet Hierony. Matth. 17. lucidam factā, vt ea videri poſſit à Diſcipulis, agnoſceretq; Petrus, quod dixerat de tabernaculis faciendis. Verba Hieronymi ſunt: Nubes videtur lucida, & obumbrat eos, vt qui carnale ex frōdibus, aut tentorijs quęrebāt tabernaculū, nubis

lucidæ

lucidæ operirentur vmbraculo. Hæc verba Hieronymi, ſi ad ſolam nubem referātur, ſpectant ad priorem dubitationem, nēpe, cur nubes apparuerit, vt in antecedenti annotatione diximus, & conuenit cum ratione Chryſoſtomi poſteriori; ſi verò ad nubis luciditatem, quaſi ea ſit cauſa, cur lucida fuerit, non videtur ſatis accommodata. cum etiam ſi vmbroſa eſſet, videri poſſet, ſicut videbatur illa olim in monte, eaque verbum Petri refutabatur.

Secūdo loco Chryſoſt. hom. 58. in Matt. lucidam eſſe ea de cauſa dicit, quia Deus docere volebat: Qñ, inquit, minatur, tenebroſam nubem oſtendit, quemadmodum in Syna: hic verò quia nō terrere, ſed docere volebat, nempe oſtendere Filium, & Petrum dedocere, lucida apparet. Hanc cauſā ſequitur Euth. Matt. 17. quę non vr̄ textui accommodata: nā ſi terrere noluiſſet, quomodo Diſcipuli apud Matth. 17. audiētes vocem de nube, ceciderunt in facies ſuas, & timuerunt valde, donec tacti ſunt à Chriſto, atque eis dictū? Surgite, nolite timere.

Tertio loco Orig. tract. 3. in Matth. Nubes, inquit, lucida obumbrans eos, diuiniorem, & ſplendidiorem repenſationem exēplo ſuo demonſtrabat eis futuram, quæ protegeret eos ſimul, & illuminaret. Hæc ille. cuius ſenſus eſt, nubem lucidam fuiſſe ad ſignificādam virtutem Spiritus ſancti, quā daturus erat ſuis fidelibus Chriſtus, vt ea protegerentur, & illuminarentur. idē fere ſentit Ambroſius.

Quarto loco Damaſc. in orat. de tranſfig. rectam, & accommodatam cauſam affert, quæ cōſonat iis, quæ in pręced. Annotatione diximus, nimirum vt diſcrimen ſignaret inter vetus, & nouū teſtamentum; illic. n. cum lex dabatur nubes erat, ſed vmbroſa; hic ēt nubes, ſed lucida, quia quę obſcurè, & ſub vmbris, ac figuris lex continebat, & promittebat, Euāgelium explicate, ac apertè tradit, iuxta illud Pauli 2. Cor. 3. Non ſicut Moyſes ponebat velamē ſuper faciem ſuā, vt non intenderent filij Iſrael in faciem eius, quod euacuatur. & paulo inferius: Nos aūt reuelata facie gloriā Domini ſpeculantes. Verba Damaſceni ſunt hæc: Olim quidem ille Dei ſpectator diuinam caliginē ſubibat, legis videlicet opacitatem ſubindicans; vmbram. n. vt ex Paulo audire licet, futurorum lex habebat, non ipſam veritatē, ac tunc Iſraeliticus populus in Moyſis faciem, quæ abolenda erat, intendere non potuit. Nos autem reuelata facie Domini, gloriam intuemur à gloria in maiorem gloriam transformati, tanquam à Domini ſpiritu; ac proinde nubes, non caliginoſa, ſed lucida obumbrat; etenim myſterium à ſæculis, & generationibus abſconditum, detectum eſt, ac perpetua, & ſempiterna gloria oſtenditur. Hæc Damaſcenus.

Et obumbrauit eos.

COMMENTARIA.

NVbes hæc inter Chriſtum, Moyſem, & Eliam ac Diſcipulos extitit, vnde effectum eſt, vt Diſcipuli, qui radijs ex illorum ſplendore procedētibus illuſtrabantur, ſubumbrarentur, faciliuſq; Diſcipuli potuerunt Chriſtū, Moyſem. & Eliam perſpicere, radiorum vehementia, qui oculos eorū perſtringebant, temperata per nubē.

ANNOTATIO LXXV.

NOn potuiſſet nubes ſubūbrare Diſcipulos, niſi aliqua eius pars inter Chriſtum, Moyſem, & Eliam reſplendentes ex vna parte, ex altera autem Petrū, ac alios duos eſſet interpoſita: ſicut nec eos, qui Solis radijs perluſtrantur, nubes obumbrant, niſi ſit inter Solem, & obūbrata corpora. Non quod ſplendor Chriſti, ac Moyſis, & Eliæ diminutus fuerit, ſicut nec lux Solis in ſe ipſa ob nubem remittitur; ſed quod radij a ſplēdore diffuſi temperati ſunt nubis opacitate.

Et timuerunt, intrantibus illis in nubem.

COMMENTARIA.

INgreſſi ſunt Chriſtus, Moyſes, & Elias in nubem, ſicut & Exod. 24. Moyſes dictus eſt ingreſſus in mediū nebulæ: Conſpicientes autem Diſcipuli illos in nubē receptos, timuerūt. Ordo igit̄ hiſtoriæ eſt, vt nubes prius facta ſit, in quam ingreſſi ſunt Chriſtus, Moyſes, & Elias, tūcq; obumbrati ſunt Diſcipuli, & aſpexerūt illos intra nubē, ac timuerūt. Fuit aūt timor

Diſci-

Diſcipulorum, ne quid mali eis eueniret, cum viderēt Chriſtum, Moyſem, & Eliam in nubem ingreſſos, ſe autē obumbratos, & extra nubem, ac ſolos deſeri.

ANNOTATIO LXXVI.

Nubes hac an à terra eleuata fuerit.

QVidam ex recentioribus exiſtimant nubem eminentiorem in terra extitiſſe, Chriſtumq; cum Moyſe, & Elia ſe in altum extuliſſe, vt in nubem intrarēt, eaq; de cauſa dici ingreſſos in nubem. Mihi autem non videtur neceſſarium id dicere: tū quia ſæpiſſime nubes pertingunt montiū cacumina, vt qui ad cacumen peruenerit, nube circumdetur: tum quia Exo. 19. Moyſes dictus eſt acceſſiſſe ad nubem, & tamē non fuit à terra elatus, quia nubes illa erat cacumen montis tangens. Sic nunc eſt dicendum nubē apparuiſſe eminentē, & aeris ſpacium amplum occupantem, partem tñ eius attigiſſe eam montis partem, quę erat proxima Chriſto, Moyſi, & Eliæ, qui acceſſerunt nubi, & intra eius ſpiſſitudinē ſe receperunt, idcirco dicti ſunt ingreſſi; locum vero vbi Diſcipuli erant, nubes non attingēbat. Euthymius relatiuum (illis) ad ſolum Moyſem, & Eliam refert, quaſi illi ſoli ingreſsi fuerint nubem: at verius etiā ad Chriſtum refertur, ſicq; Damaſce. orat. de transfigur. interpretatur.

Timor hic relatus à Luca alius eſt ab illo, quem ēt refert Marc⁹.

Quod autem ad timorem ſpectat, notādum eſt, timorem, cuius nunc Lucas meminit, non eſſe eundem cum illo, quem refert Marcus, dicens. Erant.n. timore exterriti: nam hic de quo Marcus ſcribit, præceſſit nubis oſtenſionem. Marcus.n. cauſam fuiſſe aſſerit, cur nō ſciret Petrus, q̄d loqueretur, qñ dixit: Bonū eſt nos hic eſſe. Hęc aūt verba fuerunt ante nubem. timor igit̄, qui cauſa fuit inſipientiæ illius, prior fuit nube, at hic timor noſter fuit poſt nubem, vt ex verborū Lucæ contextu conſtat. Præterea timor prior factus eſt ex affectu maieſtatis, & gloriæ Chriſti, & duorum virorum Moyſis, & Eliæ, quæ ſupra diximus, fuiſſe admirationis, & ſtuporis; at hic poſterior ex aſpectu Chriſti, Moyſis, & Eliæ ingredientium in nubem. Huius ſententię eſt Damaſcenus oratione de transfigur. inquit.n. ſic; Diſcipuli maiore timore obſeſſi ſunt, Ieſum ſaluatorem ac Dominū cū Moyſe, & Elia intra nubem conſpicientes. Hæc ille. Cū dicit maiore timore Diſcipulos nunc eſſe obſeſſos, cōparat cum timore præcedenti, qñ viderunt Chriſtum cum illis ante nubis oſtenſionē. In hac re non exiſtimo eſſe difficultatē aut cōtrouerſiā.

Quā ob rē ingredientib⁹ nubem Chriſto, Elia, & Moyſe Diſcipulos timor inuaſit.

At vero quare nunc timuerint, non ita facile eſt inuenire. Bonauentura exiſtimat timuiſſe, ob Dei præſentiā: nā ex Scripturis nouerant Deum per nubem mōſtrari, vt ſuperius diximus, cum cauſas huius nubis protulimus. huic tñ opinioni obſtat, quia Euangeliſta timuiſſe eos dicit, nō in nubis aſpectu, ſed in ingreſſu Chriſti Moyſis, & Eliæ in nubem. Timuerunt (inquit) ingredientibus illis in nubem. Quidam ex recentioribus eos timuiſſe arbitratur Chriſti diſceſſum, ne abiret cum Moyſe, & Elia illis relictis. quod cōfirmare poſſumus, co maxime, quia nouerant Eliā in turbine raptum in cęlum 4. Reg. 2. & Deuteron. 34. Moyſis corpus ablatum à Dño, nec ab vllo vnq̄ viſum fuiſſe; dubitarunt ergo nūc, ac timuerunt, ne & Chriſtus cum illis in nubem ingreſſus abiret, eoſque deſereret. Probabilis eſt ſnīa, ſed probabilior mihi vr̄ Diſcipulos nō timuiſſe diſceſſum Chriſti, nec quicquā mali diſtinctè & determinate timuiſſe, ſed in genere, nimirum ne quid mali eis eueniret, cum viderent, receptis Chriſto, Moyſe, & Elia in nube, ſe à Chriſti cōſortio ſeparatos extra nubem remanere. Timuerunt ergo ſibi malū, exitū rei ignorantes. Poſſet ēt dici, & quidē non improbabiliter, Lucā vſum eſſe quadā anticipatione, quæ apud Euangeliſtas frequens eſt. Prior ergo fuit ingreſſus in nubē, poſt hunc facta eſt vox de cęlo: Hic eſt filius meus dilectus, &c. Ad hanc aūt vocē Diſcipuli timuerunt, ſicque narrat Matthæus, nempe Diſcipulos audita ea voce, cecidiſſe in facies ſuas, & timuiſſe valde; Lucas vero deſcripſit prius eorum timorem; poſtea vero vocis prolationem. Si ergo hanc teneamus expoſitionem, cōuenit hic timor cum eo, qui à Matthæo refertur, factuſq; eſt ad vocis Dei Patris auditum, cuius maieſtas, & admirāda poteſtas Diſcipulos deterruit, ac valde timere fecit, vti paulo inferius explicabitur.

Et vox facta eſt de nube, dicens:

COMMENTARIA.

A Suprema nubis parte uox deſcendit, quæ ſententia ſequenti explicatur.

Digitized by Google

explicatur. fuit autem hæc vox non in ſtrumẽto vllius linguæ, ſed diuina vir tute in aere formata, ſicut & illæ voces, quæ auditæ ſunt, quando in monte cũ Moyſe olim Deus loquebatur, & ſicut illa, quæ facta eſt, quãdo Chriſtus baptizatus fuit in Iordane. Dicitur autem de nube vox facta, quia in parte nubis ſuperiori formata diffuſa eſt in Diſcipulorũ auditum, qui erãt in terra, vnde à Marco dr̃ vox veniſſe.

ANNOTATIO LXXVII.

Vox hæc à tota Trinitate facta, & quomodo Patri tributa.

MAtthæus inquit: Ecce vox de nube: Particula (ecce) maieſtatem loquẽtis, ac rei ſignificatæ excellentiam indicat, ſimul etiam rem hanc inexpectatam fuiſſe Diſcipulis, nihil tale cogitantibus. Notat Alcuinus hanc vocem à tota Trinitate effectam eſſe, ſicut & cuncta alia creata; tamẽ ſoli Patri tribui, quaſi ipſe ſit, qui loquetur, ſicut in die aduentus Spiritus ſancti igneæ illæ linguæ totius Trinitatis virtute factæ ſunt, tamen particulari quadã ratione ſoli Spiritui ſancto tribuuntur, ipſiuſque erant ſigna. quando n. quod dicit, vni perſonæ competit, tũc vox ei perſonæ ſoli accõmodatur, cum igitur vox fuerit: Hic eſt Filius meus, ſoliuſq; Patris ſit habere filium, fit vt vox illa Patris dicatur, non quantum ad efficientiam, quia à tota Trinitate producta eſt, ſed quantum ad ſignificationem, & attributionem.

Locus 2. Pet. 1. de hac voce explicatus.

Aduerte etiam Petrum 2. epiſt. c. 1. huius vocis feciſſe mentionem: Accipiens, inquit, à Deo Patre honorem, & gloriam voce delapſa ad eum huiuſcemodi à magnifica gloria; Hic eſt filius meus dilectus, in quo mihi bene complacui, ipſum audite. Et hanc vocem nos audiuimus de cęlo allatam, cum eſſemus cũ ipſo in monte ſancto. in quorum verborum declarationem nota, Chriſtũ dici accepiſſe honorẽ, & gloriam à Patre, voce ad ipſum delapſa à magnifica gloria. Honorẽ quidem accepit, vt homo, voce Patris, quia per eã à Patre honoratus eſt, dũ declaratur, & appellatur filius Patris, ipſi naturalis, & conſubſtãtialis. Dr̃ ẽt accepiſſe gloriã, quia vox hæc Patris à magnifica eius gloria prouenit, id eſt, [illegible] eſt magnæ maieſtatis, ac gloriæ demonſtratione, nimirum nube lucidiſſima, & ſplendenti. Dr̃ ait vox allata de cęlo, nõ quod in cęlo ipſo, vbi Deus eſt fuerit formata, ſed quod in ſuprema parte, & eminenti nubis facta ſit, & inde ad aures Diſcipulorum ſonus deſcẽderit. Cęlum enim in Scriptura ſæpe aeris regio dicitur.

Hic eſt Filius meus.

COMMENTARIA.

HAc voce teſtimoniũ perhibet Pater de Chriſto filium ſuum eſſe. Pronomen (hic) ſolum Chriſtum demonſtrat, & eo ipſo nõ adoptionis filium, ſed naturalem, & conſubſtantialem indicat; ſi enim filiatio adoptionis iſta eſſet, non erat cur ſolus Chriſtus demonſtraretur: nam Moyſes, & Elias adoptionis filij erant; immo & Diſcipuli, qui cum Chriſto aderant. peculiaris igitur demonſtratio ſingularem, ac ſoli Chriſto competentem filiationem oſtendit, quod articulus Græcus adiunctus indicat. Hic eſt ille filius meus.

ANNOTATIO LXXVIII.

Pronomina hic, & meus quid ſignificent hoc loco.

PRonomen, hic, demonſtrat perſonam vnitã naturę humanæ, & ſenſibili, quę demonſtrari, & videri poterat, cumq; non ſit niſi vnica perſona in Chriſto, eaq; eſt diuina, & æterna, duas habens naturas, diuinam, in qua conſubſtantialis eſt Patri, & humanam, in qua conſubſtantialis eſt nobis, idcircò rectè, & vere dr̃: Hic eſt fili᷒. Filium. n. eſſe nõ eſt naturæ, ſed perſonę, vnus. n. eſt filius, natura verò dup. ex. Hinc eſt Chriſtum non eſſe filium adoptionis dicendum, ſed naturalem Dei: nam filium eſſe perſonæ eſt. ſic affirmant Ambroſ. lib. 1. de fide, c. 9. & Hilar. lib. 3. de Trin. Chriſtus (inquit) filius erat origine, non adoptione; veritate, non nuncupatione; natiuitate, non creatione. idem dicit lib. 11. ex quo ſequitur illud, meus, non dici per poſſeſſionẽ, aut per amorem, ſicut vocamus res, quas poſſidemus, noſtras, & amicos noſtros, quos amore proſequimur, ſed per conſubſtantialem, quia eiuſdem, & indiuiduæ eſt ſubſtantiæ cum Patre, à quo genitus eſt. magis ergo eſt filius Dei, quam apud nos ſunt patrum filij; nemo enim filiorum apud nos eandem habet indiuiduam naturam cum ſuo patre, ſicut filius Dei habet cum Patre ſuo.

A N-

ANNOTATIO LXXIX.

In quem ſcopũ tẽdant verba hæc. Hic eſt filius me⁹, &c.

DVbitatio occurrit, in quẽ ſcopum hæc verba tendant? ſunt.n. varię explicatio nes. Primo loco Chryſoſt.hom.58.in Mat. cui conſentit Euthymius in eodem loco, affirmat propter Petrum præcipue hoc dictum eſſe, ad remouendum eius timorem: nam Chriſto timens prętendebat mortem eius impedire. Pater ergo huic timori medicinã adferens, inquit: O Petre, qui times mortẽ Chriſto, ne metu turberis, ſcito omnipotentiam eius, eſto certior de ipſius reſurrectione; filius.n.meus eſt. Hæc expoſitio ſupponit, Petrum Chriſto timẽtem voluiſſe impedire mortem ſuadendo permanentiam in mõte illo cum conſortio Moyſis, & Eliæ. quam expoſitionem nos non recipimus ꝓpter ea, quæ ſuperius diximus, idcirco ab hac etiam præſenti explicatione recedimus.

Hieronymus ſecundo loco in cõmentario Matthæi aſſerit hoc Patris teſtimoniũ eo tendere, vt auferat errorem Petri, & per eum cæterorum Diſcipulorum; dixerat.n. faciamus tria tabernacula, tibi vnũ, Moyſi vnum, & Eliæ vnum, quaſi ęqualitatem faciendo Chriſti cum Moyſe & Elia. Huic ergo errori Deus medens ait: Hic eſt filius. huic ſoli tabernaculum eſt faciendum, nõ illis. Quę expoſitio videtur Ambroſij: nã hæc verba interpretans, inquit: Non Elias filius, non Moyſes filius; hic eſt filius. huius expoſitionis vera eſt doctrina, tñ non videtur ad cõtextum, & ſenſum pertinere; non.n. Petrus ignorabat Chriſtum maiorem Moyſe, & Elia eſſe, nec tria tabernacula ędificare volebat, quaſi ęqualibus, vt ſupra diximus, nec erat oblitus ſuæ cõfeſſionis, quam paulo ante pronunciauerat, Tu es Chriſtus filius Dei viui.

Tertio loco dici poſſet, hoc dictum eſſe ad remouendum ſcãdalum futuræ crucis, de qua locuti erant Moyſes, & Elias: vt igitur Pater Diſcipulos contineret in fide, & pręcaueret ne futura filij paſſione, ac morte illi perturbarẽtur, ait; Hic eſt filius meus quaſi diceret, ne putetis illum ex infirmitate, impotentia, aut culpa mortem ſubiturũ hanc, de qua Moyſes, & Elias ſermonẽ habuerũt, ecce filius meus eſt hic, in quo nec infirmitas, ſeu impotentia, nec culpa inueniri poteſt. Hæc expoſitio mihi vr̃ magis accommodata præcedentibus, non tñ omni ex parte quadrat: nam ſi is eſt ſcopus huius teſtimonij, vtique conueniens erat, vt omnes Diſcipuli adeſſent, aut ſaltem iſti tres cæteris ante mortem Chriſti narrare deberent, ne ſcandalum paterentur.

Quarto igitur loco mihi viſa eſt alia explicatio accommodatiſſima: cum.n. myſterium hoc eo tendat, vt Deus Pater oſtendat Chriſtum eſſe, in quo antiqua promiſſio ex pacto, & fœdere cum populo facta, complebatur, qñ populus nolens præ timore Deum audire, petijt, vt per alium loqueretur, promiſitq; ſe eum auditurum, quod quidem Deus Pater acceptans dixit: Prophetam ſuſcitabo eis, & ponam uerba mea in ore eius, & cætera quę ſupra relata ſunt: nunc conſequenter Pater declarat, & oſtendit Chriſtum hunc eſſe, per quẽ pollicitus eſt ſe locuturum, & quẽ audire Populus ſe obligauerat, atq; ea de cauſa Moyſem præſentem fecit, quaſi teſtem eorum, quæ olim erant geſta. ut igitur non ſolum demonſtret eum, ſed excellentiam oſtẽdat ſupra Moyſem, & Eliã, dicit: Hic eſt filius meus, i. non iam per Moyſem, non per Eliam, non per Prophetas loquar, ſed per filium meum. Hebr.1. Multifariam, multiſque modis Deus olim loquens in prophetis, nouiſſimè locutus eſt nobis in filio. Declarat ergo hoc teſtimonium pręſtantiam doctrinæ Chriſti, & Euangelij ſupra legẽ, hanc.n. per ſeruum, illud per filium tradidit. rurſus ut oſtendat effectum doctrinæ Chriſti, qui eſt filios adoptionis Dei facere, Ioann.1. Quotquot receperunt eum, dedit poteſtatem filios Dei fieri. Teſtimoniũ ergo præbet Pater de Chriſto filio, ſignificans, quod per eam facturus erat Galat.4. Miſit Deus filium ſuum, &c. ut adoptionẽ filiorum reciperemus. Hic mihi uiſus eſt ſcopus huius teſtimonij.

Dilectus.

COMMENTARIA.

APud hoĩes non oĩs, qui filius eſt, à ſuo patre dilectus eſt; fit.n. vt patres filios, & filij patres ſępe odio habeant: nõ ſic hic eſt filius, ſed dilectus eſt à Patre, nõ ſolũ ut Deus, cuius eſt vna uoluntas, vnus amor cum Patre, ſed etiam ut homo, cuius uoluntas

con-

conformis eſt, & in omnibus conſentiens cum Patris voluntate, qui omni plenus eſt gratia, à quo lõgè abeſt omnis macula culpæ. Hebr. 7. Sanctus innocens, impollutus, ſegregatus à peccatoribus.

ANNOTATIO LXXX.

Extenditur vis illius appoſiti dilectus.

DVbitatio eſt, in quem ſcopum tendat hoc verbum, Chryſoſt. n. hom. 58. in Matth. & Euthymius proſequentes expoſitionem ſuam, cuius in præcedenti annotatione meminimus, affirmant hoc verbũ eo tendere, vt per id timor, ac perturbatio Petri de morte Chriſti auferatur, quaſi diceret, ſi adhuc formidas etiãſi filius meus ſit, & omnipotẽs, ſcito eſſe dilectum mihi: nemo autem, quem diligit, perdit; non potes tu cũ magis diligere, quam à me ametur: ne ergo ei timeas, quaſi mors malum illi ſit futura. Hęc expoſitio quia nititur in eodem fundamento, non recipitur, vt ſupra notaui. Accommodatius diceretur iuxta tertiam expoſitionem, relatam in præcedenti annotatione, nempe Patrem ſcãdalo crucis per hoc verbum ẽt mederi: nam oſtendet non pati Chriſtum, quaſi à Deo Patre derelictum, & odio habitum, vt putarunt illi, de quibus prædixit Iſai. cap. 53. Nos autem putauimus eum quaſi leproſum, & percuſſum à Deo, & humiliatum. vt igitur hunc errorem amoueat, & impediat, dicit nũc: Hic eſt dilectus à me. Quæ quidem expoſitio, vt illic diximus, non omnino quadrat. Hilar. can. 17. in Matth. hæc tria verba: Hic eſt filius meus dilectus, in quo mihi bene complacui; eo tendere affirmat, vt oſtendatur Chriſtus idoneus auctor præceptorum Euangelij, cum ſit filius dilectus, & Deo beneplacitus, vt ipſe dicit; at nõ explicat ſingula verba. Dicendum ergo eſt proſequendo eundem ſenſum, eo hoc verbum tendere, vt ſignificet Pater duo. Vnum eſt legem per Chriſtum dandam longè diuerſam ab ea, quæ tradita eſt per Moyſem; nam hæc timoris fuit, vt pote ſeruorum: at quæ per Chriſtum danda erat, amoris, & dilectionis, qualis conuenit filijs. Rom. 8. Non accepiſtis, inquit, Spiritum ſeruitutis iterum in timore, ſed accepiſtis Spiritum adoptionis filiorum. Alterum eſt, oſtendere Chriſtum eſſe idoneum mediatorem; fidebat n. olim populus Moyſi, per quem ſibi volebat Deum loqui, arbitrãs gratum eſſe Moyſem Deo, ob id nunc dicitur hic, per quem loquar vobis, & per quem vos mihi acceditis, dilectus eſt, & mihi charus, cui vos confidẽter accedere poteritis, & ego libentiſſime pp eum multa bona vobis faciam, & magna vobis per eum loquar. Quod aũt ad verba ſpectat, Matthæus, & Lucas, habent (Dilectus) apud Marcum autẽ legitur (Chariſſimus) Græcè tñ in oĩbus tribus Euangeliſtis legitur ἀγαπητὸς, id eſt, dilectus, eſt tñ cũ articulo Græcè, ad notandã ſingularitatem dilectionis, ideò Latinè rectè vertitur per ſuperlatiuum nomen. Quod ſi Marcus Latine ſcripſit, vt probabiliſſimum eſt, exiſtimandum eſt voluiſſe vim verbi explicare; licet. n. ſit poſitiuum, tñ vim habet ſuperlatiuam (Dilectiſſimus) propter articulum adiunctum, qui indicat Chriſti dilectionem à Patre eſſe ſupra omnes cęteros; filius enim multo charior eſt Patri, quam omnes ſerui.

ANNOTATIO LXXXI.

MArcus, & Lucas omiſerunt verbũ, qđ retulit Matthæus, nempe: in quo mihi bene complacui. & eiuſdem ẽt meminit Petrus 2. Epiſt. c. 1. prætermiſſo aduerbio benè. Hic eſt filius meus dilectus, ĩ quo mihi complacui, ſeu, in quo mihi placui; tñ vnicum, & idem verbum eſt apud Matthæum, & Petrum εὐδόκησα, quod bene placui, ſeu bene complacui vertitur.

Varie aũt explicatur, primo quidem à Chryſ. hom. 58. in Matth. nẽpe in quo bene complacui. i. quæcunq; volo, ille vult. Significatur ergo ſecundum Chryſoſt. cõformitas voluntatis Chriſti, & hominis cũ Patre, iuxta illud Ioan. 8. Quæ placita ſunt ei, facio ſemper.

Secundo loco idẽ Chryſoſt. ibidem aliã adfert expoſitionẽ, cui Euthymius cõſentit, ſ. in quo bene complacui, id eſt, in quo quieſco, in quo oblector. cui expoſitioni conſonare videtur illud Iſa. 11. Requieſcet ſuper eum ſpiritus Domini.

Tertio loco gloſſa interlinealis, quę ſumpta vr ex Gregor. Emyſſeno, ſic interpretatur: In quo mihi bene complacui, i. cuius me non pęnitet: ſicut me olim pęnituit, quando dictum eſt: Pęnitet me feciſſe hominem; non ſic de Chriſto dici potuit, in quo nihil eſt, cuius pęnitcat Patrem. Hæc

omnia

omnia verè dicuntur, ſenſui tamen non ſatis accommodata videntur.

Authoris expoſitio. Exiſtimo ergo quarto loco ad ſenſum, & ad Scripturæ morem magis facere, ſi dicamus iuxta Paulum Ephe. 1, vbi de Chriſto loquens, ait: Secundum beneplacitum eius, quod propoſuit in eo, i. Deus propoſuit per Chriſtum executioni mādare ſuū beneplacitum. Eſt aūt beneplacitum Dei, voluntas illa æterna, qua gratis, & abſq; vllo merito hominum, ſed ex ſuo puro amore, & bonitate, ſaluare eos voluit redimendo à peccato, Deo reconciliando, ac vitam æternam conferendo. Hanc ſuam bonam voluntatem, quæ beneplacitum dicitur, quia ſic ei placuit tm̄ conferre homini bonum, propoſuit perficere per Chriſtum, nempe mittendo filium in carnem, vt homo fieret, & poſtquam homo factus eſt, morti tradendo, cæteraque diſponendo, quæ Chriſtus ex præſcripto Patris fecit, hoc eſt, quod Paulus dicit: Deus propoſuit beneplacitum ſuum in Chriſto. Hinc facilè ſenſus huius verbi deducitur, in quo mihi bene complacui, i. in quo perficiendum eſt beneplacitum meum, ac per quem decreui ſalutem hominum operari, eos ad veritatem, & ſalutem reducere, ac perducere. Quo verbo ſignificauit Pater Chriſtum non tm̄ legiſlatorem eſſe, vt fuit Moyſes, ſed ēt Saluatorem, ac Redemptorem, illāque mortem, de qua Moyſes, & Elias collocuti erant cum Chriſto, futuram in ſalutis humanæ redemptionem. Huic explicationi fauet illud pſalmi 68. Tempus beneplaciti Deus, i. tempus redemptionis, tempus ſalutis humanæ operandæ. quo in loco Hieronymus, & Remigius allegant locum Matthæi, in quo mihi bene complacui. Similiter pſal. 105. Memēto noſtri Domine in beneplacito tuo. Remigius ibi iterum allegat hunc locum Matthęi, Chriſtū affirmans eſſe hoc beneplacitū, quia in eo beneplacuit Patri. Hæc igitur explicatio mihi accommodatior viſa eſt. Hanc expoſitionem ſenſiſſe vr̄ Damaſc. orat. de Trāſfiguratione, vbi id verbum interpretās, ſic inquit: In eo acquieſco, ac mihi bene complaceo; benigna ſiquidem Patris voluntas in vnigenito ſuo filio vniuerſi orbis ſalutem operata eſt: benigna Patris voluntas in vnigenito filio ſuo omnium connexionem effecit. Hæc & alia Damaſcenus.

Poteſt etiam quinto loco adhiberi expoſitio non ſpernenda, quamuis præcedēte proprior, & aptior ſit; ea aūt eſt: in quo mihi bene complacui, id eſt, per quem quicumque mihi placuerunt, grati ſunt, ſeu per quem mihi cōplacui in ijs omnibus, in quibus mihi beneplacitum eſt; nemo. n. hominum Deo placuit, niſi per Chriſtū, iuxta illud Sapien. 9 Per ſapientiam ſanati ſunt, quicunque tibi placuerunt Domine à principio. Attende autem, licet idem ſit homines placere Deo, aut Deo placere in hominibus, tamen hoc rectius dicitur, ad ſignificandum non præceſſiſſe in hominē aliquid, ob quod Deo ſint grati; ſed Deum ſua pura bonitate voluiſſe eos, & in illos complacuiſſe, ac effeciſſe in eis, quod ipſi Deo ſit gratum, ac placens.

Ipſum audite.

COMMENTARIA.

Reddito teſtimonio de filio, præcepit Pater Petro, & ſocijs, & in eis, nobis oībus, vt illum audiamus, credēdo, quæ docet, & implēdo, q̄ pręcipit; alluditq; ad illud verbū, qd populus olim promiſit, qn̄ petijt, ne Deus illis loqueret̃, ſed Moyſes, eumq; audire polliciti ſunt, qđ confirmans Deus dixit Deuter. 18. Bene oīa ſunt locuti, Prophetam ſuſcitabo eis de medio fratrum ſuorum, ſimilem tibi, ponā verba mea in ore eius, loqueturq; ad eos, quæ præcepero ei, & qui verba eius non audierit, ego vltor exiſtā. oſtenſo ergo hoc Propheta Deus dicit, ipſum audite, id eſt: hic eſt, quem promiſiſtis audire, & de quo ſuſcitando, & audiē do pactum feci vobiſcum; eum igitur audite. Verbum autem audiendi non ſimplicem auditū ſignificat, quem ēt increduli pręſtiterunt, nec ſolam credulitatem, quam exhibēt peccatores, ſed ſimul quoq; obedientiam mādatorū, ut is audiat, qui credit, quæ docuit, & facit, quæ præcepit. iuxta quam ſignificationē dictum eſt Ioann. 8. Qui ex Deo eſt, verba Dei audit. & Luc. 10. Qui uos audit, me audit.

Digitized by Google

ANNOTATIO LXXXII.

Quemodo hac sententia edita in Baptiſmo Chriſti prolata, in Trasfiguratione ut tantur.

REctè Tertullianus libr. 4. contra Marcion. c. 22. hoc verbum interpretatur, iuxta hiſtoriam, & promiſſionem factam Deut 18. vt in commentario expoſitū eſt: Hic eſt, inquit, quem promiſi, & petiſtis audire, ipſum ergo audite. Hinc ſoluitur dubitatio quædam, nempe cum legamus hoc teſtimoniū Patris in Chriſti baptiſmo factum Matth. 3. hic eſt Filius meus dilectus, in quo mihi complacui; quænam ſit differentia ab hoc, quod redditum eſt in transfiguratione. & quidem in ſenſu verborum nullum eſt diſcrimen, ſolum differunt in fine & cauſa. Non n. eadem de cauſa vtrobiq; exhibitum eſt hoc teſtimoniū: in baptiſmo quidem ad oſtendendū, Chriſtum eſſe eum, per quem reconciliādus erat homo, & ad Dei filiationem promouēdus, qđ per baptiſmum Chriſti primo fit: per hunc. n. renaſcimur, & renouamur; at verò in transfiguratione factum eſt, ad oſtendendum Chriſtum eſſe, per quem promiſerat Dominus Deus populo loqui, ac præcepta vitæ dare, vti in commentario dictum eſt: ideoco in baptiſmo non eſt prolatum hoc verbum: Ipſum audite, ſicut effectum eſt in Transfiguratione.

Et dum fieret vox, inuentus eſt Ieſus ſolus.

COMMENTARIA.

ENallage quædam eſt; tempus. n. pro tpe ponitur, dum fieret vox, id eſt, edita voce, Ieſus ſolus inuentus eſt, Moyſe, & Elia ī ſua loca receptis, vt ſic ēt ſignificatum eſſet, Chriſtū eſſe, quem Pater audiendum præcipiebat, eumq; filium electum eſſe, in ipſoque beneplacitum eſſe Patri, non in Moyſe, & Elia. Inuentus autem dicitur Ieſus, intellige, in priorem formā reſtitutus, depoſita gloria, ac ſplendore transfigurationis.

ANNOTATIO LXXXIII.

Series rei geſta, & conſenſus Euangeliſtarū.

MArcus addit, neminē viderunt, niſi Ieſum tm̄ ſecum. Dicit (ſecum) quia qñ transfiguratus eſt, erat ſeparatus ab eis, & poſtea intra nubē cū Moyſe, & Elia; peracto vero myſterio acceſſit Diſcipulis, qui præ timore ceciderant; ac eos tāgens fecit ſurgere, ac timorem deponere Eſt & aliud notandum, Lucam omiſiſſe nōnulla, quæ ſolus Matthæus narrauit; refert. n. Matthæus, Diſcipulos tres, audientes vocē Patris, in faciem cecidiſſe, & timuiſſe ualde, acceſſiſſeq; Ieſum, & tetigiſſe eos, ac dixiſſe. Surgite, & nolite timere, ſurgentes autē leuaſſe oculos ſuos, neminemq; vidiſſe, niſi ſolum Ieſum. Lucas aūt & Marcus prætermiſerunt totum hoc, nempe caſum Diſcipulorum ex vocis auditu; timoremque magnum eorum, tactum Chriſti, & quod poſt verbum, & tactū Chriſti ſurrexerint, tantumq; ſcripſerunt, neminem vidiſſe, niſi ſolum Ieſum, hocq; coniunxerūt cum voce Patris: quod non ſic eſt intelligēdum, quaſi ſtatim voce Patris facta neminem viderint, niſi ſolū Ieſum: nam ad vocis prolationem non circumſpexerunt nec oculos leuarunt, ſed ceciderunt in faciem præ timore, & tacti à Chriſto, & voce eius confortati ſurrexerunt, tuncq; circumſpexerunt. & ſolum Ieſum inuenerunt, ſicq; Lucas, & Marcus interpretandi ſunt, & cū Matthæo concordandi. Hinc ſequitur, qñ vox Patris prolata eſt, nondum receſſiſſe Moyſem, & Eliam, licet Chryſoſt. hom. 58. in Matth. & Ambroſ. in commentario Lucæ affirmāt, in vocis prolatione nō adfuiſſe illos viros, ſed iam receſſiſſe, vt teſtimonium Patris non ad illos, ſed ad Chriſtum referretur, & de eo ſolo intelligeretur. Hęc tñ ſententia non placet, nec argū hoc, nec verba Lucæ fauent huic ſententiæ: non quidem argumentum: nam ex eminentia gloriæ Chriſti ſupra alios, ſatis cōſtare id poterat, & ex verbo ipſo, Eum audite, qđ non poterat conuenire illis, qui non permāſerunt, & quod magis eſt, quia qñ vox prolata eſt, tunc ceciderunt, neq; tum quēquam reſpexerunt, & ſolum Ieſum inuenerunt, eaq; de cauſa non poterant teſtimonium illud de alio intelligere. Vnde doctè Hieronymus in cōmentario Matthæi notat, illos ſolum Ieſum vidiſſe poſtquā ſurrexerunt, vt de eo ſolo teſtimonium eſſe prolatum cognoſcerent; nec ēt eo opus erat, nam in Baptiſmo ſimile teſtimonium de Chriſto exhibitum, audierant. Verba autem Lucæ non fauent ei ſententiæ, immo aduerſantur, nam dicit, inuentum eſſe Ieſum ſolum, ac ſcimus ex Matthæo Diſcipulos circumſpexiſſe, poſtquā ſurrexerunt;

non

non autem qñ vox prolata eſt. tunc ergo inueniſſe dicuntur, qñ circunſpexerunt, quod fuit non ſtatim ad vocis prolationē, vnde conſequitur eſſe verbum Lucæ per enallagem intelligendum, vt diximus in cõmentario, quæ vſitata eſt à Luca, nam cap. 11. dr̄: Cum loqueretur, rogauit illum quidam Phariſæus, vt pranderet apud ſe, id eſt, poſtquam locutus eſt; non. n. inter loquendum inuitatus fuit: ſic nunc dr̄, dũ fieret vox. id eſt, poſtquam vox edita eſt, quod & Marcus ſignificauit; inquit enim: Circumſpicientes neminem amplius viderunt, niſi Ieſum tantum ſecum, hoc fuit poſtquam ſurrexerunt à caſu, & dicit neminem amplius vidiſſe. Illud (Amplius) indicat vidiſſe prius illos viros vſque ad caſum, qui fuit poſt vocem.

ANNOTATIO LXXXIV.

Quo dicatur diſcipulis faciem cecidiſſe.

NOnnulla sũt in verbis Matthæi à Marco, & Luca prætermiſſis notanda. Primo Diſcipulos in faciem cecidiſſe, poſſe duabus de cauſis procedere: aut ex magno timore; perterriti. n. ſunt: aut ex veneratione Dei, cuius vocem ſentiebant. vtramq; explicationem admitti poſſe cenſet Euthymius. Chryſoſt. aũt hom. 58. in Matt. affirmat ex vtraq; cauſa cecidiſſe, nempe timentes ſimul & adorantes. At Hieron. in commentario cenſet cecidiſſe præ nimio timore; timor. n. magnus vires corporis ſoluit: quod & factum eſt, qñ paſſionis tempore ad vocem Chriſti ceciderunt milites, vt habetur Ioan. 20. præ terrore, quãuis hi retrorſum; Diſcipuli verò in faciẽ ceciderint. atq; hæc ſententia eſt verior, & accommodatior, qñ. n. à Chriſto tacti, & excitati ſunt ad ſurgendum dictum eſt: Surgite, nolite timere, ſignificatur hoc verbo, cauſam, cur cecidiſſent, fuiſſe timorē.

Timoris Diſcipulorũ triplex cauſa.

Secundo notandum eſt huius timoris cauſas tres Hieronymum adferre. Triplicem, inquit, ob cauſam pauore terrentur, vel quia ſe erraſſe cognouerant, ſ. petẽtes tria tabernacula fieri; vel quia nubes lucida operuerat eos, vel quia humana fragilitas conſpectum maioris gloriæ ferre non ſuſtinet, ac tota aīa, ac corpore contremiſcens ad terram cadit. Hæc ille. Inter quas cauſas tertia eſt accommodatiſſima; Maieſtas. n. Dei voce magna ſignificata, terrorem incuſſit Diſcipulis, & eo maximè, quia Chriſtum intra nubem ab eis ſequeſtratum viderant.

Cur nũc Diſcipuli timuerint, & nõ in baptiſmo, audita eadem voce.

Tertio notãdum eſt, Chryſoſt. loco allegato inquirere, cur nũc Diſcipuli timuerint, cum in baptiſmo ſimilē perceperint vocem, & Io. 12. iterũ vocem Patris, velut tonitruum audierint, nec tñ expauerint, rñdet ſic: Quoniam ſolitudo, & altitudo montis ingens, & transformatio plena horroris, lux fulgentiſſima, profunda nubes, & latior. hæc oīa magnũ vndiq; illis pauorem inferebant. Hæc ille. Quaſi diceret, tpe baptiſmi, & qñ audita eſt vox, velut tonitruus, non interuenerunt hęc, quę in transfiguratione facta ſunt. hæc cauſa non vr̄ difficultatē tollere, nã cum vox vt tonitruus facta, & Dei maieſtas in baptiſmo oſtenſa ſint cauſæ ſufficiẽtiſſimę incutiendi timorē, ac pauorē, merito interrogatur, cur tunc nõ expauerint, ſicut modo. Mihi vr̄ dicendũ, id factũ ex diuina ꝓuidentia, quæ põt eodē obiecto, & timorē incutere, & impedire: incuſſus igitur nũc eſt timor, quia repræſentabatur ĩ hoc myſterio, quod actũ eſt, ac promiſſum in mõte, in quo data fuit lex, vti ſæpe diximus, qñ populus præ timore nolebat vocē Dei audire, acceptauitq; Moyſem auſcultare, & Prophetã à Deo mittendũ audire. Volens ergo Pater oſtẽdere nunc eſſe illũ, de quo olim pactũ celebratũ eſt, ea reuocat, q̃ illic interfuerunt; nẽpe Moyſem, mõtē, lucē, nubē, & nimium pauorem populi, in hoc pauore Diſcipulorũ repſentatũ, ac illud idē verbũ, quod tunc interuenit, nẽpe (ipſum audite) Hęc igĩ eſt cauſa, cur vox, ac maieſtas Patris pauorē incuſſit, nõ aũt in baptiſmo, nec prope paſſionis tempus, qñ hæc non ſignificabantur, nec repræſentabantur. Immo in baptiſmo ſignificabatũ Chriſti aduẽtus pacificus, amoris plenus, non timoris; prope paſſionem autem confortabantur Diſcipuli, ne timerent ob Chriſti paſſionem imminentem.

Et ipſi tacuerunt, & nemini dixerunt in illis diebus quidquam ex his, quæ viderant.

COMMENTARIA.

PEracto trãsfigurationis myſterio, dum deſcenderet Ieſus de mõte, præcepit Diſcipulis, vt nemini myſterium hoc, quod viderant, notum facerent; non quidem, vt nunquam narrarent, ſed vt ſilerent, & occultum

conſeruarent toto paſſionis tempore, donec à mortuis reſurgeret, quod præceptum illi obſeruarunt tacentes, & nemini dicentes illis diebus aliquid ex ijs, quæ tunc uiderant.

ANNOTATIO LXXXV.

MAtthæus, & Marcus referunt nonnulla, quæ Lucas prætermiſit; dicunt. n. Chriſtum peracto myſterio tráſfigurationis deſcendentem de monte cum Diſcipulis illis tribus præcepiſſe, vt nemini dicerent viſionem, donec filius hominis a mortuis reſurgeret. Deſcendentib. inquit, illis de monte, quod intelligendũ eſt, nõ poſtquam deſcenderant, ſed dum deſcenderẽt; tunc. n. erant illi tres ſoli Diſcipuli, poſt deſcenſum vero inuenerunt cæteros Diſcipulos, & turbam, vt paulo poſt dr̃. In Græco ẽt eſt participium præſentis temporis. Hæc tacuit Lucas, adiungens, quod Matthæus omiſit, tacuerunt. ſ. & nemini dixerunt. Addit Marcus, eos verbũ apud ſe continuiſſe, tñ inter ſe conquiſiuiſſe, quid eſt illud (donec à mortuis reſurrexerit) nondum. n. Chriſti mortem, ac paſſionem futuram perceperant, nec intellexerant. Addunt ẽt Matthæus, & Marcus, eos interrogaſſe Chriſtum, quid eſt, qđ Phariſæi dicunt, quod oporteat Eliam venire primũ? Cui interrogationi Chriſtus reſpondit.

Cur Xp̃s myſteriũ tráſfigurationis celare tribus diſcipulis precepit, vſquequo à mortuis reſurgeret.

Hæc aũt oĩa explicare non eſt inſtituti noſtri, qui Lucã explicãdum ſuſcepimus. Hoc autem non eſt prætermittẽdum, cur Chriſtus præceperit tribus Diſcipulis, vt hoc celarent myſterium donec à mortuis reſurgeret. Chryſoſt. hom 58. in Matthæũ duas adfert cauſas, vna eſt, quia populis rudibus id viſum eſſet incredibile, nec Diſcipuli eis poſſent tale quid ꝑſuadere, minuſq; Chriſtus eſſe crederetur, ſi id perſuaſum eſſet. Altera eſt, quia ſcandalum crucis magis augeretur, dum poſt tantæ gloriæ oſtenſionem, paſſionem, ac mortem ſuſtineret. Has duas cauſas adferunt ẽt Hieron. in commentario Matthæi, & Victor Antiochenus Mar 9. Euthym autẽ adducit priorem, & addit aliam, quæ tertia eſt, nempe magis Iudæos ex hoc exacerbãdos eſſe. quod ſi quis objjciat, nõne ẽt poſt reſurrectionis tempus eadem eſt ratio tacendi? Reſpondet Chryſoſt. non eſſe candem rationem, nec difficultatem, nã miſſo Spiritu ſancto, & reſurrectione multis miraculis confirmata, facilius id myſterium ſuſceptum, ac creditum eſt. Quod ſi iterum objjciat, cur ſaltem Diſcipulis cæteris hoc myſterium occultari voluit? nam generale eſt præceptum quantum ad perſonas, vt nemini dicerent. dico duabus eiſdem de cauſis prioribus id factum eſt; rudiores enim erant, Chriſtuſq; tres, qui capaciores erant, elegit.

Factum eſt autem in ſequenti die, deſcendentibus illis de monte, occurrit illis turba multa.

COMMENTARIA.

SEquenti die ab eo, in quo transfiguratus eſt, poſt deſcenſum de mõte, turba multa ei occurrit; ſciebant. n. in monte eum illa nocte permanſiſſe, illucq; uẽturum, quia uidebant Diſcipulos, qui remanſerant, expectantes, ut hr̃ ex Marco. Appellat autẽ ſequẽtem diẽ, qui proximè ſequebatur noctem, in qua transfiguratus eſt.

ANNOTATIO LXXXVI.

GRęcè (Deſcendentibus) participiũ eſt præteriti, ad ſignificandum, poſtquã deſcenderant de mõte turbam occurriſſe; illud aũt participium apud Matthæum, quando dicitur, deſcendentibus de monte, præcepiſſe, ne cui dicerent, eſt præſentis, vt ſignificaret, non poſt deſcẽſum, ſed inter deſcendendum, illud præcepiſſe tribus Diſcipulis, vti in præcedenti Annotatione diximus.

Et ecce vir de turba exclamauit: dicens:

COMMENTARIA.

NArrat Euangeliſta miraculum, quod Chriſtus poſt montis deſcenſum fecit, Ecce, inquit, cum Dominus deſcendiſſet de monte, acceſſiſſetq; Diſcipulis, & turba ei occurriſſet, unus uir de turba ad eum ueniẽs exclamauit, dicens.

ANNOTATIO LXXXVII.

Series rei geſta, & cõſenſus Euangeliſtarũ.

MArcus diſtinctius, ac copioſius hanc connexionem hiſtoriæ deſcribit, ſic inquiens: Veniens ad Diſcipulos ſuos (poſt mõtis nempe deſcenſum) Vidit turbam magnam circa eos, & Scribas conquirentes

rentes cũ illis,& confeſtim videntes Ieſum ſtupefacti ſunt,& expauerunt,& accurrentes ſalutabãt eũ,& interrogauit eos: Quid inter vos conquiritis? & reſpondens vnus de turba dixit. Hęc Marcus. Græca habent, interrogauit Scribas, ſicque Euthymius legit, legit etiam, interrogauit Scribas: Quid conquiritis aduerſus eos? Scilicet Diſcipulos Chriſti? Non ſunt contraria Græca Latinis, ſed explicatoria. Ex his Marci verbis deducitur, hunc virum exclamaſſe ad interrogationem illam Chriſti: Quid inter vos cõquiritis? Iſte de turba exponit, de quo cõquirebant Scribæ cum Diſcipulis, ob id Marcus dicit: Reſpondens vnus de turba: merito aũt reſpõdit, quia conquiſitio erat de eius facto; attulerãt enim filium ſuum ad Diſcipulos Domini, vt ab eis ſanaretur; ipſi vero ſanare non potuerunt, idcirco orta eſt conquiſitio Scribarum cum Diſcipulis, hoc tempore acceſſit Chriſtus de monte deſcendens, videnſque Scribas ſimul cũ Diſcipulis conquirentes, interrogauit, dicens: Quid inter vos conquiritis? Cum aũt nec Scribæ, nec Diſcipuli reſpõdiſſent, interrogationem hanc audiens homo ille acceſſit reſpondens, & non tantum reſpondens, ſed ſimul etiam deprecans, ac rogans Chriſtum, vt filium eius ſanaret, idcirco reſpondit exclamando. Matthæus autem addit: Acceſſit ad eum homo genibus prouolutus ante eum, dicens: hæc eſt ſeries huius contextus, & cõcordia Euangeliſtarum in hac parte. Notat autem Euthymius apud Marcum turbam videntem Chriſtũ, quando de monte deſcendit, expauiſſe, aut propter acceſſus opportunitatem; quaſi pręco cognouerit Chriſtus Scribarum inuaſionẽ, ideoq; ad Diſcipulorum auxilium venerit, aut propter ſplendorem vultus eius: nam veriſimile arbitratur à trãsfiguratione gratiam quandam cõtractam eſſe. Hoc autem examinare ad locum Marci potius ſpectat, ideo retuliſſe ſatis eſſe duxi.

Magiſter, obſecro te, reſpice in filium meum.

COMMENTARIA.

ROgat, vt reſpiciat filium, id eſt aduertat, & conſideret miſerias, ac calamitates, quas patitur; hoc enim eſt vnum ex ijs, quæ mouent ad miſericordiam, nimirum ſi quis oculos conuertat ad eorum, qui patiuntur afflictiones, & mala. Excitare enim iſta ſolent corda, ad compatiendum, & ſubueniẽdum. Pſal. 22. Deus Deus meus reſpice in me. Pſal. 30. Quoniam reſpexiſti humilitatem meam, ſaluaſti de neceſſitatibus animã meam. Threno. 1. Vide Domine, quoniam tribulor; conturbatus eſt venter meus. Quoniã verò non ſemper, qui aliorũ miſerias videt, ad miſerẽdum, & ſubueniendum excitatur, quod ẽt in Deo reperitur, idcirco adiecit: Miſerere filio meo, quod Lucas prętermiſit; Matthæus aũt retulit, ac Pſal. 24. & 85. reſpõdet: Reſpice in me, & miſerere mei. Magiſtrũ autẽ appellauit, cauſam tacitè inſinuãs, cur ad eum venerit, quia nimirum Diſcipuli non potuerant ſanare filium. Venit ergo ad magiſtrũ, cuius virtus maior futura credebatur, quia Magiſter maior eſt Diſcipulo. Iuxta Matthęum Dominum ẽt vocauit, honoris gratia; honore.n. afficimus eos, à quibus impetrare aliquid intendimus.

ANNOTATIO LXXXVIII.

Concordia Euãgeliſtarum in huiꝰ miraculi narratione.

HVius miraculi Matthæus, Marcus, & Lucas mentionem faciunt, in quibus nonnulla verborum diuerſitas, contradictio vero, aut repugnãtia nulla reperitur. Matthæus ſic habet: Domine miſerere filio meo, quia lunaticus eſt, & male patit, nam ſæpe cadit in ignem, & crebro in aquam; & obtuli eum Diſcipulis tuis, & nõ potuerunt curare eum. Hæc ille. Marcus vero ſic ſcribit: Magiſter attuli filium meum ad te, habentem Spiritum mutum, qui vbicunq; eum apprehenderit, allidit illum, & ſpumat, & ſtridet dentibus, & areſcit, & dixi Diſcipulis tuis, vt eijcerent illum, & non potuerunt. Hæc Marcus. Lucas autem noſter ſic refert: Magiſter obſecro te, reſpice in filium meum, quia vnicus eſt mihi, & ecce ſpiritus apprehendit eum, & ſubito clamat & elidit, & diſſipat eum cum ſpuma, & vix diſcedit, dilanians eum, & rogaui Diſcipulos tuos, vt eijcerent illum, & non potuerunt. Hæc Lucas. iſta omnia cõſona ſunt, quodq; vnus Euãgeliſta omi

ſit, alius expreſſit: totus ergo huius viri ad Chriſtum ſermo ex tribus Euãgeliſtis collectus, hic eſt; Magiſter, & Domine attuli filiũ meum ad te, obſecro te, reſpice in eũ, & miſerere ei, quia vnicus eſt mihi, & male patitur, habet ſpiritum mutũ, & vbicunque apprehenderit eum, ſubito clamat, & elidit, ac diſſipat eum cum ſpuma, ſtridet dentibus, & areſcit, ſæpe cadit in ignem, & crebro in aquam; & vix diſcedit dilanians eum, dixi; & obtuli eum Diſcipulis, & rogaui eos, vt eijcerent illum, & non potuerũt curare eum. Hæc ſunt, quæ vir ille locutus eſt. Vnum tñ aduertendum eſt, illa verba Matthæi (ſæpe cadit in ignem, & crebro in aquam) dicta eſſe ab hoc viro, poſtquam a Chriſto interrogatus eſt; quantum temporis eſt, ex quo hoc ei accidit? quam interrogationem Matthæus non narrauit, idcirco coniunxit hæc verba cum alijs; at Marcus mentionem illorum faciens, retulit ea ſuo loco, nempe quando interrogatus eſt de tẽpore; tunc.n. reſpondit, ab infantia, & frequenter eum in ignem, & aquam miſit, vt perderet eum. niſi dicamus Marcum nõ ſeruato ordine ea ſcripſiſſe, tñ prius eſt multo probabilius, & accommodatius. Verba viri huius tã multa patienter Chriſtus audiuit, nec ſermonem interrupit loquentis, non vt ipſe neſcet miſerias illius, qui omnia ſciebat, ſed vt circunſtantes omnes intelligerẽt, eiſq; eſſent manifeſta, vt ſic magnitudine miraculi futuri cũ agnoſceret, ac ad credendum inducerentur; utque etiã daret nobis exemplum, aures calamitates ſuas enarrantibus præbẽdi. Sunt enim, qui voces pauperum, & afflictorum exponentium, quæ patiuntur, nolunt, aut ægre ferunt, audire.

Quia vnicus eſt mihi.

COMMENTARIA.

EXponit vir iſte cauſas, cur petat miſericordiam Chriſti erga filiũ eius, quæq; permouere poſſent Chriſtum ad eam faciendam. Prima autem eſt, quia vnicus (inquit) mihi eſt, nec alium habeo. Hoc quamuis ad miſeriam ac calamitatem vtriuſq; ſpectat: nam Patri miſerum erat filium vnicũ habere, & hunc tanta infirmitate oppreſſum, miſerum etiam erat filio, cũ vnicus eſſet Patri, ſanitate carere, tamen magis ad patris miſeriam pertinet; nam maior eſt calamitas Patri nõ habere niſi vnicum filium, quam filio non habere fratres, & eſſe vnicum patri ſuo. Vnde ſupra de filio viduæ dictum eſt, vnicũ fuiſſe matri, quia hoc matrem miſerabiliorem efficiebat.

Et ecce ſpiritus apprehendit eum.

COMMENTARIA.

HÆc eſt ſecunda cauſa, nempe filij miſeriæ, & calamitatis, quarũ vna eſt, quia (inquit) hic filius meus à ſpiritu malo vexatur. Particula (ecce) non ſolum indicat magnitudinem vexationis, quaſi diceret grauiſſime torquetur, ſed etiam repentinam, & inopinatam; non.n. continuo, aut certis locis, aut temporibus vexatur, ſed inexcogitata accidit ei vexatio.

ANNOTATIO LXXXIX.

APud Marcum legitur, hunc puerũ habuiſſe ſpiritũ mutũ, dr̃ aũt mutus ab effectu, quia loquelam pueri impediebat, efficiebatque ne loqui poſſet. Eſt autẽ hoc in loco dubitatio, an quod Matthæus refert, nempe, Lunaticus eſt, ſit idem quod Matthæus, & Lucas dicunt, habuiſſe ſpiritum malum. Non enim deſunt quidam recentiores, affirmantes eſſe diuerſa, nempe hunc puerum laboraſſe duplici morbo, nẽpe naturali, qui ex cauſis naturalibus, vt cęteri morbi, proueniebat, qui dicitur Lunaticus, & comitialis, quia certis lunæ mutationibus incrementa ſuſcipit; vltra hunc etiam laboraſſe dæmonis uexatione. At ſi verba Euangelica attente diſcutimus, comperiemus unicum fuiſſe morbum, nempe Lunaticum, & à ſpiritu vexationem, non quod ſemper, qui morbo comitiali, aut lunatico laborant, uexentur a dæmone, cum ex naturalibus cauſis iſte morbus prouenire poſſit, ſed quod hic puer dictus ſit lunaticus ex uexatione dæmonis, non qualicunque; non.n. omnes a dæmonio uexati dñr lunatici, ſed ij, qui uexantur certis lunæ mutationibus ad ſimilitudinem eorũ, qui naturali morbo lunatici ſunt. Matthæus.n. non ſolam uexationem dæmonis explicuit, ſed qualitatem, & ideo lunaticũ appellauit. in primis non ſemper Lunaticos

An qđ Matthæus de puero iſto ſcit, ſcilicet Lunaticus eſt, ſit idẽ, qđ ſpiritũ malum habeat.

eos à dæmone eſſe vexatos, ſed aliquñ naturalibus de cauſis eum morbum accidere, deducimus ex Matthæo c. 4. vbi ſic habet: Obtulerunt ei oẽs malè habentes, varijs lãguoribus, & tormentis comprehenſos; & qui dæmonia habebant, & Lunaticos, & paralyticos, & curauit oẽs. Ecce hoc in loco Lunatici diſtinguuntur ab habentibus dæmonia, & cum paralyticis numerantur, cæteriſq; languentibus, quod ẽt Euthym. eo in loco notauit, licet Matth. 17. aliter ſenſerit, ſentẽtiamq; mutauerit. Quòd autem in hoc puero Lunaticus morbus non naturali cauſa, ſed à dæmone prouenerit, verba Euangelij probãt, nam inquit Matthæus: Lunaticus eſt, & ſępe cadit in ignẽ, & crebro in aquã. Marcus aũt hæc eadem tribuit ſpiritui malo: nam de eo loquens ait: Miſit eum in ignem, & in aquam, vt perderet eum. Si quod Matthæus Lunatico morbo tribuit, hoc Marcus Spiritui adſcribit, concluditur Lunaticum morbum à dæmone proueniſſe. Accedat ẽt, quod dr̃ à Matthæo: Exijt ſpiritus ab eo, & curatus eſt puer ex illa hora. Si igitur dęmonis eiectione puer ſanitatem recuperauit, conſequitur nõ naturali morbo, ſed ſola dæmonis vexatione laboraſſe. Hæc ſententia eſt antiquorum Patrum, Chryſoſt. hom. 58. in Matth. Non turberis, inquit, ſi Lunaticus eſt appellatus. Patris. n. de nomine hęc vox fuit. Cæterum & Euangeliſta multos Lunaticos curatos ſuiſſe alibi ait, à communi conſuetudine ac eos nominans: vt. n. elemẽto illi ac luminari dæmones detrahãt, ſecundum lunares curſus aggrediuntur, & remittũt homines, vnde hæc falſa opinio apud multos conualuit, quod Luna varietate ſui curſus operetur, quod minime verum eſt. Hæc Chryſoſt. Idẽ habet Hieron. Matth. 4. & 17. & Orig. tract. 4. in Matth. qui Lunaticum morbum à dæmone proueniſſe affirmant. Quorum ſententiã ego probo, maximè in hac parte, ſ. quãtum ad hunc puerum. quod verò generaliter nullus ſit morbus comitialis, niſi à dæmone; nec Lunam ſua mutatione morborũ cauſam inducere non recipio, nec puto verũ, nec ſtare poſſe cum experimentis infinitis naturalibus, quæ & Philoſophi, & Medici ſapienter notarũt. Satis ſit nunc nobis hũc Lunaticum dictum à dęmonis vexatione, quam certis Lunæ curſus temporibus hic puer patiebatur.

Et ſubito clamat.

COMMENTARIA.

Vexationis magnitudinem explicat per varios dæmonis effectus illatos in puerum, vt magis ad miſerẽdum excitet Chriſtũ. Subito (inquit) clamat, i. ſtatim, ac à dæmone arripit, clamores edit. Nõ quidem voces formabat: nam vt ex Marco hr̃, mutus erat Spiritus, & loquelã pueri impediebat, ſed emittebat voces inarticulatas, quales ſæpe qui clamant, ac animalia bruta etiam emittere ſolent, & muti etiam homines.

ANNOTATIO XC.

Clamor iſte põt referri vel ad ipſũ puerum, qui præ tormento, ac vexatione clamat, vel ad ipſum Spiritũ qui per puerum ingentes mouet clamores, quibus & audientibus magnam infert moleſtiã, & puerum ipſum nimio conficit labore. At hoc poſterius mihi probabilius eſt Et ſic ſic braiſmus, clamat, id eſt, clamare facit. *Clamor vel ad puerum, vel ad dęmones ꝑ puerum clamãtẽ poteſt referri.*

Et elidit, & diſſipat eum cũ ſpuma.

COMMENTARIA.

Proſequitur exponere vexationẽ pueri à ſpiritu illatã: Elidit, inquit, eum, i. caput, cæteraq; membra terræ illidit. Præterea diſſipat eũ, ſeu diſcerpit, membrorum conuulſione, & agitatione; addit cum ſpuma, i. ſpumat ſalinam ex ore mittens: ſolent hęc accidere ijs, qui morbo comitiali laborãt, quæ in hoc puero tãto vehementiora erant, quanto à potentiori cauſa, nempe ſpiritu malo, procedebant.

ANNOTATIO XCI.

Græcè non hr̃ illud verbum, Elidit, ſed tãtum σπαράσσει, id eſt, diſcerpit, ſeu diſſipat, paulo tñ inferius Lucas vtroque vtitur verbo. Eſt autem in hoc loco apud Marcum ῥήσσει, id eſt, illidit. Eſt etiam apud eundem Marcum verbum, Spumat. Lucas verò nomine vſus eſt, nempe cum ſpuma. Nec ſunt idem, elidit, & diſſipat, ſeu diſcerpit, ut quidam recentiores putant: nam diſcerpere, ſpectat ad membrorum conuulſionem, & violen- *Superioris ſentẽtia explicatio.*

ta,& forti agitatione effectam. Illidere verò, ſeu elidere, ad quandam membrorũ ad terram deiectionem, ac percuſſionẽ. Adiũgit autem Marcus, ſtridet dentibus, & areſcit, id eſt, efficitur, ſine ſenſu, quaſi mortuus, vt quidam interpretantur, mihi verò aliud ſignificare hoc verbum vr̃, nẽpe contabeſcit, ac virtus naturalis imminuitur, manetq; languidus, ac viribus deſtitutus.

Et vix diſcedit dilanians eum.

COMMENTARIA.

DIuturnitatem vexationis explicat: Vix, inquit, diſcedit ab eo dilanians eum, i. non diſcedit, niſi relinquat eum velut dilaniatum, & contritum præ nimia vexatione, & adhuc vix diſcedit, nimia vexationis proſecutione.

ANNOTATIO XCII.

GRæcè eſt participium συντρίβων à verbo συντρίβω, i. cõtero, vulgatus vertit, dilanians, quod nõ ad alium diſtinctum effectum refertur, ſed ad ſupra narratos; ſignificat n. clamore, illiſione, diſſipatione, ſtridore, & areſactione puerũ effectum quaſi contritum, & comminutum, omnibus membris internis, & externis, vexatis, & afflictis. Aduerte aũt hunc diſceſſum dæmonis à puero non ſolũ eſſe, quia ceſſabat tunc vexare eum, ſed ẽt quia re ipſa exibat à corpore illius; non. n. continuo manebat, ſed ad tempus recedebat, & ad tẽpus redibat ad vexandum, quamuis accidat multoties, vt in hominum corporibus permanentes ſpiritus aliquando vexent, aliqñ à vexatione deſiſtant: at in hoc puero non ſic factum eſt, ſed ad tempus egrediebatur ſpiritus à corpore, & ad tẽpus redibat ad vexãdum, quamuis accidat multoties, vt in hominum corporibus permanentes ſpiritus aliqñ vexent, aliqñ à vexatione deſiſtant: at in hoc puero non ſic factum eſt, ſed ad tempus egrediebatur ſpiritus à corpore, & ad tempus rediens intrabat, ꝙ Marcus ſignificauit referens verba Chriſti, quibus puerum ſanabat. Increpãs ergo dæmonem, dixit: Ego præcipio tibi, exi ab eo, & amplius nõ introeas in eum, inſinuans ſolitum eſſe dæmonem aliquando exire à puero, aliquando reuerti.

Diſceſſus iſte dæmonis à puero quomodo intelligẽdus.

Et rogaui Diſcipulos illos vt eijcerent illum non potuerunt.

COMMENTARIA.

CAuſam vir iſte, cur puerum ad Chriſtum attulerit, quia inquit, rogaui tuos Diſcipulos vt rogatẽ ejeũ, & non potuerũt curare. Soliti erant Diſcipuli dæmonia à corporib eijcere; ſupra. n. in principio capitis dictũ eſt: Dedit eis poteſtatem ſuper oĩa dæmonia, idcirco homo hic Diſcipulis obtulit puerum curandum, maiorẽ tñ de Chriſto conceperat opinionem, vt poте Magiſtro, & in cuius noĩe Diſcipuli eijciebant dæmonia, ea de cauſa quẽ Diſcipuli nõ potuerunt curare, magiſtro obfert curandũ, quamobrẽ vt ſupra diximus. Magiſtrum appellauit. Cur autem Diſcipuli curare hunc nõ valuerunt, inferius explicabitur.

Reſpondens dixit.

COMMENTARIA.

HOmo iſte Chriſti in filium ſuũ miſericordiam petiuit: eius calamitatem, ac vexationem multiplicem expoſuit; Diſcipulos Chriſti non potuiſſe ſanare cũ rogarentur, faſſus eſt. Chriſtus ad ſingula hæc reſpondet.

ANNOTATIO XCIII.

MAtthæus, & Lucas ſcribũt Chriſtum rñdiſſe, ad quem tñ reſponſionem dixerit, non explicuerunt: at Marcus diſtinctius ſcribens inquit; Reſpõdens eis dixit: Quæ ſnĩa in Latinis exemplarib. hr̃ in plurali, ſcilicet, Reſpondens eis. Græca verò legunt in ſingulari, nempe reſpondens ei, ſ. homini, qui petebat, & loquebatur pro filio. quam lectionem ſequitur Euthym. Et verba Matthæi ſic ẽt interpretatur Hieronymus, quaſi vni illi homini Chriſtus ſequentia rñderit. priori lectioni fauent verba ſequentia apud Matthæum, & Marcũ: Afferte, inquit, illum ad me, quod uerbũ indicat Chriſtum ad plures reſpondiſſe; poſteriori verò lectioni conſonant vnidictum eſt. Quæ quidem nouam inducunt difficultatẽ, nẽpe qũo Lucas narret Chriſtum dixiſſe: Adhuc filium tuũ, cæteri verò ſcribant dixiſſe; Afferte illum: dici põt vtramq; lectionem veram eſſe: nã Chriſtus

Concordia Euãgeliſtarum.

loque-

loquebatur cum illo hoīe, ideò verum eſt reſpondiſſe illi. ſermonem aūt dirigebat ad turbas, nō credentes, ſicq; verum eſt reſpondiſſe illis. De dubio aūt quomodo cōcordantur illa. Affer filium tuum, & affer te illū, paulo inferius tractabimus, & hęc omnia conſona ſunt.

O generatio infidelis, & peruerſa.

COMMENTARIA.

QVamuis homo iſte cum aliqua fide acceſſerit Diſcipulis Domini; niſi n. credidiſſet eos ſanare potuiſſe, vtiq; nō rogaſſet; tñ ea fides debilis fuit, tum quia nō admodū firmiter vt debuit, id credidit: tum ēt; quia cum vidiſſet filium ſuum non eſſe ſanatum, ſtatim id Diſcipulorum impotētię adſcripſit, nec cogitauit culpa propria ipſius, aliorūue id euenire potuiſſe; non enim qđ non facit homo, id ſemper euenit, quia non pōt. Nec ſolus iſte homo ī hoc crimine fuit, ſed ēt multi ex turba, & Scribis, ac Phariſæis, qui tūc aderant, quorū incredulitas non contra Diſcipulos ſolos erat, ſed ēt ī Chriſtum magiſtrū redūdabat, idcirco Dominus audiens verbū hominis iſtius (Non potuerūt ſanare) & infidelitatē eius, ac Iudæorum conſiderans, exclamat in eos, vt ad fidē illos inducat. O generatio, inquit, infidelis, & peruerſa. Infidelis quidem, q̄ argumētis multis conuicta ad credendum, adhuc nō credit. Peruerſa verò. i. praua, ac diſtorta, quæ non intendit, nec intuetur ea, quę debet, auerſam habens mentem à verò ſcopo. Generatio aūt, quia nō p̄ſentib. ſolis hoc uitium fuit, ſed eorū ēt progenitoribus commune; erat. n. populus Iudæorū Deo ſemper incredulus, & contumax, unde Act. 7. dicebat Stephanus: Dura ceruice, & incircumciſi cordibus, & auribus, uos ſemper reſtitiſtis Spiritui ſancto, ſicut Patres ueſtri, ita & uos: hac igitur de cauſa Chriſtus generationem appellat infidelem, & peruerſam, ut uitium præſentium magis reprehendat.

ANNOTATIO XCIV.

NOtant Chryſoſt. hom. 58. in Matth. & Victor Antioch. Chriſtum, ne cōturbaret hoīem illum, & in deſperationē adigeret, generaliter ſermonem reprehenſionis ad vniuerſum Iudæorum genus direxiſſe; credibile. n. eſt, multos ex pręſentibus commotos fuiſſe, maleq; de Diſcipulis cogitaſſe. Hæc rectè notata ſunt. An aūt ab hoc numero Iudęorum Diſcipuli excipiātur, non explicant hi Doctores. Hilarius verò can. 17. in Matt. ad ſolos Diſcipulos eā refert reprehenſionem, quaſi abſente Domino non crediderint ſanare poſſe. Mihi probabilius eſt Iudæos fuiſſe reprehenſos ſimul, & Diſcipulos, nō quidem oēs; nam tres eorum primi cum Chriſto in monte erant, qñ homo iſte filium attulit Diſcipulis ſanandum. inducor aūt ad hoc opinandum, de Diſcipulis quidem, nam poſtea Chriſtus eos infidelitatis arguit, & in ipſorum incredulitatem retulit, qđ puerum non ſanauerint. De Scribis aūt certum eſt, qui idcirco conquirebant cum Diſcipulis Domini. De multis aūt ex turba inſinuatī, cum dicit Chriſtus eis: Afferte eum huc. Communis igitur eſt reprehenſio, ſicut & infidelitas, quod ſnia ſequens apertè indicat. Dominus. n. vt Diſcipulorum bonam opinionem apud turbas conſeruaret, ne Iudæorū ſermonibus contra Diſcipulos conſentire videretur, noluit diſtincte eos infidelitatis arguere, eaq; de cauſa Iudæos generaliter reprehendit, quorum maior, ac reprehenſibilior erat infidelitas.

Reprehēſio hæc Chriſti ad quos referatur.

Vſquequo ero apud vos.

COMMENTARIA.

QVanta ſit Iudæorū infidelitas, ac peruerſitas explicat, duritiē, ac tarditatem eorū ad credendum arguens: Vſquequo, inquit, ero apud uos, i. ſigna, & argumēta operibus, ac uerbis ſufficientiſſima, & abundātiſſima de me uobis, quib. potuiſtis, & debuiſtis iam diu crediſſe, quid amplius expectatis? quamdiu me apud uos manere uultis? Exemplū eſt; Si magiſter in Diſcipulum negligentiſſimum, & centies repetitis doctrinæ pręceptis, nondum proficientem, inuectus dicat: Vſ

quequo ero tecum, quamdiu te docebo? Non quod Dominus tædio ſuperatus ſit; aut in furoris verba prorupe rit, ſed quod nimiam Iudæorum duritiem, ac peruicaciam ſignificet, hæc verba profert.

ANNOTATIO XCV.

Superiora Domini verba magis explicãtur.

MAttheus, quouſque ero vobiſcum? Marcus hêt, Quamdiu apud vos ero? eundem ſenſum faciunt cum Luca. Chryſoſt. hom. 58. in Matth. interpretatur Dominum hiſce verbis oſtendiſſe, quam mori ſitiret. quantumq; ad Patrem redire deſideraret. Non videtur hæc explicatio accommodata ſatis: nam Chriſtus ſolum intendebat oſtendere Iudæorum nimiam in credendo tarditatem, ac duritiem, vnde nõ ex mortis propriæ deſiderio hæc verba procedebant, ſed potius ex quadam iuſta, & ſancta indignatione non contra perſonas, ſed contra vitium earum, vt in exemplo poſito in commẽtario explicatum eſt. Euthymius in Matthæum dicit Chriſtum eſſe indignatum, ac mortem quæſiuiſſe, eo, quod illi eſſent in infidelitate immedicabiles. Hæc expoſitio qua parte continet, Chriſtum indignatum eſſe contra infidelitatem Iudæorum probanda eſt; qua parte vero in ea dicitur, Chriſtum mortem quęſiuiſſe, non videtur, accommodata vt diximus de expoſitione Chryſ. Adde etiam, quod non omnes Iudæi immedicabiles erant; crediderunt enim multi. Hieronymus autem dicit Dominum ad modum medici operam perdentis in infirmo ipſius culpa, iratum vitio non homini hæc dixiſſe. Hieronymi verba ſunt: Non quod tædio ſuperatus manſuetus, ac mitis, qui non aperuit, ſicut agnus coram tondente, os ſuum, nec in verba furoris eruperit: ſed quod in ſimilitudinem medici, ſi ægrotũ videat contra ſua præcepta ſe gerere, dicat vſquequo accedã ad domum tuam? quouſque artis perdam induſtriam, me aliud iubente, te aliud perpetrante? in tantum autem non eſt iratus homini, ſed vitio, & per vnum hominem Iudæos arguit infidelitatis. Hæc Hieron. Huic expoſitioni accedit ea, quæ in commentario poſita, alteroque exemplo illuſtrata eſt.

Et patiar vos?

COMMENTARIA.

NOn ſolum erant Iudæi ad credẽdum tardi, ac in infidelitate pertinaces, ſed etiam erant Chriſto moleſti, verbis, & factis iniuria eum afficiẽtes, eumque perſequentes, quæ omnia tolerabat patientiſſime Chriſtus propter eorum ſalutem, expectans reſipiſcentiam ipſorum, ac fidem. ob id dicit: Vſquequo patiar vos? Moleſtias mihi illatas à vobis, quamdiu pro veſtra ſalute ſuſtinebo? Non quod impatientia aliqua Chriſtus teneretur, hoc dicit, ſed quod nimiam Iudęorum ingratitudinem, ac iniquitatẽ argueret, qui non ſolum Magiſtro continue docenti non credebant, ſed etiam pro eorum ſalute multum laboranti inſultabant. Hæc ſententia reſpondet illi, O generatio peruerſa, ſicut prior illi, O generatio infidelis, quaſi diceret: Vſquequo expectabo veſtram incredulitatem, & ſuſtinebo veſtram peruerſitatem? Exemplum. Si ille Diſcipulus, de quo in commentario præcedenti diximus, non ſolum non diſceret, magiſtro omnem operam adhibente, ſed eundem etiam magiſtrum afficeret iniurijs, tunc diceret magiſter, quouſq; te docebo, & quouſq; te patiar?

ANNOTATIO XCVI.

CHryſoſtomus hom. 58. in Matt. notat Chriſtum his verbis oſtendiſſe, qđ non ſibi eſſet tã moleſta paſſio ſua, quam cum huiuſcemodi hominibus conuerſatio. coniuncta eſt hæc expoſitio cum expoſitione præcedentis ſnię at vt ibi nos diximus, nihil de morte, ac paſſione ſua Chriſtus in vtraq; iſta ſnia ſignificare intendebat, ſed tm̃ infidelitatẽ, ac peruerſitatẽ Iudaicã nimium cõtinuatam, ac pertinacẽ indicare.

Adduc filium tuum.

COMMENTARIA.

NE Xp̃s videretur tędio affectus, ac illorũ incredulitate, ac puerſitate ſuperatus, cũ re vera non eſſet, ad miſericordiã ſe cõuertit, ac eos ad credendũ excitare proſequitẽ, miraculo facto,

cto, quo nõ ſolũ Patris ac filij miſertus eſt, ſed etiã ad credẽdũ, & ipſis & cæteris Iudæis efficaciſſimũ præbuit argm̃. Adhuc (inquit) filium tuũ, ſignificans ſe velle eum ſanare. Erat aũt filius remotior à Chriſto, quã pater, qui propius acceſſerat ad loquẽdum, idcirco Dñs dicit: Adhuc filium tuũ. Non autẽ dixit ſtatim, ſanus ſit filius tuus, ſed adduci ad ſe iuſſit: tũ vt ſe miraculi auctorem magis oſtenderet: tũ vt patris, & filij modicam fidem prius detegeret, ac efficacius fieret miraculũ, tã ipſis, quàm cæteris ad credendum.

ANNOTATIO XCVII.

Concordia inter Euangeliſtas et rei geſtæ ſeries.

DIfficultas eſt, quõ hæc ſententia cõcordet cũ illa, quæ eſt apud Matthęum, & Marcum, referunt n. Chriſtũ dixiſſe: Afferte huc illum ad me, & Marcus addit (& attulerunt eum.) Quę verba ad turbam referuntur, non ad ſolum patrem, vt videtur Lucas dicere. Nec tñ dici põt numerũ pro numero poſitum, vt aliquando Scriptura facere ſolet: nam verba cętera ſunt diſſimilia, nẽpe; Adhuc filium tuum, &, Afferre illum, diuerſiſq; cõuenire videntur, idcirco dicendum eſt, vtrumque à Chriſto dictum eſſe. quod vt explicetur, rei geſtę ſeries notanda eſt. Primo quidem Chriſtus iuſſit patri pueri, vt filium adduceret, quod Lucas dicit. Adduc filium tuum, quod ille fecit, reuertens ad locum, in quo puer erat, dum puer adduceretur ad Chriſtum, tunc eliſit illum dæmoniũ, & torquere incępit, impediebat.n.dęmon, ne propius accederet, timens Chriſti virtutem, quam contra eum exercendam non dubitabat, quod etiã Lucas ſtatim narrat, dicens: Et eũ accederet, eliſit illum dęmonium, & diſſipauit; eſt. n. notandum participium Græcum pręſentis temporis προσερχομένου αὐτοῦ. i. eo accedẽte, quod ſignificat acceſſus continuationem, ac ſi diceretur: Cum adhuc accederet; ſic enim quidam verterunt, legiturque apud Euthymium, quod Chriſtus videns, dixit adſtãtibus. Afferte illum ad me, i. facite, vt prope accedat; non enim ſolus pater virtutem dęmonis reſiſtentis poterat ſuperare, idcirco Dñs turbæ, vt auxilium pręſtaret, pręcipit. Et hoc eſt, quod Matth. & Marcus dixerunt, ſicq; concordia in hac parte inter Euangeliſtas manifeſta eſt.

Et cum accederet, eliſit illum dæmonium, & diſſipauit.

COMMENTARIA.

DVm puer à patre adduceretur, dęmonium eliſit illum, in terrã proſternendo, & corporis membra ad terrã allidendo. Diſſipauit etiã eum, i. lacerauit, ſeu dilaniauit, quod ad internam vexationem, & dolorem mẽbris incuſſum refertur. Ex vna parte intendebat dęmon impedire quo minus accederet Chriſto: Ex altera vero diuina prouidentia id permittebat: tũ ob pueri paruam fidẽ, quia minus quàm pater erat, credens, accedebat: tum vt morbi vi cognita ab omnibus euidentior fieret virtus, ac diuinitas ſanantis, & ad credendum potentius excitarentur.

ANNOTATIO XCVIII.

MArcus habet, cum vidiſſent eum, nẽpe cum puer vidit Ieſum incipiens accedere, tunc dęmon conturbauit eũ, & eliſus in terram volutabatur ſpumans. Hęc Marcus. Annotatione autem pręcedenti notauimus Grecè illud: Cum accederet, eſſe participium pręſentis, ſignificariq; actionem nondum conſummatam, ſ. dum accederet, ſeu cum adhuc accederet, quod aduertendum eſt, & ad concordiam Euangeliſtarũ, & ad ſenſus explanationem, receptamquę rei geſtę intelligentiam. Moralis doctrina traditur, dęmonem quantum poteſt, impedire conatus eorum, qui Chriſto accedere, & eius fidem recipere, ac præcepta amplecti volũt; illius tñ conatus Deus infirmat, & ad maiorem ſui gloriam prodeſſe facit.

Et increpauit Ieſus ſpiritum immundum.

COMMENTARIA.

REprehendit Chriſtus dęmonem, quaſi iniqua voluntate vexãtem puerum, ac impedimenta ponentem, ne accederet ad ſanitatem recipiendã: dicitur autem ſpiritus immũdus, quia immunditiæ proprij peccati maculatus eſt, & quia homines ad peccatorũ immundities incitat, & ſolicitat.

AN-

Digitized by Google

ANNOTATIO XCIX.

PRætermiſerũt Lucas, & Matthæus, quę Marcus diſtincte, & copioſe narrat; poſt quã.n. turbæ cum Pueri patre attulerunt puerum a dæmone conturbatum, & vexatum, inquit Marcus. Chriſtus interrogauit patrem, quantum temporis eſt ex quo hoc ei acciderat? ille ait ab infantia, & frequẽter eum in ignem, & in aquam miſit, vt eũ perderet (ſed ſi quid potes, adiuua nos miſertus noſtri. Ieſus autem ait illi: Si potes credere, omnia poſſibilia ſunt credenti. Econtinuo exclamans pater pueri, cum lachrymis dicebat. Credo Dñe, adiua incredulitatem meam: & cum vidiſſet Ieſus cõcurrentem turbã, cõminatus eſt ſpiritui immundo, dicens illi; Surde, & mute Spiritus ego præcipio tibi, exi ab eo, & amplius ne introeas in eũ. Et exclamãs, & multũ diſcerpãs eũ exiuit ab eo, & factus eſt, ſicut mortuus, ita vt multi dicerent, quia mortuus eſt; Ieſus autem tenens manũ eius eleuauit eum, & ſurrexit. Hæc omnia Marcus. Quorũ explicationem prætermittimus, tũ quia aperta ſunt, tũ quia ad inſtitutum noſtrũ nõ vñt facere, qui Lucã interpretamur.

ANNOTATIO C.

Increpare quid ſignificet. SVnt hoc in loco aliquot dubitationes explanãdæ. Prima eſt, quid verbũ increpandi ſignificet; licet.n. ſupra id explicuerimus, breuiter tñ aliqua repetenda ſunt. in primis Græcè eſt verbũ ἐπετίμησε, quod idẽ eſt apud Marcũ, & Matthęũ, hoc aũt loco interpres vertit (increpauit) ſimiliter in Matthęi verſione: apud Marcũ dr: Cõminatus eſt. Euthymius in cõmentarijs Matth. explicat idẽ ſignificare, quod (pręcepit) cui expoſitioni fauere videtur, quod Marcus ſcribit; cum.n. dixiſſet (comminatus eſt ſpiritui immundo, dicẽs) ſtatim explicãs quę ſit comminatio, ſeu increpatio, adiunxit, (Surde, & mute ſpiritus, ego pręcipio tibi) igitur increpatio, ſeu cõminatio fuit præceptum illud, quo præcepit dæmoni exire ab hoïe. At vero, magis placet, vt ĩ hoc loco acceptum ſit pro (obiurgauit) ſeu reprehendit, ac incuſauit, idque cum quadã maieſtate, ac poteſtate, ideo dicitur, quod cõminatus eſt, in eaq; obiurgandi ſignificatione interpretatur Hieronymus in cõmẽtarijs Matthęi. locus autem Marci pro hac expoſitione facit: nam verba exprimũt, de quo ſit reprehenſus dæmon: Surde, inquit, & mute ſpiritus, quaſi diceret, de hoc te arguo, & increpo, quod mutum, & ſurdum feceris puerum hunc: poſtea additur præceptum (ego præcipio tibi) quod ad explicationem præcedentis cõminationis, ſeu increpationis pertinet; ſi.n. id intẽderet, vſus eſſet eodem verbo: at latine, & Gręce, illa (comminatus, & pręcipio) diſtincta ſunt verba.

ANNOTATIO CI.

Quis fuerit à Chriſto increpatus ſpiritus malus, an puer ab illo vexatus. ALtera dubitatio eſt, quis ſit iſte, qui increpatus ſit à Domino. Difficultas autem non eſt apud Marcũ, & Lucã; aperte .n. dicunt ſpiritũ immũdũ, ſeu increpatũ; apud Matthæũ vero ambiguus eſt ſermo: nã dr, increpauit illum. Quod relatiuum Græce poteſt referri ad dæmonẽ, & ad puerum, Latine vero ad ſolũ puerũ refertur; nã ſic habetur. Afferte illũ ad me, & increpauit illũ, & exijt ab eo dęmoniũ. Cõſtat autẽ non eſſe eiuſdem generis relatiuũ (illum) & (dæmonũ) præterquã quod cõiunctus eſt ſermo (Afferte illũ, & increpauit illum) qui puero ſolo conuenit. Adde etiam quod non pręceſſit aliud antecedẽs, niſi (filio meo) Hac de cauſa varii ſunt Doctores. Primo loco Theophilactus Matth. 17. ad ſolum puerum refert. Secundo loco Hilar. can. 17. in Matth. ad ſolum dæmonem. Tertio loco Hieronym. in verbis Matthęi. vtramque complectitur interpretationẽ. de priori, ſ. quod dęmon ſit increpatus, inquit ſic: Non ille, qui patiebatur, debuerat increpari, quaſi velit Hieronymus dare rationem, cur non puer, ſed dæmon ſit increpatus, quia ille patiebatur, hic autem agebat de poſteriori ſubdit (inquit) increpauit puerum, & exiit ab eo dæmon, quia propter peccata ſua à dęmone fuerat oppreſſus. Quarto loco Euthym. verba Matthæi ad ſolum puerum refert, fatetur tamen vtrumque increpatum, nempe dæmonem, & puerum, illum apud Lucam, & Marcum; hunc verò apud Matthęum; dicit.n. vtrique Chriſtum præcepiſſe (ſic.n. Euthymius verbum Gręcũ interpretatur, vti ſupra diximus (dæmoni quidẽ vt exiret puero, vt reſpiceret. Huic ultimæ expoſitioni fauent uerba Euangelioæ: nam cum dicit apud Matthæum increpauit illum, nõ pręceſſit antecedens aliud, niſi quod de pue-

ro dictum eſt, afferte illum ad me. Hoc tamen argumentũ non eſt multum efficax, quia phraſis Hebræa eſt, præponere relatiuũ antecedẽti, ſicq; dictum eſt, increpauit dæmonẽ, & ille exiit à puero. Quod autẽ me magis mouet, eſt auctoritas vulgari interpretis, apud quẽ non poteſt accõmodari hæc phraſi, cũ relatiuũ ſit fœminini generis, dæmonium autem neutri, vnde neceſſe eſt ad ſolũ puerũ referri verba Matthęi. Adde etiam quod iſta Hebræa phraſi non vtitur Scriptura, qñ ambiguus ſermo efficitur, & deſcribitur cõmunis ſenſus, cũ .n. ſermo præceſſerit de puero, non debuit relatiuum præponere antecedenti ſequenti: quia tunc refertur ad id, quod pręceſſit. Propterea exiſtimo reprehenſionem cõem fuiſſe, & puero, & dæmoni: puero ob modicam fidẽ eius, dęmoni vero pp iniquã vexationem, vti diximus in cõmẽtario. Interpretationẽ pueri Matthæus retulit, dæmonis aũt Marcus, & Lucas, ſicq; cõſentio Euthymio. Vtrãq; reprehenſionẽ etiã Hieronymus probat, in hoc diuerſus ab Euthymio, ꝙ verbis Matthęi applicat, quamuis non id diſtinctè ſcribat, & fortaſſe ad Marcum, & Lucam reſpexit. Difficultas aũt occurrit, ſi puer ob paruam fidẽ eius vexatus eſt, quare dæmon reprehenditur? Reſpondeo Deũ iuſte puerum ob paruam fidẽ puniſſe permittendo dęmoni, vt vexaret, dęmonẽ vero inique egiſſe, qa mala voluntate id exequebatur, non ex zelo iuſtitiæ, ſed ex odio contra hominẽ, non vt voluntati Dei obediret, ſed vt noceret. de qua re plura diximus in comment in Ioan. fuiſſe aũt puerũ incredulũ, affirmat Euthy. Mar. 9.

Et ſanauit puerum.

COMMENTARIA.

NOn ad ſolam dęmonis eiectionem hoc ſpectat, ſed etiã ad liberationem à malo, quod dæmon exiens puero intulit, vt. n. ex Marco habemus exiit dæmon mutum diſcrepens puerũ ita, vt factus eſſet velut mortuus, & multi dicerent, quia mortuus eſt.

ANNOTATIO CII.

MAtthæus dicit, curatus eſt ex illa hora. Marcus autẽ refert ſic: IESVS tenẽs manũ eius eleuauit eum, & ſurrexit, explicat etiã idẽ Euangeliſta perfectã dæmonis eiectionem: nam ſic dicit expulſum, vt nõ amplius in eum intrauerit; Exi (inquit) ab eo, & nõ amplius ne introeas ĩ eũ. Moralis doctrina eſt, ſępe hominẽ à peccato liberatum, propter quod dęmon in eo inhabitabat, manere velut mortuũ, non quidẽ vere mortuum, cum viuat per gratiam ei datã, ſed propter malos habitus ex peccatis præcedentibus remanentes, propter paſſionũ, & affectuum turbationem, & motum, quę non ſtatim ſedantur, nec habitus mali remouentur ſine noua curatione, quę fit bonorũ operũ exercitio, & ſtudio, diuina cooperante gratia, & virtute. *Doctrina moralis obſeruãda.*

Et reddidit eum patri eius.

COMMENTARIA.

NE videretur Chriſtus ob ſuã utilitatem miracula facere, puerum ſanatũ patri reddidit, vt qui filij ab eius infantia vexationem, & infirmitatem ſuſtinuerat, eius iã perfecte liberati opera, ac ſanitate frueretur: q̃ enim Deus bona hominibus confert, in eorundem cedunt utilitatem; gloria tamen Chriſti erat, quod homines ad eius fidem traherentur.

Stupebant autem omnes in magnitudine Dei.

COMMENTARIA.

QVI miraculum viderunt, mirabantur magnitudinem potentiæ diuinæ in Chriſto operantis, i. q̃ magna, & inſignia Deus per Chriſtũ operabať: non. n. credebãt eũ Deũ eſſe: ſi. n. credidiſſent, in magnitudine eius ſtupuiſſent; diuinã tñ per eũ fatebantur potentiam, ac virtutẽ operari. mirabantur autẽ, quod talia, ac tanta per ipſũ Deus faceret. Iſti nõ adſcribebant virtuti dæmonis miraculũ hoc, ſicut illi, qui dixerunt: In Belzebub principe dęmoniorũ eiicit dęmonia, Hi vero fatẽtur in Dei virtute expuliſſe dæmonium, & puerum ſanare.

Om-

Omnibusq; mirātibus in omnibus, quæ faciebat, dixit ad Diſcipulos ſuos.

COMMENTARIA

AD alia narranda tranſit Euangeliſta, nec hęc ſententia connexionem habet cum præcedentibus quaſi cõtinuo hęc admiratio facta ſit, ac puerum ſanauit, ſed ad alia geſta refert, quæ paulò poſt operatus eſt in Galilæa, quæ admirati ſunt omnes, qui ea viderunt, & audierunt; quibus tũc mirantibus dixit ad ſuos Diſcipulos. quę ſequuntur. Prouidenter, ac ſapienter, dũ populi magnalia Chriſti narrãt, & admirantur, ipſe Deus Diſcipulos de futura paſſione ſua præmonet, vt ſic ſignificet eã ex myſterio. Deique prouidentia futurã non ex propria culpa; non. n. qui tanta operabatur, pati potuit culpa propria, aut imbecillitate.

ANNOTATIO CIII.

Hiſtoriæ ſeries.

MVlta Lucas prætermiſit, q̃ Matthęus, & Marcus ſtatim geſta narrarũt, referunt. n. ſic, nẽpe poſt miraculum factũ, cũ introiſſet in domũ, Diſcipuli interrogabant eum ſecreto: quare nos nõ potuimus eijcere eum, ſ. (dęmonẽ à puero) dixit illis IESVS; p.p incredulitatẽ veſtram. Amen quippe dico vobis, ſi habueritis fidẽ ſicut granum ſinapis, dicetis monti huic; tranſi hinc illuc, & tranſibit, & nihil impoſſibile erit vobis. Hoc aũt genus dęmoniorũ non eijcitur niſi per orationẽ, & ieiuniũ. Et inde profecti prętergrediebantur Galilæam. Hęc ex Matthęo, & Marco, quibus connectũtur, quæ tũnc narrat Lucas, eademq; illi duo Euangeliſtæ referunt, atq; hæc eſt hiſtoriæ ſeries.

Ponite vos in cordibus veſtris ſermones iſtos.

COMMENTARIA.

QVæ dicturus erat, alta mẽte retineri præcipit; ſẽſus ergo eſt, quæ modo dicã vobis, diligẽter auſcultate, & memori mente tenete, ac conſeruate. Hẽt aũt emphaſim illud (vos) quaſi diceret, alijs recognoſcentibus, & mirãtibus, magnitudinẽ miraculorũ, vos cogitate humilitatẽ paſſionis, & mortis meæ, & eius myſterium percipite. Quæ de paſſione, ac de morte ſua Dominus prædicabat, à Diſcipulis attẽdi, ac cõſeruari voluit, vt cũ euenirẽt, minus offenderẽtur, ac ſcandalizarẽtur, recordati p̃uiſa iã ante à Dño, ideoq; volũtariè ſuſcepta, & ex myſterio, nõ ex imbecillitate, aut culpa illata.

ANNOTATIO CIV.

GRęca legunt. Ponite in auribus veſtris, i. auſcultate diligenter; at quia non ſolas aures exteriores, ſed ẽt interiores Dñs poſtulabat, idcirco, interpres ſenſum ſecutus vertit (in cordibus veſtris) aut quia fortaſſe in exemplari, quo vtebatur, Gręco, ita legit, quod veriſimilius eſt. ſenſus aũt non mutatur, ſiue hoc, ſiue illo modo legatur. Quod verò ad ſenſum ſpectat, Euthymius interpretaẽ hos ſermones eſſe eos, de quibus in hoc capite locutus eſt, nẽpe quia oportet filium hominis multa pati, & reprobari à Senioribus, &c. Mihi iſta expoſitio improbabilis videtur: nã illi ſermones, ẽtſi in hoc eodem capite narrati ſunt ab Euãgeliſta, tñ multis diebus ante habiti ſunt, vnde nõ potuit dici, ponite ſermones hos. Quidam recentiores referunt ad id, quod precesſit. ſ. Omnibus mirãtibus in oĩb. quę faciebat, vt ſit ſenſus, ponite in cordibus veſtris ſermones laudãtiũ, & mirãtiũ opera mea, ne turbemini in paſſione mea futura. Nec hęc expoſitio accõmodata eſt, potius dicendum erat, ponite in cordibus veſtris facta mea miranda. Dicendum ergo intelligi debere de iis, quę ſequuntur, quę q; illis aperuit poſt hoc, quaſi diceret: ponite ſermones, quos modo dicam, in cordibus veſtris; ſunt quidem de paſſione, & morte, ſicut & illi, non tñ ſunt iidem, ideó q; repetuntur, vt noſcant Diſcipuli, de quibus loquatur ſermonibus, nam illi priores iã diu habiti erant.

Qui ſint ſermones quos Dominus diſcipulos præcipit mente retinere.

Filius enim hominis, futurum eſt, ut tradatur in manus hominum.

COMMENTARIA.

HI ſunt ſermones, quos Chriſtus vult, ac iubet Diſcipulos in ſuis ponere cordibus, nẽpe futurum eſſe, vt

vt is tradatur in manus, id eſt, poteſtatem hominum, ſcilicet Iudæorum, & gentium, de quibus dictum eſt Matt. 26. Filius hominis tradetur in manus peccatorum. Fuit autem hæc manus, & poteſtas, vt ei malum inferrent, ipſumque occiderent. Particula (enim) cauſam continet, cui ſermones ponendos velit in cordibus, cętera verba pertinent ad ſermones ipſos.

ANNOTATIO CV.

MAtthæus cap. 17. magis, & diſtinctius hos ſermones à Chriſto habitos expoſuit, inquit enim ſic: Dixit illis Iesvs: Filius hominis tradendus eſt in manus hoīum, & occident eũ, & tertia die reſurget. Marcus autē ſic habet: Docebat Diſcipulos ſuos, & dicebat illis, qm̄ filius hominis tradetur in manus hominum, & occidēt eum, & occiſus tertia die reſurget. Dubitatio eſt, à quo dr̄ tradendus Chriſtus in manus hominum. Aduerte Chriſtum vt hominem dici traditum à multis. Primo à Patre Rom. 8. qui proprio filio non pepercit, ſed pro nobis oībus tradidit illum. Quæ traditio fuit ordinatio, ac diſpoſitio, qua Deus pro ſua bona voluntate decreuit filium ſuum hominem factum in hoīum redemptionem ſuſtinere mortem, ac paſſionem ab hominibus inferendam, eamq; non impedire, ſed permittere. fuit hęc traditio ex ſumma dilectione Dei erga hoīem Ioan. 3. Sic Deus dilexit mundum, vt filium ſuum vnigenitum daret.

A quo dicatur Chriſt' in manus hominum tradendus.

Secundo dr̄ Chriſtus vt homo, traditus à ſeipſo, de qua traditione dicit Epheſ. 5. Tradidit ſemetipſum pro nobis oblationem, & hoſtiā in odorem ſuauitatis. Fuit enim hæc traditio voluntaria Chriſti hominis acceptatio paſſionis, & mortis, quatenus erat ex Patris voluntate, & in hominum ſalutem. nō enim ex neceſſitate mortuus eſt, aut ex infirmitate, ſed voluntate. Iſa. 53. Oblatus eſt, q̄a ipſe voluit, & Ioā. 10. Nemo tollit animam meam a me, ego pono eam. Fuit hæc traditio ex dilectione Chriſti erga Patrem, & erga homines. de illa ſcriptū eſt Ioan. 14. Vt cognoſcat mūdus, quia diligo Patrem, & ſicut mandatū dedit mihi Pater, ſic facio, ſurgite eamus hinc. De hac vero habetur Gal. 2. Dilexit me, & tradidit ſemetipſum pro me. Prior dilectio cauſa erat poſterioris. Non ſolum autem ex dilectione Chriſti hominis fuit hæc traditio, ſed ēt ex obedientia erga Patrem, quod loco Ioānis citato ſignificauit ipſemet Chriſtus, quia diligo (inquit) Patrem, & ſicut mandatum dedit mihi Pater, ſic facio. Docuit hoc idem Paulus Philip. 3. Factus (inquit) obediens Patri vſque ad mortem. quo verbo inſinuat voluntariam mortis acceptationem, in ea enim conſiſtit ratio obedientiæ.

Tertia traditio fuit à Iuda, hic tradidit Chriſtum Iudæis, Scribis ſcilicet, & Principibus Sacerdotum; de qua traditione dictum eſt Matth. 20. Filius hominis tradetur Principibus Sacerdotum, & Scribis. & Matth. 26. Quid vultis mihi dare, & ego eum vobis tradam. Hæc traditio iniqua, & impia fuit, ex auaritia procedens, lucri enim cupiditate Magiſtrum tradidit, idcirco nomen traditoris obtinuit Marc. 14. Traditor (inquit) dedit eis ſignum.

Quarta traditio fuit ipſorum Principum, & Iudęorū; tradiderunt enim Chriſtum Pilato, & gentibus, de qua dictū eſt Ioan. 18. Gens tua, & Pontifices tui tradiderunt te mihi. Fuit autem hęc traditio omni iniquitate, iniuſtitia, ac impietate plena, quia ex odio, & malitia proceſſit, & in hoc peior, quam quæ facta eſt à Iuda: nam hic non tradidit Chriſtum Iudęis eo animo, vt occideretur, immo vt nouit damnatum morte, conatus eſt impedire mortem pęnitentia, & reſtitutione pretij, & confeſsione iuſtitiæ Chriſti. Matth. 27. Videns Iudas, qui tradidit eum, q̄ damnatus eſſet, pęnitentia ductus retulit triginta argenteos dicens: peccaui, tradēs ſanguinē iuſtum. At vero hi Iudæorum primi tradiderunt Chriſtū animo occidendi; dr̄ enim Matth. 20. de principibus ſacerdotum. Tradent eum gentibus ad illudendum, & flagellandum, & crucifigendum. quæ verba ſignificant illos eo aīo tradidiſſe. nec eos pęnituit poſt factum, qui Pilato dixerūt; Seductor ille, cum viueret, dixit poſt tres dies reſurgam, iube cuſtodiri ſepulchrum; & pecuniam dederunt cuſtodibus, vt veritatem reſurrectionis occultarent.

Quinta traditio eſt, qua Pilatus tradidit miniſtris crucifigendum Chriſtum, voluntati, ac petitioni Iudæorum conſentiens, de qua dr̄ Ioan. 19. tradidit eum illis, vt crucifigeretur. quæ minus peccatum fuit, quàm Iudæorum traditio, illa enim ex timore

more

more, & cum iuſtitiæ Chriſti confeſſione facta eſt; hęc verò ex impia, & iniuſta malitia. Vnde Aug in expoſ. pſal. 63. cōparans vtramq; culpam, & Pilati, & Iudæorū, inquit: In comparatione eorum Pilatus multo fuit innocentior. Idem affirmat Cyril. lib. 12. in Ioan. cap. 27. cum igitur tot traditiones, ac tam diuerſæ ſint, quęret quiſpiā, de qua ſit ſermo præſens. Et quidē non de ea ſola, quę facta eſt per Iudam, vt quidā recentiores putant, intelligi debere, verba Matthæi, & Marci indicant: Occident inquiunt, eum; Iudas autem non tradidit Chriſtum animo occidendi. exiſtimo ergo generaliter intelligendam omnem prædictam traditionem, tam bonam, quàm malam; omnis enim traditio cōuenit in Chriſti paſſione, & morte, eaque de cauſa ſermo vniuerſalis eſt, & indefinitus; tradetur, inquit, in manus hominum, Deo ſic diſponente, Chriſto acceptante, & volente, Iuda vendente, Iudęis tradentibus Pilato, & hoc conſentiente, & ſententiam ferente, & executionem compleri mandante.

At illi ignorabant verbum iſtud.

COMMENTARIA.

DIſcipuli horum verborum nudā ſignificationē concipiebant; mortem, ac paſſionē Chriſti apprehendētes, myſterium vero Crucis non aſſequebantur, nec intelligebant, quanta bona, & ipſis, & toti mundo in hac morte poſita erant; idcirco dicuntur verbum ignoraſſe. Non autem dicitur (ignorarunt) ſed (ignorabant) quia nō modo nūc, ſed nec alias à Chriſto verba ſimilia prolata, vt in hoc capite narratum eſt, perceperant. Verbum enim eſt temporis imperfecti, ad indicandā ignorationem incœptam, & perdurantem.

ANNOTATIO CVI.

Quō hūc Domini ſermonē dicantur Diſcipuli ignoraſſe.

DIfficultas eſt, quomodo dicti ſint Diſcipuli ignoraſſe ſermonem hunc Dominum; & difficultatis cauſam augent verba Matt. 17. nam poſt Chriſti verba refert Diſcipulos contriſtatos fuiſſe. qua ergo ratione, ſi non intellexerant, contriſtari potuerunt? nam triſtitia ſupponit cognitionem mali, de quo contriſtari contingit. Hanc ignorationē Doctores variè interpretātur. Primo loco Euthy. Matt. 17. non ad mortem, ſed ad reſurrectionem refert, vt verbum de morte perceperint, de reſurrectione vero tertia die futura ſenſum non ſint aſſecuti, ſicq; difficultati propoſitæ ex verbis Matthæi, & Lucæ reſpondet. Contriſtati (inquit) ſunt de mortis verbo; verbū autē reſurrectionis non intelligebant, ſed ignorabant. Hæc expoſitio vi mihi non poſſe accommodari: nam Lucas non facit mentionem, niſi de ſola morte, ſed adiungit (ipſi ignorabant verbum hoc) igitur ignoratio referenda eſt etiam ad mortem, aliter verba Lucæ non poſſunt verificari.

Secundo loco Hilar. can. 17. in Matth. accōmodatius loquens, dicit Diſcipulos cognitionē mortis habuiſſe, ideoq; męſtitia fuiſſe affectos, tn̄ ſacrm iucundæ mortis virtute reſurrectionis nō eſſe aſſecutos, quaſi diceret: intelligebant Chriſtum ſignificare ſe moriturū, ac paſſurū, & reſurrecturū, tn̄ non intelligebant myſteriū huius mortis, & reſurrectionis, nempe mortē Chriſti eſſe in mundi redemptionē, & ipſo ſurgente Euangelium prædicandū in remiſſionē peccatorum, & reconciliationem hominum cum Deo, & in conſecutionē vitæ æternę. Contriſtati igitur ſunt de morte, & myſteria per mortem futura ignorabant. Illud Matthęus, hoc Lucas docuerunt.

Tertio loco Chryſoſt. ho. 59. in Matth. vtramq; interpretationē probat, & priorē, cui adhæſit Euthym. & poſteriorē, quam ſecutus eſt Hylarius. collatis. n. verbis Matthæi, Marci, & Lucæ, inquit ſic: Atqui quomodo ignorantes cōtriſtati fuerunt? quia videlicet moriturū cum non ignorabant, ſed mortē hanc non duraturam, & mille allaturā bona penitus ignorabant, cū qualis illa futura eſſet reſurrectio, non intelligerent. dolebāt ergo, quia valde Magiſtrū ſuum diligebant. Hæc Chryſoſt. adiungēs Diſcipulos audientes Chriſtum paſſurum Hieroſolymis, nec videre quidem illam vrbem voluiſſe. Complectitur igitur vtrāq; expoſitionem iſta Chryſoſt. interpretatio.

Quarto loco Beda in præſenti cōmentario, dicit Diſcipulos nō intellexiſſe Chriſti mortē, ipſumq; moriturū, ſed exiſtimaſſe per parabolā quandā loqui, ſicut ſolitus erat: Carnales, inquit, adhuc, & myſterij crucis ignari, quē Deum verū cognouerūt moriturū credere nequiuerūt; & quia per figu

ras

ſas eũ ſæpe loquentẽ audire ſolebãt, & q̃ de ſui traditione loquebaẽ, figurate aliud ſignificare putabãt. Hæc Beda. Cui expoſitioni opponi põt verbũ Matthæi allegatũ in principio; ſi.n. non intellexerunt moriturum, quomodo contriſtati dicti ſunt?

Quinto loco quidã recẽtiores ad diſtinctos Diſcipulos referunt, vt quidam non ignorauerint, & hi contriſtati ſint; quidã verò ignorauerint, nec cõtriſtati ſunt. Hęc expoſitio vr̃ accommodata; indiſtincte.n. Euangeliſtæ de Diſcipulis loquuntur. Dicendum igitur exiſtimo cum Hilario, & partim cum Chryſoſtomo, ſ. Diſcipulos dictos eſſe ignoraſſe verbum de paſſione, morte, & reſurrectione, quia myſteria horum ignorabant, neq; aſſequebantur cauſas & fines, ac vtilitates, ad quæ iſta aſſumebantur; ſed ſimpliciter verba intelligebant, quantũ ad puram eorũ ſignificationem, quod eſt corticem literæ attendere, non aũt ſpiritum; idcircò vehementer contriſtati ſunt, ſicut homo cõtriſtari ſolet de morte, ac paſſione alicuius ſibi chari, non aliud cogitans, quam paſſionem, & mortẽ eius, quem diligit. Hunc ſenſum habẽt ea, quæ paulo ante Matt. 16. Chriſto cum Petro euenerunt; prædicenti.n. oportere ſe multa pati à Senioribus, & occidi, reſpõdit Petrus: Abſit à te Dñe, non erit tibi hoc. percepit Petrus, quid Chriſtus diceret, nouitq; eum ſignificare, ſe paſſurum, & occidendum, & de hoc reprehendere Chriſtum tentabat, quaſi poſſet ſi vellet talia effugere, cumq; hoc intelligeret, audiuit à Chriſto: Non ſapis ea, quæ ſunt ſpiritus, i. verborum corticem capis, non ſpiritum, nec aſſequeris, quantum intereſt me pati, & quam neceſſaria ſint iſta totius mundi ſaluti. Ignorabat ergo Petrus verbum Chriſti, licet intelligeret verborũ ſignificationes; ita nunc Diſcipuli ignoraſſe dicũtur, quia ignorabant myſteria, & nudas res cõſiderabant, idcirco, indicantes indignum Chriſto pati, & mortem malum ipſi putãtes, contriſtantur valde præ dilectione erga Chriſtum, vt dicit Hierony. Matth. 17. adeoq; mors hæc diſplicebat, vt nullã conſolationem de reſurrectione breui futura reciperẽt, nec quòd Petrus increpatus fuerat; nec quòd Elias, & Moyſes de ea tractauerint, quaſi de re glorioſa, vt recte hæc omnia notauit, & ponderauit Chryſo. ho. 59. in Matt. qui ſic mortem Chriſti cogitabant, recte dicuntur ignoraſſe, cum quod bonum ſibi, & omnibus, & ipſi Chriſto erat, detrimentum, ac malum quoddam exiſtimabant.

Et erat velatum ante eos, vt non ſentirent illud.

COMMENTARIA.

IGnorationis cauſam in diuinæ prouidentię diſpenſationẽ Euangeliſta refert; Erat (inquit) verbum hoc contectum, & coopertum, vt illud nõ agnoſcerent. Metaphora vtitur, ſicut ſi aliquid ante oculos ponatur velatum, vt videri, ſeu ſentiri nequeat; ſic verbum hoc, quod ante eos erat, quia ſignificabatur eis verbis apertis, velatum eſt nẽpe à diuina prouidentia, vt non videretur ab eis, nec intelligeretur.

ANNOTATIO CVII.

Diuina prouidentia hoc uerbum occultatũ fuit Diſcipulis, & hoc ob aliquas cauſas.

REcte notauit Euthym. in huius expoſitione ſnĩæ apud Matt. cap. 17. diuinã hic oſtendi prouidentiam, cauſam etiam exprimens; ſic.n. ait; Diuina aũt diſpenſatione occultabatur ab illis verbi cognitio, tanquam ab imperfectis, & qui needum poterant ad ſupernaturale eius penetrare myſteriũ. Hęc ille. Quæ doctrina vera eſt, & conformis Scripturæ; dicitur enim Ioã. 16. Multa habeo vobis dicere, ſed non poteſtis portare modo. Vnum horum, quæ portare tunc non poterant, fuit crucis, ac mortis myſterium, qualiter mors, ac paſſio ſatisfactio futura erat pro omnium hominum peccatis, ac per eam reconciliandi Deo, & cęlum aperiendum dæmone ſuperato; expectandus enim erat aduentus Spiritus ſancti, quo & diſcipulorum mentes illuſtrarentur, & affectus inflammarentur: recte igitur dicitur ob imperfectionem, ac ruditatem illorum diuina prouidentia occultatum fuiſſe verbum hoc. Non ſolum autem diuina prouidentia occultauit, & abſcondit verbum iſtud, ob diſcipulorum imperfectionem, ſed aliis etiam de cauſis, quarum vna fuit, vt Spiritusſancti magiſterium magis clareſceret, plurimiq; fieret, per quod tam altum, & diuinum ſecretum reuelatum eſt. Vnde Act. 1. Diſcipulis adhuc ignorantibus, & interrogantibus; Si in eo tempore hoc reſtitues Regnum Iſrael?

rael?dictum eſt: Non eſt veſtrum noſſe tẽpora, vel momenta, quę pater poſuit in ſua poteſtate: ſed accipietis virtutem Spiritus ſancti in vobis, ſignificans reſeruatam myſterij reuelationem Spiritui ſancto, de quo dr̃ Ioan. 16. ille me clarificabit. Hinc ſequitur particulam illam (vt) non conſecutionem, ſed finẽ indicare, quaſi dictum eſſet, abſconditum eſt à Deo verbum hoc, ne penetraretur, nec intelligeretur à Diſcipulis. poteſt eſſe etiam ſenſus hic, vt æquiualeat particulę (ita vt) quaſi dictum eſſet, velatũ eſt verbũ ita, ſeu adeò, vt non ſentirẽt illud. melior eſt expoſitio prior, diuino, nã que conſilio abſcõditum fuit verbum ob prædictas cauſas.

Et timebant eum interrogare de hoc verbo.

COMMENTARIA.

AVdierant paulò ante Petrum reprehẽſum à Chriſto, quia de ſua paſſione loquenti ſe oppoſuerat, ideirco non audent interrogare de verbo hoc, ſ. cauſas, & finẽ mortis, ac paſſionis huius inquirendo, ne forte & ipſi arguantur: aut etiam quia vehementi erant affecti triſtitia, & interrogare timent, ne forte audiant, quod eorum augere poſſit dolorem, malentes ignorare, quàm dum id ſcire tentant, quod magis diſpliceat, intelligant.

ANNOTATIO CVIII.

Cur Diſcipuli timuerunt iterrogare Chriſtũ de uerbo hoc.

VIctor Antiochenus tres adfert cauſas, cur Diſcipuli interrogare timuerunt. Non inquit interrogant, ſiue quod nimia animi triſtitia preſſi non poſſent; ſiue etiã quod metu impediti non auderẽt; ſępe.n. cum nolle de certis verbis aliquid exponere animaduertunt, ſilent omnino. Hęc ille. Triſtitia igitur, timor, atque animaduerſio, quod Chriſtus explicare nollet, effecerunt, ne interrogarent. Sunt hæ cauſæ probabiles, quibus ſi adiungas duas in cõmentario propoſitas, quę diſtinctæ ab ijs ſunt, erunt quinque. fuit autẽ & hoc diuina prouidentia factũ; cum.n. nollet Chriſtus eis ſignificare aperte myſterium paſſionis, & mortis ſuæ, maluit eos non interrogare timore excitato, ne ſi interrogarent, & explicationem non obtinerent, maiori triſtitia abſorberentur.

Intrauit autem cogitatio in eos, quis eorum maior eſſet.

COMMENTARIA.

COnnexa eſt ſnĩa ſuperioribus: profectus.n. Chriſtus de illa domo, in qua interrogatus à Diſcipulis, eorum incredulitatem reprehẽderat, venit Capharnaũ, & in via cogitatio intraſſe dr̃ in Diſcipulos, de primatu inter eos, occaſione accepta, quia tres in monte cũ Dño aſcenderant cęteris relictis; & quia paulò ante ſoli Petro claues regni cęlorũ fuerãt ꝓmiſſę. Humanũ in hoc paſſi ſunt Diſcipuli, nõdũ.n. perfecti, adhuc terrena ſapiebãt.

ANNOTATIO CIX.

Cogitatio qd ſignificet. Series uẽ & ordo hiſtoriæ.

QVidam recentiores nomen Græcum διαλογισμὸς nõ cogitationem, ſed diſceptationẽ, quæ verbis fit, vertendũ cenſent, quaſi diceretur. Incidit diſceptatio inter eos, quis eorũ eſſet maior. Vetus tñ interpres rẽ melius, ac verius conſiderãs, vertit cogitationem, quæ ad actũ mentis pertineret. quã verſionem manifeſto probant verba ſequentia, in quibus repetito vocabulo dicitur, Vides cogitationes cordis eorum) illud. cordis eorũ, oſtendit. non diſceptationem, quę verbis fit, ſed cogitationẽ, quæ ad mentem ſpectat interpretandã eſſe. Quod aũt ad ſeriẽ rei geſtæ, & hiſtoriã attinet, notandũ eſt, Lucam prætermiſiſſe, quod Matthæus, & Marcus ſcripſere; poſtquã.n. locutus eſt de ſua paſſione domi, vbi eos incredulitatis arguerat, ꝓp quã dæmoniũ eijcere non potuerant, inde profectus eſt Capharnaũ; dũ autem iter ageret, factum eſt, quod Lucas narrat, nempe, intrauit cogitatio in eos, quis eorum maior eſſet, ut diximus in cõmentario: perfectior autem huius hiſtorię cõnexio, ac narratio in ſequenti Annotatione continetur.

At IESVS videns cogitationes cordis eorum, apprehendit puerum.

COMMENTARIA.

VIdit Dominus cordis cogitationes in primatus ambitione poſitas; doctrinaq; humilitatis voluit eas remouere, ac exemplo ſenſibili vtens, paruulũ ante ſe collocans, ſuper quẽ dogma ſuũ factũ confirmat, & ambi-

tio-

tionem illorum reprimit, non tam ad interrogata Diſcipulorum, quam ad eorum mentem, cogitationeſque reſpondens.

ANNOTATIO CX.

Concordia Euāgeliſtarum in hac parte oſtenditur.

NOn parua difficultas eſt dicta Euangeliſtarum concordare in hac parte, nam Matthæus c. 18. habet Diſcipulos acceſſiſſe ad Dñm. dicentes; Quis putas eſt maior in Regno cęlorum? tuncq; IESVS aduocauit paruulū. Lucas aūt dicit Chriſtum vidiſſe cogitationes cordis illorū, & paruulum tunc apprehendiſſe. Marcus ca 9. dicit Chriſtum vocaſſe ad ſe duodecim, cū Matthæus referat eos acceſſiſſe; immo Marcus ſcribit Diſcipulos tacuiſſe Chriſto interrogāte. Laborant multi in his cōcordandis. Oībus aūt diligenter conſideratis mihi viſa eſt perfecta concordia hæc, q̄ ſequitur. Ab illa domo in qua Diſcipulos reprehenderat incredulitatis, & de paſſione, & morte ſua locutus erat, profectus eſt Capharnaum, quod Matthæus, & Marcus dn̄t; in via aūt incidit cogitatio in eos, quis eorum maior eſſet, vt habet Lucas: non ſolum autē cogitarunt Diſcipuli in ſe ipſis hoc, ſed etiā inter ſe diſputarunt, vt hr̄ ex Marco; poſt hæc peruenerunt Capharnaū, & tunc factum eſt, quod narrat Matthæus in fine cap. 17. nempe poſtquam intrarūt in ciuitatem, & antequam domum ingrederentur, occurrerunt, qui didrachma accipiebant, ad Petrum dicentes. Magiſter veſter nō ſoluit didrachma? Ait illis Petrus, etiam. & cum intraſſent domum, pręuenit eum IESVS dicens, quid tibi vr̄ Simon? Reges terræ à quibus accipiunt tributum vel cenſum? à filiis, an ab alienis? Et ille dixit: Ab alienis Dixit illi IESVS, vt autē non ſcandalizemus eos, vade ad mare, & mitte hamum & eum piſcem, qui primus aſcenderit, tolle, & aperto ore eius, inuenies ſtaterem, illum ſumens da eis pro me & te. Hæc ex Matthæo habemus. Hoc audito verbo, & Petrum ſibi præponi exiſtimantes, maiori ambitione excitātur, & ſequitur, quod narrat Matthæus in principio cap. 18. in illa hora acceſſerunt Diſcipuli dicentes; quis putas maior eſt in Regno cęlorum? Interrogatio fallax erat, & ſimulata: nam intra ſe cogitabant, & ſcire cupiebant, quis eſſet tunc inter eos maior, ac quis primas teneret inter illos, ſicut in via diſputauerant: at interrogant abſolute, & de regno futuro cęlorum, occultare volentes ambitionem propriam, & ex reſpōſione exiſtimantes ſe poſſe ſcire, quod intendebant. tunc factum eſt quod dicit Lucas: videns Chriſtus cogitationes eorū, & non tam verba, quam mentem inſpiciens fecit, quod narrat Marcus, nempe, interrogauit; In via quid tractabatis? quaſi diceret, aliud eſt, quod quęritis voce, aliud quod mente retinetis, ſubdit Marcus: at illi tacebant, ſiquidem in via diſputauerāt, quis eorum eſſet maior. Reſedit ergo Chriſtus, vt idem Marcus refert, & vocauit duodecim ad ſe, & apprehendens paruulum quendam, ſtatuit in medio eorum, ac dixit, quæ concordes Euangeliſtæ referunt. Iſta mihi videtur omnium probabiliſſima ſeries, & concordia Non igitur hęc ſententia Lucæ refertur ad idem tempus, ad quod præcedens: nam intrauit cogitatio in Diſcipulos in via, priuſquam perueniſſet Capharnaum; at Chriſtus dicitur has cogitationes vidiſſe, quando ad eum acceſſerunt, dicentes; Quis putas maior eſt in Regno cęlorum? quamuis verum eſt etiā tunc vidiſſe illas cogitationes. Confirmat nonnulla ex iis, quæ diximus, Chryſoſtomus hom. 59. in Matth In illa (inquit) hora, quando cæteris omnibus Petrum prætulit, cum ad vnum delatus eſt honor, ſūc doluerunt, & interrogarunt. addit quod ſi Lucas non id interrogaſſe, ſed cogitaſſe ſcribit, nō ſunt hęc oppoſita. nec ſemel, ſed bis, ac tertio eos hæc cogitaſſe crediderim, & tunc demum interrogaſſe. Hæc Chryſoſtom. Quæ Euthymius Matth. 18. explicatius affirmat, inquit enim prius cogitaſſe, ac inter ſe diſputaſſe; cum tamen viderunt Petrum præferri magis eſſe irritatos, ac interrogaſſe. idem dicit Victor Antioche. Mar. 9 adiungens Diſcipulos agnoſcētes omnia, quæ cogitauerāt, & diſputauerant, Domino eſſe manifeſta, de diſputatis ſententiam illius exquiſiuiſſe, quod quidem dictum non videtur probandum: nam vt ex Marco habemus, cum à Chriſto interrogarentur, de diſputatis, in via illi tacuerūt In hoc ergo diſſentio ab his doctoribus, q̄ hi exiſtimant, Diſcipulos interrogaſſe Dn̄m de eorū primatu, de quo diſputauerat; ego aliter vero ſentio, nimirū intentio-

terrogationem non eſſe de primatu inter eos, nec de hoc ſæculo, qualis fuerat cogitatio, & diſputatio præcedens inter eos, ſed abſolute de primatu in Regno cęlorũ: ea.n. interrogatione occultabãt, qđ in corde retinebant, ſpectantes ex miſione ſe habituros, qđ intendebãt, ob id dr̃ Chriſtus vidiſſe, & reſpexiſſe cogitationes cordis, q̃a vnum exterius interrogabãt, aliud autem ſcire corde cupiebant. ſic mihi videtur oĩa dicta Euangeliſtarum cõſentire, & veram intelligentiam harum ſentẽtiarum teneri.

Et ſtatuit illum ſecus ſe, & ait illis.

COMMENTARIA.

AMbitionem, ac ſimulationem Diſcipulorum repellens, exẽplo ante oculos poſito vtitur, aſpectu eos conuertens, ac perſuadens vt abſq; ſimulatione aliqua humilitatẽ, ac innocentiam quæ in paruulo repræſentabatur, imitentur; quem idcirco in medio eorum ſtatuit, vt ab omnibus facile conſpici poſſit, ac prope ſe collocat, vt quãti innocẽtes, ac humiles faciat, ſignificet; immo eum amplexatus eſt, vt affectum, quo tales proſequatur, oſtendat; in eoque, quàm ipſi ſe diſſimiles exhibeãt, manifeſtet, & arguat.

ANNOTATIO CXI.

Series rei geſtæ. MAtthæus ſcribit Dominũ ſtatuiſſe paruulum in medio eorum, Lucas verò iuxta ſe. Marcus aũt adijcit, amplexatum eſſe illum, quæ oĩa facta fuiſſe affirmat Euthymius, vt primo loco eum in medio collocauerit, poſtea iuxta ſe, & demum amplexatus ſit. Chryſoſt. hom. 59. in Matt. & Victor Antiochenus Mar. 9. aſſerunt Chriſtum in paruulo duo maxime ſignificare voluiſſe, innocentiam nempe & humilitatem; quem Chryſoſtomus valde paruulum arbitratus eſt extitiſſe, vt ab omnibus eſſet paſſionibus liber. Recte autem hæc in Diſcipulis notantur: nam & inuidia, & ambitione, ac ſimulatione tenebantur. idcirco ad candorem, & innocentiam, ac humilitatem in puero ſignificata inuitantur. Hieronymus Matt. 18 hoc explicans: Non, inquit, præcipitur Apoſtolis, vt ętatem habeant paruulorum, ſed innocentiam; & quod illi per annos poſſident, hi poſſideant per induſtriam, vt malitia, non ſapientia paruuli ſint. Hæc ille. Quæ multo ante docuit Paulus 1. Cor. 14. Nolite (inquit) pueri effici ſenſibus, ſed malitia paruuli eſtote.

Quicumq; ſuſceperit puerum iſtum in nomine meo, me recipit.

COMMENTARIA.

DOminus paruulo ante oculos Diſcipulorum propoſito, multis argumentis vtitur, vt eos ad innocentiam, & humilitatem imitandam, atq; omnem inuidiam, ſimulationem, ambitionem, contentionemque deponẽdam exhortetur. Vnum horum argumẽtum Lucas præpoſitis verbis enarrat, à dignitate, excellentia, ac vtilitate ſimul ſumptum. Quicumque, inquit, ſuſceperit puerum iſtum in nomine meo, me ſuſcepit, quaſi diceret: videte quanti referat puerum effici innocentia, ac humilitate, nam qui ſuſceperit vnum ex ijs, ſiue hoſpitio excipiendo, ſiue bonum aliquod ei conferendo, idq; in nomine meo faciat, id eſt, propter me, ſiue quia meus eſt, ac in me credit, is me ſuſcipit, in meq; illud bonum confert: quod ideo eſt, quia tales pueri mei ſunt Diſcipuli, tales mei ſimiles, tales amore, ſicut me, proſequor. Non ſolum ergo honorificum eſt puerum effici, puerum imitari, ſed etiam vtiliſſimum; quis enim non honorificabit, ac ſuſcipiet vos ſi vere nouerit ſe me ipſum in vobis ſuſcipere, & honore afficere? Cũ ergo Apoſtoli profiterentur ſe Chriſti Diſcipulos, ac mittendi eſſent ad Euangeliũ eius prędicandum, oportebat eos effici paruulos, vt ab omnibus ſuſciperentur.

ANNOTATIO CXII.

MVlta prætermiſit Lucas, quæ Matthæus ſcripſit, queq; argumenta ſunt efficaciſſima ad perſuadẽdum Diſcipulis, vt puerum imitarẽtur, depoſita omni malitia & ſimulatione. Primum eſt illud. Niſi efficiamini ſicut paruuli iſti, non intrabitis in Regnum cęlorum, quaſi diceret, vos quęritis, quis ſit primus in Regno cęlorũ, ego aũt dico vobis, ꝙ nullum locum habebitis, *Ex Matthæo aſferũtur multa q̃ hoc loco prætermiſit Lucas.*

bitis, niſi depoſita inuidia, contentione, & ſimulatione efficiamini ſimiles puero huic; Et ne videatur vobis vile quid, à vobis me poſtulare, ſcitote, ꝙ qui hunc puerum ſuſceperit, me ſuſcipiet. quod Lucas refert vnà cum Matthæo, quibus plura adiũgit idem Matthæus, quæ poſt hęc ſequuntur. ſic mihi iſta ſnĩa connecti, & explicari vr. Chryſoſt. aũt hom. 59. in Matth. ſic cõnectit, & explicat hanc ſnĩam cum præcedenti apud Matthæum inquiens: Non ſolum magna erit veſtra merces, ſi tales efficiemini, nempe intrabitis in Regnum cęlorum, ſed ẽt ſi alios ꝑꝑ me honorabitis, ꝑꝑ veſtrum erga illos honorem, vobis regnum retribuetur; quodq; extremum eſt, me ipſum ſuſcipietis, ita vehemẽter humilitate, & moribus, qui procul ab oĩ ſimulatione abſint, afficior. Hæc ille. Eadem dicit Victor Antioche. Mar. 9. mihi accõmodatior viſa eſt connexio, & explicatio, vt prima ſnĩa apud Matthæum ſumpta ſit à timore excluſionis Regni, niſi imitentur paruulos: & à mercede in eos, qui imitantur: hęc vero ſnĩa à dignitate, & vtilitate, quæ poſita eſt in imitatione eorundẽ, vt diximus in commẽtario: non. n. dictũ eſt, qui ſuſceperit paruulũ, intrabit in Regnũ cęlorum, ſed me ſuſcipit; vnde non pertinet hæc ſententia ad Regni promiſſionẽ.

Et quicunque me receperit, recipit eum, qui me miſit.

COMMENTARIA.

PErficit ſententiam præcedentem, amplificando dignitatem, & vtilitatem puerorum horum. ſenſus eſt: Dixi, qui vnum ex ijs ſuſcipit, me recipit; vt autẽ intelligatis, quàm magnũ ſit me recipere, ſcitote, qui me recipit, recipere eum, qui me miſit, nempe Deum ipſum; maxima ergo dignitas, ac vtilitas eſt paruulum effici; nã qui eum ſuſcipit, Deũ ipſum recipit, quique eum honorat, Deum ipſum honore afficit. Vos ergo qui ad hoc vocati eſtis, vt ab hominibus recipiamini, cum futuri ſitis Euangelij prædicatores, oportet vt efficiamini paruuli.

ANNOTATIO CXIII.

MArcus ſic habet, qui me ſuſcipit, non me ſuſcipit, ſed eum, qui miſit me. quo verbo ſignificat diuinitatem, quaſi diceret, qui me ſuſcipit, non purum hominem ſuſcipit, ſed etiam Deum, ſeu Patrẽ, qui in me eſt, à quo ſum miſſus. Omittit Lucas multa alia, quæ narrat Matthæus, nimirum cõtra eos, qui tales paruulos ſcãdalizauerint, impediendo, ne Chriſto per fidem accedant, aut ne mandata eius impleant; hoc. n. eſt ſcãdalizare eos: ſimiliter de Angelorum cuſtodia, quã pręcipue paruuli habent, & nonnulla alia, quorum explicatio ad commentaria iſta non ſpectat.

Nam, qui minor eſt inter vos omnes, hic maior eſt.

COMMENTARIA.

HIc eſt finis, propter quem puerum in medio ſtatuit, totiuſque reſponſionis, ac cauſa præcedentium, ſenſus eſt; gradus inter eos, qui me ſequuntur, ab humilitate ſumitur, vt tãto ſit maior vnuſquiſque inter vos, quanto humilior, & lõge ab omni ambitione remotior, eaq; de cauſa puerũ ante oculos propoſui, & vos ad imitãdum eum exhortatus ſum; atq; etiam dixi, qui eũ ſuſcipit me ſuſcipere. Sic Chriſtus ad eorum cogitationes reſpiciens reſpondit, quaſi diceret: Vos cogitatis, quis veſtrum ſit maior: ego autem reſpondeo, eum eſſe, qui minorẽ ſe per humilitatem reputat. humilitas eſt fundamentum, atque menſura ſpiritualis perfectionis.

Reſpondens autem Ioannes dixit: Præceptor, vidimus quendam in nomine tuo eijcientem dæmonia, & prohibuimus eum, quia non ſequitur nobiſcum.

COMMENTARIA.

AVdiens Ioannes vnus ex Apoſtolis, doctrinam Chriſti, dicentis, qui ſuſcipit vnum puerum in nomine Chriſti, eũ recipere ipſum Chriſtum, incidit in dubitationem quandã de eo, quod ipſi cum cæteris condiſcipulis euenerat; nam viderant quendam, qui nõ erat de numero eorum, eijcientem tamẽ dæmonia in nomine

Chriſti; illi vero prohibuerunt, ne id faceret, cum non eſſet de ijs, qui Chriſtum ſequebantur: cum igitur modo audiret Ioannes verbum huiuſmodi Chriſti ſcire cupit, an recte factũ ſit, ſicq; deinceps fieri debeat, vt tales prohibendi ſint, quaſi diceret, doces, qui puerum in nomine tuo ſuſcipit te recipere, quid dices de ijs, qui in tuo hoc nomine dæmonia eijciunt, tamen nõ ſequuntur te nobiſcum? ij ſuntne ſuſcipiendi propter nomen tuum? nam nos vidimus vnum talem & prohibuimus eum, ne tuo nomine vteretur, cũ te nõ ſequeretur nobiſcum. Quod ad verba attinet ſupplendum eſt (te) ſcilicet non ſequitur te nobiſcum. Quoſdam autem ex Iudæis præter Apoſtolos, & eos, qui Chriſtum ſequebãtur, in nomine ipſius dęmonia eieciſſe, indicat locus iſte; ſicut & ille Matth. 12. Si ego in nomine Beelzebub eijcio dęmonia filij veſtri in quo eijciunt? Qđ nõ ſolum propter Apoſtolos dictum puto, ſed etiam propter illos, qui Chriſtum non ſequentes dæmonia eijciebant in eius nomine.

ANNOTATIO CXIIII.

Cõnexio præcedentium.

THeophylactus hanc ſnĩam connectit hac rõne, nimirum, cum Chriſtus humilitatem commẽdauerit ſermonibus pręcedentibus; dubitat Ioannes, an contra eã aliquid commiſerit, impediendo quendã qui in Chriſti nomine eijciebat dęmonia, poterat enim videri quædã ſuperbia, quaſi ſibi ſolis hanc auctoritatem vendicarẽt. Mihi accommodatior viſa eſt cõnexio poſita in commentario, vt occaſio huius ſnĩę nata ſit ex eo, quod audierit Ioannes, qui ſuſcipit puerum in noĩe Chriſti, ipſum Chriſtum recipere; inde dubitat, an qui in Chriſti nomine dæmonia eijcit, ſit ꝑ illud nomen ſuſcipiendus, & permittẽdus, an prohibendus, quia non ſequitur Chriſtũ. Victor Antioch. Mar. 9. recte notat; nõ inuidia (inquit) non praua æmulatione ꝑcitus tonitrui filius, hæc aiebant; verum oẽs, qui Chriſti nomen inuocabant, Chriſtum itidẽ ſequi, vna cum Chriſti Diſcipulis ætatẽ agere debere, ꝑſuaſum habebat. Hæc ille. Idẽ dicit Titus Boſtrenus Luc. 9.

Eſſet ne ex numero credẽtium, qui eijciebat dęmonia ĩ nomine Chriſti, an non.

Quod verò ad rem ſpectat, poſſet quiſpiam interrogare, an iſte, qui in Chriſti noĩe dæmonia eijciebat, eſſet de numero eorum, qui in eum credebant, an non. Sũt enim duæ opiniones. vna eſt Euthymij Mar. 9. affirmãtis fuiſſe de numero ĩ Chriſtum credentium, quamuis eum nõ ſequerẽtur, ſic.n. habet: Quidam eorum, qui crediderunt, gloriæ amore capti imitabantur Apoſtolos, & per inuocationem nominis Chriſti expellebant dæmones; nõ ſequebãtur tñ ꝑꝑ continentiam, & aſperum viuẽdi modum ipſorũ. Hæc ille. Quæ ſnĩa probabilis eſt; fuiſſe.n. multos ex Iudæis, qui in Chriſtum crederent, licet cum Apoſtolis eum non ſequerentur, docet Ioannes c. 8. Hæc (inquit) eo loquente multi crediderunt in eum. & c. 10. Multi crediderũt in eum. fieri igitur potuit, vnum ex ijs fuiſſe hunc, qui in noĩe eius dęmonia eijciebat. Altera opinio eſt Victoris Antiocheni in eodem loco, negantis hunc fuiſſe de numero credẽtium. Sic inquit: Rñdere licet multos in Chriſtũ alioqui nõ credentes apud Iudæos extitiſſe, qui hmõi gratias, & pręrogatiuas acceperãt, qualis erat is, de quo hoc loco ſermo eſt. Hæc ille. Cuius ẽt ſnĩa probabilis eſt. Nam & Deus aliqñ per malos, ac infideles miracula operatur, qñ maxime aliquid ſanctum intercedit, nempe, aut nominis Chriſti inuocatio, aut alicuius diuinæ veritatis comprobatio quod non tam ꝑꝑ eos fit, q̃ ad oſtẽdendam virtutem nominis, aut veritatem comprobãdam. Vnde recte Auguſtinus lib. 2. contra litteras Petiliani 80. de hoc loco mentionẽ faciens inquit: Quomodo tunc præter cõmunionem Diſcipulorum valebat plurimum ſanctitas nominis Chriſti: ſic pręter cõmunionem Eccleſiæ valet ſanctitas Baptiſmi; igitur potuit iſte virtute nominis eijcere dæmonia, licet non crediſſet in Chriſtum. Non tñ eſt negandum hunc aliquam habuiſſe fidem, qua credebat illius nominis virtute potuiſſe dæmonia eijci, aliter nõ eo vſus fuiſſet: non aũt credebat Chriſtum eſſe verum Meſſiam, ac filium Dei, ſicut credebant Apoſtoli, ac Diſcipuli Chriſti. Euthymius Mar 9. affirmat Deũ voluiſſe per hunc, & alios ſimiles dæmonia eijcere, & alia miracula facere, tum ad prædicationis Chriſti confirmationẽ; tum ad emendationem eorum, qui ea miracula

Miracula etiam per malos & infideles Deus aliquãdo operatur.

cula faciebant. Attende tamen donum miraculorum eſſe vnam ex gratiis gratis datis, quæ potius dantur in vtilitatem aliorũ, quam eorũ, quibus cōceduntur: idcirco per malos aliquando fiunt, vt veritas Euãgelii eo magis confirmetur, dum nominis virtuti tribuitur miraculoſum opus, nō autem merito operantis, & facientis, videnteſq; Iudæi eos, qui Chriſtum non ſequebantur, in eius nomine miracula facere, & dæmonia eiicere, profectò virtutem nominis magis admirari debuerunt, quę tanta erat, vt etiam per eos, qui non ſequebantur Chriſtum operari poſſet.

Et ait ad illos Ieſus; Nolite prohibere.

COMMENTARIA.

RESpondet Dñs non eſſe prohibēdos eos, qui in eius noīe dęmonia eijciebant, etiamſi cum Apoſtolis eum non ſequerentur; quod n. homo ille faciebat, diuina virtute fiebat, & ad illuſtrandam Chriſti veritatē, hoſteſq; conuincendos conducebat. Exhortandus ille potius erat ab Apoſtolis, vt Chriſtũ ſequeretur, quia in noīe eius dæmonia eiiciebat, quam prohibēdus, ne eiiceret, quia eum nō ſequebatur.

ANNOTATIO CXV.

Locus Nu. 11. explicatus.

SImile quid legimus Num. 11. cum. n. iuſſu Domini Moyſes congregaſſet ſeptuaginta uiros, deſcendit Dominus per nubē, & locutus eſt ad eum, auferens de ſpiritu, qui erat in Moyſe, & dans ſeptuaginta viris; cumq; requieuiſſet in eis ſpiritus, prophetarunt. Remanſerant autem in caſtris duo viri Eldad, & Meldad, qui non aſcenderant ad Tabernaculum, ſuper quos etiã requieuit Spiritus. Cumque prophetarent in caſtris, cucurrit puer, & nuntiauit Moyſi, dicens, Eldad, & Meldad prophetant in caſtris. Statim Ioſue miniſter Moyſis ait: Domine mi Moyſes prohibe eos. At ille: quid, inquit, æmularis pro me? Quis tribuat, vt omnis populus prophetet, & det eis Dominus ſpiritũ ſuum? Hæc legimus ibi. Sapienter noluit Moyſes prohibere, quod ſpiritu Dei agebatur; ita nunc Chriſtus iubet non prohibendum, quod in nomine ſuo efficiebatur; id enim non humanę, ſed diuinę virtutis opus erat.

Qui enim non eſt aduerſum uos, pro vobis eſt.

COMMENTARIA.

CAuſam adiungit Dñs, cur nō ſit homo hic prohibendus; ea autē eſt, quia is etiamſi non me ſequatur vobiſcum, vobis tamen fauet, & cōſentit; cum. n. in eodē nomine eiiciat dæmonia, in quo uos eiicitis, nec contrario utatur, profectò probat noſtrũ factum, & operam ueſtram commēdat. Eſt autē prouerbialis dicendi modus, qui non eſt aduerſum vos, pro uobis eſt, ad ſignificandam conſenſionem in opere, & modo, quo ille utebatur cũ Apoſtolis, quæ cum eadem ſint, non erat, cur prohibendus ille eſſet.

ANNOTATIO CXVI.

Explicatur latius ſuperiora verba.

MAtthæus nō meminit huius hiſtorię ſed tātum Marcus, & Lucas; Marcus autem plura habet uerba, inquit enim ſic: Nolite prohibere; nemo eſt enim, qui faciat virtutem in noīe meo, & poſſit cito male loqui de me: qui. n. non eſt aduerſus uos, pro uobis eſt. ſunt hęc duo argumenta, vnum ſumptum reſpectu Chriſti, alterum reſpectu Apoſtolorum. Primum eſt, quia dum in nomine meo eiicit dęmonia, & miraculum operatur, non poteſt tunc de me male loqui, inſanię enim, & ſtultitię argueretur ab oībus, ſi de me male loquens, meo noīe uteretur ad uirtutem talē exercendam, quia ſimul male, & bene diceret. Secundum autem argumētum eſt, quia qui non eſt aduerſum uos, pro uobis eſt. Tota ergo ratio, cur non ſit ille prohibendus, eſt vt unico verbo dicā, quia Chriſto, & Apoſtolis eo opere ille fauet. Obiiciet quiſpiam illud Matth. 11. Qui non eſt mecum, cōtra me eſt. quod uidetur contrariũ huic, qui non eſt aduerſum uos, pro uobis eſt. Reſpondeo hęc duo conſentire; nam illud (qui non eſt mecum) non ſignificat nō ſequi Chriſtum cum Apoſtolis; nã Ioſeph uirtuoſus erat, ſimiliter Nicodemus, & tamen non ſequebātur Chriſtum cum Apoſtolis, ſed is dr non eſſe cum Chriſto, qui non probat, nec ſentit cum iis, quę docet Chriſtus: is autem homo in hoc opere ſentiebat cũ Chriſto, qui ī noīe eius eiiciebat dęmonia, quis fieri potuit, ut ī aliis nō eēt cũ Chriſto; hic. n. ſermo tñ eſt de hoc ope

Digitized by Goo

re, quod Chriſtus præcepit non eſſe prohibendum, quia in eo conſentit cum Chriſto, & Apoſtolis, & eis fauet. Ambroſius in præſenti, hoc ipſum obijcit, ac rñdet, inquiens ſic: qui non eſt aduerſum vos, pro vobis eſt. Bone Dñe, nam & Ioſeph, & occulti Diſcipuli ꝑꝑ metum Iudæorum, in tpe tñ ſuum tibi officium non negarunt, ſed tñ, quia alibi dixiſti: Qui non eſt mecum, aduerſum me eſt, & qui mecum non colligit diſpergit, aperi nobis, ne videatur eſſe contrarium. Et puto, quia ſi quis mẽtium conſideret ſcrutatorem, dubitare nõ debeat, vniuſcuiuſq; actum mente diſcerni. Hæc ille. quaſi diceret, non ſequi Chriſtum exterius poteſt fieri bona, & mala intentione, ac animo; qui bono animo facit, non eſt cõtra Chriſtum, qui aliter, aduerſum eſt, & hic non colligit, ſed diſpergit. Hæc reſponſio cum noſtra conſentit.

Factum eſt autem, dum complerentur dies aſſumptionis eius.

COMMENTARIA.

AD narranda alia quædam Euangeliſta ſe conuertit, quæ cũ præcedentibus non ſunt cõnexa, ſed multa interceſſerunt, quę cæteri Euangeliſtę narrant. Factum igitur eſt, dum cõplerentur dies aſſumptionis eius, id eſt, cum iam inſtaret tempus paſſionis, ac mortis eius, per quam relictis terris aſſumendus erat ad cœlos, regnaturus cum Patre iuxta illud Act. 1. Hic Ieſus, qui aſſumptus eſt à vobis in Cęlum ſic veniet.

ANNOTATIO CXVII.

Aſſumptio quid ſignificet hoc lo. c.

ILlud nomen (Aſſumptio) gręcè eſt Ἀνάληψις, cumque præpoſitio ἀνὰ idem ſignificet, quod Latine ſurſum, & rurſum, ſiue iterum, fit, vt duplicem ſenſum faciat. vnus eſt, cum compleretur tempus ſuæ ſurſum, ſeu in cęlum ſumptionis. Hunc ſequitur Euthymius in commentario huius loci. Alter eſt, cum compleretur tempus ſuæ reſumptionis, quia deſcendit de cęlo ſumpta carne, & iterũ in cęlũ aſcendit, iuxta Ioan. 16. Exiui à Patre, & veni in mundum; iterũ vado ad Patrẽ, & relinquo mundũ. hunc ſenſum ſequitẽ Titus Boſtrenus in hoc cõmẽtario. vterq; ſenſus verus eſt, & vtraque ſignificatio accommodata.

Et ipſe faciem ſuam firmauit, vt iret in Hieruſalem.

COMMENTARIA.

COnnexa eſt ſententia hæc præcedẽti, ſenſuſq; totus hic eſt: Cũ inſtaret iam tempus mortis, ac paſſionis ſuæ, ipſe conſtanti animo, ac propoſito ſtatuit ire recta in Hieruſalẽ, locum mortis, ac paſſionis ſuæ, appropinquãte enim hora ſupplicij, locum ſupplicij conſtanter ac tramite recto, non iam in villas, ac loca circumcirca diuertendo adire voluit.

ANNOTATIO CXVIII.

Concordia inter Euangeliſtas, & quid ſibi velit firmare faciem in aliquem locum.

PRofectio iſta à Galilæa fuit vltima: non.n. amplius Chriſtus reuerſus eſt à Iudæa in Galilæam. Huiuſq; profectionis meminere Matthæus ca. 19. & Marcus cap. 10. in initio capitum, quam et refert Ioannes ca. 7. factam in feſto Scenopegię, qñ fratres ei dixerunt: Tranſi hinc, & vade in Iudæam, cæteraq;, quæ ibi à Ioanne narrantur. Conuenienter dictum eſt, firmauit faciem ſuam, vt iret in Hieruſalem, id eſt, reſoluto animo ſtatuit ire Hieruſalem, poſtpoſito omni periculo: nam Ioannes in eo capite priuſquam Chriſtũ hanc ſuſcepiſſe profectionem narraret, præmittit hęc verba: Ambulabat Ieſus in Galilęã; non enim volebat in Iudæã ambulare, quia quærebant eum Iudæi interficere: feſto autem Scenopegiæ appropinquante firmauit faciem ſuam, vt iret in Hieruſalem inimicorum inſidiis omnibus poſthabitis. Et quamuis poſt hoc factum egreſſus ſit è Hieruſalem, & in terram Iudæam, id eſt, in vicos, & caſtella terræ Iudęæ ambulauerit, expectans tempus vltimi Paſchatis, qñ paſſurus erat, vt Ioannes refert, tamen in Galilæam amplius non redijt; ſicque iſti tres Euangeliſtæ concordandi in hac parte ſunt. Firmare aũt faciem in aliquem locum, idem ſignificat, quod recta ire in eũ locum firmo animo, & propoſito, ſicut, & firmare oculos in aliquem, eſt aciem figere in eum abſque diuerſione, quod quidẽ continuam, & indeſinentem ſignificat protectionem, iuxta illud Pſal. 31. firmabo ſuper te oculos meos. Sic interpretatur Titus Boſtrenus in huius loci interpretatione. Conſtituit (inquit) Hieroſolymam aſcẽdere,

dere, nec amplius huc, illucq; diuagari, vicoſque, ac ciuitates obire; hoc enim denotatur verbis illis, & ipſe faciem ſuam firmauit; vt iret in Hieruſalem. Hæc ille. Euthymius etiam idem ſentit: Firmauit (inquit) faciem ſuam, hoc eſt, direxit vt iret Hieroſolymam progrediens ad paſſionẽ, nec reſpiciendo quidem in tergum. Hæc Euthymius.

Et miſit nuncios ante conſpectum ſuum; & euntes intrauerunt in ciuitatem Samaritanorum, vt pararent illi.

COMMENTARIA.

EVnti è Galilæa in Hieruſalẽ tranſeundum erat per Samariam, ad quam cum perueniſſet, premiſit quoſdam ex Diſcipulis, qui ſignificarent aduentum eius, & pararent hoſpitiũ, & vitæ neceſſaria ipſi, & ijs, qui cum ipſo erant. Intrauerunt ergo nuncij in oppidum quoddam Samariæ ad ea paranda.

ANNOTATIO CXIX.

Quorſũ Chriſtꝰ Samaritanis nũcios miſerit.

QVod ad literam attinet, illud (Ciuitatem) Græcè *κώμην* legimus, quod magis oppidum ſeu pagum, aut caſtellũ ſignificat, quamuis in nonnullis exemplaribus habeatur πόλιν, id eſt, ciuitatem: verior tamen lectio prior eſt, nam paulo inferius Euangeliſta dicit: Abierunt in illud caſtellum, vbi Græcè ſcribitur *κώμην*. dicẽdum eſt ergo interpretem poſuiſſe ciuitatem large ſumpto vocabulo, vt etiam ſignificatio extenderetur ad pagum, ſeu caſtellum. Quod vero ad rem ſpectat, Titus Boſtrenus exiſtimat Chriſtum miſiſſe nũcios, qui denunciarent Samaritanis, ſe cupere apud eos diuertere, quamuis eos repulſam paſſuros non ignoraret. quæ interpretatio mihi vr̃ accommodata. Non enim dr̃ miſiſſe quoſdam, ſed nuncios quo verbo ſignificatur eos miſſos ad aliquid annũciandum, licet Euangeliſta poſtea ſubiungat illos intraſſe, vt pararent hoſpitium; id tamen intelligendum eſt intraſſe ad parandum, ſignificantes, ac annunciantes aduentum eius. Euthymius hos miſſos fuiſſe putat Iacobum, & Ioannem de quibus paulo inferius fit mentio, tamen id parũ probabile eſt. Prudentiſſime autem Chriſtus præmiſit, quamuis ſciebat eos nõ admittendos eſſe. Huius rei duas cauſas aſſignat Titus Boſtrenus, vna eſt, vt omnẽ excuſationis cauſam Samaritanis adimeret. Altera eſt, vt hæc Samaritanorum petulãtia, quaſi quoddam præludium, & præexercitamentum eſſet Diſcipulis, ne offenderẽtur, animove frangerentur, aut patientiæ, & manſuetudinis obliuiſcerentur, ſi qui eos aliquando iniuria afficerent, vel iniuſte inſequerẽtur; eo maxime quia tempus paſſionis Chriſti inſtabat, & Hieroſolymam aſcendebat, inſanas Iudæorum furias ibidem experturus. vtraque ratio Titi accommodata eſt, poſterior vero accommodatior.

Et non receperunt eum.

COMMENTARIA.

SAmaritani à nuncijs intelligentes Chriſti aduẽtum, noluerunt eum hoſpitio ſuſcipere, nouerant iam ante illum ex fama, & forſan ex viſu; nam aliàs per Samariam tranſiuerat, & in Sichem per biduum cõmoratus erat, quando mulierem Samaritanam ad puteum conuertit, multique ex Sichimitis in ipſum crediderant.

ANNOTATIO CXX.

ADuerte non dici, non receperunt eos, nempe nuncios; nam hi intrarunt oppidum nunciantes Chriſti aduentum, & parare volentes hoſpitium ei dicitur autem (non receperunt eum) Quod non tantum intelligitur poſitum eſſe, ad ſignificãdum Samaritanos negaſſe hoſpitium nuncijs quærentibus parare illud Chriſto; ſed etiam, quia intellexerunt Samaritani prope iam eſſe Chriſtum, idcirco egreſſi ſunt, & non permiſerunt eum iam aduentantẽ ingredi in oppidum, idq; ſignificat Euãgeliſta, quando dicit, & non receperũt eum.

Quia facies eius erat euntis in Hieruſalem.

COMMENTARIA.

CAuſam exponit Euangeliſta, cur Samaritani non receperũt Chriſtum, quia (inquit) præ ſe ferebat iter in Hieruſalem, ſeu, quia viderunt eũ petere in Hieruſalem. Coniecerunt

enim ex celebritatis propinquitate(tẽpus enim Scenopegię inſtabat)cũ proficiſci in Hieruſalem adorationis cauſa; cumque id Samaritani ægerrime ferrent, contendentes de adorationis loco, an Hieroſolymis, an in monte illorum adorandus eſſet Deus, idcirco eos, qui adorationis cauſa templum illud adorare adibant, non recipiebant intra mœnia ſua, ſed repellebant, hacque de cauſa Chriſtum non admiſerunt: ex ſignis enim exterioribus quibuſdam facile coniecerunt eum ire in Hieruſalem, idque ſignificat, faciem eius eſſe euntis in Hieruſalem.

ANNOTATIO CXXI.

DE contentione Samaritanorum cum Iudæis de adorationis loco meminit Ioannes cap. 4. & ibi in commentarijs plura diximus, Grece habetur Facies eius erat vadens in Hieruſalem, vbi Euthymius notat Synecdochen, nempe partem pro toto ſumptam. Mihi tamen vi non ſolam Synecdochen hic conſiderandam quaſi dictũ eſſet, quia ipſe erat vadẽs Hieruſalem, ſed ẽt ſignificari ſignis exterioribus præ ſe tuliſſe iter hoc. Hoc.n.eſt faciem eius fuiſſe euntis in Hieruſalem: nã ex his ſignis nouerunt Samaritani ſuſceptam itineris rationem. Quæ autem hæc ſigna fuerint, incertum eſt. quidam recentiores putant ex habitu illos id nouiſſe hoc tamen non eſt probabilę: non enim habitus mutabatur, quando profectio erat in Hieruſalem etiam adorationis tempore: alia ergo apparebant, vnde id Samaritani conijcere potuerunt, nec ſefellit eos opinio.

Cum vidiſſent autẽ Diſcipuli eius, Iacobus, & Ioannes, dixerunt: Domine, vis dicamus, vt ignis deſcendat de cęlo, & conſumat illos?

COMMENTARIA.

IRa accenſi duo Diſcipuli cõtra Samaritanos facultatẽ ſibi dari petũt, Vis inquiunt, vt ignẽ ſupra eos de cęlo cadere iubeamus, qui eos cõſumat? Hic duo Diſcipuli primo fidẽ profitẽtur. credentes Chriſtum tante eſſe poteſtatis, vt poſſit ignẽ de cęlo ſuper Samaritanos demittere. Deinde religionem prę ſe ferunt, dum putant ſe obſequium præſtare Deo. Deinũ zelum ſibi eſſe perſuadent contra Samaritanorum crimina, quod Chriſtum filium Dei excluderent, quod innocentibus hoſpitiũ negarent, quod Dei adorationem impedirent, recordatiq; Elię, qui pro Deo zelans ignem ſuper duos duces quinquagenarios deſcẽdere fecit, qui eos cum ſuis deuorauit. 4. Reg. 1. petũt nũc ſimiliter Samaritanos ignẽ de cęlo deſcendente conſumi; errant tamen non habentes ſcientiam, idcirco ſtatim à Chriſto corripiuntur.

ANNOTATIO CXXII.

EVthymius exiſtimat hos duos fuiſſe eos qui miſſi fuerant ad parãdum, qui reuerſi hæc dixerunt: mihi probabilius eſt non hos fuiſſe, qui miſſi ſunt, ſed alios; hi vero non audientes tantum, quæ miſſi retulerunt, ſed etiam videntes Samaritanos, Chriſtum ipſum intra mœnia recipere nolentes, hæc irati dixerũt. Aduerte rurſum, verbum, Dicamus, poſitũ pro, iubeamus, vt ſæpe fit in Scriptura. Aduerte præterea Græca exemplaria habere plura verba, nẽpe (conſumat illos, vt etiam Elias fecit,) ſicque legunt, & interpretantur Theophylactus, & Euthymius. Ac vulgata Latina non habent illud (ſicut etiam Elias fecit) notat Ambroſius hos duos Iacobum & Ioannem hæc protuliſſe, quaſi filios tonitrui, quo nomine à Chriſto appellati erãt.

An Iacobus, & Ioannes miſſi fuerint nuncij ad Samaritanos.

Et conuerſus increpauit illos, dicẽs: Neſcitis cuius ſpiritus eſtis.

COMMENTARIA.

REprehendit eos Dominus quaſi zelum quidem habentes, ſed nõ ſecundum ſcientiam; ignorabãt enim ſpiritum Euangelij, cõfundentes cum legis ſpiritu. hic timoris, ac ſeruorum erat, tranſgreſſoribuſq; et mortis corporalis pęnam imponebat; at ille amoris eſt, non ſeruorum, ſed filiorũ tranſgreſſores morte corporis non punit, ſed eis veniam per pœnitẽtiã pmittit, vnde non erat Chriſtus Eliæ cõparandus, nec lex illa Euangelio. Hoc ignorantes Diſcipuli duo, Samaritanos

delin-

delinquentes mortis pœna puniẽdos cenſebant, ac affectabant: conuertitur aũt ad hos duos Chriſtus, quia hi duo ſoli talia locuti ſunt, & verbis hiſce increpat: Neſcitis, cuius ſpiritus eſtis, id eſt, ad quid vocati eſtis per Euãgeliũ, & aduentũ meum, quod longè diuerſum eſt à fine, & effectu legis; Et Grçce additur pronomen, vos, vt diſtinguat eos ab Elia, & ijs, qui legis ſpiritu ducebantur. Spiritum appellat ipſum donum Spiritus ſancti, nempe timorem, dilectionem, manſuetudinẽ, vindictam. Multos enim ſpiritus eſſe docet Iſaias cap. 7. ſpiritus (inquit) ſapientiæ, & intellectus, fortitudinis, & ſciẽtiæ, pietatis, ac timoris. & Paulus Rom. 8. Non accepiſtis ſpiritum ſeruitutis iterum in timore, ſed accepiſtis ſpiritum adoptionis.

ANNOTATIO CXXIII.

Quomodo Chriſtus increpauit Diſcipulos.

NOn ſic intelligenda eſt ſententia præcedẽs, quaſi Chriſtus increpauerit Diſcipulos, & vltra verba increpationis adiecerit iſta, Neſcitis cuius ſpiritus eſtis, ſed hæc eadem verba, fuerunt ea, quibus increpauit, quaſi diceret Euangeliſta, Chiſtus Diſcipulos his verbis increpauit, Neſcitis cuius ſpiritus eſtis. Prudenter aũt increpauit illos, vt Euthymius notat, inſtruens eos, vt incredulorũ iniurias patienter ferrent futurum enim erat, vt cum Euangeliũ annunciarent, à multis repudiarentur.

Vnus eſt Spiritus ſanctus, ob cuius donorũ multitudinẽ multi dicuntur ſpiritus.

Aduerte quamuis vnus ſit, & idem Spiritus ſanctus, qui diuerſa operatur in hominibus, diuidens ſingulis prout vult, ut dicit Paulus 1. Cor 12. tñ iuxta effectum, & donorum ipſius multitudinẽ multi ſpiritus dicuntur, ſicque in Scriptura, vti in commentario dictum eſt, varij numerantur. immo quia ſpiritus malus, nempe dæmon excitat homines ad varia opera, ac cogitationes, eſt multitudo in ſpiritibus, & effectibus, qui à malo ſpiritu procedũt; dr̃. n. ſpiritus ſuperbiæ, ſpiritus blaſphemiæ, & alia huiuſmodi. cumque à ſpiritu malo procedant aliquando quædam, quæ videntur ſimilia ijs, quæ ſunt à Spiritu ſancto, & re vera non ſint, inde eſt, quod à Ioanne. 1. Epiſt. 4. dictum eſt, Nolite omni ſpiritui credere, ſed probare ſpiritus ſi ex Deo ſunt. & inter dona Spiritus ſancti Paulus 1. Cor. 12. numerat diſcretionem ſpirituum.

Lex, & Euangeliũ ab eodẽ Spiritu profecta, ſed fine, & effectu diuerſo.

Aduerte autem ab eodem Spiritu ſancto legem, & Euãgelium profecta eſſe, ſed fine, & effectu longe diuerſo: lex. n. timorem incutiebat, vtpote hominibus in ſtatu ſeruorum tunc poſitis, gratiam non dabat, transgreſſionibus pçnam mortis corporalis in multis caſibus inferebat. vnde à Paulo lex mortis dicebatur, qđ ad cognitionem potius peccatorum, quam ad remiſſionem, ac veniam dabatur. at Euangelium filios adoptionis Dei facit, omnibus veniam offert, gratiã præbet, pro nullo peccato pœnam mortis infligit. ſed omnium per pçnitentiam promittit indulgentiam. Idcirco legis ſpiritus dr̃ timoris, quia data eſt lex à Spiritu ſancto ad timorem; Euangelij uero ſpiritus dilectionis. Hoc ignorantes Apoſtoli Samaritanis ignẽ de cœlo petebant, cũ per Euangeliũ ad pœnitentiã inuitandi eſſent, & uenia peccatorũ eis offerenda, ac a Deo petenda. De his, ſpiritu, & lege plura diximus in commentarijs Epiſt. ad Romanos. Quidam recentiores putant hoc in loco poſitum ſpiritum indifferenter pro bono vel malo, quaſi diceret. Neſcitis quo ſpiritu ducamini: putatis. ſ. vos bono duci, nempe zelo, & tamẽ ducimini malo, nempe affectu iracundiæ, ac vindictæ. hæc tamen interpretatio non eſt accommodata; verus enim eſt ſenſus, qui hactenus eſt expoſitus. Ambroſius in hoc loco deducit nõ ſemper peccantes puniendos eſſe. Quod vero (inquit) Diſcipulos increpauerit, quia ignem de cęlo ſupra illos deſcendere cupiebant, oſtenditur nobis nõ ſemper in eos, qui peccauerint vindicandum. quia nonnunquam amplius prodeſt tibi clementia ad patientiam, lapſo ad correctionem. denique Samaritani citius poſtea crediderunt, a quibus hoc loco ignis arcetur. Hæc ille quæ ſunt moraliter dicta.

Filius hominis non venit animas perdere, ſed ſaluare.

COMMENTARIA.

CAuſa eſt hæc præcedẽtis ſententiæ, nẽpe cur nõ debeãt Diſcipuli cupere, ac petere ignẽ de cęlo deſcẽdere, qui Samaritanos conſumat;

nec ad ſpiritum hunc eos eſſe vocatos: nam Chriſtus non venit in hunc mũdum, nec carnẽ ſumpſit, vt homines perderet, ſed vt ſaluaret, vt dictum eſt Ioan. 1. Nõ miſit (inquit) Deus filium ſuum vt iudicet mundum, ſed vt ſaluetur mundus per eum. Non ergo peccantibus Samaritanis ignis conſumans demittendus erat, qui, & corporibus, & animabus eorum omnino ruinam inferret. Tales igitur oportebat eſſe Diſcipulos, qualis erat magiſter in hoc ſuo priori aduentu.

ANNOTATIO CXXIV.

GRæce hi particula cauſalis (enim) filius enim hominis non venit. Illud autem (animas) poteſt accipi pro ipſis hominibus, quaſi dictum eſſet non venit homines perdere, ſed ſaluare. Poteſt etiam accipi pro ipſis animabus: nam ſi pro peccato Samaritanis ignis de cęlo miſſus tunc eſſet vtraque anima in æternam damnationem abiiſſent in ſuo morientes peccato. Accommodatior prior eſt expoſitio, nec alienum eſt à Scripturæ phraſi, animam pro toto homine ponere. dictum enim eſt Gene. 24. Da mihi animas, cætera tolle tibi. & cap. 17. Delebitur anima illa de populo, & aliàs ſæpe.

Et abierunt in aliud caſtellum.

COMMENTARIA.

EO relicto à quo repulſi ſunt, in aliud diuerterunt caſtellum, nempe in eadem Samaria, in quo recepti fuerunt. Quos enim afflictio, & repulſa probauit, conſolatio ſubſecuta eſt, ſic diuina ſapientia cum ſuis agente

Factum eſt autem ambulantibus illis in via, dixit quidã ad illum: ſequar te, quocunque ieris.

COMMENTARIA.

HOmo hic, qui in via ſecuturum Chriſtum quocunq; ierit, ſe offert, de illius viuendi modo falſam cõceperat opinionem; exiſtimabat enim eũ lautam vitam agere, ac ſæculi commoditatibus abundare, quippe qui inſignia opera erga multos faciebat, à quibus gratitudinis officia illum recipere quotidie credebat. Hac de cauſa facilem, ac prõptum ſe exhibet ad eum ſequendum; non quidem animo renunciandi omnibus, quæ habebat, vt Apoſtoli fecerant; nec ſubeundi labores, in quibus Chriſtus verſabatur, ſed potius quieſcẽdi, & abundãdi.

ANNOTATIO CXXV.

MAtthæus ca. 8. hanc refert hiſtoriam, huncque hoĩem Scribam fuiſſe refert; quo autem tempore hoc euenerit incertũ eſt. Probabilius credo hoc factum, vti refert Lucas, quando Chriſtus à Samariæ caſtello repulſam paſſus ad aliud diuertit. Matthæus ordine temporis nõ ſeruato huius facti meminit. quamuis Auguſtinus lib. 2. de conſ. n. Euang. cap. 23 teneat contrarium, nempe Matthæum ordinem ſeruaſſe, hocque factum non in via, qua ibat ad aliud caſtellum, ſed in alia via, qua ibat in fretum, quod etiam probabile eſt.

Sentẽtia Patrum de hoc homine, qui ſe promptum exhibet ad Chriſtũ ſequendum.

Quod autem ad ſenſum ſpectat, variæ ſunt Patrum ſententiæ. Primo loco Auguſtinus lib. quæſt. in Matth. cap. 5. exiſtimat hunc hominem miraculis Chriſti commotum voluiſſe eum ſequi ob iactantiã quandam inanem, ideoque finxiſſe Diſcipuli obſequium fictus igitur, & ſuperbus acceſſit, quod Dominus ſignificare voluit, poſtea vulpium, & volucrum exẽplo, vt paulo poſt dicemus. Hoc idem repetit Auguſtinus ſer. 7. de verb. Dom. & lib. de ſancta virg. cap. 51.

Secundo loco Chryſoſtomus hom. 28. in Matth. cenſet hunc hominem ſuperbia, & auaritia excitatum eſſe ad Chriſtum ſequendum. Superbia quidem, ac faſtu non quidem ea ſuperbia, quam Auguſtinus affirmat, ſcilicet inani iactantia, vt glorioſus appareret eum ſequens, qui tam mirabilia operabatur; ſed quia dedignans ſe turbæ connumerari, & oſtentans ſe tanquam ſupra eos multo excellentiorem, offert ſe ſequi Chriſtum. Auaritia autem, nam quæſtui ſeruiens, cum propter multitudinem ſignorũ multos vndique affluere videret, putauit Chriſtum inde ditari, & ſe ẽt inde pecunias collecturum ſi Chriſtum ſequeretur, credidit. Superbia igitur, ac auaritia excitatus Chriſtũ ſequi cupit.

Tertio

Tertio loco Hieron. Matth. 8. & ibidem Euthymius, vnam tñ cauſam aſſignant, nempe auaritiam, conſentiuntq; cum ſententia Chryſoſtomi in hac parte; additq; Hieron. hunc intendiſſe illud, idem quod Simon Magus emere volebat ab Apoſtolis, nempe gratiam faciendi miracula, vt ſibi diuitias congregaret.

Quarto loco Gregor. lib. 19. mora. ca. 1. alteram partem amplectitur, nimirũ hũc hoïem motũ fuiſſe ſuperbia, ſic. n. inquit: Cuidam diuiti ſuperbia ſapienti dicitur: Vulpes foueas habent. qualis autem hæc fuerit ſuperbia, Gregorius non explicat, forſan idem ſentit, quod Chryſoſtomus, aut quod Auguſtinus.

Quinto loco Ambroſ. lib. 3. off. cap. 11. & ſerm. 79. affirmat hunc cum mentis verſutia, dolo, ac fraudulenter acceſſiſſe. Quis autem dolus, & quæ verſutia fuerit, nõ exprimit Ambroſ. Hæc ſunt, quæ in hac parte Patres ſenſerunt; quæ quidem probabilia eſſe non nego; mihi tñ viſa eſt accommodatior expoſitio, quam in commentario ſum interpretatus, ea autem ratione ſum maxime motus, quia verba ſequẽtia, quibus Chriſtus reſpondit ad hunc ſenſum magis facere videntur, vt in eorum interpretatione manifeſtius erit.

Dixit illi Ieſus: Vulpes foueas habent; & aues cæli nidos; Filius autem hoïs non habet vbi caput ſuũ reclinet.

COMMENTARIA

NOn ſunt verba repellentis, ſed eius, qui falſam opinionẽ illius dedocet, ac poteſtatem dat, ſi vellet ſequi ſe cum ea uitæ conditione, quaſi diceret: Tu cupis me ſequi, arbitrans me laute uiuere, & opibus, atq; huius ſæculi uoluptatibus abundare, longè aberras à uero: nam ego nec hoſpitiolum proprium habeo, in quo reclinẽ caput, aliquantulumq; requieſcã, perpende an cum hac vitæ conditione cupias me ſequi: utitur Chriſtus exẽplo vulpium, & auium ad ſignificandam ſuam ſummam paupertatem, quã plurima uitæ incõmoda ſequuntur, quia hæc animalia paruas, & pauperrimas habẽt domũculas, in quas ſe recipiũt, & in quibus quieſcunt. at Chriſtus nec tantum loci habuit propriũ, quantum conceſſum eſt animalibus iſtis.

ANNOTATIO CXXVI.

NOn lõgè abeſt expoſitio noſtra ab ea, quæ eſt Hieronymi, & Chryſoſtomi: nam vterq; admittũt Chriſtum hiſce verbis voluiſſe opinionem prauam hominis illius repellere, oſtendendo ſe ſummã paupertatem profiteri, à qua non erat ſperandum, quod ille ſperabat, nempe diuitiarũ cumulationem. Quod iſti Doctores dicũt de diuitiarum collectione, exiſtimantes hũc hoïem auaritia, & ſtudio lucri voluiſſe Chriſtum ſequi; hoc idem ego dico de vitæ huius commoditatibus, quibus Chriſtum abundare putans eum ſequi cupiebat. Alij verò Doctores aliter interpretantur ſuperiorem ſententiam. *Senſus ſuperiorũ ſentẽtiæ exponitur copioſius.*

Primo quidem Aug. ſer. 7. de ver. Dom. ſequens ſententiam, cuius paulo ſuperius meminimus, hũc hoïem ſuperbia, & fictione acceſſiſſe, interpretatur, quaſi ſic Dominus diceret: vulpes habent foueas in corde tuo, quia doloſus es, & volucres habent nidos in corde tuo, quia elatus es. idem dicit in lib. de ſancta virg. cap. 51. Arguebat (inquit) nomine vulpium aſtutiam doloſitatem, & nomine volucrum, vẽtoſam elationem, in quo, vbi requieſceret, piam nõ inueniebat humilitatem. idem confirmat in lib. Quæſt. in Matth. ca. 5. ubi dicit per capitis reclinationem, Chriſti humilitatẽ ſignificari. Hoc idem ex parte Ambroſ. ſecutus eſt ſer. 79. licet de ſolis vulpibus loquatur, quibus hũc aſſimilaſſe Chriſtum dicit, ad eius verſutiam, & dolum inſinuandum: verba ipſius ſunt. Saluator noſter, qui cogitationes hominum, ſenſuſq; præuideat, audiens quidem vocis obſequium, mentis aũt uerſutiam recognoſcens, tali illum animali comparat, quod aliud uoce indicet, aliud moribus operetur; vulpes enim latratu canis reſonat, dolo rapinam fraudis exercet. Hęc ille.

Secundo loco Gregorius lib. 19. mor. ca. 1. non per uulpes, & aues aſtutiam, & ſuperbiam ſeu iactantiam cum Auguſtino interpretatur, ſed dæmones ipſos; quaſi Dominus voluerit hunc hominem reprehendere, quod plus loci dæmones in mente eius haberent ob eius ſuperbiam, quam Chriſtus. Verba Gregorij ſunt hęc: uulpes

ualde

valde fraudulenta ſunt animalia, quæ in foſſis, ſeu ſpecubus ſe abſcondunt, cumq; apparuerint, numquam rectis itineribus, ſed tortuoſis anfractibus currunt. Volucres verò, alto volatu ſe in aera ſubleuant. Nomine ergo vulpium doloſa, atq; fraudulenta, nomine verò volucrum hæc eadem ſuperba dæmonia deſignantur, ac ſi dicat: fraudulenta, & elata dæmonia in corde veſtro, id eſt, in cogitatione ſuperbiæ inueniunt habitationem ſuam, filius autem hominis, vbi caput ſuum reclinet, non habet, id eſt, humilitas mea requiem in ſuperba mente non inuenit. Hæc Grego.

Tertio loco Euthymius refert quandam expoſitionem non multum ab hac diuerſam, quæ videtur Origenis hom. 4 in cantica, licet hic de vulpibus tantum loquatur. Verba Euthymij ſunt hæc. Quidam dicunt, quod præcognoſcens eum Chriſtus nō ſolum pecuniarum amori ſeruientem, ſed alijs quoq; affectibus, ananogicè reſponderit, uolucres, ac uulpes appellans dæmones propter dolum eorū, & quod ſeminibus, ac fructibus virtutum inſidientur, ac ſi diceret: Dæmones quidem foueas, & nidos in te habent; ego autem neq; breuiſſimam requiem apud animam tuam inuenio. Foueę, ac nidi dęmonum, affectiones ſunt, in quibus occultantur, & requieſcunt. Hæc ille. Hi omnes Doctores exiſtimant in hac reſponſione Chriſtum voluiſſe reprehendere hominem de ſuperbia, aut uerſutia, aut iactātia; mihi uerò vī potius Chriſtus illum dedocuiſſe errorem, ac falſam ipſius opinionem; ac inſtituiſſe, qualis deberet eſſe, qui eum ſequi uellet. unde conſequitur hanc Domini reſponſionem non eſſe repellentis hoīem, quaſi indignum cōſortio ſuo, ut putant, & affirmant Ambr. ſer 79. Aug. ſer. 7. de uer. Dom. & Greg. ho. 13. in Ezech. quin potius ſunt uerba inſtituentis, & dantis poteſtatem ſi uellet cum ea cōditione paupertatis ſequi Chriſtum, ut rectè dicit Chryſoſt. hom 28. in Matth. Ipſe homo ſe repulit, ac Chriſtum deſeruit, qui ueritatem doctus noluit Chriſtum ſequi, paupertate, & auſteritate uitæ territus. Quæ ergo illi Doctores dicunt, magis ad ſenſum ſpiritualem, quam ad literalē facere uidentur; exiſtimoq; uſum Chriſtū exemplo uulpium, & auium ad exprimendam paupertatem, & humilitatem ſuam, qui filius hominis, & Dei cum eſſet, non haberet tantum loci proprij ad requiem, & habitationem, quantum conceſſum eſt animalibus non ſolum minimis, quales aues cœli, ſed etiā pernicioſis, quales ſunt uulpes.

Ait autem ad alterum: ſequere me.

COMMENTARIA.

HIc uocis obſequio non ſe offerebat, ſicut is, de quo modo diximus, & tamen ad ſe ſequendum Chriſtus inuitat: ſequere, inquit, me. Diſcretor .n. cordium, & futurorum omniū præcognitor Chriſtus, quid vterque mente verſaretur, & quid vterque facturus erat, prænoſcebat, & intuebatur.

ANNOTATIO CXX.

Quis fuerit homo iſte, & quo tempore a Chriſto vocatus; et quare alterum ſe offerentem ſpernat, & hunc nō ſe offerētem eligat.

HVius hominis meminit Matthæus c. 8. cum quę unum de Diſcipulis Chriſti fuiſſe refert, multos namq; Diſcipulos habebat Chriſtus, qui in ipſum credebāt, licet non continuo ſequerentur eum, uti Apoſtoli faciebāt. Vnus ex ijs hic eſt, qui ad ſequēdum inuitatur. an autem iſta uocatio facta ſit eodem tempore, quo eueuit id quod narratum eſt de homine, offerēte ſe ad ſequendum, nō eſt omnino certum. Probabilius creditur alio tempore hoc geſtum eſſe: Euangeliſta aūt cōiungere eos uoluit ſimul cum eo, de quo paulo poſt dicetur, ob doctrinam, quæ ex collatione, & coniunctione horum deducitur. Ambroſius ſer. 79. erga hos duos ſapienter interrogat. cur, inquit, Dominus cum ab altero interpellatus fuerit, ut eum quocunque iſſet, cauſa religioſi officij ſequeretur, alteri magis dixerit, ſequere, & illo ſpreto, atq; deſpecto, alium potius tacentem, neque opinantem delegerit? Et cum acceptius uolūtarium obſequium eſſe ſoleat, quam coactum, & ſeruitium plus placeat, non quod imperio exigitur, ſed quod ſpōte refertur, cur ego reſpuitur, cur etiam uelut indignus recuſatur? Ad hoc reſpondet Ambroſius ſic. Eſt Dominus æquus Iudex, & iuſtus, & pro qualitate eorum rependit dilectionis affectum, & eum eligit, non qui uerbis promptius, deuotione piger,

ger, ſed qui fuerit lingua tacitus, mente deuotus. Hæc Ambr. In cõmẽt. ẽt in Luc. idẽ dicit. Ille (inq́t) cogit, iſte remouet, vt ſcias, quia deuotus admittit, indeuotus excludit, & paulo inferius. Eius obſequium non admittitur, cuius non probatur officium. Similem interrogationem facit Auguſt. ſer. 7. de verbo Dom. idemq; rñdet adiungẽs, Chriſtũ futura prǫuidentẽ intellexiſſe hũc hominem, ſi ad ſequelam fuiſſet admiſſus, ſua quæſiturum, non quæ Chriſti. idem ẽt de his duobus Gregor. hom. 13. in Ezech. proponit, & rñdet Dominũ ad interna eorũ reſpexiſſe, quę erant valde contraria. Sic inquit, quid eſt, quod ille promittit ſe ire, & deſeritur: iſte domum vult redire, & tamen, vt ſequi debeat iubetur? Ille non ſuſcipitur, iſte nec ad horę momẽtum ab obſequio relaxatur? interno ergo, occultoq; iudicio funiculus; & menſuræ calamus ducitur, in quo iſte trahitur, & ille relinquit, vt cęleſtis fabrica nõ ſine pio, & iuſto examine cõſtruat. Hæc Greg. In hac Patrũ doctrina illud notãdum eſt, Chriſtum verbis pręcedentis ſnię, vulpes foueã habent, &c. non repuliſſe, nec reiecisse hominẽ illũ, vt notauimus in annotatione pręcedẽti, quin potius quodam modo incitaſſe, docendo ea, quæ eũ facere oportebat, ſi vellet ſequi. Hoc quidem verũ eſt, Chriſtũ potuiſſe attrahere eum, & diſponere, & ex indeuoto, deuotũ facere, ſi id feciſſet, gratia fuiſſet; quod autem non fecit, iuſte fecit ob illius peccatum, & quia per ipſum fecit ſtetit, quo minus veniſſet, propoſita doctrina, quã ſeruaturus erat, & non deficiente gratia, qua, ſi voluiſſet, ueniſſet. Quod ſi maiori gratia Chriſtus non extraxit eum, ipſe ſe indignum fecit. Quantum igitur ad hoc, repulſus, & reiectus dici poteſt, ſicq; iſti Patres ſunt intelligendi, quando dicunt vnũ horum reiectum, alterum receptum, & tractum fuiſſe; Chriſtus enim corda intuebatur amborum.

Ille autẽ dixit: Domine permitte mihi primum ire, & ſepelire patrem meũ.

COMMENTARIA.

Non negat, qui dicit, primum, ſed ſignificat ſe poſtmodum ſecuturum, id q; cauſa rei honeſtæ, ac piæ, nẽpe ſepulturæ paternæ, facultate etiam à Chriſto petita: permitte inquit mihi, & adhuc reuerenter petit: Domine (inquit) non ſicut ille prior Scriba: Magiſter. quod minus eſt, quam Dominus. Argumẽta ſunt hæc animi deuoti, pij, humilis, & fidelis, longe diuerſi à Scriba, qui ſe obtulit ſequi, & audita vitæ difficultate receſſit, vt merito hic acceptus, ille vero relictus ſit. quantum in Scriba mali, tantum in hoc homine boni fuit, vt Auguſtinus dixit ſerm. 7. de verb. Dom.

ANNOTATIO CXXVIII.

Videtur quædam diſſonantia inter Lucam, & Matthæum: nam Matthæus prius refert hanc ſententiam: Domine permitte me primum ſepelire patrem meum, & poſt hanc Chriſtum reſpondiſſe; ſequere me. Lucas vero narrat Chriſtum dixiſſe: ſequere me, poſt verò hũc hominem dixiſſe: ſine me ſepelire patrem. Auguſtinus lib. de conſ. Euang. ca. 23. rñdet vnũ, & idẽ eſſe, vnum tamen eorum non ſeruaſſe ordinem in referendo, ut ſępe fit ab Euangeliſtis. *Concordia inter Matth. et Lucã.*

Mihi tamen veriſimilius eſt Chriſtum bis dixiſſe, ſequere me, ſemel a principio, idq; refert Lucas, & ſilet Matthæus, iterum etiã repetijt poſt petitionem hominis de ſepeliẽdo patre, dicens, ſequere me, & ſine mortuos, & id Lucas prętermiſit, & Matthęus expreſſit.

Admiranda eſt ſapientia Saluatoris. nõ prius hunc hominem vocauit, quam eius pater mortuus eſſet; Ioannem autem, & Iacobum etiam patre viuẽte ad ſe traxit; ſcriptum eſt enim de iis: illi uero relictis retibus, & patre, ſecuti ſunt eum forſan huius opera neceſſaria erat viuenti patri, ideoq; differre Chriſtus uoluit uocationem, ne impediretur honor ille, quo patres afficiẽdos pręcepit Deus. forſan etiam non ita ſe iſte facilem exhibuiſſet Chriſto uocanti, ſi tali detineretur impedimento: ſcimus enim, etiam ut mortuo ſubueniret, petiuiſſe dilationem. Expectauit igitur Dominus totius impedimenti ablationem, nec diſtulit, ne uocatus nouis ſe impedimentis irretiret, ac ligaret. Opportuna igitur eſt uocatio, immo dulciſſima, & *Admirabilis ſapiẽtia Saluatoris apparet i huius hominis uocatione.*

cha-

charitate plena, perinde enim factum eſt, quaſi diceret: mortuus eſt iam pater tuus, ſequere me, ego ero tibi pater, non perdidiſti patrem, ſed in multo meliorem, & potentiorem commutaſti; ille tua, tu mea potius indiges opera. Aduertendum aũt hoc in loco eſt, hũc hominẽ motum fuiſſe pietate, quæ debetur parentibus; inquit. n. Auguſt. ſer. 7. de verb. Dom. Pietas cordis eius Domino ſe oſtendebat, ſed pietas differebat. Ambroſius verò in commentario imprudẽtiã quandã in hoc homine notat, nimirum eam, quod minus præponebat maiori; maius. n. erat Chriſto vocãti obedire, quam patrem ſepelire, vt dicit Auguſt. loco citato. Verba autẽ Ambroſij ſunt hæc. Vide igitur, quia quos Dominus miſerat, etiam imprudentes aduocat. Hæc Ambro. Quam quidem imprudentiam excuſabilẽ exiſtimo ob ignorationem & quia non id tentauit abſolute tacere, niſi impetrata facultate, quam humiliter petiuit, eaq; denegata acquieuit, & vocati conſenſit.

Dixitque ei Ieſus: Sine vt mortui ſepeliant mortuos ſuos.

COMMENTARIA.

NOn reſpondet abſolute, ne eas, ne patres deſpiciendos eſſe ſignificare videretur, ipſiq; moleſti, & turbationis cauſam inferret, ſed dicit: Sine mortuos ſepelire mortuos ſuos, quibus verbis Chriſtus ſic vetat Diſcipulum ire ad Patris ſepulturam, vt ſimul reddat ſuæ prohibitionis cauſas, quibus & hoĩem, & doceat, & cõſolet. Vna eſt, quia eius opera neceſſaria nõ eſt; erant enim qui ſepelirent nec inſepultus manebat pater, etiamſi ipſe nõ accederet. Altera eſt, quia non erat eius opera decens: nam infideles decebat ſepelire infidelem, vt tales ſint ſepelientes, qualis eſt ſepultus quos omnes mortuos appellat; infideles. n. ſepelientes mortui ſunt anima, ſepeliendus vero, etiam corpore. cũ igitur Diſcipulus hic viueret etiam anima, qui credebat in Chriſtum charitate cõiunctus, indecens erat, ſi cum mortuis ſe immiſceret. Tertia eſt propter periculum, ne dum mortuis, & non credentibus ſe coniungit, efficeretur vnus ex eis. Quarta, ne dum ſepulturę indulgere cupit, multis alijs emergentibus negotijs ſęcularibus implicaref, quibus, pluſquam cogitabat, retardaretur, aut aduerteretur. Sine ergo mortuos ſepelire mortuos ſuos. Hęc enim verba hiſce verbis inſinuantur.

ANNOTATIO CXXIX.

Qui dicãtur mortui mortuos ſepeliẽtes, & qs fuerit diſcipul⁹ is à Xpo vocatus.

LVcas (vti diximus) omiſit verbũ, quod refert Matthæus. ſ. Sequere me, & ſine mortuos, &c. Ambroſius in commentario, duas hic mortes diſtingui notat, vnam culpæ, alteram naturæ. qui mortui erant peccato, ac culpa ſepeliebant eum, qui mortuus erat natura. adde tu etiam, & culpa, ob id enim dicif, mortuos ſuos. Amplius etiam eſt, quod Auguſt. lib. Quæſt. in Matth. cap 6. cenſet, nẽpe in hac ſententia mortuos ſepelientes dici infideles, quia gratia Dei, quæ ſine fide non eſt, priuati erant, mortuos autem ſepultos, eos, qui ſine fide à viuis receſſerant, quos appellat mortuos ſuos, id eſt, ſimiles ſepelientibus, quia ſine fide omnes erant. Idem affirmat ſerm. 7. de verbo Domin. ex quo recte collegit Chryſoſtõ. hom. 23. in Matth. hunc Diſcipulum fuiſſe filium patris infidelis, qui mortuus dictus eſt ſimilis ſepelientibus. idem ſentit Hieronymus. Hæc omnia intelligenda ſic exiſtimo, non quod hi gentiles eſſent; non enim vocatus fuiſſet ad ſequendum Chriſtum, niſi Iudæus eſſet, vnde pater etiam ipſius Iudęus erat, quales etiam ij, qui ſepulturæ eum tradituri erãt; at quia in Chriſtum poſt tot miracula nõ crediderant, cum credere tenerentur, dicti ſunt infideles ab Auguſtino, & Chryſoſtomo, mortui autem propter infidelitatis huius peccatum: niſi dicere velimus, hunc hominem fuiſſe filium Samaritani, Samaritanoſque dictos mortuos, quia fidem Dei non habebant; nam etiamſi Deũ Iudæorum adorarent, qui verus eſt Deus, legemque Moyſi magna ex parte reciperent, tamen admittebant falſos Deos, & idola colebant, ideo mortui, & infideles cenſebanẽ: homo autem iſte, & veram fidem Dei tenebat, & Diſcipulus Chriſti erat, pius, ac deuotus.

Parentes honorandi.

Notat Auguſtinus ſer. 7 de verb. Dom. ſignificatum eſſe in hoc loco, parentes qui

di, ſed Deo poſt ponendi ſunt. dem honorandos, ſed poſtponendos eſſe Deo, illud bonum eſſe, hoc tamen melius. Ambroſius autem in commentario idem confirmat, dicens: paterni funeris ſepultura prohibeť, vt ſic intelligas humana poſthabenda diuinis. Bonum ſtudium, ſed maius impedimentum: nam qui partitur ſtudium, deriuat affectum, qui diuidit curam, differt profectum. ergo prius obeunda, quæ maxima ſunt. Nam & Apoſtoli ne occuparent ſtudium diſputandi, miniſtros pauperibus ordinarũt, & ipſis cũ à Domino mitterentur, neminem in via ſalutare præſcriptum eſt, non quo beneuolentię diſpliceret officium, ſed quod perſequendæ deuotionis intẽtio plus placeret. Hęc Ambroſ. id etiam Chryſoſ. eleganter explicat, dicens: Putaſne aliquis dicet, non ingẽs ingratitudinis crimen illud incurriſſe, qui in ſepeliendo parente non affuit? Ego vero ingratiſſimum hominẽ eum iudicarem ſi negligentia id feciſſet. Si autem ne rẽ maioris momenti impediret, tunc abire potius extremę fuiſſet temeritatis. Dominus enim ipſe, non quia deſpiciendi ſunt parẽtes, abire vetuit; ſed quia diſcere nos hinc voluit, nihil eſſe magis neceſſarium, videri que debere, rebus cęleſtibus, quę tanto ſtudio obeundę ſunt. vt, & ſi magna ſunt, quę abire vrgeant, incumbere tamen omni diligentia, atque inuigilare debeamus. Quid .n. magis neceſſarium videtur, quam dum ſepeliuntur parẽtes, adeſſe? Quid vero facilius, aut quid breuiori tempore peragi poteſt? Quod ſi nunc tam breue tempus propter ſepeliendos parentes abeſſe a ſpiritualibus vetitum eſt, perpende, quo ſupplicio digni ſint, qui ſemper ab ijs, quę dignę ſunt Chriſto, rebus, recedunt, quia vilia nimium, & abiecta ſæcularium rerum negotia neceſſarijs anteponunt nullo vrgente. Hæc Chryſoſto.

Cauſæ, ob quas ire ad ſepeliendũ hominẽ iſte prohibetur. In commẽtario autem plures addimus cauſas, ob quas Chriſtus vetuit hominem abire ad ſepulturam patris. vnum eorum fuit periculum, ne ex Deo deuoto efficeretũ non deuotus, rebuſq; huius ſæculi implicaretur, quod quidem idem Chryſoſto. eleganter notauit, dicens. Ego doctrinæ Chriſti efficaciam vehementer admiror, nã cũ adoleſcentẽ ſibi perpetuo affixerit, a mille malis, veluti ab immoderato fletu, ac dolore, aliorumq; quæ hic oriri ſolent, eripuit; erat enim neceſſe poſt parentis ſepulturã ad teſtamenti conſiderationem deuenire, & hęreditatis diuiſionem, deinde in aliud ex alio quaſi vndarum fluctibus diſtractus procul à portu ſalutis iactaretur, quę ne illi acciderent, ſecum eſſe ipſum iubet, cum que ſibi coniungit. Hæc Chryſoſto. à quo diſcordat, quod docet Baſilius in Conſt. Monaſt. cap. 21. oſtendens quantum detrimẽti in ſpiritualibus afferat affectio erga parentes, atque conſuetudo idemque hoc præſenti teſtimonio Chriſti confirmat.

Tu autem uade, & annuncia regnũ Dei.

COMMENTARIA.

MEliorem rẽ exponit Chriſtus, cui poſtpoſita ſepultura patris, incumbendum erat: Vade (inquit) & annuncia populis Regnum Dei. perpende quanto ſublimius, utilius, & magis neceſſarium ſit regnum Dei, quam ſepultura, & hoc annunciare, quã adeſſe, & coniungi ſepelientibus mortuũ. illo igitur poſtpoſito fac hoc. Regnum Dei appellat aduentũ ſuũ, quem credere neceſſe eſt ad ſalutem, & vt perueniatur ad vitam æternam, quæ dicitur Regnũ cęlorum. Hęc prędicatio, & annunciatio eſt, quam fecit & Chriſtus: appropinquauit (inquit) Regnum cęlorum, ſimiliter Ioannes Baptiſta, & Apoſtoli. hoc idem Diſcipulus hic annunciare, & prædicare iubetur, & ad id dimiſſa patris ſepultura vocatur.

ANNOTATIO CXXX.

DOctrinam commentarij confirmat Chryſoſt. hom 28. in Matt. multo inquit, melius eſt Regnũ Dei promulgare, & alios à morte retrahere, quam mortuũ, qui nulli vſui eſt, ſepelire, maxime, cũ ſint, qui hęc munia obeãt. Hoc idẽ Greg. li. 19. Mora. cap. 14. docuit: Aliquando (inquit) in actionibus noſtris minora bona pręter mittenda ſunt pro vtilitate maiorum, nã quis ignoret eſſe boni operis meritũ mortuum ſepelire? & tñ cuidam, qui ad ſepeliẽdũ patrem ſe dimitti popoſcerat, dictũ eſt: Sine vt mortui ſepeliant mortuos ſuos: tu aũt vade, & annuncia Regnũ Dei; poſtponendum

Digitized by Google

nendum namq; erat obſequiſi huius mini ſterij officio prædicationis, quia illo, carne mortuos in terram conderet, iſto autē animā mortuos ad vitam reſuſcitaret. Hęc Gregorius.

Et ait alter: ſequar te Domine: ſed permitte mihi primum renunciare his, qui domi ſunt.

COMMENTARIA.

Minora bona q̄ñ que prætermittē da ꝑ utilitatem maiorum.

TErtius offert Chriſto ſequelam, ſed petit dilationē, vt liceat prius abire, & conſanguineis id nunciare, vt ſciāt, quid de eo actum ſit, ne ſollic[i]ti, & anxii de eius manſione inquirant. Hic autem homo cū homine illo primo in exteriori conuenire videt᷑, quia ſponte offert, ſe ſecuturum, ſed in interiori longe diſſimilis eſt: primus.n. ſine deuotione, & rebus ſeculi huius addictus acceſſit, vnde ab eo, quod promiſit, ſtatim receſſit. Iſte vero animo renunciandi omnibus b. cum dilatione petita ſequi Chriſtum cupit, vnde, & permanſit. Homini autē ſecundo diſſimilis videtur in exterioribus, quia ſecundus à Chriſto inuitatur, hic verò non vocatus venit, tamē in interioribus ſimilis eſt, quia in vtroque bonus animus, & ſtudium veritatis inerat, & à Chriſto intus vterque trahebatur.

ANNOTATIO CXXXI.

HVius hominis Matthæus non meminit, ſed a ſolo Luca relata eſt hiſtoria. Baſilius autem in conſtit. monaſt. cap. 21. tenet hunc fuiſſe vnum ex Chriſti Diſcipulis, ſicut, & præcedentem, qui mortuum ſepelire vetitus eſt. Quidam recentiores verbum renunciandi interpretantur, pro eo quod eſt valedicere, quaſi diceret, Sine me prius valedicere meis domeſticis, valedicimus a quibus recedimus, numquam reuerſuri, quam ſignificationem admittit verbum Græcum: Auguſtinus vero ſerm. 7. de verb. Dom. interpretatur, pro eo, quod eſt ſignificare, ſeu certiorem facere aliquem, dicitque petiiſſe certiores facere ſuos, ne ambiguitate premerentur,

Qui fuerit tertius iſte homo à Xp̄o nō uocatus accedens & quid hoc loco renūciare ſignificet.

ignorantes, quid de eo actum eſſet, ſenſus (inquit) eſt, vt nunciem meis, ne forte quomodo ſolet, quærant me. quam etiam ſignificationem verbum Græcum admittit, eamque vetus interpres, & Titus Boſtrenus ſecuti ſunt; tamen differt Titus ab Auguſtino in explicando fine huius renunciationis, ſeu notificationis; exiſtimat enim hunc voluiſſe renunciare ſuis, vt conſilium caperet cum eis; vnde infert, eum fuiſſe animo ancipiti, & diuiſo. Baſilius autem loco proxime citato eandem amplectitur verbi ſignificationem: tamen diuerſam interpretationem adhibuit, nempe vt eo fine renunciare ſuis voluerit, vt cum eis res ſuas componeret. Ex Diſcipulis (inquit) ſuis cuidam, ne id quidem permiſit, vt res ſuas cum propinquis componeret. & iterū ei, q res ſuas cū propīquis cōponere volebat, ſic ait: Nemo qui miſit manum ſuam ad aratrum, reſpiciēs retro aptus eſt regno Dei. Mihi autem communis verbi ſignificatio probabilior viſa eſt, quam Auguſtinus, Titus, & Baſilius probarunt; is autem finis, quem Titus interpretatur, non placet, nam iuuenis illius oblatio, quando dixit; ſequar, abſoluta eſt, & ſine vlla conditione, non.n. dixiſſet abſolute ſequar, ſi conſilium prius capere intendiſſet. Accommodatior eſt hæc Baſilii interpretatio, licet magis probauerim eam, quæ eſt Auguſtini.

Ait ad illum Ieſus: Nemo mittens manum ad aratrum, & reſpiciēs retro, aptus eſt Regno Dei.

COMMENTARIA.

VEtat Chriſtus Diſcipulum ire ad renunciandum cōſanguineis, adhibita doctrina, parabolæ cuiuſdam breuiſſimæ, & apertiſſimæ verbis expoſita, ſenſus eſt: Qui bonum opus inceptum intermittit, ac procraſtinat, non eſt aptus capeſſendo regno Dei, id eſt, cœleſtibus, ac ſpiritualibus bonis adipiſcendis, ſicut qui mittit manum ad aratrum, & opus ſeminandi incipit, & retro reſpicit, opus arandi intermittendo, idoneus non eſt ad munus agricolæ ſubeundum, fructuſque ex ſeminibus colligendis. inceptis ex

hac

ex hac tua voluntate, ac ſpontanea oblatione ad me ſequendum, ne interrumpas, ne procraſtines: nam ineptus efficieris, vt me ſequatis, meuſque Diſcipulus indiuiduus ſis.

ANNOTATIO CXXXII.

Expoſitio huic parabolæ iuxta Doctores ſacros.

VAriè exponitur hæc parabola à Doctoribus. Primo Gregor. hom. 3. in Ezech. illum mittere manum ad aratrum, ac reſpicere retro, interpretatur qui cũ ſemel ad Deum à malis, & peccatis ſit conuerſus, iterum ad mala, & peccata quæ reliquit, cõuertitur; Manum, inquit, mittere ad aratrum eſt per quendam quaſi compunctionis vomerem ad proferendos fructus terrã ſui cordis aperire, ſed retro poſt aratrum aſpicit, qui poſt exordium boni operis ad mala reuertitur, quæ reliquit. Hęc Gregor. Licet autem per accommodationem quandam poſſit hæc parabola de huiuſmodi hominibus verificari, tamen ad ſenſum præſentis loci hæc interpretatio non facit: nam homo hic, de quo hoc dictum eſt, non reuertebatur ad mala, quę prius reliquerat, cum renunciare ſuis non eſſet malum ex ſe.

Secundo loco Euthymius in præſenti interpretatur hanc parabolam iis conuenire, qui cum ſpiritualibus rebus incumbant, ad temporalia reſpiciunt: Oportet enim (inquit) cum quis ſequitur Chriſtum, confeſtim omnia deſpicere, & ſequi, ne oculos quidem ab eo diuertendo, ne forte habitu, & ſpecie eorum, quæ à tergo ſunt, retineatur. Hoc idem ante Euthymium ſenſit Titus Boſtrenus, & adhuc magis declarauit, dicens ad ea omnia temporalia non eſſe reſpiciendum amplius, quæ nos auerterunt, aut à ſtudio rerum ſpiritualiũ auertere, aut quouis modo retardare poſſunt: in quem ſenſum illud accipiendum exiſtimo, quod Paulus dicit, Philip. 3. Quę retro ſunt obliuiſcens, ad ea, q̃ ſunt priora extendens me ipſum. & illud Pſal. 44. Obliuiſcere populum tuum, & domum patris tui. & hic ſenſus accommodari poteſt huic loco, ſicque etiam interpretatur Baſil. de conſtit. monaſt. cap. 21.

Tertio loco idem Baſil. ſerm. 1. de Baptiſmo, aliter interpretatur, nimirum eũ dici reſpicere retro cum miſerit manũ ad aratrum, qui uel breuem moram interponit obedientiæ, quæ ſine prætextu velociter, & ſine ſuſpenſione Domino præſtãda eſt. Huic expoſitioni conſentit ea, quæ poſita eſt in commentario, vt non ſolũ reſpicere retro ſit cõuerti ad opera temporalia, ſed ẽt ceſſare ab opere incœpto, & id intermittere, ſicut hic iuuenis faciebat, quod intellige abſq; cauſa vrgenti, & maximè cũ periculo perdendi opus incœptum: ſicut in præſenti caſu ſignificatum eſt. non. n. ſolum occaſio ſequendi Chriſtum tollebatur, ſed ẽt periculum magnum erat mutãdi propoſitum ſequendi Chriſtum, quod quidem ſæpe iis accidit, qui ſem ſimilem cum domeſticis, ac parẽtibus cõicauit, qui perfectioris vitæ inſtitutum plerumq; nõ probant, vt rectè notauit Titus Boſtrenus. Vnde iuuenis iſte non ſolum retardabat Chriſtum ſequendi propoſitum, ſed periculo ſe exponebat id mutandi, & conuertẽdi ſe ad ſæcularia, ideo manũ aratro mittens retro reſpecturus pronunciatur, ſe ita faceret: quam doctrinam amplexi illi Apoſtoli relictis retibus, ac patre Chriſtũ nulla interpoſita mora ſecuti ſunt. Non omittam autem ſenſum, quem Orig. trac. 33. in Matth. huic ſnĩæ adhibet, prędicatoribus. n. verbi accommodat, eos, dicens manum mittere ad aratrum i. actum docendi doctrinam Chriſti, quos oportet non reſpicere retro, i. à verbi prædicatione deſiſtere, & ſaluti animarum incumbere: quãuis. n. alia recta vitæ opera habeãt, vel hoc ſolo damnabantur tamquam talẽtum abſcondentes, quod ab Euangelizando ceſſarunt, iuxta illud 1. Cor. 9. Væ mihi ſi non euangelizauero. Atq; hic ſenſus applicari põt huic Diſcipulo Chriſti, qui forſan iã Chriſtum annunciare incœperat, ſaltem ipſa diſciplinæ profeſſione, cui dicitur; ne reſpiciat retro, negotijs ſæcularibus intendens, ſed eat ad annunciandũ Regnũ Dei.

Finis Capitis Noni.

FRANCISCI CARDINALIS TOLETI IN SACROSANCTVM LVCÆ EVANGELIVM COMMENTARII.

CAPVT DECIMVM.

POſt hæc autem deſignauit Dominus & alios ſeptuaginta duos,& miſit illos binos ante faciem ſuam in omnem ciuitatem,& locum,quo erat ipſe venturus.Et dicebat illis:Meſſis quidem multa,operarij autem pauci.Rogate ergo dominũ meſſis,vt mittat operarios in meſſem ſuã. Ite: ecce ego mitto vos ſicut agnos inter lupos. Nolite portare ſacculum,neque peram,neque calceamenta, & neminem per viam ſalutaueritis. In quamcunque domum intraueritis,primum dicite: Pax huic domui: & ſi ibi fuerit filius pacis, requieſcet ſuper illum pax veſtra: ſin autem ad uos reuertetur. In eadem autem domo manete edentes,& bibentes,quæ apud illos ſunt: dignus eſt enim operarius mercede ſua.Nolite tranſire de domo in domum.Et in quamcumque ciuitatem intraueritis, & ſuſceperint vos, manducate,quæ apponuntur vobis,& curate infirmos,qui in illa ſunt,& dicite illis: Appropinquauit in vos regnum Dei. In quamcumque autem ciuitatem intraueritis, & non ſuſceperint vos,exeuntes in plateas eius,dicite; Etiam puluerem,qui adhæſit nobis de ciuitate veſtra,extergimus in vos.tamen hoc ſcitote, quia appropinquauit regnũ Dei. Dico vobis,quia Sodomis in die illa remiſſius erit quam illi ciuitati.Væ tibi Corozain,væ tibi Bethſaida: quia ſi in Tyro,& Sidone factæ fuiſſent virtutes,quæ factæ ſunt in vobis,olim in cilicio,& cinere ſedentes pœniterent; verumtamen Tyro,& Sidoni remiſſius erit in iudicio quam vobis.Et tu Capharnaum uſq; ad cælum exaltata,vſque ad infernum demergeris.Qui vos audit,me audit: & qui vos ſpernit, me ſpernit.Qui autem me ſpernit,ſpernit eum,qui miſit me. Reuerſi ſunt autem ſeptuaginta duo cum gaudio dicentes: Domine,etiam dæmonia ſubijciuntur nobis in nomine tuo.Et ait illis: Videbam Satanam ſicut fulgur de cælo cadentem.Ecce dedi uobis poteſtatem calcandi ſupra ſerpentes,& ſcorpiones, & ſuper omnem virtutem inimici: & nihil uobis nocebit.Verumtamen in hoc nolite gaudere,quia ſpiritus vobis ſubijciuntur: gaudete autem,quod nomina ueſtra ſcripta ſunt in cælis.In ipſa hora exultauit Spiritu ſancto,& dixit: Cõfiteor tibi pater,Domine cæli,& terræ,quod abſcõdiſti hæc à Sapiẽtibus, & prudentibus, et reuelaſti ea paruulis.Etiam pater:quoniam ſic placuit ante te.Omnia mihi tradita ſunt à Patre meo. Et nemo ſcit quis ſit Filius,niſi Pater:& quis ſit Pater,niſi Filius, & cui uoluerit filius reuelare. Et conuerſus ad Diſcipulos ſuos,dicit: Beati oculi,qui uident,quę uos uidetis.Dico.n.uobis,quod multi Prophetæ,& reges uoluerunt uidere,quæ uos uidetis,& non uiderunt:& audire,quæ auditis,& non audierunt.Et ecce quidam Legiſperitus ſurrexit tentans eum,& dicens: Ma

giſter, quid faciendo uitam æternam poſſidebo? At ille dixit ad eũ: In lege quid ſcriptum eſt? quomodo legis? Ille reſpondens, dixit: Diliges Dominũ Deũ tuũ ex toto corde tuo, & ex tota anima tua, & ex omnibus uiribus tuis, & ex omni mẽte tua, & proximum tuum ſicut teipſum. Dixitq; illi: Rectè reſpondiſti, hoc fac, & uiues. Ille autem uolens iuſtificare ſeipſum, dixit ad Ieſum: Et quis eſt meus proximus? Suſcipiens autem Ieſus, dixit: Homo quidam deſcendebat ab Ieruſalẽ in Iericho, & incidit in latrones, qui etiam deſpoliauerunt eum: & plagis impoſitis abierunt ſemiuiuo relicto. Accidit autem, ut ſacerdos quidam deſcenderet eadem uia: & uiſo illo præteriuit. Similiter & Leuita cum eſſet ſecus locum, & uideret eum, pertranſiit. Samaritanus autem quidam iter faciens, uenit ſecus eum, & uidens eum, miſericordia motus eſt. Et appropians alligauit uulnera eius, infundens oleum & uinum, & imponens illum in iumentum ſuum, duxit in ſtabulum, & curam eius egit. Et altera die protulit duos denarios, & dedit ſtabulario, & ait: Curam illius age; & quodcunq; ſupererogaueris, ego cum rediero reddam tibi. Quis horũ trium uidetur tibi proximus fuiſſe illi, qui incidit in latrones? At ille dixit: Qui fecit miſericordiam in illum. Et ait illi Ieſus. Vade, & tu fac ſimiliter. Factum eſt autem, dum irent, & ipſe intrauit in quoddam caſtellum: et mulier quædam Martha nomine, excepit illum in domum ſuam, et huic erat ſoror nomine Maria, quæ etiam ſedens ſecus pedes Domini, audiebat uerbum illius. Martha autem ſatagebat circa frequens miniſterium: quæ ſtetit, & ait: Domine non eſt tibi curæ, quod ſoror mea reliquit me ſolam miniſtrare? dic ergo illi, ut me adiuuet. Et reſpondens dixit illi Dominus: Martha, Martha, ſollicita es, et turbaris erga plurima. Porro unum eſt neceſſarium. Mariam optimam partem elegit, quæ non auferetur ab ea.

CAPVT DECIMVM.

Poſt hæc autem deſignauit Dominus & alios ſeptuaginta duos.

COMMENTARIA.

TRanſit Euãgeliſta ad aliqua narranda, quæ etiamſi poſt ea, quæ in præcedentis capitis fine referũtur, geſta ſint, non tñ cum eis immediatã habent cohærentiam, ſed nonnulla interceſſerunt, quæ ab alijs Euangeliſtis ſunt deſcripta. Poſt hæc ergo, quæ dicta ſunt, licet non proximè, & immediatè, Dñs vltra duodecim illos Diſcipulos, quos Apoſtolos uocauit, nũcupauerat, & ad prædicandũ miſerat, deputauit alios ad id munus numero ſeptuaginta duos. Particula, &, augmẽtum notat, nempe vltra duodecim delectos etiam eſſe ſeptuaginta duos.

ANNOTATIO I.

Cõnexio huius c. AVg. lib. 2. de conſ. Euãg. c. 23. notat illud (poſt hæc) non indicare immediatè poſt precedentia factã fuiſſe hãc deſignationem Diſcipulorum, ſed multa interceſſiſſe, quæ narrãtur à Matth c. 8. Quantũ aũt fuerit tps huius interualli, dicit nõ apparere: qđ quidem uerum eſt, factã n. eſt hæc miſſio anno tertio pdicationis Chriſti, & poſt multa, quę narrantur à Ioan. c. 7. 8. 9. & 10. atq; hæc de connexione. Quod aũt ad literã ſpectat, aduertendum eſt, exẽplaria Græca non hẽre illud (duos) ſed tñ (ſeptuaginta) ſicq; legunt multi Patres; inter quos ſunt Ambr. in pñti, & Hiero. in Epiſt. ad Fabiolã manſ. 6 non ſolum refert Lucam ſcribentẽ ſeptuaginta, ſed ẽt huic numero applicat illas ſeptuaginta palmas, q̃ inuentæ ſunt in deſerto cũ duodecim fontib. aquarũ. Exo. 15. quos ſignificaſſe Apoſtolos teſtatur. eadẽ dicit Tertul. lib. 4. contra Marcion. eundẽ numerũ probant Euſeb. lib 1. hiſt. c. 12. & Iren. lib. 2 c. 27. & li. 3. c. 13. ac Dorotheus in Synopſi, non tm̃ ſeptuaginta, ſed nomina ẽt eorũ refert. ſic ẽt legit Euthym. At uerò non deſunt Patres antiqui, tam Latini, q̃ Græci, qui legãt ſicut uulgat', ſeptuaginta duos, nẽpe Titus Boſtr. Græcus, antiquior Hieronymo in huius loci commentar. Epiph. lib. 1. to. 1. in fine ſæpe affirmat ſeptuagin-

ta duos, & multorum nomina narrat, quod argumento manifeſto eſt exemplaria Græca ita habuiſſe apud illos, ſicut vulgatus interpretatus eſt. Inter Latinos aūt Auguſ. quæſ. Euang. c. 14. non ſolū ſeptuaginta duos affirmat fuiſſe, ſed etiam numeri huius myſteriū explicat. & lib. 2. de conſ. Euang. cap. 23. legit hunc eundem numerum. Idem etiam Beda in præſenti. Mihi in hac parte videtur non diſcedendū à vulgato interprete, cū habeamus auctores Græcos conſentientes, & Auguſtinū ſic exponētē. immo forſan nulla eſt diſcordia: nam illi antiqui, qui ſeptuaginta legerunt, ſecuti ſunt morē vſitatiſſimum Hebręorū, qui numeros fractos ſæpiſſime ſilent, & integros referūt, quod de temporibus notauit Auguſ. lib. 2. quęſ. in Exo. q. 47. Idcirco ſeptuagintaduos, dixerūt ſeptuaginta. quod ēt factū eſt in illis ſeptuaginta duobus interptibus, quos ſępe dicimus ſeptuaginta, cū ſit certū delectos fuiſſe ſeptuagītaduos, ſex ex ſingulis tribubus, vt teſtaē Ioſephus lib. 2. antiq. cap. 2. ita factum eſt in hoc diſcipulorum numero. Aduerte aūt hoc in loco duos ordines Diſcipulorū Chriſti, vt notauit Hiero. epiſ. ad Fabiolā, manſ. 6. nēpe primū, & ſecundū. Primū quidem Apoſtolorum, quos duodecim elegit, ac ſuper oēs, quaſi principes, & capita conſtituit; ſecundū autem horum ſeptuaginta duorum illis inferiorū; vnde Euāgeliſtę nomina duodecim, nō aūt ſeptuaginta duorum retulerunt. Hinc in Eccleſia duo ſunt ordines, nēpe Epiſcoporum, qui ſucceſſores ſunt Apoſtolorum, & minorum Sacerdotū, qui illos ſeptuaginta duos repræſentant. quod Clemens Roman. epiſt. 1. ad Iacobū, teſtaē Petrū ipſum docuiſſe Epiſcopos, inquit, vicē Apoſtolorum gerere, Dominum docuiſſe dicebat, & reliquorum Diſcipulorum vicem tenere presbyteros debere inſinuabat. Hæc ille.

Epiſcopi ſucceſſores Apoſtolorum ſunt, reliqui aūt ſacerdotes aliorum Diſcipulorum.

Et miſit illos binos ante faciem ſuā.

COMMENTARIA.

DEſignatos mittit ad annūciandū, & prædicandū regnū Dei, ante faciem ſuam, i. ante ſe, & quaſi præuenientes eum. Binos aūt mittit: tum vt mutuo auxilio, ac conſilio ſibi eſſe poſſint: tum vt ad operam magis ſe inuicem excitent: tum demum, vt maiorem ab auditoribus fidem prædicationi concilient, cum ex verbo Domini, in ore duorum, vel trium ſtet omne verbum. Sic etiam Apoſtolos binos miſerat, vt refert Mar. cap. 6.

ANNOTATIO II.

GRegor. hom. 17. in Euang. cur Dñs binos miſerit Diſcipulos, aſſignat cauſas tres. vna eſt ad inſinuandum duo eſſe pcepta charitatis Dei, & proximi. Altera, quia charitas minus, quam inter duos eſſe non poteſt, cum nemo dicatur erga ſe habere charitatem, ſed potius dilectionem. Tertia ad ſignificandum eum, qui charitatem erga alterum non habet, prædicationis officium ſuſcipere, nullatenus debere. Hęc omnia magis ad ſenſum ſpiritualem pertinere, quā ad literalem vnt. Ambroſius in comment. cauſam aliā adfert: qua inquit ratione miſit binos, quia bina miſſa ſunt animalia in arcam, cum mare fœmina, immunda per numerum, ſed mūdata Eccleſiæ ſacramento, per quæ verba ſignificat Ambroſius Chriſtū miſiſſe binos, vt oſtenderet, quod ſicut numerus binarius imperfectus eſt, tā ij, ad quos mittebat Diſcipulos binos, imperfecti erant, perficiendi vero Chriſti fide, & charitate, quę etiā ad ſpiritualem ſenſum magis ſpectāt; ad literalem enim ea, quę in comentarijs dicta ſunt, magis facere videntur.

Cur Dominus binos miſerit Diſcipulos.

In omnem ciuitatem, & locum, quo erat ipſe venturus.

COMMENTARIA.

EXponit Euāgeliſta, quo Diſcipuli miſſi nūc ſint ad pdicādū: In oēm, inquit, ciuitatē, & locū, i. villas, caſtella, pagos, ad q̄ ipſe venire diſponebat, vt eſſent quaſi præcurſores eius. Hæ ciuitates, & loca ſunt Iudææ regionis, in qua Chriſtus tunc erat, qñ hos ſeptuaginta miſerat, cū prius Apoſtolos in Galilæam, reliquumque Iſrael miſiſſet, vt ſupra cap. 9. narratum eſt.

ANNOTATIO III.

GRegorius homil. 24. in Euangel. cauſam exponit cur Diſcipulos pmiſerit. Bene, inquit, dicitur, quia miſit eos ante faciē ſuam in omnem ciuitatem, & locum, quo erat ipſe venturus. Prædicatores enim ſuos

Cur Chriſtus Diſcipulos pmiſerit.

ſuos Dñs ſequitur, quia prædicatio præuenit, & tunc ad mentis noſtræ habitaculum Dñs venit, quãdo verba exhortationis præcurrunt, atq; per hoc veritas in mente ſuſcipitur. Hinc namq; eiſdem prædicatoribus Eſaias dicit: Parate viam Dñi, rectas facite ſemitas Domini Dei noſtri. Hæc Gregor. Quæ ſpiritualiter dicta ſunt, & de aduentu Chriſti ſpirituali in mẽtes hominum procedunt. At hoc in loco agitur de aduentu ſenſibili, & corporali, quo Chriſtus ciuitates, & loca Iudææ viſitauit, præmittens Diſcipulos ſuos; cuius miſſionis cauſa realis illa eſſe videtur, quæ fuit, vt Ioannes Baptiſta præcurreret aduentum eius, nimirũ vt explicata lege, & expoſitis Prophetis de Chriſti aduentu conuictos hoĩes de ſuis peccatis, ac per pęnitentiam pręparatos, diſponerent ad facilius recipiẽda Chriſti prędicationẽ. Cum.n. ipſe non poſſet longo tempore in ſingulis locis permanere, quia iam ad mortem properabat, ante ſe miſit ſuos, vt homines diu, & mature rem tantam conſiderarent.

Et dicebat illis: meſſis quidem multa, operarij autem pauci.

COMMENTARIA.

EXplicat Euangeliſta, quomodo Chriſtus deſignauerit, & miſerit Diſcipulos hos. primo quidẽ cauſam deſignationis, & miſſionis illis expoſuit, dicens: Meſsis multa eſt, operarij autem pauci, id eſt. numerus eorum, qui in me credituri ſunt ex Iudæis, magnus eſt; numerus vero prædicatorũ, & eorum, per quos credere debent, paucus eſt; nam hactenus duodecim tantum mecum habeo, qui tanto numero non ſufficiunt. His verbis indicauit cauſam, cur promoueret, & augeret prædicantium, & mittendorum numerum vltra Apoſtolos duodecim. Cur autem metaphora meſsis, & operariorum vſus ſit, & quid per meſſem ſignificauerit, in annotatio. declarat.

ANNOTATIO IV.

Cur meſſis metaphora vſus ADuertenda ſunt nonnulla. Primo quidem, quando Dns mittit duodecim Apoſtolos in Galilęam, & reliquu Iſrael ad prædicandum, ſimilibus vſus eſt verbis, vt refert Matth. cap. 9. in fine; Meſſis quidẽ, inquit multa, operarii aũt pauci; erat.n. ipſe tunc ſolus, & præcurſor Ioannes, qui pauci erant, idcirco auctus eſt numerus miſſis duodecim; nunc ẽt aucturus numerũ hũc, vt mitteret prædicatores in Iudęã, eiſdem vſus eſt verbis; Meſſis multa, operarii autẽ pauci, ſignificãs etiam numerũ Apoſtolorum paucum eſſe, pluresq; operarios eſſe neceſſarios, eaq; de cauſa ſeptuaginta deſignauit Diſcipulos. Aduertendum eſt ſecũdò ex Auguſ. ſer. 42. de Sanctis. hanc meſſem non eſſe in Gẽtibus, ſed in populo Iudeorũ: cuius rationẽ ſapienter reddit. nam meſſis nõ dr̃ niſi vbi ſeminatũ eſt; at in gẽtibus nõ pręceſſerat ſemẽ. i. verbũ de Chriſto, cum lex, & prophetię Iudęis datę fuerint; horum.n. legiſlatio, teſtamentũ, obſequiũ, & promiſſa, vt teſtatur Paulus Rom. 9. idcirco in aduentu Chriſti meſſis erat Iudęorum, quibus per prophetas ſeminatum erat, vnde Ioan. 4. dicit Chriſtus, alius eſt qui ſeminat, alius eſt, qui metit, ego miſi vos metere, quod vos non laboraſtis. Gentibus aũt ſeminandũ erat verbũ per Apoſtolos miſſos à Chriſto. Vnde Matth. 13. hanc prędicationem gẽtiũ parabola ſeminantis Chriſtus ſignificauit. Atq; hęc eſt cauſa cur Chriſtus ſit tali metaphora vſus, qñ dixit: Meſſis quidẽ multa: loquebatur .n. de Iudęis. Similiter qñ miſit Apoſtolos in Galilęam, eadem verba protulit, nã ea prędicatio facta fuit etiã Iudęis. i. his, quibus lex, & prophetię datę erant, vt quando Chriſtus venire, in eũ crederent, ipſumq; reciperent, quod erat tẽpus meſſis: ea autẽ meſſis, quę ex ſeminato Euangelio colligẽda eſt, vltimo tẽpore in ſecundo Chriſti aduentu fiet, quã Dns alia parabola explicauit apud eundem Matth. cap. 13. vbi dicit Meſſis cõſummatio ſęculi eſt. meſſores autẽ Angeli ſunt. poſſumus etiam dicere in primo aduentu meſſem eſſe ẽt gentium, nam prędicatio Euangelii fuit quaſi ſeminatio per Apoſtolos, & ſucceſſores facta, meſſis verò fides, & religio ſuſcepta ab eis, ſeu illi oẽs, qui audito Euangelio obedierũt, quãuis proprius conueniat Iudęis vti dictũ eſt. Meſſem ergo hoc in loco appellat eos ex Iudęis, quibus Chriſtus annunciãdus erat, quiq; ad eũ recipiẽdũ parati erãt, in eũq; credituri, vt notat Hier. Mat. 9. Meſſis inquit, erat oĩs turba credentium.

Cur ſit Chriſt. & quæ ſit hæc meſſis.

Quod intellige de Iudęis, quibus Christus ꝑ legē, & ꝓphetas quaſi ſeminatus iā erat.

Rogate ergo Dominum meſſis, vt mittat operarios in meſſem ſuam.

COMMENTARIA.

EXpoſita cauſa deſignationis, & augendi numeri prædicantium, hortatur Diſcipulos omnes ad rogādum Deum, vt uelit mittere operarios, & augere prædicatores, quaſi diceret, cū ſint multi credituri, & pauci operarij, qui verbum prędicent, rogate Deum, qui Dominus eſt meſſis, vt augeat numerum hūc, & multiplicet operarios pro multitudine, ac magnitudine meſſis huius. Exhortatur aūt Christus Diſcipulos ad orationem, & preces, vt ſignificet eis munus hoc prædicandi, & annūciandi Christum à Deo eſſe, nec fructū prædicationis expectari poſſe, niſi ab iis, qui miſſi fuerint à Deo. Rom. 10. Quomodo prędicabunt, niſi mittantur? vnde de falſis prophetis dictum eſt Iere. 23. Non mittebam Prophetas, & ipſi currebāt; non loquebar ad eos, & ipſi prophetabant. Fecit etiā hoc, vt agnoſcerent quantum eſſet donum, & munus, ad quod deſignabantur, quod precibus à Deo impetrandum, & ab eo ſolo poſtulandum erat. Non autē dicit, Rogate, vt mittat vos in meſſem, quia nemo debet à Deo petere Epiſcopatus, & munia Eccleſiaſtica, ſed rogate, vt mittat operarios in meſſem ſuam. pro meſſe roganda ſunt iſta, non pro nobis.

ANNOTATIO V.

Explicatur magis proxima ſententia.

AVguſtinus ſerm. 42. de Sanctis, diſtinguit duas meſſes, vnā ex Iudæis, alterā ex gentibus. illam dicit ſignificatam in verbis præcedentibus, ſcilicet, meſſis multa, operarij autem pauci. Hanc vero in præſenti ſententia, rogate Dominū, vt mittat operarios in meſſem ſuam, nēpe in eos, qui credituri ſunt ex gentibus. Quæ interpratatio mihi vř difficile accōmodari poſſe contextui, ꝑꝑ particulā illatiuā (ergo) quæ oſtendit, quia multa meſſis eſt, & operarij pauci, idcirco rogandum eſſe Dominū, vt mittat operarios plures. Igitur in eadem ſignificatione vtrobiq; accipienda eſt meſſis, aut pro Iudæis, aut pro gētibus, aut pro omnibus indiſtincte. Euthymius in pręſenti aliter interpretatur; notat. n. hanc ſnīam cum præcedenti bis à Christo prolatam, nēpe quādo miſit duodecim Apoſtolos in Galilæam, quod refert Matthæus cap. 8. in fine. & nunc quando miſit Diſcipulos hos: dicit ergo in illa Apoſtlorū miſſione meſſem accipi pro ea, quæ erat ex Iudæis; meſſis nempe Iudæorū multa eſt, operarij aūt . ſ. Apoſtoli pauci: iubet autē Apoſtolis, rogate Dominum, vt mittat operarios, nempe hos ſeptuaginta Diſcipulos, hæc enim miſſio facta eſt poſt illam. At in hoc loco dicit meſſem accipi pro ea, quæ futura tūc erat ex gentibus, rogareq; pręcipit, vt mittat operarios, nēpe Epiſcopos, & prędicatores, qui poſtea ſecuti ſunt. Hæc eſt Euthymij ſnīa, quæ etiā non videtur magis accommodata, quia Diſcipuli nunc non mittuntur ad gentes, ſed ad ſolos Iudæos; ratio ergo miſſionis, nēpe quia meſſis multa, & operarij pauci nō poteſt extendi niſi ad eoſdem. Adde quod ſupra diximus cū Auguſtino meſſem nō tam Gentibus, quā Iudæis conuenire, in illis. n. non erat verbū ſeminatū, ſicut in illis. Exiſtimo ergo dicēdum quantum ad litteralem cōtextū apud Matthæū, meſſem accipi pro ijs, ad quos tunc mittebātur Apoſtoli, nēpe ciuitatib⁹, & oppidis Galilææ, iubetq; Christus Apoſtolos, vt rogēt Dn̄m, vt mittat operarios, nempe eoſdē Apoſtolos, qui quando hæc verba proferebat Christus, nondum eos elegerat, ac miſerat, hoc. n. ſtatim fecit, poſt quā precandum monuit, ſic. n. habet Matthæus: nam poſt illa verba, rogate Dominū meſſis, vt mittat operarios, conuocauit eos, elegit, & miſit, vt principio capitis noni narrat. Hoc autem in loco meſſis accipitur pro Iudæis, qui erāt in regione Iudęa, vbi tunc Christus erat, & in quem mittebat Diſcipulos monetq; eos, vt rogent Dominū ad mittendum operarios, qui quidē erant ipſimet. Sed nōdū miſſi, nā poſt hæc verba miſit eos, dicēs: Ite, ſicut qui deſtinauit mittere aliquos ad aliquod opus, prius eos monet ad rogandū Deum, vt velit operarios mittere, licet ipſimet poſtea ſint eligendi. Sic factū eſt hic, & apud Matthæū. Meſſis ergo multa erat, quando miſit Apoſtolos.

ſtolos, quia multis per totā Galilæam prædicandum erat verbum, operarii autē pauci, quia ante miſſionē Apoſtolorum Chriſtus erat, & præcurſor eius Ioannes: nunc etiā meſſis multa Iudæorum, operarii pauci, quia etiāſi Apoſtoli eſſent duodecim, adhuc paucus numerus erat, augendus autem per Diſcipulos. Hic mihi videtur ſenſus accommodatus contextui.

Ite.

COMMENTARIA.

POſtquam reddidit cauſam, cur numerus operariorū augendus eſſet, ac etiam monuit, vt rogarent Dominū meſſis, vt mittere dignaretur operarios, mittit eos, quos ad ſe traxerat, Diſcipulos: Ite, inquit, quo uerbo ſeipſum indicat Dñm meſſis: ſi.n rogandum dixit Dominum meſſis, vt operarios mitteret, & poſt hæc ipſe mittit, igitur ipſe Dñs meſsis eſt. Eſt aūt hoc uerbum non tm̄ ſignificatiuum miſſionis, & prædicationis faciendæ, ſed etiam efficax, conferens poteſtatem prædicandi, & munus hoc obeundi.

Ecce ego mitto vos, ſicut agnos inter lupos.

COMMENTARIA.

ADmonet Chriſtus periculi, qd in miſsione erat; tum ut cautiores reddat, caute.n.agit, qui pericula præuidet; tum, vt confidentiores, ac ſecuriores, fortioreſq; efficiat: ſi.n. Chriſtus præſcius periculorum eos mittebat, profecto facile intelligere poterāt, ſe ab eo oēm opem, & auxilium habituros, non.n. qui non caſu, ſed cōſilio exponit ſuos pīculo, id facit, niſi ſciēs eos ab ipſis periculis euaſuros liberos: Ecce, inquit, mitto vos, ſicut agnos inter lupos: nam vti lupi aduerſantur, & inſidiantur agnis, ſic Iudæi vobis; vtq; lupi potentiores, ac ualidiores ſunt agnis, ſic Iudæi temporali potentia, ac uiribus ſuperant uos, ſed ecce ego mitto uos. ecce, inquit, aduertite, cauti eſtote, ne uos inopinatos, ac impræmeditatos pericula inueniāt. rurſus, ecce ego ſum, qui mitto, confidite, timorē deponite, ſicut mihi nocere nō potuerunt, ſic nec poterunt lædere vos.

ANNOTATIO VI.

NOn immerito interrogabit quiſpiā, cur quādo Chriſtus miſit Apoſtolos, cum multa eis dixiſſet, quæ nunc Diſcipulis repetit, non hoc dixit, Ecce ego mitto vos, ſicut agnos inter lupos: ſupra.n.cap.9. Lucas illius miſſionis meminit, nec huius ſententiæ mentionē vllā habuit. Mihi reſpondendum videtur, cauſam inueſtigandam eſſe ab iis, ad quos miſſi ſunt, Apoſtoli namque in Galilęę ciuitates, & loca miſſi fuerunt, Diſcipuli vero nunc in Iudæā; erant autem Iudæi infenſi Chriſto, eumq; maxime perſequebantur, multaſque illi inſidias parabant; contra vero Galilęis acceptus erat, ſecuriuſq; apud eos verſabatur, vnde ſæpe inſidias Iudæorum fugiens in Galilęā ſe recipiebat. legimuſq; apud Ioann. 11. volēti ire in Iudęam dixiſſe Apoſtolos: Nunc quærebant te Iudæi lapidare, & iterū vadis illuc? reſpōdiſſeque Thomam: eamus, & moriamur cum illo, quaſi ſciret Iudęorum odium, & inſidias. Hoc autem idē Ioannes apertius docuit ca. 7. Ambulabat, inquit Ieſus in Galilæam, non.n. volebat in Iudęam ambulare, quia quęrebant eum Iudęi interficere. Hinc conſequitur miſſionem Diſcipulorum fuiſſe multo perículoſiorem illa, quæ fuit Apoſtolorū, eo maxime, quia non ſolum fuit ad Iudæam, ſed etiam anno tertio prædicationis Chriſti, iam paſſione eius imminente, quando Iudęi maxime in illum ſęuiebant. Hinc eſt, quod Diſcipulos admonuit dicens: Ecce ego mitto vos, ſicut agnos inter lupos, non autē Apoſtolos, qui tunc euntes, parū, aut nihil periculi ſubibant. quod ſi quis obiiciat apud Matthęum cap. 10. quando miſit Apoſtolos in Galilęam, ſcriptum eſſe: Ecce ego mitto vos ſicut oues inter lupos. reſpondeo eam ſententiam non pertinere ad miſſionē, quando miſſi ſunt Apoſtoli in Galilæam à Chriſto, quā Matthęus verbis pręcedentibus narrauerat, ſed ad miſſionē generalē tam ad Iudęos, quam gentes, quę facta eſt poſt reſurrectionem, cuius Matthęus ſequentibus verbis meminit. vnde talis ſententia coniungi debet ſequentibus, non autem antecędentibus, quod argu-

Cur Dominus hæc verba nō dixit Apoſtolis qñ eos miſit.

mento manifeſto ꝓbatur, nam ſequitur: Cauete ab hominibus, tradent enim vos in concilijs, & Synagogis ſuis flagellabũt vos, & ad præſides, & reges ducemini &c. Hæc autem non euenerunt, quando miſſi fuerunt in Galilæam ante Chriſti paſſionem, ſed poſt reſurrectionem, quando palam Iudæis, & gentilus Euangelium prædicarunt, & tunc maximis verſabantur in periculis, idcirco præmonentur à Chriſto; ante paſſionem vero miſſio parum, aut nihil periculi habuit apud Galilæos, hæc vero multũ periculi habuit, quia erat apud Iudæos, eaque de cauſa his, non autem illis, dixit; Ecce ego mitto vos, ſicut agnos inter lupos. Quod ſi Diſcipulis in hac miſſione nihil mali euenit, id factum eſt ex Chriſto protegente, non autem ex parte Iudæorum, qui ſi permiſſi eſſent, deuoraſſent Diſcipulos, ſicut lupi agnos: tales autem Galilæi tunc non erant, idque ſignificauit Dominus de Iudæis dicens: Mitto ſicut agnos inter lupos.

Cur non miſit Dominus Apoſtolos ĩ Iudæam.

Dicet quiſpiam, cur non miſit Apoſtolos in Iudæã? Reſpondeo Apoſtolos, quia cum Chriſto continuo aderant, fuiſſe etiã inſenſos Iudæis, ſicut erat Chriſtus, nõ autẽ Diſcipulos, qui minus noti erãt, idcirco non illos miſit, ne odium in eos impediret omnino prædicationem, prædicator enim verbi minus ſentitur, quanto magis odio habetur, quod recte Greg. 2. par. paſtor. cap. 8. aduertit dicens: difficile eſt vt recta denuncians prædicator, qui non diligitur, libenter audiatur: contra vero gratiores erant Galilæis, ſicut & Chriſtus, ſapientiſſime igitur Chriſtus egit, in eligendis prædicatoribus, auditorũ habita rõne.

Quamobrẽ mittẽs Chriſtus Apoſtolos poſt reſurrectionem dixit: Mitto vos ſicut oues, & nõ dixit ſicut agnos.

Poterit quiſpiam iterum interrogare, cur Chriſtus loquens de miſſione, quando miſit Apoſtolos poſt reſurrectionem, dixit; Mitto vos ſicut oues, & non dixit ſicut agnos. Apoſtolos ouibus, Diſcipulos autem agnis conferens? Reſpondeo id factum propter ſignificationẽ, nam oues adultum ſunt animal, & perfectum, agni vero, imperfectum, & nondum adultum; ſic Apoſtoli, quando miſſi ſunt poſt reſurrectionem, erant homines perfectiſſimi iam in eos miſſo Spirituſancto, eiuſque plenitudine accepta; at nunc Diſcipuli etiamſi ſancti, ac iuſti eſſent, plenitudinẽ ac robur Spiritus ſancti nondum acceperant, idcirco per agnos, non per oues ſignificantur. Adde quod Apoſtoli innumeros populos, ac fideles paſturi erant Chriſto, idcirco oues dicuntur animal ſęcunditati aptum: at Diſcipuli nunc parum fructus allaturi erant, ideo agni dicuntur, qui nõdum generationi apti ſunt. Vtrumque autem animal, tam ouis, quam agnus animal eſt inerme, quia prædicatio Chriſti non temporalibus armis, viribus, opibus, ſcientijs inducenda erat, ſed efficacia verbi Dei. 2. Cor. 10. Arma militiæ noſtrę nõ carnalia ſunt, ſed potẽtia Deo, & Leo ſer. de Petro, & Paulo: minus eſt, ò Roma, quod tibi labor bellicus ſubdidit, quam quod pax Chriſtiana ſubiecit.

Nolite portare ſacculum neque peram.

COMMENTARIA.

VT eſſent Diſcipuli Deo confidentiores, totamq; ſpem in eo, qui miſit illos ponerent, ac ab omni auaritiæ ſuſpicione apud eos, quibus prædicaturi erant verbum, carerent, omniq; huius ſæculi ſolicitudine depoſita prædicationi incumberent, ſacculum in quo aſſeruantur pecuniæ, peram in qua reconduntur cibaria, prohibet.

Neque calceamenta.

COMMENTARIA.

NOn per hoc nudis pedibus vult Chriſtus Diſcipulos incedere, prohibetur enim vſus tantum calceamentorum, quæ totum pedum contegunt, non autem ſandaliorum, quæ inferiorem tegunt partẽ, nempe plantam, & corigijs in parte ſuperiori ligantur, vti ſupra cap. 9. cum de miſſione Apoſtolorũ ageremus, vbi de hoc, & de præcedentibus mẽtio fieret, explicuimus. Voluit enim Chriſtus eo, quod neceſſarium erat, retento, quod ſuperfluum erat, etiam in pedibus cõtegendis reſecare, & paupertatis argumenta præbere.

ANNOTATIO VII.

GRegorius hom. 17. in Euang. hæc tria explicans ſic inquit: Nolite portare ſaccu-

ſacculum, neque peram, neque calceamenta. Prædicatori etenim tanta debet in Deo eſſe fiducia vt præſentis vitę ſumptus quamuis non prouideat, tamen ſibi hoc non deeſſe certiſſime ſciat, ne dum mens eius occupatur ad temporalia, minus alijs prouideat æterna. hæc Greg.

Et neminem per viam ſalutaueritis.

COMMENTARIA.

PRæcipit Chriſtus Diſcipulis, vt celeriter, & omni mora reiecta, cunctiſque ſublatis impedimentis, verbi prædicationi incumbant, opuſque impoſitum obeant. idq; hyperbolica oratione ſignificat: Neminem, inquit, ſalutaueritis in via, id eſt, prætermittite omnia, quæ retardare, aut impedire poſſunt, quo minus prædicandi munus impoſitum exerceatis.

ANNOTATIO VIII.

Expoſitio ſuperioris ſētentia iuxta dicta Patrum.

SImili oratione vſus eſt Eliſęus. 4. Reg. 4. quando miſit Giezi famulum ſuum ad ſuſcitandum puerum cum baculo; Si, inquit, occurrerit tibi homo nō ſalutes eū; & ſi ſalutauerit te quiſpiam, non reſpondeas illi. Vtrumque locum Ambroſius exponens inquit. conſidera non hoc eſſe ſolum, neminem ſalutaueritis; ſed non fruſtra additum: in via. denique, & Eliſęus cū mitteret ſeruum, vt baculum eius poneret ſupra corpus pueruli defuncti, mandauit ei, ne per viam aliquem ſalutaret. feſtinato etenim iubebat ad eum contendere, vt celebrandę reſurrectionis exequeretur officium, ne cōfabulatione alicuius obuij mādato infl ecteretur à munere ergo & hic nō ſalutationis officiū, ac ſedulitas aufertur, ſed obſtaculum impediendæ deuotionis aboletur, vt quando diuina mandantur, paulisper ſequeſtrentur humana. Pulchra eſt ſalutatio, ſed eo pulchrior, quò præceptorum maturior executio diuinorum, quæ per moram ſæpe trahit offenſam: Ideo autem & honeſta prohibentur, ne ſolemnis gratia obrepat officij, & impediat miniſterium, cuius mora culpa fit. hæc Ambro. Auguſtinus etiam ſer. 42. de ſanctis, idem ſentit, dicēs: Quid eſt neminem ſalutaueritis in via? poteſt quidem etiam ſimpliciter ſic accipi, quia iuſſit nos feſtinanter agere iniuncta, & hoc ita dixit, neminem per viam ſalutaueritis, tamquam diceret, omnia prætermittatis, dum quod iniūctum eſt, peragatis, ea locutione, quæ ſolent dicta exaggerari conſuetudine ſermocinandi. Hæc Auguſt. Idem dicit Gregorius hom. 17. in Euang. Cui per viam, inquit, neminem ſalutare conceditur, vt ſub quanta feſtinatione iter prædicationis peragere debeat, oſtendatur. conſentit his Euthymius ſic inquiens. Hoc iuſſit, nō inhumanos eos fieri volens, aut moribus aſperos, quos nemo poſſit compellare; ſed impedimento carentes. Solet enim ſalutatio per viam vehementiæ ſtudij vt plurimum obſtare. præcepit itaque illis, vt ſoli operi eis commiſſo intendant, & oblatam prædicationis occaſionem non conſumāt in ea, quæ neceſſaria non ſunt, ſed præter intentum ſeſe offerunt. Hæc ille. Ex quibus conſequitur non eſſe litteraliter ſic iſta intelligenda, vt nemo in via vlla ratione ſalutandus eſſet, cum ſint per hyperbolem, & figuram dicta, ſed quod feſtinanter, & omni impedimento abiecto, ac remoto prædicationi eſſet incumbendum.

ANNOTATIO IX.

Moralis Gregorij expoſitio de nō portādo ſacculo, pera, calceamentis, & non ſalutando in via.

GRegorius homil. 17. in Euangel hęc præcepta de non portandis ſacculo, pera, calceamentis, & non ſalutando in via, moraliter, & per allegoriam interpretatur, ac prædicatoribus verbi accommodat. primum quidem de non portando ſacculo ſic explicat: In ſacculo, inquit, pecunia clauſa eſt; pecunia autem clauſa ſignificat ſapientiam abſconditam, & occultam. Qui igitur ſapientiæ verbum habet, ſed hoc erogare proximo negligit, quaſi pecuniam in ſacculo ligatam tenet. Vnde ſcriptum eſt Eccleſiaſtici 41. Sapiētia abſcondita, & theſaurus occultus, quæ vtilitas in vtriſque? Hæc allegoria ſumpta eſt ab Auguſtino ſerm. 42. de Sanctis. De non portanda autem opera ſic inquit Gregorius; Quid per peram, niſi onera ſæculi? Qui ergo officium prædicationis ſuſcipit, dignum non eſt, vt onus ſęcularium negotiorum portet, ne dum hoc eius colla de-

la deprimit, ad prædicanda cœleſtia non aſſurgit. Auguſt. autem ad eandem ſignificationem refert peram, & ſacculum. De calceamentis vero Gregorius ſic hēt: Quid per calceamēta, niſi mortuorum operum exempla ſignantur? Qui ergo prædicationis officium ſuſcipit, non debet ſtultorum operum exempla conſpicere, ne ſua opera, quaſi ex mortuis pellibus credat munire. Sunt etenim multi, qui prauitatem ſuam ex alienis prauitatibus tuentur. Quia.n. alios talia feciſſe conſiderant, ſe hæc facere licenter putant. Hi qui aliud faciunt, niſi pedes ſuos ex mortuorum animaliū pellibus munire conantur? Auguſtinus vero loco citato allegoriam interpretatur: Calceamēta, inquit, quibus vtimur, coria mortuorum ſunt, nobis tegmina pedum, per hoc ergo iubemur renunciare mortuis operibus. Hæc Auguſtin. De non ſalutando aūt in via, idem Greg. ſic hēt: Omnis, qui ſalutat ī via, ex occaſione ſalutat itineris, non ex ſtudio optandæ eius ſalutis. Qui igitur non amore æternæ patriæ, ſed præmiorum ambitu ſalutem audientibus prędicant; quaſi in itinere ſalutant; quia ex occaſione, & non ex intentione ſalutem audientibus exoptant. Hæc Grego. hanc allegoriam eodem modo licet pluribus verbis exponit Auguſtinus loco citato.

In quamcunque domum intraueritis, primum dicite: pax huic domui.

COMMENTARIA.

ADiungit Chriſtus quintum pręceptū Diſcipulis, quos mittebat, iubet enim domum, in quam intrauerint ante omnia ſalutandam, dicendo; Pax huic domui, quæ ſalutatio eſt ſignificatio aduentus ipſorum pacifici, & amici, & imprecatio quædam eſt, optantium à Deo pacem domui illi. Eſt aūt pax hæc reconciliatio cū Deo, per gratiam à Chriſto factam, qua & peccata remittuntur, & amicitia cum Deo reſtituitur, hanc Diſcipuli imprecari, & annūciare iuſſi ſunt, quam ēt angeli annunciarunt, dicentes: In terra pax hominibus. Per domum n.ō parietes, & tecta, ſed habitatores intelliguntur. Simile præceptum dedit prius Apoſtolis, quando miſit illos in Galilæam, vt refertur Matth. 10.

Et ſi ibi fuerit filius pacis, requieſcet ſuper illum pax veſtra.

COMMENTARIA.

PRædicit Diſcipulis, quæ euenient ex ſalutatione hac, vt eos conſoletur, & excitet ad prædicandum cum fiducia, & lætitia; Si in domo inquit, illa fuerit filius pacis, hoc eſt, Dei cultor, non contentioſus, ſed veritatis amator, & ſuę ſalutis cupidus, requieſcet ſuper eum pax veſtra, hoc eſt illi proderit veſtra ſalutatio, & fructuoſa erit prædicatio veſtra in eo, recipietque vos.

ANNOTATIO X.

Quis dicatur filius pacis.

GRegorius homil. 17. in Euang. filiū pacis, in hoc loco interpretatur, qui prædeſtinatus eſt; Aut erit, inquit, prædeſtinatus ad vitam, & cęleſte verbū ſequetur, qđ audit. Hæc interpretatio patitur difficultates duas. Vna eſt, nam quamuis quicunq; predeſtinatus ex illis certiſſime crediturus eſſet, non tñ conſequitur, quod tunc crederet Diſcipulorū prædicationi; multi.n. ex prędeſtinatis Chriſto prædicanti non crediderunt, immo eum perſecuti fuerunt, poſtea vero fidem ſuſceperunt Apoſtolis annunciantibus Euangelium; ſic ēt fieri potuit, vt multi fuerint tēpore prędicationis huius à Diſcipulis factæ, qui prædeſtinati erant, & tñ non crediderunt tūc, nec pax illa requieuit in eis; ſicut ēt fieri potuit, vt aliqui tunc crediderint, & ea pax in eis requieuerit, qui tñ poſtea receſſerunt, & dānati ſunt. Altera difficultas eſt ex loco Matth. 10. vbi hoc idem dixit Apoſtolis, quando miſit eos; Si fuerit, inquit, domus digna, veniet pax ueſtra ſuper eam. Quod igitur apud Matthæum dr̄ domus digna, nunc appellatur filius pacis. Hanc aūt dignitatem non poſſe ad prædeſtinationem referri, conuincūt antecedentia apud Matthæum, vbi Dominus ait: In quamcunq; ciuitatem intraueritis, interrogate quis in ea dignus ſit. hoc aūt prædeſtinatis non pōt accōmodari, qui ſoli Deo noti ſunt. nec de his homo hominē interrogare potuit. Erit ergo homo dignus vir bonus, Dei cultor, & ſalutis ſuæ cupidus, nō con-

tentio-

ſtrioſus, ſed veritati acquieſcens, multiq; tales fama, & opinione hoīum noti ſunt. de his interrogare iubentur Apoſtoli. & in talibus pax eorum manſionem habitura prædicitur, & eos nunc filios pacis vocat Dñs; quos Paul. ad Rom. 2. explicuit à contrario ſenſu; ijs, inquit, qui ſunt ex cōtentione, & non acquieſcunt veritati, credunt aūt iniquitati, ira, & indignatio. Filij igitur pacis ſunt, qui non ex contentione ſunt, ſed acquieſcūt veritati, de quibus ēt Dominus Ioan. 3. dixit: qui facit veritatem venit ad lucem. ſic Paulus dr̄ Act. 18. migraſſe in domum Titi iuſti, colentis Deū. Quod ſi quis dicat aliud eſſe, quod locutus eſt Apoſtolis apud Matthæum, aliud, quod nuc dicit Diſcipulis apud Lucam, nec eſſe domum dignā, & filium pacis, velitque cum Gregorio ſentire, nempe tunc credidiſſe Diſcipulis eos, quos Deus prædeſtinauerat ad vitā, probabiliter ſentiet, & non ſine exemplo Scripturæ faciet: nam prædicantibus poſt Dñi reſurrectionem, & ſancti Spiritus aduentum Apoſtolis, dictum eſt Act. 13. crediderunt, quotquot, erant præordinati ad uitā ęternam. Quidam recentiores interpretātur filium pacis, id eſt, dignum pace: mihi tamen accommodatior videtur interpretatio, quæ poſita eſt in commentario. Euthymius autem filium pacis explicat pacificum, quæ explicatio conſentiens eſt noſtræ expoſitioni, & eſt Hebræa phraſis. Vtūtur.n. Hebræi genitiuo ſubſtantiuo pro adiectiuo; appellant enim filium diuitiarum, id eſt, hominem diuitem, ſic filium pacis ſcilicet pacificum.

Sin autem ad vos reuertetur.

COMMENTARIA.

COmplet Chriſtus pręcedentem ſententiam, adiuncta parte oppoſita nimirū, ſi filius pacis ibi non fuerit, ſuper quem requieſcat pax veſtra, ad vos reuertetur, hoc eſt, non propterea inutilis erit ſalutatio veſtra, nec inanis labor veſter, nec perdetis mercedem veſtram; reddetur enim vobis pro veſtra volūtate, charitate, labore, & opere. Hoc magnæ cōſolationis argumentū eſt prædicatoribus verbi, vtilis.n. eſt eorū labor, & fructuoſus ipſis, ſiue auditoribus proſit, ſiue non.

ANNOTATIO XI.

AVguſtinus ſerm. 42. de ſanctis in fine, hanc ſententiam explicat, ſicuti nos in commentario expoſuimus. Reuertetur, inquit, ad vos, qua non diſceſſit à vobis. hoc dicere voluit, vobis prodeſt, quod annūciaſtis, nihil profuit, qui non ſuſcepit. non quia ille inanis remāſit, ideo vos perdidiſtis mercedē, reddetur vobis pro volūtate veſtra, reddetur vobis pro charitate, quam impendiſtis. Hæc Auguſtinus. Gregorius ēt homil. 17. in Euang. pax, inquit, quæ ab ore prædicatorum offertur, aut requieſcit in domo, ſi in ea filius pacis fuerit; aut ad eundem prædicatorem reuertitur, quia aut erit quiſq; prædeſtinatus ad vitam, & cęleſte verbū ſequetur, quod audit: at ſi nullus audire voluerit, & ipſe prędicator ſine fructu non erit, quia ad eum pax reuertitur; quoniam ei à Domino pro labore ſui operis merces recompenſatur. Hæc Gregorius. *Cōfirmatur expoſitio i cōmētario poſita.*

In eadem autem domo manete, edentes, & bibentes, quæ apud illos ſunt.

COMMENTARIA.

QVi ſacculum, & perā prohibuit, ſumptus, & alimenta ex eadem prędicatione concedit; In ea ipſa, inquit, domo, in qua filius pacis fuerit, & pax veſtra quieuerit, manete; id eſt, hoſpitium habetote, & comedite, & bibite de ijs, quæ ipſorum ſunt, & ab ijs terrena ſtipendia conſequamini, quibus ſalutem ſpiritualem, & vitam ęternam annunciatis. Hoc Paulus à Chriſto edoctus dixit 2. Cor. 9. Si nos vobis ſpiritualia ſeminauimꝰ, magnū eſt, ſi carnalia veſtra metamus?

ANNOTATIO XII.

ADuertendum eſt quoſdā recentiores exiſtimaſſe, hoc in loco Chriſtū præcepiſſe Diſcipulis, vt bini diuerterent in hoſpitium, nec ſepararentur inuicem; ſic enim interpretantur illud, in eadē domo, & non conſiderant id relatiuum eſſe, referrique ad præcedētia, nimirum, in qua domo filius pacis fuerit, & requieſcet pax veſtra, in eadem manete, & hoſpitiū habete, & de ijs, quæ ipſorum ſunt, comedite, & bibi-

& bibite: quem ſenſum Græca et faciunt: In ipſamet, inquiunt domo manete, vt referatur ad præcedentia. Notat hic Euthymius Chriſtum permiſiſſe Diſcipulis, edere, & bibere, quæ ab illis quibus prædicabant, porrigerentur, non ſimpliciter, ſed ſicut Diſcipulos eius decebat, quod quidē notum illis erat. quæ doctrina vera eſt; frugaliſſime enim, & tēperatiſſime viuebant; ſicut & Chriſtus, quamuis cibis communibus vterentur.

Dignus eſt enim operarius mercede ſua.

COMMENTARIA.

CAuſa eſt præcedentis ſententiæ; Manete, inquit, in ea domo edētes & bibentes de illorum ſubſtantia, quia dignus eſt operarius mercede ſua, hoc eſt, nullo vobis opus eſt viatico, digni enim eſtis, qui alamini ab ijs, apud quos operamini. non donū hoc eſt, ſed debitum; non gratia, ſed merces, quia vobis alimenta debentur ab ijs, quibus verbum prędicatis, ſicut operarijs merces debetur.

ANNOTATIO XIII.

Gregorij in hunc locū ſublimis expoſitio.

GRegorius hom 17. in Euang. hunc locū pulchre, & docte interpretatur ſic dicens: Quia iam de mercede operis ſunt iſta alimenta ſuſtentationis, vt hic de labore prædicationis merces inchoetur, quę illic de veritatis viſione perficitur. Qua in re conſiderandum eſt, quod vni noſtro operi duæ mercedes debentur. vna in via, altera in patria: vna, quæ nos in labore ſuſtentat; alia quæ nos in reſurrectione remunerat. Merces ergo, quæ in præſenti accipitur, hoc in nobis debet agere, vt ad ſequentem mercedem robuſtius tendatur. Verus ergo quiſque prædicator non ideo prędicare debet, vt in hoc tempore mercedem recipiat, ſed ideo mercedem recipere, vt prædicare ſubſiſtat. Quiſquis namque ideo prædicat, vt hic vel laudis, vel muneris mercedem recipiat; æterna proculdubio mercede ſe priuat. Quiſquis verò vel ea, quę dicit, ideo placere hominibus appetit, vt dū placet, quod di, per eadem dicta non ipſe, ſed Deus ametur, vel ideirco terrena ſtipendia in prædicatione conſequitur, ne à prędicationis voce per indigentiā laſſetur; huic proculdubio, ad recipiendam mercedē nihil obſtat in patria, quia ſumptus ſumpſit in via. Hęc, & alia multa digna lectione, & conſideratione Gregor.

Nolite tranſire de domo in domum.

COMMENTARIA.

PRoſequitur optimis, & vtilibus pręceptis Diſcipulos ſuos inſtituere: Ne, inquit tranſite de domo in domum, id eſt, cum inueneritis filiū pacis, in cuiuſque domum recepti fueritis, ne mutetis hoſpitium, in eadem ciuitate curſitando de domo in domū, ne vel leues, ac mutabiles, aut gulę dediti videamini, ſed permanete dum, qui vos hoſpitio recepit, ſuſtinet. Plura diximus in cap 9. vbi hoc idē Apoſtolis ſuis Chriſtus præcepit. non prohibetur de domo vna in aliam tranſire cauſa rationabili: nam & Paulus Act. 18. de domo Aquilæ tranſiuit in domum Titi: ſed vetatur frequens, & voluntarius ſine iuſta cauſa, vel neceſſitate tranſitus.

Et in quamcunque ciuitatem intraueritis, & ſuſceperint vos, manducate, quæ apponuntur vobis.

COMMENTARIA.

DOcumentum tradit, qualiter ſe cum ciuitatibus, ad quas peruenerint, gerere debeāt; In quamcunq; igitur ciuitatem intraueritis, ſi in ea vos ſuſceperint, id eſt, hoſpitio exceperint, ibi primum manducate, quæ vobis apponuntur, id eſt, non curetis, quidnam apponatur, ſed eſtote ſimpliciter quocunque cibo contenti, nō petentes quæ vobis placent cibaria, ſed accipientes, quę vobis offerūtur. Hoc præcepit Chriſtus, vt alijs ſit argumētum, illos non propriam commoditatem quærere, nec ea de cauſa, ac eo fine illuc aduentaſſe. ſed ob aliorum vtilitatem, aliaque prætendere, quę magis ſunt neceſſaria.

ANNOTATIO XIV.

Duæ obiectiones

DVę difficultates ſe offerunt, prior eſt; quam ſuperflua ſit hęc ſnīa, cū dictum

fit

circa ſuperiora ſoluuntur.

ſit paulo ſuperius in domo eadem manete, edentes, & bibētes, quæ apud illos ſunt: ſuperfluum igitur videtur id nunc repetere. Reſpondeo non eſſe repetitionem, nec has ſententias idem continere documētū, nam prioris ſententiæ ſenſus eſt, vt edant de ijs, quæ ſunt de ſubſtantia eorum, quibus prædicauerint, quaſi diceret, non eſt, quod ematis, aut pretio comparetis vobis dictum, ſed ijs, quæ aliorum ſunt, vtimini, ac ſi veſtra eſſent. propterea adiunxit Chriſtus: Dignus eſt operarius mercede ſua: nec dictum eſt, edite, & bibite, quæ apponuntur vobis, ſed dicitur: Quæ apud illos ſunt. At in poſteriori hac ſnia documentum datur diſtinctum, nimirum, vt in ijs, quibus vti conceditur, non curēt, quid, aut quale ſit, quod eis offertur; ſed quolibet cibo, & potu dato ſint cōtenti, ſic enim ſignificabant ſe non cibum corporalem, ſed ſpiritualē inquirere, nec propriæ vtilitati, ſed aliorum incumbere.

Poſterior difficultas eſt, cur Dominus prius de domo egit, quam de ciuitate, cum potius prior ſit ingreſſus in ciuitatem, quā in domū priuatam. Reſpondeo duplicem ingreſſum feciſſe Diſcipulos in ciuitates, & villas Iudææ, vnum priuatum, & ignotum, alterum manifeſtum, & publicum. à principio quidē priuſquam annunciarent Chriſti aduentum, miraculaq; facerent, ignotus erat introitus eorum, ſicque nō recipiebātur niſi in domibus priuatis, & ad ſingulares domos diuertebant: at poſtquā eorum pręedicatio innoteſcere incepit, eorumq; miracula diuulgari, vix accedebant ciuitatibus, & villis, quin tota ciuitas occurreret, aut ad excipiendū, aut ad repellendum eos. Chriſtus ergo omnium horū pręſcius, documenta dedit de ſingulis, eaque de cauſa de ingreſſu domorum prius meminit, quia is fuit prior, poſtea vero de ingreſſu publico, & manifeſto, qui fuit poſterior, immo in vna, eademque ciuitate prius ingrediebantur priuate, quam corū fama diuulgaretur, potuitq; euenire, vt qui ingreſſi erant priuate, poſt publicationem à tota ciuitate repellerentur, ſicut etiam e contra, vt qui excepti erāt priuate publicè etiam ſuſciperentur. Qua ratione iſtæ duæ ſententię concordant, ſenſumque accōmodatum faciunt.

Et curate infirmos, quæ in illa ſunt.

COMMENTARIA.

POſtquam ingreſſi, & excepti fueritis in ea ciuitate, curate infirmos qui in illa inuenti fuerint; ſi enim duo efficiuntur; vnum quidem, magnitudine operum mentes hominum illuſtrātur ad concipiendam, & apprehendendam veritatem verbi prædicandi: alterum voluntates eorum beneficio tanto alliciuntur. Hæc enim duo maxime ad fidem Chriſti percipiendam faciunt, ſi intellectus illuminentur, & voluntates excitentur. cum enim, quę fidei ſunt, non nitantur demonſtrationibus neceſſariis, ſintq; ſupra naturalem captum hominis, opus eſt vtroq;, & intellectuum illuſtratione, quæ ex parte habetur miraculorum operatione, & pia voluntatis affectione; quæ fit beneficiis, & vtilitate factorum, nēpe in curatione infirmorum.

Et dicite illis: Appropinquauit in vos regnum Dei.

COMMENTARIA.

POſt cibum corporalem, quo ſuſtētatur corpus; fitq; inſtrumentum aptum labori, & poſt infirmorum curationem, qua diſponuntur homines ad ſuſcipiendum verbum prædicationis, prædicate, & annunciate illis appropinquaſſe regnum Dei, id eſt, aduentum meſſiæ, ſeu aduenisſe Chriſtum in Lege, & Prophetis promiſſum, & à Iudæis creditum, & expectatum. Hoc appellatur regnum Dei, vt aliàs diximus.

In quamcumque autē ciuitatem intraueritis, & nō ſuſceperint vos, exeuntes in plateas eius, dicite.

COMMENTARIA.

DOcumentum dedit eorum, quæ gerere debent in ciuitatibus, in quib. ſuſcepti fuerint: nunc docet, qualiter ſe gerere debeant cum iis, qui

ſuſci-

ſuſcipere, id eſt, hoſpitio excipere noluerint. Ingreſſus quidem cõis eſt, tñ quidam nolũt hoſpitio excipere, nec permittere manſionem; quidam verò contrario ſe habent modo; cum ijs igitur, qui noluerint excipere, hoc faciẽdum præcipit: Ite ad plateas ciuitatũ talium, quo multitudo hominum maior concurrere ſolet, vt quod dicere vos volo, plurimi audiat, & in omnes diuulgetur, neminemque lateat, vt excuſatio nulla ſit.

Etiam puluerem, qui adhæſit nobis de ciuitate ueſtra, extergimus in vos.

COMMENTARIA.

HOc eſt, quod in plateis dicere debent. ſenſus eſt: nõ ſolũ eximus de veſtra ciuitate, in qua non vultis nos ſuſcipere, ſed ſi quid nobis ex ea adhæſit, vel minimum. ſ. puluerem pedũ, excutimus, & repellimus in vos. i. contra uos, quaſi ſignificantes culpã eſſe veſtram, neq; quod noſtrum erat feciſſe: vos autẽ reſtitiſſe, nos voluiſſe non rem noſtram agere, ſed veſtram, non noſtris commodis, ſed ueſtris inſeruire. Hanc eandem ſñiam protulerunt Apoſtoli, qñ miſſi ſunt, vt habetr cap. 9. vbi eam fuſius explicauimus.

Tamen hoc ſcitote, quia appropinquauit Regnum Dei.

COMMENTARIA.

QVamuis aũt exeamus, & puluerem ẽt ex veſtra ciuitate excutiamus, & uobis relinquamus, hoc tñ non poſſumus, nec uolumus præterire, nempe annũciare uobis, appropinquaſſe regnum Dei, i. Meſſiæ tempus aduentaſſe, Chriſtumq; adeſſe, culpa ſit ueſtra non credidiſſe; non autem noſtra, qui prędicauimus, & fecimus, quod noſtrum erat.

ANNOTATIO XV.

Euangelium et | ADuertendum eſt maximè inter hæc duo magnum eſſe diſcrimen, nempe prædicare Euangelium, qđ ad Chriſti diſcipulos, & ſucceſſores pertinet; & credere Euangelio prædicato, qđ eſt audientium: nam audiẽtib. liberum relinquitur, vt credant, nec ſunt inuiti trahendi ad recipiendum Euangelium ij, qui nunq̃ ante crediderunt. licet. n. peccent, & æternæ damnationi obnoxij ſint, diuino præcepto nõ obedientes, tñ non ſunt cogendi ſi nolint. At verò verbum prædicãdum eſt, ẽt ſi nolint ij, quibus prædicatur; cum. n. hoc præceptum prędicandi ſit datũ prædicatoribus, quotieſcunq; ij poſſunt prędicare, ẽt inuitis auditoribus prædicare debent, relictis his in ſua libertate, ſi Euangelium prædicatũ acceptare velint. Hoc docet nos Chriſtus, nam præcipit ſuis, vt ſi ſuſcepti in ciuitate aliqua non fuerint, egrediãtur, nec cogant illos ad credendum, tñ quod ſuum eſt faciant, nempe per plateas annuncient dicentes; ſcitote quia appropinquauit regnum Dei. Hoc ipſum docuere nos Apoſtoli ſuo exemplo Act. 5. cum. n. Principes ſacerdotum poſt Domini reſurrẽctionẽ, & Spiritus ſancti aduẽtum illis dixiſſent: Præcipiendo præcepimus vobis, ne doceretis in nomine iſto, & ecce repleſtis Hieruſalem doctrina veſtra Petrus reſpondit, & Apoſtoli cæteri dixerunt; Obedire oportet Deo magis, quam hominib. Ecce nolẽtibus, & inuitis Principibus Apoſtoli prædicarunt Euangelium, & rõnem dederũt, allegantes hoc eſſe Dei præceptum, & cui magis obediendum eſt, quam hoĩum mãdatis. & paulo inferius cum Apoſtoli flagellati eſſent, iterum cõuocati ſunt à Principibus & annunciatum eſt illis, ne oĩno loquerentur in nomine IESV; at illi omni die non ceſſabant in templo, & circa domos docentes, & Euangelizantes Ieſum Chriſtum.

inuitis nolentibus prædicandũ, licet non ſint inuiti & nolentes trahẽdi ad credẽdũ Euangelio, qui nunquã ãtea crediderant

Dico uobis, quia Sodomis in illa die remiſsius erit, quam illi ciuitati.

COMMENTARIA.

NOn impune abituros illos, qui prædicatum Euangelium non ſuſceperint, docet grauiſſimam pęnã infligendam ſignificans. Sodomi, inquit, mitius punientur in iudicij die, quàm iſti, id eſt, cum aduenerit dies il-

le

le vltimus, quando vnicuique peccantiũ pęna digna infligetur, minor erit punitio Sodomorum quam iſtorum, quod argumẽtum eſt, illorum minus fuiſſe peccatum, quàm iſtorũ. Exemplum ponit Sodomorũ, quia hi igne conſumpti ſunt de cęlo miſſo, & eorũ ſubuerſæ ciuitates ob nefanda eorum peccata. Vnde quando alicuius peccati grauitatem ſignificare voluit Scriptura, hos Sodomos, & Gomorrhęos adduxit in exemplum. Iſai. 1. Audite verbum Domini Principes Sodomorum; percipite auribus legem Dei veſtri populus Gomorrhæ. Thren. 4. Maior effecta eſt iniquitas filiæ populi mei peccato Sodomorum, quæ ſubuerſa eſt in momento. Ezech. 16. Viuo ego, dicit Dominus Deus, quoniã non fecit Sodoma ſoror tua ipſa, & filiæ eius ſicut feciſti tu, & filiæ tuæ. rectè ergo dictum eſt: Excutite puluerẽ in eos, nam grauiſſime puniẽdi ſunt.

ANNOTATIO XVI.

Inter peccatores diuerſa eſſe ſupplicia & alia alijs grauiora eſſe peccata.

SImilis ſnia hr̃ Matth. 10. cõtra eos, qui Apoſtolos non ſuſceperunt, nec audierunt. vbi rectè notat Hieron. ex hoc loco colligi inter peccatores diuerſa eſſe ſupplicia, puniuntur. n. Sodomi, punientur & iſti, qui non ſuſceperunt Euangelium prædicatum, ſed illi tolerabilius, & mitius, quã iſti. qđ argumento eſt, peccata eſſe diuerſa, & quædam grauiora alijs, non. n. eſſet inęqualis pęna, niſi ẽt eſſe impar & culpa. Notandum ſimul eſt, quantum ſit iſtorũ peccatum, quod maius eſt eo, quod cõmiſerunt illi, de quibus dicitur Gen. 13. Homines Sodomitæ peſſimi erant, & peccatores nimis coram Domino.

Q̃uo intelligendus Euthymius aſſerens quędam peccata puniri in hoc ſæculo, & in futuro.

Notat etiam eodem loco Euthym. quędam peccata puniri in hoc ſæculo, & in futuro. nam ex Scriptura nouimus peccata Sodomorum eſſe punita, igne. n. cum ſuis ciuitatibus conſumpti fuerunt; ſi autẽ in die iudicij pęna infligetur, licèt remiſſior, q̃ quæ non ſuſcipientibus prædicationẽ Chriſti, igitur in hoc ſæculo, & in alio pęna infertur. Quod non ſic intelligendum eſt, quaſi dupliciter peccata puniantur pęna condigna, non. n. ſic eſt, ſed eadem eſt pœna, quæ incipit in hoc ſæculo, & continuatur grauior in futuro, quod Gregor. ſapienter docuit lib. 18. mor. c. 13. Aſſenſum, inquit, præbemus quamlibet culpam bis feriri non poſſe: hoc ex peccato percuſſis, & in peccato ſuo morientibus debet æſtimari, quia eorum percuſſio hic cepta, illic perficitur, vt in correctis vnum flagellum ſit, quod temporaliter incipit, ſed in æternis ſupplicijs cõſummatur, quatenus eis, qui omnino corrigi renuunt, iam præſentium flagellorum percuſſio, ſequentiũ ſit initio tormentorum. Hæc ille.

Quaratione ſit mai⁹ peccatũ non ſuſcipientiũ Euãgelium, quam Sodomorũ.

Poſſet autem quiſpiã interrogare, qua ratione ſit maius peccatum iſtorum, quã Sodomorum? Quidam recentiores reſpondent non conferri hic oĩa peccata, nec omnium peccatorum pœnas, ſed illud ſolum peccatũ Sodomorum, quod inter alia numeratur Ezech. 16. Nempe quod egeno, & pauperi manum non porrigebant. hoc igitur peccatum inhoſpitalitatis minus fuit, quam inhoſpitalitas, qua hi non receperunt Apoſtolos, quibus magis tenebantur ſubuenire, quia ſpiritualia ſeminabant, q̃ illi pauperibus nõ ſeminantibus ſpiritualia. & ſic horum peccatum minus eſt, minoriq; pœna puniendum, quam horũ, de quibus nunc eſt ſermo, cætera verò peccata non cõferuntur, nec eorum pœnæ. Hęc autem ſnia & explicatio textui nõ accommodatur, ſimpliciter. n. dicitur Sodomos minus puniendos. Quidã alij recentiores peccata illa nefanda carnis conferri putãt, aſſeruntq; minus eſſe grauia infidelitate, qua iſti premebantur non credentes Diſcipulis annunciantibus aduentum Chriſti verbis & miraculis; grauius. n. eſt peccatum infidelitatis, peccato carnis, ex genere ſuo. Quidquid aũt de hoc ſit, mihi vĩ agi hic de peccatorum omnium circumſtantia, nempe impænitentia, ꝓp quam tam hi, quam illi puniuntur, gra noſtrã hi, quã illi; maior. n. culpa fuit impænitentia horum, qui habuerunt Diſcipulorum prædicationem exhortantium ad pænitentiam, & oſtendentium viam veniæ conſequendæ, quam impænitentia Sodomorum, quibus non eſt ſic prædicatum. Vnde in hac parte obſtinatio horum grauior eſt. Huic non obſtat. quod alia potuerint eſſe peccata grauiora, & plura in Sodomis, ꝓp quæ grauius puniendi ſint in die illo. Hęc expoſitio vĩ Hieronymi, nam Matth. 10.

ſimi-

ſimilem explicans ſententiam inquit ſic: Idcirco tolerabilius erit Sodomis, quia eis non fuit prædicatum, his autem fuit prædicatum, & non receperunt Euangelium. Sermo igitur eſt de impęnitentia peccatorum, cæteris paribus, non autem de peccatis ex ſe, nec de pęnis, quæ ijs debentur. Hanc interpretationem verba ſequentia indicant; exprobrans enim Dominus malitiā hanc inquit: ſi ſigna, & virtutes quæ factæ ſunt in te, factæ fuiſſent in Tyro, & Sydone, pęnitentiam egiſſent. quaſi diceret: Tua impęnitentia grauior eſt, & peccata tua ex hac circunſtantia grauiori pęna punientur. non tñ propterea fit, vt abſolute ex ſe oīa ſint grauiora. ſicut ſi quis commiſit homicidium, alius furtum, vterque aũt ſit impęnitens, vnus quidem maiora, ac plura habuit argumenta pęnitentiæ, profecto non propterea homicidiũ minus eſt peccatũ, etiamſi minus habuit pęnitentię argũ, nec minori pęna afficietur, ſed hæc impęnitētia in vno minus punietur, minuſq; grauis eſt in homicida, licet ex alio capite, grauiori peccato, nempe homicidio magis torquebitur. Quando autē cætera paria ſunt, & peccata æqualia, tũc abſolute vnus alio magis torquebitur, ſcilicet cuius impęnitentia grauior fuit, ſicque iſta ſententia intelligenda eſt.

Quō in vltimo iudicio dicitur Sodomi remiſſius punīdi.

Nota poſtremo, qñ dicitur in die illo, ſ. vltimo iudicio Sodomos remiſſius puniēdos, non intelligas pęnam peccatis debitā differri ad vltimum diem, cum ſtatim à die obitus ſingulorum, aut in infernũ detrudantur animæ iniquorum, aut in purgatorium animæ iuſtorum, ſi indiguerint purgatione, aut ſtatim in cęlum recipiuntur, ſi purgatione non indiguerint, aut ſi purgandi fuerint, poſt purgationem; ſed id dictum eſt, tum quia in illo die manifeſtabitur omnibus iudicium, notaque erit omnibus ſingulorum pœna; tum quia nōdum eſt tota inflicta pęna damnatis, nondum enim corpora reſumpta ſunt vſque ad illud tempus, cũ quibus & animæ coniunctæ in æternum inſequebantur.

Væ tibi Chorazain; væ tibi Bethſaida.

COMMENTARIA.

VT confirmet, quod dictum eſt, per quandam apoſtrophen exprobrat ciuitatibus illis, in quas miſſi ante fuerant Apoſtoli, & non fuerũt ab illis ſuſcepti, ſignificans ſimile euēturum ijs, quæ non erant ſuſcepturæ Diſcipulos, qui nũc mittebantur. Væ tibi, inquit, Bethſaida, væ tibi Chorozain. ciuitates ſunt iſtę Galilęæ, ī quas prius miſſi Apoſtoli non fuerunt ſuſcepti, nec ad eorum prædicationem, & miraculorum operationes crediderant, nec pęnitentiam egerant. Similem pœnam comminatur ciuitatibus Iudæ, quæ non erant ſuſcepturæ Diſcipulos.

ANNOTATIO XVII.

TOta hæc ſententia habetur apud Matthæum aliæ hiſtoriæ connexa. Vnde poſſet dubitari, an hoc tempore, quod refert Lucas, ſit prolata, an eo quod narrat Matthæus, an bis à Domino dictā. mihi probabile eſt Lucam ordinē ſeruaſſe temporis, eandemq; eſſe ſententiam.

Quia ſi in Tyro, et Sidone factæ fuiſſent virtutes, quæ factæ ſunt in vobis: olim in cilicio, & cinere ſedentes pęniterent.

COMMENTARIA.

CAauſa eſt comminationis factæ, ea autem eſt, quia tot, ac tāta miracula facta ſunt a Apud eos per poſtolos, ac per Chriſtum ipſum, vt ad pęnitentiam cōuerterentur, ac veritatem reciperent, quæ ſi facta fuiſſent apud Tyrum & Sidonem Gentilium ciuitates, & idololatras, vtique iſti pœnitentiam egiſſent, & tamen illi noluerunt eam agere, cum eſſent de populo Dei, Deique veri notitiam, & cultum haberent, ac Chriſtum expectarent, ipſiuſq; promiſſiones haberent, cumque minoribus auxilijs diuinis debuiſſent conuerti, nec maioribus conuerſi ſunt.

ANNOTATIO XVIII.

QVærit Hieronymus Matt. 11. vbi ſcriptum ſit, quod in Chorozain, & Bethſaida Dñs ſigna fecerit, & ñdet ſupra c. 4. Matthęi ſcriptũ eſſe vbi dr, Circuibat ciuitates oēs, & vicos, curans oēm infirmitatē, & reliqua. Mihi vr̃ Chriſtus nunc nō tam loqui de ijs, quę ipſe geſſit per ſe, ꝗ de iis,

quæ

quæ fecerunt Apoſtoli miſſi ab eo, de qua miſſione & virtutibus dictum eſt ſupra c. 9. Vult.n. nunc ſignificare Iudæos, qui nō ſuſceperint Diſcipulos, quos nunc mittit, obnoxios futuros grauiſſimæ pœnæ, ſicut fuerunt inter Galilęos Chorozain, & Bethſaida, qui non ſuſceperūt Apoſtolos prius miſſos.

De auxilijs diuinis pro expoſitione ſuperioris ſententię.

Pro declaratione aūt huius ſnīæ nota primo, Deum quidem non negare ea auxilia diuina, quibus peccatores ēt Idololatrę poſſint, ſi quod ſuum eſt, exhibent, conuerti, & à peccato eripi, gratiamq; conſequi; ſi.n. non reciperent hæc à Deo, excuſationem quandam haberent, cum ſine auxilio tali, & ope nemo poſſit emergere à peccato. Vnde Tyro, & Sidoni non defuit Deus in his miniſtrandis, quę neceſſaria erant illis, vt poſſent facere pęnitentiam, ſi vellēt, idcirco imputatum eſt illis, quod non pęnituerunt, & punientur in iudicio diuino, vt ſtatim dicit Dominus.

Nota ſecundo Deum non æqualia dare auxilia ſua diuina oībus, ſed quibuſdā miniſtrare ēt ſuperabundantia, maiora inq̄ ijs, quæ neceſſaria erant, & quibus potuiſſent conuerti ſi voluiſſent. hoc.n. cum ciuibus harum ciuitatum Chorozain, & Bethſaida factum eſt, dedit.n. Deus plura, quā ærant neceſſaria, ac ſuperabūdantia: quod argumēto eo probatur, quia data ſunt eis talia, ac tanta, quibus Gentiles idololatrę, & remotiores à Deo poſſent conuerti, ſi data eis fuiſſent.

Nota tertio quanto ſuperabundantiora dat Deus auxilia peccatoribus, tanto grauior eſt eorum culpa, ſi eos non pęnitet. quanto.n. eſt maius beneficium oblatum, tanto maior eſt ingratitudo, ſi contemnitur. vnde culpa iſtorum grauior facta eſt, quia plurib. acceptis virtutibus, quæ ſunt diuina auxilia prouocantia, & inducentia ad pęnitentiam, illi non reſipuerunt.

Nota quarto, Deum quibuſdā dare talia auxilia, quæ ſi alijs daret ēt magis peccantibus, vtiq; hi conuerterentur, & tñ illi, quibus dantur, non conuertuntur. Ecce hic uides virtutes datas Galilęis ſuperabūdantes, & non ſunt conuerſi, & quidem ſi datę fuiſſent Tyrijs, pęnitētiam egiſſent, nec eſt, quod conquerantur Tyrij, aut ij, quibus illæ datæ non ſunt, quia habuerūt ipſi neceſſaria, & forſan abundantia, quibus ſi voluiſſent, potuiſſent conuerti. vnde à culpa excuſari nō poſſunt, quod aut maiora, & ſuperabundantia non habuerint, iuſtitiæ Dei eſt, qui eos priuat, quia neceſſarijs auxilijs ſibi datis abuſi ſunt: eſt etiā voluntatis diuinæ; ad gratiam.n. non ad iuſtitiam, aut debitum id pertinet, nec ēt eſt, quod quidquam Deo ex hac ſua volūtate imputetur. iuxta illud: *Accipe quod tuum eſt, an non licet mihi quod volo facere?* de priori inquit Auguſtinus in Enchiridio cap. 95. Væ tibi Corozain, væ tibi Bethſaida, quia ſi in Tyro, & Sidone factę fuiſſent virtutes, quæ factæ ſunt in te, olim in cilicio, & cinere pœnitentiam egiſſent, nec utique Deus iniuſtè noluit ſaluos fieri, cum poſſent ſalui eſſe, ſi vellent. Hæc Auguſt. iuſtè igitur omnes iudicabūtur, quia acceperunt quantum opus illis erat, grauius tamen illi, quibus ſuperabūdantia data ſunt.

Nota quinto humum arbitrium; vnde.n. eſt, quod Galilæi non ſunt conuerſi tantis virtutibus? quia noluerunt. Vnde autem eſſet, quod ſi eædē factę fuiſſent apud Tyrios, & Sidonios, pœnitentiam egiſſent, quod hi Deo ſic vocanti conſenſiſſent? ſæpè enim fit ut Deo vocanti vnus conſentiat, alter non, arbitrij libertate, quod ſicut cum Dei auxilio operari poteſt, ita & eidē refragari, & reſiſtere ualet.

Nota poſtremò, per virtutes intelligi miracula diuina, quæ ad prędicationis virtutem perſuadendam adhibentur: nec exiſtimes ſolis his exterioribus argumentis moueri poſſe arbitrium ad fidem, aut pœnitentiam, niſi interius Deus etiam operetur ſuæ gratię auxilio, & ope, quod quidē non defuit oībus iſtis: aliter non exprobaret Chriſtus virtutes has, niſi etiam ſignificaret ea data interius, quæ cum virtutib. ipſis ad pęnitētiam abundanter ſufficiūt. Hæc dicta ſint in huius loci explicatione, quæ longius perſequi non eſt inſtituti huius. Quid autem ſit in cilicio, & cinere pęnitentiam agere, ſpiritualiter explicat Gregor, lib. 35. moral. cap. 5.

Verumtamen Tyro, & Sidoni remiſſius erit in iudicio, quam vobis.

COMMENTARIA.

ECce, quod comminatur, nempe grauiſſimā pęnā pro culpa eorū

erit enim maior, quam ea, quę infligetur Tyro, & Sidoni, ciuitatibus idololatrarum, nomina ciuitatis ponũtur, pro habitatoribus. particula, veruntamen, Græcè πλὴν, eſt aduerſatiua in hunc ſenſum, quãuis plures virtutes factæ ſint in vobis, quam in Tyro, & Sidone, prælatiq; ſitis in beneficijs, & miſericordia Tyro, & Sidoni in hoc ſæculo, tamen in die iudicij grauiori, & acerbiori pęna puniemini, quã Tyrus, & Sidon.

ANNOTATIO XIX.

EVthymius in Matthæum, particulam, πλὴν quam vetus interpres vertit, veruntamen, illatiue intelligit, nempe propter hoc, ſiue ideo, & eſt ſenſus accommodatus. Quidam alij interpretantur quaſi particulã aſſeuerationis, & aſſertionis cuiuſdam, nobis autem viſa eſt interpretatio poſita in commentario conueniens, & quæ veteri interpreti magis conſentit.

Et tu Capharnaum vſque ad cęlum exaltata, vſq; ad infernũ demergeris.

COMMENTARIA.

INuehitur nunc, & comminatur Capharnaũ, in qua ipſemet Chriſtus prædicauit, innumeraſque virtutes operatus eſt, nec tamen conuerſa eſt ad pęnitentiam, nec Chriſto credidit: Et tu, inquit, ô Capharnaũ, quę vſque ad cęlũ exaltata es, meo hoſpitio, mea prædicatione frequentiſsima, plurimis meis miraculis, & ſignis, & tamen non es conuerſa: demergeris in infernum, ab hac celſitudine in oppoſitum cades extremum, ſæuiſsime.n. punieris in inferno. Si enim ciuitates, quæ Diſcipulos velut pertranſeuntes non ſuſceperunt, acriter punientur, quanto acrius illa, quæ Magiſtrũ non ſuſcepit, diu apud eam commorãtem, multipliciter docentem, & mirabiliter operantem?

ANNOTATIO XX.

APud Matthæum cap. 11. hanc ſententiam ſic legimus: Et tu Capharnaum, numquid vſque in cęlum exaltaberis? vſque in infernum deſcẽdens. ibi notat Hieronymus priorem partem huius ſententię dupliciter in exemplaribus legi. vno quidem modo, vti relatum eſt, altero modo, vt cum verbis Lucæ conueniat, & tu Capharnaum, quæ vſque ad cęlum exaltata es. Chryſoſt. hom. 38. in Matth. & Euthymius hanc poſteriorem lectionem ſequũtur; vulgatus autem priorẽ, quæ lectio mihi videtur legitima, ita vt non ſit eadem cum iſta Lucæ, ſed vtraque coniungenda ſic: Et tu Capharnaum vſque ad cęlos exaltata es, numquid autem vſq; ad cęlos exaltaberis? vſque ad infernum demergeris, quaſi diceret, non ſolum non permanebis in hac exaltatione, quin potius vſque ad inferos deprimeris. Lucas autem adiunxit, quod ſiluit Matthęus. quod ſi quis contendat, vnam eſſe ſñiam Matthęi, & Lucę, reſpõderi poterit ſenſum eundem eſſe, nã interrogatio illa vim habet affirmatiuæ. Mihi autẽ magis placet, quod prius dixi.

Quare autem dicatur vſq; ad cęlũ exaltata, duplicem intelligẽtiam adhibet Hieronymus. vna eſt, quia ſuperbiſſime reſtitit prædicationi Chriſti, ideoq; dicitur vſque ad infernum demergenda. Altera eſt, quia exaltata eſt hoſpitio Chriſti, ſignis, ac virtutibus, tãtumq; habens priuilegiũ credere noluit, ideo maioribus plectetur ſupplicijs, vſque ad infernum detrahẽda. Hanc poſteriorem explicationem amplexi ſumus in commentario; quæ Scripturæ eſt conformior, nam de hac exaltatione, & gloria ciuitatis huius Capharnaum ſcriptum eſt Matth. 4. adducto Iſaiæ oraculo, ſic: Relicta ciuitate Nazareth habitauit in Capharnaum ciuitate maritima, in finibus Zabulon, & Nephtalim, vt adimpleretur, quod dictum eſt per Iſaiam prophetã, terra Zabulon, & terra Nephtalim via maris trans Iordanem Galilæa gentium, populus qui habitabat in tenebris vidit lucem magnam, ſedentibus in regione vmbræ mortis, lux orta eſt eis. Illud autem vſque in infernum demergeris videtur alludere ad ſimile verbum Iſa. 14. prætermiſit autẽ Lucas, quæ Dominus adiecit huic ſententiæ, cauſam exponẽs quæ Matthęus refert, dicẽs; Quia ſi in Sodomis factæ fuiſſent virtutes, quæ factæ ſunt in te, forte manſiſſent vſque in hãc diem. veruntamẽ dico vobis, quia terræ Sodomorum remiſſius erit in die iudicij, quam tibi. Horum expoſitio ex prædictis patet.

Cur vſq; ad cęlos exaltata dicatur Capharnaum.

Qui uos audit, me audit: & qui uos ſpernit, me ſpernit, qui autem me ſpernit, ſpernit eum, qui me miſit.

COMMENTARIA.

PRædicationem commiſſam Diſcipulis commendauit Chriſtus à pœna grauiſsima, non ſuſcipientibus inferenda: nunc eam commendat ab auctore, docetque doctrinæ prædicandæ doctorem, & auctoré Deum ipſum eſſe, Deique poteſtate, & auctoritate eos prædicare: qui vos, inquit; audit, me audit, id eſt, qui pędicationi veſtrę fidem adhibet, & obedit, mihi credit, & obedit; vos enim me ipſum repræſentatis, meas vices geritis; contra vero, qui vos ſpernit, me ſpernit, id eſt, qui veſtræ prædicationi incredulus, & inobediés eſt, mihi ipſi incredulus, & inobediens eſt, illataque vobis per incredulitatem, & inobedientiam iniuria, mihi illata eſt, neque in hoc ſolo res iſta conſiſtit, nam in Deum ipſum conuertitur; Deo enim non credit, nec obedit, qui mihi non credit, nec obedit, ipſique Deo iniuria infertur, qui namque ei, qui miſſus eſt à Deo hæc facit, Deo mittendi facit, iniuriaque facta miſſo, mittenti ipſi fit, contra vero, qui vos audit, Deum ipſum audit.

ANNOTATIO XXI.

Quanta ſit auctoritas prælatorũ, & quanta deant ſanctitate pollere.

NOta non dici, qui vos non audit, me non audit, ſed qui vos ſpernit, me ſpernit, quia non adhibere fidem, & obedientiam prędicanti, contemptus quidam eſt prędicantis, & prædicationis. Nota rurſus auctoritatem prælatorum quorum eſt prędicare Euãgelium, & quibus debetur obedientia, non eſſe ab hominibus, ſed à Deo, ipſiſque fidem, & obedientiam deberi, nõ tantum quia Chriſtus præcepit, ſed quia etiam vices Dei, ac Chriſti gerunt, ipſumque repræſentant. Nota demum quanta debet eſſe ſanctitas eorum, qui tãta auctoritate eminent, non quod auctoritas non ſit, qñ talis vita non eſt comes, ſed quod maxime indecens ſit multo magis, quam qui pretioſas, & lucidiſſimas gemmas portat in vaſe vili, & immundo quæ nõ ꝓpterea gemmæ non ſunt, nec pretium amittunt, ſed indecẽtiſſime portãtur. Paulus 2. Cor. 4. Habemus, inquit, theſaurũ iſtum in vaſis fictilibꝰ, vt ſublimitas ſit virtutis Dei. Vaſa fictilia appellabat hoĩes pauperes, corporũ infirmitatibus, & afflictionibus expoſitos, mundi huius bonis carẽtes, quales erant Apoſtoli, quod quidem factum dicit, vt eo magis virtus, ac potentia Dei innoteſceret, qui per tales hoĩes tam mira operabatur: at ſunt alia vaſa fictilia nimirum, qui vitiis indulgent, quorum vita reproba eſt, qui in talibus vaſis theſaurum hunc Dei portant, portant quidem, non vt ſublimitas virtutis Dei innoteſcat, ſed potius vt impleatur illud: Per vos blaſphematur nomen Dei in gentibus, qui ſcãdalo ſunt ſubditis, qui occaſionem præſtant, vt vileſcat apud alios theſaurus Dei, hi vaſa vilia, & immunda ſunt, quæ cibum contentum faciant potius nauſeam, & horrorem gignere, quam deſiderium.

Reuerſi ſunt autem Septuaginta duo cum gaudio dicentes.

COMMENTARIA.

QVæ diſcipuli in hac miſſione egerint, Euãgeliſta noſter ſiluit, & ad reditum eorum à prædicatione, narrandum conuerſus eſt: Reuerſi ſunt, inquit, Diſcipuli à prædicatione eis commiſſa, ad Chriſtum, gaudentes, cauſamq; gaudij explicantes, quæ in ſequentibus ab Euangeliſta exponitur.

ANNOTATIO XXII.

EVangeliſtę prętermiſerunt narrare ea, quæ Diſcipuli iſti geſſerunt in ciuitatibus Iudææ, ad quas miſſi ſunt, immo ſolus Lucas huius miſſionis facit mentionẽ. Hoc tñ tacite inſinuatur, nẽpe eos fructũ aliquem feciſſe, poſtquam cum gaudio reuerſi ſunt, quod & in ſequenti ſñia magis explicabitur, vt ibi notabimus. quod autẽ ad verba attinet, nonnulla Græca non legũt illud, Duo, de hoc vero diximus in annotatione 1. nec eſt quod nũc repetamus.

Domine, etiam dæmonia ſubijciuntur nobis in nomine tuo.

COMMENTARIA.

EXponunt Diſcipuli cauſam gaudij, cum quo reuertebãtur, ea autem

tem eſt, de poteſtate ſibi data à Chriſto, qua in nomine eius miracula ediderunt, & dæmonia eiecerunt, particula (etiam) cumulatiua eſt, nimirum multa mirabilia edidimus, atque dæmonia etiam nobis ſubiecta ſunt, dũ ea expellimus. gaudebant quidem Diſcipuli de tanta poteſtate, non tamen ſibi eam vſurpabant, ſed agnoſcebant, & confitebantur, non propria ſe ea feciſſe opera, ſed nominis Chriſti virtute, per cuius inuocationem ea omnia fecerant. Non autem vtuntur verbo præterito dicentes: Subiecta ſunt nobis, ſed quaſi de poteſtate adhuc perſeuerante, & permanente in eis, loquuntur de præſenti, dicentes: Subijciuntur nobis, non quod tunc, quando hæc dicebant, expellerent dæmonia, ſed quod poteſtas in eis perſeueraret. Hoc Diſcipulorũ gaudium argumento eſt, eos à ciuitatibus Iudææ multis ſuſceptos fuiſſe; habuerunt enim præceptum à Chriſto talia opera faciendi in locis, in quibus fuiſſent ſuſcepti, ab alijs vero exeundi, & puluerem adhærẽtem pedibus in eos excutiendi.

ANNOTATIO XXIII.

Gaudiũ Diſcipulorũ eo, quod in nomine Chriſti dęmonia eijcerẽt, quodnã fuerit.

TRiplex potuit eſſe Diſcipulorum gaudium de eo, quod dæmonia ſubijcerẽtur eis: Vnum propter mirabilem poteſtatem ſibi datam, vt gaudij cauſa, & materia eſſet bonum ſibi collatum à Chriſto. Alterum propter Chriſti gloriam, & exaltationẽ nominis eius, quippe quod in ipſius nomine tam mira facta erant. Tertiũ, propter fructum ſpiritualem auditorum, qui tantis virtutibus commoti prædicationi Chriſti aſſentiebant, & ad ipſum cõuertebantur. Diſcipulorum gaudium fuit primi generis; gauiſi enim ſunt de dono ſibi collato, quaſi de bono proprio, non quod ſibi vſurparent, quaſi virtute propria id eſſent aſſecuti, taliaque opera facerent; fatebantur enim non ſua virtute, ſed nominis Chriſti ſe ea feciſſe; gaudebant tñ quod eis ea poteſtas eſſet data. Hoc fuiſſe gaudium Diſcipulorum teſtantur Patres ſacri. Cyprianus tract. de tentationibus, & ieiunio Chriſti. Titus Boſtrenus in hoc cõmentario. Chryſoſtomus hom. 33. in Matth. Gregorius ĩ multis locis, nimirũ hom. 19. in Ezech. lib. 9. epiſt. epiſt 58. & lib. 23. moral. c. 4. quorum Patrum verba ſequenti annotatione referemus. id ipſum Euangelica verba indicãt, nam explicantes cauſam gaudij dicunt, quod dæmonia ſubijciuntur nobis, quod clarius verba Chriſti oſtendunt: Nolite, inquit, gaudere, quod Spiritus ſubiciuntur vobis, & non repetit illud in nomine meo, indicans illos gauiſos, quia expellebant dæmonia, non aũt ꝑꝑ nomen Chriſti, in quo expellebant, q̃uis agnoſcerent ſe in eo nomine expuliſſe. adde, comparationem, quæ ſequitur. Gaudete quia noĩa veſtra ſcripta ſunt in cęlis, ſignificare eos gauiſos ꝑꝑ donum ſibi collatum, cui Chriſtus præponi debere cenſet, ac præcipit bonum, quod vere bonum eſt, nimirum quod electi ſunt à Deo.

ANNOTATIO XXIIII.

Gaudiũ iſtud Diſcipulorum an fuerit laudabile.

POſſet quiſpiam interrogare, quale fuerit hoc gaudium Diſcipulorum, nempe an laudabile, & bonum, an reprehenſione dignum, & vituperabile. conſiderarunt hoc Patres prius citati, & non eodem modo reſponderunt. primo quidem Cyprianus loco proximè citato, nempe tract. de tentationibus, & ieiunio Chriſti, cẽſet fuiſſe gaudium ex quadam vana gloria, quod non ſolum reprehẽſione dignum, ſed etiã à Chriſto reprehenſum eſt verbis ſequẽtibus, quæ poſtea explicãda ſunt. Verba Cypriani ſunt hæc: Gloriabãtur aliquando Diſcipuli, & complacebant ſibi in miraculis, gratulabundi, quod eis etiã dæmonia obedirent, ſed repreſſa eſt, increpante Domino, ſimplicitatis eorum præſumptio. Hæc ille.

Secundo Gregorius lib. 23. moral. c. 4. elationis vitio notat hoc gaudiũ, quæ elatio licet à vana gloria diſtinguatur, tñ proximum illi vitiũ eſt. Verba Gregorij ſunt: Sancti, inquit, Apoſtoli ab hoc elationis vitio reuocantur, qui de prædicatione redeuntes cum elati dicerẽt: Domine in nomine tuo ẽt dæmonia nobis ſubiecta ſũt, ne de hac ſingularitate miraculorũ gauderent, illico reſpondit eis Dominus; Videbam Satanam velut fulgur de cęlo cadentem. Hæc ille. Idemq; affirmauit hom. 19. in Ezechiel. & lib. 9. Regiſtri epiſt. 58.

Tertio

Tertio loco Titus Boſtrenus gaudium Diſcipulorum expreſſe non reprehendit, ſed tantum dicit eos magis fuiſſe gauiſos de poteſtate tradita ſibi, quam de prædicationis munere, & participatione Apoſtolicæ functionis. verba ipſius ſunt: Hæc dicebant Diſcipuli, quia impenſius gaudebāt, quod ſignorum effectores euaſerant, quā quod diuinæ prædicationis miniſterium acceperant, Apoſtolicęq; gratiæ cōione digni habiti fuerint. Hęc ille. quibus verbis, non tribuit vitio gaudium: hoc nam gaudere magis de eo, quod minus eſt, quā de eo, quod maius eſt, maioremq; concipere lætitiam de bono temporali, quam ſpirituali, nō ſemper eſt peccatum, aut vitium, niſi quando præfertur minus maiori, & temporale ſpirituali. poteſt aūt eſſe maius gaudium abſque prælatione. In eundem ſenſum Chryſoſtomus ire videtur, qui homil. 33. in Matth. docet Chriſtum monuiſſe, ne gauderent Diſcipuli in hac poteſtate, quia maius bonum eſt virtus, quam poteſtas miracula faciendi.

Quarto loco Euthymius dicit hoc gaudium fuiſſe ſuperfluū, ideoq; prohibitū, vt paulo inferius dicemus. fallitur aūt; nō enim omne gaudium de re ad ſalutem nō neceſſaria ſuperfluum dici debet, ita vt ſuperfluitas inducat vitium, & culpam.

Hæc ſunt quæ Patres docuere. Pro quorum dilucidatione aduertendum eſt, inter illa tria Diſcipulorum gaudia, quæ ſuperiori annotatione diſtinximus, nempe de poteſtate miraculorum ſibi collata, de fructu prædicationis in ijs, qui eos ſuſceperunt, & de gloria, ac exaltatione nominis Chriſti, hunc eſſe ordinem; primum enim gaudium ex ſe non eſt malum, nec illicitū, quin potius bonum, ac licitū; licuit enim Diſcipulis gaudere de poteſtate tali ſibi conceſſa. hoc dictum non eſt in dubium, reuocandum, nam talis poteſtas donum Dei eſt, & inter Chariſmata Spiritus ſancti numeratur à Paulo 1. Cor. 14. licet igitur gaudere de eo recepto. Si enim bonum eſt gaudere de ſanitate recepta, & de alijs bonis temporalibus à Deo collatis; multo magis de dono Spiritus ſancti. Hinc ſequitur gaudium Diſcipulorum de eo, qđ etiā dæmonia ſubijcerentur eis in noīe Dñi, non fuiſſe ex ſe vlla repræhenſione dignū. Dico (ex ſe) quia potuit eſſe cum elatione, ac vana gloria, aut pluſquam oportebat, ſicq; fieri vitioſum; tñ ex Euangelio non conſtat talis circumſtantia, vnde non eſt, quod eos arguamus. Quod ſi à Chriſto dictum eſt, nolite in hoc gaudere, non id pronunciatur, quaſi malum fuerit, ſed alia de cauſa, quæ explicabitur in eorum expoſitione verborum. Secūdum gaudium perfectius eſt, ac melius primo: nam ſicut melior eſt dilectio, qua diligimus proximum quantum ad bona ſpiritualia, & ad ſalutem eius ſpiritualem pertinentia, quam qua diligimus nos ipſos, quantum ad bona temporalia, & quæ ad ſalutem noſtrā ſpiritualem non ſunt neceſſaria; ita & gaudium, quod ex dilectione procedit, perfectius eſt illud, quo gaudemus de bono ſpirituali alterius, quam quo gaudemus de noſtro bono ad ſalutem non neceſſario. Cum igitur poteſtas miraculorum nō ſit de attinentibus ad ſalutem habentis, cum poſſit eſſe cum peccato mortali, & poſſit homo iuſtificari ſine ea, potius eſt gaudendum de fide, ac pœnitentia proximorum, quam de hac poteſtate nobis data. vitium fuiſſet Diſcipulis, ſi præpoſuiſſent poteſtatem ſibi datam ſaluti audientium, quibus Chriſtum annunciarunt, tamē eos id feciſſe non habemus ex Euangelio, nec nobis perſuadere debemus ſine cauſa. quod ergo gaudium perceperunt, & manifeſtarunt de poteſtate ſibi collata, non præponendo ſaluti proximorum, nō fuit culpa. Tertium gaudiū oīum eſt perfectiſſimū; ſicut. n. dilectio perfectior eſt, qua diligiť Deus, qua diligitur proximus, & qua homo ſe ipſum diligit, ita perfectius eſt gaudium, quod cōcipitur de Dei gloria, & iis bonis, quæ ipſius ſunt, quam ea, qua diligitur proximus & idemmet ſe ipſum diligit. Si ergo comparemus primum gaudium duobus vltimis, imperfectum quidē eſt, non tamen propterea malum, & vitiū.

Et ait illis: Videbam Satanam, ſicut fulgur de cęlo cadentem.

COMMENTARIA.

GAudentibus Diſcipulis de poteſtate ſibi collata ſubijciēdi dæmones, reſpondit Chriſtus, primo quidē magnificando poteſtatem talem: dein de docendo non eam eſſe de qua præcipue illis gaudēdū eſt, ſed de eo quod electi ſunt, nominaq; eorū ſcripta in

cęlis. Ad magnificandam autem, ac oſtendendam poteſtatis huius magnitudinem, declarat Satanæ, ac dæmonis formidabilem poteſtatem, dicens: Videbam Satanam cadentem de cęlo, ſicut fulgur; fulgur enim lucidum eſt, timorem hominibus, terroremq; magnum incutiens, breui tamen durans; talis cecidit Satan, lucidus quidem, q̃a ampliſſimum in terris obtinuit principatum, fereque totum orbem ad ſe cõuertit, eique timorem incuſſit, quia gentes vulnerauit, vt dicitur Iſa. 14. Et ſummopere hominibus nocuit tã corporibus, quam animabus, cum ſit tantæ potentiæ, vt non ſit in terra poteſtas, quæ comparetur ei. Iob. 41. quę breui durabit, nempe huius ſæculi tẽpore, quod collatione æternitatis momentum eſt. talẽ ergo videbam à principio Satanam cadentem quaſi diceret: Videte quantus ſit, & quam formidabilis hoſtis, qui vobis ſubijcitur, hoc ſequenti ſententia exprimetur: nomine Satanæ omnes eius milites complectitur.

ANNOTATIO XXV.

Propoſitio, & cõnexio ſuperioris ſententiæ iuxta dicta Patrum.

DOctores ſacri varie hanc Domini ſententiam interpretãtur, & præcedenti connectunt. Primo Cyprianus tract. de tentationibus, & de ieiunio Chriſti ſic explicat; cum enim vti in annotatione præcedẽti diximus, exiſtimauerit Diſcipulos complacuiſſe ſibi in poteſtate expellendi dæmones, dicit Dominum eorum præſumptionem increpare, ac reprimere voluiſſe, hiſce verbis, quorum ſenſus eſt: videbam à principio Satanam deiectum de cęlo ſicut fulgur, ob affectatæ dominationis ambitionem; hęc enim fuit ruinæ illius cauſa, quaſi velit Dominus admonere ſuos, ne ſibi complaceãt in poteſtate collata, ne in ruinã incidant etiam ipſi, exemplo Satanæ. Cęlum interpretatur Cyprianus orbẽ cęleſtem, à quo expulſus eſt Satan cũ Angelis ſuis, hęc eſt mens Cypriani. cui adhęſit Hieronymus in illud Iſa. 14. quomodo cecidiſti Lucifer, vbi ſic ait: Saluator ad Diſcipulos loquitur: Videbã Satanam ſicut fulgur de cęlo cadentem, nõ modo video, ſed prius videbam, q̃n corruit. Et ſi ille ꝓpter ſuperbiam de tanta magnitudine cecidit, vos quoque non debetis gloriari, quia vobis dæmonia ſubiecta ſunt, ſed quia nomina veſtra ſcripta ſunt in cęlo, vt vnde ille cecidit per ſuperbiam, vos aſcẽdatis per humilitatem. Hęc Hieronymus. Eidem cõſenſit Gregorius lib. 23. moral. cap. 4. cuius verba inter alia ſunt hæc: Mire Dominus, vt in Diſcipulorum cordibus elationem premeret, mox iudicium ruinæ retulit, qđ ipſe magiſter elationis accepit, vt in auctore ſuperbia diſcerent, quid de elationis vitio formidarent. Hæc expoſitio ſupponit elationem, & vanam gloriationem in Diſcipulis, quod quidem pręcedenti annotatione excluſimus.

Secundo loco Baſilius in hom. quod nõ ſit Deus auctor malorum, aliter interpretatur. quaſi vellet Dominus cõfirmare poteſtatem eis datam expellendi dæmones, inquit, Videbam Satanam ſicut fulgur de cęlo cadentem, id eſt, de proprio principatu ad ima ruentem, ita vt plane ab ijs, qui in Chriſto ſperant, cõculcaretur. Hæc ſunt verba Baſilij, qui cęlum in hoc loco non accipit pro cęleſti orbe, ſed pro aere, à quo fulgur emittitur, connectitq; non cũ participio (cadentem) ſed cum nomine præcedenti ſic: Videbam Satanam cadentem, ſicut fulgur de cęlo, ſcilicet cadit, putaque metaphoricam locutionem: qua ſignificatur caſu à gloria in ignominiam, a principatu in abiectionem, ſicut fulgur ab alto in ima emittitur, quod accidit dæmoni aduentu Chriſti; prius enim obtinebat in orbe dominatum, per orbem enim adorabatur, vt Deus, obſidebat homines, multaque poteſtate ꝑmiſſa nocebat eis; at Chriſti aduentu eiectus eſt à principatu, ita vt Diſcipulis ſubijceretur. Hanc ſententiam Baſilij ſecutus eſt Cyrillus clarioribus verbis eam explicãs, quem citat Titus Boſtrenus in ſuo commentario, vbi ſic referens Cyrillum, inquit: Videbam Satanam ſicut fulgur de cęlo cadentem, id eſt, à ſublimi in terram, à gloria ad ignominiam, à ſumma fortitudine, ad ſummam infirmitatẽ deiectum. nam ante Chriſti aduentum toto paſſim terrarum orbe rerũ potiebatur, colebaturq; ab omnibus propemodum gẽtibus, & nationibus, vbiq; extabãt delubra in illius honorem erecta. vbiq; aræ, vbiq; ſacrificia. Poſtquam autem vnigenitum

Dei

Dei verbum de cęlo deſcendit; fuit ille vt fulgur: nam qui paulo ante eos omnes cultores habebat, quos malis artibus in errorem pertraxerat, is illorum pedibus non ſubijcitur, qui ſupplices olim, proſtratiq; illum adorauerunt. hæc ille. Baſilius ergo, & Cyrillus de caſu interpretantur, quē dæmon fecit aduentu Chriſti; Cyprianus vero de caſu illo primo, quando ob peccatū de cęlis expulſus eſt. Hæc interpretatio nō videtur ſatis accommodata: nam hoc non eſſet magnificare poteſtatem datam Diſcipulis: parum enim erat ſubijcere eum, qui ceciderat iam in magnam ignominiam, & in ima. Dominum autem voluiſſe poteſtatem eijciendi dęmonia extollere, indicant verba illa ſequentia: Verumtamen nolite in hoc gaudere.

Tertio loco Titus Boſtrenus interpretatur, quaſi velit Dñs rationem reddere, qđ dæmones Diſcipulis ſubijciantur. inquit ſic. Videbam ſatanam de cęlo cadentem, quaſi diceret: ſi dæmonum antiſignanus, & princeps de cęlo decidit, ſerui illius in poſterum efficere quid poterunt? Huic interpretationi cōſentit Euthymius, cui obſtat idem, quod oppoſitum eſt contra ſecundam ſniam. Cur aūt fulguri comparetur, idem Titus exponit ſic dicens: Tamquam fulgur adſit, quia licet praui voluntatis propoſito effectus ſit obſcurus, & tenebroſus; ſecundum naturam tñ qnque illuſtris, & clarus exiſtit: quod enim Deus cōdidit, hoc venuſtum, & pulchrum erat; id aūt in qđ draco ille infernalis ſe transformauit, hoc malum, & turpe eſt. Hæc ille. quod idem docuere Ambroſius lib. de fuga ſæculi cap. 7. & ante illum Origenes lib. 1. periarch. ca. 5. & hom. 1. in Ezech. & Hieron. in illud Iſa. 14. Quomodo cecidit lucifer? & in Michæam, c. 1. & lib. 2 contra Iouinianum, omnes hi docēt fulgur dictū ꝑ dignitatem, & pulchritudinem in qua creatus eſt, quam perdidit cadens de cęlo, ſicut fulgur lucidum progrediens, ſtatim extinguitur. Baſilius autem vti iam diximus, [illegible] fulguri comparatum Satan, quia ſicut fulmen ab alto in ima deſcēdit; ſic Satan à principatu in ignominiam.

Auctoris ſententia. Quā in hac parte mihi probabilius videtur, paucis exponam. Primo quidem Dñm hiſce verbis de caſu dæmonum de cęlo per peccatum mentionem facere, accommodatius, & verius puto, nec ſententię ſecundæ in hac parte conſentio, & præterquam quod communis eſt Patrum ſñia, in quam Cyprianus, Hieronymus, Ambroſius, Origenes, Gregorius, Titus Boſtrenus locis citatis conuenerunt, ipſa verba id indicant qñ enim ſenſus literalis poteſt haberi ex ſignificatione verborum propria, non eſt recurrēdum ad figuratam; propria autem ſignificatio verborum continet caſum illum de cęlo per peccatum primum. Vnde rectè notat Hieronymus loco citato, non dictum, Video, ſed videbam, quaſi is caſus non tunc, ſed à principio factus ſit. Quamuis autem mentio facta ſit Satanę, non tñ de ſolo illo ſunt verba intelligēda, ſed de oībus Angelis prauis, qui eius peccato cōſenſerunt; nomine enim principis, reliqui qui ſub eo militarunt, & militāt, ſignificati ſunt. Secundo non ē verū ſatis accommodatum, Dñm hiſce verbis voluiſſe remouere Diſcipulos à vana gloria; & elatione, ſicut doctores primę ſententię conſenſerūt: tum quia vti probauimus in annotatione precedenti, non fuit elatio, nec vana gloria in hoc gaudio, tum etiam quia hæc verba de caſu dęmonis expoſita in eo ſenſu, non coherent ſequentibus: ecce dedi vobis poteſtatem, [illegible] enim erat, nolite ergo gaudere. eadem ratione nec tertia ſententia accommodatur, quę non habet coherētiam cum ſequentibus. Tertio, licet comparatio fulguris, quam explicant doctores citati, veritatem habeat in ſe, tamē non ſatis accommodatur cōtextui, in quo non confertur Satan fulguri propter id, quod habuit ante peccatū, ſed propter id, quod habuit, & habet poſt caſum. venit. n. in mūdum inferiorem vt fulgur, & vt fulmen, vtrumq; enim vocabulum Græcum ἀστραπὴ ſignificat propter tria illa in commentario poſita; tum principatum, quem in terra obtinuit, ſecundum quem Rex dictus eſt ſuper omnes filios ſuperbiæ, Iob 41. & princeps huius mundi, Ioan. 14. Luce enim fulguris maieſtas, ac principatus ſignificatur. vnde & Chriſtus venturus dicitur vt fulgur Matt. 24. tum poteſtatem maximam nocendi, fulgur enim terret, & nocet. vnde Pſal. 17. Miſit fulgura, & conturbauit eos. & 2. Reg 22. miſit fulgur, & conſumpſit eos: tum breuitatem; poteſtas enim nocēdi data eſt tēpori huius ſęculi: non ergo Dñs voluit Diſcipulos à vana gloria, & elatione auertere, nec eos facere

pare, quin potius magnificare poteſtatem datam in eum, qui vt ſulgur cecidit in terram, quo ſe ipſum Deum oſtendebat, qui talem poterat dare hominibus poteſtatē. & rurſus indicabat ſe veniſſe ad deſtruendum regnum Satanæ. Monuit tñ non eſſe hoc maximum beneficium datum Diſcipulis, ſed eſſe aliud longe excellentius, & abſq; comparatione melius, & eligibilius, de quo potius eſt gaudendum, quam de illo, nimirum quod nomina eorum in cęlo eſſent ſcripta. Hic ſenſus mihi vř legitimus, & cõtextui accommodatus, qui in ſequentium explicatione magis innoteſcet.

Ecce dedi vobis poteſtatem calcandi ſupra ſerpentes, & ſcorpiones, & ſuper omnem virtutem inimici.

COMMENTARIA.

EXpoſita magnitudine, ac fortitudine inimici, explicat poteſtatem datam, quaſi dicat, cum tantus ſit Satan, ecce dedi vobis poteſtatem cõculcandi nõ ſolum eum, ſed omnes eius milites, quos nomine ſerpentum, & ſcorpionum appellat, propter multiplicem, & grauem eorum nocendi virtutem. ſuper hos ergo ſerpentes, & ſcorpiones, & demum ſupra omnē inimici, id eſt Satanæ virtutem, dedi vobis poteſtatem, qua eos conculcetis, vt qui prius in cęlo erant, modo ſint ſub veſtris pedibus per imperiũ ſupra eos, expellendo à corporibus hominum, & deponendo illos à ſuis principatibus, & reprimendo vires eorum. Particula, ecce, admirationē indicat, quaſi diceret, videte quãta ſit poteſtas vobis data, qua ſubijciatis eum, qui de cęlo vt ſulgur cecidit.

ANNOTATIO XXVI.

Per ſerpētes & ſcorpiones hoc loco qui ſignificentur.

SErpentum ac ſcorpionum noĩe dæmones hoc in loco ſignificari affirmat Athanaſius hom. in Pſal. 28. in illud (vox domini præparantis ceruos) oĩa, inquit, venenum eiaculantia iniquis, & aduerſis virtutibus in ſacro eloquio comparantur, dicēte Dño; Dedi vobis poteſtatem conculcandi ſerpentes, & ſcorpiones, & ſupra omnē virtutē inimici. quin & Pſalmus promittit Prophetæ: Super aſpidem, & baſiliſcũ ambulabis. hæc ille. idem aſſerit Titus Boſtrenus in commentario, idq; probat verbum illud ſequens (ſupra oēm virtutē inimici) Euthymius interpretatur virtutem inimici, tẽtationes dæmonis multiplices: citat etiam quoſdam interpretantes animalia fera, quę nocēt hominibus, quia his etiam vtitur inimicus dęmon contra nos: accommodatius tamen intelligimus totã multitudinem, & exercitum Satanæ, quibus pugnat contra homines; exercitus enim & multitudo, ac magnitudo bellatorum, robur eſt, & virtus Principis.

Et nihil vobis nocebit.

COMMENTARIA.

COnnexa eſt hæc ſententia ſuperiori in hunc ſenſum, conculcabitis ſcorpiones, & ſerpentes, & oēm virtutem inimici, & nihil horum nocebit vobis; nõ erit vobis, ſicut ijs, qui calcãt ſcorpiones, & alia ſimilia; ſolēt enim veneno inficere conculcantes: at non ſic vobis, calcabitis, & nullum inde detrimentum patiemini. Oſtendit Dominus hac ſentētia Diſcipulos ita futuros victores, & conculcatores dæmonum, vt ab eis nihil mali repatiantur, agent ſine repaſſione, vincent ſine diminutione.

Verumtamen in hoc nolite gaudere, quia ſpiritus vobis ſubijciuntur.

COMMENTARIA.

MAgnificata poteſtate eijciendi dæmones, monet ne gaudeant in ea. ſenſus eſt, quamuis mirabilis, & magnifica ſit poteſtas hæc, qua ſpiritus vobis ſubijciuntur; tamen nolite de ea gaudere, nõ debet eſſe hoc pręcipuum, de quo vobis eſt gaudēdum, aliud vobis datum eſt, de quo verum, & ſolidum gaudium eſt. non prohibet abſolute gaudium hoc, quaſi malum, & vitioſum, ſed oſtendit non eſſe id, de quo præcipue gaudendum erat, nec eam eſſe rem, pro qua vehemens gaudium concipi debeat, quod in annotatione magis elucidabitur.

ANNOTATIO XXVII.

HAec ſententia probat expoſitionem noſtram, & infirmat cæteras; hęc n. aduer-

aduerſatiua particula (veruntamen) indicat ſupplendam eſſe alteram, nempe (quãuis) ſic: quãuis hæc poteſtas data ſit uobis, tamen nolite in ea gaudere, quæ ſuppleta particula probat Dominum magnificaſſe poteſtatem ſubijciendi dæmones, in præcedenti ſententia, vt nos ſumus interpretati, cæteriſque expoſitionibus non accommodatur hæc aduerſatiua. Quod autem ad rẽ attinet, aduerte Patres illos, qui Diſcipulorum gaudium reprehendunt, quaſi vanæ complacẽtiæ, aut elationi coniunctum, quos in annotatione ſuperiori vigeſima quinta allegauimus, cenſere eſſe abſolutam prohibitionem tanquam de re vitioſa, ne omnino in ea gauderẽt. Titus Boſtrenus & Euthymius cenſent abſolutam prohibitionem, non quia gaudium illud vitioſum erat, ſed propter periculũ, ne ex eo gaudio inciderent in aliquam elationẽ. addit Euthymius prohibitum etiam, quia ſuperfluum. Huic expoſitioni argumentũ non parui momẽti obſtat, quod etiam militat contra eos, qui cenſent prohiberi gaudium, quia uitioſum: eſt autem argumentum, nam ratio, ob quam dicitur, nolite gaudere in hoc, inſinuatur ſequenti uerbo, nimirum; Gaudete autem, quia nomina ueſtra ſcripta ſunt in cęlis, quaſi diceret; dico, ne gaudeatis, non quia malum gaudium, non quia periculoſum, ſed quia nõ eſt ſolidum; aliud enim eſt, de quo magis eſt gaudendum. Vnde iuxta ſententiã noſtram dicendum eſt, non tam prohibitionem hanc eſſe, quam inſtructionẽ, nempe hanc dæmonum ſubiectionem nõ eſſe cauſam magni, ac præcipui gaudii, ſed aliud eſſe, de quo magis eſſet gaudendũ illis, uerbaque ſunt ſic exponenda; Nõ tam de hoc gaudete, quam de eo, quod nomina ueſtra ſcripta ſunt in cęlis. quæ phraſis familiaris eſt Scripturæ ſacræ. 1. Reg. 8. non te abiecerũt, ſed me, id eſt, non te præcipue, ſeu nõ tam te, quam me abiecerũt, Matth. 10. Non eſtis uos, qui loquimini, ſed ſpiritus patris ueſtri, id eſt, non tam uos, quã Spiritus Patris. & eſt ſimilis omnino locutionis forma in uerbis præcedentibus apud Matthæum Nolite, inquit, cogitare quomodo, aut quid loquamini. nõ hic prohibetũ omnis cogitatio, ſed ea, qua quis cogitat, quaſi ex ſola ſua cogitatione aſſecuturus ſit, quid reſpondeat. eſt etiam communis loquendi modus, quando aliquis eſt, quem de bono minori gaudere uidemus, cui ſcimus maximum aliquid præparatum, dicere ſolemus, non eſt cur de hoc gaudeas, aliud te expectat, de quo maxime tibi eſt gaudendum. quibus uerbis nõ excludimus gaudium primum, ſed ſignificamus comparatione ſequẽtis, quaſi non eſſe gaudendi cauſam, nec illud eſſe ſolidum gaudium.

Verba ꝑcedentia non tam eſſe prohibitionẽ quã inſtructionem.

Gaudete autem; quod nomina veſtra ſcripta ſunt in cęlis.

COMMENTARIA.

OStẽdit id, de quo illis potius gaudendum eſt, & de quo certum, & ſolidum gaudium eſt, nimirũ, quia ad æternam beatitudinem ſunt prædeſtinati: Qui poteſtatem habet expellendi dæmonia, non eſt ſecurus de ſua ſalute; multi enim qui talem poteſtatem obtinuerunt, non eijciendi dæmonia tantum, ſed miracula etiã magna faciendi in damnationem incurrere, & damnati ſunt, de quibus dictum eſt Matth. 7. Multi dicent in illa die, Domine nonne in nomine tuo virtutes multas fecimus, in nomine tuo ꝓphetauimus, in nomine tuo dæmonia eiecimus? & tunc cõfitebor illis, quia numquam noui vos, diſcedite a me: at qui prædeſtinati ſunt, quorum nomina ſcripta ſunt in libro vitæ, omnino ſaluabũtur. Ioan. 10. Ego vitã ęternam do eis, & non peribunt in æternũ, & nemo rapiet eas de manu mea. Apocal. 20. qui non eſt inuentus in libro vitæ ſcriptus, miſſus eſt in ſtagnũ ignis de hoc vere eſt gaudẽdum; quid enim ꝓdeſt homini ſi vniuerſum mũdum lucretur, & animæ detrimentũ faciat: nõ igitur ſolidum nec ſecurum eſt gaudium de eo, quod ad ſalutẽ ęternam nõ eſt neceſſarium, & cum quo homo poteſt eam perdere; dæmonia enim eijcere propter ſalutem aliorũ datum eſt; ſcriptum vero eſſe in cęlis propter propriam eorum, qui ſcribuntur, diſtinctam Dei ſcientiam, & prædefinitam voluntatem eorum, qui ad ad ſalutem electi ſunt, appellat ſcripturam in cęlis

ANNOTATIO XXVIII.

Explicatur quid ſit illud, Nomina veſtra ſcripta ſunt in cælis.

Metaphora quædam eſt, ſicut nomina ciuium ſolent in ciuitatibus inſcribi, ita notitia, & memoria Dei eorum, quos nouit, & voluit futuros ciues cęlorum, eſt velut liber, in quo ſcripti dicuntur ſaluandi, propter permanentiam voluntatis diuinæ, ac propoſiti erga ſalutem eorũ: ſcriptura enim permanens eſt. Vnde Pſalm. 3. dicitur: In memoria ęterna erit iuſtus, ab auditione mala non timebit. Non autem dictum eſt, Vos ſcripti eſtis; ſed, Nomina veſtra ſcripta ſunt, propter eandem metaphoram; nomina enim ſcribi ſolent, & ad ſignificandam diſtinctiſſimam prouidentiam ſingulorum. Cyrillus autem lib. 4 de Adoratione in ſpiritu, docte hunc locum interpretatur, exponens illud Num. 1. Accipite ſummam omnis cognationis filiorum Iſrael per cognationes ſuas, & per domos familiarum ſuarum per numerum, ex nomine ipſorum per capita, omne maſculinum à viginti annis, & ſupra, omnis, qui ingreditur in exercitu Iſrael numerate eos cum exercitu eorum; tu, & Aaron numerate eos. Inquit ergo Cyrillus ſic: Qui igitur mas ſit, & ad progeniem aptiſſimus, & ad ſenectam peruenerit, id eſt, ad firmitatem ſpiritualem, & ad menſuram ætatis plenitudinis Chriſti, eum in deſcriptionem diuinam, & in librum Dei relatum eſſe perſpicuum eſſe poterit, vel maxime ex his verbis, neque alia de cauſa numerari, vt opinor, maſculus & vigeſimus annus, & ſupra natus, quam vt nos quoq; intelligamus reijci à Deo, atque improbari, quod imbelle ſit, atq; ſenſu minime perfecto, quorum vtrumque meſſe dicimus eis, qui adhuc adoleſcentes ſunt, nec dũ ad iuuentutis menſuram peruenerunt, quam quidem menſuram diuerſa lex & nouit, & definit, iſq; eſt annus vigeſimus. In precio autem is eſt, & in numero habetur, & a Deo cognoſcitur per populum, & genus, & capita, & nomen, quiſquis iam ętate adulta, & maſculus eſt. Sanctis enim Apoſtolis, qui eiuſmodi iam viribus ætate eſſent, & in eã perueniſſent rationis menſuram, dictum a Chriſto eſt, gaudete, quia nomina veſtra ſcripta ſunt in cęlis. Hæc Cyrillus.

In ipſa hora exultauit in Spiritu ſancto, & dixit.

COMMENTARIA.

Eodem momento, quo hæc dicebat, exultauit, ac gauiſus eſt, vt homo, gaudio à Spiritu ſancto procedente, conſiderauit enim ſalutem electorum per ſe ipſum efficiendam, & gauiſus eſt lætitia, gaudio animæ redundante in carnem, hoc .n. eſt exultare, quę quidem exultatio à Spiritu ſancto, & à diuinitate unita, humanitati communicabatur.

ANNOTATIO XXIX.

In quibuſdam Gręcis exemplaribus nõ legitur illud (ſancto) nec ab Euthymio, qui ſolum legit, in ſpiritu, interpretaturque pro anima Chriſti, ſecundum quam exultaſſe dĩ; tñ in alijs Gręcis hẽ (in Spiritu ſancto) & in Latinis etiam vetuſtis, ſicque antiqui Patres legerunt, inter Gręcos Titus Boſtrenus, inter Latinos vero Auguſtinus lib. 2 de conſen. Euang. c. 33. ſicque legendum eſt. Dĩ autem exultaſſe in Spiritu ſancto ad ſignificandam gaudij, & exultationis cauſam, quia non erat de humana re, ſed de ſupercęleſti myſterio, & non in viribus hominis, ſed per Spiritum ſanctum effecta; eaq; phraſi vſus eſt Paulus 1. Corin. 12. Nemo, inquit, poteſt dicere, Dominus Ieſus, niſi in Spiritu ſancto, id eſt, virtute, & gratia Spiritus ſancti.

Quid ſit illud de quo Chriſtus nũc exultaſſe dicitur

Interrogabit autem quiſpiam, quid eſt de quo Chriſtus nũc exultaſſe dicitur? Euthymius reſpondet exultaſſe propter eorũ ſalutem, qui a Diſcipulis iuuandi erant. Mihi ex ijs, quæ ſequuntur, elici vř cauſa exultationis huius: in ſequentibus autem tractat de reuelatione myſteriorum ſalutis facta Apoſtolis, & Diſcipulis ſuis, & eorum vocatione ad Euangelium, etiam de ea, quæ facienda eſt cęteris credituris in eum, qui ad ipſum venturi ſunt, & onus legis ſuæ, & Euangelij ſuſcepturi, requiẽque animabus ſuis inuenturi, pro his confitetur Patri, pro ijs lętatur, & exultat, conſiderans ſalutem eorum ęternam, & hanc per ipſum, ſed nunc ut adducatur magis gaudet et in eo, quod hęc abſcondita ſunt a ſapientibus, vt paulo inferius explicabimus. Aduerte autem quamuis Chriſtus quantum ad intellectum ſemper habuerit pręſentia

omnia

omnia obiecta, ſcientiâ non tantum diuina vt Deus eſt, ſed humana, ſ. animę, ſcientia nempe viſionis in ſua diuinitate; non tamen ſemper quantum ad effectum mouebatur ad gaudium particulare de hoc, vel illo, niſi quando, quantum, & quomodo uolebat, ſicque nunc ex conſideratione ſaluandorum voluit exultare, nō quod ante, ea non conſiderabat, ſed quod nunc affectū voluerit excitare. Aduerte rurſus ex Auguſtino lib. 2. de conſen. Euang. c. 33. eandem eſſe hāc hiſtoriam cum ea, quam narrat Matthęus c. 11. Hic tamen dicit: In illo tempore. at Lucas. In hac ipſa hora. Cauſa autem mihi videtur, quia Lucas ordinem temporis, reique geſtæ ſeruabat, cohærent enim hęc antecedentibus, Matthęus autem, non, vt ſępe notatum eſt Euangeliſtas facere.

Confiteor tibi Pater.

COMMENTARIA.

NArrat Euangeliſta, quæ Chriſtus in Spiritu ſancto exultans protulit. Confiteor, inquit, tibi Pater, id eſt, gratias ago tibi, & laudo te ſimul, ô Pater. quid ſit id, pro quo agit gratias, quodq́; laudat, & commēdat, ſequentia declarant. Chriſtus confitetur quidem, quia homo, Patrem uerò appellat, quia Deus, gratias enim agere, & laudare humanitatis erat, Patrem habere Deum, diuinitatis.

ANNOTATIO XXX.

Cōfeſſio in Scriptura quatuor modis dicitur.

QVadruplicem in Scripturis legimus cōfeſſionem. Vna eſt peccatorum, de qua dr̄ Pſal 32. Confitebor aduerſum me iniuſtitiam meam Domino. & Matth. 3. Baptizabantur in Iordane confitentes peccata ſua. Altera eſt fidei, de qua dr̄ Rom. 10. Corde creditur ad iuſtitiam, ore autem confeſſio fit ad ſalutem. 1. Io. 4. Quiſquis confeſſus fuerit, quoniam Ieſus eſt filius Dei, Deus in eo manet. Tertia eſt laudis, de qua Pſal. 48. Confitebitur tibi, cum benefeceris ei, id eſt, laudabit te. & pſal. 106. Confitemini Domino, quoniam bonus. Quarta eſt gratiarum actionis, de qua dicitur pſal. 117 Cōfitebor tibi Domine, quoniam exaudiſti me. In primis, hanc non eſſe peccatorum confeſſionem nemo dubitat, vt dicit Aug. ſer. 8. de verbis Domini. Chriſtus enim nullum habuit peccatum. 1. Pet. 2. Qui peccatum non fecit, nec inuētus eſt dolus in ore eius. Certum etiam eſt non eſſe confeſſionem fidei. Chriſtus nāque auctor eſt fidei, non confeſſor, qui nō habet fidem, ſed claram viſionem. Superſunt aliæ duę, de quibus eſt uaria opinio: nam Hilarius in pſal. 137. & Aug. ſer. 8. de verb. Dom. affirmant hanc confeſſionem eſſe laudis, vt ſit idem confiteri, quod laudare. at Hieronymus Matt. 11. & Chryſoſt. hom. 39. in Matth. aſſerunt eſſe gratiarum actionis. Mihi accommodatior viſa eſt ſententia, ſi vtrumq; complectamur, nempe laudem, & gratiarum actionem; in his enim, quæ ſequuntur, vtriuſq; materia reperitur, vt in eorū expoſitione manifeſtabitur. Vtrumq; autem facit, vt homo, nempe gratias agere, vt notat Chryſoſt. ſimiliter etiam laudare, hę enim actiones ſunt humanitatis. Patrem autem, quia hoc eſt perſonæ, vocat vt Deus eſt.

Domine cęli, & terræ.

COMMENTARIA

QVem Patrem appellauit, nēpe ſuum, hunc Dominum cęli, & terrę, i. omnium creaturarū nominat, ut ſe ſuper omnem creaturam eſſe ſignificet, filius. n. eſt Dei, ipſi connaturalis, & conſubſtantialis, idem cum eo habens in omnem creaturam dominium. Cur autē his epithetis utatur, in annotatione require.

ANNOTATIO XXXI.

Notationes aliquot ex Patrib° hūc locū explicātibus præcipue collectæ.

NOtanda ſunt nonnulla. Primo quidē ex Ambroſio Epiſt. 47. ad Irenæum illud, Pater, ad Chriſtum: illud vero, Domine, ad cęlum, & terram referri, quaſi diceret. O Pater mi, qui es Dominus cęli, & terrę. Hinc eſt, legendum eſſe abſque copulatione. Pater, Domine cęli, & terrę. non autem. Pater, & Domine. ne vtrūq; ad cęlū, & terram, aut ad Chriſtū referri videatur.

Secundo ex Cyrillo lib. 5. theſau. cap. 5. quando dicitur, cęli, & terrę, omnem comprehendi creaturam: ſic. n. Scriptura ſolet loqui ſępe, hoc Deo tribuens, quod fecerit cęlum & terram, omnium creaturarum

vniuerſitatem comprehendens à loci vniuerſitate, in qua omnes continentur. hinc infert Cyrillus Chriſtum hoc ſermone ſignificaſſe ſe eſſe Deũ, dum ſe ſequeſtrat, & ſeparat ab omnibus creaturis. Hoc idẽ etiam notauit Hieronymus Matth. 11.

Tertio, ex Irenæo lib. 4. cap. 2. hoc loco conuinci hęreſis Marcionem, & eos, qui affirmabant Deum, qui fecit cęlum, & terram, alium eſſe ab eo, qui Pater eſt Chriſti: at ex hoc loco contrarium deducitur: quem enim Patrẽ appellauit Chriſtus, eundem Dominum cęli, & terræ vocauit.

Quarto, inter hæc duo, Pater, &, Domine cęli, & terræ, latiſſimum eſt diſcrimen: nam maius eſt, ac perfectius in Deo eſſe Patrem, quàm eſſe Dñm, ſicut maius eſt generaſſe filium, quàm creaſſe creaturas; immo ſumma perfectio eſt in Deo Filiũ eſſe; creaſſe autem mundum, & Dominũ eſſe creaturarum, in Deo ipſo, non ad perfectionem; qui æqualiter perfectus erat etiam ante creationem, & ẽt ſi non creaſſet. Præterea eſſe Patrem, æternum eſt, Dominum autem, quantum ad relationẽ dominij, temporale eſt, & ab extrinſeco dicitur Dominus, nempe quia creaturę ipſius ſunt. Adiũgo his maioris, ac perfectioris eſſe fidei Deum patrem confiteri, quam Dominum: illud enim eſt articulus Trinitatis; hoc creationis: illud in Euãgelio maximè omnibus credendum propoſitũ eſt; hoc in veteri Teſtamento. Trinitas. n. paucis reuelata tunc fuit, vt aliàs notauimus.

Quinto, non ſine magni myſterij ſignificatione Chriſtus his nominib. vſus eſt, Pater, & Domine cęli, & terræ. in primis quod ad primum ſpectat, nempe, Pater loquens Chriſtus de reuelatione Euangelij ſui, & de ijs, qui ad ipſum vocãdi ſunt, Patris nomine Deum appellat, ad ſignificandum, ſe ad Euãgelium vocatos in hanc dignitatem euecturũ, vt filii Dei ſint, ipſum Patrem appellent, vt quod ipſe habet per naturam, nobis conferat per adoptionis gratiã, quaſi diceret: Patrem te voco, quia quod tu mihi es per naturam, & eſſentiæ communionem, per me, & Euangelium meum communicaturus es per gratiam, vt filii tui ſint. Ioan. 1. Quotquot receperunt eum, dedit eis poteſtatem filios Dei fieri. 1. Ioan. 3. Videte, qualem charitatem dedit nobis Pater, vt filii Dei nominemur, & ſimus. Galat. 4. Miſit Deus filium ſuum, clamantem Abba pater. Quod aũt ad ſecũdum pertinet, nempe, Domine, aduerte nũc vocaſſe Dominum, vt oſtendat Chriſtus iuſtitiam Dei in eo, quod narrat, nempe abſcondiſſe hæc quibuſdam, alijs vero reuelaſſe, non eſſe aliquid iniuſtitiæ, cum Dominus ſit omnium, & pro ſua voluntate liceat ei quodcunq; facere. Sic Eli 1. Reg. 3. reſpondit Samueli reuelanti punitionem futuram: Dominus, inquit eſt, quod bonum eſt ante oculos ſuos faciat. Sic Paulus Rom. 9. Nunquid, inquit, dicet figmentum ei, qui ſe finxit, cur ſic me feciſti? nunquid non habet figulus poteſtatem luti, ex eadem maſſa facere aliud uas in honorem, aliud in contumeliam? Ecce cur Dominus Pater nũc appellatur. Quod ad tertium ſpectat, nempe, cęli, & terræ, tria myſteria in eo ſignificare voluit. Primum eſt uocatio omnium, non ſolum Iudæorum, ſed etiam Gentium ad Euangeliũ, vt qui pro omnibus mortuus eſt, omnibus ſalutem impertiret. Vnde omnes vocat, dicẽs paulo inferius; Venite ad me omnes, qui onerati eſtis. hoc ſignificant verba hæc quaſi diceret: Dominus eſt cęli, & terræ, & omnium non ſolum Iudæorum, ſed etiam Gentium, ideo omnes ad ſalutẽ per meum Euãgelium vocas, omnibus reuelare eius gratiam voluiſti. Hoc argumẽto viſus eſt Paulus ad probandam vniuerſalem Gentium, & Iudæorum ad Euangelium vocationem. ad Rom. 3. Arbitramur hominem iuſtificari per fidem ſine operibus legis. An Iudæorum Deus tantum? nonne & Gentium? immo & Gentium, quoniam vnus eſt Deus, qui iuſtificat circunciſionem ex fide, & præputium per fidem. Alterum, quod per hoc ſignificatur, illud eſt, per Euangelii gratiam aperiri ianuam cœli, vt qui in terra per eam iuſtificati fuerint, in æterna cęlorum tabernacula recipiantur, ſtatim ac à peccatorum maculis, vel hic, vel in Purgatorio fuerint purgati, quaſi diceret, Dominum cęli, & terræ te voco, quia quos per Euangelium meum ſaluos feceris, ad cęleſtia habitacula transferes, cęloſque tuos per me eis aperire voluiſti; quod Paulus 2. Corin. 5. docens, inquit: Scimus, quoniam ſi terreſtris domus noſtra huius habitationis diſſoluatur, quod ædificationem ex Deo habemus, domum non manu factam, æternam in cęlis. Tertium, quod his vocibus ſigni-

ſignificatur, id eſt; dicturus enim Chriſtus de iudicio in terris facto, nempe quod ab ſconditum eſt myſteriũ aduentus eius ſapientibus, & reuelatum paruulis, depoſitique ſunt ſuperbi, & exaltati humiles. Dominum cęli, & terrę appellat, ſignificans judicium ſimile diſcretionis factum in cęlis de Angelis, quaſi diceret, ô Domine cęli, & terræ, id eſt, qui quod iudicium in cęlis feciſti inter Angelos, nunc in terris facis, repulſis ſuperbis, & electis humilibus; imò ſicut loco repulſorum Iudęorũ Gentes acceſſis. Rom. 11. Diminutio Iudęorum diuitiæ ſunt Gentium: ita etiã ruinas Angelorum in cęlis, reparas hoĩbus; ſicque inſtaurator es omnium, per me filiũ tuũ, ſiue quæ in cęlis, ſiue quæ in terris, vt habetur Epheſ. 1. Hæc omnia hiſce verbis ſignificantur.

Quod abſcondiſti hęc à ſapientibus, & prudentibus: & reuelaſti ea paruulis.

COMMENTARIA.

EXponit ea de quibus Patrem laudat, ac cõmendat, pro quibusque gratias agit. Hæc aũt duo ſunt. Vnum eſt, quod ſapientibus, ac prudentibus abſcondita ſint hæc, i. ſacra aduentus ſui, quæ Diſcipuli partim prædicauerant, quæq; ipſe ſtatim explicat. Sapiẽtes aũt ac prudẽtes, Phariſæos, & Scribas, primoſq; illos Iudæorũ appellat, qui ſibi ſapiẽtes, ac prudẽtes, nulliusq; doctrina, ac cõſilio egere videbantur. His Pater æternus myſterium aduentus Chriſti, gratiæq; ipſius abſcondit, ob eorum peccata: dictus eſt autẽ abſcondere, quia lumen, quo de facto id agnoſcerent, non conceſſit. Alterum eſt, quia quę illis abſcõdita ſunt, paruulis, i. Apoſtolis, Diſcipulis, cæteriſq; ſimilibus, qui coram propriis oculis, ac ipſius etiam mundi, videbãtur paruuli, reuelata ſunt; & nouerunt Chriſtũ, non quidem propter eorum merita, ſed ex reuelantis gratia. Hæc ſunt, pro quibus Chriſtus Patrem confitetur, gratias agendo, & laudando. Sapientes dicuntur à peritia, & ſcientia, prudentes vero à praxi, & vſu rerum. Sic enim hæc duo diſtinguuntur.

ANNOTATIO XXXII.

Qui ſapiẽtes, et prudẽtes in hoc loco dicantur.

NOnnullę dubitationes occurrunt diſcutiendæ, & elucidãdæ pro perfecta præcedentis ſententię explicatione. Primum eſt, quid per ſapientes, & prudentes ſignificetur, in quo ſunt varij doctores. Primo. n. loco Ambroſius ſerm. 17. in pſal. 118. Hieronymus Matth. 11. & Chryſoſt. hom. 39. in Matth. interpretantur Scribas illos, & Phariſęos, qui ſibi ſapientes, ac prudentes videbãtur; per paruulos autẽ, Apoſtolos, & ſimplices, qui de ſapientia, ac prudẽtia nõ prę ſumebant, illis reuelatus non eſt Chriſtus, his verò ſic.

Secundo loco idem Ambroſius in pręſenti commentario, Auguſt. ſerm. 8. de verbis dom. Hilarius can. 11. in Math. latius extendunt hoc, nempe tã ad Iudęos, quàm ad Gẽtes; inter hos enim qui ſibi ſapere viſi ſunt, ſuoque ingenio iudicare de rebus fidei voluerunt, non ſunt aſſecuti Chriſtũ, eiuſq; myſteria; qui vero paruuli fuere, id eſt humiles, nec ſuo intellectui innitentes, ſed ſubdentes ſe prædicationi diuinę, hi nouerunt Chriſtum: & Euãgelium receperunt, iuxta illud 1. Corin. 3. Si quis eſt inter vos ſapiens in hoc ſęculo, ſtultus fiat, vt ſit ſapiens, id eſt non reguler diuinam ſapientiam humano ingenio, reguliſq; humanę ſapientię.

Tertio loco quidam recentiores ſapientes, & prudentes interpretantur illos antiquos Patriarchas, & Prophetas, qui vere ſapientes, ac prudentes fuerunt, paruulos autem Apoſtolos, & Diſcipulos; illis autem dicuntur hęc abſcõdita, quia Chriſtum videre oculis corporeis non obtinuerunt, hoc autẽ paruulis iſtis datũ eſt. Hęc ſunt, quę doctores ſentiunt in hac parte.

Auctoris ſuĩa.

Quę aũt mihi probabiliora, & accõmodatiora ſunt viſa, proponã. Primo q dẽ tertia expoſitio recẽtiorũ nõ vr probabilis, tũ quia eſt contra antiquos Patres. tum quia verba antecedentia, & ſequentia cum hac ſnĩa ſic explicata non conueniũt; nec enim Chriſtus gratias ageret, quod illis Patrib. ſit negata pręſentia ſua corporalis, & quę ſequuntur: Nemo nouit patrẽ, niſi filius, &

& cætera. Vnde non de corporali præſentia, ſed de notitia, quæ per fidem eſt, intelligi poſſunt: nec reuelatio iſta eſt viſio corporalis, quæ communis fuit bonis, ac malis, fidelibus, & infidelibus; quæ vero fidei eſt, & ad ſalutẽ neceſſaria, etiam data fuit illis Patribus: tum etiam, quia non eſt cur illi dicti ſint ſapientes, & prudentes, non aũt Apoſtoli, & Diſcipuli; nam ſi de mundi ſapientia ſermo eſt, fuerunt etiã inter illos aliqui ea ſapientia, ac prudentia non præditi, ſed paſtores, & ſimplices; ſi autem de vera ſapientia loquimur, quę eſt per fidem, fuerunt etiã Apoſtoli ſapientes. Iſta igitur expoſitio recens non eſt probanda. Secundo: Secunda expoſitio veram continet doctrinam, diuina enim ſapientia myſteriorum Chriſti ignorata eſt à ſapientibus mundi inter Gentes, atq; paruulis, & humilibus reuelata, tñ præſentibus verbis id non ſignificauit Chriſtus, ſed tantum de Iudæis loquebatur, quibus iam de præterito facta erat diſcretio hæc, vt quibuſdã myſterium aduentus fuerit abſconditum, quibuſdam reuelatum, iuxta illud Ioan. 9. In iudicium ego in hunc mundum veni, vt qui non vident videant: & qui vident, cæci fiant. quæ ſententia etiamſi Gentibus accommodari poſſit, tamen Chriſtus Iudæos per eam ſignificare voluit, ita exiſtimo in præſenti factum.

ANNOTATIO XXXIII.

Reuelare quid ſit, quid & abſcondere.

ALtera dubitatio eſt, q̃d reuelare, quid abſcondere ſit. in cuius rei declarationem aduerte, abſcondere, & reuelare metaphorice ſumi: quod ignoratum. n. eſt, dicitũ abſconditum: quod verò agnitum, reuelatum. Lucæ 19. Nunc aũt abſcondita ſunt ab oculis tuis, id eſt, tibi ignorata, & incognita. Galat. 1. vt reuelaret filium ſuum in me, id eſt, vt faceret me cognoſcere filium ſuum, ſiue vt per me faceret filium ſuum cognoſci ab alijs. Aduerte rurſus fidei noſtræ myſteria cognoſci non poſſe ſolo naturali intellectus lumine, nec humana ſola ratione, ideo neceſſarium eſt ſupernaturale lumẽ. Chriſtum quidem in terris exiſtentem potuerunt oculi corporum videre, cum tamẽ eſſe Chriſtum promiſſum, ac Dei filium humana mens ſupernaturali, ac cęleſti lumine deſtituta, aſſequi non valuit Ioan. 6. Nemo poteſt venire ad me, niſi Pater meus traxerit eum. Matth. 16. Caro, & ſanguis non reuelauit tibi, ſed Pater meus. Quando igitur Deus lumen infundit, quo myſteria ignorata agnoſcantur, dr̃ reuelare: qñ vero id negat, abſcondere. de hac tamen re plura dicemus in ſequentibus commentarijs.

ANNOTATIO XXXIV.

Quæ ſint ea, quæ p pronomẽ illud hæc ſignificãt hoc loco.

TErtia dubitatio eſt, quid p illud. Hęc, qñ dr̃, abſcondiſti, & reuelaſti hæc, intelligendum ſit. Reſpondet Hieronymus Matth. 11. hęc eſſe ſacramenta ſui aduentus, quod quidem verũ eſt: tñ ad litteram illo, hæc, etiam ſignificantur, quæ ipſe ſtatim explicat ſequẽtibus ſententijs, cum dicit: Omnia tradita ſunt mihi à Patre, & nemo nouit Filium &c. quæ licet Diſcipuli nondum omnia perfecte tunc aſſecuti eſſent; tamen in ſuo principio iam intelligebant, credentes Chriſtum eſſe verũ Meſſiam promiſſum, cuius aduentum prędicauerãt, & paulo poſt Spiritu ſancto aduenìente perfectiſſime edocendi erant. Quæ forſan Hieronymus intellexit ſub illis verbis (ſacramenta aduentus ſui.)

ANNOTATIO XXXV.

Quid ſit illud, pro quo hic Patri Chriſtus cõfitetur.

QVarta dubitatio eſt de ſenſu huius ſententiæ, nimirum quid ſit, pro quo Chriſtus Patri confitetur. Chryſoſtom. homil. 39. in Matth. dicit, hanc cõfeſſionem, quam ipſe gratiarum actionem interpretatur, non comprehendere vtramque partem huius ſententiæ, ſed poſteriorẽ, hoc eſt, Chriſtũ non agere gratias Patri, quod abſconderit hæc à ſapientibus, ſed ſolum quod reuelauerit ea paruulis, vt ſit ſenſus: o Pater ago tibi gratias, quod cum hæc abſconderis à ſapientibus, reuelaueris ea paruulis. Illud enim primum non videtur materia gaudij, nec gratiarum actionis. ſimile illud eſt. Rom. 6. Gratia Deo, quod ſerui fuiſtis peccati, nunc autem obediſtis in eam formam doctrinæ; non eſt ſenſus, quod gratia ſit Deo pro vtroque per ſe, nimirum, q̃d ſerui fuerint peccati, & quod obedierint Euãgelio, ſed quod cum prius fuerint ſerui peccati, nunc obedierint Euãgelio. Ita etiam nunc intelligenda eſt præſens ſententia. Mihi accommodatior, & ve

rior intelligentia videtur, ſi verbum confeſſionis vtrique per ſe applicemus,& non ſolum vt confeſſio gratiarum actionẽ, ſed etiam vt laudem ſignificat;itaque gratias agit Patri, cumque laudat pro abſconſione,& ſimiliter gratias agit, & laudat pro reuelatione. Quomodo autem hæc ſint intelligenda, explicandum eſt. Aduertenda igitur eſt doctrina vera Auguſtini lib. de prædeſti.ſanct.cap.6.& lib.de bono perſeuer.cap.8. cui conſenſit Gregorius lib.25. Moral.c.13.nimirum hæc duo, ſcilicet diuina myſteria quibuſdam abſcondi, quibuſdam vero reuelari; & quod prædicato verbo Dei hi credant, illi autem non credant, non procedere ex eodem principio ex parte Dei; vnum.n.miſericordiæ,alterũ iuſtitiæ eſt; nam quod Deus uni lumen ſuum infundat, quo veritatem agnoſcat, & eam prædicãti credat, miſericordię eſt, cum nullum in homine præcedat meritũ, immo demeritum pręexiſtat, cum peccator ſit. Quod autem alteri neget lumen illud,& gratiam,quæ ſi darentur vtiq; crederet,& conuerteretur,iuſtitiæ eſt,ob eius peccatum, & arbitrii reſiſtentiam.Potuiſſet ergo Deus Phariſæis, & Scribis illis eã gratiam dare, idq; lumen infundere, quo de facto conſenſiſſent, ac credidiſſent verbo ſuo, Chriſtumq; recepiſſent, tamen ob eorum ſuperbiam,& abuſum eius gratiæ, & auxilii, quę conceſſa illis fuere ad credendum,illa negauit iuſto iudicio. Potuiſſet etiam his paruulis, quia peccatores erant,negare lumen datum, tamen miſericorditer largiri dignatus eſt, non quidem ex iuſtitia,ſed ex gratia, quia nullum ſaltem præceſſit in eis meritum. De his duabus virtutibus Paulus Rom.11.dicit; Vide ſeueritatem & bonitatem Dei:ſeueritatem in ijs,qui ceciderunt:bonitatem autẽ in te. Cum igitur in abſconſione iuſtitia Dei,in reuelatione miſericordia ſplẽdeãt, recte in vtroque per ſe laudatur,& commendatur Deus: nam laus eſt manifeſtatio quædam virtutis. Non ſolum autem iuſtitia, & miſericordia in hac diſcretione elucent, ſed etiam ſumma Dei ſapientia in cõtemperanda iuſtitia,& miſericordia, modis,& vijs inueſtigabilibus,dicente de hoc myſterio Paulo Rom.11. O altitudo diuitiarum ſapientiæ,& ſcientiæ Dei.confitetur ergo, & commendat Chriſtus Patris iuſtitiam, miſericordiam, ac ſapientiam. Inuenimus etiã in his duobus, pro quo Chriſtus vt homo gratias agat Patri: nam gratiæ aguntur pro beneficiis acceptis,Chriſtus autem beneficium a ſuo Patre accepit,& in abſconſione,& in reuelatione iſta. Nam in abſcõſione facta Deus vindictam ſumpſit de incredulis,ac perſecutoribus Chriſti,ob eorum enim iniuriã, quam Chriſto ſua infidelitate, ac malitia intulerunt, priuati ſunt lumine veritatis, & permiſſi ſunt in ſua cæcitate, ac peccato permanere. Ioan.7.ſi.n.non credideritis,quia ego ſum, in peccato veſtro moriemini. Chriſtus ergo gratias agit Patri ob vindictam pro eo ſumptam;licet.n.vindicta non ſit petenda,tamen ſi a Deo inferatur,qua parte Deus vltor noſter eſt,beneficium eſt,& pro collato licet gratias agere.2 Reg.25.dixit Dauid benedictus De⁹, qui iudicauit cauſam opprobrii mei de manu Nabal;ita nunc Chriſtus gratias agit Patri,qui duritiem, ac ſuperbiam Phariſæorum contra Chriſtum, veritatis abſconſione puniuit.Quã pędixit Deus per Moyſem Deuter.18.Qui non audierit,inquit,verba, quæ loquetur ĩ nomine meo, ego vltor exiſtam.Ioan.8 hoc Chriſtus cõfirmans dixit; Ego non quęro gloriam meam,eſt qui quęrat,& iudicet.in ipſa etiam reuelatione beneficium a Patre accepit Chriſtus vt homo,credẽtes enim,Chriſti ſerui ſunt;pro ipſius honore,ac nomine ſanguinem effundere parati ſunt, & multi de facto profuderunt,in quibus omnibus clarificatus eſt Chriſtus. Vnde de ijs, tamquam de dono ſibi a Patre collato dicit Io.17.Rogo pro iis, quos dediſti mihi, quia tui ſunt, & mea omnia tua ſunt: & tua,mea ſunt,& clarificatus ſum in eis. Ex omnibus his liquet confeſſionem tam laudis, quam gratiarum actionis inueniri in abſconſione hac,& reuelatione.

Etiam Pater: quoniam ſic placuit ante te.

COMMENTARIA.

CAuſam exultationis ſuæ exprimit Chriſtus,nam in Spiritu ſancto exultans confeſſus eſt Patri. Etiã, inquit, Pater. Vox eſt conſentientis, & applaudentis,quaſi diceret,ô Pater

huis

Digitized by Google

huic tuæ diſcretioni abſconſionis, & reuelationis cōſentio, applaudo, eam probo, & cum gaudio ſuſcipio, ac manifeſto, ea de cauſa, qa ſic tibi placuit, ſic bene viſum eſt tibi, ea eſt voluntas tua, quam ſolam ego vt homo ante me habeo, hanc facere ſtudeo, eā quæro, non enim veni facere voluntatem meam ſed tuam, quæ tibi placita ſunt, mihi placent, & facio ſemper. Hæc reſpondent ſuperioribus, Dominus cęli, & terræ, vt ibi notauimus: quia .n. Dominus eſt, ideo pro ratione, & cauſa ſufficit voluntas eius. Nam Dominus eſt ſub nullius alterius poteſtate, ſed primus, & ſupremus.

ANNOTATIO XXXVI.

Cōformitas humanę uoluntatis Chriſti cum diuina.

EAdem verba habentur apud Mathæū Græcè, quamuis interpres aliis verbis interpretatus fuerit apud Lucam, quam illi, idem tamen ſignificantibus; Græce nomen eſt εὐδοκία, id eſt, beneplacitum, ſeu bona volūtas, quaſi diceretur ad verbum, ſic fuit beneplacitum tuum. Quod autem ad rem ſpectat, hiſce verbis exprimit conformitatem humanę ſuæ voluntatis cum diuina etiam in eo, quòd ſapientes, & prudentes puniti ſunt, abſconſione diuinorū myſteriorum, in qua non ſolum Chriſtus conſentit voluntati Patris, ſed etiā gaudet; quamuis enim non ſit gaudendum in pœna, & vindicta illata alicui, tamen qua parte diuina voluntas impletur, & iuſtitia Dei in eo exaltatur, gaudere licet. ſic Baſilius, & Theodoretus interpretantur illud pſal. 55. Lætabitur iuſtus, cum uiderit vindictam. & lætabitur, inquiunt, propter diuinam prouidentim. Sic etiam dictum eſt pſal. 144. Iuſtitia tua exultabūt. De hac tamen re alibi eſt plenius tractandum.

Omnia tradita ſunt mihi à Patre meo.

COMMENTARIA.

EXponit, quæ ſint hæc, quæ abſcōdita ſunt ſapientibus, & reuelata ea paruulis à Patre. omnia, inquit, tradita ſunt mihi à Patre meo, quaſi diceret, ſacramenta abſcondita ſapiētibus, & reuelata paruulis ſunt, mihi eſſe omnia à Patre tradita. Chriſtus Dei filius, & homo, redemptor fuit hominum, & doctor; venit enim vt à peccatis liberaret, Deoque reconciliaret hominem, ſicque æternam conferret ſalutem. Venit etiam vt doceret uiam aſſequendæ ſalutis, erroribus, & ignorantijs expulſis. De priori officio, inquit, omnia tradita ſunt mihi à Patre meo, quaſi diceret, conſtitutus ſum à Patre Redemptor, & Saluator, & in mea manu, ac poteſtate poſuit vniuerſa, ut ea reparem, & reſtaurem, ut ſicut per me, vt Deum omnia creauit, ſic per me carne aſſumpta recreet, & reparet. Ad hoc ueni, & ad hoc ſum homo factus. Abſcondita igitur ſunt à ſapientibus ſacramenta, ſcilicet, legatio mea, incarnatio mea, finis aduentus mei, officium meum; paruulis autem ex parte iam reuelata, poſtmodum uerò perfectę reuelāda ſunt. Hic eſt ſenſus, & connexio huius ſententiæ.

ANNOTATIO XXXVII.

Chriſtus Saluator & doctor noſter.

ADuerte pro maiori explicatione commentarii, Dei filium ad hoc maximè carnem ſumpſiſſe, vt ſaluaret, & vt doceret. Saluauit redimendo ſuo ſanguine a peccatis, Patri reconciliando, ea merito, & ſatisfactione ſua obtinendo, & conferēdo, quibus liberamur a peccato, iuſtificamur, bene operamur, eo digni efficimur uita ęterna, demum iudicando, & uitam æternam conferendo. Hæc omnia facit Chriſtus, vt ſaluator eſt. Docuit autem fidem veram Dei, ac myſteriorum eius, aperiendo ſuum aduentum, & quę per eum geſſit manifeſtādo, præcepta morum, & eorum, quæ ad ſalutem facienda ſunt, tradendo, illuminando etiam hominum mentęs ſupernaturali lumine, vt doctrinæ per eum traditæ conſentiant. Hęc omnia ad duo hęc reducuntur, quod Saluator, & Magiſter, ſeu doctor noſter fuit. De priori officio in Euangelio dr̄ Ioan. 3. Miſit Deus filium ſuum, ut mūdus ſaluetur per ipſum, & Mar. 10. Venit Filius hominis, vt miniſtraret, & daret animam ſuam in redemptionem pro multis, & in veteri teſtamento ſcriptū eſt. Iſa. 48. Deus redēptor tuus, ſanctus Iſrael. & Iſa. 35. ipſe veniet, & ſaluabit nos. De poſteriori autē dr̄ in Euangelio

gelio Ioann.13. Vos vocatis me Magiſter, & bene dicitis. Ioan.18. Ego veni vt teſtimonium perhibeam veritatis; in veteri autem teſtamento. Iſa.55. Ecce teſtem populis dedi eum, ducem, & præceptorē gentibus. Iohel.2. Dedit vobis doctorem iuſtitiæ. Sunt ſexcenta teſtimonia in Scriptura de his duob⁹ Chriſti operibus, ſeu officiis. De priori igitur dicit, omnia tradita ſunt mihi à Patre. De poſteriori eſt ſiquēs ſententia, atque hęc ſunt, quæ abſcondita fuere ſapientibus, & reuelata paruulis. Hi nouerunt Chriſtum, illi verò non.

ANNOTATIO XXXVIII.

Quomodo omnia tradita Chriſto à Patre.

QVod ad verba ſpectat, in quibuſdam Græcis exemplaribus ante hanc ſententiam leguntur hæc verba (& conuerſus ad Diſcipulos dixit) ſicq; legit Euthymi⁹; at verò Latina non habent, nec ēt multa Græca, nec nos cenſemus legenda, præſertim, quia paulo inferius ea habentur, nec poſſent illi legi, ſi in loco hoc legerentur: ſi.n. conuerſus nunc eſt, non erat, cur poſt hæc conuerſus diceretur. De hoc tamen inferius aliquid aliud notabimus. Quod aūt ad rem pertinet, celebris eſt iſta ſniā, ſuper quam Athanaſius longam habuit orationem contra Arianos, quos refert hoc loco abuſos ad probandum Filium minorem Patre, cum illi tradita fuerint omnia; argumētabantur.n. Si Pater tradidit illi omnia, ergo prius non habuit ea Filius: igitur minor eſt Patre. Duæ aūt ſunt huius ſententiæ interpretationes. Vna eſt eorū, qui interpretantur de Chriſto ratione diuinitatis, cui Pater tradidit oīa: nam communicando ei propriam eſſentiam, communicauit potentiam, dominium, & omnia, quæ habet. verbum aūt traditionis nō eſt humano more intelligēdum, quaſi Filius prius non habuerit, aut Patri ſe omnibus priuauerit, ſed indicat filij à Patre proceſſionem, ſēm quam Deus eſt de Deo, Dominus a Domino, habens eandem naturam cū Patre, ſed Pater à ſe, Filius a Patre, abſque vlla prioritate, aut poſterioritate durationis. Hæc interpretatio eſt Athanaſii, ſer.4. contra Arianos. Irenæi lib.4.c.37 Hilarij lib.6. de Trin. Ambroſij lib.3. de Spirit. ſan. c.12. Chryſoſtomi hom.39. in Matth. Altera expoſitio eſt eiuſdem Athanaſii in oratione ſuper hac Lucæ ſniam, vbi affirmat eā intelligendam de Chriſto rōne diſpenſationis per carnē gerendæ, ceuſetq; tūc tradita oīa ad reparādū, & inſtaurādū, qn̄ hō factus eſt: Quāuis.n. vt Deus eſt, oīa ſint ei tradita ſemper, tn̄ vt hō eſt, accepit, qn̄ carnem ſumpſit, q̄ prius vt hō non hēbat. Verba Athanaſii, q̄ eius mentē declarant optime, referā ex parte; ſic.n. inquit. Poſtq̄ peccarat, & lapſus eſſet hō, eiuſq; lapſu perturbatis oībus, mors inuaſiſſet ab Adā vſq; ad Chriſtum, terraq; execrationi data eſſet, Infernus apertus, Paradiſus clauſus, cęlū infenſum, & tandē corrupto, & interēpto homine inſiluiſſet diabolus contra nos: tunc Deus hominū amator, ac nolēs perire hoīem ad ſuā imaginē conditum, in hæc verba locutus eſt, quē emittā? Et quis proficiſcetur? oībus obticētib. locutus eſt filius, Ecce ego, emitte me. Quo tpe illi rn̄dit Pater, vade ergo. Tunc dedit illi hoīem, vt ipſum verbū caro fieret, carnēq; aſſumptā in oībus inſtauraret: tradita.n. ſunt illi ut medico, qui ſanaret morſum ſerpentis: & vt vitæ, qua excitaret mortuum; & vt luci, quo illuminaret tenebras: & ut rōni, quo redintegraret vim rōnalē. Poſtq̄ igitur tradita ſunt illi oīa, & factus eſt hō, correcta ſunt oīa, & ꝑfecta, terra ꝑ maledictione benedictionē obtinuit. Paradiſus reſeratus eſt. Infernus ſe metu contraxit, monumēta aperta ſūt reſurgētib. mortuis. Portæ cęli clauſę ſūt, vt intraret ille ex Edē; Hęc & alia multa Athanaſius quib. ſignat oīa tradita Xp̄o hoī, in reparationē, inſtaurationē, & maximè hoīes in redēptionē, & ſalutē: ad hoc.n. venit Xp̄s, hic fuit ſcopus, & finis aduētus ſui in carnem. Huic interp̄tationi conſenſiſſe vr̄ Hieron. Matth.11. q̄uis per illud, oīa, cēſeat nō eſſe intelligenda cęlū, & terrā, cęteraſq; creaturas, ſed eos, qui per filiū acceſſum hn̄t ad Patrē, q̄ ante rebelles, poſtea Deū ſentire cęperūt: at Athan. gn̄aliter interpretat̄: nā Chriſtus oīa inſtaurauit, q̄ in cęlis, & q̄ in terris, vt hr̄ Epheſ.1. licet non eodē modo inſtauratio oībus competat; q̄uis ēt poſſumus hoībus accommodare, pro quorū redēptione, ac ſalute uenit: oīa aūt dn̄r, quia ꝑꝑ hoīem cūcta ſenſibilia facta ſunt. Hęc interpretatio mihi viſa eſt accommodata, eamq; ſecuti ſumus in cōmentario, multiſque Scripturæ ſacræ locis conſonat, dr̄.n. Io.3. Pater diligit Filiū, & oīa dedit in manu eius, nēpe oīum reparatorem fecit, ac quæ ad hoīum ſalutem ſpectant, ei cōmiſit. ſimile eſt illud Ioann.13. ſciens, quia

Digitized by Google

omnia dedit Pater in manus; & Ioan. 17. dediſti ei poteſtatem omnis carnis, vt omne quod dediſti ei, det eis vitam æternam. Hoc idem docuit Paulus Ephe. 1. Vt notum inquit, faceret ſacramentum voluntatis ſuæ, ſecundum beneplacitum eius, quod propoſuit in eo, in diſpenſatione plenitudinis temporis, inſtaurare omnia, quæ in terris, & quæ in cœlis ſunt. Nota beneplacitum ſuum, id eſt, voluntatem ſalutis hominis, & reparationis vniuerſi, poſitam à Deo in Chriſto, quia ipſum conſtituit reconciliatorem, mediatorem, doctorem, medicum, redemptorem, ac reformatorem. Hoc eſt tradidiſſe oĩa illi; id ipſum prædixit Dauid pſal. 3. poſtula à me, & dabo tibi gentes in hæreditatem tuam, & poſſeſſionem tuam terminos terræ. Hũc ergo exiſtimo ſenſum legitimum huius ſententiæ. Adde cum oĩa creata ſint in tempore, nec fuerint, qñ Pater genuit ab æterno Filium, non ita propriè dici Patrem Filio tradidiſſe omnia, quando genuit, quia tunc non erant. Proprius tradidit, quando hominem fecit, eumq; eorum inſtauratorem conſtituit, & præcipuè hominum, qui per peccatum ceciderant, & reparatione ſummopere indigebant.

ANNOTATIO XXXIX.

Cõnexio ſententię proximæ cum prę cedentib.

IN connectenda hac ſnĩa cum antecedentibus eſt aliquid diſcriminis inter doctores; Chryſoſt. n. hom. 39. in Matth. dupliciter connectit, primo ſic; Ne, dũ Chriſtus confitetur Patri, videretur illo minus potens, & à natura paterna alienus, dixit, oĩa tradita ſunt mihi à Patre meo, ſicque oſtẽderet æqualitatem cum eo. Huic priori connexioni conſentit Euthym. Addit etiam Chryſoſt. alteram connectendi rationem, dicens hanc ſnĩam dictam eſſe ad Diſcipulos, qui lætabantur, qm̃ dæmones ſibi parerent, quaſi diceret, quid ita gaudetis fruſtra, poteſtate vobis data? mea omnia ſunt, tradita mihi a Patre meo. Voluit enim Chriſtus Diſcipulos diligentiores, & moderatiores facere, ideo hoc dixit; ſic Chryſoſtomus connectit. Neutra autẽ connexio mihi videtur accommodata; nõ quidem prior, nam innititur in eo, quod hæc ſententia intelligenda ſit de Chriſto ratione diuinitatis, quam intelligentiam ſuperiori annotatione non probauimus. Non etiã poſterior: tum quia Chriſtus iã huic gaudio reſpondit, & noua aggreſſus eſt, nempe Patris confeſſionem: tum quia dura vſ expoſitio, non. n. apta ratio eſt, propterea non eſſe gaudendum Diſcipulis de poteſtate eis data, quia oĩa tradita ſunt Chriſto à Patre; immo tanto maius gaudium eſſe debuit, cum ſcirent Chriſto, in cuius nomine dæmonia expellebant, omnia tradita eſſe à Patre; ſic. n. poteſtas eis data nobilior, & firmior videbatur. Igitur connexio in commentario poſita viſa eſt mihi accommodatior; cum. n. cõfeſſus fuiſſet Patri gratias agendo, & cum laudãdo de abſconſione, & reuelatione horum, nec explicuerit, quę ea ſint, ſed indiſtinctè pronunciauerit (hæc) nunc exponit, & reuelat Diſcipulis. Poteſt etiam alia connexionis ratio adiungi: cum. n. dictum eſſet; Sic placuit ante te, Græcè; ſic fuit bona voluntas, ſeu beneplacitum ante te, explicat ſequentibus his verbis hoc beneplacitum, quaſi diceret, hoc beneplacitum Patris ego veni implere, Paterq; meus in me poſuit, ac decreuit hoc beneplacitum complere, omnia tradendo mihi. Paulus huic fauet veritati Epheſ. 1. dicens: Secundum beneplacitum eius, ſcilicet Patris, quod propoſuit in eo, nempe Chriſto. Quod Paulus dixit, Pater propoſuit beneplacitum ſuum in Chriſto, hoc nunc ipſe Chriſtus ſignificat, dicens: Omnia tradita ſunt mihi à Patre meo. Hæc de connexione.

Et nemo ſcit, quis ſit filius, niſi Pater: & quis ſit Pater, niſi Filius.

COMMENTARIA.

PRæcedẽti ſententia oſtendit ſe redemptorem omnium, nunc declarat ſe doctorẽ, & ad hæc duo veniſſe, nẽpe ſaluare, & docere veritatẽ Dei; vt autem doctrinæ ſuæ veritatem, & certitudinem commendet, præmittit ſe ſcientiam hr̃e diuinam, eam nẽpe, quam Pater habet, cum ſit eius Filius, eiuſdem cum eo ſubſtantiæ, & ſciẽtię, & dicit, nemo ſcit quis ſit Filius, niſi Pater, nec quis Pater niſi Filius. ſermo eſt cõparatiuus, ſ. ſicut nemo ſcit quis ſit Filius niſi Pater, ſic nemo ſcit quis ſit Pater, niſi Filius, quaſi diceret. Patris,

tris, & Filij cognitio, & notitia ipſius eſt Patris, & Filij, nemoq; extra eos id aſſequi potuit, pôt, aut poterit à ſe, aut ex ſe, ſed talis notitia eis eſt propria. Attende non excludi ipſas perſonas à notitia, & ſciẽtia, cum.n.dr̃, nemo ſcit quis ſit Filius niſi Pater, non excludit̃ Filius à ſui cognitione: nam & Filius ſe ipſum cognoſcit. Similiter cum dr̃ nec quid ſit Pater niſi Filius, nõ excluditur Pater à ſui notitia. Id ergo ſignificatur, perſonarum harum notitiam ipſarum earũdem eſſe, nec vllum aliũ quempiam id noſſe quaſi à ſe, niſi deriuata, & cõmunicata cognitione à Patre, & Filio. Attende ẽt non excludi à notitia eadem Spiritum ſanctum, ſed cum non ſit nunc facta mentio tertię perſonæ, non exprimitur eius notitia, ſed non excluditur, ſed tm̃ id, quod extra Deum eſt, quod notitiã Patris, & Filij, & Spiritus ſancti hr̃e non valet, niſi ab ipſo Deo ſit emanata, & reuelata. Ratio.n.nulla naturalis, nec vlla creatura ex ſe arcanum hoc, & ſacramentum aſſequitur. Iuxta illud Matt. 16. caro, & ſanguis non reuelauit tibi, ſed Pater meus, qui eſt in cęlis. Attẽde poſtremo ſupplendum eſſe, eos ẽt noſſe, quibus Pater reuelauerit, nam dictum eſt Patrem reuelaſſe paruulis.

ANNOTATIO XL.

Patrum expoſitio contra Macedonianos hoc loco Euangelij abutentes.

ADuerte Ambroſiũ lib. 2. de Spir. ſan. cap. 12. referre Macedonianos hoc abuſos loco ad probandum Spiritum ſanctum minorem eſſe Patre, nec eiuſdẽ ſubſtantiæ cum eo, quia dictum eſt, Nemo nouit Filium, niſi Pater: inferebant, ergo Spiritus ſanctus non nouit, cum nõ ſit Pater. Huic aũt cauillationi reſpondit ipſe Ambróſ. doctè, & verè, his excluſiuis locutionibus non remoueri perſonas, ſed creaturas, quod loco Pauli manifeſto probat. 1. Cor. 2. Nemo, inquit, nouit, quæ ſunt Dei, niſi Spiritus Dei. Ecce Spiritus noſſe dicitur, q̃ ſunt Dei, nõ igitur excludebatur Spiritus ab hac locutione. quod ſi perſonæ excluderentur, nec Pater cognoſceret, quia dictum eſt, nemo cognoſcit, niſi Spiritus Dei. Hęc doctrina Ambroſij eſt ẽt Baſilij, lib. 3. contra Eunomium, aliorumq; patrum, & omnino veriſſima. Aduerte præterea Athanaſium in oratione cõtra Gregales Sabellij, hanc ſñiam connectere ſic, inquit enim: Cum dicit, confiteor tibi Pater Domine cęli, & terræ, homo eſſe vr̃. recte tu quidem: habet.n. humanitatem ſibi adiunctam deitas illa, quæ in mũdum venerat, ſed ne ob prætextum carnis ignorares Deũ, ſtatim de ſeipſo ita ſubiungit, & in hunc modũ loquitur: Nemo cognoſcit Filium, niſi Pater: neq; Patrem cognoſcit quiſpiam niſi Filius, & niſi cui voluerit Filius reuelare. Hæc Athana. Chryſoſt. autem hom. 39. in Matthæum ſic nectit: Quoniam, inquit, dixit: Omnia mihi tradita ſunt à Patre meo: intulit, quaſi diceret, quid miramini, ſi omnium ego ſum Dominus, qui & aliud q̃d multo maius poſſideo, quod Patrem nouerim, quod eiuſdem cum eo ſubſtantiæ ſum! Hæc ille. At vtraq; ſententia conſideranti dura videbitur, & violenta. Mihi magis probatur ea, quæ poſita eſt in commentario, meliuſque in ſequenti explicatur.

Et cui voluerit Filius reuelare.

COMMENTARIA.

EXpoſita notitia, & ſcientia, quam habet ſui, & Patris, manifeſtat ſuũ magiſterium, & ſe eſſe doctorem, & ueniſſe, ut Dei nobis notitiã daret. Senſus eſt, hanc notitiã, & ſcientiã Patris, & Filij ego doceo; ego cui uolo, reuelo, nec aſſequi ullus poterit, niſi meo magiſterio, & doctrina. Idem eſt ſenſus huius, & illius Ioan. 1. Nemo Deum uidit umquam, Vnigenitus, qui eſt in ſinu Patris, ipſe reuelauit. Hoc eſt, quod nunc dicitur, ego ſum ille, qui video me, & Patrem, & nemo alius, niſi is, quem docuero, videre poterit; quæ vidimus teſtamur. loquitur hic de ſe, vt homine, & de ſua doctrina per ſe tradita, quæ veriſſima eſt, & certiſſima, q̃a Deus eſt, & Dei Filius, qui vnã cũ Patrę habet ſciẽtiã. Hęc ſunt, q̃ abſcõdit Pater ſapiẽtibus, & reuelauit paruulis, me eſſe Filium eius, me redẽptorẽ, me doctorẽ vitæ.

ANNOTATIO XLI.

Cõnexio ſuperiorum verborũ, & explicatio.

HAnc ſnĩam ſic connectit Chryſoſt. homil.39.in Matth. Quia,inquit,de Patre dictum erat,Reuelaſti ea paruulis; idcirco de ſe dixit: Cui voluerit filius reuelare, vt eiuſdem poteſtatis cum Patre ſe eſſe ſignificaret. Notatq; non eſſe dictum, cui iuſſus ſit reuelare,aut,cui iniunctum ſit reuelare,ſed cui voluerit. Sic.n.oſtẽdebatur æqualitas. Ambroſius autẽ lib.2.de Spir. ſan.cap.12.conſentire vr̃. hæc.n.verba recitans ait: Plus dixit de Filio,non quod plus habeat, quam Pater, ſed ne minus habere videretur. Hæc ille. Hi duo doctores hanc ſnĩam interpretantur de Chriſto, vt Deo, qui,quibus vult,reuelat,vt Pater. Quod etiam affirmat Irenæus lib.4. cap.14. notans illud (voluerit) non tm̃ futurum, ſed etiam præteritum, tempuſq; omne complecti,vt ſignificet,& ante Incarnationem per Filium reuelatam fuiſſe Dei notitiam. Mihi certè vr̃ in hac ſentẽtia Chriſtum de ſe loqui vt homo eſt,& ratione carnis ſuę, ſecundum quam, ſeu per quã redemptor, & doctor eſt hoĩum factus. ſicut etiã illud Ioan. Vnigenitus enarrauit nobis,ſcilicet per carnem,ad hoc.n.venit, vt doceret ſalutis viam,& Dei perfectam notitiã; præmiſit.n ſe habere ſcientiam Dei vnam cũ Patre,vt oſtenderet doctrinam, quam per carnem, & in carne tradebat eſſe veriſſimam,& infallibilem,& eam cui vult reuelat, & cui vult abſcondit, non ſolum vt Deus,ſed ẽt vt homo;cui ſenſui illud conſonat Ioan.14. Ego ſum via,veritas,& vita, nemo venit ad Patrem, niſi per me, & illud Ioann.3. Quod ſcimus loquimur,& quod vidimus teſtamur,nempe quod vidimus,& ſcim⁹ diuinitate,& vt Deus, loquimur,& teſtamur in carne. Hebr.1. Nouiſſime locutus eſt nobis in Filio. Declarat ẽt his verbis ſe,vt homo eſt,conformem habere cum Patre voluntatem, & poteſtatis exercitium,cui Pater reuelare vult,ipſe ẽt vult, cui Pater abſcondit, etiam & ipſe, quia Deus eſt,qui in carne,& per carnem docet,& operatur.

ANNOATIO XLII.

Expoſitio hm⁹

IRenæus lib 4.cap.14. & Chryſoſt.hom. 39.in Matth. referunt Marcionem hæreticum hac ſuperiori ſnĩa abuſum eſſe ad probandum Deum Patrem Chriſti non eſſe Deum veteris teſtamenti,& Prophetarum,ſed alium ab hoc. argumẽtabatur autem ſic;Si nemo nouit Patrem niſi Filius, & cui uoluerit Filius reuelare;igitur antequam Chriſtus carnem indueret,Pater hic non erat ab vllo agnitus,cum Chriſtus nemini reuelauerit antequam homo eſſet;at ille Deus veteris teſtamenti multo prius notus,& reuelatus eſt:igitur alius eſt à Patre Chriſti. Ad hanc obiectionem ſi rectè perpendimus,aliter reſpondet Chryſoſtomus,aliter Irenæus. Primo quidem Chryſoſtomus dicit, non de qualibet cognitione hic haberi ſermonem, ſed de perfecta, & exquiſita notitia Patris,& Filij,qualem de Filio,& Patre,ſolus Filius,& Pater habent,nos enim ex parte cognoſcimus. Vnde cum dicitur, Nemo cognoſcit Filium niſi Pater;neq; Patrem niſi Filius,non dicitur Deum ignorari ab omnibus alijs,ſed ab alijs non cognoſci ea cognitione, qua Pater,& Filius ſe cognoſcunt. Hæc eſt reſponſio Chryſoſtomi,quæ mihi vr̃ nec accommodari poſſe textui,nec ſatisfacere obiectioni;non quidem textui accommodatur,nam dicitur,Nemo cognoſcit, niſi cui reuelatur; igitur cui reuelatum eſt, is cognoſcit Filium, & Patrem, & tñ non eſt iſta reuelata cognitio exquiſita illa, & perfecta; non ergo loquebatur Dominus, quando dixit,nemo Patrem cognoſcit niſi Filius,de perfecta,& exquiſita cognitione,ſi.n.de hac ſermo eſſet, non oportebat excipere eum, cui reuelatum eſt; exceptio enim non fit,niſi ex eo,quod eſt cõmune. Vnde neceſſario eſt dicere,Dominum abſolutè loqui de ſcientia,& notitia,qua Pater,& Filius cognoſcũtur,ſiue à ſe, ſiue ab alijs, hæc.n.nõ eſt niſi in ipſo Filio,& Patre,& iis,quibus per Patrem,& Filium reuelatum fuerit. Verum quidem eſt aliter Filium à Patre, & Patrẽ à Filio cognoſci, quam à nobis;illi ſe comprehendunt, nos fide,& participata notitia nouimus: tñ in his ſententijs abſolutè loquitur Dominus de cognitione Patris,& Filij,& ſic vſus eſt exceptione,nimirũ neminẽ noſſe niſi eos, quibus reuelatũ fuerit. Vnde interpretatio Chryſoſtomi, cui ẽt adhæſit Euthym. non accõmodatur cõtextui. Nec ẽt ſatisfacit difficultati,& obiectioni Marcionis: nã ſi nemo nouit Patrẽ,niſi cui voluit Filius reue-

ſententia contra Marcionem eã abutentem.

reue-

reuelare, ſi Filius quantum ad carnis aſſū ptionem, fuit poſt Patres veteris teſtamenti: igitur hi non nouerunt Patrē, quia Chriſtus non dum homo, nondum potuit velle reuelare illis. Huic obiectioni non ſatiſfit per ea, quæ Chryſoſtomus dicit.

Secundo loco reſpondet Irenæus, dicēs Verbū, Filiūq; Dei extitiſſe ante carnē, & per eum, Patrem reuelatū eſſe Patribus, & omnibus à principio mundi, quibus reuelatum eſt. cum igitur dicit, neminem noſſe Patrem niſi Filium, & cui voluerit Filius reuelare, id loquitur ratione ſuæ diuinitatis, ſecundum quam verum eſt neminem noſſe potuiſſe vnquam Patrem, niſi cui ipſe reuelauit, aut reuelauerit: vna.n. cum Patre vt Deus reuelat, & Pater per ipſum vt Verbum reuelauit Patribus illis, & reuelat nunc omnibus, quibus reuelatio datur. Sic ſatisfit obiectioni Marcionis, qui hanc ſententiam humanæ Chriſti naturæ accommodabat. Sic Irenæus reſpondet: nam notitiam hanc Patris, & Filij abſolutè interpretatur, non vt Chryſoſtom. de perfecta, & exquiſita, quę propria eſt ipſis perſonis Patris, Filij, & Spiritusſancti, non autem communis creaturæ.

Auctoris expoſitio Mihi autem non probatur hæc reſponſio, eo quod hanc ſententiam, cui voluerit Filius reuelare, de Chriſto ratione diuinæ naturæ interpretatur; exiſtimo enim intelligendam de Chriſto ratione humanæ naturæ. cum.n. Chriſtus vnica ſit perſona, diuinam, & humanam habens naturam, modo ratione vnius, modo ratione alterius loquitur ſicut Ioan.3. Quod, inquit, ſcimus loquimur, & quod vidimus teſtamur. Quod ſcimus, & vidimus vt Deus, loquimur, & teſtamur vt homo, & per carnem. ſic nunc dicitur; Nemo ſcit quis Pater, & quis Filius, niſi Filius. hoc vt Deus dicit; cum autem additur, Et cui voluerit Filius reuelare: loquitur vt homo. Obiectioni autem hæreticorum reſpondetur, hic loqui de cognitione comprehendente aduētum ſuum in carne, quam ipſe primus docuit, & quam nemo habet, niſi cui Chriſtus homo reuelat. hanc Patres nō habuerunt, qui ſolum nouerant eum venturum, eo autem veniente noua doctrina effulſit de aduentu iam exiſtente, quæ ad Euangelium pertinet, cuius prim⁹ Magiſter, & doctor Chriſtus eſt in carne. Sic obiectio hæreticorum nullius eſt momenti.

Et conuerſus ad Diſcipulos ſuos, dixit.

COMMENTARIA.

Conuerſus dicitur quia corporis aſpectu, & geſtu quodam ad Diſcipulos ſe conuertit, vt ſolent hi facere, qui aliquid cuipiā loquūtur quod ad ipſum pertinet. locuturus igitur cū Diſcipulis de ijs, quę ad eos ſpectabāt, ad ipſos conuertitur.

ANNOTATIO XLIII.

Quædam Græca habent (conuerſus ad Diſcipulos ſeorſum) ſicque legit Euthymius, quę lectio conſonat illi, cuius meminimus in Annotat.37. vbi notauimus quædam Græca exemplaria habere. Et cōuerſus ad Diſcipulos dixit: omnia tradita ſunt mihi à Patre meo. cum aūt hæc quæ ſequuntur etiam cōuerſus dixiſſe legatur, videtur illud ſuperfluū fuiſſe: nam ſi tunc conuerſus eſt, non ſit cur modo conuertatur. Ob id quidam legunt conuerſus ad Diſcipulos ſeorſum, quaſi primo conuerſus ſit ad Diſcipulos, & alios adſtantes, modo verò ad ſolos Diſcipulos. At Latina exemplaria, & nonnulla etiam Græca non legunt illud, ſeorſum, in hoc loco, nec etiam legunt priora illa verba. conuerſus ad Diſcipulos. Mihi vr̃ legendum eſſe ſicut vulgatus legit, quantum ad verba ipſa; nec.n. priori loco legimus: cōuerſus ad Diſcipulos; nec in hoc, illud, ſeorſum; exiſtimo.n. Chriſtum qñ confitebatur Patri, ad ipſum conuerſum fuiſſe oculis corporeis; cum verò docuit, omnia ſibi tradita à Patre, & neminem noſſe Patrem, niſi Filium, ad omnes reſpexiſſe, quibuſcum loquebatur, etiamſi abſentes eſſent; quod, quæ ſequuntur verba apud Matthæum, indicant, nempe. Venite ad me omnes, qui onerati eſtis. Poſt quæ conuerſus ad Diſcipulos dixit quæ ſequuntur. Beati oculi, &c. quia illis tunc propriè loquebatur. *Conatio exemplarium.*

Beati oculi, qui uident, quæ uos uidetis.

COMMENTARIA

Erant Diſcipuli de eodem numero, quibus Chriſtus Filius Dei

proprio ore reuelauerat myſteria ſalutis, & aduentum ſuum; idcirco conuerſus ad eos, beatos appellat, quod inter illos oēs, qui aduentum eius crediderunt, ipſi tanto beneficio, & priuilegio cumulati ſint, vt obtinuerīt Chriſtum ipſum videre, miracula conſpicere, prædicantem audire. Modeſtię cauſa, non dixit, qui me uidetis, ſed qui vident, quæ uos videtis, ſe ipſum ſignificans. Hoc aūt dixit, & ut illos in fide magis cōfirmet, & ut ipſi beneficium Dei magnum in ſe recognoſcant.

ANNOTATIO XLIV.

PRætermiſit Lucas multa, quæ adiūxit Matthæus, conſequentia ad præcedentes ſnīas, nimirum. Venite ad me omnes, qui laboratis, & onerati eſtis, & ego reficiam vos: tollite iugū meū ſuper vos &c. cum.n. dixerit ſibi omnia tradita, & ſe reuelare cui vult, incipit opere complere vocando ad ſe omnes. hæc Lucas omittit, & ad alia poſt hæc narranda ſe conuertit. Beati, inquit, oculi &c. Similem ferè ſententiam refert Matthæus cap. 13. ſed alio tempore à Chriſto prolatā. non enim hæc hiſtoria eſt eadem cum illa Matthæi, ſed longè diuerſa; immo Matthæus non eiſdem vtitur verbis, ſed ſic: Veſtri oculi beati, quia vident, & aures, quia audiunt, poſſetq; non improbabiliter uideri alicui nō eadem; communiter tamen exiſtimantur eadem, bis à Deo pronunciata, idemq; eſt ſenſus apud vtrumq; Euangeliſtam.

De quibus oculis hoc loco Euangeliſta loquatur. Eſt aūt difficultas, de quibus oculis ſit ſermo. Chryſoſt.n. hom. 46. in Matthęūm exiſtimat non de viſu corporeo, ſed de ſpirituali eſſe ſententiam intelligendam. At verò ſequentia verba interpretans, vbi dicuntur multi prophetę deſideraſſe videre, quæ Diſcipuli videbant; & non vidiſſe; quæ tamē Prophetæ oculis ſpiritualibus viderunt quibus verbis ſignificatur, Diſcipulos prælatos eſſe illis, & beatos appellatos, quia viſu corporeo intelligi. Quare vt vtrumque dictum Chryſoſtomi coniungamus, ſentire videtur, de vtroq; viſu, ſeu oculo intelligendam eſſe ſententiā, vt beati dicti ſint, quia ſpirituali, & corporeo oculo Chriſtum viderunt, crediderūt enim in eum, & corporali præſentia fruiti ſunt. Eadem omnino habentur apud Hieronymum Matth. 13. quamuis Hieronymus aliam adiungat ſolutionem, vt ſuſtineat de ſolo ſpirituali oculo ſententiam hanc eſſe intelligendam; dicit.n. nō omnes prophetas, & iuſtos vidiſſe ſpiritualiter omnia, quæ Diſcipuli videbant, & intelligebant, & ſic præpoſiti ſunt illis in hoc ſæculo ēt viſu ſpirituali. at ſe ipſum Hieronymus corrigit, ne videatur iuſtos conferre velle, dicitq; idem, quod & Chryſoſtom. Eadem cum Hieronymo habet Euthym.

Auctoris ſententia. In hac parte mihi videtur dicendum, Chriſtum loqui de viſu corporeo, ſimiliter de auribus corporis, feliceſque, ac beatos appellare Diſcipulos, quod viderint, & audierint Chriſtum ipſum prędicātem, & mira facientem, ſicut viderunt, & audierunt. De talibus oculis, & auribus Chriſtū loqui verba ſequentia omnino demonſtrant: nam prophetæ, & iuſti multi, qui Chriſtum ſecundum carnem anteceſſerūt, dicuntur deſideraſſe videre, & audire, quę audiebant, & uidebant Diſcipuli. hoc autem deſiderium non fuit de viſu, & aure ſpirituali; nam fide, & viſu ſpirituali Chriſtum uiderunt; oportet igitur de corporali oculo, ſeu uiſu hæc intelligere, in quo præferuntur Diſcipuli, & in eo beati dicuntur, ſicut Ioannes Baptiſta dicitur pluſquam propheta, quia non ſolum Chriſtum prænunciauit venturum, ſed præſentem indicauit.

Obiectioni fit ſatis. Quod ſi obijciat quiſpiam illud quod permouit doctores, ad affirmandum de viſu ſpirituali intelligi ſententiam, nempe quia etiam perſecutores, & increduli Iudæi viſu hoc corporeo, & aure, Chriſtum viderunt, & audierunt, & tamen nō ob hoc beati fuerunt, reſpondeo dupliciter. Primo quidem Chriſtum loqui de Diſcipulis, qui credebant in eum, vnde non conferebat niſi ſolos fideles, & credentes in eū, nempe præſentes cum præcedentibus, & inter eos, qui Chriſti fideles erant, cenſet beatos eos, qui non ſolum crediderunt in Chriſtum, ſed etiam eius præſentia corporali fruiti ſunt, miracula aſpexerunt, prædicantem audierunt. De ſolo ergo oculo corporis, & aure ſermo eſt, tamen beatificatio, & comparatio eſt inter credentes in Chriſtum. Reſpondeo ſecundo, ſentētiam extendi poſſe etiam ad omnes, tam credētes, q̄ non credentes, qui corporalem Chri-

ſti

ſti præſentiam viderunt, omneſque beatos eo priuilegio appellatos, quantum eſt ex parte beneficij, & priuilegij huius, non enim quia illi non crediderunt, ideò deſinit eſſe magnum beneficium, quod eis collatum eſt; immo eo damnatione digniores fuerunt, quod tanto priuilegio abuſi ſunt, quod Chriſtus præſentialiter eis prędicauit, & miracula fecit. magna igitur fęlicitas fuit hæc, qui tamen abuſi ſunt, maiorem inde culpam, & pœnam contraxerunt: qui verò bene vſi ſunt credentes, verè beati fuere. Sicut etiam beati dicuntur, & ſunt credentes, & fidem Chriſti habentes; tñ ſi opera non habeant, peius illis eſt habuiſſe fidem: hoc quidem non ex ſe, ſed eorum vitio, nam quantum ex ſe eſt, beatitudo quædam eſt, credere, & fidem habere.

Beati diuerſis de cauſis dicũtur in Scriptura.

Aduertẽdum.n.eſt in Scriptura beatos dici diuerſis de cauſis, non qđ ſingulę integram, & perfectam faciant beatitudinem, ſed partem aliquam; dicuntur.n. beati, qui intelligunt ſuper egenum, beati qui lugent, beati qui perſecutionem patiuntur propter iuſtitiam, beatus qui nõ offendit verbo. ſingula per ſe non faciunt totam beatitudinem, ſed partem aliquam, aut ad eam conducunt: Sic nunc uidiſſe Chriſtũ beatos facit, non ex hoc ſolo eſt integra beatitudo, ſed maximè ad beatitudinem conſequendam id faciebat. Sic eſt illud Lucæ 11. Beatus venter, qui te portauit, & vbera, quæ ſuxiſti. hoc ſolum non erat integra beatitudo, immo Chriſtus reſpondens huic ſoli aliud prætulit, nempe beati, qui audiunt uerbum Dei, & cuſtodiunt illud, quaſi diceret, hæc quidem beatitudo fuit, tamen ſi ſola conſideretur, maior eſt alia, nempe credere in Chriſtum, & mandata eius ſeruare. Sic mihi iſta ſententia de uiſu corporeo explicãda uidetur.

Obiectio alia contra auctoris ſententiam ſoluitur.

Huic tamen poſſet quiſpiam obiicere illud Ioã. 20. Beati qui nõ viderunt, & crediderunt: Reſpondeo non eſſe ſimilem rationem in his ſentẽtijs: nam Thomas ipſum viſum ſumpſit pro argumento credendi, quia vidit enim Chriſtum uiuentem, ideò credidit reſurrexiſſe, & in hoc præponũtur, qui cum non uiderint, crediderint, quia non ſunt innixi ad credendum viſui; at verò in noſtra ſententia non fit ſermo de argumento credendi, ſed ſimpliciter, & abſolutè conſideratur aſpectus, & pręſentia Chriſti: hoc autem fuit inſigne beneficium, & priuilegium, nec ob eam præſentiam Diſcipulorum fides minor fuit: nam etiam ſi Chriſtum viderunt, ipſum tamen Meſſiam, & Dei filium eſſe non viderunt, ſed crediderunt.

Dico enim vobis, quod multi prophetæ, & reges, voluerunt videre, quæ vos videtis, & non viderunt; & audire, quæ vos auditis, & non audierunt.

COMMENTARIA.

CAuſam, cur beatos ex viſione illa appellauerit, profert; ea autẽ eſt, quia reges multi, & prophetę, qui ante eos fuerunt, hoc deſiderio flagrarunt, nempe videndi Meſſiam, & audiendi verba ipſius, & nõ obtinuerũt, quod tantopere deſiderarunt: id autẽ Diſcipulis conceſſum eſt. Argumentum eſt magni beneficii ex tanto, multiplicique deſiderio Regum, & Prophetarum, qui Deo chariſsimi fuerunt. Quibus negatum eſſe, Diſcipulis verò datum argumentum eſt inſignis prærogatiuæ.

ANNOTATIO XLV.

Explicatio copioſior ſuperioris ſententiæ.

GEneſ. 49. appellatur Meſſias à Iacob, deſiderium collium æternorum, quia eius aduentus à principio mundi deſideratus eſt à patribus illis. Pleni ſunt libri pſalmorum, & Prophetarũ hoc deſiderio. Rectè Irenæus lib. 4. cap. 24. interpretãs de deſiderio Chriſti præſentiam videndi locum hunc ſic deducit. Si aũt inquit deſiderarunt videre Dñm, igitur credebant in eum, fidemque aduentus ipſius habebant. Aduerte Bedam affirmare, quos nunc Lucas Reges appellat, apud Matthæum iuſtos uocari. mihi non uĩ ſatis accommodatum, nam diſtincta ſunt hæc, per Reges enim Dauid, Salomon, & alij, quibus reuelatus eſt aduentus Meſſiæ, ſignificantur; per iuſtos autem multi alij, qui Reges non fuerunt; licet enim aliqui ex Regibus fuerint iuſti, non tamen omnes iuſti, fuerunt Reges, nec omnes Reges, iuſti. Adde hanc, & illam Matthæi non eſſe ean

dem hiſtoriam. Poſſet quiſpiam opponere huic loco illud Ioã. 8. Abraham exultauit, vt videret diem meũ, vidit, & gauiſus eſt. Si Abraham vidit, qũo nunc dr̃, non viderunt. Rñdeo non dici Abraham deſideraſſe, ſeu exultaſſe, vt videret Dominum, nec dici vidiſſe Dñm, ſed diem Dñi ſeu Chriſti, quod longe diſtinctum eſt: nam vidiſſe diem Dñi eſt noniſſe tempus ſignatum, qñ carnem erat ſumpturus, & hoc vidit Abraham, non viſu corporeo, ſed ſpirituali, reuelante Deo, quæ reuelatio non fuit oĩbus conceſſa; credebant quidem venturũ Chriſtum, tempus aũt præciſum non ſunt aſſecuti oẽs. id aũt conceſſum eſt Abrahę. Locus autẽ noſter procedit de viſu ipſius Domini, nempe quia eius corporalem prę ſentiam, & verba ipſius audire, & videre cupierunt, quod non fuit illis datum.

Quomodo Abraham diẽ Domini viderit.

Et ecce quidam Legiſperitus ſurrexit.

COMMENTARIA.

AD alia deſcribenda ſe conuertit Euangeliſta, quæ prædictis non ita cohærent, quaſi ſtatim poſt ea hoc geſtum ſit, ſed alio tẽpore, quod à nobis ignoratur. Vt autem viedtur cum Dominus populo prędicaſſet, quidam Scriba, ſeu legis doctor ſurrexit, vt Dominũ alloqueretur; veriſimile enim eſt multos Dominum auſcultaſſe ſedentes, quod forſan in Synagoga factum eſt, cum hic ſurrexiſſe dicitur.

ANNOTATIO XLVI.

QVidam recentiores exiſtimãt hanc hiſtoriam eſſe candem cum ea, quã Mathæus cap. 22. & Marcus ca. 12. referunt, de legis doctore illo, qui Dominum interrogauit, quod eſſet mandatum magnum in lege. At vero Auguſtinus lib. 2. de conſen. Euang. ca. 73. contrariam tenet ſententiã, eamque rationibus hiſce confirmat. Prima eſt, quia apud Matthæum, & Marcum Chriſtus dicitur interrogatus à Legiſperito, reſpondiſſe duo illa mandata, diligendi Deum, & proximum. Apud Lucam autem Legiſperitus dicitur interrogatus à Chriſto, ea reſpondiſſe. Hæc autem ſunt omnino contraria, nec ad eandem poſſunt pertinere hiſtoriam. Alia duo argumenta profert Auguſtinus, quæ apud eum lege. Quibus adde apud Matthæum, & Marcũ Legiſperitum interrogaſſe, quod eſſet mãdatum magnum in lege; apud Lucam vero, quid faciendo vitam æternam poſſideret. Tenendum igitur eſt, aliam hanc eſſe hiſtoriam, cuius illi duo Euangeliſtæ non meminerunt, ſicut nec Lucas meminit hiſtoriæ ab illis deſcriptæ. Huic ſententiæ acceſſit etiam Euthymius.

Sit ne Legiſperiti illius hiſtoria eadem cũ ea, quã Matthæus, & Marcus referunt de legis doctore.

Tentans illum, & dicens:

COMMENTARIA.

NOn diſcendi animo interrogatus accedit, ſed tentandi an aliquid de ſe, ſuaque doctrina contra legem reſponderet, vnde calumniandi occaſionem haberet. Chriſtus enim legis tranſgreſſor ab illis reputabatur.

ANNOTATIO XLVII.

ILle legis doctor, cuius Matthæus, & Marcus fecere mentionem, quemque recentiores quidam hunc eundem eſſe exiſtimant, de quo nunc Lucas ſcribit, vt in annotatione præcedenti diximus, etiam tentans acceſſiſſe legitur; nos autem credimus hunc, etiamſi diſtinctus ab illo ſit, ſimili tamen tentandi ſtudio interrogaſſe, licet de primo mandato, hic de vita ęterna interrogauit, idcirco quæ de illius tentatione ſcribit Hieronymus, referam. Hieronymus ergo Matthæ. 22. illius tentationem explicans ſic inquit; Interrogat vnus ex legis doctoribus, non ſcire deſiderans, ſed tentans an interrogatus noſſet, quod interrogatur. Hæc ille. Exiſtimo Hieronymum hoc idem de hoc Legiſperito ſenſiſſe; mihi tamen non admodum probatur; non enim Chriſtus ita legis ignarus tenebatur, vt ſuſpicari ille poſſet eum neſcire primum mandatum, & idem etiam de hoc dicimus, cuius Lucas meminit, Chryſoſtomus ho. 72. probabilius de illo dicit, quod ſuſpicabatur aliquid Chriſtum de ſe dicturum, quia Deum ſe faciebat; ſimile nos de hoc Legiſperito dicimus, vt in cõmentatio expoſitũ eſt. Auguſtinus aũt

Qualis fuerit tentatio huius Legiſperiti.

lib. 2.

lib.2.de conſen.Euang.cap.73.de illius tẽtatione loquens dicit fieri potuiſſe,vt bono animo acceſſerit;non enim omnis qui tentat,calumniandi ſtudio accedit,ſed aliquando diſcẽdi. At verò cum Hieronymo conſentit Chryſoſt.hom.72.in Matth. nimirum illum non animo diſcendi, ſed calumniandi acceſſiſſe, quod nos de hoc noſtro aſſerimus.Apud Euangeliſtas enim sẽper tentandi verbum, cum de his, qui ad Chriſtum acceſſerunt,ſermo eſt,in malam accipitur partem.Et Baſilius hom.in diuites auaros de hoc Legiſperito Lucæ tractans;Hic,inquit,tentator erat, ſimulatorias,& ironię plenas proponens interrogationes.Hæc ille.

Magiſter, quid faciendo, uitam æternam poſſidebo?

COMMENTARIA.

HOc eſt,quod interrogat,quid nẽpe oporteret illum facere ad cõſequendam vitam æternam. Commẽdanda eſt interrogatio, qua non curioſa petuntur,ſed neceſſaria; non quę ad alios, ſed quæ ad ſe ſpectant: nõ leuia, ſed maximi momenti, quæ ad animæ ſalutem pertinent:nõ is interrogatur, qui neſciat reſpondere,ob id enim Magiſtrum appellat. Hæc autem omnia, quæ interrogationem commendabilẽ reddunt, animum interrogantis condemnant,quia bis omnibus artificioſe vſus eſt, quæ ad reſpondendũ inuitẽt, & quaſi compellant, vt ex reſpõſione ad quam trahebat,calumnietur.

ANNOATIO XLVIII.

ADoleſcens quidam Luc.18.hanc eandẽ quæſtionem Chriſto propoſuit, ſed vt dicit Baſilius hom. in diuites auaros.non animo eodem. Nam hic ſalubriter interrogauit, licet non finit ſe perſuaderi; at magiſter Legiſperitus tẽtandi cauſa,vti ſupra diximus.Aduerte Iudęos in veteri teſtamento habuiſſe notitiam vitę æternæ,quam Deus iuſtis daturus erat: nõ ſolum notitiã,ſed promiſſionem etiam, & ſpem.Thobiæ 2.Filij,inquit,ſanctorũ ſumus,&vitam illam expectamus,quã Deus

Iudæi in veteri teſtamẽto vita æternæ notitiam,promiſſionẽ & ſpem habuerunt.

daturus eſt illis,qui fidem ſuam nunquam mutant ab eo.& cap. 12. Eleemoſyna,inquit,à morte liberat, & ipſa eſt,quæ purgat peccata,& facit inuenire miſericordiã, & vitam ęternam.Eccleſ.24.qui elucidant me,vitam æternam habebunt.Daniel.12. euigilabunt alij in vitam æternam,alii in opprobrium. Sunt plurima huiuſmodi teſtimonia,quibus,& reſurrectionis, iudicii vltimi,æternæ vitæ,& ſupplicii fidem habuiſſe illos conſtat; vti enim nobis fides Chriſti eſt, etiam illis fuit,ſed illi venturũ ſperabant,nos veniſſe iam, & redemptionem compleuiſſe confitemur;tam vero illis,quam nobis fides Chriſti ad ſalutẽ neceſſaria fuit,& eſt,vt paulo inferius magis explicabitur. Hoc verò diſcriminis eſt in vita æterna cõſequẽda,quod illi iuſti ante Chriſti aduentum etiam purgati non admittebantur ad vitam æternam, nec beatitudo eis conferebatur, ſed detinebantur in limbo, donec Chriſtus redemptione peracta eos liberaret. Modo vero iuſti purgati admittuntur ad vitam, nobiſque ianua cęleſtis aperta eſt, de qua te ſupra etiam locuti ſumus. Condemnat autem legiſperitus hic hæreticos noſtri temporis, qui in ſola fide ſalutem,& vitã collocãt.at hic nõ ſola fide contentus interrogat, quid faciẽdo vitam ęternam poſſidebo?cuius interrogationi conſenſit Dominus.

Hæretico noſtri temporis negantes opera ſola fide cõtentos legiſperitus iſte condemnat.

At ille dixit ad eum: In lege quid ſcriptum eſt? quomodo legis?

COMMENTARIA.

CHriſtus ſapienter priuſquam reſpondeat,interrogãtem Legiſperitum interrogat de lege, cuius ſe doctorẽ profitebatur. Hic enim petebat, quid illum facere oporteret ad vitæ cõſecutionem; Chriſtus quærit ab eo, quid diuina lex faciendũ iubeat,quid, inquit,in lege ſcriptum eſt?& non ſolũ hoc,ſed quomodo legat,id eſt, quæ ſint verba legis. Volebat enim Chriſtus vt non tantum nude reſponderet præceptum legis, ſed cum ſuis circũſtantiis, & modis, ſicut Legiſperitus reſpondit, idcirco quomodo legat,inquirit.Chriſtus de lege ſine additione (Moyſis)interrogans,non quæ Moyſes, ſed quæ Deus per ſeipſum præceperat,

rat, quæque ad Decalogum ſpectant, intellexit: nec interrogat quid lex ſignificet faciẽdum ad vitam æternam, hoc enim ipſe Chriſtus poſtea docturus erat, ſed tantum quærit, quid ſcriptum ſit in lege, quaſi diceret; tu petis à me quid te facere oporteat, vt vitam poſſideas æternam, tu qui legis es peritus reſponde mihi prius, quid lex diuina homini præcipiat facere, & quomodo, quibuſq; circumſtantiis facien dum iubeat. Dum autem legi ipſi detulit, ſe non eſſe legis tranſgreſſorem oſtendit, occaſionemque calumniandi tentanti abſtulit.

Ille reſpondens dixit: Diliges Dominum Deum tuum, ex toto corde tuo, & ex tota anima tua, & ex omnibus viribus tuis, & ex omni mente tua.

COMMENTARIA.

INtellexit Legiſperitus Chriſti interrogationes, & recitat quid ſcriptum ſit, & quomodo legat, diligendus, inquit, eſt Deus. Ecce quid in lege primum ſcriptum ſit. Modus autem hic eſt, e toto corde, ex tota anima, ex omnibus viribus, & ex omni mente. Ecce quomodo lego. Horum explicationem in annotatione ſequenti inuenies.

ANNOTATIO XLIX.

Quid ſit diligere Deũ corde, anima, viribus, & mente.

NOnnullę dubitationes occurrunt, ex quarũ elucidatione propoſitę ſentẽtię declarationẽ aſſequi quiſq; poterit. Prima, quid ſit diligere Deum corde, anima, viribus, & mente. Reſpondeo, quando ſic diligimus Deum, quod omnes partes noſtras eius obſequio accommodamus, & ijs omnibus ipſi inſeruimus. Sunt autem partes hominis quattuor: mens, ſeu intellectus: voluntas, ſeu affectus, quæ dr cor: ſenſus, ſeu pars ſenſitiua, in qua appetitus ſenſitiui ſunt, & ſenſus, quæ appellatur anima: corpus diuerſa, & multa membra habens, quod ſignificatur per vires, ſeu virtuẽ. Hæc ſunt hominis partes. qui ergo ex Dei amore, ac dilectione, quæ in voluntate eſt, omnes has accõmodat Dei ſeruitio, & implendæ eius legi, is diligit mẽte, corde, anima, ac viribus, ſeu virtute. De primis duobus dicitur Pſal. 1. In lege Domini voluntas eius, & in lege Domini meditabitur die, ac nocte. Prior eſt dilectio cordis, poſterior mẽtis. Diligit enim corde, qui vult legem Domini facere; diligit mente, qui meditaẽ, & inquirit in lege omnia, quæ facienda ſunt, vt ea impleat. De anima dictum eſt pſal. 34. humiliabã in ieiunio aĩam meã. & pſal. 43. humiliata eſt in puluere anima mea, quamuis enim anima mea multiplicem in Scriptura habeat ſignificationem, hoc tamen in loco, quem nũc explicamus, pro ſenſitiua complectente ſenſus, & appetitus vſurpatur. De membris corporis dicit Paulus Ro. 6. Exhibete membra veſtra arma iuſtitię Deo. Ecce, q d ſit diligere Deũ mente, anima, & viribus, ſeu virtute. Aug. autem lib. de ſpiritu, & anima, cap. 35. cor, intellectum: animam, voluntatem. mentẽ, memoriam in hac lnĩa interpretatur: alii alias adhibent interpretationes. Mihi autẽ accommodatiſſima, & ad dilectionis præceptum, & ad eius generalitatẽ, & ad verba, ipſa, ea interpretatio viſa eſt, quę poſita eſt in commentario.

ANNOTATIO L.

Quid ſit toto corde, tota aĩa, &c. diligere Deum.

ALtera dubitatio occurrit, quid ſit toto corde, tota anima, omnibus viribus, & omni mente diligere Deum. Dupliciter autem poteſt hoc explicari. Vno modo, vt nec intellectu, nec voluntate, nec ſenſu, nec corporis membris aliquid fiat, quod Deo diſpliceat, ſitq; voluntati eius contrarium: nec ſolũ hoc, ſed his partibus omnia adhibeantur, quæ Deo placent, voluntatiq; eius ſunt conſona. talis dilectio eſt ex toto corde, tota anima, viribus omnibus, & omni mente, ea tamen in hoc ſęculo, vbi Deus per fidem, & ęnigma cognoſcitur, non poteſt haberi. Non enim eſt homo quantumcunq; iuſtus, qui ſine peccato viuat, priuſque ſit ab omni macula etiam leui; ſi dixerimus enim, quod peccatum nõ habemus, ipſi nos ſeducimus, & veritas in nobis nõ eſt, vt dicitur 1. Ioann. 1. Altero modo dilectio exhibetur, vt nihil nec intellectu, nec volũtate, nec ſenſu, nec corporis membris committatur, quod ſit contra Dei præcepta, nihilq; prætermittatur, quod ſit mandatum. Qui ergo mente, uoluntate, ſenſu, corpore, quæ præcepta ſunt, implet, nullũque

quę tranſgreditur, vel omittēdo, vel cōmittendo, potiuſque omnia dimittere, quam mandatum tranſgredi, paratus eſt, etiam ſi vita ſit exponēda propria, ille diligit Deū, vti in hac ſententia continetur, & hæc dilectio reperitur in via hac, in qua per fidē ambulamus, quæ etiam ſi comparata priori, quę in patria eſt, imperfecta ſit; tamen collata vitę huic, & cognitioni Dei per fidem perfecta eſt, & ad iuſtitiam ſufficiens. Deus autem vt ſignificaret nobis, quantū ſit diligendus, quantūque amore dignus, præceptū illis verbis vniuerſaliſſimis edidit, toto corde, tota anima, omni mente, & omnibus viribus: non autem quod in via hac eſſet ſic obſeruandum, vt verba pure ſignificant, ſed vti diximus, habitâ ratione viæ huius. Hinc doctores deducunt Deum diligendum ſuper omnia, etiam ſupra nos ipſos. Doctrina hęc eſt ſumpta ex Auguſtino lib. de ſpiritu, & litera, cap. 36. & lib. de perfect. iuſti. vbi quod dicitur impleri, hoc præceptum non poſſe in hac vita, nō intelligas non poſſe impleri, quod pręcipitur faciendum: nā præceptum non eſt de impoſſibili, vt male intellexerunt hæretici noſtri temporis; ſed hoc voluit ſignificari quantum ad verborum abſolutam ſignificationem non poſſe impleri in hoc ſæculo, vti dictum eſt. Quod autem præceptū, quo ad integritatem pręcepit, impleri poſſit in hoc ſæculo, Scriptura aperte ſignificat teſtificans de ijs, qui in hoc ſæculo id præſtiterunt. 3 Reg. 14. Non fuiſti ſicut ſeruus meus Dauid, qui cuſtodiuit mandata mea, & ſecutus eſt me in toto corde ſuo. 4. Reg. 23. de Ioſia dicitur, quod conuerſus ſit ad Deum in omni corde ſuo, & in tota anima ſua, & in vniuerſa virtute ſua iuxta omnem legem Moyſis. Hoc ipſum Dauid de ſe affirmat ſępe pſal. 118. Confitebor tibi in toto corde meo, & deprecatus ſum faciem tuam in toto corde meo, & exquiſiui te in toto corde meo, & conſonat doctrinæ Pauli, inquit enim Rom. 6. Non regnet peccatum in veſtro mortali corpore. Non dicit, non ſit, quia ſine peccato omnino nō viuit homo in hoc corpore, ſed nō regnet, quod tunc eſt, & regnare dicitur, qn̄ præponitur aliquid creatum diuino mādato, & vt nobis placeamus, Dei præceptū tranſgredimur. & ad Rom. 7. Mente ſeruio legi Dei, carne aūt legi peccati. Nihil ergo damnationis iis, qui ſunt in Chriſto Ieſu, qui non ſecundum carnem ambulāt. Hęc ille. Carere igitur omni concupiſcentię motu non poteſt homo, at non conſentire, nec ſecundum concupiſcētias carnis ambulare, hoc poteſt per gratiam; illud in patria, hoc in iſto ſæculo fit. Vnde Rom. 6. quādo dixit Paulus; Non regnet peccatum in veſtro mortali corpore, adiunxit, ad obediendum concupiſcentiis eius. Sic nobis hanc dilectionem declarauit Chriſtus Ioann. 4. Qui ſeruat, inquit, mandata mea, ille eſt, qui diligit me. & Ioan. 1. can. 5. Hæc eſt, inquit, charitas, ſi mādata eius cuſtodiamus. Hoc in via impleri poteſt etiamſi non ſimus in omnibus plene conformes uoluntati diuinæ, quæ conformitas omnimoda eſt in patria. Hęc, & alia multa docent, & Paulus, & alia Scripturæ teſtimonia, Patrū doctrinis comprobata, quæ longius proſequi nō eſt inſtituti huius, alibi diffuſe diſcuſſimus.

Aug. explicatur cōtra hæreticos huius tēporis.

ANNOTATIO LI.

Concordia Scripturæ de hoc præcepto.

TErtia occurrit dubitatio; nā in Deuteron. cap. 6. vbi hoc continetur præceptum, non leguntur niſi tria, nimirum, toto corde, tota anima, & tota fortitudine. Apud Matthæum autem cap. 22. aliter legitur, nēpe, toto corde, tota anima, tota mente: Lucas autem quatuor numerat. Ad hāc difficultatem reſpondeo primo, Lucam cōcordare cum Deuteronomio quantum ad ſēſum, nā in Scriptura cor, aliqn̄ pro mēte aliqn̄ pro volūtate accipitur, aliqn̄ vtrumque complectitur, ſuntq; multa teſtimonia Scripturæ ad hoc confirmandum, quę prętermitto, quia res eſt aperta, & ſine cōtrouerſia. In Deuteronomio cor, vtrumq; complectitur, ideo tria numerantur in verbis, quia cor, duo comprehēdit. at Lucas diſtinguere volens cor pro uoluntate, & affectu poſuit, quæ eſt frequentiſſima ſignificatio, ideo adiunxit alterū, tota mente, ſicque in ſenſu concordat cum Deuteronomio. Reſpondeo ſecundo, etiam concordare cum Matthæo, nam hic non omnia numerauit, ſed tria, reliquit vnum, quod Marcus eandem ſcribens hiſtoriam expreſſit, quatuor partes referens, ſicut Lucas facit; non enim Euangeliſtę ſinguli omnia narrāt. ſicque eſt concordia etiam cum Matthęo. Quod autem Lucas dicit, omni mente, omnibus viribus, Marcus autem, & Matthęus,

thæus,tota mente,tota uirtute,parui momenti,id eſt idemq; ſignificatur, & Græce idem eſt nomen in omnibus his quattuor, non ſolum apud Lucam, ſed etiam apud Matthæum,& Marcum.

Et proximum tuum,ſicut te ipſum.

COMMENTARIA.

SApienter Legiſperitus poſt primũ præceptum legis,ſecundum expoſuit,quod cõplectitur ea,quę de proximo in Decalogo præcepta ſunt.ſenſus eſt,petis Dñe,à me, quid in lege ſcriptum ſit faciendum,& quomodo legã; ecce ſic ſcriptum eſt,ſic lego,vt diligamus Deum ex toto corde,tota anima, tota mente,tota virtute; Et diligamus proximos,non vtcũq;, ſed vt nos metipſos diligimus, nõ quidem quantum nos,quia ordo eſt in dilectione, ſed ſicut nos, vt quæ nobis nolumus fieri, alijs non faciamus, & ſicut nobis bonum volumus,ita & alijs velimus, & quando opus fuerit,faciamus.

ANNOTATIO LII.

Nõĩe proximĩ qui cõprehendantur; & quod ſit diſcrimẽ inter hęc duo pręcepta

SVmptum eſt hoc pręceptum non ex Deuteronomio,vbi primũ de diligẽdo Deo continetur,ſed ex Leuit.19.vbi dr: Diliges amicum tuum,ſicut teipſum. In Hebræo eſt nomen רע quod ſeptuaginta vertunt, πλησίον,id eſt, proximus, eoque vſi ſunt Euangeliſtę Matthæus, Marcus,& Lucas. Quod nomen generalius eſt, quam nomẽ amici. Significat aũt non cognatos modo, & amicos, ac familiares,aut qui aliqua nobiſcũ neceſſitudine coniuncti ſunt,ſed etiã eos,qui nobis incogniti ſunt,ẽt inimicos; ſunt.n.omnes proximi,cũ ad imaginẽ Dei creati ſimus,& ad vnum finem deſtinati, & vno redẽpti pretio. Sunt hi oẽs diligẽdi non tantum quia homines ſunt,ſed etiam propter ipſum Deũ. De qua dilectione ſupra tractauimus,cum de dilectione inimicorũ egimus.Nunc autem illud eſt notandum,inter hęc duo præcepta eſſe diſcrimẽ magnũ,nã præceptũ diligendi Deũ nõ impletur ſine gratia,& charitate; cũ.n. Deus diligendus ſit ſuper omnia,qui ſic Deũ diligit,à Deo diligitur, & charitas Dei manet in eo. At proximi dilectio impleri põt ẽt ab exiſtente in peccato,quia non diligit ſuper oĩa,& ad diligendũ eũ,ẽt ſi diligatur propter Deum,ſatis eſt diligere Deũ modo aliquo: nã qui ſunt in peccato diligũt Deum, & ꝑꝑ cum multa faciunt, quamuis non ex toto corde,tota anima,mente, & virtute; ſicq; ex hoc perfectiſſimo amore poſſunt etiam diligere proximũ,ſicut etiam,qui in eodem ſunt peccato, poſſunt facere eleemoſynam ꝑꝑ Deũ. Multa erant tractanda de huiuſmodi dilectione,quę tñ pretermittimus.tum quia partem diximus ſupra:tum etiam quia in ſcholaſticis diligentiſſime,vt puto omnia diſcuſſimus.

Dixitq; illi, rectè reſpondiſti.

COMMENTARIA.

PRobat Chriſtus reſpõſionem Legiſperiti: tum quia vera reſpondit: tum quia reſponſio fuit ad interrogãtis mentem,& intentionem: tum etiã vt legem commendet:tum demum vt eum commendatione alliciat,& depoſito animo tentandi conuertat eum ad ſe, inducatque ad facienda, quæ ſubiungit.

ANNOTATIO LIII.

Quõ recte Legisperitus reſpondiſſe dicatur.

CVm multa ſint præcepta, Dñsq; interrogauerit abſolute,& generaliter, quõ recte dr reſpondiſſe, ſi duo tantum reſpondit. Dico duo hęc cætera complecti, eorũque cauſam eſſe: nam ex dilectione Dei conſequitur complementum cæterorum, quæ ad Deum pertinent, nam qui diligit Deum,vt oportet,nõ iurabit vana per eũ, ſabbataq; eius ſanctificabit, qui ẽt diligit proximũ ſicut ſe,non occidet,non furabiť, nec alia cõmittet, quę ſunt contra proximum,immo qui diligit ſic Deũ,omnia ceremonialia pręcepta ſeruabit,quę nõ aliud ſunt,quã cultus Dei expreſsio,quõ nimirũ ſanctificandus ſit. Sicut qui diligit proximum,ſeruabit iudicialia mãdata,quę maxime iuſtitiam proximo exhibendam continẽt. Vnde velut epilogus legis totius sũt hæc duo mandata, quod ille legis doctor Matth.22.dixit; In his,inquit,duobus mãdatis vniuerſa lex pendet.& Paulus Rom. 13.Qui diligit proximum, legem,inquit, impleuit,nimirum de his,quę ad proximũ pertinent. Vnde ſubdit:nam non occides, non furaberis, nõ falſum teſtimonium dices,

beris, non cõcupiſces, & ſi quod aliud eſt mã datum, in hoc verbo inſtauratur, Diliges proximum ſicut teipſum. plenitudo ergo legis eſt dilectio. Hæc Paulus. Recte igitur reſpõdit, qui recapitulationẽ legis in duobus primis mandatis reſpondit.

Hoc fac, & viues.

COMMENTARIA.

FActa reſponſione à Legiſperito, reſpondet Chriſtus ad eius interrogationẽ; interrogauerat enim quid faciendo vitam æternam poſſidebo, dicit Chriſtus, fac quæ tu dixiſti ſecundum legem facienda, & viues, i. conſequeris vitam æternam. Quaſi diceret, dilige Deum, & proximum tuum, eo modo, quo lex à te recitata præſcribit, & hac via vitam æternam poſſidebis.

ANNOTATIO LIV.

Nec opera ſine fide, nec fides ſine operibus ſufficiũt ad ſalutem, ſed vtraque neceſſaria.

ADuertendum eſt maxime Dñm interrogatum eſſe à Legiſperito de faciendis, ideò rñdiſſe de operibus, ſupponebat autẽ credenda, & fidem præcedere debere, ſine fide.n. ĩpoſſibile eſt placere Deo. Hebr.11. nec de credendis eſt interrogatus, Iudæus.n. fidem habens veri Dei, & Meſſiæ promiſſi, non interrogauit de credẽdis, ſed de ijs, quæ facere oportebat, idcirco Chriſtus ad vitam conſequendam æternã reſpondit, Deum, & proximum vt oportet diligendos, ſub his reliqua præcepta, vti diximus, ſignificare volens. Vt igitur ſine fide opera non ſufficiunt, ſic nec fides ſine operibus. Vtraque ad ſalutem neceſſaria ſunt, nec in hoc ſeculo diligi poteſt Deus, vt oportet, ſine fide.

Ille autem uolens iuſtificare ſe ipſum, dixit ad Ieſum; Et quis eſt meus proximus?

COMMENTARIA.

PRoſequitur Legiſperitus interrogare, non quidem vt ante, nã prius tentans interrogauit, nũc vero audita Chriſti reſponſione, ac ſui ipſius commendatione, animum mutauit, & iterum interrogauit, volens ſeipſum iuſtificare, i. animo, & ſtudio incumbendi iuſtitiæ. & bene operandi, ſicq; quæ ignorabat, à Chriſto explicari petit.

Particula (&) ſcilicet, & quis eſt meus proximus? augmentum ſignificat, qua ſi diceret, dixiſti quid faciam, vt vitam æternam poſſideam, dic etiam, & declara, quis ſit meus proximus, quem docuiſti me diligere debere ad vitam conſequendam.

ANNOTATIO LV.

An interrogatio hæc Legiſperiti ſit in bonam, vel in malã partẽ intelligẽda

BAſilius hom. in diuites, auaros, hanc ẽt interrogationem in malam partem interpretatur, quaſi tentando, & ſimulando propoſitũ, vt in annotatione ſuperiori 48. ex ipſo notauimus, ipſius verba recitantes. Titus autem Boſtrenus explicat ſic, nimirum, quod hic Legiſperitus laudatus à Domino in ſuperbiam, arrogantiamque proruperit, putaritq; ſe nullum habere in virtute, & ſcientia parem, cui comparari poſſet, ideoq; interrogauit, quis meus eſt proximus? quaſi diceret, oſtende mihi aliquem tantum, quantus ſum ego, nõ enim inuenietur, hoc eſt. quod Euangeliſta dicit: Volens ſe iuſtificare. i. ſe iuſtum demõſtrare, quantoſq; in virtutibus, & iuriſprudentia progreſſus haberet, oſtentare. Conſentit Tito in hac explicatione Iſidorus Peluſiota, dicens: Hũc legiſperitum putaſſe ſolum iuſtum iuſto proximum eſſe, cũ autem iuſtum cenſebat, qui ad veſtigium virtutum perueniſſet. Non.n. hominũ cogitationem, aut excellentiam ex natura, aut naturæ ſimilitudine ſpectandam arbitratur, ſed ex dignitate, & actione. Cumq; neminẽ in his æqualẽ ſibi iudicaret, dixit, quis meus eſt proximus? Hæc ex Tito, & Peluſiota. In eadem ſententia eſt Euthymius, in qua fateor id verum eſſe, verbũ iuſtificandi in Scriptura ſæpe vſurpatum eſſe, vt idem ſignificet, quod iuſtum ſe, vel alium oſtendere, & declarare, iuxta quod Luc.16. dicitur: Vos eſtis, qui iuſtificatis vos corã hominibus. Quod autẽ iſte Legiſperitus ſic ſe voluerit iuſtificare, vt neminem ſibi æqualem iudicauerit in iuſtitia, aut ſciẽtia legis, iſq; ſẽſus ĩterrogationis; Quis meus eſt proximus, non vr accõmodatum tum quia ad parabolã Dñi reſpondens dixit; Samaritanũ fuiſſe proximũ Iudæo illi, cui benefecerat, nec ex virtutis æqualitate, rationem proximi accepit: tum quia ea acceſſio proximi, quam hunc arbitratum fuiſſe dicunt iſti doctores, eſt contra

tra

tra Scripturas,quas ille Legisperitus recte nouerat,tũ quia talis tumor, & ſuperbia, vt neminem ſibi æqualem putaret,non eſt veriſimilis,tum demum quia Chriſtus notaſſet verbo aliquo tantam hominis arrogantiam,ſi in eo inuenta fuiſſet. Non ergo interrogat,quis meus eſt proximus ex tumore,& ſuperbia. Nec in hac ſignificatione verbum iuſtificandi accipiendum eſt, ſed vt in commentario diximus, vt idẽ ſit, quod iuſtitiæ incumbere, & bonis operibꝰ ſtudere,quã ſignificationẽ ẽt verbũ hoc in Scriptura habet.nam in Eccleſ.18. dicitur ne verearis vſq; ad mortẽ iuſtificari.& Apoc.22.Qui iuſtus eſt, iuſtificetur adhuc. Ita nunc accipiendum eſt verbũ hoc.recta igitur intentione hic Legiſperitus interrogat. Vnde nec ſine fructu fuit Domini cõmendatio:qua dixit: Recte reſpondiſti, mutauit.n. aĩum hõis, & ex tentante conuertit in ſtudioſum voluntatis diuinæ implendæ,vnde à Dño obtinuit explicationẽ perfectã,& mirabilẽ ſuæ interrogationis. Habuit autem Legisperitus magnam occaſionem interrogandi, quis proximus eſſet,iuxta præceptum Dñi,nam nomen proximi in Hebræo רע multipliciter in Scriptura accipitr̃.aliqñ.n ſignificat amicũ, vnde vulgatus interpretatus eſt Leui.19. Diliges amicum tuum ſicut teipſum;vbi Septuaginta,& Euangeliſtę legunt proximũ. Et inde Iudæi doctrinam hauſerũt illam, quã Dñs Matth.5.reiecit: Dictum,inquit, eſt antiquis,diliges amicum tuum,& odio habebis inimicum tuum. Aliquando ſignificat ſociũ, aliquando proximum, vnde non videbatur manifeſtum, quis eſſet proximus,ſi n.amicus, vel ſocius,tẽſendus tantũ eſt proximus, non oẽs homines ſibi inuicem ſunt proximi: ſi vero generaliter accipiatur proximus.ſ. naturæ ſimilitudine,tunc ẽt inimici ſunt proximi:& quicũque homines: interrogat aũt iſte,quis eius proximus, non quidẽ ex ſuperbia, aut hypocryſi,ſed ſtudio iuſtitiæ faciendæ, & veritatis addiſcẽdæ vti diximus. Hęc mihi vr̃ huius ſnię accõmodatior interpretatio.

Suſcipiens autem Ieſus, dixit:

COMMENTARIA.

Chriſtus reſpondet non quidẽ Legiſperiti arrogantiam,aut tumorem reprimens,quia non ea diſpoſitione ille interrogabat; ſed benigne,& exacte explicans,quis eſſet proximus. Dicitur autem ſuſcipiens, ſupplẽdum eſt (ſermonem)nimirum ſermonem accipiẽs,id eſt,exorſus: nam lunga parabola id explicaturus erat, vnde quaſi à radice incipit exponere.

ANNOTATIO LVI.

Quædam exemplaria corrupte legũt (ſuſpiciens) cum legendum ſit vt in emendatis multis legitur.Suſcipiens,Græce ὑπολαβὼν,quod aliqñ ſignificat idem, quod(reſpondens) ſicque quidam verterũt. Aliquando idem,quod ſermonẽ excipiẽs, ſicq; Euthymius interpretatur,eãq; ſignificationem accommodatam cenſui: nam Chriſtus non tantum reſpondit,ſed ẽt quadã parabola mirabili,quis eſſet proximus, declarauit.Sicq; Num.23. legimus de Balaam,qui ter reſpondẽs,dr̃ aſſumpta parabola:ſeu aſſumens parabolã dixit.ita nunc ſermonem aſſumens,ſeu ſuſcipiens dixit.

Homo quidam deſcendebat de Hieruſalem in Iericho.

COMMENTARIA.

Parabola eſt, qua explicatur, quis ſit proximus,quem diligendũ præcepit Deus. Eſt igitur parabolæ narratio:Quidam homo deſcẽdebat de Hieruſalem in Hierico. Illa ciuitas eſt Iudææ,hæc vero Galilææ,cumque Galilæa inferior ſit Iudæa, hinc eſt, vt venientes è Galilæa in Hieruſalem, dicantur aſcendere. Matth.20. Ecce aſcẽdimus Hieroſolymam. contra autem profecti de Iudæa in Galilæam dicũntur deſcendere,quod nunc huic homini accidit, qui de Iudæa in Galilæam profectus eſt.

Et incidit in latrones.

COMMENTARIA.

In via incidit in latrones, i.caſu,& inopinate latronibus occurrit. Sunt autẽ latrones,qui in viis deprędantur. non autem in vnum, ſed in plures latrones incidit,idcirco defendere ſe nõ valuit,ſed eorum viribus ſuccubuit.

Qui

Qui etiam deſpoliauerunt eũ: & pla gis impoſitis abierunt ſemiuiuo relicto.

COMMENTARIA.

HOc effecerunt latrones, deprędati ſunt omnia, quæ ille habebat. Rurſus deſpoliauerunt eum, nempe exuerunt veſtibus; nec his contenti, grauiter percuſſerunt, multiſq; ſic affecerunt vulneribus, vt ſemiuiuus, ſeu ſemimortuus maneret. Demum abierunt, & reliquerunt eum in via iacentem. Solent hæc latrones ſæpe facere, ne is, quem deprædati ſunt, poſſit ad loca circumuicina cito confugere, & auxilium, ac opem contra latrones inuocare. Particula illa (etiam) nempe (etiam deſpoliauerunt eum) indicat præceſſiſſe aliquid, quod latrones fecerunt homini, hoc eſt, quod communiter, ac primo faciunt, ſcilicet deprædari, ac pecunias, cæteraque ſimilia rapere. Quatuor ergo mala intulerunt, bonorum deprædationem, veſtimentorum ſpolium, vulnera, derelictionem abſque vlla ope.

ANNOTATIO LVII.

Varia lectio Patrum. BAſilius hom. in aliquot Scripturæ locos, prope finem, legit ordine inuerſo, nempe plagis impoſitis deſpoliauerũt eũ, notatq; myſteriũ in hoc ſignificari, nẽpe prius peccati plagã fuiſſe in hoĩe, deinde nuditatem, & immortalitatis ereptionem, & gratiæ priuationem. Sic. n. inquit: Poſt plagas ſpoliatus eſt. Si corporea fuiſſet veſtis, prius ſpoliaſſent, deinde plagas addidiſſent, vt veſtis ſeruaretur; nunc autem plagæ præcedunt, & plane diſcas, quemadmodum culpa gratiæ priuationẽ, atque amiſſionẽ præcedit. Hæc ille hũc locũ Lucæ interpretans. At vero non inuenitur exẽplar ẽt Græcum, vbi ſic legatur, oĩa prius legunt deſpoliatũ, poſtea plagas impoſitas fuiſſe. Tituſq; Boſtrenus antiquiſſimus Gręcus ſic legit, & ponderat, dicens: Dæmones hoĩem illum temperantia, fortitudine, cæteriſq; virtutũ indumentis miſere exutũ, peccatorũ vulneribus ſauciatũ, ſemiuiuumque reliquerunt; neq;. n. facile eſt illis lethalia vulnera prius alicui inferre quã virtutũ præſidiis, & monumentis ipſum deſpoliaſſe. at vbi primum virtutũ arma abſtulerunt, ſtatim citra intermiſſionẽ cædunt, & ſæuiunt. Hęc ille. Tenenda ergo eſt lectio noſtra. Attende rurſus illud (ſemiuiuo) Græce ſemimortuo legi. ſenſus autẽ idẽ eſt; ſi. n. ſemiuiuus erat, conſequitur, vt eſſet ſemimortuus. Euthymius legit ſemimortuo, & ante eum Origen. in prologo, in Cantica. Titus verò Boſtrenus legiſſe vt ſemiuiuo. Sic etiam legit Ambroſ. libr. de pœnitentia cap. 10. Similiter Auguſt. libr. 2. quæſt. Euang. c. 19. & Chryſoſt. hom. de hac parabola, quæ habetur tom. 2.

Accidit autem, vt Sacerdos quidam deſcenderet eadem uia: & uiſo illo præterijt.

COMMENTARIA.

PRoſequitur parabolam, illo igitur hoĩe ſemiuiuo iacente, Sacerdos ꝑ illam viam deſcẽdit, illumq; vidit, nec tñ vllam opem ferens tranſiuit. nota autem verba, quibus Dñs huius prætereuntis crudelitatem exprimit. Sacerdos. n. erat, cui ex officio, ac dignitate incumbebat miſericordiam facere. Rurſus deſcendebat eadem via, ſicut ille miſer deſcenderat; ſi. n. vnus aſcendiſſet, alter deſcendiſſet, poterat modo aliquo Sacerdos ſe excuſare à ſubueniendo, nimirum ne iter ſuum interrũperet, aut reuerti cogeretur: at non ſic fuit; deſcendebat enim ſicut ille percuſſus, poteratq; Sacerdos ſecum illũ ducere ſine itineris detrimento. Rurſus etiam vidit; ſi enim nõ vidiſſet, culpa non eſſet: at Sacerdos erat, eadem via deſcendebat, & vidit, ac præteriit, nulla lata ope, neque uerbo, neq; opere, nec ulla miſericordia commotus. Maxime igitur immiſericorditer erga hominem illum ſe geſſit.

ANNOTATIO LVIII.

VErbũ Gręcũ ἀντιπαρῆλθεν, quod interpres vertit, præterijt, maiorẽ habet ſignificationẽ ratione illius præpoſitionis; ſignificat. n. ex aduerſo ꝑteriit, velut deflectẽs à via, ne quaſi mortui cõtagione pollueretẽ, aut quaſi abhorrens ſemimortuo accedere, & q. maiori charitatis vĩculo tenebatẽ ferre opem, magis ab ea ferẽda abfuit.

Simi-

Similiter & Leuita cum eſſet ſecus locum, & videret eum, pertranſiit.

COMMNETARIA

HOc idem Leuita fecit, qui etiam ſi miniſter ſit ſacerdote inferior, in hoc tñ magis deliquit, quod ſecus locũ, in quo homo iacebat, fuit, viditq; illũ, & pertranſiit, poteratq; ex vicinitate maiori loci, minori ſuo incõmodo aliquam opem ferre, ſaltem verbũ conſolationis aliquod impendere.

ANNOTATIO LIX.

GRęce habetur idem verbũ, quod ſuperius de Sacerdote, interpres vero illic vertit, præteriit, hic vero pertranſijt. Gręce tamen ἀντιπαρῆλθε, habentq; eandẽ energiã. Sacerdos enim, & Leuita, quippe quippe qui in templo miniſtrabant, deflexerũt à via, ne modo aliquo pollucrentur, irreligioſumq; exiſtimarunt facere cum ſemiuiuo, quod religioni maxime conſentaneum erat.

Samaritanus autem quidam iter faciens, uenit ſecus eum, & uidens eum, miſericordia motus eſt.

COMMENTARIA.

SAmaritanus eadem via trãſiuit, & dum iter faceret, accidit, vt ſecus locũ, vbi ille iacebat, acc ederet, accedẽſq; vidit eum, ac miſericordia motus eſt, condoluit nẽpe iacenti, ſpoliato, & percuſſo. Quodq; nec Sacerdos, nec Leuita fecerunt, cũ Eccleſiaſticæ, & religioſæ perſonæ eſſent, & eiuſdẽ cũ percuſſo nationis, quia oẽs Iudæi erant; hoc Samaritanus alienigena, & Iudęis maxime infenſus, & irreligioſus, quia cum Deo Iſrael vero, falſos deos colebat, effecit.

ANNOTATIO LX.

NOta, prius veniſſe Samaritanũ ſecus percuſſum, & poſtea vidiſſe eũ, quod indicat caſu, & dũ iter faceret, ſecus illum veniſſe, non aũt quod a propoſito venerit ad illum: hoc.n. facere non poterat; quia nondũ viderat eum, niſi poſtquam ſecus locum aſtitit. Quod ad rem ſpectat, Hieronymus epiſt. ad Algaſiam quæſt. 5. rectè dicit Samaritanum in hac parabola poni pro ſigno, & miraculo, quod malus benefecerit. Hoc etiã exemplo confirmatur doctrina illa Gregorij in paſtora. p. 2. admoni. 29. vbi ſic habet: Plerumque actione ſęcularium, vita continentium cõfunditur, cum illi vltra habitum aſſumunt opera, & iſti, iuxta ordinem proprium, non excitant corda. Vnde bene per prophetam dicitur Iſa. 23. Erubeſce Sidon, ait mare, quaſi enim per vocem maris ad verecundiam Sidon adducitur, quando per comparationem vitæ ſæcularium, atque in hoc mundo fluctuantium, eius, qui munitus, & quaſi ſtabilis cernit, vita reprobatur. Hęc Gregorius. Quæ in Sacerdote, & Leuita, ac Samaritano completa legimus.

Samaritanus in hac parabola, in cuius rei ſignũ poſitus.

Et appropians, alligauit vulnera eius, infundens oleum, & vinum.

COMMENTARIA.

NOn ſolo cordis affectu, ſed etiã operis beneficio miſericordẽ ſe exhibuit Samaritanus, appropiauit. n. & acceſſit percuſſo, deinde vulnera vino lauit, quod putridum ſanguinem abſtergit, parteſq; percuſſas carnis conſtringit; poſtea oleum infudit, quod dolorem lenit, parteſq; percuſſas mollificat, vt facilius vniantur, ac confortat: demum faſcia ligauit, quæ percuſſas partes ab aere, cæteriſque circumadiacentibus defendit, & diſiunctas comprimit, & conſeruat. Vt autem unico verbo dicam, medicum ſe erga percuſſum præſtitit.

ANNOTATIO LXI.

GRegor. lib. 20. Moral. cap. . . hęc moraliter interpręcatur, dicẽs; Circa ſubditos ſuos ineſſe Rectoribus debet, & iuſte conſolans, miſericordia, & pie ſæuiens diſciplina. Hinc eſt, quod ſemiuiui illius vulneribus, q à Samaritano in ſtabulũ ductus eſt, & vinũ adhibetur, & oleum, vt per vinũ mordeantur vulnera, per oleũ foueãtur; quatenus vnuſquiſque qui ſanandis vulneribus præeſt, in vino morſum diſtrictionis adhibeat; in oleo mollitiẽ pietatis: per uinum mundẽtur putrida; per oleum ſananda foueantur. Miſcenda eſt ergo lenitas

Moralis expoſitio de Samaritano uinum, & oleum in plagas effundẽte.

ſcenda eſt ergo lenitas cum ſeueritate, faciendumq; ex vtraq; tẽperamentũ; vt neq; multa aſperitate exacerbent ſubditi: neq; nimia benignitate ſoluãtur. Hæc Gregor.

Et imponẽs illum in iumentum ſuũ, duxit in ſtabulum, & curam eius egit.

COMMENTARIA.

NOn reliquit Samaritanus hominem in eo loco. ſed impoſitum in ſuo iumento, à quo eum deſcendere oportebat (pcuſſus enim,& ſemiuiuus pedes venire nõ poterat) duxit in diuerſorium,ſeu hoſpitium,& illa die apud eum manens,curam eius geſſit, prouidẽdo neceſſaria ad cibum, & ad lectum,in quo quieſceret,cæteraque, quibus opus illi erat. Inſignis ꝑfecto hæc miſericordia fuit, valde ſuperans conditionẽ hominis,qui Samaritanus erat, nomini verò apprime reſpõdẽs: nã Samaritanus cuſtos interpretatur.

Et altera die protulit duos denarios,et dedit ſtabulario,& ait: Curam illius age.

COMMNETARIA.

OPus miſericordię Samaritanus adhuc perficit; iter enim die ſequẽti proſecuturus duos denarios de ſuo profert, & hoſpiti tribuit in vſus hominis illius; curam,inquit,illius habe,id eſt ,prouide homini neceſſaria, ſint tibi iſti duo denarij in ſumptum erga eum. Abſens,& præſens prouidit egenti.

Et quodcunq; ſupererogaueris, ego cum rediero reddam tibi.

COMMENTARIA.

NIhil prætermiſit Samaritanus, quod indigẽti neceſſarium erat: ſi forte,inquit,maiores feceris expenſas ſupra duos hos denarios,de tuoq; aliquid inſumpſeris in hominis iſtius vtilitatem,nullum inde detrimẽtum, aut damnum patieris: nam totum id ego reddam tibi cum rediero. Veriſimile eſt Samaritanum notum fuiſſe hoſpiti illi, cuius verbo fidem præſtare poterat, ſecurus de reſtitutione, & reparatione omnium expenſarum. idcirco plures Samaritanus nummos non protulit vltra duos. Vide quã perfectam in miſerendo ſe Samaritanus præbuit;totum.n.fecit,quod ad hominis illius opem neceſſarium erat.

Quis horum trium uidetur tibi proximus fuiſſe illi,qui ĩcidit in latrones?

COMMENTARIA.

PRopoſita parabola interrogat Dominus Legiſperitum, quis ei videretur ex tribus illis, nẽpe Sacerdote, Leuita,& Samaritano, proximus eſſe illi homini, qui incidit in latrones, à quibus ſpoliatus, & vulneratus fuerat,id eſt, quis tibi videtur magis exercuiſſe charitatem, ſeu dilectionẽ proximi, quam præcepit Deus erga illũ hominem? Interrogat autem Dominus, vt ex reſponſione ipſa magis conuincat reſpondentem; eſt n.efficax argumentandi, & docendi genus,quod interrogatione procedit, quo cogit interrogatus ꝓprio ore fateri veritatẽ, nempe proximũ eſſe quemcunq; hominem ẽt extraneũ, & aduerſarium.

ANNOTATIO LXII.

DIfficultas occurrit:nam ex hac interrogatione,& reſpõſione Domini vr̃ colligi proximũ eſſe eum, qui benefacit, ſeu à quo beneficio affecti ſumus. Rurſus Sacerdotem, & Leuitã non fuiſſe proximos illi homini,ſed ſolum benefactorẽ. Quod ſi ita eſt,excuſati ſunt Sacerdos,& Leuita; eum.n.proximi non eſſent,non tenebãtur præcepto diligendi proximum erga illũ hominem. Rñdeo Chriſtum mira ſapientia vſum eſſe ad inſtruendum Legiſperitum. Putabat.n.hic proximos eſſe Iudæos inter ſe:non aũt exteros,& maximè inimicos. vt aũt Dñs oſtendat omnes homines eſſe proximos,omneſq; diligẽdos,aſſumit benefactores, & eos, qui benefaciunt quibuſcunq; etiam extraneis, vt ratione beneficij cogatur Legiſperitus confiteri proximum eſſe eum,qui benefacit;ex hoc enim rectè concluditur, ſi proximus eſt,qui benefacit ẽt extraneo, etiã aduerſario, ergo

Difficultas, quæ ex verbis præcedentibus videtur orta, explicatur

Digitized by

extraneus, & aduerſarius proximus ēt eſt benefacienti. correlatiua.n.ſimul eſſe, neceſſarium eſt.Si.n.Samaritanus proximus fuit homini Iudæo; ergo & Iudæus proximus erat Samaritano, quantumuis aduerſario, & extero; & ſi Samaritanus dilexit, & benefecit Iudæo, vt ſibi proximo, profecto cuicunq; eſt benefaciēdum, ſi indiget, & quicunque nobis eſt proximus, etiamſi non ſit benefactor: nam homo vulneratus proximus erat Samaritano,cui non benefecerat,quin potius ab eo affectus eſt beneficio. Qñ autem interrogat Dñs de tribus, Sacerdote,Leuita,& Samaritano, nō ſignificat non eſſe illos proximos, ſed non ſe geſſiſſe vt tales,vt ſit ſenſus,quis tibi videt proximus illi homini? id eſt,quis tibi vr̄ magis quantum ad effectum proximus fuiſſe, quiſve magis proximi dilectionem habuiſſe? Vis igitur argumenti poſita eſt in correlatiuis, nempe, ſi hic mihi proximus eſt, & ego illi ſum: poſita eſt in effectibus;is enim magis vr̄, & iudicandus eſt proximus,qui ſigna,& opera proximi, quæ neceſſaria ſunt,præſtat. Voluit enim Dñs hac parabola ſignificare proximum diligendum non tantum quantum ad effectū animi, ſed etiam quando opus eſt,quantum ad opera,& ſubuentionem.

At ille dixit: Qui fecit miſericordiā in illum.

COMMENTARIA.

Reſpondet Legiſperitus,is, qui benefecit illi homini, nempe Samaritanus, videtur mihi magis illi proximus fuiſſe: non negat Sacerdotem, & Leuitam proximos, ſed nō ſe geſsiſſe, vt proximos, iuxta Domini interrogationem. Propria ſua reſponſione conuictus eſt,& edoctus Legisperitus. Si igitur Samaritanus Iudæo proximus eſt,igitur & Iudæus Samaritano: non ergo à iuſtitia, non à cognatione ratio proximi accipienda eſt;ſi enim inimicus Samaritanus proximus eſt; igitur quicunque etiam alius alienigena, & demum omnes homines ſibi inuicem proximi ſunt,& vnicuiq; benefaciendum eſt indigenti, ſicut Samaritanus fecit Iudæo, & à contrario debuit Iudæus facere Samaritano, ſi hic fuiſſet in ea neceſsitate. Sacerdos autem, & Leuita non præſtiterunt dilectionem, quam debuerunt.

At illi Ieſus: Vade, & tu fac ſimiliter.

COMMENTARIA.

Probat Dominus reſpōſionem legiſperiti,dicēs: Vade,ſcilicet ad negocia tua alia gerenda,& fac ſimiliter, ſcilicet benefac cuicunque indigenti, curam habe eius, qui tuo auxilio indiget, etiam ſi ſit alienigena, etiamſi aduerſarius,ſicut tu iudicaſti recte feciſſe Samaritanum cū Iudæo, ſic implebis præceptum Domini: Diliges proximum, ſicut te ipſum, ſic cognoſces, quis tibi ſit proximus ad dilectionem exhibendam.

ANNOTATIO LXIII.

Variæ huius parabolę expoſitiones.

Doctores hanc Domini parabolam primo noſtro patri, ac protoplaſto Adamo accommodant, interpretantes, ipſum eſſe,qui in deſcenſu de Hieruſalem in Iericho ſpoliatus, & vulneratus fuit, cui nec Sacerdos,nec Leuita,ideſt,nec ſacrificia vetera, nec lex opem ferre potuerunt; ſolus Samaritan⁹,id eſt,Chriſtus,qui cuſtos hominum eſt (hoc enim Samaritanus ſignificat,nempe cuſtodem) ſanauit,& ſuper iumentum carnis ſuæ impoſuit; per eam.n. noſtra peccata deſtruxit, & in ſtabulū Eccleſiæ conduxit,prælatis tanquam hoſpitibus curam commiſit; vinum, & oleum Sacramentorum reliquit; denarios duos,nouum,& vetus teſtamentum dedit;innumera alia dona contulit,quaſi ſuperogāti reddendo. Vide Orig.in prologo in Cantica. Baſilium in homil. in aliquot Scripturæ locos. Titum Boſtrenum in commētario; omnes hi parabolam Adamo accommodant.Totam autem quo ad ſuas partes interpretantur Chryſoſt. in quadam homil. de hac parabola,quæ habetur tom. 2. Similiter Auguſtinus lib. 2. quæſt. Euang.cap. 39.& lib. 3. Hypognoſ.& ſerm. 37 de verb. Dom.quendam alium ſenſum ſpiritualē adhibet Ambroſ.lib. 1.de pęnitentia.c. 10. Hanc eandem parabolam Doctores ſcholaſtici diſcutiunt, & vires arbitrii humani poſt peccatum per eā explicare conantur.

Quæ

Quæ omnia perſequi, eſſet longe ab inſtituto noſtro diſcedere. Quæ dicta ſunt, ſatis eſſe duxi, ſolum verba Athanaſii referam, quæ breuia ſeu compendioſa ſunt. in quæſt. ad Antiochū quæſt. 51. ſic inquit. Homo quidam à Hieruſalem deſcendit in Iericho, & incidit in latrones. Homo ille eſt Adam.; Hierſulem para liſus; Iericho mundus; latrones ſunt malę cogitationes, & tranſgreſſio; Sacerdos, Prophetæ; Leuita, Moſaica lex; Samaritanus eſt Chriſtus; oleum, & vinum, pretioſum corpus, & ſanguis, & ſanctum baptiſma: Diuerſorium autem eſt Eccleſia; & hoſpes ſanctus Paulus. Duo denarii ſunt uetus, & nouum teſtamentum. Hæc Athanaſius. Cæteri Patres latrones interpretātur dæmones, multaque alia diffuſe tractant.

Factum eſt autem, dum irent, & ipſe intrauit in quoddam caſtellum.

COMMENTARIA.

PRoſequitur Euangeliſta narrare ea, q̄ in hoc itinere Chriſtus geſſit, nempe in Iudæa quo miſit Diſcipulos prædicare, priuſquam ipſe veniret, & vbi ipſi à prædicatione reuerſi, Chriſto obuiauerunt. Dū igitur Chriſtus iter proſequeretur cum eis, factū eſt, vt diuerteret in quoddam caſtellū, ſeu in vicum, & pagum Iudææ, cuius nomen Euangeliſta tacet, ex narratis tamen deducimus fuiſſe Bethaniam caſtellum Marthæ, & Mariæ.

ANNOTATIO LXIIII.

Ordo tēporu, & rei geſtę ratio.

AN autem hoc, quod nunc narratur, immediate geſtum ſit poſt hiſtoriam de legiſperito, non eſt omnino certū, probabile eſt autem tunc factum, aut paulo poſt Non eſt autem dubitandum eueniſſe eo tempore, quo Diſcipulorum miſſio in Iudæam, & reuerſio facta eſt, quādo Chriſtus proficiſcebatur per Iudæam. Hoc autem caſtellum eſſe Bethaniam Ioan. c. 11. & 12. confirmat, quod diſtabat ſtadiis quindecim à Hieruſalem, vt ibi dicitur, ibi erāt Martha, & Maria. Attende autem non eſſe dictum ſic (factum eſt, vt intraret in quoddam caſtellum) ſed (dum irent, intrauit in quoddam caſtellum) vt ſignificaret Euangeliſta Chriſtum non eſſe profectum in id caſtellum, vt ibi maneret, ſed in tranſitu, dum alio proficiſcebatur, vt ſolent ii, qui aliquo euntes diuertunt ad loca intermedia. Poſſet aūt alicui uideri, ſolus Chriſtus intraſſe, non autem Diſcipuli nam dicitur, dum irent, nempe Chriſtus & Diſcipuli, ipſe intrauit, quaſi ſolus ipſe, non autem cæteri, qui cum eo ibant, id tamen nō eſt veriſimile; non. n. diuertiſſet ad cibum capiendum ſine ſuis Diſcipulis, quos etiā conuiuio huic interfuiſse affirmat Euthymius. Sed id exiſtimo ſignificatum eſse, omnibus euntibus ſolum Chriſtum cogitaſse, & voluiſse diuertere in caſtellum. Diſcipulis non opinātibus, aut exiſtimantibus cum diuerſurū. dicitur ergo ipſe intraſse, non quod illi non intrarent, ſed q̄ ipſe ſolus in eum locum diuertere uoluit, aut quia caſtellum non erat in recta via, quam peragebat, aut quia nondum erat tunc tempus diuertendi, vnde Diſcipuli de tali introitu non cogitabant.

Et mulier quædam Martha nomine, excepit illum in domum ſuam, & huic erat ſoror nomine Maria.

COMMENTARIA.

PRoſequitur hiſtoriam Euangeliſta. In eo caſtello erat mulier Martha nomine, quæ ibi habitabat. Hæc Chriſtum hoſpitio excepit. Habebat autem Martha ſororem nomine Mariam. Martha autem, aut quia natu maior, dr̄ recepiſſe in domum ſuam, nō autem Maria; aut quia domus ad ſolius Marthæ parte pertinebat. Magna virtus hoſpitalitas eſt & Deo grata; Chriſtum aūt excepiſſe valde commendādū eſt, pręſertim apud Iudęos, qui eum ſummo proſequebant̄ odio.

ANNOTATIO LXV.

HAE mulieres ſorores Lazari erant, cuius nulla nunc fit mentio, quia tunc ibi ille non aderat, qn̄ Chriſtus diuertit; ſi enim adfuiſset, non vtiq; Euangeliſta prętermiſiſſet: nam & ille aliquid erga Chriſtum feciſſet: nec Martha ſolam ſe in miniſterio relictam doluiſſet, aut non de ſola Maria, ſed etiam de Lazaro apud Dominum conqueſta eſſet. Bernardus in hom.

huius lectionis adfuiſſe putat Lazarum, ſed alia de cauſa non eſſe mentionem factam: nam applicans hanc hiſtoriam Beatæ Virgini, ſic inquit: Intrat domum Saluator, quam Lazarus mundat, ornat Martha, & Maria replet, internæ dedita contemplationi. Sed forte curioſus quiſquã requirat, cur in præſenti Euãgelica lectione nulla prorſus Lazari mentio fiat. Arbitror ſanè, ne id quidem à propoſita ſimilitudine diſſidere. Virginalem. n. domum intelligi volens, ſpiritus ſiluit non incongrue pęnitentiam, quę malum vtiq; cõmitatur. Abſit. n. vt proprii quidquam inquinamenti domus hæc aliquando habuiſſe dicaſ, vt in ea proinde ſcopa Lazari quę retetur. Hæc Bernardus. ſunt tamen ſpiritualiter magis, quam literaliter, & hiſtorice dicta.

Quæ etiam ſedens ſecus pedes Domini, audiebat verbum illius.

COMMENTARIA.

POnit inter ſorores diſcrimen, Maria quidem Domino prædicanti, ac docenti aſſidebat, ad pedes eius ſedens, & auido auditu cordis, & corporis excipiens, quæ ille dicebat. Ex hac ſententia colligimus duo. Vnum eſt, Dominum ſimul ac intrauit doctrinę ſuæ verbum effudiſſe. Alterum eſt, non ſolam Mariam audiendo verbo attendiſſe, ſed etiam Martham. Dictũ enim eſt: quæ etiam ſedens. particula enim (etiam) indicat alteram ſororem etiã conſediſſe, non quidem ſicut Mariam; hæc enim, vt ſtatim dicitur, aſſidua erat audiendo verbo; Martha vero frequenter diſtrahebatur ad miniſterium eorum, quæ ad cibum præparabantur. Perpende aſſiduam, & indeſinentem Domini verbi ſui prædicationem: nam hoſpitio exceptus, dum quę ad cibũ corporis neceſſaria erant, parabantur, docere non deſtitit. Quæ autem Chriſtus tunc docuerit, Euangeliſta non expreſsit.

ANNOTATIO LXVI.

ILla particula (etiam) cogit nos affirmare Martham ſimul cum Maria ſediſſe ad pedes Domini ad audiendum verbum eius, licet Martha frequenter diuerteret ad miniſterium, pręparandaſq; eſcas: Maria autem aſſidua, & permanens ſederet intenta doctrinæ. Cum enim nulla fiat mentio in hac lectione aliorum, niſi ſororum, oportet cum dicitur, Maria etiam ſediſſe, referre particulam ad Martham, vt etiam ipſa cõſideret, ſed non aſſidua, vti diximus. Ratio etiam ipſa id poſtulat; non enim eſt veri ſimile Chriſto intranti domum, & ſedẽti, ac docenti Martham, nec ad minimum temporis conſediſſe, vt ſermonis verbum aliquod audiret. hoc etiam quadrat uitæ actiuæ, cuius Martha figuram gerebat; licet enim magis operi, quam contemplationi ſtudeat, nõ tamen omni contemplatione, & meditatione vacua eſt.

Martha Et cum Maria ad pedes Domini docentis conſedit.

Martha autem ſatagebat circa frequens miniſterium.

COMMENTARIA.

NOn ſic altera ſoror Martha, ſed ſatagebat, id eſt, anxiè torquebatur, circa frequens miniſterium, ſcilicet dum frequenter cogebatur diſtrahi, & diuerti ab audiendo verbo, & incumbere miniſterio, & ijs, quæ præparabantur ad conuiuium Chriſti, & Diſcipulorum eius. Cum enim Martha eſſet, quæ Dominũ exceperat in domum ſuam, cura, & ſolicitudo conuiuij præparandi magis ei incũbebat.

ANNOTATIO LXVII.

ILlud (frequens miniſterium) Græce legitur πολυν διακονιαν, id eſt, multum miniſterium; præparabat enim multa ad conuiuium tanti hoſpitis, cui reſpondet verbum Domini: turbaris erga plurima, ſeu multa, vt Gręce legitur, uideturque accommodata interpretatio. Interpres uero uertit, frequens miniſterium, ſeu aſſiduum, quia aſſiduo oportebat eam intereſſe ijs, q̃ præparabantur, & manus admouere miniſterio, & à verbo Chriſti audiẽdo diſturbari, & hanc ſecuti ſumus cũ interprete explicationem.

Collatio Græci, et Latini textus in hoc loco.

cationem, & eſt expoſitio non minus accommodata. Nam & Græcum verbum ſic potuit verti. Illud autem, ſatagebat, Græce, περιεσπᾶτο, quidam vertunt, diſtrahebatur, ſeu diſtinebatur: congrue autem interpres noſter vertit, ſatagebat, vt diximus in commentario.

Quæ ſtetit, & ait.

COMMENTARIA.

MArtha huc, illucque diſcurrẽs nõ laboris pertæſa, ſed quod videret pro votis ſe non poſſe conuiuiũ præparare, cum ſola relicta eſſet in miniſterio, ſorore apud pedes Dñi quieſcente, ante Dominum adſtitit, ipſiuſque ſermonem interpellans dixit, quę ſequuntur.

ANNOTATIO LXVIII.

Locus Gregorij exponitur, qui cõtrarius videtur ſententię ſupra poſitę de Martha quod etiã ſederit ad pedes Domin.

GRegorius lib. 5. in lib. Reg. cap. 4. prope finem hæc verba põ de. ans, inquit: Martha, quæ circa frequens miniſterium ſatagebat, ſtetit, & locuta eſt. Quæ. n. ſtetit, ei nimium ſedere non licuit: quia ſi ad audiendum ſederet, inchoatum fortaſſe miniſterium, & inſufficiens impendiſſet. Hæc Gregor. Videntur autem hęc aduerſa iis, quæ diximus paulo ſuperius. Martham nempe ſediſſe, ſed frequenter ad pręparandum conuiuium diſcurriſſe; ſi enim non ſediſſet per breuem ſaltem temporis moram ad audiendum cum ſorore verbũ Chriſti, non diceretur de Maria, etiam ſediſſe ad pedes Domini. Dico igitur Gregorium ſic intelligẽdum, poſtquam Martha frequẽter à ſeſſione ad miniſterium diſcurriſſet, ſemel ſtetiſſe, & locutam eſſe Domino. Quod ſi hæc non poſſunt accommodari Gregorio, vt pote affirmanti illam ſemper diſcurriſſe, nec vnquam ſediſſe, vt magis ad mentem Gregorij facere vr, dico eius ſententiam eſſe probabilem, magis tñ accommodatam nobis eſſe viſam, quam ſecuti ſumus; vix. n. interpretari illa verba poſſumus, (quæ etiam ſedens ſecus pedes Domini audiebat verbum illius.) Particula namque illa (etiam) probat Marthã ſimul aliquando ſediſſe, & audiuiſſe verbum Chriſti. Videns autem Gregor. non poſſe in Martha vitam actiuam ſignificari, niſi aliquo modo Chriſto adſtitiſſet, quod nos explicamus, dicẽtes, per aliquot morulas, & interrupte ſediſſe, & audiſſe Chriſtum, ipſe id accommodat aliter, nempe dum diſcurrebat Martha huc, & illuc miniſtrando, vidiſſe Chriſtum, & in hoc ſignificari vitam actiuam habere aliquando meditationem, & Chriſto adſiſtẽtiam. At verò non legitur in Euangelio, quod diſcurrendo, & tranſeundo viderit Chriſtum, habemus autem inſinuatum, quod ſederit, idcirco hoc probamus magis, quã illud. Verba Gregorij ſunt iſta, quæ nos noſtræ interpretationi accommodamus, quod enim Gregorius viſioni tranſeunti dat, nos damus breuibus ſeſſionibus, & interruptis. Notãdum, inquit, eſt, quod Martha tranſeundo Dominum vidit, non tamen tranſeundo, ſed ſtando locuta eſt; nã Euangeliſta cautè expreſſit, dicens, Quæ ſtetit, & ait. Quo profectò exemplo inſtruimur, vt qui fratribus miniſteria exhibemus, ſi per moram ſedere ad redemptoris pedes non poſſumus, per aliquãtulam morulam redemptori adſiſtere debeamus. Sed benè ei adſiſtimus, ſi tranſeundo, & ſeruiendo videamus. Quid eſt autem tranſeundo Dominum cernere, niſi in omni noſtro bono opere ad ipſum dirigere cordis intentionem? tranſimus enim quando huc, illucque diſcurrendo in membris ſuis Domino miniſtramus, ſed tráſiendo Dominum cernimus, ſi per omne; quod agimus, pręſentem nobis ipſum, cui placere cupimus, contemplamur. Hæc ille.

Domine, non eſt tibi curæ, quod ſoror mea reliquit me ſolam miniſtrare?

COMMENTARIA.

NOn incuſat Martha Chriſtum, ſed ſororẽ apud Chriſtũ, quod eã ſolã reliquerit miniſtrare, ipſa aũt ſederet ad pedes Chriſti; ſenſus eſt; Domine non eſt tibi curæ? id eſt, tuæ curæ eſt, ad te ſpectat, tibique incumbit prouidere de hoc, quod ſolam me ſoror reliquerit in miniſterio.

ANNOTATIO LXIX.

QVod diximus Martham non incuſare Chriſtum, ſed ſororẽ apud Chriſtũ tanquam iudicẽ, conſonat Auguſtino ſer. 26. de verb. Dom. Interpellat, inquit, Martha hoſpitem, ad iudicem deponit poſtulationem piarum querelarum, quod eam *Explicatio ſuperioris ſñiæ.*

ſoror deſeruerit,& ſic laborantem in mini ſterio adiuuare neglexerit. Hæc ille. Illud autem, Non eſt tibi curæ; ſimilis phraſis eſt apud Marcū 4. Magiſter non ad te pertinet, quod perimus? Græce eadē ſunt verba in Marco, quæ nūc in Luca, non eſt curæ tibi? id eſt, curæ tuæ eſt, & ad te ſpectat aduertere, & prouidere, quia perimus. Ita et nunc in præſenti loquitur Martha; inter rogationes.n. hę æquiualent affirmatiuis. Notat autem Gregor. lib. 5. in lib. Regum, c. 4. prope finem, hæc verba Marthæ proceſſiſſe ex quadam confidentia erga Chriſtum, quam ei dabat labor pro eo aſſumptus in cibis præparandis, accommodatq; laborātib. in vita actiua. verba ipſius ſunt: Notandum, inquit, eſt quia Martha confidenter loquitur, dicens, Domine non eſt tibi curæ, quod ſoror mea reliquit me ſolā miniſtrare? Quod certe perfectis quibuſdā operarijs ſanctæ Eccleſiæ cōuenit, qui omnipotenti Deo preces tanto fiducialius offerunt, quanto laborioſius ei in membris ſuis miniſtraſſe meminerunt. Hæc ille.

Dic ergo illi vt me adiuuet.

COMMENTARIA.

PEtit Martha Chriſtum, vt iubeat ſorori opem ei ferre; Iube inquit, illi vt vnà mecum miniſterio manum admoueat. Notanda eſt particula illationis (ergo) ex præcedēti ſententia inferens, quaſi diceret, cum tibi curę ſit, tibiq; incumbat prouidere, quod me ſolam reliquerit, iube ergo vt me adiuuet. Prudenter, & reuerenter Martha non ad ſororem, ſed ad Chriſtum ſermonem conuertit; ſciebat enim ſororem Chriſti eloquio ita illectā eſſe, vt nullis dimoueretur precibus, niſi iuſſu Chriſti. Animaduertebat etiam non decere eam propria voluntate à Chriſto auerti, niſi ipſo iubente, ideo prudenter, & reuerenter non ſorori, ſed Chriſto loquitur.

Et reſpondens dixit illi Dominus: Martha, Martha, ſolicita es, & turbaris erga plurima.

COMMENTARIA.

REſpondet Dominus ad tria, nimirum ad cauſam, quæ inducebat Martham ad incuſandā ſororem, petendumque ipſius in miniſtrando iuuamen; & ad ipſam accuſationem; & demum ad petitionem. Ad primum quidem reſpondet dulci quadam reprehenſione; taxat.n. eam non facti, quia bonum, & laudabile erat, ſed nimietatis in rebus, & ſuperfluæ ſolicitudinis, dicens: Martha, Martha ſolicita es, & diſtraheris in multis pluſquā oportet præparandis; ſi pauciora, & quæ ſatis eſſent, parares, non ita ſolicita, & diſtracta eſſes: modum ergo non tenes, nec in ſolicitudine, & diſtractione, nec in ipſis rebus, quas ad eſcā pręparas. Turbatio, & diſtractio in multis, cauſa erat ſolicitudinis nimiæ. Geminata aūt uox, Martha, Martha, familiaritatē & dulcedinem quandam cum reprehēſione admiſtā ſignificat.

ANNOTATIO LXX.

QVod ad literam ſpectat, Græce non legitur ſuperlatiuum, plurima, ſed poſitiuum, multa, ſicq; legit Auguſtinus ſer. 27. de verb. Dom. quod aūt ad rē attinet, conueniunt Doctores, Dnm reprehendiſſe Martham, non quidem de opere, quod bonum, & laudabile erat, ſed de circunſtātia quadam; quæ aūt hæc ſit, non vniformiter explicāt. Chryſoſtomus.n hom. 43. in Ioann. dicit, eſſe reprehenſam, eo quod temporis rationem non habuit, ſic n. inquit: Quod ad Martham locutus eſt Ieſus, non in operando reprehenſionē dixit, ſed quod tempus conſiderandum ſit, & diſtribuendum, ne audiendi verbi Dei occaſio, in carnalium rerum cura conſumatur. Non ergo deſidiam laudat, ſed ad audiendum allicit: Veni, inquit, vt vos docerem; tu aūt circa prandium occuparis, variis ciborum generibus me vis excipere, aliū cibum para, ſermonibus meis attende, ſororis deſiderium imitare. neque coarguebat Ieſus hoſpitalitatem, abſit, ſed doctrinæ tempore alijs non eſſe vacādum negotiis, admonebat. Hæc Chryſoſt. Cuius ſentētia vix accommodari poteſt contextui, cū verba ipſa ſignificent Martham reprehēſam, non quod eo tempore occuparetur miniſterio, cū tunc eſſet opportunitas pręparādi, ſed quod nimium ſolicita eſſet, & multa ſupra neceſſitatē pararet. Vnde recte di

xit

xit Titus Boſtrenus, Dñm non ſubmouiſſe Martham ab opere illo. Verius igitur interpretatur Gregorius loco allegato in præced. annot. qui iis, quæ in comment. diximus, conſonat. Quia in ipſis inquit. quæ actiuæ vitæ deſeruiunt, nimietas ſollicitudinis cohibenda eſt, Martha reprehendit, quæ tā ſolicita aſſeritur, vt erga plurima turbetur. Actionis quidē feruor tunc recte diſponitur, cum ſic inſiſtimus operi, vt trāquillo corde eū, cui opera noſtra conſecrare nitimur, videamus. Hæc Gregorius. Cui adiungendum eſt non ſolum nimietatem in ſolicitudine, & turbatione fuiſſe notatam, ſed ēt in ipſis rebus ad eſcam præparatis ſuperfluitatem; immo hęc erat illius cauſa. dictum eſt.n. turbaris erga plurima. Aduerte illius repetitionis, Martha, Martha, duas adferre cauſas Auguſtinū ſer. 26. de verbis Dñi. ſic.n. inquit: Repetitio nominis eſt indiciū dilectionis; aut forte mouēdę itētionis, vt audiret attētiꝰ. Hęc ille.

Porro vnum eſt neceſſarium.

COMMENTARIA.

Connexa eſt hæc ſententia præcedenti; taxat enim multitudinem ciborum, quæ cauſa erat nimiæ ſolicitudinis, & turbationis, ſeu diſtractionis, Vnum inquit, eſt neceſſariū, qua ſi diceret; turbatio ſuperflua eſt erga plurima, cū unum ſit neceſſarium, id eſt, cū ad uſum uitæ ſatis ſit vnū, aut alterum, nec tam multis indigeamus.

ANNOTATIO LXXI.

Variæ expoſitiones Patrū circa ꝓpoſita.

Græca magis explicāt expoſitionem in commentario poſitam, ad verbum.n. verti pōt, vno opus eſt. Eſt aūt multiplex Patrum expoſitio huius ſniæ. Primo loco Titus Boſtrenus in comment. hiſce verbis explicat, vt idē ſit ac ſi diceret, paucis natura contenta eſt. Cui expoſitioni conſentit ea, quam ſecuti ſumus in commentar. Secundo loco Baſilius in regul. fuſi. diſpu. interrog. 20. duas ꝓfert interpretationes. Vna eſt eadem, quā Titi allegati, ſ. paucis cibis opus eſt. quantum ad apparatū, quaſi diceret, non eſt opus tam multa parare, pauca ſufficiunt. Altera eſt, vt vnum non accipiatur pro paucis, ſed pro vere vno, referaturq; ad uitæ neceſſitatē, vt ſit ſenſus, non eſt cur tam multa præpares; vnum.n. ſolum neceſſarium eſt, nempe vt uitę neceſſitati ſatiſfiat ſatis. Vnde non eſt, cur erga multa turberis, cum ſine his vitę neceſſitati ſatisfieri poſſit. Mihi magis placet prior expoſitio, vt vnū referatur ad cibos ipſos: ſic.n. reſpōdet verbo illi, tu baris erga plurima, nempe plura fercula, vno aūt opus eſt, non tam multis. Cum Baſilio conſentit Hieronymus epiſt. ad Euſtochium, de cuſtodia virginita. Tertio loco Auguſtin. ſer. 26. de verb. Dñi, & Gregor. lib. 1. in lib. Reg. c. 4. & alii ēt Patres, ad finem vltimū, qui eſt ſummum, & vnicum bonum referunt, in quod noſtra mens eſt dirigenda, & à quo non diſtrahēda. Quę quidē expoſitio magis ad Spiritum, quā ad literā ſpectat. Quarto loco Euthymius hoc unū interpretatur auſcultationem uerbi Chriſti. Omnia hęc mihi uidentur minus accommodata, cum oīum appoſitiſſima interpretatio ſit ea, quę eſt Titi, Baſilii, & in commentario poſita. Illa autem particula, porro. Grçce eſt, δὲ, ac ſi diceret, unū aūt, ſeu, atqui unum eſt neceſſarium. Auguſtinus uero ſermo. 27. de uerb. Dom. legit, quando unum eſt neceſſarium.

Maria optimam partem elegit.

COMMENTARIA.

Reſpondet nunc Dominus querelæ Marthæ cōtra ſororem, quod eam reliquerit ſolam miniſtrare; præfert autē quod Maria fecit, illi, quod Martha exhibebat. ſenſus eſt, non eſt, quod queraris de ſorore, quod te ſolā reliquerit miniſtrare, quaſi in hoc minus benefecerit, ſcito optimam partem elegiſſe. bonū eſt, quod tu facis, miniſterium melius tamen, & eligibilius eſt, quod facit Maria; præſtat ſpirituale corporali, & cibus mentis cibo corporis.

ANNOTATIO LXXII.

Poſitiuū pro cōparatiuo in Scriptura ſacra ſæpe ſumptum.

Græce non hꝫ ſuperlatiuum, ſed poſitiuum, Bonā, inquit, partē elegit: at poſitiuum in hoc loco poſitū eſt pro cōparatiuo, nā Chriſtus conferebat quod Maria faciebat, Marthę officio, quia Martha ſuū præferens petebat Mariam a propoſito remoueri, & ad ſuū trahi, ſicq; Auguſt. ſer. 27. legit, & interpretatꝰ. Maria, inquit, meliorē partē elegit, non tu malā, ſed illa meliorem. Sicq; notat Euthymius, poſitiuum hoc uim habere cōparatiui. Quę phraſis

Hebræa eſt, & vſurpatur ſæpe à Scriptura 1.Cor.7. Dico nuptis,& viduis,bonum eſt ſi ſic permanſerint i.melius eſt. & in pſal. 117. Bonum eſt cõfidere in Dño,quam cõfidere in hoïe. Bonum eſt ſperare in Dño, quam ſperare in Principibus. Eccleſiaſ.20. Quam bonum eſt arguere, q̃ iraſci . & in Euangelio Matt.18. Bonum eſt tibi ad vitam ingredi debilem, aut claudum,quam duas manus, aut duos pedes habentẽ mitti in ignem æternum,& bonũ eſt tibi vnũ oculum habentem ad uitã intrare, quam duos oculos habentem mitti in gehennã ignis. Sunt multa huius rei exempla. Hoc exemplo Apoſtoli Act.6. prætulerunt prædicationẽ verbi,miniſterio erga pauperes; dicunt.n. Non eſt æquum nos derelinquere verbum Dei,& miniſtrare menſis. Hoc quidem bonum eſt;ſi.n.non eſſet,non elegiſſent Diaconos, qui ei officio incumberẽt,illud tñ melius,ac magis neceſſarium.

Quæ non auferetur ab ea.

COMMENTARIA.

VLtimo loco reſpõdet Dominus ad petitionem Marthæ, nempe, dic illi,vt me adiuuet. Hæc pars,inq̃t Chriſtus,quæ eſt ad meos pedes ſedere ad audiendum verbum,nõ auferetur ab ea,quaſi apertius diceret: nunquam ego illi dicam, vt deſerat,quod facit,& adiuuet te. Non dẽt quod maius eſt dimitti pp id , quod minus eſt. Nec ex hoc eſt, qđ velim te nimio labore cõſumi, nã vno, aut altero opus eſt ad victũ meũ, ſi hoc facis, non eſt, qđ Maria adiuuet te. Hæc omnia inſinuat Dñs in hac ſua reſponſione.

ANNOTATIO LXXIII.

Quæ ſit pars Mariæ, quã Domin⁹ dicit ab ea nõ auferendã.

AVguſtinus ſer.27.de verb. Dom. hanc ſniam ſic intelligit,vt à Maria pars eius non ſit in æternũ auferenda, quia contemplatio Dei in altera ẽt vita perdurat , quæ fuit pars Mariæ. infert ẽt ex hac ſnĩa, Marthę partem auferendam,quia cum in altero ſęculo nulla ſit futura beatis calamitas,nec neceſſitas,nec infirmitas,nõ erit materia, erga quã ſe actiua vita exerceat, auferetur igitur pars Marthæ , ſed in meliorem commutabitur. Hæc oĩa exiſtimo intelligenda ſpiritualiter,ſm quẽ ſenſum Patres interpretãtur duas in his ſororibus vitas ſignificari. In Martha quidẽ actiuã, q̃ laborioſa eſt,& in iis, quæ ad proximũ ſpectant,operibus verſatur,ac bona,& laudabilis,& in Eccleſia neceſſaria eſt: In Maria vero cõtẽplatiuã,q̃ magis in ſui ipſius perfectione,ac progreſſu poſita eſt,& corporis laboribus, ac operibus magis caret, perfectiorq; eſt priori, ſimiliorq; eſt uitæ beatorũ, & erga Deũ proximius verſatur. Quę vero ex vtraq; componitur , ac de vtraque participat, perfectior cenſetur,qualis eſt vita Prælatorum,quę actionem hẽt, & contemplationem. de his multa Patres ſcripſere,quę proſequi non cenſui neceſſarium,quia frequentiſſime ſcripta inueniũtur apud plurimos. Quod aũt ad locũ pręſentem ſpectat,literalem ſenſum exiſtimo eum eſſe, qui in comment. explicatus eſt; cum.n. Martha peteret a Dño,vt Marię iuberet ab audiendo verbo deſiſtere, eãmq; in miniſterio iuuare,reſpõdit Dñs ſe hoc nolle facere,cum melius, ac perfectius eſſet hoc,quam id,cui Martha incumbebat: Non, inquit, auferetur ab ea , & vis eſt in verbo, auferendi, quaſi diceret, dum ipſa uoluerit,non eam cogam iubendo diſcedere. Nec ex hoc infertur(à te aũt auferetur, quod facis) nõ hoc inquã ſequitur, immo confirmat Martham in eo monẽdo, ne ſuperfluo labore fatigetur. Erga plurima,inquit,turbaris, cum unum eſt neceſſarium, huic uni incũbe, & ſola perficies,nec erit, quod Maria te adiuuet, Hunc puto ad literam eſſe ſenſum. Recte hic Titus Boſtrenus notauit,cum Diſcipuli per orbem eſſent mittendi,& a multis hoſpitio excipiẽdi, voluit Dominus hoc ſuo hoſpitio eos inſtituere, qualiter ſe gerere deberent. Hoc autem eſt,a uerbi prędicatione quacunque data occaſione non deſiſtere, eam omni cibo corporis pręponere , ſuperflua corporis uitare , uno cibo neceſſario eſſe contentos.

Finis Capitis Decimi.

FRAN-

FRANCISCI CARDINALIS TOLETI IN SACROSANCTVM LVCÆ EVANGELIVM COMMENTARII.

CAPVT VNDECIMVM.

ET factum eſt: cum eſſet in quodam loco orans, vt ceſſauit, dixit vnus ex diſcipulis eius ad eum: Domine, doce nos orare, ſicut docuit & Ioannes Diſcipulos ſuos. Et ait illis: Cum oratis, dicite: Pater ſanctificetur nomen tuum. Adueniat regnum tuum. Panem noſtrum quotidianum da nobis hodie. Et dimitte nobis peccata noſtra, ſi quidem & ipſi dimittimus omni debenti nobis. Et ne nos inducas in tentationem. Et ait ad illos: Quis veſtrum habebit amicum, & ibit ad illum media nocte, & dicet illi: Amice, commoda mihi tres panes, quoniam amicus meus venit de via ad me, & non habeo, quod ponam ante illum, & ille deintus reſpondens dicat: Noli mihi moleſtus eſſe, iam oſtium clauſum eſt, & pueri mei mecum ſunt in cubili, non poſſum ſurgere, & dare tibi. Et ſi ille perſeuerauerit pulſans: dico vobis, etſi non dabit illi ſurgens, eo quod amicus eius ſit, propter improbitatem tamen eius ſurget, & dabit illi, quotquot habet neceſſarios. Et ego dico vobis: Petite, & dabitur vobis: quærite, & inuenietis: pulſate, & aperietur vobis. Omnis enim, qui petit, accipit: & qui quærit, inuenit: & pulſanti aperietur. Quis autem ex vobis Patrem petit panem, numquid lapidem dabit illi? Aut piſcem: numquid pro piſce ſerpentem dabit illi? Aut ſi petierit ouum: numquid porriget illi ſcorpionem? Si ergo vos cum ſitis mali, noſtis bona data dare filijs veſtris: quanto magis Pater veſter de cęlo dabit ſpiritum bonum petentibus ſe? Et erat eijciens dæmonium, & illud erat mutum. Et cum eieciſſet dæmonium, locutus eſt mutus, & admiratæ ſunt turbæ. Quidam autem ex eis dixerunt: In Beelzebub principe dæmoniorum eijcit dæmonia. Et alij tentantes, ſignum de cęlo quærebant ab eo. Ipſe autem vt vidit cogitationes eorum, dixit eis: Omne regnum in ſeipſum diuiſum deſolabitur, & domus ſupra domum cadet. Si autem & Satanas in ſeipſum diuiſus eſt, quomodo ſtabit regnum eius? quia dicitis in Beelzebub me eijcere dæmonia: Si autem ego in Beelzebub eijcio dæmonia: filij veſtri in quo eijciunt? Ideo ipſi iudices veſtri erunt. Porro ſi in digito Dei eijcio dæmonia: profecto peruenit in vos regnũ Dei. Cum fortis armatus cuſtodit atrium ſuum, in pace ſunt ea, quæ poſſidet. Si autem fortior eo ſuperueniens vicerit eum, vniuerſa arma eius auferet, in quibus confidebat, & ſpolia eius diſtribuet. Qui non eſt mecum, contra me eſt, & qui non colligit mecum, diſpergit. Cum immundus ſpiritus exierit de homine, ambulat per loca inaquoſa, quærens requiem, & non inueniens dicit: Reuertar in

tar in domum meam vnde exiui. Et cum venerit inuenit eam ſcopis mundatam, & ornatam. Tunc vadit, & aſſumit ſeptem alios ſpiritus ſecum, nequiores ſe, & ingreſſi habitant ibi. Et fiunt nouiſſima hominis illius peiora prioribus. Factum eſt autem, cum hæc diceret: extollens vocem quædam mulier de turba dixit illi: Beatus venter, qui te portauit, & vbera, quæ ſuxiſti. At ille dixit: Quinimmo beati, qui audiunt verbum Dei, & cuſtodiunt illud. Turbis autem concurrentibus cœpit dicere: Generatio hæc, generatio nequam eſt: ſignum quærit, & ſignum non dabitur ei, niſi ſignum Ionæ Prophetæ. Nam ſicut fuit Ionas ſignum Niniuitis, ita erit & Filius hominis generationi iſti. Regina Auſtri ſurget in iudicio cum viris generationis huius, & condemnabit illos: quia venit à finibus terræ audire ſapientiam Salomonis: & ecce plus quam Salomon hic. Viri Niniuitæ ſurgent in iudicio cum generatione hac, & condemnabunt illam: quia pœnitentiam egerunt ad prædicationem Ionæ, & ecce plus quam Ionas hic. Nemo lucernam accendit, & in abſcondito ponit, neque ſub modio, ſed ſupra candelabrum, vt qui ingrediuntur, lumen videant. Lucerna corporis tui, eſt oculus tuus. Si oculus tuus fuerit ſimplex, totum corpus tuum lucidum erit: ſi autem nequam fuerit, etiam corpus tuum tenebroſum erit. Vide ergo ne lumen, quod in te eſt, tenebræ ſint. Si ergo corpus tuum totum lucidum fuerit, non habens aliquam partem tenebrarum, erit lucidum totum, & ſicut lucerna fulgoris illuminabit te. Et cum loqueretur, rogauit illum quidam Phariſæus, vt pranderet apud ſe. Et ingreſſus recubuit. Phariſæus autem cœpit intra ſe reputans dicere, quare non baptizatus eſſet ante prandium. Et ait Dominus ad illum: Nunc vos Phariſæi quod deforis eſt calicis, & catini, mundatis: quod autem intus eſt veſtrum, plenum eſt rapina, & iniquitate. Stulti nonne qui fecit quod deforis eſt, etiam id, quod deintus eſt, fecit? Verumtamen quod ſupereſt, date eleemoſynam; & ecce omnia munda ſunt vobis. Sed væ uobis Phariſæis, quia decimatis mentham, & rutam, & omne olus, & præteritis iudicium, & charitatem Dei: hæc autem oportuit facere, & illa non omittere. Væ uobis Phariſæis, quia diligitis primas cathedras in ſynagogis, & ſalutationes in foro. Væ uobis, quia eſtis ut monumenta, quæ non apparent, & homines ambulantes ſupra, neſciunt. Reſpondens autem quidam ex Legiſperitis, ait illi: Magiſter hæc dicens etiam contumeliam nobis facis. At ille ait: Et uobis Legiſperitis uæ: quia oneratis homines oneribus, quæ portare non poſſunt, & ipſi uno digito ueſtro non tangitis ſarcinas. Væ uobis, qui ædificatis monumenta prophetarum: patres autem ueſtri occiderunt illos. Profecto teſtificamini quod conſentitis operibus patrum ueſtrorum: quoniam ipſi quidem eos occiderunt, uos autem ædificatis eorum ſepulchra. Propterea, & ſapientia Dei dixit: Mittam ad illos Prophetas, & Apoſtolos, & ex illis occidēt, & perſequentur. Vt inquiratur ſanguis omnium Prophetarum, qui effuſus eſt à conſtitutione mundi à generatione iſta, à ſanguine Abel, uſque ad ſanguinem Zachariæ, qui periȷt inter altare, & ædem. Ita dico uobis, requiretur ab hac generatione. Væ uobis Legiſperitis, quia tuliſtis clauem ſcientiæ, ipſi non introiſtis, & eos, qui introibant, prohibuiſtis. Cum autem hæc ad illos diceret, cœperunt Phariſæi, & Legiſperiti grauiter inſiſtere, & os eius opprimere de multis, inſidiantes ei, & quærentes aliquid capere de ore eius ut accuſarent eum.

CAPVT XI.

Et factum eſt cum eſſet in quodam loco orans.

COMMENTARIA.

FREQVENS erat Chriſtus in oratione ad Patrem, vt nobis exemplo & opere prodeſſet; omnis enim eius oratio meritoria erat, & ſatisfactoria pro nobis, noſque ad orandum pro nobis ipſis exhortatur; ſi enim ille pro nobis orat; debemus profecto nos ipſi pro nobis orare. ſi qui liber eſt, orat pro captiuo, ęquum eſt vt & captiuus pro ſe ipſo oret. illius oratio noſtram fecit orationem acceptam: efficaciaq; illius noſtræ contulit virtutem.

ANNOTATIO I.

QVis locus hic eſſet, in quo Chriſtus nũc oraſſe dicitur, quodue tempus, & an poſt ea, quę narrata ſunt, aliqua alia ab Euangeliſtis narrata intercesſerint, ignoratur à doctoribus, ideirco nihil de connexione cum ijs, quæ in fine capitis præcedentis dicta ſunt, dicimus. Hoc certum eſt, extra domum Mathæ hæc eueniſſe.

Vt ceßauit, dixit vnus ex Diſcipulis ad eum.

COMMENTARIA.

PRudenter fecit Diſcipulus, dum orantem Chriſtum non interpellauit, ſed finem orationis expectauit. Erat quidem Chriſtus in perpetua contemplatione ad Deum, nec ab hac vllo vmquam temporis momẽto ceſſauit, de quo ſcriptum eſt Pſal. 15. Prouidebam Deum in cõſpectu meo ſemper: particulares tamen quaſdam preces, & orationes ad Patrem fundebat, corpuſque ſuum orationi accommodabat, quarum vna erat hæc, & ab huiuſmodi aliquando ceſſabat. Quis autem eſſet Diſcipulus hic, in annotatione diſcutitur.

ANNOTATIO II.

AVguſtinus ſerm. 28. de verb. Domi. & tract. 7. in Ioannem hanc petitionẽ, cuius nunc meminit Lucas, ab Apoſtolis ipſis factam interpretatur, iuxta quam interpretationem neceſſe eſt dicere, hũc Diſcipulum fuiſſe vnum ex Diſcipulis, qui non proprio nomine, ſed communi cæterorum Chriſtum petierit, vt eum doceret orare. Euthymius autem exiſtimat hunc Diſcipulum non fuiſſe Apoſtolum, ſed vnum ex ſeptuaginta.

Quis fuerit diſcipulus hic, de quo in hoc loco mentio fit.

Videtur Auguſtinus ſentire hanc hiſtoriam de orando eandem eſſe cum illa Matth 6. vbi Chriſtus Apoſtolos docuit eandem orationem, quæ nunc habetur à Luca, cuius ſententię videtur aduerſari, tũ quod apud Matthæum Chriſtus non interrogatus, ſed multiloquium gẽtium repellẽs, docuit Apoſtolos orandi modum; hic vero requiſitus reſpondit: tum quod illic Apoſtolos omnes hunc orandi modũ docuiſſe dicitur; hic vero vnum tantũ Diſcipulum: tum quod apud Matthæum dicitur eum orandi modum tradidiſſe, cum aſcendit in montem, & ſedens aperuit os ſuum, & ſermonem ad Apoſtolos multis documẽtis, & præceptis refertum habuit; nunc autem cum in quodam loco oraſſet, tum demum quod hic dicitur, doce nos orare, ſicut Ioannes docuit diſcipulos, qđ Chriſtus audiens, orandi modum dedit: at apud Matthęum nulla mentio fit Ioannis Baptiſtæ, nec ea occaſione aut ratione motus docuit orare. ſed abſolute vt inſtitueret Apoſtolos non eſſe orandum, ſicut gentes orabant. Exiſtimo ergo diuerſam hãc hiſtoriam eſſe, primoq; Chriſtum Apoſtolos docuiſſe hanc orandi formam, quando in monte fuit, poſtea vero ad petitionem Diſcipuli huius, qui vnus erat ex Septuaginta, nec tunc aderat, qui pro ſe & alijs ſuis condiſcipulis, qui modum à Chriſto non audierant, id petit. bis orandi ergo hunc modum à Chriſto traditum Euangeliſtæ referunt.

An hęc hiſtoria de orãdo eadẽ ſit cum illa Matth. 6.

Domine doce nos orare, ſicut docuit & Ioannes diſcipulos ſuos.

COMMENTARIA.

MOdum orandi ſibi & condiſcipulis tradi petit, argumentum ſumens quia Ioannes Baptiſta ſuis etiã diſcipu-

diſcipulis modum orandi dedit; cum videret enim Chriſtum nouum vitę inſtitutum docere, nouum orãdi modum quæſiuit; oratio enim ad Deum neceſſaria eſt, ſine qua recte viuere nemo poteſt. Cum autem dicit. Doce nos orare, rogat quæ in oratione petẽda ſunt doceri, & merito dicente Paulo Rom. 8. quid oremus ſicut oportet, neſcimus. dum autem pluraliter, inquit: Doce nos, non pro ſe ſolo, ſed pro alijs etiam petit.

ANNOTATIO III.

Oratio, quã Ioãnes Baptiſta docuit, q̃nam fuerit, cur Scriptura nõ loquatur. Orationis neceſſitas, efficacia, et antiquitas.

QVæ fuerit oratio, quam Ioannes docuit Scriptura non meminit, vt Tertullianus in tract. de oratione affirmat. eiuſque cauſam reddit: ideo, inquit non extat, in quæ verba docuerit Ioannes adorare, quod terrena cęleſtibus ceſſerint, quaſi diceret, ceſſit Euangelio lex, & id quod ad eam quodammodo pertinebat, vt baptiſmus Ioannis, ac eius oratio, orationẽ autem neceſſariam eſſe, & vtiliſſimã, multaque per eam impetrari à Deo, antiquiſſimamque & à mundi exordio, Scriptura ſacra frequentiſſime teſtatur. actus eſt virtutis religionis adeo ei connexus, & cohærens, vt ij etiam, qui falſam religionem tenent, oratione vtantur, vt videre eſt in idololatris, & infidelibus. de ea dicemus nonnulla in ſequentibus commentarijs, & annotationibus.

Et ait illis, cum oratis, dicite.

COMMENTARIA.

IVſtæ, & pię petitioni annuit Chriſtus, & non petẽti ſoli, ſed ijs etiã, qui per eum idem ſcire cupiebant, reſpondet; ait enim illis, vnus petijt, ſed pluribus loquitur, quia in eo vno plures petebant: Cum oratis, inquit, dicite, id eſt, ſic orabitis, hæcque erit oratio, quam vos tamquam meos Diſcipulos doceo.

Pater.

COMMENTARIA.

PRæponitur perſona, ad quam dirigitur oratio: Deus autem eſt ſub nomine Patris. Optimum autem orãdi principium hoc eſt, per quod gratia Euangelij nobis declaratur, ſpes impetrandi roboratur, ad orãdum, ac petẽdum excitamur, religionis cultus commendatur. Gratia quidem Euangelij declaratur, per quod in adoptionis filiorum dignitatem euehimur, qui ante eramus per legem in ſtatu ſeruorum. Rom. 8. Non accepiſtis, inquit, iterum ſpiritum ſeruitutis in timore, ſed accepiſtis ſpiritum filiorum Dei. Spes autem impetrandi roboratur; quid enim nõ dabit Patris amor? quid nõ obtinebit filiorum affectus? Rom. 5. Gloriamur, inquit, in ſpe filiorum Dei. Ad orandũ vero excitamur; quid enim ad petendum æquè excitat indigentes, quam impetrandi fiducia, quã Patris nomen offert. Religionis demum cultus commendatur, in quo cum reuerentia dilectio coniungitur; patres enim & amamus, & reueremur; Domini enim timentur magis, quam amantur. præſtat autem amor timori. Malach. 1. Si pater ego ſum, vbi eſt honor meus? Dicit Dominus. Si ego Dominus, vbi timor meus? Hæc omnia prima hæc orationis pars indicat, nempe Pater.

ANNOTATIO IV.

Diſcrimen noui et veteris teſtamẽtis quo ad filiorum Dei adoptionem.

DE differentia noui & veteris teſtamenti quantum ad filiorum Dei adoptionem, diximus in commentarijs in Ioannẽ in illa verba (dedit eis poteſtatem filios Dei fieri) per gratiam enim quę per fidem Chriſti à principio mundi data eſt, fiebãt homines Dei filij adoptione; tamen ante Euangelium erant homines iuſti in ſtatu ſeruorum, dicente Paulo Gal. 4. Quanto tẽpore hæres paruulus eſt, nihil differt à ſeruo, cum ſit dominus omnium: at per Euãgelium & Chriſti aduentum prouecti ſumus ad ſtatum filiorum. vnde ſubiungit ibidem Paulus: Cum venit plenitudo temporis miſit Deus filium ſuum, factum ex muliere, factum ſub lege, vt eos, qui ſub lege erant, redimeret, & adoptionem filiorũ reciperemus, intellige quantum ad ſtatũ abiecta ſeruitutę legis, de qua adoptione dr 1. Ioan. 3. Videte qualem charitatẽ dedit nobis Pater, vt filij Dei nominemur & ſimus. Simus dicit, quantũ ad rẽ ipſam, &

ratio-

ſationem filiationis; nominemur aũt quã tum ad ſtatũ. Vt igitur ſignificaret Chriſtus hanc adoptionis perfectionem, iubet nos Deum vocare Patrem, & ad eum orationem dirigere Patris inuocatione; & idcirco Euangeliũ lex amoris dr̃, quia filiorum eſt; vetus autẽ teſtamentum timoris lex; ſeruorum enim eſt timor, filiorum dilectio. Hac eadem de cauſa Athanaſius in epiſtola de decretis Nicænæ Synodi contra Arianam hęreſim, docet Chriſtum formam baptiſmi inſtituiſſe ſub ijs verbis. In nomine Patris, & Filij, & Spiritus Sancti, quia in eo per Spiritum ſanctum in filiorum adoptionem initiamur, & filij Dei Patrem habemus, & vocamus Deum. Nondum autem hæc adoptio ſuum habet complementum, donec in reſurrectione corpus ẽt à ſeruitute, & à corruptione, ac paſſione liberetur. Hanc adoptionis perfectionem expectamus, in hoc ſæculo dicente Paulo ad Rom. 8. Gemimus adoptionem filiorum Dei ſpectantes, redemptionem corporis noſtri. medium igitur eſt Euangelium inter ſtatum legis & ſtatum gloriæ in iuſtis: nã iuſti & gratia Dei per fidem venturi Chriſti iuſtificati, etiamſi filij adoptionis eſſent, in ſtatu ſeruorum erant corpore, & anima, ſub elementis huius mundi, vt dicit Paulus Galat. 4. ſeruiẽtes; in Euangelio aũt ſeruitutis ſtatus quã tum ad animam remotus eſt, & in filiorũ Dei ſtatum euchimur, expulſis figuris & vmbris, ac oneribus legis illius: at corpora ſeruiunt corruptioni ac mortalitati ſubiecta; in reſurrectione autẽ erit adoptio oĩno perfecta, qualis decet filios Dei. vbi & corpora ab oĩ ſeruitute redimẽtur; Animæ ẽt a quibuſdam ſeruitutibus liberabũtur: nam iuſti venialibus culpis velut puluere quodam fœdantur, expoſiti ẽt ſunt poteſtati peccandi, & amittẽdi gratiæ ſtatum, alijſq; paſſionibus, & imperfectionibus ſubijciuntur, quę oĩa deponenda ſunt in ſtatu illo perfectiſſimo gloriæ, & filiorum adoptationis Dei. His adiũgẽda ſunt verba Chryſoſtomi hom. 20. in Matthęũ, qui eleganti, & docto compendio oſtẽdit, quæ hoc nomine indicentur. Verba ipſius ſunt: Patrem dicendo, & veniam peccatorum, & pęnarum interitum, & iuſtificationem, & ſanctificationem, & liberationem, & filiorum adoptionem, & hæreditatem, & fraternitatem cum vnigenito copulatã, & ſancti Spiritus dona largiſſima, vnico hoc vocabulo confeſſus eſt. impoſſibile. n. eſt Deum Patrem vocari ab eo, qui non oĩa hæc bona fuerit conſecutus. Hæc ille.

ANNOTATIO V.

Explicatio particula illi' Orationis Dominica, Noſter, qui es in cęlis, à Luca præter miſſe, & à Matthęo poſiſę.

PRætermiſit Lucas duo verba, quę explicuit Matthæus, nempe. Noſter, qui es in cęlis. Hęc enim duo vulgatus interpres nõ habet, vt ex vetuſtis exẽplaribus, ẽt manuſcriptis cõſtat, & ex nuper impreſſis emẽdatis per Sixtum Quintum, & Clemẽtem Octauum. Ea ẽt Gręca exemplaria multa nõ legunt, licet in quibuſdam repeti riantur. Cum igitur Lucas non hęat, incertũ eſt, an Chriſtus ẽt nõ dixerit, qñ interrogatus fuit à Diſcipulo hoc; an potius dixerit oĩa, ſicut prius protulerat, qñ docuit Diſcipulos; Lucas autem non narrauerit omnia, quia iam Matthæus ſcripſerat. Vtrum horum ſit, incertũ eſt, veriſimilius eſt Lucam retuliſſe, quæ Chriſtus pronunciauit interrogatus. quidquid de hoc ſit, breuiter hæc duo explicanda duxi.

In primis illud, noſter, obſeruat Cyprianus tract. de oratione Dominica, in his omnibus petitionibus non eſſe verbũ ſingulare, ſed plurale; dr̃ enim Pater noſter, panẽ noſtrum da nobis. dimitte nobis debita noſtra, ne nos inducas. libera nos. hęc indicãt charitatem mutuam, qua nos inuicem diligere debemus, & per quam vnum ſumus: verba ipſius ſunt hęc. Ante omnia pacis doctor, atq; veritatis magiſter ſingillatim noluit & priuatim precẽ fieri, vt q̃s cum precatur, pro ſe tantum precetur. Nõ enim dicimus, Pater meus, qui es in cęlis, nec panem meum da mihi hodie; nec dimitti ſibi tantum vnuſquiſq; debitum poſtulat: aut in tentationem non inducatur, atque à malo liberetur, pro ſe ſolo rogat. Publica eſt nobis, atq; communis oratio: & quando oramus, non pro vno, ſed pro toto populo oramus, quia totus populus vnum ſumus. Deus pacis & concordiæ magiſter, qui docuit vnitatem, ſic orare vnum pro oĩbus voluit, quomodo in vno omnes ipſe portauit. Hęc & alia Cyprianus. dum igitur Chriſtus Patrem noſtrũ ſingulos in oratione appellare iuſſit, fraternam charitatem commendauit, ſignificãs ſe non exauditurũ eos, qui à charitate fraterna diſcedũt, nec debent Patrẽ vocare

noſtrum,

noſtrũ, quod & docuit Matthæus illis verbis: Si offers munus tuũ ad altare, & ibi recordatus fueris, quia frater tuus habet aliquid aduerſum te: relique ibi munus tuũ ante altare, & vade prius reconciliare fratri tuo, & tunc veniẽs offer munus tuum, quaſi diceret, ſi vis accedere Patri, & impetrare ab eo, fac vt poſſis vocare eum noſtrum, recõciliatione, & vnitate facta cum fratre, aliter non erit accepta oratio, nec oblatio tua. Hæc eſt vna ratio, cur plurali voce vti nos voluit, dicentes: Pater noſter. Altera mihi etiã videtur, nempe ad ſignificandam diſtinctionem inter nos, ac Chriſtum ipſum; ipſe enim filius eſt naturalis, conſubſtantialis Patri, ac vnicus, nos vero adoptionis ac plures filij, ad hanc filiationem per vnicum filium prouecti. vnde illius eſt dicere Pater mi, noſtrum aũt, Pater noſter, quod Chriſtus Ioan. 20. oſtendit dicens: Aſcẽdo ad Patrem meum, & Patrem veſtrum. Hinc eſt, quod in oratione ſua Matth. 26. dixit: Pater mi, ſi non poteſt calix hic tranſire: Chryſoſtomus hom. 20 in Matthæum hanc vocem, Noſter, compendio docto expoſuit dicens: Non dicit Pater meus, ſed Pater noſter. pro communi corpore preces fundens, & vbiq; non tã propria commoda quam proximorum petẽs. Quo quidẽ ipſe, & inimicitias interimit, & ſuperbiam reprimit, & explodit inuidiam, & introducit matrem omnium bonorum charitatem, & humanarum rerum inæqualitatem prorſus eliminat, & mirã regis cum paupere æqualitatem honoris oſtendit; ſiquidem in maximis, & ad æternam gloriam neceſſarijs conſortes ſumus oẽs; quid enim noxæ de terrena cognatione metuẽdum eſt cum cæleſti cognatione oẽs ſimus cõiuncti? cumq; nullus alio amplius de illo honore poſſideat, neque locuples paupere, neq; dñs ſeruo, neque princeps ſubdito, neq; rex milite, neq; Philoſophus barbaro, neq; ſapiens imperito; cunctis enim vnam atq; eandem cognationẽ donauit, cum dignatus eſt oĩum ex æquo Pater vocari. Hæc Chryſ. Illud aut aliud, quod apud Matthæum hr̃, eſt, (qui es in cęlis) poſitum eſt alijs de cauſis, primo quidem ad indicãdam hæreditatem, quam ex hac filiatione à Patre Deo ſperamus; ea autem non eſt terrena, ſed cęleſtis, & æterna; filiorum enim eſt hęreditas. Rom. 8. Quod ſi filij, inquit, & hæredes: hanc aũt qualis ſit, inſinuat, nunc Chriſtus, & explicat Petrus 1. epiſt. c. 1. Regenerauit, inquit, nos in ſpem viuam, in hæreditatem incorruptibilem, & incontaminatam, & immarceſſibilem, cõſeruatam in cęlis. hac igitur de cauſa dictum eſt: Qui es in cęlis Altera cauſa eſt Chryſoſtomi hom. 20. in Matth. nempe, vt orãtes à terrenis cogitationibus & affectionibus abſtrahat, & transferat in cęleſtia, iuxta illud Coloſ. 3. Quæ ſurſum ſunt, quærite, vbi Chriſtus eſt in dextera Dei ſedens, quæ ſurſum ſunt, ſapite, non quæ ſuper terram. & illud Philip. 3 Cõuerſatio noſtra in cęlis eſt. verba Chryſoſtomi ſunt hæc: Cum vero dicit: in cęlis, non ibi Deum hoc dicendo cõcludit, ſed à terris abducit orantem; cumq; ſupernis habitaculis ac regionibus affigit excelſis. Hæc ille. Tertia huius cauſa eſt, vt ſignificet nobis, quæ ſint à nobis præcipue, & ante omnia in oratione petenda, nempe ad cęleſtẽ patriam conducunt, & peruenire faciunt, iuxta id, quod Matt. 6. docuit. Primum, inquit, quærite regnum Dei & iuſtitiã eius. Origenes autem lib 2. Periarchon. cap. 4. aliam adiunxit cauſam, ſic ſcribens. Quod dicit, quia orantes oporteat dicere, Pater noſter, qui es in cęlis, quid aliud videtur oſtendere, niſi Deum in melioribus mundi, id eſt, creaturæ ſuæ partibus requirendum. Hæc ille. quæ non ſic intelligenda ſunt, quaſi velit dicere Deũ in ſolis cęlis eſſe præſentẽ, cum vbiq; eſſe non neget iſte doctor, ſed quod ibi ſit per ſuæ gloriæ manifeſtationem; ibi enim beati eo fruũtur, vnde cũ ad Deum oratio dirigatur, & oculos & manus in cęlos attollimus.

Sanctificetur nomen tuum.

COMMENTARIA.

HOc eſt primum, quod orandũ & petẽdum docet, id autem eſt dilatatio, & propagatio cultus, religionis, ac venerationis Dei, omni idololatria, ac errore, falſoque cultu expulſo. Sanctificare enim Dei nomen, eſt colere, ac venerari Deum, ipſiuſq; religionem amplecti, quod nemo hominum efficere poteſt, niſi Deus id preſtet, ac propterea id ab eo petimus. cõuenienter autem id primo petiui tum

quia ad primum Decalogi præceptũ ſpectat, quodque ad Dei gloriam tendit, & hominibus ad ſalutem neceſſariũ eſt; vbi enim non eſt vera religio, cultusque Dei, ſalus eſſe non poteſt: tum maxime, quia in Euangelio, vbi eſt filiorum ſtatus, & Deũ habemus Patrem, nouus cultus in Chriſto, & per Chriſtum, inſtitutus eſt. poterat autem dicere, ſanctificetur Deus, ſeu ſanctificeris ò Pater, at ſignificantius dicitur, nomen tuum ſanctificetur, quia in hoc ſęculo Deum nõ viſu, ſed auditu noſcimus; fides enim, quę religionis eſt fundamentum, ex auditu eſt, idcirco dicitur, nomen tuum ſanctificetur.

ANNOTATIO VI.

Variæ expoſitiones Patrum in iſtam petitionẽ.

CHryſoſtomus hom. 20 in Matthæum recte perpendit hanc orationis partẽ dignam eo, qui Deum patrem appellat, nempe nihil oĩno prius quam illius gloriam peteret; oĩa vero reliqua ſecundo loco ducere, infraque laudes eius numerare. At vero ipſam petitionem varie doctores explicant. Primo loco ſic interpretatur; vt ſenſus ſit dignare nos adeo viuere pure, vt per nos cuncti te glorificent, iuxta illud Matth. 5. Sic luceat lux veſtra coram hominibus, vt videntes opera veſtra bona glorificent Patrem veſtrum, qui eſt in cęlis. Sãctum autem Deum confiteri eſt glorificare: nam Iſa. 5. Seraphim hac voce Deum glorificabant, Sanctus, Sanctus, Sanctus. Sic explicat Chryſoſtomus hanc ſententiam eodem modo exponunt Hilarius in Pſal. 134. & Hieronymus Matth. 6. & Gregorius Nyſſ. tract. de oratione.

Secũdo loco Auguſtin. epiſt. 121. de orãdo Deo, c. 11. & 12. paulo differentius interpretatur, nam conuenit cum Chryſoſtomo ſanctificationem hanc eſſe clarificationem, & glorificationem, tñ non conuenit modo, nempe vt per bonam vitam noſtrã Deus glorificetur ab alijs, ſed exponit abſolute peti Deum clarificari apud eos, qui eum non noſcunt in cap. enim 11. ſic ait: Cum dr̃ ſanctificetur nomen tuum, nos ipſos admonemus deſiderare, vt nomẽ eius, quod ſemper ſanctum eſt, ẽt apud hoĩes ſanctum habeatur, hoc eſt, vt non contẽnatur, quod non Deo, ſed hominibus ꝓdeſt. Hęc ille. cap. aũt 12. hæc verba ſic explicat: Qui dicit clarificare in oĩbus gentibus, ſicut clarificatus es in nobis, quid aliud dicit, quam ſanctificetur nomen tuum? Hæc Auguſtinus. neutra interpretatio ſatisfacere vr̃: nam qui petit Deum glorificari, ſeu clarificari, petit fidem ſolam; Deum enim glorificare eſt de Deo veram, & dignam ac cõuenientem notitiam hr̃e, quod fidei eſt ſic Ioan. 16. Ego clarificaui te ſuper terram, & nũc clarifica me tu Pater, id eſt, manifeſtaui quis ſis, manifeſta me, ẽt q̃s ſim, quæ ad fidei veritatem pertinent: at in hac petitione amplius eſt, quod petitur, nempe nominis ſanctificatio, quod ad fidem ſimul & religionem ac cultum pertinet; Deum. n. is ſanctificat, qui non ſolum in eum credit, vereq; de eo ſentit, ſed ẽt cultu ac religione digna proſequitur. ſanctitas enim cultus, ac religionis nomen eſt. Hęc cõprobari poſſunt ex illo Eccleſ. 36. Sicut in conſpectu eorum ſanctificatus es in nobis, ſic in conſpectu noſtro magnificaberis ab eis. nota diſtinctionem Iudæorum & gentiũ. Deus in Iudęis ſanctificabatur, quia non ſolum credebatur vera fide, ſed colebatur religionis cultu; gẽtibus aũt magnificandus dr̃ per opera admiranda, quæ videbant eum patrare; ꝓꝑea enim eum timebãt, ac magnificabãt. iuxta illud Exod. 15. Magnificatus eſt in nobis, equum, & aſcenſorem proiecit in mare, id eſt, ꝑꝑ inſignia facta, quæ pro nobis fecit, magnũ, ac potẽtiſſimum ſe declarauit Aegyptijs, taliſq; reputatus eſt. Hæc dicta ſunt in cõfirmationem expoſitionis in cõmẽtario poſitæ, quæ ab ea, quæ eſt Chryſoſtomi, & Auguſtini, aliquanto eſt differentior.

Tertio loco Tertullianus tract. de oratione, exponit, vt abſolute petatur Deum in nobis ſanctificari, quod idẽ eſt, quod ſanctos homines facere, ac ſanctitatem pro omnibus petere.

Quarto loco Cyprianus in tract. de oratione Dñica, diuerſam adfert interpretationem, quæ talis eſt, ſanctificetur nomen tuum, id eſt, ſanctificatio, quam in baptiſmo accepimus, per quam à peccatis abluti, iuſtificati, & ſanctificati ſumus, conſeruetur in nobis ac in eo quod eſſe cępimus perſeueremus: opus, inquit, nobis eſt quotidiana ſanctificatiõe, vt q̃ quotidie delinquimus, delicta noſtra ſanctificatione

a. ſi-

aſſidua repurgemus. Hæc interpretatio, ſicut & ea, quæ eſt Tertulliani, non videtur ſatis accommodata; qui enim ſic petit, nõ tam videtur immediate petere ſanctificationem nominis Dei, quam propriam ſanctificationem, licet hæc tendat in Dei nominis honorem, ac ſanctificationem.

Adueniat regnum tuum.

COMMENTARIA.

HOc eſt ſecundum, quod in oratione petere docemur, quod Patris appellationi quadrat: nam cum filij ſimus Dei, & ſub Patris appellatione eum inuocemus, hæreditatem filiorum petimus, quæ eſt regnum cęleſte, & gloria illa ſempiterna, in qua filij adoptionis regnabunt cum Deo ſine fine, dicente Paulo Rom. 8. Si filij, & hæredes: hæredes quidem Dei, cohæredes autem Chriſti. & 2. Tim. 2. Si ſuſtinebimus & cõregnabimus, præterea cum patrẽ habeamus Deũ, ipſius faciem deſideramus. hoc enim filiorum eſt, nempe deſiderium manẽdi cum Patre, dicente Paulo Rom. 8. Intra nos gemimus, adoptionem filiorum expectantes, & Philipp. 7. Deſiderium habens diſſolui, & eſſe cum Chriſto. merito autem in hoc Euangelico ſtatu petitur regnum cęleſte; eius enim ianua per Chriſtum aperta eſt, vt qui à peccatis omnino purgati ſint ſiue in hoc ſæculo, ſiue in purgatorio, ſtatim in regnũ cęlorum admittantur: illis autem, qui ſub veteri teſtamento concludebantur quantumuis iuſtis, ac purgatis, vſque ad Chriſti aduentum ianua hæc clauſa erat, detinebanturque in limbo donec Chriſtus veniens poſt mortem liberauit eos, & regni participes effecit.

ANNOTATIO VII.

GRegorius Nyſſ. lib. de oratione, apud Lucam, loco huius (adueniat regnum tuum) quod Matthæus refert, legit ſic; Adueniat ſanctus Spiritus tuus ſuper nos, & purificet nos. quam lectionem nec Latina, nec Græca noſtra exemplaria habent, nec apud aliquem alium doctorem reperi, cum omnes legãt, Adueniat regnum tuũ. Quod autem ſit regnum hoc, duæ inueniuntur explicationes. vna eſt de regno ſpirituali, quo regnat Deus in hominibus, qui eius voluntati, ac præceptis obſequuntur; id enim eſt Deum regnare, & dominari in homine; qui ſuis verò obtemperant appetitibus, Dei poſtpoſita voluntate, ac mandato, in iis peccatum, & dæmon regnant, ac dominantur, de quo regno, ac dominio dicit Paulus Rom. 6. Non regnet peccatũ in veſtro mortali corpore, vt obediatis concupiſcentijs eius. & c. 5. Sicut regnauit peccatum in mortem, ita & gratia regnet per iuſtitiam in vitam æternam. de hoc regno Dei dr̃ Rom. 4. Regnum Dei non eſt eſca & potus, ſed iuſtitia & pax, & gaudium in Spiritu ſancto. petimus hoc regnum aduenire, id eſt, vt hoĩes Dei voluntati obediant, eius præcepta ac mandata ſeruent, abnegatis proprijs concupiſcentijs, & dæmonum ſuggeſtionibus. hãc expoſitionẽ amplexus eſt Hieronymus lib. 3. aduerſus Pelagianos, vbi in comprobationem adducit locum Pauli allegatũ: Nõ regnet peccatũ in veſtro mortali corpore. conſenſit ẽt in eandem expoſitionem Euthymius Matth. 6 quamuis ẽt probet eam quæ modo recitabitur. Altera ergo explicatio eſt de regno cęleſti, quod expectamus, qñ deuicta morte, ablatis oĩbus peccatis, expulſa oĩ miſeria, & corruptione iuſti Deo fruẽtur corporibus reaſſumptis in cęlo in vitam æternã; hoc regnũ eſt, quod Chriſtus petere nos vult quotidie, quod Paulus Rom. 8. vnà cum iuſtis cum gemitu deſiderabat: Intra nos, inquit, gemimus, adoptionem filiorum expectantes redẽptionem corporis noſtri. Hęc eſt expoſitio cõis Patrum, q̃ amplectitur Chryſoſtom⁹ hom. 20. in Matthęũ, & hom 44. in Ioan. Gregorius Nyſſ. lib. de oratione. Tertullianus tract. de oratione. Cyprianus in eodem tractatu, & Auguſtinus Epiſt. 121. cap. 12. addẽs hanc eandem petitionẽ fuiſſe Dauid dicẽtis Pſal. 79. Dñe virtutum conuerte nos, oſtende faciem tuam, & ſalui erimus. eadẽ eſt expoſitio Hieronymi Matth. 6. & reuera hæc eſt multo accõmodatior, quam prior: nam hæc nõ diſtinguitur à petitione ſequẽti (fiat voluntas tua) quæ regnum ſpirituale continet. ſi igitur diſtinguenda hæc ſunt, oportet de cęleſti futuro regno interpretari hanc, Adueniat regnum tuum. Addit Cyprianus poſt hãc expoſi-

Quod ſi regnum, quod ſit petimus vt adueniat, in ora. Do.

expoſitionem quandam aliam, quæ re nõ differt à ſecunda, nimirum, vt Chriſtus ſit regnum hoc, & petere regnum Dei aduenire, idem eſt, ac petere Chriſti aduentum poſteriorem, quando iudicare vẽturus eſt, & iuſtis reddere premium. At vero ſecunda expoſitio propriorem locutionem habet, & eundem ſenſum, idcirco ea eſt amplectenda. voluit autem ſapiẽter Chriſtus nos petere quotidie aduentum huius regni, vt ſic viuere ſemper ſtudeamus, vt digni ſimus eo regno, atque vt continua memoria eius poſtponere nos faciat terreſtria, quippe qui continuo petimus cœleſtia, quæ non aſſequemur, niſi illis poſthabitis.

ANNOTTIO VIII.

Dei volũtas ſẽper fit, et q̃uo, pro explicatione illius particulę. ſicut in cęlo. & in terra.

PRætermiſit Lucas, q᷑ apud Matthæũ eſt; fiat voluntas tua, vnde nec habetur in antiquis exemplaribus etiam Græcis, nec legitur à Beda, aliiſque doctoribus, nec habetur in emendatis vulgatis. nos vero interpretabimur, inquit igitur, fiat voluntas tua. Petito regno iubet nos petere id, ſine quo regnũ adipiſci nõ valeamus, id aũt eſt voluntatem Dei facere mãdatis eius omnibus obtemperando, nã Matt. 19. dicitur: Si vis ad vitam ingredi, ſerua mandata, quod quidẽ à Deo petimus, quia ea ſine auxilio eius implere non poſſumus. dictum eſt Ioan. 15. Sine me nihil poteſtis facere. merito aũt Patris appellatione conuenit eius voluntatem implere; hoc. n. eſt filiorum, nec filius Dei quiſquã aliter erit; dicit. n. Chriſtus Mar. 3. Qui fecerit voluntatem Dei, hic meus frater eſt; ſi igitur frater Chriſti non eſt, niſi qui facit Dei volũtatem, nec erit Dei filius; Chriſtus aũt frater noſter, ac Dñs hoc idem fecit, qui Io. 6. dixit: Deſcendi de cęlo, non vt faciã voluntatem meam, ſed voluntatem eius, qui miſit me: multo ergo magis id facere debemus, qui filij, & ſerui ſumus. Volũtas hoc loco non pro potentia, ſeu facultate, ſed ꝓ re ipſa, in quam voluntas tẽdit, accipitur, nempe fiat, quod tu vis, ſeu quæ nos facere vis. Tertul tract. de orat. prius legit (fiat voluntas tua) poſterius autem (adueniat regnum tuũ) huic vero lectioni nulla fauẽt exemplaria tam Græca, quam Latina, neſcio quo fundamento eam ſit ſecutus lectionem. poſſet in eius aliquam defenſionem ea adduci ratio, quia prius eſt facere voluntatem Dei, quã adipiſci eius regnũ: huic tamen facile reſpondetur, prius quidem id eſſe in executione, tamen poſterius in intentione, ſicut de fine, & medius ad finem dici ſolet; prius enim volumus ſanari, poſterius ea exhibere, quæ conducunt ad ſanitatem, quamuis prius ſit adhibere media, quam ſanitatẽ recuperare, ita prius intendimus, & appetimus regnum, & poſt ea adhibere volumus media, licet ordine executionis media præcedunt. Chriſtus ergo præmiſit, quod prius eſt in intentione, quaſi finis, poſt ea media adipiſcendi illud: in explicatione autem huius ſententiæ concordes ſunt ſacri Doctores. Eſt autem aduertendum petitionem hanc, qua petimus fieri voluntatem Dei, id eſt, vt nos faciamus, quæ Deus vult, noſtraque voluntas ſit ſubdita diuinæ voluntati, eſſe iuſtiorem, ac meliorem, & vtiliorem, quã ſi abſolute peteremus, vt fieret quod nos volumus, iuſtius, inquam, illud eſt; cum enim ſerui, filij, creaturæ ſimus, omnis iuſtitia poſtulat, vt voluntas noſtra conformetur, & ſubdatur voluntati Patris, Domini, & creatoris, vt faciamus, quod ipſe vult. non autem vt ipſe faciat, quod nos volumus, nec ipſi quod volumus, melius etiam id eſt, quoniam cum noſtra voluntas ſæpius per ſe in malum vertatur, ſi fieret quod volumus, in infinita peccata nos laberemur, & à recto, & vero recederemus tam per malitiam, quam per ignorãtiam: at voluntas Dei ſemper eſt recta. Si ergo voluntas noſtra ei conformabitur, ſemper erit recta & bona, vnde qui petit diuinam voluntatem fieri, id eſt, vt nos velimus & faciamus, quod Deus vult, petit omnium peccatorum expulſionem, & omnium virtutum inductionem, vt Chryſoſt. homil. 20. in Matthæum, & Cyprian. lib. de oratione docuerũt. Id etiam eſt vtilius nobis, quia ſæpiſſime volumus, quæ nobis maximo ſunt nocumento, ſæpe ignoramus quæ profectura ſunt nobis, vnde voluntas noſtra cęca, & periculoſa frequente eſt, ſi ſibi relinquatur: at Deus omnia ſcit & nos amat, pluſquam nos ipſi nos: erũt ergo vtiliſſima nobis, quæ Deus nos vult velle, & facere. Noſtra igitur voluntas iuſte, optime, vtiliſſime ſubditur diuinæ, & regitur, & dirigitur per eam, vt non quod nos uolumus fiat, ſed quod ipſe

nos facere, & velle vult, idcirco docet nos Chriſtus petere, Fiat voluntas tua.

ANNOTATIO IX.

Dei voluntas ſemp fit, et quō ſ explicatione illius particulę, ſicut in cęlo, & in terra.

APud Matthęum etiam adiecit Dominus (ſicut in cęlo, & in terra) id eſt, fiat, quod tu vis, in terra, ſicut quod tu vis, fit in cœlo. in cuius declaratione aduerte ſemper fieri Dei voluntatem; niſi enim Deus vellet, nihil fieri poſſet tam bonorum, quam malorum, tamen non eodem modo, quædam enim vult Deus permittendo fieri, qualia ſunt peccata; hæc enim niſi Deus permitteret fieri, numquã fierent: quædam vero vult volendo, & cõplacendo in eis, qualia ſunt reliqua præter peccata, omnia tamen à diuina pendẽt voluntate, ſemperq; diuina impletur volũtas, & in cęlo, & in terra. Differẽtia aũt eſt, quod in cęlo, quia nullum ibi peccatũ cõmittitur, fit voluntas Dei beneplaciti, & quæ ibi fiunt à Sãctis, ſemper Deo placẽt. at in terra cũ multa peccata fiant, non ſemper fit, quod Deo placet, ſed impletur voluntas eius permiſſiua, perpetranturq; ea, quæ ſunt contra voluntatem Dei complacentiæ: petimus ergo, vt fiat voluntas Dei in terra, ſicut fit in cęlo, vt ſcilicet homines cõformes ſint in omnibus diuinæ voluntati, ac mandatis, quæ ex ipſa procedunt, nihilq; admittant, quod Deo diſpliceat, ſed ſit pax, & gratia cum Deo, ſicut eſt in cęleſtibus. Merito autem hoc petiť, vt notat Chryſoſtomus hom. 20. in Matthæum, vbi ſic inquit: Cum deſiderium imperauerit futurorum, (nempe adueniat regnum tuum) atque ad peregrinationem illam nos iuſſerit ſemper contendere: quãdiu tamen illuc non pergimus, etiam hic degentes iubet conuerſationem cum cœli habitatoribus habere communem, nam deſiderare quidem cœlos conuenit, & ea, quæ habentur in cęlis, tamen antequam ſuperna illa præſtetur habitatio, cœlum quodammodo facere iuſſit terram, vt ſcilicet tales ſint, etiam dum in ea degunt, in dictis, & factis, quaſi qui conuerſentur in cęlo. Deniq; poſt hoc etiam eſſe Dominũ deprecandum. Nihil eſt enim quod propter terrenarum rerum habitaculum ad ſupernarum virtutum perfectionem homines prohibeat peruenire, eſt quippe poſſibile, vt in terrarum adhuc regione degẽs, quaſi iam in cęlis habitet, ita cuncta perficiat. quod igiť dicit, hoc tale eſt, ſicut omnia, ita fiunt libere, & non in his quidem obtemperant Angeli in alijs immorigeri ſunt, ſed voluntati cedunt diuinę, & in omnibus obſequuntur: Sic nos effice dignos, qui nõ ex dimidio, ſed prorſus ex integro ea, quę in tua ſunt volũtate faciamus. Hęc Chryſoſtomus, cuius vltima verba de Angelorum ſimilitudine habet etiam Hieronym. Matt. 6. Similiter Auguſtinus epiſt. 121. cap. 2. Hæc, quæ diximus, non ſic intelligas, quaſi ĩ omnibus poſſit eſſe cõformitas: nam in terra ſine venialibus peccatis non uiuitur, quæ præter diuinã voluntatem ſunt, nec ei placent: ſunt etiam multæ aliæ imperfectiones; tamen quoad obſeruantiam diuinorum præceptorum, quę Deus nos vult implere omnino, poteſt eſſe aliqua ſimilitudo, vt plene, & ſine diminutione faciant homines, quæ vult Deus, ipſomet auxiliante. Tertullianus tract. de oratione, dupliciter hęc interpretatur, vno modo, vt idem ſit, fiat uoluntas tua ſicut in cęlo, & in terra, ac dicere, in nobis; nos enim figurate propter ſpiritum, & carnẽ dicimur cælum, & terra. Legit. n. Tertullianus, fiat voluntas tua in cęlo, & in terra. altero modo, vt ſit hic ſenſus, fiat voluntas tua in terra, vt ſic poſſit fieri in cœlo, id eſt, vt obdiamus in terra, vt ſalui eſſe poſſimus, & ad cęlos perduci. at prior expoſitio accommodatior eſt; legitur enim particula ſicut.

Panem noſtrum quotidianum da nobis hodie.

COMMENTARIA.

CVra ac deſiderio regni cęleſtis præpoſito; hoc enim ante omnia deſiderandum, & petendum eſt, fragilitati carnis condeſcendẽs, iubet victũ corporis neceſſarium petere: Panem, inquit, id eſt, cibum, & victum: noſtrũ quidẽ, quia Pater, & qui in cęlo ſunt, non eo vtuntur, ſed nos, qui in terra ſumus, quotidianum autem, quia ſingulis diebus eo indigemus. Nunc ergo panem da nobis; non enim tantum ad te pertinet dare regnum cęleſte, ſed etiam terrenum cibum, & ſuſtentationem, & a te hæc quærenda & petenda

tenda ſunt. temperantia, & modeſtia commendatur, dum panis ſolius ad victum noſtrum fit mentio, non quod ſolo pane vtendum ſit, nec quod is ſolus petatur.

ANNOTATIO X.

QVis ſit panis hic, & cur quotidianus dicatur, inquirũt doctores, nec in iis concordant. Quod ad primum ſpectat, cõmunis ſententia Patrum eſt, pane hoc ſignificari victum hominis, ſeu cibum, ad vitã corporis neceſſarium. in hac ſententia ſunt Chryſoſt. hom. 20. in Matth. Gregor. Nyſſen tract. de orat. Baſil. interrog. breu. reſ. 252. Tertul. tract. de ora. Cyprianus eodem tract. Hierony. Matth. 6. Auguſt. epiſ. 121. cap. 12. allegans illud prou. 30. Diuitias, & paupertatem ne dederis mihi, ſed victui meo tantum tribue neceſſaria, affirmatq; hoc idem peti, quando dicimus, panem noſtrum da nobis. Solet autem Scriptura nomine panis non ſolum panem, ſed & alios ſimul cibos ſignificare, quibus ad vitam conſeruandam vti ſolemus quotidie. Geneſ. 3. In ſudore vultus tui veſceris pane tuo. Exod. 2. Vocate eum, vt comedat panem. Marc. 3. Ita vt non poſſent mãducare panem. his in locis, & alijs multis pro cibo poſitus eſt. Sicq; Cyprianus, Gregorius Nyſſenus, Hieronymus, & Auguſtinus interpretati ſunt panem, nempe pro victu, quod factum eſt ad commendandã fragilitatem, vt notant Gregorius, & Chryſoſtomus, & quia is eſt cibus cõmuniſſimus, & fere homini neceſſarius ad ciborũ fundamentum. Huic communi expoſitioni adhæſimus in commentario, eumq; ſenſum literalem eſſe exiſtimauimus.

Patres vero alias adducunt interpretationes, quas in mediũ proferam. Primo loco Athanaſius li. de incarnatione Chriſti, hunc panem interpretatur Spiritum ſanctum, quem panem petimus nobis dari, & cuius primitias nunc in hoc ſæculo accipimus in Euchariſtia, in qua caro Chriſti uiuificans ſumitur. Secũdo loco Cyprianus, & Tertullianus locis citatis, & Auguſt. epiſt. 121. cap. 2. Chriſtum ipſum interpretatur, qui in Euchariſtia ſub ſpeciebus panis accipitur; dr̃ enim Ioann. 6. Ego ſum panis viuus, qui de cęlo deſcendi. ponderat autem Cyprianus illud, noſtrum, quaſi proprius ſit hominibus cibus, ſicut. n. dicitur: Pater noſter, quia credentium pater eſt, ſic panis noſter, quia in Sacramẽto nobis datur. Auguſtinus Euchariſtiam appellat Sacramentum fidelium. Hieronymus Matth. 6. tres has refert ſententias, ſeu interpretationes non citatis auctoribus, vt panis ſignificet Chriſtum in Euchariſtia, aut eum, qui ſuper omnes creaturas eſt, nẽpe Spiritum ſanctũ, vt dicit Athanaſius, aut victum corporis neceſſarium, nec vllã harum reſpuit. Nos vero cõmunem ſecuti ſumus interpretationem tanquam literalem, cęteras autem ſpirituales reputamus: nec eſt, quod illud, noſtrum, nos deturbet ab ea interpretatione, nam panis noſter dicitur ad differentiam eorum, qui ſunt in cęlo, qui non hoc pane vtuntur, aut etiam quia panis, hominum cibus proprius eſt; non enim propter alia animalia panis eſt confectus, ſed propter ſolum hominem.

ANNOTATIO XI.

POſteriori loco inueſtigandum eſt, quid ſit illud: Quotidianum, quod Græce ἐπιούσιον dicitur, cuius varias interpretationes Hieronymus Matth. 6. refert. Primo inquit, Septuaginta interpretes, quod nos dicimus ἐπιούσιον, vertere περιούσιον; hoc enim nomine ſolent interpretari illud Hebræum vocabulum סגלה ſegula, quod vulgatus vertit peculiũ, ſeu peculiare. ſic dr̃ Exod. 19. Eritis mihi in peculiũ de cunctis populis. Deut. 14. Vt ſitis ei in populũ peculiarẽ. Septuaginta vertunt περιούσιον, qđ idem ſignificat, qđ opulẽtum, ſeu peculiare, nam περιουσία, idẽ eſt quod Latine, ſuppellex, ſeu opulentia, aut abundantia. refert etiam Hieronymus idem Hebręum nomen à Symmacho aliquando verti peculiare, aliquando ἐξαίρετον, id eſt, præcipuum, ſeu egregiũ. Erit igitur panis quotidianus, id eſt, panis peculiaris, ſeu panis egregius, quem Hieronymus interpretatũ Chriſtum, qui panis dicitur, vt in præcedẽti annotatione retulimus.

Secundo loco Hieronymus refert aliam interpretationem: ex Euangelio Matthæi Hebræo, vbi habet מחר mahar, id eſt, craſtinus, ſeu futurus, petimus ergo panẽ craſtinum ſeu futurum, quam interpretatio-

nem ſecutus eſt Athanaſius lib. de incarnatione Chriſti, qui panem interpretatus eſt Spiritum ſanctum, ut in annotatione præced. diximus, quo pane in futuro ſiui ſperamus, & uocabulum Græcum ἐπιούσιον, etiam ſignificat idem quod craſtinum.

Tertio loco idem Hieronymus interpretatur ex propria opinione περιούσιον, id eſt, ſuperſubſtantialem, ut panis hic dicatur ſuperſubſtantialis, quia ſuper omnes ſubſtātias, & creaturas ſit, cum ſit Chriſtus, ſeu ſanctus Spiritus. Hæc ex Hieron. habētur.

Quarto loco Euthymius Matth. 7. interpretatur ſicut Hieronymus ſuperſubſtantialem, non tamen eodem ſenſu, quaſi ſuper ſubſtantias omnes ſit, ſed quod ſit ad noſtram ſubſtantiam, & uitam conſeruandam neceſſarius.

Quinto loco Chryſoſt. ho. 20. in Matth. quem etiam Euthy. allegat, interpretatur, quotidianum. nam & Græca uox id etiam ſignificat, quam interpretationē uulgatus ſecutus eſt, ſimiliter Cypria. tract. de orat. & Tertull. eod. tract. & Auguſt. epiſt. 121. ca. 2. dicitur autem quotidianus, quia quotidie cibo & pane corpus reficitur.

Sexto loco Baſil. interrog. bre. reſp 252. duas ſignificationes complexus eſt, nēpe quotidianum & ſubſtantialem, quia panis ad uitæ & ſubſtantiæ ſuſtentationē quotidie neceſſarius eſt. Hæc ſunt, quę doctores ſenſere; ex nominis enim Græci varia & multiplici ſignificatione uarias & multiplices ſecuti ſunt interpretationes; quidā enim uertunt panem peculiarem, quidam egregium, quidam futurum, quidam craſtinum, quidam ſuperſubſtantialem, quidam quotidianum: uarie etiam panē hūc interpretantes, uti explicatum eſt. ex quibus omnibus nos communem complexi ſumus interpretationem.

Hodie.

COMMENTARIA.

IVbet Chriſtus panem hunc nō pro toto vitæ tempore, ſed pro præſenti die petere, quippe qui de vitæ tempore futuro nihil certi habeamus; diaria enim eſt vita noſtra, & ſolum pręſens certum eſt. intendit etiam per hoc inducere nos ad frequentem orationē, & acceſſum ad Patrē, vt ſaltem neceſſitas cibi petendi impellat nos, vt recurramus, & mentes, ac affectus noſtros ad eum frequenter conuertamus. Ad de hoc ipſo Patris beneficia diſtinctius agnoſcimus, ſingulis diebus ea repetētes, & ad agendas gratias debitas magis diſponimur, & excitamur.

ANNOTATIO XII.

AVguſtinus epi. 121. cap. 11. hoc aduerbium non pro die, ſed pro tempore interpretatur, quaſi dictum eſſet, hoc tempore, nempe huius ſæculi. At uero contraria eſt cæterorum Patrum interpretatio, qui pro præſenti die intelligunt, & cauſam explicant, Gregorius enim Nyſſenus trac. de oratio. & Chryſoſt. homil. 20. in Matth. addunt id dictum eſſe ad ſignificādum uitæ huius incertitudinē, cuius nihil eſt certum, niſi præſens. adiungit Chryſoſt. aliā huius cauſam, nempe, ut accincti ſimus ad cœleſtia quærenda, & de cibo hoc non aliud quæramus, quam neceſſarium, hoc autem eſt pro præſenti. Cyprian. autem tract. de oratione, notat Chriſtum noluiſſe in longum tempus petere cibum, ſed pro præſenti die, pulchramq; adducit cauſam, & ſubtilem: nam cum petamus regni cœleſtis aduentum, non debemus cibos huius ſęculi in longum deſiderare aut petere, ſed pro temdore præſenti, Hieronymus id etiam affirmat, adiungens cauſam aliam, quæ etiam eſt Cypriani, & Tertulliani nempe ad remouendā à Sanctis ſuis curam, & ſolicitudinem futuri temporis, iuxta id, quod poſtea Dominus dixit: Nolite, inquit, ſoliciti eſſe in craſtinum; craſtinus enim dies ſolicitus erit ſibi ipſi, ſufficit diei malitia ſua. Huic Doctorum communi interpretationi in commentario adhæſimus, aliquas explicantes huius rei cauſas, quarum prima ex allegatis Patribus ſumpta eſt.

Hodiernū uerbiū quō in oratione Dom. exponēdū.

Et dimitte nobis debita noſtra.

COMMENTARIA.

QVia etiam poſt gratiam ſuſceptā peccare in hoc ſæculo cōtingit, & non

& non eſt iuſtus, qui nõ peccet iubet remiſſionem peccatorum à Deo petere; ipſius.n.eſt peccata dimittere, cui p peccatum debitores efficimur; cum.n. peccata ſint offenſa Dei, & ipſi per ea fiat iniuria, ad ipſum tamq̃ ad creditorem ſpectat peccata dimittere, idcirco veniam, & remiſſionem ab eo petere iubet nobis Chriſtus. q̃ petitio ad peccatorũ humilem confeſſionẽ inducit: nam qui veniam petit, ſe peccaſſe fatetur humiliter, ſimul etiam cõmendat gratiæ diuinæ magnitudinẽ, quæ poſt tanta beneficia recepta, quibus Deum patrem habemus, peccãtibus veniam promittat; qui enim petere iubet, tacite dare, quod petitur, pollicetur.

ANNOTATIO XIII.

Cur petitio hac petitioni victus corporis poſtpoſita ſit.

NOnnullæ dubitationes occurrunt erga poſitam ſententiam. Prima eſt, cur Chriſtus præpoſuit petitionem victus corporis petitioni remiſſionis peccatorũ, cum prius ſint petenda ſpiritualia, quam temporalia, & quæ ad animam, potius quam quæ ad corpus ſpectant, cum dictũ ſit ab ipſo Domino: Primum quærite regnum Dei, & iuſtitiam eius, cætera autẽ adiicientur vobis. Reſpondeo, Dominum prius locutum eſſe de ſtatu filiorum Dei, in quo clamamus, & vocamus Patrem Deum, & in quem ipſe gratia ſua per baptiſmum collata nos reſtituit, & in hoc ſanctificari petimus Dei nomen, regnũ eius aduenire rogamus, & voluntati ipſius noſtram conformamus, & poſt hæc quæ corporis ſunt, petimus: at quia poſt hęc peccamus, & a gratia cadimus, aut non ſecundũ eam operamur, ab eoq; ſtatu declinamus, iubet nos petere ea, quæ tali ſtatui competunt; ſicut qui de ſano homine loquitur, ea docet, quæ ſtatui ſanitatis conueniunt, poſtea vero quę ad infirmitatem, ſi à ſanitate cadere contingat. Sic nunc fecit Chriſtus. poſt baptiſmum ergo peccantibus pęnitentiæ Sacramentum medicina eſt, vnde ſecunda tabula poſt naufragiũ dr̃, & eſt.

Per debita, quæ dimitti petimus, quid intelligẽdũ.

Secunda dubitatio eſt, quid per debita intelligendum ſit. Facilis autem eſt reſponſio ex Cypriano lib. de oratione, peccata dici debita, nec eſt in hoc vlla controuerſia, cum doctores in eo ſint concordes: at vero cur debita dicantur, explicatione indiget. Sciendum igitur eſt, peccatum dici debitum ab effectu, quia inducit debitum, facitque hominem debitorem; qui enim peccauit, Deum offendit, iniuriaque afficit, & inde debitor ſatisfaciendi remanet pro cõmiſſa culpa, quã ſatisfactionem niſi Chriſtus pro nobis ſua morte ac paſſione Deo Patri obtuliſſet, ſemper homo debitor permanſiſſet, ac inde reus pęnæ ęternæ perſeueraſſet. cũ ergo debita dimitti petimus, peccata deleri, & auferri à nobis rogamus, gratis quidem & ſine pretio reſpectu noſtri, non tamen reſpectu Chriſti, qui pretium pro nobis ſoluit peccatorum. Merito autẽ peccata vocauit debita, vt ſignificaret quantum peccata noceant peccantibus, qui debitores fiunt ſatisfaciendi Deo, & obnoxij pęnæ, niſi remiſſionem & veniam aſſequantur ab eo, quem peccantes offendunt. Tertullianus lib. de oratione, peccatũ putat figurate dici debitum. Debitum, inquit, in Scripturis delicti figura eſt, quod perinde iudicio debeatur, & ab eo exigatur, nec euadat iuſtitiam exactionis, niſi donetur exactio, ſicut illi ſeruo Dominus debitum remiſit. Hæc ille. accommodate id dicitur, ſed accommodatius dictum eſt: nam peccatum proprie debitum eſt, vti diximus: habet autem ſimilitudinem cum debito inter nos.

Quę peccata petamus dimitti.

Tertia dubitatio eſt, quæ peccata intelligantur in hac ſententia, ad quod reſpondendum eſt generaliter peccata omnia ſignificari tam mortalia, quam venialia, ſicque Patres vniuerſaliter hanc ſententiam interpretantur, & verba Saluatoris ſequentia id ipſum probant: Sicut, inquit, nos dimittimus debitoribus noſtris, at nos dimittere debemus ꝓximis grauia, & leuia, igitur id ipſum petimus Deum. cõfirmat etiam idem parabola Matth. 18. Omne, inquit, debitũ dimiſi tibi, quia rogaſti me; at ex eadem parabola conſtat debitũ fuiſſe decem millium talentorum, quod profecto peccato mortali confertur, vt ſciamus non tantum venialia, quæ leuia dicuntur, petenda dimitti, ſed etiã mortalia, ac grauia; in tanta.n. ſumma etiã quadrans comprehenditur, per quod modicũ peccatum intelligitur, vt notat Tertul. tract. de orat. Hinc eſt hanc petitionem generalem eſſe omnibus fidelibus adultis, tam iuſtis,

quàm peccatoribus, cum nemo viuat ſine peccato, quod multis locis Auguſtinus probat. ex quibus illum proferam libr. 3. de peccat. meri. & remiſ. & ca. 13. Quiſquis, inquit, hanc orationem, dimitte nobis debita noſtra, cuilibet etiam homini ſancto, & Dei voluntatem ſcienti, atque facienti præter vnum Sanctum Sanctorum dicit, in hac vita neceſſariam non fuiſſe, multum errat: nec poſt oīno illi ipſi placere, quem laudat, ſi autem ſeipſum talē putat, ipſe ſe decipit, & veritas in eo non eſt. 1. Ioan. 1. non ob aliud, niſi quia falſum putat. Hæc Auguſtinus, nec ex ijs Auguſtini verbis exiſtimes voluiſſe eum affirmare Virginem matrem vllum tale habuiſſe peccatū, nam lib. de nat. & gratia cap. 36. ipſe palā profitetur ſe, cum de peccatis agit, nullū de Virgine Matre propter reuerentiam filij, ſe velle habere ſermonem, quod iā Cōcilium Tridentinum tamquam dogma fidei habendum decreuit, declarans Beatam Virginem nullum toto vitæ tempore actuale habuiſſe peccatum, nō ex gratia ordinaria, ſed ex ſingulari priuilegio: nec propter hæc exiſtimes Beatam Virginem nō fuiſſe in hoc ſæculo vſam hac Dominica oratione; vſa enim eſt, non quidem in hac parte pro ſe, ſed pro corpore fidelium; petitiones. n. hæ ſunt communes, vti verba declarant, in quibus generaliter pro omnibus fidelibus petimus, & pro ſe ſi quis etiā indiget, cum ſit de corpore. Aduerte poſtremo ex Chryſoſtomo hom. 20. in Mat. duo. vnum eſt, hac ſnīa aperte cōcludi poſt baptiſmum dari in Eccleſia peccatorū remiſſionem; alterum eſt, ex quo primum dictū colligitur, hanc orationem eſſe fidelium, qui iā per Baptiſmū Deū appellat Patrē, hi poſt baptiſmum peccantes veniā petūt, Chriſto obedientes: Dimitte nobis debita noſtra.

Beata Virgo Maria, etſi nullum habuit actuale peccatū, hac orōne vſa eſt, Dimitte nobis, &c.

Siquidem, & nos dimittimus omni debenti nobis.

COMMENTARIA.

VOluit Dn̄s hanc petitionem dimiſſionis debitorum quadā lege coarctare, vt nēpe nos dimittamus ēt noſtris debitoribus, non vni, aut alteri, ſed oībus, ſi qui fuerint, ſignificans nō ſolum ſe non aliter daturum veniam, nec condonaturum nobis, niſi nos pariter condonauerimus noſtris; ſed etiā nec debere nos accedere ad petēdum, niſi condonatione facta, vt dicere poſſimus, dimitte tu Pater nobis, quia iā dimiſimus nos aliis. Magnū profecto lucrum in hoc cambio nobis accedit, qui cum modica ſint, quę dimittimus, maximorum debitorum accipiamus dimiſſionē. quod parabola illa Matth. 18. indicauit, vbi ille Regi decem millia debebat talenta, ipſi vero à conſeruo centum debebantur denarij; quantum enim decem millia talenta excedunt centum denarios, tantum debita noſtra erga Deum ſuperant omnia, quæ ab hominibus debentur nobis, & multo plus, poſitus enim eſt numerus finitus pro infinito.

ANNOTATIO XIV.

APud Matthęum legitur: Sicut & nos dimittimus, apud Lucam vero: Quia & nos dimittimus, ſiue. Si quidem & nos dimittimus. oīa eundem habent ſenſum, nempe cauſalem, quaſi cauſam impetrandę veniæ iubeat nos Chriſtus adferre, ac proponere. Voluit. n. clemētiſſimus Deus non prius dimittere debitoribus, quod ēt expreſſit, quādo Matth. 6. præcepit nos relinquere munus ante altare, & prius recōciliari, & poſtea offerre. Nouit n. ingeniū hominis, qui ſi obtineret pro ſe veniam, quam dimitteret fratri, lentus eſſet dimittendo, aut propoſitum mutaret. Gregorius Nyſſen. in lib. de oratione, ponderat tria. vnum eſt diuina bonitas, qua vult quodammodo ſe facere imitatorem noſtri; per inde. n. vr̄ dicere, dimitte nobis, ſicut, & nos dimittimus, quaſi imitare nos, fac ſicut nos fecimus, dimiſimus nos, dimitte tu. Alterum eſt diuina liberalitas, quę nos enim dimittimus, minima ſunt, at quę dimitti nobis petimus, maxima, quod in cōmentario notauimus. Tertium eſt diuina ęquitas, ſi enim nobis clementem Deum, ac miſericordem petimus, omni profecto iure & nos debemus tales nos exhibere; qualis enim eſſet amentia, & iniquitas, vt homo diceret Deo, Dimitte mihi debēti, ego autem nolo dimittere meo debitori.

His verbis, ſiquidem nos dimittimus, etc. Bonitas, liberalitas, et ęquitas diuina manifeſtantur.

Quod

Quod eo maxime comprobatur, quia ingẽtia debita nobis petimus condonari, modiciſſima aũt ſunt, quæ nobis debẽtur. quę aũt ſint hæc debita, & quomodo dimittẽda, & qñ, explicuimus ſupra c. 6 annot. 70. & 71. vbi retulimus ſñiam Auguſtini in Enchir ad Laurentium c. 73. qui hanc ſententiam ſic intelligendam cẽſet: Dimitte nobis petentibus veniam, ſicut & nos dimittimus ex corde noſtris debitoribus petentibus, quaſi Dominus voluerit nos dimittere debitoribus, quando petierint veniam, non autem non petentibus. at vero abſq; limitatione tali hæc verba eſſe intelligenda alijs locis Scripturæ oſtẽſum eſt, quibus abſolute Dominus pręcipit dimittendum eſſe, vt in loco alleg. dictum eſt.

Et ne nos inducas in tentationem.

COMMENTARIA.

Commiſſorum uenia poſita, iubet nos Dñs petere à futuris præſeruationem, nempe ne deinceps in peccata incidamus: Ne nos, inquit, inducas in tentationem, id eſt, ne nos patiaris inimico tentanti, & ad peccandum prouocanti conſentire. non petimus, ne tentemur, ſed ne tentationi ſuccũbamus, tentatione enim probamur, exercemur, certamus, proficimus, ac ꝑficimur; ſuccumbentes autem, & conſentientes peccamus, uincimur, & ruimus. Admonemur hac petitione infirmitatis, & imbecillitatis noſtræ, qua tentationi reſiſtere noſtra uirtute nõ poſſumus, niſi ope & auxilio diuino ſuffulti: inſtruimur etiam aduerſariũ tentantẽ nihil in nos facere, nec proficere poſſe, niſi Deo permittente, idcirco petimus ab eo, ne nos in tentationem inducat.

ANNOTATIO XV.

Sniæ ꝑpoſitę multiplex patrũ expoſitio.

Multipliciter iſta ſnĩa à Patribus explicatur; in primis. n. Gregorius Nyſſen. per tentationem, ipſum diabolum interpretatur, qui inter alia nõia hoc etiam ſortitus eſt, vt tentatio dicatur, ab effectu ſcilicet eo, quo homines tentat, & ad peccandum inducit. At vero cęteri ferè doctores, non ipſum aduerſariũ, ſed actionem, quæ inducit ad malũ, tentationem intelligunt; Diabolus. n. tentare potius dr̃, ꝙ̃ tentatio. res ea, per quam tentat, & inducit ad malũ, aut actio ipſa, proprie tentatio dr̃. Non autem omnis tẽtatio à diabolo eſt; ſicut. n. non hic ſolus, ſed etiã caro & mundus nobis aduerſantur, ita etiã non ſolus ille tentat, ſed caro etiã & mundus. vnde Iaco. 1 dr̃. Vnuſquiſq; cum tentatur, à propria cõcupiſcentia tentatur. quia uero diabolus ꝑ concupiſcentiã, & carnem, & per mundum frequentiſſime nos tentat, idcirco ipſe tentator præcipue dicitur. vnde Cyprian. & Chryſoſt. de tentatione à diabolo facta interpretãtur hanc ſententiam, idq; probabilius eſt, quia ipſe eſt, qui fortius tentat: poteſt autem generaliter de quacunq; tentatione intelligi, cuius non ſemper diabolus auctor eſt.

His ſuppoſitis doctores varie exponunt ſententiam hanc. Primo loco Chryſoſtomus ho. 20. in Matth. ſic explicat, Ne nos inducas in tentationem, id eſt, ne patiaris nos à nobis ipſis induci in tentationem, inſiliendo in eam, & ipſam prouocando; tentatio enim ſi ingeratur nobis, fortiter eſt ferenda, non tamen debemus immittere nos in eam. verba ipſius ſunt hæc: Docet quidem nos non recuſare certamina; nec tamen in ea audacius inſilire. Hoc. n. modo & noſtra clarior erit victoria, & clades diabolo maiore riſu proſequenda: nã protractos in medium viriliter ſtare oportet, ac fortiter; non prouocatos vero quieſcere, & tempus expectare certaminis, vt nos oſtendamus vacuos amore gloriæ, & plenos virtute cõſtantiæ. Hæc ille. Eadem expoſitio videtur Baſilij in moral. reg. 62. cap. 2. Quæ quidem doctrina vera eſt, non tamen accõmodatur petitionis huius verbis; potius enim paſſionem indicãt, quam actionem. minus etiam ad rem facit, cum petitio ſit eius, quod in plurimum accidit; rari enim ſunt, rariſſimeque euenit, vt homo tentationem aggrediatur, frequentiſſimum autem eſt pati tentationem, & nobis eam inferri potius, quàm nos in eã inferre.

Secundo loco Gregorius lib. 3. moral cap. 3. aliter interpretatur, nempe: Ne nos inducas in tentationem, id eſt, ne permittas nos tentari vltra id, quod poſſumus, iuxta illud Pauli. 1. Cor. 10. Fidelis Deus,

qui nõ patietur vos tẽtari ſupra id quod poteſtis. Verba Gregorij ſunt hæc. Neque enim in tentationem Dominus inducit, qui ſemper à tentatione ſubditos miſericorditer protegit, ſed tamen in tentationem quaſi eius inducere, eſt à tentationis nos illecebra non munire. Et tunc nos in tentationis laqueos non inducit, cum tentari nos vltra quam poſſumus, non permittit. Hæc Gregorius, quæ expoſitio nimis eſt reſtricta; quamuis enim verum ſit Deum non permittere nos tentari ſupra id, quo poſſumus, idque ſit beneficium petitione dignum, tamen plus eſt quod petimus, & quo indigemus; multi .n. ſunt, qui tentati non ſupra, ſed infra id quod poſſunt, ſuccumbunt tentationi, vincunturque ab eo, quem vincere poſſent; vix enim eſt, qui deſtituat̃ auxilio diuino, quo poſſet tentationem ſuperare; multi tamen ſuccumbunt tentationi: nam non omnes agunt, nec faciunt, quod poſſent, petendũ que eſt a Deo, vt non ſolum praſto ſit dãdo id, quod poſſemus vincere, ſed impediẽdo id, quod de facto vinceremus, ſi occurreret, ſimiliter præſtando id, quo non ſolũ poſſumus vincere tentationem occurrentem, ſed etiam id, quo vincamus, cum longe diſtincta ſint poſſe vincere, & vincere, ſępeque ſeparentur, & diſtinguantur.

Tertio loco Hilarius can. 32. in Matth. hanc petitionem interpretatur iuxta illã ſententiam Matt. 26. Orate ne intretis in tentationem, & vtrumq; in hunc ſenſum explicat, orandum eſſe ne tentemur; infirmitatem enim noſtram ſciens Dominus, præcepit orandum, ne tẽtatio veniat, vt præ fragilitate noſtra non ſuccumbamus, Druthmarus Matth. 6. eodem modo interpretatur, ſed limitatius, & verius, nẽpe ne in tentationem incidamus, quæ ſit futura nociua animæ, vel corpori.

Hæc expoſitio non videtur accommodata propterea, quæ dicemus annotatione ſequenti, idcirco amplectẽda eſt expoſitio communis, quæ quarto loco ponitur, nempe, ne nos inducas in tentationem, id eſt, ne nos ſinas, nec permittas ſuccumbere tẽtationi, nec vinci ab ea, ſed da victoriam contra inſurgentes tentationes inimicorum. Nõ eſt autem intelligendum Deum inducere aliquem in tentationem, quaſi ipſe tentet ad malum, ſed inducere dicitur, quoniam permittit eam tentationem inſurgere, cui ſuccumbemus; nec dat id auxilium, quo non ſolum poſſimus vincere, ſed etiam vincamus. iſta eſt expoſitio Tertulliani, & Cypriani, & Gregorij Niſſeni in lib. de oratione. vnde Tertullianus expreſſe dicit, Ne nos patiaris induci in tentationem ab eo, qui tentat. eandem interpretationem ſequitur Auguſtinus, generaliter de quacumque tentatione interpretans hanc ſententiam in epiſt. 121. cap. 11. verba ipſius ſunt: Cum dicimus: Ne nos inferas in tentationem, nos admonemus hoc petere, ne deſerti eius adiutorio, alicui tentationi vel conſentiamus decepti, vel cedamus afflicti. quibus verbis Auguſtinus indicat duplex genus tentationum, quarum meminit Baſilius in homil. in dictum Lucæ (Deſtruam horrea mea) nempe quæ fit per aduerſa, & quæ fit per proſpera mundi; vtroque enim modo tentamur. & ca. 12. ſequenti ſic ait, qui dicit: Aufer à me concupiſcentias ventris, & deſiderium concubitus, ne apprehendat me, quid aliud dicit, quam, Ne nos inferas in tentationem.

ANNOTATIO XVI.

An ſit à Deo petendum, ne vlla accidat nobis tẽtatio.

IN maiorem declarationem eiuſdem petitionis, difficultas occurrit, an petẽdum ſit à Deo, ne in vllam tentationem incidamus, nempe ne vlla nobis tentatio accidat. Baſilius in reg. breu. reſpon. 221. tenet id eſſe petendum; inquit enim ſic: Cum Dominus doceat orandum eſſe, ne intremus in tentationem, numquid orandum nobis eſt, vt ne in dolores corporis incidamus, & ſi is inciderit, quomodo in iis gerere ſe debet? reſpondet: Tentationum Dominus diſcrimen nullum adhibuit, ſed in vniuerſum præcipiens dixit; Orate ne intretis in tentationem. Qui autem iam inductus ſit, huic à Domino petendus exitus talis eſt, quem poſſit ſuſtinere, vt illud compleatur in nobis: Qui perſeuerauerit vſque in finem, hic ſaluus erit. Hæc ille. & in Mora. reg. 62. cap. 2. iterum dicit, petendum eſſe à Deo, ne incidamus in tẽtationem, & in probationem allegat idem teſtimonium Lucæ 22. Orate ne intretis in tentationem. Hilarius etiam can. 32. in Matthæum in eundem ſenſum interpretatur, non ſolum ſententiam Matthæi, Orate ne intretis in tentationem,

tionem, ſed etiam hanc: Ne nos inducas in tentationem, nimirum, vt orandum ſit, ne nobis veniat tentatio.

Pro huius ſolutione ſunt nonnulla dicēda. Primo licet aliqua negotia, & opera aggredi, etiamſi ſciamus inde nobis tentationem incutiendam. hoc ſatis patet illo, Eccleſ. 2. Fili accedens ad ſeruitutem Dei, præpara animam tuam ad tentationem. hinc eſt quod iuſti incumbant operibus bonis, etiam ſi ſciant, ſe perſequutionem paſſuros: perſecutio autem tentatio eſt, multa autem licet facere, licet inde præuideantur impedimenta; & obſtacula, quæ tentationes ſunt, nec hoc eſt ſe ingerere & immittere in tentationem, ſed quando id fit quod omittendum erat, nempe malum aliquod, aut indifferens opus. quam doctrinam docte tradit Orig. tract. 11. in Matth. docens aliquando obuiandum periculis, & occurrendum tentationibus, aliquādo cauendum. idq; ibi probat exemplis Chriſti, & Apoſtoli.

Secundo non licet ea opera facere eo animo, vt tentatio inſurgat; hæc enim eſt præſumptio quędam, & ſe ingerere in tentationes.

Tertio, licèt aliqñ petere à Deo, vt aliquam a nobis tentationem auferat, aut ne proueniat, concedat, quādo nempe cognoſcimus aut dubitamus, ne nobis nocumentum inferat, aut à maiori impediat bono. hoc fecit Paulus, quando 1. Cor. 11. ſibi ſtimulum carnis auferri rogauit.

Quarto non eſt rogandus Deus, vt omnem impediat tentationem generaliter loquendo. neutrumq; eſt petendum, nec vt tentemur, neque ne tentemur, quia illud eſt temeritatis & pręſumptionis, hoc formidinis, & puſillanimitatis, quaſi certamen refugiamus. vnde in præcedēti annotatione reiecimus interpretationē Druthmari interpretantis, Ne nos inducas in tentationem, id eſt, ne permittas incidere in tentationem, quæ nociua futura eſt corpori, vel animæ. eſſet quidem hæc petitio bona, ſic limitata, tamen cum uerba Chriſti non habeant limitationem vllam, dicendum eſt alium eſſe ſenſum illius, Ne nos inducas, vt illic diximus. Locus autem Lucæ & Matthæi allegatus à Baſilio, accommodatius exponitur a Hieronymo Matth. 26 qui ea verba interpretans dicit ſic: Non ait, orate, ne tentemini, ſed ne intretis in tentationem, id eſt, ne tentatio vos ſuperet, & vincat, & uos intra caſſes teneat. Martyr, qui pro confeſſione Domini ſanguinem fudit, tentatus quidem eſt, ſed tentationis retibus nō ligatur; qui autem negat, in tentationis plagas incurrit. Hæc ille. vbi & doctrinam datam confirmat, & intelligentiam iuxta eam adhibet, eumque eſſe ſenſum contextus indicat: nam dixerat Dominus: Ecce Satanas concupiuit cribrare vos, & oēs uos ſcādalum patiemini in me; non igitur præcipit rogare ne tentarentur: nam prædixerat tentationē, monet ergo orare ne tentationi ſuccumbant, ab eaq; ſuperentur, quod eſt intrare in tentationem. Chryſoſt. aūt hom. 13. in Matt. & ſermo 30. in epiſt. ad Rom. interpretatur, orate, ne intretis in tentationem, i. ne uos inſiliatis in tentationem, & eam aggrediamini. vterq; ſenſus ab eo, qui eſt Baſilij, diuerſus eſt, tñ accommodatior eſt is, quem Hieronymus adhibet, qui ſenſus fuit Origenis tract. 35. in Matth. vbi duarum expoſitionum facit mentionē, nempe eius, quæ eſt Baſilij, & Hilarij, & eius, quæ eſt Hieronymi, hancq; amplectitur. Orate, inquit, ne intretis in tētationē, hoc ſecundum quod multi intelligunt, tale eſt, ac ſi dicat, orate vt non tentemini, ſi aūt placuerit Deo, acquieſcite Deo, ſicut me audiſtis orantem. conſidera autem ſi poſſibile eſt magis ſic intelligere, qm̄ uita noſtra ipſa tentatio eſt ſecundum Iob. Intrare autem aut venire in tentationem, eſt cadere in tētationem, & uinci ab ea. Hæc Origen. eūdemque ſenſum ſecutus eſt Tertullianus lib. de baptiſmo in fine.

ANNOTATIO XVII.

Expoſitio petitionis vltima orationis Domini, prætermiſſa à Luca, videlicet Sed libera nos à malo.

Apud Matthæum legitur vltima petitio, quæ non habetur apud Lucam, nempe, Sed libera nos à malo. Cuius ſenſus petitionem præcedentem auget, quaſi diceremus: Non ſolum ô Pater petimus, ne permittas nos in tentationi ſuccumbere, ſed etiam vt liberes nos à malo, id eſt, oī eo, quod nobis aduerſatur, quodque nos tentat, in quo primū locum tenet diabolus, vt ceſſet iam oīs tentatio, omni inimico & tētante expulſo, & reiecto. Hæc petitio nō cōpletur perfecte in hoc ſęculo, in quo data eſt poteſtas inimicis in Sanctos: at in futuro oīs inimicus excludit, bi

nullus

nullus aduerſarius erit, nullum malum, nulla tentatio, nihil quod dolorem incutiat. hanc optamus & rogamus liberationem. Tunc implebitur illud Apocal. 20. Diabolus qui ſeducebat eos, miſſus eſt in ſtagnum ignis & ſulphuris, vbi & beſtia, & pſeudopropheta cruciabũtur die ac nocte in ſæcula ſæculorum Adiungitur particula Amen, quæ eſt aduerbium affirmationis, quaſi verè & fideliter, quo ſignificatur veritas & certitudo diuinæ promiſſionis, nempe nos exaudiendos à Patre, ſi petierimus vt oportet Hic mihi uidetur ſenſus huius petitionis.

Gregorius autem Nyſſ. & Chryſoſt. malum in hoc loco interpretãtur diabolum, qui nos ad mala perpetranda prouocat, & nobis malum inferre ſtudet. immo Gregor. putat eandem eſſe petitionem cũ pręcedente, nempe ut non inducamur in tentationem, ſed potius ab ea liberemur, tamque tentatio, quam malum, vt ipſe putat, pro diabolo accipitur. Cyprianus aũt non pro diabolo, ſed pro omni malo, quod cõtra nos ille molitur, interpretatur, quaſi petamus opem contra omnia aduerſa, quæ diabolus excitat. Secundum igitur hos Patres petitio hæc in hoc ſæculo completur. idem dicit Auguſt epiſ 121. cap. 11. & 12. qui generaliter de omni malo & inimico interpretatur. verba ipſius ſunt: Cum dicimus, libera nos à malo, admonemur cogitare nondum nos eſſe in eo bono, vbi nullum patiemur malum, & paulo inferius. Qui dicit erue me de inimicis meis Deus, & ab inſurgentibus in me libera me, quid aliud dicit, quam libera nos à malo? Hi omnes Patres de hoc ſæculo interpretanť petitionem. quæ ſententia eſt probabilis, mihi tñ vř accommodatior ea, quæ poſita eſt in commentario: nam illa comprehẽditur in præcedenti ſñīa; omne. n. malum tẽtatio eſt, in quam non induci petimus: at hæc petitio auget petitionem, vt etiã ab omni tentante liberemur, cunctis inimicis expulſis. Poteſt aũt malum diabolum ſignificare, quia ipſe oẽs alios aduerſarios excitat, ac mundo & carne contra nos vtitur, & qñ ab eo liberabimur, omnis inimicus, & aduerſarius ceſſabit. Grecè eſt πονηρός, cum articulo, quaſi ille malignus, qui in ſe malus eſt, & alios ad malum trahit, & malum eis inferre conatur. quo vocabulo vſus eſt Ioannes 1. epiſt. c. 5. Mundus, inquit, totus in maligno poſitus eſt, ſignificans diaboli poteſtatem, quam multipliciter exercet contra omnes in hoc mundo. Hic eijcietur foras, nec locus ei erit in cęlo, vbi iuſti, & ſancti regnabunt in ſęcula, & in æternum, & cum eo eiecto omnia aduerſantia tollentur.

ANNOTATIO XVIII.

Locus Pauli. Rom. 8. Quid oremus, ſicut oportet, neſcimus, explicatur.

AVguſt. epiſt. 121. cap. 14. quæſtionem proponit conferens hanc Dominicã orationem cum verbis Pauli Rom. 8. quid oremus, ſicut oportet, neſcimus. cum autẽ Paulus non ignorauerit hanc Domini inſtructionem in petendo, nec mentiatur, quõ dicere vere potuit, Neſcimus, quid oremus, ſicut oportet? Reſpõdet verba Pauli intelligenda de huius ſæculi tribulationibus, à quibus ſæpè liberari petimus, cũque ſæpe in noſtram vtilitatem cedãt, fit, vt neſciamus, quid petamus; petimus. n. arbitrantes liberationem vtilem eſſe, & re vera non eſt. Exẽplum ex ipſo Paulo adfert 1. Cor. 11. qui ter rogabat ſtimulum carnis ſibi auferri, & tñ audiuit à Domino; virtus in infirmitate perficitur; quo oſtenditur neſciuiſſe, quid peteret: expediebat namq; ſtimulum non auferri ab eo. Frequenter hoc accidit hominibus etiam ſanctis, vt in his, quæ ex ſe nec bona ſunt, nec mala reſpectu ſpiritus, petant, quę re vera non expediunt, ea expedire exiſtimantes: ſicq; nulla eſt repugnantia inter verbum Chriſti, & Apoſtoli.

Et ait ad illos.

COMMENTARIA.

TRadita forma orandi, duabus parabolis dat duo documẽta maximi momenti in oratione ante oculos habenda, & obſeruanda. vnum eſt, vt non ſi continuo nõ aſſequamur, quæ petimus, ab orãdo deſiſtamus, ſed perſeueremus, & ſæpius repetamus orationem inſtantius; non. n. promittitur nobis exauditio ſemper, ſi ſemel petamus. Alterum eſt, non dari nobis, quę petimus aliqñ, quia nõ ſunt nobis vtilia: hoc autem non eſt non exaudiri, immo tunc maxime exaudimur, ſi petentes

tentes noxia, quæ arbitramur vtilia, nobis negentur. Hæc duo Chriſtus ſapientiſſime duabus parabolis ſequentibus explicat, & hæc ſunt, quæ poſt formam orandi datam, ait ad illos.

Quis veſtrum habebit amicum, & ibit ad illum media nocte, & dicet illi: Amice, commoda mihi tres panes.

COMMENTARIA.

INcipit prior parabola, cuius ſcopus præcipuus eſt docere, vt diligenti animo orationi inſiſtamus, neue ſi forte prima oratione exauditi nō ſumus, ab orando recedamus; fiet.n. vt perſeuerantes, & quidem maiore contentione, quę petimus, impetremus: ſicut homo hic, qui intempeſtiuo noctis tēpore ab amico dari ſibi mutuo panes rogauit, quod ſemel non obtinuit, demum inſiſtendo magis cōſecutus eſt. Sapienter autē hic homo eum à quo petit, appellat amicum, quod nomen non ſolum eſt epithetum, ſed ēt impetrandi augmentum; amicorum enim eſt in neceſſitatibus mutuo ſe iuuare. Magna aūt in verbo, amici, diuinæ dignationis oſtenſio, & dandi quod petitur, nobis certitudo indicatur; amicus enim noſter Deus dici, & eſſe voluit.

ANNOTATIO XIX.

Parabola ſcopus propoſit' ſanctorū auctoritate probatur.

QVod ad litteram ſpectat, verbum cōmodandi, quāuis propriè ad ea, quæ vſu non conſumuntur, referatur, tñ aliqñ iis ēt, quæ conſumuntur vſu, & mutuo dari dicuntur, applicatur, ſicque Plautus ſemel atq; iterum locutus legitur. Scopum aūt parabolæ eum eſſe, quem diximus, affirmat Titus Boſtrenus in commentario, vbi ſic inquit. Hæc per modum parabolæ proponuntur, ne ignauo negligentiq; animo præcationi inſiſtamus, neue ſi prima forte oratione fuſa auditi non fuimus, ſecundam ſtatim, tamquam quæ nullū nobis operępreciū afferre queat, auerſemur, inſulſe aliquid iſtiuſmodi animo pertractantes; en ſępenumero iam acceſſi lachrymatus ſum, obteſtatus ſum, nihil hactenus conſecutus ſum, non ita ratiocinari decet. Hæc ille. Baſil. aūt regul. breu reſpon. 261. magis expreſſit ſcopum parabolæ, vbi ſic inquit, ſi non audiamur, intelligēdum eſt, opus eſſe perſeuerantia, aut contentione maiore, quemadmodū admonemur ex ea parabola Domini, per quā docemur ſemper oportere orare, & non defatigari, & quemadmodū alio in loco dictum eſt ab ipſo eodem Domino, cum ait, ꝓꝑ improbitatem eius tñ ſurget, & dabit quotquot habet neceſſarios. Hæc ille. in quibus verbis docet, per parabolam hanc non ſolam perſeuerantiam ſignificari, ſed ēt quadam contentione, & maiori feruore repetitam, ſicut homo hic, qui primo petijt verbo, nō exauditus autem verbo, & pulſatione inſtitit, de qua re dicemus paulo inferius.

Quoniam amicus meus venit de via ad me, & non habeo quod ponam ante illum.

COMMENTARIA.

PRoſequitur parabolam. artificioſè autem hic homo impetrare conatur; ſimul.n. ſe excuſat, quod importunus ſit media nocte accedens, & impetrando argumēta multiplicat: Amicus, inquit, meus, hoc eſt vnum argumentum, quo ſe excuſat, & impetrare confidit, amicus, inquit, quaſi diceret, ne videar tibi importunus, quia ꝓ amico meo facio præterea, cū ſit amicus meus, ad te etiā, qui ſimul amicus meus es, eius cura pertinet. Secundū eſt: Venit de via, quaſi ēt diceret excuſandus eſt, quod media nocte accedat; viæ.n. neceſſitas hoc effecit. præterea, tanto magis ſubuenire oportet, quia itineris labore feſſus venit. Tertiū eſt, non habeo, quod ponam ante illum, hoc ēt argumentum excuſationis eſt, cum media ſit nox, nec habeam quicquam domi, nec aliunde conquirere valeā, cogor ad te venire. Similiter ēt argumentum eſt impetrandi, nimirū vtriuſque neceſſitas amici; nec.n. ego habeo, nec ille. Monemur hui⁹ hominis in orādo, ſtudio, Deo accedere maxima & diligenti cōſideratione noſtrę

pro-

propriæ fragilitatis ac miſeriæ, & quã tum ipſo indigeamus; nemo n. perfectè agnoſcit beneficium collatũ, nec gratias, vt debet, agit, niſi qui nouit ſuam indigentiam, & hic multum ad impetrandum diſpoſitus eſt.

ANNOTATIO XX.

Oratio perſeuerans & perpetua orãdi opportunitas, tum etiã hoſpitalitas ĩ homine iſtius parabolæ elucent.

AMbroſius in præſenti notat non ſolũ perſeuerantem in hoc hoĩe orationẽ, ſed ẽt perpetuam orandi opportunitatem ſignificari: media.n.nocte vſus eſt oratione: verba ipſius ſunt. Alius præcepti locus eſt, vt oĩbus momentis non ſolum diebus, ſed ẽt noctibus oratio deferatur; vides.n. quod iſte, qui media nocte perrexit, tres panes ab amico ſuo poſtulans, & in ipſa petendi intentione perſiſtens, non defraudat oratio Hæc ille. Commẽdanda ẽt mihi vĩ huius hominis hoſpitalitatis charitas, qui media nocte venientẽ ad ſe amicum nõ ſolum excepit, ſed ẽt eius cauſa, tam ſapienter, inſtanter, ac diligenter alterum amicũ vſque ad importunitatem requiſiuit.

Et ille deintus reſpondens dicat: Noli mihi moleſtus eſſe, iam oſtium clauſum eſt; & pueri mei mecum ſunt in cubili, non poſſum ſurgere, & dare tibi.

COMMENTARIA.

AVdiens amicus ſtudioſam petitionem, dat ei repulſam, & ne amici officio deeſſe ac repellere irrationabiliter videatur, cauſam explicat; ea aũt eſt moleſtia, quam pati oportebat in commodando: noli inquit hãc moleſtiam exhibere mihi; nam oſtium iã eſt clauſum, & pueri mei, i. paruuli, & filioli mecũ ſunt in cubili, idcirco non poſſum ſurgere, vt dem tibi, niſi filiolos expergefaciam, & perturbẽ, quod ualde moleſtum eſt.

ANNOTATIO XXI.

ILlud (pueri) Græcè παιδία, diminutiuũ eſt, ſ. puerculi, quod nomen, & filijs, & famulis, ſeu ſeruis accommodatur, mihi magis placet pro filijs vſurpatum eſſe, quos ſecum in lecto cubare dicit, vt excuſet à ſurgẽdo, ne puerulorum quietem perturbet. poſſet ẽt accipi pro ſeruis, ſeu famulis, quos ſecum dicit eſſe in cubili, nõ quidẽ in vno lecto, ſed in vno cubiculo & conclaui. Græca.n. vox vtramq; recipit ſignificationem. huic aũt ſecundæ expoſitioni cõſenſit Auguſt. ſer. 29. de verb. Domini, vbi ſeruos interpretatur: at probabilior viſa eſt prior, quę efficaciorem, & iuſtiorem reddit excuſandi ſe cauſã. cui expoſitioni Titus Boſt. videtur fauere, & apertè adhæſit Euthym.

Et ſi ille perſeuerauerit pulſans.

COMMENTARIA.

PRoſequitur parabolã, Audita igitur repulſione amici, adhuc homo perſeuerat, non tm̃ voce, ut prius, ſed pulſando ad ianuã, ut ſi non precibus, ſaltem pulſationis moleſtia ad ſurgendum excitetur. Prudenter aũt homo hic licet importunè, uocibus addidit pulſationem, excuſabat.n. ſe amicus à ſurgẽdo, ne expergefaceret pueros ac perturbaret, ille aũt tollens excuſationis argumentum, fores pulſat, vt ſtrepitu expergefaciat, ac perturbet, eoq; magis amicus cõpellatur ſurgere. Nõ ergo deſiſtit à petendo ob repulsã amici, ſed maiori conatu continuauit petitionẽ, unde factũ eſt, ut ſit exauditus.

Dico vobis, etſi nõ dabit illi ſurgẽs, eo quod amicus eius ſit, propter improbitatem tamen eius ſurget, & dabit illi quotquot habet neceſſarios.

COMMENTARIA.

COncludit parabolam: Dico, inquit, uobis, quod ſi cuipiam ueſtrum hæc acciderent, quod ſurgeret, & daret, & qd non fecit ob amicitiã, faceret ob improbitatem illius, i. aſſiduam & moleſtam petitionem; & nõ ſolum daret, quod petijt, ſ. tres panes, ſed ẽt quotquot habebat neceſſarios, ne forte ſi tres tm̃ daret, iterum ille moleſtiam ei exhiberet. Hic eſt ſcopus parabolæ, nimirum docere, aſſiduè & inſtanter petitionem continuandam: quæ aſſiduitas tanti fructus eſt, ut maiora, quam petit, obtineat.

ANNOTATIO XXII.

Improbitas quid hoc loco ſignificet

IMprobitas Grecè *ἀναίδεια*, quæ Latine dr̃ impudentia, hoc autem in hoc loco ſignificat aſſiduam, ac conſtantem in oratione ac petitione perſeuerantiam, vt notat Titus Boſtrenus, & Euthym. quam quidam importunitatem vertunt, quæ eſt effectus impudentiæ; qui.n. poſtpoſito pudore petit, importunus eſſe ſolet: accommodatius autem interpres noſter appellauit improbitatem, quam vocem amplexus eſt Auguſt. ſer. 29. de verb. Dom. & ſer. 171. de tempore; qui.n. viget & non ceſſat, dicitur improbus, vnde illud eſt Poetæ; Labor improbus omnia vincit, quæ improbitas nō ſolam aſſiduitatem, ſed quandam habet admiſtam afflictionem; labor enim improbus eſt, qui aſſiduus eſt & affligens, ac improba petitio quæ aſſidua, & quaſi tædio afficit eum, à quo petimus, vt ſic impellatur ad dandum. Quæ improbitas etiam effectus eſt impudentiæ, quæ nō ſemper eſt vitium. Vt.n. pudor aliquādo vitioſus, aliquando ſtudioſus eſt, ſic & impudentia. Quo ſignificat Dominus nos non ſtatim ab oratione ceſſare debere, ſed inſtanter, & aſſiduo perſeuerare, vt impetremus. Eſt autem vnum hic iudicio meo conſideratione dignum, quod Dominus etiam docere nos intendit, nimirū oratione hac aſſidua non ſolum iuſtos, & amicos, ſed etiam peccatores à Deo impetrare, inquit enim: Si non quia amicus eſt, propter improbitatē tamen dabit, quaſi diceret, licet amicus nō eſſet, exauditus eſſet aſſiduitate & improbitate petitionis; exaudit.n. Deus etiā peccatores, qui licet in peccato ſint, ad eum tamen conuertuntur voluntate peccandi abiecta. Præterea non ſolum hæc improbitas obtinet, quæ petuntur, ſed adhuc maiora. nam & hic dicitur, quod ſurget & dabit non tres tantum, ſed & quotquot habet neceſſarios, quod etiam nobiſcū Deus agit, qui abundantiora quam petamus, & deſideremus, confert, ſi petamus vt oportet, & maxime ſi iuſtus eſt qui petit, iuxta illud Iacobi 5. Multum valet deprecatio iuſti aſſidua, atque hæc eſt vna cauſa, cur Deus rogari, ac peti voluerit, vt nimirum petitio ipſa maiora nobis accumulet beneficia. De alijs etiam huius rei cauſis copioſe egimus in commentarijs in Ioannem cap. 16.

ANNOTATIO XXIII.

Patrum dicta aliquot circa hanc parabolam.

REctè notat Ambroſius ex hoc colligi diligentes Deum exaudiri, ēt petētes pro alijs: Si diligēs inquit Dominum Deū tuum, non ſolum tibi, ſed ēt alijs poteris emereri. Hæc ille. Titus Boſt. conatur hāc parabolā Anagogicè interpretari, ac tres hos panes ad fidem Trinitatis, & petentē ad Angelos refert, aliaq; huiuſmodi adducit, quę difficilè accommodantur, vt notat Euthym. nomine tacito. Auguſt. etiā ſer. 29. de ver. Dom. & ſer. 171. de tempore, & lib. 2. quæſt. Euang. cap. 21. tres hos panes Trinitatis conſubſtantialitatem ſignificare affirmat, multaque moralia explicat rectè, & vtiliter; ſicut & Ambroſius, quæ ibi vnuſquiſque legere poterit. ad ſenſum autem literalem hoc ſolum ſpectat, nimirum aſſiduam & conſtantem orationem multū valere, adeo vt & peccatores impetrent, atque etiam plus, quam petant, vt per hęc intelligamus, non ſi ſtatim orauerimus, nec impetrauerimus, ab oratione eſſe ceſſandum. Ne autē omnia prætermittamus quæ Auguſtinus dicit, illud tantum referam, quod lib. 2. quæſt. Euang. c. 21. dicit, non quidem omnia, ſed particulam quandam. Amicus, inquit, ad quem venitur media nocte, vt accommodet tres panes, vtique ad ſimilitudinem ponitur, ſecundum quam quis Deum rogat, in media tribulatione conſtitutus, vt ei tribuat intelligētiam Trinitatis, qua præſentis vitæ conſoletur labores, ſed comparatio eſt à minore: ſi enim amicus homo ſurgit à lecto, & dat, non amicitia, ſed tædio compulſus, quanto magis Deus dat, qui ſine tædio largiſſime donat, quod petitur. Hæc Auguſt. Notandum autem eſt in his vltimis eius verbis, non videri argumentum à minore, ſed vt ſupra diximus, ſignificatur hoc, ſcilicet Deum etiam peccatoribus dare ſic petentibus, & non tantū iuſtis, & amicis.

Et ego dico vobis: Petite, & dabitur vobis: quærite, & inuenietis: pulſate, & aperietur vobis.

COMMENTARIA.

EXponit parabolæ ſignificationē, Ego, inquit, dico vobis, petite,

&

& dabitur vobis, quod petitur. quod ſi non datur petentibus, non deſiſtatis, ſed quærite maiori ſtudio, & diligentia adhibitis; hoc.n.eſt quærere, & qđ negatũ erat, inuenietis, i. poſt ſtudiũ, & diligentiam præſtitam in oratione, obtinebitis. Quod ſi adhuc non obtinueritis, quia difficile eſt, quod petit, vel alia cauſa dilatum, non deficiatis, ſed pulſate, i. conſtanti inſtantia, & vehementi, quaſi importuni petite; aperietur.n. vobis, & quod toties negatũ erat, quaſi intra portas clauſum, cõſequemini velut ianuis apertis, & aditu facto, ſicut factum eſt ab amico cum homine iſto, qui pulſanti & importune petẽti conceſſit ſurgens, & aperiẽs ianuam etiam intempeſtiuo tempore.

ANNOTATIO XXIV.

Qua ratione orãdum.

MAtthæus cap. 7. hanc eandem ſententiam refert dictam tñ à Domino ipſis Apoſtolis, quam nunc repetit alijs etiã Diſcipulis dictam, vt Lucas narrat. Quantum autem ad ſñiæ explicationem Chryſoſt. hom. 24. in Matth ſic explicat, inquit enim; Petere præcepit, eiſq; daturum ſpopondit, nec tñ obiter poſtulare iuſſit, ſed cum ſedulitate multa, & magna intentione, hoc.n. eſt quod ait, quærite: Siquidem ille, qui quærit aliquid, cuncta alia è mente proijciens, vni illi intentus eſt, quod quærit, ac præſentium rerum nihil conſiderat. Ab eo verò, quod dixit, pulſate: cum vehementia, & mente feruida accedere ſignificauit. Hæc Chryſoſt. Druthmarus autem Matth. 7. ſic interpretatur, petite animo, quærite verbis, pulſate operibus. rurſus: Petite verbo, quærite operibus bonis, pulſate perſeuerantia. rurſus petite fide, quærite ſpe, pulſate charitate. Hęc ille Mihi magis placet expoſitio Chryſoſtomi, vt hæc tria nõ differant, quod vnum verbis, aliud operibus, aliud animo fiat, ſed quod primum indicet ſimplicem petitionem, ſiue animo ſolo, ſiue verbis fiat. ſecundum aũt augeat, nempe maiori ſtudio, & attentione fiat oratio. tertium autem vehementi fiat conſtantia, ac perſeuerantia, vt faciunt hi, qui ab hominibus importune petunt. Huius orationis habemus exemplũ in Moyſe. de quo Exo. 32. dicitur. Orabat Moyſes, dicens: Cur Domine iraſcitur furor tuus contra populum, quem eduxiſti de terra Aegypti in fortitudine magna & manu robuſta? ne quæſo dicãt Aegyptij, Callide eduxit eos, vt interficeret in montibus, & deleret è terra: quieſcat ira tua, & eſto placabilis ſuper nequitia populi tui. recordare Abraham, & Iſaac, & Iſrael, ſeruorum tuorum, quibus iuraſti per temetipſum dicens: Multiplicabo ſemẽ veſtrũ, ſicut ſtellas cœli; & vniuerſam terrã hanc, de qua locutus ſum, dabo ſemini veſtro, & poſſidebitis eam ſemper. Hæc Moyſes. Qui pulſauit, & quaſi importune orauit, & ideò apertum eſt ei, nam ſtatim dicitur; Placatus eſt Dominus, ne faceret malum, quod locutus fuerat aduerſus populum ſuum. iterum eadẽ oratione vſus eſt Moyſes ibidem, quando audacter illa protulit verba. Obſecro peccauit populus iſte peccatum maximum, feceruntq; ſibi deos aureos; aut dimitte eis hanc noxã, aut ſi non facis, dele me de libro tuo, quem ſcripſiſti. Hac etiam oratione vſa eſt Magdalena Luc. 7. ob quã audiuit à Domino; Remittuntur tibi peccata tua. de qua Greg. hom. 33. in Euang. ſcribit dicens: Noluit moderari, quid faceret; ſuper conuiuãtes ingreſſa eſt; non iuſſa venit; inter epulas lachrymas obtulit. Diſcite, quo dolore ardet, quę flere etiam inter epulas non erubeſcit. Sic Chananæa, ſic cæcus iuxta viam petierũt & obtinuerunt, multa paſſim & in Scripturis, & apud ſanctos huius orationis importunæ, & quaſi impudentis exempla reperiuntur.

Omnis enim, qui petit, accipit: & qui quærit, inuenit: & pulſanti aperietur.

COMMENTARIA.

AD petendum, quęrendum, & pulſandum excitat, expoſita cauſa cur petere, quærere, & pulſare debeamus, nempe ob fructum petitionis, inquiſitionis, & pulſationis; nam qui petit, accipit, & qui quærit, inuenit, & pulſanti aperietur. cum igitur certi ſimus de aſſecutione, excitari ad hæc præſtanda debemus.

AN-

ANNOTATIO XXV.

Quomodo omnis qui petit accipit.

OPponet quiſpiam, ſi omnis, qui petit accipit, non eſt cur quærendũ & pulſandum ſit; ſufficit.n.petere. Hoc autem dici non poteſt; nam & homo hic in parabola petijt, & tñ niſi quæſiuiſſet, & pulſaſſet, vtiq; non accepiſſet panes. non igitur omnis, qui petit accipit. Mihi vr̃ reſpondẽdum, hæc tria inuicem colligata eſſe in hunc ſenſum, qui petit, accipit, quod ſi petitione ſimplici nondum accipit, quærat; quod ſi adhuc non aſſequitur, pulſet: certiſſime autem obtinebit, ſi hęc præſtiterit: diſtincta autẽ, & ſeparata ſunt hæc, quia Deus aliquando petentes exaudit, etiam ſi non quærant; aliquando quærentes, etiãſi non pulſent, aliquando expectat uſque ad pulſationem.

Explicatio Tertulliani cõtra hęreticos hoc loco abutentes.

Aduertendum eſt Tertullianum lib. de præſcript. aduerſus hæreſes, aliter hanc ſẽtentiam iuterpretari; refert.n. hęreticos ea abuti ad indaganda noua dogmata, præter ea, quæ in Euangelio, & ab Apoſtolis tradita ſunt, quaſi ſemper quærere, & pulſare debeamus. Catholicos etiam abuti ad curioſitatem ineundam; ipſe uerò Tertullianus ſic intelligendam cenſet, nempe dictam Iudæis ſolis antequam Petrus Chriſtum filium Dei eſſe pronunciaret, vt hac ſententia illi monerent inquirere de Chriſti veritate, & pulſare ianuam Scripturarum, Legis, & Prophetarum, vt veram agnitionem aſſequi poſſent, eũdemque putat huius ſententiæ eſſe ſenſum cum illa Ioan. 5 Scrutamini Scripturas. nobis autẽ iam fide manifeſtata aliter hæc ſententia conuenit, qui alia non debemus inquirere, quam quę fide iam nobis ſunt notificata. alia adfert Tertullianus in hunc ſenſum. At verò ex ijs, quę & in commẽtario, & in annotatione dicta ſunt, conſtat hæc verba non ad inquiſitionẽ intellectus, ſed ad conatum voluntatis referri debere, vt petamus magna intentione, & cõſtantia, vti dictum eſt: idque contextus manifeſto indicat, Chryſoſtomusque, ceteri que Doctores ſunt interpretati.

Quis autem ex vobis Patrem petit panem, numquid lapidem dabit illi? Aut piſcem: numquid pro piſce ſerpentem dabit illi? Aut ſi petierit ouum: numquid porriget illi ſcorpionem?

COMMENTARIA.

POſt primum documentum, nẽpe non ſtatim quod petimus, non obtinemus, ab oratione, & precibus ceſſandum, ſed perſeuerandum eſſe quærendo, & pulſando; adhibet ſecũdum documentum in oratione obſeruandum, nempe Deum non dare petentibus, quæ petunt, qñ illi putant ſe bona petere, ac conuenientia, & re uera non ſunt; ſæpe.n. ignorant hoĩes, quæ petunt arbitrantes petita ſibi cõducere; Deus aũt, qui nihil ignorat, tãquam uerus, & clemẽtiſſimus Pater, ea non dat, quę ſi ſciuiſſent, qui petũt, ea non peterent. hęc aũt ſunt triplicis generis, nempe inutilia, nociua, & mala, puta peccata, & illicita. qñ ergo aliquid petimus Patrem, exiſtimãtes bonum nobis, & tñ aut inutile, aut noxium, aut malum eſt, non dat Deus, quia patris eſt conſulere filijs, & ignorantias eorum emendare. Hoc documentum tribus explicat exẽplis. Quis eſt, inquit, qui petat patrem panẽ, & dat illi lapidem pro pane? quis eſt, qui petat piſcẽ, & ille dat ſerpentem? quis eſt qui petat ouum, & ille dat ſcorpionẽ? profecto nullus pater ſic ſe gerit erga filios: nec ergo Deus, quẽ patrẽ oramus, per lapides inutilia, per ſerpẽtes noxia, per ſcorpionem mala, & illicita ſignificantur. docemur igitur orationem debere eſſe aſſiduam, & quaſi importunam; & Deũ aliqñ negare petita, quia non ſic petimus. rurſus orationẽ debere eſſe vtilium, & bonorũ, ut exaudiamur à Deo tamq̃ à Patre; ſi.n. illa non dat, qñ ſub ſpecie boni, & utilis petũtur, nempe panis, piſcis, & oui, multo minus dabit, quando talia eſſe agnoſcentes petimus.

ANNOTATIO XXVI.

Quæ docent, quæ exeun-

ADuertendum eſt Cyprianũ epiſt. 52. ad Antonianũ, quæ hr̃ lib. 4. ad epiſt. 2. aſſirmare, ſcopum huius parabolæ, ſeu

exem-

ſia ſunt à Deo petenda. exempli eum eſſe, ſcilicet docere pietatem Patris cęleſtis, qui ſi viderit filium, à quo offenſus eſt, conuerſum, & penitentẽ, non iraſcitur contra eum, ſed miſericorditer ſuſcipit, non ſcorpionem, non ſerpẽtem, aut lapidem porrigendo. connectit.n. Cyprianus hanc parabolam, ſeu ſimilitudinem cum illa de filio prodigo, eundemque ſcopum vtriuſq; tradit. At reuera contextus hic non admittit hanc explicationem; loquitur.n. de qualitate, & modo orandi, ac petendi, vt aſſidue, & conſtanter petamus, & ſciamus petenda vtilia, & conueniẽtia, non noxia, & inutilia. Rectius Chryſoſtomus hom. 24. in Matthæum, ſcopum, ac finem horum exemplorum explicat, nempe eum eſſe, petenda eſſe, quæ decent, & quæ vtilia ſunt, Deumq; tamquam Patrem negare petita, quia talia non ſunt ſicut & patres apud nos negant filiis ſuis, non tamẽ Chryſoſt. diſtinxit hos tres gradus inutilium, noxiorum, ac illicitorum, ſeu malorum, quæ his tribus exemplis indicantur, vt in commẽtario expoſuimus, licet apud Matthæum duo priora tantum legantur, ſcilicet de pane, & lapide, ac de piſce, & ſerpente. Lucas ſolus addidit tertium de ouo, & ſcorpione. Aduertendum autem eſt nõ ſic dictum eſſe. quis eſt, qui ſi petat, lapidẽ, ſerpentem, aut ſcorpionem, det illi? quia nemo eſt, qui talia petat, ſicut nemo eſt, qui petat noxia, mala, & inutilia à Deo, agnoſcens eſſe talia, & ſi peteret, vituperabilis eſſet oratio, & vtique non exaudiretũ à Patre Deo; quod ſi Deus concederet, aut permitteret talia, non exaudiret ut Pater, ſed potius puniret, vt iudex His ergo exẽplis intẽdit Dominus docere, homines ſępe petere, quæ vtilia putant, bona ac conuenientia, etiam oratione laudabili. (excuſantur.n. ignorantia) petita verò talia non ſunt, qualia exiſtimantur, quæ Deus cum Pater ſit, non dat, cum nec qui petit, talia petere, aut obtinere intendat, neq; hoc eſt non exaudire rogantes, immo maxime exaudiuntur, ſi eorum intentio conſideratũ: non enim vellent obtinere noxia, mala, & inutilia, immo vt diximus, talia petentibus dare, non exaudire, ſed punire eſt. Hãc doctrinam extendimus & exemplis cõfirmauimus in commentariis in Ioannem c. 16. Anno. 31. idcirco nunc hac breuitate contenti ſumus, quæ ad explicationẽ præſentis ſententiæ ſufficere cenſuimus.

ANNOTATIO XXVII.

Dubitatio occurrit, quid Domin⁹ his tribus exẽplis ſignificauerit, ad quã reſpondet Auguſtinus lib. 2. quæſt. Euãg. cap. 22. & Epiſt. 121. ad Probam. cap. 8. nẽpe pane charitatem ſignificari, cui opponitur cordis durities per lapidem ſignificata: piſce uero fidem. vt.n. piſcis aquarum vndis non retinetur, ſic fides fluctibus huius ſæculi non frangitur, cui opponitur ſerpens, ſignificãs fallaciam, quam primo homini male ſuadendo præſeminauit. Ouo autem ſignificauit ſpem; ouum enim nondum eſt fœtus perfectus, ſed fouendo ſperatur. cui opponitur ſcorpio, cuius aculeus venenatus retro timendus eſt, quod contrarium eſt ſpei, quæ reſpicit ea, quæ ante, non quæ retro ſunt. Senſus igitur eſt. Deus petentibus charitatem, fidem, & ſpem, non dat duritiem cordis, fallaciam, & ea, quæ contraria ſunt ſpei. Hæc ex Auguſtino. Quę non uidentur ſcopo harum ſimilitudinum reſpondere, qui ut ante diximus, eſt, Deum non ſemper petita concedere, eo quod quæ petuntur, conuenientia non ſunt, etiamſi talia petentibus videantur, quod de charitate, fide, ac ſpe dicĩ nõ poteſt. Idcirco aliter dubitationem ſoluendam duximus. quæ.n. petimus, bona ſunt: bonorum autem quædam honeſta, quædam utilia, quædã delectabilia ſunt, illa nempe honeſta pane ſignificantur: vt enim panis cibus eſt ſolidus, & quotidianus, ſic honeſtis uti potioribus, & ſolidioribus continuo paſci debemus. Vtilia autem ſignificantur piſce, qui obſonium potius eſt, non ad victus neceſſitatem, ſed ad quandam utilitatem pertinens. Ouo autẽ delectabilia indicantur, cibus.n. delectabilis, & communis ẽt pauperibus eſt. Chriſtus. n. exempla poſuit eorum quæ ad victum moderatum ſpectant. Hæc tria bona petitione digna ſunt, & tam in ſpiritualibus, quam in temporalibus reperiuntur. oppoſuit aũt Dominus his tribus, pani, piſci, ouo, lapidem, ſerpentem, ſcorpionẽ, non ſolum quia his tribus ſignificantur tria mala oppoſita, inhoneſta, inutilia, & noxia: ſed ẽt quia iſtæ locutiones ſunt prouerbiales. Exiſtimo enim ſicut apud Latinos, & Græcos ſunt prouerbia hæc, nempe (Altera manu fert lapidem, altera panẽ oſtentat;) & (pro Perca ſcorpium) eſt enim

Quid Dominus ſignificauerit his tribus exemplis propoſitis.

perca genus quoddam piſcis: ita apud Hebræos fuere hæc tria, quæ Saluator proponit, quibus ſignificat, filijs petentibus bona non ſolere patres reddere mala, & contraria iis, quæ petuntur. vnde concludit, multo minus Deum id facere cū iis, qui eum petunt, vt oportet.

Si ergo vos cum ſitis mali, noſtis bona data dare filijs veſtris: quãto magis Pater veſter de cęlo dabit ſpiritũ bonum petentibus ſe?

COMMENTARIA.

EX ſimilitudinibus poſitis infert, & concludit per locum à minori. Si igitur, inquit, vos, qui mali eſtis, id eſt, ſoliti, & inclinati alijs malum inferre, noſtis, id eſt, cõſueuiſtis, filijs veſtris data, & munera bona dare, quanto magis Pater veſter de cęlo, id eſt, qui de cęlo eſt, ſeu cęleſtis, ſcilicet nõ malus, ſed bonus, benignus, & beneficus (in cęlo enim nihil malum eſt) dabit ſpiritum bonum, id eſt, bona ſpiritualia, ac cęleſtia iis, qui petũt ab eo? argumentum à minori eſt, nempe ſi ij, quibus minus ineſt bona dare, dãt, potius dabit is, cui magis ineſt. Spiritum bonum appellat bona vera, & ſpiritualia, quæ non inutilia, noxia, aut inconueniẽtia ſunt, ſed neceſſaria, vtiliſſima, & ſalutifera, quæ Matthæus bona ſimpliciter vocauit. quod ſi dat maiora, dabit, & minora, quę ſunt temporalia.

ANNOTATIO XXVIII.

Variæ lectiones ſuperioris ſententiæ.

QVod ad literam ſpectat, Ambr lib. 1. de Spiritu ſancto ca. 5. teſtatur apud Lucam legi, Pater veſter de cęlo dabit. ſicque legunt aliquot exemplaria Latina, eamque lectionem recepit editio præſens emendata; in multis vero exemplaribus Græcis, quę nunc ſunt, legitur. Pater veſter, qui eſt de cęlo; ſicq; legit Euthymius, vnde aliqui vertunt, Pater veſter cęleſtis; quædam habent vtrumque, ſcilicet. Pater veſter cęleſtis de cęlo dabit. Nos autem emendata exemplaria ſecuti interpretati ſumus (de cęlo) connectentes tamen cum verbo (Pater) tum vt exemplaribus Græcis conformaretur Latina editio (in illis enim eſt articulus relatiuus, nempe, qui de cęlo) tum quia Matthæus in eadem ſententia habet, (qui eſt in cęlo), tum demũ vt reſponderet illi, vos cum ſitis mali, Pater autem veſter bonus, vtpote de cęlo. Dicitur autem Deus pater eſſe in cęlo, & de cęlo. in cęlo propter præſentiam, quia ibi eſt, & ibi videri ſolet à beatis; de cęlo autem propter bona cęleſtia, & ſpiritualia, quæ ad nos inde mittit, vnde in Litania Eccleſię canim⁹, Pater de cęlis Deus miſerere nobis. Dicitur autem de cęlo Pater ad ſignificandum Deum vera bona dare; in cęlo enim malum nullum eſt, ſed quod vere bonum. Aduerte rurſus illud (Data) eſſe ſubſtantiuum nomen, ac ſi diceremus, bona dona. Aduerte præterea ex Ambroſio in citato loco, vbi affirmat in quibuſdam exemplaribus non legi (Spiritum bonum) ſed (bonum datũ) Auguſt. vero Epiſt. 121. ca 8. legit, bona. ſicut apud Matthæum cap. 8. legimus (bona) abſque alio ſubſtantiuo adiuncto. Communis tamen lectio, quam ipſe Ambroſius magis ſequi videtur, habet (ſpiritum bonum) & interpretatur Spiritum ſanctum ipſum, qui dicitur dari ratione donorum, & gratiarum, quæ ſunt ipſius effectus: at accommodatius intelligemus ſpiritum hic appellari dona ipſa, & gratias Spiritus ſancti, ſic enim Lucas cum Matthæo conueniet, qui non ſpiritum, ſed bona in plurali numero dixit, quamuis enim quæ Matthęus narrat, dicta fuerint Apoſtolis, & alio tempore; quæ vero Lucas Diſcipulis poſtea; eadem tamen ſunt.

Deus dicitur eſſe Pater in cęlo, & de cęlo.

Supereſt ergo explicare, cur mali dicantur homines. quando enim dicit, vos cum ſitis mali, omnes homines ſignificare voluit: Chryſoſtomus hom. 2 in Matthæũ, dicit homines dici malos comparatione bonitatis diuinę; & eorum amorem, malignitatem reſpectu dilectionis Dei. verba eius ſunt: Malos dicit non vituperans humanam naturam, neque mortalium genus malum eſſe pronuncians, ſed ad exprimendum bonitatis inter Deum & homines pergrande diſcrimen, amorem patrum malignitatem vocat; tanta quippe eſt in illo excellentia charitatis. Hæc ille. Hieronymus aũt Matt. 7. eodem modo interpretatur; cauſam tñ in comparatione

Cur homines dicantur mali.

exprimit, nempe homines dici malos reſpectu diuinæ clementiæ, propter eorum inclinationem ad malum, ſic enim inqt. Notandum quod Apoſtolos malos dixerit, niſi forte ſub Apoſtolorum perſona omne hominum damnatur genus, cuius, ad comparationem diuinæ clementiæ, ab infantia cor ad malum poſitum eſt. Nec mirum ſi homines huius ſæculi dixit malos, cum & Apoſtolus Paulus memoret, Ephe. 5. Redimētes tempus, quoniam dies mali ſunt. Hæc ille. Aduerte autem Græce haberi nomen. πονηρος, quod non malum, ſed malignum, id eſt, qui malus eſt, & malum infert, ſignificat vnde hoc vocabulum dęmoni mihi tribui ſolet in Scriptura, qui per antonomaſiam malignus dicitur. dicūtur autem maligni homines, quia malignitatis capaces ſunt, & ad malignitatem procliues, & ſoliti inuicem ſibi inique nocere. At Deus ab his longe abeſt, qui natura malignus eſſe nō poteſt, ſed benignus, & miſericors. hinc argumentum à minori affirmatiue deducitur: Si homines tales cū ſint, filijs ſuis petentibus bona tribuunt, non mala, quanto magis Deus Pater non bona, qualia homines dant, ſed maiora, cęleſtia, nempe & ſpiritualia dabit? & ſi dat maiora, conſequens eſt, vt det etiam minora, qualia ſunt temporalia, quibus iuſti opus habent.

Et erat eijciens dæmonium.

COMMENTARIA.

TRanſit Euangeliſta ad miraculū quoddam narrandū, quod quantum ad ordinem temporis, cum præcedentibus non habet connexionem, quod etiam ſignificat Euangeliſta, dū non vtitur particula aliqua tempus indicante, ſed abſolute ſermonem continuat: immo miraculi huius hiſtoria tempore pręcedit miſſionem Apoſtolorum, & eam, quæ Diſcipulorū fuit, cuius meminit Lucas. Erat ergo Chriſtus eijciens dæmonium à quodam homine obſeſſo ab illo. Modus hic locutionis per verbum imperfectum, nempe (erat eijciens) notat Phariſæos protuliſſe verba ſequentia cōtra Chriſtum tunc, quando Chriſtus dæmonium hoc eiecit.

ANNOTATIO XXIX.

REfert hoc idem miraculum, & hiſtoriam Matthæus, ſed non ſeruato ordine temporis cum præcedentibus: nam vt ex Marc. 3. deduci videtur. hæc geſta ſunt ante miſſionem vtramque Apoſtolorum, & Diſcipulorum ad prædicandum: Marcus autem ſolus ordinem temporis in hac parte ſeruaſſe videtur. nec enim ſemper Euangeliſtæ tempora obſeruarunt in narrandis Chriſti geſtis. Aduerte autem Matthæum cap. 9. Simile miraculum alterum referre, nempe de dæmonium habente, & muto, quem curauit Chriſtus, ſicut & hūc; tamen is non eſt, cuius nunc meminit Lucas, ſed alter, quem etiam Matthęus c. 12. refert, cuius cauſa Chriſtus ſermonem copioſum habuit, probans ſe non dæmoniū virtute dæmonica eijcere. quem ſermonē narrat Matth. cap. 12. in præſenti. *Series, et ordo rei geſtæ.*

Et illud erat mutum.

COMMENTARIA.

DIcitur dęmonium mutum ab effectu, quia hominem, quē obſidebat, effecerat mutum, impedita loquendi vocemque proferendi facultate. poteſt enim dæmon Deo permittente membrorum corporis, ac eorū facultatem, actiones, motus, & opera impedire. non ergo natura, ſed dæmonij malitia homo iſte mutus erat.

ANNOTATIO XXX.

CHryſoſtomus hom. 41. in Matthęum, & Euthymius in præſenti aſſerunt hunc hominem non natura, ſed dæmonij malitia mutum fuiſſe, idq; Euangeliſta ſignificat dicens dęmonium fuiſſe mutum, quod non eſt, niſi quia dæmonium effecerat hominem mutum. Aduerte præterea Matthęum affirmare hunc hominem non tantum mutum, ſed & cæcum fuiſſe. oblatus eſt, inquit, dæmonium habens, cęcus, & mutus. Tertullian. lib. 4. cōtra Marcion. Chryſoſt. hom. 41. & Titus Boſtrenus in Lucam, ac Euthymius in pręſenti, addūt fuiſſe etiam ſurdum, quod deduci videtur ex vocis ſignificatione: nam κωφος, mutū, & ſurdum ſignificat. idque videtur factū, quia qui natura muti ſunt, auditu etiā carent. Huic conſentit Auguſtinus lib. de *Qualis fuerit, in quem dæmonis malitia mutū fecit.*

vera.

vera.& falſa pęnitentia cap.9. vtens enim hoc teſtimonio ad oſtendendum vnum mortale peccatum non dimitti manente altero,ſed ſimul vtrumque,inquit: Sunt plures,quos pęnitet peccaſſe,ſed non omnino,reſeruantes ſibi quædam, in quibus delectentur: non animaduertentes,Dominum ſimul ſurdum, & mutum à dæmonio liberaſſe,per hoc docēs nos numquā, niſi de omnibus ſanari.Hæc ille.At nō mihi videtur hoc eſſe adiungēdum,cum Lucas vocabuli Græci ambiguitatem,& multiplicitatem,tollat dicens,locutus eſt mutus.Si enim nomen præcedens κωφοῦ,pro muto,& ſurdo accepiſſet, vtique dixiſſet, locutus eſt,& audiuit. Nec obſtat mutos natiuitate eſſe ſurdos: nam qui accidente aliquo muti fiunt, auditus facultate non priuantur. quod ſi ſupra diximus,Zachariam patrem Ioannis opera Angeli mutū effectum,fuiſſe etiam ſurdum,id ea ratione affirmauimus, quia Scriptura inſinuabat; dicitur enim, innuebant patri eius, quaſi verbum non poſſet percipere auditu. at de hoc muto potius indicat Scriptura ſurdum non fuiſſe, vti diximus. Huic conſentit Hieronymus Matth.12. & poſt eum Beda.Tria,inquiunt ſigna in vno homine perpetrata ſunt,cæcus videt; mutus loquitur; poſſeſſus à dæmone liberatur. Hæc illi. Permittit autem dęmonio hæc facere exterius,vt ſignificet ea,quæ facit interius in ijs,qui per peccatum ſe ipſos illi dedunt;procurat enim tenebras multiplices inducere in intellectum, ne videant, nec conſiderent mala,quæ agunt,& bona, quæ perdunt:ac voluntatem,quantum poteſt indurare,& retardare, ne ad Deum ſe affectu,quaſi voce, ſe conuertant.ſicq; mutum,& cæcum facit peccatorem. Auguſtinus lib.1.quæſtionum Euang.cap 3.hunc cæcum,& mutum ſignificare dicit eum, qui non credit corde, nec confitetur ore, quæ duo ad ſalutem neceſſaria docet Paulus,dicēs: Corde creditur ad iuſtitiam,ore autem confeſſio fit ad ſalutem. Rom.10.

Et cum eieciſſet dæmonium,locutus eſt mutus.

COMMENTARIA.

AD dæmonis expulſionem mutus locutus eſt;tā enim impedimētum re notum erat; non enim hic homo mutus erat natura, ſed extrinſeco obſtaculo dæmonis. muti autem locutio circumſtantibus liberationis eius à dæmone manifeſtum fuit argumentum. Quid autem locutus ſit, Euāgeliſta non explicat:probabile tamen eſt fuiſſe verba laudis, & encomium illius,qui eum à tanto malo liberauerat.

ANNOTATIO XXXI.

An ad ſolam expulſionē dęmonis locutus fuerit eſſe mutus.

MAtthæus, qui hominem hunc cæcum,& mutum dixerat, ab vtroque liberatum fuiſſe refert. Curauit, inquit, eum ita, vt loqueretur,& videret.Difficultatem autem facit, quod dicit(curauit eū ita vt loqueretur,& videret) verbum illud (curauit) videtur non ad ſolam expulſionem dæmonij illum hominem locutum fuiſſe, & vidiſſe, ſed vltra eiectionem aliquid aliud Chriſtum feciſſe, vt loqui poſſet ille homo, ac videre eo maxime, quia dicit: Curauit eum ita vt loqueretur,& videret. Reſpondeo primo, verbum orandi etiam extendi ad liberationem à dæmone, ita vt qui ab eius vexatione ereptus eſt,dicatur curatus,idque ex Matth.4.conſtat,vbi ſic dicitur; Obtulerunt ei omnes male habentes,varijs languoribus, & tormentis comprehenſos,& qui dæmonia habebant,& Lunaticos,& paralyticos,& curauit omnes.Ecce verbum curandi ad omnia antecedentia refertur,inter quæ narrātur, qui erant à dęmonibus obſeſſi, & dicuntur curati. Reſpondeo ſecundo (quod probabilius exiſtimo)dęmonium effeciſſe hominem mutum, non ſolum detinendo organum,& inſtrumenta loquendi,ſed ēt nocumentum & læſionem inferēdo;vtroque enim modo dęmoniū facere potuit, ne homo loqueretur: poſteriori modo factum eſſe cum hoc homine exiſtimo: vt enim dęmonium Deo permittente nocet corporibus hominum,ac membris,ita permiſſum eſt vt lęderet organa vocis, & viſus hominis huius. Vnde eo eiecto remanſerunt lęſa,& percuſſa,vt nō poſſet homo loqui,ac videre,niſi Chriſtus repararet, & reſarciret, quod ſauciū erat,ob id Matth. dicit,curauit eum ita,vt loqueretur, ac videret. Lucas aūt cum ait:cum eiectū eſſet dæmonium mutum eſſe locutum, intelligendus eſt,quia ſimul Dominus vtrumq;

præſtitit.& expulſionem dæmonij,& ipſorum inſtrumentorum ſanationem. Huic doctrinę conſonant,quę ſupra ex Hieronymo,& Beda retulimus,nempe tria miracula in vno homine conueniſſe:mutû loqui, cæcum videre,obſeſſum liberari. Si autem ex ſolo dæmonis extrinſeco impedimento mutus & cęcus ille eſſet, vnicum tantum miraculum eſſet, ſcilicet liberatio à dæmonij obſeſſione.

Et admiratæ ſunt turbæ.

COMMENTARIA.

SImplices turbæ, quæ nullo inuidię,aut odij contra Chriſtum tenebantur affectu,tam inſigne, & inſolitum effectum cernentes,admirantur; nondum enim eum eſſe Chriſtum,filiumque Dei crediderant; ideo admiratæ ſunt.

ANNOTATIO XXXII.

Admiratio tanti miraculi quid in turbis effecerit. MAtthæus magis hoc explicat,dicens, & ſtupebant omnes turbę,& dicebât; Numquid hic eſt filius Dauid? admiratio tâti patrati miraculi induxit turbas in ſuſpicionem,& inquiſitionem quandam,an eſſet Meſſias promiſſus, quem ſoliti erant Iudæi per quandam excellentiam appellare filium Dauid, quia ipſi promiſſus,& de eius ſemine venturus erat,quem admiranda effecturum ex prophetarum oraculis didicerât; ſolet enim admiratio magni & inſoliti alicuius effectus inducere homines in cauſę inquiſitionem, indagationê, & notitiam, ſic iſtę turbæ admiratę veniût in ſuſpitionem,& diſceptationem eû eſſe Chriſtum ac Meſſiam. Aduerte turbas admiratas etiam fuiſſe, quando ſimilem alium hominem dęmonium habentê mutum liberauit Chriſtus,tunc autem turbę non dixerunt,Numquid hic eſt Chriſtus; ſed aliud minus,ſcilicet,Numquam ſic apparuit in Iſrael: at vero in hoc miraculo maius quid conceperunt dicentes; Numquid hic eſt filius Dauid?

Quidam autem ex eis dixerunt: In Beelzebub principe dæmoniorum eijcit dæmonia.

COMMENTARIA.

QVi vero odio, ac inuidia Chriſtum proſequebantur, tanto miraculo viſo non in ſuſpicionem,ac diſceptationem,an eſſet Meſſias, inducti ſunt;ſed in malam partem accipiêtes, affirmarunt Chriſtum dæmonia eijcere in virtute ſuperioris cuiuſdam dæmonij,dicti Beelzebub, quaſi cum eo conuenerit,pactuſque ſit vt dæmonia inferiora ſic iſte expelleret, vt ipſe Chriſtus expellere videretur; ſunt enim dæmonia ſuperiora, & inferiora, nec omnia æqualem habent virtutem, vnumque ſuperat alterum, ſicut fit inter homines. Videbant hi Iudæi maligni opus factum eſſe ſupra vires hominis,& præ odio nolentes diuinæ adſcribere virtuti,in dæmonij ſuperioris poteſtatem retulerũt, peiores multo in hoc,quam Magi Pharaonis, vt recte notauit Athanaſius in tractatu de blaſphemia in Spiritumſanctum ad Serapionem: nam Magi videntes ſigna Moyſis dixerunt; Digitus Dei eſt hic. at Phariſæi maiori opera Chriſti experti ſunt, & dixerunt: In Beelzebub eijcit dæmonia.

ANNOTATIO XXXIII.

MAtthęus ſic habet: Hic non eijcit dęmonia, niſi in Beelzebub Principe dęmoniorum. quę verba eundem habent ſenſum cum verbis Lucę. Marcus autem cap. 3. Sic ſcribit: Beelzebub habet,& quia in principe dęmoniorum eijcit dęmonia. illud,Beelzebub habet,idem ſignificat, ac Beelzebub familiarem,& amicum habet, & cum eo pactum fecit, inde eſt, quod in eius virtute eijcit dęmonia. Hanc blaſphemiam Matthęus dicit Phariſęos protuliſſe, Marcus autem Scribas. veritas ex vtroque colligitur,nempe hos & illos hęc verba protuliſſe. Lucas vero generaliter dicit quoſdam ſic dixiſſe; Matthęus autem explicat occaſionem verborum; Audientes,inquit,hoc Phariſęi dixerunt: nimirum cum audiſſent turbas, dicentes: Nunquid hic eſt filius Dauid? Phariſęi, vt ab hac credulitate turbas auerterent, dixerunt: In Beelzebub eijcit dęmonia. Scelus profecto, & peccatum grauiſſimum hoc eſt; qui enim debuerant turbas docere,& ad agnitionem Chriſti eas adducere, non tantum hoc non pręſtant, ſed aà recta *Concordia Euãgeliſtarum.*

via auertunt,& lumen accenſum in eis ex tinguere conantur, vt verum ſit, quod con tra eos dixit Dominus Matth.23. Clauditis regnum cęlorum ante homines; vos.n. nos intratis, nec introeũtes ſinitis intrare.

Beelzebub qd. Aduerte autem Beelzebub nomen fuiſſe idoli Accaron, quæ eſt ciuitas Paleſtinę, vt cõſtat ex 4. Reg. 1. dicebatur.n. Baal, ſeu Beel; at Hebræi, vt teſtatur Hieronymus Matt.9. noïe ſpurciſſimo illud nominabant, nempe Beelzebub, id eſt, idolũ, ſeu deum muſcarum; muſca enim ſpurcũ eſt animal, vt dicit Hieronymus, quę extermi nat ſuauitatem olei. Vt autẽ ex hoc loco conſtat, is princeps dæmoniorum putaba tur, qui ſupra omnia dæmonia erat. Iudęi enim exiſtimabant dæmonia Palæſtinę fortiora iis, quæ erant in Iudæa. Illud autem Accaron, quod omnium putabãt primum, Beelzebub forſan ironice appellabant, falſam diuinitatem eius illudentes, cum ipſi eum, qui verus eſt Deus colerẽt.

ANNOTATIO XXXIV.

An quiſquã poſſit in prĩcipe dęmoniorũ eijcere dæmonia.

DVbitatio eſt, an quiſpiam in principe dæmoniorum poſſit dęmonium eijcere. Origenes hom.23. in Nume. & Athanaſius lib. de corporali aduentu Chriſti hũc locum adducũt, idque fieri poſſe affirmãt. & ratio eſt, quia ſicut inter nos homines vnus alio potentior eſt, maioribuſque viribus præditus poteſt ab aliquo loco alterũ expellere; ſic etiam dæmones id inter ſe efficere valent. Duobus igitur modis poteſt vnus alterum expellere. aut vi, quia potentior eſt; aut pacto aliquo, quia vt homines peccare faciant, ac perdant cõueniunt inter ſe, vt ad imperium vnius alius recedat. de priori modo iſti blaſphemi Iudæi locuti ſunt; idcirco principi dæmoniorum id adſcripſerunt, qui potentior eſt alijs. Eſt etiã altera cauſa, cur principis huius meminerunt, nempe quia Chriſtus multa genera dæmoniorum, & plurima eijciebat, ideo non alteri, quam principi eorum, id tribuerũt, qui omnium eſt robuſtiſſimus; non enim dixerunt in ſingulari, eijcit dæmonium, ſed eijcit dæmonia. Attende autem Athanaſium in decretis Nicænæ Synodi cõtra Arianam hæreſim, ponderaſſe horum calumniatorum malitiam, qui nõ timuerunt, nec erubuerunt tantum miraculum adſcribere dæmoni apud eos, qui propter illud in opinionẽ venerant, Chriſtum eſſe Meſſiam. Verba illius ſunt hęc: Malebãt ſe potius impios haberi, dũ Beelzebub operum Chriſti auctorem volunt, quam repudiare ſuam ipſorum malitiã. Hæc ille. De calumnię huius falſitate dicemus paulo inferius in explicatione argumentorũ Chriſti cõtra calũniatores hos. Aduerte adhuc alias eandem calumniam hos Chriſto impoſuiſſe, nam Matthęi 9. Chriſto eijciẽte ſimile dæmoniũ, dixerũt, In principe dęmoniorum eijcit dęmonia.

Et alij tentantes, ſignum de cęlo quærebant ab eo.

COMMENTARIA.

PRiores miraculum dęmonij eiecti calumniati ſunt, virtuti principis dæmoniorum adſcribentes; hi vero, de quibus nunc eſt ſermo, non ſic calumniati ſunt, ſed de eo miraculo non cõtenti, maiora miracula à Chriſto non exigunt, nempe de cęlo, ſicut Elias fecit, qui ignem de cęlo deſcenre fecit in quinquagenarios viros, & ſicut Ioſue, qui Solem ſtare fecit, aliaque ſimilia; hæc autem petunt tentantes Chriſtum, non vt ei credant, ſed potius vt confundant; putabant enim illum talia facere non poſſe. aut etiam tentantes dicuntur, quia experiri virtutem eius volebant per talia ſigna, priuſquam ei crederent.

ANNOTATIO XXXV.

DAemonio eiecto, & homine muto ſtatim loquẽte, tres effectus valde diuerſi conſecuti ſunt: turbæ enim admirantur; quidam vero Scribę & Phariſæi dęmoniorum principi miraculum adſcribunt; quidam autem alij etiam ex Phariſęis, & Scribis tentant Chriſtum, miraculum de cęlo petentes. pro quorum declaratione ſunt aliqua notanda. *Diuerſi effectus ex eiſdẽ miraculis in animis Iudęorum.*

Primo quidem, vt ex Mattheo conſtat, cap.12. hi, qui ſic tentant, ex Scribis, & Phariſęis erant, nec ſtatim acceſſerunt ad petendũ ſigna hæc de cęlo, niſi poſt verba Chriſti, quibus calumniatores redarguit, oſten- *Tentantes iſti ex Scribis, & Phariſęis erãt.*

Digitized by Google

oſtendens ſe nõ in principe dæmoniorum eijcere dæmonia. poſt hunc enim ſermonem, inquit, Matthæus, tunc reſponderũt ei quidam de Scribis, & Phariſæis, dicẽtes: Magiſter volumus a te ſignum videre; quibus etiam Chriſtus reſpõdet, eoſq; arguit. Lucas autem vtrumque prius coniunxit, nempe calumniam & tentationem, poſtea vero ad vtramque reſponſum Chriſti.

Quomodo hi tentaſſe dicantur. Secundo Euthymius exiſtimat hos dici tentaſſe, quia credebant Chriſtum talia ſigna non poſſe facere, quaſi vt ex impotẽtia eius eum confunderent, & ſubſannarent. & hoc probabile eſt. Poſſumus etiam dicere, tentaſſe dictos eſſe, quia experiri volebant virtutem eius, nondum certi an id facere poſſet, ſiue facerent ob fidem, ſiue ob curioſitatem, arguendi tamen & reprehẽdendi erant, vt inquit, Hieronymus Matt. 12. quia ſic petunt noua ſigna, quaſi quæ facta erant, ſigna non fuiſſent; aut vt dicit Chryſoſtomus hom. 44. in Matth. petunt ſigna quaſi nulla facta fuiſſent.

Quid nomine cæli intelligatur, cum petũt iſti ſigna de cælis. Tertio idem Euthymius cælum interpretatur ipſos cæleſtes orbes, quaſi peterẽt ſigna circa Solem, Lunam, aut ſtellas fieri: at Hieronymus & Beda aerem interpretantur, qui in Scriptura ſæpe cælum dr: petebant, inquit, de cælo ſigna, ſiue quia in morem Eliæ ignem de ſublimi venire cupiebant, vel in ſimilitudinem Samuelis tẽpore æſtiuo contra naturam loci mugire tonitrua, corruſcare fulgura, imbres ruere. Hæc Hieronymus. At nos in commentario vtrumque complectimur: nam in Scriptura vtraque miracula per Prophetas tã de cælo, id eſt. aere, quam de cælo, id eſt, orbe cæleſti facta legerant: nam Ioſue Solem ſtare fecit, & per Iſaiam Dominus reuerti fecit Solem decem lineis in horologio, vt habetur Iſa. 38. & Iſaias cap. 7. dixit Achaz: Pete tibi ſignum, ſiue de cælo ſurſum. de aere autem iam retulimus exẽpla ex Hieronymo. Hæc ergo iſti per Chriſtũ fieri cupiebãt, & vt recte Hieronym. dicit, vane, quia calumniari etiam iſta potuiſſent, dicentes etiam magos ſigna de cælo dediſſe. potuiſſent etiam alijs modis calũniari, ſicut fecerant de alijs miraculis.

Quarto. hoc ipſum poſtea petierunt q. dam ex Phariſæis, & Saducæis, vt refert Matthæus ca. 16. acceſſerunt, inquit ad eũ Phariſæi, & Saducæi tentantes, & rogauerunt eum, vt ſignum de cælo oſtẽderet eis. Cur autẽ Dominus huic petitioni annuere, de cæloq; ſigna dare noluerit, dicemus inferius, cum explicauerimus, quæ Dominus ad hos reſponderit.

Ipſe autem vidit cogitationes eorũ.

COMMENTARIA.

RESpondet primo ijs, qui calumniabantur eum in Beelzebub eijcere dæmonia. reſpondet autem ad cogitationes illorum; quamuis enim quidam eorũ verbo calumniam protulere; alij tamen ſiue ab his ſeducti, ſiue propria malitia excitati, eandem calumniam corde ſolo conceperunt, ipſamque mẽte retinebant. ad omnes autem hos Dominus reſpondet, ideo cogitationes vidiſſe dicitur. per hoc ẽt Euangeliſta ſignificat hos Phariſæos, & Scribas, qui exterius calumniati ſunt, non ſolũ verbo adſcripſiſſe Beelzebub opus Chriſti, ſed etiam mente, quia ita credebant, ſicuti loquebãtur. cætera lege in annotatione.

ANNOTATIO XXXVI.

Cum calũniatores iſti fuerint ſermone, & cogitatione, cur ad cogitationes illorum Dominus reſpondet. HOs calumniatores non tantum cogitatione, ſed etiam verbo protuliſſe calumniam Euangeliſta ſignificat: Quidã, inquit, ex eis dixerunt, in Beelzebub eijcit dæmonia. Verbum dixerunt, loquelam indicat exteriorem. Dicit autem Chryſoſtomus homil. 42. in Matthæum, hos ſum miſſa inter ſe voce protuliſſe ita, vt putarent Chriſtum audire nõ poſſe. verba eius ſunt: Arcana; inquit, cordium ipſorum, quæque inter eos ſecrete agitabant profert. Cur autem non fuerint auſi palam hæc loqui ita, vt ſcirent Chriſtum audire, factum puto, tum timore, ne tam falſa, & impia calumnia à Chriſto repelleretur cũ ipſorum dedecore; tum ne locum darent Chriſto ſua reſpõſione dedocendi turbas, quibus illi perſuadere tentauerat in Beelzebub eieciſſe dæmonia. Hæc ille. Quod autem Chriſtus ad cogitationes eorum reſponderit, vt virtutem ſuam, in qua miracula edebat, manifeſtaret, ſicque illos conuinceret ſe non in Beelzebub eijcere dæmonia, teſtantur Hieronymus Matth. 12. & Chryſoſtomus homil. 42. in Matthæũ. verba Hieronymi ſunt hæc: Dominus nõ

ad

ad dicta,ſed ad cogitata reſpōdit,vt vel ſic compellerentur credere potentię eius,qui cordis videbat occulta. Hęc ille. Chryſoſtomi autem verba ſunt: Quod ideo peregit, vt hoc ſigno mentitos eos eſſe aduerſus ipſum,confirmaret, quoniam non ſit dęmoniaci arcana hominum noſſe. Hæc ille. Huic doctrinæ poſſet opponi, quia Phariſæi calumniatores non cogitatione ſola, ſed verbo etiam calumniam protulerunt, quamuis occulto,& inter ſe: hoc autē ſcire non erat argumentum virtutis diuinę: nam & dæmō verba occulta noſſe poteſt. reſpondeo vt in commentario, nō omnes verbo protuliſſe calumniam,ſed ſola mente; Dominus autem omnibus reſpondet: aut etiā quia plus malitiæ mente retinuerunt,quam verbo expreſſerunt; Chriſtus autem etiam ad ea,quæ cogitarunt,reſpōdet. hoc autem eſt argumentum diuinæ virtutis,vt hi doctores notarunt.

Dixit eis.

COMMENTARIA.

NE calumnia tam impia, & falſa Phariſęorum, & Scribarū,turbæ remouerentur à ſua admiratione, & opinione recta, quam de ipſo conceperant,Chriſtus reſpondet, efficacibus argumentis refutans, & diluens oppoſitam calumniā. Similiter etiā, vt quantum eſt in ſe, à calumniantiū mentibus tam pernicioſas auerteret cogitationes, eos de falſitate,& impietate conuincens;demum vt ſuam māſuetudinem,& clementiam omnibus manifeſtaret,qui tāta iniuria affectus, nec ira commotus eſt, nec veritatem docere renuit.

ANNOTATIO XXXII.

Summa ſua clemētia,et manſuetudine Chriſtus docet ſe non eijcere dæmonium dęmonis virtute.

MArcus cap.3.refert Chriſtum conuocaſſe hos calumniatores,vt conuincerct eos calumniæ: Conuocatis,inquit,eis, in parabolis dicebat illis.parabolas appellat exempla,quę ſubſequuntur.Chryſoſtomus hom.42.in Matth.notat non ſola cogitationum notitia,ſed ēt hac tanta clemētia,& māſuetudine Chriſtum oſtendiſſe, ſe non in virtute dæmonis dęmonium eieciſſe,& miracula faceie: Non eſt,inquit,dęmonij,tanta clementia,manſuetudine,humanitateq; vti. docet nos etiam Chriſtus ita nos mites erga inimicos eſſe,vt quāuis aduerſus nos ea dicant,quæ nulla ratione, nituntur,quorumq; ipſi nequaquam conſcij ſimus; non conturbemur tamen,neq; commoueamur,ſed æquo animo ipſis omnium rationem referamus. Hæc ex Chryſoſtomo. Qui rurſum inquirit,cur cū aliàs hanc calumniam Phariſæi protulerint, vt conſtat Matth. 16. non reſponderit Chriſtus tam efficacibus rationibus,ſicut nunc reſpondet autem, dicens. tum quidem non increpauit, nec quicquam ad hoc reſpondit, ſed partim à dignitate doctrinæ ad cognoſcendam omnipotētiam ſuā inducebat: verum quoniam in nequitia eorum perſeuerantes eadem dictabant,rńdit nunc,vt deitatem ſuam oſtēdat. Hęc Chryſoſtomus. Adde ſi nunc ēt diſſimulaſſet calumniam repetitam efficaciter refellere, & illi audaciores efficerentur ad eandem inferendam, & turbæ in ſuſpicionem aliquam venire potuiſſent tanto ſilētio viſo.

Cur Chriſtus aliàs hac calūnia à Phariſæis affectus non ita efficaciter reſpōderit, vt nunc.

Omne regnum in ſeipſum diuiſum deſolabitur, & domus ſupra domum cadet.

COMMENTARIA.

PRobat Dominus, ſe non eijcere dæmonia in virtute Beelzebub,ſumitque argumentum à communiter accidentibus,accommodans ſe audiētium capacitati, ac propoſitionem argumenti ſtatuit. Regnum,inquit,in ſe,id eſt, aduerſum ſe diuiſum diſcordia, & mutua contentione,non ſtabit diu, ſed deſolabitur: domus etiam ſupra domum,id eſt, contra ſe ipſam diuiſa,cadet; ſi enim domus partes non cohærent,cito domus corruit.concordia enim paruę res creſcunt,diſcordia autem maximæ dilabuntur.hæc eſt argumenti,& ſyllogiſmi propoſitio.

ANNOTATIO XXXVIII.

ILla ſententia: Domus ſupra domum,ſic intelligenda eſt,vt ſubintelligatr̄ participium(diuiſa)nempe domus aduerſum ſe diuiſa cadet.ſic interpretatur Euthymius, & ad ſic interpretandum inducunt verba Matthæi 12.Omnis,inquit,ciuitas,vel domus aduerſum ſe diuiſa non ſtabit.vt ſint duo exēpla regni,& domus. eodem modo dicit Marc. c.3. Si domus,inquit,ſuper ſe-

ſemetipſam diſpartiatur, non poteſt domus illa ſtare. quæ verba declarant apud Lucam non intelligenda eſſe hæc ſic, quaſi domus ſint multæ, vna contra alteram, ſed vna contra ſe diuiſa. more autem Hebręo loco relatiui ponitur idẽ antecedens, domus ſupra domum.

Si autem, & Satanas in ſeipſum diuiſus eſt, quomodo ſtabit regnũ eius? quia dicitis in Beelzebub me eijcere dæmonia.

COMMENTARIA.

PErficit argumentum, & ſyllogiſmum, aſſumpta ſecunda propoſitione, & facta illatione ſic; Satanas diuiſus eſt in ſe ipſum, id eſt, regnum Satanæ, & dæmoniorum in ſe diuiſum eſt: igitur regnum eius ſtare, & perdurare non poteſt; totus igitur ſyllogiſmus hic eſt: omne regnum in ſe diuiſum deſolabitur: regnum Satanæ eſt in ſe diuiſum. igitur eius regnum deſolabitur. illam autem ſecundam propoſitionem probat ex ipſorum Phariſęorum dictis: Quia, inquit, vos dicitis me in Beelzebub eijcere dæmonia, quaſi diceret, ſi verum eſt, quod dicitis, me eijcere dęmonia in Beelzebub, conſequitur regnum eius in ſe ipſum eſſe diuiſum, & ſic non poteſt diu permanere. Huic argumento ſupplẽdum eſt ſic. at cum notum ſit regnum Satanæ diu permanſiſſe, & permanere; neceſſario ſequitur non eſſe diuiſum, & conſequenter me non eijcere dæmonia in Beelzebub. argumentum enim hoc eſt deducens calũniatores ad confitendum; quod aperte falſum eſt. Satanam appellat omne dęmoniũ, quod nobis aduerſatur, id enim nomen Hebręum ſignificat. dicit autem Satanã, id eſt, regnum dæmonij.

ANNOTATIO XXXIX.

Satanę nominis varia apud Patres interpretatio. QVod ad nomẽ Satanæ ſpectat, varia eſt apud Patres interpretatio; nomẽ .n. eſt Hebræum. Primo quidẽ Irenęus li. 5. c. 21. Satanam idem ſignificare dicit, qđ apud nos apoſtatã, ſeu deſertorem. Hic .n. doctor videtur hoc nomen deriuaſſe à verbo Hebręo שטה quod ſignificat præuaricari, auertere, declinare inde שטן Satan, ſeu Satanas, quaſi declinator, auerſor, ſeu deſertor, & apoſtata apud Græcos.

Secundo loco Iuſtinus in dialogo cum Tryphone, conuenit ex parte cũ iſta interpretatione, differt tñ ꝗa cõpoſitum putat à Sata, à verbo שטה qđ ſignificat deſerere apud Hebręos, & à Vas, qđ ſignificat ſerpẽtẽ; נחש nachas .n. apud Hebręos ſignificat ſerpẽtem, eoq; noĩe appellať Gen. 4. & ab vtroque nomen compoſitum eſt Satanas.

Tertio loco Hieron. in epiſt. ad Marcellam de ægrotatione Bleſillæ, & in Matth. ca. 16. & ante ipſum Origenes tract. 1. in Matth Satanã interpretantur aduerſariũ, ſeu contrarium: deriuant .n. à verbo שטן, qđ ſignificat detrahere, aduerſari, cõtrariũ eſſe, & hæc eſt cõis interpretatio, cui Scriptura fauet, quę in ea ſignificatione vtitur noĩe iſto. dř enim 3. Reg 5. Non eſt Satan, neq; occurſus malus, & 1. Paralip. cap. 21. Conſurrexit Satan aduerſus Iſrael, & Matth. 16. vade poſt me Satan. quibus in locis apertum eſt ſignificare aduerſarium, neq; illa terminatio, Satanas, mutat nomen, eſt enim additio Græca, ſicut in multis nominibus Hebraicis aſſumuntur in Græco, & Latino quędam terminationes; qđ .n. Hebræi Satan vocant, Gręci, & Latini dñt Satanas, ſicut qđ eſt apud Hebręos Saul, dř Gręce, & Latine Saulus, non aũt qđ ſit nomen cõpoſitum, vt putat Iuſtinus. Eſt aũt aduertendum nomen hoc eſſe cõe, nempe vt ſignificet aduerſariũ, vt in locis allegatis conſtat per quandam aũt excellentiam appropriatur dæmoni, qui ſupra oẽs aduerſarios contra nos eſt. ſic dř. 1. Pe. 5. Aduerſarius veſter diabolus circuit quęrens, quem deuoret, ſicq; accipitur Zach. 3. Satan inquit ſtabat aduerſus eum, vt aduerſaretur ei. Hoc igitur in loco nõ accipitur ꝓ aliquo dęmonio ſingulari, quaſi ſit nomen proprium vnius, ſicut Beelzebub nomen eſt principis, ſed ſignificat oẽ genus dęmoniorũ, vt ſit ſenſus, ſi dęmonia nobis aduerſaria, ĩter ſe diuiſa ſũt, regnũ eorũ nõ ſtabit, nõ .n. dixit Beelzebub, ꝗa vnꝰ cũ ſit, nõ põt eſſe diuiſus ĩ ſe, ſed noĩe vſus ẽ cõi & principi, & oĩbus ſequacibꝰ, & miniſtris eius, ĩter multos nãq; diuiſio, & pugna eſt.

ANNOTATIO XL.

REgnum huius Satanę appellatur poteſtas ꝑmiſſa dęmonib. à Deo in homines *Quid ſit Regnum Satanæ.*

nes, qua eos tentant, & ad peccandum inducunt, quã maxime in eos exercent, quos ad peccatum trahunt. ab hac poteſtate dicitur princeps huius mundi Ioann. 14. & princeps poteſtatis aeris huius, ſpiritus qui operatur in filios diffidentiæ, vt dicit Paulus Epheſ. 2. de qua poteſtate, & principatu alias plura diximus, & adhuc infra dicemus. Dicit ergo Chriſtus, ſi dæmonia inter ſe diuiſa eſſent, ac mutuo pugnantia, non eſſet poteſtas hæc tandiu in mundo perdurans: cum igitur regnum dæmoniorum iſtud tam antiquum, & perſeuerans ſit, argumentum eſt ipſa nõ diſſidere, ſed concordia eſſe in his, quæ contra homines ſunt. Huic rationi, & argumẽto poſſet quiſpiã obijcere, quod ſupra diximus, & verum eſt, poſſe vnum dęmoniorum eijcere alterum. Huic obiectioni reſpõdeo primo, non negari à Domino poſſe per vnum dęmonium potentius expelli alterũ, ſed non poſſe id fieri ſine diuiſione, & ruina illorum regni, ſicut nõ negat Chriſtus poſſe vnum regnum eſſe in ſe ipſum diuiſum, ſed poſſe ſic eſſe ſine deſolatione ſui. Secundo non eſt ſermo de vno aut altero dæmonio expulſo, nã & regnum hominum non deſolabitur, ſi vnus aut alter homo diuiſi ſint inter ſe, ſed quando magna multitudo, & præcipuè regni partes diuiduntur, ſic autem res ſe habebat cum Chriſto, nam non vnum aut alterum dæmonium, ſed innumerã, & legiones eorũ expellebat, & hoc ipſis repugnantibus, & reclamantibus, vt conſtat ex Euangelio, hoc autem non poterat fieri per principẽ dæmoniorum ſine diuiſione, & conſequẽter ſine deſolatione regni illorum. Quod notauit egregie Athanaſius lib. de Chriſti incarnatione, & corporali eius aduẽtu. vbi ſic hunc locum explicuit, Non igitur ex pacto expellebat Chriſtus dæmonia, quia renitentia, & illato eis dolore ac tormento eijciebat, quod, & ipſis Iudæis erat manifeſtum, nec etiam vi per virtutem principis illorum, quia ſic regnum diuiſum eſſet, nec permanere poterat, & hoc eſt, quod Chriſtus primo iſto argumento probat. ob id non in ſingulari, ſed in plurali loquitur, eijcit inquit dæmonia, non vnum aut alterum, ſed integras legiones eorum, & quodcunque ſiue magnum, ſiue paruum.

Cõfirmatur magis ratio cõtra Iudæos ex ſolutione obiectionis.

Si autem ego in Beelzebub eijcio dęmonia, filij veſtri in quo eijciunt?

COMMENTARIA.

ALtero argumento calumniã eorum repellit, eſt aũt argumẽtũ, quod logici appellant ad hoĩem, qñ ex dictis, aut factis proprijs quiſpiam cõuincitur. Erant apud Iudæos multi exorciſtæ, qui adiurabant dæmonia, & expellebant; cum. n. ille populus fidelis eſſet, ac verũ cultum Dei hr̃et, non deerãt in illo, qui Dei inuocatione talia facerent. Iudæi igitur viderant hos dæmonia multa eijcere, nec talem calumniam illis inurebant, ſed eorũ facta commendabant. argumentatur ergo Dominus, ſi ego in Beelzebub eijcio dęmonia filij veſtri in quo eijciẽt? quaſi diceret, vnum, & idem opus in illis probatis, quia filij veſtri ſunt, in me autem damnatis. non igitur rem, ſed perſonam reſpicitis, cum & illi multo inferiores ſint me in hoc ipſo opere præſtando. nam ego in propria, ac virtute mea, nõ vnum, aut alterũ, ſed innumera dæmonia eijcio, & hominibus ipſis confero ſanitatem.

ANNOTATIO XLI.

CHryſoſtomus hom. 41. in Matth. illud (Filij veſtri) interpretatur Apoſtolos, & Diſcipulos Domini, qui iam eo tunc tẽpore dęmonia eijciebant. ſuperiori. n. cap. dictum eſt: Domine in nomine tuo etiam dæmonia ſubijciuntur nobis. Addit Chryſoſtomus non dixiſſe Dominum: Diſcipuli mei. aut Apoſtoli mei. ſed filij veſtri. vt ſiquidem, inquit, ad eandem cum illis animi nobilitatem venire velint, magnam hinc opportunitatem, & occaſionem nanciſcantur. ſi autem ingratitudine ac ſopore mentis in nequitia permaneant, nulla ſibi ratio ad excuſationem relinquatur. Hæc ille: quaſi diceret, ut nomine filiorũ Iudæos calumniatores aut conuertat, aut inexcuſabiles faciat.

Quid dicatur à Chriſto cum Iudæis loquente, filij veſtri.

Hieronymus autem Matth. 12. duas profert interpretationes, vna eſt, vt per filios hoſce intelligantur exorciſtæ, qui in eo populo erant, & dęmonia ad Dei inuocationem eijcere ſolebant, vt ſit ſenſus. Si

dæmo-

dæmonum expulſionem in filijs veſtris non dæmoni, ſed Deo tribuitis, cur in me idem non facitis? Altera eſt, vt per filios intelligamus Apoſtolos, qui de ſtirpe gentis illius erãt, & dæmones eijciebant. quæ interpretatio magis à Hieronymo probatur, & eſt Hilarii can. 12. Matthæi, & Athanaſij lib. de cõmuni eſſentia Patris, Filii, & Spiritus ſancti, & cõuenit cum Chryſoſto. aliqua ex parte. dico autẽ, aliqua ex parte, quia Hieronymus Apoſtolos interpretat̃, at Chryſoſt. Apoſtolos & Diſcipulos, qui plures erant, quos dæmonia tunc tẽporis expuliſſe ſuperius oſtẽdit Lucas, qñ à prędicatione reuerſi dicebant: Etiam in noĩe tuo ſubiiciuntur nobis dæmonia. Quamuis aũt non negem vtramq; ſnĩam Chryſoſtomi nempe, & Hieronymi, probabilẽ eſſe, mihi tñ magis accommodata videtur ea, quam priori loco refert Hieronymus, nempe populi exorciſtas appellari filios, non quidem generaliter intelligendo, ſed de exorciſtis Chriſto aduerſariis, quibus Phariſęi calumniam imponere non poterant. At iuxta illam alteram ſnĩam de Apoſtolis, & diſcipulis, eidem calumniæ expoſitum eſt argumentũ; cum. n. exoſos haberẽt Apoſtolos, & diſcipulos Chriſti pp ipſum, dicerent ẽt ipſos in Beelzebub eijcere dæmonia: cum præſertim dictum ſit Matth. 10. Si Patrẽfamilias Beelzebub vocauerunt, quanto magis domeſticos eius? quam calumniam non inuſſerunt Chriſto non adhærentibus, ſed potius partes cæterorum Iudæorum, & Phariſæorum ſequẽtibus, quos ideo Chriſtus vocauit filios eorum, non ſolo ſanguine, ſed ẽt moribus et incredulitate. fuiſſe autem exorciſtas in illo populo etiam ante Chriſti aduentum. conſtat ex Actis Apoſtolorum c. 19. vbi legimus ſeptem filios cuiuſdam Sacerdotis, qui appellant̃ exorciſtæ: refert ẽt Ioſephus lib. 8. Antiquitat. c. 12. quendam Eleazarum nomine de illo populo, coram Veſpaſiano, & toto exercitu illius, dæmonia eieciſſe; cum. n. ille populus veram fidem, & cultũ Dei habuerit, ẽt prophetas, & exorciſtas à Deo obtinuit. Druthmarus vero affirmat quod à Ioſepho ſumpſit, nempe Salomonem docuiſſe quoſdã adiurãdi modos per inuocationem nominis Dei, quibus illi vſi expellebãt dæmonia, quod probabile eſt: iam tñ apud eos virtus hęc defecit fide & cultu Dei ablato. De horũ exorciſtarum numero exiſtimo fuiſſe illum, de quo ſupra cap. 10. dixerunt Apoſtoli: Vidimus quendam in noĩe tuo eiiciẽtem dæmonia, & prohibuimus eum, quia non ſequitur nobiſcum. exiſtimoque non hũc ſolum, ſed alios multos hoc idem feciſſe, qui in nomine Chriſti dęmonia expellebant, q̃uis ipſum non ſequerentur, quod ẽt illi filii Sceuæ tentarunt poſt reſurrectionem facere. Act. 19 Vt aũt virtus Chriſti manifeſtaret̃, placuit Deo ẽt per illos, qui Chriſtum non ſequebantur ante reſurrectionem & mortem, dæmonia eiicere, & forſan de his eſt ſermo nunc, filii veſtri in quo eiiciunt? quaſi diceret, multi eiiciunt dæmonia, nec eos criminati eſtis, quin potius recepiſtis, & eorũ opera vſi eſtis, quia filii ueſtri ſunt, & partes veſtras ſequunt̃, & tñ illi in meo nomine ea expellũt, quomodo ergo poteſtis hanc mihi calumniã imponere? iuxta iſtam explicationem argumentum Chriſti efficacius eſt, & magis conuincit aduerſarios. Recte autem notat Tertullianus lib. 4. contra Marcionẽ, non eſſe hoc dictum, quaſi Chriſtus ſugillaret filios iſtorum in Beelzebub eiicere dęmonia; tunc. n. argũ procederet, nempe ſi Satanas aduerſus Satanã diuiſus eſt, qũo ſtabit regnũ eius? quin potius ſignificare voluit illos ẽt ĩ virtute Dei eiicere dęmonia.

Ante Chriſti aduentũ fuerunt in populo Iudaico exorciſtæ.

Ideo ipſi iudices veſtri erunt.

COMMENTARIA.

DEducit ex argumento facto hos filios eijcientes dæmonia futuros argumentum iudicij & damnationis calumniatorum, non quod ipſi iudicabunt eos, quaſi iudices, ſed quod argumentum & ratio iuſtę damnationis accipietur ab illis; iuſte enim damnantur iſti calumniatores, quia dęmoniorum expulſionem per Chriſtum adſcripſerunt Beelzebub, & eandem per filios ſuos factã tribuerunt Deo, cum hi & Chriſto inferiores multo eſſent, nec tam mirabiliter ea expulerint, immo eorum multi in nomine Chriſti eiecerint. Sumitur ergo ratio iuſtæ damnationis, & iudicij cõtra calumniatores Chriſti ex filijs iſtis.

AN.

ANNOTATIO XLII.

Quomodo hi futuri Iudices dicātur calumniatorum.

HIeronymus Matth. 12. duas interpretationes adfert, vna eſt, vt dicantur iudices, non quod ipſi proferant iudicium, ſed quod erunt quaſi & cauſa, & ratio, ex qua ſumetur argumentum iuſti iudicii, & damnationis calũniatorum; cui interpretationi adhærere vr̃ Chryſoſt. hom. 41. in Matth. Altera eſt, vt dicantur iudices, quia ipſi iudicabunt, ſicut dictum eſt de Apoſtolis: ſedebitis ſuper ſedes duodecim iudicantes duodecim tribus Iſrael. & huic interpretationi accedit Hieronymus ipſe, & eſt Hilarii can. 12. in Matthæũ, & quadrat eorum expoſitioni: nam per filios veſtros ipſi interpretantur Apoſtolos: at vero nobis magis placet prior interpretatio, eaque phraſis frequens eſt in Scriptura; dictum. n. eſt Matth. 12. de Niniuitis, & Regina Auſtri, quod in iudicio ſurgent, & condemnabũt generationem Iudæorum, non quod ſententiam damnationis proferent, ſed quod ab eorum pęnitentia, & opere, apparebit iuſta damnatio Iudęorũ, ſuntq; alia multa loca in Scriptura in hac ſignificatione, conuenit autem hęc interpretatio cum noſtra expoſitione, qui per filios interpretati ſumus exorciſtas, quorum non erit in iudicio proferre ſn̄iam.

Porro, ſi in digito Dei eijcio dæmonia: profecto peruenit ĩ vos regnũ Dei.

COMMENTARIA.

POſtquam calumniatores falſa, & impia dicere conuicit, ex rationib. & argumẽtis factis tacite infert, ſe in digito, id eſt, virtute Dei expellere dęmonia, vt ſit ſenſus, & connexio ſic: Cum non eijciam dæmonia in Beelzebub, conſequitur me eijcere in Spiritu ſancto & virtute Dei, id eſt, & Meſsias promiſſus, cuius aduentu regnum Dei, id eſt, gratiæ, & iuſtitiæ, ac ſanctitatis futurum eſt, quaſi diceret, expelletur regnũ diaboli, quod in homine exercuit, & regnabit Deus in hominibus; ſi. n. virtus Dei eſt, quæ dæmonia eijcit, regnũq; eius deſtruit, conſequitur aduentaſſe regnum Dei, deſolans dæmonij regnum; non enim hoc niſi per illud potuit deſtrui & deſolari, particula (porro) loco (autem) poſita eſt, vt ex Græco nomine conſtat.

ANNOTATIO XLIII.

Collatio variarũ lectionũ huius loci.

IN primis, quod ad verba ſpectat, notanda eſt lectio, quã ſequitur Auguſtinus, eamq; interpretatur lib. 1. quęſt. Euangel. ca. 3. nimirum ſic: Quod ſi ego in Beelzebub eiicio dæmonia, profecto peruenit in vos regnum Dei. interpretatur aũt in hũc ſenſum, ſi ego vt uos dicitis, eiicio dæmonia in Beelzebub ẽt ẽm veſtram opinionẽ peruenit in vos regnum Dei, nam Beelzebub regno diuiſo & conſequenter deſolato, neceſſe eſt Deum regnare, regnumq; eius aduenire. Hanc lectionem habet Euthymius in commentario in Lucam, licet ipſemet in commentario Matthæi. affirmet legẽdum, ſi ego in digito Dei, vt nos legimus. quę lectio eſt communiſſima in Gręcis, & Latinis exemplaribus; ac Hieronymus Matth. 12. ac Chryſoſt. hom. 41. in eundẽ affirmant, quod apud Matthęũ dr̃: Si in Spiritu Dei, apud Lucã habetr; ſi in digito Dei. ſicq; legit Athanaſius orat. 2. contra Arianos; & in lib. de ncarnatione Chriſti, & Ambroſius in p̄ſenti, & Tertullian. lib. 4. contra Marcio. & Gregor. hom. 10. in Ezech. & hęc lectio amplectẽda eſt, adde illam lectionem facere ſenſum incongruum; non. n. tm̃ myſterium aduentus regni Dei probandum erat ex ſuppoſitione tã impia, ſi ego in Beelzebub eiicio dęmonia. Aduertẽdum ẽt eſt Tertullianum lib. 4. contra Marcio. legere interrogatiue poſteriorem partem, nimirũ, ergone appropinquauit in vos regnũ Dei? at noſtra exẽplaria legũt affirmatiue, & ſenſus eſt idẽ.

ANNOTATIO XLIIII.

Quantũ valeat hęc cõſequentia, Si in digito Dei, &c.

AT interrogabit quiſpiam, cui principio nitatur iſta conſequentia, ſ. ſi in digito Dei eijcio dæmonia, ꝑuenit in vos regnum Dei, nonne ante aduentum Chriſti in carnem, eiiciebantur dæmonia ab exorciſtis, vti prius diximus? non tamen inde ſequebatur aduenisſe regnum Dei. ſenſit hanc difficultatem Chryſoſtomus hom. 41. in Matth. idcirco dixit, quia prædictum fuit per prophetas hæc futura tẽpore aduentus Chriſti, ideo recte deduci, ſi eiiciebantur dęmonia, regnum Dei. i. Chriſtum

ſtum aduenisse. Hæc reſponſio non oīno quadrat; non.n.hoc ſignum aduētus Chriſti expreſſe in prophetis legimus. facilius dici poſſet, Chriſtum dæmonia eieciſſe, ſicut & alia ſigna faciebat, nimirum in ſuæ prædicationis veritatem, & teſtimonium, quo ſe miſſum a patre probabat, ſeq; eſſe Meſſiam oſtendebat, ſi autem id ita non eſſet, non vtique in digito Dei dæmonia expuliſſet; non enim miracula virtute diuina fiunt, in falſitatis teſtimonium. Hæc autem in commentarijs in Ioannem plenius diſcuſſimus.

Quid per Spiritū, & digitum Dei intelligēdum. Et quare Spiritus ſāctus dicitur digitus.

Quod verò ad rem pertinet, cum apud Matthæum legatur, ſi in Spiritu Dei eijcio dæmonia, apud Lucam verò, ſi in digito, Hieronymus, Chryſoſtomus, Ambroſius, & alij affirmarūt, idem eſſe, digitum, & Spiritum. At verò quid per Spiritū Dei intelligendum ſit, non conſtat; nam Ambroſius in præſenti, Hieronymus, & Gregorius locis citatis dicunt eſſe Spiritū ſanctum, inferūtq; Spiritum ſanctum dici digitum Dei, idque etiam Athanaſius lib. de incarnatione Chriſti, & Greg. Naziar z. orat.S. theologica indicarunt, dicentes in Scriptura Spiritum ſanctum appellari digitum Dei. Cur autem Spiritus ſanctus dicatur digitus, explicat Auguſt. lib.2 quæſ. Euang. cap.17. nimirum propter multiplicitatem donorum eius, verba ipſius ſunt hæc: Ideo dr̄ Spiritus ſanctus digitus Dei propter partitionem donorum, quæ in eo dantur, vnicuique propria ſiue hominum, ſiue Angelorum; in nullis enim mēbris noſtris magis apparet partitio, quam in digitis. Hæc Auguſt. eademque docuit Gregorius hom.10. in Ezech. poſſumus, & alterā rationem aſſignare; vt.n. notat Athanaſius lib. de incarnatione Chriſti, & Hieronym. Matth.12. Sicut Spiritum ſanctum Scriptura appellat digitum: ita Filium vocat brachium, Iſa.53. Brachiū Domini cui reuelatum eſt? aut vt dicit hic Ambroſius, dextera Patris dr̄. dicimus, ergo, ſicut brachium a corpore, digitus autē ex brachio, & corpore, ita filius a Patre, & Spiritus ſanctus a Patre, & Filio, procedūt. vnde infert Hieronymus, ſicut corpus, brachium, & digitus, vna ſunt ſubſtantia, ita etiam Pater, Filius, & Spiritus ſanctus, nec eſt attendenda inæqualitas membrorum, quia oēs perſonæ æquales ſunt, ſed vnitas potius corporis & ſubſtantiæ. adiūgit Hieronymus hūc eſſe illum, quem Magi Pharaonis confeſſi ſunt in Moyſe, quando Exod.8. dixerunt digitus Dei hic eſt, & in quo tabulæ lapideæ ſcriptæ ſunt in monte Syna. Deuter.9.

Hæc ſunt, quæ iſti Patres docent. At verò poſſemus dicere, tam Spiritum, quam digitum ſignificare virtutem Dei, vt idem ſit, in Spiritu, & digito Dei facere, quod in virtute Dei facere, & non in virtute dæmonis, vt illi calumniabantur. vnde per Spiritum non perſona Spiritus ſancti, ſed virtus Dei ſignificatur, ſicq; interpretatur Euthym. Matth.12. & vr̄ id ſentire Chryſoſt. hom.41. quod nos in commentario recepimus, & huic magis conſonant loca allegata à Hieronymo Exod.8. & Deut.9. in quibus Moyſes dicitur in digito operatus, & tabulę in eodem digito ſcriptę. Hoc ēt ſenſit antiquiſſimus Tertull. lib.4. contra Marcion. vbi affirmat digitū Dei hoc in loco appellari virtutem creatoris, eaq; voce vti voluiſſe Chriſtum, vt oſtenderet ſe commemoratorem, non obliteratorē uetuſtatis ſuorum; dictum.n. erat à Magis Pharaonis, digitus Dei hic eſt, id eſt, virtus & potentia creatoris, ſubiunxit etiam Tertullianus cauſam, cur virtus Dei digitus appelletur, ad ſignificandum, inquit, quod vel modicum virtutis Dei fortiſſimum eſt.

ANNOTATIO XLV.

Quid per regnum Dei hoc in loco ſignificetur.

Explicandum adhuc eſt, quod ſit hoc regnum Dei, & quid ſit quod regnū hoc dicatur perueniſſe ad eos, ſcilicet Iudæos, quibus loquebatur Chriſtus. Quātum ad primum ſcilicet regnum Dei, Hieronymus tres interpretationes adfert, vna eſt, ut regnū hoc ſit ipſe Chriſtus, de quo Luc. 17. dictum eſt: Regnum Dei intra vos eſt, quia ſcilicet, medius veſtrum ſtetit, quem vos neſcitis. Altera eſt, vt regnum hoc ſit id, de quo Matthæi 3. dictum eſt, Appropinquauit regnum cœlorum. Tertia eſt: ut regnum ſit ſacra Scriptura, de quo dicitur Matthęi 20. auferetur à uobis regnum Dei. Hæc Hieronymus. Primam interpretationem ſequitur Chryſoſt. hom.41. in Matt. vt idem ſit perueniſſe regnū Dei, quod aduenisse Meſſiam & Chriſtum. ſecundam interpretationem non explicat Hieronymus; nam cęlorum regnū poteſt intel-

intelligi vita æterna, quæ eſt in cęleſti patria, ſicq; intellexit Druthmarus, aut poteſt intelligi Eccleſia militãs Euangelica, in qua regnat Deus in hominibus data remiſſione peccatorum, & reconciliatione facta hominis cũ Deo, & data gratia per quam iuſtificantur, & digni fiunt Deo, & victoriam contra dæmones, cæteroſq; inimicos conſequuntur. ſicque intellexit & interpretatus eſt Aug. lib. 1. quæſt. Euãg. c. 4. nos in commentario primam & ſecũdam interpretationem Hieronymi cõplexi ſumus, nempe Chriſtũ aduenisse, & ſtatum Eccleſiæ eius, in qua regnat Deus, dęmonis poteſtate confracta & debilitata, quam exercet contra eos, qui volunt ei adhærere, & gratia Chriſti vti nolunt.

Hinc ſequitur reſponſio ad ſecundum, nempe peruenit ad vos regnum Dei, idem enim eſt quod aduentaſſe Meſſiam, & eius regnum, ac Eccleſiam in ipſo fundandam. ſic Hieronymus, ſic Chryſoſtom. explicarunt. At verò Druthmarus exiſtimans illud, peruenit ad vos regnum, ſignificare illos impios & incredulos Iudæos de regno eſſe, interpretatus eſt hæc verba, quaſi per ironiam dicta, & in ſenſu contrario, nimirum ſi in digito Dei eijcio dæmonia, non peruenit ad vos regnum Dei, propter incredulitatem & impietatem veſtram. iſta autem interpretatio prẹterquam quod ſingularis eſt, & cõtra communem interpretationem Patrum, dura eſt, & vix accommodata ſententiæ, nam perueniſſe ad eos regnum Dei, eſt iam Meſſiam ad eos miſſum eſſe, iam Euangelium illis prædicari, ad Chriſti fidem, & Eccleſiam eos primos ante omnes gentes vocari, quæ omnia vera ſunt, etiamſi ipſi increduli, & impij extiterint.

ANNOTATIO XLVI.

Soluitur argumẽtũ quod ex verbis Chriſti poſſet aliqs retorquere in ipſum

Diligenter conſideranti hunc contextũ occurret difficultas quædã circa eius intelligẽtiam, nimirum. Chriſtus ſic argumentatus eſt contra calumniatores. ſi Satanas in ſe ipſum diuiſus eſt, quomodo ſtabit regnum eius? ſignificare volens, ſi in Beelzebub eijceret ipſe dæmonia, tunc diuiſum regnum eſſe, nec ſtare poſſe, quod tamen ſtare ac permanere notum erat. Hoc argumentum poſſe retorqueri nũc, alicui videri poſſet, nempe ſi regnum Dei peruenit, ſi virtus Dei eſt contra dæmonia, quomodo ſtat regnum Satanæ? nam multo efficacior eſt virtus Dei ad deſolandum regnũ Satanæ, q̃ virtus Beelzebub pugnantis contra alia dæmonia. Ad hanc difficultatem tollendam reſpondeo nonnulla, primum eſt. argumentum Domini procedere de præterito tempore, nimirum ſi dæmonia inter ſe diuiſa ſunt, & inter ſe exercent diſſidia, ac mutuas habẽt pugnas, quomodo ſtat hactenus regnum eorum, nam ſi in Beelzebub Chriſtus dæmonia eijciebat, id eſſe non poterat, niſi quia dæmonia etiam ab antiquo inter ſe diuiſa erant, vtebaturque Chriſtus vna parte nempe eorum principe contra aliã. Secundum eſt, argumentum hoc de digito Dei eſt de tempore futuro, quod in Chriſto incipiebat, per quem regnum dæmoniorum erat deſolandum, multo potentius, quam ſi dæmonia inter ſe diſſiderent. Tertium eſt, argumentum primum procedere de integra deſolatione regni dæmoniorum, ſi enim diuiſa eſſent, perijſſet iam omnino regnum, quod in hominibus tenent, tentando, perſequendo, inducendo in peccata, nihil horum efficerent occupati mutuis diſſidiis, & alterutrum ſe impedientibus, his eiicientibus illa, & quibuſdam defendentibus, ac protegentibus, quibuſdam oppugnantibus homines, & maxime priorem partem ſequentibus potentioribus, nempe eorum principe cum ſequacibus. Omnino ergo deſolaretur regnum eorum tali diuiſione. At regnũ Dei hoc præſenti tempore non omnino tollit regnum dæmonis; adhuc enim tentat, adhuc nocet, adhuc in peccatum inducit, ſed diminutum eſt magna ex parte, data hominibus virtute per gratiam, vincendi, & reſiſtendi, & dæmonis opera in propriam vtilitatem conuertendi, hoc eſt regnum Dei, quod tunc incipiebat peruenire ad Iudæos, poſtea vero in fine temporis omnino deſolabitur regnum dæmonis, quando ablata poteſtate tentandi, & nocendi iuſtis, dæmonia in infernum detrudentur, iuſti autem in uitam æternam, & in cœleſtem patriam transferentur, vbi nullus eſt aduerſarius, nũc ergo manet dæmonis regnum cum regno Dei, ſed debilitatum, & conquaſſatum.

Quomodo nunc regnum dæmonis à regno Dei non ſit omnino ſublatum, poſtea in fine temporis omnino deſolãdum.

Cum

Digitized by Google

Cum fortis armatus cuſtodit atr.ũ ſuum, in pace ſunt ea, quę pcßidet. Si autem fortior illo ſuperueniens vi. erit eum: vniuerſa arma eius auferet, in quibus confidebat, & ſpolia eius diſtri buet.

COMMENTARIA.

TErtio argumento calumniã eandem refellit, quod ab exẽplo, & ſimilitudine quadam ſumit, & vtrũq; probat, nẽpe ſe non in Beelzebub, ſed in digito, ac uirtute Dei expellere dæmonia. argm̃ tale eſt: Ego Beelzebub alligo, eius arma in quibus cõfidebat, aufero, vaſa diripio, ſpolia diſtribuo, ergo eo fortior ſum. probat hanc conſequentiam ſimilitudine, quia cũ fortis armatus defendit atrium, conſeruat, quę habet, at ſi fortior eum inuadit, & vincit, eius arma aufert, cętera q; facit, quæ dicta ſunt; nec ea efficeret, niſi eo fortior eſſet. igitur in uirtute atq; in digito Dei eijcio dęmonia, non humana, quæ inferior eſt uirtute dæmonis, Dei iam aduentaſſe, nempe Meſſiã & regnum eius. Hęc eſt argumẽti uis & explicatio, & perpẽde efficaciam eius, illi dicebant: In Beelzebub eijcere dæmonia: at Chriſtus probat non ſolum non in eo eijcere, quin potius ipſum ligaſſe, uiciſſe, arma abſtuliſſe, &c. fortẽ appellat Beelzebub principem dęmoniorum propter uires, & potẽtiã eius, quia non eſt poteſtas in terra, quæ cõparetur ei, vt dr̃ Iob. 41. Armatus dr̃ armis peccatorum noſtrorum; tãto. n. maiores uires exercet in hoĩem, tantoq; minus ei reſiſtere, eumq; lædere poſſumus, quanto magis peccatis inficimur, & debilitamur. atrium ſuũ in pace poſſidebat, quia hoĩes peccato ſubiugatos habebat, nemine eorũ ualente ab eius tyrannide ſe liberare. fortior hoc eſt Chriſtus, qui inuadẽs eũ, & uincens abſtulit arma; agnus. n. eſt, qui abſtulit peccata mundi, in quib. dęmon confidebat ſe uictoriam cõſequi cõtra hoĩem, ſpolia eius diſtribuit; magnam. n. hoĩum partem, quę illius imperio uincta tenebãtur, liberauit, eos qui in limbo detinebantur, educẽdo, & plurimos, qui in terra illius partem ſequebantur, ad ſe cõuertendo, & uarijs gratię ac Spiritus ſancti donis, muneribuſq; implendo.

ANNOTATIO XLVII.

Ex collatione cũ alijs Euangeliſtis loc⁹ hic explicatur.

OMiſit Lucas quædam, quæ Matthęus c. 12. & Marcus c. 3. referunt, quibus, ſi quæ Lucas dicit, connectamus, ſententia fiet manifeſtior. Matthæus ſic habet: Aut quõ poteſt quiſquam intrare in domum fortis, & vaſa eius diripere, niſi prius alligauerit fortem, & tunc domum eius diripiet? Hæc eadem dixit Marcus nõ interrogando, ſed negando; interrogatio. n. æquiualet abſolutæ locutioni, ſic. n. inquit. Nemo põt vaſa fortis ingreſſus in domum diripere, niſi prius fortem alliget, & tunc domum eius diripiet. His adiungit Lucas, quaſi reddens cauſam, nempe, cum. n. fortis armatus cuſtodit atrium ſuum, in pace ſunt, quæ poſſidet; ſi aũt fortior illo ſuperueniens vicerit eum, vniuerſa arma eius auferet in quibus confidebat, & ſpolia diſtribuet. Hic eſt totus contextus huius argumenti. ex Matthæo aũt conſtat hoc eſſe nouum argm̃ ad probandum, non eijci à Chriſto dæmonia in Beelzebub, illa. n. particula (aut) poſita loco (alioqui) id indicat, quaſi diceret, alioqui ſi in Beelzebub, & non in digito Dei eijcio dæmonia, quõ poſſem ipſum ligare, & eius vaſa diripere? ex toto hoc cõtextu colligimus, quæ Chriſtus aduerſum hunc fortem effecit, ipſum inuaſit, vicit, arma abſtulit, ligauit, ingreſſus domum eius, vaſa diripuit, ſpolia diſtribuit, quorum ſingula explicanda ſunt.

ANNOTATIO XLVIII.

Dæmoniorum princeps quare cũ forti armato cõparatus.

IN primis Beelzebub principem dæmoniorum eſſe eum, qui comparatur forti armato cuſtodienti atrium ſuum, teſtantur Chryſoſtomus hom. 41. in Matth. & Auguſtinus lib. 1. quæſt. Euang. cap. 4. & ex ipſomet contextu argumenti deducitur, quamuis in ipſo qui caput eſt, totum reliquum corpus inferiorum dæmoniorum quæ ipſi adhærent, & contra nos cũ

conueniunt intelligatur. dicitur autem fortis, vt explicat Irenæus lib. 3. c. 8. reſpectu noſtri, quia fortior eſt nobis, iuxta illud Iere. 31. Redemit Dominus Iacob, & eripuit eum de manu fortioris eius. Chriſtus ſolus Deus & homo, eſt abſolutè fortis; quæ aũt fuerit fortitudo hæc, exponit Auguſt. lib. 1. quæſt. Euang. c. 4. quia tenebat hoïes in peccato, ne ſe ab illo poſſent viribus ſuis eruere; nemo. n. à peccato, nec à tentatione inimici propria virtute liberatur, ſed ſuccumbere neceſſe eſt; gratia autem per Chriſtum facti ſumus illo fortiores, & vt à peccato liberemur, & tentationibus illius reſiſtamus. Dici etiam poſſet diabolus fortis abſolute, quia re vera magnæ potentiæ eſt & virtutis, quamuis finitæ; vt. n. ex Ariſtotele habemus, quędam dicuntur magna reſpectiue; granum enim milij magnum dicimus reſpectu alterius minoris, licet re vera parum quantitatis habeat, ac montem magnum abſolutè dicimus, quia abſolute quantitatis & molis plurimum habet: ita dæmonium forté vocare poſſumus abſolute, ſicq; Hieronym. & Chryſoſtomus appellant, licet Chriſtus ſit illo fortior; non enim obſtat aliquem dici abſolute fortem, quod ſit alter eo fortior. Ecce quis ſit fortis hic, nimirum princeps dæmoniorum. Armatus autem dicit, & recte; habet enim arma offenſiua, quibus nocet nobis, & quibus defendit ſe etiam, ne lędatur à nobis. In cuius declarationem notandum eſt, quod dicit Baſil. in hom. quod non ſimus affixi his rebus temporalibus. vbi aſſimilat dæmonem latronibus viarum, qui ſe abſcondunt ſub arboribus, ne videantur à viatoribus, prius quam deprædentur. ſic dæmones faciunt cum ſuo principe, abſcondunt ſe ſub ſpecie bonorum huius ſæculi; nemo. n. cõſentiret dęmoni tentanti, ſi per ſe ipſum accederet, appetitus. n. hominis refugeret, & abhorreret; ſed accedit proponendo delectabilia, vtilia, & apparentia bona huius ſæculi, vt ad vere malum, ſcilicet peccatũ, attrahat; aut deterrendo ſub ſpecie apparentium malorum, vt a vero bono retrahat, ſicq; tentat tamquam latro, vnde Saluatorem tentaturus acceſſit panes præſentando, & gloriam huius mundi offerendo, aut demum per aliqua, quæ in creatura ſunt bona, in errorem inducendo. ſic perſuaſit multis, creaturas eſſe deos. Hęc ſunt arma huius fortis offenſiua, quibus nocet ad peccatum inducendo, & defenſiua, quibus ſe tuetur, ne repellatur, & repulſus vincatur ab homine. propter hæc omnia dictum eſt à Salomone ſap. 14. Creaturæ Dei in odium factæ ſunt, & in tentationẽ animabus hominum, & in muſcipula pedibus inſipientium. Prauæ etiam affectiones animi noſtri ſunt potentiſſima arma defenſiua & offenſiua dęmonis cõtra nos; noſtris. n. prauis concupiſcentijs appetitibus, ac diſſidijs abutitur ſub ijs ſe abſcondit, ea contra nos excitat, ac per ea ad perniciem trahit. ſunt etiam vitia ac peccata arma ipſius offenſiua, nam per vnum vitium trahit ad multa: mirum eſt, quanta mala in homine per ambitionem, & auaritiam operetur. Demum noſtra mẽbra corporis arma ſunt ipſius offenſiua, de quib. dicit Paulus Rom. 6. neq; exhibeatis membra veſtra arma iniquitatis peccato. His omnibus diabolus cum ſuis ſatellitibus armatus eſt contra hominem, & hæc dicuntur arma fortis.

Dęmonis arma quæ.

ANNOTATIO XLIX.

Domus fortis huius quæ.

EXplicandum nunc eſt, quæ ſit huius fortis domus, Matthæus. n. & Marcus domus iſtius meminerunt. Hierony. hanc domum interpretatur mundum iſtum sẽſibilem, in quo diabolus verſatur decipiẽs homines, vnde Ioann. 14. dicitur princeps huius mundi. & Ephe. 2. dicitur princeps poteſtatis huius aeris. Irenæus lib. 3. c. 8. domum hanc interpretatur homines, qui erant in apoſtaſia, nempe idololatræ, in quibus habitabat dæmon per peccatum, & apoſtaſiam a verò Deo, & hæc interpretatio accommodatior eſt, nam paulo inferius dicitur: Reuertar in domum meam, vnde exiui. quæ verba ſunt dæmonis reſpectu hominis, quem poſſidebat. cum igitur ante Chriſti aduentum maximam hominum partem detineret in idololatria, & diuerſis ſcelerum & peccatorum generibus, dicebatur habitare, quaſi in domo quadam in homine. poſſumus vtranque interpretationẽ coniungere, vt & domus principis dicatur hic ſenſibilis mundus, in quo ille verſabatur cum ſuis miniſtris, & homines etiam, in quibus modo particulari per peccatum inhabitabat. Hæc de domo.

AN.

ANNOTATIO L.

Quid atriū fortis armati.

DIcitur etiam, vt ex Luca conſtat, habuiſſe atrium, cum inquit, Fortis cuſtodit atrium ſuum. Atrium Græcè *αὐλὴ* dicitur: Eſt autem atrium locus quidam apertus, & vacuus ante ædes ipſas expoſitus, Itali *Cortile*, vocant, ſoletq; eſſe in magnis & amplis domibus. Quidam recentiores poſitum putant pro domo ipſa, at reuera diſtinctio eſt: nam cuſtodiæ ſolent poni ante primam portam domus, vbi atrium eſt. Hoc dicitur fortis iſte cuſtodiſſe, & dum hoc cuſtoditur, aditus in domū non patet inuadenti. Atrium igitur dæmonis erant ignorantiæ, & tenebræ, quibus totus fere mundus inuoluebatur, notitia veri Dei, & eorum, quæ ad ſalutem neceſſaria erant, excluſa; hoc atrium conabatur diabolus cuſtodire, & conſeruare, ne lux cęleſtis intraret, ſciens dum hoc atriū cuſtodiebatur, & tenebatur, in pace eſſe omnia, quę poſſidebat, nec ab hominibus, in quibus habitabat, expelli ſe poſſe, nec Deum in homine habitaturum. De harum tenebrarum atrio dictum eſt Iſa. 60. Ecce tenebræ operient terram, & caligo populos. ſunt etiam alia multa Scripturæ loca, tam noui, quam veteris teſtamenti, ſatis cuilibet nota.

ANNOTATIO LI.

Quæ ſint huius fortis vaſa.

ADhuc explicandum eſt, quæ ſint vaſa huius fortis. Primo loco Irenęus lib. 3. c. 8. interpretatur eoſdem hoīes, qui dicti ſunt domus fortis. domus quidem, quia inhabitat in eis dæmon per peccatum, & maxime per idololatriam; vaſa autē, quia vtitur eis dæmon, quemadmodum vult. Hoc idem Hieronymus ſentit.

Secundo loco Chryſoſtomus hom. 41. in Matt. dupliciter interpretatur; vno modo, vt vaſa diaboli, & Beelzebub dicantur dæmones inferiores eius miniſtri, quorū opera vtitur contra nos; altero modo, vt vaſa dicantur omnes homines, qui male viuendo adhærent illi, & vtranque interpretationem complectitur.

Tertio loco Auguſt. lib. 1. quæſt. Euāg. c. 5. & lib. 20. ciuit. c. 7. & 8. vaſa dicit eſſe infideles, eos maxime, qui ad Chriſtum cōuertendi ſunt.

Quarto loco Euthym. in Matt. dicit, vaſa apud Matthæū idem ſignificare, quod arma apud Lucā: nam in Scriptura arma dicunt vaſa Pſal. 7. In eo parauit uaſa mortis, nempe ſagittas: at verò non ſic eſt; diſtincta. n. ſunt, vt ex īterpretatione cōſtat.

Quinto loco Druthmarus putat ipſos homines à dæmonio vexatos dici vaſa illius, cuius ſententiæ meminit Euthymius nomine tacito. adducit Druthmarus aliā interpretationem, nimirum homines potentes, per quos diabolus multa operatus eſt, dici vaſa eius. In cuius declarationem nota, vaſa dæmonis non dici quoſcumq; malos, ſed quoſdam, per quos tamquam per inſtrumenta ſuum principatum conſeruabat, & promouebat, eos nimirum, qui alios decipiebant, falſam eius religionem tuebantur, quales erant philoſophi illi gentium, qui graues, & pernicioſos errores ſeminarunt in populis contra ſalutis veritatem; quales etiam principes terreni, qui idololatriam tuebantur, populoſque in ea tenebant, & promouebant; hi vaſa dæmonis dicuntur, & vaſa iniquitatis. tales ſunt nunc hæreſiarchæ, & alij ſimiles. in hac ſignificatione accipitur Gene. 49. vas. Nam Simeon, & Leui, qui homicidia in populo Sichen multa commiſerat, Iacob vocauit vaſa iniquitatis, quia alijs nocuerunt. & Act. 9. Paulus dicitur vas electionis, quia per ipſum populi innumerabiles erant ad Euangelium conuertendi. nam nomen hoc tam in bonam, quam in malam partem accipitur; vt enim ſunt vaſa dæmoni, ſic ſunt et vaſa Deo. At hæc ſignificatio non ſatis accommodatur huic cōtextui, ſicut nec vlla ex allegatis, præter eam, quæ eſt Chryſoſtomi, prior, nempe dæmonia inferiora appellari uaſa, per quę princeps eorum nocebat hominibus, idē tenet Euthym. licet hic arma, & vaſa idem ſignificare exiſtimet. Hæc expoſitio accōmodatiſſima eſt contextui; vis enim argumenti Chriſti hæc eſt: Quomodo ego poſſem dæmonia innumerabilia diripere expellendo ea ab hominibus, niſi prius fortem principem eorum alligaſſem? non ergo in eo eiicio dæmonia.

ANNOTATIO LII.

Quæ ſint dæmonis ſpolia.

VLtimò loco explicandum eſt, quæ ſint ſpolia dæmonis, vbi notandum eſt, non dici ſpolia reſpectu dæmonis tantū, ſed

ſed ēt reſpectu Chriſti: quę.n.prius ſub dęmonis erāt poteſtate, & poſtea ablata ſunt ab eo per Chriſtū, & Deo reddita, dñr ſpolia; ſic Patres in limbo detēti olim, & quodam modo ad dæmonis poteſtatem attinentes, qñ per Chriſtum liberati ſunt, dñr ſpolia dæmonis, non quæ ipſe accepit, ſed à quo accepta ſunt; ſic ēt homines mali, infideles, idololatræ conuerſi ad Dei fidem, & cultum, dnr ſpolia: ſic ēt innumera loca, templa, prouinciæ, in quibus dæmon prius colebatur, ab eo iam erepta, & cultui Chriſti deſeruientia, vocantur ſpolia.

ANNOTATIO LIII.

Chriſtus Domin^9, qui con tra hunc fortem eo fortior fecerit.

COnſideremus modo, quæ aduerſum hūc fortem Chriſtus noſter eo fortior fecit; ſuperuenit.n.id eſt, inuaſit, vicit, ligauit, arma abſtulit, domum ingreſſus vaſa eius rapuit, ſpolia diſtribuit. Hæc ex Matthæo, Marco, & Luca ſimul, colliguntur facta per Chriſtum. In primis Chriſtus noſter dr fortior Beelzebub principe dæmoniorum, ſicuti reuera eſt, non ſolum ut Deus, ſed ēt vt homo, propter diuinitatē humanitati unitam, in qua, & per quam uicit, ac ſuperauit oēm inimici poteſtatē. vnde Iſai 7. dictum eſt per excellētiam de Chriſto: vocabitur nomen eius fortis, & Pſal. 23. Dns fortis, & potēs, Dns fortis in pręlio miſſo à Ioanne Baptiſta Matth. 3. prędicat: Fortior, inquit, me eſt. cuius fortitudinem Habacuc eleganter deſcripſit, dicens, cap. 3. Cornua in manibus eius, ibi abſcondita eſt fortitudo eius, ante faciem eius ibit mors, & egredietur diabolus ante pedes eius. iſte ergo fortis noſter inuaſit, ſeu ſuperuenit, qn carne indutus venit in hunc mundum: maxime aūt incæpit inuadere, qñ abiit in deſertum, tentādus à principe dæmoniorum, & cū eo certamen initurus, tunc vicit eum, & nobis in tentatione uictoriā contra illum obtinuit, quā paſſione, & morte, ac reſurrectione, cęteriſque actionibus mirandis compleuit, ac perfecit.

ANNOTATIO LIIII.

Quō diabolus ſit à Chriſto alligatus.

QVo autem modo Chriſtus hunc principem ligaſſe dicatur, non parue eſt difficultatis explicare. Primo loco Ambroſius Apocalyp. 20. docet alligationem diaboli tribus modis poſſe intelligi. Primo, vt virtute Dei omnipotentis in abyſſum relegatus teneatur vſque ad tempus præfinitum.

Secundo, vt per abyſſum corda impiorum intelligamus, vt à cordibus electorū excluſus intra anguſtias cordium reproborum conſtrictus, & alligatus teneatur.

Tertio, cum diabolus nihil aliud deſideret, quam deceptionem hominum, quādo per cuſtodiam Dei omnipotentis, qui electos ſuos cuſtodire, & defendere non deſiſtit, ab eorum deceptione arcetur, quaſi quibuſdam uinculis eius impiiſſima volūtas relegata tenetur. Hæc Ambroſius, qui de hoc loco Euangelij non tractat, ſed de loco Apocalypſis, cuius paulo poſt faciemus mentionem, vbi etiam de alligatione diaboli ſermo habetur. vnde de qua colligatione Ambroſius hāc noſtram ſententiam Euangelicam intellexerit, non conſtat; eam vero, quam in Apocalypſi legimus, tripliciter interpretatur, licet paulo poſt de prima intelligendum eum locum cenſeat, cuius verba paulo inferius citabimus.

Secundo loco Auguſtinus lib. 20. ciuit. cap. 7. & 8. multa dicit, ex quibus ea proponam, quæ mentem ipſius, & ſenſum ſignificant. In primis connectit hunc locum Euangelii cum illo Apocalypſis 20. ad eandemque ſententiam pertinere arbitratur. Verba autem Apocalypſis ſunt iſta: Vidi Angelum deſcendentem de cęlo, habētem clauem abyſſi, & catenam magnam in manu ſua, & apprehēdit draconem ſerpentem antiquum, qui eſt diabolus, & Sanas, & ligauit eum per annos mille, & miſit eum in abyſſum, & clauſit, & ſignauit ſuper illum, vt non ſeducat amplius gentes, donec conſummentur mille anni, & poſt hoc oportet illum ſolui modico tempore. Hæc ibi. Auguſtinus ergo exiſtimat hanc eſſe alligationem, de qua nunc dicit Dominus, nemo poteſt ingredi domū fortis, niſi prius alligauerit eum. Secundo loco explicat Auguſtinus hāc alligationem ſic, vt ligatus dicatur dæmon, ne noceat quantum pōt, nec ſm totas vires ſuas dolos ac fraudes tentet; vt ſic ligato dęmone locus detur iis, qui ad Chriſtum conuertēdi ſunt, ac ſaluandi: verba ipſius in cap. 8. ſunt hęc: Alligatio diaboli eſt non permitti exercere totam tentationē, quam poteſt

vel vi, vel dolo ad ſeducendos homines in partem ſuam, cogendo violēter, fraudulenterue fallendo . Quod ſi permitteretur in tam longo tempore, & tanta infirmitate multorum, plurimos tales, quales Deus id perpeti non vult, & fideles deijceret, & ne crederent, impediret. Hæc ille. Et in cap. 7. magis explicat dicens ligatum, & impeditum eſſe, ne electas gentes ad Chriſtū venire vetet, quas vocat vaſa erepta a dæmone. Tertio inquit Auguſtinus diabolum dici miſſum in abyſſum , quia permiſſus eſt & reſtrictus in infidelibus illis, qui electi nō ſunt, vt eorum poſſideat corda, quaſi reſpectu horum non ſit ligatus. Quarto dicit ſoluendum in vltimo tempore, nimirum Antichriſto veniente, tuncq; permittetur tētare ſ̃m totas vires, ob cauſas quas cap. 8. narrat. Interrogat aūt Auguſtinus, ſi tunc impediet infideles oēs , ne conuertantur ad Chriſtum , ex ijs , qui nondum conuerſi fuerunt, qñ ligatus erat, & reſpōdet, quod etiam tunc conuertentur multi. Obijcit autem ſibi hunc locum Matthæi, ſeu Lucæ . Quomodo poteſt quis rapere vaſa fortis , niſi prius ligauerit? Si igitur ſolutus eſt, quomodo vaſa aliqua rapientur ab eo? reſpondet aūt ſatis eſſe, quod ſemel ligatus fuerit, licet aliquo tēpore poſtea ſolutus ſit, ſicque iſtam ſententiam intelligendam cenſet. multa alia in ijs duobus capitibus dicit Auguſtinus ; hæc tñ ſunt pręcipua, quę ad noſtrā rem faciunt. Cui ſententię conſenſit Gregorius lib. 32. moral. cap. 12. explicans alligationem diaboli, & abyſſum, in quam deiectus eſt, ſicut Auguſtinus. Hæc ſnīa iudicio meo patitur difficultatem. Primo quidem, ſi non aliud eſt ligati diabolum , quam impedire eum , ne ſecundum totam ſuam potentiam & vires ſæuiat in homines, eoſq; tentet, iā ligatus diceretur & eſſet, multo ante aduentum Chriſti ſ̃m carnem ; cum a principio mundi non permiſerit vnquam Deus tētari homines ſupra vires, & ſupra id, quod poterant, dicēte Paulo 1. Cor. 10. Fidelis Deus; qui non patietur vos tentari ſupra id, quod poteſtis. cum igitur Deus ſemper fuerit fidelis, nunquam tale fieri paſſus eſt. Quis autem non videt ſi diabolo permiſſum eſſet ſecundum totam ſuā potentiam ſæuire, multos tentatos fuiſſe ſupra id, quod potuerunt, cum non omnibus tanti auxilij diuini ſit datum, vt oēm inimici virtutem ſuperare valerent ? confirmatur hoc exemplo Iob , in quem non eſt datum dęmoni ſæuire niſi cum limitatione: animā inquit, illius ſerua. at in hac ſnīa tam Euāgelii, quam Apocalypſis ſermo eſt de ligamine diaboli poſt Chriſti aduentum. Secundo hoc ipſum probatur, quia etiam ante Chriſti aduentum nō eſt permiſſus diabolus impedire electos, quo minus conuerterentur, & ſalui fierent: nā Iudęi multos habuerunt proſelytos ex gētibus, & inter ipſas gentes, qui electi fuerant, à Dei veri notitia non ſunt excluſi : iam ergo diabolus ligatus fuerat, ſi alligatio non aliud eſt, ꝙ̃ facere, ne diabolus gētes electas impediat, quo minus ſalutē cōſequantur. Tertio, quod vrgentiſſimū eſt argm̄, ea alligatio Auguſtini cōis eſt omnibus dæmonibus: at hęc, de qua nunc & in Apocalypſi agitur, particularis eſt, & ſolius principis dæmoniorum , vt ex ipſo contextu ſatis cōſtat. Quarto abyſſum nō poſſe intelligi corda reproborum , in quæ diabolus religatus ſit, Ambroſius Apocal. 20. probat argumento potentiſſimo, retractatque ſe, quia eam ſnīam paulo ante tenuerat. verba ipſius ſunt hæc: Superius inquit, quorundam opinionem ſequens dixi per abyſſum impiorum corda deſignari, in quibus diabolus à cordibus fidelium expulſus, religatus teneatur. Si ergo per abyſſum corda reproborū deſignantur, quomodo de abyſſo. i. de reproborum cordib. exire dr̃, quos nunquam derelinquet? Nunquid reprobos derelicturus eſt, & inuaſurus electos ? Alligationē ergo diaboli ſ̃m literam intelligendam puto , vt in aliquo abyſſi loco virtute diuina religatus teneatur, vel certe in inferno vſque ad diem ſolutionis ſuæ. Hæc Ambroſius, cui īterpretationi conſonat illud Luc. 8. vbi rogabāt dæmones Chriſtum ne eos in abyſſum detruderet. propter hęc & alia , quæ ad rem noſtram nō faciunt , ſententia Auguſtini non videtur accommodata.

Tertio loco Hilarius can. 12. in Matth. & Iren. lib. 5. cap. 21 locum Euangelicum interpretantes, duo dicunt, vnum eſt hanc alligationem euangelicam eſſe quandam contuſionem, & contritionem poteſtatis Satanæ. Alterum eſt, hanc alligationem factam fuiſſe, quando tentauit Chriſtum, & in tentatione victus repulſus eſt, inde princeps dæmoniorum ligatus eſt. quo autem

modo

modo vires illius contritæ & contuſę dicantur, non explicant hi doctores.

Quarto loco Hieronymus Matth. 12. aliter ſentit, cuius hæc ſunt verba: Alligatus eſt fortis, & religatus in tartarum, & Domini contritus pede. Hæc ille. quibus adiungimus verba ipſius Matth. 4. explicans illud: Vade Satana: Nō, inquit, vt plerique putāt, eadem ſnīa Satanas & Petrus Apoſtolus condemnantur, Petro enim dr̄: Vade retro me Satana, id eſt, ſequere me, qui contrarius es voluntati meæ; hic vero audit, Vade Satana, & nō ei dicitur, retro me, vt ſubaudiatur; vade in ignem ęternū, qui ꝑparatus eſt tibi, & angelis tuis. Hæc ille. Ex quibus colligimus Hieronymi ſententiam hāc eſſe, nimirum principem Satanam detruſum in abyſſum, id eſt, infernum, vt iam amplius, donec in vltimo tēpore ſoluatur, per ſe non valeat tentare quenquam, ſed per ſuos tm̄ ſatellites, hācque eſſe alligationem eius, nimirum detētionem, ne per ſe ipſum nocere aut tentare valeat; rurſus hāc alligationem tunc eſſe factam per Chriſtum, qn̄ in deſerto Satanam tentare præſumentem deuicit, & victum repulit, dicens: Vade Satana. Hæc eſt mens Hieronymi iudicio meo fideliter iuxta ipſius verba explicata. Huic ſnīę nō nulla obſtant, primo quidem, quia etiam poſt tentationis illius tempus adhuc princeps in mundo erat, & in Chriſtum inſurrexit, mortem eius procurando, quod ex Ioanne colligimus, c. 12. Nunc, inquit, iudiciū eſt mundi, nunc princeps huius mūdi eijcietur foras. igitur ante hoc tempus nō erat eiectus. & c. 14. Venit princeps huius mundi, & in me non habet quicquā. quæ verba cum de pręſenti ſint, indicant principem hunc nondum ligatum, vt per ſe nocere non valuerit; de eo enim dictum eſt, Luc. 22. Ecce Satanas expetiuit cribrare vos ſicut triticum. ſimile eſt illud Ioā. 13. cum Diabolus miſiſſet in cor Iudę. hęc enim de principe dicta ſunt.

Secundo, quia Apoc. 20. legimus eundē per Angelum detruſum & ligatum in inferno, quod poſtea factum eſſe Ioannes vidit, nondū ergo iſta alligatio facta erat, eo maxime, quod non per Angelum, ſed per Chriſtum fortis hic nunc ligatus dicitur, licet Ambroſius Angelum hunc interpretetur Chriſtum ipſum, non tamen ea interpretatio videtur accommodata.

Tertio, quia expediebat relinqui principem hunc, vt totas vires ſuas exerceret in Chriſti paſſione, vt illuſtrior de eo victoria per Chriſtum reportaretur. quod Chriſtus ſignificauit, quando dum à militibus comprehēderetur, dixit Luc. 22. Hęc eſt hora veſtra, & poteſtas tenebrarum. pp hęc omnia mihi vr̄ dicendum, non eſſe eandē alligationem hanc cum ea, quam Ioannes in Apocalypſi enarrat; in hac enim ſic ligatus eſt princeps dęmoniorum, vt nequeat per ſe quemquam tentare, nec ſolū hoc, ſed etiam in tartarum eſt coniectus; nec inde egredi permiſſus, vſque ad vltimum tempus, quando egrediendi dabitur facultas, & permittetur, per ſe ipſum nocere & tentare, & quod poteſt, efficere aduerſus homines. Quæ quidam alligatio facta eſt poſt Chriſti mortem, quando ad inferos deſcendit, & prędam ſanctorum de manibus eripuit; tunc enim probabile eſt factum eſſe, quod Ioannes narrat in ſua Apocalypſi, & quod ſignificat Ambroſius in Apoc. cap. 20. At verò, quę in hoc Euangelio narratur alligatio, facta erat, quādo Chriſtus hęc protulit verba, ī quibus eius fit mentio, quaſi iam ligatus eſſet fortis, & ideo vaſa direpta, & arma ablata. in quo Hilarius, Irenęus, & Hieronymus conueniunt, affirmantes hanc alligationem factam tempore tentationis Chriſti. Eſt aūt hęc alligatio, non qualis facta fuit poſtea, ſed uti Hilarius & Irenęus docuerunt, ſi modo eos explicemus, nempe Principem ex illa victoria a Chriſto contra eum obtenta manſiſſe debilitatum timore, & horrore tum diuina Chriſti virtute, tum efficacia illius verbi, & pręcepti (Vade) incuſſo, vt non amplius auderet accedere Chriſto ad eum tentandum, nec per ſeipſum reſiſtere operibus illius, nec valeret exequi multa, quę deſiderabat contra Chriſtum, ac eos, qui eum ſequebātur; ſicut. n. paſſioni proximus, verbū illud (ego ſum) ſic perterrefecit aduerſarios vt abierint, & ceciderint retrorſum, ſic ēt illud: Vade Satana, in deſerto diaboli vires timore & uirtute repreſſit, & debilitauit, vti diximus. Sic ligatus dr̄ nunc in Euāgelio princeps hic, nondum tm̄ plene ligatus, nec tunc in tartarum relegatus, ibique detentus. & iuxta hanc expoſitionem argumentum Chriſti procedit. Quomodo poteſt quiſpiam fortis domū īgredi, vaſa diripere, niſi prius

vincat,& liget fortem? Aduertendum aũt eſt,poſt Chriſti aduentum dæmones minores habere vires contra fideles,nõ quod illorum diminuta ſit virtus, ſed quod fidelibus per Chriſtum abundantior ſit conceſſa gratia;quo.n.fideles robuſtiores fiũt, eo minus poſſunt dæmones contra eos;ſicque dicuntur minus poſſe,quam ante.

ANNOTATIO LV.

Chriſtus quomodo arma fortis abſtulerit, vaſa diripuerit et ſpolia diuiſerit.

SVpereſt reliqua explicare,nẽpe quomodo Chriſtus arma fortis abſtulit, vaſa eius diripuit,& ſpolia diſtribuit.

Quod ad primum ſpectat, expoſuimus ante varia armorum genera, quibus princeps,& fortis iſte vtebatur,quibuſque fidebat,quorũ aliqua Chriſtus, cũ hæc protulit verba,abſtulerat:nã peccata multorum remiſerat,& quos à dæmonibus liberarat ſanctificauerat;his.n.armis multum fidebat fortis iſte contra homines,vt & animabus & corporibus noceret; at quando fortem omnino ligauit, tunc omnia arma abſtulit, iam.n.relegatus & inferni carcere detentus per ſe neminem tentat,nec armis vtitur,quibus prius vtebatur, mundumq; fere totum captiuauerat.

Quod ad ſecundum de vaſis, ſi per vaſa intelligamus dæmonia, quæ ſub forti illo militant, Chriſtus ea diripuiſſe dicitur, quia à multis hominum corporibus expulerat,& diſperſerat,& in varias partes relegauerat,diſſipatis legionibus eorũ. Quod ſi intelligamus homines peccatores, hos ẽt rapuit quaſi violẽter, & eripuit a tyrãnide fortis,& ad Deũ cõuertit,qđ perfectius & abũdãtiꝰ effectũ eſt poſt reſurrectionẽ.

Quod ad tertium de ſpolijs,quæ dñr hi hoĩes à poteſtate dæmonis erepti, & ad Dei partes attracti,hæc diſtribuiſſe dr̃,q̃a varijs donis Spiritus ſancti ornauit, quę in diuerſa munera elegit; quoſdam enim Diſcipulos,quoſdam Apoſtolos,quoſdam credentes conſtituit.Hæc oĩa cumulatiſſime poſt reſurrectionem facta ſunt,qñ nõ ſolum innumerabiles populos quaſi ſpolia ad ſe traxit;ſed & infernum,vbi Patres erant,ſpoliauit;templa, locaq; infinita in q̃bus impius cultus pꝛĩcipi, & forti huic impendebatur,in ſuum cultum conuertit, varijſque modis Deum in ipſis honorari fecit. Optime ergo oĩa hæc probant Chriſtum nõ in principe dæmoniorum, ſed in digito Dei eijcere dæmonia.

Qui non eſt mecum, contra me eſt, & qui non colligit mecum,diſpergit.

COMMENTARIA.

HOc eſt quartum argumentum, quo calumniatores eoſdẽ confutat,& falſitatis conuincit. Senſus eſt,quorum opera ſunt contraria, non ſunt concordes; at opera mea,& opera Beelzebub cõtraria valde ſunt; igitur non poteſt eſſe mihi concordia cum illo. dicit ergo. Qui non eſt mecum,contra me eſt,id eſt, qui meis operibus diſſentit, & aduerſatur, cõtra me eſt, nec vllam mecum habet concordiam; at princeps dæmoniorum cum ſuis, meis operibus aduerſatur; ego enim prędico pęnitentiam peccatorum, obſeruantiam mandatorum Dei,humilitatem, patientiam,ſobrietatem, cæteraſque virtutes, ab innumeris & multiplicibus infirmitatibus corpora hominum libero;ille vero ad omnia contraria animos ſolicitat hominum, corporibus multipliciter nocere conatur; quomodo ergo poſſum cum eo habere cõcordiam? Prætereà, qui non colligit mecum, diſpergit, id eſt, ego colligo homines ad vnitatem fidei,ad charitatem, ad vnius Dei religionẽ,ad pacem; at fortis hic & princeps dęmoniorum diſpergit in multiplices idolorum cultus,& impietates, ſeminat diſſidia, diſcordias,& contentiones,auocat ab obedientia Dei, & à legis obſeruantia:fieri igitur non poteſt, vt vllam cum eo habeam concordiam.

ANNOTATIO LVI.

Explicatur magis ſuperior ſnĩa ex dictis Patrũ.

CHryſoſtomus hom.42.in Matthæum, hanc ſnĩam ſupradictã exiſtimat eſſe quartum argũ.quo Chriſtus vſus eſt contra calumniantes eum eijcere dæmonia in Beelzebub,& in eundem ſenſum interpretatur, dicens: Quid ego quæro; aut quid volo, inquit? vniuerſos ad Deum reducere, vera ipſis virtutum tradere

docu-

documenta, regnum cęlorum cunctis annūciare. Quid aūt diabolus, aut dæmones ipſi quęrunt; quippe quę eis oppoſita sūt? Quomodo igitur, qui mecum nō colligit, neq; mecum oīno eſt, ſua me operatione iuuat? cur non iuuare ipſum dixi ſolum, qui ēt ſpargere, atque diſſipare mea deſiderat? Qm̄ qui non iungit ſolum, verum ēt cūcta mea diſpergit, quomodo mihi adeo aſſentiret, vt mecum vellet dæmonia eijcere? Hæc ille. Hieron. ēt Matth. 12. eodē modo interpretatur, inquit. n. Nō putet quiſquam hoc de hæreticis dictum, & Schiſmaticis, quamquam & ita ex ſuperfluo poſſet intelligi: ſed ex conſequentibus, textuque ſermonis ad diabolum refertur, eo quod nō poſſint opera Saluatoris Beelzebub operibus cōparari. ille cupit animas hoīum tenere captiuas, Dn̄s liberare: ille prędicat Idola, hic vnius Dei notitiam: ille trahit ad vitia, hic ad virtutes reuocat. Quomodo ergo poſſunt inter ſe habere concordiā, quorum opera diuerſa ſunt? Hæc ille. Notate vero Ambroſium, qui lib. 2. de pęniten. cap. 4. hanc Domini ſententiam de hæreticis & Schiſmaticis interpretatus eſt. Similiter Cyprianum, qui lib. 3. ad Quirin. cap. 86. de Schiſmaticis etiam intelligit.

Cum immundus ſpiritus exierit de homine, perambulat per loca inaquoſa, quærens requiem, & non inueniens dicit: Reuertar in domum meam vnde exiui.

COMMENTARIA.

REfutata argumentis efficacibus calumnia Scribarum, & Phariſæorum, Chriſtus mira ſapientia ingratitudinis, incredulitatiſq; eorum, cęterorumque ſimilium Iudæorum, punitionem prædicit, totuſque & integer ſenſus propoſitæ, & ſequentiū ſententiarum hic eſt: Cum ego Spiritus immundos, ſeu dæmonia à vobis expellam, vos & increduli & ingrati ita eſtis, vt me in uirtute Beelzebub ea eijcere calumniemini; prædico ergo vobis hoc euenturum, vt agitemini à dæmonibus pluribus & peioribus, quam ante; nec erit, qui vos liberet. populus enim Iudaicus incredulus traditus eſt poteſtati dæmonis, grauiuſq; ſe habet, ac in peiori ſtatu eſt, quam ante, quando in Dei populum nondum erat vocatus. Huius argumēti prius ponit exemplum hominis à dæmonio vexati, qui cum liberatus eſſet ab eo, nec diligentiam vllam adhibuerit, ſed otio vacauerit, peius eſt à dæmonio vexatus quam ante. Applicationem autem omiſit Lucas, quia hoc eodem exemplo ſignificabatur; tamen Matthæus eam expreſſit, inqt ergo, Cum ab aliquo homine expellitur dæmonium (quod ob peccatum, quo infectum eſt, & ad quod homines trahere conatur, ſpiritus immundus dicitur,) ſic eiectum dæmonium recedit in loca inhabitata, arida, & inaquoſa; vbi non eſt commercium hominum, cumque non inueniat ibi requiem, eius enim requies eſt nocere hominibus, quos ijs in locis non inuenit, procurat reuerti quātum in ſe eſt ad hominem, quem prius vexabat. reuertar inquit in domum meam, vnde exiui prius expulſus & eiectus.

ANNOTATIO LVII.

VErba ſingula huius exempli, ſeu parabolæ, aut ſimilitudinis explicāda ſunt. primo, cum exierit, inquit, ab aliquo ſpiritus immundus, non quod ſponte exierit, ſed virtute diuina, eiectus, & expulſus, vt notauit Euthymius Mat. 12. nam exiſſe dr̄ dæmonium, etiamſi vi expulſum ſit. Mat. 17. Increpauit illum, & exijt ab eo dæmonium. & Luc. 8. Exierunt ab eo dęmonia, et intrauerūt ī porcos. his ī locis dęmonia exiſſe dr̄, & tn̄ Chriſti virtute expulſa sūt. Secundo; Perambulat per loca inaquoſa, apud Matthæum legimus loca arida, idem tamen eſt Græcū vocabulum apud vtrumque Euāgeliſtam. Quæ autem ſint hæc loca arida varie explicant Doctores.

Singula verba & poſita parabolę explicātur.

Primo Hieronymus Matt. 12. interpretatur gentium populos, antequā ad Chriſtum conuerſi eſſent, in quas receſſit dæmon à populo Iudæorum, quando fidem Dei recepit, expulſus: huius ſententiæ fuit Gregorius Naziāz. in oratio. in ſanctū baptiſma, appellans gētes inaquoſas & aridas, quaſi nondū aquis baptiſmi irrigatas.

Secundo loco Gregorius lib. 33. Moral. c. 3. loca hæc arida, & inaquoſa interpretatur corda iuſtorũ, quæ per diſciplinę fortitudinem ab omni carnalis concupiſcentiæ humore ſiccantur, in hæc abiens dæmon, non inuenit requiem, vt paulo inferius explicabimus. Hæ duæ interpretationes potius ad ſpiritualẽ ſenſum, quam ad literalem faciunt: nam Dominus hoc exẽplo ſignificare intendit, quę populo Iudæo euenerunt ob incredulitatem eius, vnde exemplum non eſt ſpiritualiter, ſed literaliter interpretandum, vt poſtea applicetur, & accommodetur ſignificato à Domino intento. Tertio loco magis accedẽs ad literã Origenes hom. 9. in Leuit. interpretatur hęc loca arida, infernum ipſum, in quod dęmonium eiectum ab homine detruditur. hoc quidem magis accommodatur, tñ probabile non vr; raro. n. dæmonia eiecta, in infernum detruduntur. vnde Luc. 8. rogarunt Chriſtum dęmonia, ne ea in abyſſum abire cogeret, & obtinuerunt. Adde ſi locus hic aridus infernus eſſet, nõ ita facilis eſſet egreſſio, nec aſſumptio ſeptem aliorum dęmoniorum, vt paulo inferius dr. Exiſtimo ergo loca hęc inaquoſa eſſe loca ſolitaria, & deſerta, & à cõmunione hominum ſequeſtrata: vbi n. aquæ non ſunt, ab hominibus loca talia non habitantur. vnde Hieronymus interpretatus eſt ſolitudines; in hęc loca ſolẽt ij, qui virtute diuina dæmonia expellunt, ea abigere, vt nec hominibus, nec eorum rebus nocere valeant. ſic legimus Tobię 8. Angelũ ligaſſe dæmonium in deſerto Aegypti; ad literam. n. intelligenda ſunt ſic loca hęc arida, in quæ expulſus dęmon recedit, & abiicitur. Tertio dr in iis locis requiẽ non inuenire. quod ẽt verbũ varie exponitur: nam Hieronymus dicit dęmonium nõ inueniſſe requiem in gentibus, qñ Chriſto credere cęperunt, & ſic reuerſum eſſe ad Iudęos incredulos, à quibus expulſum fuerat a principio, qñ ad fidem & cultũ Dei vocati ſunt. Quę interpretatio eſt ſpiritualis, & non poteſt accõmodari, nam poſtea Chriſtus dicit: Sic erit generationi huic ſcilicet Iudęorum. oportet ergo exemplũ hoc in eũ ſenſum exponere, cui ſimile ſit, quod factum eſt cum Judęis. Idem dicimus ad Gregorii interpretationem, qua iuſtorum corda explicat loca arida, in quibus non inueniet requiem diabolus, quia non conſentiunt operibus eius. accommodatius eſt, quod ſm Origenem dicere poſſumus, in inferno dęmonia non inuenire requiem, quia ibi magis torquentur, ideirco deprecabantur in eum locum non detrudi. Vera tñ & germana intelligẽtia mihi vr, dici dęmonium nõ inuenire requiẽ in ijs locis deſertis, quia ſtudium & cibus eius, ac deſiderium eſt nocere hominibus: vbi igitur non inuenit, cui noceat, requiẽ non habet: non quod dæmonia, quę in ſtatu damnationis ſunt, requiem habeant veram, ſed requies eorũ eſt maioris faſtidij, & tormenti priuatio: ſicut inuidus requiẽ dicitur habere in malo proximi, quando nõ torquetur bono illius; ſic dęmonia torquentur bono hominũ, & eorum proſpero ſucceſſu: cum autem nocent, eo tormẽto carent, ſicque requiem habere dicũtur. Quarto cum non habeat requiem, ubi nõ nocet, prematurque deſiderio, & appetitu vehementi nocendi, tẽtat reuerti ad hominem, quem prius vexabat, hoc eſt (dicit: reuertar in domum meam, vnde exiui) non quod liberum ſit illi reuerti, ſed quod tentat & conatur, & Domino permittente id efficit, non autem tentat in aliam domũ ire, ſed ad eũdem reuerti hominem, quia expertus eſt iam ſe pręualuiſſe in eum, & ſperat denuo poſſe, quod prius iã potuit. Perpende conatum & ſtudium dęmonis ad nocendum hominibus, & quantum ſibi promittat in eos, quos ſemel ſubiecit. Hęc de ſenſu literali huius ſententię.

Et cum venerit inuenit eam ſcopis mundatam.

COMMENTARIA.

PRoſequitur exemplum & ſimilitudinem. Dæmonium igitur venit ad hominem illum, à quo eiectus erat, ac nõ ſtatim ingredi audet, ſed ſtatum eius conſiderat, inuenit autem eum quaſi domum ſcopis mãdatam, id eſt, præparatam ſuæ habitationi, nempe virtutibus, ac donis Spiritus ſancti carentem, vitijſque incumbentem abſq; vlla vitæ emendatione. Nota non prius dæmoniũ tentare ingredi in hominẽ, niſi negligentẽ, ac vitijs incum-

incumbentem viderit. hæc ſunt, quæ locum parant diaboli ingreſſui, & ipſum animoſũ faciunt ad introeundũ.

ANNOTATIO LVIII.

Explicatio copioſior verborũ præcedētiũ. MAtthæus plura hēt verba, inquit. n. Inuenit domum vacantē ſcopis mundatam, & ornatam, quæ quidem per proprietatem dñr de domo materiali, per metaphoram aũt de homine, ſignificantq; diſpoſitionem prauam in eo, propter quam permittente Deo dæmonium ſemel excluſum reuertitur, peius quam prius, vt habetur paulo infra. Dř aũt domus vacare, qñ non eſt qui habitet in ea: ſic homo huic domui ſimilis eſt, qñ Deo vero habitatore priuatur, nempe quando ſine gratia & charitate eſt, per quas Deus inhabitat in nobis; adhuc etiam otio & negligentia deditus eſt homo. Dř autem ſcopis mundata, qñ non habet immunditiem, quæ ſolet remouere homines ad habitandum: munditics vero inuitat, & trahit animos ad habitationem. ſic per ſimilitudinem homo dř ſcopis mundatus in malam partem, qñ caret virtutibus, & ſupellectilibus ſpiritualibus, non quod hæc ſint immundities ſed, qñ horum priuatio prouocet dæmones ad habitandum in eo, ſicut mundities domus inuitat ad habitationem hominum. Ornata autem dř, quando ornamenta habet, quæ ſpectabilem eam faciunt, & delectant oculos inhabitantium: ſic homo dř ornatus, ſed reſpectu dæmoniorum, quãdo prauis habitibus & conſuetudinibus uitiorũ plenus eſt, ipſiſque inhæret. Demum ſimilitudo ſumpta eſt à domo diſpoſita, quæ ſolet facilem ingreſſum habitatoribus facere, ſic homo, qui diſpoſitus eſt ad dæmonis habitationem, huic domui aſſimilat, qua de cauſa permittit Deus ut iterum regreſſus dęmon habitet in eo. Hæc oīa conueniunt, & adaptant Iudęis. explicabimus aũt ea in huius exempli accõmodatione.

Tunc vadit, & aſſumit ſeptē alios ſpiritus ſecum, nequiores ſe, & ingreſſi habitant ibi; & fiunt nouiſſima hominis illius peiora prioribus.

COMMENTARIA.

COmplet exemplum, & parabolam. Vidēs ergo dæmoniũ prius eiectũ, diſpoſitionem hominis, à quo eiectus erat, prauam, accommodatãque ſibi, inuitat ſecum alia dæmonia ſeptem nequiora ſe, vt ſecum ingrediantur in hominem illum, ne ita facile iterum eijciatur, ſicut prius fuerat eiectum; quæ dæmonia utpote ad nocendum paratiſſima, conſentiunt, ueniuntque cum illo, & Deo permittente ſimul ingrediuntur in hominē; unde fit ut multo peius ſe habeat homo ille, quam prius ante liberationē ſe habebat; ante enim ab uno dæmonio poſsidebatur, & torquebatur: nũc uerò ab octo, illo nempe primo, & ſeptem alijs nequioribus. Dicuntur autem dæmonia nequiora, non ſolum quia ſceleratiora, ſed etiam quia fortiora, & promptiora erant ad nocendum, & torquēdum, ac ad peccata, & ſcelera prouocãdum, ut homo ille nocumentum grauius, & in anima, & in corpore pateretur, fieretq; nouiſsima peiora prioribus, quia beneficium liberationis nõ agnouit, nec eo, ut debuit, uſus eſt.

ANNOTATIO LIX.

PRo huius exempli intelligentia ſunt aliqua notãda. Primo tripliciter aliquē poſſe à dæmonio poſſideri, vno quidem modo ſpiritualiter, ſ. propter peccatum lethale; qui enim in tali peccato eſt, ſeruus eſt peccati, ac ſub dęmonis poteſtate à qua proprijs viribus ſe eripere non valet, niſi per gratiam Chriſti. Altero modo corporaliter tantum, quando dęmonium in corpus hominis intrat, Deo permittente, ipſumque vexat, ac torquet, hique homines dicuntur energumeni, id eſt, exercitati; vexatio enim ea data eſt in exercitium, & in probationem hominum eorum frequenter. dixi autem corporaliter tantum, quia non ſemper, qui ſic à dęmonio vexãtur, in peccato ſunt, vt affirmat, & probat Auguſtinus lib. 21. ciui. c. 14. & lib. 22. ca. 22. vbi teſtatur nonnullos baptizatos infantes etiam huiuſmodi pati vexationem. Tertio, corporaliter, & ſpiritualiter ſimul, quando homo in peccato eſt, ac propter *Tripliciter modo poteſt quis à dæmone poſſideri.*

ipſum traditus corporaliter dęmonio, qualis fuit ille fornicarius. 1. Cor. 5. quem Paulus tradidit Satanæ corporaliter vexandũ, vt ſpiritus ſaluus fieret; cõmiſerat.n. peſſimam fornicationem. Origenes hom 2. in Iudic. dicit hoc aliqñ fieri à Deo ſolo propter peccatũ hominis aliquod graue, quomodo Saul 1. Reg. 16. permiſſus eſt à dæmonio vexari; aliquando aũt per poteſtatem Eccleſiæ, vt factum eſt per Paulũ vti diximus, & refert Origenes in primitiua Eccleſia hoc ipſum fieri ſolitum. cũ igitur ſint tria genera eorum, qui a dæmonio tenentur, in præſenti ſermo eſt de tertio, nẽpe de homine, qui propter peccatum aliquod traditus erat dæmonio corporaliter vexandus, a quo liberatus iterum propter negligentiam illi traditus eſt dæmonio. Huius generis enim erant oẽs fere, quos Chriſtus liberauit à dæmonio, eos corpore, & anima ſanans.

Dęmones oẽs hoĩes nocere ſtudent, ſed nõ oẽs ad oĩa peccata pręcipue tẽtant.

Secundo notandum eſt ex Origene homil. 15. in Ioſue. licet omnes fere dæmones hominibus nocere, eoſq; ad peccandũ excitare ſtudeãt, tamen non oẽs ad omnia peccata præcipue tentant, ſed diuiſum eſt ſtudium eorũ; quidam.n. ad luxuriam potius, quidam ad auaritiam, quidam ad ambitionem, quidam ad rixas, & homicidia tentant, ſicque de alijs peccatorum generibus. quod etiam docent Ambroſius lib. de Paradiſo. c. 12. & Auguſtinus lib. Quæſt. ex vtroq; miſt. cap. 105. addens quoſdam dęmones ad peccata tentare, quoſdam corpora vexare, quod intelligendum puto de ſtudio pręcipuo eorum: nam oẽs quantum poſſunt, eiſque conceſſum eſt, ad peccandum trahere homines quærunt. Non ſolum hoc eſt, immo ſunt diuerſa capita, ſub quibus militant multi inferiores dæmones, vt vnus ſit, cui præcipue cura incũbit tentandi ad gulam, ſub quo ſunt multi inferiores, alius ad ſuperbiam, alius ad auaritiam, & ſic de alijs; quamuis.n mutuo ſe odio habeant, ad nocendum tamen homini contra Deum ſunt omnes concordes, ſuntque alij alijs potentiores, & nequiores, ac ſceleratiores, vt refert Athanaſius in uita ſancti Antonij Vt.n. ante peccatum erat ordo, & inęqualitas inter eos in bonum, ſic etiam manet ordo, & diſtinctio eorum ad malũ quæ Paulus inſinuat Epheſ. 6. dicens: Non eſt nobis colluctatio aduerſus carnem, & ſanguinem, ſed aduerſus Principes, & poteſtates, aduerſus mũdi rectores tenebrarum harum, contra ſpiritualia nequitię, in cęleſtibus. Exiſtimo Paulũ uocare ſpiritualia nequitiæ dęmones inferiores, qui ſub principibus, & rectoribus militant. hinc licebit intelligere, quod in hoc exemplo dr, vnum ſcilicet dęmonium ſumpſiſſe ſecum alia ſeptem nequiora ſe, nimirum potentiora ad nocendum tam corpori, quam animæ, & ſceleratiora; non enim omnes ęqualiter peccarunt.

Dęmones mutuo ſe iuuant ad nocendũ hoibus.

Tertio notandum eſt ex eodem Orige. hom. 8. in Exod. quando aliquis homo ab vno ſpiritu ſeu dęmone nẽpe luxurię, aut auaritię poſſidetur, non abhorret, quin ẽt ab alio dęmonio alterius peccati poſſideatur ſimul, immo mutuo ſe inuitãt; adducitque cauſam; cum enim dęmon non ſit ſponſus verus animę, non eſt Zelotypus, nec curat, vt idem homo pluribus dęmoniis teneatur; adde mutuo ſe iuuare ad nocendum. pluribus autem dęmonibus vnum ſimul poſſideri poſſe teſtatur hiſtoria Euangelica: nam ſupra cap. 7. legimus a Maria illa ſeptem eiecta, & legimus a quodam integram legionem expulſam.

Quarto notandum eſt, huius hominis grauiorem fuiſſe culpam, quam erat prius, cum poſt beneficium liberationis adhuc peccato incubuerit, & ingratus exiſtens liberum ingreſſum fecerit dęmonio, propter quod Deus permiſit, & in grauiora eum incidere, & peius torqueri. Ex his omnibus exempli huius ſenſus expoſitus eſt, cuius accommodatio poſtea ſequitur.

ANNOTATIO LX.

Exẽplũ allatũ à Chriſto populo Iudęorũ applicatũ.

PRętermiſit Lucas exempli applicationem, quia in ipſo exemplo inſinuabatur; tamen Matthęus eam explicuit: narrato enim exemplo adiecit verbum Chriſti; Sic, inquit, erit generationi huic peſſimę, id eſt, hoc eueniet populo Iudaico incredulo, qui prius ſpiritualiter a dęmonio tenebatur, cum in idololatria viuebat, a quo liberatus fuit, cum ad veram Dei fidem, & religionem in Abraham, & prioribus illis vocatus eſt; qui non agnoſcens beneficia Dei, & vocationem ſuam, ac promiſſiones factas, nec legem

gem ſeruauit, nec fidem cuſtodiuit, incredulus Chriſto exiſtens; propterea iterũ dæmonio traditus eſt, non vni, ſed multis, & peioribus, id eſt, in peiori ſtatu eſt, maiori huſque tenetur peccatis, quam antequam à principio liberaretur, & vocaretur, Non ergo exemplum hoc vni, aut alteri Iudæo accommodatur, ſed ipſi populo, & nationi incredule, vt notat Hieronymus, quã peſſimam merito appellat ob multa peccata, & ſcelera, & ob perfidiam, & obſtinationẽ eius contra Chriſtum.

Populi Iudaici quatuor ſtatus. Diſtinguendi igitur ſunt quattuor ſtatus in populo, primus, quando ſpiritualiter à dæmone poſſidebatur, ante vocationem ſuam, & legem, ac fidem ſuſceptam, nõdum ſeparatus ab idololatrijs, ſed cum eis viuens; ſic Hieronymus, & Chryſoſtomus hom. 44. in Matth. hunc ſtatum explicant. Secundus poſt vocationem ſuam ad fidem veram Dei, & legem poſtea ſuſceptam, in quo à dæmone liberatus eſt, accepta fide vera Dei, & religione, & cultu, ac lege, in quibus viuebat placens Deo, huncque eſſe ſecundum ſtatum, in quo liberatus dicitur populus à dæmone, docet Hilarius can 12 in Matth. Tertius, quando legis obſeruantia neglecta non audiuit uoces prophetarum, & vltimo venientem Chriſtum nõ ſuſcepit, immo occidit, & reſurgentem ſpreuit, Euangeliumque prædicatum reſpuit, & prædicatores perſecutus eſt. in hoc tertio ſtatu ſe præparauit domũ apertam reuertenti dæmonio: in eo enim vt exponit Gregor. homil. 9. in Ezech. dicitur domus vacans, quia deſiuit eſſe populus Dei iuxta illud Dan. 9. Non erit populus eius, qui eũ negaturus eſt, & iuxta prophetiã Oſe. 1. Vos non populus meus. Templum etiam vacabat, vt dicit Hieronymus, quia iam Chriſtum hoſpitem nõ habebat, vacabat etiam ut idem Hieronymus dicit, quia angelorum cuſtodia antiqua populus erat deſtitutus. Dicitur ſcopis mundata, quia manſit ſine fide, ſpe, charitate, cæteriſque virtutibus, vt ibidem interpretatur Gregorius: dicitur ornata ſecũdum Hieronymum, propter ſuperfluas obſeruationes legis, & traditiones Phariſæorum. non ſolum autem legis obſeruationes ſunt nunc ſuperfluæ, ſed etiam perniciosæ, quia antiqua ſacrificia, & cæremoniç, quç ante Chriſti aduentum ſigna erãt vera Chriſti vẽturi, eiãtq; veræ religionis opera, adueniente Chriſto, iã ſunt illis incredulis mendacia, & impiæ religionis opera, ſeruiuntq; per ea, non Deo, ſed dæmonio. Huic ſtatui ſuccedit vltimus, in quo à publicato illis Euangelio nunc sũt perfidi Iudæi, in quo à ſalute remotiſſimi ſunt, à primo dæmone cum alijs ſeptem dæmonijs, id eſt, plenitudine vitiorum vt dicit Hieronymus referti, de quo ſtatu dicitur; Erũt nouiſſima hominis peiora prioribus, quod quidem in ſequenti annotatione magis explicatur.

ANNOTATIO LXI.

DVbitabit forſan quiſpiam, quomodo populus Iudaicus incredulus dicatur nunc in peiori ſtatu eſſe, quàm fuit in idololatriæ ſtatu, priuſquã à Deo in patribus illis vocaretur. Multa enim videntur hic aſſertioni contradicere. *Quõ populus Iudaicus ĩ peiori nunc ſtatu eſſe dicatur q̃ fuit in ſtatu primo Idololatria.*

Primo ratione diuinæ veritatis, tunc enim quando in idololatria viuebat, plures Deos colebat, notitiamq; veri Dei nõ habebat: at nunc vnũ Deum creatorem cçli, & terrç confitet̃, nec idololatra eſt, quod quidẽ prædictũ eſt Oſe. 3. Multos, inquit, dies expectabis me, nõ fornicaberis, & non eris viro: quç verba ibi Hieronymus interpretatur ſic: Non eris idololatra, nec tamẽ meam religionem, quæ vera eſt, habebis. Ecce igit̃, quomodo minus erret in cognitione Dei nunc, quam prius. *Obiectiones aſſertioni cõtrariç.*

Secundo ex parte notitiæ Chriſti, ante enim nullam Chriſti notitiam habebat, at nunc Chriſtum, & Meſſiam confitentur, licet errent, exiſtimantes nondum veniſſe.

Tertio ex parte legis naturalis, legem enim naturalem, & Decalogi præcepta agnoſcunt ex Scriptura ſacra: at gentiles nõ ſic notam habebant; vt enim dicit Hieronymus Iſa. 24. propterea per Moyſem Deus hanc legem iterum euulgauit, quia in hominibus multum erat propter peccata obſcurata.

Quarto ratione veteris teſtamẽti, quia Scripturas ſacras habent nunc, legem, & prophetias, cçteraq; veteris teſtamenti, ob quam cauſam Paulus Rom. 3. affirmat Iudæos in hoc præferri gentibus, quod illis eloquia Dei tradita ſint.

Quinto ratione facilitatis, & viæ conuertẽdi ſe ad Chriſtũ, & ſalutẽ aſſequẽdi: nam

nam habet Iudæus Scripturas communes nobiſcum, ex quibus conuinci poteſt veritatis. qñ.n. quidam in principiis cõueniũt aliquibus, facilior ſit inter ſe perſuaſio, ꝙ ſi non conuenirent. qua de cauſa Irenæus lib. 4. cap. 41. interpretatur Paulum plus laboraſſe in conuerſione, quam cęteros Apoſtolos, qui cum Iudæis conuerſabantur; quia ille gentibus prædicauit, qui nec ſacræ Scripturæ veritatem, nec prophetias admittebant, quorum teſtimonio conuinci poſſent.

Sexto, quia nõ apparet, quę peccata nũc committant, quæ ante non committebãt; immo multa prius faciebãt, à quibus nũc abſtinent: ſacrificabant enim falſis diis; à tali autem ſacrificio nunc abſtinent, quomodo ergo dicuntur peius nunc ſe habere, quàm prius?

Vnus infidelis peioris conditionis eſſe poteſt quã alter tripliciter.

Aduertendum eſt pro reſolutione vnũ infidelem poſſe in peiori ſtatu, ſeu peioris cõditionis eſſe altero tripliciter, primo ex parte intellectus, quia vnus in pluribus errat, quàm alter, qui enim plures errores habet altero, magis à luce veritatis remotus eſt, tenebriſque obſcurioribus tenetur, idcirco peioris conditionis eſt, ac in peiori ſtatu. Secundo ex parte affectus, quando vnus errat malitia, aut pertinacius inhęret erroribus, peioris eſt cõditionis, quam qui errat ignorantia, aut non ita pertinax, & obſtinato eſt animo, etiãſi in pluribus erret. Vnde ruſticus ignoranter in pluribus errans melioris eſt conditionis, minuſque peccat, quam vir doctus, qui nouit, quę Eccleſia tenet, etiamſi erret in paucioribus; ſimiliter ĩter doctos, aut ruſticos, minus obſtinati animi excuſabilior eſt, & melioris conditionis. Tertio ex parte facilitatis conuerſionis, & recipiendæ veritatis; fieri enim poteſt, vt quiſpiam minus erret, tamen difficilior eſt via conuerſionis eius, ideo erit in peiori ſtatu; ſicut ſi quis homicida ſit, alter carnalis, licet ille grauius peccet, tamen facilius cõuerti poteſt, cum ab homicidij peccato facilius homo abſtineat, quam a carnali. Hac de cauſa Hieronymus in commentario Matthæi hunc locum explicans affirmat hæreticos peioris conditionis eſſe, quam gentiles, quia in illis minor eſt ſpes fidei recipiendæ, cum pugnẽt contra veritatem ſibi iam notam, eamque reſpuant; gẽtiles vero non norũt, faciliuſque quiſpiam recipit, quod prius ignorauerat, quam quod nouit, & reſpuerat, contraq; ipſum contenderit. In his tribus modis aduerte rationem peccati, & culpæ magis attendi ex parte voluntatis, & affectus, quam intellectus; qui enim ex malitia errat, aut qui pertinacior eſt, & obſtinatior, grauius peccatum committit, licet in paucioribus erret. Similiter etiam aduertendum eſt, non ſemper, qui difficiliori via, & modo emendari poteſt, grauius peccare, quãdo difficultas naſcitur ex qualitate peccati, vt in exemplo poſito ſatis conſtat; grauius.n. eſt periurium, & homicidium, quam fornicatio, tamen difficilius eſt abſtinere ab hac, quam ab illis.

His ſuppoſitis ad propoſitã dubitationem ſequentibus dictis reſpondemus. vno quidem. Iudæus etiamſi pauciores errores habeat, quam idololatræ, tamen peius ſe habet, quam ille, etiam ex parte intellectus. hoc dictum ſic confirmo, & explico. Gẽtilis qdẽ. & idololatra habet, & habuit multos errores contra veritatem Dei, contra ſtatum animarum, erga mundi creationem, & alia multa dogmata fidei noſtræ, in quibus non errat Iudæus; tñ habet vnũ aliud in quo peioris eſt conditionis, nam Gentilis nullam habens Chriſti notitiam, nec Euangelij, nec myſteriorum, ſolam habet ignorantiam ſimplicis negationis; at Iudæus horum habens notitiam, & incredulus, ignorantiam habet contrariam, & prauæ diſpoſitionis, expreſſe negans Chriſtum, & totum Euangelium, & in hoc peius ſe habet etiam ratione intellectus, & veritatis fidei; quæ enim Gentilis non credit, non ſolum non credit, ſed iis diſſentit, & mente aduerſatur, & ex hac parte peius ſe habet nunc, quam cum Gentilis erat.

Secundo, ex parte affectus Iudęus peiori in ſtatu eſt, quam Gẽtilis: tum quia ſciẽs, & prudens errat, & notæ veritati Euangelicæ, ac multipliciter confirmatę malitioſe reſiſtit, vnde excuſationem nullã habet ſui erroris. Ioan. 15. Si non veniſſem, & locutus fuiſſem, peccatum non haberent; at nunc excuſationem non habent: tũ quia obſtinatiſſimus eſt in ſua perfidia, odio habens Euangelium: tũ quia ex propoſito non vult aures aperire veritati, nec intelligere, nec aduertere, quod Act. 7. factum eſt, quã do prædicante Stephano Iudæi aures continuerunt.

Tertio ex parte etiam facilitatis, & re-

medij

medij Iudęus eſt in peiori ſtatu,quã quando erat gentilis,idque multipliciter,tũ ex parte Intellectus,quia contraria tenet Euãgelio,tum ex parte affectus,quia odio habet Chriſtum,ipſiuſq; veritatem,tum etiã quia ipſis Scripturis ſacris, quæ datæ sũt ad eius illuminationem, propter peruerſas ſuas interpretationes, ac corruptiones magis obſcuratur,tum præterea, quia innumeris traditionibus impijs, & contra Euangelium,ac pernicioſis,falſiſque fabulis Talmudicis & contra Dei ueritatem,& naturale lumen ab infantia eſt imbutus; tum demum, quia eſt immerſus peccatis grauiſſimis vſurarum, & aliorum criminum,quibus maxime tenetur,ne ad Euangelium cõuertatur, poſtremo quia eſt ſub ira Dei,& vindicta,expulſus, & eiectus à Deo propter ipſius perfidiam. Pſal.68. Effunde ſuper eos iram tuam,& Oſe.3. Voca non populum meum,quia vos non populus meus,& ego nõ ero ueſter Deus, vnde dictum eſt à Domino. Luc. 21. Non præterebit generatio hæc,donec omnia fiant. & Matt.23. Relinquetur domus veſtra deſerta,& Iſa.5. multa narrantur contra hũc populum,quæ oſtendunt difficillimã eius conuerſionem,ſub uineæ parabola. diruã maceriem eius,& erit in conculcationem, auferam ſepem eius,& erit in direptionẽ, ponam eam deſertam, non putabitur, & non fodietur,aſcendent uepres,& ſpinę ſuper eam,& nubibus mandabo, ne pluant ſuper eam. Horum ſingulorum explicatio non eſt præſentis inſtituti. Hoc ſatis eſt ſignificari omnia iſta difficultatem conuerſionis populi poſt negatum Meſſiam. propter hæc, & alia difficillime conuerti poteſt populus Iudaicus. Ex quibus omnibus ſatis liquet eum eſſe in peiori ſtatu, quam cum gentilis erat.

Solutio obiectionum.

Soluamus igitur argumẽta propoſita, quorum ſolutione res iſta magis explicatur. Ad primum reſpondeo, licet plures errores habeat gentilis, non inde ſequitur, eum eſſe peioris conditionis,quia Iudęus in ijs,quos habet, ex maiori malitia peccat, pertinaciorque eſt,ac etiam,quia minor eſt ſpes conuerſionis Iudaicę,uiaq; ſalutis magis eſt ei precluſa vti diximus. Adde Iudæum plures errores expreſſos habere contra Euangelium;cum enim eius habeat notitiam contradicit, & aduerſatur, unde etiam ex hac parte peius ſe habet, quam cum gentilis erat.

Ad ſecundum reſpondeo,prius non habuiſſe notitiã Chriſti, eiuſque ignorantiã fuiſſe ſimplicis negationis: at nunc cum notitiam habeat Chriſti,eum negat, quæ eſt ignorãtia,& error prauæ diſpoſitionis, quod peius eſt.

Ad tertium,fateor legem naturalem notiorem eſſe Iudæo,& eorum,quę facere oportet,maiorem habere notitiam,quã gẽtilem;ex hoc tamen potius ſequitur Iudęũ magis,ac grauius peccare,ſciens enim voluntatem Domini,& non faciens,vapulãbit multis: notitiam enim legis non faciẽti eam,maius infert nocumentum.

Ad quartum dicimus eos habere ſacras Scripturas,non tamen eorum ſenſum aſſequi,ideo magis obcęcantur eorum culpa, quam per ipſas illuminentur. vnde dictũ eſt Pſal.68. Fiat menſa eorum ipſis in ſcãdalum obſcurẽtur oculi eorum ne videãt. Lex autem veteris teſtamenti, vt circunciſio, & alia legalia, ſeruantibus ſunt mortifera, quia ea obſeruare, eſt profiteri Chriſtum non veniſſe; non enim iam habent ſuam ſignificationem,quod ſi nõ obſeruat Iudæus, peccat,non quia obſeruanda ſint;ſed quia contra conſcientiam agit, nam putat obſeruari debere. hæc igitur potius conſtituunt Iudæum in peiori ſtatu, meliuſque eſſet illi non noſſe legem hãc.

Ad quintum reſpondetur, quamuis habeant Scripturas communes,& ex parte intellectus habeant Iudęi,quantum ex parte Scripturarum maiorem facilitatem, vt doceantur veritatem tamen obſtinatio,& pertinacia maior eſt. Adde ipſis Scripturis obcæcari culpa eorum, & illę impedimento ſunt conuerſionis eorum, non ex ſe,ſed propter eorum malitiam. de qua cęcitate ſcriptum eſt Iſa.29 Erit vobis viſio omniũ: ſicut verba libri ſignati,& cętera. Quod autem Irenæus dicit,verum eſt,nã multa ſunt,quæ Iudæi admittunt,nec oopus eſt turbatione ad eos inſtruẽdũ, ſeu conuincendum; nã confitentur Meſſiam à Deo promiſſum,negant tamen veniſſe;admittunt etiam multa alia,quæ gentes negant,& hoc eſt,quod Irenæus dicit, ea tamen in quibus errant, pertinaciſſime tenent, difficillimeque perſuaderi poſſunt, & Euangelium Chriſti odio ſummo proſequuntur, qua de cauſa dicuntur in peiori ſtatu.

Ad

d by Go

Ad ſextũ reſpondetur, Iudęum, licet nõ habeat peccata quædam, quæ cum idolatra erat, habebat, multa tamen habere nũc grauiſſima, & quæ eum inexcuſabilem faciunt, nã errat ex malitia, odio habet Chriſtũ, contradicit Euangelio, Scripturas ſacras peruertit, miracula innumera Chriſti ſpernit, ſigna manifeſta Chriſti aduentus facti contemnit, aliaque multa perpetrat, propter quæ vere dictum eſt de illo; Erũt nouiſſima hominis illius peiora priorib⁹.

ANNOTATIO LXII.

Ordo narrationis diuerſus non mutat veritatem. DVo ſunt in hoc exemplo, ſeu parabola notanda. Vnum eſt in narrationis ordine differre Lucam à Matthęo, nã Matthæus eius meminit poſt hiſtoriam, quę ſequitur, nẽpe, quod quidã acceſſerunt tẽtantes eum, & ſignum de cęlo quærentes, quaſi hac parabola voluerit Dominus tã calũniatores, quod in Beelzebub dęmonia eiiceret, quam hos tentantes, & petẽtes ſigna de cęlo hac cõminatione coprehendere. At vero Lucas exẽplum hoc deſcribit, quaſi dictũ ad eos, qui calumniabãtur eũ, eiicere dæmonia in Beelzebub. Hæc autẽ differentia non mutat veritatem rei, nec Euangeliſtæ ſemper ſeruant ̃l ordinem rerum geſtarum. Probabile autem eſt Matthęum ſeruaſſe ordinem, ut quidam exiſtimant, mihi tñ nõ vl̃ minus probabile Lucam ordinem ſeruaſſe, nam exẽplum ipſum de immundo Spiritu habet quandam accommodationem cum calumnia illa, quod in Beelzebub dęmonia eiiceret, ſcilicet vt ij, qui calumniabantur Chriſtum in Spiritu immundo dæmonia eiicere, merito audiant in eos Spiritũ immũdum cum ſeptem alijs reuerſurum.

Hoc loco multa p̃termiſſa a Luca, q̃ Matt. retulit. Alterum in hoc loco notandum eſt, Lucam prætermiſiſſe multa, quę Dominus protulit aduerſus eos, qui calumniabãtur eũ eijcere dęmonia in virtute Beelzebub, nam poſtquam eos argumẽtis efficacibus falſę calumnię cõuincit, quæ etiam Lucas narrat, adiecit grauitatem huius peccati, dicens eſſe blaſphemiam contra Spiritum ſanctum, quia quod Spiritus ſãcti erat, tribuebant Spiritui immundo, nec tale peccatum remittendum in præſenti, nec in futuro ſęculo, poſtea arguit eos, quod loquerentur incompoſita, & implicantia; aut facite, inquit arborẽ malam, & fructum malũ, aut facite arborem bonam, & fructum bonum, quaſi diceret, vos implicantia loquimini, ſi bonũ opus eſt dæmoniorum eiectio, nec id negare poteſtis, non debetis tribuere malo principio, q a hoc eſt facere arborẽ malã, & fructũ bonũ. poſt hęc adiecit cauſam, à quã procedebat iſta calũnia, & ſermo implicans à malitia nẽpe eorũ; Progenies, inquit, viperarũ, quõ poteſtis bona loqui, cũ ſitis mali; poſt hęc addidit, quam ſeuere puniendi erant in vltimo iudicio; Si enim verbi otioſi reddenda eſt ratio in eo iudicio, quanta reddetur de verbo tali, ac calũmnia contra Spiritum ſanctum? Hę omnia prætermiſit Lucas, & retulit, quod poſt illa, ſecutum eſt, nẽpe exẽplum, & parabola de Spiritu immundo, quæ explicata iam eſt. ad commentaria autem in Mattheum, ſpectat illorũ, quę Lucas omiſit, perfectior explicatio.

Factum eſt autem, cum hæc diceret: extollens vocem quædam mulier de turba dixit illi:

COMMENTARIA.

EFficax iſte, & copioſus Chriſti ſermo, nullum fecit fructum in calũniatoribus Phariſæis, ac Scribis, ſed in vna quadam muliere, & quidem de media plebe, in illorum confuſionem, & damnationem. Hæc enim audiens verba Chriſti, non erubuit, nec timuit palam, & alta voce inter medios calũniatores, qui ab oĩbus magnificabant, & doctores habebantur, vocem extollere, & Chriſtum mirifice laudare; & quem illi dæmoniacũ prædicabãt, iſta non ſolum beatum, ſed & ventrem eius, quæ eũ portauerat, & vbera, quæ ſuxerat, beata pronunciare, & profiteri. Conuerſa igitur ad Chriſtum, cæteris omnibus poſthabitis, protulit, quæ ſequuntur verba.

Beatus venter, qui te portauit, & vbera, quæ ſuxiſti.

COMMENTARIA.

COnceptionem Chriſti, ac natiuitatem cõmendat; ſi enim beatus eſt venter, qui Chriſtum portauit, igitur venter ille nõ portauit peccatorẽ; quo-

quomodo enim beatus eſſet venter, q concepit, & geſtauit peccatorem? conceptio igit' Chriſti fuit ſancta. Præterea, ſi beata vbera, quæ lactarunt Chriſtum, igitur eadem de cauſa non lactarunt peccatorem, ſed ſanctum. ſancta ergo natiuitas eius fuit. Non aūt commendauit mulier virū, ſed matrē; inſinuabat.n. Spiritus ſanctus per mulierem hanc, Chriſtū per carnē, ratione cuius portabatur in vētre, & lactabat vbera, non habuiſſe patrem, ſed matrē ſolam. Non autem Chriſtū ipſum beatificauit dicendo, Beatus es tu, ſed matrem; ſic Chriſtū magis laudabat, quē talem, ac tantum prædicabat, vt matrē efficeret beatam. Perpende, quam oppoſita, & contraria calumniatoribus mulier iſta proferat verba: quem enim illi dæmoniacum blaſphemantes dicebant: hæc non tunc ſolum, cum dęmonia eiiciebat, ſed ab ipſa conceptione, & natiuitate ſanctum proclamat.

ANNOTATIO LXIII.

AVguſtinus tract. 10. in Ioā. nō vnius mulieris, ſed multorum vocem hanc eſſe affirmat; inquit enim ſic: Cum Dn̄s in turba admirabilis videretur, faciens ſigna, & prodigia, & oſtendēs quid lateret in carne, admirataę quædam animæ dixerunt: fœlix venter, qui te portauit. Hæc ille. hoc autem intelligendum ſic eſt, credibile eſſe voci mulieris, alios ēt conſenſiſſe, non quod plures ſic exclamauerint, cum Euangeliū vnius tantum mulieris meminerit.

At ille dixit: Quinimo beati, qui audiunt verbum Dei.

COMMENTARIA.

TRansfert Dn̄s beatitudinē ad eos qui audiunt, & cuſtodiunt verbū Dei, quod Chriſtus prædicabat, quaſi diceret: Tu prædicas matrem meam beatam, quia me portauit, & lactauit, ego potius dico illos beatos, qui quæ prædico, & doceo, audiunt credendo, & cuſtodiunt complendo: illa beatitudo magna eſt, ſed hæc maior. Inuitat his verbis & mulierem, & audientes omnes ad ſermoni ſuo credēdum, & obediendum, quaſi diceret: Beatā prædicas matrem meam, quæ me portauit, & genuit: hæc beatitudo ſolius illius eſt. at eſt alia maior, quæ & tibi, & omnibus dari poteſt, ſi nēpe verba mea audiatis, & cuſtodiatis. magnum dicis lactaſſe me, & portaſſe me, maius, & felicius profecto eſt mihi credere, & ſermones meos cuſtodire.

ANNOTATIO LXIV.

REcte Titus Boſtrenus notauit, opportune Chriſtū hæc verba pronunciaſſe, nēpe qn̄ multi erant, qui eū nō ſolū audiebant, ſed ēt eos, qui audiebant, arguebant, in ius vocabant, & damnabant. adde, his verbis, & illos perſecutores incredulos reprehendiſſe, & eos, qui audiebant, confortaſſe omneſque ad audiendum ſermones eius excitaſſe. Tertullianus li. 4. cōtra Marcion. hac ſententia probat Chriſtum verā habuiſſe matrē, quo veritas carnis eius cōprobatur. Felicitatem inquit ab vtero, & ad vberibus matris ſuæ tranſtulit in diſcipulos, à qua non trāſtuliſſet, ſi eam nō haberet. Hæc ille.

An hiſce verbis negauerit Chriſtū matrem ſuā beatam, ex qua parte eū genuit, & lactauit.

Poſſet quiſpiam dubitare, an hiſce verbis negauerit Chriſtus Matrē beatam ex ea parte, quia ipſum generauit, & lactauit. Auguſtinus enim videtur ita ſentire tract. 10. in Ioann. cuius verba ſunt hæc. Felix venter, qui te portauit, at ille; immo felices, qui audiunt verbum Dei, & cuſtodiunt illud: hoc eſt dicere. & mater mea, quam appellatis felicem, inde felix, quia verbum Dei cuſtodit, non quia in illa verbum Dei caro factum eſt, & habitauit in nobis, ſed quia cuſtodiuit ipſum verbum Dei per quod facta eſt, & quod in illa caro factum eſt. Hæc ille. Mihi verius, & accommodatius dicendum videtur, non eſſe hæc verba negatiua, ſeu comparatiua, nō negare beatitudinē, ſed præferre in hunc ſenſum; Beata quidem mater mea eſt, ſed ſi hoc tantum conſideratur, quod mater eſt, maior eſt beatitudo, & beatiores ſunt, qui audiunt verbum Dei, & cuſtodiūt illud negari.n.nō poteſt magnū fuiſſe beneficiū Dei Sanctiſſimæ Virgini collatum, q

ſit

ſit effectá mater Dei, maximãq; hanc eſſe dignitatẽ,& conſequenter ex hoc ſolo dici potuit beata, nam beatũ appellamus locutione communi, qui bonis abundat: at maior eſt beatitudo eſſe charũ,& gratũ Deo, ſi vnũ alteri pręciſe conferatur: nam beata virgo cumulatiſſimè gratiam habuit, & verbũ Dei cuſtodiuit, vnde ſimpliciter beata eſt; quod etiam confirmatur ex ſuperiorib. illis verbis. beati oculi, qui vident, quæ vos videtis, ſi beati erant, qui viderũt Chriſtum oculis corporeis, quanto magis, quæ genuit eum? nõ enim ſemper beatus dicitur, qui integre, & cõplete beatus eſt; aliter enim nõ eſſent dicendi beati, qui audiunt,& cuſtodiunt verbũ Dei, quia nõdũ gloriam aſſecuti ſunt, quę eſt perfecta beatitudo; cadere etiam poſſunt à gratia. Adde verbum ipſius Beatę Virginis: Beatam me dicent omnes generationes. quod procul dubio non ſolũ eſt propter gratiæ abũdantiam, ſed ẽt propter multa alia beneficia, inter quę unum fuit ſingulare, quod nempe Dei mater effecta eſt: Quia fecit, inquit, mihi magna, qui potens eſt. Nõ ergo Chriſtus mulieris huius verba negauit, ſed correxit adiungendo, quod per ſe beatius erat. Quod autem Auguſtinus verbũ hoc interpretatur ipſum filiũ Dei, de quo dictum eſt. Verbum caro factum eſt, violẽta eſt interpretatio. nam nõ de hoc verbo ſermo eſt, ſed de Chriſti prædicatione, & doctrina, quam qui audiunt,& cuſtodiũt, beati dicuntur.

Quid ſit illud: Qui audiut uerbũ Dei.

Poſſet autem quiſpiã interrogare, quid per auditum intelligendum ſit. Reſpondere ad hoc poſſumus illos dici audire, qui credunt: eos autem cuſtodire, qui quod credũt, opere cõplent; aut ẽt illos audire, qui auditum exteriorem præſtãt; illos vero cuſtodire, qui quæ audiunt, credunt,& quæ facienda ſunt, faciunt.

Turbis autem concurrentibus cępit dicere.

COMMENTARIA.

DVm quę dicta ſunt contra calũniatores, loqueretur, turbæ exiſtenti, & audiẽti maior copia acceſſit; tuncq; cępit omnibus dicere, ridens ad eos, qui eũ tentantes ſignũ de cęlo quęrebant, quorum ſupra mẽtio facta eſt. Turbæ igitur hæ, quæ nunc cõcurriſſe narrantur, non aderant, qñ illos, qui in beelzebub eũ dæmonia eiicere calũniabãtur, corã aliis turbis calũniæ conuicit. quæ autem nunc locutus eſt Chriſtus, tam illæ, quam hæ audierũt.

Generatio hæc, generatio nequam eſt.

COMMENTARIA.

SCribas,& Phariſæos ſignũ de cęlo petentes acriter reprehẽdit, exprobrando eis inueteratã nequitiã ab ipſis patribus,& genitoribus tractam. eos igitur nequam appellat, i. homines nõ ſolum malos,& ſceleratos, ſed etiam ad nocendum,& malefaciendum aliis paratos; tales. n. hi erant, qui Chriſtũ tẽtare,& populos ab eo auertere, quãtum in ipſis erat, procurabant, fidẽ,& auctoritatem illius minuendo; tentabant. n. quaſi ij, qui Chriſtũ non poſſe talia facere exiſtimarẽt, vt ſic apud turbas illum vileſcere facerent. Appellat autem generationem, vt malitiã,& nequitiem eorum magis explicet. quaſi qui ab auis, & atauis eã hæreditaſſẽt, illis ſimiles ſe reddentes. ob quam etiã cauſam,& à Ioãne Matth. 3. dicti ſunt progenies viperarum, & ab ipſomet Domino Matth. 12. ſenſus ergo eſt; vos ſicut patres veſtri nequam eſtis.

ANNOTATIO LXV.

APud Matthæum legimus: Generatio mala,& adultera illud aũt (mala) Græce eſt (πονηρὸ) eodemq; vocabulo vtitur hoc in loco Lucas, interpres autẽ variè interpretatus eſt, illic enim mala) hic vero (nequam) vertit, eũdem tamen ſenſum vtrumque habet, cum vni,& eidẽ uoci Græcæ reſpondeat. Matthæus autem adiecit. (adultera) quod Lucas prætermiſit, idque ſępe Euangeliſtę facere ſolent. vtrumque autem explicabimus in pręſenti. Quod ad primum ſpectat, Chryſoſtomus homi. 44.
in

in Matth. verbi Græci ſignificationem ſequens, malos interpretatur dictos, quia beneficiis acceptis ad malignitatem excitantur, quod extremę vitioſitatis eſſe dicit. Euthymius autem interpretatur dictos malos, quia animo tentandi acceſſerunt, quaſi praui, & diſtorti, aliud verbis, aliud corde gerentes. aduerte vocabulum Græcum πονηρὸς ſignificare multa, ſcilicet, prauũ, malignum, ſceleſtum, improbum, noxiũ: mihi autem præcipua ſignificatio ea videtur, qua ſignificat hominem ſponte, & ſine cauſa malum aliis facientem, quaſi inclinatum conſuetudine, aut mala affectione nõ ſolum ad vitia, ſed etiam ad aliis nocendum; hos homines malignos appellamus, & Græcum vocabulum his accõmodatur. qua de cauſa diabolus in Scriptura πονηρὸς vocatur; tales erant hi, qui dolo, & animo tentandi Chriſtum acceſſerunt; Ad hanc ſignificationem reſpexit Chryſoſtomus; nec nomen latinum alienum eſt, nam malum aliquando ſignificat etiam prauum, & malignum; niſi velimus dicere Gręcum vocabulum ſecundum omnem ſuam ſignificationem hoc in loco eſſe poſitum, ſicut & Latinum, vt dicti ſint iſti mali, & ſceleſti propter vitia, & peccata ipſorum, praui, & diſtorti propter ſimulationem, & maligni ob animum, & volũtatem peſſimam nocendi etiam abſq; cauſa, & hoc probabilius eſt Dicuntur autem adulteri propter infidelitatem, quia dum Chriſtũ à Deo miſſum, & promiſſum non receperunt, à Dei fide receſſerunt, ſicque Chryſoſt. interpretatur infidelitatẽ enim, & idololatriam quoddam eſſe adulterium ſpirituale Scriptura ſacra ſæpe teſtatur. Aduertendnm autem eſt, non dici hos ſolos, ſeu in propria eorum perſona prauos, malos, & adulteros, ſed etiam generationẽ eorum, vt ſignificetur a ſuis primogenitoribus quaſi hęreditate accepiſſe malitiam hanc, & adulterium, vt prædicti doctores interpretantur; de patrũ enim malitia habetur act. 7. Vos Spiritui ſancto reſtitiſtis, ſicut & patres veſtri, ita & uos, quem prophetarum nõ ſunt perſecuti patres veſtri? & occiderunt eos, qui prænunciauerũt de aduentu Iuſti, cuius vos nunc proditores, & homicidæ fuiſtis. Hæc ibi. Quibus verbis explicatur verbum hoc, Generatio praua, ſeu mala, de adulterio patrum conſtat pſal. 77. Non crediderũt mirabilibus eius. idololatria enim patrum adulterium appellatur, vt notat hic Hieronymus ex Ezech. 16. quam iſti imitati ſunt infidelitate, & perfidia contra Chriſtum Dei filiũ. adultera ergo generatio, quia infideles, & increduli, ac infidelium, & incredulorum filij, dicũtur. Quibus verbis tacite inſinuet ſe Deum, filiumq; Dei eſſe, quaſi diceret: Tales vos exhibetis erga filium, quales patres veſtri ſe exhibuerunt erga Patrẽ meũ Deum. ita notauit Chryſoſt. hom. 44. in Matthæum.

ANNOTATIO LXVI.

Cur Xp̃s malitiã Iudæorũ horũ reprehẽdẽs patrum ſuorum meminit quibus ſimiles erant.

DVbitabit quiſpiam, quid eſt, quod dominus malitiam præſentium Iudæorum arguens, patrum eorum mentionem facit, quibus hi ſimiles erant, cum videntur minus eſſe vituperabiles filijs, qui parentes habent malos, quam qui bonos; filii enim bonorum patrum male viuẽtes vituperabiliores ſunt; malis filiis improborum parentum. Reſpõdeo abſolute loquẽdo ita eſſe, tamen ex circumſtãtijs quibuſdam, quales erant in his Iudæis, non ſic eſſe: nam malitia parentum Iudæorum in Scriptura eſt acriter reprehenſa, & comminatio facta cõtra imitatores eorum filios; ob id filii, ipſorum vitia ſequẽtes grauius multo peccarunt, cum Scripturarũ admonitiones, & comminationes haberent. rurſus ipſi filii acceperunt beneficia magna à Deo, quibus omnino indigni erant. nã viderunt Chriſtum eius miracula perſpexerunt, prædicationem audierunt: continuare ergo vitia, & ſcelera patrum tot beneficiis nouis acceptis, quibus iuſte priuari poterant, grauius fuit crimen, quam ſi eorũ patres non peccaſſent. præterea, quia dum parentum peccata ſic imitantur, ſceleraq; continuãtur per multas generationes, ira Dei magis prouocatur in filios, vt habẽt Matth. 23. Vt veniat, inquit, ſuper uos omnis ſanguis iuſtus, qui effuſus eſt ab Abel. quæ ſententia explanabitur in fine huius capitis, quia igitur hæ circunſtantiæ conuenerunt in iſtis, idcirco acriori reprehenſione digni fuerunt propter parentes eorum malos. Quomodo autem malitia parentũ noceat filiis, diximus ſupra cap. 1. Annotatione 9.

Signum

Signum quærit.

COMMENTARIA.

HÆc eſt cauſa, propter quam tam acriter eos carpſerit, nimirum quia ſignū quærebant. miracula ſigna appellat, quia ad ſignificandā, & confirmandam veritatem eduntur. Attende autem, quam ſapienter Chriſtus illos reprehēdat; ipſi.n. ſignum de cęlo quærebant: at Chriſtus eos acriter increpat, quod vel ſignum aliquod petant; nō enim repetiuit illud (de cęlo) ſcilicet ſignum de cœlo quærit; arguūtur autem vel quod ſignum aliquod petant; tum quia multa, & magna ſigna iam facta eſſent, propter quæ illi potuerant, & debuerant credere; tum etiam quia malo animo, & ſtudio tentandi petebant: tum demum, quia accedebant cum infidelitate, exiſtimantes Chriſtum facere non poſſe, quę ipſi quærebant ſigna.

ANNOTATIO LXVII.

Quare non Xp̄s reprehēdit Iudæos q̄ ſigna quærunt.

DVbitabit quiſpiam, quid eſt, cur Dominus reprehēdat Iudęos hos, quod ſigna quęrunt. Primo quidem, quia Iud. c. 6. Gedeō ſignū petit: Si inueni, inquit, gratiam coram te, da mihi ſignū, quod tu ſis, nec fuit ob hoc reprehenſus, immo ſignū obtinuit. Secundo Achaz Iſa. 7. redargutus eſt, quod ſignum non petierit. Pete tibi, inquit, ſignū à Dño Deo tuo. & dixit Achaz: Non petam, dictumq; eſt ei: Non ſatis vobis eſt moleſtos eſſe hominibus, quia moleſti eſtis, & Deo meo. Tertio per prophetas prædictum erat Meſſiā facturum multa miracula, quaſi ſigna ſui aduentus; nō igitur videntur iſti reprehenſione digni, quod ſigna petant ab eo. Diximus multa de hac materia in commantarijs in Ioan. cap. 4. annot. 17. idcirco breuius nunc reſpondebimus, dicentes, non reprehēdi hos nunc ob id tantum, quod ſigna petant, ſed alijs de cauſis, quarū vnam adfert Cyril. li. 2 in Ioan. cap. 32. nimirum tentationem, quia tentantes Chriſtum petebant. Alterā tradit Hieron. Matth. 12. & Chryſoſt. hom. 44. ſcilicet quia ſigna petebant, quaſi nō accepiſſent. ī quo ſimiles ſunt Regulo. Ioā. 4. cui dictum eſt per improperiū à Dño: Niſi ſigna, & prodigia uideritis, non credetis; quaſi diceret, accepiſtis plurima ſigna, quibus debueratis iam crediſſe. His duabus adiecimus tertiam, nimirum quia ex infidelitate petebant, non vt crederent, ſed potius exiſtimantes illum non poſſe ſigna talia facere. Has tres cauſas inſinuauit Dominus in reprehenſione facta in illos, quā Matthæus refert: Generatio, inquit, mala, & adultera. malam appellauit ob malum animum tentandi; adulterā autem, id eſt, infidelem, ob perfidiam, & incredulitatē, qua nec tot, ac tantis ſignis factis crediderant; nec ſigna de cęlo eū facere poſſe credebant. His igitur de cauſis merito iſti carpuntur. nec obſtant, quę in principio diximus: Gedeon enim non animo tentandi ſignum petiit, ſed ſtudio diſcendi, & credendi, vti fecit. nec vlla ante acceperat ſigna. Achaz vero ſignum renuebat, nec ſi fieret, Deus exaltaretur ſupra Idola, quæ ipſe colebat; credebat tamen oblata ſigna illa fieri potuiſſe à Deo; in quo iſti Iudęi peiores ſunt, qui non credebant Chriſtum facere poſſe ſigna de cęlo. Quod ſi per Prophetas prędicta erant ſigna, iam Chriſtus effecerat ea, quibus omnino potuerāt, & debuerant credere. vnde nō crediderant, quia noluerāt. Quod Chriſtus illis obiecit Ioā. 15. Si nō, inquit, veniſſem, & opera non feciſſem, quę nemo alius, fecit. excuſationē haberent de peccato ſuo, nunc autē excuſationem non habent.

ANNOTATIO LXVIII.

Cur Dominus Iudæos blaſphemantes, in beelzebub ipſū eijcere dæmonia non reprehendit, et hos quærentes ſigna acriter increpauit.

ALtera dubitatio ſe offert; cur Dominꝰ blaſphemos illos, qui calūnioſe eius miracula Beelzebub tribuebant, non reprehendit; hos vero, qui minus peccare videbantur petentes ſignum, tam acriter increpauit. Reſpondet Chryſoſtomus hom 44. in Matth. id factum eſſe, vt Dominus oſtēderet ſe ſuperiorem eſſe affectionibus, & commotionibus animi: cum enim ab illis iniuria eſſet grauiſſima affectus, noluit acriter ſic carpere, ne ex ira, & vindicta potius, quam ex zelo veritatis loqui uiſus eſſet. Hos uero ſi non increpaſſet, uiſus eſſet id feciſſe, quia adulatione agebatur: hi.n. petebant ſignum de cęlo, quaſi magnificè de eo ſentientes. Hæc cauſa Chryſoſtomi

non

non eſt vniuerſaliter probanda: nam & illos blaſphemos acrius reprehendit;& reprehenſioni addidit maiorem comminationem: nam dixit in eos: Progenies viperarum,quõ poteſtis loqui bona, cum ſitis mali? &,Spiritus blaſphemiæ non remittetur,multaq; alia, quæ Matthęus narrat. Hoc tñ fecit prudẽtiſſime Chriſtus,quod blaſphemos prius rationibus conuicit, & demonſtrauit ſibi non poſſe talem calumniam impingi, & in hoc ſe animo ſedato, & non ita commoto reſpondere oſtendit; poſtea verò,vt auditores cæteros, & ipſos ẽt calumniatores deterreret,& à talibus calumnijs auerteret,reprehẽſionem, & comminationem adiunxit.cum his aũt,qui cũ tentantes ſignum petebãt,aliter egit: eos enim ſtatim reprehendit,& dolum,peruerſamque intentionem illorum aperuit; vt omnibus innoteſceret ſe iuſte in eos agere,negando ſigna petentibus.

Et ſignum non dabitur ei.

COMMENTARIA.

IVſta pœna eorum, qui ſignorum abundantia accepta,non ſolũ non crediderunt,ſed ẽt noua quærunt tentantes,vt omnibus priuentur,nec amplius ſignum vllum accipiãt. ſignum, inquit,non dabitur,non ſolum ex ijs, quæ petunt,ſed nec vllum aliud,excepto vno,quod ſtatim explicat.

Niſi ſignum Ionæ Prophetæ.

COMMENTARIA.

EXcipit ab vniuerſali negatione vnum, quaſi diceret, non dabitur generationi huic ſignum iam vllum, pręter vnum,illud nempe,quod ſignificatum eſt per ſignũ Ionæ; Ionas.n. in uentre ceti tribus diebus detentus, & euomitus inde ſignum fuit Niniuitis,eum à Deo miſſum eſſe ad prædicandũ:ſic Chriſti mors triduana,& reſurrectio ſignum fuit eum uere eſſe Chriſtum. Hoc igitur eſt ſignũ,quod ſolum Chriſtus ſe daturũ Iudæis his dicit,nempe mortem, & reſurrectionem ſuam,ſignum profecto admirandum,& efficaciſſimum Chriſti.

ANNOTATIO LXIX.

QVod ad literam ſpectat, Iuſtinus in explicat. quæſt.gent.reſp.64. ſenſum literalem ſic exponit: non dabitur ſignũ, niſi ſignum Ionæ,id eſt,ſignum ſimile ſigno Ionæ; ſignum.n.Ionæ fuit typus & figura ſigni Chriſti, nempe mortis, & reſurrectionis eius. Interpretatur ergo Iuſtinus ſic; ſicut Ionã fuiſſe in ventre ceti,& poſtea euomitum,datum fuit in ſignum Niniuitis,quod ipſe eſſet a Deo miſſus,ſic Chriſtus mortem, & reſurrectionem ſuã poſt triduum,dedit in ſignum,& in teſtimonium,quod ipſe Chriſtus eſſet. Hæc expoſitio confirmatur verbis ſequentibus; dĩ enim (ſicut Ionas fuit ſignum Niniuitis) quæ verba non aliud ſignificãt,quam Ionam euomitum à ventre ceti fuiſſe datum in ſignum Niniuitis, vt crederent eũ à Deo miſſum. Signum ergo Ionæ fuit ſignũ Niniuitis, quod Ionas a Deo miſſus erat,& fuit ſimul typus & figura ſigni dati per Chriſtum: miracula namque,qua ratione in veritatis atteſtationem fiunt, dicuntur ſigna. Hoc autem ſigno,nempe qđ Ionas viuus ex ventre ceti euomitus fuit, Niniuitas permotos fuiſſe,licet Scriptura non dicat expreſſe, affirmat tñ Chryſoſt. hom.25. in Gen. Dicet quiſpiam,cur Chriſtus hoc voluit ſignum dare Iudæis doloſe,& tentandi animo petentibus? reſpondet Cyrillus lib.2.in Ioan c.32. dicens id factum, quia mortis,& reſurrectionis myſterium erat in ſalutem humani generis. Ideo id ſignum non negauit ẽt illis: aliter illud ẽt negaſſet. verba Cyrilli loquẽtis de hoc ſigno ſunt hęc Quod,inquit,ſignum, niſi propter ſalutem oĩum futurum omnino eſſet,numquam tentantibus illis dediſſet. Hæc ille. paulo autem inferius aliam etiam cauſam huic adiungemus.

Cur Xp̃s ſignũ Ionę dare voluerit Iudęis doloſe petentibus.

ANNOTATIO LXX.

GRauior eſt difficultas in hac ſententia; nam Chriſtus ante mortem, & paſſionem ſuam poſt hæc nunc narrata, edidit miracula multa, quæ à Matthæo, & Luca ſequentibus capitibus deſcribuntur; quomodo nunc dicit, ſe non daturum amplius aliud ſignum, niſi ſignum Ionæ. Ad hanc Primo loco reſpondet Gloſſa ordin. reſtringendum eſſe hoc verbum,nimirum,non dabitur ſignum de

Cur Xp̃s aliud ſignum nõ daturũ Iudæis dicat, niſi ſignũ Ionæ, cum poſt hęc verba

OOo cœio,

multa ediderit miracula.

cœlo, quale petebant illi. iſta verò reſponſio non ſatis accommodata eſt; nam Chriſtus abſolutè negauit ſignum: cauſam aũt in commentario explicuimus. rurſus, quia reſtrictæ ſententiæ non quadrat exceptio (niſi ſignum Ionæ) ſignum.n. hoc nõ erat de cęlo, quale illi quærebant; id aũt quod excipitur, debet eſſe eiuſdem generis cum eo, à quo fit exceptio. rurſus licet ſic eſſet, adhuc nõ poteſt accommodari: nam poſt hæc ſignum de cęlo datum eſt legimus.n. Ioan. 12. vocem Patris intonuiſſe de cęlo, Chriſtumque dixiſſe, non propter me vox iſta venit, ſed propter vos.

Secundo loco Chryſoſtom. hom. 44. in Matth. hanc excitauit dubitationem, & reſpondet ſigna quidem multa facta fuiſſe poſt hanc petitionem ante mortem, tñ non eſſe facta ꝑꝑ illos incredulos, quos ſciebat obſtinatos eſſe, ſed propter alios, vt eos alliceret. ſicque verum eſt, quod nunc dr̃, ſignum non dabitur ei. Huic conſentit Euthym. Matth. 12. Hæc autem ratio non vr̃ probabilis: cum.n. poſt hæc omnibus prædicauerit, etiam incredulis; nec à prædicationis ſuæ auditu quemquam retraxerit, conſequenter miracula, quæ erant in confirmationem doctrinæ, omnibus cõmunia fuere. præterea, quia, ſi negata ſũt miracula incredulis poſt hæc, eadem ratione multa ex iam factis negari debuerant; nouerat enim Chriſtus ſemper, qui in eũ erant credituri.

Tertio loco idem Chryſoſt. ibidem aliã exhibet interpretationem, nimirum, non dabitur ſignum, quale Ionæ: nã ſigna omnia facta, fuerunt beneficia, quibus alliciebatur populus ad credẽdum. at poſt reſurrectionem contra factum eſt cum illo: quẽ enim populum non allexit beneficijs, innumeris calamitatib. afflixit; ut uidere eſt in captiuitate à Romanis facta. & tunc, quem nõ agnouit beneficijs allectus, agnouit calamitatibus proſtratus & humiliatus. tale ergo ſignum non dabitur, niſi ſignum Ionæ. Hęc expoſitio non omnino accommodatur: calamitates enim & afflictiones populi non ſunt ſimiles ſigno Ionæ, ſed mors & reſurrectio.

Quarto loco quidam recentiores reſpõdent, Chriſtum non dediſſe poſt hæc ſignum vllum petentibus, niſi ſignum Ionæ, vt ſit ſenſus. Generatio hæc ſignum quærit, & non dabitur ei petenti ſignum aliud, niſi ſignum Ionæ. quæ ergo alia miracula fecit, non fecit petentibus, & quærentibus illis; petentibus.n. non aliud dedit ſignum, niſi hoc. Iſta expoſitio parum firmitatis habet; abſolute.n. non negat Chriſtus ſe non daturũ generationi huic ſignum aliud, præter ſignum Ionæ, ſiue petierint, ſiue non.

Autoris ſententia.

Mihi igitur aliter dicendum videtur: in cuius gratiam, aduerte, Iudęos ter petiiſſe à Chriſto ſignum. Primo, qñ Ioan. 2. Chriſto eijcienti eos de templo dixerũt: Quod ſignum oſtendis nobis, quia hæc facis? tunc Chriſtus non aliud ſignum dedit, quam mortem, & reſurrectionem ſuam: Soluite, inquit, templum hoc, & tribus diebus excitabo illud. Secundo, qñ poſt liberatum hominem à dæmonio acceſſerunt Scribæ, & Phariſæi tentantes eum, quod nunc narrant Lucas, & Matthæus ca. 12. quibus reſpõdit per mortis, & reſurrectionis ſignum in Iona ſignificatum. Tertiò, qñ Matth. 16. acceſſerunt ad eum Phariſęi, & Saducæi, tentantes, & rogauerunt eum, vt ſignum de cęlo oſtenderet eis, quibus eadem reſpondit, quæ ſecundo reſponderat, adiectis alijs, quæ ibi refert Matthæus. cur autẽ hoc ſignum propoſuerit, cauſa eſt, quia ipſi petebant ſignum, quo agnoſcerent eum eſſe Chriſtum; at inter oĩa talia hoc fuit, nempe paſſio, mors, & reſurrectio: quamuis.n. cætera ſigna prius facta ſufficientiſſima fuerint ad agnoſcẽdum & credendum, tñ de facto populus ille non agnouit eum, niſi morte, & reſurrectione eius commotus: tunc.n. eum agnouit, quod & ipſe Dominus prædixit eis, Ioã. 8. Cum exaltaueritis filium hominis, tunc cognoſcetis, quia ego ſum. & Ioã. 12. Si exaltatus fuero a terra, omnia traham ad me ipſum. Hoc etiam ipſum factum oſtendit: nam, ipſo adhuc in cruce exiſtẽte, multi reuerſi ſunt percutientes pectora, & dicentes: Vere hic filius Dei erat, Luc. 23. & poſt aduentum Spiritus ſancti, Petro prædicante mortem, & reſurrectionem illius, maxima multitudo cõuerſa eſt, & pęnitens baptizata eſt, vt dicitur Actor. 2. Tanta aũt virtus huius ſigni fuit, vt increduli ẽt, & perſecutores agnoſcerent eum eſſe Chriſtum; ut notat Euthym. Ioan. 8. licet ꝑꝑ duritiem quidam non cofiterentur. quod patet ẽt in illis ſenioribus populi Matth. 28. qui audientes a militib Chri

ſtum

ſtum reſurrexiſſe, pecuniam dederunt eis ſuadentes. vt dicerent Diſcipulos veniſſe, & furatos eſſe corpus. agnouerunt ergo, & præ malitia negauerunt. Senſus igitur eſt: ſignum petunt, nimirum quo de facto agnoſcant me, & quo de facto mũdo manifeſtet; non aũt dabo aliud ſignum tale, niſi mortem, & reſurrectionem meam. tunc ipſi vel nolentes me agnoſcent; tunc populi in me credent, & ad me conuertentur. hic mihi vř accommodatiſſimus ſenſus, à quo non multum differt, quod Chryſoſt. dicit: nam loquitur ipſe, de ſigno, quo de facto agnoſcendus erat Chriſtus; at hoc ſignum calamitates exiſtimat eſſe, quas paſſi ſunt Iudæi poſt Chriſti reſurrectionem; ego vero etiam ante calamitates agnitum eſſe dico; ſignumque hoc mortem, & reſurrectionem puto, quæ & facta, & prædicata, innumerabilem multitudinem Iudæorum Chriſtum agnoſcere, credere, & confiteri effecit.

Nam ſicut fuit Ionas ſignum Niniuitis: ita erit & Filius hominis generationi iſti.

COMMENTARIA.

CAuſa eſt, & explicatio, cur ſignũ Ionæ dicatur dãdum; ea aũt eſt, quia ſicut Ionas fuit Niniuitis ſignũ, ita & Chriſtus Iudæis: ille. n. facto illo mirando, quod tribus diebus extitit in ventre ceti, & poſtea viuus eſt euomitus, tantam fidem prædicationi ſuę cõciliauit, vt Niniuitas ad pęnitentiã cõuerterit, ſeq; à Deo miſsũ eſſe eis perſuaſerit; ſic Chriſtus morte ſua, & reſurrectione poſt triduum, ſe filiũ Dei, & Chriſtum verũ eſſe oſtendet, agnoſcetq; generatio illa eum eſſe Meſſiã.

ANNOTATIO LXXI.

Quemodo quidã impegerunt in hęc Domini verba.

MAtthæus ca. 12. apertius hoc ſcripſit. Sicut, inquit, Ionas fuit in ventre ceti tribus diebus, & tribus noctibus, ſic erit filius hominis in corde terræ tribus diebus, & tribus noctibus. quæ verba ſunt cõnectenda poſt ea, quæ Lucas refert; ſunt enim omnia à Chriſto prolata, in quorum declarationem. Aduerte, nonnullos in hãc ſententiam Domini impegiſſe. Primo quidem Auguſt. epiſt. 49. ad Deogratias. q. 6. refert Paganos irriſiſſe, & cachinnos excitaſſe contra hanc hiſtoriam Ionæ, quaſi impoſſibile eſſet tribus dieb. viuũ hoĩem permanſiſſe in ventre ceti, vnde id fabuloſum reputarunt. Eorum meminit Hieron. in cõmẽtario Ionæ 2 contra quos opponit Auguſt. quædam facta maiora, quę tñ Pagani non irrident, nec ſubſanãt, maius, inquit, fuit tres pueros in ignis fornacem iniectos viuos, & illæſos permanſiſſe: potẽtior. n. erat ignis ad comburendum, quam vẽtre ceti. Maius ẽt fuit Lazarum quatriduanum in ſepulchro viuificare, quam viuum in ventre ceti triduo conſeruare. qui igitur hæc potuit efficere, potuit ẽt Ionã in ventre ceti cuſtodire. Theodoretus in Ionæ commentario cap. 2. adfert ad hoc idem confirmandum vnum quid naturale, nempe infantem in ventre matris non tribus diebus, ſed nouem menſibus in fœmine anguſtiſſimo ventre viuum ſeruari. multo maius eſt hoc, & qđ niſi vnuſquiſque experiretur, fabuloſum reputaret, & impoſſibile. ſi igitur natura hoc facit, quanto maiora efficiet auctor naturę ipſius, Deus. Radix erroris Paganorum iſtorũ illa eſt, quam notat Hilar. lib. 3. trini.; quod n. ſuo ingenio. & intellectu non aſſequuntur, impoſſibile ducunt; Deiq; potentiam infinitam, & incõprehenſibilem mẽſura limitata, & deficiente propriæ rõnis coarctant.

Secundo, impegerunt in hanc eandem ſnĩam ẽt Pagani, quorum meminit Iuſtinus in explicat. quæſt gen. reſp. 64. qui nõ quidem negarunt hiſtoriam, ſed exiſtimarunt non poſſe accommodari Chriſto: Ionam. n. dicebant viuum fuiſſe in ventre ceti, at Chriſtus mortuus clauſus eſt in ſepulchro. non igitur apta eſt ſimilitudo. ad hos reſpondet Iuſtinus in typo, & figura non eſſe requirendam omnimodam ſimilitudinem, quod in figuris omnibus videre eſt: ſic etiam in hac, quæ in hoc poſita eſt, quod ſicut Ionas cum in ventre ceti eſſet, poſt tres dies euomitus eſt viuus, quod opus mirabile ſignum fuit Niniuitis virtutis Dei mittentis illum; ſic Chriſtus, cum tribus diebus extitiſſet in ſepulchro, reſurgens viuus, argumentum fuit uirtutis, & diuinitatis ſuæ, & veritatis doctrinæ ab ipſo prædicatæ. Athan. ſerm. 4. contra Arianos, huius figuræ meminit, notatque illã particulam (ſicut) non ſignificare omni-

modam ſimilitudinem, alias Chriſtus debuiſſet in mare mitti, & à piſce deglutiri, vnde recte notat Origen. Matth. 13. parabolas, & figuras non eſſe in oĩbus ſimiles rebus ipſis, ſed ſicut figuras, & imagines in pictura, quæ non in oĩbus ſimiles ſunt rebus ipſis. Adde quod dicit Theodor. Ionæ 2. Ionam lege viuentium mortuum eſſe; diuina. n. ſola virtute ſeruatus fuit; in hoc autem quod lege & omnium opinione mortuus eſt, figura fuit Chriſti: ſicut & ſopor Adæ fuit etiam figura mortis Chriſti, quamuis Adam mortuus tunc non fuerit. Adde etiam Ionam viuum in ventre ceti repreſentaſſe corpus Chriſti in ſepulchro, quod licet animæ non erat vnitum, erat tñ diuinæ perſonæ coniunctũ, & non quale eſt corpus hominis meri. Vnde Ionas viuus magis rẽpſentabat corpus Chriſti in ſepulchro, quam ſi mortuus eſſet. paulo ĩferius hoc magis explicabitur. Tertio loco quidam in eandem ſnĩam impegerũt, quorum meminit Origen. tom. 32. in Ioannem in fine; legentes. n. filium hominis fuiſſe in corde terræ tribus diebus, & tribus noctibus, reiecerunt tamquã apochryphum ab Euangelio Lucæ 23. illud: Hodie mecum eris in Paradiſo; putarunt enim non poſſe hæc concordari; ſi. n. fuit Chriſtus tribus diebus in corde terræ, qũo potuit eſſe primo die mortis in Paradiſo. Origen. reſpondet illud, Hodie, non vnum diem ſignificare, ſed totum tempus huius ſæculi. Theophylact. autem Luc. 23. refert quoſdam illud (Hodie) cõiunxiſſe cum verbo præcedenti, ne ape ego dico tibi, Hodie mecũ eris in Paradiſo ipſe verò Theophylactus Paradiſum interpretatur locũ amœnum, in quo conſeruantur animæ iuſtorum purgatæ, vſque ad diem iudicij, in quem admiſſus eſt latro ille bonus cum iuſtis illis Patribus, quos Dominus à limbo extraxit. At vero, ſalua fide catholica, hæc doctrina non poteſt iam ſuſtineri. Auguſtin tract. 3. in Ioan. & epiſt. 57. ad Dardanum, longiſſimam habet diſputationem ſuper hanc rem. Quidquid de hoc ſit, quia ad noſtrum præſens inſtitutum non ſpectat; in illiuſque loci explanatione plura dicenda ſunt: dicimus Paradiſum appellari beatitudinem, quæ eſt in viſione, & fruitione eſſentiæ diuinæ poſita. ad quam latro ille eo tunc die prouectus eſt vna cum aĩabus ſanctorum Patrum, qui enim diuina fruuntur eſſentia, vbicumq; ſint, beati ſunt, & in Paradiſo, licet non dũ peruenerint ad locum illum cœleſtem. Vnde, & angeli, qui in terras deſcendunt, videntque Deum, in Paradiſo eſſe dici poſſunt. Locus enim non facit ad eſſentialem beatitudinem, & gloriam.

Quarto demum loco, quidam alij impegerunt: legentes. n. Chriſtum tribus diebus, & tribus noctibus fuiſſe in corde terræ: cum ſurrexerit die Dominica ante lucem; vt hos tres dies aſſignarent, dixerunt eum mortuum fuiſſe die Iouis in cæna. quando obtulit ſub ſpeciebus panis, & vini carnem, & ſanguinem ſuum, tunc ſeparata eſt anima à corpore, præuenitq; mortem, quam illaturus erat inimicus, quamuis non apparuerit tunc mortuus. ita ſenſit Greg. Nyſſ. in orat. 1. de reſurrectione, motus uerbis præſentibus. eius tñ ſententia non eſt à catholico amplectenda: contradicit. n. ſcripturis multis; nam & poſt cœnam vere dixit. Triſtis eſt anima mea vſque ad mortem, & in cruce: In manus tuas commendo ſpiritum meum, & emiſit ſpiritum, aliaque ſunt multa oppoſita huic ſnĩæ. Doctores communiter hos tres dies per ſynecdochen interpretantur dictos, poſita parte pro toto: eſt. n. communis, & vſitatiſſimus loquendi modus, etiam in Scriptura. Sic Hieronymus Matth. 12. & Auguſtinus Epiſt. 49. ad Deogratias, quæſt. 6. & alij reſpondent. & in hoc eſt ſimilitudo rei cum figura; licet non ſit in æqualitate temporis, ſeu integritate dierum: Ionas enim tribus integris diebus manſit in ventre ceti. cuius rationem reddit Tertullian. lib. de reſurrect. carnis, nimirum vt toto eo tempore manſiſſet in ventre, quo naturaliter ſolet venter digerere cibum illum; vt ſic miraculũ appareret, quod poſt tale tempus viuus eſſet euomitus. at Chriſtus, cum in cruce mortuus omnibus eſſet manifeſtus, non indigebat ea probatione: voluit autem non prolongare tempus, ſed partem minuere dierum, ne, vt dicit Leo ſerm. 6. de reſurrect. turbatos diſcipulorum animos longa mœſtitudo cruciaret.

ANNOTATIO LXXII.

SVpereſt explicandum illud verbum, quod apud Matthæũ habetur, nimirũ, *Quid ſit illud*

(in

matthei . In corde terræ. (in corde terræ) quidam cor terrę interpretantur ſepulchrum, quam interpretationē ſequuntur Chryſoſt. homil. 44. in Matth. Auguſt. epiſt. 49. ad Deogratias, quæſt. 6. & Gloſſa interline. & inſinuat ēt Iuſtinus explicat. quęſt. gen. reſp. 64. quidam alij interpretantur limbum, in quem deſcendit ſecūdum animam Chriſtus, qui eſt in medio terræ, ideo cor dicitur. huic interpretationi adhærent Origen. lib. 5. in Epiſt. ad Rom. Gregorius Nyſſen. orat. 1. de reſurrect. Theodor. Ionæ 2. Vtraq; ſententia eſt accommodata; mihi tamen accommodatior ea viſa eſt, quæ vtrumque complectitur. nam Chriſtus filius Dei, & homo, quādo mortuus eſt, animam quidem à corpore ſeparauit; tamen diuina perſona animam, & corpus vnita ſibi ſeruauit; idemque Dei filius ſecundum animam in limbo, ſecundum corpus in ſepulchro fuit. idcirco dicitur ſecundum vtrumque fuiſſe in corde terræ: tam enim limbus, quam ſepulchrum, dici poſſunt cor terrę, quia ſubtus terram ſunt. & in hoc etiam procedit aliqua ex parte ſimilitudo: ut enim Ionas ſecundum animam, & corpus fuit in ventre ceti, ita vnus, & idem Chriſtus fuit in corde terræ quantum ad animam, & quantum ad corpus, licet non eodem modo, quia anima in Chriſto fuit ſeparata à corpore, & illa in limbo, hoc in ſepulchro fuit, quorum vtrunque cor terræ eſt. Hāc interpretationem viſus eſt probare Auguſtinus in Epiſt. citata: cum enim cor terræ interpretatus eſſet ſepulchrum, per diſiunctionem addidit (vel profundum, inquit, terræ) profundum autem terræ, & limbū, & ſepulchrum comprehendit. Vltimo loco notandum eſt; licet ad hoc inducta ſit ſimilitudo Ionæ, nempe ut mors, & reſurrectio Chriſti ſignificaretur; in multis tamen alijs procedit, quæ docte, & copioſe explicat Auguſt. Epiſt. 49. quæſt. 6. illic legere facile eſt.

ANNOTATIO LXXIII.

Cur Xp̄s hoc ſigno Ionæ vſus ſit illud oppoſuerit Iudæis. INterrogabit autem non immerito quiſpiam, cur Dominus hoc ſigno Ionæ cōtra incredulos Iudæos vſus ſit adeo, vt ter id oppoſuerit: ad quod nonnulla reſpondeo. primo quidem cum Chryſoſtomo homil. 44. in Matth. vt ſignificaret Iudæorū incredulorum ſubuerſionem, & ruinam propter eorum perfidiam. Ionas enim prędicatione ſua illa facta Niniuitis, nempe, Ab hinc quadraginta dies Niniue ſubuertetur, indicabat ob Iudæorum perfidiam contra Chriſtum, in quem non ſolum credituri nō erant, ſed etiam ipſum occiſuri, eos eſſe ſubuertendos, & calamitatibus ſummis opprimendos, quas poſt annos quadraginta à morte Domini, à Romanorum exercitu paſſi ſunt. Vt enim Deus dedit Niniuitis quadraginta dies ante ſubuerſionem, vt pęnitentiam agerent, haberentque pænitendi tempus, ſic, & Iudæis poſt Chriſti mortem dedit quadraginta annos; illi autem pænitentiam egerunt tā breui tempore; hi uero non, in tot annis. Idcirco Iudæi puniti ſunt: illi autem ueniam obtinuerunt. Signum ergo Ionæ à Saluatore propoſitum, erat comminatio futuræ punitionis.

Secundo, vt hoc eodem ſigno ſignificaret gentium futuram conuerſionem in cuius rei declarandæ cauſam notandum eſt eſt id, quod Gregorius Nazīāzenus in Apolog. 1. ſcripſit, à quo Hieronymus mutuatus eſt in commentarijs Ionæ. cap. 2. nimirum, Ionam iuſſum a Deo prædicare Niniuitis, ea de cauſa fugiſſe, quia Gentiles erant: eique reuelatum fuerat reprobandos Iudæos, gentiles vero vocandos. fugit ergo, non quidem inuidens ſaluti gētium, ſed nolens populum ſuum Iudaicum perire; fugiebatque, ne tanta pouplí ſui ruina in eo ſignificaretur. Dominus ergo, hoc proponens exemplum Ionæ, in ſe implendum ſignificat; ac poſt mortem, & reſurrectionem ſuam, celerem eorum ſubuerſionem futuram indicabat, ſimiliter gentium vocationem; vt impleretur illud, auferetur à uobis regnum Dei, & dabitur genti facienti fructus eius.

Tertio, hoc vſus eſt ſigno, vt ſcandalum futuræ mortis ſuę minueret, & ſpes breuiſſimæ reſurrectionis cōciperetur ab ijs, qui eum mortuū conſpecturi erant. Nouerunt hoc impij, & perfidi Iudęi, qn̄ poſt mortē adierunt Pilatum dicentes, Seductor ille, cum adhuc viuus eſſet, dixit, poſt tres dies reſurgam. hoc autem non habuerunt iſti, niſi ex uerbis illis Ioann. 2. ſoluite templū hoc, & tribus diebus excitabo illud; & ex iſtis, quæ nunc per ſignum Ionę expreſſit. His igitur de cauſis hoc exemplo uſus eſt Chriſtus.

Regina Auſtri ſurget in iudicio cũ viris generationis huius, & condemnabit illos.

COMMENTARIA.

POſt negata ſigna, vno excepto, inuenitur contra incredulitatem Iudaicam, quę tot ac tantis viſis ſignis, tãque mira audita doctrina, adhuc non uincebatur. ea igitur de cauſa inuehit in eos, & gentium collatione facta, ſeueriorem prædicit pęnam ſupra gentiles. Regina, inquit, Auſtri in die iudicij (qñ & illa, & viri generationis huius, i. ætatis, ſeu temporis huius, qui ſigna petunt, & ſunt increduli, ſurgent iudicandi) cõdemnabit eos, id eſt, erit argumentum efficax iuſtæ damnationis iſtorum; in eaq; apparebit, quanta iſti digni ſunt punitione.

ANNOTATIO LXXIV.

HVius Reginæ, & eorum, quæ fecit, ob quæ Iudæi hi digni punitione, ac dãnatione apparebũt, mentio fit 3. Reg. 10. & 2. Paralip. 9. Dicitur aũt ibi Regina Saba, quæ nunc appellatur Regina Auſtri. Hieron. autẽ in tradit. Hebra. in Geneſim duplicem diſtinguit Saba: vna eſt ciuitas Arabiæ felicis, quæ non multum diſtat à terra promiſſionis, & in Hebræo ſcribitur cum Schin; altera eſt in Aethiopia, & ſcribitur cum Samech. vtriuſq; fit mentio in Pſal. 71. Reges, inquit, Arabum, & Saba dona adducent. In Hebræo, loco illius, Arabum hr Saba, cum Schin, quæ eſt ciuitas Arabiæ, à qua Iuſtin. in dialog. cũ Triphone exiſtimat Magos veniſſe ad adorandũ. communis autẽ ſnĩa doctorum tenet Reginam hãc veniſſe ex Saba, Aethiopiæ, ita putant Orig. hom. 2. in Cant. Hieronym. Iohc. 3. Auguſt. ſer. 233. de tempore, Anſelmus lib. de imaginibus cap. 19. & Ioſephus lib. 3. antiquit. cap. 3. idq; ex Euangelio deducitur: nam dicitur veniſſe à finibus terræ, id eſt, de partibus longinquis. Arabiæ autem Saba non multum diſtat à terra promiſſionis. Dicitur autem regina Auſtri: nam duplex eſt Aethiopiæ pars, vna Orientalis, altera Meridionalis, ſeu Auſtralis, in qua ſita eſt Saba; aut q̃a Aethiopia reſpectu terræ promiſſionis eſt Meridionalis, ſeu Auſtralis; aut vt dicit Anſelmus loco citato, quia Aethiopia eſt pars Arabiæ meridionalis. Hæc igitur eſt regina Auſtri, ſeu Saba, quæ in iudicio dr condẽnatura Iudæos incredulos. Dicitur aũt condemnatura non quidem poteſtate, aut actu iudicandi, quaſi ipſa prolatura ſit ſententiam damnationis, aut iudicium pronunciatura aliquod; ſed collatione; quia comparatione eius, iſti increduli digniſſimi damnatione apparebunt: illa. n. minori cognitione, & beneficijs paucioribus diuinis acceptis, plura bona fecit, quam Iudæi, qui cumulatius receperunt. Sic Hieronymus Matth c. 12. & Chryſoſt. hom. 44. in eundem interpretantur hanc condẽnationem. Similiter Baſilius hom. in Pſal. 7. ibi (Dominus iudicat populos.)

Saba duplex, & ex qua venerit Regina hæc.

Aduerte igitur ex Scriptura condemnationem tribus modis fieri poſſe. primo ex poteſtate, ſicut qñ iudex in reum profert ſententiam: ſic Dani. 13. dicuntur illi iudices condemnaſſe Suſannam: condemnauerunt, inquit, eam ad mortem. & Matth. 20. & condemnabunt eum morte. Secũdo, qñ non ex poteſtate, ſed ex proprio iudicio, quo vnus temere apud ſe iudicat alterum dignum pœna: ſic dr Matth. 7. Nolite cõdemnare, & non condemnabimini. Tertio comparatione, ſeu collatione; qñ ex facto vnius declaratur, aut cõuincitur grauitas malitiæ alterius: ſic dicitur Sap. 4. Condemnat iuſtus mortuus impios viuos; & iuuentus celerius conſummata longam vitam iniuſti. Iob 15. Condemnabit te os tuum, non ego, id eſt, ex tuis verbis cõuinceris reus, & punitione dignus. In præſenti autem loco, non primo, nec ſecundo modo accipitur, ſed tertio, vt dictum eſt, & in ſequenti ſententia magis explicabitur: cõparatione enim Reginę huius Iudęi increduli apparebunt; & cõuincentur maxime rei, & grauiſſima pœna digni; eorumque culpa maxime innoteſcet, ſi, quæ facta sũt cum Regina, & cum ipſis, conferantur.

Condemnationibus modis fieri poſſe ex Scriptura.

Quia venit à finibus terræ audire ſapientiam Salomonis: & ecce plus quam Salomon, hic.

COMMENTARIA.

CAuſam exprimit, ob quam Regina Auſtri condemnabit incredulos Iudæos. ea autẽ eſt, quia illa venit

a fi-

à finibus terræ, id eſt, de lõginquo, puta ab Aethiopia. venit aũt ad audiendam ſapientiam, & doctrinã Salomonis; at hi Iudæi non longè, ſed præſentem habẽt me, qui ſum pluſquam Salomon: præſtantior.n. & vtilior eſt doctrina Chriſti, q̃ Salomonis: hic purus homo; Chriſtus filius Dei eſt. perpẽde ergo, q̃ fecit Regina: primo venit de longinquo; ſecundo audire doctrinã Salomonis; tertio, hominis cuiuſdam: Salomon.n. erat vnus homo, ſicut & nos. at Iudæi habuerunt Chriſtum filium Dei, qui pluſquam Salomon erat: rurſus, hic, i. præſentem. rurſus cuius doctrina erat ſalutifera, & viuifica; & tñ audire detrectauerunt. cõuincentur ergo rei, & digni damnatione, exemplo, & facto Reginæ huius: ſi.n. cum Salomone talia fecit, quid faceret, ſi notitiam habuiſſet Chriſti? notanda eſt Saluatoris modeſtia, qui de ſe in tertia loquitur perſona; ne diceret: ego ſum pluſquam Salomon. illud, hic, aduerbium eſt loci.

ANNOTATIO LXXV.

NE deducas ex hac Domini ſñia Reginam Auſtri ſaluam eſſe: non.n. id ex hoc ſequitur: nam non ſolum boni, ſed &̃ mali, & reprobi in die illo condemnabunt alios multos, collatione, vti dictũ eſt: malus.n. habere poteſt aliquid boni, vel minoris mali, quo conuincatur malitiæ grauioris alter malus. Quamuis.n. Regina illa mala, & reproba eſſet, id tñ laudabile fuit, quod de finibus terræ venit audire Salomonem. quo facto arguitur Iudæorum infidelitas, qui Chriſtum filium Dei ſapiẽtiorem, & maiorem Salomone, quem præſentem habuerunt, audire noluerunt. Sic etiam in die illo multi damnabunt alios, qui cum minus auxilium recepiſſent, pauciores ſque occaſiones benefaciendi ſortiti eſſent: minus tamen mali egerunt, quam alij, qui maiora bona præſtandi facultatẽ habuerunt.

Viri Niniuitæ ſurgent in iudicio cũ generatione hac, & condemnabunt illam: quia pœnitentiam egerunt ad prædicationem Ionæ; & ecce plus quam Ionas, hic.

COMMENTARIA.

QVod facturam dixit Reginã cõtra Iudæos, hoc ipſum facturos affirmat Niniuitas illos, ad quos miſſus eſt Ionas: hi.n. crediderunt prædicationi Ionæ, & pęnitentiam egerunt de peccatis ſuis; Iudęi aũt iſti habẽtes, & audiẽtes Chriſtum, qui pluſquam Ionas erat, non ſolum quia Dei filius, ſed quia excellentior eius erat doctrina; & mirabiliora, ac plura opera; nec pęnitentiam egerunt, nec ei crediderunt. Adde Ionam non prędicaſſe illis pęnitentiam, nec ſpem veniæ dediſſe, ſed abſolute pronunciaſſe ruinã eorũ poſt dies paucos; & tñ illi pœnitentiã egerunt, nec veniam deſperarunt. at Chriſtus pęnitentiam prædicauit, & ueniam promiſit; & tamen non receperunt: in iudicio ergo, horum collatione facta, iuſta, & digna Iudæorum damnatio apparebit.

ANNOTATIO LXXVI.

MAtthæus cap. 12. horum duorum exẽplorum meminit, non tñ eodem ordine; ſed priori loco Niniuitarum exemplũ deſcripſit: qui ordo videtur is, quem Chriſtus habuit, vt continuaret ſententiam hanc cum præcedenti ſigno Ionæ. Lucas autem rem ipſam conſiderauit, non ordinem; quod ſæpe Euangeliſtæ faciunt. In his autem duobus exemplis conſiderandum eſt vnum, quod recte notauit Clemẽs Rom. epiſt. 3. nempe ſignificata eſſe duo genera Iudæorum, qui Chriſtum non receperunt, nec in eum crediderunt: quidam enim fuerunt, qui notitiam eius habentes non curarunt doctrinam eius audire, nec ſermones percipere; & hi ſignificantur exemplo Reginæ. hæc enim venit à finibus terræ audire ſapientiam Salomonis: iſti verò Iudæi contempſerunt ac neglexerunt diuinã, & viuificam Chriſti ſapien- *Iudęorũ qui Chriſtum nõ receperũt, duo genera.*

tiam, ac doctrinam. ac de talibus explicat hoc Reginæ exemplum Baſilius hom. in Pſal. 7. Quidam alij ipſum audierunt, ſermones de eius ore perceperunt, & tñ non crediderunt, nec, quæ audierant, fecerunt. iſti aũt indicantur per Niniuitas: vt.n. illos Regina condemnabit, ſic iſtos Niniuitæ. Attende ẽt hos, ſ. tam Reginam, quam Niniuitas fuiſſe gentiles, qui maiora præſtiterunt, quam Iudæi, qui erant de populo Dei. quibus exemplis notat Hieronym. Matth. 12. Christum occulte prætuliſſe fidem futuram gentium Iſraeli. Nota rurſus, quod etiã de Regina diximus, ex hac ſententia non deduci illos Niniuitas ſaluos fuiſſe: nam ẽt mali condemnabunt alios. de his aũt Niniuitis dicit Hieronym. in proœmijs Ionæ, & Naum; poſt hanc pęnitentiam ad Ionæ prædicationem factã, rediiſſe ad vomitum; & ideo poſt Ionam miſſum eſſe ad eos Naum, & deſtructos, & euerſos fuiſſe à Deo, quia in bono non perſeuerarũt. Nota demum a multis alijs iudicandos fore Iudæos iſtos; at Christus horum duorum exemplorum meminit, quia erant notiſſima omnibus.

ANNOTATIO LXXVII.

Quomodo Regina Auſtri & Niniuitæ, qui infideles fuerunt dicãtur in iudicio reſurrecturi.

POſſet cuipiam dubitatio ſuboriri, quõ Regina Auſtri, & Niniuitæ, qui infideles fuerunt, dicãtur ſurrecturi in iudicio, cum ſcriptum ſit Pſal. 1. Non reſurgẽt impij in iudicio. Reſpondeo duo in hac parte eſſe certa fide tenenda, vnum eſt omnes hoĩes, etiam infideles, & abſque vlla exceptione reſurgere debere. Hoc Paulus expreſſe teſtatur 1. Cor. 15. Sicut, inquit, in Adam omnes moriũtur, ſic in Chriſto omnes viuificabuntur. Si igitur nõ eſt homo: ẽt infidelis, in quem peccatum Adæ nõ ſit transfuſum, mortique corporis ſit obnoxius, ita oĩs homo virtute Chriſti à mortuis reſurget. quod iterum confirmat Paulus dicens: Omnes quidem reſurgemus; ſed non omnes immutabimur. Alterũ eſt, oẽs, ẽt infideles comparituros in iudicio illo extremo, ac iudicandos eſſe à Chriſto iudice ſupremo, & vniuerſali omnium. Hoc idem Paulus docuit Rom. 14. Omnes, inquit, ſtabimus ante tribunal Chriſti: ſcriptum eſt enim: Mihi flectetur omne genu, & omnis lingua cõfitebitur Deo. citat teſtimonium Iſa. 45. iterum idem Paulus 2. Cor. 5. Omnes nos oportet manifeſtari ante tribunal Chriſti, vt recipiat vnuſquiſque, prout geſſit in corpore. Sunt multa alia teſtimonia huiuſmodi pro his duabus veritatibus confirmandis. Surgẽt ergo in iudicio Niniuitæ, & Regina Auſtri cũ oĩbus ẽt infidelibus, & idololatris. locus autem allegatus ex Pſal. 1. non eſt contrarius huic doctrinæ, quem Greg. lib. 26. Moral. c. 20. interpretatur, diſtinguens duplex iudicium, vnum eſt diſcuſſionis, alterum eſt ſententiæ. dicit ergo infideles, & impios reſurrecturos quidem iudicio, non quidem diſcuſſionis, quia eo ipſo, quo ſine fide fuere, abſq; alia diſcuſſione, damnationis obnoxij ſunt: qui.n. non credit, iudicatus eſt; ſurgent tamen ad iudicium ſententiæ, quia tunc in eos fertur ſententia damnationis æternæ. Sic Greg. locum interpretatur, & ex interpretatione tollitur omnis diſſonantia inter locum pſalmi, & hunc præſentem. Eſt tñ interpretanda doctrina Gregorij, ac limitanda: nam diſcuſſio duplex eſt, vna quidem ad damnationem, vel approbationem: & quãtum ad hoc non eſt neceſſaria diſcuſſio in infidelibus: nam eo ipſo, quo infideles fuiſſe apparuerint, rei erunt mortis æternæ abſq; alia diſcuſſione factorum, & operũ: & hoc eſt, quod Gregor. dicit, & verba pſalmi ſignificant. Altera eſt diſcuſſio ad quãtitatem pęnæ inferendæ: non.n. damnati pœnam æqualem patientur; & quantum ad hoc erit diſcuſſio etiam in infidelibus, licet enim omnes damnabuntur; non tñ pœna ſenſus æquali, cum non fuerint æqualia eorum peccata, ſed quidam minus, quidam magis peccarunt: vnde diſcutientur opera omnia ſingulorum; vt vnuſquiſque referat, prout geſſit in corpore, ſiue magis, ſiue minus, quam doctrinam tradidit Hieronymus Iere. 25. in illud (iudicium Domini cum gentibus) ſimiliter Baſilius homil. in pſal. 7. & eſt certiſſima, & in pręſenti loco inſinuata: nam nec Niniuitæ, nec Regina damnare poterunt incredulos Iudæorum; niſi tam horum, quã illorum ſingula facta diſcutiantur. ſurgunt igitur impij in iudicio damnationis, & diſcuſſionis, vt parem factis pęnam recipiant; non tamen ſurgunt, ad diſcuſſionem abſolutæ damnationis; nam eo ipſo, quod increduli, & ſine fide fuerunt, ſine alio examine damnationis ſentẽtiam ferent.

ferent. Sic licet locum pſalmi interpretari, & recte: quamuis poſſemus alteram interpretationem non minus accommodatam adhibere, ſi vim verbi Hebręi attēdamus: idem enim ſignificat quaſi ſi diceremus, non ſtabunt, ſeu non ſubſiſtent impij in iudicio: nam repellentur à facie iudicātis, quando audient; Ite maledicti. hæc autem interpretatio conuenit cum verbis antecedentibus; nimirum non ſic impij, non ſic, ſed tanquam puluis, quem proijcit ventus à facie terrę. ſiue igitur hoc, ſiue illo modo interpretemur, certū eſt impios & īfideles venturos in iuditio ante tribunal Chriſti.

Nemo lucernam accendit, & in abſcondito ponit, neque ſub modio: ſed ſuper candelabrum, vt qui ingrediuntur, lumen videant.

COMMENTARIA.

POſtquā multipliciter arguit Phariſæos, & Scribas calumniantes, & ſignum quærentes, radicem & cauſam manifeſtat, à qua hæc omnia, & ſimilia procedebāt; nimirum, quia eorum mens obſcurata erat infidelitate, & affectionibus prauis: ſi enim eam baberent veritate ſuccenſam, non vtique talia perpetrarent. ſicut qui oculum habet luce carentem, corporis motus, & actiones inordinate, & peruerſe efficit; qui vero oculum ſortitur ſanum, & lucidum, corporis actiones recte exercet: hæc enim omnia parabola ſenſibilis Lucernæ explicat. Dicit ergo: Nemo accendit lucernam, & ponit in abſcondito, aut ſub vaſe, ſed in manifeſto, & ſine obſtaculo, vt omnibus ingrediētibus lumen ſpargat. qua ſi diceret; ſi vos haberetis lucernam accenſam, id eſt mentem ſanam, & veritate ac virtute ornatam, vtique omnia veſtra exteriora opera, & ſermones lucidi, & recti eſſent: nemo enim lucernam accendit, niſi vt alijs omnibus luceat: at non ſic eſt in vobis. ſequēti ſnīa hoc explicat; p̄ſens vero eſt velut maior quædam propoſitio in argumēto, quæ ſequenti determinatur, vt in eius explicatione conſtabit.

ANNOTATIO LXXVIII.

HAnc ſententiam Dominus ter protulit. primo ad diſcipulos in monte, docens doctrinam Euangelicam (cuius diſcipuli futuri erant præcones) non ad vnum populum & gentem eſſe prędicandam, ſed per totum mundum: idcirco eos lucē mundi, & ſalem terrę appellauit, ac lucernas poſitas ſuper candelabrum. Hęc refert Matthęus cap. 6. quo in loco poſſumus etiam per lucernam accenſam intelligere ipſum Chriſtum: quaſi per ea verba reddat rationem, & cauſam, cur Apoſtolos lucem mundi dixerit; nimirum quia ipſe Chriſtus magiſter lucerna eſt accenſa, quę ſuper candelabrum poſita eſt, vt omnibus luceat. Diſcipuli igitur doctrinam eius prædicantes debent eſſe lux non vnius, aut alterius, ſed totius mundi. Secundo hanc eandem ſentētiam repetiuit eiſdem Diſcipulis, poſt parabolæ illius explicationem, de ſemente in diuerſas terrę partes ſpargēdo. tunc adiunxit eadem verba, ſignificans ſe eſſe lucernam accenſam, quæ omnibus lucet, doctrinamque ipſius tradendam eſſe omnibus bonis, & malis. Hæc referunt Marcus cap. 4. & Lucas cap. 8. Tertio hanc eandem ſententiam replicauit hoc in loco contra calumniatores, & ſigna quærentes: quod ſolus Lucas refert; vt ſignificaret radicem, & cauſam, à qua talia eorum dicta, & facta prouenirent; vti in commentario diximus. Hæc mihi huius ſentētię, & cum præcedentibus connexio, & explicatio videtur. *Connexio interpretatio ſuperioris ſentētia.*

Quidam vero Patres antiqui aliter interpretantur. primo quidem Ambroſius in præſenti, lucernam accenſam intelligit intellectum hominis fide, ac verbo Dei lucentem: quam fidem dicit non eſſe ponendam ſub modio, id eſt, nō coarctandam lege illa veteri, ſed transferendam ad Euangelium, & Eccleſiam. quæ interpretatio, quantum ad hoc, quod lucernam interpretatur mentem fide, & veritate accenſam, mihi viſa eſt accommodatiſſima cæterarum, quæ ſequuntur; & accedit proxime ei, quæ in commentario poſita eſt: quantū vero ad reliqua, & ad accommodationem, non videtur mihi apta.

Secundo loco, Thæophylactus hanc, & ſequentem ſnīam de Phariſæis interpretatur in hūc ſenſum: ò Phariſæi, vos eſtis lu

cernæ

cernæ accenſæ, quia vobis eſt datum lumen, & ſciẽtia, vt alios inſtruatis; quia nemo accendit lucernam, & abſcondit, ſed ponit in cãdelabro, vt luceat oĩbus: at vos ſub vitio eam abſconditis, dicentes me in Beelzebub eijcere dæmonia. Hęc interpretatio, qua parte vtramq; ſnĩam ad eoſdem refert, & lucernam mentem ſcientia, ſeu veritate ornatam intelligit, mihi placet, & conformis eſt noſtræ expoſitioni; qua parte vero eam accommodat interpretãs Phariſæos eſſe lucernam accenſam, non probo: erant enim obtenebrati incredulitate, perfidia, & prauis affectionibus.

Tertio loco, Beda diuidit hanc ſnĩam à ſequenti, & interpretatur de Chriſto: ipſe enim eſt lucerna ardens, & accenſa ſuper candelabrum, lucens doctrina, & operibus mirandis. ſic aũt Beda connectit, quia dixerat Chriſtus ſe non daturum ſignum niſi Ionæ, incredulis, ſubdit ſe non denegaturum fidelibus; ſed lumen lucis ſuæ diuinitatis eius daturum promittit; quia lucerna eſt ſuccenſa poſita ſuper candelabrum. Hæc interpretatio, qua parte diuidit hanc ſnĩam ſequenti, quaſi duæ ſint parabolæ, non vr̃ mihi multum accõmodata, vt paulo poſt dicemus. adde quod infidelibus nõ denegauit etiam ſigna, vti prius diximus.

Quarto loco quidã recentiores diuidũt & hanc à ſequenti parabola, & de Chriſto interpretantur cum Beda; aliter tñ connectunt, nempe velle Chriſtum reddere cauſam, cur infidelibus, quos arguerat, nõ obſtantibus calumnijs, & tentationibus eorum, non deſiſtat prædicare, & miracula facere; nimirum, quia ipſe eſt lucerna ſuccenſa, lucens oĩbus; vtpote poſita ſuper cãdelabrum. iſta explicatio in hoc non probatur, quia diuidit ſnĩam hanc à præcedẽti, & re vera, ſi diuidenda eſt poſſumus accommodatiorem adhibere interpretationem, & connexionem; nimirum, vt hanc priori ſnĩa Chriſtus reijciat à ſe culpam calumniarum, & tentationum factarum, quaſi diceret, cur vos calumniam infertis, & à me ſigna quæratis, tot ac tantis iã factis ſpretis. non ſum ego cauſa, nec mea eſt culpa, quia inter vos ſum vt lucerna accenſa, non ſub modio, nec in abſcondito, ſed ſuper cãdelabrum lucens omnibus doctrina diuina, & efficaciſſimis operibus diuinitatis. poſteriori vero & ſequẽti ſnĩa culpam in eos reijcit. lucerna, inquit, corporis tui eſt oculus tuus: quaſi diceret, tenebræ veſtrę, & mentes obſcuratæ infidelitate, ac vitio, cauſa ſunt, quod vos iſta in me faciatis. iſte ſenſus forſan prædictis accõmodatior eſt. veruntamen omnium accõmodatiſſimus viſus mihi eſt, quem in cõmentario expoſuimus; vt vna & eadem ſit ſnĩa, & parabola contra Phariſęos, & ſcribas illos, qua Chriſtus docet eorum mentem errore, & vitio obſcuratam; indeq; eſſe, vt calumnias inferant, ſigna petant, aliaq; multa mala faciant: quam ſi haberẽt illuminatam ſine tenebris erroris, infidelitatis, ac prauarum affectionum, vtiq; corpus, id eſt omnia exteriora eorum opera lucida, & recta eſſent; quia nemo lucernam habet accenſam, & abſcondit, ſed ponit in candelabro, vt luceat intrantibus domum: ſic eſt omnis, qui mentem omni ex parte lucidam habet, nec vllis obſcuratam tenebris; huius opera profecto lucida etiã ſunt. Hæc in ſequentis ſententiæ expoſitione magis explicabuntur.

Lucerna corporis tui, eſt oculus tuus: Si oculus tuus fuerit ſimplex, totum corpus tuum lucidum erit: ſi autem nequam fuerit, etiam corpus tuum tenebroſum erit.

COMMENTARIA.

APplicat ſententiam præcedentẽ. lucerna, inquit corporis oculus eſt. perſeuerat in eadem metaphora, & ſimilitudine; ſenſuſque eſt, dixi, neminem accendere lucernam, & eam abſcondere, ſed ponere in propatulo, vt omnes videant lumen. Quod in lucerna exteriori fit, id etiam in oculo corporis fieri contingit: eſt enim oculus velut lucerna. quando hic oculus ſimplex, id eſt ſanus eſt, nõ permiſtus humoribus malis, tunc totum corpus lucidum eſt, id eſt illuminatur; vt eius membra recte operentur: ſicut lucerna accenſa omnes qui ingrediuntur domum, vident lumẽ. at ſi oculus nequam eſt, & infirmus, tunc corpus tenebroſum eſt: partes enim eius non efficiũt opera ſua; vt videre eſt in cęco: ſicut lucerna non accenſa in tenebris

verſan-

verſantur, qui in domo ſunt, nec operationes ſuas dirigere valẽt. ſignificat hæc metaphora, mente, quæ oculus eſt animæ, ſana, & veritate omni ex parte inſtructa, exteriores operationes hominis rectas eſſe; illa vero obcæcata errore, aut prauis affectionibus operationes conſequenter eſſe prauas, & obliquas: non enim ſtat mẽtem ſanã eſſe, & operationes eſſe prauas: ſicut non contingit lucernam accenſam, & poni ſub modio, aut in abſcondito.

ANNOTATIO LXXIX.

Quid per oculum hoc loco ſignificatur.

SVperiori annotat. retulimus eos, qui hanc eſſe parabolam diuiſam à præcedenti ſentiebant; quaſi quæ ad duo genera perſonarum referatur, & diuerſa ſignificet: nobis autem viſum eſt durum, ac violentum, vnũ & idem vocabulũ lucernæ in tam paucis verbis ad diuerſa referre; cum poſſit facile, & accommodate ad vnum & idem pertinere, vti expoſitum eſt. ſupereſt ergo pro præſentis ſnīæ explicatione, quæ metaphora quædam eſt, inueſtigare, quid per oculũ ſignificetur; in quo doctores nõ conſentiunt. Beda in præſenti commentario oculum ſignificare dicit intentionem animi, quæ interpretatio ſumpta eſt ab Auguſtino lib. 2. quęſt. Euang. c. 15. & lib. 2. de ſer. Domini in monte c. ... & à Gregorio lib. 28. mora. c. 6. qui ſimilia verba apud Matthæum interpretantes, oculum intentionẽ explicant. Verba Gregorij ſunt hæc: Quid per oculũ exprimitur, niſi opus ſuum præueniens intentio, quæ priuſquã ſe in actione exerceat, hoc iam, quod appetit contemplatur? Hęc, & alia Greg. cui expoſitioni nonnulli ex recentioribus cõſenſerunt. At vero Chryſoſtomus hom. 21 in Matthęum. & Hieronymus Matth. 6. eadẽ verba explicantes, mẽtem ipſam ſeu intellectum interpretantur. Et re vera ſi per intentionem intelligamus actum voluntatis erga finem, non poſſumus oculum interpretari intentionem, non ſolum quia oculus eſt potentia agnoſcendi, & lumen ad cognitionem pertinet, quæ magis intellectui, ac menti accommodantur, quam voluntati; ſed ẽt quia ſi per oculum intelligatur intentio ſnīa Dñi patietur oppoſitionem; non. n. intentio ẽt recta, & bona facit opus exterius bonum: nam contingit malum opus ex bona intentione procedere; mendacium enim, ẽt ob bonum finem, malum eſt. nec ſatisfit huic obiectioni per rñſionem recentiorum dicentium, de operibus bonis ex ſe, aut indifferentibus, intelligendam eſſe ſnīam Dñi: hęc. n. ſi ex bona intentione procedant, recta ſunt. Hæc inquam rñſio parum ſatisfacit; tum quia generalis eſt ſnīa Dñi; tum quia ẽt in bonis operibus ex ſe, & indifferẽtibus, non ſufficit bona intentio. nam poſita bona intentione finis, & operibus bonis ex ſe, aut indifferentibus, contingit fieri opus malũ, & peccatum, ſi fiat indebito tpe, aut loco: ad bonitatem. n. operis multæ circunſtantiæ neceſſariæ ſunt preter intentionẽ bonam. Rectius igitur, verius, & accommodatius cũ Hieronymo, & Chryſoſtomo ſentimus, ſi per oculum interpretemur mentem: hęc enim ſi ſana eſt, abſq; vllo errore, & vitio, opera exteriora vtiq; bona ſunt; nec contingit malũ opus exterius, niſi præcedente vitio aliquo in intellectu, nempe errore, aut falſo iudicio, ſaltem practico, aut incõſideratione aliqua. vnde qui facit bonum opus ex ſe, ẽt bono fine, ſed tpe indebito, aut loco, aut deficiente aliqua circumſtantia neceſſaria, opus vitioſum eſt. Ideoq; ſi conſideret quiſpiam, inueniet errasse intellectum, dum iudicauit id opus ſic debere fieri: denique generale eſt, opus malum ex vitio aliquo intellectus procedere, etiamſi bona ſit intentio. Hæc expoſitio accommodata eſt contextui, vti verba indicant, & quæ ſequuntur, id ipſum confirmant. Nec hoc eſt contra Auguſtinum, aut Gregorium, qui per intentionem, non purum actum voluntatis, qui tendit in finem, intellexerunt, ſed ſimul mentis attẽtionem, & inſpectionem. Aduerte autem ſanum oculum appellari ſimplicem, quia qui ſanus eſt, externis humoribus non miſcetur, qui viſum perturbant.

Vide ergo ne lumen, quod in te eſt, tenebræ ſint.

COMMENTARIA.

COncludit ex metaphora. vide, inquit, ne lumen, quod in te eſt, id eſt, lucerna, & oculus, ac mens, quę ad illuminãdũ data ſunt, tenebræ ſint, ideſt, tenebroſę, & tenebris obfuſcatę:

multum

multum enim id refert. nam ſi oculo exiſtente nequam, totum corpus in tenebris verſatur; cõtra vero ſimplex ſi ſit, totum corpus lucidum eſt; ſic ẽt ſi mens tenebris affecta ſit, actiones exteriores, quæ à tenebris procedũt, tenebroſæ ſunt, ac vitioſæ; contra vero ſi lucida ſit, actiones rectæ ſunt; intereſt profecto mentem lucidam habere. vide igitur, ne in mente tua, quę ad lumẽ data eſt, tenebrę ſint erroris, ignorantiæ, & infidelitatis.

ANNOTATIO LXXX.

Apud Matth. cap. 6. hæc ſnĩa magis explicatur; dicit enim, ſi lumen, quod in te eſt, tenebræ ſunt, tenebræ quantæ erũt? id eſt, magnæ erunt in te tenebræ, ſi quod ad lumen tibi datum eſt, tenebroſum ſit: ſi enim oculus exterior talis eſt, totum corpus eſt tenebroſum; ſi autem mens, actiones, quæ ex ijs tenebris procedunt, vitioſę erunt.

Lumen quid hoc loco.

lumen in hac ſentẽtia appellat oculum in corpore, & mentem in anima, quæ ad illuminandum data ſunt; quo verbo probatur non poſſe per oculum intelligi intentionem; hęc enim non eſt lumen, ſed procedit ex lumine: recta enim intentio procedit à mente veritate informata, & illuſtrata. Quidam recentiores interpretantur particulã, *μὴ*, loco, num, ſeu, an: ſæpe, conſidera, num lumen, quod eſt in te, tenebræ ſint. particula enim Græca, &, non, & num ſignificat. Vtraque tamen lectio in eundem recidit ſenſum.

Si ergo corpus tuum totum lucidum fuerit, non habens aliquam partem tenebrarum, erit lucidum totum, & ſicut lucerna fulgoris illuminabit te.

COMMENTARIA.

Hæc eſt concluſio totius ſimilitudinis, ſeu metaphoræ. ſi igitur, inquit, totus oculus lucidus fuerit, non habens aliquam partem tenebroſam, id eſt, nihil habens, quod lumen eius obſcuret: erit totum corpus lucidũ, & illuminabit te, ſcilicet oculus talis. ſicut lucerna fulgoris id eſt, ſicut lucerna lucida, & perfecta; ſic eſt in anima: quãdo tota mens lucida eſt, nihil habens ignorantiæ, erroris, falſitatis admiſtum, actiones exteriores rectæ, & lucidæ ſunt. in hac ſentẽtia illud (corpus) ad oculum refertur; pars enim corporis etiam corpus dicitur: ſic enim ſenſus fit perfectus, & abſque vlla battologia.

ANNOTATIO LXXXI.

Interpretes illud (corpus) ad totum corpus referunt, & tunc ſenſus efficitur parum, & accommodatus cum battologia quadam, nec verba vltima reſpondent; nõ enim corpus totum eſt, quod illuminat, ſicut lucerna, ſed oculus. idcirco viſum eſt mihi id referre ad oculũ. nã & oculus corpus quoddam eſt, eo maxime; quod mihi ſuſpicio eſt illud nomen Grecum, *σῶμα*, quod corpus Latine dr, poſitum forſan à Typographis, aut ab aliquo, loco *ὄμμα*, quod ſignificat oculũ: quod ſi non poſitũ eſt, debet intelligi pro oculo, tuncque quadrat illi, quod ſequitur (& ſicut lucerna fulgoris illuminabit te) nõ. n. totum corpus eſt, qđ illuminat, ſed oculus. duertẽdum aũt eſt Græca nunc exemplaria habere ſic (erit lucidum totum, ſicut ſi lucerna fulgoris illuminet te) quæ lectio magis cõuenit cũ præcedẽti lectione, ſi corpus pro toto corpore accipiatur. ſicque legit Euthymius, cum quibuſdam recentioribus; non tñ vitatur battologia. at vero vulgatũ non ſic legiſſe, certum eſt: qua lectione ſtante, oportet per corpus interpretari oculum, fitq; ſenſus verbis valde accommodatus.

Et cum loqueretur, rogauit illum quidam Phariſæus vt pranderet apud ſe. Ieſus autem ingreſſus recubuit.

COMMENTARIA.

Non ſunt hæc connexa ſuperioribus, ſed alio tempore euenerunt. loquebatur igitur Chriſtus verba doctrinæ, vt ſolebat; quo abſoluto ſermone, à quodam Phariſæo inuitatus eſt ad prandium, quod Chriſtus non recuſans, ingreſſus eſt domum illius, & recubuit ad menſam. acceptauit autem Dominus Phariſæi conuiuium, vt inſtruendi eum occaſionem haberet, & vt oſtẽderet ſe communia hominum officia non ſpernere.

ANNOTATIO LXXXII.

Connexio ſuperiorum. QVod ad connexionem ſpectat. Euthymius cum præcedentibus coniunxit, quaſi dictum eſſet, cũ hęc, quæ dicta prius ſunt, loqueretur Chriſtus, eum Phariſęus quidam rogauit, vt apud ſe pranderet. Beda vero ponderans non eſſe dictum, cum hæc loqueretur, ſed abſolute cum loqueretur, affirmat non referendam eſſe hanc ſententiam ad verba immediate pręcedentia, ſed ad alia quæ poſt illa Matthæus c.12. & Marcus cap.3. explicant; nimirum, dum quæ dicta ſunt, loqueretur acceſſiſſe quendam & dixiſſe: Mater tua, & fratres tui foris ſtant, quærentes alloqui te. at ille dixit: Quæ eſt mater mea, & fratres mei? & extẽdens manum in diſcipulos ſuos, dixit: Ecce mater mea, & fratres mei. Quicumque enim fecerit volũtatem patris mei, qui in cęlis eſt, ipſe meus frater, & ſoror, & mater eſt. Cum igitur hęc loqueretur, inquit Beda, Phariſæus hic acceſſit. Aliis non placet hoc, ſed exiſtimant nec poſt hęc, quæ Mathæus narrat, Phariſęum hunc acceſſiſſe. ſed alio poſt tpe, quod incertũ nobis eſt. & reuera id probabilius eſt: nam poſt illa verba veriſimile eſt cũ matre, & fratribus quærentibus eum abiiſſe: non aũt cũ Phariſæo hoc inuitãte. Quod aũt ad litteram pertinet. verbum illud (rogauit) Græce, ἠρώτα, quod Euthymius dupliciter interpretatur; aut rogabat, aut inuitabat. priorem interpretationẽ ſecutus eſt vulgatus: ea enim eſt frequentior verbi ſignificatio.

Quod demum ad rem ipſam attinet. Euthymius exiſtimat hunc Phariſæum inuitaſſe Chriſtum, vt oſtenderet ſe præſtantiorem cæteris Phariſæis, atque ab eorum inuidia liberum. Titus Boſtrenus vero, eũ de numero perſecutorum, ac peruerſorum fuiſſe arbitratur, cuius conuiuium dicit Chriſtum non recuſare, non quod ignoraſſet Phariſæorum peruerſitatem, ſed vt cauſam, & occaſionem inſtruendi illum haberet. *Phariſæus iſte, bonone, an malo aio Chriſtum inuitauerit.* Quo autem animo Chriſtum inuitauerit, bonone, an malo, Titus nõ explicat. mihi magis placet, ſi dicamus, hunc bono, & beneuolo animo inuitaſſe Chriſtũ: ſi enim aliter eſſet, Euangeliſta explicuiſſet, vt fere ſemper facere ſolet: quamuis. n. plurimi ex Phariſęis de Chriſto doctrina non recte ſentirent; non tamen omnes eo odio ipſum proſequebantur, vt à communibus officijs erga illum a' horrerent, talẽ exiſtimo hunc fuiſſe Phariſęum.

Phariſæus autem cępit intra ſe reputans dicere, quare non baptizatus eſſet ante prandium.

COMMENTARIA.

ACcubuerat Dominus menſæ priuſquã manus ablueret, quod videns Phariſęus, cępit intra ſe dicere: Quare non eſt ablutus ante prãdium, idque dicebat in corde ſuo reputans, id eſt, iudicãs, & in malam partẽ accipiens, ac damnãs. Dñs aũt id fecerat, vt occaſionem acciperet de docendi errorem, & ſuperſtitionem Phariſæorũ de huiuſmodi ablutionibus, & baptiſmatibus in capiendis cibis.

ANNOTATIO LXXXIII.

GRęca exemplaria duas habent lectiones; vna eſt ac ſi Latine diceremus: Phariſęus cum vidiſſet, admiratus eſt, qđ non eſſet lotus ante prandium quam lectionẽ ſequitur Euthymius. Altera eſt, quam ſequitur vulgatus, quę hr apud Titum Boſtrenum antiquiſſimum doctorem Gręcũ; & hęc eſt, quam nũc interpretamur. *Variæ lectiones diſcutiũtur.* Illud aũt reputans, Gręce eſt à verbo διακρίνομαι, quod idem interpres apud Marcum vertit per verbum, hęſito: tale enim verbum multas habet ſignificationes; idem enim ſignificat, ac diiudico, diſcerno, diſcepto, iudico, reputo, hęſito. hoc in loco poſitum puto, pro, diiudico, ſeu iudico, quod ſępe in Scriptura in malam accipitur partem: vnde reputaſſe intra ſe dr, id eſt, iudicaſſe, & in malam partem accepiſſe. à qua interpretatione non diſceſſit Titus Boſtrenus, explicans Phariſęum offenſum fuiſſe eo, quod manus Chriſtus non lauiſſet. De hac traditione Phariſaica, meminit Matt.c.15. Acceſſerunt, inquit, Scribę, & Phariſęi, dicentes: Quare Diſcipuli tanſgrediuntur traditionem ſeniorum? nõ enim lauant manus cum panem manducant. Similiter Marcus cap.7. Conueniũt, inquit, ad eum Phariſæi, & quidam de Scribis venientes à Hieroſolymis, & cum vidiſſent quoſdam ex diſcipulis eius communibus manibus, id eſt, non lotis, manducare panem, vituperauerunt. Phari-

ſæi enim,& omnes Iudæi,niſi crebro lauerint manus,non manducant,tenentes traditionem ſeniorũ, & à foro venientes,niſi baptizentur,non comedunt:& alia multa ſunt,quæ tradita ſunt illis ſeruare,baptiſmata calicum, & vrceorum, & æramentorum,& lectorum.Hæc Marcus.Hac igitur de cauſa offenſus eſt Phariſęus,& male accepit,quod Chriſtus illotis manibus menſæ accumberet. cur autem Dominus eam traditionem neglexerit,dicemus in ſequẽtibus.

Et ait Dominus ad illum.

COMMENTARIA.

RESpondet Dominus ad ea, quæ Phariſæus in corde dicebat,vt ſic ei perſuadeat veram eſſe doctrinam ſuam: qui enim ſcrutator eſt cordiũ, dignus eſt profecto fide;ac quę docet, vera eſſe eo facto comprobat.

Nunc vos Phariſæi quod deforis eſt calicis,& catini,mundatis: quod autẽ intus eſt veſtrum plenum eſt rapina, & iniquitate.

COMMENTARIA.

INcrepat Dominus Phariſæos omnes in hoc vno pręſente,quia vitiũ commune erat ei cum cæteris: mundabant enim quod deforis eſt calicis, & catinis,id eſt, vaſorum exteriorum munditiei, & lotioni incumbebant, animę autem munditiem negligebãt, cum eſſent pleni rapinis,& iniquitatibus.rapina ad ea,quæ ab alijs vi extorquebant; iniquitas vero ad ea, quę ab alijs dolo ac fraude accipiebant, refertur. quod igitur deforis eſt, corpus; quod autem intus eſt anima ſignificat. Hoc ablutionis genere complectitur Dominus ablutiones alias,quibus vtebantur Phariſæi, quaſq; ex Marco retulimus. Obiurgantur ergo,quod corpora mũdabant,animam vero immundam relinquebãt; corporis enim ablutio animã non lauat, nec mũdat. particula aũt(nunc)indicat tẽpus pręſens, quaſi hæc ſuperſtitioſa lotionũ traditio ipſorum ſit inuentum,nõ autem antiquorum Patrum doctrina.

ANNOTATIO LXXXIV.

SImilia habentur apud Matthæũ c.23. alio tpe dicta. Inquirit autẽ Origenes tract.25.in Matth.cur Lucas catinũ, Matthæus aũt paropſidem dixerit,ſed ea ſubtilia ſunt,& ad ſpiritualia ſpectãt.Illud(iniquitate) Græce πονηρίας. Theophylactus interpretatur,inuidia;at vox potius ſignificat malitiam,quã vetus interpres expreſſit iniquitatem:forſan.n.aliter legit,nẽpe ἀδικία. cui interpretationi fauet Baſilius in reg. breu reſp.271. interpretatur.n.defraudationem,iuxta illud Zachæi: Si quẽ defraudaui.Fauet ẽt Auguſt.ſer.30.de ver. Dñi.vbi legit.Rapina,& dolo. Aduertendum eſt,tam Latina,quã Græca verba pati duos ſenſus: vnus eſt quẽ ſecuti ſumus in commẽtario, quiq; cõmunior eſt. Alter eſt,ſi illud(veſtrum)non referatur ad pręcedens,ſed ad ſequẽs,ſic, veſtrum plenum eſt rapina; vt ſit quædam traiectio,qua aliqñ vtitur Lucas,quaſi dictum eſſet,quod intus eſt nẽpe calici,& catini,rapina ac iniquitate veſtra plenum eſt: vt vtrumq; ad calicem,& catinũ referatur: eritq; ſenſus, quod deforis eſt calicis mundatis; quod vero intus eſt, rapina & iniquitate plenũ eſt,quia cibos & potus rapinis,& iniquitatibus comparatis.Huic lectioni conſonat, quod apud Mattheum c.23.legimus:Mũdatis,inquit, quod deforis eſt calicis,& paropſidis,intus aũt pleni eſtis rapina,& immũditia. quibus verbis metaphorice ſignificabat Chriſtus eos corpora lauare,aĩam aũt plenam hře vitijs, & illotam relinquere.at vero prior lectio apud Lucam eſt cõmunior,& eam ſequitur Baſilius loco proxime citato.& Auguſt.ſer.30. de verb.Domini;vbi legit.Intus pleni eſtis rapina, & dolo,& ad eundẽ ſpectat ſenſum:nam per id,qđ intus eſt calicis, ſignificatur aĩa per id,quod deforis eſt,corpus. Increpantur autem iſti, quod corporum munditiã habere curent,animarum autem ſpernant.

Quod aũt ad rem ſpectat,conſiderandũ eſt Dñm ter Phariſæos reprehendiſſe de hmõi lotionibus in cibis capiendis. Primo apud Matth.15.& Mar.7.Secundo nũc apud Lucam.Tertio apud Matthęum 23. non aũt vitio dat hmõi ablutiones abſolute,& per ſe: pertinent.n.ad ciuilitatem, & munditiem exteriorem,quæ laudabilis eſt,ſi ſit moderata non hoc prohibet Chriſtus

Ter Dominus de lotionib⁹ ante cibos reprehẽdit Phariſæos,& quibus de cauſis.

ſtus

ſtus, nec hac de cauſa Phariſæos increpauit,ſed quatuor alijs de cauſis: Vna eſt error: Phariſæi.n.non percipientes,nec intelligentes Scripturas, quibus Deus præceperat de animalibus immundis non veſcendis, exiſtimarunt immunditiam corporalem ciborum vaſorum, & corporum, immūdam facere aīam;& quod exterius eſt, inficere,& coinquinare quod eſt interius: eaq; de cauſa propria ſua inuentione inſtituerunt in cibis ſumēdis multas lotiones, vt retulimus ex Marco, quaſi impedientes immunditiem animæ: ſicq; turbis tradiderunt;& obſeruari ab eis fecerunt. Hac de cauſa Dñs inuehitur contra eos,ipſorumque baptiſmata & lotiones,quia contra veritatem Dei errorem cōtinebant. Hāc cauſam ex Matthæo c.15 habemus: Cæci,inquit,ſunt,& duces cęcorū. Audite & ītelligite,non quod intrat per os, coinquinat hoīem,ſed quod exit à corde,nempe peccata. Hæc ſunt,quæ coinquinant aīam. Altera cauſa, ꝓp quam Chriſtus has lotiones ſpreuit,fuit illorum ſuperſtitio: Phariſæi enim introduxerunt has lotiones, non ob naturalem,& ciuilem quandam decentiā. & munditiem; hæc.n. non indigebat tam varijs,& multiplicibus lotionibus; ſed introductæ ſunt;quaſi ad religionē pertinentes,vt qui cōtemnerent, contra Dei cultū agere cēſerentur;qui vero ſeruarent, Deū in eis colere viderentur.hoc aūt eis non licebat,quibus prohibitum erat à Deo Deuter.4.ne quicquam adderent,detraherētur legi ex ijs,quę Deus inſtituerat ob id,quaſi ſuperſtitioſas, lotiones hmōi Chriſtus reiecit.quam cauſam indicat Matthæus c. 15.quam non plantauit Pater meus,eradicabitur.Similiter Marcus ca.7.In vanum, inquit, me colunt docentes doctrinas, & præcepta hoīum,id eſt,quæ propria inuētione inſtituunt contra Dei mandatum.

Hanc cauſam,cur Dñs lotiones iſtas ſpreuerit tradit Chryſoſtom.hom. 52.in Matth. eaq; de cauſa ab Hilar.can.15. Matth. appellantur ſuperſtitioſæ, quaſi quod ad religionem nō pertineāt,& proprio hominum arbitrio contra diuinum mandatū, inductæ ſint vt religioſæ. Tertia cauſa fuit, quia in ijs obſeruandis ſummo ſtudio incumbebāt;& immunditiem animæ, quæ turpior eſt,grauiuſq; malum,negligebant: verſabanturq; in auferendis quibuſdam immunditijs corporum;nullam aūt adhibebant curam in auferēdis ab anima rapinis,inuidijs,& alijs multis ſceleribus. Hāc cauſam habemus à Luca in pręſenti. Quod deforis,inquit,eſt,mundatis; quod aūt intus eſt,plenum eſt rapina & iniquitate. Similiter Matth.23. Quarta cauſa generalis eſt,tam de his ablutionibus,quam alijs ſimilibus traditionibus Phariſæorū, quia præferebant eas diuinis mandatis: erant enim nonnullæ earum contra præcepta Dei ipſius. quæ cauſa habetur Matth. 15.& Mar.6.Tranſgredimini,inquit, mandata Dei ꝓp traditiones veſtras. Vt igitur Chriſtus occaſionem caperet docendi veritatem, noluit lauare manus iuxta traditionē Phariſęorū,ne cōſentire videretur eis, probaretque facto tales lotiones;& vt anſam acciperet illas reprehendēdi, & veritatē docēdi, vitamq; Phariſæorū increpādi.

Stulti, nonne qui fecit quod deforis eſt,etiam id,quod deintus eſt,fecit?

COMMENTARIA.

ARguit Phariſæos ſtultitiæ & imprudentiæ,ac inſipientiæ,in eo, quod lauabant exteriora calicis,& qđ intus eſt,nempe animam negligebāt. Nonne,inquit,qui fecit,quod deforis eſt,fecit etiam quod intus eſt? ſi igitur lauantes, quod deforis eſt,putatis vos cultum exhibere auctori Deo debetis profecto lauare, & mūdare animam: nam etiam hæc à Deo eſt; nec minor cultus exhibetur Deo in lauandis exterioribus, quam in mundandis interioribus,immo maior.

ANNOTATIO LXXXV.

Stulti quomodo appellantur Phariſæi à Chriſto.

STultos appellat,vel quod nō agnoſcat, non minoris momenti eſſe aīas mundare,quam corpora,vel ſi agnoſcunt, quod non faciunt, illud inſipientiæ,& cęcitatis mentis,hoc imprudentiæ eſt:vtrumq; aūt dr̄,& eſt ſtultitia. Aduerte aūt hoc verbū, ſtulti,à Chriſto vero Dño,& magiſtro,nō eſſe contumelię:ſed reprehenſionis, & increpationis: quod imitatus Paulus Apoſtolus Gala.3.ipſos Galatas inſenſatos appellauit, O,inquit, inſenſati Galatę,quis vos faſcinauit. quo autem modo fiat hoc, paulo inferius explicabimus,cum expoſuerimus obiectionem illam factam à Phariſæis:

ſæis.dixerunt enim Chriſto: (Hoc dicens, contumeliam nobis facis) Aduerte etiam illud(quod de intus eſt) referri ad animã, de qua dictum eſt prius, quod intus eſt veſtri,plenum eſt rapina. Si autẽ ſequamur expoſitionem in annotatione explicatam; vt in præcedentibus illud,veſtrum,connectatur cũ ſequenti; vt illud,quod de intus eſt,referatur ad calicem. & catinum;tunc eodem modo iſta ſentẽtia intelligẽda eſt; nimirum qui fecit quod deforis eſt, calicis,fecit etiam quod intus eſt calicis. vtrũque igitur eſt mundandum;ſic enim Matthæus c.23.dixit: Munda quod intus eſt paropſidis,vt fiat quod intus eſt mũdum. De hac tñ expoſitione paulo inferius dicemus. Vtrumque tñ in eundem tendit ſenſum: nam per exteriora, & interiora calicis,corpus & anima hominis ſignificãtur: ideo Lucas (quod intus eſt) ad animam retulit. Notat hoc in loco Beda hac ſnĩa cõuinci erroris Manichæos, qui animam à Deo factam putãt, non aũt corpus,at qui fecit,quod de foris,fecit ẽt quod intus eſt. cõuinci ẽt eos,qui peccata corporalia quaſi grauiſſima deteſtãtur,nempe fornicationem,furtum,rapinam,& ſimilia. Spiritualia vero vt leuia contemnunt, nempe ſuperbiam,inuidiam,auaritiam,& ſimilia.

Verumtamen quod ſupereſt, date eleemoſynam; & ecce omnia munda ſunt vobis.

COMMENTARIA.

MOdum legitimum mundandi exponit reiecto illo, quem illi amplectebantur: nam illi lauabant exteriora relicto interiori: Chriſtus vero contra docet. ſenſus igitur & cõnexio ſunt: hæc vos lauatis tantum, quod de foris eſt;quod vero intus eſt, plenum eſt rapina, & iniquitate. idcirco non eſtis mundi. verumtamen loco rapinarum, & iniquitatum, ex his, quę habetis,date eleemoſynã; & tunc omnia munda erunt; totique mundi eritis, corpore & anima:corpore quidem lotionibus veſtris; anima vero, eleemoſynis. immo ſi interiora mũda ſint,omnia mũda erunt: hæc enim eſt mundities, quæ abſolutè hominem mundum reddit. Similis eſt ſententia Matthæi 23. Munda, inquit, prius, quod intus eſt calicis,& paropſidis,vt fiat id,quod deforis eſt, mũdum. quibus ſignificat, quantumuis homo ſit exterius mundus,ſi anima eſt immũda,abſolute non eſſe dicendum mundum. quod apud Matthæum Dominus dixit,hoc apud Lucam expreſſit, modum mundandi interiora explicite docens,nempe eleemoſynis.

ANNOTATIO LXXXVI.

LOcus hic difficilis eſt,& diligẽtiori indiget explanatione vltra eam, quæ in commentario adhibita eſt. Quod ergo ad literam ſpectat diuerſitas, quidem eſt: nã apud nõnullos nõ legitur illud(qđ ſupereſt)ſed tñ(veruntamẽ date eleemoſynã; & ecce oĩa munda ſunt vobis)ſic inter Gręcos legũt Origenes hom.2.in Leuit.Chryſoſt.hom.51.in Matt.& hom.33.ad Populum Antiochenum. inter Latinos autem Cypri.lib.3.ad Quirinum cap.1.Ambroſius in hoc commentario,& Auguſtin.ſer. 30.de verb. Domini, & lib.2.contra Creſcon.Gram.cap.12 Alij vero legunt,inter Græcos quidem Baſil. reg. breu. reſp.271. Cyrillus lib.2 in Leui.Teophyl.& Euthy. in hoc commẽtario. inter Latinos autem idẽ Auguſtinus Enchi. c.76. vbi legit(qđ ſupereſt)& Beda& hæc eſt lectio,quã vetus interpres eſt ſecutus,quamq; nos etiã ſequimur;& quæ in Latinis,ac Gręcis exẽplaribus cõmuniter habetur,cuius lectionis explicationẽ,ſimul etiam totius ſentẽtiæ,ſequentes duę annotationes cõtinent.

ANNOTATIO LXXXVII.

Connexio, & ſenſus ſuperiorũ verborum.

HOc ſuppoſito, ſenſus,& connexio ſententiæ inueſtiganda ſunt: in qua re varia dicuntur. Primo quidem recentiores nonnulli hanc ſententiam per ironiam exiſtimant dictam à Chriſto, contra Phariſæos illos,quaſi diceret: Pleni eſtis rapina,& iniqtate; & putatis ꝑ eleemoſynas quaſdam eorũ,quę adſunt, ſeu quę habetis,oĩa vobis eſſe munda. vt aũt hęc ironia verbis ſit accõmodatior illud, Date, Gręce δότε,interpretãtur per verbum indicãtis, nempe,datis. Inducuntur recẽtiores ad affirmandum hanc ſententiam ironice dictam,nõ autem abſolute,& proprie; quia

dum

cum Phariſæos plenos rapinis, & iniquitatibus dixerit, non videbatur conſentaneũ Chriſtum docuiſſe eos eleemoſyna mundandos eſſe; cum plura, & maiora opera eſſent neceſſaria. At verò hæc interpretatio recens eſt contra cõem antiquorum Patrum ſenſum; qui oẽs, vt in eorum ſententijs recitandis apparebit, interpretant̃ hãc Domini ſñiam abſolute, proprie, & abſq; vlla ironia dictam. Adde vix reperiri apud Græcos imperatiuum δότε accipi in ſenſu indicatiui pro δίδοτε. nec eſt argumentum recẽtiorum iſtorum alicuius momenti; vt ex ſequentibus facile conſtabit.

Hac igitur dimiſſa interpretatione, Secundo loco Beda in commentario duas affert expoſitiones: illud .n. (quod ſupereſt) dupliciter interpretatur; vno modo ſic, qđ ſupereſt, id eſt, pro rapina, & iniquitate date eleemoſynam: hoc.n. ſolum remedium ſupereſt vobis. Altero modo, vt idẽ ſit (qđ ſupereſt) id eſt, quod eſt ſuperfluum, vt ſit ſenſus, veruntamen quod victui neceſſario veſtro ſuperfluum eſt, date in eleemoſynã; & ecce omnia erunt vobis munda, id eſt, à peccatis mundabimini. at vero neutrã interpretationem illius (Quod ſupereſt) admittunt verba Græca: habetur.n. Græce τὰ ἐνόντα: eſt.n. participium numeri pluralis verbi ſubſtantiui cum præpoſitione, quaſi ſi latine diceremus, inexiſtentia, ſeu quæ inſunt, hæc date in eleemoſynam.

Tertio igitur loco Euthymius in commẽtario ſic interpretatur (quod ſupereſt) id eſt, de diuitijs repoſitis, & de ijs quę habetis recondita, date eleemoſynam, & ſic erunt omnia munda, nempe corpus, & anima. ſic aũt connectit hanc ſñiam; vt poſtq̃ oſtendit Dominus vanam Phariſæorum ablutionem, in eorum auaritiam inuchatur, exhortaturque illos per eleemoſynam corpus, & animam purgare.

Quarto loco Baſili. reg. breui. reſp. 271. non multum diſſimilis eſt ab Euthymio allegato, niſi qđ illud (omnia munda ſunt vobis) nõ ad corpus, & animam refert, ſed ad peccata paulo ante narrata; dictum.n. fuit, plenum eſt rapina, & iniquitate, ſubiungit ergo Dominus, veruntamen ex ijs, quæ vobis adſunt, date eleemoſynam, & ecce omnia, quæ rapina, & fraude commiſiſtis, munda erunt, i. mũdabimini à talibus rapinis, & defraudationibus perpetratis.

Quinto loco doctores illi, qui non legũt illud (quod ſupereſt) ſed abſolute, date eleemoſynam, & ecce oĩa munda ſunt vobis, non ad peccata præcedentia, rapinas & iniquitate, ſed generaliter ad peccata quæcunque referunt; quæ dñt eleemoſynis tolli. ſic Origenes, Cyprianus, & Ambroſius locis in præcedenti annot. citatis docent. de qua re particularis fiet conſideratio in ſequenti annot. Mihi expoſitiones Baſil. & Euthymij magis accommodatæ vñr, ſi aliquantum declarentur. ea igitur, quæ in eleemoſynam danda monet, ſunt quæ inſunt. i. quæ propria eorum ſunt, qđ vulgatus dixit, qđ ſupereſt. i. quod eſt extra ea, q̃ rapina, & iniquitate poſſidebantur. Horũ eleemoſynis recompẽſatio fit eorum, quę ablata erant, ſicq; mũdabatur aĩa a culpis rapinæ, & iniquitatis. ſenſus igitur eſt. vos mundatis, qđ deforis eſt, immunditie interna relicta; veruntñ dico vobis, de ꝓpriis facultatibus, & ijs, quæ veſtra ſunt, facite eleemoſynã, ſicq; oĩa erunt munda vobis, nẽpe vaſa, & aĩæ; interiora, & exteriora; aqua quidem exteriora, quod vos facitis; eleemoſyna aũt interiora, qđ ego doceo: aliter mundatis tantum, quod deforis eſt, nõ aũt quod intus. Hunc ſenſum ſecutus eſt Tertull. lib. 4. contra Marcio. c. 27. vbi ſic legit: Date quæ habetis eleemoſinã, & oĩa munda erũt vobis. Hic mihi vr̃ intellectus huius ſñię, ſuppoſita expoſitione præcedẽtium ſñiarum, quam ſecuti ſumus amplectentes cõem doctorum lectionem. At vero, ſi quis planiorem; & forſan veriorẽ horum interpretationem deſiderat, poterit accipere ſequentem, ſi incipiamus ab illa prima ſñia. nunc vos Phariſæi, quod deforis eſt, calicis & catini mũdatis, quod autem intus eſt veſtrũ, plenum eſt rapina, & iniquitate. i. ò Phariſæi, quod deforis eſt calicis, & catini mũdatis, & quod intus eſt calicis, & catini veſtri, rapina, & iniquitate plenum eſt; quia potũ, & cibũ, qui intra calicẽ, & catinũ ſunt, rapinis, & iniquitatibus coparaſtis, ſicq; quod intus eſt calicis, immundũ eſt. ò ſtulti, nõ conſideratis, qđ qui fecit exteriorẽ partem calicis, & catini, fecit & quæ intus eſt. hoc dicit, quia Phariſæi his ablutionibus putabant ſe cultũ exhibere Deo: cũ igitur Deus vtriuſq; partis ſit auctor; vtraque mundanda erat. cum ergo lauatis exteriora vaſorum, & quæ intus ſunt, immunda facitis rapiendo, & fraude comparando ea, quæ in illis repoſitis [illegible]

 non

non ſic ablutio facienda eſt, non ſic mundities vera comparatur;verum,quod ſupereſt.i.quod ſuper vaſa eſt,ſeu quæ inſunt, ſeu inexiſtentia in calice, & catino,date in eleemoſynam:& ſic oĩa erunt munda; nẽpe pars calicis , & catini exterior , & interior. illa quidem lotione veſtra exteriori, quam facitis; hæc verò,ſi quæ apponitis intra vaſa,munda ſint,reſarciendo eleemoſynis , quæ male comparata reponitis in vaſis.conſonant huic expoſitioni,eamque confirmant,quæ apud Matthæum hñr ca. 23.Cæce munda prius,quod intus eſt calicis,& paropſidis; vt fiat id, qđ deforis eſt, mundum.quibus verbis,illud intus,& deforis,ad vaſa referuntur.idem nunc Lucas dicit, niſi quod Dominus adiecit modum mũdandi,quod intus eſt calicis, & catini, ſeu paropſidis; nempe ſi eleemoſynis mũdentur,quæ rapina ablata ſunt, & bene cõ paratis vaſa repleantur . Hac metaphora ſignificat Dñs, quæ fieri debent cum corpore,& anima noſtra: corpus.n.ſignificatẽ per id, quod deforis eſt calicis; anima verò per id,quod intus eſt.illud igitur,quod ſupereſt,ad id,quod in vaſis continetur,referendum eſt; idque Græca magis ſignificant, nempe inexiſtentia.i.exiſtentia in calice,& catino.non quod illa eadẽ dẽant da ri in eleemoſynas; ſed qđ tunc mũda ſunt, & deſinunt eſſe male parta ,cum reparatio prius fit per eleemoſynas , vt in ſequenti annot. magis explicatur. Hæc expoſitio videtur non ſpernenda , quamuis interpretum auctoritate ſit deſtituta.

ANNOTATIO LXXXVIII.

Eleemoſynis quomodo anima mundetur.

EXplicandum nunc eſt, quomodo eleemoſynis anima mundetur , & purgeť. in quo ſunt variæ patrum ſñiæ.primo quidem Auguſtinus Enchirid. cap.71. & 72. hanc Domini ſñiam adducens duo dicit: vnũ eſt,peccata venialia,& ſcelera,ac mortalia peccata,quæ per pęnitentiam quantum ad culpam remiſſa ſunt,mundari per eleemoſynam, quod intellige quãtum ad pęnam remanentem,vt paulo inferius declaratur. Alterum eſt,per eleemoſynã hãc non tantum intelligi debere, quæ cõiter fit in pauperes, ſed etiam generaliter omne officium,& opus, quod in vtilitatẽ proximi fit; ac ſi clarius diceret, opera miſericordiæ tã corporalia, quam ſpiritualia dicuntur hoc in loco eleemoſyna ; & per tãlia mundatur ac purgatur anima à venialibus culpis, & à mortalibus, quo ad culpam,per pęnitentiam remiſſis.

Secundo loco idem Auguſtinus ſer. 30. de verb.Dñi , abſolute hanc ſñiam interpretatur,nimirum,vt omnia peccata purget eleemoſyna, ẽt quoad culpam;vt tamẽ hoc verificet,eleemoſynę ſignificationem extendit ad omne opus bonum,quod homo ſiue in vtilitatem propriam,ſiue in alterius facit.ſic qui credit,qui pęnitentiam agit,qui alia facit,quibus etiam culpa deletur,dř ſibi facere eleemoſynam : ſuæ.n. animæ miſeretur, qui ei bene facit. talis eleemoſyna abſolute mundat animam à quocunq; peccato.Hac ratione ſoluit Auguſtinus argumentum contra ſñiam oppoſitum,nempe cum fides in Chriſtum eſſet neceſſaria ad mundanda peccata,& hi Phariſæi non crederent in eum, quomodo per eleemoſynam mundandi dñr ? reſpondet Auguſtinus,eleemoſynam etiam fidem complecti : nã qui aſſentit fidei,miſeretur,ac eleemoſynam facit animæ ſuę. At vero non vř iſta generalis ſignificatio accommodata præſenti ſñiæ:non.n.abſolute dř,date eleemoſynam, & ecce omnia munda ſunt vobis, vt ipſe Auguſtinus legit; ſed,quod ſupereſt,ſeu de veſtris facultatibus date eleemoſynam.quod aperte oſtendit Chriſtũ loqui de eleemoſyna corporali,quæ pauperibus erogatur: idq; intendit Saluator docere contra Phariſęorũ auaritiam.verba ẽt antecedentia, & ſequẽtia id comprobant: nam de rapinis,& iniquitatibus Phariſæorum locutus eſt,eiſq; opponit eleemoſynam ex proprijs; ſicque reſarciri peccata,quibus aliena rapuerunt. Adde cæteros Patres ſic interpretatos eſſe hanc eleemoſynam: vnde eam computarunt. Adde cæteros Patres ſic interpretatos eſſe hanc eleemoſynam: vnde eam cõputarunt inter illa opera , quibus à peccatis mundamur; vt habent Origenes lib. 2. in Leu.& Cyrill. hom.2. ibidẽ conſonat illud Dan.4. Peccata tua eleemoſynis redime,& iniquitates tuas miſericordijs pauperum. & Tobiæ 4. Eleemoſyna ab omni peccato,& à morte liberat,& patitur animam ire in tenebras.

Tertio igiť loco Baſilius reg.breu.reſp. 271.eleemoſynam,quæ fit in pauperes interpretatur,allegatq; illud Luc.19. de Zachæo,

chæo, dimidium bonorum meorũ do pauperibus. dicit tñ hanc eleemoſynam non mundare à quocunq; peccato, ſed à rapina, & defraudatione commiſſis, de quibus locutus eſt Dñs: peccata.n. quæ retegi poſſunt, contrariis factis bonis recompenſantur. rapina ergo, & fraudatio reteguntur, ſi homo contraria faciat; vt ex ijs, quæ hẽt, det paupetibus: qui.n. aliena rapuit, retexit malum factum, ſi ſua det, vt Zachæus faciebat. & re vera iſta expoſitio accõmodata eſt, quantum ad Saluatoris intẽtum, qui de rapinis, & defraudationibus Phariſæorũ locutus, quibus anima eorum immunda erat, hanc protulit ſnĩam. tñ quantum ad rem ipſam generalis eſt: eleemoſyna.n. mundat à ceteris ẽt peccatis, vti loca Scripturæ proxime citata probant: nõ quidem a culpis mortalium; hæc.n. fide, dilectione, ac pęnitentia delentur, ſed à pęnis relictis ex culpa. ſicque vera eſt doctrina, quam Auguſtinus in primo eius dicto docuit, cui cõſenſit Gregorius lib. 12. moral. cap. 23. immo Baſilius id ipſum inſinuauit, dicens eleemoſynam per ſe ſolam non mundare, ſed egere miſericordia Dei, ſanguine Chriſti, & pœnitentiæ fructibus. Hinc ſoluitur argm̃ Auguſtini ſuperius factum; non.n. eleemoſyna ſola mũdat abſolutè a culpis, ſed ſupponit fide, dilectione, & pęnitẽtia deletas; ipſa vero a relictis pęnis mundat. Quodam etiam modo etiã culpas delet, non quidem per ſe, ſicut pęnitẽtia, ſed quia impetrat a Deo ea, per quæ remiſſio culparum fit.

Vnum tñ dubiolũ reſtat: quomodo rapinæ compenſentur eleemoſyna; cum reſtituenda ſint, quæ male ablata ſunt, ijs, quibus ablata fuerunt: non.n. eleemoſynę fieri debent ex rapinis, & male ablatis, niſi qñ ignoram' eos, a quibus abſtulimus: tunc.n. in pauperes erogare debemus. Reſpondeo Chriſtum ſupponere alienã rem reddendam Dño; nec de hoc eſt ſermo, ſed de peccato, quod manet, ẽt reddita re aliena. ab hoc igitur peccato mundat eleemoſyna: quod quidem declarare poſſumus facto Zachęi. Si quẽ, inquit, defraudaui, reddo quadruplum: nẽpe reſtituo, quę abſtuli, & quidem multiplicatum ratione iniurię, & vt legi ſatisfaciam. ac pro ipſo peccato quod manet, ſubiunxit; dimidium bonorum meorum do pauperibus, hoc eſt, quod nũc dicit Dominus, quod ſupereſt, id eſt, de bonis veſtris, rapinis iam reſtitutis, date eleemoſynam, & ecce omnia munda erunt.

Sed væ vobis Phariſæis, qui decimatis mentam, & rutam, & omne olus, & præteritis iudicium, & charitatem Dei.

COMMENTARIA.

COminatur Phariſæis, quod non ſic faciant, nec ſic interiora eleemoſynis mundent: Væ, inquit, vobis, qui minima quędam legis ſeruatis: decimatis enim, id eſt, ſoluitis decimas minutorum quorundam puta mentæ, rutæ, & olerum; & tamen grauiora, & maiora mãdata præteritis; nempe iudicium, & charitatem: iudicium quidem nocendo alijs, & rapiendo aliena, contra leges iuſtitiæ; charitatem vero nõ miſerendo proximi, nec eleemoſynã pauperi conferendo. nõ ſolũ ergo rapinas, & iniuſtitias non recõpenſatis eleemoſynis, ſed & illas perpetratis contra iudicium; & eleemoſynas non facitis contra charitatem, quæ ſunt maioris momenti, quam decimas dare tales. Addit, Dei, quia charitate Deus diligendus eſt, & proximus: Phariſæi autem, nec Deum, nec proximum diligebant: qui enim non diligit proximum, nec diligit Deum. 1. Ioan. 3. Qui viderit fratrẽ ſuum neceſſitatem habere, & clauſerit viſcera ſua ab eo, quomodo charitas Dei manet in illo? & 1. Ioan. 4. Qui non diligit fratrem ſuum, quem videt, quomodo Deum, quem non videt, diligere poteſt.

ANNOTATIO LXXXIX.

Decimare Latinis quid Hebrais, & Græcis, & qua ſignificatione hoc loco accipiẽdum.

QVod Latine dicimus decimare, Hebręi ſignificãt verbo עשר Gręci aũt verbo ἀποδεκατόω. eſt aũt vtrumq; verbũ ambiguũ, nẽpe pro eo, qđ eſt decimas ſoluo, & pro eo, qđ eſt decimas exigo. In priori ſignificatione accipitĩ Gen. 28. Cũctorũ, inquit, quę dederis mihi, decimas offeram tibi. in Hebręo, & Gręco hñr verba prędicta. in poſteriori vero ſignificatione vſur-

patur 1.Reg.8. Greges, inquit, veſtros adde cimabit, vbi prædicta verba in Hebræo, & Græco habentur. Hinc fit, vt Latinū verbum ambiguum ſit ad ſignificationem vtramque; ſicut fęnerari ambiguum eſt: nā ſignificat vſuras ſoluo, & vſuras exigo. Eſt igitur difficultas in præſenti ſentētia, quę eadem hī Matth.23. vtro modo verbum hoc accipiendum ſit: ſunt.n. duæ oppoſitę ſententiæ. Hieron.n. primo loco, & Druthmarus Matth.23. in priori ſignificatione interpretantur, nempe pro eo, quod eſt exigere, ſeu accipere decimas, quam ſnīam ſecutus videtur Auguſt. in Enchir. ad Lauren. c.103. At vero ſecundo loco alij in poſteriori ſignificatione intelligunt, ſcilicet, quod Phariſæi decimare dicatur, quia ſoluebant decimas quam interpretationem ſecuti ſunt Chryſoſt. homil.74. in Matth. Hilar. can.24. in Matth & idē Auguſt. in Enchir. ad Lauren. cap.76. vbi hunc locū ex profeſſo explicat. & hanc interpretationem ſecutus videtur Gregor. in Paſt. p.3. admon.34. & Beda in præſenti eiſdem verbis Auguſt. vtens, & Euthymius: quib. doctoribus in commentario conſenſimus. Primo quidem, quia non erat Phariſæorū decimas accipere, ſed ſacerdotum, & Leuitarum: quod ex Luc. 18. manifeſtè probatur, vbi Phariſæus ille dicebat, decimas do omnium, quæ poſſideo, vbi Græce eſt idē verbum, quod in hoc loco legitur.

Secundo, quia ſequentibus non cohęret iſta Hieronymi expoſitio: nā loquitur de operibus bonis, quibus Phariſæi apparere ſancti volebant, quod nō in exactione, ſed in oblatione, & ſolutione decimarum poſitum eſt: non.n. lex, tam implebatur in exactione, quam in ſolutione; pręceptū. n. erat ſoluendi; ideo dicitur, Hæc oportuit facere, & illa non omittere.

Tertio, quia hęc eſt communior Patrū ſententia, vt ex dictis liquet. Quod autem ad connexionęm huius ſententiæ ſpectat. Auguſt. Enchirid. cap.76. & Beda, exiſtimant Chriſtum voluiſſe ſignificare, ſe nō ignorare eleemoſynas Phariſæorum, quæ erant oblationes decimarum; tamen eas non eſſe ſufficientes ad mundādum, quia præteribant iudicium, & charitatem, vt ſit ſenſus date eleemoſynam, & ecce omnia munda ſunt vobis; ſed vos nō eas eleemoſynas facitis, vt oportet, quia præteritis iudicium, & charitatem. probabilis eſt connexio, & ſenſus, & videtur conſentire Chryſoſtomus homil.74. in Matth. qui decimas eleemoſynas appellat. at hoc vnum diſplicere poteſt, quod non videntur computari inter eleemoſynas, de quibus nunc eſt ſermo, decimarum oblationes; idcirco aliter cōnexuimus in commentario. Vnū non eſt prætermittendum, quod Gregor. 3.p. paſt. admoni.34 Spiritualiter conſiderat; nempe factam mentionem decimarū in minimis quidem, ſed bene olentibus, quia ſimulatores Phariſæi, neglectis maximis, ea minima implebant, quæ humano iudicio late, longeq; redolent, quærentes hominum applauſum, & opinionem ſanctitatis, poſtpoſito timore Dei.

Hæc autem oportuit facere, & illa non omittere.

COMMENTARIA.

NE calumniæ locum Phariſæis daret, quaſi qui reprobaret decimas, ſubdit, eas quidem probando; tn̄ iuſtitiam, & charitatem præferendo. Hæc, inquit, oportuit facere, nimirū ſeruare iuſtitiæ leges, & charitatis, quod magis eſt neceſſarium; nec tamē omittere illa, nempe decimarum ſolutiones, quæ bonæ ſunt, & faciendæ, ſed illa grauiora. Hoc apud Matthæum cap.23. magis explicatur: cum enim præmiſiſſet eandem ſententiam de decimis, iudicio, & charitate, adiunxit, reliquiſtis, quæ grauiora ſunt legis, iudicium, charitatem, & fidem. Hęc oportuit facere, & illa non omittere.

ANNOTATIO XL.

QVidam recentiores exiſtimant decimas horum minutorum, nempe mētæ, rutæ, & olerum non fuiſſe lege præceptas, ſed Phariſæos, vt ſe legis obſeruantiſſimos oſtenderent, talia decimaſſe. Hæc tamen opinio non videtur mihi probanda, cui obſiſtunt, primo uerba Chriſti. Oportuit, inquit, illa nō omittere, ſi oportebat tales decimas non omittere, igitur tenebantur eas dare. Secundo, verba *An decima minutorū mentæ, rutæ, & olerū fuerint lege præceptę*

Chri-

Chriſti apud Mattheum: Reliquiſtis, inquit, grauiora legis, hęc comparatio fit cū leuioribus, ſed tñ legis; vtraque.n. lege erāt pręcepta. Tertio verba Leui. 27. Omnes, inquit, decimæ terrę, ſiue de pomis arborū, ſiue de frugibus, Domini ſunt. loco illius, de frugibus, in Hebręo eſt. De ſemine terrę. quod verbum comprehendit etiam prędicta. Preterea Deuteron. 14. Decimam, inquit, partem ſeparabis de cūctis frugibus tuis, quæ naſcuntur in terra, per ſingulos annos. in Hebręo eſt, decimando decimabis omnem prouentum ſeminis tui, quē producit ager annuatim. quæ verba ēt cōplectuntur prædicta. Quamobrem qui non darent decimas, nec eas offerent Deo, niſi ſm legē eſſent; hoc.n. illi vehementer ambiebant, videri nempe legis obſeruatores. Demum quinto, ita Hieron. ſenſit Matth. 23. hanc exponens ſnīam, & allegati Patres ita de his decimis locuti ſunt, ac de cęteris; quas nemo dubitat fuiſſe ſm legem. atque ita ſentiendum videtur, cum in contrarium nulla ratio probabilis faciat.

Væ vobis Phariſæi, qui diligitis primas cathedras in ſynagogis, & ſalutationes in foro.

COMMENTARIA.

PRoſequitur explicare crimina Phariſęorum, qui corporum lotionibus intenti referti erāt ſceleribus. Incuſat aūt eos ſuperbiæ, & ambitionis, q antecellere oēs alios cupiant. Diligitis, inquit, in Synagogis, in quibus cōuētus ſunt ad orandum, & ad legē prædicādū, primo ſedere loco, quaſi pſides, & ſuper alios. & in foro, locisq; publicis, vbi ab oībus videri poſſitis, diligitis ſalutationes hoīum, vt vos reuereātur, ac plurimi faciant. non aūt dicit, qui primas cathedras habetis, ſed qui diligitis, & cupitis, affectū, & deſiderium veſtrum in hoc cōuertentes, nec aliud præ oculis habētes, quā præcellere, & magnifieri ab hominibus. Hoc ipſum Matth. 23. dicitur: Amant, inquit, primos accubitus in cœnis, & primas cathedras in ſynagogis, & ſalutationes in foro, & vocari ab hominibus Rabbi.

Væ vobis, quia eſtis ut monumenta, quæ non apparent, & homines ambulantes ſupra, neſciunt.

COMMENTARIA.

HYpocriſim, ac ſimulatā Phariſęorū ſanctitatem arguit: erant.n. vt ſepulchra, quę quid intus ſit hoīes ambulantes ſupra ea nō vident; tales erāt Phariſæi, qui intus erant ſpurcitia peccatorum pleni: ea tamen nō apparebat hominibus, qui foris conſiderantes illos, ignorabāt quid intus lateret. Hoc intelligendum eſt, non tantum iuxta verba, ſed ex intentione illorū, qui cū tales eſſent intus, ſummo ſtudio procurabant fictis quibuſdā exterioribus operibus occultare ſcelera, & reputari ſancti: hoc autem hypocriſis eſt.

ANNOTATIO XCI.

APud Mattheum cap. 23. explicatior hēc ſnīa, Væ, inquit, vobis Scribę, & Phariſęi Hypocritę, quia ſimiles eſtis ſepulchris dealbatis, quę à foris parent hominibus ſpecioſa, intus vero plena ſunt oſſibus mortuorum, & omni ſpurcitia; ſic & vos, a foris quidem paretis hominibus iuſti, intus autem pleni eſtis Hypocriſi, & iniquitate. nec eſt contrarietas vlla, quod Lucas dicit monumenta non apparere; Matthęus vero apparere hominibus, quia hic loquitur de eo, quod eſt extra, ille vero de eo, quod eſt intra monumenta. *Conſenſus Matthæi, & Lucæ.*

Aduerte eum, qui peccata habet occulta, & bona opera facit manifeſta, nō ſemper peccare, nec Hypocritam eſſe: ſiu.n. is ea faciat, vt ſaltē bona talia faciat, ſatis faciat ue pręcepto de talibus operibus, non peccat. vt qui in peccato mortali eſt, & tñ ieiunat, audit ſacrum, aliquam facit eleemoſynā intentione benefaciendi, is non peccat in iſtis. Rurſus, ſi ea faciat, ne ſcandalo ſit aliis, qui eius opera obſeruant; aut ut aliis talia faciendi exemplum det, non peccat, nec hypocrita eſt. At vero cum ea facit, vt iuſtus, & ſanctus videatur, aliuſq; reputet, quam ſit; nec alium finem intendit, is peccat, & hypocrita eſt: & tales erant hi Phariſæi, qui cum intus ſimiles eſſent ſæpulchris, quædam opera exteriora faciebant, vt ſancti reputarentur. *Qui peccata hēt occulta & opera bona facit manifeſta, nō ſemper hypocrita eſt.*

Reſpondens autem quidam ex Legiſperitis, ait illi: Magiſter hæc dicens etiam contumeliam nobis facis.

COMMENTARIA.

ADerant quidã Legiſperiti, quando hæc Dominus aduerſus Phariſæos loquebat̃, aut forſan ſolus iſte, qui audiens, quæ contra Phariſæos dicebantur, de Chriſto conqueritur, dicens: Magiſter his tuis dictis non ſolis Phariſæis, ſed nobis etiam Scribis, Legiſq; doctoribus contumeliam facis. hæc iſte dixit, ſiue conſcientia propria motus, quia eadem faciebat, quæ Phariſæus: ſiue quia Legiſperiti, & Scribæ, ſocij erant Phariſęorum, eorumq; vitam probabant. Errabat iſte iudicãs Chriſti verba contumelioſa eſſe; non enim contumeliæ, ſed reprehenſionis erant; non ex odio, ſed ex zelo iuſtitię, & charitatis procedentia.

ANNOTATIO XCII.

Cõtumelia quid, & quo à conuitio differat.

COntumelia Græce ὕβρις eſt, q̃n quiſpiam aliquem verbis, aut factis in honore lædit: differt autem a conuitio, quod Græce dicitur λοιδορία; quod hoc verbis tãtum; illa autem ẽt factis committitur, vt notauit Baſilius in Iſai. cap. 2. eſt ẽt aliud diſcrimen: nam per contumeliam inhonoramus aliquem, opponẽdo crimina, & ea, quæ culpam concernunt: per conuitium aũt non tm̃ hæc, ſed etiam vitia naturæ, qualia ſunt, mente captus, ſurdus, caluus, & ſimilia, quæ animo irridendi, & iniuria afficiendi fiunt. Notat aũt docte Baſilius hom. in Pſal. 14. in illud (opprobrium non accepit,) contumeliam, ſeu conuitium conuenire cum correctione, quæ virtus eſt in materia: nam ſępe quæ per contumeliam, & conuitium alicui dicimus, eadem corrigentes proferimus: ſi quis. n. aliquem inſenſatum, hypocritam, aliudve ſimile appellet, poteſt & per correctionem, & per cõtumeliam hæc iactare. differẽtia igitur eſt in fine: nam qui contumelia afficit, vt confundat proximum, ea profert, & ibi ſiſtit: at qui corrigit, ea profert, vt emẽdet, & ſanet. Vltra hanc differentiam a Baſilio notatam eſt etiã altera, nempe in principio, & radice: nam contumelia, & conuitia ex odio, & iniuſtitia procedunt; vnde & contra charitatem, & iuſtitiam ſunt; at correctio ex dilectione, & zelo iuſtitiæ emanãt; vnde illa vitia, hæc virtus ſunt. Hinc ẽt ſequitur alia differentia: nam contumelia, & conuitium animo perturbato, & irato fiunt, nec modum ſeruant; at correctio, cũ mãſuetudine & modeſtia. Ex ijs facile eſt videre, quomodo iſte Scriba deceptus ſit: audiens. n. verba acria Chriſti, & quibus poſſet quiſpiam aliquem contumelia afficere, iudicauit Chriſtum contumelioſum; nec conſiderauit, vt debuit, non eo animo eſſe prolata à Chriſto, vt confunderet, & læderet eos, ſed vt ſanaret, & emendaret, vt ſæpe ſolitus erat; idque verbis, & factis alias oſtenderat. vnde cęcus, quod virtutis erat, adſcripſit vitio; & de eo, pro quo debuerat agere gratias, doluit, & conqueſtus eſt, non aliter, ac ſi infirmus iniuriæ tribuat, quod medicus cibum, & potum neget, vt eum à morbo graui liberet, quod phrænecticorum eſt.

Cõtumelia, & cõuitium à correctione quo differant, et in quo eadem conueniant.

At ille ait: Væ vobis Legiſperitis: quia oneratis homines oneribus, quæ portare non poßunt, & ipſi vno digito veſtro non tangitis ſarcinas.

COMMENTARIA.

CHriſtus videſ malitiam eius, qui cõſcientia propria perculſus, nolebat agnoſcere veritatem, ẽt ad eum dirigit reprehenſionem, & in ipſo cæteros etiam Scribas increpat. Væ, inquit, vobis Legiſperitis, qui oneratis homines, id eſt, imponitis populo, & turbis dura præcepta facienda, & vos digito non tangitis ſarcinas, id eſt, leuiora non facitis, nec quicquam, vel paruum, ex ijs, quę alijs iubetis, implere uultis. metaphorica eſt ſententia.

ANNOTATIO XCIII.

SImilem ſententiam Chriſtus protulit contra Phariſęos, & Scribas apud Matt. 23. vbi ſic inquit: Alligãt onera grauia, & importabilia, & imponunt in humeris hominum; digito aũt ſuo nolunt ea mouere. Hæc onera exiſtimo eſſe illa, quæ ipſi Scribæ, & Phariſæi in propriam vtilitatẽ confingebant,

fingebãt, aut contra, aut præter mandata Dei, legem proprio arbitrio declarãtes, de quibus dr̃ Matth. 15. Trãſgredimini mandatum Dei propter traditiones veſtras: nã Deus dixit; Honora patrem tuum, & matrem tuam; vos aũt dicitis, quicunque dixerit patri, vel matri; Munus quodcunque ex me eſt, tibi proderit, & non honorauerit patrem, & matrem. Hoc profecto onus grauiſſimum erat, quod imponebant populis; ipſi vero non obſeruabant, vel in minimo. Adiungit etiam ibi Dominus ex Iſaia, ſine cauſa colunt me docentes doctrinas, & mandata hominum. De his igitur arbitror loqui nunc Dñm, non de præceptis legis, de quibus non diceret Dñs. Alligant onera grauia, & importabilia; hoc. n. proprium erat Scribarum, & Phariſęorũ, qui alligaſſe dñr onera, quia p̄ceptis Dei, ac legis adiungebant duriſſima. & de talibus interpretatur hanc ſñiam Euthymius Matth. 23. & ante eum inter latinos Tertullianus lib. 4. contra Marcio. cap. 27. vbi hanc citans ſententiam, inquit; quæ onera taxat? quæ ipſi de ſuo exaggerabant docẽtes præcepta doctrinas hominum, commoda ſuorum cauſa iungẽtes domũ ad domum; vt quæ proximi ſunt, auferrent, clamantes populum, amantes munera, ſectantes retributionem, diripientes iudicia pauperum. Hæc ille.

Væ vobis, qui ædificatis monumenta prophetarum: patres autem veſtri occiderunt illos.

COMMENTARIA.

INcrepat eoſdem tam Legiſperitos, quam Phariſæos, quod ædificabant ſplendida ſepulchra Prophetis, quos eorum patres occiderant. cur autem hanc ædificationem vituperet, eiuſq; illos increpet, ſequentibus explicat verbis.

ANNOTATIO XCIV.

TErtullianus lib. 4. cõtra Marcion. cap. 27. dicit, non fieri comminationẽ iſtis ea de cauſa, quia ædificabant monumenta, quia id erat laude dignum; cum per id deteſtarentur peccatum patrum ſed comminatio facta eſt, quia erant filij illorum, qui occiderunt; Deus aũt caſtigat in quartam generationem; vnde peccatum parentum in eis puniendum, & vindicandum erat. Hæc ſñia non poteſt accommodari; nam verba, quæ ſequuntur, oſtendunt cauſam; nempe quia hoc ędificio teſtificabãtur iſti ſe conſentire delicto patrum, vt inferius magis explicabitur. Adde Deũ non caſtigare in quartam generationem peccata patrum, niſi quando filii imitantur illos. pręterea ẽt, quia non ſolum quarta generatio erat, quæ punienda dicebatur, ſed multo diſtantior; nam ab Abel iuſti occiſione puniuntur omnia homicidia iuſtorum in hac generatione.

Profecto teſtificamini, quod conſentitis operibus patrum veſtrorum: quoniam ipſi quidem eos occiderunt; vos autem ædificatis eorum ſepulchra.

COMMENTARIA.

QVid mali, ac reprehenſione, ac comminatione dignum contineat hoc opus ædificãdi Prophetarũ ſepulchra, explicat. profecto, inquit, hoc ædificio teſtificamini, & oſtenditis vos parentum operi, & delicto conſentire, ipſumque vobis complacere: nam illi occiderunt Prophetas, & iuſtos; vos autem ædificatis eorum ſepulchra. Quod, & ſi verbis ſignificetis facere in deteſtationẽ delicti patrum, honoremq; Prophetarum, tamen reuera eo facitis animo ac intentione, vt dum videmini zelum iuſtitię habere, ac deteſtari delictum occidendi, ac perſequẽdi Prophetas ac iuſtos, me, meoſq; diſcipulos iuſte perſequi, ac occidere credamini, ac me Prophetam, & iuſtum populo credenti diſſuadeatis. conſentitis ergo patrum homicidiis, in eiſq; cõplacetis; quia ipſis vos vtimini, per hæc ædificia fingentes abhorrere illorum peccatũ, vt videamini me, meoſque perſequi, & occidere zelo iuſtitiæ; & vt ſine timore id faciatis: nam vt dicitur Matth. 21. ſæpe nocere Chriſto tentarunt, ſed timebant populum, quia eum ſicut prophetam habebant. Voluerunt igitur videri iuſte perſequi, & ipſum occidere poſſe.

ANNOTATIO XCV.

Cur Chriſtus reprehendit Phariſæos, quod ſepulchra Prophetarũ ædificent, cũ id laudabile uideatur.

NON modica difficultas eſt inueſtigando ſenſum huius ſnīæ: nam ædificare ſepulchra ſplendidã martyribus, & ijs, qui pro iuſtitia paſſi ſunt, laude dignum eſt, vtpote opus religionis, & pietatis, & qui ex gentibus conuerſi ſunt, martyribus à maioribus occiſis, & templa, & ſepulchra ædificarunt: in eoque valde commendantur; cum id ſit, non quidem comprobare peccata maiorum, ſed potius reprobare, & deteſtari. legimus etiam 1. Machab. 13. Simonem magnificentiſſimum ſepulchrum ædificaſſe patri, & fratribus; nec id vituperatur. qua igitur ratione Scribæ, & Phariſæi nunc acriter increpantur, quod ædificent ſepulchra Prophetis, qui a patribus occiſi erant; quomodoue dr̄, peccatis cõſentire patrum, eo maxime, qđ apud Matthæum ſcriptum legimus ſic: ædificatis ſepulchra Prophetarum, & ornatis monumenta iuſtorũ, & dicitis: ſi fuiſſemus in diebus patrum noſtrorum, non eſſemus ſocij eorum in ſanguine Prophetarum. quę verba indicant hos ædificaſſe ſepulchra in honorem Prophetarum, & in deteſtationem peccati parentum; non autem per hoc conſentire, aut comprobare illud.

Pro huius difficultatis dilucidatione aduertendum eſt varias eſſe interpretum expoſitiones. Primo loco Sanctus Bonauentura interpretatur conſentire operi patrũ, idem eſſe, ac cõſentire patres occidiſſe Prophetas; vt idem ſit cũ illo, quod dicit Matthæus: Teſtimonio eſtis vobis, quod filij eſtis eorum, qui occiderunt Prophetas. dura autem vr̄ iſta interpretatio: nam plus ſignificat verbum conſentiendi, nempe aſſentiri & probare opus, & peccatum patrum: idem. n. eſt verbũ Græcum Roma. 1. Non ſolum qui agunt, ſed ẽt qui conſentiunt facientibus. Præterea ſi non aliud ſignificaretur, quam conſentire patres deliquiſſe, non erant ob hoc reprehenſione digni: cum igitur ſit acris reprehenſio, & comminatio, fatendum eſt hos conſenſiſſe peccato parentũ; ſicque omnes citati doctores intellexerunt verbũ hoc, licet variæ interpretationes ſint.

Secundo ergo loco Ambroſius, & Beda interpretantur hos Scribas non reprehendi, quod ædificarent ſepulchra Prophetarum; ſed quod patrum ſcelera imitarentur tentando occidere Chriſtum; & dum ædificabant ſepulchra, & patrum ſcelus ædificando deteſtarentur, in ſe ipſos ſnīam dãnationis retorquebant, qui ſimilia perpetrabant. dr̄ igitur teſtificari ſe conſentire operi patrum, ipſo ſuo opere, quo in Chriſtum inſurgebant. ſic Ambroſius & Beda interpretantur. At hec expoſitio non vr̄ accommodata verbis Euangeliſtę; nam per ea ſignificatur Iudęos teſtificari ſe conſentire peccato patrum hoc ipſo, quod ędificabant ſepulchra occiſorũ; nõ aũt dr̄ de opere, quo imitabantur peccatum illorũ; nam reddens cauſam Dn̄s, cur teſtificentur conſentire operi Patrũ malo, inquit; Qm̄ illi occiderunt Prophetas, vos aũt ædificatis ſepulchra eorum; nõ autem dicit, vos aũt imitamini opus, ſeu delictum eorum.

Tertio loco Euthymius Matth. 23. vbi verba Lucę hęc interpretatur, ſic exponit; comprobatis facta Patrum i. ea quodã modo ſuſcipitis, vtpote ędificando his, qui occiſi ſunt ſplendida monumenta, prędicatis audaciam homicidarum; id. n. eſt de ea gloriantium, eamque probantium. videremini ſiquidem in honorem eorum, qui occiſi ſunt, ornare monumenta ipſorum, & ad accuſationem patrum veſtrorum prędicta facere, niſi homicidium eorum imitaremini. Hæc Euthymius. ſumpta aũt ſunt à Chryſoſtomo homil. 75. in Matthæum. cuius ſenſus eſt, hos Iudęos, per hoc quod ædificant monumenta Prophetarũ dictos eſſe conſentire peccatis patrũ, qui eos occiderunt, quia imitabantur eorũ homicidia Chriſtum perſequendo; non quidẽ quod ędificando conſentirent, ſed quod viderentur conſentire; ille. n. vr̄ in honorẽ occiſi ędificare, qui non imitaĩ peccatum occidẽtis. Hæc ſnīa accommodatior eſt, quia magis accedit & conformaĩ verbis in hoc, qđ interpretatur, eo ipſo, quod ædificant, Iudęos dictos eſſe conſentire peccato patrũ. tñ non oīno ſatisfacit; nam Chriſtus non de eo, quod apparebat, ſed de ipſa veritate loquebatur, nempe Iudæos hos vere cõſentire peccato patrum per hoc, quod ędificabant monumenta, & non tantũ uideri conſentire, aliter nõ ita comminatus eſſet eos, niſi vere peccata patrũ cõprobarent.

Quarto loco quidam recentiores ſic interpretantur, nimirum hos Iudęos ſepulchra Prophetarum ædificaſſe intentione honorandi, non quidem occiſores patres, ſed occiſos Prophetas; tamen quia id

ob vanam gloriam,& laudis ambitionem faciebant, & ſimul patrum peccata imitabantur, ea de cauſa Dominum attribuiſſe eis,quod in honorem patrum facerent, & eorũ peccato conſentirent Hæc aũt expoſitio non vr̃ mihi probanda: nã quod in honorem patrum fiebat, & in deteſtationẽ peccati parẽtũ, nõ poteſt tribui illis vere,quia ex vana gloria fiebat; nec ea de cã dici potuerunt conſentire patrum peccato.imitatio etiam peccati non efficit ędificium factum in honorẽ Prophetarum contra peccatum patrum eſſe in honorem parentum.

His igitur omnibus prætermiſſis,ea expoſitio, quæ in commentario allata eſt, mihi viſa eſt accommodatiſſima.in cuius declarationem,& confirmationem aduertendum eſt ædificium ſepulchrorũ,ſi id tãtum,quod exterius eſt conſideremus, ambiguum eſſe:nam fieri potuit & in honorem,ac gloriam occidentium,ac etiam in laudem,& defenſionem occiſorum,& homicidarum deteſtationem.attendenda eſt igitur intentio ædificantium,per quam actus exterior modo vno, aut modo altero fieri poteſt,vt facile eſt vnicuique intelligere.& quãuis ſignis quibuſdam exterioribus poſſit præſumi intentio ſic, aut aliter: nam Chriſtiani ædificantes martyrũ ſepulchra,ex eo,quod Chriſtiani erant,& martyres confitebantur,viſi ſunt ex pietate,& religione ædificaſſe;at ſi gentes id feciſſent, vtique viderentur ex odio religionis,& in laudem homicidarum ędificaſſe; tamen rei veritas ex ipſa intentione pendet. Hoc ſuppoſito dico, Phariſæos, & Scribas hos ædificaſſe ſepulchra, exterius quidem pię ſe ferentes religionem,& laudem Prophetarum, delictique patrum deteſtationem: nam apud Matthæum legimus eos dicẽtes; Si eſſemus tempore patrum noſtrorum, nõ eſſemus ſocii eorũ in occiſione Prophetarũ; tñ interius intẽtio eorum pręcipua non erat hæc,ſed lõge cõtraria, non quidem quod intenderent patres honorare,quos ſciebant peccaſſe, & malefeciſſe occidẽdo prophetas, ſed quod vellẽt peccata patrũ detegere,& in memoriã populi reuocare,vt eo ſe protegerẽt,& & armarent ad occidendum Chriſtum,& diſcipulos eius,eo modo, quem explicuimus in cõmentario; nimirũ,vt dum ſe iuſtos ſimulant,finguntq; abhorrere à peccato occidendi Prophetas,& iuſtos, Chriſtũ perſuadeant non eſſe Prophetam, nec iuſtum,quẽ ipſi perſequebantur; ſicq; iuſte perſequi crẽderentur. Qui igitur in hac intentione ædificabant,conſentiebant peccato parentum per ipſum ædificium,non ꝙ crederent patres benefeciſſe occidẽdo Prophetas,ſciebant.n.illos peccaſſe, ſed quod ea intentione,& animo ædificabant, non vt peccatum tale deteſtarentur,ſed vt iuſti exiſtimarentur in perſecutione Chriſti,vterenturque peccato eorum ad perſequendum,& occidendum Chriſtũ, ac diſcipulos.hoc autem eſt delectari, & conſentire peccato tali;& vt Chryſoſt.hom.57.ĩ Mat. interpretatur,cõplacebant in operibus patrũ.Chriſtus igitur cognitor cordiũ, licet ipſi verbis proferrent ſe in deteſtationem delicti patrũ ædificare, & in honorẽ Prophetarũ;quia id ſimulatũ erat,& intentio pręcipua alio tendebat,ob id iuxta veritatem illos ĩcrepauit. idcirco apud Matthęũ ante hanc comminationem præmiſit verbum illud;Hypocritæ, ſignificans illos in hoc ędificio ſimul ſſe iuſtitiam,& religionẽ;cũ re vera maxime contra iuſtitiã, ac religionẽ agerent.verba etiã, quę poſt hãc ſnĩam ſequuntur apud Lucã,hunc eundẽ confirmãt ſenſum, vt in eorũ expoſitione manifeſtabitur.atq; hæc mihi vr̃ vera, & accõmodata huius loci interpretatio.non ergo ambitione, ad captandã vulgi gloriã iſti ędificabunt ſepulchra, vt aſſerunt Beda,& quidã recentiores; nec minus auaritia,vt dicit Albertus Magnus,nẽpe,vt populus excitaretur ad vota,& oblationes faciendas:non.n.iſti erãt Sacerdotes, quibus aliquid ex oblationibus obueniret; prætcrea etiam, quia iſtę intentiones non efficiunt,vt illi peccato parentũ conſentirẽt; ſed intentio illorũ pręcipua erat, ad Chriſtum occidendum,diſcipuloſq; perſequendũ,vti dictũ eſt.& ſic ędificantes, peccato parentum conſentiebant,& eo ſe protegẽtes ad ſimilia, & peiora homicidia perpetranda cõtra Chriſtũ,& eius Diſcipulos.

Propterea & ſapientia Dei dixit:

COMMENTARIA.

CONfirmat teſtimonio ſapiẽtiæ diuinę,quod dixerat.ſenſus aũt eſt: quia

quia vos conſentitis, & applauditis operi patrum, ædificãtes ſepulchra occiſorum prophetarum; vt ſic facilius, & tutius poſſitis & me, & meos diſcipulos occidere, ſimiliaq; opera patrare; idcirco diuina ſapiẽtia, quæ omnia prę ſcit, ac præ noſcit, etiam ſicut ego nunc dico, prędixit; nempe quæ ſequuntur, quibus præſignificauit cædes a vobis perpetrandas, quas etiam nũc ego pręnuncio. More prophetarum loquitur Chriſtus: illi enim dicebant: dicit Dominus; Chriſtus autem non Dominũ appellat, quia filius erat, ſed ſapiẽtiam Dei, nec etiã dicit: Deus dixit, ſed Dei ſapientia; tum vt ſeipſum ſignificaret, qui, vt Deus, ſapientia eſt Patris; tum vt certitudinem futuri indicaret: Dei enim ſapientia non fallitur. cætera in annotatione require.

ANNOTATIO XCVI.

Quid hic per Dei ſapiẽtiã intelligendũ, et qñ hæc ſunt dicta.

DIfficultas eſt, quid per hanc ſapientiã Dei itelligẽdũ ſit, & qñ hæc dicta ſint. Primo loco Ambro. & Beda interpretãtur Chriſtũ, ꝑ ſapientiã hãc ſeipſum intellexiſſe; ipſe.n. eſt ſapientia Dei. confirmat hoc ex verbis, quæ apud Matthæum habẽtur; vbi ait Chriſtus: Ecce ego mitto uos Prophetas, ſapientes, &c. ipſe igitur eſt, qui nunc de ſe dicit: Sapientia Dei dixit. Quãdo autem Chriſtus hæc dixerit, nam verbũ pręteriti eſt, nec Ambroſius, nec Beda explicant. Lyra autem reſpõdet tunc dixiſſe, quando apud Matthęum pronunciauit: Ecce ego mitto ad vos prophetas. quaſi nunc alleget, quod ante dixerat. tamẽ hoc non poteſt defendi: nam quæ Mattheus narrat, facta, & dicta ſunt poſt hęc, quę habentur à Luca, quando, nondum Chriſtus dixerat, quæ Matthæus ſcribit.

Secundo loco Sanctus Bonauẽtura, licet referat primã interpretationẽ, tñ adfert alteram, nẽpe ut Dei ſapiẽtia ſit ipſe Deus, qui ab æterno depoſuit, & decreuit mittere Prophetas, & Scribas, &c. hæc ẽt interpretatio non eſt accõmodata: nam quæ referuntur, dicta ſunt per modum locutionis externæ: Mittam, inquit, ad illos Prophetas, & ex illis occident.

Tertio loco Albertus magnus hãc ſapiẽtiam interpretatur Scripturã ſacrã, per quã Deus locutus dr̃, quæ ſequuntur, nimirũ: Mittam ad vos Prophetas, &c. & quia nõ vnus, ſed plures loci Scripturæ ſimul allegantur, ideo dictum putat (Dei ſapientia.) Senſus igitur eſt: Deus ipſe per Scripturas dixit: Mittam ad vos, &c. quam ẽt interpretationem probat Bonauẽtura. teſtimonia autem quę adducuntur, ſunt, tum ex illo Ierem. 7. Miſi ad uos omnes ſeruos meos prophetas per diem, conſurgens diluculo, & mittens, & non audierunt me, nec inclinauerunt aurem ſuam, ſed indurauerunt ceruicem, & peius operati ſunt, quàm patres eorum. tum ex illo. 3. Reg. 19. Domine Prophetas tuos occiderũt, & altaria tua ſuffoderunt. & Pſal. 78. effuderunt ſanguinẽ tanquam aquam in circuitu Hieruſalẽ. Hæc etiam interpretatio non vr̃ accõmodata: nam quę referuntur in allegatis teſtimoniis impleta erant iam multo ante, quam Chriſtus hęc diceret. quæ aũt dicũtur, tamquam futura narrantur; nec etiã leguntur facta, quæ nũc dicuntur, nempe: flagellabitis in ſynagogis veſtris.

Quarto loco Caietanus opinatur ꝑ hęc verba citari à Chriſto Scripturam quandam authẽticam, in qua talis propetia cõtinebatur, quæ Scriptura nunc habetur à nobis: at hoc ſine fundamento dr̃. Exiſtimo igitur aliter eſſe dicendum, Chriſtum hãc ſn̄iam pronunciaſſe antequam hęc diceret; vnde nunc loquitur confirmans quę prius dixerat per diuinam ſuam ſapiẽtiã, quę in eo, & per eũ loquebatur. Euangeliſtę autem non id ſcripſerunt; ſicut nec multa alia, quę dixit, & fecit Chriſtus: nec eſt nouum in Scriptura, quæ aliquando nonnulla refert, quaſi ante dicta; & tamen non ſunt ſcripta. Exempla habemus Ioã. 11. dicit Martha ad Mariam: Magiſter adeſt, & vocat me; & tamen non eſt ſcriptũ uocatam fuiſſe Mariam à Chriſto. Ibidẽ etiam dicit Dominus ad Martham. Nõne dixi tibi, quod ſi credideris, videbis gloriã Dei; & tñ hęc non ſcripſit Euangeliſta, quã dicta fuere. Simile nunc eſt. Dixit, inquit, ſapiẽtia Dei, & tñ nõ eſt ſcriptũ ab Euãgeliſta. ſcimus tamẽ ex hoc verba illa prius dicta eſſe à Chriſto. Ioann. etiam 8. dixerunt Iudæi. Nõne bene dicimus nos, quia Samaritanus es tu, & dęmonium habes? quando hęc dixerint prius, non habemus ſcriptum. Vnde notarunt Orig. hom. 26. in Ioann. & Chryſoſt. hom. 54. Iudæos ſæ

pe

pe illa dixiſſe, & tamen ſcripta nõ eſſe. hoc etiam cõfirmatur ex act. 20. vbi dixit Paulus: oportet meminiſſe verbi Ieſu; quoniam ipſe dixit: Beatius eſt dare, quam accipere, & tamen quando, & quibus dixerit, non eſt ſcriptum. Hoc etiam in veteri teſtamento factum eſt, nam Gen. 42. habetur; peccauimus in fratrem, videntes anguſtias illius, cũ deprecaretẽ nos, & non audiuimus, & tamen non legimus hanc deprecationem Ioſeph prius eſſe factam. hoc dicimus nunc: Chriſtus. n. dicit ſapientiam Dei dixiſſe, quæ ſequuntur; ipſe. n. iam id dixerat; tamen ſcriptum non eſt. exiſtimo autem ea dixiſſe diſcipulis ſuis.

Mittam ad illos Prophetas, et Apoſtolos, & ex illis occidẽt, et perſequẽtur.

COMMENTARIA.

HOc eſt, quod ſapientia dixit: prę nunciauit. n. quę populus Iudęorum facturus erat contra prophetas, & Apoſtolos, quos ipſe Chriſtus miſſurus erat ad eum: ex ipſis. n. quoſdã occiderunt, quoſdam perſecuti ſunt. Prophetę dicti ſunt, qui futura pręnũtiabant; aut qui myſteria fidei, & Scripturas interpretabant: Apoſtoli vero, quos nunc ſpeciali noĩe Apoſtolos dicimus, à Chriſto primo miſſos ad illuminandũ mundũ, & gubernandũ Eccleſiam. Erant Apoſtoli oẽs Prophetę, ſed non oẽs Prophetæ Apoſtoli; vtriq; tamen ad nouum teſtamentum pertinent, de quibus nunc eſt ſermo.

ANNOTATIO XCVII.

Illud, ex illis, ad quos referatur. et qui dicãtur Apoſtoli, que Prophetę

EVthymius Matth. 23. illud (ex illis) refert ad eos, ad quos miſſi ſunt Prophetæ, & Apoſtoli; vt ſit ſenſus; quidam ex Iudæis occiderunt, & perſecuti ſunt Prophetas. dicũtur quidam, vt ſignificetur nõ omnes talia perpetraſſe. At vero conuenientius refertur ad prophetas, & Apoſtolos in hunc ſenſum; quoſdam ex illis occiſos, quoſdam autem perſecutionem paſſos, ac expulſos fuiſſe ab eis, ad quos à Deo miſſi erant, vel quibus prophetauerant. Aduerte Bedam inter prophetas, & Apoſtolos diſtinguere, vt illi ad vetus, hi ad nouũ teſtamentum referantur; puto tamen id accommodate non dici: nam tota hęc ſententia ſpectat ad eos, qui a Chriſto miſſi ſunt, quoſque conſtituit in Euãgelica ſua Eccleſia. hæc eadem diſtinctio in veteri ẽt teſtamento fuit; nã quidã dicti ſunt Prophetæ, & Apoſtoli, nempe ij, qui non tantum prophetauerũt futura, & occulta prę nunciarunt, ſed etiam à Deo miſſi ſunt ad alios; ſic Moyſes Propheta, & Apoſtolus fuit, qui non tantum prædixit futura, ſed etiam miſſus eſt à Deo, iuxta illud Exo. 3. Ego mittam te ad Pharaonem. Similiter Iſaias, de quo dicitur Iſa. 6. Quem mittã? ita notauit Hieronymus Gala. 1. probans ſententiam & doctrinam hanc Hebræorum, adiungens prædictis Ioannem Baptiſtam fuiſſe etiam Apoſtolum, quia fuit etiam miſſus; dicitur enim Ioan. 1. de eo, Fuit homo miſſus à Deo; Apoſtolus enim Gręce idẽ ſignificat, quod Latine miſſus. non autem omnes antiqui Prophetæ miſſi fuerunt ad nunciandum aliquid aliis, & hi tantum Prophetæ dicti ſunt, & quãuis idem Hieronymus in Epiſt. ad Damaſum ſuperfluum hoc dicat, tamen veram eſſe doctrinam negari non poteſt in nouo autem teſtamento propter excellentiam miſſionis iam ſimpliciter dicuntur Apoſtoli. in hac igitur ſententia vtrumq; nomen accommodatur ijs, qui in nouo teſtamento ſunt: dicitur enim Epheſ. 4. & ipſe quoſdam dedit Apoſtolos, quoſdam Prophetas.

Vt inquiratur ſanguis omniũ Prophetarum, qui effuſus eſt a conſtitutione mundi a generatione iſta.

COMMENTARIA.

PRædicitur grauitas pœnæ, ac punitionis diuinæ contra Iudæos, q̃ occiſuri, & perſecuturi erãt Prophetas, & Apoſtolos. ſenſus eſt; Fiet, vt q̃a hęc generatio occidet, & perſequetur Prophetas, & Apoſtolos, ipſa puniatur, & pęnas det pro oĩ cæde, non ſolũ à ſe patrata, ſed ẽt pro perpetratis cõtra Prophetas à mundi exordio. particula, vt, non cauſam finalẽ, ſed conſecutionẽ ſignificat: vt ſit ſenſus; conſequetur, vt pp homicidia committenda à Iudæis his in Prophetas, & Apoſtolos, puniãtur

tur ipſi, non tantū propter hæc, ſed ēt
propter omnia alia perpetrata in alios
Prophetas à mūdi exordio. Illud (à ge
neratione iſta) cōnectitur cum verbo
(inquiratur) pertinet autem hæc ſen-
tentia cum præcedenti ad prædictio-
nem per Dei ſapientiam factam.

ANNOTATIO XCVIII.

Sāguinē alicuius de altero requireſ re. q̄d ſignificet i Scriptura.

PHraſis eſt Scripturæ, ſanguinem alicu-
jus de altero requirere, ſiue inquirere,
pro eo, quod eſt pęnas darę pro cęde per-
petrata: ſic. n. ſcribitur Gen. 9. De manu ho
minis, & de manu viri, & de manu fratris
requirā animā hoīs. & Gen. 42. Dixit fra
ter Ioſeph: en ſanguis eius exquiritur. i. ec
ce punimur, & pęnas damus ꝑ ꝑ peccatum
commiſſum in Ioſeph: & Ezech. 33. ſangui
nē eius de manu tua requirā. dr̄ igitur nūc
requirendus ſanguis oīum prophetarum
à generatione iſta, quia pęnas dabit, ac pu
nietur pro cæde omnium prophetarum.

Q̄ūo Iudęi puniēdi dicantur pro oībus homicidijs i prophetas perpetratis, quorum pluraipſi nō cōmiſerunt.

Eſt autem non paruā difficultas, qua ratio
ne Iudæi puniendi dicantur pro oībus ho
micidijs in Prophetas perpetratis, cū plu-
rima ipſi non fecerint. Primo quidē vr̄ ob
ſtare illud Deuter. 24. Non occidentur pa
tres pro filijs, neq; filij pro patribus, ſed v-
nuſquiſq; pro peccato ſuo morietur. Vnde
2. Paral. 25. Amaſias Rex Iuda dr̄ occidiſſe
ſeruos, qui occiderant patrem eius, non tn̄
filios ſeruorū, quia ſcriptū eſt in lege: Filij
non occidentur pro patribus. Secundo eſt
illud Ezech. 18. Anima, quæ peccauerit, ip
ſa morietur, filius non portabit iniquita-
tem patris. Tertio Exo. 20. dr̄ Deus vindi-
cans peccata patrum in filios vſq; ad ter-
tiam, & quartam generationem; at hic di-
citur à mundi conſtitutione, peccata vindi
canda in poſteros, quod eſt in quampluri
mas generationes vindicare. Quarto, quia
jam fuerant vindicata patrū illorū homi
cidia: nam Iudæi in captiuitatē Babyloni
cam traditi ſunt ꝑ ꝑ cędes perpetratas Pro
phetarum, vt notat Hiero. Threno. 1. quo-
modo igitur nunc ſanguis occiſorum Pro
phetarum à mundi conſtitutione, inquirē
dus dicitur à generatione hac?

In hac parte, quod ad loci huius inter-
pretationem ſpectat, multa dicunt docto-
res, quæ referā, Primo loco Hilar. c. 24. in
Matth. dicit Iudæos hos, quia imitati ſūt
peccata eorum, qui occiderunt Prophetas,
nō ſolū pęnas ꝓ ꝓprijs peccatis debitas
daturos, ſed ijs pœnis aggregandas eſſe a-
liorū homicidarū p̄cedētium pœnas, huic
ſnīę acceſſit Euthymius Matt. 23. q̄ nō tol
lit difficultatem propoſitam, ſed potius cō
firmat. & vr̄ idē ſentire Greg. lib. 15. Mor.
cap. 31. qui generaliter loquēs docet filiū,
qui peccatū patris imitatur, ēt peccato pa
tris conſtringi. Secūdo loco Hieron. Matt.
23. cui conſentit Beda ibidem, & in cōmē-
tarijs huius loci duas diſtinguit generatio
nes; vnam bonorum, alteram malorū: hæ
. n. ſimul procedunt ab exordio vſque in fi
nem mūdi: ſicut autem hi, qui occiſi ſunt
ad priorem; ſic homicidæ ad poſteriorem
pertinent. cum ergo in præſenti dr̄ ſangui
nem Prophetarum à principio mundi oc-
ciſorum, requirendum eſſe à generatione
hac, non intelligitur à ſolis Iudęis pęnam
omnē exigendam; ſed accipitur hic genera
tio pro tota generatione malorum; à qua
qua omniū pęna exigitur, hæc ab his, alia
ab alijs, non vt ſinguli pro omnibus pu-
niantur; omnes tamen, à quibus ſanguis
requiritur, ad generationem malorū vna
ſpectant, ſicq; ceſſat omnis difficultas pro-
poſita. At hęc interpretatio nō vr̄ poſſe ac
cōmodari huic contextui, tum quia parti
cularis mentio fit de Iudæis: dr̄. n. Hieruſa
lem, quæ occidis prophetas, &c. relinquetē
domus veſtra deſerta, & non me videbitis
à modo; tū etiā quia cōminationis huius
terror contra Iudæos factus eſt, qui imita
bantur patres ſuos, in quos punitionis vē
turæ magnitudo ſignificatur, iuxta pecca-
ti, ac ſceleris grauitatem: acerbiores enim
daturos pęnas Chriſtus prænunciat, ſicut
grauius peccarunt, quàm patres:

Tertio loco accommodatius Chryſoſto
mus hom. 75. in Matthęum, de Iudęis prę
ſentibus, qui Chriſtū, & ab eo miſſos pro-
phetas, & Apoſtolos occiderunt, ſentētiā
interpretatur: qua autem ratione ſanguis
omnium Prophetarum præcedentium ab
ijs exquirendus ſit, explicat ſic, nempe, q̄
hi, quia aliorum præcedentium peccata,
& qualiter pęnas dederint, nouerunt, & ta
men emendati nō ſunt, ſed eorum potius
peccata imitati, grauiores, q̄ illi penas da
bunt. Exemplū ponit de Cain, & Lameche
ille enim dicitur ſeptuplum puniendus; at
Lamech, quia poſt illum peccauit, nec pec
catum, ac pęnam illius agnoſcens ſe emē-
dauit,

dauit, ſeptuagies ſepties puniẽ. Sic iſti Iudæi grauiſſime ſuper omnes priores puniẽdi prænunciãtur: & hoc eſt ſanguinem occiſorum Prophetarum omnium ab hac generatione requiri debere. doctrina iſta Chryſoſtomi vera eſt, nimirum grauius peccare, grauiorique dignum pęna, qui peccato, & punitione alterius agnitis non reſipiſcit, ſed eum imitatur: eamq; docet, & eodẽ exemplo Cain, & Lamech confirmat Baſilius reg. breu. reſp. 47. tamen non videtur ſatis accommodata huic loco expoſitio: dicitur enim hic, omnium prophetarum occiſorum à mundi exordio ſanguinem requirendum à generatione hac; nec tamen ſingulorum homicidia nouerat: plures. n. multo occiſi ſunt, quã Scriptura ſacra meminerit, immo ſæpe puniuntur multi ob peccata aliorum, quæ illis ignota fuerũt; quod & Baſilius loco citato notauit. nam Ioſue 7. ob peccatum Achan, priuſquam detectum eſſet, multi ſunt percuſſi. Præterea peccatum vnius in aliis punitur, etiam ſi non ſunt id imitati: nam 2. Reg. 2.. Dauid numerauit exercitum; & tamen exercitus percuſſus eſt. præterea maius, quid in comminatione hac continetur, quam ſit illud; nempe grauius peccaſſe Iudæos hos, acerbiorique eſſe dignos pœna: hoc enim non dicitur proprie ſanguinem occiſorum præcedentium exquiri à poſterioribus.

Quarto igitur loco Auctor imperfecti in Matth. qui Chryſoſt. tribuitur homil. 46. tres profert interpretationes, quarum vna, quæ quarta eſt in ordine, ſic ſe habet, vt ſicut iuſtis prioribus promiſit Deus Chriſtũ venturum, non tamen eum exhibuit, niſi generationi poſteriori, ita Deus comminatus eſt malis, & iniquis hominibus mala multa, quæ intulit poſtea huic generationi Iudæorum, contra quam Chriſtus loquebatur; ſicque dicuntur peccata præcedentium ab ea exquiri. Altera, quæ ordine eſt quinta: vt ſicut bona opera iuſtorum præcedentium non potuerunt mereri tantum bonum, quantum in Chriſto datum eſt poſterioribus, ſic ſcelera priorũ iniquorum non meruerunt tantam pęnam, quãta illata eſt Iudæis occiſoribus Chriſti. illorum enim peccata ſimul non æquarũt grauitatem peccati occidẽdi Chriſtũ. Tertia, quæ eſt ordine ſexta, nimirũ, Deus nõ ſtatim caſtigauit, ſed expectauit, diſtulitque punitionem; quanto autem diutius expectauit, tanto ſeuerius poſtea puniuit generationem vltimam Iudæorum: ſicq; dicuntur peccata præcedentiũ puniri in ea. Hæ ſunt tres interpretationes ab Auctore imperfecti traditæ, contra quas multa dici poſſent, quæ libens omitto, eo ſolo contentus, quod facile erit vnicuique comprehendere, ea omnia accommodari vix poſſe verbis Saluatoris.

His igitur prætermiſſis, aliiſq; quæ quidam alij proponunt, quæ mihi omnium accommodatiſſima intelligentia, & explicatio viſa eſt, exponam. Duobus modis vnius peccatum in altero vendicari poteſt; vno quidem, quando pœna debita cõmitẽti tale peccatum, transfertur, & infertur alteri. Altero, quãdo propter peccatum vnius, ab altero exigitur pœna proprij peccati, quæ aut nulla, aut non tanta exigeretur, niſi ille alius peccaſſet. hoc ẽm declaratur exemplo tali: ſunt multa homicidia in aliqua ciuitate perpetrata, quæ Prĩceps aut diſſimulauit, aut leuiorem pro eis intulit pœnam: poſt hæc quiſpiam alius homicidium commiſit, quod Princeps facile condonaſſet, aut parum pęnę inflixiſſet delinquenti, at tot homicidijs irritatus & exacerbatus, non tantum non condonat, ſed ſeueriſſime delinquentem punit, integram pœnam pro ſcelere commiſſo inferens. Hoc caſu dicitur hic vltimus homicida puniri pro multis; & illorum homicidia exigi affirmamus in eo; non quod pœnę ſingulorum homicidiorum ab illis perpetratorum huic infligãtur, ſed quod pro proprio peccato totam debitam recipiat pœnam, quam non reciperet, niſi illorum homicidia præceſſiſſent. nulla hic iniuſtitia fit cum hoc vltimo homicida; quia quidquid patitur, ipſius peccato debetur: ſed negatur ei miſericordia ob aliorũ crimina. Simile quid eſt in caſu noſtro, nõ ĩtulit Deus pęnã Iudæis occiſoribus Chriſti, & Diſcipulorum eius, ob peccata pręcedentia, quaſi quę illis debebantur, iſtis infligeret: ſed quia tot ac tanta homicidia patrata ſunt ab hominibus prioribus, nec ab eis ceſſare voluerunt, decreuit Iudæos hoſce poſteriores ſeueriſſime punire, & pęnas ab eis exigere, quę tanto ſceleri debebantur; quæ, ſicut eorũ peccatum fuit omnium grauiſſimum, fuerunt etiam acerbiſſimæ: & eo magis, quia poſt tot ac tãta ho

Peccatũ uniꝰ duobus modis põt in altero uĩdicare.

micidia

micidia noluerunt reſipiſcere, ſed in peius profecerunt ſi enim credidiſſent Chriſto, nec feciſſent ea, quæ dicuntur, vtique ſanguis præcedentium non eſſet in eis requiſitus. Quod docte Hilarius can. 24. in Mat. notauit dicens: Si creditum ei fuiſſet, non ſolum extra pęnam necis Prophetarum fides credẽtium fuiſſet, ſed illam ipſam Dominicæ paſſionis ſententiam eſſet venia conſecuta. Hæc ille. vbi nota: etiamſi occidiſſent Chriſtũ, ſi poſtea credidiſſent, nec occidiſſent miſſos à Deo, ſanguis non eſſet Prophetarum requiſitus. Sic dicitur ſanguis omnium Prophetarũ occiſorũ à principio mundi exquiri ab iſta generatione Iudæorum incredulorum; ſolet enim apud nos, quo magis multiplicãtur peccata, ẽtſi puniti ſint peccantes, ſeueriores exigi pœnas ab iis, qui vltimo delinquunt; nihilq; remitti pęnarum, quæ iis debentur.

Hæc expoſitio viſa eſt mihi omnẽ difficultatem euacuare propoſitã; & huius dominicę ſententiæ ſenſum elucidare: quod etiam in ſolutione propoſitorum argumẽtorum perfectius oſtendetur: quã ẽt indicauit Origen. tract. 26. in Matth. & vt̃ eadem cum illa tertia allata ab auctore imperfecti, vt ſupra diximus, non tamen ab eis ita explicata.

Ad primum facilis eſt reſponſio: prohibet enim ibi lex, ne pęna debita peccato vnius, inferatur alteri, qui in eo peccato partem nõ habet: quomodo nõ dicuntur peccata eorũ, qui occiderũt prophetas à principio mundi exquiri ab his Iudæis, qui ob propria homicidia puniti ſunt: dicitur que ſanguis illorum requiri ab ipſis, quia proprij peccati pęnas, aut tam acerbas, & graues non ſuſtinuiſſent, ſi non tot homicidia pręceſſiſſent.

Ad ſecundum de Ezechiele, Cyprianus epiſtola 52. & Auguſtinus libro quinto in Pentatheu. cap. 42. verba Ezechiel. de culpa interpretantur; nimirum neminem peccatorem effici, reumque culpę peccato alterius, niſi proprio tñ. Sanctus Thomas aũt, 2. 2. q. 108. ar. 4. de pęna ſpirituali interpretatur; at verò contextus Ezechiel. aperte indicat procedere de pęnis temporalibus, quas ſæpe Deus pro peccatis infert; de iis enim conquerebantur Iudæi, quod ob patrum peccata ipſi affligerentur. nos igitur facile ſoluimus, nempe procedere verba hæc modo priori; ſcilicet Deum non caſtigare nec punire filios ob peccata patrum, niſi & ipſi peccatum habeant, propter quod digni ſunt pœna, quam Deus exigit aliquando ob parentum culpas. Aduertendum autem eſt in Scriptura legi infantes aliquando punitos ob parentum delicta: Nam Numeror. 16. Dathan, & Abiron peccantes cum omnibus ſuis etiam paruulis abſorpti ſunt. nihil tamen in his ſine peccato fit. nam infantes ob peccatum originale temporali pęna digni ſunt, etiam morte; vt notarunt Ambroſ. lib. 1. de Abraham. cap. 6. & Auguſtinus libr. 22. ciuit. c. 22.

Ad tertium de vindicta ſumpta à Deo in tertiam, & quartam generationem, dicimus primo eam vindictam non accipi, vt ibidem conſtat Exod. 20. niſi generatio ſimiliter peccet, & peccato ſit infecta. Dicet quiſpiam, ſit hoc ſane; non tamen ſumet, niſi in quartam generationem; at hoc loco ſumitur in multo remotiorem generationem. Aduertendum ergo eſt, dupliciter exigere Deum pęnas propter aliorũ peccata, loquor autem iuxta modum explicatum, nempe quando propter peccata vnius, aut quorundam exigit pœnas ab aliis debitas propriis ipſorum peccatis. vno quidẽ modo puniẽdo priores in poſterioribus, nẽpe patres, quatenus filii ſũt res patrum, & ad eos pertinent: ſic non punit niſi vſq; in tertiam, aut quartam generationem, iuxta id, quod allegatum eſt Exod. 20. ad hanc enim generationem communiter peruenire poſſunt ſuperſtites patres, ſic etiam Principes punit in populo præſenti, quia res eorum eſt; quod docet Iuſtinus in explicat. quæſt. gen. reſp. 138. affirmans punire hos in his tãquam in rebus eorum. Altero modo punit Deus poſteriores ob priores, vt fit in caſu noſtro; ſicque nullus eſt terminus perſcriptus immo quanto plures præcedunt peccantes, tãto à poſterioribus ſuorum criminum grauiores exquiruntur pęnæ. & hæc eſt legitima ſolutio euacuans difficultatem, quæ oriri poteſt ex his duobus locis Scripturę.

Ad quartum, fatemur multos dediſſe pœnas homicidiorum ab ipſis, & a patribus perpetratorũ hoc tamen nõ impedit, quod poſteriores modo prædicto puniantur. immo eo acerbiori ſunt pœna digni, quod peccato aliorũ à Deo etiam vindica-

ab nō reſipuerunt. per hanc ergo doctrinā non ſolum ſententia præſens elucidatur, & difficultates euacuantur, ſed etiam ſatis fit oppoſitionibus Paganorū, & Hęreticorum, & Iudæorum. Pagani enim ut refert Iuſtinus in explic. quæſt. gen. reſp. 138. arguebant Deum iniuſtitiæ, quod ob aliorum peccata tam multos puniuiſſet. reſpōdet Iuſti. puniſſe quoſdam ob aliorum delicta, quatenus illi ad ipſos peccantes pertinebant: hæc autem reſponſio non plene ſatisfacit. ideo dicimus, punitos quidē multos, ob alios, tamen non ſine proprio peccato, propter quod ea pœna digni erant, exacta autem eſt aliorum cauſa, vti explicatum eſt; in quo nec veſtigiū iniuſtitię eſt, etiam apud homines, a quibus ſæpe ſimilia fiunt. de Hæreticis autem refert Orige. hom. 8. in Exod. quoſdam audientes Deū caſtigare patres vſque ad quartam generationem, & ſimilia finxiſſe duos Deos; vnū iuſtum, ſed non bonum, qui talia faciebat; huncq; dixerunt auctorē veteris teſtamenti. Alterum aūt bonū, auctorem noui teſtamenti, & Patrem Domini noſtri Chriſti. idem refert Hieronymus Ezech. 18. hęc fuit hæreſis Marcionis, vt tradit Tertullianus lib. 1. contra eundem: & plane eſt contra catholicam veritatem, quam impugnarūt multi antiqui patres. omiſſis omnib⁹, quę ad rem præſentem non faciūt, apparet ſtoliditas eorum, nam militat argumentum contra eos nam quomodo ille Deus iuſtus eſſe poteſt, vt ipſi dicunt, ſi pro aliorū peccatis punit quoſdam? Adde hanc pręſentē ſententiam militare contra ipſos: nā Chriſtus ipſe, qui auctor eſt noui teſtamenti cōminatur puniendos Iudæos poſt ſe ob peccata, & homicidia perpetrata à principio mundi contra Prophetas: de qua ſentētia dicemus in expoſitione ſequenti. Nos autem reſpondemus, ita pro aliorum peccatis quoſdam puniri, vt ob propria peccata tali pęna ipſimet digni ſint. De Iudæorū autem quærela habemus ipſorum verba Ezechielis 18. dicebant enim, via Domini non eſt æqua: patres enim peccauerunt, & dentes filiorum obſtupuerunt. Quibus idem dicimus, quod & Paganis, & Hæreticis dictum eſt. Atque hæc pro præſentis ſententiæ explicatione ſatis eſſe duximus.

Ab Abel, vſque ad ſanguinem Zachariæ, qui perijt inter altare, & ædem.

COMMENTARIA.

COnnectitur hæc ſententia præcedēti; explicat enim quę peccata pręcedentia punienda ſunt in generatione hac pręſenti. ſanguis igitur occiſorum Prophetarum, incipiendo ab Abel, qui occiſus eſt à Cain, primo, vſque ad Zachariam vltimum, qui inter ædem, id eſt, eam partem templi, quæ dicitur ſanctum; & altare, id eſt, altare holocauſtorum, occiſus eſt, exquiretur à generatione īcredula, quæ occidit Chriſtū, ac perſecuta eſt diſcipulos eius, nōnulloſque eorum interfecit. propter homicidia ergo hæc, quæ perpetrauit, ſanguis omnium occiſorum iuſtorum requiretur; dum eius peccatorum pœnæ vſque ad vltimum exigentur.

ANNOTATIO XCIX.

EPiphan. hęre. 42 refert Marcionē eraſiſſe, & deleuiſſe totā hanc integrā ſnīam ab illis verbis incluſiue: propterea Dei ſapientia, &c. vſque ad hæc: quæ propoſita ſunt. per ea. n. cogebantur fateri Deū vnū, & eundem noui, & veteris teſtamenti, qui puniebat peccata priorū in poſterioribus: at nō potuit cęcus eradere multa alia, quę illū de errore conuincunt. occurrunt autē duo examinanda, vnum eſt in Abel, alterū in Zacharia.

In primis Abel hunc eſſe illū, qui à fratre Cain in mundi exordio occiſus eſt, docet Hieronymus, dicēs nullam eſſe in hoc ambiguitatē, idq; oſtendit verbum illud (à conſtitutione mundi) ſunt aūt aliquot in hac re difficultates. vna eſt, quia dr̄ ſanguis Prophetarum exquirendus, ab Abel vſq; ad Zachariā, & tamen nō legimus prophetam fuiſſe Abel. Reſpondeo Lucā nomine prophetarum comprehendiſſe iuſtos, qui vitæ exemplo veritatis fuerunt doctores: propheta enim etiam dr̄ ueritatis interpres. cui cōſonat quod apud Mat. ſcribit: vt veniat, īquit, ſup uos oīs ſanguis iuſtus, q effuſus eſt ſup terrā, à ſāguine Abel iuſti.

Abel hic nominatus frater, Cain eſt, et quō propheta dictus eſt

Altera

Cur de Abel hic facta mẽtio. Altera difficultas eſt, quare mentio facta ſit de Abel Theophylactus, & Euthymius reſpondent id factum, quia occiſus eſt per inuidiam à fratre Cain, quod ſignificabat cędem Chriſti factam a Iudæis per inuidiã. Beda dicit id factũ, quia Abel paſtor erat, & interfectus in agro; Zacharias autem in templo, vt vtroq; ſignificaretur martyres Chriſti aſſumendos ex vtroque ſtatu, Laicali, & Eccleſiaſtico. Quidam alij reſpondent, quia ſanguis Abel dr̃ clamaſſe vindictam de terra. Omnia autẽ hęc non videntur accommodate dici: ea potiſſima cauſa videtur; nimirum, quia ille fuit primus occiſus inique, & iniuſte, ac primus omnium martyr. Chriſtus aũt volens ſignificare magnitudinem pœnæ Iudæis infligendam ob aliorum cædes iuſtorum, meminit primi omnium.

Tertia difficultas eſt, qua ratione sãguis Abel exquirendus eſt à Iudęis: cu Abel nõ ſit occiſus ab vllo generationis Iudæorũ: nam Cain non fuit pater huius generationis, quæ non a Cain, ſed à Seth originẽ ducit: Quidam recentiores reſpondent generationem Iudæorum fuiſſe ab Exordio mundi, & à Cain trahere originem ex parte matris: nam filij Seth coniuncti ſunt cũ filiabus Cain. at vero nõ eſt, cur ad hęc recurramus; cum & primus Iudæorum pater in Scriptura dictus ſit Abraham. dicendum ergo eſt, quando Deus punit quoſdã ob peccata aliorum modo prædicto, nõ ſolum vindicare peccata parentum, ſed aliorum quorumcunq;. ſicque exquiritur ſanguis iuſtorum occiſorum à Iudæorũ parẽtibus, & ab ijs, qui pręceſſerunt à conſtitutione mundi, eo maxime quia Iudæis manifeſtata erant per Scripturas ſcelera illorum omnium, & multorum pœnæ, quorũ exemplo à talibus ſe continere debebant. atque hæc de Abel dicta ſint.

ANNOTATIO C.

Quis fuerit iſte Zacharias à Xp̃o hoc loco nominatus. MAior difficultas eſt in Zacharia; ſcilicet quis iſte fuerit: in quo ſunt multũ diſcordes antiqui Patres: legimus enim in Scriptura tres nomen Zachariæ ſortitos eſſe. primus fuit ſummus Sacerdos, filius Ioiadæ, qui à Ioas rege Iudæ fuit interfectus i atrio domus Domini, de quo fit mẽtio Paralip. 24. Alter fuit poſt ipſum, qui inter Prophetas minores vndecimus nominatur, diciturq; filius Barathię, qui fuit in vltimis temporibus captiuitatis Babylonicę, & Zorobabel filij Salathiel. Tertius fuit in diebus Chriſti, nempe pater Ioannis Baptiſtæ, ſummus Sacerdos, & propheta, de quo Lucas cap. 1. ſcripſit. Eſt igitur difficultas, de quo horum nunc ſit ſermo.

Primo loco Hieronymus in præſenti exiſtimat eſſe primum, qui a Ioas fuit interfectus. cuius ratio potiſſima eſt: nam huic conuenit, quod nunc dicitur, nempe occiſum eſſe inter tẽplum, & altare. conſẽtiũt huic ſententiæ Beda, Druthmarus, & recentiorum maxima pars.

Secundo loco Chryſoſt. in hom. de natiuit. Ioan. Baptiſtæ, quæ habetur tom. 2. opinatur eſſe Zachariam ſecundum, nempe Prophetam inter minores computatum: huic enim quadrat nomen: dicitur enim filius Barachiæ, vt ex eius prophetia conſtat; exiſtimatq; Chryſoſtomus hunc eſſe, cuius meminit Iſa. cap. 8. dicens. Adhibui mihi teſtes fideles, Vriã ſacerdotem, & Zachariam filium Barachiæ.

Tertio loco quidã alij tenent eſſe tertiũ Zachariam, patrem Ioannis Baptiſtę, quẽ occiſum dicunt inter templum, & altare. Hæc autem opinio eſt communis Græcorum Patrum, quam ſequuntur Origenes cap. 13. in Matth. & tract. 26 in eundem. Petrus Martyr Archiepiſcopus Alexãdrinus in ſuis canonibus approbatis in 6. Synodo; can. 9. Baſi in hom. de humana Chriſti generatione, Greg. Nyſſen. in orat. de sãcta Chriſti natiuitate, & Titus Boſtrenus, in commentario huius loci. Epiphanius in lib. de vita, & interitu prophetarum, patrẽ Ioannis Zachariã refert inter templum, & altare occiſum. Tertullianus etiam in Scorpiaco idem dicit: nam Zachariam affirmat occiſum inter templum, & altare; & perennia reliquiſſe cruoris ſigna in ſilicibus. qđ non poteſt intelligi, niſi de patre Ioannis. refert has tres ſententias Chryſoſtomus tacitis auctoribus, in hom. 75. in Matth. & in nullam inclinat. *Quo ſanguis Abel à Iudæis exquirendus.* Eſt autem aduertendũ quamuis hi citati doctores conueniãt Zachariam patrẽ Ioannis eſſe eũ, de quo Saluator loquitur nunc, eſſeq; occiſum inter templũ, & altare; tamen diſcordãt in cauſa interfectionis eius. nam Petrus Martyr tenet occiſum fuiſſe Herodis iuſſu; quia quando hic occidi iuſſit infantes propter Chriſtum, ille occultauit infantem ſuum

quando hic occidi iuſſit infantes propter Chriſtum, ille occultauit infantem ſuum Ioannem Baptiſtam. de qua re diximus ſupra c. 3. conſentire videtur Epiphanius loco citato, affirmans ab Herode fuiſſe interemptum. Origenes vero, & Baſilius dñt occiſionis eius cauſam eſſe, quia Mariam matrem Chriſti, poſtquam filium peperit, quod omnibus notum erat, eam in locum templi virginibus deputatũ recepit, nouam natiuitatem cum virginitate affirmans: idque dicunt non ex Scriptura, ſed ex antiquis traditionibus ad eorum tẽpora peruenientibus cognitũ eſſe. Gregorius autem Nyſſenus confirmat eandem traditionem, dicitq. Zachariam ita feciſſe cum Beata Virgine; tamen occiſum fuiſſe, quia Chriſtum natum aſſeruit naturæ totius regem. Iudæi autem timentes nomen Regis propter Cęſarem, interfecerũt eum inter templum, & altare. Conſentit cum Gregorio Cyrillus Alex. lib. aduerſus Antiomorphitas. Titus Boſtrenus cauſam cædis vtramque dicit; nempe & eam Baſilij, & Origenis, & hanc Gregorij; licet vtramq; adſcribat Gregorio, quaſi duas dederit cauſas necis. at reuera Gregorius, licet referat primum, nempe Zachariam in locum Virginum recepiſſe matrem Domini; tamen cauſam cędis ponit doctrinam illam, Chriſtum regem eſſe naturæ. Hæc ſunt, quę patres Græci de cauſa interfectionis ſentiũt; qui tamen cõueniunt in interfectione inter templum, & altare, & quod hic Zacharias ſit, cuius non fit mentio à Domino. Epiphanius autem hære. 26. Gnoſticos hęreticos cauſam interfectionis huius Zachariæ adduxiſſe refert, quam quia vana eſt, & blaſphema, ſilentio pręterimitto hoc notans, etiam illos hæreticos conſenſiſſe in interfectione Zachariæ, licet miſcuerint cum veritate impietatem, & errorem; fuerunt tamen proximi temporibus Apoſtolorum.

Quarto loco Alcuinus in homilijs per ſe collectis ex varijs doctoribus, in quadã homil. ex Henrico, in verba Matt. 23. vidẽs quantũ ad hiſtoriam firmum ſenſum haberi non poſſe ad allegoricum cõfugit, dicens per Abel intelligi oẽs iuſtos occiſos ab exordio mundi vſq; ad Chriſti aduentum, & paſſionem; per Zachariam aũt oẽs martyres à paſſione Dñi vſq; ad finẽ mũdi, qui dicuntur occiſi inter templũ & altare, altare, id eſt, paſſionem & mortẽ Chriſti: & templum, id eſt, ingreſſum in regnũ cęleſte, qñ corporibus reaſſumptis iuſti recipientur in cęlum. noĩa aũt quadrare dicit: nam Abel interpretaĩ luctus, vapor, funiculus. quæ noĩa conueniunt ijs, qui ante aduentum Chriſti fuerunt: conſiderantes. n. ſe exules à Paradiſo, in luctu & mæſtitia erant, præſentemq; vitam tanquam vaporem, & tranſitoriam cõtemnentes ad funiculum, & ſortem ſupernæ hęreditatis properabant. Zacharias aũt interpretatur memoria Dñi, ſiue memorãs, & recordãs Dñi, quod accõmodatur ſanctis poſt Chriſti aduentum: hi. n. conſiderantes ſe Dñi paſſione redẽptos, eum ſemper in memoria habere, ac condignas gratiarum actiones illi agere ſtudent. Hæc ille. Quæ non ad literalem, ſed ad ſpiritualem ſenſum faciunt. nos aũt illum inquirimus nunc; nõ aũt hunc. Hæc oĩa ſunt, quæ ex antiquis Patribus habemus. Vt aũt quid in hac controuerſia mihi probabilius viſum ſit aperiam, nonnulla proponam. primo Zacharias, cuius nunc mentionem Dñs facit, nõ eſt ille, qui à Ioas fuit occiſus, cuius hiſtoria refertur 2. Paralip. 24. Multa ſunt, quę mihi perſuadent à ſnĩa Hieronymi recedere. in primis, hic dr̃ filius Ioiadę, at Zacharias noſter filius Barachiæ. conatur Hieronymus rñdere huic argumento dicens, Ioiadam apud Hebræos ſignificare iuſtitiã, Barachiam autem benedictum Dñi. quid ex hoc concludat Hieronymus non video: ſi enim vult dicere idem eſſe nomen, quia idem ſignificat, ſtare non poteſt: ſunt enim diuerſæ ſignificationes. ſi vero velit dicere, dictum Barachiam, quia fuit benedictus à Dño, non ſatisfacit: nã dr̃ ſic fuiſſe nuncupatum: & vt vno verbo dicam, argumentum non ſoluitur. confugit Hieronymus ad aliam ſolutionem, nempe in Euangelio, quo Nazaræi vtuntur legi, nõ Barachiæ, ſed Ioiade filium. at cum noſtra lectio ſit canonica, qua vtitur Eccleſia, ea amplectenda eſt, non alia. Quidam alij aliud reſpondent, nempe fuiſſe Binomiũ: nam vocabatur Ioiadas, & Barachias. hæc reſponſio antiqua eſt, quam refert Chryſoſtomus hom. 75. in Matth. iſta autem euaſio non videtur alicuius momẽti; cum ex Scriptura hoc ſolum nomen Ioiadæ habeatur: nec eſt credendum Chriſtum alio nomine vſurum, ſi hunc nominare voluiſ-

Auctoris ſentẽtia.

ſet, quā eo, quod erat in Scriptura. manet ergo argumenti efficacia; nempe Zachariā illum à Ioas interfectum, non Barachiæ, ſed Ioiadæ filium fuiſſe, vnde cōſtat diuerſum fuiſſe ab hoc noſtro. Eſt ēt aliud argumentū. nā ex Scriptura non conſtat illū interfectū inter templū & altare: nā 2. Paralip. c. 24. vbi ſolum hiſtoria hæc deſcribitur, interfectus refertur in atrio domus Dñi: cōſtat aūt tria atria fuiſſe in tēplo; in quo aūt ſit occiſus, Scriptura nō exprimit. immo ex genere interfectionis vr̃ potius in atrijs alijs eſſe occiſum: nam lapidatus eſt, nec eſt probabile inter templum, & altare, vbi ſacerdotes ſoli erant, iniectos lapides: nec Chriſtus, ſi hunc ſignificare voluiſſet, alijs verbis vſus eſſet, quā Scripturæ, vt Iudæi intelligerent, de quo ſermo erat. Adde ēt aliud argm̄, quod me multū mouet. nam cū poſt illum Zachariam fuerint interfecti Eſaias, Hieremias, & alij multi, non inuenitur ratio efficax, cur Chriſtus ſanguinem Prophetarum requirēdum dicat vſq; ad Zachariā; cū reuera ēt ſanguis poſteriorū Prophetarū ſit requiſitus, non minus, quam Zachariæ. ꝑꝑ hæc, ſnīa Hieronymi non eſt viſa mihi accommodata.

Secundo Zacharias hic noſter nō eſt ille Propheta, qui inter duodecim minores numeratur. in hoc recedo à ſnīa Chryſoſtomi, idq; mihi perſuadent nonnulla primo quidem quia non legimus Zachariā hunc occiſum eſſe: de morte. n. eius nō cōſtat in Scriptura; nec veriſimile eſt Chriſtum affirmaſſe Iudæis, quod alias illis erat ignotū. Adde Epiphanium lib. de vita Prophetarum aſſerentem hunc Zachariam deceſſiſſe in vltima ſenecta, & cū Aggæo in Iudæa ſepultum. idem dīt Dorothæus lib. de vita Prophetarum; ſcilicet obijſſe in graui ſenecta. Secundo, quia Zacharias hic non erat Sacerdos, vnde non vr̃ occiſus eſſe inter templum, & altare, qui locus erat Sacerdotum trium. Tertio quia ab hoc vſq; ad Chriſtū multi interceſſerunt anni, in quibus iuſti multi perſecutionem paſſi ſunt inter Iudæos; & alios occiſos fuiſſe probabile eſt: nō ergo erat, cur vſq; ad hunc ſanguis occiſorum requirendus diceretur à Iudæis. Hieronymus adiungit aliud argm̄: nam, inquit, tēpore huius Prophetæ vix ruinæ templi erant, non ergo occidi potuit inter ædem, & altare. hoc tñ argm̄ non vr̃ multum efficax: nam templi reædificatio cōpleta eſt anno ſexto Darij; vt conſtat ex lib. 1. Eſdræ c. 6. at ex eodē Propheta c. 7. habemus ipſum prophetaſſe anno illius quarto: facile ergo eſt illum perueniſſe vſq; ad ſextū, aut eo anno quarto iam eſſe templum, & altare conſtructum. Poſſet quiſpiam pro hac opinione opponere, quia iſte Propheta dicitur filius Barachiæ, quod nomē quadrat dicto Saluatoris. dico verum eſſe; tamen nō is ſolum dictus eſt filius Barachiæ: nā Iſaias c. 8. teſtes adhibet Vriam ſacerdotē, & Zachariam filium Barachiæ. qui quidē Zacharias non fuit ille Propheta, vt putauit Chryſoſtomus: nā Propheta fuit multis annis poſt Iſaiam, cuius tempore fuere Vrias, & Zacharias. non igitur ex nomine ſumitur argumētum: nam potuit etiā alius eſſe Zacharias filius Barachię prę̄ter prædictos, qualē doctores multi exiſtimarūt fuiſſe Zachariā patrē Ioānis Baptiſtę.

Tertio mihi probabiliſſima omniū ſententia viſa eſt, Zachariam hunc eſſe patrē Ioannis Baptiſtę: quod mihi perſuaſi ꝑꝑ nonnulla quædam primo quidē quia plures Patres antiquiſſimi ita ſenſerūt, vt ſupra viſum eſt. Secundo, quia cum ex vna parte Chriſtus mentionem fecerit Abel iuſti, qui fuit in mūdi exordio, videbatur conſonum ex altera parte referre alterum vicinum; & proximum aduentui Chriſti, poſt quem aduētum erat ſanguis horum requirendus. at illi duo Zachariæ præceſſerunt aduentū ſup a. quingentos annos; & poſt illos multi ſunt interfecti Iuſti, quorum ſanguis erat exquirendus. Tertio quia Chriſtus apud Matthęum loquens cum Scribis, & Phariſæis præſentibus de hoc Zacharia, dixit: Quem vos occidiſtis, ſignificās pręſentem, & proximum Zachariam illos. n. iſti non interfecerunt. quo argumēto vtitur Origenes tract. 26. in Matth. ad probandum hunc Zachariam fuiſſe Patrem Ioannis. Quod ſi dicas, Scriptura non narrat filium Barachiæ, nec occiſum eſſe inter templum, & altare. reſpondeo, illo tunc temporis ea fuiſſe manifeſta illis, quibus cum loquebatur Chriſtus, qui viderunt, & occiderunt.

Quarto ꝑꝑ traditionem antiquam, quā Origenes, Baſilius, & alij teſtant. nec obiectio Hieronymi efficax eſt: inquit enim, ſumptam eſſe ex apochryphis libris. fateor apochryphos eſſe; quia non ſunt canonici;

nonici; non tñ ideo ſequitur oĩa in eis cõtenta eſſe falſa: nam & Iudas in ſua epiſtola ex Apochrypho citauit prophetiam Enoch, quæ veriſſima eſt. antiquiſſimi aũt illi patres nõ ita facile recepiſſent, niſi ex multorũ teſtimonio tunc accepiſſent veritatem traditionis. Adde duo eſſe in hac hiſtoria, quæ diuerſa ſunt. vnum eſt interfectio Zachariæ, in quo omnes illi cõcordãt alterum eſt cauſa interfectionis; & in hac varij ſunt: certius igitur eſt illud, quã hoc. nos; probamus interfectionem; cauſam autem non ita certo affirmamus, licet pro[b]a[b]ile ſit nobis omnes ſimul cauſas cõcurriſſe. atque hæc ſunt, quæ de huius ſententiç explicatione ſentimus. Dicet quiſquiam, cur non meminit Christus de interfectione Ioannis Baptiſtç? ideo id factum, vt Iudæorum prą ſentium culpam improperaret, quorũ opera Zacharias erat interfectus; Ioãnes aũt potius ab Herode, & Herodiade, & matre eius, interfect⁹ eſt.

Ita dico vobis, requiretur ab hac generatione.

COMMENTARIA.

Confirmat, quod per Dei ſapientiam prædictum erat: nam ſupra dixerat: propterea Dei ſapientia dixit, mittam, &c. recitata ergo ſapientiæ Dei ſententia, eam confirmat dicens: ita profecto, ſicut dictum eſt per Dei ſapiẽtiam, requiretur omnis ſanguis iuſtus ab Abel vſque ad Zachariam, à generatione iſta præſenti, nempe ab ipſis, & filijs, ac filiorũ filijs: hi enim omnes ad vnam pertinent generationem.

ANNOTATIO CI.

Non expreſſit Dñs apud Lucam, quomodo ſanguis exquirẽdus erat; at poſtea apud Matthæum, eadem repetens, ex parte explicuit dicens, relinquetur domus veſtra deſerta. quo verbo duo indicauit. vnum eſt malum ſpirituale: populus enim ille futurus erat non populus Dei, ſine fide, ſine Euangelio, ſine gratia. quod Daniel. 9. prædixit: Non erit, inquit, populus eius, qui eum negaturus eſt. & Oſeas c. 1. Voca nomen eius, non populus meus; quia vos non populus meus, & Saluator

Expoſitio verborũ Matthæi, quibus oſtẽditur pœna inſtigẽda Iudæis.

Matth. 20. minatus eſt dicens: Auferetur à vobis regnum Dei. Alterum eſt illud excidium inſigne per Romanos factũ, quo populus vaſtatus eſt, & in captiuitatem, ac miſeriam extremam redactus: quæ pœna, ac punitio ſuperauit omnem captiuitatem, & omnem afflictionem, quam ante paſſus erat populus. vtrunque malum indicat hoc verbum, ſeu iſta ſententia: relinquetur domus veſtra deſerta. quod Iſaias cap. 1. pulchre indicauit tribus exemplis, ſiue ſimilitudinibu[s]: Derelinquetur, inq̃t, filia Sion, vt vmbraculum in vinea, & ſicut tugurium in cucumerario, & ſicut ciuitas, quæ deuaſtatur. duo ſignificat primũ; tertium autem indicat ſecundum. Adiecit alteram ſñiam Matthæus: Non, inquit, me videbitis amodo, donec dicatis: Benedictus qui venit in nomine Dñi; per quã ſignificauit punitionis præcedentis durationem, quæ erit vſque ad ſecundum aduentum Christi in fine ſęculi. toto hoc tẽpore erũt Iudęi derelicti, & non populus per perfidiam, & incredulitatem, eruntq; toto orbe diſperſi, & exules, donec in fine temporũ agnoſcant verum Chriſtũ, & cõuertãtur ad eũ. q[uo]d Oſeas cap. 3. prædixit: Dies, inquit, multos ſedebunt filij Iſrael ſine rege, & ſine Principe, & ſine ſacrificio, & ſine altari, & ſine Ephod, & ſine theraphim; & poſt hæc reuertentur filij Iſrael, & quęrent Dominum ſuum, & Dauid regem ſuum; & pauebunt ad Dominum, & ad bonum eius, in nouiſſimo dierũ. Hęc ille. Hoc eſt, quod nunc dicit Dñs: non me videbitis amodo, id eſt, poſt paululum, nẽpe paſſionem meam, donec dicatis: Benedictus, q̃ venit in nomine Domini, id eſt, donec in fine ſæculi me agnoſcatis, & cõfiteamini verum Meſſiam. Hęc ſatis de his.

Væ vobis Legiſperitis, quia tuliſtis clauem ſcientiæ, ipſi non introiſtis, & eos, qui introibãt, prohibuiſtis.

COMMENTARIA.

Comminationem dirigit in Scribas, & legis doctores: quia tuliſtis, inquit, id eſt, vſurpaſtis, & arrogaſtis vobis clauem ſcientiæ, ſcilicet poteſtatem, & munus tantum vos non introiſtis per fidem credendo in me, ſed etiam populum per meam doctri

nam, & miracula diſpoſitum ad credẽdũ prohibuiſtis, & doctrinis falſis, ac minis impediſtis, ne crederet, nec reciperet eum, qui recipiendus erat, nempe me. metaphora eſt clauis, per quã res clauſæ & occultæ aperiuntur, & manifeſtæ fiunt.

ANNOTATIO CII.

Quis ſit clauis ſcientia. Ambroſius ſer. 8. legit: abſcondiſtis clauem ſcientiæ, & clauem hãc interpretatur Chriſtum ipſum, quem legis doctores occultarunt, & abſconderunt, ne a populo crederetur. Euthymius autem Matth. 23. aliter exponit: ſuſtuliſtis nempe fidem de populo fidem Chriſti dicit eſſe clauem, quæ introducit ad rectorum dogmatum ſcientiam. Beda cum Ambroſio conuenit in verbi ſignificatione; tamen clauem ſcientiæ intelligit Chriſti humilitatem, quam Scribæ, & Phariſæi in lege, & prophetijs intelligere noluerunt, nec ab alijs intelligi permiſerunt. Vltimo loco Tertullianus lib. 4. contra Marcion. ca. 27. clauem ſcientię dicit eſſe legis, ſeu Scripturæ interpretationem, quam Scribæ habebant; & tamẽ nec ad intellectum eius peruenerunt credendo in Chriſtum, nec alios peruenire ſiuerunt, nec aditum eis præſtiterunt. verbum Græcũ, ἤρατε, ſignificationem recipit Euthymij, & Ambroſij; vt idẽ ſit, quod de medio tollere, & abſcondere. Mihi in hac parte, quantum ad clauis explicationem, viſa eſt ſententia Tertulliani recta, & accõmodata; vt idem ſit, quod poteſtas interpretandi legem, & Scripturas, per quas veritas Chriſti agnoſcenda erat, iuxta illud Ioan. 5. Scrutamini Scripturas: illæ enim ſunt, quæ teſtimonium perhibẽt de me. quod etiam ſequitur Ambroſius hoc in loco: clauem enim explicat doctrinam diuinæ cognitionis, quam Scribas vſurpaſſe ſibi dicit. quod autem ad verbum (tuliſtis) ſpectat, maiorem exiſtimo eſſe ſignificationem, quam expreſſit Tertullianus, nempe habetis clauem; verbum enim Græcum ἤρατε, amplius ſignificat; ſcilicet eripuiſtis vobis, & arrogaſtis. non quod non haberent poteſtatem, cum doctores eſſent legis, ſed quod ſic ſibi tam tribuerint, quod neminem permitterent Scripturas interpretari, ſuumque ſenſum omnium ſenſui pręponerent, quaſi ſoli eſſent, qui eas intelligerent: quod ad peccati grauitatem eorum pertinet. cum enim tantam ſibi vſurparent auctoritatem; nec crediderunt in eum, quem Scripturæ indicabant; nec alios credere volentes, & ad fidem diſpoſitos, permiſerũt: quod fuit grauiſſimum ſcelus: qui enim alios docere veritatem debuerunt, non ſolum errare fecerunt, ſed volentes diſcere veritatem, ab ea auerterunt. Huic interpretationi conſenſit Ambroſius in commentario. nam hanc explicãs ſententiam dicit Scribas vſurpaſſe doctrinã diuinæ cognitionis. Matthęus c. 23. alio verbo vſus eſt: Clauditis, inquit, regnum cælorum ante alios, id eſt, ſenſum Scripturarum, per quas ad Chriſtũ agnoſcendum perueniendum eſt, obſcuratis, & peruertitis, vt nec ipſi credatis, nec alios credere ſinatis: nam doctrinis falſis, ac minis retinebant populum, ne crederet in Chriſtum; dicebant enim turbis: Non eſt hic homo à Deo, qui ſabbatum non cuſtodit. Ioan. 9. & ibidem dicitur, eos conſpiraſſe, vt ſi quis eum cõfiteretur Chriſtum, extra ſynagogam fieret. Dicet quiſpiam: Apud Matthæum hanc ſententiam Chriſtus protulit contra Phariſæos, & Scribas; quomodo nunc ad ſolos Scribas loquitur? Reſpõdeo, horum fuiſſe Scripturas, & Legem interpretari; quod ſi Phariſęis etiam hoc idem oppoſuit, ideo factum eſt, quia multi ex Phariſæis erant etiam Legiſperiti, & Scribæ.

Cum autem hæc ad illos diceret, cœperunt Phariſæi, & Legiſperiti grauiter inſiſtere.

COMMENTARIA.

Phariſæi de iuſtitia præſumentes; & Legiſperiti ſcientiam Legis iactantes, cum Chriſti reprehenſiones, & comminationes audirent, præ ſuperbia, quæ correctionem ab altero non patitur, cœperunt grauiter Chriſto inſiſtere, id eſt, vrgere cum varijs quæſtionibus, & interrogationibus doloſe propoſitis, vt ſtatim dicitur.

AN-

ANNOTATIO CIII.

Græcorũ exemplarium lectionem varia in hoc loco.

VAria reperitur lectio in Græcis exemplaribus. vna eſt cuius meminit Euthymius; habetur enim ἐλέγχειν, id eſt, arguere, & diſputare. Altera eſt, quę habetur in Complutenſi, & alio quodam exemplari, συνέχειν, id eſt, comprimere. Tertia eſt cõmunis, quã ſequitur vulgatus ἐνέχειν, quod Enthymius vertit, moleſtos eſſe; & iraſci; vulgatus autem inſiſtere, & ſimul interrogationibus ei imminere; vt confunderent, ne valeret ſingulis reſpondere; & fieret, quod ſtatim ſequitur, nempe, vt conarentur extorquere ab eo reſponſiones non conſideratas, nec ex animo præparato emanantes; vt ipſi ſe id obtinere poſſe falſo ſibi perſuaſerant.

Et os eius opprimere de multis.

COMMENTARIA.

COeperunt etiam os eius opprimere de multis, id eſt, ab ore eius extrahere reſponſiones de multis interrogationibus repentinas, & extemporales, ac nõ præmeditatas; vt ſic haberent aliquid, de quo eum accuſarent: quod verba ſequentia explicant. cæci iſti minus ſentiebant de Domino, quam par erat, putãtes Chriſtum aliquid inconſiderate poſſe loqui, ſi repente ad multa reſpondere vigeretur.

ANNOTATIO CIIII.

GRæcum verbum eſt, ἀποστοματίζω, quod apud Græcos idem ſignificat, quod ex memoria dicere. recte autem Euthymius interpretatur, nempe extemporales, & non conſideratas reſponſiones doloſarum interrogationum expetere. exiſtimabatur iſti, ſi ſic Chriſtus reſpondiſſet, poſſe eum aliquid proferre, vnde illũ poſſent accuſare. Non autem ſic eſt intelligẽdum, os opprimere, quaſi cœperint os Chriſti claudere, id eſt ſilentium indicere: tunc enim non quadrarent ſequentia, nẽpe: quærentes aliquid capere de ore eius, vt accuſarent eum.

Inſidiantes ei, & quærentes aliquid capere de ore eius vt accuſarent eum.

COMMENTARIA.

ECce cur de multis interrogãtes, extemporales, & non conſideratas reſponſiones expetebant: ei enim inſidiabantur, & ſolicite incumbebãt, vt ſi aliquod poſſent verbum venari, vt accuſarent eum. non attendebant vitia, & ſcelera propria, de quibus benigne corrigebãtur, vt ſe emendarẽt: & ab ore corrigentis pendentes, vel minimum verbum expiſcari volebant, vt ei nocerent. quæ autem iſta ſint, quæ interrogabant; quæ vero Chriſtus reſponderit, Euangeliſta expoſuit.

ANNOTATIO CV.

Inſidiantes cur d cantur Iudæi.

INſidiati dicuntur, quia ſingula verba obſeruabant, animo doloſo, vt anſam, & occaſionem arriperent nocendi ei. idcirco ea interrogabant, in quibus ſibi perſuadebant, poſſe ſe aliquid ex reſponſione arripere, de quo accuſarent. Dices, cur Dominus cum hos inemendabiles nouerit, correxit? Reſpondeo, id factum, tum vt quod ex parte ſua erat faceret, & in ſuis actionibus iuſtitiam oſtenderet; tum etiam vt ſaltem turba eorum hypocriſi, & ſimulata iuſtitia non falleretur; nec crederet conatibus eorum auertentium illam à Chriſti ſequela.

Finis Capitis Vndecimi.

FRANCISCI
CARDINALIS TOLETI
IN SACROSANCTVM
LVCÆ EVANGELIVM
COMMENTARII.

CAPVT DVODECIMVM.

MVLTIS *autem turbis circumſtantibus, ita vt ſe inuicem conculcarent, cœpit dicere ad Diſcipulos ſuos: Attendite à fermento Phariſæorum, quod eſt hypocriſis. Nihil autē opertum eſt, quod nō reueletur: neq; abſconditum, quod non ſciatur. Quoniam quæ in tenebris dixiſtis, in lumine dicentur: & quod in aurem locuti eſtis in cubiculis, prædicabitur in tectis. Dico autem vobis amicis meis: Ne terreamini ab his, qui occidunt corpus, & poſt hæc non habent amplius quid faciant. Oſtendam autem vobis quem timeatis: timete eum, qui, poſtquam occiderit, habet poteſtatem mittere in gehennam. ita dico vobis, hunc timete. Nonne quinque paſſeres væneunt dipondio, & vnus ex illis non eſt in obliuione coram Deo? Sed & capilli capitis veſtri omnes numerati ſunt. Nolite ergo timere: multis paſſeribus plures eſtis vos. Dico autem vobis: Omnis, quicumq; confeſſus fuerit me coram hominibus, & Filius hominis confitebitur illum coram angelis Dei: qui autem negauerit me coram hominibus, negabitur corā angelis Dei. Et omnis, qui dicit verbum in Filium hominis, remittetur illi: ei autem, qui in Spiritum ſanctum blaſphemauerit, non remittetur. Cum autem inducent vos in ſynagogas, & ad magiſtratus, & poteſtates, nolite ſoliciti eſſe qualiter, aut quid reſpondeatis, aut quid dicatis. Spiritus enim ſanctus docebit vos in ipſa hora quid oporteat vos dicere. Ait autem ei quidam de turba: Magiſter, dic fratri meo vt diuidat mecum hæreditatem. At ille dixit illi: Homo, quis me conſtituit iudicem, aut diuiſorem ſuper vos? Dixitq; ad illos: Videte, & cauete ab omni auaritia: quia non in abundantia cuiuſquam vita eius eſt, ex his quæ poſſidet. Dixit autem ſimilitudinem ad illos, dicens: Hominis cuiuſdam diuitis vberes fructus ager attulit: & cogitabat intra ſe, dicens: Quid faciam, quia non habeo quo congregem fructus meos? Et dixit: Hoc faciam: Deſtruam horrea mea, & maiora faciam: & illuc congregabo omnia, quæ nata ſunt mihi, & bona mea, & dicam animæ meæ: Anima, habes multa bona poſita in annos plurimos: requieſce, comede, bibe, epulare. Dixit autem illi Deus: Stulte, hac nocte animam tuam repetūt à te: quæ autem paraſti, cuius erunt? ſic eſt qui ſibi theſaurizat, & non eſt in Deū diues. Dixitq; ad Diſcipulos ſuos: Ideo dico uobis: Nolite ſoliciti eſſe animæ veſtræ quid manducetis: neq; corpori, quid induamini. Anima plus eſt quam eſca, & corpus plus quam veſtimentum. Conſiderate coruos, quia non ſeminant, neque metunt, quibus non eſt cellarium, neq; horreum, & Deus paſcit illos. Quanto magis vos*

gis vos

gis vos pluris eſtis illis? Quis autem veſtrum cogitando poteſt adijcere ad ſtaturam ſuã cubitũ vnum? Si ergo neq; quod minimum eſt poteſtis, quid de cæteris ſoliciti eſtis? Conſiderate lilia quomodo creſcunt: non laborant, neque nent: dico autem vobis, nec Salomon in omni gloria ſua veſtiebatur ſicut vnum ex iſtis. Si autem fœnum, quod hodie eſt in agro, & cras in clibanum mittitur, Deus ſic veſtit: quanto magis vos puſillæ fidei? Et vos nolite quærere quid manducetis, aut quid bibatis: & nolite in ſublime tolli: hæc enim omnia gentes mundi quærunt. Pater autem veſter ſcit quoniam his indigetis. Verumtamen quærite primum regnum Dei, & iuſtitiam eius: & hæc omnia adijcientur vobis: Nolite timere puſillus grex, quia complacuit Patri veſtro dare vobis regnum. Vendite, quæ poſſidetis, & date eleemoſynam. Facite uobis ſacculos, qui non veteraſcunt, theſaurum non deficientem in cęlis: quo fur non appropiat: neque tinea corrumpit. vbi enim theſaurus veſter eſt, ibi & cor ueſtrum erit. Sint lumbi veſtri præcincti, & lucernæ ardẽtes in manibus ueſtris, & uos ſimiles hominibus expectantibus dominum ſuum quando reuertatur à nuptijs: ut, cum uenerit, & pulſauerit, confeſtim aperiant ei. Beati ſerui illi, quos cum uenerit dominus, inuenerit uigilantes: amen dico uobis, quod præcinget ſe, & faciet illos diſcumbere, & tranſiens miniſtrabit illis. Et ſi uenerit in ſecunda uigilia, & ſi in tertia uigilia uenerit, & ita inuenerit, beati ſunt ſerui illi. Hoc autem ſcitote, quoniam ſi ſciret paterfamilias, qua hora fur ueniret; uigilaret utique, & non ſineret perfodi domum ſuam. Et uos eſtote parati, quia qua hora non putatis, Filius hominis ueniet. Ait autem ei Petrus: Domine ad nos dicis hanc parabolam: an & ad omnes? Dixit autem Dominus: Quis, putas, eſt fidelis diſpenſator, & prudens, quem conſtituit Dominus ſupra familiam ſuam, ut det illis in tempore tritici menſuram? Beatus ille ſeruus, quem cum uenerit Dominus, inuenerit ita facientem. Vere dico uobis, quoniam ſupra omnia, quæ poſſidet, conſtituet illum. Quod ſi dixerit ſeruus ille in corde ſuo: Moram facit dominus meus uenire, & cœperit percutere ſeruos, & ancillas, & edere, & bibere, & inebriari: ueniet dominus ſerui illius in die, qua non ſperat, & hora, qua neſcit, & diuidet eum, partemque eius cum infidelibus ponet. Ille autem ſeruus, qui cognouit uoluntatem domini ſui, & non præparauit, & non fecit ſecundum uoluntatem eius, uapulabit multis: qui autem non cognouit, & fecit digna plagis, uapulabit paucis. Omni autem, cui multum datũ eſt, multum quæretur ab eo: & cui commendauerunt multum, plus petent ab eo. Ignem ueni mittere in terram, & quid uolo niſi ut accendatur? Baptiſmo autem habeo baptizari: & quomodo coarctor uſquedum perficiatur? Putatis quia pacem ueni dare in terram? Non, dico uobis, ſed ſeparationem: erunt enim ex hoc quinque in domo una diuiſi, tres in duos, & duo in tres diuidentur: pater in filium, & filius in patrem ſuum, mater in filiam, & filia in matrem, ſocrus in nurum ſuam, & nurus in ſocrum ſuam. Dicebat autem & ad turbas: cum uideritis nubem orientem ab occaſu, ſtatim dicitis: Nimbus uenit: & ita fit. & cum auſtrum flantem, dicitis: Quia æſtus erit: & fit. Hippocritæ faciem cęli, & terræ noſtis probare: hoc autem tempus quomodo non probatis? Quid autem, & a uobis ipſis non iudicatis quod iuſtum eſt? Cum autem uadis cũ aduerſario tuo ad principem in uia da operam liberari ab illo ne forte trahat te ad iudicem, & iudex tradat te exactori, & exactor mittat te in carcerem. Dico tibi, non exies inde, donec etiam nouiſſimum minutum reddas.

CAPVT XII.

Multis autem turbis circumſtantibus, ita, vt ſe inuicem conculcarent, cœpit dicere ad diſcipulos ſuos.

COMMENTARIA.

HAEc ſententia cõtinua eſt præcedentibus: completo enim conuiuio, & egreſſo Domino cũ diſcipulis è domo Phariſæi inuitantis, vbi multi ex Scribis, & Phariſæis interfuerant, ad quos ſermonem narratum in vltima capitis præcedentis parte habuit, factum eſt, vt multæ turbæ ad Chriſtum concurrerent ipſumq; circumſtarent: nouerant enim eum in domũ Phariſæi diuertiſſe, & expectabant ipſius egreſſum. tanta autem erat multitudo, vt ſe inuicem cõculcarent, dum ſinguli accedere Chriſto contenderent. tunc Dominus cępit dicere ad Diſcipulos ſuos, quæ ſtatim refert Euangeliſta.

ANNOTATIO I.

Rei geſtę ſeries. GRæce habetur, ἐν οἷς, id eſt, interea, ad ſignificandum, quæ nunc dicuntur cõtinua eſſe ſuperioribus, non quod hęc multitudo conuenerit in domum Phariſęi, ſed quod expectabat Chriſtum egredientem, quo egreſſo ſtatim concurrit circumdans eum. Interpres non videtur legiſſe talem particulam, ſed loco eius, δὲ, idcirco vertit (autem.) ſenſus idem eſt. Quidam recentiores exiſtimant comminationes præcedentes nõ fuiſſe factas in domo Phariſęi, ſed alio in loco: inde, quæ nunc dicunt, facilius coniungi poſſe putant: tamen qui conſiderat contextum, agnoſcet omnes illas comminationes factas occaſione ablutionis manuum prętermiſſæ à Chriſto in Conuiuio; & ex prima illa reprehenſione ortum habuiſſe. Verius autem dicemus, omnia illa, quæ in capite præcedenti notantur geſta eſſe in loco conuiuij; quę vero nunc ſequuntur, poſt egreſſum ab illo loco emerunt, vt diximus. Eſt autem Græce, μυριάδων, id eſt, erant myriades turbæ. myrias autem vna decem millia ſignificat. Eſt autem Phraſis Græca, erant myriades turbarum, ad ſignificandam magnam multitudinem; ideo interpres vertit multis turbis. Loco illius (circunſtãtibus) quędam exemplaria legunt (concurrentibus) parum hoc refert: nã in eundem fere ſenſum tendunt.

Attendite à fermento Phariſæorũ, quod eſt hypocriſis.

COMMENTARIA.

OCcaſione eorum, quæ narrata ſunt in capite ſuperiori, Chriſtus cautos efficit Diſcipulos ſuos, ne errent, decipiantur, aut turbentur. Duo enim geſta ſunt. Vnum eſt multiplex, & acris increpatio aduerſus Phariſęos, & Scribas. Alterum eſt prę nunciatio perſecutionis, & cædis futuræ contra mittendos à Chriſto. Poterant hæc duo incautos Diſcipulos in errorem inducere, aut in turbationẽ, & timorem. In errorẽ quidem, quia Phariſæi, & Scribæ ſimulabant iuſtitiam exteriorem, maxime interrogationibus vltimo narratis, quibus ſe diſcere, ac inſtrui velle oſtendebant exterius; quamuis interius inſidiabantur, & obſeruabant, vt accuſarent. In turbationem autem, quia audierunt Diſcipuli perſecutiones, ac cædes contra ipſos perpetrandas. Dominus igitur his duobus obuiat: & primo quidem contra ſimulationem Phariſæorum. Attendite, inquit à fermẽto Phariſæorum, quod eſt hypocriſis; id eſt, cauti eſtote, & aduertite hypocriſim iſtorum, q̃ eſt veluti fermentũ: hoc. n. latet intra maſſã, & occulta actione, & virtute totã corrumpit. Tales ſunt iſti, qui etiamſi videantur exterius Iuſti, & zelum Religionis, & legis pręteXere, tñ eorum malitia latẽs, & occulta eſt, & alios corrumpit; in hoc enim incumbunt toti, vt populos auertant à me, ne credant, vt debent, ſtudẽtque exteriori quadam Iuſtitia verborũ, & cærimoniarum, conciliare ſibi opinionem vulgi; vt perſuadeant illis contra me, & contra ea, quę in Lege, ac Pro-

phetis de me prędicta ſunt. vos autem attendite, & cauti ſitis, ne erretis; &, vt cognoſcatis, quam iuſta de cauſa in eos inuectus ſum in ijs, quæ audiſtis.

ANNOTATIO II.

Cõnexio verborũ & hiſtoria ſeriꝰ. QVod ad verba ſpectat. Græce habetur aduerbium πρῶτον, id eſt, primũ, ſiue prius. Quidam connectunt ſequẽtibus, nempe, primum attendite: quidam autem antecedentibus: in qua ſẽtẽtia eſt Euthymius, nimirum: dixit ad Diſcipulos ſuos primum, ſiue prius. & hæc mihi accõmodatior lectio vr: nam poſt hæc locutus eſt ad eos, qui circumſtabant. Præterea Græce habetur: Attendite vobiſmetipſis, quod ſignificat cauere eos debere, ne decipiãtur hypocriſi Phariſæorum. Senſus idem eſt, etiãſi ea particula prætermittatur. Quod aũt ad rem pertinet, legimus apud Matthæum, cap. 16. & Marcum, cap. 3. hæc verba. Apud illum quidem ſic: Intuemini, & cauete a fermento Phariſæorum, & Saduczorum. Et paulo inferius, fermentũ hoc explicatur eſſe eorum doctrina. Apud hũc autem ſic legimus. Videte, & cauete à fermento Phariſçorũ, & Herodis. quæ hiſtoria vna & eadem eſt in vtroque Euangeliſta; diſtincta tñ ab ea, quæ præſens eſt apud Lucam, diuerſo tẽpore, & loco à Chriſto prolata. illud. n. fermentum Matthæi, & Marci, doctrina erat Phariſæorum, Saducæorum, & Herodianorum Chriſti doctrinæ contraria. Hoc aũt fermentum Lucæ, ipſo Domino explicante, eſt hypocriſis, i. ſimulata iuſtitia, qua, ſub zelo legis, & iuſtitiæ, defendentem Chriſtum impugnabant; vt ſic populum a fide in eum auerterent: a qua hypocriſi cauendum monet diſcipulos, ne decepti, vera, & recta putent ea, quæ illi præ ſe ferebant. Opportune que Diſcipulos admonet; quia paulo ante illi per hypocriſim ſtuduerant multa interrogare inſidiantes in occulto: atque ẽt eos acriter increpauerat, cum ſe defenderent, dicentes. Nobis iniuriam facis. ea igitur de cauſa Diſcipulos monet, vt ab eorũ hypocriſi caueant; nec fidem dent eorum verbis, & ſimulatis operib. ſub noĩe autẽ Phariſæorum ẽt Scribas complectitur: erant enim multi de illorum numero.

Sẽſus ſuperioris ſententię Quod vero ad huius ſniæ explicationẽ attinet, quidam recentiores exiſtimãt huius ſniæ ſenſum eſſe; vt velit Dominus exhortari Diſcipulos, ne Phariſæorum hypocriſim imitentur; quaſi diceret: nolite imitari hypocriſim illorum, quæ eſt velut fermentum; vt enim hoc totã maſſam corrumpit; ſic hypocriſis inficit omnia operã, quæ exterius fiũt, etiãſi ex ſe bona ſint. cui interpretationi Beda adhæret, & ante omnes ita exponere videtur Terlullianus lib 4. contra Marcio. c. 28. & fauet ſequens ſententia, ſi cum particula cauſali legatur, vt in eius expoſitione declarabimus. At alium eſſe exiſtimo ſenſum accommodatiorem, cui cõſentiunt Theophylactus, & Euthymius, nimirum vt Dominus cautos efficiat diſcipulos, ne hypocriſi Phariſæorũ fallantur, exiſtimantes eos eſſe tales, quales exterius eſſe oſtendunt, prætexentes iuſtitiam, & zelum legis; ne ſi tales eſſe reputent, illorum dolo decepti acquieſcant ipſorum doctrinæ, & operibus. Hũc ſenſum ſecuti ſumus in commentario, & verba ipſa indicant. Attendite, inquit, ſeu intendite: hoc enim verbum Græcum ſignificat. Conſideratione igitur, & vigilantia iſta, quam Dñs requirit à ſuis, oſtendit, non de imitatione, ſed de cauenda deceptione, & fallacia ſe loqui. eaque etiam eſt, cur præſentibus turbis Dñs Diſcipulis hæc ſit locutus, nimirum vt turbæ ab eodẽ errore, & fallacia cauerent; ne, dum Phariſçorum Zelum, & iuſtitiam probant, verbis eorũ, & doctrinæ incauti credãt, & à Chriſto illorum opera auertantur, & pereant cum illis. non autem hæc omnibus locutus eſt Chriſtus, ſed Diſcipulis, quia eorum magis intererat hypocriſim Phariſaicam detegere; cum magiſtri, & doctores aliorum futuri eſſent.

Nihil autem opertũ eſt, quod non reueletur, neq; abſcõditũ, qđ non ſciatur.

COMMENTARIA.

VT hypocriſim Phariſæorum magis confirmet, prędicit futurum eſſe, vt illa detegaṫ; & manifeſta fiat, dicens: Nihil occultũ, qđ nõ reueletur: cogitationes. n. & animorum intẽtiones, q̃ occultæ nunc ſunt, reuelabunṫ & manifeſtabũtur oĩbus. nihil etiam abſconditum, quod non ſciatur, id eſt,

opera

Digitized by

opera ét exteriora, quæ in abſcondito fiunt, ſcientur, & in lucem prodibũt, Hæc duo hypocriſim manifeſtant: nã hypocritæ, quæ ſecreta cordis ſui ſũt; occultant, diſſimulatis intentionibus, & cogitationibus, cumq; intus mali ſint, boni apparere procurant; idcirco dr̃ nunc, quod occultum eſt, reuelandum. Preterea hypocrita, cum à nemine vr̃, opera ét exteriora mala facit, turpiterq; viuit, cõtentus ea bona exteriora facere, quę apparẽt: per hęc.n. exiſtimant ſe gloriam hoĩum adipiſci: idcirco adiungit Dominus, abſcõdita etiam ſciri debere, ac propalanda eſſe. Quando autem hæc futura ſint, Dominus non expoſuit aperte; in annotatione autem ſequenti id explicabitur.

ANNOTATIO III.

Cõnexio verborũ

MVlta exemplaria Latina impreſſa loco (autem) legunt (enim) quaſi hęc ſẽtentia ſit cauſa præcedentis: idq; forſan recentiores induxit, vt exiſtimarent pręcedẽtem illam ſententiam (attendite à fermento Phariſæorum, quod eſt hypocriſis) eſſe interpretandam in illum ſenſum: ne imitemini hypocriſim Phariſæorum, vti diximus in annotatione ſuperiori, cauſa autẽ eſt, quia detegenda ſunt, & reuelanda oĩa: ſicq; detegemini vos, ſi hypocritę fueritis. At verò Græca exemplaria habent δὲ, i. autem; & aliquot ét manu ſcripta Latina: & ita legitur in nouiter emendatis biblijs: eaq; lectio quadrat cum expoſitione illius dictæ ſententiæ, quam in eius commmentario ſecuti ſumus. Addo etiam ſi particula cauſalis legatur, adhuc pro eodem ſenſu facere: ſic enim connecti debet: Attendite, ne decipiamini hypocriſi Phariſæorum. cauſa autem cur debetis attendere ea eſt; quia reuelanda eſt, & manifeſtanda per vos ipſos: de hac enim reuelatione loquitur, vt ſtatim dicemus. conuenit igitur ijs maxime, hypocriſim aliorum agnoſcere, per quos eſt detegenda, & reuelanda. Quod ſi ſit ſermo de reuelatione in die Iudicij, etiam ſic recte conuenit cum prædicto ſenſu, nimirum: Attendite à fermento, & hypocriſi Phariſęorum, ne per eam decipiamini: nam detegenda eſt, & reuelanda: & ſi vos eorum errore decipiamini, & reuelabitur, & detegetur error veſter. Particula igitur (enim) non aduerſatur expoſitioni præcedentis ſententiæ, quam ſecuti ſumus. Cur autem Dominus geminatione vſus ſit, nempe de occulto reuelando, & abſcondito ſciendo, diximus in commentario: vnum enim ad mentis actus, alterum ad opus exterius ſecretum refertur. quæ duo ſunt multum contraria operibus manifeſtis hypocritarum: nam & mens eorum, & ſecreta opera eorum peſſima ſunt, & diſſimilia ijs, quæ palam faciunt, vt gloriam hominum venentur. hanc differentiam probant verba Pauli. 1. Corinth. 4. Illuminabit, inquit, Dominus abſcondita tenebrarum, ſcilicet opera occulta: & conſilia cordium, ſcilicet actus mentium. Gręce vtrumque verbum eſt in futuro indicatiui, nempe (reuelabitur) & (ſcietur.) idem eſt ſenſus cum Latino; qui quidem ſenſus in ſequenti annotatione examinabitur, & explicabitur.

ANNOTATIO IV.

Quid ſit ſenſus verborũ præcedentium.

TEr Chriſtum ſimilem ſententiam pronunciaſſe legimus diuerſis temporibus, & locis. ſemel apud Matthæum cap. 10. Nihil, inquit, eſt opertum, quod non reueletur, & occultum quod non ſciatur. idemque habetur ſupra Luc. 8. iterum apud Marcum cap. 4. Non eſt, inquit, aliquid abſconditum, quod non manifeſtetur; nec factum eſt occultum, quod non veniat in palam. Tertio nunc apud Lucam: cuius ſententiæ nunc inquiritur ſenſus. Beda enim, & Euthym. interpretantur de reuelatione, quæ fiet in die Iudicij, quando omnia facta, dicta, & cogitata erunt manifeſta: de qua reuelatione dictum eſt 1. Corin. 4. Quouſque veniat Dominus, & illuminabit abſcondita tenebrarum, & manifeſtabit conſilia cordium. fauet huic expoſitioni generalis ſermo: dicitur enim: Nihil opertum, quod non reueletur. Similem interpretationem affert Hieronymus verbis Matthæi allegatis; licet Chryſoſt. homil. 30 interpretetur ea de reuelatione Apoſtolorum futura in Eccleſia militãte. qui enim à principio ſeductores reputati ſunt, & contempti à Mundo, poſt paululũ

tem-

temporis agniti ſunt Apoſtoli Dei, Magiſtri veritatis: & in ꝑtio, ac honore magno habiti: vt nunc experimur. eandemque interpretationem adhibet Victor Antiochenus verbis Marci. Quidquid autem ſit de Matthæi, & Marci verbis, exiſtimo Lucæ ſnĩam præſentem, non de reuelatione futura in die Iudicij, ſed de ea, quæ facta eſt in Euangelio per Apoſtolos, eſſe intelligẽdam: per hos. n. hypocriſis, dolus, technæ, & vitia Phariſæorum, Scribarum, & perſecutorum Chriſti manifeſtata ſunt toti orbi; & quæ illi occulta, & abſcondita putarunt, per Scripturas, & per prædicatores iã ſunt reuelata; & Chriſtus, quem abſcondere, & occultare ſtuduerunt, per fidem gentium, & populorum agnitus eſt prædicatione Apoſtolorum. Hæc expoſitio vr̃ accommodatior, & ſequentibus magis conſona: nam quod ſequitur de Apoſtolorum perſecutione non in die iudicij, ſed Euangelij tempore futurum prędicitur. nec eſt probabile voluiſſe Chriſtum Iudæorũ hypocriſis reuelationem tamdiu differre, ſed de proximo, vt ſic diſcipulis magis perſuaderet attendendum ſibi eſſe à tali hypocriſi. nec generalitas huic expoſitioni obſtat: reſtringitur. n. iuxta materiam, de qua loquebatur: præceſſit enim ſermo de hypocriſi Phariſaica, qua illi Chriſtum occultare populis prætendebant, iuſtitiamque ſimulabant. de his igitur continuans ſermonem, inquit: Nihil occultum quod non reueletur, nimirum ex ijs, quæ ad hypocriſim illorum, & Chriſti iuſtitiam ſpectabant. Reuelata autem eſt illorum hypocriſis, & veritas Chriſti etiam hoc tẽpore: frequens enim eſt, Scripturæ ſermones generales multipliciter reſtringẽdos eſſe. Huic expoſitioni noſtrę cõſentit Chryſoſtomus citatus in cathena S. Thomæ, qui reuelationem hanc de tempore Euangelii interpretatur. & Tertullianus lib. 4. contra Marcion. cap. 33. hunc enim Lucæ locum explicans: Quę, inquit, inter ſe muſſitarunt, vel tractarunt, ſcilicet ſuper ipſo dicentes: Non expellit dęmones, niſi in Beelzebub, in apertum proceſſura, & in ore hominum futura, ex Euangelij promulgatione.

Quoniam quæ in tenebris dixiſtis, in lumine dicentur: & quod in aurem locuti eſtis in cubiculis, prædicabitur in tectis.

COMMENTARIA.

Cauſa eſt pręcedentis ſententiæ; quaſi diceret: quæ occulta hactenus ſunt de hypocriſi Iudęorum, deq; mea iuſtitia, reuelabũtur, & nota fiẽt; quoniam quæ nunc vos in tenebris dicitis de me, meiſque ſermonibus ac doctrina, fiet vt in lumine, id eſt, in manifeſto coram toto mundo publicentur: & quæ in aurem loquimini ad inuicem in cubiculis, id eſt, ſecreto, nec audetis palam loqui, & prædicare omnibus, erit tempus cum in tectis & propatulo prædicentur; vt omnes audiãt, & intelligãt. Hinc fiet: vt mea doctrina, iuſtitia, veritas, quæ nunc latent, & velut intra parietes continentur; ſimiliter & Iudaica hypocriſis, dolus, & malitia nunc cooperta, aperienda, & propalanda ſint mundo per vos ipſos. tecta dicit, quia Iudæorum mos erat ſolitaria habere ſupra tecta, quæ loca eminentia, & aperta erant.

ANNOTATIO V.

Qvod ad literam ſpectat, illud, dicent, Græce eſt; audiẽtur. illud autem in aurem, multi codices legunt, in aure; emendatiores autem, in aurem: idque Latinæ phraſi accommodatius eſt. quod vero magis ad rem attinere videtur, id eſt, quod loco particulæ illius (quoniam) quidam legunt, propterea. quaſi ſit illatio ex antecedentibus, ſcilicet, nihil occultum, quod nõ reueletur. idcirco quæ dixiſtis in tenebris, manifeſtanda erunt. Vulgatus legit, Quoniam; quæ longe diuerſum efficit ſenſum, cum cauſalis ſit; ſicque in Commentario expoſuimus. particula autẽ Gręca ἀνθ' ὧν, admittit vtramque ſignificationem; idem enim ſignificat quod propterea, idcirco, & eo quod. Prior ſenſus illatiuus fauet exponentibus pręcedentem ſententiã de reuelatione futuri iudicij; poſterior vero interpretantibus de tempore Euangelij, quam interpretationem ſecuti ſumus. idcirco cũ vulgato legimus particulam cauſalem. *Expoſitio copioſior verborũ proxime præcedẽtiũ.*

Decla-

Declarat enim Dominus modum & cauſam, quibus reuelandæ erunt hypocriſis Phariſæorum, & ſuæ doctrinæ veritas, & iuſtitiæ. Puto autem eundem ſenſum facere hanc ſententiam cum illa Matth. 10. licet aliis verbis prolata. Inquit enim Matthæus poſtquam dixit; Nihil eſt opertũ, quod non reueletur, & occultum, quod non ſciatur, adiunxit. Quod dico uobis in tenebris, dicite in lumine, & quod in aure auditis prædicate ſuper tecta. Hoc nunc mutatis verbis repetit Dominus, quaſi Diſcipuli quæ a Domino dicebantur in abſcondito repeterent. Euthym. aliter, & quidem probabiliter interpretatur. Ad Diſcipulos, inquit, factus eſt ſermo hic; verum de illis potius dictus eſt, nempe de Phariſæis hypocritis; quod quæcunque apud ſe cogitarent, vel etiam inter ſe mutuo clam communicarent, omnia à Deo publicabũtur, qui cuncta cognouit. hæc ille, qui de reuelatione in die iudicij intelligit. Nos autem de tempore Euangelij, ſicut & Hieronymus etiam, verba Matthæi interpretamur.

Dico autem vobis amicis meis.

COMMENTARIA.

POſtquã admonuit Diſcipulos ne hypocriſi Phariſæorum fallerentur, quod erat vnum ex ijs duobus, quæ ſupra diximus, nũc cõfortat eos, ne occaſione illius dicti in fine capitis ſuperioris: Perſequẽtur, ſ. Prophetas, & Apoſtolos, deterrerentur, & cõturbarentur. Dico, inquit, vobis amicis meis. Amicos appellat Diſcipulos, nõ ſolum ob dilectionem, qua eos diligebat, & ab ipſis ille mutuo diligebatur, ſed ẽt vt ſignificet ea de cauſa, quia amici eius erant, eos perſequendos, & occidẽdos; hoc.n. magni ſolatij erat illis argumẽtum; & vt hortetur eos ad eam perſecutionem, quam amici dilectio poſtulat: maiorem dilectionẽ nemo habet, quam ut animam ſuam ponat quis pro amicis ſuis: hæc.n. ratio plurimum hẽt vigoris ad fortificãdũ animos contra oẽ malum inferendũ. Demum vt inſinuet ſe parem cum illis habiturum perſecutionem; vt ſicut vna inter eos amicitia, ſic ẽt perſecutio, quod etiam ad deponendum timorem, & terrorem multum valet.

ANNOTATIO VI.

Cur nũc Diſcipuli à Xp̃i amici appellẽtur.

THeophylactus, & Euthym. cenſent Diſcipulos dictos nunc amicos à Chriſto, propter dilectionem, qua eũ amabant ex toto corde, anima, & mente. At vero, cũ amicitia plus ſit, quam dilectio, nam mutuum ex vtraque parte complectitur amorem, conuenientius dicemus Apoſtolos amicos, quia diligebant Chriſtum, & ab eo diligebantur, mutua etiam intercedẽte familiaritate; qua ſigni catione vſus eſt Dominus. Ioan. 10. Maiorem, inquit, dilectionem nemo habet, quam, vt ponat quis animam ſuam pro amicis ſuis. & Ioan. 15. Vos dixi amicos, quia quęcumque audiui a Patre meo, nota feci uobis.

Ne terreamini ab his, qui occidunt corpus, & poſt hæc non habẽt amplius quid faciant.

COMMENTARIA.

ARgumentis vtitur quibuſdam ad confortandos animos Diſcipulorum, vltra id, quod nomine amici inſinuauit. primũ eſt à leuitate mali, quod perſecutores inferre poſſunt: ne terreamini, inquit, ab his, qui non poſſunt nocere niſi corpori, quod cũ ſemel occiderint, non poſſunt malum amplius inferre, nec animam poſtea lædere; in hac nimirum uita tantum nocere valent. Terror hic quẽ Diſcipulis Dominus diſſuadet, non ſimplicem timorem ſignificat, ſed eum, qui retrahit à bono, & a ſequela, & obedientia Chriſti: licet.n. mala corporis timere, ſed non ſic eis deterreri. Sẽſus igitur eſt: Ne timeatis, præcipuè eos, qui corpus tantum occidere poſſunt: ſicut enim malum, quod inferũt, non eſt præcipuum, nec maximum, ſic non ſunt ipſi præcipue, nec maxime timendi.

ANNOTATIO VII.

Apud Matthęum c. 10. ſcribitur ſic: Nolite timere eos, qui occidunt corpus; animam aũt occidere non poſſunt. in vtroque aũt loco, tam hoc, quam illo nõ prohibet Dominus timere hoĩes ꝑꝑ malum, quod inferre poſſunt: homines. n. ſancti aliqñ timuerunt eos. nam Matth. 2. dicit, Ioſeph audiens, quod Archilaus regnaret pro patre ſuo, timuit illuc ire. ſi. n. licet mala huius mundi vitare, licebit etiam timere. Prohibitio aũt eſt cõparatiua; ne timeamus homines plus, aut æque ac Deũ; nec totam timendi rationem in ijs ponamus, quaſi non ſit aliud, quod magis timere debeamus. quem ſenſum Matthęi verba indicarunt; nam poſt ea, quæ recitata ſunt, adiungit. Potius timete eum, qui poteſt animam, & corpus mittere in gehennam. Ille autem agit contra hoc Domini mandatum, qui timore hominum, ne corpori noceant, recedit a iuſtitia, fide, mandatiſue Dei, hic enim magis timet homines, quam Deum.

Explicãtur magis verba prędicta.

Oſtẽdam autem uobis, quem timeatis: timete eum, qui, poſtquam occiderit, habet poteſtatem mittere in gehennam.

COMMENTARIA.

Docuit poſtponendum hominũ timorem. oſtendit nunc cuius timor ſit præponendus: huius. n. collatione, malum omne ab hominibus illatum leue eſt. Oſtendam, inquit, vobis, quem timeatis, i. quem timere debeatis magis, quam hoĩes. timete ergo eum, qui poſtquã occidit, nempe corpus in hac vita, poteſt mittere in gehẽnam; id eſt, qui poteſt corpus in hac vita interficere, & tam hoc, quam aĩam mittere in infernum. Homo temporaliter corpus occidit, nõ animam, & quidem in hac vita; Deus vtrumque: nã corpus occidit in hac vita; & hoc, ac animam in infernum mittere poteſt. Inſinuat Dominus perſecutionẽ inferendã Diſcipulis ob Dei cauſam, duoq; concurrere, aut Deum derelinquendum ꝑꝑ homines, aut hoĩes propter Deum: cum igitur maius malum inferat Deus, quam homo, poſtponẽdus eſt timor hoĩum propter timorẽ Dei. Attende verba: non. n. dicit, põt animam mittere in gehennam, ſed abſolute loquitur, quod tam animam, quam corpus in infernum mittere poteſt Deus. Vnde apud Matthæum dr̃: Timete eum, qui poteſt corpus, & animam mittere in gehennam, i. totũ hoĩem. non autem dictum eſt: Timete eum, ſed præmiſit: Oſtẽdam uobis, quẽ timeatis; vt ſignificaret ſupra humanĩ cognitionem eſſe malum, quod Deus infert deſertoribus Iuſtitiæ. vnde conſequitur, quantum debeat præponi timor Dei timori hominum, cuius ratio ſubiũgitur, quia, ſine comparatione ulla, Deus inferre maius malum poteſt, quam homo; non tantum animæ, ſed etiam corpori: nam hoc & uita temporali priuat, & æterna inferni pęna torquet.

ANNOTATIO VIII.

Qvod ad nomen gehẽnæ ſpectat, multa dicit Hieronymus, tũ in traditionibus Hebraicis in librum 2. Paralip. tum in commẽtarijs Ierem. 7. tum demum in Matthæum c. 10. quę oĩa ordinate referũtur adiunctis quibuſdam aliis. Ante oĩa gehennam accipi pro loco, in quo mali, & damnati puniuntur, & in æternum puniẽtur, qui dicitur communiter infernus, nõ ſolum Euangeliſtæ, ſed Patres ſæpiſſime oſtendunt. Quod autem ad nomen primo loco attinet, inquit Hieronym. Matth. 10. in ueteri Scriptura non inueniri, ſed a Saluatore noſtro primum eſſe poſitum. Hoc quidem verum eſt, nimirum non inueniri in veteri Scriptura, ſed tñ in nouo teſtamento; nõ autem ſic hoc eſt intelligendũ, quod Chriſtus primus hoc nomine ſit uſus, ſed quod in Scriptura ſacra non inueniatur hoc nomen. Inueriſimile enim eſt Chriſtum vſum eo tẽpore vocabulo ignoto audientibus, ſed eo, quod in tali ſignificatione vſurpatum erat tunc a Iudęis. Vnde Origenes lib. 6. contra Celſum, notat in libris Hebræorum antiquorum reperiri uocabulum gehennæ, pro Tartaro, ſeu Inferno acceptum.

Gehẽna quid ſit.

Secun-

Secundo notat Hieron. in tradit. in Paralip. nomen hoc tractum eſſe à vocabulo gehennon, quod Hieron. interpretatur vallem filiorũ Ennon, licet verba Hebræa ſolum ſignificent vallem Ennon. cuius nominis fit mentio Ioſue 15. & 4. Reg. 23. & Iere. 7. ab hoc igitur nomine gehennon dicit Hieronym. tractum nomen gehennæ.

Tertio idem Hieron. in Matth. 10. vallẽ hanc deſcribit, inquit. n. ſic: Non procul à Hieruſalem in radice montis Moriæ, vbi fons Siloe fluit planitiem quandam fuiſſe irriguã, & nemoroſam, plenamq; delitijs, dicebaturq; gehennon: in hac valle lucus erat, in quo filij Iſrael, deſerto templo Dei vicino, hoſtias immolarunt Baal, ſeu Molocho Idolo Moabitarum; in eoque filios, filiaſque ſuas concremarunt in holocauſtum huic Idolo.

Quarto idem Hieron. Ierem. 7. cauſam exponit, cur ab huius loci nomine Gehennon, tractum ſit nomen gehennæ pro loco pęnarum, dicit id factum, tum quia filij Iſrael ibi perierunt offendentes Deum, & ſacrificantes Idolo; tum etiam, quia ibi filij, & filiæ eorum concremabantur. Hoc idem Hieron. dicit in comment. Matt. 10. Ea igitur eſt cauſa originis, & deriuationis vocabuli huius.

His adiungendũ eſt quinto loco ad maiorem declarationem, quod idem Hieron. tradit in comment. Ierem. 7. locum hunc, in quo filij Iſrael ſacrificabant Idolo, dictum eſſe Tophet, quem ipſe Hieronym. interpretatur ſignificare latitudinem; ſicque ab ipſo Hieremia nominatur, per quẽ Prophetam Deus comminatus eſt Iudæis ſe locum impleturum cadaueribus mortuorum. in quo dicto Hieronymi notandum eſt, quantum ad nominis interpretationem; quoſdã Hebræos aliter interpretari nomen Tophet; aliamque rõnem nominis afferre: dicunt. n. Tophet תפת trahi à תף, quod ſignificat tympanum, idemq; ſignificare cum ipſo. ſicque interpretantur illud Iob 17. exemplum ſum coram eis; illud exemplum hr̃ in Hebræo, Tophet, vertuntque tympanum, i. in me lætabantur, meque vtebantur, quaſi inſtrumento ad exultationem ſuam, & gaudium. dicunt ergo hunc locum ea de cauſa dictũ Tophet, quia immolantes Idolo vtebantur tympanis. vt ſic voces filiorum qui comburebãtur, non audirent, ne compaſſione mouerentur, aut retraherẽtur ab immolatione: & ad hoc vr̃ Ieremias alluſiſſe, cum refert Deum comminantem dixiſſe: Non vocabitur Tophet, ſed tumulus mortuorum; quaſi tophet ſignificaret tympanum, quod eſt inſtrumentum lætitiæ.

Sexto hunc locum Ioſias Rex Iudæ contaminaſſe ſcribitur. 4. Reg. 23. vt auerteret hæc impia ſacrificia. Ioſias, inquit, contaminauit Tophet, quod eſt in valle filiorũ Ennon: vt nemo cõſecraret filium ſuum, aut filiam ſuam per ignem, Moloch. Hæc ſunt, quæ de gehennæ nomine notãda duximus. hoc aũt certum eſt ſignificare locũ pœnarum damnatorũ: cui fauet illud Iſa. 30. præparata eſt ab heri Tophet: à Rege præparata, profunda, & dilatata: nutrimẽtũ eius ignis eſt, vbi Tophet pro inferno, & gehenna accipitur. & forſan Iſaias alluſit ad ſignificationẽ Tophet, quam ſequitur Hieronymus, nempe vt ſignificet dilatationem: dicit. n. Iſaias, Tophet dilatata eſt, quaſi diceret, latitudo amplificata eſt. Hieron. autem Matth. 10. diſtinguit duas gehẽnas: vnam ignis, alterã frigoris, quibus pœnis, modo his, modo illis damnati torquentur: idque probat ex illo Iob. 24. ad nimium calorem tranſiet ab aquis niuium, & vſque ad infernum peccatum illius. quem locum idem Hieronym. in ſuis commentarijs exponens, ita hanc explicatius ſcribit, ſic dicens. Quaſi duas gehennas Sanctus Iob mihi dicere videtur, per quas diabolus, hæreticus, & homo impius commutetur, ſorte in ipſa gehenna talis ſenſus cruciatuum fiet illis, qui in ea torquebuntur: ut nunc quaſi ignem ardẽtem ſentiant, nunc nimium algoris incẽdium; & pœnalis commutatio, nunc frigus ſentientibus, nũc calor ſit; ut quaſi de loco ad locum tranſitus æſtiment. Et fortaſſis inde Dominus ait in Euangelio. Mittite eũ in tenebras exteriores: ibi erit fletus, & ſtridor dentium. ut hic ſtridor dentium de rigore frigoris oriatur. Vnde & ſimilitudinẽ quandam in noſtris corporibus poſſumus inuenire, in quibus ruſi abundantia, quod eſt calidiſſimum, in typicis motibus intolerabilis rigor præcedit ignem febrium ac dentiſſimum ſecum fluxum, & dicuntur à medicis hæc diſſe, quę ſibi contraria dignoſcũtur ex vna bilis materia in homine pro... Hæc Hieronymus, quæ de gehenna ... iaui.

A N-

ANNOTATIO IX.

Animã rationalẽ incorporeã & ſpiritualem eſſe vera fide tenendum.

HIeronymus Matth. 10. interpretans illa verba: Nolite timere eos, qui occidunt corpus, animam autem occidere non poſſunt; ſed potius timete eum, qui poteſt, & corpus, & animam perdere in gehennã, ſic inquit: Si, qui corpus occidũt, animam non poſſunt occidere; ergo anima inuiſibilis, & incorporalis eſt, ſecundum craſſiorem, dico, noſtri corporis ſubſtantiam; vel eo certe tempore punietur, & ſupplicia ſentiet, quãdo priſtinum corpus receperit; vt cum quo peccauit, cum ipſo & puniatur. Hæc ille, quibus ſignificat animam corpoream eſſe; ſubtiliorem tñ multo, quam ſit corpus hoc viſibile; quod ſi corporea non eſt, non ſtatim puniri in inferno, quouſq; corpus reaſſumat; quaſi quod igne torquetur, debeat eſſe corporeum, aut in corpore. adiungit quandam velut æquitatem; nimirum, vt quę cum corpore peccauit, cum eodem torqueatur, & peccati pœnas luat. Hæc omnia exiſtimo Hieronymum, quaſi aliorum ſententiam recitaſſe, nec examinaſſe; ſunt enim falſa, & fidei Catholicæ aduerſaria.

Primo quidem Tertullianus lib. de Reſurrectione carnis, & lib. de anima, cap. de innata, exiſtimauit animam eſſe corporeã; habereq; ſoliditatem, per quam ſentire, & pati poſſit: idque illa hiſtoria diuitis, & Lazari probat. Luc. 16. vbi diues linguam habere dicitur, & cruciatũ in ea ſentire. Fuit & multo ante error hic Philoſophorũ antiquorum, vt refert Gregor. Nyſſ. lib. 2. de Philoſophia cap. 2 vbi eum docte impugnat, oſtendẽs animam eſſe incorpoream, ac ſpiritualem: idque ſine vlla dubitatione tenendum eſſe à catholico, multis alijs prætermiſſis, confirmat definitio Eccleſię in Concilio Lateran. 1. ſub Innocentio 3. quod tranſlatum eſt in cap. firmiter, de Sum. Trin. & fide Catholica. Deus, inquit, ab initio temporis vtramq; de nihilo condidit creaturam, corporalem, & Spiritualem; Angelicam ſcilicet, & mundanam, deinde humanam, quaſi communem, ex Spiritu, & corpore conſtitutam: nec eſt quod in hac re diſcutienda lõgius demoremur, cum ſit ab inſtituto remotum.

Animæ impeccatorũ ante corporum reaſſumptionem puniuntur in inferno.

Secundo, iniquorum animę ante corporum reaſſumptionem puniuntur, & torquentur in inferno. Probat hanc veritatẽ teſtimonium. Luc. 16. de diuite illo Epulone: hancque veritatem, vti certiſſimam, affirmant Auguſt. lib. 13 ciu. ca. 3. Cyril. lib. 12. in Ioan. cap. 36. & Greg. lib. 4. dialog. c. 23. qui vtitur argumento ex loco Lucę allegato. eamq; veritatem æquam, & conuenientem eſſe Tertullianus licet animã putet eſſe corpoream, lib. de anima, cap. vltimo, probat duabus rationib vna eſt, quia aĩa multa peccata ſine corpore committit, licet ſit in corpore; vt pote hæreſes, ac peccata ſpiritualia: debuit igitur non expecto corpore puniri. Altera eſt, quia etiam in ijs, quæ cum corpore committit, ipſa eſt quæ prior peccat per cõſenſum: à corde. n. exeunt iniquitates omnes, etiam exteriores. Tertio, animę, etiam ſi ſpirituales ſint, torquentur igne corporeo, tam in inferno, quam in purgatorio; nec de hoc locus datur Catholico dubitãdi. Ignis. n. vt Dei eſt inſtrumentum, animas etiã torquet, ſicut & dæmones. quod ſi animæ expectarent corpora, quia ſine illis torqueri non poſſent, locus purgatorij nõ daretur, niſi poſt reſurrectionem. Video hæc omnia eſſe grauiſſima, & longiſſima indigere diſputatione, non vna, ſed multis, tñ quia inſtitutum noſtrum longe tranſgrederemur, ſatis eſſe duximus, ſuccincte veritatẽ propoſuiſſe, quam, ſi liceret, maniſeſtis confirmaremus argumentis.

Ita dico vobis, hunc timete.

COMMENTARIA.

VErba ſunt confirmantis ſententiam ſuperiorem; quaſi diceret: Sane dico vobis, quaſi rem certiſſimam, hũc timete potius, quam homines: quæ confirmatio indicat Deum maxime ſupra omnes timendum. Cõuincuntur hæretici noſtri temporis hac ſententia. Si Chriſtus mone. timere eum, qui nocere poteſt in hac vita, & in ventura, corpori, & animæ; timere igitur pœnam non eſt malum: dummodo non ſit tota cauſa timendi; quaſi homo Dei voluntatem non facere paratus ſit, niſi pœnam timeret: hoc enim malum eſt.

AN

ANNOTATIO X.

Timere Deū bonum eſt, melius & perfectius amare.

POſtponere hominum timorem, nec à iuſtitia auerti propter quæcumq; mala, quę illi poſſunt inferre, ob Dei timoré, ne in iram Dei incidamus, ſi hominibus conſentimus, bonum eſt; melius tñ, & perfectius eſt, ſi Dei amore, & dilectione Chriſti id faciamus: perfectæ enim charitatis erga Deum, & Chriſtū eſt, ſi eius dilectione mala omnia ab hominibus illata, quibus nos voluntati Dei aduerſarios facere conantur, perferamus. Chriſtus autē nunc de timore loquitur, quod minus perfectū eſt; tum quia quod perfectius eſt iam inſinuauerat, cum paulo ante diſcipulos amicos appellauerat; tum etiam, quia in Diſcipulis eos omnes inſtruebat, qui eum ſecuturi erant, quorum multi imbecilles, & imperfecti ſunt, qui magis timore, quam amore excitantur, tum demum, quia, cum de timore hominum loqueretur, conueniebat timoris Dei mentionē facere; vt, quantum hic ab illo diſtet, quātumque debeat præponi, doceret.

Nonne quinque paſſeres veneunt dipondio, & vnus ex illis non eſt in obliuione coram Deo?

COMMENTARIA.

HOc eſt ſecundum argumētum, quo Diſcipulos confortat aduerſus timores hominum, & perſecutorum. Sumptum autem eſt partim à diuina ſcientia, & voluntate: nihil.n. eſt, quod Deus ignoret, aut quod ſine eius nutu, ac volūtate fiat. Eſt autem argumentum à minori. Quinque, inquit paſſeres dipondio, i. duobus aſſarijs, ſiue duobus aſſibus minutis veneunt; & tñ cum apud homines ſic vileſcant, vt multi ſimul vēdantur, nec pro ſingulis moneta vel minima inueniatur; apud Deum tamē nec vnus eſt in obliuione, id eſt non ignoratur; ſed ſingulorum habet ſcientiam: nec ideo veneunt, quod in obliuione ſint apud Deum, ſed ipſo ſciente, & diſponente. Supplendum eſt. Vos ergo, qui præſtantiores eſtis paſſeribus, non eritis in obliuione apud Deum, nec ideo interficiemini, quaſi Deo neſciente, aut non cogitante de vobis; ſed eo ſciēte, & diſponente omnia iuxta ſuum beneplacitum. Non ex hoc ſolo argumētum conficitur ad timorem remouendum, ſed ex alijs ſimul, quę ſequūtur. Valeant ergo gentes, quæ Deum ignorantes, eius prouidentiam negāt; cum vel vnius paſſerculi memor ſit, & prouidus.

ANNOTATIO XI.

GRæce diminutiuum eſt, non paſſeres, ſed paſſerculi; vt tanto magis diuina prouidentia oſtendatur, quæ vel minimorum eſt. Græce etiam non habetur dipondio, ſed duobus aſſarijs. Eſt autem aſſarium Romani numini genus, cuius meminit Varro lib. 1. de Analogia. Eſt autem diminutiuum ab Aſſe. Aſſis autem ænei ſpecies aliquot refert Plinius lib. 33. ca. 3. primo erat moneta unius libræ, ſeu duodecim vnciarum; poſtea facti ſunt aſſes minores, vnius nempe vncię, ſeu vnciales. Vltimo confecti ſunt ſemiunciales. Quidam recentiores exiſtimant aſſarium eſſe unius unciæ: mihi autem magis placet, cum ſit diminutiuum ab aſſe, eſſe minorem ſemiunciali aſſe, quæ eſt vilis, & infima moneta ænea. dipondium ergo hoc, quo interpres eſt vſus, continet duo aſſaria, quorum utrumque ſimul ſemiunciā conficiunt. Vnde Euthymius dicit fuiſſe genus oboli diminutiuum ab Aſſe; niſi velimus dicere vltimum aſſem, qui ſemiuncialis erat, dictum eſſe aſſarium ob pretij paruitatem. Quidquid ſit. Certum eſt genus fuiſſe monetæ infimæ; vt ſignificaret Dominus, quanta ſit diuina prouidentia, quantoque magis curam Diſcipulorum haberet; cum ſit prouidus de paſſeribus, quorum vel duo nec aſſarium valēt, quæ eſt infima moneta: quinque enim duobus veneunt aſſariis. *Aſſis qd*

Concordia inter Mat. & Luc.

Aduertendum autem eſt apud Matthæum aliter haberi huiuſmodi ſententiam, inquit enim. Nonne duo paſſeres aſſe veneunt, & unus ex illis non cadet ſuper terram ſine patre veſtro? Illud apud Interpretem aſſe, Gręce eſt aſſárion, quo Lucas utitur; nec eſt vlla contradictio

ctio inter hos Euangeliſtas: nam quę refert Matthæus, alio tempore, & loco dicta ſunt à Domino: cum enim arduum valde eſſet perſecutionem pati, & interfici, ſæpe Dominus id Diſcipulis repetit, & argumenta conſolationis renouat; vt minus ardua eis videantur. Dubium tamen facere poteſt alicui, cur Dominus dixerit apud Matthęū duos paſſeres vendi aſſario; apud Lucā vero pretium minuatur. nam quinq; aſſariis duobus venire affirmat: duo igitur paſſeres apud Lucam nec vnum as, ſeu aſſarium valens. Euthymius in Lucæ cōmentariis reſpondet, tunc temporis, quando illud Dominus protulit apud Matthęum, duos paſſeres veniſſe aſſario vno; cū vero hæc, quę Lucas narrat, dixit, minori vendebantur: duo enim paſſeres minoris aſſario vno venibant. Potuit profecto id ita eueniſſe, vt dicit Euthymius: ſæpe enim pretia rerum vendibilium variantur, maxime in paſſeribus, quādo minori, aut maiori copia capiūtur. Tamen ego aliter reſponderem, nempe pretium non eſſe variatum, ſed veniſſe quinque paſſeres duobus aſſariis, etiā tunc quando dicta ſunt quæ Matthæus narrat: nam, quando quiſpiam nolebat duo aſſaria expendere, ſed vnum, tūc habebat duos paſſeres: non enim paſſeres diuidūtur, ſed integri, & ſæpe viui venduntur. Euenit aūt ſæpe, quando quiſpiam multa ſimul emit, minoris emere, quæ ſi diuidant, cum ſæpe nequeat diuidi, nec inueniatur moneta inferior: ſoluit plus, quam ſi in maiori emeret copia: ſicut ſi quinque oua venirēt duobus aſſibus, duo oua uno aſſe venderentur. Senſus autem ſentētiæ, quæ eſt apud Matthæum, licet diuerſus videatur, in idem tñ incidit cum Luca. Ille ſic inquit: Nonne duo paſſeres aſſe veneunt, & vnus ex illis non cadet in terram ſine patre veſtro? quaſi diceret: licet vili precio veneant, tanquā res parui momenti, tamen non capitur à venatore vel vnus, niſi ex Dei voluntate, & diſpoſitione, ac prouidentia. Lucas autem dicit: Non eſt in obliuione, i. non ignoratur à Deo, ſed curam illius habet; nec venditur, niſi Deo ſic diſponente, apud quem in obliuione nō eſt. Hieronymus Matt. 10. reijcit quorundam expoſitionē, qui duos paſſeres apud Matthæum ad corpus & animam, quinque uero paſſeres apud Lucam ad quinque ſenſus referant: hoc autem dicit contextui non aptari non poſſe, & quidē ita eſt, cum id tantum intendat Dominus docere, Deum, ſi minimorum paſſerum habet prouidentiam, multo maiorem habere de hominibus; & inter hos de ſuis Diſcipulis. Interpretatio autem, quam repellit Hieronymus, eſt Tertulliani in Scorpiaco aduerſus Gnoſticos.

Poſſet quiſpiam huic ſententiæ Saluatoris opponere quod dicitur 1. Corinth. 9. Numquid Deo eſt cura de bobus? ſi igitur non curat de bobus, multo minus curabit de paſſeribus. Reſpondet Beda, aliud eſſe ſcientiam, aliud curam. Deus omnium habet notitiam, & ſcientiam, ſed non omnium curam. uult Beda curam particularem quandam prouidentiam ſignificare, qualem Deus de hominibus habet. Ambroſius in illum locum Pauli ſic interpretatur. Curat quidem Deus de bobus, ſed propter nos: cuncta enim propter nos creauit: ideo nō curare de illis, quia nō propter eos curam ipſorum habet. Mihi ſenſus Pauli facilior uidetur hic, nempe Deū non præcepiſſe in ueteri teſtamento illud: Non alligabis os boui trituranti, propter boues ipſos, quaſi curam eorum gerēs; ſed propter nos, ut per tale præceptum ſignificaret alia, quæ erga nos aguntur, quæ ibi à Paulo explicantur. Hoc autem non tollit quin Deus omnium habeat curam, & prouidentiam; cum dictum ſit. Lilium, quod hodie eſt, & cras in clibanum mittitur, ſic ueſtit Deus, ut Salomon in gloria ſua non ſit ueſtitus ſicut unum ex liliis. Quæ autem ſcripta, & mandata ſunt, non propter boues ſcripta, & mandata ſunt, ſed propter nos; alia tamen uia, ac modo boum, & cunctorum Deus prouidentiam, & curam habet. Vtitur hoc loco Cyrillus libro 5. Theſauri cap. 2. & libro 12. cap. 12. contra hæreticos negantes prouidentiam Dei in his minimis.

Obiectio

Solutio obiectionum.

Sed et capilli capitis ueſtri omnes numerati ſunt.

COMMENTARIA.

Dixerat nec vnum paſſerem eſſe in obliuione apud Deum, tacite indicans, conſequēter nec diſcipulorū

vnum eſſe in obliuione. ac ne exiſtimarent Diſcipuli, ſe non aliter in obliuione non eſſe apud Deum, quam paſſeres; Deumque non aliam curam; ac rationem habere de ipſis, quam de paſſeribus, quos non propter eos, ſed propter homines creauit, ſi enim ita eſſet, timendum erat illis, ſicut timent paſſeres; idcirco præcedenti ſententiæ adijcit, dicens: ſed &, id eſt, quinimo etiam capilli capitis veſtri omnes numerati ſũt, quaſi diceret: multo, & maior cura, & prouidentia eſt apud Deũ de vobis, quam de paſſeribus: ſunt enim omnes capilli capitis veſtri numerati, id eſt, etiam eorum, quæ minima veſtri ſunt, qualia capilli, Deus curam habet, omniaque ad vos attinẽtia prouidet, gubernat, dirigit, & conſeruat. Hoc quod dicit, capillos omnes numeratos eſſe a Deo, non ſolam ſcientiam ſignificat: nam omnes etiam plumæ paſſerum, & ſingulæ arenæ maris, & omnia demum indiuidua mundi ſunt apud Deum numerata, eorumq; numerus diſtinctiſſime à Deo notus eſt: ſed hæc numeratio coniunctã habet particularem quandam æſtimationem, & affectionem, quam Deus gerit ſuorum ſupra cętera omnia creata, quos non propter alios diligit: quæ enim pluris facimus, & diligimus, diſtinctius memoria retinemus, &, ſi plura ſint, numeramus. Eſt autem prouerbialis locutio, licet vera ſit ad literã, ad ſignificandam ſingularem prouidentiam, quam Deus habet de ſuis ſeruis, ac Chriſti diſcipulis.

ANNOTATIO VI.I

Particula, ſed, Græc: ἀλλα ſignificat.

PArticula ſed, Gręce ἀλλα, aliquando eſt augmenti, idem ſignificans, quod Latine immo, ſeu quinimo. ſic vſurpatur à Ioãne cap. 16. ſed venit, inquit, hora, ut omnis, qui interficit vos, arbitretur ſe obſequiũ præſtare Deo. & paulo inferius: ſed quia hæc locutus ſum uobis, triſtitia impleuit cor veſtrũ. ſuntque alia huiſmodi teſtimonia, ut notauimus in commentarijs in Ioãnẽ. illa autem particula (&) quę ſequitur loco (etiã) poſita eſt, connectiturque cum ſequentibus, ſ. etiã capilli capitis veſtri; quaſi diceret: omnia veſtra, et capilli, & quę minima ſunt, apud Deum ſunt in notitia, & pretio. Matth. ca. 10. eandem refert ſniam. Veſtri autem, inquit, & capilli capitis omnes numerati ſunt. Orig. ho. 1. in Numeros aliter interpretatur; eius tamen interpretatio potius eſt ſpiritualis, quam literalis. inquit ſic: Saluator non ſolum diſcipulos ſuos electos ſub numero ſtatuit, velut capillos capitis eorum dicit eſſe numeratos; in quo utiq; nõ illos capillos dicebat eſſe numeratos, qui vel ferro attõderi, & proijci ſolent; vel temporis ætate defluere, ac perire: ſed illi capitis capilli apud Deum numerati ſunt, qui in Nazaręis erant, quibus inerat Spiritus S. ad proſternendos alienigenas. Virtutes ergo animi, & ſimilitudinem ſenſuum, qui de principali mentis tãquam de capite Apoſtolorum producebãtur, capillos capitis appellauit Hæc Origenes. Quæ omnia non ſunt ad literam, ſed potius ad ſpiritum dicta: Chriſtus enim locutus eſt de capillis illis exterioribus, qui omnes dicuntur numerati apud Deum; ad ſignificandum ſingularem prouidentiam, & affectum, quibus Deus ſuos proſequit. quod optime Hieronym. Matth. 10 interpretans, inquit ſic: Quod autem ait: veſtri capilli capitis omnes numerati ſũt, immẽſam Dei erga homines oſtendit prouidentiam, & ineffabilem ſignat affectum; quod nihil noſtrum lateat Deum, etiam parua, & otioſe dicta ſcientiam eius non effugiãt. Hæc ille. Idem notauit Cyrillus libro 4. de adoratione in ſpiritu. Proſequit Hieronymus contra illos, qui reſurrectionem carnis negant, & hoc loco contra nos abutuntur. Derident, inquit, intelligentiam Eccleſiaſticam hoc loco, qui carnis reſurrectionem negant; quaſi nos, & capillos, qui numerati ſunt, & à tonſore deciſi, omnes dicamus reſurgere; cum Saluator non dixerit: Veſtri, & capilli capitis omnes ſaluandi ſunt, ſed numerati ſunt. Vbi numerus eſt, ſcientia numeri demonſtratur, non eiuſdem conſeruatio. Hæc ille, & recte: nec enim in reſurrectioone ſuperflua capillorum, & vnguium reſecata reſurgunt.

No-

Nolite ergo timere.

COMMENTARIA.

Concludit argumentum, inferendo concluſionem ex præcedentibus. ſi tanta cura eſt Deo de vobis, tantiq; vos facit, vt capillos capitis omnes numeratos habeat, ergo nolite timere homines, nec ea, quę ab ipſis poſſunt vobis inferri mala: ſi enim hæc nō poſſunt inferri ſine Dei prouidentia; & quod magis eſt, Deo non numerante capillos capitis veſtri, plurimiq; vos faciente, profectò talia mala non nocebunt vobis, ſed plurimum proderunt. non ergo ex ſola prouidentia, quā habet erga paſſeres Deus; ſed etiam ex affectu, & æſtimatione, quibus proſequitur ſuos, deducit Chriſtus non eſſe eis timendum. dicit autem: nolite timere, quia non prohibet timorem naturalem, ſed eum, qui eſt ex dilectione, & voluntate.

Multis paſſeribus pluris eſtis uos.

COMMENTARIA.

Refertur hoc ad id, quod dixerat: Capilli capitis veſtri omnes ſunt numerati: nā pluris facit Deus ſingulos ex vobis, quam multos paſſeres, idcirco non ſolum ſolum prouidentiam hēt erga uos, ſicut erga paſſeres, ſed ēt magnifacit vos, & diligit ſingulari dilectione, & amore, quo vobis proſpicit; & quę ad veſtram utilitatē faciūt, quaſi Pater amātiſſimus, & protector potentiſſimus, & prouidus curat. non igitur eſt cur timeatis homines.

ANNOTATIO XIII.

Ex quo ſumatur efficacia argumenti huius.

Huius argumenti efficacia non conſiſtit, vt quidā recētiores interpretātur in ſola diuina prouidētia, ꝑ quā oīa Deus diſponit, & gubernat: hæc enim non præbet cauſam non timendi; nam eadē prouidentia Deus pęnam æternam infert impijs, & animam ac corpus mittit in gehennam; & tamen exhortatur nos Chriſtus, vt Deum inferentem talia timeamus; cum tñ verum ſit ea non inferri niſi Deo ſciente, & prouidente. Adde, ſi fieri poſſet, vt paſſeres ſcirent ſe non eſſe in obliuione apud Deum, nō prohiberetur eis timor, ne caperentur laqueo. Efficacia igitur argumenti huius ſumpta eſt ex duobus. Vnum eſt cōmune omnibus, nēpe ſcientia, & prouidentia Dei, quam nihil latet, quę omnia diſponit, nutuque eius omnia fiūt: & ad hoc inducitur exemplum de paſſeribus. ſi enim cum tam parui ſint, vt quinq; dipondio veneant, Deus vel de vno illorum cogitat, nec cadit in rete, nec venit Deo non diſponente, & ſciente; profectò rectè deducitur Deum cogitare de hominibus, & maxime de ſuis, nihilq; illis euenire poſſe, quod à Deo non ſit notū, & diſpoſitum. Ex hoc autem ſolo non colligitur non eſſe timenda mala ab hominibus inferri ſolita. Alterum eſt exiſtimatio, & amicitia, dilectioq; particularis, quibus Deus proſequitž ſuos, quos non diligit, nec in ęſtimatione habet ſicut paſſeres, & alia, quæ magis ꝑꝑ homines, quam propter ſeipſa creata ſunt. ſuos enim diligit Deus, & quæ eis vtilia ſunt, proſpicit, ipſiſq; conſulit, quos non propter alios vult, ſed propter ſe, & propter eorum bonum. hoc ſignificatur illis verbis: Etiam capilli capitis veſtri numerati sūt; &; multis paſſeribus pluris eſtis vos. horū Deus non tantum Dominus, vt cæterarū creaturarum, & paſſerum; ſed Pater, protector, & amicus eſt. ex his rectè cōcluditur: Nolite timere: nam ſi Deus omnia ſcit, ac nouit; igitur non eſt ignarus, nec oblitus eorum, quæ erga Diſcipulos agūtur; eoq; ſciente, mala euenient ab hoībus illata. Si etiam Pater eſt, & amicus eſt, plurimi facit ſuos, profectò quę illis vtilia ſunt curabit, & quæ vere nocent, auertet. non igitur eſt eis cur timeant hominum perſecutionem: nam mala, quæ iſti inferent, Deus in maxima bona conuertet; & quæ nocere videntur, vtiliſſima efficiet: diligentibus enim Deū, omnia cooperantur in bonum; quod non fit, niſi quia eos diligit Deus. Ex his duobus rectè conſequitur: Nolite timere. parum proderat hoc ſecundum; ſi Deus oblitus eſſet ſuorum, nec cogitaret, nec ſciret, quæ cum eis agūtur: parum etiam proderat primum, ſi non eſſet diuina hęc æſtimatio, & affectus, vtrumque ſimul cauſam præſtat non timendi.

Dico autem vobis: Omnis, qui confeſſus fuerit me coram hominibus, & Filius hominis confitebitur illum coram Angelis ſuis.

COMMENTARIA.

Tertium argumentũ hoc eſt, quo Diſcipulos ſuos Chriſtus à timore hominum retrahit. ſumptum autẽ eſt argumentum a magnitudine præmij, quod ſequuntur ij, qui, poſtpoſito hominum timore, confitentur eũ, ipſumque ſequuntur, præponentes fidem, ac Chriſti ſequelã omni malo, quod inferre poſſunt homines: ſimiliter à magnitudine damni, in quod incidunt, qui timori hominum ſuccumbentes retrahunt ſe à fide, & ſequela Chriſti. Prior pars continetur in propoſita ſententia: Qui confeſſus fuerit me coram hominibus, id eſt, qui coram hominibus, qui corpus occidunt, ſe eſſe Chriſtianum, meamque fidem aperte corde, & ore confeſſus fuerit, illorum timore poſtpoſito, ego profecto hunc confitebor coram Angelis Dei, id eſt, fatebor ego eum eſſe meũ, & tanquam meum recipiam, & vti meo mercedem dabo: coram Angelis Dei, id eſt, in iudicio, quando venero cum Angelis iudicare mundum. hanc ſententiam, quia magni momenti eſt, & quia futura in ea præmittuntur, & quæ longe abſunt, & quia ad animos cõfortandum efficax, idcirco aſſeuera tione prænunciat dicens: dico vobis, id eſt, aſſeueranter prænuncio.

ANNOTATIO XIV.

Con ſenſus Matth. et Lucæ in hoc loco.

Nonnulla notanda ſunt in præcedentis ſententiæ explicationem. Primo quidẽ Matth. c. 10. eandem refert ſententiam, hoc ſolo differentem, quod non habet (coram Angelis Dei) ſed (coram Patre meo, qui in cęlis eſt) non autem eſt vlla cõ tradictio, cum Chriſtus vtrumque dixerit. tunc enim, quando loquebatur, quę narrat Matthæus, protulit (coram Patre meo, qui in cœlis eſt;) cũ verò iterũ ſnĩam repetijt dixit (coram Angelis Dei:) non.n. eodem tempore dicta ſunt, quæ Matthæus, & quę Lucas ſcribunt. Cyprianus vero de laude Martyrij vtrumq; teſtimonium coniũxit: Qui me, inquit, confeſſus fuerit in terris coram hominibus, & ego confitebor eum coram Patre meo, & coram Angelis eius. licet autem non ſit vno tempore dictum, tamen vtrumq; verum eſt: quando enim venerit Chriſtus iudicare, veniet cum Angelis, & in maieſtate diuinitatis, quæ dicitũ gloria Patris idcirco dicit coram patre, & coram Angelis Dei. Aut etiã dicere poſſumus Chriſtum confiteri ſuos coram Patre, qui in cœlis eſt, & coram Angelis, idem ſignificare, quod eſt admittere, & introducere ſuos in gloriam Patris, & beatitudinem in Angelorum conſortio. aut ſic: (corã Angelis, id eſt, quando venerit iudicare Angelorum multitudine comitatus; Tunc confitebitur ſuos coram Patre introducendo in gloriam, quãdo dicet: Venite benedicti Patris mei, poſſidete paratũ uobis regnum.

Secundo notandum eſt, hanc ſententjã tam apud Matthæum, quam apud Lucam non habere caſum accuſandi, nempe (me) nec (illum) ſed caſum dandi cum præpoſitione ἐν, quod Latine verti debet, q in me confeſſus fuerit, confitebor, & ego in illo. qua lectione vſus eſt Tertullianus in Scorpiaco aduerſus Gnoſticos, & Cyprianus etiam epiſtola 37. licet alijs lectionibus vſus ſit: nã in epiſt. 10. habet: qui me confeſſus fuerit, confitebor ego in illo: ſic enim in nouo uolumine legimus; quamuis in veteribus legatur: qui in me confeſſus fuerit, confitebor ego in illo. At lib. 3. ad Quirin. nu. 16. & in lib. de laude Martyrij legit ſicùt Vulgatus noſter, in caſu accuſandi, vtrumque abſque præpoſitione. Chryſoſtomus autem hom. 35. in Matth. non ſolum legit cum prępoſitione, (in me,) & (in illo;) ſed cauſam, cur præpoſitione legatur, exhibet: nempe neminem confiteri poſſe Chriſtum, niſi per gratiam, & virtutem ipſius: ideo dicitur: Qui in me confeſſus fuerit; nec Chriſtus confitetur niſi eum, qui in eo exiſtit per gratiam. Subiungit autem cauſam, cur in ſequenti ſententia non ſit dictum, qui in me negauerit; nimirum, quia negare Chriſtum opus eſt hominis arbitrij ſine gratia, & virtute Chriſti: mala .n. ſine gratia, & ex nobis facimus; bona verò ĩ gratia, & virtute Chriſti. Hęc ſũt q̃ no

tat

tat Chryſoſt. erga hanc lectionem. Tertullianus autem loco citato multa dicit in declarationem, cur dictum ſit, qui in me confeſſus fuerit: dicit enim, qui Chriſtianum ſe eſſe confitetur, teſtatur ſe eſſe Chriſti; & ſi Chriſti eſt, in Chriſto eſt, ſi ī Chriſto eſt, igitur Chriſtus in illo: & rurſus; qui in Chriſto eſſe teſtatur, Chriſtianū ſe eſſe fatetur, & ſimiliter Chriſtum confitetur. Sicut enim, qui dicit diem, fatetur lucē, quāuis non exprimat; nam dies eſt effectus lucis: ſic qui confitetur ſe Chriſtianum, dicit ſe in Chriſto: ſi enim non eſſet in Chriſto, non confiteretur ſe eſſe Chriſtianum. qui igitur in Chriſto confitetur eſſe, conſequenter confitetur eſſe Chriſtianum, & Chriſtus confitetur ſe in illo eſſe, hoc idē cenſet Tertullianus dicendum de ſequenti ſententia: quamuis enim dictum ſit: Qui me negauerit, tenet Tertullianus dici potuiſſe: Qui in me negauerit: nam qui negat ſe eſſe Chriſtianum, negat ſe in Chriſto eſſe, & Chriſtus negat ſe in eo eſſe. Hęc ſunt, quę Tertullianus dicit, cuius interpretatio violenta eſt, & parum accommodata: non enim dicitur: Qui in me eſſe cōfeſſus fuerit, vt illud (in me) teneatur ex parte ſubiecti, vnde accōmodatior eſt interpretatio Chryſoſtomi, ſi conferatur cum ea, quæ eſt Tertulliani. at nec iſta videtur ſatis accommodata: nam ſi id ſit: qui in me confeſſus fuerit, id eſt, mea virtute, & gratia nixus, & adiutus confeſſus fuerit, deeſt id, quod debet confiteri, & remanet ſententia imperfecta; vnde neceſſario eſt illud (in me) intelligi ex parte prædicati, nempe, qui confeſſus fuerit in me. ſic autem idem eſt ſenſus, ac ſi dictum eſſet, qui me cōfeſſus fuerit, vt recte affirmat Euthymius, qui Chryſoſtomi interpretationem recitat; tenet autem idem eſſe, in me, ac me; quod manifeſte probat ſequens ſententia: Si negauerit me nec myſterium aliquod, cur ſit dictum, qui confeſſus fuerit in me, ſed eſt Hebræa phraſis: ſic enim dictum eſt pſalm. 43. In nomine tuo confitebimur, id eſt, nomen tuum confitebimur; & Pſalm. 19. In nomine Dei noſtri inuocabimus, id eſt nomen Dei noſtri inuocabimus: idcirco vetus interpres recte vertit (me) ſenſum attendens.

ANNOTATIO XV.

Hanc ſententiam nō ſolum ad Apoſtolos, ſed etiam ad omnes, qui Chriſtum ſecuturi erant, prolatam eſſe à Domino affirmat Chryſoſtomus hom. 35. in Matth. idque ſine controuerſia eſt. oportet enim corde, & ore Chriſtum confiteri aduerſus quoſcunque perſecutores, vitamq; exponere, omniaque tormenta ſubire potius, quam à fide auerti. Rom. 10. Corde creditū ad iuſtitiam; ore autem confeſſio fit ad ſalutē. Patres ergo antiqui, & Theologi ex hac, & ſequenti ſententia deducunt præceptum Martyrii ſubeundi, quando occaſio ſe præſentauerit. immo Origenes tractat. 12. in Matth. colligit Martyrium eſſe baptiſmum quendam, & remiſſionē inducere peccatorum: quam doctrinam multi Theologi ſcholaſtici amplexi ſūt; & Patres Martyrium baptiſmum ſanguinis appellarūt. Verba Origenis ſunt hæc: Quoniam remiſſio fit peccatorū omni martyrium ſuſtinēti, manifeſtum eſt ex eo, quod ait: Omnis, qui confeſſus fuerit in me, coram hominibus, & ego confitebor in illo coram Patre meo, qui eſt in cœlis. confitetur ergo Chriſtus Saluator corā Patre ſuo omnē hominem qui cōfeſſus fuerit eum coram hominibus, etiāſi fuerit ante confeſſionem aliqua habens peccata. ſi enim eos, qui aliqua habentes peccata confeſſi ſunt, non confitetur, & Chriſtus coram Patre ſuo, iam nō erit uerum, quod dixit: Omnis, qui me cōfeſſus fuerit, &c. Hęc Origenes. Quæ autē ſit hæc confeſſio explicat Origenes, ſubiungens: Confeſſio filij coram Patre gloriātis eſt in cōſpectu paterno ſuper eo, quem cōfitetur, quaſi digno confeſſione ad Patrē. Hęc ille. Attende autem quantum excedat retributio. Homo eſt, qui confitetur Chriſtum Dominum corā hominibus, ac Chriſtus filius Dei eſt, qui confitetur hominē ſeruum coram Patre, & Angelis eius.

Martyriū Baptiſmus ſanguinis appellatur à Patrib.

Qui autem negauerit me coram hominibus, negabitur coram Angelis Dei.

COMMENTARIA.

Altera pars argumenti eſt oppoſita ſententia, qui metu tormentorum fidē meam abiecerit; à meque propter homines receſſerit; hūc etiam ego negabo, repellendo, & ſeparando eum a me in vltimo iudicio coram

Angelis Dei; quando dicam: Ite male dicti in ignem æternum.

ANNOTATIO XVI.

HAc ſententia conuincitur hæreſis Helcheitarum; qui affirmabant licere in tormentis Chriſtum negare ore, dūmodo retineatur fides eius in corde. Meminit huius hæreſis Euſebius lib. 6. hiſtor. Eccleſia. cap. 33. referens eam ex Origene in Pſal. 32. contradicit autem huic errori, quod nunc dicitur à Chriſto: Qui me negauerit corā hominibus, negabo eū corā Angelis. Confeſſioni autem eſt hæc negatio contraria: ſi igitur ore fit confeſſio; ore etiam erit negatio. vult enim Chriſtus nos eū corde, & ore interius, & exterius confiteri, & amplecti. Cuius rei Chryſoſto. homil. 35. in Matt. duas profert cauſas. vna eſt ad dilectionis perfectionem; quæ eo maior eſt, quo magis etiam exteriora exhibet ſigna; & vſque ad ſanguinem Chriſtum amplectitur. Altera eſt ad fortitudinem exercendam, vt Chriſtianus oſtēdat ſe inuictum, qui nec morte, nec vllo tormentorum genere potuit a Chriſto diuelli. Rom. 8. Neque mors, neq; vita, nec Angeli, neq; principatus poterunt nos ſeparare à charitate Dei, quæ eſt in Chriſto.

Chriſtū quare ore, et corde teneamur cōfiteri.

Non ſolum corde, oreq; Chriſtū amplecti debemus; ſed etiam opere, ipſius mandata obſeruando, & qui mortem ſubit illatam potius, quam aliquid contra Chriſtum, eiuſque mandata admittat, Chriſtum confitetur, & inter Martyres computatur. Vnde Machabęos illos, qui mortem elegerunt illatam potius, quam mandatū Dei, de non edendis tunc carnibus porcinis transgredi, inter Martyres reponit Eccleſia, etiamſi Chriſti aduentū prçceſſerūt; quia fide in eum venturum præditi erant. Non minus nunc, ſi quis, ne Chriſti mandatum prçtergrederetur, mortem acceptaret ab hominibus illatam, Chriſtum diceretur confeſſus, Martyrq; eſſet; quē Chriſtus cum angelis veniens confitebitur; contrariumque facientem negabit. Ponderat in his duobus ſentētiis vnum Ambroſius lib. de pœnitentia cap. 2. nempe priorem ſententiam de confeſſione prolatam eſſe generaliter: Omnis, inquit, qui me confeſſus fuerit; poſteriorem vero particulariter: Qui me negauerit. quod tam apud Matthæum, quam apud Lucam dictū eſſe non ocioſe affirmat: nam in confeſſione generalitas ſignificat gratiæ amplitudinem: omnes enim confitentes Chriſtus confitetur in negatione autem particularitas indicat non de omnibus hominibus negantibus vindictam ſumendam; vt ſignificetur miſericordiæ abundantia: nam per pęnitētiam etiam negantibus remittit culpam; nec pęnitentes negat, etiamſi prius negauerint: quod eſt cōtra Nouatianum veniā pęnitentibus dari negantem. Hæc Ambroſij doctrina vera eſt, ſed contextui non accommodatur: nam vtraque ſententia generalis eſt, tam de confeſſione, quàm de negatione. illa enim particula (omnis,) vtrāque comprehendit, nimirum, omnis, qui me confeſſus fuerit; & omnis, qui me negauerit. nec ratio Ambroſij efficax eſt: nā ſicut quidam negarunt, & poſtea pœnitentiam egerunt; ſic etiam quidam confeſſi ſunt, & poſtea retroceſſerunt: generaliter ergo vtrumque intelligitur. Nec obſtat ſi multi negarunt, & poſtea pęnitentiā egerunt; & quidam poſt confeſſionem negarunt: loquitur enim Chriſtus ſecundū præſentem iuſtitiā, aut iniuſtitiam: negans enim, negatur; & confeſſus recipit confeſſionem; quod ſi mutetur ſtatus, mutatur, & ſententia. Hoc autem in ſequētibus annotationibus fiet manifeſtius.

Quomodo opere ēt debemus cōfiteri Chriſtum.

Et omnis, qui dicit verbum in Filiū hominis, remittetur illi: ei autem, qui in Spiritum ſanctum blaſphemauerit, non remittetur.

COMMENTARIA.

DIxit ſe negaturum illos, qui eum metu hominum abnegauerint, à ſuſceptaque eius fide receſſerint: nūc de ijs loquitur, qui eum nondum ſuſceperunt, nec fidem ipſius ſermonibus habuerunt; quales erant Iudæi illi increduli, qui non ſolū non ei credebant, ſed etiam contemnebant, conuitijſque afficiebant. Diſtinguit autem duo genera conuitiantium, ſeu blaſphemantium: quidam enim opera humanitatis eius conſiderantes; nec eum agnoſcentes, illa calumniabātur, vitio-

que

que dabant, quales erant, qui propter nouitatem doctrinę, eum ſeductorem appellabant, & propter vitam cõmunem cum cęteris hominibus, eum vini potatorem, et voracem dicebant; & propter paupertatem, per contemptũ filium fabri vocabant, aliaque ſimilia in ipſum iactabant: & hæc dicuntur verba, ſeu blaſphemiæ in filium hominis Quidam alii opera diuinitatis conſiderantes, Deique eſſe cognoſcentes, qualia erant, dęmonia eijcere, morbos curare, & cætera; & adhuc non credẽtes; calumniabãtur illa, dæmonio adſcribentes, eumque virtute dæmonij ea facere blaſphemantes, hoc peccatũ dicitur blaſphemia in Spiritum ſanctum, quia quæ virtute Spiritus ſancti Chriſtus efficiebat contrario ſpiritui nequam, & immundo tribuebantur. Comparãs ergo vtramq; blaſphemiam, ait, priorem remittendam, non autem poſteriorem; id eſt, de priori nõ ſumet vindicta, ne: vltio: nõ. n. Deus puniet ſemper eos, qui in filium hoĩs blaſphemauerint; at vero de eis, qui in Spiritũ ſanctũ blaſphemauerint, vltionem, & vindictam ſemper ſumet; atq; in hoc, & in futuro ſęculo eos pœnis afficiet. Alludit ad legem Leuit. 24. vbi blaſphemus morte mulctandus præſcribitur. at Deus non ſic vltionem accipiet de blaſphemãtibus in filium hominis; eos autem qui in Spiritum ſanctum ſunt blaſphemi, & in hoc, & in futuro ſęculo puniet. Sermo eſt de peccato ipſo per ſe: ſi enim per pœnitentiam tollatur, comminatio etiam tollitur; ſtante vero blaſphemię vtriuſque ſtatu, priores nõ ſemper Deus in hoc ſæculo punit; poſteriores vero ſemper & in hoc, & in futuro ſęculo.

ANNOTATIO XVII.

Difficultas ſniæ ſuperioris explicatur.

GRauis admodũ ſe offert difficultas, quod ſit peccatum in filium hominis, & quæ ſit blaſphemia in Spiritũ ſanctum, & quomodo hæc non remittatur, illud vero ſic. Tam grauis, & ardua eſt difficultas hæc, vt Auguſtinus tract. 2. de verb. Domini, talia de ea proferat verba: Forte, inquit, in omnibus ſanctis ſcripturis nulla maior quæſtio, nulla difficilior inuenitur. Addit Auguſtinus: Vt uobis, inquit, aliquid de me ipſo fatear, ſemper in ſermonibus, quos ad populum habui, huius quæſtionis difficultatem, moleſtiamque vitaui; non quia nihil haberem; quod inde vtcumque cogitarem, neque enim in re tanta petere, quærere, pulſare negligerem, ſed quia ipſi intelligentiæ, quæ mihi aliquantulum aperiebatur, verbis ad horam occurrentibus me poſſe ſufficere non putarem. Hæc Auguſtinus.

In hac igitur tam ardua quæſtione, primo loco, quæ Patres antiqui ſcripſertũ, fideliter, & perfecte exponam. Secũdo loco, quæ mihi poſt multum, & longum ſtudiũ viſa ſunt, aperiam. vt igitur à Latinis Patribus ordiamur. Primo Hilarius can. 12. in Matthæum de præpoſitis dubitationibus, ſic ſentit: blaſphemiam enim in Spiritum ſanctum eam eſſe dicit, qua quiſpiã negat Chriſtum eſſe Deum. huic veniam non dari docet: Quid, inquit, tam extra veniam eſt, quam in Chriſto negare, quod Deus ſit, & conſiſtentem in eo Paterni Spiritus ſubſtãtiam adimere. Reliqua omnia peccata dicit eſſe in filium hominis, quibus venia non negatur, nec remiſſio intercluditur. peccatorum, inquit omnium veniam promittit, & blaſphemiæ Spiritus indulgentiam abnegat: nam cum cætera dicta, geſtaque liberali venia relaxẽtur, caret miſericordia, ſi Deus negetur in Chriſto. Hæc ſunt, q̃ ſenſit Hilar. Idẽ Hila. can. 5. in Matt. peccatũ hoc eodem modo explicat. Peccatum, inquit, in Spiritum ſanctũ eſt, Deo virtutis poteſtatem negare, & Chriſto ſubſtantiam adimere æternitatis: per quem, quia Deus in hominem venit, homo rurſus fiet in Deum; cum cæteris Deus veniam largiatur, hoc ſolum extra veniam eſt. Hęc ille.

Secundo loco Ambroſius lib. 1. de Spiritu ſancto cap. 3. peccatum in filium hominis illud eſſe interpretatur, quo quiſpiam de Chriſto remiſſius aliquid, quam dignũ ſit, ſentit, deceptus ſpecie corporis, nempe ſi neget eum eſſe Deum: ſic etiam Hieronymus explicare videtur, apud quem Ambroſij verba legimus, vt paulo inferius dicemus. Blaſphemiam autem in Spiritum

Sanctum dicit eam eſſe, quando quiſpiam Spiritus ſancti diuinitatem negat, Deum non eſſe dicens; & in Beelzebub, non in Spiritu Dei dęmonia eiici affirmat, hanc blaſphemiam dicit Ambroſius non habere veniam a Deo vllam. Verba ipſius ſunt hæc: Si quis corporis ſpecie decep tus humani remiſſius aliquid de Chriſti carne ſẽtit, quam dignum eſt, (neque enim nobis vilis videri debet, quæ aula virtutis fructus eſt Virginis) habet culpam; non eſt tamen excluſus à venia, quam fide poſſit aſciſcere. Si quis vero ſancti Spiritus diuinitatem, maieſtatem, & poteſtatem abneget ſẽpiternam, & putet non in Spiritu Dei eiici dæmonia, ſed in Beelzebub, non poteſt ibi exhoratio eſſe veniæ, vbi ſacrilegii plenitudo eſt; quia qui Spiritum negauit, & Deum Patrem negauit, & filium; quoniã idẽ eſt Spiritus Dei, qui Spiritus Chriſti. Hæc Ambroſius, in cuius verbis ambiguũ eſt, an ad blaſphemiæ huius peccatũ duo hæc concurrere debeant, nimirum, negare Spiritum ſanctũ eſſe Deum, & dæmoniorum eiectionẽ, quæ virtute Spiritus ſancti fit, adſcribere dęmonio; an vnum horũ ſufficiat; ita vt ſint tam hoc, quã illud blaſphemia Spiritus ſancti: nam ſeparari poſſunt: poteſt enim quiſpiam negare diuinitatem Spiritus ſancti, vt fecerunt hæretici multi; nõ tamen dixerunt dęmonia eiecta virtute dæmonii. ſimiliter etiam poteſt quiſpiam dicere dęmonia eiecta virtute dęmonii, nõ tamen negare Spiritus diuinitatem; ſed in eo, qui eiicit eſſe Spiritum ſanctum; quod & Iudæi fecerunt: licet enim calumniarentur Chriſtum in Beelzebub eiicere dæmonia; non tamen negabant Spiritus ſancti diuinitatem; ſed dicebant hunc ſpiritum non eſſe in Chriſto. hęc igitur duo nõ ſũt ex ſe connexa; nec qui vnum dicit, ob id alterum affirmat. Verba Ambroſij videntur ſignificare ad blaſphemiam hanc conſtituendam vtrumque concurrere. Conuenit autem Ambroſius cum Hilario in hoc, quod blaſphemiam Spiritus certum quoddam peccati genus ponit; & in hoc etiam, quod omnino hoc peccatum à venia, & remiſſione excluſum dicit; diſceſſit tamen in hoc, quod eum, qui Chriſtũ negat Deũ eſſe, ſpecie carnis deceptus non cenſet dictũ eſſe blaſphemare in Spiritum Sanctũ.

Tertio loco idem Ambroſius lib. 2. de pœnit. c. 4. multo aliter de hoc peccato, & eius remiſſione ſentit. In primis aſſerit Chriſtum duo genera blaſphemiæ poſuiſſe; vnum Iudæorum, qui in Beelzebub eũ eiicere dæmonia dicebant, & illius poteſtatem diabolico fultam ſuffragio vindicabant, quod peccatum blaſphemiam in Spiritum ſanctum appellauit, ac venia carere. Alterum Hæreticorum, & Schiſmaticorum, quos ſignificauit illis verbis. Qui mecum non colligit, diſpergit. Hi Eccleſiam Chriſti diſpergunt, atque eis veniam negat, quia hoc genus peccati in vniuerſos eſt, & de eiſdem pronunciat, in Spiritum ſanctum blaſphemare, & veniã non habere. Non multum ad hoc recedit Philaſter, qui in Hęreſi Rhetoriorũ dicit, Hæreticos blaſphemos in patrem, Filium, Spiritum ſanctum, & perſeuerantes in hęreſi à Chriſto condemnatos, cum dixit, blaſphemiam in Spiritum ſanctum non remittendam, nec in hoc ſæculo, nec in futuro. Tertiũ genus blaſphemię in Spiritum ſanctum ponit Ambroſ. illud Simonis, qui Act. 3. voluit gratiã Spiritus ſancti pecunia cõparare. Addit Ambr. omnibus his peccatis dari locum veniæ, ſi peccãtes conuertantur ad Eccleſiam, & pœnitentiam agant: vnde Petrus, dicit, etiam eos, qui Chriſtum in Beelzebub dęmonia eieciſſe blaſphemauerant, & eos, qui Chriſtũ crucifixerunt, ad baptiſmum vocauit. Probat etiam Ambroſius aditum venię etiam his non intercluſum ex verbis Chriſti præcedentibus Matth. 12. Omne, inquit, peccatum, & omnis blaſphemia remittetur hominib. Probat etiam Act. 3. quia Simoni blaſphemanti in Spiritum ſanctum dictũ eſt: Pęnitentiam age ab hac nequitia tua, & deprecare Dñm, ſi forte remittatur tibi cogitatio cordis ſui. Quomodo autem blaſphemia dicatur non remitti, neq; in hoc ſæculo, neq; in futuro, ſi remittitur, & venia per pęnitentiam datur, non explicat Ambroſ. ſi enim dicat quiſpiam, quia nõ remitti dicitur blaſphemia, niſi ſit pęnitentia, & conuerſio ad Deum, hoc non ſatisfacit. nam omne peccatum, etiam in filium hominis non remittitur ſine pœnitẽtia. Quod autem Ambroſius notat ex illis verbis Matthęi Omne peccatum, & blaſphemia remittetur hominibus, inde deducens etiã blaſphemiã Spiritus remitti non videtur recte colligi: nam blaſphemia in ea ſententia generaliter ſumitur, quando remit-

remitti dicitur; ac ſtatim limitatur ſequentibus verbis, vt notat Hilarius: ſequitur enim: blaſphemia autem Spiritus, id eſt in Spiritum ſanctum, non remittetur.

Hæc ſunt, quæ ex Ambroſio habentur.

Quarto loco idem Ambroſius in commentario Lucæ, citat quoſdam dicentes, eundem dici filium hominis, & Spiritum ſanctum; Chriſtum nempe qui ratione humanitatis filius hominis eſt; ratione vero Diuinitatis Spiritus ſanctus eſt, nō quidē ſumpto hoc nomine particulariter pro perſona Spiritus ſancti, quæ diſtincta eſt à filio, ſed generaliter; nam Deus Spiritus eſt, non corpus. Pater ergo Spiritus eſt; Filius Spiritus eſt; Spiritus ſanctus Spiritus eſt: & rurſus Sanctus eſt Pater; Sanctus Filius; Sāctus Spiritus ſanctus. vnde propter diuinitatem Chriſtus Spiritus ſanctus eſt. eſt ergo blaſphemia in Spiritum ſanctū, quando Diuinitas Chriſti negatur: & ſenſus huius ſententiæ in hoc tēdit, non licere Diuinitatē Chriſti negare; & qui negauerit, ſine venia eſſe. hanc ſententiam recitat Ambroſius, nec impugnat eam.

Quinto loco Hieronymus Matthęi 12. & in epiſtola ad Marcellā de blaſphemia in Spiritum ſanctum. blaſphemiā in Spiritum ſanctum interpretatur peccatum illud; quod cōmiſerunt Iudæi illi, quando dixerunt: In Beelzebub eijcit dæmonia; opera Saluatoris, quę Spiritus ſancti virtute facta manifeſte ſciebāt, deputātes Principi dęmoniorum, quam interpretationē, in commentario, probat illo Mar. 3. Qui blaſphemauerit, inquit, in Spiritum ſanctum, non habebit remiſſionem in æternum, ſed reus erit æterni delicti. Adiunxit Marcus: Quoniam dicebant Spiritum immundum habere. quæ verba explicare videntur, quæ fuerit blaſphemia in Spiritū ſanctum: nimirum ea, qua dicebant, Chriſtum habere Spiritum immūdum, in quo eijciebat dæmonia. Ambroſius in commentario Lucæ affirmat pleroſque ſic interpretari blaſphemiam in Spiritum ſanctum. Extendit Hieronymus in commentario eodem hoc peccati genus ad omnes eos, qui manifeſte intelligētes opera Dei, cum virtutem negare non poſſint, eadem ſtimulati inuidia calumniantur, & Chriſtum, Deiq; verbum, & opera Spiritus ſancti dicunt eſſe in Beelzebub. Hoc inquit non dimitti, neq; in hoc ſæculo, neque in futuro. Demum peccatum, ſeu verbum in filium hominis Hieronymus interpretatur, quando quiſpiam ſcandalizatus carne Chriſti, eumque hominem arbitrans, dicit quod filius ſit fabri, quod fratres habeat Iacobum, Ioſeph, & Iudam, quod vorator, & vini potator ſit: talis ergo blaſphemia, quamuis culpa non careat, erroris tamen habet veniam, propter corporis & carnis vilitatem. Hæc ſunt, quæ dicit Hieronymus, quibus conſentit Beda in commentarijs Lucæ, eiſdem fere verbis Hieronymi vtēs. obijcit autem Beda, quomodo peccatum hoc irremiſſibile ſit, cum per pęnitētiam omne peccatum deleatur. reſpondet id verum eſſe; per pęnitentiam nimirum omnia deleri peccata; tamē qui in hanc incidit blaſphemiam, demeritis eius exigentibus, numquam ad fructum dignæ pęnitentiæ peruenire. Sicque vtrūque ſimul verum eſt, & quod per pęnitentiam omnia peccata dimittantur pęnitentibus, & quod qui ſic blaſphemauit, veniam, & remiſſionem numquam cōſequatur. Diuus Pacianus Barcellonenſis epiſcopus epiſtola 3. ad Symphronianū Nouatianum, eodem modo, quo Hieronymus, interpretatur blaſphemiam in Spiritum ſanctum. Habes, inquit, ſcriptum cum Dominus verbo dæmonia fugaret, & virtutes multas ſpirituali vigore compleret, dixiſſe Phariſæos: Hic non expellit dæmonia, niſi in Beelzebub principe dæmoniorum. Hoc eſt in Spiritum ſanctum deliquiſſe, blaſphemaſſe, quæ in ea per Spiritum ſanctum gerebantur. Hæc ille.

Sexto loco Cyprianus lib. 3. ad Quirin. num. 28 multo aliter hæc omnia interpretatur: hāc enim ſententiam Domini ſimilem facit ei, quæ habetur. 1. Reg. 2. Si delinquendo peccet vir aduerſus virum, orabunt pro eo Dominum; ſi autem in Deū peccet homo, quis orabit ꝓ eo? Sic Cyprianus vertit. noſtra verſio habet: Si peccauerit vir in virum, placari ei poteſt Deus; ſi autem in Dominum peccauerit vir, quis orabit pro eo? dicit ergo Cyprianus verbū in filium hominis eſſe peccatum, quo in proximum peccamus; blaſphemiam autem in Spiritum eſſe peccatum, quo in ſolum Deum peccamus; quod peccatum dicit in Eccleſia non remitti. quo autem modo in Eccleſia non remittatur, Cyprianus non explicat; in eo autem differt ab

omnibus

omnibus prędictis doctoribus, quia filiũ hominis nõ interpretatur Christum, vt illi, ſed quemlibet hominem.

Septimo loco idẽ Cyprianus in Epiſto. 10. quæ in veteri volumine habetur lib. 3. Epiſt. 14. aliter interpretatur hãc blaſphemiam, eam nempe quando quiſpiam in perſecutione Christi fidẽ negat, quod peccatum, quomodo nõ remittatur, non exponit expreſſe; tacite tamen inſinuat: dicit. n. non de facili, qui ſic peccauit, admittẽdũ, & reconciliandum eſſe eccleſiæ, etiamſi eũ pęniteat, non tamen omnino, & ſemper excludendum eſſe; quia veniam habet etiam tale peccatum. qua doctrina poteſt explicari, quod dixerat lib. 3. ad Quirin. citato; nẽpe blaſphemiam hanc non remitti in eccleſia, nimirum facile, ſed graui, & diuturna probatione, & multis adhibitis, quæ in epiſtola allegata narrat Cyprianus.

Octauo loco Auguſtinus libr. 1. de ſer. Domini in monte cap. 44. blaſphemiã hãc ſic interpretatur, quando quiſpiam poſt Euangelij gratiam ſuſceptam, & Christianus factus eſt, ex quadam inuidentia Euãgelii veritatem oppugnat, fraternę charitati inuidens, id eſt, ne aliis communicetur Euangelii gratia. Hanc eſſe blaſphemiam, de qua Dominus non remitti vnquam dixit, Auguſtinus interpretatur; cuius verba ſi conſideres, inuenies ad hoc peccatũ perpetrandum concurrere hæc omnia; nempe veritatem Euangelii oppugnare, eique reſiſtere; & quod hoc ſit poſtquam ad Euangelii fidem cõuerſus eſt: ſi enim fiat oppugnatio à non fideli, non cenſetur blaſphemia in Spiritum ſanctum. demum, quod facit ex inuidentia quadam fraternæ charitatis: tale peccatum Auguſtinus affirmat perpetraſſe Alexandrum illum, cuius fit mẽtio à Pau. 2. Tim. 4. Alexander, inquit, ærarius multa mala mihi oſtendit; reddet illi Dominus ſecundum opera eius; quem & tu deuita: valde enim reſtitit ſermonibus noſtris. interrogat autẽ Auguſtinus; an illi, qui Christũ calumniati ſunt, dicentes: In Beelzebub eijcit dęmonia, inciderint in hanc blaſphemiam: nam defuit illis vnum ex tribus; nondum enim ſuſceperant Christi fidem, nec Christiani erant. reſpondet Auguſtinus duo; vnum eſt poſſe affirmari iſtorum Iudæorum peccatum fuiſſe blaſphemiam in Spiritum ſanctũ, propter magnitudinem inuidentiæ eorũ; licet Christiani non fuerint; alterũ, quod magis Auguſtino placet, non fuiſſe tale eorum peccatum blaſphemiam in Spiritũ ſanctum. quia verò ex Marco deduci videbatur peccatum illorum fuiſſe blaſphemiam, vt notauimus ex Hieronymi ſentẽtia ſuperius; nam poſt uerba illa; Qui blaſphemauerit in Spiritum ſanctum nõ habebit remiſſionem, adiunxit Marcus; quoniam dicebant eum habere Spiritum immundum; quaſi explicans peccatum illud dici blaſphemiam, vt Hieronymus notauit, reſpondet Auguſtinus non ſolum in hoc loco, ſed etiam tractatu 2. de verb. Domini, hæc Marci verba poſita eſſe, non quaſi explicaret, quod eſſet peccatum blaſphemiæ; ſed quaſi Christus ijs verbis reddiderit cauſam, cur blaſphemiam dixerit non remittendam; ac ſi diceret; quoniam dicebant eum ſpiritum immundum habere, idcirco dixit blaſphemiam in Spiritum ſanctum non remitendam; vt cauerent ſibi, ne tale quid dicerent poſt conuerſionẽ; nam ſi idipſum proferrent poſt ſuſceptũ Euangelium, eſſet iam blaſphemia in Spiritum ſanctum, & nullam veniã amplius obtinere poſſent; dum autem nondũ ſunt Christiani, conuerti poſſunt, & talis peccati habere remiſſionem; exiſtimat enim Auguſtinus non remitti unquam blaſphemiam in Spiritum ſanctum, quando habet rationem blaſphemiæ; illis nempe tribus concurrentibus. Hoc vltimum idem Auguſtinus lib. 1. retractat. cap. 19. retractauit; nempe tale peccatum non habere remiſſionem; cum tamen nullum ſit, quod remitti non valeat. excuſat ſe, quod non id affirmauit; ſed cum dubitatione, dicendo (fortaſſe.) quod ſi affirmandum eſt, declarat id intelligi, quando in eo peccato vſque ad vltimum vitæ obſtinatus receſſit. Quidquid autem ſit de opinione Auguſtini de blaſphemia; eius tamen interpretatio in verbis prædictis Marci, violenta, & extorta mihi viſa eſt, cætera autem peccata, quæcunque ſint, ab infideli commiſſa, ſeu à Christiano, excepta prędicta veritatis oppugnatione ex inuidentia charitatis fraternæ, exiſtimat Auguſtinus eſſe peccata in filium hominis.

Nono idem Auguſt. de verbis Domini, tract. 2 mutauit ſniam, alitérque interpretatur, plurimaque dicit, vt rem hanc explicet: breui in compendio, eius ſnia eſt, blaſphe-

Doctorũ Gregorũ de eadẽ ſnia ca-

terpreta tiones. blaſphemiam in Spiritum ſanctum, quæ nunc nō remittenda dr̃, eſſe impęnitentiā cordis, qua poſt peccatum quiſpiam remiſſionem peccati, aut oppugnat, aut contēnit: q̃ impęnitentia dr̃ in Spiritū ſanctū blaſphemia; quia remiſſio peccatorū ꝑ Spiritū ſanctū fit, iuxta illud Ioā. 20. Accipite Spiritum ſanctum, quorū remiſeritis peccata, remittuntur eis. Non autem quęuis impęnitentia dr̃ blaſphemia in Spiritum ſanctum; ſed ea ſolum, qua quiſpiam vſq; ad finem vitę protrahit, in eaque recedit: quam dicimus finalem impœnitentiam. hęc eſt, quę nunquam remittitur: nā quę ad tempus vitę aliquod eſt, poteſt per pœnitentiam remitti; illa uero nunquam, cū careat pęnitentia, per quam peccata remittuntur. negat autem Auguſtinus illud peccatum, quo Chriſti opera attributa ſunt Beelzebub, dici blaſphemiam in Spiritum, de qua eſt ſermo in Euangelio; quod etiam tenuit Epiphanius, vt paulo inferius citabimus; licet aliter explicet blaſphemiam hanc in Spiritum ſanctum. fatetur quidem Auguſtinus multa eſſe peccata, & blaſphemias in Spiritum ſanctum; non tñ eſſe irremiſſibiles, de quibus nunc eſt ſermo; ſed eam, quę dicta eſt, nēpe impęnitentiam finalem, per quam aut oppugnatur, aut negligitur peccatorum remiſſio. In declarationem, & confirmationem huius ſuę opinionis multa affert Auguſtinus ibi, quę ad pręſens noſtrum inſtitutū referre nihil facit; & in ꝓgreſſu huius tractationis nonnulla referemus.

Decimo Richardus de ſancto Victore, in quodam tractatu de hac blaſphemia, cā eſſe cēſet; qñ quiſpiam ſcienter, & ex odio, quo Deum proſequitur, ipſum conuitio afficit, & blaſphemat: per Spiritū ſanctum enim Deum intelligit ipſum, Patrem, Filium, & Spiritum ſanctum.

Vndecimo quidam Doctores minus antiqui, verbum in filium hominis appellāt blaſphemiam ex ignorantia; eam autem quæ ex malitia, in Spiritum ſanctum; addentes, qñ quiſpiam ex coactione blaſphemat, eam eſse blaſphemiam in Patrem.

Hęc ſunt, quę Latini Patres ſenſerunt de blaſphemia in Spiritum ſanctum, & de verbo in filium hominis, ac de non remittenda blaſphemia.

Vt autem ad Gręcos Doctores deueniamus. Origenes primo loco in tom. 30. in Ioannem, blaſphemiam in Spiritum ſanctum, quæ remiſſionem nullam habet, interpretatur quodcumque mortale peccatum, commiſſum poſt gratiam Spiritus ſancti acceptam, quæ in baptiſmo confertur; qui enim præſente Spiritu ſancto peccat, in ipſum blaſphemat. Quodcumque igitur peccatum ante aduentum Spiritus ſancti commiſſum non erat blaſphemia in Spiritum ſanctum, quia nondum erat ſpiritus datus, cum non eſſet Ieſus glorificatus nec etiam modo ante baptiſmum, quia gratia Spiritus ſancti nondum eſt accepta. Adducit in eundem ſenſum illud Hebr. 6. Impoſſibile eſt eos, qui ſemel sūt illuminati, guſtauerunt etiam donum cœleſte, & participes facti ſunt Spiritus ſancti, & prolapſi ſunt, rurſus renouari ad pęnitentiam. Sic Athanaſius in tract. ſuper hunc locum Euangelij de blaſphemia in Spiritum ſanctum, ad Serapionem, citat Origenem; eandemque ſnīam dicit fuiſſe quorundam Priſcorum, inter quos etiam erat quidam vir admirandus dictus Theognoſtus. refert autem Athanaſius ibidem cauſas diuerſas ab Origene, & Theognoſto expoſitas, cur blaſphemiam hanc cenſerent non remittendam; quas licet unicuique apud illum legere. libri autem Origenis, ex quibus quæ dicit Athanaſius ſumpta ſunt, apud nos non extant. iſta tamen ſnīa non intra opiniones recenſenda vr̃, cum error ſit contra fidem, qua tenendum eſt poſt baptiſmum peccantibus dari ſacramentum pœnitentiæ; unde rectè Athanaſius dicit hanc Origenis doctrinam nō differre ab errore Nouati, qui negabat poſt baptiſmum pœnitentiam, & remiſſionem peccatorum; quem errorem multæ Scripturæ, immo totum Euangelium condemnat. de Nouati hæreſi ſcripſit Euſebius lib. 6. Hiſtor. Cap. 43. locum autem ad Hebræos reſpondet Athanaſius intelligendum eſſe de baptiſmo, qui unus eſt in Eccleſia; & qui poſt eum peccat, renouari non poteſt alio baptiſmo. opponit autem Athanaſius Origeni, & Theognoſto contextum Euangelij huius; nam ex Matthæo, & Marco habemus hanc ſententiam prolatam contra Phariſæos calumniantes, & adſcribentes Chriſti miracula dæmonio, quos Dominus notat tamquā blaſphemos in Spiritum ſanctum; & tamē non acceperant baptiſmum.

Se-

Secundo igitur loco Athanaſius in loco proxime citato aliter hãc explicat blaſphemiam, diſtinguit duo genera operum Chriſti: quędã.n. faciebat vt homo, quędã vt Deus quamuis.n. oĩa opera eſſent Diuinæ perſonę vnitę humanitati; tñ quędam operabatur ratione humanitatis, quędam ratione Diuinitatis: nimirũ ambulabat, loquebatur, lachrymabatur, aliaque operabatur, quæ communia ſunt hominibus, vt hom o. mortuos aũt ſuſcitabat, visũ cęcis præbebat, cæteraq; admirãda faciebat, vt Deus. hinc eſt duplicem blaſphemiam prolatam fuiſſe, aut proferri poſſe in Chriſtum. vna eſt eorum, qui ꝑꝑ hominis opera, quæ videbant in Chriſto, male de illo ſentiebant, & loquebantur, quales illi, qui dicebãt: Vorator eſt, vini potator, filius fabri, vnde huic ſapientia? & alia ſimilia: & hæc dñr blaſphemia in filiũ hominis, nẽpe in Chriſtum ꝑꝑ eius carnem, & humanitatem exiſtimatum hoĩem tm̃. Altera blaſphemia eſt eorum, qui ꝑꝑ miranda opera, quæ faciebat eum dæmonium habere dicebant, adſcribentes opera Diuinitatis demoniorum principi: ſicut enim, vt dicit Athanaſius, per hominis opera eum eſſe hominem confitebantur, ita per Deitatis opera debuerunt eum confiteri Deum. Hæc blaſphemia dicta eſt contra Spiritũ ſanctum, i. contra Diuinitatem. Inquit ergo Athanaſius Phariſęos illos, cõtra quos Dominus hanc protulit ſnĩam, in Spiritũ ſanctum blaſphemaſſe: vtramque autem blaſphemiam contra Chriſtum eſſe certũ eſt; ſed vnam ratione humanitatis, alterã, ratione Diuinitatis; quæ ſi inuicem conferantur, hæc multo grauior eſt, maioriq; punitione digna, quam illa: idque Dominus voluit ſignificare docens, quæ eſt in filium hominis, remiſſionem habere: quæ vero in Spiritum ſanctum carere venia. Hæc ſunt ad mentem Athanaſij: & eadem eſt ſententia cum illa, quam ex Hieronymo retulimus.

Tertio loco Baſilius in Reg. breui. reſp. 273. de verbo in filium hominis nihil dicit; de blaſphemia aũt in Spiritum ſanctũ idem ſentit cum Athanaſio: nam blaſphemiam illam, qua Phariſæi Chriſti opera tribuebant dæmonio, appellatam dicit cõtra Spiritum ſanctum. Adiũgit autem Baſilius, etiam nũc illos blaſphemare in Spiritum ſanctum, licet nõ ita graui blaſphemia, quicumque Spiritus ſancti fructus & effectus aduerſario ipſius tribuunt: vt qui temere temperatum appellant auarum, zelantem iracundum; & denique ſtudioſa opera per quandam ſimilitudinem adſcribunt vitio. Verba Baſilij ſunt hæc: Quid, inquit, eſt quod faciens aliquid, blaſphemat in Spiritum ſanctum? reſpondet, ex ea blaſphemia, quam Phariſæi tunc vſurparunt, de quibus etiam lata eſt huiuſmodi ſententia, perſpicuum eſt eum etiã nũc blaſphemare Spiritum ſanctum, hoc eſt detrahere Spiritui ſancto, quicumq; effectus & fructus Spiritus ſancti aduerſario ipſius attribuit: quod peccatum incurrimus plerique noſtrum, qui ſecuri periculi ſtrenuũ ſæpenumero appellamus ambitioſum; & ei, qui iuſta indignatione per zelum moueatur, eam te indicans, iracundiæ calumniam impingimus: & ad eundem modũ alia iniquis ſuſpicionibus, ementitis nominibus de aliquo dicimus. Hęc Baſilius, quæ ſi vera ſunt, frequens eſt nunc peccatum, & blaſphemia iſta: & ſi in eam incurrunt, qui temere talia faciunt, quanto magis qui ex malitia? expoſiti autem ſunt huic periculo, qui facile mala ſuſpicantur de proximis.

Quarto loco Chryſoſtomus hom. 42 in Matthæum, & blaſpemiam in Spiritum ſanctum, & verbum in filium hominis eodem explicat modo, quo Athanaſius; addens tñ non eſſe hanc blaſphemiã in Spiritum ſanctum oĩno irremiſſibilẽ, immo multos per pęnitentiam remiſſionem obtinuiſſe; ſed id tm̃ ſignificari, hoc genus peccati minus eſſe remiſſibile, quam cetera. Explicat aũt Chryſoſt. duo. vnũ eſt hoc peccatum dici non remitti, non tm̃ quantum ad culpam, ſed ẽt quantum ad pęnã; quia impęnitentes blaſphemi in Spiritũ ſanctum, in hoc ſæculo, & in futuro puniẽtur; ſicut puniti ſunt Iudæi illi, qui ſic blaſphemarunt in Spiritum ſanctum, nec pęnitentiam egerunt: ſeueriſſimas. n. per Romanos pęnas dederũt in hoc ſæculo, & in futuro torquentur grauius in æternum. Sunt enim, inquit, qui in hoc ſæculo tm̃ puniuntur ꝑꝑ peccata, non autem in futuro; vt ille fornicarius. 1. Cor. 5. & illi, qui ſacramentis indigne communicarũt 1. Cor. 2. ſunt etiã qui in hoc ſęculo non puniuntur. in futuro tm̃ pœnas dant, vt diues ille Luc. 16. qui in vita recepit bona, poſtea ſepul-

ſepultus eſt in inferno. alij verò nec in præſenti, nec in futuro, vt Apoſtoli, & Prophetæ, & S. Iob: non enim ad punitionem aliquas paſſiones hoc in ſæculo ſuſtinuerũt. iſti igitur, qui talem blaſphemiam cõmiſerint, & hic, & in futuro punientur, niſi pœnitentiam agant. Alterum eſt, cauſam, ob quã Iudæi iſti puniti ſunt ob blaſphemiam in Spiritum ſanctum, eam eſſe, quia, & ſi Chriſtum ob carnem ignorare potuerunt, Spiritum ſanctum tamen non poterant ignorare, ex expulſionibus dæmonũ, & curationibus admirandis. omnia ergo, quæ in Chriſtum blaſphemarunt, vocãtes ſeductorem, aduerſarium legis, etiam peccatũ crucifixionis dicit Chryſoſtomus dici in filium hominis, & remitti facilius, quam blaſphemiã in Spiritum ſanctum. Hæc eſt ſententia Chryſoſtomi, quæ omnia recedit Anaſtaſius Epiſcopus Nicænus in ſuis quæſtionibus quæſt. 68. vbi ẽt probat ſentẽtiam Baſilij prius recitatum, de ijs, qui Spiritus ſancti effectus, & fructus tribuunt aduerſario, bonũ iudicantes malum. Iſidorus ẽt in clusiora lib. 1. Epiſt. 59. blaſphemiam in Spiritum ſanctum eodẽ modo interpretaẽ, quo Chryſoſtomus, afferens eãdẽ cauſam cur venia careat; nimirũ, quia cum notus eſſet Iudæis Spiritus ſanctus, malitiæ, & ingratitudinis conuincuntur, ideo indigni ſunt venia.

Quinto loco Epiphanius hære. 54. peccatum, ſeu blaſphemiam in filium hominis eam dicit, qua quidam in Chriſtũ maledicta conijciunt, quã quidem aſſerit per penitentiam remitti; blaſphemiam vero in Spiritum ſanctum, quæ hoc in loco excluditur à venia, eam eſſe, qua quiſpiã Spiritum ſanctum ſeruum, & creaturam docet: quæ ſententia eadem vr̃, cum illa priori Ambroſij ſupra relata. Aduertendum eſt autem Epiphanium exiſtimare Iudęos illos omnes Chriſtum blaſphemãtes non blaſphemaſſe in Spiritum ſanctũ; immo dicit Chriſtum, ne illorum condemnationem decerneret, per miſericordiam veniã ſignificaſſe, dicendo: Omne peccatum, & blaſphemia, etiam verbum in filium hominis, remittetur illis; propter hæreticos autem, quos futuros præuidit Spiritus ſancti diuinitatem negantes dixiſſe: qui blaſphemauerit in Spiritum ſanctum non remittetur illi. citat autem ibi Epiphanius quemdam dictũ Theodorum, qui cũ prius Chriſtianus eſſet in fidei examine receſſit, & Chriſtum negauit; qui, cũ poſtea argueretur criminis, rñdebat ſe non peccaſſe, quia non in Deum peccauit, ſed in hominem: putabat enim hic impius Chriſtum non eſſe Deum; allegabat aũt locum hunc: qui dixerit verbum in filium hominis remittetur ei. qui quidem ab Epiphanio facile cõuincitur: non enim dicitur, quod non peccauit, ſed quod peccatum remittetur ei. potius argumẽtum eſt contra eum ex hoc loco, illum crimen commiſiſſe. Hæc recitaui, vt ſignificarem hunc impium peccatũ in filium hominis exiſtimaſſe eſſe id, quod homo in hominem committit; blaſphemiam autẽ in Spiritum ſanctum eſſe peccatum in Deum: quę videntur ad eum ſenſum pertinere, quem ſecutus eſt Cyprianus in priori ſententia ſuperius recitata.

Sexto loco Victor Antioche. in commẽtario Mar. 3. blaſphemiam, quæ eſt in filium, interpretatur dici in filium hominis; blaſphemiam autem quæ eſt in Spiritum ſanctum eam eſſe, quæ eſt contra Deum, qui hic Spiritus dr̃ illam autem dicit dignam venia, ſi cum priori cõferatur, quia cauſam aliquam habet nimirum, quia filius vilem carnem induit; hanc vero indignam venia, quia venię cauſam nullã in ſe habet. vr̃ ergo Victor cenſere, non ſimpliciter venia indignam hanc blaſphemiam in Spiritum ſanctum; ſed collatione cum ea, quæ eſt in filium hominis: grauius enim eſt peccatum, quod homo committit in Deum, quam quod in hominẽ. In eo autem, quod Victor dicit, nempe blaſphemiam in Spiritum ſanctum eſſe eam, qua Deus blaſphematur, conſentit Cyrillus Alex. lib. 6. de adoratione in ſpiritu, vbi blaſphemiam in Spiritum ſanctum interpretatur eã, quæ Leui. 24. morte mulctatur; & per Spiritum ſanctum Deum ipſum intelligit, cuius natura incorporea, & ſpiritualis eſt. cõſentit etiam Iſichius lib. 7. in Leui. vbi ſcribit, quando quiſpiam Deum ſcienter blaſphemat, tunc ſecundũ legem morte mulctari; hãcque Chriſtum appellaſſe blaſphemiã in Spiritũ ſanctũ.

Septimo loco Euſeb. Emiſſ. in hom. Domi. 4. poſt Paſcha, quæ refertur ab Alcuino, vnum dicit peccatum eſſe, quod nõ dimittitur, cum tñ cætera dimittantur; id autem eſt blaſphemia in Spiritum ſanctum; quam eam eſſe docet, cum quiſpiam non

vult

vult credere veritati, quæ habetur per magiſterium Spiritus ſancti miſſi ad docendum omnem veritatem. Iudæi ergo, & Pagani nolentes credere prædicatæ veritati Euangelij, blaſphemi ſunt in Spiritũ ſanctum: ſimiliter & Chriſtiani nolentes obedire Spiritus ſancti Magiſterio. Hæc ſunt, quæ antiqui Doctores ſenſerunt de verbo in filiũ hominis, & de blaſphemia in Spiritum ſanctũ, & de remiſſionis, ſeu veniæ cõceſſione, aut excluſione, quę varia ſunt, vt ex narratis conſtat. Quid autem in his grauiſſimis difficultatibus mihi viſum ſit probabilius, ſequentibus annotationibus explicabo, quas ab hac diuido, vt diſtinctio claritatem adferat, & tędium lectionis auertat.

ANNOTATIO XVIII.

Aſſerta aliquod ad propoſita difficultatẽ explicandam.

PRo hac grauiſſima difficultate explicanda, conſtituendę ſunt aliquot aſſertiones, ex quibus maxime dilucidabitur tota iſta ſententia Euangelica. Prima eſt: Blaſphemia in Spiritum ſanctum, cuius nunc fit mentio, etiam ante baptiſmum committi poteſt. Hęc eſt contra Origenẽ, & Auguſtinum ſuperiori annotatione relatos: eſt tamen Athanaſij, Hieronymi, & multorum aliorum, vt in narratione opinionum conſtat; quam probat Athanaſius ex ipſo Euangelico contextu, nam, poſtquam apud Matthęum, & Marcum narratum eſt Phariſęos dixiſſe: In Beelzebub eijcit dęmonia, ſubiungũtur verba hęc: Qui dixerit verbum contra Spiritum ſanctum, nõ remittetur ei. & clarius apud Marcum id habetur: nam dicitur: Non habebit remiſſionem in ęternum, ſed reus erit ęterni delicti: quoniam dicebant. Spiritum immundum habet: quę verba vltima ſignificant illos in Spiritum ſanctum blaſphemaſſe; & nõ ſolum hoc, ſed vt paulo poſt dicemus, eo ipſo blaſphemaſſe, quo dixerunt: Spiritum immundum habet. & quamuis Auguſtinus, vt diximus, conetur aliter hęc verba interpretari; tamen Patres fere omnes ſic intellexerunt, quaſi oſtenderet Dñs illos blaſphemaſſe in Spiritum ſanctum; ſicque verba ponderãt Athanaſius, & Hieronymus: & in hoc exiſtimo nihil eſſe dubitationis.

Secunda: Peccatum in Spiritum ſanctum, & blaſphemia in Spiritum ſanctum non ſunt idem, ſed longe diuerſa. Omnis quidem blaſphemia in Spiritum ſanctum peccatum eſt in ſpiritum ſanctum; non tã omne peccatum in Spiritum ſanctum eſt blaſphemia in Spiritum ſanctũ. hęc aſſertio probatur ratione manifeſta: peccatũ enim, & blaſphemia nõ ſunt idem; igitur nec ſunt idem peccatum in Spiritum ſanctum, & blaſphemia in Spiritum ſanctũ. Antecedens huius argumentationis verba Matthęi confirmant. Omne, inquit, peccatum, & blaſphemia remittetur hominibus. diſtinguitur igitur peccatum à blaſphemia. confirmat ẽt natura vtriuſque: nam, vt recte notauit Athanaſius de hac ipſa re loquens, in Epiſt. ad Serap. de blaſphemia in Spiritum ſanctum, Peccatum eſt, cum quiſpiam legem tranſgreditur; blaſphemia autem eſt, cũ legislatori Deo detrahit; aut negando quod in eo eſt, aut imponendo falſo, quod in eo non eſt, impie contra diuinitatem ſe gerens. & aliquã fit cum quodam contemptu, & iniuria expreſſa Dei ipſius, ſeu Saluatoris, Chriſti; hoc n. eſt blaſphemare: non igitur oĩs, qui peccat, blaſphemat. Adde cõite Doctores dicere, qui peccat fragilitate, peccare contra Patrem; qui ignorantia, contra filium; qui malitia contra Spiritum ſanctum; & tñ non omnis, qui malitia peccat, blaſphemat in Spiritum ſanctum: non quod vnũ, & idem peccatum nõ ſit contra totam Trinitatẽ; ſed diuerſimode fit attributio perſonis ob ſpecialem quandam earum proprietatem. Pręterea, qui diuinis ſpirationibus non acquieſcit; qui vocationibus, & prędicationibus veritatis non aſſentit, dicitur reſiſtere Spiritui ſancto. act. 7. Vos Spiritui ſancto reſtitiſtis: & conſequenter peccat, & in Spiritum ſanctum peccat; non tamen blaſphemare dr: ſunt enim multa genera peccatorum, quę dñr à Theologis in Spiritum ſanctum; quorum multa non habent rationem blaſphemię; non igitur omne peccatum in Spiritum ſanctum cenſeri debet blaſphemia in Spiritũ ſanctũ.

Tertia: Impęnitẽtia, ſiue finalis, ſiue nõ finalis, non eſt blaſphemia in Spiritũ ſanctũ, de qua ſermo nũc eſt. iſta eſt oppoſita Auguſtini ſnię, & ſequitur ex pręcedenti, videturq; efficaci argumẽto cõfirmari. impęnitentia non eſt blaſphemia, nec is, quẽ peccati non pęnitet negligentia quadam, blaſphemus eſt; igitur impęnitentia non poteſt

poteſt eſſe blaſphemia in Spiritũ ſanctũ. Adde.omne peccatum committitur ante mortem,dum homo viuit;igitur impęnitentia hæc erit blaſphemia ante obitũ: datur ergo peccatum in hoc ſęculo, qđ irremiſſibile eſt.quod Auguſt.renuens admittere cenſuit impęnitentiam non eſſe blaſphemiam,niſi perſeueret vſq; ad vltimũ vitæ:hoc aũt efficaci argumento refutat. Sit homo,qui non facit pęnitentiã de peccato ſuo;vel hoc peccatum eſt blaſphemia ꝯSpiritum ſanctum, vel nõ: ſi eſt,iã datur peccatũ,& blaſphemia,cuius pęnitere poteſt:ſi non eſt niſi vſq; ad vltimum vitæ, occidatur ille homo repente abſque vlla culpa, profecto non vſ. qũo ob hanc occiſionem fiat nouum peccatum,quod antea non erat. Adde etiam,quia qui impænitẽs eſt ẽt ante mortem, totum id habet malitiæ,quod eſt in impęnitentia finali; nẽpe ſi voluntatem habeat numquam faciendi pęnitentiam; & tñ,ſecundum Auguſtinũ, hoc peccatum non cenſetur blaſphemia in Spiritum ſanctum,nec eſt irremiſſibile, quia poteſt hoĩem huius pęnitere:ergo illa circumſtantia finalis non efficit impœnitentiam eſſe blaſphemiam.eadem ratio ne conſequitur non omne peccatum poſt baptiſmum eſſe blaſphemiam in Spiritũ ſanctum,vt dicebat Origenes;nec omnem hæreſim, nec oẽ ſchiſma, vt dicebat Ambroſius;neque ſimoniam,vt idem dicebat Ambroſius, neque peccatum, quo temere ſtudioſum vitij nomine appellamus,vt dicebat Baſilius;neq; fraternæ charitatis inuidentiam,vt dicebat Auguſt. Hęc omnia vnico argumẽto efficaci repelluntur;quia talia peccata non ſunt blaſphemia; igitur neque blaſphemia in Spiritum ſanctum: longe.n.diuerſum eſt peccatum,etiam in Spiritum ſanctum,à blaſphemia,vt dictũ eſt. Vnde nec omne peccatũ in Deum poteſt eſſe blaſphemia in Spiritum ſanctũ, vt dicebat Cyprianus.

Quarta. Non omnis blaſphemia contra Spiritum ſanctum eſt blaſphemia,de qua nunc agitur, & quam Saluator excludit à venia. Hanc aſſertionem recte approbat Auguſtinus tract.2. de Verb. Dom. ex ipſiuſque Euangelij verbis oſtendit. Admoneo, inquit, vt aduertatis, & intelligatis non dixiſſe Dominum: omnis blaſphemia Spiritus non remittetur ei; neque dixiſſe, quodcunque verbum contra Spiritum ſanctum non remittetur ei,ſed dixiſſe: Qui dixerit verbum:illud enim ſi dixiſſet,nihil nobis remaneret, vnde diſputare poſſemus,quoniam ſi omnis blaſphemia,& omne verbum, quod dicitur cõtra Spiritum ſanctum, non remittetur hominibus, ex nullo genere impietatis eorum, qui dono Chriſti,& ſanctificationi Eccleſiæ contradicunt,vel Paganorum,vel Iudæorum, vel quorumcumq; Hæreticorũ, nonnullorum ẽt in ipſa Eccleſia catholica imperitorum, quemquã in Eccleſia lucraremur:ſed abſit,vt hoc Dominus diceret; abſit inquam, vt veritas dixerit omnẽ blaſphemiam,& omne verbum,quod cõtra Spiritum ſanctum diceretur, non hr̃e remiſſionem,neque in hoc ſæculo, neque in futuro. Hęc Auguſtinus. Adde his Patres omnes in hoc eodem conſenſiſſe,quorum hi vnũ genus blaſphemiæ,illi aliud, nemo autem catholice loquens omnem blaſphemiam in Spiritum ſanctum comprehenſam eſſe in hac ſñia affirmauit. Omittimus Origenem, & Theognoſtum, qui omne peccatum poſt baptiſmum blaſphemiam in Spiritum ſanctum dixerũt: hæc.n.doctrina nõ eſt Catholica, vt ſupra diximus. Adiunge etiam manifeſto argumento conuinci: nam non oĩa peccata,ẽt poſt baptiſmum,ſunt blaſphemiæ ſi igiť nõ omnis blaſphemia,etiam in Spiritum ſanctum ea eſt,de qua nũc ſaluator loquitur,inueſtigandum eſt,quæ illa ſit; idque ſequentibus aſſertionibus explicatur.

Quinta: blaſphemia illorum Hæreticorum,qui Spiritum ſanctnm negarunt eſſe Deum,affirmaruntq; creaturã, & ſeruum eſſe,non eſt blaſphemia,quę nunc à venia excluditur. Hęc eſt contra ſententiam Ambroſij priorem,& cõtra eam, quam ex Epiphanio recitauimus. In primis talem hæreſim eſſe blaſphemiam affirmat Athanaſius Epiſtola ad Serapionem de Spiritu ſancto;vbi eam hoc nomine appellat. Ratio etiam ipſa demonſtrat.nam qui id dicit,aut ſentit aufert diuinitatem, quæ vere eſt in Spiritu ſancto;imponit etiam ſeruitutem creaturæ, quæ aliena eſt à Spiritu ſancto, igitur blaſphemat etiam in eum:hoc enim eſt blaſphemare;ſicque definitur blaſphemia: neque controuerſia in hoc eſt. quod vero talis blaſphemia non ſit ea,de qua nunc agitur,& contra quam Dominus protulit ſententiam,probatur.

Primo

Primo quidem ad hominem: iſti enim Doctores dicunt talem blaſphemiam non habere remiſſionem, aut veniam; cũ igitur Eccleſia receperit oẽs Macedonianos, & Arianos tali blaſphemia infectos recurrẽtes ad eam, ac pęnitentes, immo taliũ conuerſionem procurauit, non vr̃ eorum blaſphemia eſſe, de qua nunc agiur. hæc.n. ſecundum prędictos Doctores, à venia oĩno excluditur. Præterea quia non vr̃, cur magis hæc blaſphemia excludatur à venia & remiſſione, quam ea, quæ eſt contra filiũ; vt ſiquis eum creaturam, & ſeruũ diceret, quod Ariani dixerunt; & quam ea, quę eſt contra Patrem, vt qui negat eum genuiſſe filium quod fecit Macedonius: cum.n. omnes tres perſonę ſint æquales, & conſubſtãtiales, non eſt minor blaſphemia contra vnam, quam contra alteram; ſi non aliud conſideretur, quam perſona ipſa. Pręterea quia non vr̃ accommodari opinio hæc cõtextui Matthæi, & Marci: Phariſæi.n. non negabãt Spiritum ſanctum, quem Deum eſſe non ignorabant, non habentes fidem diſtinctam Trinitatis perſonarum; nec propter hoc eos blaſphemare in Spiritum ſanctum Chriſtus affirmauit, ſed quia dicebant eum; In Beelzebub dęmonia eijcere; & quæ Spiritus ſancti virtute fiebant, dæmonio tribuebant. Non igitur blaſphemia in Spiritum ſanctum, de qua nunc eſt ſermo, eſt illa, qua Hæretici poſt fidẽ Trinitatis explicitam, negarunt Spiritus ſancti diuinitatem, dicentes eſſe creaturam.

Sexta: blaſphemia in Spiritum ſanctũ, quæ a venia nunc excluditur, ea eſt, qua quiſpiam ita negat Chriſtum, vt opera, & miracula, quibus eius veritas cõfirmatur, & virtute humana fieri nequeunt, tribuit dæmonio ac huius virtute fieri affirmat: idq; ſcienter, & ex malitia. quod Io. 9. Cæcus ille exprobrauit Phariſæis. In hoc.n. mirabile eſt, quod uos neſcitis vnde ſit, & aperuit oculos meos: ſcimus aũt quia Dē peccatores non exaudit. arguit illos mendacij dicentes: Neſcimus vnde ſit. Hæc aſſertio communis eſt Patrum; in quã conſentire pleroſque affirmat Ambroſius in commentario. Eam amplectuntur Athanaſius, Baſilius, Chryſoſtomus, Anaſtaſiꝰ inter Græcos; inter Latinos autem Hieronymus, & Beda. Probatur autem iſto argumento ſumpto ex Marco cap. 3. de quo ſuperius diximus: cũ enim dixiſſet: blaſphemiam in Spiritum ſanctum nõ remittendam, declarans, quæ eſſet blaſphemia hęc, adiunxit. quoniam dicebant: Spiritum immundum habet. In hanc Phariſæorũ blaſphemiam inciderunt multi Pagani, qui Chriſtum, & Diſcipulos eius Magicis artibus, ac incantationibus miracula feciſſe blaſphemarunt; quod idem eſt, ac opera Chriſti dæmonio adſcribere; ſicut & Phariſæi iſti fecerunt, vt recte affirmat Auguſtinus tract. 2. de verb. Domini. hoc tamen non exiſtimo generaliter affirmandum. nam Phariſæi opera talia diuinitatis adſcripſerunt dæmonio, ex malitia, & odio contra Chriſtum ſcienter; & non ignorantes eſſe opera Dei: hoc autem eſt blaſphemia in Spiritum ſanctum; quod non omnes Pagani fecerunt: ſi qui autem ſic blaſphemarũt, ſine dubio in eandem blaſphemiã inciderunt. vnde turbæ illæ, quę Ioannis 7. dixerunt Chriſto: dęmonium habes, non blaſphemarũt in Spiritum ſanctum, ſed in filium hominis; tum quia non tribuerunt miracula dæmonio; tum quia nõ nouerant diuinitatis opera; nec malitioſe, ſed ignoranter id dixerunt.

Hæc recitata blaſphemia cur in Spiritũ ſanctum dicatur.

Eſt autem quæſtiuncula vna, cur hæc blaſphemia in Spiritum ſanctum dicta ſit; ad quam reſpõdeo Chriſtum quidem virtute diuinitatis, quæ communis eſt toti Trinitati miracula feciſſe: vnde modo vni, modo alteri perſonæ tribuuntur: nam Ioan. 4. tribuuntur Patri: Pater in me manens, ipſe fecit opera. Ioan. 5. ipſi Filio: Pater meus vſque modo operatur, & ego operor. Ioan. 8. Ego teſtimonium perhibeo de me ipſo. Tribuũtur etiam Spiritui ſancto, Matth. 12. In Spiritu Dei eiicio dęmonia. Luc. 4. Reuerſus eſt in Galilæam in virtute Spiritus; id eſt ad miracula facienda virtute Spiritus ſancti. Quamuis autẽ ita ſit: tñ peculiari quadam ratione attribuũtur Spiritui ſancto: ea aũt eſt, quia oĩa ea opera fiebant, ad ſanctificandum hoĩes, vt liberati a peccato, & gratia reconciliati ſanctificationem acciperent. inde eſt, quod baptiſmus, qui nomine Trinitatis confertur, datur Spiritui ſancto Matth. 3. Baptizabit uos in Spiritu ſancto. & promittitur, ac datur Apoſtolis Spiritus ſanctus, vt Euangelium prædicẽt, & opera in eius confirmationem faciant Act. 1. Accipietis virtutem Spiritus ſancti ſuperuenientis in vos, & eritis mihi teſtes: & Spiritus ſanctꝰ

mun-

eſt, qui mittendus dr, Ioan. 15. vt arguat mundum de peccato: & denique, quæ in Eccleſia ſunt, Spiritui ſancto adſcribũtur; quia oĩa in hunc ſcopum aguntur, vt ſanctificemur; ſanctificatio autem attributa eſt Spiritui ſancto. Hæc igitur eſt cauſa, cur dr̃ blaſphemia hęc in Spiritũ ſanctũ; quia opera, quæ in hominum ſanctificationem fiebant, & ea cauſa Spiritus ſancti erant, adſcribebant illi ex malitia dæmonio, & Spiritui immundo, tollentes Spiritui ſancto, quod ipſius erat, idque cum opprobrio, & conuitio maximo tribuentes Spiritui immundo, & nequam. Altera huius rei eſt etiam cauſa, quæ mihi accommodatiſſima vr̃; nempe cum Deus ſit Sanctus, & mundus ſupra omnem ſanctitatẽ, & munditiam, iſti opera Chriſti, quæ diuinitatis erant, tribuebant Spiritui contrario immundiſſimo, & ab omni ſanctitate alieno: idcirco eorum blaſphemia dicta eſt in Spiritum ſanctum; quia erat cõtra Dei ſanctitatem, & puritatem. hanc cauſam nobis inſinuauit Marcus illis verbis Quoniã dicebant: Spiritum immundum habet; ſignificans, ideo in Spiritum ſanctum blaſphemaſſe, quia contra Dei ſanctitatem, & munditiem loquebantur. Adde etiam Chriſtum de Spiritu ſancto conceptum eſſe Matth. 2. Quod. n. in ea natum eſt, de Spiritu ſancto eſt Luc. 1. Spiritus ſanctus ſuperueniet in te; & quod naſcet ex te Sanctum: qui ergo miracula, & opera eius dæmonio nequam, & immundo imputabat, in Spiritum ſanctum particulari quadam ratione blaſphemabat. ex hac aſſertione ſequitur, illos qui tormentis negant Chriſtum, ſeque eſſe Chriſtianos, non peccare peccatum hoc, vt docte notat Hieronym. Epiſt. ad Marcellam; eoq; probat argumẽto, quia illi non negant Chriſtum, opera eius tribuendo dæmonio, quod ſolum eſt blaſphemia in Spiritum ſanctum, de qua nũc agitur. Hinc ẽt ſequitur, quod ſi quis opera Dei cognoſcens in Chriſto, nolit credere, & doctrinam refellat, licet mẽdacem faciat Deum, iuxta illud. 1. Ioan. 5. Qui nõ accipit teſtimonium eius, mendacem facit Deum; tamen non eſt blaſphemia hæc in Spiritum ſanctum, ſi non tribuat dæmonio opera virtutis Dei: de hac enim ſola blaſphemia Euangelica verba procedunt. Hæc dicta ſint de blaſphemia in Spiritũ ſanctum.

ANNOTATIO XIX.

Explicandum cõſequenter eſt, quod ſit verbum in filium hominis. Vt autem ex iis, quę diximus in annotatione, in qua Doctorum ſententias retulimus, conſtat, multi cenſent, Verbum in hoc loco idem ſignificare, quod blaſphemiam; quod autẽ ſit hoc peccatum, variè interpretantur. Cyprianus lib. 3. ad Quirinum 28. vr̃ accipere filium hominis generaliter pro quocunque homine; vt id ſit dicere verbum in filium hominis, quod peccare in hominem. Cæteri Patres omnes relati filium hominis pro Chriſto interpretantur, qui ſæpiſſime in Euangelio ſic eſt appellatus. Hilarius citatus oĩa peccata putat eſſe dicta verbum in filium hominis, præter illud, quo Chriſtus negatur eſſe Deus, quod interpretatur eſſe peccatum in Spiritum ſanctum. Hieronymus autem, & Ambroſius verbũ in filium hominis interpretantur illud, quo quiſpiam propter carnem aſſumptã remiſſius de Chriſto ſẽtit, quale illud, quo blaſphemantes Chriſtum dixerunt voracem, vini potatorem, ſeductorem; & non eſſe Deum. quam ſnĩam Patres Gręci amplexati ſunt, Athanaſius, & Chryſoſt. cætera lege in annotatione citata. *Quid ſit verbum in filium hominis*

Pro huius difficultatis reſolutione ſequentes aſſertiones conſtituuntur. Prima eſt, non oẽ peccatum, excepta blaſphemia in Spiritum ſanctum, dicitur peccatum in filium hominis. Hanc aſſertionem verba Matthæi firmant: Sic. n. dicit: Omne peccatũ, & blaſphemia remittetur hominibus; blaſphemia autem Spiritus non remittetur. & quicunque dixerit verbum in filiũ hominis, remittetur ei; qui autem dixerit contra Spiritum ſanctum, non remittetur ei. quæ ſententia hunc ſenſum aperte habet: Omne peccatum, & blaſphemia, etiam verbum in filium hominis, remittetur hominibus; at blaſphemia in Spiritum ſanctum non remittetur eis. ſi ergo omne peccatum excepta blaſphemia in Spiritum ſanctum, eſſet verbum in filium hominis, ſuperfluum erat dicere: omne peccatum, & blaſphemia; & poſtea addere verbum in filium hominis. Additum igitur eſt ad notandum ſpeciale quoddã peccati genus, quod non eſt omne illud peccatum. nec moueat aliquem quod dictum eſt, omne peccatũ, & omnis blaſphemia

mia remittetur; & poſtea additur verbum in filium hominis; cum comprehendatur ſub priori generalitate: nam ẽt ſub nomine blaſphemię comprehẽdebatur blaſphemia in Spiritum ſanctum; & tñ ſpecialis fit mentio blaſphemiæ in Spiritum ſanctum, & verbi in filium hominis, ꝑ ꝓ quãdam particularem rationẽ vtriuſq; peccati: nos.n.eſt Scripturæ poſt generalitatem exprimere particulare quoddam ſub illa comprehenſum, propter quandam eminẽtiam, & ſpecialem illius particularitatis rationem: dicitur.n. Marci 16. dicite Diſcipulis eius, & Petro; cum tñ Petrus diſcipulus eſſet: & in titulo Pſal. 17. in die, inquit, qua eripuit eum de manu omnium inimicorum eius, & de manu Saul; & tamẽ Saul inimicus eius erat: tamen exprimitur propter quandam eminentiam; quia maximus erat inimicus. ſunt alia huiuſmodi teſtimonia. licet ergo omne verbum in filium hominis ſit peccatum, non tamẽ omne peccatum, & omnis blaſphemia etiam, præter blaſphemiam in Spiritum ſanctũ, eſt peccatum in filium hominis.

Secunda. Nomine filij hominis nõ quilibet homo, ſed Chriſtus ſignificatur. in hac conſentiunt omnes Doctores, præter Cyprianum; immo idem Cyprianus in alio loco acquieſcit communi interpretationi: fauet etiam ratio: nam perpetuo filius hominis in Euangelio Chriſtum ſignificat. Adde ſi filius hominis quilibet homo eſt, non erat cur ab illa generalitate (omne peccatum, & blaſphemia remittetur hominibus) fieret particularis mentio de peccato, ſeu de verbo in filium hominis: atque hæc ratio efficaciter videtur probare, non quemlibet hominem, ſed Chriſtum ſignificatum eſſe per filium hominis.

Tertia. Verbum in filiũ hominis eſt blaſphemia in Chriſtum hominem prolata. ita interpretãtur Athan. loco citato, & Auguſt tract. 2. de Verbo Domini, & Victor, & Hieronymus, quos ſupra retulimus: dicere. n. verbum in aliquem eſt conuitio eum afficere: conuitia ergo iactare in Chriſti humanitatem, ſeu in Chriſtum hoĩem, eſt blaſphemare in eum. Vnde Athanaſ. recte dixit duplicis blaſphemiæ in Chriſtum in hac ſnĩa factam eſſe mentionem: vna eſt ratione humanitatis, altera ratione Diuinitatis: illa in filium hominis, hęc in Spiritum ſanctum dicta eſt. Exemplum blaſphemiæ in filium hominis, vt prædicti Doctores cum aliis citatis affirmant, eſt illorum, qui Chriſtum ſeductorem, voracem, vini potatorem, filium fabri, aliaque huiuſmodi iactantes dixerunt. Huiuſmodi fuit blaſphemia illorum, qui poſitũ in Cruce Chriſtum conuitijs afficiebant, dicentes; vah qui deſtruis templum Dei, & in triduo reædificas illud; de quibus dr̃ Matth. 27. prætereuntes blaſphemabant eum mouẽtes capita ſua, & dicentes: Vah qui deſtruis templum Dei, & in triduo reædificas illud; ſalua temetipſum: ſi filius Dei es, deſcende de Cruce: ſimiliter, & Principes ſacerdotum illudentes eum dicebãt: Alios ſaluos fecit, ſeipſum ſaluare nõ poteſt. Id ipſum improperabãt latrones, qui crucifixi erant cũ eo. Hæc omnia blaſphemiæ ſunt in filium hominis, quas etiam Pagani in Chriſtum, & eius diſcipulos protulerunt.

Quarta. Non oĩs blaſphemia in Chriſtum hoĩem eſt uerbum in filium hominis, de quo nunc eſt ſermo; ſicut ſupra diximus, non omnem blaſphemiam in Spiritum ſanctum eſſe eam, quæ à venia excluditur in præſenti ſnĩa, ſed vtraq; coniũcta eſt cum infidelitate, nempe prolata ab eo, qui in Chriſtum non credit. Hæc aſſertio explicatur. Contingit inter nos, multos aliqua paſſione excitatos in Chriſtum, immo in Deum ipſum blaſphemare cõuitia proferendo; blaſphemia hæc non eſt verbum iſtud in filium hominis. ſimiliter hęretici multos errores cõtra Chriſti humanitatem tradiderunt, ſicut ẽt contra Trinitatem perſonarum; quæ blaſphemiæ erãt in Chriſtum hoĩem, & in Trinitatẽ; at nec hæ blaſphemiæ ſunt in filiũ hominis, nec in Spiritum ſanctum. illa aũt eſt blaſphemia in filium hominis, qñ quiſpiam prædicatione Chriſti audita, non ſolum non credit, aut ſe non credere profitetur, ſed ẽt conuitia in eum iactat, aut blaſphemias profert, dum dicit eum nõ eſſe Chriſtum promiſſum; eſſe ſeductorem, & alia ſimilia. talis fuit Paulus, qui 1. Tim. 1. de ſe ante conuerſionem ſcribens, ait: Blaſphemus fui, & contumelioſus, ſed ignorans feci in incredulitate. qui autem adhuc opera eius adſcribit dæmonio, contra Spiritũ ſanctum blaſphemat. Iſta ſic explicata aſſertio ex contextu Lucæ, & Matthæi, ac

Marci confirmari poteſt. Ex Luca quidẽ; nam poſtquam dixit: qui negauerit me coram hominibus, negabitur coram Angelis, adiecit hanc ſnĩam volens ſignificare eos, qui nondum in ipſum credentes blaſphemauerint in filium hominis, veniam conſequi poſſe; qui vero in Spiritum ſanctũ blaſphemauerint, vti ſupra diximus, à venia excludi. hoc idem contextus Marci, & Matthæi oſtendunt: Loquebatur.n. contra Phariſæos, qui ſuadentes populis, ne Chriſtum reciperent, dicebãt in dæmoniorum Principe eum eijcere Dæmonia; contra quos iterum protulit hãc eandem ſnĩam; vt intelligamus verbum in filium hominis, & in Spiritum ſanctum tũc dici, qñ quiſpiam Chriſtum negat; non autem qñ has profert blaſphemias vitio quodã, aut paſſione excitatus; non tñ ex incredulitate. Hinc patet Petrum paſſionis tempore ter negantem Chriſtum non dixiſſe verbum in filium hominis, nec blaſphemaſſe: non.n. negauit Chriſtum eſſe Chriſtũ, ſed negauit ſe nouiſſe eum; quæ negatio generalitate peccati ſignificata eſt, de quo dr̃: Omne peccatum remittetur hominib. Qui modo etiam inter nos negaret ſe eſſe Chriſtianum timore, aut alio affecto, non diceret verbum in filiũ hominis, quia nõ blaſphemat, ſi nihil aliud dicat. Hęc igitur duo, nempe verbum in filium hominis, & in Spiritum ſanctum addũt aliquid aliud ſimplici abnegationi Chriſti; idcirco, poſt prædictam ſententiam de negatione, adiecta eſt iſta.

ANNOTATIO XX.

Quid ſit remitti verbum in filium hominis non aũt blaſphemiam in Spiritũ ſanctũ.

POſtquam explicatum eſt, quid ſit verbum in filium hominis, quidque blaſphemia in Spiritum ſanctum, explicandũ eſt quid ſit, illud remitti, hanc vero à venia excludi. Vti aũt ex Doctoribus ſupra citatis cõſtat, varia eſt interpretatio. quidam enim primo loco arbitrantur abſolute hãc blaſphemiam eſſe irremiſſibilẽ: inter hos sũt Origenes, Baſilius, Epiphanius, Auguſtinus, qui idcirco impęnitentiam finalẽ interpretatur eſſe blaſphemiam hanc, ne cogatur fateri eſſe aliquod peccatum in hoc ſæculo irremiſſibile; quod eſſet, ſi poſt cõmiſſum peccatum illud, remaneret peccanti aliquod vitæ tempus, in quo remitti non poſſet: impænitentia autem nõ remittitur, quia poſt eam commiſſam non ſupereſt tempus vitæ huius, in quo remittatur. Non ſic autem ſunt intelligendi Doctores iſti, quaſi velint dicere non eſſe remiſſibile ex parte poteſtatis Dei, qui remittere non poſſit; ſed ex parte voluntatis eius; quod decreuerit, & voluerit tale peccatum numquam remittere. Beda autem explicat blaſphemiam hanc abſolute non remitti, non quod per pęnitentiam remitti non valeat, ſed quod blaſphemus, eius demeritis exigentibus, priuetur ijs auxilijs, quibus ad pęnitentiam peruenitur.

Secundo loco Chryſoſtom. hom. 42. in Matth. exiſtimat hãc blaſphemiam remitti per pęnitentiam, nec venia carere; dictã autem non remitti, quia ſi conferatur cũ priori, quæ eſt in filium hominis, grauior eſt, & multo minus remiſſione digna: & huius cauſam adfert Chryſoſt. quia Iudęi de filio hominis, propter carnis humilitatem, aliquam poterant ignorantiam prætexere; non autem de Spiritu ſancto, cuius opera aperta erant; & de quo Scripturæ teſtimonia erant manifeſta. Victor Antiochenus idem tenet cum Chryſoſtomo; eãdemque adfert cauſam, cur hoc ſit dictum irremiſſibile; nempe, quia hæc, inquit, blaſphemia in Spiritum ſanctum ex ſe remiſſionis cauſam non habet, ſicut habet verbum in filium hominis: nam etſi Chriſtus Deus erat, tñ vulgo tenuis ſortis, obſcurique generis habebatur. Anaſtaſius quæſt. 68. eadem dicit cũ Chryſoſtomo. Ambroſius vero lib. 2. de pęnit. c. 4. affirmat omnino blaſphemiam hanc, & omne peccatũ remitti; quo autem modo nunc dicatur carere remiſſione, non explicat.

Tertio loco Richardus de S. Victore ſubtiliter explicat: inquit.n. hanc blaſphemiã eſſe omnino ſine remiſſione, ſic quidem; quia vel blaſphemus agit pęnitentiam; & tunc remittitur culpa; nihil tñ remittitur illi de plenitudine ſatisfactionis, & expiationis, quæ remanet facienda poſt culpæ remiſſionem: vel non agit pęnitentiam; & tunc nihil remittitur de plenitudine damnationis, & ſupplicij culpa non remiſſa. Hæc ſunt quæ Doctores ſentiunt.

Aſſerta ad elucidationẽ difficultatis.

Pro difficultatis igitur dilucidatione ſit Aſſertio prima. Blaſphemia in Spiritũ ſanctum, & quodcunq; peccatum remitti põt hominibus, dum in hoc ſæculo viuunt: nec omnino à venia vllus excluditur. hanc

teneo cum communiori Doctorum ſnīa, eamque mihi perſuadeo ratione, & auctoritate Scripturæ: ratione quidem multiplici. Primo Chriſtus ſatisfecit pro oībus mundi peccatis, igitur nullum peccatum eſt excluſum à venia, & remiſſione. Argumento hoc vſus eſt Ioānes in Epiſt. 1. c. 2. Si quis, inquit, peccauerit, aduocatum habemus apud Patrem Ieſum Chriſtum iuſtum; & ipſe eſt propitiatio pro peccatis noſtris; non pro noſtris aūt tm̄, ſed pro totius mundi. Hæc ille. Nota generalitatem. Si quis peccauerit, quid eſt aduocatum habemus? nempe non deſperet de venia, & remiſſione. cauſam addit, quia Chriſtus eſt propitiatio pro peccatis totius mūdi: nullum igitur eſt peccatum, pro quo non ſit Chriſti ſatisfactio; & pro quo Chriſtus non ſit aduocatus: igitur nullum eſt à venia excluſum. Secundo, Sacramenta baptiſmi, & pęnitentiæ neminem excludunt, ſi, vt par eſt, accedat: ſi. n. blaſphemus in Spiritum ſanctum accederet baptiſmo, nemo auderet repellere: & ſi poſt baptiſmum accederet ad pęnitentię Sacramentum, vtiq; recipiendus eſſet: nam Sacramenta applicant virtutem Chriſti: cum igitur virtus, & ſatisfactio ſit pro omnibus, ita & Sacramenta; non ergo eſt vllum peccatum ſine venia. Tertio ſi eſſet peccatum ſine venia, & blaſphemus remiſſione careret, igitur liceret illi deſperare, immo teneretur deſperare, cum Chriſtus illum omnino repulerit: ſi verum eſt quod ſit peccatū irremiſſibile: quis autem audeat affirmare licere alicui, immo teneri deſperare?

Quarto, in articulo mortis cōſueuit Eccleſia per Sacerdotes ſuos, quoſcūq; ſignū pęnitentiæ oſtendētes abſoluere à quibuſcunque, & qualibuſcunque peccatis: non ergo blaſphemus in Spiritum ſanctū ſimpliciter a remiſſione & venia excluditur.

Quinto, quia oēs ſine vllo diſcrimine exhortatur Eccleſia ad pęnitentiam, nec excipit vllum peccatorem. Adde ēt Chriſtum pro crucifixoribus oraſſe, quorū pręcipui erant Phariſęi blaſphemi in Spiritū ſanctum; fruſtra aūt oraſſet, ſi eos omnino a venia excluſiſſet. His rationibus connecti poſſunt innumeræ auctoritates ſcripturæ, quæ generalem Dei miſericordiā prædicant, & oībus peccantibus, quantum eſt ex parte Dei, veniam promittunt. Iohe. 2. dicitur: Deus benignus, & præſtabilis ſuper malitia, q̄ n̄o eſſet pręſtabilis ſuper malitia, ſi aliquid malitiæ à benignitate, & miſericordia eſſet excluſum. Ezech. 18. Numquid, dicit Deus, voluntatis meæ eſt mors impij? & non magis vt cōuertatur & viuat? Sap. 2. Miſereris omnium Domine; & nihil odiſti eorum, quæ feciſti diſſimulans peccata hominum propter pęnitētiam. Sunt & cętera huiuſmodi teſtimonia: nullum ergo peccatum eſt, quod a venia excludatur, quodque remedio careat, dum homo viuit. Et in hoc errauit Tertullian. lib. de Pudicitia, exiſtimās aliqua eſſe peccata irremiſſibilia, vt paulo inferius dicemus.

Secunda Aſſertio: Non ſemper peccata dimittuntur hominibus, etiam ea, quę nō ſunt blaſphemia in Spiritum ſanctū. hæc aſſertio eſt in declarationem pręcedentis. peccata aūt multa non remitti manifeſtū eſt ex multorum damnatione: ſi n. oīa remitterentur peccata, nemo periret; cū aūt multi pereant, neceſſarium eſt fateri multa peccata non dimitti, & venia carere. Aduerte igitur longe aliud eſſe peccatum aliquod, quod Deus remiſſionis, & venię ſpe priuauerit, quaſi decernens, quicunque illud commiſerit, non habiturum remiſſionem; nec vllū eſſe remedium pro eo: hoc enim nullatenus eſt, vt diximus in præcedenti aſſertione. Aliud aūt eſt Deum non remittere huic, vel illi homini peccata: hoc. n. non eſt, quod Deus peccata talia abſolute decreuerit non remittere: ſed quod nolit amplius diſſimulare huius, vel illius peccata: non. n. expectat peccatores ad veniam niſi pro ſuo beneplacito; fitque vt vnum, & idem peccatum diſſimulet magis in vno homine, quam in alio; immo aliq̄n grauiora, & plura diſſimulat in uno homine, quam in altero: tamen ſingulis præfixit terminum vitæ, in qua pœnitere valeant, amplius non expectaturus: nec etiā ceſſat ea adhibere, quibus ſi homo vellet, veniam conſequeretur. non ergo remittit: non quod decreuerit peccata aliqua nullo modo remittere in quocunque: nec quod priuet aliquem remedio ſalutis, ſi velit; ſed quod non ſemper diſſimulet: nam ſi Deus miſericors eſt, etiam iuſtus eſt: & vtraque, tam miſericordia, quam iuſtitia, locum ſuū habet, & qui miſericordia abutuntur, in iuſtitiam eius incidunt. Quādo ergo dicit Matthæus, omne peccatum dimit-

mitti; non eſt quod de facto omnia peccata ſemper dimittantur omnibus, ſed quod Deus nullum peccatum à venia excluſerit; remedioque priuauerit, quantum eſt ex ſe.

Tertia aſſertio. Probabilis eſt ſnĩa illorum Doctorum, qui affirmãt blaſphemiã in Spiritum ſanctum dictam eſſe carere venia; quia collatione facta ad priorem, quę eſt in filium hominis, minus eſt digna venia; non autem quod omnino ſine venia ſit. Hæc explicatio eſt Chryſoſtomi, Victoris, Anaſtaſij, vti iam retulimus: habẽt.n. quædam peccata, velut quandam excuſationem, & quaſi cauſam impetrandi veniam, iuxta illud 1. Tim. 1. Ideo miſericordiam conſecutus ſum, quia ignorans feci. hanc habet verbum in Filiũ hominis, non autem blaſphemia in Spiritum ſanctum, licet omne peccatum abſolute ſit indignũ venia, quantum ex ſe eſt. cui explicationi poſſumus & aliam non minus probabilẽ coniungere, nempe dictam eſſe non remitti, quia difficilius remittitur, non quidem difficultate ex parte Dei, cui nihil eſt difficile, ſed ex parte hominis; & hoc non propter ſolam peccati grauitatẽ, ſed quia hoc genus peccati viam ſibi claudit, per quam peruenitur ad veniam: via.n. veniæ adipiſcendæ, eſt Chriſtum agnoſcere, qui per opera Spiritus ſancti miranda manifeſtatur: qui igitur hæc tribuit dæmonio, vĩ ianuam claudere Chriſtum recipiendi, & ſic ſe priuat via ſalutis; nec eſt in Scriptura inuſitatum, quæ difficile fiunt, negatione comprehendi, aut interrogatione, quæ negationi æquipollet. At uero quia verba Saluatoris ſunt ita expreſſa, ac efficacia, vt abſolutam negationem ſignificare videantur: inquit enim: non remittetur, neque in hoc ſeculo, neq; in futuro, atque ideo grauiſſimi, & multi Doctores ſic interpretati ſunt; idcirco poſſumus aliter dicere.

Sit igitur quarta aſſertio. Cum blaſphemia dr̃ non remittenda, non agitur de remiſſione culpæ, ſed de pęna, vt idẽ ſit quaſi diceret: de ea blaſphemia vltio ſumitur in ſeculo hoc, & futuro. In cuius declarationem aduerte verbum remittendi, ſeu dimittendi in Scriptura aliqñ vſurpari pro relaxatione, & condonatione pœnæ debitæ delicto; vt idem ſit, quod non punire, non vlciſci, nec vindictam ſumere. ſic accipitur Exod 32. Aut dimitte noxam populo huic, aut dele me de libro vitæ.

Remittẽdi verbũ quõ in Scriptura vſurpatum.

Non petebat Moyſes remiſſionem culpæ toti populo, quorum multi non habebant pœnitentiam, & contritionem, ſine qua illa non dimittitur; ſed orabat pœnæ condonationem, ne Deus vlciſceretur; nec morte afficeret populum peccantem. Iſa. 2. Incuruauit ſe, inquit, homo, & humiliatus eſt vir, ne ergo dimittas eis, i. puni eos, & vltionem ſume Similiter Iohe. 3. In tempore tribulationis peccata dimittis, id eſt, nõ vlciſceris, nec punis; ſed iræ parcis. Thre. 3. Occidiſti, nec pepercisti; idem eſt, ac ſi diceret, nec remiſiſti. Illud etiam Luc. 7. Remittũtur tibi peccata tua, quidam Doctores interpretantur de pœnæ condonatione: nam per fidem, & contritionem erat iam culpa remiſſa Mariæ illi. Sunt etiam multa alia huiuſmodi teſtimonia. Aduertendum eſt præterea ſæpiſſime in Scriptura ſermonem fieri de peccato, aut iuſtitia ſecundũ merita præſentia, & iuxta ea, quę debentur illis, non habita conſideratione ad ea quæ euenire poſſunt. hoc exemplis explicatur. Paulo ante dictum eſt: Qui me negauerit coram hominibus, negabitur coram Angelis Dei: quid ſi iſte poſt negationem pænitentiam agat, negabiturne? abſque dubio nõ negabitur, ſed ſermo eſt de eo, quod negationi tali debetur ſecundum ſe; nec per hoc tollitur, quin negatio per pęnitentiam remittatur. Rurſus dr̃: Qui me confeſſus fuerit, confitebor ego eum: quid ſi poſt confeſſionẽ abneget, confitebitur ne Chriſtus hunc? non, ſed ſermo eſt de eo, quod confeſſione ſecundũ ſe dignum eſt. Doctrina hæc eſt Ambroſij Rom. 9. vbi docet multa dici ſecundum iuſtitiam præſentem, non ex præſcientia futurorum. ita nunc Chriſtus loquitur de blaſphemia in Spiritum ſanctum, de qua comminatur vindictam ſumendam, & temporalem in hoc ſeculo, & æternam in futuro; quæ intelligenda ſunt ſecundũ ſtatum præſentẽ, quod ſi poſtea blaſphemus pænitentiam agat, remittetur quidem blaſphemia, nec vltio erit. Chriſtus tamen loquitur de peccato ſecundum ſtatum præſentem, vt in exemplis allegatis: ſicque factum eſt cum Phariſæis illis, quorum peccatum & blaſphemia, quia in ea perſeuerarunt, punita eſt tẽporali pœna, & æterna. quod Matth. 20. per parabolam ſignificauit Dominus dicens: Malos male perdet:

per Romanos enim cladibus immenſis afflicti ſunt, & alijs multis miſerijs contriti, etiam ante Romanorum exercitum; & tãdem damnati: ſicque fiet cum ijs, qui ſimilem blaſphemiam commiſerint, qui & temporaliter, & æternaliter punientur ex debito blaſphemiæ; verbo Chriſti ſic ſignificante, niſi ſe correxerint. Iuxta hanc intelligentiam ēt explicatur quod dictum eſt de verbo in Filium hominis, & de quocumq; alio peccato, q̃d remittendum dr̃, id eſt, non puniendum in hoc ſeculo: cũ.n. abſolute dr̃, remittetur, nec additur in hoc ſeculo, & in futuro, intelligitur de hoc ſeculo. Eſt ergo diſcrimẽ inter blaſphemiã; & alia peccata, & verbum in Filium hominis: illam.n. decreuit Deus punire, & in hoc ſeculo, & in futuro; illa vero alia non decreuit punire in hoc ſeculo, etiamſi non ſit pęnitentia. ſed reſeruata ſunt punienda in futuro, non quod aliqñ Deus non puniat peccata alia ēt temporaliter in multis peccantibus, fit.n. hoc ſæpe, ſed quod Deus non decreuerit punire hæc peccata ſecundum ſe in quocunq; peccante: nam quæ punit in quibuſdam, in alijs non punit; blaſphemiam vero in Spiritum ſanctum ſemper punit non in ſeculo hoc tantum, ſed etiam in alio. quæ oĩa intelligenda ſunt ſecundum peccati ſtatum præſentem: nec per hæc tollitur, quin per pęnitẽtiam oĩa remittantur, etiam blaſphemia, & in hoc, & in futuro ſeculo. Hæc ſunt, quæ vñr mihi probabiliora, & Scripturis accommodatiora: cui interpretationi conſentire vr̃ Iſidorus Peluſiota lib. 1. Epiſt. 59. ſic.n. habet. Quicumq; dixerit verbum blaſphemum in Filium hominis, non iudicatur. Nota verbum, non iudicatur: ſic enim interpretatur verbum illud, remittetur, & paulo inferius: Hominibus, inquit, puritate præditis vltio Diuini Iudicij nõ denunciatur: vbi illud, non remittetur, interpretatur vltionem. Chryſoſt. etiã hom. 42. in Matth. hoc verbum, non remittetur, interpretatur exemplo vltionis, quam fecit Deus per Romanos cõtra Iudæos blaſphemantes. Idem etiã Chryſoſt. hom. 3. in 1. Epiſt. ad Tim. interpretaẽ verba Pauli: Blaſphemus fui, & miſericordiam conſecutus ſum, quod idem eſt cum eo, quod nunc dr̃, remittetur: interpretatur, inquit, quia non fuit affectus pœna, nec vltio de eo ſumpta: quod noſtræ expoſitioni conſentit. Iſichius etiam lib. 7. in Leu. interpretatur Chriſtum, cum dixit blaſphemiam in Spiritum ſanctum non remitti, legi ſe conformaſſe, quæ blaſphemos, morte affi ciebat; idem ergo eſt non remittere, ac punire, & vltionem ſumere; contra vero, remittere. Hęc dixerim, vt oſtendam hanc expoſitionem non carere etiam Patrum teſtimonio.

ANNOTATIO XXI.

Peccatũ ad mortem q̃d dicatur a Sãcto Ioãne 1. ep. 5.

POſſet quiſpiam interrogare: an illud peccatum ad mortem, de quo Ioannes 1. Epiſt. 5. ſcripſit, eſt peccatum, inquit, ad mortem, non pro eo dico, vt roget quis ſit blaſphemia in Spiritum ſanctum. Auguſt. enim lib. 2. de ſerm. Dom. in monte c. 43. id affirmat; nempe vnum, & idem eſſe peccatum ad mortem, & blaſphemiam in Spiritum ſanctum. Eo autem loco Auguſtin. blaſphemiam in Spiritum ſanctum interpretatur eam eſſe, qua quiſpiam veritatẽ agnitam impugnat odio fraternæ charitatis, vt ſupra explicuimus. Eſt igitur inueſtigãdum, quod ſit peccatum ad mortem: nam Ioannes duo genera peccatorum diſtinguit. quædam non ad mortem. In hac parte varia Doctores antiqui ſcripſerunt.

Primo loco Orig. hom. 12. in Exo. dicit, quædam peccata eſſe, quæ inducunt in interitum, & ad gehennam protrahunt; quędam, quę non inducunt ad interitum, ſed faciunt damnum, de quibus dr̃ 1. Cor. 3. Si cuius opus arſerit, detrimentum patietur; ipſe vero ſaluus erit; ſic tñ, quaſi per ignẽ. Vr̃ Origenes, quæ nos mortalia peccata dicimus, interpretari peccata ad mortem; quæ vero nos dicimus venialia, peccata non ad mortem. Quamuis arbitrer mentẽ Origenis hanc non eſſe; ſed quæ nos mortalia appellamus, ipſum diſtinguere in ea, quæ ſunt ad mortem.

Secundo loco Tertullianus lib. de Pudicitia, peccatum ad mortem interpretatur illud, quod eſt irremiſſibile: putat enim multa eſſe peccata, quæ in hoc ſeculo irremiſſibilia ſunt, nec poſſunt per pęnitentiã habere veniam, inter quæ numerat mœchiam poſt baptiſmum; quæ autem remiſſibilia ſunt, etiamſi mortalia, peccata non ad mortem dicta eſſe interpretatur.

Tertio loco Ambroſius lib. 1. de Pęnitẽtentia cap. 9. leuiora peccata dicit eſſe non ad

ad mortem, pro quibus cuilibet de populo orare pro alijs conceditur; grauiora autem dici ad mortem, pro quibus docet Ioannes non concedi quibuslibet orare, ſed iuſtis, & Deo charis, ac perfectis, ſicut Moyſes, Ieremias, Stephanus, & ſimiles orarunt pro aliorum peccatis. quid autem per leuiora peccata intelligat; an nempe, quæ communiter venialia, an mortalia, quæ aliorum collatione leuiora ſunt, ipſe non explicat; vnde ipſius mens plane non eſt aperta; hoc tamen ipſe fatetur, neutrũ peccatum eſſe irremiſſibile.

Quarto loco Auguſtinus lib de correctione, & gratia, cap. 12. exiſtimat peccatum ad mortem eſſe id peccatum mortale, quod vſque ad mortem continuatur, in eoque moritur: verba ipſius ſunt hęc, de peccato ad mortem, quoniam non eſt expreſſum, poſſunt multa & diuerſa ſentiri; ego autem dico id eſſe peccatum ad mortem, fidem, quæ per dilectionem operatur, deſerere vſque ad mortem. in eadem ſententia eſt Greg. lib. 16. moral. cap. 28. Peccatũ, inquit, vſque ad inferos ducitur, quod ante finem vitæ pręſentis per correctionem, ac pęnitentiam non emendatur; de quo peccato per Ioannem dicitur. Eſt peccatũ ad mortẽ, non pro illo dico, vt roget quis; peccatum namque ad mortem, eſt peccatum vſque ad mortem; quia peccatũ, quod hic non corrigitur, eius uenia fruſtra poſtulatur. Hæc ille, qui de hoc eodem peccato interpretatur verba illa Iob 24. Vſque ad inferos peccatum illius.

Quinto loco Hieron. in illud Iere. 14. Noli orare pro populo iſto; locum Ioan. allegans videtur peccatum ad mortem interpretari illud, quod Deus punire decreuit. Qui enim, inquit, ſemel gladio, fami, & peſti fuerit deſtinatus, nullis precibus erui poteſt, unde & Prophetæ dicitur; Ne fruſtra roget, quod impetrare nõ poteſt. Hęc ille. Inter hos doctores ſolus Auguſt. expreſſe affirmat peccatum ad mortem eſſe blaſphemiam in Spiritum ſanctum.

Pro rei huius declaratione ſit prima aſſertio. Peccatũ ad mortem eſt illud, quod peccans negligit, ſeu non curat pęnitentia delere; qui ergo peccat, & pęnitentiæ nulla dat ſigna, nec quæ ad ſalutem faciunt, exhibet, ſed, aut in voluntate peccandi permanet, aut commiſſa peccata mortalia nõ emendat, ad mortem peccat, non quia veniam impetrare nequeat, & per pænitentiam conuerti, ſed quod quantum eſt ex parte ſic peccantis, in damnationem, & mortem tendat; contra vero, qui poſt peccatum, quãtumcumque ſit, ad pęnitentiã recurrit, eius peccatum non ad mortẽ eſt, non quod non ſit mortale, ſed quod ex parte ſic peccantis ad vitam tẽdat, cum remedium pęnitentiæ exhibeat, ſine quo peccatum eſt ad mortem, nec veniam habet. Iſta explicatio eſt Oecumenij in commentario Epiſtolæ huius, vbi ſic dicit: Solum hoc peccatum ad mortem eſt, quod pęnitentiã non reſpicit; & paulo inferius: Illi etiam peccant ad mortem, qui iniuriarum ſunt memores; neque. n. hi reſipiſcendo conuertuntur, iniuriæ memoriam retinentes, & ſeruantes aduerſus proximum. Vbi nota duo genera peccantium ad mortem, & illorum, quos commiſſi peccati nõ pęnitet, & eorum, qui in voluntate, & propoſito peccandi permanent; hi. n. impęnitentes ſunt. eodem modo vr̃ explicare Hieronymus loco allegato Iere. 14. allegatis enim verbis Ioannis, adiungit: Ieiunia, & preces, & victimæ, & holocauſta tunc proficiunt, cum recedimus a vitiis, & flemus antiqua peccata; ſi autem in ſceleribus permanentes putauerimus votis, & ſacrificijs redimere nos, vehementer erramus, iniquum arbitrantes Deum. Hæc ille. Idẽ vr̃ ſentire Grego. lib. 6. in lib. Reg. c. 2. vbi ſic habet: Corrigibilia peccata portantur, quia poſtquam à delinquentis voluntate diſcedunt, purgari ſatisfactione ſalubriter poſſunt; non autem portantur peccata eorum, in quorum mentibus per impænitudinem inuiſcerata ſunt, vnde & Ioannes ait: Eſt peccatum ad mortem, ne pro illo roget quis; peccatum quippe ad mortem eſt, quod ab eo committitur, qui reſipiſcere nunquam põt, quod nimirum peccatũ à præpoſitis non portatur, quia ſacerdotum orationibus, aut oblationibus nõ deletur. Hæc ille. Peccatum ergo, quod pęnitentia non deletur, ad mortem eſt, quia ad mortem tendit æternam, cum remediũ neceſſarium non adhibeatur; vnde Ioannes poſt illam ſniam adiecit. Omnis iniquitas peccatum eſt, & eſt peccatum ad mortem, id eſt, omnis legis tranſgreſſio peccatum eſt, & poteſt eſſe ad mortem, nimirum, niſi pęnitentiæ remedium adſit. Græca, & Hieronymus legunt, & non eſt ad mortẽ,

nimirum quia remedio non caret, cum pęnitētia deleri valeat, qua adhibita non eſt ad mortem.

Secunda aſſertio: Ioannes non prohibet rogandum pro peccante ad mortem; ſed non promittit certam exauditionem, quā dederat oranti pro peccante non ad mortem. Verba Ioannis ſunt hæc: *Eſt peccatū ad mortē, non pro illo dico, vt roget quis.* quibus verbis Ioannem prohibere orationem pro peccantibus ad mortem, exiſtimant Tertullianus lib. de Pudicitia, Hieronymus Hierem. 14. Auguſt. lib. 2. de ſerm. Domini in monte ca. 43. & Occumenius, adiūgens, qui ſic oraret, male oraret; quia peteret pro impęnitentibus veniam, quæ ſine pęnitentia non datur. Nos aūt exiſtimamus verba Ioannis non habere hunc ſenſum: ſi. n. intendiſſet vetare preces fidelium, & iuſtorum pro peccantibus ad mortem, vtique dicendum eſſet, nō roget quis, aut ſic, dico, vt non roget: ſi enim ſic dixiſſet, ſine dubio rogationem talem prohibuiſſet; at neutro modo locutus eſt, ſed habet ſic: Non dico vt roget quis, & tunc eſt ſenſus, dixi vt pro peccante non ad mortem fideles fratres rogent, quia impetrabūt à Deo vitam illi peccanti, at pro peccante ad mortem non dico, vt roget; id eſt, non ſi promitto per talem orationem impetrandam vitam, nec eam certitudinē facio oranti pro hoc, quam feci roganti pro illo. Greg. lib. 6. in lib Reg. vti citatum eſt paulo ante, legit, Pro eo ne roget quis; ſed aliter Græca, & Latina exemplaria legunt, nempe, non dico vt roget quis. Similis phraſis eſt in eodem Ioanne Euangeliſta, c. 16. vbi Chriſtus inquit: Non dico vobis quod ego rogabo Patrem; non negat Chriſtus ſe oraturum, nec excludit petitiones ſuas apud Patrem, vt recte notat Cyrill. lib. 11. in Ioan. c. 9. ſi. n. eas excluderet, diceret, Dico vobis, nō rogabo Patrem; excludit aūt neceſſitatem; id eſt, nō eſt neceſſarium, vt ego rogem, vt interpretatur Hilar. lib. 6. Trinit. ſic etiam in præſenti dictum eſt. quod autem non prohibeantur orationes tales abſolute, exēpla oſtēdunt: nam Chriſtus in cruce pro impęnitētibus occiſoribus orauit, dicens: Ignoſce illis, qa neſciunt, quid faciunt: & Stephanus orauit pro lapidantibus, immo impetrauit pro Paulo, & Ieremias cap. 14. quando audiuit: Noli orare pro populo, non reprehenſus eſt, quia orauerat, licet ergo orare pro impœnitentibus, & in propoſito peccandi perſeuerantibus, non tamen habemus eam certitudinem exauditionis, quæ habetur pro pęnitentibus peccatoribus; non autem orandum eſt, vt Deus ſic impęnitentibus dimittat peccata: tunc enim mala eſſet oratio; vt dicit Occumenius, ſed orandum eſt, vt Deus eorum corda ad pęnitentiam conuertat, vt furori, & vindictæ ſuæ parcat. Cum ergo venia petitur pro illis, intelligitur medijs debitis præſtanda.

Tertia Aſſertio Nō ſunt idem blaſphemia in Spiritum ſanctum, & peccatum ad mortem. Hæc ſatis manifeſta eſt ex præcedentibus; cum omne peccatum mortale, ēt ipſa blaſphemia in Spiritum ſanctum, niſi pœnitentiæ remedia adhibeantur, ſit peccatum ad mortem, ſi vero adhibeātur, ſint non ad mortem. Hæc breuiter dicta ſint de hac ſententia.

ANNOTATIO XXII.

Explicatur locus 1. Reg. 2. cap.

ALtera dubitatio eſt, an blaſphemia in Spiritum ſanctum ſit illud peccatum in Deum, de quo 1. Reg. 2. dr: Si peccauerit vir in virum, placari ei poteſt Deus; ſi autem in Dominum peccauerit vir, quis orabit pro eo? Cyprianus lib. 3. ad Quirinum. 28. viſus eſt putaſſe hoc eſſe verbum in Spiritum ſanctum, vt ſupra diximus. Oportet ergo locum hunc prius explicare, & antequam ad ſenſum inueſtigandū veniamus, notandum eſt variam eſſe lectionem: quidam. n. legunt, ſi peccauerit homo in hoīem orabunt pro eo Dominum, ſeu ad Dominum. ita Ambroſius lib. 1. de pęnitētia, & Cyprianus de exhort. ad Martyr. cap 4. & lib. 3. ad Quirin nu. 28. ſic. n. legunt Septuaginta interpretes, (licet Cyprianus lib. de Aleatoribus legat, orabitur pro eo ad Dominum) in poſteriori autem parte legunt etiam: Quis orabit pro eo? Quidam recentiores legunt loco illius, rogabunt, ſeu orabunt pro eo Dominum (iudicabit Deus,) Alij, (iudicabunt Iudices) in altera autem parte, quis ora it pro eo, legunt (quis iudicabit, aut quis deprecabit pro eo?) Vulgatus autem noſter legit. Si vir in virum peccauerit, placari ei poteſt Deus; ſi autem peccauerit in Deum, quis orabit pro eo? Sic habent Hierony-

ronymus in quęſt. Hebr. in lib. Reg. & Gregor. lib. 1. in lib. Reg. cap. 2. Varietas autē lectionum proceſſit ex eo, quod verbum Hebræum. פלל. ſignificat idem quod placare, orare, ſeu iudicare; hinc quidam vnā, quidam alteram ſignificationem amplexus eſt. Noſter autem interpres in prima parte ſecutus eſt ſignificationem placandi, in altera orandi: nam vertit placari pōt Deus, & quis orabit pro eo? In Hebręo.n. vnum eſt vtrobiq; verbum; nos in pręſenti verſionē vulgatam interpretamur, quæ coincidit quodammodo cum ea, quę eſt Septuaginta interpretum, vt ſtatim oſtendemus. Hoc ſuppoſito, quoad ſenſum ſpectat, inueſtigandum eſt, quod ſit peccatū in hominem, & quod in Deum. & quę ſit ratio diuerſitatis huius, quod pro illo placatur Deus, pro hoc aūt dr, quis orabit pro eo? quoue modo iſta ſunt intelligenda.

Sicut duo præceptorū genera, præterea etiā duo genera peccatorum.

Aduerte ergo, ſicut duo ſunt præceptorum genera, quædā quæ reſpiciunt, & continent ea, quæ erga Dominum immediate agenda ſunt, qualia ſunt; quæ dñs præcepta primæ tabulæ; vnum nempe Deum colendum, Sabbata ſanctificanda, non eſſe vane, nec falſo iurādum; quædam vero dicta ſecundæ tabulæ, quæ erga proximum verſantur, vt, non occides, non furaberis, ita ſunt etiam duo peccatorū genera: quæ enim ſunt contra priora præcepta, dicunt peccata in Deum; quæ autem contra poſteriora, peccata in hominem, non quod iſta nō ſint etiam in Deum, cum ſint contra pręcepta eius, ſed quod non immediate ſint contra eum, cum verſentur erga homines: aliud.n. eſt Deum offendere in ſe, aliud autem eum offendere in alio. Dubium igitur eſt, an ſit ſermo in præſenti ſententia de quocunq; peccato in Deum: Cyprianus enim lib. de exhort. ad Martyr. ca. 4. interpretatur hoc peccatum in Deū, eſſe idolatriam, idemque vr ſentire Hieronymus, qui hoc peccatum exponēs, ait, id eſſe recedere à cultu Dei, & impietatem. Gregorius autem hoc peccatum interpretatur eſſe illud, quod Iudęi commiſerunt contra Chriſtum, ipſum occidendo, & perſequendo, quod dicitur in Deum, quia Chriſtus Deus erat.

Pro explicatione huius, & totius ſnīæ elucidatione ſit prima Aſſertio. Peccatum in Deum, de quo in poſita ſnīa ſermo eſt, non tm̄ eſt idolatria, aut receſſus à cultu Diuino, ſed quodcunq; peccatum, quod immediate in Deum committitur, qualia ſunt peccata contra præcepta primæ tabulæ, ſiue ſint idolatria, infidelitas, periuriū, violatio ſabbatorum, & alia ſimilia, quæ non erga homines, ſed erga Deum immediate verſantur: hęc enim omnia ſunt peccata contra Deum; idq; ex ipſa ſententia deducitur: nam diſtinguit peccata, nempe hominis, & in hominem, & in Deum, quaſi ea omnia, quæ in hominē nō ſunt, cenſeantur in Deum; contextus etiam ipſe id indicat: ibi enim Heli aduerſus peccātes filios ſuos, id protulit, quorum peccatū non erat idololatria, nec receſſus à cultu Dei, ſed quod impedimentum adferebāt Diuino cultui, ea facientes, quibus homines remouebantur ab oblationibus, & ſacrificiis Deo faciendis.

Secūda. Peccatum in Deū ex genere, & natura ſua grauius eſt, quam peccatum in hominem: ratio huius eſt, quia in peccato in Deum ineſt maior iniuria, maiorq; contemptus, quam in peccato in hominē, dixi autem ex genere ſuo; quia aliunde fieri poteſt, vt aliquod peccatum in Deum ſit minus graue, quam in hominem: iuramentum enim vanum, aut etiam falſum inconſiderate prolatum, minus eſt graue, quam homicidium.

Tertia: Cum de peccato in Deum dicitur: quis orabit pro eo? non ſignificatur id peccatum carere remiſſione, & venia; ſed quod collatione prioris, quod eſt hominis in hominem, difficilior eſt remiſſio, & veniæ impetratio; iſta eſt Hieronymi loco allegato: Non, inquit, eo modo in virum, quo in Deum peccatur, quia in virum peccare, qualecumque peccatum eſt, leuiorq; remiſſio; in Deum vero peccare, id eſt, ab eius cultu recedere, impietatis peccatū eſt, difficiliorque remiſſio. Hæc ille. vbi nota ex Hieron. peccatum in Deum grauius eſſe, quam in hominem, vt in præcedenti aſſertione dictum eſt.

Quarta: Cum dr, quis orabit pro peccante in Deum, non excluditur oratio omnis, cum homo etiam oret pro peccante in Deum. iſta eſt Ambroſij lib. 1. de pęnit. c. 8. vbi hunc locum explicans contra Nouatianum, dicit hac interrogatione, quis orabit? non ſignificari neminem, ſed rarum eſſe, qui oret pro eis, qui in Deum peccant, quia oratio hæc eſt hominum

multum

multum iuſtorum, & inſignium, Deoque chariſſimorum; tales enim exaudiuntur pro peccantibus in Deum: mihi autem non vr ſatis accommodata doctrina: nam orant omnes fideles, etiam imperfecti, pro infidelibus Hæreticis, & alijs peccantibus in Deum. Sēſus igitur huius ſnīę mihi is vr; qñ quiſpiam peccat in proximum, facilius placatur Deus, quia proximus offenſus placatus orat Deum pro offendente, & peccāte in Deum, multumq; valet oratio proximi remittentis apud Deum: ſi enim homo remittit, in quem peccatum eſt, Deus, cuius miſericordia maior eſt, non patitur quodammodo ab homine ſuperari, ſed remittit etiā; at cum in Deum peccatur, non eſt homo ſic offenſus, q interccdat; & hoc eſt, quod dicitur, quis orabit pro eo? non quod nemo oret; ſed quod nō ſit, qui oret, tanquam qui remittat, quod in ſe peccatum eſt, ſuoque exemplo inducat quodāmodo Deum ad remittendum: remiſſio.n. hominis eſt argumentum efficax apud Deum remittendi etiam, quod ſuum eſt: ideo ex hac parte difficilior eſt remiſſio peccati in Deum quam peccati in hominem: exemplum habemus in Iob, cuius amicis in eum peccantibus Deus non remittit, niſi orante pro eis Iob ipſo.

Quinta, Non ſatis eſt remiſſio hominis ad remiſſionem peccantis in hominē, ſed etiam neceſſaria remiſſio Dei. Hæc ex ijs, quæ dicta ſunt, patet: qui enim in hominem peccat, Deum etiam offendit, cuius legem tranſgreditur; idcirco etiam homine offenſo remittente, neceſſaria eſt remiſſio Dei, quæ non habetur ſine pęnitentia: Vnde etiam ſi homo remittat, ſi non pęnitet eum, qui in hominem peccauit, nō habet remiſſionem à Deo. Ita docet Anaſtaſius in quæſtionibus ſuis, quæſt. 76. vbi hunc locum explicat, & doctrinam iſtam exemplo confirmat Mariæ ſororis Moyſi, cui nō eſt ante remiſſum peccatū in Moyſem, quam pęnitentiam ageret, & extra caſtra ad tempus expelleretur. Ex his omnibus conſequitur, non eſſe idem peccatū in Deum; & blaſphemiam hanc in Spiritum ſanctum. Omnis quidem blaſphemia in Spiritum ſanctum, eſt peccatum in Deum; tamen non omne peccatum in Deum eſt blaſphemia in Spiritum ſanctum. Sicut non omne peccatum in hominem eſt peccatum in Filium hominis; omne tamen peccatum, ſeu verbum in Filiū hominis quodammodo eſt in hominem, quia Chriſtus homo eſt. dico quodammodo, quia non eſt omnino idem: nam Chriſtus Deus eſt, & homo.

ANNOTATIO XXIII.

Connexio huius ſententia cū ſuperioribus.

VLtimo loco connectenda eſt ſententia iſta cum præcedentibus; in cuius gratiam notandum eſt cum Auguſtino tract. 11. de verb. Dom. hanc ſnīam bis à Dño prolatam, ſemel qñ Phariſęi opera eius calumniantes dixerunt: In Beelzebub eijcit dæmonia, quibus poſt multa rñdit: Omne peccatum, & blaſphemia remittetur hominibus, & qui dixerit verbū in Filium hominis, remittetur ei: qui vero dixerit verbum, ſeu blaſphemauerit in Spiritum ſanctum, non remittetur ei, neque in hoc ſeculo, neq; in futuro. Quod quidem Matthæus cap. 12. & Marcus cap. 3. referunt. Iterum eandem ſentētiam pronunciauit, cum Diſcipulis loquens, quibus dixerat, qui me negauerit coram hominibus, negabitur coram Angelis Dei, ſtatim addideit prædictam ſententiam: idque ſolus Lucas refert. Inueſtigandum igitur eſt, quo modo cōnectatur, tam apud illos, quam apud noſtrum Euangeliſtam, cum præcedentibus. Et quidem quod ad noſtrum Euangeliſtam Lucam ſpectat, Auguſtinus in prædicto loco ſic cōnectit: Cum dictum eſſet, qui me negauerit, negabitur; ne Petri lapſus, qui cum ter negaturus erat coram hominibus, deſperaretur, idcirco ſubiunxit: Qui dixerit verbum in Filium hominis, remittetur ei: at qui blaſphemauerit in Spiritum ſanctum per impęnitentiam, nō remittetur ei. Petrus ergo licet dixerit verbum in Filium hominis, non tamen blaſphemauit in Spiritum ſanctū; quia egit pęnitentiam. Sic Auguſtinus cōnectit Lucæ ſententiam. lib. autem 1. de ſermone Domini in monte, cap. 44. quæ apud Mathęum, & Marcum dicta ſunt, ſic coniunxit cum antecedentibus: Cum Phariſæi calumniarentur Chriſtum in Beelzebub eijcere dęmonia, adiecit ſententiam hanc, præmonens ne talia dicerent poſt baptiſmum, quia eſſet blaſphemia in Spiritum ſanctum irremiſſibilis, quæ nunc ante baptiſmum in Filium hominis eſt, & remiſſionem habet: putat enim Auguſt. in eo

loco

loco non eſſe blaſphemiam in Spiritum ſanctum, niſi poſt baptiſmum, vti ſupra diximus; i hæreſeoſque illos non blaſphemaſſe in Spiritum ſanctum. Epiphanius autē hæreſ. 54. aliter connectit, & præcipue quæ apud Matthæum, & Marcum ſunt, licet hæc etiam accommodentur ijs, quæ à Luca dicũtur, inquit ergo: Volens Dominus munire ſalutē eorum, qui aliqñ in ipſum maledicta iecisſent, & vt ad pęnitentiā reflecterentur, ne decerneret in ipſis condemnationem, hũc ſermonem præuaticinatur propter excellentem mãſuetudinem, ac benignitatem erga homines; & eo quod noſſet futurum, vt aliqui inſurgerent, & blaſphemarent Spiritum ſanctum, & ſerui locum ipſi decernerēt, & creatum, ac alienũ ab eſſentia Dei affirmarent; quapropter muniēs dicit: Qui blaſphemauerit in Spiritum ſanctum non remittetur ipſi, neq; hic, neq; in futuro ſeculo. Nõ laudans blaſphemantes ipſum, hoc dicit, ſed ſuã prænotionem ac benignitatem oſtendens, qui certos facit eos, qui à blaſphemia eius pęnitentiam agunt. Hæc ille. Ex quibus conſtat non ſolum connexionis ratio, ſed etiã ad mentem Epiphanij Phariſęos blaſphemantes in principe dæmoniorum eijci dęmonia, non blaſphemaſſe in Spiritum ſanctum, quia non affirmabant Spiritum ſanctum eſſe creaturã, & ſeruum; & quia omnia hæc de ijs, quæ ventura erant, prædicta ſunt à Chriſto.

In primis connexio Auguſtini nõ videtur accommodata, tum quia Petrus, quando Chriſtum negauit, non dicit verbum in Filium hominis: vt enim diximus, verbũ in Filium hominis eſt blaſphemia; at nemo affirmabit Petrum blaſphemaſſe in Chriſtum: non. n. ipſum conuicio affecit, nec negauit eſſe Chriſtum, fidemue eius abiecit, ſed negauit ſe nouiſſe eum, quod quamuis fuerit graue peccatũ, non tñ fuit blaſphemia, & conſequenter nec verbũ in Filiũ hominis: non igitur connectitur iſta ſententia cum præcedenti propter Petrũ. Adde Chriſtũ non tantum dixiſſe, qui me negauerit, negabitur, ſed etiã, qui me fuerit confeſſus, confitebor eum ego, vnde nõ poterat ex negatione deſperare ſalutem, cum liberum ei eſſet iterum confiteri. Præterea, quia vti ſupra diximus per illa verba, qui me negauerit, negabitur, nõ excluditur pęnitentia, ſed loquitur Chriſtus de negatione ipſa ſecundum ſtatum præſentem. Demum cum blaſphemia in Spiritũ ſanctum non ſit illa impęnitentia finalis, vt arbitratus eſt Auguſtinus, illa etiã poſterior pars non connectitur cum præcedenti propter Petrum, quem negaſſe pęnituit. Connexio autem Epiphanij non eſt accommodata: non enim blaſphemia in Spiritum ſanctum eſt negare Spiritũ ſanctum eſſe Deum, vti ſupra diximus: Vnde ſententia hæc non eſt prophetia, & prædictio eorum, qui in eam hæreſim lapſuri erant. Ea igitur connexio, quę in commentario poſita eſt, viſa eſt mihi legitima: nã, cum de ijs, qui fide ſuſcepta cum negaturi erant, Chriſtus locutus eſſet, conſequenter adiecit ſermones de ijs, qui non dum in eum credentes, eius audita prædicatione, eum conuicijs affecerant, aut affecturi erant & de iis, qui in Spiritum ſanctum blaſphemauerãt, aut blaſphematuri erãt, illorumque peccatum remiſſionem habere, horum vero venia carere docuit, vti in antecedentibus explicatum eſt. connexio autem apud cæteros Euangeliſtas facilior eſt, nec eſt noſtri inſtituti.

Cum autem inducent vos in ſynagogas, & ad magiſtratus, & poteſtates, nolite ſoliciti eſſe qualiter, aut quid reſpondeatis, aut quid dicatis.

COMMENTARIA.

QVarto argumento conſolatur, & confortat Diſcipulos, quibus prædixerat perſecutionem, & mortē ipſis inferendam: id autem eſt; cum in Synagogas Iudæorũ, aut ad Magiſtratus, & poteſtates trahemini, vt de doctrina veſtra rationem reddatis, ne ſoliciti, id eſt anxij ſitis, quid, & qualiter reſpondeatis, id eſt de rebus, & de verbis, quæ reſpondere debeatis, nec etiã de ijs, quæ non interrogati, dicenda à vobis ſunt. Vult Chriſtus diſcipulos in conſpectu perſecutorum poſitos, & ad eorum tribunalia tractos, non fidere ſuis viribus, aut ingenio, nec occupari multum in cogitatione anxia dicendorum, qua ſolēt homines multum affligi, & perturbari, maxime in conſpectu Principum, aut multitudinis,

nis, & præcipue cum iudicium exercetur, & maxime ab inimicis, & perſecutoribus, ſed oculos mẽtis in ipſum erigere, cuius doctrinam tradunt, & prædicant, & ab eo expectare defenſionem; quod quidem magno ſolatio eſt ijs maxime, qui idiotæ tunc erant, & ſimplices, & ante Spiritus ſancti aduentum. Synagoga Iudæorum eſt; Magiſtratus autem, & Poteſtates etiã gentium. Eſt autem Magiſtratus ſubordinatus Poteſtati, quæ ſuperior eſt, & Principes, ac Reges complectitur.

Spiritus enim ſanctus docebit uos in ipſa hora, quid oporteat uos dicere.

COMMENTARIA.

CVr non debeant ſoliciti eſſe, cauſam adiungit, promittens Spiritum ſanctum, qui eo ipſo tempore, quo in iudicium adducẽtur, docebit, & ſuggeret omnia, quæ eos dicere, tã reſpondendo, quam loquendo tunc oporteat.

ANNOTATIO XXIIII.

TErtullianus lib. 4. contra Marcion ca. 28. hanc ſententiam exponens, dicit huius præcepti Dominici quoddam in Balaam præceſſiſſe exemplum, qui eũ ad maledicendum populos à Balaac Rege accerſitus eſſet, reſpondit ſe non aliud dicturum, aut pronunciaturum, niſi quod Dei ſpiritus illa hora ſuggereret; quod & fecit: nam loco maledictionis impertitus eſt benedictionem, vt habetur Num. 22. Verba Tertulliani ſunt: Perductos ad poteſtates prohibet ad interrogationem cogitare de reſponſione. Sanctus, inquit, Spiritus docebit vos ipſa hora quid eloqui debeatis. Si eiuſmodi documentũ Creatoris eſt, eius erit & præceptum cuius præceſſit exẽplum Balaam prophetes in Arithmis accerſitus à Balac rege ad maledicendum Iſraelem, cum quo prœlium inibat, ſimul Spiritu implebatur, non ad quã veneiat maledictionẽ, ſed, quã illi ipſa hora ſpiritus ſuggerebat, benedictionẽ pronunciabat: ante profeſſus apud Nuncios Regis, mox & apud ipſum, id ſe pronunciaturũ, quod Deus ori eius indidiſſet. Hæc ille. Eandem ſententiam refert Matthæus ca. 10. ſed alio tempore dictam à Chriſto.

Ait autem ei quidam de turba: Magiſter dic fratri meo, vt diuidat mecum hæreditatem.

COMMENTARIA.

DVm hæc loqueretur, quidam de turba magis terrenis bonis, quam ſpiritualibus, & æternis intentus, Chriſtum interpellat, non tam rogans, quam officij eius munus, vt ipſe arbitrabatur, expoſtulans. Habebat hic ſubſtantiam, & hæreditatem vnà cum fratre cõmunem, & indiuiſam, cuius portionem ſibi a fratre id recuſante dari volebat, petit ergo Chriſtũ, vt ſua auctoritate fratrem ad eam ſecum diuidendam compellat.

ANNOTATIO XXV.

SOlus Lucas meminit huius hiſtoriæ. An autem hæc continua ſint præcedẽtibus, non eſt omnino certum, probabilius autem eſt cõiuncta fuiſſe, vt dum loqueretur Chriſtus quæ dicta ſunt, ad Diſcipulos, iſte de turba eum interpellauerit. Qđ autẽ ad rem ſpectat; Auguſtinus ſer. 196. de tempore. nonnulla de hoc homine notat. Primo quidem, cum bonam cauſam egiſſe: nam fratrem habebat inimicũ, qui totum patrimonium abſtulerat, & fratri ſuo partem non reddebat; iuſta ergo, & bona cauſa erat: non enim rapere aliena, ſed ſua à parentibus derelicta quærebat. Secũdo, veniſſe ad Chriſtum tanquam ad iudicem, & quidem iuſtum, & magnum, quẽ à fratre corrumpi prœmio non poſſe credebat, maximæque eſſet auctoritatis, qua id efficere poſſet. Tertio, veniſſe ad Chriſtũ; quia forſan frater iudices, cum ditior eſſet, & raptor, muneribus corrũpebat: nactus ergo occaſionem hanc loquendi cum Chriſto, ipſum interpellauit verbis propoſitis. Ex his tribus primũ, & tertium probabiliter dicuntur; ſecundum autem pluſquam probabiliter: verba enim, quæ Saluator reſpondit, indicant aperte ſe tanquam iudicem, & poteſtatem habentem requiſitum eſſe, vt in eorũ expoſitione dicemus: non enim iſte homo venit ad Chriſtũ rogans, vt intercederet precibus apud fratrẽ pro diuiſione hæreditatis facienda, ſed vt poteſtate, & imperio cogeret illum: ideo dixit,

De hoĩe hoc, quẽ Lucas refert notata ab Auguſtino.

dixit, Dic fratri meo, id eſt, vtere tua poteſtate, iube, impera illi. Putabat enim iſte Chriſtum, quem tanta miracula edere cernebat, quique Meſſias à plurimis reputabatur, poteſtatem habere iudicandi, & diſcernendi in negotio temporali, idcirco ad eum venit. In quo attendenda eſt fratris iſtius obſtinatio, & iniquitas, quod homo hic à iudicibus communibus ſe nihil poſſe aduerſum illum obtinere exiſtimabat: Chriſti igitur auctoritati, ac rectitudini cõfiſus eum interpellauit, nec vſus eſt multis precibus, ſecurus de ſua iuſtitia, quam non ignotam Chiſto ſciebat, ideo Magiſtrum appellauit, quaſi ſcientem diſcernere inter iuſtum, & iniuſtum.

At ille dixerit ei: Homo, quis me cõſtituit iudicē, aut diuiſorem ſuper vos?

COMMENTARIA.

RESpondit Dominus detrectando hæreditatem diuidere; non autē expreſſe negat ſe velle facere, quod petebatur, ſed tacite, cauſam exponendo cur id facere no debebat; quis, inquit, me conſtituit iudicem, aut diuiſorem ſuper vos? reſpõſio eſt ad mentem hominis petentis: expoſtulabat enim hic operam Chriſti, quaſi id eſſet muneris, & officij eius, ſicut eſſe ſolet aliorum hominum, qui poteſtatis, quam receperunt, tenētur officia exercere. inquit ergo Chriſtus, non ſum ego deputatus iudex, aut diuiſor ſuper vos, vt tu exiſtimas, quaſi mihi incumbat ſic iudicare potentes; non ergo eſt, cur id à me tu expoſtules. Non autem vſus eſt abſoluta negatione, nempe non ſum conſtitutus iudex, ne abſolute à ſe reijceret poteſtatem iudicandi, ſed interrogat, tum vt ſe ad mentem hominis reſpondere ſignificet, tum etiã vt ipſum quodammodo reprehendat, qui poſtpoſitis ijs, quæ à Chriſto petenda pręcipue erãt, ea quærat, quæ minima ſunt, quæque ad Chriſtum non ſpectant, qualiter ille putabat, Chriſti poteſtate abuti volens. Quod autē dicitur: Homo, phraſis Hebræa eſt, qua ſolent vti Hebræi, vt ſermonem ſe dirigere ad eum, cũ quo loquuntur, indicent, eumque ad audiendum excitent. Iudex autem, & diuiſor differunt: iudex enim eſt, qui poteſtatem habet ordinariam, & communem iudicandi, diuiſor eſt, cui executio diuidēdi à iudice tradita eſt. Poſſumus etiam diuiſorem intelligere Arbitrum.

ANNOTATIO XXVI.

QVod ad verba ſpectat, illud, Homo, ĩ caſu vocãdi eſt, &, vti diximus in cõmentario, phraſis eſt Hebræa, qua qui cũ perſonis familiaribus, & communibus loquuntur, vti ſolent, ſicut qui ſermonē habent cum maioribus, vtuntur noĩe, Dñe, vt eos, quibus cum loquuntur, ad percipiēda, quæ dñr, exhortent, & excitent. Luc. 7. Homo, remittuntur tibi, peccata tua. & Luc. 22. o homo, non ſum. Auguſtin. ſer. 196. ſic interpretatur ĩ hoc loco, inquit ſic: Homo, ait, qui pro magno habes iſtam hęreditatem, quid es, niſi homo? volebat illũ facere plus, quam eſt homo. Quid plus volebat illum facere, cui volebat auaritiã tollere? ego dixi, Dij eſtis, ecce quid eum volebat facere inter Deos numerare, qui auaritiam non habent. Hæc ille. Sed iſta ſpiritualia potius ſunt præterea Græca, & Latina exemplaria legunt duo, nempe, iudicem, & diuiſorem, vt in commentario expoſitũ eſt; at Tertul. lib. 4. contra Marcion. c. 28. legit tantum iudicem; Auguſtinus aũt ſer. 196. legit tantum, diuiſorem; Baſilius autem in moral. Regum 70. cap. 29. Titus Boſtrenus, & Euthymius in cõmentario legunt, ſicut & Vulgatus, iudicem, & diuiſorem; & inter Latinos, Ambroſius in commentario, vbi per diuiſorem interpretatur arbitrũ, quod recte poteſt intelligi.

Quod aũt ad rē ſpectat, ex hac Dñi rñſione ſatis liquere arbitror, hũc hoĩem petiſſe à Chriſto, vt poteſtatē ſuam interponeret inter ipſum, & fratrē, ſicut faciũt iudices, aut ij, q̃bus à iudicibus poteſtas, ſeu executio demandatur: ſi. n. petiiſſet à Chriſto, vt intercederet apud fratrem precibus, ſicut inter nos ſæpe fit, tunc nõ eſſet accõmodata rñſio Chriſti, quis me cõſtituit iudicem, aut diuiſorem? diceret. n. ille, Dñe, ego non peto, vt dicas fratri meo, quaſi iudex, aut diuiſor, ſed quaſi interceſſor. non ergo homo iſte à Chriſto petebat interceſſionem, ſed poteſtatem: arbitrabatur enim *Quid petierit homo iſte a Christo.*

Chri-

Chriſti muneris id eſſe. fratrem autem ita obſtinatum expertus erat, vt nullis intercedentium precibus mouendus eſſet, ſed potentium coactione, & imperio: idque notandum eſt pro recta intelligentia huius ſententiæ. Non ergo negat Chriſtus abſolute poteſtatem ſuam, quam, quia Deus erat, habebat ſuper omnes, & in quocumque negotio ſi voluiſſet, ſed negat ſe conſtitutum iudicem, aut diuiſorem, qualem ille putabat, deputatum, & obligatum talia iudicia exercere petentibus. Non autē ſic eſt: non enim venit ad talia exercenda iudicia, licet poteſtatem haberet pleniſſimam, qua quando expedire ſaluti hominum nouit, aliquādo vſus eſt. ſic enim miſit Dæmones in porcos, terræ habitatores priuando: ſic etiam ficum in vinea cuiuſdam exſiccauit: ſic adulteram liberauit. nō ergo deerat poteſtas; ſed poteſtatis exercitium aſſumebatur non pro voluntate, & arbitrio petentium, ſed ſua. Quod autem in commentario diximus, nempe Chriſtū reprehendiſſe hunc hominem ob cauſam ibi explicatā affirmat Euthy. in hoc loco.

ANNOTATIO XXVII.

Expoſitio Tertulliani contra Marcionem hoc loco abuſentem.

OPponebat nobis Marcion, vt refert Tertullianus lib. 4. cap. 28. hanc Domini ſentētiam, vt probaret alium Deum eſſe noui, alium veteris teſtamenti; illum bonum, hunc iuſtum, ſicque ex hac ſententia deducebat, collata cum Moyſis exemplo Exod. 2. Moyſes rixantibus fratribus vltro intercedit, & iniurioſum increpat, quid, inquit, proximum tuum percutis? reiicitur autem ab illo dicente, quis conſtituit te iudicem ſuper nos? Chriſtus vero poſtulatus à quodam, vt illum, & fratrem ipſius de diuidenda hæreditate componeret, operam ſuam, & quidem tam probæ cauſæ, denegauit. Ex iis colligebat Marcion, non hoc factum eſſe, quia Moyſes melior eſſet Chriſto, vtpote paci fratrum ſtudēs, & iniuriæ occurrēs, ſed qa Moyſes erat miniſter Dei iudicis, & iuſti ſub veteri teſtamēto; Chriſtus autem Dei optimi, non autem iudicis: ideo Chriſtus reſpondit, quis me conſtituit iudicem? quam autem iſte à veritate catholica errauerit, non eſt noſtri inſtituti præſentis oſtendere, quem alias conuicimus, fidei veritatem probantes. Quod vero ad locum præſentē attinet, reſpondet Tertullianus dicens, immo ex hoc cōcludi vnum eſſe Deū vtriuſque teſtamēti, qui in Moyſe loquebatur, & nunc carne ſumpta ipſe Chriſtus eſt: vt enim ſignificaret ſe indigne tuliſſe Moyſem reiectum eſſe ab illo Iudęo dicente, quis te conſtituit iudicem ſuper nos? nūc ipſemet Chriſtus in ſimili cauſa reijcit Iudæum petentem, vtiturq; eodem verbo, vt confundat eum, quaſi diceret, recordare, quod Moyſes ſeruus meus repulſus eſt hoc verbo à Iudæo, ſimili ſibi detrectante iudicium oblatum; nunc ego eodem verbo detrecto iudicium à te petēte. hęc ſunt, quæ obſcure, & pauciſſimis verbis Tertullianus ſignificat, quę ſubtiliter dicta ſunt, & magis ad hæreticum argumentum refellendum, quam ad contextum Euangeli cum explicandum accommodata.

Poſſumus autem aliter reſpondere: perpendamus igitur factum Moyſis: erant duo Iudæi rixantes, vnuſque alterum percutiebat, Moyſes aūt volēs iniuriam proximi auertere, dixit: Cur percutis illū? reſpōdens aūt percuſſor dixit: Quis te cōſtituit principem, aut iudicem ſuper nos? in primis Moyſes tunc erat homo particularis, non iudex, aut princeps, & quæ fecit, non vt iudex, ſed ex charitate fecit, qua, quando poſſumus, & neceſſarium eſt, ſubuenire proximo iniuriam patienti debemus: tunc enim nō erat iudex, qui potuiſſet iniuriam auertere; & iniuria erat tunc præſens, nec moram temporis patiebatur, vnde ipſius tunc erat ſubuenire, ille autem Iudæus percuſſor ineptè reſpondit, quis te conſtituit iudicem? non enim Moyſes vt iudex id dicebat, ſed vt proximus, cuius eſt diligere proximum. Hoc ergo factum potius eſt contra Marcionem; quia non ex iudicio iudicis, ſed ex bonitate, & charitate Moyſes iniuriam auertebat. dicendum potius ergo erat hoc ad Deum bonum, non autem ad iuſtum attinere, contra Marcion. factum autem noſtrum aliter ſe habet: iniuria enim fratris huius erat nō ad perſonam, ſed ad rem, & hæreditatem ſpectans; morā patiebatur, quia antiqua erat; aderant iudices multi, qui eam poſſent, & quibus incumbebat repellere: non igitur pertinebat ad Chriſtum, vt hominem, & proximum vindicaret; ſicut nec nos in ſimilibus caſibus tenemur noſtram operam interponere.

Præ-

Cur Chriſt' noluerit petitioni huius hominis annuere.

Præterea errabat, iſte qui petebat operam Chriſti, quaſi officium expoſtularet iudicis deputatis; merito ergo negat Chriſtus talem operam, idq; iuſtiſſimis de cauſis; tum vt doceret hominem petentem, qui errabat petendo à Chriſto quaſi à iudice ad id deputato, & obligato; tũ vt inſtrueret, & conuerteret illum ad ea petẽda, quæ præcipue à Chriſto quærenda erant; tum etiam vt ſignificaret ſe ad ſalutẽ ſpiritualem hominum præcipue miſſum, non ad componenda, & tractãda ſecularia: noluit enim ingerere ſe in hæc, ne præcipuum finem, in quem miſſus erat, vel minimum obſcuraret: magis autẽ intererat hec oſtendere, quam ſe in diuidenda hæreditate occupare. Non ergo negauit ſe iudicandi abſolutam habere poteſtatem, quin potius eam affirmauit; ſed negauit, id quod homo ille arbitrabatur, nempe deputatum iudicem; qui pro negotijs petentium agere deberet: hoc non ita eſt; ſed ea vtebatur, quando expedire pro ſuo arbitrio iudicabat, idque ad animarum ſalutem: vti diximus in præcedenti annotatione: potius igitur ex hoc concluditur ipſum Chriſtũ eſſe Deum iuſtum, & iudicem, non tãtum bonum. Titus Boſtrenus explicans cur Dominus noluerit hominis huius petitioni annuere, cauſam ſecundo loco paulo ante poſitam affert: ſic enim inquit: quia prætermiſſis vtilibus, & ad animæ ſalutem ſacientibus, quę cum vel in primis inquirere oportebat, de terrenis momentaneiſque anxius Chriſtum iſtiuſmodi rerum ſequeſtrem depoſcebat: ob hoc ergo tanquã importunum, neque quicquam, vt ea, quę ſcire oportebat, diſceret, ſolicitũ, placido vultu cum à ſe dimiſit. Hæc ille. Euthymius cõſentit in hęc verba: Cum pecuniæ deſiderio flagraret, quod animę neceſſariũ erat, eiuſque ſaluti vtile petere omiſit: corporale autem requiſiuit, maiorem habens curam corporis, quam animę. Hæc ille. Baſilius autem in moralibus reg. 70. cap. 29. quandam aliam cauſam profert, nimirũ vt ſignificaret Chriſtus, neminem iuuari debere in ſuſcipienda cura de rebus vitæ huius, qui nimio plus in his animum ſuũ occupet, iuxta illud 2. Tim. 2. nemo militans regno Dei, implicat ſe negotijs ſecularibus. Ambroſius in commentario adducit cauſam aliam dicens, non quid petas, ſed à quo poſtules intuendum eſt. Nec maioribus intento animo putes minoribus obſtrependum; vnde non immerito refutatur hic frater, qui diſpenſatorem cęleſtium geſtiebat corruptibilibus occupare. Hæc Ambroſ. Nota aũt hos Doctores tacite fateri Chriſtum habuiſſe auctoritatem, & poteſtatem; cauſas autem afferunt, cur ea vti noluerit; ſi enim per hãc reſponſionem Chriſtus negaſſet ſe poteſtatem habere, non erat cur doctores iſti ad cauſas recurrerent, propter quas noluit diuidere hæreditatem.

ANNOTATIO XXVIII.

Hæretici noſtri tẽporis hoc loco abutentes refellũtur.

Abutuntur hoc loco etiam noſtri temporis Hæretici, contendentes Pręlatos Eccleſiaſticos non debere ingerere ſe, nec miſcere in negotijs ſecularibus, temporalibuſque cauſis diſcernendis, ſed gubernationem Eccleſiaſticam ſeparandam à politica, iuxta illud 2. Tim. 2. Nemo militans Deo, implicat ſe negotijs ſecularibus, & illud Act. 6. Nõ eſt æquum nos relinquere verbum Dei, & miniſtrare menſis. Et quidem ſi iſti dixiſſent, pręcipuam curam debere eſſe poſitam in ſpiritualiũ adminiſtratione, ceſſandumque eſſe à temporalibus negotijs, quando impedimento ſunt, ne ſpiritualia adminiſtrentur, recte quidem ac vere dixiſsẽt: id enim eſt, quod Paulus docet monens, ne militantes Deo ſe implicent negotijs ſecularibus. verbum enim implicãdi plus ſignificat, quam adminiſtrare temporalia negotia: id etiam Apoſtoli comprobarunt, quando dixerũt: Non eſt æquum relinquere verbum Dei, & miniſtrare mẽſis, quod ſi verbum relinquatur, & vacat miniſtrare menſis, quod tunc Apoſtolis non vacabat, ſicque nõ implicatur negotijs ſecularibus, qui adminiſtrat ea, non eſt hoc prohibitum, nec Chriſtus per hanc pręſentem ſententiam id vetuit, qui non ea de cauſa, ſed alijs, quas expoſuimus, recuſauit diuidendi hęreditatẽ negotium ſuſcipere, quod ſi omnino id vetuiſſet, non audiſſet eos, qui Adulteram ad eum duxerunt, nec reſpondiſſet; cum tamen audierit, reſponderit, & pro Adultera iudicauerit. Aliter profecto Auguſtinus ille doctiſſimus, & Sanctiſſimus fecit, qui (referente Poſſidonio in eius vita) multus diſcernendis ſecularibus negotiis occupabatur, ipſeq; de ſeipſo affirmat, rationemq;

que reddit in lib. de opere Monachorum cap.29. vbi conſentit Paulum quidem nõ ſe miſcuiſſe negocijs huiuſmodi deciden dis, nec Apoſtolos, qui huc illucq; diſcurrebant fixam non habentes ſtationem. At ſi non ille ſuo exemplo, ſuo tamen verbo docuit ſuſcipienda talia negotia à Prælatis Eccleſiaſticis, quando dixit 1. Corint. 6. ſic nõ eſt inter vos quiſquam ſapiẽs, qui poſſit inter fratrem ſuum iudicare? verba Auguſtini ſunt iſta. Agnoſcite labores occupationum noſtrarum, & in aliquibus noſtrorum etiam corporum infirmitates, & Eccleſiarum quibus ſeruimus, conſuetudinem, vt nos ad illa opera, ad quæ vos hortamur, vacare non ſinant. Quamquã enim dicere poſſimus, quis militat ſuis ſtipẽdiis vmquam? quis plantat vineam, & de fructu eius nõ edit? quis paſcit gregem, & de lacte gregis non percipit? tamen Dominũ Ieſum in cuius nomine ſecurus hæc dico, teſtem inuoco ſuper animam meam, quoniam quantum attinet ad meum commodum, multo mallem per ſingulos dies certis horis, quantum in bene moderatis monaſteriis cõſtitutum eſt aliquid manibus operari, & certas horas habere ad legendũ, & orandum, aut aliquid de diuinis literis agendum liberas, quam tumultuoſiſſimas perplexitates cauſarum alienarum pati, de negotiis ſecularibus vel iudicando dirimendis, vel interueniendo præcidentis: q̃bus nos moleſtiis idem affixit Apoſtolus, non vtiq; ſuo, ſed eius, qui in eo loquebatur, arbitrio; quas tamen ipſum perpeſſũ fuiſſe non legimus: aliter enim ſe habebat Apoſtolatus eius diſcurſus. Nec dixit ſecularia iudicia, ſi habueritis, ad nos deferte; aut nos conſtituite ad iudicandum, ſed eos qui contemptibiles ſunt in Eccleſia, hos, inquit, collocare. ad reuerentiam vobis dico: ſi non eſt inter vos quiſquam ſapiens, qui poſſit inter fratrem ſuum iudicare, ſed frater cum fratre iudicatur, & hoc apud infideles. Sapientes ergo, qui in locis conſiſtebãt, fideles, & ſanctos, nõ qui hac, atque illac propter Euangelium diſcurrebant, talium negotiorum examinatores eſſe voluit. Vnde numquam de illo ſcriptũ eſt, quod aliquando talibus vacauerit, à quibus nos excuſare non poſſumus, etiam ſi contemptibiles ſimus, quia & hos collocari voluit, ſi defuiſſent ſapientes, potiuſquam negotia Chriſtianorum deferrẽtur in forum. Quem tamen laborem non ſine conſolatione Domini ſuſcipimus pro ſpe vitæ æternæ; vt fructum feramus cum tolerantia: ſerui enim ſumus eius Eccleſiæ, & maxime infirmioribus membris quantalibet in eadem Eccleſia membra ſumus. Hæc Auguſtinus, quæ longius proſequi non eſt inſtituti præſentis.

Dixitque ad illos.

COMMENTARIA.

Occaſione petitionis hominis iſtius, eiuſque repulſę conuertit ſermonem, non ad illum ſolum, ſed & ad Diſcipulos cæteroſque, qui de turba tunc aderant, documentumq; ſalutare tradit, quo aperit, & cauſam factæ à ſe repulſę, & quid hunc hominem à Chriſto ſecularia fecerit, poſtpoſitis ſpiritualibus, quærere quodq; ab omnibus eſt obſeruandum, ne in ſpiritualium detrimentum incidant. Nimia enim cupiditas hunc hominem ad ſic petendum mouit, ob eam etiam Chriſtus eius petitionem repulit, atque ab ea ſummopere fugiendum eſt ijs, qui ſaluti animæ incumbunt.

ANNOTATIO XXIX.

Euthymius illud relatiuum (illos) ad Diſcipulos refert. Titus Boſtrenus autem ad eum, qui petierat, & ad cęteros omnes, qui tunc adſtabãt, & in eis, ad nos omnes: iſque eſt ſenſus verior; & accommodatior. Adiungit etiam rationem ſententiæ: inquit enim: Cum hominem propter repulſam puſillanimẽ eff ctũ aĩaduertiſſet, innata grauitate vſus, cum illi ipſi, tum cæteris omnibus, qui vel tunc audiebant, vel in poſterum audituri erant, ſuaſit, ne fluxis, caduciſque rebus nimium ſe dederent, neque propter huiuſmodi res concertationem aliquam cum fratribus inirent, etiam ſi plus iuſto aliquando haberent contenderent, verumtamen dicti illius memores, volenti tunicam tollere, relinque & pallium, iniuriæ vltro cederent, eaque, quæ ad animæ ſalutem vtilia, vel neceſſaria haberentur, ſtudioſe inueſtigarent. Hæc ille.

Videtis,

Videte, & cauete ab omni auaritia.

COMMENTARIA.

MOnet vt exēplo præſenti ab omni cupiditate acquirendi temporalia caueant: videte, inquit, id eſt, conſiderate hoc præſens factum, nempe fratrum diſcordiā ob hæreditatis poſſeſſionē: Vnus enim retinet non ſua, alter à me petit temporalia ſua, ſpiritualis ſuæ ſalutis oblitus, quæ præcipue quærenda eſt. Vtrumq; à nimia, & immodica cupiditate profectum eſt, videte ergo, & perpendite hæc, & ab omni cupiditate, & auaritia abſtinete, tam ab ea, qua, quod alienū eſt retinetur, quā ab ea, qua, quod ſuum eſt, homo plus nimio quærit.

ANNOTATIO XXX.

Quomodo ab omni auaritia cauēdum.

QVod ad verba ſpectat, quædam Græca exemplaria non habent illud (omni) nec legitur ab Euthymio; legunt tamē quædam alia Græca, & vulgata omnia: & Auguſtinus ſer. 196. non ſolum legit, ſed interpretatur, nempe poſitum eſſe; quia nō ſolum cupiditas, quod alienum eſt habendi, ſed etiam ſuum immodice retinendi, amouenda eſt, vt in commentario expoſuimus. legitur etiam in textu apud Titū Boſtrenum, & vere contextui quadrat, quē explicuimus in commentario: nam vtrumque fratrem Chriſtus incuſauit, & vtriuſque exemplo monet ab auaritia cauendū, quorum vnus laborabat cupiditate retinendi partem hæreditatis, quæ ſua non erat, alter cupidus erat acquirendi ſua, ſed nimium & immodice: cum. n. à Chriſto ſalutis ſpiritualis auctore petenda eſſent ſpiritualia, quibus ille homo plus indigebat, ea, quæ temporalia, & parui momenti erant, poſtulauit, magis de ſecularibus, quā de ſpiritualibus ſolicitus. Ab vtraque igitur cupiditate cauendum Chriſtus iubet: hæc enim ſententia præceptum Domini eſt, vt Ambroſius in præſenti, & Auguſtinus loco citato affirmāt. Recte autem Auguſtinus hanc omnem auaritiam explicans: Forte tu auarum, & cupidum diceres, ſi quæreret aliena; ego autem dico, cupide, & auare nō appetas nec tua, hoc eſt, ab omni auaritia cauete. Non ſolum auarus eſt, qui rapit aliena, ſed ille auarus eſt, qui cupide ſeruat ſua. Sed ſi ſic culpatur, qui cupide conſeruat ſua, quomodo iudicaturus eſt te, cum non ſolum ſeruas tua, ſed etiam quæris aliena? Hæc, & alia Auguſt. Aduertendum eſt autem illud (auaritia) Gręce haberi φιλαργυρία, id eſt amor pecuniæ, de qua dicitur 1. Tim. 6. Radix omnium malorum cupiditas; hoc autem loco eſt πλεονεξία, à plus habendo, quam ſufficiat, aut neceſſarium ſit; nec tantum in pecunijs, ſed etiam in veſtibus, frugibus, domibus, aliiſque ſimilibus conſiſtit. Vnde Baſilius in moral. reg. 48. cap. 4. hac Dñi ſententia oſtendit non debere nos eſſe ſolicitos, vt rebus ad vitæ uſum neceſſarijs abundemus; neque in eo nobis occupandum eſſe ſtudium noſtrum, vt aut ſaturitatem ſectemur, aut apparatus magnificos, debereque eſſe puros à quacunque habendi cupiditate, & omnem exquiſitum ornatum fugere. Ex quibus Baſilii verbis deducimus ſignificationem vocabuli huius, & multiplicem eſſe hanc pleonexiam, quam Titus Boſtrenus appellat ſitim inexplebilem habēdi; alii etiam interpretantur immodicam acquirendi cupiditatem, etiam cum alterius detrimento hanc in vtroque fratre legimus, licet ratione diuerſa, vti in commentario explicuimus, quorum exemplo, & facto Dominus ad cauendum ab omni auaritia nos excitat: exiſtimo enim ſic interpretandam eſſe hāc ſententiam. Eodemque modo interpretati ſumus illud (videte) cuius interpretationem nemo conſiderauit: puto autem poſitum eſſe, vt præſentes exhortaretur ad conſiderationem facti illius, in quo apparebat vtriuſque fratris auaritia, qua. dicerct: animaduertite petitionem hominis huius, & conſiderate iſtorum fratrum diſcordiam, vnus retinet, quæ alterius ſunt, alter plus nimio ſolicitus, quærit ſua; & in vtroque videte, quid faciat cupiditas plus habendi, & abūdandi, & ab ea cauete. Poſſumus & et aliter interpretari hoc verbum, & quidem nō improbabiliter; monet. n. eos, qui cauere debent à cupiditate plus habendi, vt videant, id eſt, conſiderent, & animaduertant. Fallimur enim ſæpe in computatione eorum, quæ nobis neceſſaria ſunt ad vitam, & exiſtimamus indigere ijs, quę vere ſuperflua ſunt: ideirco dicit: vide-

te,& cauete,quaſi diceret: cauere vt oportet non poteritis à cupiditate iſta, niſi videritis recto,& iuſto iudicio, quæ neceſſaria ſunt,vt non plura quæratis. Vtraq; interpretatio videtur accommodata; priorē vero quaſi accommodatiorem in cōmentario proſecuti ſumus.

Quia non in abundantia cuiuſquā vita eius eſt,ex his,quæ poſſidet.

COMMENTARIA.

CAuſam quandam cupido, ſeu auaro cōuenientem Chriſtus adfert,cur ab hac pleonexia,& cupiditate plus habendi cauendum; quia nempe non in ipſa abundantia vita conſiſtit,quaſi cum abundauerit, tunc etiā viuat. Hoc enim cupidi ſibi falſo ſuadent:quærunt enim ſolicite plura habere,exiſtimantes, cum abūdauerint, tunc victuros, ac bonis fruituros; at non ſic eſt, vt cum abūdantia eorum, quæ poſſidentur,vita ſit comes: ſæpe enim cum ad abundantiam peruenerunt,vita deſtituti ſunt.

ANNOTATIO XXXI.

Fuſior explicatio ſuperioris ſētentia.

OBſcura eſt ſnīa præcedēs propter verborum connexionem:illud enim (cuiuſquam) non poteſt connecti cum præcedenti nomine,nempe (in abundantia cuiuſquam:) nam Græce in caſu dandi eſt,ſi autem connecteretur cū præcedenti,dicendū erat in accuſandi caſu, ſcilicet(in abundare quemquam)Græce.n.non eſt nomen, ſed infinitiuus : coniungi ergo debet cum ſequenti verbo(eſt) tuncque ſenſus eſt,nō in abundantia,ex ijs,quę poſſidet,cuiq; vita eſt,ſiue,cuiuſdam vita illi eſt, vt ſit ſenſus, non qñ abundauerit, continuo viuet; nec ex abundantia eſt uita certa, vt poſſit frui ijs,quæ abūdant: & hic eſt legitimus ſenſus. Titus Boſtrenus ſic interpretatur, vita hominis non eſt poſita in abundantia,vt tamdiu uiuat, quamdiu opes abundant. Euthymius verò ſic, non ſecundum abundantiam accedit vitæ menſura. Quæ interpretationes parum à noſtra differūt; puto tamen hanc eſſe accommodatiorem, nempe hominem non habere uitam certā, ſi abundet,vt cū abundauerit,ijs,quę poſſidet,frui poſſit:hoc.n.eſt quod opinantur, falſoque ſibi perſuadent,qui ſtudent congregandi opibus.illud autem ſi conſideraretur,nempe,non cum abundantia uitam eſſe coniunctam, multum ſitis iſta habendi extingueretur. Quod autem quidam interpretantur,eà quæ abundant nō eſſe neceſſaria ad uitam,nec in ijs eſſe poſitam; ſed in neceſſarijs tantum, verum quidem eſt,ſed longe à ſenſu huius ſententiæ,quē parabola ſequens explicat, cui nō accommodatur ea interpretatio: parabola.n. eſt de eo, qui iam abundans iuxta deſideriū ſuum,vita priuatur, qñ minus cogitabat.

Dixit autem ſimilitudinem ad illos, dicens.

COMMENTARIA.

QVia ad turbam loquebatur, ſimilitudine, ſeu parabola quadā vtitur:ſic enim res melius percipitur, & tenacius retinetur mēte:erat enim doctrina hæc multum neceſſaria,& qua plurimi indigent,idcirco perfecte tradit,& efficacius perſuadetur. Huius ſimilitudinis, ſicut & petitionis factæ ab homine iſto de turba, ſolus Lucas inter Euangeliſtas meminit.

Hominis cuiuſdam diuitis vberes fructus ager attulit.

COMMENTARIA.

INcipit exponere ſimilitudinē. Erat quidē Diues,cuius ager vberes, & copioſos attulit fructus, pro eiuſq; votis reſpōdit. Ditior quidem factus,ſed nihilo melior,quin potius auarus auarior euaſit. Malis,& reprobis frequenter proſpera temporalia ſuccedere permittit Deus,iuſtis de cauſis, vt in Annotatione explicatur.

ANNOTATIO XXXII.

Cur malis,& reprobis in hoc ſæculo bona tempora

BAſilius in homilia quadam ſupra hāc Dñi ſimilitudinem contra auaros compoſita,& Ambroſius ſer.81.interrogāt,cur ager hominis huius nihil boni ex copia facturi abundauit. reſpondent autem ſic,vt maior Dei longanimitas appareret; quando eius

ſta conce dantur. do eius bonitas vſque ad tales extenderetur, qui pluit ſuper iuſtos, & iniuſtos, & Solem ſuum oriri facit ſuper bonos, & malos. Hæc illi. Cauſa ergo ex parte Dei eſt bonitatis, & benignitatis demonſtratio. Gregor. autem lib. 16. moral. cap. 5. generaliter loquens addit huic aliam cauſam, ſic inquiens: Malorum domos Dominus bonis implet, quia etiam ingratis ſua dona non denegat, vt aut benignitate Conditoris erubeſcant, & ad bonitatem redeant: aut redire omnino contemnentes, inde illic grauius puniantur, vnde hic & bonis Dei largioribus mala reddiderunt: vt duriora eos tunc ſupplicia puniant, quorum hic malitiam nec dona vicerunt. Hæc Gregor. Quod quidem nõ præterijt Baſilium: dixit. n. poſt verba ſuperius citata: talis bonitas Dei maius colligit ſupplicium iis, qui peruerſe agunt. Hæc ille. Non quod Deus eo fine malis bona tribuat in hoc ſeculo, vt magis poſtea puniat, dum peius agunt: non. n. id Deus intendit, qui, quod bonum eſt, homini vult quantũ eſt ex parte ſua; ſed quod ita eueniat ijs, qui abutuntur bonis conceſſis, licet poſſimus interpretari id à Deo fieri, vt damnationis contra diuites, & malos iuſtitia magis appareat. Idem aũt Greg. lib. 15. moral. ca. 35. aliam affert cauſam, cur malis, & reprobis bona temporalia Deus concedat. Sępe, inquit, diuina patientia tolerat, quos iam ad ſupplicia pręſcita condemnat: permittit florere, quos adhuc cernit deteriora perpetrare. Quia. n. videt ad quam damnationis foueam tendant, hoc eis pro nihilo eſſe exiſtimat, quod hic peruerſi relinquenda multiplicant. Hęc ille. Quaſi diceret, quia æterna mala ſubituri ſunt, permittit in hoc ſeculo his bonis, quæ nihili ſunt, aliquantũ frui. Hoc idem Gregor. lib. 16. moral. ca. 9. exemplo manifeſtat: Nouimus, inquit, nõ nunquam bona terrena iuſtis ſubtrahi, quæ largo munere tribuuntur iniuſtis, qa & deſperatis ęgris medici, quidquid popoſcerint dari præcipiunt: & eis, quos ad ſalutem reduci poſſe pręuident, quæ appetunt, dari contradicunt. Hęc ille. Idem etiã Gregor. lib. 5. moral. cap. 1. aliam adiicit cauſam, nempe quia mali, & reprobi aliquando bona quędam in hoc ſeculo fecerunt, pro quibus in hoc ſeculo aliquoties bonis temporalibus remunerantur, vt poſtea ad ſola tormenta trahantur: ſicut ẽt boni hic mala patiuntur ob aliqua mala, quæ fecerũt, vt purgati ab æterna plenius damnatione liberentur. Ex his oĩbus colligimus aliquot cauſas, ob quas Dominus in hoc ſeculo malis, & reprobis bona concedit. Primo quidem ex Baſilio, in bonitatis, ac benignitatis diuinæ manifeſtationem. Secundo, in iudicij ſui oſtenſionem, vt tanto iuſtior appareat damnatio, quanto maior erga tales effulſit miſericordia, & bonitas. Tertio, ex quadã miſericordiæ abundantia, vt bono aliquo tẽporali fruantur, qui in æternum damnandi, & torquẽdi ſunt. Quarto, ex quadam æquitatis immenſitate, ut bona quædam, etiam malorum hominum, & quæ nulla ſunt digna mercede, aliqua ex parte remunerẽtur. Nõ ergo miremur, ſi diuiti reprobo ager diuino nutu vberes attulit fructus, qui culpa eius maioris damnationis ei cauſa fuerũt, qui & in malum conuertit, quod in bonũ conceſſum erat à Deo.

& cogitabat intra ſe, dicens.

COMMENTARIA.

VBeribus fructibus ditior factus eſt auarus, ſed non à cura, & ſolicitudine liber, immo copia, & abundantia fructuum auxit ſolicitudinem: anxie enim cogitare, & diſcurrere mẽte cœpit de loco reponendis fructibus accommodato.

ANNOTATIO XXXIII.

BAſilius loco prius allegato, hanc diuitis anxietatem, & miſeriam ponderat dicens: Quis non miſereatur ſic miſeri curis obſeſſi? ipſa fertilitate miſer erat, & timidulus, miſerabilis præſentibus, & paratis bonis, miſerabilior ob ea, quæ adhuc expectabat. Non. n. prouentus annui fruitionem ei terra ferebat, ſed fletus, & ſuſpiria; non fructuum copiam, ſed curas, & dolores, & graues anxietates ſibi colligebat. Hæc ille. Vnde recte Dñs Matth. 13. cur diuitias ſpinis comparauerit, exponens, inquit, ſolicitudo ſeculi iſtius, & fallacia diuitiarum ſuffocat verbũ, & ſine fructu efficitur. Ecce hic ſua ſolicitudine, & anxietate ex abundantia orta, pungiẽ mẽte, quaſi acuta, & penetrante ſpina, vt bonis habitis frui non valeat, nec illis conquieſcere. *Quanta ſit diuitis auari anxietas, & miſeria.*

Quid faciam? quia non habeo quo congregem fructus meos?

COMMENTARIA.

HAEc eſt eius anxia cogitatio, ac ratiocinatio: hærebat ignorans, & inueſtigans locum, quo congregaret, ac reponeret nouos fructus; quia veteribus horrea plena erãt. Copia faciebat inopem. Stulta profecto cogitatio: facile enim erat inuenire locum, ſi aut veteres fructus euacuatis horreis, aut nouos vberes in pauperes diſtribuiſſet, quem locum auaritia anxie quærebat, miſericordia facile ſubminiſtraſſet. & quidem ſecuriorem, & vtiliorem: ſcriptum enim erat Eccleſiaſt. 29. abſconde Eleemoſynam in corde pauperis, & hæc pro te exorabit ab omni malo: ſuper ſcutum potẽtis, & ſuper lãceam, aduerſus inimicum tuum pugnabit. At Diues ſine miſericordia, & ſine charitate aliud cogitabat, & anxie quærebat.

ANNOTATIO XXXIV.

REcte Baſilius loco ſuperiori notat, quod in commentario poſitum eſt, dicens: Quid faciam? parata ſibi reſpõſio fuerat: eſurientium animas explebo aperiam horrea, & omnes vocabo indigentes: imitabor Ioſeph præconio exhibitæ hominibus benignitatis celebrem: vocem emittam magnificam: Quicunque panibus egetis, venite ad me ſinguli participes futuri, quod ſatis fuerit, gratiæ à Deo mihi collatæ, quaſi proſilientis è communibus fontium ſcatebris. Hæc ille. Ponderat etiam idem Baſilius illud, Quid faciam? quod commune eſt illi, qui nihil habet, ac egeſtate preſſus eſt: peræque, inquit, ac egeſtate preſſus, miſer afflictatur, & eiulat: an non talis modi edit vocem, cuiuſmodi ſolet, qui anguſtia preſſus mendicat? Quid faciam? alimenta vnde? vnde indumẽta? hæc ſecum ſubmurmurat, ac loquitur Diues: cor per hæc mœrore conficit, & afflicta, dum æſtuat anxia ſolicitudine. Hęc, & alia Baſilius. Notanda eſt in his verbis inſipientia, & feritas diuitis huius. Inſipientia quidem, qui fructus appellat ſuos, quos nondum collegerat: multis. n. periculis obnoxiæ ſunt fruges, anteq̃ domum comportentur: nam ſæpe grando eliſit, atq; comminuit, & æſtus ingens e medijs eripuit manibus, & aqua intempeſtiua e nebulis fluens infrugi reddidit, & inutiles fructus. Hæc quoque Baſilius. Feritas aũt, quia nondum collegerat, & ſibi iam proximis defraudatis vſurpabat. Gregor. li. 15. moral. c. 13. hanc anxietatem, & perplexitatẽ diuitis iſtius optime exponit, illa verba Iob interpretans: (cum ſatiatus fuerit coarctabitur.) Prius, inquit, anhelat per auaritiam concupita congregare; & cum quaſi in quodam ventre auaritiæ multa congeſſerit, ſatiatus arctatur; quia dum anxiatur qualiter acquiſita cuſtodiat, ipſa eum ſua ſatietas anguſtat. Diuitis. n. cuiuſdam vberes fructus ager attulerat, ſed quia, vbi eos tantos reponeret, non habebat, dixit: Quid faciam, quia nõ habeo, quo congregem fructus meos, & dixit: Hæc faciam, deſtruam horrea mea, & maiora ędificabo. Qui ergo ex abundantia coanguſtatus dicebat: Quid faciam? quaſi multo preſſus cibo æſtuabat. Penſemus quot votis appetijt, vt vberes fructus ager afferret. Ecce autem vota completa ſunt; quia vberes fructus ager attulerat: ſed quia ad recõdendũ loca nõ ſufficiunt, multiplicatus diues quid faciat ignorat. O anguſtia ex ſatietate nata: de vbertate agri anguſtiatur ãius auari: dicens nãq; quid faciam? profecto indicat, quia votorum ſuorum affectibus preſſus ſub quadam rerum faſce laborabat. Hæc Gregorius.

Inſipientia, & feritas huius diuitis.

Et dixit: Hoc faciam: Deſtruã horrea mea, & maiora faciam:

COMMENTARIA.

ASſecutus eſt diues ſua cogitatione, quod faceret, id nempe, antiqua horrea, quę minus erant capacia, deſtruere, & maiora, ampliora que facere, quæ & veteribus fructibus, & nouis licet vberibus ſufficerent. Quia nihil niſi de ſe cogitabat, ſibiq; theſaurizare volebat, illud inuenit, & diſpoſuit, quod ſibi vtile videbatur.

ANNOTATIO XXXV.

Particula, Maiora faciã, ponderatur.

ILlud, Maiora faciam, Græce hr̃, maiora ædificabo. Sicq; legit Gregor. lib. 15. Moral. cap. 13. Ambroſius autem ſermo. 81. legit

legit

legit (reędificabo) quod non ſic eſt intelligendum, quaſi omnino noua & diſtincta horrea ædificaret: ſic.n.non oportebat vetera deſtruere, ſed quod vetera capaciora fecerit, ea deſtruendo, & maius ſpatium vltra vetus ædificium occupando. Recte aũt Baſilius in hom citata ſuperius, in hunc diuitẽ inuectus, ponderat illud (horrea mea deſtruam) quod bene eſſet dictum, ſi non adiu xiſſet illud (& maiora ædificabo.) ver' a Baſilij ſunt hæc. Deſtruam horrea mea. iſti ego ſane dicerem: Bene facis: nam iniquitati horrea ꝑfecto digna ſunt, quę diruãtur. Euerte miſer tuis ipſe manibus, quod male ędificaſti: ſolue horrea, vnde nullus vnquam ſolamen vllum conſecutus eſt: à fundamentis excidito auaritiæ cuſtodem, diruc tectum, euerte muros, oſtende Soli frumentum, quod cariem, ſitũve cõtraxit: educ diut. as illigatas haſce diuitias, produc in publicũ triumphum tenebris obſita domicilia Mammonæ. Hæc ille. Illud etiam, Maiora faciam; iterũ ponderat idem Baſilius ſic dicens: vbi vero & iſta frumento adimpleueris, quid qua ſo amplius cogitabis? an rurſus deſtrues, & rurſus ædificabis? Quid ſtultius, quam laboribus nunquam finiendis ſe conficere, ac ſummo cũ ſtudio ædificare, nec minori cura eadem demoliri? Hæc ille.

Et illuc congregabo omnia, quę nata ſunt mihi, & bona mea.

COMMENTARIA.

ECcce ad quid horrea noua ædificare cogitauit, vt nimirum in ea congreget vberes agri fructus, qui nati erant, & inſimul bona cætera, nempe fructus veteres, qui reſeruati, & reconditi in veteribus horreis erãt. hos appellat bona mea, quia iam poſſederat, qui autem nati erant, nondũ poſſidebat, nec recondiderat. Imprudentiam, & infidelitatem ſuam Diues hiſce verbis oſtendit, imprudentiam quidem, quia nodum collegerat fructus, nec recondiderat; & tamen ſine ullo timore ſe congregaturum affirmabat: infidelitatẽ vero, quia fructus ſibi natos dicebat, quos non illi ſoli Deus produxerat, ſed ut alijs etiam per eum faceret communes: ſi enim illi ſoli Deus produxiſſet, utiq; non dediſſet ultra neceſſarios.

ANNOTATIO XXXVI.

ILlud (bona mea) quidam recentiores interpretantur cæteras diuitias, quas ille diues habebat vltra fructus. hæc aũt interpretatio nõn vſ accommodata: nec.n.in horrea reconduntur diuitiæ omnes, ſiue pecuniæ, ſiue ſupellectilia, ſed tantum fructus agrorum; idcirco expoſui bona eſſe, quæ iã repoſita habebat in veteribus horreis: tam enim hæc, quã quæ de nouo naſcebantur, in illa maiora horrea congregare parabat. De infidelitate aũt huius diuitis, qui ſibi natos fructus dicebat, excluſis pauperibus, multa dicit Baſilius in prædicta homil. inter quæ ſunt hæc. Auaritię id genus peſſimum eſt, nolle, ne ea quidem, quæ facile corrumpuntur, inopi dare. Dixeris, cui facio iniuriã, ſi mea retineo, conſeruoque? Quę illa, dic mihi, tua? Vnde accepta hæc ad traducendam hanc vitã pręſentẽ inuexiſti? perinde.n.facis, ac ſi quis in theatro, locum ſpectandi mox vt anteuenerit alijs arripere, cæteros arceat ab ingreſſu, ſui vnius vſui id adiudicans, quod ad omnium cõem vſum proponitur tales & diuites exiſtunt cõia namque cum priores obtinuerint, propria faciunt occupando. Nõne nudus ex vtero matris excidiſti, nudusq; rurſus reuerteris ad humum? hęc tibi bona pręſentia vnde? ſi à caſu dixeris, impius es, cum non agnoſcens, qui te condidit, neq; ei, qui dedit, repẽdens gratiam. Quod ſi ex Deo te illa habere fateris, dic mihi, quamobrem hæc ſortitus es? non.n. iniuſtus eſt Deus, qui ea, quæ ſunt ad victum, inæqualiter nobis diuiſerit, cur tu diues es, ille pauper? profecto non ob aliã cãm, niſi vt tu benignitatis, ac fidelis adminiſtrationis mercedem acciperes; ille vero patientiæ præmijs maximis honoraretur: tu vero inſatiabilis auaritiæ lacertis omnia circumplexus, & tot hoĩes illis priuãs, neminem te lædere putas? Eſurientis eſt panis, quem tu retines: nudi eſt veſtis, quã in arca cuſtodis: diſcalceati calceus, qui apud te marceſcit: egentis argentum, qđ tu terræ infoſſum poſſides. Quare tot ĩiurius es hoĩbus, quot poteras opem conferre.

Particula, Bona mea perpẽditur.

Quæ diuitiſ ſuꝑfluaſũt, ſi nõ det in eleemoſynã, contra charitatem peccat, non cõtra iuſtitiam.

Hæc & alia Baſilius, quæ etiam ab alijs Patribus dicuntur. Ea vero non ſic intelligenda ſunt, quaſi quę diuiti ſuꝑflua ſunt, non ſint eius, iniuſtitiamque committat, ſicut qui aliena detinet, aut rapit: nõ.n.ſic eſt: nam id contra iuſtitiam non eſt; nec reſtitutioni obnoxia ſunt, quaſi rapta à proprio dño; ſed vitium eſt contra charitatẽ, & contra fidelitatem: nam eo fine à Deo diuitiæ vni dantur, vt quod ſuperfluit, cõmunicet alijs non habentibus. Vnde Prouerb.22.ſcriptum eſt, Diues, & pauper obuiauerunt ſibi, vtriuſq; operator eſt Dñs. quid eſt, quod vtriuſque dicitur operator Deus, niſi quia ipſe auctor eſt diuitiarũ, & qui ex voluntate ſua dat vni diuitias, alteri negat? ſi igitur operator eſt diuitis, diuitias vere dat, & earum dominum conſtituit diuitem; eo tamen fine dat, vt diſpenſet pauperi, quem etiam ipſe fecit. qui igitur non dat, infidelis eſt, qui non ſeruat fidem Deo danti, non autem iniuſtus, quaſi retineat non ſua. De hac tamen re multa alibi ſcripſimus in noſtris theologicis, dum de eleemoſyna tractaremus.

Et dicam animæ meæ: Anima, habes multa bona poſita in annos plurimos.

COMMENTARIA.

POſtquam cõgregata iam fuerint hæc omnia in horrea noua, Diues ſibi quietem promittit, ac animæ ſuæ ſe eam quietem perſuaſurum apud ſe cogitat dicens: Anima mea habes iam bona in plurimos annos repoſita. Ad animam ſe cõuertit, quia ipſa eſt, quæ quietis, & perturbationis pręcipua eſt cauſa. Magnus hic profecto eſt error, ac mentis cæcitas, putat cum abundantia, & vbertate fructuum, vitæ annos ſibi datos, in quibus frui poſſit illis: & ſicut nati erant de terra fructus, credidit vitæ ẽt tempus prolongatum: cum tamen non tantum incertum illi eſſet tempus plurimorum annorum, ſed ẽt illud, quod intererat vſq; ad fructuũ congregationẽ: ad eã.n.non peruenit; vt verũ ſit, quod paulo ante dictũ eſt à Dño: Non in abundãtia cuiuſquam vita eius eſt. Immo ẽt ſi vixiſſet illos plurimos annos, incertũ erat, an congregati fructus in eius vtilitatem ceſſuri eſſent: plurimi enim ex magnis diuitijs in ſummam paupertatem inciderunt; vnde recte Paulus 1.Tim.6. monet: Præcipe, inquit, diuitibus huius ſæculi, non ſperare in incerto diuitiarum. Vide quam multipliciter cęca ſit huius diuitis cogitatio, quod & euentus probauit. Errat etiam diues in hoc: bona enim animæ arbitratur terræ fructus, ac quæ corporis ſunt.

ANNOTATIO XXXVII.

Anima quid hoc loco.

ANima nõ pro toto homine ſumitur, ſed pro parte præcipua, in qua reſidet ratio, & voluntas, à qua ſunt ut a fonte & principio oẽs humanæ actiones: ſicque interpretatur Baſil.hom.allegata. Eſt aũt compellatio hæc familiaris Hebræis. Pſal.42. Quare triſtis es aĩa mea, & quare conturbas me? & pſal.102. Benedic anima mea Domino. indicat hęc phraſis vehemẽtiam affectus, quo homo ſe ipſum excitat ad actum aliquem exhibendum. Animam autem in hoc loco poſitam eſſe, nõ pro toto homine, vt quidam recentiores arbitrãtur, probant verba ſequẽtia, quę his reſpõdent, ſcilicet, Hac nocte repetent animam tuam à te: vbi aperte conſtat animam pro hominis parte ſumptam eſſe: in quo magis diuitis huius cogitatio damnatur, qui aĩam ita deditam corpori fecit, vt, quæ huius ſunt bona, illi deſtinet. Eſt aũt quædã proſopopeia, vt notat Clemẽs Alex.lib.3. ſtrom. quaſi.n. duæ perſonæ finguntur, cũ vna ſit, quæ loquitur, & cũ qua loquitur.

Lõge aliter quã Ioſeph, hic diues ſe geſſit.

Aduerte hoc in loco, ſi diues iſte reſeruaſſet in tempus futurum fructus, quos ſibi, & familiæ ſufficere poſſe arbitrabaẽ, timens probabiliter ſuo vſui neceſſarios futuros, non egiſſet imprudenter, nec id vitio datum illi eſſet: Ioſeph.n. frumentum reſeruauit in annos venturos. at iſte diues in multis errauit. nam ſibi perſuaſit plus nimio plurimos vitę annos, non aduertẽs mortis incertitudinem: rurſus ſuperfluos retinebat, nulla pauperibus facta communicatione: præterea in plurimos annos reſeruauit ſine ulla neceſſitate probabili vẽtura

tura : nam agrum habebat frugiferum,& plurimas alias diuitias, quibus ſibi ſubuenire poſſet, etiam ſi fructus aliquo tempore deficerent: demum totus erat in temporalium ſtudio,& cupiditate, cęleſtium omnino oblitus. Hæc profecto vituperantur, & damnantur digne in eo, quæ omnia verba ipſius, quæ ſequuntur, ſignificant, & manifeſtant.

Requieſce, comede, bibe, epulare.

COMMENTARIA.

AD hæc ſeipſum Diues exhortatur ſecurus de abūdantia bonorum, & vitæ longitudine: requieſce, inquit, depoſita ſollicitudine, & anxietate acquirendi; comede & bibe, indulgendo corporis guſtui; & epulare, gaudendo, & exhilarādo te in ſolennibus conuiuijs. Nihil niſi terrenum anima diuitis cogitabat, ac cupiebat; idcirco non aliud imperat illi diues, quam voluptates terrenas communes cum beſtijs. De hoc, & ſimilibus dictum eſt à Paulo Philip. 3. Quorum Deus venter eſt, & gloria in confuſionem ipſorum, qui terrena ſapiunt. Diues iſte vitare voluit auari vanitatem illam, quę ſcripta eſt Eccleſiaſt. 5. Qui amat diuitias, fructum non capiet ex eis, & hoc ergo vanitas; dum autem hanc fugit, incidit in plurimas maxime noxias, indulgens cibis, ac pōtibus, ſimilis iumētis effectus.

ANNOTATIO XXXVIII.

Particula, Epulare, qd Græce.

ILlud, epulare, Græce eſt verbum *εὐφραίνου*, qđ idē ſignificat, quod delecto, exhilaro, ſeu oblecto; Vnde quidam vertunt, gaude, oblectare; at vulgatus noſter interpretatus eſt, epulare, quod eſt quoddam oblectamenti genus. Pulchre autem Baſilius in homil. allegata pōderat verba hęc, & præcedētia diuitis. inquit ſic: Habes bona in annos plurimos, comede, bibe, gaude. O verba ſtultiſſima, ò dementiam ſingularem: nam ſi porcinam habuiſſes animam, quid aliud ipſe enūciare potuiſſes? ita ne pecuinus tu, ita bonorum animæ ignārus, eā vt exceptes carnalibus epulis, & quæ alui ſeceſſus recipit, animæ deſtines. Si quidem illa virtutem habet, ſi plena eſt bonis operibus, ſi Dei gratiam ſibi conciliauit, ac familiariter aſciuit; tum ſane multa bona habet, tunc lætari poterat bona lætitia. Hæc ille.

Dixit autem illi Deus, Stulte.

COMMENTARIA.

DVM hæc ſecum cogitat diues, ſecumq; loquitur, oblitus Dei; Ecce Deus illi loquitur irridens eum, atq; ſubſannans, inquit: Stulte, id eſt, imprudens,& inſipiens, & vere talis fuit diues hic, qui incerta tamquā certa ſibi perſuaſit; qui nō cogitauit, quæ facile euenire ei poterant, qui nō proſpexit, nec conſuluit ſibi, cum potuiſſet eleemoſynis de vbertate fructuum ſibi Deum reconciliare: qui non animaduertit ea, quæ futuri ſunt ſęculi, quæ in æternum durant, deditus tantum temporalibus; cumq; paulo poſt abripiendus eſſet è vita, & ad ſupplicium adducendus, talia inibat conſilia, habes bona in annos plurimos, comede, bibe, qui non nouit non in abūdantia rerum poſitos eſſe vitæ annos plurimos, nec, ſi poſiti eſſent, ea omnia nō eſſe animæ bona: qui demum ob temporalia amiſit æterna bona, qđ eſt ſumma ſtultitia: vnico ergo verbo multa Deus illi improperat ſcelera.

ANNOTATIO XXXIX.

Explicatur lati° de diuite hac ſnīa ſuperior à Deo lata.

BAſilius hom. allegata totam hanc Dei ſententiam contra diuitem, aſſerit per quandam irriſionem eſſe dictam: ſubſannauit enim, & irriſit Deus diuitem talia cogitantem, qui paulo poſt æterno igni tradendus erat, digno vocabulo eum appellans ſtultum. verba Baſilij ſunt hæc: Iam quādo terrena ſapis, & Deum habes ventrem, totus quoque caro effectus vitioſis affectibus obſequeris, audi te dignam appellationem, quā tibi nullus hominū, ſed ipſe Dominus indidit, ſtulte, hac no-

ſte animam tuam abs te repetent, quæ autem paraſti, cuius erunt? Superat ęternam pœnam irriſio iſta ſtultitię. Hęc ille. Nota, & perpende vltima verba, nempe non ſolum irriſionem eſſe hanc, ſed eam eſſe grauiorem ſupplicio ignis ęterni. Significat enim Baſilius in damnatis illam confuſionem, quę eſt ex peccato perpetrato, & de ſtultitia, ac inſipientia propria, qua ęterna perdiderunt propter temporalia; ac de contemptu, quo eos Deus proſequitur, maius inferre ſupplicium, quam tormentum ignis ęterni. Huius ſtultitię ſupplicium expreſſit nobis Spiritus ſanctus per Salomonem Sap. 5. quãdo repręſentat damnatos pęnitentiam agentes, & prę anguſtia Spiritus gemẽtes, & dicentes: Quid nobis profuit ſuperbia, aut diuitiarum iactantia quid cõtulit nobis? trãſierunt omnia illa tamquam vmbra, & tãquam nuncius pręcurrens, & tamquam nauis, quę pertranſit fluctuantem aquam, cuius, cum pręterierit, non eſt veſtigium inuenire, neque ſemitam carinę illius in fluctibus; aut tamquam auis, quę tranſuolat in aere, cuius nullum inuenitur argumentum itineris, ſed tantum ſonitus alarum verberans leuem ventum, & ſcindens per vim itineris aerem commotis alijs tranſuolauit, & poſt hoc nullum ſignum inuenitur itineris illius; aut tamquam ſagitta emiſſa in locum deſtinatum: diuiſus aer continuo in ſe recluſus eſt, vt ignoretur tranſitus illius, ſic & nos nati continuo deſiuimus eſſe, & virtutis quidem nullum ſignum valuimus oſtendere: in malignitate autem noſtra conſumpti ſumus: talia dixerunt in Inferno hi, qui peccauerunt. Hęc ibi. De hac autem re alibi plura diximus. Sũt autem in hoc diuite non tantum ſtultitia; ſed alia multa vitia cum illa connexa: nã cogitatio eius fuit cęca; vt enim Origenes hom. 6. in Ieremiam dicit, frumentum, & vbertatem fructuum terrenorum arbitratus eſt abſolute bona, neſciens, quia vera bona nõ naſcuntur ex terra maledicta, ſed in cęleſtibus regionibus: deinde impia, quia nec Deum bonorum illorum recognouit auctorem. ingrata, quia gratias nõ egit, à quo vbertatem agri receperat: ſuperba, quia Deum non eſt deprecatus, vt conſeruaret, ac perficeret fructus, quos nondum collegerat: irrationabilis, quia ęternorum nullam habuit rationem: ſed ſolis terrenis erat intẽtus: inhumana, quia pauperum, ac miſerorum nulla tactus eſt compaſſione: infidelis, quia ſibi omnia vſurpauit, quę in diſpẽſationem acceperat: vilis, & abiecta, quia cibis, & potibus totus erat deditus: vana, quia ſibi promiſit, quę in ſua non erant poteſtate.

Hac nocte repetunt animam tuam à te.

COMMENTARIA.

OStendit Dominus, & improperat diuiti ſtultitiam ipſius, hac, inquit, nocte repetent animam tuam à te, quaſi diceret, uide ſtultitiam, & inſipientiam tuã, tu tibi plurimos annos uitæ promittis, at ecce uſque ad diem craſtinum non peruenies: nam hac eadem nocte, repetunt animam tuam à te. Non dicitur, morieris, ſed repetent animam à te; tum quaſi ab inuito, & reluctante, tum etiam non caſu, ſed iudicio, ut omnium, quæ geſſiſti rationem reddas: hæc enim duo uerbum id indicat. Pręterea dicitur in pręſenti, repetunt, ut imminentem ſignificet mortem. Dicitur etiã in plurali numero, ut miniſterium Angelorum oſtendat; qui ſunt uelut Dei exactores in hominum iudicio. Si igitur (hac nocte) anima repetenda dicitur, ſequitur diuitem hunc noctu cogitaſſe ea, quę dicta ſunt, quod eſt propriũ diuitum auarorũ, qui noctes inſomnes ducunt in ijs cogitandis, quæ diu tractant, nullamq; temporis partem Deo, animæque ſaluti concedunt.

ANNOTATIO XI.

ORigenes hom. 27. in Numer. ſpiritualem cauſam adfert, cur nocte repetatur anima diuitis huius. In nocte, inquit, perimitur, ſicut & primogenita Aegyptiorum, tanquam qui dilexerit mundum, & tenebras eius, & particeps fuerit Rectorũ mundi huius tenebrarum harum. Hęc ille. Ambroſius lib. de bono mortis ponderat verbum illud, repetent; inquit: repetitur anima, non interimitur; quod repetitur, manet; quod interimitur, non manet. *Cur anima diuitis nocte repetatur.*

Quę

Quæ autem paraſti, cuius erunt?

COMMENTARIA.

PRoſequitur Deus ſtultitiam diuitis improperare, ac ſubsānare, vanitatem cogitationis illius manifeſtans: Quæ paraſti, inquit, cuius erunt? tu tibi in plurimos annos paraſti, a te abrepto nocte hac, non tibi cedent bona, immo neſcis cuius erunt, an hæredis, an extranei, an amici, an inimici: tu arbitratus es tibi recondere, & ignoras, an ventura ſint in manus eorū, à quibus tu maxime abhorres: perpēde quā ſtultus fuerit.

ANNOTATIO XLI.

CLemens Alex. li. 4. ſtromat. legit: Quæ autem ei, ſcilicet animæ, paraſti. idem eſt ſenſus; ſed illud relatiuum, ei, decorem & energiam adfert orationi. Quod ad rē ſpectat comperimus impletum eſſe in hoc diuite, quod dictum eſt Pſal. 38. Theſaurizat, & ignorat, cui congregabit ea; quod ſcriptum eſt Eccleſiaſt. 2. Peccatori dedit afflictionem, vt addat, & congreget, vt tradat ei, qui placuit Deo: ſed & hoc vanitas, & caſſa ſolicitudo mentis. Sæpe etiam, quæ diues congregauit ſibi, effecit Deus, vt veniāt in manus eorum, qui diſtribuāt in pauperes, iuxta illud Prouerb. 28. Qui coaceruat diuitias vſuris, & fœnore, liberali in pauperes congregat eas.

Diuina miſerationis magnitudo erga hunc diuitem

Sunt autē hoc in loco duo maxime notanda. Vnum eſt diuinæ miſerationis magnitudo: dum enim diuitem irridet, & minatur, & iudicium indicat, pęnitendi tempus concedit, & ad eam faciendam commouet: potuiſſet enim Deus animam diuitis, nullo verbo facto, repetere, & in media ipſius vana, & impia cogitatione abripere, at non ſic fecit, ne tempus pęnitentiæ adhuc denegaret, ſed imminentem indicat mortem, ſtultitiam improperat, iudicium minatur, vt hoc medio tempore comperta ſtultitia, & timore ille compulſus, ad Deū conuertatur, conteratur, & ſaluetur; quod cum ille non fecit, maius quidem iudiciū ſibi conciliauit: tamen diuina Dei miſericordia, quæ ex parte ſua ſunt, facientis oſtenditur, quæ etiam in flagellando, & cō demnando non defuit. Alterum eſt, quantum homines huius ſæculi decipiantur; quis non exiſtimaſſet diuitem illum beatum, quando diuitiis congregatis adhuc fructus agri vberes acceſſerunt? quis non iudicaſſet magnum id Dei beneficiū, & donum? fuit quidē, ſed quo ille abuſus in ſupplicium incidit æternum, quod ille nō cognoſcens perdidit omnia, infęliciſſimuſq; eſt effectus. Quanto illi vtilius fuiſſet forſan, ſi ager nullos illi attuliſſet fructus, ſi, quæ habebat cōgregata, periiſſent; forſan ad mentem rediiſſet afflictione percuſſus, non ſaltem in talem incidiſſet cogitationem, propter quā anima eius ab eo nocte illa repetita eſt. Diſcamus non eſſe minus Dei beneficium, aduerſitatem, quam proſperitatem; gratias agamus ipſi, cum corripimur; cum pro votis non ſuccedunt tēporalia: quis ſcit, ſi ſucceſſiſſent, quales euaderemus? Diſcant etiam, quibus proſpera ſuccedunt, timere; ne ſi in ſtultitiam labantur, ſimili abripiantur iudicio. Multa de hoc argumento legimus apud ſcripturas, & Patres, quæ paſſim habentur: ſatis ſit ea hoc in loco notaſſe, ubi exemplum huius diuitis ea manifeſtat.

Sic eſt, qui ſibi theſaurizat: & non eſt in Deum diues.

COMMENTARIA.

ACcommodat ſimilitudinem, ſic eſt, inquit, id eſt, ſimilis eſt huic diuiti, ſimiliaque eueniēt ei, omnis is, qui ſibi theſaurizat, & non eſt diues in Deum, id eſt, qui ſolis diuitiis temporalibus acquirendis eſt occupatus, ijs, quæ in Deum diuitię ſunt, poſtpoſitis, qualia ſunt opera virtutum: hęc enim ſunt diuitiæ in Deum; quia per eas in ipſum tendimus, eum quodammodo lucramur, & nobis acquirimus vitam æternam, per quam ipſo fruimur, eam apprehendentes. Hoc declarat, & præcipit Paulus 1. Tim. 6. Pręcipe inquit, diuitibus huius ſeculi non alta ſapere, nec ſperare in incerto diuitiarum, ſed in Deo viuo bene agere, & diuites fieri ī bonis operibus, facile tribuere, theſaurizare ſibi fundamētū bonorū in futurum, ut apprehēdant uitam ętternā. Hæc Paulus. Alta ſapere, ſperare in

incerto

incerto diuitiarũ ad id pertinet, quod eſt theſaurizare ſibi; at ſperare in Deo diuites fieri in bonis operibus, & reliqua, id eſt, diteſcere in Deum. Quod dicitur diues in Deum, Græce eſt participium, Diteſcens, quod indeſinentem motum ſignificat, quia continuo bonis operibus vacare debemus. Vides ergo quo modo ſimilitudo conueniat propoſitæ illi ſententiæ, cauendũ ab auaritia, & à ſtudio plus habendi, & non in abundantia rerum poſitam eſſe vitam hominis.

ANNOTATIO XLII.

Sñię ſuperioris uberior explicatio.

GRæce ſunt participia ſine verbo, ac ſi Latine diceremus: Sic theſaurizans ſibi, & non diteſcens in Deum. Interpres aũt noſter obſeruauit ſenſum potius quã verba. Quod autem ad rem attinet, ambiguum eſt, an poſterior pars huius ſentẽtię ſit limitatio, an potius ſequela prioris: hęc enim inter ſe differunt; ſi.n. limitatio eſt, tunc efficitur iſte ſenſus ſic eſt, qui ſibi theſaurizat, nõ quidem oĩs, ſed qui ſic theſaurizat, vt non diteſcat ſimul apud Deũ, qui cum diuitiarum ſtudio, bonis etiam virtutum operibus non incũbit; iuxta quẽ ſenſum non reprobatur abſolute ſibi theſaurizare, ſed limitate, quando homo ſimul deſinit bene agere. Quidam recentiores hũc ſenſum amplectuntur. Si vero ſit ſequela, is ſenſus erit: ſic eſt, qui ſibi theſaurizat, qui eo ipſo non diteſcit in Deum; ſicut dicimus, qui deliciis carnalibus eſt deditus, & non ſtudet abſtinentiæ, nõ placet Deo, non quod limitetur prior pars, nam non datur, qui deliciis carnalibus ſit deditus, & abſtinentiæ, ac continentiæ ſtudeat, ſed quod declaretur, quaſi ſequatur ex priori poſterius. ſic dicimus, qui ſeruit Mãmonę, & non Deo. Et eſt phraſis etiam ſcripturę familiaris, Deut. 32. Seruierũt Dæmoniis, & non Deo. Pſal. 106. Errare fecit in inuio, & non in via. ſic etiam dictum eſt, qui ſibi theſaurizat, & non eſt in Deũ diues, quaſi is, qui ſibi theſaurizat, non ſit in Deum diues iuxta quem ſenſum abſolute reprobatur ſibi theſaurizare; & in hunc ſenſum interpretantur ſententiam iſtam Titus Boſtrenus, Euthymius, & Beda, & eis adhæſimus in commentario; moti autem ſumus ad id aſſirmandum ea ratione, quia in aliis locis Euangelij abſolute Dominus diſſuadet theſaurizare. Matth. 5. Nolite theſaurizare vobis theſauros in terra; quod igitur nunc prohibet apud Matthæũ, apud Lucam hiſce verbis damnat, cum dicitur, qui ſibi theſaurizat, eſſe ſimilem huic diuiti, & qui ſic theſaurizat nõ diteſcere apud Deum.

Theſaurizare quid ſit hoc loco.

Quid autem ſit hoc theſaurizare, explicatur à Paulo 1. Tim. 6. Qui volũt, inqui, diuites fieri, incidunt in laqueum diaboli; ij autem ſunt, qui non aliud intendunt, quam diuitias acquirere, & accumulare, id ſibi tamquam finem proponentes; quos Dauid Pſal. 61. expreſſit, Diuitiæ, inquit, ſi affluant, nolite cor apponere. qui ergo cor apponunt, totumque affectum in eo collocant, vt diuites ſint, nullamque rationem habent iuſtitię, & honeſti, dummodo congregent: ij theſaurizare ſibi nunc dicũtur; & tales nõ ſunt diuites ſecundũ Deũ. Hoc idem Dominus Matth. 6 aliis ſignificauit verbis. Non poteſtis, inquit, Deo ſeruire, & Mammonæ. theſaurizare igitur ſibi, eſt idem, quod ſeruire Mammonæ, & non poſſe ſimul ſeruire Deo, & non diteſcere in Deum, idem ſunt. nõ igitur damnantur diuitiæ, nec tenentur diuites diuitias abiicere, ſed non apponere cor in eis, nec ſibi eas tãquam finem proponere præcipuũ, eis ſeruiendo. Vnde Paul. 1. Tim. 6. Præcipe, inquit, diuitibus, non alta ſapere, nec ſperare in incerto diuitiarum, & cætera; non autem dixit, vt diuitias expellant, eiſque ſe priuent. qui igitur congregat diuitias in vſus ſuorum, ac familiæ, & filiorum, prouideque cõſeruat, vt temporibus ſuis diſtribuat pro emergentium neceſſitate, & ratione honeſta, non ſic theſaurizat, vt diues ſecundum Deum eſſe non poſſit; & in hac ſignificatione accepit Paul. 2. Corint. 12. verbum theſaurizãdi, quando protulit Patres debere theſaurizare filiis; non autem in eo ſenſu nunc à Domino accipitur, quod optime explicuit, ſeu potius inſinuauit: non enim abſolute protulit, theſaurizare, ſed theſaurizare ſibi, quaſi diceret, qui in theſauro congregando nõ aliud reſpiciunt, quam ſeipſos, ſuamque propriam vtilitatem, non aliorum, non pauperum, non iuſtitiæ, & honeſtatis; talis theſaurizandi ratio prohibetur nunc a Domino.

AN-

ANNOTATIO XLIII.

Quid ſit eſſe diuitem in Deum.

EST adhuc difficultas in eadem ſentẽtia, quid ſit diuitem eſſe in Deum. Titus Boſtre. idem eſſe in Deum interpretatur, quod ſm Deum. Euthym. vero interpretatur, apud Deum; in eodem tamen ſenſu, vt is ſit diues ſecũdum, ſeu apud Deum, qui bonis operibus incumbit. Mihi autem vr̃ Paul. 1. Tim. 6. hoc explicuiſſe: Pręcipe, inquit, diuitibus huius ſæculi, diuites fieri in bonis operibus, facile tribuere, communicare, &c. diuites ergo fieri in bonis operibus, eſt diteſcere in Deum. Cur autem dicatur is, qui bonis operibus incumbit, diteſcere in Deum, recentiores quidam putant, idem eſſe in Deum, quod in Deo, vt præpoſitio Græca εἰς loco ἐν, quia virtute Dei bona opera fiunt. Titus, & Eutymius (in) loco (apud, aut ſecundum) poni putãt, vt diximus, quia qui bene operatur diuitias ſpirituales habet, quæ diuitiæ veræ ſunt, & à Deo tales reputãtur: at quia prępoſitio illa Græca, quaſi motum quendã in alium indicat, exiſtimo, per bona opera dici hominem diteſcere in Deum, quia per ea tendit in Deum, & in vitam æternam, in qua fruimur ipſo, quod vr̃ Paulus inſinuaſſe 1. Tim. 6. vt in comment. diximus; nã de diuitibus loquens, vt ſupra retulimus, & explicans diuitias has, inquit: Diuites fieri in bonis operibus, facile tribuere, communicare, theſaurizare ſibi fundamentum bonorum in futurum, in vitã æternam, hoc eſt, diteſcere in Deum. Quidam recentiores interpretantur de eleemoſina, vt is ſit diues in Deum, qui eleemoſinas dat, & diſtribuit in pauperes: quæ. n. in eos erogantur, in Deum erogata dicuntur, iuxta illud Prou. 19. Fœneratur Deo, qui miſeretur pauperi; qua phraſi vſus videtur Paul. Rom. 10. Deus, inquit, diues in omnes, id eſt, largus in omnes. Huic interpretationi obſtat, nihil agi in præſenti de eleemoſina, ſed generaliter de incumbendo ſtudio in omni bono opere: ſermo enim eſt de diuite, qui totus erat in diuitiis ſæculi, omni cura, & ſtudio eorum, quę ſecundum Deum ſunt, poſtpoſito; obſtat etiam, quia hæc ſententię pars eſt, & ſequela prioris; qui autem ſibi theſaurizat, non tantum non erogat eleemoſynas, ſed nec aliis bonis, incũbit. Accomodatior ergo eſt expoſitio prior, quæ in cõment. poſita eſt.

Dixitq; ad Diſcipulos ſuos.

COMMENTARIA.

SVperiora nõ ad ſolos Diſcipulos, ſed etiã ad turbas locutus eſt: omnibus enim cõueniebat cauere ab auaritia, & exemplo diuitis illius diſcere non theſaurizare ſibi, ſed diteſcere in Deum; at quæ nunc ſeruanda proponit non omnibus ſunt communia, ſed Diſcipulis, eorumq; imitatoribus, idcirco ad eos ſe conuertit, documenta ipſis maxime conuenientia daturus. Qua autem ratione hæc Diſcipulis, non autem omnibus accommodata ſint, in ſequentis ſententiæ explicatione manifeſtatur.

Ideo dico vobis: Nolite ſoliciti eſſe animæ veſtræ, quid manducetis, neq; corpori veſtro, quid induamini.

COMMENTARIA.

DOcumentum hoc eſt, ne habeatis ſolicitudinẽ vllam victus, & veſtitus veſtri, quibus in poſterũ vſuri eſtis, etiã ſi vobis neceſſarij ſint: volo vos adeo rerum temporalium nulla anxietate, & ſolicitudine detineri, vt etiam neceſſariorum ſolicitudinẽ deponatis; nolite ergo ſoliciti eſſe animę veſtræ, quid manducetis, nec corpori, quid induamini. Cum Diſcipuli omnia, quæ habuerant, reliquiſſent, & in poſterum ſe omnium rerum poſſeſſione abdicaſſent, expoſiti erãt periculo ſolicitudinis eorum, quibus indigebant, magis, quã ij, qui res ſuas nõ abiecerãt, ſed potius abundabãt, idcirco ad eos maxime hunc profert ſermonem. Præterea ẽt, quia ſtudio p̃dicandi Euãgelium, ac conuertẽdi ad fidẽ, ac Chriſti ſequelam totum mundum intendere debebant, idcirco omni ex parte hãc temporalium ſolicitudinem eos abiicere à ſe vult, ne mentes eorum ea occupatæ, ac retentæ, minus vacent numeri tali, quam oportet. Hoc autem documentum ex antecedẽtibus infert; inquit

Digitize

inquit enim: Ideo dico vobis, quaſi diceret; videtis malum, quod in diuite iſto, cuius ſimilitudinem propoſui, ſolicitudo temporalium operata ſit: ſibi enim theſaurizauit, & in annos plurimos fructus reſeruauit, & dum diuitiarũ ſtudio incumbit, diuitiis in Deũ ſe priuauit ob quę in damnationis iudicium incidit, ideo dico vobis, vt in alterum extremum vos conuertatis, vt nec neceſſariorum ad victum, & veſtitum ſolicitudinem vllam in poſterum habeatis. Attende verba: Nolite, inquit, ſoliciti eſſe animæ veſtræ, id eſt, pro anima veſtra, quid manducetis, non quod anima indigeat cibo ſecundum ſe, ſed quod in corpore ſine cibo permanere non valeat. Cætera in annotatione require.

ANNOTATIO XLIV.

Sẽſus ſuperioris ſnia qs ſit. TRia ſunt in ſuperiori ſentẽtia pro eius perfecta explicatione inueſtiganda, nimirum. ſenſus; cum prioribus connexio; & quorundam verborum explicatio. Quo ad primum attinet Baſilius reg. breu. reſpon. 207 hunc locum enarrans dicit, non debere hominem ſolicitum eſſe de neceſſarius, nec laborare pro ſe, & hoc eſt, quod nunc præcipitur; licere tamen ſolicitum eſſe pro aliis, ſcilicet infirmis, & pauperibus. idemque docet reſpon. 272. Hoc tamen, vt paulo inferius dicemus, non ita eſt, nec prohibitio cõſiſtit in eo, quod pro ſe, aut pro aliis ſolicitudo vetita ſit, ſed in ipſa ſolicitudine, quæ nec pro ſe, nec pro aliis ſuſcipi debet. vt igitur hoc manifeſtemus, aduertendum eſt, ſolicitudinem eſſe; quandam animi anxietatem de aliquo euentu rei, quæ procedit ex dubio, & incertitudine talis euentus; vnde ſolicitus is dicitur de cibo, & veſtimento, qui animi angore premitur, quia incertus eſt, ac dubius, an cibus, & veſtimentum erunt. Solet iſta ſolicitudo inducere homines in ſtudium vehemens inquirendi rem, pro qua ſoliciti ſunt; aut cauendi, & remouendi, ſi forte quod euenturum eſt, nollent: ſolet etiam animum turbare; & detinere, ne aliis rebus attente vacet. Multum autem differt hæc ſolicitudo à cura, & prouidentia: nam hæc conſulit futuro abſque animi perturbatione, & anxietate, illa vero non ſic. Hoc ſuppoſito attende non prohiberi per hanc ſententiam Domini curam, & prouidentiam cibi, potus, & veſtimenti: ſi enim id eſſet, non laboraſſet Paulus manibus ſuis, vt haberet, vnde cibum, & veſtitum ſibi, & ſuis compararet; nec ipſe Chriſtus admiſiſſet loculos, in quibus pecunia reſeruaretur in vſus neceſſarios; ſed prohibet Dominus animi perturbationem, & anxietatem, quæ naſcitur ex dubietate, & incertitudine: uult enim ſuos non dubitare, ſed fiduciam in eo habere, non defuturum in ijs, quæ illis neceſſaria erunt. Hoc notauit docte Hieronymus Matth. 6. explicans hanc Domini ſentẽtiam: inquit enim: A cura non penitus liberamur, ſed præcipitur, ne ſoliciti ſimus; labor exercendus, quia in ſudore vultus tui veſceris pane tuo, ſolicitudo tollenda. Hæc ille Vnde recte Auguſtinus lib. de opere Monachorum. cap. 1. & 2. repellit illos, qui propter hanc Domini ſententiam aſſerebant Monachos ab operibus corporalibus, quibus victus, & veſtitus comparatur, abſtinere debere, contra illud Pauli 2. Theſſal. 3. qui non vult operari, non manducet; non igitur his Domini verbis negatur opus, & labor, ſed ſolicitudo victus, & veſtitus; immo non prohibetur, vt aſſeruetur cibus in poſterum, vt notat Auguſtinus libro contra Adiman. cap. 24. vbi refert Manichęos ex hoc deduxiſſe, veteri teſtamento nouum eſſe contrarium, in quo valde decepti ſunt. lege Auguſtinum. Ad hanc ſolicitudinem deponendam Petrus, ac Paulus exhortantur fideles in Chriſto: nam 1. Pet. 5. Omnem, inquit, ſolicitudinem proiicientes in ipſum, quoniam ipſi eſt cura de vobis. & Philip. 4. Nihil ſoliciti ſitis, & 1. Corinth. 7. Volo autem vos ſine ſolicitudine eſſe. Eſt autem duplex ſolicitudo: Vna quæ ita tenet hominis animum, vt prætermittat ea, quæ facere tenetur, aut committat illa, à quibus oportet abſtinere, vt prouideat iis, pro quibus ſolicitus eſt; talis fuit ſolicitudo diuitis iſtius, cuius ſimilitudo propoſita eſt: nam ita intentus fuit, & anxius, ac ſolicitus, vt in plurimos annos ſibi prouidens, negligeret pauperibus diſtribuere, quę tenebatur; nec fideret Deo, nec ipſius recordaretur, nec curaret bonis operibus vacare: hæc ſolici-

ſolicitudo eſt præcepto omnibus fidelibus prohibita, de qua Petrus, & Paulus citatis locis ſermonem habent. Altera eſt, quę, etiam ſi non prætermittat quæ facienda ſunt ex præcepto, nec admittat ea, quæ prohibita ſunt, tamen detinet mentem, vt non ita perfectè vacet operibus ſpiritualibus, & aliqua etiam prætermittat bona, quæ, etiamſi non ſint præcepta, ſunt tamen vere bona, & ad perfectionem conducunt. Hæc aũt ſolicitudo non prohibetur præcepto, ſed conſilio, quippe ſolicitudinis huius abiectio ex maiori charitate, & fiducia erga Deum procedit, & ad perfectiorem virtutum ſtatum conducit. Exiſtimo vtramque Chriſtum Diſcipulis commendare, qui ad ſtatum perfectiſſimum vocati erant, & ad ſummam perfectionem euehendi; ideo vult eos omnem deponere ſolicitudinem erga temporalia, & neceſſaria, Deo fidentes, quem charitate perfectiſſima proſequi debebant: quo autem quiſque magis diligit quempiam; eo magis ei fidit, & ab eo, quæ opus habet, ſperat; eo maxime, quod reliquerant omnia, quibus idcirco conueniens erat, vt relinquerent etiam omnium temporalium ſolicitudinem: illa enim diuiſio referebatur ad pręterita, quæ habuerant; depoſitio vero ſolicitudinis ad futura, quæ non habebant, ſicque ſit completa omnium diuiſio propter Chriſtum. Adde etiam, tanto maiorem charitatem ſe Chriſtum erga ſuos demonſtraſſe, quãto magis eos ſolicitudinẽ oẽm deponere uoluit. Atq; hęc eſt cauſa, cur hoc documentũ nõ ad turbas, ſed ad ſuos Diſcipulos conuerſus pronũciauit. Notat autẽ Hieronymus, licet in cibo corporali ſolicitudo eſſe non debeat, in ſpirituali vero ſoliciti eſſe debemus: nam ſolicitudo hæc inducit nos ad cibos ſpirituales quærendos, ac conſeruandos, quod optimum eſt: vnde Philip. 2. dicitur: qui ſincera affectione pro uobis ſolicitus ſit, Paulus etiã ſolicitus erat pro Eccleſiarum ſalute, vt ipſe teſtatur. 2. Corinth. 11.

ANNOTATIO XLV.

Cõnexio horũ uerborũ Xpi cũ præcedentib⁹

SEcundo loco notanta eſt connexio huius ſententiæ cum præcedentibus: nam particula (ideo) quãdam illationẽ ex prioribus indicat. Aduertendum eſt autẽ hanc eandem ſententiam haberi apud Matthęũ cum eadem particula, quamuis alio tempore, & alia occaſione à Chriſto prolatam. Chryſoſtomus autem hom. 22. in Matth. eam, quæ apud illum legitur, ſic cõnectit, dicens: Poſtquam dixit: Non poteſtis ſeruire Deo, & Mammonæ, intulit, propterea dico vobis. Nolite ſoliciti eſſe: per quod oſtendit ineffabile detrimentum: nõ ſolam noxam in pecuniis, verum etiam plagam in rebus, & quidem in principibus ſentietis, ac propriæ etiam ſubmerſionem ſalutis: ſiquidem vos excludunt à Deo, qui vos creauit, tuetur ac diligi; propterea dico vobis nolite ſoliciti eſſe: quia enim ineſtimabilem noxam eſſe monſtrauit, deinde præceptum quoque ipſum intulit: neq. enim tantummodo ea, quę parata ſunt, abiici iubet, verum ne ſuper neceſſario quidem cibo eſſe ſolicitos. Hæc ille, cuius mentem breuiſſime ſic explicare poſſimus. quia Dominus dixerat, non poteſtis ſeruire Deo, & mammonæ, idcirco intulit, nolite ſoliciti eſſe, quaſi diceret: ſolicitudo enim hæc ad Mammonam pertinet; ideo abſtinendũ eſt ab ea, ſi vultis ſeruire Deo. Sic connectit Chryſoſtomus, eandemque connexionem poſſumus accõmodare præſenti ſententiæ: uti enim diximus paulo ſuperius, quod nunc dicitur, nẽpe qui ſibi congregat, & non eſt diues ſecundum Deum, eundem habet ſenſum cum illo, non poteſtis ſeruire Deo, & Mammonæ; inde ergo infert; ideo nolite ſoliciti eſſe. At vero quia Diſcipulis non tantum prohibetur ſolicitudo, quæ ex præcepto ab omnibus fugienda eſt, ſed etiam quæ de conſilio, & perfectione. poſſumus conexioni Chryſoſtomi hoc adiungere, hanc illationem factam ex tota etiam ſimilitudine, & exemplo diuitis, qui pręſolicitudine ſibi longã vitam promiſit, nec diues fuit ſecundum Deum, infertq; Dominus non debere eſſe ſolicitos, quaſi exhortans Diſcipulos, vt in alterum extremum ſe conuertant, ueluti, ſi diceret: Vidiſtis ſolicitudinem diuitis, & quanta mala ei attulit, cumque diuitiis in Deum priuauit, ideo dico uobis, ut in extremum alterum conuertamini, ut ab omni ſolicitudine caueatis, etiam neceſſariorum, ſicque & præceptum, & conſiliũ hęc ſententia complectitur: atque hæc eſt accõmodata connexio.

AN-

ANNOTATIO XLVI.

Aīa hoc loco pro quo ſumatur.

TErtio loco, quod ad verba ſpectat, quidam hoc in loco animam cenſent pro vita poſitam, quæ ſignificatio frequēs eſt in Scriptura; quibus fauere videtur, quod dicitur, nolite ſoliciti eſſe animę, quid mãducetis; anima autem non manducat. at vero Chryſoſt. homil. 22. in Matth. affirmat animam accipi pro altera parte hominis a corpore diſtincta, & reuera ita eſt, ſequētia enim verba id ſatis explicant: nam addit, nec corpori q̃d induamini, vbi anima corpori confertur, & rurſus adiungitur: Non ne anima plus eſt, quã eſca, & corpus quã veſtimentum? quibus in locis certum eſt non pro uita, ſed pro altera parte hominis intelligi debere: atque hæc eſt cauſa, vt dicit Chryſoſtomus, cur non dixerit Dominus, nolite ſoliciti eſſe, quid manducetis, nec quid induamini, ſed diſtinxit animam, & corpus, quod ea de cauſa factum eſt, quia argumenta, quibus ad id perſuadendum vſurus erat, ſumebantur ab ipſa anima, & ab ipſo corpore. Nec obſtat, quod oppoſitum eſt de cibo: vt enim recte Chryſoſtomus dicit, anima abſolute non vtitur cibo per ſe, tamen vt in corpore permaneat, neceſſarius eſt cibus, ideo cibus tribuitur ipſi; veſtimētum autem propriũ eſt corpori, & non neceſſarius animę, ſicut eſt cibus; ideo nõ adſcribit ueſtimētũ aĩæ, ſed corpori. Vltimo notandũ eſt, non dici, Ne ſoliciti ſitis, ſed nolite ſoliciti eſſe, vt explicet ſe prohibere eam ſolicitudinem, quam homo libere, & ex proprio arbitrio ſibi aſſumit: hãc enim Dominus vult ſuos diſcipulos à ſe abiicere; vt maior inde in Deo ſit fiducia.

Anima plus eſt, quàm eſca, & corpus plus quàm veſtimentum.

COMMENTARIA.

MVltis argumentis probat Dominus non debere eſſe Diſcipulos ſolicitos de eſca, nec de veſtimētis, ſed ſolicitudinem deponendam eſſe, & abijciendam in Deum. Primum argumentum ſuperior ſententia continet. ſenſus eſt, anima multo pluris eſt, id eſt precioſior, quam eſca; & corpus, quam veſtimentum; qui igitur ſine veſtra ſolicitudine dedit vobis, quod maius eſt, nempe animam, & corpus, dabit etiam quod minus eſt, eſcam ſcilicet, & veſtimentum. Ipſius ergo curæ eſt præſtare vtrumque, non autem veſtrę ſolicitudinis.

ANNOTATIO XLVII.

CHryſoſt. hom. 22. in Matth. Hierony. Matt. 6. & Auguſtinus lib. 2. quæſ. Euãgel. cap. 24. interpretantur ſuperiorem ſententiam ſic. Qui dedit maiora, ſeu quod pluris eſt, anima ſcilicet, & corpus ſine ſolicitudine noſtra dabit & minora, eſcam nempe, & ueſtimentum.

Conſiderate coruos, quia non ſeminant, neque metunt, quibus non eſt cellarium, neque horreum, & Deus paſcit illos: quãto magis uos pluris eſtis illis?

COMMENTARIA.

ALterum argumentum hoc eſt à prouidentia diuina, qua paſcit Deus coruos, qui cum ſint voraciſſimi, nec habeant cellarium, id eſt, prõptuarium, in quo eſculenta, & poculẽta reponi ſolent: nec horreum, in quo fructus terræ reconduntur, & aſſeruãtur. Deus tamen paſcit eos, & tribuit neceſſaria ad vitam; cum igitur hi multo inferiores ſint hominibus, maxime que ijs, qui Chriſtum ſequuntur, cõſequit̃ profecto, quod multo magis hos paſcet, nam ſi de minimis tantam habet curam Deus, habebit profecto de magnis.

ANNOTATIO XLVIII.

Cur coruorũ magis, quã aliorum altilium fit mẽtio ſuperioribus uerbis.

AMbroſius loco illius (coruos) legit, uolatilia. qua uoce uſus eſt Matthæus. At vero exẽplaria Latina, & Græca habent coruos. Vnde mendum eſt, quod in quibuſdam legitur, ceruos. Quod autem ad rẽ attinet, interrogabit forſan quiſpiam, cur magis coruorum, quam multorum aliorũ volatilium mentio facta eſt? Reſpondeo, id ob nonnullas cauſas conuenientiſſime eſſe factum.

Prima eſt, quia auis hęc eſt voraciſſima, quæ qualitas efficacius reddit argumentum

tum ad comprobandam Dei prouidentiã, qui etiam voraciſſimas aues paſcit ſine vlla earum ſolicitudine. Talem autem eſſe coruum teſtatur Ariſtoteles, cuius teſtimonium paulo poſt recitabimus. Hoc etiam affirmat Baſil. hom. in diuites auaros, vbi hoc ipſo magnificat Dei prouidẽtiã, quod per coruos pauit Eliã, cum hi ſint rapaciſſimi, & voraciſſimi; qui cum alienas ſoleant eſcas inuadere, naturæ obliti ſeruo Dei miniſtrarunt.

Altera eſt, quia in coruo, mirabili quadam, & peculiari ratione, diuina hæc prouidentia paſcendi manifeſtatur: ſcribit. n. Ariſtoteles lib. 6. de hiſtoria animalium ſic de coruis: Corui, inquit, cum ſint voraciſſimi, in regionibus paulo anguſtioribus, & vbi ſatis cibi pluribus non ſit, duo tantum morantur, & pullos ſuos, vbi primum volare poſſunt, nido excludũt, mox etiam tota regione. Hæc ille. Hinc deducitur magnitudo diuinæ prouidentiæ erga coruos, quod expulſos à patria, & in alienam repulſos regionem paſcit, nec perire fame prętermittit; hanc prouidentiam commẽdat Iob ca. 38. dicens Quis pręparat coruo eſcam ſuã, quando pulli eius clamant ad Deum vagãtes, eo quod non habeant cibos? Hoc idem magnificauit Dauid pſal. 146. Qui dat, inquit, iumẽtis eſcam ipſorum, & pullis coruorum inuocantibus eum.

Tertia eſt; quia corui viũtur multiplici genere eſcarum: nam veſcuntur carnibus, fructibus arborum, ſeminibus, vermibus, & aliis multis, in quo relucet prouidẽtia diuina, quæ tribuit illis multiplices cibos. Hoc Dominus inſinuat, cum dicit, non habent cellarium, neq; horreũ, hoc. n. ad ſemina & fructus terræ pertinet, illud ad carnes, & alia huiuſmodi.

Quarta eſt, ut dum coruorum fit mẽtio, reducat in memoriam Diſcipulorũ prouidentiam illam Dei, qua ſeruũ ſuum Eliam tempore famis, ſine vlla eius opera, & ſolicitudine pauit, & quidem laute, & abundanter per coruos, qui ſingulis diebus panem, & carnem ſemel in die ad prandium, & ſemel in nocte ad cænam detulerunt, vt ſcriptum eſt 4. Reg. 17. quaſi hoc exemplo coruorum, diceret: Recordamini, qualiter Eliam paui per coruos, & confidite me daturum etiam vobis neceſſaria ad victum. His de cauſis exiſtimo Dominum à coruis argumentum ſumpſiſſe, ad confirmandam ſuam diuinam prouidentiam. Pulchre autem vnum dicit Ambroſius, diuinam prouidentiam erga volatilia ponderans: Si volatilibus, inquit, cœli, quibus nullum exercitium cultionis, nullus de meſſium fœcũditate prouentus eſt, indeficientem tamen prouidẽtia diuina largitur alimoniam, verum eſt cauſam inopiæ noſtræ auaritiam uideri: etenim illis idcirco inelaborati pabuli vſus exuberat, quod ſibi fructus communes ad eſcam datos, ſpeciali quodam neſciunt uẽdicare dominatu: nos communia amiſimus cum propria uendicamus: nam nec proprium quicquam eſt, ubi perpetuũ nihil eſt; nec certa copia, ubi incertus euẽtus, cur diuitias tuas æſtimes, cũ tibi Deus etiã uictũ cũ cæteris aĩalibus uoluerit eſſe communem? Aues cęli ſpeciale ſibi nihil uendicãt: & ideo pabulis indigere neſciũt, quia norunt aliis inuidere. Hæc ille. Notat autem unum Chryſoſtomus homil. 22 in Matth. nimirum Dominum non propoſuiſſe exempla Moyſis, Eliæ, Ioannis, cæterorumque, qui ſine ſolicitudine cibi fuerunt, ne dicerent Diſcipuli: Nos nõ ſumus his ſimiles, ſed inferiores. Sumit ergo exẽplum à coruis, & uolatilibus, ut omnem prætextum auferat: ſi igitur illorum, quæ propter hominem creauit Deus, quæq; eo ſunt inferiora, tãtam gerit curam, multo magis geret hominis, ac Diſcipulorũ ſuorum. Notat etiam, dum dicitur, (non ſeminant, nec metunt) non prohiberi omnibus has actiones, & opera, ſed uetari ſolicitudinem, & anxietatem animi, uti dictum eſt. Ego autem hoc uerum puto, ſi pręceptum conſideremus; at uero quæ conſilii erant, & Diſcipulis peculiaria, nunc docẽs etiam hæc Diſcipulis diſſuadet.

Quis autem veſtrum cogitando poteſt adijcere ad ſtaturam ſuam cubitum vnum? Si ergo neque quod minimum eſt poteſtis, quid de cæteris ſoliciti eſtis?

COMMENTARIA.

Tertium argumentum eſt hoc: ſumitur autem à vanitate, & ineſſicacia ſolicitudinis humanæ; ſenſus, & efficacia argumenti hæc eſt, nemo ſua

ſolicita

ſolicita cogitatione augere poteſt corpus ſuum, nec ſtaturæ propriæ addere cubitum unum; ſi ergo hoc, quod eſt minimum opus Dei, ſua ſolicitudine homo non poteſt efficere, fruſtra anxius, & ſolicitus eſt de maioribus Dei operibus; cum nec hæc efficere valeat: qui enim minus non potuit, profecto nec maius, & difficilius efficere valebit. Relinquendum igitur eſt hoc ipſi Deo, qui fecit illud, nempe qui corpus auxit; ipſe enim eſcam præbebit, quod maius eſt. Explicationem huius argumenti, & ſententiæ ſequẽs annotatio habet.

ANNOTATIO XLVIII.

Explicatio uberior verborũ pcedentium

BEda hanc ſententiam de veſtimẽto corporis interpretatur, quaſi Dominus per eam velit oſtendere non debere Diſcipulos ſolicitos eſſe de veſtimento corporis: at vero accommodatior eſt interpretatio, hanc etiam ſñiam ſicut præcedentem, procedere de eſca, & ijs, quæ ad victũ pertinent. Quod ex Matthæo manifeſte colligitur: nã poſtquam dixit: Quis autem veſtrum cogitans poteſt adijcere ad ſtaturam ſuam cubitum vnum? ſtatim ad veſtimenta ſe conuertit: Et de veſtimento, inquit, Quid ſoliciti eſtis; quaſi præcedens ſententia non ad veſtimentum pertineat.

Particula cogitans perpẽditur, & particula, cubitum.

Sunt autem duo verba attendenda, vnũ eſt illud, cogitans, quod non mentis cogitationẽ, aut rõcinationẽ ſignificat, ſed ſolicitudinem & anxietatem: nã Græce habetur μεριμνῶν, ideſt, ſolicitus exiſtens. Alterum eſt illud, cubitum: notat enim Euthymius, ideo cubiti Dominum meminiſſe: quia cubitus eſt menſura ſtaturę corporis: nam vnuſquiſque habet quattuor cubitos proprios, menſuram altitudinis corporis ſui. Hęc omnia facilia sũt: at multo difficilius eſt huius argumenti vim, & ſenſum apprehendere: non enim videtur argumentum hoc valere, non poteſtis cubitum ſtaturæ addere, quod minimum eſt; igitur nec poteritis veſtra ſolicitudine aſſequi quod maius eſt, nempe eſcam, ſeu victum. Hoc, inquam, non videtur valere: nam augere corpus, non voluntati hominis, nec poteſtati ſubiectum eſt; at cibos, & eſcam comparare voluntatis, & poteſtatis hominis eſt, vt experientia docet; maius ergo, non autem minus eſt ſtaturę cubitum adijcere, quam cibos comparare; vnde non valet; ſi de illo non debemus eſſe ſoliciti, quia talis ſolicitudo vana eſt, quod de hoc etiam ſoliciti eſſe non debemus: non. n. in eo vana erit ſolicitudo noſtra. Inſudant recentiores in explicanda hac ſententia. eſt enim argumentum a minori, nempe, ſi non poteſtis facere minimum, nempe cubitum ſtaturæ propriæ addere, nec etiam poteritis eſcam veſtra ſolicitudine dare, cum maius hoc ſit; nec ex ĩterpretationibus eorum, vlla appareret accommodata reſponſio. Nobis viſa eſt commentarij expoſitio legitima, & accommodata, quæ paulo fuſius explicãda, & cõfirmanda eſt. Duo ſunt opera Dei erga hominem. Vnum eſt augmentum corporis, & ſtaturæ. alterum eſt eſcis nutrire, & conſeruare. Si vnum alteri conferatur, minus eſt ad cubitum vnum augere corpus, quam tot eſcis nutrire, & conſeruare. nam in hoc poſteriori comprehenduntur multa opera ciborum nempe, & eſcarũ multiplicium productio, quibus homo paſcitur, quod maius eſt, quam augmentum vnius cubiti in vno homine; in augmẽnto quidẽ magis apparet impotentia hominis, quia videmus per hominem id fieri nõ poſſe; at in eſcarũ miniſterio minus apparet, quia aliquod opus hominis intercedit, nẽpe labor in ſeminando, metendo, congregando: at niſi opus Dei intercederet, ſed ſola opera hominis, nihil prorſus efficeret, ſed omnia vana eſſent. 1. Corint. 3. Non enim qui plantat, neque qui rigat, aliquid facit, ſed qui incrementum dat Deus. hinc eſt, vt maior ſit prouidentia, ac efficacia in eſca, quã in augmẽto cubiti unius, poſtquam iã homo conſiſtit. Explicat Auguſtinus hoc opus Dei, quo cibos, & eſcas facit; præponitque illud operi, quo quinq; panibus, quinque millia hominum ſatiauit: nam homil. 24. in Ioan. ſic inquit: Quia miracula Dei, quibus totum mundum regit, vniuerſamque creaturam adminiſtrat, aſſiduitate uiluerunt, ita ut pene nemo dignetur attendere opera Dei mira, & ſtupenda in quolibet ſeminis grano; ſecundum ipſam ſuam miſericordiam ſeruauit ſibi quædã, quæ faceret opportuno tempore præter uſitatum curſum, ordinẽq; naturæ, ut non maiora, ſed inſolita uidendo ſtuperent, quibus quoti-

quotidiana viluerunt: maius enim miraculum eſt gubernatio totius mundi, quam ſaturatio quinq; milliũ hominũ de quinque panibus, & tamen hoc nemo miratur: illud mirantur homines, non quia maius eſt, ſed quia rarum eſt. Hæc Auguſtinus. Eſt igitur argumentum, ſi homo non poteſt ſuæ ſtaturæ vnum addere cubitum, igitur nec poterit eſcas multiplices efficere, quibus ſe nutriat, & conſeruet; vnde cõſequitur, quod ſicut ſolitudo in priori vana eſt, ita in poſteriori: vt enim illud non efficit, ita nec hoc: non ergo ſoliciti eſſe debemus in eſcis cõquirendis: non quod noſtrum eſt, efficere non debeamus, laborando, & operando, ſed quod ſolicitudo tam vana ſit in eſcis habendis, quam eſt in augendo corpore. Hũc puto eſſe ſenſum, qui à Chryſoſtomo ſignificatus eſt homil. 22. in Matthæum, vbi quis, inquit, cogitando anxie poterit ad ſtaturam ſuam adiicere cubitum vnum? ex hoc, quod apertum eſt, illud etiam, quod occultum erat, fecit eſſe perſpicuum: ſicut enim corpori ne exiguũ quidem augmẽtum ſui potes adiicere curã lo, ita nec oportet alimoniã cõgregare, etiam ſi ita in animum inducas. Ex quo profecto manifeſtum eſt, nequaquam noſtra induſtria, ſed prouidentia Dei ea perfici, in quibus ipſi videmur operari: quod ſi ille nos deſerat, non ſolicitudo vlla, non cura, non labor, nec quicquam horum apparebit, ſed cuncta diffluent. Hæc ille. Hũc eundem ſenſum vnico verbo inſinuauit Auguſtinus lib. 2. quæſtionum Euang c. 28. Quod Dominus, inquit, dicit, ſi quod minimum eſt, non poteſtis, cum de augenda corporis ſtatura dicit: minimum enim eſt hoc, ſed Deo corpora operãti. Hæc Auguſtinus. interpretatur enim minimum eſſe augere corpus ipſi Deo, facta collatione ad opus, quo corpora facit, quando nẽpe eſcas miniſtrat.

Conſiderate lilia quomodo creſcunt: non laborant, neque nent, dico autem vobis, nec Salomon in omni gloria ſua veſtiebatur, ſicut vnum ex iſtis.

COMMENTARIA.

POſtquam de ſolicitudine in victu etiam neceſſario deponenda egit, tranſit ad id, quod minus eſt, nempe ad veſtimenta, argumentumque facit ex lilijs, quæ cum ſint res parui momenti, Deus abſq; vlla opera eorum ſic veſtit, ac ornat, vt Salomon ille Rex, rerum affluentiis deditiſſimus, potentiſſimus, ac ſapientiſſimus, quãdo glorioſus, & in maieſtate ſua apparere volebat, numquam habuit ita pulchra, ac decora veſtimenta, qualia dat Deus ſingulis liliis non laborantibus, nec nentibus; conſiderate ergo quomodo creſcant: dum enim creſcunt, inuolucris, & veſtimentis circundata ſunt, vt apparet in ipſo flore, antequã aperiatur.

ANNOTATIO L.

HAnc ſententiam ad veſtimentorum ſolicitudinem deponendam pertinere expreſſe ſignificat Matthæus: inquit enim ſic: De veſtimentis quid ſoliciti eſtis? conſiderate lilia agri. Addit illud verbũ, agri, quod maiorem argumento affert efficaciam, lilia, inquit agri, quę manibus hominum non ſeminãtur, nec coluntur, ſed ſpõte naſcuntur ex terra, ac ideo videntur minus debere eſſe ornata; at Deus non tantum veſtit, ſed ſic veſtit, & ornat, vt vincãt omnem hominis operam in ornamentis conficiendis. Chryſoſtomus hom. 23. in Matthæum notat, dum dicitur (non laborant, neque nent) non excludi opus noſtrũ, ſed curam, ſolicitudinem. Ponderat etiam illud, omni, quo ſignificabat Salomonem florum decore ſuperatum eſſe, non ſemel atque, iterum, ſed tota ætate, qua regnauit. Illud etiam. Non ſicut vnum ex iſtis, quia ab omnibus eſt ſuperatus. Interrogat etiam, cur non eſt vſus exemplo auium, ſicut in eſca vſus eſt volatilium, & coruorum exemplo. Cur, inquit, non ex auibus pauum nobis propoſuit, aut cygnum, aut ex pecoribus agnum? multa quippe ex animantium genere exempla ſumere potuiſſet. Reſpondet, id ad exaggerationem diuinæ prouidẽtiæ factum eſſe, quę herbam, vilis cum ſit tanto ornat veſtimentorum decore; quã cauſam ſequens ſententia indicat, Euthymius Matth. 6. interpretatur illud verbum (creſcũt) nimirũ in foliis, quæ quantum creſcunt, tantum decorem oſtendunt. Exiſtimo au-

tem, vt dictum eſt in commẽtario, hoc dictum eſſe, quia flores liliorum, quando creſcunt, & naſcuntur, etiam inuolucris quibuſdã quaſi veſtimẽtis, obuoluuntur.

Si autem fœnum, quod hodie eſt, & cras in clibanum mittitur, Deus ſic veſtit, quanto magis vos.

COMMENTARIA.

COlligit argumentum à minori, & vt efficaciã augeat, diminuit ex vna parte liliorum ſubſtãtiam; primo quidẽ à genere ſuo; appellat enim fœnum, ſeu herbã, quod vile quid eſt: rurſus à duratione, hodie eſt, per diẽ fere areſcit: rurſus ab vſu, cras mittitur in clibanum, tamquam ignis fomentum, vt comburatur, nõ enim in vſus vtiles, aut magnos conducit; rem autem hanc vilem Deus non tantum veſtit, ſed ſic veſtit, vt ſupra Salomonis veſtimenta glorioſa ornet ea: quãto igitur magis faciet vobiſcũ, qui longo interuallo ſuperatis lilia, & ꝓpter quos illa creata ſunt, prouidebitq; vobis de veſtimentis neceſſarijs? Illud, Vos, emphaſim habet, vos, inquam, qui mei eſtis Diſcipuli, propter quos veni in mundum, tantaque Deus effecit.

ANNOTATIO LI.

Fœnum quid hic loco.

FOenum Græce, χορτος, quod fœnum, gramen, ſeu herbam ſignificat, poſitũque eſt in hoc loco, tamquam genus comprehẽdens lilia, & alia ſimilia; vt per hoc magis explicet vtilitatem ſubſtantiæ liliorum, quæ plus demonſtratur in ſuo genere, quam in ipſis, propter pulchritudinem eorum: hæc enim occultat illam. Nec ex hoc loco deducitur, Deum de veſtimentis pulchrioribus prouiſurũ Diſcipulis: hoc enim non ita eſt, ſed argumentum eſt, ſi tantam prouidentiam habet Deus in veſtiendis lilijs, vt ſic ea veſtiat, multo magis curabit de veſtitu neceſſario. Diſcipulorum. Chryſoſt. homil. 23. in Matthæum ſimilem ſententiam explicans, inquit ſic: Cuius rei gratia tanto etiam herbas decore, veſtiuit, vt ſuam ſapientiam oſtẽderet, copiamque virtutis, vt vndique eius gloriam diſceremus: non enim cęli tantummodo narrant gloriã Dei, verũ etiam terræ: nam hoc quoq; Dauid ipſe dicit Pſal. 148. Laudate Dominum ligna fructifera, & omnes cedri. Alia quidem fructu, alia vero magnitudine, alia decore laudem Creatori trãſmittunt. Id autem maximas deſignat diuitias ſapientiæ, quando etiã in hæc quę ſunt viliſſima tantum decoris effudit: ſi igitur fœno, quod non in vſu dedit, quomodo tibi, quod vſui eſt, non dat? Hæc, & alia Chryſoſtomus. Per hoc oſtendit, non modo nequaquam debere eſſe ſolicitos, ſed nec obſtupeſcere, & admirari veſtimentorum luxum, & ſumptum, quãdoquidem pulchritudo florum, & decor varius herbarum, ipſumque fœnum tali amictu inuenitur pretioſius: cur igitur ex his in ſuperbiam mentis erigeris, in quibus perfacile de te obtinet etiam herba victoriam?

Puſillæ fidei.

COMMENTARIA.

POſtquam oſtendit nõ debere eos eſſe ſolicitos de victu, & veſtitu, increpat, & ipſa increpatione nõ ſolũ excitat ad fidem adhibendam dictis, deponendumque ſolicitudinem, ſed etiam manifeſtat radicem malam, vnde illa procedat, nempe à paruitate, & modicitate fiduciæ erga Deum: ideo enim ſolicitamur, & anxij in his ſumus, quia parum fidimus tãtæ Dei prouidentiæ. Hac igitur manifeſtata radice, ad expellendam ſolicitudinem efficacius animus audientium permouetur, confidentiorque in Deo efficitur.

ANNOTATIO LII.

EAdem eſt ſententia apud Matthæum, & Græce idem eſt vocabulum, licet interpres apud Matthæum, Modicæ fidei; hic autem, Puſillæ fidei, vertterit. Eſt autẽ nomen Græcum vnum ex vtroque cõpoſitum. Hoc autem in loco nõ accipitur fides pro mentis aſſenſu, ſed pro voluntaris fiducia, vt recte notat Euthymius, quæ ſignificatio frequens eſt in Scriptura, vt aliàs notatum eſt. recte autem hac vtitur interpretatione: nam licet loqueretur Diſcipulis, audiebant tamen turbę: erat enim hæc doctrina, qua parte pręceptum eſt, etiam illis

Fides, qua ſignificatione hoc loco ſumpta.

lis

lis neceſſaria, quibus magis inerat hęc modica fides; licet Diſcipuli, cum adhuc perfecti non eſſent, ab ea non eſſent omnino immunes.

Et vos nolite quærere, quid manducetis, aut quid bibatis.

COMMENTARIA.

ALterum eſt hoc documentum à pręcedente: nam in priori prohibita eſt ſolicitudo victus, & veſtitus; at nunc prohibet, ne ea inquirantur. aliud autem eſt ſolicitum eſſe, aliud quærere: nolite, inquit, quærere: quęrit autem ille, quid mãducet, & bibat, qui præcipuum, ac primum ſtudium in ijs rebus collocat, quod nulla ratione fieri debet: vt enim homo creatus eſt in æternam vitam, & ad cęleſtia bona, dataq; ſunt ei hęc terrena ad tẽpus, & in ſubſidium vitę huius pręſentis, ita primum ſtudium collocandum eſt in illis, non in iſtis. Non igitur hæc terrena anxie, nec ſolicite ſunt cogitanda, immo nec quęrenda, quaſi ad hęc comparanda ſimus in hoc ſeculo.

ANNOTATIO LIII.

Sententia pręcedentis copioſa explicatio.

HAEc ſententia non eſt concluſio præcedentium, nam non habet particulã illatiuam, nec repetitur idem verbum, nẽpe, Nolite ſoliciti eſſe; ſed eſt particula copulans, & continuans; & eſt verbum lõge diuerſum: aliud enim eſt ſolicitũ eſſe, aliud quærere: illud enim Græce eſt, *μεριμνᾶτε*, hoc, *ζητεῖτε*: id ipſum ex ſequentibus patet: Quęrite ergo primum regnum Dei, & hęc adijcientur vobis, quæ oſtendunt hãc ſententiã nõ de ſolicitudine intelligendã, ſed de non quærendis temporalibus, etiã ad vſum neceſſariis, quaſi ea ſint præcipua bona, & propter quæ alia geruntur. Hãc ſignificationem habere verbum hoc aperte docet Paulus Coloſ. 3. Quę ſurſum ſunt, inquit, quærite, vbi Chriſtus in dextera Dei ſedens, quæ ſurſum ſunt, ſapite, nõ quæ ſuper terram. Illud non quæ ſuper terram, ad vtrumq; refertur, nimirũ, quærite, quæ ſunt ſurſum, non quæ ſuper terram; ſapite quæ ſunt ſurſum, non quæ ſuper terram. Quod ergo Paulus dicit, quęrite quæ ſurſum ſunt, nõ quę ſuper terram, hoc eſt, quod nunc dicit Dominus: Nolite quęrere, quid mãducetis, nec quid bibatis, id eſt, ſtudium veſtrum, & opus veſtrum præcipuum nõ ſit in terrenis, etiam neceſſariis ad vitã; ſed quærite primum regnũ Dei. hoc idem habetur 2. Corinth. 12. Non quæro, inquit, quæ veſtra ſunt, ſed vos, id eſt, quod prætendo, non eſt veſtra habere, ſed vos ſaluos facere, hic eſt meus ſcopus. Huic non eſt contrarium, quod dixerat 1. Corinth. 9. Si nos Spiritualia noſtra ſeminauimus, magnum eſt, ſi nos carnalia veſtra metamus: accipiebat hæc Paulus, ſed non quærebat, nec propterea laborabat apud illos. Hoc igitur eſt, quod nunc dicitur, Nolite quærere quid manducetis, nec quid bibatis. Hęc ſunt, quę mihi videntur accommodata huic ſententiæ. At vero nõ omnes ita ſentiunt. Beda conuenit nobiſcum in eo, quod hæc ſententia non eſt eadem cum illa (Nolite ſoliciti eſſe) nec prohiberi hic ſolicitudinem cibi, & potus; dicit tamen vitari curioſitatem ac ſingularitatem in victu, & veſtitu; & verba ipſius ſunt hęc: Notandũ n, quod non ait nolite quærere, vel ſoliciti eſſe de cibo aut potu, aut indumento; ſed expreſſius, quid mãducetis, aut quid bibatis: vbi mihi videntur argui, qui ſpreto victu, vel veſtitu communi, lautiora ſibi, vel auſteriora, prę iis, cum quibus vitam ducunt, alimenta, vel indumẽta requirunt. Hæc ille. Clemens autem Alexandrinus longe antiquior Beda diuerſum huius ſententiæ ſenſum affert lib. 2. de pædagog. cap. 1. nimirum, ne abundãtiæ cibi, & potus ſtudeamus, plus, quam neceſſarium eſt, habere cupientes: quod enim amplius eſt, ex ſuperfluo eſt: quod autem ex ſuperfluo eſt, ex diabolo eſſe declarauit, inquit, ſcriptura. Iuxta Bedæ ergo ſenſum, curioſitas in victu, & ueſtitu, ſingularitasque prohibetur; iuxta Clementem autem, cupiditas ſuperflua habẽdi in iſtis. non improbo interpretationes has; mihi tamen accommodatior viſa eſt, quã in commentario explicui. Hinc ſequitur diuerſam eſſe hãc ſententiã ab illa Matthęi; Nolite ergo ſoliciti eſſe dicentes, quid mãducabimus, aut qd bibemus, aut quo operiemur? hæc enim eſt velut concluſio illata a pręcedentibus, quod denotat particula, ergo, & eſt de ſolicitudine depõnenda, de qua prius locutus erat Dominus. at no

ſtra ſententia nouum eſt, vti diximus, documentum, quod cum ſequenti habetur apud Matthęum, forſan, quia tunc nõ fuit à Domino traditum: nam quæ Matthæus narrat, alio tẽpore, & loco dicta ſunt, quã quæ nunc à Luca narrantur.

Et nolite in ſublime tolli.

COMMENTARIA.

Connexum eſt hoc documẽtum priori, quo iubet Diſcipulis, non ſolum non collocare ſtudium ſuum præcipuum in inquirendis temporalibus ad victum, & veſtitũ neceſſarijs, vt in priori documento continetur; ſed nec obſeruare tempora, ac ſigna ſuperiora elemẽtorum, & cęlorum, quaſi inde ſperantes, aut timentes copiam, vel inopiam alimẽtorum. Vult autem Dominus ſuos Diſcipulos totam ſpem in Deum ponere, & ab eo ſperare ſibi neceſſaria, ſiue ſit inopia, ſiue copia frugum, & alimentorum, nec dependere à pluuijs, ventis, ſterilitate, fœcunditate terræ, nec ab influentijs ſuperiorum corporum. Nolite ergo in ſublime tolli ſpeculantes futurorum ſigna. Nõ vetat abſolute harum cauſarum obſeruationem reſpectu effectuum naturalium; ſed Diſcipulis id prohibet, quippe quos vult omnino dependere a Deo, & ab eo ſperare alimenta, ſine vllo impedimento talium cauſarum.

ANNOTATIO LIV.

Pars illa, In ſublime tolli, ponderatur.

Illud (in ſublime tolli) Græce eſt μετεωρίζεσθε, à verbo μετεωρίζ; ſunt aũt multæ, ac variæ interpretationes. Primo loco Clemens Alexan. lib. 2. de Pædagog ca. 10. interpretatur ſic, nolite à veritate abduci, connectitque cum præcedenti ſic. vt enim ſupradiximus, præcedentem ſententiã (nolite quærere quid manducetis) explicat de nimia cupiditate ciborum vltra neceſſarium, quod ad delicias, ac voluptates ſpectat: hæ autem ſolent animos à veritate abducere; ideo ſubiungit: Nolite in ſublime tolli, quod fiet, ſi non quæratis ſuperfluos cibos, ac potus: ſic interpretat, & connectit Clemens hanc vtramq; ſentẽtiam.

Secundo loco Aug. lib. 2. quæſt Euang. c. 29. quem Beda eiſdẽ verbis ſecutus eſt, interpretatur de arrogãtia, quæ ſolet ex diuitijs, & affluentia procedere, iuxta illud 1. Tim. 6. Præcipue diuitibus huius ſeculi, non ſublime ſapere, id eſt non extolli, non ſuperbire; connectunt autem ſic; dicẽtes: Prohibita ſolicitudine de alimentis, conſequenter, ne extollantur admonuit: primo enim hæc ad neceſſitatem implendam homo quærit; cum autem hec abundauerint, incipit & ſuperbire de talib. Tale eſt hoc, ac ſi vulneratus quis ſe iactet, quia habet multa emplaſtra in domo, cum hoc illi bonum eſſet, vt vulnera non haberet, & ne vno quidem emplaſtro indigeret. Hæc illi.

Tertio loco Theophylactus dicit in ſublime tolli nihil aliud ſignificare, quam diſtractionem, & mentis inſtabilem verſationem nunc hoc, nunc illud cogitantis, & ab hoc in illud ſalientis, & ſemper ſublimius quiddam imaginantis ſecum, vt facere ſolent, qui præſentibus non contenti ad maiora ſemper inhiãt.

Quarto loco Euthymius in contrario modo interpretatur verbum, nẽpe à ſublimibus, & cęleſtibus ad terrena detrahi, quæ interpretatio, ſi vera eſt, facile cũ pręcedenti connectitur. Hæc antiqui dixerũt.

Quinto loco, quidam recentiores dicũt hiſce verbis alluſum eſſe ad geſtum eorũ, qui præ magna ſolicitudine anxij vultum ad Cęlũ attollunt; ideo hoc (nolite in ſublime tolli) vertunt ſic, ne anxii ſitis, id eſt, ne de diuina prouidentia dubitetis.

Sexto loco, quidam alii putant hac ſententia confutari Aſtrologos, & ex aſtris ſibi prognoſticantes vel ſterilem, vel fertilẽ fore Annum, actiones ſuas ſecũdum aſtrorum curſum diſponentes, ab aſtris magis, quam à diuina prouidentia pependẽtes; quod etiam dicunt Deum per Ieremiam vetuiſſe: nam cap. 10. inquit: A ſignis Cęli nolite metuere, quæ timent Gentes ab eis.

Septimo loco quidam alii non aliud dicũt ſignificare hoc in loco μετεωρίζεσθε, quam ex alto ſpeculari, quod uulgo dicimus facere lõgos diſcurſus, quaſi nullum diuinæ prouidentiæ relinquentes locum: exiſtimantque iſti hanc ſententiam in ſenſu conuenire cum illa Matth. 6. Nolite ſoliciti eſſe in craſtinum.

Octauo

Octauo quidam alij putãt idem eſſe nolite in ſublime tolli, quod, ne ſitis animo ſuſpenſo, velut is, qui eſt ſuſpenſus corpore, qui nec terram, nec cęlum attingit, ſed firmate ſpem, ac fiduciam in Deo.

Nono, quidam dicunt hic pręcipi, vt cũ Diſcipuli hæc omnia, quæ dicta ſunt, ſeruauerint, pluſimumq; ab alijs laudati fuerint, tamquam ſublimiorem vitam ducentes, non conſentiat ſe tolli in ſublime: nec ſolus conſenſus, ſed etiam occaſio prohibetur; ne ſcilicet occaſionem dent, vt in ſublime tollantur opinionibus, & laudibus humanis, iuxta illud Pauli 2. Corin. 12. Parco autem ne quis me exiſtimet ſupra id, q̃d videt in me, aut audit aliquid ex me. Hæc ſunt omnia, quæ tam Antiqui quam Recentiores in huius ſententiæ expoſitione ſenſerunt, quibus ſignificatio verbi Græci ſiue per proprietatem, ſiue per metaphoram ſumpta, ex parte aliqua fauet.

Auctoris expoſitio. Mihi ea interpretatio, quæ in commentario poſita eſt, viſa eſt valde accommodata, non quod hac ſententia vetet Chriſtus Aſtrologiam, ſed id quod communiter homines, etiam non Aſtrologi faciunt: obſeruant enim pluuias, Solis, tempeſtates, grãdines, & alia ſimilia, quæ ſolent aut ſterilitatem, aut fertilitatem efficere, & ſibi timent, aut ſperant, de alimentis proprijs cogitantes; hoc quidem ex ſe malum non eſt: cum enim ſint naturales cauſæ & effectus, non eſt cur vitio detur eorum ſpeculatio, dummodo ſuper omnia diuina prouidentia agnoſcatur; at Diſcipulis hoc ꝓhibet Dominus, quos ſibi ab eo pendere vult, vt nec propter ſterilitatem quamcumque debeant deſperare ab eo alimenta neceſſaria. qui autem in omni euentu certus eſt de alimentis, non eſt cur obſeruet ſuperiorum corporum effectus, & mutationes.

Hæc enim omnia gẽtes mundi quærunt.

COMMENTARIA.

CAuſam exponit, cur Diſcipuli non debeant iſta quærere; ea autẽ eſt ex differentia inter eos, & Ethnicos: gentes, inquit, mundi, id eſt, Ethnici hæc omnia quærunt, id eſt, ſtudium ſuum præcipuum in iſtis terenis collocant, quærentes, quid manducent, & bibant, cæteraque ſimilia; in ſublime ſe tollunt, naturalia obſeruantes elementa, eiſque confidentes: cum enim Dei notitiam nõ habeant, nec quæ ſeculi futuri ſunt, eis ſint reuelata, ad ea, quæ huius mundi ſunt, cõuertuntur. Vos, ergo qui multum ab ijs diuerſi eſtis, & q̃ Diſcipuli mei eſtis, quibuſque reuelata ſunt ſecreta cęleſtia, verique Dei fides data, aliter debetis facere, nec cum eis communicare.

ANNOTATIO LV.

SOlet in Scriptura hoc argumẽti genus vſurpari, nempe à diſcrimine, quod eſt inter fideles & infideles, quorum mores lõge diuerſi eſſe debẽt, ſicut, & profeſſiones. Matthæi 5. Si ſalutaueritis fratres veſtros tantum, quid amplius facitis, nonne & Ethnici hoc faciunt? & cap. 6. Nolite multum orare, ſicut Ethnici faciunt 1. Theſſalo. 4. Nolumus vos ignorare de dormientibus, vt non contriſtemini, ſicut & cæteri, qui ſpem nõ habent. *Argumẽti genus in Scriptura valde vſitatum.* Quod enim malum gentes faciunt, fideles & cauere fortiori vinculo obligantur; ſi autem quid boni faciunt, cumulatius, & perfectius Chriſtianos facere oportet; ac multa quæ illis tolerabilia ſunt, aut aliquam excuſationem habẽt, fidelibus inexcuſabilia ſunt. Quod enim Gentes quædam terrena, & in ſublime tollantur, in ipſis fiduciam collocantes, aliquid eſt, quod quodammodo excuſet, minuſque reos efficiat: Deum enim ignorant ſine notitia, & ſpe cęleſtium ſunt. At fideles, & Diſcipuli Chriſti, qui Deum norunt, qui non ſolum cognitionem, ſed etiam promiſſionem cęleſtium habent, debent à ſimilibus abſtinere, amputando etiam quæ licita, minus tamen perfecta ſunt.

Pater autem veſter ſcit quoniam his indigetis.

COMMENTARIA.

COnfirmat id ipſũ altero argumẽto: Deus, qui Pater veſter eſt, ſcit

vos indigere cibo, potu, cæteriſque ſimilibus, non eſt, cur vos in iſtis, quęrẽdis ſtudium veſtrum, ac operam præcipuam collocetis. Nota efficaciam argumenti: Deus eſt, cui confiditis, non igitur deeſt potentia ad ſubueniendũ: Pater eſt, non igitur deeſt voluntas: ſcit indigentiam veſtram, non igitur illi ineſt ignorantia; omni ergo ex parte ſufficienter prouiſum eſt vobis: nam tria hęc neceſſaria ſunt ĩ eo, cui fidere poſſumus omni depoſita noſtra inquiſitione, vt poſſit, velit ſubuenire, ſciatque indigentiam noſtram, ac quando ſubueniendum eſt: cumque in Deum iſta maxme concurrãt, ipſe enim Omnipotens eſt, quia Deus eſt; vehementiſſime amat, quia Pater eſt; nihil eũ latet, quia omnia ſcit: nolite ergo quærere neceſſaria iſta tẽporalia, nec euentus temporum conſideretis, ſed relinquite curam Deo præcipuam.

ANNOTATIO LVI.

Propoſita ſentẽtia quomodo aptetur expoſitionibus prius adductis.

ISta verba aduerſantur multis expoſitionibus ſupra narratis illius ſentẽtiæ (Nolite in ſublime tolli:) cum enim ſit argumentum, & ratio præcedentis documenti, aut prohibitionis, non poſſunt accommodari, niſi parti illi ſoli, nempe, Nolite quærere quid manduceтis, aut quid bibatis: nã Pater veſter ſcit, quia his indigetis. Alteri autẽ parti, nempe, Nolite in ſublime tolli, ſi ſequamur ſupra dictas expoſitiones non accommodantur: non enim hæc connectuntur: Nolite extolli, nec arrogantes eſſe: quia Pater veſter ſcit, quia his indigetis; ſimiliter non cohærent cũ alijs multis ex narratis; vnde oportebat hanc ſentẽtiam, Nolite in ſublime tolli, iuxta ſenſus illos, poſtponi huic; at vero, cum ſit antepoſita, & hæc ſententia ratio ſit vtriuſque partis, neceſſe eſt illam partem poſteriorem, ſcilicet, Nolite in ſublime tolli, interpretari vt referatur ad priorẽ nẽpe ſtudiũ rerum temporalium, & neceſſariorum: tũc enim optime quadrat: Nolite, inquit, quærere quid manducetis: nec reſpiciatis elementorum, & cęlorum motus, ac euentus, à quibus alimenta dependent; deponite totum hoc, ſatis ſit vobis Patrem veſtrum ſcire vos indigere: prouidebit enim vobis ſine hac veſtra inquiſitione, & obſeruatione, in quocumq; euentu, ſiue ſterilitas ſit, ſiue fertilitas, ſiue proſperum, ſiue aduerſum tempus.

Verumtamen quærite primum regnum Dei.

COMMENTARIA.

POſtquam animos Diſcipulorum à ſtudio, & inquiſitione terrenorum auertit, eos de cęli regione commonet docẽs, quæ ſint præcipua quęrenda, in quibuſque ſtudium, ac cupiditas collocanda: Quærite inquit primo regnum Dei. Venit Chriſtus veterem ſoluturus vitam, ad cęleſtemque, ac veram patriam vocaturus; idcirco cuncta perficit, vt nos à terrenorum ſolicitudine, & appetitu eximat, & ad ęterna trãsferat: propterea enim Ethnicorum meminit: hæc enim omnia, inquit, gentes quærunt, quorum nimirum erga pręſentem vitam labor omnis conſumitur, quibus nulla prorſus cura eſt futurorum, nec cogitatio de cęlo, ideo illa præcipue quærunt; vobis autem non ſic faciendum eſt: quærite ergo primum regnum Dei.

ANNOTATIO LVII.

ILlud aduerbium, primum, non habent Græca multa, nec legunt Tertul. lib. 4. cõtra Marcion. c. 29. Euthymius, nec Ambr. neque Beda; habent tamen plurima latina exemplaria, & eſt apud Matthæum cap. 6. ſiue legamus, ſiue non, ſenſus idem eſt, vt nimirum præcipuum ſtudium noſtrum non ſit in temporalibus, ſed in cęleſtibus: Hæc enim ſunt ante omnia, & ſimpliciter ac abſolute quærenda, & appetenda. Regnum autem Dei in Scriptura plurimas habet ſignificationes: nam ſignificat Chriſtum, Eccleſiam militantem, patriamque cęleſtem, beatitudinemque noſtram æternam. huic autem loco tertia ſignificatio accommodatur: hoc enim regnum quærendum dicitur, de quo Matth. 25. ſcriptũ eſt, Venite benedicti Patris mei, poſſidete vobis paratum regnum à conſtitutione mundi; ſicq; interpretatur Chryſoſtomus hom. 23. cum alijs, cui interpretationi adhæſimus in commentario.

Regnum Dei plures habet ĩ Scriptura ſignificationes.

Et

Et iuſtitiam eius.

COMMENTARIA.

HOc etiam eſt quærendum præcipue, & ei toto ſtudio, ac labore incumbendum, nempe bonis, ac ſanctis operibus, per quę ad regnũ peruenitur: parum enim prodeſt appetere regnum cęleſte, ipſumque inquirere, & in quo poſitum ſit, agnoſcere, niſi ea adhibeamus, quibus illud conſequi valeamus; ea autem ſunt bona opera ex Dei gratia facta, quæ dicuntur iuſtitia regni, quia per ea habemus ius ad regnum: iuſtus enim dignus eſt regno cęleſti: vnde 2. Tim. 4. dicitur: Corona iuſtitię, quam, inquit, reddet mihi Dominus in die illa, iuſtus iudex, non ſolum mihi, ſed & iis, qui diligũt aduentum eius. Hæc iuſtitia eſt quærenda.

ANNOTATIO LVIII.

GRæca non habent (iuſtitiam eius) ſicut nec aduerbium ſuperius (primum:) nec etiam legunt Tertullian. lib. 4. contra Marcionem, cap. 29. Ambroſius, Beda, Euthymius; at multa Latina exemplaria legunt, & habentur à Matthæo, & in emendatis Biblijs retenta ſunt iſta; idcirco ea ſumus interpretati: certum enim eſt à Chriſto prolata, ſiue apud Lucam, ſiue apud Matthęum. Probat hoc verbum (iuſtitiam eius) meritum bonorum operum, per quæ ius habent iuſti ad regnum, quod ideo coronæ, & mercedis nomen habet: per gratiam enim efficimur membrum Chriſti, & filii Dei, & hæredis, inde opera meritũ, & iuſtitiam accipiunt.

Et hæc omnia adijcientur vobis.

COMMENTARIA.

QVærenti ante omnia regnum Dei, & iuſtitiam eius, adijciẽtur temporalia, quæ ad victum, & veſtitũ neceſſaria ſunt: iuſto enim intento, & incumbenti operibus Dei prouidet ipſe Deus: Oculi iuſti ſemper ad Dominum, & ipſe euellit de laqueo pedes eius. Senior fui, inquit Dauid, etenim ſenui, & non vidi iuſtum derelictum, nec ſemen eius quærens panem. Nõ dicitur, dabuntur, ſed adijcientur, quia iſta bona comparata regno Dei, & iuſtitiæ, minima ſunt, & quaſi quę dantur vt corolarium, & additamentum quoddam: hæc ergo adijciuntur; non autem dicuntur quærenda præcipuo loco: non enim creati ſumus, vt edamus, bibamus, & veſtiamur; ſed vt placeamus Deo, & bonis futuris potiamur: cætera perfunctorie curanda ſunt. Attende autem hæc promitti adijcienda, nõ omnibus, ſed quęrentibus regnum Dei, & iuſtitiam eius. Qui quęrit igitur futura, conſequitur præſentia.

Nolite timere puſillus grex.

COMMENTARIA.

RAdicem ſolicitudinis, & inquiſitionis potus, cibi, veſtimentorũ, aliorũq; temporalium amputat; hæc autem eſt timor quidam carnalis, & humanus, quo timet homo, ne ſibi deficiant ea, quibus ad vitam conſeruandam indiget: hic timor eſt, vnde ſolicitudo procedit, & qui facit ſtudium, & diligentiam in ijs conquirendis vehementem. ne ergo timor inſurgeret in Diſcipulis, maxime cum audiſſent ſe de victu, cæteriſque vitę neceſſarijs non debere eſſe ſolicitos, nec ea quærere, cum etiã conſiderarent ſe eſſe in pauco numero, & pauperes, & infimæ conditionis, quos mundus in pretio nõ haberet, idcirco Dominus huic morbo medetur dicẽs: Nolite timere puſillus grex, quaſi diceret, audiſtis ſolicitudinem omnem, ac inquiſitionẽ neceſſariorum vitæ deponendam; cõſideratis paucitatem veſtram, qui vobis ipſis ſubuenire non poteſtis ſine aliorum auxilio, nolite ob hęc timere: expellite cũ ſolicitudine, & ſtudio erga neceſſaria vobis, etiam hunc timorem; vt radice amputata, rami etiã areſcãt. Metaphorice appellat ſuos credẽtes, Gregẽ, qui proprie ouium eſt, & animaliũ; Puſillum aũt, tum propter paucitatem, tum propter abiectionẽ, quæ poterant eos timere facere.

ANNOTATIO LVIII.

Fideliũ cõgregatio cur vocata ſit puſillus grex.

EVthymius, ob vnã ex tribus cauſis, cõgregationem Diſcipulorum ac fideliũ gregem puſillum dictam eſſe cẽſet, aut colſatione ad Angelicam multitudinem: in parabola enim Angelos, nonaginta nouẽ oues, hominem vero, vnam appellauit: hãc cauſam aſſignat Titus Boſtrenus: aut comparatione ad magnitudinem multitudinis infidelium: aut propter volũtariam deiectionem, & humilitatem eorum. Nos addidimus quartam, nempe propter abiectionem conditionis: nam erant omnes ferę plebei, & pauperes. Titus Boſtrenus addit aliam, nempe quia in mundo parui fiebant: qui in voluntaria, inquit, paupertate, facultatemque, quas obtinebant, abdicatione ætatem transfigunt, hi plerumque in mundo parui fiunt. Hæc, cum ſequenti ſententia apud ſolum Lucam legitur, non apud alios Euangeliſtas.

Quia complacuit Patri veſtro dare vobis regnum.

COMMENTARIA.

CAuſam exponit cur timere non debeant; ea eſt, quia complacuit Patri veſtro dare vobis regnum, nempe cęleſte: quod ſi adeo magnam, ac præcellentem rem vobis dedit, dabit vtique neceſſaria, vitæque ſufficiẽtia. Nota autem verborum energiam: ſingula enim timorem quemcunq; humanum propellunt. (Patri) qui habent Deum, qui omnipotens eſt, Patrem, non eſt quod timeant. Rurſus (veſtro) qui diligit, & amore vos proſeq̃t: ſæpe.n. patres irati ſunt in filios, at hic Pater veſter eſt, etiam affectu, & dilectione. Rurſus (complacuit ipſi) non veſtris operibus, non meritis, non dignitate, ſed ſua voluntate, ac beneplacito vocauit vos, & diſpoſuit rem tantam dare. Rurſus (Regnum) non paruum quid, aut vile, ſed regnũ æternum, cuius collatione vileſcunt omnia regna terrena. Demũ (vobis) non principibus, non ſapientibus, nõ diuitibus, ſed abiectis, indoctis, pauperibus. Si ergo tale ſe præbuit Deus erga vos, profecto omnis ratio poſtulat, debere vos deponere omnẽ timorem erga neceſſaria, & ſufficientia ad vitam hanc temporalem. Titus Boſtrenus hoc regnum cęleſtis patrię hereditatem interpretatur.

Vendite, quæ poſsidetis, & date eleemoſynam.

COMMENTARIA.

SEnſus, & cõnexio hæc ſunt, ſi placuit Patri veſtro dare vobis regnũ, depoſito omni humano timore, ne vobis neceſſaria vitæ deficiant, incumbite iuſtitiæ huius regni, ea faciendo, per quę ad ipſum perueniatis; vendite ergo quæ poſſidetis, & pretia ĩ pauperes erogate. Nota non dixiſſe intendite bona opera facere, ſed vendite, quę poſſidetis, & date eleemoſynam, non ſolum quia eleemoſyna vnum eſt ex pręcipuis operibus ad regnum obtinẽdum idoneis, quæq; ad iuſtitiam eius pertinet, vt Pſal. 3. ſcriptũ eſt: Diſperſit, dedit pauperibus, iuſtitia eius manet in ſeculum ſeculi, ſed etiam vt explicaret, quãta fiducia in Deum eſſet habenda, quaſi diceret: Patri regnum vobis dare complacuiſſe, ita vos debet facere ſecuros de ſubuentione in temporalibus, quod volo non ſolum vos ſolicitudinem deponere, & ſtudium abijcere in conquirendis, quæ non habetis, ſed etiam priuare vos ijs, quæ habetis, & omnino Deo Patri fidere, incumbẽdo iuſtitiæ regni. Vt igitur ſimul ad iuſtitiam regni, & ad fiduciã omnem erga tẽporalia in Deo collocandam exhortaretur, idcirco de eleemoſyna habuit ſermonem.

ANNOTATIO LX.

QVod ad verba attinet. Cyrillus lib. 8. de adoratione in ſpiritu, huic ſnĩæ adicit aliam, nempe, Et ecce oĩa proſpere ſuccedent vobis. quod impletũ dicit. Act. 4. vendebãt enim fideles prędia, & domos, & pretia afferebant ad pedes Apoſtolorũ, & diſtribuebatur ſingulis, prout opus erat vnicui-

vnicuique At noſtra exemplaria, tam Græca, quam Latina, non legunt eam ſniam. Non ſolos Diſcipulos præſentes reſpiciebat Dominus, qui parum, aut nihil habebant, quæ vendi poſſent, ſed multos nouit futuros, ad quos ſermonem hunc direxit: vt. n. legimus. Act. 4. fideles illi, qui poſſeſſores erant agrorum, aut domorum, ea vẽdentes afferebant pretia, & ponebant ante pedes Apoſtolorum. Diuidebatur aũt ſingulis, prout cuique opus erat. Cum igitur Diſcipuli præſentes futuri eſſent magiſtri multorum, eos inſtruit, & pro ſe, & pro alijs; poſt hos plurimi extiterunt, qui doctrinam hanc Domini perfectam amplectentes, oĩa ſua vendiderunt, & diſtribuerunt in pauperes, totam fiduciam in Deo collocantes; tunc aũt temporis, qñ hęc locutus eſt Dominus, non omnes Apoſtoli ſe priuarant poſſeſſione rerum: Simon enim adhuc retia, & nauim poſſidebat.

Facite vobis ſacculos, qui non veteraſcunt.

COMMENTARIA.

CVm ad eleemoſynã exhortatus eſſet, quaſi ad iuſtitiã regni, quãta bona operetur eleemoſyna, explicat: Facite, inquit, vobis ſacculos, qui non veteraſcunt. Ecce primum bonũ. Eleemoſyna. n. pauperibus erogata, eſt velut pecunia repoſita in ſacculo, qui non veteraſcit: ibi. n. multum conſeruatur; ſic eleemoſyna, quæ eſt pecunia ĩ pauperibus collocata, perdurat: in conſpectu. n. Dei ſemper eſt, pro nobis orat, clamat, impetrat. Eccleſ. c. 29. Abſconde eleemoſynam in corde pauperis, & hæc pro te exorabit ab omni malo. hoc eſt reponere ĩ ſacculos, qui non veteraſcunt, quod alijs verbis dixit Dominus inferius Luc. 16. Facite vobis amicos de Mammona iniquitatis, vt cúm defeceritis recipiant vos in æterna tabernacula. Et nota illud, vobis: pecunia enim & diuitiæ ſæpe reſeruantur, non ipſi poſſidẽti, ſed alijs, & aliquando in malum habentis, nõ ſic quod in eleemoſynas diſtributum eſt.

Theſaurum non deficientem.

COMMENTARIA.

HOc eſt ſecundum bonum: pecuniæ, & diuitiæ temporales vſu conſumuntur, ac pereunt, & de vno in alterum tranſeunt, at eleemoſyna non ſic: manet enim in cõſpectu Dei, apud eumq; in magno eſt pretio, comitatur hominem, dum viuit, quia à Deo impetrat multa; comitatur in morte, quia defendit ab aduerſarijs; ſequitur poſt mortem, quia mercedem habet in altero ſeculo, quæ ſemper durat. Theſaurus igitur eſt indeficiens, quod Dauid ſignificauit Pſal. 3. Diſperſit, dedit pauperibus, iuſtitia eius manet in ſeculũ ſeculi. Illud primum, diſperſit pauperibus, idem eſt ac facere ſacculos, qui non veteraſcunt; ſecundũ autem, nimirum, iuſtitia eius manet in ſeculum ſeculi, idem eſt ac theſaurus non deficiens.

ANNOTATIO LXI.

EVthymius hoc ſecundum arbitratur eſſe expoſitionem primi, quaſi diceret, hoc eſt, facite ſaculos, qui non veteraſcũt, nempe habere theſaurum non deficientẽ in cęlis. Mihi autem accommodatius viſum eſt, hæc eſſe diſtincta, & prius referri ad pauperes, qui ſunt velut ſacculi, qui nõ veteraſcunt, nec rumpuntur, quia quę dantur pauperibus, conſeruata durant, nec amittuntur in conſpectu Dei, ſuntq; in bonum ſemper dantis; poſterius autem, reſpicit ad mercedem, quam Deus dat pro eleemoſyna; vnde dicitur theſaurus non deficiens: quia magna & copioſa eſt, ob id dicitur theſaurus: & æterna, ideo dicitur non deficiens, iuxta allegatum in commentario: Iuſtitia eius manet in ſeculum ſeculi. *Connexio verborũ præcedentiũ*

In cælis.

COMMENTARIA.

HOc eſt tertium, & quidẽ magni momenti, vt eleemoſyna data in

in terris, fiat theſaurus in cęlis. Si theſaurus iſte eſſet in terra, magnum adhuc profecto eſſet, vt parua pecunia diſtributa pauperibus, conuerteretur in theſaurum etiam in terra; at quod fiat theſaurus in cęlis, vbi nihil eſt ita paruum, quod non ſit ſupra oĩa, quæ ſunt in terra, id certe maximum, & admirabile eſt. Eſt ergo eleemoſyna vt arbor, cuius ſemen minimum iacitur in terra, excreſcit autem vſq; ad cœlos, ibique facit fructus dignos cœlo, & ijs, qui ibi ſunt.

Quo fur non appropiat: neque tinea corrumpit.

COMMENTARIA.

EXponit ſecuritatem theſauri cęleſtis, idq; eſt quartum bonum. Theſaurus iſte cęleſtis non eſt expoſitus periculis, quę patitur terrenus theſaurus: hunc.n. aut fures rapiunt, aut ipſe in ſeipſo corrumpitur, & conſumitur: veſtes.n. pretioſæ, aliaq; multa tinea deſtruuntur, & pereunt; at cęleſtis nulli periculo expoſitus eſt: vnde theſaurus terrenus multas ſolicitudines, anxietates, ac curas adfert domino; cęleſtis vero requiem, & omnem ſecuritatem.

Vbi enim theſaurus veſter eſt, ibi & cor ueſtrum erit.

COMMENTARIA.

CAuſam adnectit, cur debeamus theſaurum hunc in cęlis collocare, quia vbi eſt theſaurus hominis, ibi eſt cor ipſius, népe cogitatio, amor, deſiderium, mens, & voluntatis affectus; ſi igitur theſaurus eſt in terra, totus homo erit in terra, cogitabit, appetet, quæret, ſolicitus erit pro ijs, quæ in terra ſunt; at ſi theſaurus hominis fuerit in cęlo, mentem, voluntatem, totumq; cor conuertet ad cęleſtia, & hoc eſt quintũ bonum eleemoſynæ, nempe auertere cor hominis à terrenis bonis, & transferre ad cęleſtia, vt, licet ſit in terra, conuerſatio eius ſit in cœlo, impleaturq; in eo illud Philipp. 3. Conuerſatio noſtra in cęlis eſt.

Sint lumbi veſtri præcincti.

COMMENTARIA.

COnnectuntur hęc, & ſequentes ſnĩæ cum prioribus in hunc modum, dixerat complacuiſſe Patri Deo dare illis regnum, iuſſeratq; vt oĩbus vẽditis eleemoſynas facerẽt, per quas regnum hoc comparatur, docet nunc non longe abeſſe regnum hoc, monẽs eos debere eſſe iam præparatos, quaſi qui expectẽt Dominum de proximo uenturum. Simul ẽt modum pręparationis demonſtrat: ſint, inquit, lumbi ueſtri præcincti, i. eſtote parati, & remouete impedimenta uitę huius oĩa, ſicut qui ad iter, ſeu ad opus aliquod faciendum ſe diſponunt; pręcingũt.n. lumbos, veſteſq; cõtrahunt, ne impedimento ſint operi, aut uiæ; Sic uos debetis abijcere ea, q̃ retardare uos poſſunt ad adipiſcẽdum regnum cęleſte. Reliqua in annotatione perlege.

ANNOTATIO LXII.

DE connexione huius ſnĩæ cum prioribus diximus in commentario, nunc aũt ſenſus inueſtigandus eſt; non.n. eodẽ modo à Patribus explicatur. Primo loco, quidam lumbos nos carnalem appetitum ſignificare dicunt, quos tũc præcingimus, qñ caſtitate, & continentia reprimimus. Exiſtimant ergo Chriſtum ſuos exhortatũ eſſe ad continentiam contra luxuriam, & carnis appetitum. Sic interpretantur hãc ſnĩam Baſilius in illud Iſa. 15. Lumbus Moabitidis clamat. & Hieron. illud Ezech. 16. cinxi te biſſo. & Gregor. hom. 13. in Euang. & lib. 28. moral. cap. 4. *Senſus verborũ pręcedẽtiũ iuxta dicta Patrum*

Secundo loco, quidã alij generalius interpretantur ſnĩam hanc, dicentes Dominum hiſce verbis reprimere appetitum ab amore rerum ſecularium: vnde non de ſolo appetitu carnis, ſed vniuerſaliter de appetitu, & de affectu erga res huius ſeculi contrahendo ſermo eſt: ſic interpretatur Auguſt. lib. 2. quæſt. Euang. cap. 25. & ſermo. 39. de verbis Dom.

Ter-

Tertio loco, alij per hanc ſententiam ſignificari dicunt, debere nos eſſe expeditos ab impedimentis vitæ huius lacinioſæ, & implicitæ: ſic intelligit Tertull. lib. 4. contra Marcionem cap. 28.

Quarto loco, alij ſic exponūt, nimirum Dominum velle nos hac ſnīa inſtituere, vt animo prompto, & ad quoduis bonū, & laude dignum opus obeundum parati ſimus; ſic explicat Titus Boſtrenus. Hoc autem vr̃ cum Tertulliano conuenire: qui n. remouet impedimenta vitæ, promptus & expeditus eſt ad bene operandum. ſicq; interpretatur etiam Euthym.

Hi oēs doctores ad quandam concordiam reduci poſſunt ſic: vere. n. eſt locutio metaphorica; qui. n. ad opus aliquod ſe præparant, lumbos accingunt, veſteſq; cōtrahunt, vt omne impedimentū abijciant; ſic, qui in regnum cęleſte tendunt, debent impedimenta vitæ huius deponere: & hoc eſt, quod tertia, & quarta expoſitiones ſignificant; Hęc aūt pręparatio maxime fit, cum carnem comprimimus, ne in luxuriā dilabatur, quod in prima expoſitione dr̃, non ſolum hoc, ſed cum noſtros affectus erga res huius ſeculi cohibemus; & diuinis præceptis, ac conſilijs coarctamus: & hoc eſt, quod in ſecunda expoſitione dictum eſt.

Præcinctorum quatuor genera ĩ Scriptura.

Vt autem hęc manifeſtiora fiant, aduertendum eſt in Scriptura legi cingulorum, ſeu præcinctorum genera quatuor. Vnū eſt mortificationis, de quo habe͂t Iudith 4. Vt offerrent, inquit, Deo ſacrificia præcincti ciliciis. & 2. Machab. 10. Deprecabātur Deo præcincti cilicijs. Huius meminit Hieronym. Ierem. 1. & Ezech. 6. & appellat cingulum mortificationis, affirmatq; cingula Eliæ, & Ioānis Baptiſtæ talia fuiſſe. Alterum eſt cingulum viæ, qui. n. iter aliquod, maxime pedites capeſſere volūt, præcingunt ſe; additur. n. robur corpori: de hoc dr̃ Tobiæ 5. inuenit Tobias iuuenem ſplendidum ſtantem, præcinctum, quaſi paratum ad ambulandum. & Ierem. 1. Tu ergo accinge lumbos tuos, & ſurge, & loquere ad eos omnia, quæ ego præcipio tibi. Tertium eſt cingulum militiæ, de quo dicitur Pſal. 117. Præcinxiſti me virtute ad bellum. & Iob 38. Accinge ſicut uir lūbos tuos, & Exod. 12. Renes veſtros præcingetis. Quartum eſt cingulum ſtrenuitatis, qui enim miniſterium, aut opus aliqđ corporis aggreditur, præcingit ſe, ne in veſtimentis impediatur, de hoc dictum eſt paulo inferius in hoc capite: Præcinget ſe & tranſiens & miniſtrabit illis. & c. 17. Pręcinge te, & miniſtra mihi. Horum duorum cingulorum, nempe militiæ, & ſtrenuitatis, meminit Gregor. Nazianz. orat. 2. in Paſcha. Hæc ſunt quatuor cingula, quibus oportet præcingi ſpiritualiter, vt parati ſimus ad regnum cęleſte capeſſendum, & ad recipiendum aduentantem Dominum, ad eaq; nos exhortatur Dominus, qn̄ dicit: ſint lumbi veſtri pręcincti. Qui ergo ſuam carnem domant, ac deſideriis huius ſeculi obſiſtunt, dicuntur præcincti lūbos cingulo mortificationis, ad quod nos excitat Paulus Coloſſ. 3. Mortificate, inquit, membra veſtra, quę ſunt ſuper terrā, immunditiam, libidinem, concupiſcentiā prauam, auaritiam. Qui vero non tm̄ hęc præſtant, ſed ēt bonis operibus incumbūt, & virtutum progreſſus continuos faciūt, quaſi per hæc ad Deum iter facientes, dicuntur præcingi cingulo viæ, de quo Petrus 1. epiſt. cap. 1. inquit: Succincti lumbos mentis veſtræ, ſobrij, perfecte ſperate in eam, quæ vobis offertur, gratiam in reuelationem Ieſu Chriſti, quaſi filij obediētiæ, non configurati prioribus ignorantiæ veſtræ deſideriis, ſecundum eum, qui vocauit vos, ſanctum, vt & ipſi in omni conuerſatione ſancti ſitis. Qui aūt vltra hæc reſiſtunt tentationibus inimicorum, fortiter pugnantes pro lege, pro gratia, pro Euangelio, pro veritate, hi præcincti ſunt cingulo militiæ, de quo Paulus Epheſ. 6. inquit: Accipite armaturam Dei, vt poſſitis reſiſtere in die malo, & in omnibus perfecti ſtare. ſtate ergo ſuccincti lumbos veſtros, in veritate. Qui vero vt omnia hæc præſtent, perfecteq; Deo in omnibus inſeruiant, deponunt, & abijciunt affectum erga res huius ſeculi, ac multi cum effectu dimittunt, & relinquunt, nihil retinentes, niſi quod vitæ neceſſarium eſt, ſolicitudinem omnem horum, quæ impedimento ſunt, propellentes, ad omne opus bonum, & ſecundum Dei voluntatem pręparati ſēper, hi ſunt pręcincti cingulo ſtrenuitatis, de quibus Paulus 2. Tim. 2. Erit vas in honorem ſanctificatum. & vtile Domino, ad omne opus bonum paratum. & 1. Cor. 7. Qui habent vxores, tamquam non habentes, & qui flent, tamquam non flentes: & qui

qui gaudent, tamquam non gaudentes: & qui emunt, tamquam non poſſidentes: & qui vtuntur hoc mundo, tamquã non vtã tur. His modis contingit quempiam eſſe præcinctum: & quamuis omnes tacite, ac virtute comprehendantur in hac Domini ſententia, præcipue tamẽ eſt ſermo de cingulo ſtrenuitatis quo ſe præcingũt ij, qui expectant Dominum parati eſt inſeruire, ac miniſtrare omni abiecto impedimẽto.

Et lucernæ ardentes in manibus veſtris.

COMMENTARIA.

Alterum præparationis præceptum hoc eſt, vt lucernas ardentes teneamus in manibus, quod metaphorice ſignificat expectandum eſſe ſemper Dominum, non quaſi de longinquo, ſed iam iam aduentantẽ. Qui lucernas habent ardẽtes noctu, expectant quidẽ Dñm, quaſi ea nocte venturũ; at qui eas ẽt in manibus tenent, quaſi iam præſentem, & pulſantẽ contemplãtur: quo monemur expectare Dñm, & præparatos eſſe debere ſingulis momentis vitæ, nullamque morã eſſe perſuadendam, cum ſingulis inſtãtibus mori poſſumus, quod Matt. 25. dictum eſt: Vigilate, quia neſcitis diẽ, neq; horam. vigilare ẽt oportet, quia inimicus oĩ tempore contra nos vigilat: aduerſarius enim ſemper circuit quærens, quem deuoret 1. Pet. 5. Vigilandum ẽt ſemper eſt, quia omni tẽpore incumbendum nobis eſt bonis operibus. Gal 6. Bonum facientes non deficiamus: tpe. n. ſuo metemus: nõ deficientes ergo, dum tempus habemus, operemur bonum, nimirum lucernas ardentes in manibus habentes, continuo præparati occurrere Dño. Priori igitur præcepto inducimur ad frænandum affectum, deponendaque omnia impedimẽta; hoc autem poſteriori ad continuam vigilantiam, ac indeficiẽs ſtudium bonorum operum.

Varia lectio ſuperioris ſententiæ.

ANNOTATIO LXIII.

Quod ad literam attinet, in nonnullis exemplaribus Græcis, & Latinis manuſcriptis non habentur illa verba: In manibus veſtris: ſed tãtũ: Et lucernæ ardẽtes. Quam lectionem ſecuti ſunt plurimi Patres, Græci, & Latini, inter quos ſunt Origen. tract. 31. in Matth. Clemens Alex. lib. 2. de pædagog. cap. 9. Baſilius in hom. de non adhęrendo rebus ſecularib. Chryſoſt. ho. 23. in epi. ad Epheſ. Cyril. li. 4. de ador. in Spiritu. Titus Boſtre. & Euthy. in commentario huius loci. inter Latinos autem Tertullianus li. 4. contra Marcion. ca. 29. Cyprianus lib 2. contra Iudæos, num. 19. Ambroſ. ſer. 14. in Pſal. 118. Hilarius in Pſal. 218. lit. num & Auguſt. ſerm 39. de verbis Dom. Alij vero legunt, & interpretantur, inter hos ſunt Hieronymus Ezech. 16. & Ierem. 1. Irenæus lib. 4 ca 70. Gregorius hom. 13. in Euangel. quamuis lib. 28. moral. ca. 4 omittat ea verba, forſan quia ad rem eius tunc nõ erant neceſſaria, ſicut etiam idem Irenæus lib. 4. cap. 72. Noſter autem interpres ſic legit, eaque lectio communis eſt, & in plurimis exemplaribus recepta. Illam ergo ſequimur, exiſtimamuſque eſſe valde accommodatam ... ſignificat enim aduentum Domini iam iam imminentem, & quaſi præſentem: lucernæ enim accenduntur multo ante, at non in manibus tenentur, niſi quando eſt proximus aduentus, & ingreſſus, quod poſtea paulo inferius explicatur, dicitur, Vt cum pulſauerit, confeſtim aperiant ei. Illud, confeſtim, probat lectionem hanc, nẽpe lucernas debere eſſe in manibus ſeruorum, qui ianuam aperturi ſunt. lectio etiam iſta accommodata eſt ſignificationi: indicat enim nos continuam de cæ habere vigilantiam: non enim vitę momentum habemus ſecurum: qui autẽ lucernas habent ardẽtes, poſſunt dormire; at qui in manibus habẽt, nõ dormiunt, ſed vigilãt.

Quid ſit lucernas ardentes in manibus tenere.

Quod autem ad ſenſum ſpectat, Hieronymus Ierem. 1. interpretatur, prædicare Euangelium, eſſe tenere lucernam ardentem in manibus. Gregorius autem homilia 13. in Euang. ſic exponit: Lucernas, inquit, in manibus tenemus, cum per bona opera proximis noſtris lucis exempla monſtramus. Duo ſunt, quæ iubentur, & lumbos reſtringere, & lucernas tenere; vt & munditia ſit caſtitatis in corpore, & lumen veritatis in operatione; nec caſtitas ergo magna eſt ſine bono opere, nec bonum opus aliquid eſt ſine caſtitate. Hæc ille.

Cui

Cui expoſitioni nos conſentimus: vt enim per primum præceptum iubemur cohibere nos à malo, & impedimenta oĩa retardantia à via Dñi remouere; ſic per hoc ſm excitamur ad bene operandum, & fidem, quam mente concepimus, quaque mens vt lucerna ardens eſt, operibus exhibeamus, vt vita ſit conformis profeſſioni. Galat. 5. Si ſpiritu viuimus, ſpiritu ambulemus. Iubemur etiam hoc præcepto continuo inuigilare, & ab otio, ac ſomno negligentiæ cauere, vt diximus in cõmentario.

Aduertendum eſt aũt Cyrillum Alex. lib. 4. de adoratione in Spiritu legere vnũ aliud poſt (lucernæ ardentes (nempe) & calceati in pedibus veſtris) nec tantum legit, ſed interpretatur eum duabus ſnĩjs præcedentibus, at vero non inuenimus textum Græcũ, aut Latinum, in quo ea ſnĩa legatur, forſan oblitus Cyrillus, quod erat Pauli Gala. 6. adſcripſit Chriſto; aut aliqđ aſſecutus eſt exemplar, vbi eam ſnĩam legant.

& vos ſimiles hominibus expectantibus dominum ſuum.

COMMENTARIA.

HOc eſt tertium documentum, & præparatio ad regnũ Dei capeſſendum, vt ſimus in ſpe, & expectatione Domini venturi, à quo præmium, & regnum accepturi ſumus. Diſtinguit ergo tria; lumbos iubet eſſe præcinctos; manus autem tenere lucernas ardentes; hoĩem vero ipſum viuere in ſpe, & expectatione Dñi vẽturi ad retribuẽdum, ac beatificandũ: ſpe.n. ſalui facti ſumus. Rom. 8. Et nõ habemus hic ciuitatem permanentẽ, ſed futurã inquirimus. Hebr. 13. Non igitur exiſtimemus hic, vbi lumbi præcinguntur, & in manibus lucernæ habentur, requiẽ nos habituros, ac mercedem; ſperanda iſta eſt. Dicit ergo, ſimiles eſtote hominibus expectãtibus Dñm. Qui expectant Dñm, deſiderio flagrant aduentus eius: intentum habent animum in eum cogitatione frequenti: patienter ferunt aduerſa, & incõmoda ſpe illius: timent eum offendere, quem iam iam venientem ante oculos habent: facile contemnunt ea oĩa, quæ ad aduentum eius nõ fa iũt: in ijs delectãtur, quæ grata illi eſſe cognoſcunt: vilifaciunt temporalia ſpe æternorum. Eſtote ergo vos ſimiles hominibus expectantibus Dominum ſuum.

ANNOTATIO LXIV.

QVidam hanc ſnĩam diſiungunt à præcedentibus, quaſi non ad eundẽ ſcopum tẽdant. At verò accommodatius oẽs hæ tres connectuntur, vt lumborum præcingendorum, & lucernarum ardentium præcepta tendant ad venturi Dñi præparationem, ſicq; antiqui Patres interpretati ſunt. Vnde hęc tria pręcepta recte Auguſ. ſerm. 39. de verb. Dñi breuiter cõplectens, inquit primum conuenire cum illo, declina à malo; ſecũdum cum illo, fac bonum; tertium, quod ad ſpem æternorum pertinet, cum illo, Inquire pacem, & proſequere illam. Notat ẽt ibidem hęc tria eſſe illa, quæ legimus Act. 24. Docebat, inquit, eos Paulu. de cõtinẽtia, de iuſtitia, & ſpe vitæ æternæ: his namq; ſumma Euangelicę vitæ comprehenditur. Primum, & ſecundũ ſignificauit Petrus. 1. epiſt. 2. Obſecro, inquit, vos, tanq̃ aduenas & peregrinos abſtinere vos à carnalibus deſiderijs, quę militãt aduerſum aĩam, ecce primum. De ſecundo ſubiungit, conuerſationẽ inter gentes habentes bonam. In eadem ẽt epiſt. c. 1. meminit primi, ſecundi, & tertij, licet non eodem ordine: Succincti, inquit, lumbos mentis veſtræ, ſobrij, ecce primum; addit, perfecte ſperate in eã, quæ vobis offertur, gratiam, in reuelatione Ieſu Chriſti, ecce tertium; proſequitur: quaſi filij obediẽtię, non configurati prioribus ignorantiæ veſtrę deſiderijs, ſed ſm eũ, qui vocauit nos, ſanctum, vt in omni conuerſatione ſancti ſitis, Ecce ſecundũ. In eadem ẽt Epiſt. c. 5. meminit eorundem: Sobrij eſtote, inquit, hoc eſt primum; & vigilate. & reſiſtite fortes in fide, hoc eſt ſecundum. de tertio autem proſequitur: Scientes eandem paſſionem ei, quæ in mundo eſt, veſtræ fraternitati fieri; Deus autem omnis gratiæ, qui vocauit nos in ęternam ſuã gloriam in Chriſto Ieſu, modicum paſſos ipſe perficiet. Plenus eſt Paulus iſta doctrina: ſatis

Tria pręcepta ſuperiorib. verbis cõprehẽſa. proponũtur.

ſatis ſit pro declaratione propoſuiſſe, quę dicta ſunt Eſt aũt aduertendũ, his tribus, quamuis communia ſint oĩbus fidelibus, particulari tñ quadam ratione, Dominũ ſignificaſſe Diſcipulis ſuis, quæ erga eos agenda erant, quæq; ipſi poſt eius receſſum in cęlum facturi erant: his.n. tribus exprimuntur. Primo quidem, ſint lumbi veſtri præcincti cingulo viæ. & militiæ, quia mittendi erant per totum orbem terrarum Euangelicæ prædicationis gratia. Matth.28. Euntes in mũdum vniuerſum, prædicate Euangelium omni creaturæ: præliaturi etiam erant contra poteſtates Inferni, & aduerſus Principes huius ſeculi, expellenda.n erat idololatria gentium, pro qua pugnaturi erant contra Diabolũ cum ſuis ſatellitibus, & aduerſus Reges huius Mundi, Luc.11. Dedi vobis poteſtatem calcandi ſerpentes, & ſcorpiones, & omnem virtutem inimici. Recte ergo dr̃ eis, ſint lumbi veſtri præcincti: pręcinguntur enim, qui iter longum confecturi sũt, & qui in prælium proficiſcuntur. Secũdo mittendi erant, vt mundum illuminarent, expulſis mortis erroribus, & aperta vitæ æternę doctrina, vnde Matth.5. dictum eſt illis, Vos eſtis lux mundi, Matth.28. Docete omnes gentes, baptizantes eos in nomine Patris, & Filij, & Spiritus ſancti, docentes eos ſeruare, quæcumq; mandaui vobis. Propter hoc dr̃ eis, ſint lucernæ ardentes in manibus ueſtris, vnde Hierony. Ierem. 1. interpretatur hoc de Euangelij prædicatione: dr̃ enim: In manibus, quia lumen erat hoc communicandum alijs. Tertio vita eorum futura erat perfecta, mirabilis, ac cęleſtis; ideo dr̃, ſimiles eſtote expectantibus Dominum, quod Paulus explicuit Philip.3. Noſtra conuerſatio in cęlis eſt, Addit cauſam: Saluatorem.n. expectamus, quaſi diceret, vitam agimus cęleſtem, abſtractam ab omni deſiderio mundi huius, poſitam in ęternorum ſpe, & contemplatione, & affectu: expectamus.n Dominũ Saluatorem, viuimus in ſpe, & expectatione, ſumus ſimiles ijs, qui expectant Dominum ſuũ. Hæc igitur tria, miſſio, munus, & vita Apoſtolorũ, hiſce præceptis exprimuntur. Conuenit in hac expoſitione nobiſcum Origen. hom.9. in lib. Iud. qui tractans hiſtoriam illam Gedeonis, qñ cõtra Madianitas pugnauit, militibus tenentib. lampades in manibus, allegat hãc ſniam Domini, ſint lumbi præcincti, & lucernæ ardentes, dicens Chriſtum his verbis ſuos inſtruxiſſe Diſcipulos ad quid ſimile præſtandum, vnde ſm Origenẽ ſermo hic eſt de cingulo militię: miſſi ſunt.n Apoſtoli ad militandum contra Diaboli poteſtas.

Quando reuertatur à nuptijs.

COMMENTARIA.

NOn qualicumq; modo uult Diſcipulos expectare Dominum, ſed uenientem cum lętitia, & gaudio, liberalem, ac beneficium, quales ſolẽt ſponſi domũ redire: munera.n. ac dona largiũtur ſeruis; ita eſt expectãdus Chriſtus. Confertur aũt Chriſtus in ſuo ſecundo aduentu reſpectu ſeruorum, & eorum, qui ipſi miniſtrarunt, ſicut ſponſus reuertens à nuptijs: nuptiæ.n. celebratę ſunt Chriſti cum Eccleſia in ſua aſcenſione, ſponſalitia autem in incarnatione. Perfectam autẽ huius rei explicationem ſequens annotatio habet.

ANNOTATIO LXV.

EXiſtimo, ſicut diſtinctus eſt ſtatus Eccleſię militantis, & triumphantis, ita ẽt Chriſtum caput Eccleſię, diſtinctam habere rationem reſpectu vtriuſque: nam ad militantem, rationem habet ſpõſi, & vnio ipſius cum Eccleſia in hoc ſtatu confertur ſponſalitio; ad triumphantem vero, rationem habet viri; & unio comparatur nuptiis & matrimonio: nam ita vnitur cum ſingulis iuſtis iſtius Eccleſię partibus, vt amplius ſeparari non poſſint: ibi.n. nõ eſt peccatum, nec gratiæ amittendę periculũ: idcirco, quia Chriſtus per ſuam aſcenſionem aſcendit ad triumphantem, dicitur nuptias ibi celebraſſe; cumque ſecundo aduentu veniet, à nuptiis dicitur reuerti. Hanc diſtinctionẽ indicat Parabola Matt. 25. de decem Virginibus: Ecce, inquit, ſpõſus venit; dicitur ſponſus, quia virgines tunc in militanti Eccleſia erant; additur, & quæ paratæ erant, intrarunt cum eo ad nuptias. Ecce nuptię in triumphanti ſunt Eccleſia, ad quas euocantur iuſti, qui ex hoc mundo in cęlum euehuntur.

Chriſtus caput eccleſiæ militantis, & triũphantis.

Vt,

Vt, cum venerit, & pulſauerit, confeſtim aperiant ei.

COMMENTARIA.

PRoſequitur explicare, quam diligens debeat eſſe expectatio, nimirum vt, cum Dominus reuertens à nuptiis domũ venerit, & pulſauerit, ſine mora vlla, aut dilatione aperiant ianuam; nõ ſicut ij ſerui, qui in lecto iacent, & impræparati ſunt, qui Dominum pulſantem expectare faciunt, tuncq; incipiunt ſe præparare, cũ Dominus pulſat. Significat Chriſtus ſuos non debere differre opera bona facere ad vitæ extremum, ſed continuo vacare, & incũbere rectis operationibus, vt qua venerit hora inueniat bene operantes, & non ſit neceſſe tunc ſe ad ſtudium nouum boni operis conuertere: in hora.n.mortis, licet locus ſit pęnitentiæ, tamen id rarum, difficile, & periculoſum eſt.

Beati ſerui illi, quos, cum venerit dominus, inuenerit uigilantes.

COMMENTARIA.

PRæmium explicat eorum, qui inuenti fuerint vigilantes, cum Dominus pulſauerit, nempe quorum lũbi fuerint præcincti, & qui lucernas habuerint in manibus ardentes, & ſimiles extiterint expectantibus Dominum reuertentem à nuptiis: præmiũ aũt eſt beatitudo: beati tales erunt; ſi autem beati, omni bono replebuntur, & ab omni malo protegentur, quo maius nihil eſt.

Amẽ dico vobis, quod præcinget ſe, & faciet illos diſcumbere, & tranſiens miniſtrabit illis.

COMMENTARIA.

EXponit beatitudinẽ hanc, & perſeuerat in eadem metaphora, cœnam, inquit, lautiſſimam, & honorificentiſſimam, & in ęternum duraturã dabit illis. Honorificentiſſimam quidem, quia ipſe Dñs eſt, qui præcinget ſe, ſicut miniſtri ſolent facere, & illis miniſtrabit. Lautiſſimã, quia tranſiẽs miniſtrabit, non ſolum quia diſcurret ſingulis miniſtrando, ſed ẽt quia multiplicia fercula porriget, & hæc quidẽ pro ſingulorum meritis. In æternum verò duraturam, quia faciet illos diſcũbere. Significatur beatitudo, q̃ Deus ipſe ſeipſo donat, continuis, ac indeſinentibus, perpetuiſq; bonis, ac deliciis affluentem. Hanc dr̃ pręcinctus miniſtrare, quia nemo iuſtorum, ſeu beatorum Deum comprehendit, ſed quaſi præcinctum videt: incõprehẽſibilis.n. eſt ab intellectu creato. Dr̃ ẽt tranſiẽs miniſtrare, non ſolum ob cauſam dictam, quia multiplicia, & indeſinẽtia fercula, & delicias donat, ſed quia pro ſingulorum meritis ſingulis præmia diſtribuit. Dr̃ aũt miniſtrare, non q̃d ſerui, aut famuli munus ibi ſuſcipiat, ſed vt explicet ſeruos ſuos ad ſupremã, ac mirabilẽ dignitatẽ prouectos, quę ſuperat omnem huius ſeculi principatum, iuxta illud pſal. 138. Nimis honorificati ſunt amici tui Deus, nimis confortatus eſt principatus eorũ.

ANNOTATIO LXVI.

TItus Boſtrenus explicans illud, trãſiẽs miniſtrabit illis, interpretatur dictũ, quia pro meritorum ratione Deus ſoluet præmia: nam etſi menſam varijs donorũ, & gratiarũ ferculis magnifice inſtructã, oĩbus promiſcue appoſitu us ſit; attamẽ, pro exhauſtorum laborum quantitate, ſingulis alias, & alias delicias apponet. Hæc ille. Euthymius illud, præcinget ſe, dictũ putat, quia iuſtitiam in diſtribuendo ſeruabit, quod verum eſt; exiſtimo tamen id etiam poſitum ob cauſam in commentario poſitam, & explicatam.

Et ſi in ſecunda vigilia, & in tertia vigilia venerit, & ita inuenerit, beati ſunt ſerui illi.

COMMENTARIA.

SIgnificat incertam mortis hoĩum, & aduentus Chriſti horã eſſe, vnde oportet continuo vigilare: aliq̃n.n. ſecunda, aliq̃n tertia, aliiſq; vigilijs venit,

nit, id eſt, diuerſis vitæ tẽporibus; beati ergo illi ſunt, quos, quacumq; venerit vigilia Dominus, inuenit vigilátes, & bonorum operum ſtudio incumbẽtes. Erat apud Hebræos nox diſtincta in vigilias quattuor, ſingulęq; tres horas continebant, per quas vitæ tẽpus deſignatur: tempus.n. præſens nocti comparatur; quia fide, quæ obſcura notitia eſt, ambulamus: quod dicitur de his duabus vigilijs, idem de aliis intelligi voluit. Incertitudo aũt mortis perpetuam, & indefinẽtem vigiliam toto tempore vitæ poſtulat.

ANNOTATIO LXVII.

Vigiliarum iſtarum explicatio.

BAſilius hom. de non adhærendo rebus ſecularibus, ex his Domini ſententiis deducit omni tẽpore debere nos eſſe præparatos morti: Oportet, inquit, nos quotidie ad migrandum ex hac vita paratos eſſe, & nutum Domini fixis oculis expectare. Sint, inquit, lumbi veſtri præcincti, & lucernæ ardentes, & vos ſimiles hominibus expectantibus dominum ſuum, quando reuertatur à nuptiis, ut venienti, ac pulſanti confeſtim aperiant. Hęc ille. Titus Boſtrenus has vigilias duobus interpretatur modis, ſic inquiens: Primę ſtationis vigiles eos exiſtimari licet, qui quod cęteris accuratiorem vitæ rationem tenuiſſent, bonorumque operum ſtudio præ aliis excelluiſſent, primi ordinis mercedem conſecuti ſunt. Secundę vero eos, qui infra primorum gradum conſtiterunt. Tertiæ autem, qui his adhuc obſcurius vixerunt. Sũt qui primam, ſecundam, & tertiam vigiliã ad diuerſas ętatum qualitates referant, & primam adſcribunt pueris infra pubertatis annos adhuc conſtitutis: ſecundam iuuenibus adhuc adoleſcentibus: tertiam adultæ, firmatæque ætatis viris. Hæc ille. Dices, cum quattuor ſint vigiliæ noctis, cur non meminit quartæ? Reſpondeo, quia rariſſimi ſunt, qui ad extremum vitę differentes bene operari, inueniuntur ita facientes, ne etiam pigros faceret, ſi eius meminiſſet.

Hoc autem ſcitote, quoniam ſi ſciret Paterfamilias, qua hora fur veniret, vigilaret vtique, & non ſineret perfodi domum ſuam.

COMMENTARIA.

SImilitudine quadam exhortatur eos ad adhibendam uigilantiam ſupradictam, ea autem eſt: Si paterfamilias ſciret quando fur uenturus eſſet, utique uigilaret, et impediret domum ſuam perfodi à latrone; eſſetq; imprudentiſſimus, ſi id non faceret, imprudentiæq; ſuæ pœnã pateretur: fur.n. ſurriperet quæcumq; domi inueniſſet. Ex hac ſimilitudine deducit, quid Diſcipuli facere deberent, ut in ſequenti ſentẽtia explicatur. Chriſtus diem aduentus ſui comparat furis aduentui ob duo. Vnum eſt, ut oſtendat incertum, & inexpectatum fore: ſummum.n. ſtudiũ eſt furibus, ut inexpectati ſurrepant; ideo intempeſta nocte inſidias ſtruunt, qñ putãt uniuerſam domum alto ſomno oppreſſam. Alterum eſt, ut ſignificet detrimentum, quod patiẽtur illi, quos Dominus imprępáratos inuenerit, ſicut patiuntur, quibus fur inexpectatus aduenit. Illud autem, hoc ſcitote, dictum eſt ad excitandum animos Diſcipulorum ad ſimilem uigilantiam adhibendam.

ANNOTATIO LXVIII.

Aduentus Domini aduentui furis cõparatus.

SImilis parabola habetur apud Mattheum cap. 24. hinc Apoſtoli aduentum Domini furis aduentui compararũt: Paulus enim 1. Theſſal. 5. Vos, inquit, fratres non eſtis in tenebris, vt vos dies illa tamquam fur comprehendat. Petrus etiã 2. epiſt. 3. Adueniet, inquit, dies Domini vt fur. Quod autem ad literam ſpectat, poteſt eſſe duplex ſenſus, aut de præterito, nempe de eo, cuius domus iam eſt perfoſſa, qui, ſi ſciuiſſet aduentum furis, vtique vigilaſſet, & non ſiuiſſet perfodi domum; aut etiam de futuro, ſcilicet, ſi Pater ſciuerit aduentum furis, non ſinet perfodi domum, ſed vigilabit. Vterque ſenſus eſt accommodatus, & ad rem ipſam facit.

Et vos eſtote parati; quia qua hora nō putatis, Filius hominis veniet.

COMMENTARIA.

COncludit ex parabola, eſtote etiā vos parati, & vigilate, & ſubdit cauſam à maiori: ſi enim paterfamilias ſciens certum aduentum furis, vigilaret, vos, quibus incertus eſt, ſinguliſq; horis euenire poteſt, debetis multo magis vigilare: qua .n. hora non putatis, id eſt, vobis ignorata, & incognita, Filius hominis veniet.

ANNOTATIO LXIX.

SEntentia hæc de aduentu Domini ſecūdo procedit, quando venturus eſt iudicare genus humanum, quamuis accōmmodetur etiam ſingulis hominibus, quorū dies mortis incertus eſt, diciturque Dominus venire quo ad effectum. à ſingulis enim ratio exigetur, & factorum præmium, aut pęna reddetur. Eſt autem vitium hoc imprudentię, & ſtultitiæ, quo non prouidet homo, quæ futura ſunt, tanti momenti cum ſint. Vnde Eccleſiaſt. 7. ſcriptum eſt: Noli eſſe ſtultus ne moriaris in tēpore nō tuo; ille autem moritur in tēpore non ſuo, qui moritur impræparatus, & quando nō cogitabat: qui enim ſemper moriturum ſe cogitat, & in ſingulas horas præparatus eſt, moritur tempore ſuo. Notat aūt Chryſoſto. hom. 78. ſimilia verba apud Matthæū ponderans, totam hanc ſimilitudinem ad erubeſcentiam deſidię hominum dictam eſſe: inquit enim ſic: Hæc ad erubeſcentiā deſidiæ mihi dicta videntur; maiorem enim diligentiam habent furem expectantes, quā nos ſalutis animæ: vigilant enim tunc, ne aliquid ſibi ſurripiatur, nos autē, quāuis certo ſciamus venturū Dominum, non perſentiamus, neq; ita vigilamus, vt poſſim⁹ non impræparati ex hac uita diſcedere. Hæc, & alia ille.

Ait autē ei Petrus: Domine ad nos dicis hanc parabolam, an et ad omnes?

COMMENTARIA.

SCiens Petrus quaſdam parabolas Diſcipulis electis aptari, quaſdā vero communiter omnibus, merito de tota hac parabola, Sint lumbi veſtri præcincti, vſque ad vltimam ſentētiā, īterrogat, an pro ipſis ſolis, an pro omnibus etiam in Chriſtum credentibus ſit prolata. Quid autē permouerit Petrum ad id interrogandum, ſequēs annotatiō declarat.

ANNOTATIO LXX.

QVid autem mouerit Petrum ad hanc interrogationem, inueſtigant recētiores. Quidam aūt eorum exiſtimant Petrū ſolicitum, ne ex hoc Chriſti mandato neceſſe haberet plus, quam alios hoīes, oneris, & moleſtiarum ferre, id petiiſſe. audiebat .n. Chriſtum ſummam vigilantiā exigere; ex quo ſequitur ex vitio proceſſiſſe hanc interrogationem. Iſta reſponſio parū accōmodata eſt, nihilq; veritatis habet, ſciebat enim Petrus cum Diſcipulis, ſe ad altiora vocatum ſupra cęteros homines, vnde & reliquerant omnia, vt Chriſtum ſequerētur, quod cæteri non fecerant; non ergo ignorabat ad plura, ac grauiora ſe teneri; nec moleſtum illi erat grauiora ſubire ſupra alios pro Chriſto, qui dixit, etiamſi alij ſcandalizati fuerint, ego numquam ſcādalizabor.

Cur Petrus de hac parabola ſic interrogauerit Dominum.

Quidam alij recentiores reſpondēt, Petrum ſciuiſſe ſe cum Diſcipulis uocatū, electumq; eſſe ad officium patrisfamilias, cuius officium eſt domui cuſtodiendæ inuigilare, ideo interrogat, an ſibi ſoli cū condiſcipulis hæc, an potius etiam omnibus dicta ſint. Hæc autem reſponſio non uidetur ſoluere difficultatem dubitationis, nec ſatisfacere.

Poſſet alicui uideri huius interrogationis alia cauſa, nempe, nōdum .n. Petrus intelligebat Chriſti aduentum ſecundū, idcirco eius primum aduentum conſiderans, & animaduertens, ſe iam cum condiſcipulis Dominum aduentantem excepiſſe, arbitrabatur hæc nō tam ipſis, quam alijs, qui Chriſtum nondū receperant, nec in eū crediderāt, conuenire; ideircō interrogat ſi forſan a Chriſto aliquid, quod ipſe non intelligebat, audiret. Huic aūt obſtat textus Euangelicus: dicendum enim tunc erat, ad nos dicis hanc parabolam, an ad alios? Cum autem dictum ſit, an etiam ad omnes?

XXx

nes? nempe non ad nos ſolos, ſed etiam ad cęteros nobiſcum, non ſeparauit, nec excepit ſe Petrus ab hoc mandato, ſed cupiebat ſcire, an ſolis ipſis, an omnibus ſimul, nempe credentibus in Chriſtum datum eſſet.

Idcirco dicendum eſt, cum nouiſſet Petrus ſe cũ Diſcipulis prędicaturum eſſe cęteris Chriſti Euangelium, ac doctrinam, iã que id expertus eſſet, cum miſſus fuit cum aliis ad prædicandum, idcirco ſcire cupit, an hæc Chriſti mandata ſint ſibi cum omnibus communia, ut, ſi talia eſſent, ipſe cæteris omnibus prædicaret, ac annunciaret, vt poſtea fecit, & ſcripſit. Huic reſponſioni conſonant ſequentia.

Dixit autem Dominus.

COMMENTARIA.

RESpondet Dominus Petro, non quidem expreſſe, ſed tacite, & reſponſio eſt, eos non ad ea ſolum, quæ in parabola ſunt ſignificata, teneri, ſed ad alia maiora, vtpote qui diſpenſatores ſint, & aliorum cura eis ſit demandata, & ad quos ſpectat ſeruare illa omnia, & aliis ſeruanda tradere. Hæc aũt noua quadã parabola de fideli, & prudenti diſpenſatore docet.

ANNOTATIO LXXI.

QVidam recentiores exiſtimant Dominum non reſpondiſſe Petri interrogationi, quia uitioſa erat, uti in annota. præcedenti retulimus ex quorundam ſententia; erant tamen iſti: non .n. interrogationis cauſa ea eſt, quam illi putabant, immo non priuat Chriſtus Petrum reſpõſione, & quidem copioſa, dum docet, quid ipſi amplius cæteris debeant obſeruare, qui nõ pro ſe, ſed pro aliis etiam inuigilare teneantur. Euthymius arbitratur Chriſtũ ſignificaſſe parabolam dictam eſſe de ipſis Diſcipulis. At uero accommodatius Ambroſius cenſet Parabolam, de qua Petrus interrogat pro omnibus dictam, quæ uero ſequitur pro Apoſtolis, & ijs, quibus aliorum cura incumbit: reſpondet.n. Chriſtus non ad prædicta, ſed ad alia etiam maiora teneri. Hoc autem in expoſitione ſequenti fiet manifeſtius.

Quis, putas, eſt fidelis diſpenſator, et prudens, quem conſtituit Dominus ſuper familiam ſuã, ut det illis in tempore tritici menſuram?

COMMENTARIA.

REſpondet Chriſtus Petro, eos nõ ſolum quæ dicta ſunt, ſed adhuc maiora ſeruare debere: nam priora sũt communia cum ſeruis omnibus; at ipſe Petrus cum Diſcipulis non ſimpliciter erant ſerui, ſed primarii ſerui, quibus aliorum cura demandata eſt. dicit igitur per parabolam: Quiſnam eſt diſpenſator fidelis, & prudens, quem cõſtituit Dominus ſuper familiam ſuã, id eſt, ſuper alios ſeruos, ut diſtribuat eis menſuram tritici ſuo tempore debito, quaſi diceret, Vos eſtis ſicut illi diſpenſatores ſerui, fideles, & prudẽtes; fideles, id eſt, voluntatem Domini facientes, & quę impoſita ſunt ab illo exequentes; prudentes uerò, qui diſponunt omnia debitis ſuis temporibus, & iuxta perſonarum qualitatem faciunt; quos Paterfamilias conſtituit, vt curam aliorum ſeruorum gerant, & debitum, ac neceſſarium cibum opportune diſtribuant: non igitur ſolum pro uobis inuigilandum eſt, ſed etiam pro aliis. Vtitur autem Dominus interrogatione ad commendandum, & magnificandum talem dipenſatorem: habet.n. hæc interrogatio quãdam excellentię ſignificationem, quæ ſequenti ſententia indicatur: Beatus, inquit, eſt, & ſuper omnia bona conſtituetur. Forſan autem ſingulari utitur numero, ad indicandum Petri primatũ ſuper omnes. Eſt autem prælatorũ pabulo ſpirituali multiplici ſubditos paſcere.

ANNOTATIO LXXII.

Cop. ſiue explicantur uerba Lucę præcedentia.

HAnc parabolam refert ẽt Matthæus alio quidem tempore dictã à Dño, ibi aũt dr: Quis putas eſt fidelis ſeruus? hic autẽ, Diſpenſator: oportet tñ utrobiq; intelligere

gere de ſeruo primario, qui ſuper alios ſeruos conſtituitur, vt curam illorum gerat, ideo & ſeruus, & diſpenſator dr̄. Apud Matthæum autem verbū (conſtituit) eſt præteriti temporis: apud Lucā aūt in nonnullis Græcis, & Latinis exemplaribus eſt futuri, ſenſus tñ non mutatur. Illud autem, familiam, Grece τεραπείας, famulorum, ac ſeruorum eſt, non filiorum, quod etiā paulo inferius declaratur: dicitur enim: ſi ſeruus ille incipiat percutere ſeruos, & ancillas, quo ſignificat hanc dici familiam. quidam vertunt famulitium. Illud autē: Tritici menſuram Græce σιτομέτριον, id eſt, cibum, ſeu frumentum demēſum ſignificat, quaſi ſingulis menſibus, aut certis tēporibus ſeruis pro ſuo uictu diſtributum: nā σῖτος Grece aliquando frumentum, aliquādo mutato genere quēlibet cibū ſignificat. Matthæus habet (ut det illis cibum in tempore.) Erat autem diſpēſatoris munus, ſingulis ſeruis debitis temporibus demēſum diuidere frumentum, aut cibum. Interpres vertit triticum. Refert autem Donatus in Phormionē, ſeruos quaternos modios frumenti accepiſſe in ſingulos menſes, idque vocari demenſum. Hæc quoad verba dicta ſint.

Quod ad rem ſpectat, qualitatibus primarij ſerui explicat Dominus, quales eſſe debeant, qui in Eccleſia aliis reficiuntur, vt eorum gerant curam. Diſpenſatores.n. ſunt, vt intelligant non eſſe ſe dominos. 1. Corin. 3. Sic nos exiſtimet homo quaſi miniſtros, & diſpenſatores. 1 Pet. 5. neque ut dominantes in cleris. Præterea fideles eſſe debent, nēpe Domino, vt iuxta ipſius præſcriptum omnia diſponant, non quod ſuū eſt, ſed quod Domini quærentes, idque faciant, quod Dominū velle eos facere ſciūt. Hæc eſt illa fidelitas Pauli 2. Thim. 4. Fidē ſeruaui. Ruſus prudentes, vt diſtinguant tempora, perſonas, circumſtantias, omniaque ordinate exequantur. Eſt autem multis modis prudentia obſeruanda Prælatis in paſcēdo populo: non.n. idē modus erga omnes eſt tenendus. Demum diligentes, & vigilantes eſſe debent, vt operi incumbāt. 2. Tim. 4. Tu vero vigila, in omnibus labora. Hæc ſingula proſequi longum eſſet, & ab inſtituto nimium recedere.

Cur Xp̄s interrogauit Quis putás, &c.

ANNOTATIO LXXIII.

CHryſoſ. hom. 78. in Matth. notat Chriſtū interrogaſſe non ex ignorātia. Quis putas, īquit, eſt ſeruus? ſed ne curioſius Diſcipuli interrogarent; aut vt raritatem talium ſeruorum indicarēt: raro.n. tales inueniuntur. Poſſemus hæc eadem huic Lucæ loco applicare; ego uero exiſtimo uſum eſſe interrogatione ob eam cauſam, quę in commentario eſt expreſſa: ſimiliſq; eſt illa locutio ſupra cap. 1. Quis putas puer iſte erit? admirationis eſt, & magnæ cōmēdationis ſnīa. Notat ēt ibidē Chryſoſtom. non doctoribus ſolā hanc parabolā conuenire, ſed ēt diuitibus, qui ſunt diuitiarum diſpēſatores. At accōmodatius Hilar. can. 27. in Matth. & Ambroſius hoc loco eam de prælatis interpretantur, vt in commentario diximus. Illa aūt duo, nempe (fidelis, & prudens) recte Chryſoſtomus explicat: Fidelem, inquit, appellat, quia nihil ex rebus Domini ſibi attribuit, nec īcaſsū quidquam expendit. Prudentē autem, quia diſpenſare nouerit: opportune ſiquidem utraque re nobis opus eſt, ne ſcilicet quę Domini ſunt ad proprios uſus rapiamus, & ut opportune omnia diſpenſemus: nam ſi alterum horum abſit, eius abſentia alterū omnino claudicat. Hæc ille. quæ quamuis diuitibus applicet, Prælatis etiam accommodari conuenienter poſſunt.

Beatus ille ſeruus, quem cum uenerit Dominus, inuenerit ita facientem.

COMMENTARIA.

ECce præmium diſpenſatoris fidelis ac prudētis qui dat familię Domini in tēpore menſuram tritici: Beatus, inquit, ſeruus ille, quē Dominus veniens inuenerit ita facientem, vt dictum eſt. Non autem dicitur ita feciſſe, ſed facientem, quia oportet in incœpto bono perſeuerare uſque ad diem, & horam aduentus Domini. Multi fecerunt, at quia non perſeuerarunt, Dominus non inuenit eos facientes, ideo nec beatos effecit. Beatitudo promittitur illi, danda in Domini aduētu. Quē autem prius diſpenſatorem, nūc ſeruū appellat, vt intelligat diſpenſatorem ēt ſeruum eſſe, ſupra alios tamen conſeruos conſtitutum.

Vere dico uobis, quoniã ſupra omnia, quæ poſſidet, conſtituet illum.

COMMENTARIA.

MAgnitudo præmij exprimitur, vt maiori labori maior etiam reſpondeat merces, erit ergo beatus, nõ quouis modo, ſed excellenti: cõſtituet enim eum Dominus, non ſuper cõſeruos, vt prius, ſed ſuper omnia, quę poſſidet. Sub quibus verbis parabolicis Chriſtus ſignificat magnitudinem, & excellentiam præmij, & beatitudinis, quam confert Prælatis fideliter, prudẽter, ac diligẽter munus eis impoſitum implẽtibus. Recte autem ſimilitudo pro edit: nã Deus beatificat ſui fruitione: beatitudo enim in viſione, ac fruitione eſſentiæ diuinę, eiuſq; perfectionis poſita eſt, ideo dicitur ſuper omnia bona ſua.

Quod ſi dixerit ſeruus ille in corde ſuo: Moram facit dominus meus ueni re: et cæperit percutere ſeruos, & ancil las, & edere, & bibere, & inebriari.

COMMENTARIA.

NOn ſolum præmio, ſed etiam pęna exhortatur Dominus ſuos ad vigilantiam, & ad perfectum adminiſtrationis munus exhibẽdum, propterea deſcribit vitam mali diſpenſatoris, ac pœnam ei inferendam. Malus ergo diſpenſator primo quidem vitæ longitudinem ſibi promittit, ac in corde ſuo cogitat Dominum non ita cito venturum; deinde huic peſſimo fundamẽto nixus, ac cõfiſus, eos, qui ipſi curæ traditi ſunt, male tractat, cõſeruos, & ancillas percutiens: ſibi autem indulget, bibendo, edendo, ſe inebriando, quodque alijs erat diſtributurus, in luxum proprium cõuertendo. Sic ſe gerit iniquus diſpenſator, quod alijs verbis Ezechiele. cap. 34. ſignificauit de malis paſtoribus, ſic dicens: Væ Paſtoribus Iſrael, qui paſcebant ſemetipſos; nonne greges à paſtoribus paſcuntur? lac comedebatis, & lanis operiebamini; & quod craſſum erat, occidebatis. gregẽ aũt non paſcebatis: quod infirmũ fuit, non conſolidaſtis, & quod ægrotũ, nõ ſanaſtis: quod cõfractum erat, non alligaſtis. Hæc & alia ibi. Profecto, qui ſibi longam vitam promittit, ac Dominum tardaturum perſuadet, omne ſcelus cõmittendi periculo ſe exponit, ſicut ecõtrario, omni bono incũbit, qui Dominum iam iã aduentantẽ cogitat.

Veniet Dominus ſerui illius in die qua non ſperat, & hora, qua neſcit.

COMMENTARIA.

ECce pœna mali illius diſpenſatoris, correſpondens ipſius vitę: Primo quidẽ ille morã facturũ Dominũ confidebat, veniet igitur Dominus inopinato, rapietq; talẽ ſeruũ de hoc mũdo, die, quã non ille ſperabat, & hora, quã ignorabat, hoc eſt, inueniet illum impræparatũ; quod magna profecto pœna eſt, ac radix & initium tormentorum ęternorũ, cũ homo, qui uitijs incumbit, & imprę paratus inuenitur, & ab hoc ſeculo ſic euocatur. Et nota duo ſimul, nẽpe diem, & horã: ſunt.n. qui, etſi diem ignorant, non tñ horã, id eſt, ſunt qui vitam ſibi perſuadũt lõgam, tñ morti proximi cogitãt Dñi aduentum, & reſipiſcunt, quod magnũ Dei beneficiũ eſt. Alij vero, qui vſque ad extremũ inſtans aduentũ non animaduertunt, corripiũturq; in peccatis à Dño, hi nec diẽ, nec horã nouerunt, hæcq; eſt pęna ſerui mali. Illud hora, quã neſcit, idẽ eſt, quod non cogitare de Domini aduẽtu, ẽt in vltimo vitæ.

Et diuidet eum.

COMMENTARIA.

PRoſequitur pęnã mali ſerui exprimere. quẽ ergo Dñs impræparatũ inueniet, diuidet, i. ſeparabit, & ꝓcidet a ſe, excludendo eum a numero ſeruorũ ſuorũ, & de familia ſua: hoc eſt illud, quod apud Matth. in alia parabola dictum eſt: Diſcedite a me maledicti.

ANNOTATIO LXXIV.

Pars qd hoc loco ſignificet ORigenes lib. 2. Periarchon. cap. 11. interpretatur ſic: Diuidet à dono Spiritus ſancti; diuidet etiam à conſortio, & cuſtodia Angelorũ. Hilarius can. 27. in Matt. interpretatur ſic: Diuidet eum à bonis promiſſis. Hieronymus autem Matth. 24. Separabit, inquit, à conſortio Sanctorum. Euthymius vero, ſeparabit eum à dignitate. Hæc omnia vera ſunt; tamen prima omnium ſeparatio, à qua cæteræ emanant, ea eſt, qua reprobatus ab ipſo Deo, & Chriſto ſeparatur, quia gratia, donis, & omnibus ſpiritualibus bonis, ac virtutibus, diuinis auxiliis, ac ſpe omni ſalutis priuatur. Hinc ſeparatur ab Eccleſia, à conſortio fidelium, ac Sãctorum, tam hominum, quã Angelorũ: hinc manet ſine Dei viſione, ac fruitione promiſſa bene operãtibus, excluſus à regni cœleſtis hæreditate. Diuidet ergo eum Dominus primo à ſe, ſecundo à corpore ſuo, quod eſt Eccleſia militans, & triuphans; tertio à beatitudine cœleſtis regni promiſſa hæreditate. Hæc diuiſio eſt omnium malorũ peſſimum: priuari enim Deo in ſempiternum eſt ſupra omnia tormenta, ac mala pœnæ.

Partemq; eius ponet cũ infidelibus.

COMMENTARIA.

HÆc etiam eſt pœna infligenda malo diſpenſatori, non ſolum diuidet eum Dominus, ſed etiam ponet eius partem cum infidelibus, id eſt, cũ infidelibus coniunget, eidem cum illis pœna, & tormento puniendum. Quod Matthæus cap. 24. explicat dicens: Ibi erit fletus, & ſtridor dentiũ; ſeparatus ergo, ac diuiſus punietur. Infideles hic dicuntur, qui Domino fidelitatem non ſeruant.

ANNOTATIO LXXV.

ORigenes lib. 2. Periarchon. ca. 11. partẽ interpretatur animam, quę diuidit à donis Spiritus, & ab Angelorũ cuſtodia, & mittitur in ignem Inferni. Euthymius apud Matthæum dupliciter interpretatur partẽ. Vno modo ipſummet ſeruum, qui cum diuiſus ſit, pars appellatur. Altero modo, partem, id eſt, ſortem eius: ſunt. n. ſortes diuerſę iuſtorum, & impiorum, hœdorum, & agnorum; collocabit ergo inter hœdos, & damnatos. Alii partem intelligunt, portionem, ſeu mercedem. hanc enim dabit Deus ſeruo huic, quam dare ſolet infidis ſeruis, & qui fidem Domino nõ ſeruarunt. Si de aduentu particulari hæc intelligamus, nimirum quando dies mortis ſingulorum eſt, tunc poſſet quiſpiã hęc duo verba ſic interpretari. Diuidet eũ, quia animam ſeparat à corpore, & partem eius, id eſt, aĩam, dãnat pęnis addictam Inferni. Rectius tamen, & accõmodatius eſt, quod dictum eſt prius: nam hoc in loco, Diuidet, ad vindictam pertinet, illo autem modo non eſſet vindicta: talis enim diuiſio, quæ per mortem fit, communis etiam eſt ſanctis, & piis hominibus, ac ſeruis, qui fideles fuerunt Domino. Aduertendũ eſt autem apud Matthæum legi (partem eius ponet cum hypochrytis) nec mirum eſt: nam hæc parabola bis à Domino, ſolata eſt, vt ſupra diximus, & notat hic Euthymius. Vnde potuit illo, & hoc vti vocabulo; ſi tamen ſenſum attendamus, in idem tendũt: nam ſeruus infidelis, & infidus eſt, qui, quod munere profitetur, non efficit opere, profitetur fidelem ſe eſſe officio, vita autem infidelis eſt, hæc autem hypocriſis eſt.

Ille autem ſeruus, qui cognouit uoluntatem Domini ſui, & non ſe præparauit, & non fecit ſecundum uoluntatem eius, vapulabit multis.

COMMENTARIA.

DIſtinguit duo genera infidelium. Vnum eſt eorum, qui voluntatẽ ſui Domini exploratam habuerũt, & non ſe præpararunt præcingendo lumbos, nec lucernas in manibus tenẽdo; nec fecerunt ſecundum voluntatẽ illius dando familiæ menſuram tritici. Hi ſerui infideles cædentur multis plagis, id eſt, grauius torquebuntur: eorũ enim peccatum, & infidelitas ex malitia eſt; nouerunt enim quid Dominus vellet. Hac ſententia excitat Chriſtus ſuos Diſcipulos ad debitam vigilantiã,

& diſpenſationem, quippe qui voluntatem Domini non ignorarent, quin potius proprio ore didicerint: perſeuerat in eadem metaphora ſeruorū, quorum eſt vapulare.

Qui autem non cognouit, & fecit digna plagis, vapulabit paucis.

COMMENTARIA.

ALterū genus eſt eorum, qui nō habuerunt exploratam Domini voluntatem, & tamen non ſe prępararunt, nec fecerunt ſecundum voluntatem Domini; quod quidē dignū eſt plagis. Hi vapulabunt paucis, id eſt, minorem recipient pœnam, quam priores: punientur tamen, quia potuerunt noſſe Domini voluntatem.

ANNOTATIO LXXVI.

BAſilius reg. breu. reſponſ. 267. notat ex his verbis, paucis, & multis plagis, deduci pęnarum Inferni diuerſitatem, quidā enim acrius, quidam leuius torquentur; non autem deducendam eſſe temporis, aut durationis diſtinctionem, cum vtræq; ſint æternæ, tam leuiores, quam acriores; multaque ibi dicit contra eos, qui pęnas inferni finiendas cenſuerunt, ibi lege. In hoc ēt loco Titus Boſtrenus interrogat, cur ſeru⁹, qui voluntatem Domini non cognouit, digna autem plagis fecit, rationem reddere, pœnamq; ſubire compellitur? Reſpondet ſic, quia cum Domini uoluntatē ſcire potuiſſet, diſcere neglexit. Iam ergo, ſi is, qui Domini voluntatem compertam non habuit, promeritam pęnam non euadet, qūo ille dira verba euaſurus eſt, qui certo exploratam facere non voluit. Hæc ille.

Omne autē, cui multum datum eſt, multum quæretur ab eo.

COMMENTARIA.

ACcumulat Dominus argumenta ad vigilantiam, & ad debitam diſpenſationem inducētia Diſcipulos, & vtitur etiam metaphora, ac ſimilitudine: Cui, inquit, multum datum eſt à Domino, multum etiam repetetur ab eo; maiorque gratia exigetur, vbi maius eſt acceptum, id eſt, cui multa pecunia committitur ad negotiandum, multū ēt lucrū ab eo repetetur, ratioque maior exigetur. Ad eos pertinet hæc ſententia, qui ad altiores gradus, & dignitates vocati ſunt: hi enim ad maiora, & plura tenentur opera. Diſcipuli igitur, qui ad Apoſtolatum erant promoti, & totius orbis magiſterium, ac gubernationem ſuſcepturi, ſupra cęteros tenebantur ſanctitatis opera præſtare. Sic etiam Prælati, qui ad altiorem gradum ſunt promoti, tenentur maiora obſequia Deo exhibere, vitaque excedere, quos ſuperant dignitate. Poteſt etiam extendi ſententia ad quoſcumque etiam priuatos, eoſque, qui à Deo plura beneficia ſiue temporalia, ſiue ſpiritualia acceperunt: debent enim hi pro acceptorum proportione recte operari: omnium enim, quæ accepimus, reddenda eſt ratio: accepimus enim ea, vt Deo inſeruiremus, noſtræq; ſaluti acquirēdę incumberemus, & horum ratio exigetur.

ANNOTATIO LXXVII.

TItus Boſtrenus hanc ſentētiam de prę- latis interpretatur, ſicut & nos, dilucidiuſque ſcribit, dicens: Hæc clare indicant Doctorum, paſtorumque iudicium cætero rum non parum grauius, periculoſiuſque fore. At qualia, inquit, ea ſunt, quæ Dominus ab huiuſmodi hominibus depoſcit? inter cætera depoſcit ab illis fidem modis omnibus rectam: doctrinam ab omni errore alienam: ſpem erectam, & firmam: incōcuſſam in rebus aduerſis patientiam: inſtatam Spiritus fortitudinem: in omnibus deniq; pręclaris virtutibus, & actionibus promptum, expeditumque animi ſtudiū, quo Euāgelicæ conuerſationis exemplum aliis præbere queant. Hæc ille. De eiſdem etiam interpretatur Cyrillus lib. 4. de Adoratione in ſpiritu.

Quid in Prælatis requirātur.

Et

Et cui commendauerunt multũ, plus petent ab eo.

COMMENTARIA.

PRoſequitur, cui etiam plura negotia commiſſa sũt, plurium ratio ab eo exigetur: Sic etiam à Prælato, cui non ſua tantum, ſed aliorum ſalus cõmiſſa eſt, aliorum etiam ratio repoſcetur. Ad idem ſpectat hęc ſententia, ſed ratione diuerſa: prior enim ꝓcedit de ijs, quæ Prælatus recipit in ſe; hæc autem poſterior, de his, qui eius curę, ac gubernationi commiſſi ſunt, quorum etiam ratio ab eo exigetur, iuxta illud Hebr.13. Obedite præpoſitis veſtris, & ſubiacete eis: ipſi enim peruigilant, quaſi rationem pro animabus veſtris reddituri. Dicitur autem plus petendum ab eo, nõ quidem plus, quam cõmendatum ſit ei. Priori ergo ſentẽtia ſignificatur ratio reddenda à Prælato pro ſe, pro ratione muneris, ac dignitatis acceptæ; in poſteriori vero, ratio ẽt reddenda pro alijs eius curæ demandatis: punieť enim pro ijs, qui culpa ſua perierunt; contra vero mercedem accipiet pro ijs, ꝙ eius opera ſaluati sũt.

Ignem ueni mittere in terram.

COMMENTARIA.

POſtquã Diſcipulos officij, & muneris eorum admonuit, explicat nunc proprium ſuum officiũ, ad quod ipſe venit; tum vt magis oſtendat, & clarificet officium Diſcipulorum, quorum opera id, ad quod venit, magna ex parte complẽdum erat; tum vt ſuo exemplo illos hortetur ad exercendũ vt oportet ſibi commiſſam diſpenſationem. Veni, inquit, mittere ignem in terram, qui accendendus eſt, & extendendus eſt per totum orbem: Idq; per vos fieri debet. Ignis hic Spiritus ſanctus eſt, prędicatione Euãgelij per fidem, pęnitentiam, dilectionemque accendendus, ac diffundendus in hominum corda per totum orbem, vt illuſtrentur, purgentur, mundentur, fortificentur, ac inflammentur. ad hoc venit Chriſtus: idcirco miſſurus per Mundum Diſcipulos, non ſolum poſt reſurrectionem dedit eis Spiritum ſanctum, ſed etiam poſt aſcenſionem miſit in illos Spiritum hunc in ſpecie ignis replentem corda eorũ gratiarum plenitudine, vt valeãt eum ignem per orbem deferre, & accendere in cordibus hominum. Ignis corporeus hęc præſtat, illuminat, urit, & vrendo emundat, & purgat; fortificat etiam, quia conſumit corpora obſtaculum præbentia; quæ per ſimilitudinẽ quandam Spiritus ſanctus operatur: nam illuſtrat mentem erroribus depulſis, vrit per pęnitentiam, purgat a peccatorum maculis, inflammat, & fortificat ad ſubeunda omnia pericula, & mortẽ ipſam propter Deum.

ANNOTATIO LXXVIII.

VAriæ sũt expoſitiones ĩ explicãdo hoc igne: nam per ſimilitudinem multa ſunt, quæ igni comparantur, & in Scriptura dicuntur ignis. Primo loco quidam hũc ignem interpretantur Spiritum ſanctum. per quem corda illuminantur, & purgantur, quem Chriſtus venit dare, & communicare hominibus; interpretationem hanc ſequitur Origenes, quem Hieronymus li. 2. Apologiæ aduerſus Rufinum citat, hũc locum Lucæ ſic exponentem, ignem veni mittere in terram, & quã volo, vt ardeat, id eſt, omnes cupio agere pœnitentiam, & excoquere Spiritu ſancto vitia, & peccata. Eodem modo interpretãtur Athanaſ. lib. de cõmuni eſſentia Patris, Filii, & Spiritus ſancti, & Cyril. lib 5. in Leuit. ſimiliter Iſichius l.b.7. in Leuit. confirmans illo Ioann.20 Accipite Spiritũ ſanctũ, quorum remiſeritis peccata. quaſi tunc ignẽ Chriſtus mitteret. Diffuſius eandem interpretationem proſequitur Greg. hom. 5. in Ezech. & hom. 30. in Euang. *Quid hic per ignẽ intelligatur.*

Secundo loco quidam ignem hunc interpretantur internam fidem, dilectionẽ, ac deuotionem, quã Spiritus ſanctus operatur in hoĩe: hac.n. immediate inflammã-

tur, purgantur, & emundantur corda, hanc interpretationem ſequitur Ambroſius in commentario, dicens hûc ignem Cleophã teſtatũ eſſe, quando dixit, nonne cor noſtrum ardẽs erat, cum aperiret Scripturas, & loqueretur in via. Similiter Auguſ. lib. 22 cõtra Fauſtum, cap. 93. Ignem, inquit, veni mittere in terram; & quoniam nõ eſt qui ſe abſcondat à calore eius, dum in eũ credunt gentes, igne uirtutis eius diabolica in eis forma ſoluitur. Hæc ille. Fidem igitur in Chriſtum viuam interpretatur ignem hunc. Idem tenet Euthymius, qui dem, ac dilectionem intelligit ignem hũc eſſe, & vere ignis ſunt ſpiritualis, de quo can 8. dicitur, Fortis, vt mors dilectio lampadis eius, lampades ignis, aquę multę nõ potuerunt extinguere illam.

Tertio loco, Cyrillus in quadam catena Græca, hûc ignem diuina, & ſacra eloquia interpretatur, cui fauet illud Pſal. 118. igni tum eloquium tuum veheme ter. Euãgelium ergo, & doctrina Chriſti continens veritatem Dei præcepta, ac Sacramenta, ignis eſt, quia per ipſum accendunt corda. Omnes hæ ſententiæ mihi viſæ ſunt veræ, & ad ſenſum huius ſententiæ expectantes. Sunt enim hæc tria ignis ſimilitudinem habentia, quamuis differenter: Spiritus ſanctus enim ignis eſt primus, incendens, & inflammans, nõ autem ab alio incenſus, nec dependens. Euangelium autẽ velut inſtrumentum, per quod corda igneſcunt, & incenduntur Interna aut m dilectio, & fides ignis accenſus, quo immediate corda ardent, & incẽſa ſunt. Omnia hęc Chriſtus operatus eſt: Venit enim, vt Spiritum ſanctũ cõicaret, Euãgeliũ traderet, vt ſic corda hominum fidem, & charitatẽ conciperent, ac purgarentur, emundarent, & inflammarentur, ac fortificarẽtur: ſi. n. non veniſſet, nullatenus hominibus ullus ex his ignis datus eſſet. Adde Chriſtũ ipſum ignem eſſe accendentem: virtute. n. ſua corda purgat, illuſtrat, ac fortificat; ſic quæ Hieronymus Malach. 3. illa verba de Chriſto (ſedebit quaſi ignis conflãs) iuxta hæc verba Saluatoris pręſentia, interpretatur. At vero germana huius ignis interpretatio eſt prima, vt ignis hic ſit Spiritus ſanctus, qui & per uerbum Chriſti, & per dona ſua, & gratias, ac virtutes corda ignita reddit, qui tunc accendi dicitur, cum corda noſtra poſſidet ꝑ dona, ac virtutes ſuas; tunc in nobis extinguitur, quando priuamur eis, iuxta illud 1. Theſſal. 5. Spiritum nolite extinguere.

Vltimo loco Tertullianus lib. 4. contra Marcion. cap. 29. aliam quandã interpretationem huius ignis profert: putat. n. ignẽ hunc eſſe, quod alio verbo Matthæus cap. 10. appellat gladium, nẽpe odia, & inimicitias, ac diſſenſiones, quæ increduli cõtra credentes Euangelij cauſa excitarunt, de quibus dicitur, ueni ſeparare hominẽ aduerſus patrem ſuum, & filiã aduerſus matrem, & inimici hominis domeſtici eius; at uero licet tribulationes ſoleant etiam dici ignis per ſimilitudinem, tamen ea ſignificatio non accommodatur huic ſententiæ: nam quæ ſequitur ſententia, eam rem cõtinet, unde ſuperflua eſſet, ſi iſta præsẽs de tali gladio intelligeretur.

Et quid uolo, uiſi ut accendatur.

COMMENTARIA.

CONnectitur ſententia hæc præcedẽti, per quam explicat Chriſtus, quantum ſibi cordi ſit hunc ignem accendi in terra, hominumque corda eo cremari, & inflammari. Senſus eſt, cũ venerim ad mittendum ignem in terram, quid volo, niſi vt accendatur? id eſt, nihil aliud magis, aut æque cupio, quam hunc ignem iam accendi in terra, hominesque fide, pœnitentia, dilectione purgari, ac mundari. Qui enim venit aliquod negotium peragere, sũmopere cupit id perficere, ac cõplere, qui ergo venit mittere ignẽ, maxime cupit ipſum ignem accendi, & ardere. Hoc exemplo excitat Diſcipulos ad deſiderium diſpenſationis per eos adminiſtrandæ.

ANNOTATIO LXXIX.

MVltiplex lectio, & interpretatio huius ſententiæ, quod ergo ad lectionẽ ſpectat. Quidam primo loco legunt ſic: Et quid volo, ſi iam accenſus eſt? ſic habent Hilarius Pſal. 119. Theophylactus, & Euthymius, & Cyrillus citatus in catena, Gręcaque multa exemplaria huic lectioni fauent *Varia lectio præcedentis ſnia, & quis ſit eius ſenſus expõditur.*

uenit. Secundo loco, Hieronymus ad Nepotianum de vita clericorum legit. Quã volo, vt ardeat? ſimiliter ẽt lib. 2. apologię aduerſus Ruffinũ; & hæc lectio hr̃ apud verſionem Origenis hom. 1. in Ezech. Quam, inquit, volo, vt accendat. Tertio, Hyſchius, ſi interpreti credimus, li. 7. in Leuit. legit, & volo, vt accẽdatur. Quarto Philaſter lib. de hæreſib. cap. vlt. legit, quam volo accendatur ocyus. Quĩto vetus noſter interpres legit, vt dictum eſt, quid volo, niſi vt accẽdatur, ſicque legit etiam Gregorius hom. 5. in Ezech. quamuis hom. 30. in Euange. loco (accendatur) legat, ardeat. Hæc lectionũ varietas antiqua indicat varietas fuiſſe lectiones Græcorum exemplarium.

Quod vero ad ſenſum pertinet, qui primam lectionem amplectuntur, varie ẽt exponunt, ſenſuſq; diuerſos habent. Euthymius ſic interpretatur: *Si iam iſte ignis*, quem veni mittere, iam accenſus eſt, vt vere accenſus eſt in vobis, nec vnq̃ extinguetur, ſed per orbem percurret, quid amplius in mundo expecto? nihil aliud eſt, quod iã optem, niſi tranſire de hoc ſeculo. Cyrillus autem in quadam catena aliter interpretatur, ſupplendo ſententiam, nimirum, ſi iã accẽſus eſt ignis hic, quid volo niſi vt per vos extendatur in vniuerſum orbem?

Theophylactus vero aliter intelligit: nimirum, ſi iam accenſus eſt, quid aliud volo. hoc enim cupiebam, nimirum vt accenderetur, cum ergo ſit iam accenſus, non eſt aliud, quod velim. His tribus modis hæc ſnĩa iuxta lectionem primam explicatur. Tres autem lectiones, nempe ſecunda, tertia, & quarta eundem ſenſum habent, nimirum, veni mittere ignem in terrã, quid volo, niſi vt accendatur, id eſt, ſummopere cupio eum accendi, & ardere iam in cordibus hominum, in quos veni eum mittere. Hunc Hieronymus ſenſum, ſimiliter et Origenes intendunt legentes, vtinam accendatur, aut, ò quantum cupio accendi iam. Sicque eum vulgato in commentario legimus, & expoſuimus.

Baptiſmo autem habeo baptizari.

COMMENTARIA.

DOcet hunc ignem non eſſe accẽdendum in terram, niſi poſtquã ipſe mortem, ac paſsionem paſſus fuerit, quam ideo perficere iam, ac complere deſiderabat: baptiſmo, inquit, habeo baptizari, nempe prius quã ignis hic in terrã emittatur, & accendatur. Mortem ſuam appellat baptiſmum, quia ſanguinem ſuum effuſurus erat, ipſoque perfundẽdum corpus ſuum, iuxta illud Geneſ. 49. Lauabit in vino ſtolam ſuam, & in ſanguine vuæ pallium ſuum. Vtitur autem verbo præſentis temporis, quia cum hæc loquebatur, imminebat tẽpus paſsionis, ac mortis eius, poſtquam per Apoſtolos in orbem totum ignis hic extẽſus eſt.

Et quomodo coarctor vſquedum perficiatur?

COMMENTARIA.

QVomodo coarctor, id eſt, multum affligor præ deſiderio perficiendi baptiſmum, & paſsionem ſubeundi, per quam ignis eſt accendẽdus in terram, & ſalus hominum efficienda. Non propter mortem, aut paſsionis dolorem coarctabatur Chriſtus, ſed propter tarditatem: deſiderabat. n. iam iam ſe offerre pro nobis, & ignẽ accendere in cordibus hominum.

ANNOTATIO LXXX.

REcte notat Ambroſius, ſi anxius erat Chriſtus vt mortem perficeret, nõ propter mortem, ſed ob perfectionem eius; igitur mors illi fuit abſolutio anxietatis, non coaceruatio doloris, id eſt, liberauit eum ab anxietate, non autem anxietatem cumulauit. Illud, quomodo, aduerbium eſt augmenti, id eſt, valde, ſeu multum. Ioan. 14. Ecce quomodo amabat eum, id eſt, valde amabat eum. Coarctari autem eſt conſtringi, coanguſtiari, & affligi, quo verbo vſus eſt Paulus Philip. Coarctor, inquit, à duobus; premebatur, & affligebatur Paulus deſiderio videndi Chriſtum, eoque fruendi, ac deſiderio ſalutis hominum.

Putatis quia pacē veni dare in terrā? Non, dico vobis, ſed ſeparationem.

COMMENTARIA.

IGnis huius, qui poſt baptiſmū paſſionis eius mittendus erat in terrā, efficaciam oſtendit, quæ tanta eſt, vt vincat omnem naturalem affectum, & patres à filijs, ac matres à filiabus ſeparet, omnemq; ſanguinis coniunctionem ſoluat, dum fides Chriſti, dilectio Dei, ac Euangelij obedientia illis omnibus ꝓponūtur. Dicit ergo: putatis ne vos me veniſſe ad pacificandū homines inter ſe, id eſt, futurum eſſe, vt meo aduentu pax ſit, & conſenſio hominum inuicem? profecto non ſic fiet; immo erit magna diſſenſio, & ſeparatio, dum patres in filios, & contra, filij in parentes propter Euangelium meum inſurgent, & diſſentientes mutuo contendent, tantaque erit vis, & fortitudo ignis mei, vt affectus naturalis conculcetur, & poſtponatur. Cur autem non dixerit abſolute, non veni mittere pacem, ſed vſus ſit prius interrogatione: Putatis, inquit, quod veni mittere pacem? ſequens annotatio explicat. Particula, Quia, non cauſalis ſed declaratiua eſt, poſita loco, Quod.

ANNOTATIO LXXXI.

Quomodo Chriſtus hoc loco dicatur veniſſe non pacē, ſed ſeparationem miſſurꝰ.

OPponet quiſpiam, quia Chriſtus prænunciatus eſt per Prophetas pacē allaturus mundo: dr̄. n. Pſal. 71: orietur in diebus eius iuſtitia, & abundātia pacis. & Iſa. 9. vocabitur Princeps pacis, multiplicabit̄ eius imperium, & pacis non erit finis. Multa ſunt huiuſmodi teſtimonia in veteri teſtamento: In nouo aūt legimus: In natiuitate eius Angelos cantaſſe, In terra pax hominibus, ipſum aūt Chriſtum morti proximū dixiſſe: Pacē relinquo vobis, cumq; reſurrexit, eam annuncians protulit: Pax vobis, quomodo ergo nunc negat ſe veniſſe ad mittēdum pacem? Rñdetur facile pacem multiplicem eſſe, vti diximus Luc. 1. Venit Chriſtus ad faciendam pacem inter hoīem, & Deum auferendo peccata & reconciliādo hoīem Deo, cuius pacis dictus eſt Princeps, quamque annunciarunt Angeli, vnde Epheſ. 2. dr̄, Ipſe eſt pax noſtra: Similiter venit ad diffundendā inter hoīes charitatem, qua ſe mutuo diligerent, ac iuuarent adeo, vt inimicos proprios amarēt: Non aūt ſermo eſt hic de hac pace, ſed de temporali quadam pace, quæ ſolet inter eos eſſe, inter quos non eſt contentio, nec diſſenſio, quæ pax non eſt inducta in mundo à Chriſto nunc in hoc ſeculo; immo ex eius aduentu occaſio orta eſt contentionū, & diſſenſionum multarū: nam religionis cauſa multi in alios inſurrexerunt, factæque ſunt perſecutiones plurimæ, & odia concepta contra fideles Chriſti, non quod Chriſtus talia intenderit, nec eo fine venerit, vt hæc fierent, ſed quod ex eius aduentu hominum malitia occaſionem ea perpetrandi arripuerit. Venit. n. Chriſtus trahere ad ſe hoīes, eoſq; ſaluare; dum aūt multi ſequūtur eius vocationem, plurimis nolentibus obedire Euangelio, factum eſt, vt fiat ſeparatio horum ab illis, & hi in illos inſurgant; in quo oſtenditur potentia, & efficacia Euangelij, quæ trahit ad ſe plurimos, victa coniunctione contraria carnis, & ſanguinis, ac poſtpoſito affectu, ac timore cuiuſq; perſecutionis. Hoc eſt qd̄ nunc dr̄: Non veni pacem mittere, ſed ſeparationem, q̄ Matthæus cap. 10. appellat gladiū ſecantem, & diuidentem quemcunq; carnalem affectum. Recte aūt notat hic Ambroſius per hoc non tolli parentum in filios, & filiorum in parentes amorem, ſed præferri amorem Dei amori quorūcunq; coniunctorum, vnde Matth. 10. dr̄. Qui amat patrem pluſquam me, non eſt me dignus. Hinc colligere licet duos effectus Euangelij, ſeu Spiritus ſancti, ſeu fidei, & dilectionis; nam dr̄ ignis, & gladius, diuerſis quidem rationibus; ignis quidem, quia abſtergit maculas peccatorū, illuſtrat mētes, & inflāmat volūtates, vti ante dictum eſt: Gladius vero, quia diſſecat, & diuidit oēm affectum humanū reſiſtentem, & obuiantē veritati, ac dilectioni: ꝑꝑ hoc. n. matres filias, & patres filios, & cōtra filiæ matres, filij patres reliquerunt, ac poſtpoſuerunt. Vnde recte Orig. hom. 5. in Ezech. hunc locum Lucæ allegans vtitur exemplo romphææ igneæ, q̄ habebat Angelus cuſtodiēs Paradiſum, & ſimilitudine nouaculę ignitæ, qua ſæpe vtitur medicus in curādis tumoribus gladius eſt, vt diuidat; igneus autem

tem, vt putrefacta conſumat. Sic ſe habet nunc Chriſtus, ignẽ affert, & gladiũ; ignẽ ad conſumenda peccata, & ſananda putrefacta; gladium aũt ad diuidendum cõtrarios affectus, & ſuperanda, ac remouenda oĩa impedimenta. Ex his facile intelliges cur Chriſtus non dixerit abſolute, non veni mittere pacem. cã hæc eſt, quia Apoſtoli, qui eum audierant ſæpe de pace tractãtem, & ex Prophetis nouerant ipſum pacem allaturum, facile exiſtimare poſſent nihil horum futurũ: idcirco, velut eos dedocens, interrogatione utitur, qua error ſignificatur, & veritas traditur, dum negat talis pax futura in hoc eius aduentu. apud Matth. 10. hoc idem legitur, ſine interrogatione tamen; ad aliud enim tempus, & locum ea pertinet hiſtoria.

Erunt enim ex hoc quinque in domo vna diuiſi, tres in duos, & duo in tres.

COMMENTARIA.

EXplicat hanc ſeparationem, cauſam reddẽs, cur dixerit ſe non veniſſe vt mitteret pacem, ſed ſeparationem; hæc aũt eſt: nam inter habitatores vnius domus erit diſſenſio, & contentio cauſa mei, & ob Euangelium meum: ex vna. n. parte erunt duo, ex alia tres; inter quinque ergo habitatores erit contentio, & ſeparatio, inuicẽ cõtradicentes ſibi: aliqñ duo erũt pro Chriſto cõtra tres, aliquando tres pro Chriſto contra duos. Ecce vna ſeparatio inter coniunctos habitatione.

ANNOTATIO LXXXII.

Cur numeri imparis exẽplum poſitum à Chriſto.

CVr aũt numeri imparis exẽplum propoſuerit, cauſam exiſtimo eſſe, quia ſic magis exprimebatur efficacia verbi Chriſti: nam aut plures ſunt contra Chriſtũ, & tunc duorũ virtus apparet reſiſtens pluribus; aut duo ſunt contra Chriſtũ, & tũc ẽt eadem virtus oſtẽditur, dum plures ad ſe traxit, nempe tres ex quinque. Non aũt meminit vnius, nempe vnus contra quattuor, quia maior diſſenſio, & cõtentio eſt, dum multi ſunt ex vtraque parte. Cur vero quinq; potius mentionem fecerit, quidam ad cauſas ſpirituales referunt, quas Ambroſius, & Euthymius narrãt. Mihi ad literã id facere vr; tum quia is eſt primus impar, qui in plures ex vtraq; parte diuiditur; tum quia idem numerus eſt conueniens ſimul habitantibus, vt ſequenti ſnĩa explicaĩ. vide quæ ſupra diximus de quinque paſſeribus, qui vno aſſe veneunt.

Diuidentur, pater in filium, & filius in patrem ſuum: mater in filiam, & filia in matrem, ſocrus in nurum ſuam, & nurus in ſocrum ſuam.

COMMENTARIA.

EXemplum ponit ſeparationis eorum, quos ſn vna domo habitare dixerat: Pater enim inſurgit in filium, nempe quando pater eſt incredulus; filius verò credit: cõtra etiam filius incredulus in Patrem credentem: ſic ẽt mater, & ſocrus incredulæ in filiã, & nurum credentes; aliquãdo hæ incredulæ in matrem, & ſocrum credẽtes: diuiditurq; unio & coniunctio, dum veritas Euãgelij recipitur, ac tenetur à credentibus, poſtpoſitis ſibi coniunctis. Sub his coniunctionibus intelliguntur viri, & vxoris: maior. n. eſt cõiũctio Patrum, & filiorum; & matrũ, & filiarum. Intelliguntur etiam coniunctiones amicorum: hæ. n. ſunt minores narratis. Cauſa ergo fidei hæ ſeparationes factæ ſunt, vicitque efficacia Spiritus naturales affect⁹ omnes. Dices, hæ perſonæ ſunt ſex, quomodo igitur prius dixerat quinque? Reſpondeo matrem reſpectu vxoris filij eſſe ſocrum, vxorem vero nurum, ſicque ſunt quinque in vna domo.

ANNOTATIO LXXXIII.

POteſt hæc ſnĩa duobus modis exponi. Vno, vt ſit ſeparatã à priori, quaſi ſit duplex diuiſio, nẽpe quinq; in vna domo cõmorantium, & horum, qui nunc numerãtur. Altero modo, vt ſit eadẽ ſnĩa, & hęc ſit explicatio illorum quinque. Hæc poſterior interpretatio accommodatior eſt, quã Ambroſius ſequi vr, qui ad eandem perſonam refert matrem, & ſocrum: nam mater eſt reſpectu filij, ſocrus vero reſpectu vxoris filij, ſicq; ſunt quinque in vna domo. Non fit mẽtio Patris vxoris: non. n. in vna domo ſolet cohabitare; ſed vxor in domo mariti

mariti habitat cũ patre,& matre viri,ſicq; fiunt quinque perſonæ, vti dictum eſt.

Dicebat autem ad turbas.

COMMENTARIA.

CVM de ſuo aduentu, & de ijs,q̃ facturus eſſet,ſuis Diſcipulis pręſentibus turbis loqueretur , ad turbas ipſas ſe conuertit arguens, & increpãs eas incuriæ,ac imprudẽtiæ, quæ cum ex ſignis quibuſdã naturalibus obſeruatis nouerint multa ventura,non obſeruauerint ſigna eis à Deo data futuri aduentus ſui, nec eum agnouerint: quæ ſequenti exẽplo declarat. Loquitur autem hæc ad turbas, nõ autem ad Diſcipulos , quoniam hi nouerant eum eſſe Chriſtum, non autem illæ.

Cum videritis nubem orientem ab occaſu,ſtatim dicitis: Nimbus venit: & ita fit,et cum auſtrum flantem, dicitis: Quia æſtus erit:et fit.

COMMENTARIA.

EXplicat exemplo illorum prudentiam,ac prouidentiam,obſeruationemque in rebus naturalibus: Cũ,inquit, videtis nubem ab occaſu ſurgentem, ſtatim præuidetis tempeſtatẽ futuram,& ita euenit. Erat.n.mare terrę promiſſionis ad Occidentem , ideo nubes ab Occaſu oriens ſignum erat pluuiæ,& nimbi. Similiter cum vẽtus Auſter,qui eſt à meridie,flat,prædicitis calorem,& æſtum futurum,& reuera ita fit:ex obſeruatione.n.frequẽti iſta pnoſſe turbæ didicerant. Ex hoc ſumit argumẽtum reprehendendi turbas , quod facit in ſequenti ſententia.

ANNOTATIO LXXXIV.

TErra illa promiſſionis habebat mare ad Occidẽtẽ,inde nubes ab Occaſu orta ſignum erat illis pluuiæ, q alijs prouincijs, ac terræ ſitibus non eſt, quibus ma e non eſt ad Occaſum. Inde Elias 3.Reg.18. tempore ſiccitatis, quæ per tres annos cũ dimidio durauerat,eum à puero ſuo intellexiſſet nube ulam ortam ab Occaſu, prædixit pluuiã, & ita facta fuit. Alio tẽpore, & loco Dñs uſus eſt ſimili argumẽto,licet ex alijs ſignis ſumpto: nam Matth.16.aduerſus Phariſæos,& Saducęos dixit ſic: Veſpere facto dicitis,ſerenum erit, rubicundum eſt enim Cęlum. Et mane: hodie tempeſtas,rutilat enim cœlum triſte . Faciem ergo cęli dijudicare noſtis : ſigna autem temporum non poteſtis.

Hypocritæ, faciem cęli, et terræ noſtis probare,hoc autem tempus quomodo non probatis .

COMMENTARIA.

ARgumentatur ex poſitis exemplis reprehendens turbas: ex ſignis quibuſdam ſenſilibus probatis,& examinatis quale ſit futurũ tempus, & dignoſcitis tẽpus,an ſit pluuioſum, an ſiccum,& calidum; & tamen hoc tempus aduentus mei non probaſtis, nec examinaſtis, nec noviſtis quale ſit ; cũ multo plura , & certiora ſigna acceperitis à Deo per prophetas temporis aduentus mei. Vtitur interrogatione,quaſi exprobrans, & quaſi iudicio contendens contra eos, quod non examinauerint tempus aduẽtus eius tot,ac tantis ſignis demõſtratum. Appellat autem hypocritas, quia volebãt prudentes videri iudicio ſignorum cęli & terræ, cum reuera eſſent imprudentiſſimi, qui quod maioris erat momenti non obſeruarũt, Similiter quia videbantur ſtudium addiſcendi præ ſe ferre, venientes ad Chriſtum audiendum , cũ reipſa negligentiſſimi eſſent in cõſiderandis ijs,per quæ ipſum agnoſcere potuiſſent,& debuiſſent.

ANNOTATIO LXXXV.

DE Iudæorũ imprudentia ac ſtultitia in nõ agnoſcẽdo Chriſto, cum ſigna plurima aduentus eius accepiſſent à Deo, diximus ſupra cap.1.in explicatione illius ſnĩæ(vt conuerteret incredulos ad prudentiam iuſtorum) diximus ẽt plura in commentarijs in Ioan.cap.1. idcirco hic ſuperſedemus nũc. Fuit apud Deum graue hoc peccatum quod ſatis cõſtat inferius c.19. Nam à Chriſto proponitur tanq̃ cauſa punitionis illius ſeueriſſimæ, ac vindictæ factæ per Romanos: poſt vaſtationis.n.narrationem

Graue Iudæorũ peccatũ apud Deum.

rationem cauſam expreſſit dicens, eo quod non cognoueris tempus viſitationis tuæ. Nec eſt quod quiſpiam opponat turbas fuiſſe ignaras ſignorum, cum nō legiſſent prophetas: nam frequentiſſima erat in Synagogis explicatio Prophetarum, vt vix eſſet, qui non noſſet plurima ex ijs, quæ data erant ſigna. Adde inter turbas multos adfuiſſe peritos, & doctos, qui nomine etiam turbæ nunc ſignificantur.

Quid autem & à vobis ipſis non iudicatis quod iuſtum eſt?

COMMENTARIA.

ALterius imprudétiæ eos arguit: Cur, inquit, ex ijs rebus, quę vobiſipſis inſunt, non facitis quod iuſtū eſt, quaſi diceret, non iā vobis loquor, nec vos reprehēdo à ſignis extra uos, quæ ſunt cęli, & terræ, ſed ab ijs ipſis, quæ voſmet agitis: cur non ex iſtis diſcitis ſimilia agere in ijs, quæ plurimi ſunt, ac maximi momenti? ſi enim ea ageretis, tempus hoc aduentus mei agnoſceretis. Particula, &, id eſt ēt, indicat hanc ſententiam cum præcedenti connecti, ut in annotatio. explicatur.

ANNOTATIO LXXXVI.

Cōnexio verborū præcedentium. BEda connectit hanc ſnīam cum præcedenti ſic: Quia non omnes ex turba poterant legere Prophetas, qui ſigna aduentus Chriſti prænotarunt, excuſareq; ſe nūc poterant, ſi tempus hoc non probarunt, idcirco ad ea redigit illos, quæ communia ſunt, nempe ratione naturali vti. Eſt ergo ſenſus: ſi non potuiſtis ſigna hęc noſſe, qa idiotæ eſtis, cur non ratione ipſa naturali, quæ vobis ineſt, non agnoſcitis me ex operibus mirabilibus, quæ feci. Hæc cōnexio difficultatem habet: nā, vti diximus in pręced. annot. etiamſi non omnes Prophetarum libros legiſſent, nec intellexiſſent oīa in illis contenta, tamen quę ad aduentum Chriſti pertinebant, erant ſingulis valde nota ex frequentiſſimis concionibus, & explicationibus factis per Scribas, & Doctores Iudæorum in eorū ſynagogis. ſaltē excuſare ſe vix poterant, quod non adhibuiſſent diligentiam interrogando peritos eorū. Præterea, quia ſtatim ſimilitudine quadam explicat, quid ſit illud, ex quo poterāt iudicare iuſtum, nihilque dī de operibus mirabilibus Chriſti, ſed de eo, qui componit cum ſuo aduerſario, anteq̄ accedat ad iudicem, vnde clare patet hanc ſnīam ſenſum habere ex ſimilitudine ſequenti, quaſi diceret: Cur non iudicate iuſtum noſtis ex negotijs veſtris, quę inter vos ſunt, quale vnum eſt, quod componitis cum aduerſario opportuno tempore. Euthymius arbitratur hanc cū ſequenti ſnīa disiunctā à præcedenti, aliumq; continere ſermonē; cui expoſitioni obſtat particula (&) quę cōiunxit hanc cum præcedenti accumulando, & augendo argumenta imprudentiæ eiuſdē ex nouo exēplo. Puto igitur ſnīam hanc cum ſimilitudine præcedenti ſic connecti cum priori: cur etiam ex negotiis veſtris, ac rebus per vos geſtis non iudicatis, & iudicare nouiſtis, quod iuſtum eſt erga mei aduentus tempus? vos enim tempus opportunum iudicatis in negotijs gerendis: nam componitis cum aduerſario veſtro anteq̄ iudici accedatis, ne poſtea eueniat vobis detrimentum à iudice. Profecto ſi vos eodem modo tempus res veſtras cōponendi quæreretis in hoc ſeculo, priuſquam ante Dei tribunal compareretis, veſtræq; ſalutis, ac conſcientiæ ſoliciti eſſetis, me agnoſceretis, ad meque veniretis, quem ſcitis cauſam Dei agere, operaq; facere, quæ non facerem, niſi à Deo miſſus. Hanc connexionem, & ſenſum magis explicabimus in ſequenti ſententia.

Cum autem vadis cum aduerſario tuo, ad principem in uia.

COMMENTARIA.

HOc eſt, quod homines in negotijs ſecularibus faciūt, nimirum cum ab aduerſario debiti cauſa ad iudicem deferuntur, dū in via ſunt, priuſquam iudicium ſubeant, liberari ſe ab aduerſario procurant, rem, ac litem componēdo, ne, ſi ad iudicem trahantur, grauiora detrimenta patiantur, & totum integrum ſoluant, quod minori detrimento, & minori pecunia componere poſſent. Hoc prudentiæ eſt, tempus nempe diſcernere negotium gerendi. Sic profecto agendum eſt in negotio ſpirituali, vt ante tempus iudicij Dei, ad cuius tribunal debemus

mus oẽs aſsiſtere, ſtudeamus liberari ab aduerſario, ſcilicet peccatis noſtris, & diabolo, ſub cuius poteſtate per peccatum tenemur. Si enim præueniamus iudicium illud, facile, & minima expenſa liberabimur per pœnitẽtiam; at ſi expecte mus iudicij tempus, vtiq; cogemur, & detrudemur in damnationis carcerem, à quo nemo liberabitur, niſi toto ſoluto pretio; quod quia nunquam fiet, æternus erit carcer, & perpetua dãnatio. Intendit Dominus Iudæos arguere, quod non quærant tempus opportunũ liberandi ſe à peccatis: ſi enim huic ſtudio incumberẽt, facile agnoſcerent tempus aduentus ſui: venit enim ad tollendum peccata mundi, & aduerſarium diabolum debellandum, ac ſpoliandum. Vtitur autem modo imperatiuo, loco indicatiui, vt per parabolam moneat eos ad componendum rem ſuam cum Deo hoc tempore, quod illis datũ eſt. Hæc eſt tota parabola, cuius pars eſt propoſita ſententia: Cum vadis, inquit, ad principem cum tuo aduerſario, nempe vt ad iudicium traharis, procura in via liberari ab eo, re compoſita ante acceſſum Principis.

ANNOTATIO LXXXVII.

Verborũ præcedentium diſcuſſio.

GRæca, loco, autem, habent γὰρ, id eſt, enim, quæ particula, cauſalis cum ſit, indicat ſententiam hanc, & parabolã connexam cum præcedenti ſnia, quaſi demõſtrans, quomodo ex nobis ipſis, id eſt, ex humanis negotijs debemus quod iuſtum eſt in ſpiritualibus diſcernere, & exhibere. Nec obſtat, quod Dñs non vtitur indicatiuo, ſed imperatiuo, ſ. Da operã, cum dicendum videretur, das operam: hoc.n. factum eſt, quia reſpexit ad ſignificationem parabolæ, iuxta quam exhortatur, vt id ipſum faciamus in negotio ſpirituali cum Deo, quod facere ſolemus in eo, quod per parabolã exprimitur. Loco, Principis, quidam legunt, Magiſtratum, Græce ἄρχοντα, quod nomen ſignificat eũ, qui præeſt iudicibus, iudiciorumq; eſt moderator; Apud Romanos erat Prætor, per quẽ Ambroſ. dicit ſignificari D.ũ ipſũ, vt paulo īferius dicemus.

Quis dicatur hoc loco aduerſarius.

Quis aũt dicatur Aduerſarius, varie exponitur. Euthymius.n. interpretatur diabolum, de quo ſcriptũ eſt. 1. Pet. 5. Aduerſarius veſter diabolus. Quidam interpretãtur Deum ipſum, quem inimicũ facimus per peccatum. Ambroſius aũt aliter: cũ.n. hæc parabola ſit ẽt apud Matthæum. c. 5. alio tempore, & loco à Dño prolata, diſtinguit ille dicens, parabolam apud Matthęũ ſignificare debere nos rem componere cũ proximo, liberariq; ab aduerſario; at apud Lucam generaliter accipitur, nempe debere nos componere rem cum Deo per pœnitentiam, & reconciliationem. Hinc aduerſarium apud Matthæũ interpretatur Diabolum, apud Lucam vero lapſum, & peccatum noſtrum, quod nos accuſat apud Deum. Baſilius aũt locum Matthæi interpretans Reg. breu. reſp. 222. eum dictũ aduerſariũ cenſet, qui aliquid à nobis curat adimere quod ad noſtrũ ius pertinet; illi aũt conſentientes ſumus, ſi illud præceptũ impleamus, qui vult tecum contendere iudicio, & tunicam tuam tollere, relinque ei & pallium. Hæc Baſilius. Quidquid aũtẽ ſit de loco Mathæi, quem puto alium habere ſenſum & ſcopum, vt Ambroſius recte dicit, apud Lucam arbitror aduerſariũ ad literam dici creditorem, eumq;, qui aduerſus alterum querelam hẽt. Iuxta hanc autem ſignificationem, recte intelligimus & peccatum, ac diabolum: nã ſub eorum iugo traditus eſt, qui peccat, iuſto Dei iudicio, donec per pœnitentiam liberetur ab ipſo, Deoq; reconcilietur. Vnde recte dr̃, liberari ab eo, nõ aũt recõciliari cũ eo, quia Deus eſt, cui recõciliatio, & ſatiſfactio debet: ea facta, diabolus nihil iuris hẽt cõtra nos, cui traditi eramus à Deo ppter peccatũ.

Ne forte trahat te ad iudicem.

COMMENTARIA.

PRoſequitur parabolam: liberari enim quærit homo ab aduerſario, ne, ſi re non compoſita Aduerſarius trahat eum vi per Principis poteſtatẽ in iudiciũ, & in manus iudicis veniat, ab eo peius recipiat, quam ſi à principio liberari curaſſet ab aduerſario.

ANNOTATIO LXXXVIII.

QVis ſit is, qui tradere dicatur, notum eſt, nempe aduerſarius ipſe, quod apud

pud Matthæum diſtinctius legitur: ne, inquit, Aduerſarius tradat te iudici. Ambroſius non legit ſicut nos, ſed ſic: Ne condemnet te apud iudicem. Aliter.n.legunt Græca, q̃ vetus ĩterpres, ſenſus tñ idẽ eſt. Quis aũt iudex ſit, maior eſt dubitatio. Quidã enim putant idẽ eſſe iudicẽ, & principem, ſeu magiſtratum; at verò rectius Ambroſius diſtinguit, interpretans, Principem, Deum ipſum, iudicem vero Dñm Chriſtũ vt hoĩem, qui conſtitutus eſt iudex viuorum, & mortuorum, & cui Pater iudicium oẽ hoĩum tradidit. Cui explicationi cõſentiens dico Principẽ eſſe ipſum primariũ Magiſtratum, qui oĩbus præeſt, vti in præced.annot.oſtendimus. Iudicem aũt, illũ, cui cauſa traditur diſcutienda, & iudicãda à Magiſtratu ſupremo. Matthæus aũt nõ meminit Prĩcipis, ſed ſolius iudicis, & merito, quia non agebat niſi de re componenda cum proximo; at Lucas diſtinxit, quia intendebat reconciliationem cum Deo, priuſquam ad iudiciũ Chriſti trahamur, diſtinguenda igitur iſta ſunt.

Varia lectio huius loci, & quis ſit iudex iſte.

Et iudex tradat te exactori, & exactor mittat te in carcerem.

COMMENTARIA.

PRoſequitur parabolã, exponitque detrimenti grauitatem, quę ſequitur, niſi præueniatur iudicium: nam Principis auctoritate, ante quem querela defertur ab aduerſario, ipſe aduerſarius trahet te nolentem, & inuitum ad iudicem; iudex autem cauſa cognita iudicium proferet cõdemnationis, & tradet te exactori, nempe miniſtro, cui incũbit iudicata executioni demãdare, & exigere, quę iudicata ſunt, hic aũt mittat te in carcerẽ, donec ſoluas.

ANNOTATIO LXXXIX.

HAec quinque genera perſonarum, nẽpe Principis, iudicis, aduerſarij, exactoris, & eius, qui traditur iudici, diffuſe interpretatur Ambroſius, ſingulaſque partes parabolæ explicat docte, vtiliter, ac ſpiritualiter; multa ẽt Euthymi⁹ dicit. Nobis aũt in pręſenti ſatis eſſe viſum eſt, ſi id qđ per parabolã intẽditur, exponamus: nõ.n. neceſſariũ eſt ſingulas partes parabolę accõmodare, cũ aliqua interſerantĩ ſimilitudinibus, vt ipſarũ ſimilitudinũ & parabolarũ ſeries cõficiatur, vt aliàs notauimus.

Quod igitur in hac parabola intendiť, vti diximus in comment.id eſt, ſ.demonſtrare, quo pacto ſint hoĩes prudẽtes in negotijs ſuis tractandis, q̃ huius ſeculi ſunt: cum.n.litem aliquam ſuper debitum habent, & iniuſtitiam ſciunt, procurant potius rẽ cõponere, q̃ ad tribunalia deferri, ne ſe exponant periculo grauiora patiendi: hoc idem agendũ eſſet cum Deo, quem inimicum per peccata in eum cõmiſſa habemus, idcirco opportune cõponendum cũ eo eſt, ſicq; ab aduerſario dæmone liberabimur, qui Deo pacato nihil hẽt contra nos exigendũ. Hæc aũt fieri debent priuſq̃ ad eius tribunal vocemur, vbi negotium exacto iuſtitiæ rigore agetur; at ante tribunalis tp̃s, magnæ miſericordiæ locus eſt, q̃ impetrandi opportunũ tp̃s Iudæi aſſecuti erant, negligentiaq; ſua amittebant: Chriſtus vero reprehẽdit, & exhortatur eos, vt vtantur tp̃e oblato, ſicut faciunt in negotio ſeculari. Hoc idẽ, alia tñ occaſione docuit, & monuit Ioã. 12. Adhuc, inquit, modicum in vobis lumen eſt, ambulate dũ lucem habetis, ne tenebræ vos comprehendant. Se appellat lumen, ac lucem; tp̃s aũt hoc, aduentum, & præſentiam ſuam. Hic eſt ſcopus, & ſenſus huius parabolæ.

Parabola huius ſcopus.

Dico tibi, nõ exies inde, donec etiã nouiſsimum minutum reddas.

COMMENTARIA.

COnnexa eſt præcedenti iſta ſnĩa, ſignificans, maius, ac grauius detrimentum debitorem paſſurum eſſe, ſi res in iudicium deferatur: conijcietur.n.in carceres, è quibus non liberabitur, niſi toto debito reſtituto vſque ad minimam monetam: ſic fiet in tribunali Dei cum eo, qui in hoc ſeculo non curauerit componere conſcientiam ſuam cum Deo per pęnitẽtiam. Miſericordia. n. large patet in hoc ſeculo, in illo autem iudicium ſeuerum exercetur. Minutum idem eſt, quod quadrans, nempe minima pars aſſis.

ANNOTATIO XC.

ADuertẽdum eſt poſſe hanc ſnĩam dupliciter intelligi, Vno modo vt particula, donec, ſignificet tm̃ non liberandum à car-

Particula, Donec, quo hoc loco ſũpta.

Digitized by Google

à carcere, niſi reddito toto debito, non aũt quod reddito debito poſtea egrediatur à carcere, in qua ſignificatione vſurpatur apud Matthæum cap. 1. Non, inquit, cognouit eam, donec peperit filium, vbi notat Hieronymus particulam hanc non ſignificare, quod poſtquam filium peperit, cognouit, ſed id ſolum, quod non fuit factũ, nempe ante partum cognitam non fuiſſe. Sic in præſenti accipi poteſt, nimirum debitorem non exiturum à carcere, donec totum debitum ſoluat, non quod ſoluat totum, & poſtea exeat, ſed id ſolũ, quod non aliter exibit. Conformis eſt huic locus ille Matth. 18. Ille. n. debitor, qui debebat decẽ millia talenta, nec habebat vnde redderet, quia conſerui non eſt miſertus, miſſus dr̃ in carcerem, quouſq; redderet vniuerſum debitum. non ſignificatur hic, quod reddiderit, & poſtea ſit egreſſus, nam dictum eſt non habuiſſe, vnde redderet, ſed tantum ſignificatur, non aliter egreſſurum: ita nunc in præſenti dictum eſt. Et hac ratione applicatur ei, qui ante tribunal Dei comparebit ſine pęnitentia, peccatiq; remiſſione in hoc ſeculo facta; mittetur, ꝑfecto in carcerem Inferni, quouſque ſatisfaciat debito, non quod aliqñ ſatisfaciet, id. n. nunq̃ fiet, nec eripietur in ęternum, ſed id ſolum dr̃, quod non aliter liberabitur: & iſte ſenſus eſt germanus, & accommodatus parabolæ. Altero modo particula, Donec, non tantũ ſignificat, quod non fiet, ſed ẽt, quod poſtea fiet, ita vt neget, & ſimul affirmet, in qua ſignificatione vſurpatur. Dan. 4. Septem tempora mutabũtur ſuper te, donec ſcias, quod dominetur Altiſſimus. hoc in loco particula, donec, non ſolam negationẽ, ſed ẽt affirmationem habet: nam poſt illa ſeptem tempora ſciuit Nabuchdonoſor dominari Altiſſimũ, & veniam, ac miſericordiam conſecutus eſt. Iſte ſenſus ſi accommodetur huic loco, ſignificabitur, quod iſte debitor tenebitur in carcere, donec ſoluat totum debitum, quod vere ſoluet, & liberabitur; tuncq; accommodatur hominibus, qui, etiamſi in hoc ſæculo per pęnitentiam remiſſionem culparum obtinuerunt, non tñ diligentes fuerunt in ſatiſfactione pro pęnis relictis per opera bona; nec adhibuerunt ea remedia, quibus omnino purgarentur, tam ab illis, quam à culpis venialibus; hi, ſi tales in iudicio compareant, tradentur carceri Purgatorij, à quo nõ exibunt, niſi omni debito exacte, & ad rigorem iuſtitiæ ſoluto; eo tñ reddito liberabuntur; quibus etiam conſilium vtiliſſimum eſt, vt in hoc ſeculo componant: nam quæ potuerunt facili opere reddere, & ſatisfacere in hoc ſeculo, ſi futurum expectent, non reddent, niſi per pęnas inexplicabiles, quarum vel minima vincit tormenta omnia, quæ in hoc ſeculo excogitari, & inferri poſſunt. Tam ergo iis, qui pęnitentiam non faciunt, & peccant, q̃ illis, quos pęnitet, ſed ſatisfacere negligũt, vtiliſſimum eſt in hoc ſeculo cõponere: Prioribus valde neceſſarium ad ſalutem æternam aſſequendam, & euadendam æternã damnationẽ, ac mortem; Poſterioribus vero vtiliſſimum, non tantum ad merita augenda, ad citiuſq; Deo fruendum ſine detentione carceris Purgatorij, ſed etiam ad euitandas pęnas, & tormenta illa, quæ ab homine mortali ſuſtineri non poſſunt. Vterque ſenſus accommodatus eſt huic ſententiæ, & non improbabiliter affirmare licet ſimul vtrumque ſignificatum, & intentum eſſe à Domino.

F I N I S.

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google